

Ana Britannica

4

Avu
Bay

Hürriyet

AnaBritannica
GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

Encyclopædia Britannica'nın hazırlanmasına katkıda bulunan üniversite danışma komiteleri:

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

<i>Chicago Üniversitesi</i> Hellmut Fritzsche, <i>Başkan</i> Donald W. Fiske, <i>Başkan Yardımcısı</i> Edward Anders	Jack D. Cowan Mihaly Csikszentmihalyi Jack Halpern Eric P. Hamp	Saunders Mac Lane Janet D. Rowley
---	--	--------------------------------------

AVRUPA

<i>Leiden Üniversitesi (HOLLANDA)</i> Hans Daalder, <i>Başkan</i>	<i>Max Planck Bilişimsel Kimya Enstitüsü (ALMANYA)</i> Manfred Eigen	<i>Sosyal Bilimler Yüksek Okulu (FRANSA)</i> Marc Augé
<i>Floransa Üniversitesi (İTALYA)</i> Mauro Cappelletti	<i>Ruhr Üniversitesi, Max Planck Kömür Araştırmaları Enstitüsü (ALMANYA)</i> Günther Wilke	<i>Yeni Lizbon Üniversitesi (PORTEKİZ)</i> Fernando Gil
<i>Madrid Özerk Üniversitesi (İSPANYA)</i> Pedro Schwartz		
<i>Marburg Üniversitesi (ALMANYA)</i> Otfried Madelung		Jacques Bersani, <i>Sekreter</i>

AVUSTRALYA

<i>Avustralya Ulusal Üniversitesi</i> Brian D. O. Anderson, <i>Başkan</i> John Douglas Ritchie	<i>Melbourne Üniversitesi</i> Warren A. Bebbington Geoffrey Blainey Frank Graham Little	<i>Sidney Üniversitesi</i> David R. Fraser Dame Lennie Judith Kramer
<i>Adelaide Üniversitesi</i> Robert Eugene Bogner	<i>La Trobe Üniversitesi</i> Eric L. Jones	<i>Hari Avustralya Üniversitesi</i> Charles E. Oxnard

BİRLEŞİK KRALLIK

<i>Cambridge Üniversitesi</i> Sir Brian Pippard, <i>Başkan</i> Sir Geoffrey Elton Kurt Lipstein Sir John Lyons	<i>Londra Üniversitesi</i> Maunce Cranson Donald Gunn MacRae David Alfred Martin Donald M. Nicol	<i>Sussex Üniversitesi</i> H. Christopher Longuet-Higgins
<i>Edinburgh Üniversitesi</i> Ian G. Stewart C. Barrie Wilson	<i>Oxford Üniversitesi</i> Uwe W. Kitzinger C. Anthony Siorr Sir Keith Thomas	

KANADA

<i>İngiliz Kolumbiyası Üniversitesi</i> William E. Fredeman, <i>Ej-Başkan</i>	<i>Toronto Üniversitesi</i> A. Edward Salaman, <i>Ej-Başkan</i> Calvin C. Gotlich A. Douglas Tushingham	<i>Victoria Üniversitesi</i> Donovan W. M. Waters
<i>Simon Fraser Üniversitesi</i> J. L. Berggren Peter Kennedy Edward McWhinney Grant Strate	<i>Montreal Üniversitesi</i> François Duchesneau	<i>Waterloo Üniversitesi</i> Frederick R. W. McCourt
		<i>York Üniversitesi</i> John T. Saywell

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.

IMPRIMATUR

Bu ansiklopedi, büyük bölümüyle *Encyclopædia Britannica* çevirisinden ve editörlerce hazırlanmış ek bilgi ve maddelerden oluşmuştur. İçerdiği *Encyclopædia Britannica, Inc.* tarafından incelenmiş, yansız, önyargısız, doğru ve geçerli olduğu ve *Encyclopædia Britannica*'nın geniş ve kapsamlı bir ansiklopedi için koyduğu standartlara uygunluğu onaylanmıştır.

AnaBritannica

GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

Cilt 4

HÜRRİYET'İN OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

ANAYAYINCILIK A.Ş. VE ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.
İŞ BİRLİĞİ İLE YAYIMLANMAKTADIR

Encyclopædia Britannica (Chicago)

Robert P. Gwinn
Yönetim Kurulu Başkanı

Peter B. Norton
Başkan

Fred H. Figge, Jr.
Başkan Başyardımcısı

Ana Britannica (İstanbul)

Nazar Büyüm
Yönetim Kurulu Başkanı

Sadun Sönmez
Genel Müdür

Dr. Cihan Belen
Genel Müdür Yardımcısı

Encyclopædia Britannica

First Edition 1768-1771
Second Edition 1777-1784
Third Edition 1788-1797
Supplement 1801
Fourth Edition 1801-1809
Fifth Edition 1815
Sixth Edition 1820-1823
Supplement 1815-1824
Seventh Edition 1830-1842
Eighth Edition 1852-1860
Ninth Edition 1875-1889
Tenth Edition 1902-1903

Eleventh Edition
© 1911
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Twelfth Edition
© 1922
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Thirteenth Edition
© 1926
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fourteenth Edition
© 1929, 1930, 1932, 1933, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943,
1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954,
1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964,
1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fifteenth Edition
© 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985,
1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993
By Encyclopædia Britannica, Inc.

© 1993
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Copyright under International Copyright Union
All rights reserved under Pan American and
Universal Copyright Conventions
by Encyclopædia Britannica, Inc.

Ana Britannica

© 1986, 1992, 1993

Her hakkı saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler, izin alınmadan,
tümüyle ya da kısmen yayımlanamaz, kullanılamaz. Süreli yayınlarda
(günlük, haftalık, onbeş günlük, aylık gazete ve dergiler)
kısa alıntılar, kaynak gösterilerek kullanılabilir.

ISBN 975-7760-01-3

93.34.Y.0012.3

Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, 57, 80725 Maslak, İstanbul

Yapım ve Baskı: Hurriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik AŞ, İstanbul
R. Oldenbourg Graphische Betriebe, Münih

AnaBritannica
Ana Yayıncılık AŞ Adına Sahibi
Nazar Büyüm

EDİTÖRLER KURULU
Philip W. Goetz, *Başkan*
Encyclopædia Britannica Genel Yayın Yönetmeni, Chicago
Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı
Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul
Dr. Andrew Mango
BBC Fransa ve Güneydoğu Avrupa Yayınları Eski Müdürü, Londra
Prof. Dr. İlhan Tekeli
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Prof. Dr. Nur Yalman
Harvard Üniversitesi, Cambridge (ABD)

DANIŞMA KURULU
Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Başkan*, Doç. Dr. Murat Belge, Prof. Dr. Şerif Mardin, Prof. Dr. İlhan Tekeli

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Dr. Gürel Tüzün

GENEL YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Cenap Nuhbat

YAYIN KURULU
Dr. Gürel Tüzün, *Başkan*, Mehmet Aközer, Hasan Kuruyazıcı, Cenap Nuhbat, Ayla Ortaç

YAZI KURULU
Aydan Bulutgil, Fahrettin Çiloğlu, Nurettin Elhüseyni, Çiğdem Karabağlı, Muhittin Karkın

YAYIN KURULU SEKRETERİ
Hüsniye Özdemir

REDAKSİYON KURULU
Atilla Aksel, Engin Alçora, Vesile Buket, Atay Eriş

ARAŞTIRMA
Nalan Barbarosoğlu, Uğur Canbilen, Gülay Eriş, Şevki Evrendilek, Celal Kolay, Sema Koksall, Eray Oral

DİL VE YAZIM DANIŞMANLARI
Ömer Asım Aksoy, Memet Fuat

GÖRSEL MALZEME
Şükran Ayyıldız, Haydar Çalkın, Ferda Erentürk, Mustafa Kaşıkçı, Erol Taşkent

ARŞİV
Yasemin Eraygen, Uygur Erol

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Çiğdem Karabağlı

YÖNETİM SEKRETERİ
Özcan Akkan

SANAT DANIŞMANI
Bülent Erkmen

TEKNİK DANIŞMAN
Yücel Uzman

TEKNİK KOORDİNATÖR
Sefa Esenyel

BİLGİ İŞLEM
Derya Köroğlu, *Danışman*, Hakan Gonenli

BİLGİ İŞLEM-DİZGİ
Mustafa Balaban, Saliha Bilginer, Ali Türkmen, Demet Yılmaz

DUZELTİ
Nur Arıkan, Selçuk Onur, Nurettin Pirim, Ecmel Tanyel, Eyüp Yıldırım

TİCARET MÜDÜRLÜĞÜ
Nusret Şumlu, *Müdür*
Mehmet Altuntaş, Gürsel Geyik, Zerin İçli, Alaattin Okurcan, Adnan Saatçi, Gülten Sadef, Aliye Şimşek

MUHASEBE MÜDÜRLÜĞÜ
Rana Rendaniyen, *Müdür*
Nilgün Aydın, Alihan Ercörnek, Olcay Işık, Sema İşçen, Soner Ünluer

GENEL HİZMETLER
Filiz Erol, Mustafa Turan

ANABRITANNICA'NIN HAZIRLANMASINA VE YAYIMINA KATKIDA BULUNANLAR

DANIŞMANLAR

Dr. Turan Akay, Prof. Dr. Erdem Aksoy, Doç. Dr. Ömür Akyüz, Prof. Dr. Ali Alpaslan, Prof. Dr. Necla Arat, Prof. Dr. Zeki Aslan, Prof. Dr. Ülkü Azrak, Prof. Dr. İsmet Baran, Prof. Dr. Cem Behar, Dr. Halil Berktaş, Dr. Kürşat Bozkurt, Prof. Dr. Önder Bilgi, Doç. Dr. Çetin Bulcal, Doç. Dr. Reşit Canbeyli, Prof. Dr. Nezihi Canitez, Prof. Dr. Cevat Çapan, Doç. Dr. Yavuz Çotuk, Doç. Dr. Jale Erzen, Doç. Dr. Caner Fidaner, Memet Fuat, Doç. Dr. Semra Germaner, Prof. Gönül Gökdoğan, Doç. Dr. Güney Göneng, Prof. Dr. Dinçer Gülen, Suna Güler, Doç. Dr. Osman Gürel, Prof. Dr. Bozkurt Güvenç, Doç. Özer Kabas, Fikret Karakaya, Doç. Dr. Dursun Koçer, Hayim Eliyezer Kohen, Mangeli Kiokosky, Doç. Dr. Nurettin Menç, Atilla Odabaş, Prof. Dr. Eren Omay, Prof. Dr. Oğuz Onaran, Prof. Dr. Oğuz Oyan, Prof. Dr. Ayla Ödekan, Ahmet Özalp, Sarper Özsan, Kevork Pamukciyan, Ali G. Pasiner, Dr. Mehmet Rifat, Prof. Dr. Kemal Saybaşı, Selim Somçağ, Dr. Sotiri Tataridis, Prof. Dr. Metin Tuncel, Dr. T. Bedirhan Üstün, Doç. Dr. Ayşegül Yüksel

YAZIM VE ARAŞTIRMA

Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu, Erhan Acar, Seyit Ali Ak, M. Nuri Akbayar, Renan Akman, Burçin Aktan, Prof. Filiz Ali, Erdal Alover, Dr. Şahin Alpay, Dr. Ustün Alsaç, İbrahim Altınsay, Çağatay Anadol, Fahri Aral, Emine Özden Arkan, Prof. Dr. Güven Arsebük, Hilmi Artan, Dr. Oruç Aruoba, Dr. Zeynep Aruoba, Hasan Ataol, İtir Ay, Osman Bahadır, Levon Balıkcıoğlu, Haluk Barışcan, Taciser Belge, Murat Buket, Nurtan Bulutgil, Sema Bulutsuz, Cüneyt Cebenoyan, Doç. Dr. Nur Centel, Doç. Dr. Tankut Centel, Binnur Çakır, Vural Çakır, Vedat Çakmak, Raşit Çavaş, Sevda Çavaş, Besim Çeçener, S. İnci Çelikkıran, Dr. Feride Çiçekoğlu, Yusuf Çotuksöken, Özden Dilek, Prof. Dr. Ali Dinçol, Kemal Doğan, Kemal Durmaz, Ayşe Efe, Peri Efe, Dr. Levent Efe, Alev Er, Oktay Etiman, Sermin Evrendilek, Şevki Evrendilek, Yaşar Gedikoğlu, Ülge Göker, Dr. Ergun Gökten, Dr. Orhan Gölbaşı, Alper Görmüş, Doç. Dr. Adil Güner, Nurdan Gürbilek, Keremcan Gürses, Roza Hakmen, Doç. Dr. Şükrü Hanioglu, Prof. Dr. Doğan Hasol, Dr. Levent Kayaalp, Zühal Kayaalp, Dr. Mine Kazmaoğlu, Zeynep Kınık, Remzi Hakan Kır, Orhan Koçak, Ahmet Kotil, M. Sabri Koz, Sema Köksal, Yavuz Kösemen, Murat Kural, Turgay Kurtsoy, Prof. Dr. Nilüfer Kuruyazıcı, Dr. Şule Kut, Dr. Gün Kut, Ertuğrul Kürkcü, Ardaş Margos, Doç. Dr. Barış Mater, Tacettin Neciboğlu, Tan Oral, Dr. Baskın Oran, Semih Orcan, Doç. Dr. Sinan Ömeroğlu, Muzaffer Öktem, Metin Övet, Doç. Dr. Mehmet Özdoğan, Ülku Ozen, Dr. Şirin Özesen, Korâl Özgül, Rüya Özkalkan, Doç. Dr. Yılmaz Özkan, Sedef Öztürk, Dilek Paksoy, Ayşegül Parmaksızoğlu, Gülin Pazaroğlu, Hilda Hülya Potuoğlu, Doç. Dr. Yavuz Sabuncu, Necdet Sakaoğlu, Yurdanur Salman, Dr. Nail Satılğan, Şebnem Sayhan, Erhan Sertbaş, Prof. Dr. Veli Sevin, Işık Sirman, Tarık Sipahi, Gün Soysal, Prof. Dr. Sinan Sönmez, M. Halim Spatar, Şen Süer, Doç. Dr. Sabri Sümer, Cemal Sureya, Doç. Dr. Gencay Şaylan, Doç. Dr. Ataman Tangör, Özkan Taner, Doç. Dr. Bülent Tanor, Emin Tannıyar, Dr. Uğur Tanyeli, Dr. İstar Tarhanlı, Yrd. Doç. Dr. Turgut Tarhanlı, Melek Taylan, Sabri Tekay, Aygen Tezcan, Prof. Dr. Zafer Toprak, Meltem Tulgar, Sevgi Tuncer, Doç. Dr. Mete Tunçay, Kemal Tunusluoğlu, Harun Turgan, Dr. Aydın Uğur, İnci User, Oral Ülkümen, Ozer Üstel, Galip Yalman, Füsün Yaraş, Nuran Yavuz, İsmail Yerguz, Ayfer Yıldırım, Doç. Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu, Necmi Zeka

DESTEK HİZMETLERİ

Davut Akbayır, Canset Aksel, Huriye Alpdoğan, Mehmet Altun, Ömer Arakon, Mehmet Atay, Mehmet Babacan, Serap Bahadır, Şöhret Baltas, Ahmet Birsın, Murat Cankocak, Nazan Ciniç, Bülent Coşkun, Fatma Çaylak, Münevver Çaylak, Hatice Çelebi, Seyhun Çelik, Ergül Çetin, Nuray Çobancoğlu, Kevser Çoruh, Yavuz Dular, Rıza Doğan, Canan Duran, Gönül Engin, Sevinç Engin, Elif Erim, Dursun Eser, Hatime Eser, Serpil Eyidoğan, Gül Genç, Erdoğan Geyik, Gürsel Geyik, Levent Geylan, Ercan Güngöroğlu, Kamile Gürgül, Dursun Hatko, Mahmure İleri, Suphi İleri, Derya Yücel İncesagır, Hüseyin Karayılmaz, Kralbi Karden, Kudret Köksal, Ülku Nugay, Cengiz Okatan, Hakkı Oran, Meltem Öneş, Celal Özcan, Songül Özdemir, Nımet Özdemir, Dilek Özdiñ, Şermin Öztürk, Muazzez Pervan, Birol Sancar, Gurhan Sodan, Mustafa Şahin, Nurtan Şenay, Elvan Şenlen, Ali Şimşek, Aliye Şimşek, Hilmi Şimşek, İbrahim Şimşek, Gül Şınn, Ayten Targan, Akıf Toprak, Şahika Tosuner, K. Tulin Turan, Ali Türkmen, Nihal Uygur, Sermet Ünel, Emre Ünsev, Kadir Ünver, Dalita Yazıcıyan, Ayşe Yetmen, Nuriye Yıldırım, Filiz Yıldız, Gülay Yılmaz

ANSİKLOPEDİNİN DÜZENLENMESİNE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

Madde başlıklarının yazımı

Latin alfabesi kullanan ülkelerdeki kişilerin, doğal oluşumların ve kentlerin adları kural olarak özgün yazımlarıyla verilmiş, bu yazımda Türkçede kullanılmayan ayırt edici işaretler de korunmuştur.

Türkiye'de yaygın biçimde bilinen adın özgün addan farklı olması durumunda (Londra/London, Brüksel/Bruxelles örneklerinde olduğu gibi), yaygın olarak bilinen ad kullanılmıştır.

Latin alfabesi kullanmayan ülkelerdeki kişi, doğal oluşum, kent ve kurumların yazımında kural olarak, sözkonusu alfabelerdeki harflerin Türkçedeki fonetik karşılıklarını temel alan transkripsiyon yöntemi uygulanmıştır.

Kiril alfabesi ile yazılmış özel adların Latin alfabesi ile yazımında, bir alfabedeki harflerin öbüründeki alfabetik karşılıklarını temel alan transliterasyon yöntemine başvurulmuştur.

Çince kökenli sözcüklerin Latin harfleriyle yazımında, günümüzde yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanan Pinyin sisteminden yararlanılmış, eskiden kullanılmakta olan Wade-Giles sistemine göre yazımları gönderme maddesi olarak düzenlenmiştir. Örnek:

A-pao-chi bak. Abaoji

Abaoji

Çince sözcüklerin okunuşu konusunda okura yardımcı olmak amacıyla, her iki transkripsiyon sistemindeki hecelerin nasıl okunacaklarını gösteren tablo Çin dilleri maddesinde verilmiştir.

Kişi adları kural olarak önce soyadı, sonra ilk ad olarak verilmiş, ikisi birbirinden virgülle ayrılmıştır.

Osmanlı döneminin ünlü kişileri ilk adlarına göre sıralanmış, lakapları ayrıç içinde büyük harfle verilmiştir. Örnek:

Abdullah Cevdet

Abdullah Efendi (YENİŞEHİRLİ)

Uzakdoğulu (Çinli, Japon, Vietnamlı vb) ünlü kişilerin soyadı önce, ilk adı sonra verilmiş, bunlar virgülle ayrılmamıştır. Örnek:

Abe Isoo

Abe Masahiro

Kişi adlarının kullanılmayan parçaları soyadını izleyen virgülden sonra ayrıç içinde verilmiştir. Örnek:

Aalto, (Hugo) Alvar (Henrik).

Soyadı soyluluk unvanı ile ilgili olan kişilerde soyluluk unvanı, kural olarak kişinin soyadından sonra ayrıç içinde verilmiştir. Örnek:

Aberdeen (4.Kontu), George Hamilton-Gordon

Alba (3.Dükü), Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel

Günümüzde varlıklarını başka bir adla sürdüren tarihi yerleşim yerleri bugünkü adlarıyla verilmiş, geçmişteki özgün adları gönderme başlığı olarak düzenlenmiş, bugün var olmayanlar ise geçmişteki adlarında verilmiştir.

Yön belirten sıfatlar özgün adın bir parçası ise özgün yazımıyla verilmiş, değilse Türkçeleştirilmiştir (East Lansing, East Chicago, ama East Africa değil Doğu Afrika).

Eğitim ve sanat kurumları ile uluslararası kuruluşların adları, çeviri anlamı kaybına neden olmuyorsa Türkçeleştirilerek maddeler Türkçe başlık altında verilmiş, özgün yazımlar gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir. Bu tür kurum ve kuruluşlar metin içinde de başlıktaki biçimleriyle yer almış, ayrıç içinde bilinen özgün kısaltılmış ad verilmiştir. Örnek:

British Museum

Museo Nacional de Historia bak. Ulusal Tarih Müzesi

Ulusal Tarih Müzesi

Şirketler kural olarak özgün adlarında verilmiş, gerektiğinde ayrıç içine Türkçe çevirisi konmuştur.

Metinlerde öykü, şiir, makale, resim, heykel, şarkı gibi yapıtlar (" ") işaretleri arasında ve resim, heykel dışında kalanlar özgün yazımlarıyla verilmiş, yayın tarihleri ile Türkçe çevirileri ayrıç içine alınmıştır. Yapılar kural olarak Türkçe verilmiştir.

Bütün öbür yapıtlar özgün adlarıyla ve italik olarak yazılmış, yayım tarihleri ile Türkçe karşılıkları ayrıç içine alınmıştır. Türkçeye çevrilip yayımlanmış yapıtların adı italik olarak, yayım tarihi de ayrıç içinde en sonda verilmiştir. Örnek:

Fri Feli (1905; Özgür Çayırılar)

Leyendas de Guatemala (1930; Guatemala Efsaneleri, 1967)

Metinlerde, kişilerin doğum ve ölüm yerleri yaşadıkları çağdaki özgün adlarıyla, bütün tarihler miladi takvime göre verilmiştir.

Alfabetik sıralama

Ansiklopedide yer alan kişi, yer, kavram ve kurumlara ilişkin maddelerin başlıkları Türkçe alfabetik sırada verilmiş, Türkçe alfabede bulunmayan harfler Latin alfabesindeki sıralarında alınmıştır. Bu sıralamada kesme işareti ('), aksanlar ve öbür ayırt edici işaretler dikkate alınmamıştır.

İki başlık arasındaki tek fark bir ayırt edici işaret ise, bu işaretin olmadığı başlık sıralamada öne alınmıştır. Tireli (-) sözcükler iki ayrı sözcük olarak alınmış ve ilk sözcüğe göre sıralanmıştır.

Bir sayı ile başlayan başlıklar, sayı açık olarak yazılmış gibi alfabetik sıraya konmuştur. Sayının başlığın sonunda olması durumunda, sıralama küçük sayıdan büyüğe doğru yapılmıştır.

"Mac", "Mc" ya da "M" ile başlayan özel adlar "Mac" olarak alınmış ve adın "Mac"ı izleyen parçasına göre sıralanmıştır.

McCary, (Thomas) Leo

MacCarthy Adası

M'Clure Boğazı

McCoy, Sir Frederick

Aynı biçimde yazılan başlıkların sıralanması kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde yapılmıştır. Aynı adı taşıyan kişiler hükümdarlar, papalar, azizler ve öbür kişiler biçiminde sıralanmıştır. Yazımları aynı olan hükümdarlar ülkelerine göre gruplanmış ve her ülke içinde tahta çıkış sıralarına göre, öbür kişiler ise doğum tarihlerine göre sıralanmıştır.

Yazımı aynı olan yerleşim yerleri ülkelerine göre gruplanmış ve her ülke içinde yönetim birimleri sıralamasındaki yerlerine göre büyüktan küçüğe doğru sıralanmıştır.

Alfabetik sıralama harf değil, sözcük esasına göre yapılmıştır. Bir ya da daha çok harften oluşabilen sözcük kendisinden sonra gelen sözcükten bir boşlukla ayrılmıştır. Bu sıralamada tire (-) ve bölü (/) işaretleri de boşluk olarak değerlendirilmiştir. Nokta (.) sözcüğün parçası sayılmış ve alfabetik sıralamada Z'den ve onu izleyen (&) işaretinden sonra alınmıştır.

a cappella

A-cheng

A-erh-chin Shan

a posteriori bilgi

A vitamini

A&P

A. Kadir

AA

Aachen

Göndermeler

Gönderme maddeleri, okurun herhangi bir madde metnini daha iyi anlamasına, o konuda daha fazla bilgi edinmesine yardımcı olacak biçimde düzenlenmiştir. Bir metinde geçen ve ansiklopedide ayrı bir başlık olarak bulunan sözcük ya da özel ad bu açıdan önemi taşıyorsa, arkasına (*) işareti konmuş, tamamlayıcı ve ek bilginin hangi başlıklar altında bulunacağı metin içinde ya da sonunda ayrıca belirtilmiştir. Okurun konuyla ilgili bilgilere kolayca ulaşmasını sağlamak amacıyla, bir sözcüğün ya da özel adın farklı yazımları da gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir.

KISALTMALAR

AB	Limited Şirket (<i>İsveççe: aktiebolag, aktiebolaget</i>)	Kom.Şrt.	Komandit Şirket(i)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri	Ktp.	Kütüphanesi
ADC	Alman Demokratik Cumhuriyeti	kW	kilowatt
AFC	Almanya Federal Cumhuriyeti	kW-sa	kilowatt saat
AG	Anonim Şirket (<i>Almanca: Aktiengesellschaft</i>)	Ltd.	Limited
age	adı geçen eserde	lb	libre
AM	Genlik Modülasyonu	lt	litre
AO	Anonim Ortaklık	m	metre
AŞ	Anonim Şirket	m.	madde
ay	aynı yerde	mbH	Limited (<i>Almanca: mit beschränkter Haftung</i>)
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri	mg	miligram
bak.	bakınız	MHz	megahertz
bas.	baskı, basım	MW	megawatt
baş.	başlangıç tarihi	Mij	Şirketi (<i>Hollandaca: Maatschappij</i>)
BG	Beygir Gücü	ml/sa	saatte mil
blt.	bitiş tarihi	ml	mililitre
BK	Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı	mm	milimetre
BM	Birleşmiş Milletler	no.	numara
Bşk.	Başkan	NV	Limited Şirket (<i>Hollandaca: Naamloze Vennootschap</i>)
C	Celsius	op.	opus
c.	cilt	oz	ons
Clá	Şirketi (<i>İspanyolca: Compañia; İtalyanca: Compagnia</i>)	ö.	ölümü
	<i>Portekizce: Companhia</i>)	örn.	örnek, örneğin
Cie	Şirketi (<i>Fransızca: Compagnie</i>)	ös	ölümünden sonra
Co.	Şirketi (<i>İngilizce: Company</i>)	ÖSSC	Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
cm	santimetre	pA	Limited (<i>İtalyanca: per Azioni</i>)
çev.	çeviri, çeviren	pH	asitlik-alkalilik faktörü
çiz.	çizim için bakınız	PLC	Kamu Limited Şirketi (<i>İngilizce: Public Limited Company</i>)
d.	doğumu	Prof.	Profesör
da	dakika	Rev.	Reverend
D.C.	District of Columbia	res.	resim için bakınız
dB	desibel	S.	Aziz, Azize, Kutsal (<i>Özgün dilinde: Saint, San, Santo, Santa, Sant'</i>)
der.	derleyen, derleme	s.	sayfa
dev/da	dakikada devir	sa	saat
Doç.	Doçent	SA	Anonim Şirket (<i>Fransızca: Société Anonyme; İtalyanca: Società Anonima; Portekizce: Sociedade Anónima; İspanyolca: Sociedad Anónima</i>)
Dr.	Doktor	SFSC	Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti
emk	elektromotor kuvveti	sn	saniye
Ens.	Enstitü, Enstitüsü	SpA	Limited Şirket (<i>İtalyanca: Società per Azioni</i>)
eö	evlenmeden önce	SS	Azizler, Azizeler, Kutsal (<i>İtalyanca: Santissimo, Santissima</i>)
es	evlendikten sonra	SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
eV	elektron Volt	SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
etk.	etkin olduğu yıllar	St.	Aziz, Azize, Kutsal (<i>Özgün dilinde: Saint, Sankt, Sint</i>)
F	Fahrenheit	Sta.	Azize (<i>İtalyanca: Santa</i>)
Fak.	Fakültesi	Ste.	Azize (<i>Fransızca: Sainte</i>)
FM	Frekans Modülasyonu	sür.	sürüyor
ft	foot, feet	Şb.	Şubesi
ft-lb	foot-libre	tah.	tablo için bakınız
gal	galon	tah.	tahmini
geç.	geçici sonuçlar	TAO	Türk Anonim Ortaklığı
GmbH	Limited Şirket (<i>Almanca: Gesellschaft mit beschränkter Haftung</i>)	TAŞ	Türk Anonim Şirketi
gr	gram	TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
GSMH	Gayri Safı Milli Hasıla	TC	Türkiye Cumhuriyeti
GSYİH	Gayri Safı Yurt İçi Hasıla	ty	tarihi yok
H.	Hicri	ü.	ünlendiği, ürün verdiği dönem
ha	hektar	v.	vaftizi
har.	harita için bakınız	vb	ve benzeri
hd	hüküm sürdüğü dönem	vd	ve devamı
Hiz.	Hazreti	vö	ve öbürleri
Inc.	Şirketi (<i>İngilizce: Incorporated</i>)	W	watt
iy	ışık yılı	y.	yaklaşık
İÖ	İsa'dan Önce	Yar.Doç.	Yardımcı Doçent
İS	İsa'dan Sonra	Yar.Prof.	Yardımcı Profesör
Jr.	Junior	yay.	yayımlayan
K	Kelvin	yay.haz.	yayına hazırlayan
karş.	karşılaştınız	yazm.	elyazması
kg	kilogram	yb	yenilenmiş basım
KG	Komandit Şirket (<i>Almanca: Kommandit Gesellschaft</i>)	yık.	yıkılmıştır
kHz	kilohertz	yük.	yükseklik
KK	Limited Şirket (<i>Japonca: Kabushiki Kaisha</i>)	yy	yüzyıl
km	kilometre		
km/saat	saatte kilometre		
kol.	kolleksiyon		
Kol.Şrt.	Kollektif Şirket(i)		

Partinin kurucusu olan Donald Leslie Chipp (d. 1925), 1975'te Liberal Parti- Ulusal Parti koalisyon hükümetinde istediği yeri alamadığı için partisinden çekilen eski bir Liberal bakandı. 1977'de oyların yüzde 9'unu alarak iki senatör çıkaran Avustralya Demokratları, nispi temsil sistemi sayesinde 1980 ve 1983'te beş senatörlük kazanmayı başardı. Bu konumuyla Senato'da bir denge ögesi haline geldi.

Avustralya Dış Toprakları, Antarktika kıtasında ve Büyük Okyanus ile Hint Okyanusunun güney kesimi çevresinde dağınık biçimde yer alan, Avustralya'nın özerkliğe sahip olmayan bağımlı topraklar topluluğu. Avustralya Antarktika Toprakları, Yılbaşı Adası, Cocos (Keeling) Adaları, Norfolk Adası, Heard ve McDonald Adaları ile Mercan Denizi Adalarını kapsar. Yalnızca Yılbaşı, Norfolk ve Cocos adalarında sürekli yerleşim vardır. 1968'de bağımsızlık verilen Nauru, bir dış toprak olarak doğrudan yönetilen Papua ve Birleşmiş Milletler vesaleti altında Avustralya tarafından yönetilen Yeni Gine de daha önce topluluk içinde bulunmaktaydı. Papua ve Yeni Gine 1975'te Papua Yeni Gine adı altında tek bir devlet olarak bağımsızlığa kavuşmuştur.

Avustralya edebiyatı, Avustralya'da İngilizce üretilen edebiyat yapıtlarının tümü.

Avustralya edebiyatı İngiliz edebiyat mirasının bir parçası olarak bu edebiyatın geleneklerinden etkilenmekle birlikte, 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyılın başlarında ilk ortaya çıktığı dönemden bu yana kendine özgü konu ve üsluplar geliştirmiştir. Avustralya edebiyatı tarihi, üç ana döneme ayrılabilir. İlk dönemde (1788-1880), betimleyici ve belgesel bir edebiyat egemendi. İkinci dönem (1880-1940), edebiyata karşı daha sorumlu bir tutumun geliştiği bir genişleme ve güçlenme dönemi oldu; edebiyatın artan çeşitliliği içinde, Avustralya toplumunun kendine özgü nitelikleri daha iyi yansıtılmaya başladı. 1940'ta başlayan üçüncü dönemdeyse, göç ve sanayileşme-deki artış ile büyük banliyölerin ortaya çıkışına koşut olarak edebiyat etkinliğinde de bir artış görüldü.

İlk yüzyıl. İngilizlerin 1788'de Avustralya'ya yerleşmesinden sonra iki kuşak boyunca Avustralya edebiyatı çok az sayıda ürün verdi. Yeni Güney Galler'e ayak basan kürek mahkûmu, yönetici ve askerler ile onları izleyen gönüllü göçmenlerin yaşamları, sanata zaman ayırmaya pek izin vermeyen, zorlu bir yaşamı üzerine kuruluydu. Bu insanlar arasında edebiyata yatkın olanların çoğu, yeteneklerini ayak bastıkları yeni dünyayı betimlemek için kullandılar. William Charles Wentworth'un *Australasia* (1819) adlı şiiri, yeni dünyaya tepkiyi dile getiren ilk önemli ürün sayılabilir. Kürek mahkûmlarının yaşamlarına ve daha sonraları altın madenlerindeki çalışma koşullarına tanıklık eden yapıtlar ve anı kitapları da sonradan gelen yaratıcı yazarlar için esin ve malzeme kaynağı oldu.

Romancılar da öncelikle kolonilerdeki yaşama ilişkin olguları yansıtmakla yetindiler. Çoğunlukla romantik bir olay örgüsünü temel alarak kürek mahkûmlarının yaşamı, öncü yerleşmecilerin ve yeni göçmenlerin sorunları, altın madenlerindeki çalışma koşulları gibi konuları işlediler. Doğal güzellikler, kuraklık, çalı yangınları, haydutlar, vahşi kırım uçsuz bucaksız yalnızlık, garip hayvan ve bitkiler gibi, yerleşilen yeni dünyanın farklı ve çarpıcı ayrıntılarını ele aldılar. Avustralya edebiyatının ilk romanları, her ikisi de otobiyografik nitelikte olan, Henry Savery'nin *Quintus Servinton*'u (1830-31) ile Alex-

ander Harris'in *The Emigrant Family* (1849; Göçmen Aile) adlı yapıtıdır.

Bir İngiliz olan Henry Kingsley'in yazdığı iki roman, yazarların Avustralya'ya karşı değişen tutumlarını yansıtır. *The Recollections of Geoffry Hamlyn*'de (1859; Geoffry Hamlyn'in Anıları) Kingsley, Yeni Güney Galler'de çobanlık yaparak başarılı bir yaşam kuran bir İngiliz ailesini anlatır; çalışmaları sayesinde sonunda İngiltere'ye geri dönmeyi başıran aile Devon'a yerleşip rahat bir yaşama kavuşur. *The Hillyars and the Burtons* (1865; Hillyar ve Burton Aileleri) adlı romanında ise, demircilikle uğraşan bir göçmen ailesinin Avustralya'da önemli sayılabilecek bir konuma yükselişini anlatır. Mahkûmların yaşamını anlatan romanlar arasında en önemlisi, Marcus Clarke'ın, ulaşım sistemini ve koloni tutukevlerindeki koşulları eleştiren *For the Term of His Natural Life* (1874; Ömrü Yettikçe) adlı romanıdır. *Robbery Under Arms* (1888; Silahlı Soygun) ve *The Miner's Right* (1890; Madencinin Hakkı) romanlarında Rolf Boldrewood (asıl adı Thomas Alexander Browne), altın arama tutkusu ile haydutluk serüvenlerini işler. Bu dönemin romancıları, renkli bir atmosfer çizmeye, betimlemelere, karmaşık ve heyecanlı olay örgülerine önem vermişlerdir.

İlk yüzyıllık dönemde şiir, düzyazıya oranla daha iddiasız bir gelişim gösterdi. Şairler, İngiliz romantik doğa ve düşünce şiiri geleneğini, Avustralya'ya özgü konulara uygulamaya çalıştılar. Adam Lindsay Gordon, *Bush Ballads and Galloping Rhymes* (1870; Vahşi Kır Baladları ve Dörtmala Şiirler) adlı kitabıyla geniş bir okuyucu kitlesinin ilgisini çekti.

Milliyetçilik ve genişleme dönemi. 19. yüzyılın son 20 yılı, milliyetçiliğin yayılmasına ve ayrı eyaletlerin federal bir yapıya doğru gitme çabalarına sahne oldu. 1880'de Sidney'de yayımlanmaya başlayan *The Bulletin* dergisi, popüler şiir ve romanların yaygınlaşmasında önemli bir rol oynadı. Milli gurur, kırsal kesimde egemen olan değerler ve küçük toprak sahiplerinin savaşımına duyulan yakınlık, başta Henry Lawson ve Steele Rudd'in (Arthur Hoey Davis) öyküleri olmak üzere bu dönem edebiyatının yaygın konularıydı. Bir başka konu da, cezalarını çekmek üzere İngiltere'den Avustralya'ya yollanan mahkûmların Avustralya'daki ilk günleriydi. Price Warung'un (William Astley) dört öykü kitabı, bu konuyu işleyen yapıtların bir örneğidir. Joseph Furphy ise *Such Is Life* (1903; Yaşam Böylece) adlı uzun romanında 1880'lerin taşra dünyasını betimledi. Roman, göçmen yerleşmelerindeki yaşamın ayrıntıları, davar güdenlerin konuşmaları ve milliyetçi duyguların yanı sıra rastlantı ve zorunluluk üzerine felsefi düşüncelere de yer veriyordu.

Şiirde ise, gitgide gelişen balad geleneğini 1890'larda, Lawson ve "Banjo" Paterson canlı tuttular.

1901'de Federasyon'un (Avustralya Uluslar Topluluğu) kurulması, düzyazı ve şiirde yurtseverce bir coşkuyla karşılandı; ama genel olarak 1900'lerin başlarında, Avustralya'daki yaşamın karmaşılaşmasıyla birlikte milliyetçi temalar gözden düştü ve ilgi, sıradan insanların içinde bulunduğu kötü koşullara ve toplumsal reform gereksinimine kaydı. Kent yaşamı ve işçiler üzerine yazan yazarların en önemlileri Louis Stone, Edward Dyson, Kylie Tennant (Mrs. L. C. Rodd) ve romanları 40 yıllık bir zaman dilimini kapsayan Katherine Susannah Prichard'dı. Yerlilerin yaşamı ve beyazlarla ilişkileri, Mrs. Aeneas Gunn, Xavier Herbert ve Katherine Susannah Prichard tara-

fından ele alındı. Miles Franklin ve Eleanor Dark, daha çok tarihe ve ilk koloni günlerine ilgi duydular. Vance Palmer da kayda değer romanlar, öykü ve eleştirel yazılar üretti. Henry Handel Richardson (Ethel Florence Lindesay Robertson), *The Getting of Wisdom*'da (1910; Bilgelige Doğru) Melbourne'daki öğrencilik günlerini, *Mauve Guest*'de (1908) Leipzig'deki üniversite yıllarını ele aldı. Babasının yaşamını konu aldığı *The Fortunes of Richard Mahony* (1917-29; Richard Mahony'nin Talihi) adlı üçlemesindeyse, bir göçmenin yaşamı ile altın madenlerindeki çalışma koşullarının betimlemesini, güçlü bir karakter incelemesi ile birleştirdi.

Şairler, romancılar kadar başarılı değildi; ama şiir, çok daha çeşitli konulara yöneldi. John Shaw Neilson incelikli lirik şiirler, Victor Daley romantik şiirler ve bazı keskin yergiler, Kenneth Slessor güçlü dramatik lirikler yazdı. C. J. Dennis popüler şiirleriyle balad geleneğini sürdürdü. Christopher Brennan ise simgeci şiirlerinde Avrupa geleneğinden oldukça yararlandı.

Çağdaş dönem. II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında edebiyat dergileri büyük bir artış gösterdi, okur kitlesi de çoğaldı. Olgulara dayalı, betimleyici bir üslup ağırlığını koruduysa da, 1950'lerden sonra Avustralyalı yazarların yapıtları gittikçe daha kurgusal ve araştırıcı bir nitelik kazandı. 20. yüzyıl ortalarındaki romancıların en etkili, Patrick White'tir. En önemli romanları Avustralya'ya özgü olmakla birlikte, White'in konuları ele alış biçimi, ulusal sınırları aşan geniş bir bakış açısına sahipti. *The Tree of Man* (1955; İnsan Ağacı), *Voss* (1957; Çöl, 1973), *Riders in the Chariot* (1961; Arabadukiler, 1983), *The Solid Mandala* (1966; Dolu Mandala) ve *The Vivisector* (1970; Canlıkesimci) romanları ile öykülerinde yansıttığı Avustralya, bireysel, eleştirel ve şiirsel bir imgelemen ürünüydü. White 1973'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Öteki romancılar arasında, İngiliz ve Avustralya yaşamının derinlemesine bir çözümlemesini sunan Martin Boyd, simgeci romanlarını ustalıkla çizdiği Avustralya manzaraları içine yerleştiren Randolph Stow ve Thomas Keneally sayılabilir. Stow'un en önemli yapıtları, *Tourmaline* (1963) ile *The Merry-Go-Round in the Sea*'dir (1965; Denizdeki Atkırınca). Keneally ise *Schindler's Ark* (1982; Schindler'in Gemisi) adlı yapıtıyla 1982 Booker Edebiyat Ödülü'nü aldı. Öykü türü gelişmekle birlikte, bu alanda yazarlar kır yaşama sıklıkla bağlı kaldılar; bu yüzden çoğu Avustralyalının bildiği yaşam ile edebiyatın sunduğu yaşam arasındaki garip bir uyumsuzluk doğdu. Hal Porter'in 1930'lardan 1960'lara değin Avustralya toplumundaki değişimleri yansıtan otobiyografik yapıtları bu alandaki en önemli ürünler arasındadır.

Şiirde betimleyici gelenek sürdüysede, 20. yüzyıl ortalarında ürün vermeye başlayan şairler, kendilerinden öncekilerden çok daha geniş alanlara el attılar. Robert D. Fitzgerald, şiddetli tartışmalara yol açan lirik yapıtlarıyla, A. D. Hope dokundurmalar ve ince alaylarla dolu araştırıcı şiirleriyle dikkati çekti. Sözünu sakınmayan, güçlü şiirleriyle Douglas Stewart, duyarlı lirik şiirleriyle Judith Wright, düşünsel lirik şiirleriyle de James McAuley önem kazandı. Bu dönemde öteki şairleri arasında Bruce Dawe, Les Murray, Thomas W. Shapcott, Chris Wallace-Crabbe ve Peter Porter sayılabilir.

Avustralya edebiyatı, öteden beri tiyatro dalında geniydi. 1950'lerin sonu ve 1960'lara gelene değin hiçbir oyun gerçek bir başarı elde edemedi. En tanınmış oyunlar arasında, Douglas Stewart'ın *Ned Kelly* (1943) ve 1941'de sahnelenen *The Fire on the Snow* (Karn Üstündeki Ateş) adlı yapıtın, Ray Lawler'in *Summer of the Seventeenth Doll* (1955; On Yedinci Bebeğin Yazı), Alan Seymour'un *One Day of the Year* (1961; Yılın Bir Günü) ve Patrick White'ın *Four Plays* (1965; Dört Oyun) adlı yapıtları sayılabilir. 1960'lar ve 70'lerin önemli oyun yazarları arasındaysa David Williamson, Alexander Buzo ve Dorothy Hewett vardır. Son zamanlarda pek çok genç oyun yazarı kendisinden söz ettirmektedir.

20. yüzyılda Avustralya toplumunun hızlı değişimi, yazarların yaşadıkları dünyaya ayak uydurmalarını daha da zorlaştırdı. Yüzyılın ikinci yansında birçok yazar, kendi ürünlerine daha eleştirel bir gözle bakmaya başladı; buna bağlı olarak da Avustralya tarihi ve toplumunu derinlemesine ele alan araştırmalara ve Avustralya edebiyatının yeni yorumlarına yer veren yapıtlar ortaya çıktı.

Avustralya Federal Başkent Toprakları, eski adıyla YASS-CANBERRA. Avustralya Uluslar Topluluğu'nda (AUT) ayrı siyasal birim. Federal başkent Canberra ve çevresini kapsayan topraklar Yeni Güney Galler eyaleti sınırları içindedir.

Genellikle Canberra Havzası diye bilinen dalgalı, 580 m yükseklikteki ova üzerinde yer alan bu topraklar, 1.800 m'yi aşan Avustralya Alpleri'yle çevrilidir; güneydoğudan kuzeybatıya Murrumbidgee Irmağı ile ikiye bölünür.

Yöre 1820'de buraya Limestone Ovası adını veren Charles Throsby tarafından keşfedildi. 1901'de, King O'Maley'in çabasıyla, Sidney'den en az 160 km uzaklıkta ve en az 260 km² olan bir alanın başkent toprağı olmak üzere Yeni Güney Galler'den ayrılması maddesi AUT Anayasası'na eklendi. Limestone Ovası 1908'de bu amaçla seçildi. 2.359 km²'lik alana ilişkin haklar 1911'de federal hükümete devredildi. 1915'te, 137 km doğudaki Jervis Koyunda 73 km²'lik bir toprak da, gelecekte bir federal liman kurulması için bu alana eklendi. Toplam toprakların 440 km²'si Cotter Irmağı havzası olarak yerleşim dışı bırakıldı; 404 km²'si park, okul gibi kamusal tesislere, 19 km²'si de Canberra kentine ayrıldı. Geri kalan topraklar, ancak kiralanarak işletilmek koşuluyla, yumuşak ve sert kereste üretmek üzere orman bölgesi sayıldı.

Topraklarda ticari amaçla sebzeçilik, mandıracılık yapılır; buğday, yün, sığır eti üretilir. Kırsal alanda çalışma olanakları kentlere oranla çok sınırlıdır. Nüfus dağılımında kırsal alanla kent arasında görülen dengesizlik de bunu yansıtır nüfusun yüzde 98'i kentte yaşar. Bölgede Kraliyet Askeri Koleji (1911) ile Jervis Bay kentinde Kraliyet Avustralya Deniz Koleji bulunur. Nüfus (1990 tah.) 283.300.

Avustralya futbolu, Avustralya'da oynanan bir tür futbol. Yaklaşık 1858'de H.C.A. Harrison tarafından Victoria'ya bağlı Melbourne'da geliştirilmiştir. Türkiye'de oynanan futbol ile *rugby* ve *Kelt* futbolunun bir karışımı olarak nitelendirilebilir. Eni yaklaşık 110-155 m, boyu 135-185 m olan oval bir sahada en ve boy çevreleri 57 ve 74 cm olan oval bir topla oynanır. Her takımın 18 oyuncusundan üçü saha içinde serbestçe dolaşır; ötekiler belli bölgeleri savunmak ve

rakip oyuncuları tutmakla görevlidir. Oyun, genellikle topa ayakla ya da yumrukla vurularak oynanır. Oyuncular topu yere vurmadan, ellerinde tutarak en fazla 9,1 m yürüyebilir. Topu elle atmak kurallara aykırıdır. Ofsayt kuralı yoktur.

Sahanın her iki ucunda, düz bir çizgi üzerinde, 6,4 m aralıklarla dikilmiş 6,09 m yüksekliğinde dört direk bulunur. Top, havadan, yerden ya da aşırma bir vuruşla hiçbir savunma oyuncusuna değinmeden iki iç direk arasından geçirilince gol olur ve bunun için altı puan verilir. İç ve dış direkler arasından geçen ya da iç direkler arasından bir oyuncuya çarparak geçen bir vuruş ise "arkada" sayılır ve yalnız bir puan verilir. Dört direk, Avustralya futbolunun

Avustralya futbolu, Melbourne kriket sahasında Richmond Tigers-Melbourne Demons karşılaşması
Australian Information Service

ayırt edici özelliğidir. Bir karşılaşma, 25 dakikalık dört bölümden oluşur. Oyunlar Avustralya Ulusal Futbol Konseyi'nin yönetimi altında düzenlenir. Bu futbol özellikle Victoria, Güney Avustralya ve Batı Avustralya eyaletlerinde yaygındır.

Avustralya haydut çeteleri, Avustralya İngilizcesinde BUSHRANGER, 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyılda "vahşi kır" ya da

Ned Kelly ve çetesinin bir atlı arabaya saldırısı
Mitchell Library, Sydney

"taşra" olarak bilinen uzak ve geri kalmış bölgede göçmenlere, madencilere ve sınır bölgesi Yerlilerine rahat vermeyen haydut çeteleri. Serüvenleri Avustralya tarih ve folklorunda önemli bir yer tutar. Tek başına ya da küçük çeteler halinde hareket eden ve

çeşitli sınıflara ayrılan bu haydutlar, alışla gelmiş yol kesme, yağma ve adam öldürme gibi eylemlerde bulunurlardı. Özellikle posta arabalarını, bankaları ve küçük yerleşim birimlerini soymada (yerel deyişle bunların "suyunu çıkarma"da) son derece ustaydılar. "Kara Caesar" takma adlı John Caesar'ın vahşi kıra sığındığı ve ilk haydut çetesini kurduğu 1789'dan 1850'lere değin, haydut çeteleri hemen hemen bütünüyle kaçak mahkûmlardan oluşmaktaydı. 1850 ile çetelerin ortadan kalktıkları 1880'ler arasındaki dönemde ise, haydutlar arasında yasalarla başı derde giren başına buyruk göçmenler çoğunlukta idi. Son önemli haydut olan Ned Kelly (1855-80), aynı zamanda en ünlü hayduttu.

Avustralya haydut çeteleri içinde John Lynch ve "Deli" takma adlı Daniel Morgan gibi acımasız katiller çoğunlukta olmasına karşın, Avustralya toplumunda bu haydutların yüceltilmesinin temelinde, Matthew Brady ve "Yahudi Delikanlı Teddy" takma adlı Edward Davis gibi kimi haydutların olumlu eylemleri yatmaktaydı. Her ikisi de sürgün mahkûm olan Davis ve Brady kurbanlarına insanca davranışlarıyla tanınırlardı; Davis ganimetini yoksullarla paylaşırdı. Cezalarının hafifletilmesine yönelik yaygın protestolara karşın, bu iki haydudun sonu darağacı oldu. Avustralya haydut çeteleri etrafında oluşan inanç, "Bold Jack Donahoe" ve "Wild Colonial Boy" gibi halk şarkılarına ve "Ned Kelly kadar gözüpçek" gibi deyişlere kaynaklık etmiştir.

Avustralya İşçi Partisi, İngilizce AUSTRALIAN LABOR PARTY (ALP). Avustralya'nın önemli siyasal partilerinden biri. İşçi hareketinin ilk siyasal örgütlenmesi 1890'larda gerçekleşti. 1891'de Sidney Esnaf ve İşçi Konseyi'nce desteklenen adaylar, Yeni Güney Galler eyalet meclisinde 141 sandalyeden 86'sını kazandılar. İşçi hareketinin ulusal düzeyde siyaset sahnesine çıkışı 1901'deki federal seçimlerle başladı. Bu seçimlere gevşek bir federal çatı altında katılan işçi adayları, Temsilciler Meclisi'nde 16, Senato'da ise 8 sandalye kazanarak güç dengisini ellerinde tutacak bir konum elde ettiler. 1918'de eyalet örgütleri birleşerek Avustralya İşçi Partisi adını aldı.

İlk işçi partileri daha çok ılımlı sosyalist politikalar benimsediler. Savundukları re-

formlar arasında şunlar yer alıyordu: Oy vermede mülk sahibi olma koşulunun kaldırılması, sendikal çalışmalar üzerindeki yasal kısıtlamaların sona erdirilmesi, iş kazaları ve hastalıklarında işverenin sorumlu olması ilkesinin benimsenmesi ve iş uyumsuzluğu-

rında hakemlik kurumunun zorunlu hale getirilmesi. Son derece disiplinli, iyi örgütlenmiş ve militan bir yapıya sahip olan işçi partilerinin örgütlenme biçimi, öteki siyasal gruplara da belirli ölçülerde örnek oldu.

1904'teki kısa süreli iktidar deneyiminden sonra federal düzeyde ilk İşçi Partisi çoğunluk hükümeti 1910'da kuruldu; İşçi Partisi 1915 ortalarına değin Victoria dışındaki tüm eyaletlerde de iktidarda kaldı. I. Dünya Savaşı sırasında zorunlu askerlik hizmeti konusundaki anlaşmazlıklar nedeniyle bölünen parti, 1929'a değin iktidardan uzak kaldı. İşçi Partisi'nin zorunlu askerlikten yana olan kesiminden pek çok siyasetçi, Liberal Parti ile birleşerek savaş döneminde Milliyetçi Parti'yi oluşturdular ve birkaç yıl iktidarda kaldılar.

1929'da ezici bir seçim zaferi kazanan ALP, bu kez ekonomik bunalıma karşı izlenecek politikalar konusunda bölünmeye uğradı ve Aralık 1931 seçimlerini izleyen 10 yıl boyunca etkinlik gösteremedi. Parti 1944-49 arasında sosyal refahla ilgili belli-başlı yasaları meclisten geçirdi.

İşçi Partisi 1949'daki yenilgiden, 1972'de Gough Whitlam'ın başbakanlığa gelişine değin muhalefette kaldı. Partinin bu dönemdeki başarısızlığı 1950'lerde sağ ve sol kanatlara bölünmesine yol açan antikomünist kampanyayla, örgütlü işçi hareketine yönelik genel düşmanlık havası ve iktidardaki Liberal-Vatan partileri koalisyonuna seçim başarısı sağlayan 20 yıllık refah dönemine açıklanabilir. Whitlam'ın başbakanlığı sırasında İşçi Partisi, Avustralya'nın ekonomisi, dış siyaseti ve toplumsal yapısıyla ilgili geniş kapsamlı bir reform hareketi başlattı. Avustralya genel valisinin, oldukça tartışma götürür koşullarda hükümeti görevden uzaklaştırıp ülkeyi erken seçime zorlamasıyla ALP Aralık 1975'te iktidardan düşürüldü. İki yıl sonra, ikinci bir seçim yenilgisi üzerine istifa eden Whitlam'ın yerine parti yönetimini daha az reformcu bir ekip üstlendi. 1983'te Parti, Robert J. L. Hawke'un önderliğinde yeniden iktidara geldi. Parti içi çekişmelere karşın 1984, 1987 ve 1990 seçimlerini de kazanarak iktidarını sürdürdü. 1991'de Hawke'un yerini Paul Keating aldı.

Avustralya İşçi Sendikaları Konseyi, İngilizce AUSTRALIAN COUNCIL OF TRADE UNIONS (ACTU), Avustralya'da işçi sendikaları hareketini yöneten en güçlü birlik. Mayıs 1927'de kuruldu. Avustralya İşçiler Birliği 1967'de ACTU'ya katıldı. 1979'da Avustralya Ücretliler ve Meslek Sahipleri Birliği Konseyi'nin, 1981'de de Avustralya Devlet Görevlileri Örgütü Konseyi'nin katılımıyla ACTU Avustralya'daki sendikali işçilerin dörtte üçünden fazlasını temsil eder duruma geldi.

1954'te Melbourne'da bir sürekli büro açan ACTU pek çok resmî örgütte temsil edilir ve Avustralya politikasında önemli rol oynar. Konseyin karar organı, iki yılda bir toplanan ve ACTU'nun eyaletlerdeki şubelerinden gelenlerle üye sendikaların temsilcilerinden oluşan kongredir. ACTU'nun yönetim kurulunda seçimle gelen 17 üye yer alır.

Avustralya Kolonileri Yönetim Yasası, İngiliz Avam Kamarası'nca Ağustos 1850'de kabul edilen ve Avustralya'nın güneydoğusundaki Port Phillip kesimini Yeni Güney Galler'den ayırarak Victoria Kolonisi haline getiren yasaya halk arasında verilen ad. Yasa 1842'de özerk bir yapıya kavuşan Yeni Güney Galler Yasama Konseyi'nde yetersiz bir düzeyde temsil edildiklerine inanan ve gelirlerinin Yeni Güney Galler bölgesine aktarılmasından hoşnutsuzluk duyan Port Phillip göçmenlerinin

başvurusu üzerine çıkarıldı. Temmuz 1851'de yürürlüğe giren yasa, seçimle gelen 20 üye ile vali tarafından atanan 10 üyeden oluşan bir yasama konseyi öngörüyordu. Bölgenin imparatorluk toprakları dışında kalan tüm topraklarında yetkili kılınan bu organa, İngiliz hukukuna aykırı olmamak üzere her türlü yasa çıkarma hakkı da tanındı. Avustralya Kolonileri Yönetim Yasası Avustralya'nın başka yerlerinde de özerkliğe geçme olanağı sağladığından, benzer anayasal düzenlemeler Tasmanya ve Güney Avustralya'ya da uygulandı.

Avustralya Liberal Partisi, İngilizce LIBERAL PARTY OF AUSTRALIA (LP). Avustralya'nın önemli siyasal partilerinden biri. Bugünkü biçimiyle 1944'te Robert Gordon Menzies tarafından kuruldu.

İlk Liberal örgütlenme, temelde Avustralya İşçi Partisi'nin (ALP) giderek artan gücüne karşı koyma noktasında birleşen radikal korumacılarla, *laissez-faire*'ci politikanın savunun serbest tüccarların bir ittifakı olarak 1910'da ortaya çıktı. Fusion (Birleşik Parti) olarak bilinen bu örgütlenme ilk kez 1913'te Liberal adı altında seçimlere katıldı ama belirgin bir program ortaya koymadığından İşçi Partisi önünde başarılı olamadı.

I. Dünya Savaşı sırasında, zorunlu askerlik konusunda ortaya çıkan anlaşmazlık nedeniyle İşçi Partisi bölündü. Partinin zorunlu askerlikten yana olan kanadıyla birleşip Milliyetçi Parti'yi kuran Liberaller, ilk kez bu dönemde iktidara geldiler. 1922 seçimlerinden sonra Milliyetçiler, yeni kurulan Vatan Partisi ile ittifak kurmaya çalıştı. Böylece Milliyetçi Parti'nin liberal kanadı, İşçi Partisi kökenli grubun önderliğine son verme olanağı buldu. Milliyetçi-Vatan İttifakı adını alan parti, daha tutucu bir çizgiye geldi. Bir süre federal düzeyde etkin olan İttifak 1920'lerdeki şiddetli iş uyuşmazlıkları sırasında sendikalara karşı giderek sertleşen politikasının da etkisiyle 1929'da yenilgiye uğradı. Milliyetçiler, 1931'de İşçi Partisi'nden ayrılan bir grupla ittifak kurarak, Birleşik Avustralya Partisi adı altında yeniden iktidara geldi. Kamu harcamalarını kısıtlayıcı bir programla 1929 Büyük Bunalımı'nın etkilerini gidermeyi hedef alan Birleşik Avustralya Partisi, genellikle Vatan Partisi ile kurduğu koalisyonlarla 1937'ye değin başta kaldı. Daha sonra iç bölünmeler ve belirgin program yokluğu nedeniyle zayıflayarak 1941'de dağıldı.

Birleşik Avustralya Partisi'nin devamı olarak Ekim 1944'te kurulan Liberal Parti, 1949'da Vatan Partisi ile işbirliği yaparak, Menzies'in öncülüğünde yeniden iktidara geldi. Liberal Parti-Vatan Partisi koalisyonu, Menzies'in başbakanlıktan ayrıldığı 1966'dan sonra da, 1972-75 arasındaki İşçi Partisi iktidarı dışında, Avustralya siyasetinde egemen konumunu sürdürdü. 1983 seçimleri sonunda iktidarı İşçi Partisi'ne bırakmak zorunda kalan Liberal Parti'nin programının ana temelleri işveren kesimiyle sıkı bağlar, iç ve dış politikada antikomünizm ve ABD ile yakın işbirliği olmuştur.

Avustralya oy yöntemi, seçimlerde gizli oy verme ilkesine dayalı oylama yöntemi. Avustralya 1858'de bu ilkeyi uygulayan ilk ülke olduğundan, bu adla anılır. Ayrıca bak. oy.

Avustralya teriyesi, geliştirilen en yeni teriye soylarından biri. İlk kez 1885'te Avustralya'da ortaya çıkan bu hareketli ve sevimli köpeğin, bugün soyu tükenmiş olan, siyah ile sarımsı kahverengi karışımı, kırpık tüylü eski İngiliz teriyesinden türediği söylenebilir. de, aralarında büyük olasılıkla

Dandie Dinmont, Skye, İskoç ve Yorkshire teriyelerinin de bulunduğu daha başka birçok teriyeden kan aldığı sanılmaktadır. Yerden yüksekliği yaklaşık 25 cm. ağırlığı 5-7 kg kadar olan Avustralya teriyesi, uzunca gövdeli, sert tüylü bir köpektir; tepesinde daha yumuşak tüylerden bir tu-

Avustralya teriyesi
Sally Anne Thompson-ED Inc

tam bulunur. Gövde rengi genellikle mavimsi siyah ya da gümüş rengi-siyah karışımı, kafası ve ayakları sarımsı kahverengidir; krem rengi ya da kırmızımsı kahverengi tüylü olanları da vardır.

Avustralya Yerli dilleri, Tasmanya dışındaki bütün Avustralya kıtası ile Batı Torres Boğazı Adalarında yaşayan Yerlilerin konuştuğu yaklaşık 260 akraba dilden oluşan dil öbeği. Bilindiği kadarıyla Avustralya dışındaki dillerle bir yakınlığı yoktur. Bu dillerin büyük bölümü 20. yüzyıl sonlarında yok olmuş ya da yok olmaya yüz tutmuştur. Hâlâ yaşayan dillerin çoğu da yalnızca birkaç yüz kişi tarafından konuşulur. En yaygın olanlar, Batı Torres Boğazı Adalarında konuşulan Mabuiag dili ile Batı Çölünde konuşulan dildir.

Yapılan son sınıflandırmaya göre, Avustralya Yerli dilleri 28 aileye ayrılır. Bunların 27'si, kıtanın sekizde birini kaplayan kuzey ve kuzeybatı bölgelerinde konuşulur. Pama-Nyungan adlı öbür dil ailesiyse, Avustralya'nın genye kalan sekizde yedisini kapsar. Dağılımdaki bu eşitsizlik, yaklaşık 5-6 bin yıllık bir geçmişe olan ve Ortak Avustralya dili olarak nitelendirilen dilin, kuzeybatıdaki bir noktadan başlayıp kuzey ve kuzeybatı bölgeleri dışında kıtanın büyük bölümüne yayılmasına dayandırılır.

Avustralya dilleri dilbilgisi ve ses sistemi açısından büyük benzerlik göstermekle birlikte pek az ortak sözcüğe sahiptir. Gene de kitadaki pek çok dilde, Ortak Avustralya dilinden kalma bazı ortak sözcükler vardır.

Avustralya dilleri, dilbilgisi açısından genellikle karmaşık bir yapı gösterir. Bükün, esas olarak eklerle yapılır. Önek ve soneklere kuzey ve kuzeybatı bölgelerinde rastlanır. Kıtanın öteki yerlerinde daha çok sonekler kullanılır. Birçok dilde görülen önemli bir özellik de, eylemin özne ve nesnesini belirtmek için tümceenin ilk sözcüğünün ya da eylemle bağlantısı olmayan özel ilgeçlerin sonek almasıdır. Geçişli bir eylemin öznesini göstermek için, ad ve adillara ilştirilen, eylem ya da araç bildiren sonekler de yaygın olarak görülür. Başta kuzeydeki diller olmak üzere bazı Avustralya dillerinde cins vardır. Ayrıca ad sınıflarına dayanan sistemlere de rastlanır; sıfatlar, sayı adları, gösterme sıfat ve adları, adların sınıflına göre, çoğu zaman da sayılarına göre özel biçimler alır.

Avustralya dillerinin ses sistemleri birbirine büyük ölçüde benzer. Çoğunda, dörtle altı arasında değişen eklemleme noktalarından oluşan, birbirine paralel kapantılı ve genizsiz ünsüz dizileri vardır. Ayrıca çoğu dilde titreşimli ve titreşimsiz duraklar arasında ayırım bulunmadığı gibi, sürtüşmeli ünsüz de yoktur. Üç harften (a, i, u) oluşan ünlü sistemi yaygındır.

Avustralya Yerlileri, Avustralya ve Tasmanya'nın yerlisi olan topluluklar. 18. yüzyıl sonlarında Avrupalıların Avustralya'ya yerleşmesi sırasında Yerli nüfusun 300 bini bulduğu ve 500 kabileye ayrılmış olduğu sanılmaktadır. Her biri kendisine ait topraklarda yaşayan bu kabileler, gene kendilerine özgü bir dil ya da lehçe konuşurlardı. Yerli nüfusu, 18. yüzyıldan sonra Avustralya'da büyük ölçüde azalmış, Tasmanya'da ise 1876'da tümüyle ortadan kalkmıştır.

Arkeolojik araştırmalar Avustralya'da 25-40 bin yıldır insan yaşadığını göstermektedir. Avustralya Yerlileri büyük bir olasılıkla, bugün sular altında bulunan Sahul sahanlığından geçerek kıtaya ulaşmışlardır. Belli bir dönemde ya da aralıklarla gerçekleşen bu göç sırasında, karayla bağlantısı olmayan yerlerde sal ve kanolardan yararlandığı sanılmaktadır. Dingo denen köpek türü de göçle birlikte bu topraklara getirilmiştir. York Yanımadasında ve Arnhem Bölgesi'nin kuzeydoğusunda, ortak bir Avustralya dilinin konuşulduğu bölgelere bugün de rastlanır, ama bu dil özgün biçiminden uzaklaşmış olabilir. Avustralya'da elverişli hayvan türleri bulunmadığından çobanlık yapmayan, ayrıca ekimle de uğraşmayan Yerliler, avcılık ve toplayıcılıkla geçinirlerdi. Ama tatlı su kaynaklarının uzak olması bu yaşam biçimini kısıtladığı için, sayıları arttıkça daha küçük gruplar oluşturarak başka su kaynakları aramaya başladılar. Efsane kahramanlarının izlediği yollar ve ticaret yolları, bu göçlerin yönünü gösterir.

Yerli kabileleri, yiyecek durumu elverdiği ölçüde yılın büyük bölümünü bir arada geçiren çeşitli yerel gruplardan oluşurdu. Babayanlı örgütlenen bu grupların her biri, atalarının ilk yerleşme yeri olan bir su kaynağının çevresinde yaşar, ataların ruhlarının başka bir bedende yaşam bulmak ya da yeniden doğmak için sürekli orada beklediğine inanırlardı. İkinci yerleşmeyi kuranlar ve onların soyundan gelenler, ilk grubun ve o soydan gelenlerin sonsuza

değin akrabası sayılırdı. Aradan geçen zaman, uzaklık ve geleneklerin geçirdiği değişim, bu kuralı değiştirmezdi. Karşılıklı davranış kuralları, her bireyi akrabalık ilişkilerine göre sınıflandıran bir sistemle belirlenirdi. Böylece izlenecek davranış kurallarını, bilinen dolaylı akrabalık bağları, yaşayan son kuşak, bağlı olunan boy ve ayınlar gösterirdi.

Avustralya'nın büyük bölümünde, akraba sayılan topluluklar iki, dört ya da sekiz gruba bölünmüştü. Aralarındaki soy ve evlilik ilişkileri belirli kurallara bağlanmış olan bu gruplar, genellikle dışardan eş alırlardı. Günümüzde de geleneksel topluluklar arasında bu tür bölünmeye rastlanır.

Avustralya Yerlileri, her kabilenin toprak sınırlarını ve nerede, ne zaman yiyecek bulunacağını ayrıntılı olarak bilirlerdi. Bu bilgileri yansıtan geleneksel zaman hesaplamasında, mevsim sayısı bölgelere göre beş ile sekiz arasında değişirdi. Her mevsim, olağan iklim koşulları ve o koşullarda bulunabilecek yiyeceklerle ilgili belirlenirdi.

Sık sık kılık ve kuraklıkla karşılaşan Yerliler, doğadaki canlıları ve yağmuru, toplumsal ve ahlaksal düzenin bir parçası sayar, ayınlar yoluyla bu güçlerle ilişki kurarlardı. Bugün de geleneksel bir kabile içindeki gruplar, kadın ve erkeklerin yanı sıra, akraba sayılan çeşitli canlı türlerini de barındırır. Grup (boy), türlerden birinin, yani toteminin adını taşır. Ayrıca erkekler, her biri bir ya da daha çok canlı türüyle ve

Avustralya Yerlilerinin geleneksel sanatlarından olan mızrak yapımı
ABC Ajansı

geçmişteki kahramanlarla ilgili efsanelerin, ayınların, yerlerin ya da simgelerin koruyucusu olan daha küçük gruplara ayrılır. Ayınlar yoluyla yaratıcı geçmiş, günümüzde yeniden canlandırılır ve insanlar ile hayvanların yaşamı güvenceye alınır. Efsane ve ayınlar, yaşamın zaman ve mekânla sınırlı olmadığını gösteren *Alijira*'yı(*) oluşturur. *Alijira* üzerinde tam bilgisi olanlar yalnızca

yaşlılardır, dolayısıyla ayın ve toplumsal davranış kurallarında onlar söz sahibidir.

Ölümün (çocuklarla yaşlıların ölmesi ya da savaş dışında) büyüyle ilgili olduğuna inanılır ve yalnızca "akıllı adam", yani kabilenin büyücüsü, "kötülüğü" kovarak güven ve yaşama isteğini geri getirebilir. İnsan ruhunu çok iyi anlayan büyücü, ölümlerle, bazı totemlerin ruhlarıyla ve gökyüzündeki dünyayla ilişki kurar. Tedavi sonuç vermezse, ya büyücü çok geç çağırılmıştır, ya büyü çok güçlüdür (yağ ve kan çıkarmada olduğu gibi) ya da kurban, yazgısına layıktır.

Yerlilerin efsane ve ayınları resim, şiir, müzik ve dansla anlatımını bulur. Efsaneler, karmaşık bir dil ve müzik yapısı olan ritmik ezgilerle korunmuştur. Kutsal eşyalar, hatta bumerang(*) gibi kimi silahlar da üstlerine yapılan resim ve oymalarla efsaneleri canlandırır. Efsaneler, ezgiler halinde bu eşyaların "içine" de aktarılır. Ayine katılanların gövdeleri boyanır ve efsaneler taş, ağaç kabuğu ve toprak üstünde boya ya da oymalarla canlandırılır. Boyama ve oyma eyleminin kendisi de ayındır. Tıpkı şarkı söylemeye ve dans etmeye, ayınlerde olduğu kadar gece düzenlenen şenliklerde de rastlandığı gibi, resim de yalnızca zevk için yapılabilir. Yerlilerin, sanat ve müzik eğitimi veren bölgesel okulları vardır. Silahlarla aletlerin biçim ve süslemelerinde bölgesel farklılıklar görülür. Başlıca dinsel kültürlere içerdiği bölgelere göre değişiklik gösterebilir.

Yerli kültürü, 19. yüzyıl sömürgecilerinin kanlı "sindirme" politikalarından, bugünkü kentsel erime uygulamasına kadar, Avrupalılarla girdiği ilişki sonucunda köklü bir değişime uğradı. Yerlilerin sonunda yok olup gideceği inancıyla, 1920'lerin sonunda ve 1930'ların başında bazı kabilelere koruma kamplarına yerleştirildi. Günümüzde modern Avustralya toplumuyla ilişkiye girmemiş hiçbir Yerli yoktur ve artık hepsi Avustralya yurttaşıdır. Son yıllarda ülkenin güneyinde, erimeye karşı çıkarak bütünleşmeyi yeğleyen yan Yerli gruplar ortaya çıkmıştır. İsteklerini daha yürekli biçimde dile getiren bu gruplar, kendilerini öbür Avustralyalılardan ayıran bir statü olarak Yerli kimliğini korumaya çalışmaktadır. Kuzeyde ise sorun, toprak mülkiyeti ve denetimi üzerinde yoğunlaşmıştır. Buradaki Yerliler, yerleştirme bölgelerindeki yeraltı kaynaklarının işletilmesine katılmak ve bu kaynaklar karşılığında kendilerine tazminat ödemesini istemektedirler. *Ayrıca bak.* Avustralya (Tarih).

Avustralyen bölge, Avustralya, Tasmanya, Yeni Gine ve Malay Takımadalarının bir bölümünü kapsayan zoocoğrafya bölgesi. Yer yer tropik, yer yer ılıman iklim koşulları gösteren bu bölgenin başlıca özellikleri, öbür zoocoğrafya bölgeleriyle kura bağlantısının olmaması, tatlı su balıkları, amfibiyum ve sürüngen türleri açısından yoksul olması, eteneli (placentali) memelilerin hiç bulunmaması ve keselilerin egemen olmasıdır. Keseliler (*Marsupialia*) takımının üyeleri Neartik ve Neotropikal bölgelerde de bulunmakla birlikte, Avustralyen bölgede başka memelilerin bulunmaması nedeniyle ileri derecede evrimleşerek öbür bölgelerdeki eteneli memelilerin yerini doldurmuştur. Birkaç ekidne ve bir ornitorenk türünü içeren tekdelikliler (*Monotremata*) takımı ile toplam sekiz memeli familyası yalnızca bu bölgeye özgüdür. Kuş faunası, yeryüzünün hemen her yanına dağılmış familyaların üyelerinden oluşur. Sürüngen faunası, bu bölgeye özgü iki familya dışında Oryantal bölge ile büyük benzerlik gösterir.

Avustralyen bölgeyi Oryantal bölgeden ayırmak için iki sınır çizgisi önerilmiştir. Wallace Çizgisi olarak bilinen ilk sınır,

Assis Vadisinde Yerliler
ABC Ajansı

kuzeyde Filipinler ile Maluku Adaları, güneyde Borneo ve Celebes, daha güneyde Bali ve Lombok adalarının arasından geçer. Weber Çizgisi olarak bilinen ikincisi daha doğudan geçerek Seleb'si ve Timor'u Oryantall bölgede bırakır. Bazı zoocoğrafya uzmanları ise, iki çizgi arasındaki geçiş bölgesini ayırarak Wallace adını verirler.

Avustronezya dilleri bak. Malezya-Polinezya dilleri

Avusturya, tam adı AVUSTURYA CUMHURİYETİ. Almanca REPUBLIK ÖSTERREICH. Orta Avrupa'nın güneyinde, denize kıyısı bulunmayan dağlık ülke. Yüzölçümü 83.856 km², nüfusu (1991) 7.815.000'dir. Başkenti Viyana'dır. Batıda İsviçre ve Liechtenstein, kuzeybatıda Almanya, kuzeyde Çek Cumhuriyeti, kuzeydoğuda Slovakya, doğuda Macaristan, güneydoğuda Slovenya ve güneybatıda İtalya ülkeyi çevreler.

DOĞAL YAPI

YÖZEY ŞEKİLLERİ. Kuzeydoğu kesiminde, Alpler'in doğu kenarıyla Bohemya ve Moravya'nın tepeleri arasından Macaristan Ovasına akan Tuna Irmağı dışında, Avusturya'nın genel görünümünde dağlar ve ormanlar belirleyicidir. Öteden beri Avrupa'nın büyük kentlerinden biri olan başkent Viyana, Tuna'nın dağların arasından çıkarak görece kurak düzlüklere girdiği yörede kurulmuştur.

Alpler'in Avusturya sınırları içindeki en yüksek tepesi batıda yükselen Grossglockner'dir (3.797 m). Kireçtaşından oluşan Avusturya Alpleri, kuzey ve güney sıradağları olmak üzere ikiye ayrılabilir. Sarp ve engebeli bu iki sıra, kristal kayalardan oluşan ve daha yumuşak biçimli bir orta dağ dizisiyle birbirinden ayrılır. Ülkenin fiziksel belkemiğini oluşturan bu dağ kütlelerinin kuzeyinde, Kuzey Alpler'le Tuna arasında tepelik bir Alp altı kuşağı yer alır. Tuna'nın kuzeyinde zengin ormanlarla kaplı yamaçlar uzanır. Viyana'nın doğusundaki alçak bölgeler, Macaristan Ovasının batı uzantısı görünümündedir.

IRMAKLAR VE GÖLLER. Avusturya bir göller ülkesidir. Çoğu, özellikle Salzkammergut çevresindekiler, Buzul Çağı aşınımıyla oluşmuştur. En büyükleri, bir bölümü komşu ülkelerin sınırları içinde kalan, batıda

Ülkenin doğusu, özellikle daha kuru ve kara ikliminin etkisi altında kalan kesimler daha düşük yağış alır.

Alçak bölgelerde ve tepelik doğu bölgelerinde ocak ayı sıcaklık ortalaması -1°C, temmuz ayı ortalaması ise 20°C'dir. 3.000 m'den yüksek yerlerde sıcaklık -11,3°C (ocak) ile 2,1°C (temmuz) arasında değişir. Buralarda kar kalınlığı ocak ayında yaklaşık 3 m, temmuzda ise 1,5 m dolayındadır.

Egemen rüzgâr batıdan eser. Bu nedenle, batı bölgelerde yüksek olan nemlilik, doğuya doğru giderek azalır.

BİTKİ ÖRTÜSÜ VE HAYVAN VARLIĞI Toplam alanının üçte ikisi orman ve çayırarla kaplı olan Avusturya, Orta Avrupa'nın en ormanlık ülkesidir. Ormanların egemen ağacı ladindir; melez, kayın ve meşe ağaçlarına da sıkça rastlanır. Alpler bölgesinde ve dağ eteklerinde iğneyapraklı ormanlar belirleyiciyen, daha ılık bölgelerde yaprakdöken ormanlar ağırlık kazanır.

Bugün yasalarla koruma altına alınmış olan yabani hayvanlar arasında boz ayı, kaya kartalı, iki şahin türü, doğan, baykuş, tuma, kuğu ve leylek sayılabilir. Avlanma, yılın belli dönemleriyle sınırlanmıştır. En çok avlanan hayvanlar geyik ve tayşandır. İrmaklarda alabalık, golgebalığı, berlam, turnabalığı, tatlı su levreği ve sazan bulunur.

NÜFUS

Avusturya'da kırsal yerleşim dokusu yüzyıllarca önce, Alp tipi çevrenin koşullarına

Avusturya Alpleri'nde bir köy
Avusturya Kültür Ofisi izniyle

göre biçimlenmiştir. Yeni kırsal yapılaşma da, özellikle ülkenin batı ve orta kesimlerinde, halen bu eski geleneklerin etkilerini taşır. Buna karşılık ülkenin doğusunda, özellikle alçak bölgelerde kırsal yerleşme, hava koşullarından çok tarımsal gereksinimlere göre biçimlenmiştir.

Avusturya büyük ölçüde kentleşmiş bir ülkedir. 20. yüzyılın sonlarında ülke nüfusunun yaklaşık yarısı, nüfusu 10 binin üstündeki kent ve kasabalarda, beşte biri de Viyana'da yaşıyordu. Eyalet başkentleri II. Dünya Savaşı sonrasında nüfus bakımından

büyüdü. Avusturya'nın ikinci büyük kenti Graz, Balkanlar'a bir geniş kapısı niteliğindedir. Innsbruck, Avusturya'nın batı kesimindeki kuzey-güney trafiği üzerinde bir kara ve demiryolu merkezidir. Salzburg, müzik kültürü ve Barok yapılar bakımından Avrupa'nın en ünlü kentlerinden biridir. Linz önemli bir sanayi merkezidir. Klagensfurt ise ülkenin İtalya ve Yugoslavya ile bağlantısını sağlayan yollar üzerinde yer alır.

Avusturyalıların hemen tümü Almanca konuşur. Burgenland'da yaşayan Hırvat ve Macarlar, Kärnten'in güneyinde yaşayan Slovenler ve Viyana'da yaşayan Çekler ülkedeki küçük azınlık gruplarıdır. Nüfusun yaklaşık yüzde 85'i Katolik, yüzde 6'sı Protestandır.

Ülkenin en batıdaki eyaletlerinde, özellikle Vorarlberg'de, lehçeleri İsviçre Almancasına benzeyen Alaman grupları yaşar. Öte yandan, Salzburg, Yukarı Avusturya ve doğu eyaletlerinde yaşayanların konuştuğu lehçe Bavyera lehçesini andırır. Steiermark ve Kärnten'de konuşulan lehçe, ülkenin batısında konuşulandan kolaylıkla ayırt edilebilir. Genelde Avusturya'da konuşulan Almanca, Almanya'dakine göre daha yumuşak, daha yavaş ve daha melodiktir.

II. Dünya Savaşı sonrasında, Avusturya'da doğum oranı ve yaşam süresi sürekli olarak artmış ve büyüyen nüfus, özellikle batı eyaletlerinde sanayi tarımın yerni aldıkça, giderek kentleşmiştir. Bununla birlikte birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi nüfusun büyüme hızı oldukça düşük, yaşam süresi ise uzun olduğundan, Avusturya nüfusu gitgide yaşlı bir nüfus haline almaktadır. 1980-89 arasında ülke nüfusunun yıllık büyüme hızı yalnızca yüzde 0,1'di. 1980'lerin sonunda 15 yaşın altındaki nüfusun toplam nüfus içindeki payı yüzde 20'den az, 60 yaşın üstündeki nüfusun payı ise yüzde 20'den fazlaydı. Ortalama ömür erkekler için 69 yıl, kadınlar için 76 yıldır.

Doğum oranları eyaletten eyalete değişir; genelde Katolikliğin güçlü olduğu batı eyaletlerinde ve kırsal alanda yüksek, kentsel merkezlerde düşüktür. Viyana'nın, Nazi döneminde neredeyse tümüyle yok edilen Yahudi nüfusu (1938'de yaklaşık 200 bin), savaş sonrasında gelen mülteciler ve kırsal kesimlerden göç edenlerle ancak bir ölçüde yenilenebilmiştir.

II. Dünya Savaşı sırasında ülke dışına göç edenler bir nüfus kaybı yaratmışsa da, Doğu Avrupa ülkelerinden Avusturya'ya yönelik mülteci akımı bu kaybı da bir ölçüde karşılamıştır. 1956'da Macaristan'da yaşanan çalkantılar 180 bin kadar Macarın Avusturya sınırını geçmesine ve yeni mülte-

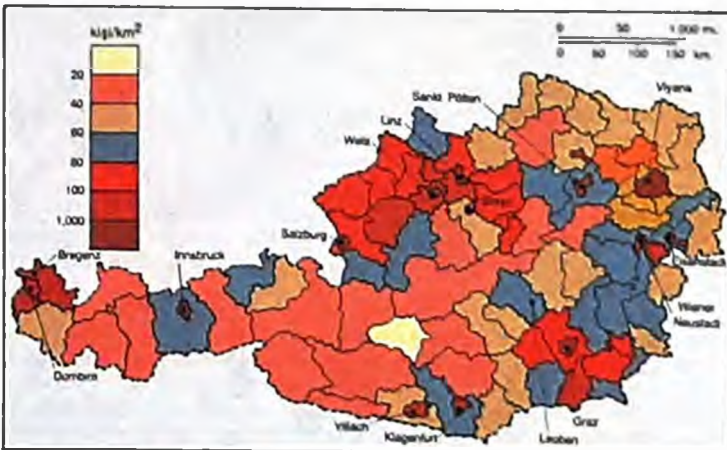

Avusturya Alpleri'nde bir göl
Avusturya Kültür Ofisi izniyle

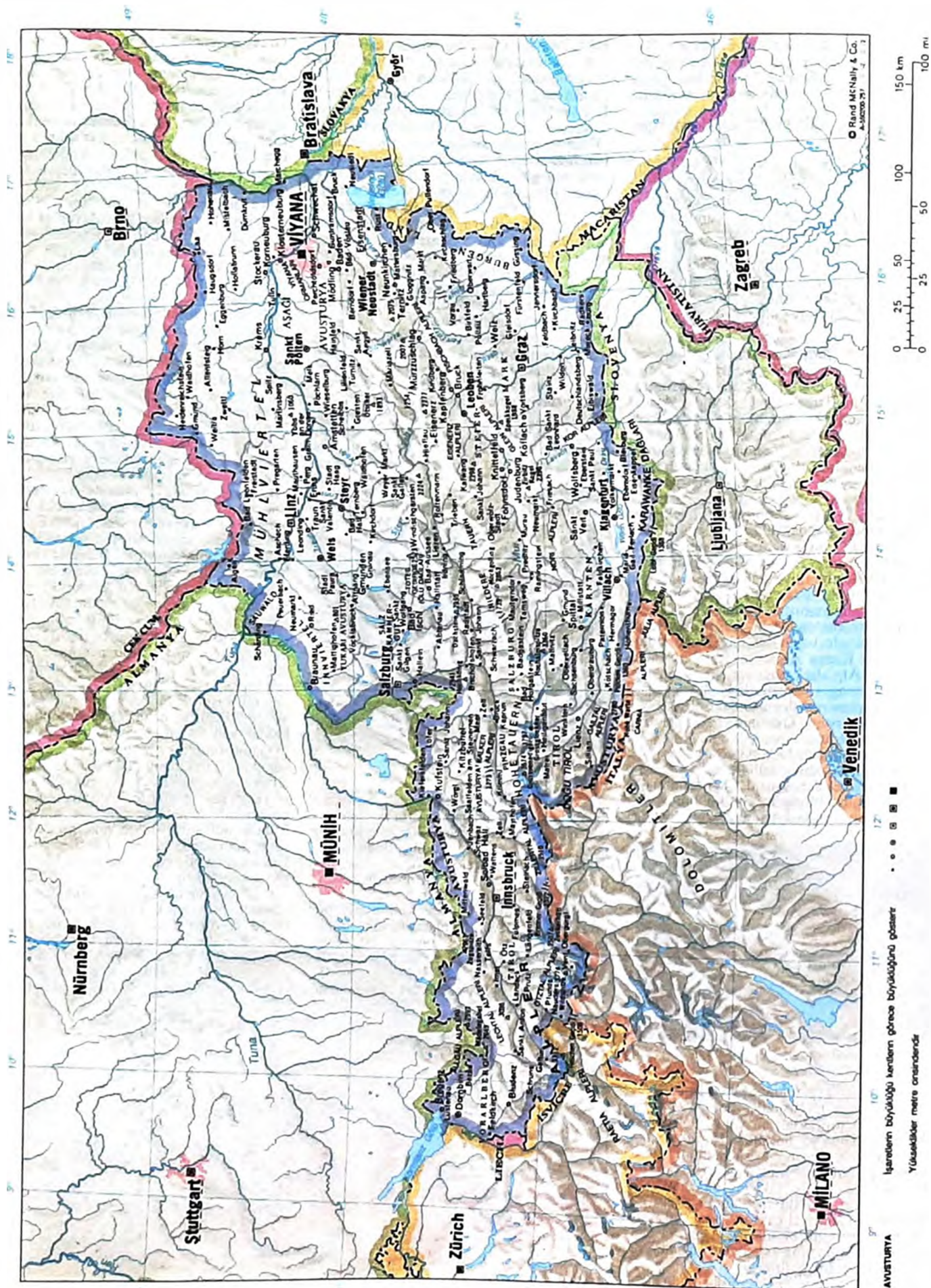
Konstanz Gölü (Bodensee) ve doğuda Neusiedl Gölüdür (Neusiedler See).

Avusturya topraklarının yüzde 96'sındaki akarsular Tuna'ya dökülür. Karadeniz ile Kuzey Denizi arasındaki su bölümü çizgisi Avusturya'nın kuzeyinden geçer. Tuna ile Akdeniz ve Atlas Okyanusuna dökülen ırmakların arasındaki su bölümü çizgisi de ülkenin batı sınırıyla çakışır. Güneyde Karnik Alpleri, daha batıda ise Alpler'in ana sıraları, Po Irmağının acağladığı bölgenin su bölümü çizgisini belirler.

İKLİM. Avusturya'nın nemli batı bölgeleri Atlantik ikliminin etkisi altındadır. Bu kesimlerde yıllık yağış 1.000 mm dolayındadır.

Avusturya'da Nüfus Yoğunluğu

ci sorunlarına yol açmıştır. Ama Macar mültecilerin çoğu 10 yıl gibi bir süre içinde başka ülkelere göç etmiştir.

EKONOMİ

Avusturya'da karma bir pazar ekonomisi vardır. Ekonomi temelde imalat sanayisi ile ticarete dayanır. 1989'da gayri safi milli hasıla (GSMH) 131.899 milyon ABD Doları, kişi başına düşen GSMH ise 17.360 dolardır. GSMH'deki yıllık artış (1980-89) yüzde 1,9'dur. GSMH içinde tarımın payı yüzde 4, imalat sanayisinin yüzde 34, inşaatın ise yüzde 8'dir.

EKONOMİNİN YÖNETİMİ. Avusturya'nın karma ekonomisinin kabaca dörtte üçünü oluşturan özel sektör, tarım ve gıda işleme, orman ürünleri ve kereste, kâğıt, dokuma ve giyim, gıda ve içki sanayileri ile toptan ve perakende ticarete yoğunlaşmıştır. Tekelci yoğunlaşma düşük düzeydedir, ama lonca benzeri kooperatiflerin belirli bir etkisi vardır.

1946'da Avusturya Parlamentosu, o tarihte Sovyet denetimi altında tutulan Avusturya sanayisinin büyük bölümünü millileştirdi. Millileştirme en büyük üç bankayla, demir-çelik, alüminyum ve makine sanayilerinde yoğunlaşmış 70 kadar büyük kuruluşu kapsıyordu. Bunun ardından gelen yeniden düzenlemeyle, millileştirilen kuruluşların sayısı 19'a indi. Yüzyılın son çeyreğinde, millileştirilmiş kuruluşların üretiminin net değeri, sanayide üretilen toplam değerın yaklaşık dörtte biri kadardır.

Millileştirilen sanayi kuruluşlarının çoğu anonim şirket olarak düzenlenmiştir ve bir kamu kuruluşu olan Avusturya Sanayi Dairesi (ÖIAG) tarafından yönetilir. Yönetim kurulu hükümeti temsil etmekle birlikte, işletme kararlarında bağımsızdır.

Federal vergi gelirlerinin en önemli kaynakları gelir ve kurumlar vergileri ile dolaylı gelir vergisidir. 1973'te satış vergisi yerine, çeşitli maddelerde farklı oranlarda uygulanan katma değer vergisi getirilmiştir. Bütün satış ve işlemler katma değer vergisi kapsamı içindedir. Harcamalar içinde sosyal güvenlik ilk sırayı alır (toplamin yaklaşık beşte ikisi); onu sağlık, eğitim ve kamu hizmetleri izler.

DOĞAL KAYNAKLAR. Avusturya dünyanın önde gelen doğal magnezit üreticisidir. Kärnten magnezit üretiminin ana merkezi-

münü sağlayan Steiermark eyaletinde Erzberg'de ve Kärnten eyaletinin Hüttenberg bölgesinde yer alır. Schwechat'taki büyük petrol rafinerisi, ülkenin toplam petrol ve petrol ürünleri tüketiminin dörtte üçünü karşılar. Obür madencilik ürünleri arasında kum, çakıl, kuvars kumu, grafit, jips, anhidrit, kil ve tungsten sayılabilir. II. Dünya Savaşı'ndan beri Avusturya Avrupa'nın önde gelen hidroelektrik üreticilerinden biri haline gelmiştir. Ülkenin elektrik gereksiniminin yüzde 70'i hidroelektrik santralardan karşılanır.

TARIM. Ekilebilir toprakların büyük bölümü, başta buğday ve arpa olmak üzere, tahıl üretimine ayrılmıştır. Ayrıca şeker pancarı, mısır, patates, çavdar ve yulaf üretilir. Tarıma elverişli toprakların sınırlılığı nedeniyle, II. Dünya Savaşı sonrasında yoğun bir tarımsal modernleşme programı başlatılmıştır. Örneğin 1939-79 arasında traktor sayısı 1.800'den 300 bine çıkmıştır. Kırsal ekonomiye küçük işletmeler egemendir, ama bazı büyük orman malikaneleri de varlığını sürdürmektedir. Ülkenin alçak bölgelerinde çayırların bolluğu ve yem üretimi sığır besiciliğini geliştirmiştir. Süt ürünleri üretimi gereksinimin üstündedir. Bütün olarak alındığında, tarım çeşitlenmiştir ve ülke gereksiniminin yüzde 90'ını karşılar.

Avusturya'nın geniş ulusal ormanlarından elde edilen kerestenin yalnızca bir bölümü ülkede işlenir. İşlenmemiş kereste ülkenin başlıca ihrac kalemlerinden biridir. Ormanların yandan fazlası küçük işletmelere, kalanı ise eski büyük malikanelere ya da devlete aittir.

SANAYİ. Sanayi ve ticaret milli gelirin en önemli kaynaklarıdır. II. Dünya Savaşı sonrasında demir-çelik üretimi büyük ölçüde arttı; örneğin pik demir ve ham çelik üretimi 1950-80 arasında üç katına çıktı. Ülkenin demir cevheri varlığına karşın, çelik üretimindeki artış hurda demir ve demir cevheri ithalini zorunlu kılmaktadır. 1960'larda ve 1970'lerde alüminyum üretimi Avusturya'nın en önemli imalat sanayisi kollarından biri haline geldi. Öteki imalat sanayisi kolları arasında makine, taşıtlar, metaller, içecekler ve tütün ürünleri, dokuma ve giyim eşyası, kimyasal madde ve gıda üretimi sayılabilir.

TİCARET. Avusturya'nın dış ticaretinde Almanya, İtalya, Japonya ve İsviçre ilk sıraları alır. Avusturya'nın Avrupa Topluluğu (AT) ülkeleriyle ticareti de önemlidir. Üyesi olduğu Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ülkeleri ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ticareti daha azdır. Avusturya'nın başlıca ihrac ürünleri makine, ulaşım donanımı, mamul mallar, kâğıt ve kâğıt ürünleri ile kimyasal maddelerdir. Makine, ulaşım donanımı, temel mamul mallar, kimyasal maddeler ve giyim eşyası başlıca ithal kalemleridir. AT'nin ülke dış ticaretindeki önemli rolü, hükümeti 1977'de toplulukla bir serbest ticaret anlaşması yapmaya itmiş, 1989'da ise tam üyelik için başvuruda bulunmuştur.

Turizm Avusturya'nın önde gelen gelir kaynaklarından. 1950'den 1980'e yabancı turistlerin Avusturya'da geceleme süresi yaklaşık 20 kat artmıştır. Bu dönemin sonlarına gelindiğinde turistlerin harcamaları, Avusturya'nın ödemeler dengesi açığını büyük ölçüde karşılayacak düzeyi bulmuştur.

FINANS. Para politikası Maliye Bakanlığı ve Avusturya Ulusal Bankası tarafından belirlenir. Bankanın hisselerinin yarısı hükümete, yarısı da çeşitli ekonomik kurumlara aittir. Yönetim kurulu başkan, iki başkan yardımcısı ve kurulun büyük bölümü hükümetçe atanır. Döviz akımının denetimi

ve yönetimi de bankanın görevleri arasındadır. Cari hesap işlemlerinde tam bir özgürlük, dış ülkelerle sermaye hesabı işlemlerinde de liberal bir rejim uygulanır.

Çeşitli başka kurumlar da mali hizmetler sağlar. Bunlar arasında anonim şirket yapılarındaki ticari bankalar, özel bankalar, tasarruf bankaları, yerel ipotek kuruluşları, tarım kredi kooperatifleri, sanayi kredi kooperatifleri, yapı kooperatifleri ve ihtisas bankaları sayılabilir. Viyana'nın coğrafi konumu, doğu-batı ticaretinde önemli bir mali merkez olmasına yol açmıştır.

ULAŞIM. Avusturya'nın merkezi konumu, ülkenin Avrupa karayolu, demiryolu, hava ve su yolu ulaşımındaki rolünü belirler. II. Dünya Savaşı'nda çok hasar gören karayolu ağı, savaş sonrasında büyük ölçüde artan trafığa uygun bir hale getirilmiştir. Avusturya karayollarının çoğu Alpler'deki görkemli geçitlerden geçer. 1960'larda federal hükümet tarafından yapılan doğu-batı karayolu Viyana ile Salzburg arasında hizmet verir. Bu yol aynı zamanda Salzburg'un Münih'le bağlantısını da sağlar. Henüz proje aşamasındaki Trans-Avrupa Kuzey-Güney Karayolu Avusturya'nın 9 ülkeyle bağlantısını sağlayacaktır. Ülkedeki toplam motorlu taşıt sayısı 1950-80 arasında 10 kat artmıştır.

Avusturya demiryolu ağının yüzde 41'iyle 381 köprü II. Dünya Savaşı sırasında tahrip olmuştu. Yeniden yapılırken, demiryolu trafiğinin üçte ikisinden fazlasını taşıyan federal demiryolu ağının yandan fazlası elektrikli hatta çevrilmiştir. Avusturya demiryolları kamuya aittir. Ama önceden Ulaşım Bakanlığı'na bağlı olan demiryolu yönetimi 1969'da bağımsız bir ticari kuruluş haline gelmiştir.

Tuna Irmağı, Almanya ile Karadeniz arasındaki en önemli su bağlantısıdır. Federal hükümete ait Tuna Buharlı Gemi Şirketi'nin bu su yolu üstündeki yük ve yolcu trafiğinde ağırlıklı bir yeri vardır. Tuna üzerindeki başlıca limanlar Viyana ve Linz'dir. Avusturya'nın kıyısı bulunmamasına karşın, devlete ait tersanelerde inşa edilen gemiler kendi gereksinimini karşıladığı gibi, çeşitli ülkelere de satılmaktadır.

Mart 1958'de hizmete başlayan Avusturya Havayolları (AUA) Avrupa'nın her yerine ve birkaç deniz aşırı ülkeye sefer yapmaktadır. Ülkenin ana havaalanı Viyana'nın batısındaki Wien-Schwechat'tır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR

YÖNETİM. 1920 Anayasası'na göre Avusturya bir demokratik cumhuriyettir. Federal bir devlet olan Avusturya kendi kendini yöneten dokuz eyaletten oluşur: Burgenland, Kärnten, Aşağı Avusturya, Yukarı Avusturya, Salzburg, Steiermark, Tirol, Vorarlberg ve Viyana.

1934'te Avusturya anayasası, şansölye Engelbert Dollfuss ve Kurt von Schuschnigg yönetimlerindeki otoriter rejim tarafından feshedildi. Bu rejim de, 1938'de Avusturya'nın Hitler tarafından Nazi Almanyası'na katılmasıyla (Anschluss) ortadan kaldırıldı. 1945'te Avusturya bağımsızlığına kavuşunca, 1920 Anayasası 1929'da geçirilmiş olduğu değişikliklerle yeniden canlandırıldı ve ardından İkinci Cumhuriyet'in anayasal ve siyasal yaşamının temel taşı haline geldi.

Yürütme yetkisi federal başkan ve kabine tarafından paylaşılır. Başkan, halk tarafından altı yıllık bir görev süresi için seçilir. Aynı zamanda başkomutanlık görevini de üstlenir. Dört yıllık yasama dönemi sırasında parlamentoyu feshedebilir ve yeniden seçime gidebilir. Parlamento da yasa yoluy-

Viyana Ormanları bölgesinde bağcılık
Avusturya Kültür Ofisi ünlü

dur. Son yıllarda geliştirilen yeni ergitme ve işleme yöntemleri üretimde belirgin bir artış sağlamıştır. Demir cevheri yatakları, Avusturya'nın toplam demir üretiminin ana bölü-

la kendini feshetme yetkisine sahiptir. Başkan federal şansölyeyi ve onun da önerisiyle öteki kabine üyelerini atar. Kabine, Ulusal Konsey'de çoğunluğun güvenoyunu almadıkça görevde kalamaz.

Parlamento iki meclisten oluşur: Yasama gücünü elinde tutan Ulusal Konsey (*Nationalrat*) ve eyaletleri temsil eden Federal Konsey (*Bundesrat*). 183 üyesi bulunan Ulusal Konsey üyeleri 19 yaşın üstündeki vatandaşlar tarafından nispi temsil esasına göre seçilir; 26 yaşın üstündeki her Avusturya vatandaşı seçilme hakkına sahiptir. Eyaletleri temsil eden Federal Konsey'in 63 üyesi, eyalet nüfusuna orantılı sayılarda, eyalet meclislerince seçilir.

Yasama süreci Ulusal Konsey'de başlar. Yalnızca Ulusal Konsey'in tasarrufu altında olan bütçe dışında her yasa önerisi Federal Konsey tarafından da onaylanmak zorundadır. Buna karşılık Ulusal Konsey, Federal Konsey'in vetosunu basit çoğunluk oyuyla geçersiz kılabilir.

Dokuz eyaletin her birini, bir valinin başkanlık ettiği hükümetler yönetir. Vali,

Parlamento Binası, Viyana
Avusturya Kültür Ofisi izniyle

genel ve gizli oyla seçilen bir yasama meclisince seçilir.

Yerel yönetimlerde her belediye bir belediye başkanı ve bir kent meclisi seçer. Hem belediye, hem de eyalet olan Viyana'nın durumu özeldir; belediye başkanı aynı zamanda valilik görevini de yüklenir.

1929 anayasa değişikliğiyle getirilen hükme karşın, ilk genel başkanlık seçimleri, II. Dünya Savaşı sonrasında ilk başkanı olan Karl Renner'in (1870-1950) ölümüne değin yapılmadı. Renner, 1945 bağımsızlığı ve sürmekte olan siyasal karışıklıktan ardından Ulusal Konsey tarafından oybirliğiyle seçilmişti. 1950'den sonra birbiri ardı sıra göreve gelen bütün başkanlar Avusturya Sosyalist Partisi (SPO) üyesi ya da adayydı. 1986'daki seçimlerde ise Birleşmiş Milletler'in eski genel sekreteri Kurt Waldheim, Sosyalist Parti adayına karşı kazanan ilk başkan oldu.

II. Dünya Savaşı'ndan 1970'lere değin yapılan sekiz seçimde SPO ve Avusturya Halk Partisi (ÖVP), her biri istikrarlı bir biçimde oyların yaklaşık yüzde 45'ini elde etmiştir. Bu partileri oyların yüzde 5'ini alan Liberal Parti ve daha da küçük bir yüzdeyle Komünist Parti izliyordu.

1945'ten 1966'ya değin şansölyelik ÖVP'de olmak üzere, iki büyük parti koalisyon

hükümetleri kurmuştu. 1966'da parlamento-da küçük farkla çoğunluk sağlayan ÖVP, hükümeti tek başına oluşturduysa da 1970 seçimlerinde oylarının çoğunluğunu yitirdi. En güçlü parti durumundaki Sosyalistler bir azınlık hükümeti kurdular. 1971 seçimlerinde SPO, Avusturya tarihinde ilk kez oyların yüzde 50'den fazlasını alarak bir çoğunluk hükümeti kurdu ve bu durumunu 1983 seçimlerine değin sürdürdü. Ama 1983'te oyların çoğunluğunu aldıysa da, tek başına iktidara gelemedi ve Özgürlük Partisi'yle (FPO) bir koalisyon hükümeti oluşturdu. 1986'daki genel seçimlerin ardından Ocak 1987'de SPO, bu kez ÖVP ile bir koalisyon hükümeti kurdu. 1990'da yapılan genel seçimlerde ÖVP'nin oy yitirmesine karşın SPO-ÖVP koalisyonu günümüzde de sürmektedir.

1890'da kurulan Hristiyan Sosyal Parti'nin devamı niteliğindeki ÖVP muhafazakâr güçlerle çeşitli toplumsal ve ekonomik grupların bir bileşimini temsil eder. Tabanını oluşturan çiftçiler, işadamları, beyaz ve mavi yakalı işçiler gibi çeşitli grupların zaman zaman çatışan çıkarları uzlaşmacı politikaları zorunlu kılmaktadır.

1918-34 döneminde demokratik Marksist bir program izleyen Avusturya Sosyalist Partisi, 1945'ten sonra daha pragmatik bir yaklaşım benimsemiştir. 1970'lere ulaşıldığında yalnızca işçi sınıfının değil, çok daha geniş bir kesimin partisi durumuna gelen SPO, 1991'de adını Avusturya Sosyal Demokrat Partisi olarak değiştirdi.

Avusturya anayasası halkın doğrudan yönetime katılabileceği iki yol tanımlamıştır. Bunlardan biri toplu talep (*Volksbegehren*) olarak adlandırılan, 400 bin seçmen-yurttaşın herhangi bir yasanın onaylanması için parlamentoya başvurma hakkıdır. İkincisi ise anayasanın tümüyle değiştirilmesi durumunda halk oylaması yapma zorunluluğudur.

YARGI. Yargı, yasama ve yürütme organlarından bağımsızdır. Hükümetin yargıçlar üzerinde etkisi yoktur; yargıçlar adli kurullarla aday gösterilir ve kabine tarafından göreve atanır; adli kurulların onayı dışında görevden alınamaz ve nakledilemez.

Avusturya'da üç yüksek mahkeme vardır. Bunlar hukuk ve ceza davalarında en yüksek temyiz mahkemesi, yönetimin kararlarıyla mağdur duruma düşen yurttaşların başvurabileceği idare mahkemesi ve anayasaya ilişkin bütün konulara, vatandaşlık haklarına ve seçimlere ilişkin anlaşmazlıklara bakan anayasa mahkemesidir.

SILAHLI KUVVETLER. 1955 Devlet Antlaşması'na göre Avusturya, topraklarını savunmak amacıyla 50 bin kişilik bir ordu bulundurabilir. 18-50 yaş arasındaki bütün erkek yurttaşlar askerlik yapmakla yükümlüdür. Altı aylık askerlik hizmetini iki aylık bir yedek eğitimi izler. Halen 44 bin kişilik bir orduya ve 70 bin kişilik bir yedek güce sahip olan Avusturya'nın seferber edilebilir toplam gücü 155 bin kişidir.

EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL YARDIM. 6-15 yaşları arasında eğitim zorunludur. Ortaöğretim üniversiteye, yüksekokullara, öğretmen ve ticaret yüksekokullarına hazırlık niteliğindedir. Avusturya'nın 15'i aşkın üniversitesi Avrupa'nın Alman dilinde eğitim veren en eski kurumlarıdır. Örneğin Viyana Üniversitesi 1365'te kurulmuştur. Ülkede geniş çapta bir yetişkin eğitimi programı uygulanmaktadır. Kamu sağlığı, Sağlık ve Çevre Bakanlığı'nın sorumluluğundadır. Bulaşıcı hastalıkların önlenmesi, ilaç ve yiyeceklerin denetlenmesi bu bakanlığa bağlı 14 daire tarafından yürütülür. Yerel hükümetlerin de halk sağlığı merkezleri vardır. Ayrıca her belediye ya da kırsal ilçe

bir halk sağlığı hekimi çalıştırmak zorundadır.

Ulusal sağlık sigortası bütün tedavi ve hastane masraflarını karşılar. Mavi ve beyaz yakalı işçiler ya da maaşlı personel, hastalık, sakatlık, işsizlik, annelik ve yaşlılık sigortasından yararlanır. Dul ve yetimlik aylığı da uygulanır. Kendi işinde çalışanlar ve çiftçiler için de emeklilik kurumları oluşturulmuştur.

Hükümet, işveren ve işçi örgütlerinin de katıldığı ortak ücret-fiyat komisyonları yoluyla toplumsal çatışma ve grevleri önlemeyi amaçlayan bir ücret-fiyat politikası oluşturmaya çalışır. Ekonominin çeşitli kesimlerinin temsilcileri, ticaret, tarım ve işçi odaları, sendika federasyonları, hükümetin de katılımıyla ücret ve fiyat hareketlerinde eşgüdüm sağlamayı amaçlar. Toplusözleşmeler ve taban fiyatlarının belirlenmesi de bu çerçevede gerçekleşir.

Avusturya'nın üç önemli ekonomik grubunu oluşturan işçi, işveren ve çiftçiler, benzer biçimlerde örgütlenmiştir. Her birinin kendi bağımsız örgütleri vardır: İşçi sendikaları, işveren birliği ve çiftçi federasyonu. Ayrıca yasalar her gruba yarı resmi "oda"lar kurma hakkı tanır. Çeşitli grupların çatışan çıkarlarına karşın, bu lonca tipi örgütlenmenin getirdiği işbirliği, bir ekonomik istikrar sağlamıştır.

KÜLTÜREL YAŞAM

Avusturya zengin bir kültür mirası devralmıştır. Mimarlık ve şiir geleneği ortaçağa, tıp ve bilimdeki geçmişi 18 ve 19. yüzyıllara uzanır. Viyana sanat galerileri, eski Hollandalı resim ustalarının koleksiyonlarıyla ünlüdür. Müzik dalında Haydn, Mozart ve Schubert gibi Avusturyalı sanatçıların yanı sıra, Bonn doğumlu Beethoven, Hamburglu Brahms, Bohemyalı Mahler ve Münihli Richard Strauss da Avusturya müzik ortamının bir parçası sayılır. Strauss ailesinin valsleri kadar Franz Lehar'ın operetleri de Viyana müzik geleneğinin köşe taşlarıdır. Viyana aynı zamanda Arnold Schoenberg'in çalışmalarında odaklanan ve İkinci Viyana Okulu olarak bilinen modern müziğin beşiğidir.

Avusturya edebiyatı Alman kültürünün bir alt dalı sayılmışsa da, klasik dönem sonrasında Franz Grillparzer, Johann Nestroy, Ferdinand Raimund, 20. yüzyılda da Hugo von Hofmannsthal, Arthur Schnitzler, Stefan Zweig gibi yazarlar Avusturya'ya özgü bir edebiyat yaratmıştır. Çokuluslu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun da vârisi olan Avusturya kültürü, devraldığı Macar ve Slav etkileriyle Doğu ve Batı Avrupa arasında bir köprü görevini üstlenmiştir. Nazi egemenliği ve 1938 sonrasında soykırım ve göçler nedeniyle yitirdiği aydın ve sanatçılar, ülkenin kültür ve bilim yaşamında ciddi yaralar açmıştır. Avusturya ancak 1950'lerden sonra bağımsız bir kültürel yaşama kavuşmuş, geçmişiyile bağlarını yeniden kurmaya başlayabilmiştir.

Edebiyatta Avusturya dışavurumculuğu 1924'te Viyana'da ölen Prag doğumlu Franz Kafka ile dünya çapında ün kazanmıştır. Öteki dışavurumcu yazarlar arasında Georg Trakl, Franz Werfel, Karl Kraus ve Robert Musil sayılabilir. Simgeci eğilimli romancı Hermann Broch'un ünü ülke sınırlarını aşmıştır. Heimito von Doderer II. Dünya Savaşı sonrasında en önemli Avusturyalı yazarın sayılır. Alexander Lernet-Holenia, Fritz Hochwälder gibi çağdaş oyun yazarlarının yapıtları dünya sahnelerinde sergilenmektedir.

19. yüzyılın Alman dilinde oyun sergileyen en önde gelen topluluğu olan Burgtheater'in Avusturya tiyatrosu içinde özel bir yeri vardır. Halen İngiliz, Amerikan, Rus ve

Çek yazarların klasik ve çağdaş yapıtlarının sergilendiği bu tiyatroun yanı sıra, genellikle grotesk oyunlar sunan bir "mahzen tiyatrosu" eğilimi giderek yaygınlaşmaktadır.

Viyana Devlet Operası, Milano'daki La Scala ya da Hamburg ve Münih operaları düzeyindedir. Viyana Filarmoni Orkestrası dünyanın neredeyse bütün müzik merkezlerinde konserler vermiştir. Gottfried von Einem en ünlü çağdaş Avusturyalı bestecidir. Gösteri sanatlarının büyük topluluklar tarafından yakın bir ilgiyle izlendiği Avusturya'da Viyana'dan başka büyük kentlerde kendilerine özgü kimlikleri olan tiyatro ve opera merkezlerine dönüşmekte, öğrenciler çok genç yaşlarda kültürel yaşama katılma olanağı bulmaktadır.

Viyana'da doğmuş sayılan modern müziğin önde gelen yaratıcıları arasında Arnold Schoenberg, Alban Berg ve Anton von Webern önemli yer tutar. Avusturya'nın 20. yüzyıldaki en ünlü mimarı olan Clemens Holzmeister, Salzburg'da yaptığı iki festival

Parlamento'nun bir oturumu
Avusturya Kültür Ofisi izniyle

binasında klasik ve çağdaş tiyatro yapıları üsluplarını başarıyla bağdaştırmıştır. Batı Avusturya'da pek çok çarpıcı gökdelen yapmış olan Linzli mimar Artur Perotto'nun çağdaş mimarlık üzerindeki etkisi de yadsınamaz.

İngiliz heykeltıraş Henry Moore'u anımsatan heykelleriyle Fritz Wotruba uluslararası üne ulaşmıştır. Dünyaca ünlü ressam Oskar Kokoschka ve Alfred Kubin çağdaş Avusturya resminin öncüleridir. Avusturyalı bir grup genç gerçeküstücü ressamın yapıtları uluslararası sergilerde yer almaktadır.

Halk sanatı ve gelenekleri Avusturya'nın batı kesiminde, özellikle Tirol bölgesinde, yerel yönetimlerin desteğiyle yaşatılmaktadır.

Avusturya'nın en eski akademik araştırma kuruluşu, geleneği ortaçağın sonlarına uzanan Bilimler Akademisi'dir. Körner Vakfı ve Renner Vakfı gibi daha çağdaş bilim kuruluşları bilimsel araştırma ve başka kültürel çalışmaları destekler. 1970'te kurulan federal Bilim ve Araştırma Bakanlığı, üniversite kuruluşlarının ve bilimsel araştırmanın geliştirilmesinden sorumludur.

TARİH

TARİHÖNCESİ VE ROMA DÖNEMİ. İnsan yerleşimine ait ilk izlerin Alt Paleolitik Çağa değin uzandığı bugünkü Avusturya topraklarında İlk Demir Çağında (İÖ 800-450) Hallstatt kültürünün var olduğu, İÖ 400'lerde Doğu Alpler üzerinden gelen Keltlerin Noricum Krallığı'nı kurduğu, batıdaysa Raetialıların egemen olduğu bilinmektedir. Yörenin zengin demir yataklarına ve stratejik konumuna ilgi duyan Romalılar, İÖ 15 dolaylarında Tuna'ya kadar olan toprakları Raetia, Noricum ve Pannonia eyaletleri olarak imparatorluğa kattılar. Ayrıca bölgede geniş bir yol ağı kurdular. Bu dönemde Tuna boyunca Carnuntum, Vindobona (Viyana), Lauriacum gibi kent-

ler, Brigantium, Juvavum (Salzburg), Virunum (Klagenfurt yakınlarında) ve Flavia Solva (Leibnitz yakınlarında) gibi yerel yönetim birimleri (*municipium*) ortaya çıktı. Tuna'nın kuzeyine yerleşmiş olan Germen kabilelerinin İS 166-180 arasında sürdürdüğü akınlar nedeniyle bu eyaletlerin düzenli gelişmesi durakladı. 3. yüzyılda Romalılar Alaman akınları karşısında sınırlarını koruyamaz hale geldiler. 5. yüzyılda Hunların ve Doğu Germenlerinin saldırıları sonucu Tuna boyundaki Roma savunma sistemi çöktü.

Bu yörede 4. yüzyılda bir Hristiyan kültürünün var olduğunu ilişkin arkeolojik kanıtlar vardır. Eugippius'un yazdığı Aziz Severinus'un yaşamöyküsü, 5. yüzyıldaki dramatik olayları anlatan önemli bir kaynaktır. Bu tarihlerde Avusturya topraklarına yerleşen Rugi, Got, Langobard gibi Germen kabileleri yüzünden Noricum halkı 488'de İtalya'ya doğru çekilmek zorunda kalmıştır.

ERKEN ORTAÇAĞ. Germen ve Slav yerleşimleri. İS 6. yüzyılı belirleyen başlıca olaylar Bavyeralıların doğudan saldıran Slavlarla mücadelesi ve Alamanların bugünkü Vorarlberg yakınlarına yerleşmesiydi. Bavyeralılar Frankların siyasal etkisi altındaydı; Slavlarıysa Avarlar yönetiyordu. 639'da Frank kralı I. Dagobert'in ölümü üzerine Agilolfing hanedanından Bavyeralı dükler bağımsızlıklarını kazandılar ve batıdan gelen Hristiyan misyonerleri desteklemeye başladılar. 7. yüzyılın sonunda Aziz Rupert, Salzburg kilisesini kurdu. Bu arada Bavyeralı göçmenler Carinthia (Kärnten) ve Styria (Steier) vadilerine yerleşmeye başladılar. 8. yüzyılın sonlarında komşu Frankların imparatoru Charlemagne önce Bavyera Düküğü'nün, ardından Avarların egemenliğine son verdi. Franklar güneydoğu sınırlarındaki bu yeni kazanılmış topraklarda sınır eyaletleri (*Mark*) kurdular. Tuna kıyılarındaki Avar sınır eyaletlerinde huzursuzluklar ve Bulgarlarla Moravyalıların baskıları yoğunlaşırken, bölgede Hristiyanlaşma ve Germenleştirme çabaları sürmekteydi. Frank krallarının Kilise'ye ve soylulara bağışladıkları topraklara Bavyeralı ve Frank çiftçiler yerleşti. 881'de Viyana yakınlarına kadar gelen ve 906'da Moravya'yı ele geçiren Macarlar, Aşağı Avusturya topraklarının büyük bir bölümünde egemenlik kurdularsa da, 955-960'larda Germen kralı I. Otto tarafından geri püskürtüldüler.

Babenberg hanedanı. Babenberg hanedanından I. Leopold döneminde Macarlarla yapılan bir savaş sonunda ülkenin doğu sınırı Viyana Ormanlarına kadar dayanmıştı. I. Leopold'un ardılı I. Heinrich dönemindeyse Viyana'nın çevresi de Germenlerin eline geçti. Markgraf (sınır kontu) Adalbert döneminde Macarlar ve Moravyalılarla yapılan savaşlarda yitirilen Aşağı Avusturya toprakları, yeniden ele geçirildikten sonra *Neumark* (yeni sınır eyaleti) adı altında örgütlendi ve Babenberglerin kuzeyindeki Bohemya sınır eyaletleriyle birlikte bir süre bağımsız olarak varlığını sürdürdü. Bu dönemde toprak hakları konusunda öbür soylu ailelerden farklı bir durumu olmayan Babenbergler, dokunulmaz Kilise toprakları yüzünden sınırlarını genişletmekte güçlük çekiyorlardı. Avusturya, Alman kilisesinin denetimi konusunda anlaşmazlığa düşen papa ile Kutsal Roma-Germen imparatoru arasındaki savaşların dışında kalamadı. Bu çatışmalara karşın varlıklarını korumayı başaran Babenbergler III. Leopold döneminde (1095-1136) tarihlerinin ilk parlak günlerini yaşadılar. Leopold, Alman imparatoru V. Heinrich'in kız kardeşiyle evlenip kraliyet ailesiyle kan bağı

kurarak kendine güç ve ün sağladı. Ülkeyi bir prenslik (*principatus terrae*) olarak nitelleyen ilk Avusturya markgrafi III. Leopold'un din adamlarıyla da arası iyiydi. Çeşitli dinsel topluluklar için vakıflar kurarak, Cistercium tarikatını Heiligenkreuz'a yerleştiren ve Klosterneuburg Manastırı'nı onartan Leopold'un adı, 15. yüzyılda kilise azizleri listesine alındı. Leopold'un ölümü üzerine Babenbergler kendilerini Almanya'nın soylu ailelerinden Hohenstaufenlerle Welfler arasındaki çatışmanın içinde buldular. İmparator I. Friedrich'in (Barbarossa) müdahalesiyle 1156'da Bavyera, Saksonya dükü III. Heinrich'e (Aslan) geri verildi; düklük haline getirilen Avusturya'nın yönetimiye Babenberglere bırakıldı.

II. Heinrich (Jasomirgott) ile karısı Bizanslı prenses Theodora döneminde Avusturya Düküğü'ne çeşitli ayrıcalıklar tanındı. Bunlar arasında, ailenin kadınlarının soyunun tahta çıkma ve dükün çocuklarının erken ölümü halinde vâris atama hakları da vardı. Viyana'ya yerleşen Heinrich, burada İskoç (aslında İrlandalı) keşişler için bir manastır kurdu. Babenbergler, Steiermark'ı yöneten Otakar ailesiyle yaptıkları anlaşma uyarınca, son Otakar dükünün ölümünden sonra Steiermark'ı da topraklarına kattılar (1192). Böylece hem Avusturya, hem de Steiermark dükü olan V. Leopold, III. Haçlı Seferi sırasında İngiltere kralı I. Richard (Aslan Yürekli) ile anlaşmazlığa düştü. Ülkesine dönerken kılık değiştirip gizlice Avusturya topraklarından geçen Richard yakalandı ve Alman imparatoruna teslim edildi. İngiltere'nin Richard için ödemek zorunda kaldığı yüksek kurtulmalığın bir bölümüne el koyan Leopold, bu parayla kentlerin geliştirilmesi, surlarının tahkimi gibi çabalara girişti. Viyana'yı Steiermark'a bağlayan yolu yeniledi, Wiener Neustadt gibi yeni kentler kurdu ve *Wiener Pfennig* olarak bilinen yeni bir sikke bastırdı.

V. Leopold'un ölümü üzerine toprakları oğulları arasında paylaşıldı. Daha sonra tek başına egemenliğini kuran VI. Leopold döneminde (1198-1230) Babenbergler refah içinde yaşadılar. Dük, Kilise'yi desteklemeye devam etti. Lilienfeld yakınlarında bir Cistercium manastırı kurdu. Filistin, Mısır, Güney Fransa ve İspanya'daki haçlı seferlerine katıldı. Ama Viyana'da bir başpiskoposluk kurarak Avusturya kilisesini bağımsız

St. Stephan Katedrali (Stephansdom), Viyana
Avusturya Kültür Ofisi izniyle

sız kılma çabaları, Passau ve özellikle Salzburg kiliselerinin karşı çıkması yüzünden bir sonuç vermedi. Babenbergler soyunun erkekler kolu, II. Friedrich'in 1246'da Macarlarla savaşırken ölmesi üzerine son buldu.

900-1250 arası, Avusturya siyasal tarihinde özellikle Babenberglerin topraklarını genişlettiği ve egemenliğini pekiştirdiği dönemlerdir. Toprakları üstünde din dışı güçlerin egemenlik kurmasına izin vermeyen Salzburg başpiskoposluğunun dışında, Babenbergler gibi Kärnten ve Tirol düklikleri de topraklarını genişletme ve güçlerini sağlamlaştırma olanağı bulmuşlardı. Dönemin ikinci özelliği Avusturya toprakları üstünde yerleşimin tamamlanmasıydı. Ormanlar ve dağlar yerleşime açılmış, yeni yerleşimlerin bir bölümü pazar merkezlerine ve kentlere dönüşmüştü. Germenlerin genel nüfus içindeki oranı yükselmiş, Slavların bir bölümü ile Salzburg ve Tirol çevresindeki Romalı nüfus, Germen kökenli halklar içinde erimişti. Babenberg sarayı pek çok ünlü Alman şairi bannırmıştı. 13. yüzyıl başında kaleme alındığı bilinen ünlü *Nibelungenlied*'in adı bilinmeyen yazarı Avusturyalıydı. Manastırlarda tarih yazımı gelişmiş, romanek ve erken gotik üsluplarda pek çok mimarlık başyapıtı inşa edilmişti.

GEÇ ORTAÇAĞ. Babenberg mirasının paylaşılması. Babenberglerin ardılları, son dükkün yeğeni Gertrude ile kız kardeşi Margarete idi. Gertrude'nin ikinci kocasının ölümü üzerine Margarete, Bohemya prensi (1253'ten sonra Bohemya kralı) II. Otakar (Přemysl) ile evlendi. Ofen (Buda) Antlaşması'na göre Otakar Avusturya'yı, Macar kralı IV. Béla ise Steiermark'ı yöneteceklardı. Ama Steiermark soyluları ayaklandılar ve Otakar 1260 Viyana Antlaşması ile Steiermark'ın yönetimine de el koydu. Avusturyalı soyluların muhalefetine karşın önemli görevlere yabancıları atayan ve çocuğu olmayan Margarete'yle evliliğine son veren Otakar'a 1269'da Kärnten dükü kendi topraklarını ve Krain'i miras bıraktı. Ancak Habsburg kontu IV. Rudolf'un, I. Rudolf adıyla Almanya kralı seçilmesiyle durum değişti. Otakar iki yıl sonra, Macarların da desteklediği Rudolf'un ordularıyla savaşırken öldü.

Habsburgların yükselişi. Rudolf, Babenberg topraklarını Avusturya, Steiermark ve Krain'i bölmeden, birlikte yönetmeleri koşuluyla oğulları Albrecht ile II. Rudolf'a verdi. Ama Avusturyalıların çift hükümdar tarafından yönetilmeye karşı çıkmaları üzerine Rheinfelden Antlaşması yapılarak Avusturya ile Steiermark'ın yönetimi Dük Albrecht'e verildi; Krain ise bir süre için Görz kontu II. Meinhard'a bırakıldı. Albrecht'le Schwabenli maiyetini yerel soylular hiç de hoş karşılamadılar. Bavyera, Salzburg ve Macar soylularıyla ciddi anlaşmazlıklar baş gösterdi. Kral Rudolf'un 1291'de ölmesi üzerine Görz kontları ayaklandılar. Albrecht, en tehlikeli düşmanın olan Macarlar ve Bohemyalılarla barış inzaladı ve isyancı soyluların kalelerini yıktırdı. 1292'de Albrecht'in yerine Alman tahtına çıkan Nassaulu Adolf, 1298'de kendisine karşı ayaklanarak Albrecht'le birlik olan elektörlerle savaşırken öldü. I. Albrecht yeniden Alman kralı oldu, Přemysl soyunun sona ermesi üzerine de oğlu III. Rudolf'un Bohemya kralı seçilmesini sağladı. Albrecht'in iki yıl sonra ölmesi üzerine Almanya kralı olan oğlu III. Friedrich (Güzel) döneminde, Avusturya'da Habsburg karşıtı eylemler arttı. Bavyeralılarla İsviçrelilere

karşı savaşları kaybeden Habsburgların durumu oldukça sarsıldı. Son yıllarını Avusturya'da geçiren ve 1330'da burada ölen Friedrich, Avusturya'yı vatani olarak benimseyen ilk Habsburgludur. İlk kez onun zamanında "Avusturya mülkü" (*dominium Austriae*) olarak nitelenen Habsburg topraklarında, 14 ve 15. yüzyıllarda Avusturya hanedanından söz edilecektir. Friedrich'in ölümünden sonra bir süre Alman tahtının vârisi olarak kabul edilmeyen Habsburglar, II. Albrecht ve Otto kardeşler döneminde Görz kontu Heinrich'in ölümü üzerine Kärnten ve Krain'i topraklarına kattılar. Ama Heinrich'in kızı Tirol'u elinde tutmayı başardı. Bu dönemde art arda gelen kötü hasatlardan, sel, deprem ve 1348-49 veba salgını gibi felaketlerden sorumlu tutulan Yahudilerin topluca öldürülmesine Dük Albrecht engel oldu. Albrecht'in ölümünden sonra (1358) tahta çıkan en büyük oğlu IV. Rudolf, kısa hükümdarlığı sırasında St. Stephan Katedrali'ni (Stephansdom) gotik üslupta yeniden inşa ettirdi ve Viyana Üniversitesi'ni kurdu (1365). Ama Avusturya için istediği ayrıcalıklar ve kendisi için istediği arşidüklük unvanı yüzünden kayınpederi İmparator IV. Karl ile anlaşmazlığa düştü. 1363'te Dük Meinhard'ın ölümü üzerine Tirol de Avusturya topraklarına katıldı.

Habsburg topraklarının bölünüşü. Rudolf'un ölümü üzerine kardeşleri III. Albrecht ve III. Leopold, Neuberg Antlaşması ile aile topraklarını aralarında bölüştüler. Albrecht venimli Yukarı ve Aşağı Avusturya topraklarını, Leopold ise Steiermark, Kärnten, Tirol, batıdaki Habsburg arazileri ve Orta İstria'yı aldı. Leopold daha sonra Trieste'yi, Ren Irmağı üstündeki Neuber'i, Feldkirch'i ve Breisgau'daki Freiburg'u ele geçirdi. Ama İsviçrelilerle savaşırken yenildi ve öldü (1386). 1395'te Albrecht de ölünce aile içi anlaşmazlıklar yeniden baş gösterdi ve Viyana Antlaşması ile III. Leopold'un soyu Steiermark ve Tirol kolları olarak ikiye ayrıldı. Böylece Avusturya, Aşağı Avusturya eyaletleri (bugünkü Aşağı ve Yukarı Avusturya), İç Avusturya eyaletleri (Steiermark, Kärnten, Krain ve Adriyatik'teki topraklar) ve Yukarı Avusturya eyaletleri (Tirol ve batı toprakları ya da Vorlande) olmak üzere üçe bölündü. İlk kez 1396'da Avusturya topraklarına yönelen Osmanlı tehdidini görüşmek üzere toplanan meclisler (*Diet*) daha sonra ülke tarihinde siyasal açıdan büyük önem taşıdılar. Soyluların başkanlığında ve manastır, kasaba ve pazar yerlerinin temsilcilerinden oluşan bu meclisler zaman zaman köylüler de katıldılar ve yasa yapma yetkileri olmasına karşın, çeşitli vergiler konusunda karar alma haklarını titizlikle korudular. III. Albrecht'in torunu V. Albrecht (hd 1411-39) Tuna ülkelerinin güçlü önderlerindendi, ülkesini başarıyla yönetti. Ama İmparator Sigismund'un kızıyla evlenince karıştığı Husşuluk kavgaları yüzünden Tuna'nın kuzeyi yakılıp yıkıldı. Sigismund'un ölümü üzerine unvanlarının vârisi olan V. Albrecht, önce Macar, ardından Bohemya ve Alman krallık taçlarını giydi. 1439'da II. Murad'ın Macaristan seferi sırasında Osmanlı orduları karşısında savaşırken öldü. Ölümünden sonra doğan oğlu László Postumus'un velayeti Steiermark dükü V. Friedrich'e verildi. Friedrich, Kutsal Roma-Germen imparatoru III. Friedrich olarak taç giydiği Roma'dan dönüşünde, düşmanları László'nun velayetini ondan geri alıp, çocuğu Macaristan ve Bohemya kralı ilan ettiler. Çocuk kralın devlet işlerini yürütmeyi Kont Ulrich üstlendi. Ama Ulrich öldürüldü ve Kral László da kısa bir süre sonra öldü.

Bohemya ve Macaristan'da yerel krallar başa geçti. Friedrich Tuna boyundaki Avusturya topraklarını geri aldıktan başka Ulrich'in zengin malikâne ve *sief*lerine de el koydu.

Burgonya ve İspanya hanedanlarıyla evlilikler. İmparator III. Friedrich'in oğlu I. Maximilian'ın 1477'de Burgonya hanedanının vârisi Maria ile evlenmesi üzerine Habsburglar, Burgonya topraklarına ilişkin ve Fransa'yla çatışmalara yol açan pek çok sorunu da üstlendiler. Doğuda da sorunlar vardı: Bohemya tahtının vârisi konusunda ve eski Esztergom başpiskoposunun Salzburg'a getirilmesi nedeniyle Friedrich'le anlaşmazlığa düşen Macar kralı I. Mátyás (Corvin) Avusturya'ya yürümüş ve 1485'te Viyana'yı ele geçirmişti. Bu arada Brugge'ye geçen Maximilian'ı kentte ayaklanan halk yakalayarak hapsedti. Aynı dönemde Habsburglu Sigismund borçlarını ödeyebilmek için Tirol'u Bavyeralılara satmayı düşünüyordu. Habsburg hanedanı yok olmak üzereyken Maximilian serbest bırakıldı ve 1490'da Habsburglar Aşağı Avusturya topraklarını geri almayı başardılar. Babasının ölümü üzerine imparator olan Maximilian'a geniş topraklar miras kaldı. Ayrıca Felemenk topraklarını yöneten oğlu I. Philipp (Yakışıklı Felipe) İspanya tahtının çocuk vârisi Prenses Juana (Deli) ile nişanlandı ve İspanyol hanedanının bütün erkeklerinin beklenmedik ölümü üzerine taht Habsburgların eline geçti. Alman İmparatorluğu ve Avusturya'da merkezîyetçiliğin ilk adımları olan bir dizi yönetsel reformu gerçekleştiren Maximilian, 1508'de düşman Venedik topraklarından geçip papanın elinden taç giymek üzere Roma'ya gidemediğinden, kendi kendini seçilmiş imparator ilan etti. Bu olay üzerine papalığın yeni imparatorlara taç giydirmeye geleniği de yok oldu. Maximilian'ın son yıllarında Osmanlılar karşı açmayı düşündüğü haclı seferi gerçekleşmedi. Maximilian kendi soyundan olanları Bohemya ve Macaristan'ı yöneten ailelerle evlendirerek Habsburglarla bu ülkeler arasındaki bağları pekiştirdi. Torunu V. Karl'ın (Şariken) imparatorluğu döneminde, yönetimi Karl'ın kardeşi I. Ferdinand'a verilen Avusturya toprakları, özellikle Tirol ve Salzburg, sık sık köylü ayaklanmalarıyla çalkalandı.

Avusturya'nın bugünkü sınırlarını oluşturan topraklar ilk kez geç ortaçağda ve Habsburglar tarafından bir krallık yönetimi altında birleştirilmişti. Zaman zaman aile içi bölünmelerle sarsılan bu birlik döneminde kentler gelişmiş, zenginleşmişti. Buna karşılık daha verimli gelir kaynakları bulan üst sınıfların destinden yoksun kalan kırsal yerleşimler gerilemişlerdi. Madencilik gelişmiş, ama ticaret siyasal istikrarsızlıktan zarar görmüştü. Viyana Üniversitesi 1450'lere değin ilahiyat ve fen alanlarında ününü korumuştur. Steiermark'tan Otakar aus der Geul'un manzum vakayinameşi, Wolkensteinli Oswald'ın şiirleri, Kärnten keşişlerinden Viktringli Johann'ın yapıtları, tarihi ve ilahiyatçı Ebendorfer'in çalışmaları, dönemin başlıca edebiyat ürünleriydi. Avusturya, 15. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak İtalyan Hümanizmi'nin etkisi altına girdi.

REFORM VE KARŞI-REFORM. Bohemya'nın Avusturya topraklarına katılışı. 1526'da Macaristan ve Bohemya kralı II. Lajos, Osmanlılara yenik düştüğü Mohaç Savaşı'nda öldü. Bunun üzerine, 1491 ve 1515 antlaşmalarına dayanarak Bohemya ve Macaristan'ı Avusturya ile birleştirmek Habsburgların başlıca siyasal amacı haline geldi. I. Ferdinand aynı yıl kendini Bohemya kralı seçtiğini başardıysa da, Macaristan'da

Erdel (Transilvanya) voyvodası János Zapolya da Ferdinand kadar oy alıncaya kadar, iki aday arasında savaş çıktı. Ama I. Süleyman'ın (Kanuni) János'u desteklemesi, Ferdinand'ın zaferini engelliyordu. 1529'da Osmanlılar Viyana'yı kuşatmışlar, Ferdinand'ın Buda'yı ele geçirme girişimi sonuç vermemişti. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde Macaristan toprakları üçe bölündü: Batısı ve kuzeyi Habsburgların, ortası Osmanlıların, Erdel ve çevresi János Zapolya'nın eline geçti. Bu bölünme 1562 İstanbul Antlaşmasıyla kesinleşti.

Ferdinand savaştan fırsat buldukça Avusturya'da merkezîyetçi anlayışla bazı yönetsel düzenlemeler yaptı: 1527'de dışişleri ve hanedana ilişkin sorunlar için Özel Kurul (*Geheimer Rat*), en üst yargı organı olarak bir Saray Danışma Kurulu (*Hofrat*), içişleri için Saray Bakanlığı (*Hofkanzlei*), maliye ve bütçe işleri için Saray Hazinesarlığı (*Hofkammer*) kuruldu. 1556'da oluşturulan Savaş Kurulu ise (*Hofkriegsrat*) orduya gelir, silah ve donanım sağlamakla görevlendirildi.

Protestanlığın yükselişi. Protestanlık Avusturya'da hızla yayıldı. Özellikle soylular Lutherci mezhebi kısa sürede benimsediler. 1521'den sonra Avusturya'da basılan Protestanlığı övücü risalelerin sayısı, yasaklara karşın giderek arttı. Köylüler arasında Anabaptist eğilimli olanlar daha fazlaydı. Lutherci soyluların desteklemediği, daha radikal çizgideki pek çok Anabaptist yakıldı, öldürüldü. Ferdinand'ın dinsel uzlaşma sağlama çabaları bir sonuç vermedi; ama 1555 Augsburg Barışı'yla mezhep kavgaları bir oranda önlenebildi. 1558'de V. Karl'ın tahatını terk etmesi üzerine I. Ferdinand imparator oldu. Böylece imparatorluğun yönetimi Habsburgların Avusturya (Alman) koluna geçti. Bohemya, Macaristan ve Avusturya'nın Tuna kesimi Ferdinand'ın büyük oğlu II. Maximilian'a, Tirol ve Vorlande ortanca oğlu Ferdinand'a, İş Avusturya küçük oğlu Karl'a verildi. Bu arada Katolikler karşı harekete geçmişler, Cizvitlerin özellikle Viyana, Graz ve Innsbruck'ta nü-

fuzları artmıştı. Genç piskoposlar kuşağı Katolik davasını savunmayı üstlendi; topraklarına henüz devletçe el konmamış manastırlar da bu harekete katıldılar. Soylularla köylüler arasındaki toplumsal farklılıklar birleşik bir Protestan cephenin kurulmasını engellemektedir. Resmi din kurulları da Protestan vaizleri görevden alıp yerlerine Katolikleri getirmekle Karşı-Reform hareketini dolaylı olarak desteklemekteydi.

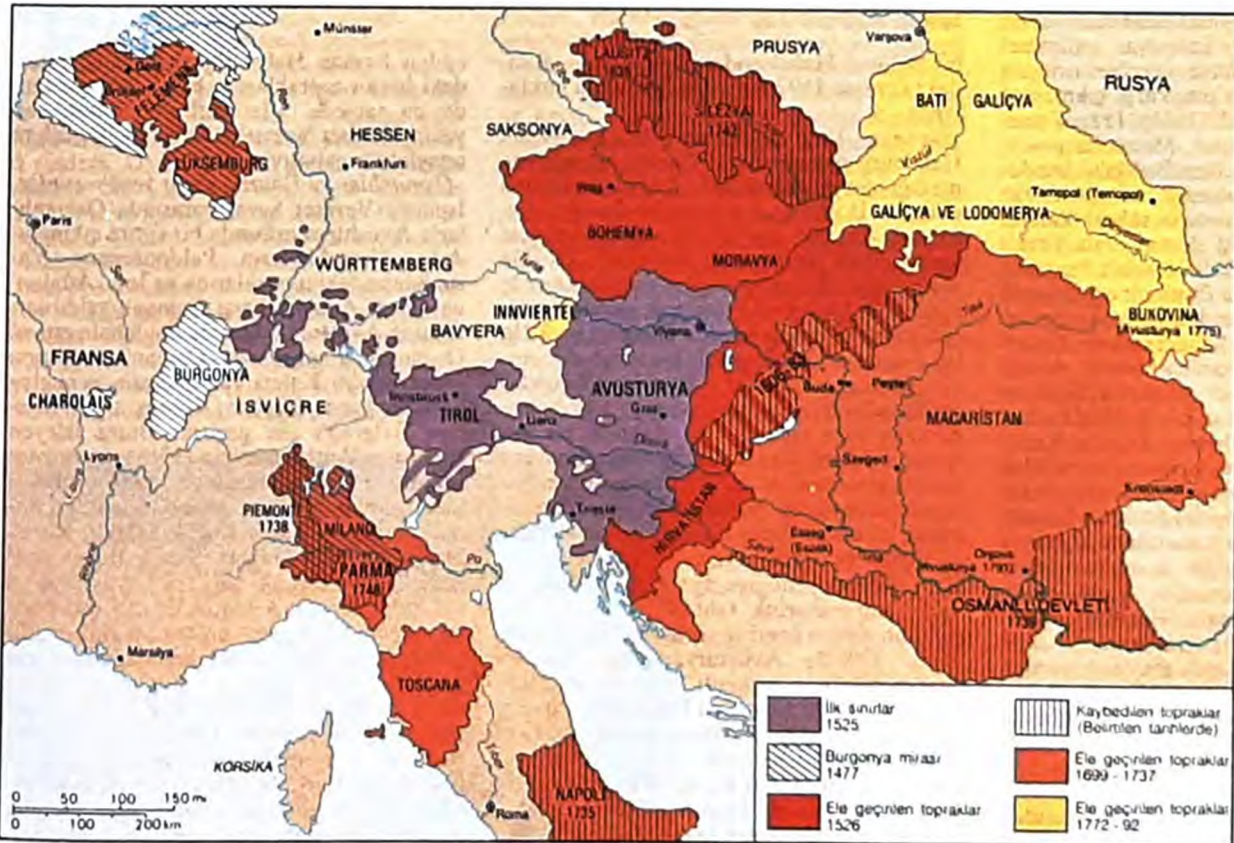
II. Rudolf ve Matthias. Maximilian'ın ardılı II. Rudolf, İspanya'da eğitim görmüş bir Katolikti. Sarayda görevli Protestanların işine hemen son verdi. Aşağı Avusturya'yı Protestanlaştırma işini, daha sonra kardinal olacak olan Klesl üstlendi. Yukarı Avusturya, Katolik vali Löbl ile Kalvinci Erasmus arasında bölünmüştü.

1592-1606 dönemi Osmanlılarla yapılan savaşlarla geçti. Habsburg toprakları sürekli el değiştirdi. Bu arada Macaristan'da Karşı-Reform uygulamaları yüzünden Protestanlar ayaklandıysa da, 1606'da Macarlarla Viyana'da barış imzalandı. Zıttorok'ta yapılan antlaşmadaysa Osmanlılar ilk kez Avusturyalılarla ve imparatorla eşit düzeyde görüşmeyi kabul ettiler. II. Rudolf'un aklı dengesizlik göstermeye başlaması üzerine Kardinal Klesl aile içi anlaşmazlıkları önlemek amacıyla imparatorun kardeşi Matthias'ın ailenin önderi olmasını önerdi. Matthias, çoğu Protestan olan toprak sahipleriyle bir ölçüde anlaşma sağladı. Bu arada Almanya'da kurulan Protestan Birliği ile Katolik Birliği karışıklığı daha da artırdı. Matthias Bohemya'ya yürüdü, 1611'de Bohemya kralı oldu; bir yıl sonra da, Rudolf'un ölümü üzerine imparator seçildi, 1615 Tynau (Trnava) Barışı'yla Gábor Bethlen'i Erdel prensi olarak tanımak zorunda kalan Matthias, aynı yıl Osmanlılarla yapılmış olan ateşkes antlaşmasını 25 yıl uzattı. Bu arada Hırvatistan kıyılarına yerleşen Sırp mültecilerin saldırıları yüzünden Venedik'le başlayan savaş Madrid Barışı ile bir çözüme bağlandı. Ülke içindeki dinsel gerginlik, 1618'de imparator naiplerinden ikisinin sara-

yın penceresinden dışarı atılmasıyla sonuçlanan "Prag Pencere Olayı" ile bir oranda yumuşadı. Ama Avusturya Otuz Yıl Savaşları'nın içinde kalmaktan kurtulamadı.

Karşı-Reformun zaferi. Matthias'ın 1619'da ölümü üzerine ateşli bir Karşı-Reform taraflısı olan II. Ferdinand, Habsburgların başına geçti. Bohemya ve Moravya orduları bunun üzerine Avusturya'ya girdiler. İmparatorluk orduları tarafından geri püskürtüldüler de, Bohemyalılar Ferdinand'ı tanımayarak yerine V. Friedrich'i Bohemya kralı seçtiler. Ama II. Ferdinand iki gün sonra Frankfurt'ta imparator seçildi ve Bohemya tahtı anlaşmazlığı Avrupa çapında bir savaşa dönüştü. İspanya, Bavyera dükü ve Saksonya elektörü imparatorun, yukarı Avusturya soyluları ise Friedrich'in yanında dövüşüyorlardı. Beyaz Dağ (Bílá Hora) Çarpışması sonunda Ferdinand Bohemya, Moravya ve Silezya'yı aldı; Lausitz'in Saksonya'ya verilmesi kararlaştırıldı. Friedrich Hollanda'ya kaçtı, ayaklanmanın elebaşları asıldı ve onlara yardım eden soyluların toprakları ellerinden alındı. 1627 Anayasası'yla Bohemya babadan oğula geçen bir krallığa dönüştürüldü. Tuna topraklarını da Matthias'tan miras olarak devralan Ferdinand, Avusturya'da da Karşı-Reform'u uygulamaya başladı. Ülkede dinsel birliği zorla sağlamak için çıkarılan 1629 Eskiye Dönüş Fermanı, Protestanlar arasında büyük tepkilere yol açtı. Aralarında soyluların da bulunduğu pek çok Protestan kitle halinde ülkeyi terk etti.

İsveç ve Fransa ile savaş. 1630'da İsveç'in Protestan kralı II. Gustaf Adolf, ezilen Alman Protestanlarına yardım etmek ve akrabaları olan Mecklenburg düklerinin topraklarını geri almak üzere Almanya'ya yürüdü. Magdeburg kenti yakıldı; İsveçliler Bavyera'ya girdi. Otuz Yıl Savaşları'nın bunu izleyen döneminde imparator olan II. Ferdinand da babası gibi Katolikti ve daha

gerçekçi olmasına karşın savaşın Habsburg topraklarına yayılmasını engelleyemedi. Barışla birlikte yeni bir dönem başladı. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu birçok bağımsız devletten oluşan gevşek bir birliğe dönüştü. Habsburg hanedanının siyasal, askeri ve mali tek dayanağı olarak artık yalnızca, şimdi Bohemya'yı da kapsayan hanedan toprakları kalmıştı. Yeni merkezi ve yönetsel organların önemi artarken, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun kalıtısı olan kurumların önemi azaldı. Artık imparatorun, Germen prenslerinden toplanan birlikler yerine düzenli bir orduya gereksinimi vardı.

Katolik olmasına karşın, Habsburgların İspanya ittifakı karşısında kendini tehdit altında gören Fransa da Gustaf Adolf'la birlik oldu. Fransa, İsveç ve Protestan Almanlar ile Kutsal Roma-Germen imparatoru ve Katolik Alman prensleri arasında 1648'de imzalanan Vestfalya Antlaşması, Otuz Yıl Savaşları'nı sona erdirdi.

Din savaşları nedeniyle azalan Avusturya'nın nüfusu, imparatorluğun Katolik kesimlerinden göç edenlerle ve güneydoğudan gelen Hırvatlarla bir ölçüde dengelendi. Köylülerin ekonomik durumu genelde bozulurken, soylular ve kilise mensupları yeni mülkler edindiler. Devlet Karşı-Reform döneminde madencilik, özellikle tuz ocaklarını ve Steiermark'taki demir sanayisini geliştirmek ve kentlerin ticaretini denetlemek için girişimlerde bulundu. Ama Avusturya topraklarında yabancı sermayenin ticaret ve finans üzerindeki egemenliğini sarsamadı. Mezhep çekişmeleri eğitim alanına da yansdı. Graz'da bir Cizvit, Salzburg'da bir Benediktin üniversitesi kuruldu. İmparatorlar sanatı korudular; İtalyan ve Batı etkisi altındaki Avusturyalı hümanistler şür ve tarih yazımı gibi alanlarda çeşitli yapıtlar verdiler.

AVUSTURYA'NIN BÜYÜK GÜÇLER ARASINA GİRMESİ. Otuz Yıl Savaşları'nı izleyen dönemde Avusturyalı siyaset adamları askeri çatışmalardan uzak kalmaya çalıştılar. III. Ferdinand'ın ölümü üzerine ornanca oğlu Leopold, Fransa'nın karşı çıkmasına karşın imparator seçildi (1658). Fransa yanlısı Batı Alman prensleri, Mainz başpiskoposunun önderliğinde Ren Birliği'ni kurdular. Polonya'nın düşmesini önlemek için Polonya ile İsveç arasındaki savaşa katılan Avusturya, İsveçlilerin Almanya'da ilerlemesini onledi. Otuz Yıl Savaşları boyunca barışın egemen olduğu Osmanlı cephesinde 1660'larda Erdel yüzünden başlayan savaş, Vasvár Antlaşması ile sonuçlandı ve Erdel'in yönetimi Osmanlı yanlısı Mihály Apafi'ye bırakıldı (1664). Bir yıl sonra Tirol ve Vorlande'nin İmparator Leopold'e kalmasıyla Habsburg topraklarının ikinci bölünme dönemi (1564-1665) sona eriyordu. Habsburg mutlakiyetçiliğinin yalnızca Protestanları değil Katolikleri de ürküttüğü Macaristan'da, bazı soyluların Steiermark kontuyla birlikte düzenledikleri bir komplo önlenerek hareketin önderlerinden dördü asıldı. Bu olay üzerine Kuruzen (Haçlılar) Ayaklanması baş gösterdi. Bu arada batıda Fransa kralı XIV. Louis'nin Felemenk'e girmesi üzerine, İngiltere, Felemenk ve İsveç'in kurmuş oldukları Üçlü İttifak'ın önce dışında kalan Habsburglar da savaşa katıldılar. Ancak Nijmegen Antlaşması'yla (1679) Breisgau'daki Freiburg'u Fransa'ya vermek zorunda kaldılar. Bunun ardından Macar ayaklanmasını başlatan Imre Thököly'nin yardımına gelen Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa komutasındaki

Osmanlı orduları Avusturya üzerine yürüdü. İmparatorluk orduları Osmanlıları durdurmak istedilerse de başarılı olamadılar. 17 Temmuz'da Viyana ikinci kez kuşatıldı. Kara Mustafa Paşa doğrudan saldırarak yerine, kentin surları çevresinde mevzilenecek tüneller kazdırdı. Bu sırada yetişen Polonya kralı III. Jan (Sobieski), Bavyera, Saksonya ve Franken birliklerinin de başına geçerek Osmanlı ordularını bozguna uğrattı. Viyana'nın kurtulmasından sonra Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, Polonya ve Venedik arasında kurulan Kutsal Birlik, Osmanlılara karşı harekete geçti. 1685'te Neuhausel, bir yıl sonra Buda geri alındı. 1687'de Macar Diet'i Habsburglara Macar tahtı üzerinde veraset hakkı tanıdı. 1688'de Belgrad ve Erdel ele geçirildi. Ama XIV. Louis'nin batıdan saldırması üzerine güçler buraya kaydırıldı ve Belgrad ile güneyde kazanılan topraklar 1690'da yeniden Osmanlıların eline geçti. 1697'de Prens Eugene (de Savoie-Carignon) Sente'de (Zenta) Osmanlı ordusunu büyük bir yenilgiye uğrattı ve 1699'da Karlofça Antlaşması'yla Macaristan, Erdel ve Slavonya'nın büyük

Salzburg
Avusturya Kültür Orları izniyle

bir bölümü Habsburgların eline geçti. Batıdaki savaşa 1697 Rijswijk Barış'ıyla noktalandı.

İspanya Veraset Savaşı. İspanya kralı Habsburg soyundan II. Carlos, çocuğu olmadığı için mülkünü XIV. Louis'nin torunu olan bir Bourbon prensine bırakmıştı. Avrupa'da Fransız egemenliğinin yayılmasına karşı çıkan İmparator Leopold 1701'de savaş açtı. Brandenburg ve Hannover'le birlikte İngiltere ve Felemenk de imparatorun yanında savaşa katıldı. Bavyera ve Köln ise Fransa saflarına geçti. Bu kritik dönemde Macaristan'da II. Ferenc (Rákóczi) ayaklandı. Ayaklanma Avusturya ordularını uzun süre meşgul etti. Rákóczi bir ara Viyana yakınlarına kadar ilerledi. Bavyera ordularının baskısı da Avusturya için tehlikeye oluştuyordu. Sonunda 1704'te Marlborough dükü ve Prens Eugene komutasındaki İngiliz ve Avusturya orduları Fransız ve Bavyeralıları yenilgiye uğrattılar. 1705'te 48 yıldır imparatorluk tahtında oturan Leopold'un ölümü üzerine yerine oğlu I. Joseph geçti. 1706'da Avusturya saflına katılan Savoie dükünün başkenti Torino Fransızlardan geri alındı. Ertesi yıl Fransa'yla yapılan bir anlaşmayla Kuzey İtalya kazanıldı. Güney İtalya'ya İspanyollardan alındı. İmparator ve müttefikleri İspanyol Felemenk'teki savaşlarda da başarılı oldular: Oudenarde ve Malplaquet savaşları kazanılmış, Lille kenti ele geçmişti. Ama İspanya'daki yenilgiler ve İngiltere'deki siyasal değişiklik

ittifakı sarsmıştı. 1711'de I. Joseph'in, kızlarından başka vâris bırakmadan ölmesiyle durum daha da ciddileşti. Aynı yıl Macaristan'daki ayaklanma en sonunda bastırılabilirdi. Rákóczi Polonya'ya kaçtı; affedilen ayaklanmacılara din özgürlüğü tanındı. İngilizlerin ittifaktan ayrılması üzerine Habsburglar ve müttefikleri, Fransa ile Utrecht Antlaşması'nı imzaladılar (1713). Böylelikle İspanyol Felemenk'i Avusturya'ya veriliyordu. Avusturya ayrıca İtalya'da Milano'yu, Mantova'yı, Mirandola'yı, Napoli Krallığı'nın bir bölümünü ve Sardinya Adasını elde etti.

Avusturya tahtının veraseti sorunu. İspanya'yı yöneten Habsburgların erkek vârisi olmayışı ve I. Joseph'in ölümü üzerine imparator seçilen VI. Karl'ın ailenin son erkek üyesi oluşu ciddi sorunlar yaratmıştı. VI. Karl 1713'te Habsburg topraklarını bölünmeden bir bütün olarak yönetilmesini öngören bir ferman çıkardı. Veraset Yasası (Pragmatische Sanktion) diye bilinen fermana göre, ailenin erkek vârisleri olmaması halinde, başta imparatorun kızları olmak üzere ailenin kadın üyeleri tahtın vârisi olabileceklerdi. 1720 ve 1722'de iki kez ilan

edilen ferman Habsburg egemenliği altındaki bütün topraklarda, hatta Macaristan'da da tanındı. VI. Karl döneminin son yılları Veraset Yasası'nı öbür büyük güçlere onaylatma çabasıyla geçti.

Osmanlılar ve Bourbonlarla yeni sorunlar. İspanya Veraset Savaşı sırasında Osmanlılarla Avusturya arasında bir sorun çıkmadı. Ama Venediklilerin Peloponnesos Yarımadasındaki topraklarına ve İon Adaları'na (Yedi Adalar) karşı Osmanlı saldırıları üzerine Avusturya duruma müdahale etti ve Osmanlılara savaş açtı. Osmanlı ordusunu Petervaradin Kalesi yakınlarında yenilgiye uğratan Prens Eugene, Temeşvar'ı, ardından Belgrad'ı ele geçirdi. Bunu izleyen Pasarofça Antlaşması'yla (1718) sınırın, tarafların o andaki durumuna göre çizilmesi kabul edildi ve buna göre Osmanlılar Banat'ı, Aluta'ya kadar Küçük Eflak'ı, Kuzey Sırbistan'ı, Belgrad'ı ve Kuzey Bosna sınırındaki bir toprak şeridini Avusturya'ya verdiler. Ayrıca Avusturyalıların çıkarlarına uygun bir ticaret anlaşması imzalandı. Osmanlılarla savaş sürerken İspanyolların Sardinya ve Sicilya'ya asker çıkartmaları üzerine imparator, İngiltere, Fransa ve Felemenk ile Dörtlü İttifak'ı kurdu. İngiliz donanmasına yenik düşen İspanyollar geri çekildiler. Karl, Sardinya'yı Savoie'ya bıraktı, Sicilya'yı kendisi aldı, buna karşılık İspanya Bourbonlarıyla tanımayı kabul etti. Dörtlü İttifak ve Pasarofça Antlaşması sayesinde Habsburglar en geniş sınırlarına

varmışlardı. Ama bu topraklarda ulusal, kültürel, ekonomik ya da anayasal bir bütünlükten söz etmek olası değildi.

Öte yandan deniz ticareti, denizlerde egemen olan devletler arasında sorunlar yaratmaktaydı. Başlangıçta Hindistan ticaretini başarıyla yürüten ve bu yüzden tepkiyle karşılanan Ostend Şirketi için Felemenk ve İngiliz sömürgeleriyle ticaret yapmanın ötesinde yollar arayan VI. Karl, İspanya'yla bir anlaşma yaptı. Fransa, İngiltere ve Prusya ise buna karşı birleştiler. Rusya'nın da Habsburglarla birlik olması üzerine Prusya saf değiştirdi. Beliren savaş tehlikesi Soissons Kongresi'yle engellendi. Kongrenin ardından İspanya İngiltere, Fransa ve Felemenk'le anlaştı. Sonunda Avusturya Ostend Şirketi'ni kapattı. Öte yandan İngiltere 1731'de, imparatorun, tahtın vârisi olan kızı Maria Theresia'yı büyük toprak sahibi bir hükümdarla evlendirmemesi koşuluyla, Veraset Yasası'nı tanımayı kabul etti.

Bu arada Polonya tahtının veraseti sorunu ortaya çıktı. Fransa'da Bourbonlar, ölen kralın Avusturya, Prusya ve Rusya tarafından desteklenen oğlu III. August'un tahta çıkmasına karşıydı. Rusya'nın Polonya'ya girmesi üzerine Fransa Avusturya'ya saldırdı. İşe Lorraine dükü (sonradan Toscana arşidükü) Franz Stephan'in Maria Theresia'yla evlenmesi sorunu da karıştı. Fransa'nın Lorraine topraklarında gözü vardı. Fransa, Sardinya ve İspanya'nın birlikte açtıkları savaşta (1733) Avusturya, İtalya cephesinde yenildi. İspanyollar Napoli ve Sicilya'yı ele geçirdiler. Avusturya, Viyana görüşmelerini izleyen antlaşmayla (1738) Napoli ve Sicilya'yı Bourbonlara bıraktı, karşılığında Parma ve Piacenza'yı aldı; Franz Stephan'a vârisi olduğu düklikten vazgeçmesi koşuluyla Toscana vaat edildi. Bunlara karşılık Fransa da VI. Karl'ın Veraset Yasası'nı kabul etti.

1737'de, sürmekte olan Osmanlı-Rus Savaşı'na kötü yönetilen yetersiz ordularıyla katılan Avusturya, iki yıl süren bu savaşın bedelini pahalı ödedi: Pasarofça Antlaşması'yla kazandığı toprakların çoğunu, ama daha da önemlisi saygınlığını yitirdi.

Barok dönemde ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmeler. Ülkenin yıkılıp yıkılmasına ve nüfus kaybına yol açan Otuz Yıl Savaşları ve Osmanlılarla savaşların yanı sıra bu dönemde 1679 ve 1713 veba salgınları yaşandı. Osmanlılardan alınan topraklara sistematik bir biçimde Almanların ve öbür göçmenlerin yerleştirildiği iskân politikaları özellikle Güney Macaristan'da uygulandı. Mezhep kavgaları sırasında ülke dışına sürülen Protestanlar, 18. yüzyılda imparatorluğun nüfusu az yörelerinde yerleşmeye zorlandılar. Sanayi ve ticarette devlet mercantilizm eğilimleri destekledi. Köylülerin durumunda bir düzelleme olmadı. Kurulan "model sanayiler"den bir oranda sonuç alındı.

İzlenen mutlak yetki siyaset gereği ticarete devlet müdahalesi arttı, loncaların etkinlikleri kısıtlandı. Ama ayrıcalıklı şirketlerle özel kişiler elinde toplanmış olan sanayi ve ticaret girişimlerinden devlet önemli bir kazanç sağlayamadı. Akdeniz'de ticaret yavaşlaştı. Hindistan'daki sömürgelerle başlatılan ticaretten siyasal nedenlerle vazgeçildi. Devlet sürekli para sıkıntısı içindeydi; önceleri Samuel Oppenheimer gibi bankçilere başvurulduysa da, daha sonra Vienna Stadtbanco (1705) gibi devlet desteğindeki bankerlik girişimleri özendirildi.

Karşı-Reform hareketinin başarılı olmasından sonra eğitim büyük oranda Katoliklerin eline geçmişti. 1677'de Innsbruck'ta bir üniversite daha kuruldu. Tarih yazımı konusunda Bernhard ve Hieronymus Pez kardeşler, II. Leopold'ün resmi vakanüvisi Franz Wagner gibi adlar öne çıktı. Avusturyalı Cizvitler özellikle Çin'de yaptıkları bilimsel ve coğrafi araştırmalarla tanındılar. Barok dönem Avusturyalı şairleri arasında soyluların yaşamları üzerine ilginç saptamalar olan Wolf Helmhart sayılabilir. Dönemin tiyatrosunun belirleyici özelliği görkemli dekorlar ve ilginç sahne mekanizmaları olmuştu. Kendileri de besteci olan imparatorların desteğinde müzik gelişmiş. Johann Joseph Fux gibi besteciler yetişmişti. Mimarlıkta barok üslubun görkemi, Johann Bernhard Fischer von Erlach ve oğlu Joseph Emanuel gibi Avusturyalı ustaların yapıtlarında sergilenmişti.

MARIA THERESIA'NIN TAHTA ÇIKIŞINDAN VIYANA KONGRESİ'NE. Avusturya Veraset Savaşları (1740-1748). Kutsal Roma-Germen imparatoru VI. Karl'ın 1740'ta ölmesi üzerine tahta çıkan kızı, Toscana arşidükü Franz Stephan'ın karısı Maria Theresia, kocasının imparator seçildiği 1745'e değin Macaristan ve Bohemya kraliçesi olarak hüküm sürdü. VI. Karl'ın diplomatik manevralar ve Veraset Yasası aracılığıyla kızına bırakmayı umduğu düzen, son yıllardaki askeri yenilgilerle sarsılmıştı. Ayrıca Karl'ın ölümünden kısa bir süre önce Prusya tahtına çıkan II. Friedrich (Büyük) döneminde Prusya, Habsburgların baş düşmanı haline gelecekti. Hırslı Friedrich zengin Silezya topraklarına göz dikmişti. Avusturya'nın sürekli düşmanı Fransa da Maria Theresia'ya karşı, Bavyera elektör prensi Karl Albrecht'in imparatorluk tacı üzerindeki hak iddialarını destekliyordu. Avusturya Veraset Savaşları olarak bilinen bir dizi karmaşık savaş bu koşullar altında başladı. 1741'de Avrupa'nın en iyi eğitilmiş ordusuna sahip olan Prusya, Silezya'ya girerek Mollwitz'de Avusturyalıları yenilgiye uğrattı. Bu zafer, Habsburglara bağımlı toprakların kendilerini savunmadıkları ve bu yüzden de savaşın genelleşeceği yolunda Avrupa'da var olan kuşkuları güçlendirdi. Bir ay içinde Fransa'nın Belle Isle kontu (sonradan mareşal ve

dükü) Charles-Auguste Fouquet, Avusturya'ya karşı önce Bavyera ve İspanya'yla, sonra da Saksonya ve Prusya'yla ittifak kurdu. Ardından da Avusturya ve Bohemya topraklarında ilerlemeye başladı. Buna karşılık olarak Maria Theresia'ya dışardan en fazla destek veren ülke İngiltere oldu. İngiltere, Fransızların Avrupa'ya egemen olması durumunda kendi ticaret ve sömürge imparatorluğunun savunmasız kalacağından korkuyordu. Bu yüzden Avusturya Veraset Savaşları kısmen, 1689'dan 1815'e değin süren Fransa-İngiltere mücadelesinin bir aşaması olarak görülebilir. İngiltere'nin yanı sıra Felemenk, Fransa, ittifakı bozan Saksonya ve Sardinya da Maria Theresia'yı destekliyordu.

Fransız ve Bavyera kuvvetlerinin Avusturya ve Bohemya'yı istilası, amaç birliği olmaması ve askeri yeteneksizlikler yüzünden başarısızlığa uğradı. Avusturya Temmuz 1742'de Silezya'yı alıkoymasına izin vermek yoluyla Prusya'yı geçici olarak taraf-sız hale getirdi, Fransız ve Bavyeralılar Bohemya'dan çıkardı (1742) ve Fransa-Prusya desteğiyle Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu tacını giyen VII. Karl'ın (Bavyeralı Karl Albrecht) üzerine yürüyerek Bavyera'yı ele geçirdi. Avusturya'nın müttefikleri olan İngiltere, Hannover ve Hessen, Bavyera topraklarındaki Dettingen Savaşı'nda Fransızları yenilgiye uğrattılar (27 Haziran 1743). Eylül 1743'te Savoie, Avusturya saflarına katıldı ve Fransızlar kendi sınırlarına doğru çekildiler. Ocak 1745'te Avusturya tahtı üzerinde en fazla hak iddia eden İmparator VII. Karl öldü. Oğlu III. Maximilian Joseph bu iddialardan vazgeçerek, Avusturya'nın Bavyera'da işgal ettiği topraklardan çekilmesi karşılığında imparator seçiminde Franz Stephan'ı desteklemeye söz verdi. Bunun üzerine Avusturya'nın artan gücünden endişe duymaya başlayan Friedrich yeniden savaşa katıldı. II. Silezya Savaşı (1744-45), Aralık 1745'te imzalanan Dresden Antlaşması'yla sonuçlandı. Bu antlaşma uyarınca Silezya, Prusya'ya verildi. Savaşta Fransa'nın elde ettiği son önemli başarı, Mareşal Maurice de Saxe'in 11 Mayıs 1745'te Fontenoy Savaşı'nda kazandığı büyük zaferin ardından Avusturya Felemenk'i istila etmesi oldu (1745-46). Savaş kesin bir sonuca ulaşmaksızın 1746-48 arasında da sürdü. İngiltere, krallığa göz diken genç Charles Edward'ın Fransızlardan destek alarak İskoçya ve İngiltere tahtlarını Stuartlar lehine ele geçirme çabalarına karşı koymak üzere ordusunu geri çağırmişti. Sonunda tarafların mali açıdan yıpranmaları, sorunlara konferans masasında çözüm aramalarına yol açtı. Ekim 1748'de imzalanan Aix-la-Chapelle (Aachen) Antlaşması'na göre, Maria Theresia imparatorluk üzerindeki veraset hakkının çoğunu elinde tuttu, ama Prusya'nın Silezya üzerindeki egemenliği de korundu. Fransa ile İngiltere arasında sömürgelere ve başka konulara ilişkin anlaşmazlıklar ise çözüme bağlanamadı.

1748-1763 dönemi ve Yedi Yıl Savaşı. Sekiz yıl kadar süren barış döneminde Avusturya ordusu yeniden örgütlendi. Ülke çapında zorunlu askerlik getirildi. Özellikle topçu sınıfı geliştirildi. Maria Theresia Prusya ile savaşa hazırlanmaktaydı ve ittifakların tersyüz olduğu bu dönemde Fransa, kuzeyde beklenmedik bir biçimde güçlenen Prusya'ya karşı 200 yıllık düşmanı Avusturya'yla birlik olmaya hazırды. Rusya ve ardından İsveç de ittifaka katıldılar. Prusya'nın 1756'daki beklenmedik saldırısı Avusturya'nın hazırlıklarını altüst etti. Ama Friedrich,

Habsburgların Viyana'daki konutu Schönbrunn Sarayı
Sudari Stock

karşısındaki ittifakın gücünü, Habsburgların eski müttefiki İngiltere'yle yaptığı anlaşma yoluyla dengeleyebilmişti. Öte yandan Fransa'nın askeri gücü çökmekteydi. Avusturyalılar dışında Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu ordularının durumu ise zayıftı. Gene de Prusya'nın bu askeri başarılarına karşın, ittifakin sonunda üstün geleceği kesin gibiydi. Savaş, Prusya kralının hayranı yeni Rus çarı III. Petro'nun askerini geri çekmesi üzerine tümüyle Avusturya'nın aleyhine döndü. Petro'nun açıktan açığa Prusya yanında savaşa katılmasını bir düzen sonucu tahttan indirilmesi engelledi. Bu düzeni hazırlayan ve böylece kocasının tahtına çıkan Çarice II. Yekaterina, Prusya'yla, mevcut durumun sınır kabul edildiği özel bir barış imzaladı. Avusturya'nın Silezya'yı geri alamayışı, Fransa'nın Belçika'ya ilişkin emellerini de suya düşürdüğünden, Fransa da savaşın çekildi ve hükümdarlığının en kritik kararını vermek durumunda kalan Maria Theresia barış istedi. Hubertusberg Antlaşması (1763) ile Prusya'nın Silezya toprakları üzerindeki egemenliği kesinleşti. Buna karşılık Friedrich, Brandenburg'daki imparatorluk seçimlerinde Maria Theresia'nın oğlu Joseph için oy kullanmayı kabul etti.

Avusturya-Prusya arasındaki Yedi Yıl Savaşı'nın başlıca sonucu Prusya'nın büyük güçler düzeyine yükselmesi, Avusturya'nın ise toprak kayıplarına karşı konumunu yitirmeyişiydi. Uzun vadedeyse, Almanya'da Habsburglarla Prusya arasındaki çekişmenin ilk bölümünü Prusya kazanmış oldu.

Dış siyaset, 1763-92. II. Yekaterina'nın Polonya tahtına kendi desteklediği Stanislaw Poniatowski'yi getirmesi üzerine Polonya'da ayaklanma çıktı. Osmanlılar, Rusya'nın müdahalesi üzerine savaş açtı. Rusya'nın art arda kazandığı başarılarına üzerine II. Friedrich, Polonya'nın paylaşılmasına ön ayak oldu. Maria Theresia güçler dengesinin Avusturya aleyhine değişmesinden çekinerek paylaşmaya katıldı ve Galiciya'yı elde etti. 1774'te Galiciya'nın güneydoğusundaki Bukovina, Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki arabuluculuğu karşılığında Avusturya'ya verildi. Bütün bunlarda, Franz Stephan'ın 1765'te ölümü üzerine annesiyle birlikte imparator naibi olan II. Joseph'in katkısı vardı. Bavyera'nın Habsburgları vâris tanınması için Joseph'in yaptığı girişimler II. Friedrich tarafından engellendi ve Maria Theresia'nın Prusya'yla yaptığı 1779 Tescchen Antlaşması sayesinde ciddi bir savaş önleni. İmparatorçenin 1780'de ölümünden beş yıl sonra Joseph bu kez Avusturya Felemenki karşılığında Bavyera'yı elde etmeye çalıştı. Ama Utrecht ve Rastatt antlaşmalarında yer alan koşullar işine gelmiyordu ve girişimi ikinci kez sonuçsuz kaldı. Bunun üzerine doğuya yönelen Joseph'in Osmanlılara karşı 1785'te açtığı savaş henüz bitmeden imparator ölmüştü (1790). Yerine kardeşi II. Leopold geçti. Diplomatik konularda hayli başarılı olan Leopold'e kardeşinden Felemenk ve Macaristan'daki ayaklanmalarla, Osmanlılarla süren sonuçsuz savaş, Polonya'nın yeniden bölünme olasılığı ve en önemlisi, devrimin gölgesindeki Fransa'yla ilişkiler miras kalmıştı. İmparator doğal olarak Avusturya'yı da etkileyecek olan devrime karşıydı, ama eniştesi XVI. Louis ve kız kardeşi Marie-Antoinette ile aralarındaki akrabalık bağları yüzünden özel bir gayret göstermedi. Leopold Fransa'da anayasal bir monarşi rejimine temelde karşı değildi. Ama Alsace'taki soyluların topraklarına el konması ve karşı-

devrimci Fransız mütecilerin Ren yöresinde örgütlenmiş olmaları gerginliği artırdı. Leopold, Prusya'nın yeni kralı II. Friedrich Wilhelm ile Fransa'ya karşı bir savunma ittifakı kurduktan iki ay sonra, beklenmedik bir sırada öldü. Yerine oğlu II. Franz geçti. Franz, aydın hükümdarlar olan babası ve amcasının kurdukları düzen yerine, tutuculuğu gittikçe artan bir yönetimi benimsedi ve Fransa'nın savaş ilanını önlemek için pek çaba harcamadı.

Fransa ile mücadele, 1792-1815. Fransa'nın açtığı savaşı izleyen yaklaşık çeyrek yüzyıllık mücadelelere Habsburglar bir ölçüde topraklarının coğrafi konumu, bir ölçüde de Franz'ın Kutsal Roma-Germen imparatoru sıfatını taşıması nedeniyle Avrupa'daki öbür büyük güçlerden daha yoğun biçimde katıldı. Avusturya temelde devrimci düşüncenin yayılmasına karşı savaşıyordu. Prusya, İspanya ve Portekiz de Avusturya'nın yanına geçtiler. I. Koalisyon Savaşları (1792-97) olarak bilinen bu savaşların başlamasından bir süre sonra Polonya'yı üçüncü kez paylaşma hazırlıkları içindeki Prusya, ittifaktan çekildi. Avusturya, Fransız devrim ordularıyla Felemenk ve Ren bölgelerinde savaşırken, genç Napoléon Avusturyalıları İtalya'da yenilgiye uğrattı ve Alpler'i geçerek Kärnten ve Steiermark'a girdi. 1797 Campo Formio Barış'ında Habsburglar Avusturya Felemenki'ni ve Lombardiya'yı bırakırken, parçalanmış Venedik Cumhuriyeti'nin bir bölümünü aldılar. Ayrıca Ren'in batı kıyıları da Fransa'ya bırakıldı. Bu arada, 1795'te üçüncü ve son kez bölünen Polonya'nın Batı Galiciya toprakları Avusturya'ya bağlandı.

II. Koalisyon Savaşları'nda (1798-1802) Portekiz, Napoli ve Osmanlı Devleti'nin de desteklediği üç büyük güç (Prusya, İngiltere ve Avusturya) Fransa'nın karşısına yer aldılar. Gene İtalya ve Almanya cephelerinde süren savaş, 1801'de Campo Formio Barış'ına kesinlik kazandıran Lunéville Antlaşması'yla noktalandı. II. Koalisyon dağıldı, Avusturya'nın Almanya genelindeki konumu daha da zayıfladı.

III. Koalisyon Savaşları'na Rusya'nın ve İngiltere'nin askeri ve mali desteğiyle giren Avusturyalılar, 1805'te Fransızların Viyana'yı işgal etmelerini engelleyemediler. Aynı yıl Napoléon'un Austerlitz zaferinin ardından imzalanan Pressburg Antlaşması ile Tirol, Vorarlberg, Brixen ve Trentino da elden gitti. 1804'te Napoléon'un kendini Fransa imparatoru ilan etmesi ve ardından Ren Konfederasyonu'nu kurması üzerine II. Franz artık boş bir unvana dönüşen Kutsal Roma-Germen imparatoru sıfatını terk etti. Kendini Avusturya imparatoru I.

Franz olarak ilan etti. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu böylece resmen tarih sahnesinden silinmiş oluyordu. Napoléon, Prusya'yı kesin bir yenilgiye uğrattığı Jena Savaşı'ndan sonra bütün Avrupa'nın denetimini eline geçirdi. Avusturya'nın İngiltere'ye karşı Napoléon'un Kıta Ablukası'na katılmak zorunda bırakılışıyla birlikte ülkede milliyetçi hareketler başladı. Franz'ın kardeşi Arşidük Karl ulusal bir milis gücü örgütledi. İngiltere'nin hâlâ direnmesinin ve İspanya'da işgalci Fransızlara karşı yürütülen gerilla savaşının da yüreklendirdiği Avusturya, 1809'da Fransa'ya yeniden savaş açtı. Arşidük Karl, Aspern'de Napoléon yönetimindeki bir orduyu yendiye de, kesin zaferi gene Fransızlar, bu kez Wagram'da kazandılar. Schönbrunn Antlaşması'yla Salzburg, Yukarı Avusturya ve Kuzey Tirol Bavyera'ya veriliyor, Güney Tirol İtalya'daki uydu krallığa, Batı Galiciya Napoléon'un kurduğu Varşova Arşidüklüğü'ne bağlanıyordu. Ayrıca Avusturya, güneyindeki Slav topraklarını da Fransa'ya bırakacak ve yükü bir savaş tazminatı ödeyecekti. 1811'de devlet iflas etmiş, Avusturya parası eski değerinin beşte birine düşmüştü.

Bu sırada Avusturya dış siyasetinde önemli değişiklikler oldu. Napoléon'un sarayında Avusturya elçisi olarak bulunmuş Kont (sonradan Prens) Metternich dışişleri bakanı oldu. Metternich, ilk iş olarak Fransız karşıtı dış siyasetin yerine, Avusturya'yı yeniden büyük devletler düzeyine yükseltecek olanaklar belirinceye değin Fransa'yla işbirliği anlayışını benimsedi. İmparatora, büyük kızı Marie-Louise'yle evlenmek isteyen Napoléon'un bu isteğini Avusturya'nın çıkarları adına kabul ettirdi. 1812 Savaşı'na Avusturya artık evlilik bağıyla birleştiği Fransa'nın safında katıldı. Ama Metternich, Ruslarla açıkça çatışmama konusunda orduyu uyarmıştı. Fransızların Rusya'da uğradığı büyük yenilgi üzerine, Almanya'da sürmekte olan savaşa katılma karşılığında Avusturya, Napoléon'dan Schönbrunn Antlaşması'yla kaybettiği toprakları geri istedi. Napoléon bu isteği geri çevirince de, Fransa'ya karşı savaşan Rusya ve Prusya ile bunları destekleyen İngiltere ve İsveç'in oluşturduğu ittifaka katıldı. Leipzig Çarpışması'nda kesin yenilgiye uğratılan yorgun Fransızlar, 1814'te Paris'i müttefiklere teslim ettiler. Napoléon tahttan indirildi; Bourbonlar geri getirildi, aynı yıl başlayan ve Haziran 1815'te sonuçlanan Viyana Kongresi'nde Avrupa yeniden düzenlendi. Avusturya Schönbrunn'da kaybettiği toprakları, İtalya da Lombardiya ve Venedik'i geri alıyor, Toscana ve Modena yarı özerk Habsburg toprakları oluyordu.

Viyana Kongresi, kimliği bilinmeyen bir sanatçının yağlıboya çalışması
The Granger Collection

Kongrede Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılmasına çalışılmadı. Ama irili ufaklı Alman devletlerinden gevşek bir konfederasyon oluşturuldu. 1815 Alman Konfederasyonu'nu Avusturya, Prusya'nın yardımıyla yönetecek, 50 kadar Alman devletinde anayasal hükümetlerin ve liberal kuruluşların ortaya çıkmasını engelleyecekti. Metternich Avusturya'yı yeniden büyük güçler arasına sokmuş, ama Avusturya açısından Almanya ve İtalya sorunları 1815 Viyana Konferansı'nda çözülmek bir yana, daha karmaşıklaşmıştı. Alternatif bir çözüm olabilecek olan Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun yeniden kurulmasını Metternich özellikle istememişti. Milliyetçi duyguların ortaya çıkmasından ve halk iradesi düşüncesinin uyanmasından çekiniyordu.

Reformlar ve geriye dönüş, 1740-1815. Habsburgların aydınlanma dönemi, Maria Theresia ile oğulları II. Joseph ve II. Leopold'un imparatorluğu yönettikleri yıllardır (1740-92). Gerçekçi ve tecrübeli Maria Theresia geleneklere aykırı düşmeyen bir rejimden yanaydı. II. Joseph daha soyut ve ilerici ilkeler doğrultusunda reformlar yaptı. II. Leopold de kısa hükümdarlığı sırasında Joseph'e yakın bir tutum benimsedi. Oğlu Franz'ın (hd 1792-1835) tutucu, hatta gerici eğilimleriye dönemine egemen olan karşı devrimci havadan kaynaklanıyordu.

Yönetmel reformların temel ilkesi, feodal malikâneler sistemini kamu hizmeti kurallarına dayalı yarı bürokratik bir yönetim biçimine dönüştürmekti. Ama Maria Theresia yalnızca görünüşte feodal yapının korunmasından yanaydı. Böylece taşra yönetimi yerel malikâne temsilcilerine bırakılmakta, imparatorluk düzeyindeyse eski devlet şansölyeliği iç ve dış işlere bakmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Ayrıca, soylulardan ve yüksek devlet memurlarından oluşan bir danışma kurulu ve merkeze bağlı bir ticari işler dairesi kuruldu.

Hukuk alanında Maria Theresia soyluların toprakları üstündeki babaeril adalet uygulamalarına bazı kısıtlamalar getirdi. Ama işkenceyi yasaklamayı hayli erteledi. II. Joseph adli sorunlar, özellikle medeni hukuk konusunda annesinden daha ileriydi. İzlediği yararcı felsefe gene de katıydı, ama 1811'de yetkin bir medeni kanun hazırlattı.

Mali konulara gelince, soylular ve din adamları sınıfına tanınmış olan vergiden bağışıklık gibi pek çok ayrıcalık kaldırıldı. Zanaatçı loncalarının özellikle çıraklık konusundaki sıkı kuralları gevşetildi. Köylülere devlet yardımı artırıldı, yeni topraklara yerleşenlere kolaylıklar tanındı. VI. Karl'ın merkantilist ekonomi politikaları yerini fizyokrat ve nüfusçu kuramlara bıraktı. Artık ulusal zenginlik değerli madenlerle değil, eğitimli işgücüyle ölçülüyordu. Lüks ithal mallarına uygulanan yüksek gümrükler kaldırıldı, özel girişim desteklendi.

Maria Theresia döneminde toprağa bağlı köylülerin yükümlülükleri Avusturya tarihinde ilk kez kesin olarak tanımlandı. Toprak sahibi soyluların aynı zamanda yerel yönetimin başı olmalarından doğan ikili konumları merkezi denetim altına alındı. II. Joseph daha da ileri gidip 1781'deki bir yasayla serflüğü kaldırırsa da, II. Leopold bu reformu uygulamadan kaldırdı.

Maria Theresia'nın en önemli reformu eğitim konusundaydı. İlköğretim zorunlu hale getirildi, ortaöğretim yönetmeliklerindeki meslek eğitimi de veren okullarda ve başkentlerde orta sınıftan kentli çocuklar için kuranlar, aynı zamanda da öğretmen yetiştiren liselerde sürdürüldü. Maria Theresia radikal düşüncelere pek güvenmedi-

ğinden yükseköğretim konusunda daha tutucu davrandı, ama birisi soylu gençleri kamu hizmeti için eğiten, öbürü orduya subay yetiştiren iki yüksekokul kurdu. II. Joseph'in yararcı amaçları kamu görevlisi yetiştirmek dışında eğitime katkıda bulunmasını önledi, onun döneminde kaldırılan devlet sansürü ise Franz tarafından yeniden yürürlüğe kondu.

Diinde reform konusunda annesini izleyen Joseph, sofu denecek kadar dindar olmakla birlikte, kilise işlerinin devlet denetiminde yürütülmesinden yanaydı. Ama 1781 Hoşgörü Fermanı'yla ve manastırlara ilişkin reformlarıyla annesinden daha ileri gitti, Protestanlara ve Musevilere çeşitli haklar tanıdı. Ayrıca Roma'dan bağımsız bir Avusturya devlet kilisesi kurmak gibi gizli bir emel de besledi. Tarım, sağlık hizmetleri ya da eğitim gibi kamu yararına yönelik etkinlikleri olanlar dışındaki din kuruluşlarının lağvedilmesi gerektiğine inanan II. Joseph'in döneminde, Avusturya'daki manastırların üçte bir ortadan kalktı, mülkleri ve gelirleri yerel kiliselerin emrine verildi. Joseph bütün imparatorluk topraklarında merkezi yönetim kurma çabalarında başarılı olamadı. Özellikle Almacayı Macaristan'ın yönetim dili yapmaya çalışması tepkiler doğurdu ve Macar milliyetçiliğini körükledi. Leopold tahta geçtiğinde, Macaristan'ın imparatorluk içinde ayrı bir birim olduğunu yeniden kabullenmek zorunda kaldı.

METTERNICH DÖNEMİ, 1815-48. Avusturya 1815'teki II. Paris Antlaşması'nı izleyen dönemde kazandığı önemli diplomatik konumunu Metternich'e borçludur. Doğu ve Batı Avrupa'yı aynı tutucu platformda birleştirmeyi amaçlayan Metternich'in izlediği siyaset, kıtayı devrimci ve liberal hareketlere iştirak etmeyecek biçimde örgütlemeye ve bunlara müdahale hakkını büyük güçlere tanıma amacını taşıyordu. Ama beş büyük gücün oluşan bir Avrupa birliği kurma girişimi sınırlı bir ilgi gördü. Metternich'in devrime karşı birleşme planı, önce İngiltere'nin birlikten çekilmesi, ardından Ruslar'ın Yunan bağımsızlık hareketini desteklemeye temeldinden sarsıldı.

Metternich bu dönemde iki ivedi sorunla uğraştı: Avusturya'nın İtalya'daki topraklarında egemenliğini sürdürmek ve Almanya'da üstünlük sağlamak için Prusya karşısında mücadele vermek. İtalya'da Carbonari Hareketi sürmekteydi, Fransa'daki 1830

Haziran Devrimi İtalya'ya da sıçramış. Parma, Piacenza ve Papalık Devletleri'ndeki ayaklanmalar Avusturya askerleri tarafından bastırılmıştı. Alman sorunu çok daha ciddiydi ve liberal, devrimci eğilimlerin bastırılması, Avusturyalı liberal aydınları tedirgin ediyordu. Metternich, Çar Aleksandr'ın da desteğiyle çıkarılan 1819 Karlsbad Kararları'yla Alman ve Avusturya üniversitelerini sıkı bir denetim altına aldı. Öğrenci dernekleri kapatıldı, liberal görüşlü öğrenci, öğretmen ve yazarlar kara listeye alındı. Bu tür uygulamalar gittikçe artarak 1848 Devrimi'ne değin sürdü.

Almanya'da üstünlük sağlamak sorununa ekonomik açıdan yaklaşan Prusya'nın kurduğu gümrük birliğine Avusturya dışında hemen bütün Alman devletleri katıldı. 1834'te Alman Gümrük Birliği (Zollverein) tamamlanmıştı ve Prusya yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasal bir zafer kazanıyordu. Almanya'nın kuzeyi ve batısı bundan böyle gelişimin ağırlık merkezleri olacaktı.

1835'te ölen imparatorun yerine oğlu Ferdinand geçti. Ferdinand zekâca geniydi. Bu dönemde devlet işlerini iki arşidük, devlet bakanı Franz Anton (Graf von Kolowrat) ve kendinden oluşan bir devlet konseyi aracılığıyla yürüten Metternich'in son başkanı, 1846'da Galiciya'da soyluların başlattığı bir ayaklanmayı, köylülere efendilerine karşı kıskırtarak bastırmak oldu. Rusya ve Prusya buna ödül olarak, devrimci hareketin merkezi Kraków kent cumhuriyetinin Avusturya'ya verilmesini kararlaştırdılar.

DEVİRİM VE KARŞI-DEVİRİM, 1848-59. 1848-49 devrimleri. Mart 1848'de Fransa'daki devrimin başarı haberi duyulur duyulmaz, olaylar Avusturya'ya da sıçradı. Viyana'da üniversiteli gençlerin ardından halk da özgürlük için sokaklara döküldü. Ordunun müdahalesi üzerine kanlı olaylar baş gösterdi. İşçilerin de katılımıyla ayaklanma büyüdü. Metternich'in istifası isteniyordu. İmparator bu isteği derhal kabul ettiyse de, devrim imparatorluk topraklarına yayıldı.

Toplumsal açıdan, Rusya'nın batısında kalan büyük Avrupa devletleri içinde Avusturya, sanayi en az gelişmiş olanıydı. Viyana olayları sırasında işçiler devrimi yürekten destekledilerse de, hükümetin

Avusturya İmparatorluğu, 1815-59

Westermann Grosser Atlas zur Weltgeschichte'den uyarlanmıştır. Georg Westermann Verlag, Braunschweig

tutumunu etkileyecek güçleri yoktu. Çok dahi önemli bir toplumsal hareket, köylülere topraklar üstünde, soylulara hizmet yükümlülüğü olmaksızın hak tanınması isteginden kaynaklanıyordu. Eylül 1849'da Viyana'da toplanan kurucu meclisten çıkan ve imparatorun onayından geçen bir yasayla köylüler özgürlüklerini kazandılar. Böylece istekleri yerine getirilen, ülkenin bu en geniş ve temelinde en tutucu toplumsal sınıfının devrimle pek bir ilişkisi kalmıyordu.

Liberal demokrasi açısından, yeni kabine-nin Nisan 1848'de hazırladığı ve Pillersdorf Anayasası olarak bilinen belge, oldukça demokratik bir anlayışla kaleme alınmıştı. Ayrıca Almanya'nın tümünü temsil edecek ve birliği sağlayacak bir ulusal meclis toplanması için hazırlıklara girildi. Bu sıralarda Macaristan'da Kont Batthyány yönetiminde kurulan liberal hükümet de Macarlar için ayrı bir anayasa hazırlamıştı. Öte yandan ünlü Çek tarihçisi Palacky, halkının özgür seçimlerle kurulacak ilk Alman ulusal meclisine temsilci göndermeyeceğini, çok uluslu bir Avusturya'yı olası Rus saldırılarına karşı bir siper olarak gören Çeklerin, Almanya'nın bir parçası olmayı kabul etmedikleri düşüncesini savunuyordu. Gerek liberal, gerek muhafazakâr Avusturyalı Almanlar Frankfurt'taki Ulusal Meclis'e istekle katıldılar. Ama anayasa görüşmelerinin başında Avusturya sorunu anlaşmazlıklara yol açtı. Almanların bir bölümü ortaya çıkacak birleşik Alman devletine Avusturya'nın da katılmasını istiyor, Avusturya İmparatorluğu'nun Alman olmayan çoğunluğu buna karşı çıkıyordu. Sonunda Avusturya'nın ayrı bir anayasası ve ayrı bir yönetimi olmasına karar verildi. Ancak, görüşmeler bu aşamaya vardığında karşı-devrim başlamış ve Frankfurt'tan Stuttgart'a taşınmış olan meclis dağıldı. Almanya'da devrim sona ermişti, ama Prusya-Avusturya anlaşmazlığı olduğu gibi duruyordu.

Avusturya'yı Alman Konfederasyonu'ndan uzaklaştırmanın yollarını arayan Prusya'nın önerisi üzerine Erfurt'ta yeni bir meclis toplandı. Erfurt planına göre Almanya ikiye bölünecek, biri Prusya yönetimindeki Almanlardan, öbürü bu birliğe yalnızca kâğıt üstünde bağlı Avusturya'dan oluşacaktı. Avusturya başbakanı Schwarzenberg, Erfurt planını geri çevirdi ve diplomatik yollardan Prusya'yı 1815 Alman Konfederasyonu koşullarına geri dönmeyi kabule zorladı. Ama Avusturya'nın, Çar I. Nikola'nın desteği ile kazandığı bu başarı uzun ömürlü olmayacaktı.

Prag ve Kraków'daki devrimci hareketler bastırılabilmişse de, Macaristan'daki olayların önü alınamıyordu. Yeni Macar hükümetinin uyguladığı Macarlaştırma siyaseti sonucunda Hırvatlar, Sırp, Slovak ve Sloven temsilcilerin katıldığı bir Slav kongresi toplandı. Bu kongre sokak gösterileri yüzünden yanda kalıp bir sonuca bağlanamamışsa da, görüşülen konular açısından panslavizm tarihi içinde önemli yer tutar. Eylülde Avusturya İmparatorluk orduları Macaristan'a girdi. Budapeşte'de ayaklanan halk komutanı linç etti. İmparator bunun üzerine Macar Reichstag'ını dağıttı. Öte yandan Macaristan'daki olayların Viyana'da yol açtığı yeni bir devrimci

ayaklanma sırasında savaş bakanı linç edildi. İmparatorluk orduları bu kez Viyana'ya giderek ayaklanmayı sert bir biçimde bastırdı.

Bu arada hiç beklenmedik bir gelişme oldu ve zekâa geri imparator, vakanüvislerin deyişle "Müşfik Ferdinand", tahtını 18 yaşındaki yeğeni Franz Joseph'e bıraktı (2 Aralık 1848). On beş gün kadar sonra Avusturya orduları yeniden Macaristan'a girdi. Ordunun ayaklanmayı bastırmadaki beceriksizliğinden cesaret alan Macar Reichstag'ı, Nisan 1849'da Habsburgların egemenlik haklarını yitirdiklerini ve Kossuth başkanlığında bir Macaristan Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti.

Macarlar biraz da Avusturya'da değişmekte olan havadan esinlenmişlerdi. Mart 1849'da hazırlanan ve Kremsier Taslağı olarak bilinen yeni anayasaya göre, Avusturya meşruti krallık oluyor, yasama erki parlamentoya veriliyor, yerel yönetim milliyetlere göre örgütleniyor, ama imparatorluk düzeyinde eski merkezi yapı olduğu gibi korunuyordu. Anayasanın tek eksiği Macar sorununa değinmeyişi idi, ama bunun dışında federasyon yanlısı (Slav) ve merkez yetici (Alman) öğeleri başlarıyla uzlaştırmaktaydı. Avusturya halklarının gerçek temsilcileri tarafından hazırlanmış olan bu ilk reform taslağı, Franz Joseph'in muhafazakâr başbakanı Schwarzenberg'in tepkisiyle karşılaştı. Reichstag dağıldı, temsilciler tutuklandı. Başbakan, İçişleri Bakanı Stadion'a birlikçi ve merkez yetici (Macaristan'da da içeren) bir anayasa hazırlatı. Bu yasa hiçbir zaman yürürlüğe girmediyse de, Kremsier Reichstag'ının dağıtılması Avusturya hükümetleri tarihi içinde belki de en büyük yanlıştı.

Piemonte-Sardinya Mart 1849'da Avusturya'ya yeniden savaş açtı. Mayıs'ta Macar devrimci ordusu Budapeşte'ye girdi. Genç Franz Joseph, devrimin Polonya'ya sıçramasından korkan Çar I. Nikola'dan yardım istedi. Rus orduları Avusturyalılarla birlikte Macaristan'a girdi. Ağustosta Macar orduları teslim oldu. Cumhurbaşkanı Kossuth ülkesini terk ederek Osmanlı Devleti'ne sığındı. On dört Macar generali asıldı, pek çok isyancı hapsedildi, mallarına el kondu. Transilvanya ve Hırvatistan ayrı birimler olarak örgütlendi. Beş bölgeye ayrılan Macaristan sıkı bir askeri yönetim altına alındı. 1848 Devrimi Habsburg topraklarında başarılı olamadı. Mutlak yeticilik geri gelmiş, Avusturya, Maria Theresia öncesindeki rejimine dönmüştü.

Yeni mutlak yeticilik çağı, 1849-60. Yeni dönemde işçileri açısından olumlu gelişmeler Avusturya'da imparatorluk çapında bir gümrük birliğinin kurulması, sanayinin gelişmesi, ticaret ve el sanatları yasaının hazırlanması, küçük çapta da olsa sosyal reformların yapılması oldu. Köylülerin özgürleştirilmesi iyi sonuç vermişti. Üniversitelerin durumu düzelmekteydi. Ama başka açılardan, uygulanan siyaset ancak gerici olarak nitelenebilirdi. Basın özgürlüğü, halka açık mahkemeler ve jüri sistemi kaldırıldı. Geniş çapta bir muhbirlik kurumu yerleşti. Eğitim ve sansür konusunda geniş yetkiler tanınan kilise, 18. yüzyılın ortalarından beri ilk kez bu kadar güç sahibi oluyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısında bu tür bir rejim ancak dış siyasette başarılı olması koşuluyla ayakta kalabilirdi, ama bu gerçekleşmedi.

Almanya ve İtalya'daki toprakların kaybı. Dış siyasette ilk kriz Kırım Savaşı (1853-55) sırasında, Avusturya'nın, Rusya'nın Osmanlı Tuna eyaletlerini (Eflak ve Boğdan) işgaline karşı çıkmasıyla başladı. Avusturya, Rusya'ya karşı kurulan Baulı ittifaka katılmış, ama Rusya'ya aşıktan açığa savaş

ilan etmemişti. Avusturya'nın sürekli tehdidi Rusya'yı, Mart 1856'da Kırım Savaşı'nı sonuçlandıran Paris Antlaşması'nı imzalamak zorunda bıraktı. İzledikleri bu siyasi Habsburglara çok pahalıya mal oldu. Yüz yıllık müttefikleri Rusya artık düşmanlanıyordu. Ne Çar I. Nikola, ne de oğlu II. Aleksandr, Avusturya'nın 1849 Macaristan olayları sırasında Rus yardımını bu kadar kolay unutmasını affetmediler. Öte yandan Batılı müttefikleri savaşa bir türlü fiilen katılmayan Habsburglara içerlemişlerdi ve siyasal bir misilleme olarak Sardinya başbakanı Kont Cavour'un başarıyla yürüttüğü İtalyan birliği hareketini desteklediler. Aslında Habsburglar tam bir açmazda kalmışlardı. Bir yandan çarlık Rusya'sındaki rejime yakınlık duyuyor, öte yandan Rusya'dan esinlenen bir panslavizm akımının Avusturya'daki Slav nüfusu arasında yayılmasından korktukları için, yabancıları oldukları siyasal değerlere sahip Batı'da kendilerine destek arıyorlardı.

Üç büyük devletin (Fransa, İngiltere, Rusya) İtalyan davasını desteklediği bir sırada Avusturya'nın Piemonte'nin kıskırtmalarını göz ardı etmesi, kuşkusuz çıkarlarına daha uygun olurdu. Oysa Nisan 1859'da Avusturya bir ultimatomla Piemonte-Sardinya'nın üç gün içinde seferberliği kaldırmasını istedi; Avusturya ile Fransa ve Piemonte arasında savaş başladı. Magenta ve Solferino'da yenilen Avusturyalılar, kasım ayında Zürich Barış'ıyla Mantova ve Peschiera dışında Lombardiya'dan çekiliyorlar, buna karşılık Modena ve Toscana'yı geri alıyorlardı. III. Napoléon, Prusya'nın Avusturya safında savaşa katılmasını göze alamamış, savaşı uygun koşullarda sona erdirmeyi seçmişti.

Almanya'da üstünlük sağlamak konusunda bir türlü uzlaşamayan Avusturya ile Prusya, 1863'te Danimarka kralının Schleswig ve Holstein'i kendi topraklarına katma girişimi üzerine, Alman Konfederasyonu'nun ihlal edildiği gerekçesiyle Danimarka'ya savaşa girdiler. Kısa süren savaş izleyen Viyana Barış'ında Schleswig ve Holstein, Prusya ve Avusturya'nın denetimine bırakıldı. Ama Bismarck'ın Alman Konfederasyonu'nu Prusya'ya bağlama emelleri artık iyice açığa çıkmıştı. Asıl amaçları Almanya'da üstünlüğü elde etmek üzere askeri hazırlık yapmak olan iki devlet, bir süre sonra birbirlerini Holstein'i Avusturya, Schleswig'i ise Prusya askeri denetimine bırakan 1865 Gastein Konvansiyonu'nu ihlal etmekle suçladılar ve Haziran 1866'da Yedi Hafta Savaşları başladı. İtalya da Prusya'nın yanında bu savaşa katıldı. Genelkurmay başkanları Von Moltke'nin çizdiği strateji doğrultusunda Bohemya'ya üç koldan saldıran Prusyalılar, Sadowa'da (Königgrätz) kesin bir zafer kazandılar. İmzalanan Prag Antlaşması uyarınca Alman Konfederasyonu dağıldı, Avusturya aradan çekilerek Almanya'yı yeniden örgütlemeye işini Prusya'ya bıraktı. Schleswig-Holstein üzerindeki haklarından da vazgeçti. Öte yandan, Avusturya'nın Venedik konusunda direnmesinde bir yarar yoktu. Viyana Barış'ıyla Venedik İtalyanlara bırakıldı.

Habsburglar I. Dünya Savaşı öncesindeki uzun tarihleri boyunca en belirleyici askeri yenilgiyi 1866 Savaşı'nda yaşadılar. Avusturya bu savaşın sonunda büyük güçler arasındaki yerini yitirdi. Alman milliyetçiliği Almanlarca yönetilen merkezi imparatorluk dönemindekinden çok farklı, kavgacı bir renk aldı. Bu değişiklik yalnızca onurlu Macarlar değil, imparatorluk nüfusunun yarısını oluşturan Slavları da tedirgin etti. Bunun sonucunda ve giderek artan Rus baskısı karşısında Avusturya, ileride Almanya'yla ittifak kurmak zorunda kalacaktı.

ANAYASAL YÖNETİME GEÇİŞ, 1860-66. Mart 1860'ta Franz Joseph, aslında imparatorluk düzeyinde bir danışma kurulu olan *Reichsrat*'in yerel *Diet*'lerin önerceği ve kendisinin onaylayacağı 38 temsilci daha eklenerek genişletilmesini emretti. Bu meclisin görevi imparatorluğun yeni anayasasını hazırlamak olacaktı. Görüşmeler başladı. Çoğu Alman olan liberal merkezîyetçiler merkezî yönetimin, Macar, Çek ve Polonyalı soylulardan oluşan muhafazakâr federasyon yanlıları *Diet*'lerin güçlendirilmesinden yanaydı. İmparator, federasyon düşüncesini ırsal değil, tarihsel açıdan savunan muhafazakârları destekliyordu. Sonunda kararnameyle çıkarılmış bir anayasa niteliğindeki 1860 Ekim Belgesi açıklandı. Temsilci sayısı 180'e çıkarılmış, *Reichsrat*'in maliye, ticaret ve sanayiye ilişkin yasama yetkisi genişletilmiş, dışişleri ve askeri konular imparatora bırakılmıştı. Macaristan, anayasa açısından 1848 öncesindeki durumuna geri dönüyordu. Federasyon yanlıları da, merkezîyetçiler de sonuçtan hoşnut kalmadılar. Ekim Belgesi'nde yapılan bazı değişikliklerden oluşan ikinci bir taslak Şubat Berati adıyla yayımlandı. Ekim Belgesi gerçek anlamda bir temsili anayasa değildi. Şubat Berati'yla da biri *Diet* temsilcilerinden, öbürü soylulardan ve ülkenin önde gelen kişilerinden oluşan iki meclisli bir düzen getiriliyordu. Ayrıca, Macaristan dışındaki Habsburg toprakları için de parlamentolar bir yönetim kuruluyordu. Uusal grupların muhalefeti yüzünden bir türlü yürürlüğe konamayan anayasa, 1865'te tümüyle kaldırıldı. Yeni başbakan Belcredi döneminde mutlakiyete geri dönmüştü, ama 1866 Savaşı'nın sonuçları anayasal düzene geçilmesinin kaçınılmaz olduğunu gösteriyordu.

AVUSTURYA-MACARİSTAN, 1867-1918. 1867 *Uzlaşması (Ausgleich)*. 1866 Savaşı sonrasındaki ekonomik durum anayasal bir yeniden örgütlenmeyi Habsburg yönetiminin birincil sorunu haline getirmişti. Şubat 1867'de şansölye olarak Habsburgların devlet işlerini yürütmeyi üstlenen eski Saksonya başbakanı von Beust, Macar siyaset adamlarıyla yaptığı görüşmeler sonunda Franz Joseph'i Macar anayasasını geri getirmeye razı etti. Kont Andrássy yönetiminde bir Macar kabinesi kuruldu ve parlamentodan geçen XII. Yasa ile uzlaşma (*Ausgleich*) yürürlüğe girdi. Bu, Macaristan'la imparatorluğun geri kalan toprakları arasında değil, Habsburg hanedanı ile Macar ulusu arasında yapılan bir anlaşmaydı. *Ausgleich* ile, hükümdarla Macaristan arasındaki ilişkiler düzenlendikten sonra, tüm Habsburg toprakları üstünde mali işlerin ve dış siyasetin ortak yürütülmesi öngörülmüştü. Aralık 1867'de parlamentonun Macar olmayan kesimi uzlaşmayı onayladı. Her ne kadar Habsburg monarşisi 1867'den sonra İkili Monarşi olarak nitelenmişse de, aslında üçlü bir anayasal çerçeve getirilmişti. Devletin resmi adı Avusturya-Macaristan'dı. Devlet işleri, biri imparatorluğun ortak ekonomisi ve dış siyaseti, öbürü Macaristan krallığı, üçüncüsüyse "*Reichsrat*'ta temsil edilen krallık ve topraklar" olarak bilinen Macaristan dışındaki topraklar için olmak üzere, üç ayrı düzeyde yürütülüyordu (Macaristan dışında kalan toprakları nitelemek için kullanılan "Avusturya" deyiimi 1915'ten önce resmen kabul edilmemiştir). İmparatorluğun ayrı anayasalara, hükümetlere ve parlamentolara sahip iki kesimi dışında imparatorun kendisi ve erkânı ile dışişleri ve savaş bakanlarından oluşan bir "ortak monarşi" kuruldu. Ortak konular her iki parlamentonun temsilcilerinin katıldıkları yıllık toplantılarda görüşülüyordu. Bir gümrük birliği kurulacak, ortak hesaplar 10

yılda bir gözden geçirilecekti (bu mali tartışmalar ilerde Avusturya ve Macaristan hükümetleri arasındaki temel anlaşmazlık konusu olacaktı). Yurttaşlık aynı; para, ölçü birimleri ve posta hizmetleri tekti. Ortak bir hükümet kurulmamış olduğu halde, kısa bir süre sonra her iki hükümetin başbakanlarından imparatorun başkanlığında toplantıların *Gemeinsamer Ministerrat* (Ortak Başbakanlar Kurulu) oluştu.

Macaristan'ın elde ettiği ayrıcalıklar Bohemya ve Galisya'da benzer isteklere yol açtı. Ama imparator merkezîyetçi yönetimden vazgeçmekten yana değildi. *Reichsrat*'a egemen burjuva liberal Almanlar da federasyon düşüncesine karşıydılar. Macarlarla uzlaşma konusundaki olumlu tutumlarından ötürü liberallere 1861 Şubat Anayasası'nda değişiklik yapma hakkı tanınmış, onlar da Aralık Anayasası (1867) olarak bilinecek belgeyle basın, düşünce ve toplantı yapma özgürlüğü tanımaya söz verdikleri çeşitli ulusların yasalar önünde eşit olduğunu açıklamışlardı. Ayrıca parlamentonun üstünlüğü ilkesi benimsenmişti. Ama bütün bunlar birer vaat olmaktan öteye gidemedi: Oy hakkı, mülk sahibi olma gibi koşullarla kısıtlanmıştı; imparator gerektiğinde ülkeyi parlamentosuz yönetebilecekti. Kısacası devlet işlerine henüz siyasal girişimler ve kapitalist çıkarlar değil, I. Joseph döneminden kalma bürokratik gelenekler egemendi.

Aralık Anayasası'nın ardından Franz Joseph, üyelerinin çoğu Alman orta sınıfından olan bir "burjuva kabinesi" kurdu. 1855 Konkordatosu ile Kilise'ye tanınan pek çok hak geri alındı, zorunlu eğitim laikleştirildi. Ama burjuva kabinenin ilercil reformları Alman olmayan ulusların isteklerini karşılamaktan çok uzaktı. Viyana hükümetinin Galisya'ya tanımak zorunda kaldığı kendi kendini yönetme hakkını Rutenleri Polonyalılaştırmak için kullanan Polonyalılar, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına değin merkezî hükümeti bağlılıkla destekleyeceklerdi. Çeklerin isteklerine ise, kabinenin liberal üyeleri karşı, federasyon yanlısı muhafazakârlar taraftardılar. Bu arada pek çok başbakan değişmiş, ama Çek sorunu bir türlü çözümlenememişti. 1870-71 Fransız-Alman Savaşı bir süre ilgiyi Çek sorunundan uzaklaştırdıysa da, kamuoyunu gene milliyetçilik hareketleri yönlendiriyordu: Avusturyalı Almanlar Prusya'nın zaferini alkışlıyorlar, Slavlar Fransızları tutuyorlardı. 1866 Savaşı ertesinde Bismarck'ın kurmuş olduğu II. Alman İmparatorluğu (İkinci Reich) ile Alman sorununa müdahale olanağı kalmayan Franz Joseph, yeni başbakanı von Hohenwart'ı Çeklere bazı federal haklar tanımakla görevlendirdi. Hohenwart'ın, Rieger ve Palacký gibi Çek önderleriyle yaptığı gizli görüşmelerin ardından, 12 Eylül 1871'de Çeklere eski haklarının tanındığını açıklayan bir imparatorluk bildirisi yayımlandı. Çekler buna Macar uzlaşmasını örnek alan bir anayasa taslağıyla cevap verdiler. Bunun üzerine, von Hohenwart'a başından beri karşı olan Almanlara Macarlar da katıldı ve von Hohenwart görevinden alındı. Halk arasında "doktorlar kabinesi" olarak bilinen yeni kabine, Prens Adolf Auersperg'in başkanlığında Almanların parlamentodaki durumunu sağlamlaştırmaya yöneldi. Çekler önce Bohemya *Diet*'inden çekilerek, ardından Viyana'daki parlamento toplantılarına katılmayarak pasif direnişe geçtiler. Hükümetin, federasyon yanlılarının konumunu zayıflatan bu durumdan yararlanarak parlamentodan geçirdiği seçim yasasıyla kurulan seçim bölgelelerinin, bundan böyle *Reichsrat*'a gönderecekleri temsilcileri doğrudan seçmeleri ilkesi getirildi. Ama seçim bölgelerini ayrıca

sosyo-ekonomik sınıflara bölen eski sistem korunmuştu. Böylelikle parlamento Alman burjuvazisinin çıkarlarının hizmetine giriyordu.

Alman kapitalizminin kazandığı bu siyasal başarı garip bir rastlantıyla ciddi bir ekonomik bunalımla aynı dönemde gerçekleşti. Nisan 1873'te açılan Viyana Dünya Sergisi'nde Habsburgların maddi ve ekonomik başarısının sergilenmesi amaçlanmıştı. Ama 1860 ve 70'lerdeki yayılımcı ekonomik girişimler yalnızca endüstriyel gelişmeye, demiryolları yapımına, Viyana, Budapeşte gibi başkentlerin büyümesine değil, savurgan bir spekülasyona da neden olmuştu ve Mayıs ayında, serginin açılışından kısa bir süre sonra, borsa çöktü. Bunu izleyen bunalım döneminde hükümet burjuva liberal ilkelerinden vazgeçti. Ekonominin yükünü hafifletmek için demiryolları ve benzeri kamu işleri projelerini skandürme işini devlet üstlendi. 1873 Bunalımı'nın uzun vadedeki sonuçlarından biri de pek çok devlet adamının ve soylunun "spekülasyon hastalığı"na yakalanmış ve çeşitli skandallara karışmış oldukları kanıtlandığı halde, borsada olup bitenlerden Yahudilerin sorumlu tutulması ve Yahudi düşmanlığının bundan böyle Avusturya siyasal yaşamında rol oynamaya başlamasıdır.

Kasım 1871'de dışişleri bakanlığına atanan Kont Andrássy, Balkan sorunu nedeniyle er geç karşı karşıya geleceğini bildiği Rusya'ya karşı Alman Reich'i ile ittifak kurma yoluna gitti. Franz Joseph, Alman ve Rus imparatorları ile 1873'te kurdıkları Üç İmparator Birliği (*Dreikaiserbund*) aracılığıyla Rusya ile Balkanlar üzerinde olası bir anlaşmazlık halinde Almanya'nın müdahalesini güvence altına aldı.

Çökmekte olan Osmanlı Devleti'ne bağlı Balkan uluslarının başkaldırma girişimleri 1875'te ciddi ayaklanmalara dönüştü. Andrássy'nin bir reform programı uygulamayı Osmanlı hükümetine kabul ettirmemesi üzerine, Rusya, Avusturya-Macaristan'a Balkanlar'ı aralarında bölüşmeyi önerdi. Bismarck'ın aracılığıyla yapılan iki gizli anlaşmayla (Reichstadt [Zákupy], 1876 ve Budapeşte, 1877) Andrássy Rusya'yı "büyük bölüşme" planından vazgeçirdi: Rusya Besarabya'yı, Avusturya-Macaristan Bosna ve Hersek'i almakla yetineceklerdi. Osmanlı-Sırp anlaşmazlığının büyük devletlerin aracılığıyla çözümlenememesi üzerine Rusya, Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Ertesi yılın Şubat ayında Ruslar savaşı kazanmışlardı ve Besarabya ile yetinmek niyetinde değillerdi. Ama Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması uyarınca kurulan Büyük Bulgaristan, Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'daki çıkarlarına aykırıydı. Rusya'nın Güneydoğu Avrupa'daki ilerleyişine karşı çıkan İngilizlerle Bismarck'ın desteklediği Andrássy, Rusya'yı aşırı isteklerinden vazgeçirdi. 1878 Berlin Kongresi'nde Bulgaristan bölünüyor, Sırbistan'a bağımsızlık tanınıyor, Rusya Besarabya'yı, Avusturya-Macaristan Bosna ve Hersek'i alıyordu. Bu iki eyaletin fiilen ele geçirilmesi için 150 bin Habsburg askerinin birkaç hafta savaşması gerekti ve yeni toprakların Macaristan'a mı, yoksa Avusturya'ya mı katılacağı konusunda bir anlaşmaya varılamadığından, Bosna-Hersek ortak maliye bakanlığına bağlandı.

Ulusal çatışmalar ve reform. Liberal Almanlar imparatorluk içinde Slav ögesinin güçlenmesinden çekindikleri için Bosna ve Hersek'in işgaline karşı oy kullanmışlardı. Başbakan Auersperg'in istifası üzerine

1879'da Alman Reich'i ile kurduğu İkili İttifak'ın Alman dış siyasetine bağımlı kıldığı Habsburg monarşisi, başbakan Taaffe'nin muhafazakar hükümeti döneminde yeniden içişlerine yöneldi. Çek parlamenterleri boykottan vazgeçiren Taaffe, Nisan 1880'de yayımladığı bir bildirme ile Alman ve Çek dillerinin Bohemya ve Moravya'da yönetimin "dış yazışmalar"ında eşit ağırlıklı olarak kullanılacağını açıkladı. Ardından Prag Üniversitesi ikiye bölünerek Çekler için ulusal bir üniversite oluşturuldu. Aynı yıl oy kullanma hakkını kısıtlayan zorunlu vergi oranı düşürülerek hali vakti yerinde Çek köylülerinin seçimlere katılması sağlanıyor, dolayısıyla da Alman orta sınıfının gücü kırılıyordu. Taaffe kabinesi ayrıca işgününün 11 saate indirilmesi, 12 yaşından küçüklerin çalıştırılmasının yasaklanması, pazar gününün zorunlu tatil olması, kaza ve hastalık sigortası zorunluluğunun getirilmesi gibi sosyal reform yasaları da çıkardı.

1880'ler Avusturya'nın geleneksel parti yapısının bozulduğu, radikal ve saldırgan yeni bir parti düzeninin ortaya çıktığı yıllardır. Taaffe kabinesinin Slav yanlısı tutumunu yeterli bulmayan milliyetçi "Genç Çekler", ılımlı "Yaşlı Çekler" in ciddi rakibi haline gelmişler, aşırı uçlardaki gruplar, özellikle de Alman milliyetçileri ılımlı liberal Almanlara meydan okumaya başlamışlardı. Alman milliyetçileri "Linz Programı" ile Galiçya, Bukovina ve Dalmasya'nın imparatorluktan ayrılmasını, Macaristan'la imparatorun ilişkilerinin kişisel düzeye indirilmesini, Alman Reich'i ile daha sıkı bir işbirliğine gidilmesini istiyorlardı. Reichsrat temsilcisi Schönerer'in önderliğindeki bu pangermanizm akımıyla birlikte Yahudi düşmanlığı da Alman milliyetçiliğinin ayrılmaz bir parçası haline geldi. Pangermanizm ve Yahudi düşmanlığı, yumuşatılmış bir biçiminde, Habsburgların görevlerinden birinin de imparatorluğun "altı" uluslarına Alman kültürünü benimsetmek olduğuna inanmış bürokrat ve subaylar tarafından kabul gördü.

Kitle partilerinin doğuşuna tanık olunan bu dönemde, Avusturya'da siyasal yaşama 1920'lere değin egemen olacak üç hareket ortaya çıktı: Pangermanizm, Hristiyan sosyalizm ve sosyal demokrasi. Schönerer'in pangermanizmi okuryazar kesime sesleniyordu; Voegelsang'ın Hristiyan sosyalizmini bir siyasal örgütlenmeye dönüştüren Lueger'in partisi esnaf, zanaatçı ve tüccarlarla Viyana'nın küçük burjuvazisini çevresinde toplamıştı. Çeşitli Marksist grupları Sosyal Demokrat Parti'nin çatısı altında bir araya getiren Victor Adler ise, işçi hareketinin çerçevesini, yardımlaşma kurumlarından bir siyasal örgüte dönüştürmeyi başarmıştı.

Taaffe'nin, milliyetçi çekişmelerin neden olduğu gerilimi azaltmak amacıyla seçim yasasında bir reform yaparak okuryazar bütün erkek yurttaşlara oy hakkı tanıma girişimi muhafazakârlarca engellendi ve Taaffe, Macaristan hükümetinin baskısıyla 1893'te istifa etmek zorunda kaldı. Siyasal alanda değilse de, ekonomik ve sosyal alanlarda hayli başarılı olan Taaffe hükümeti döneminde çiftçiler için kooperatif bankaları kurulmuş, vergi sistemi yeniden düzenlenmiş, Avusturya altın standardına dönmüş ve yeni para birimi kronun istikrarı sağlanmıştı.

Yeni başbakan Windischgrätz'in, genel oy hakkına karşı görüşleri birleştiren hükümetinin seçim yasası sorununu çözmemesi ve

ulusal çekişmeler yüzünden dağılması üzerine Franz Joseph, Polonya soylularından Badeni'yi yeni kabineyi kurmakla görevlendirdi. Badeni'nin kurduğu ve Avusturya tarihinde ilk kez Almanların görev almadığı hükümet, eski sınıf sisteminin korunduğu, ancak bütün erkek yurttaşlara oy hakkı tanıyan yeni seçim yasasını parlamentodan geçirmeyi başardı.

1870 ve 80'lerde Habsburg topraklarında sanayileşme, kentsel merkezlerde beklenmedik bir büyümeye yol açmış, örneğin 1851'de 430 bin olan Viyana'nın nüfusu, yüzyılın başında 1.800.000'i bulmuştu. İmparatorluğun başka yerlerinde de aynı hızla ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik değişim, siyaset alanına da yansıyor. Ekim 1894'te Sosyal Demokratların Viyana'da düzenlediği görkemli kitle gösterisi olaysız geçmiş, Hristiyan Sosyal Parti önderi Lueger, imparatorun ısrarla karşı çıkmasına karşın Viyana belediye başkanı seçilmişti. Reichsrat'ta Badeni'nin Nisan 1897'de yayımladığı ünlü dil bildirgesiyle Çek dili bu kez Bohemya ve Moravya'da kamu yönetiminin iç yazışmalarında da Almancayla eşit düzeye çıkarılıyordu. Çekçe öğrenmeyi reddeden Almanlar bildirgeyi tepkiyle karşıladılar. Profesörler protesto metinleri imzalıyor, açık hava toplantıları düzenliyor, Reichsrat'taki Almanlar her türlü parlamenter görüşmede engellemeye gidiyorlardı. Franz Joseph olayları yatıştırmak umuduyla Badeni'yi görevinden aldıysa da, 1900'lere değin sık sık değiştirilen başbakanlardan hiçbirisi milliyetçilik sorununa bir çözüm bulamadı.

1900'de imparator ilk kez soylu olmayan birini hükümeti kurmakla görevlendirdi ve eski içişleri bakanı Koerber, kendi gibi bürokratlardan oluşan kabinesiyle milliyetçi siyasal çekişmeleri bir yana bırakıp kamu yönetimi ve ekonomi alanlarında bir dizi reform hareketine girişti. Ancak ne yönetsel reformlar, ne ekonomik gelişme, ne de basını hükümet ve polis denetiminden kurtarma gibi girişimler milliyetçi akımların hızını kesebildi. Çek-Alman karşıtlığı İtalyanların, Slovenlerin ve Rutenlerin de katıldığı bir çokuluslu bir çekişmeye dönüştü. Aralık 1904'te Koerber kabinesi düşürüldü.

Habsburg ordusundan ayrılma yanlısı Macarlar yüzünden Macar hükümetinin imparatorla ilişkilerinin bozulmasıyla durum daha da kötüleşti. Macaristan'daki muhaliflerini yatıştırmak umuduyla imparator önce Gautsch'u, daha sonra da Beck'i 1905 Rus Devrimi'nden beri daha da artan genel oy hakkı isteklerini karşılamakla görevlendirdi. Başbakan Beck Ocak 1907'de 24 yaşından büyük her erkek yurttaş eşit oy hakkı tanıyan ve eski sınıf sisteminin kaldırılan yeni seçim yasasını parlamentodan geçirmeyi başardı. 1907 seçimlerinde Reichsrat'taki sandalye sayısı 516'ya çıkarılmıştı. Almanlar 233 temsilciyle en büyük grup olmakla birlikte, artık kesinlikle azınlıktaydılar. Onları Çekler 107, Polonyalılar 82, Rutenler 33, Slovenler 24, İtalyanlar 19, Sırp-Hırvatlar 13 ve Romenler 5 temsilciyle izliyorlardı. Genel oy hakkı seven partilerin hızını kesmişti. Paramentosundaki sosyalist sayısı en yüksek ülke olan Avusturya'da, Hristiyan Sosyal Parti ile Sosyal Demokrat Parti başlıca iki siyasal örgüt haline geldi. Ama anayasa imparatorun parlamentodaki partilerle orantılı bir hükümet kurmasını öngörmediğinden, ne Hristiyan Sosyal Parti ne de Sosyal Demokratlar hükümette söz sahibi olabildi.

Muhafazakârların desteklediği Beck, Hristiyan Sosyalistlere bazı ödünler vererek görevini sürdürdü. Kısa bir süre sonra

parlamentar tartışmalarda ve kamuoyunda milliyetçilik yeniden birinci plana geçtiyse de, 1908'de uluslararası durumdaki değişikliklerle birlikte ilgi bir kez daha başka alanlara yönelecekti.

Dış siyaset, 1878-1908. Rusya'yla Avusturya-Macaristan arasında çıkabilecek olası bir çatışmaya karşı Alman Reich'i ile yapılan İkili İttifak'tan kısa bir süre sonra Andrassy görevinden ayrılmıştı. Onu izleyen dışişleri bakanları Habsburg dış siyasetinin muhafazakar çizgisini korudular.

Berlin Kongresi'yle Avusturya-Macaristan'ın koruması altına giren Sırbistan, 1881'de bir anlaşmayla, Habsburgların Balkanlar'daki uydu devleti haline geldi. Aynı yıl Almanya ve Avusturya-Macaristan ile Üç İmparator Birliği'ni imzalayan Rusya, Habsburgların, Balkanlar'ın batısındaki öncelikli konumunu tanımsız oldu. Aynı ittifakla üç büyük devlet, Osmanlı Devleti'nin mevcut sınırlarında herhangi bir değişiklik konusunda birbirlerine danışmadan hareket etmemeyi kabul ettiler. Aynı zamanda Rusya'nın Boğazlar üzerindeki isteklerini ve Bulgaristan'ı tanımayı kabul eden Avusturya, Bosna-Hersek'in imparatorluğa katılması durumunda Rusya'dan itiraz gelmemesini de güvence altına aldı.

Avrupa kıtasında istikrarı sağlamaya kararlı olan Bismarck, bu ittifakla Avusturya-Macaristan ile Rusya arasında bir savaş çıkma olasılığını azalttıktan sonra, bu kez de olası bir Fransız tehdidine karşı İtalya ve Avusturya-Macaristan ile bir savunma paketi niteliğindeki Üçlü İttifak'ı imzaladı (1882). Ardından Avusturya-Macaristan'ın Romanya ile yapmasını sağladığı anlaşmayla, ortağı Habsburgların Transilvanya'daki ve İtalyan nüfusun barındığı topraklarındaki durumunu güvenceye aldı.

Bunu izleyen dönemde Fransız-Alman ilişkilerinin gittikçe bozulması üzerine Bismarck 1887'de Viyana'yı Üçlü İttifak'ı yenilemeye zorladı. Dışişleri Bakanı Kálnoky İtalyanların sömürgeci siyasetlerinin desteklenmesini istegini geri çevirebilirdiye de, İtalya'nın Balkan sorununa taraf olmasını önleyemedi. Böylece Avusturya ile İtalya'nın Balkanlar konusunda sürecek uzun süreli anlaşmazlıklarının temeli atılıyordu.

Aynı yıl Bismarck bir dizi ittifakla Fransa'nın tek başına bırakılmasını sağladı ve büyük güçleri, Osmanlı Devleti'nin mevcut sınırlarında herhangi bir değişikliği engellemeye razı etti. 1887'de İngiltere de (I. ve II. Akdeniz antlaşmalarıyla) Rusya'nın Boğazlar'a ilişkin emellerine karşı olan Avusturya ve İtalya'ya katıldı. 1881 Üç İmparator Birliği'nin yenilenmemesi üzerine Rusya ile Avusturya-Macaristan arasında hiçbir resmi anlaşma kalmamıştı. Ama Kálnoky'den sonra dışişleri bakanı olan Goluchowski, Ruslarla doğrudan ilişkiyi canlandırma taraflısıydı. 1897'de, Petersburg görüşmeleri sonunda, İtalya'yı saf dışı bırakarak Balkan sorununu Rusya ile kendi aralarında çözmek konusunda anlaştı. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde Üçlü İttifak'ın artık pek bir değeri kalmamıştı.

1903'te Makedonya'da çıkan bir ayaklanma üzerine Çar II. Nikola ile Franz Joseph, dışişleri bakanlarına Osmanlı Devleti için bir reform tasarıları hazırlattılar. Ertesi yıl iki dogulu devletin aralarında imzaladıkları bir tarafsızlık antlaşması, Avusturya-Macaristan'ı İtalya, Rusya'yı da Japonya'ya karşı hareketleri konusunda serbest kılıyordu. Balkan sorunu bu antlaşmanın kapsamı dışında tutulmuştu.

1903'te Sırp kralı Aleksandr'ın bir askeri ayaklanma sonucu öldürülmesinden sonra tahta geçen Karayorgiyeviç hanedanı ile

Habsburgların ilişkileri bozuldu. Güney Slavlarını Sırbistan Krallığı altında birleştirmeye yönelik girişimler üzerine, Habsburglar Sırbistan'a ekonomik baskı uygulamaya başladılar. 1906'da Domuz Savaşı olarak bilinen canlı hayvan ithali konusunda ortaya çıkan çatışmadan sonra Sırbistan Ruslara yanaştı. Aynı yıl yeni dışişleri bakanı Aehrenthal'in Balkanlar'da daha dinamik bir siyaset uygulamak ve Avusturya-Macaristan'ı Alman çıkarlarına hizmet etmekten kurtarmak girişimleriyle birlikte Habsburgların dış siyasetinde yeni bir dönem başlıyordu. Aehrenthal'in Yenipazar sancağında bir demiryolu yapımı projesine Sırların yanı sıra Rusların da katılması bu girişimi engellemiş ve Balkanlar'da herhangi bir atılımın bundan böyle yalnızca Sırbistan'la değil, Rusya'yla da savaş anlamına geleceğini göstermişti. 1908'de II. Abdülhamid iktidarı son veren İttihatçılar anayasasının değiştirildiğini açıkladılar. Bu değişikliğin kâğıt üstünde Osmanlı egemenliğinde olan Bosna ve Hersek'in durumunu etkileyeceğinden kaygılanan Aehrenthal, Rus dışişleriyle yaptığı görüşmeler sonucu Boğazlar'ın Rus savaş gemilerine açılmasını desteklemek koşuluyla bu iki eyaleti ilhak etmek üzere anlaştı. Ekim 1908'de açıklanan bu karara Sırbistan şiddetle karşı çıktı. Öte yandan Boğazlar konusunda İngiltere ve Fransa'nın tepki göstermesi üzerine Rusya Bosna-Hersek konusunda Avusturya'yı desteklemekten vazgeçip Sırbistan'ın yanında yer aldı. Savaş çıkmak üzereyken Almanya Rusya'ya, Sırbistan'dan askeri desteğini çekmesi için bir ultimatom verdi. Sırlar da, Osmanlı hükümetinin belli bir tazminat karşılığı Avusturya-Macaristan'a bırakmak zorunda kaldığı Bosna-Hersek konusunda Habsburglarla anlaşmak zorunda kaldılar. Bosna bunalımı sona ermişti, ama Sırların ulusal onuru derin bir yara alıyordu.

Barışın son yılları. Bosna-Hersek'in Habsburg monarşisine bağlanması Avusturya-Macaristan Slavlarını yeniden harekete geçirdi. 1908'de Prag'da bir panslav kongresi toplandı; ertesi yıl bir diplomatik bunalım sırasında Çekler açıkça Sırları desteklediler. Franz Joseph'in tahta çıkışının 60. yıldönümü kutlamaları sırasında Prag'da sıkıyönetim ilan edildi. Milliyetçi akımlar bir kez daha gündemdeydi. Başbakan Beck'in istifası üzerine hükümeti tutmakla görevlendirilen Bienerth'in kabinesine ulusal temsilciler alma girişimi de bir yarar sağlamadı. Merkezi yönetimi ele geçirmiş olan Almanlar Avusturya-Macaristan'ı Alman kültürünün ileri karakolu, nüfusun üçte ikisini oluşturan Slavlara kendi ulusal emellerini gerçekleştircekleri anavatanları olarak görüyorlardı. 1910 sayımına göre, Macaristan dışında imparatorluk nüfusunun yüzde 36'sı Alman, yüzde 18'i Polonyalı, yüzde 13'ü Ruten, yüzde 23'ü Çek ve Slovak, yüzde 5'i Sloven, gerisi de Sırp, Hırvat ve İtalyandı. Merkezi hükümete sadakatle bağlı olan Polonyalılar, Slavların konumunu zayıflatmaktaydı. Milliyetçilik sorunu ısrarla Alman-Çek kavgasına dönüşüyordu. Sosyal Demokratlar bile milliyetçilik çekişmesinin dışında kalamamıştı. Karl Renner ve Otto Bauer gibi ilerde Alman-Avusturya sosyalizminin önderliğini üstlenecek siyaset adamınının çabalarına karşın partinin bölünmesi engellenememiş, 1910'da Çekler Avusturya-Alman Sosyalist Partisi'nden ayrılmışlardı.

Ellyi aşkın partinin kutıldığı 1911 seçimleri sonunda *Deutscher Nationalverband* (Alman Ulusal Birliği) adı altında birleşen Alman milliyetçileri parlamentoya 516 üyelikten 104'ünü ele geçirmiş olarak geri

döndüler. Hristiyan Sosyal Parti 76, Alman Sosyal Demokratlar 44, Çek Sosyalistler 24 temsilciyle onları izliyordu. Bienerth'in ve Gautsch'un hükümet kurmayı başaramaları üzerine başkanlığa atanan Stürgkh, uluslararası gerilimin artması ile ordu ve silahlanma konusuna yöneldi.

Avusturyalı diplomatlar 1909 Bosna bunalımından sonra er ya da geç Sırbistan'la savaşa gidileceği görüşündeydiler. 1912'de İtalya ve Osmanlı Devleti arasında Trablus yüzünden çıkan çatışmalar Balkanlar'daki Türk düşmanlığını artırmıştı. Bu arada ölen Aehrenthal'ın yerine Avusturya-Macaristan'ın dışişlerini yönetmeyi üstlenen Berchtold, kabinenin genç üyelerinin ve subayların etkisi altında saldırgan bir dış siyaset benimsedi. Osmanlı Devleti'nden geri kalan toprakları ele geçirmek için Balkan devletlerinin aralarında çekıştikleri Balkan Savaşı (1912-13) sırasında Avusturya-Macaristan Sırbistan'ı, kazandığı toprakları geri vermesi konusunda iki kez uyardı. Ama ne İtalya, ne de Almanya kendisini desteklemediğinden, bu sınır değişikliklerini tanımak zorunda kaldı. Öte yandan Avusturya-Macaristan'ın Sırlara karşı Bulgarları desteklemesine karşı çıkan Romanya, Habsburg monarşisi içindeki bölücü hareketleri destekleyen İtalya ile Sırbistan'ın safına katılmıştı. Haziran 1914'te Bosna-Hersek'teki askeri manevralara katılan veliaht Arşidük Franz Ferdinand ve karısı Sarajevo'da (Saraybosna) bir Sırp milliyetçi tarafından öldürüldü. Sırbistan sorununu çözme zamanının geldiğine inanan Avusturya-Macaristan dışişleri, Almanya'nın desteğini sağladuktan ve imparatorluğun Sırp nüfusunun artmasından kaygılanan Macar hükümetine savaş çıkması halinde bu toprakların Avusturya-Macaristan'a katılmayacağı konusunda söz verdikten sonra, Sırbistan hükümetine bir ultimatom gönderdi (23 Haziran 1914). Özellikle ağır ve kısırtıcı bir dille kaleme alınmış olan ultimatomla Sırbistan, anayasal değişiklik gerektireceğini öne sürdüğü iki ayrıntı dışında olumlu yanıt verdi. Ama Viyana, sonunda büyük güçlerle çatışmak zorunda kalsa bile, Sırbistan'a savaş açmakla karardı. 28 Temmuz'da İmparator Franz Joseph, soruna barışçıl bir çözüm arayan İtilaf Devletleri'ni (Rusya, Fransa, İngiltere) bir oldubittiyle karşı karşıya bırakarak, Sırbistan'a savaş ilan etti. Bu arada gelişmeleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeyi başaran Almanya, Balkanlar'daki anlaşmazlığı kıta çapında bir savaşa dönüştürecek.

1. Dünya Savaşı. Almanların Rusya ve Fransa'ya savaş açması üzerine Avusturya, Almanya'yla arasındaki askeri anlaşmaya uymak zorunda kaldı. Sırbistan'ı işgal planları bir yana bırakılarak, ordu Fransa'yı işgal etmiş olan Almanları Rusya'ya karşı korumakla görevlendirildi. Savunma için hazırlanmış ordusuyla Avusturya-Macaristan savaşın ilk gününden başlayarak Almanya'nın askeri uydusu haline geldi. 1915'te Rus cephesindeki duruma egemen olan, 1916'da Sırbistan ve Romanya'yı yenilgiye uğratan, Almanların komutası altındaki Habsburg ordusuydu.

Temmuz 1914'te başbakanın tatilde olan parlamentoyu yeniden toplamaması ve savaşla birlikte yürürlüğe giren askeri sansür yüzünden, imparatorluğun Alman olmayan halkları arasında hoşnutsuzluk arttı. Savaşta yeni olan Avusturyalı Almanlara, Rus aleyhtarı Polonyalılar da katılmışlardı. Ama Çekler kesinlikle savaşa karşıydılar. Çek önderi Masaryk ülkesini terk etmiş, panslav düşüncesini destekleyen Kramář vatana ihanet suçuyla yargılanmış ve hüküm giymişti. Alman milliyetçiliği en parlak

günlerini yaşıyordu, ama Avusturyalı Almanların bunda katkısı yoktu. Onlar askeri konularda yalnızca Almanların emirlerini uygulayacaklardı. Yıvecek ikmalinden sorumlu Macarların ise belli bir nüfuzu vardı. Macar başbakanı Kont Tisza'nın önerisi üzerine dışişleriyle bir Macar görevlendirilmişti. Ama Kont Bunán da, toprak işrekenleri geri çeviren İtalya ile Romanya'nın savaşa girmesini engelleyememişti. Habsburg monarşisinin alttan alta nasıl kaynadığı, Ekim 1916'da başbakan Stürgkh'ün, Avusturyalı sosyalistlerin önderi Adler'in barış yanlısı oğlu tarafından öldürülmesiyle iyice açığa çıktı. Bir ay sonra 86 yaşındaki imparator öldü ve sallanan imparatorluğun başına küçük yeğeni Karl geçti. İşe iyi niyetle ve Alman olmayan ulusların haklarını tanıyarak başlayan yeni imparator, Çek soylusu Clam-Martonic'i başbakanlığa, Czernin'i de dışişleri bakanlığına getirdi. Ama Mayıs 1917'de toplanan parlamentoda gene milliyetçi kavgalar baş gösterdi.

Barış için çözüm yolları arayan Karl, İtilaf Devletleri'yle yaptığı gizli görüşmelerden bir sonuç sağlayamadığı gibi, İttifak Devletleri'yle de bir anlaşmaya varamamıştı. Avusturya-Macaristan'ın İkili İttifak'la Almanya'ya bağımlı oluşu yüzünden İngiltere ve Fransa Habsburgların toprak bütünlüğüne saygı duyuyordu. Öte yandan 1917 Rus Devrimi ve ABD'nin savaşa katılması, İttifak'ın İtilaf Devletleri karşısındaki tutumuna yeni bir ideolojik öge katmıştı. Almanların denetimindeki hükümetler otoriter yönetimleri temsil etmekteydiler. Demokratik bir kuruluş hareketi görünümü kazanmış olan Habsburg topraklarındaki milliyetçi hareketler ise, Batı kamuoyunda sempatiyle karşılanıyordu. 1918'den sonra İtilaf Devletleri Avusturya dışında etkinlik gösteren ulusal önderleri desteklemeye başladılar. Nisan ayında Roma'da Ezilen Milliyetler Kongresi toplandı. Ama Habsburg monarşisinin çöküşü, İtilaf Devletleri'nin bağımsızlık hareketlerini destekleme siyasetlerinden çok, merkezi yönetimin değişen koşullara uyulanmakta gecikmiş olmasına bağlıdır. ABD başkanı Wilson'un bildirisı yayımlanmadan iki gün önce, 6 Ocak 1918'de, Çekler resmen bağımsızlık isteğinde bulunmuşlar, bir ay sonra Çeklerle birlikte Polonyalılar ve güneydeki Slavlar *Reichsrat*'a toprakların uluslar arasında bölüşürülerek ulusal kurucu meclislerin oluşturulması doğrultusunda bir program sunmuşlardı.

Habsburg monarşisinin sonu. 1915'ten başlayarak gittikçe ciddi bir sorun haline gelen yiyecek ve tüketim maddeleri sıkıntısı yüzünden çıkan ve Rusya'da Bolşeviklerin kazandığı zaferden de esinlenen grevler birbirini izliyordu. Ekmek ve barış istekleri milliyetçi hareketlerle beslenmekte, sivil halkın girdiği grevlere ordu ve donanmada çıkan isyanlar da eklenmekteydi. Hükümet doğudaki devletlerle imzaladığı barışlardan da bir sonuç alamamıştı. Ukrayna'yla (Şubat 1918), Sovyetlerle (Brest-Litovsk, Mart 1918) ve Romanya'yla (Budapeşte, Mayıs 1918) imzalanan barış antlaşmaları yiyecek sorununa bir çözüm getirmemişti. Nisan 1918'de İmparator Karl'ın İtilaf Devletleri'yle ayrı bir barış için gizli görüşmeler yaptığı Fransız başbakanı Clemenceau tarafından açıklandı. Bunun üzerine büyük tepki gösteren Almanya'yı yatıştırmak için Karl'ın Alman başkomutanlığına yaptığı bağlılık ziyareti Slav muhalefeti alevlendirdi. Mayıs ayında Prag'da Slav bağımsızlık hareketinin gücünün sergilendiği bir

kutlama töreni yapıldı. İmparator 16 Ekim'de yayımladığı bir bildiriyle Avusturya'nın Almanlar, Çekler, Güney Slavlar ve Ukraynalılardan oluşan dördümlü bir federal devlete dönüştüğünü açıkladı. Polonyalılar kendi devletlerini kurmakta özgürdüler. Trieste'ye özel bir statü tanınıyordu. Macaristan Krallığı ise bu programın dışında tutulmuştu. Kısa bir süre sonra Polonyalılar Varşova'da bağımsızlıklarını ilan ettiler. Güney Slavlar Sırbistan'la birleşmekten, Çekler bağımsız bir cumhuriyet kurmaktan yanaydılar. Ekim ayının sonunda Habsburg monarşisi, savaş henüz sürerken tasfiye olma aşamasına girmişti.

Avusturya hükümetinin savaşı sona erdirmeye girişimlerini Almanlar da, İtilaf Devletleri de, müdahale istenen ABD başkanı da farklı nedenlerle geri çevirmekteydi. Ekim ayının sonunda yeni kabineyi kurmakla görevlendirilen dünya çapındaki hukuk otoritesi Lammasch'ın devleti kurtarma çabaları, imparatorluğun tasfiyesini denetleme görevine dönüşmüştü. Viyana dışında olaylara artık egemen olamayan hükümet, sonunda 3 Kasım 1918'de bir ateşkes anlaşması imzalayabildi. Lammasch'ın önerisi üzerine İmparator Karl 11 Kasım'da siyasal yetkilerinden feragat ettiğini açıkladı ve Habsburg monarşisi resmen son buldu.

BİRİNCİ CUMHURİYET VE ANSCHLUSS (ALMANYA'YLA BİRLEŞME). Reichsrat'ın 210 Alman temsilcisinden oluşan meclis, 30 Ekim 1918'de Staatsrat (Devlet Konseyi) yönetiminde bağımsız bir Alman-Avusturya Devleti'nin (Deutschösterreich) kurulduğunu açıkladı. İmparator Karl'ın tahttan çekilmesinden bir gün sonra, Ulusal Meclis Alman-Avusturya'nın "demokratik bir cumhuriyet" ve "Alman Cumhuriyeti'nin tamamlayıcı parçası" olduğunu ilan ediyordu. Sosyalist Karl Renner bir koalisyon kabinesi kurdu. Sosyal Demokratların sol kanadının sözcüsü Otto Bauer dışişleri bakanlığına atandı. Yeni devletin sınırları

Habsburg topraklarının Almanca konuşulan kesimlerini içerecekti.

Dört yıl süren savaş ve imparatorluğun dağıtılması ekonominin çökmesine ve iktidar boşluğuna yol açmıştı. Yeni hükümetin en büyük korkusu, geçim sıkıntısının da körüklediği devrimci hareketlerin, özellikle Mart 1919'da Macaristan'da kurulan Sovyet cumhuriyetinden sonra, Bolşevizmin etkisi altına girmesi idi. Sosyal Demokratların kurduğu Halk Bekçileri (Volkswehr), komünistlerin düzenlediği iki hükümet darbesi girişimini engellemeyi başardı. Bauer ve Adler, taraftarlarını kaybetmek pahasına Sovyet modeli işçi ve asker konseylerinde komünistleri karşılarına aldılar. 1919 ortalarında Komünist Parti bir sorun olmaktan çıkmış, ama bu kez eyaletlerin (Länder) Viyana'dan kopma tehlikesi baş göstermişti. Eyaletlerin Viyana'ya yiyecek gönderme isteksizliğinin ardında toluşsal, siyasal ve ideolojik nedenler yatıyordu: Sanayileşmiş başkent sosyalistlerin denetimindeydi; oysa tarıma dayalı ekonomileriyle eyaletler, muhafazakâr ve Katolik geleneğe bağlıydılar. İmparatorun tahttan çekilmesiyle Alman-Avusturya topraklarını bir arada tutan tek simge de ortadan kalkmıştı. Vorarlberg İsviçre'ye katılma kararı aldı. Tirol de ayrıma girişimlerinde bulundu. Ama bunlar gerçekleşemedi.

Anayasal düzenleme. Şubat 1919'daki kurucu meclis seçimleri sonunda Sosyal Demokratlar 69, Hristiyan Sosyal Parti 63, Alman Milliyetçileri 26 temsilci çıkardılar. Martta toplanan parlamento eyaletlere çeşitli federal haklar tanıdı, karşılığında Viyana eyalet statüsüne yükseltildi. Bundan böyle hem eyalet, hem de kent olan "Kızıl Viyana" 1934'e değin muhafazakâr partilerin denetiminde kalacak olan federal hükümete (Bundesregierung) karşın özerk bir yönetime sahip olacaktı.

Kurucu meclis 1 Ekim 1920'de yeni anayasayı açıkladı. Devlet Konseyi kaldırılıyor, yerine iki meclisli bir yasama organı olan Bundesversammlung kuruluyordu. Federal Konsey (Bundesrat) her eyaletin nüfusuyla

orantılı sayıda temsilciden oluşacak ve erteleyici veto hakkına sahip olacaktı. Ulusal Konsey (Nationalrat) temsilcileriyle genel oy sonucu ve nispi temsile göre seçilecekti. Cumhurbaşkanı, Bundesversammlung'un bütün üyeleri tarafından dört yılda bir, şansölye başkanlığındaki federal hükümetse Nationalrat'ta ve parti temsilcilerinden oluşan bir komitenin önerdiği adaylar arasından seçilecekti.

Dışişleri bakanı Bauer, Almanya ile birleşme (Anschluss) konusunda diretiyordu. Batı eyaletlerinde yapılan resmi olmayan plebisitler 1921'e değin çoğunluğun birleşmeden yana olduğunu göstermekteydi. Ama Saint-Germain Antlaşması'yla (10 Eylül 1919) Avusturya'nın Milletler Cemiyeti'nin onayı olmaksızın Almanya'yla birleşmesi yasaklanmıştı. Aynı antlaşma uyarınca Deutschösterreich yerine Republik Österreich adını alan yeni cumhuriyetin, Bohemya ve Moravya'nın Alman kesimlerini topraklarına katması engellendi. Batı Macaristan'ı sa (yapılan plebisit sonucu Macaristan'a katılmayı seçen Sopron yöresi dışında) Avusturya'ya katıldı.

1919 seçimlerinden sonra Renner'in kurduğu ikinci koalisyon hükümetinin düşmesi üzerine 1920'de yenilenen seçimlerde Hristiyan Sosyal Parti 82, Sosyal Demokratlar 66, Alman Milliyetçileri 20 temsilciyle parlamentoya geri döndüler. Mayr, Hristiyan Sosyal Parti üyelerinden oluşan bir hükümet kurdu. Sosyal Demokratlar I. Cumhuriyet boyunca iktidara gelmemek üzere muhalefete düştüler.

Nispi temsil sistemi ve Avusturya partilerinin siyasal geçmişi, siyasal tercihlerde oynaklığa olanak tanııyordu. Sosyal Demokratlar, ülke nüfusunun üçte birini barındıran Viyana'da şaşmaz bir çoğunluğa sahiptiler; Hristiyan Sosyal Parti ise Katolik köylülerle subaylar, toprak sahipleri ve işadamlarından oluşan muhafazakâr çoğunluğu aynı şaşmazlıkla elde tutuyordu. İşçilere ve köylülere karşı olan kentli orta sınıflar, Alman Milliyetçilerini benimsediler. Ama köylü ve işçiler arasında da milliyetçi çağrını çekici bulanlar vardı.

Ekonominin yeniden kuruluşu. 1919-21 arasında Avusturya'da kentli nüfusun büyük çoğunluğu ABD ve İngiliz yardımlarıyla yaşadı. Üretim arttığı halde, enflasyon, geçim sıkıntısı ve ardından gelen ekonomik çöküntü tehlikesi, ancak 1922'de Şansölye Seipel'in Milletler Cemiyeti aracılığıyla sağladığı önemli bir dış borçla önenebildi. Bunun karşılığında Avusturya en az 20 yıl bağımsız kalmayı taahhüt ediyordu. Milletler Cemiyeti denetçisinin 1925'te Avusturya bütçesinin dengelendiğini açıklaması üzerine, 1926'da uluslararası mali denetim kaldırıldı. Seipel dönemi Avusturya'da istikrarın sağlandığı ve ekonominin yeniden düzenlendiği yıllar oldu. "Kızıl Viyana" ise Seitz, Breitner, Tandler gibi sosyalistlerin önderliğinde gerçekleştirilen işçi konutları, sağlık ve yetişkin eğitimi programlarının başarısıyla Avrupa çapında ün kazandı.

Siyasal gelişmeler. 1920'de başlıca üç parti, ilişkilerini demokratik bir çerçeve içinde sürdürmekteydi. Ama ilk yıllardaki iç savaş hazırlıklarından tümüyle vazgeçmiş değildi. Hristiyan Sosyal Parti var olan düzeni Marksist bir devrime karşı korumakla yükümlü olduklarına inanmıştı. Eyaletlerde kurulan tutucu yurt savunma birlikleri (*Heimwehr*) gitgide faşist eğilimler benimsiyordu. Sosyal Demokratlar ise 1918'den kalma Halk Bekçileri örgütünü kendi savunma birliklerine (*Schutzbund*) dönüştürdüler. Bu silahlı güçlerin karşılıklı olarak düzenledikleri gösterilerden birinde çıkan çatışmalarda *Heimwehr* bir yaşlı adamla bir çocuğun ölümüne neden oldu. Bu olayla ilgili davada sorumlular beraat ettirilince, ortaya çıkan kitle gösterilerinde Adalet Bakanlığı binası yakıldı ve polisle göstericiler arasında çıkan çatışmalarda yaklaşık 100 kişi öldü. Seipel bu olaylardan hükümetin gücünü göstermek için yararlandı. Bundan böyle Avusturya'da sosyalistlerle sosyalist olmayan güçler arasındaki denge bozulacaktı.

Hristiyan Sosyal Parti'nin adayı Miklas 1920 sonunda devlet başkanı oldu. Yürütme erkine daha fazla güç kazandırma çabaları sonunda 1929'da anayasada yapılan değişikliklerle, devlet başkanına bakanları atamak ve olağanüstü hal ilan etmek gibi yetkiler tanınması sağlandı. Ama Viyana, *Heimwehr*'in çok daha otoriter bir rejim istemesine karşın özerkliğini ve demokratik ilkelere bağlılığını sürdürdü. Kasım 1930'da yapılan seçimlerde parlamentoda 73 üyelik elde eden Sosyal Demokratları, Hristiyan Sosyal Parti 66, Alman Milliyetçiler 19 ve İtalyan modeli bir faşist partiye dönüşmüş olan *Heimwehr* 8 üyeyle izlemekteydi.

Bu siyasal tabloya 1929 Büyük Bunalımı da eklendi. Sosyal Demokratlar, durumun enflasyonun önlenmesi ve harcamaların kısılması gibi geleneksel yöntemler gerektirdiğine inandıkları halde, bu önlemleri uygulayacak bir koalisyon hükümetinde görev almaya yanaşmadılar. Öte yandan devlet başkanının halk tarafından doğrudan seçilmesini öngören 1929 Anayasası'na karşın, Ekim 1931'de başkanlık seçimlerinin askıya alınması ve Miklas'ın dört yıl daha görevde kalması için oy kullandılar. Bu arada yeni hükümet, Ender ve Schober başkanlığında ekonomik çöküşü engellemek için olağanüstü yöntemler deniyordu. Almanya'yla gümrük birliği kurulması projesi Fransa ve Küçük Antant'tan (Çekoslovakya, Yugoslavya, Romanya) başka Lahey'deki Milletlerarası Daimi Adalet Divanı tarafından da kınandı. Mayıs 1931'de Avusturya'nın en büyük bankacılık kuruluşu Creditanstalt'ın iflas etmesiyle birlikte Avusturya maliyesi ve ekonomisi çökme tehlikesiyle karşı karşıya geldi. Bir süredir Almanya'daki Nasyonal Sosyalistlerin önemli maddi yardımlarla

desteklediği Avusturya'daki Naziler, 1932 eyalet seçimlerinde muhafazakâr oyların bir bölümünü ele geçirdikten sonra genel seçimlere gidilmesini istediler. Sosyal Demokratlar da parlamentoda çoğunluğu ele geçirmek umuduyla bu öneriyi desteklediler.

Otoriter rejimin kuruluşu: Dollfuss ve Schuschnigg. Seçimlerin ardından Dollfuss'un kurduğu Hristiyan Sosyal Parti hükümeti yalnızca bir oyla çoğunluğa sahipti ve icraat konusunda güvenceden yoksundu. Dollfuss, Batı tipi parlamenter rejimlerin askeri yeniliği ve Sosyalist devrim nedeniyle Orta Avrupa hükümetlerine zorla kabul ettirildiğini düşünen yeni muhafazakârlar kuşağından. Bu yüzden de siyasal ve toplumsal düzenin ancak otoriter bir rejimle yeniden kurulabileceğine inanmıştı. İdeolojik planda Marksistlerle Nazileri baş düşmanları olarak görüyordu. Mart 1933'te bir meclis tartışması sırasında *Nationalrat* başkanının ve iki başkan yardımcısının istifa etmelerini fırsat bilen Dollfuss, parlamentonun çalışmaz hale geldiğini öne sürdü ve ülkeyi olağanüstü hal karamameleriyle yönetmeye başladı.

Almanya'da Adolf Hitler artık iktidardaydı. Avusturya'nın ilhaki doğrultusundaki Nazi propagandası almış yürümüşü. Dollfuss, İngiltere ve Fransa'nın etkili olamayacağını düşünerek yardım için İtalya'ya yanaştı. İktidarda kalmak için de *Heimwehr*'den destek aldı. Şubat 1934'te başka seçenekleri kalmadığına inanan Sosyal Demokratların silaha sarılmaları üzerine iç savaş başladı. Dört gün içinde *Heimwehr* duruma egemen olmuştu. Yasadışı ilan edilen Sosyal Demokrat Parti yeraltı etkinliklerine itildi. Aynı yıl Dollfuss'un kurduğu muhafazakâr Anavatan Cephesi dışındaki bütün partiler kapatıldı ve parlamentonun geriye kalan üyeleri otoriter bir anayasayı yürürlüğe koydu. Yürütme organına yasama organının üstünde yetkiler tanındı; demokratik seçimler ve anayasal insan hakları güvencesi askıya alındı. Resmi adından "cumhuriyet" sözcüğü kaldırılan devlet, artık Avusturya Federal Devleti olarak anılıyordu.

Temmuz 1934'te bir grup Nazi bir darbe girişimiyle başbakanlığı ele geçirdi. Dollfuss öldürüldü, ama darbe başanya ulaşamadı. Naziler yakalandı ve elebaşları asıldı. Steiermark'taki bir Nazi ayaklanması da bastırıldı. Brenner Geçidinde bir İtalyan ordusu harekete geçme hazırlıkları içinde olduğundan, Hitler Avusturyalı taraftarlarını yalnız bırakmak zorunda kaldı. Ama Franz von Papen, Avusturya'yı başka yollardan dize getirmek üzere Viyana'ya bükülmekle atandı.

Yeni şansölye Schuschnigg, Dollfuss'tan çok daha yumuşak bir kişiliğe sahipti. Onun döneminde Avusturya'daki otoriter rejim hiçbir zaman Almanya ya da İtalya'dakiler kadar baskıcı olmadı. Bu arada Etiyopya bunalımı yüzünden Batılı güçler arasındaki birlik sarsılmıştı. 1936 Mussolini-Hitler ittifakının ardından Avusturya yapayalnız kaldı. Aynı yıl yapılan görüşmeler sonucu, Avusturya'nın, bir "Alman devleti" olduğunu kabul etmesi koşuluyla, Almanya onun egemenliğini tanımaya söz verdi. 1938'de Avusturya polisi yeni bir Nazi komplosu ortaya çıkardı. Hitler'le Berchtesgaden'de görüşen Schuschnigg askeri müdahaleyle tehdit edildi. Toplantı sonunda Schuschnigg tertipçileri affettikten başka Avusturyalı Nazilerin sözcüsü Seyss-Inquart'ı içişleri bakanlığına atamayı kabul etti. Avrupa başkentlerinde yaptığı gizli temaslardan bir sonuç alamayan Schuschnigg, Hitler'e tek başına karşı koyma kararıyla 13 Mart'ta Avusturya'nın bağımsızlığı için bir plebisit yapacağını açıkladı.

Anschluss ve II. Dünya Savaşı. Hitler hemen duruma el koydu. Mussolini'nin tarafsızlığı sağlanmıştı. Fransa bir kabine bunalımı yaşıyordu. İngiltere ise bir süre önce Avusturya'nın Almanya'yla birleşmesini engellemeyeceğini belirtmişti. 11 Mart'ta Avusturya'dan plebisitin ertelenmesini ve Schuschnigg'in çekilmesini isteyen Hitler, 12 Mart'ta ordularının başında Avusturya'ya girdi; 13 Mart'ta *Anschluss* ilan edildi. Fransa ve İngiltere bu oldubittiye değil, yalnızca uygulanış biçimine itiraz ettiklerini açıkladılar; 10 Nisan'da Almanya ile birleşme konusunda yapılan plebisitte oyların yüzde 99,7'si Hitler'den yana çıktı.

Birleşmenin ardından Naziler siyasal parti liderlerini tutukladı. Pek çok Avusturyalı, özellikle Yahudi asıllı olanlar, ülkeyi terk etti. Ama ne dış ülkelere göç edenler, ne de içerideki direnişçiler geçmişteki anlaşmazlıkların üstesinden gelip ortak bir cephe oluşturabildiler.

II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine Müttefikler'in *Anschluss* konusundaki tutumları da değişti. Stalin'in önerisi üzerine Ekim 1943'te Moskova'da toplanan İngiltere, ABD ve SSCB dışişleri bakanları Avusturya'nın Almanya'yla birleşmesinin geçersiz olduğunu açıkladılar. İngiliz başbakanı Churchill'in ısrarla savunduğu eski Habsburg topraklarından ve Güney Almanya'dan oluşacak bir Orta Avrupa federasyonunu önerisi geri çevrildi ve Londra'daki Avrupa Danışma Komisyonu Avusturya'ya 1937'deki sınırları içinde egemenlik tanınmasını kararlaştırdı. Nisan 1945'te Sovyet orduları Viyana'ya girdi. Kısa bir süre sonra eski siyasal partilere ve direniş hareketine katılmış olanlara yeniden örgülenme hakkı tanındı.

İKİNCİ CUMHURİYET. Müttefiklerin işgali. 27 Nisan 1945'te Karl Renner bir geçici hükümet kurarak Avusturya Demokratik Cumhuriyeti'ni ilan etti. Yönetimin komünistlerin eline geçmesinden çekinen Batılılar Renner'in Sosyal Demokratlar, Hristiyan Sosyal Partiler ve Komünistlerle kurduğu hükümeti tanımayı sonbahar aylarına değin ertelediler. Avusturya'nın savaş tazminatı ödememesini, ancak ülkenin doğusundaki Alman mal varlığının Sovyetler'e verilmesini öngören Potsdam Konferansı'ndan kısa bir süre önce dört işgal ordusunun (İngiltere, Fransa, ABD, SSCB) komutanlarına geniş yetkiler tanıyan bir denetleme düzeni oluşturulmuştu. Renner hükümetinin Avusturya'nın bütün eyaletlerinden gelen temsilciler tarafından onaylanmasından sonra, Kasım 1945'te yapılan ve eski Nazilere oy hakkı tanınmayan seçimler sonucunda Halk Partisi (savaş öncesindeki Hristiyan Sosyal Parti) 85, Sosyalistler (Sosyal Demokratlar ve Devrimci Sosyalistler) 76, Komünistlerse 4 temsilci çıkardılar. Renner cumhurbaşkanı seçildi. Halk Partisi'nden Leopold Figl'in kurduğu koalisyon hükümeti 1920 Anayasası'nın 1929'daki değişikliklerle birlikte yeniden yürürlüğe girdiğini açıkladı. 1946'da Müttefikler'in anayasal konular dışında içişlerine müdahalesi sona erdi. 1946 ve 1947'deki Nazilerden arındırma yasaları ile Avusturya'nın siyasal ve toplumsal yaşamında Nazi nüfuzuna son verildi.

1945-52 arasında Avusturya ciddi bir ekonomik kargaşaya düştü. Ekonomi, Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi (UNRRA) ve 1948 sonrasında ABD'nin Marshall Planı yardımlarıyla ayakta tutulabildi. 1946'da ağır sanayi ve bankacılık millileştirildi. Bir dizi ücret-fiyat sözleşmesiyle enflasyon kontrol altına alınmaya çalışıldı. Sovyet işgal bölgesinde

komutanların aşırı müdahalesi sonucu sermayenin ve endüstrinin önemli bir bölümünün Viyana ve Aşağı Avusturya'dan batıdaki tanıma dayalı eyaletlere taşınması, ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısında kapsamlı değişikliklere yol açtı. 1947'de ABD'nin, 1953'te de SSCB, İngiltere ve Fransa'nın işgalin mali yükünü üstlenmeyi kabul etmesi, ülke ekonomisini büyük bir yükten kurtardı.

1949'da seçimlere katılma hakları geri verilen Naziler, eski Alman milliyetçilerinden oluşan ve sonradan Avusturya Özgürlük Partisi (FPO) adını alan Bağimsızlar Birliği'yle parlamentoda 16 temsilcilik kazandılar. Renner'in 1950'de ölmesi üzerine Viyana'nın sosyalist belediye başkanı Theodor Körner ilk kez doğrudan halk oyuyla cumhurbaşkanı seçildi. Onu 1957'de Avusturya Sosyalist Partisi (SPO) lideri Adolf Schärf, 1965'te eski Viyana belediye başkanı Franz Jonas, 1974'te eski dışişleri bakanı Rudolf Kirchschläger ve 1986'da Kurt Waldheim izledi.

Figl'den sonra 1953'te şansölye olan Raab ile Maliye Bakanı Kamitz'in yönetimi Avusturya için I. Dünya Savaşı öncesinden beri yaşamadığı bir ekonomik kalkınma ve refah dönemi getirdi. Raab-Kamitz döneminde bir tür serbest piyasa ekonomisi uygulandı. Millileştirilen çelik endüstrisi, elektrik santralleri ve petrol yatakları ile özel sektörün elindeki kereste ve dokumacılık endüstrileri ve turistik yatırımlar ekonominin ana gelir kaynaklarını oluşturdu. Tunst akımının giderek artan önemi hizmet sektörünün fazlasıyla genişlemesine ve kırsal Alp yörelerinin ekonomik ve toplumsal yapısının değişmesine yol açtı.

1954 Berlin Konferansı'nda ilk kez işgal güçleriyle eşit koşullarda masaya oturan Avusturya'nın bir barış antlaşması imzalaması umutları, Almanya konusundaki tereddütler yüzünden bir süre daha ertelendi. Moskova'da yapılan ikili görüşmeler sonucu SSCB, süresiz olarak tarafsız kalması koşuluyla, askerini geri çekmeyi ve Avusturya'nın egemenliğini tanımayı kabul edeceğini açıkladı.

Egemenliğin yeniden kazanılışı. 15 Mayıs 1955'te Viyana'da imzalanan Avusturya Devlet Antlaşması'yla işgal kuvvetleri, "egemen, bağımsız ve demokratik bir devlet" olarak ilan edilen Avusturya'nın 1938 öncesi sınırlarını tanıdılar. Aynı antlaşmayla Almanya ile yeniden birleşme ve Habsburg hanedanının geri getirilmesi yasaklandı. Kärnten, Steiermark ve Burgenland'daki Sloven ve Hırvat azınlıkların hakları güvenceye alındı. SSCB dışındaki işgal kuvvetleri ülkede el koymuş oldukları bütün mülk, hak ve gelirlerden vazgeçtiler. Sovyetler'se el koymuş bulunduğu Alman mal varlığının 150 milyon dolar karşılığında satın alınması ve savaş ganimeti olarak tuttuğu petrol yataklarıyla rafineriler karşılığında 10 milyon ton ham petrol verilmesi koşullarını ileri sürdü. Ekim 1955'te işgal kuvvetleri ülkeden çekildi. Avusturya'nın süresiz olarak tarafsız kalması anayasa hükmü haline getirildi. Ama Avusturya bunun yalnızca askeri bir tarafsızlık anlamına geldiği konusunda kuşkuyla yer vermedi.

1965'te iktidardaki koalisyon hükümeti ekonomik sorunlar yüzünden çıkan bir anlaşmazlık nedeniyle istifa ederek yeni seçimlere gidilmesini istedi. 1966 seçimleriyle Avusturya Halk Partisi (ÖVP) kesin bir çoğunlukla parlamentoya döndü ve Josef Klaus II. Cumhuriyetin ilk tek parti kabinesini kurdu. 1970 genel seçimlerin sonucun-

daysa Bruno Kreisky, üyelerinin tümü sosyalist olan ilk kabineyi oluşturdu. 1971'de yenilenen seçimlerde Sosyalistler 93 sandalye kazandı. 1979 seçimlerinde sandalye sayısı 95'e çıkan Sosyalistler, 77 sandalyeyle Halk Partisi, 11 sandalyeyle Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) izledi. 1983'te beş üyelik kaybeden Sosyalistler, parlamentoda 12 temsilcisi olan Avusturya Özgürlük Partisi'yle bir koalisyon hükümeti kurdular. Seçim sonrasında Bruno Kreisky'nin şansölyelikten ve parti liderliğinden ayrılması bir dönemin sonunu simgeledi. 1986 seçimlerinden sonra 1987'de kurulan SPO-ÖVP koalisyonu günümüzde de sürmektedir. 1991'de SPO adını Avusturya Sosyal Demokrat Partisi olarak değiştirmiştir.

Disi ilişkiler. Avusturya 1955'ten beri Birleşmiş Milletler, 1956'dan beri de Avrupa Konseyi üyesidir. Güney Tirol'de (Bolzano) Almanca konuşan nüfusun hakları konusunda İtalya ile arasında çıkan anlaşmazlık 1992'de sonuca bağlandı. Kuruluşundan beri Avrupa Serbest Ticaret Birliği'nin (EFTA) üyesi olan Avusturya, 1989'da tam üyelik için Avrupa Topluluğu'na (AT) başvurmuştur. Ayrıca hak. Aşağı Avusturya; Yukarı Avusturya.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *hak. ANAYILLIK*.

Avusturya Felemenki (1713-95), günümüzde kabaca Belçika ve Luksemburg'u kapsayan ve bir zamanlar İspanyol Felemenki'nin başlıca bölümünü oluşturan bölgenin güneyinde yer alan eyaletler.

Habsburg hanedanından İspanya kralı II. Carlos'un ölümü (1700) üzerine İspanya ve İspanya'ya ait öbür topraklar XIV. Louis'nin torunu Bourbon hanedanından V. Felipe'ye kaldı. Avusturya, Felemenk Cumhuriyeti ve İngiltere gibi Avrupa'nın büyük devletlerinden hiçbirisi tahtın Fransızlara kalmasını kabul etmedikleri için bu durum İspanya Veraset Savaşı'na yol açtı. 1713-14 Utrecht Antlaşmaları'yla İspanyol toprakları bölündüğünde İspanyol Felemenki, Kutsal Roma-Germen imparatoru VI. Karl'in payına düştü ve burası 1795'e değin Avusturya Felemenki olarak anıldı.

1715'teki Anvers Antlaşması'yla (Barries Antlaşması) Felemenk'in güneyindeki Avusturya yönetiminin İspanyol yönetiminden temelde farklı olmaması da sağlandı; yalnızca bölgenin resmi yönetim kurumları Madrid'den Viyana'ya taşındı. Avusturya Felemenki'nin doğal hükümdarı olarak VI. Karl da kendisinden önceki hükümdarların bağlı bulunduğu antlaşmalarla bağlıydı. Kentlerin ve eyaletlerin özerkliği ile Katolik Kilisesi'nin üstünlüğü önceden olduğu gibi devam edecekti. Yönetim koşullarındaki sürekliliğin bir istisnası, bölgeye, Fransız istilasına karşı Felemenk askerlerinin yerleştirilmesiydi.

Bölgenin ekonomisini geliştirmek amacıyla VI. Karl'in bir ticaret şirketi kurma çabası, Felemenk ve İngiltere tarafından engellendi. Bunun üzerine VI. Karl şirketten vazgeçti ve dikkatini Habsburg hanedanının taht sorununa yöneltti. VI. Karl'in kızı Maria Theresia tahta geçer geçmez (1740) kendisini tahttan indirme girişimleriyle karşılaştı. Prusya'nın da Maria Theresia'ya karşı girişimde bulunmasını fırsat bilen Fransızlar, 1744'te Flandre'i işgal ettiler. Kısa zamanda Limburg ile Luksemburg dışında Avusturya Felemenki Fransa'nın eline geçti. Fransızlar buraları 1748'de Avusturya'ya geri verdiler.

İspanyol yönetiminin ilk yarısında olduğu gibi, Maria Theresia'nın yönetimi sırasında da Avusturya Felemenki ekonomik alanda

gelişme gösterdi. Gene de Avusturyalılar, güney eyaletlerinin cumhuriyetçi ruhuna alışmadılar. 1780'de annesi Maria Theresia'nın ardından tahta geçen II. Joseph, halka Aydınlanma düşüncelerini aşılamaya çalıştı. 1783'te yararsız oldukları gerekçeyle gizemci tarikatları yasakladı. 1786'da birbirinden ayrı dinsel örgütleri tek bir birlik altında topladı. Din eğitimi veren okullar kapatılarak bunların yerine eyalet okulları açıldı. Joseph 1787'de, desteklemeye ant içtiği, yüzyıllardır süregelen ayrıcalıkları ve halkın bağlı olmasına alıştığı yönetici kurullarla adli kurumları kaldırdı. Halk Joseph'in müdahalesine büyük tepki gösterdi. Halkın tepkisi nedeniyle bu kararnamelerin bir bölümü askıya alındı, ama yasal düzenlemeler öзде değişmedi. Baş kaldıran bazı önderlere sert davranılması üzerine, Brabant'ın önderliğinde bir ayaklanma patlak verdi.

Ayaklanma bir süre başarılı oldu. Ayaklanmacılar bir cumhuriyet kurduklarını ilan ettiler. Ama bu cumhuriyet ne iç çekişmelere, ne de dış baskılara dayanabilecek güçteydi. Ayaklanmacıları önememeyen köylüler, imparatoru desteklemeye devam ettiler. Cumhuriyet bir yıl içinde yıkıldı. 1790'da Joseph öldü ve yeni imparator II. Leopold önceden var olan bütün hakları geri verme önerisinde bulundu. Ama çeşitli nedenlerle bu öneri reddedilince, Avusturyalılar askeri harekâta başvurdular. Fransız devrimcileri 1792'de bu karışıklık içinde ülkeye girince kurtarıcı olarak karşılandılar. 1792-93'te de Avusturya yönetimi sürdü; ama Fransızlar da ülkede kalmaya kararlıydı. Bir süre daha devam eden bu durumdan sonra 1 Ekim 1795'te Fransa, Avusturya Felemenki'ni topraklarına kattı. Fransız Devrim ve Napoléon savaşlarının ardından Avusturya Felemenki 1815'te Felemenk eyaletleriyle birleşti ve Felemenk Krallığı adını aldı. 1831'de ise burada bağımsız Belçika kuruldu.

Avusturya Galerisi, 1903'te Viyana'daki Belvedere Sarayı'nda kurulu sanat müzesi. Daha önce Avusturya imparatorluk ailesinin özel koleksiyonlarında bulunan sanat yapıtlarının birçoğunu içeren müze Avusturya Barok Galerisi, 19. ve 20. yüzyıllar Avusturya Galerisi ve Ortaçağ Avusturya Sanatı Müzesi adı altında başlıca üç bölüm halinde düzenlenmiştir.

Galeri, 1957'den sonra *Announcements of the Austrian Gallery* (Avusturya Galerisi'nden Duyurular) adıyla bir yıllık yayımlamaya başladı. Galerinin II. Dünya Savaşı'ndan sonra düzenlediği etkinlikler arasında, van Gog, Gauguin, Cézanne ve daha başka sanatçıların yapıtlarından oluşan koleksiyonları kapsayan, Avusturya sanat çevrelerinde olduğu kadar uluslararası düzeyde de ilgi toplayan özel sergiler yer aldı.

Avusturya iktisat okulu, Avusturyalı iktisatçılarda 19. yüzyıl sonlarında geliştirilen ve ürün değerinin belirlenmesinde, son tüketici açısından sağlanan faydanın önemini vurgulayan iktisat kuramlarının toplamı. Yeni değer kuramını Carl Menger 1871'de ortaya atmış. William Stanley Jevons da aynı yıl İngiltere'de benzer bir kuramı bağımsız olarak yayımlamıştır.

Menger'in değer kavramı tümüyle öznel-dir. Ona göre, bir ürünün değeri, insan gereksinimlerini karşılayabilmesinden kaynaklanır. Ürünün gerçek değeri, tüketicinin, en az önem verdiği kullanım noktasında sağladığı faydaya (marginal fayda) bağlıdır. Ürün bol miktarda bulunabildiğinde, görece az önemli gereksinimleri karşılamakta kullanılabilir. Ama ürün kıtlıktıkça, gö-

rece az önem taşıyan kullanım biçimlerinden vazgeçilir, böylece, en az önem taşıyan kullanım noktasında sağlanan fayda da yükselir.

Marjinal fayda kuramı, tüketimin yanı sıra üretime de uygulandı. Friedrich von Wieser, bir üretim faktörünün kullanım miktarındaki değişmelerin, öteki faktörlerin verimliliğini değiştirdiğini saptayarak, üretim kaynaklarının değerini, her birinin nihai ürüne katkısına dayandırdı. Ayrıca bir üretim faktörünün maliyetini, alternatif bir kullanımda sağladığı faydaya göre tanımlayan fırsat maliyeti kavramını geliştirdi. Marjinal fayda analizi, en kapsamlı biçimini von Wieser'in çalışmalarında aldı.

Eugene von Böhm-Bawerk marjinal fayda analizini bir fiyat kuramı biçiminde geliştirdi. Ama Böhm-Bawerk'in asıl katkısı sermaye ve faiz, malların değerlerinin belirlenmesinde zamanın taşıdığı önemi vurgulayarak irdeleyen çalışmaları oldu. Böhm-Bawerk'e göre, faiz, sermayenin kullanım bedelidir ve sermaye sahibine, o süredeki tüketimden vazgeçmesi karşılığında ödenen bir tazminattır. Faiz oranı, toplam işgücüne, toplumdaki sermaye miktarına ve daha ayrıntılı ya da karmaşık üretim yöntemleriyle verimliliği artırma olanaklarına göre belirlenir.

Avusturya Kalker Alpleri, Almanca KITZBÜHELER ALPEN. Doğu Alpleri'nin Avusturya'nın batısında kalan bölümü. Batıda Ziller, doğuda Saalach ırmakları arasında 65 km boyunca uzanır. En yüksek noktaları batıda 2.558 m ile Kreuzjoch, doğuda ise 2.363 m ile Gaisstein'dir. Güneydoğuda Pinzgau'ya (Yukarı Salzach Irmağı vadisi) bakan bu dağları Thurn Geçidi (1.274 m) ikiye böler. Bu geçitten, kuzeyde Kitzbühel ile güneydeki Mittersill kentlerini birbirine bağlayan bir karayolu geçer. Bölgede çok sayıda yazlık sayfiye yeri ve kış sporları merkezi vardır.

Avusturya Lisesi (Sankt Georg) bak. Sankt Georg Avusturya liseleri

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Avusturya ile Macaristan arasındaki 1867 Uzlaşması'ndan (*Ausgleich*) 1918'e kadar süren Habsburg İmparatorluğu. Ayrıca bak. Avusturya (Tarih).

Avusturya Sankt Georg Hastanesi, Türkiye'deki en eski özel yabancı hastanelerden biri. 1830'larda Avusturya hükümetince kurulmuş, 1840'ta resmen tescil edilmiştir. İstanbul'un Taksim semtinde hizmete giren Avusturya Hastanesi, gemicilerin sağlık sorunlarıyla ilgilenmekteydi. O dönemde Avusturya Gemiciler Hastanesi ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Milli Hastanesi olarak adlandırılıyordu. 1854'te Bosnalı Fransiskanların Sankt Georg Manastırı'na, 1880'de de Azapkapı'daki kendi binasına taşındı. Ertesi yıl, Alman Lazarist Conrad Strover'in sağladığı parayla Sankt Georg Manastırı ile bunlara ait binalar satın alındı. Bunlardan biri de Avusturya Gemiciler Hastanesi'ydi. Bu tarihten sonra bu bölgede kurulan bütün kuruluşlara Sankt Georg ile başlayan adlar verildi. Çocuk kliniği ve göz kliniği olarak iki bölüm halinde düzenlenen hastane, 2 Temmuz 1895'te hasta kabul etmeye başladı. Bu hastaneye önceleri Sankt Georg Hastanesi, Sankt Georg Dispanser ve Kliniği, Sankt Georg Çocuk Hastanesi adları verilirken, 1897'de kurulan Uluslararası Çocukları Kurumu Derneği'nin yardımı sağlandıktan sonra Sankt Georg Uluslararası Çocuk Hastanesi adını aldı. Galata'da bulunan hastane

60 yataklıydı. Hastaların bakımı ise Sankt Georg rahibeleri tarafından yapılıyordu.

1902'de hastaneye bağlı olarak Burgaz Adasında bir sanatoryum açıldı. Burada tüberkülozlu ve raşitik çocuklar tedavi ediliyordu. Şişli'de yeni bir binanın yapılması üzerine sanatoryum 17 Eylül 1905'te buraya taşındı ve Şişli Uluslararası Çocuk Hastanesi adıyla bağımsız bir tedavi kurumuna dönüştü. Bu tarihten sonra Avusturya Sankt Georg Hastanesi yeniden kuruldu ve her yaşta hasta kabul emeye başladı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra İttifak Devletleri İttifak Devletleri'ne ait binalara el koyarken, 1920'de Fransızların işgal ettiği Sankt Georg Hastanesi'ne de, o zamanki adı Franchet d'Esperey olan hugünkü Fransız Pasteur Hastanesi yerleştirildi. 1925'te hastane binası savaş tazminatı olarak Fransızlara bırakıldı. Bugün Karaköy'de bulunan Avusturya Sankt Georg Hastanesi, cerrahi, iç, göz, üroloji, çocuk, kulak-burun-boğaz, kadın hastalıkları bölümleri ile poliklinikten oluşan 50 yataklı çağdaş bir tedavi kurumdur.

Avusturya Veraset Savaşları, 1740-48 arasındaki birbirine bağlantılı bir dizi savaş. Bunların ikisi Kutsal Roma-Germen imparatoru ve Habsburg hanedanının başı VI. Karl'in 20 Ekim 1740'ta tahta erkek vârs bırakmadan ölümünün doğrudan sonucudur. Avusturya Veraset Savaşları üç bölümde incelenebilir. İlkinde taraflar imparatorluğun veraset hakkını ele geçirmek için mücadele ettiler. Fransa, yıllardır kitadaki düşmanı olarak gördüğü Avusturya'ya zarar vermek ya da onu yok etmek amacıyla hem başansız bir biçimde Bavyera, Saksonya ve İspanya'nın Habsburg egemenliğindeki topraklara yönelik kuşkuyla hak isteklerini, hem de Bavyera elektörü Karl Albrecht'in VI. Karl'in kızı Maria Theresia ve kocası Franz Stephan'a karşı imparatorluk taçı üzerindeki hak iddiasını destekledi. I. ve II. Silezya savaşlarında ise, Fransa'nın müttefiki Prusya kralı II. Friedrich (Büyük) Avusturya'nın Silezya eyaletini ele geçirerek denetimi altına aldı. Veraset Savaşları'nın devamı da Hindistan ve Kuzey Amerika'daki sömürgeleri konusunda Fransa'yla İngiltere arasında süregelen savaşlardır. Ayrıca bak. Avusturya (Tarih); Jenkins'in Kulağı Savaşı; Kral George Savaşı.

Avvakum Petroviç (d. 1620/1621, Grigoro - ö. 14 Nisan 1682, Pustozersk, Rusya), Kadim Müminler adlı tutucu ruhban grubunun önderi başpapa, çağdaş Rus edebiyatının öncülerinden biri. Tümüyle Rusya'ya özgü öğeler içeren "kadim ayin usulü"nü savunmak amacıyla Rus Ortodoks Kilisesi'nden ayrılan Kadim Müminler, bu kurumun tarihindeki en ciddi bunalımlardan birine yol açmıştır.

Avvakum Petroviç 1652'de Moskova'ya giderek Patrik Nikon'a karşı yürütülen mücadeleye katıldı. Nikon'un, tüm Ortodoksları birleştirmek amacıyla Rum Kilisesi'nin geleneklerini benimsetmeye yönelik reformları, muhaliflerine karşı izlediği acımasız ve baskıcı yöntemler yüzünden destek bulmuyordu. Nikon'un patrikliği döneminde Kadim Müminler kiliseden aforoz edilerek ağır baskılara uğradılar. Avvakum da iki kez sürgüne gönderildikten sonra hapsedildi. Yapıtlarının çoğunu Pustozersk'te tutuklu bulunduğu sırada kaleme aldı. Bunların en önemlisi sayılan *Jiniye* (Yaşam), Rusçadaki ilk otobiyografi olmanın yanı sıra, canlı betimlemeleri, özgün ve renkli üslubuyla ilk dönem Rus edebiyatının en büyük yapıtlarından biri olarak da önem

taşır. Kadim Müminleri yargılamak üzere 1682'de kurulan bir konsilın verdiği hükümle Avvakum kazığa bağlanarak yakıldı.

AWACS, tam adı AIRBORNE WARNING AND CONTROL SYSTEM (Havadan Uyan ve Denetim Sistemi), hava savunma amaçlı, uzun erimli radar gözetim ve denetim merkezi ABD Hava Kuvvetleri tarafından, özel olarak düzenlenmiş "Boeing 707" uçaklarına yerleştirilecek biçimde geliştirilmiştir. Ana radar anteni, elips kesitli, orta noktasındaki derinliği 1,8 m ve çapı 9 m olan dairesel bir rotodomun içindeki döner tablaya yerleştirilmiştir. Alçaktan uçan uçakların 200 deniz milik (370 km) bir alan içinde, yüksekten uçan hedefleri ise çok daha uzaklardan saptayabilen, izleyebilen ve kimliğini belirleyebilen radar sistemi aynı zamanda deniz trafiğini de denetleyebilir ve her türlü arazi ve hava koşulunda görev yapabilir. Uçakta, düşman hareketini değerlendirecek ve menzili içindeki her türlü hava aracının konumu ve ulaşılabilirliğini saptayacak yetenekte bir bilgisayar vardır. Düşman uçaklarının peşindeki dost hava araçlarına yardımcı olmayı sağlayan haberleşme sistemi, düşman tarafından algılanamayacak tek bir kanal üzerinden yayın yapar. Sistem hızla yer değiştirdiği için yayının, düşmanın bozucu radyo yayınları tarafından kanştırılabilmesi de çok zordur.

ABD Hava Kuvvetleri E-3A adını verdiği AWACS'ı Taktik Hava Komutanlığı'na bağlı birliklerin yanı sıra Kuzey Amerika Hava Savunma Komutanlığı'nın (NORAD) etkinliklerini de denetlemek ve yönetmek amacıyla kullanılmaktadır. NATO tarafından da kullanılmakta olan bu sistemin benzerlerini 1980'lerde İngiltere ve Sovyetler Birliği de geliştirmeye başlamışlardır.

Awangarda Krakowska, Polonya'da öncü (*avant-garde*) edebiyat akımı. 1922'de Kraków'da ortaya çıkan hareket, şiir tekniğinin yenilenmesine ve Polonya folkloruyla 17. yüzyıl öncesi Polonya edebiyatının yeniden ele alınmasına öncülük etti. Fransa, İtalya ve İspanya'da şiir dalında görülen devrimci eğilimlerden özellikle de gelecekçilikten etkilenen akım, çağdaş Skamander(*) grubunun entelektüalizm karşıtlığına ve lirizme önem verişine karşı çıktı. Awangarda'nın başlıca adları arasında, II. Dünya Savaşı sonrasında seçkin şairlerinden Julian Przybos, şair, deneme yazarı, düzyazı ve çeviri ustası Adam Ważyk, geleneksel ve bölgesel öğeleri yeni üslup içinde kaynaştıran Józef Czechowicz sayılabilir.

Awash Irmağı, eskiden HAWASH IRMAĞI. AVAŞ olarak da bilinir, Etiyopya'nın doğusunda ırmak Şala, Abiyata, Langano ve Zivay gölleri ile beslenen Rift Vadisinin kuzeyindeki sarp bir kayalıktan doğar. Kuzeydoğu yönünde akarken, Şeva-Arsi ve Şeva-Hararge il sınırlarının bir bölümünü oluşturur. Verimli Awash Vadisinde pamuk yetiştirilir. Irmağı üzerindeki Koka Barajı (1960) ile öteki barajlardan elektrik enerjisi sağlanır. Awash Ulusal Parkı'nda ve Awash Batı Av Hayvanlarını Koruma Bölgesi'nde antilop ve ceylan sürüleri yaşar. Yaklaşık 1.200 km yol aldıktan sonra Danakil Çölünde bir tuz gölleri zincirinde son bulur.

Awe Gölü, İscoçya'nın en uzun (39 km) gölü, Strathclyde ılı içinde yer alır. Deniz düzeyinden yüksekliği 36 m'dir. Kuzey

edimin ve sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması, tarımın geliştirilmesi için çaba gösterdi. Ayrıca öteki bölgelerdeki azınlık grupla-

Awke Gölü ve Kilchurn Şatosu, Strathclyde
A. F. Kersling

ucunda, yalçın ve görkemli görünümüyle Ben Cruachan (1.126 m) bulunur. Güney ucunda yüzey şekilleri daha yumuşaktır. Kıyılarında, ağaçlandırma alanları ve hidro-elektrik enerji tesisleri vardır.

Awka, Nijerya'nın güneyinde Anambra eyaletinde kent. Owerri, Umuahia, Onitsha ve Enugu'dan gelen yolların üzerindedir. Eski-den tropik ormanlarla kaplı olan çevresindeki alan, günümüzde büyük ölçüde ağaçlıklı bir çayır görünümündedir. Güneyindeki Awka-Orlu Yükseltilerinin yamaçlarında aşınma ve oyuntu (gali) örneklerine rastlanır. Awka, Ibo demirci ustalarnın geleneksel yurdu, yörede ilk Tunç Çağından kalma el aletleri bulunmuştur. Kentin zanaatçıları günümüzde de maden işçiliği ve ahşap oymacılığındaki ustalıklarıyla tanınırlar. 19. yüzyılda, Arochukwu'daki Ibo başkâhının hizmetinde olan Awka'nın Agballa kâhini, iç kesimlerde yapılan köle ticaretine aracı olmuştur. Iboların, yam, manyok, göleve, mısır, palmiye yağı ve çekirdeği gibi ürünlerini pazarladığı bir tarımsal ticaret merkezi olan Awka'da ileri düzeyde öğrenim veren bir yüksek öğretmen okulu, Anambra Eyaleti Teknik Üniversitesi'ne bağlı bir okul, ortaöğretim kuruluşları ve bir devlet hastanesi vardır. Nüfus (1983 tah.) 80.350.

Awolowo, Obafemi (d. 6 Mart 1909, Ikene - ö. 9 Mayıs 1987, Ikene, Nijerya). Nijeryalı milliyetçi siyaset adamı. Ülkesinin üç büyük etnik grubundan biri olan Yorubaların önderidir.

Köylü bir aileden gelen Awolowo öğretmenlik öğrenimi gördü, ardından ticaretle uğraştı. Memurluk ve gazete muhabirliği yaptı, sendikal örgütlenme çalışmalarında da bulundu. 1944'te hukuk öğrenimi görmek için Londra'ya gitti. Burada bulunduğu yıllarda bir Yoruba kültür derneği olan Oduduwa'nın Soyundan Gelenler Derneği'ni (Egbe Omo Oduduwa) kurdu. Bu dernek daha sonraki yıllarda kurulan Eylem Grubu'nun çekirdeğini oluşturdu. Awolowo 1947'de Londra'da milliyetçi içerikli *Path to Nigerian Freedom* (Nijerya Bağımsızlığının Yolu) adlı kitabını yazdı.

1948'de avukatlık yapmak üzere Ibadan'a döndü, 1950-51 arasında Eylem Grubu'nu kurdu ve bu partinin ilk başkanı oldu. 1951'de yapılan ilk Batı Bölgesi (Yoruba) seçimlerini kazanarak yerel yönetimden sorumlu bakan oldu ve seçim kurullarının oluşturulmasında çalıştı. 1954-59 arasında Batı Bölgesi başbakanlığı yapan Awolowo

nyla ittifaklar kurarak Eylem Grubu'nu ülke çapında etkili bir parti durumuna getirmeye çalıştı.

1959'da yapılan seçimi kaybetti ve iki partili koalisyon hükümeti karşısında muhalefet grubunun önderliğini üstlendi.

1960'ta bağımsızlıktan sonra daha çok sola kaydı, sosyalizme yöneldi ve dış ilişkilerde geçmişteki Batı yanlısı politikasından uzaklaşarak tarafsızlığı savunmaya başladı.

Bu arada hem ideoloji, hem de kilit mevkilere yapılan atamalar konusunda partisindeki huzursuzluk büyüyordu. 1962'deki olağan kongrede bu sorunları aşan Awolowo, 1963'te hükümeti devirmeye kalkışmakla suçlanarak yargılandı ve on yıl hapse mahkûm edildi. Temmuz 1966'daki askeri darbeden sonra salıverildi. 1967'nin kargaşa ortamı içinde bir süre kararsız kaldıktan sonra güneydoğudaki Ibolarla karşı federal hükümeti destekledi.

Biafra savaşında mali işler sorumlusu ve Federal Yürütme Konseyi'nde başkan yardımcısı oldu. 1978'de 12 yıllık siyaset yapma yasağının kaldırılması ve sivil yönetime geçişle birlikte Awolowo Birlik Partisi'nin onderi oldu. 1979 ve 1983 seçimlerinde başkanlığa adaylığını koydu, ama her iki seçimde de Shehu Shagari karşısında yenilgiye uğradı. 31 Aralık 1983'teki askeri darbenin ardından Birlik Partisi yasaklandı, Awolowo'nun pasaportu elinden alındı.

Awoonor, Kofi, asıl adı GEORGE KOFI AWOONOR WILLIAMS (d. 13 Mart 1935, Weta, Altın Kıyısı), şiirleri birçok dile çevrilen ve çeşitli antolojilere alınan Ganalı romancı ve şair. Hristiyanlık ve ölüm, işlediği başlıca temalardır. Anahtar dizeleri, deyimleri ve ritmi yincleyerek bu temaları şiirden şiire geliştirmiştir. *Rediscovery and Other Poems* (1964; Yeniden Keşfetme ve Başka Şiirler) adlı yapıtındaki her şiiri, daha geniş bir tanıma ve yeniden keşfetme kalıbı içinde bazen görkemli, bazen de sıradan tek bir "an"ı dile getirir. Sonraki yapıtları arasında *Night of My Blood* (1971; Kanımın Karanlığı) ve *The House by the Sea* (1978; Deniz Kıyısındaki Ev) adlı şiir kitapları yer alır.

Awoonor 1960'ta Ghana University College'i bitirdi; sonra Londra'daki University College'da lisans üstü çalışması (1970), Stony Brook'taki New York Eyalet Üniversitesi'nde de doktora yaptı (1972). Ghana Üniversitesi'nin İdari Bilimler Bölümü'nde İngiliz edebiyatı, Afrika Araştırmaları Enstitüsü'nde de Afrika edebiyatı okuttu. Ghana

Sinema Kurumu'nu yönetti; Ghana Tiyatrosu'nu kurdu ve yöneticiliğini yaptı. Yazarlar birliğinin çağrısı üzerine Çin'e gitti; *Okweame* adlı edebiyat dergisinin yayın yönetmenliğini ve *Transition*'in yayın yönetmeni yardımcılığını üstlendi. Londra ve California üniversitelerinin burslarıyla İngilizce ve dilbilim okuma fırsatını elde etti (1967-69). Stony Brook'taki New York Eyalet Üniversitesi'nde başlattığı Afrika edebiyatı dersleri, 1970'lerin başlarında bu okulun Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nün başkanlığına getirilmesini sağladı. Ağustos 1975'te Cape Coast'taki University College'da öğretim üceliği yapmak üzere Ghana'ya döndü. Ama 31 Aralık'ta, hükümeti devirmeye çalışmakla suçlanan bir subayı sakladığı gerekçeyle tutuklandı. Yargılama sonucunda suçlu bulunduysa da Ekim 1976'da bağışlandı ve öğretim üceliğine döndü.

Awoonor'un şiirlerinde, Afrika halk geleneklerinin çağdaş edebiyat dilinde kullanılmasının önemine olan inancı açıkça görülür. Ayrıca *This Earth, My Brother* (1971; Kardeşim Dünya) adlı bir romanı ve G. Adalı-Mortty ile birlikte gerçekleştirdiği *Messages: Poems from Ghana* (1970; Mesajlar: Ghana'dan Şiirler) adlı bir şiir derlemesi vardır. *The Breast of the Earth: A Survey of the History, Culture and Literature of Africa South of the Sahara* (Dünyanın Bağı: Sahra Güneyi Afrikası Tarih, Kültür ve Edebiyatı Üzerine Bir İnceleme) adlı yapıtı 1975'te yayımlanmıştır.

Axel Heiberg Adası, Kanada'nın Kuzeybatı Toprakları'nda Franklin iline bağlı ada. Kuzey Buz Denizinde Ellesmere Adasının batısında, Severdrup Adalarının en büyüğüdür. Seyrek bir nüfus olan adanın uzunluğu yaklaşık 350 km, genişliği 30-160 km, yüzölçümü ise 40.867 km²'dir. Engebeli bir kıyı şeridinden başlayarak yükselen plato biçimindeki yüzeyi, ada içlerine sokulan derin fiyortlarla yarılmıştır. İç kesimlerde 900 m olan yükselti kuzeyde 2.135 m'ye ulaşır. Otto Severdrup tarafından keşfedilen (1898-1902) adaya, bu seferi destekleyen Axel Heiberg'in adı verilmiştir.

Axelrod, Julius (d. 30 Mayıs 1912, New York), ABD'li biyokimyacı ve farmakolog. İngiliz biyofizikçi Sir Bernard Katz ve İsveçli fizyolog Ulf von Euler ile birlikte 1970 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü almıştır. Axelrod'un Nobel Ödülü'ne değer bulunan çalışması, sinir sistemi içinde sinir uyarılarının iletilmesinden sorumlu olan kimyasal iletilicileri, görevleri biter bitmez parçalayarak etkisiz duruma getiren bir enzim tanımlamasıydı.

1933'te New York City College'i bitiren Axelrod, 1941'de New York Üniversitesi'nde yüksek lisans, 1955'te George Washington Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladı. 1935-46 arasında Sanayi Sağlık Laboratuvarı'nda kimyacı olarak çalıştıktan sonra, 1946'da Goldwater Anısal Hastanesi'nin araştırma bölümüne geçti. 1949'da bu kuruluştan ayrılarak Bethesda'daki (Maryland) Ulusal Kalp Enstitüsü'nün kimyasal farmakoloji bölümünde görev aldı. 1955'te Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü'nde çalışmaya başladı ve bu enstitüye bağlı Klinik Bilimler Laboratuvarı'nın farmakoloji bölümü başkanı oldu.

Nobel Ödülü'nu bölüşen bu üç araştırmacıdan Euler, sinir uyarılarının iletimisiyle görevli kimyasal bir madde olan noradrenalin'i bulmuştu. Axelrod, Euler'in çalışmalarını daha ileriye götürerek, noradrenalinin bir enzim tarafından nötrleştirildiğini gösterdi. Sinir sisteminden ayırarak saf halde elde ettiği ve katekolometil transferaz adını

verdiği bu enzimin bulunması, sinir sisteminin işleyişinin tam olarak anlaşılmasında önemli bir dönüm noktasıydı. Sinir sisteminin etkileyen bazı uyarıcı ya da yatıştırıcı ilaçların etki mekanizmalarının anlaşılmasında, ayrıca yüksek tansiyon ve şizofreninin araştırılmasında bu enzim büyük yararlar sağlamıştır.

Axholme, İngiltere'de, Humberside iline bağlı Boothferry ilçesinde, Trent Irmağının batısında yer alan 210 km²'lik alan. 1974'e değin Lincolnshire'a bağlıydı. Deniz düzeyinden yüksekliği 30 m'den az olan bu alçak ve engebesiz alan, önceleri bataklıklarla çevriliydi. Akaçlama çalışmaları 17. yüzyılda Cornelius Vermuyden tarafından başlatıldı. Akaçlamanın geliştirilmesiyle Axholme çok verimli bir alana dönüştü. Buradaki başlıca yerleşme olan Epworth, Metodizmin kurucuları John ve Charles Wesley'in doğum yeridir. Wesley'lerin babalarının rahipliğini yaptığı kilise bugün de durmaktadır ve onarılan rahip evi, müze olarak korunmaktadır. Nüfus (1973 tah.) 15.070.

Axis Sally bak. Gillars, Mildred

Axminster halısı, kumaş dokumacısı Thomas Whitty'nin 1755'te İngiltere'nin Devon yöresindeki Axminster'da kurduğu fabrikada üretilen döşeme halısı. Bir ölçüde Fransa'da yapılan Savonnerie halılarını andıran

bir süre önce de Middlesex'deki Fulham'da Axminster benzeri halılar üretilmiştir.

Whitty fabrikası 1835'te makine halıcılığının ortaya çıkmasıyla kapanmıştır. Ama, duz ya da fütilli kadife yapımı tekniğine benzer yöntemlerle üretilen makine halıları genel olarak Axminster adıyla anılmaktadır.

Ay, IIEPERHEPRURE AY da denir (ü. İÖ 14. yy), Mısır firavunu (İÖ 1323-1319). Devlet ve ordu kademelerinde yükselerek, 18. sülalenin son temsilcisi Tutanhamon'un ölümünden sonra firavun olmuştur.

Kardeşi, III. Amenofis'in karısı kraliçe Tiye, karısı ise Ahenaton'un karısı Kraliçe Nefertiti'nin bakıcısıydı. Devlet hizmetine Kraliçe Tiye'le akrabalığından kaynaklanan nüfuzla ya da karısının yardımıyla girdi. Ahenaton'un sarayında görevli iken, "tanrının babası" unvanını taşımasından da anlaşılacağı gibi, firavun ailesiyle çok yakın ilişkiler kurdu. (Bu durum Nefertiti'nin babası olabileceği savının da ortaya atılmasına yol açmıştır.) Ayrıca orduda da önemli bir görev aldı ve firavunun yazıcısı oldu.

Ay, Ahenaton'un ölümünden sonra, Firavun Tutanhamon'un en yakın danışmanı olarak nüfuzunu ve etkisini daha da artırdı. Tutanhamon'un Ahenaton'dan büyük başarılar görmüş olan Amon rahipleriyle barışmasına önayak oldu. Onun yönetimi sırasında kendisine yeni bir askeri unvanın yanı

de ölünce, cenaze törenini onun ardılı olarak yönetti.

Tutanhamon'un dul karısı Anhesenamen, Anadolu'daki Hitit kralından, kendisiyle evlenmek ve yeni firavun olmak üzere bir oğlunu göndermesini istedi. Bunu tek başına mı, yoksa bir öğüde uyarak mı yaptığı bilinmemektedir. Ancak talihsiz prens yolda yakalanarak öldürüldü.

1932'de Kahire'de bulunan ve üzerinde Ay ile Anhesenamen'in adları yazılı olan bir yüzük, Ay'ın tahtın mirasçısıyla evlenerek firavun olduğunu gösteren bir kanıt olarak yorumlanmıştır. Bununla birlikte firavun mezarından, Ay'ın ilk karısının başkraliçe olarak kaldığı anlaşılmaktadır.

Ay, Teb kentinde kendisinden sonra örnek alınan yenilikler taşıyan zarif bir mezar tapınak yaptırdı. Tutanhamon'un yolunu izleyerek Aton'a tapınmaya karşı hoşgörüyü sürdürdü ve halkın gözünde saygınlığı arttı. Tahta geçtiğinde yaşı ilerlemiş olduğundan, yalnızca dört yıl hüküm sürdü. Oğlu olmadığı için yerine Horemheb adlı komutan geçti.

Ay (İbranice *ha-Ay*: "Harabe"), Kenan ülkesinde eski kent Eski Ahit'te (Yeşu Kitabı 7:8), Yeşu önderliğindeki İsrailoğulları tarafından yok edildiği yazılır. Kitaptan, bugün İsrail işgali altında bulunan Ürdün topraklarındaki Baytın'in (eskiden Beyt-el) hemen doğusunda olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgilere göre günümüzde et-Tell denen İlk Tunç Çağından kalma sitle aynı yer olması gerekir. 1933-35 arasında Judith Marquet-Krause tarafından et-Tell'de yapılan kazılarda ise, İÖ 3. binyıla ait büyük bir tapınak ve başka kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Kazıdan elde edilen bulgular buradaki yerleşimin İÖ 2500 dolaylarında son bulduğunu ve yalnızca İÖ 12 ve 11. yüzyıllarda kısa süreli bir yerleşimin görüldüğünü göstermektedir. Oysa Eski Ahit'te sözü edilen olaylar genellikle İÖ 1400-1200 arasındaki dönemde geçmektedir. Bu karşılıklı, Beyt-el'in altında gömülü olan bu eski Kenan kentinin genellikle eski İsrail efsanelerinde daha erken bir döneme ait olan ve 2,5 km doğuya düşen et-Tell'in görkemli harabeleriyle özdeşleştirilmiş olmasına bağlanmaktadır.

Ay, Yer'in tek doğal uydusu. Yer ve yerbenzeri gezegenler (Merkür, Venüs, Mars) gibi katı halde ve yaklaşık olarak küre biçimindedir. Yarıçapı 1.738 km dolayındadır. Bu, Yer'in Ekvator'daki yarıçapının yalnızca 0,2725'idir. Kütle de Yer'in kütlelerinin yalnızca 1/81,3'ü olan Ay'ın yüzeyinden bir parçacığın kurtulabilmesi için gereken hız (kurtulma hızı) Yer yüzeyindeki kurtulma hızının 0,213'üdür. Bu veriler, sıcaklık koşullarının geçmişte de günümüzdeki gibi olduğu varsayımıyla, Ay'ın atmosferini oluşturan molekül ve atomların Ay'ın yüzeyinden, bu uydunun yaşam süresine oranla çok kısa bir süre içinde kurtulup gitmiş olmasını açıklamaya yeterlidir.

Ay'ın ortalama yoğunluğu 3,34 gr/cm³ dolayındadır. Bu değer Yer'in çekirdek kabuğunun yoğunluğuna yakındır. Ama Ay yüzünden getirilen kayaçların incelenmesinden, Ay'ın iç yapısının Yer'inkiyle aynı olmadığı, çekirdeğinin çok küçük olduğu, hatta belki de hiç çekirdeğinin bulunmadığı anlaşılmıştır.

Ay, Güneş ışığını yansıtarak ışık verir; aklık derecesi (yansıtılan ışığın alınan ışığa oranı) yalnızca 0,073'tür. Parlaklığı, evrelerine bağlı olarak değişir. Bunun nedeni yüzeyinin engebeli oluşu ve bunun sonucu

Axminster halısı, İngiltere, 1765-70; Henry Francis du Pont Winterthur Müzesi, Winterthur, Delaware

Henry Francis du Pont Winterthur Museum, Winterthur, Delaware

Axminster halıları, yünlü çözgüler üstüne Gördes düğümüyle yapılmış ve atkı olarak keten ya da kenevir iplikler kullanılmıştır. Bunlarda da Fransız halılarında olduğu gibi, Rönesans'ın geometrik ve bitkisel desenleri görülür. Aynı yıllarda Exeter'da ve Londra'nın Moorfields kesiminde, bunlardan

sıra çok yüksek bir dini görev verildi. Ayrıca saray başgörevlisi ve vezirlik makamlarını elde etti. Bununla birlikte kendisini yükseltmiş olan firavun ailesine sadık kaldı. Tutanhamon'un naiplerinden biri olduğuna ilişkin açık kanıtlar bulunmamasına karşılık, genç firavun beklenmedik biçim-

olarak yüzeyindeki gölge miktarının değışiklik göstermesidir. Güneş, Yer ve Ay'ın aynı hızda bulundukları dolunay evresinde Ay'ın parlaklığı, Yer çevresindeki dolanma süresinin dörtte birini tamamladığı ilkdördün evresine göre 10 kat fazladır.

AYIN DEVİNİMİ

AY'IN GÖRÜNÜRDEKİ DEVİNİMİ. Ay, Yer çevresinde çembere çok yakın bir yörünge- de dolanır. Bu yörünge, aslında, odaklarından birinde Yer'in bulunduğu ve dışmerkezliği (odaklar arası uzaklığın büyük eksen- ne oranı) 0,0549 olan bir elipstir. Güneş'ten bakıldığında ise, Ay, dolambaçlı bir eğri üzerinde devinir. Bu dolambaçlı eğri, Ay'ın

lar böylesine sık gerçekleşmez. Ay'ın, tutul- lum dairesi düzlemini güneyden kuzeye çıkarken deldiği noktaya çıkış düğümü, kuzeyden güneye inerken deldiği noktaya da iniş düğümü adı verilir. İki çıkış düğümü (ya da iki iniş düğümü) arasında geçen süre 27,212 gündür ve bu süre ejder ayı olarak bilinir. Bu terimdeki "ejder" sözcüğü, eski- den tutulmalar sırasında Ay'ı ve Güneş'i yuttuğuna inanılan ejderden kaynaklan- maktadır. Ejder ayı, düğümlerin sürekli geriye (yörünge- deki devinime ters yöne) kayarak her 18,6 yılda bir tam dolanım yapmalarından dolayı, yıldız ayından daha kısadır. Düğümlerin bu gerilemesi temel olarak Yer'in Ekvator'daki şişkinliğinin ne- den olduğu çekim kuvvetinden ileri gelmek- tedir. Ay ve Güneş tutulmalarının 18,6 yılda bir yinelenen dönemsel bir niteliği

Ay'dan Yer'in görünüşü

National Aeronautics and Space Administration

Yer çevresindeki dolanımının, Yer-Ay siste- mi ağırlık merkezinin Güneş çevresindeki eliptik yörüngesine eklenmesiyle oluşan eğndir.

Zaman birimi olarak Ay. Ay'ın devinimi- nin incelenmesinde yıldızlar, Güneş, Yer'in yörüngesi ya da Yer'in Ekvatoru referans alınabilir. Ay'ın Yer çevresinde yıldızlar referans alınarak bir tam dolanım yapması için geçen süre (Ay'ın bir yıldızla art arda iki kavuşumu arasındaki süre) yıldız ayı olarak adlandırılır. Bir yıldız ayı 27,322 gündür. Ay'ın kendi eksenini çevresindeki dönme süresi de bu değere tam olarak eşittir. Bunun sonucu olarak Ay, Yer'e her zaman aynı yüzünü gösterir (bu olguyu ilk gözleyen Galilei olmuştur). Ay'ın dönme ve dolanma sürelerinin birbirine eşit olması, Yer'in Ay üstünde oluşturduğu gelgit kuv- vetlerinin etkisiyle açıklanmaktadır.

Ay, Yer çevresinde bir tam dolanımını tamamladığında Yer-Ay sistemi de Güneş çevresindeki yörünge- de dolanım süresi- nin yaklaşık yüzde 7,5'i kadar ilerlemiş olacağından, art arda iki yeniay ya da iki dolunay arasında geçecek zaman da yıldız ayından bu oranda uzun olacaktır. İki yeniay ya da iki dolunay arasında geçen ve Yer-Güneş doğrultusu referans alınarak bulunan 29,531 günlük bu süreye kavuşum ayı denir.

Eğer Ay'ın yörünge düzlemi tutulum dai- resini düzlemine (Yer'in Güneş çevresindeki yörünge düzlemi) çakışık olsaydı, her dolunayda bir Ay tutulması, her yeniayda bir Güneş tutulması olması gerekirdi. Ay'ın yörünge düzlemi, tutulum dairesine göre 5°,15 kadar bir eğilim yaptığından tutulma-

vardır, bu dönem *saros* olarak adlandırılır.

Yer'le Ay arasındaki ortalama uzaklık 384.400 km'dir, Ay yörüngesinin elips bi- çimli olmasından ötürü bu uzaklık yüzde 11 kadar bir oynama gösterir ve 363.000 km ile 406.000 km arasında değışir. Bir uydunun Yer'e en yakın olduğu noktaya yerberi noktası, en uzak olduğu noktaya da yeröte noktası adı verilir. Ay'ın yerberi noktasın- dan art arda iki geçişi arasındaki süre 27,555 gündür, bu süre ayrıncı ay olarak adlandı- rılır.

Gökkürenin Kuzey Kutbu'ndan bakıldı- ğında, Yer'in ve Ay'ın kendi eksenleri çevresinde dönüşleri de, Ay'ın Yer çevre- sindeki ve Yer-Ay sisteminin Güneş çevre- sindeki dolanımını da saat yönünün tersi- nedir. Yer'in batıdan doğuya doğru dönüşü, Ay'ın Yer çevresindeki dolanımına oranla daha hızlı olduğundan, gökkürenin Kuzey Kutbu'na göre devinimi batıdan doğuya doğru olmasına karşın, bizler Ay'ın, tıpkı Güneş ve yıldızlar gibi, doğudan doğduğunu ve batıdan battığını gözlemleriz. Yer çevresindeki dolanımından ötürü Ay, her gün ortalama 50 dakikalık bir gecikmeyle doğar.

AY'IN OPTİK SALLANTISI Ay'ın kendi ek- seni çevresindeki dönüş hızı hemen hemen sabittir, yörünge- deki dolanım hızı ise Yer'e uzaklığına bağlı olarak yüzde 11'lik bir oynama gösterir. Ortalama yörüngesel hızı saniyede 1,02 km olan Ay, yerberi noktasına yaklaştıkça hızlanır, yeröte nok- tasına yaklaştıkça yavaşlar. Dönüş hızının sabit olmasına karşın dolanım hızının böyle değışken olması, Yer'den bakıldığında Ay' ın görünümünün salınımlı olmasına yol

açar; böylece gözlenen Ay yuvarlağının kenarları görüş alanına bir girer, bir çıkar. Ay'ın optik sallantısı (librasyon) adı verilen ve genliği boyunca 8°, enlemce de 6° 8 kadar olabilen bu görünürdeki salınımın sonucu olarak, yeterince uzun süre gözlen- diğinde Ay'ın toplam yüzeyinin yaklaşık yüzde 57'sini Yer'den görebilme olanağı vardır. Optik sallantıya ilişkin kurallar, görgül olarak Giovanni Domenico Cassini tarafından 1693'te bulunmuştur.

Ay'ın dönme deviniminde, biçiminin tam küresel olmamasından kaynaklanan çok küçük (100 açı saniyesi dolayında) bir gerçek salınım oluşur, buna fiziksel sallantı denir. Bir de Ay'a zaman zaman çarpan gök cisimlerinin dönme devinimini etkileme- siyle, bu devinimde 2 açı saniyesi dolayında ek bir salınım ortaya çıkar. Bu salınım da serbest sallantı olarak adlandırılır.

AY'IN GERÇEK DEVİNİMİ. Ay'ın Yer çevre- sindeki gerçek deviniminin matematiksel incelenmesi Ay kuramı adıyla anılır. Ay'ın Yer'e yakınlığı ve açısal hızının büyüklüğü nedeniyle, Ay kuramı dinamik yasaların formüle edilmesinde ve sınanmasında önemli bir rol oynamıştır.

Ay'a ilişkin olgulara dinsel açıdan büyük önem veren eski uygarlıklarda Ay'ın devinimleri dikkatle izlenmiş ve kaydedilmişti. Babililerin, tutulmaları önceden bilebilmek için sayısal yöntemler geliştirdiği bilinmek- tedir. Eski Yunanlı gökbilimci Hipparkhos İÖ 2. yüzyılda dairesel bir yörünge üzerinde dolandığını öngördüğü Ay'ın Yer'e uzaklı- ğının değışkenliğini, yerberi ve düğüm nok- talarının devinimlerini, Ay'ın yörünge düz- leminin tutulum düzlemine göre eğimli olduğunu buldu. Hipparkhos bu bulguların- da Kaldeliler dönemine uzanan tutulma gözlemleri kayıtlarından yararlanmıştı. Hip- parkhos'un, Ptolemaios'un (2. yy) ve Tycho Brahe'nin (16. yy) Ay'ın devinimine ilişkin bulgularının fiziksel açıklamaları ise evren- sel kütleçekimi yasalarının Newton tarafın- dan bulunmasını bekleyecekti.

Isaac Newton kütleçekim kuramını, büyük ölçüde, Ay'ın devinimiyle Yer yüzeyinde serbest düşmeye bırakılan cisimlerin devinimlerini karşılaştırarak oluşturdu. Newton Ay'ın devinimine ilişkin önemli bulgular gerçekleştirdi. Bunlar *Principia* adlı yapı- tında geometrik biçimde ortaya konmaktay- sa da, Newton'ın bunlara varmakta sonsuz küçükler hesabını kullanmış olduğu sanıl- maktadır.

Ay'ın gerçek deviniminin matematiksel olarak incelenmesinde iki temel yaklaşım vardır. Birinci yaklaşımda analitik yöntem- ler, ikinci yaklaşımda ise sayısal çözümleme yöntemleri kullanılır. Analitik yöntemde ilkin Güneş, Yer ve Ay'ın noktasal cisimler olduğu ve Yer-Ay sisteminin Güneş çevre- sinde sabit bir elips üzerinde dolandığı varsayılır. Bu problem çözüldükten sonra Ay'ın ve Yer'in düzgün olmayan fiziksel biçimleri, gezegenlerin Ay ve Yer'e uygula- dıkları çekim kuvvetleri, görelilik, Yer'in dönüş hızındaki değışikler, gelgit olayının neden olduğu sürtünmeler gibi etkilerin bu çözümde gerektirdiği düzeltmeler yapılır. Newton'ın öncü çalışmalarından sonra 18. yüzyıl ortalarında değin bu alanda önemli gelişmeler olmamış, 19. yüzyılda ise çok gelişkin analitik Ay kuramları ortaya kon- muştur.

Uzay araştırmaları, Ay'ın konumunun, analitik yöntemlerin izin verdiğinden çok daha kesinlikle saptanmasını gerekli kıldı. Böylece de Ay'ın yörüngesel devinimini belirleyen denklemlerin sayısal integrasyo- nuna dayanan yeni bir yöntem geliştirildi. İlkin 1969'da kullanılmaya başlanan ve gü- nümüzde yaygınlaşmış bulunan bu yöntem-

de Ay'ın devinimini etkileyen bütün etkenler birlikte hesaba katılabilir ve sonuç istenen düzeyde bir kesinlikle elde edilebilir. Laser ışınları ya da radyo dalgalarıyla yapılan gözlemlerde birkaç cm'lik devinimler bile sezilebildiğinden, hesapların da bu ölçüde kesin sonuçlar vermesi gerekmektedir. Ay'ın devinimine ilişkin gözlem sonuçlarıyla hesaplanan değerler arasındaki küçük farkların incelenmesi ve çözülmesi birçok yeni buluşa yol açmıştır.

AY'IN KÜTLESİ VE ÇEKİM ALANI

AY'IN KÜTLESİ. Bir gökcisminin kütlesi, ancak başka cisimler üzerindeki kütleçekimi etkisi aracılığıyla belirlenebilir ve ancak standart olarak alınan başka bir gökcisminin (genellikle Güneş ya da Yer) kütlesine oranlanarak ifade edilebilir. μ ile gösterilen Ay kütlesi/Yer kütlesi oranı, 1965'e değin ancak teleskoplu gözlemler aracılığıyla ve ancak 3 ondalığa kadar hesaplanabiliyordu. Ay yörüngesinin ötesinde yol alan uzay araçlarının hareketinde Ay'ın ve Yer'in çekim alanlarının yarattığı tedirginliklerin 1962'den bu yana incelenmesiyle bu oran $\mu = 1/81,3007 = 0,012300$ olarak belirlenmiştir. Buradan Ay'ın kütlesinin Güneş'in kütlesine oranının da $1/26.410.940$ olduğu sonucu çıkar. Yer'in kütlesi $5,977 \times 10^{27}$ gr olarak alınırsa, Ay'ın kütlesi de $7,352 \times 10^{22}$ gr olarak belirlenmiş olur. Ay'ın kütlesi Yer'ininkinin ancak $1/81$ 'i kadar olduğundan, Yer-Ay sisteminin ağırlık merkezi, Yer'in merkezinden ancak 4.700 km uzaklıktadır, yani yerkürenin içindedir.

AY'IN ÇEKİM ALANI. Küresel bakışma sahip bir gökcisminin başka cisimler üzerindeki kütleçekimi etkisi, kütlesinin bir noktada toplanmış olması durumundaki etkiye eşdeğerdir. Gökcisminin biçimi düzgün değilse, çekim alanı da bundan etkilenir. Bu nedenle, bir cismin çekim alanının incelenmesi, temelde, o cismin biçiminin küreselden ne kadar saptığının araştırılmasına indirgenir. Tam küresel olmayan bir gökcisminin üçeksenliliğinden söz edilir. Bu eksenler, genellikle cismin çevresinde döndüğü en büyük eylemsizlik momenti eksenini (C), genellikle ekvator düzleminde bulunan en küçük eylemsizlik momenti eksenini (A) ve bu iki eksene dik üçüncü bir eksen (B). Yer'in Ekvator'u hemen hemen tam dairesel olduğundan, A ve B eksenlerine göre momentler birbirine eşittir; yani Yer Ekvator'da çepeçevre bir şişkinlik gösterir.

Ay ise, anlaşıldığı kadarıyla kütlesini ekvatorunda düzgün biçimde yayabilecek kadar yüksek bir dönme hızına hiç erişememiştir. Sonuçta Ay'da yalnızca bir doğrultuda, (Yer-Ay çizgisi doğrultusunda) bir şişkinlik vardır. A, B ve C eksenlerine göre eylemsizlik momentleri arasında belirli bir biçimde oluşturulan oranlar, Ay'ın ekvatorunun Yer-Ay doğrultusundan ve kutuplardan geçen kesitinin, gene kutuplardan geçen buna dik kesitinin elipslik derecelerini verir. Ay'ın, biçimine ilişkin bu niteliği 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında geliştirilen Ay kuramlarında göz önüne alınmıştır. Ay'ın çekim alanına ilişkin daha ayrıntılı bilgiler 1966'da Ay çevresinde yörüngeye oturtulan "Luna 10" uzay aracı tarafından sağlanmıştır. Ay'ın biçiminin çok yumrulu olduğunu ve günümüz gözlemlerinin ulaştığı kesinlik düzeyi açısından üçeksenli betimlemenin de artık yeterli olmadığını eklemek gerekir.

Yerel çekim anormallikleri. Gönderilen uzay araçlarının Ay yakınında izlediği yolda, ilkin 1966'da bazı anormallikler gözlemlendi. Bunların kaynağının, araçların kimi Ay denizlerinin üstünden geçerken beklenmedik ivmelenmeye uğramaları olduğu 1968'de anlaşılabildi. Bu anormal ivmelenmelere Ay'daki halkalı denizlerin hepsinde bulunduğu saptanan ve maskon adı verilen kütle yoğunlaşmalarının neden olduğu belirlendi.

AY'IN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ

Ay'ın yüzeyi, 1609'da Galilei'nin ilk gözlemlerinden bu yana teleskopla sürekli olarak incelenmiştir. Ay yüzeyinin ilk ayrıntılı haritalarından biri Polonyalı gökbilimci Johannes Hevelius'un *Selenographia* (1647; Ay Coğrafyası) adlı yapıtında yer alır. İtalyan Çizvit gökbilimci Giovanni B. Riccioli *Almagestum novum* (1651) adlı kitabında Ay yüzeyindeki koyu bölgeleri deniz olarak gösterdi ve bu bölgelere Yağmur Denizi (Mare Imbrium) ya da Kevser Denizi (Mare Nectaris) gibi düşsel adlar verdi. Bugün Ay'ın yüzeyinde hiç su bulunmadığı bilindiği halde deniz (Latince *mare*, çoğul *maria*) teriminin kullanılmasına devam edilmektedir. Bu ilk yapıtların yayımlanmasını izleyen yıllarda daha ayrıntılı haritalar ve sonunda fotoğraflar ortaya çıktı.

Yer'den orta boy teleskoplarla Ay yüzeyindeki 100 m çaplı kraterler görülebilir. Yer'den ancak çapı 500 m'den büyük kraterlerin fotoğrafı çekilebildiği halde,

uzay araçlarından 1 m'lik ayrıntılar belirlenebilmektedir. Ay'ın yerden görünmeyen yüzünün ilk fotoğrafları Ekim 1959'da insansız bir Sovyet uzay aracı olan "Luna 3" tarafından çekildi. Bu fotoğraflar Ay'ın arka yüzünün yüzde 70'ini kapsıyordu ve nitelikçe pek üstün değildi. Arka yüzün tümünün fotoğraflarıyla bir bölümünün nitelikli ve ayrıntılı fotoğrafları sonraki yıllarda gönderilen iki Sovyet uzay aracı tarafından çekildi. Arka yüzde dikkati çeken en önemli özellik, denizlerin görünen yüze oranla çok daha az sayıda oluşuydu. Ay'a çarparak iniş yapan insansız bir uzay aracından, inişten hemen önce televizyon görüntüleri alınması, ilkin Temmuz 1964'te gerçekleştirildi. "Ranger 7" adındaki ABD aracı, Ay'a çarpmadan önceki 13 dakika içinde Yer'e 4326 televizyon fotoğrafı gönderdi. Böylece yaklaşık 50 cm'lik ayrıntılar belirlenebildi. Araştırmalarda bundan sonraki adımları Ay'a yumuşak iniş yapan insansız araçların panoramik ve yakın plan fotoğraflar göndermesi oluşturdu. Bu araçlarca Ay toprağının taşıma dayanımının cm² başına en azından birkaç kg olduğu da belirlendi. Yumuşak iniş yapan birçok araç, insanlı araçların inmesine uygun olacak yerlerin yakından incelenmesi ve toprağın analizi gibi görevleri yerine getirdi. 20 Temmuz 1969'da Sessizlik Denizi'nde (Mare Tranquillitatis) Ay'a inen ilk insanlı araç "Apollo 11"deki ABD'li astronotlar yaklaşık 22 kg toprak ve kaya topladılar ve iki saat boyunca birçok fotoğraf çektiler. Ayrıca Ay yüzeyine Güneş rüzgârını incelemek üzere aygıtlar, bir sismometre ve Yer'den gönderilecek laser ışınlarını geri gönderecek yansıtıcılar yerleştirdiler.

Ay'ın yüzeyini ve yapısını incelemek üzere başvurulmuş başka yöntemler arasında kızılötesi ve morötesi fotoğraf çekimi, Ay'dan yansıyan ışığın kutuplanma miktarının ve açısının belirlenmesi, Ay yüzünün kızılötesi ışınımının ölçülmesi, radyo ve radar dalgalarının Ay yüzünden yansıtılması, Ay'ın saldırdığı gama ve X ışınlarının tayf analizleri ve Ay'ın kütleçekimi alanının yerel değişimlerinin saptanması sayılabilir.

AY'DAKİ OLUŞUMLAR

KRATERLER. Ay'daki en dikkat çekici oluşumlardan biri olan kraterler, daire biçim-

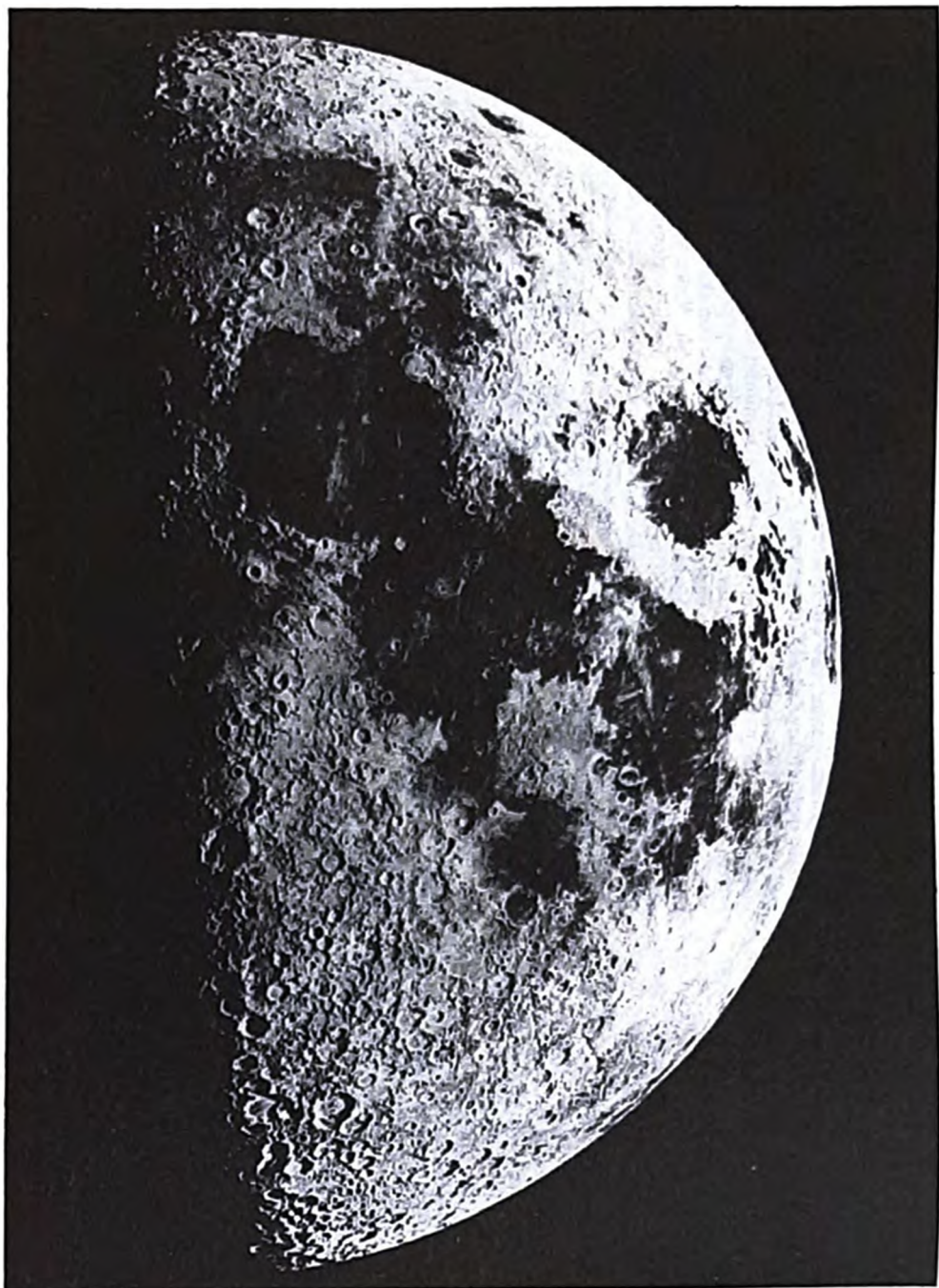

7 Aralık 1972'de fırlatılan Apollo 17'nin astronotlarından Harrison Schmitt, Toroslar bölgesine inen Ay taşıtının çevresinde örnek toplarken

National Aeronautics and Space Administration

Ay'ın batı yanküresi
Ana Yayıncılık Arşivi

Ay'ın doğu yarıküresi

minde çöküntülerdir. G. B. Riccioli'nin 1651'de başlattığı gelenek uyarınca bunlara ünlü bilim adamı ve filozofların adları verilmiştir. Yer'den gözlenebilen kraterlerin sayısı 30 bin dolayındadır. En büyük kraterler, çapları yaklaşık 240 km olan Clavius ve Grimaldi kraterleridir. Büyük kraterlerin çoğu, Ay yüzeyine yüksek hızla çarpan göktaşları tarafından oluşturulmuştur. Ama daha küçüklerinin (çapları 1 km'den küçük olanların) volkanik patlamalarla ortaya çıkmış olduğu sanılmaktadır. Çoğu kez birbirlerinin üzerine binmiş oldukları gözlenen kraterlerin çevresinde genellikle bir halka vardır, bu halkaların çevredeki araziden yüksekliği 1.500 m'yi bulabilir. Çoğunun içinde bir tepe ya da sıra tepeler göze çarpar. Çevredeki halkanın iç çeperi genellikle taraçalı bir biçimde alçalır. Kraterler fotoğrafların çoğunda daire biçiminde görünürlerse de, ayrıntılı incelemeler gerçek biçimlerinin çoğu kez çokgen ya da elips olduğunu ortaya koymuştur. Tycho, Aristarkhos, Kopernik ve Kepler kraterleri ışınsal krater adı verilen türdendir. Bu tür kraterlerden Ay yüzeyinde çevreye doğru parlak ışınsal uzandığı gözlenir. Bu ışınsalın, çok sayıda küçük, parlak kraterden ve açık renkli kayalar bloklarından oluştuğu anlaşılmıştır. Tycho'nun ışınsalının uzunluğu 1.900 km'yi bulur. Çevrelerinde koyu renkli halkalar bulunan kraterlere de koyu renk aylalı kraterler adı verilir. Bu halkaların parçalanmış volkanik çökeltiiler olduğu sanılmaktadır. Kraterler yan yana dizilerek zincirler oluşturabilirler. Yapı bakımından tümüyle benzeren iki krater bir zincir içinde yan yana yer alabileceği gibi, tek başlarına bir çift de oluşturabilirler. Ay yüzeyindeki herhangi bir oluşumun profilini belirlemek için temel öğelerden biri, oluşumun yüksekliğinin ölçülmesidir. Örneğin bir dağın çevresindeki araziye göre yüksekliği, dağın düşey doğrultuda çekilmiş fotoğrafındaki gölge uzunluğundan yararlanılarak hesaplanır. Eğer gölgenin uzunluğu l ve Güneş'in dağ üzerindeki yüksekliği (ufuk düzlemi-dağ-Güneş açısı) θ ise, dağın yüksekliği $h = l \times \tan \theta$ olarak hesaplanır. Buradaki θ açısı düzgün aralıklarla yayımlanan cetvellerden bulunabilir. Ay'ın görünen yüzündeki en büyük ve derin kraterler, güney yarıkürede orta meridyen kuşağında yoğunlaşmıştır. Denizlerde çok az krater bulunur, derin kraterlerin de denizlerden uzakta yer aldıkları görülmektedir. İstatistik çözümler, kraterlerin Ay yüzeyindeki dağılımının, bunların göktaşı çarpmasıyla oluştuğunu varsaymaya yetecek rasgelelikte olmadığını ortaya koymuştur. Ay'ın 1959'dan bu yana uzay araçları tarafından gözlemlenen arka yüzündeki kraterlere de bilim adamlarının yanı sıra kozmonot ve astronotların (Gagarin, Armstrong), edebiyatçıların (Chaucer, Dante, Ömer Hayyam, Jules Verne), mitoloji karakterlerinin (Daedalus) adları verilmiştir.

DENİZLER Ay'ın Yer'e bakan yüzünün hemen hemen yansını, arka yüzünün ise küçük bir bölümünü kaplayan, koyu renkli, genellikle engebesiz ve çevrelerindeki (yüksekti adı verilen) araziye göre biraz alçak düzeydeki büyük düzlükler geleneksel olarak deniz adıyla anılır. Denizler biçimlerine göre ikiye ayrılır: Düzgün (daire biçimli) ve düzgün olmayan denizler. Düzgün denizler içinde en büyüğü, görünen yüzün kuzey yarıküresindeki Yağmur Denizidir, alanı yaklaşık 890 bin km²'dir. İlk insanın ayak bastığı Sessizlik Denizi, kuzey yarıkürede düzgün olmayan 400 bin km²'lik bir deniz-

dir. Öteki büyük denizler arasında Sevinç Denizi (Mare Serenitatis), Bunalımlar Denizi (Mare Crisium) ve 5 milyon km² alanlı, yani yaklaşık Akdeniz büyüğündeki Fırtınalar Okyanusu (Oceanus Procellarum) sayılabilir. Ay'a ikinci ve üçüncü insanlı inişler bu okyanusta gerçekleştirilmiştir.

Düzgün denizlerin, çok büyük ölçekli çarpmalar sonucunda ortaya çıkan tekdüzeleşmenin Ay'ın içinden püsküren lavlarla kaplanması sonucu oluştuğu sanılmaktadır. Bu lavların tek neden taşımasıyla da, düzgün denizlere genellikle bitişik olduğu gözlenen düzgün olmayan denizler oluşmuştur. Lavın sertleşmesinden sonra yüzeyde sırtlar, yarıklar, kraterler ve ışınsal oluşmuş, yüzey katmanları ufalanarak toprağa dönüşmüştür.

ÖTEKİ OLUŞUMLAR Denizlerde çokça rastlanan yüzey oluşumlarından biri sırtlardır. Bunlar, genişlikleri 10 km'ye varabilen, yükseklikleri ise ancak birkaç yüz metre olan yükseltilerdir. İki yandaki eğimleri ancak 1° kadardır, uzunlukları ise yüzlerce km'ye ulaşabilir. Sırtların genellikle çatlaklardan püsküren lavlardan oluştuğu sanılmaktadır. Kimi sırtlar da içpüskürme sonucu ortaya çıkmış olabilir.

Ay yüzünde dikkate değer bir başka oluşum da hendeklerdir (*rille*). Bunlar uzunlukları birkaç yüz kilometre, genişlikleri 5 km, derinlikleri birkaç yüz metre olabilen oluklardır; büyük kraterlerin içinde, yükseltilerde ve çoğu kez denizlerde bulunurlar. Bazen krater duvarlarını yapıp geçtikleri gözlenir. Çoğu kez paralel gruplar halinde dirler. Gözlemler, hendeklerin kısmen dolmuş yarıklar değil, kırıklık arasında oluşmuş çöküntüler olduğu kanısını uyandırmaktadır. Hendekler bir doğru çizgi ya da geniş bir kavis boyunca uzanırlar. Bir başka hendek türü ise dolambaçlı hendeklerdir. Menderese benzer görünümünden dolayı, ilkin kurumuş ırmak yatağı oldukları sanılan, böylece de Ay'da suyun varlığı konusunda yeni tartışmalara yol açan bu tür hendekleri lav akıntılarının oluşturduğu sanılmaktadır. Dolambaçlı hendeklerin bir ucunda genellikle bir kraterin bulunması, bu kraterin akan lavın kaynağı olduğu izlenimini vermekte ve bu sanıyı desteklemektedir.

Yüzey oluşumları arasında dağlar da önemli yer tutar. Bunlar çoğunlukla sıradağlar biçiminde dizilmişlerdir. Genellikle Yer'deki kimi sıradağların adları verilmiştir; Alpler, Apenninler, Karpatlar, Kafkaslar gibi. En yüksek dağlar yaklaşık 7.500 m yüksekliktedir. Ay'da su bulunmadığından, yüksekliklerin ölçülmesinde Yer'deki deniz düzeyine karşılık gelen bir referans düzeyi yoktur. Bu nedenle yüzey oluşumlarının yüksekliği, çevrelerindeki arazi referans alınarak ölçülmektedir.

GEÇİCİ OLAYLAR Ay yüzünün teleskopla gözlenmesine başlandığı ilk zamanlardan günümüze değin astronomlar, kimi bölgelerde yüzey ayrıntılarını gözden saklayan sis benzer geçici bir olguya rastlamışlardır. Bu konuda 1749'dan 1963'e değin yapılan gözlemlerin sonuçları üzerindeki incelemeler, bu olgunun Ay'ın yerberi ve yeröte noktalarına yakinen ortaya çıktığını göstermiştir. Bu da olayda, Yer tarafından Ay kabuğu üzerine uygulanan gelgit kuvvetlerinin etkisi olduğunun göstergesidir. Olayın nedeni depremler ya da bunların başlattığı volkanik etkinlikler olabileceği gibi, çatlaklardan sızan soğuk gazların ya da depremin etkisiyle yüzeyden kalkan toz bulutları da olabilir. Ay yüzeyine yerleştirilmiş gözlem aygıtları, deprem etkinliklerinin de yerberi ve yeröte noktalarından en çok bir gün

farkla ortaya çıktığını saptamışlardır. Bu da "sislenme" olayının deprem etkinlikleriyle ilişkili olduğu kanısını güçlendirmektedir. Sevinç Denizindeki yaklaşık 1,5 km çaplı Linne kraterinin topografisinde gözlemlenen değişiklikler de araştırmacılar arasında tartışmalara yol açmıştır.

Sovyet astronomu N. A. Kozirev, 1958'de Alfonso kraterinin ortasındaki dağdan kırmızımsı renkli bir volkanik kül bulutunun yükseldiğini, ardından da yaklaşık yarım saat süreyle gaz çıkışı gözlemlendiğini öne sürdü. Maksimumu 4.737 angström dalga boyunda olan ve tayfin mor ucuna kayarak sünen bir ışınım bandı kaydeden Kozirev, bu bandın karbon molekülüleriyle ilişkili olabileceğini belirtti. (Yer'deki kimi yanardağlar da karbonlu gazlar fışkırtır). 1959'da aynı dağdan gene olağandışı tayf çekimleri elde eden Kozirev, dağın 1.270°C sıcaklıkta lav püskürttüğünü öne sürdü. Bu bulgular genel kabul görmediyse de, Ay'ın, tüm etkinlikleri artık dinmiş ve yüzeyindeki değişimler ancak başka gök cisimlerinin çarpmasıyla ortaya çıkabilecek ölü bir gök cismi olup olmadığı konusunda yeni araştırma ve tartışmalara yol açtı.

AY'DAKİ OLUŞUMLARIN ORTAYA ÇIKIŞ KURAMLARI

17. yüzyılın başlarında kraterlerin kökeninin Ay'ın iç yapısı olduğu kanısı egemendi. 19. yüzyılın başları, kraterlerin Ay'a çarpan gök cisimlerinin etkisiyle mi, yoksa volkanik etkinliklerle mi oluştuğu konusundaki tartışmalara tanık oldu. Kraterlerin oluşmasını bu ikisinden başka nedenlere bağlayan kuramlar da ileri sürüldü. Bugün egemen olan görüşe göre Ay'daki kraterler şu üç gruptan birine girmektedir: Çarpma ile oluşan inli ufaklı kraterler, volkanik etkinliklerle değişime uğramış büyük çarpma kraterleri ve çapı 1 km'nin altındaki volkanik kraterler.

Volkanik etkinlik kuramı. Kraterlerin oluşmasına ilişkin ilk kuramlardan biri Robert Hooke'un 1655'te ortaya attığı gaz kabarcığı kuramıdır. Hooke, kraterlerin çok büyük gaz kabarcıklarının patlayıp sönmeleriyle oluştuğunu öne sürüyordu. Gaz çıkışı, volkanik etkinliğin önemli bir ögesi- dir. Yer'deki yanardağlarda, örneğin İtalya'daki La Solfatara'da, akışkanlaşmış çamur içinde çapı birkaç desimetreye ulaşan gaz kabarcıkları oluşmaktadır. İzlanda'da çapı birkaç metre olabilen çukur lav tepeleri oluştuğu gözlenmiştir. Ay'da kütleçekiminin zayıf olması ve atmosferin yokluğu çok daha büyük tepeler oluşmasına yol açabilir.

Özellikle büyük kraterlerin oluşumunu açıklamak yönünden daha çekici gelen bir başka kurama göre merkezdeki bir ağızdan bakımlı bir fıskiye biçiminde püsküren volkanik maddeler, çevrede halka biçimli bir duvarı katmanlar halinde oluştururlar. Yeryüzündeki yanardağlar genellikle konik kraterler oluşturmakla birlikte, tüften ya da tuf-lav karışımından oluşan ve çapı kilometreleri bulan halka biçiminde kraterler de görülebilmektedir. Örneğin İzlanda'da, Hawaii'de, Arizona ve Meksika'daki bazı oluşumlar Ay'daki birçok kraterle benzer.

Fizik ve jeoloji ilkelerine uygunluğu tartışmalı olan gaz kabarcığı ve fıskiye kuramları yerine Josiah Edward Spurr, bu ikeler açısından daha yetkin bir kuramı 1944'te ortaya attı. Kraterleri sınıflayarak her sınıftan kraterin oluşum biçimlerini ayrıntılıyla saptamaya çalışan Spurr, kraterlerin birer kaldera (yanardağ tepesinde oluşan ve püskürme ağızından çok daha büyük olan, dibi düz, kazan biçiminde çukurluk) olduğu görüşündeydi.

Çarpma kuramı. Yeryüzünde pek çok yanardağ vardır, ama büyük bir göktaşının

Yer'e çarpmasına pek seyrek tanık olunur. Bu yüzden, çarpma kuramı volkanik etkinlik kuramından çok sonra ortaya çıktı. Yakın zamanlara değin yeryüzündeki pek az kraterin göktaşı çarpmasıyla oluştuğu kanısı yaygındı; bugün çarpma krateri olduğu kabul edilen pek çok krater, jeologlarca volkanik olarak nitelenebilmiştir. Ay kraterlerinin genellikle daire biçimli olması, ancak pek seyrek rastlanabilecek tam düşey çarpma durumları dışında, bu kraterlerin meteor çarpması sonucu oluştuğu olasılığını ortadan kaldırıyordu. Oysa günümüzde büyük hızla yüzeye çarpan bir meteorun, geliş açısı çok eğimli bile olsa, dairesel bir krater oluşturabileceği kabul edilmektedir. Bu kabul çarpma kuramının temelini oluşturur. Yer ve Ay yüzeyindeki kraterlere ilişkin çok sayıda veriyi toplayıp çözümleyen Ralph Baldwin, Ay kraterlerinin büyük bir bölümünün çarpma sonucu oluştuğunu öne sürdü. Daha sonra, düzgün denizlerin, büyük kraterlerin tümünün ve küçük kraterlerin çoğunun çarpmayla oluştuğu, çarpmayla ortaya çıkan havzayı kaplayan lavların sonradan havzanın sınırlarını aşarak düzgün olmayan denizleri oluşturduğu görüşüne varıldı. Ay'daki oluşumların ortaya çıkışına ilişkin pek çok ayrıntı ve kimi önemli sorular hâlâ çözüm beklemekteyse de, günümüzde Ay yüzünde hem çarpma kökenli, hem de volkanik kökenli oluşumların varlığından artık kuşku duyulmamaktadır.

AY'IN OLUŞUMU VE EVRİMİ

AY YÖRÜNGESİNİN EVRİMİ Ay'ın açısız momentumu sürekli olarak artmakta, bundan dolayı da yörüngesi değişmektedir. Bunun nedeni Ay'ın Yer'de yarattığı gelgit etkisidir. Gelgitlerin Yer'de oluşturduğu iç sürtünmeler mekanik enerjinin bir bölümünün ısı enerjisine dönüşerek kaybolmasına yol açar. Bu enerji kaybının sığ denizlerde, en çok da Bering Boğazında gerçekleştiği sanılmaktadır. Gelgit sürtünmesinin ilk sonucu, Yer'in dönme hızının azalmasıdır. Yer gününün yüz yılda yaklaşık 2×10^3 saniye uzamakta olduğu gözlemlerle saptanmıştır.

Dönüşü yavaşlayan Yer'in açısız momentumu azalır. Oysa Yer-Ay sisteminin açısız momentumunun sabit kalması gereklidir (aslında bu açısız momentumda Güneş'in gelgit etkisinden dolayı küçük bir artış vardır). Bu nedenle Yer'in kaybettiği açısız momentum Ay'a geçer; bu momentum geçişi, Yer'de oluşan gelgitin Ay'a, yörüngesindeki devinimi doğrultusunda bir kuvvet uygulaması ile gerçekleşir. Kepler yasalarına göre bu durumu Ay'ın Yer'den uzaklaşmasına ve yörüngedeki açısız hızının azalmasına neden olur. Yılda ancak birkaç cm dolayındaki bu uzaklaşma, değeri çok küçük olduğundan, 1980'lerin başında henüz gözlenememişti, ama lazerli uzaklık ölçümleriyle yakın gelecekte fark edilebilecektir. "Gelgit ivmesi"ni (Ay'ın yörüngedeki yavaşlaması) ilk olarak 1938'de Sir Harold Spencer-Jones ölçtü. Onun bulduğu -22 açı saniyesi/yüzyıl/yüzyıl değeri en son tekniklerle ölçülen değerden yalnızca yüzde 10-15 kadar farklıdır.

Ay'ın yörüngesindeki değişimlerden söz ederken, saatin tanımlı bir büyüklük olduğu, bundan dolayı da sabit kaldığı göz önünde tutulmalıdır. Yıl da, Yer'in oluşumundan ya da bu oluşumun hemen sonrasından beri, temel olarak sabittir. Ama günün uzunluğu her zaman 24 saat olmadığı gibi, kavuşumı ayı da her zaman yılın 1/12,4'üne eşit değildir. Astronomi gözlemleri, bütün öteki insan etkinlikleri gibi, Yer'in geçmişinin pek küçük bir bölümünü kapsamaktadır. Kimi bilim adamları gelgite bağımlı

canlılardaki (örn. yumuşakçalar, mercanlar ve stromatolitler) büyüme halkalarını inceleyerek Paleozoyik (Birinci) Zamandan (y. 570-225 milyon yıl önce) bu yana günün ve ayın uzamış olduğu sonucuna varmışlardır. Bu araştırmacılar 400 milyon yıl önce günün uzunluğunun 22 saat ve yıldaki ay sayısının da 13'ten biraz fazla olduğunu tahmin etmektedirler. Bu tahminler, günümüzde ölçülen değerlerle uyumlu bir yavaşlama hızına karşılık gelmektedir. Bu verilere göre, 2 milyar yıl önce Ay'ın Yer'e uzaklığı 30 Yer yarıçapına eşitti (bugünkü uzaklığının yarısı), yılda 34 ay vardı ve günün uzunluğu 10 saattir.

Ay yörüngesinin uzak geçmişine ilişkin yalın matematik hesaplar, Yer'in sürtünme özelliklerinin sabit kaldığı varsayımıyla, Ay'ın 2 milyar yıl önce Yer'den yalnızca 2,8 Yer yarıçapı uzaklıkta olduğu, günün uzunluğunun 5 saat, ay uzunluğunun da 6,5 saat olduğu sonucunu vermektedir. Sonuçların jeolojik bulgularla çelişmesi, Yer'in ağırlığının ve katılığının fiziksel yönden gerçekçi olmayan bir biçimde sabit kaldığının varsayılması ve güvenilir olmayan bir zaman ölçeği kullanılması gibi nedenlerden dolayı bu gibi hesapların doğruluğu şüphelidir. Gene de jeolojik ölçekteki uzak geçmişte, Ay'ın Yer'e çok daha yakın olduğunun kabul edilmesi makul görünmektedir. Bu, Ay'ın oluşumu konusundaki kimi kuramların temelini oluşturmaktadır.

AY'IN OLUŞUMUNA İLİŞKİN KURAMLAR

Gelgitin yol açacağı evrimin mekanizmasını ilk olarak 1880'de Sir George Darwin ortaya koydu. O zamandan bu yana Ay'ın nasıl oluştuğuna ilişkin temelde birbirinden farklı üç varsayım ileri sürüldü. Bunların her biri makul nitel dayanaklara sahipse de, fizik ve jeokimya açısından önemli sakatlıklar içermektedir. Sonuçta bu problemin henüz çözülmemiş olduğu söylenebilir.

Yer'in bölünmesi varsayımı. Sir George Darwin gelgit sürtünmesinin etkilerini geçmişte doğru en yalın bir biçimde uzattı. Buna göre sıvı bir küremsi (sferoit) olarak biçimlenen Yer'in eksen çevresindeki hızlı dönüşü, Güneş'in gelgit etkisiyle kararsız bir nitelik kazanınca, Yer iki parçaya bölünmüş, bunlardan küçüğü olan Ay, iki parça arasındaki gelgit kuvvetlerinin etkisiyle, Yer'den giderek uzaklaşmaya başlamıştı. 1930'da Harold Jeffreys böyle karar-

sız bir durumun ortaya çıkmasının olanaksızlığını gösterdi ve bölünme varsayımı 30 yıl süreyle bir yana bırakıldı. 1960'larda, Ay yoğunluğunun yerkabuğu yoğunluğuna hemen hemen eşit olmasından yola çıkılarak, Ay'ın katı haldeki Yer'den kopup fırladığı ve yerinde Büyük Okyanus teknesi olarak bilinen çöküntüyü bıraktığı öne sürüldü. Bu varsayım Ay yüzeyiyle Yer yüzeyinin hemen hemen aynı yaşta, ama okyanus tabanının çok daha genç olduğunu saptayan son yaş belirleme çalışmalarıyla çürütüldü. Sonraları bölünme varsayımının birkaç çeşitlemesi daha ortaya çıktıysa da, bunların hepsinde de Ay'ın kopup fırlama mekanizması bulanık kaldı. Ayrıca bu varsayımların hiçbirisi Ay'ın yörünge düzleminin eğikliğine bir açıklama getiremiyor.

Yer çevresinde yoğunlaşma varsayımı. Güneş sisteminin oluşmasına ilişkin yoğunlaşma kuramının makul bir uzantısı olarak 1950'de Ay oluşumunun yoğunlaşma kuramı ortaya atıldı. Buna göre Yer toz taneleri, göktaşları ve daha büyük gök cisimlerinin bir araya gelip kümelenmesiyle oluşurken, Ay da arta kalan parçaların Yer çevresinde bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştı. Bu oluşumdaki farklı yoğunluklar çökeltme farklılıklarıyla açıklanmakta ve ilk kümenin daha ağır olan metal içeriği Yer'de kümelenirken, özellikle silikatların Ay'da toplandığı öne sürülmektedir. Bu varsayımın bazı biçimleri "birden fazla Ay oluşumu" kuramını da içerir. Buna göre Yer çevresindeki artıklar birden fazla noktada toplanmış, bunlardan yalnızca biri varlığını koruyabilmiş, ötekiler Yer'e yapışmıştır. Bu türden kuramların sorunlu noktaları Ay'ın bugünkü açısız hızına nasıl eriştiği, yörünge düzleminin eğikliği ve neden iki değil de yalnızca bir gezegenin oluştuğu gibi konulardır. Günümüzde kabul edilen kütleçekimi kuramından, büyük bir gök cisminin tüm tanecikleri kendinde toparlayacağı, böylece de yakınlarında başka bir gök cisminin oluşmasına olanak vermeyeceği sonucu çıkmaktadır.

Yörüngeye yakalama varsayımı. 1955'te Horst Gerstenkorn'un öne sürdüğü varsayımına göre Ay, Yer'den kopmuş değildir; tersine Güneş sisteminin uzak kesimlerin-

Apollo 17'nin astronotlarından Harrison Schmitt, Toroslar bölgesindeki, çatlakmış, çok liri bir Ay kayasının yanında

National Aeronautics and Space Administration

den geliyordu. Bir rastlantı sonucu Yer'in yakınından geçerken yakalanarak hugünkü yörüngesine oturtulmuştu. Gerstenkorn'un hesaplarında kullandığı kimi varsayımlar fizik açısından makul görülmediğinden sonradan bir yana bırakıldı, bunların yerine daha gelişkin modeller önerildi. Bu varsayma karşı en önemli itiraz, Ay gibi bir gök cisminin bu kadar uzaklardan gelip Yer'in bu kadar yakınından geçmesi olasılığının hemen hemen sıfır oluşudur.

AY'IN NİTELİKLERİNİN OLUŞUM KURAMLARIYLA İLİŞKİSİ 1967'den başlayarak Ay'dan getirilen örneklerin incelenmesi, yükseltilderdeki kayaçların temel olarak anortozit (Yer'de de bulunan tanecikli kirkayaç türü) bileşiminde olduğunu gösterdi. Yükseltilderdeki kayaçların denizlerdeki göre daha çok alüminyum ve kalsiyum içerdiklerini, buna karşılık demir grubu elementlerin (kütle sayıları 47 ile 65 arasında olan elementler) daha az bulunduğunu anlaşıldı. Denizlerdeki demir bolluğu, bu bölgelerin genel olarak daha koyu renkli oluşunu ve deniz kayaçlarının yoğunluğunun daha yüksek olmasını açıklıyordu. Ay örnekleri üzerinde yapılan magnetik incelemeler bunların ya çok az (yüzde 1) meteorik demir-nikel içerdiğini ya da hiç içermediğini gösterdi. Bu nedenle kayaçların oluşumunu yalnızca gök cisimlerinin çarpmasına bağlamanın olanaksızlığı ortaya çıktı.

Ay'dan getirilen ilk örnekler 1969'da Sessizlik Denizinden alınmıştı. Bundan sonra Fırtınalar Okyanusundan, Bereket Denizinden (Mare Fecunditatis), Fra Mauro yükseltisinden, Hadley hendeginden, Bunallımlar Denizi yakınlarındaki yükseltiden ve Toros Dağlarındaki örnekler getirildi. Getirilen bütün kayaçların volkanik bazalt olduğu görüldü. Yüzey birikintilerinin de ise az miktarda meteorik, anortozitli ve camsı öğelere rastlandı. Bazalt kayaçların kabarcıklı ya da kristalli türlerden ya da breş (koşeli) türünden olduğu görüldü. Ay'ın oluşumunda göktaşlarının önemli rolü olduğu da örneklerin incelenmesiyle ortaya çıkan sonuçlardan biridir.

Astronomi hesaplarına göre Ay'ın ortalama yoğunluğu $3,34 \text{ gr/cm}^3$ 'tür. Getirilen bazalt örnekleri de buna yakın bir yoğunlukta idi. Ama Ay'ın iç katmanları tümüyle bazalt olamaz, çünkü bazaltın derinliklerdeki basıncın etkisiyle faz değişikliğine uğrayarak yoğunluğu $3,7 \text{ gr/cm}^3$ olan eklojite dönüşmesi gerekir. Buradan, Ay'ın dış katmanlarının, yoğunluğu bazaltından daha düşük olan kayaçlardan oluşması gerektiği sonucu çıkmaktadır. Getirilen örneklerin analizi, Ay'ın bir magma ayrılmaması döneminden geçmiş olduğu varsayımını doğrulayan sonuçlar vermiştir. Bu dönemde Ay'da nikel-demir bir çekirdeğin ortaya çıkması beklenemez. Dinamik hesaplar, böyle bir çekirdekteki demir kütlesinin Ay'ın toplam kütlesinin yüzde 6'sını geçemeyeceğini gösterdiğinden, eğer varsa, Ay çekirdeğinin Yer çekirdeğine göre çok küçük olması gerekmektedir.

Ay'ın dış katmanları piroksen, plajiyoklaz ve olivin minerallerini içermektedir. Bu mineraller Yer'de de bol miktarda bulunmaktadır. Yer ile Ay arasındaki önemli farklar ise Ay'da tuğlamsı (refrakter) maddelerin bolluğu ve uçucu maddelerin yokluğudur. Özellikle suya, ne serbest ne de bağlı olarak, hiç rastlanmamıştır. Ay'dan getirilen örneklerde Yer'de hiç rastlanmayan birkaç mineral türü de bulunmuştur. Bunlardan ilk bulunan Ay'a inen ilk astronot-

lar N. Armstrong, E. Aldrin ve M. Collins' in adlarından oluşturulan armalkolit adı verilmiştir.

Magma ayrılmaması, kısmi erime, kristalleşmeyle ayrılmaması gibi bulguların, deniz lavlarının gök cisim çarpmasıyla oluştuğu varsayımını çürüttüğü söylenebilir. Tersine, lavların Ay'ın derinliklerinden gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bunların çok geniş bir zaman aralığında puskürmüş olduğu da ortaya çıkmıştır. Standart yaş belirleme yöntemleri, denizlerdeki kristalleşmiş kayaçların, günümüzden 2 milyar 4 milyar yıl öncesi arasında değişen bir zaman aralığında katılmış olduğunu göstermektedir. Ay'da bulunan potasyum, uranyum ve toriyum elementlerinin radyoaktif izotopları, Ay'ın günümüzdeki en önemli radyoaktif ısı kaynaklarıdır. Ay'da ısı akışına ve net ısınmaya ilişkin hesaplar Ay sıcaklığının 2 milyar yıl önce en yüksek değerden geçmiş olabileceğini gösterdiğinden, deniz lavlarının radyoaktif etkinliğini doğurduğu ısıyla oluşmuş bir magmadan gelmesi olasıdır.

Yükseltilderdeki kayaçların 4,6 milyar yıl önce katılmış olduğu anlaşılmıştır. Bunlar Yer'deki bütün kayaçlardan kesinlikle daha yaşlıdır. Yükselti kayaçlarının bu kadar yaşlı oluşu, bunların sonradan deniz lavları ile kaplanmış olduğu görüşünü doğrulamakta ise de, boylesine erken erimelerine ve ayrılmalarının yol açan ısının kaynağı-

nın ne olabileceği konusunda ortaya ilginç bir problem koymaktadır. Eğer Ay yoğunlaşma yoluyla oluşmuşsa, yoğunlaşma sürecinde açığa çıkan kütlecik enerjiyi bu ısıyı sağlamış olabilir. Bu ısının kaynağı, alüminyum-26 gibi kısa yaşam süreli radyoaktif izotopların bozunması da olabilir. Gezegenler arası bir magnetik alanın varlığı Ay'da indüklemeye ısınma yaratmış olabilir. Ya da bu ısı, o zamanlar Yer'in çok yakınında bulunan Ay'da oluşan gelgit enerjisinin ısıya dönüşmesiyle ortaya çıkmış olabilir.

Ay'daki kristal yapıli kayaçlarda artık miknatıslanmaya rastlanmıştır. Bu miknatıslanma, Güneş sistemindeki elektrik boşalmalardan ya da Ay'ın Yer'e çok yakın olduğu dönemde Yer'in magnetik alanının etkisinden kaynaklanmış olabilir. Bu miknatıslanmanın kızgın Ay çekirdeğinin dinamo etkisiyle ilişkili olduğunu gösteren belirtiler de vardır. Ay çekirdeğinin günümüzdeki sıcaklığı henüz kesin olarak belirlenememiştir.

ay, Bradypus cinsini oluşturan beş tembelhayvan türünün ortak adı. Ayrıca bu tembelhayvan.

ay, Ay'ın Yer çevresindeki dolanımını tamamlaması için geçen süre. Bir kavuşum ayının, yani Ay'ın Yer'den görünen tüm evrelerini içeren tam bir çevrimin (örn

Takvim Yılıının Ayları

Roma Cumhuriyeti takvimi ayları		Türkçe ay adları
Januarius	31 gün. adını, kapı eşiklerinin ve başlangıçların tanrısı Janus'tan (Janus) almıştır.	Ocak (Türkçe kökenli)
Februarius	28 gün. artık yıllarda 29 gün. adı 2 ayın 16. gününde Febua adıyla düzenlenen armma törenlerinden gelir.	Şubat (Suryance Sebattan)
Martius	31 gün. adını Romalıların Savaş Tanrısı Mars'tan almıştır.	Mar. (aynı Latince kökenden)
Aprilis	30 gün. Romalıların Tanrıça Venus'e adadıkları bu ayın adı, büyük olasılıkla Venus ile bir tutulan Yunan Tanrıçası Aphrodite'den gelmektedir. Başka bir etimolojik yaklaşım ise Aprilis adını Latince'deki <i>aperire</i> (açılmak) sözcüğüne bağlayarak, tohumcuların ve çiçeklerin bu mevsimde açıldığını, kuzey yarıkürde ilbaharın başlangıcını çağırıştır.	Nisan (Suryance)
Maius	31 gün. büyük olasılıkla Tanrıça Maianın adıyla anılmıştır.	Mayıs (aynı Latince kökenden)
Junius	30 gün. adını kadınların özellikle evli kadınların koruyucusu olan Tanrıça Juno'dan (Juno) aldığı sanılmaktadır.	Haziran (Suryance Khezzandan)
Julius	31 gün. eskiden Quintilis olan bu ayın adı, İÖ 44'te Julius Caesar'ın onuruna Julius olarak değiştirilmiştir.	Temmuz (Suryance Taruzdan)
Augustus	31 gün. eski adı Sextilis, İÖ 8'de İmparator Augustus'un adı verildi.	Ağustos (aynı Latince kökenden)
September	30 gün. eski Roma cumhuriyet takviminin yedinci ayı. Latince "yed" anlamındaki septem'den türemiştir.	Eylül (Suryance Buldan)
October	31 gün. eski Roma cumhuriyet takviminin sekizinci ayı. Latince "sekiz" anlamındaki octo'dan türemiştir.	Ekim (Türkçe kökenli)
November	30 gün. eski Roma cumhuriyet takviminin dokuzuncu ayı. Latince "dokuz" anlamındaki novem'den kaynaklanır.	Kasım (Türkçe kökenli)
December	31 gün. eski Roma cumhuriyet takviminin onuncu ayı. Latince "on" anlamındaki decem'den kaynaklanır.	Aralık (Türkçe kökenli)

yeniyay, ilkdördün, dolunay ve sondördün evrelerini tamamlayan Ay'ın tekrar yeniyay evresine gelmesi) süresi 29,530588 ortalama güneş günüdür (29 gün 12 saat 44 dakika 3 saniye); ama, Ay'ın yörünge hareketindeki tedirginlikler nedeniyle, bu gök cisminin hareketine dayanarak tanımlanan bütün ayların uzunluğu küçük farklılıklar gösterir. Yıldız ayı, Ay'ın bir yıldızla art arda iki kavuşumu (yıldızla göre aynı konuma gelmesi) arasındaki zaman süresidir ve 27,321661 gün sürer (27 gün 7 saat 43 dakika 12 saniye); kavuşum ayı ile yıldız ayı arasındaki zaman farkı, Güneş çevresinde dolanan Yer-Ay sisteminin yörünge üzerindeki hareketinden kaynaklanır. Yıldız ayından yalnızca 7 saniye daha kısa olan ve 27,321582 gün (27 gün 7 saat 43 dakika 5 saniye) süren döncel ay, Ay'ın aynı gökküre boylamından art arda iki geçişi arasındaki süreye eşittir. Ejder ayı (ya da düğüm ayı), Ay'ın aynı düğüm noktasından, başka bir deyişle, yörüngesinin tutulum daireyle (Güneş'in gökküre üzerindeki görünür yolu) kesiştiği noktadan art arda iki geçişi arasındaki zaman dilimidir ve süresi 27,212220 gündür (27 gün 5 saat 5 dakika 35,8 saniye).

Türkiye'de kullanılan takvimler değiştiğçe, ayların adları da buna bağlı olarak değişmiştir. 19. yüzyıla değin daha çok Hicri takvime(*) göre düzenlenmiş Arap ayları kullanılıyordu; Muharrem, safer, rebiülevvel, rebiülahir, cemazielevvel, cemazielahir, recep, şaban, ramazan, şevval, zilcade, zilhicce. 19. yüzyıl ortalarından başlayarak Hicri takvimin yanı sıra Jül-yen takvimine dayanan Rumi ya da mali takvim de geniş bir kullanım alanı buldu. 1 Ocak 1926'dan bu yana yürürlükte olan ve Gregoryen takvime(*) dayanan miladi takvimdeki ay adları büyük ölçüde Rumi takviminden alınmıştır. Yalnız, 1944 sonuna değin teşrinievvel, teşrinisanı, kânunievvel, kânunisanı biçiminde kullanılan dört ayın adı, 10 Ocak 1945'te kabul edilen 4696 sayılı yasayla ekim, kasım, aralık ve ocak olarak Türkçeleştirilmiştir.

Ay, İsmet (d. 1924, Şile, İstanbul), tiyatro ve sinema oyuncusu.

Tiyatro eğitimi gördükten sonra 1948'de İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'na girdi. Otuz iki yıl yüzlerce oyunda rol aldıktan sonra bu kurumdan emekli oldu. Daha sonra Uluslararası Sanat Gösterileri, Nisa Serezli-Tolga Aşkiner Tiyatrosu ve Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu gibi topluluklarda konuk sanatçı olarak çalıştı. 1986'da İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'na konuk sanatçı olarak katıldı; *Vişne Buhçesi* oyunundaki rolüyle övgü topladı.

Ayrıca aralarında *Renkli Dünya* (1980) ile Atıl Yılmaz'ın *Talihli Amele* (1980), Bilge Olgaç'ın *Kayık Dışmanı* (1984) ve Başar Sabuncu'nun *Asilucak Kadın* (1986) adlı filmlerinin de bulunduğu birçok filmde ve televizyon dizisinde rol alan Ay, sahne disiplini ve doğru yorumlamalarıyla tanınmıştır.

Ay araştırmaları, Ay'ın, insanlı ve insansız uzay araçlarıyla bilimsel olarak incelenmesi. Yer'e en yakın gök cismi olan Ay, gerek ABD'nin, gerek SSCB'nin giriştiği ilk uzay araştırmalarının odak noktası olmuştur. SSCB'nin 12 Eylül 1959'da fırlattığı "Luna 2", Ay'a ulaşan ilk insansız uzay aracıydı (*bak. Luna*). Aynı yılın 4 Ekim'inde uzaya fırlatılan ikinci bir insansız araç, "Luna 3", 6.880 km uzaklıktan Ay'ın görünmeyen yüzünün fotoğraflarını çekti. ABD'nin 1964-68 arasında uzaya gönderdiği Ay yörüngeli üç dizi insansız araç, pek çok bilgi topladı ve Ay'a insan indirecek olan Apollo programının(*) yolunu açtı. Ranger(*) dizi-

sinden üç uzay aracı, 1964 ve 1965'te Ay yüzeyine çarparak parçalanmadan önce yüzüne 17 binden fazla fotoğraf gönderdi. Bunu izleyen iki yıl içinde, Lunar Orbiter(*) dizisinden beş insansız uzay aracı Ay çevresinde dolaşarak, 2 bin kadar ayrıntılı fotoğraf çekti. Bu fotoğraflar Ay yüzeyinin yaklaşık yüzde 98'ini kapsıyordu. Aynı yıllarda, Surveyor(*) dizisinden beş uzay aracı da Ay'a yumuşak iniş yapmayı başardı. Bu araçlar, Ay yüzeyinin 80 bin kadar

Ay'a Başarıyla İnen Uzay Araçları

adı ve fırlatılış tarihi	açıklamalar
Luna 2 12 Eylül 1959	Ay yüzeyine çarparak iniş yapan ilk uzay aracı
Ranger 7 28 Temmuz 1964	İnce ayrıntılı (1 m) televizyon görüntülen sağlayan ilk araç
Ranger 8 17 Şubat 1965	Ranger 7 ile aynı görev
Ranger 9 21 Mart 1965	Ranger 7 ile aynı görev; yalnız Ay yüzeyinin dağlık bölgelerini görüntülemiştir
Luna 9 31 Ocak 1968	Ay'a yumuşak iniş yapan ve yüzeyin hem panoramik, hem yakın plan görüntülerini sağlayan ilk araç
Surveyor 1 30 Mayıs 1968	Ay'a yumuşak iniş yapan ilk ABD aracı; görevi Luna 9 ile aynı
Luna 13 21 Aralık 1966	Luna 9 ile aynı görev; ayrıca Ay toprağının sertliğini incelemiştir
Surveyor 3 17 Nisan 1967	Surveyor 1 ile aynı görev; ayrıca ilk kez Ay yüzeyinde çıkur kazmıştır
Surveyor 5 8 Eylül 1967	Surveyor 1 ile aynı görev; ayrıca ilk kez Ay denizlerinin toprağını incelemiştir
Surveyor 6 7 Kasım 1967	Surveyor 5 ile aynı görev
Surveyor 7 7 Ocak 1968	Surveyor 5 ve 3 ile aynı görev; Ay'daki dağlık bölgelere yumuşak iniş yapan ilk araçtır
Apollo 11 16 Temmuz 1969	Ay'a ilk insanlı iniş (Sessizlik Denizi)
Apollo 12 14 Kasım 1969	İnsansız bir uzay aracının (Surveyor 3) yakınına ilk insanlı iniş
Luna 16 12 Eylül 1970	Ay'dan Yer'e toprak örnekleri getiren ilk insansız araç
Luna 17 10 Kasım 1970	Ay'a bir taşıt aracı (Lunahod 1) indiren ilk insansız araç
Apollo 14 31 Ocak 1971	Ay'daki dağlık bölgeye (Fra Mauro) ilk insanlı iniş
Apollo 15 26 Temmuz 1971	Ay yüzeyinde taşıt aracının kullanıldığı (Hadley Hendeği) ilk insanlı iniş
Luna 20 14 Şubat 1972	Luna 16 ile aynı görev; yalnız toprak örneklerini Ay denizlerinden doğul dağlık bölgeden toplamıştır
Apollo 16 16 Nisan 1972	Apollo 15 ile aynı görev; taşıt aracı bu kez dağlık bölgede (Descartes) kullanılmıştır
Apollo 17 7 Aralık 1972	Apollo 16 ile aynı görev; ayrıca dağlık bölgeden ve yakınındaki vadiden toprak örnekleri toplamıştır
Luna 21 8 Ocak 1973	Luna 20 ile aynı görev; Le Monnier'ye inmiştir
Luna 24 9 Ağustos 1976	Luna 20 ile aynı görev; Bunalyırlar Denizine inmiştir

yakın plan fotoğrafıyla birlikte, çevre koşullarına ve yüzey özelliklerine ilişkin bilgiler gönderdiler.

İnsanoğlunun Ay'ı doğrudan incelemesi 20 Temmuz 1969 günü gerçekleşti. O tarihte "Apollo 11" in iniş aracı, Neil A. Armstrong ve Edwin E. Aldrin adlı astronotları, Ay yüzeyinin Sessizlik Denizi olarak bilinen

issiz bir düzlüğüne indirdi. Kasım 1969 ile Aralık 1972 arasında ABD'li astronotlar Ay'a beş kez daha gittiler. Ay'ın çeşitli bölgelerini ve yüzey oluşumlarını inceleyip binlerce fotoğraf çektiler; çok sayıda kayalık ve toprak örneği topladılar; özellikle Ay'ın iç yapısına ilişkin daha geniş bilgi edinebilmek amacıyla pek çok bilimsel deney yaptılar.

SSCB Ay'a hiç insanlı uzay aracı indirmed; buna karşılık 1970 ve 1972'de Ay yüzeyine yerleştirdiği robot araçlarla (örn. Lunahod) bu gök cismine ilişkin bilgi toplamayı ve Ay toprağından örnekler almayı başardı. ABD, Ay'a insan indirmeyi amaçlayan Apollo programının 1972'de sona ermesinden sonra gezegenlerarası araştırmalara yöneldi. SSCB ise 1976'ya değin Ay'a insansız uzay sondaları göndermeyi sürdürdü.

ay-ay (*Daubentonia madagascariensis*), az sayıdaki örnekleri Madagaskar'ın yağmur ormanlarında yaşayan, sincaba benzer maymun türü. *Daubentonidae* familyasının yaşayan tek üyesidir. Ay-ay, 55-60 cm'lik uzun ve çok tüylü kuyruğu dışında yaklaşık 40 cm uzunluğunda bir hayvandır; koyu kahverengi ya da siyah renkteki kürkü uzun ve çok sık tüylerden oluşmuştur. Geniş ve yuvarlak bir kafası, küçük bir yüzü, iri gözleri ve kemincilerinki gibi sürekli büyüyen kesici dişleri vardır. Elleri büyük, parmakları, özellikle üçüncü parmağı uzun ve incedir. Obür ayak parmaklarıyla kavuşabilen yassı tırmaklı ayak başparmakları dışındaki bütün parmakları sivri birer tırmakla sonlanır. Ay-ay, ağaçlar üzerinde yalnız yaşayan bir gece hayvanıdır. Çatalanmış ağaç dallarının arasına yapraklardan küre biçiminde bir yuva yapar; başlıca besini böcekler ve meyvelerdir. Uzun olan üçüncü parmağıyla ağacın üstüne vurarak, kabuğun altında yaşayan böcek larvalarının yerini saptar; böcekleri kabuğun altından

Ay-ay (*Daubentonia madagascariensis*)
Tony ve Liz Bonford-Ardas, Londra

çıkarmak için de aynı parmağını kullanır. Meyvelerin etli bölümünü de gene bu uzun parmağıyla oyup çıkararak yer. Dışısı bir batında tek bir yavru doğurur.

Sayıları giderek azalan ay-aylar, *Red Data Book*'ta soyu tükenmek üzere olan hayvanlar listesine alınmıştır ve yasal koruma altındadır.

ay çevrimi *bak. Meton çevrimi*

ay gitarı, YUEQIN ya da LA QIN olarak da bilinir, Çin lavtası. Yuvarlak gövdeli lava türlerinden biridir; Orta ve Doğu Asya'da kullanılır. Söylenceye göre, Jin hanedanı

(İS 265-419) döneminde icat edilmiştir. Çalgıda *do* ile *sol'a* akort edilen iki çift ipek tel vardır. Bu teller ahşap göğüsteki eşikten çıkarak burguluğun iki yanındaki akort burgularına ulaşırlar. Gövde içerisinde asılı bir

Ay gitan, Pitt-Rivers Müzesi, Oxford
Pitt-Rivers Museum, Oxford

metal levha, alet çalınırken gövdeyle birlikte titreşir.

Ay gitan Çin opera orkestralarında çok kullanılır. Atası olan *ya zheng* ise, üzerine regine sürülen kocadan sapından bir yayla çalınır.

ay takvimi, kavuşum aylarından oluşmuş bir yılı temel alan tarihleme sistemi. Kavuşum ayı, Ay'ın evrelerinin tam bir çevrimi tamamlayabilmesi, başka bir deyişle, örneğin yeniaydan yeniaya gelmesi için geçen süredir ve bir güneş yılında (mevsimlere bağlı yıl) yaklaşık 12,37 kavuşum ayı vardır. Bu nedenle, Ay takviminin, mevsimlere göre düzenlenmiş güneş yılıyla uyumunu sağlamak için, bu takvime belirli aralıklarla gün eklemek gerekir.

Tamamıyla Ay evrelerinin yinelenmesine dayanan ilk takvimi geliştirenlerin Sümerler olduğu sanılmaktadır. Sümer-Babil ayı, yeniayın gökyüzünde ince bir ayağa biçiminde belirmeye başladığı ilk gün başlıyordu. Sümer takvimini güneş yılına uydurmak için bu takvime bir artık ay eklenirdi; ama bu eklemeler, kralın müneccimleri ay takviminin mevsimlerden çok ayrı düştüğünü fark ettikleri zamanlarda, gelişigüzel biçimde yapılırdı. İÖ 380'den başlayarak bu eklemeler belirli kurallara bağlandı ve 19 yıllık bir dönem içinde belirli aralıklarla 7 artık ay eklenmesi kararlaştırıldı. Yunan astronomları da ay ve güneş yılları arasında uyumu sağlamak amacıyla kurallar koydular. Roma cumhuriyet takviminin Yunanlıların ay takviminden alınmış olduğu sanılmaktadır.

Bazı dinsel topluluklarda bugün hâlâ ay takvimi kullanılmaktadır. İÖ 7 Ekim 3761'de başladığı varsayılan Musevi takvimi bunlardan biridir. Musevilerin dini yılı sonbaharda başlar ve alması olarak 30 ve 29 gün çeken 12 aydan oluşur. Bu takvimde her 19 yıllık dönem içinde, 30 günlük bir ay eklenmiş 7 artık yıl vardır. Müslüman ülkelerde kullanılan Hicri takvim(*) de gene bir ay takvimidir. Hicret'i, yani Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç

için yola çıktığı İS 15 Temmuz 622 tarihini başlangıç alan bu takvimde, takvim yılı ile mevsimlik yıl arasındaki uyumu sağlamak için herhangi bir düzenleme yapılmaz.

Ay tutulması *bak.* tutulma

Aya İrini (Yunanca *Hagia Eirene* "Tanrısal Barış"), AYATIRINI olarak da yazılır, İstanbul'da Sultanahmet semtinde, Ayasofya'nın yakınında, onunla çağdaş Bizans kilisesi. Yapı ilk kez IV. yüzyılda İmparator Constantinus zamanında yapıldı. 532'deki Nika Ayaklanması sırasında Ayasofya gibi o da yandı. İmparator Justinianos'un Ayasofya ile birlikte yeniden yaptırdığı Aya İrini, zaman içinde çeşitli yangın ve depremlerden zarar görüp onanılarak günümüze ulaştı. İstanbul'un fethinden sonra başka Bizans kiliseleri gibi camiye çevrilmeyerek çeşitli ganimet ve silahların saklandığı bir depo gibi kullanıldı (Cebahane). II. Mehmed'in (Fatih) yaptırdığı (bugünkü Topkapı Sarayı'nı çevreleyen) Sur-ı Sultanî'nin içinde kaldı. III. Ahmed döneminde içindeki silahlar düzenlenerek Darü'l-Esliha adıyla bir tür askeri müzeye çevrildi (*bak.* Askeri Müze). Bu müze 1875'te Çinili Köşk'e taşındı. 1908'de yeni bir askeri müzenin kurulması için Aya İrini'de çeşitli tarihsel malzeme depolandı. Daha sonra açılan bu müzenin eşyalan, II. Dünya Savaşı çıkınca, koruma amacıyla 1940'ta buradan taşındı. Bir süre boş kalan Aya İrini bugün 1973'ten beri süren Uluslararası İstanbul Festivali kapsamında konser salonu olarak kullanılmaktadır. 1983'te açılan Anadolu Medeniyetleri Sergisi'nin bir bölümü de burada düzenlenmiştir.

Aya İrini 32 m × 57 m kenarları olan dikdörtgen planlı, bu dikdörtgenin uzun ekseninde yer alan iki kubbenin örtüğü bir yapıdır. Apsise yakın olan kubbeyi dört büyük ayak taşır. Sağda ve solda bu ayakların aralarında birer sıra üstünde yerleştirilmiş lon başlıklı dörder sütun, ana mekânı çok geniş bir orta nefle iki tane dar yan nefle ayırarak bir bazilika planı oluşturur. Yan neflerin üzerinde ve geride birer galeri katı vardır. Apsise yakın kubbe, ayaklara oturan dört tane enli kemerin taşıdığı bir kasnağın üstünde yükselir. Çapı 15 m, döşemeden yüksekliği 35 m'dir. Kubbe kasnağı, bazısı örülerek kapatılmış 20

non) yer almaktadır. Bunun en üst basamağının altında bir dehliz vardır. Yapının, apsisin karşısına gelen kenarında narteks bölümü bulunmaktadır. Narteks, revaklarla

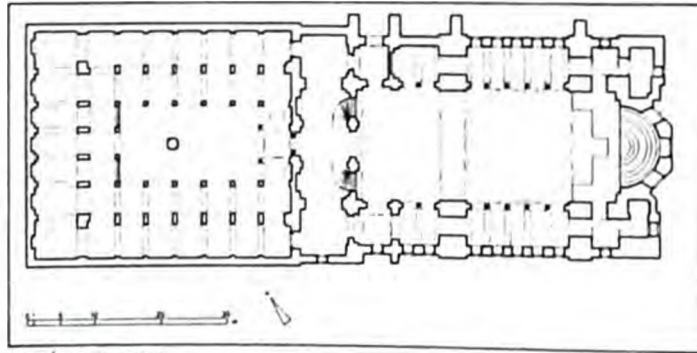
Aya İrini
ABC Ajansı

çevrili bir atriuma açılır. Bizans'tan günümüze ulaşmış bu tek atrium, Osmanlı Döneminde revaklarının önüne ikinci bir revak sırası daha yapıldığı için, epeyce daralmıştır. 1972-73'te Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün yürüttüğü çalışmalarla Aya İrini'de çeşitli dönemlerden kalıntılar ortaya çıkartılmıştır.

Ay'a tapınma, Ay'a, Ay'daki bir tanrıya, Ay'ın kişileştirilmiş bir betimine ya da simgesine tapınma ya da büyük saygı gösterme. Ay'ın kutsal sayılması, yaşamın ve evrenin temel düzeni ile ilişkilidir. Çeşitli çağlarda ve kültürlerde yaygın bir olgu olan Ay'a tapınma, zengin bir simge ve söylence kaynağı olmuştur.

Bu kültürlerde Ay, evrenin ritmik düzeninin bir parçası sayılır ve yaşamla ilgili tüm değişiklikleri onun yönettiğine inanılır. Ay'ın gökyüzünde kaybolduğu ve yeniden ortaya çıktığı çevrim süreci, Ay ile ölümler ülkesi, ruhların ölümden sonra yükseldiği yer ve yeniden doğuş gücü arasında kurulan yaygın ilişkinin temelini oluşturur. Bu çevrimin düzenliliği de gene Ay ile yazgı arasında bağlantı kurulmasına yol açar.

Ay ile ilgili söylenceler, özellikle Ay'ın gözden kaybolduğu dönemlere; yani çevrimsel hareketi sırasındaki üç karanlık gün ile Ay tutulmalarına ağırlık verir. Bu iki

Aya İrini'nin planı
Ana Yayıncılık Ağırlı

pencere ile delinmiştir. Bunun arkasında yer alan ikinci kubbe, uzun eksenli yapı eksenine dik bir elips biçiminde ve daha basıktır.

Dişarıdan üç kenarlı olan apsis nişi, içeriden yarım daire planlıdır ve üzeri bir yarım kubbeyle örtülüdür. Yarım kubbenin içinde İkonaklâzım döneminden (726-843) kalma büyük bir haç figürü bulunmaktadır. Bu haç, özgün yapıdan bugüne ulaşmış tek mozaik bezemidir. Apsisin içinde din görevlileri için yarım daire biçiminde ve basamaklar halinde yükselen bir oturma yeri (*synthra-*

olgu da çoğunlukla Ay'ı yutan ya da öldüren, ardından da onu karnından dışarı çıkararak ya da ona yeniden can veren bir ejder ile Ay arasındaki çatışma biçiminde yorumlanır. Ay'ın görünmediği dönem, yeni bir etkinliğe ya da yaratıcı bir işe (öm. ekim ya da cinsel ilişki) girişmeye karşı sıkı yasakları gerektiren bir kötülük dönemi sayılır. Bazı yerlerde, Ay'a tapınma ayinlerinde, Ay'a saldırarak yok eden varlığı ırkutmek amacıyla gürültülü sesler çıkarılır.

Ay ile ilgili kutsal varlıklara, Ay'ı ve çevrimlerini kişileştiren tanrı ve tanrı-

çalara sık rastlanmaz. İlkel avcı kültürlerinde Ay, çoğunlukla erkek sayılır ve özellikle kadınlar için kötü ya da tehlikeli görülür. Tarım toplumlarında ise, Ay genellikle dışı kabul edilir ve bitki ortusundaki çevrimsel sürecin iyilik dolu yöneticisidir.

Ayacucho, Peru'nun ortagüneyindeki dağlık kesimde denize kıyısı olmayan yönetim bölgesi (*departamento*, 1822). Yüzölçümü 44.181 km²'dir. Daha çok vadilerle yarılmış yüksek yaylalarla kaplıdır. Apurimac Irmağı ve kolları tarafından sulanır. Geçimlik çiftçilik ve hayvancılık önde gelmekle birlikte, kuzeyde şeker kamışı ve pamuk gibi ticari ürünler de yetiştirilir. Maden kaynakları arasında gümüş, nikel, kobalt, bakır, manganez, kükürt ve asfalt bulunur. Sanayi, yönetim merkezi ve en büyük kent olan Ayacucho'da yoğunlaşmıştır. Yönetim bölgesini belli başlı yaylalara ve kıyı kentlerine bağlayan yollar vardır. Nüfus (1990 tah.) 566.000.

Ayacucho, Peru'nun ortagüney kesiminde Ayacucho yönetim bölgesinin (*departamento*) ve Huamanga ilinin (*provincia*) merkezi. Batı Andları'nın doğu yamaçlarında, 2.746 m yükseklikteki verimli bir vadi üzerinde yer alır. İnsanı dinç tutan yumuşak bir iklimi vardır. 1539'da Francisco Pizarro tarafından kurulan ve 1825'e değin Huamanga olarak bilinen kentin günümüzdeki adı, devrimci güçlerin 1824'te kral yanlısı güçleri yenerek Peru'yu İspanyol egemenliğinden kurtardıkları Ayacucho düzlüğünden (Keçuva dilinde "ölülerin köşesi") gelmektedir. Bir başpiskoposluk merkezi olan kentte, sömürge döneminden kalma birçok yapı ve 17. yüzyıla ait bir katedral ile çok sayıda kilise vardır. Kent, Paskalya kutlamaları ile de tanınır. San Cristóbal de Huamanga Ulusal Üniversitesi (1677-1886; 1959) buradadır. Ekonomisi tarım ile dokuma, çömlekçilik, deri ürünleri ve telkari eşya yapımına dayanır. Kent turistlerin uğrak yeridir. Lima ve Cuzco kentleriyle kara ve hava yolu bağlantısı vardır. Nüfus (1990 tah.) 101.600.

Ayacucho Savaşı, Latin Amerika bağımsızlık savaşları sırasında, yurtseverlerin Peru'da Ayacucho yakınlarındaki yüksek platóda kralcılara karşı zafer kazandıkları savaş (9 Aralık 1824). Bu savaş Peru'nun İspanyol egemenliğinden kurtulmasını ve yeni kurulan Güney Amerika cumhuriyetlerinin İspanya'dan bağımsızlaşmasını sağladı. Perulların yanı sıra Venezuelalı, Kolombiyalı, Arjantinli ve Şilililerden olmak üzere yaklaşık 6 bin kişiden oluşan devrimci kuvvetler, Simón Bolívar'ın seçkin yardımcısı Venezuelalı Antonio José de Sucre'nin komutası altında idi. İspanyol ordusu ise yaklaşık 9 bin kişilik bir kuvvete ve devrimcilerin 10 katı silah donatımına sahipti. Savaştan hemen önce İspanyol ordusundaki çok sayıda subay ve asker saf değiştirip karşı mevzilerde bulunan arkadaşları ve kardeşleri ile kucaklaştılar.

Sucre, gozüpek Kolombiyalı komutan José María Córdoba'nın yönettiği zekice düzenlenen bir süvari atıyla saldırıyı başlattı. Kralcı ordu kısa sürede 2 bin ölü vererek bozguna uğradı. İspanyol vali ve emirindeki generaller tutsak alındı. Teslim anlaşmasıyla Peru ve Charcas'tan (Bolivya) çekilmesi öngörülen İspanyol kuvvetlerinin son birlikleri Ocak 1826'da Lima'nın limanı Callao'dan ayrıldı.

ayagapata, Hindistan'ın Mathura kentindeki Kankali-Tila gibi Cayna yerleşmeleriyile ilişkili, 15. yüzyıldan kalma adak levhaları. Bu levhalar, örneğin *stupa*(*), *dharmacakra* (yasanın çarkı), *tri-ratna* (üç

mücevher), *ushlamangala* (sekiz uğurlu simge), *çaityavrksha* (kutsal ağaç) gibi. Caynacılıkta kutsal sayılan nesnelerin betimleriyle, bazen de bir Cina ya da saygıdeğer bir keşiş betimi ile bezenmiştir. *Ayagapata*'lar daha eski dönemlere ait *şilapata*'lara (doğa tanrıları *yaksha*'lara ve ağaç ruhlarına tapınmak amacıyla ağaçların altına yerleştirilmiş taş levhalar) çok benzer. Ayrıca Aniler dışındaki eski halk gelenekleri ile Caynacılık arasındaki bağlantıyı sergiler. *Ayagapata*'lar, bir tapınma nesnesi ya da bir olasılıkla meditasyona yardımcı bir araç olarak, ağaç altındaki bir sekiye yerleştirilirdi.

Ayak, RİGEL olarak da bilinir, gerek gerçek, gerek görünür kadriyle gökyüzünün en parlak yıldızlarından biri, Orion takımıyıldızının β yıldızı (*Betu Orionis*) olan Ayak, mavimsi beyaz ışıklı bir üstevdir. Güneş'ten yaklaşık 600 ışık yılı uzakta bulunduğu ve parlaklığının Güneş'in 25 bin katı kadar olduğu sanılmaktadır. Kendisi gibi mavimsi beyaz ışıklı, altıncı kadirden bir yoldaşı vardır. Batı dillerindeki Rigel adı, "ayak" anlamındaki Arapça *riel* sözcüğünden gelir ve astronomların bu yıldızı Orion'un sol ayağı olarak görmelerinden kaynaklanır.

ayak, âşık şiirinde uyak anlamında kullanılan sözcük (*bak.* uyak). Ayrıca âşık şiirinde, divan şiirinin etkisiyle yazılmış olan ve "ayaklı" sıfatıyla anılan şiir türlerindeki artık (ziyade) dölzeler de bu ad verilir. Bu dizelerle oluşturulan şiir türleri ayaklı divan (*bak.* divan), ayaklı kalender (*bak.* kalender), ayaklı koşma (*bak.* koşma), ayaklı semai (*bak.* semai) gibi adlar taşır.

ayak, nazımda, en küçük ölçü birimi. Türü ve sayısı şiirin ölçüsünü belirler. Klasik nazımda bir ayak, iki ya da daha fazla uzun ve kısa heceden oluşur. Kısa hece *arsis*, uzun hece *thesis* olarak adlandırılır. Klasik nazımda 28 çeşit ayak vardır. Bunlar iki kısa heceden dört uzun heceye kadar değişebilir. İngilizce gibi belirgin bir vurgusu olan German dillerine klasik ölçü birimlerini uygulamak güçtür. İngiliz şiirinde ayak genellikle bir vurgulu (*), bir ya da iki vurgusuz (°) heceden oluşan bir grubu belirtir. İki vurgulu heceden oluşan *spondeios* ayağı kural dışıdır.

Batı şiirinin en yaygın kullanılan ayak türleri, bir vurgusuz bir vurgulu heceden oluşan *iambos*(*), bir vurgulu bir vurgusuz heceden oluşan *trokhalos*(*), iki vurgusuz bir vurgulu heceden oluşan *anapaistos*(*) ve bir vurgulu iki vurgusuz heceden oluşan *daktylos* tür(*).

Şiir dizeleri içerdikleri ayak sayısına göre de çeşitli adlar alır. Örneğin, tek ayaktan oluşan dizelere *monometros* denir. Benzer biçimde *diametros* (ikili ölçü), *trimetros* (üçlü ölçü), *tetrametros* (dörtlü ölçü), *pentametros* (beşli ölçü), *heksametros* (altılı ölçü), *heptametros* (yedili ölçü), *oktametros* (sekizli ölçü) adları kullanılır. Bu dizede altı ayaktan fazlasına seyrek rastlanır. Bir şiirin ölçüsü (örn. *iambikos pentametros*, *daktylikos heksametros* vb) her dizedeki ayak türünü ve sayısını belirtir.

ayak, Türk halk müziğinde makam karşılığı kullanılan ad. Garip(*), kerem(*), müstezat(*), derbeder(*), misket(*), bozlak(*) olmak üzere belli başlı altı ayak vardır. Bunlar kuramsal olarak bir oktavlık birer diziyle belirtilirse de, birçok parçada durak (tonik ya da eksen) sesinin altında ya da tiz durak sesinin üstünde genişlemelere rastlanır. Her ayağın dizisi, kuramsal olarak belli seslerden (örn. garip ayağının dizisi *la*'dan, bozlak ayağının dizisi *sol*'den) başlar. Ama uygulamada, türkücünün ses alanına göre

her parça başka sesler üzerine aktarılabilir. Çünkü önemli olan, ayağın dizisini oluşturan sesler arasındaki oranların korunmasıdır.

Türk halk müziği parçaları genellikle beş tane sona belli bir ayağın çerçevesi içinde kalır. Ama birden çok ayağı birleştiren parçalar da az değildir. Ayrıca ayaklar Türkiye'nin bütün yörelerinde tümyle aynı değildir; özellikle diyezli ve bemollü seslerde yöreden yöreye az çok değişiklik gösterir. Ayrıca *bak.* makam.

ayak, insanda ve kara omurgalılarında bacağın uç bölümü olan ve canlının yere basmasını sağlayan organ. İki ayaklıların hemen hepsinde, dört ayaklıların da pek çoğunda bu organ, ayak bileği eklemi altındaki topuk, ayak kemeri ve ayak parmaklarından oluşur.

Karada yaşayan omurgalılarda ayağın temel işlevi, canlının yer değiştirmesini sağlamaktır. Yürüyüş sırasında ayağın yere basış biçimi bütün memelilerde aynı değildir. İnsan, babuin türü maymun ve ayı, ayak tabanının bütün yüzeyiyle yere basarak yürür; köpek, kedi gibi ayak parmakları üzerinde yürüyen hayvanlarda yalnızca ayak parmakları yere değeri; at, geyik gibi koşucu hayvanların yapısal özelliği olan toynaklar üzerinde yürüme durumunda ise, ayağın yere basan bölümü yalnızca bir ya da iki parmağın ucundaki toynaklardır.

Maymunlar (*Primates*) takımından olan hayvanların hem ön, hem arka ayaklarında, parmak uçlarını koruyan yassı toynaklar bulunur. Bu hayvanların çoğunda ilk parmak, insan elinde olduğu gibi, öbür parmaklarla belli bir açı yaptığından, ayaklar yalnız yürümeye değil tutunma ve kavrama hareketine de uyum sağlamıştır. Bu nedenle, bu hayvanların ayağı tırmanma, zıplama ya da yürüme işlevlerinin yanı sıra, insanda ellerin yaptığına benzer işleri de yapabilir.

İnsan ayağı, iki ayak üzerinde uzun adımlarla yürümeye uyum sağlamıştır; bu yürüyüş biçiminde, bir bacak omurganın ekseminden oldukça geride kalırken öbür bacak ilenye doğru uzatıldığı için, insan uzun adımlarla ve en az enerji tüketimiyle büyük uzaklıkları aşabilir. İnsan ayağının iskeleti, ayak bileği kemikleri, ayak tarafı kemikleri ve ayak parmağı kemiklerinden oluşur. Ayağın bacakla birleştiği eklem bölgesi olan ayak bileği, ayak bileği kemiklerinin birbirleriyle, ayak tarafı kemikleriyle ve baldır kemiklerinin alt ucuyla yapmış olduğu eklemleri içerir. İnsanın ayak bileğinde yedi tane kısa, köşeli kemik vardır: Bir âşık kemiği, bir topuk kemiği, bir kayıksı kemik, bir küpsü kemik ve üç tane konik (köşeli) kemik. Âşık kemiğinin üst yüzü, baldırdaki kaval ve kamış kemiklerinin alt ucuyla eklemlenerek asıl ayak bileği eklemi oluşturur. Âşık kemiğinin altında yer alan ve güçlü bağlarla birbirine sıkıca bağlanmış olan öbür altı kemik ise, vücudun ağırlığını taşıyan bir yüzey meydana getirir. Bunların en büyüğü olan topuk kemiği, ayağın arkasında bir çıkıntı yapar. Küpsü ve konik kemiklerin ayak tarafı kemikleriyle yaptığı eklemler, hareketsiz denebilecek kadar serttir. Ayak tarağındaki beş ince-uzun kemik, ayağın iç ve dış kenarlarında uzunlamasına, ayak parmaklarının hemen gersinde de enlemesine bir kemer oluşturur. Ayak bileği ile ayak tarafı kemiklerinin oluşturduğu ve topuk kemiğinin desteklediği uzunlamasına kemer, iki ayak üzerindeki yürüme hareketi sırasında vücudun ağırlığını taşımaya ve tüm ayak yüzeyine eşit

olarak dağıtmaya çok elverişli bir yapıdır. Tarak kemiklerinin yaptığı enlemesine kemer de, bu ağırlık dağılımını dengelemeye yardımcı olur. Tarak ve parmak kemikleri büyük ve güçlüdür. Özellikle başparmakla eklemelenen birinci ayak tarağı kemiği, iki ayak üstünde dik durma ve yürüme sırasındaki taşıyıcı işlevi nedeniyle irileşmiş ve güçlenmiştir. Çok güçlü bağlarla ayağa bağlanmış olan başparmak, öbür parmakların hemen yanında ve aynı çizgi üzerinde yer aldığı için, insan ayağının kavrama yeteneği yoktur.

Bilim adamları, iki ayak üzerinde yürüyecek biçimde evrim geçiren canlıların önce koşmaya, daha sonra adımlamaya uyum sağladığına inanırlar. 2-5 milyon yıl önce yaşamış olan *Australopithecus africanus*'un bugünkü insanın ayakları kadar gelişmiş ayakları vardı ve büyük bir olasılıkla dik olarak yürüyebiliyordu.

Omurgasızların hareket organları, örneğin yumuşakçaların sürünmeye ya da yeri kazmaya yarayan kas yapısındaki organları ile eklem bacaklıların bacakları da ayak olarak adlandırılır.

ayak, PAYE olarak da bilinir, mimarlıkta, örülerek yapılmış, tek başına bir bütün oluşturan ve sütun işlevi gören taşıyıcı öge. Kemer, tonoz, kubbe, galeri ve büyük açıklıklı çatı örtülerinin yüklerini taşıtmak için kullanılır. Genellikle taş ya da tuğladan, bağimsız ya da bir duvara bitişik olarak, kare, dikdörtgen, çokgen ya da daire kesitlerde örülür. Romanesk dönem kilise mimarlığında nef arkalarında kemerleri taşımak ve kemer ile ayak arasında uyum sağlamak amacıyla yapılan haç kesitli ayaklara da rastlanır. Gotik demet sütunlarının öncülü olan bu bileşik kemer ayaklarının köşe girintilerinde birbirine kaynaşmış küçük sütunlar bulunur. Bu tür ayaklar Fransa ve İngiltere'de yaygın biçimde uygulanmıştır. Bazı İngiliz bölge kiliselerinden başka Durham, Winchester, Ely ve Peterborough gibi katedrallerde ayaklar anıtsal boyutlardadır. Kısa aralıklarla yan yana dizilmiş kapı, pencere ve öteki açıklıklar arasında kalan dolu duvar bölümlerine de ayak adı verildiği olur. Osmanlı camileri gibi büyük kubbeli yapılarla kubbe ve yarım kubbeleri taşıyan çok yüksek ve kalın kâgır ayaklara ise filayağı (filpaye, pilpaye) denir.

Günümüzde betonarme ve çelik yapım yöntemleriyle inşa edilen gökdelen, köprü gibi büyük yapıların düşey taşıyıcı öğelerine ayak denmektedir. Bir köprü açıklığının iki ucunu taşıyan yapısal öğeler buna örnek verilebilir (köprü ayağı). Büyük yapı temellerinde ayaklar genellikle önceden hazırlanmış kalıplara dökülen silindirik beton dikmeler biçiminde iken, köprülerde gerekli noktalarda sualtına batırılan kesonlara (kalıp sandık) dönüşür. Bu ayaklar, kazıklarla aynı işlevi görür; ama kazıklar gibi çukılmaz. Sağlam bir zemine oturtulan ayaklar kazıklardan daha çok yük taşır.

ayak divanı, Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Humayun'un olağan toplantılarının dışında, padişahın da hazır bulunması ve başkanlık etmesiyle kurulan divan. Ayak divanı, padişah dışında herkes ayakta durduğu için bu adla anılmıştır. Ayak divanı önemli bir durum, kuşkuyla bir yolsuzluk, askerın ayaklanması ya da halkın şikâyeti üzerine toplanırdı. Böyle zamanlarda taht, Topkapı Sarayı'ndaki Bâbü's-Saade'de kurulur, padişahlar tahta çıkıp tebaalarıyla dolaysız ola-

rak konuşurlardı. Padişahlar bazen de yalnızca devlet ricâliyle ayak divanı kurup acilen karara bağlanması gereken sorunları görüşürlerdi. Padişahın ayak divanına çıkması sırasında kalmaları, tehlikeli durumların doğduğu anlamına da gelirdi. Sadrazamların başkanlık yaptıkları ayak divanları genellikle savaş alanlarında toplanırdı. Osmanlı tarihinde son ayak divanı IV. Mehmed döneminde 1658'de, Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'ya karşı Abaza Hasan Paşa'nın başlattığı ayaklanma üzerine kurulmuştur.

ayakkabı, PABUÇ olarak da bilinir, ayağı korumaya yarayan giyecek. Genellikle deriden yapılır, sert, kalın bir topuk ve tabanı bulunur ve (çizmeden farklı olarak) genellikle ayak bileğini aşmaz.

Tarihçe. İlk uygarlıkların çoğunda yaygın olarak sandal kullanılmakla birlikte ayakkabı da giyilirdi. Örneğin Mezopotamya'da Kassit döneminde (İÖ y. 1600-1200) İran sınırında yaşayan ve o sıralarda Babil'de

18. yy'da Fransız kadınların giydiği yüksek topuklu ve mücevher tokalı brokar ayakkabı; Fulgence Koleksiyonu
20 000 Years of Fashion, Francois Boucher, Flammarion

egemen olan dağlılar ayakkabı kullanmaya başlamışlardı. Bu ilk ayakkabı türü temelde mokasen yapısında olan ve ham deriden yapılan bağcıklarla tutturulup basitçe ayağa dolanan bir deriydi. Yunan kadınları dışarıda genellikle çıplak ayakla ya da sandalla dolaşırlar ama ev içlerinde bazen yumuşak, kapalı, Helenistik dönemde de daha lüks bir niteliğe bürünen ayakkabılar giyerlerdi; en çok tutulan renkler beyaz ve kırmızıydı. Yunan etkisinin egemen olduğu İÖ 5. yüzyıla değin Etrüskler uçları yukarıya kıvrık yüksek öçkeli, bağcıklı ayakkabılar giyerlerdi. Ayakkabı loncaları kuran Romalılar sağ ya da sol ayağa göre kalıplanmış ayakkabılar geliştirdiler. Roma'da ayak giysileri insanların cinsiyetine ve toplum içindeki yerine göre farklılaşıyordu.

Ortaçağ boyunca ayakkabılar genellikle basitti; başlangıçta tabaklanmamış deriden yapılan mokasen türü ayakkabılar giyilirdi. Bu ayakkabılar daha sonra toka ile tutturulmaya ya da ayak bileğinin çevresinden bağlanmaya başladı. İngiltere'de ayakkabıların ölçülendirilmesinin, I. Edward'ın 1 inçin (2,5 cm) üç kurutulmuş arpa tanesinin boyuna eşit olduğunu açıkladığı 1305'te başladığı sanılmaktadır. Buna göre, 13 arpa tanesi uzunluğundaki bir çocuk ayakkabısı 13 numara oluyordu. 14 ve 15. yüzyıllarda ayakkabıların burunları aşırı ölçüde uzamaya başladı. III. Edward çıkardığı bir yasayla ayakkabıların uçlarının iki inç (5 cm) geçmeyeceğini ilan etti. Ama kendisinden sonra gelen II. Richard'ın krallığı sırasında (1337-99) *crackows* denen ayakkabıların burunları 18 inç (45 cm) aşmaya başladı. 15. yüzyılın sonlarında sivri burunlar yerlerini yuvarlak burunlara bıraktı. 16. yüzyılda erkek ayakkabıları aşırı geniş burunlu ve ördek gagası biçimindeydiler. Ayakkabı biçimleri giderek çeşitlendi, tabanı deri ya da muntardan, üstleri kadife, ipek ya da

deriden ayakkabılar yapıldı; o dönemde farklı renkteki astarın gözükmesi için giysilere olduğu gibi, ayakkabılara da yırtmaç yapmak modaydı. Kadın ayakkabıları erkek ayakkabılarına benzemekle birlikte, uzun eteklerin altında kaldıklarından daha az göz alıcıydı.

17. yüzyıl Avrupa'sında genel olarak çizme giyilirdi. Ayakkabıların topukları yüksekçe ve genellikle dantel ve kurdeleden yapılan büyük rozetlerle süslenirdi. Amerika'da kadınlar ve erkekler yüksekçe topuklu sağlam deri ayakkabılar giyerlerdi. 18. yüzyılda ayakkabılar altın ve gümüş tokalarla ve gerçek ya da sahte değerli taşlarla süslenirdi. Amerika'da kadın ayakkabıları Fransa ve İngiltere'dekileri taklit edilerek brokardan yapılır, Fransız usulü topuk ve tokaları olurdu; ayakkabıyı korumak için *patten* denen, aynı malzemeden yapılmış bir şoson giyilirdi.

1760'ta Massachusetts'te ilk ayakkabı fabrikası kuruldu ve büyük sayıda üretim yapılmaya başladı. Bununla birlikte hızlı ve ucuz ayakkabı üretimi dikiş makinesi gibi modern makinelerin geliştiği 19. yüzyıla değin gerçekleşmedi. 20. yüzyılda sayısız tarzda, çeşitli biçim ve renklerde ayakkabılar yapılmaktadır.

Malzeme. Çok eski zamanlardan beri ayakkabılar deriden yapılmaktadır. En iyi erkek ve kadın ayakkabılarında kullanılan lüks deri, dana derisidir. Sığır derisinden elde edilen yan derisi, çok çeşitli ayakkabı cinsleri için kullanılan en değişken deridir. Buna yan derisi denmesinin nedeni sığırın geniş derisinin işlenebilmesi için ortasından uzunlamasına iki "yan" olarak kesilmesidir.

Oğlak derisi kadınların elbise altına giydikleri ayakkabılarda ve erkek terliklerinde, koyun derisi ise astar ve terliklerde kullanılır. Sürüngenlerin derileri (timsah, kertenkele, yılan) kadın ve bazı erkek ayakkabılarında kullanılır. Kordovan (at derisinden elde edilen bir kas tabakası) erkek ayakkabılarında kullanılan ağır bir deridir. Genellikle sığır derisinden yapılan rugana sert, parlak bir yüzey kazandırılır. Dana, oğlak, sığır derilerinin içinin cilalanıp dışının tüylü bırakılmasıyla da süet elde edilir.

Ayakkabı üretiminde deri hâlâ en yaygın malzeme olmakla birlikte özellikle ayrı üretilen ayakkabı parçalarında yerini lastik ile yapay lifler ve bileşiklere terk etmektedir. Astar ve ayakkabının yüz bölümü kumaş ya da üstü plastikte kaplanmış dokumadan yapılabilir. Şeritler, topuklar, kenarlıklar ve ayakkabının arkasını sağlamlaştırmak için kullanılan malzeme de plastikten olabilir. Tabanların iç ve dış bölümleri artık büyük ölçüde deriden yapılmamaktadır. Kimyasal bir yüzeyle kaplanan dokumalardan deriyi andıran çeşitli biçimler ve desenler elde edilebilir. Ayakkabı için yapay lifler, sentetik rugan ve sentetik süet üretilmektedir. Bu tür çağdaş malzeme daha ucuza mal olur ve istenen standartların tutturulmasını kolaylaştırır. Aralarında keten, saten ve ipeğin de bulunduğu çeşitli dokumalar ayakkabıcılıkta gittikçe daha yaygın olarak kullanılmaktadır.

ayaklı ayna bak. ayna

ayaklı konsol bak. konsol

ayaksız harf bak. çubuk harf

ayaksızlar (*Gymnophiona* ya da *Apoda*), amfibyumlar (*Amphibia*) sınıfından, tek bir familyayı (*Caeciliidae*) ve yaklaşık 75 türü içeren takım. Batı yarıkürede, Meksika'dan Arjantin'in kuzeyine kadar uzanan bölgede, Afrika'da, Asya'nın güneydoğusunda ve

Seyşel Adalarında yaşayan ayaksızlar, kazıcı ve yüzücü, ürkek hayvanlardır. Kol ve bacak gibi uzantıları olmayan, solucanimsi ince uzun gövdeleri çok sayıda halkadan oluşur. Renkleri siyahimsi ile pembemsi esmer, uzunlukları 10-150 cm arasında değişir; en irilerinin gövde çapı 5 cm kadardır. Çok küçük olan gözleri genellikle bir kemik ya da deri parçasıyla örtülüdür. Gözleri ile burun deliklerinin arasında, kimyasal uyarıları alan bir dokunmaç bulunur.

Dişide iç döllenmeyi sağlayan erkeğin çiftleşme organı dışında, her iki cinsin dış görünümü aynıdır. İlk türlerin çoğunda dişinin yumurtladığı ve çatlayıncaya kadar göz kulak olduğu yumurtalardan serbest yaşayışlı larvalar çıkar; daha ileri yapılı türlerde ise yavrular, dişinin yumurta kanalında beslendikten sonra canlı ve gelişmiş

Gymnophiona takımından bir ayaksız türü
Osland Scientific Films Bruce Coleman Inc

olarak doğar. Ayaksızlar tüm yaşamlarını toprağın altında geçirir, solucan ve böceklerle beslenir, bazen kendileri de yılanlara yem olurlar.

ayakucu, düşey doğrultunun gökküreyi deldiği iki noktadan uskun altında olanı; Yer'deki bir gözlemcinin tam ayaklarının altına rastlayan bu noktanın 180° karşısı, uskun üstündeki başucu(*) noktasıdır.

Ayala, Francisco (d. 1906, Granada, İspanya), İspanyol romancı ve toplumbilimci.

1929'da Madrid Üniversitesi'nin hukuk fakültesini bitirdiğinde, *Tragicomedia de un hombre sin espíritu* (1925; Ruhsuz Bir Adamın Acıklı Güldürüsü) adlı romanı yayımlanmıştı. Bu yapıtıyla, ölümle ilişkili ve psikolojik konularda ustalığını kanıtladı. 1930'da Berlin'de öğrenciyken Etelvina Silva Vargas adlı Şilili bir kadınla evlendi. 1932'de Madrid Üniversitesi'nin hukuk fakültesinde ders vermeye başladı. O yıl, *El derecho social en la Constitución de la República Española* (İspanyol Cumhuriyeti Anayasasında Toplumsal Hukuk) adlı yapıtını da yayımladı. 1936'da İspanya İç Savaşı patlak verdiğinde yurt dışında bir konferans gezisindeydi; ama kısa bir süre için ülkesine dönmeyi başardı. 1937'de, Cumhuriyetçi yönetimin Prag'daki ortaekçisi oldu. 1939'da Cumhuriyet yıkılınca Arjantin'e gitti. Orada dersler verdi, *La realidad de sociología* (1947; Toplumbilimin Gerçekliği) adlı bir ders kitabı hazırladı. Bu dönemdeki edebi ürünlerinin en önemlileri, 17. yüzyıl İspanya İmparatorluğu'nun üretici öyküsü *El Hechizado* (1944; Büyülenen) ile geçmişin bugün üzerindeki etkisini işleyen romanı *La cabeza del cordero* (1949; Kuzunun Başı) idi. 1947'de *Realidad* dergisini kurdu.

1949'da Porto Riko Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine başladı; okulun temel eğitim programının hazırlanmasına katkıda bulundu. 1953'te *La Torre* dergisini kurdu. 1958'de ABD'de akademik görev aldı. Bireyin vicdanını toplumla uzlaştırmak ve eski

ahlak değerlerine, günün koşullarına uygun yeni bir anlatım vermek biçiminde özetlenebilecek düşüncelerini, *Tecnología y libertad* (1959; Teknoloji ve Özgürlük) gibi yapıtlarında geliştirdi. *Muertes de perro* (1958; Köpek Ölürleri) ve *El fondo del vaso* (1962; Vazonun Dibi) adlı iki uzun romanı ile *El jardín de delicias* (1971; Zevk Bahçesi) gibi kısa öykülerinde de ana tema olarak gene insan-toplum ilişkilerini işledi. 1991'de Miguel de Cervantes Ödülü'nü aldı.

âyan, tekil *ayn* (Arapçada "göz", "önde gelen"). Osmanlı Devleti'nde, taşradaki nüfuzlu ailelere verilen yarı-resmî unvan. 18. yüzyıla birlikte gittikçe güçlenen ve taşrada neredeyse özerk bir soyluluğa dönüşen âyan, merkezi otoritenin yeni temeller üzerinde tekrar güçlenmesine bağlı olarak 19. yüzyılın ikinci yarısına doğru büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

17. yüzyıl sonlarına doğru tımar rejiminin iyice bozulması sonucunda, eyalet ve sancak yöneticileri, halk ile hükümet arasındaki ilişkilerde aracılık yapmak, güvenliği sağlamak, vergileri toplamak, cepheye asker göndermek gibi işleri yürütebilmek için, varlıklı ve nüfuzlu kişilerin yardımına başvurdular. Birkaç vilayet ve sancagın yönetimini aynı anda üstlenen ya da eyalet askeri ile cepheye uzun süre kalan valiler ve sancakbeyleri, yerli seçkinlerden mütesellim, muhassıl, voyvoda sanlarında vekiller atayarak işleri yürütmeye çalıştılar. Taşra eşrafı olarak bilinen bu kesim, arazi ve irat elde ederek, mukataaları iltizamla alarak babadan oğula zenginleşti. Bunlar arasında, çıkarlarını korumak için zorbalığa başvurmakla yetinenlerin yanı sıra, devlet ile halk arasındaki ilişkileri düzenlemeye katkıda bulunanlar da oldu. 18. yüzyılın ikinci yarısında bu kesimin etkinliği yerel yöneticileri aştı. Bunun üzerine merkezi devlet, taşra eşrafından yarı-resmî biçimde yararlanma yolunu seçti. Kent ve kasabalardaki nüfuzlulardan birinin, oradaki memurlar ile halk arasında işgüderlik yapması uygun görüldü. Bunlara, "gözde ve saygın kişi" anlamında "âyan" adı verildi. Âyan, kent ve kasaba halkı tarafından seçilir, önce valilerce, sonra da sadrazamca onaylanırdı.

Âyan özellikle Rumeli'de güçlüydü. Valilerden âyanlık buyruktusu alanlar ile bunların çocukları ve torunları, bir yandan âyan-zade sanlarını kullanarak soylu ve baskıcı bir zümre oluşturmaya çalışıyorlar, öbür yandan da valilere "âyaniyye" olarak adlandırılan harç ve rüşvetler ödeyerek buyruktularını yenileyorlardı. Fermanlarda ve resmî belgelerde bunlardan "âyan-ı belde", "âyan-ı şehir" olarak söz edilirdi.

Âyanlık unvanı en çok III. Mustafa döneminde (1757-74) verildi. Sürekli savaşlar yüzünden, âyanın başına buyrukluğuna göz yumuldu; onlardan asker ve para elde etmeye çalışıldı. Bu dönemde çoğu âyan merkezi otoriteden iyice bağımsızlaştı, bazıları merkezi devletle çatışmaya bile girdi. Bir bölümü kadıların yargı yetkilerini de nuib sıfatıyla kullanmaya başladı. Yolsuzluklar artınca, I. Abdülhanid (hd 1774-1789) âyan seçiminin halkça, atamanın ise sadrazamlık tarafından yapılmasını kararlaştırdı; 1785'te çıkardığı bir hükmü-ü şerifle âyanlığı yasakladı. Ama bu unvanı taşıyanlar nüfuzlarını yitirmemek için direndiler. Saldırı ve savunma gücü olanlar, kendi aralarında çatışmaya girdiler, zaman zaman da merkezi otoriteye karşı ayaklandılar, bu ölçüde güçlü olan yerel nüfuz sahipleri derebeyi olarak da anılırdı. Buyruklarında 20-30 bin kapı halkı bulunun büyük âyana halk "sıkkesiz sultan", "küçük padişah" da derdi. Vidinli Pızzvandoğlu, Bergamalı Sa-

ğincılı, Rusçuklu Tirsinklioğlu, Rızeli Memiş Ağa, âyanlıktan derebeyliğe geçenlerin başlıcalarıydı.

Rusçuk âyanı iken 1808'de İstanbul'a gelen ve II. Mahmud'u padişah yaparak iktidara el koyan Alemdar Mustafa Paşa, büyük âyan ve derebeylerini İstanbul'a çağırarak, Sened-i İttifak adı verilen bir belge imzalatı. Devlete bağlı kalmaları ve hölgelerinde zorbalığa başvurmamaları karşılığında hükümetin de herhangi bir neden olmaksızın âyana dokunmayacağı yönünde bir anlaşma sağladı. Çapanoğulları, Karaosmanoğulları, Tepedelenliler, Canıkıoğulları, Rışvanzâdeler gibi vezirlik ve mirmurluk unvanları verilen derebeyi-âyan hanedanları bölge yöneticiliği de yaptı. Alemdar Mustafa Paşa'nın kısa süren sadrazamlığı sırasında âyan en güçlü konumuna ulaştı. Merkezi otoriteyi güçlendiren II. Mahmud (hd 1808-39) âyanın etkisini kırdı, âyan ailelerinin çoğunu ortadan kaldırdı.

Âyan Meclisi bak. Heyet-i Âyan

Ayancık, Karadeniz Bölgesi'nde, Sinop iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 876 km² olan Ayancık ilçesi doğuda Erfelek ilçesi, güneyde Boyabat ilçesi ve Kastamonu ili, batıda Türkeli ilçesi, kuzeyde de Karadeniz ile çevrilidir.

Çok dar bir kıyı şeridinin ardında birdenbire yükselen ilçe topraklarını Küre (İsfendiyar) Dağları(*) engebelenindir. Kuzey Anadolu Dağlarının(*) batı bölümündeki kıyı dağlarından olan Küre Dağları içinde yer

Ayancık'tan bir görünüm
Gültekin Çiğdem

alan Zindan Dağı (1.717 m), Sarıdökük Tepesi (1.666 m) ve Çangal Dağı (1.586 m) ilçenin başlıca yükseltileridir. Bu dağların nemli bir iklimin etkisi altında kalan özellikle Karadeniz'e bakan kuzey yamaçları sık bir orman örtüsüyle kaplıdır. Bu topraklardan çıkan suları Ayancık Çayı toplar.

İlçe ekonomisi büyük ölçüde ormanlılığa ve tarıma dayalıdır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Zingal AŞ adıyla kurulan Ayancık Kereste Fabrikası, aynı zamanda Sinop ilinin de ilk büyük sanayi kuruluşu idi. Kereste fabrikasının kurulmasıyla ilçe yavaş bir gelişme sürecine girdi ve kentsel nüfusu artmaya başladı. Zingal AŞ, 1948'de sözleşmesi feshedilinceye değin, ilçenin orman varlığını aşın bir biçimde kullandı ve gerek nitelik, gerek nicelik yönünden yoksullaşmasına yol açtı. Bitkisel üretimi ve hayvancılık kıyı ovalarıyla Ayancık Çayının vadisinde daha yayginken, iç kesimde ormanlılık ön plana geçer. Ama, tarıma elverişli toprakların azlığı, işletme öleklerini küçültmekte, dolayısıyla tarımsal birikimi de azaltmaktadır. Tahıllardan en çok mısır ekilir; meyvecilik ve sebzeçilik de gelişmiştir; özellikle kestane, armut ve elma üretimi önemlidir. Küçük çapta deniz ve tatlı su balıkçılığı yanında, zengin bitki örtüsü ne-

deniyle küçük çapta ancılık da yapılır. Doğal güzellikler açısından çok zengin olan Ayancık, büyük çapta turizm potansiyeline sahip olan bir ilçedir. Başlıca mesire alanı Çamlık orman içi dinlenme yeri olan ilçenin bu potansiyeli değerlendirilememiş bir durumdadır.

Tarihine ilişkin yeterli bilgiye rastlanmayan yöre, 19. yüzyıl sonlarında Kastamonu vilayetinin Sinop sancağına bağlı İstefan kazasının sınırları içindeydi. Halkının üçte biri kadarı Rumlardan oluşan 1.200 nüfuslu küçük bir kasaba olan kaza merkezinin İstefan olan adı daha sonra Ayancık biçiminde değiştirildi. İlçe bugünkü sınırlarına Türkeli'nin ilçe yapılıp ayrılmasıyla 1957'de kavuştu.

Ayancık Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 36.543; kasaba, 10.418.

Ayanoglu, Sami (d. 21 Nisan 1913, İstanbul - ö. 7 Kasım 1971, İstanbul), tiyatro ve sinema oyuncusu ve yönetmeni. Daha çok tarihsel kişileri canlandırmasıyla ün yapmıştır.

Darıüşafaka Lisesi'ni bitirdikten sonra Darülbeydi'de kısa bir süre eğitim veren tiyatro okuluna devam etti. 1931'de Darülbeydi'de oynayan Maya adlı oyunda sahneye çıktı. Daha sonra aynı tiyatrodaki çok sayıda oyunda önemli roller üstlendi; çeşitli oyunlar sahneyeledi.

Başından beri sinemayla ilgili olan Ayanoglu, Muhsin Ertugrul'un *Kanım Beni Aldımsa* (1933), Aysel, *Bataklı Damın Kızı* (1935), *Bir Kavuk Devrildi* (1939), *Kışkık* (1942) adlı filmleriyle Faruk Kenç'in yönettiği *Derli Pınar* (1943), Aydın Arakon'un yönettiği *İstanbul'un Feizi* (1950) gibi filmlerde rol aldı. *Harmankaya* (1948) adlı filmle yönetmenliğe başladı. Çoğunda rol aldığı başlıca yapıtları arasında *Baba Katili* (1949), yönetmenliğini Cahide Sonku ve Talat Artemel ile birlikte yaptığı *Vatan ve Namık Kemal* (1951), *Son Gece* (1952), *Yavuz Sultan Selim Ağlıyor* (1953), gene Cahide Sonku ve Orhon M. Anburnu ile birlikte yönettiği *Beklenen Şarkı* (1954) ve *Kardeş Uğruna* (1961) sayılabilir. Özellikle Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan

doğan için ayar değişmezliği olarak adlandırılan bu durum, kurama belli bir bakışım kazandırır; kuramın denklemlerini belirleyen de bu bakışımdır. Kısacası, belirli bir ayar kuramındaki ayar dönüşümleri grubunun yapısı, bu kuramla tanımlanan alanın başka alanlarla ve temel parçacıklarla giriş-beleştiği etkileşimlere genel kısıtlamalar getirir.

Ayar dönüşümleri kavramı gerçek anlamda ancak 20. yüzyılın başlarında Alman matematikçi Hermann Weyl tarafından geliştirilmişse de, 1864'te İngiliz fizikçi James Clerk Maxwell'in öne sürdüğü klasik elektromagnetik alan kuramı, ayar kuramlarının ilk örneği sayılır. Maxwell'in kuramındaki temel alan değişkenleri, skaler potansiyel ve vektör potansiyeli gibi yardımcı değişkenlerle tanımlanabilen elektrik ve magnetik alan şiddetleridir. Bu kuramdaki ayar dönüşümleri, elektrik ve magnetik alanlarda bir değişikliğe yol açmaksızın, bu potansiyellerin değerlerinde birtakım değişiklikler yapmaya dayanır. Kuantum elektrodinamiği(*) adıyla bilinen çağdaş elektromagnetizma kuramında da bu ayar değişmezliği kavramı olduğu gibi korunmuştur. Ayar kuramları üzerindeki çağdaş çalışmalar, kuvvetli etkileşimlere ilişkin bir ayar kuramı geliştirmeye yönelen (1954) ABD'li fizikçiler Chen Ning Yang ve Robert L. Mills ile başlamıştır. Bu kuramdaki ayar dönüşümleri grubu, birbirleriyle kuvvetli etkileşime giren parçacıkların izospinine(*) ilişkindir. 1960'ların sonlarına doğru Steven Weinberg, Sheldon Glashow ve Abdüsselam, elektromagnetik ve zayıf etkileşimleri birlikte tanımlayan bir ayar kuramı geliştirdiler. Genellikle Weinberg-Abdüsselam kuramı olarak anılan ve oldukça başarılı olan bu kuram, bugün de büyük ölçüde geçerli kabul edilmektedir. 1970'lerin ortalarında, kuvarklar arasındaki etkileşimlere ilişkin bir ayar kuramı olan kuantum kromodinamiğin geliştirilmesi doğrultusunda önemli adımlar atıldı. Günümüzde, ayar değişmezliğinin temel bir kavram olarak kabul edilmesini gerektirecek, birçok kuramsal neden gösterilmekte ve fizikçilerin pek çoğu, kütleçekimsel, elektromagnetik, kuvvetli ve zayıf etkileşim gibi temel etkileşimlerin yakın bir gelecekte bir ayar kuramı içinde birleştirileceğine inanmaktadır. Ayrıca bak. birleşik alan kuramı; kuantum alanlar kuramı.

ayar saptama, kimyasal çözümlemelerde, cevherlerdeki ve metalurji ürünlerindeki metallerin, özellikle de değerli metallerin oranını belirleme işlemi. Bugün de kullanılan en önemli ayar saptama tekniği, temel metalleri ya da mineralleri ısıtarak değerli metal elde etmeye ya da bunları değerli metallerle dönüştürmeye çalışan eski simyacıların ve kuyumcuların çabalarından türemiştir. Spektrografik çözümleme gibi daha gelişkin yöntemler çok miktarda örnek gerektirdiğinden değerli metal cevherlerinin ayanının saptanmasında kullanışlı değildir. Değerli metaller genellikle düzensiz biçimde dağılmış tanecikler halinde bulunduğundan, cevherden çok miktarda örnek alınması gerekir. Altın, gümüş ve kurşun içeren bu tür örneklerdeki metal miktarını belirlemenin en ekonomik yolu ısıtmadır. Bu yöntem altı aşamada gerçekleştirilir:

1. Örnek toplama: İlgili oranları temsil etmeye yetecek miktarda örnek alınır.
2. Eritme: Örnek, uygun eriticiler ve başka maddelerle eritilerek, genellikle büyük ölçüde kurşunla oluşan ve değerli metalleri içeren külçe ile cüruf birbirinden ayrılır; cüruf atılır.
3. Pota işlemi: Külçe yükseltgeyici bir ortamda eritilerek, kurşunun ve öbür katış-

ıkların oksitler oluşturarak cürufa çıkması sağlanır; böylece geriye altın-gümüş alaşımından oluşan bir boncuk kalır.

4. Tartma: Boncuk tartılarak toplam altın ve gümüş içeriği belirlenir.

5. Ayırma: Boncuk sıcak seyreltik nitrik asitle işlenerek gümüşün çözünüp ayrışması sağlanır.

6. Tartma: Geriye kalan altın tartılır ve altın-gümüş boncukunun ağırlığından düşülerek, gümüşün ağırlığı bulunur.

Cevherde platin, palladyum ya da rodyum elementleri varsa, bunlar kurşun eriyiği içinde çözünür ve altın, gümüş gibi ayrıştırılarak elde edilir. Eğer cevherde iridyum varsa, bu metal de boncuğa yapışmış siyah bir çökel oluşturur. Osmiyum ve rutenyum ise potada eritme sırasında büyük ölçüde yitilir; eğer bu maddelerin varlığından kuşulanıyorsa, ısıtma işlemi yerine kimyasal yöntemler uygulanır.

İstarak ayar saptama yöntemleri, kurşun, bizmut, kalay, antimon ve bakır gibi kolay indirgenen temel metallerin saptanmasında da kullanılır.

Ayas Paşa, tam adı MEHMED AYAS PAŞA (d. 1482, Avlonya - ö. 13 Temmuz 1539, İstanbul), Osmanlı sadrazamı (1536-39).

Arnavut devşirmesi olarak Enderun'da yetişti. Yeniçeri Ocağı'na girdi; 1514'te yeniçeri ağalığına yükseldi. Çaldıran Savaşı'ndan (1514) sonra, Güneçyolu Anadolu'nun alınmasında ve Dulkadiroğulları ile yapılan savaşlarda yararlı gösterdi. 1516-17 Mısır seferinde bulundu. 1519'da yeniçeri ağalığından alınarak Anadolu beylerbeyliğine gönderildi. Canberdi Gazali Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra Şam beylerbeyi oldu; 1523'te vezir olarak İstanbul'a döndü. 1526 Macaristan seferi ile sonraki bütün seferlere katıldı. Makbul İbrahim Paşa'nın idamından sonra, 15 Mart 1536'da sadrazamlığa getirildi. 1537'de Arnavutluk ve Korfu, 1538'de Boğdan seferlerinde seraskerlik etti. Boğdan seferinde vebaya yakalandı ve İstanbul'a dönüşünde öldü.

Ayas Paşa yetkin bir devlet adamı olmaktan çok, başarılı bir komutan olarak tanınmıştır. Servetini hayır işlerine harcamış. Tekirdağ'ın Saray kasabasında bir külliye, İstanbul'da da sonradan kendi adıyla anılan semte bir cami yaptırmıştır.

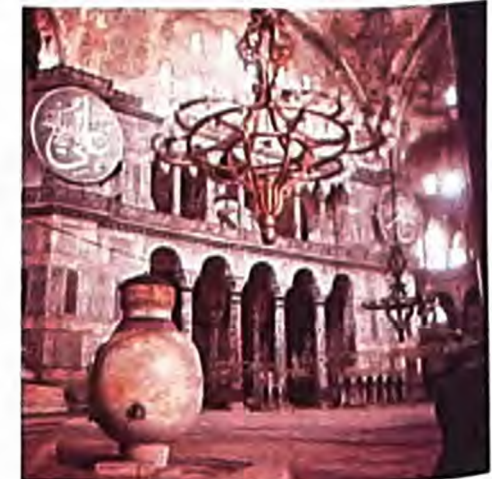
Ayasofya (Yunanca *Hagia Sophia* "Tanrısal Bilgelik"), İstanbul'da Sultanahmet semtinde, dünya mimarlık tarihinin en önemli birkaç yapıtından biri sayılan Bizans kilisesi. İlk kez Constantinus zamanında yapımına başlanarak, onun oğlu Constantius zamanında, 360'ta bitirildi. (Bazı bilim adamları önce Constantinus'un bir kilise

Sami Ayanoglu
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Selim rollerinde büyük başarı gösteren ve bu rolleriyle anımsanan Ayanoglu, çok sayıda filmin seslendirmesinde de görev almıştır.

ayar kuramı, kuantum alanlar kuramında, kuantum mekaniğinin yanı sıra Einstein'ın özel görelilik kuramını da içeren ve atomun temel parçacıkları ile bu parçacıklara eşlik eden dalga alanlarını tanımlamak için başvurulan matematiksel kuram. Bir ayar kuramında, alan değişkenlerinin bir dönüşümler grubu (ayar dönüşümleri) vardır. Kuantum alanının temel fiziksel özelliklerinde herhangi bir değişikliğe yol açma-

Ayasofya'nın iç görünüşü
Şamsı Günel

yaptırdığını, bunun yıkılması üzerine Constantius'un aynı yerde ikinci bir kilise inşa ettirdiğini ileri sürmektedir.) Bu yapı 404'te bir ayaklanma sırasında yanınca, II. Theodosios 415'te yeni bir kilise yaptırttı. Bütün bu yapılar ahşap beşik çatılı bazilikalardı. Son Ayasofya da 532'deki Nika Ayaklanması sırasında tümüyle yandı. İmparator Justinianos devlet otoritesini yeniden kurunca, kiliseyi olağanüstü boyutlarda

vaftizhanesi I. Mustafa ve I. İbrahim'in türbesi olarak kullanıldı. Onarımların ve bu büyük boyutlu yapıların dışında, Ayasofya yeni sanat yapılarıyla da dolduruldu. Örneğin 7,5 m çapındaki dev "çihar yâr-ı güzîn" levhaları ve kubbe göbeği hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi tarafından yazıldı; mihrabın iki yanındaki tunç şamdanlar I. Süleyman tarafından Budin'in fethinden getirildi.

Ayasofya'nın genel görünüşü
Gülten Çazgan

yeniden yaptırmaya karar verdi. Mimar olarak Trallesli Anthemios'la Miletoslu İsidoros'u da gene imparator seçti. Yapının inşası için gerekli malzeme imparatorluğun her yöresinden sağlandı. Özellikle mermerler, bütün Akdeniz ülkeleri taranarak özenle seçildi; hatta bir söylentiye göre bazı antik yapılardan devşirildi. Fransa'nın Atlas Okyanusu kıyısından bile mermer getirildiğini gösteren kayıtlar vardır.

Yapı, beş yıllık bir çalışmadan sonra kaba inşaat olarak bitirilip 27 Aralık 537'de kutsandı. Ama sonraki çağlarda yapılan büyük boyutlu onarım ve eklentilerden ötürü, bugünkü yapı ancak, plan düzeni açısından özgünlüğünü korumaktadır. 558'de ana kubbe çöktü; İsidoros'un yeğeni Genç İsidoros'un yaptığı ve günümüzde de ayakta duran kaburgalı yeni kubbe 562'de tamamlandı. Büyük bir olasılıkla 9. yüzyılda, bugün var olmayan atriuma (avlu) bakan cepheye dört payanda eklendi. 989'da kubbenin batı bölümü bir kez daha çökünce Trdat adlı Ermeni bir mimar tarafından onarıldı. 1346'da kubbenin bu kez de doğu bölümü çöktü ve yenilendi. 15. yüzyıl başında Bizans'ın ekonomik ve siyasal çöküşüyle birlikte Ayasofya'nın bakımı da ihmal edildi.

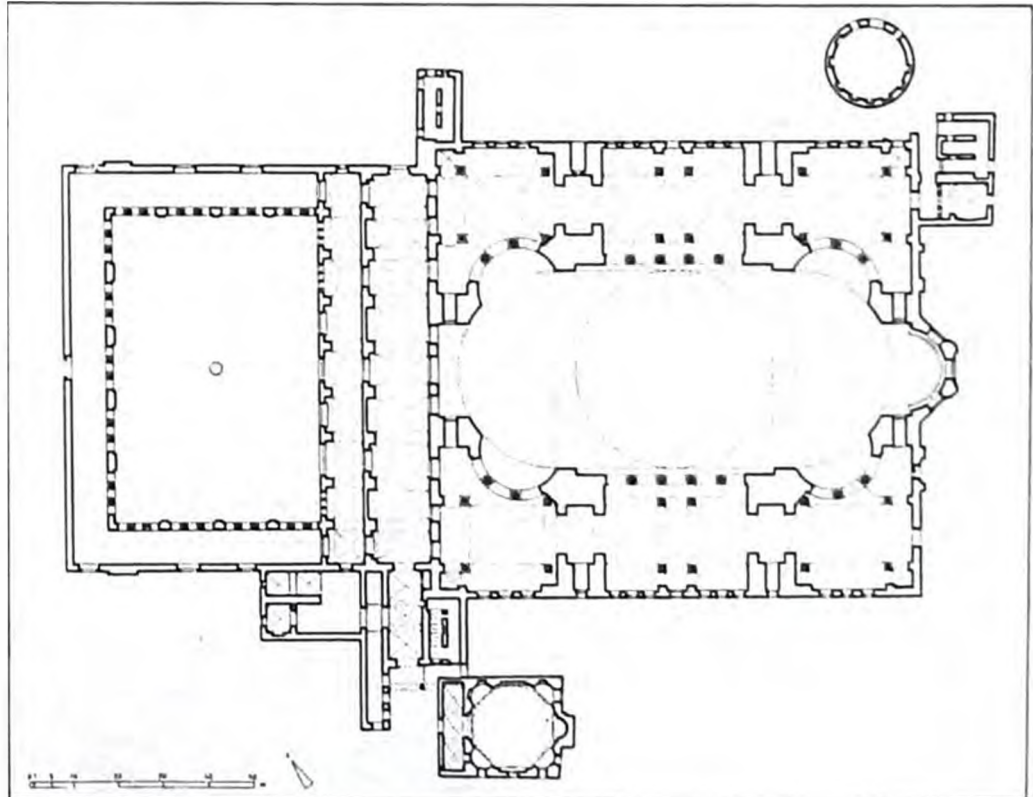
Ayasofya, İstanbul'un fethini izleyen yıllarda bütün Osmanlı topraklarında en iyi korunan ve Kâbe'den sonra en çok saygı gören yapı niteliğini kazandı. Kentin fethe edildiği gün camiye çevrilen yapıya önce ahşap bir minare ve yeni bir mihrap eklendi; sonra gene II. Mehmed (Fatih) döneminde güneydoğudaki tuğla minare inşa edildi. Kuzeydoğu minaresi II. Bayezid, batıdaki minarelerse II. Selim döneminde (Mimar Sinan tarafından) eklendi. Gene bu dönemde çevredeki konutlar yıktırılarak geniş bir dış avlu (harım) oluşturuldu. Mermer müezzin mahfilleri III. Murad döneminde, kitaplık bölümü (1739-42), şadırvan (1740), sıbyan mektebi ve muvakkithane (1742) I. Mahmud döneminde inşa edildi. Hünkâr mahfili bugünkü durumunu III. Ahmed ve I. Mahmud dönemlerinde aldı. Caminin avlusunda II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed türbeleri yapıldı, kilisenin eski

Ayasofya'da çağdaş anlamdaki ilk onarım çalışması 1847-49 arasında İsviçreli mimar kardeşler Gaspard ve Giuseppe Fossati tarafından gerçekleştirildi. Bu onarımda kubbe demir kuşaklarla pekiştirildi, dış doğru açmış sütunlar düzeltilti. 1926-30 arasında, özellikle yapının strüktürünü sağlamlaştırmaya yönelik yeni bir onarıma gidildi. 1935'te Ayasofya'nın müze haline getirilmesinden bu yana, aralıksız küçük boyutlu onarım çalışmaları yapıldı. Günümüzde de Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü onarım çalışmalarını sürdürmektedir.

Ayasofya, mimarlık tarihinin önemli kilometre taşlarından biri oluşunu, çağı için olağanüstü cüretli strüktürel tasarımına borçludur. Mimarları Anthemios ve İsidoros'un temel amaçları bir ana nef ile iki yan neften oluşan bazilikal bir plan düzeninin üstünü, eskisi gibi ahşap bir çatıyla değil, kâğır olarak örtmekti. Orta nefin, bir kubbe ile doğuda ve batıda buna eklenen iki yarım kubbeden oluşan örtüsü böylece oluştu. Yapının bu örtü sistemi, türünün yeryüzündeki ilk örneğidir. Ayasofya öncesinde yarım kubbeyle desteklenmiş merkezi kubbeyle dik açılı bir planın üzerinde yerleştirilmenin karmaşık sorunlarıyla uğraşmaya hiç girişilmemişti.

Ayasofya yalnız örtü sistemine getirilen çözümler açısından değil, dev boyutlarıyla da (alt yapı kabaca 70 m x 100 m; kubbe çapı doğu-batı ekseninde 30,87 m, güney-kuzey ekseninde 31,87 m; kubbe iç yüksekliği 55,60 m) çağına bir meydan okuma olarak nitelenebilir. Ama çok erken bir çözüm denemesi olmasından ötürü, yapı bazı çözülmemiş sorunlarla yanlışları da içeriyordu. Örneğin Anthemios ve İsidoros'un tasarladığı özgün kubbe bugünkünden çok daha basıktı ve büyük bir olasılıkla pandantiflerin (küresel bingî) eğrisini izleyen bir yelken tona benzemekteydi. 562'de yapılan yeni (bugünkü) kubbe eskisinden 6,25 m daha yüksek tutulduysa da, üst yapıdan gelen yüklerin zemine iletilmesi için alınan önlemler hep eksik kaldı ve Ayasofya'nın yüzyıllar boyunca, sayıları durmadan artan paydalarla desteklenmesi zorunlu oldu.

Ayasofya, Bizans mimarlığı tarihinde bir sürecin başlatıcısı değildir. Sonraki yüzyıllarda Bizanslı mimarlar Ayasofya'yı yinelenmedikleri gibi, prototipi ortaya konmuş olan bu iki yarım kubbeli merkezi kubbe (ya da kubbeli bazilika) şemasını geliştirmeye ve yetkinleştirmeye de yönelmemişlerdir. Tersine, Bizans mimarlığı Ayasofya'yı hep aşmaz, bir kezlik bir başyapıt sayma

Ayasofya'nın planı
Ana Yayıncılık Arşivi

eğiliminde olmuştur. Yapı, bir strüktür sorununa getirilmiş bir çözüm denemesi olarak değil, bir "kült anıtı" gibi değerlendirilmiştir. Bazı araştırmacılar bu nedenle, Ayasofya'yı bir erken Bizans yapısı olmaktan çok, geç dönem Roma yapısı gibi görmüşlerdir. İustinianos döneminden sonra Bizans mimarlığı, Romalılar için çok önemli olan strüktürün geliştirilmesi sorununu ana tasarım kaygılarından biri olarak görmekten vazgeçmiştir.

Ayasofya, etkileri hemen çağında ya da çağı ertesinde görülen bir yapı değildir. Onun yeniden gündeme getirilişi, ancak İstanbul'un fethiyle birlikte Osmanlı mimarlığında söz konusu olmuştur. Osmanlı mimarları (özellikle de Sinan) Ayasofya'ya bir deney alanı ve aşılması gereken bir doruk olarak bakmışlardır. Sinan, Ayasofya'yı ölü bir uygarlığın kalıntısı gibi değil de, dev bir mimarlık başansı biçiminde görmüş ve bin yıldır hiç denenmeyi denemiş onu Şehzade ve Süleymaniye camileri gibi iki büyük yapısında aşabilmiştir. Bu nedenle Ayasofya, yalnız Roma'nın ve Bizans'ın değil, Osmanlı uygarlığının da bir bileşeni sayılır. Ayasofya'nın başlattığı süreci Osmanlı mimarlığı tamamlamıştır.

Ayasofya mimarlık bakımından olduğu kadar, mozaikleriyle de önemlidir. Bunların arasında yapıyla yaşıt (6.yy) mozaikler, iç narteks ve yan galerilerin tavan yüzeylerindeki geometrik bezemelerle haç figürleridir. Aynı dönemin figürlü mozaikleri İkonoklazm döneminde (726-843) yok edilmiştir. Bu nedenle bugün Ayasofya'da görülen mozaiklerin hepsi 9. ve daha sonraki yüzyıllardan kalmadır. Yapının Türkler tarafından camiye çevrilmesinden sonra bu mozaiklere dokunulmamış, ancak I. Süleyman (Kanuni) zamanında üstleri badana (ya da sıva) ile örtülmüştür. Hatta bunların 18. yüzyıl başlarına değin kapatılmadığını ileri süren kaynaklar da vardır. Fossati'lerin onarımı sırasında ortaya çıkartılan mozaikler temizlenip onarıldıktan sonra alçı sıva ile örtülmüştür. 1931-38 arasında Amerikan Bizans Enstitüsü uzmanları bu sıvayı kaldırarak mozaikleri yeniden açığa çıkarmışlar, gerekli onarımları yapmışlardır.

Ayasofya'nın figürlü mozaiklerinin en eski iki tanesi, apsis yarım kubbesinin içinde yer alan, kucağında çocuk İsa'yı tutan Meryem ve iç narteksten orta nefe açılan İmparator Kapısı'nın üzerinde bulunan, tahtta oturan İsa'nın önünde diz çökmüş İmparator VI. Leon'u gösterenlerdir (9. yy). İç narteksin güney kapısı üzerindeki mozaik 10. yüzyıldan kalmadır. Ortada, kucağında çocuk İsa'yla Meryem, onun iki yanında iki büyük Bizans imparatoru, kenti kuran Constantinus ile Ayasofya'yı yaptıran İustinianos canlandırılmıştır. Güney galerinin ucundaki duvarda bulunan Konstantinos Monomakhos ve karısı Zoe'yi İsa'yla birlikte gösteren mozaik 11. yüzyılda, bunun hemen yanında II. İoannes Komnenos ve karısı Eirene'yi Meryem'le gösteren mozaik 12. yüzyılda yapılmıştır.

Ama Ayasofya'daki mozaiklerin en güzeli, gene aynı galerideki bir duvarda yer alan Deisis (Yakarış) sahnesidir. Bir yanında Meryem, öbür yanında Vaftizci Yahya'yla birlikte İsa'yı gösteren bu mozaikin büyük bölümü tahrip olmuştur. Ama iççilikteki incelik, ayrıntılardaki özen ve yüzlerdeki yoğun ifade bu mozaik resmini, benzerlerinin en değerlilerinden biri yapmaya yetmektedir. Zaten bu nitelik üstünlüğü nedeniyle bu mozaikin önceleri, Bizans sanatının 1261'den sonraki geç döneminden kaldığı

sanılmış, 12. yüzyılda yapıldığı sonradan anlaşılmıştır.

Ayasofya Hamamı, İstanbul'da Sultanahmet semtinde, klasik dönem Osmanlı hamam yapısı. 1556'da, Mimar Sinan tarafından Haseki Hürrem Sultan adına inşa edilmiştir. Bu nedenle Haseki Hamamı adıyla da bilinir. Ayasofya Hamamı'nda, genel şemalar içinde kalmakla birlikte, değişik bir plan denenmiştir. Erken dönem asimetric hamam planlarının tersine, bu yapı simetric bir çifte hamam uygulamasıdır. Kadınlar ve erkekler bölümleri, birbirinin eşi iki ayrı hamam olarak, aynı eksenin iki ucunda düzenlenmiştir. Geleneklere de uygun olarak girişler birbirinden uzakta tutulmuştur. Her iki bölüm de sekiz nişli birer sıcaklık, üç kubbeli birer soğukluk ve tek kubbeli birer cemekeandan oluşur. Ayrıca kadınlar bölümünden farklı olarak, erkekler bölümünün giriş cephesine üç kubbeli bir revak eklenmiştir.

Ayasofya Kilisesi (İznik), Bursa'nın İznik ilçesinde, ilk yapımı İS 4. yüzyıla tarihlenen Bizans kilisesi. İznik'in (Nikaia) Sultan Orhan tarafından alınmasından sonra camiye çevrildi. Bu nedenle Orhan Camisi olarak da bilinir. Daha sonraki yıllarda bir

ler ortaya çıkarılmıştır. Kısmen onarılan kilisenin girişindeki taban mozaikleri, korunmak için cemekean içine alınmıştır.

Ayasofya Kilisesi (Trabzon), Trabzon'un Fatih mahallesinde bulunan, Trabzon Rum imparatoru I. Manuel Komnenos'un 1238-63 arasında yaptırdığı kilise. 1484'te kent Osmanlıların eline geçtikten sonra camiye çevrildi. Edinburg Üniversitesi'nden bir grup sanat tarihçisi ile Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1958-62 arasında onarıldı. 1964'te müze olarak ziyarete açıldı. Kilise, geç dönem Bizans mimarlığının özelliklerini gösteren bir yapıdır. Batıda yer alan çan kulesi, yazıtına göre 1427'de eklenmiştir. Yunan haçı planlı kilisenin orta mekânı, dört mermer sütunun taşıdığı 12 köşeli bir kasnağa oturan bir kubbe ile, haçın kollarını oluşturan ve birer apsile son bulan nefler de tonozla örtülüdür. Kilisenin güney, kuzey ve batı yönlerinde üç girişi vardır. Güney giriş kapısındaki alınlık frizinde, sağdan sola doğru Adem ile Havva'nın öyküsü resmedilerek insanın yaratılışı betimlenmiştir. Kuzey girişinde, geometrik örgeli üç madalyon vardır. Batı girişinin sağ ve sol yanlarında mukarnaslı nişler ve kemerin kilit taşında Komnenosların simgesi olan tek başlı kartal

Ayasofya Kilisesi, İznik
Lunik

yangın geçirdi ve I. Süleyman (Kanuni) döneminde Mimar Sinan'a onartıldı. Mimar Sinan, yan neflere geniş kemerler açmış ve yapıya bir minare ile çini bezemeler eklemiştir. Kilisenin özgün biçimi üç nefli bir bazilikadır. Yan nefler orta neften ikişer ayak ve bunların yanlarında ikişer sütunla ayrılmıştır. Orta nef yan neflerden daha yüksektir. 1936'da, İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü tarafından yapılan kazıda, yapıda Bizans dönemine ait taban mozaikleri bulunmuş ve sıva altından fresk-

figürü bulunur. Kilisenin içi, Kitabı Mukaddes'teki başlıca konuların resmedildiği fresklerle bezelidir. Kubbedeki Pantokrator İsa resminin altında bir yazıt kuşağı dolanır; daha aşağıda üstünde meleklerin betimlendiği ikinci bir kuşak vardır. Apsisteki freskte Meryem, kucağında İsa ile iki melek ortasında oturur durumda resmedilmiştir. Öteki duvarlarda ise Doğum, Çarmıha Geriliş, Cehenneme İniş, Vaftiz, Göğe Yükseliş, Son Akşam Yemeği, Ayak Yıkama gibi dinsel sahneler yer alır.

Ayasofya Kilisesi, Trabzon
Anadolu Yayıncılık Arşivi

Ayastefanos Antlaşması, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı(*) sonunda imzalanan barış antlaşması (3 Mart 1878). Osmanlı ordularının Rumeli ve Doğu Anadolu'da yenilmesi ve Rus ordularının Edirne'yi de alarak Çatalca önlerine kadar ilerlemesi üzerine, Osmanlıların isteğiyle 31 Ocak 1878'de ateşkes imzalandı. Ateşkes ertesinde, Osmanlı hükümeti adına Hariciye Nazırı Saffet Paşa ve Berlin elçisi Sadullah Bey'le Rus hükümeti adına Nikolay Ignatyev ve Aleksandr Nelidov arasında Ayastefanos'ta (bugün Yeşilköy) barış görüşmeleri başladı.

Osmanlı Devleti açısından son derece ağır koşullar içeren ve 29 maddeden oluşan Ayastefanos Antlaşması'na göre, Karadağ, Sırbistan ve Romanya'nın bağımsızlığı tanınıyor, toprakları genişliyordu. Bu genişleme ile Karadağ Adriya Denizine açılıyor; Rusya Sırbistan'dan Niş'i, Romanya'dan Güney Besarabya'yı, Osmanlı Devleti'nden Dobruca'yı alıyordu. Bulgaristan, sınırları genişletilerek Osmanlı Devleti'ne vergi ödemekle yükümlü özerk bir prenslik durumuna getiriliyordu. Makedonya'nın büyük bir bölümünü içeren Bulgaristan'ın sınırları, kuzeyde Tuna Irmağı, doğuda Karadeniz, güneyde Ege Denizi ve Batıda da Arnavutluk'a dayanıyordu. Bosna-Hersek'e özerklik tanınıyor ve Osmanlılar Hristiyan tebaanın güvenliği için garanti veriyordu. Antlaşmanın en ağır koşullarından biri de Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya 1 milyar 410 milyon ruble (164 milyon Osmanlı altını) savaş tazminatı ödemek zorunda bırakılmasıydı. Ama Osmanlı Devleti'nin mali durumu bu parayı ödemeye uygun olmadığından Rusya tazminatı 300 milyon rubleye indirdi; karşılık olarak da Batum, Kars, Ardahan, Eleşkirt ve Bayezit'i aldı.

Rusya'ya büyük yarar sağlayan antlaşma, Slavcılık politikası açısından da önemli bir başarıydı. Ama, Avrupa'daki siyasal denge'nin aleyhlerine bozulduğunu gören Avusturya, İngiltere, Fransa ve Almanya Ayastefanos Antlaşması'na karşı çıkarak uluslararası bir konferansın toplanmasını istedikler. Yeni bir savaşı göze alamayan Rusya bu isteğe uymak zorunda kaldı ve dört ay sonra, 13 Temmuz'da Ayastefanos Antlaşması'nı geçersiz kılan Berlin Antlaşması imzalandı.

Ayasuluğ bak. Selçuk

Ayaş, İç Anadolu Bölgesi'nde Ankara iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.158 km² olan Ayaş ilçesi doğuda Sincan, güneyde Polatlı, batıda Beypazarı, kuzeyde Gündül, kuzeydoğuda da Kızılcahamam ve Kızılirmak ilçeleriyle çevrilidir.

Orta yükseltili dalgalı düzlüklerden oluşan ilçe topraklarının doğu ve güney kesimleri dağlıktır. İlçenin en yüksek noktası Abdüsselam Dağının Ayaş kasabasının güneydoğusunda 1.610 m'ye erişen doruğudur. Bu topraklardan çıkan suları Ankara ve Kirmir çayları toplar. Kirmir Çayının başlıca kollarından İlhan Çayı üzerinde sulama amacıyla yapılan Asartepe Barajı'nın seti altında suların toplanmasıyla oluşmuş küçük bir yapay göl vardır.

İlçedeki ana ekonomik etkinlik tarımdır. Daha çok şeker pancarı ve çeşitli sebzeler yetiştirilir. Bazı büyük çiftliklerin bulunduğu ilçede modern yöntemlerle tarım yapılır. Hayvancılık önemli bir uğraştır. En çok koyun, sığır ve Ankara keçisi yetiştirilir. Sığır ırklarının ıslahı ve merinos koyunu yetiştirmek amacıyla yapay tohumlama çalışmaları yapılan ilçede yetiştirilen Ankara keçilerinden elde edilen tiftikler üstün niteliğiyle tanınır. Ayaş İçmesi ve Kaplıcası, ilçe merkezinin yaklaşık 23 km batısındadır.

Metabolizma hastalıkları üzerinde olumlu etkisi olduğu inanılan bu madensularının sıcaklığı 51°C'dir. Ayaş kasabasının hemen doğusunda yer alan Ayaş Beli ise kış sporları açısından önem taşır.

Eski bir yerleşim alanı olan Ayaş'ta, Hititlerin varlığını kanıtlayan birçok höyük ve buluntu vardır. Daha sonra Friglerin, Makedonyalıların, Romalıların ve Bizanslıların eline geçen yöreye Türkmenlerin gelmeye başlaması 1073'e rastlar. 1354'te, Orhan Gazi döneminde Osmanlı egemenliğine giren Ayaş, 20. yüzyıl başlarında Ankara vilayetinin Merkez sancacına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu.

Ayaş Belinin batı eteğinde kurulmuş olan Ayaş kasabası, Ankara kentinin kuzeydoğusuna düşer; kente uzaklığı 48 km'dir. Metropole yakınlığı nedeniyle fazla gelişmemiş ve yerel merkezle kırsal merkez arasında bir ara kademe olarak kalmıştır. İlçe, gene bu nedenle 1940'lardan bu yana Ankara kentine göç vermektedir. Aktaş Mescidi, Bünyamin, Kılık ve Şeyh Muhiddin camileri ile Ayaş Ulucamisi kasabadaki tahsil yapılına başında gelir. Yatak kapasitesi binden fazla olan Ayaş İçmesi ve Kaplıcası ile Karakaya Kaplıcası da önemli dinlence yerleridir.

Ayaş Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 20.806; kasaba, 6.427.

ayatana (Sanskrit dilinde "alan, taban"). Budacı felsefede, bilgi alanı. İnsanın fiziksel varlığı, altı bilme yetisi (beş duyu organı ve zihin) ile bunların karşılığı olan altı nesne kategorisini içeren 12 *ayatana*'dan oluşur. Dünyanın unsurlarına ilişkin bu sınıflandırma, insan deneyimine dayalıdır ve Budacı filozoflarca, bu dünyadaki her şeyin geçici, acı dolu ve önemsiz olduğunu açıklamakta kullanılır.

Ayazağa Kasrı, İstanbul'da, Maslak'tan Ayazağa köyüne giden yol üstünde dinlenme kasrı. İlk kez Sultan II. Mahmud tarafından yaptırıldı. Ama Sultan Abdülaziz, hangi nedenle ortadan kalktığı bilinmeyen bu yapının yerine 1866'da ünlü mimar ailesi Balyanlar'dan Sarkis ve Agop kardeşlere bugünkü kasrı yaptırdı. Yapının, giriş katındaki mermer taşıla, üst katta da geniş sofaya açılan, iki katta dörderden toplam sekiz odası vardır. Taşıktan üst kata, kasrın doğu yönündeki görkemli bir merdivenle çıkılır. Merdivenin çevresi, her birinde dört tane ince mermer sütun bulunan 24 sütun grubu ile süslenmiştir. Üst katın altın nakişli ahşap tavan bezemesi önemli işçiliğiyle dönem en güzel örneklerinden biridir. Abdülaziz bu kasrın 100 m kadar kuzeyinde Sarkis Balyan'a üç katlı ikinci bir kasır daha yaptırmıştır. Bu kasırda da her katta dörderden toplam 12 oda vardır. Ayazağa Kasrı'nın girişinde sağ tarafta bulunan anıt ise, Sultan II. Mahmud'un attığı bir okun düştüğü yeri belirtmek için 1831'de dikilmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Süvari Küçük Zabıt Mektebi, 1938-41 ve 1947-49 arasında Süvari Okulu, 1960-68 arasında Jandarma Eğitim Alayı tarafından kullanılan Ayazağa kasrı binaları 1973'te onarılmıştır.

ayazma (Yunanca *hagiasma* "kutsal"), Hz. İsa'nın vaftizinin anısına adanan su ya da su kaynağı. Ortodokslar bu suyu içmenin ya da vücuda sürmenin hastalık ve dertleri sona erdirdiğine inanırlar.

Genellikle bir kilisenin içinde ya da yanında yer alan ayazmalar bir azizin ya da azizenin adıyla anılır. Her ayazmanın özel bir günü vardır. Bu kutsal günde ayazmaya

en yakın kilise papazının yönetiminde ayın yapılır. Bunun dışındaki sıradan ziyaretlerde de dilekte bulunulur, adak adanır ve ayazmaya maddi yardım yapılır. Aziz ya da azizenin ikonu önünde mum yakmak da bir gelenektir. Ayazmanın adıyla anıldığı aziz ya da azizenin şifa dağıttığına inanılır. Şifa bulmak isteyen Müslümanlar da ayazmaları ziyaret ederler.

Türkiye'de Bizans'tan kalma birçok ayazma vardır. Hristiyanlık öncesi inançlardan kaldığı sanılan bu küçük pınarlardan birçok İstanbul'da hâlâ ziyarete açıktır. Silivrikapı dışındaki Balıklı Kilisesi'nin ayazması en tanınmışlardan biridir. Bir başka önemli ayazma, Ayvansaray'daki Blakherna (Vlakherna) Ayazması'dır. Bu, Bizans imparatorlarına ait Blakherna Sarayı'nın ayazmasıydı. İstanbul'un fethinden önce her iki ayazmanın yanında ve üstünde bulunan kiliseler çeşitli nedenlerle yok olduğu için bugünkü yapılar daha yakın zamanlardan kalmadır.

Osmanlı döneminde bazı Ortodoks kiliseleri başka cemaatlere, örneğin Ermenilere verildiği için, bunların ayazmaları da aslında ayazma inancı olmayan Ermenilerin kiliseleri içinde kalmıştır. Balat'ta Surp Resdagabet ve Samatya'da Surp Kevork (Sulu Manastırı) kiliselerinde böyle ayazmalar vardır.

Kiliseler dışında, küçük bir kulube ile üzeri kapatılmış olan ve günümüzde de

Balıklı Kilisesi Ayazması, Thomas Allom'un bir oymabaskısı, 1840
Aile yapım

ziyaret edilen birçok ayazma vardır. Ayazmaların bazıları da kurumuş ya da sonradan yapılan özel binaların altında kalarak unutulmuştur.

Ayazma Camisi, İstanbul'un Üsküdar semtinde, III. Mustafa tarafından annesi Mihrişah Emine Sultan ile kardeşi Şehzade Süleyman adına, Mimar Mehmed Tahir Aga'ya 1760'ta yaptırılan Osmanlı baroğu üslubundaki cami. Ayazma Camisi bir külliye içinde, hamam, sıbyan mektebi, çarşı ve çeşme ile birlikte yapılmıştır. Ama günümüze camiden başka yalnızca avlunun sol yanında bulunan çeşme ulaşmıştır. Kare planlı tek bir mekândan oluşan cami, yüksek bir kasnaga oturan bir kubbe ile örtülüdür. Bu kasnak da pandantiflerle dört büyük aski kemerine oturur. Üç kubbeyle örtülü son cemaat yerinde, bu dönem camilerinde sık sık görülen iki sala koşku vardır. Caminin sağ yanında minare, sol yanında ise birçok basamakla çıkılan hünkâr dairesi yer

alır. İç mekânda duvarlar, iki sıra olarak dizilen pencerelerin ikinci sırasının alt hizasına kadar çeşitli renkte mermerlerle kaplanmıştır. Mihrap ve minber de renkli mermerden oyma olarak yapılmıştır.

aybalığı, PERVANEBALIĞI olarak da bilinir. *Molidae* familyasını oluşturan üç deniz balığı türünün ortak adı. En tanınmış tür olan bayağı aybalığı (*Mola mola*), uzunluğu en çok 3,5 m'ye, ağırlığı da 2.000 kg'ye ulaşabilen, gri ya da kahverengimsi, çok iri bir balıktır. Üçgen biçimindeki uzun sırt ve anüs yüzgeçleri ve bu yüzgeçlerin hemen yakınında birdenbire sona eren, oval biçimli, kısa ve iki yandan basık gövdesiyle kendine özgü bir görünümü vardır. Sert ve pürüzlü bir derisi, küçük bir ağız ve birbirine kaynamış gaga biçiminde dişleri olan aybalığı dünyanın bütün ılıman ve tropik bölgelerinde, genellikle açık denizde ve yüzeye yakın kesimlerde yaşar. Aybalıklarının öbür iki türü, yaklaşık 70 cm uzunluğun-

Aybalığı (*Mola mola*)
Carl Roessler

daki cüce aybalığı (*Ranzania laevis*) ile 2 m uzunluğu aşabilen mızrakkuşuk aybalığıdır (*Mola lanceolata* ya da *Masturus lanceolatus*).

Aybar, Celal (d. 1894, Tortum, Erzurum - ö. 9 Ağustos 1947, Ankara), Türkiye'de modern istatistik yöntemlerinin yerleşmesine katkılarıyla tanınan istatistikçi.

Kaymakam Mustafa Fehmi Bey'in oğludur. Yükseköğrenimini İstanbul Hukuk Mektebi'nde tamamladı (1914). Yedeksubay olarak katıldığı I. Dünya Savaşı'nda İngilizlere tutsak düştü. Mütareke'den sonra serbest bırakılarak İstanbul'a döndü. Bir süre sonra Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na katıldı.

Cumhuriyet'in ilanından sonra 1914'te Giresun Asliye Hukuk Mahkemesi üyeliğine getirildi. Ertesi yıl İktisat Vekâleti Deniz Ticareti Şubesi müdürlüğüne atandı. 1926'da istatistik ve demografi öğrenimi için Belçika'ya gönderildi. 1927'de Brüksel Bağımsız Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi'nin İstatistik ve Demografi Bölümü'nü bitirerek eski görevine döndü. Önce Başbakanlık Merkezi İstatistik Umum Müdürlüğü müdür muavinliğine, sonra da Fransız istatistik uzmanı Camille Jacquart ile birlikte bugünkü modern istatistik örgütünü kurmak üzere İstatistik Umum Müdürlüğü müdür muavinliğine atandı. Bir süre sonra aynı yerde müşavir, 1937'de de genel müdür oldu. Mülkiye Mektebi'nin Siyasal Bilgiler Okulu adıyla İstanbul'dan Ankara'ya taşınmasından sonra burada istatistik dersleri okutmaya da üstlendi (1936). Bu görevi sırasında *Demografi* (1937), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticaret Muvazenesi* (1939),

İstatistik Dersleri (1940) ve *Türkiye Milli Geliri: 1943 ve 1944* (1947) adlı kitaplar yayımladı.

Aybar, Mehmet Ali (d. 5 Ekim 1908, İstanbul), Türk siyaset adamı ve yazar. Türkiye'de sosyalizm ve demokrasinin güç kazanması için yazılarıyla ve çeşitli siyasal

Mehmet Ali Aybar
Arş. Güler

örgütlenmeler içindeki çalışmalarıyla mücadele etmiştir.

Galatasaray Lisesi'nde atletizme başladı. 1928-36 arası millî takımda yer aldı. 1928 Amsterdam Olimpiyat Oyunları'na katıldı. 200 m Türkiye rekorunu kırdı. 1931'de Balkan Oyunları ikincisi oldu; Balkan birincisi olan 4 x 100 bayrak takımında koştu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1936). Aynı yıl bu fakültede anayasa hukuku asistanı, 1939'da da hukuk doktoru oldu. Kısa bir süre Fransa'da bulundu (1939-40). 1942'de devletler hukuku doçenti oldu. 1945'te *Vatan* gazetesine yazdığı siyasal yazıları nedeniyle nüvüresinden uzaklaştırıldı. Aynı yıl Demokrat Parti listesinden bağımsız milletvekili adayı oldu, ama seçilemedi. 1 Şubat 1947'de İstanbul'da *Hür* adlı haftalık gazeteyi yayımladı. Gazetenin, altıncı sayısında sıkıyönetimce kapatılması üzerine 5 Nisan 1947'de İzmir'de haftalık *Zincirli Hürriyet*'i çıkardı. Aleyhteki öğrenci gösterileri nedeniyle burada ancak üç sayı yayımlayabildiği gazeteyi, sıkıyönetim kaldırılınca İstanbul'a taşıdı, ama yalnızca bir sayı çıkarabildi. *Zincirli Hürriyet*'te yayımladığı yazılarıyla Amerikan yardımına karşı çıktı. Cumhurbaşkanına yazı ile hakaretten dört yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı (1949). 1950'de genel affa serbest bırakıldı. 1952'de avukatlığa başladı.

1962'de, Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) genel başkanlığına getirildi. 1965 ve 1969'da İstanbul milletvekili seçildi. Sosyalizm anlayışını "Türkiye'ye özgü sosyalizm" ve "güçlüyüzlü sosyalizm" formülleriyle ifade etti. 1968'de Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgal etmesine karşı çıktı. Aynı yıl Behice Boran ile Sadun Aren'in oluşturduğu "Emek Grubu"na karşı, başta sosyalizm anlayışı olmak üzere birçok konuda farklı yaklaşımları savundu. Parti içindeki anlaşmazlığın derinleşmesi üzerine 1969'da genel başkanlıktan, 1971'de de partiden istifa etti. 1945-67 arasında çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanan yazı ve konuşmalarını *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm* (1968) adlı kitabında topladı. 1971-73 arasında mecliste 12 Mart dönemi uygulamalarına karşı bir tutum izledi. Bu dönemdeki yazı ve konuşmalarını *12 Marttan Sonra Meclis Konuşmaları* (1973) adlı kitapta topladı. 1975'te, daha sonra Sosyalist Devrim Partisi adını alan Sosyalist Parti'yi kurdu, partinin ilk genel başkanı oldu (1975-79). Bu dönemde "bürokratik sosyalizm"i ve Leninist parti kuramını eleştirdi; *Örgüt Sorunu* (1979) adlı yapıtını yayımladı. 1983'te çıkan Siyasal Parti-

ler Kanunu'nun sosyalist bir partinin seçimine katılmasına olanak tanımadığını belirterek kısa dönemde aktif politikadan çekildiğini açıklayan Aybar, 1983'ten sonra kurulan sosyalist partilerin hiçbirinde yer almadı. 1987'de *Neden Sosyalizm*'i, 1988'de *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*'ni (3 cilt) yazdı. ABD'nin Vietnam'da işlediği savaş suçlarını yargılamak üzere kurulan Russell Mahkemesi'ne üye seçilen Aybar, Vietnam'a giden bir heyete başkanlık etmiş, mahkeme-ye soykırım suçuna ilişkin bir rapor sunarak ABD'nin suçluluğu konusundaki kararı imzalamıştır (1967).

Aybastı, Karadeniz Bölgesi'nde, Ordu iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 508 km² (1989) olan Aybastı ilçesi bandı Korgan, kuzeyde Kabataş, doğuda Gököy ilçeleri, güney ve güneybatıda da Tokat ilıyla çevrilidir.

Ordu ilinin dağlık iç kesiminde yer alan Aybastı'nın büyük bölümünü Canik Dağları engemelendirir. Bu dağların ilçe sınırları içindeki en yüksek noktası Kuşkaya'dır (1.816 m). İlçenin belirgin doğal özelliklerinden biri de yüksek yaylalardır. Fatsa kentinin hemen doğusunda Karadeniz'e dökülen Bolaman Çayı ile Yeşilirmak'ın kollarından Karakuş Çayının bazı başlangıç kolları ilçe topraklarından kaynaklanır.

İlçede temel geçim kaynağı bitkisel üretimdir. Patates ilçenin ticarî ürünüdür. Buğday ve mısırın yanı sıra sınırlı miktarda fındık da yetiştirilir. Yayla hayvancılığı da ilçe ekonomisinde önemli bir yer tutar. En çok sığır ve koyun yetiştirilir.

1995'te Danışmendilerin eline geçen Aybastı yöresi, 13. yüzyıl başlarında Trabzon İmparatorluğu'nun sınırları içinde kaldı. 1461'de II. Mehmed'in (Fatih) bu devletin egemenliğine son vermesiyle, Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Trabzon vilayeti Merkez sancağının Ordu kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetilen yöre 1923'te aynı statüyle Gököy'e bağlandı, 1960'ta da ilçe yapıldı.

Aybastı kenti, Canik Dağlarının kuzey yamaçlarında, Bolaman Çayının kollarından birinin vadisinde kurulmuştur. Fatsa-Reşadiye yolu üzerinde yer alır; Ordu kentine uzaklığı 100 km'dir. Başlıca ekonomik etkinlik tarım ürünleri ticaretidir.

Aybastı Belediyesi 1959'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 32.452; kent, 17.143.

aybaşı bak. âdet görme

ayçiçeği (*Helianthus annuus*), GÜNEBAKAR GÜNDÜNDÜ ve GÜNÇİÇEĞİ olarak da bilinir, bileşikgiller (*Asteraceae* ya da *Compositae*) familyasından bir yıllık bitki. Anayurdu Kuzey ve Güney Amerika olan ayçiçeğinin

Ayçiçeği (*Helianthus annuus*)
ABC Ajansı

1-5 m uzunluğunda tüylü bir gövdesi, 7,5-30 cm uzunluğunda, kalın dişli, geniş yaprakları vardır. Kömçelerinin (çiçekbaşı) eni, yabanî olanlarda 7,5-15 cm, kültürlü yapılanlarda 30 cm'den daha fazladır. Kömçenin ortasındaki çiçekler kahverengi, sarı ya da mor, kenarda-külre ise sarı renktedir.

İktisadi değeri yüksek bir bitki olan ayçiçeğinin yaprakları hayvan yemi olarak kullanılır, çiçeklerinden sarı renkli bir boyarmadde, tohumlarından da yemeklik bir yağ elde edilir. Kısaca çiçekyağı denen bu sarı renkli sıvı yağ, değerli bir yemeklik yağdır; yağlı-boya ve sabun yapımında, ayrıca yağlayıcı olarak da kullanılır. Kurutulup kavrulduktan sonra çerez olarak yenen tohumlardan bazı ülkelerde ekmek ya da kahveye benzer bir içecek de yapılır. Yağı alınmış tohumun küspesi ise değerli bir hayvan yemidir.

Ayçiçeği, tohumları ve yağı için SSCB'de, İngiltere'de, Türkiye'de, Avrupa'nın çeşitli yerlerinde, Mısır ve Hindistan'da yetiştirilir.

Türkiye'de ayçiçeği üretimi ilk kez Trakya bölgesinde başlamış, 1950'lerde öbür bölgelere yayılmıştır. Bugün de ülkenin yağlık ayçiçeği üretiminde en büyük pay Marmara Bölgesi'nde, özellikle Trakya kesimindeki illerdedir. 1988'de Türkiye'nin toplam 1 milyon 150 bin ton olan ayçiçeği üretiminin yaklaşık yüzde 63'ünü Marmara Bölgesi gerçekleştirmiş, bu bölgedeki üretimin dörtte üçten fazlasını da Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli illeri karşılamıştır. Ayrıca Orta Anadolu ve Ege Bölgesi'ndeki bazı illerde ve Karadeniz Bölgesi'ndeki Samsun ilinde de ayçiçeği üretilmektedir.

Ayçiçeği, Türkiye'deki bitkisel yağ sanayisinin başlıca hammaddesidir. Üretilen zeytinyağının bir bölümü ihraç edilirken, ayçiçeği yağı özellikle iç tüketime sunulur. 1989'da Türkiye'nin rafine ayçiçeği yağı üretimi 355.611 ton olmuştur.

Ayçiçeği ekim alanlarının Marmara Bölgesi illerinde daha fazla genişleme olanağı olmadığından, üretim artışı, modern tarım girdi ve tekniklerinin daha yoğun ve bilinçli kullanımıyla sağlanabilecektir. Ancak, gerek taban fiyatlarının ve kredilerin düşüklüğü, gerek kaliteli tohumluk başta olmak üzere modern girdi sağlanmasındaki yetersizlikler, üretimi artışının istenen düzeyde gerçekleşmesini engellemektedir. Ayçiçeği üretimindeki önemli sorunlardan biri de, ürünün etkileyen hastalık ve zararlılardır. Nitekim 1960'ların başlarında, bostanbozan ya da canavarotu adıyla bilinen asalak bitkilerinin, 1970'lerin ortalarında ise ayçiçeği küllemesi ve ayçiçeği pası gibi hastalıkların etkisiyle üretim önemli ölçüde düşmüştür. Gene 1970'lerin başlarında, Trakya çiftçisinin, verimi ve fiyatı daha yüksek olan Bezostayo buğdayına yönelmesi de üretimde belirgin bir düşüşe yol açmıştır. Bugün Trakya'da ayçiçeği buğdayla dönüşümlü olarak ekilmektedir.

Aydan, Efe (d. 29 Mayıs 1955, Ankara), Avrupa Karması'nda yer alan ilk Türk

Efe Aydan
İlgin Yayındık Arşivi

basketbolcu ve 200 kez milli takıma seçilen sporcu.

Basketbola küçük yaşta Ankara'da başladı. Galatasaray genç takımında yetişti. Daha sonra Karşıyaka, Eczacıbaşı ve Fenerbahçe takımlarında oynadı. 100. milli maçından sonra altın onur madalyası aldı. 1980 Olimpiyat elemelerinde en başarılı oyuncu seçildi. 1981'de Avrupa Karması'na seçildi. Aynı yıl Balkan şampiyonu olan milli basketbol takımında kaptan olarak yer aldı. 1986'da Beşiktaş takımına transfer oldu. Sonra Paşabahçe'ye, 1988'de de halen (1992) oynamakta olduğu Tofaş'a geçti.

aydaş, Anadolu'da bir çocuk hastalığına verilen ad. Kırkı karışan çocuklardan birinin sağlıklı, öbürünün zayıf ve hastalıklı olmasına aydaşlık denir. 0-2 yaş çocuklarında görülen hastalığın halk hekimliği yöntemlerine göre tedavisi için çocuk, gürbüz olan çocuğun evinin çevresinde dolaştırılır, onun giysilerinden biri giydirilir. Bir düzelmeye olmazsa çocuğun annesi, sağlıklı çocuğun evinden bir şey yer, gene bir iyileşme görülmezse sağlam çocuğun evinde birlikte yemek yer. Çocuklar değiştirilip emzirilir, emzirme kuyu başında da yapılır. Çocuk, aydaş taşı denen ortası oyuk kayadan geçirilir. Uç ya da dört yol ağzından çalı çırpı toplanıp oraya kurulan kazanın altında ateş yakılır ve çocuk içinde döndürülür, kazana atılan öteberi kapışılır. Buna aydaş aşısı ya da aydaş pişirme denir. Gene iyileşmezse, doğumundan sonra ölen biriyle aydaş olduğuna inanılan çocuk kutsal bir yerin çevresinde dolaştırılır. Öbür evden bir taş alıp beşiğe koymak, tahta, yonga vb yakarak dumanını beşiğe tutmak gibi çarelere de başvurulur. Çocuğun aydaş olması, şeytanın çocuğu değiştirmesi olarak da bilinir. Kazanda döndürme sırasında şeytanın, yakacaklarını sanarak asıl çocuğu bırakıp aydaş olan kendi çocuğunu aldığına inanılır.

Aydede, İstanbul'da (2 Ocak - 9 Kasım 1922, 8 Mayıs 1948 - 1 Ekim 1949) yayımlanmış siyasal mizah dergisi. İlk başta haftada bir kez yayımlanan ve 90 sayı çıkan derginin sahibi ve başyazarı Refik Halid'di (Karay). Dergi Orhan Seyfi (Orhon), Halil Nihad (Boztepe), Yusuf Ziya (Ortaç), Fazıl Ahmet (Aykaç) ve Osman Cemal'in (Kaygılı) yazılarına; Rıfki, Münif Fehim (Özarman), Ramiz (Gökçe), Ratip Tahir'in (Burak) karikatürlerine yer verdi. Anadolu'daki Milli Mücadele'ye karşı çıkan yazı ve karikatürleri tepkilere yol açan **Aydede**, "Yüzellilikler" listesine alınan Refik Halid'in yurtdışına çıkmak zorunda kalmasından sonra uzun süre yayımlanmadı. 1938'de yurda dönen Refik Halid Karay, 8 Mayıs 1948'de **Aydede**'yi büyük boyutlu haftalık dergi olarak yeniden çıkardı. Bu ikinci döneminde siyasal konulara pek yer veremeyen **Aydede**, 1 Ekim 1949'da çıkan 125. sayısıyla kapandı.

Aydemir, Şevket Süreyya (d. 1897, Edirne - ö. 25 Nisan 1976, Ankara), yazar, siyaset ve düşün adamı. **Kadro** dergisinin kurucularındandır. Edirne Muallim Mektebi'ndeyken Turancı görüşleri benimsedi. 1915'te gönüllü olarak I. Dünya Savaşı'na katıldı. Kafkas cephesindeki çatışmalarda yaralandı. Öğretmenlik etmek üzere Azerbaycan'a gitti. Orada bulunduğu dönemde Marksizmi benimsedi, Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP) girdi, Bakü'da toplanan Doğu Halkları Kongresi'ne katıldı. Moskova Üniversitesi'nde iktisat öğrenimi görerek 1923'te Türkiye'ye döndü. TKP yöneticileri arasında yer aldı. **Aydınlık** dergisinde yazılar yazdı. 1925'te dergi kapatılınca bu yazıları nedeniyle Aydemir de tutuklandı,

10 yıl hapse mahkûm oldu. Bir buçuk yıl sonra aştan yararlanarak serbest kaldı. 1927'de yeniden tutuklanarak yargılandı, ama beraat etti. Bundan sonra komünizmden uzaklaştı. 1928-51 arasında eğitimci ve iktisatçı olarak çeşitli devlet görevlerinde (örn. 1937-47 arasında İktisat Vekâleti Sanayi Tetkik Heyeti başkanlığı gibi) bulunduktan sonra emekliye ayrıldı.

Aydemir, 1932-34 arasında Cumhuriyet Halk Partisi'ni daha radikal bir çizgiye çekmeye çalışan, kapitalizm ve komünizmden farklı milliyetçi-devletçi bir üçüncü kalkınma yolu öneren **Kadro** dergisinin kurucularındandır. Bu dönemde **Cihan İktisadiyatında Türkiye** (1930) ve **İnkılâp ve Kadro** (1932) adlı yapıtları yayımlanmıştır. 1959'dan sonra ise, ilki kendi yaşamını anlattığı **Suyu Arayan Adam** (1959) olmak

Şevket Süreyya Aydemir
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

üzere, Türk toplumunun yakın geçmişinde önemli rol oynamış siyaset ve devlet adamlarının yaşamöykülerini ele aldığı **Tek Adam** (1963-65, 3 cilt), **İkinci Adam** (1966-68, 3 cilt), **Menderes'in Dramı** (1969), **Enver Paşa** (1970-72, 3 cilt), **İhtilalin Manası** (1973) gibi kitapları yayımlanmış, bunlarda o dönemlerin siyasal ve toplumsal yaşamının incelenmesini de yapmıştır.

Aydemir, Talat (d. 1917, Söğüt - ö. 5 Temmuz 1964, Ankara), 22 Şubat 1962 ve 20-21 Mayıs 1963'te iki askeri darbe girişimine önderlik eden asker.

Talat Aydemir
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Kara Harp Okulu'nu (1939) ve Kara Harp Akademisi'ni bitirerek (1954) kurmay subay oldu. 1950'lerde 27 Mayıs'ı hazırlayan ilk çekirdek kadronun içinde yer aldı. 27 Mayıs 1960'ta görevle Kore'de olduğundan müdahaleye finlen katılamadı. Milli Birlik Komitesi'ne giremedi. Bu da MBK'ye kırsı-

Büyük İskender tarafından Makedonya Krallığı'na bağlandı. İÖ 4. yüzyıl sonunda Selevkosların, İÖ 190'da Pergamon Krallığı'nın yönetimine giren yöre İÖ 129'da Roma'nın Asya Eyaleti sınırları içinde kaldı. İÖ 1. yüzyılın ikinci yarısı ile İS 1. yüzyılın ilk yarısında oluşan şiddetli depremler yöredeki kentlerin büyük ölçüde zarar görmesine yol açtı. 1280'de bir hölüm Menteşeoğullarının eline geçen yöre

Aydın Dağlarının güney eteklerinde ve Tabakhane Deresi kenarında kurulmuş olan kent, ovaya doğru gelişmektedir. Denizli'yi İzmir'e bağlayan demiryolu ve E-24 Karayolu kentten geçer. Kent karayoluyla İzmir'e 126 km ve Ankara'ya 601 km uzaklıktadır. Kentteki başlıca sağlık kurumları Aydın Devlet ve Aydın SSK hastaneleri ile Aydın Doğumevi'dir. Özel sağlık kuruluşu da bulunan kentteki yükseköğretim kurum-

Aydın'dan bir görünüm
Anadolu Yayıncılık Arşivi

daha sonra 1308'de bağımsızlık ilan eden Aydınoğullarının yönetimi altına girdi. 1390'da I. Bayezid (Yıldırım) tarafından Osmanlı Devleti'ne bağlanan yöre, 1402'de Timur tarafından Aydınoğullarına geri verildi. 1426'da Osmanlı topraklarına katılan Aydın yöresi 15. yüzyıldan Cumhuriyet dönemine değin çıkan çeşitli ayaklanmalara sahne oldu. 1840'ta oluşturulan Aydın Eyaleti'nin merkezi 1850'de Aydın'dan İzmir'e taşındı. İzmir-Aydın Demiryolu'nun 1866'da açılmasından sonra ulaşım olanakları gelişen yöre, 1895'te şiddetli bir depremle sarsıldı. Aydın vilayetinin sınırları içindeki bu topraklar 1919'da İtalyanlar ve Yunanlılar tarafından işgal edildi. Temelini zeybeklerin oluşturduğu Kuva-yı Milliye'nin silahlı direnişi Yunanlıların yöreden bir süre için çekilmesini sağladıysa da işgal Eylül 1922'ye değin sürdü.

Kentin yapısı. İÖ 13. yüzyılda batıdan gelen Traklar tarafından kurulduğu sanılan Tralleis'in Tarihöncesi'nden beri yerleşim merkezi olduğu sanılmaktadır. Selevkoslar tarafından Selevkeia, daha sonra Romalılar tarafından Caesarea olarak adlandırılmışsa da bu adlar benimsenmemiş ve İS 1. yüzyıldan sonra gene Tralleis ya da Tralles olarak anılmıştır. Türkmenler Tralleis'i 13. yüzyıl sonlarında ele geçirdi. Aydınoğulları 14. yüzyılda Tralleis'in hemen yakınında ve daha alçakta başka bir yerleşme yeri kurdu. Güzelhisar olarak adlandırılan yol kenarındaki bu yerleşim merkezi, Tralleis'in savaflardan ve depremlerden zarar görmüş olması nedeniyle kısa zamanda gelişti. Zamanla Aydın Güzelhisarı ve Aydın olarak anılan kentin adı daha sonra bu bölgede kurulan büyük bir eyalete ve vilayete verildi.

Kurtuluş Savaşı sırasında 27 Mayıs 1919'dan 7 Eylül 1922'ye değin Yunan işgalinde kalan kent, işgalden kurtulduğunda büyük ölçüde yanmış ve yıkılmış bir haldeydi. Cumhuriyet dönemi başlarında küçük bir kasaba görünümündeki kentin nüfusu günümüzde 100 bini aşmış durumdadır.

lan Dokuz Eylül Üniversitesi'ne bağlı Aydın Veteriner ve Aydın Ziraat fakülteleri ile Aydın Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'dur.

Tarihsel yapılar. Aydın'a 1 km uzaklıkta Topyatığı yöresinde yer alan Tralleis kentinin halk arasında Üçgözler olarak anılan kalıntıları 6 km'lik bir alana yayılmıştır. Kalıntılar arasında bulunan ve Roma dönemi izleri taşıyan yıkıntının *gymnasion* olduğu sanılmaktadır. Attalos Sarayı ve sur kalıntıları büyük ölçüde ayakta durmaktadır. Heykelticileri ile ünlü olan bir de heykel okulu vardır.

Aydın'ın öteki önemli tarihsel yapıları arasında Aydınoğulları döneminde yapılan ve bugün harap durumda bulunan Alihan Baba Türbesi (Alihan Kümbeti), 1568'de yapılan ve son olarak 1947-48'de Vakıflar'ca onarılarak bugünkü durumuna getirilen Üvyes Paşa Camisi, Osmanlı barok mimarlığının önemli örneklerinden biri sayılan 1756 tarihli Cihanoglu Camisi ve Külliyesi, Hasan Çelebi Camisi (1585), Ramazan Paşa Camisi (1594), Ahmed Paşa Camisi (1659), Süleyman Bey Camisi (1683) ve Nasuh Paşa Külliyesi (1708) sayılabilir.

Aydın Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 824.816; kent, 107.011.

Aydın, Ersin (d. 1940, Adana), Mersin-Girne arasında yüzen ve dünya suda kalma rekorunu kıran Türk yüzücü.

Yüzmeye 12 yaşında başladı. Daha çok uzun mesafelerde ve maratonda başarılı oldu. Uluslararası Nil Maratonu'nda 10 saat 55 dakika ile 9. oldu. Çanakkale Maratonu'nu kazandı. 1974'te Mersin-Girne arasında (110 km) 34 saatte yüzdü. Aynı yıl gazeteler tarafından yılın sporcusu seçildi. 1975'te Manş'ı geçti. Arjantinli Antonio'ya ait olan dünya suda kalma rekorunu 43 saat 20 dakika ile kırdı. *Yüzme* (1976) adlı bir kitap yazdı.

Aydın Dağları, Ege Bölgesi'nde. Küçük Menderes ve Büyük Menderes vadilerini birbirinden ayıran ve fazla yüksek olmayan dağ sırası. Doğuda Bozdağlar'ın uzantısı olan Buldan yöresindeki platodan başlayarak batıya doğru iki dağ sırası birbirinden ayrılır, aralarına Küçük Menderes Vadisi girer. Kütle, Paleozoyik (Birinci) Zamanda oluşmuş (y. 570-225 milyon yıl önce) kristal yapıli şist ve kalkerlerden oluşur. Kuzeydeki Küçük Menderes çöküntüsü ile güneydeki Büyük Menderes çöküntüsü, çok yeni bir jeolojik dönemde ortaya çıkmıştır. Orta kesimi, yüksekliği 1.500-1.800 m arasında değişen Aydın Dağları oluşturur. Aydın Dağlarında fazla yüksek olmayan tepeler bulunur. En yüksek noktası orta kesimde yer alan Cevizli Dağının 1.819 m'ye enişen doruğudur. Yükseklik batıya doğru gittikçe azalır. Beydağ'da 1.674 m, Malkoç Dağında 1.469 m, Oyuktepe'de 1.479 m'ye kadar alçalır. Daha batıda Dilek Yarımadasında ise 1.237 m'lik Samsun Dağı bulunur. Sistemin en alçak noktası, Meryemana ya da Maden Dağıdır (646 m). Aydın Dağları burada alçak tepeler görünümünde olmakla birlikte, Samsun Dağı kütesinin dik ve sarp yamaçları oldukça heybetlidir.

Aydın Dağları kuzeyde Küçük Menderes Ovasına doğru basamaklar halinde iner. Burada kısa birkaç akarsu, dağın yamaçlarını parçalayarak derin vadiler oluşturmuştur. Bu akarsular Küçük Menderes Irmağına kanır. Aydın Dağlarının güney yamaçlarında ise kumlu ve killi yapıda, kızıl kahverengi çökeller vardır. Yapısında yuvarlak ve köşeli çakıllar bulunan bu çökeller, Saruhan-Menteşe Masifi(*) adı verilen eski kütlelin tektonik hareketler sonucu yükselmesi sırasında aşınımın artmasıyla çevrede oluşan çukurlara birikmiş yüzlerce metre kalınlığındaki katmanlardır. Bu tepeler Aydın Dağlarının güney etekleri boyunca 5-6 km kadar genişlidir. Aydın Dağları ise bu eski kütlelin son jeolojik dönem başlarında yer yer kırılıp çökmesinden sonra horst biçiminde yüksekte kalmış bir kütlelerdir.

Aydın Dağları bitki örtüsü bakımından pek zengin değildir. Burada yapılan araştırmalar, oldukça zengin doğal bitki örtüsünün uzun yıllar boyunca tahrip edilmiş olduğunu ortaya çıkarmıştır. Dağın özellikle kuzey kesiminde hemen tabandan başlayan makiler kızıl çamlarla birlikte bulunur. 1.000 m'ye doğru kara çamlarla kızıl çamlar, 1.000 m'den sonra ise yalnızca kara çamlar vardır. 1.500 m'den daha yükseklerde ve kuzeye bakan yamaçlarda yer yer kayın ve gürgen ormanları bulunur. 1.700-1.800 m yükseklikte az sayıda sarı çam vardır. Güneye bakan yamaçlarda kara çam, kızıl çam ve makiler yaygındır. Dilek Yarımadasının ulusal park haline getirilmesiyle buradaki ormanlar tür bakımından daha zenginleşmeye başlamıştır.

Aydın Dağlarının kuzey yamaçları boyunca Selçuk, Tire, Ovakent (Adagide) ve Beydağ, güney yamaçlarında Söke, Ortaklar, Germencik, Aydın, Nazilli gibi yerleşim merkezleri yer alır. Fazla yüksek olmayan bu dağlar üç yerde geçit verir. Bu geçitlerden doğu kesimindekinden Sarayköy-Alaşehir, orta kesimindekinden Nazilli-Beydağ, batıdakinden ise Aydın-Tire yolları geçer.

Aydın Vilayeti, Tanzimat döneminde kurulan ve Batı Anadolu'nun büyük bir bölümünü kaplayan vilayet. II. Mahmut döneminde (1808-39) Osmanlı Devleti'nin gelecekteki yönetim yapısında da değişikliklere gidildi ve bütün Batı Anadolu'yu kaplayan

Anadolu Eyaleti(*) 1836'da Ankara, Hüdavendigar (Bursa) ve Aydın müşirliklerine bölündü. Tanzimat'ın ilanından sonra da bu müşirlikler ayrı birer eyalet oldu. Aydın Eyaleti 1840'ta Aydın, Saruhan (Manisa), Menteşe (Muğla), Sığla (İzmir) ve Denizli sancaklarından oluşuyordu. Eyalet merkezi 1850'de Aydın'dan İzmir'e taşındı. 1867'de çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile bütün eyaletlerin adı vilayete çevrildi. Aydın Vilayetine 1867'de İzmir, Aydın, Saruhan ve Menteşe sancakları bağlıydı. Bu yapı II. Meşrutiyet'in ilanına (1908) değin büyük bir değişikliğe uğramadı. Yalnız 1883'te Denizli yeniden sancak oldu ve vilayetin sancak sayısı beşe çıktı. Aydın Vilayeti 19. yüzyıl sonlarındaki bu en geniş döneminde 53.857 km² alana ve yaklaşık 1.500.000 nüfusa sahipti. II. Meşrutiyet döneminde Menteşe bağımsız sancak yapılarak vilayetten ayrıldıysa da, 1914'te vilayetin toplam nüfusu yaklaşık 1.800.000'e ulaştı. Osmanlı Devleti'nin son bulmasına değin yönetim yapısını koruyan Aydın Vilayeti, Cumhuriyet'te birlikte getirilen yeni yönetim düzenlemeleri sonucu köklü değişikliğe uğradı ve bütün sancakları ayrı birer vilayet yapıldı.

Aydincık, Akdeniz Bölgesi'nde, İçel iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Gülnar'a bağlı bir bucak olan Aydıncık, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Aydincık (eskiden Gilindire ve İskele) Belediyesi 1972'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 11.022; kasaba, 7.040.

Aydincık, Karadeniz Bölgesi'nde, Yozgat iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Çekerek'e bağlı bir bucak olan Aydıncık, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Aydincık Belediyesi 1967'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 22.098; kasaba, 5.734.

Aydınlanma, İngilizce ENLIGHTENMENT, Fransızca SIÈCLE DE LUMIÈRES (Aydınlık Çağ), Almanca AUFKLÄRUNG, 17. ve 18. yüzyıllarda Tanrı, us, doğa ve insan kavramlarının yeni bir biresime ulaşmasıyla ortaya çıkan ve Avrupa'da sanat, felsefe ve siyaset alanlarında devrimci gelişmelerle yol açan düşünce akımı. Aydınlanma düşüncesinin temelini, usu işler kılma ve yüceltme oluşturur. Aydınlanma düşünürleri, evrenin us aracılığıyla kavranabileceğini, bu yolla insanlığın bilgiye, özgürlüğe ve mutluluğa ulaşabileceğini savunmuşlardır.

Kökenleri. Aydınlanmanın kökenleri, Eski Yunanlı düşünürlerin, doğanın belli bir düzeni olduğunu kavrayarak bu düzenin temelinde ussal bir ilke aradıkları döneme uzanır. İnsan ve onun zihinsel gücü üzerinde odaklaşan Eski Yunanlıların kültürel mirasını Romalılar devraldı. Ama Yunan-Roma kültürü, kişisel kurtuluşa öngören Doğu dinlerinden gelen dalgayla sarsıldı. 4. yüzyılda gelindiğinde, Hristiyanlık Roma İmparatorluğu'ndaki tek din olmuştu. Yunan-Roma dünyasına çok yabancı bir ortamda gelişen Hristiyanlık o kültürün tam karşısı amaçlar taşıyordu. Oysa yeni dini benimseyenlerin büyük çoğunluğunu Yunanlılar ve Romalılar oluşturmaktaydı. Hristiyanlık bu yüzden kültürel bir uyum gerçekleştirme zorunda kaldı; putperestliğin ahlak dışı yönlerini ayıklayarak öbür yönlerini dinsel inanca özgü amaçlarla bağdaştırmaya çalıştı. Bu yöndeki en büyük katkısı, 13. yüzyılda Aristoteles'in yeni bulunan el yazmalarını Hristiyan felsefesi-

nin temel taşlarına dönüştüren Aquinolu Aziz Tommaso sağladı. 14. yüzyılda İtalya'da Francesco Petrarca'nın öncülüğünde klasik metinlere yönelen büyük ilgi pek çok kişinin unutulmuş el yazmalarının ardına düşmesiyle sonuçlandı. Ortaçağ boyunca bazı klasik yapıtların yok olması önlenmişti, ama bunların çoğu Hristiyanlığın yorumlarıyla biçim değiştirmişti. Hümanizm olarak bilinen akımın amacı, bu yapıtlarda büyük bir bilgelik ve söz ustalığıyla dile gelen gerçek Yunan ve Roma ruhunu canlandırmaktı. İtalya'da doğan hümanizm, yüz yıl içinde Almanya'ya ve Avrupa'nın başka yörelerine ulaştı. Buralarda yeni akımın başlıca amacı dine hizmet etmekte. Ama Reform döneminde geleneksel Batı Kilisesi her anlamda ikiye bölündü. Rönesans'ın klasik metinler ile Hristiyanlığı uzlaştırma çabaları bir sonuç vermemişti. Hristiyanlık ile bağdaşmakla birlikte ondan bağımsız görüşler arayan Avrupalılar, Stoacılığı yeniden canlandırmaya yöneldiler. Bu görevi ilk kez Hollandalı hukukçu Hugo de Groot (Grotius) üstlendi ve *De Jure Belli ac Pacis* (1625; İyi Yasa ve Barış Üzerine) adlı yapıtında uluslararası ilişkilerde doğal hukuka başvurulmasını önerdi. Grotius'a göre doğal hukuk öylesine kesin ve dokunulmazdı ki, onu Tanrı bile değiştiremezdi.

Bilimsel devrim. Yeni yeni oluşan modern bilim, dine dayalı baştan savma yanıtlara ve Yunan-Roma biliminin safatalarına karşı çıkıyordu. Yeni bilim anlayışının öncüsü Bacon'ın, hızlı adımlarla ilerleyen matematiğin yöntemi konusunda kuşkulanıyordu; bilimsel yöntem olarak tümevarımı öneriyordu. Descartes ise bunun tam karşısı bir tutumla felsefe sistemini, doğrulukları yadsınmayan yalın düşünceler üzerine kurmuştu ve tümdengelim yöntemi savunuyordu. Aralarındaki büyük ayrılığa karşın, ikisi de geçmişe savaş açmışlardı. İnsanlığın yazgısını bilimin çizdiğini, bunun için de bilim ile ilahiyatın birbirinden ayrılması gerektiğini, deneyin zorunlu olduğunu vurguluyorlardı.

Bilimlerdeki yeni gelişmenin öncüsü Galileo Galilei oldu. Tanrı'nın, biri doğa kitabı, öteki Kitabı Mukaddes olmak üzere insana iki kitap gönderdiği biçimindeki eğritilemeyi sürdürerek, doğa kitabının matematiğin diliyle yazıldığını savundu. Doğayı mekân ve hareket gibi matematiksel analize elverişli özelliklere indirgeyerek, şaşmaz doğa yasalarıyla betimlenebilir bir araştırma konusuna dönüştürdü. Ayrıca Kopernik, Tycho Brahe ve Kepler'in gökbilim ile ilgili çalışmalarını bir aşama daha ileriye götürdü. Kopernik, Ptolemaios'un yermerkezli evren düşüncesini, Yer'in Güneş sisteminde bir gezegen olduğunu açıklayarak sarsmıştı. Galilei, kendi teleskopuyla yaptığı gözlemler sonucunda, bir gök cisimlerinin sisteminin ve bir hareket düzeninin varlığını saptadı. Görüşlerini, 1632'de *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo, tolemaico e copernicano* (İki Büyük Yer Sistemi, Ptolemaios ve Kopernik Sistemleri Üzerine Konuşmalar) adlı kitapta sergiledi. Geriye, çözümlenmesi gereken önemli bir sorun kalmıştı: Gök cisimlerinin devinimini, maddenin yeryüzündeki davranış biçimini gözlemleyerek açıklamak. Sir Isaac Newton, bazı matematik usavırmalara dayanarak kütleçekimi yasasını ortaya koydu ve doğanın ussallığını vurguladı.

Aydınlanan din. Kilise, bu yeni olgular ve açıklamalar karşısında uzun süre direndiyse de, değişen düşünce ortamına duyarsız kalamadı. 18. yüzyıl başlarında, köklü değişimlere yol açabilecek birçok yeni düşünce ağıttan açığa tartışılmaya başlanmıştı. Öte yandan, o güne değin ilkeğ dışında kendi

bilgi düzeyleri ile karşılaştırılabilecekleri bir başka birikim tanımayan usçular, özellikle Cizvit misyonerlerinin gezileri aracılığıyla dindar Çinlileri, Mısırlıları, Siyamlıları tanıdılar ve onlar arasında da erdemli, örnek kişiler bulunduğunu şaşkınlıkla öğrendiler. Hristiyanlığın doğa görüşünün, deneysel us karşısında ayakta duramayacağı da artık ortaya çıkıyordu. Huzursuz zihinler, bütün dinsel farklılıkların gerisinde her yerde ve bütün insanlar için geçerli, doğadan kaynaklanan tek bir din, ortak bir inançlar bütünü olduğu düşüncesine yönelmeye başladılar. Daha sonra yaradancılık adını alan bu akıma göre, Tanrı, us ve doğa arasında bir denge kurulması gerekiyordu ve felsefe de doğa bilimlerinin yöntemlerini izlemek zorundaydı.

Bu tür bir din anlayışı, mucize inanışına da son veriyordu. Çünkü Tanrı'nın varlığına olanak sağlayan yasaların aynı zamanda bu tür us dışı olgulara yer vermesi düşünülemezdi. İlk kez İngiltere'de yaygınlık kazanan yaradancılığı savunanlar, Hristiyanlığın doğa dinini engellediğini ileri sürdüler. Ama çabaları İngiltere'de olumlu sonuçlar vermedi, çünkü siyasal çıkarları ve toplumsal iktidar kaygıları ağır basan Anglikan Kilisesi yeni görüşlere açık değildi ve yaradancılık akımı 18. yüzyılın ikinci yarısında kara Avrupa'sına taşındı.

1726'da İngiltere'ye sığınmadan çok önce Hristiyanlık karşısı bir usçuluğu savunan Voltaire, iki yıl sonra ülkesine döndüğünde yaradancılık akımının din anlayışını çarpıcı bir üslupla kaleme aldı. Voltaire, varlığının kanıtlanı doğada gözlemlenebilen ve toplum düzenini sürdürmek için varlığı zorunlu olan bir Tanrı düşüncesini savunuyordu. 1760'larda yazdığı *Dictionnaire philosophique* (Felsefe Sözlüğü, 1943-46, 1976-77) ile din adamlarını açıkça karşısına aldı. Voltaire'in görüşlerini paylaşmamakla birlikte, Jean-Jacques Rousseau da *Émile ou de l'éducation* (1762; *Emil yahut Terbiye Dair*, 1930, 1966) adlı romanıyla Tanrı ile insan arasına giren bütün öğretilere ve dinsel kuruluşlara meydan okuduğunda Voltaire onu destekledi.

Kuşkusuz, kurulu düzen de dini ve kendini savunmak için önceden sınılanmış yöntemlere başvurdu. Yalnızca 1770'te Fransa'da Katolik inancını savunan 90 kitap yayımlandı. Enkizisyon mahkemelerinin yanı sıra sivil mahkemeler de dinsel yargılamalara girişerek ölüm cezaları verdi. Ardından Yasak Kitaplar Listesi (*Index Librorum Prohibitorum*) hazırlandı; kilise ve devlet sansürü ortaya çıktı; kitap yayımı izne bağlandı, kitaplar yakıldı. Gizlice satılan kitaplar, yazarı belli olmayan yapıtlar, basımevi belirtilmemiş yayınlar dâhil olmak üzere 1772'de Viyana'da resmi yetkililer bu Yasaklanmış Kitaplar Kutulogu yayımladılar, ama çok geçmeden bu katalog da yasaklanmış kitaplar arasına almak zorunda kaldılar, çünkü katalog "kötü niyetli kişiler" için bir tür okunması gerekli kitaplar listesine dönüşmüştü.

Felsefede Aydınlanma. Sıra yeni görüşlerin ışığında insanın doğasını açıklamaya gelmişti. Hristiyanlığın bu konudaki görüşü kesindi: İnsan, İsa'nın ödediği kefaretilerle kurtuluşa erişinceye değin, Adem'in günahını sırtında taşıyacaktı. Oysa ussal çıkarım, Tanrı'nın, kendi us gücünü ve ıylığını insana da aşıladığı varlığına götürmekteydi ve bu çerçevede içinde ilk günaha yer yoktu. İnsan doğasını incelemek için Newton'un yeni bilimsel yöntemine başvuruldu. Öncülüğü yapan Locke, önce zihnin işleyişini inceleyerek insan bilgisinin boyutlarını ve sınırlarını araştırmaya koyuldu. 1690'da yayımladığı *An Essay Concerning Human*

Understanding (İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme) ile bilginin tümünün deneyimden, düşünme edimiyle ayıklanıp sınıflandırılmış duyumlardan kaynaklandığını savundu. Doğuştan gelen idealar yoktu, insan zihni doğuştan boş bir levha (*tabula rasa*) gibiydi; yaşamı boyunca edindiği deneyimler sırasında dış dünyanın verileri bu levhanın üstüne yazılırdı. Locke'a göre, insanı biçimlendiren, yaşadığı ortamdı ve insanı geliştirmenin yolu da yaşadığı ortamı geliştirmekten geçiyordu.

İngiltere'de Aydınlanma akımının son temsilcisi olan David Hume'un felsefesinin temelinde de usçu düşüncenin kalkış noktasını oluşturan nedensellik ilkesinden duyduğu kuşku yatıyordu. Ama Hume, Locke'tan farklı olarak, her ideanın önce bir izlenimi olması gerektiğini ileri sürüyor, deneyimlerin temelinde insanın saf algılarını koyuyordu.

Almanya'da Aydınlanma düşüncesi yaratıcı olamadı, başlıca görüşlerini İngiliz ve Fransız Aydınlanma felsefelerinden derledi. Bu durum Alman tarihinin gelişmesiyle ilgiliydi. Reform hareketinin yarattığı uzun süren kargaşalıklar Almanya'nın, Fransa ve İngiltere'de gelişen bu büyük kültür sürecine katılamamasına neden olmuştu. Alman Aydınlanmasının en tipik düşünürü Christian Wolff'du. O da 17. yüzyılın ikinci yarısında gelişen Leibniz felsefesini sistemleştirerek bir okul felsefesi yaptı. Büyük düşünür Immanuel Kant da ilk bilgilerini Leibniz-Wolff felsefesinden almış, sonra bu felsefe ile tartışa tartışa kendi görüşüne varmıştı. Kant "Was ist Aufklärung?" da (1784; "Aydınlanma Nedir?" Sorusuna Yanıt", 1983) Aydınlanmayı şöyle tanımlıyordu: "Aydınlanma, insanın, kendi yüzünden içine girdiği bir ergin-olmayış durumundan kurtulup usunu kullanmaya başlamasıdır". Kant'a göre insan bu duruma us yüzünden değil, onu kullanamaması yüzünden düşmüştür; çünkü o döneme değin hep başka kılavuzların yol göstericiliğini aramıştır. Kant bir bakıma Aydınlanma felsefesi için de yer alırsa da, öbür yandan bu felsefeyi aşmış, 19. yüzyılın ilk yarısını kapsayan Alman idealizminin çıkış noktası olmuştur.

İnsanın doğasını kavramaya çalışırken, etik sorunlar da önem kazanıyordu. Usçu tımdengelim yöntemiyle bakıldığında (usunu kullanan insan özünde iyi olduğuna göre), neyin doğru olduğunu bilmek, doğru olanı yapmak demektir. Oysa doğru olanı bilen, her zaman doğru olanı yapmadığı görülüyordu. Bu yüzden de ahlaksal davranışların temellerini araştırmak gerekiyordu. Büyük usçu düşünürler bile, insan doğasının düşünsel olmayan boyutunda, ahlaksal uyandırılardan, yani tutkuların bulunduğunu kabul ediyordu. Hristiyanlık, hep insanın Cennet'teki mutluluk özlemine ve Cehennem acılarından duyduğu korkuya seslenmişti. İnsana özgü bu eğilim kolayca genelleştirilebilir ve yaşamın dinamik gücünü haz arayışının ve acıdan kaçınma çabasının oluşturduğu savunulabilirdi.

Ahlaksal davranışların kişinin kendi içinden kaynaklandığı konusunda kuşkuya düşüldüğüne göre, bu davranışların kaynağı belki de kişinin dışında aranmalıydı. İnancı Hristiyanların yanıtı hazırda: Tanrı, Kitabı Mukaddes aracılığıyla insana nasıl davranması gerektiğini bildirmişti. Ama Tanrı ile ilişkisini kesmiş düşünürler için bu yanıt yeterli değildi. 17. yüzyıl ortalarında Thomas Hobbes, doğal bir çevrede hazzın ve acının otoritesinde yaşayan insanların, herkesin herkese karşı savaş içinde olduğu bir kargaşa ortamına düşeceği sonucuna varmıştı. Bunun tek çözümü, bir devlet kurmak ve kayıtsız şartsız onun yasalarına

boyun eğmekti. Hobbes'un ardılları, ahlak kargaşasına çözüm olarak, topluluğun refahı üzerine kurulu bir yasalar bütünü oluşturmayı önerdiler. Helvétius, Paris Parlement'i (Yüksek Mahkeme) tarafından yakılan ve papalık mahkûm edilen *De l'esprit*'de (1758; Ruh Üzerine), benmerkezci insanı toplumsal bir varlığa dönüştürmenin tek yolunun iyi yasalar yapmak olduğunu ileri sürüyordu. İyi yasa yapma sanatının öz, benlik tutkusuyla davranan insanları, birbirlerine karşı her zaman adil olmaya yöneltmeyi bilmektir. Jeremy Bentham, *laissez-faire* (bırakınız-yapsınlar) demokrasisinin ilkelerini bu birikim içinden bulup çıkaracaktı.

Siyasal ve toplumsal düşünce. Yaradancılarnın dünya çapındaki doğa dini araştırmaları, insanların ırk ya da gelenek farklılıklarını değil, tam tersine ortak özelliklerini bulmaya yönelikti. Hume'a göre, insan doğası temelinde çok değişmediğine göre, bu yapının değişmez ve evrensel ilkelerini bulmak gerekiyordu. Doğal hukuk kavramı, toplumsal sorunlara uygulanınca bazı belirgin değişiklikler geçirdi. Yeni anlayışa göre doğal hukuk, artık olanı değil, olması gerekeni gösteriyordu ve olması gerekenin çok uzağında bulunan insanlığın durumu karşısında Aydınlanma, eleştirel, reformcu ve giderek devrimci bir nitelik kazanacaktı.

Locke, Hobbes'un bireyciliğini ve devleti tanrısal bir kurum değil, yararlı bir aygıt olarak gören yaklaşımını benimsedi. Locke'a göre, doğal hukuk insana başta yaşam, özgürlük ve mülkiyet olmak üzere belli haklar tanıdı. Herkesin kendi hakkını tanımlayıp savunmasının yol açacağı kargaşayı önlemek için, özellikle bireylerin haklarını savunmak üzere bir siyasal topluluk oluşturulmuştu. Devlet, bireylerin onayı ile kurulmuş ve çoğunluğun kararı doğrultusunda yönetilmeliydi.

Kara Avrupa'sında ise, 18. yüzyılın huzursuz ortamının nedenlerini araştırmak ve bunlara çare önermek için koşullar uygun değildi. Fransa'da mutlakiyet, kamuoyunu ve açık tartışmayı baskı altına almış, feodal anlayışı ve önemli feodal kurumları temizleyememişti. Devlet ile Katolik Kilisesi arasındaki sıkı bağlar yüzünden, kiliseye karşı gelmek devlete karşı gelmekle eşanlamlıydı. Bütün bunlar siyasal düşüncenin gelişmesini engelliyordu. Voltaire yaşamı boyunca Fransız tahtını savunmuş; kendisi de bir soylu olan Montesquieu soylulara devlette daha çok görev verilmesini önermiş; soylular ile kral arasındaki çekişmeyi hiçbir zaman kavrayamamış olan Diderot, bazen birini, bazen öbürünü tutmuş, ama hiçbirini mutlakiyete karşı olmamıştı. Hepsisi, reform konusundaki umutlarını becerikli hükümdarlara bağlamıştı.

1762'de Fransa'da yepyeni bir siyaset kitabı yayımlandı: *Du contrat social* (Toplum Anlaşması, 1946 / Toplum Sözleşmesi, 1984). Rousseau bu kitabında, bireyin özgürlüğüne dokunmaksızın onun ahlaksal erdemini yükseltecek bir toplum modeli öneriyordu. Bu modele göre, bireyler tüm güçlerini ve haklarını, bir parçasını oluşturdukları "genel irade"ye devredecekler, böylelikle siyasal yaşama eşit oranda katılacaklardı. Bu sözleşmeden sonra birey, gene doğal durumunda olduğu gibi özgür olacak, ama doğal özgürlüğünün yerini toplumsal özgürlük alacağından, doğal insan ahlaksal bir varlığa dönüşecekti. Locke, tanımlanmamış bir çoğunluktan söz etmişti; Rousseau ise siyasal demokrasi öneriyordu. ABD, Bağımsızlık Bildirgesi ile Locke'un öğretisini benimsedi; Fransız devrimcileri ise bildirilerinde Rousseau'nun genel irade ve ulusal egemenlik kavramlarına yer verdiler.

Genel olarak Aydınlanma düşüncesi, Locke'un, mülkiyetin doğal bir hak olduğu görüşünü aykırı bulmuyordu. Ama Rousseau, bu konuda kuşkuları olan Hume'a katılıyor, siyasal demokrasinin görece bir ekonomik eşitlik olmaksızın gerçekleştirilemeyeceğini savunuyordu. Adam Smith'in *Inquiry into the nature and causes of the Wealth of Nations* (1776; Ulusların Zenginliği, 1985) adlı yapıtı bir tür ekonomik bağımsızlık bildirisiydi. Aşırılıklardan ve dogmacılıktan yana olmayan Smith'in yarırcı görüşlerinin ardında, insanı gündelik çıkarlarının ötesinde amaçlara yönelten "doğanın büyük yönetmeninin gizli eli"ne ilişkin o eski usçu inanç yatıyordu. Devletin, gücünün karşısında ve zayıfın yanında olması görüşündeydi, ama gönlünde, kendi yazgısını kendi çizen özgür birey imgesi vardı.

İnsanların, ahlaksal ve toplumsal alanda kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi düşüncesi, Avrupa'da bir dizi ütopyacı görüşün ortaya çıkmasına yol açtı. Yaşanan toplumlar umulanı sağlayamadığına göre, yeni toplum modelleri kurmak gerekiyordu. Bu görüşü savunanlar, özellikle *Utopia*'nın (1516; *Utopia*, 1964, 1986) yazarı Thomas More ve *Nova Atlantis*'in (1627; *Yeni Atlantis*, 1957, 1966) yazarı Francis Bacon, alışılmış eski kalıpların dışında yeni bilgi temelleri üzerine kurulu toplum modelleri önerdiler. Aydınlanmanın, zamandışı öncesi ve sonrası gerçeklerine inen en büyük darbe, bilimsel sorunları olduğu kadar dünyadaki bütün olayları da sürekli değişim açısından yeniden ele alan tarihsellik bilincinin yükselişinden geldi. Aydınlanmanın son günlerinde Batı düşüncesi, Edmund Burke, Hegel, Darwin ve Marx'a doğru yol almaya başlamıştı.

Aydınlar, Doğu Anadolu Bölgesi'nde. Siirt iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Merkez ilçeye bağlı bir bucak olan Aydınlar, 16 Mayıs 1990 tarihli ve 3647 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Aydınlar Belediyesi 1958'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 5.203; kasaba, 2.789.

Aydınlar Ocağı, 1970'te kurulan, genellikle seçkinlere yönelik sağ eğilimli bir dernek. 1969'da İstanbul'da Kültür Ocağı, Milliyetçiler Derneği, Muallimler Birliği ve Aydınlar Kulübü mensuplarının katılmasıyla bir Milliyetçiler İlmî Semineri toplandı. Bu seminerde kurulmasına karar verilen Aydınlar Ocağı 14 Mayıs 1970'te İstanbul'da etkinliklerine başladı. İlk genel başkanı İbrahim Kafesoglu'ydü. Kendini "Batılılaşmaya karşı, Batıcı materyalist zihniyete karşı Müslüman-Türk anlayışını, Türk-İslam sentezini savunan ve devletin yanında" bir dernek olarak tanımlayan Aydınlar Ocağı'nın kuruluşunda üniversite öğretim üyeleri, yazarlar, işadamları vb yer aldı. Dernek üye sayısını artırmaktan çok, etkili kişileri bünyesinde toplamayı amaçladı. Birçok konuda konferans, toplantı, seminerler düzenleyerek, yayın etkinliklerinde bulunarak sağ kamuoyunun oluşturulmasında etkili oldu. İstanbul'dan sonra Ankara ve Kocaeli'nde de Aydınlar Ocağı kurulmuştur. Genel başkanı Nevzat Yalçıntaş'ır (1992).

Aydınlık, 1 Haziran 1921 - 18 Şubat 1925 arasında İstanbul'da yayımlanmış aylık dergi. Şefik Hüsnü Değner tarafından kurulan ve 31 sayı çıkan derginin sorumlu müdürü Sadrettin Celal'di (Antel). Türkiye İşçi ve

Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın görüşlerini yansıtan dergide, Türkiye üzerine inceleme ve değerlendirmelerin, işçileri aydınlatmaya yönelik yazıların yanı sıra kuramsal yazılara ve çevrilere de yer verildi. Dergi, Kurtuluş

AYDINLIK

AYDINLIK

AYDINLIK

AYDINLIK

Aydınlık, 1. sayı, 1921
Nuri Akbayrak Arşivi

Savaşı'nı destekledi. "Fevkalâde Amele Nüşası" ve "Fevkalâde Gençlik Nüşası" gibi iki özel sayı yayımladı. Şeyh Said Ayaklanması'ndan sonra çıkarılan Takriri Sükun Kanunu'na göre 12 Mart 1925'te Bakanlar Kurulu kararıyla kapatıldı; yazarları yargılanıp çeşitli cezalara çarptırıldı.

Aydınlık, Ankara'da Kasım 1968 - Nisan 1971 arasında yayımlanmış aylık sosyalist dergi. Otuz sayı çıkan derginin sahibi, kurucular kurulu adına Münir Ramazan Aktolga, yazışları müdürü Vahap Erdoğan'du. İlk sayısında, derginin, ülkede gerçek bir bilimsel tartışma ortamının yaratılması yolunda çaba harcamaya ifade edildi. "Milli Demokratik Devrim" tezini savunarak Türkiye İşçi Partisi'ne (TİP) muhalif bir çizgi izleyen dergide geniş kuramsal-ideolojik yazılara yer verildi. Dergi içinde baş gösteren görüş ayrılığı üzerine, Doğu Perinçek ve Şahin Alpay gibi kurucular Ocak 1970'te *Proleter Devrimci Aydınlık* adlı yeni bir dergi yayımladılar.

Aydınlık, 20 Mart 1978 - 12 Eylül 1980 arasında İstanbul'da yayımlanmış günlük gazete. Sahibi Ferid İlsever (sonra Oral Çalışlar), sorumlu müdürleri Mehmet Atabek ve S. Aydoğan Büyükoğuz'du. Doğu Perinçek'in kurduğu ve başkanı olduğu Türkiye İşçi Köylü Partisi'nin görüşlerini yaymaya çalışan gazete, ayrıca, gizli kalmış siyasal olayları konu alan yazı dizileriyle ilgi çekti. 12 Eylül 1980'de ordunun yönetime el koyması üzerine kapandı.

Aydınlık Dağları bak. Sason Dağları

aydınlık feneri, yapılarda örtü sistemi üstünde ıyık girişini ve bazen de havalandırma sağlamak amacıyla yapılan ve çatı yüzeyinin üstüne taşacak biçimde yerleştirilmiş bol pencereli, küçük, kare ya da çokgen planlı kulecik. Özellikle kubbelerin tepe noktasında yer alan aydınlık fenerleri, geleneksel tekniklerle inşa edilmiş kültürel yapılarda pencere sayısının azlığından kaynaklanan aydınlık yetersizliğini gidermeye yarar. Ahşap çatılar üstünde aydınlık fenerine oldukça seyrek rastlanır. Eski Roma

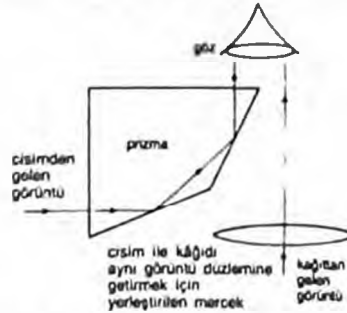
mimarlığında *oculus* denen kubbe tepesi açıklıklarının, bazı örneklerde ahşaptan yapılmış aydınlık fenerleriyle örtüldüğü sanılmaktadır. Aynı kullanım biçimi kapalı avlulu Anadolu Selçuklu medreselerinde de görülür. Romanesk ve gotik mimarlıklar ile Bizans'ta hemen hemen hiç görülmeyen aydınlık feneri, Rönesans'ta Brunelleschi'nin Floransa Katedrali kubbelerinin aydınlık fenerinden başlayarak, kubbeli anıtsal Avrupa yapılarının vazgeçilmez bileşenlerinden biri oldu. Barok ve sonraki yeni-klasik akımlarda da aydınlık feneri yaygın biçimde kullanıldı. Bazı durumlarda, somut işlevi bir yana bırakılarak, yalnızca dıştan görülebilen ve kubbeyi taçlandıran bir "süs"e de dönüştürüldü (örn. Paris'teki Pantheon'da). Osmanlı mimarlığında ise aydınlık feneri önemli dinsel yapılardan çok, bazı hamamların ve imaretlerin örtü sistemleri üzerinde görülebilir. Bunlar köşelerinden küçük ayaklarla taşınan çokgen planlı, kubbeli

Michelangelo'nun tasarımıyla Giacomo della Porta ve Domenico Fontana tarafından gerçekleştirilen San Pietro Bazilikası'nın ana kubbe aydınlık feneri (tamamlanışı: 1585-90)
Fototeca Unione, Roma

yapı öğeleridir ve açıklıkları camla kapatılmamıştır; aydınlatmanın yanında havalandırma işlevi de görürler.

aydınlık kutu, Latince CAMERA LUCIDA, cisimlerin daha kesin bir biçimde çizilebilmesini kolaylaştırmak için 1807'de William Hyde Wollaston tarafından geliştirilen optik aygıt. Bu aygıt, altında bir kâğıt tabakası bulunan küçük bir sehpa ya takılı dört yüzlü

Wollaston'ın aydınlık kutusunun çalışma ilkesi

bir prizmadan oluşur. Gözlemci, gözünü, gözbebeğinin yansıması prizmanın üzerine gelecek biçimde prizmanın üst kenarına yaklaştırarak, prizmanın önünde duran bir cismin yansıyan görüntüsünü kâğıdın üzerinde net bir biçimde görebilir. Bu görüntünün üzerinden kaleme geçildiğinde cismin resmi elde edilir. Aydınlık kutunun ilk biçiminde görüntüyü odaklamak çok zor

olduğundan, prizma ile kâğıt arasına düşük numaralı bir gözlük merceği eklenmişti. Aygıtın daha sonraları, 1880'lerde mikroskopla kullanılmak üzere geliştirilen bir biçiminde ise prizmanın yerini iki diyagonal ayna almıştır. Saydam bir ayna, mikroskopun göz yerleştirilen bölümünün üzerine, ikinci bir ayna da kâğıdın biraz üzerine konulmuştur.

Aydınlık Yolu bak. Sendero Luminoso

Aydinoğulları, 1308-1426 arasında Aydın-İzmir bölgesinde egemenlik kuran, denizcilikte başarılı bir Anadolu beyliği. Moğolların Anadolu Selçuklu Devleti üzerinde önce süzerenlik (1243) ve ardından doğrudan denetim (1277) kurmasından sonra baş gösteren kargaşa ortamında, sınırlardaki uç beylerinin nüfuzu arttı; başlarında bulundukları boylar özerkleşti (*bak.* Anadolu beylikleri). 13. yüzyılın sonlarında Menteşeoğulları ve Germiyanogulları ile onlara bağlı Aydınoğulları, Ege yöresini Bizans'tan aldılar. Germiyanoglu Yakub Bey'in görevlendirdiği subaşı Aydınoğlu Mehmed Bey, Ege'deki fetihlerde önemli bir rol oynadı ve 1308'de Birgi'de bağımsızlığını ilan etti. Bundan sonra Aydınoğullarının savaşçı "kahramanlık çağı", daha çok deniz yayılmacılığına ve korsanlığa dönük bir aşamaya girdi.

Ayasuluğ'u (Selçuk), Tire'yi, Sultanhisar'ı, Badenya'yı ve İzmir'i alan, buraları oğulları arasında paylaşan Mehmed Bey, önce Ayasuluğ, sonra İzmir'de bir donanma kurdu. Oğlu Umur Bey bu donanma ile Ege Adalarına, Mora'ya ve Rumeli kıyılarına başarılı akınlar düzenledi. 1334'te babasının yerine geçen Umur Bey, Latinlerin İzmir'e karşı saldırısını püskürttü. Saruhan beyiyle birlikte Mora'ya bir sefer düzenledi. Foça'nın geri alınmasında Bizans imparatoruna yardım etti; bunun karşılığında Sakız Adası'nı aldı. 1338-40 arasında Bizans donanmasının eşliğinde Mora, Eğriboz, Kili, Eflak seferlerine çıktı. Bu gelişmelerden tedirgin olan Venedik, Cenova, Kıbrıs ve Rodos, Papa VI. Clemens'in girişimiyle donanmalarını birleştirerek Ege kıyılarına saldırılar düzenlediler. 1344'te İzmir'i aldılar ve Umur Bey'in donanmasını yaktılar. Dört yıl boyunca Latinlere karşı savaşan Umur Bey 1348'de bir deniz savaşında vurularak öldü.

Umur Bey'den sonra ağabeyi Hızır Bey (hd 1348-60) başa geçti ve Latinlerle ağır koşullar içeren bir barış antlaşması imzaladı. Bu antlaşma uyarınca gümrük resimlerinin yansı Latinlere bırakıldığı gibi, Latin gemilerinin Aydınoğulları Beyliği limanlarına serbestçe girmesi kabul edildi. 1360'ta Aydın beyi olan Fâreddin İsa Bey, kuzeyde güçlenmekte olan Osmanlılarla iyi geçinmeye özen gösterdi. 1390'da I. Bayezid (Yıldırım) Ege'deki son Bizans kenti olan Philadelphia'yı (Alaşehir) alınca, ona bağlılığını sundu. Bu tarihten sonra Aydınoğulları topraklarında I. Bayezid adına hutbe okunmaya başladı. Böylece beylik Osmanlılara bağlanmış oldu.

Anadolu'yu istila eden Timur 1402'de (*bak.* Ankara Savaşı) Aydınoğulları Beyliği'ni, İsa Bey'in oğulları Musa Bey'e II. Umur Bey'e verdi. Musa Bey 1403'te öldü. II. Umur Bey ile kuzeni Cüneyd Bey arasında başlayan mücadele, bir antlaşmayla noktalandı. 1405'te ölen II. Umur Bey'in yerine başa geçen Cüneyd Bey (hd 1405-26), Osmanlı Devleti'nin içine düşmüş olduğu kargaşadan yararlanmaya çalıştı; I. Bayezid'in oğulları arasındaki taht mücadelesinde önce İsa Çelebi'nin, sonra Çelebi Mehmed'in (sonradan I. Mehmed), ardından Süleyman Çelebi'nin yanında yer aldı.

I. Mehmed (Çelebi) tahta geçip duruma egemen olunca Cüneyd Bey İzmir'e kaçtı; 1413'te İzmir'in kuşatılması üzerine teslim oldu. I. Mehmed, Yıldırım'ın karşısına almış olduğu eski Türk soylularını hoş tutma politikası çerçevesinde, Cüneyd'e Niğbolu sancağını verdi. I. Bayezid'in oğlu Mustafa Çelebi Rumeli'de etkili olmaya başlayınca, Cüneyd kaçarak ona katıldı. Ayaklanma başarılı olmayınca Mustafa Çelebi'yle birlikte Bizans imparatoruna sığındı. Mustafa Çelebi Rumeli'de durumunu yeniden sağlamlaştırdıktan sonra Anadolu'ya geçtiğinde Cüneyd Bey bir kez daha onun yanında yer aldı. II. Murad'ın kendisine Aydın ilini vermesi üzerine Mustafa Çelebi'yi bıraktı. Aydın bölgesine yeniden egemen olduktan sonra Osmanlılarla savaştı; 1425'te Ipsili Kalesi'ne çekildi. Osmanlılarla anlaşan Cenevizlerin kuşatması sonunda yakalanarak öldürüldü (1426). Böylece Aydınoğulları Beyliği de sona ermiş oldu. Osmanlılar Aydın bölgesini tümüyle kendilerine bağladılar.

Uzun yıllar zengin bir kıyı bölgesine egemen olan Aydınoğulları, Akdeniz ticaretinde etkili bir yer edinmişlerdir. Bizans'ta birbirleriyle mücadele eden gruplara ücretli asker gönderme işini tekellerine aldıkları gibi, Bizans içlerine yönelik gazı akınlarına da yardımcı olmuşlardır.

Aydınoğulları, Anadolu Türk sanat ve kültürünün gelişmesine de hizmet etmişlerdir. Birgi'de Mehmed Bey Ulucamisi çok sütunlu Anadolu camilerinin en güzel örneklerindendir. Çinili mihrap, ahşap minber ve büyük ön kubbe geleneği bu camide de görülmektedir. Birgi türbeleri ise Selçuklu kümbet geleneğini daha da geliştirerek devam ettirmişlerdir. Tire'deki Mehmed Bey ve Karahasan Bey camileri planda yeni arayışların örnekleridir. Ayasuluğ'da 1375'te tamamlanan İsa Bey Camisi ise Türk mimarlık sanatında önemli bir yer tutar. Bu cami eski geleneklerle yeni tarz arasında bir geçiş sayılır.

Aydıntepe, Karadeniz Bölgesi'nde, Bayburt iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Gümüşhane ilinin Bayburt ilçesine bağlı bir bucak olan Aydıntepe, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Aydıntepe Belediyesi 1957'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 16.081; kasaba, 5.166.

Aydos Dağı, Akdeniz Bölgesi'nde, Orta Toroslar'ın batı kesimindeki Bolkar Dağlarını oluşturan kütlelerden biri. En yüksek noktası Bolkar Dağlarının orta kesiminde 3.480 m'ye erişir. Ayrıca bak. Bolkar Dağları.

Aydos Dağı, İç Anadolu Bölgesi'nde, Ankara'nın kuzeyinde dağ. Çubuk ilçesinin kuzey kesiminde yer alır. En yüksek noktası 1.879 m'ye erişen Kuzu Tepesidir.

Koroğlu Dağlarının(*) uzantısı görünümündeki Aydos Dağı, doğudaki Çubuk Çayı ile batıdaki Ova Çayı vadilerini birbirinden ayıran dağlık bir alanın kuzeydoğu kesimindedir. Karyagdı-Aydos Dağları olarak da adlandırılan bu orta yükseltili engebeli alan Kavak Dağı (1.801 m), Mire Dağı (1.635 m) ve Karyagdı Dağından (1.459 m) oluşur.

Kızılırmak'a katılan Devrez ve Terme çayları ile Ankara Çayını oluşturan Çubuk ve Ova çaylarının başlangıç kolları Aydos Dağının değişik yamaçlarından kaynaklanır. Çıplak bir görünümdeki dağın yüksek kesimlerinde güçlü bir aşınmanın izleri olan kaya parçalarına rastlanır. Doğal bitki örtü-

sü açısından yoksul olan Aydos Dağının güney yamaçları step görünümündedir; kuzey yamaçta ise tahribattan kurtulmuş orman kalıntıları vardır.

Aydos Dağı, Marmara Bölgesi'nde, İstanbul ilinin Anadolu yakasında, Yakacak'ın kuzeyinde dağ. Yüksekliği 537 m'dir. Bir penneplen olan Kocaali Yarımadasındaki sert kayaların aşınmaya direnmesi sonucunda ortaya çıkmış bir kalıktedir (monadnok). Paleozoyik (Birinci) Zamanda (y. 570-225 milyon yıl önce) oluşmuş sert kristal yapıli şistler üstünde yükselen Aydos Dağının yapısında arkoz, kuvarsit, gre ve grovaktan oluşan oldukça sert, başkalaşmış kayalar da bulunur. 100-110 m'lik bir temel üzerinde birdenbire yükseldiği için görünümü oldukça heybetlidir. Dik eğimli çıplak yamaçlar sellerin oluşturduğu akarsularla parçalanmış ve yarılmış durumdadır. Dağın yamaçlarında makilerden oluşan bir bitki örtüsü baskındır. Kuzeye bakan yamaçlarda ise yer yer meşe, gürgen gibi genişyapraklı ağaçlar dikkati çeker. Dağın eteklerinde birkaç küçük içme suyu kaynağı vardır.

Ayer, Sir A(lfred) J(ules) (d. 29 Ekim 1910 - ö. 27 Haziran 1989, Londra, İngiltere), İngiliz eğitimci ve felsefeci. Mantıksal olguculuk akımının temsilcilerindendir. *Language, Truth and Logic* (1936, yb 1946; *Dil, Doğruluk ve Mantık*, 1984) adlı yapıtı yaygın ilgi görmüş ve yoğun tartışma konusu olmuştur.

Eton College'da öğrenim gören Ayer 1932'de Oxford'daki Christ Church College'dan mezun oldu; aynı okuldaki lisansüstü çalışmasını 1936'da tamamladı. 1932'de Viyana'da kaldığı sırada mantıksal olguculuktan etkilenen Ayer aynı yıl Christ Church'te felsefe dersleri vermeye başladı. II. Dünya Savaşı sırasında askeri istihbarat görevi aldı.

1944'te Oxford'daki Wadham College'da öğretim üyesi olan Ayer ertesi yıl okulun dekanlığına getirildi. 1946'da Londra'daki University College'a bağlı Beşeri Bilimler Fakültesi'nin dekanlığını ve aynı okulun Grote Kürsüsü felsefe profesörlüğünü üstlendi. 1959'da Oxford'da dönerek 1978'e değin New College'da öğretim üyesi ve Wykham Kürsüsü mantık profesörü olarak çalıştı. 1978-83 arasında Wolfson College'da öğretim üyesi olarak bulundu.

Ayer uluslararası alanda adını 1936'da ilk kitabı olan *Dil, Doğruluk ve Mantık*'la duyurdu. Yaklaşımını Viyana Çevresi'nin(*) geliştirdiği görüşlerle David Hume, John Stuart Mill ve G. E. Moore'un temsil ettiği İngiliz deneyci geleneğine dayandırdı. Ona göre, deneyimle doğrulanamayan önermeler "anlamsız" ve felsefi bakımdan önemsizdir. Ayer deneysel doğruluğu aydınlatma yöntemi olarak da bilimsel çözümlemeyi öneriyordu. Öteki yapıtları arasında *The Foundations of Empirical Knowledge* (1940; Deneysel Bilginin Temelleri), *The Problem of Knowledge* (1956; Bilgi Sorunu), *The Origins of Pragmatism* (1968; Pragmatizmin Kökenleri), *Russell and Moore: The Analytical Heritage* (1971; Russell ve Moore: Analitik Düşünce Mirası), *The Central Questions of Philosophy* (1973; Felsefenin Ana Sorunları) ve *Wittgenstein* (1985) sayılabilir. Otobiyografisi *Part of My Life* (1977; Yaşamımdan Bir Bölüm) ve *More of My Life* (1984; Yaşamımdan Birkaç Bölüm) daha adlarıyla iki cilt olarak yayımlanmıştır. 1952'de İngiliz Akademisi üyeliğine seçilen Ayer'e 1970'te "sir" unvanı verildi.

Ayers Kayası, Avustralya'da Kuzey Toprakları'nın güneybatısındaki torlardan

(aşınmış tekil kayaç kütleleri) birini oluşturan dev monolit. Öteki torlar Amadeus Gölü yakınlarındaki Olga Kayaları ve Conner Dağıdır. Yerlilerin Uluru dediği Ayers Kayası güneşe göre renk değiştiren çakılakayadan oluşmuştur. Çevresini saran çölden (denizden 866 m yükseklikte) 348 m daha yüksektir. Uzunluğu 2,5 km, genişliği 1,6 km olan monolit, oval biçimlidir. Alt yamaçlarında, zayıf kayaç katmanlarının aşınmasıyla oluşmuş yivler, tepesinde ise ender görülen sağanaklardan sonra dev çağlayanlar oluşturan selhendekleri ve tekneler bulunur. Taban yüzeyinde bulunan mağaralar Uluru Ulusal Parkı'nın (ilk kez 1950'de Ayers Kayası Olga Dağı Ulusal Parkı olarak kuruldu) sınırları içindedir. Duvarlarında kazıma ve boyama bulunan bu mağaralar bazı Yerli kabilelerince kutsal sayılır. Ernest Giles'in 1872'de bulduğu monolit, adını Güney Avustralya eyaletinin eski başbakanı Sir Henry Ayers'den almıştır. Ayers Kayası'na 448 km kuzeydoğusundaki Alice Springs üzerinden gidilir.

âyet, Kuran surelerinin, bir ya da birden çok cümleden, bazıları ise birkaç sözcükten oluşan bölümlerinin her biri. Sözlük anlamı, ortada olmayan, görülmeyen bir şeyin kavranmasını, tanınmasını sağlayan apaçık belirtir, izdir. Bu anlamda, Tanrı'nın varlığını gösterdiği için bütün evren bir âyetler toplamı olarak görülür. Bu nedenle Kuran, denizde yüzen gemileri, havada uçan kuşları, baharla yapraklanıp çiçeklenen ağaçları, yağmurla canlanan toprağı, Ay, Güneş ve yıldızları âyet olarak anar. Kuran ayrıca peygamberlerin gösterdikleri mucizeleri de âyet olarak adlandırır. Kuran Hz. Muhammed'in en büyük mucizesi olarak görüldüğünden, Kuran'ı oluşturan birimlere de âyet denmiştir.

Kuran âyetlerinin büyük çoğunluğu bir ya da birkaç cümleden oluşur. Bununla birlikte, bir sayfaya ulaşan âyetlerin yanı sıra basit ya da bileşik sıfat biçiminde birkaç sözcükten oluşan âyetler de vardır. Âyetlerin başlangıç ve bitişine ilişkin anlaşmazlıklardan dolayı Kuran'ın kaç âyetten oluştuğu konusunda bir görüş birliğine varılamamıştır. Din bilginleri bu konuda 6.214'ten 6.666'ya kadar çeşitli sayılar öne sürmüştür.

Kuran âyetleri indikleri yer bakımından ikiye ayrılır. Mekke'de inen Mekki âyetler, daha çok inanç ilkeleri üzerinde durur. Medine'de inen Medeni âyetler ise toplumsal, ekonomik ve hukuksal ilkeleri içerir.

Bir başka açıdan âyetler haber, emir ve tezkir âyetleri olarak üçe ayrılır. Haber âyetleri akıl ve deney sınırları dışında kalan inanç hükümlerini, evrenin başlangıç ve sonuna ilişkin bilgileri içerir. Emir âyetleri ibadet ve toplumsal yaşamla ilgili hükümlere ilişkindir. Tezkir âyetleri ise vaat (muştu), vaid (korkutma), öğüt, kıssa ve doğa yasalarından söz eden âyetlerden oluşur.

Âyetler anlamları yönünden hükümlerinin açık ve anlaşılır ya da örtük ve anlaşılmasız olması bakımından da ikiye ayrılır. Anlamları açık ve anlaşılır âyetlere muhkemat(*) örtük anlamlı, anlaşılmasız ya da olduğu gibi anlaşılması birtakım sakıncalar taşıyan âyetlere de müteşabihat(*) denir.

âyetullah, Şiiğin İmamiye mezhebinde, gizlenen on ikinci imam yeniden ortaya çıkıncaya değin ona naiplik eden müctehitlere verilen, Allah'ın işareti anlamındaki unvan. Âyetullahların, ötekilerden üstün

olanlarına Âyetullahî'l-uzmû (büyük âyetullah) denir. Ayrıca bak. İmamiye; gaybet.

Aygen, Temuçin (d. 1921, İstanbul), Türkiye'de mağara araştırmalarını başlatan ve özellikle mağarabilim (speleoloji) alanında çalışmalarıyla tanınan jeolog.

Öğrenimini Cenevre Üniversitesi Fen Fakültesi Jeoloji ve Mineraloji Enstitüsü'nde tamamladı. İller Bankası'nda (1952-63), DSI ve özel sektörde çalıştı. Hidroelektrik tesisler konusunda görev almak üzere İller Bankası'na döndü (1968) ve 1977'de emekliye ayrıldı.

Çeşitli bölgelerde 100'den çok baraj inşaatında ve projesinde danışman-uzman olarak görev aldı. Türkiye'nin az bilinen doğal güzelliklerini araştırdı ve belgeledi. Oruz yıl boyunca birçok mağarada araştırmalar yaptı. 1963'te Türkiye Mağara Araştırma, Tanıtma ve Turizm Derneği'ni kurdu ve uluslararası speleoloji kongrelerinde Türkiye'yi temsil etti. Mağarabilim konusundaki başlıca çalışmaları Konya'da Ermenek'teki Maraşpoli Mağarası'ndan elektrik enerjisi üretimini sağlayan çalışması ve Burdur Insuyu Mağarası'nı turistik kullanıma hazırlamasıdır. Hidroelektrik santrallerdeki jeolojik çalışmalar üzerine yazdığı birçok makale ve kitabın yanı sıra, mağara araştırmaları konusunda, çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan makaleleri, ayrıca *Speleoloji* (1959) ve *Türkiye Mağaraları* (1984) adlı iki kitabı vardır.

ayı, *Ursidae* (aygiller) familyasını oluşturan, genellikle iri yapılı, yedi etçil memeli türünün ortak adı. *Canidae* (köpekçiller) ve rakunları da içeren *Procyonidae* familyasının üyeleriyle yakın akraba olan ayı, etçillerin en yakın çağlarda evrimleşmiş olanıdır. Soy çizgisinin Miyosen'de (y. 26-7 milyon yıl önce) köpek soyundan ayrıldığı ve Pliyosen'de (y. 7-2,5 milyon yıl önce) Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'da yaşamış *Hyaenarctos* gibi biçimlerden geçerek, bugünkü *Ursus* cinsini oluşturan boz ayı, Amerika kara ayısı gibi türlere doğru geliştiği sanılmaktadır.

Ayılar genellikle iri ve hantal yapılı, kısa bacaklı hayvanlardır. Ağırlıkları, Malaya ayısında yaklaşık 27-46 kg'den başlayarak Alaska'nın iri boz ayısında 780 kg'ye kadar ulaşır. Bu iri gövdelerine karşın, çoğu iyi bir tırmanıcı ve usta bir yüzücüdür. İnsanlar gibi, topukları da yere değmek üzere, bütün ayak tabanına basarak yürürler. Her ayakta beş parmak, parmaklarının ucunda da içeri çekilmeyen tırnaklar vardır; tembel ayı gibi bazı türlerde pençeler kazmaya çok elverişlidir.

Ayının dış yapısını, uzamış köpekdişleri, körelmiş ya da yok olmuş üç küçük azıdişi, taç bölümü genişleyip düzleşerek ezici özellik kazanmış büyük azıdişleri ve tipik kesicidişler oluşturur. Ayılar genel olarak hem et, hem otla beslenen hepçil hayvanlardır, ama familya üyelerinin beslenme tercihleri türden türe değişiklik gösterir; örneğin tümüyle etçil olan kutup ayısı en çok fokları yedikten, büyük ölçüde otçul olan gözlüklü ayı bitkilerle beslenmeyi seçer; bu arada, hemen hepsi baldan hoşlanır. Kış gelmeden önce bol bol beslenerek semiren ayılar, kışın büyük bir bölümünü inlerinde, düzenli biçimde uyuyarak geçirirler; ama bu uzun uyuklama gerçek bir kış uykusu sayılmaz.

Postu, eti ve yağı için olduğu kadar anı değer için de avlanan ayılar, doğada yabani olarak 15-30 yıl kadar, yakalanıp insan-

larca bakıldıklarında ise çok daha uzun yaşarlar. Bugün yaşayan yedi ayı türü Amerika kara ayısı ve Asya kara ayısı (*bak.* kara ayı), boz ayı(*), gözlüklü ayı(*), kutup ayısı(*), Malaya ayısı(*) ve tembel ayıdır(*)).

ayıfındığı (*Stryax officinalis*), TESPIHAGACI olarak da bilinir, *Stryacaceae* familyasından, kışın yapraklarını döken, 2-6 m boyunda ağaççık. Anayurdu Doğu Avrupa ve Ana-

Ayılındığı (*Stryax officinalis*)
Edward F. Anderson

dolu'dur. Yaprakları almasıık ve kısa saplı, çiçekleri hoş kokulu, beyaz renkli ve salkım biçimindedir. Küremsi, açık kahverengi tohumları tespih yapımında kullanılır. Eski-den bu bitkiden buhur olarak kullanılan ve storaks adıyla bilinen bir reçine elde edilirdi.

Ayık, Ahmet (d. 31 Mart 1938, Hafik, Sivas), Dünya ve Olimpiyat şampiyonu

Ahmet Ayık
İstisnai Yayıncılık Arşivi

güreşçi. Serbest stilde en başarılı güreşçilerden biridir.

Sultan Abdülaziz'in pehlivanlarından Karaoğlu'nun torunudur. Güreşe doğduğu köy olan Eskişehir'de karakucakla başladı. Askerliği sırasında mindere çıktı. 1961'de milli güreş takımına seçildi; serbest stilde güreşti. 1963 Akdeniz (97 kg), 1964 Balkan (97 kg), 1965 Dünya (97 kg), 1967 Avrupa (97 kg) ve Dünya (97 kg), 1968 Olimpiyat (97 kg) ve 1970 Avrupa (100 kg) birinciliklerini kazandı. Ayrıca 1964 Olimpiyat (97 kg), 1966 Avrupa (97 kg) ve Dünya (97 kg) ikincisi oldu. 1971'de güreşi bıraktı. 1977-79 arasında Güreş Federasyonu başkanlığı yaptı.

ayıklanma (biyoloji) *bak.* seçme

Ayin Tarihi, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nce Ankara'da yayımlanan aylık dergi. Eylül 1923'ten Mayıs 1931'e değin düzenli olarak 86 sayı yayımlandıktan sonra, Mayıs 1931-Aralık 1933 arasında çıkmadı. Ocak 1934'te 1. sayıdan başlayarak Ağustos 1957'ye değin yayımlandı. Dünyadaki siyasal olayları, sanat ve kültür hareketlerini yansıtan derginin "Hadiseler Takvimi" bölümünde Türkiye ve dünya basınından yorumlar aktarıldı. "Ayin Kültür Hareketleri" bölümünde de çeşitli gazete ve dergilerden düşün, sanat, bilim vb alanlardaki gelişme ve yenilikleri konu alan yazılar derlenirdi. İkinci yayın döneminde, Ağustos 1957'ye değin 285 sayı çıkan *Ayin Tarihi*, Kasım 1976'dan sonra *Ayin Olayları* adıyla çıktı. Ekim 1978'de yeniden *Ayin Tarihi* adıyla yayımlanmaya başladı.

ayıp, satılan bir malın maddi ya da hukuksal niteliğinden doğan, onun ekonomik değerini ya da ondan beklenen yarar azaltan ya da tümüyle ortadan kaldıran durum. Satılan mal kusurlu ise ya da mülkiyeti satıcıdan başka bir kimseye aitse, ayıplı mal sayılır. Birinci halde maddi, ikinci halde de hukuksal bir durum söz konusudur. Ayıplı mallara ilişkin hukuksal düzenlemeler Borçlar Kanunu'nda (BK) ve Türk Ticaret Kanunu'nda (TTK) yer alır. Bu düzenlemelere göre satıcı, satılan malda bulunduğu söz verdiği nitelikleri alıcıya karşı garanti (ayba karşı tekeffül) etmiş olduğu gibi, maddi ya da hukuksal bir nedenle, satılanın değerini ya da ondan beklenen yarar ortadan kaldıran ya da önemli ölçüde azaltıcı sakatlığı bulunmadığını da garanti etmiş olur. Satıcı bu sakatlıkların varlığını bilmese bile, onlardan sorumludur (BK m. 194). Alıcı teslim aldığı malda satıcının garantisini altında bulunan açıkça belli bir sakatlık (açık ayıp) görürse, bunu iki gün içinde satıcıya bildirmek zorundadır (TTK m. 25/3). Bunu yerine getirmese satılanı ayıplı halıyla kabullenmiş sayılır. Bazen satılana, teslim sırasında olağan bir gözden geçirmeyle saptanamayacak bir sakatlık (gizli ayıp) bulunabilir. Yasa, alıcıya bu gibi haller için sekiz günlük bir gözden geçirme süresi tanıyarak (TTK m. 25/3). Alıcı haklarını korumak için, malın ayıplı olduğunu bu süre içinde satıcıya bildirmelidir. Bildirmese, satılan bu sakatlıkla birlikte kabul edilmiş sayılır (BK m. 198/3). Bununla birlikte, alıcıyı aldatmış olan satıcı, satılana sakatlığın kendisine süresinde bildirilmemiş olduğunu ileri sürerek sorumluluktan kurtulamaz (BK m. 200). Satıcının garantisini altındaki satılanın sakatlığı anlaşıldığı zaman, alıcı dilerse satılanı geri vermeye hazır olduğunu bildirerek satımın bozulması, dilerse onu alıkoyup değerindeki eksiklik karşılığının satış parasından indirilmesi istegiyle dava açabilir (ayıp davası; BK m. 202). Satılanın, miktan belirli benzerli nesnelerden (misli şeylerden) olması durumunda, alıcı dilerse sözleşmenin bozulmasını ya da satış parasının indirilmesini istemeyip satılanı ayıplı olmayan benzeriyle değiştirilmesi istegiyle dava açabilir. Satılanın, sakatlık yüzünden yok olması ya da zarara uğraması, satımın sakatlık dolayısıyla bozulması davasına engel olmaz (BK m. 204). Satıcı daha uzun bir süre için garanti etmemişse, sakatlığa karşı garantiden doğan her türlü dava, satılanın alıcıya tesliminden başlayarak bir yıl geçmesiyle zamanışımına uğrar. Satıcı alıcıyı aldatmış, bu bir yıllık zamanışımından yararlanamaz (BK m. 207). Borçlar Kanunu'nun öngördüğü bir yıllık dava zamanışımı süresi, tüccarlar arasındaki ticari satışlarda altı aydır (TTK m. 25/4). Ayrıca, ayıplı mal daha önce sigorta edilmiş bulunuyorsa,

sözleşmeyle tersi kararlaştırılmış olmadıkça, sigortacı malın ayıbından doğan zararları ödemek zorunda değildir (TTK m. 1278).

ayıpençesi, *Acanthaceae* familyasından *Acanthus* türlerinin ortak adı. Akdeniz Bölgesinde yaygın olarak yetişen, dikenli ve yüksek boylu, otsu bitkilerdir. Çok sayıda küçük, erdışı çiçeğin oluşturduğu dik çiçek salkımları vardır. Çiçeklerin tabanında bürgüler (yaprak benzeri yapılar) bulunur.

Gösterişli çiçek salkımları nedeniyle süs bitkisi olarak yetiştirilen ayıpençesinin bazı türlerinin, özellikle *A. hirsutus* ve *A. dioscorides*'in yaprakları balgam söktürücü, yaraları iyileştirici ve peklilik verici olarak kullanılır.

ayırımcı maliye politikaları, ekonomiyi istikrar kazandırmak ve uzun dönemli büyümeyi sağlamak amacıyla vergi oranlarında, kamu harcamalarında ve devlet borçlanma işlemlerinde yapılan planlı değişiklikler. Ayırımcı maliye politikaları 1930'lerden sonra birçok sanayileşmiş ülkede uygulanmaya başladı. İktisadi dalgalanmaların tarımsal üretim ve ihracat fiyatlarındaki oynamalardan kaynaklandığı ve hükümetin yatırımlara olanak sağlamak için özel harcamalarda kısıtlamaya gidebildiği az gelişmiş ülkelerde, bu politikalar bazı küçük farklılıklarla uygulanır.

ayırma durağı bak. manevra istasyonu

ayırt etme (psikoloji) bak. ayırım

ayırtı, NÜANS olarak da bilinir, müzikte sesin gürlük, yoğunluk ya da yumuşaklık aşamalarına verilen ad. İcrada bir ses çok kuvvetli (*fortissimo*, *ff* ya da *fff*), çok yumuşak ve hafif (*pianissimo*, *pp* ya da *ppp*) ya da bu iki uç arasında herhangi bir düzeyde çıkartılabilir. Bir melodi hafif sesle başlayıp kuvvetlenebilir (*crescendo*, *cres.* ya da *cresc.*) ya da kuvvetle vurgulanıp hafifleyebilir (*decrescendo*, *decr.* ya da *decrec.*). Seslendirmedeki bu ayırtıları gösteren işaretlere gürlük ya da yoğunluk belirteçleri (*dynamics*) denir. *Ayrıca bak.* müzikal anlatım.

ayıüzümü (*Arctostaphylos uva-ursi*), fundagiller (*Ericaceae*) familyasından, kışın yapraklarını dökmeyen, çiçekli çalı. Orta ve Kuzey Avrupa dağları ile Kuzey Amerika'nın kayalık, kumlu ağaçlıklarında ve açık alanlarında yaygın olarak yetişir. Uzunluğu genellikle 1,5 - 1,8 m'ye ulaşan odunsu bir gövdesi vardır. Gövdelerin birleşme yerlerinden çıkan köklerle, yerin üstünde sık bir örtü oluşturarak geniş

alanlara yayılır. Yapraklarının rengi kışın kahverengiyeye döner; yaprak kenarları kıvrılır ve tüylenerek saçaklanır. Beyaz, pembe ya da pembe tepeli çiçekleri dar ağızlı bir çana benzer. Meyvesi kırmızı renktedir.

Kuzey Anadolu'da yetişen bazı *Vaccinium* türleri de ayüzümü adıyla bilinir. Bunlar-

Meyveler
Joan E. Rahn-EB Inc

dan *V. arctostaphylos* türünün kurutulmuş yaprakları eskiden trabzonçayı adıyla çay yerine kullanılmıştır.

ayın-i cem, AYINÜL-CEM ya da CEM AYINI olarak da bilinir. Bektaşilerin içkili töreni. Şarabı bulan İran hükümdarı Cemsid'e dayandırılan şarap törenine benzerliği nedeniyle bu adı aldığı öne sürülmekle birlikte, toplanma anlamına gelen "cem" sözcüğüyle ilgili olduğu da savunulmuştur. Çeşitli vesilelerle yapılan cem ayininin belirli bir zamanı olmamakla birlikte, genellikle kış geceleri düzenlenir. Bektaşî tekkelinde "meydan" olarak anılan yerlerde ya da büyük evlerde yapılır. Ayini baba ya da vekili yönetir. Baba, meydanın başköşesinde, yüksekçe bir mindere oturur. Ayine katılmak üzere gelenler babaya "boyun keser", avuç içini öper ve oturma iznine kadar divan dururlar. Ayine katılacaklar tamamlanınca önce toplanma amacına göre tarikatın gerekleri yerine getirilir, sonra sakiler dem (içki) sunarlar, zakirler (okuyucular) saz eşliğinde nefes, ilahi ve mersiyeye okurlar. Ayin bu biçimde sabaha değin sürer. Bir ayinin ayın-i cem sayılabilmesi için kurban kesmek ve helva pişirmek şarttır.

Cem ayinleri yapılsı amaçlarına göre çeşitli adlarla anılır. Bunların başlıcaları şunlardır: 1) Muhib ya da nasib alma ayini tarikata giris ayinidir; buna ıkrar ayini de denir. 2) Dervişlik ayini, yeterliğini kanıtlayan muhibbe taç giydirilerek onun dervişlik derecesine yükseltilmesi dolayısıyla yapılır. 3) Baba ayini, bir dervişin babalığa yükseltilmesi dolayısıyla yapılır. 4) Halife ayini, bir babanın halifelğe yükseltilmesi dolayısıyla yapılır. 5) Mücerred ayini, mücerred (bekâr) olacak kişilerin saç, sakal, bıyık ve kaşlarını ustura ile kesmek ve sağ kulağını delmek için düzenlenir. Bu ayinde ayrıca mücerred dervişlerin kulağına küpe takılır.

ayın kitabı, Hristiyanlık'ta, yılın belirli günlerinde okunmak üzere Kitabı Mukaddes'ten alınmış bölümlerden oluşan kitap. İlk Hristiyanlar, Yahudilerin, Sebt gününde Eski Ahit'ten parçalar okuma geleneğini benimsediler. Kısa süre sonra bunlara, Havarilerin mektuplarından ve dört İncil metninden parçalar eklendi. 3 ve 4. yüzyıllar boyunca değişik bölgelerdeki kiliseler için çeşitli okuma parçası listeleri belirlendi. Yıl boyunca özel ayın dönemlerinde bir pisko-

posluk bölgesi içinde okunacak metinleri belirleme yönündeki ilk girişim. 5. yüzyıl ortalarında Marsilyalı Musaeus'tan geldi.

Önceleri, okuma parçaları el yazması kutsal metinlerin sayfa kenarlarına işaretlenirdi. Daha sonra, belirlenen parçaların uygun bir sıralama içinde yer aldığı özel el yazması ayin kitapları hazırlandı. Rum Kilisesi iki çeşit ayin kitabı geliştirdi. Bunlardan biri (*Synaksarion*) kilise takvimine göre hazırlanmıştı ve Paskalya ile başlıyordu; öteki (*Menologion*) ise 1 Eylül'de başlayan resmi takvime göre hazırlanmıştı ve çeşitli azizlerin ve kiliselerin yortularında okunacak metinleri içeriyordu. Öteki ulusal kiliseler de benzer kitaplar hazırladı. Ortaçağda Batı kiliselerinde, Noel öncesine ağırlık veren eski Roma usulu korundu.

16. yüzyılda, Reform dönemi boyunca Lutherçiler ve Anglikanlar, Katolik ayin kitaplarında değişiklikler yaptılar. Luther, Roma sisteminde havanların mektuplarından seçilmiş okuma parçalarının çoğundan hoşnut değildi; bu nedenle ayin kitaplarına öğreti ağırlıklı çok sayıda parça ekledi. Anglikan Kilisesi'nde, *The Book of Common Prayer*'in (Toplu Dua Kitabı) ilk metninde sabah ve akşam ayinlerinde okunmak üzere Eski Ahit ve Yeni Ahit'ten her gün için ayrı bir bölüm belirlendi. Hemen hiçbir aziz yortusu kitaba alınmadı, ayrıca Kitabı Mukaddes'in art arda okunacak bölümleri saptandı. Bugün birçok Protestan mezhebinde, ayin kitaplarını düzenleyenler, geleneksel sistemi gözden geçirmektedir.

ayın müziği, KİLİSE MUZİĞİ olarak da bilinir, dinsel törenlerde seslendirilmek üzere bestelenen müzik. Terim genellikle Hristiyan geleneği için kullanılır. Yahudi sinagoglarında kantor'a (korodaki erkek şarkıcı) cemaati etkileyip coşturabilecek doğaçlamalı şarkı söyleme olanağı veren müzik uygulamalarından doğan ilk Hristiyan ayinleri, cemaatin söylediği *responsorius* denen basit bir nakaratı içerirdi. Zamanla bu nakaratlardan Batı dinsel ezgileri gelişti. Bunların sonuncusu olan Gregorius dinsel ezgisi, Karolenjler zamanında doruğuna ulaştı. 10. yüzyıldan başlayarak çok sayıda ilahi de ortaya çıktı.

Çokseslilik başlangıçta büyük yortularla sınırlı kaldı. Vürtöz şarkıcıların solo ya da toplu olarak seslendirmelerine org ya da bir grup çalgı eşlik ediyordu. 1200'lerde bu erken çoksesli üslup, Notre-Dame okulu bestecileri Léonin ile Pérotin'in olağanüstü *organum*'larıyla doruğuna ulaştı.

14. yüzyıl, az ya da çok eğitim görmüş besteciler tarafından oldukça basit ve tek-sesli (uygusal) olarak bestelenmiş yerel tropelerin(*) artışına tanık oldu. Buna karşılık Fransız çevrelerinde gerek motete, gerek missa bölümlerine eşnitim(*) uygulandı. Missa ayininin genel bölümü *Ordinarius*'u ilk kez bir bütün olarak alan birkaç çoksesli beste de bu yüzyıldan kalmaz.

Ortaçağ sonlarının kilise müziği, yöntem ve anlatım açısından giderek daha dolaysız hale geldi. Ritim incelikleri, yerini güçlü bir tonalite, düzen ve simetri eğilimine bıraktı. Burgonyalı Guillaume Dufay'nin, İngiliz John Dunstable, Leonel Power ve çağdaşlarının ayin müzikleri manastır ve katedrallerden çok, prens şapelleri ve saray törenleri için bestelenmişti.

Rönesans sırasında çoksesli müzikte solistlerden çok, küçük korolara kullanılması yerleşti. *A cappella* (çalgısız koro[*]) tarzı bu döneme rastlar. Bununla birlikte kilise ko-

Ayüzümü (*Arctostaphylos uva-ursi*)
Çiçekler

İngiliz Holmsten

rolanna kimi zaman org ya da daha başka çalgılar eşlik etmekteydi. Felemenkili Jacob Obrecht ve Jean d'Okeghem ile onları izleyen ünlü besteci Josquin des Prez kimi zaman kasvetliliğe varan bu sanata aydınlık ve lirik bir hava getirdiler. Sonraki kuşaktan Palestrina, Lasso, İspanyol Tomás Luis de Victoria ile Cristóbal de Morales ve İngiliz William Byrd ayın müziğine önemli katkılarda bulundular.

Gene bu dönemde, önceleri çoksesli söylemeye yatkın koroların bulunmadığı durumlarda kullanılan org müziği de büyük gelişme gösterdi. Orgular yalın ezgili ilahileri, kantikleri ve missaları koro ya da cemaatin söylediği yalın ezgili dizelerle dönüşümlü olarak seslendirmeye başladılar. İngiltere'de antifonal ilahî (*bak. antifon*) ve İtalya'da barok motet gibi karmaşık vokal sololar içeren türlerin önem kazanışı, orgculara koroya eşlik ederken doğaçlama yapma yeteneklerini de geliştirmelerine olanak tanıdı. Venedik'te Andrea ile Giovanni Gabrieli ve onları izleyenler uzamsal karşıtlıklardan, yaylı ve üflemlî çalgılar ile insan sesinin birbirleriyle zıtlaşan ses yüksekliklerinden yararlandılar.

Almanya'da koral denen ilahî melodisi motetlerin, org müziğinin, daha sonraları da kantatların önemli bir ögesini oluşturdu. Heinrich Schütz, Franz Tunder ve Dietrich Buxtehude, müziğin kilise ayinlerinde ağırlık kazanmasını sağladılar. Bu müzik J. S. Bach'ın bestelerinde doruk noktasına ulaştı.

Klasik dönemde antifonal ilahiler, motetler ve missalar genellikle alışlagelmış biçimiyle sürdürüldü. Çağın büyük bestecileri ayın metinlerini kiliselerden çok, konser salonlarını göz önünde tutarak bestelediler. Haydn ve öbür erken dönem Viyana ustalarının engin sesli, coşkulu ve kilisede seslendirilmek üzere bestelenmiş missaları yerel düzeyde kaldı.

Beethoven, Schubert ve Anton Bruckner'in missaları, Gioacchino Rossini ile Brahms'ın motetleri, César Franck ile Max Reger'in org müziği, Hector Berlioz ile Giuseppe Verdi'nin *requiem*'leri(*) 19. yüzyılın son derece çeşitlenmiş kilise müziğine örnektir. 16. yüzyılın üslubunu canlandırma yolundaki girişim, kilise müziği yazan bazı bestecileri romantizmin aşırı süslerinden uzaklaştırdı. 20. yüzyılda Ralph Vaughan Williams, William Walton, Benjamin Britten, Oliver Messiaen, Francis Poulenc, Igor Stravinski ve Krzysztof Penderecki gibi besteciler, kalıplara yeni boyutlar kattılar.

Ayios Dimitrios Kilisesi, Selanik'te, 5. yüzyılın başına tarihlenen Bizans kilisesi. Ayrıca bak. Selanik.

Aykaç, Eşfak (d. 1918, İstanbul), futbolcu, teknik yönetici ve spor yazarı.

Şair Fazıl Ahmet Aykaç'ın oğludur. Futbolu Galatasaray Lisesi'nde başladı. 1936'da Galatasaray takımına girdi. Tekniği ve topa hâkimiyeti ile tanındı. 1946'da futbolu gene Galatasaray'da bıraktı, teknik yönetici olarak çalışmaya başladı. Futbol Federasyonu üyeliği sırasında Türkiye'nin UEFA'ya katılması için çaba harcadı. Sonraki yıllarda Feriköy ve Galatasaray kulüplerinde teknik yöneticilik, milli takımda tek seçicilik yaptı. Gazetelerde spor yazıları yazdı. Yazarlık mesleğini *Hürriyet* gazetesinde sürdürmektedir (1992).

Aykaç, Fazıl Ahmet (d. 1884, İstanbul - ö. 4 Aralık 1967, İstanbul), Fecr-i Atı topluluğunun şair ve yazarlarından. İlk ve

ortaöğrenimini Gümüşhane, Musul ve İstanbul'da yaptıktan sonra Paris Siyasal Bilgiler Yüksekokulu'nun yazışmalı kurslarını

Fazıl Ahmet Aykaç
Nuri Akbayrak Arşivi

izledi. Çeşitli öğretim kurumlarında Fransızca, pedagoji, psikoloji dersleri verdi. Elazığ milletvekilliği yaptı (1927-1938).

Genç yaşında Fecr-i Atı topluluğu içinde yer alan Aykaç daha sonra yalın, konuşma dilinin rahat olanaklarını kullanan ve mizah öğeleriyle beslenen fantezist bir şiire yöneldi. İnce bir beğeni sınırından hiç taşmayan övgüler, yergiler ve edebî makaleler yazdı. Gazete ve dergilerde eğitim, psikoloji, felsefe üzerine yazılar yayımladı. Günübirlik olayları ve insanları zarif bir üslupla işledi.

Aruzla yazılmış şiirlerini *Divançe-i Fâzıl*'da (1913), aruz, hece karışık şiirlerini *Harman Sonu*'nda (1919), düzyazılarını *Şeytan Diyor ki*'de (1927) topladı. 1934'te yayımlanan *Fazıl Ahmet* adlı kitabında şiir, hiciv ve öteki düzyazılarından seçmeler yer alır.

Aykaç, Turgut (d. 1958, Adana), Los Angeles Olimpiyatları'nda bronz madalya kazanan Türk boksör.

Boks 1974'te Adana'da başladı, Adana-spor formasını giydi. Ramazan Bahçeci ve Erol Bucan tarafından yetiştirildi. Yaşamını kaportacılık yaparak kazanıyordu. 1982'de İstanbul Tekel takımına girdi. Gençler ve büyükler Türkiye şampiyonu oldu. 1984 Los Angeles Olimpiyatları'nda 54 kg'de üçüncü olarak bronz madalya kazandı. Olimpiyatlarda güreş ve atletizmin (Ruhi Sanalp) dışında boksör Eyüp Can'la birlikte Türkiye'ye madalya kazandıran sporcusu oldu.

Aykal, Duygu (d. 22 Nisan 1943, İstanbul - ö. 8 Ocak 1988, Lubbock, Texas, ABD), balerin ve koreograf. 1963'te Ankara Devlet Konservatuarı Bale Bölümü'nü bitirerek Federal Almanya'ya gitti ve Essen'deki Folkwang Yüksek Bale Okulu'nda ünlü Alman dansçı, koreograf ve bale yönetmeni Kurt Joos ile modern dans çalıştı. Albrecht Kunst'tan Laban işaretleme sistemini(*) öğrendi. Türkiye'ye döndükten sonra Ankara Devlet Opera ve Balesi'nde dansçı olarak çalıştı. 1968'de devlet bursu ile Londra'daki Kraliyet Bale Okulu'nda üç yıl Leonide Massine'den dans kompozisyon kuramı dersleri aldı. Aynı zamanda, Stepanov dans yazısı öğrenimi gördüğü Benesh Çağdaş Bale Okulu Koreoloji Enstitüsü'nü bitirdi. Kraliyet Bale Okulu'nu 1971'de bitirdikten sonra burada iki yıl Massine'in yardımcılığını yaptı. Londra Kraliyet Festival Balesi'nde Massine'in Üç

Köşeli Şapka'sı ile Paris Operası'nda Nijinsky'nin *L'Après-midi d'un faune*'unu (Bir Faun'un Öğleden Sonrası) sahneledi. Dame Ninette de Valois'nun çağrılısı olarak 1973 I. İstanbul Festivali için *Çoğul* balesini hazırladı. Türkiye'ye döndükten sonra 1975'te Ankara Devlet Konservatuarı (bugün Hacettepe Üniversitesi Ankara Konservatuarı) Bale Bölümü'nde modern bale ve koreografi dersleri vermeye başladı ve 1973'te koreograf olarak atandığı Devlet Opera ve Balesi'nde bir süre (1978-79) başkoreograflık yaptı. 1976'da Devlet Halk Dansları Topluluğu'nun kurucuları arasında yer aldı ve topluluğun sanat sorumluluğunu üstlendi. 1986'da Türk Tanıtma Vakfı Ödülü'nü aldı.

Aykal *Çoğul, Oluşum, Bulutlar Nereye Gider, İnsan... İnsan, Biz, Siz, Onlar* ve

Duygu Aykal
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

İnsancık gibi koreografisini hazırladığı balelerde izleyiciyi varoluş ve sevgi temaları üzerinde düşündürme amacını gütmüş ve insanın temel sorunlarını çağdaş bir üslupla yansıtmıştır.

Aykal, Gürer (d. 22 Mayıs 1942, Mahmutiye, Eskişehir), orkestra şefi. 1953'te Ankara Devlet Konservatuarı'na girerek Necdet Remzi Atak'la keman, 1962'de de Adnan Saygun'la kompozisyon çalıştı. 1963'te konservatuarın keman, 1969'da da kompozisyon bölümlerinden mezun oldu. İngiltere'de Canford Müzik Yaz Okulu şeflik kurslarına katıldı. 1970'te devlet bursuyla İngiltere'ye giderek iki yıl Guildhall Müzik Okulu'nda André Previn, Rudolf Schwartz ve Leon Lovett ile orkestra yönetmenliği çalıştı. 1972'de Guildhall Müzik Okulu ve Kraliyet Müzik Akademisi'nin yönetmenlik bölümlerini bitirdi. 1971'de Siena'da Çigan Akademisi'nin kurslarına ve 1972'de Roma'daki Santa Cecilia Ulusal Akademisi'ne devam ederek Franco Ferrara'dan orkestra yönetmenliği dersleri aldı. Pontificio Dinsel Müzik Enstitüsü'nde koro ve Rönesans müziği üstünde çalıştı. 1973'te mezun olarak Türkiye'ye dönen Aykal, Ankara Devlet Konservatuarı öğretim üyeliğine atandı. 1975'te Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın şef yardımcılığına getirildi. 1977'de kurulan Ankara Oda Orkestrası'nın kurucuları arasında yer aldı. Yöneticiliğini üstlendiği bu orkestra ile çeşitli ülkelerde başarılı konserler verdi ve plak çalışmaları yaptı. ABD, Sovyetler Birliği ve Avrupa'nın birçok kentinde konuk şef olarak konserler yönetti. İngiltere, Kolombiya, Venezuela ve Antiller'i kapsayan büyük bir turnede İngiliz Oda Orkestrası'na yönetti ve ünlü solistlerle konserler sundu.

1978-79 arasında vekâleten Ankara Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü yapan Aykal, 1981'de devlet sanatçısı unvanını aldı. Halen Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası şeflerinden ve Bilkent Üniversitesi

Gürer Aykal
Muharrem Yenen

Şeflik Bölümü profesörlerindendir. 1986'dan bu yana da Lubbock Senfoni Orkestrası şefidir.

ayla, **HALE** olarak da bilinir, Güneş ya da Ay ışığının, buz kristallerinden oluşmuş ince bulutlardan geçmesi sırasında atmosferde görülen çeşitli ışık olaylarının ortak adı. Bu olaylar, ışığın ya kristallerin içinden geçerken kırılmasından, ya kristal yüzeylerine çarparak yansımından ya da hem kırılma, hem yansımanın ortak etkisinden kaynaklanır. Kırılmadan ileri gelen aylada, buz kristallerinin içinden geçen ışık demeti, kendisini oluşturan değişik dalgaboyundaki ışıkların (renklerin) birbirinden biraz farklı açılar altında kırılması nedeniyle renklerine ayrılır. Oysa yansıma olayında, gelen ışık renkli bileşenlerine ayrılmadığı ve her dalgaboyu aynı açı altında yansıtıldığı için, ışık uylasının rengi beyazımsıdır.

En sık görülen ayla olayı, iç içe bir dizi renkli yaydan, bazen de Güneş'i ya da Ay'ı merkez alan 22°'lik açısal yarıçaplı tam dairelerden oluşan 22°'lik ayladır. Bu yay ya da dairelerde, en içte kırmızıdan en dışta mavieye doğru uzanan renk dizilimi atmosfer tacinın(*) tam tersidir.

Parheli (yalancı güneş), güneş sütunları, teget yaylar, güneş saçları gibi çok daha ender görülen ışık olayları da, gene Güneş ya da Ay ışığının buz kristallerinden geçerken kırılmasına ya da yansımaya bağlanabilir.

Aylesbury, İngiltere'de, Buckinghamshire iline bağlı Aylesbury Vale ilçesinde kasaba. Kil bakımından zengin bir vadinin ortasındadır. Bir zamanlar önemli bir ördek ve süt ürünleri pazarıyken, bugün gıda, hafif makine ve özellikle matbaacılığa dayalı gelişkin bir sanayi merkezi haline gelmiştir. Eski kasabanın merkezindeki pazar meydanı, hükümet konağı (1723-40) ve King's Head Inn (15. yy) gibi tarihsel yapılarla çevrilidir. 15. yüzyıldan kalma okulu günümüzde il müzesinin bir parçasıdır. Nüfus (1981) 52.914.

Aylesbury Vale, İngiltere'de Buckinghamshire ilinin kuzey kesiminde ilçe. Adını Cotswolds sırtları ile Chiltern Tepesi arasında kalan kil bakımından zengin Aylesbury Vadisinden alır. Yüzölçümü 904 km²'dir.

Çevrelerindeki kırsal bölgeyle birlikte il merkezi Aylesbury ve 26 km kuzeydeki Buckingham'ı içine alır. Nüfus (1986 tah.) 142.500.

aylık, kişiye yaptığı iş karşılığında her ay ödenen para. Kuramsal açıdan aylığın ücret olduğu belirtmekle birlikte, her iki gelir türü arasında önemli farklar vardır. Aylık, her şeyden önce, ödenme zamanındaki farklılık nedeniyle ücretten ayrılır. Çünkü, aylık, ayda bir kez ödenir. Ücretin ise, en geç ayda bir ödenmesi gerekmektedir birlikte, sözleşmeyle (hizmet sözleşmesi ya da toplu iş sözleşmesiyle) daha kısa sürede ödenmesi kararlaştırılabilir. Aylık, ödenme biçimiyle de ücretten ayrılır. Aylık, çalışılmadan önce (peşin) ödenirken, ücret kural olarak, çalışıldıktan sonra ödenir. Bundan başka aylık ile ücret, ödendikleri kişiler bakımından da birbirlerinden ayrılır. İşçiye yapılan ödeme ücret olarak adlandırılırken, memurların çalışmaları karşılığında elde ettikleri gelire daha çok aylık (maaş) denir. Ayrıca aylık, ancak bir kadroya dayanarak ödenebilirken, ücretin hizmet ilişkisi uyarınca ödenmesi söz konusudur. Öbür yandan aylık, kavram olarak yan ödemeleri kapsamazken, ücret ancak dar anlamda söz konusu olduğunda (çıplak ücret) yan ödemeleri içermez. Bunun dışında sakatlık, yaşlılık ve ölüm sigortalarında hak sahibi kişilere yapılan parasal yardımlara da, aylık adı verildiği görülür.

Devlet Memurları Kanunu'na göre "aylık, bu kanuna tabi kurumlarda görevlendirilen devlet memurlarına, hizmetlerinin karşılığında, kadroya dayanılarak ay itibarıyla ödenen para"dır (m. 147). Buradan da anlaşılacağı gibi, kadrosuz ve hizmetsiz aylık olmaz. Memurun aylığa hak kazanabilmesi için işe başlaması gerekir. Bir görev ve açıktan aday ya da aslı memur olarak atanarak, göreve başladıkları günden hesaplanmak üzere, aylığa hak kazanırlar (m. 165). Bir göreve vekil olarak atanan memurlara vekâlet edilen görevin kadro derecesinin birinci kademesinin karşılığı olan aylığının üçte biri ek olarak ödenir (m. 175).

Devlet Memurları Kanunu'nun aylıkla ilgili kuralları yalnızca dar anlamda devlet memurlarına değil, aynı zamanda kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan memurların tümüne uygulanır.

Ayllón, **Lucas Vazquez de** (d. y. 1475, Toledo, İspanya - ö. 1526, bugünkü Güney Carolina, ABD), İspanyol kâşif, bugün ABD'nin Güney Carolina eyaleti olan topraklara yerleşen ilk Avrupalı.

1502'de Batı Hint Adalarına giden Aylón, Hispaniola'daki (Santo Domingo) sömürge yönetiminde yargıç olarak görev aldı. 1520'de Hernán Cortés ile Diego Velázquez adlı İspanyol komutanları arasındaki bir tartışmada arabuluculuk yapmak üzere Meksika'ya gitti. 1522'de Aylón'un görevlendirdiği Francisco Gordillo komutasındaki bir keşif grubu Kuzey Carolina'da Fear Burnu yakınlarında karaya ulaştı. Kutul Roma-Germen imparatoru V. Karl (Şarlken) 1523'te Aylón'a bu bölgeyi keşfetmek görevini verdi. Keşfin amacı özellikle Maluku Adalarına (Baharat Adaları) bir geçit bulmaktır. Aylón 1526 yazının başlarında, büyük olasılıkla Güney Carolina'da Pee Dee Irmağının ağzında (Winyah Körfezi) San Miguel de Guadalupe adıyla bir yerleşim kurmak üzere Hispaniola'dan denize açıldı. (İngilizlerin buraya gelmesinden 81 yıl önce Virginia'daki Jamestown'da bu adda bir yerleşimin kurulduğu savının güçlü bir dayanağı yoktur.) Aylón ve yanındakilerin çoğu bir salgın hastalıktan ölünc,

kuruluşunun üzerinden ancak birkaç ay geçmiş olan koloni terk edildi.

Aylmer, John (d. 1521, Tivetshall St. Mary, Norfolk - ö. 3 Haziran 1594, Londra, İngiltere), I. Elizabeth döneminde Londra'nın Anglikan piskoposu. Kendi denetimindeki piskoposluk bölgesinde Bağdaşıklık Yasası'nı (1559) ödün vermeden uygulamayla tanınır. Kilise sorunlarında kendisinden ayrı düşünen Pünten ve Katolik herkeşe karşı hoşgörüsüz davranmıştır. Bu nedenle piskoposluk karıştıran Aylmer'i hedef alan Marprelate Risaleleri'ni (1588-89) kaleme almışlar, Edmund Spenser da *Shepherd's Calendar* (1579; Çoban Takvimi) adlı yapıtında onu kötü çoban "Morrell" kimliğinde betimlemiştir.

Aylmer, Henry Grey'in (sonradan Suffolk dükü) özel rahibi, kızı Lady Jane Grey'in de özel öğretmenini olarak görev yaptı. 1553'te başdiyakozluğa atandı. Kraliçe Mary'nin Katolikliği eski konumuna getirmek için yoğun çaba gösterdiği dönemde, Komünyon ayinlerinde kutsanan ekmek ve şarabın İsa'nın etine ve kanına dönüştüğü yönündeki öğretiyi karşı çıktığı için görevinden alındı. Strashbourg'da ve ardından Zürich'te geçen sürgün yıllarında, John Knox'un ünlü *First blast of the trumpet against the monstrous regiment of women* (Azman Kadınlar Alayına Karşı İlk Boru Sesi) kitabına karşı, *An Harborowe for Faithfull and Trewe Subjects* (1559; Sadık ve İnancı Kullar İçin Bir Sığınak) adını taşıyan bir yanıt yazdı. Knox, doğa yasalarına ve vahiyle inen dine göre, kadınların yöneticiliğe uygun olmadığını savunuyordu.

Protestan kraliçe I. Elizabeth'in tahta çıkmasından sonra İngiltere'ye dönen Aylmer, 1562'de Lincoln başdiyakozu oldu; İngiltere Kilisesi'nin öğretiyi ve örgütlenmesini yeniden düzenleyen meclisin üyeliğine atandı. Gerek kilise için gerek kişisel düşmanlarına karşı takındığı kinci tutum, yoğun tepki doğurdu. Bu yüzden, daha gürültülü bir piskoposluğa atanması için çaba harcadı. Elizabeth'in de böyle bir yer değişikliğini uygun gördüğü sanılır; ama Aylmer, ölümüne değin Londra'da kalmıştır.

Aymara dilleri, Güney Amerika Yerli dillerinin bir öbeği. Peru'nun güneyindeki dağlık yöreler ile Bolivya'nın komşu bölgelerinde oldukça geniş bir alanda konuşulur. Bazı dilbilimciler Aymara dilleri ile Keçuva dillerini(*) birlikte Keçumara (Keçuva-Aymara) ailesi içinde sınıflandırır.

Aymaralar, Peru ve Bolivya'da, Orta Andlar üzerindeki Titicaca Platosunda yaşayan kalabalık bir Güney Amerika Yerli topluluğu. Dilleri, Aymara öbeği olarak sınıflandırılır. Sömürgecilik dönemindeki Aymara kabileleri, Kançiler, Kollalar, Lupakalar, Kolaguvalar, Ubinalar, Pakasalar, Karangalar, Çarkalar, Killakalar, Omasuyolar ve Kollahuayalardı. Aymara dili eski çağlarda Güney Bolivya, Kuzey Şili ve Güney Peru'nun bazı kesimlerinde de konuşulurdu. Peru ve Bolivya ile Arjantin'in sınıra yakın bölgelerinde yaşayan çağdaş Aymaraların nüfusu, 1970'lerin ortalarında 1,5-2 milyona ulaşıyordu.

Ağırlıklı olarak çiftçilik ve çobanlıkla geçinen Aymaralar, toprağını verimsiz, iklimin sert olduğu bir yörede yaşarlar. Yörede yetişen ın otlar, lama ve alpaka sürüleri için otlak görevini görür. Bölgede yetişen başlıca ürünler patates, bir eksiyeonca türü olan oka (*Oxalis tuberosa*), ılluku (*Ullucus tuberosus*), ılluku (*Ullucus tuberosus*), ılluku (*Ullucus tuberosus*).

rosus), quinoa (*Chenopodium quinoa*), mısır, baklagiller, arpa ve buğdaydır. Dev totora kamışından yapılmış sallarla balık tutulur.

İnka istilasından önce, Aymaraların bazı bağımsız devletleri vardı. Bunların en önemlileri, Kollalar ile Lupakaların kurduğu devletlerdi. İnka imparatoru Viracocha İnka, yaklaşık 1430'da imparatorluğun başkenti Cuzco'dan güneye doğru fetihlere başladı. Sonunda Aymara toprakları İnka Krallığı'nın önemli bir parçası haline geldi. Ama Aymaralar, imparatorluğa karşı sürekli ayaklandılar.

1535'te başlayan İspanyol istilasıyla birlikte, Aymara toprakları altın arayıcıları ile Yerli işgücü avcılarının ardından Yerlileri Hristiyanlaştırmayı amaçlayan Dominiken

Titicaca Gölü üzerinde kamıştan salları yapan Aymara Yerlileri
Loren McIntyre-Wood/In Camp Associates

ve Cizvit frerlerin akınına uğradı. Aymaraların tanrıda, madenlerde, sık ormanlardaki koka plantasyonlarında sistemli olarak sömürülmesine ve evlerde uşak olarak çalıştırılmasına dayanan kırsal bir sömürge ekonomisi kuruldu. 1780'de başlayan başkaldırımlar sırasında Yerliler çok sayıda İspanyolu öldürdü. Bu dönem, Peru'nun 1821'de İspanya Krallığı'ndan ayrılıp bağımsızlığını ilan etmesine değin sürdü.

Aymaralar, önce İnkalar, ardından İspanyollar döneminde, son olarak da modernleşme sürecinde birkaç kültür değişimi aşamasından geçtiler. İnkalar, yerel Aymara hanedanlarını kendi imparatorluk düzenlerinin bir parçası olarak güçlendirdiler; Aymara kültürüne hem yeni inanışlar ve mitoloji unsurları, hem de yeni yiyecek türleri ve yeni sanat üslupları getirdiler. İspanyollar, Aymaralara yeni evcil hayvan ve bitkileri, saban tanımını ve demir aletleri tanıttılar. Yerli dinsel kurumları baskı altına almakla birlikte, Hristiyanlığı yalnızca yüzeysel olarak benimsetebildiler. Bugün Aymaralar, çok sayıda ruh barındıran bir dünya inancını sürdürmektedirler; kültürlerinde birçok büyü, kâhin, hekim ve cadı kategorisi vardır. Ama öbür dünya konusunda Hristiyan inanışlarını benimsemişlerdir. Bağımsızlık ve ekonomik gelişme, toplumsal örgütlenmede değişikliklere yol açarken, geleneksel sanatlar ile el sanatlarında bir genilemeye yol açmıştır.

Aymara gysileri eski İspanyol sömürgecilik modellerinin evde dokunmuş kaba taklitlerinden oluşur. Erkekler koni biçiminde, kulaklıklılı, yün örgüsü *gorro*'lar, kadınlar ise soğukta atkı sarılan, yöreye özgü yuvarlak yün şapkalar giyerler. Dikdörtgen biçiminde ve kalkan duvarlı olan tek odalı Aymara evi, yaklaşık 2,5 m'ye 3 m boyutundadır. Bu evler keseklerle yapılır ve direk çatı kirşileri yabani otlarla kaplanır. Odanın

bir ucunda, ailenin uyuduğu bir seki ve kapının yanında kilden bir tandır bulunur.

Temel toplumsal birim, duvarlarla çevrili bir avlu içinde kümeleşmiş evlerde erkek kardeşleri, onların karıları, oğulları ve evlenmemiş kızları ile birlikte oturan, bir erkek reis yönetimindeki geniş ailedir. Siyasal birim, birkaç geniş aileden oluşan ayllu ya da *comunidad*'dir. Bu birimlerin, eski özgün ayllu ile günümüzde çok az benzerliği kalmıştır.

Aymé, Marcel (d. 29 Mart 1902, Joigny - ö. 14 Ekim 1967, Paris), Fransız romancı, denemeci ve oyun yazarı. Uzun süre abartılı roman dünyası ciddiye alınmayacak ikinci sınıf bir yazar olarak görüldükten sonra bir öykü ve ironi ustası olarak tanınmıştır.

Kırda, iç içe girmiş aileler arasında, çiftlik avlusu ve okul binasıyla sınırlı bir dünyada yetişti; kahramanların çoğunu bu çevreden seçecekti. Kısa süren bir gazetecilik girişiminden sonra yazarlığa başladı. *Brûlebois* (1926; Ormanyakan) ve *Théophraste-Renaudot Ödülü'nü kazanan La Table-aux-crevés* (1929; Ölüler Masası) adlı ilk romanları kır yaşantısı üstüne güldürülerdi. *La Jument verte*'in (1933; Yeşil Kısırak, 1970) kaba Galyalı nükteciliği, sonraki romanları *La Vouivre* (1943; Masal ve İnsanoglu) ve *Le Chemin des écoliers*'de de (1946; Okul Yolu) görülür. Aymé'nin evreni bu yapıtlarda biçimlenmiştir. Romanlarında tuhaf insanlar, yakından bildiği kasaba ve kır mekânlarında, aslında çoğu zaman kendileri de tuhafıklar yapan normal insanların yanı başında gezinirler. Fantezi ile gerçeklik arasındaki bu birliktelik en kusursuz biçimine öykülerinde ulaşır. *Le Nain* (1934; Cüce), 30 yaşında büyümeye başlayan bir cüceyi, *Le Passe-muraille* ise (1943; Duvar-geçen, 1956, 1990) duvarların içinden geçerek polisleri şaşkınlığa uğratan çekingen bir kâtipi anlatır. 1939, 1950 ve 1958'de üç dizi olarak yazdığı *Les Contes du chat perché* (Tüneyen Kedi Masalları), içlerinde okula giden bir öküz ve kendini tavuskuşu sanan bir domuzun bulunduğu konuşan çiftlik hayvanlarıyla, "7'sinden 70'ine kadar" çok sayıda insanı büyülemiştir. Bu diziden seçmeler *Kedinin Masalları* (1955), *Konuşan Hayvanlar* (1961), *Yağmur Yağdıran Kedi* (1981) gibi adlarla Türkçede de yayımlanmıştır.

Aymé, *Lucienne et le boucher* (1947; Lucienne ve Kasap) ile tiyatroya oldukça

Aymé, 1967
Konyaloro

gecikmiş bir başlangıç yaptı. *Clérambard* (1950; *Clérambard*, 1963), Assisi'li Aziz Francesco'nun, köy eşrafından birine görünmesiyle başlar. Başlangıçtaki saçmalık, uyumsuzluk tiyatrosunun tarzına uygun olarak, sonunda katı bir mantığa ulaşır. Yargılara yönelik bir yergi olan *La Tête des autres*'un (1952; *Başkalarının Kellesi*, 1962)

başlıca özelliği, yırtıcı mizahıdır. Aymé'nin tiyatro yapıtlarının acımasız ve ağır olması-na karşın, öykülerindeki nükte, akıl ve ahlakçılık, onları La Fontaine'in fabllarıyla Charles Perrault'nun masalları arasına bir yere yerleştirir. Türkçeye çevrilen öteki yapıtları arasında *Le canard et la panthère* (1937; *Ördek ile Pars*, 1941), *La belle image* (1941; *İğreti Surat*, 1955), *Les bœufs* (1941; *Öküpler*, 1942), *Le loup* (1941; *Kurt*, 1958) sayılabilir.

Ayn, el-, Birleşik Arap Emirlikleri'nde Abu Dabi Emirligi'nin güneybatısındaki el-Bureymi vahasının en önemli kenti. Geniş bir palmiye korusu içindeki kerpiç evlerden oluşur. Modern bir camisi ve birçok bahçesi vardır. Hafit Dağının eteğinde geniş bir verimli alan üzerinde yer alır. Mezar höyüklerinde taştan oyulmuş insan ve hayvan figürlerinin bulunduğu 10 2700'lerden kalma mezarlar vardır. Vaha kenti ile çölün arasında 1910'da Şeyh İbn Zeyd'in yaptırdığı el-Ayn Kalesi yer alır; yakınlarda bir müze vardır. 1952'de Suudiler el-Bureymi vahasındaki bir komşu köyü işgal ettiler. Ayn, 1953'te Umman'la yapılan bir anlaşmayla Abu Dabi Emirligi'ne bırakıldı. Suudiler, 1955'te Abu Dabi sultanı karşısında aldıkları yenilgi üzerine el-Bureymi vahasında bulundukları küçük kuvveti geri çektiler. Anlaşmazlık 1974'te imzalanan bir anlaşmayla çözüme bağlandı.

Ekonominin temelini tarım oluşturur; hayvan yemi ve bostan ürünleri yetiştirilir. Ayn'daki üretme çiftliğinde (1967) yoğun hayvan yetiştiriciliği yapılır. Çölün 480 hektarlık bölümü tamma elverişli hale getirilmiştir. Ekonomide kümes hayvancılığı da önemli bir yer tutar. Ayn bir dizi karayoluyla ülkenin başkenti Abu Dabi'ye bağlanır. Havaalanı da vardır. Kentte çimento fabrikası, kablo ve elektrik teli tesisi, levha metal tesisi, cam ve seramik fabrikası, un değirmeni ve tuğla fabrikası gibi sanayi kuruluşları bulunur. Üniversite 1977'de açılmıştır. Nüfus (1989 tah.) 176.441.

Ayn Calut Savaşı, Memlûklerin istilacı Moğollara karşı kazandıkları kesin zafer (3 Eylül 1260). Mısır'ı ve İslamı Moğol tehlikesinden kurtararak Moğol İmparatorluğu'nun batıya doğru yayılmasını durdurmuştur.

İlhanlı hükümdarı Hulagu komutasındaki Moğolların 1258'de Abbasilerin başkenti Bağdat'ı ele geçirmesinden ve son Abbasi halifesini öldürmesinden sonra, Hristiyan bir Türk olan Ketboğa'nın başında bulunduğu Moğol ordusu, 1259'da Suriye'ye girdi. Şam ve Halep'i alarak Akdeniz kıyılarına ulaştı.

Ardından Moğollar 1260'ta Kahire'ye bir elçi göndererek Memlûk sultanı Kutuz'un boyun eğmesini istediler. Kutuz'un yanıt olarak elçiyi öldürtmesi üzerine, iki taraf da savaş hazırlığına başladı.

Ketboğa'nın 10 bin kişilik Moğol ordusu Filistin'de Nasıra yakınındaki Ayn Calut'ta (Calut Pınarı), Baybars'ın komuta ettiği 120 bin kişilik bir Memlûk kuvveti tarafından tuzağa düşürüldü ve tümüyle yok edildi. Ketboğa da yakalanarak öldürüldü. Memlûkler bu zaferin ardından Suriye'ye girerek Moğol askerlerini oradan da kovdular. Bu sırada Moğol İmparatorluğu içindeki iktidar mücadelesiyle uğraşan Hulagu, bir misilemeye girişecek durumda olmadığından ordusunun büyük bölümüyle birlikte Asya içlerine çekilmek zorunda kaldı. Böylece Moğol İmparatorluğu İran ve Mezopotamya topraklarına hapsedilirken, Mısır da Memlûklerin yönetimi altında güvenceye kavuştu.

Ayn-ı Ali Efendi (MUEZZINZADE) (ü. 17. yy), Osmanlı maliyesi üzerine incelemeleri ile tanınmış tarihçi.

Manisa'da medrese öğrenimi gördü. İstanbul'a giderek Divan-ı Hümayun kütibi oldu. Daha sonra defterdarlık ve Defterhane-i Hakani emniyeti yaptı. Bu görevinden ayrıldıktan sonra 1609'da Osmanlı maliyesi konusunda ünlü risalesini yazdı.

III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinin tahrir defterleri üzerindeki çalışmalarının bir ürünü olan ve sadrazam Kuyucu Murad Paşa'ya sunduğu *Kavân-i Âl-i Osman der Hulâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*'ı (ös 1864, 1979) bir önsöz ve yedi bölümden oluşur. Risale, İmparatorluğun mali sistemi konusunda önemli bilgiler vermektedir.

Ayn Salah (Arapçada "yararlı kuyu"), Cezayir'in orta kesiminde Tamanrasset iline (*vîlayet*) bağlı vaha kenti. Kurak Tademeyt Platosunun güney kenarında yer alır. Sahra'yı aşan eski kervan yollarının kavşağında bulunan kent, bir zamanlar Kuzey ve Orta

n paralel bir demete dönüştürmek için kullanılır. Elipsoit ayna, ışığı, iki odak noktasının birinden öbürüne yansıtır; hiperboloit ayna ise, odağına yerleştirilen cismin sanal (zahiri) görüntüsünü verir.

ayna, dekoratif sanatlarda yansıma yoluyla görüntü veren ve çoğunlukla bir çerçeveye çevrili olan parlatılmış metal parçası ya da arkası sırlanmış cam tabaka. Antik Çağda, yansıtıcı olmayan arka yüzlerine desenler oyulmuş, metal hafifçe dışbükey, cilalı diskler kullanılırdı. İlk örnekler el aynalarından oluşuyordu; bütün vücudu yansıtacak kadar büyük olanları ancak İS 1. yüzyılda ortaya çıktı. Keltlerin Romalılardan aldıkları ve genellikle gümüşten, bazen de cilalı tunçtan yapılmış el aynaları Avrupa'da gittikçe yaygınlaştı. Ortaçağda, yoğun biçimde bezenmiş fildişi ya da değerli metallerden yapılmış kılıfları olan ve kadınların kemerlerine astığı taşınabilir aynalar çok gözdeydi.

Arkası metal aynalar 12. yüzyıl sonunda ve 13. yüzyıl başında kullanılmaya başlandı.

farklılaşmalara uyum sağlamak için sık sık değiştiriliyordu. Çerçeveler genellikle ucuz olduğundan, aynanın kendisinden daha kolay değiştirilebilmekteydi.

18. yüzyılın sonlarına doğru aynaların üstündeki oymaların yerini, boyayla yapılan bezemeler aldı. Çerçeveler çiçek örgeleri ya da klasik bezemelerle kaplanıyordu. Aynı dönemde Fransızlar yuvarlak ayna üretimine başladılar. Bazen şamdanların da yer aldığı yeni-klasik bir yaldızlı çerçeveye çevrili bu aynalar 19. yüzyılın önemli bir bölümü boyunca gözde kaldı. Ayna yapımında ustalığın gelişmesi sonucu 18. yüzyılın sonuna doğru dört ayaklı bir çerçeve üstünde duran ve sabit olmayan boy aynaları üretildi. Ayna, bu ayakların üstüne oturan ve genellikle yatay çubuklarla birbirine bağlanan iki sütun arasında asılıydı. Bir yuva içinde dönen vidalar yardımıyla eğimi, kurşun ağırlıklar ve bir makara aracılığıyla da yüksekliği ayarlanabiliyordu. Aslında giyinirken kullanılan boy aynalarının zaman zaman dekoratif bir işlev kazandıkları da oluyordu. Gardirolara aynalı kapaklar yapılmasından sonra ise, yatak odalarında ayaklı ayna bulundurma gereği ortadan kalktı.

19. yüzyılda ayna üretiminde yeni ve ucuz tekniklerin ortaya çıkması ayna kullanımını önemli ölçüde yaygınlaştırdı. Aynalar yalnızca gardirop ve büfe gibi mobilyaların bir parçası olmamakla kalmayıp, aynı zamanda parlak kesme bezemelerle donatılarak lokanta ve bar gibi genel yerlerin iç dekorasyonunda da çok kullanılmaya başladı.

Türklerde saplı el aynaları ile sapsız minder aynaları çok yaygındı. Önceleri ahşap çerçeveli olan bu aynalar daha sonra metal bir çerçeve içine alındı. Ahşap olanların arkaları ve kenarları genellikle sedef kaplıydı. Metal olanlar ise gümüşten ve tombaktan yapılır ya da altın kaplanırdı. Arkası kabartmalı olanlara "kabarak ayna" denirdi. Değerli taşlarla bezeli olanları da vardı. El aynaları dikkörtgen, yuvarlak ya da oval biçimli, minder aynaları ise çoğunlukla yuvarlaklı. Her zaman aynaya bakmak iyi sayılmadığından minder aynaların genellikle bezemeli arka yüzleri dışa gelmek üzere duvara asılırdı.

Duvar aynaları 18. yüzyılda moda oldu. Venedik Cumhuriyeti tarafından Osmanlı sarayına armağan edilen aynalar İstanbul'daki Aynalıkavak Kasrı'na yerleştirilmişti.

ayna çekirdek, başka bir atom çekirdeğinin nötron sayısı kadar proton, proton sayısı kadar da nötron içeren atom çekirdeği. Örneğin, yedi proton ve sekiz nötron içeren azot-15 çekirdeği, sekiz proton ve yedi nötron içeren oksijen-15 çekirdeğinin ayna çekirdeğidir. Bir nötronun yerini bir proton aldığı anda, çekirdekteki protonlar ile nötronları bir arada tutan nükleer kuvvetin hiç değişmeden kaldığı, ayna çekirdeklerin incelenmesiyle anlaşılmıştır.

ayna görünümü, AYNA GÖRÜNTÜSÜ ya da ENANTIYOMORF olarak da bilinir, aralarındaki ilişki sağ el ile sol el arasındaki ilişkiye benzeyen, başka bir deyişle bir cisim ile aynadaki görüntüsü gibi üst üste binecek biçimde yerleştirilemeyen iki maddenin birbirine göre durumu. Bir düzleme göre bakışımı olan maddeler, aynadaki görüntüleriyle özdeş olduklarından, ayna görünümü olamazlar. Laktik asit molekülleri gibi ayna görünümü olan moleküllerin, başka bakışimsız moleküllerle ve kutuplanmış ışıkla verdikleri kimyasal tepkimeler

Ayn Salah'ta surlarla çevrili bir köy
Victor Engelen-De Wya, Inc.

Afrika arasında önemli bir ticari bağlantı yeri. Günümüzde, yüksek ulaşım giderleri ve 100 km güneydeki petrol alanlarına işçi akını nedeniyle önemini yitirmiştir. Daha çok göçebe Tuareglerin uğrak yeri olan kentin başlıca geçim kaynağı hurma ihracatıdır.

Vahada evleri kırmızı ya da mor kerpiçten yapılmış surlarla çevrili ve hisarlı dört köy (*ksar*) vardır. Bunlardan Ksar'ı-Arab'da tümüyle Siyah Afrikalılar yaşar. Köylerin çevresinde palmye ağaçları, meyve ve sebze bahçeleri vardır. Bunlar artezyen kuyularıyla sulanır ve kumlardan setlerle korunur. Ayn Salah'ın güneybatısında, kışın yeraltı suları ile beslenen iki *sepha* (geniş ve kapalı havza) bulunur. Nüfus (1987 geç.) belediye, 20.733.

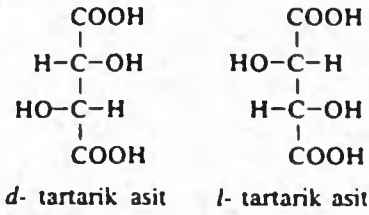
ayna, optikte, bir ışık ışını, yansıma yasasına uygun biçimde saptıran parlak yüzey. Aynalar düz ya da eğri yüzeyli olabilir. Eğri aynalar, yansıtıcı yüzeyin eğrilik merkezine dönük olup olmamasına bağlı olarak içbükey (çukur) ya da dışbükey (tümsek) olarak adlandırılır. Bu tür aynaların yüzeyi, kullanım yerine göre, küre, silindir, paraboloid, elipsoit ya da hiperboloid biçiminde olabilir. Küresel aynalar cismin görüntüsünü büyütülmüş ya da küçültülmüş olarak verir; makyaj aynaları ilk gruba, otomobillerin dikiz aynaları da ikinci gruba örnekler. Silindirik ayna, paralel bir ışık demetini bir çizgi halinde odaklar. Paraboloid ayna, ya teleskop aynasında olduğu gibi paralel gelen ışınları gerçek bir odakta toplamak ya da projektörde olduğu gibi kendi odağındaki bir kaynaktan çıkan ışınla-

Rönesans'a gelindiğinde ise, Nürnberg ve Venedik ayna üretim merkezleri olarak özellikle ön kazanmışlardır. Ustalıkla pahlandırılmış kenarlarıyla özellikle övgü toplayan Venedik aynaları üstün nitelikleriyle tanınıyordu. Baş yargıçların koyduğu sınırlamalara karşın, Venedikli işçiler, sanatlarının sırlarını öteki merkezlere sızdırmaları için yapılan kışkırtmalara kapıldılar ve 17. yüzyıl ortalarına gelindiğinde ayna üretimi Londra ve Paris'te çok yaygınlaştı. Genel olarak aynalar, özellikle de büyük boyutlu çeşitleri çok pahalıydı. O dönemde Versailles Sarayı'nın yarattığı hayranlık, bir ölçüde, geniş salonların süsleyen çok sayıda aynalarından ileri geliyordu.

17. yüzyılın sonunda ayna ve çerçevelerinin iç dekorasyondaki önemi artmaya başladı. İlk çerçeveler genellikle fildişi, gümüş, abanoz ya da bağadan yapılıyor, ceviz, zeytin ve sansalkım kakmalarla kaplanıyordu. Ayrıca iğne işi ve boncuk çerçeveler de vardı. Grinling Gibbons (1648-1721) gibi ustalar, bütün bir bezeme düzeniyle uyum sağlamak üzere, incelikle oyulmuş ayna çerçeveleri üretiyorlardı. Kısa bir süre sonra da şömine rafı üstüne ayna koyma âdeti yerleşti; genellikle rafüstü adını alan bu aynaların ilk örneklerinden birçoğu cam çerçeveler içine alınıyordu. Bu aynaların bir parçasını oluşturduğu mimari yapı ögesi giderek daha ayrıntılı hale geldi. İngiliz Robert ve James Adam kardeşler gibi tasarımcılar, ocaktan tavana kadar uzanan ve büyük ölçüde aynaların yansıtıcı etkisine göre biçimlenen şömineler yarattılar. Ayna çerçeveleri çoğunlukla dönemin genel beğenisini yansıtır ve beğenilerdeki

dışında, bütün kimyasal özellikleri birbirine benzer. Ayna görünümü bileşiklerde kristallerin birçoğu, aynı tür molekülün sağ ve sol el konumlu biçimleri alması olarak birbirini izleyecek biçimde düzenlenmiş olduğundan, bu bileşiklerin kristalografi açısından önemi büyüktür. Kristal yapısının eksiksiz tanımı, sağ ve sol el konumlu moleküllerin nasıl bir düzen içinde yerleştiklerini de belirtir.

Ayna görünümü maddelerin en tipik örneği, tartarik asidin optik olarak etkin olan iki biçimidir; biri ışığın kutuplanma düzlemini sağa çevirdiği (dekstrojir) için *d*- tartarik asit, öbürü sola çevirdiği (levojir) için *l*- tartarik asit adıyla anılan bu iki maddeden her birinde moleküllerin uzamsal yerleşme biçimi, aşağıdaki açık formülde de görüldüğü üzere, birbirinin aynadaki görüntüsü gibidir.

Bu iki asidin erime noktaları, yoğunlukları, optik etkinliği olmayan çözücülerdeki çözünürlük dereceleri ve optik etkinlik göstermeyen kimyasal ayraçlarla tepkime hızları aynıdır.

aynak, 1815 olarak da bilinir, *Ciconiiformes* (leyleksiler) takımının, kışkıçları da içeren *Threskiornithidae* familyasının *Threskiornithinae* altfamilyasını oluşturan, orta boylu, uzun bacaklı 25 kuş türünün ortak adı. Aynaklar, Güney Pasifik Adaları dışındaki bütün sıcak bölgelerde görülür. Sığ göl, lagün, koy ve bataklıklarda dolaşarak, aşağıya doğru kıvrık, ince ve uzun gagalarıyla küçük balıkları ve yumuşakçaları avlarlar. Gövde uzunlukları yaklaşık 55-75 cm arasında değişen bu kuşlar, boyunlarını ve bacaklarını uzatıp zaman zaman kanat çırparak, zaman zaman süzülerek uçarlar.

Genellikle kalabalık sürüler halinde kuluçkaya yatan aynaklar, çabıların ve ağaçların arasına sık dallardan örülmüş yuvalar yapar ve genellikle donuk beyaz renkte ya da kahverengi benekli 3-5 kadar yumurta bırakırlar.

Bayağı aynak ya da kısaca aynak (*Plegadis falcinellus*) Güneydoğu Avrupa, Asya, Afrika, Avustralya ve Kuzey Amerika'da yaşar. Gövdesinin koyu kırmızı-kahverengi, kanatlarının ve kuyruğunun yanardöner yeşilli olmasına karşın, uzaktan kara renkte görünür. Uzun bacakları, aşağıya doğru kıvrık uzun bir gagası vardır; gövdesi 56 cm uzunluğundadır. Mart sonundan başlayarak Afrika'daki kışlaklarından Trakya, Orta ve Batı Anadolu'daki üreme kolonilerine gelen aynaklar, ağustos sonunda Türkiye'den ayrılırlar. Bazı yörelerde çeltikçi adıyla da anılan aynakların Türkiye'deki en önemli üreme kolonileri Manyas, Ereğli, Hotamış göllerinde, Sultan sazlığında ve Meriç Delta'sındadır. Aynaklar en çok böcek ve böcek larvalarıyla, solucan ve kabuklularla, daha az olarak da küçük amfibyumlar, sürüngenler ve balıklarla beslenir.

Bayağı aynanın yakın akrabası olan ve dış görünüşüyle de ona benzeyen ak yüzlü aynak (*P. chihii*) Kuzey ve Güney Amerika'da yaşar.

Kutsal aynak (*Threskiornis aethiopica*)
M. P. KAN

Hadada aynağı (*Hagedashia hagedash*), Afrika'da yaşayan ve gürültülü ötüşüyle tanınan yeşilimsi tüylü bir aynak türüdür.

Threskiornis spinicollis Avustralya'da yaşar; öbür türler kadar suya bağımlı değildir ve daha çok çekirgelerle beslenir.

Gagası ve kafasının çıplak derisi kızılımsı renkte olan kel aynak* (*Geronticus eremita*), soyu tükenmeye yüz tutmuş türlerden biridir. Bir zamanlar Avrupa'nın orta ve güney bölgelerinde, Suriye ve Cezayir'de bulunan üreme kolonileri Türkiye'de de yok olduktan sonra bugün yalnızca Fas ile sınırlı kalmıştır.

Japon aynasının (*Nipponia nippon*) gövdesi beyaz, yüzü kırmızı renktedir ve yeryüzünde az sayıda örneği kalmıştır.

Güney Arabistan'da ve Afrika'da Sahra'nın güneyindeki bölgelerde (eskiden Mısır'da da) yaşayan kutsal aynak (*Threskiornis aethiopica*), eski Mısırlılarca kutsal sayılırdı. Yaklaşık 75 cm uzunluğundaki bu beyaz tüylü kuşun kanatlarında kara lekeler, sırtının alt bölümlerinde koyu renk tüyler vardır; tüysüz olan boynu ve kafası siyahtır.

Kızıl aynak (*Eudocimus ruber*) Güney Amerika'nın kuzeyinde, ak aynak (*E. albus*) ise Orta ve Kuzey Amerika'da yaşar.

aynakgaga (*Ibidorhyncha struthersii*), *Charadriiformes* takımının *Recurvirostridae* familyasından Asya kuşu. Adını, aynanın-

Aynakgaga (*Ibidorhyncha struthersii*)
H. Douglas Pratt

kine benzeyen uzun, kırmızı ve aşağıya doğru kıvrık gagasından alır; akarsu ve göllerdeki taşların altında yem aramak için de bu çengeli andıran gagasını kullanır. Yaklaşık 40 cm uzunluğunda, oldukça iri yapılı kuşlar olan aynakgagaların bacakları, familyanın öbür üyelerinininkinden, örneğin kılıçgaga ile uzunbacaktan daha kısadır. Gövdeleri gri

renktedir; yalnız, siyah tüyler göğüslerinde bir çizgi ve yüzlerinde bir maske oluşturur.

Aynakgagalar, Himalayalar'ın 3.000 m ya da daha yüksek doruklarında kuluçkaya yatar ve kışı dağın eteklerinde geçirirler.

aynalı ahşap kaplama, mimarlıkta ve süslemecilikte tavan, duvar, kapı ya da mobilyaların, ayna denen ve birbirlerine ince uzun ahşap latalarla tutturulmuş büyük boyutlu ince ahşap tablalarla kaplanması. Panoları düzeye ve yatayda birbirine bağlayan daha kalın kesitli ahşap latalara "kayıt" adı verilir.

Yunan ve Roma dönemleri klasik mimarlığında kapı kanatlarında, İtalyan romanesk dönemde iç mekânlarında aynalı ahşap kaplama yalın biçimde kullanılmıştır. Duvarlarda ve mobilyada yaygınlaşmaya gotik dönemde başlamıştır. İç mekâna zengin ve sıcak bir etki kazandıran aynalı ahşap kaplama uygulaması İngiltere'deki Tudor ve Elizabeth dönemi bezeme üsluplarının çok karakteristik bir özelliğidir. Erken Tudor döneminde duvarlarda yoğun oymalarla bezenmiş, kabank bir aynalı kaplama tekniği görülür. Bu tür kaplamalarda panonun ayna denen orta bölümü dışa doğru taşkın, ama düz bir yüzey olarak biçimlendirilmiştir. Kabank aynalı kabartmada görülen stilize oyma bezemelerden en yaygın olanı düşey biçimde katlanmış kumaşı andıran bir görünümüdür. Londra yakınlarındaki Hampton Court'ta bu bezeme türünün pek çok yetkin örneği vardır. İngiliz Rönesans aynalı ahşap kaplamaları çok yalındır. XIV. ve XV. Louis dönemlerinde Fransa'da çok bezemeli aynalı ahşap kaplamalar görülür. Bu tür kaplama İtalya'da Rönesans'ta yalnızca tavanlarda kullanılmıştır. Osmanlılarda aynalı ahşap kaplama varsa da, kündekâri* gibi karmaşık tekniklerin yanında Türk sanatı için ancak ikinci derecede bir önem taşır. Gene de İstanbul'daki Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı'nda ve Topkapı Sarayı'ndaki III. Ahmed Yemiş Odası'nda kalemkâri tekniğiyle bezenmiş çok başarılı örnekleri görülebilir.

aynalı şamdan, bir ya da daha çok sayıda şamdanı ve çoğu zaman ışığı yansıtan bir aynası bulunan, duvara tutturulan, yoğun bezemeli aydınlatma ögesi. Somut işlevinden çok, oyma ve yıldızlarla işlenerek lüks bir bezeme ögesi amacıyla kullanılırdı. Bab dillerindeki adı, İtalyanca *girandola* sözcüğünden kaynaklanan bu tür şamdanlar, daha çok 18. yüzyılın ikinci yarısında Fransa ve İngiltere'de gözde olmuşlar ve bu dönemin başında rokokò üslubunun en abartılı örnekleri arasında yer almışlardır.

İngiliz mobilya tasarımcısı ve yapımcısı Thomas Chippendale, *The Gentleman and Cabinetmaker's Director* (1754); Beyefendiler ve Mobilyacılar İçin Rehber) adlı kitabında gotik ve Çin üslubunda aynalı şamdan örnekleri vermiştir. Bu örneklerde, yıkık kemerler, Çin tapınak ve pagodaları, klasik sütnar, rulo kıvrımlar, çeşmeler, çağlayanlar, yapıklar, dallar ve hayvanlar gibi bezeme örgeleri kullanılmıştır. 18. yüzyıl sonlarındaki yeni-klasik üslupta ise daha ölçülü ve zarif desenler uygulanmıştır.

aynalı tonoz, dikdörtgen ya da kare planlı manastır tonozunun tepe bölümünün yatay bir düzlemle kesilmiş biçimi. Ayrıca bak-tonoz.

Aynalıkavak Kasrı, İstanbul'da Haliç'te Hasköy semtindeki kasır. Burada I. Ahmed döneminde Kaptanıderya Halil Paşa tarafından 1613'te yaptırılan ilk kasır 1677'de yanınca IV. Mehmed zamanında yeniden yapıldı (1679). III. Ahmed döneminde bir

kez daha ele alındı, onarım ve eklemeler yapıldı. 1718'deki Pasarofça Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Venedik Cumhuriyeti'nce Osmanlı sarayına armağan edilen büyük aynalarla süslediğinden "Aynalıkavak Kasrı" adı ile anılmaya başladı. 1766 Cibali yangınında yandıktan sonra Sultan I. Abdülhamid'in sadrazamı Koca Yusuf Paşa tarafından 1787'de onarıldı. III. Selim bu yapıyı yıktırarak yerine Krikor Balyan'a Hasbahçe Köşkü'nü inşa ettirdi (1791). Bu köşk de II. Mahmud tarafından Garabet Balyan'a onarıldı.

Aynalıkavak Kasrı'nın planını, kuzeydoğu-güneybatı ekseninde yer alan, kendi içlerinde simetrik salonlar belirler. Güney cephesindeki ortası hafif bir bombe ile yükseltilmiş, sade bir örtüsü olan bir sahanlıktan girilen yapı iki bölümdür. Giriş holü ile birbirine bağlanan bu bölümler birer salon ve salonu çevreleyen hacimlerden oluşur. Merdivenin yer aldığı bölümün altında, arazinin eğiminden yararlanılarak, hizmetçi odalarının bulunduğu bir alt kat inşa edilmiştir. Giriş holünün açıldığı, yan odalar ve servis hacimleriyle de bağlantılı büyük sofanın köşeleri pahlıdır ve iki eyvanı vardır. Giriş holünün bir köşe kapısıyla açıldığı kasrın öbür bölümü, üç eyvanlı bir divanhaneden ve ona bağlı bir arz odasından oluşur. Kasrın selamlık bölümü olan bu bölüm, bezemelerinin yoğunluğu ve kendi içindeki şematik bütünlüğüyle ilgi çekicidir. Divanhanenin çatısı yüksek, öbür bölümler kiremitle örtülüdür. Salonların ve odaların bütünlüğü, cephelerde alt ve tepe pencerelerinden oluşan birimlerin üçlü gruplar halinde düzenlenmesiyle sağlanmıştır. Alt pencerelerden Haliç yönündekiler dikdörtgen biçimli klasik çerçevelerle çevrilidir; kara taraftakiler basık kemerli ve çerçevesizdir.

Yüzeylerin ele alınışı ve bezeme bakımından kasrın en ilginç bölümü divanhane ve arz odasıdır. Divanhanenin üç duvarını çevreleyen alt pencerelerin arasında, basık kemerlerle birbirine bağlanan dekoratif kolonadlar bulunmaktadır. Bu bölümde, kemer ayaklarının içi aynalarla ya da mermer levhalarla kaplıdır. Kasrın ortadaki mekânının tavanı, içeriden tekne biçiminde yükseltilmiştir. Bu tavana, arz odası ile benzer biçimde, çapraz kordonlarla geometrik örgeli bir girift bezeme düzeni oluşturulmuş, bitkisel ve stillize örgelerle de zenginleştirilmiştir. Yanlardaki eyvanlar ise altın yaldızlı

bir dal şeridi ile çevrelenmiştir. Tavan köşelerinde daire biçimli dört madalyon yer alır. Aynalıkavak Kasrı'nın alt katında bugün eski Türk müzik aletleri sergilenmektedir.

Aynalıkavak Tenkihnamesi, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan antlaşma (21 Mart 1779).

Küçük Kaynarca Antlaşması'na (21 Temmuz 1774) göre Osmanlı Devleti ve Rusya, Kırım'ın bağımsızlığını tanımıştı. Pugaçev Ayaklanması'nın bastırılması ve Avrupa ülkelerinin Kuzey Amerika'daki savaşla ilgilenmeleri, II. Yekaterina'ya Kırım'ı işgal etme fırsatı verdi (1777). Osmanlı Devleti'nin koruması altındaki Kırım hanı IV. Devlet Giray İstanbul'a kaçtı; yerine Rus yanlısı Şahin Giray getirildi. Tatarlar Şahin Giray'ın iktidana karşı ayaklanınca, ayaklanmayı destekleyen Osmanlılar, Selim Giray'la yandaşlarını Kırım'a gönderdiler. Ama Ruslar ayaklanmayı kısa sürede bastırdı (1778). Rusya'nın Kırım'dan çekilmesini isteyen Osmanlılar bir uzlaşma aradılar. İngiltere ve Fransa elçilerinin aracılığıyla Osmanlı ve Rus delegeleri İstanbul'daki Aynalıkavak Kasrı'nda bir araya geldiler. Burada Küçük Kaynarca Antlaşması'nın görüş birliği sağlanamayan maddelerini açıklığa kavuşturan dokuz maddelik yeni bir antlaşma imzalandı (21 Mart 1779). Bu antlaşmayla Kırım'ın bağımsızlığı yeniden onaylanıyordu. Osmanlı Devleti, Şahin Giray'ın hanlığını tanıyacaktı, ama sonraki hanların seçimi için padişahın halife olarak onayı alınacaktı. Ayrıca Akdeniz ve Karadeniz'de Fransızlarla İngilizlere tanınan ticari haklar Rusya'ya da tanınacak, Kırım'daki Rus kuvvetleri geri çekilecekti. Aynalıkavak Tenkihnamesi'yle Rusya'nın Kırım'ı işgali durduruldu. Ama çok geçmeden Kırım, Rusya'nın, Osmanlı Devleti aleyhine genişleme politikasının başlıca alanı durumuna geldi.

Aynaroz Dağı, Yunanca ATHOS, AYTON OROS olarak da bilinir, Yunanistan'ın kuzeyinde dağ, Rum Ortodoks keşişlerinin yönetiminde yarı-özerk bölge. Bölge, 20 manastır ile bazıları manastırlardan da geniş olan bağlı birimleri (*skite*) içine alır. 366 km²'lik bir alan kaplayan bölgenin tek kenti ve merkezi Kariai'dir.

Aynaroz Dağı, Makedonya'dan Ege Denizine uzanan Khalkidiki Yarımadasının üç dağlık burnundan, en doğudaki Akti Bur-

nunda yer alır; en geniş yeri 10 km, uzunluğu 50 km olan bu burnun güney ucunda, sert bir eğimle yükselen kuzey yamacı ormanlık bir sırtın üzerindedir. 2.033 m'lik mermer doruğu, üzerinde bulunduğu sırtın en yüksek noktasıdır. Pers kralı I. Kserkses'in, İÖ 5. yüzyılda, donanmasını korunmasız Akti Burnundan dolaştırmamak için açtığı 2,5 km uzunluğundaki kanalın izleri bugün de bellidir.

Aynaroz Dağında St. Gregorios Manastırı, Yunanistan
Annan Photo Features

Aynaroz Dağı, İS 850 öncesinden beri keşişlerin inzivaya çekildiği bir yerd. Örgütlü manastır yaşamı, Aynarozlu Aziz Athanasios'un, Bizans imparatoru II. Nikephoros Phokas'ın da desteğiyle İS 963'te yörenin ilk manastırını Büyük Lauras'ı (Yunanca: *laura* "manastır") kurması ile başladı. Münzevi keşişlerin örgütlü manastır yaşamına direnmesine karşın, İmparator I. İoannes Tsimiskes, keşişlere Aziz Athanasios *Typikon*'unu (Doğu Kilisesi ayin ve törenlerinde uyulması gereken kuralları ve dua adlarını içeren kitap) zorla kabul ettirdi. Kadınların girmesinin ve dışı hayvan sokulmasının öteden beri yasak olduğu Aynaroz'da 11. yüzyılda yeni manastırlar kuruldu. Rusya'nın ve öteki Slav devletlerinin bağışlarıyla kurulan manastırlar, Aynaroz Dağı ve çevresine panortodoks denilecek bir kimlik kazandı. 1400'de sayısı 40'a ulaşan manastırlardan bugün yalnız 20'si ayakta. 1542'de yörenin son manastırını Stratoniğe yapıldı.

Aynaroz'daki bazı manastırlar, 15. yüzyılda, başkeşişlerin yönetimindeki katı manastır sistemini terk ederek, her yıl seçilen iki mütevellinin (*epitropoi*) yönetiminde keşişlerin kişisel mülk edinebileceği liberal bir sistemi benimsediler.

1430'da Osmanlılar Selanik'i ele geçince Aynaroz manastırları Osmanlı yönetimi altına girdi. Böylece, bir yandan manastırlar hızla gerileyip yoksullaşırken, öte yandan da daha liberal bir yönetim biçimi kuruldu. Buna tepki olarak, 16. yüzyılda, her biri bir manastıra bağlı, ortak bir kilise çevresinde toplanmış ilk münzevi yerleşmeler (*skite*) kuruldu. 1783'te Patrik IV. Gabriel, yeni bir beratla çeşitli reformları başarıyla yürürlüğe koydu. Aynaroz manastırları, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından önceki savaşlarda büyük zarar gördü. Buna karşılık, Rus çarlarının koruması altında 19. yüzyılda Rus manastırları ve mülkleri iyice genişledi. Manastır bölgesinin bugünkü anayasası 1924 tarihli ve 1975 tarihli

Aynalıkavak Kasrı
Ara Güler

Yunanistan anayasasının güvencesi altındadır. Bölgenin yarı-özerk niteliğini vurgulamak amacıyla, Yunanistan hükümeti burada Dışişleri Bakanlığı'nın atadığı bir vali (*diokitis*) bulundurur. Ama gerçek yönetim, 20 manastırın birer temsilcisinden oluşan Kutsal Konsil'in (*Iera Synexsis*) elindedir. Yürütme organı, her yıl dönüşümlü olarak değişen dört temsilcinin oluşturduğu *Epistasia*'dır. Günümüzde manastırların 11'i tutucu, dokuzu ise liberal tüzüklere bağlıdır. Oruç ve disiplin uygulamaları tutucu 11 manastırda çok daha katıdır. Çoğu kıyıda bulunan manastırlar, genellikle bir kiliseyi dört yandan çevreleyen binalardan oluşur. Bizans ikonlarının ve hazinelerinin en önemli örneklerinden bazıları bu kiliselerdedir. Ayakta kalan kütüphanelerde, birçoğu kataloglanmış halde pek çok ilkçağ ve ortaçağ el yazması vardır.

ayne'l-yakin, İslamda, doğrudan gözlemlenilen kesin bilgi. Göz, gözlemlemek, bir şeyin aslı, kendisi anlamındaki "ayn" ile kesin bilgi anlamındaki "yakin" sözcüklerinden oluşmuştur. Kuran'da (Tekasür 7) gözlem yoluyla bilmek ya da kesin bir gözle bilmek anlamında kullanılır.

Mutasavvıflar kesin bilginin üç derecesinden söz etmişlerdir: İlme'l-yakin(*), aynel-yakin, hakke'l-yakin(*). Doğrudan Kuran'dan alınan bu üç deyim Hacı Bayram Veli tarafından bilmek, görmek ve olmak biçiminde Türkçeleştirilmiştir. Fahreddin İraki bilginin bu üç derecesini ateş simgesi ile anlatır. Buna göre aynel-yakin ateşi görerek, dokunarak bilmektir. Kuşeyri'ye göre aynel-yakin beyan hükmünde olan, yani keşf(*) ve ilhamla elde edilen bilgidir. Bu bilgi, zevk ve keşfe dayalı ilim sahibi olanlara özgüdür. Hucviri ise mutasavvıfların bu deyimle duyundan ayrılmada anında can çekişme durumuna ilişkin bilgi olarak anladıklarını söyler. Ona göre bu bilgi, kendilerini ölüme hazırlamış âriflerin makamıdır.

Aynî, asıl adı BEDREDDİN MAHMUD (d. 22 Temmuz 1360, Antep - ö. 28 Aralık 1451, Kahire), ünlü İslam tarihçisi, fıkıh ve hadis âlimi.

Bir ulema ailesindendi. Antep'te başladığı öğrenimini Şam, Kudüs ve Kahire'de tamamladı. Bir süre Antep'te bulunduktan sonra 1392'de Kahire'ye yerleşti. Burada Sultan Berkuk'un oğlu veliaht Feriç'in çevresine girerek kısa sürede bilgisiyle dikkati çekti ve Kahire muhtesibliğine atandı. Feriç ölünce de (1399-1412) önemli bir görev olan evkaf nazırlığına getirildi. Çeşitli sultanlar döneminde zaman zaman azledilmekle birlikte, uzun süre nazırlık, müderrislik ve Hanefi başkadılığı gibi yüksek görevlerde bulundu.

Aynî'nin hadis, fıkıh ve nahiv alanında Türkçe ve Arapça birçok yapıtı vardır. Bunların en tanınmışları hadiste *Umdetü'l-Kârî fi Şerhi'l-Buhârî* (ös 1891, 12 cilt), fıkıhta *Kuduri Tercümesi*, nahivde *Makasidü'n-Nahviye*'dir (1882, 4 cilt).

Aynî'nin önemli bir yönü de tarihçiliğidir. Bu alandaki en ünlü yapıtı *İkdu'l-Cüman fi Tarihi Ehli'z-Zaman*'dır. İki bölümde oluşan yapıtın birinci bölümü genel dünya tarihidir. İkinci bölüm 622-1446 arasını kapsayan İslam tarihidir. Bu bölümde olayları anlatırken çoğu günümüze ulaşamamış yüze yakın kaynağı da ayrı ayrı belirtmesi yapıtı daha da değerli kılmıştır. Ayrıca görgü tanıklarına ve kendi gözlemlerine dayanarak yazdığı 1360-1446 arasını kapsayan bölüm, özellikle Memlûk tarihi bakı-

mından çok önemlidir. Bunun dışında Sultan el-Müeyyed Şeyh'in yaşamını anlatan *Siretü'l-Meliki'l-Müeyyed* ve İran tarihine ilişkin Türkçe *Tarih-i Ekasire* adlı yapıtları da vardır.

Aynî (AYINTAPLI), asıl adı HASAN (d. 1766, Ayıntap [Gaziantep] - ö. 10 Mayıs 1837, İstanbul), olaylara tarih düşürmedeki başansı ve *Sâkiname*'deki zengin tasvirleri ile tanınan Osmanlı divan şairi.

Dikeçzade Hasan Çelebi'nin oğludur. Antep'te kunduracılık yaparken, 1780'de çıkan Gegi Abdi Paşa Ayaklanması nedeniyle oradan ayrıldı. Birkaç yıl Maraş, Elbistan ve Darende'de kaldıktan sonra 1790'da İstanbul'a gitti. Bacanağı Kütahyalı Mehmed'den ve Palalıyık Mehmed Hoca'dan ders aldı. Sultanahmed Medresesi'nde matematik ve mantık okuyup, mülazemet rütusu (diploma) aldı.

1801'de Rumeli kazaskeri Veliyeddinzade Mehmed Emin Efendi döneminde Kazaskerlik Dairesi'ne ve III. Selim'in Üsküdar'da açtığı basmahane'nin (basimevi) düzeltmenliğine atandı. Aynı yıl Sadaret Kaymakamı Tayyar Mahmud Paşa'ya ve 1808'de de Kaptanıderya Abdullah Ramiz Paşa'ya kitapçı oldu. Bu işlerinden sürekli gelir sağladığı için, Kazaskerlik Dairesi'nden çekilince kendisine emekli maaşı bağlandı. 1831'de Bâbü'l-i Arapça ve Farsça okutmakla görevlendirildi ve yaşamının sonuna değin bu görevde kaldı.

Şairliği pek güçlü olmayan Aynî, iyi bir sözlükçü ve usta bir tarih düşürücüyü. Şiirlerinde Şeyh Galib'in etkisinde kalmış ve çağdaşı şairlere nazireler yazmıştır. Ebeded hesabına dayanan adından 1820'de yazıldığı anlaşılan *Nazmü'l-Cevâhir* (1826), anlamlarıyla birlikte Türkçe-Arapça-Farsça sözcükler içeren 1.300 beyitlik manzum bir sözlüktür. *Nusretname*, yeniceğirliğin kaldırılmasını, dönemin ileri gelenlerini ve bilginlerini anlatan bir mesnevidir. Aynî'nin en ünlü yapıtı olan *Divan-ı Belagat-Unvan-ı Aynî* (ös 1842), III. Selim, II. Mahmud ve dönemin öbür ileri gelenlerine yazılmış Türkçe ve Farsça kasideler, gazeller, tahmisler, tarihler ve mesneviler içerir. 1788-1836 arasındaki olaylara, yapılan binalara ve onarımlara düşürdüğü tarihler 2.590 beyit oluşur. Tarih düşürmede çağdaşı Osman Süruri kadar başarılıdır. Aynî yapıtta yer alan Farsça divançede İranlı şairlerden Saib-i Tebrizi ve Bidil'e yazdığı nazireler vardır. 1.500 beyitlik bir mesnevi olan *Sâkiname*, 1842'de *Divan-ı* ile birlikte yayımlanmıştır. İnsanın yaradılışının tasvirleri ile başlayan yapıt, şarap ve sâki tasvirleri açısından oldukça zengindir. *Divan* ve *Sâkiname*, *Kâlliyyât* olarak da bilinir.

Aynî, Mehmet Ali (d. 25 Şubat 1868, Serfice, Manastır - ö. 29 Kasım 1945, İstanbul), tasavvuf alanındaki çalışmalarıyla tanınmış düşün adamı.

Yükseköğrenimini Mülkiye Mektebi'nde tamamladı (1888). Çeşitli yerlerde öğretmenlik yaptıktan sonra 1895'te İstanbul'a dönerek Maarif Nezareti İstatistik Kalemi başkâtipliğine atandı. Bu görevinde iki yıl kaldı. Sonra Kosova (1897) ve Kastamonu (1899) vilayetleri mektupçusu oldu. 1902'de Sinop mutasarrıf vekilliğine getirildi. Ardından Basra (1904), Balıkesir (1906), Lazkiye (1908) sancakları mutasarrıflıklarına; Elazığ (1910), Bitlis (1911) ve Yanya (1912) valiliklerine atandı. 1913'te Trabzon valisiyken emekliye ayrıldı.

Aynı yıl İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi felsefe ve felsefe tarihi muallimliğine getirildi. 1924'te, İlahiyat Fakültesi'ne tasavvuf tarihi muallimi oldu. 1930'da Ox-

ford'da toplanan Uluslararası 7. Felsefe Kongresi'ne Türkiye'yi temsilen katıldı. Ertesi yıl Felsefe Kongreleri Teşkil Komitesi sürekli üyeliğine seçildi. 1933'te İstanbul Üniversitesi'nde ordinaryüs profesör oldu ve 1935'te bu kez üniversiteden emekliye ayrıldı.

Felsefe alanında eleştiri yazıları yayımlayan Mehmed Ali Aynî, tasavvufa tartışma-

Mehmet Ali Aynî
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

sız bağlanmış, "vahdet-i vücud"a ve büyük mutasavvıflara inanmış bir düşünürdü. bu bağlanışı, ilk kez *Şeyh-i Ekber'i Niçin Severim* (1923) adlı yapıtında dile getirdi. Aynı inançtan yola çıkarak kaleme aldığı *Tasavvuf Tarihi* (1925; yb 1985), *Hacı Bayram-ı Veli* (1927; yb 1986) ve *Türk Azizleri'nin* (1944, 1. Kitap) yanı sıra, *Darülfünun Tarihi* (1927), *Türk Ahlakçıları* (1939) ve *Milliyetçilik* (1943) adlı kitapları vardır.

ayni haklar, kişiye nesneler (eşya) üzerinde doğrudan egemenlik yetkisi sağlayan ve herkese karşı ileri sürülebilen haklar. Bunlar mal varlığına ilişkin ve ekonomik değer taşıyan mutlak haklardır. Bu nitelikleriyle bir yandan yalnızca borçluya karşı ileri sürülebilecek olan alacak haklarından (nispi haklar), bir yandan da mal varlığı hakkı niteliği taşımayan kişilik hakları ve mutlak aile hakları gibi mutlak haklardan ayrılırlar. Nispi hak niteliği taşıyan alacak haklarının yalnızca borçluya karşı ileri sürülebilen ve bir istekte bulunma yetkisi veren hakları olmasına karşılık, ayni haklar ancak ihlal edildikleri zaman, ihlal eden herkese karşı ileri sürülebilen haklardır. Böylece alacak hakları doğumu ile birlikte, ayni haklar ise ancak ihlal edilirlse hak sahibine talep yetkisi veren haklardır. Bununla birlikte taşınmaz mallara ilişkin ön sözleşmeden (satış vaadi) doğan alacak haklarıyla, sözleşmeden doğan ön alım hakları ve geri alım hakları gibi nispi haklar, tapu siciline şerh verilmesi durumunda birer ayni hak niteliğine bürünür. Ayni hakların türleri sınırlı sayı (*numerus clausus*) ilkesine göre yasaca belirlenmiştir. Türk Medeni Kanunu'nda ayni haklar, mülkiyet hakkı (m. 618-702), irtifak (yüklenim) hakkı (m. 703-753), taşınmaz yükümü (m. 754-764) ve taşınmaz rehini (m. 765-852) ile taşınır rehini (m. 853-886) olarak gösterilmiştir. Bu nedenle, Türk hukuk sisteminde bu sayılanların dışında bir ayni hak söz konusu olamaz. Sözü edilen ayni haklar arasında, nesneler üzerinde en geniş kapsamlı kullanma, yararlanma ve harcama yetkilerini sağlayan hak, mülkiyet hakkıdır.

Ayni haklar, onları ihlal eden herkese karşı ileri sürülebileceğinden, varlıkları herkesçe bilinebilir olmalıdır. Bunu sağlayarak da taşınır mallarda zilyetlik(*), taşınmaz

mallarda ise tapu siciline(*) yapılan kayıttır. Bundan başka önce kurulan ayni hak, sonra kurulandan üstündür.

Ayni haklar yalnızca medeni hukuk alanında değil, aynı zamanda idare hukuku alanında da söz konusudur. İdari ayni haklar adını alan bu haklar, bireylerin kamu malları üzerinde (mülkiyet hakkı dışında) sahip olabilecekleri özel nitelikte yararlanma yetkileridir. İlgiliye tekel biçiminde sağlanan bu özel ve istisnai yararlanma yetkisi, kamu malının tahsis yönüne ve amacına uygun olmayabilirse de, bu tahsis ihlal etmeyecek ve kamu malından genel yararlanmaya engel olmayacak nitelik ve derecede olması zorunludur. Kamu malları üzerinde geçici işgal(*) ve imtiyaz(*) biçiminde ortaya çıkan bu özel yararlanma türleri, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin bir sonucu olmadığı ve kamu malının doğal niteliğinden ya da tahsis amacından çıkmadığı için, kamu malı üzerinde tekil ve özel bir hukuki durum yaratır.

İdari ayni haklar, mutlak nitelikteki haklardan olduğu için hak sahiplerince herkese karşı ileri sürülebilirse de, bunlarda medeni hukukun tanıdığı ayni hakların bütün özellikleri yoktur. Her şeyden önce, idari ayni hak sahiplerinin idare karşısındaki hukuki durumları, medeni hukuktan doğan bir ayni hakka sahip olanların malik karşısındaki hukuki durumdan tümüyle farklıdır: Malik öteki ayni hak sahipleri karşısında, kendisine, bunların haklarını kullanma biçimine doğrudan müdahale yetkisi veren bir pozitif (olumlu) hakka sahip olmadığı halde, idare kolluk yetkisine ve kamu mallarının yönetimine ilişkin görevlerine dayanarak idari ayni hak sahiplerine karşı gerektiğinde harekete geçerek onların kamu malından yararlanma biçimine doğrudan müdahale edebilir. Bundan başka medeni hukuktan doğan ayni haklardan bazısı bir süreyle sınırlıdır, bazısı da süresizdir. Oysa idari ayni haklar süresiz olamaz. Hatta bu sonucuların devamı için bir süre belirlenmiş olsa bile, idarece her zaman geri alınabilir. Ama idare bu durumda idari ayni hak sahiplerinin geri alma yüzünden uğrayacağı zararları gidermek zorundadır.

Kamu malının niteliği ya da tahsis ve kullanım amacı değişirse, bu mal üzerinde kurulmuş olan idari ayni hakların varlığı sona erer. Ayrıca bak. nispi haklar.

ayni halefliyet bak. halef olma

ayni irtifak bak. irtifak hakkı

ayni karşılık, işçiye asıl ücretinin dışında sağlanan eşya biçimindeki çıkar. İşçiye, asıl ücretinin eşya biçiminde ödenememesine karşılık, asıl ücret dışında sağlanacak çıkarların eşya (mal) olarak ödenebilmesi, hukukun geçerlidir. Nitekim, işyerlerinde işçiye bir-iki öğün yemek verilmesi, belirli zamanlarda gıda ve yakacak maddelerinin dağıtılması, iş giysisinin dışında giyim eşyasının sağlanması gibi ayni karşılıkların verilmesi, uygulamada yaygındır. Ayni karşılıkları, uygulamadaki yaygınlıkları nedeniyle bağışlama niteliğinde görmek olanaklı değildir. Bu çeşit karşılıkların ödenmesi, toplu sözleşme düzeninin de olumlu yöndeki etkisiyle, işyerlerine büyük ölçüde yerleşmiştir ve artık bunların ücretin bir parçası olarak görülmesi gerekmektedir. Ayrıca bak. ücret.

ayni sözleşme bak. sözleşme

ayni statü bak. statü kurumları

ayni yardım, işçiye sosyal yardım amacıyla ve asıl ücretinin dışında, malla yapılan

ödeme. Aynı yardımı eşya biçimindeki karşılıklar oluşturur. Buna göre, para olarak yapılmayan her çeşit ödeme, görülen bir işin karşılığını oluşturması ve sosyal yardım olarak verilmesi koşuluyla, aynı yardım kavramı içine girer. Böylelikle aynı yardım terimi, yalnız yiyecek ve giyecek maddelerini değil, aydınlatma, ısıtma ve konut sağlama gibi parayla ölçülebilen bütün çıkarları kapsar. İşçiye aynı yardım yapılması (gemi adamlarına bedelsiz iache ve ikamet yeri sağlanmasında olduğu gibi) herhangi bir yasa hükmünden kaynaklanabileceği gibi, sözleşmeden de doğabilir. Uygulamada, hemen hemen her toplu iş sözleşmesinde aynı yardım hükümlerine rastlanır. İşçiye yapılacak aynı yardımlar bazen işverene, bazen de işçiye ilişkin nedenlerle yerine getirilmeyebilir. İşverenin aynı yardımı kendisine ilişkin bir nedenle yerine getiremeyiş, işçinin aynı yardım hakkının kaybolması sonucunu doğurmaz. Bu durumda işçiye aynı yardımın parasal karşılığı ödenir. İşçi de, sözleşmeyle tersi kararlaştırılmadıkça, işverenden aynı yardımın konusu olan eşya yerine onun parasal karşılığının ödenmesini isteyemez.

aynştaynyum (Es), EINSTEINYUM olarak da yazılır, aktinitler dizisinden, atom numarası 99 olan ve periyodik tablonda IIIb grubunda yer alan, yapay olarak elde edilmiş kimyasal element. Doğada bulunmayan ve uranyum-238'in yoğun nötron bombardımanına tutulmasıyla aynştaynyum-253 izotopu halinde elde edilen bu element, Kasım 1952'de Büyük Okyanus'un güney kesiminde patlatılan ilk termonükleer bombanın (hidrojen bombası) döküntüleri arasında, California'daki Berkeley Üniversitesi'nden Albert Ghiorso ve arkadaşları tarafından Aralık 1952'de tanımlanmıştır.

Termonükleer bombanın döküntüleri, radyoaktif patlama bulutları arasında radyo kumandayla pilotsuz olarak uçan uçaklar tarafından filtre kâğıtları üzerinde toplanmıştı. Sonradan, aynştaynyumun ve 100 atom numaralı elementin (fermiyum) varlığı, Enivetok mercan adasından alınan mercanlarda da saptandı. Metal halindeki aynştaynyum ise henüz elde edilememiştir. Aynştaynyumun bütün izotopları radyoaktiftir. Aynştaynyum-253 (yanı ömrü 20,5 gün), aynştaynyum-254 (yanı ömrü 276 gün) ve aynştaynyum-255 (yanı ömrü 38,3 gün) izotoplarının karışımları, plütonyum gibi daha küçük atom numaralı elementlerin yavaş nötronlarla yoğun biçimde bombardımana tutulmasıyla elde edilebilir. Radyoaktif işaretleme yöntemleri, +3 yükseltgenme durumunun, büyük bir olasılıkla Es-253'ü halinde sulu çözeltide var olduğunu göstermektedir; +2 yükseltgenme durumunun varlığını gösteren bazı kanıtlar da bulunmuştur.

Aynştaynyum, +3 değerlikli öbür aktinit elementlerine çok benzeyen kimyasal özellikler gösterir. Aynştaynyum-255 ve aynştaynyum-256, elektron (beta parçacıkları) salarak fermiyum (atom numarası 100) izotopları oluşturur; aynştaynyum-253 ise mendelevyumun (atom numarası 101) elde edilmesinde kullanılır.

atom numarası	99
en kararlı izotopu	254
birleşme değeri	2 ve 3
elektronların yerleşimi	2-8-18-32-29-8-2 ya da (Rn)5f ¹¹ 7s ²

Aynular, Japonya'nın Hokkaido, Sahalin ve Kuril adalarında yaşayan halk. Fiziksel olarak Moğol komşularına benzemezler. Çok eskiden Asya'nın kuzeyinde geniş bir

alana yayılmış olan beyaz tenli halkların soyundan geldikleri sanılır. Bir dizi lehçeden oluşan özgün Aynu dilinin yennü bugün büyük ölçüde Japonca almıştır.

Önceleri dört büyük Japon adasında yaşayan Aynular, aradan geçen yüzyıllar içinde

Tören giysileri içinde bir Aynu çifti, Hokkaido Adası, Japonya
Consulate General of Japan, New York kenti

Japonlar tarafından kuzeye doğru sürüldüler. Irklararası evlilik ve kültürel özümleme sonucunda, geleneksel Aynu kimliği neredeyse tümüyle ortadan kalkmış durumdadır. Hokkaido'da yaşayan ve hâlâ Aynu olarak nitelenen yaklaşık 12 bin kişi arasında, katıksız Aynu soyundan olan, Aynu dilini ve dinini koruyan çok az kimse vardır. Günümüzde Aynuların çoğu fiziksel bakımdan Japonları andırmaktadır.

Tiknaz ve esmer olan eski Aynular, bilinen insan grupları arasında vücudunda en çok kıl bulunan topluluktur. Erkeklerin göv ve uzun sakalları, kadınların da ağız çevresinde bıyık benzeri dövmelemleri vardı. Ağaç kabuğu ya da deriden yapılmış, genellikle geometrik desenlerle süslü elbiseler giyerlerdi. Avcılık, balıkçılık ve kürk hayvanı avcılığıyla geçinirlerdi. Sonraları Hokkaido'ya geçen Japonlar tarafından tarımla uğraşmaya yönlendirildiler. Günümüzde birçok fabrika işçisi ya da gündelik işçi olarak çalışmaktadır.

Geleneksel Aynu dini, can ya da ruh taşıdığına inanılan doğal güçler üzerinde odaklanmıştı. En önemli ayinleri, bir ayının kurban edilmesi idi.

Ayodhya, OUDH ya da AVADH olarak da bilinir, Hindistan'ın kuzeyinde, Uttar Pradesh eyaletindeki Feyzabad ilinde kent. Eski bir kent olan ve Hinduların yedi kutsal yerinden biri olarak kabul edilen Ayodhya, Ghaghara (Gogra) Irmağı kıyısındadır. Yazılı olmayan eski kaynaklara göre, ilk dönemlerde Koşalı Krallığı'nın başkenti olan Ayodhya'nın yerini Budacı dönemde (İÖ 6 ve 7. yy) Şrāvastī almıştır. Araştırmacıların genel kanısına göre, Ayodhya ile bir süre Buda'nın yaşadığı söylenen Saketa kenti aynı yerdir. Çinli Budacı keşiş Faxian'ın Ayodhya'da İS 5. yüzyılda 100 tane

manastır bulunduğu yolunda söyledikleri, kentin daha sonraki yıllarda da önemini koruduğunu göstermektedir. Kentte, bu dönemde aralarında Aşoka (İÖ 3. yy) tarafından kurulduğu söylenen *stupa*'nın da (kutsal eşyaların korunduğu yapı) bulunduğu çok sayıda anıtsal yapı vardı. Ayodhya, büyük Hint destanı *Ramayana*'da, Rama'nın doğumu ve babası Daşaratha'nın yönetimiyle ilişkili olarak ele alındığı için, Hindular tarafından kutsal kabul edilir. Aynı kaynakta Ayodhya'dan zengin, iyi tahkim edilmiş, kalabalık bir kent olarak söz edilir.

11 ve 12. yüzyıllar boyunca Kanauc Krallığı'nın egemenliği altında bulunan kent daha sonra Delhi Sultanlığı'nın, ardından Caunpur Krallığı'nın, 16. yüzyılda da Babürlülerin yönetimi altına girdi. Ayodhya 18. yüzyılın başlarında sınırlı bir bağımsızlık

Rama'nın doğum yeri olan Ayodhya'da cami, Uttar Pradesh, Hindistan
Vidyavati

kazandıysa da, 1764'te İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası tarafından yönetilmeye başladı. 1856'da İngilizler Ayodhya'yı ilhak ettiler. İngiliz işgali ve kendilerine toprak miras kalan kişilerin bu topraklarda elde ettikleri gelirlerden yoksun bırakılmalan, 1857'deki Hint Ayaklanması'na ortam hazırladı. Ayodhya'nın 1877'de, Doğu Hindistan Kumpanyası'nın yönetimi altındaki üç bölgeden biri olan Agra'ya katılmasıyla Kuzey-Batı illeri oluşturuldu; bu birlik daha sonra Agra ve Oudh birleşik illeri, son olarak da Uttar Pradesh eyaleti adını aldı.

Ayodhya'da pek az tarihsel yapı vardır. Rama'nın doğum yerinde bulunan cami, 1528'de Babür Han tarafından eski bir tapınağın yerinde yaptırılmıştır. Kentte bulunan birçok kutsal Vaishnava evinin ve ırmağın kıyısındaki basamakların da (*ghata*) tarihi çok eski değildir. Bugünkü modern kentin çevresinde eski Ayodhya'nın kapladığı alanı belirten tepelikler yer alır; bunlar arkeologlar tarafından bugüne değin yeterince incelenmemiştir. Nüfus (1981) 30.500.

ayotu, turpgiller (*Brassicaceae*) familyasının *Lunaria* cinsinde yer alan iki bitki türüne verilen ad. Avrupa'nın yabani bitkileri arasında bulunan bu bir ya da ikiyillik türler süs bitkisi olarak bahçelerde de yetiştirilir. Ayotların tohum kılıfını kuruyup döküldüğünde sapların ucunda disk biçimli, sedefli gibi parlak kâğıtsı bölmeler kalır. Bunlar kuru çiçek buketlerinin hazırlanmasında kullanılır.

Sedefotu da denen yaygın ayotu türü *Lunaria annua* yazın kırmızımsı mor tonlarında ya da beyaz renkli, dört taçyapraklı çiçekler açar. Açık mor renkli çiçekler taşıyan *L.*

rediviva ise ucu sivrilmiş oval biçimli tohum bölmeleriyle ayırt edilir.

Ayovalar, Siu dil grubuna bağlı Kuzey Amerika Yerli halkı. Ayovalar, tarihöncesi çağlarda Büyük Göller'in kuzeyinden batıya doğru, bugün Iowa eyaletinin bulunduğu topraklara göç etmişlerdi. 1836'da topraklarını ABD'ye bırakarak bugünkü Kansas-Nebraska sınırındaki koruma bölgesine çekilen Ayovaların bir bölümü daha sonra bugünkü Oklahoma'daki bir koruma bölgesine yerleştiler. 18. yüzyıl ortalarındaki nüfusları 1.100 olarak tahmin edilen Ayovalar bugün Kansas-Nebraska'da ve Oklahoma'da yüzler kişilik iki grup halinde yaşamaktadır.

Yarı yerleşik bir halk olan ve tarımla uğraşan Ayovalar yaşam biçimleri açısından, çoğu yalnızca avcılıkla geçinen Ova Yerlilerinden çok, Doğu Ormanları Yerlilerine benzerlerdi. Mısır yetiştirir, Fransızlarla kürk ve lüle değiş tokuşu yaparlardı. Kubbe biçiminde, toprakla sıvalı evlerde oturan Ayovalar, savaş ya da av sırasında çadırlarda (*tepee*) yaşarlardı. Ozaclar ve Kanzalar gibi Ayova savaşçıları başlarını tıraş edip tepelerinde bir tutam saç bırakırlar, bunu geyik tüyleriyle süslerlerdi. Savaşta muzaffer bir önderlik göstermek, düşmanı öldürmek ve boynunu vurarak kafa derisini yüzmek Ayovalarca yiğitliğin üç aşaması olarak kabul edilirdi.

Ayr, AYRSHIRE olarak da bilinir, İskoçya'nın güneybatısında eski bir il. 1975'te yapılan düzenlemeyle dört ilçeye ayrılmıştır; bunlar Kyle-Carrick, Cumnock-Doon Valley, Kilmarnock-Loudoun ile Strathclyde iline bağlı Cunninghame'dir.

Ayr toprakları, batıda içe doğru kıvrılan bir kıyı şeridinden başlar ve doğuya doğru yükselerek yaklaşık 600 m'lik güney yükseltilerinde son bulur. İrmaklarla üç eski yerleşim bölgesine ayrılmıştır. Irvine Irmağının kuzeyinde Cunninghame, Irvine ve Doon ırmakları arasında Kyle, Doon'un güneyinde Carrick yer alır. Yüksek, rüzgâra açık bozkırlarla kaplı olan iç bölgelerde yıllık yağış oranı yüksektir (1.500-2.500 mm); bitki örtüsü turba ve fundalardan oluşur. Kıyı boyunca uzanan ve yüksekliği 30-300 m arasında değişen alçak bölge, kömürlü kayalarla kaplıdır. Yumuşak ve nemli bir iklimi (yağış 1.010-1.270 mm) olan bölgede verimli otlaklar vardır. Buzul sonrası dönemde oluşmuş yüksek kıyılar (yaklaşık 7-30 m), yoğun tarımla turfanda patates ve çilek gibi ürünlerin yetiştirilmesine elverişli, iyi akuaçlanan verimli topraklarla kaplıdır.

Tarihöncesi'ne ait bazı bulgular Ayr'da 6000 yıldan beri yerleşim bulunduğunu göstermektedir. Günümüzde de ayakta olan Loudoun Tepesindeki Roma kalesi İS 79-84'te yapılmıştır. Ayr 11. yüzyılda yeni kurulan İskoç Krallığı'nın bir parçası olurken, bölgenin kralı Duncan da bütün İskoçya'nın ilk hükümdarı oldu. Ülkeyi istila eden Norveçliler 1263'te Largs Savaşı'nda yenilgiye uğratıldı; Sir William Wallace İskoçya'yı yeniden bağımsızlığa kavuşturma mücadelesine 1297'de Ayr'da başladı. I. Robert İskoç tahtı için yürüttüğü savaşı 1307'de Turnberry Kalesi'nde başlattı ve 1315'te Ayr'da parlamentoyu topladı. Oliver Cromwell İskoçya'nın güneybatı bölgesini denetim altına almak amacıyla 1654'te burada bir kale yaptırdı.

İskoçya'nın ilk derin kömür ocakları 1780'de Ayr'da açıldı; bu tarihten sonra demir işleme ve dokuma sanayileri hızla gelişti. Aynı dönemde, tarlaların çitlerle çevrilmesi, sulama yapılması ve her yıl değişik ürünler ekilmesi gibi yenilikler so-

nucu önemli bir tarım bölgesi durumuna da gelen Ayr'ın alçak kesimleri, verimli çayır- lar nedeniyle İskoçya'nın hayvan yetiştir- meye en elverişli bölgesidir. Başlıca sanayi merkezleri olan Irvine ve Garnock'da her türlü kumaş üretilir.

Ayr, Kelt dilinde AR ya da AD'İAR, İskoçya'da eski Ayr ilinin merkezi ve liman Atlas Okyanusu kıyısındadır. Şair Robert Burns'un birçok şiirine konu olan yörenin merkezidir. Üzerinden günümüzde de Auld Brig adlı 13. yüzyıldan kalma köprüyle geçilen Ayr Irmağının güney kıyısında kurulmuştur. 1202'de berat alarak ilçe statüsü kazandı ve Ayr şerifliği olarak bilinen yönetim biriminin askeri ve yargı merkezi oldu. Ortaçağda İskoçya'nın batı kıyılarındaki en önemli liman kenti iken, daha sonraları bu konumunu kuzeyinde bulunan Clyde Irmağı limanlarına kaptırdı. Günümüze kalmış ortaçağ yapıları arasında uzun yıllar Ayr şeriflerini yetiştiren Loudoun ailesinin konutu olan ve 16. yüzyılda onan- lan Loudoun Hall da yer almaktadır. 18. yüzyılda High Street, Sandgate ve bitişikteki Vennels çevresinde kümeleşmiş küçük bir kasaba olan Ayr, 19. yüzyılda İskoç soyluların toplandığı bir yüzme merkezi haline geldi. Ağır sanayi, dokumacılık ve madeni eşya üretimi ilk kez bu dönemde ortaya çıktı ve 1840'ta Ayr'ı Glasgow'a bağlayan demiryolunun yapımla daha da gelişti. Düzenli at yarışlarının daha da çekici kıldığı bir tatil sayfiyesi ve her hafta sığır pazarı kurulan önemli bir yerel ticaret merkezi olan Ayr, günümüzde de bu hareketliliğin sağladığı gelir kaynaklarına dayanmaktadır.

Aynı zamanda bir balıkçı limanı olan Ayr, Kuzey Kanalı aracılığıyla yakınındaki Kuzey İrlanda'ya kömür ihraç eder, fosfat ve kereste satın alır. 1293'te kurulan Ayr Akademisi kentteki eğitim kurumlarının en ünlüsüdür. Kentte, 1965'te Craigie Öğretmen Yüksekokulu ile Ayr Teknik Yüksekokulu açılmıştır.

Her yıl binlerce turist tarafından gezilen Robert Burns'un doğum yeri Alloway (5 km güneyde) Ayr'ın banliyösüdür. Nüfus (1981) 49.522.

Ayr Dağları, Fransızca MASSIF DE L'AIR. Batı Afrika'da Nijer'in orta kesiminde Sahara Çölünde birdenbire yükselen granit dağ- lar grubu. Bu dağlardan birkaçı 1.800 m yüksekliğe yaklaşır; bazıları da bu yüksek- liği aşar. En yüksek noktası Gréboun Dağıdır (1.944 m). Dağlar, *kori* denen derin vad- ilerle bölünmüştür. Bu vadilerdeki bitki örtüsü daha çok Tuareglerce beslenen hay- vanların otlatılmasına elverişlidir. Dağlar- da, sıcak su kaynaklarına, çok eski kazıma kaya resimlerine rastlanır. Yörede uranyum ve başka madenler çıkartılmaktadır.

Ayral, Macid (d. 11 Nisan 1891, İstanbul - ö. 17 Mart 1961, İstanbul), hattat. Küçük

Ayral
Anadolu Yayıncılık Ağırlı

yaşta hat sanatıyla ilgilendi. Önce Ali Efendi'yle Enderunlu Ahmed Rakım Efendi'den yazı dersleri aldı. Daha sonra 1914'te kurulmuş olan Medresetü'l-Hattatin'e devam ederek İsmail Hakkı Altunbezer'den celi sülüs, Hulusi Yazgan'dan da nestalik öğrendi. Uzun yıllar çeşitli devlet görevlerinde bulundu. Ankara İl Genel Meclisi başkâtipliğinden emekli olduktan sonra İstanbul'a yerleşti. 1955'te davet edildiği Bağdat'ta dört yıl yazı dersleri verdi. Sülüs ve nesih yazıda büyük ustalık gösteren Ayrar'ın yapıtları daha çok özel koleksiyonlardadır. İstanbul'da Şişli, Levent, Bebek ve Yeşilköy camilerinde yazıları vardır. Ayrar, imzasız yazıların hangi hattata ait olduğunu tanımakta büyük yetenek sahibiydi.

ayran, kremadaki yağlı taneciklerin yayıkta tereyağı haline getirilerek alınmasından sonra geriye kalan besleyici sıvı karışım. Ayran temel olarak su (yaklaşık yüzde 90), süt şekeri (yaklaşık yüzde 5) ve kazeinden (yaklaşık yüzde 3) oluşur ve az miktarda yağ ile hafif ekşimsi bir tad veren laktik asit içerir. Sağlığa yararlı niteliklerinden ötürü çok tutulan bir içecektir.

Kültürlenmiş ayran, süte belli organizmaların katılmasıyla elde edilir. ABD ve Kanada'nın pek çok yerinde satışa sunulan ayran, mayalanması için kaymağı alınmış süte belli bakterilerin katılmasıyla yapılır. Bu işlem sonucunda elde edilen kültürlenmiş ayran doğal ayrandan daha yoğun olmakla birlikte, başka bakımlardan ona benzerlik gösterir. Kültürlenmiş ayran Batı Avrupa'da süt ürünlerinin ticari amaçla üretildiği ülkelerde de satılmaktadır.

Ayran Türkiye'de de çok sevilen ve yaygın bir içecektir. Anadolu'da geleneksel olarak ayran yapmak için yaygın ya da tuluğu dökülen yoğurt, sıcak ya da soğuk suyla sulandırılır. Yayılarak ya da fişikle dövülerek yağın oluşması sağlanır. Yağ iyice toplanınca işlem bitmiş sayılır. İçecek olmasının yanı sıra içine ekmek doğranıp yenir, çorbalara katılır, kaynatılarak çökelek elde edilir. Taze yoğurttan, "kurut" denen torba yoğurdundan yapıldığı gibi, süzme ya da kâse yoğurdu tahta kaşıkla tasta çırpılıp, azar azar su ve tuz eklenerek de elde edilir. Bileşimi yoğurdun çeşidine ve sulandırılmasına göre değişir.

Ayrancı, topraklarının bir bölümü Akdeniz Bölgesi, daha büyük bölümü İç Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan Karaman iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Konya ilinin Ereğli ilçesine bağlı bir bucak olan Ayrancı, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Ayrancı Belediyesi 1968'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 14.600; kasaba, 2.927.

ayre, AİR olarak da yazılır, 16. yüzyıl sonlarıyla 17. yüzyıl başlarında İngiltere'de gelişmiş, lavta eşliğinde söylenen solo şarkı türü. En önemli bestecileri lavtacı John Dowland ile şair ve besteci Thomas Campion'dır. John Dowland'ın "Flow, my teares" adlı parçası büyük bir ün kazanmış, Avrupa ve İngiltere'de birçok enstrümantal parça onun melodisinden yararlanmıştır. Bu türün önde gelen başka bestecileri arasında John Danyel, Robert Jones ve Michael Cavenish sayılabilir.

Çoğunlukla aşk konularını ele alan ayre'ler ince, zarif ve her kıtasında aynı müziğin kullanıldığı şarkılardır. Canlı ve neşeli olan bazı parçalar ritmik oyunlarla doludur. Bazı parçalar da, çarpıcı ve dokunaklı armonik yapıları ve insanı şaşırtan melodileriyle etki yaratan duygusal şarkılardır.

Ayre'ler Avrupa'da birkaç ses için yapılmış şarkıların yerine, eşlikli solo şarkılara eğili-

min arttığı bir dönemde gelişti. Bu dönemde şansonlar, madrigaller ve öteki çoksesli şarkılar ses ve lavta için düzenlenerek yayımlanırdı. Ayre'ler ise, ses ve lavta düzenlemelerinin yanı sıra, istendiğinde daha çok şarkıcı tarafından seslendirilmek üzere üç ek ses partisi ile birlikte, aynı zamanda bir masanın üç tarafından da rahatlıkla okunabilecek biçimde basılırdı. Ayrıca bak. air de cour.

Ayrer, Jakob (d. Mart 1543, Franken - ö. 26 Mart 1605, Nürnberg), gösterişli sahne efektleri, şiddet, abartılı konuşma, değişmez soytan tipi gibi döneminin İngiliz oyunlarındaki öğeleri kullanan oyun yazarı. Bu öğeler Ayrer'in özellikle Hristiyanlıkta Büyük Perhiz öncesi Etkesimi günlerinde oynanan *Fastnachtsspiel*'lerinde(*) belirgindir.

Asıl mesleği hukukçuluk olan Ayrer, yaşamının son 12 yılını kent meclisi üyesi ve imparatorluk noteri olarak Nürnberg'de geçirdi. Burada 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başında Almanya'da turnelere çıkan ve Englische Komödianten(*) olarak bilinen İngiliz tiyatro topluluklarının oyunlarını izledi. Ustası Hans Sachs kadar yetenekli olmasa da, çok üretken bir yazardı. Yüzden fazla komedi, trajedi, tarihsel oyun, *Fastnachtsspiel* ve *Singspiel*(*) yazdı. Geleneksel ezgilerle söylenen kitalardan oluşmuş metinlerin yer aldığı *Singspiel* adlı vodviller Ayrer'in tanıttığı ve en çok başarılı olduğu bir türdür. Oyunlarından 59'u *Opus Theatricum* (1618; Tiyatro Yapıtları) adlı kitabındadır. Buradaki *Comedia von der schönen Sidea* (y. 1600; Güzel Sidea'nın Komedisi) adlı oyundan, Shakespeare'in *Tempest*'iyle (*Fırtına*) olan benzerliği nedeniyle çok söz edilir.

ayrı biçimlenme, ALOTROPİ ya da ALLOTROPİ olarak da bilinir, bir elementin, moleküllerinin değişik sayıda atomlardan oluşması ya da kristalleşmiş katı içindeki atomların yerleşme düzeninin farklı olması nedeniyle, değişik fiziksel biçimlerde bulunması. Bir elementin değişik kristal biçimlerinin bulunması ile bileşiklerde görülen çokbiçimlilik aynı olgudur. Aynı biçimli elementler ya monotropik ya da enantiotropiktir. Monotropik durumda, elementin ayrı biçimlerinden (alotrop) biri her türlü koşulda öbür biçimlerden daha karardır. Enantiotropik durumda ise, değişik koşullar altında değişik biçimlerden biri ya da öbürü daha kararlı görünür ve belirli sıcaklık ve basınç koşullarında bir biçimden öbürüne tersinir geçişler (tersinir dönüşüm) olur.

Aynı biçimlenme gösteren başlıca elementler kalay, karbon, kükürt, fosfor ve oksijendir. Kalay ve kükürt enantiotropiktir: Kalayın, 13,2°C'nin altındaki sıcaklıklarda kararlı olan bir gri biçimi ve daha yüksek sıcaklıklarda kararlı olan bir beyaz biçimi vardır; kükürt, 95,5°C'nin altında kararlı olan rombik kristaller ve 95,5°C ile 119°C (erime noktası) arasında kararlı olan monoklinik kristaller biçiminde görülür. Karbon, fosfor ve oksijen ise monotropiktir; bütün olagan koşullarda, karbonun grafit biçimi elmasın, kırmızı fosfor beyaz fosfordan ve iki atomlu oksijen molekülü (O₂) ozon adıyla bilinen üç atomlu oksijen molekülünden (O₃) daha karardır.

ayrıklık, TAVUSOTU olarak da bilinir, bugdaygiller (*Poaceae*) familyasının *Agrostis* cinsini oluşturan, 125 kadar bir yıllık ve çok yıllık otsu bitki türünün ortak adı. Dünyanın soğuk ve ılıman kesimleriyle, tropik ve astropik bölgelerdeki yükseltilere dağılmış olan bu türlerden bazıları tarıma zararlı bitki, bazıları da hayvan yemi ve çim bitkisi-

dir. Ayrıklıklerinin gövdesi silindirik biçimde, yaprakları düzdür. Küçük başakçıkların oluşturduğu salkımları sık ya da seyrek olabilir.

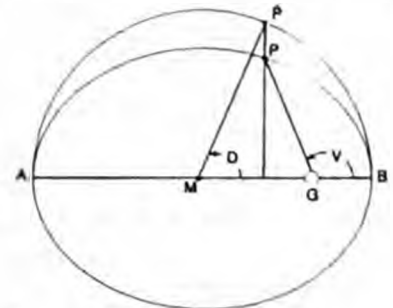
1-1,5 m boyundaki *A. gigantea* rizomlarla yayılır. Çiçekleri kırmızımsıdır. *A. stolonifera*

Agrostis stolonifera'nin *palustris* çeşidi
Natural History Photographic Agency R. G. Doord - EB Inc.

ra'nın *palustris* çeşidi ve *A. tenuis*, özellikle golf ve bowling sahalarını çimlendirmekte kullanılır.

ayrıklık, ANOMALİ olarak da bilinir, astronomideki ilk kullanımıyla, gezegenlerin görünürdeki düzensiz (kuraldışı) hareketleri. Günümüzde ise, bir gezegenin, bir uydunun ya da ikili sistemdeki bir yıldızın bir kütle merkezinin çevresinde çizdiği yörünge üzerindeki konumunu tanımlamak üzere üç tür ayrıklık kavramından yararlanılır. Örneğin aşağıdaki şekilde olduğu gibi bir gezegenin

A- günote; B- günberi; D- dışmerkezli ayrıklık; G- Güneş; M- yörünge merkezi; P- gezegen; V- gerçek ayrıklık
Ake Wallenquist, Dictionary of Astronomical Terms
(çev. der. Sune Engelbækson, 1986)
Doubleday & Company, Inc. (çev.)

yörüngesi söz konusu olduğunda, G ile gösterilen Güneş'in merkezinin yakınındaki kütle merkezinden P gezegenine ve gezegenin Güneş'e en yakın olduğu günberi noktasına (B) çizilen doğrular arasındaki V açısı gerçek ayrıklıktır. Ortalama ayrıklık, Güneş'ten günberi noktasına (B) ve gezegenin dolanma süresine karşılık düşen düzgün bir hızla yörünge üzerinde hareket eden bir noktaya (şekilde gösterilmeyor) çizilen

doğrular arasındaki açıdır. Gezegenden geçen ve AB'ye dik olan bir doğrunun AB çaplı bir çemberi kestiği P^2 noktası ile elipsin merkezini (M) ve günberi noktasını (B) birleştiren doğrular arasındaki D açısı da dışmerkezli ayrıklık ya da dış ayrıklık olarak tanımlanır.

ayrıklık, mantıkta, bir önermede "ya da" kavramını dile getirmek için terimler arasında kurulan ilişki ya da bağlantı; amaçlık ya da seçenek belirten anlatım biçimi. Anlamayı kolaylaştırmak için, $x \neq y$ biçiminde simgeleştirilen dışlayan ayrıklık (ya x ya da y; ikisi birden değil) ile, $x \vee y$ biçiminde simgeleştirilen içleyen ayrıklık (ya x ya da y; ya da hem x hem y) arasında ayrım yapılır. Ayrıca bak. içirme.

ayrıkotu (*Agropyron repens*), AYRIK olarak da bilinir, buğdaygiller (*Poaceae*) familyasından, çok çabuk yayılan otsu bitki. Yassı, tüylü yaprakları ve dik çiçek başakları olan bu bitki 30-100 cm'ye kadar büyüyebilir. Anayurdu Avrupa'dır; ancak hayvan yemi olarak kullanmak ya da toprak kaymasını denetim altına alabilmek amacıyla kuzey yarıküredeki başka ılıman bölgelere de götürülmüştür.

Çok dayanıklı ve arsız bir bitki olduğu için tarım alanlarının en zararlı otlarından biri olan ayrıkotunun tümüyle yok edilebilmesi için, sarımsı beyaz renkli köksaplarının (toprakaltı gövdeleri) tümüyle sökülmesi gerekir; çünkü toprak altında kalan köksap parçalarından hızla yeni bitkiler ürer. Ayrıkotu, Avrupa'da çeşitli ev ilaçlarının hazırlanmasında kullanılmış, köksapları ise kılık zamanlarında besin olarak tüketilmiştir.

ayrılık, eşlerin evlilik içindeki ilişkilerini gözden geçirme ve yeniden düzenleme olanı yaratmak için evlilik birliğine yargı kararıyla ara verilmesi biçimindeki geçici önlem. Ayrılık, çeşitli hukuk sistemlerinde farklı amaçlara yönelik bir hukuk kurumu. Örneğin İsviçre'de boşanmanın bir yardımcı, bir ön aşaması niteliğini taşır. Eşlerin ortak istemi üzerine yargı önce ayrılığa hükmeder. Ayrılık süresinin sonunda eşler hâlâ boşanmakta direniyorlarsa, yargı boşanma kararı vermek zorundadır; boşanma nedenlerinin varlığının ayrıca araştırılmasına gerek yoktur. İsviçre, Alman ve Avusturya hukukunda ayrılık, eşlerin başararak yeniden bir araya gelmesini sağlama amacına yönelik bir önlem niteliğindedir. Aynı amaç İsviçre Medeni Kanunu'nu kaynak olarak alan Türk Medeni Kanunu'na da egemen olmuştur. Ayrılık, dinsel nedenlerle boşanmayı kabul etmeyen (kilise hukukunun egemen olduğu) ülkelerde özel bir önem taşımaktadır. Anglosakson hukukunda eşler, karşılıklı anlaşarak ayrı yaşamayı kararlaştırabilirler. Aynı yaşama anlaşması, çoğunlukla çocukların geçimi ve bakımına ilişkin hükümleri de içerir. Eşlerin, ayrı yaşama anlaşmasını sona erdirmek için mahkemeye başvurmaları gerekmez; karşılıklı onama ile bunu yapabilirler. Boşanma davası açılması, bağımsız bir sözleşme niteliğinde olan ayrı yaşama anlaşmasını kendiliğinden sona erdirmeyen. Anglosakson hukukuna göre eşlerden biri, öbür taraf evi terk etmişse, kaba ya da kötü davranışlarda bulunuyorsa, mahkemeden ayrılık kararı verilmesini isteyebilir.

Türk Medeni Kanunu'nun 135. maddesine göre, boşanma davası açmaya hakkı olan taraf dilerse ayrılık isteyebilir. Bir yıldan üç yıla kadar ayrılığa hükümlenabilir (m. 139). İsviçre Medeni Kanunu'nun 147. maddesine

deki, ayrılığa belirsiz bir süre için de hükümlenabilmesine ilişkin düzenleme, Türk Medeni Kanunu'na alınmamıştır.

Türk hukukuna göre ayrılık kararı, eşlerin kişisel durumlarında herhangi bir hukuksal değişiklik yaratmaz, yalnızca bir fiili durum doğurur ve ortak yaşama son verir. Örneğin kadının medeni hali devam eder; eskisi gibi kocasının soyadını taşır, ama kendisine ayrı bir konut seçebilir (m. 21/2). Evlilik sürdüğünden eşlerin karşılıklı bağlılık ödevi ve kocanın geçindirme yükümlülüğü devam eder. Ama evlilik birliği kesintiye uğradığı için, ayrı yaşama süresi içerisinde bu birliğin kadın eş tarafından temsil edilmesi doğal olarak söz konusu değildir. Ayrılık halinde çocukların durumu boşanmadaki gibidir. Çocukların eşlerden hangisiyle birlikte yaşayacağı, öteki eşin vereceği katılma nafakasının tutarı gibi sorunları yargıç çocukların çıkarlarını göz önünde bulundurarak kendi serbest değerlendirmesine göre çözer. Ayrıca bak. boşanma.

ayrılma, DISPERSİYON olarak da bilinir, bir dalga hareketinde, her dalgalın kendi dalgaboyuna bağlı olarak ayrı hızlarda yayılmasından ileri gelen değişik olguların ortak adı. Örneğin okyanus dalgalarının yayılma hızı dalgaboylarının kareköküyle orantılıdır ve bu hız hafif çalkantı dalgalarında saniyede birkaç metre iken, tsunami(*) adıyla bilinen sismik deniz dalgalarında saatte yüzlerce kilometreye ulaşır. Bir ışık dalgasının saydam bir ortamdaki hızı ise, bu ortamın kırma indisisiyle (bir ortamdan öbürüne geçen ışık dalgasının doğrultusundaki sapmanın açısına göre) ters orantılıdır. Örneğin cam prizma gibi saydam bir ortamın, üzerine düşen paralel bir ışık demetini, camın bu ışıktaki değişik dalgaboylarından ya da renklerden her birini kırma indisine bağlı olarak renklerine ayırması tipik bir ayrılma olgusudur.

ayrılma, çözünürlük ya da kararlılık derecesinin altındaki bir sıcaklığa kadar soğutulan bir çözeltinin kendiliğinden bileşenlerine ayrışması. Örneğin sodyum feldispat (albit, $\text{NaAlSi}_3\text{O}_8$) ile potasyum feldispat (anortit, KAlSi_3O_8), 650°C 'nin üstündeki sıcaklıklarda tek bir kristal halinde bulunabilir; ama 650°C 'nin altında, katı çözeltinin bileşimine bağlı olan belli bir sıcaklıkta, çözelti kararsız duruma gelir ve katı durum yayınının başlayabileceği kadar uzun bir süre bu sıcaklıkta tutulursa bileşenlerine ayrılır. Pertit içinde çözünmüş feldispatların ince pulcuklar halinde ayrılma evresi mikroskopla gözlemlenebilir. Ayrıca bak. pertit.

ayrım, AYIRT ETME olarak da bilinir, psikolojide, uyarılar arasındaki farkları algılama ve yanıtlama yeteneği. Uyarılar arasındaki benzerlikleri algılama yeteneği olarak tanımlanan genelleştirmeden(*) daha ileri bir öğrenme biçimi sayılır. Bununla birlikte, hayvanlar hem genelleştirmek, hem ayrım yapmak üzere eğitilebilir.

Laboratuvar hayvanlarının duyum yeteneği aynı yöntemleriyle saptanabilir. Örneğin bir köpek, kendisine yiyecek verilirken yakılan kırmızı ışıktaki tükürük salgılamaya koşullanır, buna karşılık yeşil bir ışık aralıklı olarak yakılırken yanında yiyecek verilmezse, köpek kırmızı ışıktaki tükürük salgılayacak, yeşil ışıktaki salgılamayacaktır. Buradan, köpeğin renkleri ayırt ettiği sonucuna varılabilir. Buna karşılık, yeşil ışığın parlaklığı azaltılıp çoğaltıldığında, köpeğin belirli parlaklıktaki yeşil ışıktaki tükürük salgıladığı görülecektir. O andan sonra köpek üzerinde kırmızı ve yeşil ışıklarla ne kadar ayrım alışurması yapılırsa yapılsın, hayva-

nın bu iki ışık arasında ayrım yaptığını gösteren herhangi bir yanıt alınamayacak ve köpeğin renkkörü olduğu sonucuna varılacaktır.

İnsanlar ayrım tepkilerini çoğu kez sözlü olarak belirtirler. Güzellik ve dürüstlük gibi soyut niteliklerin ayrımı ise, çok daha karmaşık açıklamalar gerektiren en ilginç psikolojik yanıtlardan biridir.

ayrımalar psikolojisi, FARKLAR PSIKOLOJISI olarak da bilinir, bireyler ve gruplar arasındaki davranış farklılıklarını inceleyen psikoloji dalı. Charles Darwin'in değişik türlerin yaşamlarını sürdürebilme yeteneğine ilişkin incelemeleri ile Sir Francis Galton'ın bireylerin görme ve işitme yetenekleri üzerinde yaptığı araştırmaların yanı sıra, daha sonraki deneysel bulgular da gerek bireyler, gerek gruplar arasındaki ayrımların nitel olmaktan çok nicel olduğunu göstermiştir. İnsanlar, zeki-aptal, uyumsuz-uyumlu, içedönük-dışadönük gibi birbirinden çok kesin çizgilerle ayrılmış tiplerle tanımlanamaz. Tam tersine, bireyler, tüm psikolojik özellikleri bakımından, kesintisiz bir gösterge üzerinde aşamalı farklılıklar gösterirler. Birçok özelliğin bireyler arasındaki dağılımı, çan biçimindeki olasılık eğrisine benzer. Bu eğride, örneklerin büyük bölümü dağılım aralığının ortasında kümelenirken, uçlara yaklaştıkça örnek sayısı giderek azalır. Davranış özelliklerindeki bireysel farklılıklar yalnızca insan türüne özgü değildir, tüm hayvanlar için de geçerlidir. Hayvan davranışına ilişkin araştırmalar, tekhüctelilerden insansı maymunlara kadar tüm canlılarda öğrenme, güdülenme, duygusalılık ve başka özellikler açısından bireysel ayrımlar olduğunu ortaya koymuştur. Bu ayrımlar öylesine büyüktür ki, birbirinden çok ayrı türlerde bile dağılım eğrilerinin çakıştığı görülür.

ayrimsal erime, ANATEKSTI olarak da bilinir, jeolojide, kayaçların farklı biçimde ya da kısmen erimesi. Bir kayacı oluşturan her mineralin kendine özgü erime ısısı vardır. Bu ısı, öbür minerallerle ilişkisine bağlı olarak çeşitli oranlarda azalır. Her mineralin kendi erime ısına ek olarak basınç, ısı ve uçucu maddelerin bulunuşu gibi etkenlerin tümü, rıneral topluluklarının erime ısılarını etkiler. Kayaçların erime ısısı bu parametrelere bağlı olarak değişiklik gösterir. Ayrimsal erime sürecinde kayaçların, ısı ve basınçta ortaya çıkacak artışla kısmen eriyecek kadar derinlere gömülü oldukları varsayılır. Isı arttıkça kayacın sıvılaştırma oranı da giderek artar. Kayacın, erime ısısı en düşük olan bölümü bileşim olarak çoğunlukla granit grubundandır. Geriye kalan erimemiş bölüm ise daha baziktir (yani daha az silis içerir). Migmatitler içinde yer alan granit katmanları ve belki de granit grubundan daha büyük kütleler anatektik yolyla oluşmuş olabilirler.

ayrışkan diller, YALINLAYAN DİLLER olarak da bilinir, sözcükleri genellikle tek bir biçimbirimden oluşan diller. Örneğin Klasik Çince (çağdaş Çin dillerinden çok daha geniş ölçüde) ve Vietnam dili bu tür dillerdendir. Ayrışkan diller genellikle çözümleyici diller(*) sınıfına da girdiklerinden dilbilimde ayrışkan ve çözümleyici terimleri çoğu kez birbirinin yerine kullanılır.

ayrışma, bir bileşiğin, değişik koşullar altında, genellikle yeniden birleşerek kendisini oluşturabilen daha basit bileşenlerine ayrılması. Elektrolizle ayrışmada (iyonlaşma), bir çözünün ya da ısı enerjisinin katkısıyla, maddenin molekülleri ya da kristalleri, iyonlar (elektrik yüklü parçacıklar) halinde ayrılır. Elektrik iletken çöz-

tilerin (elektrolit) elektrik iletkenliğini ve daha birçok özelliğini açıklamakta, iyonlara ayrışma kavramından yararlanılır.

Ayrshire beyaz işi, beyaz kumaş üzerine beyaz iplikle, iplik çekilerek yapılan bir tür işleme 19. yüzyılda verilen ad. Benzeri

Ayrshire beyaz işinden ayrıntı, 19. yy'ın başları, İskoçya
Tom Scott, Edinburgh-EB Inc.

elişleri daha önce, örneğin 13. ve 14. yüzyıllarda Almanya'da ve başka yerlerde yapılmıyordu; ayrıca 19. yüzyıla değin başka beyaz iş örnekleri de görülmüştü. Ama İskoçya'daki Ayr Kontluğu 1780'de muslin dokuma merkezlerinden biri olunca beyaz elişi bu kontluğun adı ile anılmaya başladı. Sarma işi ya da başka tür işlerle yapılmış çiçekli dalların ve geometrik bezeme örgelerinin, iplik çekilerek oluşturulan çeşitli dokularla birleştirildiği bu elişi için en uygun malzeme ince muslindi. Sonuçta bir ölçüde dantele benzer bir görünüm elde ediliyordu.

Ayrshire, 18. yüzyıl sonlarında İskoçya'nın Ayr ilinde geliştirilen ve Britanya Adaları'nda tek özgün soy olduğu kabul edilen, soğuğa dayanıklı, sütü için yetiştirilen siyah soyu. Rengi süt beyazdan, kiraz kırmızısına ve kahverengiye kadar değişir. Bu renklerin herhangi bir bileşimine de rastlanabilir. Siyah benekli olanları tutulmaz. Bu soyda et kalitesine çok önem verilmez. Ayrshire ırkı, pek çok ülkeye ihraç edilmiştir. En iyileri İngiltere, Kanada ve ABD'de yetiştirilir.

Aysan, Şükrü (d. 19 Şubat 1945, Manisa), Türkiye'de minimal ve kavramsal sanat alanlarındaki öncü çalışmalarıyla tanınan sanatçı.

Aysan
Ana Yayıncılık Arşivi

İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (DGSA) Resim Bölümü'nde Zeki Faik İzer'in atölyesinde eğitim gördü. 1969'da mezun olduktan sonra 1970-75 arasında Paris Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda re-

sim ve ipekbaskı üstüne çalıştı. 1975'te Türkiye'ye döndü, İstanbul DGSA'ya öğretim üyesi olarak atandı. 1977 İstanbul Sanat Bayramı Yeni Eğilimler Sergisi'nde resim dalında birincilik ödülünü, 1983 Günümüz Sanatçıları 4. İstanbul Sergisi'nde büyük ödülü, 1986'da 7. İstanbul Sergisi'nde birincilik ve DYO 20. Resim Yarışması ödüllerini kazandı. 1979'da iki arkadaşıyla birlikte Sanat Tanımı Topluluğu'nu kurdu.

Aysan, tuval resmini yadsıyarak sanatı çözümleyici, araştırmacı, kavranılmaya yönelik bir olgu olarak görür.

1972-76 arasında resim yüzeyinin biçimsel sistemlerle düzenlenmesi üstüne çalıştı. Ardından 1979'a değin üç boyutlu nesne düzenlemeleri gerçekleştirdi. Bu dönemini izleyen çalışmaları ise daha çok doğaya ve çevreye "müdahale" niteliği taşımaktadır. Aysan bu yapıtlarını oluşturmak için geometrik biçimli nesnelerin, bulundukları çevre içinde fotoğraflarını çekmekte, sonra bunları çeşitli yazılı metinlerin eşliğinde dosya haline dönüştürmektedir. Aysan'ın *Serigrafi Kılavuzu* (1976), *Sanat Olarak Betik* (1980, yb 1985) ve *Bir Serginin Makrografisi* (1981) gibi kitapları da vardır.

Ayşe, Hz., tam adı AYŞE BINTI EBUBEKİR (d. 606? Mekke - ö. 678, Medine), Hz. Muhammed'in ikinci eşi. Hulefa-yı Raşidin Dönemi(*) siyasal olaylarında önemli rol oynamıştır.

Hz. Ebubekir'in kızıdır. Hicretten (622) iki ya da üç yıl önce Hz. Muhammed'le evlendi. Çocuğu olmayan Hz. Ayşe, kız kardeşinin oğlu Abdullah'la künyelendiğinden Ümmü Abdullah adıyla anılır.

Hz. Ayşe, Hz. Muhammed'le birçok sefere katıldı. 628'deki Beni Müstalik seferi dönüşünde abdest almak için Medine yakınlarındaki konak yerinden bir süre uzaklaştı, bu sırada ordunun hareket etmesi nedeniyle geride kaldı. Oradan geçen genç bir adamın devesine binip arkadan gelmesi büyük dedikodulara yol açtı (*bak. Gerdanlıklar Olayı*). Böylece Hz. Muhammed'le Hz. Ayşe arasında soğukluk girdi. Hz. Muhammed Hz. Ali ve Usame bin Zeyd'e ne yapması gerektiğini danıştı. Usame Hz. Ayşe'nin suşuz olduğunu söyledi; Hz. Ali ise Hz. Muhammed'e boşanmasını önerdi. Ama temiz ve namuslu olduğunu belirten ayetler gelince, Hz. Ayşe Hz. Muhammed'in sevgisini yeniden kazandı.

Hz. Ayşe, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra dinsel konularda otorite sayıldı ve Müslümanların büyük bölümünce Ümmü'l-müminin (müminlerin anası), Sıddıka ve Humeyra sanlarıyla anıldı. İlk iki halife döneminde siyasal olaylara karışmayan Hz. Ayşe, Hz. Osman zamanında, onun tutumundan hoşnut kalmayarak halifeligi bırakmasını açıkça söylemekten çekinmedi. Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra, Hz. Ali'nin halifelğini tanımadı. Hz. Osman'ın katillerini bulup cezalandırmak amacıyla ordu ve silah toplayarak Mekke'den Basra'ya hareket etti. Başta Hz. Ayşe olmak üzere Talha ve Zübeyr'in önderliğindeki bu güçlerle, Hz. Ali'nin ordusu arasındaki savaşı Hz. Ali kazandı (656). Çarpışmaların en canlıca bölümü Hz. Ayşe'nin bindiği deve çevresinde geçtiğinden savaş İslam tarihinde Cemel Vakası(*) adıyla anıldı. Hz. Ali savaştan sonra Hz. Ayşe'nin Medine'ye dönmesini sağladı. Kendisine gerekli her yardımın yapılmasını buyurdu. Ayşe bundan sonra siyasal olaylara pek karışmadı.

Güçlü belleği ve dinsel konulardaki bilgisiyle tanınan Hz. Ayşe, hadis rivayet edenlerdendir. Özellikle Hz. Muhammed'in özel yaşamıyla ilgili hadislerin çoğunu Hz. Ayşe rivayet etmiştir. Rivayet ettiği hadislerin sayısı 2.210'u bulur.

Aytaç, Hamid, asıl adı ŞEYH MUSA (ŞEHİMUZ) AZMI (d. 1891, Diyarbakır - ö. 19 Mayıs 1982, İstanbul), hat sanatının bütün türlerinde başarılı olmuş son büyük hattat.

Aytaç
Ana Yayıncılık Arşivi

Hattat Âdem-i Amidi'nin torunudur. İlk ve ortaöğrenimini doğduğu kentte yaptı. Diyarbakır İdadisi'ni bitirdikten (1908) sonra İstanbul'a giderek bir süre Hukuk Mektebi ile Sanayi-i Nefise Mektebi'nde okudu. Geçim zorluğu yüzünden yükseköğrenimini yarıda bırakarak yaşamını hattatlıkla kazanmaya başladı.

Hat sanatı konusundaki bilgisi ve görgüsü Diyarbakır'da aldığı derslerle sınırlıydı. Bu alanda çalışmaya başladıktan sonra düzen-siz de olsa Medresetü'l-Hattatın'e devam ederek Nazif Bey'den celi sülüs, Kâmil Akdik'ten nesih, Hulusi Yazgan'dan nestalik yazının inceliklerini öğrendi. Yeteneğiyle kısa sürede kendisini kanıtladı. Bu arada bazı okullarda öğretmenlik etti, çeşitli resmi kurumlarda hattatlık görevinde bulundu, 1920'den sonra tümüyle serbest çalıştı.

Geleneksel tarzda hat öğrenimi görmemiş, hiçbir hattatdan icazetname almamış olan Aytaç, bu sanattaki başarısını büyük ölçüde yeteneği, kişisel çabası ve verimli çalışmasıyla elde etmiştir. Hemen bütün yazı türlerinde yapıt vermiş, Kuran, hilye, kırk hadis, evrad, cüz, yazıt, murakka ve sayısız levha yazmıştır. Ayrıca Cumhuriyet döneminde yapılmış ya da onarılmış birçok caminin de yazıt, kubbe ve kuşak yazılarını hazırlamıştır. Yetiştirdiği öğrencilerinin en tanınmış Halim Ozyazıcı'dır.

aytaşı, mücevher olarak kullanılan bir feldispat minerali. Potasyum ve sodyum alüminosilikat karışımından [(K, Na) AlSi₃O₈] oluşur, pırlınlı gümüş ya da mavi renktedir. Piyasadaki aytaşlarının hemen tümü, Sri Lanka'nın Dumbara ilinde çıkarılan değerli taş çakılları ile asidik granülitler ve pegmatitlerden elde edilir.

Aytaşı terimi, pırlınlı plajiyoklaz feldispatlarından peristerit ve labradorit için de kullanılır.

Aytmatov, Cengiz (d. 12 Aralık 1928, Şeker, Kırgız OSSC), yazar, çevirmen ve gazeteci.

Yazarlığa 1952'de başladı; 1959'da Kırgız'da *Pravda* muhabiri oldu. *Povesti gor i stepy* (1962; Dağlar ve Stepplerden Masallar) adlı öykü kitabıyla büyük ün kazandı. Kitap 1963'te Lenin Ödülü'nü aldı. En önemli yapıtları arasında, *Trudnaya perep-rava* (1956; Zorlu Geçit), *Litsom k litsu* (1957; Yüzyüze), *Proşçay, Gulsarı!* (1966; *Kopar Zincirlerini Gulsarı*, 1969/*Gulsarı*, 1973, 1991/*Elveda Gulsarı*, 1973, 1983), *Beli parohod* (1970; *Beyaz Gemi*, 1970, 1991) ve

Pervi uçitel (1961; Öğretmen Duyşen, 1968/ İlk Öğretmenim, 1982) sayılabilir.

Hem Rusça hem Kırgızca ürün veren Aytmatov, özellikle uzun öykülerini ve öbür yapıtlarının çoğunun ilk metinlerini Kırgızca yazdı. İşlediği başlıca temalar, aşk, dostluk, savaş döneminin acıları ve kahramanlıklar ile Kırgız gençliğinin gelenek ve görenek baskısından kurtulmasıdır. 1958'de Kırgız Yazarlar Birliği Prezidyumu üyeliğine, 1962'de Kırgız Sinematografi İşçileri Birliği birinci sekreterliğine getirildi. 1966'da SSCB Yüksek Sovyeti üyeliğine

Cengiz Aytmatov
İsa Çelik

seçildi. 1967'de SSCB Yazarlar Birliği Yürütme Kurulu üyesi oldu, 1968'de Sovyet Devlet Edebiyat Ödülü'nü aldı.

Aytmatov'un çok sayıda yaptığı Türkçeye çevrilmiş, bunlar 1974 ve 1982'de *Bütün Eserleri* adı altında toplanmıştır.

Aytoun, William Edmondstoune (d. 21 Haziran 1813, Edinburgh - ö. 4 Ağustos 1865, Elgin, Moray, İskoçya), hafif şiirleri ve parodileriyle ünlü İskoç şair. İskoçya edebiyatında ortaya çıkan mizahlı yergi üslubunu önemli ölçüde etkilemiştir.

Edebiyatçı bir ailenin çocuğu olan Aytoun İskoçya tarihini ve baladlarını sevmeyi annesinden öğrendi. Edinburgh Üniversitesi'nde ve Almanya'da öğrenim gördükten sonra 1840'ta İskoçya barosuna alındı. Aynı yıl *Blackwood's Magazine* adlı dergiye Theodore Martin ile ilk ortak çalışması olan mizah ve yergi yazılan yazdı. Daha sonra bunlar *Bon Gaultier Ballads* (1845) adıyla yayımlandı. "Sir Patrick Spens'den yola çıkarak yazdığı "The Queen in France" (Kraliçe Fransa'da) ile "The Massacre of the Macpherson" (Macpherson Katliamı) adlı parodileri de burada yer aldı. Sonraki yazarlar, özellikle de *Bab Ballads* (1869) adlı yapıtında W. S. Gilbert bu parodileri örnek aldı.

Aytoun 1844'te *Blackwood's*'un yazı kadrosuna katılarak siyasetin yanında başka konulara da değinen makaleler yazdı. Ertesi yıl Edinburgh Üniversitesi'ne atanarak edebiyat ve retorik dersleri verdi. Kısa süre sonra yayımladığı *Lays of the Scottish Cavaliers* (1848; İskoç Şövalyelerinin Ezgi-leri) adlı Stuart yanlısı balad dizisi çok tutuldu. Daha sonra hafif şiire geçen Aytoun, Spazmodik okul(*) diye bilinen, kaotik imgelere ve abartılı duygulara ağırlık veren şairler grubunu büyük bir ustalıkla alaya aldığı *Firmilian, or the Student of Badajoz, a Spasmodic Tragedy* (1854; Firmilian ya da Badajoz'un Öğrencisi, Bir Spazmodik Tragedi) adlı yapıtını yayımladı.

Aytoun 1858'de 2 ciltlik *Ballads of Scotland*'ı (İskoçya Baladları) ve Martin ile birlikte çevirdiği *Poems and Ballads of Goethe*'yi (Goethe'nin Şiirleri ve Baladları) yayımladı. *Norman Sinclair* (1861) adlı yapıtında 19. yüzyıl başı İskoç törelerini ele aldı.

Ayun, el- (Arapçada "su kaynakları"), 1940-76 arasında İspanya'nın Kuzeybatı Afrika'daki deniz aşırı eyaleti Batı Sahra'nın merkezi olan kent. 1976'dan sonra Fas'ın uluslararası düzeyde tanınmayan Laâyoune ilinin merkezi olmuştur. Atlas Okyanusundan 13 km içeride, Batı Sahra'nın kuzey kesimindeki Saguia el-Hamra yönetim bölgesinde yer alır. Kent, 1938'de İspanyollar tarafından Avrupalı nüfusun oturmağı idari ve askeri bir merkez olarak kuruldu. Su, yerleşimin çevresindeki vahalardan sağlanır. 1976'dan önce yörenin fosfat yatakları kentin güneyine düşen Bu Craa'da işletilirdi. Daha sonra fosfat cevherini el-Ayun kıyılarındaki bir yükleme iskelesine ulaştırmak üzere 100 km'lik bir taşıma hattı inşa edildi. Polisario Cephesi'nin Fas'a karşı yürüttüğü gerilla savaşı sırasında, bu taşıma hattı sık sık yıkıma uğradı. Nüfus (1982 tah.) 50.000.

Ayutthaya bak. Phra Nakhon Si Ayutthaya

ayva (*Cydonia vulgaris* ya da *Cydonia oblonga*), gülgiller (*Rosaceae*) familyasından meyve ağacı ve bu ağacın altın sarısı renkteki, hoş kokulu meyvesi. Çok dallı bir çalı ya da küçük ağaççık görünümündeki ayva ağacının yaprakları basit, tüylü ve küçük kulakçıklıdır (yaprak tabanının iki

Ayva (*Cydonia oblonga*)
Walter Chandra

yanında küçük ekler bulunur). Tek tek açan, beyaz ya da pembe renkli, iri çiçeklerin, yaprağa benzeyen loplul çanak yaprakları ve çok bölmeli bir yumurtalığı vardır. Her bölmede çok sayıda tohumtaşlağı bulunur.

Ayvannın anayurdu İran ve Türkiye'dir; bazı kaynaklar Yunanistan ve Kıbrıs'ta da bu bitkinin anayurdu olarak gösterir. Yunanlıların, ayvannın Latince adının kaynağı olan Giri'teki *Cydonia* bölgesinde yetişen iyi bir ayva çeşidinden kalem olarak adı ayvaya aşıladıkları bilinmektedir.

Ayvannın, kabız yapıcı özelliği olan ve pişirildiğinde pembeleşen sarı renkli meyveleri ya çiğ olarak yenir ya da konserve, reçel, komposto ve tatlı yapılarak tüketilir. Tohumları bazı yörelerde boğaz hastalıklarına karşı ya da deriye sürülerek yemuşatıcı olarak kullanılır. Yapraklarından da özellikle yünü kumaşların boyanmasında yararlanır.

Ayva, belli bir kış mevsimi yaşanan bölgelerde, elma ve armut üretimine benzer bir

yöntemle üretilir. Ayrıca, biraz bakım gerektirmekle birlikte bahçelerde de yetişirilebilir. Armut ağaçları için de ciddi bir tehlike oluşturan bakteri yanığı adlı hastalıktan, ayrıca elma ve armuda dadanan böcek ve kurtlardan zarar gören ayva, genellikle armutların aşılmasında anaç olarak kullanılır.

Türkiye'de hemen hemen tümüyle iç pazara yönelik olarak üretilen ayvannın başlıca yerli çeşitleri ekmek, Karaali, limon, şekerpare, misket, tekkeş ve demir ayvalıdır. Ülkenin 1988 yılı ayva üretimi 78 bin ton olmuş, bu üretimin yaklaşık yüzde 26'sı Marmara Bölgesi'nde gerçekleştirilmiştir. Marmara Bölgesi dışında, İzmir, Ankara, Antalya, Manisa ve Zonguldak da ayva üretiminde önemli payı olan iller arasındadır.

Ayvacak, topraklarının bir bölümü Ege Bölgesi, daha büyük bölümü Marmara Bölgesi sınırları içinde kalan, Çanakkale ile bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 874 km² olan Ayvacak ilçesi kuzeyde Ezine ve Bayramiç ilçeleri, doğuda İzmir ili, batıda ve güneyde de Ege Deniziyle çevrilidir.

İlçe toprakları batı ve güneydeki dar kıyı ovaları ile bu ovaların gerisinde yükselen plato ve tepelerden oluşur. Biga Yanımadasının(*) en yüksek dağı olan Kaz Dağının uzantıları ilçenin doğu ve güney kesimini engemelendirir. İlçenin başlıca akarsuyu Tuzla Çayıdır. Bu akarsuyun oluşturduğu delta ilçenin en önemli ovasıdır. Edremit Körfezi kıyısı ile Ege Denizi kıyısının buluştuğu yerdeki Baba Burnu(*) Anadolu'nun en batı noktasıdır. İlçenin Edremit Körfezi kıyısı karşısında Yunanistan'a ait Midilli Adası yer alır.

İlçe halkının temel geçim kaynağı tarım ve turizmdir. Bitkisel üretimde birinci sırayı zeytinlik alır. Gülpınar ve Küçükçukuy bucakları zeytin üretiminde önde gelir. Öldükçe geniş bir alan kaplayan zeytinliklere ve yaygın zeytin üretimine karşın zeytini işleyecek büyük kuruluşlar gelişmemiştir. Zeytin, mengene olarak adlandırılan küçük işletmelerde işlenir. Hayvancılık ve süt ürünleri ilçe ekonomisinde ikinci sırayı alır. Elde edilen süt, küçük mandıralarda işlenir. Balıkçılık ve turizm önemli ekonomik etkinliklerdendir. Doğal ve tarihsel değerler açısından zengin olan ilçe kıyılarındaki bazı bölgeler yazın büyük ölçüde ilgi görür. Birçok konaklama ve hizmet tesisinin bulunduğu bu kıyılardaki gelişmekte olan turistik merkezler Küçükçukuy, Behram ve Babakale'dir.

Eolis bölgesinde yer alan yörede kurulmuş olan başlıca kentler Hamaksitos, Kolonal ve Assos'tu(*). İÖ 133'te Roma egemenliğine giren yöredeki kentler daha sonra Çanakkale Boğazındaki limanların önem kazanmasıyla sönükleşti. I. Murad (Hüdavendigâr) döneminde Osmanlı topraklarına katılan yöre, 19. yüzyıl sonlarında bağımsız bir sancak olan Biga'ya bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Kurtuluş Savaşı sırasında 4 Temmuz 1920'den 18 Eylül 1922'ye değin Yunan işgali altında kalan Ayvacak kazasının yönetsel yapısı Cumhuriyet döneminde de korundu. Ayvacak, 1926'da Ezine'ye bağlandıysa da 1928'de gene ilçe yapıldı.

İlçe merkezi 1335'te 15-20 haneden oluşan ve Kızılcatuzla adıyla anılan küçük bir yerleşme yeri idi. Bilinen ilk adlarından bir başkası da Ayvalıoba'dır. Tuzla Çayı vadisinin kuzeyinde kurulmuş olan kasabanın hemen doğusundan Çanakkale'yi İzmir'e bağlayan E-24 Karayolu geçer. Kasabanın il merkezine uzaklığı 66 km'dir.

Behram köyündeki Assos kenti kalıntılar ilçenin en önemli tarihsel yapılarıdır. Gülpı-

nar köyündeki Chryse (Krissa) kenti kalıntı-
larını arasındaki Apollon Tapınağı, sütunları
figürlü tanburlarla bezemeli Anadolu'daki
üç tapınağın biridir. İlçedeki başka tarihsel
yapılar arasında, Adatepe'de kayalara oyul-
arak yapılmış Zeus Sunağı, Chryse (Krissa)
ile Aleksandria Troas'ı birbirine bağlayan
Roma köprüsü sayılabilir. Behram köyün-
deki bir tepede Assos kenti kalıntıları ara-
sında 14. yüzyılda yaptırılan Hüdavendigâr
Camisi'nin yapımında Bizans ve Roma dö-
nemlerine ait kalıntılar yapıtaşı olarak kul-
lanılmıştır.

Ayvacak Belediyesi 1876'da kurulmuştur.
Nüfus (1990) ilçe, 30.534; kasaba, 5.595.

**Ayvacak, Karadeniz Bölgesi'nde, Samsun
iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba.**
Eskiden Çarşamba'ya bağlı bir bucak olan
Ayvacak, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı
yasayla ilçe yapılmıştır.

Nüfus (1990) ilçe, 28.112; kasaba, 5.375.

**Ayvacak Barajı ve Hidroelektrik San-
trali** bak. Hasan Ugurlu Barajı ve Hidro-
elektrik Santrali

Ayvaköy Mağarası, AYVALIK olarak da
bilinir, Marmara Bölgesi'nde, Bursa ilinin
Nilüfer ilçesine bağlı Ayvaköy yakınında
mağara. Mezozoyik (İkinci) Zamana (y.
225-65 milyon yıl önce) ait kalkerler içinde
oluşturmuştur. Ayvaköy Mağarasının içinden
Karadonlu Deresi geçer. Bu akarsuyun Ka-
zanpınar köyü (Mustafakemalpaşa ilçesine
bağlı) batısında mağaraya giriş ağzı Çanku-
yu, Ulubat (Apolyont) Gölünün güneybatı
kıyısına pek uzak olmayan Ayvaköy yakı-
nındaki çıkış ağzı ise Ayvainsi adıyla anılır.
Türkiye'deki, araştırma amacıyla girildiğin-
de bir ağzından öbürüne fazla bir güçle
karşılaşılmadan ulaşılabilen ender mağara-
lardır.

Yaklaşık 5,5 km'lik uzunluğuyla Türkiye'
nin en uzun mağaralarından biridir. Daha
çok mağarabilimcilerin ilgisini çeken mağa-
ranın Ayvainsi ağzına kadar Bursa, Balıkesir
ve Bandırma'dan oldukça düzgün bir yolla
ulaşılabilir.

**Ayvalık, Ege Bölgesi'nde, Balıkesir iline
bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent.** Yüzölçümü
266 km² olan Ayvalık ilçesi kuzey ve kuzey-
doğuda Gömeç ilçesi, doğu ve güneydoğuda
İzmir ill, güney, güneybatı, batı, kuzeybatı
ve kuzeyde Ege Deniziyle çevrilidir.

Ayvalık ilçesi, genellikle alçak tepelik
alanlardan oluşur. Madra Dağının uzantıları
ilçenin doğu kesimini engemelendirir ve
kıyıya doğru giderek ulçalır. Ovalar kıyı
kesiminde yer alır. Kıyı çizgisi güney ve
güneybatıda oldukça düz, kuzey ve kuzey-
batıda ise daha girintili çıkıntılıdır. Kuzey ve
kuzeybatı kıyısı açığındaki çok sayıda ada,
Yund Adaları adıyla anılır. Bunlardan en
büyüğü olan ve eskiden Cunda Adası adıyla
anılan Alibey Adası(*) daha sonra bir köp-
rülle karaya bağlandığından yarımada du-
rumundadır. İlçenin en önemli akarsuyu

güneyde Ege Denize dökülen Madra Ça-
yırır.

İlçe ekonomisi ağırlıklı zeytin üretimine ve
bununla ilgili sanayiye dayanır. İlçe toprak-
larının büyük bölümünü zeytinlikler kaplar.
Zeytin ürününün toplandığı aylarda (kasım-
şubat) Türkiye'nin birçok bölgesinden Ay-
valık'a yoğun bir mevsimlik işçi göçü olur.
İlçede ayrıca mandalina yetiştirilir, bağcılık
yapılır. Bağyüzü köyünde yetiştirilen Kozak
üzümü ünlüdür. Son yıllarda turfanda seb-
zeçiliği geliştirme yönünde önemli adımlar
atılmıştır. Başta Kozak'ın çam balı olmak
üzere bal üretimi de artmaktadır.

İlçe ekonomisinin yanı sıra bölge ve ülke
ekonomisinde önemli bir yeri olan zeytinlik-
lerin çoğu İstanbul, İzmir gibi büyük kent-
lerde yaşayan büyük toprak sahiplerine
aittir. Ayvalık'ta özel sektör fabrikalarından
başka Vakıf Zeytinlikleri İşletmesi'nin de
bir zeytinyağı fabrikası vardır. Turizm, ilçe
ekonomisinde büyük bir önem taşır. Turizm
yönelik olarak hizmet veren birçok tesis
vardır. Kentten birkaç kilometre uzaklıkta
ince kumlu, doğal kumsallar yer alır. En
ünlü plajlar Sarımsaklı, Kaprı, Çamlık ve
Aybar'dır. Yat limanı 1970'lerin sonunda
tamamlanmıştır. Ayvalık'ın görülmeye de-
ğer yerlerinin başında kentin güneybatısın-
daki koyları ve Ege Denizi'ni gören, manza-
rasının güzelliğiyle ünlü Şeytan Sofrası'dır.
Doğal ve tarihsel değerler açısından zengin
olan ilçede Çamlık ve Paşallıman orman içi
dinlenme yerleri vardır. Bir kıyı yerleşmesi
olmasına karşın balıkçılık Ayvalık ekonomi-
sinde önemli bir yer tutmaz; daha çok,
kente bir karayoluyla bağlı olan Alibey
Adasından yapılır.

Tarihte Taliani ve Kydonia adlarıyla da
anılan Ayvalık, çok eski bir yerleşim merke-
zidir. Yörenin bilinen en eski halkı Misyalı-
lardır. Yöre İÖ 330'da Makedonyalıların,
İÖ 30'da da Romalıların egemenliğine girdi.
Daha sonra Bizanslılar tarafından yönetilen
Kydonia ve çevresi, 15. yüzyılın ilk yarısın-
da Osmanlılara bağlandı. Bizans İmparator-
luğu'nu yıkmayı hedefleyen Osmanlılar,
Yund Adalarının bazılarında üsler kurdular.
Bu tarihte kent, limana egemen konumda
bir tepenin üstündeydi. Tanım ve ticareti
büyük ölçüde geliştiği gibi, bir kültür mer-
kezi olarak da ün kazanmıştı. Nüfusunun
yarıdan çoğunu Rumlar oluşturmuyordu. Os-
manlı egemenliği altında da özerkliği koru-
du; Sadrazam Hasan Paşa, Kydonia'nın
bağımsızlığını tanıyan bir ferman yayımladı.
Halkının büyük bölümü Rumlardan oluşan
Ayvalık'ın nüfusu 19. yüzyıl başlarında 30
binden fazlaydı. Ekonomisi zeytincilik, bağ-
cılık, sabunculuk, balıkçılık, değirmencilik
ve tuz üretimine dayanıyor, ticaretinin bü-
yük bölümünü yurtdışıyla yapıyordu. Ayva-
lık 19. yüzyıl başlarında Yunan bağımsızlık
hareketine katıldı. Çevredeki Rum ve Türk
köyleri arasında çatışmalar başlayınca dev-
let bölgeye asker gönderdi. Silahlarını bı-
rakmayarak adalara kaçan Rumlara 10 yıl
kadar sonra geri dönme izni verildi.

Ayvalık 1843'te kaza yapılarak Karesi (Ba-
lıkesir) sancuğuna bağlandı ve yüzyıl sonları-
na doğru eski canlılığını yeniden kazandı.
Bu dönemde liman derinleştirilerek gemile-
rin kıyıya yanaşmasına elverişli duruma
getirildi. Kent 20. yüzyıl başlarında da
çeşitli çatışmalara sahne oldu. Rumlara, Bal-
kan ve I. Dünya savaşları sırasında yeniden
başkaldırdı. Ayvalık 29 Mayıs 1919'da Yu-
nanlılar tarafından işgal edildi. Ali Çetinka-
ya önderliğinde toplanan gönüllülerle Ayva-
lık cephesi oluşturuldu ve kent 15 Eylül
1922'de kurtarıldı. Kurtuluş Savaşı sonra-
sında, Lozan Antlaşması doğrultusunda ya-
pılan mübadeleyle Ayvalık Rumları Yuna-
nistan'a göç ederken, Midilli, Girit ve Ma-

kedonya'dan gelen Müslüman göçmenler
Ayvalık'a yerleşti.

Ticaret elinde bulunduran zengin Rumla-
rın gitmesinden sonra bir çöküntü dönemi
geçiren Ayvalık kentinin nüfusu 1950'de 15
bini bile bulmuyordu. Günümüzde özellikle
yazın büyük canlılık kazanan kentin 3 km
doğusundan E-24 Karayolu geçer. Kentin il
merkezi Balıkesir'e uzaklığı 127 km'dir.

İlçedeki önemli tarihsel yapılar arasında,
hepsi de 19. yüzyılda kilise olarak inşa
edilmiş olan ve Cumhuriyet sonrasında cam-
kiye dönüştürülen Saatli Kilise, Alibey
(Çınarlı) Camisi, Yeni Cami ve Biberli
Cami sayılabilir. 19. yüzyılda II. Abdülha-
mid'in yaptırdığı Hamidiye (Minareli) Ca-
misi, Ayvalık'taki baştan cami olarak tasar-
lanmış tek yapıdır.

Ayvalık Belediyesi Cumhuriyet'ten önce
kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 46.827;
kent, 25.687.

Ayvaz, Kâzım (d. 1938, Rize), iki kez
Dünya birinciliği kazanan ve Olimpiyat
şampiyonu olan Türk güreşçi.

Güreşe 1952'de İstanbul Güreş İhtisas
Klubü'nde başladı. On yedi yaşında Celal
Atık'i yendi. 1956 Olimpiyat seçmelerinde
Mithat Bayrak'la yenemedi ve Olimpi-
yat'a rakibi götürüldü. Ayvaz ilk uluslar-
arası şampiyonluğunu 1958'de kazandı ve
Budapeşte'de Sovyet Gamarnik ve Romen
Bularca gibi rakiplerini yenerek grekoro-
mende 79 kilo Dünya birincisi oldu. 1960
Olimpiyatları'nda Romen Ion Taranu'ya
yenilerek dördüncü oldu. 1962'de Toledo'da
Dünya Güreş Şampiyonası'nda altın
madalya aldı. 1964 Tokyo Olimpiyatları'nda
şampiyon oldu. Güreşte "en komple greko-
romenci" olarak nitelendirildi.

Ayvazovski, İvan Konstantinoviç (d. 17
Haziran 1817, Feodosya [Kefe] - ö. 19
Nisan 1900, Feodosya [Kefe], Kırım), Er-
meni kökenli Rus deniz ve manzara
ressamı.

Yeteneğiyle genç yaşta soylu çevrelerin
dikkatini çekti. 1833'te lise öğrenimini yan-
da bırakarak Petersburg Güzel Sanatlar

Ayvazovski
Ana Yayıncılık Arşivi

Akademisi'ne girdi. Manzara ressamı Vo-
robeyev'in öğrencisi oldu. Boş zamanlarında
doğadan çalıştı. Fransız ressamları Joseph
Vernet ile Claude Lorain'in Hermitaj
Müzesi'ndeki yapıtlarını kopya etti. Peters-
burg'un canlı sanat ortamında Puşkin, Go-
gol, Lermontov, Belinski ve Glinka gibi
sanatçılarla dostluk kurdu.

1836'da Rus donanmasının Baltık Denizin-
deki manevralarına katıldı. Bu olayla ilgili
olarak yaptığı tablolar aynı yıl akademide
sergilendi ve büyük yankı uyandırdı. Bu
sergideki "Büyük Kronstadt Koyu" adlı
tablosu ünlü yapıtlar arasına girdi. 1837'de
akademiyi bitirdikten sonra bir süre Kırım
ve yöresinde çalıştı, Karadeniz'de donanma
manevralarına katıldı ve doğadan esinlendi-
ği çok sayıda resim yaptı.

Ayvalık'tan bir görünüm
Anadolu Yayıncılık Arşivi

1839'da hükümetçe yurtdışına gönderilen Ayvazovski Berlin, Viyana, Venedik ve Floransa'yı gezdikten sonra Roma'ya yerleşti. Orada yaptığı "Fırtına" ve "Kaos" adlı iki tablosu, genç sanatçıya ün kazandırdı. "Kaos"u Papa XVI. Gregorius satın alarak Vatikan'a astırdı. 1842'de Académie Française tarafından altın madalya ile ödüllendirilen Ayvazovski İngiltere, Portekiz, İspanya ve Malta'yı gezdi. Amsterdam'da açtığı sergiden sonra Amsterdam Akademisi'ne üye seçildi.

1844'te Petersburg'a döndü; Akademi üyeliğine ve donanma ressamlığına getirildi. Paris'te sergilediği tabloları satın alan Çar I. Nikola, ona ayrıca Rusya'nın Baltık'taki limanlarını konu alacak altı resim ısmarladı. "Finlandiya Körfezi Görünümleri" adı verilen bu yapıtlarıyla Ayvazovski'nin ünü daha da yaygınlaştı.

1845'te Sultan Abdülmecid'in çağrılısı olarak bir Rus amiralinin maiyetinde İstanbul'a giden Ayvazovski padişahın ve Osmanlı ileri gelenlerinin portrelerini yaptı. Bu arada Anadolu'yu, Ege Adalarını ve Marmara Denizini dolaştı. Bundan sonra 1890'a değin İstanbul'a üç gezi daha yaptı. 1875'te, kendisi için bir dizi tablo yaptığı Sultan Abdülaziz tarafından ödüllendirildi.

Ayvazovski 1847'de Petersburg'da akademi profesörü oldu. 1854'te Kırım Savaşı

"Fırtınada Kayık", 1837; özel koleksiyon
Alfa Yapım

sırasında "Sivastopol Savunması" ve "Sinop Bombardmanı" gibi savaş tabloları gerçekleştirdi. 1867'de Girit İsyanı'nı canlandıran tablolar, 1869'da da Süveyş Kanalı'nın açılışı sırasında kanalın ilk resimlerini yaptı. 1880'de Feodosya Resim Galerisi'ni kurdu. Bu galeri bugün Ayvazovski'nin 130 yağlıboya tablosuyla 270 eskizini barındırmaktadır. 1887'de, 50. sanat yılı törenle kutlandı. Petersburg Akademisi onu onur üyesi seçerek adına altın madalya bastırdı.

1887'de 4 binin üzerinde yapıtı olduğu belirtilen ve 19. yüzyılın son romantik Rus ressamları arasında yer alan Ayvazovski'nin esin kaynağı deniz, fırtına ve Kitapı Mukaddes'tir. Yapıtlarının büyük çoğunluğu Moskova'da Tretyakov Galerisi'nde, Petersburg'da Devlet Müzesi'nde, Erivan'da Devlet Müzesi Resim Galerisi'nde ve Odessa Resim Galerisi'nde sergilenmektedir. İstanbul'u konu alan birçok yapıtı da Dolmabahçe Sarayı, Ermeni Patrikhanesi, Deniz Müzesi, Askeri Müze ve çeşitli özel koleksiyonlardadır.

Ayyerdi, Ekrem Hakkı (d. 1899, İstanbul - ö. 1985, İstanbul), özellikle Osmanlı mimarlığı üzerine yazdığı kitaplarla tanınmış mühendis ve mimarlık tarihçisi.

Ortaöğrenimini Vefa Lisesi'nde tamamladı (1915). 1915-1920 arasında Mühendis Mektebi-i Alisi'nde (bugün İstanbul Teknik Üniversitesi) mühendislik eğitimi gördü. Bir süre İstanbul Belediyesi'nde görev yaptı. Daha sonra ölümüne değin serbest olarak çalıştı.

Mesleki çalışmalarının yanı sıra 1950'den başlayarak Osmanlı mimarlığı üzerine araş-

Ayyerdi
Arş. Güler

tırma ve incelemeler yaptı. *İstanbul'un 19. Yüzyılda Haritası* (1958), *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri* (1966), *1546 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri* (Ömer Lütfi Barkan ile birlikte, 1970), *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri* (1972), *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri* (1973-1974, 2 cilt), *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisini* (I. Aydın Yüksel ile birlikte, 1976), *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri* (1980-83, 4 cilt) en önemli yapıtlarıdır.

ayyar (Arapçada "serseri", "dolandırıcı"). Arapça çoğul AYYARUN, Farsça çoğul AYYARAN, 9-12. yüzyıllarda Irak ve İran'da görülen bir tür savaşçı. Genellikle ortaçağ İslam kentlerindeki fütüvvet örgütlenmesiyle bağlantılı olarak ele alınır.

Tarihte ayyarlara İç Asya sınırlarında İslamiyeti yaymak için savaşırken de rastlanmasına karşın, en kapsamlı belgeler daha çok 10-12. yüzyıllarda Bağdat'ta gösterdikleri etkinliklerle sınırlıdır. Bu bakımdan eldeki belgeler öteki bölgelerdeki ayyarları da kapsayıcı bir nitelikte olmayabilir. Bu dönemde Büveyhilerin (945-1055) yönetimi altında olan Bağdat, Sünni ve Şii mezhepler arasındaki şiddetli kavgaların altüst ettiği ve yasaların işlemez hale geldiği bir kent durumundaydı. Ayyarlar yol ve pazarlarda zorla vergi toplayarak, zengin mahalleleri ve pazar yerlerini yakarak ve geceleri zenginlerin evlerini yağmalayarak kent halkına dehşet saçmaktaydı. El-Burcumî ve İbnü'l-Mavsilî adlı ayyar önderleri yönetimin zayıflığından yararlanarak 1028-33 arasında fiilen egemenlik sürdüler.

Taberistan ve Gurgan'da hüküm sürmüş Ziyarilerin yedinci emiri Keykâvus bin İskender(*) 1082'de bitirdiği ünlü yapıtı *Kabusname*'de ayyarlara ilişkin ilginç bilgiler verir. Ona göre halk arasında cıvanmert olarak adlandırılan ayyarlar yiğit, sabırlı, özü temiz, sözünde duran, çaresizlere yardım eli uzatan, kötülükten çekinen, ama beladan da korkmayan kişilerdir. Daha çok işsiz güçsüz gençlerden ve esnaftan oluşan ayyarlar, fütüvvetin seyfi (savaşçı) koluna bağlıydılar.

Ayyarlar genellikle hırsız ve soyguncu olarak damgalanmışlardır. Ama çağdaş tarihçiler, etkinliklerinin, yalnızca merkezi yönetimin zayıf olduğu dönemlerde ya da çatışan tarafların onları kullanmaya çalıştığı iç savaş durumlarında arttığını belirtmektedir. Güçlü hükümdarların yönetimi altında

ayyarların yasa tanımaz tutumları azaldı ve 12. yüzyılda Selçukluların ortaya çıkışıyla son buldu. Ayyarlar, toplumsal adaletsizliğe bir tepki olarak yönetime, zenginliğe, kolluk kuvvetlerine ve tüccarlara karşı düşmanlık gütmüşlerdir.

Ayyarlar Bağdat dışında, İç Asya'dan Mezopotamya'ya kadar uzanan bölgede yerel hükümdarları desteklemek ya da uzaklaştırmak için kendilerine güvenen orta sınıf ile daha iç içe olmuşlardır. Hatta Doğu İran'da Saffariler (y. 867-1495) adıyla bir hanedan oluşturmayı başarmışlardır.

Ayzenştayn, Sergey (Mihayloviç), EISENSTEIN olarak da yazılır (d. 23 Ocak 1898, Riga, Letonya, Rus Çarlığı - ö. 11 Şubat 1948, Moskova, SSCB), Sovyet sinema yönetmeni ve kuramcısı. *Bronenosets Potomkin* (1925; *Potemkin Zırhlısı*), *Aleksandr Nevski* (1938; *Şimal Hücum Taburu*) ile 1944 ve 1958'de iki hölüm halinde gösterime giren *Ivan Grozni* (*Korkunç Ivan*) adlı filmleri sinemanın klasik yapıtlarındandır. Kurgu anlayışı, "ana" olaydan bağımsız da olabilen görüntülerin en güçlü psikolojik etkiyi sağlamak amacıyla kullanılmasına dayanır.

Ayzenştayn baba yanından Yahudi kökenliydi. Babasının mühendis olarak gemi yapımında çalıştığı Riga'da büyüdü. Annesiyle babası ayrılmış babasıyla birlikte kaldı ve düzenli olarak Petersburg'a, annesinin yanına gidip geldi. 1916-18 arasında bu kentteki Mühendislik Enstitüsü'nde öğrenim gördüyse de, görsel sanatlarla ilgili bir meslekte karar kılarak Güzel Sanatlar Akademisi'ne yazıldı.

1917'de Rus Devrimi'nin patlak vermesiyle Kızıl Ordu'ya katıldı ve hem savunma güçleri oluşturup bunların örgütlenmesine yardım etti, hem de birlikler için eğlence programları düzenledi. 1920'de dekorcu yardımcısı olarak Moskova'daki Proletkult(*) Tiyatrosu'na girdi. Kısa sürede dekorcu oldu, sonra da yönetmenler arasına katıldı. Burada, dikkati çeken birkaç yapının kostümlerini ve dekorlarını tasarladı.

Ayzenştayn *Oktayabr* filminin çekimi sırasında, 1927
Sovfoto

Sinema konusundaki düşüncelerini de etkileyen Japon Kabuki tiyatrosuna duyduğu ilgi bu dönemde gelişti. 1923'te *Dniyevnı Glumova* (Glumov'un Günlüğü) adlı kısa bir film çekerek bunu, Aleksandr Ostrovski'den gene kendi uyarladığı bir oyunda, gösterimin bir parçası olarak kullandı. Bundan sonra ilgisi giderek sinemaya yöneldi. Kurgu kuramlarıyla ilgili ilk makalesini, yayın yönetmenliğini ünlü şair Vladimir

Mayakovski'nin yaptığı *Lef* dergisinde yayımlandı. Bu yazıda, hareketlerin mantıksal açıklamalarla anlatılması yoluyla olayları durağan bir biçimde yansıtmak yerine, "çarpıcı kurgu" adını verdiği yeni bir biçim öneriyordu. Bu yöntem, olaydan bağımsız gelişigüzel seçilmiş görüntülerin zaman sırası gözetilmeden, en güçlü psikolojik etkiyi sağlamak üzere kullanılmasına dayanıyordu. Böylece filmi yapan kişi, izletmek istediği düşünceyi izleyicilerin bilincinde oluşturmayı amaçlamalı ve onları, bu düşünceyi doğuracak ruhsal duruma sokmaya çalışmalıydı.

Bu ilkeler Ayzenştayn'ın bütün yapıtlarında yönlendirici oldu. Ama gerçekçi filmlerinde bu teknik, ancak olayın içinde örtük olarak yer alan somut öğelerden yararlandığında etkili oluyor, buna karşılık simgeler gerçekliği zorladığında etkisini yitiriyordu. Örneğin çarın askerlerinin bir grevi bastırmasını anlatan ilk uzun metrajlı filmi *Staçka'da* (1925; Grev) Ayzenştayn, işçilerin makineli tüfeklerle tarandığı çekimlerle mezbahada kesilen hayvan görüntülerini art arda kurguladı. Böylece çarpıcı bir etki elde ettiyse de nesnel gerçekliği bozmuş oldu.

Yapıtlarında sürekli olarak kuramından yola çıkan ve sık sık aynı hataya düşen Ayzenştayn, 1905 Devrimi'ni ancak amaçla ismarlanan *Potemkin Zirhlisi*'nde bu yanıldığını kurtuldu. Odessa kentinde ve rıhtımlarında çekilen film büyük bir yankı uyandırdı. 1958'de düzenlenen uluslararası bir oylamada eleştirmenler tarafından o güne değin yapılmış en iyi film seçildi; dünya sinemasının başyapıtlarından biri olma niteliğini günümüze değin korudu. *Potemkin Zirhlisi*'nin bu niteliği yalnızca konunun işlenişindeki insancılık boyutundan, filmin toplumsal anlamlarından ya da ritim ve kurgusunun kusursuzluğundan değil, bunların tümünün kendi aralarındaki etkileşimle birbirlerini geliştirip zenginleştirmesinden ileri geliyordu.

Bu başarısından sonra Sovyet sinemasının epik şairi olarak kabul edilen Ayzenştayn, *Oktıyabr / Diyetat Dniyei Kotoriye Potrasli Mir* (1928; Ekim / Dünyayı Sarsan On Gün) adlı bir sonraki filminde, iki saatlik bir süre içinde 1917 Devrimi sonrasında iktidarın el değiştirmesi, Lenin'in sahneye çıkışı ve Bolşeviklerle siyasal ve askeri düşmanları arasında geçen mücadeleye değindi. *Oktıyabr*, ilginç olmakla birlikte birbirinden kopuk sahneler içeren, düzensiz ve yer yer karışık bir filmi.

1929'da kırsal bölgedeki kolektifleştirmeyi belgelemek üzere çektiği ve başlangıçta adı *Generalnaya Liniya* (Genel Çizgi) olan *Staroye i Novoye* (Eski ile Yeni), benzer sorunları içermekle birlikte daha dengeliydi. Ayzenştayn bu yapıtta *Potemkin Zirhlisi*'ndeki şiddet ve yoğunluğun tersine, oldukça sakin ve rahat bir lirik şiir yaratmıştı.

Ayzenştayn, 1929'da yardımcısı Grigori Aleksandrov ve görüntü yönetmeni Edvard Tisse'yle birlikte çıktığı gezi sırasında Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde sinema üzerine incelemeler yaptı, toplantılara katıldı, konferanslar verdi. Ertesi yıl da Paramount stüdyolarıyla anlaşarak Hollywood'a gitti ve Blaise Cendrars'ın *L'Or* (Altın) ve Theodore Dreiser'in *An American Tragedy* (İnsanlık Suçu) romanlarının uyarlamalarını hazırladı. Ama senaryolarını stüdyonun istekleri doğrultusunda değiştirmeyi reddederek anlaşmayı bozdu ve romancı Upton Sinclair'in topladığı sermayeyle *Que Viva Mexico!* (Yaşasın Meksika) filmini çekmek üzere Meksika'ya gitti.

Bu film tamamlanmadan Ayzenştayn ile Sinclair arasında çıkan anlaşmazlık sonucu negatiflerin bir bölümü satıldı. Hiçbir za-

man Ayzenştayn'ın eline geçmeyen bu negatifler, daha sonra *Thunder over Mexico* (1933; Meksika'da Fırtına), *S. M. Eisenstein in Mexico* (1933; Ayzenştayn Meksika'da), *Death Day* (1933; Ölüm Günü), *Time in the Sun* (1939; Güneşli Zaman), *Mexican Symphony* (1942; Meksika Senfonisi) gibi filmlerde kullanıldı. Ama bu filmlerin özgün tasarıyla ilgisi yoktu.

Ayzenştayn 1932'de Moskova'ya döndü ve bir süre sonra da *Bejin Lug* (Bejin Çayırı) üzerinde çalışmaya başladı. Filmin tamamlanmasına birkaç hafta kala çalışmalar durduruldu. Çekilmiş bölümler yönetmen tarafından bir araya getirildiyse de hiçbir zaman gösterime sokulmayan film, gerçekliği şiirsel bir dille yorumlaması nedeniyle "biçimci" olmakla suçlandı. Böylece, besteci Sergey Prokofiev, yazar İzak Babel ve Sovyet yetkilileriyle anlaşmazlığa düşen başka birçok sanatçı gibi Ayzenştayn da, o dönemdeki resmi sanat politikasının sıkıntılarını çekti.

Ayzenştayn, *Bejin Lug* ile ilgili bir özeleştiri yazısı yayımladıktan sonra bir ortaçağ destanını anlatan ve Stalin'in Rus kahramanlarını yüceltme politikasına da uygun düşen *Aleksandr Nevski*'nin çalışmalarına başladı. 1938'de çekilen film, gerçek tarihsel olayları yüceltiyor ve görkemli biçimde kolektivizmin zaferini vurgulayan bir sona ulaşıyordu. Karakterler de, ortaçağ destanlarındaki gibi efsanelerden alınma, oldukça stilize kahramanlar ya da tanrısal özellikleri olan insanlardı. Ayzenştayn'ın, filmin müziğini gerçekleştiren Prokofiev'le girdiği yakın işbirliği sonucunda, görüntülerle müziğin aynı ritmik birlik içinde kaynaştığı dengeli bir yapıt ortaya çıktı.

Ayzenştayn, II. Dünya Savaşı sırasında *Aleksandr Nevski* ile aynı çizgide olmakla birlikte çok daha tutku dolu bir film olan *Korkunç İvan*'ı gerçekleştirdi. Stalin'in hayranı olduğu 16. yüzyılda yaşamış Çar IV. İvan üzerine iki bölümlük bir film olan *Korkunç İvan*'ın çekimine 1943'te Ural Dağlarında başlandı. Filmin ilk bölümü 1944'te, ikinci bölümü ise 1946 başlarında tamamlandı. Üçüncü bir bölüm daha tasarlanmıştı, ama Ayzenştayn, bir karp rahatsızlığı yüzünden birkaç ay yatmak zorunda kaldı. Elli yaşını yeni tamamladığı ve yeniden çalışmalarına dönmek üzere olduğu bir sırada öldü.

Aralarından üçü daha üstün olsa da, Ayzenştayn'ın filmlerinin tümü önemli çalışmalardır; kusurları, kendi alanlarının sınırlarını zorlayan her sanatçının yapıtlarında ortak olan yanlardır. Ayzenştayn'ın, sanatını kavrama konusunda sinema tarihindeki bütün sinemacılar arasında önde olduğu söylenebilir.

Tiyatrodan karikatüre, resimden müziğe uzanan geniş ilgi alanlarıyla çok yönlü bir sanatçı olan Ayzenştayn'ın kuramsal yapıtları arasında kendi onayıyla ABD'li öğrencisi Jay Leyda'nın derlediği yazılarından oluşan ve ilk kez ABD ve İngiltere'de yayımlanan *The Film Sense* (1942; *Film Duyumu*, 1984) ve *Film Form* (1949; *Film Biçimi*, 1985) ile Rostislav Yurenev'in derlediği, Türkçeye kısaltılarak çevrilen *Zametki Kinorejissura* (1956; *Bir Sinemacının Düşünceleri*, 1975) ve Vladimir Nijni'nin derlediği *Na Urokak Rejissuri* (1957; *Sinema Dersleri*, 1986) sayılabilir.

Azyerliye, el- bak. Beytanya

azab, maddi ve manevi işkence, eziyet, ıstırap anlamındaki sözcük. Kuran ve hadislerde Tanrı'nın bu dünyada ve ahirette verdiği cezalar karşılığında kullanılır. Buna göre azab, dünya azabı ve ahiret azabı

olmak üzere ikiye ayrılır. Yenilgi, işkence, hapis, açlık ve sefalet, inkârları yüzünden bir toplumun tümünden yok edilmesi, işlenen suçlara karşılık uygulanan cezalar vb dünya azabını oluşturur. Öbür dünya (ahiret) azabı, dünya azabına göre daha şiddetli, etkili ve sürekli. Bu azab kabir hayatı ile başlar, Cehennem azabıyla devam eder. Kuran ayrıca unutulmayı, hakareti ve zilleti de ahiret azabı olarak anar.

İslamda, azabın nedeni kişiye, topluma ve Tanrı'ya karşı işlenen suçlardır. Amaç ise adaletin gerçekleşmesi ve kişinin olgunlaşmasıdır. Olgunlaşmanın temel koşulu iman olduğundan, müminler için ahiret azabı sınırlı ve geçicidir. İnkâr edenler ise sürekli azab içinde olacaklardır. Ne var ki, Cehennem'in sürekliliği tartışmalı ve kuşkuludur. Çünkü Cennet, Tanrı'nın rahmetinin, Cehennem ise gazabının karşılığıdır ve bir hadiste de yer aldığı gibi, Tanrı'nın rahmeti gazabını aşmıştır. Bu, Cehennem'in Cennet gibi sonsuz olamayacağı anlamını dile getirir. Hz. Muhammed'den gelen haberler Cehennem'in, dolayısıyla azabın sona ereceği yolundaki görüşü doğrulamaktadır.

Azablar Namazgâhı, Çanakkale'nin Gelibolu ilçesinde, erken dönem Osmanlı örneklerinden namazgâh (açık havada namaz kılma yeri). 1407'de yapılan Azablar Namazgâhı 10 m x 12,5 m ölçülerinde üstü açık bir ana mekân ile onu çevreleyen bir korkuluktan oluşur. Giriş kapısına göre sağda kalan minber külahla örtülüdür. İki yanı sütunlu mermer bir niş içindeki mihrabın tepesi mukarnasla bezelidir. Mihrabın yanlarında birer pencere vardır. Namazgâhın giriş kapısında Lâdikli Süleymanoğlu Aşık'ın adının geçtiği bir yazıt bulunmaktadır.

Azad Keşmir, Hint Yarımadasının kuzeybatısında Cemma ve Keşmir'in Pakistan kesiminde, Hindistan'ın bölünmesinden sonra 1947'de kurulan devlet. Pakistan'ın eyaleti ya da idari bölgesi olmamasına ve Pakistan tarafından "bağımsız" olarak nitelendirilen bir yönetime sahip olmasına karşın, ekonomik ve idari bakımdan, koruması altında olduğu Pakistan'a bağlıdır. Yüzölçümü yaklaşık 1.680 km²'dir. Bir yay biçiminde uzanan toprakları doğuda Hindistan denetimindeki Cemma ve Keşmir eyaleti, güney ve güneybatıda Pakistan'ın Pencap eyaleti, batıda Kuzeybatı Sınır Eyaleti ve kuzeyde Pakistan'ın Gilgit ve Baltistan idari bölgeleriyle çevrilidir. İdari yönden Muzafferabad, Punc̄h, Kotli ve Mirpur ilçelerine ayrılır. Keşmir anlaşmazlığı için bak. Cemma ve Keşmir.

Azad Keşmir'in kuzey kesimi, Himalayalar'ın Cemgarh (4.734 m) Doruğuna doğru yükselen eteklerinden oluşur. Bu bölgenin güneyinde, doruk çizgisi ortalama 3.750 m'yi bulan Pir Pencal Sıradağlarının kuzeybatı uzantıları yer alır. Cihelum Irmağı ve Punc̄h Irmağı gibi yukarı kollar bu sıradağlar arasındaki vadileri oyarak sekiler oluşturmuştur. Cihelum Irmağı aynı zamanda Azad Keşmir'in batı sınırının büyük bölümünü çizer. Güneydeki Punc̄h bölgesinde birbirine sokulan kumlu alüvyon yelpazelelerinin görüldüğü dar bir ovalık alan uzanır. Bu bölgenin egemen bitki örtüsünü oluşturan dikenli çalılar ve iri otlar kuzeydeki yüksek kesimlerde yerlerini çam ormanlarına bırakırlar.

Oldukça yüksek bir nüfus yoğunluğuna sahip olan alçak vadilerde buğday, arpa, mısır, kumdan ekimi ve hayvancılık yapılır.

Yerleşimin daha seyrek olduğu yüksek vadilerde mısır ekimi, büyükbaş hayvancılığı ve ormancılık başlıca geçim kaynağıdır. Muzafferabad ve Mirpur yakınında mermer, Mohrivali'de grafit ve ayrıca boksit, silis, tebeşir, zirkon ve düşük kalite kömür yatakları vardır. Evlerde ahşap oyma eşyalar, dokuma ve Durri halıları üretilir. Azad Keşmir'in hükümet merkezi Muzafferabad karayoluyla güneybatıdaki Abbottabad'a bağlıdır. Mirpur güneyin en önemli kentidir.

Azaïs, Pierre-Hyacinthe (d. 1 Mart 1766, Sorèze - ö. 22 Ocak 1845, Paris, Fransa), insan deneyimlerinin neşe ve üzüntü arasındaki doğal ve uyumlu denge ile beslendiğini ve ancak bu dengede bir anlam olduğunu savunan düşünür. *Des compensations dans les destinées humaines* (1809, 3 cilt; İnsan Yazgısında Ödünleme) adlı yapıtıyla ün kazandı. Bunu izleyen *Système universel*'de (1809-12, 8 cilt; Evrensel Sistem) aynı düşünceyi geliştirdi ve kozmolojik kavramlarla ilişkilendirdi. Bu yapının özünü, geçmişteki, bugünkü ve gelecekteki bütün deneyimlerin, genişletici ve daraltıcı güçler arasındaki karşılıklı etkileşim bağlamı içinde anlaşılabilirliği düşüncesi oluşturuyordu.

Azaïs, sonraları siyasetle ilgilendi ve küçük yönetim görevlerine atandı. Fransa'da Bourbonlar yeniden güçlenince görevinden uzaklaştırıldı, sonunda iyice yoksullaştı. Yıllar sonra Azaïs'e aylık bağlandı; karısı yazar Sophie Cotton ile birlikte roman yazmaya yöneldi. Kansının *L'Ami des enfants* (1816, 12 cilt; Çocukların Arkadaşı) adlı yapıtının yazmasına yardımcı oldu. Bu kitap, Arnaud Berquin'in çocuk öyküleri derlemesinin bir devamıdır.

Azak, bugün azov, Rusya Federasyonu'nun güneybatısında kent. Don Irmağının sol yakasında, Azak Denizinin 7 km doğusunda yer alır. Bölgenin bilinen ilk önemli kenti olan Yunan kolonisi Tanais İÖ 6. yüzyılda burada kuruldu. Sonraki yüzyıllarda pek çok kez el değiştiren ve yeniden adlandırılan kent, 14. yüzyılın başlarında bir Ceneviz kolonisi oldu (1316-22). 1471'de Osmanlılarca fethedilerek kale haline getirildi. 1696'da kaleyi alan I. Petro (Büyük) tarafından kurulan yeni kent, 1708'de Osmanlı egemenliğine girdiyse de, 1739'da yeniden Rusların eline geçti. O tarihten sonra çevresi mille dolan kent, önemini yitirerek yerini yakındaki Rostov-na-Donu'ya kapırdı. Başlıca sanayi kolları balıkçılık, kerestecilik ve küçük imalat sanayisidir. Nüfus (1987 tah.) 81.000.

Azak Denizi, Rusça AZOVSKOYE ya da AZOVSKOE MORE, AZOV DENİZİ olarak da bilinir, Atlantik Havzasına bağlı içdeniz. Rusya'nın Avrupa topraklarının güney ve Ukrayna'nın güneydoğu kıyılarında yer alır. Yüzölçümü yaklaşık 38.000 km², en derin yeri ise 14 m'dir. Dünyanın en sığ denizidir. Büyük Don ve Kuban ırmakları ile Miıs, Berda, Obitoçnaya ve Yeya gibi küçük ırmakların sularını alır. Kerç ve Taman yarımada ile ayrıldığı Karadeniz'e Kerç Boğazı ile bağlıdır.

Azak Denizi Karadeniz'e sıkı sıkıya bağlı bir jeolojik tarihe sahiptir. Orta Miyosen Bölümde (y. 16 milyon yıl önce) geniş bir havzanın parçası olarak oluşuktan sonra, Alt Pliyosen'de (y. 7 milyon yıl önce) Karadeniz Havzası ile birlikte okyanustan kopmuştur. Sonraki dönemde, birçok kez Hazar Denizi ile birleşip ayrılan Azak, Dördüncü (Kuvaterner) Dönemin başlanın-

da (y. 2,5 milyon yıl önce) kabaca bugünkü görünümünü almıştır. Karadeniz ile Akdeniz arasındaki bağlantı (Karangats Havzası olarak bilinen kat) bu dönemin sonlarına doğru oluşmuştur.

Azak Denizine ılıman bir kara iklimi egemendir. Kışın kuzeydoğu ve doğudan esen rüzgârlar anakaradan soğuk hava getirir. Siklonların etkisiyle don ve çözülme olayları birbirini izler; sık sık sis görülür. Temmuz en sıcak aydır.

Azak Denizinin su düzenini karasal konum, iklim, ırmaklardan gelen sular, Karadeniz'le su değişimi ve havzada yürütülen suya dayalı etkinlikler belirler. Tatlısuyun fazla olması nedeniyle ortalama tuzluluk genellikle düşüktür. Bununla birlikte Kerç Boğazındaki su değişiminde ve ırmakların akışında ortaya çıkan değişikliklere bağlı olarak yıllara göre tuzluluk farklılıkları görülebilir. Özellikle Sivas Gölünde tuz oranı yüksektir.

Azak Denizinde akıntılar yalnızca saat yönünün tersine olmakla birlikte, kimi zaman rüzgârın etkisiyle aksi yöne dönebilir. İrmaklardan gelen suya bağlı olarak yıldan yıla 33 cm kadar değişen ortalama su düzeyi, gelgit hareketiyle yaklaşık 5,5 m yükselebilir.

Denizin sığ olması, suyun tam karışıp eşit oranda ısınması ve ırmaklardan gelen suyun büyük miktarlarda besin maddesi içermesi nedeniyle biyolojik üretkenlik oldukça yüksektir. Yalnız yazın, uzun durgunluk dönemlerinde, oksitlenme yoluyla dipteki oksijenin tümüyle dağılması balıkların ölmesine yol açabiliyordu. Ama günümüzde akarsuların taşıdığı zehirli atıklar yüzünden Azak Denizinde hemen her türlü yaşamın sona erdiği bildirilmektedir.

Ağır okyanus taşıtları çok sığ olan bazı yerlerden geçemezse de, Azak Denizinde büyük oranda mal ve yolcu taşınır. Kışın deniz yolculukları buzkıranların yardımıyla yapılır. Belli başlı limanlar Rusya'daki Taganrog ve Yeysk ile Ukrayna'daki İdanov ve Berdyansk'tır.

Azak Platosu, Rusça PRIAZOVSKAYA VOZVİŞENNOST, Ukrayna'nın güneydoğusundaki Zaporozje ve Donetsk yönetim birimlerinde (oblast) dağılık bölge. Ukrayna kristal kalkanına bağlı dağlardan oluşur. Dinyeper Irmağından güneydoğu yönünde 160 km kadar ilerleyerek Donetsk Sirtına ulaşır. En yüksek noktası Donetsk'in 104 km güneybatısındaki Mogila-Belmak'tır (324 m). Kara toprak örtüsü yoğun tarıma elverişlidir; dağ yamaçları yumak ve sorguçotuyla kaplıdır. Berda, Moloçnaya ve Obitoçnaya ırmakları Azak Platosundan doğar.

azalan getiri yasası, AZALAN MARJİNAL VERİMLİLİK KURALI olarak da bilinir, bir malın üretiminde, öteki girdiler sabit tutulmak kaydıyla girdilerden biri artırıldığında, belli bir noktadan sonra girdideki her artışın, giderek küçülen bir üretim artışı sağlayacağını belirten iktisat yasası.

Üretim araçlarını geliştiren teknolojik gelişimi göz ardı eden eski iktisatçılar, azalan getiri yasasına dayanarak, nüfus arttıkça kişi başına üretimin nüfusun daha fazla artmayacağı yoksulluk düzeyine kadar azalacağını ileri sürdüler. Üretim tekniğinin uzun süre değişmediği durağan ekonomilerde, bu etki açıkça görülür. Buna karşılık gelişen ekonomilerde teknik ilerleme bu etkiyi dengelemenin ötesinde bir üretim artışının gerçekleşmesini sağlar.

azalan oranlı vergi, matruhi yükseldikçe oranı azalan vergi. Azalan oranlı vergilerden göre gelirlerinin daha büyük bir yüzdesini

vergi olarak ödemeleri nedeniyle pek tutulmayan bir yöntemdir. Bu durumdan kaçınmaya yönelik çabalara karşın, bazı vergiler, özellikle orantılı vergiler, uygulamada azalan oranlı bir nitelik kazanırlar.

Sabit oranlı tüketim ve satış vergileri, azalan oranlı vergiler olarak kabul edilir. Çünkü verginin gelir içindeki yüzdesi, gelir düzeyi düştükçe yükselir. Vergi gelirlerinin başlıca kaynakları olan tütün, benzin ve içki satışında uygulanan vergiler, bu vergi türünün en ağır biçimini oluşturur. Ayrıca yüksek gelir grupları ticari malları toptan alarak satış vergisinden kaçınabilirler ve böylece ödeyecekleri vergi oranını daha alt bir düzeye indirebilirler. ABD'de bazı eyaletler alt gelir gruplarının yükünü hafifletmek amacıyla ilaç ve gıda tüketimini vergi dışı bırakmak gibi önlemlere başvurmuşlardır.

Emlak vergisi de genellikle azalan oranlı sayılır. Yoksullar konut edinmek için gelirlerinin büyük bir bölümünü harcar ve bununla orantılı olarak yüksek bir vergi öderken, varlıklılar bu iş için gelirlerinin daha küçük bir bölümünü harcadıklarından daha düşük düzeyde bir vergi öderler. Resmi satış işlemlerinde yüksek fiyatlı mülklere genellikle daha düşük değer biçilmesi, bu dengesizliği daha da artırır.

Âzamgarh, Hindistan'ın kuzeyinde, Uttar Pradesh eyaletinde Âzamgarh ilinin yönetim merkezi, kent. Varanasi'nin (Benares) kuzeyinde Ghaghara Irmağının kolu olan Tons Irmağı kıyısındadır. 1665'te yerel bir hükümdar olan Âzam Han tarafından kuruldu; adını kurucusundan almıştır. Sık sık taşkınlara neden olan Tons Irmağı, kenti üç yandan kuşatır. Başlıca sanayi kolları şeker üretimi ve pamuklu dokumacılıktır. Kente Kuzeybatı Demiryolu hattı ile ulaşılır.

Yüzölçümü 5.700 km² olan Âzamgarh ili, kuzeyde Ghaghara Irmağına kadar uzanan düz bir ova biçimindedir. Bol yağmur alır ve toprakları verimlidir. Başlıca ürünleri pirinç, buğday ve şeker kamışıdır. Maunath Bhancan kenti (kısası adı Mau) el dokuması kumaşlarıyla ünlüdür. Nüfus (1981) kent, 66.523; il, 3.544.130.

Azaña y Díaz, Manuel (d. 10 Ocak 1880, Alcalá de Henares, İspanya - ö. 4 Kasım 1940, Montauban, Fransa), İspanyol siyaset ve devlet adamı. İkinci Cumhuriyet döneminde devlet başkanlığı yapmıştır.

Paris'te hukuk okuduktan sonra memurluk, gazetecilik ve yazarlık yaptı. Madrid'de çıkan edebiyat dergisi *Ateneo*'ya yazdığı

Azaña y Díaz, J. M. López Mezquita'nın yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1937
Hispanic Society of America, New York

yazılarla tanındı. George Barrow'un *The Bible in Spain* (İspanya'daki Kitabı Mukaddes) yapıtını çevirdi ve 1926'da, romancı Juan Valera üzerine yazdığı yaşamöyküsü kitabıyla Ulusal Edebiyat Ödülü'nü kazandı. *El Jardín de los frailes* (1927; Keşişlerin Bahçesi) adlı romanında antiklerikal düşünceler işledi.

1930'da, General Miguel Primo de Rivera'nın diktatörlüğüne karşı cumhuriyetçi bir parti kurdu. Ağustos 1930'da Kral XIII. Alfonso'nun tahttan indirilmesi çağrısında bulunan cumhuriyetçiler, sosyalistler ve Katalan solunun ittifak belgesi olan San Sebastian Pakti'ni imzalayanlar arasında yer aldı. Nisan 1931'de yapılan belediye seçimlerinden sonra Alfonso'nun tahtı bırakması üzerine bu ittifakın oluşturduğu geçici savaş bakanı olan Azaña, orduyu küçülttü ve yeni anayasada antiklerikal maddelerin yer almasını sağladı. Ekim 1931'de buna tepki göstererek istifa eden Başbakan Nieto Alcalá Zamora'nın yerine geçti.

Eylül 1933'e değin görevde kalan Azaña, 1931'de, çok sert bir yasa olan Cumhuriyeti Koruma Yasası'nı çıkartarak karışıklıkları şiddetle bastırdı. Bir bölümü uzun zamandır beklemekte olan reformları hızla uygulamaya koyuldu. Partisi Cumhuriyetçi Eylem azınlıkta olduğundan, sosyalistlerin ve Katalan solunun desteğine dayandı. Cortes'te (parlamento) düşürülmesini izleyen seçimlerde uğradığı yenilgi, radikalizmin genellikle benimsenmediğini ortaya koydu. 1934'te sosyalistler Asturias'ta, Katalan solcuları ise Barcelona'da ayaklandı. Azaña olayları kışkırtmakla suçlanıp tutuklandıysa da, yargılama sonunda beraat etti. 1935'te, Léon Blum'un Fransa'da kurduğu koalisyonu özenerek, komünistleri de içine alan Halk Cephesi'ni kurdu. Bu ittifakın Şubat 1936 seçimlerinden başarıyla çıkması üzerine yeniden hükümetin başına geçti. Ardından Mayıs 1936'da Cortes'in görevden aldığı Alcalá Zamora'nın yerine devlet başkanlığına seçildi. Bu makamda yalnızca sembolik yetkilere sahip olduğundan, kamu düzeninin bozulmasını ve İç Savaş'ın patlak vermesini (Temmuz 1936) önlemede aciz kaldı. General Francisco Franco'nun iç savaşı kazanması üzerine, sürgün olarak Fransa'ya gitti ve orada öldü.

Azandeler, ASANDELER, ZANDELER ya da NIAM-NIAM olarak da bilinir, Nijer-Kongo dil ailesinin Adamawa-Doğu öbeğine bağlı bir dil konuşan Orta Afrika halkı. Nil ve Kongo ırmaklarının su bölümü çizgisi boyunca Sudan, Zaire ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde yaşarlar. Kuzeyde savanlar, güneyde yağmur ormanları ile kaplı olan Azande toprakları tarım ve avcılığa elverişlidir. Eskiden insan etli yiyen bir halk olarak bilinen Azandeler demir, kil ve ağaç işlerinde ustadırlar.

Azandeler etnik olarak karışık bir halktır. 18. yüzyılda Mbomu Irmağı kıyılarında yaşayan ve kendilerini Ambomular olarak adlandıran bir halk, yönetici klanları Avongaraların önderliğinde, güneye ve doğuya doğru yayılmaya başladı. Bu yayılma sırasında Ambomuların egemenliği altına giren bazı halklar Azandelerin etkisi altında erirken, bazıları da dillerini korudular. Bu karışımın bugünkü Azandeler ortaya çıktı. Fetihler sırasında yönetici klandan gelenler birçok krallık kurdular. Bu krallıklar sık sık birbirleriyle savaşırlardı.

Azandeler geleneksel olarak, geniş alanlara dağılmış aile çiftliklerinde yaşarlardı. Çokkarınlılık geçerli olduğu Azandelerde, eskiden özellikle soyluların birden çok kadını evlenmesinden dolayı, genç erkeklerin eş bulabilmesi zordu. Zina ağır biçimde cezalandırılırdı. Evlilik sözleşmesi, damadın gelinin ailesine 20 kadar mızrak armağan etmesiyle gerçekleşirdi. Kızlar çok erken evlenirler, bazen doğduktan birkaç saat sonra nişanlanırlardı. Halk arasında klan içi evlilik görülmezdi, ama soylular kendi klanlarından akraba kadınlarla, hatta baba tarafından üvey kız kardeşleriyle ve kendi

kızlarıyla evlenirlerdi. Klanlarda babayanlılık egemendi. Sayıları çok fazla olan Azande klanları dağınık bir halde yaşarlardı.

Azandeler totemlere taparlar ve var olduğuna inandıkları iki ruhtan biri olan beden ruhun, ölüm anında totem hayvanlarından birine dönüştüğüne inanırlar. Ata kültürüne dayanan Azande dininde tanrı kavramı belirsiz ve oldukça önemsizdir. Ayrıca Azandelerde büyüculük ata kültüründen de önemlidir.

azap (Arapçada "bekâr erkek"), Anadolu Beylikleri'nde donanma hizmetinde kullanılan asker, Osmanlı ordu ve donanmasında hafif piyade askeri.

İlk azap örgütü Aydınoğlu Umur Bey tarafından 14. yüzyılın ilk yarısında İzmir'de kuruldu. Umur Bey Ege Adalarına düzenlediği akınlarda bu donanma askerlerinden yararlandı. Bu nedenle Akdeniz'deki Türk korsanlarına Bizans ve Latin kaynaklarında "azapı" denir. Azap örgütü, Anadolu beyliklerinin piyade güçleri içinde de yer aldı. Osmanlılarda azaplar "yaya", "kale" ve "gemi" azapları olmak üzere üç sınıftı. Yaya azaplar eyalet askeri olarak örgütlendiklerinden, her yörede 20 ya da 30 haneden bir azap seçilir, öbür haneler de seçilen bu azabın giderlerini karşılamakla yükümlü tutulurdu. Azaplar vergi vermezlerdi. Kara savaşlarında başlıca görevleri ok atımı ile ilk düşman saldırısını karşılamaktı. Yaya azaplar ilk dönemlerden 16. yüzyıl ortalarına değin savaşlarda hizmet etmişlerdi. 15. yüzyıl ortalarından sonra donanmada da "tüfenk-endaz" olarak azaplar kullanılmaya başladı. Bahriye azaplarından yetenekli olanlar kaptanlığa kadar yükselme olanağı elde ediyorlardı. Savaş gemilerindekiler "azaban-ı donanma", tersanede çalışanlar ise "azaban-ı tersane" adlarını taşımaktaydı. Yelkenli, dümenli, vardiya ve reis gibi sınıflara ayrılan bahriye azapları, yelken dönemi sonuna değin tek deniz gücü olarak kaldı. Bunlar çoklukla İstanbul'da Azapkapısı'ndaki kışlalarda kalırlardı. Sınır kalelerinde görevli kale azapları bölükbaşlarının yönetimindeydi. Azap örgütü II. Mahmud döneminde kaldırıldı.

Azapkapı Camisi bak. Sokollu Mehmed Paşa Camisi

Azariah, Vedanayakam Samuel (d. 17 Ağustos 1874, Vellalanvillai - ö. 1 Ocak 1945, Dornakal, Hindistan), Hindistan'daki Anglikan Kilisesi'nin ilk Hintli piskoposu.

Hintli bir din adamının oğlu olan Azariah, Madras Christian College'da öğrenim gördü. 1896'da Genç Erkekler Hristiyan Birliği'nin gezici sekreteri ve 1906'da da Hristiyanlığı yaymayı amaçlayan Hindistan Ulusal Misyoner Derneği'nin sekreteri oldu. 1909'da papazlık rütbesi aldı. 1912'de Dornakal piskoposluğuna getirildi. Hint görenek, şair ve deyimlerini kullanarak bir yerli Hristiyan kilisesi yaratmaya çalıştı. Piskoposluğu sırasında bölgesindeki Hristiyanların sayısı 50 binden 250 bine yükseldi. Ölümünden sonra Güney Hindistan'daki Anglikan Kilisesi'nin öbür Protestan topluluklarla birleşmesini (1947) sağlayan Güney Hindistan Kilise Birliği Birleşik Komitesi'ne önderlik etti.

Azarya, uzziya olarak da bilinir, Eski Ahit'te (II. Tarihler 26) Amatsya'nın oğlu ve ardılı. Yahudaogullarının 52 yıl süreye (İÖ y. 791-739) kralı olmuştur. Asur kayıtlarına göre ise krallığı 42 yıl sürmüştür (İÖ y. 784-742). Krallığı döneminde Yahudaogulları çok güçlendi, başka ülkelerle başan ile sonuçlanan savaşlar yapıldı ve Ammonogulları haraca bağlandı. Yahudaogulları bu dönemde Filistin'de batıya doğru yeni yer-

leşim bölgeleri kurdular. Ülke zenginleşti ve çöl alanları sulanarak tarıma elverişli hale getirildi. Kudüs'ün surları yeniden yapıldı, burçlar eklendi ve stratejik noktalara savaş gereçleri yerleştirildi. Bu dönemde ülkenin bu kadar zenginleşmesi, Azarya'nın Yehova'ya olan bağlılığıyla açıklanır.

Azarya gücünün yarattığı etkiden fazlasıyla gururlanıyordu, bu tutumu da sonunu hazırladı (II. Tarihler 26: 16-21). Yalnızca rahiplere özgü bir iş olan tütsü yakmak için Tapınak'a girdi, rahiplerin buna karşı koymasına da öfkelenildi ve öyküye göre o anda cüzama yakalanarak cezalandırıldı. Oğlu Yotam krallığı, babası ölene değin onun adına yönetti.

Azarya'nın Duası, Daniel Kitabı'nın Eski Ahit'in ilk Yunanca çevirisi Septuagint'ten(*) Latince çevirisi Vulgata'ya(*) aktarılan ve yalnızca Katolik Kilisesi'nce kanonik (sahih) sayılan bölümü.

Azarya'nın Duası ve ona eşlik eden Üç Delikanlının Şarkısı, Daniel'in Kitabı'nın üçüncü bölümünde yer alır. Bunlarda puta tapmalarını isteyen Nabukadnezar'a (Nabukadonosor) karşı çıktıkları için bağlanarak kızgın bir kazana atılan Şadrak, Meşak ve Abednego (Azarya) adlı üç Yahudi'nin öyküsü, hayal ürünü öğeler katılarak süslenmiştir. İÖ 4. yüzyıldan sonra yaygınlık kazanmış bir tür ayının arkasından okunan bir ağıt olan Azarya'nın Duası, bir Tanrı'ya övgü bölümünden, İsrail'in günahını itiraf ve merhamet dileği bölümlerinden ve bir şükran duasından oluşur. Üç Delikanlının Şarkısı, Azarya'yla iki arkadaşının kurtuluşlarıyla ilgili bir şükran ilahisidir. Düzenleniş 136. Mezmur'un nakaratına benzer; ayın temasını da 148. Mezmur'dan alır.

azatiyoprin, lösemi, romatoid artrit ve tüm vücudu etkileyen öbür iltihaplı hastalıklardan tedavisinde kullanılan, bağışıklığı engelleyici ilaç. Etkisini, iltihaplı vücut bölgelerine giderek, bağışıklık tepkilerini başlatan tek çekirdekli ve tanecikli hücrelerin sayısını azaltmasıyla gösterir.

Azitiyoprin ve metabolizma ürünü olan 6-merkaptopürin, organ naklinde, özellikle böbrek ve doku naklinde red mekanizmasını kırmak için kullanılır. İstenmeyen yan etkilerinin en önemlisi, akyuvar sayısındaki azalmadır; ayrıca kansızlık ve kanamalar da görülebilir. Alopürinol ile birlikte kullanıldığında farmakolojik etkileri artan azatiyoprin, ağz yoluyla alındığında hızla ve tam olarak emilir.

azatlı köle, kölelikten sonradan kurtulmuş kişi. Eski Atina'da azatlı köleler aşağılanmazdı; aralarından siyasal ve ekonomik alanlarda yükselenler de çıkardı. Daha sonraları Helenistik dönemde bazı Yunan toplulukları eski köleler için farklı düzenleme ve kısıtlamalar getiren yasalar çıkardılar. Eski Yunanlılara göre soydan gelen bir ayrıcalık olan yurttaşlık, azatlı kölelere kapalıydı. Roma hukukunda ise azat edilen köle, yurttaşlık haklarından tam olarak yararlanamamasına karşın, gerekli yasal işlemleri yerine getirerek yurttaş olabiliirdi.

Ortaçağ İspanya'sında devlete ve kiliseye ait köleler, pek az kurtulma umudu taşıır, ama sıradan serflere tanınmayan bazı ayrıcalıklardan yararlanırlardı; sayısız kısıtlamalar altında yaşayan azatlı kölelerin, kölelerden daha iyi durumda oldukları söylenemezdi. Karolenj döneminde, bir azatlı kölenin soyundan gelenler, ancak üç kuşak

sonra özgür doğmuş kişilerin haklarına sahip olabiliyordu.

Siyahların kolonileşme dönemiyle birlikte köle olarak kullanıldığı Kuzey Amerika'da, aradaki ırk farklılığı, azatlı kölelere ve köle soyundan gelen özgür kişilere de köle damgası vurma eğilimini güçlendirmiştir.

Azay-le-Rideau, Fransa'nın orta kesiminde Centre planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Indre-et-Loire ilinde (*département*) kasaba. Tours'dan Chinon'a uzanan 48 km'lik yolun ortasında Indre Irmağı üzerindeki köprüünün yanındadır. Eski bir Roma villasının bulunduğu yerde kurulan kasaba, 12. yüzyılda Azayum adıyla bilinirdi. 1213'teki sahibi, Hugues-le-Ridel'di. 1418'de buradan geçen geleceğin Fransa kralı VII. Charles, kendisine hakaret eden Burgonyalı muhafızların komutanıyla 350 askerini idam ettirerek kasabayı ateşe verdi. Bu olayı izleyen 100 yıl boyunca kasaba Azay-le-Brûlé (Yanık Azay) olarak bilindi.

Bir bölümü ırmağın üzerinde bulunan görkemli şato, Gilles Berthelot tarafından

Indre Irmağı üzerindeki şato
Jean Fourie

ve karısı Philippa'nın yönetimi altında yaptırılmıştır (1518-29). 1885'te devlet mülkiyetine geçen şato, bir Rönesans müzesi haline getirilmiştir. Müze bahçesinin bir köşesindeki kilise yaklaşık 1000'de yapılmıştır. Irmağın kıyısındaki bir tepenin eteğinde kurulu olan kasaba dar ve dolambaçlı yollarıyla bir labirent görünümündedir. Çevresindeki düzlüklerde armut ve elma bahçeleri ve bağlar vardır. Kasabada aynalı ahşap kaplama işleri ile süt ürünleri için kutular yapılır. Nüfus (1982) 1.955.

Azazel, Yahudilerin eski Yom Kippur (Kefaret Günü) ayinlerinde, Yahudi kavminin günahlarını ayıklanmış bir günah keçisinin sunulduğu şeytan ya da kötü ruh. Ayin gereği biri "Rab için", öbürü de "Azazel için" (Levililer 16:8) olmak üzere iki teke seçilirdi. Başrahabin Yahudi kavminin tüm günahlarını simgesel olarak günah keçisine aktarmasından sonra hayvan yabana sürülür ve bir uçurumdan yuvarlanarak öldürülürdü. Bu bakımdan Azazel murdarlığın kişileşmesiydi ve daha sonraki haham metinlerinde zaman zaman düşmüş bir melek olarak da betimlenirdi.

Azdavay, Karadeniz Bölgesi'nde, Kastamonu iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.266 km² (1986) olan Azdavay ilçesi doğuda Küre ve Ağlı, güneyde Daday, batıda Pınarbaşı, kuzeybatıda Cide, kuzeyde de Şenpazar ve Doğanıyurt ilçeleriyle çevrilidir.

İlçe topraklarını Küre Dağlarının yüksekliği 1.000 m'ye kadar çıkan uzantıları engebelidir. Bu dağlık alandaki plato düzlükleri akarsu vadileriyle yanılmıştır. İlçeden geçen en önemli akarsu olan Devrekani Çayı da Küre Dağlarının eteklerinden doğan çok sayıdaki küçük akarsuyun birleşmesiyle oluşur. Yüksek yamaçlarla çevrili Devrekani Çayı vadi tabanındaki düzlükler ilçedeki başlıca bitkisel üretim alanıdır.

İlçedeki başlıca ekonomik etkinlikler ormancılık ve bitkisel üretimdir. En çok buğday, arpa, şeker pancarı ve meyve yetiştirilir. Azdavay ilçesinde taşkötürü yatakları vardır. İlçenin başlıca mesire alanı Azdavay kasabasına 10 km uzaklıktaki Karşıyaka orman içi dinlenme yeridir. Kuzey kesimdeki Kartdağ'da bulunan geyikler ile karacalar için bir koruma ve üretme alanı kurulmuştur.

Azdavay yöresinin tarihine ilişkin yeterli bilgi yoktur. 19. yüzyıl sonlarında Kastamonu vilayeti Merkez sancağının Daday kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetiliyordu. Cumhuriyet döneminde bu statüsünü uzun süre koruyan Azdavay, 1946'da ilçe yapıldı.

Azdavay kasabası, Kastamonu-Cide karayolu üzerinde, Merkez ilçenin kuzeybatısında yer alır. Eskiden Çarşamba adıyla anılan kasabanın il merkezi Kastamonu'ya uzaklığı 62 km'dir.

Azdavay Belediyesi 1946'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 14.029; kasaba, 3.893.

Azeglio (Markisi), Massimo Taparelli (d. 24 Ocak 1798, Torino - ö. 15 Ocak 1866, Torino, Piemonte), aristokrat, ressam, yazar ve devlet adamı. Bölünmüş durumdaki İtalyan kent devletlerinin yabancı etkilerden arındırılması yoluyla ulusal bir canlanmayı savunan Risorgimento hareketinin(*) önderlerindendir. Siyasal etkisi sanat alanındaki çalışmalarından daha ağır basmıştır. Gençlik yıllarında Roma'da bir süre resimle uğraştıktan (1820-30) sonra, siyasal içeriği belirsiz *Ettore Fieramosca* (1833) ve *Niccolò de' Lapi* (1841) adlı romanlarını yazdı. Bu kitaplarla Risorgimento'nun ilimlî önderleri arasında yer aldı. Başyapıtı sayılan *Gli ultimi casi de Romagna* (1846; Romagna'nın Son Şansları), Romagna'daki papalık yönetimine yönelik sert bir siyasal

D'Azzoglio, F. Hayez'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı, Brera, Milano
Alinari Brogi, Art Resource

eleştiridir; bu kitapta Romagna halkını, yerel isyanları bir yana bırakıp, (sonradan liberal bir İtalyan federasyonunun başına geçen) Sardinya kralı Piemonteli Carlo Alberto'ya güvenmeye çağırır.

Azeglio 1848 İtalyan kurtuluş hareketi sırasında Avusturyalılara karşı çarpıştı. Carlo Alberto, Custoza'da (1848) ve Novara'da (1849) Avusturyalılara yenilip tahtı oğlu II. Vittorio Emanuele'ye bırakınca, 7 Mayıs 1849'da başbakanlığa atandı. Yaptığı en önemli yasama işi, kilise mahkemelerini ve ayrıcalıklarını kaldıran 1851 tarihli Siccardi yasaları oldu. Maliye bakanı Kont

Cavour'la uzun zamandan beri süregelen bir anlaşmazlıktan dolayı 30 Ocak 1852'de başbakanlıktan istifa etti. Bu tarihten sonra devlet hizmetinden çekildi ve yalnızca önemsiz siyasal görevler üstlendi. Bu arada halk arasında ulusal bilinci geliştirmeye yönelik makaleler yazmayı sürdürdü. Son yıllarında kalemie aldığı ve yarıda kalan anılan ölümünden sonra 1867'de *I miei ricordi* adıyla yayımlandı.

azeotrop bak. eşkaynar

Azerbaycan-ı Garbi bak. Batı Azerbaycan

Azerbaycan-ı Şarki bak. Doğu Azerbaycan

Azerbaycan, resmi adı AZERBAIJAN CUMHURİYETİ. Asya'nın güneybatısında ülke. Kafkaslar'ın güney yamaçlarında yer alan üç devletten (öbürleri Ermenistan ve Gürcistan'dır) en doğuda olanıdır. Güneyinde İran Azerbaycanı, doğusunda Hazar Denizi, batısında Ermenistan, kuzeyinde Gürcistan ve Rusya bulunur. Yüzölçümü 86.600 km², nüfusu (1991 tah.) 7.136.600'dür. Başkenti, eski bir yerleşme ve Hazar Denizi kıyısındaki en önemli liman kenti olan Bakü'dür. Nahçıvan ile Dağlık Karabağ da Azerbaycan sınırları içinde yer alır.

Doğal yapı. Azerbaycan'ın yüzey şekilleri büyük çeşitlilik gösterir. Topraklarının yüzde 40'ından fazlası düzlüklerden oluşur ve yaklaşık yarısının yüksekliği 400-1.500 m arasında değişir. Yüksekliği 1.500 m'yi aşan alanlar toplam yüzölçümünün yüzde 10'unu biraz geçer.

En yüksek doruklar ülkenin kuzey sınırını oluşturan Büyük Kafkaslar'ın üzerinde yer alır. Akarsuların açtığı derin boğazlarla parçalanmış görkemli sırtlar ve yükseltiler bu bölgeye olağanüstü bir doğal güzellik kazandırmıştır. Güneybatıdaki Küçük Kafkaslar ülkedeki ikinci önemli dağ sistemini oluşturur. Bu sistem Şahdağ, Muratdağ ve Zangezur Sıradagları ile Karabağ Yaylasını kapsar. Deniz düzeyinden 1.566 m yükseklikteki, güzel manzaralı Gyoygyol Gölü buradadır. Azerbaycan'ın güney sınırını Talış Dağları oluşturur; bu dağların en yüksek noktası Kyumyurkoy'dur. Adını ülkedeki en önemli akarsu ile onun kolundan alan Kura-Aras Düzlüğü Şirvan, Mil ve Mugan ovalarını kapsar.

Dağların yamaçları kayın, meşe ve çam ormanlarıyla kaplıdır. Hayvan türleri arasında geyik, karaca, yaban domuzu, ayı, vaşak, Avrasya bizonu, elik ve pars sayılabilir. Çil keklük ve ormantavuşu en sık rastlanan kuş türleridir. Kura-Aras Düzlüğünde bozkırlara ve yarı çöl ortamına özgü bitkiler yetişir. Azerbaycan'ın büyük bölümü gri ve tuzlu topraklarla kaplıdır; yüksek kesimlerde ise kestane rengi topraklar ağırlıktadır. Kura ve Aras ırmakları arasındaki kanal ağı düzlüklerin sulanmasını sağlar.

Azerbaycan'ın orta ve doğu kesiminde kurak bir astropik iklim hüküm sürer. Ülkenin bu kesiminde kışlar ılık ve uzun (4-5 ay), yazlar ise sıcak geçer. Ortalama sıcaklık 27°C, kaydedilmiş en yüksek sıcaklık ise 43°C'dir. Nemli bir astropik iklimin hüküm sürdüğü güneydoğu bölgeleri ise Azerbaycan'ın en çok yağış alan kesimidir. Bu bölgede ortalama yağış miktarı 1.200-1.400 mm arasında değişir; bu miktarın büyük bölümü soğuk geçen yaz aylarında düşer. Nahçıvan'da yüksekliği 700-1.000 m arasındadır değişen kesimlerde kurak bir kara iklimi hüküm sürer. Azerbaycan'ın dağlık kesimleri fazla soğuk değildir. Buna karşılık, yüksekliği 3.000 m'yi aşan yerlerde rundra iklimi görülür. Bu bölgeler yılın 3-4 ayı karlarla kaplıdır.

Nüfus. Azerbaycan nüfusunun dörtte üçünü oluşturan Azeriler, 11. yüzyıldaki Oguz-

Selçuk göçleri sırasında bölgeye gelen Türklerle eskiden beri bölgede yaşayan İranlıların ve öteki halkların etnik bir karışımıdır. Nahçıvan'da yaşayanların hemen hepsi Azeridir. Buna karşılık Dağlık Karabağ'da nüfusun yaklaşık yüzde 75'ini Ermeniler oluşturur. En büyük azınlık grubu Ruslardır. Toplam nüfusun yarıdan fazlası kentlerde yaşar.

Ekonomi. Azerbaycan gelişmiş bir sanayi ve tarım ülkesidir. Son yıllarda ağır sanayiye daha çok önem verilmesiyle geleneksel petrol ve doğal gaz sanayileri büyük ölçüde gelişmiştir. Bu arada makine sanayisi, hafif sanayi ve gıda işleme de önem kazanmaktadır.

20. yüzyıla dünyanın başlıca petrol üreticisi olarak giren Azerbaycan, petrol anıtma sanayisinin doğum yeri olarak kabul edilir. 1901'de toplam dünya petrol üretimi içinde yüzde 50 olan payı sonraki yıllarda azalmakla birlikte önemini korumuştur. Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz dışındaki doğal kaynakları iyot bromürlü sular, kurşun, çinko, demir, bakır cevheri, nefelin siyeni, tuz, kireç ve mermerdir. Sanayinin gerek duyduğu elektrik enerjisinin yaklaşık yüzde 90'ı termik santrallerden karşılanır.

Büyük bir çeşitlilik gösteren sanayinin temelini enerji, imalat ve kimya gibi ağır sanayi dalları oluşturur. Yapay gübre, tarım ilaçları, kauçuk, makine yağı, plastik ve metalurji sanayileri de gelişmiştir. Ülkede

aynca elektrikli makinelerle petrol ve doğal gaz sanayilerinde kullanılan makine ve donanımlar üretilir. Bu makine ve donanımların bir bölümü ihraç edilir. Başlıca hafif sanayi ürünleri pamuklu ve yünü dokuma, ayakkabı ve ev eşyalarıdır. Gıda işleme fabrikaları Azerbaycan'ın her yerine yayılmıştır. Bir başka ekonomik etkinlik de balıkçılıktır. Hazar Denizinde avlanan mersinbalığı yumurtasından dünyaca ünlü havyar elde edilir.

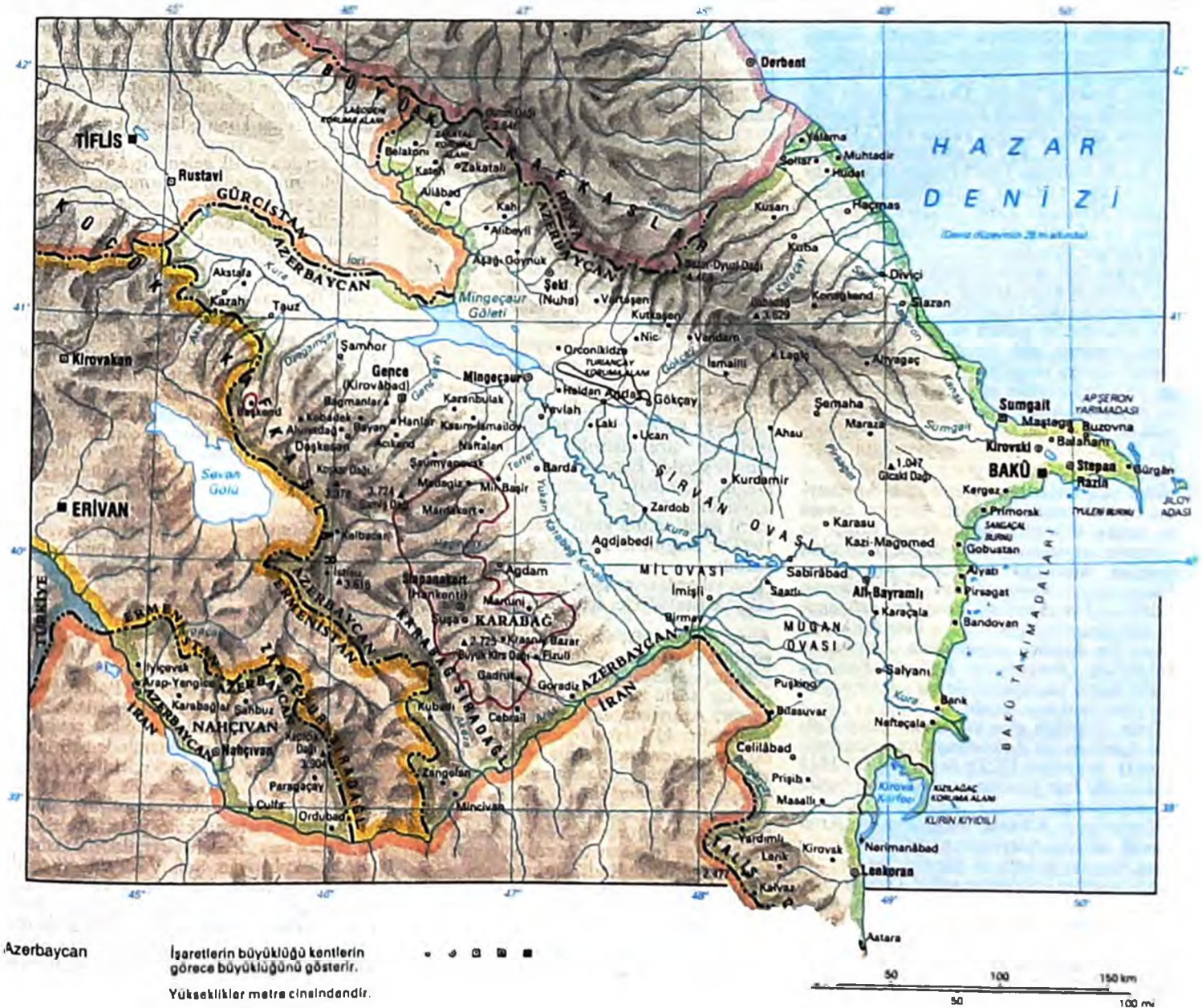
Azerbaycan topraklarının yalnızca yüzde 7'si tarıma elverişlidir. En önemli tarımsal ürün tahıldır; pamuk ikinci sırada yer alır. Yetiştirilen üzümün büyük bölümü şarap üretiminde kullanılır. Ülkede ayrıca çeşitli sebze ve meyvelerle ceviz ve fındık yetiştirilir. Bazı bölgelerde ipekböcekçiliği yapılır. Hayvancılık fazla gelişmemiştir.

Azerbaycan'ın ekonomik bakımdan en gelişmiş ve en kalabalık bölgesi Hazar Denizi kıyısındaki Apşeron'dur. Önemli sanayi merkezlerinin çoğu, doğal kaynaklar bakımından çok zengin olan bu bölgede toplanmıştır. Orta Asya'yı Kafkasya'ya bağlayan yollar buradan geçer. Apşeron bölgesindeki başlıca kentler, bir petrol sanayisi merkezi olan Bakü ile bir demir-çelik ve metalurji sanayisi merkezi olan Sumgait'tir. Güneydeki Lenkoran bölgesi zengin bir doğal bitki örtüsüne sahiptir. Bu bölgede çay, üzüm, piring, tütün ve turuncgillerle çeşitli sebzeler yetiştirilir. Lenkoran'da yaşayan İran

kökenli Talişler halı ve kilimleriyle ünlüdür. Şirvan Azerbaycan'ın tarım ve sanayi bakımından en gelişmiş bölgelerinden biridir. Şirvan Ovasının ortasında yer alan bu bölge şaraplarıyla tanınır. Kura Irmağının güneyindeki Mugano-Salyanı bir pamuk üretim merkezidir. Bu bölgede birçok çırçır fabrikası kurulmuştur. Apşeron'un kuzeyindeki Kuba-Haçmaz bölgesinde koyun beslenir, tahıl ve sebze yetiştirilir. Güneybatıdaki Dağlık Karabağ'da koyun ve domuz yetiştiriciliği önem taşır. Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan sınırında büyük yer alan Gence-Kazak bölgesinde gıda, makine, metalurji ve kimya sanayileri gelişmiştir. Şeki-Zakatalı bölgesi cumhuriyetin başlıca ceviz ve fındık üreticisidir.

Azerbaycan'daki ırmakların çoğu ulaşım elverişli olmadığından yük taşımacılığı daha çok demiryoluyla yapılır. Ülkedeki demiryollarının oldukça büyük bir bölümünde elektrikli trenler işler. Bakü ile Türkmenistan'ın Krasnovodsk kenti arasında feribot seferleri düzenlenir. Azerbaycan'da ayrıca çeşitli bölgeleri birbirine bağlayan gelişmiş bir karayolu ağı vardır.

Yönetmel ve toplumsal koşullar. Azerbaycan, SSCB'nin 1991 sonunda dağılmasına değin birliği oluşturan cumhuriyetlerden biriydi. O dönemde en yüksek yönetim organı

Yüksek Sovyet'ti. Yüksek Sovyet'in kendi içinden seçtiği Prezidyum bu kurulun etkinliği arasında eşgüdüm sağladı. Üyeleri gene Yüksek Sovyet tarafından seçilen Bakanlar Kurulu ise yürütmeden sorumluydu. Siyasal yaşam Azerbaycan Komünist Partisi'nin denetimindeydi.

1980'lerin sonlarında SSCB'nin öteki cumhuriyetlerinde olduğu gibi Azerbaycan'da da reform talepleri ve ayrılıkçı eğilimler güç kazandı. 1989'da komünist yönetime karşı yürütülen muhalefete önderlik eden, Ebulfez Elçibey başkanlığındaki Azerbaycan Halk Cephesi oluşturuldu. 1990'da ilk serbest genel seçimler yapıldı. Bu seçimlerin sonunda Ayaz Muttalibov işbaşına geldi. Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, aynı yılın sonunda Rusya'nın önderliğinde kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu'na katıldı. 1992'nin ortalarında Azerbaycan'ın yönetim yapısının nasıl bir değişim göstereceği konusundaki belirsizlikler sürmekteydi.

Azerbaycan'da okuryazarlık oranı çok yüksektir. 1988'de ülkedeki 18 yükseköğretim kurumunda 110 bini aşkın öğrenci öğrenim görüyordu. Ülkedeki en büyük yükseköğretim kurumu Azerbaycan Petrol ve Kimya Enstitüsü'dür. Bu okula bağlı altı fakülteye devam eden öğrenci sayısı 16 binin üzerindedir. 1945'te kurulan Azerbaycan Bilimler Akademisi sibernetik, fizik, kimya teknolojisi, petrokimya ve genetik alanındaki araştırmalar arasında eşgüdüm sağlar.

Kültürel yaşam. Azerbaycan'ın köklü bir kültür birikimi vardır. Ortaçağ Azeri bilgincilerinin en ünlüleri matematik ve felsefe üzerine sayısız yapıtlar yazan Ebu'l-Hasan Bahmanyar (11. yy) ve astronomiyle ilgili bir kitabı bulunan Ebu'l-Hasan Şirvani'dir (11-12. yy). Ortaçağ şairlerinden Genceli Nizami *Mahzen-i Esrâr*, *Hüsrev ü Şirin* ve *Leyla vü Mecnun* gibi mesnevilerini kapsayan *Hamse*'siyle tanınır.

Müzikte, aşık geleneği bugün de çok canlıdır. Azeri aşıkları, kopuz adlı sazın eşliğinde doğaçtan türkü söylerler. "Makam" olarak adlandırılan güfteli ve güftesiz besteler halk arasında çok yaygındır. Ülkede II. Dünya Savaşı'ndan bu yana çeşitli tiyatrolar, kültürel etkinlik gösteren kulüpler, müze ve kütüphaneler kurulmuştur. Opera ve bale de yaygın ilgi görür. Üzeyr Abdülhüseyn Hacıbekov ve Kara Karayev gibi Azeri besteciler uluslararası üne kavuşmuştur.

Özel yayınevlerinin bulunmadığı Azerbaycan'da hükümet tarafından Azerice, Rusça ve başka dillerde çeşitli dergi, kitap ve gazeteler yayımlanır. En yüksek tirajı olan dergiler, her ikisi de Rusça yayımlanan *Literaturny Azerbaidzhan* (Azerbaycan Edebiyatı) ve *Azerbaidzhanskoye nefryano-ye khozaystvo* (Azerbaycan Petrol Ekonomisi) ile Azerice yayımlanan *Azerbaidzhan Gadini*'dir (Azerbaycan Kadını). Bakü'de çeşitli radyo istasyonları ile bir televizyon ve bir film stüdyosu vardır.

Tarih. Halkları aynı kökenden gelen Kafkas Azerbaycanı ile komşusu İran Azerbaycanı 11. yüzyıldan 1723'e değin ve 1735-1813 arasındaki İran yönetimi sırasında bir bütün oluşturmıştır.

Romalılarca Albania, Araplarca ise Aran olarak bilinen Azerbaycan'ı 642'de Müslüman Araplar fethetti. 9. yüzyılda bu topraklarda yaşayan İranlıların yerini Türkler aldı. Arap yönetimi altında kurulan Şirvan, Aran ve Mugan gibi hanlıklar Arap egemenliğinin çöküşüyle birlikte zayıflamaya başladı. Moğol egemenliği (1236-1498) ve Safevi hanedanı sırasında, başta Şirvan olmak üzere bu

hanlıkların bazıları eski güçlerine yeniden kavuştu.

18. yüzyılda askeri bakımdan güçlenen Rusya, topraklarını Osmanlı Devleti ile İran'ın aleyhine genişletmeye koyuldu. Uzun savaşlar sonucunda Gülistan Antlaşması (1813) ile Derbent, Bakü, Şirvan, Şeki (Nuha), Gence ve Lenkoran hanlıklarını, Türkmençay Antlaşması (1828) ile de Nahçıvan'ı ve Taliş'in güney bölümünü aldı. Bu tarihten sonra Azerbaycan, bugün de geçerli olan sınır boyunca, Rusya ile İran arasında bölündü. Çarlık Rusyası döneminde bölge, Bakü ve Yelizavetpol'daki valilerce yönetildi.

1905 Devrimi'nin ardından Azerbaycan'da siyasal ortam canlandı. 1911'de Müsavat (Eşitlik) Partisi kuruldu. 1917 Şubat Devrimi ve Kafkasya'daki Osmanlı ordusunun varlığı, Müsavat Partisi ile Osmanlılar arasında bir ittifak kurulmasına yol açtı. Bu arada Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'dan oluşacak bir Transkafkasya Federasyonu kurulması yönünde adımlar atıldıysa da, etnik ve dinsel uyumsuzluklar bu girişimin sonuçsuz kalmasına neden oldu. Mayıs 1918'de Gence başkent olmak üzere bağımsız bir Azerbaycan Cumhuriyeti kuruldu; daha sonra Bolşeviklerin denetimindeki Bakü, Osmanlı ordusunun yardımıyla ele geçirilerek başkent yapıldı. Ağustos 1918'de Bakü'ye işgal eden, ama Osmanlıların gelmesi üzerine geri çekilen küçük bir İngiliz birliği savaş sonrasında yeniden Bakü'ye girdi ve kenti boşalttı. Ağustos 1919'a değin cumhuriyeti denetim altında tuttu. Yeni cumhuriyet İtilaf Devletleri'nce 15 Ocak 1920'de fiilen tanındı. Nisan 1920'de Kızıl Ordu Azerbaycan'ı işgal etti ve hükümet Bolşevik yönetime teslim oldu. Aynı ay kurulan Azerbaycan SSC, 1922'de Transkafkasya SFSC'ye katıldı; 5 Aralık 1936'da da SSCB'nin bir cumhuriyeti haline geldi.

Ermenilerin çoğunlukta olduğu Dağlık Karabağ'ın Şubat 1988'de Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'a bağlanma kararı alması iki cumhuriyet arasında gerginliklere ve kanlı çatışmalara yol açtı. Sovyet yönetimi Dağlık Karabağ'ın bu talebini reddederek bölgeye asker gönderdi ve olayları kanlı bir biçimde bastırdı.

Azerbaycan 23 Eylül 1989'da egemenliğini, 30 Ağustos 1991'de de bağımsızlığını ilan etti. 1991'de cumhurbaşkanlığına seçilen Azerbaycan Halk Cephesi önderi Ebulfez Elçibey 1993'te bir darbeyle görevinden uzaklaştırıldı. Yerine Haydar Aliyev seçildi. Ermenistan'dan destek alan Dağlık Karabağ Ermenilerinin saldırıları sonucunda ülkenin güneybatı kesimi Ermeni işgali altına girdi. Azerbaycan Eylül 1993'te Bağımsız Devletler Topluluğu'na katıldı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Azeri edebiyatı, tarihsel Azerbaycan bölgesinde yaşayan Azeri Türkleri arasında gelişmiş edebiyat geleneği. Azericenin zengin bir sözlü ve yazılı edebiyat geleneği vardır. Azeri edebiyatı tarihi dört döneme ayrılabilir: 1) Başlangıç dönemi, 2) klasik dönem, 3) çağdaşlaşma-uluslaşma dönemi ve 4) günümüz Azeri edebiyatı.

Başlangıç dönemi (14-16. yy). Azeri edebiyatının Orta Asya Türk edebiyatından ayrıştığı başlangıç döneminde, İslam kültürünün, özellikle de İran sanat ve edebiyatının derin etkileri görülür. Kadı Burhaneddin, Erzurumlu Darir ve Nesimi'nin yapıtlarında bu etki çok belirgindir. Nesimi, Azeri edebiyatında Hurufiliğin en büyük temsilcisidir.

14. yüzyılda yörede hüküm süren Celayirli-lerin sarayında egemen dil Azericedir. Sul-

tan Ahmed bin Üveys ve ünlü besteci Abdülkadir Meragi, bu nedenle şiirlerini Azerice yazdılar. 15. yüzyılda da Karakoyunlu ve Akkoyunlu saraylarında Azerice yazan edebiyatçıları saygı ve ilgi gördü. Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah, Akkoyunlu hükümdarı Yakub, Ruşeni Ömer Dede ve Hatibi bu dönemin önde gelen şairleriydi. Safeviler döneminde de yaygın dil Azericedir. Özellikle Safevi hükümdarı Şah İsmail, Hatayi mahlasıyla hem klasik şiir, hem de halk şiiri tarzında verdiği ürünlerle Hurufi ve Şii inançlarını yaymaya çalıştı. Oğuz destan geleneğine bağlanan Dede Korkut öyküleri, bu dönemdeki en ilginç halk edebiyatı ürünleridir.

Klasik dönem (16-19. yy). Azeri edebiyatı, 16. yüzyılla birlikte kişiliğini bulmaya başladı. Saray ve çevresinde yakın ilgi ve destek gören sanatçılar, İslam kültürünün ortak malzemesinden ve aruz, kaside, gazel gibi ortak biçimlerden yola çıkarak özgün yapıtlar oluşturdu. Azerice de bir edebiyat dili sayılır oldu. Azeri edebiyatının klasik bir nitelik kazanmasında Fuzuli'nin büyük etkisi oldu. Eşsiz yaratıcılığı, yeni buluşları, yetkin dili ve lirizmiyle yeni bir çıkış açan Fuzuli, kendisinden sonra gelen birçok Azeri şairine örnek oldu. 16. yüzyıl şairleri arasında ayrıca Aykut Sultan, Basiri, Şemsi, Hayali, Haşimi, Pir Kulu Bey, Fikâri, Bidadri, Şahi anılabilir.

Aşık geleneği de 16. yüzyılda başladı. Kurbanî ilk Azeri aşığı kabul edilir. 17. yüzyılda Saib-i Tebrizi, Mesihî, Tebrizli Kasvî gibi şairler, bir yandan tasavvuf anlayışlarını şiire dökerken, bir yandan da günlük yaşamı işlediler. Halk şairlerinden San Aşık, özellikle bayatı(*) türündeki şiirleriyle ün kazandı. Tufarganlı Abbas, yaşamı bir halk öyküsüne konu edilecek kadar halkça benimsendi.

18. yüzyılda klasik gelenekle aşık geleneğinin birbirini etkilemesi sonucunda Azeri şiirinde yeni bir akım boy gösterdi. Özellikle Molla Vâkıf Penah halk dilini ve nazım biçimlerini kullanarak klasik şiirin yelpazesini genişletti. Vâkıf'ın çağdaşı Vidadî'nin de bu akımın yerleşmesine büyük katkısı oldu. Bu arada Şekill Nebi, Şekill Râci, Aycayazlı Zâri ve Râfi gibi şairler klasik tarzdan dönün vermediler. Dede Kasım, Baba Şirvani, Aşık Ertünü gibi şairler de 18. yüzyıl halk şiirinin önde gelen adlarıydı.

Çağdaşlaşma-uluslaşma dönemi (19. yy-1920). 19. yüzyılda Azerbaycan'ın kuzeyi Çarlık Rusyası'nın eline geçerken, güneyi İran'ın egemenliğinde kaldı. Bu bölünme, Azeri edebiyatının da ayrı düzlemlerde gelişip biçimlenmesine yol açtı. 19. yüzyıla değin Tebriz Azeri edebiyatının odağı sayılırken, İran yönetiminin Azeri dil ve edebiyatına getirdiği kısıtlamalar yüzünden yeni dönemde Azeri edebiyatının merkezî Bakü oldu. Özellikle Rus okullarında öğrenim gören Azeri yazar ve şairler, Rus ve Batı edebiyatıyla yakından ilgilenme olanağı buldular; Azeri edebiyatını çağdaş, ulusal bir edebiyat olarak biçimlendirmeye yöneldiler. Roman, öykü, tiyatro gibi Batı edebiyatı türleri ilk kez denenmeye başladı. Batı dillerinden ve Rusçadan yapılan çeviriler, Azeri edebiyatının bu döneminde belirleyici rol oynadı. Böylece Azeri edebiyatı, klasik tarzı bırakarak, biçim ve öz bakımından yepyeni bir görünüm kazanmaya başladı.

İlk Azeri gazetesi *Ekinci*'yi 1875'te Bakü'de Hasan Bey Zerdabi yayımladı. Bakıhanlı Abbaskulu Aga, Şerî Vâzeh, Kuikaşınb İsmail Bey, Mirza Kâzım Bey ve başkaları boşançların ve bilgisizliğin yarattığı boşluğu yapıtlarıyla gidermeye çalıştılar; halka bilgi vermeyi ve bilincin aşılmasını ilke edindiler. Bu dönemde Feth Ali Ahundzade

görüşleriyle Azeri düşüncesinde sarsıcı bir etki de bulundu. Arap alfabesi yerine Latin alfabesini savunan Ahundzade, İslamı ileriye ve kalkınmada en büyük engel sayıyordu. Azeri tiyatrosunu kuran da Ahundzade oldu; tiyatro yapıtlarında halkın yaşamından seçtiği konuları gerçekçi bir anlayışla yansıttı. Halk edebiyatı da 19. yüzyılda büyük canlılık kazandı. Bu yüzyılın önde gelen âşıkları arasında Kasım Bey, Aşık Hüseyin, Aşık Abbas, Aşık Elesger sayılabilir. Seyyid Azim Şirvani gibi azınlıkta kalan bazı şairler de klasik tarzı sürdürmeye çalışmışlardır.

Rusya'daki 1905 Devrimi, Azerbaycan edebiyatında milliyetçi akımların güçlenmesine yol açtı. *İrşad*, *Füyuzat*, *Hayat*, *Aşık Söz*, *Terakki* gibi yeni gazete ve dergilerin yayımlanması ile Rusya'daki Türkler arasında da siyasal ve edebi iletişim daha da yoğunlaştı. 1908'de Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi, Rusya'daki Türkler arasında olumlu yankılar uyandırdı. Azeri edebiyatında milliyetçilik ve Türkçülük gündemdeki ilk sırayı aldı. Ahmed Ağaoğlu ve Hüseyinzade Ali Turan bu akımın önderliğini üstlendiler. Özellikle Hüseyinzade'nin bütün Türklerin birleşmesi yönündeki savı büyük ilgi topladı. Cafer Cabbarlı, Celil Mehmed Kuluzade gibi yetenekli yazarların toplumsal, tarihsel, romantik, mizahi oyunlarıyla tiyatro da bu dönemde gelişimini sürdürdü. Üzeyr Hacıbekov, opera ve operetleriyle büyük ün kazandı. Celil Mehmed Kuluzade'nin çıkardığı *Molla Nesreddin* adlı mizah dergisinin çevresinde birçok yetenekli yazar ve şair toplandı. Bu gençler arasında özellikle Sâbir siyasal ve toplumsal yergileriyle tanındı.

Günümüz Azeri edebiyatı. Azerbaycan'ın kuzey kesimi, Bolşevik yönetimin eline geçtiği 1920'den sonra SSCB'nin bir parçası oldu; 1936'da da SSCB'ye bağlı Azerbaycan SSC kuruldu. 1939'da Kiril alfabesi kullanılmaya başlandı. Azerbaycan'da ün kazanan şairler arasında Resul Rıza, Samed Vurgun, Osman Sarıvelli, Bahtiyar Vahabzade, Nebi Hazri Babayev, N. Genceli, N. Abbaszade; roman ve öykü yazarları arasında M. Said Ordubadi, Süleyman Sani Ahundov, Yusuf Vezir Çemenzemimli, Mir Celal, Mirza İbrahimov, Hesên Seyidbeyli, Yusuf Elizmzade, S. Rehimov, Bayram Bayramov; tiyatro yazarları arasında da C. Cabbarlı, H. Cavid, Sabit Rehman, C. Mecnunbeyov, Settar Ahundov, Enver Mehmedhanlı sayılabilir. Azerbaycan'da gelişen yeni dönem Azeri edebiyatı, Rus ve Batı edebiyatından etkileneşine karşın, özgün bir yapı taşımaktadır.

Azerbaycan'ın İran sınırları içinde kalan kesiminde Azerice yayın yasaklandığı için, burada yaşayan Azeri şair ve yazarlar (örn. Şehriyar, Samed Behrengi, Mirza Ali Muciz, Etlmad, Ali Tude, Tebrizli Ali) yapıtlarını Farsça yazdılar. Aşık geleneği ise özellikle İran Azerbaycanı'nda varlığını sürdürmektedir.

Azerice, Azerbaycan ile İran Azerbaycanı'nda konuşulan Türk lehçesi. Türkiye Türkçesi, Gagauzca, Rumeli ağzları, Kırım Osmanlıcası ve Türkmençe ile birlikte Türk dillerinin Batı (Oğuz) kolunu oluşturur. Dağıstan ile Ermenistan'da Azerice konuşan topluluklar vardır.

Kafkasya'nın doğusunda en yaygın dil olan Azericenin, kuzeyde Azerbaycan Cumhuriyeti ile güneyde İran Azerbaycanı'nda konuşulan biçimleri birbirinden ayrılır. Kuzey Azerice, Azericenin eski belgelerine ve Batı Oğuzcunun ilk ürünlerine dayanır. 16. yüzyılla birlikte ortaya çıkan yapıtlarda Azerice çevre lehçelerden ayrılmaya başlamıştır. Kuzey Azericenin başlıca ağız-

ları şunlardır: 1) Doğu ya da kuzeydoğu (Kuba, Derbent, Bakü, Şemaha [Şirvan], Salyan, Lenkeran), 2) batı ya da kuzeybatı (Kazah, Borçalı, Ayrın), 3) kuzey (Nuha, Zakatala, Kutkaşın), 4) güney (Erivan, Nahçıvan, Ordubad) ve 5) merkez (Gence, Karabağ) ağzları. Edebi dil, ortak özellikleri koruyan Şuşa, Gence, Kazah, Şemaha ağzlarına dayalı ortalama bir yazı dili olarak gelişmiştir. Kuzey Azericede 20. yüzyıla değin Arap alfabesi kullanılmış, 1926'da Latin, 1939'da da Kiril alfabesi benimsenmiştir. Kuzey Azerice bugün zengin bir edebiyat dilidir.

Güney Azerice, günümüzde İran sınırları içinde yaşayan Azeri Türklerince kullanılır. Başlıca ağızları şunlardır: 1) Merkez (Tebri, Meraga, Türkmençay), 2) kuzey (Berend, Eher), 3) kuzeybatı (Hoy, Maku), 4) kuzeydoğu (Bekrabad, Bacervan), 5) doğu (Erdebil, Halhal), 6) güneydoğu (Zencan [Hamse]), 7) güney (Sayinkale, Sakız), 8) güneybatı (Sogukbulak, Serbest) ve 9) batı (Rızaie [Rumiye], Şahpur) ağzları. Güney Azerice, özellikle kentli ağızlarda Yeni Farsçanın büyük etkisi altında kalmıştır. Edebi dil, Tebriz ağzına dayanır. İran'da 1930'da Farsça tek resmi dil kabul edildikten sonra, Azerilerin kendi dillerinde yayın yapma olanağı hemen tümüyle ortadan kalkmıştır. İran'ın Faristan bölgesinde konuşulan Kaşkai ve İnallı (Eynallı) ağzları, genel olarak Güney Azerice içinde ele alınır, ama son zamanlarda bazı dilbilimciler bunları Türkiye Türkçesine bağlamak eğilimindedirler.

Azerice, bazı sesbilgisi ve biçimbirim özellikleri bakımından Türkiye Türkçesinden farklılıklar gösterir. Türkiye Türkçesindeki ön, iç ve son seslerdeki k'lar Azericede g olur; kapı/gapı, kıymet/gıymet, nokta/nögte, parmak/barmag gibi. İç ve son seslerdeki k'lar da Azericede h'ya dönüşür; oku/ohu, yakın/yahın, yok/yoh, balık/balish gibi. Yuvarlak ünlülerden de Azericede u yerine o, ü yerine ö kullanılır; dudak/dodag, ülke/ölke, büyük/böyük gibi. Azericede geniş zaman ve şimdiki zaman -r (-ir, -ir, -ur, -ür) ekiyle, olumsuzu da -mır (-mir, -mur, -mür) ekiyle çekime girer; alırım "alırım, alıyorum", almıram "almam, almıyorum", görürüm "görürüm, görüyorum", görmürüm "görmüyorum", getirmirsün "getirmiyorsun", vermür "vermiyor" gibi. Belirsiz geçmiş zaman -p (-ip, -ip, -up, -üp) ulaç ekiyle (gelipsin "gelmişsin", garışdırıp "karıştırmış" gibi), belirli geçmiş zaman da -mış (-miş, -mış, -müşt) ekiyle çekilir (ayrılmışam "ayrıldım", gelmişem "geldim" gibi). Gene de Azerice bütünüyle Türkiye Türkçesinden ayrılmış değildir. Özellikle Kuzeydoğu Anadolu ağzlarıyla (Erzurum ve Karapapah) ortak özellikler taşır.

Azevedo, Aluiz (d. 17 Nisan 1857, São Luís, Maranhão, Brezilya - ö. 21 Ocak 1913, Buenos Aires, Arjantin), Brezilya'da doğalcı romani geliştiren ve 20. yüzyıldaki toplumsal başkaldırı yazarlarına öncülük eden romancı.

Rio de Janeiro'da güzel sanatlar eğitimi gördükten sonra gazetecilik yaptı. Zola'nın deneysel romanlarını örnek alarak yazdığı ve o dönemin Brezilya'sını çeşitli yönleriyle belgeleyen romanlarında köleliğe, din adamlarına ve burjuvaziye karşı çıkar. İlk başarılı yapıtı olan *O Mulato* (1881; Melez), ırkçı önyargıları işler. Öteki iki önemli romanı *Casa de Pensão* (1884; Pansiyon) ve *O Cortiço* (1890; Çiftlik) Rio de Janeiro'nun yeni gelişen toplumsal yapısına ilişkin ayrıntılı kesitler sunar. Azevedo 37 yaşında yazarlığı bırakıp diplomat oldu. Arjantin'deki konsolosluğu sırasında öldü.

azgelişmişlik, iktisatta, çeşitli nitel ve nicel göstergeler bakımından çağdaş gelişmiş toplumlara göre belirgin biçimde geri sayılan toplumların konumunu belirleyen kavram.

Azgelişmişlik kavramı, iktisat biliminin yeni bir kolu olan kalkınma iktisadı ile 1950'lerde toplumsal bilimlere girdi. Kalkınma iktisatçıları, çeşitli toplumlar arasındaki farklılıkları, ekonomik, teknolojik, kültürel ve kurumsal öğelere ayırarak bütünsel bir döküm elde ettiler ve ülkeleri "gelişmiş" ve "azgelişmiş" (ya da "gelişme yolunda") olmak üzere iki büyük grup içinde sınıflandırdılar. Azgelişmişlik kavramının, yoksul ülkelerin sorunlarının anlaşılması ve bunların çözümüne dönük politikaların oluşturulması için yararlı bir çerçeve sağladığı görüşündeydiler. Tarih ve toplum-bilim alanından gelen katkılarla disiplinler-arası bir özellik kazanan 1950'lerin azgelişmişlik tartışmalarında, Batı kaynaklı dış yardım programlarının rasyonelini oluşturmak ve yardım alan yoksul ülkelerdeki kalkınma politikalarını biçimlendirmek gibi pragmatik amaçlar önde geliyordu.

İlk dönem kalkınma iktisatçılarının, modernleşme kuramlarını benimseyen toplum-bilimcilerin ve Walt Whitman Rostow'u izleyen tarih incelemelerinin paylaştığı bir anlayışa göre, ülkeler arasındaki gelişmişlik-azgelişmişlik ayrımı, geleneksel ve modern toplumlar arasındaki farklılıklara indirgenebilir. "Modern" toplum, temel olarak, ileri ve çağdaş kapitalist ülkelerin ana özelliklerini toplayan bir "ideal tip" biçiminde modelleştirilir. Bu tipi oluşturan ana öğeler, Batı toplum biçimleri örnek alınarak ayrıntılı biçimde betimlenir; bunlar arasında ekonomik yani ağır basan unsurlar, olanak bulunduğuca nicel göstergelerle ifade edilir. Herhangi bir toplum bu gelişmişlik göstergelerinden ne kadar azını, ne kadar düşük düzeyde içeriyorsa, o derecede gelişmişlikten uzak, yani azgelişmiş sayılır. Aradaki fark da, bir anlamda, bir tür kalkınma programının hedeflerini oluşturur.

Bu yaklaşım içinde azgelişmişliği oluşturan öğelerin tümü, "geleneksel" olarak nitelenen toplumların özelliklerini yansıtır. Ama bu öğeler, Batı toplumlarına göre tanımladığı için, geleneksel toplumun özellikleri ya da azgelişmişlik, bu toplumları zengin ülkelerden ayıran bir "eksiklikler listesi" olarak yorumlanabilir. Sözgelimi "yeterince parasallaşmamış bir üretim ve mübadele sistemi ve mali kurumların zayıflığı", "rasyonellik ilkesinin ekonomik birimlerin davranışlarına egemen olmayışı", "teşebbüs ruhunun gelişmemiş olması", azgelişmişliği oluşturan genel özellikler olarak görülür.

Bu ana yaklaşımın içinde kalan kalkınma iktisatçılarının bir bölümü, böylesi gevşek ölçütlerin ötesine geçerek, azgelişmişliği nicel göstergelerle tanımlamayı yeğler. Tarzılan ve önerilen göstergelerin başında, bir toplumun tüm üretken etkinliklerinin bir ölçüsü olarak ifade edilen "milli gelir" ve bunun nüfusa bölünmesiyle elde edilen "kişi başına milli gelir düzeyi" gelir. Bu gelişmişlik ölçütleri günümüzde de yaygın biçimde kullanılmaktadır. Geçerli uygulamaya göre, ülkeler ABD Dolan cinsinden kişi başına milli gelir bakımından en yüksek düzeyden en düşüğe doğru sıralanmakta; listenin altında yer alan ülkeler azgelişmiş, (ya da gelişme yolunda) olarak adlandırılırken, listenin üst sıralarında yer alanlar gelişmiş sayılmaktadır. Grupları birbirinden ayıran sınırın oluşturan gelir düzeyi, ister

istemeyi keyfi olarak belirlenmekte ve zamanla yukarı doğru yeniden ayarlanmaktadır. Gerçekten de, uzun dönemde bütün ülkelerin ekonomik büyüme içinde olduğu dünyada, kişi başına milli gelirin sürekli bir azalmışlığı ölçütü olarak kullanılabilmesi için, bu göstergenin mutlak büyüklüğüne değil, uluslararası sıralama içeren bir listede her ülkenin göreceli konumuna bakmak zorunludur. Ayrıca bu yaklaşımın kalıcı bir azalmışlığı kavramına ulaşabilmesi için, dünya ekonomisi içinde yer alan ulusal ekonomilerin, kısa dönemde değişmeyen hiyerarşik bir yapı içinde yer aldığını vurgulaması ve bu yapının alt ve üst (azalmış ve gelişmiş) blokları arasında eşit ve simetrik olmayan ilişkilerin geçerli olduğunu önermesi gerekir. Ama geleneksel kalkınma iktisatçıları, çözümlemelerini bu doğrultuya yönlentmemişlerdir.

Geleneksel kalkınma iktisadının, nicel ve betimleyici göstergelere ağırlık veren azalmışlığı çözümlemesine alışık olarak, azalmışlığı ileri toplumlara göre nitel bir farklılık olarak yorumlayan karşı görüşler de vardır. Çeşitli akımlardan kaynaklanan bu yorumlar, gelişmiş ve azalmışlığı toplumlar arasındaki nitel farklılıkların, kısa dönemde değişmeyecek, kalıcı özellikler taşıdığı görüşünde birleşirler; ama azalmışlığın nedenleri konusunda birbirlerinden ayrılırlar.

Karl Marx'ın Asya toplumları üzerine yazılarından esinlenen belli bir yorum, azalmışlığı ağırlıklı olarak "üretim biçimi" kavramına dayalı içsel bir çözümleme ile açıklama çabasındadır. Bu yorum, insanlık tarihinin belli bir noktadan sonra dinamik ve duragan iki ayrı gelişme çizgisi izlediğini ileri sürer. "Dinamik" diye nitelendirilen çizgi, kendi içsel güçleri ile kapitalizme geçebilen ve çağdaş dünya sisteminin "gelişmiş" kutbunu oluşturan toplumlarca temsil edilir. Üretim biçimlerinin belli özellikleri yüzünden kendi içsel güçleri ile kapitalizme geçememiş olan toplumlar ise, duragan gelişme çizgisini ve çağdaş dünya sisteminin azalmışlığı kutbunu oluşturur. Azalmışlığı toplumların, nitel dönüşüm de içeren bir gelişme doğrultusuna kayabilmelerinin yolu, bu ülkelere kapitalizmin dıştan aşılmasıdır. Tarihsel olarak emperyalizmden kaynaklanan bu dış etki ve şoklar, ne kadar yıkıcı ve ağır olursa olsun, azalmışlığı ülkelere kapitalizmin iç gelişmeleri ile birlikte dinamik değişme dürtüleri de aktarır.

Bir yandan Latin Amerika'daki milliyetçiler, radikal akımlardan esinlenen iktisatçıların (örn. Raul Prebisch, Celso Furtado), öte yandan 20. yüzyıl başlarındaki Marksist emperyalizm kuramlarından ve iktisat tarihinin belli bulgularından yola çıkan Yeni-Marksist yazarların (örn. Paul Baran, Andre Gunder Frank, Immanuel Wallerstein) birleştiği bir başka yorum, azalmışlığı, kapitalist dünya sisteminin oluşumuna ve işleyişine bağlar. Bu sistem, niteliği gereği, asimetrik bir yapıya dayanır; "merkez" ve "çevre"den oluşan bir hiyerarşi üzerine kuruludur. Sistemin gelişmiş merkezi ile azalmışlığı çevresi arasında eşitsiz bir işbölümü oluşmuştur ve sermaye hareketleri, teknoloji, uluslararası para sistemi gibi tüm yaşamsal öğelerde çevrenin merkeze bağımlılığı söz konusudur. Bu yapı, çevreden merkeze kaynak (artık) aktarılmasına yol açar ve dolayısıyla göreceli yoksulluğu ve azalmışlığı sürekli kılar. Başka bir deyişle, sistemin bir kutbundaki azalmışlığı, öteki kutbundaki gelişmişlikten doğar. Bu

yazarlara göre, çevre ülkelerinin bağımsız bir gelişme ve sanayileşme çizgisi izleyebildiği zaman aralıkları, kapitalist dünya sistemi ile bağlarının zayıfladığı, Büyük Bunalım ve dünya savaşları gibi dönemlerdir. Bu çözümlemeler, politika düzleminde, içe dönük, korumacı, ithal ikameci sanayileşme stratejilerine ve çağdaş bunalım koşullarında kapitalist merkezlerle "bağları koparma" (delinking) önerilerine yol açar.

Azalmışlığı kavramının günümüzde yararlı bir çözümleme aracı olarak kullanılabilmesi, çeşitli yaklaşımlar arasında bir birleşime ulaşmayı gerektirir. Azalmışlığı ölçütlerinin, referans noktası olarak çağdaş gelişmiş toplumların alması kaçınılmazdır. Ama bu çerçeveden hareketle, azalmışlığı, gelişmiş ülkelere göre bir yandan "üretim güçlerinin", öbür yandan da üretim biçiminin geriliği açısından bakmak olanaklıdır. Birinci ölçüt, geleneksel kalkınma iktisadı yazınının ilgilendiği alanlarla yakından ilişkilidir. İkinci ölçüt, kapitalizm-öncesi üretim ilişkilerinin egemen ya da çok yaygın olduğu toplumların içsel yapısındaki dinamizm ve durağanlık etkenlerinin araştırılmasını gerektirir. Dünya ekonomisinin bütüncül bir analizi ve azalmışlığı ülke ekonomilerinin bu bütüne eklemlenme biçimlerinin incelenmesi de, azalmışlığı olgusunun anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

azgın su yarışı, ABD'de BEYAZSU YARIŞI olarak da bilinir, azgın su adı verilen ve hızla akan anaförül akarsularda kano ya da kayak ile akıntı boyunca yapılan yarış. Kâşifler, avcılar ve balıkçılar için özellikle gerekli olan ivinti yerlerinde sal ve küçük kayıkları kullanma becerisinden kaynaklanan bu spor, sonraları gelişerek Avrupa'nın bir bölümünde ve ABD'de gittikçe yaygınlaşan bir eğlence haline geldi.

1950'de başlatılan uluslararası yarışmalarda bugüne değin Avrupalı yarışmacılar üstünlük sağladılar. Akarsular, zorluklarına göre kolayca geçilebilecek olanlardan, ancak ölüm tehlikesi göze alınarak geçilebilecek olanlarına kadar altı dereceye ayrılır. Yarışmacıları koruyucu başlık takar ve can yeleği giyerler. Başlama noktasından belirli zaman aralıklarıyla ayrılırlar, 3 km ile 8 km arasında değişen bir parkuru en kısa sürede tamamlayan yarışmacı yarış kazanır. Aynı kategorilerde mücadele etmelerine karşın, yarışmalarda kullanılan kano ve kayıklar birbirlerine oldukça benzer. Her ikisinin de üstü, yalnızca sürücü için bir delik kalacak biçimde kapatılmıştır; sürücü teknenin su almaması için beline deliğin çevresinden başlayan plastik bir etek sarar.

azıdişi, kısaca AZI olarak da bilinir, memelilerde, çene kemiklerinin arka bölümünde, köpekdişlerinden sonra yer alan ve ön bölümdeki kesicidişler ile köpekdişlerinin parçaladığı besinleri çiğneyerek öğütmeye yarayan dişlerin ortak adı. Ağzın en gerisindeki büyük azıdişleri ile daha önde bulunan küçük azıdişleri arasında yapı ve işlev farklılıkları vardır.

Fosillerin cinslere, hatta bazen türlere göre sınıflandırılmasında çoğu kez tek bir azıdişi yeterli olabileceğinden, büyük azıdişleri paleontoloji ve paleoantropoloji açısından büyük önem taşır. Örneğin etçiller, dişin taç bölümünde üçgen biçiminde yerleşmiş keskin çıkıntılar ya da tümsekleri olan ilkel azıdişi kalıbını, bütün evrim süreci içinde bugüne değin korumuşlardır. Bu hayvanların diş yapısındaki en ayırt edici özellik, altçenedeki birinci büyük azıdişidir; öne doğru uzanan ve çok keskin olan bu diş, üst çenedeki son küçük azı ile karşılıklı

gelerek, kemik ve kas kirişi gibi sert dokuları parçalamaya elverişli bir yapı olur. İnsan ve domuz gibi hepsiçillerde büyük azıdişleri kısa, üstündeki çıkıntılar da aşınmıştır (*hünodont*). Sığır gibi gevişgeti-

(solda) öküzün büyük azıdişi; (sağda) gergedanın büyük azıdişi
A. S. Romer, *The Vertebrate Body*, W. B. Saunders Company, 1952

ren otçulların büyük azılarında hilal biçiminde (*selenodont*) taç çıkıntıları bulunurken, at, gergedan gibi öbür otçullarda bu çıkıntılar birleşerek, bitkisel besinleri öğütmeye yarayan kabarık bir kenar oluşturmuştur. Ayrıca otçulların çoğunda, taç bölümü iyice yükselmiş olan (*hipsodont*) büyük azılar bulunur; bu tür dişlerde çıkıntılardan her biri sivrilerek uzamış ve dişin bütün yüzeyi, semet denilen ince bir kemiksi yapıyla örtülmüştür. Hipsodont yapıdaki bu dişin üst katmanı aşındıkça, alttan, aşınma hızları değişik olduğu için dişin sürekli olarak kesici kalmasını sağlayan mine, dentin, semet gibi değişik dokular çıkar.

Küçük azıdişleri, ilkel memelilerde başlangıçta tek tümsekli olan dişlerin boyun bölümünü çevreleyen mine kuşağın gelişmesiyle bugünkü biçimini almıştır. Biçimi, hayvanın beslenme alışkanlığına ve dişin işlevine göre değişir: Otçulların çoğunda geniş bir öğütücü yüzeyi olan küçük azılar büyük azılara aynı işi görür; hepsiçillerde yüzeyi kesicidir; etçillerde, kas kirişlerini kesip kemikleri parçalayacak biçimde uyarlanmıştır. Köstebek ve makilerin küçük azıdişleri hem görünümü, hem işlevi açısından köpekdişlerine benzer.

İnsanda, çocukluk çağında, altçene ve üstçenenin her iki yanında ikişer tane olmak üzere sekiz tane geçici büyük azı, yetişkinlerde her yanın çenede üçerden 12 tane kalıcı büyük azıdişi bulunur. Çocukta geçici büyük azılar (sütdişleri) aslında yetişkindeki küçük azıların öncülleridir. Üst büyük azıların genellikle üç kökü ve dört taç çıkıntısı vardır. İki köklü olan alt büyük azıların ilkinde beş, ikincisinde dört çıkıntı bulunur. Yirmi yaş dişi olarak da bilinen üçüncü büyük azıdişinin büyüklüğü, kök sayısı ve taç çıkıntıları bugün hemen her insanda değişiklik gösterdiği gibi, bazıları da bu dişler eksik çıkabilir ya da hiç çıkmayabilir.

İnsanda küçük azıdişleri, çenenin iki yanında ikişer tane olmak üzere toplam sekiz tanedir. Her biri çift çıkıntılı ve tek köklü olan bu dişlerden yalnızca üstçenedeki birinci küçük azıdişi çift köklüdür. Çocuklara sütdişlerinde küçük azılar bulunmaz; 10-12 yaşlarında çıkan bu dişler geçici büyük azıların yerini alır. Ayrıca bak. kesicidiş; köpekdişi.

azınlık eğitimi, dil, din, ırk ya da etnik köken bakımından azınlıkta bulunan ve yaşadıkları ülkenin genel toplumsal ve ekonomik yapısı içinde özümlenen toplulukların kültürel kimliğini korumak amacıyla ulusal eğitim sistemleri çerçevesinde geliştirilen programlar.

Belçika, eski Sovyet cumhuriyetleri, İsveç ve Yugoslavya gibi birden çok dilde konuşulduğu ülkelerde, uzun çabalar son-

cunda kültürel farklılıkların gereklerini karşılayan dengeli uzlaşmalara varıldı. Okullarda öğretim dili olarak üç dilin kullanıldığı Belçika'da, Fransızca ve Flamanca konuşanlar için, birbirine eşit ağırlıkta iki ayrı eğitim bakanlığı bulunmaktadır. SSCB'nin dağılmasından önce bu ülkenin okullarında çocuklar, yaşadıkları cumhuriyetin dilinde öğrenim görürken, aynı zamanda SSCB'nin birinci dili olan Rusçayı da öğrenirlerdi. Hindistan'da, eğitimin ilk yıllarında anadilin kullanılmasını özendiren bir yöntem izlenmektedir. Daha sonraki yıllarda, bulundukları bölgenin birinci dilinde öğrenim gören çocuklar, orta ve yüksek öğrenimi Hintçe ya da İngilizce tamamlarlar. Oldukça büyük azınlık gruplarından oluştuğu halde ulusal birliği sağlamak gerekçesiyle tek bir öğretim dili benimseyen ülkelere, Bahasa Malay dilini zorunlu kılan Malezya örnek gösterilebilir.

Bir ülke içinde birden çok dinsel azınlığın bulunması, 19. yüzyılda kitlesel ilköğretimin yaygınlaşmasıyla birlikte önemli bir sorun haline geldi. O güne değin Batılı ülkelerde eğitim, değişik mezheplere bağlı kiliselerin denetimindeydi. 19. yüzyıla birlikte eğitim sistemleri daha çok hükümetlerce finanse edilmeye başladı. Din eğitimi sorununa getirilen çözümlerden biri, devrim sonrasında Çin ve SSCB'de olduğu gibi, eğitimi devlet tekeline almak oldu. Laik kamu eğitim sistemine ısrarla bağlı kalan ABD ve Fransa gibi ülkelerde, kamu okullarında din eğitimiye izin verilmezken, dinsel toplulukların kendi özel okullarını kurmalarına olanak tanındı. Örneğin bazı Arap ülkelerinde görüldüğü gibi, nüfusun dinsel bakımdan büyük ölçüde türdeş olduğu ülkelerde ise, okullarda din eğitimi özendirilmektedir. Bu ülkelerde din ve devletin çıkarları arasında uyuma olduğu kabul edilir. İngiltere ve Galler'de de 1944 Eğitim Yasası ile buna benzer bir uygulama geliştirildi. Çoğu Hristiyan toplulukların üzerinde anlaşmaya vardığı bir ders programı okullarda zorunlu olarak okutulmaya başlandı. Ama Yahudi, Katolik, Hindu ve Sih gibi azınlıkların, çocuklarını bu okullardan alma, kendi özel okullarını kurma ya da ayrı din dersi programları düzenleme hakları saklı tutuldu. Türkiye'de 1961 Anayasası dln eğitim ve öğrenimini ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de yasal temsilcilerinin isteğine bırakırken, 1982 Anayasası'yla dln kültürü ve ahlak eğitimi ilk ve orta öğretim kurumlarındaki zorunlu dersler arasına yerleştirilerek önceki hükme kısıtlama getirilmiştir.

Etnik yapıdan kaynaklanan sorunlar, birçok ülkede siyasal istikrarın yanı sıra eğitim politikasını da olumsuz etkiledi. BM İnsan Hakları Bildirisi, hükümetlerin eğitim politikalarını açıkça ırk temeline dayandırmalarını zorlaştıran hükümler içermektedir. Çoğu ülkenin yasalarında, ırk ve etnik köken aynı gözetmeksizin eğitimde fırsat eşitliği tanınır. Ama bu eşitlik uygulamada çok ender gerçekleştiği için, bazı hükümetler, azınlıkların yararına olmak üzere eğitimde olumlu bir ayrımcılığa yönelmektedir.

Azınlıkları korumaya yönelik bu politika, değişik ülkelerde değişik biçimler almıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1976 Anayasası devletin çokuluslu bir nitelik taşıdığını ve tüm milliyetlerin eşit olduğunu belirtir. Bu ülkede 1950'lerden sonra çeşitli milliyetler için araştırma enstitüleri kurularak, özerk bölge, il ve ilçelerde çalışmak üzere Çinli ve azınlık kökenli öğretmenler yetiştirildi. İki dilde eğitim, resmi politika olarak benimsendi. Kimi durumlarda, yerel dillerde açık-

lamalı küçük ve büyük sözlükler hazırlama yoluna gidildi. Genel olarak ele alındığında, Çin'de karşılaşılan sorun, geçmişte SSCB'de karşılaşılan sorundan farklı değildir. Nüfusun yarısının Ruslardan oluşmasına karşın, SSCB 100'ü aşkın milliyeti barındırıyordu. Burada da Çin'de olduğu gibi her dil için ayrı sözlükler hazırlanmıştı. SSCB'de de güçlükler genellikle uygulamada ortaya çıkıyordu: Azınlık dilinde eğitimi verimli kılabilmek için, azınlık nüfusunun belirli bir yoğunluğa ulaşması gerekiyordu.

ABD ve Kanada'da 19. ve 20. yüzyıllarda, daha çok göçmenlerden oluşan azınlıkların eğitiminde "özümleme" (asimilasyon) açık bir hedef olarak benimsendi. Azınlık eğitimi üzerine yapılan toplumbilimsel araştırmaların sonuçları ile azınlıkların ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde eğitim eşitliği yönündeki taleplerinin siyasal ağırlığını, son yıllarda bu iki ülke de kabullendi. Kanada hukuk sisteminde yapılan değişikliklerle, bazı eyaletlerde Fransızca ve gerektiğinde azınlık dili olarak İngilizce eğitim hakkı güvence altına alındı. Bazı eyaletlerde ve yörelerde Yerliler, İnuitler (Eskimolar) ve Melezler için getirilen özel hükümlerin yanı sıra, ilköğretimin "ata dili"nde yapılmasına da izin verildi. Örneğin bugün Edmonton ve Winnipeg'de Ukraynaca, Toronto'da ise İtalyanca ve Çince ilköğretim yapılmaktadır.

Tipatip aynı olmamakla birlikte ABD'de de benzer bir gelişme görüldü. En önemli adım, 1954'te eğitimde ırk ayrımının hukuksal temelini oluşturan yasalardan kaldırılması oldu. 1964 tarihli Medeni Haklar Yasası da azınlık eğitimine ilişkin birçok alanda ileri önlemler alınmasını sağladı. Bugün iki dilde öğretime olanak veren yasal hükümler, İngilizce konuşmayan öğrencilere kendi dillerini geliştirmeleri için özel olarak yardım edilmesini öngörmektedir.

Türkiye'deki azınlıklar da Türkçe ve Türk kültürü dersleri dışında kendi dillerinde eğitim yaparlar.

Türkiye'deki Rum, Ermeni ve Yahudi okullarının kökeni Osmanlı Dönemine değin uzanır. Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler, kendi dillerinde ve kendi hazırladıkları programa göre öğretim yapıyorlardı. 1856 Islahat Fermanı ve 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'yle gayrimüslimlerin devam ettikleri okullar için de yeni düzenlemeler getirilmişti. 1876'da Kanun-ı Esasi'nin 15. maddesiyle herkese öğretim özgürlüğü tanınmış, Rum, Ermeni ve Yahudi okullarının sayısında artış görüldü. Fener Rum Mektebi ve Heybeliada Rum Papaz Mektebi bu dönemdeki en önemli Rum okullarıydı. Ermenilerin de İstanbul'da ve Anadolu'daki birçok merkezde okulları vardı. Yahudi okulları ise öbür gayrimüslim okulları kadar gelişme gösterememişti. 1915'te çıkarılan Hususi Mektepler Talimatnamesi'yle Türkçenin ve Türk kültürü derslerinin Türk öğretmenlerce okutulması zorunluluğu getirildi. I. Dünya Savaşı sırasında birçok kapatılan bu okullar, 1918'den sonra yeniden gelişme gösterdi.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra imzalanan Lozan Antlaşması'nın (24 Temmuz 1923) ilgili maddeleriyle azınlık okullarının durumu yeniden düzenlendi. Buna göre azınlıklar kendi dillerinde eğitimi sürdürecekt ve vakıf ya da kurucu aracılığıyla Özel Okullar Yönetmeliği'ne uygun olarak yeni okullar açabilecek. Ama Türkçe ve Türk kültürü dersleri zorunlu olarak okutulacaktı. Ayrıca bu okullara devlet ya da belediye bütçelerinden ödenek verilecekti. Ertesi yıl Maarif Vekâleti'nce hazırlanan Maarif-i Umumiye Kanunu'nun özel öğretime ilgili bölümünde azınlık okulları için yeni hükümler getirildi ve dinsel propaganda yasaklandı,

1965 tarih ve 625 sayılı Özel Öğretim Kanunu'yla yabancıların yanı sıra azınlıkların da yeni okul açmaları yasaklanarak, var olan okulların denetimi de yeni temellere bağlandı; ders programları bazı derslerin dışında Türk okullarının ders programlarıyla paralel duruma getirildi. 1980'lerin başında Türkiye'de 61'i Ermeni, 6'sı Yahudi ve 31'i Rum okulu olmak üzere 98 azınlık okulu vardı. Azınlık nüfustaki azalmaya paralel olarak bu okulların ve öğrencilerinin sayısı da giderek azalmaktadır.

azınlık hakları, dernekler, ticari ortaklıklar, kurullar ve meclislerde azınlıkta olanların sahip oldukları hak ve yetkiler. Özel ve kamusal kuruluşların kurul halinde çalışan organlarında kabul edilmiş olan çoğunluk sisteminin yarattığı bazı sakıncaları gidermek için, alınan kararlarda azınlıkta kalmış olan kişi ve gruplara, yazılı ya da yazısız kurallarla, bazı hukuksal yollara başvurma olanağı tanınmıştır. Özel hukuk alanında bu konudaki en geniş düzenleme Türk Ticaret Kanunu'nun anonim ortaklıklara ilişkin hükümlerinde yer alır (m. 381, 382). Derneklerin genel kurul kararlarına karşı da, bu kararların alınmasında azınlıkta kalmış olan üyelerin yargı yoluna başvurma hakları vardır. Kamu hukukunda azınlıkların haklarının korunduğu bu belirgin duruma, yasama meclisinde azınlıkta olan gruplar için, kabul edilen yasalara karşı Anayasa'ya aykırılık iddiasıyla yargı yoluna başvurma hakkının tanınmış olmasında rastlanır. 1982 Anayasası'nın 150. maddesine göre TBMM'deki ana muhalefet partisi meclis grubu ile toplam sayının en az beşte biri kadar milletvekilinin bir yasanın Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açma hakkı vardır. İdare içerisinde yer alan kurulların kararlarına karşı oy kullanarak azınlıkta kalan üyelerin de bu kararlara karşı idari yargıda dava açma haklarının bulunduğu, Danıştay'ın çeşitli kararlarında kabul edilmiştir. Öte yandan kurul ve meclislerin olağanüstü toplantıya çağırılması konusunda, kurul üyelerinin azınlığını oluşturan belli sayıdaki üyenin de istemde bulunma hakkı vardır.

azınlık hükümeti, parlamentoda çoğunluğu olmayan bir partinin, öbür parti ya da partilerin hükümete fiilen katılmadan dışardan destek vermesiyle oluşturduğu hükümet biçimi. Parlamento rejimlerinde siyasal sorumluluk ilkesi gereği hükümet ancak parlamentodaki çoğunluğun desteğiyle kurulup görevde kalabilir. Oysa bazı seçimlerde hiçbir parti parlamentoda tek başına hükümeti kuracak çoğunluğu sağlayamaz. Bu durumda bazı partiler ya da parlamentolar, hükümete fiilen katılmadan partilerden birine gerekli desteği vererek onun azınlık hükümeti kurmasını sağlarlar. Kuşkusuz azınlık hükümetinin görevde kalabilmesi de, bu partilerin ya da parlamentoların desteğinin devamına bağlıdır. Özellikle Hollanda, İsveç, Norveç ve Danimarka gibi partilerarası kutuplaşmanın ya da ideolojik ayrılıkların derin olmadığı ülkelerde ve son yıllarda İtalya'da hükümetler ya koalisyon hükümeti ya da azınlık hükümeti biçiminde kurulmaktadır. Azınlık hükümetinin Türkiye'de iki örneği yaşanmıştır. Bunlardan ilki, 25 Aralık 1963 tarihli onuncu İsmet İnönü hükümeti, ikincisi de, 12 Kasım 1979 tarihli altıncı Süleyman Demirel hükümetidir. 1977'de Bülent Ecevit'in kurduğu azınlık hükümeti ise güvenoyu alamamıştır.

azınlıklar, içinde yaşadıkları toplumdan kültürel, etnik ya da ırksal özellikleri bakımından farklı olan topluluklar.

Tanım. Toplumsal ve siyasal içeriğiyle zaman içinde pek çok değişikliğe uğramış olan azınlık kavramını tanımlamak oldukça güçtür. Birleşmiş Milletler (BM) belgelerinin, "azınlık grubu" ve "azınlık koruması" kavramlarından söz edilebilmesi için genel olarak öngördüğü koşullar şunlardır: 1) Önce kültürel ya da etnik bakımdan toplumun çoğunluğundan farklı bir grubun varlığı gerekir. 2) Bu grup, gelenek ve göreneklerine çok bağlı bir avuç insanla sınırlı kalmamalı, özelliklerini kendi başına koruyabilecek bir sayıya ulaşmalıdır. Ama çoğunlukla neredeyse eşitlenecek kadar da kalabalık olmamalıdır; çünkü bu durumda, "bir arada yaşayan" toplumlardan söz etmek gerekecektir. Coğrafi nüfus yoğunlaşmaları bu azınlık tanımını değiştirmez; örneğin ABD'deki Siyahlar gibi, ülkenin kimi bölgelerinde çoğunlukta bulunan azınlıklar da vardır. 3) Azınlık grubu, ülkede başat konumda olmamalıdır. Örneğin Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, nüfusun yüzde 20'sini oluşturan beyazlar değil, büyük çoğunluğu oluşturan Bantular "azınlık" konumundadır. 4) Yalnızca ilgili ülkenin uyrukları azınlık sayılabilir; başka ülkelerin o ülkedeki uyrukları "yabancı" statüsüne girer. 5) BM İnsan Hakları Komisyonu Alt Komitesi'ne göre, azınlık grubunun ilgili devlete bağlılık duyması, ayrımla yoluyla devleti parçalamaya yönelmemesi gerekir. 6) Azınlıktaki grup, kendi ayırt edici özelliklerini koruma ve sürdürme isteği, yani "azınlık bilinci" taşımalıdır. 7) Çoğunluk da bu grubu toplumun parçası olan bir azınlık olarak görmeli ve dışlayıcı ya da yoksayıcı bir tutum almamalıdır. Yoksa azınlıktan değil, "farklı grup"tan söz etmek gerekir.

Toplumbilim açısından ise azınlık tanımı, azınlıktaki topluluğun ayrı bir toplumsal grup oluşturmaması gerektirir. Azınlığı çoğunluktan ayıran belirli üyelik kuralları, belirlenmiş kültürel davranış biçimleri, belirli ve kolayca ayırt edilebilen özellikler bulunmalıdır. Toplumun başat güçlerinden farklı sayılan azınlık grubunun üyeleri, genellikle toplumun işleyişine eksiksiz katılmaktan ve toplumun olanaklarından eşit ölçüde yararlanmaktan alıkonulur. Bazı örnekleri dışında, azınlık grup genellikle başat gruptan daha yoksul, siyasal bakımdan da daha güçsüzdür.

Önemli ayırt edici özelliklerinin bulunmaması, bazı toplulukların azınlık olarak tanımlanmasını güçleştirir. Örneğin çağdaş ABD toplumunda, azınlıkların dinsel farklılıklarla tanımlanması çok enderdir; çünkü toplumun eriştiği laikleşme düzeyi, dinsel inanç farklılıklarının belirgin biçimde algılanmasını önler. Sözelimi birçok Batı ülkesinde çoğunluktan farklı inanışları olmasına karşın açık seçik ayırt edici özellikleri bulunmayan masonlar, kendi içinde bütünlüğü olan bir azınlık olarak değerlendirilemez. Temelde ekonomik nedenlerle bir araya gelmiş bir topluluk da akrabalık, ırk ya da kültür gibi birleştirici ilkelere dayanmadıkça genellikle azınlık biçiminde nitelenmez.

Azınlıkların toplumdaki konumu. Azınlık grubu karşısında toplumun iki seçeneği vardır: Azınlık ya eritilecek ya da hoşgörüle karşılanacaktır. Azınlık grubunun eritilmesinde, bu grubu toplum dışına itmekten, doğrudan baskı altına almaya kadar çeşitli yöntemlere başvurulabilir. Örneğin 17. yüzyılda, Fransa'da çoğunlukta olan Katolikle-

rin Protestanlığı yasaklaması karşısında bu grup, din değiştirmek, Protestanlığı gizli olarak sürdürmek ya da ülkeyi terk etmek seçenekleriyle karşı karşıya kalmış, sonunda bir altkültür olarak Protestanlık bu ülkede ortadan kalkmıştır. Azınlıkların baskı altına alınarak eritilmesinin aşırı örneklerinden biri, Nazilerin milyonlarca Yahudiyi yok etmesidir.

Azınlıkları eritmenin daha yumuşak bir yöntemi, özümlemedir (asimilasyon). Özümleme sürecinde azınlık, çoğunluğun kültürel özelliklerini benimser. Örneğin 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında Avrupa'dan bir göçmen akınına uğrayan ABD'de, İngilizce konuşan Protestan çoğunluk, göçmenlerin özgün kültürel özelliklerini korumalarına olanak tanımak yerine, kendi kültürünü bu gruplara aşılarmış. Göçmen topluluklar, başat dili ve ideolojiyi benimsemiş, özerk toplumsal gruplar kuramadan Amerikan toplumuna özümlemişler.

Özümleme, genellikle tam bir eritme yöntemi değildir. Özümleme sürecinde başat topluluk, bir yandan kendi kültürünü azınlığa benimsetirken, bir yandan da azınlık kültürünün bazı yönlerini kendisi benimser. Özümlemeye başvuran bir toplum, çoğunlukla bu süreç içinde değişime uğrar ve başat kültür giderek daha eklettik bir nitelik kazanır.

Azınlık grubunun varlığını sürdürmesine izin verildiği durumlarda ortaya çıkan sistem, "çoğulcu" olarak nitelenir. Çoğulcu bir toplumdaki başat güçlerin azınlıklara hoşgörülü davranmayı seçmesinin iki nedeni olabilir. Ya başat çoğunluk için azınlığı eritme zorunlu değildir ya da azınlığı eritme sürecinin önünde siyasal, ideolojik ya da ahlaki engeller vardır. Örneğin 12. ve 13. yüzyıllarda Avrupa ülkelerinde ticaretin Yahudi tüccarların elinde olması, Yahudi düşmanı yöneticilerin, kendilerine zarar vermeden Yahudileri ülkeden atmasını olanaksız kılmıştır.

Azınlık gruplarının toplum içindeki konumunu, bir bütün olarak toplumun yapısı belirler. Tanım gereği, azınlık grupları toplumsal hiyerarşinin üst basamaklarında yer almaz. Ama azınlık üyelerinin toplumsal hiyerarşide yükselme şansı, toplumun "kapalı" ya da "açık" oluşuna göre değişir. Kapalı toplumlarda, örneğin geleneksel Hindu kast sisteminde, kuramsal olarak bireyin konumu hiçbir zaman değişmez. Buna karşılık açık toplumlarda, bireyin işlevini ve buna bağlı olarak da konumunu değiştirmesine olanak tanınır. Toplumsal gruplar arasında hiyerarşik işbirliğini vurgulayan kapalı toplumlardan farklı olarak, açık toplumlar, değişik grupların aynı kaynaklar için yarışmasına, böylece rekabete dayalı ilişkiler kurulmasına izin verir. Açık toplumda birey, toplum içindeki yerini, üyesi olduğu toplumsal gruptan çok, kendi kabasıyla elde eder.

Azınlıkların korunması. İlkçağda ve ortaçağda azınlık kavramından söz edilemez. İlkçağda ezilen, yurttaş değil yabancıdır; ortaçağda ise kilise, farklı grupların ortaya çıkmasına izin vermemiştir. Bu tür gruplar (örn. Yahudiler) fiilen doğsa bile, kuram düzeyinde dikkate alınmamıştır.

Azınlık kavramı, ancak Reform döneminde, "dinsel azınlık" kavramıyla birlikte doğdu. Buna koşut olarak, "azınlıkların korunması" da gündeme geldi. Bu yöndeki ilk uygulama, 1598 Nantes Fermanı'yla Protestanlara tanınan haklardı. Bu örnekten sonra azınlıkların korunmasında başlıca iki yöntem gelişti. Birinci yöntem, iki egemen devlet arasında gerçekleştirilen antlaşmalardı. İlk ürünü 1606'da veren bu

çözümün ünlü örneği, Fransa ile Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu arasındaki 1648 Vestfalya Antlaşması oldu. İkinci yöntem, savaş sonunda bir ülkeden öbürüne geçen topraklar üzerinde yaşayanları koruyan belgeler düzenlenmesiydi ve bunun ilk örneği, 1660 İsveç-Polonya Antlaşması'nda görüldü. Bu antlaşma türü, 19. yüzyılda, yeni kurulan ya da topraklarını genişleten ülkelere büyük devletlerce standart biçimde kabul ettirilecekti.

Azınlıkların korunmasında, 17. yüzyıldan sonra şu evrelerden geçildi: 1) Belli bir ülkedeki azınlıkların, belli bir "büyük devlet" tarafından korunması; 2) büyük devletlerin, belli bir ülkedeki azınlıkları "kolektif" biçimde koruması (19. yy); 3) büyük devletlerin korumasının yerini, Milletler Cemiyeti "güvencesi"nin alması (20. yy); 4) BM'nin kurulmasıyla birlikte, azınlık haklarını değil, insan haklarını vurgulayan yaklaşımın ağırlık kazanması.

BM'nin kuruluşunu izleyen yıllarda "azınlık hakları" yeniden gündeme gelmişse de, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başına oranda günümüzde bu konu ağırlığını yitirmişti. Ama özellikle Avrupa Konseyi bünyesinde yapılan düzenlemeler, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Divanı ile Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'na başvuru hakkının tanınması, azınlıkların korunmasına yönelik yasal güvenceler arasında önemli yer tutmaktadır.

Türkiye'de azınlıklar. Osmanlı Devleti, uyrukları arasında birden çok dini barındırıyordu. Çoğunluk dini olan İslamın, ahiret kadar dünyayı da düzenleyen kuralları ötek dinlerin üyelerine uygulanamayacağı için, 1454'ten sonra İslam dışındaki her din ve mezhebe azınlık statüsü tanındı. "Millet" olarak nitelenen bu grupların, geleneklerini sürdürmelerine, hatta kendileriyle ilgili yasalara koyup uygulamalarına ve vergi toplamalarına izin verildi. Azınlıklara, azınlık korumasının dünyada doruğuna ulaşmış 1919-39 döneminde bile tanınmayan bir tüzel kimlik tanındı. Ama "millet sistemi", milliyetçilik akımlarının gelişmesiyle birlikte, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını hızlandıran bir etmen oldu. Balkanlar'daki dinsel gruplaşmalar, giderek ulusal gruplaşmalara dönüştü; Avrupa devletleri de bu azınlıkları Osmanlı Devleti'ne yönelik politikalarında birer araç olarak kullanmayı başardı.

Osmanlıların 16. yüzyılda verdiği kapitülasyonlar, azınlıkların koruma metinleri değil, "yabancılar"a ve onların bağlı olduğu devletlere ayrıcalık tanıyan belgelerdi. Osmanlı Devleti'nin azınlıklar konusunda ısrar ettiği ilk uluslararası bağit, 1606 Zinnetorok Antlaşması idi. Buna göre, Katolik Osmanlı ülkesinde dinsel özgürlüğe kavuşacak, kendi kiliselerini kurabileceklerdi. 1699 Karlofça Antlaşması daha ileri gidiyor ve Polonya elçisinin, Katoliklerin sorunları dolayısıyla padişah nezdinde girişiminde bulunabilmesine olanak tanıyordu. Yahudi devletlerin azınlıklar lehine Osmanlı Devleti'nin işlerine karışması dönemi, 1710 Pasarofça ve 1739 Belgrad antlaşmalarından sonra, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla doruğuna ulaştı. Bu antlaşma, o güne değin Katoliklerle sınırlı olan korumayı, Ortodoksları da içine alacak biçimde genişletiyordu.

Fransa ile İngiltere ve Rusya'nın çekişmesi sonucunda çıkan Kırım Savaşı ertesi imzalanan Paris Antlaşması (1856), azınlıkları koruma uygulamasında uluslararası düzeyde yeni bir döneme geçişi simgeliyordu. Osmanlılar, artık tek bir devlete değil, Paris Antlaşması'nın imzacılarına karşı yükümlü olacaktı. Gülhane Hattı Hümayunu'da

(1839) ilan edilen eşitlik ilkelerini, bu kez azınlıklara ve yabancılara uzun atıflar yaparak yineleyen İslahat Fermanı'nı (1856) Paris görüşmelerinde Avrupalılara sunmuş olan Osmanlılar, 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra bu konferansta saptanan yeni düzeni kabul etmek zorunda kaldılar.

Azinlıkların korunması açısından en eksiksiz uluslararası sistem, I. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti'deydi. "Negatif" (öteki yurttaşlarla eşit) hakların yanı sıra, "pozitif" (grup özelliklerini sürdürmeyi sağlayan, azınlık üyesi dışındaki yurttaşlara tanınmayan) haklar da getiren bu sistem, genel olarak, savaş sonunda yenik düşen devletlerle yapılan antlaşmalara ek bölümler biçiminde formüle edilmişti. Türkiye Cumhuriyeti için azınlıklar konusunda bağlayıcı metin olan Lozan Antlaşması da (1923) bu sistemin ürünüydü.

Lozan Antlaşması'nın, "Azınlıkların Korunması" başlığı altındaki III. bölümünü oluşturan 37-44. maddeleri, Türkiye'deki azınlıkları "gayrimüslimler" olarak tanımlamaktadır. 37. madde ile bu kesim hükümleri temel yasa sayılmakta; 38. madde ile yaşam, din, dolaşım ve göç özgürlüğü tanınmaktadır. 39. madde ile medeni ve siyasal hak eşitliği, ayrıca mahkemelerde azınlık dilini kullanma hakkı, 40. madde ile okul ve benzeri kurumlar açma ve yönetme hakkı ile buralarda azınlık dilini uygulama ve dinsel törenler yapma özgürlüğü getirilmektedir. 41. madde ile azınlıkların ana dillerinde eğitim görebilmesi için devletin para yardımıyla bulunması hükmüne bağlanmaktadır. 42. madde aile hukuku, gelenek, görenek ve din kurumlarına ilişkin güvenceleri, 43. madde inanç özgürlüğünü, 44. madde ise Milletler Cemiyeti güvencesine bağlanan bütün bu hükümlerin Cemiyet Konseyi çoğunluk kararı olmadan değiştirilemeyeceği ilkesini içermektedir.

Azikiwe, Nnamdi (d. 16 Kasım 1904, Zungeru, Nijerya), Nijerya devlet başkanı (1963-66) ve milliyetçi bir siyasal partinin kurucusu. İbolara dayanan Güney Nijerya milliyetçiliğinin en tipik temsilcisi sayılır. Girdiği birçok meslek arasında gazetecilik ve bankacılık da vardır.

Azikiwe ilk eğitim ve deneyim birikimini büyük ölçüde ABD'de kazandı (1925-34). Birkaç yüksekokula devam etti ve Pennsylvania ve Lincoln üniversitelerinde lisansüstü çalışmalar yaptı. 1934'te Altın Kıyısı'na giderek bir süre gazete editörlüğü yaptıktan sonra 1937'de Nijerya'ya döndü. Burada bir dizi gazete kurdu ve doğrudan siyasete atıldı. Nijerya Gençlik Hareketi'ne katıldı; 1944'te, Nijerya ve Kamerun Ulusal Konseyi'nin (NKUK) kurucuları arasında yer aldı. İki yıl sonra NKUK'un desteğiyle Nijerya Yasama Konseyi'ne seçildi. 1951'de bir Batı Nijerya partisi olan Yoruba Eylem Grubu'nun kurulması üzerine NKUK gidecek güneydoğudaki İbolara dayanmaya başladı. Azikiwe 1953 seçimlerinin ardından Doğu Eyaleti'nin kabine başkanı, daha sonra da başbakanı oldu.

1956'da devlet parasını önemli miktarda hisse sahibi olduğu bir bankaya yatırmakla suçlandı. Mahkemeye kısmen suçlu bulunmakla birlikte, halk arasındaki desteğini korudu. Parti içindeki belirli bir muhalefete karşın NKUK'un bağımsızlıktan önceki 1959 federal seçimlere birleşik bir güç olarak katılmasını sağladı. Seçimden daha güçlü çıkan Kuzey Halkları Kongresi ile geçici bir koalisyon kurduysa da, kilit bir makam olan başbakanlığı Kongre'nin önderi Abubakar Tafawa Balewa'ya kaptırdı. Senato başkanlığı, ardından genel valilik ve son

olarak da devlet başkanlığı gibi daha çok sembolik önem taşıyan görevler üstlendi.

1967-70 Biafra İç Savaşı'nda, önce kendi kabilesi olan İbolan destekledi; 1968'de Biafra'nın tanınmasını ve öteki Afrika ülkelerinin desteğini sağlamak amacıyla yoğun dış geziler yaptı. 1969'da saf değiştirip federal hükümetin yanında yer aldığı için bazı eleştirilere hedef oldu. Bu tarihten sonra, iktidar partisine muhalefet eden önderler arasında yer aldı; 1979'da, yeni kurulan Nijerya Halk Partisi'nin adayı olarak başkanlık seçimlerine katıldıysa da, başarı elde edemedi.

Karizmatik bir kişiliğe sahip parlak bir konuşmacı olan Azikiwe'nin Afrika milliyetçiliği üzerine pek çok yapıtı vardır. İlk kitaplarından biri olan *Renuscent Africa* (1937; Yeniden Doğan Afrika) bunların en etkilisidir.

azil, bir kimseye verilen temsil yetkisinin geri alınması ya da bir memurun yönetsel bir kararla memurluk mesleğinden çıkarılması. Borçlar hukukunda bir kimseye tek yanlı bir hukuksal işlemle tanınan temsil yetkisi, gene tek yanlı bir işlemle bu yetkiyi veren tarafından azil yoluyla geri alınabilir. Azil, Borçlar Kanunu'nun (BK) 34. maddesinde düzenlenmiş olan temsilin kaldırılmasından farklı olarak, temsil ilişkisine son vermeyip yalnızca temsilcinin şahsına yönelik bir işlemdir. Azledilen bir temsilci yerine başka biri atanabilir. Temsilcinin azline ilişkin işlem için yasa belli bir biçim koşulu öngörmüştür. Elinde yetki belgesi bulunan temsilci, azil nedeniyle görevi sona erince, onu temsil edilene geri vermek ya da mahkemeye yatırmak zorundadır (BK m. 36). Bir kimseyi uygun olmayan bir zamanda temsilcilikten azleden, onun zararını ödemekle yükümlüdür.

İdare hukukunda azil, memurlardan memur sıfat ve yetkilerini kaldıran ve onları memur statüsünden çıkaran bir işlemdir. 788 sayılı Memurlar Kanunu'na kadar, üst azil konusunda mutlak bir yetki verilmişti. Memurlar Kanunu'nun 59. maddesi yönetsel yoldan azil kaldırmıştır. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu da yönetsel yoldan azle yer vermemiştir.

Azılal, Fas'ın iç kesimlerdeki Centre bölgesinde bucak (*commune rurale*) ve il (1975). İlin yönetim merkezi olan Azılal bucacı, Yukarı Atlaslar'ın kuzeybatısında, Tadla Ovası ile Yukarı Atlaslar'ın dorukları (3.000-4.000 m) arasında yer alır. Deniz düzeyinden yüksekliği 1.359 m olan il merkezi, yerel Berber topluluklarının ürünlerini pazarladıkları bir merkezdir.

Azılal ili kuzeyde Beni Mellal, doğuda er-Raşidiye, güneyde Varzazat, batıda ise Marakeş ve el-Kelaa des Srahna illeri ile çevrilmiştir. Yüzölçümü 10.050 km²'dir. Büyük bölümü engebeli yüksek bir plato ile granit kütleler arasında çok sayıda yarık ve çukurun yer aldığı Yukarı Atlaslar'ın dağlık bölgelerinden oluşur. Bölgedeki yarı göçebe Berberiler, genellikle dağ yamaçlarının sekilerinde tahkim edilmiş ortak bir ambanın çevresinde konaklarlar. Geçimlik tahıl üretimine dayalı susuz tarım yapar, koyun ve keçi besler, alçak kesimlerde de meyve ve zeytin yetiştirirler.

Azılal ili bir su toplama bölgesidir; elektrik enerjisi de elde edilen Bin el-Uydan ve Ayt Adel barajları, yarı kurak Tadla Ovası'nın batı ve kuzey bölümlerini yoğun tarım yapılan verimli bir alana dönüştürmüştür. Bu barajların birincisi 1948-55 arasında Fransızlar, ikinci ise 1966-71 arasında Fas hükümeti tarafından yaptırılmıştır. Akarsuların yönleri değiştirilerek sulanan toprak-

lardan, yazları sebze, kışları da tahıl olmak üzere iki kez ürün alınır. Nüfus (1971) bucak, 17.868; (1988 tab.) il, 416.000.

Azilen kültür, Avrupa'nın Üst Paleolitik ve Alt Mezolitik çağlarına ait bir alet işleme gelenegi. Özellikle Fransa ve İspanya'da görülür. Azilen kültür daha zengin ve karmaşık olan Magdalenien kültürü izler. Tardenoisien, Maglemosien, Ertebölle ve Asturien kültürleri hemen hemen eşzamanlıdır. Azilen taş aletleri çoğunlukla mikrolit adı verilen çok küçük parçalardan oluşur. Bunlar kemik ya da boynuzdan bir sapa takılacak biçimde yapılmıştır. Bir yüzü kavisli ok ve mızrak uçları ile uç kazıyıcılar kullanılmıştır. Kemik aletler arasında yer alan deliciler, kullanım amacı bilinmeyen asalar ve yassı zıpkınlar genellikle ala geyik boynuzundandır. Azilen sanat çakıl taşları üstüne kırmızı ve siyah boyalarla yapılmış geometrik desenlerden oluşur. Dördüncü buzul döneminde büyük av hayvanları yok olduğundan Azilen halk ve çağdaşları, tuzaklar ya da kapanlarla avladıkları çeşitli yumuşakçalar, balık, kuş ve küçük memeli hayvanlarla beslenmişlerdir.

azit, HN₃ formülündeki azotür (ya da hidrazoik) asidin, grup halinde üç azot atomu (-N₃) içeren organik türevlerinin ortak adı. Azotür asitteki hidrojen atomunun yerine bir hidrokarbon grubunun (alkil ve aril azitler) ya da bir açıl (karboksilik asit) grubunun (açıl azitler) geçmesiyle türeyen bu bileşikler genellikle çarpmaya çok duyarlı, kararsız maddelerdir. Alkil azitler, azotür asidin inorganik tuzları (azotür) gibi, fişek kapsüllerinde ve ateşleme füyüyelerinde patlatıcı olarak kullanılır. Sodyum azotür ile bir açıl klorürün tepkimesinden elde edilen açıl azitler, genellikle alkil azitlerden ve azotürlerden daha karardır. Isıtıldıklarında molekül düzenlemeleri değişerek (Curtius düzenlemesi) izosiyanatlar oluşturur; izosiyanatlar da su eşliğinde, açıl azitlerden bir karbon atomu eksikliği olan aminlere dönüşür.

aziz, dişil AZIZE, Latince SANCTUS (dişil SANCTA), Yunanca HAGIOS (dişil HAGIA, Türkçede yerleşmiş okunuşuyla AYA), yüzünde Tanrı kayrısını temsil ettikleri ve yaşayanlar için Tanrı katında aracılıkta bulunabilecekleri inancıyla yüceltilen ve yetkili kilise organlarına kutsal ilan edilen kişiler.

Yeni Ahit'te İsa'ya atfedilen sözler arasında "aziz" yer almaz. Paulus'un mektupları ile Vahiy Kitabı'nda ise bu terim, İsa'ya inananlar, yani tüm Hristiyanlar için "mukaddes", "kutlu" anlamında kullanılır. İS 1-4. yüzyıllar arasında ağır baskılara uğrayan Hristiyanlar, bu baskılar sonunda can veren kilise üyelerini, doğrudan cennete gittikleri ve yaşayanların duaları için Tanrı'nın nızasını sağlayabilecekleri inancıyla yüceltmeye başladılar. İS 325'te belirlenen Nikaia (İznik) Amentüsü'nde "aziz" sözcüğü, hâlâ "inanana" anlamını taşıyordu. Kibiselerde adına dua edilen ölüler, ancak 6. yüzyıl başlarında bugünkü anlamıyla "aziz" olarak anılmaya başlandı. Ama ilk azizlere bu sanın verilmesinde izlenen resmi bir süreç yoktu. Azizlik mertebesinin resmen tanınması, ilk kez Papa XV. Johannes'in 993'te Laterano Konsili'nde Augsburg piskoposu Ulrich'i (ö. 973) azizliğe yükseltmesiyle başladı. Papa VIII. Urbanus (ö. 1623-44) ile XIV. Benedictus'un (ö. 1740-58), kutluluk (*beatificatio*: ancak belirli kiliselerde yüceltmeye izin verilen, azizlik öncesindeki aşama) ve azizlik (*canonisatio*) mertebeleri-

nin resmen tanınması için koyduğu kurallar, Vatikan'ca 1917'de benimsenen Azizler Listesi Yönergesi'nin temelini oluşturdu. 1960'ların sonunda Papa VI. Johannes Paulus, kutluluk ve azizlik sanının tanınmasıyla ilgili işlemleri kolaylaştıran kuralları getirdi.

Bugün Katolik Kilisesi'nde yürürlükte olan kurallara göre, kutluluğa ve azizliğe aday gösterilen kişiyle ilgili karar, dört aşamalı bir süreç sonunda belirlenir ve papanın onayıyla gerçekleşir. Kutlular listesindeki kişinin azizler listesine önerilebilmesi için, adının zikredilmesiyle en az iki sahipsiz mucizenin gerçekleşmiş olması koşulu aranır. Bu olağan sürecin dışında, Papa VIII. Urbanus döneminden (1634) önce yüzyıllardır kutlu sayılan kişileri, doğrudan papanın azizler listesine alması da olanaklıdır.

Rum Ortodoks Kilisesi'nde de azizlere inanılır, ama azizlik mertebesinin resmen tanınmasına ilişkin süreç, Katolik Kilisesi'ndekine benzer bağlayıcı kuralları içermez. Azizlik önerisi üzerinde ilgili piskoposun yaptığı incelemeden sonra bir komisyonca son karar verilir. Lutherci ve Anglikan kiliselerinde de azizlerin varlığı kabul edilir, ama bu kişilere herhangi bir biçimde tapınılmaz.

Azizler ile Tanrı kayrası arasındaki olağanüstü ilişki, genellikle çileci, benliği yok sayan bir yaşam biçimiyle vurgulanır. Azizliğin göstergesi, çoğunlukla üstün ahlaki nitelikler ve davranışlardır. Fransiskan tarikatının kurucusu Assisili Aziz Francesco, erdem simgesi olan azizlerin klasik örneklerindendir. Ama ahlakça üstünlük dışındaki özellikleriyle de azizlik düzeyine yükseltilmiş din büyükleri vardır. Clairvaux'lu Bernard, Helitalı Gertrude, Avilalı Teresa, mistik deneyimleriyle ün kazanmış azizlerdir. Dinsel geleneğe getirdikleri yeni yorumlar ve çığır açıcı ilahiyat kuramları dolayısıyla yüceltilen azizlere, skolastik felsefenin doruğu Aquinolu Tommaso örnek verilebilir. Bütün din topluluğuna değil, yalnızca belirli bir yörede aziz sayılan din büyükleri de vardır.

Allah'a eş ve ortak koşmanın (şirk) her türlü biçimini yadsıyan İslam, azizlik kavramına yer vermez (bak. evliya; eren). Buna karşılık Tanrı'yla ya da çoğul tanrılarla, başka ruhani güçlerle, efsanevi âlemlerle, kutsal sayılan aşkın gerçeklikle özel bir ilişki içinde olduğuna inanılan kişilerin yüceltilmesine öteki dinlerde ve halk inanışlarında çokça rastlanır. Ruhani yaşamda yüce bir mertebeye ulaşmış bu tür kişiler daha genel anlamda, ermiş olarak nitelenir.

Tek tanrı inancını vurgulayan Yahudiliğin kaynağında ermişlere ya da azizlere tapınma yer almaz. Ama kutlu kişi olmak, İsrailoğullarına bir ülkü olarak gösterilir ve Eski Ahit'te, Tanrı'nın seçilmiş kavminin üyeleri için "Yüce olanın mukaddereleri" (Daniel 7:18) ifadesi kullanılır. Helenistik dönemde (İÖ y. 300 - İS y. 300) Yahudiliğin başka dinlerin etkisi altına girmesiyle, Hasidim adı verilen "takva ehli" öteki inanandan ayrılmaya başlamıştır. Kuran'da da Yahudiler, "Allah'ı bırakıp hahamlarını rableri kabul etmekle" (Tevbe 31) kınanır.

İÖ 6. yüzyılda Çin'de doğan Konfüçyüsçülükte ermişlik, anlaki kusursuzluk demektir ve "en eski zamanların kutlu hükümdarları"nın yaşamlarıyla örneklenir. Gene Çin'de aynı yüzyılda gelişen Taoculuğun daha mistik nitelikteki ermişlik anlayışı, her türlü tutkudan arınarak doğanın Yol'una (Tao) razı olmayı, Mutlak ile bütünleşmeyi öngö-

rür. Taoocular, "gerçek insan" (chen jen) olarak niteledikleri ermişlere de ibadet ederlerdi. Japonya'da doğan Şinto dininde ise efsanevi ermişler yüceltilir; ama iyi ya da kötü harkesin ölümünden sonra doğaüstü bir yaşam sürdürdüğüne inanılır.

Theravada Budacılığında, Nirvana'ya ulaşan ve *sanısara*'dan (geçici dünya) kurtulan kişiler, ermiş (*arhat*) sayılır. Budacılığın kurucusu Siddharta Gautama (İÖ y. 560) ilk Budacı ermiştir. Budacılığın ilk dönemlerinde ermiş sayılan kadınlar da olmuştur. Mahayana Budacılığı ise, yalnızca kişilerin değil, herkesin *bodhi*'ye (aydınlanma), yani ermişliğe ulaşabileceğini savunur. Başkalarının manevi yükselişine yardımcı olabilmek için kendi aydınlanmasını erteleyen *bodhisattva*'lar da (geleceğin Budası) ermiş sayılır. Dolayısıyla, Yaradancı bir kurtuluş dini olan Mahayana Budacılığında, iyilik başlatılan ermişlere inanç ağırlık taşır. Tibet Budacılığında, eski ermişlerin, bilgilerin, tanrıların ve cinlerin bedenine büründüğü kişiler de ermişler arasına katılır.

Hindistan'da Caynacılığı kuran Mahavira (Büyük Kahraman) Vardhamana, ermiş peygamberler dizisinin 24.'südür. Önceki 23 peygambere de (Tirthankara) bugün Caynacı tapınaklarında dua edilir. Hindu dininde, *sadhu* (kutlu kişi) ve *avatara* (kutsal bir varlığın insan bedenine bürünmesi) olarak nitelenen ermişlere, bu arada başka dinlerin de büyüklerine ibadet edilir. Örneğin Hz. İsa'nın da Vişnu'nun bedenleşmesi olduğuna inanılır.

Büyük saygı duyulan din büyüklerinin inanılan topluluğunca kendiliğinden azizlik ya da ermişlik düzeyine yüceltilmesi, dine bağlı kitlelerin, hem insan görünüşünde hem de insanüstü olan varlıklara duyduğu özleminden kaynaklanır. Her yerde var olan ve her insana yardım etmeye hazır bulunan tek ve soyut bir Tanrı, ortalama dindar kişi için ulaşılmaz ve algılanamaz bir varlıktır. Dindar kitlelerin, tanrısal varlığı, insanların dileklerini yerine getiren çok sayıda ruhani varlığa bölme yönünde bir eğilimi, çoktanrı bir yönelimi vardır. Büyük dinler yaygınlaştıkça, bu dinleri yeni benimseyen ve sayıca giderek ağırlık kazanan halk toplulukları, eski inanışlarını ve eğilimlerini yeni bir dinsel çerçevede sürdürmüşlerdir.

Inanan kitlelerde yerleşmiş biçimiyle aziz ya da ermiş inancı, tektanrılı dinlerin resmi öğretilerine genellikle aykırı düşer. Bu aykırılığı aşmak amacıyla, aziz inancına resmi bir yorum getirilmeye çalışılır. Örneğin Katolik Kilisesi *veneratio* (Yunanca *doxologia*: "yüceltme, saygı") ile *adoratio* (Yunanca *latreia*: "tapınma") arasında bir ayrım yapar. Azizlere yönelik tutum *veneratio* olmalı, *adoratio* yalnızca Tanrı'ya saklanmalıdır. Katolikliğe göre azizler, yalnızca Tanrı'nın kayrasını temsil ederler ve tümüyle Tanrı'nın iradesine bağımlıdır. Ortodoks Kilisesi'nde de tasvirlerin yüceltilmesi benzer biçimde yorumlanır. Ama halk arasında aziz inancı, çoktanrılı tapınma biçimlerinden tümüyle ayrılmış değildir.

Aziz, Rutkay, asıl adı AZİZ RUTKAY (d. 1947, İstanbul), tiyatro yönetmeni ve oyuncusu.

Gazetecilik öğrenimi gördü. Lise öğrencisiyken başladığı tiyatro çalışmalarını Bakırköy Halkevi'nde ve Muhsin Ertuğrul'un yönetimindeki özel LCC Tiyatro Okulu'nda sürdürdü. Daha sonra Mucap Ofşuğu Tiyatrosu, Bakırköy Deneme Sahnesi ve İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'nda kısa süreli çalışmalar yaptı. 1971'de katıldığı Ankara Sanat Tiyatrosu'nda (AST) ilk dö-

nemlerde oyuncu olarak çalıştı. 1973'te bu topluluğun genel sanat yönetmeni oldu. Aynı yıl *403. Kilometre*, ertesi yıl *Ana*, 1977'de *Komün Günüleri*, *Sakıncalı Piyade* ve *Zengin Mutsağı*, 1979'da *Tak-Tik*, 1981'de *Rumuz Goncagüllü*, 1983'te *Ya2 Misafirleri*, 1984'te *Bir Ceza Avukatının Anıları*, 1985'te *Bir Halk Düşmanı* gibi birçok oyun sahneledi. *Zengin Mutsağı* ve *Sakıncalı Piyade* oyunlarındaki başarılı yönetimiyle 1978'de Ankara Sanatseverler Derneği'nin verdiği en başarılı yönetmen ödülünü kazandı. 1984'te Gülniz Surun-Engin Cezzar Tiyatrosu'nda *Halide*, 1985'te İstanbul Sanat Tiyatrosu'nda *Küçük Adam*

Aziz
İstanbul Yayıncılık Arşivi

Ne Oldu Sana adlı oyunları yönetti. *Yer Demir Gök Bakır* (1986), *Ada* (1988), *Sis* (1989), *Piano Piano Bacaksız* (1991), *Gizli Yüz* (1991) gibi filmlerde de oynadı.

Aziz Ali Efendi (d. Kandıye, Girit - ö. 2 Ekim 1798, Berlin), *Muhayyelât* adı altında topladığı öyküleri ile tanınan Osmanlı yazar ve devlet adamı.

Girit defterdarı Tahmisçi Mehmed Efendi'nin oğuydu. Babasının ölümünden sonra İstanbul'a gitti. Hassa silahşörleri arasına girerek buraya yerleşti. Önce Valide Kethüdası Yusuf Ağa'ya intisab ederek Sakız Adası muhassıllığına atandı. Devlet hizmetlerindeki başarısı nedeniyle de memur olarak Belgrad'a gönderildi. Burada iki yıl kaldıktan sonra İstanbul'a döndü. İstanbul'daki memuriyetinin derecesi kesin olarak bilinmemekle birlikte *Vâridât* adlı yapıtının bir nüshasında hâcegân-ı divan-ı hümayun rütbesinde görevlendirildiği belirtilmektedir. 1796'da mir-ı miranlık payesi verilerek Berlin sefaretine atandı ve orada öldü. *Muhayyelât*'ın (1852) imzasız önsözünde Berlin'de bazı bilgilerle sohbetlere girdiğini, onların astronomi ve doğabilimlerine ilişkin sorularını cevaplandığını ve bu cevapları bir risalede topladığını belirtir. Ama böyle bir risale henüz ele geçmemiştir.

Aziz Ali Efendi simya, cıfr (gaipen haber verme), remil (nokta ve çizgilerle gaipen haber verme), sihir, tilsim, zayıç gibi konularda bilgiliydi. Şiirlerinde tasavvula yatkındı. 1796'da yazdığı *Muhayyelât*, "Hayal" adını verdiği üç büyük öykü grubundan oluşur. Önsözünde bu öykülerin Süryanice, İbranice ve öbür dillerden çevrilen öykülerden oluşan *Hulasatü'l-Hayal* adlı bir kitaptan yalın bir dille derlendiği belirtilir. I. Hayal'de Asil ve Nesil adlı iki şehzadenin olağanüstü yaratıkları arasında geçen serüvenleri, II. Hayal'de Atina'da, Lebib adında bir bezirgânın oğlu olan Cevad'ın serüvenleri anlatılır. III. Hayal ise, Şeyh İzzeddin adında büyük bir mutasavvıfın kişiliği çevresinde geçer. Öyküler değişik mekân ve zamanda geçmesine karşın, 18. yüzyıl İstanbul'unu yansıtır. Aziz Efendi'nin ayrıca, yaşamının bazı dönemlerini anlatan *Vâridât* adlı öğretici bir risalesi ve bir *Divan*'si vardır.

Aziz Bartolomeus Yortusu Kiyımı, Paris'te 23 Ağustos 1572'de Huguenot'lara (Fransız Protestanları) karşı başlatılan kıyım. 16. yüzyıl sonunda Fransa'yı saran Katolikler ile Huguenot'lar arasındaki iç savaşlar sırasındaki olaylardan biridir.

Kıyımın zemin hazırlayan olayların temelinde Fransız sarayındaki siyasal ve dinsel rekabet yatmaktaydı. Huguenot önderlerinden Amiral II. Gaspard de Coligny, iç savaşın yeniden başlamasını önlemek amacıyla Felemenk'te İspanya'ya karşı bir savaş başlatılmasından yanaydı. Fransa kralı IX. Charles'in 1572 yazında bu planı benimsemeye yanaşması, Coligny'nin oğlu üzerinde artan etkisinden çekinen Catherine de Médicis'yi harekete geçirdi. Médicis, Katolik Guise Ailesi'nin Coligny'ye suikast düzenleme yolundaki önerisini kabul etti. Coligny'nin suikast girişiminden (22 Ağustos) yaralanarak kurtulması ve açılan soruşturmanın bir işteki rolünü açığa çıkaracak yönde gelişmesi, Médicis'yi güç durum düşürdü. Bunun üzerine kendisini kurtarmak ve Huguenot grubunu kesin yenilgiye uğratmak amacıyla, Charles'i, Henri de Navarre'in (sonradan Fransa kralı IV. Henri) düğünü dolayısıyla çoğu Paris'te bulunan Huguenot önderlerini öldürme emrini vermeye kandırdı.

24 Ağustos Aziz Bartolomeus Yortusu sabahında, Paris'te alarm verildi ve Henri de Navarre ile Condé 2. prensi dışındaki bütün Protestan soylular öldürüldü. Sokaklara dökülen kalabalıklar, kentin dört bir yanındaki Huguenot'ları öldürmeye başladı. Öldürmelerin durdurulması için 25 Ağustos'ta verilen krallık emrinden sonra da kan dökülmeye devam etti ve kıyım öteki illere sıçradı. Kurbanlar arasında Rouen, Lyons, Bourges, Orléans ve Bordeaux'daki Huguenot'lar da vardı. Ekim ayının başlarına değin süren karışıklıklarda ölenlerin sayısına ilişkin rakamlar, bir Katolik yansısının öne sürdüğü 2 bin ile, kıl payı ölümden kurtulmuş olan Huguenot Sully düğünü verdiği 70 bin arasında değişmektedir. Çağdaş yazarlar, yalnızca Paris'te öldürülenlerin sayısının 3 bin olduğunu belirtmektedirler.

Kıyımın ilişkin haberler, bu olayı Fransa'daki Protestan sorununun üstesinden gelinmesinde bir aşama olarak gören İspanya kralı II. Felipe ile Papa XIII. Gregorius tarafından iyi karşılandı. Buna karşılık, Protestan uluslar dehşete düştüler. Olayın sorumluluğunu üstlenen Charles, kıyımın nedeninin, tahta karşı düzenlenmiş bir Huguenot komplosu olduğunu ileri sürdü.

Kıyım Catherine de Médicis'nin umduğu gibi Huguenot'ların gücünü yok etmedi. Tersine Katoliklerle Huguenot'lar arasındaki düşmanlığı canlandırarak çatışmaların yeniden başlamasına neden oldu.

Aziz Basileios ayını, Ortodoks Kilisesi'yle, Doğu Katolik kiliselerinin yılda 10 kez uyguladıkları bir Komünyon ayını. 1 Ocak'ta (Aziz Basileios Yortusu), Büyük Perhiz'in ilk beş pazarında; Kutsal Perşembe'de, Kutsal Cumartesi'de, Noel arifesinde ve Epifani arifesinde (Noel ve Epifani pazar ya da pazartesiye rastlamıyorsa) uygulanır.

Biri İskenderiye, öbürü (daha uzun sürmüş olan) Bizans geleneğine ait iki biçimi günümüze değin gelmiş olan Aziz Basileios ayının en az bir bölümü Aziz Basileios tarafından yazılmış olabilir. Anaphora (ayının orta bölümü) dışında (günlük kullanımda daha kısa bir biçim olan) Aziz Ioannes Khrysostomos ayınıyla aynıdır.

Aziz Bey (KIRIMLI), tam adı AZİZ İDRİS (d. 1840, İstanbul - ö. 1878, İstanbul), Osmanlı

hekim. Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'nin kuruluşuna katkıları ve Tıbbiye'de öğretim dilinin Türkçe olmasını sağlamasıyla tanınır.

Askeri Tıbbiye'yi (Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane) 1866'da kolağası rütbesiyle bitirdi ve emraz-ı dahiliye (iç hastalıkları) muallim muavinliğine getirildi. Bir süre sonra da, yeni açılan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye müdürlüğüne atandı. Burada ayrıca emraz-ı umumiye (genel hastalıklar), hikmet-i tabiiye (fizik), kimya-yı tıbbi (tıp kimyası) ve emraz-ı dahiliye derslerini okuttu. Kurucuları arasında bulunduğu Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'ye 1873'te umumi kâtip, ertesi yıl başkan seçildi. 1877'de de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay Derneği) başkanı oldu.

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin kuruluş aşamasında Türkçe öğretime başlanması için büyük çaba harcadı. Türkçe öğretim uygulamasının başarılı olması üzerine, kuruluşundan beri Fransızca öğretim yapan Askeri Tıbbiye'de de 1871'den başlayarak öğretim dili Türkçeleştirildi.

Aziz Bey'in ders kitabı olarak yazdığı *Kimya-yı Tıbbi* (1868-71, 2 cilt), o tarihe değin Türkçe yazılmış en geniş inorganik kimya kitabıdır. Derviş Paşa'nın başlattığı bu alandaki çeviri hareketini bu yapıtla daha ileri bir aşamaya götüren Aziz Bey, kitabın tümünde denklemleri Osmanlıca yazmıştır. Kitabın 68 sayfalık önsözü de, kimya tanhisi üzerine Türkçe yayımlanmış en derli toplu çalışma oldu. Yapıtın birinci cildinde ametaller, ikinci cildinde de metaller anlatılır. Hastalıkların tanımları, nedenleri, belirtileri ve tanı yöntemlerini konu edinen *İlm-i Emraz-ı Umumiye* (1871), ayrıca ırklar, yetenek, huy ve beceri konusunda bazı bilgileri de içerir. Kitabın sonundaki "Feth-i Meyyit" bölümünde ise otopsi tekniği açıklanır. P.H. Nysten'den arkadaşlarıyla birlikte *Lugat-ı Tıbbiye'yi* (1873) çevirerek Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye adına yayımlayan Aziz Bey'in ayrıca *Mecmua-i Fünun*'da yayımlanmış yazıları vardır.

Aziz Billah, tam adı AZİZ BİLLAH NİZAR EBU MANSUR (d. 10 Mayıs 955, Mehdiye, Tunus - ö. 14 Ekim 996, Bilbays, Mısır), Fatımi Devleti'ni en geniş sınırlarına ulaştıran halife.

Halife Muizz Li-Dinillah'ın oğludur. Muizz döneminde Suriye ve Hicaz'daki savaşlara katıldı. Ocak 975'te babasının yerine geçti ve Mısır'da tahta çıkan ilk Fatımi halifesi oldu. Karmatileri yenerek Mısır'dan çıkardı; 988'de Şam dolaylarındaki varlıklarına son verdi. Topraklarını Bizans İmparatorluğu ve Abbasiler aleyhine genişletmek için hükümdarlık döneminin büyük bir bölümünü Kuzey Suriye'de askeri ve siyasal girişimlerle geçirdi ve Fatımi Devleti'ni en geniş sınırlarına ulaştırdı. Bizanslılara karşı büyük bir sefere hazırlandığı sırada öldü.

Hristiyan bir kadınla evli olan Aziz Billah, Yahudi dönmesi Yakub bin Killis'i vezir

yapmış, Suriyeli Hristiyanlardan da yöneticiler atamıştır. Bayındırlığa önem vererek Fustat'ı (eski Kahire) modernleştirmiştir. Ayrıca Fatımi ordusunda Türkleri paralı asker olarak kullanma uygulamasını başlatmıştır.

Aziz Dede (NEYZEN) (d. 1835, İstanbul - ö. 7 Mart 1905, İstanbul). Türk besteci ve ney virtüözü.

Gençliği Mısır'da geçti. Kahire Mevlevihanesi'nde ney öğrendi; "çile"sini Gelibolu Mevlevihanesi'nde tamamlayarak "dede" unvanı aldı. İstanbul'a dönünce Neyzen Salim Bey'den ders alarak neyde ustalaştı ve müzik bilgisini artırdı. Çok geçmeden virtüöz bir neyzen olarak tanındı. Hemen hemen İstanbul'daki bütün mevlevihanelerde neyzenbaşılık yaptı. Son yıllarında üç mevlevihanenin birden (Galata, Üsküdar ve Bahariye) neyzenbaşılığını yürüttü. Dergâhlarda ve ölümünden birkaç yıl önce Üsküdar'da açtığı dükkânında birçok öğrenci yetiştirdi.

Aziz Dede'nin bestelerinden günümüze biri peşrev, altısı saz semaisi olmak üzere yalnızca yedi çalgı yapıtı ulaşmıştır. Özellikle yegâh, saba ve uşşak saz semailerinin, Türk saz yapıtları arasında seçkin birer yeri vardır.

Aziz Efendi, tam adı MEHİMED ABDULAZİZ (d. 1871, Maçka - ö. 16 Ağustos 1934, İstanbul), hattat. 1878'de İstanbul'a gittikten sonra Bakkal Arif Efendi'den sülüs ve nesih, Sami Efendi'den nestalik yazını öğrendi. Ayrıca Muhsinzade Abdullah'dan da ders aldı. Şeyhülislam'lık'ta çeşitli kâtiplik görevlerinde bulundu. Okullarda yazı öğretmenliği yaptı. 1922'de Kral I. Fuad

Aziz Efendi
Ana Yayıncılık Arşivi

tarafından Kuran yazmak üzere Mısır'a çağrıldı. On bir yıl kaldığı Kahire'de iki okul açtı, burada yazı ve tezhip dersleri verdi. Elyazması 12 Kuran'ı bulunan Aziz Efendi'nin Bursa Ulucamisi'nde büyük boyda levhaları, Topkapı Sarayı Müzesi'nde de büyük bir hilyesi vardır.

Aziz Efendi'nin celi sülüs bir levhası
Ekrem Hakkı Ayvazlı Koleksiyonu

Aziz Efendi (MEDENİ) (d. 23 Mart 1842, Medine, Suudi Arabistan - ö. 27 Kasım 1895, İstanbul), Arap asıllı Osmanlı besteci. Şarkı formundaki yapıtlarıyla tanınmıştır. On dört yaşında İstanbul'a gitti, Sultan Abdülmecid'in kızı Fatma Sultan'ın baş haremâgâsı Anber Ağa'nın korumasına girdi. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den

Medeni Aziz Efendi
Halikem Yayıncılık Arşivi

müzik dersleri aldı. 1860'a doğru Fatma Sultan'ın kocası Müşir Nuri Paşa'nın imamı oldu. Rastlantıyla sesini dinleyen Sultan Abdülaziz, Aziz Efendi'yi beğenerek padişah ikinci imamlığına getirdi. Aziz Efendi bu yıllarda ünlü besteci Lâtif Ağa'dan ders alarak bilgisini artırdı. Daha sonra Galata Tütün Gümrüğü'nde, Posta ve Telgraf Nezareti muhasebesinde çalıştı; İnas (Kız) Sana-yı-i Nefise Mektebi müdürlüğü (1880-88), Dilsizler ve Körler Mektebi müzik öğret-menliği (1888-92) ve kız ruştiyeleri başmü-fettişliği (1892-95) yaptı.

Aziz Efendi birçok formda ürün vermişse de, günümüze isfahan makamındaki bestesi dışında yalnızca şarkı formundaki yapıtları ulaşmıştır. Bunlarda Lâtif Ağa ve Hacı Arif Bey'in üsluplarını başarıyla birleştirdiği gör-ülür. Biçimsel açıdan kusursuz şarkılarına örnek olarak "Kerem eyle mestane kıl bir nigâh" (hüzzam), "Ey çerh-i sitemger dil-i nâlâna dokunma" (hicaz), "Kendine niçin emsâl ararsın" (hicaz), "Demadem dide gıryan oldu sensiz" (şevkefza), "Taliim bir dem bana yâr olmadı" (evcârâ) verilebilir.

Aziz George Yortusu Ayaklanması, 1343 ESTONYA AYAKLANMASI olarak da bilinir (1343-45), Estonya'nın kuzey kesiminin Danimarka'nın denetiminden çıkıp Töton Şövalyeleri'nin bir kolu olan Frates Militiae Christi'nin(*) eline geçmesiyle sonuçlanan büyük bir köylü ayaklanması. 1227'de Estonya'nın kuzey kesimini fetheden Danimarkalılar, Estonya'daki yerel yöneticilerle bir barış antlaşması imzalayarak, Danimarka yönetimine boyun eğmeleri karşılığında, Estonyalı köylülerin bazı haklarını tanıdılar. Danimarka krallarının Estonya topraklarını *fielt*(*) olarak verdikleri Danimarka ve Alman beyleri Estonya köylülerini üzerinde tam bir otorite kurdular. Bu vasallar, 14. yüzyıl başlarında barış antlaşması koşullarını yok sayarak köylülerin çalışma süresini artırmaya ve köylüler üzerindeki yetkilerini, özellikle de yargı yetkilerini kötüye kullanmaya başladılar.

Vasalların baskıları küçük çapta birçok köylü ayaklanmasına yol açtı. 23 Nisan 1343'te Aziz George Yortusu sırasında başlayan ayaklanma, Danimarkalı ve Alman

yöneticileri Estonya'dan kovacak boyutlara ulaştı. Harjumaa Kontluğu'nda başlayan ayaklanma hızla bütün Danimarka Estonya'sı'na ve Livonya Şövalyeleri'nin yönetimi altında bulunan civardaki Läänemaa ve Saaremaa (Oesel Adası) kontluklarına yayıldı. Ayaklanmanın başlangıcında 1.800'ü aşkın Danimarkalı ve Alman soyluyu öldüren ve Danimarkalı yöneticilerden pek az direniş gören Estonyalı köylüler, Tallinn'i (Reval) kuşatma altına aldılar ve Finlandiya'daki İsveç ileri karakollarından yardım istediler.

Estonya'daki vasalları savunma işini Livonya ve Prusyalı Töton Şövalyeleri üstlendi. Tarikatın Estonya'daki topraklarını genişletmeyi uman Töton Şövalyeleri'nin baş yöneticisi, koruma için kendine başvuran beylere yardım etmek üzere Estonya'ya büyük bir kuvvet yolladı. Barış toplantısı çağrısını kabul eden ayaklanmacı önderlerin tuzağa düşürülerek öldürülmesinden sonra, Töton Şövalyeleri köylüleri Tallinn yakınlarında yenilgiye uğrattı. Estonyalılar desteklemek üzere gönderilen birlikler, ayaklanmanın bastırılmasından birkaç gün sonra bölgeye ulaştı.

Ayaklanmanın başarısızlıkla sonuçlanmasına karşın, Kuzey Estonya'yı elinde tutamayacağını anlayan Danimarka kralı IV. Valdemar, bu toprakları 19 bin gümüş mark karşılığında Prusyalı Töton Şövalyeleri'ne sattı (Ağustos 1346). Tarikat da bölgenin yönetimini Frates Militiae Christi'ye bıraktı.

Aziz Istvan Tacı, Macaristan'ın krallık tacı ve ulusal simgesi. Macar halkının büyük bir saygı gösterdiği bu tacı taşımayan bir hükümdar, gerçek anlamda kral olarak

Aziz Istvan Tacı
Interioria MTI

tanınmazdı. 11. yüzyıla ait mücevherli bir Bizans baş süsünden yapılmış olan tacı, 12. yüzyıl başlarında, sırayla birbirini izleyen sıvri ve yuvarlak tepeli altın kaplama plakalardan oluşmuş bir üst kasnak ve çapraz kemerler eklenmiştir. Tacın her iki yanında ve arkasında, kısa zincirlere takılı küçük kolyeler asılıdır. Tepedeki haç eğik bir vidu deliğine oturtulduğundan yana yatık durmaktadır. Bu durum, haçın ilk başta tepe yerine, eğimli bir yüzeyde, büyük bir olasılıkla da ön cepheye bakan kemerde yer almasının tasarlandığını göstermektedir.

Aziz Istvan Tacı'nın II. Dünya Savaşı sonrasında ilerleyen Sovyet askerlerinin eline geçmesini önlemek isteyen bir Macar şeref kıtası muhafızı, bu tacı bir ABD askeri birliğine verdi. ABD'nin koruması altında Fort Knox'ta tutulan tac, 1978'de Macaristan'a geri verildi.

Aziz Yakub ayini, en eski Hristiyan ayini olduğu söylenen ve Antakya (Antiochia) ayin usulünden doğmuş olan bir Komünyon ayini. Aziz Yakub ayininin değişikliğe uğra-

mış biçimleri Katolik Süryaniler, Monofizit Süryaniler (Yakubiler), Maruniler ve Zakyntos ve Kudüs Ortodoksları tarafından uygulanır. Doğudaki Ortodoks ve Katolik kiliselerinin çoğunda, Aziz Yakub ayininin yerini zamanla Bizans'a özgü Aziz İoannes Khrysostomos ayini almıştır.

Aziz Yakub ayininde şöyle bir sıra izlenir: 1) Kitabı Mukaddes'in Eski Ahit ve Yeni Ahit (Havarilerin mektupları, Resullerin İşleri ve İncil'ler) bölümlerinden parçalar okunması, 2) piskoposun vaazı, 3) katekumenlerin(*) uğurlanması, 4) inanmışlar için dua, 5) piskoposun barış öpücüğü ve selamı, 6) ellerin yıkanması, 7) şükran duaları (ekmek ve şarabın kutsanması), 8) Komünyon (Rabbin Duası, giriş duası, Sanctus ilahisi, piskoposun kutsal ekmek ve şarabı sunuş duaları, *anamnesis* [ölülerin anılması], *epiklestis* [Kutsal Ruh'un anılması], yaşayanlar, ölümler ve kilise için şefaath duaları, Komünyon için açılış duaları, Komünyon alınması ve şükran duası), 9) piskoposun son kutsamaları.

Aziziye Camisi, Konya'da, Osmanlı bargo üslubunda cami. 1867'de Sultan Abdülaziz ve annesi Pertevniyal Valide Sultan tarafından yaptırılan cami, ortada bir büyük kubbe ve köşelerde küçük yanm kubbelerle örtülü bir ana mekândan oluşmaktadır. Üç yönden girişi vardır. Alu sütunlu son cemaat yeri iki tonoz ve üç kubbe ile örtülüdür. Girişin iki yanında yer alan minareler, ana hacimden tümüyle ayrı biçimde tasarlanmıştır ve Batı seçmeciğinin etkilerini taşır. Aziziye Camisi'nin bütün cephelerinde zengin bir dekoratif etki ve hareketlilik egemendir. Gömme sütun biçiminde payandalar, bunların Korent üslubundan esinlenmiş başlıkları, dalgalı ve belirgin saçak kornişleri, kapı ve pencerelerin zarif profili yuvarlak kemerleriyle sütun-celeri bu etkiyi yaratan öğelerdir.

Azizler Yortusu bak. Hristiyan yortuları

azledilmezlik, yargının bağımsızlığını sağlamak için yargıçlara ve savcılara tanınmış olan güvence. 1982 TC Anayasası'nın 139. maddesine göre, yargıçlar ve savcılar azledilemez. Ama meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlar, görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesinlikle anlaşılanlar, meslekten çıkarma disiplin cezası verilmiş olanlar, yargıcılık ve savcılık mesleğinden uzaklaştırılırlar.

azlon, doğal kaynaklı proteinlerden üretilen yapay dokuma elyafı. Öbür yapay liflerin üretiminde olduğu gibi, azlon üretiminde de, hammaddenin önce çözelti haline getirilerek eğirme kovani adı verilen bir aygıtın deliklerinden çekilir, daha sonra lifleri oluşturan molekül zincirlerinin düz-ğün olarak dizilmesini sağlamak için gerilir.

Azlon üretiminde, kaymağı alınmış sütlü yan ürünü olan kazein, mısır tanelerinden özütlenen zein, boynuzsu bir madde olan ve tavuk tüyünden elde edilen keratin, deri ve post artıklarından çıkarılan kollajen, suyu alınarak toz halinde piyasaya sürülen yumurtaların yan ürünü olan yumurta albümini gibi hayvansal proteinler ile pamuk tohumu, yerfıstığı ve soya fasulyesinden elde edilen bitkisel proteinler kullanılır.

Azlon, gerildiğinde çok uzayabilmesine karşılık, kolayca eski uzunluğuna dönememesi ve özellikle ıslakken çok dayanıklı olmaması nedeniyle sanayiye geniş bir kullanım alanı bulamamıştır. Yünden daha çabuk, yapay ipek ve üsetattan daha güçlü tutuşur. Giysilik kumaş yapımında kullanılan azlon, yumuşak ve ısıtıcıdır; nemi emer,

kolayca elektriklenmez ve keçeleşmez. Daha çok başka liflerle karıştırılarak kullanıldığında, paltoluk ve elbiselik kumaşlara elle hissedilebilir bir yumuşaklık kazandırır.

azmettirme *bak. suç ortaklığı*

Azmi, asıl adı PİR MEHMET (ö. 1582, İstanbul), *Enisü'l-Arifin* adlı yapıtıyla tanınan Osmanlı bilgin ve şair.

Defterdar Pîr Ahmed Çelebi'nin oğludur. Medrese öğrenimi gördü. Rusçuk'ta Rüştem Paşa Medresesi'nde, İstanbul'da çeşitli medreselerde ve Edirne Darülhadisî'nde müderrislik etti. Son zamanlarında Şehzade Mehmed'in (III. Mehmed) hocası oldu. Hüseyin Vâiz Kâşîfi'nin *Ahlâk-ı Muhsinî* adlı yapıtını, kimi yerlerini kısaltarak, birçok yerine de ekler yaparak 1567'de *Enisü'l-Arifin* adıyla Türkçeye çevirdi. Bu yapıtı başlı başına bir telif sayılacak kadar önemlidir. II. Selim'in buyruğu üzerine İranlı şair Hoca Muhammed Assar'ın *Mihr ü Mâsturi* adlı mesnevisinin bin beyte yakın bölümünü Türkçeye çevirdi. Aşık Çelebi, Hasan Çelebi ve Kafzade Faizi tezkirelerinde şüherlerinden örnekler verilmiştir.

azo bileşikleri, molekül yapısında azo grubu ($-N=N-$) bulunan organik bileşikler. Azot atomlarına bağlı atom grupları herhangi bir organik sınıftan olabilir; ama sanayi açısından çok büyük değer taşıyan ve ticari boyarmaddelerin yarıdan fazlasını oluşturan azo bileşiklerinde, azot atomlarına bağlı olan bu organik grup, benzen grubu ya da türevleridir (aromatik azo bileşikler).

Aromatik azo bileşiklerinin çoğu, kolayca ornatılabilen hidrojen atomları içeren bir organik bileşiğin bir diazonium tuzuyla tepkimesinden elde edilir. Nitrobenzeni oksijen giderici ayrıtıcılarla işleyerek gerçekleştirilen azobenzen bileşimi de, bakışlı azo bileşiklerinin üretiminde oldukça sık uygulanan yöntemin tipik bir örneğidir.

Azot atomlarına bağlanmış alifatik organik gruplar içeren azo bileşikler, genellikle hidrazinden (N_2H_4) üretilen ve yapısında $-HN-NH-$ grubu bulunan hidrazo bileşiklerinden hidrojenin giderilmesiyle elde edilir. Alifatik azo bileşiklerinin en önemli tepkimelerinden biri, ısı etkisiyle azot ve serbest kökler halinde ayrışmalarıdır; bu kökler, genellikle polimerleşme tepkimelelerini başlatmakta kullanılır.

azo boyaları, AZO BOYARMADDELER olarak da bilinir, molekül yapılarında azo grubu ($-N=N-$) bulunan, birleşim yoluyla üretilmiş (sentetik) organik boyarmaddeler sınıfı. Sanayide kullanılan boyarmaddelerin yarıdan çoğu bu sınıftandır. Bu boyarmaddeler, kimyasal özelliklerine bağlı olarak en iyi sonuç verdiği elyafın cinsine ve uygulama yöntemine göre çeşitli gruplara ayrılır.

Pamukun azo boyalarıyla boyanmasında uygulanan en eski yöntem, birbirleriyle tepkimeye girerek, boyarmaddenin elyafın içinde ya da yüzeyinde tutunmasını sağlayacak olan iki kimyasal bileşenli çözeltinin art arda birkaç kez elyafa uygulanmasına dayanır. Geliştirilmiş boyalar denen bu grubun en iyi bilinen üyesi, 1880'lerde piyasaya sürülmüş olan primulin kırmızısıdır.

Süstantif boyalar adıyla bilinen azo boyaları, uygulaması en kolay olan gruptur. Bu boyaların bileşiminde, suda çözümlerini sağlayan kimyasal gruplar bulunduğu için, çözelti içindeki boyarmaddeyi pamuk kolayca emebilir. 1884'te bulunan Kongo kırmızısı süstantif boyaların ilk örneğidir; bir zamanlar çok kullanılan bu boyadan sonra yerini, asitlerden etkilenmeyen ve kolay solmayan başka boyalara bırakmıştır.

Asit azo boyaları özellikle yün ve ipekte çok iyi sonuç verir ve temel olarak süstantif boyalar gibi uygulanır. 1884'te bulunan ve bugün bile yaygın olarak kullanılan tartrazin sarı renkte bir asit azo boyasıdır.

Öbür azo boyaları, metal iyonlarını bağlayan kimyasal gruplar içerir. Bu boyalarla kullanılan çeşitli metal tuzları arasında en yaygını krom ve bakır tuzlarıdır; çoğu kez metal iyonu da lifle birleşerek boyanın yıkanmaya karşı dayanıklılığını (sabitliğini) artırır. Ancak, metal tuzlarının varlığı bazen rengin tonunu büyük ölçüde değiştirir.

Antrakinin tekne boyaları ile dağılımlı boyalardan bazıları da azo bileşikleridir. Dağılımlı boyalar suda çözünmez, ama sabunlu suda asılı oluşturabilir. Asılı halindeki boyarmadde de seluloz asetat liflerinin yüzeyinde tutunabilir.

Azor Adaları *bak. Asor Adaları*

Azorin, asıl adı JOSÉ MARTÍNEZ RUIZ (d. 8/11 Haziran 1874, Monóvar - ö. 2 Mart 1967, Madrid, İspanya), romancı ve döneminin en tanınmış İspanyol edebiyat eleştirmeni. 20. yüzyılın eşliğinde İspanyol yaşamına ve edebiyatına yeni bir canlılık kazandırmayı amaçlayan '98 Kuşağı' (*) içinde yer almıştır. Bu topluluğa, günümüzde de kullanılan '98 Kuşağı' adını veren kişidir. Açık bir üslup kullanarak ve eleştirilerinde belirli ilkeler öne sürerek 19. yüzyılın gösterişli yazı geleneğine karşı çıkmıştır.

Valencia, Granada ve Salamanca'da hukuk okuduktan sonra gazeteci olmak için Madrid'e giden Azorin, açıksozluluğundan dolayı edebiyat çevrelerinin dışında kaldı. *La voluntad* (1902; İrade), *Antonio Azorin* (1902) ve *Las confesiones de un pequeño filósofo*'dan (1904; Küçük Bir Filozofun İtirafları) oluşan bir roman üçlemesi yazdı. Geleneksel roman biçiminden kopuşu yansıtan bu üçleme, gerçekte diyalog biçiminde yazılmış izlenimci denemeler olarak nitelendirilebilir. Üçleme, '98 Kuşağı' üzerinde birleştirici bir rol oynamıştır. Derin bir yurtseverlik duygusundan yola çıkan Azorin, yapıtlarında hiç yılmadan İspanyol kültüründe kalıcı olduğuna inandığı değerleri gün ışığına çıkarmaya çalışmıştır. *El alma castellana* (1900; Kastilya Ruh), *La ruta de Don Quijote* (1905; Don Quijote'nin Yolu) ve *Una hora de España, 1560-1590* (1924; İspanya'nın Bir Saati, 1506-1590) adlı yapıtlarında, düşüncesinin etkileme gücünden yararlanarak okurun duyarlılığına yön verir ve İspanyol yaşamının özünü büyük bir titizlik ve incelikte ortaya çıkarır. Azorin'in *Al margen de los clásicos* (1915; Klasiklere Kenar Notları) gibi edebiyat eleştirileri, edebiyat beğenisine yeni ufuklar açmış ve İspanyol edebiyatının büyük bir bölümünün halka ulaşmadığı bir dönemde, İspanyol klasiklerine karşı büyük bir ilginin uyanmasını sağlamıştır.

Azorin, yabancı ülkelerdeki güncel düşüncelerin izlenmesini sağlamak amacıyla, 1923'ten 1936'ya değin *Revista de Occidente* adlı dergiyi çıkardı. İspanyol İç Savaşı boyunca Paris'te kaldı ve *La Nación* adlı Arjantin gazetesine yazılar yazdı. 1949'da Madrid'e döndü. Ölümünden sonra Monóvar'da açılan müzede Azorin'in kitaplığı da bulunmaktadır.

azot (N), NİTROJEN olarak da bilinir, periyodik tablonun Va grubunda yer alan, ametallik özelliklerde kimyasal element. Yer atmosferinin beşte dördünü oluşturan ve bütün canlı maddelerin bileşiminde bulunan renksiz, kokusuz ve tatsız bir gazdır. Edinburgh Üniversitesi'nde tıp öğrencisi olan Daniel Rutherford, bu konudaki çalışmalarını yayımlayan ilk kişi olduğu için genellikle

azotun bulucusu (1772) olarak anılır. da. İngiliz kimyacılar Joseph Priestley ve Henry Cavendish ile İsveçli kimyacı Carl Wilhelm Scheele de azotu hemen hemen aynı tarihte keşfetmişlerdir. Bu gazın bileşik değil, basit bir cisim (element) olduğunu ilk kez Fransız kimyacı Antoine Lavoisier saptamış ve yaşam için tek başına yeterli olmayışını göz önünde tutarak. Yunanca *zoe* (yaşam) sözcüğünden türettiği azot adını vermiştir. Bugün Batı dillerinde kullanılan nitrojen termi ise, 1790'da, azotun güherçile oluşturduğu bir element olduğunu belirtmek amacıyla *nitre* (güherçile) sözcüğünden türetilmiştir.

Bulunduğu yerler, özellikleri ve kullanımı.

Azot, evrendeki bolluğu açısından, elementler arasında altıncı sırayı alır. Yer atmosferinin (havanın) hacimce yüzde 78'ini, ağırlıkça yaklaşık yüzde 75'ini oluşturur. Serbest azot ayrıca bazı göktaşlarının bileşiminde, yanardağ ve maden ocaklarındaki gazlarda, bazı madensuyu kaynaklarında, Güneş'in, bazı yıldızların ve bulutsuların yapısında da bulunur. Azot bileşikler de yeryüzünde en az serbest azot kadar yaygındır. Güherçile (potasyum nitrat, KNO_3) ve Şili güherçilesi (sodyum nitrat, $NaNO_3$) gibi minerallerde; amonyak ve amonyum tuzları halinde atmosferde, yağmur suyunda, toprakta ve kuş gübrelere; amonyum (NH_4^+), nitrit (NO_2^-) ve nitrat (NO_3^-) iyonları halinde deniz suyunda; proteinler gibi karmaşık organik bileşikler halinde tüm canlıların yapısında bulunur. Hayvanlar, doku proteinlerindeki azotu sebzelere ve besin olarak aldıkları öbür hayvansal proteinlerden sağlar; bitkiler ise proteinlerini topraktan aldıkları inorganik azot bileşiklerinden ve bir ölçüde havadaki serbest azottan birleşim yoluyla üretir. Fasulye, bakla, nohut, bezelye, yonca gibi baklagillerin köklerinde yaşayan bir bakteri türü havadaki serbest azotu özümleyerek. Bazı havasız yaşar bakteriler ile bazı suyaşarlılarda havanın azotunu doğrudan alabilir. Topraktaki öbür mikroorganizmalar, amonyum tuzlarını nitratlara dönüştürür. Güneş ışığı ve yıldırım, bir miktar azotun atmosferdeki oksijenle birleşerek çeşitli oksitler oluşturmaya yol açar; bu oksitler, yağmurla birlikte nitrik ve nitroz asitler halinde toprağa düşer ve burada nitrileşerek nitrit ve nitratlara dönüşür. Ekilen toprakları azotça zenginleştirmek için, genellikle, bileşiminde nitratlar ve amonyum tuzları bulunan azotlu gübrelere kullanılır. Canlıların vücudundaki azot bileşikler, hayvan dışkıları ve çürüyen bitkiler aracılığıyla yeniden toprağa ve havaya karışır; bazı toprak bakterileri de azot bileşiklerini ayrıştırarak element halindeki azotun yeniden atmosfere dönmesine yardımcı olur.

Solunumla alınan azot, kanda ve öbür vücut sıvılarında çok az çözünür; basınç arttıkça çözünmüş azot miktarı da artar. Dalgıçlar ve pilotlar gibi, hava basıncının hızla düştüğü ortamlarda çalışanların vurgun yemesi, bu kişilerin kanındaki çözünmüş azotun gaz haline geçmesi ve kabarcıklar oluşturarak damarları tıkanmasından ileri gelir.

Sanayide üretilen azotun hemen hemen tümü, sıvı havanın ayrışmasıyla elde edilir. Kaynama noktası ($-195,8^\circ C$) oksijeninkinden ($-183,0^\circ C$) daha düşük olan azot, damıtma sırasında en önce buharlaşır. Daha küçük çaplı üretimde, amonyum nitrit (NH_4NO_2) ya da baryum azotür ($Ba(N_2)$) gibi azot bileşiklerinin ısıtılmasıyla da saf azot elde edilebilir.

Azot gazı, özellikle oda sıcaklığında, kolay kolay kimyasal etkinlik göstermeyen eylemsiz bir maddedir. Bu özelliği nedeniyle, kimya sanayisinde seyreltici, neme ve paslanmaya karşı koruyucu örtü ya da ortamda, oksijen bulunmaması gereken tepkimelerde eylemsiz atmosfer olarak kullanılır. Gıda sanayisinde, gaz halindeki azot besinlerin bozulmasını ve küflenmesini önlemek için, sıvı azot ise besinlerin dondurularak kurutulmasında ve kolay bozulabilir ürünlerin soğutularda taşınmasında kullanılır. Tıpta, kan, kemik iliği, sperm, doku ve bakteriler sıvı azotla hızla dondurularak bozulmadan saklanabilir. Ayrıca, çok düşük sıcaklıklarda sıvılaştırılan ve kolayca kimyasal tepkimelere girmeyen sıvı azot, düşük sıcaklıkların (kriyojeni) incelenmesinde de son derece elverişlidir.

Yeryüzündeki doğal azot, azot-14 (yüzde 99,63) ve azot-15 (yüzde 0,37) gibi iki kararlı izotopunun karışımıdır. 1919'da İngiliz fizikçi Ernest Rutherford'un azot-14 çekirdeğini alfa parçacıklarıyla bombardıman ederek oksijen-17 çekirdeği ve proton elde etmesi, insan eliyle gerçekleştiren ilk çekirdek dönüşümüdür.

Bileşikler. Element halindeki azotun en çok tüketildiği alan, azot bileşiklerinin üretimidir. Keskin kokulu, renksiz bir gaz olan amonyak (NH_3) üretiminde hidrojen ile birlikte bol miktarda azot kullanılır. Sanayide, amonyak birleşiminde uygulanan temel yöntem Haber-Bosch yöntemi (*). Ticari değeri yüksek en önemli iki azot bileşiklerinden biri olan amonyak, öbür azot bileşiklerinden birçoğunun üretiminde de başlangıç maddesidir. Sanayide üretilen amonyakın büyük bölümü nitrik aside (HNO_3) ve bu asidin tuzları ile esterleri olan nitratlara dönüştürülür. Büyük bir bölümü de, Solvay yöntemiyle (*) soda (sodyum karbonat, Na_2CO_3) üretiminde tüketilir. Ayrıca, roket yakıtı olarak kullanılan ve sanayideki birçok üretim sürecinin hammaddesi olan hidrazinin (N_2H_4) üretiminde de amonyaktan yararlanılır.

Nitrik asit (kezzap), azotun amonyaktan sonra en önemli ticari bileşikidir. Renksiz ve çok tahriş edici bir sıvı olan nitrik asit, gübre, boya, ilaç ve patlayıcıların üretiminde yaygın olarak kullanılır. Amonyak ile nitrik asidin tuzu olan amonyum nitrat (NH_4NO_3), yapay gübrelerin temel azotlu bileşenidir.

Azot, oksijenle birleşerek, diazot monoksit ya da azot I oksit (N_2O), azot monoksit ya da azot II oksit (NO), azot dioksit ya da azot IV oksit (NO_2) gibi çeşitli oksitler oluşturur. Azot oksitlerinin hepsi son derece uçucudur. Güldürücü gaz adıyla da bilinen diazot monoksit bazen anesteziye kullanılır; solunduğunda etkisini hafif bir sarhoşluk ve gülme krizi biçiminde gösterir. Azot monoksit, oksijenle hızla tepkimeye girerek azot dioksit verir; azot dioksit de hem nitrik asit üretiminde kullanılan bir ara maddedir, hem de kimyasal süreçlerde ve roket yakıtı olarak kullanılan güçlü bir yükseltgendir.

Azotun, genellikle yüksek sıcaklıklarda metallerle doğrudan doğruya birleşmesiyle oluşan katı haldeki nitrürler de önemli azot bileşikleridir. Alaşım çeliklerinin amonyak atmosferinde ısıtılmasına dayanan ve nitrürleme denen metalürji işleminde, çeliğin yüzeyinde oluşarak alaşıma sertlik kazandıran bu nitrürlerdir. Bor, titanyum, zirkonyum ve tantal nitrürlerinin sanayide özel uygulama alanları vardır; örneğin bor nitrürün (BN) aynı biçimlenmiş bir çeşidi, hemen hemen

elmas sertliğinde ve elmadan daha güçlü oksitlenen, dolayısıyla yüksek sıcaklıklarda kullanılabilen yüksek nitelikli bir aşındırıcıdır.

İnorganik siyanürler CN- grubu içerir. Çok uçucu ve son derece zehirli olan hidrojen siyanür ya da formonitril (HCN), böcek öldürücü gaz olarak, maden cevherlerinin zenginleştirilmesinde ve çeşitli sanayi süreçlerinde kullanılır. (CN)₂ formülündeki siyanojen ya da oksalonitril de kimyasal ara madde ve böcek öldürücü gaz olarak kullanılır.

Grup halinde üç azot atomu ($-\text{N}_3$) içeren azitler ve azotürler, azotür asidin organik türevleri (azit) ve inorganik tuzlarıdır (azotür). Çoğu kararsız ve çarpmaya karşı çok duyarlı olan bu bileşikler, örneğin kurşun azotür (PbN_2) tüfek kapsüllerinde ve fünyelerde kullanılır. Azotürler, halojen bileşikler gibi, azotür grubunun kopmasıyla başka bileşiklerle hızla tepkimeye girer ve çok sayıda bileşik verirler.

Azot, binlerce organik bileşik oluşturur. Bilinen organik bileşiklerin çoğu, amonyakın, hidrojen siyanürün, siyanojenin, nitroz ya da nitrik asidin türevleri olarak kabul edilebilir. Organik azot bileşiklerini için bak. organik bileşikler.

atom numarası	7
atom ağırlığı	14,0067
erime noktası	-210°C
kaynama noktası	-195,8°C
yoğunluğu (1 atm, 0°C)	1,2506 g/l
olağan yükseltgenme durumları	-3, +3, +5
elektronların yerleşimi	2-5 ya da $1s^2 2s^2 2p^3$

azot bağlanması, havada çok bol bulunan ve oldukça eylemsiz bir gaz olan serbest azotun, doğal süreçlerle ya da sanayi yöntemleriyle, amonyak, nitrat ya da nitrit gibi daha kolay tepkime veren bileşiklere dönüştürülmesi.

Doğadaki serbest azot, şimşegün ve kozmik ışınların, özellikle de toprakta yaşayan bazı bakterilerin etkisiyle nitrik asit biçiminde bağlanır, başka bir deyişle bileşik haline dönüştürülür. Bu dönüşümün yüzde 90'dan fazlasını sağlayan toprak bakterileridir. Ayrıca, *Anabaena* ve *Nostoc* cinsinden mavi-yeşil algler de azotun bağlanmasında önemli rol oynar.

Azot bağlayıcı bakterilerin bir grubu, *Azotobacter*, *Beijerinckia* ve *Clostridium* cinsinin üyeleri gibi serbest yaşayan kendibeslek bakteriler, öbür grubu ise baklagillerin ortakçısı olan *Rhizobium* ve tahılların ortakçısı olan *Spirillum lipoferum* gibi ortak yaşar bakterilerdir.

Ortak yaşayan azot bağlayıcı bakteriler, konak bitkilerin kök tüylerine yerleşerek çoğalır ve bitki hücrelerinin genişleyerek kök yumruları oluşturmaya yardımcı olur. Bu yumruların içinde gelişen bakteriler serbest azotu nitratlara dönüştürür, konak bitki de bu bileşiklerden yararlanarak gelişmesini sürdürür. Yonca, fasulye, tıfıl, bezelye ve soya fasulyesi gibi baklagillerin çok sayıda yumru oluşturmaları iyi gelişmesini sağlamak için, özellikle azot bağlayıcı bakterilerin az bulunduğu ya da hiç bulunmadığı topraklarda, özel olarak üretilmiş uygun *Rhizobium* türleri ekimden önce tohumlara aşılanır. Ayrıca bak. azot çevrimi.

Tarımda ve çeşitli sanayi dallarında azot bileşiklerine duyulan büyük talep nedeniyle, doğal nitrat rezervleri tükenme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ancak, 1909'da Alman kimyacı Fritz Haber'in, havadaki azot ile hidrojenin özel koşullarda birleşerek, birçok azot bileşiminin üretiminde başlangıç

maddesi olarak kullanılan amonyakı oluşturacağını bulması bu sorunu büyük ölçüde çözmüştür. Karl Bosch'un katkısıyla sanayiye uygulamasına geçilen bu birleşim yöntemi, bugün Haber-Bosch yöntemi (*) olarak bilinir.

azot çevrimi, AZOT DOLAŞIMI olarak da bilinir, azotun değişik biçimlere dönüşerek doğada sürekli dolaşımını sağlayan süreç. Proteinlerin ve nükleik asitlerin yapısında yer alan azot, yeryüzündeki yaşamın sürmesi için gerekli temel öğelerden biridir. Ancak, atmosferin yaklaşık yüzde 80'ini oluşturan azot gazını bu biçimiyle canlıların çoğu kullanamayacağı için, bu zengin kaynaktan tüm canlılar yararlanamaz. Azota bir dizi dönüşümden geçirerek önce bitkilerin kullanabileceği duruma getiren, sonra bitkiler aracılığıyla tüm hayvansal yaşamı sürmesini sağlayan mikroorganizmalardır. Bu dönüşüm dizisi, her zaman aynı sırayı izlemese bile, azot bağlanması, azot özümsemesi, amonyaklaşma, nitratlaşma ve nitrat yıkımı (ya da nitrat bozunması) evrelerini içerir.

Azot gazının inorganik azot bileşiklerine çevrildiği azot bağlanması (*) sürecinin yüzde 90'ını azot bağlayıcı bakteriler ve mavi-yeşil algler gerçekleştirir. Serbest azotun çok daha az bir bölümü de, şimşek, morötesi ışın ve elektrikli araçların etkisi gibi fiziksel yollardan bağlanır; ayrıca Haber-Bosch yöntemi (*) ile amonyaka dönüşür.

Azotun bağlanmasıyla oluşan nitratlar ve amonyak, alglerin ve daha üstün yapıtlı bitkilerin özel doku birimlerinde özümser; bu algleri ve bitkileri yiyen hayvanlar da bu kaynaklardan aldıkları azot bileşiklerini kendi doku bileşiklerine dönüştürürler.

Amonyaklaşma sürecinde, bütün canlıların kalıntı ve atıkları, mikroorganizmalara parçalanarak amonyaka dönüştürülür. Havasız ya da oksijensiz koşullarda gerçekleşen amonyaklaşma sürecinde kokuşmuş çürümüş ürünleri ortaya çıksa bile, zamanla bu ürünler de amonyaka dönüşür. Amonyak da, toprağın koşullarına bağlı olarak, ya topraktan ayrılır ya da başka azot bileşiklerine dönüşür.

Nitratlayıcı bakterilerce (*) gerçekleştirilen nitratlaşma süreci sonunda, topraktaki amonyak, bitkilerin özümseyebilecekleri nitrat bileşiklerine dönüşür.

Özellikle suya doymuş havasız topraklarda etkin olan nitrat bozucu bakteriler (*) de metabolizma süreçlerinde nitratları kullanır ve bu bakterilerin etkisiyle topraktaki nitratlardan açığa çıkan serbest azot yeniden atmosfere karışır.

azot grubu elementleri, periyodik tablonun Va grubunu oluşturan kimyasal elementler dizisi. Azot (N), fosfor (P), arsenik (As), antimon (Sb) ve bizmut (Bi) bu grupta yer alır.

Azot grubundaki bütün elementler yer kabuğunda bulunur. Özellikle azot, bütün canlıların yapısındaki proteinlerin ağırlık bakımından yüzde 16'sını oluşturduğu gibi atmosferde de en çok bulunan gazdır. Fosfor, yer kabuğunda en bol bulunan elementler arasında 12. sırayı alır. Ancak yeryüzünde en yaygın dağılım gösteren elementlerden biri olmasına karşılık, kolayca kimyasal tepkimelere girdiği için serbest halde bulunmaz. Azot ve fosfor kadar yaygın olmayan öbür üç element ise, doğada hem element, hem bileşikler halinde az miktarda bulunur.

Periyodik tablodaki hiçbir grup, fiziksel durumları açısından azot grubu elementleri kadar çeşitlilik göstermez. Örneğin azot yaklaşık -200°C'de sıvılaştırılan bir gaz, bizmut

ise 271°C'de eriyen bir katıdır. Azot grubu elementlerinin kimyasal özellikleri de çok farklıdır. Azot ve fosfor ametal, arsenik ve antimon metalsi, bizmut ise tipik bir metaldir. Dış görünüşleri açısından da grup elementleri arasında büyük farklar vardır. Azot, gerek gaz, gerek sıvı durumundayken renksizdir. Fosfor, çok kolay tepkime veren beyaz fosfor, daha az tepkin olan kırmızı fosfor ve içlerinde en kararlıları olan siyah fosfor gibi ayrı biçimlenmeler gösterir. Arsenik genellikle donuk gri renkte, metalsi bir katıdır. Kolay kırılır bir katı olan antimon gümüş renginde ve metal görünümündedir. Bizmut, pembe pırıltılı, gümüş beyazı bir metaldir.

Azot grubu elementleri kimyasal özellikleri açısından birbirlerinden çok farklı olmakla birlikte, atomlarının elektron yapılarındaki ortak özellikler nedeniyle bazı kimyasal davranış benzerlikleri gösterir. Gerçekten de bu gruptaki elementlerden her birinin en dış kabuğunda beş elektron vardır. Bu elektronlardan ikisi s yörüngemsisine yerleşmiş, öbür üç elektron ise p yörüngemsisinin her birine teker teker dağılmıştır. Dış elektronların bu yerleşimi nedeniyle yarı dolu olan np yörüngemsisine, başka element atomlarının yarı dolu yörüngeleriyle etkileşerek üç ortaklaşım bağının kurulmasına olanak sağlar. Azot grubu elementleri arasındaki bir başka benzerlik, üç ortaklaşım bağının kurulmasından sonra geride bölüşülmemiş bir elektron çiftinin kalmasıdır. Molekül, başka bir bileşik oluştururken bu bölüşülmemiş elektron çiftini örneğin azotta olduğu gibi kolayca verebilir; fosfor, arsenik ve antimonun bu olanığı daha azdır, bizmut ise elektron çiftini veremez.

azot monoksit (NO), azot ile oksijenin bileşimi olan renksiz, zehirli gaz. Azot ve oksijenin elektrik kısılcımları ya da yüksek sıcaklık etkisiyle birleşmesinden oluşur; sanayide ise daha çok bakır ya da cıva üzerine seyreltik nitrik asit uygulayarak elde edilir. İlk kez 1620'lerde Belçikalı bilim adamı Jan Baptist van Helmont tarafından elde edilmiş, ilk kez 1772'de bu gaza "azotlu hava" adını veren İngiliz kimyacı Joseph Priestley tarafından incelenmiştir.

Azot monoksit -151,8°C'de sıvılaşır, -163,6°C'de katılaşır; hem sıvı, hem katı durumdayken mavi renktedir. Suda hemen hemen hiç çözünmez; buna karşılık zayıf alkali nitelikteki sodyum sülfat çözeltisinde hızla çözünerek sodyum dinitrozo-sülfat [$\text{Na}_2(\text{NO})_2\text{SO}_3$] bileşimini oluşturur. Oksijenle hızla tepkimeye girerek azot dioksit (NO_2) verir. Azot monoksit, tek sayıda elektron içermesine karşın kararlı olabilen birkaç bileşikten biridir. Bir elektron alarak ya da vererek NO^- ya da NO^+ iyonları oluşturur; bu iyonlar, karbon monoksit ile geçiş elementlerinin tepkimesiyle oluşan karbonillere oldukça benzeyen nitrozil bileşiklerinin yapısında yer alır.

Sanayide hidroksilamin(*) üretiminde kullanılan temel yöntemlerden biri, azot monoksidin bir katalizör eşliğinde hidrojenle tepkimeye girmesine dayanır. Nitrik asit ile cıvanın azot monoksit veren tepkimesinden de, nitrik asit ve tuzlarının hacimsel çözümlenmesinde yararlanılır.

azot sarhoşluğu bak. derinlik sarhoşluğu

azot serbestleştirici bakteri bak. nitrat bozucu bakteri

azotlama bak. nitrürleme

azotür, azotür asidin (HN_3) tuzlarının ortak adı. Azotürler genellikle çarpmaya

çok duyarlı olan, kararsız maddelerdir. Sodyum azotür (NaN_3), özellikle de kurşun azotür (PbN_6) ateşleme fünyelerinde ve fişek kapsüllerinde patlatıcı olarak kullanılır.

Azov bak. Azak

Azrail, İslam inanışında canı vücuttan ayrılan ölüm meleği; Cebrail, Mikail ve İsrail ile birlikte dört başmelekten biri. Kuran'da Azrail adı geçmez. Yalnızca ölüm meleğinden söz edilir. Azrail adı ve onunla ilgili inanç, yorum ve değerlendirmelerin büyük bölümü sonradan İslam kültürüne girmiş israiliyat(*) türünden bilgilerdir.

Buna göre Azrail, insan yaratılmazdan önce, Allah'a insanı yaratmak için gerekli olan malzemeyi getirmek üzere yeryüzüne inip, şeytanın karşısına çıkma cesaretini gösteren tek melektir. Bu hizmeti karşılığında ölüm meleği yapılır ve kendisine bütün insanları içeren bir künye defteri verilir. Azrail, nur içinde dolaşan kutsanmışlarla karanlık içinde dolanan lanetlilerin adını bilirse de, Allah'ın arşının altındaki ağaçtan, ölecek adamın adı yazılı yapıpak düşmeden kimin öleceğini bilmez. Bir yapıpak düşüğünde, o kişinin canını 40 gün sonra bedeninden ayırması gerekir.

İnanışa göre, insanın ölümün önüne geçmesi için birkaç çare vardır. Zikir yoluyla, ölüm meleğinin canını almak üzere boğazına girmesini engeller. Sadaka dağıtırken ölüm meleği onu elinden tutamaz. Ama bütün karşı koymalara karşın, Azrail Cennet'ten, üstünde besmele yazılı bir elmayla ya da avucunda Allah adı yazılı olarak çıkar gelirse, can çıkmak zorundadır. İnanmışların canları yumuşak bir biçimde bedenlerinden alınarak göğün yedinci katına taşınır. Buna karşılık inançsızların canları vücutlarından sökülüp alınır ve göğün kapılarına ulaşmadan önce yukardan fırlatılarak yeryüzüne çarpılır.

azrak toprak metalleri, NADIR TOPRAK ELEMENTLERİ olarak da bilinir, periyodik tablonun IIIb grubundaki skandiyum, itriyum ve lantan ile 6. periyottaki lantanitler dizisinin 14 elementini içeren ve kimyasal özellikleri açısından büyük benzerlik gösteren elementler dizisi. Bu 17 elementin tümü de metal yapısındadır ve prometyum dışında hepsi doğada bulunur. Kararlı izotopları olmadığı için doğada bulunmayan prometyum ise ancak 1945'te, nükleer reaktörlerdeki parçalanma ürünlerinden elde edilebilmiştir.

Tarihe. Eski Yunan bilginleri, o çağda erişilebilen sıcaklık derecelerinde ayırmayan kimyasal maddeleri toprak olarak adlandırmışlardı; bu kavram 18. yüzyılın sonlarına değin kimyada geçerliliğini korudu ve kalsiyum, alüminyum, magnezyum gibi metallerin oksitleri, ısıyla kolayca bozulmadığı için element sanılarak toprak adıyla anılageldi.

1794'te Finlandiyalı kimyacı Johan Gadolin, doğada az bulunan bir mineral örneğinin bileşiminde yeni bir "toprak" buldu ve element olduğuna inandığı bu maddeye, mineralin çıkarıldığı İsveç'teki Ytterby köyünün adından esinlenerek iterbiya adını verdi; bir süre sonra bu ad kısaltılarak itriya yapıldı. 1803'te, sonradan Gadolin'in anısına saygı için gadolinit olarak adlandırılan aynı minerali inceleyen kimyacılar, o güne değin bilinmeyen yeni bir toprak daha buldular ve iki yıl önce keşfedilmiş olan küçük Ceres gezegeninden esinlenerek seriya adını verdiler. İtriya ve seriya, doğada ender rastlanan aynı mineral içinde keşfedildikleri ve bilinen öbür topraklara çok

benzedikleri için, zamanla azrak topraklar adıyla anılır oldu. Ancak 1808'de Sir Humphry Davy'nin bu toprakların birer element değil metal oksidi olduğunu kanıtlamasından sonra, elementlerin adı itriyum ve seryum olarak değiştirildi; itriya ve seriya adı da oksitleri için kullanılmaya başlandı.

1839-43 arasında İsveçli kimyacı Carl Gustaf Mosander, itriya ve seryanın gerçekte tek bir elementin oksitleri değil, birer karışım olduğunu gösterdi. Bu toprakları ayrıştırarak, seryadan lantana ve didimya, itriyadan ise erbiya ve terbiya adıyla dört yeni oksit elde etti ve bu oksitlerden, katışıklı da olsa elementleri ayırmayı başardı. Kimyasal ayırma yöntemlerinin gelişmesiyle, 1843'ten 1939'a değin, çeşitli minerallerin bileşimindeki azrak toprak karışımları ayrılabilir ve bu oksitlerin azrak toprak elementleri, doğada bulunmayan prometyum dışında, tümüyle ayrılarak tanımlandı.

Yeryüzündeki dağılımları. Azrak toprak metalleri, doğada sanıldığı kadar az bulunan ve bu adla anılmalarını gerektirecek ölçüde seyrek rastlanan elementler değildir. Bu yanlış adlandırma, bu elementlerin oksitlerine ilk kez gadolinit gibi az bulunan bir mineralin bileşiminde rastlanmış olmasından ve uzun süre oksitlerinin element sanılmasından kaynaklanmıştır. Yerkabuğunda yaygın olarak, ama az miktarlarda, minerallerin çoğunda ise bol miktarda bulunan bu elementler göktaşlarının, Güneş'in ve Ay'ın yapısında da yer alır. Bazı yıldızlarda, Güneş sistemindekinden çok daha fazla bulundukları belirlenmiştir.

Yerkabuğunda seryumun kalaydan, itriyum ve neodimin kurşundan, tulumun altın, gümüş ve platinden daha bol bulunduğu saptanmıştır. Daha ender bir element olan lütesyum bile cıva ile iyottan daha boldur. Bu elementlerin en yaygınları olan seryumun yerkabuğundaki oranı milyonda 46, itriyumun 28, neodimin 24, lantanın 18'dir. Kumlu göktaşlarının bileşiminde seryumun milyonda 0,84, itriyumun 1,8, neodimin 0,58, lantanın 0,3 düzeyinde bulunması da bu elementlerin evrendeki bağıl bolluklarının göstergesidir.

Azrak toprak elementleri yerkabuğunda hiçbir zaman serbest metal halinde bulunmadığı gibi bu elementlerden yalnızca birini içeren katışksız minerallere de doğada rastlanmaz; bilinen bütün mineraller bu elementlerin bir karışımıdır. Gerçekten de, azrak toprak elementleri hemen hemen tüm kütesel kayaç oluşumlarında, karışımlar halinde bulunur. Alkali kayaçlarda bu elementlerin görece az bulunması, jeolojik oluşum sürecinde, erimiş kayaçlardaki elementlerin asitli bölgelerce özütlenmesiyle açıklanabilir. Yüksek oranda toryum da içeren monazit ile ksenotim fosfatlı minerallere, sent ve talenit silikatlı minerallere, demir ve berilyum da içeren gadolinit ise oksit minerallere örnek gösterilebilir.

Ticari değeri yüksek olan monazitte yaklaşık yüzde 50 kadar azrak toprak elementi bulunur; bunların yüzde 50'si seryum, yüzde 20'si lantan, yüzde 20'si neodim, yüzde 5'i praseodim, geri kalanları da samaryum, gadolinyum ve itriyumdur. En önemli monazit yatakları Brezilya, Hindistan, Avustralya, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Güney Afrika'da bulunur. Dünya evropyum gereksiniminin büyük bölümü, lantan ve seryumun flüorokarbonotları karışımı olan bastnaezit mineralinden karşılanır. Bu mineral en çok Afrika, Bağımsız Devletler

Topluluğu ve ABD'de California'da çıkarılmaktadır.

Kimyasal özellikleri. Periyodik tablonun IIIb grubundaki skandiyum, itriyum ve lantanin en dıştaki 4s, 5s ve 6s alt enerji düzeylerinde bulunan yörüngemsipleri iki elektronla dolmuştur. İç bölgedeki 3d, 4d, 5d, alt enerji düzeylerindeki yörüngemsiplerinde ise birer elektron vardır. Bu üç element üç değerlikli iyonlar verir; oksitleri suyla tepkimeye girerek hidroksitleri oluşturur, karbonatları ise ısılbozunmayla karbon dioksit (CO₂) ayırır. Hidroksitlerinin baz niteliği skandiyumdan lantana doğru artar,

sülfatların çözünürlükleri ise aynı sırayı izleyerek azalır.

Lantanitlerde, en dıştaki 6s yörüngemsipleri iki elektronla, 5p'deki yörüngemsipleri ise altı elektronla dolmuştur. İçteki 4f'nin yörüngemsipleri artan her atom numarasında bir elektron alır; yalnız 4f'deki 7 yörüngemsi, gadolinyumda 7 elektronla tam dolmuş, lütesyumda 14 elektronla tam dolmuş olduğundan bu elementlerin 5d yörüngemsiplerinde birer elektron bulunur. Azrak toprak elementleri, kararlı bileşiklerinde +3 değerliklidir. Yalnız seryum, terbiyum ve praseodim +4, samaryum, evropiyum, tulyum ve iterbiyum +2 değerlik de alabilir.

Seryumdan lütesyuma doğru iyon yarıçapı azaldığı için, bileşiklerinde OH grupları

daha sıkı bağlanır ve hidroksitlerin baz niteliği azalır. Azrak toprak metallerinin hidrourterleri alaşımlara benzer özellikler gösterir.

Fiziksel özellikleri. Katışksız azrak toprak metalleri, parlak, gümüşü renktedir. İtiryum, gadolinyum ve lütesyum dışındakiler havadan ve katışkı maddelerinden etkilenir, oksitler yaparak yenime (korozyona) uğrar. Çok az miktardaki katışkı maddeleri bile bu elementlerin fiziksel özelliklerinde büyük değişikliklere yol açar. Lütesyumun enme noktası, iterbiyum ve lantanınkinin yaklaşık iki katıdır. 1.000°C'de iterbiyum ve evropiyumun buhar basıncı, lantan ve seryumun buhar basıncından milyonlarca kez büyüktür. Azrak toprak metallerinin alaşımları

Azrak Toprak Elementlerinin Bazı Özellikleri (ABD'deki Ames Laboratuvarı'nın önerdiği değerler)

	Skandiyum (Sc)	İtriyum (Y)	Lantan (La)	Seryum (Ce)	Praseodim (Pr)	Neodim (Nd)	Prometyum (Pm)	Samaryum (Sm)
Atom numarası	21	39	57	58	59	60	61	62
Atom ağırlığı	44.956	88.905	138.91	140.12	140.907	144.24	(145)*	150.35
Elementin rengi	gümüşü	gümüşü	gümüşü	gümüşü	gümüşü	gümüşü	gümüşü	gümüşü
Erime noktası (°C)†	1.541	1.522	921	799	931	1.021	1.168	1.077
Kaynama noktası (°C)‡	2.831	3.338	3.457	3.426	3.512	3.068	2.700	1.791
25°C'deki yoğunluğu (gr/cm³)	2.9890	4.4689	6.1453	6.672	6.773	7.007	—	7.520
Metaldaki iletim elektronları	3	3	3	3 (3.1)	3	3	3	3
Sulu çözeltideki birleşme değeri	3	3	3	3.4	3	3	3	3.2
Sulu çözeltideki rengi	renksiz	renksiz	renksiz	renksiz	yeşil	pembe	renksiz	sarı
Oksidinin rengi	beyaz	beyaz	beyaz	uçuk beyaz (Ce ₂ O ₃) krem rengi (CeO ₂)	siyah (Pr ₆ O ₁₁) yeşil (Pr ₂ O ₃)	mavi	—	krem rengi
Elektronların yerleşimi	[Ar] 3d ¹ 4s ²	[Kr] 4d ¹ 5s ²	[Xe] 5d ¹ 6s ²	[Xe] 4f ¹ 6s ²	[Xe] 4f ¹ 6s ²	[Xe] 4f ¹ 6s ²	[Xe] 4f ¹ 6s ²	[Xe] 4f ¹ 6s ²
Çekirdek kaynama ısısı (kcal/gr-atom)	3.369	2.732	1.482	1.238	1.652	1.705	—	2.061
Buharlaşma ısısı ‡ (kcal/gr-atom)	89.9	101.3	103.1	101.1	85.3	78.5	—	49.2
25°C'deki elektrik direnci (ohm-cm × 10 ⁻⁶)	52	59	61-80	70-80	68	65	—	91
Néel noktası (°K)	yok	yok	yok	12.5	—	20	—	15
Curie noktası (°K)	yok	yok	yok	—	—	—	—	—
25°C'de sıkıştırılabilirliği (cm³/kg × 10 ⁻⁶)	2.26	2.68	4.04	4.10	3.21	3.00	(2.8)	3.34
Kristal yapısı ‡	ybh	ybh	ybh	ymk	ybh	ybh	—	rombo
Metal bağı yarıçapı (Å)	1.640	1.801	1.879	1.820	1.828	1.821	—	1.804
İyon bağı yarıçapı (Å)	0.732 (M ⁺³)	0.893 (M ⁺³)	1.081 (M ⁺³)	1.034 (M ⁺⁴ , 0.92)	1.013 (M ⁺⁴ , 0.90)	0.995 (M ⁺³)	0.979 (M ⁺³)	0.964 (M ⁺² , 1.11)

	Evropiyum (Eu)	Gadolinyum (Gd)	Terbiyum (Tb)	Disprosyum (Dy)	Holmiyum (Ho)	Erbium (Er)	Tulyum (Tm)	İterbiyum (Yb)	Lütesyum (Lu)
Atom numarası	63	64	65	66	67	68	69	70	71
Atom ağırlığı	161.96	157.25	158.9254	162.50	164.930	167.26	168.934	173.04	174.97
Elementin rengi	gümüşü	gümüşü	gümüşü	gümüşü	gümüşü	gümüşü	gümüşü	gümüşü	gümüşü
Erime noktası (°C)†	822	1.313	1.356	1.412	1.474	1.529	1.545	819	1.663
Kaynama noktası (°C)‡	1.597	3.266	3.123	2.562	2.695	2.803	1.947	1.194	3.395
25°C'deki yoğunluğu (gr/cm³)	5.2434	7.9004	8.2294	8.5500	8.7947	9.066	9.3208	6.9654	9.8404
Metaldaki iletim elektronları	2	3	3	3	3	3	3	2	3
Sulu çözeltideki birleşme değeri	3.2	3	3	3	3	3	3.2 ?	3.2	3
Sulu çözeltideki rengi	renksiz	renksiz	renksiz	sarı tonları	sarı tonları	pembe	yeşil tonları	renksiz	renksiz
Oksidinin rengi	beyaz yeşil tonları	beyaz	kahverengi (Tb ₂ O ₃) beyaz (Tb ₂ O ₄)	beyaz	sarımsı beyaz	pembe	beyaz, yeşil tonları	beyaz	beyaz
Elektronların yerleşimi	[Xe] 4f ¹ 6s ²	[Xe] 4f ¹ 5d ¹ 6s ²	[Xe] 4f ¹ 6s ²	[Xe] 4f ¹ 6s ²	[Xe] 4f ¹ 6s ²	[Xe] 4f ¹ 6s ²	[Xe] 4f ¹ 6s ²	[Xe] 4f ¹ 6s ²	[Xe] 4f ¹ 6s ²
Çekirdek kaynama ısısı (kcal/gr-atom)	2.204	2.403	2.583	2.577	4.033	4.757	4.025	1.830	(4.457)
Buharlaşma ısısı ‡ (kcal/gr-atom)	(41.9)	95.3	93.4	70.0	72.3	76.1	55.8	36.5	102.2
25°C'deki elektrik direnci (ohm-cm × 10 ⁻⁶)	91	127	114	100	88	71	74	28	60
Néel noktası (°K)	90	—	229	179	132	85	57	yok	yok
Curie noktası (°K)	—	293.2	221	87	20	20	—	yok	yok
25°C'de sıkıştırılabilirliği (cm³/kg × 10 ⁻⁶)	8.29	2.56	2.45	2.55	2.47	2.39	2.47	7.39	2.38
Kristal yapısı ‡	ymk	ybh	ybh	ybh	ybh	ybh	ybh	ymk §	ybh
Metal bağı yarıçapı (Å)	1.984	1.801	1.783	1.774	1.766	1.757	1.746	1.939	1.735
İyon bağı yarıçapı (Å)	0.950 (M ⁺² , 1.00)	0.938 (M ⁺³)	0.923 (M ⁺⁴ , 0.84)	0.908 (M ⁺³)	0.894 (M ⁺³)	0.881 (M ⁺³)	0.870 (M ⁺³)	0.858 (M ⁺² , 0.93)	0.850 (M ⁺³)

* Çekirdek bölünmesi artıklarından ayrılmış radyoaktif izotop. † Yeni sıcaklık ölçeğine göre düzeltilmiş. ‡ ybh=yatay birleşmiş heksagonal, ymk=yüz merkezli kübik, rombo=romboedrik.
§ 25°C'deki olağan yapı. Başka biçimleri de bulunmaktadır. † R. Hultgren, R. O. Porter ve K. Kelley'ye göre.
gm = gövde merkezli kübik.

sert ya da yumuşak, kırılgan ya da dövülebilir, yüksek ya da düşük erime noktalı gibi çok farklı nitelikler gösterebilir.

Lantanitlerin kıvılcım ve ark tayfları çok karmaşıktır. Gaz halindeki elementler, on binlerce frekansta ışık salımı yapar. Bu karmaşıklık nereden, tamamlanmamış iç enerji düzeylerindeki elektronların spinleri ile yörüngelerindeki hareketlerin ağısal momentumlarının farklı enerji durumları verecek birleşimler yapmasıdır. 4f alt enerji düzeylerinin yörüngelerini doldurmamış elektronlar, bu elementlerde ilginç magnetik davranışlara neden olur. Yüksek sıcaklıklarda lütesyum dışındaki lantanitler paramagnetiktir. Sıcaklık belli bir değere düşürülünce bu metallerin çoğu karşıt ferromagnetiklik özelliği kazanır. Sıcaklık daha da düşürülürse spinlerdeki yeni düzenlemeler sonucu ferromagnetiklik başlar. Gadolinium tuzlarında adyabatik mıknatıslık giderimi yöntemiyle 10⁻³K sıcaklığına kadar inilebilmiştir.

Azrak toprak elementlerinden her birinin ortalama 20 kadar izotopu vardır. Tek atom numaralı elementlerde kararlı izotop sayısı en çok iki, çiftlerde ise dört ile yedi arasındadır. Çekirdeklerin çoğunun küresel olmayışı, kararlılık özelliğini etkiler. Bu nitelik, özgün kuramların sınanmasında ilginç çalışmalara yol açmıştır.

Ayırma ve arıtılmaları. Azrak toprak metallerinin iyonları suyla sarılı olduğundan özellikleri birbirine çok benzer. Ayrıca kristal yapıda birbirlerinin yerini kolayca alabilirler. Elementleri ayırmak için başvurulan ilk yöntemler ayrımsal kristallendirme, çöktürme, bozundurma ve özütleme olmuştur. Ayırmanın temeli, kanışık azrak toprakların (metal oksitlerini) biri hafif, öbürü ağır elementlere zengin iki eşit aynına bölmeye dayanır. Her aynın çözelti içine konur ve süreç her biri için yinelenir; sonunda hafif ve ağır olanlar gruplanır. İşlemler sonunda az miktarda kalan maddeler, benzer dizi işlemlerdeki eşdeğer aynılarla birleştirilir. Bu noktada birinci diziler ayrı bağımsız gruplara bölünür ve her ayırmadaki elementlere uygun yeni bir ayırmama süreci başlatılır. Son kaptan, görece az azrak toprak bileşiği elde edilir.

İyon değişimi yöntemi, bir cam boru içindeki küçük tanecikli katı destek malzemeler üzerinde maddelerin ayrımsal soğutulmasına ya da yıkanmasına dayanan bir ayırma yöntemidir. H⁺ ya da NH⁴⁺ ile doyurulmuş reçineye kuvvetli asitle birlikte azrak toprak iyonları içeren çözelti üstten dökülür. Reçinedeki tek değerli iyon, çözeltiye geçerek kolonun altından çıkarken, kolonun üstünde azrak toprak iyonlarıyla doymuş bir kuşak oluşur. Kolona, azrak toprak iyonlarıyla birleşecek anyonlar içeren bir başka çözelti dökülür. Bu çözelti kuşaktaki iyonları yıkayarak karmaşığa alır ve reçineye tek değerlikli iyonlar verir. Ancak, çözelti kuşak bölgesinin altına indiğinde, reçinede gene azrak toprak iyonları birikir. Böylece, kolonda kuşak aşağıya doğru kayarak ilerlerken zenginleşme sürer.

1952'de geliştirilen iyon yer değiştirme yönteminde, karışımın yüzde 98-99 azrak toprak elementi sağlanabilir. Bu yöntemde gene reçine ve kolon donanımı kullanılır. Yalnız, azrak toprak kuşağının alt ve üst köşelerinden katlayıcılar gibi kuvvetli karmaşıkları kimyasal maddeler verilir. Bu organik yapıli moleküller, azrak toprak iyonlarını sararak komşu su moleküllerinden uzaklaştırır.

Bir başka yöntem sıvı-sıvı özütlemesidir. Tribütülfosfat gibi organik bir sıvı, azrak toprak tuzları içeren sulu çözelti akıntısına karşı ters akım yöntemiyle akıtılır. Azrak

toprak iyonları, anyonlarla karmaşık yapılar organik evrede çözünebilir nötr moleküller verebilir. Sulu ve organik evreler birbirini geçerken her ikisindeki karmaşık iyonlar arasında bir denge kurulur ve iki akıntıdan birinde ağır öbüründe hafif elementlerin derişimi artar.

An metallerin hazırlanmasında, elementin süz klorürlerini indirgemek oldukça kolay, ama yüksek arılıta metal elde etmek çok zordur. Bu elementlerin ametallere ilgisi yüksek olduğundan başka metallerdeki katışkıların giderilmesinde önemli rol oynarlar. Kızgın azrak toprak metali yongaları, yüksek arılıta soygaz üretiminde kullanılır.

Çözelti halindeki azrak toprak klorürlerinin elektrolizi, sanayi ölçeğinde metal üretimine olanak vermiştir. Örneğin, yüzde 66 Sm, yüzde 26 Gd ve yüzde 8 Eu'dan oluşan bir toprak karışımı HCl'de çözülüp, civa katot ve platin anotla elektroliz edilirse katotta biriken zor çözünen sülfat bileşiğinde yüzde 91 Eu²⁺, yüzde 7 Sm²⁺ ve yüzde 2 Gd³⁺ bulunur.

Sanayide kullanımları. 17 azrak toprak elementinin metal, alaşım ve bileşik olarak çok yaygın kullanım alanları vardır. Petrolün katalizörler eşliğinde parçalanmasında (katalitik kraling) milyonlarca ton azrak toprak kullanılmıştır. Ketonların ikincil alkolere, alkenlerin alkanlara hidrojenlenmesi, bütanlardan polyster vermek üzere hidrojen giderilmesi gibi tepkimeler için azrak toprak katalizörler tercih edilir.

Fotoğraf makinesi ve dürbün mercekleri, gözlük camları ve televizyon ekranlarının parlaltılmasında seryum oksit kullanılır. Lantan oksit içeren camların kırılma indisleri yüksektir. Çok az miktardaki arı neodim oksit, cama mor renk verir. Praseodim ve neodim karışımı, televizyon ekranlarında oda ışıklarından ileri gelen parlamaları engeller.

Metalurjide azrak toprak elementleri, başka metal ya da alaşımların çözeltilerine katıldığında çözeltideki katışkı maddelerini toplar. Çelik ve demir-krom alaşımlarında yenime karşı direnci artırır.

Televizyon ekranının iç yüzeyindeki kırmızı renk merkezleri için eskiden kullanılan

çinko kadmiyum sülfat yerine bugün evropyum oksit ve iridyum oksit kullanılmakta, böylece daha doğal ve parlak kırmızılar elde edilebilmektedir. Civa buharlı sokak lambalarına katılan azrak topraklar da daha sıcak bir beyaz ışık verir.

İtriyum-demir silikatlardan oluşan, özel biçimlendirilmiş değerli taşlar, haberleşme sanayisinde mikrodalga süzgeci olarak kullanılır. Kobalt-samaryum alaşımı çok güçlü mıknatıslık özelliği gösterir. Bazı azrak toprak elementlerinin ısıli nötronlar yakalama etki kesitlerinin büyük olması, başka bir deyişle birim alan başına çok sayıda nötron soğurabilmeleri, bu elementlerin nükleer reaktörlerdeki kontrol çubuklarında ya da koruma malzemelerinde kullanılmalarına olanak sağlamıştır.

Aztek takvimi, tonalpohualli(*) denen 260 günlük dinsel yıl ile 365 günlük Güneş yılını birleştiren takvim sistemi. Örnek aldığı Maya takvimi gibi, Aztek takvimi de 20'şer günlük 13 döneme bölünen dinsel yıl ile 20'şer günlük 18 aya bölünen ve ayrıca uğursuz sayılan beş günlük bir dönemi (*nemontemi*) içeren toplumsal yıldan oluşuyordu. Gene Maya takviminde olduğu gibi, dinsel ve toplumsal Aztek yılları her 52 yılda bir, birbirlerine göre aynı konuma gelirdi. "Yılların Bağlanması" ya da "Yeni Ateş Töreni" adıyla kutlanan bu olaya hazırlık olarak önce tüm kutsal ateşler ve evlerdeki ateşler söndürülürdü. Törende heyecanın doruğa ulaştığı anda rahipler yeni bir kutsal ateş yakardı. Ardından Aztek halkı da ocaklarındaki ateşi yeniden tutuşturur ve şölene geçerlerdi.

1790'da México'da yapılan kazılarda bazalttan yapılmış, ağırlığı 25 tonu bulan, 3,7 m çapında daire biçiminde bir takvim taşı ortaya çıkarılmıştır. Bugün México'daki Ulusal Antropoloji Müzesi'nde sergilenmekte olan taşın tam ortasında Aztek Güneş Tanrısı Tonatiuh'un yüzü görülür. Bu yüzün çevresinde de tanrının önceki cisimleşmiş biçimlerini yansıtan ve dünyanın dört eski çağını simgeleyen kare biçiminde dört pano var-

Aztek takvim taşı, Ulusal Antropoloji Müzesi, México
Museo Nacional de Antropología, México

dır. Bunları da Aztek ayının 20 gününü simgeleyen işaretler çevreler.

Aztek-Tano dilleri, Amerika Yerli dillerinin ana öbeklerinden biri. Büyük bir dil ailesi olan Yuta-Aztek dilleri(*) ile New Mexico ve Oklahoma'da konuşulan dillerden oluşan daha küçük Kiyova-Tano ailesini kapsar. Yuta-Aztek dilleri, Meksika'da ve Guatemala'nın kuzeyinde yaygın olarak kullanılır. California, Büyük Havza bölgesi ve Arizona'da da daha az sayıda insan tarafından konuşulur. Kiyova-Tano dilleri ise dört dili kapsar: Kiyova, Tiva, Teva ve Tova.

Aztek Ulusal Ören Anıtı, Birleşik Amerika'da New Mexico eyaletinin kuzeybatısındaki Aztek kentinin kuzeyinde, Animas Irmağının üstünde 1923'te 11 hektarlık bir alanda kurulan arkeolojik sit alanı. Yöreyle ilk yerleşen beyazlar tarafından yanlış olarak Aztek adı verilen bu yer, 12. yüzyılda

ra yerleşen Aztekler, tarihleri boyunca başlıca merkezleri olan Tenochtitlán'ı 1325'te kurdular. Büyük bir devlet ve sonunda bir imparatorluk kurabilmelerinin temelinde, kullanılabilir tüm toprakların entansif biçimde ekildiği, gelişkin bir sulama ve bataklık kurutma sistemine dayalı olağanüstü tarım düzenleri yatar. Bu yöntemlerle sağlanan yüksek verimlilik, zengin ve kalabalık bir ülkenin doğmasını sağlamıştır.

Tenochtitlán, Itzcóatl döneminde (1428-40) komşu Texcoco ve Tlacopan devletleri ile ittifak kurarak Orta Meksika'da egemen güç durumuna geldi. Daha sonra hem ticari ilişkiler, hem de fetihler yoluyla, 400-500 küçük devletten oluşan, 5-6 milyonluk nüfusuyla 1519'da 207.200 km²'lik alana yayılan bir imparatorluğun merkezi oldu. Kent, en gelişkin döneminde, 13 km²'yi aşkın bir alanda 140 binden çok insan barındırıyordu; dolayısıyla Orta Amerika uygarlıklarının tarihinde en yoğun nüfuslu yerleşim yeri idi.

Aztek devleti, askerlerin egemenliğindeki bir despotluktu. Kastlara ve sınıflara bölünmüş ama dikey akışkanlığını da koruyan

Yağmur Tanrısı Tlaloc ve yarı tanrı-yanı kahraman Tüylü Yılan *Quetzalcóatl* idi. İnsan kurban etme töreninde, kurbanın yüreği Güneş Tanrısı'na sunulurdu. Kan akıtma töreni de yaygındı. Dinle yakından ilişkili Aztek takvimi(*), rahiplerin uğraşı olan kapsamlı bir ayınlar ve törenler döngüsünün temeliydi. Orta Amerika'nın büyük bölümünde kullanılan bu takvim, 365 günlük (20'şer günlük 18 ay, artı 5 uğursuz gün) bir güneş takvimi ile 260 günlük (20'şer günlük 13 devre) bir dinsel yıldan oluşuyordu. Birbirine koşut giden bu iki yıl döngüsü, 52 yıllık daha büyük bir döngünün parçasıydı.

Yöreyle 1519'da gelen İspanyol kâşifler bu uygarlığın gelişmesine son verdiğinde Aztek İmparatorluğu'nun genişlemesi ve toplumsal evrimi henüz durmuş değildi. Son imparator II. Montezuma (hd 1502-20), Hernán Cortés tarafından tutsak alındı ve hapiste öldü. İmparatorluk, üstün silahlarla donanmış Avrupalılarca hızla fethedildi.

Aztek'lerin Batı dünyasında *Codic* olarak bilinen ve geyik derisi ya da agave liflerinden yapılmış kâğıtlara yazılmış kutsal metinleri ve elişleri, tapınaklarda korunurdu. Yazıcılar, ideogram, resimyazı ve fonetik imgelerin karışımı bir teknik kullanırlardı. Dinsel tören takvimi, kehanetler, törenler ve tanrılar ile evrene ilişkin yorumlar da yazıcıların ilgi alanına girerdi. Ülkenin fethedilmesinden sonra bu metinlerin çoğunun yok edilmesine karşın, *Codex Borbonicus*, *Codex Borgia*, *Codex Fejérváry-Mayer* ve *Codex Cospiiano* gibi bazı örnekler günümüze ulaşabilmiştir. Bu el yazması metinlerin anlaşılması çok güçtür ve pek azı gerçekten Azteklerle aittir.

Arkeolojik kalıntılar arasında tanrı heykelleri, dinsel içerikli taş alçak kabartmalar, duvar resimleri, kilden yapılmış insan heykelleri ve vazolar ile taş ve ahşap maskeler bulunur. Aztek sanatı temelde simgesel olduğu için bu kalıntılar yardımıyla önemli bilgiler elde edilebilir.

Azuza, Dominik Cumhuriyeti'nin güneybatısında il. Antil Denizi kıyısındadır. 1845'te kurulmuştur. Topraklarının başka illere katılması sonucu, yüzölçümü 2.430 km²'ye inmiştir. Büyük bölümünü de Ocoa Dağları kaplar. Çok az yağmur düşmesine karşın, sulama yoluyla tarımsal üretim artırılmıştır. Kahve, mısır, muz ve yerfıstığı yetiştirilir. Sert tahtalı ağaç keresteciliği ve hayvancılık da önem taşır. Pueblo Viejo yakınında gümüş ve altın çıkarılır. İl merkezi Azuza kentidir. Nüfus (1990 tah.) 195.420.

Azuza, tam adı AZUZA DE COMPOSTELA, Dominik Cumhuriyeti'nin güneybatısındaki Azuza ilinin merkezi olan kent. 1504'te Antil Denizi kıyısında kurulduktan sonra bir depremde yıkılan eski kentin yerine 5 km daha içeride Ocoa Dağlarının eteğinde kuruldu. Bölgedeki önde gelen kentlerden biri olan Azuza'da şekerkanışı, kahve, piring, mısır, meyve ve kereste gibi birçok tarımsal ürünün ticareti yapılır. Başkent Santo Domingo'yu Haiti sınırı yakınındaki Comendador'a bağlayan kurayolu üzerindedir. Nüfus (1981) 31.481.

Azuay, Ekvador'un dağlık güney kesiminde il. 8.316 km²'lik bir alanı kaplar. Dağların arasında yer yer verimli iç havzalara rustlanır. Bunların en önemlisi denizden yaklaşık 2.600 m yükseklikte olan Cuenca Havzasıdır.

Yöredeki İÖ 1000'lerden kalma en eski yerleşim kalıntıları, ilkel bir tarım uygarlığına aittir. Avrupalıların gelişinden önce yüksek bir gelişme gösteren Cura Yerli İmparatorluğu 15. yüzyılda İnka tarafından fethedildi. İnka başkenti Tumipampas

Pueblo Yerli kentindeki bir tören odasının kalıntıları, Aztek Ulusal Ören Anıtı, New Mexico
Bob Harper

taş duvar ve keresteden yapılmış Pueblo Yerli kentinin kazılarla ortaya çıkan kalıntılarıdır. Ören yeri içinde bulunan ziyaretçiler merkezinde Yerliler tarafından üretilmiş çeşitli eşyalar sergilenmektedir.

Aztekler, 15. yüzyıl ile 16. yüzyıl başlarında, bugünkü Meksika'nın orta ve güney kesimlerinde büyük bir imparatorluk kurmuş halk. Nahuatl dili konuşan Azteklerin adı, atalarının bir olasılıkla Kuzey Meksika'da bulunan anayurdu için kullanılan Aztlan'dan (Beyaz Ülke) gelir. Öteki adlarından "Tenochka", ataları Tenoch'tan kaynaklanır. Gene Aztekler için kullanılan "Meksika" adı, Texcoco Gölünün mistik adı Metztliapán (Ay Gölü) ile ilişkilendirilir. En büyük kentleri Tenochtitlán'ın adı "Tenoch"tan türetilmiş, "Meksika" ise önce kent ve çevresindeki vadinin, sonradan da tüm ülkenin adı olmuştur. Azteklerin kendilerinden söz ederken kullandığı "Kulhua-Meksika" adı ise, Meksika Vadisinin en gelişmiş merkezi olan Colhuacán ile özdeşleşmek çabasını yansıtır.

Azteklerin kökeni kesin olarak bilinmemektedir. Ama bazı gelenekleri, 12. yüzyılda Orta Amerika'ya gelene değin, daha kuzeydeki Meksika Platosunda avcılık ve toplayıcılıkla geçinen bir kabile oldukları izlenimini verir. Gene de Aztlan yalnızca destanlarda doğmuş bir yer olabilir. Azteklerin güneye göçünün, Toltek uygarlığının çöküşünü izleyen ve belki de bu çöküşü hızlandıran genel bir göç hareketinin parçası olduğu sanılır. Texcoco Gölündeki adala-

Aztek toplumunda yükselmenin en güvenli yolu savaşta kahramanlık göstermektir. Devlet işlerini rahipler ve memurlar yürütürdü. Toplumun alt katmanlarında, serfler, sözleşmeli hizmetkârlar ve köleler yer alırdı.

Aztek dini, birçok Orta Amerika kültüründen değişik unsurları özümsemiş, çeşitli inanç sistemlerinden karşıt öğeleri bir araya getirmişti. Önceki halkların birçok kozmolojik inancını paylaştan bu din, özellikle evrenin bir dizi yaradılışın sonuncusu olduğu ve 13 gök katı ile 9 yeraltı dünyası arasında bulunduğu yolundaki Maya inancını benimsemişti. Azteklerin başlıca tanrıları, Savaş ve Güneş Tanrısı Huitzilopochtli,

Meksika'da bulunan, değerli taş ve maden kâğımalı Aztek kalelasi maskesi; British Museum
British Museum

1530'da İspanyolların işgaline uğradı; 1557'de aynı yerde şimdi il merkezi olan Cuenca kuruldu.

Cuenca Havzasında buğday, arpa, patates ve mısır yetiştirilir. Daha alçak kesimlerde, yaygın olarak şekerkamışı, kahve ve pamuk ekilir. Süt ineçliğine elverişli geniş otlaklar vardır; yüksek yerlerde koyun yetiştirilir. Tavukçuluğun ekonomideki önemi giderek artmaktadır. İlin bütün kentlerinde Panama şapkaları yapılır. Pan-Amerikan Karayolu il topraklarını kuzeyden güneye geçer. Dağlık kesimdeki Yerlilerin yaşam düzeylerini yükseltmek amacıyla 1951'de Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ile Ekvador, Peru ve Bolivya hükümetleri tarafından kurulan And Misyonu'nun 1954'te Azuay'da başlatıldığı çalışmalar, günümüzde devlet eliyle yürütülmektedir. Nüfus (1990) 506.546.

Azuella, Mariano (d. 1 Ocak 1873, Lagos de Moreno - ö. 1 Mart 1952, México), Meksika Devrimi'nin tarihini hemen her yönüyle işleyen 20 kadar romanıyla tanınmış Meksikalı yazar.

Doğduğu kentte, 1916'dan sonra da México'da hekimlik yaptı. Devrimin dehşetini anlatan en ünlü yapıtı *Los de abajo*'yu (1916; *Ayaklanma*, 1975, 1980), 1915'te hükümet birlikleri tarafından işlenen Pancho Villa'nın ordusunda hekimlik yaptığı sırada yazdı. Sınırı geçip Texas'a bağlı el Paso'ya kaçmak zorunda kaldıktan sonra, romanını bir gazetede tefrika olarak yayımladı (1915). 1924'te "keşfedilene" değin pek az ilgi uyandıran bu roman, başka Meksikalı romancıları derinden etkiledi ve birçok dile çevrildi.

1916'da Texas'tan México'ya dönen Azuella, devrimciler arasındaki çekişmeler karşısında düş kırıklığına uğradı ve *Las moscas* (1918; *Sinekler*), *Los caciques* (1917; *Ağalar*, 1968, 1983), *Las tribulaciones de una familia decente* (1918; *Saygın Bir Ailenin Yargılanması*) gibi yeni düzeni eleştiren romanlar yazdı. Sonraki yıllarda yazdığı *La malhora* (1923; *Şer Saati*), *El desquite* (1925; *İntikam*) ve *La luciérnaga* (1932; *Ateşböceği*) adlı yapıtlarında, sonradan "yeni roman" akımı içinde değerlendirilen üslup denemelerine girişti. 1959-60'ta bütün yapıtları üç cilt olarak yayımlandı.

Azuero Yarımadası, İspanyolca PENINSULA DE AZUERO, Panama'nın güneybatısında, Panama Körfeziyle, Montijo Körfezi arasında Büyük Okyanusa doğru çıkıntı yapan kara parçası. Doğudan batıya 100 km,

kuzeyden güneye 91 km uzunluğundadır. En yüksek yeri Las Tablas'ın güneybatısındaki Canajagua Dağıdır (935 m). Herrera iliyle Los Santos ve Veraguas illerinin bazı bölümlerini içine alır. Bölgedeki başlıca kentler, Pan-Amerikan Karayolu'na bağlanan Chitré ve Las Tablas'tır.

azulejo, Portekizce AZULEJO (Arapça ez-zuleye: "küçük taş"), 14. yüzyıldan başlayarak İspanya'da, sonra daha çok Portekiz'de üretilen bir tür çini. Önceleri Kuzey Afrika mozaikleri için kullanılan bu sözcük, daha sonra 13-15 cm kenarlı, tümüyle bezeli kare duvar çinilerini tanımlar oldu. 15. ve 16. yüzyıllarda Portekiz, İspanya'dan *azulejo* çinileri ithal etti ve bunlar Coimbra Katedrali'nde (1510) olduğu gibi, özellikle dış cephelerde yaygın biçimde kullanıldı. Yaklaşık 1550'de Lizbon'daki Flaman sanatçıların çini üretimine giriştiler. II., III. ve IV. Felipe dönemlerinde gelişen bu sanayi, 18. yüzyılda İspanya bu çinilerin üretimine son verdiğinde kendi başına var olacak düzeye ulaşmıştı. Portekiz 17. yüzyılda bu çinileri Asor ve Madeira adaları ile Brezilya'ya ihraç etmeye başladı. Sonraları Meksika'daki Puebla'da üretilenler ise Yenedünya'da üretilen *azulejo*'ların en çarpıcı örnekleri oldu.

Başlangıçta Portekiz'de, bu çinilerin tek renkli örnekleri damalı desenler oluşturmak

16. yy sonlarında Sevilla'da yapılan *azulejo* örnekleri, Boymans-van Beuningen Müzesi, Rotterdam
Museum Boymans-van Beuningen, Rotterdam

için kullanıldı. Öteki çeşitlemeler arasında ise çok renkli desenler, askeri ya da dinsel konulu sahneler ve insanlara özgü işler yapan maymunların betimlendiği mizahi *singerie*'ler bulunuyordu. *Azulejo*'nun en gözde olduğu dönemden (y. 1690-1750) kalma birçok yapıda karmaşık desenli ve

kesintisiz resimler oluşturan çinilerle kaplanmış iç ve dış duvarlara rastlanır.

azurit, ŞESİLİT olarak da bilinir, $[Cu_3(OH)_2(CO_3)_2]$ yapısında bazik bakır karbonat minerali. Genellikle bakır damar-

Azurit
Hamdi Mengi

larındaki yükseltgenmiş kuşaklarda malakitlerle birlikte bulunur. Başlıca azurit yatakları Namibia'da Tsumeb'de, Fransa'da Chessy'de ve ABD'de Arizona'nın Bisbee bölgesindedir. Azurit, Doğu'daki antik duvar resimlerinde ve 15. yüzyıldan 17. yüzyıl ortalarına değin de Avrupa resim sanatında mavi boya maddesi olarak kullanılmıştır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. karbonat mineraleri (tablo).

Azzone DEI PORCI, AZZONE SOLDANUS olarak da bilinir, Latince AZOLINUS PORCIUS, Azzone AZO ya da AZZO olarak da yazılır (d. y. 1150, Bologna ya da Casalmaggiore, İtalya - ö. 1230), Bologna hukukçular okulunun önderlerinden. Bizans imparatoru I. İustiniyos döneminde (İS 6. yy) derlenen Roma hukuku metinlerini yorumlamak yerine, bu metinlerin özetlerini (*summa*) yazan sayılı hukukçulardandır. 1190'dan sonra Bologna'da medeni hukuk profesörlüğü yaptı. Ünlü hukukçulardan Joannes Bassianus'un öğrencisi, Franciscus Accursius'un öğretmeni oldu. İngiliz hukukçu Henry de Bracton'un (ö. 1268) *De legibus et consuetudinibus Angliae* (İngiliz Yasaları ve Gelenekleri Üzerine) adlı yapıtında Roma hukukuna ilişkin olarak kullandığı bilgilerin çoğu Azzone'nin özetlerine dayanır. Hukuk tarihçisi F. W. Maitland, *Selected Passages from the Works of Bracton and Azo* (1895; Bracton ve Azo'nun Yapıtlarından Seçmeler) adlı bir derleme yayımlamıştır.

B-1, "B-52 Stratofortress"lerin ardılı olarak 1986'da hizmete giren, ABD yapımı, değişik kanatlı stratejik bombardıman uçağı. "B-1"ler, radar güdümlü hava savunmasını alçaktan uçarak aşabilecek biçimde tasarlanmıştır. Rockwell International şirketi iki tip "B-1" yaptı. İlk kez 1974'te uçan "B-1A", büyük yükseltilerde ses hızının iki katı hıza ulaşabilecek, nükleer bomba ve kısa erimli saldırı roketi (SRAM) taşıyabilecek biçimde yapılmıştı. "B-1B"lerin gövdesi ise radar dalgalarını soğuran özel bir alaşımla kaplanmıştır; bu özellik uçağın hızını azaltmakla birlikte radar sinyallerini yansıtma oranını "B-52"lerin yüzde 1'i düzeyine indirir. İlk "B-1B" 1984'te uçuştu. 1988'de dört hava grubunda toplam 100 bombardıman uçağı ABD topraklarında harekâta hazır durumda bulunuyordu.

"B-1B"nin uzunluğu 44,8 m, eni ise kanatları tam açıldığında 42 m'dir. Uçağın General Electric yapımı dört türbofan motoru, harekât tavanı olan 12.000 m yükseklikte ses hızını aşmasını sağlar. Uçak normalde ses hızının altında uçar. Kanatları tümüyle arkaya kapanabilen "B-1B", 60 m'ye kadar alçalabilir ve bu yükseklikte 0,9 Mach (1.080 km/sa) hızla uçar. Havadan fırlatılan sekiz cruise füzesi ya da 24 SRAM taşır; 24 nükleer bomba ya da 84 adet 227 kg'lık konvansiyonel bomba yüklenebilir. 16.800 kg'lık silah yüküyle yakıt ikmali yapmadan 7.400 km uçar.

B-17, FLYING FORTRESS (Uçan Kale) olarak da bilinir, ABD yapımı ağır bombardıman uçağı. II. Dünya Savaşı'nda yaygın olarak kullanılmıştır. "B-17"nin tasarımı, Boeing Aircraft Company tarafından 1934'te hazırlanan şartnameye göre yapıldı. İlk örneği 1935'te uçuştu ve 1937'de az miktarda üretildi. Özgün tasarımda yedi kez değişiklik yapıldıktan sonra geliştirilen "B-17 G", aşırı beslemeli motor donanımı sayesinde 10.675 m yükseklikte saatte 462 km'lik bir hızla uçmayı başardı. "Flying Fortress" denmesinin nedeni, her köşesinden dışarı fırlayan

"B-17" ya da Uçan Kale
Boeing Co

13 adet 0,5 kalibrelik makineli tüfeğin bulunmasıydı. Bomba bölmelerine yerleştirilen 2.724 kg bombanın yanı sıra kanat altlarında da bomba taşır. Douglas ve Lockheed fabrikalarının yanı sıra Boeing şirketi de 12.731 adet "B-17" üretmiştir. ABD Hava Kuvvetleri tarafından Avrupa'da gündüzleri çok yükseklerden düzenlenen bombardımanlarda kullanılan "B-17"ler caydırıcı silah güçleriyle çok etkili bir savunma taktiği geliştirilmesini olanaklı kılmışlardı. Bombardıman görevine çıkan "B-17"ler, filoya saldıran avcı uçaklarını makineli tüfeklerle çaprazlama ateş içine alabilmek için büyük bir kare oluşturlardı.

B-24, LIBERATOR (Kurtarıcı) olarak da bilinir, II. Dünya Savaşı'nda ABD ve İngiliz hava kuvvetlerince kullanılan uzun erimli ağır bombardıman uçağı. Savaş sırasında toplam

19 bin adet üretilerek en yaygın kullanılan ABD savaş uçağı olmuştur. İlk kez 1939'da uçuşulduktan sonra, 1941'de İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde kullanıma girdi. Denizaltılara yönelik hava saldırılarında çok etkili oldu. Uçakın erimi 2.465 km olan "B-24"ler, 8.540 m yükseklikte saatte 475 km hızla uçar. Bu özellikleriyle, yüksekten uçabilen ilk ağır bombardıman uçağı olarak ün kazandılar. Daha sonra üzerlerinde değişiklikler yapılarak ulaştırma hizmetlerinde kullandılar.

"Liberator"ın apayrı bir görünümü vardı; kuyruk düzeniği çift olup kutu biçimindeki ana gövdesi yüksek kanatlarının altında asılı durumdaydı. İçeri çekilebilen üç tekerli iniş takımı bulunuyordu. Mürettebatı genellikle 10 kişiden oluşurdu. Burun, kuyruk, sırt ve kanat taretlerinde ikişer ve yan kapılarında birer adet olmak üzere 0,50 kalibrelik 10 makineli tüfek taşıyordu. Bomba bölmelerinde dört adet 908 kg'lık bombadan başka iki kanadı altına 1.816 kg'lık iki bomba yerleştirilebiliyordu. 33,5 m açıklığındaki iki kanatta kendiliğinden kapanan 18 ayrı yakıt tankı bulunuyordu. 1940-45 arasında üretilen 19 bin "B-24"ün 10 binini tasarımı şirket olan Consolidated-Vultee, kalanlarını ise Ford Motor, Douglas Aircraft ve North American Aviation şirketleri yapmıştır. Erimlerinin daha uzun olması nedeniyle büyük ölçüde "B-17"lerin yerini alan "B-24"ler Avrupa, Afrika ve Büyük Okyanustaki çarpışmalara katıldılar.

B-29, SUPERFORTRESS (Üstün Kale) olarak da bilinir, II. Dünya Savaşı'nda kullanılan ABD ağır bombardıman uçağı. Tokyo ve öteki Japon kentlerine yangın bombaları, 6 Ağustos 1945'te Hiroşima'ya, 9 Ağustos 1945'te Nagazaki'ye atom bombası bu uçaklarla atıldı.

"Superfortress" önce Kara Kuvvetleri Hava Birliği'nin Ocak 1940'ta hazırladığı şartnameye uygun olarak geliştirildiyse de daha sonra ağır silah ve bomba taşıyabilecek biçimde yeniden uyarlandı ve ilk uçuşunu Eylül 1942'de gerçekleştirdi. ABD'nin beş ayrı fabrikasında üretilen "B-29"lardan 500 tanesi iki yıl içinde Büyük Okyanus savaş bölgesinde hizmete sokuldu. On adet 0,50 kalibrelik makineli tüfek ile bir adet 20 mm'lik topla donatılmıştı ve makineli tüfek taretlerinden dördü, beş ayrı gözetleme noktasından, uzaktan komutalı olarak yönetilebilmekteydi. 10-14 kişi arasında değişen mürettebatıyla birlikte 10 ton bomba taşıyabilmekteydi. Üretimini durdurulduğu 1946'ya değin 3.960 adet üretilen "B-29"ların çoğu sonradan havadan ikmal için kullanılan sarnıçlı uçaklara dönüştürülmüştür.

B-52, STRATOFORTRESS (Strato Kale) olarak da bilinir, ABD yapımı uzun erimli ağır bombardıman uçağı. İlk kez 1952'de kullanılmış ve değişen stratejik gerekler doğrultusunda yapılan çeşitli değişiklikler sayesinde savaş yeteneğini koruyarak uzun bir süre hizmette kalmıştır. ABD Hava Kuvvetleri 20. yüzyılın sonuna değin 300 ya da daha çok sayıda "B-52"yi hizmete sokmayı tasarlamaktadır. 1954-62 arasında sekiz değişik türde 744 adet üretilen "B-52"lerin uzunluğu 49,7 m, kanat açıklığı ise 56,39 m'dir. Sekiz turbojet (son modeli "B-52H"larda türbofan) motorundan her biri 7.700 kg itme gücüne sahiptir. Hızı yükseklerde 0,9 Mach'a (saatte 957 km) ulaşabilmekte ve 16.775 m yüksekliğe çıkabilmektedir. Yirmi kadar havadan havaya kısa erimli saldırı roketi (SRAM) dışında, kuyruk taretinde dört adet 0,50 kalibrelik makineli tüfek ya da çok namlulu 20 mm'lik bir top taşımaktadır. Bu silahlar otomatik ateş kontrol

sisteminin yanı sıra, radar ya da kapalı devre televizyonla uzaktan yönetilir.

Silah bölmesinde 38.000 kg, kanatlarının altında ise 11.000 kg nükleer ya da yüksek patlamalı bomba taşıyabilen "B-52H"lara bazı uyarlamalarla bomba yerine "Cruise" füzeleri de konulabilmektedir. Altı kişilik mürettebatıyla ikmal yapmaksızın 16.000 km yol alabilen bu uçaklar son derece karmaşık uçuş, silah kontrol ve elektronik karşı önlem (ECM) sistemleriyle donatılmıştır. "B-52"ler Vietnam Savaşı sırasında geniş çapta kullanılmıştır. Günümüzde ise ABD stratejik caydırıcı kuvvetinin başlıca öğelerinden birini oluşturmaktadır.

B Cassiopeiae bak. Tycho Novası

B vitamini bak. vitamin B kompleksi

ba, Eski Mısır dininde, *ka*(*) ve *ah*(*) ile birlikte, ruhun başlıca görünümünden biri. *Ba*, kuş biçimindedir ve ruhun ölümden sonraki hareketliliğini simgeler. Başlangıçta, leyleğe benzer bir kuş olan jabinun işaretleri ile yazılırdı ve yalnızca tanrı-krala özgü bir nitelik sayılırdı. Daha sonra insan başlı doğan ile betimlenen *ba*, kralın yanı sıra halktan kişilerin de mummyaları üzerinde, çoğunlukla dönerek uçar biçimde betimlendi. Çoğu mezarda, *ba*'nın ziyaret edebilmesi için dar geçitler yapıldı.

Ba Jin, asıl adı LIFEIGAN (Wade-Giles yazımında LI FEI-KAN) (d. 1904, Chengdu, Sichuan yönetim bölgesi, Çin), roman ve öyküleriyle 1930 ve 40'larda geniş bir okuyucu kütlesine ulaşmış Çinli yazardır. Yapıtlarında kullandığı Ba Jin adı, hayranlık duyduğu Rus anarşistleri Bakunin ve Kropotkin'in adlarındaki ilk ve son hecelelerin Çincedeki karşılıklarından oluşmuştur.

Varlıklı ve soylu bir ailenin oğlu olan Li, geleneksel Konfüçyüsçü eğitimin yanı sıra, çağdaş yabancı dil ve edebiyatlar konusunda da öğrenim gördü. Sosyalist düşünceleri ve yazarlığı duyduğu ilgi, öğrencilik yıllarında gelişti. İki yıllık bir eğitimden sonra 1929'da Fransa'dan dönen Li, o yıl yayımlanan ilk romanı *Miewang* (Yok Ediş) ile büyük bir başarı kazandı. Bundan sonraki dört yıl boyunca, genellikle toplumsal konuları ele alan ve geleneksel aile sistemini eleştiren yedi roman yayımladı. Bunlardan en tanınmış olanı, 1940'ta tamamlanan *Jiliu* (Sel) başlıklı otobiyografik üçlemenin ilk cildi *Jia'dır* (Aile). (Öbür iki cilt *Chun* [İlkbahar] ve *Jiu* [Sonbahar] adını taşır). Li'nin hem bu yapıtlarında, hem de öteki romanlarında, başta Turgenyev ve Zola olmak üzere çeşitli yazarlardan etkilendiği açıkça görülür.

Çok sayıda makalesi ve siyasal etkinlikleriyle komünist devrimin entelektüellerce kabul görmesini sağlayacak ortamı yaratılmasına katkıda bulunduğu halde, Li'nin yapıtları gerek içerik, gerek üslup açısından sık sık komünistlerin eleştirilerine hedef oldu. 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra siyasal açıdan güvenilirliği kesinleşen Li, önemli edebiyat ve kültür örgütlerine seçildi. 1950'lerin sonlarında anarşist düşüncelerini bıraktığını açıklamasına karşın, yeni toplumsal düzene hiçbir zaman tam anlamıyla uyum göstermedi. Kültür Devrimi (1966-69) sırasında karşıdevrimci olmakla suçlandı ve sert biçimde eleştirildi.

1977'ye değin ortaya çıkmayan Li, 1978'de Ulusal Halk Kongresi'ne, daha sonra da Kongre'nin Duimi Komitesi'ne seçildi. Edebiyat ve Sanat Çevreleri Federasyonu'nun başkan yardımcılığında bulundu. 1981'de de Çin Yazarlar Birliği'nin geçici başkanlığına getirildi.

Ba Maw (d. 8 Şubat 1893, Maubin - ö. 29 Mayıs 1977, Rangoon, Birmanya [bugün Myanmar]), Birmanya'nın İngiliz yönetimi altına girdikten sonraki ilk başbakanı. II. Dünya Savaşı sırasında kurulan Japon yanlısı hükümette (Ağustos 1943 - Mayıs 1945) devlet başkanlığı yapmıştır.

Ba Maw, Ragoon College'da, Kalküta ve Cambridge üniversitelerinde öğrenim gördü; 1924'te Fransa'daki Bordeaux Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. Aynı yıl İngiliz barosuna kabul edildi ve 1931'de Birmanyalı ayaklanmacı önder Saya San'ın avukatlığını yaparak adını duyurdu.

İngiltere, Birmanya'yı ilhak ettikten sonra yönetimini Hindistan genel valisine vermişti. Hindistan Anayasası'nı inceleyen Simon Komisyonu 1930'da Birmanya'nın Hindistan'dan ayrılmasını önerdi. Bu durumda, Birmanya'nın kendini yönetme hakkının Hindistan'a göre daha sınırlı olacağına inanan Ba Maw, ayrılmaya karşı bir kampanya başlattı. Ama 1934'te tutumunu değiştirerek koalisyon hükümetindeki ayrılık yanlılarını desteklemeye karar verdi. Aynı yıl eğitim bakanı oldu. 1936'da toprak reformunu savunan Proleter Partisi (Sinyetha Wunthanu) adında bir siyasal parti kurdu. Birmanya'nın Hindistan'dan ayrılmasını öngören yeni anayasanın 1 Nisan 1937'de yürürlüğe girmesi üzerine Birmanya'nın ilk başbakanı oldu ve bu görevi 1939'da bir koalisyon karşısında yenilgiye uğrayınca değin sürdürdü. Bu yenilgiden sonra "özgürlük bloku"nu oluşturmak amacıyla U Nu ve Aung San ile birleşti. Ağustos 1940'ta halkı ayaklanmaya kışkırtmaktan tutuklandı ve Birmanya'nın 1942'de Japonlar tarafından istila edilmesine değin hapse kaldı. Japon işgali (1943-45) sırasında, kâğıt üstünde bağımsız bir devlet olarak gözüke de gerçekte Japonya'nın yönetimi altında bulunan Birmanya'nın devlet başkanı oldu. Bazı arkadaşları Japonlara karşı ayaklanırken, Ba Maw, Müttefikler'in yeniden Birmanya'ya girmesi üzerine Japonya'ya kaçtı. Kısa bir süre Müttefikler tarafından hapsedildikten sonra geri döndü ve Büyük Birmanya (Mahabamma) Partisi'nin lideri olarak yeniden siyasete atıldı. Bir süre sonra siyasal yaşamdan tümüyle çekildi.

Ba Swe, U (d. 7 Ekim 1915, Onbinkwin, Birmanya [bugün Myanmar]), 1956-57 arasında başbakanlık yapan Birmanya Sosyalist Partisi'nin lideri.

Gençlik yıllarında emperyalizme tepki duymaya başlayan Ba Swe, Rangoon Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü sırada Marksist düşüncenin etkisinde kaldı. 1937-38'de etkili bir örgüt olan Öğrenci Birliği'nin sekreteri oldu. Ardından, Birmanya Devrimci Partisi'ni ve onun yarı askeri kolu olan Çelik Kuvvetler'i kurdu.

II. Dünya Savaşı sırasında, görünürde bağımsız olan Birmanya'nın Japon yanlısı hükümetinde görev aldı; ama daha sonra yeraltındaki Antifaşist Örgüt'e katılarak Japonlara karşı mücadeleye girdi. Savaşın sonra Birmanya Antifaşist Halkın Özgürlüğü Birliği'nin (AFPEL) kurdugu halk cephesi hükümetinde yer aldı ve komünistlerin sonra da hükümete bağlı kalan Sosyalist Parti'nin genel sekreteri oldu. U Nu hükümetinde savunma bakanlığı yapan Ba Swe, Nu'nun 1956'da istifa etmesinden sonra, bir yıl süreyle başbakanlık yaptı.

Ba Xian bak. Sekiz Ölümsüz

Baader, Franz Xaver von (d. 27 Mart 1765, Münih - ö. 23 Mayıs 1841, Münih), kilise görevlisi olmadığı halde mistik görüşleriyle etkili olan Katolik ilahiyatçı ve

ekumenist. Ekumenik ve siyasal birlik yönündeki çabaları, Rusya, Avusturya, Prusya ve Fransa arasında, 1815'te Kutsal İttifak olarak bilinen güvenlik antlaşmasının oluşturulmasına katkıda bulundu. Napoléon Savaşları'nın ardından kurulan Kutsal İttifak, Hristiyan ülkeler arasında, büyük çapta anlaşmazlıkların önlenmesine yönelik dünya ölçeğinde bir birlik yaratmayı amaçlıyordu. İttifakın sonuçta dağılmış olmasına karşın Baader, modern ekumenik hareketin kurucularından biri sayılır.

1820'de, maden mühendisi olarak sürdürdüğü bol kazançlı işini bırakarak siyaset ve din üzerinde çalışmaya başladı. 1826'da, yeni kurulan Münih Üniversitesi'nde felsefe ve ilahiyat profesörü oldu. Burada, "Münih Çevresi"ni oluşturan öteki Katoliklerle birlikte *Eos* (Yunancada "Şafak") dergisini yayımladı. Seçkin bir öğretim üyesi olmasına karşın, din eğitimi yalnızca kilise görevlileriyle sınırlıdır bir kararnameye dayanarak, 1838'den sonra bu konularda ders verme yetkisi elinden alındı. Baader'in genellikle çapraşık özdeyişler ve simgelerle dile getirdiği mistik felsefesi, usun alanı ile kilisenin ve vahyin söz sahibi olduğu alanları bağdaştırmaya çalışır. Ekonomik ve siyasal görüşleriyle tutucu olan Baader, papalığın kilise yönetiminde vazgeçilmez öğelerden biri olduğu görüşünü yadsımakla birlikte, ideal devleti, evrensel kilisenin yönettiği bir toplum olarak görür. Baader'in yapıtlarını toplayan *Sämtliche Werke* (1851-60; Bütün Yapıtları) 16 cilt halinde yayımlanmıştır.

Baader-Meinhof, asıl adı ROTE ARMEE FRAKTION (Kızıl Ordu Fraksiyonu), 1968'de kurulan ve yaygın olarak ilk önderlerinden Andreas Baader (1943-77) ile Ulrike Meinhof'un (1934-76) adıyla anılan sol terörist grup. Örgüt üyeleri kendilerini banka soygunları ve benzeri eylemlerle duyurdular. Özellikle Batı Almanya'daki ABD üslerine karşı bombalama ve kundaklama eylemlerine giriştiler. 1970'lerin ortasında ülke dışına da taşınlar ve zaman zaman Filistinli terörist gruplarla işbirliği yaptılar. 1976'da Filistinlilerin Air France uçağını kaçırmaya olayında iki Baader-Meinhof gerillası da yer aldı. Bu olay sonunda Uganda'nın Entebbe Havaalanı'ndaki uçağa İsrailli düzenlediği baskında bazı Alman yolcular öldü.

1970'lerin başında grubun en az 22 önemli üyesi vardı. Ulrike Meinhof'la birlikte bunların çoğu 1972 yazında hapse girdi. 1970'te hapisten kaçmış olan Baader, 1976'da yeniden tutuklandı. Ulrike Meinhof 1976'da hücrelerinde kendini astı. Baader'in de aralarında bulunduğu üç kişi, 18 Ekim 1977'de, hücrelerinde vurulmuş olarak bulundu. Bu ölümler, Alman komandolarının, kaçırılan bir Lufthansa uçağını Somali'deki Mogadişu Havaalanı'nda düzenledikleri baskından ve hapisteki teröristlerin serbest bırakılması girişimini boşa çıkarmalarından bir gün sonra olmuştu.

Baader-Meinhof, terörist eylemlerini 1980'lerde de sürdürdü. Alman Halk Kurtuluş Cephesi Andreas Baader Tugayı, Ulrike Meinhof Devrimci Hücre Tugayı, Baader Dayanışma Grubu ve Puig Antich - Ulrike Meinhof Komando Birliği adlarıyla birçok hizip doğdu.

Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde 1989-90'da komünist yönetimin çökmesinden sonra, birçok Baader-Meinhof üyesinin oraya sığındığı ve gizli polis örgütü Stasi'nin koruması altında olduğu anlaşıldı. Bunların bazıları yakalandı.

Baal, ilkgagda birçok Ortadoğu toplumunda tapınılan tanrı. Kenanlılar arasında bere-

ket tanrısı olarak büyük önem taşırdı. Sami dillerinde ortak bir ad olarak "sahip" ya da "efendi" anlamına gelmekle birlikte, daha geniş anlamda da kullanılabılırdı. Örneğin, kanatların "efendisi" olan *baal*, kanatlı bir yaratık olarak düşünülür, sözcük çoğul (*baalim*) halinde "okların efendileri" biçiminde kullanıldığında ise "okçular" anlamına gelirdi. Dinsel bağlamda ilk kez, belirli bir yerin ya da nesnenin tanrısını adlandırmak için kullanılmış olmalıdır. Ama, sözcüğün kullanımındaki bu belirsizlik, belirgin özellikleri olan bir tanrı ile arasında bağ kurulmasına engel olmadı. Baal, giderek evrensel bereket tanrısının simgesi oldu ve bu kimliği ile "Prens", "Yeryüzünün Efendisi" gibi sıfatlarla anılmaya başladı. Kenan ülkesinde Baal, toprağın verimi için vazgeçilmez olan yağmur ve çiyin de efendisi sayılıyordu. Ugarit dilinde ve Tevrat dönemi İbranicesinde fırtına tanrısı olarak Baal'in lakabı "Bulutlara Binen"di. Fenike dilindeki adı, Baal Şamen (Aramca Baal Şemin), yani Göklerin Efendisi'ydı.

Baal'in kimliğine ve özelliklerine ilişkin bilgiler, Suriye'nin kuzeyindeki antik Ugarit kenti (bugün Ras Şamra) yakınlarında 1929'dan sonra ortaya çıkan ve 10 2. binyılın ortalarına değin uzanan bir dizi tabletten kaynaklanır. Bu tabletlerin, yerel Baal tapınagında Baal'e yönelik tapınma ile yakından ilişkili olmasına karşın, bunların genel olarak Kenan dinini yansıtmaları da olasıdır. Kenanlılar, bereketin, yedişer yıllık çevrimler izlediğine inanırlardı. Hayat ve Bereket Tanrısı Baal, Ölüm ve Kısırlık Tanrısı Mot ile ölümcül bir mücadele içindeydi. Baal yenerse yedi yıllık bir bereket dönemi yaşanır, ama Mot Baal'i yenik düşürürse yedi yıl boyunca kuraklık ve kıtlık olurdu.

Ugarit metinlerinde Baal'in berekete ilişkin başka yönlerinden, örneğin yardımcısı ve kardeşi Anat ile ilişkilerinden, bir düveden doğan kutsal boğanın babası olduğundan söz edilir. Bütün bunlar, Baal'in bereket getirme işlevinin bir parçasıydı; Baal'in bereket getirmesi, ürün için bolluk, hayvanlar ve insanlar için doğurganlık demekti. Ama Baal, yalnızca bir bereket tanrısı değildi; aynı zamanda tanrıların kralıydı ve bu konumu sağlayabilmek için, Deniz Tanrısı Yam'ın elinden kutsal krallığı alan tanrı olarak da tanımlanırdı.

Efsanelerde Baal'in öteki tanrılarınki kadar görkemli bir saray elde etmek için mücadeleye ettiğinden de söz edilir. Baal'in bir saray yapurabilmesi için tanrıların başı El'in izni gerekmektedir. Baal, El'in karısı Aşera'yı, bu izni kocasından sağlamaya razı eder. Sanat ve Hüner Tanrısı Kothar, 40 bin hektarlık alanda Baal için sarayların en güzelini inşa etmeye başlar. Mitolojide, Ugarit kentindeki Baal tapınagının yapımından da bir ölçüde söz edilir. Baal tapınagının yanında, tabletlerde Baal'in babası olarak anılan Dagon'un tapınagı olduğu söylenir. Mısır'da Yeni Krallık döneminin büyük bölümünde (İÖ 1400-1085) Baal'e yaygın olarak tapınılmış ve "Baal" adı, Babil telaffuzu "Bel"i benimseyen Aramilerin etkisiyle Yunancaya "Belos" biçiminde geçerek Zeus'la özdeşleştirilmiştir.

Baal'e, çeşitli topluluklarca yerel tanrı olarak da tapınılırdı. Eski Ahit'te sık sık belirli bir yerin Baal'inden söz edildiği gibi, yer yer çoğul biçiminde Baalim'den söz edilmesi de o dönemde kimi yerel tanrıların var olduğunun göstergesidir. Kenanlıların, çeşitli Baal'leri ne ölçüde birbirine özdeş-

saydığı bilinmemektedir. Ama Ugarit'in Baal'i, tek bir kentle sınırlı kalmamış, başka topluluklar da ona kozmik bir boyut vermişlerdir.

İsrailoğulları tarihinin ilk evrelerinde, değişik Baal adlarının varlığı, mutlaka bir dinsel sapma anlamına gelmiyordu. Hâkim Gideon'un bir adı da Yerubbaal idi (Hâkimler 6:32); Kral Saul'un da Eşbaal adında bir oğlu vardı (I. Tarihler 8:33). İlk Yahudiler için "Baal", upki kuzeyde Lübnan'ın ya da Ugarit'in efendisi olduğu gibi, İsrail'in de efendisiydi. Baal adının İsrailoğullarıyla lanetlenmesi, İÖ 9. yüzyılda İzebel'in, İsrail'e Yehova dinine karşı Fenike'nin Baal kültürünü getirmesiyle birlikte oldu (I. Kralar 18). Peygamber Hoşea dönemine gelindiğinde (İÖ 8. yy ortası), Baal kültüne düşmanlık öylesine güçlenmişti ki, Baal adı yerine küçültücü *boşet* (utanç) sözcüğü kullanılır oldu; özel adlarda da örneğin Eşbaal'in yerini Eşboşet aldı.

baal şem, BAALŞEM ya da BALŞEM olarak da yazılır (İbranicede "Adın Efendisi"), çoğul BAALE ŞEM ya da BALEŞEM. Yahudilikte, mucizeler yarattığına ve Tanrı'nın kutsal adlarının gizli bilgisi ile hastaları iyileştirdiğine inanılan kişi. Benyamin ben Zerah (11. yy), bazı haham ve Kabalacıların (batıni Yahudi mistikleri) *baal şem* olarak adlandırılmasından çok önce Tanrı'nın gizemli adlarını yapıtlarında kullanan, böylece kutsal adın etkisine duyulan inancı sergileyen birkaç Yahudi şairinden biriydi. 17. ve 18. yüzyıllar boyunca Doğu Avrupa'da *baal şem*'lerin sayısı arttı. Köy köy dolaşan bu insanların, şifalı otlar ve kocaları ilaçları kullanarak, İbranice'nin YHVH(*) harflerini (Tanrı'nın kutsal adını simgeleyen dört harf) zikrederek hastaları iyileştirdikleri söyleniyordu. *Baal şem*'ler, ayrıca Tanrı'nın adlarının yazılı olduğu muskalar hazırlıyorlardı; özellikle cin kovmakta başarılı olduklarına inanılıyor. Bu dönemde özellikle Polonya ve Almanya'da, iman yoluyla tedavi yöntemini, kutsal reçeteler ve muskalar yazarak Kabalacılıkla birleştiren *baal şem*'ler rakipleri olan hekimlerle çoğu kez çatıştılar. Ayrıca ne hahamlar, ne de Haskala(*) akımının yandaşlarıncı ciddiye alınıldı.

Baal şem'lerin en ünlülerinden biri, Hasidilik adı verilen toplumsal ve dinsel akımın kurucusu İsrail ben Eliezer'di (*bak.* Baal Şem Tov). Eliezer, çoğu *baal şem* gibi yalnızca bir büyücü ya da şeytan kovucu değil, mesajıyla geniş ve kalıcı bir kitleyi peşinden sürükleyebilmiş etkili bir dinsel önderdi.

Baal Şem Tov (İbranicede "Kutlu Adın Efendisi"), asıl adı İSRAEL BEN ELIEZER, Baal Şem Tov'un kısaltmasıyla BEŞT olarak da bilinir (d. y. 1700, Tluste, Podolia, Polonya - ö. 1760, Meciboj), dindışı eğitime ve Yahudi usçuluğuna karşı çıkan mistik ruhani hareket Hasidiliğin kurucusu (y. 1750). Sıradan insanların arasında karışması, bedene eziyet edilmesine karşı çıkması ve bedensel varoluşun kutluluğunu savunması, büyük tartışmalara yol açmıştır. Batıni Yahudi mistisizmi Kabala'yı, 16. yüzyılda Yitshak ben Şlomo Luria'nın getirdiği katı çilecilikten o arındırmıştır. Şifa dağıtıcılar için kullanılan *baal şem*(*) sanını, şifalı otlarla, tılsımlarla ve üzerinde kutlu adın yazılı olduğu muskalarla yarattığı mucizeler dolayısıyla kazanmıştır.

BEŞT, yaşamı süresince vaiz ya da bilgin olarak özel bir ün edinmemekle birlikte, pazar yerlerine gidip sıradan insanlarla

konuşarak, onlar gibi giyinerek, çevresinde derin etki uyandırdı. Ermiş bir kişinin böyle davranması, bazı çevrelerde büyük tepki doğururken, bazılarında da övgüye değer bulundu. BEŞT, "yükselmek için alçalmak" gerektiğini öne sürerek davranışlarını savundu. Bu kavram, giderek ruhani önderliğin bu türüne büyük önem veren toplumsal bir ilahiyat kuramına dönüşecekti. BEŞT, daha gençliğinde, yeni yaşam biçiminin yaratıcıları olarak tanınan din adamları Gorodenka hahamı Nahman ve Kosova hahamı Nahman ile tanışmış, onlarla birlikte üç Şebt yemeği ayinlerine düzenli olarak katılmıştı. Zamanla bu ayinlerden sonra dinsel konularda bir konuşma yapma alışkanlığı gelişti ve BEŞT'in konuşmalarından çoğunun sonradan kayda geçirilmesiyle, Hasidi metinlerinin çekirdeği oluştu. BEŞT, bedene eziyet edilmesine karşı çıkarak, Yahudilik içinde yeni bir akım doğuracak ilk adımı attı. Öğretisi üç noktada odaklaşıyordu: Değerlerin en yücesi Tanrı ile kaynaşmak; bedeninin olağan biçimiyle ibadet (ayakkabı dikmekten karnı doyurmaya kadar Tanrı rızası için yapılan her iş, BEŞT'e göre dinin biçimsel gereklerini yerine getirmekle eşdeğerti); Kabala inancına göre madde dünyasında tutsak olan tannısalık "kıvılcıklar"ını kurtarmak. BEŞT'in, gösterişsiz insanların manevi gereksinimleri karşısında gösterdiği duyarlılık ve yaşadığı dünyadan kopmadan da kişinin kurtuluşa ulaşabileceği yönündeki görüşü, halktan insanlar arasında kolayca benimsenmesini sağladı.

Önde gelen hahamlar, BEŞT'i ve yandaşlarını, "bütün yaşamları boyunca zevk ve sefa sürmekle" suçladılar. Hafifmeşrep, geleceklere karşı kayıtsız ve umursamaz olduklarını öne sürdüler. Bu suçlamaların, en azından haksız bir abartma olduğu kuşkusuzdu.

BEŞT'in Mesih konusundaki görüşü, onun tarafından yazıldığı söylenen, ama altında imzası olmayan bir mektubun yorumu aracılığıyla bugüne ulaşmıştır. Mektubun yazarı, "ruhunun göğe yükseldiğini", Cennet'te Mesih ile karşılaşacağını ve ona yeryüzüne ne zaman ineceğini sorduğunu anlatır. Aldığı yanıt şudur: "Pınarlarınız seller gibi coşkun ve engin aktığı zaman". Bu sözlerin anlamı, BEŞT'in, önce Hasidi öğretisini yaymak zorunda olduğudur. Bir görüşe göre bu öykü, Mesih'in gelişinin, BEŞT'in öğretisinin odağını oluşturduğuna ortaya koyar; bir başka görüşe göre ise aynı öykü, Mesih'in kurtarıcı işlevini yeryüzündeki yaşamın temel ruhani kaygısı olmaktan çıkarır.

Yaşamı süresince BEŞT, büyük toplumsal ve dinsel çalkantılara yol açmış, birçok geleneksel değeri altüst etmiştir. Sinagogların dışındaki küçük dua evlerinde, yepyeni ayinlerle belirlenen neşeli, coşkulu bir hava yaratmıştır. Ayırt edici giysilerle, dilden dile dolaşan öykülerle, bu değişim daha da çarpıcı hale gelmiştir. Filistin'i hiç ziyaret etmediği ve yazılı hiçbir şey bırakmadığı halde, Hasidiliğin temellerini atarak, Yahudiliğe günümüze değin uzanan yeni bir boyut kazandırmıştır.

Baal-zebub, BEEL-ZEBUB ya da BEEL-ZEBUL olarak da bilinir, İncil'lerde adı geçen şeytanlar prensi. Eski Ahit'te Filistin kenti Ekron'un tanrısına verilen addır (II. Krallar 1:1-18). Bu adlardan hiçbirine Eski Ahit'in başka yerlerinde rastlanmaz ve öteki Yahudi kaynaklarında da yalnızca bir yerde söz geçer.

Sözcüğün anlamı açık değildir. Baal, Sami tanrılarına verilen ortak bir addir ve *zebub* "sinekler" anlamına gelen bir kökten türemiştir; dolayısıyla sözcüğün "sinekler tanrısı" anlamına gelmesi gerekir. Eski Ahit'in 4.

yüzyıldaki Latince çevirisi olan Vulgata'nın etkisiyle *Beel-zebub* biçimine girmiştir. Buna karşılık Eski Ahit'in 2. yüzyıldaki Yunanca çevirisi olan Septuagint'te kullanılan biçimi *Beel-zebub*'dur. *Zebul*, *zebub*'un "pislik lekesi" anlamına gelen çarpıtılmış bir biçimi olabilir.

Baalat (Batı Sami dillerinde "hanımefendi"), Byblos'un baştanrıçası. Bir bölgenin özel tanrıçası anlamında da çoğu zaman "Baalat" kullanılır. Byblos'un tanrıçası Baalat ile ilgili çok az bilgi vardır. Ama Byblos ile

Gümüş kaplı bronz Baalat heykeli; Louvre Müzesi, Paris
Musée du Louvre, Paris

Mısır arasındaki yakın ilişki nedeniyle, Baalat genellikle Mısır'a özgü saç biçimi, başlık ve giysiyle betimlenmiş, 12. sülale döneminde de (İÖ 1991-1786) Mısır'ın tanrıçası Hathor'la özdeşleştirilmiştir. Eski Yunanlılara göre Baalat, Tanrıça Astarte'nin bir biçimidir.

Baalbek, Yunanca HELIOPOLIS (Güneş Kenti), Lübnan'da, el-Bikaa ilinin (*muhafaza*) başlıca kenti ve tarımsal merkezi. Eski Roma kentinin kalıntıları da buradadır.

Yöre hakkında, Suriye'nin Eski Yunanlılarca fethinden (İÖ 332) öncesine ilişkin hiç bilgi yoktur. Büyük İskender'in ölümünden (İÖ 323) sonra bölge Mısır'daki Ptolemaios hanedanının eline geçti ve kente Mısır'daki Heliopolis kentinin adı verildi. İÖ 200'de Selevkos kralı III. Antiokhos (Büyük) tarafından fethedildi, bu hanedanın çöküşüyle (İÖ 64) birlikte Roma denetimine geçti. İS 637'de Arapların egemenliğine girdi. O tarihten 20. yüzyıla değin Suriye'deki çeşitli Müslüman hükümdarlarca yönetildi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız manda yönetimi Baalbek'i Lübnan'a kattı.

Baalbek'teki kalıntılar, Avrupalıların dikkatini ilk kez 16. yüzyılda çekti; ama iki büyük Roma tapınağının bir Alman keşiş grubu tarafından kazılması ancak 1898-1903 arasında gerçekleşti. Fransız mandası dönemindeki kapsamlı temizleme ve onarım çalışmalarının ardından Lübnan hükümeti de büyük bir onarıma girişti. Ama 1970'lerin ortalarında, Roma kalıntıları, Lübnan'daki Filistin ve Suriye birliklerinin mevzileri haline geldi.

Baalbek'te en önemli kalıntılardan biri Jüpiter Tapınağı'dır. Tapınağın girişini oluşturan *propylaeum*'dan alıngen bir ön avlu-

ya, buradan da ince süslerle işlenmiş eksed-ralar (yarım daire biçiminde nişler) ile çevrili ana avluya (104,5m×103 m) geçilirdi. Bu avlu, Yukarı Mısır'daki Assuan'dan getirilmiş 84 granit sütundan oluşan bir portikoya açılırdı. Avlunun batı ucundaki yüksek teras üstünde yer alan asıl tapınak, ön cephelerinde 10'ar, yanlarında ise 19'ar

Arap Sosyalist Baas Partisi adını aldı. Bağıntısızlık politikasını benimseyen ve emperyalizme ve sömürgecilğe karşı çıkan parti, İslamın olumlu değerlerinden yararlanan ve sınıf farklılıklarının üzerine çıkmayı amaçlayan bir çizgi geliştirmeye çalışmıştır. Katı disipline dayalı aşırı merkezîyetçi bir yapısı vardır.

Venüs Tapınağı, 3. yy. Baalbek, Lübnan
Fotoeca Unione Roma

tane 20 m yüksekliğinde ve 2,20 m çapında sütun bulunan Korent düzeninde bir yapıdır. Üç tanrıya adanmıştır: Jüpiter'le bir tutulan Suriye Gökğürültüsü Tanrısı Hadad, Venüs'le bir tutulan Suriye Doğa Tanrıçası Atargatis ve Yunanlıların Çoban Hermes'le, Romalıların da Mercurius'la özdeşleştirdiği bereketle ilgili olduğu sanılan genç bir tanrı. Başlangıçta buradaki tapınma tümüyle tarımsal içerikliydi; sonradan kişileştirilmiş bir gizem dinine dönüştüğü ve genç tanrıya tapınmanın sefahat şölenleri biçimini aldığı anlaşılmaktadır.

Hemen tümüyle korunmuş olan Bakhos Tapınağı da, ön cephelerinde 8'er, yanlarında ise 15'er sütun bulunan Korent düzeninde bir yapıdır. Simgesel bezemelerinden, büyük tapınaktakiler ile aynı tanrılara adandığı anlaşılır. Ama iç mekândaki Bakhos ile ilgili imgelerin bolluğu, kurtuluş vaadine dayalı bir gizem dininin göstergesidir. Öbür kalıntılar arasında, yuvarlak bir Venüs Tapınağı, kent surlarının parçaları, Hermes'e adanmış bir tapınağın izleri, evlerde bulunan önemli Roma mozaikleri, devşirme antik malzemeyle yapılmış bir cami yıkıntısı ve Araplarca yapılmış savunma mevzileri sayılabilir. Nüfus (1982 tah.) 14.000.

Baas Partisi, tam adı ARAP SOSYALİST BAAS PARTİSİ ya da ARAP SOSYALİST YENİDEN DOĞUŞ PARTİSİ (Hizb el- Ba's el- Arabi el- İştiraki), tek bir sosyalist Arap toplumu oluşturmayı amaçlayan siyasal parti. Pek çok Ortadoğu ülkesinde kolları olan parti, Suriye ve Irak'ta iktidarda bulunmaktadır.

Baas Partisi 1943'te Mişel Eflâk ve Salah el-Bitar tarafından Şam'da kuruldu. 1947'de tüzüğü kabul edildi. 1953'te Suriye Sosyalist Partisi ile gerçekleştirilen birleşme sonucu,

1963'te iktidarı ele geçiren Suriye Baasçıları içindeki "milliyetçi" ve "ilerici" gruplar arasında kıyasıya bir mücadele baş gösterdi. Bu çekişme Hafız Esad yanlısı milliyetçilerin 1970'te denetimi ele geçirmesine değin sürdü. Irak Baasçıları ise 1963'te kısa bir süre iktidar olduktan sonra, 1968'de yeniden başa geçtiler. Baas Partisi'nin Irak ve Suriye kanatları arasındaki ayrılıklar iki ülkenin birleşmesine engel oldu. Baasçılar, her iki ülkede, küçük partilerle, zaman zaman komünistlerle de içine alan cepheler kurdular. Suriye'de Baas iktidarını tehdit eden başlıca güç Müslüman Kardeşler örgütü olmuştur. Baas Partisi'nin Saddam Hüseyin'in liderliğinde otoriter bir polis devleti oluşturduğu Irak'ta ise Kürt ve Şii muhalefeti yönetime sürekli sorunlar çıkarmıştır.

Lübnan'da Amerikan müdahalesine karşı muhalefet yürüten ve İsrail'e karşı uzlaşmaz bir siyaset izleyen Hafız Esad, Suriye Baas Partisi'nin yurtdışındaki saygınlığını büyük ölçüde güçlendirmiştir. Irak Baas Partisi ise 1980'lerde İran'la süregelen yıpratıcı savaşın çıkmazına saptığından bir süre yardım almak amacıyla Batı'ya dönük bir siyaset izlemiştir. Ama Irak'ın Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesinin ardından bütün Batı dünyasıyla birlikte, Suriye dahil Arap ülkelerinin çoğunluğu da Saddam Hüseyin yönetimine karşı cephe almıştır. 1991'deki Körfez Savaşı'nda ABD önderliğindeki müttefik kuvvetleri karşısında Irak'ın ağır bir yenilgi almasına ve bunu izleyen Kürt ve Şii ayaklanmalarına karşın, bu ülkedeki Baas iktidarı sürmektedir. Buna karşılık Suriye ile ABD ve Batı ülkeleri arasında belirgin bir yakınlaşma başlamıştır.

Bâb, asıl adı ŞIRAZLI MIRZA ALİ MUHAMMED (d. Ekim-Kasım 1819, Şiraz - ö. 9 Temmuz

1850, Tebriz), Bâbilîğin kurucusu, Bahâilîğin dayandığı üç önemli kişiden bir.

Bir tüccarın oğlu olan Ali Muhammed, Şiîliğin Şeyhi mezhebiyle genç yaşta ilişki kurdu. Kerbela'yı ziyaret için çıktığı yolculuk sırasında mezhebin önderi Seyyid Kâzım Reştî ile tanıştı. Öğretisini oluştururken büyük ölçüde bu mezhebin görüşlerinden yararlandı.

Daha önce de, geleneksel Şii inancına göre 9. yüzyıldan beri gizlendiğine inanılan On İkinci ve son imamin habercisi, yani Bâb olduğunu öne sürenler ortaya çıkmıştı. Bu tür savlar, Şeyhîliğin Mehdi inancı ile bağdaşıyordu. Ali Muhammed, 23 Mayıs 1844'te, vahiy almış bir insanın coşkusuyla, Kuran'ın Yusuf suresi üzerine *Kayyumü'l-Esma* adlı tefsirini yazdı. Seyyid Kâzım'ın müridi Molla Hüseyin'in de desteğiyle son imama açılan "kapi" anlamında kendisini "Bâb" ilan etti. Aynı yıl, *Hurufû'l-hayy* olarak adlandırılan 18 münit toplayarak yeni inancı yaymak üzere İran'ın çeşitli eyaletlerine gönderdi. Bu nedenle 19 (kendisi ile birlikte), Bâbilîğin kutsal sayısı olarak kabul edilir.

Halkın da desteğini kazanan Ali Muhammed, altı yıl boyunca resmen Bâb olarak tanınmak için uğraştı ve birçok kez tutuklandı. Halkı isyana kıskırtmakla suçlandı, bazı yandaşları kanlı ayaklanmalara girişti. Kendilerinden daha yetkili olacak ve Hakk'a giden başka bir yol gösterebilecek bir Bâb düşüncesini benimsemeye yanaşmayan müçtehitler ve mollalarla da çatışmak zorunda kaldı. Müritleri tutuklanarak Şiraz'dan sürüldü. Kendisi de Tahrân yakınlarında tutuklandı ve Mahku Kalesi'ne kapatıldı (1847). Bir yıl sonra Şehrih Kalesi'ne nakledildi ve idam edilene değin orada tutuldu. 1848'de Bedest'te toplanan müritleri, Bâbilîğin İslamdan ayrı bir din olduğunu ilan ettiler.

Şahın, olayları araştırmak üzere gönderdiği elçiyi ve İsfahan valisini, etkileyici kişiliğiyle yanına çekerek bir süre kentte barınmayı başaran Ali Muhammed, kapattığı Mahku Kalesi'nin yöneticisini bile kazanmasını bildi. Ama müçtehitlerden oluşan bir kurul, Bâb'ın düzen için tehlikeli olduğu sonucuna vararak idam edilmesini istedi. İdam mangasının açtığı ilk ateşte yara almaması, yalnızca kendisini bağlayan ipin kopması, tanrısal bir işaret olarak yorumlandı. İkinci ateşte öldü ve cesedi bir hendeğe atıldı. Birkaç yıl sonra, Bahâîler tarafından Filistin'de Karmel Dağında yapılan bir anıtmazara gömüldü.

Tutuklanmasından kısa süre önce Bâb sanını bırakan Ali Muhammed, artık kendi-

Carmel Dağında Bâb Türbesi, Hayta, İsrail
David Harris

sini On İkinci İmam'ın habercisi değil, *imam-mehdi*'nin kendisi, yani *kaim* olarak görmeye başladı. Daha sonra *nokta* olduğunu, ardından Tanrı'nın yeryüzüne inmiş zuhuru olduğunu öne sürdü. Bu nedenle Bâbiler ve daha sonra da Ezeliiler arasında, "nokta-yı üla", "hazret-i âlâ", "cemal-i mübarek" ve hatta "hak ta'âlâ" gibi adlarla anılır. Ali Muhammed'i Bahâî mezhebinin kuran Bahaullah'ın müjdecisi sayan Bahâîler ise, Bâb dışındaki sıfatlarını benimsemezler.

Bâb, hem ana dili Farsçada, hem de Arapçada birçok kitap yazdı. Bunların en önemlisi ve en kutsal sayılanı, Arapça ve biraz daha uzun olmak üzere Farsça kaleme alınmış *Beyan*'dır. *Beyan*, Bâbilîğin kutsal kitabı sayılmakla birlikte, Bâb'ın ve ardıllarının bütün yazılarının vahiy yoluyla geldiğine ve aynı ölçüde bağlayıcı olduğuna inanılır.

Bâb-ı Asafî bak. Paşa Kapısı

Bâb-ı Defteri, BÂB-ı DEFTERDARİ, DEFTERDAR KAPISI olarak da bilinir, 1838'de Maliye Nezareti'nin kurulmasına değin Osmanlı Devleti'nin mali işlerini yürüten kurum.

Bâb-ı Defteri en gelişkin olduğu 17. yüzyıl sonlarında başdefterdarlık, Hazine-i Amire ve Başmuhasebecilik'e bağlı birimlerden oluşuyordu. Önceleri sınırlı bir kadroyla çalışan, 17. yüzyılın sonlarına doğru genişletilen Bâb-ı Defteri'ye bağlı 32 kalemede, 18. yüzyılın sonlarına değin 700 kadar görevli vardı.

Bâb-ı Defteri'nin en büyük amiri, Divan-ı Hümayun üyesi de olan başdefterdardı. Başdefterdara 18. yüzyıldan sonra şikk-ı evvel defterdarı denirdi. İkinci sırada Anadolu defterdarı gelirdi (buna da 18. yüzyıla değin şikk-ı evvel defterdarı denirdi) ve Anadolu'daki haslarla mukataaların mali işlerinden sorumluydu. Anadolu defterdarını, Rumeli ve İstanbul'a ait işlere bakan şikk-ı sâni defterdar ile Tuna bölgesinin mali işlerinden sorumlu şikk-ı sâlis defterdarı izlerdi. 1793'te İrad-ı Cedid hazinesi için şikk-ı râbi adıyla bir defterdar daha atandı. Eyaletlerdeki işleri ise Bâb-ı Defteri'ye bağlı kenar defterdarları yürütürdü. İstanbul'daki kalemler, çeşitli yönetim birimleri ve Hazine-i Amire'ye bağlıydı. Muhasebe-i evvel (başmuhasebeci) de gelir ve gider hesaplarını denetlemekle sorumluydu.

Maliye alanında yeni düzenlemeler yapan II. Mahmud (hd 1808-39), yeniceiliğin ve tımarın kaldırılmasından sonra, önce Masarif ve Mukataat nezaretlerini oluşturdu. 1838'deki düzenlemelerle de Bâb-ı Defteri'nin yerine Maliye Nezareti kuruldu.

Bâb-ı Fetva, BÂB-ı MEŞHAT ya da ŞEYHÜLİSLAM KAPISI olarak da bilinir, Osmanlılarda şeyhülislamlık makamına ve fetva dairesine verilen ad.

19. yüzyıla değin şeyhülislamın bir dairesi yoktu. Görevini kendi konağında ve toplanılara katılarak sürdürür, istendiğinde fetva verirdi. Bu nedenlerle önceleri devlet örgütü içinde Bâb-ı Fetva'ya gereksinim duyulmadı. 16. yüzyıldan başlayarak aynı zamanda ulemanın da başı olan şeyhülislamın iş yükünün artması üzerine, şeriat konularında uzman kişilerin ona danışmanlık etmesi zorunluluk haline geldi. Fetva emini(*) denen bu uzmanların, halktan da gelen sorunları inceleyerek fetvalar hazırlayabilmeleri için ayrılan yerler, Bâb-ı Fetva'nın kurulması yönünde ilk adımlardı. 18. yüzyılda sayıları giderek artan müderris ve kadıların atama işlemleri, yargı kurallarının

işlemesi ve fetva istekleri, yüzyılın ikinci yarısında, dini-resmî nitelikli Bâb-ı Fetva'nın kurulmasıyla sonuçlandı. Burada, fetva verme yetkisini taşıyan kethüda, yönetimle ilişkileri yürüten telhisçi, halkın istediği fetvaları hazırlayan mektupçu ve fetva emini ile çuhadar, mühürdar, müsevvîd, mübeyyîz, mukabeleci gibi görevliler ve bunlara bağlı kalemler vardı.

II. Mahmud (hd 1808-39), Bâb-ı Fetva'yı bir nezaret düzeyinde denetime almayı, fetva yetkisi ile yargı yetkisi arasında yakınlasmayı öngördü. Kazaskerlerle İstanbul kadısının birlikte yürüttükleri bezirvan mürafaalarının başkanlığını da şeyhülislama verdi. Bu gelişmeler sırasında, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla boş kalan eski Ağa Kapısı'na yerleşen Bâb-ı Fetva'nın daha geniş bir örgüte kavuşması ise Tanzimat döneminde gerçekleşti ve burada bir fetvahane oluşturuldu. Ama Batı'dan alınan yenilikler konusunda fetvahane ve şeyhülislama başvurulmayarak Bâb-ı Fetva'nın olumsuz bir tavır takınması önlenmeye çalışılırken, Mecelle'nin hazırlanması örneğinde olduğu gibi, Tanzimat'a destek olması gözetildi. Şeyhülislamın, meclis-i vukelaya katılması sürecinde ise şeriye mahkemeleri ve medreseler Bâb-ı Fetva'ya bağlandı. Devlet yönetiminin giderek dünyevileşmesi karşısında içe dönük sorunlarla uğraşan Bâb-ı Fetva, 1868'de Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nezareti'nin kurulması ile simgesel bir kuruma dönüştü.

II. Meşrutiyet'ten (1908) sonra İttihat ve Terakki yönetimi, şeriye mahkemeleri ile medreseleri de Bâb-ı Fetva'dan ayırdı. 1914'te Bâb-ı Fetva aracılığı ile dünya Müslümanları Osmanlı Devleti'ne yardıma çağırıldı ve bu amaçla cihad-ı ekber ilan edildi. Milli Mücadele'ye cephe alan Bâb-ı Fetva, 1 Kasım 1922'de saltanatla birlikte kaldırıldı.

bâb-ı hümayun, Osmanlılarda saltanat kapısı; saray dışından sarayın birinci avlusuna giriş kapısı. Peş peşe iki ya da üç avlu halinde, saray dışından başlayıp, görece kamusal ve yönetsel işlevler taşıyan bölüm ve binalardan geçerek, birundan(*) enderuna(*) , sultanın iç yaşam çevresine ve oradan hareme(*) uzanan Osmanlı saraylarında,

tören kapısı işlevini görürdü. Bâb-ı hümayun, aynı zamanda saray güvenliğiyle ilgili kuleleri, muhafız koğuşlarını ve hizmet odalarını içeren bir yapıydı. İstanbul'daki Saray-ı Atik ya da Eski Saray (Beyazıt Sarayı), Saray-ı Cedid ya da Yeni Saray (Topkapı Sarayı) ve Üsküdar Sarayı ile Edirne Sarayı'nın bâb-ı hümayunları, padişahların buralarda kaldıkları zamanlarda işlev kazanmaktaydı. Bâb-ı hümayun sabahdan akşama değin herkese açık tutulurdu; ama bu kapıdan yalnızca padişah, vezirler, ulema ve elçiler at üstünde geçebilirlerdi. Törenlerde kapıcılar kethüdasının, saraya gelen devlet ileri gelenleri ile elçileri bâb-ı hümayunda karşılayıp içeriye götürmesi teşrifat gereği idi. Kapıyı açıp kapayan ve nöbet tutan çok sayıdaki bevvaban (kapıcı) ile Kapıcı Ocağı askerleri, bâb-ı hümayun ile sarayı kuşatan dış duvarların bekçiliğini, kapağasının buyruğu altında yaparlardı. Bunlara özgü çalışma ve hizmet odaları, yüksek kemerli kapı girişine açılırdı.

Saltanat kapılarının en büyüğü olan Topkapı Sarayı Bâb-ı Hümayunu, 1478'de II. Mehmed (Fatih) tarafından Sur-ı Sultani ile birlikte yaptırıldı. Bir geçit kapı görünümünde olup, her iki yanında kubbeli birer koğuş, birer mahzen, taş merdivenlerle çıkılan ve nöbetçi odalarını içeren bir asma katla, sonradan yıkılan ve padişahların Ayasofya Meydanı'ndaki törenleri izlemelerine yarayan saray kasrı özelliğinde bir üst kattan oluşuyordu. II. Mahmud (hd 1808-39) ve Abdülaziz (hd 1861-76) dönemlerinde gerçekleştirilen onarım ve değişikliklerin yanı sıra, 1867 ve 1922'deki iki yangın Bâb-ı Hümayun'un eski görünümünü yitirmesine neden oldu. Buradaki mahzenlerde vârisiz ölenlerin devlete kalan mal ve paralarından oluşturulan dış saray hazinesi ile defatir-i hakani denen tapu kütükleri ve tahrir defterleri, değerli bir arşiv olarak korunurdu. Bunlara Bâb-ı Hümayun Hazinesi de denirdi. Sarayda ve eyaletlerde idam edilenlerin kesik başlarının bâb-ı hümayun önünde halka gösterilmesi geleneği 1839'da kaldırıldı.

baba, Bektâşi, Kalenderi ve Haydarî gibi tarikatlarda şeyh yerine kullanılan deyim. Ata anlamına gelen ve mecazi olarak saygı-

Topkapı Sarayı Bâb-ı Hümayunu
ABC Ajansı

saray ötesini saraydan ve her avluyu birbirinden büyük kapılar ayırırdı. Bu kapıların ayrı adları, işlevleri, törenleri, muhafızları vardı. Bunlar sırayla bâb-ı hümayun, bâbü's-selam(*) ve bâbü's-saade(*) olarak anılırdı.

19. yüzyıla değin İstanbul ve Edirne saraylarının bâb-ı hümayunları, cuma ve bayram selamlıkları ile kılıç kuşanma alaylarında

ya değer yaşlı kimseler için de kullanılan baba sözcüğünün bir tasavvuf terimi olarak kullanılmasına ilk kez Selçuklularda rastlanmaktadır. Ahmed Yesevi'nin ve Yesevilîğin etkisiyle Türkler arasında çok yayılmıştır. Baba unvanlı sufiler İran'da 12. yüzyıldan başlayarak özellikle Azerbaycan ve Tehriz'de görülmektedir.

Baba unvanı en çok Bektaşilikte kullanılır ve babalık belirli bir eğitim sürecinden sonra elde edilirdi. Babalar Hacıbektaş'taki Pir Evi'nin Eyvallah Kapısı'nda yetiştirilirdi. "Eyvallah" tam bir feragat, tam bir fedailik demektir ve tarikatın felsefesinin önemli bir yönünü açıklar. Dervişlik yolunda ilerlemek isteyen murit, Eyvallah Kapısı'ndan geçmek zorundaydı. Eyvallah Kapısı'na başvuran derviş, "Dede Bağı"nda üç yıl hizmet ederdi. Üç yıl sonra büyük baba (dedebaba) tarafından kabul edilen dervişin daha 12 yıl hizmet etmesi gerekirdi. Derviş, ancak bu hizmetten sonra babalığa yükselebilirdi. Bir dervişin baba olmasında temel ölçü hizmetteki kıdemi olmakla birlikte, ehliyet de rol oynardı. Baba adayına, feyz aldığı süre içinde müzik eğitimi de verilir. Yetişen derviş, baba olunca, ya var olan bir tekke de babalık yapar ya da bir başka yerde tekke açmasına izin verilir. Sonraları her tekkenin şeyhi durumundaki "postnişin" denen babalar da yetiştirdikleri dervişlere dedebabanın izni ya da icazetiyle babalık unvanı vermişlerdir.

Baba Burnu, Anadolu'nun en batı noktası. 39° 29' kuzey enlemi ile 26° 04' doğu boylamında yer alır. Biga Yarımadasının dalgalı düzlüklerden oluşan tepelik bir alanında yer alan Baba Burnu, yarımadaının güneybatı köşesinde dik bir yar biçiminde denize doğru uzanmaktadır. Bu yöre, Senozoyik (Yakın) Zamanın Tersiyer (Üçüncü) Döneminin Neojen Bölümüne (y. 26-2,5 milyon yıl önce) ait volkanik lav ve tüflerden oluşmuştur. Fazla girintili çıkıntılı olmayan bu kıyıları, güneybatı yönlü lodos rüzgarı sürekli aşındırarak dik falezler oluşturur.

Eski adı Lectum Prom olan Baba Burnunda bir deniz feneri vardır. Hemen yakındaki, bugün yıkıntı halinde olan Babakale, eskiden denizcilere barınak yeri olan bu kesimde Ege Denizinden gelerek Çanakkale Boğazına geçecek gemilerin denetlenmesini sağlamaktaydı.

Baba Tahir, lakabı URYAN (d. y. 1000, Luristan ya da Hemedan - ö. 1055'ten sonra, Hemedan, İran), Fars edebiyatının en sevilen ilk şairlerinden biri.

Yaşamı hakkında çok az şey bilinmektedir. Bir olasılıkla Hemedan'da yaşamıştır. Uryan (Çıplak) lakabı, gezgin bir derviş ya da glizemci olduğunu düşündürür. Söylentiye göre cahil bir oduncu olan şair, bir süre devam ettiği medresede, eğitimden ve intellectual düşünceden yoksun olduğu için öğrencilerin ve hocaların alay konusu oldu. Felsefi gerçeklerin kendisine vahiy yoluyla gösterilişinden sonra okula döndü ve görüşlerini anlatarak orada bulunanları bilgeliğiyle şaşırttı. Şiirlerini Farsçanın Lur lehçesiyle yazan şair, derin felsefi anlayışla yüklü bir içtenlik ve ruhaniliği uyumlu ve akıcı bir dil içinde sergileyen dübeytleri (çifte beyit) ile ünlüdür. Rubai tarzındaki dörtlüklerden oluşan bu şiirleri, rubai ölçüsü kullanılmadığından dübeyti adı verilmiştir. Yayınlanan *Divan*'ında (1927, yay. haz. Hasan Vahid Dastgirdi) 296 dübeyti yer alır. Ayrıca tasavvufi özdeyişleri de çok ünlüdür. Bugün hâlâ İran'da çok sevilen Baba Tahir adına Hemedan'da görkemli bir türbe yapılmış, yaşamı ve kerametleri menkıbe kitaplarına konu olmuştur.

Baba-Yaga, BABA-JAGA olarak da bilinir, Rus folklorunda, çoğunlukla çocuklardan seçtiği kurbanlarını kaçırdıktan sonra pişirip yiyen cadı kadın. Hayat süyunun aktığı çeşmelerin koruyucusu olan cadı, ormandaki kulübesinde (yine her birine Baba-Yaga denen) iki ya da üç kız kardeşiyle birlikte yaşar. Kuşların ayakları üzerinde durmadan

dönen kulübesinin çevresinde, insan kafataslarından yapılmış bir çit vardır. Bir demir kazana ya da havana binerek uçan Baba-Yaga'nın geçtiği yerlerde fırtınalar kopar. Gövdelerinden yeni ayrılan ruhları yutmak için çoğu kez Ölüm'le birlikte geçer.

Baba Zünnun Ayaklanması, Osmanlı yönetimine karşı, vergilendirmedeki haksızlıklardan kaynaklanan ilk ayaklanma. Sık sık yinelenen seferlerin gerektirdiği ağır vergilendirmelerin yanı sıra, Anadolu'daki Sünni-Alevi sürtüşmeleri sonucunda 1525'te başlamış, ertesi yıl bastırılmıştır.

1525 Bozok tahriri (Yozgat sancağı toprak ve yükümlü sayımı), eski yükümlülerin büyük çoğunluğuna daha ağır vergiler getirdi. Bunlardan, tarlasına 200 akçe gibi çok yüksek bir vergi konan Süklün Koca, küçük bir topluluğun başına geçerek sancakbeyine yakındı, ama yakınmalara önemsenmedi. Sakalı tıraş edilerek aşağılanınca, oğlu Şah Veli'yi ve Zünnun'u yanına alarak Türkmenlerin başına geçti. Yozgat'ta başlayan ayaklanma, kısa zamanda Tokat, Sivas, Kayseri ve İçel'e yayıldı. Baba Zünnun önderliğinde, 20 Ağustos 1526'da Bozok sancakbeyi Hersekzade Mustafa Bey'i, Kadı Muhiiddin'i ve tahrir kâtiplerini öldüren ayaklanmacılar, I. Süleyman'ın (Kanuni) kapıkulu ve eyalet askerleriyle Macaristan'da bulunmasından yararlanarak güçlerini hızla artırdılar. Karaman beylerbeyi Hürrem Paşa ile Kayseri sancakbeyi Behram ve İçel sancakbeyi Bostancı Ali beyler, addiye almadıkları ayaklanmacılara karşı Kayseri yakınındaki Kurşunlu Boğazi Çarpışması'nda yenildiler. Hürrem Paşa savaş alanında öldürüldü. Baba Zünnun, Alevilerin çoğunlukta bulunduğu Tokat dolaylarına çekilerek Artıkabad-Kazabad arasında uğrak yapmaya ve uzak bölgelerden de gönüllü toplamaya başladı. Rum beylerbeyi Hüseyin Paşa ise, asker toplayarak Sivas'ta ordugâh kurdu. Bu arada keşfe çıkan Malatya sancakbeyi Yularkastı 400 kayıp vererek dönünce, Adana, Antep, Şam ve Diyarbakır'dan da yedek birlikler çağırıldı. Hüseyin Paşa destek güçlerini beklemeden Tokat'a yöneldi. 26 Eylül 1526'da Höyük'ünde yapılan ikinci savaşta, yüzlerce Türkmenle birlikte Baba Zünnun öldürüldü. Gece toparlanan ayaklanmacılar, ordugâhi basarak Hüseyin Paşa'yı yaraladılar. Arkadan yetişen Diyarbakır beylerbeyi Hüseyin Paşa, Baba Zünnun yandaşlarını kesin yenilgiye uğratarak elebaşları idam ettirdi.

Baba Zünnun Ayaklanması içinde sayılan Çukurova bölgesindeki eylemler, Domuzoğlan ve Yenicebey ayaklanmaları, Karaisalı Türkmen tuğyanı adları altında birkaç ay daha sürdü. Adana sancakbeyi Ramazanzade Piri Bey, yönetsel önlemlerle bölge halkını yatıştırmayı başardı.

Babadag, Ege Bölgesi'nde, Denizli iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Sarayköy'e bağlı bir bucak olan Babadag, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Babadag Belediyesi 1880'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 9.513; kasaba, 6.016.

Babaeski, Marmara Bölgesi'nin Trakya kesiminde, Kırklareli iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 652 km² olan Babaeski ilçesi, kuzeyde Merkez ilçe, doğuda Lüleburgaz ilçesi, güneyde Tekirdağ ili, güneybatıda Pehlivanözü ilçesi, batıda da Edirne iliyle çevrilidir.

İlçe topraklarının tümü Ergene Havzasında(*) yer alır. Bir çokuntu alanı olan bu havzanın orta kesiminde yer alan ilçe toprakları hiçbir yerde 200 m'yi bulmaz. Ergene Irmağı(*) ilçenin güney kesiminde doğu-

batı doğrultusunda akar. İlçe sınırları içinde ırmağa katılan başlıca kol, Babaeski Deresi olarak da adlandırılan Şeytan Deresidir.

Türkiye'nin sosyoekonomik açıdan gelişkin sayılabilecek ilçeleri arasında yer alan Babaeski'deki önemli ekonomik etkinlik tarım ve tarıma dayalı sanayidir. İlçenin gelişmesinde, tanıma elverişli, verimli ve kolay sulanabilir toprakların bolluğu yanında, Türkiye'nin ilk şeker fabrikası olarak 26 Kasım 1926'da üretime geçen Alpulu Şeker Fabrikası ile ilçe sınırları içinden geçen E-5 Karayolu önemli bir rol oynamıştır. Alpulu Şeker Fabrikası'nın bu kadar erken bir dönemde kurulması ilçede şeker pancarı üretimi ile sığır besiciliğini özendirilmiş ve geliştirmiştir. Gerek bitkisel, gerek hayvansal üretimin teknik düzeyi oldukça yüksektir. Bitkisel üretim çeşitlenmiştir; ticari ürünler ağırlık taşır. Başta şeker pancarı olmak üzere buğday, mısır, yulaf, ayçiçeği, erik, üzüm ve çeşitli sebzeler yetiştirilir. Besi sığırıcılığının yanında, koyunculuk ve arıcılık da önem taşır. Belediyece kurulan mezbaha ve soğuk hava tesislerinden başka, özel kesime ait süt ürünleri ve yem tesisleri de hayvansal ürünler üretimini geliştirmiştir. Yapımı 19. yüzyılın ikinci yarısında tamamlanan Edirne-İstanbul Demiryolu, Ergene Irmağını izleyerek ilçenin güney kesiminden geçer.

Alpulu'da şeker fabrikası yakınlarındaki bir höyükte yapılan kazılarda İlk Tunç Çağına ait bir yerleşmenin varlığı ortaya çıkarılmıştır. İÖ 1200'lerde Trakların yurdu olan bu topraklardaki başlıca yerleşme merkezi Burtzio'yu Roma döneminde önemli yollardan biri buradan geçiyordu ve kent bu tarihlerde önemli bir merkez durumundaydı. Bizans imparatoru I. Anastasios'un (hd 491-518) yaptırdığı ve Marmara'dan Karadeniz'e kadar uzanan Büyük Limes Suru, daha sonraları Bulgara phygon adıyla anılan kentin yanından geçmekteydi. I. Iustinianos (hd 527-565) tarafından onartılmasına karşın, daha sonraki sürekli saldırılarla harap olarak günümüze ulaşamadı. Yöre, 1359'da Şehzade Murad (sonradan I. Murad) tarafından Osmanlı topraklarına katıldı. Halkının önemli bir bölümü Rumlar ile Bulgarlardan oluşan yöre 19. yüzyıl sonlarında Edirne vilayetinin Kırkkilise sancağına bağlı Baba-yı Atık kazasının sınırları içindeydi. Kurtuluş Savaşı sırasında yöre 23 Temmuz 1920'den 9 Kasım 1922'ye değin Yunan işgali altında kaldı.

Ergene Irmağına katılan Şeytan Deresi vadisinde kurulmuş olan Babaeski kenti, E-5 Karayolu üzerinde yer aldığından, Avrupa'dan Türkiye'ye gelen ve giden yolcuların duraklama merkezidir. Kırklareli'ni Edirne-İstanbul Demiryoluna bağlayan şube hattı da kentten geçer. Sanayinin sürekli gelişmesi kent nüfusunun da artmasına neden olmuştur. Sanayi, özellikle gıda dalında yoğunlaşmıştır.

Babaeski'den bir görünüm
Anadolu Tarihçisi Arçın

İlçedeki başlıca tarihsel yapılar Eski Cami (1467), Mimar Sinan'ın yaptığı Cedit Ali Paşa Camisi(*) ve Babaeski Köprüsü'dür (1633). 16. yüzyılda yapıldığı sanılan Alpulu (Sinanlı) Köprüsü de önemlidir.

Babaeski Belediyesi 1854'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 54.879; kent, 22.823.

Baballık, 13. yüzyılda Anadolu'da Baba İlyas'ın müritlerince başlatılan dinsel-siyasal hareket. Önderinin Baba İlyas olduğu kabul edilirse de, hareketi bir ayaklanmaya dönüştüren onun halifesi Baba İshak'tır. Baba İlyas'ın müritleri Babai olarak adlandırılmakla birlikte Baballık bir tarikat değildir. Baba İlyas aslında Vefai tarikatına bağlı bir mürittir.

12. ve 13. yüzyıllarda büyük topluluklar halinde Anadolu'ya gelen göçebe Türkmenlerin ekonomik ve toplumsal durumu II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde (1237-46) iyice bozulmuştu. Sultan çeşitli siyasal nedenlerle Türkmen ve ahi zümrelerine karşı açıkça tavır alınca, Baba İlyas ve müritleri de ister istemez başlıca hedef olmuştu. Buna karşılık özellikle Baba İlyas'ın halifesi Baba İshak müritlerini ve halkı, tutuklama, zulüm ve işkence gibi uygulamalara karşı duyarlı duruma getiriyor, bilinçlendiriyordu. Ekonomik yapıdaki bozulma bir yandan çok zengin toprak sahiplerinin ortaya çıkmasına, öbür yandan da halkın gittikçe yoksullaşmasına neden olmuştu. Toplum çözülmüş, halk kitlelerini ezen adaletsiz düzen dayanılmaz bir hale gelmişti. Yönetim ve halk arasındaki büyük çelişki bir ayaklanmanın koşullarını hazırladı. Sultanın Baba İlyas üzerine asker göndermesi ile ayaklanma patlak verdi. Durumu öğrenen Baba İshak ve müritleri, ülkenin güneyine sürülen Harezmlü Türkmen askerleriyle işbirliği yaparak Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da ayaklandılar. Baba İlyas'ın, sığındığı Amasya Kalesi'nde öldürülmesinden sonra daha da şiddetlenen ayaklanma, Amasya ve Kayseri'de kazandıkları zafere karşın, Babailerin Kırşehir-Malya'da sultanın ordusundaki ücretli Frank askerlerinin teknik üstünlükleri karşısında yenik düşmesi ve Baba İshak'ın da öldürülmesiyle sona erdi (1240). Babai hareketi hem Türkmen kitlelerini Anadolu Selçuklu Devleti'nden koparmış, hem de devleti zayıflatarak Anadolu'nun Moğol istilasına uğramasını kolaylaştırmıştır.

Hareket daha sonra Baba İlyas'ın en küçük oğlu Muhlis Paşa tarafından sürdürülmeye çalışılmışsa da, varlığını yalnız düşünce alanında koruyabilmiştir. Şeyh Osman, Aynü'd-Devle, Hacı Mihman, Şeyh Balı, Şeyh Edebalı, Hacı Bektaş Veli gibi ünlü müritleri aracılığı ile Baba İlyas, Karamanlı ve Osmanlı beyliklerinin kuruluş döneminde önemli bir rol oynamıştır.

babalığın reddi davası bak. nesebin reddi davası

Baballık, Konya'da yayımlanan siyasal gazete (23 Aralık 1910-1952). Anadolu basınının en eski ve köklü yayın organlarından. Kurucusu ve sahibi Yusuf Mazhar Bey'di (1885-1930). "Çiftçi, işçi, esnaf kardeşlerin ilerlemesine çalışır, her şeyden yazar, köylü gazetesidir" parolasıyla çıkan gazete, 1917-18 arasında *Türk Sözü* adıyla yayımlandı. Kurtuluş Savaşı döneminde Anadolu'daki mücadeleyi destekledi; cephe haberlerini halka zamanında duyurabilmek için sabah ve öğleden sonra *Telgraf Haberleri* adıyla küçük boyutlarda parasız ekler verdi. 5 Nisan 1921'e değin haftada iki kez

çıkan gazete, bu tarihten sonra günlük olarak yayımlandı. 1922'de de mizah ekleri verdi. Cumhuriyetin ilk yıllarında yazı işleri müdürü Server (Iskit) Bey'di. 1952'de, 7.952'nci sayısında kapanan gazetenin önde gelen yazarları arasında Süleyman Necati,

Babalık, 1927 tarihli bir nüsha
Naci Akbayan Arşivi

Abdülkadir (Erdogan), Mithat Şakir (Altan), Naim Hazim (Onat), Besim (Atalay), Ekrem Reşad, Naci Fikret (Baştak), Namdar Rahmi (Karatay), Server (Iskit) gibi adlar vardı.

babalık davası, evlilik dışı doğan çocuğun ya da anasının, babanın yargıç kararıyla belirlenmesi için açtığı dava. Evlilik dışı bir çocuğun babasının, babalığını inkâr etmesi durumunda, babalığının hukuken gerçekleşmesi ancak mahkeme kararıyla olanaklıdır. Türk Medeni Kanunu'nun babalık davasına ilişkin hükümlerine göre, bu davanın konusu ya ana lehine tazminat ve çocuk lehine nafaka, ya tüm sonuçlarıyla babalığa hükmedilmesi ya da aynı zamanda her ikisidir (m. 297/1). Babasınca tanınmış ya da babalığa tüm sonuçlarıyla hükümlenmiş ise çocuk ayrıca nafaka isteminde bulunamaz. Çünkü bu durumda, yasa gereği babaya düşen bakım ve eğitim masrafları nafaka yerini tutar. Ana çocuğa gebe kaldığı sırada evliyse, babalığa tüm sonuçlarıyla hükümlenmesi yasayla engellenmiş olduğundan (m. 292), babalık davası yalnızca nafaka istemini içerebilir. Babalık davası, çocuğu meydana getiren erkeğe, o ölmüşse mirasçılara karşı açılır (m. 295). Hiçbir mirasçı yoksa, devlet mirasçı olduğundan, babalık davasının hazineye karşı açılması gerekir (m. 448).

Babalık davası ya çocuk henüz doğmadan (yani ana rahmindeyken) ya da doğduktan en çok bir yıl sonra açılabilir. Babalık davasında, babalığı ileri sürülen erkeğin, doğumdan önceki 180. gün ile 300. gün arasında çocuğun anasıyla cinsel ilişkide bulunduğu kanıtlanırsa, o çocuğun o erkekten olduğu karine olarak kabul olunur (m. 302/1). Bu karinenin, aleyhine babalık davası açılmış olan erkek tarafından çürütülebilmesi için, kadının gebe kalma sırasında namuslu bir yaşam sürmediğinin ya da evli olduğunun kanıtlanması gerekir.

Babalola, (Solomon) Adeboye (d. 17 Aralık 1926, Nijerya), şair ve araştırmacı. Yorubaların sözlü şiirleri *İjalá*'lar (avcı şarkıları) üzerine yaptığı aydınlatıcı çalışmasıyla ve halk öykülerinden yaptığı çok sayıda çeviriyle tanınır. Zamanının çoğunu anayurdundaki sözlü gelenekleri derlemeye ve onları korumaya adanmıştır.

Nijerya, Gana ve İngiltere'de Cambridge'de eğitim gördü; Londra Üniversitesi'nde doktora yaptı. Nijerya'ya döndükten sonra Ife Üniversitesi'nin Afrika Araştırmaları Enstitüsü'nde ders verdi. Ayrıca Lagos'taki Igbobi College'da müdürlük yaptı ve Lagos Üniversitesi'nde Afrika dilleri ve edebiyatları dersleri verdi. *Content and Form of Yoruba Ijala* (1966; Yoruba Ijala'sının İçerik ve Biçimi) adlı yapıtı, hem bu halk şiiri biçiminin eleştirel bir tanıtımıdır, hem de *ijalá* şiirlerinin İngilizce çevirilerinin verildiği açıklamalı bir antoloji niteliğindedir. Babalola'nın çalışmaları, son dönemlerdeki Afrika sözlü geleneklerinin korunmasına yönelik en yetkin çalışmalar arasında değerlendirilir.

Baban, Cihad (d. 1911, İstanbul - ö. 28 Eylül 1984, Ankara), Türk gazetecisi ve siyaset adamı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1934). *Zaman*, *Son Posta*, *Doğu* (Erzurum), *Yeni Sabah*, *Cumhuriyet*, *Ege Ekspres*, *Son Havadis* gazeteslerinde çeşitli görevlerde bulundu. Ziyad

Baban
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Ebüzziya ile *Tasvir*'i kurdu; *Tercüman*'ın kurucu ortakları ve yazarları arasında yer aldı. 1946, 1950 ve 1954'te Demokrat Parti (DP) listesinden milletvekili seçildi. 1956'da DP'den istifa etti. 27 Mayıs 1960'tan sonra Basın-Yayın ve Turizm bakanı oldu. 1965 ve 1969 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) milletvekili olarak TBMM'ye girdi; *Ulus*'ta yazdı. 12 Eylül 1980'den sonra kurulan Bülend Ulusu kabinesinde de kültür bakanı olarak görev aldı. 1933'te *Hitler ve Nasyonal Sosyalizm* adlı bir kitap yayımlayan Baban, II. Dünya Savaşı sırasında nazizm yanlısı yazılar yazdı. *Politika Galerisi* (1970) adlı kitabında, tanıdığı siyaset adamlarının portrelerini çizdi.

Babar Adaları, Endonezya dilinde PULAU BABAR, Endonezya'nın Maluku ili (*propinsi*) sınırları içinde yer alan Banda Denizinde adalar grubu. Batıda Timor ile doğuda Timor Adaları arasında bulunan grup, altı adadan oluşur. En büyükleri Babar, ötekiler onu çevreleyen Wetan, Dai, Dawera, Daweloor ve Masela adacıklarıdır. Tümü 822 km²'lik bir alan kaplar. Babar 32 km çapında bir daire biçimindedir ve orta kesimlerde 833 m'ye kadar yükselen dağlarla kaplıdır. Bölge bol yağış almakla birlikte mevsimler arasında büyük farklılık görülür ve bir mevsim kurak geçer. Dağ yamaçları tikağacı ve tırmancı bitkilerle kaplıdır. Verimli kıyı topraklarından denize dökülen birkaç akarsu bulunur.

Nüfusun seyrek olduğu Babar Adalarının başlıca tarım ürünleri sagu ve mısırdır. En önemli kentleri, ikisi de Babar'da bulunan Tepu ve Tutuwawang'dır.

babassu (*Orbigynia martiana*, *O. oleifera* ya da *O. speciosa*), BABASSU PALMIYESİ olarak

da bililir, Brezilya'nın kuzeydoğusundaki tropik bölgelerde yabancı olarak yetişen uzun palmye ağacı. Sert kabuklu meyvelerinin tohumlarından yağ çıkarılır; hindistancevizi (kopra) yağına benzeyen ve aynı amaçla kullanılan bu yağ, giderek hindistancevizi yağının yerini almaktadır. Yemeklik yağ, yakıt ve yağlayıcı olarak yaygın kullanımı olan, sabun ve kozmetik sanayisinde de değerli bir hammadde sayılan babassu yağının elde edilme sürecinde, artakalan küspe hayvan yemi olarak değerlendirilir.

Babassu sık ormanlarda yetiştiği için meyvelerinin toplanması ve taşınması çok güçtür. Bu güçlüğü karşın ağaçlar bilinçsizce kesilmiş ve bir zamanlar geniş alanları kaplayan doğal ormanlar iyice seyrekleşmiştir. Günümüzde, babassu meyvelerinin sert kabuğunu kırarak tohumlarını çıkarabilecek özel makineler geliştirilmişse de, tohumların büyük bir bölümü gene de elle çıkarılmaktadır.

Babassu palmyesinin, hindistancevizi ağacı gibi çok geniş bir kullanım alanı vardır. Meyveleri, yeşilken kauçuğun dumanlama yöntemiyle sertleştirilmesinde kullanılır, olgunlaştığında da besin olarak tüketilir. Gövdesi kereste olarak, yaprakları ise çatıları kaplamak ya da bölme yapmak amacıyla kullanılır. Yapraklarından ayrıca sepet ve çeşitli örgü eşyaları yapılır.

Meyve saplarındaki sıvının mayalandırılmasıyla, yöresel değeri çok fazla olan ve çok tüketilen alkollü bir içki elde edilir. Meyvelerin dış katmanından, çeşitli amaçlarla kullanılan bitkisel lifler çıkarılır; orta katmanından, çikolata tadında besleyici bir içecek yapılır.

Babassu meyveleri yumurta biçiminde, pas renginde ve 15 cm büyüklüğündedir. Altı yüz kadar meyve salkım oluşturan biçimde bir arada bulunur ve her biri 2-6 arası tohum içerir. Tohumların yağ oranı yüzde 65-68'i bulur, bu da meyve ağırlığının yüzde 10'undan azdır.

Babaşah İsfahani (d. Kuhpaye - ö. 1588, Bağdat), İranlı hattat. Nestalik yazıda İmad'dan önce yetişmiş en önemli hattatlarıdır.

Yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur. Mustafa Âli'nin *Menakıb-ı Hünerverân* adlı yapıtında verilen bilgiye göre hattı Seyyid Ahmed Meşhedî'den öğrenmiştir. İran kaynaklarından *Heft İklim*, *Hülasatü'l-Eşar* ve *Tarih-i Alemârâ-yı Abbâsî*'de ise, zamanını kitap yazmakla geçirdiği, aynı zamanda "Hâli" mahlasıyla şiirler yazdığı belirtilir. Günümüze az sayıda yapıtı kalmıştır. Hat sanatı üzerine yazdığı *Adabü'l-Meşk* adlı risalesi uzun yıllar İmad'ın sanılmış, ancak Lahor'da bulunan bir nüshası yapıtın Babaşah'a ait olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Babbage, Charles (d. 26 Aralık 1792, Teignmouth, Devon - ö. 18 Ekim 1871, Londra, İngiltere), matematikçi ve ilk otomatik sayısal (dijital) bilgisayarın tasarımcısı.

Amaç matematikte kara Avrupa'sındaki gelişmeleri İngiltere'ye getirmek olan Çözümleme Derneği'nin kuruluşuna (1812) yardım etti. 1816'da Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçildi. Kraliyet Astro-nomi (1820) ve Kraliyet İstatistik (1834) derneklerinin kuruluşunda katkısı oldu.

Matematik tablolarının mekanik olarak hesaplanması düşüncesi Babbage'ın aklına ilk kez 1812 ya da 1813'te geldi. Daha sonra bazı matematik hesaplarını sekiz ondalığa kadar bilen küçük bir hesap makinesi yaptı. 1823'te 20 ondalık kapasiteli olarak düşünülen bir makinenin tasarımını için hükümet desteği sağladı. Bu makinenin yapımı, ma-

kine mühendisliği tekniklerinin gelişimini gerektiriyordu ve Babbage zorunlu olarak bu işe yöneldi. Bu arada Cambridge Üniversitesi'nde Lucas matematik profesörü olarak görev yaptı (1828-39).

1830'ların ortalarında, çözümleyici makine diye adlandırılan ve çağdaş sayısal bilgisai-

Babbage, Samuel Lawrence'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1845, Ulusal Portre Galeri, Londra
National Portrait Gallery, Londra

yarların öncüsü olan aygıtın tasarımını geliştirdi. Bu aygıtta, delikli kartlardan gelen komutlar uyarınca herhangi bir aritmetik işlemin yapılabilmesi öngörülüyordu. Ayrıca, sayıların saklanabileceği bir bellek birimi, işlemlerin art arda ve sırasıyla yapılmasını sağlayacak ardışık kontrol ve bugünkü bilgisayarın daha birçok temel ögesi bu makinede yer alıyordu. Ama çözümleyici makine hiçbir zaman tamamlanamadı. Bunun en büyük nedeni, metal parçaları, istenen toleranslar içinde imal etmeyi sağlayacak kesinlikte tekniklerin henüz gelişmemiş olmasıydı. Babbage'ın tasarımı, 1937'de not defterleri bulununcaya değin unutuldu.

Babbage'ın başka alanlarda da önemli katkıları oldu. İngiltere'de modern posta sisteminin kurulmasına yardım etti, güvenilir yaşam sigortası istatistiklerini içeren ilk tabloları derledi, bir hızölçer türü ve lokomotiflerin önüne takılarak yoldaki engelleri temizleyen mahmuzlu icat etti.

Babbitt, Irving (d. 2 Ağustos 1865, Dayton, Ohio - ö. 15 Temmuz 1933, Cambridge, Massachusetts, ABD), edebiyat eleştirisinde yeni-hümanizm olarak bilinen akımın öncüsü.

Harvard ve Sorbonne'da öğrenim gördü. 1894'ten ölümüne değin Harvard'da verdiği Fransızca ve karşılaştırmalı edebiyat dersleri ile çok etkili oldu. Romantizme ve onun uzantıları olarak gördüğü gerçekçilik ile doğalcılığa keskin karşıydı. İlmîlik ve benliği dizginlemek gibi klasik erdemleri savunuyordu. İlk izleyicileri arasında, sonradan kendisine karşı çıkacak olan T. S. Eliot ve George Santayana da vardı. En önemli karşıtı ise H. L. Mencken idi.

Babbitt, *Literature and the American College* (1908; Edebiyat ve Amerika'da Yükseköğretim) adlı yapıtında edebiyat eleştirisinin sınırlarını aşan görüşlere de yer verdi. Mesleğe yönelik eğitime karşı çıkarak, klasik edebiyat öğretimine dönüşmesini savundu. *The New Laokoön*'de (1910; Yeni Laokoön) romantizmin sanatta yarattığı karmaşadan yakındı. *Rousseau and Romanticism*'de (1919; Rousseau ve Romantizm) Rousseau'nun düşüncelerinin 20. yüzyıldaki etkilerini eleştirdi. *Democracy and Leadership*'te ise (1924; Demokrasi ve Önderlik) toplumsal ve siyasal sorunlar üzerinde durdu. *On Being Creative*'de (1932; Yaratıcı Olmak Üzerine) kendiliğindenlik kavramını, klasik öykünme kuramlarıyla karşılaştırdı.

Babbitt, Isaac (d. 26 Temmuz 1719, Taunton, Massachusetts - ö. 26 Mayıs 1862, Somerville, Massachusetts, ABD), mil yataklarının yapımında kullanılan kalay temelli bir alaşım (Babbitt metali) geliştiren mucit.

Asıl mesleği kuyumculuk olan Babbitt, 1824'te, İngiltere'den ithal edilmekte olan çatal bıçak takımlarının pazarını ele geçirmeye yöneldi ve bu amaçla, bu takımların yapıldığı sert kalay (kurşunlu kalay) benzerini, o dönemde halk arasında çok tutulan beyaz metali (İngiliz metali), üretmeye başladı. On yıl sonra South Boston Iron Company'nin yöneticiliğini üstlenerek ABD'nin ilk piring döküm toplanının yapımını gerçekleştirdi. 1839'da da Babbitt metali ya da beyaz metal olarak bilinen alaşımı geliştirdi. Bileşiminde antimon ve bakır bulunan kalay temelli bir alaşım olan Babbitt metali, bugün başka bileşenleri de içeren benzer alaşımların ortak adı durumuna gelmiştir. Buluşu için ABD Kongresi'nden 20 bin dolarlık bir ödül alan Babbitt, bu alaşımın yanı sıra sabun üreticiliği de yaptı.

Babbitt, Milton (d. 10 Mayıs 1916, Philadelphia), besteci ve müzik kuramcısı. Bütünsel dizisellik (*total serialism*) akımının başta gelen savunucusu olarak tanınır. Bu akımda müzik kompozisyonu yapılırken, oniki ton müziğinde olduğu gibi, 12 ses perdesinin hepsinin kullanılmasının yanı sıra ses yüksekliği, ses süresi, tını (ses rengi) ve ses genişliği üzerine ön düzenlemelerden yola çıkılır.

Babbitt Mississippi eyaletindeki Jackson kentinde devlet okullarında okudu; daha sonra New York Üniversitesi'nde ve Princeton'da öğrenim gördü. Öğretmenleri arasında Amerikalı besteci Roger Sessions da vardı. Babbitt, 1938'de Princeton Üniversitesi Müzik Fakültesi'nde öğretim üyesi oldu. Ayrıca matematik de okuttu. Matematikçe duyduğu ilgi hem geliştirmiş olduğu kapsamlı kompozisyon kuramlarında, hem de yapıtlarında açıkça belli olur. Ayrıca Berkshire Müzik Merkezi'nde ve Darmstadt'taki (Almanya) Uluslararası Tatil Kursu'nda öğretim üyeliği yaptı ve Ulusal Sanat ve Edebiyat Enstitüsü'ne seçildi. 1959'da bu kurum tarafından ödüllendirildi. Elektronik müziğe olan ilgisi, Columbia-Princeton Elektronik Müzik Merkezi'nin yöneticiliğine getirilmesine yol açtı.

Babbitt'in *Composition for Synthesizer's* (Synthesizer İçin Beste) onun tüm beste öğeleri üzerinde kesin denetim kurmaya duyduğu ilgiyi sergiler. Bu alet yalnızca yeni sesler çıkarmakla kalmaz, aslında bu tür bir denetimi sağlayabilmek için kullanılır. *Philomel* (1964), *synthesizer's* hem canlı, hem de kaydedilmiş soprano sesleriyle kaynaşır. Araçları bakımından daha geleneksel olan yapıtı *Piano Partitions*'dir (1957). Babbitt, *Composition for Four Instruments* (1948; Dört Çalgı İçin Beste) gibi oda müziği parçaları yazmış, *Into the Good Ground* (1949; Sağlam Toprağa) adlı film müziğini hazırlamış, bunların yanında solo parçalar ile elektronik yapıtlar bestelemiş oniki ton müziği ve elektronik müzik üzeri-ne pek çok yazı yayımlamıştır.

Babbitt metali, BEYAZ METAL olarak da bililir, 1839'da Isaac Babbitt tarafından geliştirilen alaşım. Bugün, bakır ve antimon içeren kalay temelli tüm alaşımlara bu ad verilmektedir. Kalayın bir bölümü ya da tamamı kurşunla yer değiştirmiş olabilir.

Buharlı makinelerin mil yataklarının yapımında kullanılmak üzere geliştirilen alaşım, sert parçacıklar ile yumuşak bir hamurdan oluşan iki faz halindeydi. Sert parçacıklar yükü taşıyor, yumuşak hamur ise aşınarak yağlama kanallarının açılmasını sağlıyordu.

Babcock, Harold Delos (d. 24 Ocak 1882, Edgerton, Wisconsin - ö. 8 Nisan 1968, Pasadena, California, ABD), oğlu Horace Welcome Babcock ile birlikte Güneş'in magnetik alanının ayrıntılı gözlemini olanaklı kılan Güneş magnetografını bulan (1951) astronom. Babcocklar bu magnetografla Güneş'in genel magnetik alanının varlığını gösterdiler ve magnetik olarak değişken yıldızları buldular. 1959'da Harold Babcock Güneş'in magnetik kutupsallığının periyodik olarak tersine döndüğünü ortaya koydu. 1909'dan başlayarak California'daki Mt. Wilson Gözlemevi'nde çalıştı, 1948'den sonra aynı görevi yan emekli olarak sürdürdü.

Babcock, Horace Welcome (d. 13 Eylül 1912, Pasadena, California, ABD), babası Harold Delos Babcock ile birlikte Güneş magnetografını bulan astronom.

Horace Babcock, 1946'da Wilson Dağı ve Palomar gözlemlerinde çalışmaya başlamadan önce Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) ve California Teknoloji Enstitüsü'nde (Pasadena) görev yaptı. 1964'ten 1978'e değin gözlemlerinin yöneticiliğinde bulundu. İncelediği konular arasında yıldız magnetizması, gökyüzünün gece aydınlığı, gökadalarn dönüşleri ve teleskop tasarımı da vardır.

Babcock, Stephen Moulton (d. 22 Ekim 1843, Bridgewater yakınları, New York - ö. 2 Temmuz 1931, Madison, Wisconsin, ABD), tarım alanındaki çalışmalarıyla tanınan kimyacı. Sütteki kaymak oranını saptayan ve bugün kendi adıyla tanınan deneyi geliştirmiştir. Bilimsel sütçülüğün kurucusu sayılan Babcock 1890'da geliştirdiği basit yöntemiyle, süte başka maddeler karıştırılmasını zorlaştırmış, süt ürünleri üretiminin gelişimini hızlandırmış, peynir ve yağın fabrikada üretimine katkıda bulunmuştur. ABD ve Almanya'da öğrenim gören Babcock, 1879'da doktora çalışmasını tamamladıktan sonra bir süre New York'ta öğretmenlik ve kimyagerlik yaptı. Daha sonra Wisconsin Üniversitesi'ne geçti ve burada çalıştığı 43 yıl boyunca beslenme ve vitamin kimyası alanlarındaki ilk araştırmaları yaptı.

Bâbek (d. ?, Azerbaycan - ö. 838, Samarra), Arap egemenliğine karşı Azerbaycan'daki Hurremi hareketini yöneten İranlı önder. Adından gelen Bâbekilik(*) inancında peygamber olarak kabul edilmiştir.

Kökenine ilişkin çeşitli söylentiler vardır. İbn Nedim ve Dineveri'ye göre, Azerbaycan'da doğup büyümüş, 18 yaşına değin Tebriz'de çobanlık yapmıştır. Hurremilerin önderi Cavidan bin Suhrak, yeteneğini gö-rerek onu yanına aldı. Savaşta ölen Cavidan'ın dul karısıyla evlenen ve onun yardımıyla manevi otoritesini güçlendiren Bâbek 816'dan sonra adını duyurmaya başladı.

Bâbek, Abbasi halifelerinden Memun (hd 813-833) ve Mutasım'ın (hd 833-842) Müslüman olmayan halka uyguladıkları dinsel, siyasal ve ekonomik baskıya karşı 816'da ayaklandı. Arkasındaki Hurremi desteğini pekiştirerek Bezz yöresindeki Müslümanları Meraga'ya kadar geri çekilmek zorunda bıraktı. Ayaklanmaları bastırmak amacıyla

Memun'un gönderdiği Abbasi ordularıyla yaptığı dört savaşı da kazanarak Azerbaycan'ı denetimi altına aldı. Bu sırada Bizans-Abbasi savaşının yeniden başlaması ile durumunu daha da güçlendirdi. Hurremi ayaklanması Fars ve İsfahan eyaletlerine kadar yayıldı. 833'te Abbasi halifesi Mutasım'ın Bâbek'e karşı gönderdiği ünlü komutan Afşin, Hurremileri bozguna uğrattı. Bâbek, Aras Irmağını geçerek Arran'a sığınmak zorunda kaldı. Arran emiri Sehl bin Sunbat'ın Afşin'e teslim ettiği Bâbek, 838'de Samarra'ya getirildi, elleri ve ayakları kesildikten sonra öldürüldü. Başlı Horasan'da halka gösterildi. Onun ölümüyle güçlerini yitiren Hurremilerin bir bölümü zamanla Müslüman oldu.

İbn Nedim *el-Fihrist* adlı yapıtında, Bâbek'le ilgili söylence, masal ve şiirlerin derlendiği, 10. yüzyılın sonlarında hazırlanmış *Bâbekname* adlı bir kitaptan söz eder. Ayrıca, Vahid bin Amr et-Temimi'nin Bâbek'in yaşamına ilişkin bilgileri derleyerek bir kitap yazdığı da söylenir.

Bâbekilik, Bâbek ve ona uyanların temsil ettikleri İslam dışı inanç. Mal ve kadında ortaklığı savunması nedeniyle Mazdekçiliğin(*) İslamın yasakladığı bütün eylemlerin helal olduğunu kabul ettiği için İbahiye'nin(*) bir uzantısı kabul edilmiştir. Bâbekiler kadınlarla içkili âlemler yapmaları nedeniyle de Hurremiye(*) içinde değerlendirilmişlerdir.

Bâbekiler ruhgöçüne (tenasuh[*]) inanırlar ve bunun sonucu olarak peygamberliğin soydan ya da hulûl yoluyla devam ettiğini, Bâbek'in(*) de peygamber olduğunu kabul ederler. Kırmızı renkli giysiler giydikleri için "Muhammire" adıyla da anılırlar.

Babel, Isaak Emmanuiloviç (d. 13 Temmuz 1894, Odessa - ö. 17 Mart 1941, Rusya), Sovyet öykü yazarı. Konularını genellikle savaştan ve Odessa Yahudilerinin yaşantılarından alan Babel, Sovyetlerin kuruluş döneminde yenilikçi bir yazar olarak tanınmış, 1930'ların başında büyük bir üne kavuşmuştur.

Yahudi bir ailenin çocuğu olan Babel, öykülerinin duyarlılığında, karamsarlığında etkisini gösteren bir suçlanma ve yargılanma ortamında büyüdü. Sonradan *Odesskiye rasskazı* (*Odessa Masalları*, 1975) adlı kitabında yer alan ilk yapıtları, 1916'da Petersburg'da Maksim Gorki'nin yayımladığı aylık bir dergide basıldı; ama çarın sansürçüleri bunları kaba ve müstehcen buldular. Gorki genç yazarın veciz ve doğaçlı üslubunu övdü ve "dünyayı görmesini" öğütledi. Buna uyan Babel, Kazak 1. Süvari Ordusu'nda ve siyasi poliste görev aldı (Babel'in kızı bunu yadsımaktadır), gazetelerde çalıştı ve sonraki yedi yılda başka işlere girdi. Belki de en önemli deneyimini, Polonya ile olan savaşta askerliği sırasında edindi. Bu seferin sonucunda *Konarmiya* (1926; *Kızıl Süvariler*, 1968, 1977) olarak bilinen bir grup öykü ortaya çıktı. Bu öyküler, her şeyi naif bir kesinlikle ve güçlü betimlemelerle anlatan, deneyimsiz, genç bir Yahudi aydınının gözünden savaşı farklı yönlerini ortaya koyar. Genellikle anlamsız bir acımasızlığın egemen olduğu bu öykülerde, yalnızca imgelemde bile olsa sevinç ve mutluluğun da var olduğu bir yere olan inanç sürdürülmektedir.

Odessa Masalları 1931'de kitap olarak basıldı. Bu gerçekçi ve mizahi öyküler Odessa'nın kenar mahallesi Moldavanka'da yaşayan ve efsanevi "kral"ları Benya Krik'in yönettiği bir grup Yahudi haydut ve soyguncunun yaşam biçimleri ile kendi aralarında kullandıkları dili çok canlı bir anlatımla betimler.

Babel, *Zakat* (1928) ve *Mariya* (1935) adlı oyunlarının yanı sıra başka öyküler de yazdı. 1930'ların başında ülkesinde ünlü oldukça büyüktü, ama Stalinci kültürel düzenlemenin yoğunlaştığı dönemde resmi eleştirmenler onun yapıtlarının devletin onayladığı edebî öğretiye uyup uymadığını sorgulamaya başladılar. Babel 1935'ten sonra ülkesinde suskunluk ve belirsizlik içinde yaşadı. SSCB'de basılan son yapıtı, 1936'da ölen Gorki için 1938'de yazdığı kısa bir övgüdür. Babel 1939'da tutuklandı ve Sibirya'da bir çalışma kampında öldü. Öyküleri, Stalin'in ölümünden sonra ülkesinde yeniden basıldı.

Güvercinliğin Hikâyesi (1968) ve *Çocukluğumun Öyküleri* (1968, 1981) Babel'in Türkçedeki öteki yapıtlarıdır.

Babelthuap, PALAU, BABERUDA OBU ya da ARRECIFOS olarak da bilinir, BM'nin ABD'nin himayesi altına verdiği Pasifik Adaları(*) bölgesindeki Caroline Adalarının en büyüğü. 1981'den bu yana iç işlerinde bağımsız bir devlet olan Palau Cumhuriyeti'nin bir kesimini oluşturur. Yüzölçümü 370 km²'dir. Büyük Okyanusun batısında, Filipinler'in 885 km doğusunda yer alır. Bir bölümü kireçtaşı, bir bölümü de volkanik kayalardan oluşur. Uzunluğu yaklaşık 70 km, genişliği 20 km'dir. Ormanlarla kaplı verimli arazisinin en yüksek yeri 217 m'dir.

İspanyol denizci Ruy López de Villalobos'un 1543'te bulduğu Babelthuap'ta II. Dünya Savaşı'ndaki Japon işgalinin artık kaybolan kalıntıları dışında, bir ilköğretim kültüründe kalma taş kalıntılar ve heykeller de bulunur. Ekonomi, iç pazara yönelik tarıma dayanmakla birlikte, ihrac amacıyla kakao yetiştirme çabaları da vardır. Adada işletilmeyen manganez, demir cevheri, boksit ve düşük değerli kömür yatakları vardır. Nüfus (1986) 3.469.

Babenberg hanedanı, 10-13. yüzyıllarda Avusturya'da egemen olan hanedan. Babenberg hanedanından I. Leopold, 976'da Avusturya markisi oldu. Ama Avusturya soylularına egemen oldukları 12. yüzyıla değin Babenberglerin gücü sınırlıydı. 1246'da ailenin son erkek üyesi Dük II. Friedrich'in ölmesiyle Babenberglerin gücü hızla azaldı.

Babergh, İngiltere'nin Suffolk ilinde ilçesi (*district*). İlin güney bölümünü kaplar. Yüzölçümü 595 km²'dir. Ressam John Constable'in betimlediği kırların büyük bölümü ilçe toprakları içinde kalır. İlçe buraya bağlı East Bergholt'ta doğan ve ailesi bu yörede (East Bergholt ve Flatford) değirmen işleten Constable'in resimleriyle ünlenmiştir. Lavenham, Lindsey ve Kersey gibi küçük kasabaların zenginliği, bölgede ortaçağdan beri canlı olan dokuma sanayisine dayanır. O dönemden kalmı evler ve görkemli kiliseler bugün de korunmaktadır. Nüfus (1986 tah.) 77.100.

babesiyo, PIROPLAZMOZ olarak da bilinir, evcil hayvanlarda görülen ve kene sokmasıyla bulaşan bir grup hastalığın ortak adı. Hastalığın sorumlusu, keneler aracılığıyla taşınan ve hayvanın alyuvarlarını yıkıma uğratarak ağır kansızlığa yol açan *Babesia* takımından asalak birhücrelilerdir. *B. bigemina* özellikle sığır, manda ve zebuda hastalık yapar; başka *Babesia* türleri de sığır, koyun, at, eşek, domuz ve köpek gibi evcil hayvanlarda babesioza yol açabilir. Hastalığın ölümlü sonuçlanma olasılığı, hastalık yapıcı asalağın türüne ve konak hayvanının direncine bağlıdır; yerli soylar genellikle hastalığı hafif atlatır ve aşıyla iyileşebilir.

lır. Kanı bu asalaklardan temizlemek için çeşitli ilaçlar geliştirilmiştir. Zaman zaman Türkiye'de de görülen bu hastalığın önlenmesinde kellerle savaş büyük ölçüde etkili olabilir.

Babeuf, François-Noël, lakabı GRACCHUS BABEUF (d. 23 Kasım 1760, Saint-Quentin - ö. 27 Mayıs 1797, Vendôme, Fransa), Fransız siyaset adamı. Önerdiği tarım reformlarının 19. yüzyılda yaşayan Romalı devlet adamı Gracchus'un reformlarına

Babeuf, sanatçısı bilinmeyen bir oymabaskı, 18. yy. Bibliothèque Nationale, Paris

benzerliği nedeniyle onun adıyla anılır. Öngördüğü siyasal stratejiler, 19. yüzyılın sol eğilimli hareketlerine örnek oluşturmuştur.

Bir vergi toplayıcısının oğlu olan Babeuf, 1776'da kadaastro memuru olarak çalışmaya başladı. Feodal vergilere karşı duyduğu hoşnutsuzluk onu siyasal gazetecilik yapmaya yöneltti (1788-92). 1789'da *États Généraux* adına *Roye cahier*'nin (feodal ayrıcalıkların kaldırılmasını talep eden şikâyet dilekçesi) hazırlanmasına yardımcı olmakla görevlendirildi. Aynı yıl Paris'e giderek *Le Correspondant Picard* adlı gazeteyi çıkardı. Kısa süren bir tutukluluğun ardından, 1792'de Somme genel meclisine seçildi. Temmuz 1794'te Robespierre'in öcölüğündeki radikal-demokrat Jakobenlerin iktidardan düşürülmesini izleyen sağcı Thermidor gericiği döneminde Paris'e döndü. Jakobenlere karşı Thermidorcuları savunan *Le Tribun du Peuple* adında yeni bir gazete çıkarmaya başladı. Bir süre sonra, Thermidor yönetimini eleştirmeye başladığından, 12 Şubat 1795'te tutuklandı.

Babeuf, hapiste bulunduğu sırada, eşit bir toprak ve gelir dağılımını öngören eşitlikçilik kuramlarını geliştirdi. Serbest bırakıldıktan sonra devrimciliği meslek edindi ve hızla yükselerek Pantheon Kulübü'nün önderi durumuna geldi. Yeni Fransız Anayasası'na aykırı olarak siyasal ve iktisadi eşitliğin sağlanması için çaba gösteren bu kulübün 1796'da kapatılmasından sonra, bir ayaklanma gerçekleştirmek üzere Altılar Komitesi adıyla gizli bir örgüt kurdu.

Babeufçüler, Jakobenler ve askeri ayaklanma yanlısı komiteler, 8 Mayıs 1796'da ortak bir toplantı yaptılar. Toplantının amacı 17 bin kişilik bir kuvvet toplanmasını ve halkın onayladığı tek yasal belge olarak kabul edilen 1793 Anayasası'na dönüşmesini sağlayacak bir plan yapmaktır. Bir muhbirin planları hükümete bildirmesi üzerine, darbeciler 10 Mayıs'ta tutuklandı. Ertesi yıl 20 Şubat - 26 Mayıs arasında yapılan duruşmalar sonunda Babeuf ve arkadaşları Augustin Darthé suçlu bulunarak giyotine gönderildi; öteki sanıklar ise aklanarak serbest bırakıldı.

Bâbîâlî (Yüksek Kapı), Osmanlı Devleti'nin son döneminde sadrazamlık makamına ve hükümete verilen ad.

Sadrazamlık makamı için uzun süre Bâb-ı Asafî ve Paşa Kapısı(*) adları kullanıldı; 18. yüzyılda Divan-ı Hümayun yetkilerinin giderek sadrazamlığa geçmesiyle önemi artan Bâbîâlî, I. Abdülhamid döneminde (1774-89) Batılı devletlerce Osmanlı Devleti'nin en yetkili yürütme organı sayıldı. Topkapı Sarayı'nın karşısında, duvarla çevrili bir alandaki Bâbîâlî, yangınlar ve onarımlar sonucu değişikliklere uğrarken, kurumsal ağırlığı da II. Mahmud döneminde (1809-39) arttı. Burası, tümüyle resmi nitelikli bir hükümet dairesi durumuna getirilirken, sadrazamların özel konutu olmasına da son verildi. 1836'da başlayan yönetsel yenilikler sırasında Batı türü birim ve bürolara ayrıldı. Reisülküttab, başdefterdar ve sadaret kethüdâsı gibi kişilerle temsil edilen önceki görevlerin yerini, Hariciye, Maliye, Dahiliye nezaretleri, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, Dar-ı Şûra-yı Bâbîâlî gibi bağımsız kurullar aldı.

1840'larda Tanzimat'ın gereği olarak reformlar hızlandırılırken, 1844'te inşası tamamlanan yeni yapılarla Bâbîâlî'nin görünümü de çağdaşlaştı. Tanzimatçı devlet adamlarının etkinliği ile saygınlığı arttı. Özellikle Abdülmecid döneminde (1839-61) Osmanlı Devleti'ni Batı hükümetleri düzeyinde temsil eden en yetkin kurum durumuna geldi. 19. yüzyılın ikinci yarısında yeni hizmet birimlerinin eklendiği Bâbîâlî, başta Sadrazamlık Dairesi'ni, Hariciye ve Dahiliye nezaretlerini kapsamaktaydı. Sayılan artan daire ve kalemlerin, kapatılan Enderun'un görevlerinden birini yüklenerek sivil memur ve bürokrat yetiştirmeleri gelenekçi başlatıldı. Rıcal ve hacetân denen üst düzey yöneticilerinin denetimindeki kalemlerde halife, beylikçi, mümeyyiz, tercüman, kâtip sanıklar ile yüzlerce eleman çalışıyor ve

1923'te Cumhuriyet ilan edilince Bâbîâlî binaları İstanbul valiliğinin kullanımına verildi.

Bâbîâlî Baskını, İttihat ve Terakki Fırkası önde gelenlerinin Bâbîâlî'yi basarak iktidara doğrudan el koymalarıyla sonuçlanan hükümet darbesi (23 Ocak 1913).

II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra başlayan İttihat ve Terakki yönetimine muhalif olanlar örgütlenerek Hüriyet ve İtilaf Fırkası'nı(*) kurmuşlardı. Parti siyasal gücünü giderek artırırken, Halaskâr Zâbiran Grubu(*) olarak bilinen bir grup İtilafçı subay, birlikleri ile Makedonya'da ayaklanmış ve Askeri Şûra'ya verdikleri bir muhtarayla İttihat ve Terakki hükümetini düşürmüşlerdi (1 Temmuz 1912). Ülkedeki siyasal gerilimin arttığı bu dönemde Balkan Savaşı'na giren Osmanlı Devleti, Balkan devletleri karşısında ağır bir yenilgiye uğramış, düşman Çatalca'ya kadar ilerlemişti. I. Balkan Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin barış istemesi üzerine 16 Aralık 1912'de başlayan Londra Konferansı'nda Edirne pazarlık konusu olmuştu.

Bu durumdaki hükümeti sorumlu tutan İttihat ve Terakki Fırkası bir hükümet darbesi yapmaya karar verdi. Enver ve Talât beylerin önderliğinde İttihat ve Terakki'nin fedailerinden küçük bir grup, 23 Ocak 1913'te "Edirne elden gidiyor" sloganıyla, Kâmil Paşa(*) hükümetinin toplanma bulundığı bir sırada Bâbîâlî'yi bastı. Baskın sırasında beş kişi öldürüldü. Öldürülenlerin arasında Harbiye Nazırı Nazım Paşa da vardı. Bâbîâlî Baskını, Kâmil Paşa'nın görevinden istifa ettirilmesi ve Hareket Ordusu komutanı Mahmud Şevket Paşa'

Tanzimat döneminde Bâbîâlî
Hacıgim Yayınçılık Arşivi

yetenekliler için kısa sürede yükselme yolları açık bulunuyordu.

Abdülaziz'in (hd 1861-76) özellikle Âli Paşa'nın ölümünden (1871) sonraki ve II. Abdülhamid'in (hd 1876-1909) mutlakiyetçi yönetimleri sırasında, kurumsal ve örgütsel yapısına ilişkinle birlikte Bâbîâlî, saraydan gelen buyrukları yürürlüğe koyan bir icra dairesi durumuna getirildi. II. Meşrutiyet'in ilanını (1908) izleyen son yıllarda ise, parti iktidarlarının meşrutî yönetimlerini temsil etti.

Yeni atanan sadrazam Bâbîâlî'ye sadaret alayı denen özel bir törenle gelir, atama fermanının okunmasından ve şeyhülislamın duasından sonra makamına otururdu. Kabineler toplandıktan da genellikle burada yapılır-

nın(*) sadrazamlığa getirilmesi ile sonuçlandı. İttihat ve Terakki'nin hemen tüm yönetici kadrosuyla iktidara geldiği bu hükümette yalnızca Talât Bey (Paşa) bir görev almamıştı.

Bâbîâlî rık'ası, rık'a yazısının bir üslubu. Osmanlı hattatlarının ürünü olan ve 18. yüzyıl ortalarında gelişmeye başlayan rık'a, devletin resmi yazılarından biri olarak ilk önce Bâbîâlî kalemlerinde kullanılmaya başladı ve sonra bütün ülkeye yayıldı. Bâbîâlî'den yetişen ve maliye nazırlığı da yapan Ebubekir Mümtaz Efendi (1810-71) ve son derece güzel bir biçimde yazdığı ve onun üslubu sonradan gelenlerce de sürdürüldüğü için, bu yazıya Mümtaz Efendi rık'ası da denmiştir.

Bu tür nk'a yazısı sert kıvrımlı bir görünü-
şe sahip olduğu gibi, kökeni olan divani
yazının özelliklerini de bir ölçüde yansıtır.
Hızlı yazmaya elverişliliğinden ötürü birçok
harf birbirine girmiş durumdadır. Bu yüz-
den bazı sözcükler zor okunur.

Bu nk'a türü daha sonra geliştirilerek II.
Abdülhamid döneminde (1876-1909) hattat
İzzet Efendi tarafından bir sanat yazısı
haline getirilmiştir (Ayrıca bak. İzzet Efen-
di nk'ası).

Babi Yar, BABU YAR ya da NABY YAR olarak
da bilinir, Ukrayna'da, Kiev'in kuzey-
inde büyük koyak. Nazi SS mangalarının
1941-43 arasında öldürdüğü, çoğu Yahudi
100 bini aşkın kişinin toplu mezarı burad-
dır.

Alman orduları Kiev'i 19 Eylül 1941'de
aldı. Aynı yılın başlarında Hitler, özel SS
mangalarının, SSCB içlerine doğru ilerleyen
Alman ordusunu izleyerek tüm Yahudileri
ve Sovyet görevlilerini yok etmesini emretti.
Kiev düşüktü birkaç gün sonra kentteki
Alman karargahında meydana gelen patla-
ma pek çok Alman askerinin ölümüne yol
açtı ve patlamadan sorumlu tutulan Yahudi-
lere karşı Alman zulmünü artırdı. SS
Sonderkommando 'ları (özel komando birli-
ği) kente girdiğinde, Yahudiler yok edilmek
üzere işaretlenmişti. 29-30 Eylül'de yaklaşık
34 bin Yahudi 36 saat içinde küçük gruplar
halinde kent dışına çıkarıldı; burada hepsi
çırılçıplak soyulduktan sonra makineli tü-
feklerle taranıp koyağa atıldı. Bir bölümü
can çekişmekte olan kurbanların üstü he-
men toprakla örtüldü. Sonraki iki yıl boyun-
ca bu mezar, Yahudi olan, ama aralarında
komünist devlet görevlileri ile savaş tutsak-
larının da bulunduğu binlerce kurbanın
cesediyle dolup taşıdı. Alman orduları
SSCB'den çekilirken Naziler katliamın ka-
nitlerini gizlemeye çalıştılar. Ağustos-Eylül
1943'te cesetler savaş tutsaklarınca toprak-
tan çıkarılarak yakıldı.

Görgü tanıklarından tüm ayrıntılarıyla öğ-
renilen katliamı, Ilya Ehrenburg *Burya*
(1947; *Fırtına*, 1969), Anadolu Kuznetsov da
Dokumentalni Roman (Roman Biçiminde
Bir Belgesel) romanlarında etkileyici biçim-
de kaleme aldılar. Bölgede bir stadyum
kurma tasarsını protesto amacıyla Yevgeni
A. Yevtuşenko'nun Eylül 1961'de yayımla-
dığı şiiri "Babi Yar" ile Babi Yar tüm
dünyanın dikkatini üzerinde topladı (Türk-
çe çev. 1966). Dmitri Şostakoviç, ilk kez
Aralık 1962'de Moskova'da seslendirilen
13. senfonisinin (koral) bir bölümünde bu
şiire yer verdi.

Yevtuşenko ve Şostakoviç, başka Sovyet
yurttaşlarının da öldürüldüğü bir bölgeyi
yalnızca Yahudilere mal etmeye yanaşma-
yan yöneticilerce "kozmopolitizm" ile eleş-
tirildi. Babi Yar'da 1966'da küçük bir
dikilitaş, 1976'da ise 15 m yüksekliğinde bir
anıt dikildi.

Babil, Babil dilinde BAB-ILU, Eski Babil
dilinde BAB-ILIM, İbranice BAVEL ya da
BABEL. Arapça ATAL BABIL. İlkçağın en
ünlü kentlerinden biri. İÖ 2. binyılın başla-
rından İÖ 1. binyılın başlarına değin Mezo-
potamya'nın güneyindeki Babil uygarlığı-
nın, İÖ 7. ve 6. yüzyıllar arasında ise Kuldea
(Yeni Babil) İmparatorluğu'nun başkenti
olmuştur. Bu dönemde altın çağını yaşı-
yan Babil'in Fırat Irmağı boyunca uzanan
kalıntıları, günümüzde Bağdat'ın 88 km

güneyindeki el-Hille kasabası yakınlarında
bulunur.

Tarih. Tarihöncesi yerleşime ilişkin izler
bulunmakla birlikte, Babil'in önemli bir
kent olması Mezopotamya'daki benzerleri-
ne göre geç gerçekleşmiştir. Hiçbir yerde
İÖ 2300'lere değin Babil'den söz edilmez.
Kenti bir il merkezi yapan 3. Ur hanedanı-
nın çöküşünden sonra, Babil İÖ 1894'te
Amorî hükümdarı Sumu Abum'un kurduğu
küçük devletin çekirdeğini oluşturdu. Sumu
Abum'u izleyen hükümdarlar da kentin bu
merkezi niteliğini güçlendirdiler. Altıncı ve
en tanınmış Amorî hükümdarı olan Ham-
murabi (hd İÖ 1792-1750), çevredeki kent
devletlerini ele geçirerek Babil'i, Mezo-
potamya'nın tüm güney bölgeleri ile Asur
topraklarının bir bölümünü (Irak'ın kuzeyi)
içine alan hükümdarlığın başkenti yaptı.
Böylece Babil siyasal öneminin yanı sıra,
elverişli coğrafi konumuyla da bölgenin
başlıca ticaret ve yönetim merkezi oldu. Bu
arada zenginliği ve saygınlığıyla yabancı
istilacılar için hedef oluyordu.

Kentin denetimi İÖ 1595'teki Hitit akınla-
rından sonra Kassitlere geçti (İÖ y. 1570).
Dört yüzyılı aşkın bir süre başta kalan
Kassit hanedanının son döneminde Babil
bir edebiyat ve din merkezi oldu. Babil'in
en büyük tanrısı Marduk'un, Mezopotam-
ya'da en önemli tanrı düzeyine ulaşması
kentin kazandığı saygınlığı yansıtır. Asur hü-
kümdarı I. Tukulti-Ninurta İÖ 1234'te kenti
aldıysa da, çok geçmeden toparlanan Kassit
hanedanı yeniden başa geçerek, Elamlıların
kenti yağmaladığı İÖ 1158'e değin yönetim-
de kaldı. Kentin siyasal öneminin tartışıl-
mazlığı, Babil kökenli olmayan I. Nabukad-

nezar (hd İÖ 1124-1103) ve hanedanının da
burayı başkent yapmasından anlaşılmakta-
dır. Bu hanedan 100 yıldan fazla sürmüştür.

Babil yönetimi İÖ 1000'den hemen önce
Suriye'nin kuzeyinden gelen Arami göç-
menlerin baskısıyla dengesini yitirdi. Bu
tarihten, Asur Devleti'nin yıkıldığı 7. yüzyı-
la değin, Aramiler ve onlarla işbirliği yapan
Kaldeli (Keldani) kabile üyeleriyle Asurlar
arasında kentin siyasal denetimini ele geçir-
mek için sürekli bir mücadele görülür. Bu
sırada Babil yurttaşları zorla çalıştırılmak-
tan, bazı vergilerden ve hapis cezasından
bağışıklık gibi ayrıcalıklar istiyorlardı. Aynı
kökenden gelen Asurlar bu istekleri yerine
getirmeye göçmen kabile üyelerinden daha
yatkindi. Üstelik, dış ticareti koruyacak
gücü olan imparatorluk, ticaret zengini Ba-
bil yurttaşlarının işine geliyor, oysa yıkıcı
kabile üyeleri ekonomiyi baltalıyordu. Bu-
tün bu nedenlerden dolayı Babilliler Arami
ya da Kaldeli yönetimine girmektense ge-
nellikle Asurları yeğ tuttular.

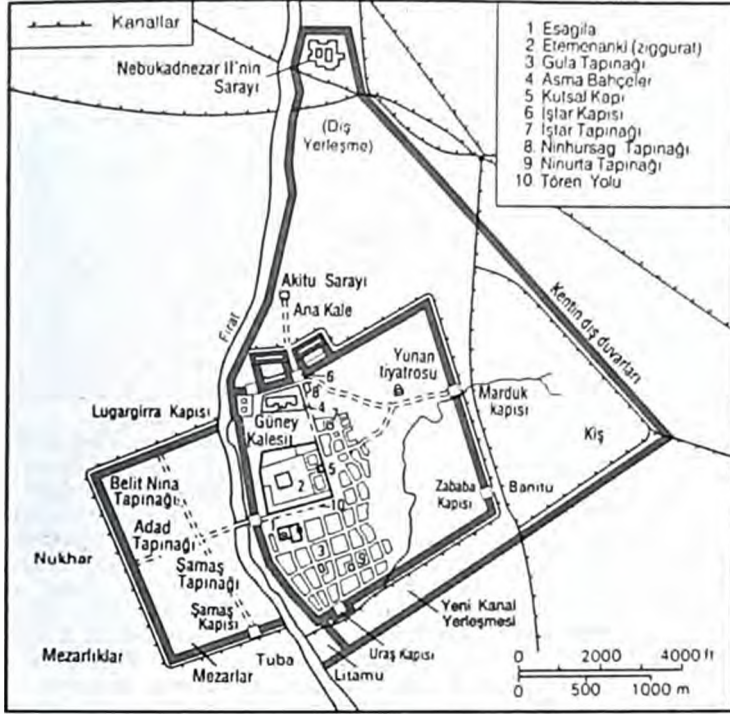
Babil İÖ 9. yüzyıldan 7. yüzyıl sonlarına
değün neredeyse kesintisiz biçimde Asur ege-
menliğinde kaldı. Asur hükümdarları za-
man zaman yönetimi doğrudan ele almakla
birlikte, çoğunlukla yerli krallar atayıp bun-
ların aracılığıyla egemenliklerini sürdürme
yoluna gittiler. Kaldeli kabile üyelerinin
kent topraklarına zorla girerek birkaç kez
tahta el koymalarından dolayı, III. Tiglat-
pileser (hd İÖ 744-727) döneminde Asurlar
Babil ile yakından ilgilenmeye başladılar.
Giderek artan kabile işgallerinin getirdiği
kaşgırlıklar sonucu Babil'in barışçı yoldan
denetiminin olanaksızlığına inanan Sinahhe-
riba (Sanherib) (hd İÖ 704-681), İÖ 689'da

II. Nabukadnezar'ın Babil'deki sarayında tahl odasının
cephesindeki sırlı tuğla bezemeler, İÖ y. 600
EB Inc./Staatliche Museen zu Berlin, Almanya

kentin yıkılmasını emretti. Ama Asurahid-dina (hd İÖ 680-669), Sinahheriba'nın izlediği siyasete karşı koyarak kabile üyelerini kovdu, Babililere mülklerini geri verdi ve kenti yeniden kurmaya girişti. Ama Sinahheriba'nın Babil'den götürdüğü Marduk heykeli, büyük olasılıkla ileride hükümdar-

onarılması için emir verdi. Kentin ticari önemini kavradığı için satrabin para basmasına izin verdiği gibi, ticareti geliştirmek amacıyla bir liman yaptırmaya başladı. Babil'i İmparatorluğunun başkenti yapmayı tasarlayan İskender İÖ 323'te Nabukadnezar'ın sarayında öldü. İskender

II. Nabukadnezar döneminde Babil

Westermann Grosser Atlas zur Weltgeschichte, Georg Westermann Verlag, Braunschweig

lıkta hak iddia edebileceklere alet olmaması için, Asur topraklarında alıkoştu. İÖ 7. yüzyıl ortalarında Asur hükümdarı Asurbanipal ile yardımcısı olarak Babil'i yöneten kardeşi arasında iç savaş çıktı. Asurbanipal tarafından kuşatılan kent, kıtlık yüzünden halkın ölümlerini yemeye başlaması üzerine İÖ 648'de düştü.

Asurbanipal'ın ölümünden sonra Kaldeli önder Nabopolassar, İÖ 626'da bir hükümdarlık kurarak Babil'i başkent yaptı. Onun oğlu II. Nabukadnezar bu devleti büyük imparatorluğa dönüştürdü. Bu arada Babil'in yeniden kurulması ve güçlendirilmesi amacıyla kapsamlı bir yapım işine girişti. Çalıştırmak için değişik yörelerden getirttiği topluluklar kent nüfusunun birleşimini daha da karmaşılaştırdı. En önemli halefi olan Nabunaid, oğlu Belşazar'ı Babil'de naip olarak bırakıp Arabistan'da 10 yıl süren bir sefere çıktı. Nabunaid, başkentini mülkiyet haklarını ve dinsel geleneklerini koruyamadığı gibi, Tanrı Marduk'un büyük tapınağı Esagila'yı gölgede bırakmak için başka yerlerde yapılar kurma çabasına girdi. Kyros komutasındaki Persler İÖ 539'da saldırına geçtiklerinde, başkent neredeyse hiç direniş göstermeden düştü. Kyros'un Fırat'ın akışını değiştirerek kente girmeyi başardığını anlatan ve bazılarının tarihsel bir gerçek olarak kabul edilen efsane günümüz kaynaklarınca doğrulanmamaktadır.

Pers yönetimi altında Babil, yerleşmiş kurumlarının çoğunu korudu ve imparatorluk içindeki en zengin satraplığın (eyaletin) başkenti oldu. Herodotos'a göre, bu dönemde dünyanın en görkemli kentiydi. Ama, İÖ 482'de I. Kserkses'e karşı girişilen ayaklanma kentin istihkâm ve tapınaklarının yıkılmasına ve Marduk'un altın heykelinin eritilerek yok edilmesine yol açtı.

İÖ 331'de Babil'i alan Büyük İskender, kentin ayrıcalıklarını tanıdı ve tapınakların

der'in fethiyle Yunan kültürünün yörünge-sine giren Babil'de gelişen astronominin katkısıyla Helenistik bilim büyük ölçüde zenginleşti. İskender'in komutanları arasındaki iktidar mücadelesinin ardından, İÖ 312'de Babil Selevkos hanedanının yönetimine girdi. Dicle üzerinde Seleukeia adıyla yeni bir başkent kurulması ve nüfusun bir bölümünün İÖ 275'te buraya taşınmasıyla Babil artık önemini yitirmeye başlamıştı.

Eski kent. Eski Babil'in topografyasına ilişkin bilgiler yapılan kazılara, çivi yazılı metinlere ve 5. yüzyılda yaşayan tarihçi Herodotos ile öteki klasik yazarların anlatımlarına dayanır. Nabukadnezar'ın kenti yeniden kurmak için giriştiği kapsamlı yapım işi, özellikle kentin merkezinde, daha eski dönemlere ilişkin verilerin büyük ölçüde silinmesine yol açtığı görülmüştür. Öbür bölgelerde ise yeraltı su düzeyi, eski katmanlarda yapılan kazıları sınırlamıştır. Herodotos'un anlattıkları daha çok Nabukadnezar'ın kurduğu Babil'e ilişkindir.

Nabukadnezar'ın döneminde 1.000 hektarlık bir alana yayılan Babil, dünyanın en büyük kenti durumundaydı. Sonradan akışını değiştiren Fırat, o dönemde kentin ortasından geçiyordu. Kentin, Fırat'ın doğu yakasına düşen eski bölümündeki en önemli yapı Marduk'un büyük tapınağı Esagila ve yanındaki zigguratı (Etemenanki). Yaygın adıyla Babil Kulesi(*) olarak bilinen zigguratın kalesinin bir kenarı 91 m'yi buluyordu. En tepesinde mavi sırlı tuğlayla kaplı bir tapınağın bulunduğu ve teraslar halinde yükselen bu yedi katlı kule 91 m yükseklikteydi. Yapılan kazılar sonunda kentin bu yakasında dört tapınak daha ortaya çıkartılmıştır. Ayrıca geçmişte çok sayıda tapınağın var olduğu metinlerden anlaşılmaktadır. Başta Esagila yöresi olmak üzere Fırat boyunca ticaret gemilerine hizmet eden rıhtımlar bulunduğu gibi, Babil'in, imparatorluğun güney kesimi ile yürütülen ticaretle bir antrepo gibi kullanıldığına ilişkin

metinler, burada ambarların varlığına da işaret etmektedir. Taş başlıklı tuğla ayaklar üstünde Fıratı geçen bir köprü kentin iki yakasını birleştiriyordu. Caddeler, ana ek-seni ırmağa paralel bir ızgara plana göre oluşturulmuştu. Esagila'nın kuzeyinde, iki yanındaki duvarları sırlı tuğladan aslan kabartmalarıyla bezenmiş, taş döşeli Tören Yolu uzanıyordu. Gene sırlı tuğladan boğa ve ejderha figürleriyle donatılmış İştar Kapısı'ndan geçen yol, kent dışında bulunan ve Yeni Yıl Şenliği'nde Marduk'un ziyaret ettiği küçük bir tapınak olan Akitu Sarayı'na varmaktaydı. Kentin tahkim edilmiş sekiz kapısından biri olan İştar'ın batısında, tahkimatla birlikte yaklaşık 16 ha'lık alanı kaplayan iki saray kompleksi yer alıyordu.

Tören Yolu'nun doğusunda, Hammurabi döneminden kalma iç avlulu evlerin bulunduğu bir alan uzanıyordu. Hendecklerle takviye edilmiş çift sıra halinde kalın surlar, Fırat'ın iki yakasında kenti çepeçevre kuşatmaktaydı. Doğuya bakan surların ötesinde, iki ucu kentin güneyinde ve kuzeyinde Fırat'a ulaşan, üç sıra halinde yapılmış, 18 km uzunluğunda bir dış sur bulunuyordu. Kuzeydeki ucunda başka bir sarayı çevreleyen surların iç ve dış savunma hatları arasında, bazıları Hammurabi döneminden kalma kanalların oluşturduğu bir şebekeyle sulanan ekili arazi yer almaktaydı. Eski Yunan kaynaklarında, Helenistik dönemde Dünyanın Yedi Harikası'ndan biri sayılan Babil'in Asma Bahçeleri'nden söz edilir. Efsaneye göre bu asma bahçeler tonozlu bir altyapı üzerinde çeşitli bitkilerle kaplı teraslardan oluşan bir tepe biçimindedir. Alman arkeolog Robert Koldewey 20. yüzyıl başlarında saray kompleksinin bir bölümüyle birlikte bu bahçelerin temelini buldu. Ama bu efsane zigguratların üstünde ağaçların bulunmasından da kaynaklanmıy olabilir.

Bugünkü durum. Geniş bir alana yayılmış kalıntılardan oluşan bugünkü Babil'de çeşitli tepeler göze çarpar. Bunların en önemlileri: 1) Dış surların kuzey ucunda bulunan Nabukadnezar'ın sarayının kalıntılarının oluşan Babil, 2) Pers döneminde eklenen yeni bir yapının da bulunduğu saray kompleksi ile İştar Kapısı ve Emah Tapınağı'nı kapsayan Kasr, 3) Esagila'nın kalıntılarının bulunduğu Amran ibn Ali, 4) Esagila'nın doğusundaki eski yerleşim alanını gösteren Merkez, 5) Babil'i yeniden kurma amacıyla İskender'in zigguratı çıkarttığı molozdan oluşan ve buradan elde edilen yapı malzemeleriyle kurulan tiyatronun bulunduğu Humra, 6) iki tapınağın daha yer aldığı İşin Esved. Sahn diye adlandırılan bir çöküntü eskiden Marduk Tapınağı'nın kuzeyindeki zigguratın (Etemenanki) bulunduğu yeri gösterir. İştar Kapısı'nın kuzeyinde bazalttan yapılmış bir aslan vardır. Gerçek boyutlarından büyük olan aslan, büyük olasılıkla Hititler tarafından yapıp Antik Çağda Babil'e getirilmiştir.

Arkeoloji. İngiliz bilgin C. J. Rich (1811 ve 1817), İngiliz diplomat A. H. Layard (1850), Fransız Dogubilimci F. Fresnel ile Alman Asurolog J. Oppert (1852-54) ve ötekilerin yürüttüğü küçük çaplı araştırma ve kazılardan sonra, 1899'da Alman Doğu Kurumu, Robert Koldewey'in yönetiminde 1917'ye değin kesintisiz süren kapsamlı bir arkeolojik çalışmaya başladı. Koldewey, sözü edilen yapıları ortaya çıkarmak için yaptığı kazı sırasında, çivi yazılı metinler, heykeller, steller (taş sütun), pişmiş topraktan kabartmalar, silindir mühürler, çanak çömlek, cam eşya ve mücevherler

buldu. Koldewey'in çalışmalarını, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün, 1956'da H. J. Lenzen yönetiminde Yunan tiyatrosunda ve 1966'da H. J. Schmidt yönetiminde Etemennanki'nin bulunduğu yerde yürüttüğü kısa süreli araştırmalar izledi. İhtar Kapısı, Tören Yolu ve saray kompleksinin bazı bölümleri ile Emah Tapınağı'nı onarma çalışmalarını Irak Eski Eserler Bakanlığı tarafından 1958'de başlatıldı. Bakanlık ayrıca kalıntılarının bulunduğu yerin girişinde İhtar Kapısı'nın, gerçek boyutlarının yansı büyüklüğünde bir modelini yaptırdı.

Babil, eski adı EL-HILLE, Irak'ın orta kesiminde il (*muhafaza*). Eskiden bir ilçe (*liva*) olan Babil, günümüzde 6.468 km²'lik yüzölçümüyle Irak'ın üçüncü küçük ilidir. Fırat Irmağı ilin düz ve verimli topraklarında iki kola ayrılır. Toprakları çok verimli olmakla birlikte nüfusu yoğun değildir. Bölgede hurma, arpa ve buğday yetiştirilir. İl merkezi el-Hille(*) kuzeyde Bağdat'a kadar giden bir karayolu ve demiryolu hattının üzerindedir. Babil'de tarihsel Babil, Kiş ve Borsippa (Birs Nimrud) kentlerinin kalıntıları vardır. Nüfus (1987) 1.109.574.

Babil Kulesi, Eski Ahit'e göre Tufan'dan bir süre sonra Şinar (Babil) ülkesinde inşa edilen yapı. Kulenin yapılışının Tekvin Kitabı'nın 11:1-9 bölümünde anlatılan destansı öyküsü, insan dillerinin birbirlerinden farklılığını açıklamaya yönelik bir girişim özelliği göstermektedir. Tekvin'e göre Babililer görkemli bir kent ve "başı göğe değen" bir

sonra Babil'e sürülmeleriyle başlayan, Pers hükümdarı II. Kyros'un (Kuraş) İÖ 538'de Yahudilere Filistin'e dönme izni vermesiyle resmen sona eren dönem. Tarihçiler, her biri Filistin'deki ayaklanmaların sonucu olan birçok sürgün olduğu, bütün Yahudilerin yurtlarını terke zorlanmadığı, Yahudilerin Filistin'e dönmek üzere Babil'den çeşitli zamanlarda ayrıldıkları, bazı Yahudilerin ise Babil'de kalmayı yeğleyerek, 'Diaspora' daki(*) ilk kalıcı Yahudi topluluklarını oluşturdukları konularında görüş birliğindedir.

Birçok araştırmacı, Kral Yehoyakin'in tahttan indirilip ailesi, saray erkânı ve binlerce hizmetkârıyla birlikte sürgün edildiği İÖ 597'nin ilk sürgün tarihi olduğunu öne sürmektedir. Öbürleri ise, ilk sürgün olayının, Kudüs'ün İÖ 586'da II. Nabukadnezar (Nabukodonosor) tarafından yakılıp yıkılmasının ardından gerçekleştiğini savunur. Bu görüşe göre, Yahudilerin sürgün yaşamları 48 yıl sürmüştür. Sürgünün 70 yıl sürdüğünü anlatanların görüşünü (Yeremya 29:10) benimseyen bazı araştırmacılar, sürgün dönemi olarak İÖ 608-538 arasını gösterirken, öbürleri, İÖ 586 ile Kudüs'te yeniden yapılan tapınağın kutsandığı tarih olan İÖ y. 516 tarihleri arasını kabul eder.

Yahudiler, bu yabancı topraklarda büyük acılar çekmelerine ve güçlü kültürel baskılarla karşılaşmalarına karşın, bir ulus olma ruhunu ve dinsel kimliklerini koruyabildiler. Yaşlıların gözetiminde bulunan bu Yahudi topluluklarında yurda dönüş umudunu canlı tutan birçok peygamberden biri de Hezekiel'di. Sinagogların ilk kuruluşu da bu dönemde olmalıdır; çünkü Yahudilerin Sebt günlerini ve dini bayramlarını kutladıkları,

meler çevriminden yararlanılarak, baharın başlangıcına denk getirildi.

Babil Talmudu, TALMUD BAVLI olarak da bilinir, yüzyıllar boyunca sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarıldıktan sonra, Babil'deki Yahudi din bilginlerinin toplayıp, yazılı hale getirdikleri Yahudi öğreti ve yorumlarının derlemesi. Benzer biçimde Filistin'de hazırlanan derlemeye Filistin Talmudu ya da Talmud Yerusalmi denir. Ayrıca hak. Talmud.

Babil uygarlığı, Fırat ve Dicle ırmakları arasındaki Güneydoğu Mezopotamya topraklarında (bugün Bağdat dolaylarından İran Körfezine kadar olan Güney Irak bölgesi) yayılmış olan antik kültür. Babil yüzyıllar boyunca bu bölgenin başkenti olduğundan, Babil uygarlığı terimi bölgedeki ilk yerleşimlerden (İÖ y. 4000) başlayarak yörede gelişen bütün kültürleri kapsar. Bununla birlikte Babil'in siyasal öneminin artmasından önce (İÖ y. 1850) bölge güneydoğuda Sümerler, kuzeybatıda Akadlar olmak üzere iki ülkeye bölünmüştü.

Sümer ve Akadların tarihi sürekli bir savaş tarihidir. Sümer kent devletlerinin denetimi ele geçirmek için birbirleriyle dövüşmeleri bölgeyi Akadların ve doğu komşuları Elam'ın istilasına elverişli bir hale getirdi. Ama tarihlerine damgasını vuran siyasal bunalımlara karşın Sümerler ve Akadlar zengin bir kültür yarattılar. İlk yazı sistemi olan çivi yazısını ve bilinen ilk hukuk kurallarını bulanlar, kent devletlerini geliştirenler, çömlekçi çarkını, yelkenli tekneyi ve sabanı icat edenler, bütün Batı uygarlığını etkileyen edebi, müzikal ve mimari biçimleri yaratanlar Sümerlerdir.

Bu kültürel miras Sümerler ve Akadların ardılları olan ve İÖ y. 1900'de tüm Mezopotamya'yı ellerine geçirmiş bulunan Batılı Sami kabilesi Amorilerce(*) de benimsendi. Amorilerin İÖ y. 1600'e değin süren yönetimleri altında Babil kenti Dicle-Fırat bölgesinin siyasal ve ticari merkezi haline geldi. Babil de Güney Mezopotamya'nın tümünü ve kuzeyde Asur ülkesinin bir bölümünü elinde tutan büyük bir imparatorluk oldu. Bu gelişmede en büyük pay sahibi olan hükümdar, ilk Babil (Amori) hanedanının altıncı kralı Hammurabi'ydı (hd İÖ 1792-1750). Hammurabi, ayrı kent devletleri arasında birlik sağladı; bilim ve tekniği ilerletti ve ünlü yasalarını yürürlüğe koydu.

Babil İmparatorluğu Hammurabi'nin ölümünden sonra girdiği çöküş süreci Hitit kralı I. Muşşili'nin Babil kralı Samsuditana'yı İÖ 1595'te tahtından indirmesine değin sürdü. Bundan sonra Babil'in doğusundaki dağlardan gelen Kassitlerin 400 yıl sürecek olan saltanatları başladı.

Kassit egemenliğinin son yüzyıllarında Babil'de din ve edebiyat canlandı. Dönemin en önemli edebi yapıtı Babil yaratılış efsanesi olan *Enuma Eliş*'tir. Aynı dönemde Asur Krallığı Babil İmparatorluğu'nun denetiminden çıktı ve bağımsız bir imparatorluk haline gelerek Babil'deki Kassit hanedanını tehdit etmeye başladı; birkaç kez de bölgeyi geçici olarak denetimi altına aldı. Elam Devleti de güç kazandı ve sonunda Kassit hanedanını yıkarak Babil uygarlığının büyük bir bölümünü eline geçirdi.

Bir dizi savaş sonunda, yeni bir Babil kralları sülalesi olarak İsin kentinin 2. hanedanı başa geçti. Hanedanın en ünlü kralı I. Nabukadnezar (hd İÖ y. 1124-1103) Elamlıları yendi ve Asur saldırılarına yıllarca Babanyla karşı koydu.

I. Nabukadnezar'ın saltanatını izleyen birkaç yüzyıl boyunca Asurlarla Aramlar ve

"Babil Kulesi", Pieter Bruegel'in (Yaşlı) yağlıboya çalışması, 1563; Sanat Tarihi Müzesi, Viyana
Kunsthistorisches Museum, Viyana

kule yaparak ön salmak istediler. Tanrı işçilerin dillerini, sonunda birbirlerini anlayamayacakları kadar karıştırarak kulenin yapımını durdurdu. Kule hiçbir zaman bitirilemedi ve halk dünyanın dört bir yanına dağıldı. Bu efsane Babil'deki Marduk Tapınağı'nın kuzeyinde bulunan ve Babil dilinde *Bab-ilu* (Tanrı Kapısı), İbranicede *Babel* ya da *Bavel* diye bilinen zigurattan esinlenmiş olabilir. *Babel* ve *balal* (karıştırmak) sözcükleri arasındaki söyleniş benzerliği, Tekvin'in 11:9 bölümündeki söz oyununda kullanılır: "Bundan dolayı onun adına Babil dendi; çünkü Rab bütün dünyanın dilini orada karıştırdı."

Babil Sürgünü, Yahudilerin İÖ 598/597 ve 587/586'da Yahuda Krallığı'nın fethinden

sünnet töreni yaptıkları ve kurban ayinlerini kaldırarak yerine dua etmeye başladıkları bir tapınaktan söz edilir. Yahudilerin, II. Kyros'u velinimetleri ve Tanrı'nın sevgili kulu olarak gördükleri, Tevrat'ın birçok bölümünden de anlaşılmaktadır. Örneğin İşaya 45:1-3'te kral, Tanrı'nın mesihli olarak anılmaktadır.

Babil takvimi, 12 dinsel aydan, yani Ay'ın tam 12 çevriminden oluşan ve Eski Mezopotamya'da kullanılmış olan takvim sistemi. Yaklaşık 354 günlük bu ay yılı, zaman zaman bir artıka yıl eklenmesiyle bir güneş yılına ya da mevsim yılına yakın oluyordu. İÖ y. 380'den sonra yılın ilk ayı olan Nisanu (Yunan takviminde Meton'un yaptığı çevrime benzeyen) düzenli bir ekle-

Kaldeli (Keldani) kabileler arasında Babil'in denetimini ele geçirmek için üçlü bir mücadele başladı. İÖ 9. yüzyıldan Asur İmparatorluğu'nun son bulduğu İÖ 7. yüzyılın sonlarına değin çoğunlukla Asur kralı Babil'i egemenlikleri altında tuttular ve atadıkları kendilerine bağımlı yöresel kralarla yönettiler. Sonuncu Asur kralı Asurbanipal çıkan iç savaşta, Babil krallığına atamış olduğu kardeşiyle çarpıştı ve sonunda kenti ve halkını kılıçtan geçirdi.

Asurbanipal'ın ölümü üzerine, Kaldeli önderlerden Nabopolassar Babil'i başkent ilan etti ve Babil uygarlığının sonuncu ve en parlak dönemini başlattı. Oğlu II. Nabukadnezar (hd İÖ 605-562) Suriye ve Filistin'i fethetti; İÖ 587'de Yahuda ve Kudüs'ü yerle bir etmesiyle ve ardından Yahudileri Babil esareti altına almasıyla tarihe geçti. II. Nabukadnezar görkemli asma bahçeler kurup Marduk Tapınağı (Esagila) ile yanındaki zigguratı yeniden inşa ederek Babil'i canlandırdı.

İÖ 539'da Büyük Kyros'un komutası altındaki Persler Babil'i Nabukadnezar'ın son ardılı olan Nabunaid'in (Nabonidus) elinden aldılar. Bu tarihten sonra Babil bir daha bağımsızlığına kavuşamadı; en sonunda, İÖ 331'de Büyük İskender'in eline geçti. Babil'i imparatorluğunun başkenti yapmayı tasarlayan İskender, Nabukadnezar'ın sarayında öldü. Onun ölümünden sonra Selevkoslar zamanla Babil'i terk ettiler. Böylece tarihin en büyük imparatorluklarından biri son buldu.

Bâbîlik, Şirazlı Ali Muhammed Bâb (1819-50) tarafından kurulan din. On dokuz sayısını kutsal sayan Bâbîlere göre bir yıl 19 ay, bir ay ise 19 günden oluşur. Bâbîlerin yönetimini de 19 kişilik bir kurul üstlenir. Ali Muhammed Bâb'in (bak. Bâb) vahiy yoluyla yazdığına inanılan *Beyan* adlı kitaba göre Bâbîliğin temel ilkeleri şöyle özetlenebilir: Tanrı birdir ve Ali Muhammed Bâb, içinde Tanrı'nın görüldüğü aynadır. Ona bakan Tanrı'yı görür. İslam inançlarının tersine Hz. Muhammed son peygamber değildir. Bâb, bütün peygamberlerin gerçek temsilcisi ve bütün peygamberlerin onun kişiliğinde birleşmişlerdir. Dolayısıyla Bâbîliğin bütün dinleri içerdğine inanılır.

Bâbîlikte kıyamet ve öldükten sonra dirilme yoktur. Abdest ve namaz kişinin isteğine bağlıdır. Yalnız cenaze namazı cemaatle kılınabilir. Yılda bir ay, yani 19 gün, güneşin doğuşu ile batışı arasında oruç tutulur. Oruç yükümlülüğü yalnız 11-42 yaş arasındakiler için söz konusudur. Her 19 günde bir kez 19 kişiye yemek yedirmek, bu oluyorsa su içirmek zorunludur. Her yıl sahlıp olunan malların beşte biri vergi olarak ödenmelidir. Dilenmek yasak ve dilenciye bir şey vermek de günahıdır. Her gün *Beyan*'dan 19 bölüm okumak ve Tanrı adını 19 x 19 (361) kez anmak zorunludur.

Miras ve öbür bütün konularda kadın ve erkek birbirlerine eşit sayıldığı gibi, bütün insanlar da birbirine eşittir. On bir yaşında evlenmek gerekir. Eşi ölen erkek 90 gün, kadın ise 95 gün sonra yeniden evlenmek zorundadır. Evlenmezse cezaya çarptırılır. Boşanma durumunda, bir aylık süre sonunda kan koca 19 kez daha birlikte olma hakkına sahiptirler. Kadınlar örtünmek zorunda değildir ve erkeklerle bir arada bulunabilirler. Bütün cezalar kaldırılmıştır. Yalnız gerekli durumlarda pura ve eşleri birbirinden ayırma cezası uygulanır. İslamın giyim ve süs eşyalarına ilişkin bütün yasakları da geçersizdir. Din yönünden pis (necis) diye bir şey yoktur. Dine girenler bütün pisliklerden arınmış olurlar. Kutsal kabul ettikleri kitaptan dolayı "Ehl-i Beyan" ola-

rak da adlandırılan Bâbîler, Ali Muhammed Bâb'in öldürülmesinden sonra Bahau'llah(*) ile Subh-i Ezel'in önderliğinde iki gruba ayrılmışlardır.

Babil'in Asma Bahçeleri, Dünyanın Yedi Harikası'ndan biri. Babil uygarlığının başkenti olan ve bugünkü Irak'ın güneyinde yer alan Babil kentinde, kralliyet sarayındaki bahçeler gerçek anlamda "asılı" olmayıp, bir dizi zigguratın(*) teraslarında kurulu çatı

Babil'in Asma Bahçeleri'ni (İÖ y. 8-6. yy) canlandıran çizim
Brown Brothers

bahçeleri idi. Sulama Fırat Irmağından pompalanan suyla yapılırdı. Bahçeleri, yarı efsanevi kraliçe Sammu-ramat'ın (Yunanca: Semiramis, Asur kralı III. Adadnirari'nin [hd İÖ 810-783] annesi) ya da anavatanının dağlarını ve yeşilliğini özleyen Medalı karısı Amyitis'i avutmak için Kral II. Nabukadnezar'ın (hd İÖ 605-562) yaptırdığı söylenir.

Klasik yazarlar Babil'in Asma Bahçeleri'ni ayrıntılı biçimde anlatmışlardır. Buna göre terasların üstü taş balkonlarla örtülmüş, balkonların tepesi de, bahçeler sulanırken teraslardan sızıntı olmaması için saz, zift, kurşun gibi çeşitli malzemelerle kaplanmıştı. Babil'in Asma Bahçeleri'nin kesin izleri bulunamamakla birlikte, Alman arkeolog Robert Koldewey Babil'deki sarayın kuzey-doğusunda oldukça garip görünümlü temel ve tonozlar ortaya çıkardı. Tonozlardan birinde değişik görünümlü bir kuyu bulundu. Çalparalı bir zincir tulumbasına bağlı olarak kullanıldığı sanılan kuyu, belki de bir zamanlar göklere yükselen asma bahçelerin altyapısının bir bölümünü oluşturuyordu.

Babinger, Franz (d. 1891, Weiden - ö. 1967, Münih), Osmanlı tarihi konusunda çalışmalarıyla ünlü Alman tarihçi ve dilci.

Würzburg ve Münih'te tarih, özellikle İslam sanatı tarihi öğrenimi gördü, Hindoloji ve Sami dilleri doktorası yaptı (1914). Aynı yıl Türkiye'ye gitti, Mustafa Kemal'in yanında emir subayı olarak çalıştı. Çanakkale, Kafkasya, Irak ve Galiciya'da bulundu. Filistin'de Cevat Paşa'nın kurmay heyetinde görev aldı (1918). Almanya'ya döndükten sonra Berlin Üniversitesi'nde İslami bilimler doçenti (1918), sonra da profesör oldu (1924). Naziler döneminde görevine son verilince (1933), birkaç yıl konuk profesör olarak Bükreş Üniversitesi'nde çalıştı. 1947'ye değin Yaş'ta (İaşi) Türkoloji Enstitüsü müdürlüğü görevinde bulundu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Münih Üniversitesi'ne çağrıldı; Yakındoğu tarihi, kültürü ve Türkoloji profesörlüğüne getirildi. *Slambuler Buchwesen im 18. Jahrhundert* (1919; 18. Yüzyılda İstanbul'da Kitapçılık), *Scheich Bedreddin* (1921; Seyh Bedrettin), *Die Früh-osmanischen Jahrbücher des Urudsch* (1925; Oruç'un Erken Osmanlı Dönemi

Vakayinameleri), *Die Geschichtschreiber der Osmanen und ihre Werke* (1927; Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, 1982), *Ewlija Tschelebi's Reisewege in Kleinasien* (1930; Evliya Çelebi'nin Küçük Asya'daki Gezi Yolları), *Rumelische Streifen* (1937; Rumeli Akınları) gibi çalışmalarının yanı sıra, *Mehmed der Eroberer und seine Zeit. Weltenstürmer einer Zeitenwende* (1953; Fatih Mehmed ve Zamanı. Bir Çağ Dönümü Akıncısı) en önemli ve ünlü yapıtı sayılır. Ayrıca *İslam Ansiklopedisi*'nde Türklerle ilgili pek çok maddeyi yazmıştır.

Babington, Anthony (d. Ekim 1561, Dethick, Derbyshire - ö. 20 Eylül 1586, Londra, İngiltere), İngiliz suikastçı. Kraliçe I. Elizabeth'i öldürüp İskoçya kraliçesi Katolik Mary Stuart'ı İngiltere tahtına çıkarmayı amaçlayan başarısız Babington Suikastı'nın önderlerindendir.

Derbyshire'lı Henry Babington'ın oğlu olan Anthony, gizlice eğitim görerek bir Katolik olarak yetişti. Gençliğinde Sheffield'de Mary Stuart'ın koruyucusu Shrewsbury dükünün hizmetinde çalışırken, Stuart'a derin bir bağlılık duymaya başladı. 1580'de Londra'ya giderek I. Elizabeth'in maiyetine girdi ve Cizvit misyonerlerini destekleyen gizli derneğe katıldı. 1582'de Edmund Campion'un idamından sonra Derbyshire'a çekildi ve ardından yurt dışına çıktı. Paris'te bulunduğu sırada İspanya'nın yardımıyla kraliçeyi kurtarmayı-planlayan Mary Stuart yandaşlarıyla ilişki kurdu. Mary Stuart'a yazılmış mektuplarla İngiltere'ye döndü. Mayıs 1586'da rahip John Ballard ile birlikte Elizabeth'e yönelik suikast planını uygulamaya koyuldu. Genelde yönetimi yıkmayı hedef alan komplo, ülke çapında bir örgütlenmeye dayanıyor ve birçok Katoligi içine alıyordu. İspanya kralı II. Felipe, kraliçenin öldürülmesinden hemen sonra askeri birlik göndererek yardımda bulunmaya söz vermişti. Babington, Mary'ye planlarını açıklayan mektuplar yazdı. Bu mektuplar ve Mary'nin yanıtı, Elizabeth'in başdanışmanı Sir Francis Walsingham'ın casusları tarafından ele geçirildi. 4 Ağustos'ta tutuklanan Ballard, işkence altında arkadaşlarını ele verdi. Babington, bu olaydan kısa bir süre önce mülteciler arasında casusluk yapmak gerekçesiyle yurt dışına çıkış izni için başvuruda bulunmuştu. Babington'ın asıl amacı yabancı birlikleri örgütlemek ve kendi güvenliğini sağlamak-tı. İzin geciktirilince, Walsingham'a ciddi bir komployu açıklayacağını bildirdi. Ama Walsingham buna yanıt vermedi; bu arada limanlar da kapatıldı.

Bu olaydan kısa bir süre sonra, bazı kaynaklara göre, Walsingham'ın yanındaki görevlilerle birlikteyken onun kendisi ile ilgili yazdığı tutuklama emrini gören Babington, St. John's Wood'a kaçtı. Kılık değiştirip Harrow'a ulaştı ve burada sonradan Katolik olan birinin yanına sığındı.

Ağustos sonlarında yeri saptandı ve yakalanarak Londra Kulesi'ne kapatıldı. 13-14 Eylül 1586'da Ballard ve öteki beş kişiyle birlikte özel bir komisyon önünde yargılanan Babington, suçunu itiraf etmiş de bütün sorumluluğu Ballard'ın sırtına yıkmaya çalıştı. Sonunda, sanıkların tümü vatana ihanetten ölüme mahkûm oldu. Babington 19 Eylül'de Elizabeth'e merhumet dileyen bir mektup yazdı; ayrıca saray görevlilerine bağışlanmasına aracılık etmeleri için bin sterlin vermeyi önerdi. Ertesi gün Lincoln's Inn Fields'de vahşice idam edildi; Mary Stuart ise 8 Şubat 1587'de öldürüldü.

Babington Suikastı'nın tarihsel önemi Mary Stuart'la olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Mary Stuart'ın, Elizabeth'in öldürülmesi planından haberi olduğu yolundaki tek belgesel kanıt, onun Babington'a yazdığı son mektubun dipnotudur. Bu notun gerçekliği tartışmalı olmakla birlikte, Mary Stuart'ın içinde bulunduğu koşullar Babington'la yazışmalarıyla birlikte ele alındığında, suç ortaklığının hiçbir kuşkuyla yer vermeyecek denli açık olduğu ileri sürülebilir.

Babinski-Fröhlich sendromu bak. Fröhlich sendromu

Babinski refleksi, BABINSKI BELIRTISI olarak da bilinir, ayak tabanının fiziksel uyarılarla uyanması sonucunda, başparmağın istemsiz olarak geriye doğru bükülmesi. Merkezi sinir sisteminin bazı hastalıklarında, beyin kabuğundan gelen sinir uyarılarının kesintiye uğradığını gösteren önemli bir klinik bulgudur. Basitliği yanında, tartışmasız tanı değeriyle de nörolojik muayenenin simgesi sayılan bu yöntemi, 1896'da Polonya asıllı Fransız nöroloji bilgini Joseph François Felix Babinski (1857-1932) tanımlamıştır.

Ayak tabanının dış kenarı, topuktan başparmağın dibine kadar uzanan bir çizgi boyunca sert bir cisimle uyarıldığında, normal olarak tüm parmaklar ve ayak hafifçe öne (tabana) doğru bükülür. Oysa Friedrich ataksisi, kafa travması ve beşinci bel omurunun yukarısında kalan omurilik tümörleri gibi hastalıklarda tabana aynı uyarı uygulandığında, öbür dört parmak genellikle yelpaze gibi açılıp öne doğru bükülürken, başparmak geriye doğru kıvrılır.

babirusa bak. geyik domuzu

Babits, Mihály (d. 26 Kasım 1883, Szekszárd, Avusturya-Macaristan - ö. 4 Ağustos 1941, Budapeşte, Macaristan), şair, romançı, denemeci ve çevirmen. 1909'da ilk şiir kitabının yayımlanmasından sonra ülkesinin edebiyat yaşamında önemli bir rol oynamıştır.

Budapeşte Üniversitesi'nde klasik edebiyat ve Macar edebiyatı öğrenimi gördü. Taşra liselerinde öğretmenlik etti. I. Dünya Savaşı sırasında, savaş karşıtı görüşlerinden ötürü istifaya zorlandı. Bundan sonra kendini tümüyle edebiyata adanmış. Macar edebiyat tarihinin en önemli eleştiri dergilerinden *Nyugat*'ta (kuruluşu 1908) yazan Endre Ady, Zsigmond Móricz ve Dezső Kosztolányi gibi adların oluşturduğu edebiyat çevresine bağlıydı. 1919'da bu derginin yayın yönetmeni oldu. Anlaşılması güç şiirler yazan, entelektüel bir şairdi. Öncele-ri benmerkezci ve içine kapanıktı; sonraları dikkatini çağdaş toplumsal sorunlara çevirdi. Romanları arasında *Halálfiái* (1927; Ölümün Çocukları) çöken orta sınıfın duygusal bir betimlemesi olarak göze çarpar. Çevirileri arasında Sophokles'in oyunları, Dante'nin *La divina commedia*'sı (*İlahi Komedi*), ortaçağ Latin ilahileri ve Shakespeare ile Goethe'nin yapıtları da vardır.

Babrios, tam adı (?) VALERIUS BABRIUS (ü. İS 2. yy), günümüze ulaşan en eski Yunan fabl derlemesinin yazarı. Yaşamı ile ilgili hiçbir bilgi yoktur. Derlemedeki fablların çoğu, Alsipos'a ait olduğu söylenen öykülerin uyarlamasıdır. Babrios bunları, Romalı şair Catullus ve Martialis'in Yunanlılardan alıp kullandıkları *khollambos* (altı ayaklı aksak *iambos*) ölçüsüyle yazmıştır.

Babrios'un fabllarının çoğu, bu türün tipik örnekleri olan hayvan öyküleridir. Dil ve üslup bakımından çok yalındırlar; ama içerdikleri yergi ögesi bu yapıtların (Phaedrus'un öykülerle birlikte) gelişkin bir kentli toplumun ürünü olduğunu düşündürür.

babuin, BABUN olarak da bilinir, Arabistan'da ve Afrika'da, Sahra'nın güneyindeki yerlerde yaşayan, *Cercopithecidae* familyasının *Papio* cinsini oluşturan beş maymun türünün ortak adı.

Oldukça iri ve tıknaz yapılı olan babuinler, dört ayak üstünde yürüyen maymunlardır. Kafaları büyük, avurt keseleri geniştir;

Yeyün yeşili babuin (*Papio anubis*)
Norman Myers-Photo Researchers

burun delikleri uçta olan uzun, dar ve tüysüz burunlarının biçimi köpeklerinkini andırır. Ağırlıkları, türlere göre 14-40 kg. uzunlukları da 50-115 cm arasında değişir; yukarıya kalkık ve kıvrık duran kuyruklarının uzunluğu da 45-70 cm'yi bulur. Erkekler dişilerin hemen hemen iki katı büyüklüğündedir.

Genellikle kurak savanlarda ve kayalık bölgelerde rastlanan babuinler hem yerde, hem ağaçların üzerinde yaşarlar. Hepçil olduklarından çok çeşitli bitki ve hayvanlarla, hatta bazen bulabildikleri küçük memeliler, kuş ve kuş yumurtalarıyla beslenirler. Ekinlere büyük zarar veren babuinler, köpekdişleri son derece iri, kolları ve bacakları çok güçlü olduğundan ve genellikle kalabalık sürüler halinde dolaştıklarından tehlikeli hayvanlardır. Topluluğun üyeleri, gücünü kanıtlamış bir ya da birkaç erkeğin yönetimi ve koruması altında, birbirlerine çok bağlı ve uyumlu olarak yaşarlar. Toplulukta erkek ve dişiler baskınlık hiyerarşisi içinde örgütlenmiştir. Babuinler gürültücü hayvanlardır ve her birinin ayrı bir anlamı olan çeşitli bağırıklar çıkarırlar; örneğin tehlike işareti köpek havlamasına benzer bir sesle verilir. Ayrıca gövdelerini tutuş biçimleri ve kuyruk işaretleriyle topluluk bireyleri arasında da iletişim kuran babuinler, çok zeki ve eğitilmeye çok yatkın hayvanlar olarak kabul edilir.

Tüylerinin rengi değişse de, hepsinin postu sert ve kaba yapılıdır. Erişkin erkeklerin omuzlarında genellikle uzun tüylü bir yele bulunur. Gövdelerinin alt bölümleri, ön ve arka ayakları, yüzleri ve genellikle canlı renklerde olan kuyrukları tüysüzdür. Dişiler, yedi ay süren bir gebelik döneminden sonra, normal olarak bir batında tek yavru doğurur.

Bilinen türlerin en irisi siyahımsı gri renkli *P. ursinus*, en küçüğü kızılımsı renkli Gine babuini (*P. papio*), en ilginç ise Habeşistan babuinidir (*) (*P. hamadryas*).

Babul, BABOL olarak da yazılır, eski adı BARFURUŞ, İran'da, yoğun nüfuslu Mazenderan ilinin (*ostan*) başlıca kenti. Babul Irmağı üzerinde, Hazar Denizine 24 km uzaklıkta yer alır. I. Abbas (ö. 1629), Babul'da bir eğlence bahçesi ile yazlık bir

saray yaptırdı; ama kent Feth Ali Şah (hd 1797-1834) döneminde önemi kazandı. Babul'da düzenli caddeler, büyük ve kalabalık çarşılar, iyi yapılmış evler ve küçük, güzel camiler bulunur. Kentte küçük ölçekli üretim yapılır; büyük fabrikalar yakındaki Şahiye'dedir.

Bugün Babul-Ser olarak bilinen Meşhed-i Ser, eskiden Babul'un Hazar'daki limanıydı; ama su düzeyi alçaldıktan sonra işlevini yitirdi. Günümüzde gözde bir dinlenme yeri olan Babul'da bir havaalanı vardır. Nüfus (1976) 67.790.

Baburen, Dirck van, asıl adı THEODOR BABUREN. Theodor THEODOOR olarak da yazılır (d. y. 1595 - ö. 21 Şubat 1624, Utrecht), Utrecht okulunun önde gelen temsilcilerinden Felemenkli ressam. Caravaggio'nun dramatik ışık-gölge üslubundan etkilenmiştir.

Utrecht'te bir portre ve tarihsel konular ressamı ile çalıştıktan sonra 1612 dolaylarında Roma'ya gitti. İtalya'daki en önemli işi 1615-20 arasında Roma'da Montorio'daki San Pietro Kilisesi'nin bir şapeli için yaptığı bezemeler oldu. "İsa'nın Mezara Konuluşu" (1617) konulu resmi de burada bulunmaktadır.

1620'de Utrecht'e dönen Baburen, 1622-23 yıllarında burada Hendrick Terbrugghen ile aynı atölyeyi paylaştı. Caravaggio'nun kaybolmuş bir resmine dayanarak yaptığı "Dikenli Taç Giymiş İsa" konulu ve biri Hollanda'da Weert'teki Fransisken Evi'nde, öteki İngiltere'de Locko Park'taki Drury-Lowe Koleksiyonu'nda bulunan iki uyarlamada bu ustanın etkisi görülür. Baburen "Mu-

"Muhabbet Tellalı", Dirck van Baburen'in yağlıboya çalışması, 1622; Güzeli Sanatlar Müzesi, Boston
Museum of Fine Arts, Boston

habbet Tellalı" (1622, Güzeli Sanatlar Müzesi, Boston) adlı resminde olduğu gibi tür resimleri yapmaktan ya da gündelik yaşamla ilgili konuları işlemekten özellikle hoşlanmış. Resme yaklaşımındaki kabalık, atmosferik etkiye fazla önemi vermemesi ve kompozisyonlarında düzenli bir ritmin bulunmamasıyla çağdaşı olan büyük resamlardan ayrılan Baburen'in üslubu serbest ve güçlü olarak nitelenebilir.

Bâbü'l-Mendep (Arapçada "ağlama kapısı"), Kızıldeniz'i Aden Körfezine ve güneydoğudaki Hint Okyanusuna bağlayan boğaz. Kuzeydoğuda Arabistan ile güneybatıda Afrika arasında yer alır. 32 km genişliğindedir. Perim Adası, boğazı iki kanala ayırır. Batıdaki kanalın genişliği 26 km, derinliği 311 m'dir. Doğudaki kanal ise 3 km genişlikte, 30 m derinliktedir. Kuzey-kuzeybatı yaz rüzgârları sırasında, yüzeydeki su ile dipteki suyun tuz oranı yüksek bir tabakası, Kızıldeniz'den Aden Körfezine

doğru akar. Bu tabakalar arasında, Hint Okyanusundan gelen ters yönde bir akıntı bulunur. Kışın yüzeydeki su Aden Körfezinden Kızıldeniz'e doğru akmaya başlar, ama Kızıldeniz'in dibindeki akıntı sürer.

Süveyş Kanalı'nın inşa edilmesiyle birlikte Babür'l-Mendep, Akdeniz ile Doğu ülkeleri arasındaki bağlantının bir parçası olarak büyük stratejik ve ekonomik önem kazandı. Boğazın adı, burada deniz ulaşımının içerdiği tehlikelerden kaynaklanır.

Babür (Arapçada "Kaplan"), BABÜR olarak da yazılır, asıl adı ZAHİREDDİN MUHAMMED (d. 15 Şubat 1483, Fergana - ö. 26 Aralık 1530, Agra, Hindistan), Hindistan'daki Babürlü hanedanının kurucusu ve ilk imparatoru (1526-30). Moğol fatihi Cengiz Han'ın ve Timur'un soyundandır. Devlet adamlığının yanı sıra seçkin bir asker ve serüvenci, şair ve yetenekli bir günce yazarıdır.

İlk yılları. Babür, Moğol kökenli Barlas boyundan gelmekteydi. Ama önceki Moğol boylarından kopuk olan Barlaslar, uzun yıllar Türk bölgelerinde yaşadıklarından dil ve töre bakımından Türkleşmişti. Moğol

geçirmeye çalışmakla geçirmişti. Babür de onun yolundan yürüdü. Bu karışık hanedan kavgası ortamında ayakta kalmak için çevrede saygı ve bağlılık uyandırmak, çoğu kez aile düşmanlıklarından kaynaklanan başbozuk gruplaşmaların üstesinden gelmek, ticaret ve tarımla uğraşan kesimlerden vergi toplayabilmek gerekiyordu. Zamanla bütün bunların üstesinden gelen Babür, aynı zamanda büyük bir komutan oldu.

Babür, 1494'ten başlayarak 10 yıl boyunca Semerkand'ı almaya çalıştı ve kenti iki kez (1497 ve 1501) kısa süreyle işgal etti. Ama Seyhun Irmağının ardındaki Özbeklerin hükümdarı (Cengiz Han'ın torunu) Muhammed Şeybani Han gibi yakın akrabalarından bile daha güçlü bir hasmı vardı. 1501'de Sar-i Pol'de, onun karşısında kesin bir yenilgiye uğradı ve sonraki üç yıl içinde hem Semerkand, hem de Fergana elinden çıktı. Babür, 1504'te kendine bağlı adamlarıyla Kâbil'i zaptetti; bütün başkaldırı ve hilelere karşın burada tutunmasını bildi. Semerkand üzerine yaptığı son seferde (1511-12) başarısız olunca, bu umutsuz girişimden vazgeçip başka bir bölgede yayılma düşüncesine yöneldi. Bütün dikkatini Sind bölgesi ve Hindistan üzerine çevirdi. Uzun çabalarından sonra 1522'de Sind yolu üzerinde stratejik önemde bir merkez olan Kandehar'ı ele geçirdi.

Babür 1519'da Hindistan'a ilk akınını gerçekleştirdiği sırada Pencab, Delhi hükümdarı Sultan İbrahim Ludi'nin topraklarının bir parçasıydı. Vali Devlet Han, İbrahim'in onun otoritesini azaltma yönündeki girişimlerinden hoşnutsuzluk duymaktaydı. Babür, 1524'e değin Pencab'ı üç kez istila ettiyse de, Pencab ve Delhi'nin karmakarışık siyasal ortamına yeterince egemen olamadığından sağlam bir dayanak oluşturamadı. Ama koşulların, iç çekişmelerle bölünmüş olan Delhi Sultanlığı'nı devirmeye yetecek ölçüde olgunlaştığı da açıktı. Sultanlığa karşı geniş bir saldırıya geçen Babür, bir süre sonra Kâbil kenti Özbek saldırısına uğradığından geri dönmek zorunda kaldı. İbrahim'in amcası Alem Han'la Devlet Han'ın yardım için yaptıkları ortak bir başvuru üzerine, beşinci ve ilk başarılı akınına girişti.

Hindistan'da ilk zafer. Kasım 1525'te yola çıkan Babür, 21 Nisan 1526'da Delhi'nin 80 km kuzeyindeki Panipat'ta İbrahim'le karşılaştı. 12 bin kişiden fazla olmadığı sanılan Babür'un ordusu, süvari taktiklerinde usta ve deneyimli askerlerden oluşuyordu. Ayrıca Osmanlılardan sağlanmış yeni bir topçu kuvvetiyle desteklenmişti. Buna karşılık 100 bine ulaştığı ve 100 fili olduğu söylenen İbrahim'in ordusu, eskimiş taktiklerle savaşıyordu ve iç çekişmelerden dolayı bölünmüş durumdaydı. Babür, ateş altındaki soğukkanlılığı, topçularını başarıyla kullanması ve Türklerin bölünmüş ve dağılmış ordulara karşı uyguladığı etkili çevirme taktikleri ile savaşta kazandı. İbrahim savaş alanında öldürüldü. Babür her zamanki hıziyla üç gün sonra Delhi'yi işgal etti ve 4 Mayıs'ta Agra'ya ulaştı.

O zamanlar bu parlak başarı, Babür'un Semerkand'a yaptığı önceki akınlardan pek az farklı bir olay gibi görülmüş olmalıdır. Hindistan'ın sıcak iklimine alışık olmayan ve Kâbil'deki üssünden 1.300 km uzakta bulunan Babür'un küçük ordusu, güçlü düşmanlarla çevriliydi. Ganj Vadisinin aşağı kesiminde, o sırada karışıklık içinde bile olsalar, alt edilmesi güç bir askeri güce sahip savaşçı Afgan kabile reisleri vardı. Güneyde kaynakları geniş Malva ve Guccerat hükümdarlıkları uzanıyordu. Raccastan'da ise Hindistan'ın kuzeyindeki bütün İslam varlığını tehdit eden güçlü bir kon-

federasyonun başında yer alan Mevâr hükümdarı Rana Sanga bulunuyordu. Babür'un karşı karşıya kaldığı ilk sorun, sıcağın yakınan ve çevrelerindeki düşmanca ortamdaki cesareti kırılan adamlarının, Timur'un yaptığı gibi ülkelerine geri dönmek istemeleri oldu. Babür, anılarında canlı bir dille anlattığı gibi, gözdağı, azarlama, vaat ve rica gibi çeşitli yöntemlerle onları caydırmayı başardı. Daha sonra, onun daha önceki Moğol istilacıları gibi çekilmeye niyetli olmadığını anlayarak tahminen 100 bin atlı ve 500 fille ilerleyen Rana Sanga ile savaşmak için hazırlıklara girişti. Çevredeki kalelerin çoğu hâlâ düşman kuvvetlerin elinde bulunduğu için tam anlamıyla bir kuşatma altında olan Babür, Tann'ın yardım görmek amacıyla bir daha içki içmeyeceğine yemin etti ve şarap kaplarını kırıp, elindeki şarabın tümünü bir kuyuya döktürdü. Bu davranışından ve heyecan verici konuşmalarından etkilenen askerleri, 16 Mart 1527'de Agra'nın 60 km batısındaki Khanua'da mevzilendiler. Geleneksel savaş düzenini kullanan Babür, merkezde topçu ateşi ve süvari saldırısı için boşluklar bırakarak yük arabalarından bir barikat yaptırdı ve kanatlara, çark ederek açılan süvari birlikleri yerleştirdi. Topçu ateşi fillerin panik içinde kaçışmasına yol açarken kanatlardan yapılan süvari saldırıları Raccutları şaşkınlığa uğrattı. Raccutlar 10 saatlik bir savaşın sonunda, bir daha tek bir komutanın yönetiminde toplanamayacak biçimde darmadağın oldular.

Bundan sonra Babür, Rana Sanga ile uğraşırken Lakhimpur'u (Lucknow) ele geçiren ve kendisine meydan okuyan doğudaki Afganlara yönelmek zorunda kaldı. Bu sırada önceki Afganlar da Bihar'ı işgal eden Sultan İbrahim'in kardeşi Mahmud Ludi'ye katılmış bulunuyorlardı. Ayrıca, başta Çanderi yöneticisi olmak üzere bazı Raccut kabile reisleri hâlâ direnmekteydi. Ocak 1528'de Çanderi Kalesi'ni ele geçiren Babür, daha sonra doğuya yöneldi. Ganj Irmağını geçerek, Lucknow'ya almış olan Afganları Bengal'e sürdü. Ardından Mahmud Ludi'nin üzerine yürüdü; 6 Mayıs 1529'da Ghaghara'nın Ganj ile birleştiği yerde yapılan savaşta onun ordusunu dağıtarak üçüncü büyük zaferini elde etti. Bu savaşta da topçu kuvveti belirleyici bir rol oynamış, teknelerden de yararlanılmıştı.

Babürlü (Hint-Türk) İmparatorluğu. Kandehar'dan Bengal sınırlarına kadar güvenlik altında olan Babür'un egemenliğindeki topraklar, güneyde Raccut Çölü ve Ranthambhor, Gvalior, Çanderi kaleleri ile sona eriyordu. Ama bu büyük topraklarda yerleşik bir yönetim biçimi yoktu; yalnızca birbirleriyle sürekli kavga halinde birçok kabile reisi vardı. Bir imparatorluk kazanılmıştı, ama bu imparatorluğun barışa kavuşturulması ve örgütlenmesi gerekiyordu. Bu nedenle, Babür'un oğlu Hümayun'a bıraktığı miras, kararsız bir yapı göstermekteydi.

1530'da Hümayun'un, yaşamından umut kesilecek ölçüde hastalanması üzerine, oğlunun yerine kendi cunını alması için Babür'un Tann'ya yakardığı ve adağını yerine getirmek için yatağının etrafında yedi kez döndüğü söylenir. Bu olaydan sonra Hümayun iyileşti. Ama sağlığı bozulan Babür de o yıl içinde öldü.

Değerlendirme. İmparatorluğu pekiştiren torunu Ekber olmasına karşın, Babür Hint-Türk İmparatorluğu'nun kurucusu kabul edilir. Ayrıca Babür, kendisinden sonraki iki kuşağın esin kaynağını oluşturan, parlak bir önderlik mirası da bırakmıştır.

Babür bir bahçe donatımı sırasında, Babümame'den portre minyatür, 16. yy; British Library

olarak bilinen Babür de en büyük desteği Türklerden gördü; kurduğu imparatorluğun yapısında Türk kimliği belirgindi. Çağatay boylarına katılan Babür'un ailesi bu adla tanındı. Baba tarafından Timur'un beşinci, ana tarafından ilk büyük Moğol fatihi Cengiz Han'ın 13. kuşaktan torunuydu. Babası Ömer Şeyh Mirza, Hinduş Dağları'nın kuzeyindeki küçük Fergana Hükümdarlığı'nı yönetmekteydi. Türklerde vareset, belirlenmiş kesin kurallara bağlanmadığından, Timur'un başlattığı Timurlular hanedanının her üyesi, Timur'un egemen olduğu ülkelerin tümünü yönetme hakkının kendisinde olduğunu ileri sürmekteydi. Bu topraklar çok geniş olduğundan, hükümdarların hak iddiaları sonu gelmeyen savaşlara yol açmaktaydı. Ayrıca bu hükümdarlar, yöneticiliği bir meslek olarak görmekte ve belirli bir bölgenin gerçekte Timur İmparatorluğu'nun bir parçası olup olmamasına pek bakmaksızın, başkalarını yönetmeyi işlerinin bir gereği saymaktaydılar. Babür'un babası bu geleneğe uyarak tüm yaşamını Timur'un eski başkenti Semerkand'ı ele

Babür çekici bir kişiliği, askeri dehası olan bir serüvenci ve talihli bir imparatorluk kurucusuydu. Ayrıca, siyasal başarılarından ayrı olarak ona seçkin bir yer kazandırabilecek ölçüde yetenekli bir şairdi. Her gittiği yerde bahçeler yaptırtan ve düzenlediği şölenlerle bu güzel yerleri şenlendiren bir doğa tutkunuydu. Örneğin, Agra'ya ulaştığında ilk işi Yamuna Irmağı kıyısında Ram Bagh adıyla bilinen bahçeyi, düzenlemek olmuştu. Düzyazı biçimindeki *Baburname* adlı anıları, otobiyografi alanında bir dünya klasiği haline gelmiştir. Ekber'in yönetimi sırasında 1599'da Türkçeden Farsçaya, 1921-22'de de İngilizceye çevrilen bu anılar, yaşına göre olağanüstü yüce gönüllü, dostluk duygularıyla dolu, doğal güzelliklere karşı duyarlı, kültürlü, esprili ve şen bir hükümdarın kişiliğini sergilemektedir. Yaptı Türkiye Türkçesinde *Vekayi* (1943-46; 2 cilt) ve *Baburname* (1970, 1985; 3 cilt) adıyla yayımlanmıştır.

Çağatayca yazdığı *Aruz Risalesi* (1972) Türkler özgü nazım türleri konusunda bilgiler verir. Şiir diliyle yazılmış Hanefi fıkıhına ilişkin konuları içeren *Mübeyyen* adlı yapıtı, daha çok öğretici niteliktedir. Şiirdeki ustalığının ürünü olan temel yapıtı *Divan*'ıdır (1910; yay. haz. D. Ross). Tüm şiirlerinde yalın, doğal, içten bir dil egemendir. Yer yer tasavvufi bir dille egemendir. Babür'ün bazı şiirlerinde döneminin ünlü Çağatay şairi Ali Şir Nevai'nin etkisi görülür. Babür, Çağatay edebiyatının Nevai'den sonraki en büyük sanatçısı olarak bilinir.

Babürlü cam işi, Hindistan'da Hint-Türk İmparatorluğu döneminde, 1556-1707 arasında görülen cam işi üslubu. Babürlü sarayına İran'dan ustalar getirildiği için, 17. ve 18. yüzyıllardaki Babürlü cam işleri belirgin

Altın yıldızlı mavimsi cam hokka, Babürlü cam işi 18. yy; Batı Hindistan Galler Prensi Müzesi, Bombay
P. Chandra

bir İran etkisi gösterir. Kıvrımdallı bitkisel girift bezemeler ve (daha az yaygın olmakla birlikte) geometrik örgeler Babürlü cam ustalarınca sık sık kullanılmıştır.

Zarif ve fantezi biçimlerde çok çeşitli şişeler, kâseler, tabaklar ve tükürük hokkaları üretilmiş, ayrıca boyama bezemeli renkli cam da çok kullanılmıştır. Delhi ve Mogol eyalet başkentlerinden başka, Gucerat'ta bulunan Kapadvan da önemli üretim merkezlerinden biri olmuştur.

Babürlü halısı, 16. ve 17. yüzyıllarda Hint-Türk hükümdarları için yapılmış el dokuması döşeme yaygısı. Babürlü halılarının İran tarzındaki örneklerinden başka, Hindistan'a özgü çeşitli türleri de vardır. Bunlar arasında çeşitli sahnelerin ve manzaraların yer aldığı duvar halıları, geniş çayırıklarda

geçen heyecanlı av sahnelerini gösteren hayvan figürlü halılar, İtalyan tarzında ince mimari kafesler işlenmiş çiçekli halılar ve

Babürlü halısı, 17. yy; Dokumacılık Müzesi, Washington, D.C.
Textile Museum Collection, Washington, D.C.
Otto E. Nelson-EB Inc

ortasında çiçek açmış bir bitki deseni bulunan seccadeler sayılabilir. Mor salkımlar ya da uzatılmış üzümlü salkımları bu halılarda en çok kullanılan bitki örgeleridir.

Yoğun çiçek örgeleriyle bezenmiş birçok halı daha yeni tanrıdır. Bunların arasında Keşmir'de yapılmış olabilecek seccadeler de vardır. Eski Doğu halıları arasında düğümleri en sık ve en ince olanlar Babürlü halıdır. Bunların en kaliteli olanlarının iki renk iplikten bükülmüş örgüleri de düğümleri gibi yün olmakla birlikte, halılar ipek sanılacak kadar incedir. Örneğin ortasında çiçek açmış bitki deseni olan seccadelerin cm'inde yaklaşık 300 düğüm bulunur. Washington, D.C. Dokumacılık Müzesi'ndeki bir Babürlü halısının santimetre karesindeki düğüm sayısı ise 400'e yakındır. Ama Babürlü halılarının örgüleri çoğunlukla pamuktur. Bunların Lahor, Agra ve belki de Fethpur Sikri'de dokunduğu düşünülmektedir. En tanınmış örneklerden biri de Londra'daki Girdlers Hall'de bulunan Girdlers halısıdır.

Babürlü minyatür okulu, Hindistan'da, 16. ve 17. yüzyıllar arasında hüküm sürmüş Hint-Türk imparatorları döneminde gelişen minyatür üslubu. Genellikle kitap resimlerinde ve tek minyatürlerde kullanılmıştır. Başlangıçta Safevi minyatür okulunun etkisinde gelişmiş, ama kısa sürede İran anlayışından uzaklaşmıştır. Babürlü minyatür okuluna ait olduğu sanılan ilk örnek, Ohio'daki Cleveland Sanat Müzesi'nde bulunan *Tutname* adlı resimli halk öyküleri kitabıdır.

Babürlü minyatür okulu temel olarak bir saray sanatıydı. Babürlü hükümdarlarının koruması altında gelişti ve onların bu konuya ilgilerini kaybetmeleriyle birlikte geriledi. Daha çok dünyevi konulara yönelen okulun sanatçıları tarihsel olayları, Fars ve Hint edebiyatından konuları, hükümdarların ve saraylıların portrelerini, manzaraları ve gündelik yaşamdan sahneleri işlediler.

Okul ilk kez, Mir Seyyid Ali ve Abdüssamed Hoca adlı iki İranlı sanatçıyı Hindistan'a çağırarak İmparator Humayun döneminde (1530-40 ve 1555-56) ortaya çıktı. Ama ilk ve en önemli ürünleri, Ekber döneminde (1556-1605) yapılan *Emir Hamza Destanı* minyatürleri oldu. Sayıları 1.400 kadar olan 56 cm x 71 cm boyutlarındaki bu resimlerin 200 kadar günümüze ulaşmıştır; çoğu Viyana'daki Uygulamalı Sanatlar Müzesi'nde sergilenmektedir.

Ekber'in sarayındaki Hintli sanatçılar, genelde İran resmine özgü dikine çerçeveyi, yüzeyel hava perspektifini ve genel yerleştirme düzenini sürdürmelerine karşın, içinde yaşadıkları çevrenin etkisiyle, artan bir doğalcılık ve ayrıntılı bir gözlemcilik geliştirmişlerdi. Ekber, tarihe olan tutkusu nedeniyle, *Ekbername* (Victoria ve Albert Müzesi, Londra) gibi hareketli resimlerle süslenmiş tarih kitapları sipariş etmişti.

Bu dönemde hayvanlara duyulan ilgi de *Kelile ve Dimne* ve *Envar-ı Şüheyli* gibi hayvan öykülerini konu alan kitap resimlerinde görülür. Başka önemli örnekler arasında Caipur Hükümet Konağı Müzesi'nde bulunan *Rezmname*'nin (Hindu destanı *Mahabharata*'nın Farsça adı) ve Hâfız'ın Ramapur'da Rıza Kitaplığı'ndaki *Divan*'ının resimleri sayılabilir. Dasvant ve Basavan, bu dönemin önde gelen minyatürcüleriydi.

Babürlü minyatür okulu sanatçıları, 1580'den sonra Cizvit misyonerlerin ve başka Avrupalı gezginlerin saraya getirdikleri oyma baskılar ve süslü el yazmaları aracılığıyla Batı tekniği konusunda bilgi edindiler. Öte yandan Rembrandt gibi Batılı sanatçılar da Babür minyatürlerini görüp bunların kopyalarını yaptılar.

Cihangir döneminde (1605-27) kitap resimlemeye daha az önem verildi. Cihangir bunun yerine, kenarsularıyla bezenmiş albümlerde toplanan saray yaşamından sahneleri, portreleri ve hayvan çalışmalarını yeğledi. Bu yapıtlardaki üslup, ince fırça işçiliğindeki teknik gelişmeyi gösterir. Kompozisyonlar daha az kalabalık, renkler daha yumuşak, hareketler ise daha az

Kayalara tünemiş kuş, Babürlü minyatürü, y. 1610; Devlet Müzesi, Haydarabad, Pradesh, Hindistan
P. Chandra

canlıdır. Dönemin sanatçıları insan doğasına duyarlı bir biçimde yaklaşmış ve portre sanatının psikolojik incelikleriyle ilgilenmiş-

lerdir. Dönemin en ünlü minyatürcüleri, "çağın harikası" diye adlandırılan Ebu'l-Hasan, portreleriyle ünlü Bişandas ve hayvan çalışmalarının ustası Üstad Mansur'du.

Cihangir dönemi üslubunun incelik ve zenginliği Şah Cihan döneminde de (1628-57/58) sürdü, ama soğuk ve katı olma eğilimi gittikçe arttı. Bu dönemin yapıtlarında müzikli toplantılar, balkondaki âşıklar ya da ateşin çevresinde toplanmış zahitler gibi tür resmi niteliğindeki gündelik yaşam sahneleri oldukça sık işlendi. Bu eğilim Evrenşiz döneminde de (1659-1707) sürdü. Muhammed Şah zamanındaki (1719-48) kısa bir canlanmadan sonra Babürlü minyatür okulu gitgide geriledi, II. Şah Alem dönemindeyse (1759-1806) yaratıcı etkinliği bütünüyle sona erdi.

Babürlü minyatür okulu tekniği, ilk dönemlerde çoğu kez bir sanatçı grubunun çalışmasını gerektirirdi. Sanatçılardan biri kompozisyonu hazırlar, bir başkası renklendirir, büyük bir olasılıkla bir portre uzmanı da insan yüzlerini işlerdi. Kullandıkları fırçalar boz sincabın kuyruk tüylerinden yapılırdı. Önceleri İran'dan getirtilen kâğıt, sonraları Hindistan'da bambu, jüt ve pamuktan üretilirdi. Boya maddeleri, mineral ve bitkilerden elde edilir, sulandırıldıktan sonra arap zıncı gibi bir tutkalla karıştırılırdı. Kırmızı, demir oksit, cıva sülfür ve kırmızı böceğinden; mavi, çivitten; sarı, aşiboyasından; beyaz, kurşundan elde edilirdi. Yüzeydeki mine benzeri parlaklık ise bitmiş resmin bir parça cilalı akik taşıyla perdahlanmasıyla sağlanırdı.

Babürlüler bak. Hint-Türk İmparatorluğu

bâbü's-saade, AKAGALAR KAPISI olarak da bilinir, Osmanlı saraylarında ikinci avludan, üçüncü avluda yer alan enderuna açılan kapı. Burada yönetsel bina ve işlevlerin esas olarak sona ermesini, padişahın iç yaşantısının ve özel dairesinin başlamasını yansıtır biçimde, kapının adı "mutluluk kapısı" anlamına gelir. Topkapı Sarayı Bâbü's-Saadeti'ne Arz Kapısı ya da Taht Kapısı da denirdi.

Konumu bakımından bâbü's-selama benzeren bâbü's-saade, sarayın birin denen dış birimlerini enderundan ayırırdı. Bâbü's-saade ile bâbü's-selâm arasında kalan Alay Meydanı'nın tören yeri olması nedeniyle de bu kapının padişahların yaşamında önemli bir yeri vardı. Cülus ve bayramlaşma törenleri, sefere çıkacak serdar-ı ekreme, sancak-ı şerifin padişah tarafından törenle teslimi, ayaklanmalarda ve olağanüstü durumlarda ayak dıvanının toplanması bu kapı önünde gerçekleşirdi. Kubbealtına ve Divan-ı Hümayun'a gelenlerin bâbü's-saadeyi selamlaması bir gelenektir. Padişahın, arza

girecek devlet adamlarını ve yabancı elçileri kabul ettiği Arz Odası'na(*) buradan geçilirdi; arz yetkisi bulunmayanlar ise bu kapıdan geçemezlerdi. Saray görevlileri ve hizmetlileri için ayrı koltuk kapıları vardı ve bâbü's-saadeyi koruyan akagaların(*) amiri bâbü's-saade ağası, bu kapıya bitişik özel dairesinde otururdu.

bâbü's-selam, DERGÂHI ÂLİ, DERGÂHI MUALLA olarak da bilinir, Osmanlı saraylarında birinci avludan ikinci avluya geçişte yer alan orta kapıya verilen ad.

Edirne ve İstanbul saraylarının konum bakımından benzerlikler taşıyan bâbü's-

Topkapı Sarayı Bâbü's-Selamı
ABC Ajansı

selamları, padişahlık makamının başladığı yerd. Bâbü's-selama sabahtan akşama değin herkese açık tutulurken, bâbü's-selamdan içeri girmek kanunnamelerdeki kurallara bağlıydı. Bâbü's-selamdan padişahın yanı sıra vezirlerin, ulemanın ve elçilerin de at üstünde geçebilmelerine karşılık, bâbü's-selama at üstünde fazla yaklaşmak dahi yasaktı; padişahın başka kimse, buradan at üstünde geçemezdi ve başta sadrazam olmak üzere bütün yöneticiler, bâbü's-selama adım attıkları andan başlayarak yetkilerini kullanamazlardı.

Öteki eski saraylar yıkıldığı için günümüzde tek örneği Topkapı Sarayı'nda görülen bâbü's-selamın güvenliğinden, bâbü's-saade ağasının buyruğundaki başkapıcıbaşı ile çok sayıdaki kapıcıbaşı (serbevvabin-i dergâh-ı âli) sorumluydu. Tam bir geç ortaçağ kalesi görünümü oluşturan mazgalları, yüksek iki gözetleme ve savunma kulesi arasında kalan iç içe iki kapılı girişe "kapı arası" denirdi. Osmanlı tarihinde bu kapı arasının önemli bir yeri vardı. Cezalandırılacak ya da

idam edilecek sadrazam ve vezirlerin tutuklanmaları burada yapılırdı. Bâbü's-selam, iç tarafında divanın da bulunduğu ve saray törenlerinin yapıldığı Alay Meydanı'na açılırdı; bu kapıyı aşabilen ayaklanmacılar, isteklerini padişaha kabul ettirmekte genellikle başarılı olurlardı.

Babylon, ABD'de New York eyaletinin güneydoğusundaki Suffolk ilinde, ilçe düzeyinde yönetim birimi (township). Long Island ile Great South Koyunun güneyine,

Freeport'un doğusuna düşer. 1653'te kurulan Huntington'dan ayrıldıktan sonra 1872'de ilçe düzeyinde yönetim birimi oldu. Başlıca köyleri Babylon (1893), Amityville (1894) ve Lindenhurst'tır (1923). Bunların dışında kalan Deer Park, Copiague ve Wyandanch gibi küçük yerleşmeleri de kapsar. Guglielmo Marconi, ABD'nin ilk telsiz istasyonunu 1900-01'de Babylon köyünde kurdu. Lawrence Sperry, ilk güdümlü füze deneylerini 1918'de Amityville'de gerçekleştirdi.

Önce yatçılık merkezi olarak gelişen Babylon, II. Dünya Savaşı'nın ardından hızlı bir nüfus artışı göstererek değişik sanayi alanlarında gelişmelere sahne oldu. Nüfus (1990) 202.889.

bac, Farsça BAJ, ortaçağ İslam devletlerinde ve Osmanlılarda alınan pazar ve gümrük vergisi. Horasan'dan Balkanlar'a kadar uzanan değişik bölgelerde kapsamı, oranı ve türleri bakımından farklı biçimde uygulanmıştır.

Önceleri uyruklannın hükümdara vermesi gereken para ve armağana "baj" denmekteydi. 13. yüzyılda tekâlif-i örfiye türünden bir vergi oldu. I. Osman, Karahisar pazarına getirilen mallardan, "pazar bacı" adı altında yük başına iki akçe alınmasını buyurmuştu. II. Mehmed (Fatih) ve I. Süleyman (Kanuni) kanunnamelerinde ise "bac-ı bazar", bir alışveriş vergisi sayıldı. Ayrıca, pazara getirilen canlı hayvanlardan da "bac-ı ağnam" ve "bac-ı kırtıl" alınması yasalaştırıldı. Başta dokuma türleri olmak üzere birçok maldan ise "bac-ı tamga" alınırken, satışa sunulan tahıldan "bac-ı kil", pazar ve panayrlara uğrayan yolculardan "bac-ı revendegân", transit taşımacılıktan "bac-ı ubur", ülke dışına çıkan mallardan da "bac-ı niyadet" alınırdı. Bu vergi, özellikle Balkan topraklarında yaygındı. Doğu Anadolu'da da geçerliliğini uzun süre koruyan Uzun Hasan yasalarındaki tanımlamaya göre ve genel bir vergi

Topkapı Sarayı Bâbü's-Saadeti
ABC Ajansı

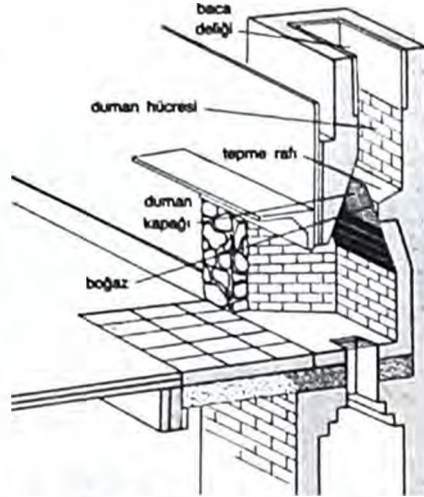
olarak bac ve haraç adıyla uygulamada kalmıştır. Osmanlılarda bac toplayıcılarına ve gümrük resimlerini tahsil edenlere "bac-dar" denirdi.

Bac Bac, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Batı Bengal eyaletine bağlı 24 Pargana ilinde kent. Hugli Irmağının hemen güneydoğusunda yer alır. Alipore ve Kalküta'ya kara ve demiryoluyla bağlıdır. Hintkeneviri ve pamuk işlenen Bac Bac, ayrıca Kalküta'nın petrol deposudur. Yöredeki Batanagar'da büyük bir ayakkabı ve çizme fabrikası vardır. İngiliz generali Robert Clive tarafından 1756'da ele geçirilen kalenin kalıntıları bugün de ayakta. Bac Bac 1900'de belediye haline getirilmiştir. Nüfus (1981) 70.404.

Bac Thai, Vietnam'ın ortakuzey kesiminde il (*tin*). Yüzölçümü 6.530 km²'dir. Kuzeyde Cao Bang, doğuda Lang Son, güneyde Ha Bac ve Vinh Phu, batıda Ha Tuyen illeriyle çevrilidir. Cau Irmağı, ilin toprakları içinde önce doğuya, sonra güneye doğru akar. 1976'ya değin Viet Bac özerk bölgesinin bir bölümünü oluşturan Bac Thai'nin yüzeyi dağlıktır. İlde, aralarında bir kâğıt fabrikası da bulunan çeşitli orman işletmeleri ile demir cevheri ocakları vardır. İl merkezi Thai Nguyen'de, devlet fabrikalarının yer aldığı bir sanayi bölgesi ve bir demir-çelik kompleksi bulunur. Gai-Sang'da kömür ocakları ve bir çelik haddeleme fabrikası işletilmektedir. 1976'dan bu yana sebze ve çay üretimi yapılmaktadır. Ana ulaşım eksenleri, Hanoi'ye giden karayolu ile Haiphong'a giden su yoludur. Nüfus (1989 geç.) 1.033.000.

baca, bir ocaktan ya da fırından dumanı dışarı atmaya ve hava akımı sağlamaya yarayan yapı ögesi. Eski Romalılar yapılarında uyguladıkları sıcak havalı ısıtma sistemleri ile birlikte gelişmiş bacalar da kullandılar. Ama günümüzdeki baca biçimlerinin çoğu ortaçağda Kuzey Avrupa'da ortaya çıktı. Ortaçağ bacalarının bazıları boru biçimindeydi. Bazısında yağmurun bacaya girmesine engel olan, yanlarında kapaklı delikler bulunan konik başlıklar vardı. 16 ve 17. yüzyıllarda oymalar, nişler ve kakmalarla süslenmiş uzun bacalar, yapının mimari

bütünlüğünün önemli bir parçasını oluştuyordu. Oturma birimleri büyüdükçe, bir yapının içinde birçok odaya şömine konmuş ve bunlar duman borularıyla bir ana bacaya bağlanmıştı. Konutların kömürle ısıtılmaya başlamasından sonra, baca yapımı ciddi bir araştırma konusu haline geldi. 18. yüzyılın sonlarında Benjamin Thompson (Kont Rumford) baca biçimlerine kesinlik getirdi

Bir şömine ve bacasının izometrik çizimi
University of Illinois, Small Homes Council - Building Research Council

ve bacaların çeşitli bölümleri arasındaki en uygun bağlantıları buldu.

Standart bir şömine bacası üç bölümden oluşur: Boğaz, duman hücresi ve baca deliği. Boğaz, ateş yanan yerin hemen üzerindeki açıklıktır, yukarı doğru daralarak eni 5-10 cm'ye iner. Bu noktada, ateş yakılmadığı zaman kapatılan bir duman kapağı yer alır. Kapağın yukarisında duman hücreleri bulunur. Duman hücresinin dip bölümünde bir tepme rafı vardır. Bu raf, boğazın tepesindeki duvarın, baca deliğinin arka duvar hizasına kadar geri çekilmesiyle oluşturulur. Tepme rafı, dumanın odaya girmesini önler. Duman hücresi tepeye doğru daralır. Bu bölüm hava akımlarının hızını keser ve bacadan tepesinden giren esintilerin baca içinde tuttuğu dumana yer sağlar.

Bacaların uzun bölümünü oluşturan baca deliği genellikle tuğladan örülür ve bazen metal levhayla kaplanır. En iyi çeken baca dikey olmalıdır. Bununla birlikte, yağmurun girmesini önlemek için baca deliğine bazen bir eğim de verilir. Ayrıca, birden çok baca deliğinin ortak bir çıkışta birleşmesi halinde, bunlara gene eğim vermek gerekir.

Sanayide kullanılan bacalar genellikle yapıdan bağımsız ve tek delikli olur. Bunların içi ateş tuğlasıyla silindirik biçiminde örülür, dışları ise çelik, tuğla ya da betonarmeden yapılır. Farklı genişleme göz önüne alınarak bacadan iç ve dış bölümleri arasında yalıtıcı bir hava boşluğu bırakılır. Baca ne kadar uzun olursa o kadar iyi hava akımı sağladığından, bazı sanayi bacaları 90 m'yi aşar.

bacak, insanda ve hayvanda, gövdeyi desteklemeye ve yer değiştirmeye yarayan organ ya da uzantı. Böceklerde, örümceklerde ve bazı kabuklularda daha değişik biçimde olan bacaklar avı yakalamaya ve yemeye de yardımcı olur. Dört ayaklı omurgalılarda bu uzantıların dördü de bacak olarak adlandırılırken, insanın ve iki ayaklı bütün hayvanların yalnızca iki alt ya da arka uzantısına bacak adı verilir. Omurgasızlardan çoğunun benzer uzantılarına da gene bacak denir.

Öbür memelilerde olduğu gibi insanda da bacak kemikleri üç bölümden oluşur: Bacanın kalçadan hemen sonraki dip bölümünü

oluşturan uyluk kemiği (*femur*); orta bölümünü oluşturan kaval kemiği (*tibia*) ile daha ince olan kavis kemiği (*fibula*) ve uç bölümünü oluşturan ayak bileği, ayak tarafı ve ayak parmağı kemikleri.

Kuşların ve yarasaların ön bacağı, evrim sürecinde, yürüyerek değil, uçarak yer değiştirmeyi sağlayan kanada dönüşmüştür (*bak. kanat*). Benzer biçimde, örneğin yunusun bacakları yüzmeye, köstebeğinkiler kazmaya, kangurununkiler zıplamaya, atinkiler koşmaya uyum sağlayacak biçimde değişikliğe uğramıştır.

Bacanos, Yorgo (d. 1900, Silivri - ö. 24 Şubat 1977, İstanbul), Rum asıllı Türk ut virtüdü ve besteci.

Lavtacı Lambo'nun oğludur. Beş yaşında ut öğrenmeye başladı. On iki yaşındayken sahneye çıktı. Büyük kardeşi kemençeçi Aleko Bacanos ile (1888-1950) birlikte dönemin en seçkin fasıl topluluklarında çaldı. 1938'de Hafız Kemal, Saadetin Kaynak, Ahmet Yatman ve Aleko Bacanos ile Almanya'ya giderek plak doldurdu, konserler verdi. Daha sonra Fransa ve Mısır'da da benzeri etkinliklerini sürdüren Bacanos, Mısır'da ünlü muganniye Ümmü Gülsüm'ün topluluğunda uzun süre baş udi olarak çalıştı. İstanbul Radyosu'nun ilk saz sanatçıları arasına girdi; 1946-67 arasında İstanbul Belediye Konservatuarı Türk Musikisi İcra Heyeti'nde çaldı.

Büyük bir ustalıklı piyano da çalmakla birlikte Türk müzik tarihinin en büyük udilerinden biri olarak bilinen Yorgo Bacanos, olağanüstü hızlı çizgilerle ördüğü taksimler ve icra sırasında doğaçtanan yaptığı süslemelerle tanınmıştı. "Hâlâ kanayan kalbimi aşk ateşi dağlar" (mahur), "Sevdası henüz sinde gönlüm gibi sağdı" (hüzzam), "Neş'yle geçen ömrümü evvah keder ettin" (kürdilihicazkâr) başlıca besteleridir.

Bacău, Romanya'nın doğusunda il (*judet*). Yüzölçümü 6.606 km²'dir. Yerleşmeler, Doğu ve Aşağı Karpatlar'ın eteklerinde, dağlar arasındaki vadiler ve ovalar üzerinde yer alır. İl, güneydoğu yönünde Siret Irmağı ve kollarınca sulanır.

Bacău, feodal dönemde Moldavya'ya bağlıydı. İl merkezi olan Bacău kentinde bugün askeri uçak, madeni eşya, dokuma ve kereste üretilir. Trotuş Vadisinde 1955'te bir sanayi bölgesi olarak kurulan Gheorghe Gheorghiu-Dej'de petrol-ışletme, kimyasal ve suni kauçuk fabrikaları vardır. Ağaş ve Comaneşti, ağaç işleme merkezleridir. Molineşti, Zemeş, Solont ve Lucaceşti'de petrol çıkarılır. Comaneşti ve Asau kentlerinin yakınında kömür madenleri, Tîrgu Ocna yakınlarında tuz yatakları vardır. Borzeşti, 1503'te Osmanlılara karşı Moldavya'nın bağımsızlığını ilan eden Büyük Ştefan'ın doğduğu köydür. Bacău kentindeki bölge müzesinde Neolitik Çağdan kalma putlar ile Duçyalılardan kulma çanak çömlekler ve paralar sergilenir. Kentin kuzeyindeki Bistrița Irmağı üzerinde birkaç hidroelektrik santral kurulmuştur. Demiryolu ve karayolu hatları, genellikle ırmak yataklarına koşut uzanır. Bacău kenti yakınlarında bir de havaalanı vardır. Nüfus (1990 tah.) 736.300.

Bacău, Romanya'nın doğusunda, Bacău ilinin merkezi. Bükreş'in 240 km kuzeydoğusunda, Bistrița ve Siret ırmaklarının birleştiği yerde kuruludur. Adına rastlanan ilk belgeler 1408 tarihli. Eskiden, Bistrița Geçidi üzerinde ticaret yollarının kesiştiği bir gümrük kapısıydı. Bugün de önemli bir kara ve demiryolu kavşağıdır. Bükreş'ten Ukrayna'daki Çernovtsi'ye uzanan ana demiryolu üzerindedir. Yugoslavya ile işbirliği sonucunda, savaş uçağı yapımı en

Tudor döneminin bezeli sütunsu bacaları,
Hampton Court, Richmond, Londra, y. 1520
John R. Freeman & Co. Ltd

önemli sanayi haline gelmiştir. Ağaç işleminin yanı sıra öteki sanayi kuruluşları arasında, bir kâğıt fabrikası, bir ayakkabı imalathanesi ve çeşitli dokuma fabrikaları sayılabilir. Ayrıca besin maddeleri ve inşaat malzemeleri de üretilir. Müzesi, senfoni orkestrası ve devlet tiyatrosuyla Bacău bir kültür merkezidir. Nüfus (1989 tah.) 193.269.

Bacchanalia (Latince), Yunanca DIONYSIA, Eski Yunan-Roma dininde, Şarap Tanrısı Bacchus (Yunanca Dionysos) ile ilgili şenlikler verilen ad. En ünlü Dionysia şenlikleri Attika'da düzenlenirdi. Yalın ve eski ayinlerden oluşan Küçük Dionysia, bir geçit tiyatrosu gösterilerinin yer aldığı Lenaia, özünde bir içki şöleni olan Anthesteria, hepsinin en ünlüsü olan ve Dionysos Tiyatrosu'nda oyunlarla birlikte kutlanan Büyük Dionysia ve Oskhophoria (Üzüm Salkımının Taşınması) bunlar arasındaydı.

Roma'ya Aşağı İtalya'dan gelen Bacchanalia başlangıçta, yılın üç gününde yalnızca kadınlar arasında gizlice kutlanırdı. Sonradan erkeklerin de alındığı şenlik ayda neredeyse beş kez kutlanmaya başladı. Bu şenliklerin birer sefahat âlemi olarak ünlenmesi, senatonun Bacchanalia'yı İÖ 186'da, bazı özel durumlar dışında, bütün İtalya'da yasaklamasına yol açtı. Ama Bacchanalia şenlikleri İtalya'nın güneyinde daha uzun süre kutlandı.

Bacchelli, Riccardo (d. 19 Nisan 1891, Bologna - ö. 8 Ekim 1985, Monza, İtalya), İtalyan şair, oyun yazarı, edebiyat eleştirmeni ve romancı. İtalyan deneysel yazarlarının yeniliklerine karşı Rönesans edebî üslubunu ve 19. yüzyıl ustalarını savunmuştur.

Bir süre Bologna Üniversitesi'ne devam ettikten sonra 1912'de oradan ayrıldı. Edebiyat dergilerine yazılar yazdı. 1914'te önemli kitaplarından *Poemi lirici*'yi (Lirik Şiirler) yayımladı. Aynı yıl, I. Dünya Savaşı'nda topçu subayı olarak orduya katıldı. Savaşın sona, Roma'da çıkan *La Ronda* adlı edebiyat dergisinde Rönesans ustaları ile Giacomo Leopardi ve Alessandro Manzoni gibi 19. yüzyılın başanlı yazarlarını örnek alarak yenilikçi yazarları gözden düşürmeye çalıştı. Bir süre sonra Milano'da yayımlanan *La fiera letteraria* dergisinde tiyatro eleştirmeni oldu.

İlk önemli romanı *Il diavolo al pontelungo* (1927; Uzun Köprüdeki Şeytan) İtalya'daki sosyalist bir devrim girişimi üzerine yazılmış tarihsel bir romandır.

Bacchelli'nin en etkileyici yapıtları tarihsel romanlardır. *Il mulino del Po* (1938-40; Po Değirmeni) adlı başyapıtı, bu türdeki en güzel İtalyanca yapıtlar arasındadır. Yapıt, Napoléon döneminden I. Dünya Savaşı'nın sonuna değin İtalya'daki siyasal mücadeleler sürecinde, Po Irmağının kıyısında bir değirmenli olan bir ailenin çeşitli kuşaklarının çatışma ve mücadelelerini anlatır. Birinci cilt *Dio ti salve* (1938; Tanrı Sizi Kutsasın), Napoléon'un 1812'deki Rusya seferinden 1848 devrimlerine değin süren dönem kapsar. İkinci cilt *La miseria viene in barca* (1939; Sandala Gelen Felaket), İtalya'da 19. yüzyılda verilen siyasal birlik mücadelesi Risorgimento'nun aşağı sınıflar üzerindeki korkunç ekonomik ve toplumsal etkilerini anlatır. Üçüncü cilt *Mondo vecchio sempre nuovo* (1940; Yeryüzünde Yeni Bir Şey Yok), I. Dünya Savaşı'ndaki Vittorio Veneto Çarpışması'yla sona erer.

Il mulino del Po, "sıradan insanın destanı"dır. Gerçek değeri, dengeli insanıcılığında ve siyasal olayların büyük, toplumsal ağına yakalanmış küçük adamın acılarını merhametle ortaya koymasındadır.

Bacchelli'nin sonraki tarihsel romanlarından *I tre schiavi di Giulio Cesare* de (1958; Julius Caesar'ın Üç Kölesi) önemli kitaplarından biridir. Eleştiri yapıtları arasında *Confessioni letterarie* (1932; Edebi Açıklamalar) ve büyük hayranlık duyduğu iki edebiyat adamı üzerine bir çalışma olan *Leopardi e Manzoni* (1960; Leopardi ve Manzoni) vardır. *Il figlio di Stalin* (1953; Stalin'in Oğlu), *Una passione coniugale* (1939; Bir Evlilik Tutkusu) ve faşizm üzerine bir yergi olan *Lo sa il tonno* (1923; Onu Ton Balığı Bilir) öteki önemli yapıtlardır. Bacchelli'nin ilk romanları *Tutte le novelle, 1911-51* (1952-53; Tüm Yapıtları, 1911-51) adlı kitapta toplanmıştır.

Bacchus bak. Dionysos

Bacchus Aziz bak. Sergius ve Bacchus (AZİZLER)

Baccio d'Agno, tam adı BARTOLOMEO D'AGNOLO BAGLIONI (d. 15 Mayıs 1462 - ö. 6 Mart 1543, Floransa), ahşap oyma ve heykel sanatçısı ve Floransa'da Rönesans mimarlığını etkilemiş mimar. 1491-1502 arasında Floransa'daki Santa Maria Novella Kilisesi'yle Vecchio Sarayı'nın oyma bezemelerinin çoğunu yaptı. Vecchio Sarayı'nın onarılmasına katkıda bulundu. 1506'da Santa Maria del Fiore Kilisesi'nin kubbe karnajını tamamlamakla görevlendirildiyse de, Michelangelo'nun olumsuz eleştirileri nedeni ile bu iş gerçekleştirilmedi. Baccio d'Agno, aynı zamanda Borghese Villası ve Bartolini Sarayı'nın projelerini ve San Spirito Kilisesi'nin çan kulesinin tasarımını yaptı. Atölyesi Michelangelo, Jacopo da Sansovino, Raffaello ve zamanın öteki tanınmış sanatçılarının uğrak yeri idi.

Baccio DELLA PORZA bak. Bartolomeo, Fra

Bach, Carl Philipp Emanuel (d. 8 Mart 1714, Weimar, Saksonya-Weimar - ö. 14 Aralık 1788, Hamburg), Johann Sebastian ile Maria Barbara Bach'ın yaşayan ikinci oğulları, klasik dönem öncesinin önde gelen bestecisi. "Berlinli" ya da "Hamburg-lu Bach" diye anılır.

Müziğe küçük yaşta başladı ve hep başarılı bir müzikçi olarak kaldı. Babasının sanatının gerçek anlamda bir sürdürücüsüydü ve

Carl Philipp Emanuel Bach, A. Stöhr'ün oymabaskı çalışması
Haug's Germanismuseum, Lahay

kendi yeteneğiyle önemli bir sanatçı kişiliğine ulaşmıştı. Otobiyografisinde, "Beste yapmak ve klavyeli çalgılar çalmakta babamdan başka hiç öğretilmemiştim" diye yazar. Müzikten başka bir meslek düşünmediği halde Frankfurt'ta hukuk okudu ve 1735'te eğitimini tamamladı.

1740'ta Prusya kralı II. Friedrich'in (Büyük) klavsencisi olarak Berlin'e gitti. Friedrich müziğe düşkünlü ve kendisi de iyi bir flütçüydü. Opera temsilleri verilen pazartesi ve cuma geceleri dışında, çaldığı konçertolarda kendisine eşlik edecek bir saray

orkestrası kurmuştu. Friedrich'in seçkin klavsencisinden beklediği kölece hizmet, gittikçe bıktırıcı bir hal aldı, ama Bach Berlin'deki bu işinden ancak 1767'de ayrılarak Hamburg'a müzik yönetmenliği göreviyle gidebildi. Bu arada evlendi (1744) ve *Versuch über die wahre Art das Klavier zu spielen* (1753-62; Klavyeli Çalgı Çalmanın Gerçek Ustası Üzerine Deneme) adlı kitabını yayımladı. Bir besteci, icracı ve öğretmen olarak büyük bir üne kavuştu.

Agabeyi Wilhelm Friedemann'dan farklı olarak C.P.E. Bach, babasının güçlü etkisini özümsemeye ve o dönemlerde gelişmekte olan yeni müzik türüne geçmede başarılı oldu. Bu ise geçmişle olan bağların koparılması anlamına geliyordu ve müzik tarihinde pek az gözlenebilen bir olaydı. Barok müziğin anıtsal yapısı yerini canlı bir romantizme bırakıyordu. Bach bu hareketin öncüsü oldu. Ama babasının öğrettiklerine ve ortaya koyduğu örneğe borçlu bulunduğu inandığı kesin ustalık ve güvenin kendisine sağladığı üstünlüğü her zaman korudu.

C.P.E. Bach'ın çok sayıdaki bestesi arasında dinsel müzik parçaları (örn. 22 pasyondan oluşan bir *Magnificat*), senfoniler, konçertolar (flüt, klavsen, piyano, klavsen ve piyano, org, obua için), org sonatları, oda müziği ve şarkıları vardır. Berlin dönemindeki yapıtları, kralın eskiye bağlı beğenisi doğrultusunda, modası geçmiş bestelerdir. Hamburg'da geliştirdiği cüretli tarz ise, gelecekteki müzik türlerine giden yolu açmak gibi bir görevi yerine getirmiştir. Klasik sonat-allegro biçiminin gelişme sürecinde senfoniler, konçertolar ve tuşlu çalgı sonatları özellikle etkilidir. Onun Haydn, Mozart, hatta Beethoven üzerindeki etkileri çok belirgindir. Haydn'i etkiledikten sonra kendisinin de ondan etkileneceği çok ilginçtir ve tıpkı daha ilerideki bir olaya, Haydn'in Mozart'ı etkileyip ardından ondan etkileneceğine benzer.

Bir icracı olarak Bach duyarlı çalışı, güzel tuşeleri ve duygusal yoğunluğuyla tanınmıştır. Klavyeli çalgılar üzerine yazdığı denemelerin etkisi iki kuşak boyunca sürdü. Haydn bu yapıtı "okullar okulu" diye tanımlar. Mozart, Bach için "O baba, bizler de çocuklarıyız" demişti. Beethoven genç Karl Czerny'yi eğitirken "Emanuel Bach'ın kitabını mutlaka edinmeye bakın" diye yazmıştı. Gerçekten de bu yapıt, 18. yüzyılın müzik türünü ve yorumlanışını gösteren kaynak kitapların en önemlilerindendir. Süslemeler ve parmak kullanma yöntemleri ile sürekli bas üzerinde ayrıntılı olarak durur. Aynı zamanda, 18. yüzyıl icrasında birçok başka inceliğe daha yol açan özgün bir kılavuzdur.

Bach, Johann Christian (d. 5 Eylül 1735, Leipzig - ö. 1 Ocak 1782, Londra), Johann Sebastian ile Anna Magdalena Bach'ın en küçük oğulları, klasik dönem öncesinin önemli bestecilerinden biri. "Milanolu" ya da "Londralı Bach" diye de anılır.

J. C. Bach ilk müzik derslerini babasından ve babasının kuzeni Johann Elias Bach'tan aldı. Babasının ölümünden (1750) sonra Berlin'de agabeyi C.P.E. Bach ile birlikte çalıştı.

Yirmi yaşında İtalya'ya gitti ve 1756'da Bologna'da, Padre Martini'nin (Giovanni Battista Martini) öğrencisi oldu. Eski kuşak Bach'larda belirgin bir biçimde eksikliği duyulan bir üslup inceliğine ve zenginliğine sahip olan Johann Christian, kendine cömert bir koruyucu da buldu. Yapıtları fazla olgun değilse de üslup bakımından ciddi ve

büyük ölçüde ayin müziği tarzındaydı. J. C. Bach 1760'ta Protestanlıktan Katolikliğe geçtikten sonra Milano Katedrali'nde orgculuk yapmaya başladı. Onun mezhep değiştiğini, çoktandır uzaklaşmış olduğu ailesi hiç de hoş karşılamadı. Sonraları

Johann Christian Bach, Thomas Gainsborough'nun portre çalışmasından ayrıntı; Müzik Yapıtları Kent Müzesi, Bologna, İtalya
Fotoğraf, Bologna, İtalya

resmi orgculuk görevini bırakarak operaya yönelen J. C. Bach, 1762'de Londra'daki King's Theatre'da besteci olarak çalışmaya başladı ve burada başarılı birçok İtalyan operası yazdı. Bu sırada çok sayıda orkestra müziği, oda müziği, tuşlu çalgı parçaları ve birkaç kantat besteledi. İki yıl sonra ünlü viyola da gamba sanatçısı Karl Friedrich Abel ile birlikte, o günlerde kibar çevrelerde çok tutulan dizi konserler vermeye başladı. İngiltere kraliçesi Charlotte'un ve çocuklarının müzik danışmanlığına getirilmesi, müzikteki başarısının yanı sıra toplumda da saygın bir konuma ulaşmasına yol açtı. 1772'de, Mannheim elektörü için bir opera yazmaya davet edildi.

J. C. Bach'ın müziği *galanı* (ya da *roko*) türünün hoş melodik yapısını yansıtır. Müziğindeki İtalyan inceliği, klasik dönem bestecilerini, özellikle Bach'tan çok şeyler öğrenen ve ona büyük saygı duyan Mozart'ı derinden etkilemiştir. Haydn'inkilere çağdaş olan senfonileri, bu türün erken klasik dönemdeki örneklerini etkilemiş, sonatlarıyla tuşlu çalgı konçertoları da benzer bir rol oynamıştır. Ama erken gelen başarı, bir anlamda da onun daha fazla gelişmesini engellemiştir. Büyük besteciler katına yükselememekle birlikte, J. C. Bach'ın müziği her zaman duyarlı ve zengin olmuştur.

Bach, Johann Christoph Friedrich (d. 21 Haziran 1732, Leipzig - ö. 26 Ocak 1795, Bückeburg, Prusya), Johann Sebastian ile Anna Magdalena Bach'ın en son ölen oğulları. "Bückeburglu Bach" diye anılır.

Büyük bir olasılıkla, babasının kuzeni olan Johann Elias Bach'ın eğittiği J. C. F. Bach, 1750'de Bückeburg kontu Wilhelm'in oda müziği orkestrasına girdi ve 1758'de başkembancılığa getirildi. İstikrarlı bir meslek yaşamı vardı, çok sayıda yapıt vermişti. Geç barok tarzdan klasik öncesi üsluba başanlı bir geçiş yaptı. Besteleri genellikle beğenilmiş, öncü nitelikte olmamışsa da, çağın düzeyinin gerisinde kalmamıştır. En iyi yapıtları, üslup bakımından Haydn'inkilere benzeyen son senfonileridir. Bundan başka motetler, bazısında şair Johann Gottfried von Herder'le birlikte çalışarak oratoryolar, ayrıca piyano sonatları, oda kantatları ve oda müziği yapıtları da bestelemiştir.

Bach, Johann Sebastian (d. 21 Mart 1685, Eisenach, Thüringen, Saksonya Dük-

lüğü - ö. 28 Temmuz 1750, Leipzig), barok dönem Alman bestecisi, Kuzey Almanya'daki büyük müzikçi ailesinin en ünlü üyesi. Yaşamı sırasında eski tarz bir besteci sayılmasına ve çağdaşlarınınca daha çok seçkin bir klavsenici, orgcu ve org yapım ustası olarak beğenilmesine karşılık, günümüzde bütün çağların en büyük bestecilerinden biri kabul edilir.

Yaşamı. Kent meclisi ve Eisenach dükük sarayında kemancı olarak çalışan Johann Ambrosius Bach (1645-95) ile Elisabeth'in (eö Lämmerhirt) en küçük çocuklarıdır. 1692-93'te okula başladı. Yaylı çalgılar konusundaki temel bilgileri babasından aldı. Ağabeyi Johann Christoph Bach'ın (1671-1721) 1703'e değin orgculuğunu yaptığı Georgenkirche'ye devam etti.

On yaşındayken yetim kalan Bach'a, o sıralarda Ohrdruf'ta orgculuk yapan Johann Christoph baktı. Bach, tuşlu çalgılar konusundaki ilk bilgileri ağabeyinden aldı. Öğrenciliğinde başarılı olan Bach, 1700'de Lüneburg'daki Michaelisschule'de yoksul çocuklardan oluşturulan koroda çalışmaya başladı. Bu okulun zengin bir kilise müziği koleksiyonunu içeren kitaplığından yararlandı. Bu sıralarda, Johanneskirche'nin orgcusu olan Georg Böhm'ü ve Hamburg'a giderek Katharinenkirche'nin orgculuğunu yapan besteci Johann Adam Reinken'i, Celle dükü hizmetindeki Fransız orkestrasını dinledi.

1702 yazı sonunda Thüringen'e döndü. 4 Mart 1703'te Weimar dükü Johann Ernst'in saray orkestrasında çalışmaya başladı. Aynı yıl Arnstadt'taki Neuekirche'de kurulmakta

Johann Sebastian Bach, Rudolf Hoffmann'ın taşbaskı çalışması
Österreichische Nationalbibliothek

olan organ yapımının denetlenmesi ve denemesiyle görevlendirildi. Ağustos 1703'te de, daha 18'ini sürerken buranın orgculuğuna atandı.

Arnstadt dönemi. Arnstadt'ta klavye, özellikle de org müziği üzerinde çalıştı. Ekim 1705'te işinden bir aylık izin aldı. Lübeck'e kadar 300 km'lik bir yolu yaya yürüyerek Kuzey Alman org okulunun en önemli temsilcisi olan besteci Dietrich Buxtehude'yi dinlemeye gitti. Ocak 1706'ya değin de oradan dönmedi. Bu dönemde patronların bir yandan onun işinin başında olmamasından, bir yandan da koralleri cemaatin söylemeyeceği kadar özgür armonize etmesinden, en çok da hiç kantat yazmamış olmasından yakınıyorlardı. Ayrıca onunla birlikte çalışmayan ve onun standartlarına erişememiş yerel şarkıcı ve çalgıcılarla da geçinemiyordu.

Bu yıllarında Bach Thüringen bölgesinin, Protestan din törenlerinin geleneksel biçim-

lerini ve ilahileri (koraller) kapsayan müzik kültürünü özümsemi ve ağabeyi Johann Christoph'un da etkisiyle klavye müziğinde Güney'in biçimel üslubunu benimsemi. 1708'de kendisinden önceki Alman bestecilerden öğrenebileceği her şeyi öğrenmiş, Kuzey ve Güney üsluplarının bir ilk birleşimine ulaşmıştı. Bu dönemde önemli sayılabilecek birkaç yapıtı arasında BWV 992, *Capriccio sopra la lontananza del suo fratello dilettissimo* (1704; En Sevgili Kardeşin Ayrılığı Üzerine Kapriçyo), *Wie schön leuchtet* (y. 1705; Ne de Güzel Işıyor) üzerine koral prelüd, org için *Sol Minör Prelüd* ve *Füg*'ün ilk biçiminin parçaları (1707'den önce) vardır. (Burada verilen BWV sayıları, Alman müzikolog Wolfgang Schmieder'in hazırladığı *Bach-Werke-Verzeichnis*'e [Bach Yapıtları Dizini] alınan Bach yapıtlarının standart numaralarıdır.)

Mühlhausen dönemi. Bach Haziran 1707'de, Thüringen'de Mühlhausen'deki Blasiuskirche'de orgcu olarak iş buldu. Hemen oraya taşınarak 17 Ekim'de Dorheim'da kuzeni Maria Barbara Bach'la evlendi. Bu dönemde birkaç kilise kantatı besteledi. Kuzey'in aşırı coşkulu üslubuyla bestelenmiş olan ünlü *Re Minör Tokata ve Füg* (BWV 565), *Re Majör Prelüd ve Füg* (BWV 532) ve org için *Do Minör Passacaglia* (BWV 582) bu dönemin yapıtlarıdır. 4 Şubat 1708 tarihli 71 No'lu kantatı *Gott ist mein König* (Tanrıdır Benim Kralım), kent meclisince bastırılmıştı ve Bach'ın ilk yayımlanan bestelerinden biriydi. Mühlhausen'de bulunduğu sırada koro repertuarını zenginleştirmek için müzik kopyaları çıkardı, çevre köylerde müziği geliştirmeye çaba gösterdi ve Şubat 1708'de buradaki organ yeniden yapılmasına ön ayak oldu. Müzik çalışmalarının engellendiğinden ve maaşının yetmediğinden yakındığı bu dönemde, yanında çalıştığı rahip Frohne ile Marienkirche başdiyakozu Eilmar arasında çıkan bir mezhep kavgasına adı karıştı. Pietist olduğundan, kilise müziğinin geliştirilmesine karşı çıkan Frohne'ye karşı iyi duygular beslemiyordu. Ama Eilmar yakın arkadaşı ve ilk çocuğunun vaftiz babasıydı; ayrıca ona librettolar da buluyordu. Öte yandan da Mühlhausen'deki müzik yaşamı sönüktü. Sonunda 25 Haziran 1708'de buradaki görevinden istifa etti, kısa bir süre sonra da Jena'nın birkaç km ötesinde, Ulm Irmağı kıyısındaki Weimar'a taşındı. Ama Mühlhausen'deki yöneticilerle ilişkilerini sürdürdü. 31 Ekim 1709'da açılış töreni yapılan organ yapımını denetlemiş, ayrıca 4 Şubat 1709 günü için, o zaman basılan, ama şimdi kayıp olan bir kantat da bestelemişti.

Weimar dönemi. Bach doğrudan doğruya Weimar sarayının orgculuğuna getirildi. Ayrıca orkestrada da yer aldı. Dük Wilhelm Ernst'in özendirmesiyle buradaki ilk beş yılında daha çok org üzerinde çalıştı. Ara sıra da Weissenfels'e gidiyordu. Şubat 1713'te ilk dindışı kantatı olan *Was mir behagt* ya da *Av Kantatı*'nın da (BWV 208) seslendirildiği bir saray törenine katıldı. 2 Mart 1714'te orkestra başkembancısı oldu. Kendisine her ay bir kantat besteleme görevi verildi. Bu yıllarda üslubu köklü bir değişiklik geçirdi. Antonio Vivaldi gibi İtalyan konçerto bestecilerininin getirdikleri yeniliklerin etkisi altında kaldı. Bu etkiler, 1714'te yazdığı 182, 199 ve 61 No'lu, 1715'te bestelediği 161 ve 1716'da bestelediği 147 No'lu kantatlarda görülür. Benimsediği nakarat (*ritornello*) ve *da capo* kalıplarına uyan formlar, Bach'a o zamana değin yarattığından çok daha büyük ölçekli müzik formları yaratına olanakını verdi. Özellikle org için yazdığı füglerde bunları kullandı. Weimar'da bestelediği yapıtlar arasında *Or-*

gelbüchlein'in (Küçük Org Kitabı) büyük bölümü, 18 "Büyük" koral prelüd, en erken org ünlüleri ve org prelüd ve füğlerinin çoğu vardır. Bach org için "Büyük" *Sol Minör Prelüd ve Fügü* 1715'te yeniden gözden geçirdi.

Aralık 1716'da Weimar sarayının müzik yöneticisi olan Johann Samuel Drese öldü, yerine iyi bir müzikçi olmayan oğlu geçti. Bu nedenle Weimar dükü, tam o sırada Köthen prensi Leopold'un müzik yöneticiliği görevine geçmek üzere Weimar'dan ayrılmak isteyen Bach'ın bu isteğini kabul etmedi. Eylül 1717'de Dresden'de Bach ile Fransız orgcu Louis Marchand arasında bir yarışma düzenlendi. Yarışmanın başlamasına birkaç saat kala Marchand, Dresden'den ayrılarak yarışmadan çekilince Bach galip sayıldı. Bundan cesaret alarak Weimar'dan ayrılmak için yeniden izin isteyince, dük Bach'ı bir ay süreyle hapse attı. Salıverilmesinden birkaç gün sonra Weimar'dan ayrılan Bach, Köthen'e gitti.

Köthen dönemi. Anhalt-Köthen prensi Leopold'un müzik yönetmeni olan Bach, oda ve orkestra müziği konusunda ağırlık verdi. Sonradan gözden geçirildiği birçok keman-piyano, viyola da gamba-piyano sonatları ile eşiksiz piyano ve viyolonsel yapıtlarını burada besteledi. 24 Mart 1721'de *Brandenburg Konçertoları*'nı da Köthen'de tamamladı.

"Armoninin tam ortasında olmak istiyorum" diyen Bach, oda orkestralarında viyola çalmayı yeğledi. Bestelediği birkaç kantatın dışında, bu dönemde pedagojik yapıtlarını yazdı. Bunlar, oğlu W. F. Bach için 22 Ocak 1720'de başladığı *Klavierbüchlein* (Küçük Piyano Kitabı), *Fransız Süitleri*'nin birkaçı, *Envansiyonlar* (1720) ve her birinde 24 tonun kullanıldığı 24 prelüd ile 24 füğden oluşan ve *Kırk Sekiz* adıyla bilinen iki kitaptan oluşan *Das Wohltemperierte Klavier*'in (Eşit Düzenlenmiş Klavye) birinci kitabıdır. Bu olağanüstü derleme, hem klavyeli çalgıların tarihinde ilk kez bütün tonlara olanak veren yeni akort sisteminin, hem de bir önceki kuşak İtalyan konçerto bestecilerinin müziğinde pekişmiş olan "işlevsel tonalite" sisteminin, bestecilik alanındaki olanaklarını kapsamlı bir biçimde araştırır. Ayrıca bu yapıt dans tipleri, ariyalar, motetler, konçertolar vb gibi en popüler formların, son derece mantıklı ve saygın bir biçime getirilmiş füğ gibi tek bir besteleme tekniğinin birleştirici bağlamı içinde sunulan bir özetidir.

Temmuz 1720'de, hiç umulmadık bir zamanda Maria Barbara Bach öldü. Karısının ölümünden çok sarsılan Bach, Jacobikirche'de iş aramak üzere Hamburg'a gitti. Katharinenkirche'de Reinken'in önünde kaldı. Bach'ın bir koral ezgisi üzerine doğaçlamalı çeşitlemelerini dinledikten sonra yaşlı Reinken "Bu sanatın ölmüş olduğunu sanırdım; oysa hâlâ yaşadığını gösterdiniz" dedi.

Bach 3 Aralık 1721'de Weissenfelsli bir trompetçinin kızı olan Anna Magdalena Wülken ile evlendi. Aynı dönemde Prens Leopold de evlenmiş, bundan sonra müziğe ilgisi azalmaya başlamıştı. Böylece yaşam koşulları kötüleşen Bach, Köthen'den ayrılmaya karar verdi. 5 Haziran 1722'de Johann Kuhnau'un ölümüyle boşalan Leipzig'deki Thomaskirche'nin koro yöneticiliği için başvurdu. Kısa bir süre önce aynı işi Bach'ın arkadaşı besteci Georg Telemann kabul etmemişti. O günlerin ileri gelen bir başka müzikçisi olan Christoph Graupner de kendine yapılan öneriyi geri çevirince iş Bach'a verildi. Köthen'den ayrılan Bach, 13 Mayıs 1723'te Leipzig'de işe başladı.

Leipzig dönemi. Thomaskirche'nin koro yöneticisi (kantör) olarak Bach, dört kilise için koro icracıları yetiştirmekle yükümlüydü. Peterskirche'deki koro, yalnızca ilahilerde cemaate yol gösterirdi. Neuekirche, Nikolaikirche ve Thomaskirche'de ise koronun hazen kendi başına söylemesi gerekiyordu. Bach yalnızca son iki kilisede koroyu kendisi yönetiyor ve kendi müziğini seslendiriyordu.

Bu dönem yapıtları arasında birçok kantat, bunların arasında 75 No'lu kantat, *Die Elenden sollen essen* ve ilk biçimiyle *Magnificat* sayılabilir. 1724'un ilk yarısında *Johannes Passion* (Aziz Yuhanna Pasyonu) seslendirildi. Bir yıl içinde seslendirilen 62 kadar yapıttan 39'u yeni bestelerdi. Bach bazen haftada bir kantat yazıyordu. Leipzig'deki ilk üç yılı sırasında bu yoğun çalışmasının sonunda geniş bir kiliye müziği repertuarı oluşturdu. 1726'dan sonra çalışmalarnı başka tasarılarla yöneltti. 1729'da *Matthäus Passion'u* (Aziz Matta Pasyonu) yarattı. Bu yapıt, 1730 ortalarında kantattan daha büyük vokal yapıtlara ilgi uyanmasına yol açtı. Bunu bugün kayıp olan *Marcus Passi* (1731; Aziz Markos Pasyonu), BWV 248 *Noel Oratoryosu* (1734) ve *Göge Çıkış Oratoryosu* (Kantat No. 11, *Lobet Gott in seinen Reichen*, 1735) izledi.

Müzik dışı görevleri. Bach'ın müzik yöneticisi olarak sorumluluklarının yanı sıra Thomaskirche'deki okulun koro yöneticiliği görevinin gerektirdiği birçok müzik dışı görevi de vardı. Bu zorunluluklardan sıkılan Bach sık sık izin almadan çıkıp gidiyor, org çalıyor ya da organları inceliyor, oğlu Friedmann'ı Dresden'deki operaya "hoş ezgiler" dinlemeye götürüyor, bir yandan da onursal saray görevlerini yerine getiriyordu. Bu yükümlülükleri biraz da paraya duyduğu gereksinimden kabul etmişti. 1730'da, gelisinin tahmin ettiğinden de düşük olduğundan (ve yeterince cenaze töreni yapılmadığından) yakınıyordu. Bütün bunların sonucunda işleri aksayınca, patronlarıyla arası bozuldu. Tam bu sırada, Kasım 1736'da Saksonya elektörü III. August'un saray bestecisi oldu.

Bach, yaklaşık 1729'dan 1736'ya değin Weissenfels'te onursal müzik yöneticiliğini yaptı. 1729-37 arasında ve gene 1739'dan başlayarak iki yıl süreyle Leipzig'de Telemann'ın kurduğu ünlü müzik kurumu Collegium Musicum'un yöneticiliğini yaptı. Mayıs 1747'de Potsdam'daki oğlu C. P. Emanuel'ı ziyaret etti ve Prusya kralı II. Friedrich'in (Büyük) önünde kaldı. Haziran 1747'de eski öğrencisi Lorenz Christoph Mizler'in kurduğu Müzik Bilimleri Derneği'ne (Sozietät der Musikalischen Wissenschaften) katıldı.

Bu sırada gözleri hastalandı. Şarlatan bir gezginci hekim olan ve Händel'in de sağlığını mahveden İngiliz John Taylor'a iki kez ameliyat olduktan sonra görme yetisini tümüyle kaybetti. Ölümünden sonra Leipzig'deki Thomaskirche'ye gömüldü. Oğlu Emanuel Bach ile öğrencisi orgcu ve besteci Johann Friedrich Agricola onun ardından bir yazı hazırladılar. Mizler de bu yazıya bir sonsöz ekleyerek dernek gazetesinde yayımladı (1754).

Bach'ın iyi bir koca ve iyi bir baba olduğu bilinir. İki karısından 11'i erkek, 9'u kız, 20 çocuğu oldu. Oğullarının beşi, kızlarının dördü yaşadı. Durumu hiçbir zaman orta halli olmaktan öteye geçemediğinden, ister istemez hep hesaplı yaşadı, ama her zaman konukseverdi. Müziğin, bir centilmene yarışmayan bir uğraş sayılmaya başladığı bir dönemde yaşayan Bach, gerek insan, gerek müzikçi olarak zaman zaman hakkını korumak için hırçın davranmak zorunda

kalırdı. Böyle durumlarda da çok inatçı olurdu. Kendisine iyi davranan patronlarının onunla bir sıkıntısı olmazdı; meslektaşlarıyla ilişkilerinde ise her zaman alçakgönüllü ve dost bir insandı. Bunların yanında iyi bir öğretmendi de. Mühlhausen günlerinden başlayarak hiçbir zaman öğrencisiz kalmadı.

Ünü ve etkisi. Ölümünün üstünden daha 50 yıl geçmeden Bach'ın müziği unutulmaya başladı. Bu da çok doğaldı. Daha kendi yaşadığı dönemde bile eski tarz sayılmış bir besteciye, hele müziği de her zaman el altında değilse ve büyük bir bölümü de din anlayışında ortaya çıkan değişimler yüzünden kullanılmaz hale gelmişse, üstelik Haydn ile Mozart'ın var olduğu bir dönemde çok ilgi gösterilmesi beklenecekti. Ama 18. yüzyıl müzikçileri Bach'ın müziğinden o kadar habersiz ve çağımızdaki bazı yazarların ileri sürdüğü gibi bu müziğin etkisine o kadar duysuz değildiler. C. P. Emanuel Bach, babasına çok şey borçluydu. Haydn, Mozart ve Beethoven de ondan etkilenmişlerdi.

Bach'ın müziğinin yeniden canlandırılması. Bach'ın müziğini yeniden canlandırma çabaları 1800'den sonra hız kazandı. Alman yazar Nikolaus Forkel 1802'de *Über Johann Sebastian Bachs Leben, Kunst und Kunstwerke* (Johann Sebastian Bach'ın Yaşamı, Sanatı ve Yapıtları) adlı kitabını yayımladı. Forkel 1801'de Bach'ın yapıtlarının toplu bir baskısını yapmaya girişen, ama Napoléon'un etkinlikleri yüzünden bu tasarıları yarıda kalan Hoffmeister ve Kühnel adlı yayımcılara danışmanlık etti. 1829'a gelindiğinde gene de klavye müziğinin temsil edici bir seçkisi oluşmuş durumdaydı. Buna karşılık Bach'ın vokal yapıtlarının çok azı yayımlandı. Bu alanda, aynı yıl Alman müzikçi Eduard Devrient ile Alman besteci Felix Mendelssohn *Matthäus Passion'u*, yazılışının 100. yılında saslendirmeye girişerek ikinci adımı attılar. 1830'da bu pasyon *Johannes Passion* ile birlikte yayımlandı; bunu *Si Minör Missa* izledi (1832-45). Leipzig'li yayımcı Peters, 1837'de bir piyano ve çalgısal yapıtlar toplu baskısına girişti. 1844-52'de bunu org yapıtlarının basımı izledi.

Robert Schumann'ın çabasıyla Bach'ın ölümünün 100. yılına rastlayan 1850'de, yapıtlarının tümünü yayımlamak amacıyla Bach-Gesellschaft (BG) kuruldu; 1900'e gelindiğinde Bach'ın bilinen bütün yapıtları basılmıştı. Bugün de varlığını sürdüren, Bach şenliklerini düzenleyen, halk baskılan yayımlayan Neue Bach-Gesellschaft (NBG), bu kurumun yerini aldı. NBG'nin başlıca yayın organı, 1904'ten bu yana yayımlanan araştırma dergisi *Bach-Jahrbuch*'tur. 1950'lerde BG baskılarının çok ciddi yanlışlar içerdiği belirlendi. Seksen dört ciltten oluşan yeni bir standart baskı (Neue Bach-Ausgabe ya da NBA) hazırlamak üzere Göttingen ve Leipzig'de birer merkezi bulunan Bach Enstitüsü kuruldu.

Bach konusundaki yaşamöyküsü ve eleştiri yapıtlarının en önemlisi Alman müzikolog Philipp Spitta'nın incelemesi *Johann Sebastian Bach'tur* (1873-80, 2 cilt). Bu yapıt yalnızca Bach'ın yaşamını ve yapıtlarını değil, önemli ölçüde o dönemin tarihsel arka planını da ele alır. Ayrıntılandan birçok yanlış içerse de, Bach'ı inceleyenler için hâlâ vazgeçilmez bir yapıttır.

Bach'ın yapıtlarının baskıları. Bach'ın yapıtlarının kendi elinden çıkmış nüshaları günümüze ulaşmamıştır. 1752 - y. 1840

arasında yayımlanan basımlar yanlışlarla doludur. Bunlar yalnızca yeniden canlandırma sürecinin gelişimi ile ilgili bilgi vermek bakımından önem taşır. Bach'ın yapıtlarının baskılarının arasında en güvenilir olanları NBA'ninkilerdir.

Bach'ın yapıtları barok dönemin doruğunu ve sona erişini temsil eder. Bach'ın dehası yeni biçimler ve yeni üsluplar getirmek yerine, daha önceki dönemlerin malzemesini (örn. Lutherci koral müzik, daha önceki barok org müziği, Fransız ve İtalyan orkestra müzik üslupları vb) alıp bu türlerin en güzel yapıtlarını yaratmasındadır. 17. yüzyıl sonlarında icat edilen eşit aralıklı düzenlemeyi geliştiren Bach, diatonik dizi sistemini kromatik armoniye doğru genişleterek müzik düzenlemesine en büyük katkıyı yapmıştır. Bu da, 24'lük dizinin bütün notalarını kapsayan bu sistemle, 24 tonun tümünün de klavyeli ve başka çalgılarda çalınmasına olanak vermiştir. Bach'ın müziğe getirdikleri, çoksesliliğin doruk noktasını oluşturur.

ÖBÜR YAPITLARI. Ses müziği: BWV 232 *St Minor Missa* (1724-46); yalnızca Kyrie ve Gloria bölümlerini içeren 4 Lutherci misa; BWV 249 *Paskalya Oratoryosu* (1725); 200'e yakın dinsel kantat (1707-27), din dışı 24 kantat; 7 motet; 2 Sanctus bestesi; 186 koral armonizasyonu; ses ve sürekli bas için 5 şarkı; dört ses ve sürekli bas için 1 *quodlibet*. Orkestra müziği: Keman ve orkesira için 2 konçerto, iki keman için konçerto (1717-23); bir klavsen için 7, iki klavsen için 3; üç klavsen için 2; dört klavsen için 1 konçerto; klavsen, flüt ve keman için 1 konçerto; 4 üvertür (süit); *Re Major Sinfonia* (tamamlanmamış). Oda müziği: Keman ve sürekli bas için 2, flüt ve sürekli bas için 2, flüt ve klavsen için 1, flüt, keman ve sürekli bas için 2, klavsen ve flüt için 3, klavsen ve viyola da gamba için 3, klavsen ve keman için 6 sonat; yaylı çalgılar, flüt ve sürekli bas için *Das musikalische Opfer* (1747); keman için eşiksiz 6 sonat (partitolar, y. 1720); viyolonsel için eşiksiz 6 süit (sonat). Org müziği: Schübler Koral Prelüdları (1746 ya da sonra); *Vom Himmel hoch* koralı üzerine çeşitlemeler (1747); BWV 582 *Do Minor Passacaglia* (1708-17); 4 konçerto; 7 fantezi; 4 prelüd; 6 sonat (üçlü); 3 üçlü. Fügler: 18 prelüd ve fügen (1708-39); 5 tokata ve fügen (1700-17); 3 fantezi ve fügen; 4 ayrı fügen. Klavsen yapıtları: *Notenbuch* (1725); *La Minor Aria Variata*; 4 kapriçyo; *Kromatik Fantezi ve Fügen*; 2 fügen 5 fantezi; 12 *Küçük Prelüd*; 4 prelüd ve yeni başlayanlar için 6 prelüd; 5 prelüd ve *fughetta*; 3 prelüd ve fügen; 2 sonat; çeşitli 4 süit; 7 tokata ve düzenlemeler; cinsi belirtilmemiş çalgılar için *Die Kunst der Fuge* (1749; Fügen Sanatı); 16 fügen ve 4 kanon.

Bach, Wilhelm Friedemann (d. 22 Kasım 1710, Weimar, Saksonya-Weimar - ö. 1 Temmuz 1784, Berlin), Johann Sebastian ile Maria Barbara Bach'ın en büyük oğulları, barok ve rokoko arasındaki geçiş dönemi bestecisi.

W. F. Bach ilk müzik eğitimini babasından aldı. Daha 10 yaşındayken babası ona tuşlu çalgılar için küçük ve sevimli parçalardan oluşan *Klavierbüchlein*'i besteledi. W. F. Bach keman da çalıştı. 1729'da Leipzig Üniversitesi'ne girdi. 1733'te Dresden'deki St. Sophia Kilisesi'nde orgcu olarak göreve başladığında yoğun beste çalışmaları yapıyordu. 1746'da Halle'deki Liebfrauenkirche'ye geçti. Bu sıralarda ya da belki babasının 1750'deki ölümü üzerine aşırı içki ve bazı başka nedenlerden kaynaklanan birtakım kişilik bunalımları geçirmeye başladı. 1751'de yaptığı geç bir evlilikten sonra durumu iyice kötüleşti; 1753'ten 1758'e değin görevinin değiştirilmesi için uğraştı. 1762'de Darmstadt sarayında bir iş bulduysa da, burada çalışmadı. 1764'te Halle'deki eski görevinden istifa etti; 20 yıl boyunca sürekli çalışabileceği bir iş aradı. Sinirleri

iyice bozulmuş, kendine olan güvenini yitirmişti; yeteneklerinin köreldiğini sanmaya başladı. 1744'te Berlin'e taşındı, orada resi-

Wilhelm Friedemann Bach, P. Gulle'nin çizimi, 1783; Devlet Kütüphanesi, Berlin
Staatsbibliothek, Berlin

taller ve dersler vererek yaşamını zorlukla sürdürdü.

Yapıtlarının büyük bir bölümünü klavyeli çalgılar için parçalar ve kantatlar oluşturur. Ayrıca birkaç senfoni, oda müziği yapıtı ve bir de opera bestelemiştir. Müziği babasının barok üslubuyla, daha yeni olan *galant* (rokoko) üslup arasında gidip gelmiştir. Uzun yaşamasına karşın besteleri sayıca azdır; bunlarda melodiyi, armoni ve ritmi, çoğu kez coşkulu ve umulmadık biçimde kullanmıştır.

Bach Long Vi, Vietnam'ın kuzeyinde, Güney Çin Denizindeki Tonkin Körfezinde ada. Nam Dinh yakınlarındaki Kızıl Irmağın (Song Hong) ağzıyla, Çin'e bağlı Hainan Adası arasında yer alır. Deniz düzeyinden birdenbire yükselen (58 m) sarp uçurumlarla çevrili bir platodur. Adanın yer aldığı körfez balıkçılık açısından önemlidir.

Bachelard, Gaston (d. 27 Haziran 1884, Bar-sur-Aube - ö. 16 Ekim 1962, Paris), bilim felsefesi ve edebiyat eleştirisi alanlarını derinden etkilemiş Fransız düşünür.

Bachelard lise öğrenimini Champagne'da tamamladıktan sonra 1903'te posta idaresinde çalışmaya başladı. Bir yandan da yükseköğrenimini sürdürdü; 1913'te matematik dalında lisans diplomasını alarak Collège de Bar-sur-Aube'da fizik ve kimya öğretmenliğine başladı. I. Dünya Savaşı sırasında dört yıl orduya kaldıktan sonra 1919'da Bar-sur-Aube'da döndü. Orada öğretmenliği sürdürürken felsefe öğrenimine başladı; bu dalda ki doktora çalışmasını 1927'de tamamladı. 1930'da Dijon Üniversitesi'nde felsefe, 1940'ta Sorbonne'da bilim tarihi ve felsefesi profesörü, 1954'te de emeritus profesör oldu. 1955'te Manevi ve Siyasal Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi, 1961'de Büyük Ulusal Edebiyat Ödülü'nü aldı.

Bachelard'ın bilim felsefesine yaklaşımı diyalektik bir usçuluğa dayanıyordu. *Le Nouvel esprit scientifique* (1934; Yeni Bilimsel Anlayış), *La Formation de l'esprit scientifique* (1938; Bilimsel Anlayışın Oluşumu), *La Philosophie du non* (1940; Hayır'ın Felsefesi) ve *Le Rationalisme appliqué* (1949; Uygulamalı Usçuluk) gibi yapıtlarında bilimsel ilerlemeyi yeni bilgilerin öncekilere eklendiği kesintisiz bir birikim süreci olarak gören anlayışa karşı çıktı. Bachelard'a göre usun yaratıcı bir işlevi vardı; bilim adamının uslaması ile nesnel olguların karşılıklı etkileşimi, ham görgül doğa-

nın üzerinde ikinci bir doğanın oluşmasını sağlıyordu. Olguların ussal düzenlenişi her zaman bir yadsıma edimine açıktı; bilimsel ilerleme, bu ussal düzenlenişin yeni olgular içine alabilecek biçimde bütünsel ve yapısal dönüşümlere uğramasıyla gerçekleşiyordu.

Bilimle şiirin ortak bir kaynağı olduğunu düşünen Bachelard bir yandan da düşlem ve imgelem üzerinde psikanalitik ve fenomenolojik incelemelere yöneldi. İmgelerin kökenini Freud gibi bireysel geçmişte değil, daha çok Jung'unkine benzeyen bir yaklaşımla, özne ile nesne arasında tarih boyunca madde dolayımıyla gerçekleşen bir etkileşimde aradı. Ona göre bu etkileşim düşlerde ve düşlemlerde kendini gösteren arketiplerin kaynağıydı. Dil de imgelemin "insanlaştıran bir yeti" olmasını sağlayan zamansal bir süreçti; söz yoluyla dünyaya açılmak, aynı zamanda dünyayı yaratmak demekti. *La Psychanalyse du feu* (1938; Ateşin Psikanalizi), *L'Eau et les rêves* (1942; Su ve Düşler), *L'Air et les songes* (1942; Hava ve Düşler), *La Terre et les rêveries de la volonté* (1945; Toprak ve İstencin Hayalleri), *La Terre et les rêveries du repos* (1945; Toprak ve Dinginliğin Hayalleri) adlı yapıtlarında ilkçağ filozoflarının maddenin temel ilkeleri (*arkhe*[]) saydığı öğelerin psikanalitik çözümlemesine girişti.

Bachelard'ın felsefedeki tutumu Louis Althusser(*) ve Michel Foucault(*), dil ve imgelemle ilgili çözümlemeleri ise Roland Barthes(*) gibi 20. yüzyılın başka önemli düşünürlerini de derinden etkilemiştir. Öteki yapıtları arasında *La Dialectique de la durée* (1933; Sürenin Diyalektik), *La Poétique de l'espace* (1957; Uzayın Şiirselliği) ve *La Poétique de la rêverie* (1960; Düşlemin Şiirselliği) sayılabilir. Bachelard'ın bazı yapıtlarından seçmeler Türkçede *Seçmeler* (1988) adıyla yayımlanmıştır.

Bachelor, Irving (Addison) (d. 26 Eylül 1859, Pierpont, New York - ö. 24 Şubat 1950, White Plains, New York, ABD), romancı ve gazeteci. Kitaplarında genellikle New York'un yukarı kesimlerini ele almış, özellikle kırsal yörelerden tipleri etkileyici karakter betimlemeleriyle, güldürü ögesi de katarak anlatmıştır.

1882'de New York eyaletindeki Canton'da bulunan St. Lawrence Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra gazeteciliğe başladı. 1883'te Brooklyn'de makale, fotoğraf ve çizgi roman türü basılı malzeme ticareti yapan ilk çağdaş ajansı kurdu. Joseph Conrad, Rudyard Kipling ve Stephen Crane gibi yazarların yapıtlarının yanı sıra edebiyat yapıtlarını da dağıtımını yaptı. 1898'den 1900'e değin *New York World*'ün yayın yönetmenliğini üstlendi. Bir milyondan fazla satan *Eben Holden: A Tale of the North Country* (1900; Eben Holden: Kuzeyin Öyküsü) adlı yapıtıyla büyük üne kavuştu. Ücretli bir işçiyi ele alan roman, New York eyaletinin yukarı kesimindeki 19. yüzyıl çiftlik yaşamının özgün bir betimlemesini yapıyordu. 1812'de İngilizlere karşı açılan savaş sırasında Erie Gölü Çarpışması'nı anlattığı *D'ri and I* da (1901; D'ri ve Ben) tanınmış yapıtları arasındadır. *The Light in the Clearing* (1917; Açıklıktaki Işık) ve Başkan Lincoln'ı konu ettiği *A Man For the Ages: A Story of the Builders of Democracy* (1919; Çağın Adamı: Demokrasiyi Kuranların Öyküsü) kendisinin en sevdiği iki kitabıdır. *Opinions of a Cheerful Yankee* (1926; Şen Bir Amerikalının Düşündükleri), *Coming up the Road* (1928; Yetişirken), *Memoirs of a North Country Boyhood* (1928; Kuzeyli Gençin Anıları) ve *From Stores of Memory* ise (1938; Belleğin İçinden) otobiyografik yapıtlardır.

Bachman, John (d. 4 Şubat 1790, Rhinebeck, New York eyaleti - ö. 24 Şubat 1874, Columbia, Güney Carolina, ABD), doğabilimci ve Lutherci papaz. ABD'li ünlü doğabilimci ve sanatçı John James Audubon'un, Kuzey Amerika'da yaşayan kuşlar ve memeliler üzerindeki çalışmalarını kaleme almasına yardımcı olmuştur.

1814'te papaz olan Bachman, ertesi yıl Güney Carolina'da Charleston'a atandı. Doğa tarihine öteden beri büyük ilgi duyuyordu; Güney'deki hayvan türleri üzerine incelemeler, botanik ve tarım üzerine çalışmalar yayımladı. Audubon'la 1831'de tanıştı ve *The Birds of America*'yı (1840-44; Amerika Kuşları) yazmasına yardımcı oldu. Alman doğabilimci ve araştırmacı Alexander von Humboldt'u 1838'de Berlin Üniversitesi'nde ziyaret ettikten sonra Audubon'un *Viviparous Quadrupeds of North America* (1845-49; Kuzey Amerika'nın Dört Ayaklı Vivipar Hayvanları, 3 cilt) adlı kitabını düzelterek büyük bölümünü yazıya geçirdi. 1850'de yayımladığı *The Unity of Human Race*'te (İnsan Soyunun Birliği) bütün insanlığın tek bir tür oluşturduğu görüşünü ısrarla savundu.

Bachofen, Johann Jakob (d. 22 Aralık 1815, Basel - ö. 25 Kasım 1887, Basel, İsviçre), hukukçu ve antropolog. *Das Mutterrecht* (1861; Analık Hukuku) adlı yapıtı, modern toplumsal antropolojiye önemli bir katkı sayılır.

1841-45 arasında Basel Üniversitesi'nde Roma hukuku tarihi profesörlüğü, 1842-66 arasında ayrıca Basel ceza mahkemesi başkanlığı yaptı. 1847 ve 1848'de Roma medeni hukuku üzerine iki yapıt kaleme aldıktan sonra, İtalya ve Yunanistan'a giderek eski gömütlerdeki simge düzenini inceledi. Böylece ilk insanlar ile yasaları ve dinleri üzerine önemli bulgular edindi.

Das Mutterrecht'te toplumsal bir kurum olarak ailenin ilk kez bilimsel bir tarihini yazma girişiminde bulundu ve tarihte analık hukukunun babalık hukukundan önce geldiğini öne sürdü. Kuramını Yunan ve Roma klasiklerine dayandırmış olmasına karşın, daha önce hiç yayımlanmamış yazılarının toplandığı *Gesammelte Werke*'den (1943 vd., 10 cilt; Toplu Yapıtları), 1869'da *Das Mutterrecht*'i daha zengin bulgulara dayanarak yeniden düzenlemeyi tasarladığı ve bilinen hemen tüm kültürler üzerine 15 yıl sürecek bir incelemeyle başladığı anlaşılmaktadır. Bachofen, 1872'den sonra giderek daha çok Amerikalı antropolog Lewis Henry Morgan'ın akrabalıkla ilgili görüşlerini benimsemiştir.

Bacliccia, tam adı GIOVANNI BATTISTA GAULI (d. 8 Mayıs 1639, Cenova - ö. 2 Nisan 1709, Roma), 17. yüzyılın ikinci yarısında, önde gelen Romalı barok ressam.

Bacliccia, Cenova'da Luciano Borzone'nin öğrencisi olmakla birlikte van Dyck ve Bernardo Strozzi'den de etkilendi. 1660 sıralarında Roma'ya yerleşti, 1669'da Correggio'nun fresklerini incelemek üzere Parma'ya bir gezi yaptı. Sanatını en çok etkileyen kişi, ona dostluk gösteren ve Romalı sanat koruyucularıyla tanıştıran Bernini oldu.

Bacliccia'nın başlıca yapıtları Roma'daki Santa Agnese (1668-71), Il Gesù (1684'te bitti) ve Santissimo Apostoli (1707) kiliselerinde bulunan fresk bezemeleridir. Başta Il Gesù olmak üzere bu yapıtlarda, Bernini'nin dinsel kişileri betimleme üslubundan ve Correggio'nun figürlerindeki yüzlerin yumuşak, duyumsal yorumlamasından esinlendi. Bu nitelikleri, çok iyi düzenlenmiş

ışık-gölge lekeleri ve göz alıcı bir ustalıklarla birleştirdi. Ayrıca çeşitli altar panoları resimledi ve papalık çevresinde portre ressamı olarak ün kazandı.

Bacillariophyta, daha çok diyatomeler adıyla bilinen algleri içeren bölüm. Ayrıca bak. diyatomeler.

Bacillus, *Bacillaceae* familyasından, suda ve toprakta çok bol miktarda bulunan çomak biçimindeki bakterileri (basilleri) içeren cins. *B. anthracis* ve *B. thuringiensis* gibi birkaç önemli bakteri dışında, *Bacillus* türleri genelde insanlar ve hayvanlar için zararsızdır. Mikrobiyolojik açıdan tümü grampozitif olarak sınıflandırılan basiller, hareketsiz hücreler ya da endosporlar oluşturabilir. En büyük türleri yaklaşık 2 µm (mikrometre; 1 µm=10⁻⁶m) eninde, 7 µm uzunluğundadır ve genellikle zincir biçiminde dizilmiştir. Endospor durumundayken ısıya, kimyasal maddelere ve güneş ışığına karşı dayanıklı olan basiller, toz tanecikleriyle birlikte hemen her yere yayılırlar.

Toprakta çok bulunan *Bacillus cereus*, konserve yiyeceklerde bozulmaya yol açabilir. Gene çok yaygın bir tür olan ve çoğu kez insan derisinde de bulunan *B. subtilis* laboratuvar kültürlerine en çok bulaşan bakterilerden biridir ve bu özelliği nedeniyle Louis Pasteur'un birçok deneyini bozmuştur. Hastalık yapıcı basillerin en önemlileri ise, insanda ve evcil hayvanlarda şarbon(*) hastalığının etkeni olan *B. anthracis* ile bir tiftil hastalığının etkeni olan *B. thuringiensis*'tir; bu basilin sporlu biçimi, bitki zararlıları olan tiftilleri öldürmesine karşılık omurgalılara hiç zarar vermediği için böcek öldürücü olarak kullanılır. Ayrıca, uyuşturucu tedavisi amacıyla kullanılan basitrasin ve polimiksins B gibi antibiyotikler de, sırasıyla *B. subtilis* ve *B. polymyxa* türü basillerden elde edilir.

Backhaus, Wilhelm (d. 26 Mart 1884, Leipzig - ö. 5 Temmuz 1969, Villach, Avusturya), Beethoven yorumlarıyla ünlü Alman piyanist.

Leipzig ve Frankfurt am Main'da piyano dersleri aldı. İlk konserini sekiz yaşında verdi ve 1905'te Paris'te Rubinstein Ödülü'nü kazandı. Manchester Kraliyet Müzik Okulu'nda (1905), Sondershausen'de (1907) ve Philadelphia Curtis Enstitüsü'nde (1925) öğretmenlik etti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra İsviçre'de Lugano'ya yerleşti, ama turneye çıkmayı ve plak doldurmayı sürdürdü. Sert ve açık seçik, ama sıcaklıktan da yoksun olmayan üslubu ve çalarken partiyonu büyük bir titizlikle bağlı kalmasıyla tanınmıştı.

Bacolod, Filipinler'in Negros Adasının kuzeybatısında, Negros Occidental ilinin merkezi kent. Guimaras Boğazının kıyısında, Guimaras Adasının karşısında yer alır. Ülkenin en önemli şeker üretim bölgesinin tam ortasında bulunması nedeniyle Filipinler'in şeker merkezi olarak bilinir. Kentin gelişmesi, 1800'lerden sonra başladı. Bu dönemde Bacolod, Panay Adasındaki Iloilo'ya dönük deniz trafiği için uygun bir liman olarak kullanıldı. Ardından, şeker tarımının gelişmesiyle birlikte, Negros'un en yoğun nüfuslu kentsel alanı ve ticaret merkezi oldu.

Bacolod'un dış limanı olan Pulupandan, kıyı şeridini izleyen ana karayolu boyunca güneye doğru uzanır ve önemli bir balıkçılık limanıdır. Kentin izgara planlı sokak dokusu, Filipin kıyılarındaki geleneksel tarzın dışında kalır. Hem mevsimlik, hem de sürekli nüfus artışı, büyük bir konut açığına

yol açmıştır. Bacolod'da büyük bir havaalanı, il hastanesi ve özel Negros Occidental-Recolectos Üniversitesi (1941) yer alır. En yakın şeker işleme merkezi, kıyıdan 2,4 km içeridedir. İl yönetim binası, çevre düzenlemesi yapılmış geniş bir alanın ortasındadır. Kent meydanında eski bir taş kilise ile rahibe manastırı yer alır. Zengin çiftçilerin görkemli konutları, kentin dış semtlerinde-dir. Nüfus (1990) 364.000.

bacon bak. beykin

Bacon, Francis, ST ALBANS VİKONTU, SIR FRANCIS BACON (1603-18) ya da VERULAM BARONU (1618-21) olarak da bilinir (d. 22 Ocak 1561, York House, Londra - ö. 9 Nisan 1626, Londra), İngiliz devlet adamı ve filozof. Doğanın ve toplumun kavranmasında deneyci bilgi öğretisini ve tümevarım yöntemini savunmuştur. Aynı zamanda İngiliz dilinin ustalarından biri olarak kabul edilir.

Yaşamı. Babası krallık mühürdan olan Francis Bacon, anne tarafından I. Elizabeth'in başbakanı William Cecil'in akrabasıydı. 1573'te Cambridge'de Trinity College'a girdi. "Kısır" olarak nitelendirildiği Aristotelesçi felsefeye karşı duyduğu hoşnutsuzluk bu dönemde başladı. 1576'da hukuk öğrenimi görmek üzere Gray's Inn'e girdi, ama ardından İngiliz büyükelçisinin maiyetinde Paris'e gitti. Babasının ölümü üzerine 1579'da geri döndü ve hukuk öğrenimini sürdürerek 1582'de avukat oldu. Aynı kurumdaki hocalık ve baro yönetim kurulu üyeliğinden sonra saray hukuk danışmanlığı yaptı. 1584'te parlamentoya girdi. Kraliçeye ve etkili kişilere çeşitli ülke sorunları ile ilgili mektuplar yazarak göze girmeye çalıştı, ama bu çabaları sonuç vermedi. 1593'te İspanya'ya açılan savaşın giderlerini karşılamak için krallık ödeneklerinin arttırılmasına karşı çıkması, gözden düşmesine yol açtı. Danışmanlığını da yaptığı dostu genç Essex kontunun girişimlerine karşın, boşalan başsavcılık makamını, yaşamı boyunca rakibi olan Sir Edward Coke'a kaptırdı. Essex

Francis Bacon, sanatçısı bilinmeyen bir yağlıboya çalışması; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

kontunun başka makamlar için yaptığı başvurular da hep sonuçsuz kaldı.

Bacon gene de saraya danışman olarak girmeyi başardı. İspanyol hazine gemilerinin yolunu kesmede başansızlığa uğrayan koruyucusu Essex kontunu, İrlanda'daki Katolik ayaklanmasını bastırma işini üzerine alması için özendirdi. İşlerin ters gitmesi üzerine serinkanlılığını yitirip başına buyruk davranan Essex kontu ile ilgili gayri resmi yargılamada, "iyi yurttaş" olmanın "iyi insan" olmaktan önce geldiğini belirterek, koruyucusunu suçlamaktan kaçınmadı. 1601'de başansız bir ayaklanma girişiminde bulunan Essex kontunu vatan hainliği ile suçlayan resmi raporu hazırladı.

Bacon, Elizabeth'in 1603'te ölmesinden sonra, kuzeni Robert Cecil'in de yardımıyla, çeşitli alanlardaki bilgi birikimini I. James'in hizmetine sunma olanakını buldu. İskoçya ile birleşme görüşmelerinde etkin bir görev aldı. 1605'te krala adadığı *Advancement of Learning* (Bilginin Gelişimi) adlı kitabını yayımladı. Ertesi yıl bir Londra Belediye Meclisi üyesinin kızıyla evlendi. Haziran 1607'de başsavcı yardımcılığı görevine getirildiyse de, siyasal alanda pek etkili olmadı. Sonraki yıllarda özellikle taht ile parlamento arasındaki ilişkileri ele alan mektuplarıyla James'i etkileyerek, 1613'te Coke'un yerine başsavcılığa geçmeyi başardı. Krallığın üstünlüğüne ilişkin görüşlerinden dolayı, geleneksel hukuku ve yargıclığın bağımsızlığını savunan Coke ile giderek artan bir çatışmaya girdi. Baskıya karşı ayaklanmanın haklılığı üzerine bir broşür yazan bir din adamı ile ilgili davada, yargıçlara baskı yapılmasına aracılık etti. Coke görevden alındıktan sonra, Mart 1617'de mühürdar oldu. Ertesi yıl *lord chancellor* (adalet bakanı) ve Verulam baronu, 1621'de de St. Albans vikontu yapıldı.

Bacon'un bu yükselişinde, parlamentodaki çalışkanlığının yanı sıra, etkili çevrelerle kurduğu ilişkiler de rol oynadı. Bu dönemde, bir defter içinde topladığı *Commentarius Solutus* (Serbest Yazılar) rakiplerinin zayıf noktalarından devlet işlerine, sağlık bilgilerinden felsefe tasarımlarına kadar çok değişik konularla ilgilendiğini gösterir. En ünlü yapıtı *Novum Organum*'u (1620; *Yeni Organon*, 1948) yayımlamadan önce en az 12 taslak üzerinde çalıştığı anlaşılan Bacon, bu dönemde bazı küçük felsefe kitaplarının dışında, efsanelerin yorumlanmasına dayanan *De Sapientia Veterum* (1609; *Eskilerin Bilgeliliği*) adlı ilginç bir kitap yazdı. Bilimlerin yeniden düzenlenmesini öngören *Instauratio Magna* (1620; *Büyük Yenileme*) ile yurt dışındaki bilgilerin ilgisini çekti. Bilim ve felsefeye düşkünlüğüne karşın, bu yıllarda asıl çabasını devlet işleri üzerinde yoğunlaştırdı. Ülkenin bir iç kargaşaya doğru sürüklendiğini görmekte birlikte, yeniliklerden ürktüğü için, kralın egemenliğinin korunması gereğini savundu. Büyük bir bağlılıkla hizmet ettiği kralın güvenini kazandı, ama onun üzerinde her zaman etkili olmadı.

Bacon 1621'de rüşvetçilikle suçlanıp yargılandı. Hastalığından dolayı savunma için süre istediği bir sırada, Lordlar Kamarası da hakkındaki şikâyetleri ele aldı. Bir pişmanlık dilekçesi vererek görevinden çekildiyse de, 40 bin sterlin para cezasına çarptırıldı ve Londra Kulesi'ne hapsedildi. Kısa bir süre sonra serbest bırakıldı; bundan sonra büyük sıkıntılar içinde yaşadı. Bu dönemde kendisini bütünüyle bilim ve felsefeye adanarak değerli yapıtlar verdi. Hukuk derlemeleri, İngiltere tarihi, tefecilik, İspanya ile savaşın

getireceği sonuçlar ve eğitim reformları gibi değişik konular üzerinde durdu. Tasarladığı altı ayrı doğa tarihi kitabından yalnızca ikisini yazabildi. 1610'da yazmaya başladığı ve ideal topluma ilişkin bir ütopya denemesi olan *Nova Atlantis*'in (1627; *Yeni Atlantis*, 1957, 1966) bir bölümünü yayımladı. İtalyan düşünürler ile yazışarak onlara yapıtlarını gönderdi. İlk kez 1597'de yayımlanan *Essays* (1625; *Denemeler*, 1975) adlı yapıtının üçüncü ve genişletilmiş baskısını hazırladı. 1622/23'te kralın elini öpmesine izin verildiyse de, hiçbir zaman tam anlamıyla bağışlanmadı.

Felsefi. Bacon'ın, yaratılıştan doğaya yönelik, deneye eğilimli, sürekli araştırmayı seven, kesin bilgiye ulaşana kadar sorunları irdelleyen bir kişiliği vardı. Yapıtlarında eylem adamı ve düşünce adamı yönleri arasındaki karşıtlık belirgin olarak görülür. Bir yandan dürüst bilgiler aracılığıyla "insanın doğa üzerindeki egemenliğini son çizgisine ulaştıracak" bir toplumun düşünür kurarken, bir yandan da I. James'in çıkmazlarına düzeni koruyarak çözüm arıyordu. Siyasal düzlemde yükselme hevesinin yol açtığı bu çarpıklığa karşın, bir filozof olarak Bacon doğayı ve toplumu kavrama konusunda kuşkuya yer veren, önyargılardan uzak ve araştırmacı bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu arada ortaçağ Aristotelesçiliğine karşı deneyci yöntemi savunan düşünürlerin yazdıklarından da yararlanmıştı.

Bacon'ın felsefesinin odağı bilimdir. Ona göre bilim bir ilerleme, gelişme sürecidir. Tarih boyunca dinsel, siyasal ve düşünsel nedenlerle önem verilmeyen bilimin, insanlar aydınlatma ve yönlendirme işlevini öne çıkarmak gerekir. Bilim, sözcüklerle oynama yerine, doğanın özünü kavramaya yönelmelidir. Doğaya egemen olmanın birinci koşulu, onu kendi bütünlüğü içinde bilmek, onu düzenleyen genel yasalara kavramaktır. Bunun yolu da deneyden geçer. Kesin bilgi, kuşkunun bittiği yerde başlar.

Düzene düşkün bir kişi olan Bacon, bir bütün olarak gördüğü bilim ve yaratı ürünlerini us, düş gücü ve bellek yetilerine göre bölümlere ayırır. Felsefenin kapsamına giren bilimlerin kaynağı us, düş gücünün ürünü şiir ve öteki yaratı örnekleri, belleğin ürünü ise tarihtir. Bütün bilimlerin görevi, olayların nedenlerini sonuçlarıyla bağlantılı olarak öğretmektir. Bacon, kendi döneminde eksik ve yetersiz olarak gördüğü felsefe ve bilim üzerinde durur. Bu bağlamda insan zihnini ile nesnelerin doğası arasındaki ilişkiyi köklü bir biçimde yeniden düzenlemeyi amaçlar. Doğanın incelikli gizlerini araştırmada daha yetkin yöntemler geliştirerek insanlığın yaratıcı gücünü özgürleştirme peşinde koşar. Bacon'a göre, bunu sağlamak için tasımlara dayanan usavurmanın yerini, deneylere dayanan eleştirel bir tümevarım yöntemi almalıdır.

Bu öğretiyi *Novum Organum*'da, yapıtın mayasını oluşturan üç düşüncenin işlendiği özdeyişler biçimini alır. Bu düşünceler yeni bir mantığın gerekliliği, doğadaki niteliklerin "alfabe"sini oluşturan "kalıp"lar (*form*) bulma çabası ve kapsamlı bir doğa tarihi derlemesine ilişkindir. Bunların kendi başlarına kavranabilir olduğunu, ama aralarındaki ilişkilerin karmaşıklık yarattığını savunan Bacon, bilimi, temelini doğa tarihinin, gövdesini fiziğin ve uç noktasını metafiziğin oluşturduğu bir piramit biçiminde görür. Başlangıçta zaman zaman uğraştığı doğa tarihi, yaşamının sonuna doğru çalışmalarının asıl odağı durumuna gelmiştir.

Bilim anlayışı. Bacon bilime büyük önem vermesine karşın, çağdaş anlamda iyi bir bilim adamı değildi. Astronomiye yaklaşımı tutucuydu. Matematik ve yeni bulunan

logaritmanın önemini tüm olarak kavrayamamıştı. Kaldıraç sistemi, cisimlerin ivmesi ve kan dolaşımı ile ilgili yeterli bilgisi yoktu. Bacon'ın, zamanındaki bu gelişmelerden habersiz oluşu, benzerlikleri kolayca kavrayabilen zekâsının, farklılıkları kavramaya aynı ölçüde yatkın olmayışıyla açıklanabilir. Çünkü onun için bilimin başlıca temeli tümevarım yöntemi idi.

Bacon'a göre doğayı tanıma yöntemi olan tümevarım, olayları oluşturan ve biçimlendiren özün kavranmasını sağlar. Tümevarımın başlıca kaynağı olan deney, kesin genellemelere varmak amacıyla belirli kurallara çerçevesinde yapılmalıdır. Tikel bir olaydan yola çıkarak genel sonuçlara ulaşmayı yanlış bulan Bacon, deney sonuçlarının toplanarak düzenlenmesiyle tümevarılabileceğini belirtir. Tümevarıma giden yolu *tabula praesentiae* (varlık çizelgesi), *tabula graduum* (derece çizelgesi) ve *tabula absentiae* (yokluk çizelgesi) biçiminde üç basamağa ayırır. Birinci çizelgede incelenen özelliğin bulunduğu bütün olgular saptanarak sıralanır. İkinci çizelgede incelenen özelliğin değişik derecelerde bulunduğu durumlar sıralanır. Üçüncü çizelgede ise incelenen özelliğin bulunduğu durumlara olabildiğince çok benzeyen ama bu özelliği taşımayan durumlar belirlenir.

Bacon'ın tümevarım yöntemiyle uygunluk yöntemi, birleşmiş uygunluk-ayrım yöntemi ve eş değişimler yöntemini temelde kavradığı söylenebilir. Bununla birlikte yöntemi iki önemli noktada eleştiriye uğramıştır. Birincisi, son derece uğraştırıcı olan bu yöntem kesin bir sonuca ulaşmak için bazı varsayımlardan yararlanmayı gerektirir; oysa Bacon bu tür varsayımlara ilişkin herhangi bir belirleme yapmaz. İkincisi, Bacon tümevarım yoluyla bulunması öngörülen "kalıp"ların yeterli ve tam bir tanımını vermekte güçlük çeker. Bu yöndeki açıklamaların oldukça genel bazı fiziksel özellikleri sıralamaktan öteye gidemez. Bu açmazın girmesinin başlıca nedeni, görüşlerini ortaya koyarken, ortaçağ skolastik düşüncesinden aldığı hareket, yasa, nitelik ve kalıp gibi kavramlara yeni anlamlar yükleme yoluna gitmesidir. Örneğin Bacon'ın kullandığı "yasa" terimi irdelenince, onun bu terimle (modern fizikte olduğu gibi) niteliksel ilişkilerden çok, yapılara ve hareketlere yüklenen özleri, yani olgulara ilişkin açıklayıcı varsayımları ifade ettiği anlaşılır. Ama, Bacon'ın bu varsayımları gerçek amacına ulaşmış sayılmazsa da, felsefi sezgiler olarak büyük değer taşır.

Tümevarım yöntemini ilk kez kullanan Bacon olmadığı gibi, doğa bilimlerinin günümüzde kullandığı tümevarım yöntemi de onun biçimlendirmesine göre geliştirilmiştir. Ama özellikle 19. yüzyılda biyolojinin Bacon'ın öngördüğü yolu izlediği söylenebilir. Charles Darwin'in evrim kuramını geliştirirken Bacon'ın yönteminden yararlandığı kuşkusuzdur. Royal Society'nin kurucuları Robert Hooke ve Robert Boyle, Bacon'ı yüceltmişler, 18. yüzyılda Jean d'Alembert ünlü *Encyclopédie*'yi hazırlarken Bacon'a gönül borcunu ödemiştir. Immanuel Kant *Kritik der reinen Vernunft*'u (1781; *Saf Aklın Eleştirisi*) Bacon'a adanmıştır. Bacon'ı yücelten 19. yüzyıl düşünürlerinden biri de olguculuğun kurucusu Auguste Comte'tur.

Idoller. Bacon'ın belki de en önemli katkısı, *idola* adını verdiği yanıltıcı düşüncelere ilişkin uyarıdır. Ona göre *idola*, kişiyi doğru ve kesin bilgiye ulaştırmaktan alıkoyan, deneye bağlantısı olmayan önyargılardır. Bacon *Novum Organum*'da bu yanıltıcı düşünceleri şöyle sıralar:

1) *Idola tribus* (soy idolleri), insanın doğasında bulunan ve çoğunluk tarafından pay-

laşılan önyargılardır. Bunun en açık örneği doğada gerçekte olduğundan daha büyük bir düzenlilik görme, kolayca genelleme yoluna giderek doğadaki olayları soyutlaştırma eğilimidir. Kuşaktan kuşağa geçen inanç ve söylencelerle karışmış bu yanlışlar, duyuların yetersizliğinden, doğa varlıklarına keyfi benzetmeler yüklemekten ve kesin ilkelere ulaşma tutkusundan kaynaklanırlar.

2) *Idola specus* (mağara idolleri), bireyin düşünsel ve bedensel yapısından doğan yanlışlardır. Birey dıştan gelen etkileri kendi zihnine yansıdığı gibi görür. Bu nedenle de doğanın bütünü yerine kendine yansıyan bölümünü temel alır; nesneler arasında aşırı ayırım ve benzetmeler yapma yoluna gider. Burada "mağara" benzetmesi Platon'un *Devlet* diyalogundaki "mağara" simgesinden etkilenecek kullanılmıştır.

3) *Idola fori* (çarşı idolleri), soyut sözcüklerin zihin üzerindeki etkisinden kaynaklanırlar. Bunlar en tehlikeli yanlışlardır. İnsanlar karşılıklı konuşmalarla düşünce alışverişinde bulunur. Gerçeğe dayanmayan soyut düşünceleri araştırmadan ve eleştirmeden benimsemek insanları yanlışlara sürükler.

4) *Idola theatri* (tiyatro idolleri), gelenekleşmiş felsefe sistemlerinin ve yanlış kanıtların yol açtığı temelsiz düşünce kalıplarıdır. Bütün dommuş düşünce akımları bu bölüme giren önyargıların yoğunlaşmasıyla ortaya çıkar.

Denemeler. İnsanoğluna yalnızca "doğanın gizli"ni değil, "yaşamın güçlükleri"ni de açıklamayı amaçlayan Bacon, ortaya koyduğu yeni mantığı, insan ilişkilerini de kapsayacak biçimde tasarlar. Bu yüzden *Essays*'de tutku, ikiye bölünmüş, kin ve sevgi gibi "yalın yaradılışlar"ı irdelemeye çalışır. Tarihten ve kendi gözlemlerinden çıkardığı deneyimlere dayanarak, davranış ve güdülerini inceler ve genellemelere varır. Bu yoldan insanoğlunun yaptıklarını ve yapması gerekenleri ortaya koyar. Gerçekliğin ve ahlaksal ideallerin bir kısmı olan bu denemeler, dünyevi bir bilgelik taşıır.

Yazılarına yansıyan kişiliği son derece berrak ve canlı olan Bacon'ın anlatımı insanı sıkmayan zengin imgelerle doludur. Okuyucusunu kolayca avucuna alarak zihnindeki akışı katar ve böylece düşüncelerini harekete geçiren duygu dünyasına taşıır. Gerçek bir iletişim ustası olarak titizlikle işlenmiş dengeli cümleler kurar; düşüncelerini sunuş biçimi sağlam bir yapı gösterir.

Bacon yapıtlarıyla bilimin ve felsefenin gelişme yolunu göstermiş, doğa ile us arasında bir bütünlük kurulabileceği inancını yerleştirmiştir.

ÖBÜR YAPITLARI. *De Interpretatione naturae proeminum* (1603), *Doğanın Yorumlanmasına Giriş*), *Redargutio philosophiarum* (1609), *Filozofların Eleştirisi*), *Historia Ventorum* (1622), *Historia Vitae et Mortis* (1623), *Yaşam ve Ölümün Tarihi*), *The Historie of the Ruine of King Henry the Seventh* (1622), *VII. Henry Döneminin Tarihi*), *Apophthegmes new and old* (1625), *Yeni ve Eski Özyeşitirler*), *Sylva Sylvarum* (ö. 1627, Ormanların Ormanı), *Cases of Treason* (ö. 1641; İhanet Davaları), *Promus of Formularies and Elegancies* (ö. 1683), *The Poems of Francis Bacon* (ö. 1870; der. ve bas. huz. Ralph A. B. Gorsart; Francis Bacon'ın Şiirleri).

Bacon, Francis (d. 28 Ekim 1599, Dublin - ö. 27 Nisan 1622, Madrid), resimlerinde güçlü figüratif imgelerle yalnızlık ve korku duygularını yansıtan İngiliz ressam.

Bir at yetiştiricisinin oğlu olan Bacon, eğitimini daha çok evde, özel öğretmenlerden ders alarak sürdürdü. Arkadaşı Avustralyalı ressam Roy de Maistre'den öğrendikleri, resim konusundaki tek eğitimini oluşturur. 1945'e değin tanınmayan Bacon'ın güçlü ve özgün üslubu, bu tarihten sonra

ona birdenbire ün kazandırdı. Yapıtlarının çoğunda fotoğraflardan, filmlerden ya da başka sanatçıların resimlerinden yola çıkmıştır. Bunları tuvale aktarırken kendisine özgü anlatımcı amaçları doğrultusunda biçimlerini bozar. Resimlerinde yinelenen temalar arasında Ayzenshtayn'ın *Potemkin Zirhlisi* adlı filminde çığlıklar atan dadı, Velázquez'in "Papa I. Innocentius'un Portresi" ve 19. yüzyıl fotoğrafçısı Eadweard Muybridge'in hareket halindeki insan figürü çalışmalarını sayılabilir. Bacon'ın resimlerinin çoğunda geometrik biçimlerle çevrelenmiş yalnız figürler, boyanın bulaştırılmasıyla şiddetli renk lekeleri olarak betimlenmiştir. Ofke, dehşet ve coşku imgelerini yansıtmada usta kullanıldığı yağlıboyanın akışkan ve gizemli niteliklerinden sonuna kadar yararlanan Bacon, bu becerisiyle övgü toplamıştır. Resimlerinin çok yüksek fiyatlarla satılmasına karşın, paraya fazla önem vermemiştir. 1991'de değeri 5 milyon dolardan fazla olan bir tablosunu Tate Galerisi'ne bağışlamıştır. Çoğunu yok ettiği için, yapıtlarının yalnızca birkaç tanesi Amerika ve Avrupa'daki müzelerde bulunmaktadır.

Bacon, Henry (d. 26 Kasım 1866, Watseka, Illinois - ö. 14 Şubat 1924, New York kenti, ABD), özellikle Washington, D. C.'deki Lincoln Anıtı'nın tasarımcısı olarak tanınan mimar.

Bacon 1884'te kısa bir süre Urbana'daki Illinois Üniversitesi'nde okuduktan sonra teknik ressam olarak mimarlık mesleğine atılmak üzere okuldan ayrıldı ve New York'ta dönemin en ünlü mimarlık bürosu olan McKim, Mead & White'ta çalışmaya başladı. Burada, büronun çalışmaları doğrultusunda, geç klasik canlandırmacı ve "beaux-arts" üsluplarında tasarım yaptı. Daha sonra New Jersey'de Peterson'daki Danforth Kütüphanesi (1906), Connecticut'ta Naugatuck'daki İtalyan villası biçimindeki tren istasyonu, Wesleyan Üniversitesi'ndeki Gözlemevi Binası ve New York'taki Union Savings Bank Binası gibi önemli tasarımlarını gerçekleştirdi.

Bacon özellikle çok sayıda anıt tasarımı ve bunlar için çevre düzenlemeleri yaptı. Augustus Saint-Gaudens ve Daniel French adlı heykelticilerle çalıştı. Bacon'ın son ve en ünlü yapıtı olan ve 18 Mayıs 1923'te açılışı yapılan Lincoln Anıtı'ndaki oturur durumda büyük Abraham Lincoln heykelini de Daniel French yapmıştır.

Bacon, John bak. Baconthorpe, John

Bacon, John (d. 24 Kasım 1740, Londra - ö. 4 Ağustos 1799, Londra), bazı heykelticilik tekniklerini yetkinleştiren yeni-klasik heykel sanatçısı.

Bacon 1754'te, Londra'da Lambeth'deki bir porselen imalathanesine çırak olarak girdi. Burada önceleri küçük porselen süs eşyasını boyamakla görevlendirildi. Kısa bir süre sonra ürünlere biçim vermeye başladı. Çıkrıklığı sırasında başladığı yapay taşın heykel çalışmalarını sonraları kusursuz bir yöntem oluşturacak biçimde geliştirdi. 1763 dolayında ilk kez mermer üzerinde çalışmaya başladı ve gelişmiş bir alet icat ederek modelin biçimini mermere geçirme yöntemini kolaylaştırdı. Küçük bir pergel içine yerleştirilen ve hem model, hem mermer üzerinde kullanılabilen bu alet her yönde doğru ölçümler yapılmasını sağlıyor, oldukça da hassas sonuçlar veriyordu. Bacon 1769'da, Aineias'ın Troya'dan kaçışını canlandıran alçak kabartma çalışmasıyla Kraliyet Akademisi'nin heykel dalındaki ilk altın madalyasını kazandı. 1770'te sergilediği bir Mars figürü ise ona Sanatçılar Derne-

ği'nin altın madalyasını kazandırarak Kraliyet Akademisi'ne üye seçilmesini sağladı. En başarılı çalışmalarından bazıları Westminster Abbey'deki yapıtlardır.

Bacon, Roger, lakabı DOCTOR MIRABILIS (Latince "Olaganüstü Bilgin") (d. y. 1220, Ilchester, Somerset ya da Bisley, Gloucester ? - ö. 1292, Oxford ? , İngiltere), deneysel bilimin ortaçağdaki öncülerinden Fransisken filozof ve eğitim reformcusu.

Matematik, astronomi, optik, simya ve yabancı diller öğrenimi gören Bacon, barut yapımını ayrıntılarıyla betimleyen ilk Avrupalıdır. Uçan makineler, motorlu gemi ve arabalar yapılmasını önermiş, kendisinin de övünerek belirttiği gibi deneysel bilim yolunda olaganüstü çaba harcamıştır. Her yerde dilden dile dolaşan araştırmaları, halk arasında bir tür mucizeler adamı olarak görülmesine yol açmıştır. Bu nedenle Bacon, deney alanındaki gerçek başarıları biraz abartılmış da olsa, çağdaş bilimin deneysel yaklaşımının, tarihsel bakımdan erken olgunlaşmış bir temsilcisidir.

Varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Klasikler üzerinde derin bilgi edindi. Küçük yaşta aldığı *quadrivium* (dörtlü: geometri, aritmetik, müzik ve astronomi) eğitiminden çok yararlandı. Aristoteles'in yapıtlarını sık sık "dinlemiş" ve "okumuş" olmakla övünürdü. Sonradan Paris'te ders verdiğine göre, "Magister Artium" diplomasını da (en erken 1241'de) burada almış olmalıdır.

Bilim yaşı. Bacon, bilim yaşamına Aristoteles'e dayalı ya da onu yorumlayan metinler üzerine dersler vererek başladı. O tarihlerde, gelecekte bilime yöneleceğini gösteren bir belirti yoktu. Paris dersleri, Aristoteles'in yapıtlarını Batı Avrupa'ya yeni yeni tanıtan çalışmalar üzerinde öteki araştırmacıların da bilgilenmesi bakımından önemliydi. Bu ders metinleri, Bacon'ın, çok çeşitli kaynaklardan gelen Yeni-Platoncu etkiler altında kalmış Aristotelesçi bir tutumu izlediğini sergiler. İbn Sina'nın Bacon'ın üzerindeki etkisi ise abartılmıştır.

Bacon'ın düşünsel gelişmesinde 1247 dolaylarında önemli bir değişiklik oldu. Bu tarihten sonra, deneysel araştırmalar yapmak, "gizli" kitapları elde etmek, yeni aletler ve bilimsel tablolar geliştirmek, kendisine yardımcıları yetiştirmek ve bilginlerle dostluk kurmak için, büyük zaman, çaba ve para harcadı. Bu etkinlikler, olagan üniversite uğraşlarından kesin bir kopuş anlamına geliyordu. Bu değişimde, büyük olasılıkla, Oxford'a dönüşünün ve orada, Yunan düşüncesini Batı'ya tanıtanın önderliğini yapan büyük bilgin Robert Grosseteste ile öğrencisi Adam de Marisco'nun, ayrıca St. David piskoposu Thomas Wallensis'in payı vardı. 1247-57 arasında, Oxford'da tanıştığı yepyeni bilgi dallarının (yabancı diller, optik ve simya) üniversitede kök salması ve astronomi ile matematik öğretiminin geliştirilmesi için var gücüyle çalıştı.

Bacon'ın kulaktan dolma önermeler karşısında çağdaşlarından daha kuşkucu olduğu, doğrulayıcı deneyleri daha güvenilir bulduğu, salt usa dayalı çıkarımlara kuşkuyla baktığı doğrudur. Deneyi öyle ısrarla yüceltmıştır ki, daha 300 yıl önceden modern bilimi müjdelediği öne sürülür. Ama yapıtları üzerindeki incelemeler onu, bir deney adamı olarak nitelenmenin abartılı olacağını gösterir. Bacon'ın özgünlüğü, bilgi birikimine belirgin bir katkıda bulunmasından çok, verimli araştırma dalları ve deneysel inceleme yöntemleri üzerinde ısrarla durmasıdır. Gene de simya deneyleri için bir tür

laboratuvar kurduğunu, mercekler ve aynalar üzerinde sistematik gözlemlerde bulunduğunu belirtmek gerekir. Işığın niteliği ve gökkuşağı üzerindeki incelemeleri özellikle ilginçtir. Bu deneyleri büyük bir dikkatle tasarlayıp yorumladığı anlaşılmaktadır. Ama asıl önemli "deney"lerini hiç gerçekleştirememiş, yalnızca anlatmakla yetinmiş olmalıdır.

Bacon, ince bakır levhadan bir balon yapılarak "sıvı ateş"le doldurulmasını öneriyor, pek çok hafif nesnenin suda yüzüşü gibi bunun da havada yüzeceğini düşünüyordu. Kanat çırpın bir makineyle uçma konusunda ciddi biçimde çalışmıştı. Barut yapımı ile ilgili şaşmaz bilgiler veren (1242) ilk Batılı oydu. Kapalı bir hacimde tutulabilirse baruttan büyük bir güç elde edilebileceğini, bunun da savaşta işe yarayabileceğini kavramıştı, ama bu düşüncesini daha ileriye götüremedi. (Barut, ancak ertesi yüzyılın başlarında silahlarda kullanılabilecekti.)

Bacon'un ilk kez tasarımını yaptığı gözlük ise çok geçmeden üretilmeye başladı. Optik alanında, yansıma ve kırılma ile küresel sapıncın ilkelerini de Bacon açığa çıkardı. Ayrıca mekanik olarak işleyen gemi ve arabalar yapılabileceği görüşünü ortaya attı. Güneş tutulmasını gözlemleyebilmek amacıyla, ışık ışınlarının küçük bir delikten geçerek görüntü oluşturdukları *camera obscura*'dan (karanlık kutu) ilk kez yararlandı.

Keşiflik yaşamı. Bacon'un yaşamında 1257'de bir başka önemli değişiklik oldu. Sağlığının kötüye gitmesi ve Fransisken tarikatına girmesi yüzünden, kendi anlatımına göre, herkesçe unutulduğu duygusuna kapıldı. Bilimsel yaşamının sonuna geldiğini düşünüyordu. Durmaksızın çalışması, her şeye şaşılacak kadar çabuk inanması, boş inançları, kendi ilgilerini paylaşmayanları açıkça küçük görmesi, tarikatındaki üstlerinin hoşuna gitmedi ve cezalandırılmasına yol açtı. Bunun üzerine Bacon, Papa IV. Clemens'e başvurmayla karar verdi. Papalığa seçilmeden önce, Capet hanedanından gelen Fransa krallığının hizmetinde bulunan Clemens'i belki de o dönemden tanıyordu. Papanın 1266 tarihli bir mektubuna göre, Bacon ona doğa, matematik, yabancı diller, perspektif ve astroloji konularında bazı önerilerde bulundu. Doğa hakkında edinilecek daha kesin ve deneye dayalı bilgilerin, Hristiyan inancını doğrulamakta büyük değer taşıyacağını ileri sürüyordu. Önerilerinin, kilisenin ve üniversitelerin zenginleşmesine büyük katkıda bulunacağı düşüncesindeydi. Projelerle ilgili daha geniş bilgi edinmek isteyen papa, Bacon'a, çalışmalarının ürününü kendisine göndermesini buyurdu. Oysa Bacon'un düşündüğü, pek çok kişinin katkısıyla bütün bilimlere kapsayan çok geniş bir ansiklopedi hazırlamaktı. Bu iş, ancak papalığa bağlı bir kurumca yürütülebilirdi. Dolayısıyla, papanın hazır sandığı çalışma, o anda yalnızca tasarı düzeyindeydi. Gene de Bacon papanın buyruğuna uyarak çalışmaya koyuldu ve çok kısa sürede *Opus maius* (Büyük Yapıt), *Opus minus* (Küçük Yapıt) ve *Opus tertium*'u (Üçüncü Yapıt) tamamladı. Bu işi gizlice ve üstlerinin engelleyici buyruklarına karşın gerçekleştirmek zorundaydı. Davranışlarındaki aykırılık dikkati çekince korkunç bir manevi baskı altına alındı. Bu koşullar altında başardıkları gerçekten şaşırtıcıydı. Papaya da belirttiği gibi, istese dediklerini okul yöneticilerinin yolunu izleyebilir ve kitabının sayfalarını "ahmaklıklarla", boş spekülasyonlarla doldurabilirdi. Oysa o,

Paris'teki okullarda düşünemeyecek alanlara el atmak ve doğanın gizlerini pozitif inceleme yoluyla açığa çıkarmak istiyordu. *Opus maius* ile, papayı, önerdiği reformların ivediliği ve pek çok bakımından yararlı olacağı konusunda ikna etmeye çalışmıştı. Ama 1268'de Clemens'in ölümü, Bacon'un üniversite öğretiminde bilimlere gereken yeri kazandırma düşüncesini son verdi.

Bacon sonraları bir başka ansiklopedi daha tasarladı. Bu tasarımın ancak (1268 dolayında yazılan) *Communia naturalium* (Doğa Felsefesinin Genel İlkeleri) ve *Communia mathematica* (Matematik Biliminin Genel İlkeleri) adlarını taşıyan bazı bölümleri gerçekleştirildi. 1272'de ise *Compendium philosophiae* (Felsefe Özeti) yazıldı. Bilimsel olarak nitelenen çalışmalarında da uzun felsefe tartışmalarına giren Bacon, bu alanda Aziz Augustinus ya da İbn Sina'dan çok, Aristoteles'in izinden gitti. Yeni-Platoncu öğeleri felsefesine kattıysa da, düşüncesinin ana doğrultusu Aristoteles çizgisinden ayrılmadı.

Bacon, 1277-79 arasında bir tarihte, öğretimindeki bazı "kuşkuflu yenilikler" yüzünden Fransiskenlerce hapisle cezalandırıldı. Bu cezaya, büyük olasılıkla, dönemin ilahiyatçılarına ve bilginlerine amansızca saldırması, simyanın ve astrolojinin öne sürdüğü her şeye inanmaya hazır oluşu ve mistik tarih felsefesi Fiora başkeşişi Joachim'ın kehanetlerinin etkisinde kalarak "binyıl"(*) inancına yakınlık duyması yol açmıştı. Ne kadar hapiste kaldığı bilinmemektedir. 1292'de yayımlanan son yapıtı da öteki pek çok yapıtı gibi tamamlanmamıştı ve gene her zamanki gibi saldırgandı.

Baconthorpe, John, JOHN BACON, JOHANNES DE BACONTHORPE ya da JOHANNES DE ANGLICUS olarak da bilinir, lakabı DOCTOR RESOLUTUS (Latince "Kararlı Bilgin") (d. y. 1290, Baconthorpe, Norfolk - ö. 1346?, Londra, İngiltere), özellikle İbn Rüşd üzerine yorumlarıyla ün kazanan ilahiyatçı ve filozof. İbn Rüşd'ün öğretilerini onaylamadığı halde, Rönesans dönemi İbn Rüşd okulu tarafından *Princeps Averroistarum* (İbn Rüşd'ün Prensi) sayılmıştır. İki yüzyıl boyunca, Karmelit tarikatına bağlı skolastik düşünürler üzerinde etkili olmuştur.

Norfolk'taki Blakeney Karmelit manastırında yetişen Baconthorpe, Oxford'da ve Paris'te okudu. Daha sonra Cambridge'de ve bir olasılıkla Oxford'da ders verdi. 1329-33 arasında Karmelit tarikatının İngiltere kolunun başkanlığını yürüttü. Daha sonra kendi çalışmalarına yöneldi.

Aquinolu Tommaso, Johannes Duns Scotus ve Henri de Gand gibi ilahiyatçılara, geniş bir bilgi birikimiyle sert eleştiriler yöneltmesine karşın, onların görüşlerinin yerine geçebilecek bir yapıtı ortaya koyamadı. Ama Aristoteles'in ve İbn Rüşd'ün yakından bildiği yapıtları üzerine, temel noktalarda onlarla aynı görüşü paylaşmasa da çok başarılı yorumlar kaleme aldı. O sırada Kuzey İtalya'da güçlü olan İbn Rüşd okulu, Baconthorpe'un İbn Rüşd ile ilgili yorumlarına sahip çıkarak kendi adına değerlendirdi. Bu okul, daha sonra, usun ve felsefenin, imandan ve imana dayalı bilgidir üstünlüğünü savunduğu gerekçesiyle Ortodoks Hristiyan düşünürlerce eleştirilincekti.

Baconthorpe, Paris piskoposu ve ilahiyatçı Pierre Lombard'ın ilk kez Paris'te 1484'te yayımlanan *Sententiarum libri IV* (Hükümler, 4 kitap), Hippolu Aziz Augustinus'un *De Trinitate* (410-416; Üçleme Üzerine) ve *De civitate Dei* (413-426; Tanrı Devleti Üzerine), Canterbury'li Aziz Anselmus'un *De incarnatione Verbi* (Sözün İnsan Bedenine Bürünmesi Üzerine) ve *Cur Deus homo?* (Tanrı Neden İnsan Bedenine Bü-

nündü?) adlı yapıtları ile Matta İncili ve Paulus'un Mektupları üzerine de yorumlar yazdı. *Quodlibeta* (Çeşitlemeler) ilk kez 1527'de Venedik'te yayımlandı.

Bács-Kiskun, Macaristan'ın güneyinde il (megye). 8.363 km²'lik yüzölçümüyle ülkenin en büyük ildir. Tuna Irmağından doğudaki Tisza Irmağına kadar uzanır. İlin her yöresinde tahıl, mısır ve sebze yetiştirilir. Kuzeydoğuda, il merkezi Kecskemét(*) çevresindeki kum ve löss karışımı topraklarda seftali, kiraz, üzüm ve kayısı yetiştirilir. Öteki önemli kentler Baja, Kiskunhalas ve Kiskunfélegyháza'dır. Kiskunfélegyháza'da madencilik donanımı üreten büyük bir fabrika vardır. İlin kuzeydoğu ucundaki Tass kenti, Tuna Irmağı üzerinde bir balıkçılık ve su sporları merkezidir. Kalocsa ise geleneksel halk sanatı ve kültür birikimiyle ünlüdür. Nüfus (1990 geç.) 544.785.

Bactrites, soyu tükenmiş kafadanayaklılar cinsi. Bugün yaşayan kalamar, ahtapot ve notilusun akrabalarıdır. Ordovisiyen ile Permien arası dönemden (y. 500-225 milyon yıl önce) kalma deniz kayaçlarında fosillerine rastlanan ve dokunaçlarıyla yakaladığı küçük hayvanlarla beslenen *Bactrites* üyelerinin kabuğu, gövdenin yerleştiği bir dizi odacıktan oluşur. Sonraki jeolojik dönemlerde görülen ammonitler ve belemnitler gibi daha üstün yapılı kafadanayaklılar büyük olasılıkla *Bactrites* cinsinden türemiştir.

Baculites, soyu tükenmiş kafadanayaklılar cinsi. Bugün yaşayan ahtapot, kalamar ve notilusun akrabasıdır. Üst Kretase (Tebeşir) Döneminden (Kretase Dönemi y. 136-65

Sage Çayından toplanmış *Baculites* örneği; Güney Dakota
Buffalo Museum of Science, Buffalo, N.Y.

milyon yıl önce) kalma deniz kayaçlarında fosilleri bulunan ve çok kısa bir zaman diliminde yaşamış olan *Baculites*, bu dönem kayaçlarının en önemli tanıtıcı fosilidir. Belirgin özellikleri olan kabuğu, sık halkalardan oluşmuş bir bölüme başlayıp giderek düzleşir ve ammonitlerinkini andıran karmaşık birleşme çizgileriyle dikkati çeker.

Baçokueler, HAÇOKLAR ya da ÇOKUELER olarak da bilinir, Zaire'nin Kwango Irmağından Lualaba'ya kadar uzanan güney kesiminde, Angola'nın kuzeydoğusunda ve 1920'den bu yana Zambia'nın kuzeybatı ucunda yaşayan ve bir Bantu dili konuşan halk. Akarsular ve bataklıklar boyunca uzanan, yağmur ormanlarıyla kesişen ağaçlık savanlarda yaşarlar. Baçokueler, yörenin yerlisi olan halklarla, Lunda kökenli istilacı grupların bir karışımıdır. Çokue dili, Nijer-Kongo dil ailesinin Benue-Kongo öbeğine girer. 1970'lerin ortalarında Baçokuelerin nüfusu 1.300.000 dolayındaydı.

Kuzeyli Baçokueler arasında avcılık çok önemli yer tutar ve ayrıcalıklı avcı birlikleri vardır. Güneyli Baçokuelerde ise, çapa tarımı avcılıktan daha önemlidir. Başlıca ürünler manyok, yerfıstığı, yam, kumdan, fasulye ve mısırdır. Angola'daki Güneyli Baçokueler bir miktar sığır da beslerler.

Baçokuelerin siyasal yapısı, bağımlı kabile şefliklerinden özerk köy gruplarına kadar çeşitlilik gösterir. Köyler sıkışık ve toplu birimler halindedir. Dört köşe kulübeler ya

da yuvarlak Afrika evleri ortadaki bir toplantı evinin çevresinde daire oluşturacak biçimde kümelenmiştir.

Genç evli çiftlerin kocanın ailesiyle birlikte oturmalarına karşın soy anadan geçer. Çokkarınlık, reis ve varlıklı sınıflarla sınırlıdır. Erkek çocuklar için sünnet, kızlar için karmaşık yetişkinliğe geçiş törenleri ve bu törenlerde maske kullanımı bütün bölgede yaygındır. Baçokueler el sanatlarında çok başarılıdır. Hasır örücülüğü, çömlekçilik, sepetçilik, demircilik ile heykel, iskemle ve maske yapımı çok gelişmiştir.

Bad Dürkheim, DÜRKHEIM olarak da bilinir, Almanya'nın ortabatisında, Rheinland-Pfalz eyaletinde (*Land*) kent. Neustadt an der Weinstrasse'nin kuzeyinde, Isenach Vadisi girişinde ve Haardt Dağlarının doğu yamacında yer alır. 1030'da İmparator II. Konrad tarafından kurulan Limburg Benedikten manastırına bağlı olan Bad Dürkheim, sonradan Leiningen-Hartenburg kontlarının yönetimine girdi. Kontlar 14. yüzyılda burada bir kale inşa etti. Limburg Manastırı'nın kalıntıları kentin güneybatısına düşer. Fransızların 1794'te yitirdiği kalenin yerinde günümüzde bir kumarhane ile belediye sarayı bulunmaktadır. Kalenin kilisesi ise hâlâ ayakta. Sağlık merkezi olarak tanınan kentte tuzlu ve arsenikli kaplıcalar ve bir tuz fabrikası vardır. Şarap ticareti oldukça canlıdır. Nüfus (1989 tah.) 16.670.

Bad Ems, EMS olarak da bilinir, Almanya'nın güneybatısında, Rheinland-Pfalz eyaletinde (*Land*) kent. Lahn Irmağı kıyısında ve Koblenz'in hemen doğusunda yer alır. Avrupa'nın en eski sıcak su kaynaklarının bulunduğu ve madensuyunun Romalılar zamanından beri bilindiği Ems'den, 1172'de kaplıca olarak söz edilmisti. Prusya kralı I. Wilhelm (sonradan Alman imparatoru) 1870'te Ems'de tatilini geçirirken, Fransız elçisiyle tarihsel önem taşıyan bir görüşme yapmış ve aralarında geçen konuşmayı Otto von Bismarck'a telgrafla iletmisti. Bu telgraf, 1871'de Fransız-Alman Savaşı'nın başlamasına neden olmuştur.

Bad Ems, bugün de sık sık ziyaret edilen bir sağlık ve turizm merkezidir. Madensuyu ihraç eden kentte, kimyasal maddeler üreten bir fabrika vardır. Nüfus (1983 tah.) 10.241.

Bad Gandersheim, GANDERSHEIM olarak da bilinir, Almanya'nın kuzeydoğusunda Aşağı Saksonya (Niedersachsen) eyaletinde (*Land*) kent. Leine Irmağı vadisinde yer alır. Ünlü başrahibelerin mezarlarının bulunduğu 11. yüzyıldan kalma kilisesiyle ve 852'de Saksonya dükü tarafından kurulan manastırıyla tanınır. Manastırın ilk başrahibeleri düşün iki kişiydi. III. Ludwig, Saksonya düklüğüne, bu işi üstlenmeye elverişli ve istekli aile üyeleri olduğu sürece, başrahibelik makamını elinde tutma ayrıcalığını verdi. III. Otto manastıra bir çarşı ve darphane kurdu ve geçiş vergisi alma hakkı tanıdı. Sonunda manastır Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun mülkiyetine geçti ve başrahibeye imparatorluk meclisinde (*Diet*) oy hakkı tanıdı. Manastırın geniş toprakları üzerinde Hannover elektörü (seçici prens) ve Prusya kralının da feodal hakları vardı.

Manastır 1568'de Protestanlığı benimsedi. Son Katolik başrahibe Braunschweigli Augusta Dorothea 1589'da öldü; Protestan başrahibeler ise imparatorluğun tanıdığı ayrıcalıklardan, Gandersheim'in 1803'te Braunschweig düklüğüne katılmasına değin yararlandılar.

Gandersheim bazı edebi yapıtların beşiği olarak da bilinir. Alman şairi ve oyun yazarı Hrosvitha(*) 10. yüzyılda burada yaşayan

bir rahibeydi. Gandersheimli Eberhard'ın nazım biçimindeki vakayinamesi Aşağı Almancayla yazılmış en eski tarih çalışması olarak kabul edilir.

Kentin kuzeydoğusundaki tuzlu kaplıcalar çok sayıda turist çeker. Kentte oyuncak, puro, alüminyum, kimyasal ürünler ve cam üretilir. Nüfus (1989 tah.) 11.050.

Bad Godesberg, Almanya'nın batısında-ki Kuzey Ren-Vestfalya (Nordrhein-Westfalen) eyaletinde (*Land*), başkent Bonn'un güney banliyösü. Ren Irmağının sol kıyısında, Siebengebirge (Yedi Dağlar) doğal parkının karşısında yer alır. Köln başpiskoposu Dietrich tarafından 1210'da yapılan Godesburg Kalesi'nin çevresinde bir köy olarak doğdu. 19. yüzyıl sonlarında modern bir kaplıca kasabası olarak gelişti. 1935'te tüzel kimlik kazandı. 1969'da öteki yedi banliyo ile birlikte Bonn'a bağlandı. Bad Godesberg'in tarihsel yapıları arasında, 1583'te Bavyeralılarca yıkılan kalenin kalıntıları, Alman şövalyelerinin karargâhı olan Muffendorf Vakfı (1254) ve eskiden federal hükümetçe düzenlenen diplomatik kabullerin yapıldığı rokokolar tarzındaki La Redoute Malikânesi sayılabilir. Ren Irmağı boyunca, 9 km uzunluğunda bir gezinti yeri vardır. Birçok bakanlık ile yabancı temsilcilik, ayrıca önemli bilimsel ve sınai kuruluşların merkezleri Bad Godesberg'dedir. Konferans turizmi büyük önem taşır. En önemli sanayi kolu ilaç üretimidir.

Bad Harzburg, Almanya'nın kuzeydoğusundaki Aşağı Saksonya (Niedersachsen) eyaletinde (*Land*) kent. Yukarı Harz Dağlarının kuzey yamacında, Goslar'ın tam güneydoğusundaki Radau Vadisinin girişinde yer alır. Kent, İmparator IV. Heinrich'in 1066'da, yakındaki Büyük Burgberg'de (483 m) yaptırdığı şatonun çevresinde gelişti. Şatonun kalıntıları hâlâ ayakta. Pagan tanrısı Krodo'ya (Crodo) adanmış sunağın parçaları ise Goslar Müzesi'nde korunmaktadır. Bugün bir kış sporları merkezi olan kent, kaplıcalarıyla da ünlüdür. Başlıca sanayi dalları dokumacılık, ağaç ürünleri, oyuncak, deri ve ilaç yapımıdır. Nüfus (1989 tah.) 23.079.

Bad Hofgastein, Avusturya'nın batısında Salzburg eyaletinde (*Bundesland*) kent. Badgastein'in kuzeyinde, Gastein Irmağının kıyısında yer alır. 16. yüzyılda altın ve gümüş madenleri nedeniyle, Salzburg Prensiği'nde, Salzburg'dan sonraki en zengin kentti. 1936'ya değin Hofgastein olarak bilinen kent bugün, Badgastein'den borularla getirilen kaplıca suları ile bir sağlık ve kış sporları merkezidir. Nüfus (1981) 5.960.

Bad Homburg, tam adı BAD HOMBURG VOR DER HOHE, Almanya'nın ortabati kesiminde, Hessen eyaletinde (*Land*) kent. Frankfurt am Main'in hemen kuzeyindeki ormanlık Taunus Dağlarının eteklerinde yer alır. Adına ilk kez 12. yüzyıl kayıtlarında rastlanan kent sık sık el değiştirdi. 1521'de Hessen hanedanının eline geçti, 1622-1866 arasında Hessen-Homburg kontluğu olarak bağımsızlığını korudu. Elizabeth yeraltı su kaynağının ve daha önce Romalılarca kullanılan öteki kaynakların 1834'te yeniden açılması- nın ardından, 1841'de yörede bir kumarhane kuruldu. Bunu kentin yeniden kuruluşu izledi. Böylece Bad Homburg, uluslararası ün taşıyan bir kaplıca bölgesi oldu. 1890'larda Galler prensi Edward (sonradan İngiltere kralı VII. Edward), Bad Homburg-lu bir askerin başlığını giyerek, yumuşak geçeden dikilen Homburg şapkasını tüm dünyaya tanıttı. 12. yüzyıl yapısı kulesi ile kontluk sarayı (1680-85) ve modern kumar-

hane binası kente egemendir. Romalılardan kalma bir sınır kalesi olan ve 1800'de yeniden inşa edilen Saalburg da kentin yakınındadır. 1918'den sonra bir konut yerleşmesi olarak gelişen Bad Homburg'da makine, bisküvi, dokuma ve deri eşya üreten sanayi kuruluşları da vardır. 1972'de iki komşu kasabanın bağlanmasıyla daha da genişleyen kent, Obertaunus bölgesinin merkezi oldu. Nüfus (1989 tah.) 51.035.

Bad Ischl, ISCHL olarak da bilinir, Avusturya'nın orta kesiminde Yukarı Avusturya (Oberösterreich) federal eyaletinde (*Bundesland*) kent. Salzburg'un güneydoğusunda, Traun ve Ischler Ache ırmaklarının birleştiği kavşakta yer alır. Tarihte ilk kez 1262'de adı geçen kent, 1940'ta belediye oldu. Salzkammergut(*) tatil yöresinin merkezidir. Tuzlu, iyotlu ve kükürtlü suları ile 1822'den beri sık gidilen bir kaplıcadır. 1854-1914 arasında İmparator I. Franz Joseph'in yazlık sarayının burada bulunması nedeniyle uluslararası bir üne kavuşmuştur; Franz Lehar, Johannes Brahms, Anton Bruckner ve Richard Strauss gibi besteciler de belirli dönemlerde burada kalmıştır. Saray günümüzde halka açıktır; Lehar'ın evi ise müze haline getirilmiştir. Kentte ayakkabı, kayak takımları, giysi ve madeni eşya üretimi yapılır. Nüfus (1981) 13.027.

Bad Kreuznach, KREUZNACH olarak da bilinir, Almanya'nın ortabatisında, Rheinland-Pfalz eyaletinde (*Land*) kent. Mainz'in güneybatısında, Ren'in kolu olan Nahe Irmağı kıyısında yer alır. Önceleri bir Roma kalesinin, 819'da da bir Karolony sarayının (Cruciniacum) bulunduğu kent, 1065'te Speyer piskoposlarının, 1241'de ise Sponheim kontlarının eline geçti. 1290'da tüzel kimlik kazandı, 1565'te Pfalz'a bağlandı. Oruz Yıl Savaşları'nda büyük hasar gördü, 1689'da Fransızlarca yıkıldı. 1815'te Prusya'ya bırakıldı. Özellikle Badewörth Adasındaki tuzlu su kaynakları ile gözde bir kaplıca oldu. Tarihsel yapıları, Sponheim Şatosu'nun kalıntıları ile 13. yüzyıl yapısı St. Nikolaus Kilisesi'dir. İlginç 15. yüzyıl evlerinden birinin Dr. Faust'a ait olduğu sanılır. Bir şarap ticareti merkezi olan kentte optik gereçler, deri eşya ve çeşitli makine üretilir. Nüfus (1989 tah.) 39.400.

Bad Mergentheim, Almanya'nın güneyinde, Baden-Württemberg eyaletinde (*Land*) kent. Würzburg'un güneybatısındaki Tauber Irmağının kıyısındadır. İlkçağdan beri yerleşim yeri olan Bad Mergentheim, 1219'da Töton Şövalyeleri'nin mülkü oldu. 1340'ta tüzel kimlik kazandı. Töton Şövalyeleri'nin büyük önderlerinin 1525-1809 arasında oturduğu barok tarzındaki şato bugün de ayakta. Kentte, 14. yüzyıl yapısı iki kilise ile ortaçağdan kalma birçok ev vardır.

Tunç ve Demir çağlarında da bilinen, ama suyun kum ve çamurla dolması yüzünden zamanla kapanan madensuyu kaynakları 1826'da yeniden açılmış ve kent bir sağlık merkezi olarak gelişmiştir. Bad Mergentheim'da orman ürünleri ve çeşitli giyim eşyası üretilir. Nüfus (1989 tah.) 19.801.

Bad Reichenhall, Almanya'nın güneyindeki Bavyera (Bayern) eyaletinde (*Land*) kent. Salzburg'un güneybatısındaki Alp Salach Vadisinde yer alır. Dağlarla çevrili önemli bir sağlık ve kış sporları merkezidir. Predigstuhl'a (1.650 m) teleferik ile çıkılır. Roma döneminde ve ortaçağda önemli bir tuz çıkarım merkezi olan kent, özellikle Charlemagne döneminde (y. 800) zenginleşti.

Bugün de tuz üretilmesine karşın, maden tuzları yönünden zengin (yüzde 24'e varan oranda tuz içeren) kaynakları daha çok sağlık merkezinde değerlendirilmektedir. Kent, 1834'teki bir yangından sonra hemen tümüyle yeniden kurulmuştur. Romanesk üslupdaki Sankt Zeno Bazilikası, 1136'da kurulmuş Augustinusçu bir manastırın yerine 1512-20 arasında inşa edilmiştir. Nüfus (1989 tah.) 16.365.

Bada Shanren bak. Zhu Da

Badagalar, Hindistan'ın güneyindeki Tamil Nadu eyaletinde, Nilgiri Tepelerinde yaşayan en kalabalık halk. 1871'de 20 bin kişiden az olan Badagaların nüfusu 1970'lerde 105 bine ulaşmıştır. Nilgiri'lerin kuzeyindeki Karnataka eyaletinde konuşulan Kannada'ya çok yakın bir Dravid lehçesi konuşurlar. Adları "kuzeyli" anlamına gelir; bir olasılıkla ekonomik ya da siyasal baskılar yüzünden Nilgiri'ye kuzeyden indikleri kuşkusuzdur. Bu göç, Lingayat Hindu mezhebinin kurulduğu 12. yüzyıldan sonra gerçekleşmiş olmalıdır; çünkü bazıların, Nilgiri'ye geldiklerinde Lingayat adını taşıdığı bilinmektedir. Katolik bir misyonerin Badagalar ile ilgili ilk kayıtlı gözlemde bulunduğu 1602'den çok önceleri, bu halk Nilgiri'ye yerleşmiş ve öbür Nilgiri halklarıyla ortak yaşam ilişkilerini geliştirmişti.

Eskiden Badagalar, kendi içinde eş alıp veren hiyerarşik altı gruba bölünmüştü. En yüksekte yer alan iki grup etyemezdi. En alttaki grubun üyeleri, öteki beş gruba hizmet etmekle görevliydi. Badagaların geleneksel ekonomisi, öbür Nilgiri halkları Kotalar ve Todalar ile Kurumbalardan sağladıkları mal ve hizmetlere dayanıyordu.

Günümüzde genellikle eğitim görmüş olan Badagalar, topluluklarını hızla ileri götürmüşlerdir. Tahılın yanı sıra büyük miktarlarda patates ve sebze üretirler. Nüfusun çoğunluğu, geleneksel dinleri ve toplumsal alışkanlıklarını değiştirmiştir. Bugün birçok Badaga, tarımın iyileştirilmesiyle, yerel ve ulusal politikalarla, Hindu kast sisteminin doğurduğu sorunlarla ilgilenmektedir. Badagalar, 20. yüzyıl koşullarına başlarıyla ayak uyduran yerli topluluklar arasındadır.

Badagara, Hindistan'ın güneybatısında, Kerala eyaletinin kuzey kesimindeki Kojikod ilinde kent. Kojikod kentinin kuzeybatısında, Umman Denizi kıyısında bir balıkçı limanıdır. Ayrıca biber, kopra, kereste ve başka ürünlerin pazara getirildiği bir alışveriş merkezidir. Bir kıyı yolu ile bir demiryolu hattı ulaşım gereksinmesini sağlar. Nüfus (1981) 64.174.

Badagri, BADAGRY olarak da yazılır, Nijerya'nın güneybatısında, Lagos eyaletinde kent ve lagün limanı. Nijerya'nın başkenti Lagos'la Benin'in (eskiden Dahomey) başkenti Porto Novo'yu birleştiren Porto Novo Çayının kuzey yakasında ve Lagos, Ilaro ve Porto Novo'ya giden karayolunun üzerinde yer alır. Dahomey'deki Fonlarla yaptıkları savaşlar sonucunda ülkeye sığınan Popolar tarafından 1720'lerin sonlarında kurulan Badagri, bir yüzyıl kadar Amerika'ya köle ihracatında kullanıldı. 1820'lerde burada bir İngiliz ticaret merkezinin kurulmasından sonra Badagri, kuzeydeki Egbaland'da üretilen palmiye yağının ihraç edildiği ve Avrupa kumaşlarının ithal edildiği bir liman olarak gelişti. 1830'larda Free-

town'dan (Sierra Leone) gelen azatlı kölelerin akınına uğradı. 1842'de Nijerya'daki ilk Metodist Avrupa misyonerliği burada kuruldu. Bunu 1840'ların başlarında Anglikan Yoruba misyonerliği izledi. 18. yüzyıl sonunda sürekli baskınlarla kenti büyük ölçüde yıkıma uğratan Dahomey'ilerin kentin 90 km kuzey-kuzeydoğusuna düşen Abeokuta ticaret yolunu denetim altında tutmalarına karşın, Badagri, Lagos ordusunun 1851'deki saldırısına değin başlıca liman ve misyonerlik merkezi olmayı sürdürdü. Bu saldırının yanı sıra, Fonların sürekli tehdidi ve bölgenin verimsiz kumlu toprağı, kentteki tüccar, misyoner ve çiftçilerin toplu olarak göç etmesine yol açtı.

Badagri'nin çevresindeki büyük hindistancevizi plantasyonları 1880'lerde kuruldu. Günümüzde Badagri 55 km doğudaki Lagos'a, hindistancevizi, kopra, hindistancevizi lifi, balık, sebze ve manyok satmaktadır. 1966'da tarımsal ürünler için çuval yapan bir fabrikanın kurulmasından sonra, lifleri için yetiştirilen kenaf toplayıcılığı artan bir önem kazandı. Yerel ticaret daha çok balık, palmiye yağı ve çekirdeği, manyok, mısır ve hindistancevizine dayanır.

Yerel bir yönetim konseyinin merkezi olan Badagri'de ağırlıklı olarak Popolar ile Yorubaların bir alt grubunu oluşturan Egunlar yaşar. Kent, 1976'da Lagos-Badagri ekspres yolunun açılmasından sonra hızla Lagos'un büyük bir banliyösüne dönüşmüştür. Kentte bir otomobil montaj fabrikası vardır; ayrıca birkaç okul, hastane ve bir sağlık merkezi de bulunur. Nüfus (1972 tah.) 10.648.

Badajoz, İspanya'nın Extremadura geçici özerk bölgesinde, Portekiz sınırında il. 21.657 km² yüzölçümüyle ülkenin en büyük ilidir; ülke topraklarının yüzde 4,3'ünü kaplar. Cáceres iliyle birlikte, tarihsel Extremadura bölgesini içine alır. Belirgin iklim özelliği, uzun süren, sıcak ve kuru yazlardır. Hemen tümüyle düz olan arazi, güney ve güneybatıda Morena Dağları yakınlarında yükselir; kuzeyde de Toledo Dağlarının etekleriyle birleşir. En önemli kolu Zújar olan Guadiana Irmağı, il topraklarını doğudan batıya aşar. İç kesimdeki düzlüklerde yer alan Tierra de Barros, Extremadura'nın en büyük tahıl, şarap ve yağ üreticisidir; başlıca merkezi Almendra-lejo'dur. İlin öteki bölgelerinde yün üretilir; hayvancılık da önemli bir geçim kaynağıdır. Büyük ölçüde tarım ürünlerinin işlenmesine dayanan sanayi, il merkezi Badajoz, Mérida, Almendraledo ve Villanueva de la Serena'da yoğunlaşmıştır. İlin geniş ormanlarından çok az yararlanır.

İspanya hükümetinin 1952'de geliştirdiği Badajoz planı, bölgede yaşam düzeyini ve verimliliği yükselterek tarımı geliştirdi, sanayileşmeyi hızlandırdı. Guadiana ve Zújar ırmakları üzerinde altı ayrı baraj kurularak sulama sorunu çözüldü. Plan, tarıma dayalı yeni sanayilerin, özellikle un, pamuk ve zeytinyağı üretimi ile sebze konservaciliğinin yerleşmesini sağladı. Elektrik kullanımı da yaygınlaştırılarak haberleşme ağı geliştirildi. Ulusal Yerleşme Kurumu'nun çabalarıyla yeni kentler kuruldu ve binlerce kişiye toprak dağıtılarak bu yörelere yerleşmeleri sağlandı. Nüfus (1986 tah.) 655.314.

Badajoz, İspanya'nın güneybatısında, Extremadura özerk bölgesindeki Badajoz ilinin merkezi; Extremadura'nın eski merkezi. Guadiana Irmağının güney yakasında, Portekiz sınırının yakınındadır. Üzerinde yer aldığı alçuk tepeliklerin doruğunda Magriplilerden kalma bir şatonun kalıntıları bulunur. Küçük bir Roma kenti (Pax Augusta/Pacensis Colonia) olarak kurulan yer-

leşme, Magripliler döneminde Batalyos adını aldı. Leon kralı IX. Alfonso tarafından 1229'da Magriplilerin elinden alınan kent, Portekiz'e giriş noktası olarak hem Yarımadada Savaşı (1811-12), hem de İspanya İç Savaşı'nda (1936-39) stratejik işlev gördü. Aleudia dükü Manuel Godoy, "kutsal" ressam Luis Morales ve Yenidünya'nın fatihlerinden Pedro de Alvarado burada doğdular. Kenti çevreleyen tepelerin üzerindeki burçlar, hendekler ve dış duvarlarla güçlendirilmiş sur, Badajoz'a heybetli bir görünüm verir. Şatonun bulunduğu tepe ile San Cristóbal Kalesi'nin arasındaki ırmığın üzerinde, 1596'da inşa edilen, 1833'te yeniden kurulan granit bir köprü bulunur. Çok kalın duvarları olan San Juan Katedrali (1234-84) bir kaleyi andırır.

Puerta de las Palmas, kentin tarihi giriş kapısı, Badajoz, İspanya
C.I.R.I.-EDISTUDIO

Badajoz üzerinden Portekiz'le yapılan transit ticareti önemli boyuttadır. Başlıca işkolları, gıda işleme, içki imalatı, sepet işçiliği ile battaniye ve mum üretimidir. Nüfus (1986 tah.) 119.973.

Badalona, İspanya'nın kuzeydoğusunda, Katalonya özerk bölgesine bağlı Barselona ilinde kent. Barselona'nın kuzeydoğusuna düşen bir sanayi banliyösüdür. Akdeniz kıyısında, Besós Irmağının ağzında yer alır. Başlıca sanayi ürünleri kimyasal maddeler, dokuma, deri eşya, içki, motor ve parfümdür. Yer yer tarımsal ürünler de işlenir. Kasabanın en çarpıcı yapısı, 15. yüzyıldan kalma San Jerónimo de la Murtra Manastırı'dır. Kent müzesinde, Barselona'nın kuruluşundan önce bölgede önemli bir merkez olan Buetulo'nun Roma Dönemine ait kalıntıları sergilenir. Nüfus (1981) 227.744.

Badami, Hindistan'ın güneybatısında, Karnataka (eskiden Mysore) eyaletine bağlı Bicarur ilinde kent. Eski çağlarda Vatapi adıyla bilinirdi. Çalukya krallarının ilk başkenti oldu. Çevresinde, 6. ve 7. yüzyıllardan kalma önemli Brahman ve Cayna mağara tapınakları bulunur. Som kayaların kazılmasıyla ortaya çıkarılan bu tapınakların iç mekânları zengin bezemelerle kaplıdır. Nüfus (1981) 15.023.

Badarien kültürü, Mısır'da sülaleler Öncesi kültür aşaması. İlk kez Mısır'ın kuzeyinde, Nil'in doğu kıyısında bulunan Asyut vilayetinde (*muhafaza*) el-Badari'de ortaya çıkarıldı. İzlerine 1920'lerde İngilizlerin yaptığı kazılarda, İÖ 4000'lerden kalmış yerleşim yerlerine ve mezarlıklara rastlandı.

Badariler, bazı bilim adamlarının en yakın ataları saydığı Tasalıların (*bak.* Tasien kültür) tarım ve hayvancılık yöntemlerini sürdürmelerine karşın, sanatsal ve teknik becerilerini büyük ölçüde geliştirmişlerdi. Genellikle üst bölümleri siyah olan çömlekleri son derece ince, iyi fırınlanmış ve çoğunluk-

El-Badari'da bulunan aletler ve mutfak eşyası, 10 y. 4000; British Museum
Thames and Hudson

la cıvalı dalga bezeklerle süslenmiştir. Bunlar Nil Vadisinde yapılmış en iyi çömlek örnekleri sayılır. Öbür kalıntılar arasında ildişinden tarak ve kaşıklar, arduvaz taşından paletler, kadın heykelticikleri, bakır ve taştan boncuklar sayılabilir. Ceziretü'l- Arman, el-Hamamiye, Hierakonpolis (bugün Kavmü'l-Ahmer), el-Metmar ve Tellü'l-Kavmü'l-Kebir'de de Badarien kültüre ait yapıtlar bulunmuştur.

badeli âşık, **ıak âşığı** da denir. Âşık edebiyatı geleneğinde, düşünde Hızır ya da ak sakallı pirlere elinden bade içtikten sonra dili çözülüp saz çalmaya başlayan ve doğaçtan şiirler söyleyerek âşık olan kişi. Halk öykülerinde kahramana, düşünde Hızır ya da başka bir pir tarafından bir güzelin resmi gösterilerek bade içirilir. Uyanan kahraman şiir söylemeye ve düşünde görüp âşık olduğu kıza aramaya koyulur. Âşıklar düşlerinde genellikle pirlere Hızır Nebi, İlyas Nebi ve Kutub Nebi olmak üzere üç biçimde görürler. Bade içimi de iki türdür. Er dolusu içenler yiğit ve kahraman, pir dolusu içenler düşlerinde gördükleri güzele âşık olurlar. Badeli âşık olduğunu duyuranları öbür âşıkların sınavdan geçirmesi gelenektir. Âşık edebiyatında badeli âşık olarak kabul edilenlerden Sümmani, Şenlik, Erzurumlu Emrah, Celali, Hıfzi, Nihani ve Pervani özellikle anılabilir.

badem (*Prunus amygdalus*), gülgiller (*Rosaceae*) familyasından, anayurdu Asya'nın güneybatısı olan bir ağaç ve bu ağacın

Badem (*Prunus amygdalus*)
Grant Heilmann-EB Inc

tohumları. Bitkinin, tatlı ve acı tohumlu iki çeşidi vardır. Yenebilen tatlı badem tohumları şerez olarak tüketilir, ayrıca çeşitli yiyeceklerin hazırlanmasında, bademyağı ve badem unu yapımında kullanılır.

Genel olarak şeftali ağacına benzeyen, ancak 8 m yüksekliğe ulaşabilen boyuyla şeftali ağacından biraz daha yüksek ve daha uzun ömürlü olan badem ağacı, beyaz ya da pembe çiçekleriyle donandığında çok güzel bir görünüm alır. Önceleri şeftaliye benzeyen tüylü meyvesinin derimsi dış kabuğu olgunlaştığında yanıp açılır ve tohum serbest kalır.

Tatlı badem, 28-48° kuzey ve 20-40° güney enlemlerdeki elverişli bölgelerde yaygın olarak yetiştirilir ve bazı yörelerde şeftaliyle melezlenir. Badem, çiçeklenmeden önce kış koşullarına şeftali kadar dayanıklı olmakla birlikte, kuzey yarıkürede genellikle daha erken (ocak sonu ile nisan başı arasında) çiçeklenir. Bu nedenle, çiçeklenme döneminde don olaylarına rastlanabilecek yerlerde badem yetiştirmek pek güvenli değildir.

Eskidünya'da badem genellikle aile içi tüketime yönelik olarak küçük çapta ve başka meyve ağaçlarıyla birlikte yetiştirilirdi; bitkinin koşullara dayanıklılığı, verimi ve ömrü ağaçtan ağaca değişir ve meyvelerin toplanması, tohumların çıkarılması gibi işlemler genellikle elle yapılırdı. Bugün çağdaş yetiştiriciler, geliştirilmiş çeşitlerin üretimine eskisinden daha çok özen göstermektedirler. 1970'lerin sonlarında kabuklu badem ihraç eden başlıca ülkeler ABD, İspanya, İtalya, İran, Portekiz ve Fas'tı.

Acı bademin bileşiminde, tatlı bademde de bulunan sabit bir yağ (yüzde 50), ayrıca emulsin adıyla bilinen ve su eşliğinde glikoz veren bir enzim, hidrosiyamik (prüssik) asit ve benzaldehit adıyla bilinen acı badem esansı (uçucu yağ) vardır. Hidrosiyamik asidin ayrılmasından sonra geriye kalan acı badem esansı, yiyeceklerle ve likörlere koku vermek için kullanılır. Acı bademin, ağız yoluyla alındığında yumuşatıcı, öksürük kesici ve solucan düşürücü etkisi olmakla birlikte, yüksek dozlarda alındığında zehirlenmelere yol açabilir.

Badem tohumlarında az miktarda protein, demir, kalsiyum, fosfor ve B vitaminleri ile yüksek oranda yağ bulunur. Kabukları soyulup taze olarak ya da kavru olarak yendiği gibi, pasta, tatlı ve şekerlemelerde de çok kullanılır; bademden yapılan yiyeceklerin en bilinenleri acı badem kurabiyesi ile badem ezmesidir. Ayrıca Asya ülkelerinde bazı et, tavuk, balık ve sebze yemeklerine de badem katılır. Bademyağı ise eczacılıkta çeşitli bileşimlerin hazırlanmasında, özellikle yumuşatıcı olarak ve yaraları iyileştirmek için kullanılır.

Türkiye'de daha çok iç tüketime yönelik olarak yetiştirilen badem ağaçlarından 1988'de 42 bin ton dolayında ürün alınmış, bunun büyük bölümü Ege ve güney illerinden sağlanmıştır.

badem ezmesi, ezilmiş badem içi, şeker ve yumurta akından yapılan, biçim verilebilecek kıvamda şekerleme türü. Yumuşak badem ezmesi çeşitli pasta ve şekerlerde dolgu malzemesi olarak kullanılır. Daha sert kıvamda olan badem ezmesi ise geleneksel olarak minyatür meyve, sebze, çiçek ve deniz yaratığı gibi biçimlere sokulur ve buna uygun olarak renklendirilir.

Şekerlemeciler badem ezmesi yaparken genellikle iki yöntem kullanırlar. Alman usulünde ezilmiş badem ve şeker bir kapta karıştırıldıktan sonra kuruyana değin ısıtılır ve soğuduktan sonra glikoz ile şekerli krema eklenir. Fransız usulü badem ezmesi yapılırken ezilmiş bademler pişirilmeksizin doğrudan kaynatılmış şekerli su ile karıştırılır. Böylece daha lezzetli, ince dokulu ve daha beyaz görünümlü badem ezmesi elde edilir.

Türkiye'de badem ezmesi geleneksel bir şekerleme sayılır. Badem içi, bir dakika

süreyle haşlandıktan sonra kabukları soyularak kurutulur ve mermer dibekte dövülerek toz haline getirilir. Daha önce hazırlanarak soğutulan şerbet, yavaş yavaş dövülmüş bademin üzerine dökülür ve karıştırılarak yedirilir. Mermer tezgâh üzerine serilen şekerli badem bir süre dinlendirilir. Daha sonra ezilip yoğrulurak topak haline getirilir. Topaklar oklavayla iki parmak kalınlığında açılır ve birkaç santim boyunda kesilerek çeşitli biçimler verilir. Badem ezmesinin içine yoğrulurken yumurta akı ve bazı kokulu maddeler de katılabilir. Üstüne rendelenmiş hindistancevizi serpildiği de olur.

bademcik, insanda ve öbür memelilerde, boğazın arka bölümünde, yutak duvarına yerleşmiş durumdaki küçük lenf dokusu kütesidir. Bu terim, insandaki üç ayrı bademcik çiftinden herhangi birini, ama daha çok damak yakınındakileri adlandırmak için kullanılır. Boğaz bademcikleri de denen bu bademcikler, ağız boşluğunun arkasındaki yutağın her iki yanında çıkıntı yapan bir çift oval (bademsi) kütedir. Dış yüzeyleri, daha derindeki lenf dokularına kadar uzanan çok sayıda çukurla kaplıdır. Bu çukurların sık sık yabancı maddelerle dolması bademcik iltihabına yol açar. Boğaz bademciklerinin, hastalık yapıcı etkenlerin yok edilmesine yardımcı olan antikorlar üreterek, solunum ve sindirim sisteminin enfeksiyonlardan korunmasında rol oynadığı sanılmaktadır. Ne var ki, çoğu kez bu organlar da bir enfeksiyon odağına dönüştüğünden cerrahi girişimle (bademcik ameliyatı) çıkarılmaları gerekir. Yaş ilerledikçe bademcikler küçülmeye başladığı için, erişkinlerde bademcik iltihabı genellikle çocuklardakinden daha az görülür.

İkinci bademcik çifti, genellikle adenoidler olarak adlandırılan yutak bademcikleridir. Burun boşluğuna açılan üst yutağın tavanına yerleşmiş, dağınık bir lenf dokusu olan yutak bademciklerinin büyümesi, burundan soluk almayı ve sinüslerin boşalmasını engelleyerek sinüzite ve ortakulak iltihabına yol açabilir. Ayrıca, burun tıkalı olduğu için sürekli olarak ağızdan soluk alıp vermek de, çocuğun gelişmekte olan yüz kemiklerini zorlayarak yüzde biçim bozukluklarına neden olabilir. Bunun için çocuklarda adenoidlerin genellikle bademciklerle birlikte alınması önerilir. Adenoidler de erişkin dönemde küçülmeye başlar.

Üçüncü bademcik çifti, dil kökünün yüzey dokusu üstündeki lenf dokusu kütesinden oluşan dil bademcikleridir. Öbürlerinde olduğu gibi, bu bademcik çiftinin yüzeyinde de daha derinlerdeki lenf dokularına uzanan çukurlar bulunur. Ancak bu çukurlar mukozla bezlerinin salgılarıyla yeterince temizlenemediğinden, bu bademciklerin iltihabına oldukça seyrek rastlanır.

bademcik çevresi apsesi, PERITONSİLLER APSE olarak da bilinir, boğazda, bazen akut bademcik iltihabından sonra gelişen irin dolu şişlik. Bu şişlik, bademcik kapsülünden başlayarak boynun gevşek bağdokusuna doğru yayılır ve iltihaplı bademciği boğazın ortasına doğru iter. Bu duruma eşlik eden ağrı, yutkunmayı ve konuşmayı güçleştirir. Hastada genellikle yüksek ateş ve halsizlik görülür. Akut bademcik iltihabına genellikle streptokoklar neden olduğu halde, bademcik çevresi apsesinin irininde her zaman bu organizmalara rastlanmaz. Hemen antibiyotik tedavisine başlanmıyorsa, apsenin cerrahi yolla yanılması ve irinin akıtılması gerekebilir.

bademcik iltihabı, bademciklerin, mukosa zarına yerleşen mikroorganizmalar, genellikle de hemolitik streptokoklar ya da virüsler nedeniyle iltihaplanması. Boğaz ağrısı, yutma güçlüğü, ateş, kırıklık ve boynun her iki yanındaki lenf bezlerinde büyüme gibi belirtilerle seyreden hastalık, beş gün kadar sürer. Tedavi için, ateş düşene kadar yataktaki dinlenme, hastalığın başkalarına bulaşmaması için hastanın odasının ve eşyalarının ayrılması ve antiseptik özellikteki ılık çözeltilerle gargara yapılması önerilir. Ağır enfeksiyonlarda genellikle antibiyotik kullanılır.

Streptokoklardan ileri gelen akut bademcik iltihabının yan etkileri, enfeksiyonun şiddetiyle orantılıdır. Enfeksiyon yukarıya, burun, sinüsler ve kulağa doğru yayılabileceği gibi, gırtlak, soluk borusu ve bronşları etkileyecek biçimde aşağıya da inebilir. İltihaplı bademciklerden çevre dokulara yayılan bakteriler, bademcik çevresi apsesine(*) yol açabilir. Daha uzak organlarda gelişen, ama çok daha önemli olan öbür yan etkiler ise, akut nefrit adı verilen böbrek iltihabı ile çoğu kez kalbi de saran akut eklem romatizmasıdır. Bademciklerin sık sık iltihaplanması, bu organların büyümesi, aralıklı ya da sürekli boğaz ağrısı ve boynun lenf bezlerinde şişme gibi belirtilerle tanımlanan kronik bademcik iltihabına yol açabilir. Bu durumda uygulanabilecek tek tedavi yöntemi, bademciklerin ameliyatla alınmasıdır. Çeşitli anjiner, kızıl ve difteri gibi hastalıklar da akut bademcik iltihabına neden olabilir. Difteride, bademciklerin üstü kalın, kirli beyaz renkte, yapışkan bir zarla örtülür; Vincent anjini ise, üstlerinde kolaylıkla sıyrılabilen gri bir zar oluşur.

Baden, Ren Irmağı üzerinde, bugün Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinin (*Land*) batı kesimini oluşturan eski devlet.

Baden markgraflığı 1112'de oluşturuldu. Zähringen ailesinden gelen Baden markgrafı, 1218'de Breisgau kontluğunun bir bölümünü ele geçirdiler. Daha sonra, Ren'in batısında da mülklerine yeni topraklar kattılar. 1535'teki bölünmeye ortaya çıkan Baden-Baden ve Baden-Durlach markgraflikleri Reform döneminde Protestanlığı benimsedi, ama Baden-Baden 1570'lerde yeniden Katolikliğe döndü. İki markgraflık da, aralarındaki hanedan çekişmeleri yüzünden komşu Alman devletleri karşısında zayıf düştü. Pforzheim, Durlach ve Baden kasabaları, 17. yüzyıl sonlarında Fransa kralı XIV. Louis'nin girdiği yılın savaşları sırasında yıkıldı. Baden-Baden markgrafı I. Ludwig Wilhelm (hd 1677-1707), Osmanlılara ve Fransızlara karşı yürütülen savaşlarda imparatorluk ordusunun seçkin bir komutanı olarak sıvırdı ve Rastatt Sarayı'nı yaptırdı. Baden-Durlach markgrafı III. Karl (Wilhelm) (hd 1709-38), Karlsruhe kentini kurarak burayı merkez yaptı. Onun torunu Karl Friedrich (hd 1738-1811), Baden-Baden soyunun sona ermesi üzerine, 1771'de bu markgraflığı da devralarak eski Baden topraklarını yeniden birleştirdi. Ama baskı altında kaldığı için, 1796'da Fransa ile ittifak kurdu ve Ren'in batısındaki toprakları Fransa'ya bırakmak zorunda kaldı. Fransızlar, 1803-06 arasında Baden'in kuzeyde Main Irmağına, güneyde de Konstanz Gölüne (Bodensee) kadar topraklarını genişletmesine yardımcı olarak, bunun karşılığını ödediler. 1803'te Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun bir elektörlüğü haline gelen Baden, 1806'da

imparatorluğun dağılması üzerine, grandüklük olarak Napoléon'un kurduğu Ren Konfederasyonu'na katıldı.

Baden, birleşik bir devlet olarak, 1814-15 Viyana Kongresi ile kurulan Alman Konfederasyonu'nun egemen bir üyesi oldu. 1836'da Alman Gümrük Birliği'ne (*Zollverein*) katıldı. Grandükün 1818'de bir anayasa ilan etmesiyle, temsili meclis kuran ilk Alman devletlerinden biri oldu. Ama Grandük Leopold'ün (hd 1830-52) daha sonraki liberal reformları radikal istemlerin gerisinde kalınca, 1848'de Friedrich Hecker ile Gustav von Struve'nin önderlik ettiği devrimci bir ayaklanma patlak verdi. Prusya askeri kuvvetleri, 1849'da devrimci hükümeti devirerek Leopold'ü yeniden başa geçirdi. Grandük I. Friedrich (hd 1852-1907), 1866'daki Yedi Hafta Savaşı dışında, Prusya'nın müttefiki olarak kaldı ve Alman İmparatorluğu'nun kurulmasına yardımcı oldu. Baden, 1919 anayasası ile grandüklük olmaktan çıkartılıp Alman Devleti'nin bir eyaleti haline geldi. Baden-Württemberg(*) eyaleti ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra kuruldu.

Baden, BADEN BEI WIEN olarak da bilinir, Avusturya'nın Aşağı Avusturya (*Niederösterreich*) eyaletinde (*Bundesland*) kaplıca kasabası. Schwechat Irmağı üzerinde, Viyana Ormanlarının (*Wiener Wald*) doğu kıyısında, Viyana'nın güneyinde yer alır. Tarihöncesi dönemde kurulan Baden, geçmişte de bir Roma kaplıcasıydı (*aquae*). İS 869 tarihli bir belgeye göre, burada Franklara ait bir imparatorluk sarayı vardı. 1480'de özgür kent statüsüne kavuştu. 1529 ve 1683'te Osmanlılar tarafından yıkıldı. 1945-55 arasında Sovyet işgal bölgesinin merkezi oldu. İmparator I. Franz Joseph'in 1811-34 arasında her yaz uğradığı, kükürtlü ve klorlu radyoaktif kaynakları ve sıcak iklimiyle (23°C-36°C) ünlüdür. Beethoven, Mozart, Franz Schubert, Johann Strauss ve başka besteciler, çalışmalarının bir bölümünü burada sürdürmüşlerdir. Roma kaplıcasında İS 1. yüzyıldan kalma su dağıtım künkleri vardır. Öteki önemli tarihsel yapılar, 15. yüzyıla ait gotik St. Stephan bölge kilisesi ile belediye binasıdır (1815). Kasabada doku-macılık yapılır. Nüfus (1981) 23.235.

Baden, İsviçre'nin kuzeyinde, Aargau kantonunda kent. Limmat Irmağı kıyısında, Zürih'in kuzeybatısında yer alır. İS 1. yüzyılda Romalı tarihçi Tacitus'un sözünü

Limmat Irmağı üzerinde üstü kapalı köprü, Baden, İsviçre
Photo Research International

ettiği kükürtlü kaplıcalar, bugün de çok sayıda turist çeker. Habsburglar tarafından 1291'de kurulan Baden, 1415'te Aargau ile birlikte İsviçre Konfederasyonu'na bağlandı. İsviçre Konfederasyon Meclisi 1424-1712 arasında, 1497'de yeniden inşa edilen kentin eski belediye binasında toplandı. Kent, 1798-1803 arasında eski Baden kantonunun merkezi oldu. Baden'in batısında, eski bir Habsburg kalesi olan yıkıntı halindeki Stein Şatosu yükselir. Kaplıcaların kuzeybatısın-

da, elektrikli makine üreten fabrikalar ile başka işletmelerin yer aldığı modern bir sanayi bölgesi vardır. Halkın çoğunluğu Almanca konuşur ve Katoliktir. Nüfus (1984 tah.) 14.015.

Baden Antlaşması bak. Rastatt ve Baden antlaşmaları

Baden-Baden, Almanya'nın güneybatısında, Baden-Württemberg eyaletinde (*Land*) kent. Kara Ormanlar yöresinde, Oos Irmağı'nın orta çığırında yer alır. Dünyanın en büyük kaplıca merkezlerinden biridir. Günümüze bazı bölümleri kalınlaşmış olan Roma kaplıcaları, Caracalla döneminde (İS 211-217) Strasbourg'daki askeri bir-

Kaplıca binası, Baden-Baden, Almanya
Schuster-De Wya Inc

liklerin yararlanması için yapıldı. Sonraları bir yıkıntıya dönüşen kasaba, 1112'de Baden markgraflığının merkezi olarak yeniden önem kazandı. 1689'da neredeyse tümüyle yıkıldıysa da, Fransız Devrimi'nden kaçan mültecilerin sığınağı olarak yeniden canlandı. 19. yüzyılda, Avrupa soylularının ve sosyetinin gözde bir tatil merkezi oldu. Başlıca yapıları, kumhane binası, modern kaplıcalar, markgraf mezarlarının bulunduğu Stiftskirche (7. yy; 1753'te yeniden yapıldı; bugün bölge kilisesi) ve eskiden Baden markgrafı ile grandüklerinin oturduğu, bugün tarih müzesi olarak kullanılan 15. yüzyıl yapısı Yeni Saray'dır. Çevrede Eski Saray'ın yıkıntıları, Lichtental Manastırı (1254) ve Yunan Şapeli (1863) bulunur. Tuzlu ve radyoaktif sıcak suları nedeniyle bir uğrak yeridir. Tesisleri yıl boyunca açıktır. Nüfus (1989 tah.) 50.761.

Baden kültürü, Orta Avrupa'da Polonya, Çekoslovakya, Avusturya, Macaristan ve Almanya'nın bazı bölgelerinde görülen ve Bakır Çağının son evresini simgeleyen kültür (İÖ 3000). Ege İlk Tunç Çağı kültürleri ile ilişkili olmakla birlikte, madencilik burada yerel bir nitelik taşıdığı sanılmaktadır.

Genelde koyu renkli ve yalın Baden çanak çömlek kalıntıları arasında geniş oluklu ve kazıma yoluyla bezenmiş olanlar da vardır. Tutamak ya da kulpu üstünde birbirinden uzak iki çıkıntısı olan kase ve kaplar da yaygındır.

Metal aletler içinde çekiç ve keser başları, bakır telden sarmal biçimli boyunluklar çoktur. Ele geçen hayvan kemiklerinden, atın evcilleştirildiği anlaşılmaktadır. Orta Avrupa'da ilk kez Baden kültüründe içi dolu araba tekerleği yapıldığı, dört tekerlekli arabaların kullanıldığı saptanmıştır.

Baden-Powell, Robert Stephenson Smyth, I. Baron Baden-Powell (Gilwell), 1922-29 arasında BADEN-POWELL I. BARONETİ SIR ROBERT (d. 22 Şubat 1857, Londra, İngiltere - ö. 8 Ocak 1941, Nyeri, Kenya), 1899-1902 Güney Afrika Savaşı sırasında

217 gün süren Mafeking savunmasıyla ulusal kahraman olan İngiliz subayı. Daha sonra Boy Scouts ve Girl Guides adlı izci örgütlerinin kurucusu olarak ün kazanmıştır.

1884-85'te, Bechuanaland ve Sudan'daki savaşlarda gözetleme balonları kullanmasıyla dikkat çekti. 12 Ekim 1899'dan 17 Mayıs 1900'e değin süren zorlu bir kuşatma-

Baden-Powell, S. Solocombe'un yağlıboya çalışması; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

da çok daha büyük bir Boer kuvvetini püskürtmek Mafeking'i savundu. Savaşın sonra Güney Afrika polis örgütü için personel toplayarak eğitti. 1903'te İngiltere'ye dönünce süvari kuvvetlerine genel müfettiş olarak atandı. Ertesi yıl Netheravon'a bağlı Wiltshire'daki Süvari Okulu'nu kurdu. 1907'de korgeneralliğe yükseldi.

Aids to Scouting (1899; İzcilik İçin Yardımcı Bilgiler) adlı askeri ders kitabının, erkek çocukları orman yaşamı konusunda eğitmek için kullanıldığını öğrenen Baden-Powell, Dorset'a bağlı Poole açıklarındaki Brownsea Adasında bir deneme kampı kurdu (1907). Önerdiği izci hareketi için bir taslak hazırladı. İzci oymakları İngiltere'nin her yanına yayılmaya başladı. Bu oymaklarca kullanılmak üzere 1908'de *Scouting for Boys* (1908; Erkekler İçin İzcilik) adlı kitabı yayımlandı. Tüm zamanını izcilere ayırmak amacıyla 1910'da ordudan emekliye ayrıldı. Aynı yıl kız kardeşi Agnes'le (1858-1945) birlikte Girl Guides (ABD'de 1912'den sonra Girl Scouts) adlı kız izci örgütünü kurdu. Kansı Lady Olave Baden-Powell'in da (1889-1977) bu örgütün gelişmesine büyük katkısı oldu. 1916'da 11 yaşın altındaki erkek çocuklar için Wolf Cubs (ABD'de Cub Scout; "Yavrukurt") örgütünü kuran Baden-Powell, Londra'daki I. Uluslararası İzci Eğlencesi'nde (1920) dünya izci başkanı ilan edildi.

Baden-Powell 1922'de baronet, 1929'da baron oldu. Son yıllarını sağlık nedenleriyle Kenya'da geçirdi. Yaşamöyküsünü *Lessons of a Lifetime* (1933; Tüm Bir Yaşamdan Dersler) adıyla yayımlandı.

Baden-Württemberg, Almanya'nın güneybatısında eyalet (*Land*). Batıda ve güneyde Fransa ve İsviçre ile Avusturya'nın küçük bir kesimi, kuzeyde ve kuzeybatıda ise Rheinland-Pfalz ve Hessen eyaletleri Baden-Württemberg'i çevirir. Yüzölçümü 35.751 km², nüfusu (1990 tah.) 9.618.700'dür; her iki bakımdan da Almanya'nın üçüncü eyaletidir. II. Dünya Savaşı sonrası işgal yönetimince kurulan ve Aralık 1951'de bu statüsü bir referandumla onaylanan eyalet, Amerikan denetim bölgesindeki Württemberg-Baden ile Fransız denetim bölgesindeki Güney Württemberg-Hohenzollern ve Güney Baden'in birleştirilmesiyle oluşmuştur. 1952'de yürürlüğe giren bu düzenleme ile eyalet başkenti Stuttgart olmuştur.

Fiziksel ve beşen coğrafya. Eyalet, Almanya'nın coğrafi bakımından en çok çeşitlilik gösteren bölgelerinden biridir. Yüksek kesimler-

deki ormanların yanı sıra verimli yaylalar, yeşil alanlar, göller ve bataklıklar doğal görünümüne benzersiz bir nitelik kazandırır. Eyaletin coğrafi sınırlarını güneyde Konstanz Gölü (Bodensee) ile Yukarı Ren, batıda giderek genişleyen Ren Vadisi, kuzeyde Main Irmağı, doğuda da Iller Irmağı oluşturur. Tuna Irmağı, gözde bir gezinti beldesi olan Donaueschingen'den doğar ve eyaletin doğu kesimini enlemesine geçerek Avrupa kutası boyunca süren yolculuğunun ilk bölümünü tamamlar. Tuna, eyaleti ikiye ayıran ve Avrupa su çizgisinin güneyine düşen ana su toplama havzasıdır.

Avrupa'nın batısı Romalılarca ele geçirilmeden önce, Ren Irmağının yukarı vadisi, kara Avrupa'sının ana ticaret arterlerinden biriydi. Bölgenin sertodunlu ağaçlardan oluşan uçsuz bucaksız ormanları, kereste sanayisinin yol açtığı tahribat ve seller sonucunda büyük ölçüde yok olmuştur. Yukarı Ren Vadisinin verimli güney topraklarında bugün çok sayıda sebze bahçesi vardır. Kalsertstuhl Dağı çevresindeki, sürekli güneş gören bağlarda yetişen üzümlerden, Almanya'nın en iyi şarabı üretilir.

Almanya'nın en geniş kesintisiz orman alanı olan Kara Orman Dağları batıya, Ren kıyısına doğru uzanır. Bölgenin tekdüzelikli yer yer nefis vadilerle bozulur. Kara Ormanlar'ın en yüksek noktası, 1.493 m ile Feld Dağıdır. Bölge, güneyde, sayısız enerji santralını besleyen birçok doğal ve yapay gölün bulunduğu Hotzen Ormanına (Hotzenwald) doğru sokulur. Yörenin tipik konut türü, çatısı yan duvarların bir hayli dışına taşan ve çıkış yolu doğrudan ahu çatısı altındaki samanlığa yönelen "Kara Orman evi"dir. Bölgede yaşayanlar geçimlerini büyük ölçüde sığır yetiştiriciliği, kerestecilik ve turizmden sağlar.

Alpenvorland, Alpler'in yamacında, batıdaki eski volkanik Hegau Dağlarından doğudaki Allgäu çayırlarına kadar uzanan derin bir teknedir. Ünlü Konstanz Gölü ile birçok göl ve bataklık bu bölgede yer alır. Bataklık kesimler çamur banyosuna elverişli olduğundan, yörede çok sayıda kaplıca kurulmuştur. Küçük mülkiyet bu kesimde de ağırlıktadır. Başlıca gelir kaynağı, sığır yetiştiriciliği ve mandracılıktır. Allgäu peynirinin uluslararası ünü vardır.

Alpenvorland düzlüklerinden başlayan, ama Tuna Vadisiyle bu düzlüklerden belirgin biçimde ayrılan Schwaben Jurası, Kara Ormanlar ile Franken Jurası arasındaki alanı kaplar. Kuzeyindeki dağlar Neckar Irmağı vadisine doğru birdenbire alçalır. Tebeşir oluşumlarından ve seyrilmiş ormanlarından dolayı kiraz görünümünde olan Schwaben Jurası, eyaletin en yoksul yöresidir. Eskiden bölge halkının ana geçim kaynağını keten dokumacılığı ve koyun yetiştiriciliği oluşturuyordu; sentetik dokumaların yaygınlaşması ile koyun yetiştiriciliği genledi ve birçok çiftçi Heidenheim, Ulm, Reutlingen, Balingen gibi kentlerde ek gelir getirecek işler aramak zorunda kaldı.

Verimli Neckarland bölgesi, Almanya'nın en yoğun nüfuslu alanlarından biridir. Neckar Irmağı ile çok sayıdaki kolları boyunca uçsuz bucaksız bağlar uzanır. Patates, şeker pancarı, çeşitli meyve ve sebze yanında bir miktar tahıl da üretilir.

Baden-Württemberg'in tahıl ambarı olan Hohenlohe bölgesi, eski bağımsız kent Schwäbisch Hall'ı çevreler ve Rothenburg ob der Tauber'deki Bayyera sınırına kadar uzanır. Mülkün tüm mirasçılar arasında paylaştırıldığı Alp bölgesi geleneginin tersine, burada geçmişte *primogenitura* (mirasın en büyük oğula geçmesi) kuralının geçerli olması, bir yandan büyük mülklerin korunmasını sağlamış, ama bir yandan da miras

yoluyla toprak sahibi olamayan çok sayıda gencin başka yerlerde iş aramak zorunda kalması sonucunu doğurmuştur. Günümüze değin ayakta kalabilmiş ve çoğu iyi korunmuş birçok şato, Hohenlohe'nin geçmiş yüzyıllardaki zenginliğinin kanıtlarıdır.

Oden Ormanı (Odenwald) bölgesi, çoğu kez Baden Sibiryası olarak adlandırılır. Bu tepelik bölge, Baden-Württemberg'i kuzeyde Hessen eyaletine bağlar. Ana ulaşım arterlerinin dışında bulunması ve elverişsiz bir iklimi olması nedeniyle yüzyıllardır kültürel ya da ekonomik bakımdan gelişmemiştir. Yöredeki küçük çiftçiler, ancak 1950'lerden sonra küçük sanayinin gelişmesiyle ek gelir elde etme olanağı bulabilmiştir.

Ren ve Neckar ırmakları arasındaki verimli topraklar üzerinde yer alan Kraichgau bölgesi, buğday, darı ve tütün üretimi ile meyvecilik merkezidir. Schwetzingen kuşkonmazının ünü, bölge sınırlarını aşmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında onarılarak eski haline getirilen Schwetzingen ve Bruchsal şatoları, Karlsruhe ve Mannheim kentlerinin çevresindeki çok sayıda şatoyu bütünüdür.

İklim, bölgelere göre büyük değişiklik gösterir. Yukarı Ren Vadisi, yıllık 9° - 10° C'lik bir ortalama ile sıcak, Alp bölgesi ise, yaklaşık 4,5°C - 27°C'lik bir ortalama ile barınmaya en elverişsiz bölgedir. Yüksek kesimler, eyaletin en çok yağış alan bölümlerini oluşturur; çünkü batı rüzgârlarının Fransa üzerinden sürükleyip getirdiği okyanus bulutları, fazla nemli Kara Ormanlar'ın ve Alpler'in eğimli yüzeylerinde bırakır. Alp bölgesinde ortalama yağış 1.000 mm'nin biraz üstündedir. Buna karşılık Neckar ve daha doğudaki Tauber vadilerinde, yağış genellikle 600 mm'nin altında kalır.

Baden-Württemberg'de kentsel yoğunluk, Almanya'nın kuzeyindeki düzeyin iki-üç katını bulur. Ludwigsburg, Rastatt ve Öhringen gibi kentler, konut alanı olma özelliğini bugün de korumaktadır. Ulm ve Münsingen gibi garnizon kentleri, daha yakın dönemlerde kurulmuştur.

Eski Germen kabilesi Suevlerin soyundan gelenler, eyaletin yalnızca güneydoğu kesiminde yaşar. Batı ve güneybatı kesimlerinde yaşayan Alamanlar, İsviçreli Alamanlar ve Alsace halkı ile akrabadır. Eyaletin kuzeybatı kesimlerinde Pfalz halkının özellikleri baskındır. Frank etkisi kuzeydoğudan orta kesimlere kadar sokulur. Franklar ile Suevler arasındaki dil sınırı, kabaca batıdaki Baden-Baden'den başlar; Stuttgart yöresinden geçerek doğudaki Crailsheim'a uzanır. Alamanların ağırlıkta olduğu Güney Baden ve Güney Württemberg'de Katolikler çoğunluktadır. Daha çok Frank kökenlilerin yaşadığı Kuzey Württemberg'de Protestanlar çoğunluğu oluşturur. Özellikle Württemberg'de birçok küçük mezhep ve özgür kilise vardır.

Baden-Württemberg, II. Dünya Savaşı sonrasında tüm öteki eyaletlerden daha hızlı nüfus kazandı. Bu hızlı büyümeyi, ADC'den kaçan ya da savaş nedeniyle yerinden olmuş insanların bu bölgeye yerleşmesine borçluydu. 1945'ten 1950'ye değin eyaletin kırsal kesimi, barınma ve iş bulma açısından göçmenlere en iyi olanakları sundu. Ama sonraki yıllarda işgücü yeniden sanayi merkezlerine yöneldi. Eyalet merkezi Stuttgart'ın nüfusu olağanüstü büyüme gösterirken, birçok kırsal yerleşimde ciddi nüfus azalmaları ortaya çıktı. 20. yüzyılın sonlarına doğru birçok kişi, kırsalın yüksekliği yüzünden,

çalıştığı yerde oturmaktansa, küçük yatakhane kentlerde daha ucuza konut yapma ve her gün iş ile konut arasında gidip gelme yolunu seçti.

Ekonomi. Baden-Württemberg, orta sınıf işadamları ile küçük çiftçilerin ekonomik yaşamaya yön verdiği tek Almanya eyaletidir. Daimler-Benz gibi dünyaca ünlü firmalar, küçük birer atölye olarak ilk kez Stuttgart ve Mannheim'da kurulmuşsa da eyalette ağır sanayi yoktur. Buna karşılık, ileri ölçüde uzmanlaşmış bir donanım ve doku-ma sanayisi vardır. Önemli yeraltı kaynakla-rının olmaması yüzünden eyalet halkı geçi-mini daha çok el sanatları ve buna bağlı ek işlerden sağlar. Ülkedeki duvar ve kol saatleri ile ismarlama mücevher işlerinin çoğu burada yapılır. Deri eşya, müzik ve tıp aletleri, gıda, püro ve madeni eşya üretimi-nin önemli bölümü de gene buradan sağla-nır. Sanayi merkezleri, Esslingen, Stuttgart ve Heilbronn arasındaki Neckar Vadisinde yoğunlaşmıştır. Öteki sanayi alanları, Mannheim yakınındaki Ren kıyıları ile Karlsruhe ve Ulm çevresindedir. Son dö-nemlerde Yukarı Ren'in sınır kesimi eko-nomik bakımdan önem kazanmaya başla-mıştır. Baden-Württemberg, ayrıca Alman-ya'da işsizlik oranının en düşük olduğu eyalettir.

Küçük işletmeler ağırlıkta olduğu için, Baden-Württemberg'de tarım günümüzde de sorunlarla karşı karşıyadır. Eyaletteki tarım işletmelerinin yalnızca küçük bir bölü-mü 30 hektardan büyüktür. Bu nedenle küçük çiftçilerin çoğu, geçimini sanayide de çalışarak sağlar. Son yıllarda önemli bir kesimi, ek gelir elde etmek için kendi evlerini ya da çevredeki mülklerini turizme açmıştır. Baden-Baden, Wildbad ve Baden-weiler'in ünlü kaplıcaları yeni turizm ola-nakları sağlamaktadır. Öteki küçük kaplı-caların çoğu da eyalet yönetiminin sağladığı mali destekle genişletilmiş ve önemli ölçüde geliştirilmiştir.

Doğal kaynaklardan yoksun olan, temel olarak ticaret ve el sanatlarına dayanmak zorunda kalan Baden-Württemberg'de, ulaşıma özel bir önem verilir. Ren ve Neckar ırmakları, karmaşık karayolu ağıni zengin-leştirecek su yolları olarak imar edilmektedir. Neckar'ın Plochingen'e kadar olan bölümü, 1971 öncesinde kanallarla düze-lenmiştir. Ren'in de Rheinfeld'e kadar olan bölümünde gemi ulaşımı yapılabilmektedir. Stuttgart yakınındaki uluslararası havalimanı-nın yanı sıra, eyaletin çeşitli yerlerinde çok sayıda, daha küçük havaalanı vardır.

Yönetişel ve toplumsal koşullar. 1952'de kurulan Baden-Württemberg Eyalet Meclisi (*Landtag*) 126 üyeli-dir. Sandalyeler, eyaletin dört yönetim birimini oluşturan Kuzey Württemberg (merkezi Stuttgart), Güney Württemberg-Hohenzollern (merkezi Tü-bingen), Güney Baden (merkezi Freiburg) ve Kuzey Baden (merkezi Karlsruhe) ara-sında, nüfusla orantılı olarak paylaşılır.

Eyalet, Baden ve Württemberg'deki yük-sek mahkemelere bağlı iki adli bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgelerin yetki alanı içinde birkaç il mahkemesi ile çok sayıda yerel mahkeme yer alır. Son yıllarda yerel mah-kemeler daha geniş bölgeleri kapsayacak biçimde yeniden düzenlenmiştir. Federal yüksek mahkemeler, bu arada Federal Anayasa Mahkemesi (*Bundesverfassungsge-richt*) ile Federal Temyiz Mahkemesi (*Bun-desgerichtshof*) de Karlsruhe'dedir.

Ludwigsburg'daki, Nasyonal Sosyalistlerin Suçlarını Açığa Çıkarma Merkezi, yabancı arşivleri tarayarak Nazi dönemindeki vah-

şete ilişkin binlerce belgeyi gün ışığına çıkarmasıyla uluslararası ün kazanmıştır. Eski Nazilere karşı adli kovuşturmayı başla-tan da bu kurumdur.

II. Dünya Savaşı sonunda büyük bölümü Amerikan birliklerinin işgali altına giren Baden-Württemberg'deki ABD askeri karargâhı bugün Heidelberg'tedir. Württem-berg ve Baden'in kuzey kesimlerinde ki kent ve kasabalarda, bu karargâha bağlı birçok ABD garnizonu vardır. Az sayıdaki Fransız kuvvetlerinin karargâhı Baden-Baden'de-dir. Alman silahlı kuvvetlerinin Baden-Württemberg karargâhı ise Stuttgart'tadır.

Baden-Württemberg, Almanya'da en çok üniversite bulunan eyalettir. Heidelberg, Frei-burg ve Tübingen'deki köklü üniversitelerin yanı sıra, Stuttgart ve Karlsruhe'de birer teknik üniversite, Stuttgart-Hohenheim'da bir tarım üniversitesi, Mannheim'da da iktisat bilimlerinde uzmanlaşmış bir üniver-site vardır. Tıp ve doğabilimleri öğrenimi veren Ulm Üniversitesi ise Konstanz Uni-versitesi 1960'larda kurulmuştur. 3-6 yaş grubundaki çocukların yaklaşık üçte ikisi, kilise ve benzeri örgütlerden destek gören anaokullarına kayıtlıdır. Baden-Württem-berg, tüm yaş gruplarındaki öğrenci oranı-nın yüksekliği açısından, eyalet statüsünde-ki Berlin, Hamburg ve Bremen kentlerin-den sonra ülkede en önde gelen eyalettir.

Eyalet hükümetinin geliştirdiği hastane, yaşlılık ve gençlik projeleri sonucunda sağ-lık hizmetleri büyük gelişme göstermiştir. Kırsal kesimde fiyatlar ve ücretler düşüktür. Ücretlerin dolgun olduğu kentlerde ise, kiralara çok yüksektir. Baden-Württem-berg'de gelir düzeyi, genel olarak ülkenin öteki eyaletlerinden yüksektir.

Kültürel yaşam. Baden-Württemberg, mi-mari anıtlar bakımından zengindir. Ulm ve Freiburg'da çok sayıda Gotik kilise vardır; Weingarten (Kreis Ravensburg), Birnau, Steinhausen, Zwiefalten ve Mannheim'daki Barok kiliseler ile Wimpfen'deki Kaiser-pfalz (İmparatorluk Konutu) ve Rastatt Şatosu, gözde ve ilginç yerlerdir. Karlsruhe ve Stuttgart'taki devlet tiyatroları, özellikle de Stuttgart balesi uluslararası ün kazan-mıştır. Taşra ve kent tiyatroları içinde, Mannheim Ulusal Tiyatrosu'ndan özellikle söz etmek gerekir. Friedrich Schiller'in ünlü *Die Räuber* (*Haydutlar*) adlı oyunu dünyada ilk kez burada sahnelenmiştir. Stuttgart Oda Orkestrası giderek ünlenmektedir. Fri-edrich Schiller, Friedrich Hölderlin ve Her-mann Hesse gibi şair ve yazarlar ile Georg Friedrich Wilhelm Hegel ve Martin Heideg-ger gibi büyük düşünürler, bu toprakların çocuklarıdır. Ressam Otto Dix'in Alman Dışavurumcu akıma önemli katkıları olmuştur.

Eyaletteki radyo istasyonlarından Stutt-gart'taki Süddeutsche Rundfunk ile Baden-Baden'deki Südwestfunk'un ünlü orkestra-ları vardır. Her iki istasyon da üç ayrı kanaldan yayın yapar. Önemli bölgesel gazetelerin dışında *Stuttgarter Zeitung* yurt çapında ağırlık taşır.

Kulüp ya da dernek üyeliği oranı, öteki eyaletler ortalamasının hayli üzerindedir. Yerel tarih ve arkeoloji derneklerinin sayısı bakımından da ön sırada yer alan eyaletin her yöresinde müzik, spor ve bahçecilik kulüpleri bulunur. Yetişkin eğitimine dö-nük kulüplerin ve halka açık üniversite kurslarının çokluğu köklü eğitim geleneği-nin yaşadığını gösterir. Yetişkin eğitime dönük bütün kamu kuruluşları 1970'ten sonra bir araya getirilerek, Volksbildungs-werk adıyla ayrı bir birim oluşturmuştur.

Badgastein, GASTEIN olarak da bilinir, Avusturya'nın ortabarı kesiminde, Salzburg

eyaletinde (*Bundesland*) kasaba. Gastein Vadisinde, aynı adla anılan derenin kıyısın-dadır. Radyoaktif kaplıcaları ile 13. yüzyıl-dan beri ziyaretçi çeker. Aralarında kraliyet ailesinin de bulunduğu ünlü ziyaretçileri sayesinde 19. yüzyılda dünya çapında ün kazandı. Günümüzde Avusturya'nın en önemli kaplıcalarından ve sağlık merkezle-rinden biri olmanın yanı sıra, kış sporları için de uluslararası bir merkezdir. Ayrıca 63 m ve 85 m yükseklikten dökülen iki gör-kemli çağlayanıyla ünlüdür. Holstein'in Avusturya'ya, Schleswig'in de Prusya'ya bağlandığı Gastein Konvansiyonu 1865'te burada toplanmıştır. Nüfus (1981) 5.600.

Badgisat, BADGIS olarak da bilinir, Afganis-tan'ın kuzeybatısında il (*vilayet*). Yüzölçü-mü 21.854 km²'dir. İl merkezi Kale-i Nev'dir. 1964'te Herat ilinin kuzeybatı bölümü-nün ayrılmasıyla kuruldu. Kuzeybatısında Türkmenistan, kuzeyinde Faryab, doğusun-da Gar, güneyinde de Herat illeri yer alır. Kuzeydeki Bend-i Türkistan Dağları ile güneydeki Sefid Dağları arasında uzanan ve Morgab Irmağınca sulanan büyük bir vadi görünümündedir.

Temel uğraş tarımdır. Başlıca tarım ürün-leri arasında tahıl, pamuk ve şamfıstığı sayılabilir. Çoğunluğu oluşturan Pestuların yanı sıra, bölgede Beluciler ve Hazaralar gibi topluluklar da yaşar. Yerleşik nüfus (1982 tah.) 244.346.

badıç, LEGÜMEN olarak da bilinir, tek bir meyveyaprağından oluşan, olgunlaştığında karın ve sırt bölümündeki dikış yerlerinden açılarak tohumlarını dağıtan kuru meyve tipi. Baklagiller (*Fabaceae*) familyasına öz-gü olan bu meyveler ve tohumları insan ve hayvanlar için çok önemli bir besin kaynağıdır; bunlardan ayrıca yemeklik yağ, lif ve plastik hammaddesi elde edilir.

badihava, Osmanlı Devleti'nde, Tanzi-mat'tan önce topraksız köylüden alınan kazanç vergisi. Sözcük olarak, karşılığı olmaksızın ödenen para anlamına gelir. Türkçedeki "bedava" sözcüğü badihavanın bozulmuş biçimidir.

Badihava, tekâlif-i örfiye(*) türünden bir vergiydi. Ekip biçecek toprağı bulunmayan-lar, başkasının toprağında çalışanlar, dirlik sahiplerine kapılanarak miri arazileri ekip biçenler, kendi paylarına düşen ürün için badihava öderlerdi. Bu verginin kapsamı ve oranları bölgelere göre farklı belirlenmişti. 16. yüzyıla değin süren uygulamalar, topraksız köylünün kamu arazilerini işleyip kazanç elde ederek toprak edinmesi amacına hizmet ederken, sonraki yüzyıllarda, tımar sisteminin bozulmasıyla amacından saptırılmış ve bir tür angaryaya dönüşmüş-tür. Bu nedenle de Tanzimat'ın ilan edilme-sinden (1839) kısa bir süre sonra kaldırıl-mıştır.

Osmanlı merkez maliyesi bakımından ne-renden alınacağı belli, ama yıllık toplam miktarı belli olmayan gelirlere de badihava denirdi. Bunların büyük bölümünü mirasçı-sı belli olmayan taşınır ve taşınmaz malların paralar, bağ, bahçe ve bostanlara zarar verenlerden alınan resimler, gerdek resmi ve paraya çevrilen cezalar oluştururdu.

Badin, Pakistan'da, Sind eyaletinin Hay-darabad iline bağlı Badin ilçesinin yönetim merkezi. 1750'de, İndus Irmağının doğusun-da bataklıkla kaplı bir delta üzerinde kuruldu. Yörenin ana ürününü piriñçtir. Ba-din kentinde birer şeker ve çeltik fabrikası bulunur. Kent Haydarabad-Badin demiryö-lünün son istasyonudur.

Daha önce Haydarabad ilçesinin parçası olan Badin ilçesi, kuzeyde alüvyal bir

düzlük ile güneyde bataklıklardan oluşur. Başlıca tarım ürünleri pirinç, buğday, baklagiller, pamuk ve meyvedir. Sanayi çeltik, un ve şeker üretimiyle sınırlıdır. Nüfus (1981 geç.) kent, 23.000; ilçe, 769.000.

Badings, Henk (d. 17 Ocak 1907, Bandung, Cava), özellikle elektronik seslere yer vermesi ve düzenlemelerinde ses kayıt araçlarından yararlanılmasıyla tanınan Hollandalı besteci.

Badings, müziğe yönelmeden önce jeoloji okudu ve herhangi bir eğitim görmeden beste yapmaya başladı. Daha sonra (1930-31) Willem Pijper'le kompozisyon çalıştı. Hemen hemen bütün geleneksel türlerde beste yaptıktan sonra, 1950'lerde elektronik besteleri ve ses kayıt araçlarıyla yaptığı öncü çalışmaları dünya çapında bir ilgi uyandırdı. Daha sonraki üslubunun örnekleri radyo operaları gibi yapıtları ve özellikle *Orestes*'tir (1954). Badings yapıtlarının çoğunda elektronik sesleri geleneksel müzik aletleriyle karıştırarak kullanır. 1941-45 arasında Lahey Kraliyet Konservatuvarı'nın yöneticiliğini de yapmıştır.

Badische Anilin-und Soda-Fabrik bak. BASF Aktiengesellschaft

badlands bak. kırgıbayır

badminton, hafif raketler ve tüy takılı bir topa oynanan, kort ya da çim saha oyunu. Top, üstünde 14-16 tüy takılı, yaklaşık 5 gr ağırlığında, mantardan yapılmış bir yarımküredir. Üstüne tüyler takılmış naylon top da kullanılır. Oyunun ilk kez 1873'te İngiliz

Tüm İngiltere Badminton Şampiyonası
çift erkekler final karşılaşması,
Birleşik Krallık, 1971
Graham Harbison

Beaufort dükünün malikânesinde oynandığı ve adını buradan aldığı söylenir. Büyük bir olasılıkla, *battledore and shuttlecock* adlı eski bir çocuk oyunundan türemiştir. Önce Hindistan'da görevli subaylar arasında yayıldı. O günlerde açık mekânlarda oynanıyordu. Bugün genellikle kapalı mekânlarda oynanır, çünkü çok hafif bir esinti bile topun yönünü etkiler. Kort 13,4 m uzunluğundadır; genişliği teklerde 5,1 m, çiftlerde 6 m'dir. Suhayı tam ortadan ikiye bölen 1,5 m yüksekliğinde bir ağ vardır. Uluslararası karşılaşmalarda kort tavanının yüksekliği en az 7,8 m olmalıdır. Birçok ulusal örgüt ise bunu 9 m olarak saptamıştır. Kortun çevresinde 1,2 m eninde boş bir alan bulunması zorunludur. Oyunda top, kort sınırları içinde yere ya da tavana değmemelidir; raketle vurularak ağın üzerinden karşı tarafa atılmalıdır. Dünya çapında bir örgüt olan Uluslararası Badminton Federasyonu 1934'te kurulmuştur.

Badmintonun türemiş olduğu *battledore and shuttlecock* adlı iki kişilik çocuk oyunu Çin, Japonya, Hindistan ve Tayland'da en az bin yıldır bilinmekte, Avrupa'da da yüzyıllardır oynanmaktadır.

Battledore parşömen, plastik ya da tahta bir çerçeveye gerilmiş bağırsak ya da naylon şeritlerden oluşan bir tür küçük raketdir. *Shuttlecock* ise mantar ya da benzeri hafif maddelerden yapılmış ve tepesine tüyler takılmış bir toptur. Oyun, ovuncuların topu yere düşürmemeye çalışarak raketlerle birbirlerine atmalarından ibarettir.

Badoglio, Pietro (d. 28 Eylül 1871, Grazzano Monferrato - ö. 1 Kasım 1956, Grazzano Badoglio, eski Grazzano Monferrato, İtalya), Mussolini döneminde (1922-43) mareşallığa kadar yükselen İtalyan komutan ve devlet adamı. Eylül 1943'te Müttefiklerle, İtalya'nın II. Dünya Savaşı'ndan çekilmesini sağlayan ateşkes antlaşmasını gerçekleştirmiştir.

Orduya 1890'da topçu astegmeni olarak girdi. I. Dünya Savaşı sırasında, Monte Sabotino'nun alındığı askeri harekâtı (6 Ağustos 1916) planlayıp yönetti. 24 Ekim 1917'deki Caporetto Çarpışması'nda birliklerinin yenilgiye uğramasına karşın, savaşın general rütbesiyle çıktı ve İtalya adına ateşkes görüşmelerini yürüttü. 1919'da genelkurmay başkanlığına yükseldi. Başlangıçta Mussolini'ye karşı kayıtsız bir tutum takındı ve Roma yürüyüşünden (1922) sonra bir yıl kadar siyasetin dışında kaldı. Bir buçuk yıl Rio de Janeiro'da büyükelçilik yaptıktan sonra, yeniden orduya dönmek üzere Mussolini tarafından ülkeye çağıldı. 4 Mayıs 1925'te ikinci kez genelkurmay başkanlığına getirildi; 26 Mayıs 1926'da mareşallığa yükseldi.

1928-34 arasında Sabotino markisi unvanıyla Libya'yı yönetti. 1935'te Etiyopya'daki herakâta komuta ederek başkent Addis Ababa'yı ele geçirdi. Etiyopya genel valisi olarak 1936'da kısa bir süre burada kaldı. Daha sonra Addis Ababa dükü unvanını aldı.

1940'ta, İtalya'nın II. Dünya Savaşı'na girme hazırlıkları konusunda Mussolini ile anlaşmazlığa düştü. Yıkımla biten Yunanistan seferinin tam ortasında, 4 Aralık 1940'ta genelkurmay başkanlığından istifa ederek, Mussolini'nin girişimlerinin sorumluluğunu üstlenmeyi reddetti. Ama Mussolini'ye karşı çıkışının ahlaki kaygılardan mı, yoksa askeri nedenlerden mi kaynaklandığı belli değildir. 25 Temmuz 1943'te Mussolini'nin devrilmesinden sonra hükümetin başına geçti ve 3 Eylül'de Müttefiklerle bir ateşkes antlaşması gerçekleştirdi. Kurtarılan Roma'da yeni bir hükümetin kurulmasına olanak vermek üzere Haziran 1944'te istifa etti ve Grazzano Badoglio'daki aile evine çekildi.

Badrinath, Kuzey Hindistan'da, Uttar Pradesh eyaletinin Garhwal ilinde, ıssız köy ve kutsal yer. Himalayalar'da, Ganj Irmağı'nın ana kollarından biri üzerinde, 3.050 m yüksekliktedir. Badrinath Doruğu (7.138 m), 27 km batıdadır.

Badrinath'a'nın ya da Vişnu'nun sandukasının bulunduğu tapınak Badrinath'tadır. Bu nedenle köy 2.000 yılı aşkın bir süredir ünlü bir hac merkezidir. Hacılar, tapınağın uzun ve çetin yolunun, yolculuğun ruhsal erdemlerini artırdığına inanır.

Badulla, Sri Lanka'nın (Seylan) güneydoğusunda Uva ilinin merkezi. Kandy'nin güneydoğusunda, Badulu Irmağının kıyısında yer alır. Tümüyle dağlarla çevrilidir. İki büyük ve zengin tapınağın bulunduğu kent, bölgedeki teraslanmış çeltik ve çay çiftlikleri ile çevre köylerin tarımsal ürünleri için bir pazar yeri durumundadır. Kentin yakınında kireçtaşı ocakları işletilir. Başkent Colombo

ile demiryolu bağlantısı olan Badulla, çeşitli krallıklar döneminde zaman zaman bir prenslik merkezi oldu. Nüfus (1982 tah.) kent, 36.000; (1988 tah.) il, 689.000.

Baeck, Leo (d. 23 Mayıs 1873, Lissa, Posen, Almanya - ö. 2 Kasım 1956, Londra, İngiltere), Reformcu haham ve ilahiyatçı. Alman Yahudilerinin Nazi dönemindeki ruhani lideri.

Baeck, hahamlık öğrenimini Breslau ve Berlin'de gördü; 1895'te Berlin Üniversitesi'nde felsefe doktorasını tamamladı. 1897'de Berlin'de hahamlığa kabul edilerek Almanya Hahamlar Birliği içinde, Siyonist önder Theodor Herzl'i (1860-1904) ve o sırada Basel'de toplanan I. Siyonist Kongre'yi kınamayı reddeden iki hahamdan biri oldu. Önce Silezya'nın Opole kentinde (1897-1907), ardından Düsseldorf'ta (1907-12), son olarak da Berlin'de (1912-42) hahamlık yaptı.

1901'de, Hristiyanlığın, tarihin benzersiz bir anında liberal bir inanç sistemi olarak doğduğunu ve Yahudi geleneğiyle ilişkisi bulunmadığını savunan Protestan ilahiyatçı ve kilise tarihçisi Adolf von Harnack'a (1851-1930) karşı çıktı. Başyapıtı *Das Wesen des Judentums* (1905; Yahudiliğin Özünü), onu Yahudiliğin en önde gelen liberal ilahiyatçısı konumuna yükseltti. Bu yapıtında, dinin dinamik doğasını, insanoğlunun, kategorik bir "olmalı" biçimindeki tanrısal buyruğa sürekli gelişen bir yanıt verdiğini vurguladı. Bunda, Alman-Yahudi düşünürü Hermann Cohen'in (1842-1918) ve Yeni-Kantçılığın (1870-1920) etkileri belirgindi, ama arka planda, geleneksel haham düşüncesinin titiz ahlakçılığı seziliyordu. Yapıtın büyük ölçüde genişletilmiş ikinci basımından (1922) Baeck, düşüncesini "kutuplaşma dini" kavramına doğru geliştirdi. Bu kavram, yaşamdaki tanrısal varlığın "gizemi" ile insanoglunun Tanrı huzurunda aldığı "buyruğun" etik yaptırım arasındaki diyalektik ilişkiyi dile getiriyordu. Baeck, imanun iki yanlı yapısını *toladot* (kuşaklar) kavramıyla açıkladı. Yahudi tarihi ile özdeş olan bu kuşaklar zinciri, Yahudi kavmine, süregiden tanrısal esinin aracı olmak görevini yüklemişti. Yahudilik, ahlakın en üst düzeyde anlamı, İsrailoglularının özgür varlığında dile gelen evrensel bir mesajdı.

Hristiyan ve Yahudi dünyaları arasındaki diyalog, Baeck'in, eleştiride baştansavmacılığı reddetmesiyle açıklık ve yoğunluk kazandı. Gelenekçi Yahudiler, Baeck'in İsa'nın kusursuz bir Yahudi olduğunu ileri sürerek (1901), *The Gospel as a Document of Jewish Religious History* (1938; Yahudiliğin Dinsel Tarihinin Bir Belgesi Olarak İncil) adlı yapıtında da İncil'lerin haham literatürünün çağdaş ürünleri arasında yer aldığını savunmuş olmasına tepki gösterdiler. Öte yandan Hristiyanlar da "Romantic Religion" (1922; Romantik Din) adlı makalesinde, "klasik" usçu din olarak tanımladığı Yahudiliği "romantik" duygu dini olarak tanımladığı Hristiyanlıkla karşı karşıya getirmesini olumsuz karşıladılar. Ama toplama kampında yazdığı *Dieses Volk: Jüdische Existenz* (1955; Şu Halk: Yahudi Varoluşu) adlı son yapıtının önemi herkesçe teslim edildi. Bu kitapta, dinin özünden, halkın somut varlığına yöneliyor ve Yahudi yaşamına, 20. yüzyılın büyük Yahudi din filozofları Martin Buber (1878-1965) ve Franz Rosenzweig'in (1886-1929) düşünceleri aynannda bir yaklaşım getiriyordu.

Baek'in yaşı, kutuplaşma kavramını somutladı. I. Dünya Savaşı'nda orduda vaiz olarak görev yaparken savaş aleyhtarı olmuştur. Siyonist olmamasına karşın Almanya'daki Keren Hayesod'un (Filistin'de toprak alımı için kurulan vakıf fonu) başkanlığını yapmıştı. Ayrıca Almanya'daki B'nai B'rith'e (Ahdin Oğulları; Yahudilerin temel yardımlaşma ve hizmet örgütü) ve bir zamanlar karşı çıktığı Haham Birliği'ne başkanlık etti; Berlin'de Midraş (hahamlarca kaleme alınmış tefsir metinleri) ve vaaz dersleri verdi.

Alman Yahudi örgütleri 1933'te, Alman Yahudileri Ulusal Ajansı adı altında birleşti. Başkanları, Leo Baek ile Mauthausen toplama kampında öldürülecek olan cemaat önderi hukukçu Otto Hirsch (1885-1941) idi. Örgüt, sürekli saldırı altındaki Alman Yahudilerinin can güvenliğini sağlamayı üstlendi. Her yıl, göç, ekonomik yardım, iane, eğitim ve kültür gibi sınırları açıkça çizilen alanlara milyonlarca dolar harcadı. Sonradan bu çabalar, eldeki tüm kaynakların göçe harcanmış olması gerektiği biçiminde eleştirilecekti; ama 1930'ların Alman Yahudi cemaati için toplama kamplarını düşlemek bile olanaksızdı. O sırada bu cemaat, gettolar ve hapisane duvarları arkasında da olsa, Hitler tehlikesini atlatabileceğini sanıyordu. Bu arada Baek ve arkadaşları, Nazilerle görüşme masasında mücadele ediyorlardı. Baek 1939 sonlarında dahi, bir tren dolusu çocuğu İngiltere'ye götürmeyi başardı ve Almanya'ya geri döndü. Sonraki yıllarda beş kez tutuklandı ve sonuçta Theresienstadt (Terezin) toplama kampına yollandı.

Theresienstadt zaman zaman yabancıları da gösterilen "örnek" bir kamptı. Buraya kapatılanlar ya ihmal ve hastalıktan ölüyor ya da başka ölüm kamplarına gönderiliyordu. Theresienstadt'a yollanan 140 bin Yahudiden ancak 9 bin kadarı sağ kalabildi. Baek, Nazilerin Moravyalı bir haham olan Beck'in ölüsünü kendisi ile karıştırmaları üzerine, mucizevi bir biçimde ölümden kurtuldu. Kampta sınıflar kurtuldu; yedi yüzü aşkın insan, onun Platon ve Kant üzerine yaptığı konuşmaları dinlemek için küçük barakalara doluyordu. Bu da bir direniş biçimiydi. Kampta, Baek'in papazlık ettiği bazı Hristiyanlar da vardı.

8 Mayıs 1945'te, Baek'in idam edilmesine bir gün kala, Sovyet birlikleri Theresienstadt'ı kurtardı. Baek, kamptakilerin muhafızları öldürmesine engel oldu. Daha sonra İngiltere'ye yerleşerek İngiliz uyruğuna geçti ve uzun bir ömür sürdü. İngiltere ve ABD'de dersler ve konferanslar verdi. Tanırsal esinin aracı olarak insana ve insanlık durumuna beslediği umudu, son yazılarında, özellikle de *Individuum Ineffabile* (1948; Yanılmaz Birey) ve *Dieses Volk* adlı yapıtlarında vurguladı.

Baekeland, Leo Hendrik (d. 14 Kasım 1863, Gent, Belçika - ö. 23 Şubat 1944, Beacon, New York, ABD), bakalitü bularak çağdaş plastik sanayisinin kurulmasına öncülük eden ABD'li sanayi kimyacı.

Baekeland, 21 yaşındayken Gent Üniversitesi'nden *maxima cum laude* (en üstün başarı) derecesiyle doktor unvanı aldı ve 1889'a değin aynı üniversitede ders verdi. O tarihte ABD'ye giderek bir fotoğrafçılık şirketinde çalışmaya başladı. Kısa bir süre sonra kendi şirketini kurarak, o yıllarda

geliştirdiği ve Velox adıyla patentini aldığı fotoğraf kâğıdının üretimine geçti. Yapay ışıktaki banyo edilebilen Velox, ticari başarı sağlayan ilk fotoğraf kâğıdı oldu. 1899'da Baekeland, şirketini ve fotoğraf kâğıdı üzerindeki patent haklarını 1 milyon dolar karşılığında ABD'li mucit George Eastman'a sattı.

Baekeland 1905'te, doğal bir reçine olan gomalakin yerini tutabilecek bir maddeyi birleşim (sentez) yoluyla üretebilmek için araştırmalara başladı; bu araştırmaları, formaldehit ile fenolün yüksek sıcaklık ve basınç altında yoğunlaşma ürünü olan ve ısıyla sertleşen (ısıtıldığında yumuşamayan) plastik maddelerin ilk örneği olarak çıkarı açan bakalitü bulmasıyla sonuçlandı. Gerçi bu maddenin varlığı bilim dünyasında bir süredir biliniyordu, ama bakalitü ısıyla sertleşen plastiğe dönüştürmek için gerekli yöntemi ilk bulan Baekeland oldu. Baekeland bu buluşu nedeniyle pek çok unvan aldı ve 1924'te Amerikan Kimya Derneği'nin başkanlığına getirildi.

Baer, Karl Ernst, von (d. 29 Şubat 1792, Piep, Estonya - ö. 28 Kasım 1876, Dorpat,

Karl Ernst von Baer, Rudolf Hoffmann'ın bir fotoğraftan taşbaskı çalışması, 1859
Hunt Botanical Library, Carnegie-Mellon University, Pittsburgh

Estonya, Rus Çarlığı), Prusya asıllı Estonyalı embriyoloji bilgini. Memelilerin yumurtasını ve omurga taslağı olan sırtipini (notokord) bulmuş, karşılaştırmalı anatomiden bağımsız yeni bir bilim dalı olarak karşılaştırmalı embriyolojiyi kurmuştur. Coğrafya, etnoloji ve fiziksel antropoloji alanlarında da öncü çalışmaları vardır.

Prusya asıllı soylu bir ailenin 10 çocuğundan biri olan Baer, çocukluğunu amcası ile halasının yanında geçirerek, yedi yaşındayken ailesinin yanına döndü. Özel öğretmenlerle eğitildikten ve üç yıl kadar, soylu aile çocuklarının okuduğu bir okulu devam ettikten sonra, 1810'da Dorpat'ta (Tartu) tıp öğrenimine başladı ve 1814'te diplomasını aldı.

Gördüğü tıp öğrenimini yeterli bulmayan Baer, 1814'ten 1817'ye değin Almanya ve Avusturya'da eğitimini sürdürdü. Würzburg Üniversitesi'nin karşılaştırmalı anatomi profesörlerinden Ignaz Döllinger'in kendisini embriyoloji araştırmalarına yönelterek önünde yeni ufuklar açtığı 1815-16 ders yılı, Baer'in eğitiminde bir dönüm noktası oldu.

1817'de Prusya'daki Königsberg (bugün Rusya'da Kaliningrad) Üniversitesi'nde ders vermeye başlayan Baer, 1834'e değin bu görevini sürdürdü. 1820'de Königsbergli Auguste von Medem ile evlendi ve altı çocuğu oldu. Würzburg'taki hocası Döllin-

ger, Baer'e, civcivlerin gelişmesine ilişkin bir çalışma yapmasını önermişti, ama Baer'in parasal olanakları çok sayıda yumurta satın almaya ve kuluçka makinelerine bakacak birini tutmaya elverişli değildi. Yakın arkadaşı Christian Pander onun yerine bu çalışmayı üstlendi ve 1817'de, embriyon taslağının ektoderm, mezoderm ve endoderm gibi birincil hücre katmanlarını tanımlayarak civcivlerin ilk gelişme evrelerini açıkladı.

1819-34 arasında zamanının büyük bölümünü embriyoloji çalışmalarına ayıran Baer, Pander'in tanımladığı embriyon taslağında hücre katmanlaşması kavramını tüm omurgalıları kapsayacak biçimde genişleterek, karşılaştırmalı embriyolojinin temellerini attı. 1827'de, *De ovi mammalium et hominis genesi* (Memeli Yumurtası ve İnsanın Oluşumu Üzerine) adlı yapıtında memeli yumurtasını ilk kez tanımlayarak, insanla birlikte tüm memelilerin yumurtadan geliştiğini kanıtlamış oldu. Bir türün embriyonlarının öbür türlerin erişkinlerini andıran aşamalardan geçtiği yolundaki yaygın görüşe karşı çıkarak, bir türün embriyonlarının başka türlerin erişkinlerine değil, ancak embriyonlarına benzeyebileceğini ve emriyon ne kadar erken aşamadaysa bu benzerliğin o kadar büyük olacağını savundu. Bu düşünceden yola çıkarak, o günden bu yana embriyolojinin temel taşlarından biri olan ve gelişmenin basitten karmaşığa, türdeşten çoktürele doğru uzanan bir süreç olduğunu öne süren sıralılık (epigenesis) kuramını geliştirdi.

Baer'in iki ciltlik *Über Entwicklungsgeschichte der Thiere, Beobachtung und Reflexion* (1. cilt, 1828; 2. cilt, 1837; Hayvanların Gelişme Tarihi Üzerine Gözlem ve Düşünceler) adlı yapıtı, embriyolojinin yapıtlarından bindir. Baer bu yapıtında, omurgalıların gelişimi üzerine o güne değin edinilmiş bütün bilgileri derledi ve bu bilgilerden yola çıkarak çok geniş kapsamlı sonuçlara vardı. Embriyondaki sinir hücresi tümseklerinin tüm sinir sisteminin öncülleri olduğunu öne sürdü, omurgalı embriyonlarında gövde boyunca uzanan ve sonradan omurgayı oluşturan sırtipini buldu, beyin beş ana boşluğunu tanımladı ve embriyon dışı zarların işlevlerini inceledi. Bu alandaki öncü çalışmalarıyla, embriyolojinin, hiç değilse tanımlamalı yönleriyle, ayrı bir araştırma konusu olarak benimsenmesini sağladı. Ayrıca, gelişmenin nedensel çözümlemesine eğilen çağdaş embriyoloji yaklaşımının doğuşuna ortam hazırlayan tanımlamalı ve karşılaştırmalı çalışmaların ana çizgilerini belirledi.

1834'te Prusya'dan ayrılarak Rusya'ya dönen Baer, Petersburg'a yerleşti ve 1826'dan beri yazışma üyesi olduğu Bilimler Akademisi'nin tam üyeliğine kabul edildi. Önce akademinin dış ilişkiler bölümünde kütüphanecilikle görevlendirildi, sonraki yıllarda da çeşitli yönetim görevlerine getirildi. 1862'de akademi'deki görevinden emekliye ayrılmasına karşın 1867'ye değin onur üyesi olarak çalışmalarını sürdürdü. Rusya'ya döndükten sonra embriyoloji çalışmalarına son veren Baer, özellikle Rusya'nın kuzey bölgelerinde zorlu araştırma gezilerine girerek, o dönemde henüz yerleşime açılmamış olan Novaya Zemlya bölgesinden örnekler toplayan ilk doğabilimci oldu. Rusya'daki uzun gezileri sırasında, bu ülke balıkçılığının bilimsel ve ticari yönleriyle yakından ilgilendi. Coğrafya alanında da önemli buluşları olan Baer, Rusya'daki akarsu yataklarında kıyıların biçimlenmesinde rol oynayan doğa güçleri üstüne ilginç görüşler öne sürdü.

Baer'in bu gezileri, öteden beri etnografya ya duyduğu ilginin de giderek yoğunlaşmasında etkili oldu. Petersburg'daki Bilimler Akademisi'nde çok zengin bir kafatası koleksiyonu oluşturan Baer, kafatası ölçümlerine duyduğu derin ilginin sonucu olarak, 1861'de Almanya'da kafatası bilimcilerinin katıldığı bir kongre düzenledi. Bu kongre, Alman Antropoloji Derneği'nin kurulması ve *Archiv für Anthropologie* dergisinin yayına başlamasıyla sonuçlandı. Baer ayrıca Rusya Coğrafya Derneği ile Rusya Entomoloji Derneği'nin de kurulmasına öncülük ederek, bu kurumların ilk başkanı oldu.

Baer, embriyolojiyle ilgilendiği ilk dönemlerde, hayvanlar arasında akrabalık türünden yakın ilişkilerin olabileceğini düşünüyordu. Yıllar sonra, Darwin'in *Origin of Species* (Türlerin Kökeni, 1859) adlı yapıtının yayımlandığı 1859'da, insan kafataslarına ilişkin bir çalışmasını yayımlayarak, bugün birbirinden farklı olan ırkların tek bir biçimden türemiş olabileceğini öne sürdü. İki bilim adamı bu konudaki görüşlerini birbirlerinden tamamiyle habersiz olarak geliştirmişlerdi. Ne var ki Baer, dönüşüm kuramını (Darwin öncesi dönemde, evrimi tanımlamak için dönüşüm terimi kullanılıyordu) bütünüyle benimsemiyordu. Antilop ve keçi gibi benzer hayvanlar arasında bir akrabalık olabileceğine inanıyor ama, Darwin'in *Türlerin Kökeni*'nde savunduğu gibi, tüm canlıların bir ya da birkaç ortak atadan evrim yoluyla türemiş olabileceği düşüncesi-ne şiddetle karşı çıkıyordu.

Baer, gerek felsefe yapıtlarında, gerek hepsinde felsefi bir yaklaşım bulunan embriyoloji yapıtlarında, doğayı, çağdaş evrim kuramının bakış açısıyla olmasa da, bir bütün olarak ele almıştır. Canlıların ve evrenin gelişimini aynı bakış açısıyla değerlendiren Baer'in kapsamlı evren görüşü, düşüncesinin ilk bakışta birbirinden uzaklaştığı izlenimi verebilecek yönlerini birleştiren önemli bir odak noktasıdır.

Baer, Max, asıl adı MAXIMILIAN ADELBERT BAER (d. 11 Şubat 1909, Omaha, Nebraska - d. 21 Kasım 1959, Hollywood, ABD), profesyonel boksör. 14 Haziran 1934'te New York kentinde Primo Camera'yı 11 raundluk karşılaşmada nakavtla yenerek Dünya ağırsıklet şampiyonu oldu. 13 Haziran 1935'te Long Island City'de (New York) 15 raundluk bir karşılaşmada unvanını James J. Braddock'a kaptırdı.

Baer'in belki de en güzel dövüşü 8 Haziran 1933'te eski ağırsıklet şampiyonu Max Schmeling'i 10. raundda nakavt ettiği maçıdır. 1929-41 arasındaki boks yaşamı süresince Baer yaptığı 79 karşılaşmanın (50'si nakavtla olmak üzere) 65'ini kazandı. Boks tarihinde en güçlü sağ yumruğu olan boksör kabul edilir. Boksı bıraktıktan sonra filmlerde ve televizyon dizilerinde rol aldı.

Bærum, Norveç'in güneydoğusundaki Akershus ilinde (*fylke*) banliyö (*herredskommune*), Oslo Fiyordunun baş tarafında yer alır. Batıda başkent Oslo ile birleşir. Kırsal bir banliyö olmasına karşın, kalabalık yerleşmelerin toplandığı bir birimdir. Tek başına ele alındığında da Oslo'nun en büyük banliyösüdür. Oslo Fiyorduna geniş bir cephesi olan Bærum, içeriye doğru birkaç kilometre uzanır.

Kâğıt ve kereste fabrikalarının bulunduğu küçük kıyı limanı Lysaker ile ticaret merkezi Sandvika, Bærum'un sınırları içindeki en önemli yerleşmelerdir. Oslo sakinlerinin yazlık konutlarının yanı sıra güzel plajları dikkati çeker. Oslo'nun uluslararası havalı-

manı Fornebu da Bærum'dadır. Nüfus (1983 tah.) 80.947.

Baeyer, (Johann Friedrich Wilhelm) Adolf von (d. 31 Ekim 1835, Berlin - ö. 20 Ağustos 1917, Starnberg, Münih yakınları), indigonun (çivit) biresimini gerçekleştiren (1880) ve yapısını belirleyen (1883) Alman

Baeyer, 1905
Hulton-Photo

deneysel organik kimyacı. Falein boyalarını bulması ve ürik asit türevleri, poliasetilenler, oksanyum tuzları gibi bileşikler üzerindeki araştırmaları da önemli çalışmaları arasındadır. Ayrıca bazı halkalı organik bileşiklerin kararlılığını açıklayan bir "gerilme" (*Spannung*) kuramı geliştirmiştir.

Baeyer kimyaya Robert Bunsen'in öğrencisi olarak başladı ama, gelişmesinde August Kekulé'nin etkisi çok daha belirleyici oldu. 1858'de Berlin Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamlayarak 1860'ta öğretim görevine başladı ve 1872'ye değin Berlin Meslek Okulu'nun kimya laboratuvarını yönetti. Strasbourg Üniversitesi'ndeki profesörlük görevinden sonra, 1875'te, Münih Üniversitesi'nde Justus von Liebig'den boşalan kimya profesörlüğünü üstlendi. Indigo konusundaki çalışmaları nedeniyle 1881'de Londra'daki Royal Society'nin Davy Madalyası'yla ödüllendirildi; 1905'te Nobel Kimya Ödülü'nü aldı. Aynı yıl, 70. doğum yıldönümü nedeniyle bilimsel makaleleri derlenerek yayımlandı.

Báez, Buenaventura (d. 1810, Azua de Compostela, Hispaniola - ö. 1884, Porto Riko), Dominik Cumhuriyeti'nin beş dönem devlet başkanlığını yapmış siyaset

Báez, oymabaskı
Library of Congress, Washington, D.C.

adamı. Daha çok ABD'nin Dominik'i ilhak etmesi yönündeki girişimleriyle tanınır.

Varlıklı ve tanınmış bir ailenin oğluydu. Avrupa'da eğitim gördü. 1843'te, Hispaniola Adası üzerinde, Haiti'den bağımsız bir Dominik Cumhuriyeti kurulmasını sağlayan ayaklanmanın başında yer alarak siyasete atıldı. O dönemde bağımsızlığın ancak Fransız koruması altında sürdürülebileceğine inanıyordu; bunu sağlamak üzere 1846'da Avrupa'ya gönderildi. Ama Fransızlar bu öneriye ilgi göstermedi.

İlk devlet başkanlığını 1849-53 arasında yapan Báez, 1850'de ülkesinin ABD'ye katılması için girişimde bulunduydu da başarısız oldu. İkinci başkanlık dönemi (1856-58), adının bir yolsuzluğa karışması üzerine gerçekleştiren darbeyle sona erdi. Daha sonra İspanya'yı Dominik Cumhuriyeti'ni işgal etmeye çağırdı; bunun karşılığında Avrupa'da, masrafları İspanyollarca karşılanan rahat bir sürgün yaşamına başladı. İspanyollar 1865'te Dominik'ten çekilince, üçüncü kez başkan olmak üzere ülkeye döndü. Mayıs 1866'da yeni bir darbeyle düşürüldü. 1868'de yeniden başkanlığa getirildi. Bu kez ABD'nin Dominik'i ilhak etmesini sağlamaya kararlı olan Báez, görüşte ülkesini Haiti'ye karşı koruma gereğiyle ABD'yi savaş gemileri yollamaya ikna etti. Gerçekte kendi iş çıkarlarını korumaya çalışıyordu. Savaş gemileri bir süre sonra çekilince, 1874'te yeniden görevden ayrılmak zorunda bırakıldı. 1876-78 arasındaki son başkanlık döneminin ardından, Porto Riko'ya sürüldü ve yaşamının sonuna değin orada kaldı.

Báez tarihe, halkının canına ve malına aldınç etmeyen koyu bir rüşvetçi ve zorba olarak geçmiştir.

Baez, Joan (d. 9 Ocak 1941, Staten Island, New York, ABD), siyasal etkinlikleriyle de tanınan folk müziği bestecisi ve şarkıcı.

Fizikçi olan babasının öğretim ve araştırma gezileri dolayısıyla New York, California ve başka yerlerde değişik halk topluluklarıyla tanıştı. Çok sık çevre değiştirdi ve çok sınırlı örgün müzik eğitimi gördü. 1959'da, Newport'taki müzik şenliğinde başarı kazandı; 1960'ta ilk plakını doldurdu. Folk müziğinde 1960'larda görülen canlanışa öncülük etti. Kahvelerde, müzik şenliklerinde, televizyonda verdiği konserler ve plak albümleriyle geleneksel şarkıların popülerleşti. Plakları, 1960-64 arasında sürekli olarak satış listelerinin ön sıralarında yer aldı. 1968'de, *Any Day Now* adlı albümüyle altın plak kazandı. *Farewell Angelina* albümü 1965'te, Vietnam'ın ABD tarafından bombalanan başkenti Hanoi'deki izlenimlerinin ürünü *Where Are You Now, My Son?* ise 1972'de çok başarılı oldu. *Gulf Winds* (1976) kendi bestelerinden oluşan tek albümüdür. *Blowin' Away* (1977) ve *Honest Lullaby* (1979) ile ününü sürdürdü.

1960'ların protesto hareketlerine etkin biçimde katılan Baez, UNESCO ve insan hakları örgütleri yaranına, ayrıca Vietnam savaşına karşı düzenlenen toplantılarda parasız konserler verdi. 1964'te, savaş giderlerine harcanan federal vergileri ödemeyi reddetti. Vietnam savaşı sırasında uygulanan zorunlu askerliğe karşı kampanya düzenlediği için, Ekim ve Aralık 1967'de hapse girdi. Otobiyografisi *Daybreak* (Gündoğumu, 1985) 1968'de yayımlandı. Baez Uluslararası İstanbul Festivali çerçevesinde İstanbul'da da konserler vermiştir.

Baf, Yunanca ΠΑΦΟΣ, Kıbrıs Rum Kesimi'nde kent ve il. Adanın batı kıyılarındaki iki eski kent de aynı adı taşır. Bu kentlerin

ilki olan Eski Baf (Palaipaphos) bugün Pírgos'un bulunduğu yerde kuruluydu. Roma Döneminde Eski Baf'ın yerini 16 km daha batıdaki Yeni Baf aldı. Yeni Baf ile Ktima'nın birleşmesinden de bugünkü Baf kenti doğdu.

Miken Döneminde Yunanlı kolonicilerin yerleştiği Baf'ta Aphrodite tapınaklarının en ünlülerinden biri bulunuyordu. Efsaneye göre Aphrodite'nin deniz köpüklerinden doğduğu yer olan Baf, Helenistik Dönemde, siyasal etkinlik ve toprak büyüklüğü bakımından Kıbrıs devletleri içinde Salamis'ten sonra ikinci sırayı alıyordu. İÖ 294'te Mısır firavunu Ptolemaios tarafından fethedilinceye değin, Kinuras hanedanının yönetimindeydi. Eski Baf, Kinuras hanedanının düşüşü, Kıbrıs'ın Romalılarca fethi (İÖ 58) ve Yeni Baf'ın kurulmasından sonra önemini yitirmeye başladı ve İS 4. yüzyılda bütünüyle yok oldu.

Eski Baf'ın liman kenti olan Yeni Baf, Ptolemaios ve Roma dönemlerinde Kıbrıs'ın ve dört Roma eyaletinden birinin yönetim merkezi durumuna geldi. İS 960'ta Müslüman akıncıların saldırıları sonucu büyük bölümü yıkıldı. Bugünkü kent, 1878'deki İngiliz işgalinin ardından gelişmeye başladı. Kent yaşamının merkezi olan liman 1908 ve 1959'da genişletilmişse de, büyük ticaret gemilerine açık değildir ve yalnızca yöredeki balıkçı teknelerine hizmet verir. 1970'lerin sonunda sanayi kuruluşları ve turistik otelleriyle hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Kentte, giyim eşyası, ayakkabı, konserve et, meşrubat ve bitkisel yağ üreten birçok küçük işletme vardır. Yörenin ilgi çekici yerleri arasında Ortodoks kiliseler, Kebir Camisi, Baf Kalesi ve Frank hamamları sayılabilir.

Baf ili doğudan Limasol ve Lefkoşa illeri, güney, kuzey ve batıdan ise Akdeniz ile çevrilidir. Yüzölçümü 1.373 km²'dir. Lefkoşa ili sınırlarındaki Tripylos Dağında yüksekliği 1.362 m'ye ulaşan Troodos Dağları yörenin başlıca yükseltisini oluşturur. Girintili çıkıntılı kayalık kıyılarda bazı düzlükler vardır. Güneybatıdaki dağlar bir dizi basamaklı yamaçla kıyıdaki düzlüklere doğru alçalır. Troodos Dağlarından doğan Khrysokhou ve Dhiarrisos gibi ırmaklar giderek birbirlerinden ayrılarak Akdeniz'e dökülür. İÖ 6. yüzyılda küçük Baf Krallığı'nın parçası olan bölge, Roma döneminde Kıbrıs'ın dört ilinden biri durumuna geldi. 1570'te Osmanlılar tarafından fethedildi. 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bir parçası oldu.

İlin ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayanır; yörede tahıl, baklagiller sebze ve turuncgiller yetiştirilir. Büyük ölçekli bir sulama sistemi geniş narenciye bahçelerine su sağlar. Dağların yamaçlarında ve eteklerinde zeytin, keçiboynuzu, elma, armut ve kiraz yetiştirilir. Ayrıca açık deniz balıkçılığı yapılır. Meşrubat, ayakkabı, plastik eşya, tuğla, konserve meyve ve sebze ve bitkisel yağ sanayilerinin yanı sıra bakır çıkarılır. İlin yönetim merkezi olan Baf, karayolu ile Kúma, Kouklia ve Peyia'ya bağlıdır. Nüfus (1982 tah.) kent, 13.100; (1989 tah.) 49.500; il, 45.023.

Bafa Gölü, ÇAMICI GÖLÜ olarak da bilinir, Ege Bölgesi'nin en büyük gölü. Yüzölçümü yaklaşık 60 km², denizden yüksekliği ise 2 m'dir. Büyük Menderes Ovası'nın(*) aşağı kesiminde, Büyük Menderes Irmağının(*) denize döküldüğü yerin çok yakınında yer alır.

Büyük Menderes eskiden Latmos Körfezinde denize dökülüyordu. Bugün göl kıyısında yıkıntılar bulunan tarihi Herakleia ya da Herakleia Latmos(*) kenti de bu körfezin doğu kıyısında yer alıyordu. Irmağın taşıdığı alüvyonların birikmesiyle Latmos Körfezi önce tuzlu göl haline geldi. Doğal set gerisinde toplanan fazla sularla düzeyi yükselince, kuzeydeki sığ Çerçen Koyunu kaplayarak alanını genişletti. Fazla suyunu batı ucundaki bir gideğenle Büyük Menderes Irmağına akıtarak yavaş yavaş bir tatlı su gölüne dönüştü.

Bafa Gölü
Südu Firat

Gölün kıyıları, Ege Denizi'nin kıyıları gibi girintili çıkıntılıdır. Bu özellik göle ayrı bir güzellik verir. Doğal set gölü olan Bafa Gölünde birçok küçük ada vardır. Bazılarında tarihsel yapı kalıntıları bulunan bu adalardan başlıcaları Hayaletada, İkizada ve Menet Adasıdır. Gölün kıyısında oldukça bakımlı zeytin ağaçları vardır. Bunlar yer yer yoğunlaşarak çevredeki dağların yamaçlarında, maki türleriyle karışır. Gölün kuzey bölümü oldukça dağlıktır. Burada makiler daha yoğundur. İzmir-Söke-Milas yolu, gölün güney kıyısını izler. Burada turistik tesisler ve kamp alanları vardır. 1970'lere değin bir özel mülkten daha sonra hazineye devredilen gölde bir balıkçılık kooperatifi etkinlik gösterir. Avlanan balıklar ile kerevitlerin bir bölümü son yıllara değin yurtdışına satılırdı. Bafa Gölünün Balat Ovasına bakan batı kıyısı, Söğüt ve ilkbaharda göçmen kuşların konaklayıp üredikleri sığ bir alandır.

Bafatá, Batı Afrika'da, Gine-Bissau'nun kuzeyinde il. Doğudan Gabú, batıdan Oio, güneyden Quinará ve Tombali illeri, kuzeyden ise Senegal ile çevrilidir. Yüzölçümü 5.810 km²'dir. İlin kuzey yarısını doğu-batı doğrultusunda geçen ve Atlas Okyanusuna dökülen Gêba Irmağı, il merkezi Bafatá'ya kadar ulaşımaya elverişlidir. Corubal Irmağı ise, doğu-batı doğrultusunda akarak Bafatá'nın Quinará ve Tombali illeriyle güney sınırını oluşturur ve Gêba Irmağına karışır; ırmak üzerinde Bafatá ili boyunca ulaşım yapılır. Gêba ve Corubal ırmakları arasında deniz düzeyinden 150 m yükseklikteki Bafatá Platosu yer alır. İlin kuzey ve güney kesimleri ihracata elverişli kerestelik ağaçlarla kaplıdır. Bafatá kentinin çevresinde ve kuzeyde Senegal sınırı boyunca yerleştiği yetiştirilir. Kuzeydeki savanlarla kaplı böl-

gede ise sığır, koyun ve keçi beslenir. Yörede geçimlik düzeyde kumdarı, pırlınc, kocadan ve mısır yetiştirilir. Bafatá kenti yakınlarında büyük bir tarımsal geliştirme projesi uygulamaya konmuş ve 1980'lerin başlarında Bafatá'nın iç kesimindeki Gêba kenti çevresinde pamuk yetiştirilmeye başlanmıştır. Güneybatıdaki Taibatá kentinin yakınlarında az miktarda altın çıkarılır. Bafatá kenti, karayoluyla kuzeyde Senegal'e, doğuda Gabú'ya, batıda Mansabá'ya ve güneyde Bambadinka'ya bağlıdır. İldeki başlıca etnik grup Fulani-

lerdir; geri kalan nüfusun büyük bölümünü Balanti ve Malinke halkları oluşturur. Nüfus (1979 geç.) 115.656.

Bafatá, Batı Afrika'da, Gine-Bissau'nun Bafatá ilinin merkezi. Gêba Irmağı kıyısında yer alır; ırmak üzerinde Bafatá'ya kadar ulaşım yapılabilmektedir. Kent, Gine-Bissau'nun iç kesimindeki iller için önemli bir ticaret merkezidir. Ayrıca kent çevresinde entansif tarımı yapılır. İhraç için yerleştiği üretilir; hayvancılık iç tüketime dönüktür. Doğuda Gabú, batıda Mansabá, güneyde Bambadinka kentlerine, kuzeyde ise Senegal'e karayolu bağlantısı vardır. Nüfus (1979) 13.429.

Baffin, William (d. y. 1584, Londra? - ö. 23 Ocak 1622, Basra Körfezi, Keşm Adası açıkları), Kuzeybatı Geçidini araştıran gemici. Günümüzde Kanada'nın Kuzeybatı Toprakları içinde yer alan Baffin Adasına ve bu adayı Grönland'dan ayıran körfeze adını vermiştir. Ay'ın durumunu gözlemleyerek üzerinde bulunduğu boylamı belirleyebilen ilk denizci olarak bilinir.

Adından ilk kez Kaptan James Hall'un Kuzeybatı Geçidini bulmak için 1612'de yaptığı araştırma gezisinde söz edilen Baffin, 1615'te Kaptan Robert Bylot yönetimindeki "Discovery" gemisiyle Kanada'yı Baffin Adasından ayıran Hudson Boğazı'nda bir keşif gezisi yaptı. 1616'da "Discovery" gemisinde kılavuz olarak yeniden denize açıldı ve körfezin içlerine sokularak İngiliz denizci John Davis'in 1587'de ulaştığı noktanın yaklaşık 483 km ötesine daha ilerledi. Körfezin baş tarafından dışa doğru açılan üç geçide, gezisine mali destek verenlerin onuruna Lancaster, Smith ve Jones adlarını verdi. Ancak bu yolu izleyerek Hindistan'a açılan bir geçit bulunmanın olanağı olmadığını gördü.

Daha sonra Doğu Hindistan Kumpanyası için Kızıldeniz ve Basra Körfezinde araştırmalar yaptı. 1622'de Körfeze yaptığı son gezi sırasında Keşm Adasına yönelik bir İngiliz-İran saldırısında öldürüldü.

Baffin Adası, kuzeyde Grönland ile güneyde Kanada'nın Labrador-Ungava Yarımadası arasında ada. Hudson Körfezinin karşısında güney yönünde uzanır. Grönland ile arasında Baffin Körfezi yer alır. Yüzölçümü 507.451 km²'dir. Yönetimsel olarak Kanada'nın Kuzeybatı Toprakları'ndaki Franklin ilinin Baffin bölgesine bağlıdır. 11. yüzyılda Kuzey ülkelerinden gelen kışiflerin adaya ayak bastığı sanılmaktadır. Sir Martin Frobisher'in, Kuzeybatı Geçidini ararken (1576-78) gözlediği ada, 17. yüzyılda denizci William Baffin'in adını aldı. 1.500 km uzunluğundaki Baffin'in büyük bölümü, dorukları 2.057 m'ye kadar yükselen, buzullarla örtülü dağlarla kaplıdır. Kıyılarında sayısız fiyort bulunur. Frobisher Körfezi gibi, kıyıda ki kimi küçük yerleşmeler dışında meskûn değildir. Yalçın doruklarla, derin vadilerle, görkemli fiyortlarla bütünleşen Kuzey Kutbu'na özgü yabanıl yaşamı korumak amacıyla 1972'de adanın doğu kıyılarındaki Cumberland Yarımadasında Auyuittuq Ulusal Parkı kuruldu. Adanın kuzeyinde demir yatakları vardır. Kuzeybatı ucundaki Nanisivik, yeryüzünün maden (gümüş, kurşun, çinko) çıkarılan en kuzey noktasıdır.

Baffin Adası Akıntısı, Baffin Akıntısı olarak da bilinir, Atlas Okyanusunun kuzeyinde, Baffin Körfezinin batı kıyısı boyunca güneye doğru yol alan yüzey akıntısı. Hızı yaklaşık günde 17 km olan Baffin Adası Akıntısı, Kanada'nın kutup takımadaları arasındaki kanallardan geçerek Kuzey Buz Denizinden gelen akıntı ile Batı Grönland Akıntısının bir kanşımıdır.

Baffin Körfezi, Baffin Denizi olarak da bilinir, Kuzey Atlas Okyanusunun, doğuda Grönland kıyıları ile batıda Baffin Adası arasında kalan kolu. Kuzey Kutbu'nun 1.450 km güneyinde, 689.000 km²'lik bir alan kaplar. Genişliği 115-650 km arasında değişir. Güneyde Davis Boğazıyla Atlas Okyanusuna, kuzeyde Nares Boğazıyla Kuzey Buz Denizine ulaşır. Ortasında yer alan Baffin çukuru 2.100 m derinliğe iner. Doğal koşullarının elverişsizliği nedeniyle çok az yararlanılan körfez, buna karşılık Kuzey Amerika kıtasının evrimini inceleyen jeologlar için büyük ilgi konusudur.

Körfezi Mayıs 1615'te dolaşan ilk Avrupalı, bir İngiliz kaptanı olan Robert Bylot'tu. Ama isyancı eğilimlerinden kuşulanıldığı için buraya onun yerine, yardımcılarından William Baffin'in adı verildi. Baffin'in keşifleri bile, Kaptan (sonradan "Sir") John Ross'un 1818'de gerçekleştirdiği araştırmalara değin kuşkuyla karşılandı. Bylot'un kıyı haritalarını çıkarmasından sonraki ilk bilimsel araştırmalar, 1928'de Danimarkalı ve ABD'li birer keşif heyeti tarafından yürütüldü. 1930'larda daha kapsamlı bir harita çalışması gerçekleştirildi. Uçaklar ve keşif gemileri, bölgenin buzlanma yapısını belirlemeye yönelik uzun araştırmalar yaptı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da bir Kanada keşif heyeti, daha kapsamlı incelemelere girişti.

Baffin Körfezinin oval zeminini, Grönland ve Kanada'nın deniz dibi sahanlıkları ile geçit ağzlarındaki çıkıntılı kayalar çevreler. Körfezin derinliği, ortadaki çukur dışında, kuzeyde 240 m ile güneyde 700 m arasında değişir. Dipteki tortuların çoğu kara kökenlidir ve gri-kahverengi renkte türdeş bir ince

kum ile çakıl taşlarından ve yumru kayalardan oluşur. Her taraf molozlarla kaplıdır. İklim, özellikle kuzeydoğu rüzgârlarının Baffin Adasının güneyine doğru estiği kış aylarında ve körfezin kuzey kesiminde serttir. Yaz aylarında, kuzeybatıdan ve güneybatıdan esen rüzgârlar daha etkili olur. Doğu rüzgârları Grönland kıyılarına yönelir ve özellikle kış aylarında sık sık fırtınaya dönüşür. Ocak ayında ortalama sıcaklık güneyde -20°C, en kuzeyde ise -28°C'dir. Ama Grönland buzullarıyla kaplı vadilerden alçalarak esen ılık ve kuru fon rüzgârları, zaman zaman kışların ılık geçmesine ve buzların erimesine yol açar. Temmuz ayı ortalaması 7°C'yi bulan kıyılara çok az kar düşer. Körfezin Grönland açıklarında yıllık yağış miktarı 100-250 mm'dir. Baffin Adası açıklarında bu miktar iki katına çıkar.

Buzdağları ağustos ayında bile yoğunluğunu korur. Körfezdeki buz örtüsü, Kuzey Kutbu'ndan boğazları geçerek inen küresel buz parçalarından, körfez sularının buzlandan ve çevredeki buzullardan kopmuş buzdağlarından oluşur. Ekim sonlarında denizde yüzen buz kütleleri, Baffin toprakları ile Québec kara parçası arasındaki Hudson Boğazına kadar ulaşır. Bu sırada, doğu rüzgârlarının korunaklı kesimlere yöneldiği Grönland çevresi başta olmak üzere, bölgedeki kıyı buzları kalınlaşmaya yüz tutmuş olur. Kışları, Baffin Körfezinin ortası buzlarla kaplıdır. Kuzeyde "kuzey suları" olarak adlandırılan, buzdan sürekli arınmış bir bölge bulunur. Bu da ancak Batı Grönland Akıntısının iltici etkisiyle açıklanabilir.

Baffin Körfezine kanşan Kuzey Buz Denizi sularının tuzluluk oranı, binde 30,0-32,7 arasında değişir. Yazları yüzeyde 5°C sıcaklığa ulaşan bu sular, kış aylarında -2°C'ye kadar soğur. 400-600 m derinlikteki tabakalarda sıcaklık 1°C'ye, tuzluluk oranı ise binde 34,5'e ulaşır. Baffin Körfezinin orta kesiminde, 1.000 m'nin altında, bir olasılıkla Atlas Okyanusundan gelen suların sıcaklığı -0,5°C'yi bulur; tuz oranı ise binde 34,4'tür.

Gelgit olayları Baffin Körfezinin önemli ve ilginç bir özelliğidir. Baffin Adası ile Grönland kıyılarındaki deniz kabarması yaklaşık 4 m'dir; deniz suyunun dar geçitler içinde sıkıştığı yerlerde ise 9 m'ye kadar çıkar. Gelgit hızı 0,6 ve 2,3 mil/saat'tir. Gelgitin yönü 180°'ye kadar değişkenlik gösterir. Bu olgu, yüzen buz kütleleri üzerinde değişik noktalarda değişik basınçlar yaratarak yeni, eski ve küresel buzların ezilip bir arada çalkalanmasına yol açar.

Tuzların suda erimesi ve güneyden gelen akıntılann iltici etkisi, Baffin Körfezini binlerce canlı türü için bir sığınak haline getirir. Başta *Euphausiacea* türleri olmak üzere küçük omurgasızlar, sayısız tek hücreli deniz yosunuyla beslenir. Onlar da daha büyük omurgasızların, balıkların, kuşların ve çeşitli memeli türlerinin besin kaynağını oluşturur. Baffin Körfezinde ayrıca Kuzey Kutbu pisi, iskorpişi andıran denizakrebi ve kutup morinası yaşar. Atlas Okyanusundan gelen göçmen balıklar arasında morina, mezgit, ringa, Atlantik pisi ve uzun kuyruklu, yumuşak yüzgeçli *Macrouridae* türleri (sıçankuyruk) bulunur. Yabanıl türler arasında, sakallı fok ve Grönland fokı ile kuzeyde mors, yunus ve balina sayılabilir. Kıyılarda martı, ördek, kaz, denizördeği, beyaz baykuş, kirazkuşu, kuzgun, şahin, ketenkuşu ve denizkartalı gibi kuşlara rastlanır.

Bitki örtüsü de çarpıcı bir zenginlik gösterir ve yaklaşık 400 türü kapsar. Sazlıklar, yosun öbekleri ve likenlerin yanı sıra huş, ağacı, söğüt, kızılgağaç gibi türler ve tuzlu

toprakta yetişen bitkiler bulunur. Bölgede yaşayan ren geyikleri ile kemirciler bu bitkilerle beslenir. Küresel buz örtüsünün yarattığı tehlikeler yüzünden büyük ölçekli balıkçılık gelişmemiştir. Ama çoğunluğunu Inuitlerin (Eskimolar) oluşturduğu yöre insanları, genellikle geleneksel yöntemlerle küçük ölçekli balıkçılık ve avcılıkla uğraşırlar.

Baffin Irmağı, Batı Afrika'da ırmak. Gine'deki Fouta Djallon dağ kütesinden doğar; yaklaşık 320 km boyunca genellikle kuzeydoğu yönünde akar. Kıyısındaki tek önemli yerleşme olan, Mali'nin Bafing Makana kentini geçtikten sonra kuzey-kuzeybatı doğrultusunda kıvrılır. Gine Mali'deki Bafoulabé'nin güneyinde Bakoye Irmağı ile birleşerek Senegal Irmağını oluşturur. Yaklaşık 650 km uzunluğunda olan Bafing, ulaşım elverişli değildir. Kumtaşından oluşan Mandingues Dağları arasındaki yatağın, aşağıya doğru akararak Senegal Irmağı vadisine ulaşır.

Bafousam, Afrika'nın ortabatı kesiminde, Kamerun'un Batı eyaleti ile Mifi ilinin merkezi. Douala'nın kuzeydoğusunda yer alır. Yoğun nüfuslu bir bölgede kurulu olan kent Bamilekelerin ticaret merkezidir. Kentte kahve, kola, tütün, çay ve kınakına yetiştirilir. Ayrıca domuz ve kümes hayvanları beslenir. Bafousam'da bir ticaret okulu, kahve işleme fabrikaları, kereste ve inşaat sanayisi ile bir hastane ve havaalanı vardır. Nüfus (1987 tah.) 94.836.

Bafra, Karadeniz Bölgesi'nin orta kesiminde, Samsun iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.673 km² (1986) olan Bafra ilçesi kuzey ve kuzeydoğuda Karadeniz, doğuda 19 Mayıs ilçesi ve Merkez ilçe, güneydoğuda Kavak, güneyde Havza ve Vezirköprü, batıda da Alaçam ilçeleriyle çevrilidir.

Kuzey kesimi oldukça düzlük olan ilçenin güney kesimi dağlıktır. Kızılırmak, ilçenin güney kesiminde Canik Dağları(*) ile Küre Dağları(*) birbirinden ayrılır. Kızılırmak'ın(*) taşıdığı alüvyonların yığılmasıyla kuzey kesimde oluşan delta, Bafra Ovası(*) olarak adlandırılır. Verimli bir tarım alanı olan bu delta ovasının kıyıya yakın bölümünde birçok lagün vardır. Bunlardan başlıcaları Balık Limanı, Çernek (Gemek) ve Karabogağ gölleridir. Altınkaya Baraj Gölünün küçük bir bölümü de ilçe sınırları içinde kalır.

Bafra'da başlıca ekonomik etkinlik bitkisel üretimdir. Son derece verimli alüvyal toprakları olan Bafra Ovasında önemli miktarlarda mısır, buğday, patates, arpa, soğan piring, ayçiçeği, şeker pancarı, tütün ve soya fasulyesi yetiştirilir. Ekimi oldukça yaygınlaşan ayçiçeği, şeker pancarıyla değişimli ekilmektedir. Bafra tütününü dünyaca ünlüdür. Tütün ekiminin tarihi 19 yüzyılın ikinci yarısına değin uzanır. Kızılırmak Vadisinin yamaçlarında ekilen Bafra tütününün yaprağı küçük, damarsız ve açık kırmızı renklidir. Nikotin oranı düşüktür. Harmanlandığı başka türlerin niteliğini yükselttiği gibi, harmanlanmadan da içilebilir. 1950'lerde Bafra Ovasında taşkınların önüne geçilmesinden sonra, ilçede sebzeçilik de gelişmiştir. Hayvancılık ilçe ekonomisinde önemli yer tutan bir başka ekonomik etkinliktir. Hayvancılığın gelişmesinde payı olan Karaköy Tarım İşletmesi, aynı zamanda Karadeniz Bölgesi ıslah çalışmalarının merkezi durumundadır. 1949'da hara olarak kurulan işletmede sığır, koyun ve tavuk yetiştiril-

mekte, verimi artırıcı çalışmalar yapılmaktadır. İlçede süt üretimi de önem taşır. Elde edilen sütün bir bölümü özel sektöre ait bir süt fabrikasında değerlendirilir. Bafra su ürünleri bakımından zengin bir ilçedir. Karadeniz kıyılarında hamsi, istavrit, palamut, lüfer, kefal, barbunya, mezgit ve kalkan gibi balıklar avlanır. Bafra Ovasındaki çok sayıda gölde de sazan, tatlı su kefalı, akbalık, kızılkanat, turna, alabalık gibi balıklar üretilmektedir. Bir boğazla Karadeniz'e bağlantısı olan Balık Gölünde, pek çok sazan ve kefal bulunur. Bafra ekonomisinde ormanlık da önem taşır. Sanayisi oldukça gelişmiş olan ilçede un, çeltik, kereste, tuğla ve kiremit, salça ve bitkisel yağ fabrikaları vardır.

İkiztepe'de(*) yapılan kazılar sonucunda ulaşılan bilgiler, İÖ y. 4. binyılda yöreye yerleşildiğini gösterir. Bu yörenin İÖ 17. yüzyılda Kaşkarların(*) yurdu olduğu sanılır. Kimmerlerin saldırısına da uğrayan yöre İÖ 546'da Perslerin, İÖ 3. yüzyılda da Pontus Krallığı'nın yönetimine girdi. İÖ 1. yüzyılın ikinci yarısında Roma'ya bağlanan bu topraklar Bizans egemenliğinde sonra II. Kılıc

Bafra'dan bir görünüm
ABC Ajansı

Arslan döneminde Anadolu Selçuklularının eline geçti. 15. yüzyıl ortalarında Taced-dinoğullarının(*) yönetiminde kalan yörenin, 1418'de Osmanlı topraklarına katıldığı bilinmektedir. 1854'te kaza durumuna getirilen Bafra, Trabzon vilayetinin Canik sancığına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu.

Bafra kenti, Kızılırmak'ın doğu kıyısındaki düz bir alanda, Sinop-Samsun karayolu üzerinde yer alır. Kıyı kesimi denizin çok sığ olması nedeniyle ne gemiciliğe, ne de yerleşime elverişlidir. Bu nedenle kent ovanın güneyinde, denizden oldukça uzak bir yerde kuruludur. Kentin gelişme eğrileri de gene güney ve güneydoğu yönündedir. İlçe nüfusunun yaklaşık yüzde 43'ünün yaşadığı Bafra kenti, Samsun'dan sonra ilin en gelişmiş kentidir. Samsun ili ölçeğinde en gelişkin merkezlerden biri olmasına karşın, birçok kentsel özellik ve işlev bakımından oldukça yetersizdir. İstihdam kapasitesi nüfusuna göre dar kaldığı için, kent ekonomisinde küçük ticaret, ihracatçılık, ayakkabı boyacılığı gibi işlerle uğraşanların sayısı önemli yer tutar. Küçük işletmecilerin sayısının yüksekliği de işletme başına düşen tüketici sayısının düşmesine ve kentte ticaret yaşamının durağanlaşmasına neden olmaktadır. Kentin il merkezi Samsun'a uzaklığı 46 km'dir.

İlçedeki en önemli tarihsel yapılar arasında Büyük Cami, Tayyar Paşa Camisi ile Emir Mirza Bey ve Hızır Bey türbeleri sayılabilir. Bafra Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 153.701; kent, 65.600.

Bafra Ovası, Karadeniz Bölgesi'nin orta kesiminde delta ovası. Kızılırmak'ın alüv-

yonları ile oluşan ovanın kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda genişliği 46 km'dir. En dar yeri 6-7 km olan ovanın uzunluğu, kuzeydeki Bafra Burnu ile güneydeki Derbent köyü arasında 30-32 km kadardır. Yüzölçümü 560 km²'dir. Delta alanı içinde, yükseklikleri yer yer 10 m'yi aşan, hareketli ve hareketsiz kumullar vardır. Deltanın doğusunda, denizden doğal kumul setleriyle ayrılmış lagünler ve bataklıklar bulunmaktadır. Bunların en büyüğü Balık Gölüdür. Kızılırmak'ın denize karıştığı Bafra Burnundan güneye doğru gidildiğinde geniş bir delta düzlüğü ile karşılaşılır. Genel olarak eğimi binde sekiz olmasına karşın, düzlüğün doğu ve batı kıyıları birbirinden farklıdır. Batı kıyıları rüzgârın etkisiyle tümüyle düzleşmiştir. Buna karşılık doğu kıyıları, günümüzde de oluşumunu sürdüren lagünler ve kıyı kordonlarıyla dikkati çeker.

Bafra Ovası, kuzeyden güneye doğru basamaklar halinde yükselmektedir. Yapılan araştırmalara göre, 0-20 m'lik, 30-35 m'lik, 90-100 m'lik ve 140-150 m'lik olmak üzere dört farklı yükseklik bulunur. Bunlardan en yüksek olanı, Senozoyik (Yakın) Zamanın Tersiyer (Üçüncü) Döneminin Pliyosen Bölümünde (y. 7-2,5 milyon yıl önce) oluşan aşınım yüzeyidir. Üstünde akarsularla taşınmış çakılların bulunduğu bu yüzey daha sonra denizlerin çekilmesiyle parçalanmış, yanılmış ve büyük bölümü ortadan kalkmıştır. Bunu izleyen deniz genilemesi sonucu aşınan bölümler yeniden alüvyonlarla dolmuş, daha sonraki deniz gerilemesiyle de bu dolgu parçalanmıştır. Bunu izleyen deniz ilerlemesiyle bugünkü delta oluşmuştur. Deltanın gerisinde, yüksekliği 600-800 m'ye varan ve Kuzey Anadolu Dağlarının kıyı dağları önünde yer alan plato, daha geride de Üst Kretase (Tebeşir) Dönemi (y. 136-65 milyon yıl önce) filişlerinden oluşan 1.000-1.500 m yükseklikteki Kuzey Anadolu Dağları vardır.

Bafra Ovasında, yazlar kısmen kurak, kışlar ve baharlar yağışlı geçer. Bafra Ovasında, kıyıdan 300 m'ye kadar yükselen alanda bodur çalılıklar yaygındır. Bataklık sahada tuzcul bitkiler, kıyı kumullarının üstünde ise tuzcul ve kumlu ortamlarda yetişen sütleğen türleri bulunur. Maki sınırının gerisinde, kırmızı ve kahverengi topraklarda orman başlar. Uzungöl'le deniz arasında 1.400 ha alan kaplayan bir subasar orman vardır. Ovadaki göl kıyıları ile bataklıklar birçok su kuşu için önemli kuluçka ve beslenme alanıdır. Çernek ve Karaboğaz gölleri çevresi burada yaşayan su kuşları için koruma ve üretme alanı olarak ayrılmıştır.

Bafra Ovasının en önemli yerleşim merkezi Bafra'dır. Önemli öbür yerleşim merkezleri Alaçam ve 19 Mayıs'tır (eskiden Ballıca). Sinop-Samsun karayolu boydan boya Bafra Ovasından geçer.

Bagalar, Gine'de, Conakry ile Cap Verga arasındaki bataklık kıyı bölgesinde yaşayan halk. Nijer-Kongo dil ailesinin Batı Atlantik koluna giren bir dil konuşurlar.

Bagaların kadınları piring yetiştirir; erkekleri ise balık tutar, palmiye ve kola ağaçlarına bakar. Bazı Bagalar, Conakry açıklarındaki Los Adaları boksit madenlerinde ücretli işçi olarak çalışır. Evler, genellikle tepeleri sazla örtülmüş silindirik biçiminde, balçıktan yapılardır. Birkaç evin kümeleştiği, duvarlarla çevrili avluların bir araya gelmesiyle küçük köyler oluşur. Sıyasal örgütlenme yok gibidir. Geleneksel iktidar, küçük şeflerin elinde toplanmıştır.

Bagaların çoğu Müslümandır. Ama Nunez ve Pongo ırmakları boylarında, uca köşelerde yaşayan bazı ilkel grupların animist inançları sürdürdüğü sanılmaktadır. Ölüler,

gömülmeden önce bir süre kutsal bir koruda açıkta bırakılır, evleri ve belirli eşyaları yakılır.

Bagamoyo, Doğu Afrika'da, Tanzanya'nın doğusunda tarihi liman kenti. Zengibar Kanalı kıyısında, Dar es-Salaam'ın 75 km kuzeybatısında yer alır. Eskiden, Tanganika Gölü kıyısındaki Ujiji'den gelen kervan yollarının son durağı ve bir köle ticareti merkeziydi. Alman Doğu Afrika Kumpanyası'nın (1887-91) da ilk merkezi Bagamoyo'ydu. Nüfus (1978) 16.272.

Bagandalar GANDALAR olarak da bilinir, Victoria Gölünün batısında ve kuzeyindeki bölgede yaşayan ve Benue-Kongo dil öbeğinden Luganda (Ganda dili) adlı Bantu dilini konuşan halk. Uganda'daki en kalabalık grubu oluşturan Bagandalar bu ülkedeki en verimli topraklarda yaşar. Eskiden Uganda Protektorası'nın çekirdeğini oluşturan Bagandalarda yaşam, eğitim ve çağdaşlaşma düzeyi Uganda'da yaşayan öteki kavimlerden daha yüksektir.

Bagandalar yerleşik çapa tarımı yaparlar; en önemli ürünleri mızdır. Ayrıca pamuk ve kahve üretim ihraç ederler. Koyun, keçi, tavuk ve büyükbaş hayvan beslerler.

Soy zinciri, miras ve ardıllık babayandır. Dışardan evlenme kuralına bağlı yaklaşık 50 klanın her birinin, öldürülmesi ve yenmesi yasak birincil ve ikincil totem hayvanları vardır.

Geleneksel Baganda dininde, atalar, geçmişteki krallar, doğadaki ruhlar ve ruhlar aracılığıyla yaklaşılabilen tanrılar vardı. Bugün ise Bagandaların çoğu Hristiyandır. Geleneksel Baganda köyleri, reislin konutu çevresinde toplanmış evlerden oluşurdu.

19. yüzyıl başında, Bagandalar iyi örgütlenmiş, etkin bir yönetim hiyerarşisine ve merkezinde *kabaka*'nın (kral, krallık kurumu) yer aldığı gelişkin bir siyasal sisteme sahiptiler. *Kabaka* aynı zamanda ülkenin başrahibi ve başyargıydı. Ülkeyi valiler ve bölge reislerinin yardımıyla yöneten *kabaka*'nın, sürekli büyüyen krallıkta mutlak bir denetimi vardı. Savaşta göre örgütlenen Baganda Devleti'nin geleneksel düşmanı, Nyorolardı. Bölgede İngiliz etkisini benimseyen ilk halk olan Bagandalar, Uganda Protektorası'nın siyasal yaşamı içinde daha da güçlenerek özel bir konum edindiler ve İngilizlerin ülkeden çekilmesinden sonra da güçlerini korudular. 1966'da Uganda'daki Milton Obote yönetimi sırasında ise yüzlerce yıllık krallık kurumu kaldırıldı; son *kabaka* II. Mutesa da 1969'da sürgünde bulunduğu İngiltere'de öldü. Ayrıca bak. Buganda.

bagatel, bir tür bilardo oyunu. Ayrıca bak. bilardo.

Bagé, Brezilya'nın Rio Grande do Sul eyaletinin güneyinde kent. Deniz düzeyinden yüksekliği 223 m'dir. Yüksek otlarla kaplı tepeler arasında yer alır. 1811'de kuruldu, 1859'da kent statüsü kazandı. Eyalet merkezi Porto Alegre'nin güneybatısında, Uruguay sınırının 40 km kuzeyinde bulunduğu için uzun dönem boyunca stratejik önem taşıdı. 1825'te ve 1827'de Uruguay ve Arjantin birliklerince işgal edildi. Çevredeki otlaklarda koyun ve sığır yetiştirilir. El kombineleri ve yün depolarıyla önemli bir merkezdir. Devletçe kurulmuş bir deneme çiftliğinde yetiştirilen yeni buğday türlerinin ekilmesiyle, eyaletin en çok buğday üretilen yörelerinden biri olmuştur. Hava, kara ve demiryolu ile ulaşım bağlantısı vardır. Nüfus (1980 geç.) 66.743.

Bugehot, Walter (d. 3 Şubat 1826, Langport, Somerset - ö. 24 Mart 1877, Langport,

İngiltere), iktisatçı ve siyaset yazarı. *The Economist*'in genel yayın yönetmenliğini yapmıştır.

Birkaç kuşak boyunca ticaretle uğraşan bir aileden gelen Bagehot, Victoria dönemine

Bagehot, Norman Hirst'in bir fotoğraftan mezzotint çalışması
British Museum, J.R. Freeman & Co Ltd

özü sıkı bir eğitimden geçti. On üç yaşında, İngiltere'nin en iyi okullarından biri olan Bristol College'a gönderildi. Burada felsefe, matematik, edebiyat, klasikler ve yeni doğabilimler üzerine yoğun bir temel öğrenim gördü. Ardından Londra'daki University College'a girdi ve sonradan basın dünyasında ün yapan bazı kişilerle kalıcı dostluklar kurdu. 1846'da birincilikle mezun olduktan sonra, iki yıl felsefe dallarında lisansüstü öğrenim gördü.

Üç yıl baroda çalışmasına karşın, hukuk mesleğine ısınmadı. Louis Napoléon'un 1851 darbesi sırasında bir rastlantı sonucu bulunduğu Paris'ten, dönemin önde gelen bir Üniteryan haftalık dergisine darbeyi anlatan ve Napoléon'u savunan bir dizi makale yazdı. Bu makalelerin geniş tartışmalara yol açması, onu yazarlığa yöneltti. Sonraki yıllarda dayısı Vincent Stuckey'nin bankasında çalışırken bir yandan da Henry St. John Bolingbroke, William Pitt ve Sir Robert Peel gibi tanınmış siyaset adamları üzerine incelemeler ve Milton, Shakespeare, Gibbon, Sir Walter Scott, Pierre-Jean de Béranger üzerine edebi denemeler yazdı.

Bagehot'un profesyonel gazeteciliğe girişi de rastlantı sonucu oldu. Bankacılığı sırasında yazdığı çeşitli ekonomik makaleler 1843'te *The Economist*'i kuran ve etkili bir parlamento üyesi olan James Wilson'ın dikkatini çekmişti. Wilson'ın isteği üzerine gazeteciliğe başlayan Bagehot, Nisan 1858'de Wilson'ın büyük kızı Eliza'yla evlendi. Ama bu evliliği iyi yürümedi. Bir süre sonra bankacılığa dönerek Bristol şubesinin başına geçti. Wilson'ın 1860'ta görevli olarak gittiği Hindistan'da ölmesi üzerine, derginin yönetimini üstlenmek zorunda kaldı. On yedi yıl boyunca derginin başyazarını yazan Bagehot, istatistik ve maliye bölümlerini genişletti ve iyileştirdi. *The Economist*'i iş dünyasının bir numaralı dergisi ve dünyanın önde gelen siyaset dergilerinden biri haline getirdi. Ayrıca toplumsal sorunlara daha fazla ağırlık vererek derginin siyasal çizgisine insancıl bir yaklaşım kazandırdı.

Kendisini, muhafazakâr bir liberal olarak nitelendiren Bagehot, kırsal kesimde yetişmiş olmanın da etkisiyle yazılarında hızlı sanayileşme ve kentleşmenin yarattığı toplumsal sorunlara karşı büyük ilgi gösterdi.

Uluslararası sorunlarda keskin bir gözlemci olarak, Fransa'ya karşı dostluk, Otto von Bismarck Almanya'sına karşı ise güvensizlik besleyen yazılar kaleme aldı. *The Economist*'teki ilk yılları Amerikan İç Savaşı'na rastladığından, bu konu üzerine 20 kadar makale yazdı. Çağdaşı birçok İngiliz gibi duygusal olarak Güney'e yakınlık duymakla birlikte, akılcılıktan ayrılmayarak Abraham Lincoln'u destekledi.

1867'de İngiliz hükümet sisteminin gerçekte nasıl işlediğini inceleyen *The English Constitution* (İngiliz Anayasası) adlı yapıtını yayımladı. Bu yapıtıyla Avam Kamarası'nda etkili bir çoğunluğu yönlendiren bir kabinenin elinde aşırı yetkilerin toplandığına işaret eden ilk gözlemcilerden biri oldu. Siyasal gözlem yeteneğine ve dönemin önde gelen siyaset adamlarıyla kurduğu dostluklara karşın, hiçbir zaman siyasete girmeyi başaramadı.

1872'de *Physics and Politics*'i (Fizik ve Siyaset) yayımladı. Antropoloji alanındaki yeni bulguları toplumlara ve uluslara uygulamak yolunda bir girişim olan bu yapıt, 20. yüzyılda toplumbilim araştırmalarının büyük ölçüde Karl Marx ve Max Weber'in etkisi doğrultusunda gelişmesinden dolayı pek dikkat çekmedi. Bununla birlikte Bagehot'un, ulusların gelişiminde biçimlendirici bir güç olarak gördüğü ve "töre kalıbı" olarak adlandırdığı bilinçsiz taklit süreci tezi, William James ve Graham Wallace gibi filozof sosyologları önemli ölçüde etkiledi.

Kırk yaşını geçtikten sonra sağlığı giderek kötüleşen Bagehot, enerjisini ekonomik incelemeler üzerinde yoğunlaştırdı. 1873'te *Lombard Street*'i yayımladı. İngiltere Merkez Bankası'nın elinde daha fazla rezerv bulunması gerektiğini savunan bu inceleme, aynı zamanda modern merkez bankacılığı ve döviz denetimi kuramının tohumlarını içermekteydi. Bagehot 51 yaşında zatürreeye yenik düştüğünde, büyük bir ekonomik inceleme dizisi üzerinde çalışmaktaydı. Bagehot, Victoria İngilteresi'nin çok yönlü bir dehası olarak kabul edilir. Yapıtları 20. yüzyılda da basılarak yaygın biçimde okunmuş ve çeşitli eleştirel kitaplarla konu olmuştur. İş psikolojisi konusunda ki derin kavrayışı iki kuşak sonra bile J. M. Keynes'in hayranlığını kazanmıştır.

ÖBÜR YAPITLARI. Emille I. Barrington (der.) *The Works and Life of Walter Bagehot* (1915, 10 cilt; Walter Bagehot'un Yapıtları ve Yaşamı), Norman St. John-Stevns (der.) *The Collected Works of Walter Bagehot* (1966-68, 4 cilt; Walter Bagehot'un Toplu Yapıtları).

Baggesen, Jens (Immanuel) (d. 15 Şubat 1764, Korsör, Danimarka - ö. 3 Ekim 1826, Hamburg, Almanya), yeni-klasikçilikten romantizme geçiş döneminde yaşamış önde gelen Danimarkalı edebiyatçı.

1782'de ilahiyat öğrenimi için Kopenhag'a gitti. Üç yıl sonra *Comiske fortællinger* (1785; Komik Masallar) adlı şiirleriyle görülmemiş bir başarı kazandı. Daha sonra ilk Danimarka operası olan *Holger Danske*'ye yazdığı libretto, özellikle milliyetçilikten yoksun olduğu ileri sürülerek sert eleştirilere uğradı. Almanya, İsviçre ve Fransa'ya geziler yapan Baggesen'in düzyazı türünde en önemli yapıtı sayılan *Labyrinten*'in (1792-93; Labirent) konusunu bu geziler oluşturur. Bu yapıt, 18. yüzyıl İngiliz romancı Laurence Sterne'i animsatan bir çeşit "duygusal yolculuk"tur. Baggesen koyu bir Alman yanlısı, büyük bir Jean-Jacques Rousseau hayranı ve Fransız Devrimi'nin ateşli bir savunucusuydu. Kant'ın ve Danimarka'nın romantik şairi Adam Oehlenschläger'in da hayranıydı. Kendisi de bir

Baggesen, Gilles-Louis Chrétien'in oymabaskı çalışması
Royal Danish Ministry for Foreign Affairs, Kopenhagen

romantik olmakla birlikte yaşamının sonlarında romantizme şiddetle karşı çıkmış, bu yüzden Oehlenschläger'la arası bozulmuştur.

Baghelkhand, Hindistan'ın orta kesiminde, Madhya Pradesh eyaletinin doğusunda tarihsel bölge. Kaimur Sıradağları, bölgeyi iki doğal bölüme ayırır. Batıda yüksek ovalar uzanır; doğuda ise, Vindhya Sıradağlarının birbirine paralel ormanlık sırtlarının ikiye böldüğü engebeli, tepelik bir arazi yer alır. Doğu bölümü, Tons ve Son ırmakları ile bunların kollarınca sulanır. Nüfusun büyük bölümü, aşiretler halinde yaşayan Gondlar ve Kollardan oluşur.

Müslümanların bölgeye yerleşmesinden önce Dahala olarak bilinen Baghelkhand, Kalincar'da üslenmiş savaşçı Kalaçuri hanedanınca (6-12. yy) yönetiliyordu. 14. yüzyılda bölgeye bugünkü adını veren Baghela Racıputları'nın (savaşçı kast) güç kazanmasıyla Reva eyaletine katıldı. İngiliz Merkezi Hindistan Delegeği'nin 1871'de kurulan alt birimi Baghelkhand Delegeği, genel merkezi Satna'da olmak üzere, öteki birçok eyaletle birlikte Reva'yı da içine alıyordu. 1931'de Bundelkhand Delegeği ile birleşerek, Hindistan'ın bağımsızlığını elde etmesiyle birlikte 1947'de kurulan Vindhya Pradesh'in doğu yarısını oluşturdu.

Bagheria, İtalya'da, Sicilya Adasının kuzeybatısındaki Palermo ilinde kent. Eskiden Bagaria adını taşıdı. Palermo kentinin hemen güneydoğusunda yer alır. Varlıklı Palermo'luların dinlence yeridir. Ünlü tarihsel villalar arasında, dilenciler, cüceler, canavarlar ve başka garip figürlerden oluşan 60'ı aşkın Bizans heykelinin bulunduğu Palagonia Villası (1715) ile Valguarnera Villası (1721) ve Chartreuse mankeni keşişlerine özgü çüppeler yığını mükemmel heykelleriyle ünlü Butera Villası (1639) sayılabilir. Kent, başta truçgiller ve üzüm olmak üzere meyve yetiştirilen bir bölgededir. Nüfus (1984 tah.) belediye, 41.583.

Bagirmi Krallığı, BAGIRMI olarak da yazılır, 16. yüzyılda Çad Gölünün hemen güneydoğusunda kurulmuş tarihsel devlet. Çad Cumhuriyeti'nin bugünkü Chan-Baguirni iliyle (*préfecture*) kabaca örtüşüyordu. Avrupalılar, Bagirmi'nin ve öteki güçlü Orta Afrika devletlerinin (Ouaddai-Bornu-Kanem) varlığını, Dixon Denham 1823'te Çad Gölü bölgesine girdiğinde öğrendiler. Bölgeye ilişkin ayrıntılar, daha sonra özellikle Heinrich Barth ve Gustav Nachtigal'ın (*) keşifleriyle sağlandı.

Bagirmi hanedanı büyük olasılıkla 1522'de kuruldu. Mbang adı verilen Bagirmi kralı, devleti başkent Massenya'dan yönetirdi.

Uyruklarının çoğu gibi hükümdarlar da 1600 dolaylarında, dördüncü sultan Abdülah döneminde İslam dinini benimsediler. 17. yüzyıl, köle ticaretinin sonucunda Bagirmilere büyük zenginlik getirdi. Ama Bagirmi Krallığı, batıda Bornu ile doğuda Ouaddaî (Vaday) imparatorlukları arasında sürüp giden çekişmede bir piyon olarak kullanıldı. 17. ve 18. yüzyıllarda Bornu'ya bağımlı iken 19. yüzyıl başlarında Ouaddaî'nin eline düştü; sürekli yağmalanarak iki devlete de haraç vermeye zorlandı. Massenya, 1894'te Rabihüz-Zübeyr'in ordusuyla yerle bir edildi. 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında yapılan bir dizi antlaşma, Bagirmi topraklarını Fransız denetimi altına soktu.

Bagirmiler, BAGUIRMILER olarak da yazılır, Afrika'da, Sahra'nın güney kenarındaki Bornu bölgesi yakınlarında yaşayan, Arap, Berberi ve Siyah karışımı bir halk. Çoğunluğu, Nijer-Kongo dillerinin Batı Atlantik öbeğine giren Fulani dilinin değişik lehçelerini konuşur.

Bagirmiler, Bagirmi Krallığı(*) döneminde önceki birçok halk üzerinde siyasal üstünlük sağladılar. Ama dalga dalga gelen işgalcilerce neredeyse sürekli bir kuşatma altında tutuldular. Bornu kralı İdris yaklaşık 1600'de Bagirmilere boyun eğdirirken İslam dinini de birlikte getirdi. Ama İslam dini çok yaygınlaşmadı ve halkın çoğu geleneksel inançlara bağlı kaldı.

Çapa tarımı yapan Bagirmiler, çoğunlukla akdan ve süpürgeotu yetiştirirler. Aynı zamanda sığır, koyun, keçi ve kümes hayvanı beslerler, köpek evcilleştirirler. Süt, tereyağı ve peynir yapımı ile toprağı sulama ve gübreleme göreneklerinde Kuzey Afrika etkisi görülür.

Bagirmi toplumunun karmaşık tabakalaşma düzeninin en üstünde, kraliyet kökenli bir ailenin başını çektiği ayrıcalıklı bir soylular sınıfı yer alır.

Baglan, Afganistan'ın kuzeydoğu kesiminde il (vilayet). Yüzölçümü 17.106 km²'dir. Kuzeyden Kunduz, kuzeydoğudan Tihar, güneyden Pervan ve Kapisa, batıdan Bamyan ve Semengan illeriyle çevrilidir. Yüzey şekilleri bakımından dağlık bir bölgedir. İl merkezi Baglan kentinin yer aldığı kuzey bölümü, ilin önceki bölümlerinden daha düzdür. Bu bölümün dışında kalan il topraklarının suları, kuzey yönünde akan Kunduz Irmağı ile kolları akaçlar. Şeker pancarı, pırlaç, buğday ve pamuk önemli tarım ürünleridir. Tacikistan sınırı yakınındaki Kunduz'dan Kabil'e giden anayol, il topraklarını kuzeyden güneye aşar. 1979'un sonlarındaki askeri müdahalenin ardından Sovyet birlikleri, bu yolun Salang Geçidinin üstünde kalan bölümünü genişletmeye başlamıştı. Nüfusun çoğunluğu Taciklerdir. Yerleşik nüfus (1982 tah.) 516.921.

Baglan, Afganistan'ın kuzeydoğusunda, Baglan ilinin (vilayet) merkezi. Kunduz Irmağının yakınlarında yer alır; deniz düzeyinden yüksekliği 500 m'dir. En çok şeker pancarı üretilen Baglan'da bir şeker fabrikası da vardır. Ayrıca pamuklu dokuma üretilir. Kentte sanayinin gelişmesi hızlı bir nüfus artışına yol açmıştır. Son yıllarda inşa edilen ana karayolları Baglan'ı, 210 km güneydeki başkent Kabil'e ve Afganistan'ın önceki ticaret, sanayi ve yönetim merkezlerine bağlar.

Bir Zerdüşt ateş tapınağının (ateşgede) yıkıntılarının bulunduğu Ateşgede-i Surh Kovtal, Baglan'ın yaklaşık 32 km güneybatı-

sına düşer. Tapınağın İS 1. yüzyılda Kuşan imparatoru I. Kanışka tarafından yapıldığı söylenir. Nüfusun çoğunluğu Taciklerdir. Nüfus (1982 tah.) 41.240.

Bagley, William Chandler (d. 15 Mart 1874, Detroit - ö. 1 Temmuz 1946, New York, ABD), özselcilik olarak bilinen akımın önde gelenlerinden eğitimci, yazar ve yayımcı. 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ilerici eğitim hareketinin birçok uygulamasına karşı çıkmıştır.

Lisans diplomasını 1895'te East Lansing'deki Michigan Eyaleti Tanım Yüksekokulu'ndan (bugün Michigan Eyalet Üniversitesi) aldı. Chicago Üniversitesi ile Wisconsin Üniversitesi'nde (Madison) lisansüstü öğrenim gördükten sonra, 1900'de New York'taki Cornell Üniversitesi'nden psikoloji ve eğitim doktorası aldı. Eğitim alanındaki geniş deneyimleri arasında, Michigan'da bir köy okulunda öğretmenlik, değişik kentlerin özel okullarında yöneticilik, Urbana-Champaign'deki Illinois Üniversitesi (1908-17) ile Columbia Üniversitesi'nde (1917-40) eğitim profesörlüğü sayılabilir.

Bagley, eğitimcilik yaşamı boyunca, öğretmen eğitimi geliştirmek halk eğitimi yükseltme ilkesine bağlı kaldı. Yenilikçi eğitimin yandaşlarına karşı çıkarak, geleneksel ders konularına ağırlık veren Avrupa müfredat yaklaşımını savunan bir grup meslekten eğitimcinin oluşturduğu özselcilik akımının önde gelen sözcüsü oldu. Eğitimde fırsat eşitliğini ısrarla savundu, zekâ testi sonuçlarına bakarak eğitim olanaklarının kısıtlanmasına şiddetle karşı çıktı. Radyonun bir eğitim aracı olarak kullanılmasında deneyleri oldu. Çok sayıda yapıtı arasında, Charles A. Beard ile birlikte yazdığı *The History of the American People* (1918; Amerikan Halkının Tarihi) ve *Our Old World Background* (1922; Eskidünya'dan Devraldığımız Miras) ile Beard ve Roy F. Nichols ile birlikte kaleme aldığı *America, Yesterday and Today*'in (1938; Amerika, Dün ve Bugün) yanı sıra *Craftsmanship in Teaching* (1911; Ustalık Öğretim), *School Discipline* (1914; Okul Disiplini), *Determinism in Education* (1925; Eğitimde Belirlenimcilik), *Education, Crime and Social Progress* (1931; Eğitim, Suç ve Toplumsal İlerleme), *Education and Emergent Man* (1934; Eğitim ve Yeni İnsan) ve *A Century of the Universal School* (1937; Evrensel Okulun Yüzyılı) sayılabilir. Bagley, ayrıca eğitimle ilgili birçok dergi yayımlamıştır.

Baglioni AİLESİ, 1488-1534 arasında Perugia'yı egemenlik altında tutan, Umbria kökenli soylu ailesi. Çoğu acımasız birer *condottiere* (paralı asker komutanı) olan Baglioniiler, öbür soylularla ve papalıkla sürekli çekişmişlerdir.

Ailenin yükselişi, Papa V. Martinus'a karşı Perugia tıranı Braccio Fortebracchi ile birlik kuran Malatesta'yla (1389-1437) başladı. 1424'te bir çatışmada yaralanarak hapse atılan Malatesta, Perugia halkını Martinus'a boyun eğmeye ikna edeceğine söz vererek salıverilmeyi başardı. Spello'nun (1425), ayrıca Bettone ve Bevagna gibi başka yörelerin senyörlüğü ona verildi. Resmen lord unvanı almamasına karşın, Perugia'nın gerçek hâkimi oldu. Kendisinden sonra yerine oğlu Braccio (1419-74?) geçti.

1488'de rakip Oddi Ailesini saf dışı kılmayı başaran Baglioniiler, Perugia'yı yönetebilmek için, ailenin 10 üyesinden oluşan Dieci dell'Arbitrio konseyini kurdular. Özellikle aile içine yönelik korkunç şiddet olayları bu döneme damgasını vurdu. Carlo ve Grifonetto Baglioni'nin 1500'de ailenin önceki bireylerini topluca öldürmeye girişmeleri

bunlardan biriydi. Katliamdan kurtulmayı başaran Giampaolo (ya da Giovan Paolo; y. 1470-1520), aynı acımasızlıkla giriştiği misillemeden sonra Perugia'nın tek önderi oldu.

Bir *condottiere* yaşamı sürmeyi yeğleyen Giampaolo, yönetim işlerini adil ve dirayetli Morgante'ye bıraktı. Morgante'nin 1502'de ölmesinden kısa süre sonra Baglioniiler kenti terk etmek zorunda kaldılar. Giampaolo ve kuzeni Gentile, 1503'te kısa ama amansız bir savaştan sonra Perugia'yı yeniden ele geçirdiler. Aynı yılın sonlarında papa seçilen II. Julius, Perugia'yı denetimi altına almakta kararlı davrandı ve Baglioniiler 1506'da papanın üstünlüğünü kabul ettiler.

Giampaolo, Roma'ya çağılarak X. Leo'nun emriyle orada öldürülene değin, dönemin iktidar mücadelelerinde önemli rol oynamayı sürdürdü. Giampaolo'nun ölümünde parmağı olan Gentile, Malatesta (1491-1531) ve Orazio tarafından saf dışı edilinceye değin kulisenin oyuncacı olarak hüküm sürdü. Hem Venedik, hem de Floransa cumhuriyetlerine *condottiere* olarak hizmet eden Malatesta, Floransa'ya ihaneti ile ün kazandı. 1529'da VII. Clemens'e karşı savunduğu Floransa'yı ertesi yıl Clemens'e kendisi teslim etti. Malatesta'nın ölümünden sonra yerine geçen Rodolfo'yu (1518-54) yenilgiye uğratan III. Paulus, Baglioniileri 1534'te Perugia'dan sürdü. Baglioniiler, ailenin değişik kollarının iyice zayıfladığı ya da yok olduğu 17. yüzyıla değin savaşıçı yetiştirmeyi sürdürdüler.

Baglioni, Bartolomeo d'Agnolo bak. Baccio D'AGNOLO

Bagnold, Enid, evlilik adı LADY RODERICK JONES (d. 27 Ekim 1889, Rochester, Kent - ö. 31 Mart 1981, Londra, İngiltere), konu ve üslup çeşitliliğiyle tanınmış romancı ve oyun yazarı.

Bir subayın kızı olan Bagnold çocukluğunun ilk yıllarını Jamaika'da geçirdi; İngiltere ve Fransa'da okudu. I. Dünya Savaşı'nda hemşirelik ve ambulans şoförlüğü yaptı. *A Diary Without Dates* (1917; Tarihsiz Günlük) ile *The Happy Foreigner* (1920; Mutlu Yabancı) adlı ilk yapıtlarında, savaş sırasındaki deneyimlerini anlattı. 1920'de, Reuters, Ltd adlı haber ajansının 25 yıl başkanlığını yapan Sir Roderick Jones'la (1877-1962) evlendi.

Bagnold'ın en tanınmış yapıtı, 10 sterline satın aldığı bir atla İngiltere'nin Büyük Ulusal Engelli yarışını kazanan 14 yaşındaki hırslı bir kızın öyküsünü anlatan *National Velvet* (1935) adlı romanıdır; 1944'te roman aynı adla filme de alınmıştır. Bir doğumun hemen öncesinde, doğumu bekleyen ev halkının ruhsal durumunu aktardığı, ABD'de *The Door of Life* (Yaşama Açılan Kapı) adıyla yayımlanan *The Squire* (1938) ile yaşlılığı adım atmakta olan bir kadını ele aldığı *The Loved and Envied* (1951; Sevilen ve İmrenilen) Bagnold'un birbirinden tümüyle farklı iki romanıdır. Bagnold oyun yazarı olarak, 1964'te sinemaya da uyarlanan *The Chalk Garden* (1955; Kireçli Bahçe, 1965) ile büyük başarı kazandı. Sahne için yazdığı önceki yapıtları arasında *Four Plays* (1970; Dört Oyun) ve *A Matter of Gravity* (1975; Önemli Bir Sorun) sayılabilir.

Bagnold, Ralph Alger (d. 3 Nisan 1896, Devonport, Devonshire - ö. 28 Mayıs 1990, Londra, İngiltere), tortul taşınması mekaniği ve rüzgâr etkisi süreçleri alanlarında önde gelen otoritelerden olan jeolog. 1929-38 arasında, özellikle Libya Çölünde birçok araştırma düzenledi ve yönetti. Tortulların rüzgâr ve su etkisiyle taşınması süreçlerini inceledi, kumulların oluşumunu araştırarak

bunları biçimlerine ve oluşum yöntemlerine göre sınıflandırdı. Özel sanayi kuruluşlarında, hükümetlerde ve bilimsel araştırma örgütlerinde danışman olarak görev alan Bagnold'ın yayımlanmış yapıtları arasında; *Libyan Sands* (1935; Libya Kumulları), *Movement of Desert Sand* (1936; Çöl Kumlarının Hareketi), *Physics of Blown Sand* (1941; Rüzgârla Sürüklenen Kumların Fiziki), *Desert Dunes* (1941; Çöl Kumulları), *Motion of Waves in Shallow Water* (1946; Sığ Sularda Dalgaların Hareketi) ve *Flow of Cohesionless Grains in Fluids* (1956; Akışkanlarda Birbirinden Aynı Tanelerin Hareketi) bulunur.

Bago, Filipinler'de Negros Adasının batı kesimindeki Negros Occidental ilinde kent. Bago Irmağının ağzındaki Guimaras Boğazında, il merkezi Bacolod kenti ile bu kentin dış limanı Pulupandan arasında yer alır. Şeker kamışı ve pirinç yetiştirilen bir tarım bölgesidir. Şeker üretimi en önemli sanayi koludur. Bacolod'a ve Negros Occidental'ın öteki kentlerine karayolu bağlantısı vardır. Nüfus (1989 tah.) 126.436.

Bagoas (ü. İÖ 4. yy), Ahameniş (Pers) kralı III. Artakserkses'in özel danışmanı. Bagoas adı, Eski Farsçada çoğunlukla haremağalarına verilen bir adın Yunancaya geçmiş biçimidir.

Bagoas, Mısır'ın fethi (İÖ 343) sırasında Ahameniş kuvvetlerinin başkomutanlığını yaptı. Mısır tapınaklarından yağmalanan kutsal yazıtlar çok yüksek fiyatlarla rahiplere geri satarak servet edindi. Rodoslu Mentor ile yakın işbirliği yaparak, Ahameniş İmparatorluğu'nun gerçek efendisi sayılacak ölçüde güç kazandı. Artakserkses, ona danışmadan hiçbir şey yapamaz oldu. Bagoas, 338'de Artakserkses'i ve tahta kendisinin çıkardığı Arses dışında kralın tüm oğullarını öldürdü. İki yıl sonra Arses'i de öldürerek, onun soyundan gelen varisi III. Dareios'u kral yaptı. Dareios bağımsızlık iddiasında bulununca Bagoas onu zehirlemeye kalktı. Ama önceden uyarılmış olan kral, zehiri zorla Bagoas'a içirdi.

Bagratiun, Pyotr İvanoviç (Prens) (d. 1765, Kizlyar - ö. 24 Eylül 1812, Sima, Vladimir ili, Rusya), Napoléon Savaşları sırasında ün kazanan Rus komutanı.

Bagratiunların Gürcü kolundandı. 1782'de orduya girdi, birkaç yıl Kafkaslar'da görev yaptı. 1787-92 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Knepr Irmağı ağı yakınlarındaki Oçakov Kalesi kuşatmasına katıldı. Polonya'nın ikinci kez paylaşılmasını (1793) izleyen ayaklanmaların (1794) bastırılmasında görev aldı.

Asıl ününü, General Aleksandr Suvorov'un Napoléon'a düzenlediği ve zaferle sonuçlanan İtalya ve İsviçre seferi (1799) sırasında Brescia'yı zaptederek kazandı. 1805'te komutasındaki 6 bin kişilik kuvvetle 30 bin Fransız askerini Hollabrunn'de oyalayarak, Rus ordusunun güvenliğini içinde Moravya'ya çekilmesini sağlama, ününü daha da artırdı. Ardından Austerlitz (2 Aralık 1805), Eylau (7-8 Şubat 1807), Heilsburg (10 Haziran 1807) ve Friedland'da (14 Haziran 1807) peş peşe başarısızlıkla sonuçlanan bir dizi çarpışmada görev aldı. Ama Rusya'nın Fransa ile ittifak kurarak (Tilsit Antlaşması, 7 Temmuz 1807) İsveç ile savaşa girmesinden sonra, buz tutmuş Finlandiya Körfezini askerleriyle boydan boya yürüyerek stratejik önem taşıyan Åland Adalarını ele geçirdi. Daha sonra güneye yollandı (1809), Bulgaristan'da Osmanlılarla çarpışmakta olan bir kuvvetin komutanlığına getirildi (1806-12 Rus-Osmanlı Savaşı) Rusya ile Fransa arasındaki

düşmanlık yeniden kızışınca, 1812'de batıdaki 2. Rus Ordusu'nun komutanlığına getirildi. Temmuz ayında Mogilyov'da Fransızlara yenik düşen ve Rus ordusundan kopan birliklerini ağustosta yeniden ana kuvvetlerle birleştirdi. Moskova yakınlarındaki Borodino Çarpışması'nda Rus kuvvetlerinin sol kanadına komuta ederken 7 Eylül 1812'de yaralanarak öldü. Çar I. Nikolay, Borodino savaş alanında onun onuruna bir anıt dikirdi.

Bagrathılar, BAGRATUNİ olarak da bilinir, 9. yüzyılda Kafkasya'da hüküm sürmüş hanedan. Bagrathılar, Bizans ve Abbasiler'e bağlı olarak hüküm sürmüşler, iç işlerinde bağımsızlıklarını korumaya çalışmışlardır.

Bölgede daha önce hüküm süren Mamikonlu hanedanının zayıflaması üzerine, Bagrathılar en güçlü soylu ailelerden biri oldu. Arapların 806'da, Bagrathılardan Aşot Msaker'i bölgeye vali ataması, aileyi bu topraklardaki başlıca güç durumuna getirdi. Bagrathılar, egemenliği altına girdikleri devletlerle ilişkilerinde Mamikonlulara göre daha diplomatça davranıyorlardı. Daha sonra valiliğe getirilen Smbat (Sembat) Ahlabas'da (Ebu'l-Abbas) halifeye bağlılığı sürdürdü. Arapların 862'de *ışkhanlar ışkhanı* (prensler prensi) ilan ettiği Smbat'ın oğlu I. Aşot'un (Büyük) 885'te kral unvanını alması, hem halife, hem de Bizans imparatorunca onaylandı.

Gene Bagratlı soyundan gelen IV. Adarnase, 888'de Gürcistan kralı oldu. 1505'e değin belirli kesintilerle ülkeyi onun soyundan gelenler yönetti.

Anı'de hüküm süren Bagrathılar, halifenin ilk kez 922'de II. Aşot'a (Demir) verdiği *şehinşah* (krallar kralı) unvanıyla anılırlardı. 11. yüzyılda bir yandan Selçuklu yayılması, öbür yandan da batıdan gelen Bizans fethi, Bagrathıların son kalıntılarını yok etti.

Bagrinski, Eduard Georgiyeviç, asıl adı EDUARD GEORGIYEVİÇ DZYUBIN ya da DZUBIN (d. 3 Kasım 1895, Odessa - ö. 16 Şubat 1934, Moskova, SSCB), romantik geleneği Sovyet döneminde de sürdüren, devrimci şiirleriyle ün kazanmış şair.

Ticaretle uğraşan yoksul bir Yahudi ailesinin oğlu olan Bagrinski teknik okulda kadastro öğrenimi gördü. 1917 Devrimi'ni coşkuyla karşıladı; İç Savaş'a katıldı ve propaganda şiirleri yazdı. Savaşın ağır koşulları nedeniyle sağlığı bozulunca, zamanının tümünü yazarlığa ayırdı.

Bagrinski ilk şiirlerinde Akmeistleri(*) taklit etti ama çok geçmeden kendine özgü bir üsluba kavuştu. 1926'da, devrim sırasında geçen ve Opanas adlı Ukraynalı bir köylüyü anlatan usta işi manzum öyküsü *Duma pro Opanasa'yı* (Opanas'ın Şarkısı) yayımladı. Daha sonraki yapıtlarında Sovyet rejiminin amaçlarıyla uyum içinde olduğu görülmekle birlikte, resmen benimsenen sosyalist gerçekçilik yerine kendi romantik üslubunu korudu.

Bagrinski'nin çok değişik ölçülerle yazdığı şiirleri klasikçilikten modernizme kadar değişen etkiler taşır. Dünya karşısındaki olumlu ve iyimser tavrı, yapıtlarının ortak özelliğidir.

Bagulo, Filipinler'de, Luzon Adasının ortabatı kesimindeki Benguet ilinde kent. Takimadaların 1898'de ABD tarafından işgalinin ardından, Vali William Howard Taft ve öteki görevliler, 1.500 m yükseklikte çam ormanlarıyla kaplı bu şirin beldenin, Filipinler'in yazlık başkenti olmasını önerdiler. Filipinler'de bu düşüncüyü benimseyince, 260 km güneydeki Manila'ya hava, kara ve demiryoluyla bağlanan Baguio, sayısız otelleri ve yazlık evleriyle kusursuz bir

dinlence yeri haline geldi. Baguio, 1976'da ülkenin resmi yazlık başkenti olmaktan çıkarıldı ve Manila sürekli başkent oldu.

Baguio önemli bir altın çıkarm merkezidir; yöredeki Mankayan'da da bakır çıkarılır. Kuzeye doğru uzanan La Trinidad Vadisinde, Manila'ya gönderilmek üzere sebze ve meyve üretilir. Filipin Askeri Akademisi, Saint Louis Üniversitesi (1963), Baguio Üniversitesi (1969, eskiden Baguio Teknik Okulu) önemli eğitim merkezleridir. Kentin ilginç yerleri arasında, Camp John Hay (Japon generali Yamaşita Tomoyuki'nin General Jonathan Wainwright'a teslim olmasıyla anımsanan bir dinlence yeri), Burnham Park, Asin Kaplıcaları ve Santo Tomas Dağı sayılabilir. Nüfus (1990) 183.000.

Bagyidaw (ö. Ekim 1846), 1819-37 arasında hüküm sürmüş Birmanya (bugün Myanmar) kralı. Konbaung olarak da bilinen Alaungpaya hanedanının yedinci hükümdarıdır. I. İngiltere-Birmanya Savaşı'nda yenilgiye uğraması, Arakan ve Tenasserim eyaletlerinin İngilizlerin eline geçmesine yol açmıştır.

Bagyidaw, Bengal ile Arakan arasındaki sınır anlaşmazlığı nedeniyle, İngiltere'yle ülkesi arasında beliren savaş tehlikesini zorlukla önleyen Kral Bodawpaya'nın (hd 1782-1819) torunuydu. Güçsüz bir hükümdar olmasına karşın, komutanı Maha Bandula'nın etkisiyle Bodawpaya'nın Hindistan'ın kuzeydoğusuna doğru yayılma politikasını sürdürdü. Assam ve Manipur'u ele geçirerek Birmanya'ya bağladı. Hükümdarlığı sırasında, Birmanya'nın İngiliz Hindistanı ile olan sınırı, Bengal Körfezindeki Arakan'dan Himalaya Sırağlarının etkilerine kadar genişledi. Ayaklanmacı güçleri izleyen Birmanyalıların sınır saldırılarına öfkelenen İngilizler, 5 Mart 1824'te Birmanya'ya karşı savaşa giriştiler.

Bagyidaw'ın orduları Assam, Arakan ve Manipur'dan atıldı. Aşağı Birmanya'yı işgal eden İngiliz birlikleri, başkent Amarapura'ya (bugünkü Mandalay'ın yakınında) doğru ilerlemeye başladı. Bagyidaw hükümeti, 24 Şubat 1826'da Tenasserim ve Arakan'ın İngilizlere bırakılmasını ve 1 milyon sterlin değerinde bir tazminatın ödenmesini öngören Yandabo Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmayla Birmanya'nın İngiliz koruması altına giren Assam ve Manipur'daki hak iddialarına da son veriliyordu.

Bagyidaw, hükümdarlığının geri kalan yıllarında antlaşmanın katı koşullarını hafifletmeye çalıştı. 1826'da İngiliz elçisi John Crawford ile bir ticaret antlaşmasının koşullarını görüşmeye de, Kalküta'daki Doğu Hindistan Kumpanyası yerine doğrudan doğruya İngiltere ile eşit temeller üzerinde görüşme olanağı sağlanıncaya değin, resmi diplomatik ilişkiler kurmayı reddetti. İngilizleri Tenasserim'i geri verme konusunda ikna edemedi; ama 1830'da Kalküta'ya gönderdiği temsilciler heyeti, Birmanya'nın Manipurlar tarafından işgal edilen Kale-Kubaw Vadisi üzerindeki hak iddialarını başarıyla savundu. 1831'den sonra ruh sağlığı giderek bozulan Bagyidaw'ın yerine 1837'de kardeşi Prens Tharrawaddy Min geçti.

bağ bak. kimyasal bağ

bağ, iç organlara destek olan ve eklemlerdeki kemikleri bir arada tutan, çok güçlü ve dayanıklı, lifsi yapıda bağdoku demeti. Bir bağın yapısında, kollajen liflerden oluşan yoğun lif demetleri, fibroblast adıyla bilinen

mekiksi ya da iğsi hücreler ve az miktarda bağlayıcı madde (çeşitli bağdokuların yapısında yer alan peltamsi bileşen) bulunur. Başlıca iki tip bağ vardır: Beyaz bağlar kollajen liflerce zengin, dayanıklı ve serttir; daha çok esnek liflerden oluşan sarı bağlar ise esnek olmasına karşın oldukça güçlü ve dayanıklıdır. Eklemdeki bağlar, eklemilen kemik uçlarını ve yapışkan eklemi sıvısı salgılayan kaygan zarı saran kapsül biçiminde keseler oluşturur. Bazen bu yapı, iç yüzeyi yapışkan sıvı salgılayan bir dokuyla döşenmiş, kese biçiminde bir girinti yapar. Eklem dışındaki bağlar ise, ya kemik uçlarını karşılıklı birbirine tutturarak değişik açılarda hareket etmelerini sağlar ya da kaburgalarda ve önkol kemiklerinde olduğu gibi, istenmeyen hareketleri kısıtlayacak biçimde kemikleri sıkıca birbirine bağlar. Ayrıca bak. aponevroz; kırıç.

bağ, üzüm kütüklerinin bulunduğu yer. Üzümlük demek olup Türkçe'de halk ağzında bahçe sözcüğüyle birlikte de kullanılır. "Bağ" ve "bağ" Uygurlarda daha çok bahçe demekti, üzüm bağı yaygın olarak "borluk" sözüyle karşılanıyordu. 11. yüzyılda bağ sözü üzüm bağı ya da üzüm asması karşılığı olarak kullanılmaya başladı.

Bağ duvarla, çitle, telle çevrili olabilir. İçinde alıcık da denen çardak, kütübe, bağ evi, havuz, kuyu bulunur. Bağın akarsu, göl, gölet gibi yerlere yakın olması gerekir.

Pekmez ve şarabın kaynağı olan üzüm ve bağ mitolojik (Dionysos), geleneksel tören ve danslara da hayat vermiştir. Mevsimi gelince, göçülen bağa at kafası asmak eski bir gelenektir. Bu gelenek bugün öküz vb hayvan kafaları asmak biçiminde devam etmektedir. Üzüm bağlarına korkuluk, nazardan korumak için de dikilir. Bağcılıkta ilgili gelenek ve inançlar içinde bağbozumu şenlikleri(*) de önemli bir yer tutar.

Bağ-Kur, tam adı ESNAF VE SANATKARLAR VE DİĞER BAĞIMSIZ ÇALIŞANLAR SOSYAL SİGORTALAR KURUMU, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı, serbest meslek sahiplerini kapsayan sosyal güvenlik kurumu. 2 Eylül 1971'de kabul edilen ve 1 Nisan 1972'de yürürlüğe giren 1479 sayılı yasayla kurulmuştur.

Türkiye'de Emekli Sandığı ve Sosyal Sigortalar Kurumu'ndan sonra üçüncü bir sosyal güvenlik kurumu olarak etkinliğe geçen Bağ-Kur, kurulduğu sırada üyelik için, kendi adına ve hesabına çalışıyor olmanın yanı sıra, bir meslek kuruluşuna kayıtlı olma koşulunu da getirmişti. 20 Nisan 1982'de kabul edilen ve 1479 sayılı yasada değişiklikler yapan 2654 sayılı yasayla bu zorunluluk kaldırıldı, üyelik kapsamı da genişletildi. 1979'da çıkarılan bir yasayla tarım kesiminde kendi hesabına çalışanlara da, isteğe bağlı olarak Bağ-Kur'a sigortalanma olanakları sağlandı. 1479 sayılı yasa Bağ-Kur üyelerini yalnızca uzun vadeli sigorta kollarından yararlandırmaktaydı. Malul sayılabilmek için de en az beş tam yıl sigorta primi ödemiş olmak gerekiyordu. 1979'da yapılan değişiklik, beş tam yıl prim ödeme koşulunu kaldırdı.

Bağ-Kur'un finansmanı, üyelere girişlerinde kesilen keseneklerden ve gelir basamaklarından yüzde 15 oranında alınan aylık primlerden karşılanır. Kurum, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın önerisiyle Bakanlar Kurulu'na atanan bir genel müdürün başında bulunduğu bir örgütsel yapıya sahiptir. Ayrıca, hükümetin temsil edildiği bir yönetim kurulu vardır.

Bağ-Kur, 1) çalışma gücünün en az üçte ikisini yitiren sigortalılara malullük sigortası, 2) çalışma süresi olarak belirli bir sınırı dolduran sigortalılara yaşlılık sigortası, 3) yaşlılık ya da malullük sigortasına hak kazanmışken ya da bu sigortalardan aylık almaktayken ölenlerin yakınlarına sağlanan ölüm sigortası, 4) önceden yaşlılık ya da malullük sigortasından aylık almamak koşuluyla, belirli bir süreyi doldurdıkları halde sigortalılık niteliklerini yitirmeyenlerin yeniden başvuruları durumunda tanınan isteğe bağlı sigorta haklarını sağlar.

bağ yılanı, ASMA YILANI olarak da bilinir, *Colubridae* familyasından, ip gibi incecek gövdeli ve zehirli yılan türlerinin ortak adı. Zehir dişleri ağzının genişinde olan bu yılanlar, ağaç yapraklarının arasına gizlenerek, küçük omurgalıları ve özellikle bukalemunları avlarlar. Bir bağ yılanının uzunluğu 1,5 m'yi bulabilir, ama hayvan öylesine

Oxybelis cinsinden bağ yılanı
Giberti H. Emerson

hafiftir ki bir daldan öbürüne geçerken gövdesinin yansıması havada asılı tutulabilir.

Afrika bağ yılanı (*Thelotornis kirtlandi*) yeşilimsi boz renklidir ve üstünde birbirine karışmış çapraz şeritler vardır. Ucu kara olan sarı ya da kırmızı renkli dilini avlanırken yem olarak kullanır. Bu yılanın zehiri insanlar için bile öldürücü olabilir. Yenedünya'nın tropik bölgelerinde *Oxybelis*'in beş türü yaşar. *O. aeneus*, Brezilya'dan Meksika'ya kadar uzanan bölgelerde yaygın olarak bulunur.

bağa, kaplumbağa kabuğu. Özellikle deniz kaplumbağalarından *Ereimochelys imbricata* türünün kabuğunu oluşturan kıvrık ve boynuzsuz levhalardan elde edilen ve süslemeye yararlanılan malzeme için kullanılır. Hareli, çok renkli desenleri ve güçlü bir ışık geçirme özelliği olan bağa üstün niteliklerinden ötürü uzun yıllar mücevher ve daha başka eşyaların üretiminde kullanıldı. Roma'ya Mısır'dan getirildi ve 17. yüzyılda Fransa'da sanat değeri artarak mücevher kutularının, tepsilerin, enfiye kutularının ve başka süs eşyalarının yapımında kullanıldı. Bağa işçiliği kısa sürede Avrupa'nın başka ülkelerine de yayıldı ve oralarda da büyük bir gelişme gösterdi.

Bağa, kemik iskeletten ısıtılarak ayrıldıktan sonra ısı ve basınç aracılığıyla yassıltılarak levha haline getirilir; bozuk olanlar atılır. Isı ve basınç altında kolaylıkla kalıplanabildiği gibi torna tezgahında da biçimlendirilebilir. Ama bağa kullanımı bugün dünyanın birçok ülkesinde yasaklanmış durumdadır.

bağbozumu şenlikleri, bağda üzümlerin toplanması sırasında yapılan törensel eğlentiler. Anadolu'da bağbozumu şenliklerinin uzun bir geçmişi vardır. Her tarihsel dönemin kültürü belli katkılarla bulunarak bu gelenegi yaşatmış, günümüzde de eski Anadolu inançlarının İslam inançlarıyla kaynaştığı yeni bir yapı ortaya çıkmıştır.

Günümüzde bağlar genellikle ekim sonuyla kışım başında, koçatımında bozulur. Bağbozumunda bir tür imcece yapılır, bağ sahibi konu komşuyu üzüm kesmeye davet eder; cbe, imam, öğretmen ve o yerin ileri gelenleri de çağılır. Herkes ellerinde bağ bıçakları, kollarında seclerle bir kütüğün başına geçer ve üzüm kesmeye başlar. Önce sergilek, sonra pekmezlik üzümler toplanır.

Böylece bağbozumu başlamış olur. Bu sırada davar kesilir, yemekler yenir. Üzümler küfelere, sepetlere doldurularak taşınır. Çuvallara alınan üzümler çignenir, bu iş havuz ya da ağaç gövdelerinden oyulmuş oyuklarda yapılır. Sıra ve pekmez yapımı sırasında, evde ya da bağda geceleri pekmez ocağının ışığında delikanlılar, genç kızlar ve gelinler halay çeker, türkü söyler; şakalaşmalar, eğlentiler, sohbetler yapılır. Bağbozumunda emeği geçen her genç kıza, geline armağanlar verilir, evlere üzüm gönderilir; karşılıklı rıza ve hoşnutlukla yapılan yarıdışlaşma, şenlik, oyun ve türkülerle süslenir. Bağın sağılması demek olan bağbozumuyla ve bağbozumunda yapılan "kencer" denen et bayramıyla bir tür şeker ve kurban bayramı kutlanmış olur. Bağbozumundan sonra kalan üzümleri isteyenlerin serbestçe toplamasına "başaklama" denir. Başaklama, konu komşunun ve özellikle çocukların bağ ve bahçelerdeki ürünlerden göz hakkını alması için konmuş bir gelenektir.

Türkiye'de, 5-8 Eylül'de yapılan Manisa Bağbozumu Şenlikleri belli ölçüde yaygınlık kazanmıştır. Ayrıca Türkiye'den çeşitli kuruluşlar, Dijon Uluslararası Bağbozumu Şenlikleri'ne (Fransa) katılmaktadır.

Bağcılar, Marmara Bölgesi'nde, İstanbul kentini oluşturan ilçelerden biri. 27 Mayıs 1992 tarihli ve 3806 sayılı yasa uyarınca Mahmutbey bucağı ile 21 mahalle bir araya getirilerek ilçe yapılmıştır.

bağcılık, üzüm yetiştirme işi. Bilinen en eski tarım etkinliklerinden biri olan bağcılık büyük olasılıkla Hazar Denizi yöresinde doğmuş ve 10 4000'lerde bütün Avrupa ve Orta Doğu'ya yayılmıştır. Bugün dünyanın bütün ılıman bölgelerinde uygulanmaktadır.

Bağcılığın hem çok eski bir geçmişi olduğu, hem de değişik iklim ve toprak koşullarındaki çok geniş alanlarda bağcılık yapıldığı için binlerce asma çeşidi geliştirilmiştir. Örneğin dünyada en çok yetiştirilen asma türü olan *Vitis vinifera*'nın 5 bini aşkın çeşidi vardır.

Üzüm asması temelde bir ılıman kuşak bitkisi olmakla birlikte, yarı tropik iklim koşullarında da yetişir. Yalnız, ılıman kuşağın soğuk kesimlerinde, büyüme mevsimi meyvenin olgunlaşmasına elvermeyecek kadar kısa sürdüğü ya da çok soğuk geçen kışlar bitkiyi ve meyveye dönüşecek tomurcukları öldürdüğü için, bitki bu yörelere uyum sağlayamamıştır. İklim, olgunlaşmış üzümlerin niteliğini belirleyen en önemli etkidir. Gerçekten de, dünyanın değişik yörelerinde yetişen üzümlerin bunca büyük

Ege Bölgesi'nde bir bağ
Dialok

çeşitlilik göstermesi, her şeyden önce, meyvelerin büyüme mevsiminde aldıkları ısı miktarının değişik olmasından kaynaklanır. Gece ve gündüz arasındaki sıcaklık farkı, güneş ışığını alma süresi ve toprak sıcaklığı da meyvenin niteliklerini etkileyen önemli etkenler arasındadır.

Meyvenin büyüme mevsimi, günlük sıcaklık ortalamasının yaklaşık 10°C'yi bulduğu bahar aylarında başlar. Üzümlerin olgunlaşabilmesi için, büyüme mevsimi boyunca 10°C'nin üstünde belli miktarda ısı alınması

gerekir. Alınması gereken toplam ısı miktarı, büyüme mevsimi süresince her gün 10°C 'nin üstündeki günlük ortalama sıcaklık derecelerini toplayarak hesaplanır. Meyvenin iyi gelişebilmesi için en uygun ısı toplamı 1.800°C dolayındır. Isı toplamı bu değerden az olduğunda meyveler yeterince olgunlaşamaz ve büyüme mevsiminin bitiminde üzümlerin şeker oranı az, asitliği yüksek olur. İsviçre'deki ve ABD'nin doğu eyaletlerindeki bağlarda çoğu zaman böyle bir tehlike söz konusudur. Buna karşılık, Cezayir'de olduğu gibi, toplam ısı gerekenden daha fazla olduğunda üzümler erken olgunlaşacağından meyvenin asitliği ve rengi istenen düzeye ulaşamaz.

Bir bağda, asmanın alacağı toplam ısı miktarını, dolayısıyla üzümlerin niteliğini belirleyen başlıca etkenler bağın konumu (en iyisi doğuya bakan yamaçlar), rüzgârların esiş doğrultusu (en iyisi yamacın tepesinden vadiye doğru), toprak sıcaklığı (büyüme mevsimi boyunca 10°C 'nin üstünde) ve toprağın nemliliğidir (hiçbir dönemde çok kuru olmamalı ve çok kısa süreler dışında aşırı suyla doyararak çamura dönüşmemelidir).

Asma, çok su tutan geçirimsiz (killi) topraklar ile alkali (tuzlu) topraklar dışında hemen her tür toprakta yetiştirilebilir; ama en uygunu kireçli ve kumlu, geçirgen topraklardır. Bağın konumu ve toprağın nitelikleri belirlendikten sonra en önemli nokta, değişik amaçlarla üretilen (sofralık, şaraplık ya da kurutmalık) üzümler çeşitleri arasında, bu koşullara en uygun olanını seçmektir. Seçilen çeşitleri dikerek bağ kurmadan önce toprağın da hazırlanması gerekir; bunun için, özellikle geçirimsiz ve çok kuru topraklar, güz sonu ya da kış başında derince (80 cm - 1 m arasında) kazılarak alttaki verimli topraklar üstüne gelecek ve havalanacak biçimde kirizma yapılır. Asma kütüklerini dikerken de, toprak kaymasını ve aşınmayı elden geldiğince önleyebilmek için kütük sıralarını toprağın eğimine uygun olarak kurmakta yarar vardır.

Asmalar çelikleme ve daldırma yöntemiyle çoğaltılır. Çeliklemede, çoğaltılacak asma çeşidinden kışın kesilip alınan 20-30 cm uzunluğundaki ince dallar (çelikler) üstleri gübre, saman ve toprakla örtülerek saklandıktan sonra, baharda fidanlıklardaki şaşırtma parsellerine sık aralıklarla dikilerek bir yıl süreyle köklenmeye bırakılır. Köklenen asma çubukları ertesi yıl, çubuklar arasında 1,5 m, sıralar arasında da 2-2,5 m aralık bırakacak biçimde bağdaki yerlerine dikilir. Bu aralıklar, toprağın verimine göre azaltılabilir ya da asmalar çardak biçiminde yetiştirilecekse artırılabilir. Daldırma yoluyla çoğaltılan asmalarda ise, uzun bir dalın ucu toprağa 8-10 cm derinliğinde gömülerek köklendirilir. Her iki yöntemde de dikimden önce aşılanmış asma çubukları kullanılabileceği gibi, dikili asma anaçları üzerine sonradan aşılamaya da yapılabilir. Toprağın bileşimine ve iklim koşullarına uygun, hastalıklara ve asalaklara dayanıklı anaçların seçimi, alınacak ürünün niteliğini temelden etkileyen en önemli noktalardan biridir.

Asma çubuklarının güçten düşmeyererek iyi gelişmesi ve bol ürün vermesi için, ilk yıldan başlayarak sürgünlerin budanması gerekir. Asmaya biçim vermek (kâse, yelpaze, baş, kollu, dirsekli, ağaçık, kordon, guyet) amacıyla ilk yıllarda uygulanan kış budamasından sonra "omca" adını alan asma kütükleri, bahar ve yaz aylarında yeşil budamayla (filiz alma, yaprak alma, doruk ya da tepe alma, uç alma, koltuk alma, salkım seyreltme) daha iyi ürün verecek biçimde bakıma alınır.

Bağcılığın en büyük düşmanı, asmalara dadanarak ürüne zarar veren ve bitkiyi kökünden kurutan asmadiridir. Filoksera adıyla da bilinen bu böceğin ABD'nin doğu bölgelerinden Avrupa'ya yayılması *Vitis vinifera* türü asmaların yetiştirildiği kıtanın hemen her yanındaki üzümler bağlarını yerle bir ederek, 1870-1900 arasında Avrupa şarap sanayisine ağır bir darbe indirmiştir. Ancak *V. vinifera* asmalarının, ABD'nin doğu eyaletlerinde yabancı olarak yetişen ve asma bitine karşı son derece dayanıklı olan *V. rupestris*, *V. berlandieri*, *V. riparia* gibi Amerikan asmalarına aşılanmasından sonra bu zararlının önü alınabilmiştir. Bugün de Türkiye'de ve tüm Avrupa'da, seçilen üzümler çeşitleri bu anaçlar üzerine aşılanarak üretilir. Sağlıklı ürün alabilmek için, asmadiriden başka, bağcılığa zarar veren çeşitli asalak ve küleme gibi mantar hastalıklarıyla da savaşmak gerekir.

Bütün dünyada bağcılığa ayrılan alanlar 1980'de 10 milyon hektarı bulmuştu. Aynı yıl İspanya, İtalya ve Fransa'da bağ alanları ülke başına 1,5 milyon hektarı aşarken, SSCB 1.300.000 hektarla dördüncü, Türkiye 800.000 hektarla beşinci sırayı alıyordu. Ancak, gerek bağcılık tekniklerindeki yetersizlikler, gerek dış pazara açılma sorunları nedeniyle Türkiye'de bağ alanları 1988'de 590.000 ha'ya düştüğü gibi, alınan ürün miktarı da sürekli dalgalanma göstermektedir. Ayrıca bak. üzümler.

Bağdadi (ü. 18. yy), Topkapı Sarayı üstüne söylediği şiirlerle tanınan âşık.

Bağdatlı olduğu ya da uzun süre orada yaşadığı şiirlerinden çıkarılmaktadır. Gene kendisinin şiirlerinde belirttiğine göre 18. yüzyılın sonlarında bir süre İstanbul'da bulunmuş, Topkapı Sarayı'nı gezmiş, III. Selim'in (hd 1789-1807) huzuruna çıkmıştır. Topkapı Sarayı Hazine Dairesi üstüne söylediği iki koşması, bu çağda saraya giren ve şiirlerinde sarayı söz konusu eden bir âşık olarak kendisine ayrı bir özellik kazandırır. Hece ölçüsüyle söylediği bir semaisinde de III. Selim'i över ve karşısında el bağlayıp divan durduğunu belirtir.

bağdadi, ahşap karkas yapılarda ana taşıyıcıların sık aralıklı yatay çatalarla kaplanarak, bu yüzeyin kırıklı bir harçla sıvanması biçiminde uygulanan yapı tekniği. Bağdadi çatalar genellikle 1 cm kalınlığında, 2-3 cm genişliğinde olur. Bu tekniğin örneklemeyle hem Batı'da, hem de Türkiye'de sık sık karşılaşılır. Özellikle eski İstanbul evlerinde iç duvar yüzeyleri her zaman bağdadi tekniğiyle sıvanmıştır. Batı'da ise bağdadi, ahşap karkas yapıların duvarlarından başka, kat döşemesi ahşap taşıyıcılığı olan kâgir yapıların tavanlarında da kullanılmıştır. Bu ikinci kullanım biçimine Türkiye'de çok daha seyrek rastlanır. İklim koşullarına ve darbelerle dayanıksızlığı nedeniyle bağdadi, dış yüzey kaplaması olarak hemen hemen hiç uygulanmamıştır. Bağdadi sözcüğünün kökeni belirsizdir. Eski Türkçedeki "bağdamak" eyleminden Farsça kullallara uygun bir sıfat olarak türetildiği düşünülebilirse de, bunu doğrulayacak hiçbir veri yoktur.

bağdaşmazlık, bir kamu görevlisinin, asıl görevi ile uyuşmayan başka görev ya da işleri yapamaması kuralı. Türk hukuk sisteminde bağdaşmazlığın kapsamı çeşitli yasalarla düzenlenmiştir. TBMM üyelerinin yapamayacağı işler, 1982 Anayasası'nın 82. maddesinde sayılarak milletvekilliğiyle bağdaşmayan öteki işlerin belirlenmesi özel yasalara bırakılmıştır. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu da kamu kurum ve kuruluşlarında memur olarak çalışan görevlilerin ticaret ve kazanç getirici etkinliklerde

bulunmasını ve siyasal partilere girmesini yasaklamıştır. Buna göre devlet memurları, ticari mümessil veya ticari vekil olamayacakları gibi, kolektif ortaklıklarda ortak, komandit ortaklıklarda da komandite ortak olamazlar (m. 28). 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 26. maddesine göre il genel meclis üyeliği, köy muhtarlığı ile belediye meclisi üyeliği ya da belediye başkanlığı görevleri bir kişide birleşemez. Kamu görevlisi sayılmamakla birlikte avukatlar da bazı bakımlardan bağdaşmazlık kuralına bağlı tutulmuşlardır. 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 11. maddesine göre sigorta üreticiliği, tüccarlık, esnafılık ve mesleğin onuru ile bağdaşmayan işler avukatlıkla birlikte yapılamaz.

Bağdat, Irak'ın iç kesiminde il (*muhafaza*). Merkezi Bağdat, ülkenin başkentidir. Yüzölçümü 5.159 km² olan il, Dicle'nin iki yakası ile Fırat'ın doğu yakasındaki engebesiz taşkın ovalarını içine alır. Toprağının çok büyük bölümü sulama altındadır; hurma, meyve, kumdan ve susam başlıca ürünlerdir. Sürü hayvancılığı da il ekonomisinde önemli bir yer tutar. İl çevresinde hepsi de farklı alanlarda kurulan birçok eski başkent yer almıştır. Akad kralı Şarrukin'in (Sargon) İÖ 3. binyıl ortalarında kurduğu ilk başkent Agade'nin, modern Bağdat kenti çevresinde yer aldığı sanılır. I. Selevkos'un (hd İÖ 312-281) kurduğu Dicle kenarındaki Seleukeia da Bağdat'ın yaklaşık 30 km güneydoğusunda yer alır. Önce Partların, ardından Sasanilerin başkenti olan Ktesiphon (Medain), ilk kez İS 3. yüzyılda Seleukeia'nın karşısında, Dicle'nin öbür yakasında kuruldu. İkinci Abbasi halifesi el-Mansur, sonradan modern Bağdat'a dönüşecek olan yeni başkentini İS 762'de kurmaya başladı. Halife Mutasım tarafından kurulan ve kısa süre Abbasi başkenti olan Samarra (İS 836-892) ile Sümer kenti Sippar da bugünkü Bağdat ili içinde yer alıyordu. Nüfus (1985 tah.) 4.648.609.

Bağdat, Irak'ın başkenti. Bağdat ilinin (*muhafaza*) merkezi ve ülkenin en büyük kenti. Eski Mezopotamya'nın da en önemli kentleri Bağdat çevresinde kurulmuştur.

Ülkenin ortakuzey kesiminde, Dicle Irmağının iki yakası üzerinde ve Dicle'nin Fırat'a en çok (42 km) yaklaştığı noktada, geniş bir alüvyon ovası üzerinde yer alır. Basra Körfezinin 560 km kuzeyindedir. Yüzölçümü 328 km²'dir. Başlangıçta Dicle'nin batı yakasında kurulmuş olan Bağdat, bin yılı aşkın süre boyunca doğu yakasında büyümüştür. Ama Samarra'da 1956'da tamamlanan Dicle Barajı'nın su baskını tehlikesini ortadan kaldırmasından bu yana, Dicle'nin batı yakasında kalan bölümü de, Bağdat'a yuvarlak bir biçim kazandırarak gelişmektedir. Yazları kuru ve çok sıcak, kışları yumuşak ve serin geçer. Ortalama yağış yılda 130 mm dolayındadır.

Bağdat'ta eski şark pazarlarından, cami ve çelik binalara kadar her türlü mimari ürünü görülebilir. Eski kentin çehresi giderek değişmekle birlikte, pek çok eski yapı, kaldırım kahveleri, özgün minare ve camiler bugün de durmaktadır. Parlamento binası, Dicle'nin batı yakasındadır. Abbasi döneminden kalma 13. yüzyıl Abbasi Sarayı ile Halife Mustansır'ın 1232'de yaptırdığı medrese, müze olarak onarılmıştır. Celayirli Bağdat valisi Mircan ibn Abdullah'ın 1358'de yaptırdığı cami ve medrese ile bugün gene müze olarak kullanılan kemerli kervansaray, bir başka önemli yapı grubu-

dur. Kâzimeyn'deki 19. yüzyıl yapısı altın kubbeli görkemli cami ile yüzü aşkın başka cami ve minare, kentin mimari zenginliğini bütünler. Kral I. Faysal'ın kabri, devlet konukevi olarak kullanılan Beyaz Saray, Belediye Binası, Savunma Bakanlığı Binası, Cumhuriyet Sarayı ve Irak Müzesi önemli modern yapılar arasında sayılabilir.

Bağdat halkının çoğunluğu Şii olmakla birlikte, geniş bir Sünni cemaati de vardır. Kentte ayrıca önemli bir Hristiyan azınlık yaşar; buna karşılık Yahudiler ülke dışına göç etmiştir. Çoğunluğu oluşturan Arapların yanı sıra kentte Lûrlar, Afganlar, İranlılar, Kürtler ve Ermeniler de bulunur.

II. Dünya Savaşı ertesinde büyük artış gösteren petrol gelirlerinin etkisi Bağdat'ta görülmüş, sanayi birimlerinin çoğu burada kurulmuştur. Deri eşya, ipek ve pamuklu dokuma, tuğla, çimento, tütün ürünleri ile hurma ve üzüm rakısı üreten fabrikaların yanı sıra kentte petrol rafinerileri, demiryolu atölyeleri ve bir demir-çelik fabrikası vardır.

Devletleştirilmiş bulunan Irak bankaları ile sigorta şirketlerinin çoğu Bağdat'tadır. Geçmişte Doğu ile Batı arasındaki ticaret yollarının kavşağı olan Bağdat, bugün de bölgenin ulaştırma ve haberleşme merkezidir. Dicle üzerinde Bağdat ile Basra arasında 1860'ta başlatılan düzenli gemi ulaşımı, 20. yüzyılın ortalarından sonra önemini yitirmeye başlamıştır. Bağdat, ancak 1940'tan sonra Suriye'den geçen bir demiryoluyla İstanbul'a bağlanmıştır. Başka demiryolu hatlarıyla da kuzeydoğu illerine ve Basra'ya bağlanan kent, çoğu geleneksel ticaret yollarını izleyen karayolları aracılığıyla öteki büyük kentlerle ilişkiindedir. Musenna ve Saddam Hüseyin adlı iki uluslararası havaalanı vardır.

Kent yönetimi askeri bir vali ile belediye başkanı (*eminü'l-âsima*) tarafından yürütülür. Başlıca devlet kurumlarının merkezleri Bağdat'tadır. 1958'de kurulmuş olan Bağdat Üniversitesi'nden başka el-Mustansir Üniversitesi, Teknoloji Üniversitesi ve birkaç yüksekokul vardır.

Bağdat'ın kültür yaşamı, dinsel gruplaşmalar çevresinde odaklaşmıştır. Kâzimeyn

bölgesinde bulunan iki imam türbesi ile bitişindeki cami, Şiilerin en önemli hac yerlerinden biridir. Evkaf Kütüphanesi'nde Arap edebiyatına ve tarihine ilişkin zengin koleksiyonlar bulunur. Abbasi Sarayı Müzesi, Silah Müzesi, Etnografya Müzesi, Irak Müzesi, Irak Doğa Tarihini Araştırma Merkezi ve Müzesi, Arap İlkçağ Müzesi, Ulusal Çağdaş Sanat Müzesi önemli kültür kurumlarıdır. On kadar günlük gazetenin yanı sıra, Arap dünyasının en eski (1956) televizyon istasyonu da Bağdat'tan yayın yapar.

Bugün Bağdat'ın bulunduğu bölgede tarihte birçok uygarlığın başkenti kuruldu. Bunlardan Agade ve Babil ile Kassitlerin başkenti Birc Akarkuf batı kesimindedir. Önce Partların, ardından da Sasanilerin başkenti olan Ktesiphon (Medain) ile I. Selevkos'un kurduğu Seleukeia ise güneye düşer. İlk Abbasi halifesi Ebu'l-Abbas'ın (es-Saffah) yerine geçen Mansur (hd 754-775), Bağdat adlı Sasani köyünün yerinde 762'de yeni bir başkent kurmak istedi. Dicle'nin batı yakasında kurulan ve bugün izi kalmamış bulunan daire biçimindeki bu "Esenlik Kenti"ne (*Medinetü's-Selâm*) tüccarların yerleşmesine izin verilmediği için, bugünkü Bağdat'ı oluşturan mahalleler kentin dışında gelişti. Bağdat, *Binbir Gece Masalları*'nda anlatıldığı gibi, refahın doruğuna Harun Reşid döneminde (786-809) ulaştı. 836-892 arasında halifeler, Türk muhafızlarının kentte yarattığı hoşnutsuzluk yüzünden, Samarra'yı merkez yaptılar. Halifelerin gücü zamanla zayıfladığı halde Bağdat, Irak'ın tarımı dayalı zenginliğinin sürdüğü dönem boyunca, önemli bir ticaret ve kültür merkezi oldu. Ama 1258'de kenti yağmalayarak Halife Mustasım'ı ve bir olasılıkla 800 bin kişiyi kılıçtan geçiren Hülagu'nun istilasıyla çöktü. Abbasi yönetiminin dağılması sonucunda toprağı sulama ve koruma sistemi de ortadan kalkmıştı. Hülagu'nun yerine geçen İlhanlılarca 1340'a değin yönetilen Bağdat, 1401'de Timur'un istilasına uğradıktan sonra 1410'da Karakoyunluların, 1469'da da Akkoyunluların eline geçti. Kenti 1508'de İranlı I. İsmail (Şah), 1534'te ise I. Süleyman (Kanuni) aldı. 1623'te İran şahı I. Abbas'ın (Büyük) geçici işgalinden sonra, IV. Murad'ın yönetimindeki Osmanlı kuvvetleri 1638'de kente yeniden döndüler. İran, bu durumu Kasnî-

rin Antlaşması (1639) ile tanıdı. Bağdat'ın iki imparatorluk arasında sık sık el değiştirmesi, coğrafi konumundan olduğu kadar, halkının Sünni ve Şii olarak ikiye ayrılmış olmasından da kaynaklanıyordu.

1704'te Bağdat'a vali olan Eyüplü Hasan Paşa ile oğlu Ahmed Paşa (1724) döneminde kurulan Kölemen (Memlûk) ocağı, yönetimde reform yapılmasını sağladı. Basra'dan Mardin'e kadar bütün Mezopotamya Bağdat'ın etki alanına girdi. Bu dönemde kentin İstanbul'a bağlılığı yalnızca resmi düzeydeydi. Sultan II. Mahmud, Kölemen düzenini 1831'de dağıttı. Bu arada İngiliz etkisi de önemli boyuta ulaşmıştı. 1917'de İngiliz kuvvetlerince işgal edilen Bağdat, 1921'de kurulan bağımsız Irak Krallığı'nın başkenti oldu. Bu durum Türkiye tarafından da Lozan Antlaşması ile (1923) resmen tanındı. Bağdat, krallığın bir askeri darbeyle 1958'de yıkılmasından sonra kurulan Irak Cumhuriyeti'nin de başkenti oldu. 1991'deki Körfez Savaşı sırasındaki yoğun bombardımanında büyük hasar gören kentin savaş sonrasında yeniden inşasına başlandı. Nüfus (1988) metropoliten alan, 5.348.117.

Bağdat Demiryolu, ANADOLU-BAGDAT DEMIRYOLU olarak da bilinir, İstanbul'u Bağdat'a bağlaması planlanan demiryolu. Daha sonra Basra'ya kadar uzatılan demiryolu, hava ve kara yolu taşımacılığının sürekli gelişmesiyle eski stratejik önemini yitirmiştir.

Bağdat Demiryolu'nun Haydarpaşa-İzmit hattı, Osmanlı Devleti'nin kendi olanaklarıyla tamamlanarak 1873'te işletmeye açılmıştı. 1888'de bu hattın İzmit-Ankara ve Eskişehir-Konya uzantıları için Osmanlı hükümeti ile Almanların Deutsche Bank'ı arasında anlaşma sağlandı. Kurulan Anadolu Demiryolları Şirketi, toplam 931 km'lik bu hatları 1895'e değin tamamladı. Hatların işletme hakkını alan Deutsche Bank ile 1899'da yeni bir sözleşme imzalanarak Bağdat Demiryolu'nun ikinci aşaması için çalışmalara geçildi. Konya, Durak, Toprakkale, Islâhiye, Resulayn ve Bağdat'ta başlatılan yapım işleri 15 yıl sürdü. Bu iddialı ve pahalı yatırım, aslında Avrupa devletleri arasındaki diplomatik ve ekonomik rekabetin, Osmanlı topraklarına yansımaysdı. Suriye'deki demiryolu ağının Fransızların giri-

Meşhul Asker Camisi ve Kemeri, Bağdat, Irak
Hubertus Kanus—Bavaria Verlag

şimiyle yapılması, Osmanlı Devleti ile yakınlaşmayı öngören Almanya açısından Bağdat Demiryolu'nu önemli kılmaktaydı. Nitekim bu girişim Fransızları da harekete geçirerek kısa zamanda Yafa, Kudüs, Beyrut, Şam ve Halep ara bağlantılarının yapılmasına neden oldu. II. Abdülhamid de İslam dünyasında saygınlık kazanmak düşüncesiyle ulusal kaynaklara dayalı Hicaz Demiryolu(*) projesini gündeme getirdi. Bu yoğun rekabet ortamında, toplam 1.037 km'lik yeni hat 1910'da büyük ölçüde tamamlandı. Ama mali güçlükler ve Toroslar'da tünel açmanın getirdiği teknik sorun-

Bagdat Köşkü, İstanbul'da Topkapı Sarayı içinde bulunan kâğır köşk. Ayrıca bak. Topkapı Sarayı.

Bagdat okulu, İslam minyatür sanatının önemli üsluplarından biri. 12. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmışsa da, 13. yüzyıldan eski örnekleri günümüze ulaşmamıştır. Abbasi halifelerinin Bağdat'ta yeniden güçlendiği dönemde gelişen bu üslubun en belirgin özellikleri, genel bir tiplere yapmak yerine yüzlerde portre niteliğinde kişisel özelliklere yer vermesi, gündelik yaşamın ayrıntılarını aktarması ve hareketlilik. Okulun çalışmaları Bağdat'ın 1258'de Moğollar tarafından yıkılmasını izleyen yaklaşık 40 yıl boyunca devam etti.

Bagdat okulunun ilk örnekleri, Dioskorides'in *De materia medica* adlı tıp yazılarının 1224 tarihli Arapça çevirisinde yer alan minyatürlerdir (bu yazma kitabın sayfaları çeşitli özel koleksiyonlara ve müzelerine dağılmıştır). Canlı renkler, gelişmiş bir desen anlayışı ve ifadeli yüz çizimleri gibi Bagdat okulunun geleneksel öğeleri bu minyatürlerde de görülür. Çerçeve içine alınmamış metni resimleyen minyatürler genellikle satır aralarında bulunmaktadırlar.

Hariri'nin *Makamat* adlı kitabını resimlemek amacıyla yapılan minyatürler de bütün Arap resim sanatının en güzel örnekleri arasındadır. 1225 ile Moğolların Bağdat'ı ele geçirdiği 1258 arasında yapılan bu resimlerin yer aldığı yazmalarının en güzel, en eksiksiz ve en iyi korunmuş olanları, 1237'ye tarihlenen ve bugün Paris'te Ulusal Kitaplık koleksiyonlarında bulunanlardır.

Bir kitabın kapak resmi olan 1287 tarihli "Samimi Kardeşlerin Mektupları" adlı minyatür, Bagdat okulunun üslup özelliklerinin çok uzun yıllar sürdüğünü gösterir. İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan bu minyatür, genelde süsleme özelliği taşımasının yanı sıra ayrıntılardaki gerçekçiliğiyle de dikkati çeker. Minyatürde, kitabın yazarları kâtipleriyle birlikte canlandırılmış, yüzler özellikle vurgulanmıştır.

Bagdat okulu 1300'lerin başında ortadan kalkmış bölgedeki minyatür sanatı Moğol

okullarının çeşitli özelliklerini benimsemeye başlamıştır.

Bagdat Paktı, Türkiye, Pakistan, Irak, İran ve İngiltere'nin oluşturduğu karşılıklı güvenlik ve savunma örgütü. Merkezi Bağdat'ta olmak üzere 1955'te kurulmuş, 1959'da da adı Merkezi Antlaşma Teşkilatı(*) (CENTO) olarak değişmiştir.

ABD'de Eisenhower başkan seçilince dışişleri bakanlığına atadığı John Foster Dulles Mayıs 1953'te Ortadoğu ülkelerini kapsayan bir geziye çıktı. Kore Savaşı'nın çıkmasından sonra Sovyetler Birliği'ni NATO benzeri bölgesel savunma paktilarıyla kuşatmak isteyen Dulles bu gezisinde bölgede oluşturulacak paktın bölge halklarının ve hükümetlerinin isteğiyle oluşabileceğini ve bölgedeki hükümetlerin Batı ülkelerinin kurduğu savunma paktilarına katılmak istemediklerini saptadı. Bu durumda bölge ülkelerinden birinin paktın oluşturulmasında öncülüğü üstlenmesi gerekiyordu. Dulles 25-27 Mayıs 1953'te Ankara'yı ziyaretinde bu konuyu açtı. Türkiye ABD'nin teşvikiyle Ortadoğu'da kurulacak pakt için girişimde bulunmayı kabul etti. Pakistan da, Sovyet tehdidi altında olmamasına karşın, Hindistan'a karşı savunmasını güçlendirmek amacıyla Batı ülkeleriyle yakınlaşmak istiyordu. 2 Nisan 1954'te Türkiye ile Pakistan arasında Karaçi'de Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalandı. Askeri bir niteliği olmayan bu antlaşmaya göre, ortak çıkarları ilgilendiren uluslararası sorunlarda iki ülke arasında görüş alışverişinde bulunulacaktı ve antlaşmanın amacına varması için, başka ülkelerin de bu antlaşmaya katılması desteklenecekti. Gerçekten de bu hüküm, antlaşmanın asıl amacının, öbür Ortadoğu devletlerinin de katılacakları genel bir savunma işbirliği örgütü kurulması olduğunu belirginleştiriyordu.

Türkiye bundan sonra antlaşmaya Irak ile İran'ın da katılması için yoğun çaba harcadı. Gerek Türkiye'nin çabaları, gerek ABD'nin

Bagdat Demiryolu İnşaatı; Fırat Irmağı üstünde bir köprü
Amadeu Yayıncılık Arşivi

lar ilerlemeyi büyük ölçüde yavaşlattı. Osmanlı Devleti, İttifak Devletleri yanında I. Dünya Savaşı'na katılınca, demiryolunun stratejik önemi nedeniyle çalışmalar hızlandırıldı. 1918'de savaş bittiğinde hat Bağdat'a birkaç yüz kilometre uzaklıktaki Nusaybin'e kadar tamamlanabilmişti. Öte yandan Bağdat'tan da 135 km'lik bir bölümü döşenmişti. Geri kalan son bölüm ve Basra Körfezi'nin yakınındaki Basra limanına uzanacak olan ek hat, Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra kurulan Suriye ve Irak tarafından tamamlandı.

Bagdat Hatun (ö. 1335, Sultaniye, İran), güzelliğiyle ün kazanmış İlhanlı sultanı. İlhanlı valisi Emir Çoban'ın kızıydı. 1323'te Argun'un torunu Hasan Büzürg ile evlendi. 1325'te İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır onu görerek güzelliğinden etkilendi ve babası Emir Çoban'dan Cengiz Yasası gereği istedi. Bu yasaya göre, hükümdarın istediği kadın, kocası tarafından kendisine verilmeliydi. Moğol törelerine olduğu kadar, şeriat hükümlerine de bağlılık duyan Emir Çoban bundan hoşlanmadı. Bir görüşe göre sultanla aralarının açılmasına da bu olay neden oldu. Kızını ve damadını sultandan uzaklaştırmak için Arran'a gönderen Emir Çoban 1326'da oğullarıyla birlikte öldürüldü.

Ebu Said Bahadır bu kez de Kadı Mübarekşah'ı Hasan Büzürg'e göndererek Bağdat Hatun'u istetti. Hasan Büzürg de yasaya uyarak karısını boşadı ve hükümdara gönderdi. Bağdat Hatun, Ebu Said Bahadır üzerindeki büyük etkisiyle sarayın en gözde kadını oldu. Ebu Said Bahadır'ın annesi Hacıya Sultan, 1331'de Bağdat Hatun'un ilk eşiyle ilgisini kesmediği ve habarleştiği söylentisini yayarak onu gözden düşürdü. Soruşturma sonunda yasaya aykırı davranmadığı anlaşıncaya, Bağdat Hatun eski saygınlığını yeniden elde etti.

Ebu Said Bahadır'ın son yıllarında yeniden evlenmesiyle Bağdat Hatun eski gücünü yitirdi. Hükümdarın 30 Ekim 1335'te ölmesinden sonra tahta çıkan Arpa Han onu Ebu Said Bahadır'ın ölümünden sorumlu tutarak öldürttü. Bağdat Hatun'un yaşamı Gungör Dilmen'in aynı adlı oyununa konu olmuştur.

Hariri'nin *Makamat* adlı kitabından Vasiti'nin bir minyatürü, 1237, Ulusal Kitaplık, Paris
Bibliothèque Nationale, Paris

etkisi ile 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta Türk-Irak Karşılıklı İşbirliği Antlaşması imzalandı. Antlaşma Arap Birliği üyesi devletlere, bölgenin güvenliği ve barışıyla ilgili ve taraflarca tanınan başka devletlere de aitti.

Bölge ülkesi olmamakla birlikte İngiltere, Ortadoğu'yla siyasal ve ekonomik bağ nedeniyle, imzacı ülkelerin isteği doğrultusunda 4 Nisan 1955'te Bağdat Pakti'na katıldı. İngiltere'yi 23 Eylül 1955'te Pakistan izledi. Bağdat Pakti'na katılan sonuncu ülke İran ise, 3 Kasım 1955'te resmen üye oldu. Böylece Bağdat Pakti, Kasım 1955'te Türkiye, Pakistan, Irak, İran ve İngiltere'den oluşan bir savunma işbirliği antlaşması örgütü biçimine dönüştü.

Bağdat Pakti Daimi Konseyi, Kasım 1955'te düzenlediği ilk toplantısında, örgüt merkezinin Bağdat'ta olmasına ve örgüt içinde Daimi Askeri Komite ile Ekonomik Komite kurulmasına karar verdi.

ABD, Daimi Konsey ile sürekli ilişkide bulunmak için konseyde bir gözlemci bulundurmaya karar verirken, Bağdat Pakti'ni destekleyici tutumunu da açıkça ortaya koydu. Pakta üye olmamakla birlikte, örgütün organlarında ve özellikle de Yıkıcı Faaliyetleri Önleme Komitesi ile Ekonomik Komite'de etkin rol aldı.

Bağdat Pakti'nin bölge açısından en önemli sonucu, Ortadoğu devletleri arasında kesin bir ayrılık yaratmış olmasıdır. Pakta üye ülkelerle, bu ülkelerin Batılıların denetimine girdiğini savunan öbür ülkeler arasında önemli gerginlikler ortaya çıktı. Arap dünyasıyla Irak'ın arası açıldı. Mısır, pakta Arap Birliği'ne indirilmiş büyük bir darbe saydı.

Bağdat Pakti'nin Türkiye açısından sonuçları ise, paktın oluşumunda önemli rol oynaması nedeniyle SSCB ile ilişkilerinin daha da zedelenmesi, pakta katılmayan Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerinin önemli ölçüde soğuması ve İsrail ile ilişkilerinin de gerginleşmesiydi. Öte yandan Bağdat Pakti, askeri bakımdan hiçbir zaman güçlü bir savunma örgütü olamadı. Kral Faysal'ın 1958'de devrilmesinin ardından 24 Mart 1959'da Irak'ın üyelikten çekilmesi ve merkezinin Ankara'ya taşınmasından sonra da pakt Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) adını aldı (21 Ağustos 1959).

bağdoku, BAĞDOKUSU olarak da yazılır, DESTEKDOKU olarak da bilinir, vücudun bütününün ya da herhangi bir bölümünün biçimini koruyan ve tüm vücut bölümlerini bir arada tutan dokuların ortak adı. Kemik, kıkırdak, eklem bağları, kirşler, yağ dokusu ve deri gibi, vücudun yapısına destek olan tüm dokular bağdoku adı altında toplanır. Bağdokunun bileşenleri hücreler, hücre dışı protein lifleri ve bu hücreler ile lifleri saran, karbonhidrattan oluşmuş, dağınık bir bağlayıcı (ara) maddedir.

Herhangi bir organın kendine özgü işlevinden sorumlu olan hücreler, o organın öz dokusu (parenkima) adı verilen bölümünü oluşturur. Hücreleri işlevsel bütünler halinde toplayan lifsi ağ sistemi, bu bütünleri saran ara bölmeler ve organın tümünü çevreleyen yoğun lifsi kapsül, organın bağ dokusu çatısının temel bileşenleridir.

Tüm bağ ve destekdokular aynı embriyon katmanından, mezodermiden gelişir. Bağdokunun ana bileşenleri olan hücreler, hücre dışı lifler ve belli bir biçimi olmayan bağlayıcı madde arasındaki denge, dokunun bulunduğu yerin gerekleriyle uyum gösterir. Bağdoku hücreleri içinde sayıca ön sırayı alan fibroblastlar, hücre dışı liflerin korun-

masından ve onanmından sorumludur. Makrofajlar ise, bakterilerin yok edilmesine yardımcı olan hücrelerdir. Besin maddelerini işleyerek depolayan yağ hücreleri, vücudun belli yerlerinde yağ dokusunu oluşturur. Bu sabit hücrelerin yanı sıra, bir bölümü mast hücreleri olarak anılan hareketli hücreler de vardır. Bu hareketli hücreler, kanın dokulara geçişini düzenlemeye, pıhtılaşmaya, mikroorganizmaların saldırısına ve hastalıklara karşı vücudun savunma mekanizmalarına ve yaraların iyileşmesine yardımcı olurlar.

Hücre dışı lifler, kollajen, esnek ve ağısı (retiküler) lifler olmak üzere üçe ayrılır. İçlerinde en bol bulunanı, protein kollajeni içeren liflerdir. Kollajen lifler gevşek ve halka biçiminde, esnek lifler son derece bükülgen yapıdadır, ağısı lifler ise hücrelerin çevresini saran bir ağ oluşturur. Besin maddeleri ile metabolizma atıklarının alış-verişinin gerçekleştiği ortam olan bağlayıcı madde, hücreleri ve lifleri çevreleyen, temsil bir maddedir. Kıkırdakta, gözün camısı ve saydam katmanlarında ve göbek kordonunda (wharton jeli) kolayca görülebilir. Saydam ya da yarı saydam ve oldukça koyu kıvamlı olan bağlayıcı maddenin kimyasal bileşimini karbonhidratlar ve mukopolisakkarit asit adıyla bilinen proteinler oluşturur. Bağdokunun, hücreler, hücre dışı lifler ve bağlayıcı maddeden oluşan temel yapısı, bazen daha özelleşmiş dokuların oluşturmak üzere değişim gösterir. Bu özelleşmiş dokular, bağlayıcı maddeye sertlik ve dayanıklılık veren mineral kristallerinin eklenmesiyle oluşan kemik dokusu, genellikle yalnızca bağlayıcı maddeden oluşan kıkırdak dokusu ve liflerin birbirine paralel olarak sıralandığı kirşler ve bağlardır.

Bağdokunun hastalıkları iki ana grupta toplanır. Kalıtım yoluyla geçen birinci gruptaki hastalıklar, kollajen lifler, hücreler ya da bağlayıcı madde gibi temel bağdoku bileşenlerinden herhangi birini etkileyerek normal gelişmeyi engeller. İkinci gruptaki hastalıklar ise, iltihaplanmalara ya da vücudun bağışıklık sisteminde düzensizliklere yol açan, sonradan edinilmiş hastalıklardır.

Kalıtıl bağdoku hastalıklarının en sık görüleni, kol ve bacak kemiklerinde aşırı uzamaya yol açan Marfan sendromudur. Bu hastalığa benzer belirtiler gösteren homosistinüride, ayrıca, zihinsel işlevlerde de bozulma görülür. Ehler-Danlos sendromunda, deri iyice esnekleşip inceler, eklemler de büyük ölçüde gevşer. Durante hastalığı, kemikleri, bağları, deriyi, gözakını ve içkulağı tutarak tüm vücudu etkiler. Alkaptonüri, alkapton adıyla bilinen homogentisik asidin parçalanmasından sorumlu olan enzim vücutta yeterince üretilmemesi sonucunda, homogentisik asidin aşırı miktarda artmasından kaynaklanır. Bu madde de dokuların esmerleşip kararmasına, kıkırdak ve omurlararası disklerin esnekliğini yitirip kolayca kırılmasına yol açar. Esnek liflerin yapısız bozukluğundan ileri gelen psödotoma elastikum hastalığında, derinin üstünde sarımtırak kabartılar belirir ve gözde önemli doku yıkımları görülür; çoğu kez de bu belirtilere damar sertliği de eklenir. Derinin kalınlaşarak gevşemesi ve kıvrımlar oluşturacak biçimde sarkması da (*cutis laxa*) bir bağdoku hastalığıdır. Bağlayıcı maddenin en önemli hastalıklarından biri, başın inleşip, çarpılması ve kamburluk gibi belirtilerle tanımlanan Hurler sendromudur. Kirşlerin, kas kılıflarının ve kasların kemikleşmesine yol açan ilerleyici miyozit de kalıtsal bir bağdoku hastalığıdır.

Kalıtıl olmayan bağdoku hastalıkları, genellikle eklemlerin, seröz zarların ve küçük kan damarlarının iltihaplanmasına yol açar.

Bu hastalıklardan çoğu ayrıca, iç organları da etkiler. Özbagışıklık hastalıkları olarak da adlandırılan bu edinsel hastalıkların, bağışıklık sistemindeki bir bozukluk sonucunda, vücudun kendi yapılarına karşı yabancı bir madde gibi davranmasından ileri geldiği sanılmaktadır.

Bütün romatizmal hastalıklar arasında en çok kronikleşme eğilimi göstereni romatoid artritir. Bu hastalıkta, eklem içindeki yumuşak doku iltihaplanması eklem kıkırdığının yıkımına ve eklemde biçim bozukluklarına neden olur. Kadınlarda görülme sıklığı, erkeklerin üç katıdır. Deriyi, eklemleri, böbrekleri, sinir sistemini ve seröz zarları tutan lupus eritematoz da iltihaplı ve kronik bir hastalıktır. Bu organlardan birini ya da birkaçını tutabileceği gibi, başka organları da etkileyebilir. Genellikle 20-40 yaşları arasında yerleşen ve hafif seyreden hastalık, zamanla ilerleyerek öldürücü sonuçlara varabilir.

İlerleyici sistemik skleroz olarak da adlandırılan skleroderma, bağdokunun iltihaplı hastalıklarındandır. Derinin kalınlaşmasına, eklemlerde, kaslarda ve iç organlarda bozukluklara yol açar. Kadınlarda erkeklerle oranla iki kat daha fazla görülür. Kas yapısının iltihaplanmasından ileri gelen polimiyozit, kaslarda güçsüzlüğe, atrofiye ve çekilmelere neden olur. Yemek borusu ve gırtlak kasları ile kalp kası da bu hastalıktan etkilenebilir.

Sjögren sendromu, gözlerde ve ağızda mukozanın kurumasına yol açan gözyaşı ve tükürük salgısı azlığıdır. Başka mukozalarla da tutulabilir. A grubundan bir streptokok enfeksiyonunu izleyen ateşli romatizma, eklemleri ve daha da tehlikelisi, kalbi tutar. Amiloidoz ise, bağdokuda normalden fazla miktarda amiloit birikmesinden kaynaklanır.

Osteoartrit, eklem kıkırdığının yıkımıdır. Üzerine ağır yük binen eklemler bu hastalıktan daha çok etkilenir. Kıkırdak bozulmaya başlayınca eklemi oluşturan kemikler genişler ve eklem boşluğundan dışarı taşarak, ağırlı eklem yıkımına yol açar. Başlangıçtan kısa bir süre sonra hastayı ölüme götüren ve oldukça seyrekleşen edinsel bir hastalık da, kanın pıhtılaşmasından sorumlu olan trombositlerin aşırı derecede azaldığı ve deride yaygın kanama odaklarının oluştuğu ağır ve öldürücü bir purpura türüdür. Başta kulak ve burun kıkırdakları olmak üzere vücudun tüm kıkırdak dokusunun iltihaplandığı yineleyici polikondrit, ağır biçim bozukluklarına neden olur. Soluk borusunu tutan en ağır biçimi, genellikle hava yollarında tıkanıklıklara ve zatürreye yol açar.

bağıl açıklık, bir optik sistemin ışık toplama gücünün ölçüsü. Bağıl açıklık ölçüldüğü uyguya göre farklı biçimlerde tanımlanır. Mikroskopta bağıl açıklığı sayısal açıklık adı verilir ve bu, açıklığın gözlenen cisim gördüğü açının yansınsın sinüsüyle objektif ve cisim arasındaki ortamın kırma indisinin çarpımına eşittir. Cismin çok uzakta olabileceği dürbünler, teleskoplar ve fotoğraf objektiflerinde bağıl açıklık, objektifin odak uzaklığının giriş pupili çapına oranı olarak belirtilir. Bir fotoğraf objektifinin bağıl açıklığı bazen yalın bir oran olarak tanımlanır (örn. 1:4,5). Bu orana genellikle *f* sayısı adı verilir (örn. *f*/4,5). Her iki durumda da, odak uzaklığı 180 mm ve bağıl açıklığı 1:4,5 olan bir merceğin pupil çapı (gerçekten diyafram açıklığı) 40 mm olacaktır.

bağıl nem, havadaki su buharı basıncının, su buharıyla doymuş havadaki buhar basıncına oranı; genellikle yüzde olarak ifade edilir. *Ayrıca bak. nem.*

bağımlılık, alkol, nikotin ve uyuşturucular gibi psikoaktif maddelere aşırı fiziksel ve ruhsal düşkünlük. Reçeteye alınan ilaçlara ya da alkolle bağımlılık, çok sık kullanımdan kaynaklanır. Sonuçta, vücudun bu maddelerle özümseme yeteneği ve etkilerine dayanma gücü giderek artar. Bu nedenle ilaç dozları, yalnızca ruhsal çokluluğun ve bunalının geçici olarak giderilmesini ya da kişinin kendini canlı ve dinç hissetmesini sağlayacak kadar artırılmalıdır. İlacın kesilmesiyle ortaya çıkan belirtiler, doz artışı olmadan da görülebilir.

Kimyasal bağımlılığın en yaygın iki türü alkolizm ve uyuşturucu etkisi olmayan merkezi sinir sistemi ilaçlarına bağımlılıktır. Bu ilaçlar arasında sekobarbital, pentobarbital ve amobarbital gibi kısa ve orta etkili barbitüratlar, klordiazepoksit, diazepam, meprobamat ve metakualon gibi yatıştırıcılar ile metamfetamin ve deksamfetamin gibi amfetaminler sayılabilir. Bu ilaçlara olan bağımlılığın belirgin özellikleri, ilacı sürekli olarak alma isteği, dozu gitgide artırma eğilimi ve vücudun fiziksel dengesini koruyabilmek için ilacın etkilerine ruhsal ve fiziksel yönden gereksinim duyulmasıdır. Herhangi bir ilaca bağımlılık geliştirmiş kişiler duygu ve algıların etkilemesi için başka psikoaktif ilaç türlerini de kullanmaya başlayabilirler. Birden fazla ilaç kullanan bağımlılar, yatıştırıcı barbitüratlar ile uyarıcı amfetaminleri almak arasında gidip gelirler.

Barbitüratların ve alkolün aşırı miktarlarda alınmasının yol açtığı zehirlenme belirtileri birbirine benzer. Her ikisinde de zihinsel ve psikomotor becerilerin yetersizliği söz konusudur. Birlikte alındıklarında ise, birbirlerinin etkisini artırır; yani her iki maddenin bir arada sağladığı etki, ayrı ayrı alındıklarında elde edilenin toplamından fazladır.

Bağımlılık yapan maddelerin birden kesilmesinde, *delirium tremens* adıyla bilinen sanrı belirtileri görülür. Nabız hızlanır, kan basıncı yükselir, aşırı terleme, paranoya türü kuruntular ve varsanılar (halüsinasyon) başlar. Bağımlıların tedavisi, yalnızca yakın tip gözetimi altında, genellikle bir hastanede uygulanmalıdır. Tek başına ya da daha geniş bir psikiyatrik tedavi programının parçası olarak uygulanabilen bu tedavi, normal olarak tip ve psikiyatri uzmanlarınınca ortaklaşa yürütülür. Bireysel ve grup psikoterapileri, hastanın, ilacın kesilmesinden doğan fiziksel belirtilere ve bağımlılığın ardında yatan baskılarla uyum sağlayabilmesine yardımcı olmak açısından büyük önem taşır. Alcoholics Anonymous (*) gibi sosyal yardım örgütleri, alkoliklerin tedavisinde oldukça başarılı olmuştur. Buna karşılık, konuyla ilgili uzmanlar, belli bir kimyasal maddeye bağımlı olan kişinin tıbbi anlamda hiçbir zaman tedavi olamayacağı görüşünde birleşmektedirler. Bağımlı kişilerin gelecekte de benzer sorunlarla karşılaşmamaya özen göstermesi ve dirençli olması gerekir. Bağımlılık tedavisinin başarıya ulaşmasının ilk koşulu ise, hastanın kendi durumunu kabullenmesi ve iyileşmeye istekli olmasıdır.

Eroin ve morfin gibi afyon türevlerine duyulan bağımlılık kalıcı olabilir. 1967'de ABD'li iki hekim, iç hastalıkları uzmanı Vincent P. Dole ve psikiyatri uzmanı Marie E. Nyswander, uzun yıllar sürmüş afyon türevleri bağımlılığının hücresel düzeyde ve kalıcı olduğunu, bu maddelerin eksikliğinin dönüşü olmayan birtakım fizyolojik değişimlere yol açtığını öne sürmüşlerdir. Şeker hastalığındaki bu fizyolojik eksikliğin insülinle giderilmesine benzer biçimde, afyon türevi bağımlıların tedavisinde de genel-

likle sentetik bir uyuşturucu olan metadan kullanılır.

Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması üzerine, Baltık cumhuriyetleri ile Gürcistan dışındaki eski Sovyet cumhuriyetlerinin 1991 sonunda oluşturduğu siyasal birlik. Nasıl bir yapıya kavuşacağı henüz (1992) açıklık kazanmamıştır.

18 Ağustos 1991'deki başarısız darbe girişimi SSCB'nin çözülme sürecini hızlandırdı. Eylül 1991'de üç Baltık cumhuriyeti (Estonya, Letonya ve Litvanya) bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bu cumhuriyetleri 1 Aralık'ta Ukrayna izledi. Ardından, üç Slav cumhuriyeti (Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya) Brest'te bir araya gelerek SSCB'nin varlığının sona erdiğini ve merkezi Beyaz Rusya'nın başkenti Minsk'te olan Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulduğunu açıkladılar. İzleyen günlerde SSCB'den geriye kalmış 12 cumhuriyetten 11'i BDT'ye katıldı ve 21 Aralık'ta Kazakistan'ın başkenti Alma Ata'da toplanarak yeni birliği biçimlendiren anlaşmaları imzaladı. BDT dışında kalan tek cumhuriyet, iç karışıklıkları sürdüğü Gürcistan'dı. SSCB başkanı Mihail Gorbaçov'un 25 Aralık'ta istifa etmesinden bir gün sonra da SSCB Yüksek Sovyeti kendini dağıttı. Halk Cephesi'nin iktidara gelmesinden sonra Azerbaycan BDT'den ayrıldı. Eylül 1993'te ise Gürcistan ve Azerbaycan BDT'ye katıldı.

BDT eski SSCB'nin tek mirasçısı olabilecek bir güç gibi değerlendirilmekle birlikte, cumhuriyetler arasındaki sorunlar bu konuda ciddi kuşku uyandırmaktadır. Bu sorunların başında eski SSCB'nin elindeki nükleer ve konvansiyonel silahlar ile cephaneliklerin cumhuriyetler arasında nasıl paylaşılacağı gelmektedir. BDT üyeleri arasında imzalanan bir anlaşmayla Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan'da bulunan nükleer silahların denetimi yeni oluşturulan Devlet Başkanları Konseyi'ne bırakıldı. Ukrayna ve Moldova merkezden bağımsız yeni birer ordu kurmayı planlıyordu. Rusya ve öteki yedi cumhuriyet ise merkeze bağlı eski silahlı kuvvetlerini korumaya, ama bir yandan da yerel ulusal birlikler oluşturmaya karar verdiler.

BDT'yi oluşturan cumhuriyetler arasındaki, kökleri geçmişte yatan anlaşmazlıklar nedeniyle, kurulan birliğin uzun ömürlü olmayacağı görüşü yaygındır. Nitekim, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu açık çatışmaya dönüşmüştür. Ayrıca, Karadeniz'deki eski Sovyet filosunun Rusya'nın mı, yoksa Ukrayna'nın mı denetiminde olacağı çözümü bekleyen sorunların başında gelmektedir. Ayrıca bak. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.

bağımsızlık, bir ülkenin başka bir ülke ya da ülkelerin yönetim ya da denetimi altında olmaması; bir devlet organının başka bir devlet organı ya da organlarına bağlı olmadan işlerini yürütmesi.

Klasik devletler hukuku kuramına göre bağımsızlık bir devletin dışı karşı egemenliği anlamına gelir ve tüm egemen devletlerin eşitliği ilkesine dayanır. Bu nedenle devletler hukukunda, egemen devletlere ilişkin tek yanlı işlemler söz konusu olmaz; tüm irade açıklamaları iki yanlı işlemler niteliğindeki sözleşme ve antlaşmalar biçiminde olmalıdır. Bağımsız devletler başka bir devletin izin ya da onayı olmadan öteki devletlerle diplomatik ilişkiler kurup sürdürürler.

Bağımsız devletin öteki önemli öğeleri bağımsız yönetimi organları, hukuk sistemi, para sistemi ve bayraktır. Bir devletin bağımsızlığı, ekonomik ve teknolojik açılarından da söz konusu olabilir. Ayrıca bak. egemenlik.

Bir devlet organının bağımsızlığı ise, onun

kendisine anayasayla verilmiş olan görevleri başka bir devlet organı ya da organlarının denetim, izin ya da onayına bağlı olmadan yerine getirmesi anlamına gelir. Bu anlamda bağımsızlık, çağdaş hukuk devleti ilkesine göre örgütlenmiş olan devletlerde yalnızca yargı organına tanınmaktadır. Ayrıca bak. yargı bağımsızlığı.

Bağımsızlık Bildirgesi bak. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi

bağıntılı tonalite bak. tonalite

bağırsak bak. incebağırsak; kalınbağırsak

bağırsak askısı, MEZENTER olarak da bilinir, bağırsakları kanın duvarına bağlayan zarsı doku (karın zarı ya da periton) kıvrımlarının ortak adı. Çok sayıdaki bu askıların en önemlileri incebağırsak askısı, kalınbağırsağın enlemesine bölümünü karının arka duvarına bağlayan enine kalınbağırsak askısı ve kalınbağırsağın S biçiminde büküldüğü bölümü (sigmoit kolon) tutturucu sigmoit askısıdır.

bağırsak divertikülü, bağırsak duvarının genişleyip dışarıya doğru sarkmasıyla oluşan, cep ya da kese biçimindeki çıkıntı. Tek ya da çok sayıda olabilen divertiküller incebağırsakta da görülmekle birlikte, daha çok kalınbağırsakta ortaya çıkar (divertiküloz). 40 yaşın üstündeki kişilerin yüzde 5-10'unda görülen ve nedeni tam olarak bilinmeyen bu hastalığın, bağırsak duvarının zayıflamasından ve bağırsak kanalındaki basıncın artmasından ileri geldiği sanılmaktadır.

İltihaplanma söz konusu olmadığında bile kendiliğinden kanayan divertiküller, genellikle herhangi bir belirti göstermez. Buna karşılık, kalınbağırsağında çok sayıda divertikül oluşmuş hastaların yaklaşık yüzde 20'sinde divertiküller iltihaplanır. Bu durumda ağrı, üşüme, ateş, bağırsak tıkanması ve daha ağır olgularda kanamaya ve bağırsak delinmesine kadar varabilen belirtiler görülür. Hafif seyreden ve başka hastalıklara yol açmayan olgularda ilaç tedavisi genellikle yeterli olurken, daha ağır hastalarda kalınbağırsağın iltihaplı bölümünün ameliyatla alınması gerekebilir.

bağırsak düğümlenmesi, volvulus olarak da bilinir, sindirim kanalının bir bölümünün, bağırsak askısının (bağırsak karını arka duvarına bağlayan kanın zarı kıvrımı ya da mezenter) çevresinde dönerek bükülmesi. Bağırsak tıkanmasına, dönerek düğümlenen bölümün iyice gerilmesine ve çok şiddetli ağrıların yol açan bağırsak düğümlenmesi doğuşu ya da sonradan olabilir. En çok kalınbağırsağın S biçiminde kıvrım yaptığı kesimde (sigmoit kolon) ve ileum ile körbağırsağın birleştiği noktada görülen bağırsak düğümlenmesi genellikle cerrahi tedavi gerektirir; aynı durumun ileride yinelenmemesi için, çoğu kez bağırsağın düğümlenen bölümünün ameliyatla alınması gerekir.

bağırsak gazı, büyük ölçüde yutulan havadan, daha az oranda da sindirimin yan ürünü olarak ortaya çıkan gazlardan oluşan ve sindirim kanalı içinde biriken uçucu madde. İnsanın sindirim kanalında normal olarak 150-500 cm³ kadar gaz bulunur. Yemek sırasında yutularak mideye giren hava, geçirme yoluyla dışarı atılmadığında bağırsaklara geçer.

Midedeki gazın yaklaşık yüzde 15-16'sı oksijen, yüzde 5-9'u karbon dioksit, geri kalanı da azottan oluşur. Solunan havanın

yüzde 21'ini oluşturan oksijenin oranındaki bu azalma, oksijenin bir bölümünün mide-deki kılcal damarlar tarafından emilmesinin sonucudur. Karbon dioksit, alınan besinlerin mide salgılarının etkisiyle parçalanması sonucunda açığa çıkar. Azot ise, ne kullanılabilen, ne de gaz olarak soğurulabilen eylemsiz bir element olduğundan genellikle olduğu gibi bağırsaklara geçer.

Oksijen ve karbon dioksitin bir bölümü incebağırsakla emilir, geri kalanı da hemen kalınbağırsaga aktarılır. Normalde, gazın geçişi düzenli bağırsak kasılmalarıyla sağlanır. İncebağırsakta bir tıkanıklık söz konusu olduğunda ise, her biri 3.500 cm³ kadar gaz toplayabilen ve bağırsagi gererek ağrıya neden olan gaz kesecekleri oluşur.

Kalınbağırsaktaki gaz hacmi genellikle 100-200 cm³ kadardır. Bağırsakların bu bölümüne ulaştığında, gazın bileşimindeki oksijen iyice azalmış, karbon dioksit ise artmıştır. Ayrıca, bakterilerin yol açtığı mayalanma sonucunda, başta hidrojen olmak üzere bileşimine yeni gazlar katılmıştır. Bu hidrojenin bir bölümü kana karışarak solunumla dışarı atılır. Besinlerin mayalanmasından doğan öbür gazlar arasında, metan, hidrojen sülfür, amonyak ve kükürt içeren çeşitli merkaptanlar sayılabilir. Kalınbağırsaktaki gaz fazlası, yellenmeyle dışarı atılır. Fasulye, soğan, lahanaya, karnabahar gibi bazı bitkiler, bileşimindeki kükürt miktarının fazla olması nedeniyle gaz oluşumunu artırır. Temel olarak bitkilerle beslenen sığır gibi otçul hayvanların bağırsaklarında, insanlarınkinden çok daha fazla gaz vardır. Bu hayvanların bağırsaklarında açığa çıkan gaz miktarı günde birkaç litreye ulaşabilir.

bağırsak gerilmesi, yüksek basınçlı ortamlardan alçak basınçlı ortamlara geçen pilot ve dalgıçlarda, bağırsaklarda tutulmuş olan gazların genleşmesi sonucunda, ince ve kalınbağırsaklarda ortaya çıkan ağrı ve yaralanma. Normal atmosfer basıncında, bağırsaklarda biriken hava ya da gaz, şişkinlik ve ağrı gibi rahatsızlıklara yol açarsa da, bağırsak duvarları genelmeye başladığında gazların dışarı atılmasıyla bu rahatsızlık giderilebilir. Bir uçak, olağan yeryüzü koşullarından ayrılmış hızla yükseldiğinde, havanın pilotun vücuduna uyguladığı basınç azalmaya başlar ve vücudtaki gazlar bu azalmayla orantılı olarak genişler. Yutulmuş hava ya da besin maddelerinin parçalanmasıyla açığa çıkan gazlar, geçirme ya da yellenme yoluyla vücut dışına atılmadığı zaman, bağırsakları germeye başlar. Dalgıçlar ise, derine indikçe giderek artan bir basınçla karşılaştıklarından vücutlarındaki gazlar sıkışır; ama yüze çıkarken bu gazlar yeniden genelmeye başlar. Eğer dalgıç dipteyken hava yutar ya da sindirim sırasında bağırsaklarında gaz birikirse, pilotta olduğu gibi bağırsakları iyice gerilir.

Bu rahatsızlığın başlıca belirtileri karın çevresinde şişkinlik ve ağrı duyumdur. Genleşen gazlar dışarı atılmazsa bağırsak yırtılabilir ve bayıltacak kadar şiddetli ağrıya yol açabilir. Bağırsak gerilmesini önlemek için, pilot ve dalgıçların görevine başlamadan önce karbonatlı içecekler, lahana, fasulye, meyve, çerez ve baharatlı yiyecekler gibi gaz yapan besinleri almaktan kaçınmaları gerekir. Ayrıca bak. vurgun.

bağırsak iltihabı, ENTERIT olarak da bilinir, bağırsakların, özellikle incebağırsagın, tahriş edici maddeler, zehirler, hastalık yapıcı mikroorganizmalar ya da bilinmeyen nedenlerle iltihaplanması. İleum iltihabı ya

da Crohn hastalığı olarak da adlandırılan bölgesel bağırsak iltihabı, genellikle incebağırsagın mideye en uzak bölümü olan ileumu tutan kronik bir hastalıktır. Belirtileri kişiden kişiye büyük ölçüde değişirse de, hastaların çoğu ağrı karın kasılmalarıyla gelen ve bazen kanlı olabilen sürekli ya da kesintili ishalden yakınır. Hemen her olguda görülen ateş, kimi zaman sindirim sistemi belirtilerini ertecek kadar ön plana çıkabilir. Bağırsak iltihabı, çocuklarda ve yaşlılarda ağır ikincil hastalıklara yol açabilir. Bağırsak kolitinde incebağırsakla birlikte kalınbağırsagın, mide-bağırsak iltihabında ise bağırsakların yanı sıra midenin de iltihaplanması söz konusudur. Bütün bağırsak iltihaplarının tedavisinde, iltihap giderici ilaçlar kullanılarak belirtilerin hafifletilmesi, damardan sıvı ve elektrolitler verilerek de hızlı sıvı-elektrolit kayıplarının giderilmesi amaçlanır.

bağırsak özsuğu, ince ve kalınbağırsagın iç yüzeyini döşeyen mukozaya zarlarının ve salgı bezlerinin, berrak ya da donuk sarı renkteki salgısı. Hormonlar, sindirim enzimleri, mukus ve nötrleştirici maddelerden oluşur. Bağırsak özsuğunun başlıca işlevleri, mideden gelen hidroklorik asidi nötrleştirmek, mide-bağırsak sistemindeki hormonları kana aktarmak ve bileşimindeki sindirim enzimlerinin etkisiyle besinlerin sindirimini ve emilimini kolaylaştırmaktır. Bağırsak özsuğunun salgılanmasını hormonlar, vagus siniri ve bağırsaga inen besinlerin mekanik uyarısı denetler.

bağırsak solucanı bak. askarid

bağırsak tıkanması, sindirim kanalındaki besin geçişinin işlevsel ya da mekanik nedenlerle kesintiye uğraması. Düzenli biçimde kasılarak bir dalgalanma hareketiyle (peristaltik hareket) bağırsaktaki maddelerin ilerlemesini sağlayan bağırsak duvarı kasları kasılmadığında, işlevsel kökenli bir bağırsak tıkanması söz konusudur. Bağırsak boşluğunun daralması, duvarlarının birbirine yapışması bir yabancı cisim, dıştan uygulanan bir basınç, fitik(*) ve bağırsak düğümlenmesi gibi nedenler ise mekanik tıkanmaya yol açar. Fitikte, karından dışarı doğru fırlamış olan bağırsak parçası, karın duvarını geçtiği noktada sıkışabilir. Karın duvarının herhangi bir yerinde oluşabilen bu bozukluk, en çok kasık, uyluk kanalı ve göbekte görülür. Volvulus olarak da bilinen bağırsak düğümlenmesi(*) mide-bağırsak kanalının bir bölümünün, bağırsak askısıyla birlikte kendi eksenine çevresinde dönmesidir. Ayrıca, bağırsagın iki komşu bölümünün birbirine içine geçmesi de (invaginasyon), sindirim kanalında mekanik tıkanmaya neden olur. Doğuştan olan ve üç yaşından sonra ortaya çıkan bu tür oluşum bozukluklarının nedeni tam olarak açıklanamamıştır. Sonradan olması ise, bağırsak boşluğuna doğru uzanan bir gelişimden kaynaklanır.

Bağırsagın yukarı bölümlerindeki tıkanmalarda kusma yoluyla sıvı ve mineral kaybı sık görülür. İncebağırsagın ileum adı verilen alt bölümlerinde ve kalınbağırsakta oluşan tıkanmalarda ise, biriken maddeler kusma yoluyla boşaltılamayacak kadar aşırı kalır. Tıkanıklığın üstünde kalan bölüm, biriken maddeler ve yutulmuş hava nedeniyle şişip genelmeye başlar. Bağırsak boşluğu içindeki basıncın artması, bağırsak duvarındaki dokuların ölümüne neden olabilir. Bunun sonucunda bağırsak duvarının geçirgenliği artar ve zehirli maddeler önce karın boşluğuna, oradan da kan dolaşımına geçebilir. Bağırsak tıkanmasının belirtileri ve tedavisi, tıkanmanın nedenine ve

bulunduğu kesime bağlı olarak değişiklik gösterir. Tedavi esas olarak cerrahidir.

bağırtlak, *Columbiformes* takımının *Pterocletes* alttakımından *Pteroclidæ* familyasını oluşturan 16 kuş türünün ortak adı. Bu familyanın üyeleri, 14 türü içeren *Pterocles* cinsi ile yalnızca 2 türü içeren *Syrhaptes* cinsi içinde sınıflandırılır.

Uzunlukları 22-40 cm arasında değişen bağırtlakların tüyleri boz ya da kahverengi, kanatları sivri uçludur ve türlerden çoğunda kuyrukların tam ortasında iğne gibi tüyler

Sarı gerdanlı bağırtlak (*Pterocles gutturalis*)
Simon Trevor-Coleman Ltd

bulunur. Uçuşları ve yürüyüşleri hızlı olan bu kuşların derileri sert, tüyleri de kalın olduğu için avlanmaları oldukça güçtür. Güvercinler gibi bağırtlaklar da, çiftleşmek için seçtikleri eşi ölünceye değin değiştirmezler. Dişi kuş, yerde açtığı bir çukura koyu renkli, uzunca iki-üç yumurta bırakır; geceleri yumurtaların üstünde erkek kuşlar kuluçkaya yatar. Yavrular neredeyse yumurtadan çıkar çıkmaz yuvadan ayrılacak kadar gelişmiştir, ama gene de anababadan uzun süre bakım görür.

Pterocles cinsinden olan bağırtlakların ayak parmakları tüysüzdür; *Syrhaptes* cinsinden olanlarda ise arka ayak parmakları yoktur, ön parmaklar ise tüylüdür.

Türkiye'de iki bağırtlak türü yaşar. Bayağı bağırtlak (*Pterocles orientalis*) 34 cm uzunluğundadır. Erkeğin başı ve göğsü açık boz, çenesi turuncu, boğazı kara, sırtı sarı ve kahverengidir. Dişi genellikle açık sarı üstüne kahverengi ve kara nakışlıdır. Hem erkeğin, hem dişinin göğüslerinin ortasında enlemesine ince ve kara bir çizgi vardır; karnaları da karadır. Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Orta Asya'ya yayılmış olan bağırtlak, bozkırlarda ve yarı çöllerde yaşar. Bitkisel besinlerle, özellikle de tohumlarla beslenir. Diğer bağırtlak türleri gibi sabahları ve akşamları güneş batmadan sürüler halinde su kenarlarına toplanıp su içerler. Nisan ortasından ağustosya değin süren üreme mevsiminde, topraga açılan küçük bir çukura dişi kuş iki-üç yumurta bırakır. Bağırtlak Türkiye'de en çok Orta Anadolu bozkırlarında, Güneydoğu Anadolu'nun batı kesimlerinde ve yer yer Doğu Anadolu'da görülür.

Kilkuyruk bağırtlak (*Pterocles alchuta*), bağırtlakla aynı yapıda ve iniliktir. Erkeğin başı turuncu, çenesi kara, boynu sarı-yeşil, sırtı yeşil, kahverengi ve kara, karnı aktır. Genellikle açık sarı üstüne kahverengi ve kara nakışlı olan dişinin karnı aktır. Erkeğin kuyruk teleklerinden dördü uca doğru incir ve normal kuyruk uzunluğunun iki katı kadar uzar. Yaşama biçimi bağırtlakla aynı olan kilkuyruk bağırtlak Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Orta Asya'da yaşar. Türkiye'de en çok, başta Urfa olmak üzere Güneydoğu Anadolu'da, az sayıda da Orta Anadolu'da bulunur.

bağışıklama, mikroorganizmaların saldırılarına karşı insan, hayvan ve bitkilerin direncini artırmayı amaçlayan yöntem. Bağışıklık doğal olarak gelişebileceği gibi, aşı yoluyla yapay olarak da sağlanabilir. Aşı yoluyla bağışıklamanın da, aktif ve pasif olmak üzere iki yöntemi vardır. Pasif bağışıklama, bireye, başka bir canlıdan alınan ve koruyucu antikorları içeren bağışık serumun (antiserum) verilmesiyle sağlanır. İnsan, maymun ve kemiricilerin yavruları, kendilerini doğumdan sonraki aylarda en sık görülen hastalıklardan koruyacak olan doğal pasif bağışıklığı, henüz dölüt evresindeyken etene (plasenta) aracılığıyla anadan alırlar. Toynaklılarda, halk arasında "ağız" adı verilen ilk süt de aynı işlevi görür. Hastalık yapıcı etkenlerle karşılaşan kişiye, at, öküz, koyun, tavşan gibi hayvanlardan ya da aynı hastalığı geçirmiş bir insandan alınan antiserum koruyucu olarak verilebilir (yapay pasif bağışıklama).

Aktif bağışıklama, hastalık yapıcı mikroorganizmaların saldırı tehlikesine karşı, vücudun özgül antikorlar üretmesini sağlar. Doğal aktif bağışıklama, hastalığa yakalanmakla olur. Yapay aktif bağışıklama ya da aşılama ise, antijen özelliği vücutta antikor oluşturmaya yetecek kadar güçlü, ama hastalık yapıcı etkisi kişiye zarar vermeyecek kadar zayıflatılmış olan mikroorganizmaların vücutta verilmesiyle sağlanır.

Üç tür aşı vardır: 1) Enjeksiyonla (BCG verem aşısı), deri yoluyla (çiçek aşısı) ya da ağız yoluyla (Sabin çocuk felci aşısı) verilen ve etkisi azaltılmış, canlı mikroorganizmaları içeren aşılarda; 2) ölü mikroorganizmaları içeren ve enjeksiyonla verilen aşılarda (boğmaca aşısı ya da Salk çocuk felci aşısı); 3) hastalık yapıcı mikroorganizmaların, antitoksin ya da öteki kimyasal maddelerle etkinliği azaltılmış, ama antijen özelliğini koruyan metabolizma ürünlerini ya da toksinlerini içeren enjeksiyon aşıları (difteri aşısı). Pasif bağışıklamanın koruyucu etkisi hemen başlar, ama oldukça kısa sürer. Aktif bağışıklamanın koruyucu etkisi ise, günler ya da haftalar sonra gelişir, ama çok daha uzun sürer; hatta vücut sonradan aynı mikroorganizmanın saldırısına uğradığında yeniden etkin duruma geçebilir. *Ayrıca bak.* antijen; antikor; aşı.

bağışıklık, biyolojide, organizmanın mikroorganizmalara karşı direnme yeteneği; vücudun, dokuları içine yerleşen ya da (organ nakillerinde olduğu gibi) yerleştirilen yabancı bir maddeye gösterdiği tepki.

Tüm canlılar, dokularının kimyasal yapısına bağlı olarak, kendi türlerine ya da daha geniş bir gruba özgü doğuştan bir bağışıklık taşır. Örneğin tahlil zararlılarının insanlara bulaşmaması ya da tavşanlarda cüzamı görülmemesi, bu tür bağışıklığa dayanır. Ayrıca her canlının kimi hücreleri, mikropların bulaşmasına ötekilerden daha yatkındır; örneğin grip virüsü karacigeri tutmaz, ama solunum sisteminde iltihap yaratır. Doğuştan bağışıklık, özellikle bitkilerde, iltihap yoluyla güçlendirilebilir. Bu canlılarda, hastalıkların yol açtığı büyük kayıpları önlemek amacıyla, yüksek dirençli soylar elde edilmiştir.

Mikropların vücuda girmesine karşı fiziksel engeller oluşturmak gibi, özgül olmayan savunma yolları da vardır. Bitkilerde, gerekli dönemlerde daha çok salgılanan belirli kimyasal maddeler, hastalığa yol açan mikropların üremesini önler. Hayvanlarda özgül olmayan savunma yolları arasında deri, mukozamsı zarlar, virüs enfeksiyonlarına karşı hücrelerin ürettiği bir protein olan interferon, gözyaşı ve terde bulunan lizozim adlı antibakteriyel madde sayılabilir.

Doğal yoldan kazanılan bağışıklık, virüs, bakteri ya da başka bir asalak türünün hayvana bulaşmasından sonra gelişir. Mikrobu vücutta girmesiyle oluşan bu tür bağışıklık, vücudun hem mikrobu yenmesini, hem de ileride aynı mikroba karşı direnç kazanmasını sağlar. Bu tür bağışıklık, örneğin kızamıkta uzun süreli, grippe ise kısa süreli'dir. Bağışıklığı sağlayan, mikroorganizmadaki antijenlere ("") karşı antikorların ("") ya da özel olarak duyarlı hücrelerin oluşmasıdır. Kimi kez de bu iki yol birden bağışıklık yanıtını oluşturur. Bir mikroba karşı bu yolla kazanılan bağışıklık, çok yakın türden başka bir mikroba karşı korunma sağlamaz. İnsanların, art arda birkaç kez soğuk algınlığı geçirebilmesi bundandır; görünüşte farksız olan bu hastalıklara gerçekte değişik virüsler yol açmıştır.

Bir hayvanın, mikroorganizmaların saldırısına karşı bağışıklık geliştirerek edindiği dirence aktif bağışıklık adı verilir. Önceden hazırlanmış antikorların vücutta verilmesiyle edinilen bağışıklık ise pasif bağışıklık olarak adlandırılır. Bebekler, annelerinin vücudunda oluşan ve etene (plasenta) aracılığıyla dölüte geçen antikorlarla doğar. Anne sütü alan bebekler, ilk emzirme yoluyla da antikor alırlar. Bu yolla edinilen pasif bağışıklık kısa süreli'dir ve yalnızca bebeği korumaya yöneliktir. Bebek, enfeksiyonlara karşı koyma yeteneğini, çok kısa süre sonra kendisi geliştirir.

Aktif ya da pasif bağışıklama yoluyla enfeksiyonlara karşı kazanılan direnç, yapay yoldan kazanılmış bağışıklık olarak adlandırılır. Bir hayvana, antikor yapımı için yeterli, ama hastalığa yol açmayacak miktarda antijen içeren bir aşı yapıldığında aktif bağışıklık sağlanmış olur. Daha önce de bilinen aşı ("") uygulamasının ilkelerini ilk kez 1798'de Edward Jenner belirlemiştir. Jenner, ineğin çiçeği virüsüne karşı gelişen bağışıklığın, insanlarda bir başka virüsün yol açtığı çiçek hastalığına karşı da koruyucu olduğunu gözlemlemiştir. Bağışıklığın sağlanmasında aktif önlemlerin olanaksız olduğu durumlarda pasif bağışıklama uygulanır. Örneğin derin ve kirli bir yarası olan hastada tetanosu karşı acil korunma gerektiğinden, tetanos antikorlarını içeren serum kullanılabilir.

Bağışıklığın oluşmasını sağlayan mekanizmalar henüz tam olarak anlaşılamamıştır. Bağışıklık sisteminin temel birimlerinden olan lenfositler, kemik iliğinde oluşur ve akyuvar adlı savunucu kan hücrelerinin önemli bir bölümünü oluşturur. Lenfosit türlerinden biri, kemik iliğinde oluştuktan sonra bademciklerde, apandiste ya da bir başka dokuda olgunlaştığı düşünülen B-lenfositlerdir. Bunlar, duyarlı oldukları antijenle karşılaşta hızla çoğalarak, birbiriyle özdeş hücrelerden oluşan bir küme oluşturur. Bu hücrelerin her biri, immüno-globülin olarak da adlandırılan ve ilgili antijeni etkisiz kılan belirli bir antikor oluşturur. Bir başka lenfosit türü, oluştuktan sonra timus bezinde olgunlaşan T-lenfositlerdir. Antijenler karşısında bu hücrelerin yüzeyinde oluşan antikor benzeri moleküller, bağışıklık sağlayan hücre parçalarının oluşmasına yol açar. T-lenfositler, ayrıca B-lenfositleri uyarak daha etkin olmalarına da sağlayabilir. Lenfositlerden ayrı bir akyuvar türü olan makrofajların etkisi, belirli bir antijenle sınırlı değildir. Antijenlerin lenfositleri uyarıma özelliğini artıran bu hücreler ayrıca kendileri de antijenleri yutarak yok ederler. Bunların yanı sıra kompleman adı verilen kandaki bir protein sistemi de, antijenlerin yok edilmesine antikorlarla birlikte katkıda bulunur.

T-lenfositler, ayrıca yabancı dokuları da tanıyarak yok eder. Bu yüzden organ ve

doku nakillerinde, aktarılan dokunun benzerlik açısından alıcınıninkile özellikle eşleştirilmiş olması gerekir. Bu lenfositlerin, kanser hücrelerinin oluşmasını sürekli gözleyip onları da yok ettikleri sanılmaktadır. T-lenfositlerin ortadan kalkması bağışıklık sistemini felce uğrattır ve hasta her türlü enfeksiyona karşı savunmasız kalır (*bak.* AIDS).

Bağışıklık sistemi genellikle vücudun kendi bileşenlerine karşı tepki vermez. Bunun ilk açıklamasını yapan Sir Peter Medawar, 1953'te vücudun "kendisi"ne karşı tepki veren ilkel lenfositlerin, doğumdan önce yok edildiği, böylece bir bağışıklık hoşgörüsü oluştuğu görüşünü ortaya atmıştır. Hayvanlara, dölütün gelişimi sırasında antijen enjekte edildiğinde de böyle bir hoşgörü sağlanabilir. Ama kimi durumlarda vücudun kendi dokularına karşı tepki vermesini engelleyen kısıtlamalar yeterli kalır ve bunun sonucunda romatoid artrit gibi özbağışıklık hastalıkları ortaya çıkar. Bu tür hastalıklarda vücut, kalp kası, göz merceği, eklem kıkırdığı gibi kendi dokularına bir antijene verdiği tepkiyi verir ve doku yıkımına yol açar. Gene bu kısıtlamaların yetersiz kalması, bazı ender durumlarda, vücudu enfeksiyonlara yatkın duruma getirir. Bunlar arasında en bilineni, antikor yapımının azaldığı ya da hiç gerçekleşmediği hipogammaglobülinemi hastalığıdır.

bağışlama, bağışlayanın mal varlığının tümünü ya da bir bölümünü karşılıksız olarak başka bir kişiye vermesi ya da böyle bir taahhüdü içeren sözleşme.

Borçlar Kanunu'nun 234. maddesinde tanımlanmış olan bağışlama kuralı olarak tek taraflıdır. Bağışlamayı kabul için temiz kudretine sahip olmak yeterlidir. Hiç kimseye, istigine aykırı olarak bağış yapılamaz. Bağışlama ancak yaşayan kişiler arasında yapılabilir ve kazandıncı işlem niteliğini taşır. Sözleşme bağışlayan yaşarken yerine getirilmesi zorunludur.

Henüz kazanılmamış bir haktan vazgeçme, bir mirası ya da belirli bir mal vasiyetini reddetme, ahlaksal bir ödevin, görgü kurallarının yerine getirilmesi, karşılıksız ariyet ya da hizmet bağışlama sayılmaz.

Bağışlama, bağışlama taahhüdü ya da elden bağışlama biçiminde olabilir. Bağışlama taahhüdünün yazılı olması gerekir. Elden bağışlama, teslimle tamamlanan bir sözleşme olduğu için ayrıca özel bir biçim aranmaz.

Borçlar Kanunu'nun 240. maddesine göre bağışlama koşul ya da yükümlülüğe de dayandırılabilir. Bağışlayan, bağışlama taahhüdü ile bağışlanan şeyin mülkiyetini devir ve teslim yükümlülüğü altına girmiş olur. Yükümlülüğünü yerine getirmemesinden doğan zararlardan, hukuksal ve maddi kayıplardan dolayı güvence verme sorumluluğu taşır.

Bağışta bulunan kişi belirli durumlarda yerine getirilmiş ya da getirilmemiş bağışlama taahhüdünden ya da elden bağışlamadan dönebilir. Kendisine bağışta bulunan kişi, bağışlayana ya da yakınlarından birine karşı ağır bir cürüm işlediğinde ya da bu kişilere karşı yasal olarak yükümlü olduğu görevleri yerine getirmekten kaçındığında, bağışlamadan dönme hakkı doğar. Bağışlayan bu hakkı, olayı öğrendiği günden sonraki bir yıl içinde kullanmalıdır; dönme hakkını kullanmadan ölmesi durumunda, mirasçıları bu konuda dava açma hakkına sahip olur.

Bağışlama çeşitli durumlarda sona erer. Bağışta bulunan kişinin borçlarını ödeyeme-

mesi ya da iflas etmesi, savurganlıktan dolayı haciz altına alınması durumlarında bağışlama taahhüdü iptal edilir. Aksine hüküm yoksa, belirli bir zamanda bir şey verilmesini öngören bağışlama, bağışlayan kişinin bu tarihten önce ölmesi durumunda sona erer. Bağışta bulunulan kişi haksız olarak bağışta bulunan kişiyi öldürür ya da bağıştan dönme hakkını kullanmasına engel olursa, mirasçılar bağışlamanın feshi için dava açabilirler.

bağıtlı edebiyat (Fransızca *littérature engagée*), ANGAJE EDEBİYAT olarak da bilinir, II. Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde Fransız varoluşçularının, özellikle de Jean-Paul Sartre'in, sanatçının topluma karşı ciddi bir sorumluluk taşıdığı düşüncesini yeniden gündeme getirmesiyle yaygınlık kazanan edebiyat anlayışı. Varoluşçuluğun temel ilkelerinden birinin sanata uygulanmasıyla ortaya çıkmıştır: İnsan kendisini, bilinçli olarak bağlandığı istemli eylemiyle tanımlar. Bu tavrı "sanat için sanat" ilkesine ve okurlarından çok, mesleğine karşı sorumluluk duyan "burjuva" yazara karşı bir tepkidir. *Les Temps Modernes* (1945) dergisinin bağıtlı edebiyat üzerine bir inceleme niteliğindeki sunuş yazısında Sartre, Proust'u kendine dönük olduğu için yerer; Flaubert'den ise parasal olanakları ile kendini sanatta kusursuzluğa adayabilen "yetenekli bir rantiyer" diye söz eder.

Bağıtlılık, belirli sorunlar karşısında "tavır almak"tan çok, özgürce yapılan seçimleri toplumsal amaçlara uyarlamak sorumluluğuyla ilgili bireysel ve ahlaksal bir meydan okuma olarak anlaşılmıştır.

bağlama, saz olarak da bilinir, Türk halk müziğinde kullanılan telli ve mızraplı çalgı. Divan sazı, tambura, onikite, cura, bozuk gibi halk müziği çalgıları da biçimsel olarak bağlamaya benzer ve birlikte "bağlama ailesi"ni oluştururlar.

Bağlamanın, tekne ve sap olmak üzere iki ana bölümü vardır. Yarım armut biçimindeki tekne, başta karadut olmak üzere kestane, gürgen gibi ağaçlardan oyularak yapılır. Teknenin üstüne, eşğin yer aldığı ve genellikle düzgün elyalı göknar tahtasından yapılan göğüs geçirilir. Üstünde Türk halk müziği ses sistemine uygun perdelerin bağlı olduğu sap ise ıhlamur, ardıc gibi hem hafif, hem de zamanla eğilip bükülmeyen ağaçlardan yapılır. Burguluk, bir dip eşikle saptan ayrılmakla birlikte, çoğunlukla onunla aynı parçadan yapılır; 10-15 derece genye yatıktır.

Toplam uzunluğ 95 cm kadar olan bağlamanın teknesi 41 cm, sapı 54 cm'dir. Kıraz ağacı kabuğundan yapılan ve "tezene" denilen mızrapla çalınan çalgının üç çift teli vardır. Üst ve alt telleri çelikten, orta telleri pirinçten. Üstteki çift *mi* sesine, ortadaki çift *re* sesine, alttaki çift *la* sesine akortlanır. Çalınacak parçanın ayazına göre bu akort bazen değişir.

bağlama limanı, gemiye ait seferlerin yönetildiği liman. Bağlama limanı kural olarak, donatanın ticaret merkezinin bulunduğu limandır. Ama geminin sahibi tüzel bir kişiye, bağlama limanı tüzel kişinin merkezinin bulunduğu liman olur; geminin seferleri başka bir limandaki şube tarafından yönetiliyorsa, şubenin bulunduğu liman bağlama limanı kabul edilir.

Bir geminin seferlerinin yönetildiği yer, bir limanda değil de karada ya da gemi bordasında ise, donatan gemisini dilediği sicil dairesine tescil ettirebilir. Tescil limanı da

geminin bağlama limanı olur. Eğer bu yer bir yabancı limanda ise, gene donatan istediği sicil dairesinde gemiyi tescil ettirebilir ve gemi seferlerinin yönetildiği yabancı liman bağlama limanı sayılır.

Türk Ticaret Kanunu'na göre, her geminin bir bağlama limanı olmalıdır. Gemi tescil edilirken bağlama limanının tescili de zorunludur. Bağlama limanı geminin kıç tarafına yazılır.

Donatana karşı açılacak bütün davalarda yetkili mahkeme, bağlama limanı mahkemesidir. Kaptanın donatanı temsil yetkisi, gemi bağlama limanında bulunduğu sırada daha sınırlıdır.

bağlamalı boyama, kumaşa renkli biçimler elde etmekte kullanılan bir boyama yöntemi. Kumaş, boyaya daldırılmadan önce birçok yerinden büzülerek ipiklerle bağlanır. Boya bu bağlı bölümlere giremez. Kumaş kuruduktan sonra çözülür ve ortaya düzensiz daireler, noktalar ve şeritler çıkar. Kumaşın değişik bölümlerinin yeniden bağlanıp değişik boyalara daldırılmasıyla çokrenkli biçimler elde edilir. Hindistan ve Endonezya'da çok yaygın olan bu elle boyama yöntemi, makinelerle de yapılabilir. Ayrıca bak. tutkalı basma.

bağlanık alan kuramı, kimyada, düzenlenmiş bileşiklerinin ya da karmaşık bileşiklerin elektron yapısını açıklayan kuram; özellikle, merkezdeki bir metal atomu ile bu atomu çevreleyen, elektronca zengin bir dizi atom ya da molekülden (bağlanık grup) oluşmuş geçiş grubu metallerinin yaptığı bileşikler konu alır. Bağlanık alan kuramı, bu bileşiklerin magnetik, optik ve kimyasal özelliklerini açıklayabilmek için, metal atomu ile bağlanık atomlar arasındaki etkileşimin başlatıcı ve sonuçlarıyla ilgilenir.

Özellikle ABD'li fizikçi J. H. Van Vleck'in katkısıyla geliştiği kabul edilen bağlanık alan kuramı, ABD'li fizikçi Hans Albrecht Bethe'nin daha önceki yıllarda kristalli yapıdaki katılar için geliştirdiği kristal alan kuramından doğmuştur. Bethe'nin kuramı, metal atomu ile bağlanık atomlar arasındaki bağı, ters elektrik yüklü iki tanecik arasında olduğu gibi, yalnızca bir iyon bağı olarak kabul eder. Hatta, metal atomunun elektron yapısının, bu atomu çevreleyen eksi yüklerin ürettiği elektrik alanının (bağlanık alan) etkisiyle değişikliğe uğradığını varsayar. Bu kuramın en çok ilgilendiği nokta, bağlanık alanın, merkez atomun iç elektron kabuğundaki beş *d* yörüngesi üzerindeki etkileridir. (*d* yörüngesi, bir elektron kabuğunun boşlukta belli doğrultulara yönelme eğilimi gösteren bölgeleridir; geçiş grubu metallerinde bu yörüngesiler elektronlarla tam olarak dolmuş durumda değildir.) Yalıtılmış bir metal atomunda, *d* yörüngesileri aynı enerji durumundadır ve elektronlarla dolma olasılıkları eşittir. Bir bağlanık alanının etkisi altına girdiklerinde, bu yörüngesiler, enerjileri arasında çok az fark olan iki ya da daha fazla gruba bölünebilir; bu bölünmenin kapsamı ve oluş biçimi, bağlanık atomların yörüngesilere göre düzenlenişine ve bağlanık alanın kuvvetine bağlıdır.

Enerji durumundaki değişiklik, elektronların yeniden dağılmasına yol açar; bu dağılmanın en aşırı örneğinde, daha yüksek enerji durumuna yükselmiş olan yörüngesiler boşalırken, daha düşük enerji durumuna inmiş olan yörüngesiler ters spinli elektron çiftleriyle tamamen dolabilir. Çiftleşmemiş elektronları içeren moleküller, bir miknatis tarafından çekilir ve paramagnetik molekül adını alır; karmaşık metal bileşiklerinde, elektronların çiftler oluşturup oluşturmadığı, yörüngesilerin bölünmesine

dayanarak büyük bir duyarlılıkla tahmin edilebilir. Karmaşık metal bileşiklerinin rengi de, gene bölünmüş *d* yörüngesilerine dayanarak açıklanabilir; gerçekten de, bu yörüngesiler arasındaki enerji farkı oldukça az olduğundan, görünür tayftaki ışınımın soğurulmasıyla kolayca elektron geçişi olabilir.

Bağlanık alan kuramı ise, kristal alan kuramına da aşarak, metal atomu ile bağlanık atomlar arasındaki kimyasal bağı ve yörüngesilerin bölünme nedenlerini yalnızca elektrostatik kuvvetlere bağlamaz. Ayrıca, metal atomu ile bağlanık atom yörüngesilerinin bir ölçüde üst üste bindiğini ve her iki tür atomun elektronlarının belli bir yeri olmadığını varsayarak, olayı bu olgulara da dayandırır. Kristal alan kuramının kuvantum mekaniğine dayalı açıklamasına bu olguların da eklenmesi, kuramın nicel varsayımlarının deneysel gözlemlerle uzlaşmasını sağlamıştır. Molekül yörüngesileri denen ve gene düzenlenmiş bileşiklerine uygulanabilen başka bir kuramda da, metal atomu ile bağlanık atom yörüngesilerinin tümüyle birbirine karşarak molekül yörüngesilerini oluşturduğu ve elektronların molekülün tümüne dağıldığı varsayılır.

Bazen bağlanık alan kuramı, kristal alan kuramından molekül yörünge kuramına kadar uzanan bütün ilgili kuramlar için ortak bir ad olarak kullanılır.

bağlanma enerjisi, belli bir parçacıklar sisteminden bir parçacığı ayırmak ya da sistemdeki bütün parçacıkları dağıtmak için gereken enerji miktarı. Bağlanma enerjisi, özellikle atom çekirdeğindeki temel parçacıklar, atomda çekirdeğe bağlı elektronlar ya da kristallerde birbirine bağlı atom ve iyonlar için söz konusudur.

Çekirdeksel bağlanma enerjisi, bir atom çekirdeğini, kendisini oluşturan proton ve nötronlara ayırmak için verilmesi gereken enerjidir. Proton ve nötronlar bir araya gelerek çekirdeği oluşturduklarında ise aynı miktarda enerji açığa çıkar. Örneğin bir protonla bir nötrondan oluşan hidrojen-2 çekirdeği, 2,23 milyon elektronvoltluk (MeV) bir enerji verilerek parçacıklarına ayrıştırılabilir. Yavaş hareket eden bir nötronla bir protonun bir araya gelecek hidrojen-2 çekirdeği oluşturması sırasında da 2,23 MeV'lik bir enerji, gama ışınması biçiminde açığa çıkar. Bağlı durumdaki parçacıkların toplam kütlesi, ayrık durumdaki parçacıkların kütleleri toplamından, bağlanma enerjisine (Einstein kütle-enerji denklemiyle belirlenen) eşdeğer kütle kadar eksiktir.

İyonlaşma potansiyeli olarak da adlandırılan elektron bağlanma enerjisi, bir elektronu atomdan, molekülden ya da iyonlardan koparabilmek için verilmesi gereken enerjidir. Genelde, çekirdekteki tek bir proton ya da nötronun bağlanma enerjisi, atomdaki bir elektronun bağlanma enerjisinden yaklaşık bir milyon kez fazladır.

bağlanma izomerliği, aynı atomlardan oluşan, ama yapısındaki bağlanık grubun merkezdeki atoma bağlanış biçimiyle birbirinden ayrılan düzenlenmiş bileşiklerinin özelliği. Bazı bağlanık grupların, merkezdeki atoma bağlanmalarını sağlayacak birden fazla atomları vardır; örneğin, azot-oksijen grubu (NO₂), nitro bileşiklerinde azot atomuyla, nitrit bileşiklerinde ise oksijen atomlarından biriyle merkez atoma bağlanır.

bağlantı, aynı maddi ve hukuki nedenden doğan ya da biri hakkında verilecek hüküm ötekini etkileyecek nitelikte olan davalar

arasındaki bağ. Bu davaların taraflarının aynı olup olmaması, aynı ya da farklı yargı yerlerinde açılmış olması, bağlantı konusunda hiçbir rol oynamaz.

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 38. maddesine göre, idare mahkemesi, vergi mahkemesi ya da Danıştay'a ya da birden fazla idare ya da vergi mahkemesine açılmış olan davalarda, bağlantının varlığına taraflardan birinin isteği üzerine ya da doğrudan mahkemece karar verilir. Bağlantılı davalardan birinin Danıştay'da bulunması halinde dava dosyası Danıştay'a gönderilir. Bağlantılı davalar aynı bölge idare mahkemesinin yargı çevresindeki mahkemelerde bulunursa, dosyalar doğrudan bölge idare mahkemesine gönderilir. Bağlantılı davaların birleştirilerek görülmesi için dosyaların gönderildiği mahkeme, bağlantının var olup olmadığı konusunda ivedilikle inceleyerek bir karara varır. Mahkeme bağlantının varlığına karar vermişse, bağlantılı davaları birlikte görerek hükme bağlar.

Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu'na göre, bağlantılı davalar ayrı mahkemelerde açılmışsa, bunların aynı mahkemede birleştirilmesi konusundaki itiraz davanın başında ileri sürülmelidir. Öteki davanın görüldüğü mahkeme, davalının bağlantı konusundaki itirazını haklı görerek davaların birleştirilmesine karar verirse, elindeki dosyayı ilk davanın açıldığı mahkemeye gönderir. Davalar aynı mahkemede açılmışsa, davalının bağlantı dolayısıyla birleştirilmesi istemi, davanın her evresinde yapılabilir (m. 48). Mahkeme, istemi haklı görürse, bağlantılı davaları birleştirerek yürütür ve karara bağlar. İdari yargılama usulü ve ceza yargılaması usulünden farklı olarak, hukuk yargılaması usulünde bağlantı nedeniyle davalının birleştirilmesine mahkeme kendiliğinden karar veremez; bu konuda davalının istemde bulunması zorunludur.

Ceza yargılaması usulünde bir kimse birkaç suç işlemekten sanık olur ya da bir suçta her ne şekilde olursa olsun birden fazla sanık bulunursa, açılan davalar arasında bağlantı vardır. Bir kişinin işlediği suçlarla ilgili bağlantıya *sübjektif bağlantı*, aynı suç birden fazla sanığın birlikte işlemesi durumunda ortaya çıkan bağlantıya ise *objektif bağlantı* denir. Bundan başka, bir suçun hazırlanması, kanıtların yok edilmesi ve benzeri amaçlarla işlenen ikinci bir suç varsa, bu suçlar arasında geniş anlamda bağlantıdan söz edilir. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 3. ve 230. maddeleri bütün bu bağlantı türlerini düzenlemiş ve bağlantı için *iritibat* sözcüğünü kullanmıştır.

Farklı yerlerdeki ceza mahkemelerinin yetkisi içine giren suçlar bir üst mahkemede birlikte yargılanabilir (m. 4, 5), ama şahsi dava konusu olan bir suçla ilişkin yargılama ile ağır cezalı bir suçla ilişkin yargılama birleştirilemez.

Birleştirme yoluna gidilmesi yasal hükümlerce yasaklanmışsa ya da yargılamanın hızlandırılması bakımından birleştirmeden yarar beklenmiyorsa, bağlantılı davalardan birinin bekletilmesi olanağı vardır. Ayrıca bak. bekletici sorun.

bağlantılılık, matematikte, kümelerin temel topolojik özelliği. Bu özellik, bir küme içinde kopukluk olmadığı anlamına gelir. Bağlantılılık, homeomorfik dönüşümlerden (bir şeklin, kopmaksızın ya da kıvrılmaksızın biçim değiştirdiği dönüşümler) sonra değişmeden kalabilen geometrik şekillerin başlıca özelliklerinden biri olduğu için topolojide büyük önem taşır. Eukleides düzlemindeki bir kümenin elemanlarından minimum uzaklıkta bulunmayan noktaya limit noktası denir; örneğin, 1'den küçük bütün

sayıları içeren kümenin limit noktası 1'dir. Bir eğri üzerindeki bir nokta çıkarıldığında, bu kopukluğun iki yanında kalan noktalar dan her biri kopukluktan sonlu bir uzaklıkta bulunacağı için, kopukluğun öteki yanında ki noktaların limit noktası olamaz.

İki kümenin ayrı olmasının topolojik anlamı, her iki kümenin de hiçbir elemanının öteki kümenin limit noktası olmadığıdır. Basit bir kapalı eğriden (çember ya da çokgen) tek bir nokta çıkarıldığında, eğrinin bağlantılılık özelliği bozulmaz; herhangi iki nokta çıkarıldığında ise eğri bağlantılı olmaktan çıkar. Sekiz biçimindeki bir eğri bu özelliği göstermez; çünkü her iki çembere de birer nokta alındığında eğri gene bağlantılı kalır. Bir kümenin bazı noktalarının çıkarılması durumunda bağlantılılık özelliğini sürdürüp sürdürmemesi, şekilleri topolojik açıdan sınıflandırmanın başlıca yollarından biridir.

bağlantısızlık, BLOKSUZLUK olarak da bilinir, uluslararası politıkada, belli başlı bloklarla siyasal ya da ideolojik yaklaşımlardan kaçınma politikası.

Bağlantısızlık politikası, II. Dünya Savaşı sonrasında Hindistan, Kenya, Yugoslavya gibi ülkeler ile Asya ve Afrika'da yeni kurulan devletlerin çoğu tarafından uygulandı. Bu ülkeler, çoğunlukla, ne SSCB'nin önderliğindeki sosyalist blokla, ne de ABD'nin önderliğindeki Batı blokluya ittifak kurmaya yanaştılar. Bu anlamda bağlantısız olmakla birlikte, kendilerini soyutlayacak bir yansızlık politikası da izlediler. Bir yandan uluslararası ilişkilerde etkin biçimde katılırken, öbür yandan da uluslararası sorun ve çatışmalarda açık tutum takındılar.

Bir ülkenin barış zamanındaki dış politikasını anlatmak için kullanılan bağlantısızlık, "tarafsızlık"(*) ya da "tarafsızlaştırılmış devlet" kavramıyla karıştırılmamalıdır. İkinci kavram, bir devletin katılmadığı bir savaş durumunda, uluslararası hukuka göre izlemek zorunda olduğu kuralları bütünüyle belirtir.

Bağlantısızlık politikası izleyen ülkeler bu tutumlarını çeşitli temellere dayandırır. ABD'nin, SSCB'nin ya da başka herhangi bir ülkenin, kendi toprak bütünlüklerine yönelik saldırıdan bir tutum içinde bulunmadığı varsayımından yola çıkan bağlantısız ülkeler, bu nedenle, belirli ülkelere karşı kurulmuş ortaklaşa savunma düzenlemelerine katılmayı reddederler. Bir ülkenin kendi içinde geçerli olan ideolojik, siyasal ya da ekonomik sistemin, o ülkenin uluslararası eylemlerini zorunlu olarak belirleyeceği varsayımını da kabul etmezler. Bu politikanın, bağımsızlıklarını korumak için gerekli olduğu ve ulusal çıkarlarına da hizmet ettiği kanısındadırlar. Bağlantısız ülkeler arasında en geniş grubu oluşturan genç Asya ve Afrika ülkeleri, çoğunlukla Batılı devletlerin eski sömürgeleridir. Bu ülkeler, hem Batı bloku içindeki eski sömürgeci devletlerle sürekli ve yakın ilişki kurmanın yeni bir bağımlılık biçimi yaratacağından kaygılanmakta, hem de sosyalist düzenlerin hızlı ekonomik gelişmesi genellikle gecikmekle birlikte, SSCB ile çok yakın bağlar kurmanın da onları uydulaştırarak bağımsızlıklarına zarar vereceğinden korkmaktadır. Bağlantısızlık politikası, bu ülkelerin büyük gereksinime duyduğu ekonomik yardımları da çoğu kez her iki bloktan da sağlamalarına olanak vermektedir.

İlk kez 1955 Bandung Konferansı'nda(*) adlarını duyuran bağlantısız ülkeler, 1960'lar ve 1970'lerde, uluslararası ilişkilerde ortak politika izleyecek yeni bir blok

oluşturmaya çalıştılar, ama belirli konularda kendi aralarında çıkan ulusal çıkar ayrılıkları yüzünden bu girişimler başarısız kaldı. Bandung'tan sonra "Bağlantısızlık Hareketi Konferansı" adı altında sekiz konferans toplandı. 1961'de Belgrad'da 25 ülkenin katılmasıyla düzenlenen ilk konferansta, bağlantısız sayılmak için beş ilke belirlendi. Bunlar, barış içinde bir arada yaşamayı temel alan bir bağımsızlık politikası izleme, askeri ittifaklara girmeme, kendi topraklarında askeri üs vermeme, ikili ittifaklardan kaçınma ve ulusal kurtuluş savaşlarını destekleme ilkeleriydi. 1964'te toplanan Kahire konferansını, 1970'te Lusaka konferansı, 1973'te Cezayir konferansı, 1976'da Colombo konferansı, 1979'da da Havana konferansı izledi. 1986'da Harare'de yapılan konferansa 101 bağlantısız ülke temsilci yolladı.

bağlaşık özellikler, bir maddenin, yapısındaki parçacıkların (moleküller ya da atomlar) sayısına bağlı olan ya da bu sayıyla birlikte değişen, ama parçacıkların niteliğine bağlı olmayan özellikler. Örneğin ideal bir gazın basıncı ve bir çözücünün donma noktasının, bu çözücüde çözünmüş parçacıklara bağlı olarak düşmesi bağlaşık özelliklerdir.

bağlı su, fizyolojide, canlı hücrenin içinde bulunan, ancak makromolekül adı verilen büyük moleküllere bağlanmış olduğu için hücre içinde gerçekleşen kimyasal tepkimelere katılmayan su molekülleri. Bu su molekülleri, liyofilleştirme ya da hızla dondurma gibi laboratuvar yöntemleriyle, bağlı olduğu büyük moleküllerden ayrılabilir.

bağlı tonalite bak. tonalite

bağlılaşım bak. korelasyon

Bağramyan, İvan Kristoforiç (d. 26 Kasım 1897, Gence, Azerbaycan - ö. 21 Eylül 1982, Moskova, SSCB), Ermeni asıllı Sovyet ordu komutanı.

I. Dünya Savaşı sırasında Çarlık Rusyası ordusunda çarpışan Bağramyan, 1917'de bağımsız Ermenistan ordusuna katıldı. 1920'de Ermenistan bir Sovyet cumhuriyeti olunca, Sovyet ordusunda görev aldı. 1931-34'te Frunze Askeri Akademisi'nde, 1936-40 arasında da Sovyet Ordusu Genelkurmay Akademisi'nde eğitim gördü. II. Dünya Savaşı'nda Almanların Rusya cephesine yönelik son saldırısı olan Kursk Savaşı'nda (Temmuz 1943) belirleyici bir rol oynayan 11. Muhafız Ordusu'na komuta etti. Ertesi yıl orgeneral rütbesini aldı ve Alman kuvvetlerini Letonya ve Litvanya'da yenilgiye uğratan 1. Baltık Cephesi'nin komutanlığını yaptı. Savaşın sonra 1954'e değin Baltık Askeri Bölgesi komutanlığını yürüttü. 1955'te mareşallığa yükseltildi. 1961'de Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi üyeliğine getirildi. 1958-68 arasında Sovyet hükümetinde savunma bakan yardımcılığı görevinde bulundu.

Baha, Suudi Arabistan'da, Baha yönetim bölgesinin (*muntaka*) merkezi. Ülkenin güneybatısındaki Asir bölgesinde yer alır. Deniz düzeyinden yüksekliği 2.138 m'dir. Basamaklar halindeki, ardış kaplı tepelerle çevrilidir. Yemen Cumhuriyeti'nin hemen kuzeyinde yer alan zengin tarım bölgesi Asir'e açılır, Ta'ifi Cizan'a bağlayan anayol üzerindedir.

Suudi Arabistan'daki en küçük yönetim bölgesi olan Baha, yüksek dağlarla kaplı bir

plato üzerinde yer alır. Kuzeyden, batıdan ve güneyden Mekke, doğudan da Asir yönetim bölgeleri ile çevrilidir. Önemli bir tarım bölgesidir. Nüfus (1974) yönetim bölgesi, 186.000.

Baha Tevfik (d. 1881, İzmir - ö. 1914, İstanbul), Türkiye'de maddeciliği felsefi bir düşünce olarak ilk kez savunan Osmanlı düşün adamı.

İlk ve ortaöğrenimini İzmir'de, yükseköğrenimini İstanbul'da Mülkiye Mektebi'nde tamamladı (1907). Kısa bir süre felsefe öğretmenliği yaptı. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra yayıncılığa başladı. Tecedüd-i İlmi ve Felsefi Kütüphanesi adıyla kurduğu yayınevinde telif ve çeviri yapıtlar yayımladı. 1910'da Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı ve parti'nin organı olan *İştirak* gazetesinde yazdı. Öte yandan çoğu kısa ömürlü olan *Felsefe Mecmuası* (1910), *Âlem* (1912), *Eşek* (1913), *el-Malûm*, *Yine O* gibi birçok dergi çıkardı. Kısa bir süre Ayan Meclisi kâtipliğinde bulundu. Maddecî görüşe ağırlık veren *Felsefe Mecmuası* Türkiye'de yayımlanan ilk felsefe dergisiydi. Derginin bütün yazılarını yazan Baha Tevfik, Türkiye'de bir felsefe dili oluşturmaya çalışıyordu.

Batu felsefesi kavramlarının Türkiye'de tanınmasına önemli katkılarda bulunan Baha Tevfik, yazılarında 19. yüzyılın biyolojik ve evrimci maddeciliğini ve geleceğin bilimi olarak gördüğü felsefenin metafizik saplantılardan kurtulması gerektiğini savundu. *Yeni Ahlak* (1910) adlı yapıtında kuramsal ahlakı eleştirerek ahlakın kuram değil eylem olduğunu belirtirken, *Felsefe-i Ferd*'de (1914) toplumsal çöküntünün nedeni olarak bireydeki ahlak bozukluğunu gösterdi. Bireyin toplumun temel ögesi olduğunu savundu. Alman filozof Ludwig Büchner'den *Madde ve Kuvvet* adıyla çevirdiği *Kraft und Stoff* (1855), İslamcılann sert tepkisiyle karşılaştı; tartışmalara neden oldu.

bahada, **BAJADA** olarak da yazılır (İspanyolca *bajada*: "eğitim"), dağlardan inen akar-suların eteklere yığıldığı birikintilerden oluşan geniş eğim. Çoğunlukla kurak ya da yarı kurak iklimlerde rastlanır. Bahada genellikle birkaç alüvyon yelpazesinin birleşmesiyle oluşur. Akarsuyun, yelpazenin bir ucundan öbürüne sürekli olarak gidip gelmesiyle tortullar geniş bir alana, neredeyse eşit biçimde dağılırlar. Bunlar sonunda birlikte büyümeye başladıklarından eğim dağın ön yüzünden kilometrelerce uzağa kadar yayılabilir. Çoğunlukla çakıllı alüvyondan oluşan bahadanın içinde gömülü yumrular da bulunabilir. Eğimi genellikle 7°'den azdır. Nemli iklimlerde bu yapıdaki yüzey şekillerine çoğunlukla dağeteği denir.

Bahadır Şah I, **BAHADUR ŞAH** ve **ŞAH ÂLEM** olarak da bilinir (d. 14 Ekim 1643, Burhanpur - ö. 27 Şubat 1712, Lahor, Hindistan), 1707-12 arasında Hint-Türk hükümdarı.

Evrangizib'in ikinci oğlu olarak Şehzade Muazzam unvanını taşıyordu. Ağabeyinin, babasının rakibi olan amcası Şah Şüca'ya katılması üzerine tahtın tek vârisi durumuna geldi. 1663'te, Hindistan'ın güney ve orta kesimlerini kaplayan Dekkan Platosu bölgesine babasını temsilen gönderildi. 1683-84'te Bombay'ın güneyinde Portekizlilerin elinde bulunan Goa'daki Marathaların üzerine gönderilen bir orduya komuta etti, ama Portekizlilerin desteğinden yoksun kaldığı için büyük bir bozguna uğrayarak geri çekildi. Sekiz yıl boyunca zulüm gördükten sonra 1699'da babası tarafından Kâbil valili-

ğine atandı. Babasının ölümünden sonra iki erkek kardeşini öldürterek tahta çıktı. I. Bahadır Şah adıyla kısa süren hükümdarlığı sırasında Marathaların ve Racputların muhalefetiyle uğraştı. 1710-12'de Sihleri Pencap Dağlarına sürdü. Önderleri Banda Singh Bahadır'ı ele geçiremediyse de, ona boyun eğdirmeyi başardı.

Bahadır Şah II, **BAHADUR ŞAH** olarak da bilinir (d. 24 Ekim 1775, Delhi - ö. 7 Kasım 1862, Rangoon), tam adı SİRACEDDİN BAHADIR ŞAH. 1837-58 arasında hüküm süren son Hint-Türk hükümdarı. Şair, müzisyen ve hattat olarak siyasal önderden çok, bir sanatçıydı.

II. Ekber Şah ile Lal Bai'nin ikinci oğluydu. Hükümdarlık döneminin büyük bölümünde, gerçek bir yetki sahibi olmaksızın İngilizlere hizmet etti. 1857-58 Hint Ayaklanması'na gönüllüce ve çok kısa bir süre için katıldı. Ayaklanma sırasında Meerut kentinden gelen isyancı birlikler Delhi'yi ele geçirdi ve Bahadır Şah'ı ayaklanmanın göstermelik önderliğini kabullenmeye zorladı. Şah 82 yaşında ölüm korkusuyla buna rıza gösterdi. Ayaklanmanın İngilizlerce bastırılmasından sonra ailesiyle birlikte Birmanya'ya (bugün Myanmar) sürüldü.

Bahadurpur Çarpışması, Hint-Türk imparatoru Şah Cihan'ın (hd 1628-57/58) oğulları arasındaki veraset savaşının sonunu belirleyen çarpışma (24 Şubat 1658).

Şah Cihan 1657'de hastalanınca dört oğlu, Dârâ Şükûh, Şah Şüca, Evrengizib ve Murad Bahş iktidarı ele geçirmek için savaşa tutuştular. Kendini hemen Bengal'in bağımsız valisi ilan eden ikinci oğlu Şüca, Uttar Pradesh'de Varanasi'nin 8 km kuzeydoğusundaki Bahadurpur'da Dârâ'nın oğlu Süleyman Şükûh'a yenildi. Şükûh daha sonra amcası Evrengizib tarafından yakalattırılıp idam edildi. Ardından Dârâ, Murad ve Şüca'yı da (ülkeden kaçarak 1660'ta Birmanya'da [bugün Myanmar] öldü) yenen Evrengizib, Haziran 1658'de babasını hapse attırdı, bir ay sonra tahta çıktı.

Bahaeddin Nakşibend bak. Muhammed Bahaeddin

Bahaeddin Şakir, asıl adı MEHMET BAHADİDİN (d. 1874, İstanbul - ö. 16 Nisan 1922, Berlin), İttihat ve Terakki'nin önde gelen

Bahaeddin Şakir
İlham Yayınları Arşivi

yöneticilerinden ve ilk adli tıp öğretmenlerinden.

Askeri Tıbbiye'yi (Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane) tabip yüzbaşı rütbesiyle bitirdi (1896). 1900'de aynı okulun tıbbi kanuni (adli tıp) muallim muavinliğine getirildi. Bu görevine ek olarak Şehzade Yusuf İzzeddin

Efendi'nin özel hekimliğini de yapıyordu. Bu arada Ahmed Celaleddin Paşa'nın maiyetine girdi. Ahmed Rıza ve İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenleri ile ilişki kurdu. Ahmed Celaleddin Paşa'nın muhalefete katılmasından sonra, siyasal olmaya bazı olaylara adının karışması üzerine Erzincan'a sürgüne gönderildi. Ama cemiyete gönderdiği yardımın ortaya çıkması üzerine tutuklandı, ardından da Trabzon'a sürüldü. 1905'te Mısır'a, oradan da Paris'e kaçtı. Paris'te ve bir ara gizlice geldiği İstanbul'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çalışmalarının canlandırılmasında Ahmed Rıza ile birlikte etkin rol oynadı.

II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra İstanbul'a ve Askeri Tıbbiye'deki eski görevine döndü. Daha önce Kahire ve Paris'te çıkan *Şûra-yı Ümmet* gazetesinin yayımları İstanbul'da sürdürdü. 1909'da askeri ve sivil tıbbiyelerin birleştirilmesi ile kurulan Haydarpaşa Tıp Fakültesi'nde adli tıp müderrisi oldu. Ertesi yıl Tıp Fakültesi ikinci reisiğine seçildi. Balkan Savaşı'nda Edirne kuşatması sırasında oradaki hastanede başhekim olarak çalıştı (1912). Edirne'nin Bulgarlarca işgali üzerine tutsak düştüyse de bir süre sonra serbest bırakıldı. 1913'te ek görev olarak morg müdürlüğünü de üstlendi. Aynı yıl Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi'ne bağlı olarak kurulan Tababet-i Adliye müdürlüğüne ve Tababet-i Adliye Encümeni reisiğine getirildi. I. Dünya Savaşı'nda Erzincan ve yöresinde Teşkilat-ı Mahsusa yöneticisi olarak da görev yapan Bahaeddin Şakir, savaşın sona ermesiyle İttihat ve Terakki önde gelenleri ile birlikte yurtdışına kaçtı (1918). 1922'de Berlin'de bir Ermeni tarafından vurularak öldürüldü.

Bahaeddin Şakir, yazar olmaktan çok, bir parti örgütçüsü olarak yakın dönem Türk siyasal tarihinin en önemli kişileri arasında yer alır. II. Meşrutiyet öncesinde Mısır ve Paris'te çıkan *Şûra-yı Ümmet*'te yayımlanan yazıları, daha çok ihtilalci yaklaşımıyla dikkati çeker. Bunun bir istisnası, 95. sayının ekinde yayımlanan ve Prens Sabaheddin yandaşlarına karşı en büyük eleştiri kabul edilen yazısıdır. Ayrıca "İngiltere dostluğu" nu eleştiren yazısı da siyasal bakımından önemlidir. II. Meşrutiyet'ten sonra imzasız olarak yayımlanan *Şûra-yı Ümmet*, *Ali Kemal Davası* (1909) ve *Kanun-i Esasimizi İhlal Edenler*'de (ty) karşıtlarını sert bir dille eleştiren Bahaeddin Şakir'in, *Tıbb-i Kanuni Dersleri* (1910-11, 1-5 fasikül), A. Lacassagne ve L. Thoinot'tan çevirdiği *Tababet-i Adliye Rehberi* (1914; Vasfı Bey ile birlikte), *Tıbb-i Kanuni Hulasası* (1914) adlı mesleki kitapları da vardır.

Bahaeddin Zühayr, tam adı EBÜ'LFAZL BİN MUHAMMED EL-MUHALLEBİ (d. 28 Şubat 1186, Mekke - ö. 2 Kasım 1258, Kahire), Kahire'nin Eyyubi hanedanına bağlı Arap şairi.

Bahaeddin Zühayr, Yukarı Mısır'da bir ticaret ve bilim merkezi olan Kus'da öğrenim gördükten sonra Kahire'ye yerleşti. Burada, Eyyubi meliki Salih Eyyubi'nin hizmetine girdi ve 1232'de Suriye seferinde onun kâtipliğini yaptı. Salih Eyyubi 1239'daki aile kavgası sırasında Filistin'de Nablus'ta hapse atılınca, onun yanından ayrılmadı. Ertesi yıl Salih Eyyubi Mısır'da iktidara gelince, Bahaeddin Zühayr vezir olduysa da, sultanın son yıllarında gözden düştü. Şam ve Halep'in Eyyubi yöneticisi de ondan yüz çevirince, yaşamını Kahire'de yalnızlık içinde geçirdi.

Bahaeddin Zühayr'ın *Divan*'ının Arapça baskısı, E. H. Palmer'in İngilizce çevirisi *The Poetical Works of Baha'ud-Din Zohair* (Bahaeddin Zühayr'ın Toplu Şiirleri) ile

birlikte ve iki cilt halinde (1876-77) yayımlanmıştır. Zühre'nin Eyyubi hanedanından birine ya da bir resmi görevliye yazmış olduğu kasideler de bu şiirler arasındadır. Aşk ve arkadaşlık üzerine şiirleri de vardır.

Bahai, BAHAYI olarak da yazılır, tam adı MEHİMED BAHAI (d. 1601, İstanbul - ö. 2 Ocak 1654, İstanbul), Osmanlı şeyhülislamı ve gazelleri ile tanınan divan şairi.

Tanhiçi Hoca Sadeddin Efendi'nin torunu ve Rumeli kazaskerlerinden Abdülaziz Efendi'nin oğludur. Medrese öğrenimini bitirince amcası Şeyhülislam Mehmed Efendi'nin yanında mülazım oldu. 1619-29 arasında Davud Paşa, Mahmud Paşa ve Üsküdar Mihriban medreselerinde müderrislik yaptı. 1630-33 arasında Selanik ve Halep kadılıklarında bulundu. Halep kadısıyken IV. Murad'ın koyduğu bütün içme yasasını çiğnediği yolundaki bir ihbar üzerine Kibris'a sürüldü. IV. Murad'a *Niyazname* adlı ünlü mesnevisini sunması üzerine bağışlanarak 1638'de İstanbul'a döndü. 1638-45 arasında Şam, Edirne, Bursa ve İstanbul kadılıklarında bulundu. 1646'da Anadolu kazaskeri, 1646 ve 1647'de de iki kez Rumeli kazaskeri oldu. Sadrazam Kara Murad Paşa'nın önerisiyle 1649'da şeyhülislamlığa getirildi. 1651'de İngiliz elçisini tutuklattığı için azledildiyse de 1652'de yeniden aynı göreve atandı ve ölümüne değin şeyhülislamlık yaptı.

Bazı kaynaklarda Mevlevi olduğu belirtilmekteyse de tasavvufa fazla eğilim göstermemiştir. Münaca't ve na't bölümleri bulunmayan *Divan*'ında dindışı konuları işleyen gazeller büyük yer tutar. Yetmiş dört şiirden oluşan *Divan*'ı basılmıştır (*Şeyhülislam Bahai, Hayatı ve Eserleri*, 1933, yay. haz. S. Nüzhet Ergün). Az ve titiz yazan bir şair olan Bahai özellikle gazel türünde çok başarılı örnekler vermiştir. Baki ile Şeyhülislam Yahya'nın etkisinde kalan Bahai'nin gazellerine Naili, Neşati, Nâbi, Nazım gibi şairler tarafından nazireler yazılmıştır. Ziya Paşa *Harabat*'ın önsözünde Nedim'in onun açtığı yolda ilerlediğini belirtir.

Bahailik, Bahaullah olarak bilinen Mirza Hüseyin Ali tarafından 19. yüzyıl ortalarında kurulan din.

Bahaullah(*), 1850'de idam edilen Bâb'ın(*) müridlerindendi. Bâb'ın ölümünden birkaç yıl sonra Bâbi cemaatinin önderi oldu. 1867'de (ya da 1863'te) Bâb'ın geleceğini haber verdiği, "Tanrı'nın kendisinde zühur edeceği" (*Men Yuzhirullah*) kutsal ruh olduğunu ilan etti.

Bahailer, Bahaullah'ın, Hz. İsa, Hz. Muhammed, Zerdüşt ve Buda gibi Tanrı'nın kendilerinde zühur ettiği kutsal kişilerin en sonuncusu olduğunu, öğretilerinin çağımıza yeni bir tanrısal düzen getireceğine inanırlar. Bâb'ın ve Bahaullah'ın, özünde bilince olan Tanrı'nın birer zuhuru olduğu inancı Bahailiğin temelidir. Bâb, kendisinden de büyük birinin geleceğini bildiren bir öncüyü; Bahaullah'ın kendini Tanrı'nın zuhuru ilan etmesiyle, Bâb'ın öngörüsü gerçekleşmiştir. Bahai inancının üçüncü önemli kişisi, Bahaullah'ın en büyük oğlu Abdülbaha (Parlı'nın Kulu 1844-1921), onun öğretilerinin eksiksiz uygulayıcısı ve yayılmasında yoruncusudur. Bahailiğin kutsal metinleri, bu üç önemli kişinin yazı ve konuşmalarından oluşur.

Bahai inancına göre, Bahaullah'ın Tanrı'dan gelen esinle kaleme aldığı bu yazılar, Tanrı'nın çağımıza yönelik vahiylerini içerir. Dinlerin birliği ile insanlığın birliği, Bahai öğretileri içinde önemli bir yer tutar. Bahailere göre büyük dinlerin kurucuları, Tanrı'nın kendilerinde zühur ettiği kişilerdir ve insan soyunun adım adım eğitilmesi

amaçlayan tanrısal planın araçlarıdır. Görünürdeki kimi farklılıklara karşın büyük dinler aynı gerçeği öğretirler. Bahaullah'ın özel görevi, dinlerdeki ayrılığın üstesinden gelmek ve evrensel bir inanç yaratmaktır.

Bahaullah'a inanan ve onun öğretilerine uymayı açıkça kabul edenler, Bahai cemaatine kabul edilirler. Katılma töreni yapılmaz; bir ruhban zümresi yoktur. Her Bahai, her gün dua etmek, yılda 19 gün güneşin doğuşundan batışına değin oruç tutmak, uyuşturucu ve alkol gibi zihni etkileyen maddelerden tümüyle uzak durmak, tek eşle evlenmek, evlenirken anne ve babanın rızasını almak ve Bahai takvimindeki her ayın ilk gününde On Dokuz Gün Ziyafeti'ne katılmak gibi gerekliliklere uymak zorundadır. İlk kez Bâb'ın başlattığı On Dokuz Gün Ziyafeti'nde belli bir yörenin Bahaileri, dua etmek, kutsal metinleri okumak, cemaat işlerini tartışmak ve birbirleriyle dostluk etmek için toplanırlar. Her yörenin Bahaileri, bir ibadet evi ile onun çevresinde yaşlılar yurdu, yetimler yurdu, hastane, okul gibi kurumlar oluşturmayı amaçlarlar. 1980'lerin başında, ABD'nin Illinois eyaletindeki Wilmette'de, Almanya'da Frankfurt am Main'de, Uganda'nın Kampala kentinde, Sidney'de ve Panama City'de Bahailerin ibadet evleri vardı, başka yerlerde de kurulması planlanıyordu. Hiç kimsenin vaaz vermediği bu yapılarıdaki ibadet törenlerinde yalnızca tüm dinlerin kutsal kitaplarından bölümler okunmaktadır.

Bâb'ın başlattığı ve Bahaullah'ın benimseydiği Bahai takviminde bir yıl 19 aydan oluşur. Her ay 19 gündür, 4 de artıkgün vardır (artıkgünlerde 5 gün). Yıl, baharın ilk günü, 21 Mart Nevruz Bayramı'yla başlar. Çalışmanın haram olduğu öteki kutsal günler şunlardır: Bahaullah'ın kutsal görevini ilan ettiği günler (21 Nisan, 29 Nisan, 2 Mayıs yani Ridvan Bayramı'nın 1., 9. ve 12. günleri), Bâb'ın kutsal görevini ilan ettiği gün (23 Mayıs), Bahaullah'ın doğumu (12 Kasım), Bâb'ın doğumu (20 Ekim), Bahaullah'ın ölümü (29 Mayıs), Bâb'ın öldürülmesi (9 Temmuz).

Bahai cemaati, Bahaullah'ın açıkladığı genel ilkeler doğrultusunda onun başlattığı, daha sonra da Abdülbaha'nın geliştirerek yaygınlaştırdığı kurumlar aracılığıyla yönetilir. Bahailer, Bahailiğin yönetimi düzenini oluşturan bu ilke ve kurulları, dünyanın gelecekteki düzeninin bir benzeri olduğuna inanırlar. Bahai cemaatinin yönetimi, yerel düzeyde, dokuz kişilik bir yerel ruhani mahfilin seçimiyle başlar. Seçimlerde hızla oluşturulmaz, aday gösterilmez, propaganda yapılmaz. Yerel ruhani mahfil, Bahai cemaatinin bütün yerel sorunları konusunda yetki sahibidir. Ulusal düzeyde her yıl yapılan seçimlerle belirlenen temsilcilerin oluşturduğu bir meclis, tüm ülke çapında yetkili olan gene dokuz kişilik ulusal ruhani mahfilin seçer. Dünyadaki tüm ulusal ruhani mahfiller, belli aralıklarla uluslararası bir toplantı yaparak, dokuz kişilik en yüksek organ olan Evrensel Adalet Meclisi'ni seçerler. Evrensel Adalet Meclisi, Bahaullah'ın yazılarının ışığında dünya Bahailer topluluğunun yasama, yürütme ve yargı işlerini en yüksek düzeyde yürütür. Bahaullah'ın yasalarını uygular, kutsal metinlerin ele almadığı konularda yasalar çıkarır. Evrensel Adalet Meclisi'nin toplantı yeri, İsrail'in Hayfa kentinde Bâb'ın ve Abdülbaha'nın türbelerinin yakınında, Akkâ'da Bahci'deki Bahaullah türbesinin yanındadır.

Bahailikte, Hak Yolunun Hizmetkârları ve kıta danışmanları gibi, atama yoluyla oluşturulan kurumlar da vardır. Bahaullah'ın kurduğu birincisi, Abdülbaha tarafından Bahai inancını yaymak ve cemaati koru-

makla görevlendirilmiştir. Abdülbaha'nın oğlu Şevki Efendi'nin hayatta iken atadığı Hak Yolunun Hizmetkârları, bugün Evrensel Adalet Meclisi'nin yönetimindedir. Kıta danışmanları da hizmetkârlarla aynı görevleri yapar, ama Evrensel Adalet Meclisi'nce atanır. Bahai kurumlarına ve Bahaile-re yeni önerilerde bulunmak, yeni düşünceler kazandırmak ve güç katmakta danışmanlara yardımcı olan yan kurullar, danışmanlarca atanır ve yönlendirilir. Ayrıca bak. maşnû'l-ezkâr.

Bahamalar (İspanyolca *bajamar*: "sığ deniz"), tam adı BAHAMA ULUSLAR TOPLULUĞU, Batı Hint Adalarının kuzey-kuzeydoğu sınırını oluşturan takımadalar ve ülke. ABD'nin Florida eyaletinin güneydoğu kıyası açıklarında, Küba ve Hispaniola'nın (Haiti ve Dominik Cumhuriyeti) kuzeyinde yer alır. 700 kadar ada ve key ile sayılan 2.400'e ulaşan çıplak ve alçak kaya oluşumunu kapsar. Atlas Okyanusunda Yengeç Dönencesi'nin kuzey ve güneyinde 233.000 km²'lik bir alana yayılmış olan Bahamalar'ın toplam yüzölçümü 13.939 km², nüfusu (1991) 261.000'dir. Başkenti, en önemli ada olan New Providence'teki Nassau'dur. Öteki önemli adaları Andros, Büyük Bahama ve Eleuthera'dır.

Doğal yapı. Bahamalar, güney ve batısındaki karalardan derin kanallarla ayrılan bir denizaltı yükseltilerinin su üstüne çıkmış uzantılarından oluşur. Genellikle deniz düzeyinden birkaç metre yükselen düz ve basık adaların temelinde jeolojik değişimlere uğramış mercan ve öteki deniz organizmaları kalıntıları yatar. Çoğu dar ve uzun olan adaların Atlas Okyanusuna bakan kuzeydoğu yamaçlarında kıyıya vuran dalgaların ve alize rüzgârlarının taşıdığı kumlardan oluşmuş tepelikler uzanır. Bu alçak sirtların ötesinde göller ve mangrov bataklıklarıyla kaplı kireçtaşı oluşumları bulunur. Bahamalar'ın en yüksek noktası Cat Adasındaki Alvernia Dağıdır (63 m; eskiden Como Tepesi). Adaların kıyıları mercan kayalıklarıyla çevrilidir. Bahamalar'da hiç akarsu yoktur.

Bahamalar'ın iki mevsimli yumuşak tropik iklimi büyük ölçüde Gulf Stream Akıntısı ile Atlas Okyanusu meltemlerinin etkisi altındadır. Ortalama sıcaklık kış aylarında (aralık-nisan) 21° C, yaz aylarında (mayıs-kasım) 27° C'dir. Ortalama yıllık yağış miktarı 1.170 mm dolayındadır. Kasırga (*hurricane*) mevsimi temmuz ortalarından kasım ortalarına değin sürer.

Adalar, aralarında bogenvil, yasemin, orkide ve zakkumun da bulunduğu zengin bir tropik bitki örtüsü ile kaplıdır. Büyük Bahama, Büyük Abaco, Andros ve New Providence adalarında zengin Antil çamı ormanları vardır. Yerli ağaç türlerinden bazıları siyah zeytin, mantar meşesi ve çeşitli palmiye türleridir; bazı adalarda maun, demirgacı ve sedir de bulunur. En sık rastlanan hayvanlar kurbagalar, kelerler ve yılanlardır; sivrisinek, tatarcik ve termit de yaygındır. Adalarda aralarında Bahamalar'ın ulusal simgesi haline gelmiş flamingonun da bulunduğu sayısız kuş türü yaşar. Büyük Inagua Adası üzerinde ki Inagua Ulusal Parkı'nda (743 km²) 50 bin Batı Hint flamingosu yaşar. Koyun ve at gibi evcil hayvanlar Avrupa'dan getirilmiştir. Adaların çevreleyen sularda bol miktarda balık ve öteki deniz canlıları bulunur. Ticari değeri olan tek maden Büyük Inagua ve Long adalarındaki yataklardan genellikle buharlaşma yoluyla elde edilen tuzdur.

Nüfus. Bahamalar'da Avrupalılar ile köle ticareti yoluyla adalara getirilen Afrikalıların karışımından oluşmuş bir halk yaşar. Yalnızca 22 kadar ada ve köyde yerleşim vardır. 1970'lerde köylerden kentlere doğru belirgin bir göç görülmüştür. Bu göçler genellikle günümüzde nüfusun dörtte üçünü barındıran New Providence Adası ile Büyük Bahama ve Abaco adalarına yönelik olmuştur. Nüfusun yüzde 59,1'i kentlerde, yüzde 40,9'u kırlarda yaşar ve km²'ye 18,7 kişi düşer (1991). Eski kent merkezlerinde yaşayanların banliyölere taşınmalarıyla kentlerin nüfus yoğunluğu azalmaktadır.

1989 verilerine göre doğum oranı binde 20,2, ölüm oranı binde 5,9'dur. 1986-91 arasında nüfus artış hızı yüzde 2 olan Bahamalar'da nüfusun beşte ikisi 15 yaşın altındadır. Ülkenin resmi dili İngilizcedir, ama Haiti'den gelen göçmen ve multi-ekiminden sonra Bahamalar'da Fransızca ve Fransızcanın Kreolü de yaygın olarak konuşulmaktadır. Hemen tümü Hristiyan olan nüfusun çoğunluğu Protestandır.

Ekonomi. Büyük ölçüde turizm ve uluslararası finans hizmetlerine dayanan bir pazar ekonomisine sahip olan Bahamalar'ın 1989 gayri safi milli hasılası (GSMH) 2 milyar 820 milyon ABD Doları'nı bulmuştur. 1970'lerde düşüş içine giren kişi başına GSMH, 1989'da 11.370 ABD Doları olarak hesaplanmıştır.

Tarımın, GSMH ve istihdam içindeki payı yüzde 5 dolayındadır. Tarımsal üretimi artırma çabalarında sınırlı bir başarı elde edilmiştir. Ülkenin gıda gereksiniminin neredeyse tümü, büyük ölçüde ABD'den yapı-

lan ithalatla karşılanmaktadır. Bölgenin bol güneşli iklimi domates, muz, ananas, mango, guava, guanabana, sapodilla ve greyfurt gibi meyvelerin yetiştirilmesine elverişlidir.

Madencilik yalnızca tuz ve çimento üretimine dayanır. Bahamalar'ın en önemli sanayi merkezi olan Büyük Bahama'daki Freeport'ta büyük bir çimento fabrikası vardır. İthal petrol Büyük Bahama'daki yerel rafinerilerde işlenerek yeniden ABD'ye ihraç edilir. İmalat sanayisi ilaç, rom ve öteki içkilerde yoğunlaşmıştır. Sanayiye Teşvik Yasası ile imalatçılara gümrük ve çeşitli vergiler konusunda kolaylık sağlanmıştır. Elektrik enerjisinin tümü ithal yakıtla çalışan termik santrallardan elde edilmektedir.

GSMH'nin üçte ikisi turizm gelirlerine dayanır ve işgücünün üçte ikisi bu sektörde çalışır. Başlıca turizm merkezleri New Providence ve Büyük Bahama'dır, turistlerin çoğu ABD'den gelir. Gelir vergisinin olmayışı ve imali işlemlerde gizlilik güvencesi yüzlerce banka ve şirketin Bahamalar'a yönelmesini sağlamıştır. Kamu harcamaları büyük ölçüde turizm ve dış ticaretten alınan dolaylı vergilerden karşılanır. Bahamalar'ın dış ticaretinde en önemli yeri, ithalattaki payı yüzde 33,6, ihracattaki payı yüzde 78,8 olan ABD alır. ABD bazı Bahama ürünlerine gümrük bağımsızlığı uygulamaktadır. Petrolün üçte biri Nijerya'dan ithal edilir.

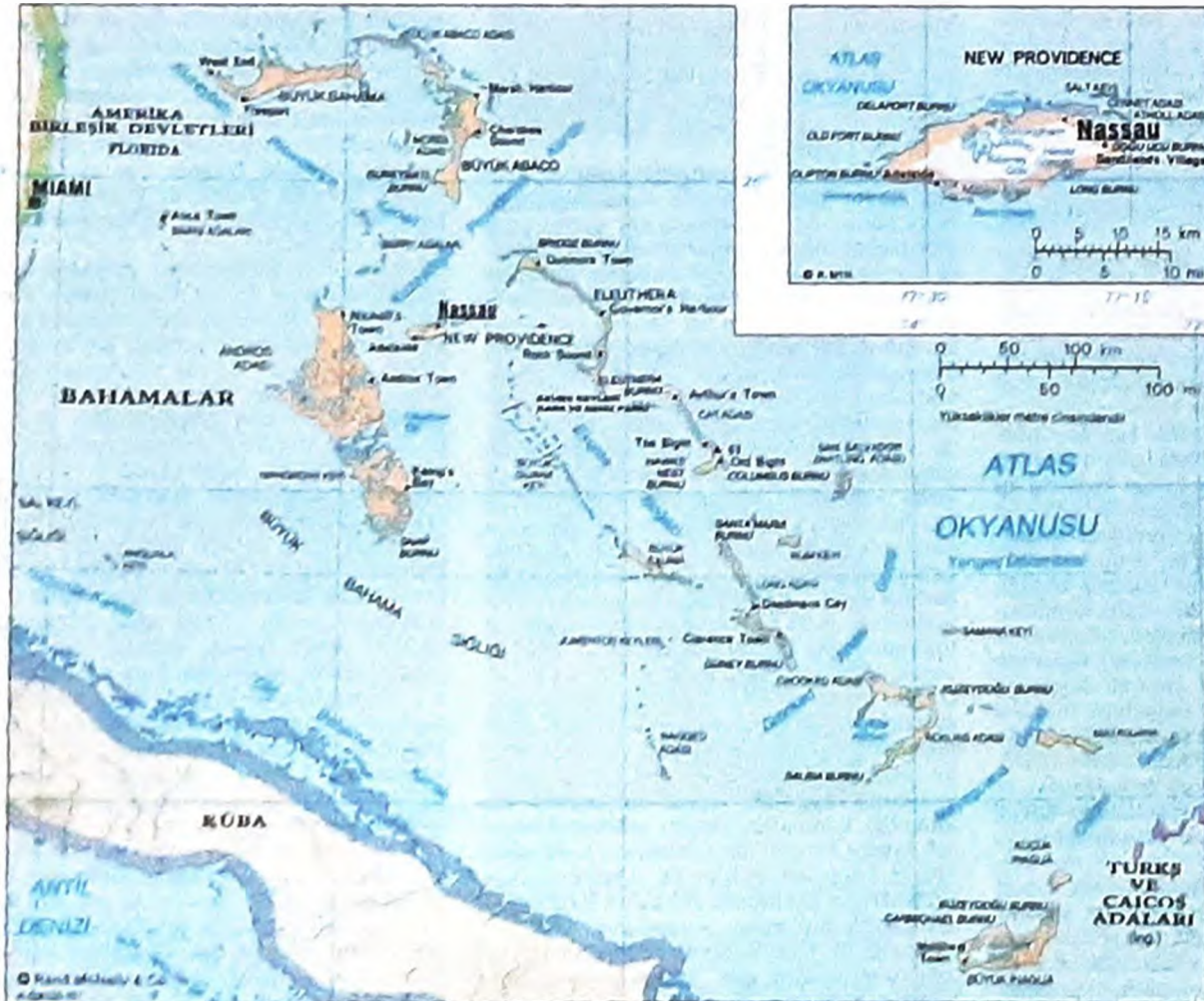
Bahamalar'da Nassau ve Freeport'u çevreye bağlayan karayolları asfalt kaplıdır. Küçük motorlu tekneler Nassau ile öteki adalar arasında ulaşımı sağlar. Nassau ve Freeport limanları yıl boyu yabancı yük ve yolcu gemilerine açıktır. Hava ulaşımı çok gelişmiştir. Adalarda iç seferlerde kullanılan 60

kadar havaalanının yanı sıra, Nassau ve Freeport'ta birer uluslararası havaalanı vardır.

Yönetişel ve toplumsal koşullar. 1973'te bağımsızlığına kavuşan Bahamalar, İngiliz Uluslar Topluluğu'na üye bir devlettir. Anayasa uyarınca genel vali tarafından temsil edilen İngiltere hükûmdarı yürütmeyi sembolik başıdır. Ama gerçek siyasal güç, beş yıllık bir dönem için halkın seçtiği 49 üyeli Yasama Meclisi'nin elindedir. Bu meclis yürütme erkini kullanmak üzere bir başbakan atar. Yetkileri sınırlı olan Senato, başbakanca atanan 12 ve meclisteki ana muhalefet partisinin önderince atanan 4 üyeden oluşur. 1970'lerde ve 1980'lerin başlarında Bahamalar'ın siyasal yaşamına ilercici Liberal Parti (PLP) egemen olmuştur. Muhalefet partileri Sosyal Demokrat Parti (SDP), Özgür Ulusal Hareket (FNM) ve Öncü Sosyalist Parti'dir (VSP). Yargı sisteminin başında bir Yüksek Mahkeme ve Temyiz Mahkemesi bulunur. Belirli temiz davaları İngiltere'deki Devlet Danışma Meclisi'nin Yargı Komitesi'ne götürülebilir.

Bahamalar'daki sosyal sigorta sistemi, sağlık, hamilelik ve öteki sosyal yardımların yanı sıra, emekli ve dul aylığı ödemelerini kapsar. Bin kişiye bir doktorun düştüğü Bahamalar'da doktorların ve sağlık kuruluşlarının çoğu başkent Nassau çevresindedir. Yeterli doktor bulunmayan adalara uçakla sağlık hizmeti götürülür. Ülkede ortalama yaşam süresi erkeklerde 67 yıl, kadınlarda 74 yıldır. Bebek ölüm oranı binde 31 gibi oldukça yüksek bir düzeydedir.

Eğitim ücretsiz ve 5-14 yaşları arasında zorunludur. Okuma yazma oranı oldukça yüksektir. Bahamalılar yükseköğrenim için yurt dışına ya da Nassau'daki iki yıllık

Bahamalar Yüksekokulu'na giderler. Ülke-
de 3 tane günlük gazete yayımlanır. Radyo
televizyon yayınları devletin yönetiminde-
dendir.

Kültürel yaşam. Yerel halkın özelliklerini
yansıtan Bahama kültürü, komşu adalardan
gelme bazı etkiler de taşır. Çeşitli gelenek-
sel toplu eğlencelerin en önemlisi Noel'i
izleyen günde ve yılbaşında düzenlenen
Junkanoo geçit törenidir. Törene katılanlar
özel olarak kendilerine ayrılan ana caddede
süsli giysiler içinde inek çanları ve davullar
çalarak yürür ve Afrika kökenli *goombay*
ritmi eşliğinde dans ederler. Nassau'da
amatör koro, tiyatro ve dans toplulukları
yerel özellikler taşıyan gösteriler sunarlar.
Bahamalıları son yıllarda resim ve edebiyat
alanında çeşitli yapıtlar vermişlerdir.

Tarih. Bahamalar'ın ilk sakinleri Kristof
Kolomb'un Lucayan adını verdiği Aravak
Yerlileriydi. Bunların kökeni Güney Ame-
rika'dan gelen ve Karipler tarafından kuze-
ye, Antil Denizine sürülen Aravaklara da-
yanmaktaydı. Komşu Kariplerin tersine,
genellikle barışçı olan Aravaklar daha çok
balıkçılık ve tarımla uğraşır, insan eti ye-
mezlerdi.

1492'de Yenedünya'ya varan Kristof Ko-
lomb'un ilk olarak Bahamalar'da, Yerliler-
ce Guanahani olarak adlandırılan adaya
ayak bastığı sanılmaktadır. Kolomb'un San
Salvador adını verdiği bu adanın tam olarak
hangi Bahama adası olduğu tartışma konu-
su olmakla birlikte, bugünkü Watling Adası
olduğu sanılmaktadır. İspanyollar Bahama-
lar'a yerleşmek için bir girişimde bulunma-
dılar, ama düzenledikleri baskınlarla barışçı
Aravakları toplayıp Hispaniola madenlerin-
de çalıştırdılar. Bu köle avları sonucu
adalardan nüfusu azaldı. Bir yüzyıl kadar
sonra ilk İngiliz göçmenler buraya geldiğin-
de adalarda hiçbir insan yaşamıyordu.

1629'da İngiliz kralı I. Charles, Bahama-
lar'ı bakanlarından birine bağış olarak ver-
di. 1648'de William Sayle bir grup İngiliz
Püritenini Bermuda'dan, o zamanlar Ciga-
too olarak bilinen ve bugünkü Eleuthera
olduğu sanılan adaya getirdi. Bu yerleşme
çabası büyük güçlükler nedeniyle pek sonuç
vermedi. Ama başka Bermuda göçmenleri
Bahama Adalarına gelmeyi sürdürdü. New
Providence'a ilk kez 1656'da yerleşildi.
Bahamalar 1670'te Albemarle dükünün de
aralarında yer aldığı Güney Carolina kolo-
nisi sahiplerine yeni bir mülk kolonisi
olarak verildi. Koloni sahipleri adalarla pek
ilgilenmediklerinden burada önemli bir ge-
leşme sağlanamadı. Korsanlık başlıca geçim
kaynağı ve yaşam biçimi haline geldi. Bu
dönemde New Providence nüfus ve ticari
önem açısından Eleuthera'yı geride bıraktı.

Bahamalar 1717'de yeniden tahta bağlan-
dıktan sonra, korsanlığa son vermek için
ciddi çabalar gösterildi. İlk krallık valisi
Woodes Rogers büyük ölçüde kendi serve-
tini harcayarak korsanlığı önlemeyi başardı.
İngiltere'den çok az mali ve askeri yardım
geldiğinden, adalar İspanyol saldırılarına
karşı savunmasız kaldı.

1776'da birkaç gün ABD Deniz Kuvvetle-
ri'nin, 1782-83 arasında da İspanya'nın elin-
de kalan adalar. Versailles Antlaşması'yla
(1783) yeniden İngiltere'ye verildi. Ameri-
kan Bağımsızlık Savaşı sonrasında kaçan
kralcılar, köleleriyle birlikte adalara göç
etmesi büyük bir nüfus patlamasına yol açtı.
Pamuk plantasyonları bir süre adaların
refah düzeyini yükselttiyse de, toprağın
verimliliğini yitirmesi ve 1834'te köleliğin
kaldırılmasıyla Bahamalar yeniden yoksul-
laştı. 1861-65 arasında Amerikan İç Savaşı
sırasında deniz ablukasından kaçanların sığın-
acağı olan, 1920-23 arasında da İçki Yasası
nedeniyle ABD'li kaçakçıların iş merkezi

haline gelen Bahamalar, bu iki dönem-
de geçici bir zenginleşme yaşadı. II. Dünya
Savaşı'ndan sonra turizmin gelişmesi adala-
ra kalıcı bir refah getirdi.

Bahamalar, Woodes Rogers'ın ilk meclisi
topladığı 1729'dan sonra bazı kesintiler
dışında, düzenli bir koloni yönetimine sahip
oldu. Mayıs 1963'te Londra'da toplanan bir
konferansta adalar için yeni bir anayasa
hazırlandı. Ocak 1964'te yürürlüğe giren bu
anayasayla koloniye içişlerinde bağımsızlık
verilerek, krallık valisinin elinde yalnızca
dışişleri, savunma ve iç güvenliğe ilişkin
yetkiler bırakıldı. 1969'daki anayasal de-
ğişikliklerle Bahamalar tam bağımsızlığa
önemli ölçüde yaklaştı.

Siyahların, yönetimdeki azınlığa karşı
1953'te İlerici Liberal Parti'yi (PLP) kurma-
larıyla Bahamalar'da siyasal partiler dönemi
açıldı. Beyazlar da 1958'de Birleşik Bahama
Partisi'ni (UBP) kurdular. 1967 genel se-
çimlerinde Lynden Pindling önderliğinde
iktidara gelmeyi başaran PLP, ırk ayrımına
son verilmesi ve tam bağımsızlık için çalışa-
rak ekonomide yabancıların yerini Bahama-
lıların alınmasını sağladı.

Bahamalar 1973'te bağımsızlığını kazandı.
Bağımsızlık sonrasında dış adalardaki uyus-
turucu madde trafiği ve kaçak Haitili mülte-
ciler sorunu yönetimi uğraştıran başlıca
konular oldu. Bu arada ABD ile kurulan
yakın ilişkiler doğrultusunda bu ülkeye
çeşitli askeri üsler verildi. Bahamalar
1983'te Karayipler Topluluğu ve Ortak Pa-
zan'a (CARICOM) üye oldu.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı
bilgi ve istatistikler için *bak.* ANAYILLIK

bahar, İLKBAHAR olarak da bilinir, iklimbi-
limde kış ile yaz arasında yer alan ve
sıcaklığın yavaş yavaş yükseldiği mevsim.
Kuzey Yarıkürede gündüze gecenin eşit
olduğu 20 ya da 21 Mart'taki bahar ilimin-
dan (ekinoks), yılın en uzun gündüzü olan
21 ya da 22 Haziran'daki yaz gündönümüne
değin Güney Yarıküre'de ise 22 ya da 23
Eylül'den 22 ya da 23 Aralık'a kadar sürer.
Baharda kış soğğundan yaz sıcaklığına yöne-
lik belirgin sıcaklık değişiklikleri yarıküre-
nin orta ya da üst bölümlerinde görülür,
Ekvator yakınında ise sıcaklık pek de-
ğişmez. Kutup bölgelerinde bahar çok kısa
sürer. Mevsimlerin fiziksel oluşumları için,
bak. mevsim.

Yılın bu döneminde, tüm bitkilerin yanı-
sıra ekinler de kışın hareketsizliğinden kur-
tularak büyümeye başlar. Durumdan büyük
ölçüde etkilenen hayvanlar da kış uykula-
rından uyanarak, yuva yapmaya ve üreme-
ye başlarlar, kuşlar ise soğuk bölgelerden
daha sıcak ülkelere göçerler.

Birçok kültürde bahar, tarımsal üretim
açısından taşıdığı önemden ötürü dinsel
törenler ve şenliklerle kutlanır. Avrupa
dillerinde bahar kavramı, ürünlerin tohum
açmasıyla bağlantılıdır.

Bahar, Muhammed Takî (d. 1885, Meş-
hed - ö. 22 Nisan 1951, Tahran), 20. yüzyıl
başlarında İran'ın en büyük şairlerinden
biri.

İlköğrenimini, Saburi mahlasını kullanan
babası Hac Mirza Muhammed Kâzım'ın
yanında gördükten sonra tanınmış bilgilerin-
den ders alarak yetişti. 1904'te Muzafferred-
din Şah tarafından en büyük şaire verilen
"meliküş-şuarâ" unvanını aldı. Devlet hiz-
metine girdikten sonra 1906'da Meşhed'deki
meşrutiyetçilerin saflarına katıldı. Bura-
da ilk milli şiirlerinin de yer aldığı *Horasan*
gazetesini çıkardı. 1910'da Hizb-i Demok-
rat-i İran'ın (İran Demokrat Partisi) kurul-
ması üzerine Meşhed'de bu partinin düşün-
celerini açıklayan *Nevbahar* gazetesini ya-
yımladı. 1912'deki siyasal çalkantılar sırasın-
da Tahran'a sürülen Bahar, gazeteyi de

Tahran'a taşıdı. Bu arada birkaç kez millet-
vekili seçilerek meclise (Meclis-i Şûra-yı
Milli) girdi. 1918'de kurduğu edebî toplu-
lukla birlikte *Dânuşkede* (Universite) dergisini
çıkardı. Eski nazım ve nesir kalıplarının
içinde yeni konuların işlenmesini savunduğu
bu dergide, Abbas İkbâl Âştıyânî, Reşid-i
Yâsemi ve Ali Asgar Hikmet gibi ünlü tanhçı
ve edebiyatçılar da yer aldı. Bahar bundan
sonra siyasetten uzaklaşarak bilimsel çalışma-
lara ağırlık verdi ve uzun yıllar Tahran
Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı.

Şiirde klasik şiir kalıplarına ve mazmunla-
rına bağlı kalmakla birlikte, meşrutiyet
döneminde yazdığı toplumsal sorunları ve
vatan temalarını işleyen şiirlerinde yenilikçi
yönü belirgindir. Şiirlerinden oluşan *Di-
van'ı* ölümünden sonra yayımlanmıştır
(1956-57; 2 cilt). *Sebkşinâsî yâ Tarih-i*
Tatavvur-i Nesr-i Farsî (1870; Uslupbilim ya
da Farsça Nesrin Gelişmesi Tarihi) adlı
edebiyat tarihi bu alanda yazılmış en önemli
başvuru kaynaklarından biridir. Obür yapıtları
arasında bazı şiirlerinin yer aldığı *Çehâr*
Hitâbe (1926; Dört Söylev), *Zindegâni-yi*
Manî (1934; Manî'nin Yaşamı), *Ahvâl-i*
Firdevsî (1934; Firdevsî'nin Yaşamı), *Ta-
rih-i Muhtasar-i Ahzâb-i Siyasî, İnkiraz-i*
Kacâriye (1944; Siyasî Partilerin Tarihçesi,
Kacar Hanedanının Çöküşü) sayılabilir.
Ayrıca bazı eski metinlerin, tarihlerin, anto-
lojilerin eleştirel basımlarını hazırlamış, çe-
vinler yapmıştır.

bahar açısı bak. açılım

bahar nezlesi bak. saman nezlesi

Baharampur, BIRHAMPUR olarak da bili-
nir. Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Batı
Bengal eyaletindeki Mürşidabad ilinin mer-
kezi. Bhagirathi Irmağının hemen doğusun-
da bulunur. İngiliz Doğu Hindistan Kum-
panyası'nın 1757'de kurup tahkim ettiği
Baharampur, 1870'e değin askeri üs olarak
kullanıldı. Hindistan'da 1857'de ortaya çı-
kan ayaklanma ilk kez burada açık bir
eyleme dönüştü.

Ana demiryolu ve karayolu hatlarıyla bağ-
lantılı olan kent, önemli bir tarımsal ticaret
merkezdur. İpek dokumacılığı, piring ve
tohum üretimi, fildişi oymacılığı, alun, gü-
müş ve piring işçiliği önemli sanayi kolları-
dır. 1876'da belediye olan kentte bir hasta-
ne ve Bengal İpek Teknolojisi Enstitüsü ile
Kalküta Üniversitesi'ne bağlı dört yüksek-
okul vardır. Mibrace sarayının bulunduğu
Kasimbazar, 18. yüzyılda canlı ipek sanayi-
siyle önemli bir kentken, bugün bir sanayi
banliyösü durumundadır. Nüfus (1981)
kent, 92.889; metropoliten alan, 102.311.

baharat, koku ve tat gibi hoşla giden
özelliklerinden dolayı yetiştirilen bitkilerin
kurutulmuş bölümlerine verilen genel ad.
Baharat, bitkilerin toprakaltı gövdesi (kök-
sap), soğan, gövde kabuğu, çiçek tomurcu-
ğu, tepcecik (stigma), meyve, tohum ya da
yaprak gibi bölümlerinin kurutulmasıyla
elde edilir. Son derece makbul olan baharat
bitkileri özellikle tropik ve astropik bölgeler-
de yetişen, tat ve kokuca keskin ya da acı
ürünlerden oluşur. Ticarete en yaygın olanları
karanfil, tarçın, kakule, zencefil ve
karabiberdir. Baharat tohumları anason,
kimyon, karamankıyonu, rezene, haşhaş ve
susam gibi otsu bitkilerin minik, kokulu
meyveleri ya da yağlı tohumlarıdır. Baharlı
otlar ise mercanköşk, nane, kuşdili ve
kekik gibi bitkilerin kokulu yapraklarıdır.
Bütün bu baharat türleri yiyeceklerle koku,
tat ya da acılık katmak için kullanılır.

Yemek pişirilirken küçük miktarlarda kullanıldıklarından, besin değerleri çok azdır ya da hiç yoktur. Ama bunlar damak tadını geliştirip iştahı açtığı gibi, yemeğe de çeşni ve tat katarlar.

Baharat eski çağlarda ilaç yapımında, kutsal yağ ve merhemlerin hazırlanmasında ve afrodizyak(*) olarak kullanılırdı. Rahipler ise tapınma, afsun, büyü törenleri ve ayinler sırasında baharattan yararlanırlardı.

Eski Yunan, Hitay, Çin, Sümer, Asur, Mısır ve Roma'da kullanılan şifalı otlar hastalıkların iyileştirilmesinde baharat kullanıldığını doğrulamaktadır. Hippokrates, Galenos ve Pedanios Dioskorides gibi ünlü hekimler de baharatlı ilaçlar yapmışlardır. Hristiyanlığın ilk yüzyılında yaşayan Yaşlı Plinius, Doğa Tarihi adlı yapıtında baharatın yararlarını ve şifa veren güçlerini uzun uzun överek, kendi zamanında bilinen hastalıkların neredeyse tümünde baharat kullanıldığını anlatır. Baharatın yararları konusundaki inaniş, ortaçağda da sürerek, uydurma ve abartılmalardan arınmış olarak günümüze değin gelmiştir.

Baharatın yiyeceklerde ne zaman kullanılmaya başladığı bilinmemektedir. Susamın çok eski zamanlardan beri şarap yapımında

ve ayrıca yiyecek olarak kullanıldığı ve yağından yararlanıldığı sanılmaktadır. Sarmisak ve soğan da yüzyıllardan beri beslenmede önemli yer tutmuştur. Eski Yunan ve Roma dönemiyle birlikte baharatın yiyecek ve içeceklerle çeşni katmak için kullanılması yaygın bir uygulama biçimi aldığı görülür.

Herodotos (İÖ y. 484 - y. 425) duyduğu ya da rastladığı insan topluluklarının beslenme alışkanlıklarını anlatırken, bazılarının et ve balığı çiğ yediğinden, bazılarının da bunları güneşte kurutulmuş, tuzlanmış ya da salamuraya bastırılmış olarak yediğinden söz eder. Herodotos'tan yüzyıllar sonra bile, kurutulmuş, tuzlanmış ya da salamura et, birçok ülke insanı için değişmez bir besin olmuştur. Baharatla yiyeceklerle tat katma alışkanlığının yalnız Yunan ve Romalılarda değil, onlardan çok uzun yıllar sonraki toplumlarında bile yalnızca zenginler arasında yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

Uzak ülkelerden getirilen baharat ve kokulu otları bütün dünyada yalnızca zenginler kullanabiliyordu. Marco Polo 13. yüzyılda Hitay'da yalnız üst sınıfların değişik baharatta bekletilmiş etler yediğini, yoksulların ise sarmisaklı sosa yatırılmış etle yetinmek zorunda kaldığını anlatmaktadır.

Yemeklere tat verdiği gibi, havayla teması engellediği için ekşime ve öteki bozulmaları

da önleyen baharatın, besinleri saklamada da kullanılabileceği Avrupa'da zamanla öğrenilip yaygınlaştı. Ortaçağa gelindiğinde, koku ve tat veren otlar pek çok yemekte kullanılmaktaydı. Doğu'dan gelen baharat, çoğu kimsenin satın alma gücünü aşırıyordu. Ama Batı Avrupa ülkeleri zamanla baharat ticaretinde üstünlüğü ele geçirince, bu durum yavaş yavaş değişti ve baharat türleri sonunda zengin, yoksul herkes tarafından kullanılacak kadar bollaşta.

Baharatın günümüzdeki kullanım alanları da son derece yaygındır. Bugün içinde baharat olmayan bir yemek tarifi bulmak çok güçtür. Yerinde kullanılan baharat pek çok yemeğe nefis bir tat ve koku verir (bak. Tablo).

Besin sanayisinde ise, hazır et, sucuk, salam ve sosis çeşitleri, çeşitli soslar, sirke, hazır hardal, turşu, konserve, bisküvi, kurabiye, kek, pasta, çörek, meşrubat ve şekerleme gibi çok değişik ürünlerde baharat kullanılır.

Baharatın elde edilen uçucu yağlar ve uçucu yağ içeren reçineler (oleorezin) besin sanayisinde ürünlere tat katmak için kullanılan temel maddelerdir. Bazı ürünlerin hazırlanmasında ise öğütülmüş baharat kullanılır.

Baharat ya da bunlardan elde edilen yağlar, gerekli ısı koşulları sağlanarak

Yiyeceklerde Kullanılan Baharat ve Çeşitli Otlar	balık ve deniz ürünleri	bârek ve çörekler	çorbalar	ekmekler	et yemekleri	ıçkılar	pastırma, sucuk, salam vb.	peynirler	pillavlar	salatalar	salça ve soslar	sebzeler	tatlılar ve şekerlemeler	turşular
adaçayı	+				+	+								+
anason		+		+		+								
ardıç tohumu						+								
besbase		+									+		+	
biberiye	+				+					+	+			
çemenotu				+			+							
çörekotu		+												
çörtük														+
dafne yaprağı	+		+		+						+			+
dereotu			+		+					+		+		+
fesleğen	+		+		+					+		+		+
frengimaydonozu	+		+		+						+	+		+
hardal	+				+						+			+
haşhaş tohumu		+		+						+	+		+	
havlican						+							+	
hindistancevizi						+							+	+
kakule		+		+						+	+			
karabiber	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+		
karamankıymonu		+		+	+					+		+		
karanfil		+			+	+				+	+	+	+	
kekik	+		+		+					+	+	+		+
kereviz tohumu	+				+		+			+	+	+		+
kırmızı biber	+	+	+	+	+		+		+	+	+	+		+
kimyon				+	+		+	+		+	+	+	+	
kişniş		+		+	+	+				+	+	+	+	+
köri	+				+					+	+			
kurat								+						
küçükhindistancevizi		+				+				+	+		+	
mahlep		+		+						+	+		+	+
maydonoz	+	+	+		+					+	+	+		+
mercanköşk	+		+		+							+		
mersin yaprağı					+									
nana	+		+		+				+	+	+	+	+	+
rezene	+	+				+				+	+	+	+	+
safran		+							+				+	
sakız														
sarmisak	+		+		+		+			+	+	+		+
sater	+				+					+	+	+		
sirimo								+	+					
soğan	+	+	+		+						+	+		+
sumak			+		+						+	+		+
tarçın		+	+		+	+		+		+	+	+	+	
tarhun					+						+	+		
vanilya		+				+							+	+
yenibahar		+			+						+		+	+
zencefil		+		+				+			+		+	+
zerdeçal	+		+							+		+		+
zufaotu			+			+				+		+		

içki yapımında da kullanılır. Apsent, rakı, benedikten (önceleri Benedikten papazlarının yaptığı Fransız likörü), nane ve portakal likörü ve kümmel (anason ve kimyonla tatlandırılmış Alman ya da Rus likörü) bu içkilere örnektir. Parfüm, kozmetik, tuvalet malzemeleri, saç kremi, diş macunu, banyo sabunu yapımı ile tütün işlemede de bunlardan yararlanılır.

Baharat ve şifalı otların tıpta kullanımı günümüzde de geçerliliğini yitirmemiştir. Hindistan ve başka Asya ülkelerinde baharatın şifa verici gücüne inanılır. Batı'da ise, baharat tıptaki yerini sınırlı bir alanda korumaktadır. Günümüzün şifalı ot satıcıları bazı hastalıkların iyileştirilmesinde belli baharat türlerinin yararlı olduğunu öne sürerler.

baharat ticareti, uluslararası düzeyde baharat ve kokulu ot dolaşımı.

Büyük kültürel ve ekonomik önemi olan baharat ticaretinin kökleri çok eskilere uzanır. Tarçın, kakule, zencefil ve zerdeçal, Doğulu halklarca daha binlerce yıl önce biliniyordu. Bunlar, ticaretin yeni doğduğu dönemlerde önemli kalemler haline gelmişti. Tarçın, İsa'dan en az 2.000 yıl önce Ortadoğu'ya girmişti. Güney Arabistan (ilke çağdaki Arabia Felix), çok eskiden beri günlük ve mürşafinin yanı sıra, öteki güzel kokulu reçine ve sakızların da ticaret merkeziydi. Arap tüccarlar, bu baharat çeşitlerinin gerçek kaynağını ustaca gizliyorlardı. Merakları yatıştırmak, pazarlarını koruyabilmek ve rakiplerinin cesaretini kırmak için tarçının kanatlı hayvanların korunan sığ göllerde ve zehirli yılanlarla dolu derin vadilerde yetiştiği yolunda masallar bile yayıyorlardı. Yaşlı Plinius ise bütün bu öykülerle alay ediyor, "bu masalların tümünün fiyat yükseltmek için uydurulduğunu" çekinmeden ilan ediyordu.

Asya kıtasını karadan geçen ticaret yolları ne kadar önemli olursa olsun, baharat ticareti ağırlıklı olarak denizyoluyla gelişti. İsa'dan önceki tarihlerde Araplar doğrudan deniz yolculukları düzenliyorlardı. Uzakdoğu'da ise Çinliler, Malay Takımadalarını çevreleyen sularla dolaşüyor, Maluku Adalarında (Baharat Adaları) ticaret yapıyorlardı. Seylan, merkezi bir ticaret noktasıydı. Mısır'da İskenderiye'nin liman gelirleri, İÖ 80'de XI. Ptolemaios bu kenti Romalılara bıraktığı sırada büyük miktarlara ulaşmıştı. İskenderiye, Romalılar Döneminde dünyanın en büyük ticaret merkezi, Hindistan'ın güzel kokulu ve acılı baharat çeşitlerinin alışveriş yeri haline geldi. Bunlar Yunanistan ve Roma İmparatorluğu pazarlarına da girdi.

Roma'nın Hindistan ticareti, 300 yılı aşkın süre yoğunluğunu korudu, daha sonra ise düşüş gösterdi. Roma'nın ticareti, Arapların bu alandaki egemenliğini kuşkusuz zayıflattı, ama kıramadı. Roma ticareti 5. yüzyılda yeniden canlandıysa da 6. yüzyılda önemini yitirdi; buna karşılık Arap ticareti ortaçağ boyunca sürdü.

Venedik, 10. yüzyılda Doğu Akdeniz ticaretinden zenginleşmeye başladı. 13. yüzyıl başlarında, Ortadoğu ticaretinin tekeli eline geçirdi; 15. yüzyılda Avrupa'da büyük bir güç haline geldi. Venedik'in büyük zenginliğinin bir bölümü, Doğu kaynaklı baharat ticaretinden kaynaklanıyordu. İskenderiye'den sağlanan baharat türleri Avrupa'nın batısındaki ve kuzeyindeki alıcı ve dağıtımçılara çok yüksek fiyatlarla satılıyordu.

İskenderiye'deki baharat kaynağını bilen, ama Venedik'in egemenliğini bir türlü kıramayan Avrupalılar, 15. yüzyılın üçüncü çeyreğinde gemiler inşa ederek,

baharat üreten ülkelere giden bir yol bulmak amacıyla serüvenlere atılmaya karar verdiler. Böylece ünlü keşif yolculukları başladı. Bu işe ilk girişen Portekizliler, Hindistan'dan Avrupa'ya Ümit Burnu yoluyla ilk kez 1501'de baharat getirdiler. Kristof Kolomb 1492'de İspanya bayrağı altında, John Cabot ise 1497'de İngiltere adına denize açıldı. Ama ikisi de efsanevi baharat ülkelerini bulamadı.

Fernao de Magalhães (Macellan) 1519'da İspanya adına bir yolculuğa çıktı. Komutası altındaki gemilerden yalnızca biri, "Victoria", başarılı olarak karanfil yüküyle İspanya'ya döndü. 1577'de, Sir Francis Drake, Macellan Boğazı ve Maluku Adaları yoluyla Yer çevresindeki serüvenli yolculuğuna başladı. "Golden Hind"i, 1580'de baharat ve öteki hazinelerle yüklü olarak Plymouth limanına getirdi.

1595'te, Cornelis de Houtman komutasındaki bir filo Maluku Adalarına gitmek üzere Felemenk adına denize açıldı. Daha sonra 1598'de Jacob van Neck komutasındaki bir başka filo gene aynı ülke adına yolculuğa çıktı. Her iki filo da, karanfil, küçükhindistancevizli, hindistancevizli ve karabiber yükleriyle geri döndü. 1602'de Felemenk Meclisi'nin izniyle Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyası kuruldu. XIV. Louis döneminde, 1664'te devletin izniyle Fransız Doğu Hindistan Kumpanyası oluşturuldu. Öteki Avrupa ülkelerinin de berat verdiği Doğu Hindistan kumpanyalarının her birinin başarı oranı değişti. Bunu, ticaretten yarar sağlamak ve ticaret üzerinde tekelleri denetim kurmak için yapılan mücadeleler ve fetihler izledi. Yüz yılı aşkın süre Portekiz başat güç durumundaydı. Daha sonra İngiliz ve Felemenk girişimciliği ve fetihleri üstün geldi. 19. yüzyılda İngiliz çıkarları Hindistan ve Seylan'da iyice kök saldı. Doğu Hint Adalarının büyük bölümü Hollanda'nın denetimine girdi.

Bu dönem denizciler için serüven, tehlike, zorluk, hastalık ve ölüm getirdi. Ülkeler için ise, bir yandan mücadele, yenilgi ya da fetih çağı, öbür yandan da yeni ve geri kalmış toprakların ele geçirildiği, uygarlaşmış yabancı ülkeler üzerinde de üstünlük kurulduğu bir dönem oldu. Avrupa'nın çıkarları açısından özellikle başarılı bir dönemdi. Venedik'in tekeli kırıldı; Müslümanların baharat ticareti üzerindeki egemenliği yıkıldı. Avrupa ile Uzakdoğu arasında çok çeşitli mallarda büyük bir ticaret hacmi gelişti; Yenidünya'nın kapıları açıldı.

20. yüzyılda, dünya üzerinde düzenli ve istikrarlı bir baharat ticareti modeli oluştu. Önceleri Londra bu ticaretin merkezi iken, son yıllarda New York kenti Londra'nın yerini aldı.

Bahauallah (Arapçada "Tanrı'nın Ululuğu, Nuru"), asıl adı MİRZA HÜSEYİN ALI NURİ (d. 12 Kasım 1817, Tahran - ö. 29 Mayıs 1892, Akkâ, Filistin), Bahailiğin kurucusu.

Şii olan Mirza Hüseyin, mutlak gerçeğe herkesten yakın olduğu savındaki Bâbilîğin kurucusu Şirazlı Mirza Ali Muhammed'in, yaygın adıyla Bâb'ın(*) müridi oldu. Bâb, İran hükümetince ihanet suçuyla 1850'de idam edildikten sonra Bâbi hareketinin başına geçen ve kendi üvey kardeşi olan Mirza Yahya'nın (Subh-ı Ezel) yanına gitti. Bir süre sonra Mirza Yahya da gözden düştü; kovuşturmayla uğrayan Mirza Hüseyin, yandaşlarıyla birlikte Bağdat'a gitti. Buradaki çalışmaların Sünnilerin tepkisini ve Osmanlı yönetiminin kuşkusunu çekince 1863'te İstanbul'a, 1864'te Edirne'ye sürgün edildi. 1867'de

Edirne'de, Allah'ın seçtiği ve Bâb'ın önceden bildirdiği imam-mehdi olduğunu açıkça ilan etti. Bunun üzerine başlayan çatışmalar nedeniyle Osmanlı yönetimi Mirza Hüseyin'i Akkâ'ya sürdü.

O sıralarda Bahaullah adını alan Mirza Hüseyin, Akkâ'da, daha önce yerel bir mezhep görünümünde olan Bahailiği, bütün dinlerin birliğini ve bütün insanların evrensel kardeşliğini savunan geniş kapsamlı bir öğretiye dönüştürdü. İbadetten çok, toplum ahlakı üzerinde durdu. Akkâ'daki inziva evini, İranlı ve ABD'li Bahailer bir hac yeri gibi ziyaret eder.

Bahaullah yüzü aşkın yapıt verdi. *Kıtabü'l-Akdes* (Kutsal Kitap), koyduğu yasalara bir araya getiriyordu. *Kıtabü'l-İkan* (Kesinliğin Kitabı) Tanrı'nın ve dinin niteliğiyle ilgili temel öğretilerini açıklıyor. *Kelumat-ı Meknune* (Gizli Sözcükler) "insanların ruhlarını aydınlatmayı, onları hatalardan arındırmayı" amaçlayan özdeyişlerden oluşuyordu. *Vadiu's-Seb'a* (Yedi Vadi), "varlığının hedefine ulaşma yolunu arayan insan ruhunun geçmesi gereken yedi aşamayı açıklayan" mistik bir inceleme idi. "Kurdun Oğluna Mektup" Bahaullah'ın son büyük yapıtıydı. Ayrıca çok sayıda dua, mütalaa, vaaz ve risale yazdı.

Bahavalnagar, Pakistan'da, Pencap eyaletine bağlı Bahavalpur ilinde ilçe ve ilçe merkezi kent. Satlec Irmağının hemen doğusunda yer alır. Bir pazar ve dağıtım merkezidir; Multan'a karayolu, Bahavalpur'a hem kara, hem de demiryolu ile bağlıdır. Kentte, Pencap Üniversitesi'ne bağlı iki devlet yüksekokulu bulunur.

1955'te kurulan Bahavalnagar ilçesinin yüzölçümü 8.878 km²'dir. Büyük bölümü Satlec Vadisinde yer alan alçak alüvyon alanlarıyla kaplı bölgede buğday, pirinç, pamuk ve süpürgeotu yetiştirilir. Nüfus (1981 geç.) kent, 74.000; ilçe, 1.371.000.

Bahavalpur, Pakistan'da, Pencap eyaletine bağlı il, ilçe ve kent. Buraya Sind'den gelen *nevab*'lar (mülki amir) önce bir prenslik kurmuşlar, 1802'de de bağımsızlıklarını

Eski nevab sarayı, Bahavalpur, Pakistan
Frederick Ohlinger, Nancy Palmer Agency-EB Inc

ilan etmişlerdir. Pakistan'ın 1947'de bağımsızlığını kazanması üzerine, Bahavalpur da bu ülkeye katılmıştır.

Satlec Irmağının hemen güneyinde yer alan il merkezi, 1748'de Muhammed Bahaval Han tarafından kuruldu. 1874'te belediye olarak tüzel kimlik kazandı. Pakistan'ın tek demiryolu köprüsü olan, Satlec Irmağı üzerindeki Adamvahan (İmparatoriçe) Köprüsü buradadır. Kent, Karaçi ve Peşaver'e demiryoluyla bağlanır. *Nevab*'lardan kalma Nur Mahal ve Gülzar Mahal adlı iki saraydan başka, kentte, bir kitaplık, bir müze, hayvanat bahçesi ve birçok hastane bulunur. Asya'nın önemli Atletizm

alanlarından biri olan D biçimindeki stadyumun hemen yanında ayrıca yüzmeye havuzu yer alır. Pencap Üniversitesi'ne bağlı birçok yükseköğretim Bahavalpur'dadır. İslam Üniversitesi ile (1975) Kaid-i Azam Tıp Okulu'nun da bulunduğu kent aynı zamanda tarımsal eğitim ve araştırma merkezidir. Sabun ve çirçir fabrikaları önemli işletmelerdir. Pamuk, ipek, halı, nakış işleri yanında olağanüstü güzellikte çanak çömlek üretilir. 1970'lerde pamukyağı ve küşpe fabrikaları kurulmuştur.

Bahavalpur ilçesinin yüzölçümü 24.830 km²'dir. Bugün bile göçebelerin yaşadığı ilçenin büyük bölümü çöldür. Sulu tarım ve küçük ölçekli aile işletmeciliği halkın başlıca uğraşlarıdır. Yerel Bahavalpur dili, Multan dilinden farksızdır. Yöredeki birçok tarihsel yerleşme arasında, Bahavalpur'un güneybatısında kuruluşu Hint-İskit dönemine (İÖ y. 128 - İS 450) uzanan Uçh kenti de bulunur.

1955'te kurulan Bahavalpur ili Bahavalpur, Bahavalnagar ve Rahımyar Han ilçelerini içine alır. 45.590 km²'lik bir alan kaplar. Uzunluğu yaklaşık 480 km, genişliği yaklaşık 65 km olan bir şerit biçimindedir ve boylamasına üç bölgeye ayrılır. Sind olarak adlandırılan batıdaki alüvyonlu bölge, taşkın suları ile sulanır ve hurma ağaçlarıyla kaplıdır. Bu bölgede nüfus çok yoğundur. Pat (ya da Bar) adı verilen orta bölge, yandaki vadilerden daha yüksektir. Büyük bölümü çöl olan Pat'ta Satlece Irmağından gelen kanallarla sulama yapılır ve buğday, pamuk ve şeker kamışı yetiştirilir. Doğuda Rohi ya da Çolistan olarak bilinen bölge, kuzey ve batısında Hakra çöküntüsü ile kesilmiş yüksek yamaçlarında tepelik kalıntılar biçiminde eski yerleşim merkezleri bulunan verimsiz bir çöldür. Ekili alanın yaklaşık beşte dördünde (yaklaşık 1.600.000 ha) sulu tarım yapılır, buğday, pamuk, şeker kamışı, nohut ve hurma yetiştirilir. Yün ve deri ihracatı için koyun ve sığır beslenir. Yörenin başlıca sakinleri Catlar ve Belucilerdir. Nüfus (1981) kent, 180.263; metropoliten alan, 695.000; ilçe, 1.447.000; il, 4.652.000.

Bahçe, Akdeniz Bölgesi'nde, Adana iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü yaklaşık 212 km² olan Bahçe ilçesi batı ve kuzeyde Düziçi ilçesi, kuzeydoğuda Kahramanmaraş, doğu ve güneyde Gaziantep illeri, güneybatıda da Osmaniye ilçesiyle çevrilidir.

İlçe topraklarının hemen tümü dağlarla kaplıdır. Amanos Dağlarının kuzey uzantıları niteliğindeki bu dağlar orman bakımından zengindir. Amanoslar'ın bu uzantıları Gâvur Dağı ya da Nur Dağı adıyla anılır. Bu dağlardan doğan ve Akarsu olarak da adlandırılan Huma Çayı ilçe sınırları dışında Ceyhan Irmağına katılır.

Ormancılık ve hayvancılık ilçenin temel ekonomik etkinliklerini oluşturur. En çok kıl keçisi yetiştirilir. Bahçe ilçesinin en verimli ovalık alanlarının 1980'lerde oluşturulan Düziçi ilçesi sınırları içinde kalmasından sonra bitkisel üretim ağırlığını yitirmiştir. Gene de az miktarda buğday, pamuk ve üzüm yetiştirilir.

Bahçe, İÖ 1000'lerde Karkamış'a bağlı bir kale yikıntısı üstünde kuruldu. Ticaret yolu üzerinde olduğu için Pers ve Roma dönemlerinde gelişti. Bizans egemenliği İS 7. yüzyıl ortalarına değin sürdü. 8. ve 9. yüzyıllarda Arapların egemenliği altında kalan yöre, 1353'te Ramazanogullarının eline geçti. Bahçe, I. Selim'in (Yavuz) Mısır

seferi sırasında Osmanlı topraklarına katıldı. 1866'da Fırka-i İslahiye'nin bölgedeki düzenlemeleri sırasında Halep vilayetinin Maraş sancağına bağlı bir kaza yapıldı. 1878'de Adana vilayetinin Cebel-i Bereket (Osmaniye) sancağına bağlandı. I. Dünya Savaşı'ndan sonraki Fransız işgali sırasında Bahçe kenti bir süre için boşaltıldı.

Eski adı Bulanıkbahçe olan Bahçe kenti, Amanos Dağlarının batı yamaçlarında, Huma Çayı vadisinde yer alır. Adana ile Fevzipaşa arasındaki demiryolu Bahçe'den geçer. Bu hattın Adana-Bahçe bölümü Cumhuriyet öncesinde Almanlar tarafından yapılmıştır. Gaziantep'ten gelen E-24 Karayolu kentten geçer ve batıdaki Toprakale'de E-5 Karayolu'yla kesişir.

Bahçe Belediyesi 1904'te kuruldu. Nüfus (1990) ilçe, 27.983; kent, 16.009.

bahçe desenli halı, bezemeleri bir bahçeyi andıran İran döşeme halısı. Bu halıların ortasında bir dere ve bu dereye dökülen çeşitli büyüklüklerde çaylar vardır. Su yollarının arasına, içinde su kuşları ve balıklar

Bahçe desenli halı, 18. yy. Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti
Metropolitan Museum of Art, New York kenti
Otto E. Nelson-EB Inc.

bulunan havuzlar ve adalar yerleştirilmiştir. Havuz ve adaları, çiçek tarhlarını çevreleyen stilize edilmiş küçük ağaç ve çalılıkların oluşturduğu, genellikle büyük ağaçlarla gölgelenmiş yollar sarar.

Bahçe desenli halıların ilk ve en iyi örnekleri 16. yüzyıl sonları ve 17. yüzyıl başlarından kalmadık; bunlar Hindistan'da Caipur Müzesi ile İngiltere'de Glasgow Müzesi'nde bulunmaktadır. Kirman'da dokunduğu bilinen bu halılar, dokuma ve renk açısından vazolu Kirman halılarıyla aynı özellikleri taşıyor. Bahçe desenli halıların daha sonraki dönemlerde dokunmuş ve daha basit olan bir başka grubunun, İran Kürt halılarına özgü küçük ayrıntıları ve göz alıcı, parlak renkleri vardır. 19. yüzyılın başlarında bazı İran Kürt halılarının görünüğü değişmiş, içleri çiçeklerle doldurulmuş dama desenli halılar ortaya çıkmıştır. Daha sonraki dönemlerde dokunmuş bahçe desenli Kürt halılarının birçoğu, karşılıklı bordür desenlerinin oluşturduğu düzenlemelerle o kadar stilize ve geometrik bir

yapıya bürünmüştür ki, bunların Kafkas halısı olduğu sanılmıştır. En ünlü bahçe desenli İran halısı "Hüsrev'in İlbaharı", 6. yüzyılda yaşamış bir Sasani kralının sarayı için dokunmuştur. Ama bu halı günümüze ulaşmadığı için edinilen bilgiler efsaneden öteye geçmez. Bazı Arap yazarlar bu halıyı betimlemişlerse de, yapım tekniğine ilişkin yeterli bilgi yoktur. Bazı Türkmen ve Şirvan kelimeleri de bahçe desenli kilim olarak bilinir. Geniş anlamda, Yakındoğu'da yapılmış olan her bezemeli-halı ya da kilim aslında kendi üslubu doğrultusunda bir bahçeyi betimler. Halının koşuşan hayvanlarla bezenmiş olması bu görüşü daha da güçlendirir.

bahçe kent, İngiliz kent plancısı Ebenezer Howard'ın önerdiği bir ideal konut yerleşmesi ve bu düşünceye uygun olarak gerçekleştirilen yerleşmeler. Howard bahçe kent düşüncesini ilk kez *Tomorrow: A Peaceful Path to Social Reform* (1898; Yarın: Toplumsal Reforma Barışçı Bir Yol) adlı yapıtında ortaya koydu. Geçen yüzyıl sonunda ki çoğu kent plancısından farklı olarak Howard, mimarlık ya da sosyoloji eğitimi görmemişti. Bununla birlikte düşündüğü bahçe kent planı, tıpkı Tony Garnier'in Sanayi Kenti (*Cité Industrielle*) planı gibi, Sanayi Devrimi'nin 19. yüzyılda yıkıma uğrattığı kentsel yaşamı iyileştirmeye yönelik bir çözüm olarak önerilmiştir.

Howard düşüncesini iki karşıt kutbun varlığına dayandırıyordu: Bir yanda sefalet ve görkemiyle kent, öbür yanda ise doğal güzelliklere sahip, ama uygarlığın nimetlerinden yoksun kır. Kendisinin önerdiği üçüncü kutup, yani kent-kır, bu iki dünyanın en iyi yönlerinin ideal bir bileşimiymi ve yüksek ücretle düşük kirayı, ağaçlarla kuşları ve özgürlükle işbirliğini bir araya getiriyordu. Bu kavramlar, bahçe kentin felsefi temelini oluşturuyordu. Howard'ın yaklaşımının başlıca özellikleri şunlardı: 1) Geniş bir tarım arazisinin satın alınarak bir çitle çevrilmesi; 2) geniş bir kırsal kuşakla çevrili derli toplu bir kentin planlanması; 3) kent sakinlerinin, sanayinin ve tarımın gereksinimlerinin karşılanması; 4) kentin yayılmasının sınırlandırılması ve kırsal kuşağa taşınmasının önlenmesi; 5) arazi değerlerindeki doğal artışın kentin genel refahı için kullanılması.

Howard'ın ideal bahçe kenti, o sırada yalnızca tarımı için kullanılmakta olan 2.400 ha büyüklüğünde bir arazide yer alıyordu. Bu arazi, az sayıda kişiden oluşan küçük bir grubun özel mülkiyetinde oluyor, bu insanlar arazi kullanımının denetimini de ellerinde bulunduruyordu. İpotek borçlarını ödemek ve kentsel hizmetlerin gerektirdiği fonları oluşturmak için yalnızca kira gelirlerinden yararlanılıyordu. Özel sanayi kuruluşlarının kente gelerek etkinlik göstermesi özendiriliyordu. Arazinin 400 hektarı, ortalama nüfusu 30 bin kişi olan kentleşmeye ayrılmıştı. Geri kalan 2 bin hektarda ise 2 bin kişi daha barınacak, bu alan tarımı ve sağlık amaçları için değerlendirilecekti.

Yayıma alanının çapı 2,4 km olan kent, arazinin ortasında yer alıyordu. Merkezinde bir bahçe bulunuyor, belediye sarayı, bir konser salonu, müze, tiyatro, kitaplık ve hastaneyi kapsayan bir kent ve kültür hizmetleri kompleksi bu bahçeyi çevreliyordu. Bu kentsel çekirdekten dışa doğru birbirini izleyen çemberler halinde bir park alanı, bir alışveriş merkezi ile birlikte kiş bahçesi, bir konut bölgesi ve en dışta da bir sanayi bölgesi sıralanıyordu. Trafik için merkezden ışınsal olarak yayılan altı tane bulvar ve eş merkezli çemberler biçiminde bu bulvarları kesen caddeler öngörülmüştü.

Atıklar tarım alanlarında kullanılmak üzere taşınıyor, elektrik kullanılarak hava kirliliği en alt düzeyde tutuluyordu. Sanayi bölgesinin dışında bir demiryolunun oluşturduğu çember vardı.

Howard, böyle bir kentin yerleşim düzenini ve planlanmasını, gerçekte seçilen arazinin konumunun biçimlendireceğini vurgulamıştı. 1903'te tasarısının gerçekleştiğini görme olanğını buldu. İngiltere'nin Hertfordshire bölgesinde, Londra'nın 48 km kadar kuzeyinde Letchworth adında bir bahçe kent oluşturuldu. Howard'ın koyduğu ana çizgilere uyularak başarıyla gerçekleştirilen bu kentin yakınında 1920'de bir ikincisi, Welwyn Bahçe Kenti kuruldu. Kır ile kenti, boyutları önceden belirlenmiş bir kent bütününe birleştirme düşüncesi, bu iki örnek-

Lucca yakınlarında Villa Marlia'da bahçe tiyatrosu, İtalya
Edwin Smith

yakınlarında Collodi'deki Villa Garzoni'dekilerdir.

bahçecilik, meyve, sebze, süs bitkileri ve şifalı bitkilerin yetiştirilmesi, bakımı ve bu bitkilerin yetişme yeri olan bahçenin düzenlenmesi. Bahçe düzenlemesi, bitkilerin çevreyle uyumlu bir bütün oluşturması açısından peyzaj mimarlığıyla(*) ilişkilidir.

Evlerin yanında kurulan bahçeler gözden uzak, güzel ve dinlendirici bir köşe yarattığı gibi, gerek duyulan bazı besin maddelerini de sağlar; ayrıca bahçenin bakımıyla uğraşmanın verdiği rahatlık duygusu insanı dinlendirir. Bahçe bitkilerinin çoğu doğal ortamlarından son derece farklı koşullarda yetiştirilir; bunlar birkaç kuşak boyunca özel olarak ayıklanıp elde edilmiştir. Bu bakımdan, bahçecilikte bitkilerin doğal olarak yetişen zararlı otlardan korunması, bilimsel verilere ve yerel koşullarda kazanılmış deneyimlere dayanması büyük önem taşır.

Küçük ev bahçeleri 19. yüzyılda yaygınlaştı. Bu dönemde özel bitkiler ve çiçekler giderek daha çok ilgi uyandırmaya başladı. Yetiştiriciler uzmanlaşmaya, alışılmadık bitki türleri üretmeye ve bunlarla sergilerdeki yarışmalara katılmaya yöneldiler. Günümüzde özel bahçeler küçülerek daha değişik biçimler almıştır. Evleri çevreleyen bahçelerin yanı sıra, pencerelerin dışına konmuş sandıklardan ya da pencerenin içine dizilmiş birkaç saksıdan oluşan bahçelerden de söz etmek olasıdır. Çalışmayı kolaylaştıran aletler, bitki fizyolojisiyle, zararlı ot ve böcek mücadelesiyle ilgili yeni buluşlar, bahçeciliğin hem bir meslek, hem de bir hobi olarak yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Bahçelerin biçimleri, düzenlenişlerine, konumlarına ve yetiştirilen bitkilere göre değişir. Tasarımı iyi yapılmış bir çiçek bahçesi, renk ve biçim karşıtıklarından ve karışımından oluşur. Doğal bir kayalık ortamın yaratıldığı kaya bahçelerinde çiçek ve çimenin yanı sıra, kurakçıl bitkiler önem kazanır. Havuz, akarsu, kaynak ve gölcüklerden yararlanılan su bahçelerinde, nilüfer gibi bazı su bitkileri, su kenarlarındaysa nemli koşullarda yaşayabilen çeşitli bitkiler yetiştirilir. Çatı bahçeleri ve evlerde bitki yetiştirme, kentleşmeyle birlikte gittikçe yaygınlaşmıştır.

Ilıman iklim kuşağındaki bahçelerde, tropik bölgelerde bulunanlara oranla daha çok bitki çeşidi vardır ve daha başarılı sonuçlar alınır. Sınırlı sayıda otsu bitkinin yetiştirildiği tropik bahçelerin başlıca çeşitleri çiçek açan ağaçlar, fundalar ve tırmanıcı bitkilerdir. Sebze ve şifalı ot bahçeciliği ise çiçekçilik gibi, pazarlamayla yakından ilişkilidir.

Bahçecilikte üretim, bitkilerin sürekli denetim altında tutulması temeline dayanır. Amaç, bitkiyi üretirken ana özelliklerini de korumaktır. Üretim, tohum kullanarak eşeyli yoldan yapılabilir gibi, çelikleme, daldırma, aşı ve doku kültürü gibi yöntemler kullanarak eşeysiz yoldan da yapılabilir.

Yeni bitkilerin yetiştirilmesinde tohum kullanımı çok yaygındır. Ucuz olması, kolay taşınıp saklanabilmesi, uzun süre canlılığını koruması ve hastalık taşımayan bitki elde edilmesi, tohumun üstünlükleridir. Yeni bitkinin gelişmesi için uzun bir süre beklenmesi, istenmeyen heterozigot(*) tohum kullanma olasılığı ve bu nedenle ana bitkide görülmeyen çekinik (resesif) özelliklerin ortaya çıkması, tohumla üretmenin sakıncalıdır. Ancak üretim aşamasında ayıklama yöntemleri kullanılarak son sakınca giderilebilir.

Eşeysiz üretim, bitkilerin kendi doku ve parçalarını yenileyebilmesi temeline dayanır. Bu yöntemle gelişmiş bir bitki, değişime uğramadan, sonsuz sayıda, daha hızlı ve kolay üretilir.

Birçok bitki köksap, soğan, yumru, dal, gövde ya da kök gibi farklılaşmış bölümlerinden doğal olarak çoğalabilir. Kök, dal ve sürgün gibi yenilebilir bölümleri bitkiden ayırmadan üretmeye "daldırma", bitkiden ayırarak üretmeye "çelikleme" denir. Çelikleme bahçecilikte yaygın biçimde kullanılan bir yöntemdir. Aşı, hastalığa dayanıklı, sağlam ve verimli bitkiler elde etmek için kullanılır.

Bahçecilikte başarı çevre koşullarının denetlenmesi ölçüsünde artar. Denetlenecek etkenlerin başında ısı, ışık, toprak ve su gelir.

Isı, bitkiye sanılan saydam örtülerle, toprağın yüzeyine serilen ve malç denen saman, küspe gibi organik, plastik gibi yapay örtülerle denetlenebilir; seralarda istenen düzeyde tutulabilir.

Işığın bitki yaşamındaki önemi büyüktür. Fotosentez için gerekli enerjiyi sağlamasının yanı sıra, çiçeklenme, tohum gelişimi gibi üreme etkinliklerini de belirler. Birçok bitki için ışık alma süresinin uzunluğu ya da fotoperiyodizm çok önemlidir. Bitkinin yetişme yeri, ışıktanma özellikleri göz önünde tutularak seçilir. Ayrıca bitki dağılımı ve yoğunluğu da gerektiği kadar ışık almada etkilidir. Seralarda yapay ışıktan yararlanılabilirse de, bu yöntem ancak değerli ürünler için ekonomiktir.

Bitkiyi sıkıca bağlayarak istenen biçimlere sokma ve budama, bahçecilikte iki önemli tekniktir. Genellikle birlikte kullanılan bu teknikler, kurtbağrı gibi çit bitkilerinde ya da Japonların geliştirdiği ve bonsai denen cüce ağaçlarda ilginç sonuçlar doğurur. Çalılar budamadan sonra daha çok çiçek, ağaçlar da genellikle daha iri ve daha bol meyve verebilir.

Tomurcuklanma, çiçeklenme, meyve verme ve büyümede uyancı işlev gören bitki hormonları (oksinler) kullanılarak bitkinin gelişimi yönlendirilebilir. Meyvenin olgunlaşma sürecini geciktirmede ya da hızlandırmada kimi hormonlar ve kimyasal maddeler kullanılır.

Bahçecilikte toprağın verimliliği ve fiziksel yapısı sürekli denetlenir. Bitkilerin büyümesi için gerekli olan 16 mineralden 13'ü toprakta bulunur. Bitki karbon, oksijen ve hidrojeni hava ve sudan alır. Toprakta bitkinin yararlanabileceği bileşikler biçiminde azot, fosfor, potasyum, kalsiyum, magnezyum, sülfür ve eser miktarda başka

(Üstte) İngiltere'nin 1903'te kurulan ilk bahçe kenti Letchworth'ün kuşbakışı görünümü, Hertfordshire; (Altta) 1920'de kurulan Welwyn Bahçe Kenti'nin ana caddesi Parkway'den bir görünüm, Hertfordshire
(Üstte) Aeroflume Limited. (Alt) Commission for the New Towns

ten sonra yeni kentlerin planlanmasında yaygın biçimde uygulandı.

bahçe mimarlığı bak. peyzaj mimarlığı

bahçe örümceği bak. haşlı örümcek

bahçe tiyatrosu, açık hava tiyatro gösterileri yapılması için düzenlenen ve genellikle kışın yapraklarını dökmeyen bitkilerle oluşturulan yeşil alan. 17. yüzyıl İtalyan bahçelerinde incelikte tasarlanmış, heykellerle süslenmiş köşeler yer alır, bunlar özellikle tiyatro gösterileri için düzenlenmiş olmamakla birlikte, yaratıcı gösterilerin gerçekleştirilmesine olanak sağlardı.

Bazı bahçe tiyatroları ise gösteri yapmaya uygun bir biçimde tasarlanmıştı. Bunların birkaç düzenlenmiş oluşan bir sahneleri, önleri budanmış çalılıklarla örtülmüş sahne girişleri olurdu. En iyi örnekleri, İtalya'da Toscana bölgesinde Lucca'daki Poggio Imperiale ve Villa Marlia ile bu bölgenin

elementler bulunur. Eksilen elementler gübre halinde toprağa katılır ya da doğrudan bitkinin üzerine püskürtülür.

Asit ya da alkali topraklar da bitkiyi etkiler. Aşırı asit ya da alkali toprak, bitkinin ölümüne neden olurken, ara değerler, az ya da çok beslenme koşullarını etkiler. Genellikle bitkiler nötr (pH 7) ve nötre yakın değerlerdeki toprakları yeğler. İdeal bahçe toprağı, bitkilerin yetişmesine uygun bir asitlik ya da alkalilik değeri sağlayan kil ve kum karışımından oluşur ve yüksek oranlarda organik madde içerir.

Bahçecilikle uğraşırken bitki için yaşamsal önem taşıyan suyun denetlenmesi de zorunludur. En uygun sulama yöntemleri, borularda taşınan basınçlı suyun damlalar biçiminde bitki ve toprağa serpilmesini sağlayan yağmurlama ve toprak altına döşenen borularla yapılan toprak altı sulamadır. Son zamanlarda ince plastik borularla, her bitki dibine sürekli ve ağır biçimde su akıtma yöntemi de kullanılmaktadır. Suyun toprakta kalma süresi, toprağın geçirgenliği ya da suyu tutma yeteneğiyle doğrudan ilişkilidir.

Bitkilerde virüs, bakteri, mantar, zararlı bitkiler, böcek, kuş ve hayvanların neden olduğu hastalık ve zararlar çok

Bahçe düzenlemesinin geleneksel öğelerini taşıyan bir çiçek bahçesi, Mount Vernon, Virginia
Mount Vernon Ladies' Association

çeşitlidir. Bu zararlar üç kategoride denetlenir: Bitki patolojisi, entomoloji ve zararlı ot savaşı. Geliştirilen farklı yöntemler içinde kimyasal zehirlerin kullanımı, hastalığa dayanıklı bitki yetiştirme ve zararlıları öldüren doğal koruyuculardan yararlanma sayılabilir.

Süs bitkileri bahçeciliği ağaç, çalı, soğanlı bitkiler gibi peyzaj mimarlığında kullanılan bitkilerin ve çeşitli çiçeklerin yetiştirilmesidir. Çiçekçilik, saksı bitkilerinin ve çiçeği için yetiştirilen başka bitkilerin üretilmesi, düzenlenmesi ve pazarlamasıdır. Peyzaj mimarlığı bitkiyi, açık alanları düzenlemede estetik ve işlevsel bir öğe olarak ele alır. Meyve ağaçları, çokyıllık ya da lale gibi soğanlı bitkiler, güller, süs bitkisi olarak kullanılan ağaç ve çalılar çoğu kez fidanlık-larda yetiştirilir, sonra buradan alınarak asil dikilecekleri yerlere taşınır.

Bahçelievler, Marmara Bölgesi'nde, İstanbul kentini oluşturan ilçelerden biri. 27 Mayıs 1992 tarihli ve 3806 sayılı yasa uyarınca 11 mahalle bir araya getirilerek ilçe yapılmıştır.

Bahçesaray, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Van iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Gevaş'a bağlı bir bucak olan Bah-

çesaray (eskiden Müküs), 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır. Nüfus (1990) ilçe, 17.246; kasaba, 3.116.

Bahçesaray, BAĞCESARAY olarak da bilinir. Ukrayna'da, Kırım yönetim biriminde (*oblast*), Simferopol-Sivastopol demiryolu üzerindeki Çürüksu Vadisinde kent.

Adını Kırım hanı Mengli Giray'ın 1503'te yaptırdığı hanlık sarayından alan Bahçesaray, bu tarihten sonra önem kazandı. Adının sikkelere basılması ise, III. İslam Giray'ın han olduğu 1644'e rastlar. Saray dışında, tarih ve mimarlık bakımından önem taşıyan birçok binanın bulunduğu Bahçesaray, 17 Haziran 1736'da Ruslar tarafından yağmalandı. II. Selamet Giray yıkılan sarayı, cami ve kitaplığı yeniden yaptırdı. Kırım Hanlığı'nın başkentli olmayı sürdüren kent, 1783'te Rusların eline geçti. "Tatar Elhamrası" olarak da bilinen, 1519'da inşa edilmiş saray, Çarice II. Yekaterina için yeniden onarımdan geçirildi. Bahçesaray, 1917 Ekim Devrimi'ne değin Kırım'ın en önemli askerlik, siyaset ve kültür merkeziydi. Nüfus (1970) 15.912.

Bahia, Brezilya'nın doğu kesiminde eyalet (*estado*). Kuzeybatıdan Piauí, kuzeyden Pernambuco, kuzeydoğudan Alagoas ve Sergipe, doğudan Atlas Okyanusu, güneydoğudan Espírito Santo, güneyden Minas Gerais, batıdan da Goiás ile çevrilidir. Yüzölçümü 561.026 km²'dir. Eyalet merkezi Salvador, Atlas Okyanusu kıyısında küçük bir körfezi denetleyen bir liman kentidir. Eyaletin adı, bir zamanlar Bahia (Körfez) olarak da adlandırılan bu kentten gelir.

Portekizli kâşifler, bugün Salvador'un bulunduğu körfeze 1 Kasım 1501'de, Tüm Azizler Yortusu'nda girdiler ve burayı Todos os Santos (Tüm Azizler) Körfezi olarak adlandırdılar. Ardından yakın çevre de Portekizlilerce işgal edildi. 1549'da, dört komutanlık bölgesi Brezilya'nın ilk genel valisi Tomé de Sousa'nın yönetiminde birleştirildi. Sousa, aynı yıl yönetim merkezi olarak Salvador'u kurdu.

Yörenin sömürgeleştirilmesine Recôncavo adlı kıyı bölgesinden başlandı. Burada ihrac için şekerkamışı ve tütün, yeni yerleşenler için de çeşitli tarım ürünleri üretiliyordu. 18. yüzyılda, Diamantina Dağlarında altın ve değerli taşların bulunmasıyla başlayan nüfus akımı, yarı kıraç iç kesimdeki sığır yetiştiriciliğini önemli ölçüde canlandırdı.

1822'de Brezilya İmparatorluğu'nun kurulduğu ilan edildiğinde, Bahia hâlâ Portekiz'e sadık güçlerin denetimindeydi. Ama 2 Temmuz 1823'te Salvador Brezilya birliklerinde işgal edilince, imparatorluğun bir eyaleti haline geldi. Cumhuriyet döneminde ise, Brezilya Federasyonu'nun eyaleti oldu (1899).

19. yüzyıl tarımda canlanma getirdi. Şekerkamışı altın çağını yaşadı, kahve üretimi yüksek düzeylere ulaştı, pamuk üretimi arttı, güneydeki ormanlar çok daha büyük kâr getiren kakao plantasyonlarına dönüştürüldü. Kauçuk plantasyonları 20. yüzyıl başında ortaya çıktı.

Diamantina Dağları ile bunların kuzeydeki uzantısı olan Tombador Dağları, Bahia'nın en yüksek kesimini oluşturur ve Minas Gerais sınırından başlayarak eyaleti uzunlamasına keser. Diamantina, Almas Dorugunda en yüksek noktasına (1.850 m) ulaşır. Sırtlar, buradan başlayarak alçalır ve yüksekliği 200-800 m arasında değişen Doğu ve Batı platolarını oluşturur. Platoların karakteristik özelliği erozyon ile ortaya çıkmış adatepelerdir. Doğu Platosu, kıyı ovalarına ege-men konumdadır.

Eyaletin başlıca ırmağı São Francisco, Minas Gerais'ten doğar ve Atlas Okyanusu-

na dökülünceye kadar önce kuzeye doğru akarak Bahia'nın batısını aşar; ardından geniş bir yay çizerek doğuya döner ve eyaletin Pernambuco ve Alagoas ile olan sınırlarını çizer. Paraguaço Irmağı ise Diamantina Dağlarından doğar ve doğuya doğru akarak Todos os Santos Körfezine dökülür. Bu akarsu sayesinde kıraçlıktan kurtulan havzada ağırlıklı olarak sığır yetiştiriciliği, bazı alanlarda ise bitkisel üretim yapılır.

Bahia'nın kıyı şeridi boyunca, yıllık yağışın 1.400 mm'yi aştığı bölgelerin yanı sıra, Brezilya hindistancevizi ile mangabeira kauçuğu yetişen kumlu alanlar ile mangrovların yetiştiği elverişli haliçler yer alır. Genişyapraklılardan oluşan tropik ormanlarda, yıllık yağış 1.500 mm'yi geçtiği gibi, sıcaklık en soğuk ayda bile 18°C'nin altına düşmez. Bu ormanların killi kumlu toprağı da yaprakdökmeyen bitkiler için uygun bir ortamdır. Geçiş ormanları kuşağında, yaprakdökken ağaççıklar ve daha küçük bitkilerden oluşan bir bitki örtüsü yaygındır. Eyalet topraklarının yaklaşık yüzde 60'ı, Brezilyalı coğrafyacıların "kuraklık Poligonu" adını verdikleri bölgeye girer. *Caatinga* olarak da bilinen bu kurak alanda yağışlar düzensizdir; yıllık yağış hiçbir zaman 600 mm'yi geçmez. Açık ve çıplak arazide, ağırlıklı olarak kaktüs türü bitkiler yetişir. Ormanlarda pekari, tapir ve iki parmaklı tembel-hayvan, kırlarda ise dev armadillo, kızıl aynak ve kral akbaba gibi canlılara rastlanır.

Bahia nüfusu, melez bir çoğunluk ile oldukça kalabalık Siyah ve beyaz azınlıklardan oluşur. Nüfus yoğunluğu önemli değişiklik gösterir. En yoğun yerleşimler kuzey kıyılarındaki, özellikle de Recôncavo adıyla bilinen bölgedeki kent ve kasabalarlardır. Başkent Salvador, Ilhéus, Itabuna, Feira de Santana ve Vitória da Conquista başlıca kentlerdir. Seyrek nüfuslu kıraç iç kesimlerde yalnızca birkaç kasaba vardır. Toplam nüfusun yarısından çoğu kırsal alanlarda yaşar.

Halk Portekizce konuşur, ama Afrika dillerinden ve daha düşük oranda da çeşitli Yerli dillerinden etkilenmiştir. Büyük çoğunluk Katoliktir. Protestanlık, ruhlarla inanma ve öteki inançlar, küçük azınlıklar arasında yer bulabilmiştir. Kendisini Katolik sayan pek çok kimse, uzlaştırmacı bir mezhap olan *candomblé*'nin ayinlerine de katılır.

Yaşam standardı düşüktür. Çevre sağlığı koşullarının iyileştirilmesi yolundaki çabalara karşın sağlık hizmetleri yetersizdir. Okul-laşmanın yaygınlaştırılması girişimlerine karşın, okuma-yazma oranı da yükseltilememiştir. Eyalette Federal Üniversite ile Católica do Salvador Üniversitesi öğretim yapar.

Bahia'nın yeraltı kaynakları arasında, petrol, doğal gaz, kurşun, bakır, krom, kalay, barit, manganez, manyezit, titanyum, hematit, kvars, kaolen, mermer, asbest ve ametist sayılabilir. Hidroelektrik enerji kaynakları da önemlidir. São Francisco Irmağı'nın en büyük çağlayanı üzerinde Paulo Alfonso Barajı kurulmuştur.

En önemli tarım ürünleri kakao, tütün, bitkisel yağlar, piassuva (palmiye lifi) ve sisaldir. Ormanlardan kereste de sağlanır. Sığırın derisi ve köselesi değerlendirilir. Landulfo Alves petrol rafinerisi, çimento ve demir fabrikaları, ağır sanayiye oluşturur. Salvador, Feira de Santana ve Aratu, sanayi merkezleridir. Enerji büyük ölçüde hidroelektrik kaynaklardan, özellikle de Paulo Alfonso projesinden sağlanır. Eyaletteki kara ve demir yolları daha çok Recôncavo'ya hizmet verir.

Başlıca kültürel kurumlar Bahia Edebiyat Akademisi, Bahia Tarih ve Coğrafya Enstitüsü ve Bahia Müzik Enstitüsü'dür. Nüfus (1990 tah.) 11.738.000.

Bahía Adaları, Honduras'ın Bahía Adaları ilini oluşturan adacıklar kümesi. Toplam yüzölçümü 261 km²'dir. Antil Denizinde, kıydan 56 km uzaklıktadır. 1502'de Kristof Kolomb tarafından keşfedilen ana adalara 1642'de İngiliz korsanlar yerleşti. İspanya, Honduras ve İngiltere 1650-1850 arasında bu adalar için aralıksız çekişti. Adaların yerli halkı Karipler, Rüzgâraltı Adalarındaki St. Vincent'dan Roatán'a sürüldü. 1852'de adalar İngiltere'ye bağlandı, 1859'da Honduras'a geri verildi.

İl merkezi Roatán, aynı adı taşıyan adadadır. Halkın başlıca uğraşı, muz, manyok, hindistancevizi ve tatlıpatates yetiştirmek. Aynı balıkçılık ve hayvancılık da yapılır. Eskiden İngilizce konuşan Protestanlar adalardaki nüfusun çoğunluğunu oluştururdu. Ama son yıllarda Honduras anakarasından çok sayıda göçmen gelmiştir. Nüfus (1988 geç.) 21.553.

Bahía Blanca, Arjantin'de, Buenos Aires eyaletinin güneybatısında, Atlas Okyanusunun bir girintisi olan Blanca Körfezinin yakınında kent ve ülkenin en önemli limanı. Siğ Napostá Grande Irmağının 6,5 km yukarısında yer alır. Bahía Blanca adını bölgeye 18. yüzyılda kâşifler verdi. Ama Yerlilerden ve dıştan gelen saldırılardan korunmak için kurulan karakol çevresinde genişleyen yerleşme, önceleri Nueva Buenos Aires olarak adlandırıldı. 1895'te Bahía Blanca adıyla tüzel kimlik kazandı. 1884'te Buenos Aires'le demiryolu bağlantısı tamamlandıktan sonra ticari bir merkez haline geldi. Patagonya'nın kuzeyi ile Pampalar'ın güneybatısından gelen petrokimya ürünleri, et, meyve ve tahıl türleri Bahía Blanca'da modern tesislerde işlenir. Ayrıca birkaç yan liman da vardır. Puerto Belgrano ise deniz üssü olarak kullanılır. 1970'lerin sonu ile 1980'lerin başında büyük bir petrokimya projesi gerçekleştirilmiştir.

Bahía Blanca'da, eskiden teknik enstitü olan Güney Üniversitesi (1956), Bernardino Rivadavia Kütüphanesi ve çeşitli müzeler bulunur. 20. yüzyıl başlarında kente egemen olan kalkınma ortamı, yazar Roberto Payró'nun Bahía Blanca'yı anlatan *Pago Chico* (1908) adlı romanına esin kaynağı olmuştur. Nüfus (1980) 223.818.

Bahir Mustafa Paşa (KÖSE) (d. Çorlu - ö. 1765, Midilli), Osmanlı devlet adamı. I. Mahmud, III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde üç kez sadrazamlık yapmıştır.

Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın kethüdasi Sofu Abdurrahman Paşa'nın oğluydu. Cezaret ve kararlılığıyla dikkati çekerek kısa sürede yükseldi. Kapıcıbaşılik, ikinci ve birinci mirahorluk gibi görevlerden sonra I. Temmuz 1752'de sadrazam oldu. 15 Şubat 1755'te görevinden alınarak Limni Adasına sürüldü. Bir süre sonra Mora muhassıllığına atanan Mustafa Paşa, İstanbul'a çağrılarak III. Osman tarafından 1 Nisan 1756'da ikinci kez sadrazamlığa getirildi. 11 Ocak 1757'de yeniden azledilerek Rodos Adasına sürüldü. Ama bir süre sonra beylerbeylik göreviyle önce Mısır'a, ardından Cidde ve Halep'e atandı.

III. Mustafa'nın tahta çıkmasından sonra I. Kasım 1763'te üçüncü kez sadrazamlığa getirildi ve padişahın üç yaşındaki kızı Şah Sultan'la nikâhlanarak saraya damat oldu. Osmanlıların denetimindeki İmeret'i'de (Gürcistan'da) çıkan ayaklanmayı bastırmayınca 28 Mart 1765'te azledilerek Midilli Adasına sürüldü. Bir ay sonra da burada idam edildi. Eyüp'te bir cami ile bir Nakşibendi tekkesi yaptırmış ve kesik başı da buraya gömülmüştür.

Bahmut bak. Artyomovsk

Bahnar dilleri, temelde Vietnam'da konuşulan dilleri kapsayan dil öbeği. Güneydoğu Asya ailesine bağlı Mon-Khmer öbeğine giren Bahnar dilleri üç kola ayrılır: Kuzey, Güney ve Batı Bahnar dilleri.

Büyük ölçüde Vietnam diline dayanan Kuzey Bahnar dilleri, Laos'un bazı bölgelerinde konuşulan dilleri kapsar; bu kolun en yaygın dili Bahnar dilidir. Güney Bahnar dilleri, Vietnam ve Kamboçya'nın doğusunda yaygındır; bu kola bağlı Ko'ho dili yaklaşık 100 bin kişi tarafından konuşulmaktadır. Daha az yaygın dillerden oluşan Batı Bahnar dilleri ise Kamboçya'nın kuzeydoğusu ile Laos'ta konuşulmaktadır.

Bahr, Hermann (d. 19 Temmuz 1863, Linz, Yükan Avusturya - ö. 15 Ocak 1934, Münih), kültür hareketlerine gösterdiği yakın ilgiyle döneminin edebiyat gelişmelerine yön veren Avusturyalı roman ve oyun yazarı.

Avusturya ve Alman üniversitelerinde okuduktan sonra Viyana'ya yerleşerek bir dizi gazetede çalıştı. Yazarlık yaşamının birinci evresini yansıtan *Zur Kritik der Moderne* (1890; Modernliğin Eleştirisi Üzerine) ve *Die Überwindung des Naturalismus* (1891; Doğalcılığı Yenmek) adlı ilk eleştirel yapıtlarında doğalcılık ile romantizmi uzlaştırmaya çalıştı. Viyanalı insanı anlatan *Wien* (1907; Viyana) adlı parlak denemesi yayımlandıktan kısa bir süre sonra yasaklandı. Daha sonraları Maurice Maeterlinck'in etkisinde kalan Bahr, mistisizm ve simgeciliğin savunucusu oldu. *Wienerinnen* (1900; Viyanalı Kadınlar), *Der Krampus* (1901) ve *Das Konzert* (1909; Konser) gibi hafif ve eğlendirici komediler yazdı.

1903'te Berlin'deki Deutsches Theater'in yöneticiliğine atandı; 1918'de kısa bir süre Vienna Burgtheater'in yöneticiliğini yaptı. I. Dünya Savaşı sırasında, Katolikliğin etkisiyle yazdığı *Himmelfahrt* (1916; İsa'nın Göğe Çıkışı) adlı romanla ülkesindeki katı Katolik düşünce akımını yansıttı. *Dialog vom Marsyas* (1904; Marsyas'ın Diyalogu), ve *Expressionismus* (1914; Dışavurumculuk) gibi eleştirel yapıtlarında yaratıcı sanatın toplumsal etkileri üzerinde durdu.

Bahraich, Hindistan'ın kuzey kesiminde, Uttar Pradesh eyaletine bağlı Bahraich ilinin merkezi. Gagra Irmağının kollarından birinin kıyısında yer alır. Lakhimpur (Lucknow) ile Nepal'in Nepalganj kentini bağlayan demiryolu üzerindedir ve Nepal ile yapılan tarım ürünleri ve kereste ticaretinin merkezidir. Kentte ayrıca şeker de üretilir. 1033'te ölen Afganlı savaşçı-ermiş Seyyid Salar Mesud'un türbesi, Müslüman ve Hindu hacıların ziyaret yeridir. Kentin batısında da bir Budacı manastırının kalıntıları vardır.

Bahraich ili, Nepal sınırı ile Gagra Irmağı arasında bir kama biçiminde uzanır. Yüzölçümü 6.871 km²'dir. İlin doğusunu Rapti Irmağı havzası, batısını Gagra Ovasının bir bölümü kaplar; bu iki kesim dağlık bir alanla ayrılır. Ekonomi piring, mısır, buğday ve nohut gibi tarım ürünlerine dayalıdır. Bölgenin, 1033'te Seyyid Salar Mesud tarafından ele geçirilmesinden önceki tarihi hakkında çok bilgi yoktur. Sonradan birkaç kez el değiştirmiş, sonunda İngiliz yönetimi altında ki Hindistan'ın parçası olmuştur. Nüfus (1981) kent, 99.889; il, 2.216.245.

Bahreyn, tam adı BAHREYN DEVLETİ, Arapça DAWLAT NA DEVLETÜ'L-BAHREYN AL BAHRAYN, Basra Körfezinde Arabistan Yarımadası kıyısı açıklarında Bahreyn Adası ile 30 kadar küçük adadan oluşan bir takımadada yer alan ülke. Yüzölçümü 692 km²'dir. Arapçada el-Bahreyn "iki deniz" anlamına gelir. Bah-

reyn'in başkenti Manama'dır (el-Manamah). Nüfusu (1991) 516.000'dir.

Günümüzde bağımsız bir Arap devleti olan Bahreyn, 1971'e değin özel bir anlaşma ile İngiltere'ye bağlı idi. Ülkenin dış ilişkilerinin yürütülmesinde ve savunmasında İngiltere sorumluydu. Basra Körfezinin Arabistan yakasında ilk petrol 1932'de Bahreyn'de bulunmuştu. Ama bugün oldukça az petrol üretilmektedir. Bahreyn Emirliği'nin ticari önemi daha çok körfezdeki merkezi konumundan ileri gelmektedir. En büyük kenti ve limanı olan Manama, Bahreyn Adasının kuzeydoğusundadır. Emir Şeyh İsa bin Selman el-Halife, Manama'nın 10 km kadar güneyindeki er-Rifau'l-Garbi'de (Batı Rifa) oturmaktadır.

Doğal yapı. Bahreyn birbirinden ayrı iki ada grubunda yer alır. 555 km²'lik Bahreyn Adası çevresinde küçük adalarla bir grup oluşturur. Bu adalardan Muharrek ve Sitre, karayoluyla Bahreyn Adasına bağlı durumdadır. Nebi Salih, el-Muhammediye (Ummü's-Sebban), Umm Na'san ve Cidde adaları da bu grupta yer alır. İkinci grup ise Bahreyn Adasının 19 km güneydoğusunda, Katar kıyısı açıklarındaki Hovvar Adasıdır. Bunlar kayalık ve küçüktür, az sayıda balıkçı ile taşocağı işçisini barındırmaktadır.

Küçük adalar deniz düzeyinden pek yüksek değildir. Buna karşılık Bahreyn Adası arazi yapısı bakımından çeşitlilik gösterir. Kemer biçimindeki kaya katmanları kireçtaşı, kumtaşı ve kireçli topraktan (gevşek yapılı kil, kum ya da kalsiyum karbonat içeren mül) oluşmaktadır. Bu katmanlar Kretase (Tebeşir) (y. 136-65 milyon yıl önce) ve Tersiyer (Üçüncü) (y. 65-2,5 milyon yıl önce) dönemlerde oluşmuştur.

Bahreyn Adasının orta bölgesi kayalıktır. Ed-Duhan Dağı deniz düzeyinden 135 m kadar yüksektir. Güneyde ve batıda bazı yerleri tuzlu bataklıklarla kaplı kumlu ovalar vardır. Kuzey ve kuzeybatı yöreleri ise çok farklıdır. Buralarda dar bir toprak sendi üstünde hurma ve sebze bahçeleri görülür. Bahçelerin sulanmasında kullanılan su, verimli kaynaklardan ve artezyenlerden sağlanır. Adaların kuzey kıyıları açıklarında deniz tabanındaki sualtı kaynaklarından da su fışkırır. Dalgıçlar yüzyıllar boyunca bu suyu tulumlara doldurarak çıkarmışlardır. Artezyen kuyularının açılmasından sonra bu sualtı kaynakları pek az kullanılmaktadır.

İklim. Yıl boyunca nem oranı yüksektir. Mayıs'tan ekime değin aylık ısı ortalaması 29°C'nin üstündedir. Kış ayları ılımandır. Aralık'tan marta değin ortalama aylık ısı 21°C'nin altındadır. Yağmur hemen hemen hep kışın yağar ve yıllık yağış ortalaması 76 mm'dir. Egemen rüzgâr kuzeybatıdan esen nemli şamal'dır. Güneyden esen gaws ise hem sıcak, hem de kurudur; bazen kum ve toz getirir.

Bitki örtüsü ve hayvan varlığı. Adaların çıplak ve kırılgan kesimlerinde 200 kadar değişik çöl bitkisi türü vardır. Öte yandan sulanabilir ekili kesimlerde meyve ağaçları, yem bitkileri ile sebze yetiştirilir. Hayvan türlerinin çeşitliliği çöl koşullarıyla sınırlıdır. Ceylan ile tavşanın soyu henüz tükenmemiştir. Kertenkele ve arap tavşanı yaygındır. Hindistan'dan gelmiş olabilecek olan kuyruksüren sulama yapılan bölgelerde görülür. Ayrıca Avrupa, Asya ve Afrika'ya özgü kuş türleri de insanı şaşırtacak kadar çoktur.

Yerleşme dokusu. Bahreyn Adasının kuzeyinde sulama yapılan bölgelerdeki hurma, muz, turuncgil, mango ve nar ağaçlarının oluşturduğu korular vardır. Ağaçların gölgesinde sebze ve yonca yetiştirilir, buralar-

da hayvanlar otlar. Arap köyleri düz damlı, taş ya da beton evlerden oluşur. Balıkçıların geçici yerleşimleri ve çok yoksul olanların evleri *barası*'den (hurma ağaçlarının kamış ya da dalları) yapılır. Bahreyn Adasının güney yarısında düzenli ve sürekli yerleşim pek azdır.

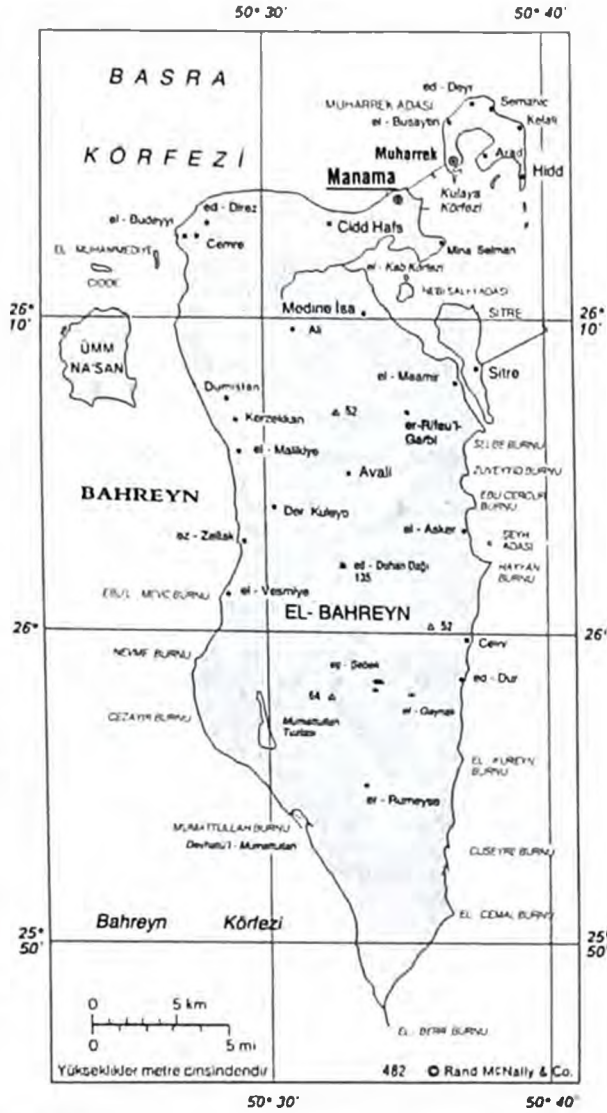
Bahreyn'de iki büyük kent vardır: Manama ve Muharrek. dolambaçlı sokakları, sıkışık evleriyle bugün de geleneksel Arap kasabası görünümündedir. Manama, Mina Selman limanıyla birlikte, Doğu ile Batı özelliklerinin bir karışımını sergiler. Manama'da başlıca hükümet dairelerinden başka birkaç büyük otel, okullar, Batı tarzında mağazalar ve bir Arap çarşısı yer almaktadır. Bahrain Petroleum Company'nin (Bapco) yurt dışında yaşayan üst düzeydeki çalışanlarının oturduğu tek katlı evlerin de bulunduğu Avali'de ağaçlıklı bulvarlar vardır. Tasanmı İngiliz mimarlarca hazırlanan ve devletin 15 bin kişiye çağdaş konut sağlamak amacıyla yapımına giriştiği Isa kenti 1968'de törenle yerleşime açılmıştır.

Nüfus. Çoğu Arap olan nüfusun yüzde 68 kadan Bahreyn doğumlu halktan oluşur. Bahreyn'deki yabancı topluluğunun önemli bir bölümü Bapco'da çalışanlardır. İranlı, Hintli ve Pakistanlıların pek çoğu ticaretle uğraşır. Bazı İngilizler de Bahreyn hükümetince görevlendirilmiştir. Nüfusun büyük bölümünü oluşturan Müslümanların çoğu Şii mezhebindedir. Zengin ve etkili ailelerin çoğu Sünnidir. 1980 başlarında Manama'nın nüfusu 122 bin, Muharrek'in nüfusu 62 bin dolayındaydı. Bu iki kent Bahreyn nüfusunun yarısını yakınına barındırmaktadır. Arapça resmi dildir, ama İngilizce de konuşulmaktadır.

Doğum oranı yüksek, ölüm oranı ise düşük olduğundan nüfus artışı görece hızlıdır. Nüfusun üçte birinden çoğu 15 yaşın altındadır. Kentsel nüfusun oranı yüzde 80 dolayındadır. Yabancı işçiler nedeniyle erkeklerin sayısı kadınlarınkinin çok üstündedir.

Ekonomi. Bahreyn'de karma bir ekonomi vardır. Kişi başına GSMH gelişmiş ülkeler düzeyindedir, ama son yıllarda GSMH'deki artış nüfus artışının gerisinde kalmıştır. Başlıca ekonomik etkinlikler petrol ve doğal gaz üretimi ve arıtımı ile imalat, bankacılık ve mali hizmetlerdir. Bahreyn'de 1934'ten beri petrol üretilmesine karşın, yıllık üretim oldukça düşüktür. Ham petrolün çoğu Arabian American Oil Company'nin (Aramco) tesislerinden denizaltı borularıyla Suudi Arabistan'a pompalanmaktadır. Bahreyn petrol üreticisi olmak çok, işlenmiş petrol ihracatçısı olarak önemlidir. İki ABD şirketinin eşit pay sahibi olduğu Bapco şirketine 2024'e değin sürecek bir petrol ayrıcalığı tanınmıştır. Denizde petrol arama ayrıcalığı ise Aramco ile birlikte gene bir ABD şirketine verilmiştir. Devlet gelirlerinin üçte iki kadan petrol haklarından, geri kalanı ise gümrük vergileriyle yerel vergiler, mülk ve toprak kiralardan gelmektedir. Devlet harcamaları kamu hizmetleri, savunma, eğitim, sağlık, ulaşım ve sosyal güvenlik alanlarında yoğunlaşmıştır.

Bahreyn'in geleneksel sanayileri yelkenli yapımı, balıkçılık, inci avcılığı ve kamıştan örülen hasır işçiliğiydi. Bu sanayi dalları, bugün varlığını küçük çapta sürdürmektedir. Çünkü hem talep azalmış, hem de daha kazançlı iş olanakları ortaya çıkmıştır. Mina Selman'daki modern bir kızakta 1.000 tona kadar gemilerin onarımı yapılabilmektedir. Petrol ürünleri dışındaki başlıca sanayi ürünleri alüminyum, yer karoları, beton bloklar, plastikler, asfalt, kâğıt ürünleri, un

Bahreyn

ve alkolsüz içeceklerdir. Petrol ve doğal gazla ilgili sanayiler ve ağır sanayi devletin denetimindedir. Hafif sanayi, inşaat ve ticaret ise özel sektörün elindedir. Başlıca ihrac kalemleri petrol ve doğal gaz ürünleri ile alüminyum ürünleri, en önemli alıcılar Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Japonya, Singapur ve Birleşik Krallık'tır. Başlıca ithalat kalemleri ham petrol, makine ve ulaşım donanımı, gıda ve mamul mallardır. Suudi Arabistan, ABD, Singapur, Kanada ve BAE ithalatta en büyük paya sahip ülkelerdir. Elektrik enerjisi termik santrallerde üretilir.

Ekilebilir topraklar ülke yüzölçümünün yalnızca yüzde 3'ünü oluşturur. Tarım ekonomik açıdan önem taşımaz ve Bahreyn'in gıda gereksiniminin küçük bir bölümünü karşılar. Başlıca ürünler hurma, muz, turuncgiller, mango, nar, yumru bitkiler, domates, hıyar ve bazı başka sebzelerdir. Ülke topraklarının yüzde 10'undan azını oluşturan otlaqlarda keçi, koyun ve sığır yetiştirilir. Bahreyn'de 65'ten fazla kıyı bankası vardır. Bunlar yerel düzeyde bankacılık hizmeti vermez, ama devletten ve büyük mali kuruluşlardan mevduat kabul edebilir. 1989'da bir menkul kıymetler borsası açılmıştır. Bahreyn gelişmiş bilişim ve iletişim olanaklarıyla Basra Körfezinin önde gelen mali merkezi haline gelmiştir.

Bahreyn Adasında düzgün bir karayolu ağı vardır. Muharrek Adasındaki uluslararası havalimanı, körfezin, trafiği en yoğun olan havalimanlarından biridir; pek çok Ortadoğu ülkesine buradan uçak seferleri yapılır. Bahreyn'den öteki körfez limanlarına, ayrı-

ca Karaçi ve Bombay'a düzenli vapur seferleri bulunmaktadır.

Bahreyn'de işgücünün yüzde 60'ını yabancı işçiler oluşturur. Başlıca istihdam alanları hizmetler, inşaat ve ticarettir.

Yönetel ve toplumsal koşullar. Bahreyn büyük ölçüde bir refah devletidir. Sağlık hizmetleri ve eğitim parasızdır. Konut ve ulaşım hizmetlerinde de kısmen devlet yardımı vardır. Dört kentsel ve iki kırsal belediye, üyelerinin yansı seçimle gelen kurullarla yönetilmektedir. Üyelerin öbür yansı hükümet tarafından atanır. 1970'lerin başında yürürlüğe konan anayasa, geleneksel bir Arap ataerki yönetim sisteminden temsili demokrasiye geçiş durumunu yansıtır. Güç emirde toplanmıştır. Emirin atadığı Bakanlar Kurulu onu yardımcı olur. Ulusal Meclis 1975'te emir tarafından lağvedilmiştir.

Kültürel yaşam. Son zamanlardaki hızlı ekonomik gelişmeye karşın Bahreyn, kültür alanında ve yaşam tarzında temelde Arap özelliğini korumaktadır. Devlet radyosu yalnızca Arapça yayın yapar; ayrıca Suudi Arabistan'ın televizyon yayınları izlenir. Birkaç tane haftalık ve günlük Arapça gazete yayımlanmaktadır. Az sayıda İngilizce yayın da vardır. Son yıllarda Bahreyn, petrole ve körfezdeki ticarete dayalı hızlı bir gelişme göstermiştir. İstikrarlı ve güvenli bir ortam bu gelişmeye büyük katkıda bulunmuştur.

Tarih. Bahreyn tarihöncesi çağlardan bu yana yerleşim yeridir. Bahreyn Adasının kuzeyinde bulunan binlerce tümülüs Sümerler döneminden kalmış olmalıdır. Pers,

Yunan ve Roma coğrafyacıları yapıtlarında bu takımadadan söz etmişlerdir. 7. yüzyıldaki Müslüman yayılmasından sonra adalar Arap ve Müslüman bir nitelik kazanmıştır. 1521'den 1602'ye değin Portekizlilerin, 1602'den 1783'e değin de İranlıların yönetiminde kalan adaları, bu tarihten sonra Arap kökenli el-Halife ailesinden şeyhler yönetmiştir. 19. yüzyılda İngilizler bölgede Mısır, İran, Alman ve Rus etkisinin yayılmasını önlemek amacıyla müdahalede bulunmuşlardır. Bahreyn'le İngiltere arasındaki ilk anlaşma 1820'de imzalanmıştır. 1861'den sonra İngiliz koruması altına giren Bahreyn 1971'de de bağımsızlığını kazanmış ve Birleşmiş Milletler'e girmiştir. Bağımsızlıktan sonra Sünnilerle Şiiler arasındaki gerginlikler artmış, İran'daki İslam Devrimi sonrasında Şiiler yönetiminde daha fazla söz sahibi olma yolundaki baskılarını artırmışlardır. Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Bahriye Nezareti, Tanzimat sonrası dönemde Osmanlı Devleti'nde deniz kuvvetleri ve tersaneyle ilgili işleri yürüten örgüt.

Umur-ı Bahriye Nezareti ilk kez 1804'te, III. Selim dönemi ıslahatları çerçevesinde kaldırılan Tersane Eminliği'nin yerine kuruldu. Ama III. Selim'in 1807'de tahttan indirilmesinden sonra, onun kurduğu birçok yeni kurum gibi bu nezaret de kaldırıldı. II. Mahmud döneminde donanmada birtakım yeniliklere girişildi. 1837'de Tersane Eminliği kaldırılarak Bahriye Müsteşarlığı kuruldu; ama kaptanıderya komutasındaki donanmanın ve tersanenin geleneksel örgütlenmesine dokunulmadı. Bahriye Müsteşarlığı daha çok donanmanın ve tersanenin yönetim ve mali işleriyle ilgilendi. Bu alanda önemli değişiklikler Tanzimat'tan sonra yapıldı. 1840'ta ilk Bahriye Meclisi oluşturuldu. 1845'te sürekli duruma getirilen bu meclis, denizcilik alanında yapılacak yenilikleri düzenlemekle görevliydi. 1849'da bu meclisin denetiminde ilk Bahriye Nizamnamesi yürürlüğe kondu. Ama bu dönemde de kaptanıderya donanmanın ve tersanenin en büyük amiriydi. Hem Bahriye Meclisi, hem de 1845'te kaldırılan Bahriye Müsteşarlığı'nın yerine kurulan Tersane-i Amire Nezareti, kaptanıderyaya bağlıydı.

Abdülaziz'in (hd 1861-76) buharlı savaş gemilerine önem vermesiyle Osmanlı donanması İngiltere ve Fransa'dan sonra dünyanın üçüncü büyük deniz gücü durumuna gelince, örgütsel alanda da köklü yeniliklere gidildi. 1861'de Bahriye Meclisi ile Tersane-i Amire Nezareti kaldırılarak donanmayla ilgili bütün işler kaptanıderyanın sorumluluğuna verildi. Mart 1867'de kaptanıderyalık da kaldırılarak Bahriye Nezareti ile Kumanda Meclisi adlarında iki ayrı birim oluşturuldu. Bu durum yeni sorunlar ortaya çıkarınca, Kumanda Meclisi kaldırılarak Bahriye Nezareti de öteki nezaretler gibi örgütlendi. Kısa aralıklarla da Tersane-i Amire Meclisi, Meclis-i Bahriye, Şûra-yı Bahri adları ile danışmanlık ve uzmanlık kurulları oluşturuldu. 1876'da altı ay, 1878-80 arasında da yaklaşık bir buçuk yıl süreyle, kaptanıderyalık yeniden ihdas edildi. 1882'ye değin örgütlenme sürecini tamamlayan Bahriye Nezareti, bu tarihten sonra II. Abdülhamid'in donanmaya yönelik olumsuz siyaseti yüzünden geri planda kaldı ve genellikle denizcilikten anlamayan nazırların yönetimine bırakıldı. 1914'te bir kez daha düzenlenmekle birlikte, 4 Kasım 1922'de İstanbul Hükümeti'nin sona ermesiyle ortadan kalktı. Buna karşılık, Ankara'da 1920'de Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nde oluşturulan Bahriye Dairesi, 29 Aralık 1924'te Bahriye Vekâleti adını alarak 16 Ocak 1928'e değin görev yaptı.

Bahriye Nezareti Binası, İstanbul'un Kasımpaşa semtinde, Haliç kıyısında, bugün Kuzey Deniz Saha Komutanlığı'nca kullanılan yapı. Osmanlı Devleti'nin 1867-1922 arasında deniz işlerini yürüten Bahriye Nezareti için yapılmıştır, mimarı Sarkis Balyan'dır. Denize dik ve paralel iki eksen üstünde tam simetrik bir plan ve cephe düzeni olan, kareye yakın dikdörtgen bir yapıdır. Ana eksen uçlarında dört girişi olan yapıda tasarım açısından görülen en önemli özellik, her iki eksen üzerinde kesin bir simetri ile biçimlendirilmiş bir orta avlunun bulunmasıdır. Ortasında sekizgen planlı mermer bir şadırvanın yer aldığı mermer döşeli avlu iki katlı bir galeriyle çevrilidir. Bu galerinin zemin katı, at nalı kemerlerle birbirine bağlanan ayaklar ve bu ayakların önünde ona bitiştirilmiş yarım yuvarlak gömme sütunlardan oluşmaktadır. Üst katındaki galeride ise düz lentolar dörtlü sütun gruplarına oturmaktadır. Dört cephesi de birbirinin aynı olan yapıya köşe odalarında çıkıntılarla belirli bir plastik değer getirilmiştir. Ayrıca genişlikleri aynı olan üç değişik biçimdeki pencereyle de çeşitlilik sağlanarak bu plastik etki artırılmıştır. Deniz cephesindeki blok, bahriye nazırına ayrılan bölüm olarak çok özenli düzenlenmiştir. Deniz tarafındaki tören girişi, zengin bezemeli bir giriş salonuna açılır. Giriş salonundan üst kata iki kollu geniş bir merdivenle ulaşılır. Üst katta nazıra ayrılan dairelerin yanında bekleme ve kabul salonları bulunur. Bezeme açısından da yapının bu bölümleri özellikle dikkati çeker.

Giriş salonunun duvarları ve tavanı geometrik biçimli panolar halinde bölünmüş, soyut yeni-klasik bezeme örgeleriyle doldurulmuştur. Belirli noktalara yerleştirilmiş madalyonlar içinde doğaçlık çiçek demetleriyle manzara resimleri de vardır.

Bahrü'l-Ahmer, el- (Arapçada "Kızıl Deniz"), Mısır'da, Nil Vadisinin kuzeyinden Kızıldeniz'e kadar uzanan bölgedeki Doğu Çölünün (es-Sahraü's-Şarkıye) büyük bir bölümünü kaplayan il (*muhafaceza*). Yaklaşık 29° kuzey enleminden güneye, Sudan sınırına kadar uzanır. Batıda, kuzeyden güneye Nil Vadisi iline komşudur. 203.685 km²'lik yüzölçümü ile Mısır'ın beşte birini içine alır. Belirgin dilimlere ayrılmış olan Doğu Çölü, dik kayalıklar halinde Nil'e doğru alçalan ve güney yönünde Kina'nın karşısına kadar uzanan dalgalı bir kalker platosudur. Kina'nın karşısında mevsimlik akarsuların derinlemesine böldüğü plato, burada 488 m'ye kadar yükselen kayalıklara dönüşür. Kina'nın doğusundan güneye doğru, gene mevsimlik akarsular ve sel yolları tarafından derinlemesine oyulmuş Nübye kumtaşı hâkimdir. Küçük, yarı-göçebe yerleşim birimleri tüm bölgeye yayılmıştır. Nil'in 80-137 km doğusundan sonra, çöl platosu genellikle kuzey-güney doğrultusunda dizilmiş ve güneyde 1.980 m yüksekliğe ulaşan volkanik ve kireç bir dağ zinciriyle birleşir. Bahrü'l-Ahmer'in kuzey sınırı, Celaletü'l-Bahriye Dağının güney ucu yakınlarındadır. Celaletü'l-Bahriye Dağı, Süveyş ilinin güneyinde 1.400 m yüksekliğe ulaşır. Güneyde ise, 1.475 m'ye kadar yükselen Celaletü'l-Kibliye Dağı yer alır. Bu doruğun kuzeybatısında Aziz Antonios Manastırı (Arapça Deyrül-Kaddis Antun), güneydoğu yönünde ise Aziz Paulus Manastırı vardır.

Doğu Çölünde hiç erteyen kaynağı yoktur, yalnızca birkaç dağ pınarı görülür; gene de bölge ara sıra yağış alır. Dağların Kızıldeniz'e doğru alçaldığı yerde, yerleşik nüfusun geçim kaynağı olan bir kıyı düzlüğü bulunur. Göçebe çöl sakinleri, hayvancılığı yanı sıra, madenci ve petrolcü kampla-

nyla alışveriş yaparak geçinir; ötekiler Kızıldeniz'de balıkçılık yapar.

Bahrü'l-Ahmer'deki maden yatakları'nın işletilmesine 1960'larda başlandı. 1970'li yıllarda bu yana Mısır petrolünün büyük bölümü, il yakınında, denizde ve kıyı şerhinde bulunan petrol bölgelerinden çıkarılmaktadır. Bunların en büyüğü, Süveyş'in 200 km güneyindeki Morgan petrol bölgesidir. Süveyş Körfezindeki yeni petrol bölgelerinde de üretime geçilmiştir. Doğu Çölünde ayrıca amiyant, manganez, fosfat, uranyum ve altın çıkarılır. Süveyş'in güneyinde, kıyının büyük bölümü mercan kayalıklarıyla kaplı olduğu için Kızıldeniz'de kurulmuş olan Mısır'ın en büyük limanı el-Kuseyr'de geniş fosfat kaynakları vardır; kentte, çıkarılan fosfatı sevkıyaya hazırlayan bir fabrika da bulunur. İl merkezi el-Gurdeke'de(*) büyük bir petrol yatağı işletilmektedir. Öteki sanayi bölgeleri ve limanlar Bur Saface, Hamraveyn ve Ayn Suhne'dir. Ayn Suhne, Akdeniz'e ulaşan bir petrol boru hattının Süveyş Körfezindeki ucudur. Doğu Çölünün yüksek kesimlerinde, Firavunlar döneminden beri kaymaktaşı, porfir, granit ve kumtaşı çıkarılır. Kızıldeniz kıyısını izleyen bir karayolu Süveyş'i Sudan sınırına bağlar. Dört karayolu, çölü geçerek Nil Vadisine yönelir. Nüfus (1986 tah.) 74.000.

Bahrü'l-Ahmer, el- (Arapçada "Kızıl Deniz"), Sudan'ın kuzeydoğu kesimindeki Doğu Bölgesinde il (*muhafaceza*). Doğusunda Kızıldeniz, kuzeyinde Mısır, batısında Nil ili, güneyinde ise Kassala ili ile Etiyopya yer alır. Yüzölçümü 21.990 km²'dir. 1975'te, daha önceki Kassala ilinin kuzey bölümünde kuruldu. İlin batısında, kuzeybatı sınır boyunca akan Cebcebe Irmağı ile Amur, Rebeida, Elei ve Moglal gibi bir dizi orta kesintili akarsu tarafından akaçlanan Nübye Çölü yer alır. İlin doğu yarısında, aralıklı Kızıldeniz Tepeleri 2.000 m'lik yüksekliğe ulaşır. Kızıldeniz rift vadisinin dik batı kıyısı boyunca uzanan yarlar, girintili çıkıntılı kıyı ovasına ve mercan kayalıklarına bakar.

İÖ 5000'den sonra ve İÖ 15-14. yüzyıllarda kurulan Mısır egemenliği öncesinde bölgede dağınık yerleşmeler vardı. İÖ 750 dolayında bölgeyi ele geçiren 25. sülale (Kuş Krallığı) burayı 1.000 yıl kadar yönetti. İS 8. yüzyılda Müslüman tüccarlar kıyı bölgelerine yerleşti. Daha sonra altın madenleri ile Kızıldeniz limanlarının giderek önem kazanması, bölgeye daha büyük bir Arap nüfus çekti. 16. yüzyılda Bahrü'l-Ahmer'in Arapların yardımıyla Sennar'daki Func hanedanı tarafından işgal edilmesiyle birlikte burada yaşayanlar İslamlaştı. Func yönetimi 1821'de bölgenin Mehmed Ali Paşa yönetimindeki Mısır ordusunun eline geçmesine değin sürdü. Bölge 1899'da İngiliz-Mısır Kordonyonu'na geçti ve 1956'da bağımsız Sudan'ın parçası oldu.

İlin doğusundaki Kızıldeniz Tepelerinin batı yamaçlarında bitki örtüsü zayıftır; doğu yamaçlarında ise, kuş yağışları nedeniyle yüksek ağaçlara daha sık rastlanır. Suakin' in güneyindeki Tavkar Deltasında pamuk ve kacadan yetiştirilir. Doğudaki Beca halkı, deve, koyun ve keçi yetiştirir; hayvan derisinin yanı sıra başka bazı hayvansal ürünler de işlenir. Kızıldeniz Tepelerinde demir, alçıtaşı, manganez, krom, amiyant, talk ve altın çıkarılır. İl merkezi Port Sudan, Athera ve Kassala'ya karayolu ve demiryolu ile bağlıdır. Port Sudan ile Hartum arasındaki 850 km'lik petrol boru hattı, ili boydan boya geçer. Nüfus (1983) 695.874.

Bahrü'l-Ebyaz (Arapçada "Beyaz Nil"). Sudan'ın iç kesiminde Orta Bölgede il (*müdiriyeye*). Kuzeyden Hartum, batıdan Kordofan'ın Şimaliye (Kuzey Kordofan) ve Kordofan'ın Cenubiye (Güney Kordofan), güneyden Ealiü'n-Nil (Yukarı Nil), doğudan da Nilü'l-Ezrak (Mavi Nil) ve el-Cezire illeriyle çevrilidir. Yüzölçümü 41.825 km² olan Bahrü'l-Ebyaz 1975'te Nilü'l-Ezrak ilinin bir bölümünden oluşturulmuştur. İli kuzeyden güneye doğru kabaca iki eşit parçaya bölen Beyaz Nil Irmağı, bazı bölgelerde bir ırmaktan çok, bir göl görünümündedir. Ağırıklı olarak eski alüvyon birikintilerinden oluşan killi topraklar, kısa otlu sık bir bitki örtüsü için elverişli ortamı sağlar.

İÖ y. 1550'de 18. Mısır sülalesinin işgal ettiği bölge, İÖ 750'de Kuşiler olarak da bilinen 25. sülalenin yönetimi altına girdi. 1.000 yıl kadar süren Kuşi egemenliğinden sonra, 14. yüzyılda Aksum Krallığı'na bağlandı ve büyük ölçüde Hristiyanlaştı. 1504'te Sennar'daki Func hanedanının, 1821'de de Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın eline geçti. 1881'de Mısırlılara karşı ayaklanan el-Mehdi yanlılarınca işgal edildiye de, 1898'de General Kitchener komutasındaki işgalci İngiliz-Mısır ordularının ayaklanmayı bastırmasıyla, İngiliz-Mısır ortak yönetimi altına girdi. Bu durum Sudan'ın 1956'da bağımsızlığını kazanmasına değin sürdü.

İlin ekonomisi tarıma dayalıdır; başlıca ürünler pamuk, tahıl, yağlı tohumlar, yerfıstığı, baklagiller, buğday ve kocaadandır (*durra*). İlde susam ve yerfıstığı yağı imalat-haneleri, şeker, sabun ve et konserve fabrikaları vardır. İl merkezi Düveyn, aralarında demiryolu bağlantısı bulunan Kusti ve Tandaltı'ya karayoluyla bağlanır. Nüfusun çoğunluğunu Müslüman Araplar oluşturur. Nüfus (1983) 933.136.

Bahrü'l-Gazal, Sudan'ın güneybatısındaki Güney Bölgesinde il (*müdiriyeye*). Kuzeyde Darfur'ın Cenubiye (Güney Darfur) ve Kordofan'ın Cenubiye (Güney Kordofan), doğuda Büheyra, güneyde İstivaiyetü'l-Garbiye (Batı İstivaiye) illeri, batıda ise Orta Afrika Cumhuriyeti ile çevrilidir. Yüzölçümü 134.576 km²'dir. 1975'te eski Bahrü'l-Gazal ilinin batı kesiminden oluşturulmuştur. İlin kuzeybatı kesimini, bu bölgede ortalama 365 m yükseklikte olan Demirtaş Platosunun bir bölümü kaplar. Plato doğuda, Sudan'ın ortagüney kesimindeki kil ovalarla birleşir ve Bahrü'l-Gazal'ın kolları olan Raga, Sopo, Kuru ve Pongo ırmak vadilerince parçalanır. Yöreyle orman ve savan alanlarını beslemeye yetecek kadar yağış düşer.

Nil-Sahra öbeğinden bir döl konuşan Dinkaların oturduğu bölgeye 1850'lerde fildişi arayan Avrupalı ve Mısırlı tüccarlar girmeye başladı. Ama fildişi elde etmek giderek zorlaşırken, köle avcılığı kârlı bir seçenek oldu. Köle ticaretini elinde tutan Zübeyr Rahma Mansur, 1872'de vali yapıldı. 1881'de ayaklanan Mehdi yanlılarınca denetimlerini bu bölgeye kadar genişlettiler de, 1898'de İngiliz-Mısır kuvvetlerine yenildiler. Bahrü'l-Gazal 1899'da İngiliz-Mısır Kondominyonu'nun, 1956'da da bağımsız Sudan'ın parçası oldu.

Nüfusun çoğunluğu tahıl, yumrulu bitkiler, manyok, kumdari, mısır, kocaadarı ve baklagiller ekimine dayalı dönüşümlü tarımla uğraşır. Kuzeydeki göçebeler hayvancılık yapar. El sanatları, deri ve ahşap işlerini, demirciliği, post ve öteki hayvan ürünlerinin işlenmesini kapsar. İl merkezi Vav,

kuzeybatısındaki Uveyl'e kara ve demiryolu ile bağlanır. En kalabalık topluluk, mevsimden mevsime süruleriyle birlikte göç eden Nil Dinkalarıdır; geri kalan nüfus Sudan dilini konuşan topluluklardan oluşur. Nüfus (1983) 1.492.597.

Bahrü'l-Gazal (Arapçada "Gazal Irmağı"), Sudan'da akarsu. Nil'in batıdan aldığı en önemli koldur. Uzunluğu 716 km'dir. No Gölünden geçerek Bahrü'l-Cebel ile birleşir, daha sonra doğuya doğru yol alarak Beyaz Nil (Bahrü'l-Ebyaz) adını alır. Başlıca kolları olan Cur, Tonic ve Bahrü'l-Arab ile birleştikten sonra Bahrü'l-Gazal olarak adlandırılır. Eski Yunan coğrafyacılarının kabaca bilinen ırmağın haritasını 1772'de Fransız coğrafyacı Jean-Baptiste Bourguignon d'Anville çıkardı. 851.459 km² olan su toplama havzası, batıda, Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki Chari Irmağının su toplama havzasına ve Zaire'ye kadar uzanır. Irmağın kolları, Bahrü'l-Gazal Ovasının killi düzlüklerine ulaşıncaya kadar, Demirtaş Platosunda vadiler oluşturur. Es-Sud bataklıklarından geçerken ortaya çıkan buharlaşma ve sızıntılar su akışını azaltır. Bu nedenle No Gölüne mevsimlik boşalma saniyede 0-48 m' arasında değişir.

Bahşi (ü. 16. yy), Anadolu'da yetişmiş en eski aşıkardan biri. Yaşamıyla ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. Bilinen tek şiiri I. Selim'in (Yavuz) Mısır Seferi (1516-17) ile ilgili destanıdır. Bu destanda padişahın tahta çıkar çıkmaz seferlere giriştiğini, İran şahının ortalarında görünmediğini, Memlük sultanının ve halifenin padişahça önemsenmediğini belirtir; gerekirse Kırım'ın ve Horasan'ın hatta Kaf Dağının alınabileceği gibi görüşlere yer verir.

Savaşlardan, I. Selim'in sefere çıktığı ülkelerden ve buralarla ilgili kişi ve olaylardan söz ettiğine bakılırsa Bahşi'nin orduda görevli olduğu düşünülebilir.

bahşi, bazı Doğu dillerinde rahip, katip, sihirbaz vb gibi farklı anlamlar almış bir deyim. Uygurcada "bakşı" ya da "bahşi", Çağataycada "bahşi", Türkmenlerde "bağşı" ya da "bahşi", Kırgızlarda "bakşı", "bakşı", "baksa", Moğolcada "bahşi", Mançu dilinde "fakşı", Çince "fa-se" olarak geçmektedir. Eski Uygur metinlerinde "ruhani" ve "rahip", 12 ve 13. yüzyıllarda Uygurların etkisinde kalan Moğollarda "Budacı rahip" anlamlarında kullanılmış, Moğolların Müslümanlığı kabul etmesinden sonra kurulan devletlerde, özellikle 14. yüzyıldan başlayarak "Uygur harflerini bilen kâtip" anlamını almıştır. Hindistan'daki Hint-Türk İmparatorluğu'nda Türkçe yazarlar tarafından, yalnızca "kâtip" anlamına gelen yönetsel bir deyim olarak kullanılmıştır. Sözcüğe Timur döneminde "vakanüvis" anlamı da verilmiştir. Hazar Denizinin doğusunda yaşayan Türkmenler arasında ve Horasan'da "iki telli saz çalıp, türkü söyleyen saz şairi" anlamında kullanılmış, Müslüman Kırgız-Kazaklarda "çalgı çalan sihirbaz", "üfürükçü" anlamını almıştır. Bakşılar, şamanlık dönemindeki kamlar (şaman) gibi müzik ile büyük yapar, şiirler söyler, gaipen haber verir ve hekimlik gibi işler görürlerdi. Azeriler ve Osmanlılarda bu sözcüğe rastlanmaz. Ama biri 16. yüzyılda Anadolu'da, öbürü 18. yüzyılda Azerbaycan'da yaşamış ve bu adla şiirler söylemiş iki aşık vardır.

Bahşilli, İç Anadolu Bölgesi'nde, Kırkkale iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Merkez İlçeye bağlı olan beş köy 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasayla bir araya getirilerek merkezi Bahşilli kasabası olmak üzere ilçe yapılmıştır.

Bahşilli Belediyesi 1985'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 11.058; kasaba, 6.317.

Baht Han (d. y. 1797 - ö. 1859), 1857'de, İngilizlere karşı başlatılan Hint Ayaklanması'nın ilk dönemlerinde ayaklanmacı kuvvetlerin başkomutanı. 1856'da İngilizlerin yönetiminden uzaklaştırdığı Ayodhya sülalesiyle anne tarafından akraba olan Baht Han, birkaç yıl İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nın birliklerinde topçu batar-yası komutanlığı yaptı. Mayıs 1857'de ayaklanma patlak verince birliklerini Delhi'ye götürdü. Burada, ayaklanmacıların kurduğu bağımsız Hint hükümetinin en etkili üyesiydi. Herhangi bir yetkisi olmayan Moğol imparatorunu denetlemek amacıyla, üyeleri ordu ve hükümet dairelerince seçilen bir yönetim kurulu oluşturdu. Eylülde İngiliz kuvvetlerince Delhi'den atıldı. Ayaklanmanın son günlerinde bir çarpışmada öldürüldüğü sanılmaktadır.

Bahteran, İran'ın batısında il (*ostan*). Yüzölçümü 23.622 km²'dir. Zagros Dağları'nın bir ucundan öbürüne uzanır. Batıda Irak, kuzeyde Kürdistan, doğuda Hemedan, güneybatıda Luristan ve güneyde İlam illeri ile komşudur. Verimli topraklarla kaplı olan batıdaki dağ etekleri ile alçak vadi tabanlarında ılıman iklim görülür. Ekime elverişli yüksek vadi tabanlarından kışlar soğuk ve karlı, yazlar sıcak geçer. Kışları uzun ve sert olan daha yüksek kesimler, yazın hayvan otlatmaya elverişlidir. Yıllık ortalama 500-900 mm'yi bulan yağışlar birçok yerde piring, arpa ve buğday ekimine olanak verir. İran'ın en zengin tarım bölgelerinden biri olan ilde tarım günümüzde büyük ölçüde makineleşmiştir. Yüksek vadilerde genellikle sulamadan yararlanılır; başlıca ürünler tahıl, pamuk, yağlı tohumlar, meyve ve sebzeler. Ayrıca tepelerde verimli otlaklar vardır. İlde bir hayvan üretme çiftliği bulunur. Başlıca sanayi ürünleri, dokuma, işlenmiş gıda maddeleri, madeni eşya, şeker, dokuma halı, hayvan yemi, elektrikli araç gereç ve alkollü içkidir. Nüfusun büyük bölümü, çeşitli aşiretlere bağlı Kürtlerden oluşur. Bunların çoğu, II. Dünya Savaşı'nın ardından kentlere yerleşmiştir.

Harsin, Ahişar ve Hürremâbad'da tarihöncesi yerleşim alanları vardır. Buralarda Ahamenişlere (İÖ 559-330) ve Sasanilere (İS y. 226-651) ait çok sayıda kaya kabartmaları bulunur. II. Ardeşir'in (hd 379-383) tahta çıkışını anlatan, Tak-ı Bostan'daki kabartmalar bunların örneğidir. Bisütun'da da biri II. Mithradates'in (hd İÖ 123-88) kentin dört ileri geleninden takdir nişanesi almasını temsil eden, öteki II. Gotarzes'in İS 50'de rakibi Meherdates'i yenmesini kutlayan iki alçak kabartma vardır. Nüfus (1986) 1.462.965.

Bahteran, eskiden KIRMANŞAH, İran'ın batısındaki Bahteran ilinin (*ostan*) merkezi. Kureh Irmağının verimli vadisinde, Akdeniz'le Orta Asya arasındaki eski kervan yolu üzerinde yer alır. İS 4. yüzyılda Sasani hükümdarı IV. Behram tarafından kuruldu. 640'ta Arapların eline geçince Kirmasin (Kırmaşin) adını aldı. 11. yüzyılda Selçuklu egemenliği altındayken, İran'ın batısındaki en önemli kent oldu. 1501-1736 arasında hüküm süren Safeviler, kenti surlarla çevirdiler, Osmanlıların, Feth Ali Şah döneminde (1797-1834) kente yaptıkları akın Kaçarlar tarafından püskürtüldü. I. Dünya Savaşı sırasında 1915'te Bahteran'a giren Osmanlı ordusu 1917'ye değin kenti elinde tuttu. 1950'lerde, eski çağlardan kalma Horasan kervan güzergâhı üzerinde inşa edilen yol,

kentin önemini artırdı. Dokuma, gıda işle-mesi, petrol arıtma, halıcılık, şeker arıtma ve elektrik donanımı gibi işkollarıyla Bahteran bugün oldukça önemli bir sanayi merke-zidir. Karayoluyla Tebriz, Hemedan ve Kazvin'e bağlanır; kentte bir havaalanı da vardır. Nüfus (1986) 560.514.

Bahtiyari halısı, İran'ın orta kesiminde, İsfahan'ın güneybatısındaki Şehir bölgesin-de bulunan bazı köylerde Bahtiyarilerin koruması altında üretilen el dokuması, havlı

İran'dan Bahtiyari halısı örneği, 20. yy.
New Jersey'de özel bir koleksiyon
New Jersey, private collection, Otto E. Nelson-EB Inc.

döşeme yaygısı. Bu halılar pamuk çözgü üstüne Gördes düğümü ile dokunur.

En başta sarı olmak üzere çok canlı renkleri ve desenleri olan Bahtiyari halılarının yüzeyleri genellikle dikdörtgenlerle dama tahtası gibi bölünür. Bu dikdörtgenlerin bazısının tepesi sivri kemer biçiminde olur. Yer yer ağaç ya da madalyon desenlerine de rastlanır.

Bahtiyariler, İran'da yaşayan, çoğunluğu göçebe halk. İran'daki en önemli kabile başkanları arasında yer alan Bahtiyari önderleri, ülkenin siyasal yaşamında uzun süre etkili olmuştur. İran'ın batısındaki Kuzistan ve Çehar Mahall-i Bahtiyari bölgelerindeki ova ve dağlarda, kubaca 65.000 km²'lik bir alanda yaşayan Bahtiyarilerin nüfusu yaklaşık 880 bindir. Farsçanın Lûri lehçesini konuşurlar; tümü Müslümandır.

Bahtiyarilerin çoğu göçebedir. Çadırlarda yaşayan göçebeler, koyun, keçi ve sığır güderek geçinirler; ovalardaki kışık otlaklar ile dağlardaki yazlık otlaklar arasında her yıl 240 km'lik yol aşarlar. Tarım ürünlerini kendilerine bağlı köylerden para karşılığı ya da vergi olarak alırlar. Petrol sanayisinin gelişmesiyle bir ölçüde kentleşme başlamıştır.

Bahtiyariler, başkanlığın babadan oğula geçtiği kabilelere bölünmüştür. 1949'a değin bu kabile başkanları *İlhan* adı verilen tek bir önderin egemenliğinde birleşmişti. *İlhan* ve yardımcı *İlbey*, kabile başkanlarının ailelerinden seçilirdi.

Bahtiyari kadınları uzun süre pek çok haktan yararlanmıştır. Kent seçkinleri arasındaki Müslüman kadınların tersine, kırlarda ve köylerde yaşayanların, yunlarında yabancılar olmadığı sürece yüzlerini peçeyle örtmesi gerekmez. Kabile başkanlarının kızları en azından ilköğretim görür.

Bahtiyarname, ON VEZİR HİKAYESİ olarak da bilinir, Doğu edebiyatlarında yaygınlık

kazanmış öykü derlemesi. *Sindbadname*(*) adlı Hint öyküsünden esinlenerek oluşturulmuştur.

Bahtiyarname'de öteki Doğu masal ve öykülerinde olduğu gibi konu, bir çerçeve olay içine başka olaylar yerleştirilerek işlenmiştir. Öyküde, savaş sırasında oğlunu terk eden bir padişahın, sonradan onu başka bir kimlikle bulması ve çeşitli olaylardan sonra onu ölüme mahkûm etmesi konu edilir. Öykü, birbirlerini tanımadan mücadele eden baba-oğul motifinin ilginç bir örneğidir.

Padişah Azadbaht, bir savaş sırasında güç durumda kaldığı için düşmandan kaçarken yeni doğmuş oğlunu yolda bırakmak zorunda kalır. Çocuğu haramiler büyütür. Yıllar sonra haramiler yakalanınca, genç bir erkek olan şehzade de onlarla birlikte ele geçer. Padişah oğlunu tanımaz, ama Bahtiyar adını vererek hizmetine alır, kısa sürede de yüksek görevlere getirir. Bu durumu kiskan- nan vezirler, padişahın eşi ile Bahtiyar arasındaki yakınlığı başka türlü göstererek iftira ederler. Bahtiyar ve sultan zindana atılır. Vezirlerin asıl amacı Bahtiyar'ın ortadan kaldırılmasıdır. Sultan da korktuğundan Bahtiyar'ı suçlar ve idam kararının verilmesinde etkili olur. Bundan sonra vezirler kararın yerine getirilmesi için padişahı kandırmaya uğraşırlarsa da başarılı olamazlar. Çünkü Bahtiyar her gün, duruma uygun bir öykü anlatarak 10 gün boyunca infazın ertelenmesini sağlar. On birinci gün karar yerine getirileceği sırada Bahtiyar'ı büyüten harambaşı ortaya çıkar ve gerçeği padişaha anlatır. Bunun üzerine vezirler idam edilir, Azadbaht tahtından çekilerek yerini oğlu Bahtiyar'a bırakır.

Bahtiyarname'nin 12. yüzyılda Farsça olarak Şemseddin Muhammed ed-Dekaki tarafından süslü bir nesirle kaleme alındığı bilinmektedir. Yapıt, Siraceddin adlı bir yazar tarafından da Semarkand hükümdarı Taceddin Mahmud adına *Lemedü's-Sird li Hazret'i-Tac* adıyla Farsça olarak yeniden yazılmıştır. Bu metni, adı belirtmeyen bir yazar 14. ya da 15. yüzyılda *Bahtiyarname* adıyla açık ve güzel bir dille Anadolu Türkçesine çevirmiştir. Doğu Türkçesiyle 14. yüzyılda yapıldığı sanılan bir başka çevirinin, Mansur Bahşı tarafından 1435'te Uygur harfleriyle yazılmış bir nüshası vardır. *Bahtiyarname*'nin Arapça çevirileri *Bir- bir Gece Masalları*(*) içine karışmıştır.

Batılı Doğubilimcilerin inceleme ve dizin- lerle birlikte birkaç kez yayımladığı (1801, 1839, 1929) *Bahtiyarname*'nin Türkçe çevirisi bugüne değin basılmamıştır.

Bahubali, GOMMATEŞVARA olarak da bilinir, Hindistan'daki Cayna efsanelerine göre ilk Tirthankara (kurtarıcı) olan Rshabh-natha'nın oğlu. İnanişına göre, ayakları tam öne çevrili, kolları iki yanında, hareketsiz biçimde ayakta durarak, Yoga'nın *Kayot-sarga* (bedeni savma) konumunda bir bütün yıl meditasyonda kalır. Bu sırada çevresiyle ilişkisini o denli keser ki, kol ve bacaklarına dolanan asmalar ve sarmaşıklar kolaylıkla büyür, ayakları çevresinde karınca yuvaları oluşur. Bahubali'yi canlandıran birçok heykel vardır. Bombay'daki Batı Hindistan Galler Prensi Müzesi'nde bulunan 9. yüzyıl yapısı bronz heykel, bunların seçkin bir örneğidir. Karnataka eyaletindeki Digam-bara mezhebinin merkezi olan Sravana Belgola'daki bir tepenin doruğunda da 10. yüzyıldan kalma dev bir heykel vardır. Tek bir gnays bloktan oyulmuş olan 17,5 m yüksekliğindeki bu heykel, dünyanın en büyük kaidesiz putlarından biridir. Yirmi

Calukya okulu ürünü bir tunc Bahubali heykeli, 9. yy; Batı Hindistan Galler Prensi Müzesi
Prince of Wales Museum of Western India, Bombay

beş yılda bir törenle süt, kesmik ve ghi adı verilen eritilmiş tereyağıyla yıkanır.

Bahutular, HUTULAR olarak da bilinir. Ru- anda ve Burundi'de nüfusun büyük çoğunlu- ğunu oluşturan ve bir Bantu dili konuşan halk. Ruanda'daki nüfusun yüzde 88'ini, Burundi'deki nüfusun ise yüzde 83'ünü oluştururlar. Bahutular geleneksel olarak göçebe-savaşçı bir Nil topluluğu olan Batu- silerin egemenliği altında kalmışlardır.

Bahutular kendilerinden önce bu bölgede yaşayan Baruanları ayrılmaya zorlayarak on- ların yerini aldılar. Yaşamları küçük ölçekli tarımsal etkinlik çevresinde biçimlenirdi. Toplumsal örgütlenmeleri klan temelindeydi. Pek büyük olmayan bazı bölgelerde *bahinzalar* (küçük krallar) egemendi. Batu- silerse bölgeye 14. ya da 15. yüzyılda geldiler ve zamanla Bahutuları egemenlik- leri altına aldılar. Ruanda'da Batusilerin egemenliği 1961'e değin sürdü. Burundi'de 1972'de başarısız bir Bahutu ayaklanması oldu.

Bahutu ve Batusi kültürleri büyük ölçüde bütünleşmiş durumdadır. Batusiler, önce- den Bahutularca konuşulan ve karşılıklı olarak anlaşılabilen birer Bantu dili olan Burundi ve Ruanda dillerini benimsemişler- dir. Akrabalık ve klan sistemi gibi, sığra verilen önem de büyük olasılıkla Batusi kültüründen gelmektedir, Bahutular ve Ba- tusiler temelde aynı dinsel inançlara bağlı- dırlar. Bu inançlar arasında animizmin çe- şitli biçimleri ile günümüzde Hristiyanlık yer almaktadır.

Bahya ben Yasef ibn Pakuda (ü. 11. yy'ın ikinci yarısı), Endülüslü Yahudi yargıç (*şey- yan*) ve haham. Çok okunan ve etkili bir ahlak kılavuzu olan *el-Hidaye ilâ Ferâidü'l-Kulûb* adlı kitabını 1080 dolayında Arapça kaleme aldı. 12. yüzyılda Yeuda ben Yasef ibn Tibbon'un *Hovot ha-Levavot* adıyla yap- tığı İbranice çeviri, oldukça büyük yanlışlar içermekle birlikte, felsefi ve dinsel Yahudi yazınının yaygın bir klasiği haline geldi.

Bahya, Tannî'nin özü ve ruhun Tannî'yi arayışı konusunda, İslam mutasavvıfları aracılığıyla Yeni-Platonculuktan etkilen- mişti. Ayrıca İslam kelâmının Tannî'nin varlığına ilişkin kanıtlarından da yararlandı.

Kendinden önceki din bilgilerini, dinin iki gereğinden "gönülün ödevleri"ni ihmal

etme pahasına "bedenin ödevleri"ni vurgulamakla eleştirilen Bahya, bunlar arasında uygun bir denge sağlamayı amaçlar. "Bedenin ödevleri", dinsel ibadetler ve ahlaki görenekler gibi dışa dönük zorunlu edimlerdir. Oysa "gönlün ödevleri", insan ruhunun ulaştığı düzeyi belirleyen ve davranışlara tek başına değer kazandıran tutum ve niyetlerdir.

Baia Mare, Macarca NAGYBÁNYA, Romanya'nın kuzeybatısında, Maramureş ilinin (judet) merkezi. Dağlarla çevrili Sâsar Irmağı vadisindedir. Bu konumu, kenti soğuk kuzeydoğu rüzgârlarından korur ve Akdeniz özellikleri gösteren bir bitki örtüsü sağlar. 12. yüzyılda Sakson göçmenlerince kurulan kentin ilk adı Neustadt idi. Baia Mare adının geçtiği ilk belge ise 1329 tarihli. 1948'e değin papalığa bağlı, ama Doğu ayin usullerini izleyen bir piskoposluk merkeziydi. II. Dünya Savaşı sonrasına değin düzensiz gelişen bir madencilik merkezi iken, savaş sonrasında kentte kimya ve metalurji işletmeleri ile kurşun işletmeleri ve demir-çelik başka ağır sanayi kolları gelişti. Ortaçağdan kalma kent meydanında, 14. yüzyıl yapısı Gotik üslubunda bir saat kulesi (Ştefan'ın Kulesi) vardır. Nüfus (1982 tah.) 119.973.

Baiae, İtalyanca BAIÁ, İtalya'nın Campania bölgesinde antik kent. Pozzuoli (Latince: Puteoli) Körfezinin batı yakasındadır. Adını Odysseus'un dümençisi Baios'tan alır. Roma döneminde, kükürtlü kaplıcaları nedeniyle Aquae Cumanæ olarak adlandırıldı.

İlman iklimi ve zengin bitki örtüsüyle tanınan Baiae'de, Julius Caesar ile Neron'unkiler de içinde olmak üzere birçok görkemli villa inşa edilmişti. Kent, 15. yüzyılda Müslüman akıncılarda yağmalandı. 1500'de baş gösteren bir sıtma salgını sırasında halk Baiae'yi terk etti.

Baicheng (Wade-Giles yazımında Pai-ch'eng), TAOAN olarak da bilinir, Çin'in İç Moğolistan Özerk Yönetim Bölgesi'nde (zizhiqu) kent. Baicheng yöresinin (diqu) yönetim merkezi ve il düzeyinde belediyedir (shi). Önceleri özel olarak Moğollara ayrılmış bir av alanı olan bölgede, Çinlilerin yasal yollardan koloniler kurmalarına ancak 1902'de izin verilmiştir. Bölge, büyük ölçüde hayvancılığa dayanan yoğun bir tarım merkezidir.

1904'te Jingan adıyla il merkezi olarak kurulan Baicheng, 1920'de Qi qihar'ı Si-ping'e bağlayan demiryolu hattının açılmasıyla önem kazanmaya başladı. 1930'da Wulanhaote'ye (bugün İç Moğolistan'da Koerqinyouyiqianqi) ulaşan bir başka hattın açılmasıyla Moğolistan sınır bölgesinin ticaret merkezi durumuna geldi. 1930'larda da Japonlar doğuya giden yeni bir demiryolu hattı inşa etti.

II. Dünya Savaşı sonunda nüfusu oldukça düşük, sanayisi de gelişmemiş olan Baicheng'de yalnızca küçük bir elektrik üretim tesisi ile kâğıt fabrikası bulunuyordu. 1949'dan sonra çok sayıda küçük ölçekli sanayi tesisinin kurulmasına karşın, Baicheng temelde bir yönetim ve ticaret merkezi olarak kalmıştır. Çevresinde kömür madeni ocakları vardır. Nüfus (1989 tah.) 210.300.

Baif, Jean-Antoine de (d. 1532, Venedik - ö. Ekim 1589, Paris), yedi Fransız şairin oluşturduğu La Pléiade(*) grubunun önde gelen üyesi.

Klasik bir eğitim gördü. 1547'de Jean Dorat'dan ders almak üzere Pierre de Ronsard'la birlikte Paris'teki Collège de Coqueret'ye gitti. Orada Joachim du Bellay ile, eskilere ve İtalyanlara öykünerek Fransız şiirine yeni bir biçim vermeyi tasarladı. Baif bu tasarıya, Petrarca'nın soneleri ve Epikuros'un lirik şiirleri tarzında yazılmış yapıtlardan oluşan *Les Amours de Méline* (1552; Méline'in Aşkını) ve *L'Amour de Francine* (1555; Francine'in Aşkını) adlı iki kitapla katkıda bulundu. Plautus'un *Miles Gloriosus*'undan (*Palavracı Asker*) uyarladığı *Le Brave, ou Taillebras* (Yiğit ya da Taillebras) 1567'de sarayda oynandı ve yayımlandı.

Hümanist ve diplomat Lazare de Balf'in evlilik dışı oğlu olan Baif, sarayın koruması altında, IX. Charles ve III. Henri'nin kendisine bağladığı aylıklardan ve yaptıkları bağışlardan yararlandı. *Oeuvres en rime* (1573; Uyaklı Yapıtlar) adlı çalışmasıyla geniş bilgisini ortaya koydu. Bu yapıt, Yunan (özellikle İskenderiye), Latin, yeni-Latin ve İtalyan biçimlerine öykünerek yazdığı mitolojik şiirler, egloglar, epigram ve sonelerden oluşmaktaydı. Baif'in manzum çevirileri arasında Terentius'un *Eumichus*'u (*Hadım*) ve Sophokles'in *Antigone*'si sayılabilir.

Baif çok yönlü, yaratıcı bir şair ve deneyciydi; örneğin sese dayalı bir yazım sistemi geliştirip kullandı. Müzikçi Thibault de Courville ile birlikte, Platon'un şiir ve müziğin birliği konusundaki kuramlarını geliştirmek üzere, kısa bir süre yaşayan Şiir ve Müzik Akademisi'ni kurdu. Şiir ölçüsüyle ilgili buluşları arasında kendi adıyla anılan 15 hecelik *vers baifin* de yer alır. *Etrènes de poezie françoëze en vers meürés*'i (1574; Ölçülü Nazımda Fransız Şiirinin Başarıları) ve Jacques Mauduit tarafından bestelenen kısa şarkıları *Chansonnettes mesurées* (1586; Manzum Şarkıcıklar) kuramlarını örnekleyen yapıtlardır. *Mimes, enseignements et proverbes* (1576; Mimler, Dersler ve Atasözleri) en özgün yapıtı kabul edilir.

Baif, şiirsel yeteneklerinden çok dil ve biçim konusundaki yaratıcı dehasıyla öne çıkar. Gene de, özellikle kır görüntülerini çizdiği yapıtlarında ve yergi şiirlerinde canlı ve gerçekçi bir betimleme yeteneği göze çarpar.

Bailalar, İLALAR, SUKULUMBUELER ya da ŞUKULUMBUELER olarak da bilinir, Zambiya'nın başkenti Lusaka'nın batısındaki bir bölgede yaşayan Bantu halkı. Baila-Tonga dil kumesinden 12 değişik lehçenin konuşulduğu topluluklar arasında Lozlar, Kobalar, Lenceler, Tongalar, Totelalar ve Bailalar sayılabilir. Bölgenin sözlü tarihine göre, geçmişte Bailalar, Tongalar ve Lenceler, kuzeydeki Zambezi Irmağından, Kafue Irmağının Lukanga Bataklığını, Barotseland'dan da (bugün Batı Eyaleti) doğudaki çok uzak yörelere kadar uzanan geniş bir krallık içinde birleşmişti. Bichi, Lumbu, Lundve, Mbala ve Sala halklarıyla daha yakın akraba olan asıl Baila halkı, yakın geçmişte Kasengu kenti yakınlarında yaklaşık 78 km²'lik bir bölgeye yerleşmişti. Bölgenin denizden 915 m yükseklikteki kırsal kesimlerinde, nisandan eylüle değin kurak mevsim, ekimden marta değin ise yağmur mevsimi sürer. Bataklık yöreler, sıtma mikrobi taşıyan sivrisineklerin kaynağıdır.

Bailalar, tarımın yanı sıra hayvan yetiştiriciliğiyle de uğraşırlar. Baila erkekleri avlanır, balık tutar ve ormanlık yörelerde tarla açar; kadınlarsa yiyecek toplar ve ekim işinin çoğunu yürütürler. Mısır, kacadan, kumdansı fasulye, yerfıstığı ve yam gibi ürünlerin ekiminde 20. yüzyıl başlarında çapa kullanılır ve dönüşüm yöntemi uygulanırdı. Sığırların koşum hayvanı olarak da

kullanılmaya başlamasından sonra çapanın yerini saban aldı. Günümüzde büyük miktarda sığır besleyen Bailaların süt tüketimi yüksektir.

Bailalarda merkezi bir siyasal yapılanma yoktur. Birkaç bağımsız *shishi*'nin (bölge) her birine özerk bir *mwami* (reis) başkanlık eder. Bu bölgelerde yer alan köyler, köyün ileri gelenleri ve yaşlılar kurulunca yönetilir.

Bailalar arasında, koşullara ve amaca göre, hem erkek hem de kadın tarafından akrabalık ilişkileri geçerlidir. Her *mukoa* (klan), ortak bir atadan gelen akrabaların kapsar. Reis seçimindeki anayanlı gelenek, Lozların ve İngiliz yönetiminin etkisi sonucunda zayıflamış olabilir. Sığır, battaniye, deniz kabuğu ve çapa ile ödenen başlık, öncelikle kocanın ana tarafından akrabalarınca karşılanır ama baba tarafından akrabalar da yardımcı bulunurdu. Evlenen çiftler, genellikle kocanın babasının başkanlığındaki geniş aileyle otururdu. Bailalar, bugün de yüce varlık Leza'ya ve ölmüş atalarının ruhlarına dua edip adakta bulunurlar.

Baile Atha Cliath bak. Dublin

Bailey, Sir Donald Coleman (d. 15 Eylül 1901, Rotherham, Yorkshire - ö. 5 Mayıs 1985, Bournemouth, Dorset, İngiltere), kendi adıyla tanınan köprü tipini geliştiren İngiliz mühendis. Bailey köprüsü, özellikle II. Dünya Savaşı sırasında büyük askeri önem taşımıştır.

Sheffield Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra, bir süre demiryollarında çalışan Bailey, 1929'da Donanım Bakanlığı Deneysel Köprü Kurma Dairesi'ne katıldı. II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde özel bir askeri köprü tasarımı geliştirdi ve 1940 sonralarında, ağır yükler taşımaya elverişli portatif kirişlerin kullanılmasına ilişkin bir konferans verdi. Sağlam ama oldukça hafif çelikten yapılmış hazır kufes kirişlerin kullanılması temeline dayanan bu düşünce İngiliz hükümetince derhal kabul edildi. Bailey köprüsünün özellikleri, panellerinin standart ve basit olması, arazide kolayca kurulabilmesi, kirişleri iki ya da üç katına çıkarak köprünün taşıma gücünün artırılabilmesi ve şişirme tombaz kullanımıyla köprü yolunun uzatılabilmesiydi. Hollanda'daki Maas Irmağı üzerinde kurulan bir Bailey tombaz köprüsü 1.200 m uzunluğundaydı. Bailey 1946'da "sir" unvanı aldı.

Bailey, Florence Augusta Merriam, eö MERRIAM (d. 8 Ağustos 1863, Locust Grove, New York - ö. 22 Eylül 1948, Wushington, D.C., ABD), ABD'li ornitoloji uzmanı ve kuşların yaşam alanlarını tanımlayan ünlü başvuru kitaplarının yazarı.

Massachusetts'in Northampton kentindeki Smith College'a devam ettiği yıllarda (1882-86) ornitolojiyle ilgilenmeye başladı. Sonraki 40 yıl içinde, *Birds of Village and Field* (1896; Köy ve Kır Kuşları) ve *Handbook of Birds of the Western United States* (1902; Batı ABD Kuşları Elkitabı) gibi çok tutulan başvuru kitaplarını yayımladı. ABD Biyoloji Araştırmaları Kurumu'yla işbirliği yaparak, kapsamlı bir inceleme olan *Birds of New Mexico* (1928; New Mexico Kuşları) adlı kitabı yazdı. Audubon Derneği'nin de kurucularından olan Bailey'in adı, 1908'de, *Parus* cinsinden bir kuşa (*Parus gambeli baileyae*) verildi.

Bailey, Frederick Augustus Washington bak. Douglass, Frederick

Bailey, James A(nthony), asıl adı JAMES ANTHONY MCGINNIS (d. 4 Temmuz 1847, Detroit - ö. 11 Nisan 1906, Mount Vernon,

New York, ABD), Barnum & Bailey sirkinin büyük başarısındaki rolüyle ün kazanmış impresaryo.

Daha çocukken gezginci bir sirk topluluğuyla turnelere çıktı. 1872'de sonradan Great International Circus adını alan James E. Cooper's Circus'a ortak oldu. Sirk ABD, Avustralya, Yeni Zelanda, Cava ve birçok Güney Amerika ülkesini kapsayan ve oldukça kârlı geçen iki yıllık bir turne gerçekleştirdi; 1876'dan sonra Cooper, Bailey and Co.'s Circus adını alarak, P.T. Barnum'un "Greatest Show on Earth" (Dünyanın En Büyük Gösterisi) adlı sirkinin en ciddi rakibi haline geldi. İki sirk kuruluşu 1881'de birleşti. Bailey'in yönetimdeki ustalığı ile Barnum'un girişimcilik yeteneği birbirini tamamladı. Böylece iki ortak, sirklerini ABD'nin bu türdeki en başarılı kuruluşu haline getirdiler. 1891'de Barnum'un ölmesinden sonra Bailey'in önderliğinde Avrupa'ya çok başarılı turneler yapan sirk, 1919'da Ringling Bros. and Barnum & Bailey Combined Circus adını aldı.

Bailey, Liberty Hyde (d. 15 Mart 1858, South Haven yakınları, Michigan - ö. 25 Aralık 1954, Ithaca, New York, ABD), kültür bitkileri üzerindeki sistemli araştırmalarıyla ülkesinde bahçe tarımını uygulamalı bir bilime dönüştüren, ABD'li botanikçi. Genetik, bitki hastalıkları ve tarımın gelişmesini de doğrudan etkilemiştir.

Harvard Üniversitesi'nde ABD'li botanikçi Asa Gray'in asistanı olarak çalıştı (1882-84). East Lansing'deki Michigan Eyaleti

Liberty Hyde Bailey, y. 1915
Bailey Hortorum, Cornell University, Ithaca, New York ve Hunt Institute, Pittsburgh

Tarım Yüksekokulu'nda (bugün Michigan Eyalet Üniversitesi) bahçe kültürleri ve peyzaj mimarisi profesörü olarak ders verdi (1884-88); 1888'de bu okulda ABD'nin ilk önemli bahçe kültürleri laboratuvarını kurdu. 1888-1903 arasında, Ithaca'daki Cornell Üniversitesi'nde botanik ve bahçe kültürleri profesörlüğü, 1903-13 arasında da Cornell'deki New York Eyaleti Tarım Yüksekokulu'nun dekanlığını üstlendi. Gülgiller familyasından *Rubus*, papirüsçiller familyasından *Carex*, turpgiller familyasından *Brassica* cinsleri ve tropik Amerika palmiyeleri konusunda uzman olan Bailey, bugün bir yüksekokul niteliğindeki Bailey Hortorum'u kurdu ve yönetti (1935-51).

En önemli yapıtları *Standard Cyclopedia of Horticulture* (1914, 6 cilt; Bahçe Kültürleri Ansiklopedisi) ve *Manual of Cultivated Plants*'tir (1923; Kültür Bitkilerinin Elkitabı).

Baillie, Joanna (d. 11 Eylül 1762, Hamilton, Lanark, İskoçya - ö. 23 Şubat 1851, Hampstead, Londra), İskoç şair ve oyun yazarı. Çoğu manzum olan oyunları, ciddi tiyatronun gözden düştüğü bir dönemde övgü topladı. *Plays on the Passions* (1798-1812, 3 cilt; Tutkular Üzerine Oyun-

lar) adlı yapıtı ünlenmesine yol açıyorsa da sonradan unutuldu. Günümüzde oyunlarından çok yurttaşları Sir Walter Scott'la olan arkadaşlığı ve ilk yapıtı *Fugitive Verses* (1790; Kaçak Dizeler) ile hatırlanır. Bu

Joanna Baillie, Sir William Newton'ın portre çalışmasından H. Robinson'ın yaptığı oymabaskı
British Museum, J. R. Freeman & Co. Ltd

kitap, Aşağı İskoçya halk şarkılarının özgün havasını yakalamayı başaran lirik şiirler içerir.

Baillie, Matthew (d. 27 Ekim 1761, Shots Manse, Lanarkshire, İskoçya - ö. 23 Eylül 1823, Duntisbourne, Gloucestershire, İngiltere), patolojik anatominin öncüleri arasında anılan İskoçyalı patoloji bilgini. *Morbid Anatomy of Some of the Most Important Parts of the Human Body* (1793; İnsan Vücudunun En Önemli Bazı Bölümlerinin Patolojik Anatomisi) adlı yapıtı, İngiltere'de yalnızca patoloji konusunu işleyen ilk tıp kitabı ve o güne değin gerçekleştirilmiş ilk sistemli patoloji incelemesidir.

Büyük anatomi bilgileri John ve William Henry'nin yeğeni olan Baillie, Oxford'da tıp öğrenimi gördü ve 1789'da diplomasını aldıktan hemen sonra Kraliyet Fizik Yüksekokulu ile Royal Society'nin üyeliğine kabul edildi.

Baillou, Guillaume de, Latince BALLONIUS (d. 1538, Paris - ö. 1616, Paris), çağdaş epidemiyolojinin kurucusu sayılan Fransız hekim. Rönesans Avrupası'nda Hippokrates'in tıp uygulamalarını yeniden gündeme getirmiştir.

1580'de Paris Üniversitesi Tıp Fakültesi dekanı olan Baillou'nun 1570-79 arasında görülen salgın hastalıklara ilişkin derlemesi,

Baillou, kimliği bilinmeyen bir sanatçının yağlıboya çalışmasından ayrıntı, y. 1580
Giraudon Art Resource/EB Inc

Hippokrates'ten sonra bu alanda yapılmış ilk geniş kapsamlı çalışmaydı. Baillou, bogmaca hastalığını tanımlayan (1578) ve romatizma terimini bugünkü anlamıyla ilk kez kullanan hekim olarak kabul edilir. Veba, difteri ve kızamık hastalıklarına ilişkin açık-

lamaları ve hasta 2 ciltlik *Epidemiorum* (1640; Salgın Hastalıklar Üzerine) adlı yapıtı olmak üzere epidemiyoloji alanındaki çalışmalarıyla, 17. yüzyılın ünlü Hippokratesci hekim Thomas Sydenham'ın öncüsü olmuştur.

Bailly, Jean-Sylvain (d. 15 Eylül 1736, Paris - ö. 12 Kasım 1793, Paris), Fransız astronom. Halley KuyrukluYıldızı'nın yörüngesini hesaplamış (1759) ve Jüpiter'in o sırada bilinen dört uydusunu incelemiştir. Aynı zamanda bir devlet adamı olarak dönemindeki devrim olaylarında yer almıştır.

Bailly, Halley KuyrukluYıldızı'nı inceledikten sonra, 1760'ta Jüpiter'in uydularını

Bailly, P.-M. Alix'in oymabaskı çalışmasından ayrıntı, 1791
British Museum, J. R. Freeman & Co. Ltd

gözlemleyebileceği bir gözlemevi kurdu. 1763'te Fransız Bilimler Akademisi'ne seçildi. Başlıca yapıtları *Essai sur la théorie des satellites de Jupiter* (1766; Jüpiter'in Uyduları Kuramı Üzerine Deneme) ve *Mémoires sur les inégalités de la lumière des satellites de Jupiter*'dir (1771; Jüpiter'in Uydularının Işığındaki Eşitsizlikler Üzerine İncelemeler).

Bailly'nin çalışmaları Fransız Devrimi'yle kesintiye uğradı. Paris milletvekili olarak *États Généraux*'ya girdi ve 5 Mayıs 1789'da *Tiers États*'nin başkanı oldu. Ayrıca 20 Haziran'daki ünlü "Jeu de Paume" toplantısına önderlik etti. 15 Temmuz 1789'da Paris'in ilk belediye başkanı oldu. Ağustos 1790'da yeniden belediye başkanı seçildiyse de, ulusal muhafızlara ayaklanan bir kalabalığı dağıtma emri vererek 17 Temmuz 1791'deki Champ de Mars katliamına yol açtığından gözden düştü. 16 Kasım 1791'de emekli oldu ve Temmuz 1792'de Nantes'a yerleşti. Kamu görevlisi olarak yaşadığı olağanüstü olayları anlatmak amacıyla burada yazmaya başladığı *Mémoires d'un témoin de la Révolution*'u (Bir Devrim Tanığının Anıları) tamamlamadı. 1793 sonlarında Melun'e arkadaşı Pierre-Simon Laplace'in yanına giden Bailly, burada tanınarak tutuklandı ve 10 Kasım'da Paris'te devrim mahkemesine çıkarıldıktan sonra giyotinde idam edildi.

Baily, Francis (d. 28 Nisan 1774, Newbury, Berkshire - ö. 30 Ağustos 1844, Londra), 15 Mayıs 1836'da, bir halkalı Güneş tutulması sırasında "Baily boncukları" (*) adı verilen olayı keşfeden astronom. Bu olayı renkli bir dille betimlemesi, Güneş tutulması konusundaki çalışmaların yeniden canlanmasına yol açmıştır.

Baily 1825'te başarılı iş yaşamını bırakarak bilime yöneldi. Daha 1820'de Kraliyet Astronomi Derneği'nin kurulmasında etkin rol oynamıştı. Sonraları derneğin 2.881 yıldızı kapsayan katalogunu hazırlaması nedeniyle

altın madalya ile ödüllendirildi (1827). Yanlışları ile ünlü *British Nautical Almanac*'a (Britanya Denizcilik Yıllığı) karşı çıkarak yenilenmesinde etkili oldu. Birçok yıldız katalogunu güncelleştiren Baily, Yer'in

Baily, Thomas Phillips'in
portre çalışmasından Thomas Lutton'un
yaptığı oymabaskıdan ayrıntı
British Museum, J. R. Freeman & Co Ltd

yoğunluğunu belirlemek üzere Henry Cavendish'in yapmış olduğu deneyleri tekrarladı, ayrıca Yer'in biçiminin elipsliğini ölçtü.

Baily boncukları, tam Güneş tutulması sırasında gözlemlenen parlak noktalar yayı. Adını bu noktaları ilk olarak gözlemleyen İngiliz astronom Francis Bailey'den almıştır. Ay'ın yuvarlak gölgesi Güneş'i tümüyle kaplamadan önce hilal biçimindeki dar Güneş ışını bazı noktalarda Ay yuvarlığının engebeleri (dağlar ve vadiler) tarafından kınlanabilir; bunun oluşturduğu benekler bir boncuk dizisini andırır.

baimiao (Çince "sade çizim") (Wade Giles yazımında PAI-MIAO), Çin resim sanatında, renk kullanmaksızın yumuşak bir mürekkeple yapılan, yalnızca hassas ve denetimli dış çizgilerden oluşan fırça çizimi. Genellikle tam benzetmenin önem kazandığı figür resimlerinde uygulanır.

Daha çok bambu ya da çiçekleri konu alan ve belirgin dış çizgili renk alanlarından oluşan resimlere *goulehua* denir. Dış çizgileri bulunmayan ve biçimlerin sulandırılmış boya ya da mürekkeple elde edildiği resim türü ise *mogu* ("kemiksiz") olarak bilinir.

Bain, Alexander (d. 22 Haziran 1818, Aberdeen - ö. 18 Eylül 1903, Aberdeen,

Bain, Sir George Reid'in
yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Aberdeen
Universitesi Koleksiyonu, İskoçya
University of Aberdeen, İskoçya

İskoçya), zihinsel süreçler üzerine çalışmalarla psikolojinin ilerlemesine katkıda bulunmuş felsefeci. İskoçya'da eğitim sisteminin gelişmesi için çaba göstermiştir.

1840'ta üniversite öğrenimini tamamladıktan hemen sonra *The Westminster Review*'da yazmaya başladı. Böylece John Stuart Mill ve onun Londra'daki çevresiyle tanıştı. 1848-50 arasında Londra'da sağlık kurulu başkanlığı yaptı; sonraki 10 yıl içinde devlet hizmetinde ve eğitimci olarak çeşitli görevlerde bulundu. 1860-80 arasında Aberdeen Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı ve mantık dersleri verdi. İskoçya'da uygulanan eğitim yöntemlerinde reform yapılmasını savundu. Bu dönemde dilbilgisi ve retorik üzerine birkaç kitap ile mantığın doğal bilimlere uygulanması konusunda ayrıntılı bir yaklaşım içeren iki ciltlik *Deductive and Inductive Logic*'i (1870; Tümdengelim ve Tümevarım Mantığı) yazdı. Titiz bir bilimsel yaklaşımla psikolojiye yöneldi. "Düşünce" ve "zihin" gibi soyut kavramlara fiziksel karşılıklar bulmaya çalıştı. Sinir sistemi ve beyin süreçlerinin daha ileri düzeyde incelenmesi gereğini vurguladı.

1876'da, ilk psikoloji dergisi *Mind*'i kurdu. Psikoloji kuramı ile ilgili yapıtları arasında *On the Study of Character* (1861; Kişilik İncelemeleri Üzerine), *Mental and Moral Science: A Compendium of Psychology and Ethics* (1868; Zihin ve Ahlak Bilimi: Bir Psikoloji ve Etik Özeti), *Mind and Body: The Theories of Their Relation* (1873; Zihin ve Beden İlişkisinin Kuramı) sayılabilir. Öteki yapıtları arasında *John Stuart Mill: A Criticism, with Personal Recollections* (1882; John Stuart Mill: Kişisel Anımsamalarla Bir Eleştiri) ve *Autobiography* (1904; Otobiyografi) sayılabilir.

Baines, Thomas (d. 1822, King's Lynn, Norfolk, İngiltere - ö. 8 Mayıs 1875, Durban, Natal), yaşamının büyük bir bölümünü Afrika'nın güneyinde geçiren ressam, kâşif, doğabilimci ve yazar.

1842'de serüven tutkusuyla Kap Kolonisi'ne gitti. Burada, Sekizinci Sınır Savaşı'nda (1850-53) ressam olarak görev yaptı. Resamlıkta gösterdiği başarı 1855'te Kuzey Avustralya'ya düzenlenen bir keşif gezisine katılmasını ve 1858'de David Livingstone'un öncülüğünde Zambezi Irmağında yapılan bir geziye çağrılmasını sağladı. 1861'de Güneybatı Afrika'dan Victoria Çavlanına kadar uzanan bir yolculukta İngiliz avcı ve kâşifi James Chapman'a eşlik etti. Bu gezi, çeşitli resimlerine ve *Explorations in South-West Africa* (1864; Güneybatı Afrika'da Keşif Gezileri) adlı kitabına kaynaklık etti. Ünü yayılmış bir ressam olarak, 1865'te Londra'da bir stüdyo açtı. 1868'de Afrika'ya dönerek Matabeleland'ın altın yataklarını keşfetmek amacıyla bir gezi düzenledi. Burada, elde ettiği madencilik imtiyazları, sonradan Cecil Rhodes'un eline geçti. Baines'in kusursuz haritası, bilimsel verileri, insan ve manzara resimleri ölümünden sonra *The Gold Regions of South-Eastern Africa* (1877; Güneydoğu Afrika'nın Altın Bölgeleri) adlı kitapta yayımlandı.

Bainville, Jacques (d. 9 Şubat 1879, Vincennes - ö. 9 Şubat 1936, Paris, Fransa), iki dünya savaşı arasında tutucu görüşlere sözcülük etmesiyle tanınan siyaset yazarı ve tarihçi. Almanya'nın Fransa tarihindeki etkilerini vurgulayarak, güçlü bir Almanya'nın yaratacağı tehlikelere karşı uyarılarda bulunmuştur.

Cumhuriyetçi bir aileden gelmesine karşın, Maurice Barrès ve Charles Maurras gibi propagandacıların etkisiyle krallığın geri getirilmesi davasına genç yaşta bağlandı.

Kralcı gazeteler *Action Française* ve *Gazette de France*'ta yazmaya başladıktan sonra 1905'te ilk kitabı *La République de Bismarck, ou Origines allemandes de la Troisième République*'i (Bismarck Cumhuriyeti ya da Üçüncü Cumhuriyet'in Alman Kökenleri) yayımladı. Bu yapıtında, Bismarck'ın Fransız Cumhuriyetçilerine sağladığı destek üzerinde durdu.

1. Dünya Savaşı sırasında Rusya, İtalya ve Almanya üzerine birkaç kitap yazdı. Bunlar arasında, Almanların sık sık Fransa topraklarını işgal etmesini konu alan *Histoire de deux peuples* (1915; İki Halkın Tarihi), özellikle önem taşıyordu. 1920'de yayımladığı *Les Conséquences politiques de la paix*'de (Barışın Siyasal Sonuçları) Versailles Antlaşması'nı yedi ve birleşmiş bir Almanya'nın yaratabileceği tehlikeleri vurguladı. *Histoire de France* (1924; Fransa Tarihi) adlı kitabı, daha sonra başka çalışmalarıyla birlikte *Heur et malheur des français* (Fransızların Talihi ve Talihsizliği) adıyla yeniden basıldı. Bainville'in *Napoléon*'u (1931; Napolyon) yetkin bir ruhbilim çalışmasıdır. Yaşamının son yıllarında yazdığı *Les Dictateurs* (1935; Diktatörler) ve *La Troisième République 1870-1935* (1935; Üçüncü Cumhuriyet 1870-1935) adlı yapıtları giderek artan Alman tehdidine ilişkin

Bainville, 1936
Popperfoto

kaygılarını yansıtır. Bainville bu kitaplarda kendince kaçınılmaz olan iki olay öngörür: Bunlardan biri, Almanya'nın Fransa'ya saldırması, öteki ise ulusal bir devrimdir. Alman ve İngiliz tarihi üzerine de incelemeler ve edebi denemeler yayımlayan Bainville, 1935'te Académie Française üyeliğine seçildi.

Baird, Bil ve Cora, tam adları WILLIAM BRITTON BAIRD VE CORA EISENBERG (sırasıyla d. 15 Ağustos 1904, Grand Island, Nebraska - ö. 18 Mart 1987, New York kenti, ABD; d. 26 Ocak 1912, New York kenti - ö. 6 Aralık 1967, New York kenti), ABD'de 20. yüzyılda kukla tiyatrosunun yeniden canlanmasını sağlayan kukla sanatçıları.

Bil Baird, Chicago Güzel Sanatlar Akademisi'nde sahne tasarımı eğitimi gördükten sonra beş yıl Tony Sarg'la çalıştı. İlk bağımsız ticari oyununu 1933'te Chicago'daki İlerleme Yüzyılı Sergisi'nde (Century of Progress Exposition) sahneledi. Dört yıl sonra, Cora Burlar adıyla oyunculuk yapan Cora Eisenberg'le evlendi. Bunu izleyen yıllarda kuklalarını ve sahne tasarımlarını kendileri yaptılar, metin yazdılar ve müzik bestelediler. Kukla striptiz dansçısı Bubbles La Rue, şarkı söyleyen kurbağalar, törenler başkanı Snarky Parker ve konuşan at Heathcliff gibi Bairdler'in yarattığı bazı kukla tipleri klasikleşti.

1950'lerde birkaç televizyon programı yaptılar. 1960'larda New York Dünya Fua-

n'nda oyunlarını sergilediler; daha sonra Hindistan'la SSCB'de turneye çıktılar ve

Bil ve Cora Baird
Ba Baird Collection, Nat. Messk

egitsel filmler çektiler. 1967'de New York kentinde Bil Baird adıyla sürekli bir kukla tiyatrosu açıldı.

Baird, John Logie (d. 13 Ağustos 1888, Helensburgh, Dunbarton, İskoçya - ö. 14 Haziran 1946, Bexhill-on-Sea, Sussex, İngiltere), hareket halindeki cisimlerin görüntülerini iletmeyi ilk olarak başaran İskoç mühendis.

Larchfield Akademisi, Kraliyet Teknik Yüksekokulu ve Glasgow Üniversitesi'nde öğrenim gören Baird, 1924'te birkaç metrelik uzaklıktan ilkel bir televizyon alıcısına cisimlerin silüetlerini, ertesi yıl da insan yüzlerinin ayırt edilebilecek görüntülerini iletmeyi başardı. 1926'da Londra'daki Kraliyet Enstitüsü'nde, hareketli cisim görüntülerinin aktarıldığı bir televizyon gösterisi düzenledi. 1929'da Alman posta idaresi, bir televizyon şebekesi kurması için Baird'e çeşitli kolaylıklar sağladı. 1936'da British Broadcasting Company'nin (BBC) televizyon yayını başladığında, Baird'in geliştirdiği sistem ile Marconi Electric and Musical Industries'in (EMI) sistemi tam bir rekabet içine girmişti. Şubat 1937'de BBC, Marconi EMI'nin teknolojisini kabul etti. 1928'de renkli televizyon gösterisi yapan Baird, 1946'da stereoskopik televizyon üzerine araştırmalarını sonuçlandırdığını ilan etti.

Baird, Spencer Fullerton (d. 3 Şubat 1823, Reading, Pennsylvania - ö. 19 Ağus-

Spencer Fullerton Baird
Smithsonian Institution, Washington, D.C

tos 1887, Woods Hole, Massachusetts, ABD), Kuzey Amerika'daki kuş ve memeli türleri konusunda zamanının en büyük otoritelerinden biri sayılan, omurgalılar alanında uzmanlaşmış zooloji ve doğa bilgini.

1838'de, kendisine özel kuş koleksiyonunun bir bölümünü armağan eden John J. Audubon ile tanıştıktan sonra, ilgisini ornitolojiye yöneltti. 1845'te Pennsylvania'nın Carlisle kentindeki Dickinson College'da doğabilim dersleri vermeye başladı, beş yıl sonra da Washington D.C.'deki Smithsonian Institution'da yardımcı sekreter oldu. 1878'de aynı kurumun sekreterliğine getirildi. Bu kurumda, Kuzey Amerika faunasından derlediği çok zengin bir koleksiyon oluşturan Baird, kuşlar, memeliler ve sürüngenler konusunda da pek çok çalışma yaptı. Monografileri sistematik zoolojiye önemli katkılar olarak değerlendirilir.

1871'de ABD Balık ve Balıkçılık Komisyonu'nun kurulmasını sağlayan ve bu komisyonun başkanlığını üstlenen Baird, balıkların dağılımına ve davranışlarına ilişkin araştırmalarıyla da tanınır.

En önemli çalışmaları şunlardır: Charles Girard ile birlikte yazdığı *North American Reptiles* (1853; Kuzey Amerika Sürüngenleri), *Mammals* (1857; Memeliler), *Catalogue of North American Birds* (1858; Kuzey Amerika Kuşları Katalogu).

Baire, René-Louis (d. 21 Ocak 1874, Paris-ö. 5 Temmuz 1932, Chambéry, Fransa), irrasyonel sayılar konusundaki incelemeleriyle ve süreklilik kavramını üst ve alt yarı-süreklilik olarak ikiye ayırmasıyla Fransız matematik okulunu derinden etkileyen Fransız matematikçi.

1895'te Yüksek Öğretmen Okulu'ndan (École Normale Supérieure) mezun oldu ve aynı yıl Nancy Lisesi'nde matematik öğretmenliğine başladı. Dört yıl sonra Yüksek Öğretmen Okulu'nda doktor çalışmasını tamamladı. Gerçek değişkenli fonksiyonlar kuramı üzerine yazdığı tezyle sınırlı ve sürekli fonksiyonların karakteristik özelliği sorununun çözümünü sağladı ve gerçek değişkenli fonksiyonlar kuramının oluşturulmasına katkıda bulundu.

1902'de Montpellier Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Baire, üç yıl sonra Dijon Üniversitesi'ne geçti. *Théorie des nombres irrationnels* (1912; Irrasyonel Sayılar Kuramı) ve *Leçons sur les théories générales de l'analyse* (2 cilt, 1907-08; Genel Analiz Kuramı Üzerine Dersler) adlı iki yapıtı olan Baire, Fransız Bilimler Akademisi üyesiydi.

Baise, Bose olarak da bilinir, Çin'in Guangxi Zhuang Özerk Yönetim Bölgesi'nin (zizhu-qu) batısında kent. Yunnan ve Guizhou yönetim bölgelerinin sınırında yer alan Baise yöresinin (diqiu) yönetim merkezidir. Aynı zamanda, bir il (xian) merkezi olan Baise, güneydoğudaki Nanning'e doğru akan Yu Irmağının Sicheng Irmağı ile birleştiği yerdedir. Yu Irmağı üzerinde sefer yapan küçük teknelerin ulaşıldıkları son nokta olan Baise, kuzeye ve batıya doğru uzanan karayolu ağının merkezinde yer alır. Komşu Yunnan ve Guizhou yönetim bölgelerine uzanan karayolları, bu bölgeleri Nanning ve Guangxi'nin iç kesimlerine bağlar. Baise, yakın zamanlara değin Çinli olmayan kabilelerin yaşadığı bir bölgeydi ve Çinlilerin bu bölge üzerindeki denetimleri oldukça zayıftı. Önceleri ilçe altı bir yerleşim (ting) olan ve 1730'da bir garnizon olarak tahkim edilen Baise'de ancak 1875'ten sonra düzenli bir sivil yönetim oluşturuldu. 19. yüzyıl sonlarında bir ticaret merkezi durumuna gelen Baise'ye Kanton'dan (Guangzhou) gelen çok sayıda tüccar yerleşti. Başlıca

ihraç maddeleri, kapok, dokumacılıkta kullanılan bir lif olan ramî, anason, mantar ve çeşitli şifalı bitkilerdir. Baise 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında afyon ticaretinin merkeziydi. Kantonlu tüccarların, Yunnan ve Guizhou'dan getirdikleri işlenmiş afyon, burada toplandıktan sonra, Nanning, Kanton, Hong Kong ve Şanghay'a gönderilirdi. Kentte 1949'dan sonra bazı küçük sanayi dalları gelişmeye başlamıştır. Tütün işleme, şeker ve seramik üretimi ile çeltikçilik bunların başlıcalarıdır. Nüfus (1970 tah.) 10.000-50.000.

baitylos, HAETULUS olarak da yazılır, Eski Yunan dininde, kutsal taş ya da sütun. Sözcük Sami kökenlidir (Arapça beyt: "ev"). İlkçağda sayısız kutsal taş (ya da put) vardı. Bunlar genellikle belli bir tanrının bulunduğu yer olarak görülür, o tanrının

Delphi'de mermer "Omphalos";
Delphi Arkeoloji Müzesi, Yunanistan
Alinari-Art Resource EB Inc

simgesi olan kutsal taşla tapınılırdı. En ünlü baitylos örneği, Delphi'deki Apollon Tapınağı'nda bulunan ve evrenin tam merkezini gösterdiğine inanılan omphalos (göbek) adlı kutsal taşı. Delphi'de bulunan ikinci bir taşın, Titan Kronos tarafından yutulan taş olduğu söylenir, Zeus'u simgelediği düşünüldü.

Bu taşlar, bazen sütun haline getirilerek ya da üçer sütun halinde gruplanarak daha düzgün biçimde yapılırdı. Bu sütunlar bazen bir kutsal sandukanın önüne konurdu; bazıları da menzil işareti olarak kullanılır ve bunlara genellikle insan biçimi veriliirdi. Daha sonraları ortaya çıkan sunak ve ikonların baitylos'tan kaynaklandığı sanılır.

Baius, Michael, Baius BAIUS olarak da yazılır, MICHAEL DE BAY olarak da bilinir (d. 1513, Melin, Hainaut - ö. 16 Eylül 1589, Louvain, Brabant), Jansencilığın kurucularından Cornelius Jansen'i büyük ölçüde etkilemiş ilahiyatçı.

Louvain Üniversitesi'nde felsefe ve ilahiyat eğitimi gördü, aynı üniversitede çalışmalarını sürdürdü; çeşitli görevlerde bulundu. Yaklaşık 1550'de ilahiyatçı Jan Hessels ile birlikte Tanrı kayrası ve aklanma konusunda Hippolu Augustinus'un kan ve kötümser yeni bir yorumundan yola çıkarak çığır açıcı öğretiler geliştirmeye başladı. Baius'un ilahiyatla ilgili çok sayıda kısa denemesi kilisenin sansürüyle karşılaştı. 1567'de Papa V. Pius Ex Omnibus Afflictionibus bildirir-

siyle Baius'un 79 önermesini yasakladı. Baius bu karara boyun eğdi, ama gerek kendisinin gerek destekleyicilerinin düşüncesizce kullandıkları bazı ifadeler 1580'de Papa XIII. Gregorius'un yeni bir yasaklama kararına yol açtı. Bununla birlikte Baius profesörlük unvanını korudu ve 1575'te Louvain Üniversitesi rektörü oldu.

Baius'un sisteminin ayırt edici özellikleri, bazı Protestan yazarlarda da görüldüğü gibi, ilk günah ile ilgiliydi. Baius, Adem ve Havva'nın günahsızlığının, onların doğalarının bir parçası olduğunu, dolayısıyla ilk günahın insan doğasının temel ilkelerini yok ettiğini savunuyordu.

Baiyin Tailai bak. Tongliao

Baja, Macaristan'ın orta güney kesimindeki Bács-Kiskun ilinde kent. Tuna Irmağının doğusunda, yörede Sugovica olarak bilinen Kamarás-Tuna'nın iki yakasında yer alır. Bir akarsu limanıdır. Geçmişte, bugün Yugoslavya sınırları içinde kalan Bačka tarım alanının ana limanı olan Baja, bugün de tarım ürünleri ve hayvan pazarlanan önemli bir merkezdir. Kentte ayrıca tarım araçları, mobilya ve kimyasal madde üreten kuruluşlar vardır. Karayolu ve demiryolu hatları, Baja'nın batısında Tuna'yı keser. Kentte birkaç Barok kilise bulunur. Béke (Barış) Meydanı eski evlerle çevrilidir. Baja'da bir Sırp azınlığı da yaşamaktadır. Nüfus (1986 tah.) 40.000.

Baja California, Meksika'nın kuzeybatısında yarımada. Kuzeyde ABD, doğuda California Körfezi, güneyde ve batıda ise Büyük Okyanusla çevrilidir. Genişliği 40-250 km arasında değişir; uzunluğu yaklaşık 1.220 km, toplam yüzölçümü 143.790 km²'dir. Yönetmelik bakımından, Baja California Norte ve Baja California Sur eyaletleri arasında bölünmüştür.

Temel jeolojik özelliği, körfez boyunca dimdik yükselen ve yumuşak bir eğimle Büyük Okyanusa inen fay kütesidir. Bu kütenin yalçın dorukları kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanır. Kuzeyde, birbirine koşut uzanan ve her iki kıyı boyunca da erozyona uğramış daha alçak iki dağ sırası, granit Juárez ve San Pedro Mártir (3.095 m) bulunur. Yarımada'nın merkezinde yanardağlar yer alır; lavlar bir altıyarımadada oluşturacak biçimde batıya doğru genişleyerek akar. Bu yanardağlar arasında, son kez 1746'da lav püskürten Las Tres Vírgenes de (1.996 m) bulunur. La Paz yakınlarında dar ve alçak bir kıstak oluşturan dağlar, daha sonra yüksek (2.164 m) bir granit dağ dizisi halinde yeniden ortaya çıkar. Yarımada'nın en geniş ovaları, güneyde Büyük Okyanus kıyısında, La Paz yöreni ile Ojo de Liebre Lagünü arasında uzanır. Körfezin başında, Colorado Irmağının alüvyonlarıyla oluşmuş bir delta bulunur.

Baja California'nın, 3.367 km uzunluğundaki kıyı şeridinin her iki yanında birçok ada yer alır. Körfezde olduğu gibi batı kıyısında da korunaklı derin deniz limanları bulunur. Yüzey suları, Colorado Irmağı dışında, kuzeybatıda ve yarımada'nın güney ucunda az sayıda derecik ile başka yerlerde birkaç vaha oluşturan az sayıda pınardan oluşur.

Bitki ve hayvan varlığını etkileyen üç iklim bölgesi vardır. Kuzeybatı bölümü, kuzeyden, yağmur ve sis getiren kasırgalı kış soğuklarını alır. El Rosario'nun güneyinden ve Juárez - San Pedro Mártir dağlarının doğusundan, yarımada'nın ucundaki La Paz'a kadar olan bölge kuraktır. La Paz'da

kurak bölge ormanları yaygındır; güneyindeki bölge tropik yaz sonu yağmurlarını alır. Bu bölgede alçak yörelere çöl bitkileri, daha nemli dağlarda ise bir bölümü yaprakdöken ağaçlardan oluşan ormanlar görülür.

Baja California'ya ilk kez büyük olasılıkla 9 bin ya da 10 bin yıl önce kuzeyden gelen insanlar ayak bastı. O zaman iklim daha nemliydi ve bölgede dev Pleyistosen memelileri yaşıyordu. İspanyollar 1533'te yöreye geldiklerinde, Amerika'daki en ilkel kültürle karşılaştılar; sayıları 60-70 bin tahmin edilen Yerliler, her biri kesin sınırlarla ayrılmış belli bir bölgede avcılık, balıkçılık ve yabani bitki toplayıcılığı yapan küçük gruplar halinde yaşıyordu. Cizvit misyonerler 1697'de Loreto'da ilk yerleşmeyi kurana değin bölgeyi kolonileştirme çabaları sonuçsuz kaldı. 1768'de Cizvitlerin yerini Fransiskanlar aldı. Beş yıl sonra da yarımada'daki misyoner yerleşmeleri Dominiken yönetimine bırakıldı. Baja California 1822'de İspanya'dan bağımsızlığını kazandıysa da, bu bağımsızlık yörede çok önemsenmedi. Misyoner yerleşmeleri yavaş yavaş terk edildi. Yerlilerin yerini, Mestizolardan (İspanyol-Yerli melezi) oluşan az sayıda çiftçi ve sığır yetiştiricisi aldı. İki California Meksika Savaşı'ndan (1846-48) sonra Guadeloupe Hidalgo Antlaşması ile Meksika ve ABD arasında bölüştü.

Otoyol, liman ve havaalanı inşaa ve geliştirme çalışmaları 1960'larda başladı. Bu çalışmalar, Tijuana ile San Lucas Burnu arasında, yarımada boyunca 1.708 km'lik bir otoyolun tamamlandığı 1970'lere değin sürdü. Aynı dönemde, yörede tarım, madencilik ve sanayi gelişti.

Baja California, eskiden BAJA CALIFORNIA NORTE. Meksika'nın kuzeybatısında eyalet. Kuzeyde ABD, doğuda California Körfezi, batıda Büyük Okyanus, güneyde Baja California Sur eyaleti ile çevrilidir. Baja California Yarımadasının 28° kuzey enleminin kuzeyindeki bölümünde yer alır. Yüzölçümü 69.921 km²'dir. Yalçın birer granit kütleleri olan Juárez ve San Pedro Mártir dağları, eyalet topraklarını kaplar. Colorado Irmağı'nın bir delta oluşturduğu kuzeydoğu ucu dışında kıyı ovaları dardır.

Baja California Norte'nin uzun bir yerleşme tarihi olmasına karşın bölge tenhadır. 1887'de federal bölge oldu; federal bölgenin ilk merkezi Ensenada, ikincisi Mexicali idi. 1931'de federal toprak, 1952'de eyalet haline getirildi. Yeni kurulan Baja California Sur eyaletinden ayırt edilmesi için 1974'te adı Baja California Norte olarak değiştirildi. 1979'da yeniden eski adını aldı.

1950'lerden sonra tüm eyalet, özellikle sınır kentleri Tijuana ile Mexicali, bir ölçüde de Ensenada olağanüstü büyüme gösterdi. Üretim giderek daha çok Orta Meksika'ya yöneldiyse de eyaletin ekonomik gelişmesinde ABD pazarlarına yakınlığının payı büyük oldu. Genişleyen tarım (başta pamuk, ardından buğday, üzüm ve zeytin) ve sanayi (çifti ve gıda işleme, balık paketlenme, bira, şarap ve sabun üretimi) birçok göçmene iş alanı sağladı. Buna karşın, önceleri ABD'de mevsimlik işlere yöneltilen, ama 1960'lardan sonra bu ülkeye girişi yasaklanan vasıfsız işgücü fazlası bugün de giderilememiştir. Eyalette hem ücret düzeyi, hem de hayat pahalılığı Meksika'nın öteki bölgelerinden yüksek olmakla birlikte ABD'den düşüktür. Bu nedenle yabancı şirketlerce sınır bölgesinde fabrikalar kurulmuştur.

İletişim eksikliği Baja California'yı yüzyıllar boyunca ülkenin bütününden koparmıştır. Ama 1960'ların sonuna doğru asfalt

yollar kuzeydeki başlıca kentleri birbirine bağlamış, bir demiryolu ile elverişli bir otoyol Mexicali'yi Sonora ve Meksika'nın öteki bölgeleriyle birleştirmiştir. 1970'lerin ortalarında tamamlanan ve Tijuana'dan başlayarak güneye doğru 1.708 km uzanan yeni bir yol, Baja California Sur'a ulaşır. Ensenada'da liman tesisleri bulunur. Hava-yollarının büyük kentlere sık seferleri vardır. Nüfus (1950) 226.965; (1960) 520.165; (1990 geç.) 1.657.927.

Baja California Sur, Meksika'nın kuzeybatısında eyalet. Kuzeyden Baja California Norte eyaleti, doğudan California Körfezi, batıdan ve güneyden Büyük Okyanusla çevrilidir. 73.475 km²'lik alanının orta ve doğu bölümleri yanardağlarla kaplıdır.

1887'de federal bölge oldu. 1931'de federal toprak ilanı edildi, 1974'te eyalet oldu. Nüfusun seyrek olduğu Baja California Sur görece ihmal edilmemiştir. Eyalet merkezi La Paz(*) yakınında ve Villa Constitución çevresindeki Magdalena Ovasında, derin kuyularla sulanan çoğu yeni açılmış pamuk tarlaları vardır. Zeytin ve şeker kamışı üretilir, pamuk ürünleri işlenir. Ayrıca tuz fabrikaları ve balık paketlenme tesisleri vardır. Bir Fransız şirketine 1884-1953 arasında işletilen Santa Rosalía'daki bakır madenleri günümüzde devlet desteğiyle ve daha düşük ölçekle işletilmektedir. Üçü bölgelede geçimlik tarım ve sığır yetiştiriciliği başlıca uğraşlardır. Turizm önemli bir gelir kaynağıdır.

Gelişen iletişim olanakları, eyaletin ülkeden kopukluğunu yavaş yavaş gidermektedir. Körfezin karşı kıyısında Sinaloa eyaletindeki Mazatlán kenti ile La Paz arasında feribot seferleri 1965'te başladı. 1970'lerin ortalarında, Tijuana'dan San Lucas Burnuna kadar eyaleti boydan boya geçen bir yol açıldı. 1970'lerin sonunda ise kuzeyde La Paz'dan Ensenada'ya uzanan bir asfalt yol açıldı. Magdalena Koyunda San Carlos, La Paz'da ise Pichilingui limanları gelişti. La Paz'a iç hat uçak seferleri yapılmaktadır. Nüfus (1990 geç.) 317.326.

Baja Verapaz, Guatemala'nın orta kesiminde il. Yerel adı Panimá olan Polochic Irmağının akaçladığı vadide yer alır. Kuzeybatı sınırını Salinas Irmağı çizer. Yüzölçümü 3.124 km²'dir. Las Minas ve

Rabinal yakınlarındaki Chuacús Dağları, Baja Verapaz ili, Guatemala
Carl Franck

Chuacús Dağları üzerinden Motagua Vadisine kadar uzanır. Bölgedeki seyrek nüfus, mısır, fasulye, kahve, şeker kamışı ve meyve yetiştirerek geçinir. İl merkezi Salamá ile öteki yerleşmelere geçmişte zorlukla ulaşırdı. Günümüzde, ili güneybatıda Guatemala kentine bağlayan bir yol vardır. Nüfus (1991 tah.) 184.462.

Bajaur, Pakistan'ın Kuzeybatı Sınır Eyaleti'nde özel aşiret bölgesi. Federal hükümete bağlı olan bölge, kuzeydoğuda Dir ilçesi, batıda Afganistan, doğuda Malakand ve güneybatıda Mohmand aşiret bölgeleri ile

çevrilidir. Himalayalar'ın eteklerinde, sularını Svat Irmağının topladığı dağlık bir yöredir. Hayvancılığın yanı sıra buğday, pırlınc, mısır ve sebze yetiştirilir. Bölgede Utman Hel ve Mohmand toplulukları gibi Peştu aşiretleri yaşar. Nüfus (1981 geç.) 287.000.

Bajer, Fredrik (d. 21 Nisan 1837 - ö. 22 Ocak 1922, Kopenhag, Danimarka), Klas Pontus Arnoldson ile 1908 Nobel Barış Ödülü'nü paylaşan reformcu ve siyaset adamı.

Ordudaki görevini 1864 Prusya Savaşı sonrasında muvazzaf sayısının azaltılması

Bajer
Rysal Danish Ministry of Foreign Affairs

sırasında ordudan çıkartılınca ya da sürdürdü. Bu tarihten sonra, kadın hakları, barış ve İskandinav ülkeleri arasında işbirliği amacıyla çalışmaya başladı. 1871'de Danimarkalı Kadınlar Birliği'nin kurucuları arasında yer aldı. 1882'de Tarafsız Danimarka Birliği'ni kurdu; bu demek 1885'te Danimarka Barış Derneği, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise Danimarka Uluslar Birliği (ya da Danimarka Barış Derneği) adını aldı.

1872-95 arasında Danimarka Parlamentosu'nun sol kanat liberal milletvekilleri arasında bulunan Bajer, uluslararası hakemlik anlaşmalarını savundu ve Danimarka'nın tarafsızlık politikasının gelişmesine önemli katkıda bulundu. 1885'te ilk kez toplanan İskandinav Barış Konferansı'nın önde gelen delegelerindendi. 1891'de Bern'deki Uluslararası Barış Dairesi'nin kurulmasına öncülük etti ve 1907'ye değin bu kuruluşun başkanlığını yaptı.

Bajfo, Meksika'nın ortabatı kesiminde, Meksika Platosu üzerinde yer alan havza. Kuzeyinde Guanajuato Dağları, güneyinde platonun güney kenarını oluşturan volkanik bölge, doğusunda Celaya ve Querétaro vadilerini ayıran tepeler ve batısında Pénjamo Dağları bulunur. Guanajuato eyaletinin güneyi ile Michoacán eyaletinin kuzeyini içine alır. Denizden yüksekliği 1.550 - 1.795 m arasında değişir. Lerma Irmağı ile başlıca kolları, volkanik bölgenin eteklerinde tek bir akışlama havzası oluşturacak biçimde dizilmiş göl sıralarını birbirinden ayıran alçak turbalıkların, volkanik taşların ve bazalt kayalıkların arasından geçerek akarlar. Verimli toprağı, uygun iklimi ve yeterli yağmurlarıyla Bajfo, Meksika'nın tahıl ambarı olarak bilinen önemli bir tarım bölgesidir. Buğday, kumdan, nohut, fasulye ve meyve başlıca ürünlerdir. Nüfus yoğunluğu yüksek olan Bajfo'nun önemli kentleri Celaya, Irapuato, Valle de Santiago ve Salamanca'dır.

Bajor, Gizli, Bajor BAYER olarak da yazılır (d. 1893 - ö. 12 Şubat 1951, Budapeşte,

Macaristan), çekiciliği ve alımlılığı kadar çok yönlü usta oyunculuğuyla da tanınan tiyatrocu.

1914'te Sahne Sanatları Akademisi'ni bitirerek Ulusal Tiyatro'ya girdi. Sürekli bu tiyatro ile çalışarak 1928'de tiyatronun yaşam boyu oyuncusu oldu. Gerek klasik gerek modern oyunlarda, çok değişik rollerde başarılı oldu. Örneğin başrolü oynadığı George Bernard Shaw'un *Saint Joan*'unda (*Ermis Jeanne*) ve Gotthold Ephraim Lessing'in *Minna von Barnhelm*'inde (*Minna von Barnhelm*) büyük ilgi topladı. Sandor Hevesi'nin yönetmenliğinde, Jenő Heltai, Zsigmond Móricz, Ferenc Herczeg ve Lajos Zilahy gibi çağdaş Macar yazarlarının yapıtları kadar William Shakespeare, Lope de Vega ve Victorien Sardou'nun oyunları da repertuarında yer aldı. 1950'de Macaristan Cumhuriyeti Halk Sanatçısı olarak onurlandırıldı.

Bajosiyen Kat, Orta Jura Döneminde oluşmuş kayaç dizilerinin en alt katı ve bu kayaçların çökelediği zaman dilimi (Jura Dönemi y. 190-136 milyon yıl önce). Bajosiyen kayaçları, Toarsiyen Kat kayaçlarının üzerinde ve Batoniyen Kat kayaçlarının altında yer alır. Büyük çeşitlilik gösteren bu kayaçlar arasında, mercan resiflerinde oluşmuş kireçtaşı, oolit çökeltileri ve denizlaleleri içeren kireçtaşları bulunur. Bajosiyen Katın daha küçük zaman bölümlerini niteleyen ve ammonit kafadanbacaklılardan (yumuşakçalar) oluşan dokuz fosil kuşağı saptanmıştır. Bu kuşaklar, Bajosiyen kayaçlarının tüm dünyada tanınmasını olanaklı kılar.

Bakablar, Maya mitolojisinde, dört anayönde belirlenmiş noktalarda durarak çok katlı gökyüzünü kollarıyla yukarda tuttuklarına inanılan dört tanrı. Birbirlerinin erkek kardeşi sayılan Bakablar, tek bir tanrının dört ayrı görünümü de olabilir. Dört erkek kardeşin, Mayaların en büyük tanrısı İtzama ile Dokuma, Hekimlik ve Doğum Tanrıçası İkschel'in (Ixchel) çocukları oldukları sanılır. Her Bakab'ın, dört yıllık takvim döngüsünün bir yılını yönettiğine inanılırdı. Mayalar, Muluk yıllarının en verimli yıllar olmasını beklerlerdi; çünkü bu yılları, Bakab tanrılarının en büyüğü yönetirdi. Dört anayön ve bunların her birine özgü renkler (doğu kırmızı; kuzey beyaz; batı siyah; güney sarı) Maya dininde ve takvim sistemlerinde önemli bir rol oynamıştır.

bakalıt, sanayide elektrik yalıtkanı, kalıplama ve döküm malzemesi, yapıştırıcı, renkli ve pisirilmiş emaye kaplama malzemesi gibi pek çok uygulama alanı olan yapay fenol-formaldehit reçinesi. Fenol formaldehit reçineleri kimyasal donanımların, makine ve makine parçaların yuvalarının, şişe kapaklarının, mekanik ve elektrikli alet parçalarının üretiminde en çok kullanılan plastik maddelerden biridir.

Bu plastiğin sanayi çapında üretilmesine olanak veren yöntemi 1909'da ABD'de L. H. Baekeland tasarladı. Bakalıt adı, Union Carbide Corporation'ın tescilli ticari markasıdır. Bu plastik, 20. yüzyılın başlarından bu yana yaklaşık tüm kullanım alanlarında selüloidin yerini almıştır.

bakalorya, Fransa'da üniversiteye giriş için gerekli derece. Bir lise (lycée) ya da lise dengi okulda (collège) altı ya da yedi yıllık bir ortaöğrenimin sonunda, kapsamlı bir sınavda başarılı olanlara verilir.

Türkiye'de bakalorya ilk kez, 1867'de kurulan Mekteb-i Sultani'de (Galatasaray Lisesi) uygulanmıştır. 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesinden sonra idadilerdeki (lise)

bitirme sınavlarında başarılı olanlara verilen mülazemet rüusu, II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) bir süre sonra doğrudan bakalorya olarak adlandırılmış, ama bu sistem aksaksız olarak uygulanamamıştır. Cumhuriyet döneminde ise ortaokul, lise ve öğretmen okullarında 1926-35 arasında uygulanan "mezuniyet imtihanı" ve 1935-55 arasında uygulanan "olgunluk imtihanı" bakaloryaya benzer bir derecenin verildiği sınav sistemleriydi. 1955'te olgunluk imtihanı kaldırılarak yerine "devlet lise imtihanı" adıyla yeni bir sınav sistemi konmuştur. Bugün lise bitirme sınavları kaldırılmıştır.

bakan, parlamenter sistemlerde, bakanlar kurulu üyesi olan ve genellikle bir bakanlık(*) örgütünün başında yer alan kişi. Bakanlar, siyasal bir kuruluş olan bakanlar kurulu üyesi olmalarından dolayı siyasal, belirli bir kamu hizmetini yerine getiren bir bakanlığın başında bulunmalarından dolayı da yönetsel bir sorumluluk taşırlar. Bu bakımdan hükümet ile kamu yönetimi arasındaki bağlantıyı sağlayan kişiler olarak, genel siyasetlerin uygulayıcısı durumundadırlar. Başbakan, bakanlar kurulunun başı olduğundan siyasal bakımdan bakanların üstünde yer alır. Ama yönetsel bakımdan bakanlar üzerinde hiyerarşik bir yetkisi yoktur. Her bakan bakanlığının yürüttüğü kamu hizmetinin en üst makamında bulunur. Başbakan da yönetsel bakımdan yalnızca üstlendiği kamu hizmetlerinden sorumludur. Bakanlıkların her biri ayrı birer tüzel kişilik taşımakla birlikte, her bakanlık kendi görev alanında devlet tüzel kişiliğinin bir organı durumundadır. Bakanlar da bu organın başı olarak devlet tüzel kişiliğinin temsilcisi sayılır.

Parlamenter sistemlerde bakanlar, başbakanın isteği üzerine devlet başkanınca atanırlar ve gene başbakanın isteği üzerine devlet başkanınca görevden alınırlar. Başbakan bakanları seçerken kural olarak serbestçe hareket etme yetkisine sahiptir. Ama uygulamada bu serbestlik bazı sınırlamalara bağlıdır. Parlamenter sistemin özelliğinden dolayı başbakan, parlamentonun güvenoyu vereceği kişileri bakan seçmeye özen göstermelidir. Bakanlar koalisyon hükümetlerinde koalisyon partileri arasındaki dengeler, çoğunluk hükümetlerinde de parti içi dengeler göz önünde tutularak belirlenir. Parlamenter sistem uygulamalarının çoğunda bakan seçilebilmek için, parlamento üyesi olma zorunluluğu aranmaz.

Bakanların sayısı ülkeden ülkeye değişebilir. Genelde bakan sayısı ile ilgili kesin bir sınırlama getirilmez; her hükümet uygulayacağı programa göre bakan sayısını değiştirebilir. Ayrıca bakanların hepsi aynı kategoride olmayabilir. Bakanlar kurulunun ilk kez ortaya çıktığı ülke olan İngiltere'de üç kategori bakan vardır. Birinci kategoride daha çok tarihsel ve temsili nitelik taşıyan bakanlar yer alır. Bunların fazla bir işlevi yoktur. İkinci kategoride ise siyasal ve yönetsel nitelik taşıyan bakanlar bulunur. Bu kategoride iki grup bakanlık vardır. Bunlardan *office* olarak adlandırılan içişleri, dışişleri ve savunma gibi klasik bakanlıklar birinci grubu, *ministry* olarak adlandırılan ve daha çok yeni hizmetlere göre kurulan bakanlıklar ise ikinci grubu oluşturur. Birincilerin siyasal yönleri ağırlık taşırken, ikincilerinin yönetsel ve teknik yönleri daha ağır basar. Üçüncü kategoride, *board* adını taşıyan bakanlıklar yer alır. Parlamenter sistemle yönetilen ülkelerin çoğunda ve bu arada Türkiye'de, bakanlar kurulunda, bakanlık örgütü olmayun ve başbakanın verdi-

gi görevleri yürüten devlet bakanlarına da yer verilir.

Parlamentar hükümetlerin işleyişinde bakanlar kurulunun kullanabileceği yetkilerle, bakanların tek başlarına kullanabilecekleri yetkileri birbirinden kesin olarak ayırmak olanaksızdır. Bu konularda anayasalarda açık hüküm olmadığı gibi, uygulamada da kesin ayırıcı ilkeler yoktur. Bakanlıkların kuruluşu, bakanların görev, yetki ve sorumlulukları bazı ülkelerde parlamento tarafından yasayla belirlenirken, bazı ülkelerde yürütme organının çıkarttığı kararnamele belirlenir. Türkiye'de 1924 Anayasası bakanlıkların kuruluşu ile bakanların görev ve sorumluluklarının aynı ayrı yasalarla düzenlenmesini öngörmüştür. 1961 Anayasası bakanların görev ve sorumluluklarına ilişkin kural koymamıştır. Uygulamada bu dönemlerde çıkarılan yasalardan verdiği yetkilere dayanılarak, çoğu bakanlıkların kuruluşu ile bakanların görev ve yetkileri yürütme organının çıkardığı kararnamelerle belirlenmiştir. 1982 Anayasası ise bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri, yetkileri ve örgüt yapısının yasayla düzenlendiğini belirterek bakanların görev ve yetkilerini belirleme yetkisini parlamento ya vermiştir.

Parlamentar sistemlerde, sorumluluk taşımayan devlet başkanının yürütme alanına ilişkin yetkilerini, uygulamada, parlamento ya karşı sorumlu başbakan ve bakanlar kullanır. Yetki karşısında sorumluluk, hukukun temel ilkesidir. Bu nedenle bakanların, görev ve yetkileriyle ilgili işlem ve eylemlerinden dolayı sorumlulukları vardır. Bakanların sorumlulukları, sorumluluğun yapımına göre cezai sorumluluk, hukuksal sorumluluk ve siyasal sorumluluk olmak üzere üç grupta toplanır.

Bakanların cezai sorumluluğu, öbür sorumluluklarının da kaynağını oluşturan İngiltere'deki *impeachment* (yargı yoluyla görevden alma) yönteminden doğmuştur. Cezai sorumluluk, bakanların görevlerini yerine getirme ve yetkilerini kullanmaları sırasında suç oluşturan eylemlerinden doğar. Anayasalarda bakanların hangi eylemlerinin suç oluşturdugunu belirlemek için farklı yöntemler izlenmiştir. Bazı anayasalar eylemlerin niteliklerini belirten hükümler koyarken, bazı anayasalar da bu eylemleri tek tek sayma yoluna gitmişlerdir. Bakanların görevleri ile ilgili suçlardan yargılanmaları için, önce suçlanmaları gerekir. Bu suçlamayı yöneltecek merci, parlamentodur. Görevi sırasında suç işlediği öne sürülen bir bakan hakkında önerge yoluyla meclis soruşturması açılır. Soruşturmayı anayasa hükümleri uyarınca meclis içinden seçilen bir komisyon yapar. Meclis, komisyon raporlarına göre gerekirse bakanı suçlar. Bu suçlama, bakanların yargılanmasına izin verme sonucunu doğurur. Bakanları görevleri ile ilgili suçlardan dolayı yargılayacak yargı yeri ülkeden ülkeye değişir. Bazı ülkelerin anayasaları, bakanları yargılamak için ayrı ve istisnai yargı yerine gerek görmemiş, bu yetkiyi ülkenin en yüksek adli yargı yeri olan temyiz mahkemesine vermiştir. Bazı iki meclisli ülkelerde, bakanları yargılama görevi yüce divan sıfatını da taşıyan ikinci meclise bırakılmıştır. Ama çoğu ülkede yüce divan görevini özel mahkemeler yerine getirir. Bu özel mahkeme, Fransa'da Yüksek Adalet Divanı, İtalya ve Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'dir.

Bakanların görev ve yetkileri ile ilgili eylemlerinde başka kişilerin ya da devletin mal varlığında azalmaya yol açan ve tazminat gerektiren suç işlemleri hukuksal so-

rumluluk doğurur. Bakanların hukuksal sorumluluğu için özel yargı yeri öngörülmemiştir. Bu nedenle bakanları hukuksal sorumluluklarından dolayı genel yargı yerleri yargılar. Bakanlar görevleri ile ilgili olmayan suçlarından ya da başkalarına verdikleri zararlardan dolayı, ancak yasama dokunulmazlıklarının kalkmasından sonra yargılanırlar.

Parlamentar sistemlerde bakanların siyasal sorumluluğu büyük önem taşır. Her bakan, bakanlar kurulu üyesi olarak taşıdığı ortak sorumluluğun dışında, kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden dolayı bireysel olarak da parlamento ya karşı sorumludur. Bu sorumluluk, bakan ile ilgili parlamento ya sunulan ve parlamentoda görüşülen gensoru ve güvensizlik oyu mekanizmalarıyla işler. Parlametodan güvensizlik oyu alan bakan düşer. Bakanlık görevini yerine getiren "sekreterler" in devlet başkanına bağlı olduğu başkanlık sistemi ile yürütme kurulunun (icra vekilleri) meclisin kararlarını uygulayan bir makam olduğu meclis hükümeti sisteminde, bakanların siyasal sorumluluğu yoktur.

Parlamentar sistemlerde bakanların görevi ölüm, mahkûmiyet, kısıtlama, üyelikle bağdaşmayan işleri kabul etme hallerinde kendiliğinden sona erer. Bunlar dışında bakanların görevinin sona ermesi, kendi isteği ile istifa etme biçiminde olabileceği gibi, isteği dışında görevden alınma ya da istifa etmek zorunda bırakılma biçiminde de olabilir. Gensoru ya da güvensizlik önergesi sonucu güvensizlik oyu alan bir bakan görevinden çekilmek zorundadır. Yüce divanda suçlu bulunan bakanlar ise meclis kararıyla düşürülür.

bakanlar kurulu, parlamentar sistemlerde iki kanatlı yürütme organının başbakan ve bakanlardan oluşan ikinci kanadı. Yürütmenin öteki kanadını devlet başkanlığı oluşturur. Başkanlık sisteminde yürütme organının yapısında bakanlar kurulu adıyla ikinci bir kanat yoktur. Meclis hükümeti sistemindeki yürütme organı (icra vekilleri) da, parlamentonun kararlarını uygulayan bir kurul olduğundan, bakanlar kurulunun özellik ve işlevlerine sahip değildir.

Bakanlar kurulu, ilk kez İngiltere'de temsili rejimin gelişmesi içinde ortaya çıkmıştır. Parlametodan, kralın yetkilerini sınırlama mücadelesi sonunda oluşturulan bakanlar kurulu, o dönemde yürütme işlevinin yerine getirilmesinde kral ile parlamento arasında uyum sağlayan ve krala ait yürütme yetkisini parlametodan denetiminde kullanan bir yürütme organı niteliğindeydi. Günümüz parlamenter sistemlerinde parlamento ya karşı siyasal sorumluluk sürmekle birlikte, bakanlar kurulu devlet başkanı ve parlametodan bağımsız olarak hareket edebilen ayrı bir siyasal organ niteliğini taşır.

Bakanlar kurulunun yapısı ülkelerin siyasal sistemlerindeki özelliklere göre değişir. Örneğin İngiltere'de yürütme organının ikinci kanadı iki ayrı kurultan oluşur. Bunlar, bakanlar kurulu ve kabinedir. Bakanlar kurulu, bazen yüce yakın bakanın yer aldığı daha geniş yürütme organıdır. İngiliz siyasal yapısının temel taşı kabul edilen kabine ise, bakanlar kurulundaki önemli bakanlardan oluşan bir kurul olarak görev yapar ve asıl yürütme erkini elinde tutar. Fransa'da da yürütme organı iki kurul halinde toplanarak yürütme işlerini yerine getirir. Bu kurullardan en geniş olanı ve en önemli kararlar alanı, cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan, başbakan ve bakanlardan oluşan bakanlar kuruludur. Bakanlar ile müsteşarların, başbakanın başkanlığında

toplanmasından oluşan kabine kurulu, ön görüşmelerin yapıldığı bir organ niteliğindedir. 1958 Fransız Anayasası'nın uygulanmasında, müsteşarlara bakanlar kurulunda yer verilmesiyle, bu iki kurul arasındaki fark azalmıştır. Türkiye'de ise yürütme organı yalnızca bakanlar kurulundan oluşur.

Türkiye'de, bakanlar kurulunun kuruluşu, başbakanın hazırladığı bakanlar kurulu listesinin cumhurbaşkanınca onaylanmasıyla tamamlanmış olur. Bakanlar kurulu kural olarak başbakanın başkanlığında toplanır. Cumhurbaşkanını gerekli gördüğünde ve simgesel olarak kurula başkanlık eder. Kurulun gündemini ve toplantı tarihlerini başbakan belirler. Kurul toplantılarında gizlilik temel olup çok kez tutanak tutulmaz. Bakanlar kurulu, kurul halinde çalışır, kararlar oybirliği ile alınır ya da alınmış olarak kabul edilir. Kurul kararlarına karşı olan bakanlar görevden çekilmedikleri sürece kararnameleri imzalamaktan kaçınmazlar. Bakanlar kurulu içinde başbakan, kurulun başkanı sıfatıyla kilit bir rol oynar. Parlamentar sistemlerde bakanları atama ve görevden alma yetkisi hukuken devlet başkanında görünürse de bu yetki simgeseldir. Sonuçta, başbakan istediği kişinin bakanlığa atanmasını, istemediği kişinin bakanlıktan alınmasını sağlayabilir. Kurul içinde bakanlar arasındaki iş bölümünü, uyumlu çalışmayı ve kabine birliğini başbakan sağlar.

Bakanlar kurulunun görev ve yetkileri en geniş anlamda ülkenin yüksek düzeyde yönetimi biçiminde tanımlanabilir. Bakanlar kurulu, ülkenin iç ve dış politikalarını belirler ve yürütür. Bu politikaları uygulayabilmek için parlamento ya yasa önerileri verir ve parlametodan çıkardığı yasalara uygular. Bütçe ve mali işlerin düzenlenmesinde ve denetlenmesinde etkili bir rol oynar. Silahlı kuvvetleri iç ve dış savunma için hazırlar ve gerektiğinde kullanır. Bakanlar kurulu, devlet tüzel kişiliğinin en üst yönetsel makamlarını dolduran bakanları yapısında bulundurduğundan, yönetim mekanizmasının işleyişini de denetim altında tutar. Bu çerçevede yönetim kademelerindeki yüksek görevlileri atama yetkisini kullanır; yasaları uygulamak amacıyla yasa hükmünde kararname, yönetmelik ve tüzük gibi düzenleyici işlemler yapar.

Devlet başkanının yürütmeye ilişkin yetkilerini fiilen kullanan bakanlar kurulu parlamento ya karşı siyasal sorumluluk taşır. Başbakan ve bakanlar bu sorumluluğu birlikte paylaşırlar. Bakanlar kurulunun siyasal sorumluluğu üç mekanizmayla gerçekleşir. Bunlardan ilki, bakanlar kurulunun görev başladığından programını sunarak parlametodan güvenoyu istemesidir. İkincisi, bakanlar kurulu görevde iken, başbakanın isteği üzerine parlametoda güven oylaması yapılmasıdır. Bu mekanizma bakanlar kurulunun çıkarmak istediği yasaları ya da uygulamak istediği politikaları parlamento ya kabul ettirmesinde bir araç olarak da kullanılır.

Bakanlar kurulunun siyasal sorumluluğuna yol açan üçüncü mekanizma ise gensoru mekanizmasıdır. Gensoru ve onun sonucu olarak verilen güvensizlik önergesinin amacı, parlametodan bakanlar kurulunu denetlemesinde en etkili araçtır. Bu üç mekanizma dışında parlamento bakanlar kurulunu soru, genel görüşme ve meclis araştırması gibi yollarla da denetler. Ama bu yollarla denetim bakanlar kurulunun siyasal sorumluluğuna yol açmaz. Bu denetimlerin asıl amacı, parlametodan herhangi bir konuda bakan ya da başbakandan bilgi edinmesi ya da herhangi bir konunun parlametoda değerlendirilmesi ya da parlamento komisyonlanca araştırılmasıdır.

Parlamentar sistemlerde bakanlar kurulunun görevinin sona ermesi, başbakanın ölümü dışında, genellikle istifa ve bu istifayı devlet başkanının kabul etmesi biçiminde gerçekleşir. Bakanlar kurulunun istifası, kurulun kendi kararıyla ya da parlamentodan güvensizlik oyu alma sonucu ortaya çıkabilir. Yalnızca başbakanın parlamentodan güvensizlik oyu alması durumunda da bakanlar kurulu düşmüş sayılır.

bakanlık, anayasa ve yasalar uyarınca yürütmenin görev alanına giren kamu hizmetlerinin belirli bir bölümünü yerine getiren ve bir bakana bağlı olarak çalışan merkezi yönetim örgütü. Yaptıkları işe göre değişik adlar alan bakanlıkların örgütsel ve yönetsel yapısı siyasal sistemlere ve ülkelere göre farklılıklar gösterir.

Başkanlık sisteminin bulunduğu ABD'de, parlamenter sistemlerde kabul edilen anlamda bakanlık örgütü yoktur. Yürütme organı tek başlı olup, başkana bağımlı "sekreter"ler vardır. İngiltere'de bakanlık (*department*) örgütünün başı olan bakana bağlı bir yardımcı bakan (*minister of state*) bulunur. Bu yardımcı, bakanın bağlı olduğu meclis Lordlar Kamarası ise, Avam Kamarası'ndan, tersi durumda Lordlar Kamarası'ndan seçilerek atanır. Bakanlığa ilişkin siyasal görevleri parlamento sekreterleri (*parliamentary secretaries*) yerine getirir. Bakanlık örgütünde bakanlık müsteşarı (*permanent secretary*) ve müsteşar yardımcılarının (*deputy secretaries*) bağlı bakanlık memurlarından oluşan bir kamu hizmetleri alt örgütü yer alır.

Fransa'da her bakanlıkta, görevlerini yerine getirmesinde bakana yardımcı olan birer bakanlık kabinesi (*le cabinet ministériel*) bulunur. Bu kabine, bakanın yönetsel ve teknik konularda uzman personel arasından seçtiği kimselerden oluşur. Başlangıçta siyasal nitelikte olan bu birim, sonraları bütünüyle yönetsel bir nitelik kazanmıştır. Bakanlık örgütünde ayrıca, başlannda birer genel sekreterin bulunduğu bürolar, konseyler, komiteler ve denetleme kurulları vardır.

Almanya'da her bakanlıkta bir müsteşar (*Staatssekretär*), ayrıca federal meclis ve federal konsey ile ilişkilerinde bakana yardımcı olmak üzere bir parlamento sekreteri (*Parlamentarischer Staatssekretär*) bulunur. Bunların görevleri bütünüyle siyasal nitelik taşır. Ayrıca bakanlık örgütünde yalnız yönetsel işlerle uğraşan bürolar vardır.

Eski SSCB'de daha önce "halk komiserlikleri" adını taşıyan bakanlıklar 1946'da anayasada yapılan değişiklikle "bakanlık" örgütleri haline getirilmiştir. Bunlar siyasal değil, teknik ve özellikle ekonomik konularla uğraşan yönetim birimleri olarak örgütlenmiştir. Federe cumhuriyetteki bakanlıklar aracılığıyla yönetim şubelerini ve belli girişimleri yönetirler.

Türkiye'de bakanlıkların yapısı, etkinlik alanlarının özelliğine göre bazı farklılıklar göstermekle birlikte, her bakanlıkta bazı genel ve ortak örgüt birimleri ve makamlar bulunur. Bunların başında müsteşarlık gelir. Müsteşar(*) bakanın yardımcısı ve danışmanıdır. Ayrıca her bakanlıkta özlük, muhasebe ve hukuk işleriyle uğraşan genel müdürlükler, inceleme ve denetleme kurulları gibi yardımcı birimler vardır. 1982 Anayasası'nın 113. maddesinin öngördüğü bakanlıklar teşkilatını düzenleyen 3046 sayılı ve 27 Eylül 1984 tarihli yasaya göre bakanlıkların temel kuruluşları, merkez kuruluşu ile gereksinmeye göre kurulan taşra ve yurt dışı kuruluşlarından, bağlı ve ilgili kuruluşlardan oluşur. Bakanlıklardaki ana hizmet birimleri, her bakanlığın yürütmekle

sorumlu olduğu hizmet ve görevleri merkez örgütü içinde yerine getiren birimlerdir. Bunlar her bakanlığın hizmet ve görev özelliğine göre ilgili kuruluş yasalarıyla düzenlenebilir. Danışma ve denetim birimleri bakana ve öteki bakanlık örgütü birimlerine teknik, yönetsel, mali ve hukuksal konularda görüş bildiren ve denetleme görevi yapan birimlerdir.

Ayrıca, kendine özgü bir hizmet örgütü bulunmayan ve daha çok siyasal nitelikli konularda başbakana ve bakanlar kuruluna yardımcı olan devlet bakanlıkları da vardır. Fransa'da sandalyesiz bakan (*ministre sans portefeuille*) olarak bilinen ve Türkiye'de devlet bakanı(*) olarak adlandırılan bu hükümet üyeleri, uygulamada yalnızca siyasal konularla değil, yönetsel ve teknik konularla da uğraşmaktadır.

Bakanlık Binaları, Avusturyalı mimar Clemens Holzmeister'in 1930'larda Ankara'da gerçekleştirdiği yapı grubu. Ayrıca bak. Holzmeister, Clemens.

Bakaondeler, KAONDELER olarak da bilinir, Zambia'nın Kuzeybatı ilinde yaşayan ve Bantu dili konuşan halk. Ormanlık dağların deniz düzeyinden yüksekliği ortalama 1.220 m'dir. Güneydogusunda av hayvanlarıyla ünlü açık ovalar yer alır. Kabwe'deki tuzlarla bazı altın ve bakır yatakları sömürge dönemi öncesinde Bakaondelerce işletiliyordu. Buralarını daha sonra İngiliz şirketleri ile çokuluslu şirketler işletmeye başladı.

Tarihleri farklı üç ayrı topluluk Bakaondeler olarak anılır. Bunların hepsi de, bugün Zaire olan bölgede yaşayan Balubalardan gelmektedir. Komşu yöredeki Bandembular gibi Bakaondeler de Balubaların reisi Musokantanda'nın egemenliğini kabul etmişlerdi (ya da en azından ona saygı gösteriyorlardı). Bazı Bakaonde reislikleri (özellikle Bakasempalar) 19. yüzyılda önem kazandı. Bu dönemde Bakaonde topraklarını zaman zaman işgal eden Baloziler ile savaşlar yapıldı ve Bakaondelerin köle sağlamak amacıyla güneydeki Bailalara karşı baskınlar düzenlediği görülür.

Bakaondelerde soy, anaya bağlı olarak belirlenir. Ama aile, kocanın akrabalığının bulunduğu büyük köylerde oturur. Mısır, manyok, kumdan, yam, kabak ve fasulye yetiştiren Bakaondeler yaban meyvelerini de toplayarak değerlendirirler. Eskiden devrilmiş ağaçlarla çalılan toplayıp yakar, sonra da küle zenginleşen bu toprağı ekerlerdi. Erkekler dağlarda avlanırlar, ayrıca haziran ile temmuz gibi yağışsız aylarda, ırmaklarda oluşan su birikintilerine zehir atarak balık avlarlar.

Bakaondeler merkezi Bantu dilini konuşan başka halklarla aynı költür özelliklerine sahiptir. Genç kızlar, Bambalarda da görülen aynı yetişkinliğe geçiş törenlerinden geçerler. Zambia'nın kuzeyi ve Zaire'nin güneyinde görüldüğü gibi Bakaondeler de kendilerine yardımcı olmaları için atalarının ruhlarına (Chihamba, Nkula) yakarırlar. Bazı topluluklardaki inanışa göre bazı ruhlar insanları hasta ederek ele geçirirler. Bunun üzerine (örn. Bandembularda) bir iyileştirici-kâhin durumu düzeltmek için "kötülükleri kovma davulları" çaldırırlar.

Bakaondelerin çoğu Afrika bakır kuşağında yer alan madencilik merkezlerinde iş arar. Bakaonde dili radyonun yayını yaptığı dillerden biridir. Bu da Bakaondelerin günümüz Zambia'sıyla bütünleşmiş olduğunun bir göstergesidir.

bakara, daha çok Avrupa kumarhanelerinde oynanan İtalya kökenli iskambil oyunu.

15. yüzyıl sonlarında Fransa'ya geçmiş, 1805'ten sonra da Fransa ve İngiltere'de çok tutulan bir oyun haline gelmiştir. Günümüzde dünyanın hemen her yerinde oynanmaktadır.

Oyun, 52 kâğıtlık 3-6 tane iskambil destesi birbirine karıştırılarak oynanır. Kâğıtlar "pabuç" denen bir kutudan dağıtılır. Oyuncular iki ya da üç kâğıtlık bir elde, 9 ya da buna en yakın sayıyı elde etmeye çalışır. Resimli kâğıtlar ve 10'lar sıfır sayılır; öteki kâğıtlar ise kendi sayı değerlerini alır. Bir elin değerini bulmak için eldeki kâğıtların sayıları toplanır. Elde edilen rakam iki haneli olursa, yalnızca son hane göz önüne alınır. Başka deyişle eldeki iki kâğıt 8 ve 5 ise, toplam değer 13 değil, 3 olur. Bu elin karşısında, örneğin bir resimli ve 6'lıdan oluşan el, 9'a daha yakın olduğu için oyunu kazanır.

Bahisleri karşılayabilecek en yüksek anaparaya sahip oyuncu kasa olur. Kasa, kutudan, kendisi ile sağda ve solda oturan iki oyuncu için ikiye kâğıtlık kapalı üç el dağıtır. Masadaki öteki oyuncular da, kasaya karşı, "punter" denen bu iki oyuncudan herhangi birine ya da her ikisine birden para yatırabilir. Bir "punter" in banko demesi, kasanın önündeki paranın tümü için bahse girmesi anlamına gelir. Bu durumda o el için bütün öteki küçük bahisler geri çekilir.

İkişer kâğıt dağıtıldıktan sonra, oyuncular ellerine bakarlar. Elinde 8 ya da 9 sayısı olan oyuncu elini açar ve kasanın elinde de aynı sayı bulunmaması halinde hemen oyunu kazanmış olur. Her oyuncu aynı sayıyı bulduğunda oyuna sürülen paralar geri alınır. Elinde 8 ya da 9'dan düşük sayı olan oyuncu "istememez" diyerek kâğıt almayabilir ya da "kart" diyerek açmak üzere bir kâğıt alabilir. Bir "punter" elinde 6 ya da 7 olduğunda kâğıt alamaz. Elinde 4 ya da daha düşük bir sayı varsa, kâğıt almak zorundadır. Elindeki sayı 5 olduğunda ise istediği gibi davranabilir (*à volonté*). Buna karşılık kasa için herhangi bir kısıtlama yoktur. Böylece eller tamamlanıp açıldıktan sonra, kasa sürülen paraları kazanan tarafa verir. Kumarhaneler, genellikle kasadan ve sürülen bahislerden küçük oranda bir oyun ücreti alır.

1950'lerin sonunda Las Vegas'ta çıkarılan "şimendifer" adlı bakara türü hemen tutulmuş ve Güney Amerika kumarhanelerinde de gözde bir oyun haline gelmiştir. Bu oyunda kasa, bütün oyun boyunca genellikle kumarhanenin elinde olur. Kasa dışında yalnızca bir el dağıtılır. Öteki oyuncular kasaya ya da karşısındakine para yatırabilir.

Bakara cam işi, 1765'te Fransa'daki Baccarat'da kurulmuş ünlü bir cam yapımevince üretilen cam eşyaya verilen ad. Önceki pencere, sofa takımı ve sanayi kullanımları için sodalı cam üreten yapımevi, 1817'de Belçikalı bir kristal yapımcısı tarafından satın alındıktan sonra bu tür cam yapımında uzmanlaştı. 1823'te uluslararası bir cam sergisinde ilk altın madalyasını kazanan şirketin 1925 Dekoratif Sanatlar Sergisi'nde yer alan ürünleri, *art deco*(*) üslubunun biçimlenmesinde önemli bir rol oynadı. Şirketçe üretilen sanat değeri yüksek çeşitli yapıtlar arasında Émile Gallé'nin(*) ürünleri de bulunmaktadır.

Baccarat yapımevi 1846'da cam ağırlık üretimine başladı. Süslemeli cam eşya yapımında kullanılan bingöllü, kamayö, heykel, oyma ve kaplama gibi pek çok farklı

tekniklerle işlenmiş olmalarına karşın oldukça ucuz olan bu cam ağırlıklar koleksiyoncuların gözdesi haline geldi. Günümüzde yapımevi, eski modellerde çeşitli sofa takımları üretmektedir.

Bakema, Jacob B(erend) (d. 8 Mart 1914, Groningen, Hollanda), Hollandalı mimar. II. Dünya Savaşı sonrasında Rotterdam'ın yeniden imar edilmesinde J. H. van den Broek'le birlikte etkin bir rol oynamıştır.

Bakema, Groningen'de mimarlık ve hidrolik mühendisliği öğrenimi gördü. Daha sonra Amsterdam Mimarlık Akademisi'nde okuyarak yüksek mimar oldu. Uzun süre Amsterdam'da, kent mimarlık dairesinde Cor van Eesteren'in yanında çalıştı. 1947'de Rotterdam'da 't Venster adıyla bilinen sanat merkezinin tasarımını yaptı. Ertesi yıl J. H. van den Broek'le ortak oldu. Rotterdam'daki Lijnbaan Alışveriş Merkezi'nin (1953) planını birlikte yapan iki mimar, sonraları okul, iş merkezi, büyük mağaza ve kilise gibi çeşitli ortak projeler yürüttüler.

Baker, Augustine (d. 9 Aralık 1575, Abergavenny, Monmouthshire - ö. 9 Ağustos 1641, Londra, İngiltere), çileci ve mistik ilahiyat üzerine önemli yazıları olan Benedikten keşişi.

Oxford'da Broadgate's Hall'da (bugün Pembroke College) öğrenim gördü. Sonradan Katolik olarak okuduklarına ve kişisel deneyimlerine dayanan bir çilecilik öğretisi geliştirdi. Özgün olmayan bu öğreti, çileci yaşamla ilgili görüşlerinden çok, bedene eziyet ve dua "yöntemi" yüzünden gene de yoğun saldırıya uğradı. Ruhani rehberliğin doğrudan Tanrı'dan geldiğini ve dua yoluyla bu rehberliğe kavuşabileceğini ileri sürdüğü gerekçesiyle daha da şiddetli eleştirilerle karşılaştı.

Baker, çilecilik üzerindeki denemelerini, Fransa'da Cambrai'deki İngiliz Benedikten rahibelerinin manevi yöneticiliğine atandık-tan (1624) sonra yazdı. Manastırda kendini tefekküre adanmış olanların izlediği "yöntem"i yardımcı olmaktan çok, engelleyici görüyor, onlara "duygusal" ibadetü öneriyordu. Öğütlerine gereksizim duyanlara ya da kendini onun koruyuculuğuna emanet edenlere yardımcı olmak üzere, 14. yüzyıla ait iki İngiliz yapıtını salık verirdi: Yazarı belli olmayan *Cloud of Unknowing* (Bilisizlik Bulutu) ile Walter Hilton'ın *Ladder of Perfection* (Yetkinlik Merdiveni) adlı yapıtı. Baker vebadan öldükten 16 yıl sonra, denemelerinin sistematik biçimde bir araya getirildiği *Sanctia Sophia* (Kutlu Bilgi) yayımlandı. Bu yapıt, çileci ve mistik ilahiyatın tüm başlıklarını içine alır. *Cloud of Unknowing* üzerine yazdığı *Secretum'un* (Gizlilik), bir bakıma manevi bir özyaşamöyküsü olan ilk bölümü *The Confessions of Venerable Fr. A. B.* (1922; Saygıdeğer Frer A. B.'nin İtirafı) adıyla yayımlandı. Yayımlanan öteki yazıları şunlardır: *Cloud of Unknowing* üzerine bir açıklama (der. J. McCann, 1924) ve *The Inner Life and Writings of Dame Gertrude More* (1920, 2 cilt; Hemşire Gertrude More'un İç Yaşamı ve Yazıları).

Baker, Sir Benjamin (d. 31 Mart 1840, Keyford, Somerset - ö. 19 Mayıs 1907, Pangbourne, Berkshire, İngiltere), İskoçya'daki Forth Irmağının halicinde kurulan demiryolu köprüsünün baş tasarımcısı olan inşaat mühendisi. 1862'de danışman mühendis Sir John Fowler'ın yardımcısı, 1875'te de ortağı olmuştur.

Baker 1869'da Westminster ile Londra kenti arasındaki metro hattının (District Line) yapımını üstlendi. Ayrıca, kentin killi zemininin derinliklerinde açılan öteki yeraltı hatlarının yapımında danışman olarak görev aldı. Avonmouth ve Hull nhtımlarının yapımı ve Kleopatra'nın İğnesi'nin Mısır'dan denizyoluyla taşınarak Londra'da yeniden dikilmesi de gerçekleştirdiği projeler arasındadır.

1867'de uzun köprüler üzerine bir dizi makale yazan Baker, köprü yapımında konsol kirişlerin kullanılmasını önerdi ve daha sonra bu düşüncesini 1882-90 arasında Forth Irmağının halicinde kurduğu köprüde uygulamaya koydu. Bu köprünün yapımı tamamlanınca Baker'a "sir" unvanı verildi. Danışman olarak görev aldığı pek çok projenin yanı sıra, hükümet komisyonlarında ve yönetim kurullarında çalıştı. Tasarımı William Willcocks tarafından yapılan Assuan Barajı'nın, 1898-1902 arasında yürütülen inşaatını yönetti. ABD'de Mississippi Irmağı üzerinde St. Louis Köprüsü'nü kurmakta olan James B. Eads'e danışmanlık yaptı ve Hudson Irmağı tünelinin ilk yapım çalışmaları çıkma girince, inşaatın tamamlanabilmesi için gerekli olan tünel açma kalkanının tasarımını yaptı.

Baker 1895-96 arasında İnşaat Mühendisleri Kurumu'nda başkanlık yaptı ve kurumun *Proceedings* adlı yayın organında yazılar yayımladı. 1896'da Royal Society'nin başkan yardımcılığına seçildi.

Baker, Carlos (Heard) (d. 5 Mayıs 1909, Biddeford, Maine - ö. 18 Nisan 1987, Princeton, New Jersey, ABD), romancı, eleştirmen ve öğretim üyesi. Percy Bysshe Shelley ve Ernest Hemingway üzerine yazdığı yetkin, önyargısız yaşamöyküleriyle tanınır.

1940'ta Princeton Üniversitesi'nde doktoraasını tanımladı; 1951'de aynı üniversitede İngiliz edebiyatı dersleri vermeye başladı. *Shelley's Major Poetry: The Fabric of a Vision* (1948; Shelley'nin Önemli Şiirleri: Bir Hayalin Dokusu) adlı yapıtında Shelley'nin şiirine yansıyan iç dünyası üzerinde durur ve şairin yaşamını çevreleyen dış koşulları büyük ölçüde göz ardı eder. Edebi bir kronoloji izleyerek şairin kişisel değişimini ve çok yönlü kişiliğini şiirleri aracılığıyla ortaya çıkarır. Baker'in *Hemingway: The Writer as Artist* (1952; Hemingway: Bir Sanatçı Olarak Yazar) adlı yapıtı, Hemingway üzerine yazılmış en güvenilir çalışmalarından biri kabul edilir. Hemingway'li ve kuşağını anlatan bu yapıt, sanatçının romanlarının ahlaki ve estetik eleştirisini de içerir. Hemingway üzerine iki ayrı çalışması daha olan ve ona ilişkin eleştirileri bir kitapta derleyen Baker, Hemingway'in mektuplarını da kapsamlı bir kitapta toplamıştır.

Baker, George Pierce (d. 4 Nisan 1866, Providence, Rhode Island - ö. 6 Ocak 1935, New York kenti, ABD), aralarında Eugene O'Neill, Philip Barry, Sidney Howard ve S.N. Behrman'ın da bulunduğu birçok önemli Amerikalı tiyatro yazarının, eleştirmen John Mason Brown'ın, romancı John Dos Passos ve Thomas Wolfe'un öğretmeni. Atölye çalışmalarıyla öğrenci oyunlarını yönlendirmiş, yaratıcı bireyselliği ve uygulamaya dönük çalışmayı vurgulayarak düşüncüne dayanan bir gerçekçiliği savunmuştur. Baker, Wolfe'un *Of Time and the River* (Zaman ve İrmak Üstüne) adlı oyununda Profesör Hatcher rolünü oynamıştır.

1887'de Harvard Üniversitesi'ni bitirdi ve öğretim üyesi olarak orada kaldı. 1905'te üniversite öğretim programında türünün ilk

örneği olan oyun yazarlığı derslerine başladı. "Atölye 47" diye anılan bu ders, adını kursun numarasından alıyordu. Baker yalnızca oyun yazarlığıyla kalmayıp bir yandan da sahne tasarımını, ışık, kostüm ve tiyatro eleştirmenliğiyle de ilgilendi. 1907'de Sorbonne'da verdiği derslerden sonra, bir yıllık ders programı uygulamak üzere ABD'de çeşitli okulları dolaşarak tiyatro sanatı konusunda Avrupa'da gelişen düşünceleri aktardı. Üniversitede sahnelediği oyunlarla ABD'de daha ileri sahneleme tekniklerine geçilmesine öncülük etti.

Baker 1925'ten emekliye ayrıldığı 1933'e değin Yale'de üniversite tiyatrosunu yönetti

George Pierce Baker, Deane Keller'in yağılıboya çalışmasında ayrıntı, 1933; Yale Üniversitesi Sanat Galerisi
Yale University Art Gallery, Department of Drama armağanı

ve kurduğu tiyatro bölümünde tiyatro tekniği ve tarihi dersleri verdi. Tiyatro, sinema ve televizyon yapımlarında uygulanan birçok yenilikçi teknik, onun Yale'deki çalışmalarından kaynaklanmıştır. Yapıtları arasında en çok bilinenler *The Development of Shakespeare as a Dramatist* (1907; Shakespeare'in Bir Tiyatrocu Olarak Gelişimi) ve *Dramatic Technique*'dir (1919; Tiyatro Tekniği).

Baker, Dame Janet (Abbott) (d. 21 Ağustos 1933, Hatfield, Yorkshire, İngiltere), İngiliz opera sanatçısı, mezzo-soprano. Anlatımlı sesi, sahneyi dolduruşu ve sözcükleri etkileyici bir tarzda vurgulayışıyla tanınmış, Gustav Mahler, Sir Edward Elgar ve Johann Sebastian Bach yorumlarıyla dikkatli çekmiştir.

1956'da Kathleen Ferrier ikincilik ödülünü kazanana değin şan çalıştı. Avusturya'nın Salzburg kentindeki Mozarteum'da bir süre çalıştıktan sonra, 1956'da Oxford Üniversitesi Opera Kulübü'nde Bedřich Smetana'nın *Giz* adlı yapıtında Roza rolüyle ilk kez opera sahnesine çıktı; Birmingham'daki Barber Enstitüsü'nde George Frideric Handel'in en önemli çalışmalarından ve klasik dönem öncesi opera rollerinin ilki olan *Rodelinda*'da Edulge'yi söyledi.

1962'de Henry Purcell'in *Dido ile Aeneas*'ında baş kadın rolünü, Benjamin Britten'in *The Beggar's Opera*'sında (Dilenci Operası) Polly'yi oynadı. Britten'in *Owen Wingrave*'inde özel olarak kendisi için yazdığı Kate Julian rolünü 1971'de ilk önce televizyonda, ardından sahnede canlandırdı. O yıl Hamburg Shakespeare Ödülü'nü de kazandı. İlk İtalyan operalarının Raymond Leppard tarafından yeniden sahnelenmesi çalışmalarında, özellikle 1972'de, Claudio Monteverdi'nin *Il Ritorno d'Ulisse in Patria*'sındaki Penelope rolünde başarılı oldu.

1975'te Dominick Argento'nun müzikli oyunu *From the Diary of Virginia Woolf* (Virginia Woolf'un Güncesinden) ilk gösteriminde rol aldı ve buradaki rolüyle Pulitzer Ödülü'ne değer bulundu. Bunu izleyen yıl

D.B.E.(Dame of British Empire) unvanıyla onurlandırıldı.

Baker, Josephine (d. 3 Haziran 1906, St. Louis, Montana, ABD - ö. 12 Nisan 1975, Paris), 1920'lerde Paris'te fırtınalar estiren ve Siyah Amerika kültürünün güzellik ve canlılığının simgesi haline gelen kadın dansçı ve şarkıcı.

Baker, sonradan kendisini üne kavuşturan görkemli gösterilere daha çocukken eğilim duymaya başladı. Genç yaşta dansçı oldu ve 16'sında Philadelphialı bir dans topluluğu ile turneye çıktı. 1923'te Boston'daki bir gösteriye figüran olarak katıldıktan sonra,

Josephine Baker
H. Roger-Viollet

New York'a giderek Broadway'de *Chocolate Dandies* (Çikolata Züppeler) gösterisinde ve Harlem Plantation Club'da varyeteye çıkarak ün kazanmaya başladı. 1925'te Paris'e gitti. Théâtre des Champs-Élysées'de *La Revue nègre*'de (Siyah Revü) dans etti ve Fransa'ya *le jazz hot*'u (sıcak caz) tanıttı. Meslek yaşamını Paris'te sürdüren Baker, 1937'de Fransız yurttaşı oldu. Profesyonel olarak ilk kez 1930'da şarkı söyledi; dört yıl sonra şarkıcı olarak beyazperdede görüldü ve bir komik operada başrolü oynadı. II. Dünya Savaşı öncesinde birkaç filmde daha rol aldı.

Fransa'daki Alman işgali sırasında Kızıl-hac ve Direniş hareketiyle işbirliği yapan Baker Özgür Fransa kuvvetlerinin bir üyesi olarak Afrika ve Ortadoğu'daki birlikleri eğlendirmede görev aldı. Résistance rozetinin yanı sıra Croix de Guerre ve Légion d'Honneur nişanlarıyla ödüllendirildi. Savaşın son zamanlarının büyük bölümünü Fransa'nın güneybatısındaki Les Milandes adlı malikânede geçirdi ve "bir kardeşlik denemesi", "gökkuşağı ailesi" olarak tanımladığı amaçla 1950'de çeşitli milliyetlerden bebekleri evlat edinmeye başladı. Les Milandes'a kaynak sağlayabilmek için 1956'da yeniden sahneye dönmek zorunda kaldı ve 1959'da Paris revüsünde başoyuncu oldu. 1960'larda insan hakları gösterilerine katılmak üzere birkaç kez ABD'ye gitti; 1973'te New York sahnelerine görkemli bir dönüş yaptı.

1949'da yayımlanan, *Les Mémoires de Josephine Baker* (Josephine Baker'in Anıları) dışında, Steven Papich'in *Remembering Josephine Baker* (1976; Josephine Baker'in Anısı) adlı yaşamöyküsü kitabı vardır.

Baker, LaFayette Curry (d. 13 Ekim 1826, Stafford, New York - ö. 3 Temmuz 1868, Philadelphia, ABD), Amerikan İç Savaşı sırasında Birliğin (Kuzey) istihbarat ve karşı-istihbarat etkinliklerini yöneten federal gizli servisin başı.

Ailesinin, Baker çocuk yaştaiken taşındığı Michigan'daki evinden 1848'de ayrılarak

Batı'da çeşitli işlerde çalıştı. 1856'da özel polis örgütü San Francisco Teyakkuz Birliği'ne girdi. Bu kuruluş, soruşturmalarda keyfi davranması ve usul kurallarına aldırnamasıyla ünlüydü. Birlikte geçirdiği dört yıl boyunca genellikle gizlilik gerektiren işlerde çalışan Baker, kılık değiştirme ve yanlışla tekniklerinde uzmanlaştı. 1861'de İç Savaş başlayınca Washington'a giderek General Winfield Scott'un hizmetine girdi. Araştırma yapmak üzere gönderildiği Richmond'da casusluk suçuyla tutuklandı. Konfederasyon (Güney) başkanı Jefferson Davis suçlamanın doğruluğunu araştırırken kaçmayı başardı.

Daha sonra Savaş Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Posta İdaresi'nde dedektif olarak çalıştı. Kasım 1862'de Allan Pinkerton'ın yerine federal gizli servisin başına geçti. İki ayrı birim altında çalışan ve birbirlerini tanımayan yüzlerce ajan ve dedektif kullanarak, kısa sürede Konfederasyon'un yanı sıra Birlik içinde de askeri ve sivil yönetimin her alanına sızdı.

Kendisi ve servisi için "Hainlere Ölüm" parolasını benimseyen Baker, eski Capitol binasında bir karargâh ve bir hapisane kurdu. Birçok yurttışı sudan kanıtlarla ya da yalnızca kuşku üzerine gözaltına aldı, itiraf ve bilgi koparabilmek için ağır sorgulamalardan geçirdi. 1863'te, resmi adı District of Columbia 1. Süvari Birliği olan, ama halk arasında Baker'in Korucuları olarak bilinen bir süvari taburu oluşturdu. Daha çok J. S. Mosby ve akıncılarına karşı bir karşı-genilla kuvveti olarak kullanılan bu birim, savaşın bitimine doğru büyüyerek bir alay halini aldı.

Baker, 1864'te kişisel çabasıyla Hazine Bakanlığı'nda büyük bir dolandırıcılığı ortaya çıkardı. Konfederasyon yanlısı teröristlerin kundakçılık ve başka yöntemlerle savaşı Kuzey kentlerine taşımaya yönelik "Kuzeybatı Komplosu"nu önledi ve tanınmış Birlik memurlarının düşmanla kurduğu alışveriş ilişkilerini açığa çıkardı. Nisan 1865'te Başkan Lincoln'ın öldürülmesinden sonra, John Wilkes Booth ve suç ortağı D. E. Herold'ın izlenmesi ve yakalanması işini doğrudan planlayıp yönetti. Lincoln'ın öldürülmesinde ihmalcilikle suçlandı. Ama başkanın korunmasından doğrudan sorumlu olmadığı gibi, suikast sırasında da görevli olarak New York'ta bulunuyordu. Olay karşısında hızla harekete geçip sonuca ulaşması, uzun bir süreden beri beklediği tuğgeneral rütbesine yükselmesini sağladı.

İç Savaş sonrasında güvenlik ve istihbarat çalışmalarını sürdürerek, eski Konfederasyon yanlıları için çıkarılan af belgelerinin alımı satımıyla ilgili ve ucu Beyaz Saray'a kadar uzanan büyük yolsuzlukları açığa çıkarmaya özel önem verdi. İşlemleri usul kurallarına uygun olarak yürütmeyi önemsemediği için sık sık siyasal saldırılara hedef olan Baker, sonunda görevinden istifa etti. Kongre ödenek vermeyi reddedince, gizli servisi de dağıldı. Daha sonra Başkan Johnson aleyhinde açılan görevi kötüye kullanma davasında tanıklık ederek, sansasyon yaratan, ama belgelere dayanmayan suçlamalarda bulundu.

History of the United States Secret Service (Birleşik Devletler Gizli Servisi Tarihi) adlı kitabı 1867'de yayımlandı.

Baker, Newton D(lehl) (d. 3 Aralık 1871, Martinsburg, Batı Virginia - ö. 25 Aralık 1937, Cleveland, ABD), I. Dünya Savaşı sırasında ABD savaş bakanlığı yapan siyaset adamı. 1897'de doğduğu kentte avukatlığa başladı. Daha sonra Cleveland'a yerle-

şerek burada iki dönem (1912-16) belediye başkanlığı yaptı. Demokratik Parti'nin 1912 Ulusal Kongresi'nde, Woodrow Wilson'ın başkan adayı seçilmesinde önemli rol oynadı. Wilson başkan olunca savaş bakanlığına atandı ve onun başkanlığı süresince bu görevde kaldı. Kendi sözleriyle "barış için savaşacak kadar" barışsever olmasına karşın, zorunlu askerlik hizmetinin yeniden getirilmesi için çok geçmeden Kongre'ye bir

Newton D. Baker, 1915
Library of Congress, Washington, D.C.

taslak sundu. I. Dünya Savaşı sırasında 4 milyonu aşkın kişinin silah altına alınmasını sağladı.

1928'de Başkan Calvin Coolidge tarafından Lahey Daimi Hakemlik Divanı'na atandı. 1929'da da Başkan Herbert Hoover, Baker'ı Yasaları Yürütme Komisyonu üyeliğine getirdi. *Why We Went to War* (Neden Savaşa Girdik) adlı kitabı 1936'da yayımlandı.

Baker, Norma Jean bak. Monroe, Marilyn

Baker, Ray Stannard, takma adı DAVID GRAYSON (d. 17 Nisan 1870, Lansing, Michigan - ö. 12 Temmuz 1946, Amherst, Massachusetts, ABD), gazeteci ve denemeci. Edebiyat yoluyla Milletler Cemiyeti'nin savunuculuğunu yapmış, ABD başkanı Woodrow Wilson'ın yaşamöyküsünü yazmakla görevlendirilmiştir.

Chicago Record'da (1892-98) muhabir olarak gazeteciliğe başlayan Baker, *Outlook McClure's* ve skandal gazetesi *American Magazine*'de de çalıştı. *Following the Color Line* (1908; Siyahların Soy Çizgisi) adlı

Ray Stannard Baker
Library of Congress, Washington, D.C.

yapıtında Siyah Amerikalıların durumunu irdeledi. Çok okunan yalın denemelerden oluşan kitaplarının ilki *Adventures in Contentment*'i (1907; Gönül Rahatlığıyla Yaşanan Serüvenler) David Grayson adıyla yayımlandı. 1910'da Woodrow Wilson'ın ateşli bir hayranı oldu. Wilson'ın isteği üzerine Paris Barış Konferansı (1919) sırasında Amerikan Basın Bürosu'nun başkan-

lığını yaptı. Burada Wilson ile yakın ve sürekli bir işbirliği içinde oldu. Uzun süren hastalığına karşın, *Woodrow Wilson: Life and Letters* (1927-39, 8 cilt; Woodrow Wilson: Yaşamı ve Mektupları) adlı yaşamöyküsünü yazdı. Bu yapıtıyla 1940 Pulitzer Ödülü'nü kazandı.

Baker, Sir Samuel White (d. 8 Haziran 1821, Londra - ö. 30 Aralık 1893, Sanford Orleigh, Devon, İngiltere), Nil Irmağının kaynaklarının saptanmasına katkıda bulunan keşifçi.

Bir tüccarın oğluydu. Hint Okyanusundaki Mauritius Adasında (1843-45) ve Seylan'da (1846-55) bulunduktan sonra tüm Ortadoğu'yu gezerek dolaştı (1856-60). 1861'de,

Sir Samuel Baker
BBC Multon Picture Library

daha sonra ikinci karısı olan Florence von Sass ile birlikte Afrika'ya gitti. Bir yıla yakın süre Sudan ve Etiyopya sınır çevresinde Nil'in kollarını gezerek incelemelerde bulundu. John Hanning Speke'in yaptığı haritayı kullanarak, Şubat 1863'te kendi kurduğu bir heyetle Nil'in kaynağını bulmak için keşif gezisine çıktı. Mart 1864'te, Nil'in bugünkü Uganda ile Zaire arasındaki bir gölden doğduğunu belirleyerek bu göle Albert Nyanza (Albert Gölü) adını verdi. İngiltere'ye döndükten bir yıl sonra, 1866'da "sir" unvanı aldı.

Mısır hıdivi İsmail Paşa, 1869'da Baker'dan Ekvator yakınlarında Nil'e düzenlenecek askeri bir keşif gezisine başkanlık etmesini istedi. Baker, bu gezi sırasında o bölgelerde köle ticaretinin son bulmasına yardımcı oldu ve yeni topraklarda dört yıl için genel vali ilan edildi. Kitapları arasında *The Rifle and the Hound in Ceylon* (1854; Seylan'da Tüfek ve Av Köpeği) ile *The Nile Tributaries of Abyssinia* (1867; Nil'in Etiyopya'daki Kolları) sayılabilir. Dorothy Middleton'ın *Baker of the Nile* (1949; Nil'deki Baker) ve Richard Hall'un *Lovers on the Nile* (1980; Nil'de Aşıklar) adlı yapıtları Baker'in yaşamöyküsünü konu alır.

Baker, Sara Josephine (d. 5 Kasım 1873, Poughkeepsie, New York - ö. 22 Şubat 1945, New York kenti, ABD), ABD'de halk sağlığı ve çocuk esirgemeye katkılarıyla tanınan hekim.

Baker, 1898'de New York Kadın ve Çocuk Hastanesi Kadınlar Tıp Yüksekokulu'ndan tıp doktorasını aldıktan sonra, New York kenti Sağlık Dairesi'nde çalışmaya başladı; 1907'de müdür yardımcısı oldu. Kentteki çocuk ölüm oranının yüksekliğine dikkati çekerek, 1908'de bu kuruma bağlı Çocuk Sağlığını Koruma Bölümü'nün kurulmasını sağladı. Bu, yalnızca çocuk sağlığına ayrılmış ilk kamu kurumu ve dünya üzerindeki benzeri kurumların ilk örneği idi.

Bölümün ilk yöneticisi olan Baker, kamu oyunun dikkatini koruyucu hekimliğe çeken öncü programlar geliştirdi. Sağladığı başarılar arasında devlet okullarında sağlık önlemleri alınması, ebe okulları açılması ve bebek sağlık istasyonları kurulması sayılabilir. 1909'da Amerikan Çocuk Sağlığını Koruma Derneği'nin kurulmasına yardımcı olan Baker 1911'de Bebekleri Koruma Derneği'ni, ardından da New York Çocukları Koruma Birliği'ni örgütledi.

1917'de New York Üniversitesi'nden kamu sağlığı alanında doktora alan ilk kadın oldu. 1923'te emekliye ayrıldıktan sonra Federal Çocuk Dairesi'nin danışmanı ve Uluslar Topuluğu'nda çocuk sağlığı sorunları temsilcisi olarak çalıştı.

Baker, Theodore (d. 3 Haziran 1851, New York kenti - ö. 13 Ekim 1934, Dresden, Almanya), Amerikalı müzik bilgini ve sözlükbilimci.

Gençliğinde bir işadamlı olmak üzere yetiştilen Baker, müzik öğrenimi yapmayı yeğledi ve bu amaçla 1874'te Almanya'ya gitti. Leipzig Üniversitesi'nde Oskar Paul'ün öğrencisi oldu. New York'taki Seneca Yerlileri arasında sürdürülen bir alan araştırmasına dayanan doktora tezi Amerikan Yerli müziği konusundaki ilk ciddi inceleme idi ve Edward MacDowell'in *Second (Indian) Suite for Orchestra* (Orkestra için İkinci [Yerli] Suiiti) adlı yapıtının temalarının kaynağı oldu.

Baker 1890'a değin Almanya'da yaşadı ve bir yıl sonra ABD'ye döndü. 1892'de G. Schirmer Inc. Yayınevi'nin edebiyat bölümü yöneticisi ve çevirmeni oldu. 1926'da emekliye ayrılmış Almanya'ya gidene değin Schirmer'da çalıştı.

Baker, İngilizceye çevirdiği çok sayıda kitap, opera metni ve makalenin (özellikle bir Schirmer yayını olan *Musical Quarterly* dergisinde yayımlananlar) yanı sıra, yararlı ve ünlü bir sözlük olan *Dictionary of Musical Terms*'ü (1895; Müzik Terimleri Sözlüğü) ve adını üne kavuşturan *Baker's Biographical Dictionary of Musicians*'ı (1900; Baker'ın Biyografik Müzikçiler Sözlüğü) derledi. Bu ikinci yapıt müzikle ilgili başyuru kitaplarında adları daha önce hiç geçmeyen pek çok önemli müzikçinin yaşamöyküsünü içeriyordu. İkinci basımı 1905'te yapılan sözlük, Nicolas Slo-nimsky'nin danışmanlığı altında 6. basımının yapıldığı 1978'e değin birkaç kez gözden geçirilip düzeltilti.

Baker Adası, eskiden NEW NANTUCKET ya da PHOEBE ADASI, Büyük Okyanusun güneyinde, Honolulu'nun 2.650 km güneybatısında, tüzel kimlik kazanmamış ABD toprağı. 8 m yüksekliğinde, alçak kayalıklarla çevrili çorak ve ıssız bir mercanadasıdır. Uzunluğu 1,7 km, genişliği 1,2 km, kara yüzölçümü yaklaşık 1,5 km²'dir.

İlk kez ABD'li deniz süvarisi Michael Baker tarafından 1832'de saptandı. ABD, yakınındaki Howland Adası ile birlikte Baker Adası üzerinde de 1856 Guano Yasası'na dayanarak hak iddia etti (1857). 1930'larda Büyük Okyanus üzerindeki uçuşların önem kazanması üzerine, Hawaii üzerinden Baker Adasına da uzanarak hak iddiasını pekiştirdi. 1936'da ada, ABD İçişleri Bakanlığı'nın yönetimine girdi. 1942 başlarında boşaltıldıktan sonra 1943 sonlarında ABD kuvvetlerince yeniden işgal edildi ve üzerinde bir hava üssü yapıldı. Adadaki guano birikintileri bugün tükenmiştir.

Bakerganj, BARİSAL olarak da bilinir, Bangladeş'te Khulna bölgesinde il. Meghna

Irmağının batısında yer alır ve Ganj Deltası'nın bir bölümünü oluşturur. Yüzölçümü 7.231 km²'dir. Meghna, Madhumati, Arial Khan ve Bishkhali ırmakları ilin içinden geçer.

Madhumati ve Meghna ırmakları arasında kalan güney kesimi ormanlarla kaplıdır ve Sundarbans'ın bir bölümünü oluşturur. Başlıca tarım ürünleri pirinç, şeker pancarı, jüt, baklagiller ve yağlı tohumlardır. Ana ulaşım yolu olan ırmaklarda işleyen vapurlar, il merkezi Barisal'ı Khulna, Dakka, Chittagong, Patuakhali ve Madaripur'a bağlar. Öteki önemli kentler Bakerganj, Pirocpur, Bhola, Çhakhar ve Svarupkati'dir. Nüfus (1981 geç.) 4.667.673.

Bakersfield, ABD'de California'nın ortagüney kesimindeki Kern ilinin merkezi. San Joaquin Vadisinde yer alır. 1869'da Thomas Baker tarafından kurulduktan sonra, Sierra Nevada ile Owens Vadisindeki altın madenlerine hizmet veren bir merkez haline geldi. 1875'te Kern ilinin merkezi oldu. Güney Pasifik (1874) ve Santa Fe (1898) demiryollarının yöreye ulaşmasıyla, Kern Irmağı tarafından beslenen geniş bir sulama sistemi kuruldu. 1898'de tüzel kimlik kazandı. Kern Irmağı petrol yataklarının keşfedilmesiyle (1899) petrole dayalı sanayiler doğdu. Günümüzde kent ekonomisinin, imalat, tarım (pamuk, arpa ve üzüm) ve turizm kesimleri arasında dengeli bir dağılımı vardır. California'da üretilen şarabın yüzde 25'i il çevresindeki bağlardan elde edilir. Bakersfield College 1913'te kuruldu. Nüfus (1990) kent, 174.820; metropoliten alan, 543.477.

Bakewell, Robert (d. 1725, Dishley, Leicestershire - ö. 1 Ekim 1795, Dishley, İngiltere), seçme ve melezleme yoluyla ülkesindeki koyun ve sığır soylarını ıslah eden İngiliz tarımcı. Dishleyli bir çiftçinin oğlu olan Bakewell, gençliğinde ülkeyi dolaşarak tarım tekniklerini öğrendi ve dönüşünde babasının çiftliğinin yönetimini üstlendi. O yörede, eskiden özellikle yününden yararlanmak ya da tarla işlerinde kullanmak için yetiştirilen sığır ve koyun soylarını ıslah ederek, ilk kez kasaplık büyük ve küçükbaş hayvan yetiştirdi. Eti için uzun boynuzlu Leicestershire sığırını ürettiyse de, az süt veren bu ineğin yerini sonradan Charles Colling'in yetiştirdiği kısa boynuzlu soylar aldı.

Bakewell'in en büyük başarısı, hem gür ve uzun tüylü yün, hem de yüksek verimli eti için aranan Leicester koyununu üretmesidir. Çiftlik hayvanları için çok büyük çaplı ağıl ve ahırların ilk örneklerini yapan Bakewell'in çiftliği, bilimsel hayvan yetiştiriciliğinin en ünlü örneklerinden biri oldu.

Bakewell cam işi, ABD'nin Pittsburgh kentinde Benjamin Bakewell'in 1808'de kurduğu fabrikada üretilen cam ürünler. Ayrıca bak. Pittsburgh cam işi.

Bakhuis Sıradağları, Surinam'ın ortabattı kesiminde, batıdaki Kabalebo ve Nickerie ırmak havzalarını, doğudaki Coppename Irmağı havzasından ayıran tepelikler. Kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık 110 km boyunca uzanır, daha yüksek alan güneydeki Wilhelmina Sıradağlarının kuzeye doğru bir uzantısını oluşturur. En yüksek noktası 1.027 m'dir. Wilhelmina Sıradağlarında Surinam'ın en büyük boksit yatakları vardır.

Bakhyllides (ü. İÖ 5. yy), Ege'deki Kéos Adasında doğan Eski Yunanlı lirik şair. Şair Simonides'in yeğeni ve *epinikion* (Olimpiyat Oyunları'nda galip gelen sporcular onuruna yazılan od) türünde rakibi

olan Bolotia'lı şair Pindaros'un çağdaşıdır. Mısır'da bulunan papirüs parçalarının 1896'da British Museum'a ulaşması ve ertesi yıl yayımlanmasına değin Bakhyllides'e ilişkin pek az bilgi vardı. Parçaların bir araya getirilmesiyle elde edilen, bazıları tam, bazıları eksik 21 şilrin 14'ü *epiniklon*, geri kalanları ise *dithyrambos*'tur (Dionysos onuruna söylenen koro şarkısı). Daha sonra ele geçen başka papirüs parçaları arasında Bakhyllides'e ait *paion*'lar (Apollon ve başka tanrılar onuruna yazılan ilahi) ve *enkomon*'lar (yemek sonrası eğlencelerinin bir bölümünü oluşturan, ileri gelen konuklar onuruna yazılmış şarkı) bulunmaktadır.

İÖ 476'da yapılan Olimpiyat Oyunları'nda Syrakusa kralı I. Hieron'un at yarışlarında kazandığı zaferi kutlamak için yazılmış bir *epiniklon* olan beşinci odda kesin bir tarih belirtilmiştir. Bu şiir, Bakhyllides'in bu tarihten önce Hieron'un konuşu olarak Syrakusa'ya gittiğini gösterir. Bakhyllides, Hieron'un İÖ 470'te Pythia'daki at yarışlarıyla İÖ 468'de Olimpiyat Oyunları'ndaki araba yarışlarında kazandığı zaferleri kutlamak için de dördüncü ve üçüncü oddan yazmıştır. Bu da onu, bu zaferlerden ikisini kutlamak için şiirler yazmış olan Pindaros'la rekabete sokmuştur. Pindaros'un, şair meslektaşları ile ilgili aşağılayıcı sözleriyle Bakhyllides ve Simonides'i kastettiği varsılır. Bakhyllides'in üslubu Pindaros'ununki kadar yüce değil, ama daha yalındır. İfade berraklığı ve öyküleme tekniğinde ise ondan ileridedir. Simonides gibi Bakhyllides de Atina Dionysia Şenliği için *dithyrambos*'lar yazmıştır. Thesus'un babası Aigeus ile yandaşlarından oluşan koro arasında bir diyalog biçimindeki yarı dramatik bir şiir olan 18. od bunların en ilginçidir. Edebiyat tarihçileri bu edebi biçimin Attika tiyatrosunun gelişimiyle ilişkisi olduğu konusunda görüş birliğine varamamışlardır.

bakıkulu, GULAMI BAKI olarak da bilinir, Osmanlılarda Tanzimat'a değin vergi denetimi ve tahsili ile maliyeye ilişkin soruşturmaları yapan memur.

İlk bakıkulları, I. Selim (Yavuz) döneminde (1512-20) atandı. Görevleri, devletin gelir ve gider işlerini yürüten sorumlu kişileri denetlemektir. Sayılan 60 dolayında olan bakıkulları, sonraki yüzyıllarda hazine alacaklarının izlenmesi ve tahsili, vergi borcu bulunanların sıkıştırılması, yolsuzluk ve zimmete para geçirme olaylarına el koyma gibi mali ve hukuksal görevleri de yürüttüler. Düzenledikleri raporların ivedilikle işlem görmesi, suçlanınların tazminat ödemesi ya da cezalandırılması doğrultusundaki önerilerinin yerine getirilmesi yasa gereği idi. Amirleri olan başbakıkulu (sergülamı baki), başdefterdaran (şikk-ı evvel defterdar) danışmanı olarak arada bir divan toplanmalarına da katılırdı. Ayrıca ulufe dağıtımı, surre çıkarılması, müsadere kararının yerine getirilmesi, vergi uyuşmazlığıyla ilgili yargılamalarda devlet adına taraf olma gibi görevleri de vardı. Başbakıkulu, gerekli gördüğü hallerde mali suçluları tutuklayabiliirdi. Görevle eyaletlere en çok giden Osmanlı memurları sayılan başbakıkulu ile bakıkullarının yerini Tanzimat'tan sonra maliye başmüfettişi ve maliye müfettişleri almıştır.

Bakillani, tam adı EBU BEKİR MUHAMMED BİN ET-TAYYİB BİN MUHAMMED BİN CAFER EL-BAKILLANI (d. 949 ?, Basra - ö. 6 Haziran 1013, Bağdat), Arap düşünür. İslam kelamcılarının en ünlülerindendir. Eş'ari okulunun görüşlerini "atom" kavramıyla yeniden yorumlamıştır. Kelamcılar arasında "el-Kadi" sanyıyla anılır. Adı, bakiliyat satan anla-

mındaki "bakil" sözcüğünden gelir. Bu tür benzetmeler Araplardan çok Horasan ve Harezmi bölgesinde sık görüldüğünden, onun Arap olmadığını ileri sürenler de vardır. Öğrenimini dil ve edebiyat alanında büyük ün kazanmış Basra Okulu öğretmenlerinin yanında yaptı. Özellikle Eş'ari'nin öğrencisi kelimacı İbn Mücahid et-Tai'nin derslerine ve gene Eş'ari'nin önde gelen öğrencilerinden Ebu İshak İsfaraini ile Ebu Bekir bin Furek Ebu'l-Hasan el-Bahili'nin cuma derslerine devam etti. Yaklaşık 960'ta Bağdat'a giderek daha çok hadis alanında çalıştı. 970'te Bağdat'ın önemli bilim merkezi Camiü'l-Mansur'da ders vermeye başladı. Ünü bütün İslam dünyasına yayılarak öğrencileri çoğaldı. Hükümdar ve emirler arasında büyük saygınlık kazandı.

Bakillani, Şiraz'da Şii Büveyhi hükümdarı Adudu'd-Devle'nin huzurundaki tartışmalarda Mutezile ve Şia bilginlerine karşı Sünniliği savundu. Bu dönemde ünlü yapıtı *Kitab fi Temhidü'd-Delail ve Telhisü'l-Ava'il*'i yazdı. 981'de Adudu'd-Devle tarafından elçi olarak Bizans'a gönderildi. Bağdat'a döndüğünde gittikçe güçlendiklerini gördüğü Batınilere karşı *Keşfü Esrarü'l-Batiniye* (Batınilerin Sırlarının Keşfi) adlı kitabını yazdı. Bu arada Abbasi halifesi Kadir Billah ile Büveyhiler arasındaki siyasal ve dinsel ilişkilerde rol oynadı.

Kelamda Eş'ari mezhebini savunan Bakillani'nin Basra'daki hocası İbn Mücahid'in Maliki olmasına bakanlar, fıkhıta Maliki olduğunu varsayarlar. Şafii ve Hanbeli olduğunu öne sürenler de vardır.

Bakillani, çalışmalarının büyük bölümünü kelama ayırmıştır. İnanç sorunlarını kelam ilminin ilkelerine göre açıklayan Eş'ari'nin yöntemini benimsedi. Dönemin yaygın felsefe tartışmalarından da yararlanarak kelama yeni bir felsefi derinlik getirdi. Aristoteles'in İslam dünyasındaki çok güçlü etkisine karşı Demokritos ve Epikuros'un atom kavramından yararlandı.

Atomun varlığından yola çıkarak Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya çalışmıştır. Ona göre evrende gerçek varlık yalnızca cevherlerdir. Cismin en küçük parçası olan bu cevherlerin bölünme, parçalanma, ayrılma olanağı yoktur. Bu cevherlerin var oluş nedeni onlara eklenen arazlardır. Arazsız bir cevher olamaz. Cevherlerin varlığını, yoktan var edici güce sahip başka bir varlık sağlayabilir. Cevher kendi kendisini var edemez. Bütün cisimler yaratılmıştır ve dolayısıyla da birer yaratıktır. Bu nedenle atom var olabilir, ama atomun bölünememesi, neden-sonuç ilişkisi bakımından kendi kendine yetmediğinin kanıtıdır. Atom bölünebilir, var oluş nedeni kendisinde aranır. Bu yüzden var oluş nedeni başka bir yetkin güce aranmalıdır. Yoktan var edici bu güç, Tanrı'dan başkası değildir. Tanrı'nın yaratıcılığı süreklidir. Çünkü cevher, araz ve cismin varlığı, Tanrı'nın yaratıcılığının sürdüğünü gösterir. Tanrı yaratmasını durdurursa her şey yok olacaktır. Doğada değişmez bir yasa yoktur. Yaratma sürdüğüne göre değişme de vardır. Atomların birleşmeleri, arazların birbirlerini izlemeleri kendi doğal yapıları gereği değildir. Her şey, Tanrı istediği için yaratılmıştır. Bütün bunlar mucizeleri kimin yaptığını göstermektedir. Mucizeler alışılmışın dışında oluşan, nedeni açıklanamayan olaylar olduğuna göre nedensellikleri de yoktur. Ancak görünüşlerin birbirini izlemesi vardır.

Kuran'ın bir mucize olduğunu göstermek için kaleme aldığı ünlü yapıtı *İcazü'l-Kuran* (1897) dışında Bakillani'nin *et-Temhid* (1975) ile basılmamış üç kitabı günümüze değin gelebilmiştir. Yalnız adları bilinen 15 kadar kitabı daha vardır.

bakır (Cu), kimyasal element; periyodik tablonun 1b grubunda yer alan, kırmızımsı renkte, ısıyı ve elektriği çok iyi ileten, son derece sünek bir metaldir. Doğada serbest metal halinde bulunan bakır ilk kez Neolitik Çağ insanları (İÖ 8000) taşın yerini alacak bir gereç olarak kullandılar. Bakır metalurjisi ise İÖ y. 4000 yıllarında Mısır'da, ilk kez tavlama işlemiyle doğdu;

Kristalleşmiş bakır örneği, Michigan Ted Boes Collection, John M. Garrard

bunu daha sonraları bakır cevherinin ateş ve odun kömürüyle indirgenerek metal haline dönüştürülmesi izledi ve yaklaşık İÖ 3500'de metal halindeki bakır kalayla alaşımlanarak tunç (bronz) elde edildi. Kullanılan bakırın hemen hepsini Kıbrıs'tan sağlayan Romalılar, bu metale *aes Cyprium* (Kıbrıs metal) adını vermişlerdi; önce *cyprium* biçiminde kısaltılan bu ad sonraları *cuprum*'a dönüştü ve kimyasal simgesini (Cu) verdi. Ayrıca bak, tunç; Tunç Çağı.

Bulunduğu yerler, kullanımları ve özellikleri. Doğal bakır, yeryüzünün birçok yerinde bazaltlı lavların temel bileşeni olduğu gibi, bakır bileşiklerinden indirgenmiş metal halinde de bulunur. (Mineralojik özellikleri için bak. doğal elementler [tablo]). Kalkopirit, kalkozit, bornit, küpnt, malakit ve azurit gibi çeşitli minerallerde birleşmiş halde bulunan bakıra, deniz yosunlarının küllerinde, çoğu deniz mercanlarında, insanların karaciğerinde, yumuşakçaların ve eklem bacaklıların çoğunda rastlanır. Sıcakkanlı hayvanlarda kan proteinini hemoglobinde bulunan demirin üstlendiği, dokulara oksijen taşıma görevini, soğukkanlı yumuşakçalar ile kabuklularda kan proteinini olan hemosiyanın bileşimindeki bakır yerine getirir. İnsanlarda da eser element halinde bulunan bakır, hemoglobin oluşumunda katalizör rolü oynar.

Bakır, temel olarak ergitme ya da katıdan özütme (yaş yöntem) yoluyla elde edilir; bu işlemleri genellikle elektrolizle ya da ısıl yöntemlerle artırma işlemleri izler.

Dünyada üretilen bakırın önemli bir bölümü elektrik sanayisinde kullanılır; geri kalan üretimin büyük bir bölümü de diğer metallerle karıştırılarak alaşım haline getirilir. Temel bileşeni bakır olan en önemli alaşım türleri, pirinçler (bakır-çinko), tunçlar (bakır-kalay) ve yeni gümüş olarak da adlandırılan mayşorlardır (bakır-çinko-nikel, hiç gümüş yok). Birbirleriyle çok iyi alaşımlanan bakır ile nikelin çeşitli alaşımları, özellikle de Monel, sanayide geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Bakırın alüminyumla oluşturduğu alaşımlar da (alüminyum tunçları) yaygın olarak kullanılır. Berilyumlu bakır (yüzde 2 Be) ısıl işlemle sertleştirilebilen ender bakır alaşımlarından biridir.

Metal paraların yapımında kullanılan çeşitli alaşımların hemen hepsinde de bakır vardır. Tunç Çağından Demir Çağına geçildikten sonra bile, kullanım alanı ve önem bakımından demirden sonra ikinci sırayı alan bakır, çağlar boyunca bu önemini korudu; ancak 1960'larda, daha ucuz ve daha bol bir metal olan alüminyum, dünya üretiminde ikinci sıraya yükseldi.

Bakır, kopmaksızın biçim değişikliğine uğrayabilen en sünek metallerden biridir, ama dayanıklılığı ve sertliği çok yüksek değildir. Ama, tavllanmış yumuşak bakırdaki yüz merkezli kübik yapıyı koruyacak biçimde uzamış kristallerin oluşmasına yol açan soğuk işleminden geçirildiğinde, dayanıklılığı ve sertliği büyük ölçüde artar. Oksijen, azot, karbon monoksit ve kükürt dioksit gibi doğada bol bulunan gazlar erimiş bakırda kolayca çözülür ve sonradan katılaşan metalin mekanik ve elektriksel özelliklerini büyük ölçüde etkiler. Doğal bakır, bakır-63 (yüzde 69,09) ve bakır-65 (yüzde 30,91) gibi iki kararlı izotopun karışımıdır.

Bakır, elektromotor kuvvet dizisinde hidrojenin altında yer aldığından, asitlerde hidrojeni açığa çıkaracak biçimde çözünmez; ama nitrik asit ve sıcak, derişik sülfürik asit gibi yükseltgen asitlerle kolayca tepkimeye girer. Bakır, havanın ve deniz suyunun etkilerine karşı dayanıklıdır; ama, uzun süre açık havada kaldığında, üstünde yeşil renkli, ince bir koruyucu bakır karbonat (patina) katmanı oluşur.

Başlıca bileşikleri. Olağan koşullarda, bileşiklerinde +1 ve +2 değerli olan bakır, özel durumlarda +3 değerli bileşikler de oluşturabilir. Ne var ki, sulu çözeltilerde bu birleşme değerini yalnızca birkaç saniye koruyabilir.

Bakır I bileşiklerinin tümü diyamagnetiktir ve birkaçı dışında hepsi renksizdir. Sanayi açısından en önemli +1 değerli bakır bileşikleri bakır I oksit (Cu_2O), bakır I klorür (Cu_2Cl_2) ve bakır I sülfürdür (Cu_2S). Kırmızı ya da kırmızımsı kahverengi toz ya da kristaller halindeki bakır I oksit, doğada künrit minerali olarak bulunur. Sanayide, bakır oksit cevherleri karışımının metal halindeki bakırla indirgenmesiyle ya da bakır elektrotlar kullanarak, sulu sodyum klorür çözeltisinin elektroliziyle geniş çapta üretilir. Saf haldeki bakır I oksit suda çözünmez, ama hidroklorik asitte ve amonyakta çözünür. Bu bileşik özellikle çürümeyi önleyici boyalara, camlara, porselen sıralına, seramiklere kırmızı renk vermek ve tarım zararlısı mantarları yok etmek için kullanılır.

Beyazdan griye doğru değişen renklerde, kristalleşmiş bir katı olan bakır I klorür, doğada nantokit minerali halinde bulunur; genellikle bakır II klorürü metal halindeki bakırla indirgeyerek elde edilir. Saf haldeki bileşik kuru havada kararlıdır; nemli havada yükseltgenerek yeşilimsi renkte bir bileşiğe, ışık etkisiyle de bakır II klorüre dönüşür. Suda çözünmez, ama derişik hidroklorik asitte ve amonyakta karmaşık iyonlar oluşturarak çözünür. Bakır I klorür, birçok organik tepkimede, özellikle akrilonitrilin asetilen ve hidrojen siyanürden birleşim yoluyla elde edilmesinde katalizör olarak, petrol ürünlerinde renk ve kükürt giderici, selülozda nitrat giderici, sabun, katı yağ ve sıvı yağlarda yoğunlaştırıcı olarak kullanılır.

Bakır I sülfür, doğada kalkozit minerali olarak, siyah toz ya da topaklar halinde

bulunur. Geniş ölçekli üretimi, bakır II sülfürün (CuS) hidrojen eşliğinde ısıtılmasıyla gerçekleştirilir. Bakır II sülfür suda çözünmez, ama amonyum hidroksit ve nitrik asitte çözünür. Temel olarak güneş pilleri, fosforlu boyalar, elektrotlar ve bazı katı yağlayıcıların üretiminde kullanılır.

Ticari değeri olan başlıca bakır II bileşikleri, bakır II oksit (CuO), bakır II klorür (CuCl_2) ve bakır sülfattır (CuSO_4). Bakır II oksit, doğada tenorit ve paramelakonit mineralleri halinde bulunan siyah bir tozudur. Sanayide, bakır oksit cevherleri karışımının finnda 1.030°C 'nin altında kavrulmasıyla elde edilir. Saf haldeki bileşik, asitlerde ve alkali siyanürlerde çözünür. Bakır II oksit, camların, porselen sırlarının ve yapay mücevherlerin yapımında mavi-yeşil tonlarında renk verici, ayrıca petrol gazlarında kükürt giderici ve yükseltgeme katalizörü olarak kullanılır.

Bakır II klorür sarımsı ile kahverengi arası renkte bir tozudur, ancak havanın nemini kolayca soğurarak yeşilimsi mavi renkli hidratına ($\text{CuCl}_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$) dönüşür. Hidratlı bakır II klorür genellikle metal halindeki bakırla doldurulmuş bir kuleden klor ve su geçirerek üretilir. Bu bileşiğin 100°C 'ye kadar ısıtılmasıyla da susuz bakır II klorür elde edilir. Bakır I klorür gibi bakır II klorür de hidrokarbonların klorlanması gibi bazı organik tepkimelerde katalizör olarak kullanılır. Ayrıca, kereste ve ağaç eşyayı korumak için, kumaşların boyanmasında ve basma işleminde mordan olarak, mikrop öldürücü, yem katkı maddesi ve camlara ve seramiklere renk verici olarak kullanılır.

Bakır sülfat, sülfürik asidin bakır II oksite etkimesiyle oluşan bir tuzdur. Bu tepkimede, beş su molekülü içeren ($\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$) ini, parlak mavi kristaller halinde oluşur ve piyasada göztaşı (mavi vitriyol) adıyla tanınır. Bu hidratlı tuzun 150°C 'ye kadar ısıtılmasıyla susuz bakır sülfat elde edilir. Bakır sülfat daha çok tarım alanında, böcek öldürücü, mikrop öldürücü, yem ve toprak katkısı olarak kullanılır. Ayrıca, öbür bakır bileşiklerinin hazırlanmasında hammadde, analitik kimyada ayraç, pillerde ve elektrolitik kaplama banyolarında elektrolit, tıpta deri üstündeki uygulanan mantar öldürücü, bakteri öldürücü ve doku büzücü olarak yararlanılır.

Önemli bir bakır II bileşiği olan bakır II karbonat [$\text{Cu}_2(\text{OH})_2\text{CO}_3$] ise, bakır sülfat çözeltisine sodyum karbonat ekledikten sonra karışımın süzgeçten geçirilip kurutulmasıyla elde edilir. Renklendinci olarak kullanılan bakır II karbonat arsenikle birleştiğinde, Paris yeşili olarak bilinen ve güçlü bir tahta koruyucusu ve böcek öldürücüsü olan bakır II asetoarsenit'i oluşturur.

Türkiye'deki en önemli bakır yatakları, denizaltındaki volkanik olaylar sonucunda oluşmuş, katmanlı ve piritli çökeltilerdir. Güney kuşaktaki piritli bakır yatakları, en iyi bilinen ve işletilen damarlardır. Kuzeydeki volkan kuşağında Kretase (Tebeşir) Döneminde (y. 136-65 milyon yıl önce) oluşan bakır yatakları da en zengin içerikli damarlardandır. Öteki bakır yatakları ise, derinlik kayalarından kaynaklanan çözeltilerle oluşmuştur.

Istranca-Küre başkalaşım kuşağında işletilen en önemli bakır yatakları, bakır tenörü yüzde 1,69 ve rezervi 12 milyon ton olan Aşıköy ile bakır tenörü yüzde 3,4 ve rezervi 1,5 milyon ton olan Bakıbaça ocaklarıdır. Doğu Toros Kuşağı piritli bakır yataklarında cevherleşme, bazaltlı kayalardan kaynaklanan çözeltilerin ürünüdür.

Denizaltı volkanik etkinliğini izleyen evrede, bakırlı çözeltiler içeren sıcak sular deniz

tabanında yayılmış ve taşıdıkları bakır iyonları demir ve kükürtle birleşerek kalkopirit minerallerini oluşturmuştur. Özellikle Ergani çevresinde yoğunlaşan ana yatak, yüzde 17,6 bakır tenörülü ve 11,5 milyon ton görünür rezervlidir. Karadeniz volkan kuşağı bakır yataklarında ise cevherleşme, Üst Kretase Döneminde dasit bileşimli korkayaçlardan kaynaklanan gaz ve sıvı çözeltilerin ürünüdür. Tüfler ve korkayaçlar içinde damar ağı biçiminde ve tüflerin üzerinde katmanlaşmış yataklar oluşmuştur. Bölgenin en önemli oluşumları Murgul piritli bakır yataklarıdır. Burada işletilmekte olan Çakmakçaya yatağı pirit, kalkopirit ve bir oranda çinkoblend (ZnS) içerir. Ocak, yüzde 1,07 bakır tenörülü ve 40 milyon ton potansiyel rezervlidir. Aynı bölgedeki öteki yataklar, yüzde 2,87 bakır tenörülü ve 4 milyon ton rezervli Akarçen ile yüzde 2,16 bakır tenörülü ve yarım milyon ton rezervli Kuvarşan yataklarıdır.

1986'da 2,3 milyon ton olarak gerçekleşen bakır cevheri üretimi 1988'de 3,1 milyon ton olmuştur. İmalat sanayisi alanında ise Türkiye'de 10 kadar işletme 1988'de 12,9 bin ton rafine ve blister bakır üretmiştir. Ama bu üretim ülke talebini karşılayamamaktadır ve 1972'den başlayarak ithalat yoluna gidilmiştir.

Dünya ve uluslar ölçeğinde, bakır cevherlerinin çıkarımı, rezervi, metal artımı ve ticaretine ilişkin istatistik bilgiler için bak. madencilik (tablo).

atom numarası	29
atom ağırlığı	63,546
erime noktası	1.083°C
kaynama noktası	2.595°C
özgül ağırlığı	8,92 (20°C)
birleşme değeri	1 ve 2
elektronların yerleşimi	2-8-18-1 ya da (Ar) $3d^{10}4s^1$

Bakır Çağı bak. Kalkolitik Çağ

bakır eksikliği, organizmanın, sindirim sırasında demirin ve C vitamininin (askorbik asit) yükseltgenmesi ve emilimi için gerekli bir element olan bakırın yeterli miktarda alamaması durumu. Bakır ayrıca, kanın oksijen taşıyıcı bileşeni olan hemoglobinin oluşumunda katalizör işlevi gördüğünden, bakırdan yoksun bir beslenme rejimi uygulanan deney hayvanlarında demir eksikliği kansızlığına benzeyen hastalık belirtileri ortaya çıkar. Bağırsakların enzim etkinliğiyle yakından ilgili olan bakır, kan plazması aracılığıyla vücut dokularına taşınır. En yüksek yoğunlukta bulunduğu dokular karaciğer ve başta beyin olmak üzere merkez sinir sisteminin belirli bölgeleridir.

İnsan vücudunun günlük bakır gereksinimini et (özellikle karaciğer), istiridye, balık, tahıllar, kabuklu yemiş ve baklagiller karşılar.

bakır keleşği, *Lepidoptera* (pulkanathlar) takımının *Lycaenidae* familyasının

Dişi bakır keleşğinin kanatlarının üstündeki (solda) ve altındaki (sağda) desenler
G. E. Hyde/EB Inc

Lycaeninae altfamilyasını oluşturan kelebeklerin ortak adı. Erişkinlerinin kanat açıklığı 18-38 mm kadar olan bakır kelebekleri narin yapılıdır. Oldukça hızlı uçan bu kelebekler, genellikle yanardöner pırlıtlı kanatlarıyla tanınır. Erkeğin ön ayakları küçülmüş, buna karşılık dişininkiler iyice gelişmiştir.

Bakır kelebeklerinin rengi turuncudan kahverengiye doğru değişirse de, hemen hepsinde egemen olan, bakır kırmızısı renk ve kanatlarındaki koyu renk desenleridir. Bu kelebeklerin larvaları en çok yonca ve kuzukulağıyla beslenir.

bakır nefesli çalgılar, müzikte genellikle bakırdan ya da başka bir madenden yapılmış nefesli çalgılar. Eskiden ağaç ya da boynuzdan yapılan bu çalgılarda, çalanın dudaklarını kadeh ya da huni biçimli ağızla bastırarak titreştirmesi, hava sütununda ilk titreşimi sağlar. Bu nedenle "dudak titreştirimli çalgı" daha kesin bir tanımdır. Etnologlar bu sınıftaki bütün çalgılara boru demeyi yeğlerler. Ama hayvan boynuzundan yapılmış bu tür çalgılara boynuz da (korno) denir.

Silindir ya da koni biçiminde bir borudan oluşan dudak titreştirimli bir çalgı, yalnızca tek bir temel sesi, kuvvetle üflendiğinde de doğal armonik dizi seslerini çıkarır (örn. temel ses *do* ise: *do-sol-do-mi-sol-sib* [yaklaşık perde] -*do* -*re* -*mi* vb). Modern bakır nefesli çalgıların çoğunda, boru boyunu değiştiren bir piston ya da bir sürgü donanımı vardır. Bu donanım çalgıcılara, her birinin kendine özgü armonik dizileriyle birlikte birkaç temel sesi çıkarma olanağını verir; bunun sonucu tam bir kromatik dizi (12 ses) elde edilir. Bütün nefesli çalgılar gibi, bakır nefesliler de aerofon sınıfına girer.

bakır-nikel alaşımı bak. kupronikel

Bakır-Taş Çağı bak. Kalkolitik Çağ

bakırbaş yılan, başları kızıl renkte olduğu için bu adla anılan ve sınıflandırma açısından birbirleriyle ilgili olmayan çok sayıda yılan türünün ortak adı. Avustralya bakırbaş yılanı (*Denisonia superba*), kobraları da içeren *Elapidae* familyasından zehirli bir yılanıdır. Tasmanya Adasında ve Güney Avustralya kıyılarında bol bulunur. Ortalama 1,5 m uzunluğundaki bu yılan genellikle bakır rengi ya da kızıl kahverengidir. Tehlikeli olmasına karşın, rahatsız edilmeyecek saldırımaz. Hindistan bakırbaş yılanı (*Elaphe radiata*) aslında bir siçan yılanı türüdür.

Kuzey Amerika bakırbaş yılanı (*Agkistrodon* ya da *Ancistrodon contortrix*) ABD'nin

Bakırbaş yılan (*Agkistrodon contortrix*)
Jaco Dermid

doğu ve orta bölgelerindeki bataklık, kayalık ve ormanlıklarda yaşayan zehirli bir türdür. Engerekleri içeren *Viperidae* familyasının *Crotalinae* altfamilyasından olan bu hayvanın gözleri ile burun delikleri arasında, duyu organı olan birer küçük çukur

vardır. Uzunluğu genellikle bir metreyi aşmaz; gövdesi pembemsi ya da kızılımsı, başı bakır rengindedir; başının arkasında genellikle kum saati biçiminde, kızılımsı kahverengi desenler bulunur. Hem soğukkanlı, hem sıcakkanlı hayvanları avlayan bu yılan, kemircilerle savaşta önemli bir rol oynar. Oldukça saldırgan bir hayvan olmasına karşın, zehiri çok kuvvetli olmadığından genellikle ölüme yol açmaz.

bakırcılık, bakırdan çeşitli alet, avadanlık, silah ve sanat ürünleri yapılması. Bulunması Tarihöncesine uzanan bakırcılık, alet ve silah yapımında kullanılan ilk maden olduğu

Adıyaman'da bakırcılık
Anadolu Yayıncılık Arşivi

bilinmektedir. Alet ve silah yapımında önce tunç, daha sonra demir yeğlenmiştir; ama yemek kabı, ev aletleri, ayna ve süs eşyasında bakır daha yaygın biçimde kullanılmıştır. Döküm için elverişli olmamasına karşın, kolay işlenir bir madendir. Dövme, kabartma, oyma ve soğuk çekme yöntemleriyle biçim verilebilir. Bakır eşya genellikle yaldızlanarak, mine kaplanarak ya da üstüne değerli taşlar kakılarak bezenirdi. Yaldızlama, 8. yüzyıldan sonra ayinlerde kullanılan bakır tasarlarda uygulanmaya başladı. Bakırın kendine özgü kızılımsı rengi kaplamada kullanılan yaldıza daha koyu bir ton kazandırılıyordu. Avrupa'da yaldızlı bakır 15. ve 16. yüzyıllarda, özellikle mücevher ve süs eşyası yapımında çok sık kullanıldı. Pirinçten ve başka madenlerden daha ucuz olması, gündelik ev eşyası yapımında bakırın kullanılmasını daha işlevsel kıldı.

18. yüzyılda bakırcılıkta Sheffield levhası geliştirildi. Bu teknikte ince gümüş levhalar eritilerek bakırla karıştırılıyor, sonra istenen biçim veriliyordu. Sheffield levhası kısa sürede çok tutularak yaygınlaştı. Bunun nedeni yalnızca gümüş kaplamalı bakırın daha ucuz olması değil, som gümüşle yapılan ve beğenilen tasarımların Sheffield levhasına da uygulanabilmesiydi.

Anadolu'da bakırcılığın tarihi günümüzden y. 10 bin yıl önceye değin imkedir. Üreticiliğe geçiş evresinin önemli bir kültür merkezi olan Çatalhöyük'te cevherden arıtma yoluyla bakır elde edildiği arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkmıştır. Çayönü, Çatalhöyük ve Süderde kuzularında doğal bakırdan dövme tekniğiyle yapılmış 10 7. bine ait iğne, bız, kanca gibi küçük aletler ve bazı süs eşyası bulunmuştur.

Hittit, Urartu, Fing, Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerinde Anadolu'da çeşitli tekniklerle çalışan gelişmiş bakırcı atölyelerinin bulunduğu, günümüze ulaşan çok sayıda yapıttan anlaşılmaktadır. Konya, Mardin, Hasankeyf, Diyarbakır, Cizre, Harput, Erzincan ve Erzurum, Selçuklular döneminde atölyelerin yoğunlaştığı yerleş-

melerdir. Osmanlı döneminde önce Anadolu'da, daha sonra da Balkanlar'daki bakır yataklarının yoğun olarak işletilmesi sonucu bakır işçiliği doruk noktasına erişmiş, pek çok merkezde yeni atölyeler açılmıştır.

Anadolu'da bakırdan kap-kacak yapımında yaygın olarak dövme, dökme, sıvama (tornada çekme) ve preste basma teknikleri uygulanırdı. Ham bakır kalhanelerde ergitilip 50-60 cm büyüklükte yuvarlak ya da dikdörtgen tahta kalıplara dökülerek külçe haline getirilirdi. Sonra demir bir örs üstünde çekiçler tarafından düzenli aralıklarla dövülerek inceltilirdi. Bu işlem genellikle 8 kişiden oluşan ve "dövcüler" ya da "kol" denen bir ekip tarafından yapılırdı. Bu yöntem 20. yüzyılın başlarına değin Anadolu'da ve Balkanlar'da varlığını korudu. Sonraları "şahmerdan" denen büyük otomatik çekiçler, insan gücüyle dövülerek yapılan inceltme işleminin gücünü ortadan kaldırdı. Daha sonra "hadde silindirleri" adı verilen makinelerde, özel silindirler arasından geçirilen bakır külçeleri, istenen incelikte levhalar haline getirilmeye başladı. Bugün yalnızca, Muğla'ya bağlı Yatağan ilçesinin Kavaklıdere bucağında, ağırlığı 100-120 kg arasında değişen 1 m boyunda leblebici tavalan, külçenin uzun ağır çekiçlerle dövülmesiyle yapılmaktadır.

Günümüzde hadde silindirlerinden geçirilerek elde edilen bakır levha, atölyelerde dövme, sıvama ve preste basma tekniklerinden biri ile işlenerek kap haline getirilir. Döküm kap yapılmak istenirse bakıra belli oranlarda kalay ya da çinko karıştırılarak dökülebilme özelliği kazandırılır. Dövme tekniğinde, levha bakıra çekiçle biçim verilerek tek parçadan kap yapılabildiği gibi, kabin belirli parçaları dövülerek elde edildikten sonra çeşitli birleştirme teknikleriyle de (perçinleme, lehimleme ve kaynak) bir araya getirilebilir.

Dövme tekniğiyle kap yapımı çok zaman istediğinden, sonraları sıvama tekniği kullanılmaya başlanmıştır. Bu teknik, yapılacak kabin tornaya bağlanmış kalıbına özel demir çubuklar yardımıyla bakırın sıvanması, yani bakır levhanın kalıbın biçimini almasının sağlanması işlemidir. Elde edilen

Bakırdan yapılmış kapaklı südük ve aşurelik
L. Gündag Kayaoglu Arşivi

ürün, dövme olarak yapılan kaplar kadar dayanıklı olmasa da, böylece seri üretim nedeniyle maliyet düşürülmektedir. Daha seri bir üretim yolu olan preste basmada ise insan emeği daha da azalmaktadır.

Geleneksel bakırcılık sanatında bakır kapların üstüne çeşitli süslemeler yapmak için kazıma, kabartma, zimba ile vurma, ajur (kesme) ve kakma gibi birçok bezeme tekniği de geliştirilmiştir.

Bakırçay, Ege Bölgesi'nin kuzey kesiminde akarsu. Uzunluğu 129 km'dir. Balıkesir'in güneyindeki Ömer Dağından doğar, Çandarlı Körfezinde Ege Denizine dökülür. Su toplama havzası yaklaşık 3.000 km² olan Bakırçay'ın üç önemli kolu vardır. Kırkağaç ilçesinin kuzeydoğu kesimindeki dağlardan doğan kolu, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda akarak Gelenbe'yi geçtikten sonra keskin bir dirsekle batıya döner ve Soma'nın kuzeyinden geçerek Bakırçay Ovasına girer. İkinci kol, Savaştepe'nin batısındaki dağlardan doğan, kuzey-güney doğrultulu, kısa ve oldukça hızlı akışlı Yarçılı Deresidir. Üçüncü kol ise kuzeybatıdaki Madra Dağından doğar ve Turanlı kasabası yakınlarında geniş bir yay çizerek güneybatıya yönelir. Bu üç kol Bakırçay Ovasının ortalarında birleşerek Bakırçay adını alır. Bakırçay, Kırkağaç Ovasından sonra Soma'nın yakınlarından, daha batıda ise Yund ve Madra dağları arasındaki geniş ovanın geçer. Bergama kentinin güneyinden geçen akarsuyun yığıldığı alüvyonlar ovanın Dikili yakınlarına kadar denize doğru genişlemesine yol açar. Kozak kütlesinden doğan ve hızlı akışlı bir akarsu olan Sarıazmak Deresinin getirdiği molozlar, Bakırçay'ın daha güneye doğru itilerek Çandarlı Körfezi kuzeyinde denize dökülmesine neden olur.

Akdeniz ikliminin etkisi altında kalan bir bölgede yer alan Bakırçay'ın sulan yazın azalır. Kışın ve ilkbaharda ise yağışlarla kabanır ve taşar.

Kabardığı zaman 500 m³/sn; ortalama debisi ise 17,8 m³/sn'dir. Bu düzensiz akışı,

Bakırçay
Anadolü Yayınları Arşivi

Bakırçay'ın yatağının yer yer genişlemesine yol açmıştır. Bununla birlikte, taşıdığı fazla miktarda alüvyon nedeniyle yatağını çabuk doldurmakta ve sık sık taşmaktadır.

Antik Çağdaki adı Kaikos olan Bakırçay'ın taşıdığı alüvyonlar nedeniyle, o dönemde bir kıyı kenti olan Elaia'nın yıkıntıları bugün denizden uzakta kalmıştır.

Bakırçay'dan sulamada önemli ölçüde yararlanılır. Özellikle pamuk tarlaları, bu akarsudan motopomplarla alınan sularla sulanmaktadır.

Bakırçay, Ovası, Ege Bölgesi'nin kuzey kesiminde çöküntü ovası. Çandarlı Körfezine dökülen Bakırçay, batı-doğu doğrultulu oluk biçimli bir vadi içinde akar. Bakırçay Ovası, Ege Bölgesi'nin kıyı kesiminde kabaca doğu-batı doğrultusunda uzanan çöküntü çukurlarından biridir. Bu çöküntü alanlarında oluşum ve gelişimleri birbirine çok benzeyen bir ovalar zinciri bulunur. Bunlar batıda Çandarlı, ortada Bergama ve Soma ovaları, doğuda Kırkağaç ile Gelenbe ovalarıdır. Bakırçay Ovasının toplam yüzölçümü 650 km²'dir. Ova doğudan batıya doğru yer yer daralmakta ve genişlemektedir.

Ovanın kuzey ve güneyini çevreleyen yüksek dağlık kesimin temelini Paleozoyik (Biri-

nci) Zamana ait (y. 570-225 milyon yıl önce) şist ve mermerler oluşturur. Ovanın orta bölümünün kuzeyinde daha çok mermer bulunur. Kuzeybatıdaki Kozak kütlesinin orta kesiminde granodiyorit, onun üstünde de başkalaşım oluşumları ve volkanik kayalar vardır. Ovanın güney ve güneybatı kesiminde de durum aynıdır.

Bakırçay Ovasının güney ve doğusunda Senozoyik (Yakın) Zamanın Tersiyer (Üçüncü) Döneminin Neojen Bölümüne ait (y. 26-2,5 milyon yıl önce) kalkerler bulunur. Genç aynı dönemdeki yanardağ etkinlikleri nedeniyle çevrede volkanik kökenli kayalar da geniş yer tutar. Andezit, dazit, bazalt, trakit, aglomera ve breşler yaygındır. Ovanın orta kesimindeki alüvyon katmanını çakıl, kil, killi kum, kum ve siltten oluşmuştur; ortalama kalınlığı 100 m kadardır. Dikili ve Zeytindağ arasında alüvyonların kalınlığı 20-30 m'ye düşer. Ayrıca ovayı çevreleyen dağların eteklerinde, 30-40 m kalınlıkta ve çoğunlukla iri maddelerden oluşan birikinti yelpazeleri vardır.

Ovanın birçok yerinde genç kırık (fay) çizgileri bulunur. Bunların içinde en tipik olanı, Kırkağaç Ovasının batısını sınırlayan kuzey-güney doğrultulu kırıktır. Bu kırık hattı boyunca birçok soğuk ve sıcak su kaynağı yüzeye çıkar. Bakırçay Ovasının bir bölümü, bu kırık çizgileri boyunca Miyosen Bölümde (y. 26-7 milyon yıl önce) çökmüştür. Çöken bölümün batısı deniz, doğusu ise göllerle kaplanmıştır. Soma bölgesindeki linyitler bu dönemde oluşmuştur. Daha sonraki dönemde kımlımlar sonucu yanardağ etkinlikleri görülmüştür. Çıkan lavlar, küller, tüflerin yanı sıra Bakırçay'la kollanının getirdiği alüvyonlarla dolan ova bugünkü görünümünü almıştır.

Bakırçay Ovasında yazın sıcak ve kurak, kışın yağışlı ve fazla soğuk olmayan bir iklim egemendir. Yağışlar kıyılardan içeriye doğru gidildikçe azalır, dağların yamaçlarına doğru da artar. Ovanın doğal bitki örtüsü, yoğun yerleşim ve tarım etkinlikleri sonucu hemen tümüyle ortadan kalkmıştır. Yaygın olarak zeytin, çeşitli maki türleri ve kızılçam görülür. Akarsu boylarında söğüt ve kavak ağaçları bulunur.

Bölge ekonomisi tarıma dayalıdır. Başta buğday olmak üzere tahıl, pamuk ve tütün ekilir. Şeker pancarı ise Soma ve Kırkağaç'ta yaygındır. Zeytin ve çekirdeksiz üzüm yörenin önemli ürünleridir. Ovada hayvancılık pek yaygın değildir.

Fıstıkçamlarıyla kaplı olan Kozak yaylalarında çamfıstığı üretimi ile küçükbaş hayvancılık ve arıcılık yapılır. Soma yakınlarında çıkan linyit en önemli yeraltı zenginliğidir. Linyit yatakları kamu ve özel sektöre işletilir.

Bakırçay Ovası ilkçağdan bu yana oldukça yoğun ve hareketli bir yerleşime sahne olmuştur. Ovada, başta Pergamon (Bergama) olmak üzere, birçok antik kent kalıntısı vardır. Bakırçay Ovası günümüzde oldukça kalabalık bir yöredir. Kırsal nüfusun fazla olmamasına karşılık Bergama, Soma, Kırkağaç, Kınık gibi yoğun nüfuslu merkezler vardır.

Ovadan, batı-doğu doğrultulu Dikili-Bergama-Kınık-Kırkağaç ile güney-kuzey doğrultulu İzmir-Çanakkale (E-24) karayolları geçer. İzmir-Manisa-Akhisar üzerinden gelen demiryolu, Kırkağaç-Soma-Savaştepe hattı ile ovanın doğu kesimini kuzey-güney doğrultusunda boylayarak Balıkesir'e bağlanır.

Bakırkafalar, BAKIRÇAY DEMOKRATLAR olarak da bilinir, Amerikan İç Savaşı sırasında, savaş siyasetine karşı çıkan ve görüşme yoluyla bir çözüm bulunarak Güney ile

yeniden birlik kurulmasını savunan Kuzeylilere verilen aşağılayıcı ad. Sinsice sokulup birden saldıran ve başı bakır rengi olan bir tür yılanı çağrıştıran bu adlandırma, ilk kez 20 Temmuz 1861 tarihli *New York Tribune*'de kullanılmıştır.

Hemen hepsi Demokrat olan Bakırkafalar, gene de Kuzeyli Demokratlar içinde azınlıktaydı. En güçlü oldukları yer, çoğu ailenin Güney kökenli olduğu ve tarıma dayalı çıkarların, sanayicilerin Cumhuriyetçi Parti ve federal hükümet içinde giderek artan egemenliğine karşı tepki uyandırdığı Ohio, Indiana, Illinois gibi Ortabatı eyaletleriydi. Kölelerin azat edilmesinden yana olmayan ve zorunlu askerliğe karşı çıkan topluluklar da (örn. serbest bırakılan Güneyli Siyahların Kuzey'e gelip işlerini elinden alacağından korkan New Yorklu İrlandalılar), Horatio Seymour, Fernando Wood ve Clement L. Vallandigham gibi Barışçı Demokrat önderleri destekliyordu. Bakırkafalar, ayrıca Lincoln'ın kişisel özgürlükleri askıya almasına karşı çıkan ve sırf kitle halinde kan dökülmesine son verilmesini isteyen kesimlerden de güç alıyordu.

Bakırkafalar 1862'de, daha sonra Order of American Knights (Amerikan Şövalyeleri), ardından da Sons of Liberty (Özgürlük Çocukları) adını alacak olan Knights of Golden Circle (Altın Halka Şövalyeleri) örgütünü kurdular. Cumhuriyetçiler bu toplulukları ihanetle suçladıysa da, bugüne değin bunu doğrulayacak kanıt bulunamadı. Bakırkafaların çoğu, Kuzey karşıtı eylemlere girmekten çok, Demokratik Parti'nin ayakta kalmasını sağlamakta ve kamu yönetiminde Cumhuriyetçi hasımlarını yenilgiye uğratmakla ilgileniyordu.

Bakırkafalar, Indiana eyalet hükümetinde önemli bazı savaş yasalarını önleyebildiler ve bir süre Illinois'da temsilciler meclisinde etkili oldular. Seymour, 1862'de New York valisi seçildi. Vallandigham da 1863'te Ohio valiliği için adaylığını koydu, ama başarılı olamadı. Demokratik Parti'nin 1864 Ulusal Kongresi'nde parti programının oluşturulmasında etkili olan Bakırkafalar, savaş bir yıkım olarak niteleyen ve hemen barış görüşmelerine oturulmasını savunan bir maddeyi bu programa sokmayı başardılar. Ama partinin başkan adayı George McClellan bu maddeyi benimsemedi. Savaşın sonlarına doğru Kuzey'in büyük bölümünde "Demokrat" ve "Bakırkafa" terimleri neredeyse eşanlamlı sayılmaya başlandı. Bu nedenle, savaşın gelişmesi ve sonucu üzerinde Bakırkafaların önemli bir etkide bulunamamasına ve Kuzeyli Demokratların çoğunun da Lincoln'ı ve savaş desteklemesine karşın, Konfederasyon'un teslim olmasından sonra da Demokratik Parti yıllarca hainlik damgasını taşıdı.

Bakırköy, Marmara Bölgesi'nde, İstanbul kentini oluşturan ilçelerden biri. Yüzölçümü 275 km² (1986) olan Bakırköy ilçesi batıda Küçükçekmece, kuzeybatıda Çatalca, kuzey ve kuzeydoğuda Gaziosmanpaşa, doğuda Bayrampaşa ve Zeytinburnu ilçeleri, güneyde de Marmara Deniziyle çevrilidir. 1990'da İstanbul kent halkının beşte birini barındıran Bakırköy, Türkiye'nin en kalabalık ilçesidir.

Antik Çağda Hebdomon adıyla anılan yöre, Büyük Konstantinus döneminde (4. yy) saraylar, köşkler ve kiliselerle donanmış bir sayfiye yeri idi. Roma döneminden sonra Septimius adıyla anılan, Bizans döneminde bir askeri merkez haline de gelen yerleşim, sırasıyla Avar, Arap ve Bulgar saldırılarına uğradı ve yağmalandı. Sonraları, Konstantinopolis'in (İstanbul) Latinlerce iş-

gali sırasında (1204-61), büyük ölçüde yıkılıp yıkıldı ve sönükleşti. Bizans'ın son dönemlerinde Makrohor (Uzunköy) olarak adlandırılıyordu. 14. yüzyıl ortalarında Osmanlıların eline geçince, adı Makriköy'e ya da Makriköy'e dönüştü. Yöreye Müslümanların yerleşmeye başlaması 17. yüzyıla rastlar. II. Abdülhamid döneminde gelişen ve köşkler ile donanan Makriköy, 19. yüzyıl sonlarından beri İstanbul'un bir ilçesi durumundadır. 1925'te, ulusal sınırlar içindeki yabancı kaynaklı adların değiştirilmesi sırasında, adı Bakırköy yapılmıştır. İlçe sınırları içinde yer alan Yeşilköy (eskiden Ayastefanos), tarihsel bakımdan önem taşır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Rus işgaline uğramış ve ünlü Ayastefanos Antlaşması (3 Mart 1878) burada imzalanmıştır. Bir başka önemli olay da, 31 Mart Olayı'nı bastırmak için Selanik'ten yola çıkan Hareket Ordusu'nun 1909'da Ayastefanos'a gelmesidir. Burada toplanan Meclis-i Umumi-i Milli, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine karar vermiştir.

Bakırköy, Türkiye'nin ilk metropolleşen kenti İstanbul'un organik bir parçasıdır. Yüzyıllar boyunca ekonomik, toplumsal, yönetsel ve kültürel bir merkez olmuştur. Bu yörede kurulan ilk sanayi tesisleri 1768'de açılan Baruthane ile 19. yüzyılın ikinci yarısında üretime geçen bez fabrikasıdır. Bakırköy asıl büyümesini 1950 sonrasında yaşadı. 1947'de Belediye İmar Müdürlüğü'nce yayımlanan bir yönetmelikle Yedikule-Bakırköy arası, örgütlü sanayinin yerleşmesine açıldı. 1949'da yayımlanan ikinci bir raporla, sanayiye açılan alanlar genişletildi ve bu arada Bakırköy'ün dışı ile Yeşilköy, Küçükçekmece ve Zeytinburnu çevresi de bu kapsam içine alındı. İlk yoğun ve yaygın gecekondular alanları da 1947'den başlayarak buradaki sanayi kuruluşlarının çevresinde ortaya çıktı. Öte yandan, II. Dünya Savaşı sonrasında Yugoslavya'dan gelen göçmenlerin önemli bir bölümü, o yıllarda henüz Bakırköy'e bağlı olan Zeytinburnu'na yerleştirildi; vakıf arazilerinde kurulan gecekondularla hızla büyüyen Zeytinburnu, 1953'te Bakırköy'e bağlı bir bucak merkezi, 1957'de de 60 bin nüfusuyla ayrı bir ilçe merkezi yapıldı.

1950-60 döneminde, Baruthane arazisi üstünde, Türkiye Emlak Kredi Bankası (bugün Türkiye Emlak Bankası) tarafından Türkiye'nin ilk toplu konut yerleşmelerinden biri olan Ataköy kuruldu. Yerleşim, kıyıdağı plaj ve turistik tesislerle tamamlanıyordu. Aynı dönemde Yeşilköy (bugün Atatürk) Havalimanı genişletildi, Bakırköy'ün İstanbul merkezi iş alanı ile bağlantısını sağlayan Londra Asfaltı, 50 m genişliğinde bir yol haline getirildi ve 30 m genişliğindeki Sirkeci-Florya sahil yolu bağlantısı yapıldı; 1955'te de Sirkeci-Halkalı hattında elektrikli banliyö trenleri işletilmeye başlandı.

1960 sonrasında, nüfus hızla arttı. Bu hızlı büyüme sonucu Güngören, Kocasinan, Sefaköy gibi, 1950'lerde kırsal nitelik taşıyan yerleşmeler, hızla hisseli tapulu gecekondular alanlarına dönüştü. 1960'larda belediye statüsüne kavuşan bu yerleşmelerin nüfusu, 1980'e gelindiğinde 75-96 bin arasında değişiyordu. Benzer bir gelişme, 1970'lerde Halkalı ile Londra Asfaltı çevresindeki Esenler, Yenibosna ve Yeşilbag'da yaşandı. 1980'de bu yerleşmelerin nüfusu 41-69 bin arasında değişiyordu. Bakırköy ilçe sınırları içinde ilk hızlı gelişmeyi gösteren ve 1956'da ayrı belediye haline gelen bir yerleşme de Küçükçekmece idi.

1980'lerde Bakırköy'ün en önemli gecekondular mahalleleri Şirincevir, Osmaniye, Telsizler, Halkalı, Güngören ve Esenler'di.

Halkalı'nın toplu konut alanı olarak belirlenmesi, buradaki inşaat etkinliğini artırırken, kuzeyindeki İkitelli'de kurulan organize sanayi bölgesi, sanayi kuruluşları için en önemli çekim yerlerinden biri haline gelmişti. Bakırköy'ün Marmara kıyısında yer alan Ataköy, Yeşilyurt, Yeşilköy, Florya, Avcılar ve Ambarlı gibi yerleşimler, eskiden sürekli konut alanı olmanın yanında çok sayıda plaj, otel, motel ve yazlık konutla sayfiye niteliği de taşıırken, son yıllarda bu özelliğini hızla yitirmeye başladı.

1981 öncesinde Bakırköy ilçe sınırları içinde, Bakırköy Belediyesi'nden başka dokuz yerleşimde (Avcılar, Halkalı, Küçükçekmece, Sefaköy, Esenler, Güngören, Kocasinan, Yenibosna ve Yeşilbag) daha belediye örgütü vardı. 1981'de yapılan bir düzenleme ile Esenler ve Yeşilbag, Güngören Belediyesi'ne; Yenibosna, Kocasinan Belediyesi'ne; Avcılar, Sefaköy ve Halkalı da Küçükçekmece Belediyesi'ne bağlı birer şube haline getirildi. 1984'te yapılan yeni bir düzenleme ile Güngören, Kocasinan ve Küçükçekmece belediyeleri de Bakırköy Belediyesi'ne bağlandı ve Bakırköy, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi'ne bağlı bir ilçe belediyesi durumuna getirildi. 1987'de yapılan bir yönetsel düzenlemeyle batı kesimdeki Küçükçekmece ilçesi kuruldu. 5 Mart 1992 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla da Bakırköy sınırları içinde Bağcılar, Güngören ve Kocasinan ilçelerinin kurulmasına karar verildi.

Nüfus (1990) ilçe, 1.328.276; kent, 1.328.276. Ayrıca bak. İstanbul.

Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı olarak eğitim ve araştırma yapan, Türkiye'nin en büyük akıl ve ruh sağlığı kurumu.

Üsküdar'daki Toptaşı Bimarhanesi'nin gerekli tedavi koşullarını sağlayamaması ve günlük ölüm olaylarının giderek artması üzerine ve Mütareke döneminde burada başhekim olarak görevlendirilen Mazhar Osman'ın (Uzman) girişimiyle Bakırköy'deki Reşadiye kışlaları ve ona eklenen bir

Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi
ABC Ajansı

dönüm arazi, akıl ve sinir hastalıkları hastanesi için ayrıldı (1924). 15 Haziran 1927'de Toptaşı Bimarhanesi'ndeki hastalar da buraya taşınarak İstanbul Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesi hizmete girdi.

Toptaşı Bimarhanesi'ne bağlı Karacaahmet'teki Miskinler Tekkesi (cüzam tecrit evi) de Toptaşı'na nakledildi. Buradaki hastalar daha sonra Bakırköy'de yapılan cüzam pavyonuna taşınınca, Toptaşı Bimarhanesi bütünüyle boşaltılmış oldu.

Bakırköy'de bulunan 20 pavyon onarıldıktan sonra 1934'te 21. pavyon, 1935'te poliklinik, 1938'de de yeni bir pavyon, merkez bina ve lokanta açıldı. Geniş arazide meyve ağaçları ve üzümler bağları yetiştirildi. Hastalara meşguliyetle tedavi uygulanmaya başlandı. Akıl ve ruh sağlığı uzmanları yetiştirmek

için modern psikiyatrinin gerektirdiği laboratuvarlar kuruldu. 1933'te yapılan üniversite reformu ile İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin nöroloji ve psikiyatri klinikleri hastane bünyesine yerleştirildi. Böylece hastanenin yönetsel ve bilimsel gelişmesi hız kazandı.

Daha sonra Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi adını alan bu kurumda tedavi gören hastalar *Kendi Sesimiz* adında aylık bir dergi yayımladılar. 1960'ta başhekimliğe getirilen Faruk Bayülkem ve arkadaşları, açık kapı sistemini başlattılar. Buna uygun olarak meşguliyetle tedavi ve rehabilitasyon uygulamaları yürütüldü. Çeşitli dallarda arölyeler açıldı. Hekimler ve psikologlar tarafından sosyal readaptasyon programları uygulandı. Hastaların tedavi edilip toplum içine döndükten sonra bir işte çalışabilmelerini sağlamaya yönelik etkinliklerde bulunuldu ve sonuçları halka gösterildi. Böylece toplumun ruh hastalıklarına ve hastaneye karşı ilgi ve güveninin artırılması amaçlanıyordu. Hastane bahçesinde bahçecilik, spor gibi çalışmalar düzenlendi. Hastalara ve ailelerine bireysel ve grup psikoterapileri uygulandı. İstanbul'un çeşitli semtlerinde hastaneye bağlı ruh sağlığı dispensanterleri açıldı.

1976'da hastane bünyesinde bulunan Türk Ruh Hastalıkları Readaptasyon Derneği'nin açtığı yardım kampanyasında toplanan bağışlarla Yanı Yol Evi ve Korunmalı İşyeri adlarında iki adaptasyon merkezi oluşturuldu. Faruk Bayülkem 1977'de emekliye ayrılmış başhekimliğe Yıldırım Aktuna atandı. Hastanedeki koşulların olumsuzluğunun basın-yayın organlarında sergilenmesi kamuoyunda büyük tepki uyandırdı. Bu durumu değiştirmek ve koşulları iyileştirmek amacıyla, 1980'de Bakırköy Ruh Hastanesi Vakfı kuruldu. *Milliyet* ve *Tercüman* gazetelerinin açtığı kampanya sonunda halktan toplanan yardım, 1975'te temelli atılan ve 1983'te hizmete giren 1.170 yataklı ek tesislerin yapımında ve eski binaların donanımında kullanıldı. Bu dönemde önemli ölçüde yenilenen ve gelişen hastane 1990'da 2.188 yataklı hizmet vermekteydi.

bakırpası bak. patina

bakırtaşı bak. malakit

bakışım, SİMETRİ olarak da bilinir, biyolojide, bir hayvanın ya da bir bitkinin çeşitli bölümlerinin belli bir düzen içinde yinelenerek sıralanması. Bu terim daha dar anlamda, gövdeyi ortadan bölen bir çizginin (eksenin) iki yanındaki ya da merkezi bir noktanın çevresindeki vücut bölümlerinin boyut, biçim ve konum olarak birbirine uygunluğunu tanımlamak için kullanılır. Anatomik yapıları çok değişik olan hayvanlarda aynı türden bakışma rastlanabileceğinden, ışınal bakışım gösterenler dışında tüm canlıların dış biçimleri ile iç anatomileri arasında yakın bir ilişki bulunmadığı kabul edilir.

Süngerler ve amipsi tekhücreliler gibi, her bireyi farklı bir düzensizlik ya da sürekli bir biçim değişikliği gösteren bazı hayvanlarda bakışım yoktur. Buna karşılık hayvanların çok büyük bir bölümünde küresel, ışınal, çiftışınal ve iki yanlı gibi dört bakışım türünden herhangi birine uyan belirgin bir bakışım göze çarpar.

Yalnızca ışınlılar (*Radiolaria*) ve günsüler (*Heliozoia*) gibi tekhücrelilerde görülen küresel bakışım gövde küre biçiminde, gövde bölümleri ve uzantıları ise kürenin merkez çevresinde yerleşmiş ya da ışınal biçimde dağılmış durumdadır. Gövde mer-

kezinden geçen herhangi bir düzlem, hayvani birbirinin tıpatıp eşi olan iki parçaya böler. Küre biçimindeki bir gövdede boyutun büyümesi ve yapının karmaşıklaşması, yüzey alanından çok daha büyük olan iç kütleli işlev göremeyecek kadar artmasına neden olduğundan, yalnızca iç yapısı basit olan çok küçük hayvanlarda küresel bakışım rastlanabilir.

Selentelerde ve derisidikenlilerde görülen ışınal bakışım gövde, uzun ya da kısa bir silindir ya da bir çanak biçimindedir. Gövdenin bölümleri ya da uzantıları, gövdenin merkezinden geçen bakışım ekseninin çevresinde ışınal biçimde uzanır ya da eksen boyunca düzenli bir yerleşim gösterir. Bu ana eksenin iki ucundan birinde (ön uç) ağız, öbür ucunda da (arka uç) genellikle anüs bulunur. Bu nedenle ana eksene ağız-anüs eksenine ya da ön-arka eksenine denir. Beş kollu denizyıldızı gibi, bu eksenin çevresinde dairesel olarak dağılmış tek sayıda uzantısı olan hayvanlar dışında, bakışım ekseninden geçen herhangi bir düzlem canlıyı bakışım iki parçaya ayırır. Dairesel dizilim gösteren üç, beş, yedi gibi tek sayıda uzantısı olan hayvanlarda ise, üçlü, beşli, yedili vb ışınal bakışım vardır; bu hayvanlarda, eksenenden geçen düzlemlerden yalnızca bazıları gövdeyi bakışım parçalarına bölebilir.

Çiftışınal bakışım, ön-arka eksene ek olarak, bu eksenle ve birbirleriyle dik açı yapan iki bakışım düzlemi ya da eksenine daha bulunur. Bunlar uzunlamasına orta-düşey eksen ve enine eksenidir. Bu nedenle, bu tür hayvanlarda bakışım iki ucun yanı sıra, iki çift bakışım yan söz konusudur (hem ışınal, hem iki yanlı bakışım). Ancak, çiftışınal bakışım gösteren hayvanlarda, bakışım eksenlerinden geçen yalnızca iki bakışım düzlemi vardır; bunlardan biri ön-arka ve orta-düşey eksenlerden, öbürü de ön-arka ve enine eksenlerden geçer. Bu tür bakışım ktenoforlarda görülür.

İki yanlı bakışım, çiftışınal bakışımındaki üç eksen de bulunmakla birlikte, iki çift yerine bir çift bakışım yan vardır. Sağ ve sol yanlar bakışım, öbür çifti oluşturan sırt (arka) ve karın (ön) yanları bakışımsızdır. Bu nedenle, iki yanlı bakışım gösteren bir hayvanı yalnızca orta-düşey düzlem, bakışım iki yarıya bölebilir. Hayvanların çok büyük bir bölümünde bu tür bakışım görülür.

Bakışım kavramı botanik alanında da geçerlidir. Halkalarındaki bölümlerin sayısı birbirine eşit olan ya da bir halkasındaki bölüm sayısı bir öncesinin tam katı olan çiçekler bakışım kabul edilir. Örneğin bir çiçekte beş çanak yaprağı, beş taç yaprağı, beş erkek organ, beş meyveyaprağı bulunması ya da bunlardan birinin sayısının beşin katları olması durumunda çiçeğin bakışım olduğu söylenebilir.

Dişorgani halkasındaki bölüm sayısı çoğu kez öbür halkalardakine uymayabilir, ama öbür halkaların normal olması durumunda gene de çiçek bakışım sayılır. Bölümlerinin sayısı ikinin katları olan çiçeklerde ikili, üçlü dizi izleyenlerde üçlü, dörtlü dizi izleyenlerde dörtlü, beşli dizi izleyenlerde beşli bakışım söz konusudur. Birçeneklilerin tümünde üçlü bakışım vardır; ikiceneklilerde ise bazen ikili ya da dörtlü bakışım gösteren çiçeklere rastlanırsa da daha çok beşli bakışım görülür.

Petunya, düğünçiçeği ve yabani gül gibi, halkalarındaki değişik yapıları birbirine benzeyen çiçekler "düzenli" kabul edilir ve akünomorfik ya da ışınal bakışım olarak

adlandırılır. *Canna* çiçeğinde olduğu gibi, halkalarındaki bölümler boyut ya da biçim açısından birbirinden farklı olan çiçeklere ise "düzensiz" denir. Aslanagzı, orkide ya da ıtırşahi gibi tek bir düzlemle iki eşit parçaya bölünebilen çiçekler ise zigomorfik ya da iki yanlı bakışımlıdır.

bakışım, SİMETRİ olarak da bilinir, fizikte, atom ya da molekül gibi parçacıkların özelliklerinin, "bakışım işlemleri" denen, döndürme, öteleme, bir ayna düzleminde yansıma vb gibi işlemler uygulandığında değişmeyeceği kavramı.

Atom boyutundan büyük cisimleri konu alan makrofizikte bütün korunum yasaları, uzayın geometrik bakışımından kaynaklanır. Burada, geometrik bakışım, zamanı da bir boyut olarak içeren uzay-zamandaki bakışım olarak anlaşılmalıdır. Atom boyutlarında ya da daha küçük boyutlardaki cisimleri konu alan mikroskopik fizikte, bakışım dayanan bu korunum yasaları daha da önem kazanmış olarak geçerliliğini korur; enerji, elektrik yükü gibi niceliklerin taşınmasına ya da iletilmesine ilişkin olgular ancak bu yasalarla açıklanabilir. Temel parçacıklar fizikinde ise, bakışım işlemleri, parçacıkların ve bunların birbirleriyle etkileşimlerinin sınıflandırılmasına ve makrofizikte karşılığı bulunmayan yeni korunumlu niceliklerin tanımlanmasına olanak sağlar. Temel parçacıklar fizikinde göz önüne alınan bakışım işlemleri, yalnızca gerçek uzay-zamandaki değil, kimi soyut uzaylardaki dönme, yansıma ve öteleme de içeren kuvantum mekaniksel bakışım işlemleridir.

Geometrik bakışım, bir şekli ilk durumundan ayırt edilemeyecek bir biçimde yeni bir duruma getiren ve bakışım dönüşümleri grubu adı verilen bir matematiksel işlemler kümesiyle tanımlanır. Örnek olarak yatay bir düzlemdeki bir kare göz önüne alınırsa, bu kare için geçerli bakışım işlemleri, a) karenin, merkezi çevresinde 90, 180, 270 ve 360 derece döndürülmesi, b) karenin, ya karşılıklı köşelerinden ya da karşılıklı kenarlarının orta noktalarından geçen düşey ayna düzlemlerine göre yansıtılması, c) karenin, içinde bulunduğu düzlemdeki ayna düzlemine göre yansıtılmasıdır. Demek ki, kareyi ilk durumundan ayırt edilemeyecek yeni bir duruma getiren dokuz bakışım işlemi söz konusudur. Oysa bir daire için, merkezi çevresinde yalnızca 90°'nin tam katları kadar değil, herhangi bir açıyla döndürülen dairenin bakışımı değişmeyeceğinden, sonsuz sayıda bakışım işlemi söz konusudur. Bakışım dönüşümleri bir grup(*) oluşturduğundan, bakışımın nicel analizi de matematiğin gruplar kuramına esdeğerdendir.

Klasik fizik, dış kuvvetlerin etkisi söz konusu olmadıkça, bir sistemin toplam momentumunun (sistemin her noktasının kütlesi ile hızının çarpımının toplamının) değişmeyeceğini belirlemiştir. Momentumun korunumu ilkesi olarak bilinen bu ilkenin temeli, geometrik uzayın öteleme bakışımına dayanır. Uzayın yönsüz olduğu, yani her doğrultunun başka doğrultulara tümüyle eşdeğer olduğu anlamına gelen dönme bakışımı ise, açısal momentumun korunumu ilkesinin temelidir.

Fizik yasalarının zaman içinde değişmez oluşu, bir başka deyişle, dördüncü bir boyut olarak ele alınan zamanın ötelenme bakışımı ise, fizik en önemli ilkelere birisi olan enerjinin korunumu ilkesinin temelini oluşturur. Sabit bir hızla devinen her gözlemciye göre ışık hızının sabit olduğu varsayımı da bu ilkeye eklendiğinde, Einstein'ın özel görellilik kuramına ulaşılır. Özel görellilik kuramının sonuçlarından biri olan kütle-

enerji eşdeğerliği ise, kütleli korunumu ve enerjinin korunumu gibi klasik fizik iki temel korunum yasasının, kütle-enerji korunumu yasası adıyla tek bir yasa olarak birleştirilmesi sonucunu doğurur.

Temel parçacıklar fizikinde, bunlara ek olarak başka bakışım da belirlenebilir. Belirlenen her bakışım, sistemde belli bir fiziksel niceliğin korunumuna ilişkin bir kuralla sonuçlanır. Sistemi tanımlayan matematiksel ifadenin belirli bir biçimde değişikliğe uğratılması, simgesel olarak bir operatörle gösterilir. Uzay evritim operatörü ya da parite (eşlem) operatörü (P), üç uzay koordinatını bir aynadan yansıtmasına tersine çevirmeyi simgeler. Kuvantum mekanikinde her temel parçacık bir dalga denklemiyle tanımlanır. Bu denkleme P operatörünün uygulanmasıyla, yani denklemdaki x, y, z gibi uzay koordinatlarının yerine sırasıyla, -x, -y, -z'nin konmasıyla elde edilen yeni denklem ilk denklemin aynısı ise parçacığın paritesi çift, yalnızca işaretleri farklıysa parçacığın paritesi tektir. Parite değişimi, nesnelerin ve olguların ayna görüntüsünü almaya, başka bir deyişle nesnelerin ve olguların uzaydaki evritimine karşılık düşer. Temel parçacıklardan oluşan bir topluluğun (örneğin bir molekülün) toplam paritesinin, fiziksel süreçler ve tepkimelerde değişmediği belirlenmiştir. Bu gerçek, paritenin korunumu yasası olarak bilinir.

Zaman evritim operatörü (T), zamanın (hareketin) tersine çevrilmesini simgeler. Fizik yasalarına göre olanaklı bir hareketin zaman içinde tersi olan (örn. o hareketin filme alınması ve filmin sondan başa doğru tersine oynatılması durumunda gözlenecek olan) hareket de aynı yasalara göre olanaklı ise, o devrim zaman evritimine göre bakışım sayılır. Bir parçacığı karşıt parçacığına(*) çeviren operatör ise, yük eşlenimi(*) operatörü (C) olarak adlandırılır. Bu operatörün bu adla anılmasının nedeni, bir parçacık ile karşıtının elektrik yüklerinin genellikle ters işaretli olmasıdır.

1957'ye değin paritenin korunumu yasasının bütün süreç ve tepkimeler için geçerli olduğuna inanılıyordu. 1956'da Çin asıllı iki ABD'li fizikçi, C. N. Yang ve T.-D. Lee'nin kimi saptamaları ve önerileri üzerine, bir başka Çin asıllı ABD'li fizikçi C. -S. Wu'nun ertesi yıl gerçekleştirdiği deneyler, zayıf çekirdek etkileşimlerinde (örn. çekirdekten elektron salımı biçiminde ortaya çıkan negatif beta bozunumunda) paritenin korunumu yasasının geçerli olmadığını gösterdi. 1964'te, kaonların(*) bozunuma uğrayarak pionlar(*) oluşturmaları sürecindeki aşın zayıf çekirdek etkileşiminde de zaman evritimine ilişkin korunum yasasının geçerli olmadığı saptandı. Sürdürülen deneyler ve kuramsal incelemeler, üç evritim (C, P ve T) birlikte uygulandığında temel fizik yasalarının değişmez kalacağını gösterdi. "Yük-parite-zaman teoremi" olarak adlandırılan bu kural, bugünkü evrende geçerli olan fizik yasalarının, zamanın geriye doğru işlediği, bütün parçacıkları karşıt parçacıklarına dönüştürülmüş ve ayna görüntüsü biçiminde ters çevrilmiş olan bir evrende de geçerli olacağını ifade eder.

Temel parçacıkların bir başka özelliği de spin adı verilen açısal momentumlarıdır. Her elektronun, kuvantalanmış (yalnızca belli değerler alabilen) enerji düzeyinin yanı sıra, gene kuvantalanmış bir spin değeri vardır. Spin, elektronun kendi çevresinde bir yönde ya da öbür yönde dönmeye karşılık olmak üzere, ya "yukarı doğru" ya da "aşağı doğru" olabilir. Spin de korunumlu bir niceliktir: Bir moleküldeki bütün elektronların spinleri ters çevrildiğinde molekülün özellikleri değişmez.

Temel parçacıkların uzay ve zamanla ilişkili olmayan ve iç bakışimler olarak adlandırılan başka bakışimleri da vardır. Bunlar, parçacıkların sınıflandırılmasında ve parçacıklar arasında hangi tepkimelerin olanaklı, hangilerinin olanaksız olduğunun belirlenmesinde önemli rol oynar. Elektrik yükü, baryon sayısı, elektron lepton sayısı, müon lepton sayısı, acayıplık ve izospin gibi iç bakışım özellikleri de çeşitli korunum yasalarına uyum gösterir. Ayrıca bak. CP bozulması; korunum yasaları; temel parçacıklar.

bakışım, SİMETRİ olarak da bilinir, kristalli katılardaki atomların yerleşme düzeninin temel özelliği. Her atom düzeninin, yapısındaki atomlar yer değiştirmemiş gibi gözükcek biçimde yön ve doğrultu değiştirebildiği belirli sayıda bakışım ögesi (simetri elemanı) vardır; bu ögelerden biri dönme, öbürleri de ötelenme, yansıma ve evirtimdir. Kristalleşmiş herhangi bir katıdaki bakışım ögeleri, katının biçimini doğrudan belirlediği gibi fiziksel özelliklerini de etkiler.

Ötelenmede, kristalin belli bir doğrultuda yer değiştirmesi sonucunda her atom özdeş komşu atomun yerini alacağından, atomlar hareket etmemiş gibi gözükür ve kristalin bakışımı bozulmaz. Dönme, kristali oluşturan atomların, kristalin içinden geçen bir bakışım ekseninin çevresinde dönmesidir; kristal, n 'nin değeri 1, 2, 3, 4 ya da 6'ya eşit olmak koşuluyla $360/n$ derecelik (360° , 180° , 120° , 90° ya da 60°) bir açıyla döndüğünde, ötelenme bakışımında olduğu gibi kristalin bakışımı bozulmaz. Yansıma da, kristalin içinden geçen bir bakışım düzleminin (ayna düzlemi) iki yanındaki bölümleri yer değiştirir. Evirtim, kristaldeki atomlardan her birinin konumunu değiştiren bir bakışım ögesidir; evirtimden sonra, atomların kristal içindeki eski ve yeni yerleri bir evirtim çizgisinin üstünde yer alır. Dönme olayını bir yansıma (dönmeli yansıma) ya da evirtim (dönmeli evirtim) izlediğinde, kristal bakışımını koruyamayacağından, düzensiz dönme söz konusudur.

Kristaller bakışım ögelerine göre sınıflandırılabilir; bu sınıflandırma içinde 230 uzay grubu, 32 nokta grubu, 14 Bravais örgüsü ve 6 kristal sistemi tanımlanmıştır. Bir kristalin birim yapılarının kristal örgüsü içindeki yerlerini belirleyen şematik gösterimler düzenlenebilir ve birim yapının biçimine bakarak, kristalin altı kristal sisteminin hangisine girdiği belirlenebilir. Aynı biçimdeki birim yapıların köşelerinde, yüzlerinde ya da merkezlerinde, her biri bir atomu ya da atom grubunu temsil eden noktalar bulunabilir. Kristal örgüsünün ek gösterim ögeleri olan bu noktalar, var olan 6 kristal sistemi içinde ayrıca 14 Bravais örgüsü tanımlar; Bravais örgüleri de 32 kristal sınıfına ya da nokta grubuna bölünmüştür. Her nokta grubu, dönme, yansıma, evirtim ve düzensiz dönmelerin olası kombinasyonlarından birine karşılık düşer; ötelenme ögelerinin de bu olası kombinasyonlara katılmasıyla 230 uzay grubu doğar.

bakışimsız bileşim, ASİMETRİK SENTEZ olarak da bilinir, bir bileşimin moleküllerindeki yapısal bakışımı etkileyen her tür kimyasal tepkime. Böyle bir tepkime sonucunda bileşik, söz konusu bakışım merkezine göre bakışimsız olan yapılarıyla birbirinden ayrılan ve oranları eşit olmayan bileşiklere dönüşür. Bu tür tepkimeler genellikle, ikisi aynı türden olmak üzere dört ayrı atoma ya da atom grubuna bağlanmış bir karbon atomunun çevresinde yapısal bakışım gösteren organik bileşiklere uygulanır; bakışimsız bileşimle, birbirinin eşi olan atom grup-

larından biri başka bir kimyasal grupta değişir ve böylece ürün, iki bakışimsız bileşiğin karışımı haline gelir.

Bâkî, tam adı MAHMUD ABDÜLBÂKÎ (d. 1526, İstanbul - ö. 7 Kasım 1600, İstanbul), divan edebiyatının en büyük şairlerindendir. Divan şiirine hem biçim hem de imge açısından canlılık ve yenilik getirmiş, daha yaşarken sultanü's-şuara (şairler sultanı) unvanını almıştır.

Babası müezzin olan Bâkî, bir saraçın yanında çırak olarak çalıştıktan sonra medreseye girdi. Dönemin ünlü müderrislerinden Karamanlı Ahmed ve Mehmed efendilerden ders aldı. Bir yandan da birçok ünlü edebiyatçıyla tanışarak şiir yazmaya başladı. Hocası Mehmed Efendi için yazdığı "Sümbül Kasidesi" ile ününü artırdı. 1553'te Süleymaniye Medresesi'nde Kadızade Ahmed Şemseddin Efendi'nin derslerine devam etmeye başladı ve onun koruması altına girdi.

1555'te Nahçıvan Seferi'nden dönen I. Süleyman'a (Kanuni) sunduğu kasideyle saray çevresine girmeyi başardı. Aynı yıl Halep kadılığı ile görevlendirilen hocası Kadızade Ahmed Şemseddin Efendi ile Halep'e gitti. 1560'ta İstanbul'a dönünce Şeyhülislam Ebussuud Efendi ile tanıştı ve ona daha sonra bir lamiye (lam kâfiyesi ile düzenlenmiş) kasidesi sundu. Mirahor Ferhad Paşa gibi sarayla yakın ilişkileri olan kişilerin yardımıyla şiirlerini I. Süleyman'a ulaştırmayı başardı. Öte yandan çeşitli kasideleri ile Semiz Ali Paşa'nın da övgüsünü kazandı. 1564'te padişahın buyruğu ile mülazım olarak önce Silivri Piri Paşa Medresesi'ne, ertesi yıl da İstanbul'da Murad Paşa Medresesi müderrisliğine atandı. Böylece İstanbul'da meslek yaşamına başlayan Bâkî, I. Süleyman'a sunduğu kasideler ile edebiyattaki ününü ve yerini de pekiştirdi. Süleyman'ın kendi şiirlerine nazireler yazmasını istediği Bâkî, bu dönemde sık sık saraya kabul edildi ve aldığı ihsanlarla rahat bir yaşam sürdü.

Bâkî, 1566'da Süleyman'ın ölümünden duyduğu acıyı, ona olan derin ve içten bağlılığını ünlü "Kanuni Mersiyesi" ile dile getirdi. Süleyman'dan sonra tahta çıkan II. Selim'e bir cülus kasidesi sundu, ama yükselişini çekemeyenlerin etkisiyle birkaç ay sonra Murad Paşa Medresesi'ndeki görevinden alındı. Uzun süre işsiz kaldıktan sonra, 1569'da Mahmud Paşa Medresesi'ne ve Eyüp Medresesi'ne atandı. *Münşeanü's-Seldin* yazar Feridun Bey'in aracılığıyla Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'nın korumasına giren Bâkî, 1573'te sahn müderrisi oldu ve aynı yıl padişahın özel toplantılarına çağrılmaya başladı. II. Selim'in birkaç gazelini tahmis etti; ayrıca çeşitli vesilelerle ona methiyeler yazdı. III. Murad tahta çıktıktan sonra da yerini korudu ve 1575'te Süleymaniye Medresesi müderrisliğine yükseltildi. Aynı yıl kendisini çekemeyenlerin, Nâmi'nin bir gazelini tahris ederek ona mal etmeleri ve bu gazelde III. Murad aleyhinde bir ima bulunması nedeniyle görevden alındı. Bunun doğru olmadığını kanıtlanmasıyla sürgünden kurtulmasına karşın, 1576'da Edime'de Selimiye Medresesi müderrisliğine atanarak İstanbul'dan uzaklaştırıldı. 1579'da Mekke kadılığına, ertesi yıl da Medine kadılığına gönderildi. 1581'de görevden alındı ve İstanbul'a döndü. Ferhad Paşa, Siyavuş Paşa ve özellikle eski arkadaşı Hoca Sadeddin Efendi gibi etkili kişilerden gördüğü destekle 1584'te İstanbul kadılığına getirildi. 1586'da Anadolu kazaskeri, 1591'de de Rumeli kazaskeri oldu. Ama Bâkî'nin emeli en yüksek dinsel görev olan şeyhülislamıktı. Bunun için

çeşitli entrikalara bile karışmasına karşın, bu görevi elde edemedi.

Yaygın ünü nedeniyle çeşitli kaynaklarda Bâkî ile ilgili geniş bilgi vardır. Bunlara göre Bâkî, zevke ve eğlenceye düşkün, neşeli, hoşsohbet, yükselme hırsı olan bir kişiydi. En ciddi toplantılarda bile aklına gelen bir nükteyi söyleyiverir, eleştirdienden çekinmezdi. Nükteci ve dedikoducu yaratıcılığı yüzünden dönemin ileri gelenlerinden birçoğunu danıltmış, değişik dönemlerde de ağır suçlamalara hedef olmuştur. Şakacılığıyla dostlar ve koruyucular da kazanmış ve yüksek düzeydeki toplantıların aranan kişisi haline gelmişti. Onun uzun zaman sözlü olarak nakledilen latifelerine eski mecmualarda ve kitaplarda da rastlanır. Bâkî, dönemin geleneğine uyarak Edimli Emri, Mevdi, Dimetokalı Deli Kerim, Tiryaki Gubarî gibi şairlerle karşılıklı hicviyeler yazmıştır. Nev'i ile medreseden arkadaş olmalarına karşın, şiirlerinde karşılıklı taizlere yer vermişlerdir. Özel yaşamında rind ve özgür davranışlı bir kişi olan Bâkî, adaleten ayrılmaları bir kadiydi. Fuzulî'den sonra 16. yüzyıl divan edebiyatının en büyük şairlerindendi. Döneminde çok yaygın olan lugaz, muamma ve tarih yazmayı önemsememiş, mesnevi türünde de hiç yapıt vermemiştir. Başarılı ve ünlü kasidelerine karşın, daha çok gazel şairi olarak tanınmıştır.

Bâkî, dünyanın geçiciliğinden yakınan ve okuru aşk ve şarabın tadını çıkarmaya çağırın gazelleriyle ünlüdür. Şiirlerinde dünya aşkını ele alır, tasavvufi aşka yer vermez. Mersiyelelerinde, methiyelerinde ve fahriyelerinde içten ve abartısızdır. Son yıllarında yazdığı şiirlerinde daha çok hakimane düşüncelerle öğütler ve yaşlılığın verdiği kötümserlik görülür. Edebiyatta geleneğe bağlı kalmakla birlikte, şiir diline yeni bir düzen ve akıcılık getirmiştir. Döneminin verdiği olanaklar içinde nazım tekniğini yetkinleştirerek birçok büyük şairin kaçınılmaz dediği nazım kusurlarından kurtulmuştur. Kendisinden önceki ve çağdaşı şairlere göre daha anlaşılır ve sade bir dil kullanmıştır. Biçim açısından kusursuz bir güzelliği içeren şiirleri, duygu bakımından Fuzulî'ninkiler kadar derin, Nevî'ninkiler gibi içten değildir. Onun rind ve neşeli yaşam görüşü, bulunduğu çevrenin eğilimlerini yansıtır. Yapıtları 16. yüzyıl Osmanlı toplumunun beğenisine uygun, sanat incelikleri ve hayal güzellikleri ile doludur. Türkçeyi ustalıkla kullanan Bâkî'nin önemli bir yanı da, şiir diline temiz ve akıcı İstanbul Türkçesini getirmiş olmasıdır. Birçok şiirini halk deyimleriyle süslemiş ve pek çoğunda da halk diline yaklaşmıştır.

Bâkî yaşadığı dönemde "melikü's-şuara", daha çok da "sultanü's-şuara" sanıyla anılmıştır. Yazılı kaynaklarda "Rum sultanü's-şuarası" (Anadolu şairleri sultanı) sanı tek başına kullanıldığında, yalnızca Bâkî anlatılmak istenir. 16-19. yüzyıllarda Gelibolulu Mustafa Âli, Şeyhülislam Yahya, Nevîzade Atai, Nedim, Nâbi, Sâbit ve Leyla Hanım gibi birçok şair onun gazellerini tahmis ve tesdis etmişler, nazire olarak gazeller ve kasideler yazmışlardır.

Bâkî, I. Süleyman döneminde padişahın isteği ve buyruğu ile şiirlerini bir *Divan*'da (ös 1859) topladı. Ama sonradan pek çok şiir yazdığı için *Divan*'ı bütün şiirlerini kapsamaz. Başında münaca't ve na't bulunmayan Bâkî'nin *Divan*'ının eksiksiz nüshası Sabahaddin Küçük'ün *Bâkî'nin Divan'ı Üzerinde Bir İnceleme* (1982, 2 cilt) adlı

doktora tezinde yer almıştır. Buna göre Bâki'nin *Divan*'ında 27 kaside, 2 terkibi-bend, 1 terci-i bend, 7 tahmis, 619 gazel, 24 kıt'a, 1 tarih ve 38 müfred bulunmaktadır.

Bâki'nin dinsel konularda da birçok yapıtı vardır. Bunlardan *Mealimü'l-Yakin fi Sıret-i Seyyidi'l-Mürselin* (1845'te 1. cilt; 1898'de 2. cilt), Şihabeddin Ahmed bin Hatibü'l-Kastalânî'nin *Mevahibü'l-Ledüniyye bi'l-Minahil-Ahmediye* adlı ünlü yapıtını temel alarak yazdığı bir siyer kitabıdır. Bâki, Şafii mezhebinin özelliklerini yansıtan yerleri Hanefilik ilkelerine göre değiştirmiş, gereksiz ayrıntıları çıkarıp eklemeler yapmıştır. Sokollu Mehmed Paşa'nın buyruğuyla hazırladığı bu yapıt, Bâki'nin şeri sorunlardaki ve Hanefi fıkıhındaki bilgisini göstermek bakımından önemlidir. *Fezail-i Cihad*, Ahmed bin İbrahim'in *Mesariü'l-Eşvak ile Mesariü'l-Uşşak* adlı Arapça kitabının çevirisidir. Sokollu Mehmed Paşa'ya sunulan çeviri, 1571'de tamamlanmıştır. Girişinin ağır ve süslü bir dille yazılmış olmasına karşın, metin sade bir Türkçeye kaleme alınmıştır. Kutbeddin Mekki'nin *el-İlâm fi Ahval-i Bedel Allahü'l-Haram* adlı yapıtını, *Fazail-i Mekke* adıyla çeviren Bâki, kitabı 1579'da Mekke kadılığı sırasında tamamlamıştır. Yapıt, Mekke tarihinden ve özellikle Osmanlı padişahlarının burada kurduğu tesislerden söz eder. Atai Şakalık Zeyli'nde, Bâki'nin Eyüp müderrisliği sırasında Ebu Eyyub el-Ensari'den rivayet edilen hadisleri toplayıp *Tercüme-i Hadis-i Erbain* adıyla çevirdiğini belirtir; ama böyle bir kitap henüz ele geçmemiştir. Bunlardan başka çeşitli mecmualarda ve Topkapı Müzesi Arşivi'nde Bâki'nin bazı özel mektupları ve kadılık yaparken verdiği bazı hükümler bulunmaktadır.

Bakire Meryem öğretisi, Hristiyanlıkta, İsa'nın doğal bir babadan dünyaya gelmediğini, Meryem Ana'nın ona Kutsal Ruh aracılığıyla gebe kaldığını öne süren temel öğreti. İsa'nın yalnızca annesinin doğal olduğu öğretisi, Matta İncili'yle Luka İncili'nde İsa'nın çocukluğunu anlatan öykülere dayandırılır. 2. yüzyıla gelindiğinde bu öğreti, artık tüm Hristiyan kiliselerince kabul edilmiş, Havaniler Amentüsü'nde de yer almıştı. Protestanlığın ilahiyatta liberalizme yol açtığı 19. yüzyıla değin, birkaç küçük mezhep dışında öğretiye ciddi biçimde karşı çıkan olmadı. Meryem Ana'nın İsa'ya bakire olarak gebe kaldığı inancı, Katolik ve Ortodoks kiliseleri ile çoğu Protestan Kilisesi'nde bugün de temel inançlardan biridir. İslam da aynı inancı paylaşıyor.

Meryem Ana'nın İsa'ya gebe kalırken bakire olduğu öğretisinin sonuçlarından biri, bekâretinin sürekliliği, yani İsa'yı doğururken de bakire kaldığı, dolayısıyla kadınlara ilk günahın cezası olarak takdir edilen doğum acısını duymadığı ve doğumdan sonraki bütün yaşamı boyunca da bakire olduğudur. İncil'in yorumu açısından bazı sorunlar çıkaran bu öğreti, Kilise Babaları'nın yazılarında yer almış ve Khalkedon (Kadıköy) Konsili'nce (451) benimsenmiştir. Ortodoks ve Katolik öğretilerin bugün de paylaştığı bu inanç, bazı Anglikan ve Lutherici ilahiyatçılara sürdürülmekle birlikte bu öğretiyi benimseyen Protestan ilahiyatçıların sayısı çok azdır. Ayrıca bak. Meryem, Hz.

bakiye aralığı, Türk müziği ses sistemini açıklama denemesi olan Arel-Ezgi Sistemi'nde dört komalık aralık. Kullanılan en

küçük ikili aralıktır. Piyano ve benzeri klavyeli çalgılarda *mi-fa* ve *si-do* aralıkları, kuramsal olarak 4,5 koma iken, Türk müziğinde 4 koma kabul edilmiştir. Önüne konduğu sesli dört koma tizleştiren değiştirme işaretine bakiye diyezi denir ve *♯* biçiminde gösterilir. Önüne konduğu sesi dört koma pesleştiren işarete ise bakiye bemolü denir ve *♭* biçiminde gösterilir.

bakkam (*Haematoxylon campechianum*), baklagiller (*Fabaceae*) familyasından, Orta Amerika ve Batı Hint Adaları kökenli ağaç. Yüksekliği 9-15 m'ye erişir; kısa ve eğri bir gövdesi, oval biçimli yaprakçıklardan oluşmuş tüysü yaprakları vardır. Salkım oluşturan küçük sarı çiçekleri yaprakların koltuğundan çıkar. Odunu ağır ve çok serttir; özodunundan siyah bir boyarmadde elde edilir.

Bakkarlar (Arapça *bakkar*: "sığır çobanı"), Afrika'nın deve yetiştirmeye uygun olmayan, ancak sığır yetiştirmeye olanak veren bölgelerinde yaşamak zorunda kalan göçebe Araplar. Bakkarlar, 13° ile 10° kuzey enlemleri arasında kalan ve Çad Gölünden doğuya, Nil Irmağına kadar uzanan bölgede yaşarlar. Bakkarların, ortaçağda Mısır'dan çıkarak önce batıya, sonra Tunus'tan güneye doğru Çad'a, 18 ve 19. yüzyıllarda da günümüzde Müslümanlaşmış olan Kordofan, Darfur ve Ouaddai (Vaday) sultanlıklarının aşağısındaki bölgeye yerleşmek üzere yeniden doğuya göç eden Arapların soyundan geldikleri sanılır.

Bakkarların temel geçim kaynağı olan sığır çobanlığı kurak mevsimde güneye, sulak bölgelere, yağışlı mevsimde ise kuzeydeki otlaklara göçmelerini gerektirir. Bu mevsimlik göçler sırasında, kocadan, kumdan ve Sudan bölgesine özgü yerel ürünler de yetiştirirler.

Bakkarlar, Fulaniler gibi yerel halklarla kurdukları ilişkiler sonucunda Arapçanın aynı bir lehçesini geliştirmişlerdir.

Bakkhanalia bak. Bacchanalia

bakla (*Vicia faba*), baklagiller (*Fabaceae*) ya da *Leguminosae* familyasından, bir yıllık otsu bitki. Bir Eskidünya türü olan bakla,

Bakla (*Vicia faba*)
Dialek

sebze olarak yenen taze meyveleri ve kuru tohumları için yaygın olarak yetiştirilir. Bitkinin dik gövdesi 60-150 cm yüksekliğinde ve az dallıdır; gövdeden ve dallardan kısa saplı yapraklar çıkar. Çiçekleri genellikle beyaz renkli, yaprakların koltuğundan kümeler halinde çıkan badiç biçimindeki meyveleri uzun, tohumları büyük ve yassıdır.

Sıcak iklim koşullarına dayanıklı bir bitki olmayan bakla, yazın yalnızca ılıman kuşa-

ğın serin bölgelerinde, kışın ise ılık bölgelerde yetiştirilir; buna karşılık hafif dona dayanıklıdır. Sebze olarak tüketiminin yanı sıra hayvan yemi olarak da kullanılır.

Bakla Türkiye'nin hemen hemen her yerinde, tarla ya da bahçe ürünü olarak yetiştirilir. Üretim daha çok iç pazara yöneliktir. Seracılığın gelişmesine paralel olarak, taze (yeşil) bakla üretimi ve tüketimi de giderek artmaktadır. 1988'de, 78 bin ton kuru, 70 bin ton taze bakla üretilmiştir. Kuru bakla üretiminde Çanakkale ve Balıkesir ön sırayı alır; taze bakla üretiminde ise en büyük pay Akdeniz ve Ege bölgelerinin kıyı illerindedir. Antalya, İçel, Aydın bu illerin en önde gelenleridir.

baklagiller bak. Fabaceae

Baklan, Ege Bölgesi'nde, Denizli iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Çal'a bağlı bir bucak olan Baklan, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Baklan Belediyesi 1953'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 14.568; kasaba, 3.931.

baklava, çok ince açılmış yufka ile yapılan bir tatlı. Anadolu, Ortadoğu ve Rumeli'de yaygındır. Baklava yufkası en çok bir milimetre kalınlığında açılır. Ortalama 40-50 yufka, araları yağlanarak bir tepsiye üst üste yerleştirilir. On yufkada bir, araya çok ince dövülmüş fındık, fıstık, ceviz ya da badem içi serpilir. Tepsi dolduktan sonra "baklava dilimi" olarak bilinen eşkenar dörtgen biçiminde kesilir, üstüne kızgın yağ dökülerek fırına verilir. Kızdıktan sonra önceden hazırlanmış soğuk şerbet ağır ağır dökülür ve soğumaya bırakılır.

Eski yemek kitaplarında, kullanılan malzemeye ve yapıldığı biçimine göre "adi baklava", "bademli baklava", "fıstıklı (cevizli) baklava", "güllac baklavası", "kavun baklavası", "kaymaklı baklava", "kaymaklı güllaç baklavası", "musanna (süslü, sanatlı) kaymak baklavası", "pirinç baklavası", "yağsız baklava" gibi adlar taşıyan baklava türlerine rastlanır. Günümüzde de bunların bazılarını az çok değişiklikle yapılagelmekte, hatta çikolata gibi yeni maddelerin baklavaya katıldığı da görülmektedir.

Baklava şurubunun koyuca tutulup sekerlenmesi sağlanarak kuru baklava elde edilir. Kuru baklavanın özelliği uzun süre saklanabilmesi ve uzak yerlere kolaylıkla götürülebilmesidir.

Baklavanın Anadolu'da belirli günlerde yapılan tatlılar arasında özel bir yeri vardır. Düğünlerde kız tarafının oğlan evine bir tepsî baklava ve şerbet göndermesi önem verilen eski bir gelenektir. Günümüzde Gaziantep baklavaları ve buradan yetişen ustalar, son 30-40 yıl içerisinde yurt çapında büyük bir ün kazanmıştır.

baklavalı bezeme, mimarlıkta oyma ya da boyama ile oluşturulmuş ve çoğunlukla kare ya da baklava biçimlerini içeren yüzey bezemesi. Zaman zaman her biri birer çiçek, yaprak demeti ya da benzeri örgeler içeren başka basit biçimlerden de oluştuğu görülür. Oyma öge genellikle kareli bir doku oluşturacak biçimde yinelenir. Gotik dönem kabartma duvar bezemelerinde yaygın olarak kullanılmıştır. İngiltere'de, Lincolnshire'daki Lincoln Katedrali'nin 14. yüzyıldan kalma vaaz kürsüsü korkuluğu bu kullanıma bir örnektir.

Victoria döneminde İngiltere'de baklavalı bezeme, tuğla örgüsüyle yapılmıştır. Değişik renklerdeki tuğla harar nakış işlerine benzeyen çarpıcı düzenlemeler oluşturacak biçimde örülmüştür. Mimar A. W. N. Pugin, Salisbury yakınındaki Saint Marie Çiftliği

adıyla anılan kendi evini bu yöntemle bezemıştır. Bu moda aslında Tudor dönemi tuğla bezeme üslubunun yeniden canlandırılmasından başka bir şey değildir.

Bakongolar, KONGOLAR olarak da bilinir, Afrika'nın Atlas Okyanusu kıyısında, kuzeyde Kongo'nun Pointe-Noire kentinden, güneyde Angola'nın Luanda kentine kadar uzanan bölgede yaşayan, kültür ve yerleşim bakımından aralarında yakın bağlar bulunan ve Bantu dilini konuşan halklar kümesidir. Bu bölgenin doğusunda Kwango Irmağı, kuzeydoğusunda Kongo sınırları içinde Aşağı Kongo Irmağının göle benzer bir uzantısı olan Malebo bulunmaktadır. Böylece bu halklar Kongo, Zaïre ve Angola gibi üç ülkenin sınırları içinde yaşamaktadır. Dilleri, Nijer-Kongo dil ailesinin Benue-Kongo koluna bağlıdır.

Bakongolar manyok, muz, mısır, tatlıpatates, yerfıstığı, fasulye ve gölevez yetiştirirler. Ticaret amacıyla yetiştirilen ürünler kahve, kakao, urena (*Urena lobata*), muz ve palmye yağıdır. Bazı topluluklar hâlâ balıkçılık ve avcılıkla geçinirler, ama Bakongoların birçoğu kasabalarda oturur ve buralarda buldukları işlerde çalışır ya da ticaret yaparlar.

Bakongoların soy ana tarafına bağlı olarak belirler ve kabileler de soya bağlı olarak gruplanır. Bakongoların toplumsal örgütlenmesinin belirgin özelliği parçalanmadır. Hemen her köy komşu köylerden bağımsızdır ve eski Kongo Krallığı'ndan geriye hemen hiçbir şey kalmamıştır. Bakongoların dinsel etkinliğin merkezinde atalara ve ruhlarla tapınma yer alır. Bu inançlar toplumsal ve siyasal örgütlenmeyi de etkiler. Bakongolar arasında peygamberlere ve kurtarıcılara inanma geleneği güçlüdür. Bu gelenek 20. yüzyılda yerli halkların yabancılarla karşı üstünlüğünü savunun, siyasal ve dinsel, daha çok da yabancı düşmanlığı biçimindeki akımların doğmasına yol açmıştır. Bakongoların sanat duyarlılığı heykelticilik, zengin bir konuşma dili ve özgün bir müzikte ifade bulmaktadır. Ayrıca bak. Kongo Krallığı.

Bakony Dağları, Macaristan'ın iç kuzeybatı kesiminde dağ dizisi. Balaton Gölü ile Küçük Macaristan Ovası arasında, 4.000 km²'lik alan kaplar. Zala Irmağından başlayarak güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda 110 km boyunca uzanır. Bakony Dağları, Vértes, Gerecse, Budai ve Pilis ile Visegrád dağlarını da kapsayan Dunántúl bölgesinin başlıca bölümüdür. Keszthely dağ grubu Tapolca Havzasıyla, Balatoni Felvidék grubu da bir kırıla ana Bakony grubundan ayrılır. Karayolu ve demiryolu hatları Székesfehérvár'dan Veszprém ve Devecser'e kadar ana kırık çizgisini izler. Bakony Dağlarının güneyindeki geniş bir tektonik çöküntü üzerinde Balaton Gölü bulunur. Dağlar, kuzeye doğru yükselen basamaklı kırık dizisinin yassı ya da engebeli doğrultularından oluşur. Yüksekliği 210-700 m arasında değişen Bakony Dağları, büyük ölçüde kireçtaşı ve dolomitten oluşmuştur. Körös Dağı ise 704 m yüksekliktedir. Batı ve güney bölümlerinde bazalt katmanları bulunur. Dağlardaki linyit, boksit ve manganez yatakları, Veszprém ve Ajka gibi bölgelerde sanayinin gelişmesine yol açmıştır. 1970'lerde, Inarkül köyü yakınlarında yeni ve geniş boksit yatakları bulunmuştur. Eskiden yoğun olan orman örtüsü, havza ve uçak tepelerde tarım alanları açmak için bir ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Bakony Dağları, orta derecede (en yüksek yerlerde 800 mm) yağış alır. Yağmur sularının büyük

bölümü kireçtaşından süzülerek dağ çevresinde kaynaklar oluşturur. Balaton Gölüne bakan güney yamaçlarında, gelişmekte olan şarap sanayisine bağlı tesisler vardır.

Bakool, BAKOL olarak da yazılır, Doğu Afrika'da, Somali'nin ortagüney kesiminde yönetim bölgesi (*gobolka*). 1960'a değin, İtalyan yönetimindeki BM Somali Vesayet Bölgesi'nin parçası olan bölge, 1973'te eski Yukarı Cubba (Alto Giuba) bölgesinin kuzeydoğu kesiminin bölgeden ayrılmasıyla kuruldu. Batıdan Geddo, güneyden Bay, doğudan Hiiraan yönetim bölgeleri, kuzeyden de Etiyopya'nın Bale iliyle çevrili olan bölgenin yüzölçümü 27.000 km²'dir. Yüzey şekillerine yüksek bir yaylanın egemen olduğu bölgenin sıcak ve kurak bir iklimi vardır; yıl içinde ortalama sıcaklık 27°C, yıllık yağış 427 mm'dir. Deniz düzeyinden ortalama yüksekliği 455-670 m'dir. Bitki örtüsü, çoğunlukla dikenli savanlardan ve yer yer sığır yetiştirilir; susam, yerfıstığı, fasulye ve koca dan tanımlı geçimlik düzeydedir. Bölge merkezi Xuddur (Oddur), karayoluyla güneyde Mogadişu (Muqdisho) ve Baydhabo'ya (Baidoa), kuzeydoğuda Beled Weyne'ye bağlanır. Nüfus (1980 tah.) 148.700.

Bakoye Irmağı, Batı Afrika'da Gine'de Fouta Djallon dağ kitlesinden doğan ve genellikle kuzeydoğuya doğru, Mandingue Platosunu aşarak Mali sınırına doğru akan ırmak. Bakoye Irmağı daha sonra kuzeybatıya doğru akarak Baoulé Irmağıyla beslendiği daha alçak topraklardan geçer. Batıya dönerek ırmak vadisinden aşağıya doğru, Bafing Irmağı ile birleşerek Senegal Irmağını oluşturacağı Mali'deki Bafoulabe'ye kadar akar. Bakoye, yaklaşık 400 km uzunluğundadır ve taşımacılığa elverişli değildir. Gine'de Siguiri bölgesi çevresinden doğup da Nijer'e dökülmeyen tek ırmaktır. Bakoye Irmağının üstünde bulunan Bouré'den elde edilen Gine altını, eskiden önemli bir ihraç maddesiydi.

bakraç, geniş ağızlı ve üstünde oynar kulpu olan bir tür bakır kap. Az da olsa tunctan yapılanlarına da rastlanır. Genellikle su, süt ya da yağ koymak için kullanılır. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde (Gaziantep, Trabzon, Siirt, Kayseri ve Kahramanmaraş)

Yoğurt bakracı, Orta Anadolu
I. Gunduz Kayaoglu Arşivi

yapılanlarla Rumeli bakraçları pek az farklılık gösterir. Yaygın olan bakraç biçiminde, silindirik gövde çoğu kez aşağıya doğru çan gibi açılır, daha sonra sert bir dönüşle tabana bağlanır. Dıp bölümü hafifçe dışa kavisli ya da daha belirgin biçimde yuvarlak olabilir. Tek parça olan kulp, bakracın boyun bölümüne karşılıklı perçinlenmiş iki halkaya geçer.

Selçuklu ve Osmanlı bakraçlarıyla daha yakın dönemlere ait bakraçlar arasında bazı küçük farklar vardır. Özellikle Selçuklu bakraçlarından gövdeleri küre biçiminde olanlar yüksek ayaklar üstünde, gövdeleri aşağıya doğru genişleyenler de doğrudan kaidelerinin üstünde durur. Bazı Selçuklu bakraçlarında gövdenin kazıma tekniği ile yapılmış bitki örgeleriyle, yaz bantlarıyla ve madalyonlar içine yerleştirilmiş mitolojik hayvan figürleriyle süslendiği görülür. Bunlar arasında Horasan okulu diye bilinen gümüş kakma yöntemiyle süslenmiş örnekler de vardır. Anadolu ve Rumeli halkı arasında süsüz ve düz yüzeyli olanlar yanında, kabartmalarla süslü doküm bakraçlar da yaygındır. Çocukların da taşıyabileceği çok küçük bakraçlar da bulunduğu gibi, içi dolu olduğu zaman bir kişinin güçlüğü kaldıracabileceği kadar büyük olanlar da vardır.

Baksar, Hindistan'ın kuzeydoğusunda tarihsel kent. Bihar eyaletine bağlı Bhocpur ilinde, Ganj Irmağının tam güneyinde yer alır. Burada geçen Baksar Çarpışması (1764), İngilizlerin Bengal'in aşağı kesimini kesin olarak ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır. Kutsal bir yer olan Baksar'ın eskiden Vedagarbha (Veda'nın Rahmi) olarak anıldığına inanılır. Hindu tanrısı Rama'nın ilk yıllarını geçirdiği kentte, Veda ilahileri yazan pek çok yazar da yaşamıştır. Nüfus (1981) 42.952.

Baksar Çarpışması, Binbaşı Hector Munro komutasındaki Doğu Hindistan Kumpanyası kuvvetleri ile Hint-Türk hükümdarı II. Şah Alem, Ayodhya valisi Şüca'd-Devle ve toprakları elinden alınan Bengal valisi Mir Kasım'ın kuvvetleri arasındaki çarpışma (22 Ekim 1764). İngilizlerin 1757'de Plassey'de elde ettikleri ilk başarıdan sonra Bengal ve Bihar'da sağladıkları denetimi pekiştirmişti.

Kumpanya, Bengal'i kukla bir *neva* (mülki amir) aracılığıyla yönetme çabasıdan vazgeçmesine yol açan bu savaşın ardından, yönetimi doğrudan kendisi üstlendi. 1765'te de Bengal'de vergi toplama yetkisini aldı. Böylece Robert Clive, 1767'ye değin sürececek olan ikinci valilik dönemüne başladı.

Bakst, Léon, asıl adı LEV SAMOYLOVIC ROSENBERG (d. 8 Şubat 1866, Petersburg, Rusya - ö. 28 Aralık 1924, Paris), sahne ve kostüm tasarımında izlenim bütünlüğünü vurgulayarak tiyatrodaki yeni bir çıkış açan Rus sanatçı.

Bakst, Petersburg'daki Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi'nde okurken fazla gerçekçi bir Pietà(*) resmi yaptığı gerekçesiyle okuldan çıkarıldı (y. 1890). Grandük Vladimir'in çocuklarına özel ders verdi ve saray ressamı oldu. Bu sıralarda Rusya'daki öncü Sanat Dünyası grubuna katıldı ve topluluğun aynı adla çıkan yayın organına katkıda bulundu. Ayrıca özel bir resim okulu kurdu. 1900'de önce Hermitaj saray tiyatrosunda, daha sonra Kraliyet Tiyatroları'nda sahne düzenlemesi yapmaya başladı. Sophokles'in tragediyaları için Aigina'daki Ap-

haia Tapınağı'nda bulunan heykellerin üslubunu kopya ederek Eski Yunan tiyatrosu anlayışında dekorlar yaptı. Yunanistan ve Girit'i gezdi, yolculuk izlenimlerini kaleme aldı ve antik Yunan'a bakışını yansıttığı

Léon Bakst'in *Şehrazad* için yaptığı özgün sahne tasarımı, 1910; Dekoratif Sanatlar Müzesi, Paris
Marc Garanger

"İlk Büyük Korku" adlı tabloyu gerçekleştirdi. 1906'da ünlü bale empezaryosu Diaghilev'in Paris'te Salon d'Automne'da (Güz Salonu) düzenlediği sergiye hem yardım etti, hem de yapıtlarını verdi. İki yıl sonra Diaghilev'in sahnelediği balelerin baş sahne tasarımcısı olarak *Kleopatra*, *Şehrazad* ve *Daphnis ve Khloe* için yaptığı sahne tasarımlarıyla büyük bir üne kavuştu. Daha sonra D'Annunzio'nun trajedileri ve Émile Varhaeren'in bir oyunu için sahne tasarımlarını hazırladı. Çaykovski'nin 1921'de Londra'da sahneye konan *Uyuyan Güz* balesinin dekorlarını yaptı, kostümlerinin tasarımını gerçekleştirdi. Ayrıca Paris Operası'nda çok sayıda oyunun sahne düzenini de hazırladı.

bakteri, çekirdek zarı ve organelleri olmayan (prokaryotik), tek hücreli mikroskopik canlılar grubu. Genellikle benimsenmiş bir sınıflandırmaya göre *Schizomycophyta* bölümünün *Schizomycetes* sınıfını oluşturan bakteriler hemen hemen tüm doğal ortamlarda bulunur ve sayıları inanılmaz boyutlara ulaşır; örneğin bir gram bahçe toprağında milyarlarca, bir damla tükürükte milyonlarca bakteri vardır. Bu canlılardan bazıları hastalıklara yol açmakla birlikte, çoğu türleri zararsızdır, hatta doğrudan insanın yararına sonuçlanan birçok biyokimyasal süreçte etkin biçimde rol alır. Özellikle biyosfer süreçlerindeki etkisi yadsınamayacak kadar önemli olan bakteriler olmaksızın toprak verimini koruyamaz ve bitkilerin yetişmesine, dolayısıyla bitkilerle beslenen hayvanların yaşamının sürüp gitmesine yardımcı olamaz.

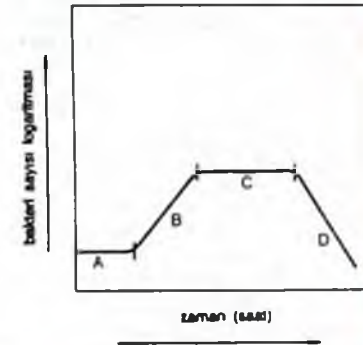
Bakteriler, yakın türler olarak kabul edilen riketsiyalar ve virüslerden sonra, bilinen tüm canlıların en küçük örneklerinden biridir. Boyutları mikron (1 mikron $\mu = 1/1.000$ mm) cinsinden ölçülür. Biçimlerine göre üç tip bakteri hücresi tanımlanmıştır: Küresel (kok ya da koküs), silindirik ya da çomak biçimi (basil) ve sarmal biçimli (spiral) bakteriler. Koşullar elverişli olduğunda hızla çoğalarak, genellikle koloniler oluşturacak biçimde bir araya toplanırlar; bazıları

ise hücrenin çevresini saran kirpiklerin ya da kamçıların yardımıyla hareket edebilir. Çevre koşullarına son derece iyi uyum sağlayarak büyük bir dayanıklılık gösteren bakteriler, toprakta, suda, organik maddelerde, bitkilerin ve hayvanların vücudunda kendibeslek, çürükçül ya da asalak olarak yaşamlarını sürdürebilir.

yaşayan türler için 37°C dolaylarıdır; sıcaklık 70°C'yi aştığında bakteri üremesi tamamen durur. Bakterilerin çoğu, aşırı sıcak, aşırı soğuk ve kuraklık gibi elverişsiz koşullarda, son derece dirençli olan sporlar biçimine dönüşür (ya da uyuklama evresine girer) ve koşullar düzeldiğinde yeniden etkin duruma gelir. Bakterilerin yeryüzünde belki de en bol bulunan canlılardan biri olması bu sporlanma yeteneğine bağlıdır.

Bakterilerin çoğalması ve gelişmesi incelenirken, tek bir bakterinin değil, bütün bir bakteri kolonisinin çoğalması ve gelişmesi göz önüne alınır. Bakteriler genellikle, eşeysiz bir üreme biçimi olan hücre bölünmesiyle çoğalırlar. Bir hücrenin iki yeni hücre oluşturacak biçimde ikiye bölündüğü ve oğul hücrelerden her biri yeniden ikiye bölünerek çoğaldığı için geometrik bir dizi oluşturan bu çoğalmada, yeni kuşakların oluşma süresi 15 dakika ile 16 saat arasındadır. En elverişli laboratuvar koşullarında (besiyerinde yeterince besin bulunması ve uygun fiziksel ortamın sağlanması durumunda), bazı bakteri türlerinin logaritmik büyüme evresinin bitiminde oluşturduğu kolonide mililitre başına 10 milyar bakteri hücresi bulunabilir. Bölünmeyle çoğalma özellikle *Eubacteriales* takımıyla özbakterilerin temel ve ayırt edici üreme biçimi ise de, bakteriler arasında başka üreme biçimlerine de rastlanır. Örneğin sınıflandırmanın daha üst basamaklarındaki bazı takımlarda, bakterilerin tomurcuklanmayla, spor zincirleri oluşturarak, hücre içindeki temel birimlerin parçalara ayrılmasıyla ve daha ender olarak, eşeyli üremeye benzer bir genetik madde alışverişiyle (çiftleşme) ürettiği gözlemlenmiştir.

Bakterilerin çoğunun DNA'ları (dezoksiribonükleik asit) halka biçiminde tek bir kromozomun üzerinde yer alır ve çekirdek zarında değil, sitoplazmada dağınık halde bulunurlar. Sitoplazmada, plazmit adı verilen daha küçük ve yuvarlak DNA dizeleri de bulunur. Bakterilerin sitoplazmasında

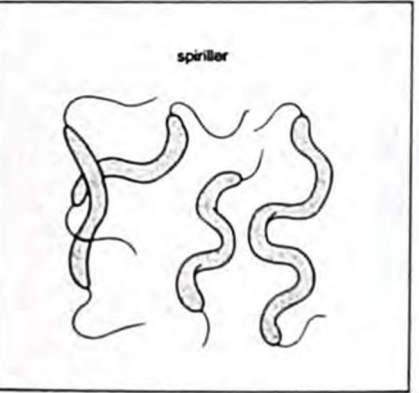
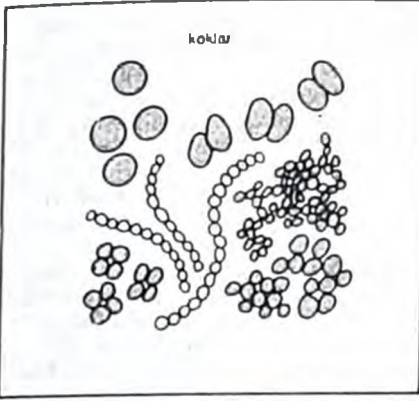

Bakterilerin gelişimi

(Sol üst) Bakterilerin genel gelişme eğrisi: (A) Bosl ortamındaki yavaş gelişme evresi, (B) logaritmik gelişme evresi, (C) durağan evre ve (D) ölüm evresi. 37°C'de üretilen *Bacillus subtilis* bakterilerinde koloni oluşumunun evreleri; (sağ üst) 18-24 saat sonra (yaklaşık 6 kez büyütülmüş), (sol alt) 48 saat sonra (yaklaşık 9 kez büyütülmüş), (sağ alt) 96 saat sonra (yaklaşık 9 kez büyütülmüş) (Sağ üst, sol alt, sağ alt) A. W. Rakocy-EB Inc

ribozomlar gibi bazı yapılar da dağınık olarak yer almıştır.

Bir su kaynağında ya da birikintisinde, koli biçimi bakteriler olarak adlandırılan bağır-

Bazı bakteriler besinlere bulaşarak hızla çoğalabilir ve mide bozukluğundan ölüme kadar varabilen (botulizmde olduğu gibi) hafif ya da ağır besin zehirlenmesine yol açabilir. Sulara bulaşmış bakterilerin su arıtma yöntemleriyle temizlenmesi gibi, süte bulaşmış bakteriler de pastörizasyon yöntemiyle yok edilir. Sağlıklı bir ineğin sütünde doğal olarak daha az bakteri bulunmakla birlikte, gene de steril değildir; üstelik sağma, şişeleme ya da kutulama sırasında gerekli önlemler alınmadığında, çevredeki bakteriler de bu çok elverişli ortama hemen yerleşebilir.

Çeşitli maddelerin ve ürünlerin mikroorganizmalardan temizlenmesinde (sterilizasyon), yüksek ısı, ışınlama, etilen oksit, çeşitli antiseptik ve mikrop öldürücü maddelerin kullanılması gibi çeşitli fiziksel ve kimyasal yöntemlere baş vurulur.

Hastalık yapıcı (patojen) bakterinin toksin salgıladığı olgular dışında, genellikle bakterilerin hastalık yapma gücünü artıran etkenlerin neler olduğu henüz tam olarak açıklanamamıştır. Toksin salgılayan bakterilerin en bilinen örneklerinden biri, insanın üst solunum yollarına yerleşerek doku yıkımına yol açan difteri basilidir. Dokulara yerleşen bakteriler genellikle konak canlıının zararına yaşarsa da, hastalık yapıcı bakterilerin çoğu konağın ölümüne neden olmaz.

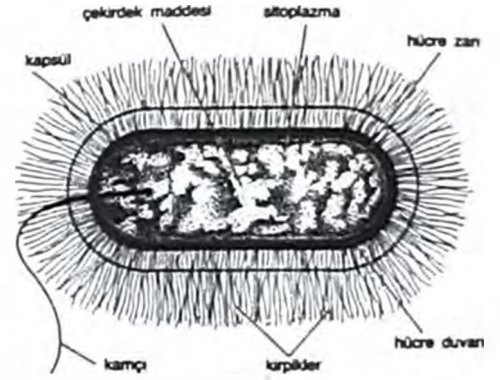
Bazı hastalık yapıcı bakteriler vücudun belirli bölgelerine özgüdür. Meningokoklar beyin zarlarına, tüberküloz bakterileri en çok akciğerlere yerleşir. Oysa bazıları vücutta daha genel bir yayılım gösterebilir; stafilokok bakterileri deriye yerleşerek çıban oluşumuna, kana bulaşarak kan zehirlenmesine, kemiklerde çoğalarak kemik iltihabına (osteomyelit) neden olur.

İnsanların ilgisi daha çok bazı bakteri türlerinin zararlı etkileri üzerinde yoğunlaşmışsa da, bakterilerin büyük bir çoğunluğunun insanlar için zararlı olmadığını, hatta bir bölümünün son derece yararlı olduğunu önemle belirtmek gerekir. Örneğin çürükçül bakterilerin ölü organizmaları ve organik artıkları parçalaması, çevre bilimi açısından yaşamsal önem taşır. Böyle bir parçalamaya olmasaydı, canlıların varlığını sürdürabilmesi için gerekli olan azot, karbon,

fosfor gibi elementlerin doğadaki çevrimi de gerçekleşmezdi.

Çürükçül bakterilerin azot çevrimindeki katkısından başka, bazı bakteriler de atmosferdeki serbest azotu bağlayarak, bu elementi bitkilerin yararlanabileceği bileşiklere dönüştürür. Bu azot bağlayıcı bakteri türlerinin çoğu baklagillerin köklerindeki yumrucuklarda yaşar.

Bazı bakterilerin konak canlı üzerindeki asalak yaşamı, karşılıklı yarar ilişkisine dayanır. Örneğin gevişgetirenlerin midelerine yerleşen bakteriler selülozu parçalayarak inek koyun gibi tüm gevişgetiren hayvanların otları sindirebilmesine yardımcı olur. İnsan da, sindirim kanalının son

Basil tipi bir bakteri hücresinin yapısı ve elemanları

bölümlerine yerleşen ve K vitamininin birleşimini sağlayan bazı yararlı bakterilerin konagıdır.

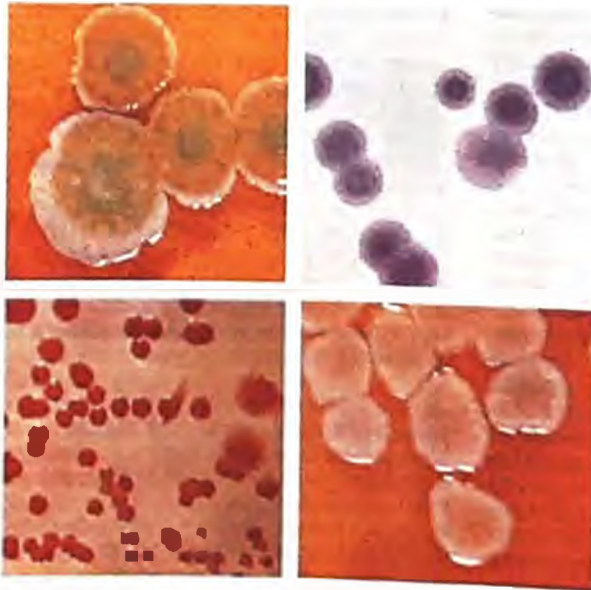
Ayrıca çeşitli sanayi dallarında, özellikle de besin sanayisinde ayran, yoğurt, peynir, sirke, turşu gibi ürünlerin üretimindeki mayalanma süreçlerinde bakterilerden yararlanılır.

Bakterilerin, evrensel olarak kabul edilen bir sınıflandırması henüz yapılamamıştır; özellikle üst basamaklardaki türlerin sınıflandırması son derece güçtür. Böyle bir çalışmada, bakteri hücresinin biçimi ve

Üç temel bakteri hücresi tipi
The Spectrum of Life, Harold A. Moore ve John R. Carroll,
1970, Harper & Row Publishers, Inc.

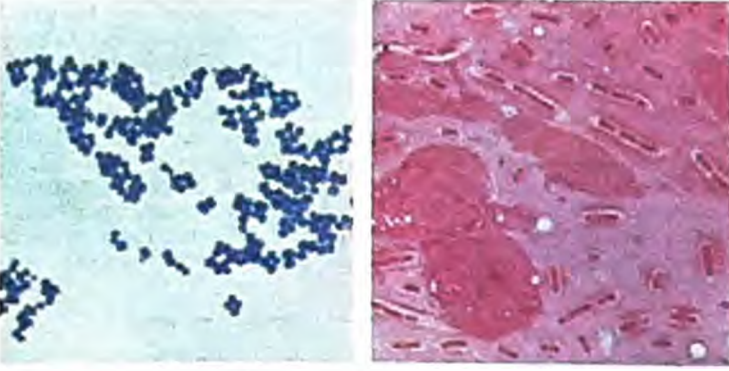
sak bakterilerinin bulunması, suyun insan ya da hayvan dışkılarıyla kirlenmiş olduğunu ve bu ortamda hastalık yapıcı mikroorganizmaların bulunabileceğini gösterir. Bu nedenle sular genellikle tüm mikroorganizmaları yok etmek üzere kurulmuş su arıtma tesislerinden geçirildikten sonra kullanıma sunulur. Kullanma sularına karşı kanalizasyon ve sanayi artıklarındaki bakteriler de su kirliliğinin başlıca sorumlusudur. Öte yandan, su arıtma tesislerinde, özellikle lagım sularındaki organik maddeleri parçalamak için kullanılan bakteriler çevre kirliliğiyle savaşın etkili silahlarından biri olmuştur.

Havadaki bakteri yoğunluğu büyük ölçüde çevre koşullarına bağlıdır. 3.000 m'nin üstündeki yükseltilerde havadaki bakteri yoğunluğu ya da şiddetli bir yağmurun ardından kent sokaklarındaki bakteri kolonileri büyük ölçüde azalır. Tek bir hapşırık ya da öksürükle çevreye yayılan milyonlarca bakteri, damlacık çekirdekleri denen asıltı parçacıkları oluşturarak bir süre havada asılı kalır.

Agar kolonileri
(Sol üst) Balgandan alınmış *Pseudomonas aeruginosa*, (sağ üst) topraktan alınmış *Chromobacterium violaceum*, (sol alt) iyi yıkanmamış bir mutfak eşyasından alınmış *Serratia marcescens*, (sağ alt) idrardan alınmış *Pseudomonas aeruginosa*
A. W. Rakosy EB Inc.

boyutları, oluşturduğu kolonilerin görünümü, beslenme biçimi ve temel besini, metabolizma ürünleri, özgül kimyasal maddelere tepkisi, antijen bileşimi ve çevre koşullarına

Gram boyasıyla renklendirilmiş bakteriler (Solda) bir laboratuvar kültüründen alınmış *Staphylococcus aureus* türü gram pozitif koklar. (Sağda) İltihaplı bir akciğer apsesinden alınmış *Klebsiella pneumoniae* türü kapsüllü gram negatif basiller.

A. W. Rakocy-EB Inc

direnme yeteneği gibi çok çeşitli ölçütlerin göz önüne alınması gerekir.

Bugün bazı biyoloji bilginleri, bakterileri (*Schizomycetes* sınıfı) riketsiyalar ve virüslerle (*Microtobiotes* sınıfı) birlikte *Schizomycophyta* bölümü içinde sınıflandırmışlar. Bu bölüm de, *Protista* ya da *Procaryotae* alemi (bitkiler ve hayvanlar aleminden ayrı bir canlılar alemi) içinde bir *Monera* altalemi oluşturmak üzere *Cyanophyta* filumu (mavi-yeşil algler) ile birlikte gruplandırılır.

ABD'li bakterioloji ve taksonomi bilgini David Hendricks Bergely, özellikle bakteri hücresinin biçimine ve hareket yeteneğine dayanarak yaptığı sınıflandırmada, bakterileri *Schizomycetes* sınıfı içinde 10 takıma ayırmıştır.

bakteri virüsü bak. bakteriyofaj

bakteri yanığı, *Erwinia amylovora* türü bakterilerden ileri gelen bitki hastalığı. Avrupa, Kuzey Amerika, Yeni Zelanda ve Japonya'da özellikle elma ve armut bahçelerinde büyük zararlara yol açan bu hastalık, ayrıca badem, kayaaarmudu, kayısı, kiraz, dağmuşmulası, alıç, japonbaharı, maltaeriği, muşmula, üzve, erik, ateşdiken, ayva, ahududu, gül ve gülgiller (*Rosaceae*) familyasının öbür bitkilerini de etkiler. Hastalığın başlıca belirtileri, tomurcukların, meyve mahmuzlarının, yaprakların, sürgünlerin ve dalların birdenbire çürüyüp kararması ve ölmesidir. Bu hastalığa çok duyarlı olan armut, elma ve ayva ağaçları, ateşte kavrulmuş gibi kararıp kısa sürede ölebilir. Sürgünlerin, dalların ve gövdenin üstünde kahverengi ya da morumsu siyah renklerde, ortası hafifçe çökük, kenarları keskin ve genellikle çatlak yaralar oluşur. Meyveler iyice sulanır, giderek renkleri kahverengi ya da siyaha döner, en sonunda da kuruyup buruşur. Ilık ve nemli bahar aylarında, yaraların üstünde bakteri kolonilerinin oluşturduğu çamurumsu damlacıklar görülür; rüzgâr, yağmur ve böcekler aracılığıyla taşınan bu damlacıklar sağlıklı bitkilerin tomurcuk, yaprak ve sürgünlerine bulaşır. İlkbahar sonu ile yaz başında, bakteriler hücreden hücreye yayılır ve ağacın iletim-dokusunda ilerleyerek dokuların kararıp ölmesine yol açar. Bakterilerin az bir bölümü de, dal ve gövdedeki yaraların kenarlarında kış geçirecek gelecek baharı bekler ve tomurcuklanma mevsiminde hastalığı yeniden başlatır.

bakteriemi, vücutta bulunan etkin bir hastalık sonucunda ya da başka nedenlerle kan dolaşımında bakterilerin bulunması. Bağışıklık sistemleri iyi çalışan ve başka yollardan sağlıklı olan insanlarda küçük cerrahi girişimlerden ve dış çekimlerinden sonra görülen geçici bakteriemi çok önemli

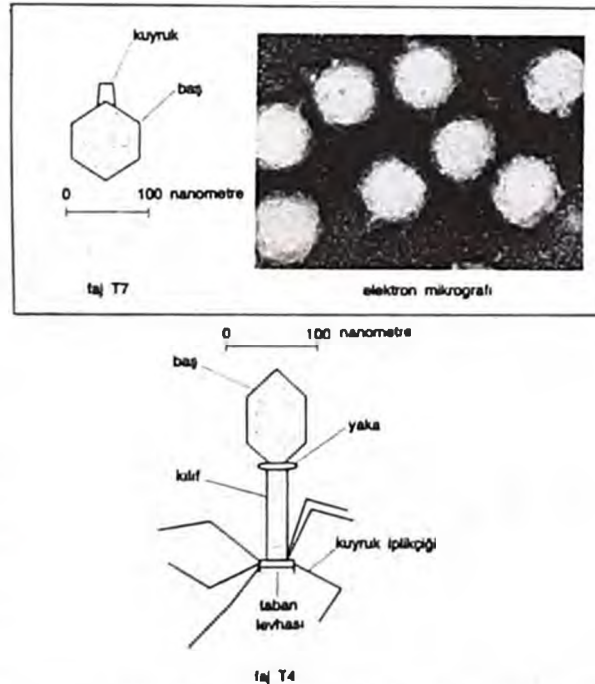
tıp teknolojisine karşı, antibiyotiklere dirençli bakterilerin üremesinden ötürü ağır bakteriemi vakalarında artış görülmüştür.

bakteriyofaj, BAKTERİ VIRÜSÜ ya da FAJ olarak da bilinir, bakteriler üzerinde asalak yaşayarak bu mikroorganizmaları yok eden bir virüs grubu. Kalıtım kimyası araştırmalarında çok yaygın olarak kullanılan bakteriyofajlar, genellikle ayrıştırıldıkları diziye ya da belirli gelişme özelliklerine göre adlandırılır. Bu adlandırmada, T1, T3, T7, λ, MS2, (erkek-özü 2), φ X174, fd gibi Latin ve Yunan alfabesinin harfleri ile rakamlardan oluşan laboratuvar kodları kullanılır.

Fransız asıllı Kanadalı mikrobiyoloji bilgini Félix d'Hérelle 1915'te bir bakteri kültürü üzerinde çalışırken, besiyerindeki bakterileri yok eden bazı virüslerin varlığını farketmiş ve normal mikroskopla görülemeyecek kadar küçük olan bu canlıları "bakteri yiyen" anlamındaki bakteriyofaj terimiyle adlandırmıştı. Bunu izleyen 30 yıl içinde, özellikle ABD'li biyoloji bilginleri Max Delbrück, Alfred Day Hershey ve Salvador Luria'nın çalışmalarıyla bakteriyofajlar genetik araştırmacılarının en büyük yardımcısı oldu.

Bakteriyofajların genetik maddesi olan DNA (dezoksiribonükleik asit) bir bakteri hücrene girer ve aynı genetik yapıda yeni virüsler oluşturur. Konak bakteri hücresi içinde çoğalan bu bakteriyofajlar, bakterinin hücre zarını parçalayarak serbest kalır. Bu arada konak bakterinin DNA'sından aldıkları parçaları taşıyan bazı virüsler başka bir bakteri hücrene girdiklerinde, ilk konanın DNA parçası belirli koşullar altında

değildir. Ama kan dolaşımına bakteri toksinleri verilmesine neden olan şiddetli bakteriemi, sepsis tablosu oluşturarak bakteriemi şoku ve hatta dolaşım yetmezliği ile ölüme yol açabilirler. Bakterilerin vücutta yayılmasını kolaylaştıracak başka güçsüz bırakıcı hastalığı olan kişilerle enfeksiyon odağı olabilecek protez bulunan kişilerde geçici bakteriemi bile tehlikeli olabilir.

Faj T 7 (üstte) ve faj T 4 (altta) koduyla gösterilen iki bakteriyofaj tipinin morfolojisi (Sağda üstte) I. Brunovskis ve H. Zwerinink

Bakteriemi genellikle vücudun başka bir yerindeki birincil enfeksiyona bağlıdır ya da idrar yolları ile sindirim sistemi gibi bakterilerin bol olduğu bölgelerde yapılan yüksek riskli ameliyatlarda kana yüksek miktarda bakteri geçmesi sonucunda vücutta öteki bölgelerine kanla bakteri taşınmasıyla oluşur.

Özellikle çok riskli cerrahi müdahalede bulunan hastalarda, koruyucu antibiyotik tedavisi uygulansa da kan dolaşımına çok sayıda bakteri geçmesi beklenir. 1960'ların sonundan beri, alınan önlemlere ve gelişen

da yeni hücrenin DNA'sı ile birleşerek bu bakterinin genetik yapısını değiştirebilir. Ayrıca bak. lizojeni; virüs.

bakteriyoloji, mikrobiyolojinin bakterileri inceleyen dalı. Bakteriyolojinin başlangıcı, mikroskopun geliştirildiği döneme değin uzanır. Mikroorganizmaları ilk görebilen bilim adamı olan Hollandalı doğabilimci Antonie van Leeuwenhoek, 1683'te su, tükürük ve başka ortamlarda bazı "hayvancıklar" gördüğünü bildirdi. Bu gözlemleri 100-150 kat büyütme basit bir mercekle sistemine dayanıyordu. Gördüğü mikroor-

ganizmaların, bugün bildiğimiz bakterilerin çok daha büyük türlerinden olduğu sanılmaktadır. 1762'de her hastalıktan bir mikro-organizmanın sorumlu olduğu, bu organizmaların insan vücudu dışında üredikleri ve bir yerden öbürüne hava aracılığıyla taşındıkları ileri sürüldü.

19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, yalnızca birkaç tür bakteri tanınıyordu. Mikroskop kullanan az sayıda uzmanın küçük yapılarına ve hareketliliklerine ilgi duyduğu bakterilerin dünyası hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıydı. Bakteri türleri hakkında bugünkü bilgilerimizin temelleri, Ferdinand Cohn'un 1853 ile 1872 yılları arasında bölümler halinde yayımlanan bakteri sınıflandırması üzerine çalışmasıdır. Cohn ve başka bilim adamları bakteri morfolojisi üstündeki araştırmalarda yoğunlaşırken, Louis Pasteur gibi bazı araştırmacılar da bakterilerle hastalıklar ve çürüme olayları arasındaki ilişkileri aydınlatıyorlar. Böylece, o zamana kadar geçerli kabul edilen kendiliğinden üreme kuramını çürüterek tıbbi tedavide antisepsi anlayışını geliştirdiler.

Çağdaş bakteriolojik tekniklerin gelişimi, 1870-75 arasında bakterileri, jelatin ve agar ile sertleştirilmiş besiyeri ortamlarında içinde bulundukları karışımlardan ayırma ve boyama tekniklerinin bulunmasından sonra gerçekleşti. 1880 ve 1881'de Pasteur'un bakterilerin neden olduğu iki hastalığa karşı hayvanları başarılı bir şekilde aşılması en önemli buluşlardı. Pasteur'un araştırmaları, hastalıklardan korunma ve hastalıkların tedavisinde aşılarla antiserumlardan yararlanmanın mümkün olduğunu göstererek bugünkü immünoloji biliminin temelini attı. Bazı bilim adamları da bakteriolojiden süt ürünleri sanayisinde ve tarımda yararlandılar.

Bilimsel araştırmalar tarihi boyunca bakteriolojiden birçok alanda yararlanılması, bu bilim dalı içinde bazı uzmanlık dallarının ortaya çıkmasına yol açtı. Bunların başlıcaları toprak bakteriyojisi, klinik tıbbi bakteriyojisi, sanayi bakteriyojisi, deniz bakteriyojisi, halk sağlığı bakteriyojisi ve taksonomi ile uğraşan sistematik bakteriyojilerdir.

Baktriane, BACTRIANA ya da ZARIASPA olarak da bilinir, Hindukuş (Paropamisus) Dağları ile Ceyhun (Oxus) Irmağı arasında uzanan, eski ülke.

Bugünkü Afganistan'ın ve Özbekistan ile Tacikistan'ın bir bölümünü içine alan Baktriane, özellikle İÖ 600-İS 600 arasında önem kazandı. Bu dönemin büyük bölümünde hem Doğu-Batı arasındaki karayolu ticaretine, hem de din ve sanat alanlarında alışverişe hizmet etti. Başkenti Baktra, öteki adıyla Baktra-Zariaspa (bir olasılıkla bugünkü Belh, eski Vahlika) idi.

Baktriane verimli bir ülkedydi; o dönemden kalmış höyüklerin çokluğu ve terk edilmiş su kanalları, ülkenin tarihteki zenginliğini kanıtlar. Görece yakın tarihlerdeki yerleşme Belh ve Holm'daki (Taşkurgan) Demir Çağı kalıntılarıyla yaşıttır ve İÖ 750'lere değin uzanır. Bu kalıntıların, o dönemde bölgeye yerleşen ve İran dili konuşan Doğu bir halka ait olduğu anlaşılmaktadır.

Baktriane ile ilgili ilk kayıtlar Ahemenişlerden kalmaz. İÖ 6. yüzyılda II. Kyros'un (Büyük) ele geçirdiği sanılan bölge, sonraki 200 yıl boyunca Ahemenişlere bağlı kaldı. Büyük İskender, III. Dareios'u yenilgiye uğrattı. Baktriane'nin satrap Bessos, İskender'e karşı Doğu'da bir direniş örgütlemeyi denedi, ama başarılı olamadı. Büyük İskender'in ölümü üzerine (İÖ 323) Baktriane, I. Selevkos'un (Nikator) egemenliğine geçti.

Selevkosların Baktriane satrapı Diodotos ya da aynı adı taşıyan oğlu, İÖ 250'lerde bağımsız bir krallık kurdu. Selevkos kralı III. Antiokhos (Büyük), onların elinden tahtı zorla alan Euthydemos'u yenilgiye uğrattı; ama onun bağımsızlığını tanımayı sürdürdü. Euthydemos'un arıdılan, Hindukuş'a ve Hindistan'ın kuzeybatısına doğru ilerleyerek buralarda krallığın Hint-Yunan kolunu kurdular. Krallık en güçlü döneminde bugünkü Afganistan topraklarının neredeyse tamamını, ayrıca Sovyet Orta Asya'sının bazı kesimlerini ve Pakistan'ın büyük bölümünü egemenliği altına aldı. Bu nedenle Orta Asya ile Hindistan'ın kuzeybatı kesimindeki kültürlerde önemli ölçüde Helenistik etkiler görülür. Özellikle sanat, mimarlık, yazı ve sikkelerde Helenistik gelenekler göze çarpar.

Hindukuş Dağlarının kuzeyindeki Yunan egemenliği, İÖ 128'den önceki bir tarihte Çinlilerin Yüeci adını verdikleri bir halkın saldırısına uğradı. İÖ 128'e gelindiğinde Yunanlılar Yüecilere bağımlı hale gelmişti; kısa süre sonra da Yüeciler Baktriane'yi işgal etti. Yüeciler bir olasılıkla, İran asıllıydı ve Toharlar da bunlar arasındaydı. Toharlar, zamanla tüm bölgeye Toharistan adını kazandırdılar. Baktriane'nin yeni egemenleri, Kuşanlar olarak bilinen bir toplulukla birlikte, İS 1. yüzyılda, egemenliklerini Kuzeybatı Hindistan'a doğru genişlettiler. Kuşanların etkisi altında ülke Budacılığın merkezi oldu. 4. yüzyılın ikinci yarısında bir Yüeci kabilesinden gelen Akhunlar Baktriane'ye yerleşti ve 200 yıl kadar Sasanelerle sürekli savaştı. Batıdaki Türk boyları, İS 565'te Akhunları devirerek bölgeye egemen oldu; bu egemenlik 7. yüzyıl ortalarındaki Müslüman fetihlerine değin sürdü.

Bakü, Azerbaycan'ın başkenti. Hazar Denizi'nin batı kıyısında, Apşeron Yarımadası'nın güneyinde, Bakü Körfezinin oluşturduğu geniş yayın üzerinde yer alır. Açıklarında Bakü Takımadalarının bulunduğu Bakü Körfezi, Hazar Denizi'nin en korunaklı limanıdır; Apşeron Yarımadası da güçlü kuzey rüzgârlarına (Hazarı) karşı körfezi korur. Bakü adının, Farsçada "üzerinde dağ rüzgârları esen" anlamına gelen *bad kube* deyiminden kısaltarak türediği sanılır. Eski SSCB'nin en büyük kentlerinden biri olan Bakü'nün önemi, petrol sanayisi ve yönetim merkezi oluşundan kaynaklanır.

Bakü adına tarih kayıtlarında ilk kez İS 885'te rastlanır; ama arkeolojik kanıtlar burada İsa'dan birkaç yüzyıl önce de yerleşme olduğunu gösterir. Şirvanşahlar, İS 11. yüzyılda ele geçirdikleri Bakü'yu 12. yüzyılda başkent yaptılar; ama kent, 13 ve 14. yüzyıllarda bir süre Moğol işgaline uğradı. 1723'te I. Petro (Büyük) Bakü'yu aldıysa da 1735'te İranlılar kenti yeniden ele geçirdi. Ruslar 1806'da Bakü'yu kesin olarak topraklarına kattılar; kent 1920'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkenti oldu.

Modern Bakü'nün çekirdeğini, İçeri Şehir adıyla bilinen, eski ve çevresi surlarla çevrili bölüm oluşturur. Kentin 1806'da Ruslar tarafından alınmasından sonra onarıp tahkim edilen surların büyük bölümü ve 27 m yükseklikteki 12. yüzyıl yapısı Kız Kulesi hâlâ ayakta. İçeri Şehir, labirenti andıran dar sokakları ve eski binaları ile ilginç bir görünüm sunar. Eski yapıları arasında, bugün müze olarak kullanılan ve en eski bölümü 11. yüzyıl yapısı olan Şirvanşahlar Sarayı ile Sink Kale Camisi ve minaresi (1078-79) sayılabilir. Öteki önemli tarihsel yapılar, adalet sarayı (Divan Han), Cuma Meşhed Minaresi ve gökbilimci Seida Bakui'nin anıtmezarıdır.

Surların çevresinde, körfezi bir amfiteyatro gibi çevreleyen tepelerin yamaçlarında, modern Bakü'nün düzgün caddeleri ve görkemli binaları yer alır. Kuyı boyunca uzanan güzel bir park vardır. Sanayi tesislerinin çoğu, kentin doğu ve güneybatı uçlarındadır. On bir ilden oluşan Büyük Bakü, Apşeron Yarımadası'nın hemen tümünü ve ilçe düzeyinde 48 yönetim birimini kapsar. Bunlardan bazıları yarımada'nın ucunda yer

Bakü kent meydanındaki çeşme. Azerbaycan Luba Paz Pictorial Paradise ES Inc

alan adalarda, biri de Hazar Denizinde, Bakü'dan 100 km uzaklıkta, kazıklar üzerinde kuruludur.

Bakü sanayisinin temelini petrol oluşturur. Varlığı 8. yüzyıldan beri bilinen petrol, lambalarda kullanılmak üzere 15. yüzyılda sığ kuyulardan çıkarılmaya başlamıştır. Romanya'da Ploesti yakınlarındaki ilk petrol çalışmalarından hemen sonra Bakü'da da 1872'de modern yöntemlerle ticari amaçlı petrol çıkarımı başlatılmıştır. 20. yüzyılın başlarında dünyanın en büyük petrol bölgesi olan Bakü, 1940'lara değin SSCB'nin en büyük petrol alanıydı.

Günümüzde Bakü'nün petrol rezervlerinin çoğu tükenmiştir. Kentin içinde hâlâ bazı kuyuların bulunmasına karşın, sondajlarda 5.090 m derinliğe kadar inilmesi ve arama çalışmalarının Apşeron Yarımadası'nın ötesine, deniz içine kadar götürülmesi gereği doğmuştur. Körfezin içinde, kente karşı pek çok sondaj kulesi yükselir. Sondaj merkezi durumundaki ilçelerin çoğu, yöredeki petrol antım ve işleme tesislerine boru hatları ile bağlıdır. Petrol, Bakü'dan boru hattı ile Karadeniz kıyısındaki Batum'a, Hazar Denizinden ve Volga Irmağı üzerinden tankerlerle iç bölgelere ulaştırılır. Kent, petrol sanayisinde kullanılan araç ve gereçleri üreten merkezlerden biridir. Bu amaçla üretim yapan 20 fabrika vardır. Öteki sanayi etkinlikleri arasında, gemi yapımı ve onarımı ile elektrikli makine üretimi sayılabilir. Ayrıca kimyasal madde, çimento, kumaş, ayakkabı ve gıda maddeleri de üretilir.

Onde gelen bir kültür ve eğitim merkezi olan Bakü'da bir üniversite ile sekiz yükseköğretim kurumu vardır. Yükseköğretim kurumlarından biri, petrol ve kimya sanayisi

yisi alanlarında uzmanlaşmıştır. Azerbaycan Bilimler Akademisi bünyesinde birçok bilimsel araştırma birimi vardır. Kentte ayrıca çok sayıda tiyatro ve müze bulunur. Bakü'daki en geniş etnik topluluk (yüzde 46) Azerilerdir. Bununla birlikte kentte çok sayıda Rus (1979'da yüzde 28) ve Ermeni (1979'da yüzde 16) de bulunur. Nüfus (1989) 1.150.000.

Bakü halısı, CHILIA HALISI olarak da bilinir, Kafkasya'nın doğusunda, Bakü yakınlarında yapılan en dokuması yaygı. İran desenlerinin biraz değiştirilerek uygulandığı bir Dağıstan türü olan bu halılarda, Seraband halısının armut ya da yaprak dizilerinden

Kafkasya'dan bir Bakü halısı, 19. yy; özel koleksiyon, New York
New York, private collection, Otto E. Nelson-EB Inc.

oluşan temel örgesi genellikle daha büyük boyutlarda, daha geometrik ve karmaşık biçimde işlenmiştir. Adeta ışınsal bir etki yaratan basamaklı madalyonlar ve köşe motifleri Ferahan halılarına benzer. Şiraz bölgesine ait bazı halılarda olduğu gibi bordürlerinde çok sayıda dar diyagonal çizgi bulunabilir. Renkler (belki de Rus beğenisine uymak için) genelde Kafkasya'da kullanılan daha yumuşak tonlardadır. Çözgü ve düğümleri yün olan Bakü halılarının atkılan daha çok pamuk ipliğindendir. Uçları alevi andıran tırtıklı armut ya da yaprak motiflerinden dizilerden yer aldığı bazı ince Dağıstan seccadeleri de zaman zaman Bakü halısı sanılmıştır. Bu seccadelerin atkı ve çözgüleri pamuk ile ipek ya da yün ile pamuk karışımı ipliklerden olur.

Bakubalar, KUBALAR olarak da bilinir, Zaire'de, Kasai ile Sankuru ırmaklarının birleştiği noktanın doğusunda, iki ırmak arasında kalan bölgede yaşayan ve Bantu dili konuşan 16 kadar etnolojik kümenin oluşturduğu topluluk.

Bakubaların başlıca besinleri mısır, man-yok, kumdanı, yerfıstığı ve fasulyedir. Rafya ile yağ pamliyesi de yetiştirirler. Mısır tılcari bir bitkidir ve Katanga'ya yolların. Avcılık ve balıkçılık da yapılır. Bakubalar kendilerini modern yaşamdan uzak tutmuşlardır. Yaşadığı topraklardan göç eden ya da Avrupalılara özgü mesleklerde çalışan pek az Bakuba vardır.

Bakuba toplulukları ana tarafından belirlenen soylara bölünmüştür. Bu soylar bölgeye dağılmış çok sayıda klanları oluşturmaktadır. Bakubalar, ilk kez 1600 dolaylarında ortaya çıkmış olan merkezi Buşongo topluluğunun egemenliğinde bir krallık içinde birleşmişlerdir. Krallık, reisliklerin bir konfederasyonu biçimindedir. Her reislik, bir reisten başka halkı ve soylu klanları temsil eden iki ya da üç kurul tarafından yönetilir. Egemen Buşongo reisinin krallık yetkisini kutsal bir güçten aldığı kabul edilir. Krallığı birleştirici öğeler, krallık ordusu, ortak bir yönetim örgütü, ortak kültür bağları ve topluluk duygusudur.

Bakubaların dinsel inançlarına doğa ruhları ile büyücülük egemendir. Büyücülük yaptığı sanılan kişileri sınamak için düzenlenen zehir içme törenlerine 1930'da engel olunmasından sonra büyücüler yakalama demekleri kuruldu. Ama 1959'dan sonra bu törenler yeniden canlandı. Günlük kullanıma ilişkin hemen bütün nesneler bezemlidir. Ahşap oyma heykeller, tören maskeleri, kâseler ve çok güzel işlemeli rafya kumaşları özellikle aranan ihracat ürünleridir.

Bakube, Irak'ın doğusunda, Diyala ilinin (*muhafaza*) merkezi. Diyala Irmağı kıyısında, Bağdat ile İran'ı bağlayan bir demiryolu ve karayolu hattı üstünde kurulmuştur. Tarım ürünleri ve hayvan alım satımı yapılan bölgesel bir merkezdir. Bakube adı, Aramca *Baya kube*'den (Yakub'un Evi) gelir. Kent, İslam öncesi dönemden kalma bir yerleşme alanında yer alır. Abbasi halifeleri döneminde hurma ve meyve bahçeleriyle ünlü, zengin bir kentti; çevresinde toprağı verimli, kalabalık köyler vardı. İpek Yolu'yla Baharat Yolu'nun bir bölümünü oluşturan Bağdat-Horasan yolu üstünde önemli bir konaklama merkeziydi. I. Dünya Savaşı sırasında çok sayıda Nasturi buraya sığınmıştır. Nüfus (1970 tah.) 39.186.

bakulum, PENIS KEMİĞİ olarak da bilinir, bazı memelilerde penisin ortasındaki kemik. Bakulum, çeşitli doğrultulara yönelebilen, başka bir tanımla vücut iskeletinin geri kalan bölümüyle katı biçimde birleşmiş olan hareketli iskelet parçalarından biridir. Böcekçillerin tümünde (örn. sıvıfare, kirpi), yarasalarda, kemiricilerde, etçilerde ve maymunlarda bulunan bakulumun, insan dışındaki memeliler arasında böylesine yaygın olması, memelilerin evrimindeki erken aşamalardan birinde ortaya çıktığı kanısını uyandırır.

Bakun, Tel-i, İran'ın Fars ilinde (*ostan*), Persepolis yakınlarındaki tarihöncesi yerleşme. İran'ın bu bölgesindeki en eski merkezdir. İÖ y. 4200-İÖ y. 3000 arasında

Geometrik desenli kap, Tel-i Bakun, İÖ y. 3500; Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Chicago
Oriental Institute, The University of Chicago

sürekli yerleşim yeri oldu. 1928'de Berlin Üniversitesi'nce başlatılan kazılar, 1932'den sonra Chicago Üniversitesi'nce sürdürüldü ve çeşitli yapı katları ortaya çıkarıldı. Sayısız çakmaktaşı bulundu; damga ve düğme mühürler ile çok sayıda insan ve hayvan heykeli elde edildi. Tel-i Bakun'da bulunan boyalı çömlek işleri, bitmez tükenmez çeşitlilikteki geometrik bezemeleri ve hayvan örgeleriyle erken dönem İran sanatına ilişkin incelemeler açısından özellikle önemlidir.

Bakunin, Mihail Aleksandroviç (d. 30 Mayıs 1814, Premuhine, Rusya - ö. 1 Temmuz 1876, Bern), anarşizmin 19. yüzyıldaki başlıca kuramcılarının biri olan Rus siyaset adamı. Karl Marx ile anlaşmazlığı, Avrupa devrimci hareketinde yıllarca süren bir bölünmeye yol açmıştır.

Bakunin, Tverli (sonradan Kalinin) bir küçük toprak sahibinin en büyük oğluydu. Kırsal

Mihail Aleksandroviç Bakunin
EB-İnc.

bir çevrede yetişen Bakunin, kendisine, küçük erkek kardeşlerinden yaşça daha yakın olan dört kız kardeşine derin bir bağlılık duyuyordu. Asi kişiliğinin ilk belirtileri Petersburg'daki topçu okulunda ortaya çıktı; okulu bitirdikten sonra Polonya sınırındaki bir birliğe gönderilen Bakunin, komutanlarından izin almadan ordudaki görevinden ayrıldı ve asker kaçağı olarak yakalanmaktan güçlükte kurtuldu. İzleyen beş yıl boyunca kendini Premuhine ve Moskova'daki çalışmalarına verdi. Premuhine'de Alman felsefecilerden Fichte ve Hegel'in yapıtlarını inceledi; Moskova'da ise edebiyat çevrelerine girdi ve eleştirmen V. G. Belinski, yazar İvan Turgenev ve yayımcı Aleksandr Herzen ile tanıştı. Düşüncelerini henüz sistemleştiremediği 1840'ta, öğrenimini tamamlamak için Berlin'e gitti. Orada, Hegel'in radikal izleyicileri olan Genç Hegelcilerin etkisinde kalan Bakunin, 1842'de Dresden'e taşındıktan sonra, radikal bir dergide ilk devrimci bildirisini yayımladı. Bildirinin sonunda Bakunin'in şu ünlü aforizması yer alıyordu: "Yıkıcı tutku aynı zamanda yaratıcı bir dürtüdür." Bu bildiri üzerine çarlık yönetimi Bakunin'in Rusya'ya dönmesini emretti; bu emre uymayınca da pasaportu elinden alındı.

Kısa bir süre İsviçre ve Belçika'da kaldıktan sonra Paris'e yerleşti ve orada aralarında Pierre-Joseph Proudhon ve Karl Marx'ın da bulunduğu Fransız ve Alman sosyalistle-

riyle tanıştı. Gene Paris'te tanıştığı Polonyalı göçmenlerin etkisiyle, toplumsal devrim düşüncesini Slav halklarının ulusal bağımsızlık davasıyla birleştirdi. 1848 Şubat Devrimi sırasında Paris'teki sokak çatışmalarına birkaç gün boyunca büyük bir coşkuyla katıldıktan sonra, Polonya ve Almanya'da da ayaklanmalar başlatmak umuduyla Doğu Avrupa'ya geçti. Haziran 1848'de Prag'daki Slav Kongresi'ne katıldı; Kongre Avusturya birliklerinin kenti topa tutmasıyla sona erdi. Bakunin, bu olaydan sonra çekildiği Almanya'nın Anhalt-Köthen kentinde, 1848 sonunda ilk bildirgesini yayımladı. "Slav Halklarına Çağrı" başlığını taşıyan bu bildiri, artık devrimci niteliğini yitirmiş olan burjuvazinin karşı devrimci bir güç durumuna geldiğini belirten Bakunin, Habsburg hanedanının yıkılması ve Orta Avrupa'da bağımsız bir Slav federasyonunun kurulması için çağrıda bulunuyor ve köylülerin, özellikle de ayaklanma geleneği bulunan Rus köylüsünün, gelecekteki devrimin temel gücü olduğuna ilişkin inancını dile getiriyordu.

Mayıs 1849'da, Dresden'deki ayaklanmaya katılan Bakunin, bu kez tutuklanmaktan kurtulamadı. Saksonyalı yetkililer tarafından Avusturyalılara teslim edildi ve bir süre Avusturya'da hapsedildikten sonra Rusya'ya gönderildi. Mayıs 1851'de Petersburg'daki Petro-Pavlovsk Kalesi'ne hapsedildi ve orada polis şefinin isteği üzerine çelişkili ifadeler içeren bir itirafname hazırladı. 1921'e değin yayımlanmayan bu itirafnamede, yıkıcı eylemlerinden duyduğu pişmanlığı belirtiyor ve affedilmesini istiyordu. İtirafnamede yer yer de eylemlerini savunan Bakunin'in, Slavlara olan bağlılığını ve Alman düşmanlığını öne çıkarttığı cümleler, çarın ilgisini çekip onayını kazandıysa da serbest bırakılmasına yetmedi. Üç yıl daha Petro-Pavlovsk Kalesi'nde, bir üç yıl da Schlisselburg'daki bir kalede hapsedilen Bakunin'in sağlığı, hapis hayatının kötü koşulları nedeniyle hızla bozuldu. 1857'de serbest bırakılarak Sibirya'ya sürgüne gönderildi ve orada Polonyalı bir tüccarın kızıyla evlendi. Bakunin, annesinin kuzeni olan Doğu Sibirya valisinden, Anur İmagine'nin aşağı çıkırına doğru, iş gezisi görünümü verdiğ bir yolculuğa çıkabilmek için 1861'de gerekli izni aldı. Bir Rus gemisiyle kıyıya ulaştıktan sonra, Japonya'ya giden bir gemiye binerek Amerika üzerinden İngiltere'ye gitti.

1861 sonunda Londra'ya gelen Bakunin, orada en son 1847'de Paris'te gördüğü Herzen'le yeniden bir araya geldi. O dönemde, Londra'da Rusça yayımlanan *Kolo-kol* (Çan) adlı gazetenin yayın yönetmeni olan Herzen'in, Rus göçmenler arasında önemli bir yeri vardı. Londra'da geçirdiği 14 ay sırasında Bakunin'in Herzen'le arası onulmaz bir biçimde açıldı. Gençliğinin devrimci coşkularını bir ölçüde yitirmiş olan Herzen, eleştirmen ve romancı Nikolay Çernişevski ile öteki genç Rus radikallerine karşı mücadeleye girişmişti; Bakunin'i ise mali ve politik açıdan sorumsuz bir kişi olarak nitelendiriyordu. 1863 başlarında Polonya'da ayaklanma başlayınca, Bakunin, bir gemi dolusu Polonyalı göçmenle birlikte Baltık Denizine doğru yola çıktı. Ama ancak İsveç'e kadar gidebildi ve orada verimsiz bir yaz geçirdi. Ertesi yılın başlarında İtalya'ya geçti ve dört yıl orada yaşadı. Yaşamı boyunca yaygınlaştırmaya çalışacağı anarşist görüşleri, İtalya'da biçimlenmeye başladı. Gizli devrimci birlikler kurma yolundaki çalışmalarının başladığı yer de gene İtalya oldu.

Bakunin'in sonraki yıllarına ilişkin en önemli olay Marx'la olan mücadelesidir.

1868'de Cenevre'ye taşındıktan sonra I. Enternasyonal'e üye olan Bakunin, aynı zamanda Enternasyonal içinde öncülük rolünü üstleneceğine inandığı Sosyal Demokrat İttifak'ı kurdu. Marx ve Bakunin arasındaki mücadele, Bakunin ve arkadaşlarının 1872'deki Lahey Kongresi'nde Enternasyonal'den ayrılmalarıyla sonuçlandı. Bu anlaşmazlık Avrupa devrimci hareketinde yıllarca süren bir bölünmeye yol açtı. Bakunin, *L'Empire knouto-germanique et la révolution sociale* (1871); Kırbacı Alman İmparatorluğu ve Toplumsal Devrim) ve *Gosudarstvennost i Anarhiya* (1873; Devlet ve Anarşi, 1991) adlı yapıtlarında Marx'la olan görüş ayrılıklarını açıkça dile getirmiştir. Tipki Marx gibi kararlı bir devrimci olan Bakunin, var olan düzenin şiddet yoluyla yıkılması için çağrıda bulunmaktan hiç vazgeçmedi. Ama, siyasi denetim, merkeziyetçilik ve her türlü otoriteye karşı çıktı. Tipik Alman özellikleri taşıdığına inandığı düşünce ve örgütlenme biçimlerini reddederek, bunlara karşı Rus köylüsünün içinde taşıdığına inandığı özgür devrimci ruhu savundu. Bakunin'in anarşist görüşleri, Marx'ın öngördüğü komünizmin antitezi olarak son biçimini aldı.

Son yıllarını İsviçre'de yoksulluk içinde geçiren Bakunin, çalışmalarını yeniden Orta ve Doğu Avrupa'da yoğunlaştırdı. Gelecekte ahlaki bağlılığı nedeniyle küçümsemediği genç Rus nihilist S. G. Neçayev'e kısa bir süre ilişki kurdu. İhanet ettiğine inandığı bir örgüt üyesini öldürmekle suçlanan Neçayev, sonunda İsviçreli yetkililer tarafından Ruslara teslim edildi. Bu yıllarda Rus, Polonyalı, Sırp ve Rumen göçmenlerle ilişki kuran Bakunin, onların arasında coşkulu öğrenciler buldu; bu kişilerle birlikte bildiriler hazırladı, devrimci örgütler kurmak için çalışmalar yaptı. Son yıllarında sağlığı ve mali durumu iyice bozulan Bakunin, İtalya ve İsviçreli dostlarının yardımıyla geçinebiliyordu. Bununla birlikte, devrimci coşkusunu ve inancını hiçbir zaman tümüyle yitirmedi.

Bakunin ve Proudhon 19. yüzyıl anarşizminin kurucuları olarak kabul edilirler. Bakunin, bütünsel bir öğreti geliştirmemiş, kapsamlı ve coşkulu yazılarını genellikle tamamlanmadan bırakmış olmasına karşın kişiliği ve ünu sayesinde, dünyanın her yerinde yandaş kazanmıştır. Büyük Britanya, İsviçre ve Almanya'da küçük anarşist gruplar varlığını sürdürürken, Fransız sendikalarının güçlü anarkosindikalist kanadı Bakunin'den çok Proudhon'un görüşlerine yakın çizgideydi. Bakuninci anarşist hareket ise İtalya'da, özellikle de İspanya'da güçlendi; anarşistlerin kurduğu parti 1936'ya değin İspanya'nın en güçlü partisiydi. *Ayrıca bak. anarşizm.*

Bakwanga (Zaire) bak. Mbuji-Mayi

bal, çiçeklerin balözünden anların ürettiği, koyu altın sarısı renkte, tatlı ve yapışkan sıvı besin. Tadı, kokusu ve rengi balözünün alındığı çiçeğe göre değişir. En çok tutulan piyasaya ballarının bir bölümü tıfilla beslenen evcil bal arılarla üretilir. Balözünün bal haline gelmesi, bileşimindeki sakaroz şekerinin büyük bir bölümünün früktoz ve glukoz şekerlerine dönüşmesi ve fazla suyun utulmasıyla olur. Arılar, bal keselerinde ürettikleri balı arıkovanındaki peteklerin içinde depolarlar. Çift katlı ve düzgün altıgen bölmeler biçimindeki bu petekler, işçi arıların salgıladığı balmumu ile gene işçi arıların çiçeklerden topladığı bitkisel reçeneden (propolis) yapılmıştır. Kış aylarında larvaların ve oğuldağı öbür arıların temel besini olan bal, ayrıca an yetiştiricilerince toplanarak satıldığı gibi yapısal balmumu da çeşitli amaçlarla kullanılır.

Yaklaşık yüzde 18-20 oranında su, binde 1-2 oranında organik asitler içeren ve suda çözünebilen balın hafif antiseptik özellikleri vardır ve halk arasında yanıkların, incinmelerin tedavisinde kullanılır. En kolay sindirilen besinlerden biridir; pasta, çörek ve şekerlemelerin, çeşitli ilaçların yapımında da yaygın olarak kullanılır.

Bal eski çağ insanların hemen hemen tek şeker kaynağıydı; ayrıca tıbbi yararları açısından da büyük değer verilen besinlerden biriydi. Bal likörü denen mayalandırılmış içeceğin yapımında kullanılır ve şarap ya da öteki alkolü içkilerle karıştırılır. Musurlar ölülerini mumyaladıkları kanşıma bal katar, Hindistan ve öbür Asya ülkelerinde meyve reçelleri şekerle değil, balla yapılır. *Ayrıca bak. ancılık.*

bal ayısı bak. tembel ayı

bal karıncası, *Hymenoptera* (zarkanatlılar) takımının *Formicidae* (karıncagiller) familyasından, başka böceklerin sindirim artığı olan tatlı sıvıyla beslenen pek çok karınca türünün ortak adı. Bal karıncaları, özellikle yaprakbitlerinin ve koşnillerin sindirim sırasında yan ürün olarak salgıladıkları tatlı sıvıyı depolamak için geliştirdikleri çok ilginç bir yöntemle tanınır. Kolonideki işçi karıncalar, aralarından seçtikleri bir işçi karıncayı bu tatlı öze tika basa beslerler; depo olarak kullanılan bu işçi karıncanın karnı tatlı sıvıyla iyice dolar, genilir ve normal büyüklüğünün birkaç katına çıkar. Bu karınca, topluluğdaki öbür karıncaların depolanmış besine gereksinim duyacağı zamana değin, bazen aylarca yeraltındaki yuvanın tavanında asılı kalır ve besine gerek duyulduğunda karnındaki tatlı sıvıyı kusarak öbür karıncalara sunar.

Melophorus, *Leptomyrmex*, *Plagiolepis*, *Camponotus*, *Myrmecocystus* ve *Prelolepis* cinsinden çeşitli bal karıncalarının, bu ilginç besin depolama yöntemini birbirlerinden bağımsız olarak geliştirdikleri sanılmaktadır. Bazı ülkelerde bal karıncaları, tatlı olarak yenen çok değerli bir yiyecek sayılır ve ülkeye göre, besin depolamış işçi karıncanın tümü ya da yalnızca altın sarısı renkteki karnı yenir.

Balâ, İç Anadolu Bölgesi'nde, Ankara iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 2.647 km² (1989) olan Balâ ilçesi doğuda Kırıkkale, güneydoğuda Kırşehir illeri, güneyde Şereflikoçhisar ilçesi ve Konya ili, güneybatıda Haymana, batıda Gölbaşı, kuzeybatıda Çankaya, kuzeyde de Mamak ve Elmadag ilçeleriyle çevrilidir.

Haymana Platosunun(*) doğu kesiminde yer alan orta yükseklikteki dalgalı düzlüklerden oluşan ilçe topraklarını güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan Küre Dağı engemelendirir. Bu dağlık alanın güneybatı kenarında kurulmuş olması nedeniyle ilçe merkezine verilen Balâ adı "yüksek" anlamına gelir. Bu toprakların sulanını ilçe sınırları dışında Kızılırmak'a katılan Balaban ve Sofular çayları toplar. Hıranlı ve Kesikköprü barajı göllerinin küçük bazı kesimleri ilçe sınırları içinde kalır.

İlçede temel ekonomik etkinlik tarımdır. Daha çok tahıl ve şeker pancarı üretilen ilçede küçükbaş hayvan yetiştiriciliği de yapılır. İlçedeki başlıca tarımsal kurum Balâ Tarım İşletmesi'dir.

Balâ kasabası, 19. yüzyılda Kafkasya'dan gelen göçmenlerin yerleştirilmesi amacıyla kuruldu. Yörede daha önce göçebe Yörükler yaşırdı. Yöre, 1880'lerde Ankara vilayeti Merkez sancığına bağlı bir kaza yapıldı. Kaza merkezi önce Karaali köyünde iken,

daha sonra Kartal Dağı etegindeki Kartal köyüne taşındı.

Bir yayla yerleşmesinin yerinde kurulmuş olan İlçe merkezinin eski adı Kartal'dır. Gelişmemiş bir merkez olan kasabadan Kırşehir'i Kaman üzerinden Ankara'ya bağlayan yol geçer.

Balâ Belediyesi 1898'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 37.612; kasaba, 6.236.

Balabac, Filipinler'in güneybatı ucunda, Palawan ilinin güneybatısında ada. Palawan Adasının güney ucunun yaklaşık 30 km güneybatısında, Borneo'nun da 60 km kadar kuzeyinde yer alır. En yüksek yeri 576 m'dir. Kuzeybatı kıyılarında bataklıklar, batı kıyısının açıklarında ise mercan kayalıkları bulunur. Balabac, kıyılarında çıkarılan özel bir denizkabağı türüyle ünlüdür. Adadaki Filipin toprakları, güneybatı ucunda sona erer. Balabaclı Müslümanlar, motorlu kanolarla sık sık sınırı geçerek Borneo'nun kuzey kıyılarında yer alan ve Malezya'nın Sabah eyaleti sınırları içinde kalan adalara giderler. Balabac'ın başlıca ürünü hindistancevizidir. Ada halkının çoğunluğunu Müslüman Morolar oluşturur. Adanın başlıca yerleşme merkezi Balabac kasabasıdır. Nüfus (1980) 15.044.

Balaban, tam adı GİYASEDDİN BALABAN (ö. 1287, Delhi), 1266-87 arasında Delhi sultanı. Muizzi hanedanının (1206-90) en önemli hükümdarlarından.

Kıpçakların Alperiler boyunun Türkistan'daki kollarından birinin başbuğunun oğluydu. Küçük yaşta Moğollara tutsak düştü. Gucerat'ta Hoca Cemaleddin Basri tarafından satın alınıp eğitildi. Şemseddin İltutmuş döneminde (1211-36) köle (memlük) olarak saraya alındı. Zamanla yükselerek İltutmuş'un kızı Raziye Begüm döneminde (1236-40) emir-i şikâr, Alaeddin Mesud Şah döneminde (1242-46) emir-i hâcib oldu. Ülke yönetiminde etkili olmaya başlaması, Nâsireddin Mahmud Şah dönemine (1246-66) rastlar. 1249'da hanedandan biriyle evlenerek Uluğ Han sanını aldı ve saltanat naipliğine atandı. 1253'te hükümdar tarafından yönetimden uzaklaştırılması, eyaletlerdeki Türk emirlerinin ayaklanmasına yol açınca 1254'te eski görevlerine döndü.

1266'da Nâsireddin Mahmud Şah'ın ölümü üzerine Gıyaseddin Balaban adıyla kendini sultan ilan etti. Doab'da ayaklanan ricaları bastırdı. Ticaret yollarının güvenliğini sağladı. Moğol saldırılarına karşı ordusunu güçlendirdi. Ölümü üzerine baş gösteren iktidar boşluğu 1290'da II. Firuz Şah'ın yönetimi ele geçirip Halaciler hanedanını kurmasıyla son buldu.

Gıyaseddin Balaban, Hindistan'da ilk kez İltutmuş döneminde uygulanan iktâ sistemini yeniden düzenlemiştir. Din ve mezhep ayrımı gözetmemekle birlikte, Müslümanlara Hindulardan daha çok olanak tanımıştır.

balaban, *Ciconiiformes* (leyleksiler) takımının *Ardeidae* familyasının *Botaurinae* altfamilyasını oluşturan, balıkçılarla (*Ardeinae* altfamilyası) akraba, ama onlardan daha kısa boyunlu ve daha tıknaz gövdeli olan 12 tür bataklık kuşunun ortak adı. (Eski Türkçede balaban bir yırtıcı kuşun adıydı; bugün bu anlamını yitirmişse de, özellikle eski halk edebiyatı metinlerinde geçen balabanın bir yırtıcı kuş olduğunu unutmamak gerekir.) Balabanlardan çoğunun vücudunun kahverengi ve kirli sarı tonlarında boyuna çizgilerle bezeli olması, bu kuşlara büyük bir kamuflaj olanağı sağlar. Tehlike anında boynunu uzatıp,

gagasını yukarıya dikerek kırırdamadan dimdik durduğunda, çevresindeki kamış ve sazların arasında farkedilmesi çok güçtür. Sivri uçlu gagalarıyla şişleyerek avladıkları balık, kurbağa, kerevit ya da küçük bataklık hayvanlarıyla beslenen ve üreme dönemi

Amerika balabanı (*Botaurus lentiginosus*)
Ben Goldstein/Pool Resources-EB Inc

dişında yalnız yaşayan balabanlar hemen bütün dünyaya yayılmıştır. *Botaurus* cinsi dört, *Ixobrychus* cinsi sekiz türü içerir.

Daha çok ılıman bölgelerde yaşayan *Botaurus* cinsinden balabanlar erkeği ve dişi birbirine benzeyen iri yapılı kuşlardır. Baharda erkek balaban, oldukça uzak mesafelerden işitilebilen, top patlamasına benzer güçlü bir ses çıkarır. Kaba otları toplayarak su düzeyine yakın kesimlerde yuva yapma görevini üstlenen dişi, 4-6 tane kadar, kahverengi yumurta yumurtlar. Bu cinsin en iri ve en tanınmış üyesi, Britanya Adalarından güneydoğu Asya'ya kadar yayılan, hatta Güney Afrika'da bile rastlanan (*B. stellaris*). Vücudu kirli sarı ve kahverengi üstüne kara nakışlı, gagası sarı, ayakları yeşil, tepesi kara olan balaban, sık bitki örtüsüyle kaplı bataklıklarda, özellikle sazlıklarda yaşar. Hepsini Avrasya'da ürer; kuzey bölgelerde yaşayanlar kışı Afrika'nın güneyinde, Hindistan ve Güneydoğu Asya'da geçirir. Balık, amfibiye ve böceklerle, bazen öbür omurgasızlarla da beslenen balabanın ara sıra küçük kuşları ve susıçanı, su sivri faresi gibi küçük memelileri yediği de olur. Üreme mevsimi nisanda başlar; dişi, sazların ve su bitkilerinden yaptığı, 30-40 cm çapındaki yuvaya 3-5 yumurta bırakır. Kuluçka süresi 25-26 gündür. Türkiye'de yalnızca Kızılırmak Deltasında üreten balaban, göç sırasında ve kış aylarında başka sulak alanlarda da görülebilir. Amerika balabanı (*B. lentiginosus*) biraz daha küçüktür ve balabana çok benzer. Cinsin öbür iki türü Avustralya balabanı (*B. poeciloptilus*) ile Güney Amerika balabanıdır (*B. pinnaus*).

Daha küçük yapılı olan *Ixobrychus* cinsinden balabanların uzunluğu ancak 30-40 cm kadardır. Erkek dişi birbirine pek benzer ve yuva yapma görevini aralarında bölüşürler. Su düzeyinden oldukça yükseğe, hatta bazen bir ağaca ustaca yerleştirilmiş zarif ve düzgün yuvaya, dişi kuş beyaz, mavimsi ya da yeşilimsi kabuklu 10 kadar yumurta bırakır. Bu cinsin üç türünün, Amerika küçük balabanı (*I. exilis*), Çin küçük balabanı (*I. sinensis*) ve Avrasya, Afrika, Avustralya'da yaşayan küçük balabanın (*I. minutus*), görünümü birbirine oldukça benzer. 33-38 cm uzunluğundaki küçük balabanın erkeğinin tepesi, sırtı, kanat ve kuyruk telekleri kara, öbür bölümleri krem rengidir. Dişi daha ulcalıdır ve

erkekten kara olan bölgeler dışında kahverengidir. Küçük balaban sulak alanlarda yaşar ve balabanın tersine, sık sazlıklar dışındaki sulak alanlarda da görülebilir. Daha çok sabah ve akşam alacasında avlanmayı yeğleyerek, balık, amfibiye ve böceklerle beslenir. Mayısta başlayan üreme mevsiminde 25-35 cm çapındaki saz yuvaya 5-6 yumurta bırakılır. Kuluçka süresi 17-19 gündür. Yaza Türkiye'nin bütün bölgelerindeki sulak alanlarda oldukça yaygın olarak üreyen küçük balaban, ağustos sonundan başlayarak kışı geçirmek üzere Afrika'ya göçer. *Ixobrychus* cinsinin öbür dört türü (Güney Amerika'daki *I. involucris*, Afrika'daki *I. sturmi* ve Güneydoğu Asya'daki *I. eurhynchus* ile *I. cinnamomeus*) arasındaki benzerlik çok daha belirgindir. Buna karşılık, Asya'nın güneydoğusu ile Avustralya'da yaşayan siyah mangrov balabanı (*I. flavicollis*) öbür türlerin hepsinden biraz daha iricedir. Tepesinde ve boynunda süs tüyleri olan bu tür bazen *Dupetor* adıyla ayrı bir cins olarak sınıflandırılır.

balaban, BELBAN, BARABAN olarak da bilinir, zurnaya benzer bir Türk halk müziği çalgısı. Silindirik biçiminde olan ve alt bölümünde bir kalak bulunan gövdesi, sert ağaçlardan oyularak yapılır. Gövdenin önünde sekiz, arkasında bir delik vardır. Bir çift kamış lamelden oluşan dilinin bir bölümü ağza alınarak üflenir. Ses alanı üç oktava yakın olan balaban özellikle Azeri, Özbek, Türkmen ve Karakalpak Türkleri arasında yaygındır. Ayrıca bak. mey; zurna.

Balaban, İbrahim (d. 1921, Seç, Bursa), Anadolu insanının yaşamından ve halk efsanelerinden yola çıkarak toplumsal gerçekçi yapıtlar üreten ressam.

İlköğrenimini doğduğu köyde yaptı. Bir süre tarım işçisi olarak çalıştı. 1937-50

İbrahim Balaban
İsa Çelik

arasında adam öldürme suçundan Bursa Hapishanesi'nde yattı. Hapishanede bulunduğu süre içinde tanıştığı Nâzım Hikmet'ten resim yapmayı öğrendi. 1953'te Maya Gülerisi'nde açtığı ilk sergiyle toplumsal gerçekçi anlayışa yöneldi. 1961'de İstanbul'da Yeni Dal grubuna katıldı. 1979-80'de Almanya ve Hollanda'da bulundu, sergiler açtı. Yayımladığı *Balaban* (1962), *İz* (1965), *Şair Baba ve Damdakiler* (1968), *İzdividümlü* (1969) adlı dört kitapta sanat ve toplumsallık üzerine düşüncelerini anlattı.

Yapıtlarında biçim ve içerik yönünden halk geleneklerinden esinlenerek bu geleniği çağdaş bir temele oturttu. İnsanı tek başına değil, yaşam biçimiyle, yaşadığı ortam içinde değerlendirdi. Nakış benzeri, çizgisel bir stilizasyonla karasabanlı Anadolu köylüsünün tarihsel geçmişini insan-toprak ilişkisi içinde yansıttı. 1970'lerin ortalarına doğru resimlerine kubartma görünümü de katarak yeni bir aşamaya girdi. Bu dönem yapıtlarında düzenli bir istifleme ve

çerçeveden merkeze doğru toplanan bir ışık kullanımı geliştirdi.

1980'lerin başlarında "Erenler ve Evliyalılar" ile "Bereket Anaları" adlı iki sergi

"Karasabanda Öküzler"
Kemal Kalkayıcı

düzenledi. Özellikle "Bereket Anaları"nda halk resim geleneğinden esinlenerek Anadolu kadını günlük yaşamı içinde betimledi. Bu yapıtlarında, bir önceki düzenli işleme anlayışından uzaklaşarak dağınık bir düzenleme uyguladı.

balad, kısa öykülü halk şarkısı. Avrupa'da ortaçağ sonlarında ayırt edici bir üsluba kavuşan balad, bir müzik ve edebiyat türü olarak varlığını günümüze değin sürdürmüştür. Ayrıca Fransız lirik şiiri ve şarkısında görülen değişmeyen biçimlerin (*formes fixes*) bir türüne de balad (*ballade*) denir.

Halk baladı. Halk baladında genellikle kısa bir öykü anlatılır; açık, kestirme ve sarsıcı etki yaratmayı amaçlayan bir üslup kullanılır. Sözü uzatmamaya büyük özen gösterilmekle birlikte, öyküde yer alan gergin anları uzatmak ve duygusal havayı yoğunlaştırmak amacıyla çeşitli anlatım tekniklerinden yararlanır. En çok başvurulan teknik, bazı anahtar sözcük, dize ya da deyimlerin sık sık yinelenmesidir. Öykünün dokusunda ortaya çıkabilecek herhangi bir kurulum, bu çarpıcı retorikle büyük ölçüde giderilmiş olur.

Baladlar okuyazar olmayan insanlar arasında geliştiği ve her yorumlanışta bellekten yeniden yaratıldığı için hem metin, hem de ezgi olarak sürekli değişime uğramıştır; gelenekler, baladları kemikleştirme yerine, yeniden yaratma yoluyla olmuştur. Baladlar, doğaüstü olayları, sevenlerin genellikle trajik olan yazgısını, suç işleme ve bunun cezasını görme temasını, apokrif efsaneleri (dinsel baladların baş malzemesi), daha çok bölgesel önemi olan tarihsel felaketleri, Tanrı'nın ve insanın etkileyici eylemlerini, yasalara karşı gelenlerin ve kötü insanların yaptıklarını, denizcilik ve demiryolu yapımı gibi mesleklerin tehlikelerini işleyen öyküleriyle büyüleyici bir hava taşır.

Bugünkü biçimiyle balad türünün 1100'lerden önce var olması çok uzak bir olasılıktır. Francis Child'ın *The English and Scottish Popular Ballads* (1882-98; İngiliz ve İskoç Halk Baladları) adlı güvenilir derlemesindeki en eski balad 1300 tarihli. Ama, sözlü baladların yorumlanması ya da korunması için yazıya geçirilmelerine gerek olmadığını da göz önünde bulundurmamak gerekir. Aslında bir baladın tarihini araştırmak balad geleneğinin özüne ters düşer. Yazılı hale getirilmiş bir balad biraz değiştiğinde, bu yapıtın ilk biçimi üzerinde geleneğin meydana getirdiği değişiklikler kolaylıkla görülebilir.

F. B. Gummere ve G. L. Kittredge gibi araştırmacılar baladların ortak bir besteden doğduğunu öne sürerken, W. J. Corthope, Andrew Lang, Louise Pound gibi araştırmacılar her baladın tek bir besteciye ait olduğunu savunmuşlardır.

Balad çağdaş müziğin kromatik dizilerine değil, ortaçağ kilise müziği makamlarına dayanır ve çoğunlukla iki dörtlülük 16 ölçüden oluşur. Bununla birlikte, müzik değişkenliği de metin değişkenliği kadar sık görülür. Şarkıcı öyküyü solo olarak söylediğinden ya da çalgıyı kendisi çaldığından, yorumun belirli bir süreye ya da vurguya sıkı sıkıya bağlı kalmasına gerek yoktur. Balad şarkıcısı, ölçüartığı heceleri oturtmak için yardımcı notalar ekleyebilir; vurguyu sağlamak için notaları uzatabilir.

İngiltere, İskoçya, İrlanda, ABD, Fransa, Danimarka, Almanya, Rusya, Yunanistan ve İspanya gibi ülkelerde önemli bir balad geleneği vardır. Bu baladların biçim özellikleri bölgeden bölgeye değişir. Örneğin İngiliz ve ABD baladları her zaman uyaklıdır ve kıtalara bölünmüştür. Rus baladları (*bak. bilina*) uyaksız ve kıtasızdır. İspanyol romanları ve Danimarka *viser*'lerinde uyaktan çok yarım uyak bulunur. Buna karşılık *viser* kitali, romans ise kıtasızdır.

Fransız baladı. Özellikle 14 ve 15. yüzyıllarda önem kazanan bu baladlar, üç kıta ve sona eklenen daha kısa bir ağırlamadan (A) oluşur. Bütün kıtalar aynı uyak düzenini izler ve her kıtanın son dizesi nakarat (N) biçimindedir. Baştaki üç kıtanın her biri üç bölümden oluşur; ilk iki bölümün uyak düzeni aynıdır. Baladın uyak düzeni şöyle gösterilebilir:

I	II	III	A
aabN	aabN	aabN	bN

Sonda yer alan kısa ithaf kıtasına *envoi* (prens) adı da verilir, çünkü bu sözcük genellikle bu kıtanın ilk sözcüğünü oluşturur. *Chant royal*(*) balada benzemekle birlikte beş ana kıtadan oluşur.

Değişik çağlara ait şiirlerde bu baladın genel yapısını görmek olasıdır. Eski Yunanlı şair Pindaros (İÖ 5. yy) odalarında *strophe*, *antistrophe* ve *epodosad*lı bölümlerden oluşan aynı kıta biçimini kullanmıştır. 16. yüzyılda Almanya'da görülen sanat şarkılarının çoğu da aynı yapıya sahiptir; ama bu şarkılarda ağırlama ya da nakarat dizesi genellikle yoktur. Baladın en saf biçimiyle geliştiği yerler Fransa ve İngiltere'dir.

Trubadurların(*) Provans dilindeki şarkıları, balad türünün ilk örneklerini oluşturur. Bu şarkılarda genellikle *a b b* düzeni ve ağırlama bulunur, ama kıta sayısı kural olarak üçü geçerdi. Çok seyrek olarak kullanılan nakarat dizesi ise genelde kıtanın sonuna getirilmezdi. Truverlerin(*) 13. yüzyıl sonlarındaki Fransızca şarkılarında standart balad biçimi giderek daha sık görülmeğe başladı.

Truver ve trubadurların şarkıları tek sesliydi. Çoksesli baladlar ise, 14. yüzyılın önde gelen Fransız şair ve bestecisi Guillaume de Machaut ile başladı. Machaut, şarkılarının çoğunu balad biçiminde yazmıştır. Bu şarkılarda standart balad yapısının oluşumu, özellikle de ikinci *a* bölümünü kıtanın sonunda yinelenen müzikli bir sondeyişle bitirme geleneğine geçiş, kolaylıkla izlenebilir.

Machaut biçimi değişmeyen Fransız şarkı ve şiirlerinin en coşkulu türü olan baladı yüce duyguları dile getirmek için kullanmıştır. Onun baladları biçimi değişmeyen öteki şiir türlerine oranla klasik anıştırmalara ve ince imgelere daha çok yer verir. 14. yüzyılda, sanatçıları koruyan kişileri övmek, görkemli olayları anmak ve ilanı aşk etmek için yazılan en ağırbaşlı şarkılarda da balad biçimi kullanılmaya başladı.

15. yüzyılda balad eski yaygınlığını yitirdi. Ünlü Burgonyalı besteci Guillaume Dufay,

yalnızca gençlik yıllarında balad besteledi. Az sayıdaki bu örneklerin çoğu da özel olayları konu almaktaydı. Sonraki yıllarda balad İngiliz bestecileri dışında pek ilgi görmedi. 15. yüzyıl sonlarının en büyük şarkı yazarlarından Antoine Busnois balad türünde hiç yapıt vermedi. Dönemin öteki ünlü şarkı yazarı Jean d'Okeghem ise, yalnızca tanınmış bir başka besteci olan Gilles Binchois'in ölümü üzerine bir balad besteledi.

Zamanla şairler arasında da unutulmuş balad, sonraları bazı yazarların bilinçli bir eskiye dönüş anlayışıyla yazdığı tek Türk örneklerde ortaya çıktı. Bununla birlikte Alain Chartier, Charles d'Orléans ve Molinet gibi 15. yüzyıl şairlerinin yapıtları arasında baladın birçok güzel örneğine rastlanır. François Villon'un en iyi bilinen şiiri, "Mais où sont les neiges d'antan?" (Ama nerede bıldıran yağın kar şimdi?) nakaratıyla ünlü "Ballade des dames du temps Jadis"dir (Evvvel Zaman Kadınları Baladı).

Değişik balad türleri. Halk baladlarının yanı sıra, gerçek balad geleneğinden çok şiirin tarihiyle bağlantılı olan balad türlerinden de söz edilebilir. Örneğin *minstrel*(*) baladları halk baladları gibi katı bir anonimlik taşımaz; bu türde baladın kendisi ve yorumcusu öne çıkar. Bunlar ortaçağdan 17. yüzyıla değin zenginlerin evlerinde çalıp söyleyen profesyonel sanatçıların ürünleridir. Bu yapıtların çoğu soylu aileleri yüceltir. Geleneksel küçük mülk sahibi erdemlerini öven daha eski Robin Hood baladları da *minstrel* övücülüğünün örnekleridir. Taşlama baladları, halk baladlarının kentsel uyarlamaları ve ikinci sınıf şairlerin herkesin ilgisini çekebilecek konuları dile getirdikleri yapıtlardır. Bunlar 16. yüzyıldan 19. yüzyıla değin *broadsheet* ya da *broadside* denen el ilanlarına kaba bir biçimde basılırdı. Taşlama baladlarının genellikle şaka yollu yergi amacıyla kaleme alınmış özenli taklitleri 18 ve 19. yüzyıllarda oldukça tutulmuştur.

Balad geleneğine dönüş. 18. yüzyılda, özellikle Almanya ve İngiltere'deki edebiyat çevrelerinde balada ilgi arttı. Aslında bu bir canlanmadan çok, araştırmacıların ve aydın yazarların daha önceleri önemsiz bulduğu ya da küçümsemediği halk şiirindeki değerlerin keşfedilmesi biçiminde oldu. Halk şiirine yönelme İngiltere'de 1711'de Joseph Addison'ın yayımladığı *Spectator* gazetesiyle başladı; burada yayımlanan yazılar, ölçülü bir dille "sıradan insanların güzelim şarkılarını" savunuyordu. Thomas Percy'nin İngiliz ve İskoç geleneksel baladlarını derlediği *Reliques of Ancient English Poetry*'i (1765; Eski İngiliz Şiirinin Kalıntıları) yayımlanmasıyla, bu eğilim iyice belirginleşti. Percy'nin kitabı ve onu izleyen çok sayıda derleme, özellikle de Sir Walter Scott'ın *Minstrelsy of the Scottish Border*'i (1802-03; İskoç Sınırların Minstrel Geleneği) halk şiirinin canlanmasında önemli bir rol oynadı. İngiliz romantik şairleri bu yapıtlarda yeni-klasik kalıpların dışında yeni bir esin kaynağı buldular. Ama bu karşılıklı bir etkileşim doğurmadı; yazılı baladlar artık sönmekte olan sözlü balad geleneği üzerinde canlandırıcı bir etki yaratamadı. Almanya'nın etkili filozof ve eleştirmenlerinden Johann Gottfried von Herder, halkın gerçek ruh halinin aynası olarak nitelendirdiği baladlarda gizemli bir üstünlük görece kadar ileri gitti. Clemens Brentano ve Achim von Arnim'in derlediği Alman lirik ve anlatısal halk şarkıları kitabı *Des Knaben Wunderhorn* (1805-08; Çocukun Büyülü Borusu), 19. yüzyıl

boyunca Alman şiirini etkileyen en önemli kaynaklardan biri oldu. Çağdaş edebi balad, yalnızca ritm ve anlatı öğeleri yönünden geleneksel halk baladını animatmaktadır

baladlı opera, 18. yüzyılda ortaya çıkan ve farsları ya da taşkın fantezili öyküleri işleyen, İngilizlere özgü komik opera tarzı. Müzik daha çok karşılıklı konuşmaların arasına serpiştirilen şarkılarla ya da ara müziklerle sınırlıydı. Baladlı opera başlangıçta, yeni sözlerin uyarlandığı baladlara ya da halk şarkılarına dayanıyordu; daha sonra tanınmış operalardan aktarılan ezgiler kullanıldı; kimi zaman da yeni müzikler bestelendi.

En eski ve en ünlü baladlı operalardan biri, hem İtalyan ciddi operasını (*opera seria*) alaya alan, hem de çağın politikacılarının ahlakına yöneltilmiş bir yergi olan *The Beggar's Opera* idi (1728; Dilenci Operası). Metnini John Gay'in yazdığı bu yapıtın müziğini John Pepusch uyarlamıştı. Bu opera çok taklit edildi. Baladlı operalar için müzik uyarlayan ya da yazan başka besteciler arasında Thomas Arne, Charles Dibdin, Stephen Storace ve 19. yüzyılda da Sir Henry Bishop vardır.

Gilbert ve Sullivan'ın hafif operaları da, (doğrudan olmasa bile) müzikal komediyi izleyen modern müzikaller de baladlı operadan gelmiştir. Aynı biçimde, baladlı operanın 18. yüzyılda Almanya'daki benzeri olan *Singspiel*'in evrimi de ondan etkilenmiştir. 20. yüzyılda eski baladlı operalardan birkaçı başarıyla canlandırılmıştır. Baladlı operadan doğrudan etkilenen çağdaş yapıtlar arasında Vaughan Williams'ın *Hugh the Drover* (Celep Hugh) operası da vardır.

Balaenidae, Cetacea (balinalar) takımından, iki cinsi (*Balaena* ve *Caperea*) ve beş türü içeren balina familyası. Bu familyanın üyeleri çok iri kafalı, iri yapılı hayvanlardır. Üstçeneleri kemersiz; alt dudakları da yanlardan yukarıya doğru kıvrılarak altçeneye bir kepçe görünümünü verir. Güney

Grönland balinası (*Balaena mysticetus*)
Richard Ellis

Yarıküre'de seyrek olarak rastlanan cüce balina (*Caperea marginata*) dışındaki türlerde sırt yüzgeci yoktur.

Balaena cinsinin en yaygın iki türü olan Grönland balinası (*B. mysticetus*) ile buzul balinası (*B. glacialis*), yüksek yağ verimleri ve çok değerli sayılan uzun, esnek ve dayanıklı çubuklarının yanı sıra, ağır hareket etmeleri ve öldükten sonra batmayarak su üstünde kalmaları gibi avlanmayı kolaylaştıran özellikleri nedeniyle bir zamanlar en çok avlanan balina türleriydi. Ancak, kontrolsüz avlanma sonucunda sayıları giderek azalan ve türleri yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bu balinalar, 1946'dan bu yana uluslararası bir anlaşmayla koruma altına alınmıştır.

Kuzey Buz Denizinde ve kuzeydeki ılık sularda yaşayan Grönland balinasının göv-

desi koyu renk, çenesi, gerdanı, bazen karnı da beyazdır. 18-20 m'yi bulan uzunluğunun yaklaşık üçte birini kafası kaplar. Kuzey ve güney enlemlerinde, özellikle Atlas Okyanusunun kuzeyinde yaşayan buzul balinasının uzunluğu da en çok 18-21 m'ye ulaşır. Grönland balinası gibi koyu renkli, bazen karnı beyaz olan buzul balinası Grönland balinasına çok benzer, yalnız ondan biraz daha küçüktür, başı da daha az kemersizdir. Bazen burnunun üstünde, asalakların barınacağı olan boynuzumsu bir çıkıntı bulunur. Büyük Okyanusun kuzeyinde yaşayan *B. sieboldii* ile güney yarıkürede yaşayan *B. australis*, buzul balinasına benzeyen yakın akraba türlerdir. Bazı uzmanlar bu üç türü *Eubalaena* cinsi içinde sınıflandırır.

Balaghat, Hindistan'ın iç kesiminde Madhya Pradesh eyaletine bağlı Balaghat ilinin merkezi. Vainganga Irmağının hemen doğusunda yer alır. Eski adı Burha olan kent, 1877'de belediye merkezi olarak kuruldu. Önemli bir karayolu ve demiryolu kavşağıdır; ayrıca tarım ürünleri ticaretinin ve manganez çıkarımının merkezidir. Şeker fabrikaları da önem taşır. Saugar Üniversitesi'ne bağlı iki yüksekokulu vardır.

Balaghat ilinin yüzölçümü 9.245 km²'dir. Kuzey kesimini, Satpura Sıradağları üzerindeki bir yayla, güneyini ise ovalar oluşturur. Doğuda, Çhhattisgarh Ovasında Maikala Dağlarıyla ayrılır. Güney ve güneybatıdaki Vainganga Vadisinde geniş ve verimli ekim alanları vardır. Pınc, kumdan ve baklagiller başlıca ürünlerdir. Bahar yakınlarındaki yaylada sığır yetiştirilir. Manganez, boksit, mika, bakır ve asıboyası yatakları işletilmektedir. İl nüfusunun üçte birini Gondlar oluşturur. Burada, özellikle ahşap işçiliğinde usta olan Baiga aşiretlerinden oluşan küçük bir topluluk da yaşar. Nüfus (1981) kent, 49.564; metropoliten alan, 53.183; il, 1.147.810.

Balaghat Sıradağları, Hindistan'ın batısında, Batu Maharashtra eyaletinde dağılır. Harisçandra Sıradağları üzerindeki Batu Gatları'dan başlayarak, güneydoğu yönünde Maharashtra ve Karnataka eyaletlerinin sınırına kadar yaklaşık 320 km boyunca uzanır. Genişliği 4,8 - 9,6 km arasında değişir. Batıya doğru giderek yükselen Balaghatlar ortalama 550-825 m yüksekliktedir; doğuya doğru alçalarak sonunda Bhima Irmağı kıyısında düzleşir. Yassı tepeleri, doğuya doğru gittikçe genişleyen beller birbirinden ayırır. Balaghatlar, kuzeyde Godavari Irmağı ile güneyde Bhima Irmağı arasında da bir set oluşturur. Yağış alan batı kesimlerinde bir bitki örtüsü görülmekle birlikte, doğu kesimleri kayalık ve kıraçtır. Küçük köyler ile doruklarda yer yer rastlanan tapınaklar, birbirlerine geçiyolları ile bağlanır. Balaghatlar'ı aşarak Puna'dan Nasik'e uzanan bir karayolu ile Dhond'dan Manmad'a giden bir demiryolu vardır.

Balaguer (y Ricardo), Joaquín (Vidella) (d. 1 Eylül 1907, Villa Bisonó, Dominik Cumhuriyeti), Başkan Hector Trujillo döneminde Dominik Cumhuriyeti'nde 1957-60 arasında başkan yardımcılığı, 1960-62, 1966-78 dönemlerinde ve 1986 sonrasında başkanlık görevlerinde bulunan avukat, yazar ve diplomat.

1932-57 arasında çeşitli yönetsel ve diplomatik görevler üstlendi. Diktatör General Rafael Trujillo'nun kardeşi Hector Trujillo'nun hükümetinde eğitim bakanlığı görevindeyken parasız üniversiteler kurdu, eğitim ve kütüphane olanaklarını genişletti. Hector Trujillo hastalığı yüzünden istifa edince, devlet başkanlığına getirildi. Ama iktidar

Rafael Trujillo'nun elinde olduğu için, Balaguer'in başkanlığı göstermelikti, ve gerçek bir değişim ya da reform programı uygulamaya fırsatını bulamadı. 1961'de Rafael Trujillo'nun öldürülmesinden sonra, yönetimi liberalleştirmeye çalıştı ve Amerika Devletleri Örgütü'nün (OAS) Trujillo'nun diktatörlüğü sırasında koyduğu ekonomik yaptırımları kaldırmasını sağladı. Ama getirdiği değişiklikler, Trujillo yanlılarınınca (*trujillistas*) aşırı bulunurken, özgürlüklerin hemen yürürlüğe konmasını ve hakça bir gelir dağılımının sağlanmasını isteyenlerce de yetersiz görüldü. Ülkede şiddet hareketleri baş gösterdi; 1962'de gerçekleştirilen kısa ömürlü askeri darbe üzerine istifa etmek zorunda kalarak ABD'ye sığındı. ABD'nin 1965'te Dominik Cumhuriyeti'ne düzenlediği askeri müdahale sırasında geri döndü. Toprak reformu ve ekonomik toparlanma hedeflerine dayalı bir programla başarılı bir kampanya yürüterek, 1966'da devlet başkanlığı seçildi. Görece istikrarlı geçen ilk başkanlık döneminde eğitim olanaklarının yaygınlaştırılmasında büyük ilerleme sağladı. Ama son iki başkanlık dönemi, siyasal şiddet, suikastlar, enflasyon ve seçim yolsuzluğu iddiaları yüzünden büyük karışıklıklara sahne oldu. 1971'e doğru, küçük rütbeli subaylardan oluşan ve La Banda (Çete) olarak bilinen gizli bir örgüt ortaya çıktı. Polisle işbirliği içinde çalıştığı öne sürülen bu örgütün üyeleri, yönetim karşılarına yönelik şiddet eylemleriyle Santo Domingo halkı üzerinde tam bir terör estirdiler. Sonunda mahkeme önüne çıkarıldılarsa da, delil yetersizliği yüzünden serbest bırakıldılar. Balaguer, 1966'dan sonra ana muhalefet partisinin katıldığı ilk seçim olan 1978 başkanlık seçimlerinde Silvestre Antonio Guzmán karşısında yenilgiye uğradı. 1982 başkanlık seçimlerinde de yenilgiye uğrayan Balaguer, 1986'da seçimi kazanarak yeniden başkan oldu. Bu başkanlığı 1990 seçimlerinde de yineledi.

Balaguer başkanlık döneminde büyük bir bayındırlık programını uygulamaya koydu. Bu program ülkenin dış borç yükünün ağırlaşmasına ve ekonominin zayıflamasına yol açtı.

Santo Domingo Üniversitesi'nden hukuk diploması alan ve Paris Üniversitesi'nde doktora yapan Balaguer tarih, siyaset ve edebiyat üzerine çok sayıda kitap yazdı. Bunlar arasında *La Realidad Dominicana* (1947; Dominik Gerçeği) ve *Historia de la Literatura Dominicana* (1955; Dominik Edebiyatı Tarihi) sayılabilir.

Balakirev, Mill (Aleksyeviç) (d. 2 Ocak 1837, Nijni Novgorod - ö. 29 Mayıs 1910, Petersburg, Rusya), orkestra müziği, piyano müziği ve şarkı bestecisi. 1850'lerden 1870'lere değin Rus müziğindeki ulusalcı akımın dinamik önderi olmuştur.

İlk müzik eğitimi annesinden aldı; ayrıca John Field'in öğrencisi Aleksander Dubuque

Balakirev, Léon Bakst'in yaptığı portre, y. 1900-10
Novosti Press Agency

ile çalıştı. Mozart ve Beethoven üzerine ünlü kitaplar yazmış zengin bir toprak sahibi olan A. D. Ulibişev'in müzik yönetmeni Karl Eisrich de Balakirev'in yetiştirmesine yardımcı oldu. Ulibişev'in müzik kitaplığından da yararlanabilen Balakirev, 15 yaşında beste yapmaya başladı ve yerel tiyatro orkestrasının provalarını yönetmesine izin verildi. 1853-55 arasında Kazan Üniversitesi'nde matematik öğrenimi gördü ve bir piyano konçertosu ile başka yapıtlar yazdı.

1857-59 arasında konser piyanisti olarak birçok kez sahneye çıktı. *Rus Temaları Üzerine Uvertür* ile *Kral Lear*'in müziğini besteledi; genç besteciler César Cui ve Modest Mussorgski'nin öğretmeni oldu. 1861 ve 1862'de, öğrencilerinin oluşturduğu çevreye Nikolay Rimski-Korsakov ile Aleksandr Borodin de katıldı; böylece "Rus Beşleri" olarak bilinen grup oluştu. 1862'de, G. Ya. Lomakin tarafından Petersburg Konservatuarı'na karşı açılan Özgür Müzik Okulu'na katıldı ve çok kısa sürede okul orkestrasının halka açık konserlerinin birinci şefi oldu.

Balakirev'in etkisi 1860'larda doruğuna çıktı. Volga boylarında halk şarkıları derledi ve bunları *Rus Temaları Üzerine İkinci Uvertür*'de işledi. Bu beste, sonunda Rusya adlı senfonik şiire dönüştü. Yaz aylarında Kafkasya'da topladığı temaları, ünlü piyano fantazisi *İslamey* (1869) ile senfonik şiiri *Tamara*'da (1867-82) yapıta dönüştürdü. Glinka'nın yapıtlarını yayımlattı ve bu amaçla Prag'a gitti; 1867-69 arasında Rus Müzik Derneği'nin senfoni konserlerini yönetti.

Despot yaradılışı ve kabalığı, Balakirev'e sayısız düşman kazandırdı; dostları ve yakın sanat çevresi bile onun büyüklük taslayan tavırlarına katlanamaz oldu. Kişisel ve sınırsal yaşamında uğradığı bir dizi talihsizlik, 1871-76 arasında müzik dünyasından neredeyse tümüyle çekilmesine ve sıradan bir demiryolu memurluğuyla yetinmesine yol açtı. On yıl önce de çok ciddi bir ruhsal çöküntü geçirmişti; bu kez daha da ciddi bir bunalıma girdi ve bu bunalımdan tümüyle farklı bir insan, bağnaz ve batıl inançlı bir Ortodoks olarak çıktı. Sonra yavaş yavaş yeniden müzik dünyasına döndü, bir kez daha Özgür Müzik Okulu'nun orkestra yöneticiliğini üstlendi, 1883-94 arasında da çarlık şapelinin orkestra şefliğini yürüttü. Yeniden beste yapmaya ve yıllar önce kenara attığı bir senfoni de aralarında olmak üzere eski yapıtlarını tamamlamaya, yeni yapıtlar yazmaya başladı. Bunlar arasında *Piyano Sonatı* (1905), *İkinci Senfoni* (1908) ve sayısız piyano parçası ile şarkı vardı. Yaşamının son 10 yılı, neredeyse tam bir emeklilik dönemi oldu.

19. yüzyılın ikinci yarısında, Rus orkestra müziğinin ve lirik şarkılarının yolunu, Glinka'dan çok Balakirev'in çizdiği söylenir. Balakirev, kendi yolunu izleyenlere (en çok Rimski-Korsakov ve Borodin'e, bir ölçüde de Çaykovski'ye) yalnızca örnekler sunarak değil, hepsinin ilk yapıtlarını otokratik bir yetkiyle denetleyerek de yepyeni bir üslup ve teknik benimsetti. Müziği çok renkli ve yaratıcıydı; ama yaratıcı kişiliğinin gelişmesi 1871'den sonra durakladı ve sonraki yapıtlarında gençliğindeki üsluptan öteye geçemedi.

Balaklava Çarpışması, Kırım Savaşı'ndaki galipsiz çarpışmalardan biri (25 Ekim 1854). Daha çok, İngiliz şairi Lord Alfred Tennyson'un "Charge of the Light Brigade" (Hafif Süvari Tugayı'nın Hücumu) şiirine esin kaynağı olmasıyla anımsanır. Bu savaşta Ruslar, İngiliz, Fransız ve Osmanlı kuvvetlerinin Kırım'ın güneyindeki ikmal

limanı olan Balaklava'yı ele geçirmeyi başaramadılar. Buna karşılık İngilizler de Balaklava'yı kuşatma altında olan Rus deniz üssü Sivastopol'un yukarıdaki tepelere bağlayan en önemli ikmal yolunun denetimini yitirdiler.

Savaşın başlarında Ruslar, Balaklava yakınında bir vadiyi çevreleyen Fedyuhin ve Vorontsov tepelerini ele geçirdiler. General Sir James Scarlett'in Ağır Süvari Tugayı ve Sir Colin Campbell komutasındaki 93. İskoç Birliği, iki Rus süvari hücumunu püskürtürerek Rusların Balaklava'yı almasını önledi. Ama Sivastopol'a bakan tepeler üzerinde karargâh kurmuş olan Lord Raglan ve İngiliz kurmay subayları, Rusların Vorontsov Tepelerinde ele geçirdikleri topçu mevzilerindeki toplanı götürdüklerini görerek, Hafif Süvari Tugayı'na bunun engellenmesi buyruğunu gönderdiler. Ama buyruk son kademeye ulaşana değin anlaşılmaz hale geldiğinde, Lord Cardigan komutasındaki tugay, tepelerde kısıtlanmış Ruslara yöneleceğine vadiye yüklendi. Çarpışma, Hafif Süvari Tugayı'nın yüzde 40 oranında kayıp vermesiyle sonuçlandı. Tennyson'un bu savaşla ilgili şiiri hiçbir zaman geniş okuyucu kitlesine ulaşamamış, edebiyat çevreleri dışına çıkamamıştır.

Balakovo, Rusya Federasyonu'nun güneybatısında, Saratov yönetim birimine (oblastı) bağlı kent. Volga Irmağının batı yakasındadır. 1762'de kurulduktan sonra uzun süre küçük bir tarım kasabası olarak kaldı. Gelişmesi, büyük ölçüde, 1967-70 arasında Volga üzerinde Saratov hidroelektrik santralinin kurulmasıyla hızlandı. Yörede ayrıca bir de nükleer enerji santrali kurulmaktadır. Kentte, 1960'larda gelişmeye başlayan ve 1980'lerde genişletilen büyük bir kimya kompleksi vardır. Burada lastikler için kord, sülfürik asit, süperfosfat ve karbon bisülfid üretilir. 1980'lerin başında, yol yapım makineleri imal edecek bir fabrikanın yapımına başlanmıştır. Nüfus (1989) 189.000.

balalayka, lavta ailesinden Rus telli çalgısı. Rusya ve Orta Asya'da çalınan yuvarlak gövdeli, uzun saplı, üç telli *dombra* ya da *domra*'dan 18. yüzyılda geliştirilmiştir. Balalayka, pikkolodan kontrbasa kadar altı boyda yapılır. Sırtı düzdür, üçgen biçimli göğsü, sapa doğru inceler. Saptaki perdelerin yerleri değiştirilebilir. Govdenin

Rus tenor balalaykası, 10. yy. Metropolitan Sanat Müzesi, New York
Metropolitan Museum of Art, New York, Crosby Brown Collection of Musical Instruments, 1889

göğsü bölümünün dar ucunda küçük bir yuvarlak ses deliği yer alır. Genellikle kırıktan yapılan üç teli vardır, bunlar uçtan germelidir ve kemandakine benzer bir eşik üstünden geçer. Kırış teller parmakla çekilerek, madenden yapılmış teller ise den mızrapla çalınır.

Balalayka aslında bir halk müziği çalgısı olmakla birlikte, 20. yüzyılda büyük balalayka orkestralarında da kullanılmıştır. Çalgının en çok kullanılan boyu (soprano), genellikle orta do'nun üst oktavında *mi-mi-la* olarak akort edilir.

Balam, Eski Ahit'te İsrailoğulları dışından gelen bir peygamber. Moab kralı Balak tarafından, Moab Ovalarına çadır kurmakla uğursuzluk getirdiklerine inanılan İsrail halkını lanetlemesi için zorlanan bir kâhın olarak betimlenir (Sayılar 22-24). Balam, yalnız Yehova'nın vahylerini dile getireceğini bildirmekte birlikte, Moablı ulaklarla Balak'a gitmeye de razı olur. Yolda karşısına Yehova'nın bir meleği çıkar. Meleği yalnız Balam'ın eşiği tanıır ve yola devam etmeyi reddeder. Bunun üzerine Balam'ın gözleri açılır. Melek gitmesine izin verir, ama İsrailoğullarını lanetlemeyip kutsamasını emreder. Balam, Balak'ın baskılarına karşın Yehova'ya sadık kalır ve İsrailoğullarını kutsar.

Balanchine, George, asıl adı GIORGI MELITONOVİÇ BALANÇİVADZE (d. 22 Ocak 1904, Petersburg, Rusya - ö. 30 Nisan 1983, New York kenti), 20. yüzyılda ABD'de klasik baleye damgasını vuran koreograf. Kurduğu New York Kent Balesi adlı toplulukta sanat yönetmeni ve başkoreograf olarak çalışmış, ağırbaşlı bir yeni-klasik üslubun egemen olduğu yapıtlarının en ünlülerinden *Fındıkkıran* (1954) ve *Don Quixote*'yi (1965) bu topluluk için hazırlamıştır. Müzikallerde ve film koreografilerinde de öncü olmuştur.

Avrupa yılları. Gürcü bir bestecinin oğlu olan Giorgi Balanchivadze I. Dünya Savaşı yıllarını Mariinski Tiyatrosu'ndaki Çarlık Bale Okulu'nda geçiren dansçı kuşağındandı. 1917'de birkaç ay kapalı kalan bu tiyatro, 1918'de Çarlık Okulu'nun Sovyet Devlet Bale Okulu'na dönüşmesiyle yeniden açıldı. Bu arada Balanchivadze sıradan işlerde çalışarak ve bir sinemada sessiz filmlere piyanoyla eşlik ederek geçimini sağlamak zorunda kaldı. Üç yıl daha eğitimini sürdürdükten sonra mezun oldu. 1921-24 arasında Petrograd (Petersburg) Konservatuarı'nda müzik eğitimi gördü.

Balanchivadze daha öğrenciyken koreografi denemeleri yapmıştı. 1920 tarihli ilk yapıtı, Anton Rubinstein'in *Nuit*'si (Gece) eşliğinde dans edilen küçük bir parçaydı.

Devlet Bale Okulu'nda hem kendisinin, hem de arkadaşlarının rol aldığı deneysel bale akşamları için bazı yapıtların koreografisini yaptıysa da, okul yöneticileri bu etkinlikleri desteklemediler. Balanchivadze Petrograd'daki Mihailovski Tiyatrosu için bazı yeni ve deneysel baleler hazırladı. Bunların arasında Jean Cocteau ve Darius Milhaud'un *Le Boeuf sur le toit* (1920; Çatıdaki Öküz) adlı yapıtı ile George Bernard Shaw'un *Caesar'la Kleopatra*'sının bir sahnesi için yaptığı koreografiler de vardı.

Balanchivadze, SSCB'den ilk kez dışarı çıkan bale sanatçılarından biri oldu. Aralarında Aleksandra Danilova, Tamara Gevegeva (sonradan Geva) ve Nicolas Efimov'un da bulunduğu Sovyet Devlet Dansçıları'ndan oluşan küçük bir grupla Almanya, Londra ve Paris'i içine alan bir turne yaptı. Balanchivadze, bu turne sırasında

Haziran 1925'te Paris'te Sergey Diaghilev'in Rus Balesi'ne katıldı. Bu arada Diaghilev, Balanchine'in adını Balanchine olarak sadeleştirdi.

Bronislava Nijinska o sırada Rus Balesi'nden ayrılmış olduğundan, Diaghilev koreograf olarak Balanchine'den yararlanmayı düşündü. Balanchine, Nijinska'nın görevlerini üstlendi ve 1925'te Rus Balesi, onun Diaghilev için hazırlamayı öngördüğü 10 baleden birincisi olan *Barabau*'yu sahneledi. Balanchine'in Diaghilev için koreografisini yaptığı balelerden özellikle ikisi dünya repertuarına girdi: Onun özgün yeni-klasik üslubunun ilk örneği olan *Apollon* (1928) ve *Le Fils prodigue* (1929; Savurgan Çocuk).

Diaghilev 1929'da öldüğünde Balanchine, bir koreograf ve bale yöneticisi olarak rahatça çalışmayı sürdürecekti ölçüde kendini kabul ettirmişti. Sırasıyla Danimarka Kraliyet Balesi ve Monte Carlo Rus Balesi ile çalıştı, hazırladığı *La Concorrence* (1932; Yarışma) ve *Conillon*'un (1932; Kotyon) koreografileriyle ününü artırdı. 1933'te öncü bale topluluğu "Baleler 1933"ün kurucuları arasında yer aldı. Bu topluluğun çalışmalarında çok etkilenen Amerikalı dans hayranı Lincoln Kirstein, Balanchine'i Amerikan Bale Okulu ile hem kurucularından biri, hem de yöneticisi olduğu Amerikan Bale Topluluğu'nu yeniden düzenlemek ve baleyi ABD'de yaygınlaştırmak üzere davet etti. Bundan sonra Balanchine bale dünyasında "Mr. B." adıyla tanınmaya başladı.

ABD yılları. Amerikan Bale Topluluğu, New York kentindeki Metropolitan Opera'da sürekli gösteri yapan bir topluluk oldu. Balanchine burada öbür çalışmalarının yanı

Balanchine, *Allegro Kent'e* ders verirken, y. 1960
Martha Swope

sıra *Le Baiser de la fée* (1937; Perinin Öpücüğü) adlı yapıtını sahneledi. Bir yandan da tümüyle değişik bir alanda yaratıcılığını ortaya koyarak Broadway müzikalleri ve Hollywood filmleri için koreografiler hazırladı, bu dalda da öncü oldu. Onun bu çalışmaları arasında en çok övgü toplayanı *On Your Toes* (1936; Parmak Uçlarında) adlı filmdeki *Slaughter on Tenth Avenue* (Onuncu Cadde'de Katliam) balesiydi.

Amerikan Bale Topluluğu ile Metropolitan Opera arasındaki doyurucu olmayan işbirliği 1938'de sona erdi. Kirstein 1936'da Amerikalı koreografın yapıtlarını sahneleyen Bale Kervani'ni kurmuştu. 1941'de bu topluluk ve Amerikan Bale Topluluğu'ndan

geriye kalanlar bir Latin Amerika turnesi için bir araya geldiler. Balanchine bu turne için *Concerto barocco* (Barok Konçerto) ve *Ballet Imperial*'in (İmparatorluk Balesi) düzenlemelerini yaptı. II. Dünya Savaşı sırasında Balanchine çalışmalarını ABD'de Özgün Rus Balesi ile Monte Carlo Rus Balesi topluluklarında ve Hollywood ya da Broadway'de sürdürdü. 1947'de Paris Operası'nda konuk bale yönetmeni oldu.

Kirstein Amerikan balesini Balanchine'in sanat yöneticiliği altında oluşturma konusundaki kararlılığını hiçbir zaman yitirmemişti. Böylece 1946'da iki yıl sonra New York Kent Balesi'ne dönüşecek olan Bale Derneği'ni kurmayı başardı. İlk başlarda New York Kenti Merkezi'nde, daha sonra da Lincoln Sahne Sanatları Merkezi'ndeki New York Eyalet Tiyatrosu'nda çalışan bu topluluk Balanchine'le özdeşleşti. Çeşitli üsluplarda çok verimli bir yaratıcı olan Balanchine, 150'den fazla yapıt hazırlayarak New York Kent Balesi'nin geniş repertuarından büyük ölçüde tek başına sorumlu oldu. Bu topluluk için koreografisini yaptığı yapıtlar arasında *Fındıklıran* ve *Don Quixote*'nin uyarlamaları da vardı.

1964'te Ford Vakfı'nın, ABD'de profesyonel baleyi güçlendirmek için ayrılan 8 milyon dolarlık yardımı New York Kent Balesi, ona bağlı çalışan Amerikan Bale Okulu ve her biri Balanchine'in doğrudan ya da dolaylı etkisi altında olan altı başka bale topluluğu arasında paylaştırmayı Amerikan dans dünyasını karıştırdı. Balanchine 1982'de sağlığının bozulması nedeniyle görevini bırakmak zorunda kalıncaya değin New York Kent Balesi'nde sanat yönetmeni ve bale yöneticisi olarak çalışmayı sürdürdü.

Temel olarak ABD'de çalışmakla birlikte Balanchine uluslararası bir koreograftı. Dünyanın önde gelen bale topluluklarının hemen hepsi onun en az bir balesini sahneye koymuştur. Balanchine'in ABD dışında en çok tanınan yapıtları ya Brahms'in *Liebeslieder Walzer* (1960; Aşk Şarkıları Valsi) gibi ciddi, ya Hershy Kay'ın *Western Symphony*'si (1954; Batı Senfonisi) gibi komik kuruluşlu ya da "Robert Schumann's David Bündeltörtünze" (1980) gibi oldukça romantik üslupta müzikal kompozisyon yorumlarıdır.

Balanchine'in besteci Igor Stravinsky ile özel bir sanatsal bağı vardı. Stravinsky'nin bale ile ilişkisi Diaghilev ile başlamıştı. Balanchine onun müziğiyle ilk kez 1925'te, Rus Balesi için *Le Chant du rossignol*'un (Bülbülün Şarkısı) yeni bir düzenlemesinin koreografisini yaparken tanıştı. Bunu uzun bir Stravinsky-Balanchine baleleri dizisi izledi, hatta bu balelerden bazıları ikisinin işbirliğiyle bestelendi. New York Kent Balesi 1972'de, Stravinsky'nin ölümünden bir yıl sonra bir Stravinsky Şenliği düzenledi. On yıl sonra, 1982'de, bestecinin doğumunun 100. yıldönümü nedeniyle ikinci bir Stravinsky Şenliği yapıldı. Sahnelenen 14 Stravinsky yapıtından dördünün koreografisini Balanchine yaptı. Balanchine, modern bestecilerden Arnold Schoenberg'in (*Opus 34*) ve Charles Ives'in (*Ivesiana*) müziklerini de dansa uyguladı.

Balanchine düzenleme yapmaya başlamadan önce partiyonlar üzerinde yoğun biçimde çalışır, dansı biçimlendirmeye ancak ilk provayla birlikte geçerdi. Düşüncelerin aklına, dansçılarıyla birlikte çalışırken geldiğini söyler, ama bu düşünceleri onlarla çok ender olarak tartışır. Buluşlarını çok hızlı ve duygu dalgalanmalarına kapılmadan yapardı. Gerek bu yaklaşımı, gerek yapıtlarında sıcak bir duygusalılık yerine, soğuk bir

entelektüel havanın egemen olması nedeniyle Balanchine dışardan bakanların gözünde biraz yabancı ve insanüstü bir kişilik kazanmıştı. Onun dışardan görülen bu özelliklerinin arkasında ise tiyatro ve sinema için yapılan her türlü müzikli gösteride çalışmaktan sonsuz zevk duyan bir insan yer alıyordu.

balanit, karnış (penis) başının iltihaplanması. Karnış başı ile üstündeki deri kıvrımı (sünnet derisi) arasında salgı birikmesinden ve bakterilerin üremesinden kaynaklanan balanit, bazen cinsel birleşme yoluyla geçen çeşitli hastalıkların yan etkilerinden biri olarak da ortaya çıkabilir. Cinsel organların temizliğine dikkat etmek, hastalıktan korunmanın en etkili yollarından biridir.

Balanopales, içikenekli bitkiler takımı. Bu takım, tek bir cins (*Balanops*) içinde 12 kadar ağaç ve çalı türünü kapsayan *Balanopaceae* familyasını içerir. Yaprakları basit, alması dikizli ve hafifçe sarmal olan bu bitkilerin en belirgin özelliği, çiçeklerinde taçyapraklar ve çanak yapraklar gibi gösterişli bölümlerin bulunmamasıdır. Erkek ve dişi çiçekler ayrı ayrı bitkilerde bulunur (ikiyevlilik); erkek çiçek uzamış salkımlar biçiminde, dişi çiçek ise tektir. Her dişi çiçeğin iki ya da üç karpelden (meyveyaprağı) oluşmuş bir dişiorganı (pistil) vardır; her karpel de, içinde ikiye bölünmüş taslağı bulunan yarım bölmeli iki ya da üç odacığa ayrılır. Dişiorganın üst bölümünde, uzun ve sivri biber tepecikle (ya da çiçektözü alıcı yüzeyle) sonlanan iki kısa boyuncuk bulunur. Dişiorgan, pulsü bürgülerden oluşmuş bir taban halkasına oturur; bürgülerin üst üste binmesiyle oluşan yüksük ya da kadeh biçimindeki kalıcı yapı, olgun meyveye bir pelit görünümü verir.

Balanopales takımının üyeleri en çok Yeni Kaledonya'da, Vanuatu'da (eskiden Yeni Hebridler), Fiji'de ve Avustralya'nın Queensland kesimindeki tropik bölgelerde yaygındır. Çok eski bir geçmişe olan *Balanopales* takımının evrim zincirindeki yeri tartışılmalıysa da, kaynakları içeren *Fagales* takımına çok yakın olduğu ve her ikisinin de ortak bir atadan geldiği sanılmaktadır.

Balanophoraceae, özellikle tropik bölgelere yayılmış 18 cinsi ve 100 kadar asalak bitki türü bulunan familya. Genellikle *Santalales* takımı içinde sınıflandırılan bu familyayı bazı uzmanlar *Balanophorales* takımına yerleştirirler.

Balanophoraceae familyasından bitkilerin sopaya benzeyen çiçek başukçukları, gerek görünümleri, gerek topraktan çıkış biçimleriyle mantarı andırır. Renkleri uçuk sarı ile koyu mor arasında değişen çiçekleri tek cinslidir. Lopsuz, pula benzeyen yapraklarında fotosentez için gerekli olan klorofil bulunmadığından, bu bitkiler besinlerini başka bitkiler üstünde asalak yaşayarak sağlar. Bu koşullara uyulanarak büyük ölçüde değişikliğe uğramış olan kökleri, bitkinin yumursu köksaplarını (toprakaltı gövdesi) konak ağacın köklerine bağlar; bu kökler aracılığıyla da su ve besin maddeleri konak bitkiden asalak bitkiye geçer. Familyanın *Balanophora* ve *Langsdorffia* cinsinden olan bitkileri, kolayca tutuşabilen mumsu bir madde içerdiği için eskiden Güney Amerika'da mum olarak kullanılırdı. Bugün de bu bitkilerin köksaplarından bazı ülkelerde mum elde edilir, ama az bulunan bitkiler olmaları sanayi çapında mum üretimine olanak vermez.

Balantidium, *Holotrichia* altsinifinin *Trichostomatida* takımından, oval biçimli, kir-

piklikli tekhücreliler cinsi. Tüm çevresi ince, kırpiğımsi titrek tüylerle örtülü olan *Balan-tidium* türleri, domuzların, maymunların ve başka hayvanların bağırsaklarında asalak olarak yaşar. *Balan-tidium coli* türleri bazen insanlara da bulaşarak, oldukça ağır bir hastalık olan balantidiyoza (balantidiyumlu dizanteri) yol açar. Çoğu kez bağırsak ülseleriyle sonuçlanan bu hastalık en çok Filipinler'de görülür. Alyuvarlar, hücre parçaları ve hücre döküntüleriyle beslenen *Balan-tidium*, dışkıya karışan yuvarlak kistler aracılığıyla yeni konakların sindirim sistemine yerleşir.

Balao, Ekvador'un kuzeybatısındaki Esmeraldas ilinde, Esmeraldas kentinin yanında petrol limanı. Büyük Okyanus kıyısında yer alır. Gelişmesini tümüyle, Trans-Ekvador Boru Hattı'nın bitiş noktası olarak seçilmesine borçludur. 1970-72 arasında kurulan bu hat sayesinde, Amazon'un Andlar'ın doğusundaki kaynağını oluşturan tropik yağmur ormanlarının bulunduğu El Oriente bölgesindeki Napo ilinin zengin petrol yatakları işletilmeye başlanmıştır. Ağustos 1972'de açılan Balao terminali, 504 km uzunluğundaki petrol taşıma sisteminin denize açılan ucunu oluşturur. Andlar'ın üzerinden 4.054 m'yi aşkın bir yükseklikten geçen Trans-Ekvador, dünyanın önemli boru hatlarının en yükseklerinden biridir.

Yüz bin tonluk tankerleri barındırabilecek kapasitede olan limanda, olası sızıntıların yol açabileceği kirlenmelerden deniz suyunu korumak amacıyla kurulmuş özel tesisler vardır. Liman, boru hattı ve petrol alanları, merkezi ABD'de bulunan uluslararası petrol üreticilerinden Texaco Inc. ile Gulf Oil Corp.'a bağlı yerel şirketlerce imar edilmiştir. Balao'daki petrol tesislerinin mülkiyeti 1977'de büyük bölümüyle Ekvador'a geçti. Nüfus (1974) 2.326.

Balarama, Hint mitolojisinde, Krişna'nın birçok serüvenini paylaşan üvey ağabeyi. Kimi zaman, özellikle Vaisnava mezheplerinin Krişna'yı baştanrı düzeyine yücelten

üyeleri arasında, Tanrı Vişnu'nun 10 *avata-ra*'sından (kutsal bir varlığın insan bedenine bürünmesi) biri sayılır. Başka efsaneler ise, Balarama'nın, yılan Sesa'nın insan bedenine bürünmesi olduğunu ileri sürer; bu nedenle Balarama ilk biçimiyle tanımla ilgili bir tanrı olabilir. İÖ 2-1. yüzyıllar gibi çok eski tanhlerden beri, bir elinde saban demiri, bir elinde havan tokmağı ve başının üstünde yılanlardan bir sayvanla betimlenir ve belki de heykeli yapılan ilk Brahman tanrılarından biridir. Resimlerinde her zaman, Krişna'nın mavi çehresiyle karşıtlık oluşturacak biçimde beyaz tenli olarak betimlenir. Balarama'yla ilgili öyküler, şaraba düşkünlüğünü ve muazzam gücünü vurgular. Tek başına kendisine tapınıldığı enderdir.

Balard, Antoine-Jérôme (d. 30 Eylül 1802, Montpellier - ö. 30 Mart 1876, Paris, Fransa), brom elementini bulan Fransız kimyacı. Bromun özelliklerini belirleyerek bazı bileşiklerini incelemiş, sonradan deniz

Balard
Boyacı: H. Roger-Viollet

bitkilerinde ve hayvanlarında da brom bulunduğunu kanıtlamıştır.

Balard, 1826'da Akdeniz sularındaki tuzlu bataklık bitkilerini incelerken, deniz suyun-daki sodyum klorür ve sodyum sülfatı kristalleştirdikten sonra geriye kalan çözeltiyi klorla doygunlaştırıp damıttığında, ametallerin tek sıvı örneği olan bromu buldu.

Deniz suyunun, o güne değin değerlendirilmemiş çok zengin bir kimyasal madde kaynağı olduğunu kanıtlayan Balard, 1826'da mezun olduğu Montpellier Eczacılık Okulu'nda ders verdi. 1842'de Sorbonne'da, 1851'de Collège de France'da kimya profesörlüğü yaptı.

balarası, geniş anlamda, *Hymenoptera* (zarkanatlılar) takımının *Apidae* familyasının *Apini* oymağından bütün bal yapan arıların, daha dar anlamda, aynı familyanın *Apis* cinsinden dört türün ortak adı. Ayrıca belirtmeksizin balarası dendiğinde, *Apis* cinsinin tek bir türü, evcil balarası (*Apis mellifera*) anlaşılır. Öbür üç *Apis* türü yalnızca Asya'ya özgüdür. Orta Asya'da yaşayan küçük balarası (*A. florea*) ağaçlara yuva yapar. Hindistan, Endonezya ve Orta Çin'de bulunan dev balarasının (*A. dorsata*) yaptığı peteklerin çapı bazen 3 m'yi bulur. Doğu balarası (*A. indica*), Asya'nın bazı bölgelerinde evcilleştirilmiştir. *Apis* türlerinin ayrıca çok sayıda alttürleri ve soyları vardır.

A. mellifera yaklaşık 1,2 cm uzunluğundadır; ancak daha küçük ve daha irice soylarına da rastlanır. Baş ve göğüs bölümü az çok kılıdır ve genellikle sarı tonlarındaki rengi soydan soya değişir. İki büyük bileşik göz, ve üç basit göz, başın tepesinde yer alır. Koku alıcı iki duyarlı anten de keskin görme duyusuna yardımcı olur.

Bütün balaraları, yuva ya da kovanlarda toplu olarak yaşama alışkanlığındadır. Her

Balansı (*Apis mellifera*)
Ingmar Holmsten

topluluktaki an sürüsü üç kasta ya da sınıfa ayrılır: İyi gelişmemiş dişi arılar olan işçiler; işçilerden daha iri olan anaarlar (ya da arıbeyleri); gene işçilerden daha iri olan ve yalnızca yaz başlarında görülen erkek arılar. İşçi arıların ve anaarların iğnesi olduğu halde bal yapmayan erkek arılar iğnesizdir. Hem işçiler, hem anaarlar yumurtlar; ama, erkek arıların spermiyle döllenmiş anaar yumurtlarının gelişmesiyle dişi arılar, işçiler; rin yumurtalarından ise erkek arılar oluşur. Anaar yumurtadan çıktığında öbür dişilerden bir farkı yoktur; ancak aralarından seçilip, işçi arıların tükürük bezlerince salgılanan ansütüyle beslendikten sonra anaar haline gelir.

Yumurtalar üç gün içinde çatlayarak içinden larvalar çıkar. İlk birkaç gün larvaların tümü ansütüyle beslenir, ama bir süre sonra bu değerli besin yalnızca anaar olarak seçilen dişilere verilir. Larvalar gelişmelerini tamamlayınca pupa haline dönüşürler. Anaarlar 16 günde, işçiler üç haftada, erkek arılar ise işçilerden günlerce sonra erişkin duruma gelebilir. Daha sonra erişkin anaarlar, içlerinden yalnızca bir tanesi kovanda kalıncaya değin kıyasıya dövüşürler. Bu yeni anaar kovanın eski anaarsına saldırır; o da, yeni bir koloni kurmak üzere bir sürüyle (oğul) birlikte kovani terk eder.

Kovan, işçi arıların vücudunda üretilen bulmumundan yapılmış, altıgen biçimi odacıkları olan, iki kat halinde dizilmiş bir dizi petekten oluşur. Bal(*), balözü(*) ve çiçektozundan yapılmış, an ekmeği denen besinler bu petek gözlerinde depolanır.

Balasagun, Orta Asya'da bugünkü Kırgızistan sınırları içinde, Chu Irmağı vadisinde ve Tokmak kenti yakınında eski bir Türk kenti. İÖ 1. yüzyılda Sogdlar tarafından kurulmuştur. Orhon Irmağı boyundaki Uygur başkenti Kara Balgasun (Moğolistan) ve Kafkasya'daki Belasagan kentleri ile çoğu kez karıştırılan Balasagun'un sözcük anlamı bilinmemektedir. Oğuz Destanı'ndaki olayların geçtiği yerlere yakın olduğu sanılır.

Göktürklerle Araplar arasında giderek artan ve Talas ile Chu ırmaklarının havzalarında yoğunlaşan savaşlar sırasında kentin stratejik önemi arttı. 8. yüzyılda Türkîş Hakanlığı'nın başkenti olarak gelişme gösterdi. 760'larda Karlukların kent ve çevresindeki nüfusun çoğunluğunu oluşturmalarına karşın, Türkîşlerle Dokuz Oğuzların yöre-

Balarama, tunç heykel, Kurkihar, Bihar, 9. yy başları; Patna Müzesi, Hindistan
P. Chandra

Üstünde Balas'ın portresi olan sikke, 5. yy
British Museum, J. R. Freeman & Co Ltd

deki egemenlikleri sürdürdü. Arap kaynaklarına göre 10. yüzyılda önemli bir ticaret ve kültür merkezi olan Balasagun, henüz Müslümanlığı kabul etmemiş olan Türk boylarının akınlarına uğradı. Kısa bir süre sonra da Karahanlılarca istila edildi ve Karahanlı Devleti'nin sayılı kentlerinden biri oldu. Bu dönemde Cigil ve Yağma boylarının kente iyice yerleştikleri görüldü. Karahanlıların Türkistan ve Maveraünnehir yönünde yayılması sırasında da önemini koruyan Balasagun, 10. yüzyılın son çeyreğinde Harun Buğra ve oğlu Toğan'ın başkentiydi. İnçü (dirlik) sistemi gereği hakanların sık sık başkent değiştirmeleri nedeniyle Kaşgar, Koçgar, Talas, Semerkand ve Buhara da dönemin önemli kentleri olsaydı da, Karahanlı kültür ve sanatı özellikle Balasagun'da gelişti. Ünlü *Kutadgu Bilig*'in yazarı Yusuf Has Hacib de Balasagunluydu.

11. yüzyılda Karahanlılar Büyük Selçukluların egemenliği altına girince kent gerilemeye başladı. 1125'te Karahitayların yıkıcı akınlarından sonra önemini büyük ölçüde yitirdi. Yerli Türk soylularını yönetici atayarak kenti denetim altında tutan Karahitaylar, 1210'da Harezmşahlarla savaşta sırada ayaklanan halkı kılıçtan geçirdiler. Bir süre sonra da Moğol kuvvetleri karşısında bölgeden çekildiler. Balasagun emiri Buzar, kenti Cengiz Han'a teslim ederek halkı ikinci bir kıymdan kurtardı. Karahitaylarla Moğollar döneminde daha çok Kuz Orda ve Kuzbalık olarak bilinen Balasagun, 13. yüzyılın ikinci yarısında, Cengiz soyu arasındaki mücadeleler sırasında birkaç kez yakılıp yıkıldı. Yüzyılın sonlarında da halkın göç etmesi sonucunda tümüyle ortadan kalktı.

19. yüzyılda V. Bartold'un öncülüğünde Ak Peşin yöresinde başlatılan arkeolojik araştırmalar, sonraki yıllarda Rus ve Kırgız uzmanlarca sürdürüldü. Bu çalışmalar sonunda Orta Asya Türk tarihinde önemli bir yeri bulunan Balasagun kentinin yayılma alanı ve kalıntıları önemli ölçüde gün ışığına çıkarıldı.

Balasore bak. Balashvar

Balassi, Bálint, BALASSA olarak da yazılır (d. 20 Ekim 1554, Zólyom - ö. 30 Mayıs 1594, Esztergom, Macaristan), döneminin önde gelen Macar lirik şairi. 18. yüzyıl sonuna değin Macar edebiyatının en önde gelen adı olmuştur.

Ülkenin en varlıklı Protestan ailelerinden birinin çocuğuydu. Osmanlılara karşı savaşlara katıldı, bir yandan da mirasını elinden almaya çalışan akrabalarıyla mücadele ederek serüvenli bir yaşam sürdürdü. Önceleri geleneksel şiirler yazdıysa da, çok geçmeden güçlü kişiliğiyle özgün bir şiir diline ulaştı. Canlı bir anlatımla kırların güzelliğini, savaşın kaba zevklerini işledi. Aşk konusundaki şiirlerinde içten duyguları yansıttı. Daha sonraki şairlerce taklit edilen bir şiir kıtası formu yarattı. Katolik mezhebine geçtikten sonra yazdığı dinsel şiirlerine güçlü, erkeksi bir kahramanlık havası egemen oldu. Esztergom kuşatması sırasında yaralanarak öldü.

Balaş, VALAŞ ya da VOLOGASES olarak da bilinir (ü. 5. yy sonları), 484-488 arasında Sasani kralı. Erkek kardeşi I. Firuz'dan sonra tahta çıktı. Başa geçtikten hemen sonra istilacı Akhunların(*) baskılarıyla karşılaştı. Zarmhir adında bir derebeyinin desteğiyle, kardeşi Zareh'in başlattığı bir ayaklanmayı bastırdı. Ama Zarmhir daha sonra, Balaş'ı desteklemekten vazgeçti. Kı-

sa süre sonra Balaş tahttan indirilerek kör edildi. Tahta Firuz'un oğlu I. Kubad (Kavad) çıkarıldı.

Balaşiha, Rusya Federasyonu'nun batı kesiminde, Moskova yönetim biriminde (*oblast*) kent. Moskova'nın 25 km doğusunda, Pehorka Irmağı kıyısında yer alır. 19. yüzyılda önce dokumacılık, ardından kâğıt üretimiyle gelişti. 1917 Devrimi'nden sonra hızlı bir kalkınma gösterdi, 1939'da tüzel kimlik kazandı. Günümüzde makine yapımında uzmanlaşmış bir ağır sanayi merkezi olan Balaşiha'nın 19. yüzyıl kent dokusu, yeni bölgeleştire belirsiz bir karşılık içindedir. Nüfus (1989) 136.000.

balata, GÜTABALATA olarak da bilinir, başlıca, Guyana ve Batı Hint Adalarına özgü *Manilkara bidentata* adlı ağacın sütsü öz suyundan elde edilen, kauçuk benzeri madde. Ağacın gövdesinde zikzak yarıklar açılır, akan sıvı kaplarda toplandıktan sonra pıhtılaşır. Balata, gutaperkaya(*) benzer, esnek değildir, kayış gibi sert ve suya dayanıklıdır, ısıtıldığı zaman yumuşar. Çoğunlukla golf topının ve makine kayışlarının üretiminde, daha pahalı olan gutaperkanın yerine kullanılır.

Balatini Mağarası, BALAT MAĞARASI olarak da bilinir, Akdeniz Bölgesi'nde, Konya ilinin güneybatı köşesinde mağara. Derebucak ilçe merkezi ile bu ilçeye bağlı Çamlık kasabası arasında yer alır. Bu iki kasaba arasındaki alanın sularını toplayan bir düden olan Balatini'nin uzunluğu yaklaşık 1 km kadardır.

İlk kez bir Türk ekibi tarafından 1966'da bulunmuş, 1967-70 arasında yerli ve yabancı araştırmacılarca incelenmiştir. Mağara, yakınındaki Suluin-Değirmenini ve Körüküni mağaralarıyla birlikte turizm açısından önem taşır.

Balaton Gölü, Macaristan'ın iç kesimlerinde, Budapeşte'nin yaklaşık 80 km güneybatısında göl. 596 km²'lik yüzölçümüyle Orta Avrupa'nın en büyük gölüdür. Bakony Dağlarının güney eteklerinde 77 km boyunca uzanır. En geniş yeri 14 km, en derin yeri 11 m'dir. En büyük su kaynağı Zala Irmağıdır; göl suları, doğu ucundaki Siófok savaklarından boşalır ve ortalama iki yılda bir tümüyle yenilenir.

Balaton göl yatağı görece yeni oluşmuştur; en çok 1 milyon yıl önce, Pleistosen Bölümün sonlarında ortaya çıkmıştır. Eski-den Balaton'un yerinde bulunan ve kuzey-güney doğrultusunda bir zincir oluşturan beş küçük göl, aralarındaki sırtların erozyon sonucunda çökmesiyle birleşmiştir. Balaton Gölünün bugünkü biçimi de bu eski göllerin izlerini taşır. Gölün, kuzey kıyısında 1,6 km kadar daralmasına neden olan Tihany Yarımadası, eski göller birbirinden ayıran sırtlardan birinin kalıntısıdır.

Bölgede kura iklimi baskındır; mayıstan ekime değin havalar sıcak ve güneşlidir. Göl kıyısı 20 cm kalınlığında bir buz tabakasıyla kaplanır. Rüzgârların daha çok kuzeybatıdan esmesi, gölün güneydoğu kıyı şeri-

dinin dalga hareketleriyle erozyona uğramasına yol açar. Atmosfer basıncındaki yerel farklılıklar ile akıntılar sonucunda ortaya çıkan düzensiz dalgalar, erozyon etkisini daha da artırır. Tihany Boğazında akıntı hızı saniyede 1,5 m'ye yükselir.

Gölün kimyasal bileşimi, birçok Orta Avrupa gölünden büyük farklılıklar gösterir. Başlıca anyonlar (negatif yüklü kimyasal bileşenler) karbonat ve sülfattır. Buna karşılık kanyonlar (pozitif yüklü bileşenler) magnezium, kalsiyum ve sodyumdur. Bu nedenle göl sularının bileşimi sülfokarbonatlıdır.

Göl çevresi, bitki örtüsü ve hayvan varlığı bakımından zengin ve ilginçtir. Tihany Yarımadasında yabanıl yaşamı koruma amaçlı bir alan bulunur. Ender rastlanan süksulanın korumaya alındığı bir başka alan da, Keszthely yakınındaki geniş sazlıklardır. Gölün güneyini çevreleyen topraklar çok verimlidir; kuzeybatıda volkanik topraklarla kaplı bölge şarapçılığıyla ünlüdür.

20. yüzyılın ikinci yarısında, turizmin gelişmesi sonucunda turizmin önemi azalmıştır. Bölgede, güney kıyısındaki Siófok ve kuzey kıyısındaki Balatonfüred(*), gibi bir dizi kaplıca vardır. Balatonfüred, öteden beri şifalı kaynak sularıyla tanınır. En eski ve en tanınmış yerleşme, müzesi ve biyoloji araştırma merkezile ünlü Tihany'dir.

Balatonfüred, Macaristan'ın iç kesimlerindeki Veszprém ilinde (*megye*) dinlence kenti. Balaton Gölünün kuzey kıyısında yer alır. En az 250 yıldır kaplıca ve dinlence yeri olarak ünlüdür. Kent merkezindeki Gyógy Tér'de (Şifa Alanı) suların yeryüzüne çıktığı yerde bir kaplıca pavyonu bulunur. Ayrıca kalbe ve sinirlere uyarıcı etki yaptığı söylenen 11 şifa kaynağı vardır. Bakony Dağlarının kuzeydeki etekleriyle soğuk rüzgârlardan korunan Balatonfüred, Macaristan'ın en ünlü bağıklık bölgelerinden biridir. Nüfus (1983 tah.) 14.000

balbal, Eski Türklerde ölen alpin(*) mezarının kenarına dikilen taş. Alpin hayatıyken öldürdüğü her düşman için ayrı bir balbal dikilirdi. Daha çok Göktürk mezarlarında rastlanan balballar ölenin büyüklüğüne göre olurdu. Bilge Kağan Yazıtı'nda İltiş Kağan için balbal dikildiği belirtilmektedir. Oğuzların balbalları ise yontulmuş ağaçtan yapılırdı. Balbal, bir insanmış gibi kabul edilir, öbür dünyada alpa hizmet edeceğine inanılırdı. Kutsal yön olarak kabul edilen mezarın doğusuna dikilmesi yeğlenirdi. Bugün Türkiye'nin doğu ve güneydoğu yörelerinde ermiş, yutır vb mezarlarının başına dikilen ve dilek taşı denen taşlar bu eski geleneğin bir izi sayılabilir.

Balbinus, Decimus Caelius Calvinus (ö. 238), 238'de yalnızca birkaç ay için hüküm sürmüş Roma imparatoru.

Bir patrici olan Balbinus, Sul rahipliği, iki kez konsüllük, bir kez de Asya prokonsüllüğü yaptı. 238'de, İmparator Maximinus'a (hd 235-238) karşı ayaklanan İtalyan kentlerine önderlik eden Roma Senatosu, yönetimi Balbinus'un da içinde bulunduğu 20 kişilik bir kurula bıraktı; ardından da Balbinus ile Pupienus Maximus'u ortak imparator olarak seçti. Eski Roma valilerinden Maximus, Roma halkı tarafından hiç sevilmiyordu. Öfkeli halk, senato ve imparatorların bulunduğu Kapitol'u kuşattı. Balbinus ile Maximus, ayaklanmanın önderinin torunu 13 yaşındaki Gordianus'u "Caesar" ve tahtın vârisi olarak ilan edip kendilerini kurtardılar.

Maximus, Maximinus'a karşı sefere çıkar-ken, Balbinus Roma'da kaldı. Maximus

geri döndüğünde, tek başına hükümdar olmaya niyetlendiğinden kuşkulanan Balbinus onunla anlaşmazlığa düştü. Kentteki Praetoria Muhafız Alayı bu anlaşmazlıktan

Balbinus'un mermer büstü, Albany Villası, Roma
Annan-Art Resource/EB Inc

yararlanarak iki imparatoru da rehin aldı. Rehin alanlar Germen muhafızlardan kurtulmaya çalıştığı sırada, her iki imparator da öldürüldü. Bunun üzerine III. Gordianus tek başına imparator ilan edildi.

Balbo (Kontu), Cesare (d. 27 Kasım 1789 - ö. 3 Haziran 1853, Torino), liberal ama ihtiyatlı bir anayasacı olarak tanınan Piemonteli siyaset yazarı. İtalyan Risorgimento (Yeniden Yükseliş) hareketinde etkili olmuş ve 5 Mart 1848 Anayasası uyarınca kurulan Sardinya-Piemonte hükümetinin ilk başkanlığını yapmıştır.

Balbo, Piemonte'nin Fransa tarafından ilhak edildiği yıllarda yetişti. Meslek yaşamına Napoléon dönemi bürokrasisinde görev alarak başladı. Savoie hanedanı 1814'te yeniden Sardinya Krallığı'nın başına getirildiğinde Balbo, Napoléon'a hizmet ettiği için eleştirilere uğradı. I. Vittorio Emanuele yönetimine pek saygı duymamasına ve Torino'daki liberallere yakınlık göstermesine karşın, devrimci hareketi benimsemedi ve hanedana bağlı kaldı. Bununla birlikte Mart 1821'deki devrimci ayaklanmanın bazı önderleriyle ilişki içinde olması ve sonradan kral olan Carlo Alberto'yu anayasacı bir harekete önderlik etmek için ikna etmeye çalışması, resmi çevrelerin gözünden düşmesine yol açtı. Bir süre için Torino'dan ayrılarak kendisini yazı yazmaya verdi.

Balbo'nun en ünlü yapıtı, *Delle speranze d'Italia* (1844; İtalya'nın Umutları), onun yurtseverliğinin ve liberalizminin ardındaki devrime karşı tutumunu açıkça yansıtır. Yazılarında İtalya'nın Avusturya'dan ayrılmasının istenir bir şey olduğunu, ama bu kaybı karşılamak için Avusturya'ya Balkanlar'da toprak verilmesi gerektiğini, ayrıca papalığın çıkarlarının korunmasını ve İtalya için en iyi siyasal düzenin bir konfederasyon olabileceğini savunmuştur. *Lettere di politica e letteratura edite ed inedite* (1847; Yayınlanmış ve Yayınlanmamış Siyaset ve Edebiyat Yazıları) adlı yapıtında ise özellikle ılımlı bir İtalyan partisinin kurulması için çağrıda bulunmuştur.

Carlo Alberto'nun 1848'de kabul ettiği anayasal düzen (*statuto*) üzerine Balbo 13 Mart'ta başbakanlık görevini kabul etti. Ama İtalya'daki demokratik çalkantılar Temmuz 1848'de istifa etmesine yol açtı. Daha sonra Papa IX. Pius nezinde Piemonte temsilcisi oldu. 1852'de yeniden yapılan başbakanlık önerisini geri çevirdi.

Balbo, Italo (d. 6 Haziran 1896, Ferrara yakınları, İtalya - ö. 28 Haziran 1940, Tobruk, Libya), Mussolini döneminde hava kuvvetlerinin güçlendirilmesinde belirleyici rol oynayan faşist lider.

Floransa Üniversitesi'nde ve Roma'daki Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde öğrenim gördükten sonra, I. Dünya Savaşı'nda Alp Kolordusu'nda subay olarak görev yaptı. İlk faşistlerden biri olarak Kara Gömlekliler'in Roma Yürüyüşü'nün (Ekim 1922) önderleri arasında yer aldı. Hızla yükseldi ve Mussolini'nin iktidara gelmesinden hemen sonra milis komutanlığına (1923), ardından da Havacılık Bakanlığı müsteşarlığı (1926), havacılık bakanlığı (1929) ve hava mareşallığına (1933) getirildi.

Askeri havacılığı olduğu kadar, ticari havacılığı da geliştiren Balbo, İtalya'nın hava gücünü göstermek için düzenlediği kıtalar arası kitlesel gösteri uçuşlarıyla ün kazandı. Faşizmin en iyi propagandacılarından biri olmasına karşın, İngiltere yanlısı tutumu ve İtalyanlar arasında giderek daha çok tutulması, Mussolini'nin onu Libya valiliğine atayarak geri plana itmesine neden oldu. Tobruk limanında İtalyan birlikleri tarafından açılan ateşle uçağı düşürülen Balbo'nun

Italo Balbo
Istituto Italiano di Cultura, New York,
fotoğraf: Agenzia Gornalastica, Roma

ölümüyle ilgili olarak yapılan açıklamada, uçaktan gerekli tanıtıcı sinyallerin verilmediği bildirildi.

Balboa, Panama'nın orta kesimindeki Panama ilinde, Panama Kanalı'nın güney ucunda liman. Büyük Okyanus kıyısında, kanal dokları ile Ancón Tepesi arasındadır. Ancón, Balboa'yı Panama kentinden ayırır. 1914'te kurulan liman, adını Büyük Okyanusa ulaşan ilk Avrupalı keşif Vasco Núñez de Balboa'dan(*) alır. Balboa'da büyük liman tesislerinin yanı sıra, bakım havuzları, demiryolu tamirhaneleri, antrepolar ve bir kömür ikmal tesisi vardır. Kent, 400'ü aşkın türün bulunduğu orkide bahçeleriyle de tanınır.

Eskiden Panama'ya ait olan Panama Kanal Bölgesi'nin(*), yönetim merkezi, kente egemen durumdaki Balboa Tepesindeydi. Nüfus (1980) 1.952.

Balboa, Vasco Núñez de (d. 1475, Jerez de los Caballeros ya da Badajoz, Kastilya, İspanya - ö. 12 Ocak 1519, Darién yakınlarında Acla, Panama), İspanyol *conquistador* (fatih) ve keşif. Güney Amerika'daki ilk kalıcı yerleşim merkezini yönetmiş (1511) ve Büyük Okyanusu "Darién'deki bir doruktan" gören ilk Avrupalı (25/27 Eylül 1513) olmuştur.

Yenidünya'daki yaşamı. Balboa, küçük soylu bir aileden gelmekteydi. Çağdaşı "saba-ban" arasında yetişmemiş iyi aile çocukları" arasındaki yaygın geleneği izleyen Balboa da 1500'de Rodrigo de Bastidas ile birlikte bugünkü Kolombiya kıyılarında bir keşif yolculuğuna çıktı. Daha sonra öncü çiftçi olarak Hispaniola'ya (Haiti) yerleşti, ama umduğu servete kavuşamadı. Alacaklıların-

dan kurtulmak için, Alonso de Ojeda'nın günümüzde Kolombiya içinde kalan Urabá Körfezi kıyısında kurduğu koloniyi yardım götürmek üzere Martín Fernández de Enciso'nun düzenlediği sefere katıldı (1510). Koloniyi varıldığında Ojeda oradan ayrılmış ve geride yalnızca Francisco Pizarro komutasındaki bir topluluk kalmıştı. Balboa'nın önerisi üzerine, koloni sakinleri Urabá Körfezini aşır Panama Kışağının kuzey kıyısındaki Darién'e taşındılar ve kıtadaki ilk kalıcı yerleşim merkezi olan Santa María de la Antigua'yı kurdular. Burada takas yoluyla ya da savaşarak çevredeki Yerlilerden altın toplamaya başladılar. Bir süre sonra koloni sakinleri Ojeda'nın ikinci komutanı Enciso'yu görevden uzaklaştırıp bir kent konseyi seçtiler. Konseyin iki idari ve adli başkanından (*alcalde*) biri olan Balboa, Enciso'nun Hispaniola'ya gitmesi üzerine, koloninin tartışmasız başkanı haline geldi. Aralık 1511'de Kral Ferdinand'ın gönderdiği bir emirle de Darién geçici valiliğine ve komutanlığına atandı.

Bu arada bölgedeki Yerli kabile şeflerinin topraklarında bir dizi altın ve köle avcılığı seferine gitti. Yerlilerden bilgi koparmak için takas yönteminin yanı sıra işkence dahil her türlü zora başvurdu ve belirli kabilelerle ötekiler aleyhine ittifaklar kurarak "böl ve yönet" taktiğine dayanan bir siyaset izledi. İspanyolların önemli silahlarından biri de Balboa'nın kimi zaman Yerli kurbanları parçalattığı korkunç dövüş köpeklenydi. Sonuçta Urabá komşuları kadar savaşçı olmayan ve zehirli ok kullanmayan Darién Yerlilerini alt etmek pek güç olmadı.

İspanyollar Darién'den güneyde bir denizin ve zengin bir altın ülkesinin bulunduğu öğrendiler. Söz konusu deniz Büyük Okyanus, ülke de büyük bir olasılıkla İnka Krallığı'ydı. Bunun üzerine Balboa, yardım istemek için hemen İspanya'ya haberci yol-ladı. Bu habercilerin anlattıkları İspanya'da büyük heyecan yarattı ve hemen büyük bir sefer düzenlendi. Ama komuta Balboa'ya verilmedi. Düşmanın çeşitli suçlamaları yüzünden, Kral II. Ferdinand daha güçlü bir soylu olan Pedro Arias Dávila'yı (Pedrarias) donanmanın komutanlığına ve Darién valiliğine atadı. Nisan 1514'te 2 bin kişilik bir kuvvet İspanya'dan yola çıktı.

Büyük Okyanusun İspanyollar tarafından keşfi. Balboa, yardımcı kuvvetlerin gelmesini beklemeden 1 Eylül 1513'te Santa María'dan denize açılarak kışağın en dar kesimindeki Acla'ya doğru yola çıktı. Yüzlerce Yerli hamal ile birlikte 190 İspanyol sık ormanlardan, ırmaklardan ve bataklıklardan geçerek kışağın üzerinden güneye doğru ilerledi ve buradaki sıradağlara tırmandı. 25 (ya da 27) Eylül'de Darién'deki bir doruktan Büyük Okyanusu gördü. Birkaç gün içinde San Miguel Körfezi kıyılarına ulaştı ve Kastilya kralı adına Mar del Sur (Güney Denizi) ile yöredeki toprakları el koydu. Daha sonra aynı yoldan geri dönerek 14 Ocak 1514'te Santa María'ya vardı. Pedrarias'ın gelişine zemin hazırlamak üzere Darién'e gönderilmiş olan krallık görevlisinin ve Balboa'nın "Güney Denizi"nin keşfini bildirmek için gönderdiği mektuplar, yeniden II. Ferdinand'ın gözüne girmesini sağladı. Mar del Sur ile Panama ve Coiba eyaletleri valiliğine (*adelantado*) atandı. Bununla birlikte Temmuz 1514'te kralliyet kolonisi olarak Castilla de Oro adını alan Darién'deki Pedrarias'a bağlı kaldı.

İki adam arasındaki ilişkiler hastalıklı ve huysuz Pedrarias'ın genç Balboa'ya duydu-

gu güvensizlik ve kıskançlık yüzünden daha başından sorunlu bir biçimde gelişti. Pedrarias, Balboa'yı her fırsatta zor duruma düşürmeyi amaçlayan sinsi bir siyaset izledi. Ama sonunda istemeye istemeye Güney Denizine keşfe çıkma iznini verdi. Balboa, olağanüstü bir çaba göstererek inşa ettirdiği donanmayı parçalar halinde dağlardan aşırıp Büyük Okyanus kıyısına indirtti ve San Miguel Körfezinde uzun bir keşif yolculuğu yaptı (1517-18). Bu sırada Balboa ve başkalarının, kötü bir yönetim gösterdiği ve yetersiz olduğu gerekçesiyle Pedrarias'a yönelttikleri ardi arkası kesilmeyen suçlamalar, sonunda kralın onun yöneticiliğe uygun olmadığına inanmasını sağlamıştı. Yakında yeni bir valinin atanacağı ve bu valinin Pedrarias'ın görevdeki tutumuyla ilgili olarak soruşturma açacağı yolunda haberler üzerine Balboa'nın varlığının ve tanıklığının tam anlamıyla yıkımına neden olacağından korkan Pedrarias, rakibinden kurtulmaya karar verdi. Ortak bazı sorunları görüşmek bahanesiyle geri çağırılan Balboa, tutuklandı ve başkaldırma, vatana ihanet ve Yerlilere kötü davranmakla suçlandı. Pedrarias'ın başyargıcı Gaspar de Espinosa'nın başkanlığında göstermelik bir yargılamadan sonra suçlu bulunarak ölüme mahkûm edildi ve Ocak 1519'da, sözde suç ortağı olan dört kişi ile birlikte başı kesilerek idam edildi.

Balbus, Lucius Cornelius (ü. İÖ 1. yy), Gades (bugün Cádiz, İspanya) asıllı varlıklı bir Romalı. Cumhuriyet döneminin son yıllarında Roma'nın önde gelen siyaset adamları üzerinde etkili olmuştur.

Gnaeus Pompeius (Büyük), İspanya'da ayaklanan Quintus Sertorius'a karşı gösterdiği yararlıklardan dolayı Balbus'u ve ailesini Roma yurttaşı yaptı. Roma'daki bütün siyasal gruplarla dostluk kuran Balbus, Birinci Triumvirlik'in kuruluşunda (İÖ 60) belirleyici bir rol oynadı ve kentün önde gelen bankerlerinden biri oldu. Julius Caesar'ın güvenini kazandı ve kurmay başkanı olarak onunla birlikte İspanya (İÖ 61) ve Galya (bugünkü Fransa) (İÖ 58) seferlerine katıldı. Ama İÖ 56'da düşmanları tarafından Roma yurttaşlığını yasa dışı yollardan aldığı gerekçesiyle dava edildi. Bu suçlama, ona olduğu kadar triumvirlere de yönelikti. Cicero, Pompeius ve Marcus Licinius Crassus'un Balbus lehinde konuşmaları üzerine aklandı. İç Savaş'ın (İÖ 49-45) başlangıcında, Cicero'yu Caesar ile Pompeius arasında arabuluculuk yapmak için ikna etmeye çalıştı. Daha sonra Caesar'ın özel sekreteri oldu. Onun İÖ 44'te öldürülmesi üzerine Octavius'un (sonradan Augustus Caesar) yanında yer aldı. İÖ 40'ta konsül olan Balbus, imparatorluğun dış eyaletlerinden bu göreve getirilen ilk kişiydi. Yaşamının önemli olaylarını içeren günlüğü günümüze ulaşmamıştır.

Balch, Emily Greene (d. 8 Ocak 1867, Jamaica Plain, Boston - ö. 9 Ocak 1961, Cambridge, Massachusetts, ABD), Amerikalı kadın sosyolog, siyasal bilimci ve iktisatçı; I. Dünya Savaşı sırasında barış yanlısı kadın hareketinin önderi. John Raleigh Moti'la birlikte 1946 Nobel Barış Ödülü'nü almıştır. ABD'deki Slav göçmenlere ilişkin duyarlı ve kapsamlı incelemeleriyle de tanınır.

Pennsylvania'daki Bryn Mawr College'in ilk mezunlarından olan Balch, 1897'de Massachusetts'te Wellesley College'da ders vermeye başladı. Boston'da bir barınma yurdu kurdu Massachusetts'in işçi-işveren ilişkile-

ri (1908-09) ve göçmen sorunları (1913-14) komisyonlarında, Boston kent planlaması (1914-17) kurulunda yer aldı. *Our Slavic Fellow Citizens* (1910; Slav Yurttaşlarımız) adlı kitabını hazırlamak için çeşitli kentlerde Amerikalı Slavların yaşadığı semtlerde oturdu ve Slav ülkelerini yerinde tanıyıp görmek için Doğu Avrupa'ya gitti.

Quakers tarikatı üyesi olan Balch, 1915'te Lahey'de toplanan Uluslararası Kadınlar Kongresi'ne delege olarak katıldı. Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadınlar Birliği'nin kuruluşunda yer aldı; 1919-22 ve 1934-35 arasında örgütün yazman ve saymanlığını yaptı. ABD'nin I. Dünya Savaşı'na girmesine karşı çıktığı için, 1918'de Wellesley'deki görevine son verildi. Nazi Almanyası'nın ve Japonya'nın yayılmacı siyasetleri karşısında ise ABD'nin II. Dünya Savaşı'na girmesini destekledi. Barış üzerine yazılarının bir bölümünü *Approach-*

Balch
Emily Greene Balch Papers, Swarthmore
College Peace Collection

es to the Great Settlement (1918; Büyük Anlaşmaya Çeşitli Yaklaşımlar) adlı kitapta toplamıştır.

Balchin, Nigel (Marlin) (d. 3 Aralık 1908, Wiltshire - ö. 17 Mart 1970, Londra, İngiltere), erkeklerin iş yaşamını konu alan romanlarıyla büyük ün yapmış romancı.

Cambridge Üniversitesi'nde doğabilimleri okuduktan sonra, bir yandan sanayi psikologu olarak bilim ve iş yaşamı alanında araştırmalar yaptı, bir yandan da yazarlığı sürdürdü. II. Dünya Savaşı sırasında, Ordu Konseyi'ne bilim danışmanı yardımcılığı yaptı.

En ünlü romanı *The Small Back Room*'da (1943; Küçük Arka Oda), savaş sırasında birlikte çalıştığı danışman uzmanların konuşmalarını, davranışlarını, mevki ve güç elde etmek için çevirdikleri entrikaları anlatır. Aynı düzeyde başarılı olan *Mine Own Executioner* (1945; Kendi Celladım) kendi nevrozunu tedavi edemeyen ve kendine güvensizlik yüzünden evliliğinde ortaya çıkan gerilimleri gideremeyen bir ruh doktorunu ele alır. Ruhsal ya da bedensel özürlerinin sorunları, Balchin'in yapıtlarında sık yinelenen bir temadır. *A Sort of Traitors*'in (1949; Bir Tür Hain) kahramanı iki kolunu da yitirmiş eski bir pilottur; *The Fall of a Sparrow* (1955; Serçenin Düşüşü) ise bir psikopatın zihinsel sürecini inceler.

Balçioğlu, Semih (d. 1928, İstanbul), Türk karikatürcü.

Ortaöğrenimini Özel Işık Lisesi'nde, yükseköğrenimini İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Grafik Bölümü'nde tamamladı (1951). Karikatür çizmeye öğrencilik yıllarında başladı ve ilk karikatürü, Akba'nın "Genç Fırçalar" köşesinde yayımlandı (1943). 1943-47 arasında *Ancabey*'in yayımcısı Cemal Nadir'in yanında çalıştı ve ondan etkilendi. Çizgide mizah anlayışının yerleştiği 1950'lerde, bu kuşağın ünlü çizimleri arasında yer aldı. 1958'de *Taş ve İlhan*

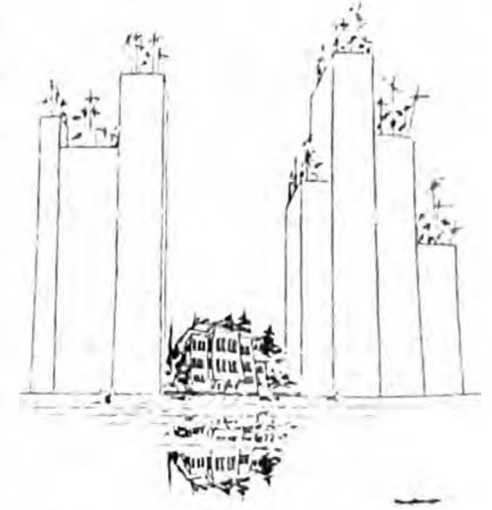
Selçuk'la birlikte *Taş-Karikatür* adlı mizah dergilerini yayımladı. *Akşam*, *Vatan*, *Dünya*, *Hürriyet*, *Tercüman*, *Politika* gibi gazetelerde ve *Özgür İnsan*, *Yankı*, *Çarşaf*,

Balçioğlu
Ara Güler

Çivi gibi dergilerde güncel siyasal karikatürler çizdi; *Çarşaf* ve *Çivi* gülmece dergilerini yönetti. 1960'larda seramik karikatür çalışmalarıyla Türkiye'de üç boyutlu karikatürün ilk uygulayıcısı oldu. 1970'te Karikatürcüler Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı ve üç kez (1970-72, 1975-76, 1978-79) başkanlığını yaptı. 1973'te Türkiye Gazeteciler Sendikası başkanlığına seçildi. Bu görevi 1979'a değin sürdürdü.

Semih Balçioğlu'nun karikatür sanatındaki başarısı çizgi dinamiğine ve akademik çizgi bilgisine dayanır. Karikatürünün ayırt edici özelliği, ince çizgileri ve ustalıkla işlenmiş ayrıntılara verdiği ağırlıktır. Yapıtları çeşitli ülkelerde sergilenen ve müzelerle alınan Balçioğlu, aralarında İtalya'da kazandığı Bordighera Altın Palmiye Ödülü de olmak üzere yurt içinde ve dışında çok sayıda ödül kazanmıştır. Yapıtları arasında 1952, 1956, 1961 ve 1972'de *Semih Balçioğlu Karikatür Albümü* başlığıyla yayımladığı çalışmalar, *Yazısız Çizgiler* (1971), Ferit Öngören'le birlikte hazırladığı *50 Yılın Türk Mizah ve Karikatürü* (1973), *I. MC* (1978), İtalya'nın Pescara kentinde yapılan uluslararası kari-

Güle Güle İstanbul Semih Balçioğlu Müşaf Yayınları, 1978

katür kitapları yarışmasında birincilik ödülünü alan *Güle Güle İstanbul* (1979), *Cumhuriyet Dönemi Türk Karikatürü* (1983) ve *Gözüm Görmesin* (1985) sayılabilir.

Balcon, Sir Michael (d. 19 Mayıs 1896, Birmingham, Warwick - ö. 17 Ekim 1977, Hurfield, East Sussex, İngiltere), İngiliz sinema sanayisinin önde gelen adlarından olan film yapımcısı.

1922'de yapımcı olarak çalışmaya başladı. 1924'te Gainsborough Pictures adlı yapım

şirketini kurdu ve yönetti. 1932'de Gaumont-British film şirketinin yapım yönetmeni oldu. 1936-38 arasında Metro-Goldwyn-Mayer'da yapımcı olarak çalıştı; 1938'den

Balcon, 1970
Sr Michael Balcon

1959'a değin Ealing Stüdyoları'nın(*) başyapımcılığını yürüttü. Daha sonra bağımsız yapımcı olarak çalışmaya başladı. 1948'de kendisine "sir" unvanı verildi.

Balcon, uluslararası pazarda Hollywood ile rekabetten yana olanlara karşı, İngiliz filmlerinin belirli bir iç pazara yönelmesi gerektiğine inanıyordu. Böylece Ealing Stüdyoları, II. Dünya Savaşı sırasında yurt-severlik temasını işleyen serüven filmlerine yöneldi. Balcon, savaştan sonra Ealing'de savaş sonrası İngiltere'nin toplumsal durumunu yansıtan ve çoğunda başrolü Alec Guinness'in oynadığı, zekice işlenmiş bir dizi komedi filmi yaptı. Uluslararası düzeyde başarı kazanan bu filmler arasında *Passport to Pimlico* (1949; Pimlico'ya Pasaport), *Kind Hearts and Coronets* (1949; Tağlar ve Kalpler) ve *The Lavender Hill Mob* (1951; Altın Hırsızları) sayılabilir.

Balçova, Ege Bölgesi'nde, İzmir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. 27 Mayıs 1992 tarihli ve 3806 sayılı yasa uyarınca 4 mahalle bir araya getirilerek ilçe yapılmıştır.

Balçova Kaplıcası, AGAMEMNON KAPLICASI olarak da bilinir, Ege Bölgesi'nde, İzmir kentinin güneybatısında kaplıca. İzmir metropoliten alanı içinde kalan Balçova'nın güney kesiminde yer alır. Kuzey-güney doğrultulu bir kırık çizgisinin geçtiği küçük bir dere yatağından çıkan madensuları ilksağdan beri değerlendirilmektedir.

Hafif bikarbonatlı ve az tuzlu madensularından olan Balçova Kaplıcası şifalı sularının sıcaklığı 62°C'dir. İçildiğinde metabolizmada az etki gösteren bu madensularıyla banyo yapıldığında dolaşım hastalıkları ile ağırlı hastalıklar üzerinde olumlu etkisi olduğuna inanılır.

Modern konaklama ve hizmet tesisi bulunan Balçova Kaplıcası'na İzmir kent merkezinden kolayca ulaşılabilir. Buradan güçlü bir debiyle çıkan sıcak madensularından çevredeki seraların ısıtılmasında da yararlanır.

baldaken, SAYEBAN ya da SAYAPAN olarak da bilinir, mimarlıkta bir altır ya da mezarın üzerine örten, kolonlarla taştan, mekânı sınırlayan duvarlardan bağımsız, sundurma biçimli örtü. İspanyolcada bir altır ya da kapının üzerine gölgelik olarak asılan ve Bağdat'tan ithal edilen özenli broker işlemeli örtülere verilen *baldaquin* adından türeyen baldaken sözcüğü, daha sonraları bir altır üzerinde yer alan, yapıdan bağımsız tavanları tanımlar olmuştur.

Dört sütun üstüne oturan kubbeimsi ve taştan baldaken türleri siboryum olarak bilinir. Bazı bazilikalarda küçük bir yapı niteliğinde yapılmış, zengin kumaşlarla donatılmış olanları da vardır. Küçük, açık yapıları örten ve baldakene benzeyen süslü

çatı ve saçaklara arastak adı da verilmiştir. Taht vb oturulacak yerlerin, çadır kapılarının önüne dört direk üstüne gerilen kumaş örtü ya da gölgelikler de sayepuş olarak bilinir.

İlk baldaken örneklerine Ravenna ve Roma'da rastlanır. Baldaken genellikle dört sütuna oturan baştabanlarla (arşitrav) bunların üstünde yer alan bir sıra minyatür kolonadın taşıdığı bir topuz ya da beşik çatıdan oluşur. Romanesk baldakenlerde (Milano'daki S. Ambrogio'da olduğu gibi) düz baştabanların yenni çoğu zaman kemerler alır. Baldakenin dört yüzünde bu kemerlerin üstünde de alınlıklar bulunur. Gotik Dönem baldakenlerinden günümüze pek az örnek kalmıştır. Zaten bu dönemde baldaken İtalya dışında pek fazla kullanılmamıştır. Ama 19. yüzyılda Viollet-le-Duc'un yeniden inşa ettiği Paris'teki Sainte Chapelle'de (1247-50) zengin bir gotik baldaken örneği bulunmaktadır. Rönesans döneminde baldaken uygulaması yaygınlaşmıştır. 17. yüzyılda, barok sanatın önde gelen temsilcisi Gian Lorenzo Bernini'nin Roma'

Gian Lorenzo Bernini'nin San Pietro Bazilikası baldakeni
SCALA-Art Resource/EB Inc

daki San Pietro Bazilikası için yaptığı görkemli bronz baldakenin de etkisiyle, pek çok baldaken uygulaması yapılmıştır.

Balder, Eski İzlanda dilinde BALDR. İzlanda mitolojisinde baş tanrı Odin ile karısı Frigg'in oğlu. Güzelliği ve hak bilirliliğiyle bütün tanrıların sevgisini kazanan Balder hakkındaki efsanelerin çoğu onun ölümüyle ilgilidir. İzlanda öykülerine göre tanrılar tehlikelere karşı korunduğunu bildikleri Balder'e çeşitli nesneler atarak aralarında eğlenirler. Kötü ruhlu Loki tarafından kandırılan kör tanrı Höd, Balder'i yaralayabilecek tek madde olan okseotunu atarak onu öldürür. Gömme töreninden sonra Balder'i ölümden döndürebilecek gözyaşlarını dokmeyi reddeden devanasi Thökk'un de kılık değiştirmiş Loki olduğu sanılır.

Bazı bilim adamları, Balder'in edilgen ve acılara katlanan kişiliğinin İsa'nın kişiliğinden izler taşıdığı kanısındadır. Buna karşın Danimarkalı tarihçi Saxo Grammaticus (y. 1200), Balder'i bir kadın uğruna kavgaya tutuşan bir savaşçı olarak yorumlar.

baldıran (*Conium maculatum*), AGUOTU ve YILANOTU olarak da bilinir, maydanozgiller (*Apiaceae*) familyasından ikiyillik otsu bitki. Gövdesi tüysüz, yeşil üstüne kırmızı ya da mor lekeli, yaprakları büyük ve parçalıdır; beyaz çiçekleri şemsiye biçiminde sal-

Baldıran (*Conium maculatum*)
Ken W Davis

kımlar oluşturur. Özellikle meyvelerinde yoğunlaşmış, koniini adıyla bilinen çok zehirli bir madde içerdiği için, otçul hayvanlarda zehirlenmelere yol açan tehlikeli bir çayır bitkisidir. Sokrates'in de, kendisine sunulan baldıran zehirini içerek öldüğüne inanılır.

baldırıkara (*Adiantum capillus-veneris*), VENUSAÇI olarak da bilinir, *Adiantaceae* familyasından, özellikle ıslak, kayalık topraklar, su kaynakları, kuyu ağzı gibi nemli yerlerde yetişen çokyıllık bitki. Tropik, astropik ve ılıman bölgelerde yaygındır; evlerde süs bitkisi olarak da yetiştirilir.

Bitkinin köksapı (toprakaltı gövdesi) ince, parçalı yapraklarının loplari uçgen biçiminde ve uçları dişlidir. Yaprak ve loplari sapları siyah renktedir. Özel bir kokusu ve acı bir tadı olan bu bitkiden hazırlanan şuruplar, göğüs yumuşatıcı olarak kullanılır.

Obur *Adiantum* türleri ve *Asplenium* cinsinden bitkiler de baldırıkara adıyla bilinir.

baldırsokan (*Stomoxys calcitrans*), AHIR SİNEĞİ, BEYĞIR SİNEĞİ ve GUGUM olarak da bilinir, *Diptera* (çiftkanatlılar) takımının *Muscidae* (sinek giller) familyasından, karasineğe benzeyen kan emici sinek; bazı

Baldırsokan (*Stomoxys calcitrans*)
Richard Parker

uzmanlar bu sineği ayrı bir *Stomyxyidae* familyası içinde sınıflandırır. Genellikle

güneşli ve açık yerlerde yaşayan baldırsokan, hava soğuduğunda bazen evlerin içine sığınır ve başta şarbon olmak üzere bazı hayvan hastalıklarını insanlara da bulaştırır.

Dişi sinek, bol kan emerek beslendikten sonra, yumurtalarını çürümüş saman ve gübre yığınlarının arasına bırakır. Yaşam çevrimi yaklaşık üç hafta kadardır. Hayvan sağlığı açısından büyük bir tehlike olan bu sineklerle savaşmanın en etkili yolu, yumurtalarını bırakabilecekleri gübrelikleri yok etmek ve ahırları temiz tutmaktır.

Baldinucci, Filippo (d. y. 1624, İtalya - ö. 1 Ocak 1696), resim sanatının incelemesinde çizimlerin önemini kavrayan ve belgelerden tam anlamıyla yararlanan ilk sanat tarihçisi. Kardinal Leopoldo de' Medici'nin yanında çalışırken, bugün Floransa'daki Uffizi Galerisi'nde bulunan büyük çizim koleksiyonunun alınmasını salık verdi. Baldinucci'nin en dikkate değer yapıtı olan *Notizie dei professori del disegno da Cimabue in qua...* (1681-1728; Cimabue'den Günümüze Çizim Ustaları Üzerine Notlar), birçok yerde Vasari'nin yanlışlarını düzeltir ve onu tamamlar.

Baldovinetti, Alesso, Alesso ALESSIO olarak da yazılır (d. 14 Ekim 1425 ? - ö. 29 Ağustos 1499, Floransa), yapıtlarında büyük bir yenilik getirmemekle birlikte, 15. yüzyılın ikinci yarısındaki Floransa resim üslubunda ustaca örnekler vermiş ressam. Aynı zamanda, yeni gelişmekte olan manzara resmi türüne de önemli katkılarda bulunmuştur.

Domenico Veneziano'nun yardımcısı olduğu kabul edilen Baldovinetti'nin "İsa'nın Vaftiz Edilmesi", "Kana Düşünü" ve "Görünüş Değiştirme" (San Marco Müzesi ya da dell'Angelico Müzesi, Floransa) gibi günümüze ulaşmış en eski yapıtlarındaki berrak ve yaygın ışık, bu ustanın etkisini yansıtmaktadır. Floransa'daki SS. Annunziata Kilisesi'nde bulunan ve Baldovinetti'nin başyapıtı olan "İsa'nın Doğumu" (1460-62) adlı freskte üslubu en olgun durumuna ulaşmıştır. Baldovinetti'nin yaptığı teknik denemeler nedeniyle bu fresk hızla aşınmış-

"Madonna ve Çocuk", Alesso Baldovinetti'nin yağlıboya çalışması, y. 1465; Louvre, Müzesi, Paris
Graudon-Art Resource/EB Inc

sa da, "Madonna ve Çocuk" (y. 1465, Louvre Müzesi, Paris) gibi daha sonraki yapıtlarından çoğunun özelliği olan soluk renkler, havaya yayılan ışık, ayrıntıların büyük ölçekli kompozisyonla bütünleştirilmesi bu freskte de görülür. Gerek "İsa'nın Doğumu"nda, gerek "Madonna"da yer alan Arno Irmağı vadisi görünümüleri, Avrupa sanatındaki ilk gerçek manzara resimlerinden.

Baldovinetti aynı zamanda Floransa Vaftizhanesi'nde Lorenzo Ghiberti'nin yaptığı ünlü kapıların üzerine iki sıra mozaik bezeme (1453-55) ve Piza Katedrali'nin güney girişi üstüne de bir "Vaftizci Yahya" (1462) freski yapmıştır. Ayrıca, *intarsia* ya da ahşap kakma ve vitray desenleri de vardır.

Baldung-Grien, Hans (d. y. 1484, Schwäbisch Gmünd, Württemberg - ö. 1545, Strassburg), Rönesans'ın Kuzey'deki en

"Çarmıha Geriliş", Hans Baldung-Grien'in ağaçbaskı çalışması
National Gallery of Art Washington, D.C., Rosenwald Collection

önde gelen ressamı ve grafik sanatçısı. İlk yapıtlarında yardımcılığını yaptığı Albrecht Dürer'in etkileri görülürse de, daha sonraki aşın enerji dolu üslubu Matthias Grünewald'inkine daha yakındır.

Çok sayıdaki yapıtları dinsel resimler ve dindışı portrelerden, duvar halısı ve vitray desenlerine kadar büyük bir çeşitlilik gösterir. Manzara, figür, ışık ve rengi adeta büyümlü bir dinginlik içinde birleştirdiği Meryem Ana betimlemeleriyle ünlüdür. Yaşlı insanları işlediği portrelerinde ise meşum bir hava ve abartılı bir ustalık görülür. Yapıtları arasında en tanınmış, Almanya'da Freiburg im Breisgau'daki katedralin ana altar resmidir. Bu katedralin koroyeri pencerelerinin vitraylarını da tasarlamıştır.

Baldung-Grien'in yoğun bir canlılık gösteren desen, oymabaskı ve ağaçbaskı gibi yapıtları da resimleri kadar değerlidir. Grafik çalışmalarında "ölüm dansı" ile "ölüm ve genç kız" konuları sık sık yenilenir. Reform'un ilk yandaşlarından biri olarak, Martin Luther'i güvercin biçimindeki Ru-

hükudüs tarafından korunurken gösteren bir ağaçbaskı yapmıştır.

Strassburg (Strasbourg) kent meclisi üyelerinden olan Baldung-Grien aynı zamanda piskoposluğun resmi ressamıydı. Elzach'taki kiliseden başka Basel, Karlsruhe, Köln, Freiburg ve Nürnberg'deki müzelerde de yapıtları vardır.

Baldwin, Frank Stephen (d. 10 Nisan 1838, New Hartford, Connecticut - ö. 8 Nisan 1925, Denville, New Jersey, ABD), geliştirdiği (Monroe hesap makinesi olarak bilinen) hesap makinesiyle tanınan mucit.

Yaptığı ilk hesap makinesi olan aritmetometre (patent hakkı 1875) toplama, çıkarma, çarpma ve bölme işlemlerini yapabiliyordu. Ama o günün ekonomik koşulları bu makinenin fabrika üretimine hemen geçilmesini engelledi. Daha sonra, her ikisi de kendi

adıla anılan hesaplama aygıtını (1890) ve hesap makinesini (1902) gerçekleştiren Baldwin, Jay Monroe ile birlikte çalışarak Monroe hesap makinesinin yapımını ancak 1912'de (patent hakkı 1913) bitirebildi. Ölümüne değin Monroe Calculating Machine Company'nin araştırma müdürü olarak görev yaptı.

Baldwin, James (Arthur) (d. 2 Ağustos 1924, New York kenti, ABD - ö. 30 Kasım 1987, St. Paul de Vence, Fransa), romancı, denemeci ve oyun yazarı. ABD'deki ırk ilişkilerini işleyerek Siyahların sözcüsü olmuştur.

Yoksul bir ailenin dokuz çocuğundan en büyüğü olan Baldwin, New York'ta, Siyah azınlığın oturduğu Harlem'de büyüdü. 14-16 yaşları arasında okuldan artan zamanlarında küçük bir kilisede vaizlik yaptı. İlk ve belki de en güzel romanı olan yarı otobiyografik *Go Tell It on the Mountain* (1953; Git Onu Dağlara Söyle) ile Evanjelist bir kadını konu alan *The Amen Corner* (1955; Dua Köşesi) adlı oyunu yaşamının bu dönemini anlatır.

Ortaöğrenimini bitirdikten sonra düşük ücretli işlere girip çıktı; kendi kendini eğitmeye çalıştı; bir yandan da New York'un bohem mahallesi Greenwich Village'da edebiyat çevreleriyle tanıştı. Bu hareketli dönemin ardından 1948'de New York'tan ayrılarak sekiz yıl Paris'te yaşadı. İkinci romanı *Giovanni's Room*'da (1956; *Giovanni'nin Odası*, 1964) beyazların dünyası ile bir erkek ve bir kadına duyduğu iki sevgi

James Baldwin
UPI/EB Inc

arasında bocalayan "Paris'te bir Amerikalı'yı anlatır. Bu iki romanın arasındaki yıllarda, denemelerini topladığı *Notes of a Native Son* (1955; *Bir Yerli Çocuğun Karalamaları*) adlı yapıtı yayımlandı.

Baldwin 1957'de ABD'ye dönerek o sırada ülkesinde hızla yayılan insan hakları mücadelesine etkin bir biçimde katıldı. *Nobody Knows My Name* (1961; *Kimse Bilmec Adımı*), ABD'de ırk ilişkilerinin karmaşık gelişimini araştırdığı bir deneme kitabıdır. Bir New York mahallesinde yaşayan insanların cinsel ve ırksal sorunlarını inceleyen *Another Country* (1962; *Kara Yabancı*, 1970) adlı romanı da aynı tema çevresinde gelişir.

The New Yorker dergisi, 17 Kasım 1962 tarihli sayısının hemen tümünü Baldwin'in ayrılıkçı Siyah Müslüman hareketini ve insan hakları mücadelesinin başka yönlerini ele aldığı uzun bir makalesine ayırdı. Bu makale, *The Fire Next Time* (1963; *Gelecek Sefere Cehennem*) adıyla kitap halinde yayımlanarak en çok satan kitaplar listesine girdi. Irkçı baskıları ağır bir dille eleştirdiği *Blues for Mister Charlie* (Mister Charlie için Şarkılar) adlı oyunu 1964'te Broadway'de oynandı. (Mister Charlie Siyahların beyaz adam için kullandıkları bir terimdir.) 1965'te, 10 yıl önce yazdığı *The Amen Corner* New York'ta sahnelendi. Kusa öykülerden oluşan *Going to Meet the Man* (1965; *Buluşmaya Girmek*) adlı kitabının ardından, *Tell Me How Long the Train's Been Gone* (1968; *Ne Zaman Gitti Tren*, 1973), *If Beale Street Could Talk* (1974; *Sokağın Dili Olsa*, 1974) ve *Just Above My Head* (1979; *Başımın Hemen Üzerinde*) yayımlandı.

1960-84 arasında birçok kez Türkiye'ye gelen Baldwin, *Blues for Mister Charlie* ve *Tell Me How Long the Train's Been Gone*'i burada yazdı. Ayrıca John Herbert'in *Of Fortune and Men's Eyes* adlı oyununu 1970'te *Dişenin Dostu* adıyla Gülriş Sururi-Engin Cezzar Tiyatrosu'nda sahneye koydu.

Baldwin, James Murk (d. 12 Ocak 1861, Columbia, Güney Carolina, ABD - ö. 8 Kasım 1934, Paris), filozof ve psikoloji kuramcısı. ABD'de 1890'larda henüz biçim-

lenme döneminde olan psikoloji üzerinde önemli etkileri olmuştur. Darwin'in evrim kuramının psikolojiyle bağlantısı üzerinde durarak, bireysel farklılıkların irdelenmesini savunmuş, psikolojide kuram geliştirmenin önemini vurgulamış ve dar görüşlü dencyseliliği eleştirmiştir.

Baldwin, Leipzig Üniversitesi ve Berlin'de eğitim gördüğü sırada (1884-85) yeni gelişen dencysel psikoloji akımıyla ve kurucusu Wilhelm Wundt'la tanıştı. Yeni psikoloji konusunda İngilizce ders kitabı eksikliğini gidermek amacıyla *Handbook of Psychology*'yi (1889-91, 2 cilt; *Psikoloji Elkitabı*) yazdı. 1889'da Toronto Üniversitesi'nde felsefe dersleri vermeye başladı ve burada bir psikoloji laboratuvarı kurdu. Daha sonra psikoloji ve felsefe dersleri verdiği Princeton Üniversitesi'nde de (1893-1903) bir laboratuvar kurarak, psikolojideki evrimci ilkeleri geliştiren iki çalışmasını yayımladı: *Mental Development in the Child and the Race* (1895; *Çocukta ve Soyda Zihinsel Gelişim*) ve *Social and Ethical Interpretations in Mental Development* (1897; *Zihinsel Gelişimde Toplumsal ve Ahlakî Yorumlar*). 1894'te James McKeen Cattell'i birlikte *Psychological Review* adlı dergiyi kurdu. Bunu, *Psychological Index* ve *Psychological Bulletin* gibi öbür süreli yayınlar izledi.

Baldwin, 60 kadar filozof ve psikologun katkısıyla *Dictionary of Philosophy and Psychology*'yi (1901-05, 3 cilt; *Felsefe ve Psikoloji Sözlüğü*) hazırladı. Yapıtının son cildi Benjamin Rand'in yazdığı 1.200 sayfalık bir kaynakçayı kapsıyordu. 1903-09 arasında Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nde görevli olduğu sırada, beş yıl Mexico'da kalarak Meksika Ulusal Üniversitesi'ne danışmanlık yaptı. Bu süre içinde, düşünce ve anılamın özü ile gelişimini irdelediği *Genetic Logic* (1906-11, 3 cilt; *Kalıtıl Mantık*) adlı çalışmasını tamamladı. 1913'te Paris'e yerleşerek çeşitli taşra üniversitelerinde ders verdi; 1919'da Paris'teki Yüksek Sosyal İncelemeler Okulu'nda profesör oldu.

Baldwin, Matthias William (d. 10 Aralık 1795, Elizabethtown, New Jersey - ö. 7 Eylül 1866, Philadelphia, ABD), buharlı lokomotiflere getirdiği yeniliklerle, tanınan yapımcı. Geliştirdiği buhar sızdırmaz metal mafsallı düzeneği, lokomotiflerde yararlanılan buhar basıncının iki kat artırılmasını olanaklı kılmıştır.

Önceleri kuyumculuk yapan Baldwin'in sanayi tasarımcılığı ve yapımcılık deneyimi de vardı. 1832'de Philadelphia ve Germantown Demiryolu Şirketi kendisinden bir lokomotif yapmasını isteyince Baldwin Lokomotif Fabrikası'nı kurdu. Kurucusunun yaşamı boyunca şirket 1.500'ü aşkın lokomotif üretti.

Siyah çocukların eğitime yönelik çeşitli çalışmalar yapan Baldwin'in kölelik karşıtı tavrı, İç Savaş'tan kısa bir süre önce lokomotiflerinin Güney'de boykot edilmesi nedeniyle oldu.

Baldwin, Robert (d. 12 Mayıs 1804, York, ö. 9 Aralık 1858, Toronto, Kanada), Kanada'da ilk iki liberal yönetime Louis Hippolyte Lafontaine ile birlikte başkanlık eden devlet adamı. Hükümetlerin yasama organına karşı sorumlu olmaları ilkesi bu dönemde yerleşmiştir.

1825'te baroya kabul edildi, 1929-30'da Yukarı Kanada (bugün Ontario) Yasama Meclisi'nde York (1834'te Toronto) milletvekili olarak görev yaptı. 1836'da Yukarı Kanada Yürütme Konseyi'nde kısa süre görev aldı. 1837 Ayaklanması'na karşı çıkarak Kanada'nın birliğini savundu. 1840'ta Charles Poulett Thomson'in (sonradan Ba-

ron Sydenham) başkanlığındaki Yürütme Konseyi'nde görev aldıysa da, kısa süre sonra istifa ederek muhalefete katıldı.

1842'de, Sir Charles Bagot'un genel valiliği sırasında Baldwin ve Lafontaine başkanlığında liberal bir hükümet kuruldu. Ama Bagot'un yerine geçen Sir Charles Metcalfe'in izlediği politika sonucunda birçok bakan istifa edince, Baldwin, Lafontaine ile birlikte başbakanlık görevinden ayrıldı. 1843 seçimlerini genel vali yanlıları küçük bir farkla kazandı, ama 1848'de Liberaller yeniden iktidara geldi. Elgin 8. kontu James Bruce'un genel vali olduğu bu dönemde Baldwin ve Lafontaine, hükümetin yasama organına karşı sorumlu olduğu "sorumlu hükümet" uygulamasını başlattılar ve bazı reformları uygulamaya koydular. Bunlar arasında Yukarı Kanada'da özerk bir belediye yönetiminin kurulması ve Toronto Üniversitesi'nin mezhep çekışmelerinden kurtarılması da bulunuyordu.

Baldwin, partisinin reformcu kanadının artan muhalefetinden ve Batı Kanada'da kurulmasına kendisinin yardımcı olduğu Yüksek Mahkeme'nin feshedilmesi girişimlerinden duyduğu kırınglık nedeniyle 1851'de istifa etti. Kanada'da Protestan papazların kullanımına ayrılmış olan kraliyet topraklarının sekizde birinin laik yönetime devredilmesi üzerine doğan Ruhban Bölgeleri sorunu karşısında tarafsız bir tutum takınmasının da etkisiyle, Toronto'dan bir daha parlamentoya seçilemedi. 1858'de Liberal ve Muhafazakâr partilerin oluşturduğu koalisyon hükümeti, Baldwin'e senato seçimlerine aday olması için çağrıda bulundu. Partinin radikal kanadıyla ilişkiyi kesmiş olan Baldwin, muhafazakâr kanada da katılmak istemediği için bu öneriyi reddetti. Emeklilik döneminde, Kanada'da İngilizler: Fransızlar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine çalıştı.

Baldwin, Stanley, 1. BEWDLEY KONTU BALDWIN, CORVEDALE VIKONTU (d. 3 Ağustos 1867, Bewdley, Worcestershire - ö. 14 Aralık 1947, Astley, Lancashire, İngiltere), 1923-37 arasında üç kez başbakanlıkta bulunan muhafazakâr siyaset adamı. 1926'da genel grev, 1935'te Etiyopya Bunalımı, 1936'da da Kral VIII. Edward'ın tahttan çekilmesiyle sonuçlanan bunalım sırasında hükümete başkanlık etmiştir.

Yazar Rudyard Kipling ve ressam Sir Edward Burne-Jones'in akrabasıydı. Siyasete atılmadan önce babasının ağır sanayi tesislerini yönetti. 1908-37 arasında Avam Kamarası üyesi olarak görev yaptı. Aralık 1916'da, David Lloyd George'un I. Dünya Savaşı sırasında kurduğu koalisyon hükümetinde maliye bakanı olan Andrew Bonar Law'ın parlamento özel sekreteri oldu. 1917-21 arasında hazine mali sekreterliğinde bulunduktan sonra ticaret kurulu başkanı olarak hükümette yer aldı. Bonar Law ve Baldwin, Ekim 1922'de parlamentonun muhafazakâr üyelerinin çoğunu Lloyd George'un koalisyon hükümetini düşürmeye ikna ettiler. Baldwin, daha sonra Bonar Law başkanlığında kurulan muhafazakâr hükümette maliye bakanı oldu. İngiltere'nin ABD'ye I. Dünya Savaşı'ndan kalan borçlarını sonuçlandırmak üzere Ocak 1923'te Washington'a (D.C.) giden Baldwin, görüşmeler sırasında İngiltere'nin çıkarlarını yeterince koruyamadığı yönünde eleştiriler aldı. Bonar Law sağlık sorunları yüzünden başbakanlıktan istifa etmek zorunda kalmışa, Baldwin 22 Mayıs 1923'te Kral V. George tarafından yeni hükümeti

kurmakla görevlendirildi. Ama koruyucu gümrük politikasına karşı gelişen genel muhalefet yüzünden aynı yıl yapılan seçimleri kaybedince ilk başbakanlık dönemi 22 Ocak 1924'te sona erdi.

İşçi Partisi'nin ilk başkanı olan Ramsay MacDonald'ın düşmesi üzerine, 4 Kasım 1924'te Baldwin yeniden başbakan oldu. Bozulmuş ekonomik durum İngiliz işçilerinin genel greve gitmesine yol açınca (4-12 Mayıs 1926) Baldwin olağanüstü hal ilan etti. Temel hizmetleri sağlamak için gönüllüleri örgütledi; grev sona erdirilinceye değin işçilerle görüşmeyi kabul etmedi. Ertesi yıl, sendikal hakları kısıtlayan İş Uyuşmazlıkları Yasası'nı çıkardı.

İşsizliğin ve İş Uyuşmazlıkları Yasası'nın olumsuz etkileri sonucunda muhafazakârlar seçimde yenilgiye uğrayınca Baldwin 4 Haziran 1929'da görevinden ayrıldı. 1931'de MacDonald başkanlığındaki ulusal koalisyon hükümetinde danışma konseyi başkanı olarak görev aldı. Bu görevi sırasında, değer üzerinden alınan gümrük vergisini yüzde 10 artırdı; ekonomide korumacılığı esas alan ve birçok liberal bakanın istifa etmesine yol açan 1932 Ottawa Antlaşmaları'nı uygulamaya koydu. 1933'te Almanya'da Adolf Hitler'in iktidara gelmesi üzerine Nazizm ilk kez uluslararası bir tehlike olarak görülmeye başlandı. Ama İngiltere'nin yeniden silahlandırılmasının ülke içinde yaratacağı siyasal sonuçlardan ve Nazi tehdidine karşı katı bir dış politika izlemekten çekinen Baldwin gerekli önlemleri almadı. Daha sonra bu tutumu için "dudakların mühürlenmişti" diyecekti.

Baldwin, 7 Haziran 1935 - 28 Mayıs 1937 arasında bir kez daha başbakanlık görevinde bulundu. İtalya'nın Etiyopya'yı işgali, Almanya'nın hiçbir direnişle karşılaşmaksızın Ren Bölgesini yeniden ele geçirmesi, Almanya ve İtalya'nın İspanya İç Savaşı'na müdahalesi karşısında neredeyse kayıtsız kalarak yalnızca askeri kurumları güçlendirmekle yetindi. İngiltere dışişleri bakanı Sir Samuel Hoare ile Fransa başbakanı Pierre Laval tarafından Aralık 1935'te imzalanan

Stanley Baldwin, 1932
Bassano ve Vandyk

ve faşist İtalya'nın Etiyopya'ya girmesine izin veren antlaşma karşısında halk Baldwin hükümetine tepki duymaya başladı. Yurt içinde ise yeni kral VIII. Edward'ın ABD'li bir dul olan Wallis Warfield Simpson ile evlenmeye karar vermesi, krallığın saygınlığını ve belki de Britanya İmparatorluğu'nun birliğini tehlikeye sokuyordu. Baldwin, Edward'ın 10 Aralık 1936'da tahttan vazgeçmesini sağlayarak kamuoyunu yatıştırmayı başardı. Beş ay sonra istifa eden Baldwin, kont unvanı alarak siyasetten çekildi; yerine Neville Chamberlain geçti.

Bale, Güney Etiyopya'da Hararge ve Sidamo arasında il (*kifse hager*). 128.300 km²'lik yüzölçümüyle Etiyopya'nın Hararge'den

sonra ikinci büyük ili olan Bale, ülkede nüfus yoğunluğunun en düşük olduğu ildir. Dağlık kuzeybatı kesimi Arsi iliyile, alçak güneydoğu kesimi ise Somali ile sınırdadır. Güneydoğu yönüne akan ve Somali'den geçerek Hint Okyanusuna dökülen birçok ırmak bu dağlardan doğar. Şebeli Irmağı Bale'nin Arsi ve Hararge ile olan sınırını, Genale Irmağı ise Sidamo'yla olan sınırının büyük bölümünü oluşturur. Vebi Irmağı ise Bale ilinin ortasından geçer. İlin kurak güneydoğu kesimi, Hararge'nin Ogaden bölgesinin bir uzantısıdır. İrmaklar arasında kalan bu kurak topraklar yalnızca Somali dili konuşan göçebelerle sığırlarına yurtluk eder. İlin merkezi ve en büyük kenti olan Goba, il topraklarının öteki ucunda, Batu doruğunda 4.307 m'ye kadar yükselen dağların arasında yer alır. Yaklaşık 3.000 km²'lik bir alanı kaplayan Bale Dağları Ulusal Parkı dünyanın yalnızca bu bölgesinde yaşayan ve ender bir antilop türü olan dağ niyalası ile ünlüdür. Bale Av Hayvanlarını Koruma Alanı yaklaşık 2.000 km²'lik bir alanı kaplar. Ayrıca uzunluğu 3.200 m'yi bulan sarkıtlı kireçtaşı mağarası vardır. Nüfus (1991 tah.) 1.227.686.

bale, kuralları belirli akademik dans (*danse d'école*) tekniğinin, başka sanatsal öğelerle de birleştirilerek bir sahne gösterisi oluşturacak biçimde sunulması. Bale terimi, bu akademik dans tekniği için de kullanılır. Bir gösteri sanatı olarak genellikle müzik eşliğinde, dekor ve sahne giysileriyle sunulan, son derece stilize bir danstır. Bir bale, dans, müzik ve tasarımla dramatik bir öykü anlatabilir ya da hiçbir öyküsü olmadan, yalnızca müziğin dans aracılığıyla bir yorum biçiminde sunulabilir.

Bale, Rönesans saray gösterilerinden ve bunları izleyen Fransız *ballet de cour*'undan gelişti. Genellikle bir ilkçağ teması üzerinde müzik eşliğinde şiir okuma, dans, mim ve şarkıyı çok zengin dekor ve giysilerle birleştiren bu oyunları kral ailesi üyeleri ve soylular sarayda kendileri oynarlardı. 17. yüzyılda görülen gerileme yıllarının ardından, dansa çok meraklı olan Fransa kralı XIV. Louis (1638-1715), "dansı yeniden kusursuzluğa kavuşturmak" amacıyla 1661'de Kraliyet Dans Akademisi'ni kurdu. Aynı yıl, dansların perde aralarına serpiştirildiği, sözleri Molière'in, müziği Jean-Baptiste Lully'nin olan ilk *comédie-ballet* sunuldu. Bu olay Lully'nin *opera-baller*'ler yazmasına ve bunlar için gerekli profesyonel dansçıları eğitmek amacıyla Kraliyet Müzik Akademisi'ne (ya da Opera) bağlı bir okul kurulmasına yol açtı. Önceleri bu yeni profesyonel dansçılar soyluların duruş ve davranış biçimlerini taklit etmek üzere eğitiliyorlardı. Lully'nin ve bale ustası Pierre Beauchamps'ın yönlendirmesiyle bale giderek bir gösteri sanatına dönüştü.

Bunu izleyen yüzyılda teknik düzeyde büyük gelişmeler görülen baleye, bir sahne sanatı olarak da yeni bir ilgi doğdu. Jean-Georges Noverre'in (1727-1810) *Leçons sur la danse et les ballets* (1760; Dans ve Baleler Üzerine Mektuplar) adlı yapıtı, *ballet d'action* (konulu bale) ya da dramatik balenin bütün Avrupa'daki gelişiminde önemli bir rol oynadı. Aynı dönemde besteci Christoph Gluck'un müziği, opera ve baledeki dansa yepyeni bir canlılık ve oyunculuk anlayışı getirdi. Bu dönemde ayrıca, balede üç *genre* da (tür) ortaya çıktı. Dansçılar *sérieux*; *demi-caractère* ve *comique* (ya da *grotesque*) gibi üç farklı teknikte eğitiliyor-
du. Böylece bale de opera gibi, büyük salonlarda oynanan görkemli bir gösteri durumuna geldi. Birçok opera, ara oyunları olarak sunulan bale *divertimento*'ları içeriyordu.

O dönemin balesi hâlâ aristokrat anlayışla-
rı yansıtıyordu. Ama 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında sanayi, toplum, siyaset ve sanat alanlarında görülen devrimler, balede büyük değişikliklere yol açtı. Özellikle Fransa'da bale eğitiminde benimsenen üslup *ancien régime*'in (eski rejim) ve o dönemdeki sosyete danslarının etkisinden çıktı. 19. yüzyıl başlarının sahne dansı, romantik balenin temsilcileri Marie Taglioni (1804-84) ve Fanny Elssler (1810-84) ile yepyeni bir sanat yönü kazandı. Ayak parmaklarının üzerinde dengeli duruş demek olan *pointe*'in dans terimleri arasına katılmasıyla balerin, kusursuz bir sahne kişisi durumuna geldi. İlk kez profesyonel yazarlar ya da librettocular bale için senaryolar yazmaya başladılar. Bale tekniğinin Carlo Blasis (1803-78) gibi öğretmenlerce sistematikleştirilmesiyle bale dansı, bugün de kabul edilen temel biçimine ulaştı.

Bununla birlikte, 1830-50 arasında romantik baleye duyulan yaygın ilginin ardından bu sanat uluslararası etkileşimden uzak kaldı. Rusya ve Danimarka dışındaki ülkelerde balenin sanatsal düzeyi düştü. August Bournonville (1805-79), Jules Perrot (1810-92) ve Marius Petipa (1818-1910) gibi bale ustaları yeni koreografiler yaptılar. Özellikle de Petipa, Petersburg'da Çaykovski'nin müziğiyle *Uyuyan Güzle* ve (asistanı Lev Ivanov'la [1834-1901] birlikte) *Kuşu Gölü* gibi, bale repertuarında bugün hâlâ yerlerini koruyan klasik yapıtlarını sahneye akademi baleyi yeniden doruğa yükseltti.

20. yüzyılda balenin Batı dünyasında yayılmasında ve beğenilmesinde en önemli rolü Rusya oynadı. Balerin Anna Pavlova (1881-1931) 20 yıl boyunca durmadan dünyayı dolaştı. Yaşamının son 20 yılında Avrupa'da temsil veren Serge Diaghilev'in kurduğu (1872-1929) Rus Balesi adlı toplulukta uygulanan çalışma düzeni koreograf, sahne tasarımcısı ve besteci arasındaki işbirliğini yoğunlaştırdı.

Hem sanatçıları, hem de izleyicileri derinden etkileyen Diaghilev'in bale sanatına yeni bir canlılık ve yeni bir tanım getirme çabalarına, onun beş önemli koreografi olan Mikhail Fokine (1880-1942), Vaslav Nijinsky (1888-1950), Leonide Massine (1895-1979), Bronislava Nijinska (1891-1972) ve George Balanchine (1904-83) önemli katkılarla bulundular. Uzun baleler yerlerini tek perdelik balelere bıraktı. Üstelik bale artık öyküsüz olabiliyor ya da çağdaş dünyayı konu alabiliyordu. Dans için yazılmış müziklerle, alışılmamış ritimler ve sokak gürültüleri içeren partiyonlarla da bale sahnelenebiliyordu.

Diaghilev'in ölümünden ve ardından başka Rus Baleri'nin ortaya çıkışından sonra, bale kurma yolunda Batı'da yeni adımlar atıldı. Bu sanata ulusal kimlik ve akademik bir disiplin kazandırmayı amaçlayan yeni okullar ve topluluklar ortaya çıktı. 1931'de İngiltere'de Vic-Wells (sonradan Sadler's Wells, daha sonra da Kraliyet Balesi) kuruldu. Ninette de Valois'nin (d. 1898) yönetici, Sir Frederick Ashton'ın da (d. 1906) sürekli koreograf olarak yer aldığı bu topluluk, kısa zamanda ülke çapında önem kazandı. ABD'de yönetici Lincoln Kirstein (d. 1907) ve koreograf Balanchine'in 1934'te kurdukları Amerikan Bale Okulu ve 1948'de kurdukları ona bağlı New York Kent Balesi de benzer bir saygınlık kazandı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yurtdışı turnelerine çıkan Danimarka Kraliyet Balesi ile özellikle Leningrad'ın Kirov ve Moskova'nın Bolşoy balerleri, dünya kamuoyunda çok büyük etki uyandırdılar. Bugün her kıtada ve çoğu ülkede bale toplulukları ve okulları vardır. Bale sanatı Diaghilev zuma-

nındakinden çok daha karmaşıklaşmış ve çeşitlenmiştir. *Danse d'école*'e her tür dans üslubu girmiş, öteki sanatlarla bale arasında çeşitli ilişkiler oluşmuştur. Klasik müzik yerine popüler müzikten ya da sessizlikten yararlanılan, giysilerin en aza indirildiği ya da çalışma giysilerinin kullanıldığı, dansın kendisi dışında başka bir konusu olmayan baleler, günümüzde bu sanatta görülen yeni eğilimler arasındadır.

Bale, John (d. 21 Kasım 1495, Cove, Suffolk - ö. Kasım 1563, Canterbury, Kent, İngiltere), piskopos, Protestan polemikçi ve oyun yazarı. *Kynge Johan* (Kral John) adlı yapıtının ilk İngiliz tarihsel oyunu olduğu ileri sürülür. Daha çok 16. yüzyıl dinsel çekişmeleri içindeki rolüyle ve eksikliklerine karşın ilk İngiliz edebiyat tarihi sayılan yapıtlarını da içeren eskiçağ incelemeleriyle ün kazanmıştır.

Bale, Norwich'te bir Karmelit manastırında ve Cambridge'de eğitim gördü. Değişik zamanlarda Doncaster, Maldon ve Ipswich Karmelit manastırlarında başkeşiş yardımcılığı yaptıktan sonra, Protestanlığı benimsedi ve büyük bir olasılıkla 1533'te tarikat-tan ayrılmış evlendi. Suffolk'a bağlı Thordun'un bölge papazı oldu. Dinsel görüşlerinden dolayı sık sık saldırılara uğradı ve bir kez de hapse atıldı. 1540-48 arasında ve 1553'ten Elizabeth'in tahta çıktığı 1558'e değin kara Avrupa'sında sürgün kaldı. 1560'ta Canterbury Katedrali kadrosuna alındı.

Bale'in ciltler tutan yazılarında güçlü bir Protestan yandaşlığı ve kaba, ama canlı bir yergi havası vardır. Üslubu sık sık sövgüye kaçır. Günümüze yalnızca beş tanesi kalan oyunlarının 1530'ların başlarında yazıldığı sanılmaktadır. Bu oyunlarında Protestanlığın propagandasını yapmak için mucize ve ibret oyununa ilişkin eski kalıplardan yararlanmıştır.

Bale'in en iddialı çalışması, İngiliz yazarlarına ilişkin üç yaşamöyküsü katalogudur. Bunlar *Illustrium majoris Britanniae scriptorum* (1548), bu yapıtın gözden geçirilmiş ve büyük ölçüde genişletilmiş baskısı olan *Scriptorum illustrium majoris Britanniae catalogus* (1557-59; yb 1977) ve ilk kez 1902'de R. L. Poole ve M. Bateson tarafından *Index Britanniae Scriptorum Quos Collegit J. Baleus* adıyla yayımlanan el yazmasıdır. İlk İngiliz edebiyat tarihi sayılan bu yapıtlar, bazı yanlış bilgiler içermekle birlikte, ortaçağı ve Tudor döneminin ilk yıllarını inceleyenler için, paha biçilmez bir değer taşır.

bale duruşları, klasik baleye temel olan beş ayak duruşu. Vücudun çeşitli duruşları için de kullanılabilen bu terimi ilk kez

1588'de Thoinot Arbeau kullanmış, y. 1680'de Pierre Beauchamp sistemleştirmiş ve Pierre Rameau *Le Maître à danser* (1725; Dans Ustası) adlı yapıtında tanımlamıştır.

Arabesque; Natalya Bessmertnova ile Nikolay Fadeyçev, Bolşoy Balesi; Kuğu Gölü Novosı-Sarıta

Karışık bale hareketleri(*) bu duruşlardan biriyle başlar ve biter.

Bütün duruşlarda her iki bacak da kalçadan yana doğru döndürülür. Böylece ayaklar düz ya da birbirine paralel çizgiler oluşturana kadar ayak parmakları dışarıya çevrilir. Vücudun ağırlığı, yerde dümdüz duran ayaklar üzerinde eşit olarak dağılır ve ayak parmaklarına (*demi-pointe*) ya da parmak uçlarına (*pointe*, yalnızca kadınlar-da) yüklenir. Bunlara uyumlu kol ve el (*port de bras*) duruşlarıyla figürdeki kusursuz denge tamamlanır.

Birinci duruşta, topuklar bitişiktir ve ayaklar düz bir çizgi oluşturana kadar ayak parmakları dışı doğru döndürülür. İkinci duruşta, ayaklar birbirine yaklaşık 30 cm arayla paralel ve dışı dönüktür; ağırlık iki ayak üzerinde eşit olarak dağılır. İkinci duruş *en l'air*'de (havada) bir ayak yana doğru havaya kaldırılırken, vücudun ağırlığı öteki ayağın üzerine verilir. Üçüncü duruşta, ikisi de dışı dönük olarak bir ayağın topuğu öteki ayağın iç kenarına dayanır ve ağırlık iki ayağa eşit olarak dağılır. Menuet ve gavot gibi 18. yüzyıl halk danslarında çok kullanılan bu duruş, sahne kullanımından hemen hemen kalkmıştır. Dördüncü duruşta, biri ötekinden yaklaşık 30 cm ileride duran ayakların her ikisi de dışı dönüktür ve ağırlık eşit olarak dağılmıştır. İkinci duruşta olduğu gibi bunda da *en l'air* duruşu vardır. Beşinci duruşta, ayaklar dışı dönük ve birinin topuğu öbürünün parmaklarına karşılık gelmek üzere, birbirlerine yapışık durur.

Ayakların beş temel duruşuna ek olarak, klasik balede iki ana vücut duruşu vardır. Birincisi, bir ayak diz bükülmeden arkaya doğru kaldırılırken vücut ağırlığının öteki ayak tarafından taşındığı *arabesque*'tir. Bale duruşlarının en zariflerinden biri olan *arabesque* duruş, vücut açısının, kol duruşlarının ve havada bacak yüksekliğinin değiştirilmesiyle çeşitlendirilebilir. Dansçının vücut ağırlığı, tümüyle ayak üzerine, parmaklara ya da parmak uçlarına verilebilir ve ağırlığı taşıyan bacak düz ya da bükülü tutulabilir. İkinci vücut duruşu olan *attitude*, havadaki bacağın dizden bükülmesi dışında *arabesque* duruşa benzer. Arkaya ya da öne (*attitude en avant*) kaldırılan bacak, vücutla 90 derecelik açı yapacak biçimde tutulur. Diz, hemen hemen düz (*attitude allongée*) ya da iyice bükülü tutulur. Ağırlığı taşıyan bacak da gene düz ya da

Attitude; Diana Weber, Amerikan Bale Tiyatrosu Martha Swope

bükülü tutulabilir. *Arabesque* duruşta olduğu gibi vücut ağırlığı, tümüyle ayak üzerinde, parmaklarda ya da parmak uçlarında taşınabilir. Bu duruşu ilk kez 1829'da, Giambologna'nın Mercury adlı heykelinden esinlenen Carlo Blasis tanımlamıştır.

bale hareketleri, klasik balede dansçının kol, ayak ve vücut duruşlarıyla ilgili özel kurallara uyarak yaptığı hareketler. Bale koreografisi bu temel hareketlerin bileşimine dayanır. *Plié* (dizin bükülmesi) ve *batterie* (bacak kaldırma hareketi) gibi bazı çalışma hareketleri, dansçının kusursuz bir duruş kazanmasına ya da kendi ağırlığını yumuşak bir biçimde dengelemesine yardımcı eder. Bunlar bütün vücuda güç ve esneklik

Bale duruşları (Soldan sağa); Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci duruş Martha Swope

kazandıran alıştırmalardır. Öteki hareketler bale adımlarıdır. Bunlar, beşinci duruşla başlayıp biten *entrechat* (bacakları havada çapraz duruma getirilerek zıplama) ve *jeté* (ağırlığın bir ayakta öbürüne geçirildiği sıçrama) gibi atlama ve sıçrama adımları (*pas d'élévation*) olabileceği gibi, *pirouette* (tek ayak üzerinde dönme) ve *tour en l'air* (havada tekli, ikili ya da üçlü tam dönüş) gibi dönüşler de olabilir.

Ayrıca bak. *assemblé*; bale duruşları; *battement*; *brisé*; *entrechat*; *fouetté en tournant*; *jeté*; *kabriyol*; *kayma*; *pas d'élévation*; *pirouette*; *plié*; *tour en l'air*.

bale kostümü, dansçılara hareket özgürlüğü sağlamak ve (hafiflik ve uçuculuk etkisi yaratan balerin tütüsünde olduğu gibi) dans hareketlerinin görsel etkisini artırmak için tasarlanmış giysi.

17. yüzyılın ilk baleslerinde dansçılar topuklu ayakkabı giyerlerdi. Erkekler kostüm olarak *à la Romaine* ya da *tonnelet* denen brokar ya da benzeri bir kumaştan yapılmış, bugünkü tütüyü andıran, sert, telli etekler, kadınlarsa saray giysilerine benzeyen uzun kuyruklu, gösterişli, ağır kostümler giyerler, mücevher ve peruk takarlardı. Erkek, bazen de kadın dansçılar, canlandırılan karaktere uygun, gülen ya da ağlayan deri maskeler kullanırlardı. 18. yüzyılın başlarında dansçı Marie Camargo, etek boyunu baldırın yarısına kadar kısalttı, ilk kez öksesiz dans ayakkabıları kullandı ve karışık dans adımlarındaki ustalığını gösterebilmek için uzun, dar pantolonlar giydi. Gene 18. yüzyılın başlarında Marie Sallé, deri maskesi bıraktı, saçlarını açtı ve muslinden yapılmış basit bir giysiyle dans etmeye başladı. Bundan çeyrek yüzyıl sonra Jean-Georges Noverre yaptığı reformlarla deri maskeleri baleden atmayı ve kostümleri tüm ayrıntılarıyla göstermeye uygun bir biçime sokmayı başardı.

18. yüzyılın sonları önemli yeniliklerle geçti. Noverre'in karşı olduğu kafesli ve çemberli etekler, Eski Yunan giysilerinden esinlenerek yapılan tünikler sayesinde bırakıldı. 1790'da, dansçılara yeni adımlar geliştirebilmeleri için hareket özgürlüğü sağlayan külotlu çorabın ve y. 1820'de kadın dansçıların parmak uçlarında dans edebilmelerini sağlayan parmak uçları doldurulmuş ayakkabıların bulunması da bu yenilikler arasındadır.

Marie Taglioni'nin 1832'de kullandığı bal-dırların yarısına kadar inen çok katlı "romantik tütü", 1880'lerde bütün bacağı açıkta bırakacak biçimde kısaltıldı. 19. yüzyılda tütü geleneksel bale kostümü haline geldi. Ama 20. yüzyılın ortalarında, özellikle modern balede tütünün yerini, dansın çağdaş yaşamla ilişkisini vurgulamak için kullanılan günlük giysiler aldı. Balanchine üslubunu benimseyen pek çok bale grubu da bugün, çalışma giysisi olarak kabul edilen kostümlerle dans etmektedir.

Balea Adaları, İspanyolca ISLAS BALEARES, Akdeniz'in batısında takımada ve İspanya'ya bağlı özerk bölge (*comunidad autónoma*). İspanya'nın doğu kıyılarının 80-300 km açığında yer alır. Yüzölçümü 5.014 km²'dir. İki ada topluluğundan oluşur. Doğuda bulunan asıl Baleaerlar Mayorka (İspanyolca Mallorca) ve Minorka (Menorca) gibi büyük adalar ile küçük Cabrera Adasını içine alır. Batıdaki Pitiusa (eskiden Pitiusa) topluluğu Ibiza ile Formentera adalarını kapsar. Özerk bölgenin yönetim merkezi Mayorka'daki Palma'dır. 1988 tah-

minlerine göre adalarda 728.173 kişi yaşamaktadır.

Balea Adaları İber Yarımadasının güneyindeki Béticos dağ sisteminin bir uzantısını oluşturur. Anakaradan Nao Burnu yakınlarındaki bir eşikle ayrılır. Denizaltı çöküntülerle birbirinden ayrılan adalar engembeli dağları, platoları ve alçak düzlükleriyle çok çeşitli yüzey şekilleri gösterir. Minorka'da geniş ovalar vardır. Genel olarak Akdeniz ikliminin egemen olduğu adalarda yıllık ortalama yağış seyrek olarak 450 mm'yi aşar. Yağışlar ilk ve sonbaharda yoğunlaşır.

En az 2.600 yıllık insan yerleşimine sahne olan Balea Adaları, stratejik konumundan ve kurşun, çinko, tuz ve boya gibi doğal kaynaklarından dolayı Akdeniz uygarlığının bütün evrelerinden geçti. Sırasıyla Fenike, Kartaca ve Roma egemenliği altında kaldıktan sonra, İS 526'da Vandal istilasına uğradı. 554'te Bizanslıların egemenliği altına girdi. Daha sonra adım adım Arapların eline geçti. 903'te tamamlanan Arap fetihlerinden sonra adalarda tarım ve sulama gelişti; ayrıca su ve yeldeğirmenleri kuruldu. Aragonlu I. Jaime (Fatih) 1229-35 arasında Mayorka ve Ibiza adalarını, III. Alfonso da 1287'de Minorka'yı fethetti. Balea Adaları, 1298'de özerk bir krallık haline getirildi. Bu dönemde ortaçağın en önemli hanıralık ve denizcilik merkezlerinden biri oldu. 1349'da yeniden Aragon Krallığı'yla birleşti. 1521'de soylulara karşı Mayorka'da başlayan köylü ayaklanması güçlükle bastırıldı. 1535'te Barbaros Hayreddin Paşa Minorka'nın merkezi Mahón'a bir baskın düzenledi. 1708'de Mahón'u ele geçiren İngilizler Utrecht Antlaşmaları'yla (1713) Minorka'nın tümünü aldılar. Adadaki İngiliz egemenliği Amiens Antlaşması (1802) ile sona erdi. Balea Adaları 1833'te İspanya'ya bağlı bir il haline getirildi. 19. yüzyıl sonlarında gelişen bölgesel özerklik hareketi pek etkili olmadı. İspanya İç Savaşı (1936-39) sırasında Franco yanlısı askerlerin işgal ettiği adaların bir bölümünü yeniden ele geçiren Cumhuriyetçi güçler, Minorka'yı önemli bir deniz üssü olarak kullandılar. 1983'te çıkarılan bir yasa ile adalara özerk bölge statüsü tanındı.

Akdeniz korsanlarının baskınları yüzünden uzun yıllar ıssız kalan ada kıyılarında 19. yüzyıl ortalarında turizmin gelişmesiyle birlikte, bir nüfus yoğunlaşması başlamış, iç kesimler ise nüfus kaybetmiştir. 1900-70 arasında yüksek göç ve düşük doğum oranı sonucu yavaş artan nüfus, sonraki yıllarda ülke ortalamasının üstünde bir hızla artmıştır. Mayorka ile Minorka'da nüfus büyük kentlerde toplanmıştır; Ibiza ile Formentera adalarında ise seyrek bir nüfus dağılımı görülür. Tarımsal arazi, genelde küçük çiftliklere (*minifundios*) bölünmüş durumdadır; büyük çiftlikler (*latifundios*) 1920'den sonra hızla azalmıştır.

İç bölgelerden göç, tarımsal işgücünün hızla azalmasına yol açmıştır. 1830'lara değin tarımda buğday, üzüm ve zeytin gibi geleneksel Akdeniz ürünleri ağır basarken, ulaşım olanaklarının gelişmesiyle badem, şeftali, kayısı, keçiyoynuzu ve domates gibi yeni ticari ürünler daha uzak pazarlara ulaştırılmaya başlamıştır. Arapların sulama işlerinde yararlanmak üzere adalarda kurdukları su ve yeldeğirmenleri günümüzde de kullanılmakla birlikte, kuru tarım ağır basar. Minorka valisi Sir Richard Kane'in 1712-36 arasında Kuzey Afrika'dan sığır ve koyun, Sardinya'dan da domuz getirtmesiyle başlayan hayvan besiciliği günümüzde de sürdürülmektedir.

İmalat sanayisi ekonomide oldukça önemsiz bir yer tutar. Çoğu işletmeler beşten az

işçi çalıştırır. Başlıca imalat kolları kunduracılık, mobilyacılık ve dokumacılıktır. Ayrıca turistler için ince dantel ve nakış işlenir. Ekonominin temel dayanağı olan turizm yalnızca mevsimlik iş sağlar ve işgücünün büyük bölümü kışın boş kalır. Balea Adalarına her yıl bir milyondan çok turist gelir.

Adalarda çeşitli uygarlıkların izleri vardır. Adını *talayot* denen taş kulelerden alan Tarihöncesi talayotik uygarlığın önemli değişiklik geçirmeden uzun yıllar sürdüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte birçok arkeolojik buluntu, stratejik bir konumda bulunan adaların daha doğudaki uygarlıkların sürekli etkilerine de açık kaldığını göstermektedir. Bronz kılıçlar, tek ve çift yüzlü baltalar, öküz ve daha başka hayvan başı figürleri gibi önemli buluntular, uzun yıllar süren dış etkileri yansıtmaktadır. Genellikle yerel talayotik örneklerle dayanan çömlekçilik sanatı Roma istilasına değin pek az değişikliğe uğrayarak ayakta kalabilmiştir. Ayrıca bak. Ibiza; Mayorka; Minorka.

Bales, Peter, PETER BALESIUS olarak da bilinir (d. 1547, Londra - ö. 1610 ?), İngiliz kaligraf. Stenonun ilk biçimlerinden birini geliştirerek, *Arte of Brachygraphie* (1590; Kısa Yazı Sanatı) adlı kitabında yayımlamıştır. Son derece usta bir yazıcı olan Bales, Kitabı Mukaddes'i yaklaşık ceviz büyüklüğünde bir kitaba sığdırabilen mikroskopik yazısıyla ün kazandı. Bir dizi metni yaklaşık 1 cm çapındaki bir çember içine yazmayı başardı. Bu yazı ustalığı örneğini yerleştirdiği yüzüğü I. Elizabeth'e sundu ve kraliçenin büyük övgüsünü kazandı. El yazısı taklit etme yeteneği, Elizabeth'in başdanışmanı Sir Francis Walsingham tarafından gizli devlet işlerinde kullanıldı. Anthony Babington'un kraliçeye suikast planı da onun bu yeteneği sayesinde ortaya çıkarıldı. 1590'da bir kaligrafi okulunun müdürlüğünü yaparken, *Writing Schoolemaster, in Three Parts* (Üç Bölümde Yazı Öğretmenliği) adlı yapıtını yayımladı.

Baleshvar, BALASORE olarak da bilinir, Hindistan'ın doğusundaki Orissa eyaletinin kuzeydoğusunda il ve il merkezi. Baleshvar kenti, Bengal Körfezinden 11 km içerde Burhabalang Irmağı üzerinde yer alır. 1633'te bir İngiliz yerleşmesi olan Baleshvar'a 17. yüzyılda Felemenk, Danimarka ve Fransa'dan gelen tüccarlar yerleşti. Danimarkalıların ve Felemenkilerin kurduğu yerleşmeler 1846'da İngiltere'ye bırakıldı; Fransız bölgesi ise 1947'ye değin varlığını korudu. Baleshvar, 18. yüzyılda piring ticareti ve tuz üretimini yapılan önemli bir merkez oldu. Kentte bugün piring dışında balık, madeni eşya ve başka ürünler de pazarlanmaktadır. Baleshvar'daki öteki ekonomik etkinlikler, piring işleme, hafif sanayi, balık konserveciligi ve dokumacılıktır. Kentte Utkal Üniversitesi'ne bağlı birkaç yükseköğretim kuruluşu bulunur. Baleshvar, Kalküta ve Orissa eyaletinin öteki kentlerine karayolu ve demiryoluyla bağlıdır.

Baleshvar ili, Bengal Körfezi kıyısındaki alüvyonlu bölgede, 6.394 km²'lik alan kaplayan ve içinden altı ırmak geçen bir şerit biçimindedir. Yörenin başlıca ürünü piringdir; balıkçılık ve dokumacılık da önemlidir. İlin tek limanı olan Chandipur'dan, daha çok Hindistan kıyıları boyunca çalışan buharlı gemiler yararlanır. Nüfus (1981) kent, 65.779; il, 2.252.808.

Balewa, Sir Abubakar Tafawa (d. 1912, Bauchi, Kuzey Nijerya - ö. Ocak 1966, Ifo yakınları), Nijeryalı siyaset adamı. Kuzey Halkları Kongresi'nin (NPC) önderlerinden biri ve Nijerya'nın ilk başbakanıdır.

NPC'nin öteki siyasal önderlerinin tersine halktan biri olan Balewa, Kuzey Bölgesi'nin çıkarlarını savunmakla birlikte, reformdan ve Nijerya'nın birliğinden yana olmuştur.

Meslekten bir öğretmen olan Balewa, 1945'te Londra Üniversitesi Eğitim Enstitüsü'ne gönderilen ilk Kuzey Nijeryalılar arasında yer aldı. 1946'da ülkesine döndüğünde Kuzey Bölgesi Meclisi'ne seçildi. 1947'de de Lagos'taki Merkezi Yasama Konseyi'ne gönderilen beş temsilciden biri oldu. Genellikle Müslüman olan kuzeydeki bazı tutucu emirlerin düşmanlığına karşın, 1951'de yerel meclise yeniden seçildi.

Balewa 1952'den ölümüne değin federal hükümette yer aldı. 1950'lerin ortalarında çalışma ve ulaştırma bakanlıkları yaptı. Ardından NPC'nin Temsilciler Meclisi'ndeki önderi olarak, Nijerya'nın ilk başbakanı oldu. Bağımsızlık öncesindeki 1959 seçimlerinden sonra NPC ile Namdi Azikwe'nin önderliğindeki Nijerya ve Kamerun Ulusal Konseyi'nin (NCNC) oluşturduğu koalisyon hükümetinde yeniden başbakanlığı üstlendi. Bu dönemde yetkileri bölgesel hükümet başkanlarının yetkileriyle önemli ölçüde sınırlandırıldı. 1964 seçiminin kısmen boykot edilmesi, ordu içindeki huzursuzluk ve Batı Bölgesi'ndeki şiddet olaylarıyla kendini gösteren ve giderek artan gerginliklerin üstesinden gelmeyi başaramadı. 1966'da Nijerya'da gerçekleştirilen ilk askeri darbeyle öldürüldü.

Balfe, Michael William (d. 15 Mayıs 1808, Dublin - ö. 20 Ekim 1870, Ware yakınları, Hertfordshire, İngiltere), *The Bohemian Girl* (Bohemyalı Kız) adlı operasının kıvrak melodisi ve yalın ses efektleriyle tanınan İrlandalı şarkıcı ve besteci.

Balfe ilk kez dokuz yaşında kemancı olarak tanındı; beste yapmaya da aynı

Halls'ın (Mermer Salonlarda Yaşadığı Düşledim) birçok farklı düzenlemesi yapıldı.

Londra'da daha birçok opera besteleyen Balfe, yöneticilik ve orkestra şefliğini de denedi, ama başarılı olamadı. 1849-64 arasında Fransa, Almanya, İtalya ve Rusya'da turneler yaptı.

Balfour, Arthur James, Balfour 1. Kontu (Whittingehame), VIKONT TRAPRAIN (d. 25 Temmuz 1848, Whittinghame, East Lothian, İskoçya - ö. 19 Mart 1930, Woking, Surrey, İngiltere), 1902-05 ara-

Arthur James Balfour, y. 1900
Bassano ve Vandyke

sında başbakanlık yapmış İngiliz devlet adamı. Muhafazakâr Parti içindeki güçlü durumunu 50 yıl boyunca sürdürmüştür. Dışişleri bakanlığı (1916-19) yaptığı 1. Dünya Savaşı sırasında yayımlanan ve İngiltere'nin Siyonizmi resmen tanıdığını gösteren Balfour Bildirisi'yle tanınır.

James Maitland Balfour'un oğlu ve 3. Salisbury markisi Robert Cecil'in yeğeni olan Balfour, aydın, varlıklı ve soylu bir çevrede yetişti. Eton'da ve Cambridge'deki Trinity College'da öğrenim gördü. Cambridge'i bitirdikten sonra Muhafazakâr Parti'nin Hertford millervekili olarak parlamentoya girdi. 1879'da yayımladığı *Defence of Philosophic Doubt* (Felsefi Kuşkunun Savunusu) adlı kitabında, bilimsel bilginin de ilahiyat gibi inanç edimine dayandığını göstermeye çalıştı. Victoria döneminde ortaya çıkan din ve bilim tartışmaları sırasında bilime karşı dini savundu; yaşamı boyunca da bilim ve felsefe konularıyla yakından ilgilenmeyi sürdürdü.

Balfour, 1885-86'da amcası R. C. Salisbury'nin kurduğu ilk hükümette Yerel Yönetimler Kurulu başkanı olarak görev yaptı. II. Salisbury hükümetinde (1886-92) ise, önce İskoçya işleri, ardından da İrlanda işleri bakanı olarak yer aldı. İrlanda'ya özerklik verilmesine şiddetle karşıydı. Ayaklanmaları çok sert biçimde bastırdığı için "Kanlı Balfour" adıyla anıldı. Aynı zamanda, İrlanda'da yaşamayan İngilizlerin o ülkede toprak sahibi olmalarına da karşı çıktı; "özerklik isteklerini iyilikle yok etmek" amacıyla bazı ödünler verdi.

Parlamentoda iyi bir tartışmacı olarak tanınan Balfour 1891'de Avam Kamarası başkanı ve hazine bakanı oldu; böylece Lord Salisbury'den sonraki ikinci adam durumuna geldi. W. E. Gladstone başkanlığındaki son liberal hükümete (1892-94) karşı Avam Kamarası'nda muhalefetin başını çekti. Salisbury'nin kurduğu üçüncü ve son hükümette (1895-1902), amcasının sağlığının bozulması nedeniyle etkin bir rol oynadı. Güney Afrika Savaşı'na (1899-1902) yol açan politikaları onaylamadysa da, İngilizlerin bu savaşı kesinlikle kazanmaları gerektiğini savundu.

Salisbury'nin emekliye ayrılması üzerine 12 Temmuz 1902'de başbakan olan Balfour, bu görevi 4 Aralık 1905'e değin sürdürdü.

Başbakanlığı sırasında ilk ve ortaöğrenim kurumlarının yönetimlerini yeniden düzenleyen Eğitim Yasası'nın (Balfour Yasası, 1902) kabulünü sağladı. 1903'te İrlanda'daki kiracı çiftçilere toprak satılmasını özendiren Wyndham Toprak Alım Yasası çıkartıldı. 1904'te İngiltere'nin uluslararası alandaki siyasal stratejisini gerçekçi bir biçimde saptamak amacıyla İmparatorluk Savunma Komitesi kuruldu. Ama bu düzenlemelerin hiçbirisi seçmenlerin Balfour'u desteklemesine yetmedi. Öte yandan, Balfour'un maden işçisi açığını karşılamak için çok sayıda Çinliyi sözleşmeyle Güney Afrika'ya getirmek yolundaki kararı, hem insancıl kişilerin, hem de İngiliz işçi örgütlerinin tepkisini uyandırdı. 1903'teki bir hükümet bunalımından sonra İngiltere ile Fransa arasındaki görüşmeleri sonuca ulaştırıp bir anlaşmanın imzalanmasını (1904) sağlaması, Balfour'a yitirdiği saygınlığı yeniden kazandırdı. İngiltere'nin dış politikasında önemli bir değişikliği yansıtan ve Entente Cordiale adıyla bilinen bu anlaşmayla Büyük Britanya'nın Mısır'daki, Fransa'nın da Fas'taki egemenlikleri tanınmış oluyordu. Serbest ticaret uygulamasının kaldırılması konusunda Muhafazakâr Parti içinde çıkan görüş ayrılıkları üzerine istifa eden Balfour, Kasım 1911'e değin partisinin resmi lideri olarak kaldı.

Balfour, 25 Mayıs 1915'te H. H. Asquith'in kurduğu savaş dönemi koalisyon hükümetinde Winston Churchill'in yerine donanma bakanı oldu. Aralık 1916'da ortaya çıkan siyasal bunalım sırasında Asquith'i desteklemekten vazgeçerek David Lloyd George'un tarafına geçti ve onun kurduğu koalisyon hükümetinde dışişleri bakanı oldu. Ama bu görevi sırasında ne I. Dünya Savaşı'nı, ne de barış görüşmelerini yönlendirmede önemli bir rol oynamadı. Balfour'un bu dönemdeki en önemli etkinliği, Haim Weizmann ve Nahum Sokolov gibi Siyonist önderlerin teşvikiyle, Yahudi bankacı ailesi Rothschild'lerin İngiltere'deki kolunun başı Baron Rothschild'e yazdığı Balfour Bildirisi'ni içeren mektup oldu. Dünya Yahudilerinin Filistin'de bir yurt edinmek için sürdürdükleri Siyonist çabaları İngiltere'nin destekleyeceği konusunda güvence veren bu bildiri, İsrail Devleti'nin kuruluşuna katkıda bulundu.

Savaşın sonra iki kez (1919-22 ve 1925-29) danışma konseyi başkanı olarak hükümette yer alan Balfour, Büyük Britanya ile dominyonları arasındaki ilişkileri belirleyecek görüşmelerden sorumluydu. Bu görüşmeler sonucu ortaya çıkan 1926 tarihli Balfour Raporu, Westminster Tüzüğü'nde (1931) yer almıştır. Balfour'a 1922'de "kont" unvanı verildi. 1936'da *Arthur James Balfour* adlı iki ciltlik bir kitap yayımlayan B. E. C. Dugdale daha önce de Balfour'un *Chapters of Autobiography* (1930; Otobiyografiden Bölümler) adlı kitabını yayıma hazırlamıştır.

Balfour, Francis Maitland (d. 10 Kasım 1851, Edinburgh - ö. 19 Temmuz 1882, Martigny-Ville yakınları, İsviçre), çağdaş embriyolojinin kurucularından olan İngiliz zooloji bilgini. Devlet adamı Arthur James Balfour'un kardeşidir.

Balfour, İngiliz fizyoloji bilgini Michael Foster'in derslerinden etkilenecek zoolojiye ilgilenmeye başladı. 1873'te mezun olduğu Cambridge Üniversitesi'nce, deniz biyolojisi araştırmalarının uluslararası merkezlerinden biri olan, Napoli'deki Zooloji Araştırmaları İstasyonu'nda görevlendirildi. Bunu izleyen beş yıl boyunca, omurgalı

Balfe, F. Salabert'in tagbaskı çalışması
British Museum, J.R. Freeman & Co. Ltd

yaşlarda başladı. 1823'te Londra'ya giderek Drury Lane Tiyatrosu'ndaki orkestraya girdi ve 1825'te varlıklı koruyucusu Kont Mazzara tarafından Roma'ya götürüldü. 1827-33 arasında Paris'te ve İtalya'da bariton olarak Rossini, Meyerbeer ve başka bestecilerin operalarında başrollere çıktı. İlk operalarını İtalyan librettoları üzerine besteledi; bunlar 1829-33 arasında Palermo, Pavia ve Milano'da sahnelendi. Londra'ya dönen Balfe'nin ilk İngilizce operası *The Siege of Rochelle* (Rochelle Kuşatması) 1835'te Drury Lane'de oynandı. Balfe'nin ünlü gittikçe artıyordu; 1838'de İngilizce olarak ilk kez sahnelenen Mozart'ın *Sihirli Flüt*'ünde Papageno rolüne çıktı. İki *Le Puisse d'amour* (Paris, 1843) olan Fransız operaları yazmaya başladı.

En başarılı operası *The Bohemian Girl* (Drury Lane, 1843), birçok ülkede Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Rusça olarak sahnelendi. Bu yapıttaki baladlardan ikisinin, "When Other Lips" (Başka Dudaklar) ve "I Dreamt That I Dwelt in Marble

embriyonlarında böbreklerin ve cinsel organların gelişimi ve omurlilik sinirlerinin kökeni konusunda özgün gözlemler yaptı. Gerek bu bulguları, gerek döllenmiş yumurtadaki ilk değişikliklere ve embriyonun ilk evrelerine ilişkin tanımları, omurgasızlardan omurgalılara doğru uzanan evrim süreçleri konusunda önemli bilgiler sağladı.

1876'da hayvan morfolojisi dersleri vermek üzere Cambridge Üniversitesi'ne dönen Balfour, çağdaş embriyolojinin temelle-

Francis Maitland Balfour, oymabaskı
Mansel Collection

rini atan *A Treatise on Comparative Embryology* (1880-81; Karşılaştırmalı Embriyoloji Üzerine İnceleme) adlı yapıtını yayımladı. Oxford ve Edinburgh üniversitelerinden aldığı çağrılar reddederek Cambridge'de kalmayı yeğlediyse de, 1882'de bu üniversitede kendisi için kurulan hayvan morfolojisi kürsüsünde göreve başlayamadan Mont Blanc'daki Aiguille Blanche Doruğuna tırmanırken düşerek öldü.

Balfour Bildirisi (2 Kasım 1917), İngilizlerin "Filistin'de Yahudiler için ulusal bir yurt oluşturulması"nı desteklediğine ilişkin açıklamaya verilen ad. İngiliz dışişleri bakanı Arthur James Balfour'un İngiliz Yahudilerinin önderlerinden Lionel Walter Rothschild'e yazdığı bir mektupta dile getirilmiştir.

Londra'daki Siyonist önderlerden Haim Weizmann ve Nahum Sokolov'un ısrarlı çabaları sonunda yayımlanan Balfour Bildirisi, Filistin'in "yalnızca" Yahudilere ait bir ülke olarak düzenlenmesini isteyen Siyonistlerin beklentilerini tam anlamıyla karşılamıyordu. Bildiri "Filistin'de yaşayan ve Yahudi olmayan toplulukların yurttaşlık haklarını ve dinsel özgürlüklerini zedeleyecek hiçbir şeyin yapılmayacağı"nı özellikle vurguluyordu. Gene de Siyonistlerce coşkuyla karşılanan bildiri, Dünya Siyonist Örgütü'nün amaçlarının gerçekleşmesi biçiminde değerlendirildi.

İngiliz hükümeti bu bildiri ile özellikle ABD'deki Yahudi kamuoyunu İtilaf Devletleri'nin yanına çekmeyi umuyordu. Ayrıca duygu ve çıkar bağlarıyla İngiltere'ye yakın bir Yahudi topluluğun Filistin'e yerleştirilmesinin Süveyş Kanalı'nın ve dolayısıyla Hindistan yolunun korunmasına yardımcı olacağını düşünüyordu.

Önde gelen İtilaf Devletleri'nce onaylanan ve 1920 San Remo Konferansı'nda da kabul edilen Balfour Bildirisi, İngiliz dış siyasetinin ve uluslararası siyasetin önemli bir ögesi haline geldi. Daha sonra Yahudi göçünün kolaylaştırılmasına ilişkin birtakım hükümler de eklenecek, 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen Filistin üzerindeki İngiliz manda yönetimi kapsamına alındı.

balgamtaşı bak. oniks

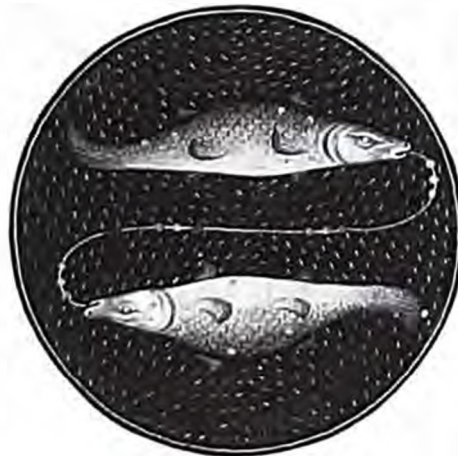
balığ, BALIK olarak da bilinir, Eski Türkçede kent, hakanın sarayının bulunduğu yer ve tahkim edilmiş yerleşim merkezi anlamında, bir ön adla kullanılan sözcük.

Orhun Yazıtları'ndaki Bişbalığ, ülkenin başkenti anlamındaydı. Çin ve Uygur yazıt ve yapıtlarında ise İlibalığ, Canbalığ, Yengibalığ, Hanbalığ adlarına çoklukla rastlanır. Moğol İmparatorluğu'nun başkenti Karakurum'a, Çin'in istilasından sonra da Pekin'e çoğu kez Hanbalığ denmiştir.

Balığın anlamı, *Divanü'l-Lügati't-Türk*'te "hakanın oturduğu kent", balıglanmanın anlamı ise "kent çevresinin duvarlarla tahkim edilmesi" olarak verilmiştir. Bu sözcüğün balıkla aynı kökten türediğinin kabul edilmesi, eski Türk kentlerinde yapıların balıktan kesilen kerpikle yapılmasıyla ilgilidir. Bu adlandırmayı, kent yaşamını benimsemeyen göçebeler yapmış, buna karşılık kırsal yörelere "taşra" demişlerdir. Balkaş, Balgat, Balasagun, Kara Balgasun gibi Türk kent adlarının da balığla kök ortaklığı vardır. Konumu ve işlevi bakımından balığın ortaçağ Avrupa'sındaki *grad* ve *burg*'a benzerliği ise tartışma konusudur. Doğu Türkçesinde iç kale ya da karargâh anlamına gelen, aynı zamanda çamur demek olan "toy" da, hantoyu (hanın karargâhi) ve toypapki (kale kapısı) gibi çoğu kez balığa paralel biçimde kullanılmıştır.

Türklerin 10. yüzyılda Müslümanlığı benimsemelerinin ardından, kültürel ve sosyal alanlarda görülen değişiklikler sırasında, balığ deyiimi unutulmuş, yerini başlangıçta "kent" ve "ulus" sözcükleri, daha sonra da Farsça "şehir" almıştır.

Balık, Latince PISCES, burçlar kuşağında Koç ile Kova arasında yer alan takımyıldız. Açılımı (Yer'deki boylama karşılık düşen gökküre koordinatı) yaklaşık 1 saat, yüksekliği (gök ekvatorundan açılma uzaklığı) 15° kuzeydir. Güneş'in yıllık görünür hareketi

Balık, bir Dua Saatleri Kitabı'ndan, y. 1475; Pierpont Morgan Kütüphanesi, New York
Pierpont Morgan Library, New York, the Glazier Collection

sırasında çizdiği eğrinin gök ekvatorunu keserek kuzeye döndüğü ve gökküre boylama ile açılım ölçülmesinde başlangıç noktası olarak alınan ilkbahar noktası, bugün Balık takımyıldızındadır. Takımyıldızda, belirgin bir kümeleşme göstermeyen zayıf ışıklı yıldızlar bulunur.

Astrolojide 12. burç olan Balık'ın yaklaşık 19 Şubat ile 20 Mart arasındaki dönemi etkisi altında tuttuğuna inanılır. Burcun simgesinin birbirine bağlanmış iki balık olması, Typhon adlı canavardan kaçmak için bir ırmağa atlayıp balığa dönüştükleri (ya da iki balık tarafından kurtarıldıkları) söylenen, Aphrodite ve Eros'la ilgili Yunan efsanesinden kaynaklanır.

balık, tatlı ve tuzlu suda yaşayan, evrimleşme çizgileri farklı, soğukkanlı omurgalıların genel adı. Bu terim, bir sınıflandırmadan çok bir yaşam biçimini tanımlar. Bugün yaşayan balıklar genellikle üç sınıf altında toplanır. Bu sınıflar, havayla soluyan hayvanların dört sınıfı olan amfibiyumlar, sürüngenler, kuşlar ve memeliler kadar birbirinden farklıdır.

GENEL ÖZELLİKLER Yaklaşık 450 milyon yıllık bir geçmişi olan balıklar, bu süre boyunca, hemen her çeşit su ortamına uyum sağlayacak biçimde gelişmiştir. Kara ortamına geçiş sürecinde büyük bir değişime uğrayarak dört ayaklı kara omurgalılarına dönüştüklerinden, aslında kara omurgalılarının ilk ataları da bu su canlılarıdır. Balık dendiğinde genellikle, yüzgeçleri olan, solungaçlarıyla solunum yapan, gövdesi kaygan ve suda hareket etmeye elverişli bir su hayvanı akla gelir. Ne var ki, bu tanıma uymayan balıkların sayısı, uyanların sayısından çok daha fazladır. Bazılarının gövdesi uzunlamasına gelişmiş, bazılarının kısa kalmış, özellikle dipte yaşayanlarda yassılaşmış, birçoğunda da yanlardan basılmıştır. Bazılarının yüzgeçleri olağanüstü gelişirken, bir bölümününki ya çok basitleşmiş ya da yok olmuştur. Ağzılarının, gözlerinin, burun deliklerinin ve solungaçlarının konumu da türden türe büyük bir değişiklik gösterir.

Bazı balıklarda, yaşadıkları ortamın koşullarıyla yakından ilişkili olduğu bilinmekle birlikte, gene de nedeni ve işlevi tam olarak açıklanamayacak kadar değişik vücut biçimlerine ve renklerle rastlanır. Birçok balıkta görülen canlı ve parlak renkleri, öbür hayvanlar arasında bulmak güçtür. Bazen balığın deri ve pul yapısı, dokularındaki renk verici maddelerin etkisini öylesine artırır ki, balık neredeyse alevenmiş gibi görünür. Birbirleriyle akraba olmayan birçok balığın da ışık üreten organları vardır. Ayrıca çoğu, ya gizlenmek ya da dikkati çekmek için, renk hücrelerini (kromotofor) büzüp genişleterek istediği anda renk değiştirebilir.

Erişkin balıkların boyu, 10 mm'nin altından başlayarak 20 m'nin üstüne, ağırlıkları da 1,5 gr dolayından 4.000 kg'ye kadar değişir. Bazı balıklar 40° C'lik sıcak su kaynaklarında ya da çok sığ sularda, bazıları ise 0° C'nin birkaç derece altındaki Kuzey Kutbu denizlerinde ya da okyanusların 10.000 m'yi aşan derinliklerinde yaşar. Böylesine aşırı uçlardaki yaşam koşullarına uyarlanmış olmanın yapısal ve fizyolojik nedenleri bilimsel araştırmaların temel odaklarından biridir. Balıkların yaşam ortamlarındaki en önemli farklılıklardan biri, suyun tuzluluk derecesidir. Ancak, yalnız tuzlu deniz suyunda ya da yalnız tatlı sularda yaşayan balıkların yanı sıra, örneğin som balığı gibi bu ortamların birinden öbürüne göç eden balıklar da vardır.

Yaşam çevrimi. Balıkların büyük bir bölümünde yumurtaların çatlaması için birkaç güne birkaç hafta arasında ya da biraz daha uzun bir süre gerekir. Yumurtadan yeni çıkan, yeterince gelişmemiş yavrulara, yüzgeç, iskelet gibi vücut yapıları ve bazı organları tam anlamıyla oluşuncuya değin larva adı verilir. Larvalık süresi genellikle birkaç haftadan daha az olmakla birlikte, bazı türlerde çok fazla uzayabilir; örneğin *Petromyzonidae* familyasından tüşemenlerin larvadan erişkinliğe geçişi en az beş yıl sürer. Larvalar, cinsel olgunluğa ulaşip kendilerini savunabilecek duruma gelinceye değin, asıl yaşama ortamlarının dışında, genellikle erişkinlerin bulunduğu yerlerde yaşamak zorundadır. Örneğin, tropik denizlerdeki bazı kıyı balıklarının larvaları,

genellikle sığ suları yeğleyen pek çok larva-
dan farklı olarak açık denizde yaşamayı
seçer. Erişkin duruma gelen bir balığın
ömürü de, yapısal yaşlanma hızı, saldırıya
uğrama olasılığı ve yöresel iklim koşulları
gibi pek çok etkene bağlıdır. Küçük balıkla-
rın yaşam süresi genelde 1-3 yıl arasında
değişir, büyük türler arasında 10-20 yıl,
hatta daha uzun yaşayışlarına rastlanır.

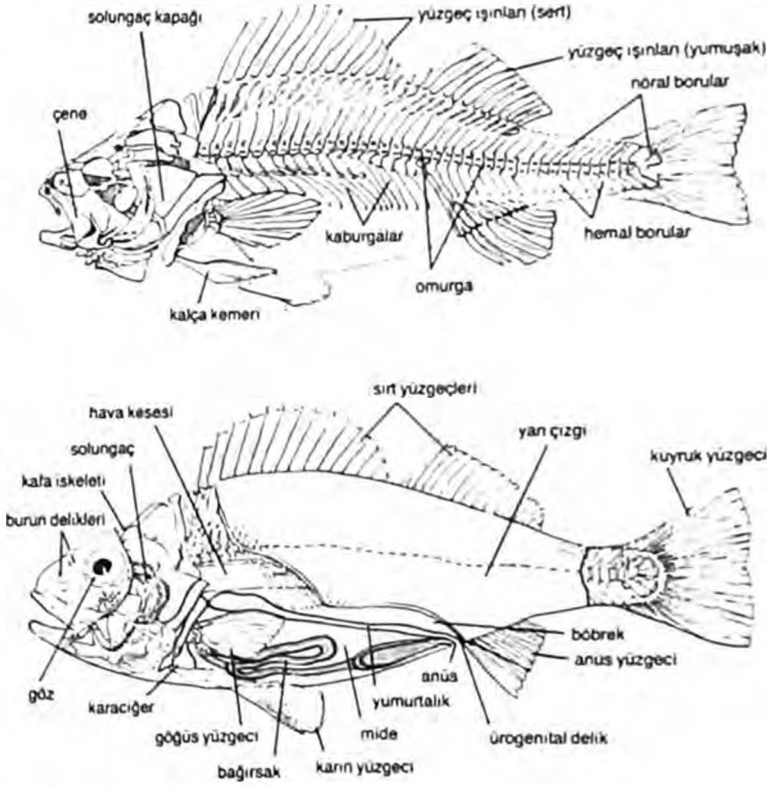
Davranış biçimleri. Balıkların davranış
biçimleri, türler arasında inanılmaz kadar
çeşitlilik gösteren, çok karmaşık bir
konudur. Merkez sinir sistemi olan hemen
hemen tüm hayvanlarda olduğu gibi, her
balığın çevreden gelen herhangi bir uyanya
verdiği tepki, sinir sisteminin kalıtsal özel-
liklerine, geçmiş deneyimlerine ve dürtüle-
rinin niteliğine bağlıdır. Balıklar, çevrele-
rindeki dünyayı, görme, koklama, işitme,
dokunma ve tatma gibi beş temel duyunun
yanı sıra yanak çizgileriyle de algılarlar. Bir
elektrik alanı yaratan bazı balıklarda, nes-
nelerin yerini elektrik dalgalarıyla belirle-
meye yarayan bu özellik, çevrelerini algıla-
malarına yardımcı olur.

Yüzme ve yer değiştirme. Balıkların vücut
yapısı, genel olarak yüzmeye uyarlanmıştır.
Daha ayrıntıda, bu yapının, yüzeye yakın ya
da dipte yüzmeye elverecek biçimde özelleş-
tiği görülür. Örneğin yüzey sularında yüzen
balıkların vücudu, böceklerin ya da küçük
balıkların üstüne hızla atlamalarını ve su
üstüne fırlayarak saldırganlardan kurtulma-
larını sağlayacak biçimde ince-uzundur. Bu-
nun en iyi örneklerinden biri zarganlardır.
Uçanbalıklar, kanat gibi büyümüş göğüs ve
karın yüzgeçlerini kullanarak, suyun üstün-
de yüzlerce metre yol alabilir. Güney Ame-
rika'nın uçan tatlı su balıkları da, zıplayarak
ve göğüs yüzgeçlerini kanat gibi çırparak
suyun dışına çıkıp düşmanlarından kurtu-
lurlar. En çok bilinen balık türlerinin büyük
bir bölümü orta sığlıktaki sulara yaşar. Bu
balıkların yapısal özellikleri ve yaşama alış-
kanlıkları, bulundukları ortama göre de-
ğişir. Örneğin füze biçimindeki güçlü orkinos-
lar, özellikle av peşindeyken hızlı birer
yüzücüdür. Alabalıklar da, akarsu ve ır-
makların sert akıntılarıyla başa çıkabilmek
için hızlı yüzmeye uyum sağlamıştır. Buna
karşılık, dip balıkları genellikle yavaş yüzer;
ama yüzmeye biçimleri türden türe değişir.
Örneğin, hepsi birer dip balığı olan vatozlar
ve dilbalıkları geniş göğüs yüzgeçlerini ya
da vücutlarını dalgalandırarak yavaş yavaş
ilerlerken, kayabalıkları dipte sıçrayarak ve
kısa aralıklarla dinlenerek yol alır. Bazı
yayınbalıkları, yılanbalıkları ve tırmalanba-
lıklardan *Anabas testudineus*, besini daha
bol olan sular bulabilmek için ıslak toprağın
üstüne çıkabilir ve vücudunu kıvrarak ya da
göğüs yüzgeçlerini kullanarak "yürüye-
bilir". Mıgır, müren ve kayabalığı gibi birçok
balık, kayaların yarıklarında ya da çamurlar
arasındaki oyuklarda yaşar ve yuvasından
uzaklaşma cesaretini kolay kolay göster-
mez. Güçlü dalgaların yaladığı kayalık kıyı-
larda yaşayan bazı balıkların gövdesinde de,
dalgalarla sürüklenmemek için kayaya tut-
unmalarını sağlayan çok kuvvetli, emici
diskler gelişmiştir.

Öreme. Balıklarda çok değişik üreme bi-
çimleri görülmekle birlikte, en yaygın olanı
dışınin suya bıraktığı sayısız, küçük yumur-
tanın vücut dışında döllenmesine dayanır.
Açık denizlerdeki yüzey balıklarının yumur-
taları genellikle, suya asılmış gibi
durur; kıyı ve tatlı su balıkları ise yumurta-
larını deniz dibine ya da bitkilerin arasına
bırakır; hatta bazı türler bir salgıyla yumur-
talarını kayalara ya da bitkilerin yapıştırır.
Bunca önlemin nedeni, suda yaşayan pek
çok hayvanın göz diktiği balık yumurtaları
için yaşama şansının çok az olmasıdır.

Gerçekten de çoğu kez yüzlerce, binlerce,
hatta bazen milyonlarca yumurtadan yalnız-
ca birkaçı yem olmaktan kurtulup olgunluk
çağına ulaşabilir. Yumurtaları döleyecek
olan spermalar erkeklerin gövde boşluğun-
daki iki (bazen bir) erbezi içinde üretilerek,
süt kıvamındaki ve rengindeki bir sıvıyla
suya boşaltılır. Kemiklibalıklarda, erbezle-
rinin her birinden çıkan bir sperma kanalı,
anüsün arkasındaki ürogenital deliğe, kö-
pekbalıklarında ve vatozlarda ise dışkıya
açılır. Ayrıca bazı balıklarda, örneğin kö-
pekbalıkları ile vatozlarda, erkeğin sperma-
larını dışınin yumurta kanalına boşaltmasını
(iç döllenme) sağlayan bir tür çiftleşme
organı vardır. Dış döllenmede, dişilerin
yumurtalarında üretilen yumurtalar, ka-
nallar aracılığıyla suya boşaltılır ve erkeğin
çevreye saçtığı spermalarla döllenir. Bazı
balıklarda yumurtalar içte döllenir, ama

omurgalıların vucudunu oluşturan dört
temel doku balıklarda da vardır. Dış yüzey-
leri kaplayan epitel doku, bağ ve destek
doku (kemik, kıkırdak ve lifsi dokularla
türevleri, örn. kan), sinir dokusu ve kas
dokusu. Tipik balık vucudu, yüzmeye uyar-
lanmış aerodinamik profilli ve iğ biçiminde-
dir; baş, gövde ve kuyruk bölümlerinden
oluşur. Yaşamsal önemdeki organları içeren
gövde boşluğu genellikle vücudun ön altı
yanındadır. Bu boşluğun arka ucunda, anüs
yüzgecinin tabanının hemen önünde, dışkı-
ların boşaltıldığı anüs deliği bulunur.
Omurluk ve omurga, kafa iskeletinin arka
bölümünden başlayıp sırt, gövde boşluğu ve
kuyruk bölgesinden geçerek kuyruk yüzge-
cinin tabanında sonlanır.

Balıkların iç yapısı. (Üstte) iskelet,
(altta) kesit ve organlar

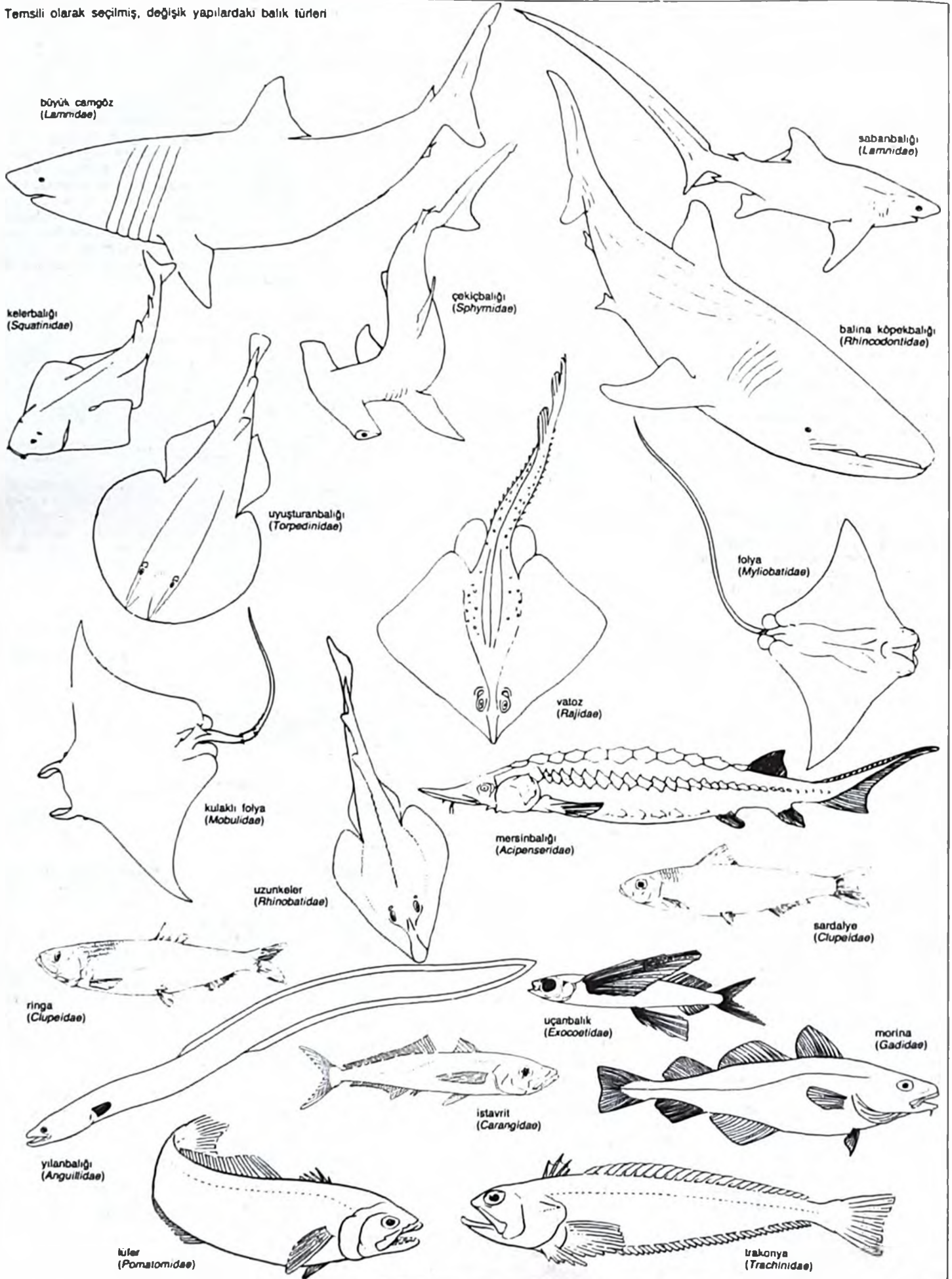
daha açılmadan dışarıya atılır. Kemikli-
balıkların bazı türlerinde ve köpekbalıkları-
nda, yumurtalar dışınin içinde açılır ve
yavru lar canlı olarak doğar. Bu tür balıklar-
da yavru lar ya yumurtadan çıkar çıkmaz
dışınin aynılır (ovovivipar) ya da dışınin
yumurtalık dokularında beslenir (vivipar).

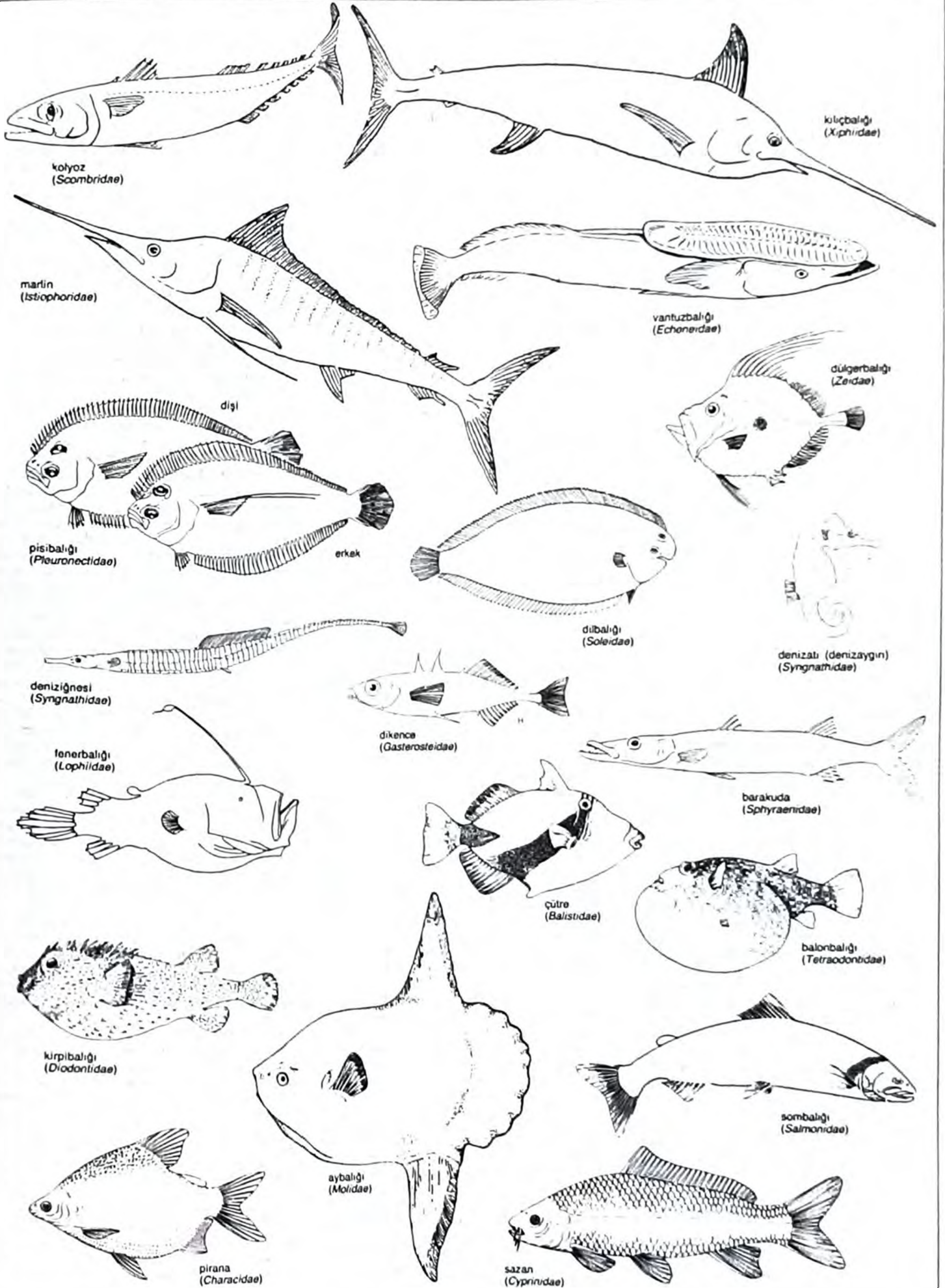
Bazı balıklar erseliktir, aynı birey, genel-
likle yaşamının değişik aşamalarında hem
sperma, hem yumurta üretebilir. Yayınba-
lıklarının ve bazı akvaryum balıklarının
(sihlidler) yumurtaları gelişme evresini dışınin
ağızda geçirir. Sombalığı gibi bazı
türler de, yumurtalarını dökmek için okya-
nustan ayrılıp, bir zamanlar kendilerinin
yumurta halinde bırakıldıkları büyük ırma-
ların yukarı çıkışlarına doğru uzun bir göç
yolunu izlerler. Bazı balıklar dipteki kumla-
rı oyarak yuva hazırlar; bazıları (örn. diken-
celer), böbreklerinden salgılanan iplik bi-
çimindeki yapışkan bir maddeyle bitki par-
çalarını yapıştırarak yuva kurar; guramiler, su
yüzeyine üfledikleri hava kabarcıklarını bal-
gamsı bir maddeyle sararak, yumurtalarını
bu kümenin içine bırakır.

ANATOMİ VE FİZYOLOJİ. Vücut yapısı.
Balık vücudunun temel yapısı ve işlevi
bütün öbür omurgalılarınkine benzer. Kara

İskelet. İskelet, balığın hareket sisteminin
bir parçası olduğu kadar, yaşamsal organla-
rı korumaya da yarar. Eksenel iskelet
omurga ve uzantılarından oluşur. Yüzgeç
destekleri, kemik dokusundan ya da epitel
dokudan türemiştir. Köpekbalıkları ile va-
tozların iç iskeleti kıkırdaktır. Birçok
fosil grubunun ve bugün yaşayan bazı ilkel
balıkların iç iskeleti, büyük ölçüde kıkır-
daktan oluşmakla birlikte, yer yer kemikle-
re de rastlanır (örn. köpekbalıkları). İlk
omurgalıların, omurganın yerinde, çok sağ-
lam, lifsi yapıda bir kılıfla sarılmış, özelleş-
miş hücrelerden oluşan ve omurga taşı-
dığı olarak kabul edilen bir sırtı (notokord)
bulunuyordu. Bugünkü balıkların evrimi
sırasında, sırtının yerini bir ölçüde kıkır-
dak, daha sonra da kemikleşmiş kıkırdak
almıştır. Kemiklibalıklarda ise, sırtının
yerini alan makara biçiminde omurlar bulu-
nur. Kafa iskeleti, kemiklibalıkların solun-
ak kemikleri ve çeneleriyle birlikte butu-
nıyla ya da en azından bir ölçüde kemikleş-
miştir. Köpekbalıklarının ve vatozların kafa
iskeleti kıkırdaktır. Kıkırdığın yerini, ki-
millerinde yer yer kalsiyum katmanları alırsa
da hiçbir zaman gerçek kemik oluşumu
görülmez.

Temsili olarak seçilmiş, değişik yapılarıdaki balık türleri

Yüzgeçler. Yüzgeçler tek ve çift olmak üzere iki gruptur. Tek yüzgeçler vücudun orta çizgisi boyunca yer alır ve sırttakine sırt yüzgeci, gövdenin bitimindekine kuyruk yüzgeci, kanında anüsün gerisindekine de anüs yüzgeci (ya da anal yüzgeç) denir. Göğüs ve karn yüzgeçleri ise çift yüzgeçlerdir. Ancak, sırt yüzgeci bazen iki, hatta ender olarak üç parçalı da olabilir. Kemikli balıklardan çoğunun sırtında, kuyruk tabanına yakın bir yerde, yağ dokusundan oluşmuş küçük bir yüzgeç (yağ yüzgeci) daha bulunur. Bazı balık türlerindeyse (örn. palamut) sırt yüzgeci ile kuyruk yüzgeci, altta da son yüzgeç ile kuyruk yüzgeci arasında yüzgeçsi çıkıntılar (yüzgeççik) bulunur.

Deri ve pullar. Birçok işlevi üstlenen deri, iç ve dış ortam arasındaki sıvı geçişme dengesinin korunmasına yardımcı olur, vücudu destekler ve dış etkenlerden korur, renklenmeyi sağlar, duyu hücreleriyle çevrenin algılanmasına ve bazen solunuma yardımcı olur. Bir deri türü olan pullar, balıkların evriminde önemli bir rol oynamıştır. İlk balıklarda genellikle kalın kemikli levhalar ya da kemik, keratin ve benzeri maddelerden oluşmuş katmanlar halinde kalın pullar bulunur. Bugünün kemikli balıklarında, kemikleşmiş pullar vücudun dış yüzeyini koruma görevini sürdürdüğü gibi vücudun çok yönlü hareketine de olanak sağlar. Başlangıçtaki ve bugünkü köpekbalıklarında minye benzer bir dış katmandan, dentinli bir iç katmandan ve sinirlerle kan damarlarını içeren bir öz boşluğundan oluşan, dişe benzer yapıda ve tabak biçiminde pullar bulunur. İlk kemikli balıkların ya ganoyit ya da kozmoyit tipinde kalın pulları vardı. Kozmoyit pullar, sert, minemsi bir dış katman ile bir dentin çeşidi olan kozmin yapısındaki iç katmandan oluşur. Ganoyit pulların bunlardan tek farkı, dış katmanı oluşturan ganoyinin kimyasal yapısının değiştiğidir. Gelişmiş balıkların yarısaydam, ince ve kemiksi pullarının serbest kenarları ya düzgün biçimde yuvarlak (sikloyit) ya da taraklıdır (ktenoyit). Bu pulların her iki tipinde de minemsi katman ve dentin bulunmaz.

Kas sistemi. Balıklardan çoğunun vücudu büyük ölçüde kaslardan oluşur; bunların büyük bir bölümü gövde kasları, daha az bir bölümü de yüzgeç kaslarıdır. Genellikle en güçlü yüzgeç olan kuyruk yüzgeci, doğrudan çalışan kasların en büyük bölümünü içerir. Gerçekten de bu yüzgecin kasları, temel gövde kaslarının yapısal ve işlevsel devamı gibidir. Gövde kasları dilimlerle halinde düzenlenmiştir; her biri birliğindeki omura ve omurga uzantılarına bağlı olan bu dilimlerin büzülmesi, vücutta kafadan kuyruğa kadar uzanan dalgalanma hareketine ve kuyruğun itici vuruşlarına yol açar.

Sindirim sistemi. Balıkların sindirim sistemi ağızda başlar. Ağızın biçimi ve diş yapısı da yenilen besinin cinsine ve beslenme alışkanlığına göre büyük farklılıklar gösterir. Balıklardan çoğunun temel besini küçük omurgasız hayvanlar ve başka balıklardır. Bazı balıklarda çenelerin, bazılarında ağız tavan kemiklerinin (damak dişleri), bazılarında da yemek borusunun hemen önündeki özel solungaç yaylarının üstünde koni biçiminde basit dişler (yutak dişleri) bulunur. Yırtıcı balıkların çoğu, avlarını parçalamadan yutar; bu balıklarda dişlerin işlevi avın tutulmasına ve yutulmak üzere yemek borusuna doğru yöneltilmesine yardımcı olmaktır. Köpekbalıkları ve piranha gibi balıklarda, avını ısırıp parça

koparmak için kesicidişler bulunur. Bazı yayınbalıklarının çenelerinin üstünde küçük, fırçaya benzer birkaç dizi diş bulunur; balık, kayaların üstündeki bitkileri ve küçük hayvanları bu dişleriyle kazıyıp alır. Bazı balıkların, örneğin golyanların, hiç çene dişleri yoktur, ama solungaç yaylarının üstüne dizilmiş çok güçlü yutak dişleri vardır. Balıkların çoğunda, ağızdaki besin parçacıklarının solungaç bölümüne kaçmasını engellemeye yarayan kısa solungaç tarafları bulunur. Besin gırtlığa ulaşınca, kısa ve genellikle genişleyebilen bir yemek borusuna girer; bu boru, mideye kadar uzanan, çeperleri kaslarla örülmüş basit bir geçittir. Midenin yapısı da alınan besinin türüne ve miktarına bağlı olarak değişirse de, yırtıcı balıkların çoğunda, çeperlerinde kas ve salgı katmanları bulunan, düz ya da kıvrımlı basit bir boru ya da torba biçimindedir. Sindirim kanalının mide ile bağırsak arasındaki kesimine, karaciğer ve pankreasın kanalları açılır. Karaciğer büyük, çok belirgin bir organdır. Pankreas, karaciğerin içine gömülmüş, bu organın içinde yayılmış ya da bağırsağın bir bölümü boyunca küçük parçaları ayrılmış olabilir. Mide ile bağırsak arasındaki birleşme noktası, bir büzgen kasa belirlenir. Uzunluğu türden türe büyük ölçüde değişen bağırsak, yırtıcı balıklarda kısa, otçul balıklarda uzun, örneğin Güney Amerika yayınbalıklarının bazı türlerinde kangal biçimindedir.

Solunum sistemi. Balıkların çoğunda, suda çözünmüş oksijen ve karbon dioksit alışverişini sağlayan bir solungaç solunumu vardır. Ağız boşluğunun genişinde ve yanlarda bulunan, içlerinden bol kan damarı geçtiği için kırmızı renkte olan solungaçlar, solungaç yayları (ya da kemerleri) ile bu yaylara bağlı solungaç ipliklerinden oluşur. Sürekli olarak ağızdan içeriye alınan su, solungaç yaylarının üstünden arkaya doğru geçer. Solungaç ipliklerinin içindeki kılcıl damarlar, sudaki çözünmüş oksijeni alıp, vücuttaki karbon dioksiti suya bırakır. Solungaçlar, kemiklibalıklarda ve öbür balıkların çoğunda bir solungaç kapagıyla (*operculum*), köpekbalıklarında, vatozlarda ve fosil balıkların bazılarında ise aşağı sarkan deri kanatlarıyla korunur. Bu solunum organı, geçişme basıncının düzenlenmesinde de rol oynar. Gelişmiş balıkların çoğunda, gövde boşluğunun içinde, böbreğin hemen altında ve mide ile bağırsağın yukarısında, gaz ya da yüzme kesesi denen ve gemilerdeki safrayla aynı işlevi gören hidrostatik bir organ bulunur. Birbirleriyle akraba olmayan bazı balık türlerinde bu kese, bir akciğere ya da en azından yardımcı bir solunum organına dönüşecek biçimde gelişmiştir. Hidrostatik yüzme kesesi olan balıklar, kese içindeki gaz miktarını ayarlayarak, istedikleri derinliğe inip çıkabilirler. Bazı derin deniz balıklarında, bu kesenin içinde gazdan çok yağ bulunabilir.

Dolaşım sistemi. Besin, su ve oksijenin, metabolizma süreçlerinin yıkım ürünü olan karbon dioksit ile öbür artık maddelerin ve çeşitli bezlerce salgılanan hormonların dokulara taşınması kan aracılığıyla olur. Kanın vücuttaki dolaşımını, kaslı bir yapı olan kulp yüklenmiştir. Vücudun her yerinde hemen hemen aynı olması gereken madde yoğunluğu ve ısının belli bir düzeyde tutulması da dolaşım sisteminin görevidir. Balıkların dolaşım sisteminde, öbür omurgalılarda da olduğu gibi, kan ve lenf dolaşımı olmak üzere iki ayrı dolaşım söz konusudur.

Kan dolaşım sisteminin temel öğeleri kalp, oksijen yüklü temiz kanı taşıyan atardamarlar, karbon dioksit yüklü kirli kanı taşıyan toplardamarlar ve dokular arasında madde ve gaz alışverişini sağlayan

kılcal damarlardır. Biçimi kabaca S harfine benzeyen kalp, gövde boşluğunun ön bölümündeki kalp boşluğunda bulunur. Tipik bir balığın kalbi, kanın akış yönüne göre hepsi kasılabilen dört bölümden oluşur. Bu odacıkların birbirlerine açıldıkları bölümlerde, kanın geri dönmelerini önleyen ve sayısı türlere göre değişen kapakçıklar vardır. Kalbin solungaçlara pompaladığı kirli kan buradan temizlendikten sonra, doğrudan doğruya vücut dokularına ve organlara taşınır. Balıkların kan dolaşımının sürüngeçer, kuşlar ve memelilerinkinden başlıca farkı, solungaçlarda temizlenen kanın vücutta dağılmadan önce kalbe geri dönmemesidir. İşlevi ve dağılışı açısından toplardamarlara benzeyen lenf sistemi ise, hücreler arasında kapalı bir uçla son bulan lenf kılcıl damarları ile bunların birleşmesinden oluşur.

Boşaltım organları. Balıkların ve öbür omurgalıların temel boşaltım organı böbrektir. Balıklarda ayrıca salgıların bir bölümü deri, solungaçlar ve sindirim yoluyla da vücuttan atılır. İç ortamdaki su ve çözünmüş madde (örn. tuz) derişikliği hep aynı düzeyde tutabilmek, sürekli suda yaşayan balıklar için kara omurgalılarından olduğundan çok daha büyük bir sorundur. Bu nedenle, balıklarda iç ortamın dengesini (homeostazi) korumakta çok büyük katkısı olan böbrek ve tüm boşaltım sistemi özel bir önem taşır. Yaşadıkları su ortamındaki tuz yoğunluğu vücutlarındakinden çok daha yüksek olduğu için, deniz balıklarının çok su kaybetmemesi gerekir. Bu nedenle, su dengelerini korumak için bol deniz suyu içen tuzlu su balıklarının böbreği, alınan suyun büyük bir bölümünü tutarak çok az su, buna karşılık bol tuz atar. Bazı deniz balıklarında solungaçlar ve bağırsaktaki özel hücre grupları da tuzun atılmasına yardımcı olur. Oysa, tatlı su balıklarının yaşadığı ortamda tuz yoğunluğu gerekenden çok az olduğu için, bu balıklar çok az su içer ve alınan suyun büyük bir bölümünü boşaltırlar. Gerekli tuzun bir bölümü yiyeceklerden, bir bölümü de solungaçlarda ve ağız içindeki deride bulunan özel hücrelerce sudan emilip alınır.

İç salgı bezleri. Dolaşım sistemine boşaltarak vücut dokularına ilettikleri salgılarıyla merkez sinir sisteminin yanı sıra birçok vücut işlevinin denetiminden ve düzenlenmesinden sorumlu olan iç salgı bezlerinin başlıcaları hipofiz bezi, tiroit bezi, böbreküstü bezleri, pankreas adacıkları, eşey bezleridir (yumurtalık ve erbezleri). Bu organlar cinsel etkinliği ve üremeyi, büyümeyi, geçişme basıncını, yağların depolanmasını ve besinlerin kullanımı gibi genel metabolizma olaylarını ve kan basıncını düzenlerler. Bu etkinliklerin çoğu, aynı zamanda merkez sinir sisteminin de denetimi altındadır.

Sinir sistemi ve duyu organları. Tüm omurgalılarda olduğu gibi balıklarda da, vücut etkinliklerinin eşgüdümünden ve bu etkinliklerin çevreden gelen uyarılarla bütünleştirilmesinden sorumlu olan temel mekanizma sinir sistemidir. Bu sistemin birleştirici ögesi de, beyin ve omurilikten oluşan merkez sinir sistemidir. Beyin ve omuriliği çeşitli vücut organlarına bağlayan sinirlerden oluşan çevrel sinir sistemi ise, göz, iş kulak, burun delikleri, tat bezleri gibi duyu organlarından aldığı bilgileri, beyin ve omurilikteki birleştirme merkezlerine iletir. Ayrıca, değişik sinir hücrelerinin aracılığıyla, beyin birleştirme merkezlerinden aldığı kodlanmış bilgileri de organlara ve iskelet-kas sistemine ileterek, söz konusu olan dış ya da iç uyara en uygun yanıtın verilmesini aracılık eder. Sinir sisteminin başka bir

kolu olan otonom (yaşatku) sistem, salgı bezlerinin ve organların etkinliklerinin düzenlenmesine yardımcı olur.

Koku duyusu, hemen hemen tüm balıklar için büyük önem taşır. Çok küçük gözlü bazı yılanbalıkları, besinin yerini bulabilmek için gözlerinden çok, koku duyularına güvenirlir. Koku alma organının iç yüzeyini döşeyen doku, çözünmüş kimyasal maddeler, örneğin besinlerden yayılan kokuları algılayan özel duyu hücreleriyle kaplıdır ve aldığı duyumları birinci kafatası siniri aracılığıyla beyne iletir. Koku, aynı zamanda bir alarm sistemi işlevini görür. Birçok balık, özellikle tatlı sularda yaşayan golyanlar, kendi türlerinden yaralanmış bir balığın salgıladığı vücut sıvılarını koku organlarıyla algılayarak tehlikeden kaçarlardı.

Balıkların çoğunda tat duyusu çok gelişmiştir; yalnız ağız boşluğunda değil, başın ve vücudun bazı bölümlerinde de tat alma organları bulunur. Genellikle görüşü pek keskin olmayan yayınbalıklarının bıyığa benzer uzantıları yardımcı bir tat organıdır. Görme duyusunu tümünden yitirmiş olan bazı mağara balıklarında ise vücudun büyük bir bölümü tat organlarıyla kaplıdır.

Balıklarda beslenme, tehlikelerden kaçınma ve üreyerek soyunu sürdürme açısından belki de en önemli organ gözdür. Balıkların gözü temel yapısı ve işleviyle bütün öbür omurgalılarınkine benzerse de, çok değişik yaşam koşullarına uyarlanmış olduğundan değişik özellikler gösterir. Karanlık ve loş ortamlarda yaşayan balıkların gözleri genellikle büyüktür. Ama başka bir duyu (örn. koku duyusu) aşırı gelişerek baskın duruma geçerse, gözlerin işlevi azalır. Parlak ışıklı sığ sularda yaşayan balıkların daha küçük, ama çok keskin gözleri vardır. Genellikle balıkların gözünde ışığı kıran küresel bir mercekle bulunur. Bu merceği gözyuvarının içinde hareket ettirerek, odak noktasını yakın ve uzak nesnelere göre ayarlayabilirler. Sudaki ışık kırılmasının getirdiği kısıtlamalara ve suyun sık sık bulanmasına karşın, balıklardan çoğunun görüşü çok keskindir. Deneyler, sığ su balıklarının tümünün değilse bile büyük bir bölümünün renkleri algılayabildiğini ve kimi renkleri özellikle ayırt edebildiğini göstermektedir.

Balıklarda, ses algılamaya ve denge, birbiriyle çok yakın bağlantısı olan iki duyudur. İşitme organları kafa iskeletinin içinde, beynin iki yanında ve gözlerin gerisinde bulunur. Suyun içinde kolayca yayılan ses dalgaları, özellikle düşük frekanslı dalgalar, balıkların baş ve gövde içi sıvıları ile kemiklerine çarpıp işitme organlarına iletilir. Örneğin, bir balıkçı kendisine yaklaştığında kaçmaya koşullanmış olan bir alabalık, balıkçıyı görmese bile akarsuyun kıyısında ayak seslerini duyar duymaz kaçacaktır. Balıklarca algılanabilen ses frekanslarının alanı insanlarınkinden çok değişiktir; bu da sesin sudaki yayılma hızından ileri gelir. Birçok balığın, dişlerini birbirine sürterek, yüzme keselerindeki gazlardan yararlanarak ya da daha başka yollarla birtakım sesler çıkarıp birbirleriyle iletişim kurdukları sanılmaktadır.

Bir balığın ya da herhangi bir omurgalının, çevresini algılamak için tek bir duyusuna güvenmesi pek olağan değildir. Örneğin yayınbalığı, bulduğu besini bıyıklarıyla inceleyen, tat ve dokunma duyularını da kullanır. Öbür hayvanların çoğunda olduğu gibi, balıkların vücutlarının dış yüzünde de birçok dokunma alıcısı vardır. Ayrıca acı ve ısı alıcı hücrelerin de bulunduğu ve bunların insandakine benzer bilgiler ürettiği sanılmaktadır. Balıklardaki önemli bir duyu sistemi de, bazı amfibyumlar dışında yalnızca balıklara özgü olan yan (ya da yanıl)

çizgidir. Bu çizgi, gözlerin çevresindeki deri ve kemiklerin içinde, başın üzerinde ve vücudun arka yarısında bulunan, zengin bir sinir ağıyla donanmış küçük kanallar dizisinden oluşur. S harfi biçiminde uzanan bu kanallar boyunca yer yer, basınç değişikliklerine duyarlı olduğu sanılan duyu alıcıları vardır. Bu sistem, balığın su akımlarını ve basınç değişikliklerini algılayarak, fiziksel çevredeki değişikliklere uyum sağlamasına yardımcı olur.

EVİRİM VE PALEONTOLOJİ. Günümüze değin birçok balık fosili bulunmuş ve tanımlanmıştır. Ancak bunların pek azı, balıkların uzun ve karmaşık evrim sürecine ışık tutarak, eksik halkaların tamamlanmasına yardımcı olmuştur. Bilinen temel olgu, ortama daha iyi uyum sağlayan yeni grupların öncekilerin yerini aldığıdır. Yani balıklar ortama iyice yerleşirken, evrimlerini sürdüren kimi örnekler de başka ortamlara geçebilecek düzeye gelir. Böylece daha gelişmiş balıklar, yeni yaşama çevrelerinde bulunan eski grupların yerini almaya başlar.

Bilinen en eski omurgalı fosilleri, Orta Ordovisiyen Dönemden (yaklaşık 450 milyon yıl önce) kalma çenesizbalıklara (*Agnatha* sınıfı) ilişkindir. Bu örneklerin sığ deniz kıyılarındaki mi yaşadığı, yoksa akarsularla denize taşınan tatlı su omurgalıları mı olduğu tartışma konusudur. Çenesizbalıkların, küçük ve yumuşak gövdeli, besinlerini ortamdan süzerek alan ve bugünkü batrakların ataları olduğu sanılan canlılardan türediği düşünülmektedir. *Agnatha* ve *Acanthodii* sınıfından omurgalıların daha ilkel fosil örnekleri bulunamamıştır. Ancak, çeneli ve çenesiz omurgalıların Silüriyen Dönemin (430-395 milyon yıl önce) sonlarında yeryüzüne iyice dağıldıkları ve uzun bir gelişme sürecine hazır oldukları kesin olarak biliniyor. *Cyclostomata* takımı dışındaki kalan *Agnatha* sınıfının üyeleri, Devoniyen Dönemde (395-345 milyon yıl önce) kaybolmaya başlayarak yerlerini daha gelişmiş ve saldırgan olan ilk kemiklibalıklara ve *Placodermi*, *Acanthodii*, *Selachii* sınıfının üyelerine bırakmıştır. *Cyclostomata* takımının sülükbalığı ve taşemen türleri bugün de varlıklarını sürdürmektedir.

İlk *Agnatha* örneklerinde solungaç boşluğu geniştir; solungaç da solunumdan çok, beslenme organı olarak gelişmiştir. Hayvanın kuyruğu kalın bir zırhın koruması altında, kuyruk ise yüzmeyi sağlayacak biçimde serbesttir. Balıkların evriminde, kemik, kırıldak ve mineye benzer ilk oluşumların ortaya çıkışı büyük önem taşır. Bu maddeler sonradan değişime uğrayarak, balıkların farklı su ortamlarına ve giderek karaya uyum sağlamalarında etkili olmuştur. İç ve dış iskelet, birçok omurgalıların evrimin anahtarıdır.

Çeneli balıkların en eski örnekleri *Acanthodii* sınıfında toplanır. Üst Silüriyen Dönemde ortaya çıkan bu omurgalıları Devoniyen Dönemden sonra azalmış, ama Alt Permiyen Dönemde (Permiyen Dönem 280-225 milyon yıl önce) değin varlığını sürdürmüştür. Çoğu 75 cm'yi aşmayan boylarıyla küçük balıklar olan *Acanthodii*'lerin tatlı sularda yaşayan kimi çenesiz omurgalılarından türedikleri ve omurgasızlarla beslendikleri sanılmaktadır. Bu balıkların dış iskeleti kırıldaklı ve kemiklibalıklarınki kadar gelişmiş değildir ve belki de bu nedenle soyları tükenmiştir.

Çeneli balıkları içeren *Placodermi* sınıfı Erken Devoniyen Dönemde (390 milyon yıl önce) ortaya çıkmış ve bu dönemin sonlarında soyu tükenmiştir.

İlk kez günümüzden 375 milyon yıl önce, Orta Devoniyen Dönemde ortaya çıkan *Selachii* sınıfı balıklar (kırıldaklıbalıklar)

bugün de varlıklarını yaygın olarak sürdürmektedir. Bu sınıftan gelişmiş köpekbalıkları ve vatozlar Jura Döneminde (190-136 milyon yıl önce) görülür. Kretase (Tebeşir) Dönemi (136-65 milyon yıl önce) ve Senozoyik (Yakın) Zamanda (başlangıcı 65 milyon yıl önce) kırıldaklıbalıkların başlıca gelişme ve farklılaşma aşamaları gerçekleştirilen, kemiklibalıklardan ortaya çıkmıştır.

Bazen kırıldaklıbalıklardan ayrı bir sınıf olarak kabul edilen *Holocephali* (tümbaşlılar) grubundan balıkların, Üst Devoniyen Dönemden başlayarak günümüze değin gelen gelişmiş örnekleri bulunur. Tabak biçimli pullar, gerçek kemik dokusunun bulunmaması, döllenme sırasında dışıyı tutmaya yarayan organlar gibi birçok benzer yanları nedeniyle, kırıldaklılarla tümbaşlılar yakın akraba sayılır.

Bazen kemiklibalıklardan ayrı bir sınıf olarak kabul edilen *Sarcopterygii* sınıfının kökeni Alt Devoniyen Döneme değin uzanır. Bu grubun üyeleri, Devoniyen Dönemin sonunda amfibyumlara geçişi sağlayan bir köprü olduğundan ayrı bir önem taşır. Akciğerlibalıklar bu grubun günümüzde de yaşayan az sayıdaki örnekleridir. *Sarcopterygii* grubundan balıkların Silüriyen Dönemde yaşamış bir grup çeneli tatlı su balığından geliştiği, bu grubun aynı zamanda daha gelişmiş kemiklibalıkların da ataları olduğu sanılmaktadır.

Osteichthyes (kemiklibalıklar), balıkların en geniş sınıfıdır. Alt Devoniyen Dönemden, yaklaşık 390 milyon yıldan bu yana varlıklarını sürdüren, yaklaşık 52 takım ve 80 kadarı fosilleriyle tanınan 480 familyadan oluşan bu sınıf, 20 bin dolayında yaşayan balık türünü içner. Bazı sınıflandırmalarda bu balıklar *Osteichthyes* yerine sınıf düzeyinde alınan *Actinopterygii* (ışınalyüzgeçliler) içine sokulmaktadır. Kemiklibalıkların tarihi genellikle üç temel evrede ya da evrim çizgisi içinde incelenmektedir. *Chondrostei* ler Alt Devoniyen Dönemden başlayarak Permiyen Döneme değin çoğalıp gelişmiş, daha sonra genilemeye başlayarak Kretase Döneminde ortadan kalkmıştır. Çene ve kuyruk yapıları bugünkü balıklarinkinden değişiktir; vücutlarında kalın ganoyit pullar bulunur. *Holosteii*'lerin kuyruk ve gövde yapısı yüzmeye daha elverişlidir; pulları daha inceldiği gibi, üstçene serbest, kas sistemi de daha gelişkindir. Bulunan en eski fosilleri yaklaşık 190 milyon yıl öncesine uzanan *Teleostei*'ler, yaşayan balıkların en büyük bölümünü oluşturan gerçek kemiklibalıklardır. Bu balıkların yüzme yeteneği son derece gelişirken, kuyruk büyük bir önem kazanmış ve solungaçlar büyük ölçüde solunum organı durumuna gelmiştir.

Balıklar üzerindeki araştırmalar balıkbiliminin (ihtiyoloji) ilgi alanına girer. İnsanların balıklara duyduğu ilginin başlıca nedenlerinden biri, insanın çevreyle ilişkileri ve çevreye olan bağımlılığıdır. Balığın insanlar için önemli bir besin kaynağı olması da bu ilgiyi körükler. Bir zamanlar bitmez tükenmez olduğu sanılan bu kaynağın oldukça kısıtlı olduğu ve su ortamlarının biyolojik, kimyasal ve fiziksel etkenleriyle hassas bir denge içinde bulunduğu bugün artık anlaşılmıştır. Çevre kirliliği ve doğal çevrenin bozulması, tatlı ve tuzlu sulardaki aşırı avlanma, bilinçli balıkçılık yöntemlerinin başlıca düşmanlarıdır.

balık baykuşu, *Strigiformes* takımının *Strigidae* familyasından yedi baykuş türünün ortak adı. Asya'da yaşayan dört tür *Ciurpa* cinsinden, Afrika'da yaşayan üç tür ise

Scotopelia cinsindendir. Hepsı su kenarlarında yaşar, balık, kuş ve küçük memelilerle beslenirler.

En iyi bilinen tür, Akdeniz'in doğusundan Tayvan ve Japonya'ya kadar yayılmış olan bayağı balık baykuşudur (*K. zeylonensis*). 56 cm uzunluğundaki bu kuşun gövdesi açık kahverengi üstüne çeşitli kahverengi tonlarında nakış ve çizgilerle süslüdür. Kanatlarında ak lekeler, boynunda krem rengi bir kolye vardır. Belirgin kulak püskülleri ve iri, sarı gözleri ilk bakışta dikkati çeker. Akarsu ve göl kenarlarındaki ormanlarda yaşar, daha çok balıklarla beslenir. Birkaç çalı çırpının ağaçlara ya da kaya kovuklarına özensizce yığılmasıyla kahverengi tonlu yuva, dişi balık baykuşu bir-iki yumurta bırakır; kuluçka süresi yaklaşık 35 gündür. Birkaç yıl öncesine değin Türkiye'de, Çukurova'nın, özellikle Seyhan ve Ceyhan ırmaklarının çevresindeki ağaçlık bölgelerde ürettiği bilinen balık baykuşu son yıllarda görülmediğinden soyunun tükenmiş olabileceği sanılmaktadır.

Scotopelia peli Afrika'da, Sahra'nın güneyindeki geniş bir bölgede yayılmıştır. Yaklaşık 50-60 cm uzunluğundaki bu türün sırtı kahverengi üstüne çizgili, karnı kırmızısı sarı üstüne V işaretli ve beneklidir. Yuvarlak kafası bol tüylerle kaplıdır, ama kulak tüyleri yoktur.

Balık Gölü, Doğu Anadolu Bölgesi'nde lav seti gölü. Ağrı ilinde Ağrı ile Doğubeyazıt kentleri arasında yükselen andezit ve bazalt lavlarından oluşan volkanik kütle üstünde yer alır. Türkiye'nin en yüksek göllerinden biridir; su yüzeyinin denizden yüksekliği 2.250 m'dir. Yüzölçümü 34 km² olan Balık Gölünün suları tatlıdır.

Balık Gölü, çevresindeki yüksek dağlardan inen akarsularla beslenir. Güneydoğusunda, fazla suların boşaldığı Balık Çayı adıyla anılan gidegeni bulunur. Bu çay daha sonra Sansu adını alır ve ülke sınırları dışında Zengibar Suyu olarak Aras Irmağına katılır. Şiddetli soğuk, göl yüzeyinin kışın uzun süre donmasına yol açar.

Göl çevresinin doğal bitki örtüsünü Alp tipi çayırlar oluşturur. Özellikle ilkbahar ve yaz aylarında, bu çayırların bol çiçeklerle bezenmesi, çevreye ayrı bir güzellik katar. Kıyısında yer yer kamışlar ve sazlar bulunur. İçinde, buraya özgü bazı balık türleri vardır.

Erzurum -Horasan- Eleşkirt-Ağrı-Doğubeyazıt doğrultusunu izleyen E-23 Karayolu, Balık Gölünün 10 km kadar güneyinden geçer. Göle bu yoldan stabilize bir yolla ulaşılır.

Balık Gölü, Karadeniz Bölgesi'nin orta kesiminde lagün. Bafra Ovasının(*) doğu kesiminde yer alır. Bu büyük delta ovasının oluşumu sırasında oluşan kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu bir kıyı kordonunun önünü kapaması sonucunda ortaya çıkmıştır. Daha sonra doğuda aynı doğrultuda oluşan ikinci kıyı kordonuyla önceki kıyı kordonu arasında bir başka lagün oluşmuştur. Birbirleriyle ilişkili bu iki lagün bazı kaynaklarda Balık Gölü olarak geçerse de, batıdaki lagün Balık Gölü, daha sonra oluşan doğudaki lagün Uzungöl adıyla anılır. Bu iki gölün toplam yüzölçümü 12 km²'dir.

Uzungöl ile deniz arasında genişliği yer yer 2 km'yi bulan kıyı kordonu üstündeki subasar orman kuşlar için çok önemli bir kuluçka alanıdır. Suları fazla tuzlu olmayan bu lagünler denizle ilişkilidir. Sızlık ve kumış-

lıkların çok yer tuttuğu bu lagünler balıkçılık açısından büyük önem taşır.

Balık Irmağı, Afrikaner dilinde VISIRINTER. Güneybatı Afrika'da akarsu. Kuzey-güney doğrultulu sıradağların doğusuna düşen Büyük Namakwaland'dan doğar ve bu plato boyunca güneye doğru akarak 300-700 m derinliğinde, çarpıcı güzellikte bir vadi oluşturur, sonunda Orange Irmağına dökülür. Yaklaşık 600 km uzunluğundadır ve kesintili olarak akar.

balık kartalı (*Pandion haliaetus*), denizlerin, büyük akarsu ve göllerin kıyısında yaşayan ve balıkla beslenen, uzun kanatlı, yaklaşık 65 cm uzunluğunda, iri bir yırtıcı kuş türü. *Pandionidae* familyasından olan balık kartalını bazı uzmanlar *Accipitridae* familyasının *Pandioninae* altfamilyası içinde sınıflandırır.

Balık kartalının sırtı kahverengi, karnı aktır; başında da yer yer ak çizgiler bulunur. Suyun üstünde uçarak avın yerini kestirdikten sonra, kanatlarını hafifçe çırpıp havada hareketsiz durarak uygun amir kollar ve ayakları önde olmak üzere suya dalıp uzun, kıvrık pençeleriyle balığı yakalar. Ayaklarının altındaki sivri iğneleri saplayarak sıkıca tuttuğu avını, yerken rahatsız edilmeyeceği bir tüneğe taşır. Bazen karnını doyurduktan sonra suyun üstünde alçaktan uçarak, ayaklarını, yıkamak istercesine suya değdirir.

Yalnız kış aylarını geçirdiği Güney Amerika dışındaki bütün kıtalarda üreyen balık kartalı, yüksek ağaçların tepesinde, adacıkların alçak kesimlerinde ya da yar kenarlarında bazen tek başına, bazen koloniler halinde yuva kurar. Rasgele yerleştirilmiş ince dallardan yapılan yuvanın çapı 2 m'yi bulur. Dişi, kabağunda çok göz alıcı desenler olan iki ile dört kadar yumurta bırakır; yaklaşık beş hafta sonra yumurtadan çıkan yavrular dişi ve erkek ortaklaşa besler. Altı-sekiz hafta içinde, yavruların vücudunu örten incecik tüyler yerini gerçek tüy ve teleklere bırakır.

1910'dan sonra Britanya Adalarında soyu tükenen balık kartalı, 1959'da seçilmiş türlerin denetim altında üretilmesiyle yeniden çoğalmıştır. Aynı biçimde, türün Kuzey Amerika kıtasındaki nüfusu büyük olasılıkla DDT kalıntılarının sorumlu olduğu çevre kirliliği nedeniyle 1950'lerden sonra hızla azalmışsa da, 1980'lerde yeniden artmaya başlamıştır. Türkiye'de bu kuşların bilinen tek üreme bölgesi Kızılırmak deltasıdır. Göç sırasında da az sayıda görülür.

balık sonarı, ticari balıkçılıkta balık sürülerinin yerini bulmada kullanılan yüksek frekanslı sonar aygıtı. Bu aygıt aşağı doğru ses dalgaları gönderir ve deniz dibinden ya da araya giren balık sürülerinden gelen yankıları alır. Aynı zamanda balıkların gemiye uzaklığını da gösterir. İki farklı tür kullanılır. Doğrudan deniz dibine yöneltilmiş basit bir yankı dinleyicisi olan sonarlar balık sürülerinin varlığını gösterir ve suyun derinliğini ölçer. Daha karmaşık olan tara-yıcı sonarlar ise daha geniş bir alanı kapsama üzere her yöne sinyaller gönderir ve balık sürüsünün yeri ile ilgili daha kapsamlı bilgi verir.

balık yetiştiriciliği, AKUAKÜLTÜR ya da TARLA BALIKÇILIĞI olarak da bilinir, balıkların denetimli koşullar altında insan eliyle yetiştirilmesi.

Balıkların, gölet, beton havuz, açık denize daldırılmış kafesler ya da sette kapatılmış kıyı suları gibi kapalı bölmelerde üretilmesi, hem düzenli biçimde beslenerek iyi gelişme-

lerini, hem de doğal çevredeki sayısız düşmanlarından korunmalarını sağlar.

Balık üretimi büyük ölçüde ticari amaçla ve gıda pazarına yönelik olarak yapılırsa da, birçok devlet işletmesi, daha çok amatör balıkçılığı özendirme için, göl, akarsu ve denizlerdeki balık varlığını artırmak amacıyla balık üretir. Av ve sofra balıklarının yanı sıra, her zaman geniş bir pazarı olan havuz ve akvaryum balıkları ile amatör ve ticari balıkçılıkta yem olarak kullanılan küçük balıkların üretimi de oldukça büyük çaptadır.

Günümüzde tarla balıkçılığı denince yalnız üretimi çok yaygın olan alabalık ve sazan gibi balıkların değil istiride, tarak ve midye gibi su ürünlerinin yetiştirilmesi de anlaşılmalıdır. Ayrıca birçok Avrupa ülkesinde ve ABD'de, açık denizde kurulacak istakoz çiftlikleri konusunda çalışmalar yapılmaktadır. Türkiye'de alabalık, sazan, sombalığı ve sudak yetiştirilir.

balık zehirlenmesi, bayat ya da zehirli balıkların yenmesinden ileri gelen rahatsızlıkların ortak adı. Belirtileri benzese de, şiddeti ve sonuçları farklı olan bu rahatsızlıklar, zehirlenmeye yol açan etkenin türüne göre üçe ayrılır: Bayat balık zehirlenmesi, Ciguatera zehirlenmesi ve tetraodon zehirlenmesi.

Bayat balık zehirlenmesi, mikroorganizmaların üremesine (kokuşma) elverişli bir ortam olan bayat balıklardaki bakterilerden ileri gelir. Özellikle uskumru, kolyoz, orkinos ve torik gibi *Scombridae* familyasından bayat balıklarda üreyen bakteriler, balık proteininin normal bileşenlerinden biri olan histidin adındaki aminoasit etki ederek, zehirlenmeden sorumlu olan bir maddenin oluşmasına yol açar. Bu balıkların yenmesiyle ortaya çıkan bulantı, kusma, baş ağrısı, yutkunma güçlüğü, aşırı susama ve kaşıntı gibi belirtiler, genellikle 12 saat içinde kaybolur.

Ciguatera zehirlenmesi, Antiller'de görülen en yaygın balık zehirlenmelerinden biridir ve dünyanın başka yerlerinde de çokça tüketilen orfoz, barakuda gibi bazı balıkların yenmesiyle ortaya çıkar. Başka sularda yaşayan bu balıklar zehirlenmeye yol açmazken, Antil Denzinde yaşayanların neden zehirli olduğu tam olarak açıklanamamıştır. Ancak, bazı uzmanlar, bu balıklara yem olan bazı küçük balıkların, Antil Denzinde yetişen zehirli bir bitkiyle beslendiğini ve Ciguatera zehirlenmesinin bu bitkisel zehirden ileri geldiğini öne sürerler. Bulantı, kusma, ishal, halsizlik, duyu yitimi, kas ağrısı ve yaygın kaşıntı gibi zehirlenme belirtileri, balığın yenmesinden hemen sonra görülebildiği gibi, 30 saat kadar sonra da ortaya çıkabilir. Olguların yüzde 10'undan daha az bir bölümü, solunum felcine bağlı olarak ölümlü sonuçlanabilir.

Tetraodon zehirlenmesi, Uzakdoğu'nun tropik sularında yaşayan Japonların *fugu* dediği balonbalıklarının yenmesiyle ortaya çıkar. Bu balıklarda çok kuvvetli ve ısıya dayanıklı bir zehir (tetraodontoksin) bulunur; bu zehir sinir sistemini etkileyerek birkaç dakika içinde belirtilerini vermeye başlar. Baş dönmesi, dudak ve dil karıncalanmasından hemen sonra, kas hareketlerinde düzensizlik, çırpınma ve solunum felci görülür. Olguların yüzde 60'tan fazlası birkaç saat içinde ölümlü sonuçlanır; 24 saat içinde ölmeyenlerin yaşama şansı oldukça yüksektir. Ayrıca bak. midye zehirlenmesi.

balıkudam bak. kurbağaadam

Balıkağzı, FOMALHAUT olarak da bilinir, Güneş'ten başka yıldızların görünür parlak-

lık sıralamasında 18. sırayı alan yıldız. Bulunduğu bölgede başka parlak yıldız olmaması nedeniyle, eskiden denizciler bu yıldızla bakarak yönlerini bulurlardı. Yer'den 22,5 ışık yılı uzakta, güney gökküredeki Güneybalığı (Piscis Austrinus) takımyıldızının alfa (α) yıldızıdır (Alpha Piscis). Görünür kadri 1,18 olan Balıkagzı'nın rengi beyaz, altıncı kaddirden olan yoldaşının rengi sandır.

Romalılar, Yunan ve Sicilya tanrıçası Demeter'e karşılık düşen Tanrıça Ceres'le bağlantılı olduğuna inandıkları Balıkagzı'na taparlardı. Astrolojide dört büyük yıldızdan biri Balıkagzı'dır. Batı dillerinde bu yıldız için en azından 14. yüzyıldan beri kullanılmakta olan *Fomalhaut* adı, Arapça *femû'l-hât* (balığın ağzı) deyiminden gelir.

balık bilim, İHTİYOLOJİ olarak da bilinir, balıkların incelenmesini konu alan bilim dalı. Canlılar âleminin büyük bir grubuyla ilgilenen her bilim dalı gibi balık bilimi de çeşitli dallara ayrılır: Taksonomi (sınıflandırma), anatomi (ya da morfoloji), davranış bilimi (etoloji), çevre bilimi (ekoloji) ve fizyoloji. Balıkların insan beslenmesindeki büyük önemi nedeniyle, bu canlıların iktisadi yönden incelenmesi de balık biliminin önemli dallarından biridir.

Eski Yunanlı doğa bilginleri, özellikle Aristoteles balık biyolojisinin birçok yönünü açıklamıştır. 19. yüzyıl sonlarına değin başlıca ilerleme, bu verilerin ışığında, yeni türlerin ve türler arası akrabalık ilişkilerinin tanımlandığı taksonomi yönünde görüldü. 20. yüzyıl ortalarında, sualtı araştırmaları için gerekli yeni araç ve tekniklerin, özellikle sualtında yüzeye bağlanmaksızın soluk alıp vermeyi sağlayan oksijen tüplerinin geliştirilmesiyle, okyanus bilime duyulan ilgi giderek arttı. Böylece, balıkların doğal koşullar altındaki davranışları ve ekoloji konusundaki incelemeler büyük bir ilginin odağı oldu. Balık üretim havuzlarının geliştirilmesiyle, davranış bilimi, ekoloji, işlevsel anatomi, hatta toksikoloji ve aslak bilim dallarında balıkların denek hayvanları olarak kullanılması yaygınlaştı. Akvaryum meraklılarının beslediği pek çok balık çeşidi, balık davranışları üzerine değerli gözlemlerin yapılmasına olanak verir. Benzer biçimde, balık araştırmalarının çoğu, devlet ya da araştırma kurumlarının doğal koşullara uygun olarak hazırlanmış dev akvaryumlarında, çok zengin koleksiyonları barındıran üniversite ve müzelerde yürütülür. Balıkçılık araştırmaları ise genellikle devlete bağlı kurumların laboratuvarlarında ele alınır. Bu kurumlar, hem doğadaki balık türlerinin ve dağılımı dengesinin korunmasından, hem de değerli bir besin kaynağı olan balıkların üretilerek çoğaltılmasından sorumludur.

balık bittleri bak. Branchiura

balıkçı kedi (*Felis viverrina*), *Felidae* (kedigiller) familyasından, Hindistan ve Güneydoğu Asya'da yaşayan yabani bir kedi türü. Balıkçı kedinin, açık boz ile koyu kahverengimsi boz arasında değişen kürkü koyu renkli benek ve çizgilerle süslüdür. Erşkin hayvanın omuz yüksekliği yaklaşık 40 cm'yi, ağırlığı 8-11 kg'yi, uzunluğu da, 25-30 cm'lik kuyruğu dışında, 60-85 cm'yi bulur. Daha çok balıkla beslenen bu kedi suya yakın yerlerde, sık ormanlarda, sazlık ve bataklıklarda yaşar. Ön ayağıyla kepçeleyerek sudaki balıkları tuttuğu görülmüştür.

balıkçı sansur (*Martes pennanti*), PEKAN olarak da bilinir, *Mustelidae* (sansargiller) familyasından, değerli kahverengimsi siyah kürkü için avlanan etçil memeli. Kuzey

Amerika'nın en kuzeyindeki ormanlarda az sayıda örnekleri yaşayan balıkçı sansur bu adı balık yakaladığı için değil, balık sepetlerinden balık çaldığı için almıştır. Gelincige benzeyen uzunca bir gövdesi, gür kıllarla kaplı bir kuyruğu, sivri bir burnu ve düşük, yuvarlak kulakları vardır. Erşkinlennin uzunluğu, 33-42 cm'lik kuyruğu dışında, genellikle 50-63 cm'yi, ağırlığı da 1,5-7 kg'yi bulur. Erkekler dişilerden daha iri ve daha ağır, dişilerin kürkü de erkeklerinkinden daha gösterişlidir. Hem yerde hem ağaçlarda avlanabilen balıkçı sansur, oklukirpiyi bile ayırmaksızın çeşitli kemiricilerle ve başka hayvanlarla beslenir. Ayrıca meyve ve kabuklu yemişlerden de yediği olur. 338-358 gün süren bir gebelik döneminden sonra, bir batında 1-5 yavru doğar.

balıkçıl, *Ciconiiformes* (leyleksiler) takımının *Ardeidae* familyasının *Ardeinae* altfamilyasını oluşturan 52 kuş türünün ortak adı. Uzun bacaklı ve uzun boyunlu, sulak alan kuşları olan balıkçılar yeryüzünde geniş bir dağılım gösterir ve en çok tropik bölgelerde bulunur. Genellikle bataklık ve gölcük gibi sığ sularda yavaş yavaş yürüyüp, kurbağa, balık ve öteki su hayvanlarını yakalayıp beslenir. Pek çoğu bir araya toplanarak, suların yakınındaki sazlıklarda ya da ağaçlarda koloni halinde yuvalar yapar.

Balıkçılar genellikle boyunlarını S harfi biçiminde kıvrık tutarlar. Uçarken de, bo-

Büyük mavi balıkçıl (*Ardea herodias*)
Laura Riley

yunlarını öbür kuşların çoğu gibi ileriye doğru uzatmayıp gövdenin gerisine doğru çeker, bacaklarını da arkaya uzatırlar. Kanatları geniş, gagaları uzun, düz ve sivri uçludur. Tüylerinin arasında yer yer toz havları bulunur; bu incecik tüyler toz gibi parçalanıp dağılarak, kalın tüylerin arasındaki yağ ve pislikleri emer.

Balıkçılar tipik balıkçılar, gece balıkçılaları ve kaplan balıkçılar olmak üzere üç alt gruba ayrılır. Tipik balıkçılar gündüz avlanır. Çiftleşme mevsiminde bazılarının sırtında gösterişli tüyler oluşur ve eşler çeşitli duruşlarla birbirine kur yapar. Tipik balıkçılaların en iyi bilinenleri, *Ardea* cinsinin çok büyük, uzun bacaklı, uzun boyunlu, düz renkli ve tepeli üyeleridir. Bu grubun en tanınmış üyeleri ise, uzunluğu 130 cm'yi, kanat açıklığı yaklaşık 2 m'yi bulan Kuzey Amerika'nın büyük mavi balıkçısı (*A. herodias*) ile Eskidünya'da çok bol bulunan biraz daha küçük yapıda bayığı balıkçıl (*A. cinerea*). Avrasya ve Afrika'da geniş bir dağılım gösteren bu balıkçılın uzunluğu, 40-45 cm'si gövde uzunluğu olmak üzere, 90-98 cm arasındadır. Üst bölümleri boz, alt bölümleri, boynu ve başı aktır. Başında, uzun, siyah süs tüylerinden oluşan bir sorguç bulunur. Bütün sulak alanlarda yaşayabilirse de, rahatça avlanabileceği sığ suları ve yuva kurabileceği ağaçlı yerleri seçmeye özen gösterir. Ağaçlarda 40 m yüksekliğe

kadar yerleşirebildiği, çalı çırpıdan yapılmış yuvaya dışı balıkçıl 4-5 yumurta bırakır. Balıklar, amfibiyumlar, su sıçanı, su sıvıfı, resli, köstebek gibi küçük memeliler ve omurgasızlarla beslenir. Türkiye'de de yaygın olan bayığı balıkçıl hemen her bölgedeki elverişli sulak ortamlarda urer.

Mor balıkçıl (*Ardea purpurea*) yapı olarak bayığı balıkçılı andırır, ama daha küçük (78-90 cm) ve daha koyu renklidir. Başı, boynu, alt bölümleri ve kanat altları koyu pas rengidir, sırtı mora çalar. Yoğun sazlıkların bulunduğu sulak alanları geçerek, buralarda saz ve daha çok kamıştan yuva yapar, balık ve böceklerle beslenir. Balıkçılardan daha az sayıda olmakla birlikte Türkiye'nin her bölgesinde üreyen mor balıkçıl ağustos başlarında Afrika'ya göçmeye başlar. Balıkçılının en büyüğü, başı ve boynu kıvrık çalan, Afrika'nın 150 cm uzunluğundaki dev balıkçılıdır (*A. goliath*).

Egretta cinsini oluşturan ve çoğu ak renkli olan 12 balıkçıl türü, üreme mevsiminde erkeklerin göğüs ve sırtlarında oluşan zarif süs tüyleriyle tanınır. Eskiden bu tüyler özellikle kadın şapkalarında süs olarak çok kullanılırdı. Bu cinsin en iyi bilinen türü olan büyük ak balıkçıl (*Egretta alba*) Kuzey ve Güney Amerika, Avrasya, Afrika ve Avustralya'da çok geniş bir dağılım gösterir. 85-102 cm uzunluğunda, tümüyle süt beyaz olan bu tür Türkiye'de Ereğli, Hotamış ve Sultan sazlıkları ile Gökso Deltasında ayrıca Akşehir ve Işıkli göllerinde urer. Kışın ve göç sırasında daha çok görülür.

Ak balıkçıl (*E. garzetta*) 55-65 cm uzunluğunda, hiç lekesez, süt beyazı bir kuştur. Yuvasını çoğunlukla ağaçlara, bazen de ilgin ve sazların arasına yapar; küçük balıklar, amfibiyumlar ve böceklerle beslenir. Türkiye'nin her bölgesinde urer; Batı ve Güney Anadolu'da kışlar. Kuzey Amerika'nın ılıman kıyı bölgelerinde yaşayan kızılca balıkçıl (*E. rufescens*), ABD'den Şili'ye kadar uzanan bölgede yaşayan süt bevağı balıkçıl (*E. thula*), küçük mavi balıkçıl (*E. caerulea*), ABD'nin güneydoğusu ile Orta ve Güney Amerika'da yaşayan Louisiana balıkçısı (*E. tricolor*), Afrika'nın kara balıkçısı da (*E. ardesiaca*) *Egretta* cinsinin çok tanınan türleridir.

Alt bölümleri ak, sırtı, boynu ve başı alacalı turuncu olan 46 cm uzunluğundaki alaca balıkçıl (*Ardeola ralloides*), Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu dışındaki bölgelerinde az sayıda urer; kışı Afrika'da geçirir.

Sırtı, göğsü ve başı turuncu alacalı, geri kalan bölümleri ak olan 51 cm uzunluğundaki sığır balıkçısı (*Bubulcus ibis*) ilginç bir türdür. Aslında bir Avrasya ve Afrika kuşuyken, 1930'larda Afrika'dan Güney Amerika'ya, oradan Kuzey Amerika'ya yayılmış, daha sonra Asya'nın güneydoğusundan Yeni Zelanda ve Avustralya'ya geçmiştir. Yalnızca sulak alanlarda değil, bozkır, tarla ve otlaklarda da görülür, otlayan evcil hayvanları izleyerek onların ürktüğü böcekleri yakalayan sığır balıkçısı adını bu davranışından alır. Türkiye'de, Konya'daki Yarma bataklıklarında, Adana ve Hatay'da urer, Çukurova'da kışlar.

Gece balıkçılaları daha uzun gagalı, daha kısa bacaklıdır; genellikle alacakaranlıkta ve geceleri avlanır. 61 cm uzunluğundaki hayağı gece balıkçılının (*Nycticorax nycticorax*) başı ve sırtı kara, alt bölümleri ak, kanatları bozdur. Gündüzleri sık ağaçlar arasında gizlenir; akşam ve sabah alacasında ya da geceleri ortaya çıkarak amfibiyum, balık ve

böcekleri avlar. Türkiye'nin bütün bölgelerindeki büyük sulak alanlarda üreyen bu kuş Afrika'da kışlar. Nankeen gece balıkçısı (*N. caledonicus*) Avustralya, Yeni Kaledonya ve Filipinler'de; sarı taçlı gece balıkçısı (*Nyctanassa violacea*) ABD'nin doğu ve orta kesimlerinden Brezilya'ya kadar olan bölgelerde yaşar. Bir başka gece balıkçısı olan kayak gagalı balıkçıl (*Cochlearius cochlearius*) Orta ve Güney Amerika'da bulunur; bazı uzmanlar bu türü ayrı bir familya (*Cochleariidae*) içinde sınıflandırır.

Kaplan balıkçıllarının altı türü balıkçılların en ilkel örnekleridir; erkek olan ve yalnız başına yaşayan bu kuşların genellikle çizgili, gösterişsiz tüyleri vardır. Orta Amerika ve Güney Amerika'nın kuzeyinde yaşayan 75 cm uzunluğundaki çizgili kaplan balıkçıl (*Tigrisoma lineatum*) iyi bilinen örneklerden biridir. Bir başka tür de Meksika ve Orta Amerika'da yaşayan Meksika kaplan balıkçılıdır (*T. mexicanum*).

balıkçılık, deniz, okyanus, akarsu, göl gibi tuzlu ve tatlı sularda yaşayan balık ve öbür su ürünlerinin, pazarlama amacıyla büyük çapta (ticari balıkçılık) ya da spor amacıyla (amatör balıkçılık) avlanması.

Balıkçılık, ilk üretim biçimlerinden biri sayılır. Çiftçilikle aynı dönemde, belki de daha önce başlamıştır. Tarih öncesinin avcılıkla geçinen insan toplulukları, deniz ve göllerdeki su ürünlerinden ulaşabildiklerini elle toplarlardı. İÖ y. 2000'lerden kalma bir Mısır belgesinde kamış, iğne ve ağılarla balık avlayanların resimleri görülür. İÖ 4. yüzyıldan kalma bir Çin belgesinde ise ipek bir olta, dikiş iğnesinden yapılmış bir iğne, bambu bir kamış ve yem olarak pişmiş pirinç kullanarak yapılan balık avı anlatılmaktadır. Balıkçılıkla ilgili bilgiler Eski Yunan, Asur, Roma ve İbrani yazıtlarında da yer alır.

Balıkçılık yöntemlerinin gelişmesi, deniz ve akarsulara ilişkin bilgi ve deneyimlerin artması ve ulaşım olanaklarının büyümesi sonucu, ortaçağ Avrupa'sında güçlü balıkçılık filoları kuruldu. Ticari balıkçılık, özellikle bu dönemde gösterdiği ilerlemeyle yeni sanayi dallarının doğmasına ortam hazırlarken, daha çok olta balıkçılığı biçiminde uygulanan amatör balıkçılık da, eğlence, spor, beslenme gibi çeşitli insan gereksinimlerini karşılayan yaygın bir uğraş haline geldi.

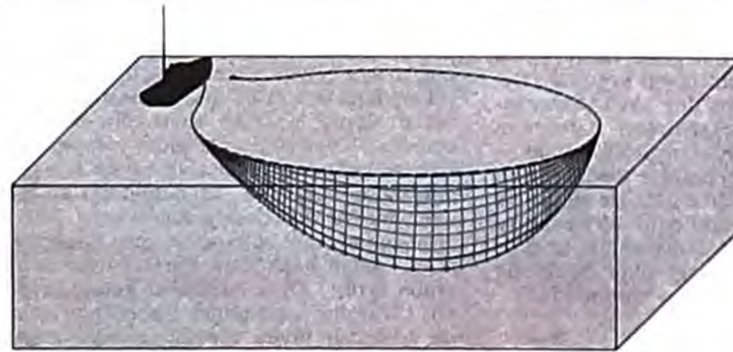
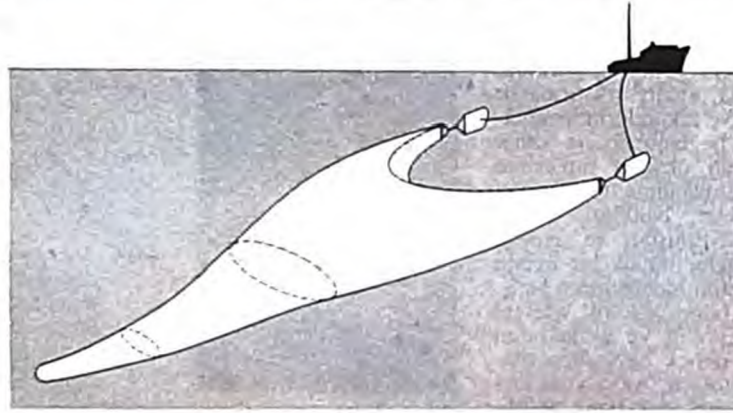
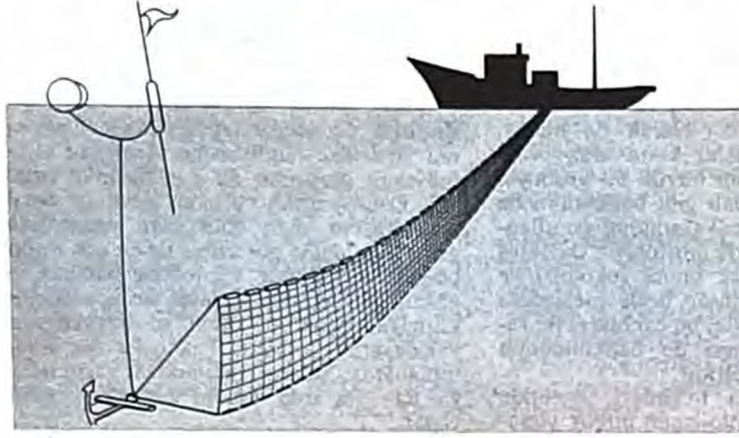
AMATÖR BALIKÇILIK İlk gelişmeler. Amatör balıkçılığın tarihi, her şeyden önce balıkçılık takım ve gereçlerindeki gelişmelerin tarihidir.

Olta balıkçılığı. Balık avında insanoğlunun kullandığı ilk gereçlerden biri, balık iğnesinin en ilkel örneği olan, yaklaşık 2,5 cm uzunluğunda, oltaya tutturulmuş her iki ucu sivri bir tahta, kemik ya da taş parçasıydı. Bu iğneye bir yem takılıyor, balık yemi yutup sürüklenmeye başladığında, iğne balığın gırtlığına batarak yakalanmasını sağlıyordu. Madenlerin kullanılmaya başlanmasından sonra geliştirilen ilk av gereçlerinden biri, madeni olta iğnesi oldu. Bu iğneler önceleri el oltalarında kullanıldı. El oltası ise ancak tekneyle denize açılarak kullanılabiliyordu. Oltanın bir kamışa bağlanmasıyla, kıyıda da balık avlama olanağı bulundu. İç içe geçmiş parçalardan oluşan ve açılarak uzayabilen kamışların ise ilk kez Roma Döneminde İS 4. yüzyılda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Gene bu dönemde, Aelianus, Makedonyalıların yapay sineklerle balık avladıklarını yazarak balıkçılık yöntemlerini anlatır.

Olta balıkçılığında ilk büyük gelişme, 17. yüzyılın ortalarında İzaak Walton ve Charles Cotton'ın amatör balıkçılık konusunda büyük bir klasik sayılan *The Compleat Angler*'i (Usta Balıkçı) yazdıkları dönemde görülür. Bu dönemde, kimliği bilinmeyen bir olta balıkçısı, kamışın ucuna telden bir ilmek takıp, oltayı buradan geçirerek yeni bir avlanma yöntemi bulmuştur. Böylece hem olta daha uzağa atılabiliyor, hem de balıkçı ilmeğin içinden geçen oltayı bırakıp çekerek balığı yoruyordu. Çok uzun olan oltayı sarma gereğini doğuran bu yöntem,

nişlar hem sağlam ve esnek, hem de çok daha ince oluyordu. 1880'den sonra hızlı bir gelişme gösteren olta tasarımındaki en önemli yenilik, at kılı yerine, oksitlenmiş bezir yağıyla kaplanmış ipek oltaların kullanılması oldu. Bu tür oltaların yağlanmamış olanları kamışla kolayca fırlatılıyor ve dibe batıyor, yağlanmış olanları ise suda yüzüyordu. Oldukça deneyimsiz amatör bir balıkçı bile bu oltaları üç kat daha uzağa atabiliyordu.

20. yüzyılda, aynı derecede sağlam, ama daha kısa ve hafif kamışlar yapmanın yolu

(Üstte) Sade ağı ya da galsama ağı, (ortada) trol ağı, (altta) gırgır ağı
Fish and Wildlife Service, U.S. Department of the Interior

olta çıkırığının bulunmasına yol açtı. Çıkrık hızla geliştirildi ve dişli çarklar eklenerek sarma hızı artırıldı. Oltaya yakalanan büyük balıkların tekneye alınabilmesini sağlayan ve uzun bir gönderin (sap) ucuna takılmış iri bir kancadan oluşan kıkıçlar ilk kez 1667'de kullanılmaya başlandı. Balık iğnesi yapımındaki temel gelişmelerin kökeni 1650'lere, Charles Kirby'nin tasarımlarına dayanır. Kamışlardaki en büyük yenilik ise, ağır, yerel ağaçların yerine Güney Amerika ve Antiller'den gelen düz damarlı, dayanıklı, esnek ağaç ve bambuların kullanılmaya başlanmasıdır. 18. yüzyılın sonlarında geliştirilen yeni bir teknikte, bambu şeritlerin tutkalları yapılandırılmasıyla hazırlanan ka-

bulundu, bambunun yerini de büyük ölçüde cam elyafı ve sonunda karbon lifleri aldı. 1930'ların sonunda olталarda kullanılmaya başlayan naylon, II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla yaygınlaştı.

Yöntemler. Amatör balıkçılığın dört temel yöntemi, yemli ya da yemsiz el oltacılığı; kamışla yapay ya da canlı sinek oltacılığı; kamışla kıyıda ya da sandaldan oltayı atıp makaraya sararak yapılan oltacılık; hareket halindeki tekneden, canlı ya da yapay yemle sırtı ya da kaşık çekmektir.

Bu yöntemlerin tümü hem tatlı suda, hem denizde uygulanabilir. Yemli oltacılık en eski ve en yaygın yöntemdir. Yem olarak en çok solucan, küçük balıklar (ak yem),

midye, karides, mürekkepbalığı, kalamar ve ekmek içi kullanılır. İğneye yem geçirdikten sonra olta denize bırakılır ve balık yeme atladığında, kısa ve hızlı bir hareketle (tasmayla) olta çekilerek iğnenin balığın ağzına girmesi sağlanır. Dipte ya da istenilen derinlikte avlanabilmek için, oltanın ucundaki iskandilin (kurşun) ağırlığından yararlanılır. Balıkları av yerine çekmek için başvurulan yöntemlerden biri de, suya balık ve midye parçaları, ısıtılmış ekmek içi ya da balık unu atmaya dayanan yemleme ya da mazmozdur.

Kuzey Amerika ve Avrupa'da çok yaygın olan yapay sinekle balık avı, bu yöntemi kullananlarca, oltaçılığın en ustalık isteyen biçimi sayılır. Sinek balıkçılığında eskiden canlı sinekler kullanılırdı. Bu yöntemde, oltanın ucundaki sineği balığın yakınına çok usulca bırakabilmek ve balığın yeme atlamasını sağlamak büyük ustalık gerektiriyordu. Zamanla canlı sineklerin yerini yapay sinekler aldı ve su üstünde yüzen ya da dibe batan, çok değişik biçim ve renklerde yapay sinekler üretilmeye başlandı.

Motorlu teknelerden yapılan açık deniz olta balıkçılığının doğuşu 1890'ların sonuna rastlar. Orkinos, kılıç, yelkenbalığı, marlin ve köpekbalığı gibi 100-1.000 kg ya da daha ağır balıklar bu yöntemle avlanır. Büyük balık avı zamanla Atlas Okyanusu ve Büyük Okyanusta yaygınlaşmış ve kalın olta takımlarının yerini daha ince ve güçlü takımlar almıştır. Bu takımlarda, balığın sırtından ve belinden geçen bir kemer, kemerin üstünde de kamışın sapını yerleştirmek için bir yuva bulunur. Balıkla girişilen mücadelede, avcı, oturduğu koltuktan balığın sağa sola hareketlerini denetlemeye çalışır ve balığı yeterince yorduktan sonra makaralı kamışla yavaş yavaş tekneye yaklaştırır. Av sırasında motoru kullanan kişi de tekneyi hızlandırıp yavaşlatarak ve ava göre yönlendirerek balığı yakalayana yardımcı olur.

1939'da Uluslararası Amatör Balıkçılık Birliği'nin (IGFA) kurulmasıyla bu spor daha da yaygınlaşmıştır. IGFA, deniz ve tatlı su balıkçılığı turnuvalarını denetler, şampiyonların kayıtlarını tutar ve dünya rekorlarını onaylar. Aynı zamanda, balıkların doğal yaşama ortamlarında yapılan incelemelere ve tükenme tehlikesi gösteren türlerin korunmasına yardımcı olur.

TİCARİ BALIKÇILIK. İlk gelişmeler. Avrupa'nın balıkçı filoları, Newfoundland açıklarındaki Grand Banks'te morina avına çıkacak kadar güçlü ve gözüpekti. Nitekim, Yenedünya'ya John Cabot'tan önce ayak basan ilk Avrupalılar balık avcıları oldu. 17. yüzyılda balina avına çıkan büyük balıkçı filoları, Büyük Okyanusta ve Atlas Okyanusunda geniş bir alanı turadı. 19. yüzyılda sanayileşmeyle birlikte artan makineleşme balıkçılık sanayisinde de etkisini gösterdi. Böylece, çeşitli enerji kaynakları, radarlar, sonarlar ve bilgisayarlarla donatılmış bir tür açık deniz fabrikası gibi çalışan balıkçı filoları kurulurken, geleneksel yöntemlerle balık avlayan küçük birimler de varlıklarını sürdürdü.

Su ürünleri ve değerlendirilmesi. Ticari balıkçılığın ilgi alanına giren su ürünleri, deniz ve tatlı su balıklarını, kabukluları, memelileri ve deniz alglerini kapsar. Bunlar çok çeşitli ürünler halinde işlenerek insan ve hayvanlar için besin, bitkiler için gübre ve öteki ticari ürünler için katkı maddesi olarak kullanılır. Dünyada avlanan toplam balık miktarının yaklaşık yüzde 80'i deniz balıklarıdır. Öncelikle beslenme için avlanan ve pazarlanan bu balıkların başlıcaları morina, pisi, dilbalığı, ringa, mezzit, som-balığı, orkinos ve toriktir. Bunları hamsi,

hani, berlam, uskumru, tirsı, sardalye, levrek, köpekbalığı ve mersinbalığı izler. Tatlı su balıkları ise bir yılda avlanan toplam balık miktarının yalnızca yüzde 10'unu oluşturur. Bu balıkların başlıcaları tatlı su levreği, sazan, yayınbalığı, yılanbalığı, turnabalığı ve alabalıktır.

Kabuklular terimi, geniş anlamıyla, eklem-bacaklı kabuklular ve yumuşakçalar gibi, gövdeleri bir kabukla korunan tüm omurgasız deniz canlılarını kapsar. Yengeç, kerevit, istakoz ve karides türleri; midye, istiridye ve salyangoz türleri, avlanan başlıca kabuklular ve yumuşakçalardır. Ahtapot, kalamar ve mürekkepbalıkları da yumuşakçaların kafadanayaklılar sınıfına girer. Ticari amaçla avlanan memeliler ise yunus, fok, mors ve balinadır. Bu hayvanlar etinden çok, başka ürünleri için avlanır. Örneğin balina ve yunusun yağı, fok ve morsun derisi değerlendirilir. Bununla birlikte, bu deniz memelileri, Kuzey Kutbu bölgesinde yaşayan Eskimoların temel besin kaynağıdır. Ganj ve Amazon ırmaklarında yaşayan tatlı su yunusları da daha çok eti için avlanır.

Doğal ortamdan toplanan, ayrıca başta Uzakdoğu olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde kültür yoluyla üretilen deniz alglerinin bazı türleri sanayide kullanılır; yenebilen türleri ise hem besin olarak tüketilir, hem de vitamince zengin hayvan yemi halinde işlenir.

Balıklardan elde edilen başlıca yan ürünler balıkyağı ve balık unudur. Bunların büyük bir bölümü hamsi, ringa, uskumru, tirsı, sardalye gibi balıklardan ve balık sanayisi artıklarından elde edilir. Balıkyağı, boyalardan margarine kadar birçok üründe kullanılır. Balığın kurutulup öğütülmesiyle elde edilen balık unu ise bol proteinli hayvan yemi ya da yem katkı maddesi olarak kullanılır. Öbür yan ürünler arasında mer-

sinbalığının yumurtaları (havyar), köpekbalığı derisi ve balık unundan elde edilen balık proteini sayılabilir. Yan ürünler ayrıca tutkal, balık jelatini ve eczacılık maddelerinin yapımında da kullanılabilir. Kabuklulardan da pek çok yan ürün sağlanır. İstiridyelerden doğal ve kültür incileri, çeşitli türde kabukluların öğütülmesiyle hayvan yemleri, düğme ve çeşitli süs eşyası elde edilir. Çeşitli alglerden agar-agar, aljinik asit (aljin) ve özellikle eczacılıkta kullanılan ürünler elde edilir.

Ticari balıkçılıkta yakalanan balıklar ve toplanan kabuklular ya taze, ya dondurulmuş olarak ya da konserve halinde pazarlanır. Bazıları da tuzlama ya da tutsüleme işleminden geçirilerek saklanır. Bu ürünlerin protein oranı yüksek, vitamin ve mineral içeriği zengin, ama kalorisi öbür etlerden daha düşüktür. Deniz ürünleri kıyı halklarının günlük besinleri arasında öteden beri önemli bir yer tutmuştur. Gelişmiş saklama ve taşımacılık yöntemleri, denize kıyısı olsun ya da olmasın, dünyanın her yerinde yaşayan insanların bu ürünlerden her mevsim yararlanmalarını sağlar.

Yöntemler. Balıkçılık yöntemleri uluslararası bir sınıflandırmaya göre 16 başlık altında toplanır: 1) Donatısız balıkçılık, 2) zıpkın balıkçılığı, 3) şok yöntemleriyle (zehirli bitkiler, elektrik, dinamit) balıkçılık, 4) olta balıkçılığı (el olta, dip olta, parakete vb), 5) kapan ve tuzak balıkçılığı (ağ sepet, dalyan vb), 6) su üstü kapanlarıyla (özellikle uçanbalık ve bazı karides türleri için) balıkçılık, 7) torba ağlarla balıkçılık (özellikle güçlü akıntılarda olduğu sularda), 8) sürütme ve trol balıkçılığı, 9) çekme ağ balıkçılığı, 10) çevirme ağlarla ya da gırgırla balıkçılık, 11) balıkları ağlarla

Dünyada Balıkçılık, 1989*

Ülkeler	Avlanan (000 Ton)		Ticaret (000.000 ABD Doları)	
	Toplam	İç Sularda	İthalat	İhracat
SSCB	11.310,1	1.019,7	167,8	719,7
Çin	11.220,0	4.857,2	263,0	1.382,9
Japonya	11.174,5	200,8	10.127,5	919,2
Peru	8.832,5	17,1	2,3	488,5
Şili	6.454,1	1,9	4,4	885,8
ABD	5.744,3	268,7	5.758,9	2.532,4
Hindistan	3.818,0	1.372,5	—	391,8
Güney Kore	2.832,4	37,0	317,1	1.538,4
Tayland	2.822,5	180,0	726,8	1.938,4
Endonezya	2.700,0	707,8	30,9	787,4
Filipinler	2.098,8	553,7	85,7	408,9
Danimarka	1.927,5	26,8	864,2	1.745,1
Norveç	1.899,9	0,5	117,8	1.583,5
Kuzey Kore	1.700,1	100,0	—	68,2
Kenada	1.554,2	49,8	659,2	2.051,3
İzlanda	1.504,8	0,5	13,7	1.027,0
Meksika	1.416,8	179,7	48,3	485,7
İspanya	1.370,0	30,7	1.816,2	775,8
Güney Afrika	878,8	2,3	107,9	145,4
Fransa	875,8	42,4	2.193,9	772,7
Vietnam	868,0	250,0	—	199,6
Brezilya	850,0	210,0	87,3	130,2
Bangladeş	832,8	588,9	—	162,4
Birleşik Krallık	823,0	19,4	1.612,1	778,0
Ekvador	723,8	1,7	—	437,4
Myanmar (Birmanya)	702,7	145,7	—	15,9
Malezya	609,0	15,8	162,4	209,6
Polonya	564,9	34,2	135,8	241,8
İtalya	551,0	61,4	1.984,5	205,4
Fas	520,4	1,8	3,7	421,8
Yeni Zelanda	514,0	0,6	37,2	478,8
Arjantin	486,6	11,1	12,0	280,9
Türkiye	457,1	47,2	3,4	88,2
Pakistan	445,3	105,0	0,5	102,2
Hollanda	421,8	5,4	671,9	1.081,3
Tanzanya	386,9	337,0	0,3	4,7
Gana	381,7	57,7	33,5	36,7
Portekiz	331,8	1,3	380,6	223,2
Venezuela	327,0	23,0	1,8	111,9
Faroe Adaları	294,3	—	5,0	311,9
Senegal	268,8	17,0	36,8	380,6
İran	259,8	50,3	24,9	53,7
Nijerya	259,5	110,0	143,4	10,5
İsviçre	257,8	5,8	408,3	127,8
Öbür ülkeler	7.481,1	2.028,8	8.797,4	6.108,4
Dünya	99.534,8	13.778,7	35.888,0	32.786,7

* Su memelilerini, ımsahları, inci midyeleri ve istiridyelerini, mercantan, sürüngenleri ve su bitkilerini kapsamaz.

Kaynak: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO).

sürme yöntemiyle balıkçılık, 12) kaldırmalı ağlarla balıkçılık, 13) serpmeye ağlarla balıkçılık, 14) galsama ağlarıyla balıkçılık, 15) dolanmalı ağlarla (fanyalı ağlar vb) balıkçılık, 16) makinelerle avlanma (pompa ve mekanik araçlarla balık ya da kabukluların sudan çıkarma).

Bu temel balıkçılık yöntemleri, uygulandığı yörenin koşullarına bağlı olarak bazı değişik özellikler gösterebilir. Yüzey balıkları için çevirme ağlar, dip balıkları için troller, ticari balıkçılığın en çok kullanılan yöntemleridir.

Oltayla avlanma, gerek amatör, gerek ticari balıkçılıkta çok eskiden beri kullanılan bir yöntemdir. El oltasıyla, kamışla, makaralı (mekikli) kamışla olmak üzere üç değişik biçimde yapılabilir. 400-450 bölümden oluşan, uzunluğu 180 km'ye, iğne sayısı 2.000'e kadar çıkabilen paraketeler ticari balıkçılıkta yaygın olarak kullanılır. Dip paraketeleri genellikle Kuzey Denizinde morina, pisi, kalkan gibi dip balıklarını, su üstü paraketeleri ise genellikle Japonya, Tayvan ve Kore açıklarında tonbalığı, marlin gibi yüzey balıklarını avlamak için kullanılır. Balıkçılık kapanlarla da yapılır. Bunların çoğu makineyle kapanmayan, tek yönlü ağızları olan, balık, böcek ve istakozun kolayca içeri girmesini sağlayan, ama çıkışı engelleyen sepetlerdir. İtalya ve Uzakdoğu'da ahtapotlar, doğal saklanma yerlerine benzeyen kapanlarla yakalanır. Öbür balıkçılık yöntemleri arasında zıpkınla avcılık ve sualtı avcılığı sayılabilir.

Balıkları bir ağla kuşatarak yakalamaya yöntemi olan ağ balıkçılığında, balığın yaşadığı sulara göre değişik ağlar kullanılır. Serpmeye ağ kıyı avcılığında, özellikle kum dipli sığırlarda, ırmak ve göllerde kullanılan en basit balık ağlarından biridir. Açık denizde ya da kıyından denize doğru elle atarak kullanılır. Etek bölümünde dizili kurşun ağırlıklar, fırlatma anında ağın yelpaze gibi açılarak suya batmasını sağlar. Bu ağlarda, balıkların yakalanmasını kolaylaştıran çarmık ve cep adlı bölümler, ayrıca ağı geri çekmeye yarayan bir ip bulunabilir. Serpmeye ağları sade (cepsiz), çarmıksız ve büzmesiz), merkezi ipsiz, merkezi ipli, çarmıklı, büzmeli, cepli gibi değişik sınıflara ayrılır.

Genellikle tatlı suda kullanılan ağlardan biri de venter (ya da pinter) ağıdır. Bir girişli ve iki boğazlı olan bu ağlar kefal, sudak, kuzılkanat, turna, karabalık ve sazan avında kullanılır. Çember ve boğaz sayısı yediye kadar çıkabilir; çift girişli olanları kerevit avında kullanılır. Pisi, dil, barbunya, tekir gibi dip balıklarının avlanmasında, deniz tabanını tarayan, kollu, torba biçiminde ağlar kullanılır. Dip trolü, denen bu ağlar, tekneye bağlı ağ kol, omuz, model, karn, tünel, torba ve katakulli denen bölümlerden oluşur. Trollerin orta sığılkta ki sularla kullanılan çeşitleri de vardır.

Çekme ağlarının, manyat, tarlakoz ve igrp olarak adlandırılan üç türü vardır. Uzun halatlar, kollar ve ağ torbadan oluşan çekme ağları, genellikle denizden kıyıya doğru çekilerek kullanılır. Yüzey balıklarının avlanmasında kullanılan çevirme ya da gırgır ağlarının ilkesi, sürüyü önce çevirip, sonra ağı alttan büzerek kapatmaktır. Gırgır ağları da kendi içinde palamut, uskumru, hamsi ve zargana gırgır biçiminde dörde ayrılır. Galsama ağlarının temeli, ağın kafesleri (gözleri) arasından geçen balığın solungaçlarının (galsama) ağa takılması ilkesine dayanır. Dip ve yüzey ağları olarak ikiye ayrılan galsama ağları en çok palamut, torik, istavrit, uskumru, lüfer, kötek, gümüş, sardulye ve zargana avında kullanılır.

Balığın ağa dolanmasını ya da ağdaki bir cebin içinde kapalı kalmasını sağlayan ağlar ise, tek kat dolanmalı ağlar ve fanyalı ağlar olmak üzere ikiye ayrılır. "Tor" denen ince gözlü ağın iki yanına, "fanya" denen geniş gözlü ağların tutturulmasıyla oluşan fanyalı ağların da, tifana ve uskurçula gibi iki ayrı tipi vardır. Tek kat dolanmalı ağlar özellikle kalkan, mersinbalığı, böcek ve istakoz avında, fanyalı tifana ağları ise tekir, barbunya, pisi, böcek ve istakoz avında kullanılır. Tifana ağları da kendi içinde genellikle yediye ayrılır. Bunlar tekir ağı, pisi ağı, barbunya ağı, böcek ağı, marye ağı, molozma ağı ve voli ağıdır. Molozma ve voli ağları balık sürülerini çevirerek, öbürleri ise mantar yakalanı suyun içinde ve düz bir çizgi boyunca bırakarak kullanılır.

Geçici balıkları avlamaya yarayan ve kıyıya yakın yerlerde kurularak bir çeşit kapan işlevi gören dalyanlar, ağlarla çevrilmiş büyük havuzlardır. İlk ağlardan günümüze değin kullanılan dalyanlar zamanla eski önemini yitirmiştir. Genellikle, kepasti, kırma, kurtacağı ve şıra dalyanı olarak adlandırılan dört tipi vardır.

BALIKÇILIĞIN HUKUKSAL VE TİCARİ YÖNLERİ Tatlı su ve denizlerden sağlanan su ürünlerinin ekonomik değeri çok büyüktür. Ayrıca balıkçılık, dünya yiyecek ve özellikle protein gereksinmesini giderek artan ölçülerde karşılamaktadır. En son BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre deniz ürünlerinin yıllık üretimi 80 milyon tonu bulmuştur. Ama eskiden sanıldığı gibi, su ürünlerinden sınırsız yararlanma olanlığı yoktur. Beslenme zincirinin birer halkası olan bu canlılar, birbirlerinden ve yaşadıkları ortamdaki beslenerek varlıklarını sürdürmekte, aşırı avlanma ve su kirliliği beslenme zincirini olduğu kadar doğal dengeyi de bozmaktadır. Örneğin Güney Kutbu'na yakın sularla çok büyük çapta avlanan ve geleceğin en büyük proteini kaynağı olarak görülen kril sürülerinin, bazı balık ve memelilerin tek besini olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle beslenme zincirinin vazgeçilmez bir halkası olan, karidese benzer bu küçük kabukluların avlanması bugün yılda 2,5 milyon tonla sınırlandırılmıştır. Uluslararası denetim ve yaptırımların yetersizliği nedeniyle, kısıtlayıcı önlem ve kararlardan çoğunun askıda kaldığı da görülmektedir. İlgili ülkeler konunun önemini kavradıkça kirlenme, aşırı ve hatalı avlanma gibi sorunların çözümü kavuşacağı açıktır. Dünyanın çeşitli yerlerinde ekonomik kaygılarla aşırı avlanmaya gidilmesi sonucu, balık stoklarının hızla eridiği gözlenmektedir. Örneğin 1970'lere girerken 10 milyon tona çıkardığı yıllık balık üretimiyle övgü toplayan Peru, 1980'lerin hemen başında bu kez sularındaki hamsi soyunu neredeyse tükettiği için tepkileri üstüne çekti. Öte yandan 1974'ten başlayarak bazı ülkeler, kıta sahanlığının yanı sıra özel ekonomik bölge kavramını da uluslararası deniz hukuku platformunda geliştirmeye başladılar. İki mil kıta sahanlığı, 12 mil kıyı şeridi ya da 200 m derinlik tartışmaları sürerken, kıyı ülkeleri kendilerini sınırlayan denizlerde 200 millik bir kuşak boyunca su altını devlete ait ekonomik bölge ilan ettiler. Av alanlarının giderek verimsizleşmesi ve uluslararası sularla yoğunlaşan rekabet, artan yakıt giderleri, bu gelişmelerde önemli bir rol oynadı. Özel avlanma alanlarını genişletme çabaları özellikle Kuzey Denizi ve Bering Denizinde yeniden gerginliğe yol açtı. İzlanda 1972'de balıkçılık sınırını 50 mile çıkarırken, İngiltere ve Federal Almanya'nın sert tepkisi Morina Savaşı adı verilen çatışmaya dönüştü. 1975'te 200 millik ekonomik bölge ilanıyla yeniden alev-

lenen bu savaş, 1976'da varılan anlaşmaya değin sürdü. Kıyı ülkeleri arasında 200 mil uygulaması ilk kez 1977'de geniş kabul gördü. Aynı yıl AET ülkeleri de ortak bir balıkçılık politikası ve deniz alanı oluşturma kararı aldı. 1980'de 93 kıyı ülkesi bu karara katılırken, 1982'de BM Uluslararası Deniz Hukuku Konferansı'na katılan 154 ülkeden 119'u 200 millik özel ekonomik bölge kararını da içeren belgeyi imzaladı. 1990'lara gelindiğinde bir yandan balık stoklarında azalma, öte yandan ekonomik baskılar uluslararası toplantılarda gündemi belirleyen başlıca konulardı.

Türkiye'de balıkçılık. Türkiye'de balıkçılık, gelişmeden yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre 1987'ye değin sürekli bir artış ve 500 bin tonu aşan bir üretim söz konusudur (1987'de 562 bin ton). Ama bu üretimin 310 bin tondan çoğu hamsi, 100 bin tondan çoğu da istavrittir. 1989'da ise toplam balık üretimi 350 bin ton dolayına inmiş, sonraki yıllarda da özellikle hamsi üretimindeki azalmayı karşılamak için stokları eritmek pahasına 8 cm'ye ulaşan hamsiler bile av yasasının dışında bırakılmıştır. Türkiye balıkçılığını ve bu ürünlere dayalı sanayinin geleceğini geniş ölçekli planlar yapmadan birkaç türe dayandırmak giderek çözümü güçleşen, geri dönüşü olanaksız sorunlar yaratmaktadır. Deniz, akarsu ve göllerde görülen kirlenmenin, aşırı avlanmanın, kıyıya yakın yapılan trol avcılığının, bombacılık olarak da bilinen dinamitle balık avının sulardaki canlı varlığı azalttığı, yer yer de tümüyle tükettiği görülmektedir.

Büyük denizlere yalnızca iki boğazla bağlanan ve kendini temizleme olanakları sınırlı olan Marmara Denizine, ülkenin en gelişmiş sanayi bölgesinin atılmamış atıkları boşaltılmaktadır. Denize boşaltılan çöpler, asıltı halindeki katı maddelerle birlikte dip çamuruna katılırken, bunlara lağım suları ve sintine atıkları da eklenmekte, petrol türevi atıklar suyun üstünde ince bir katman oluşturarak denizin havanın oksijenini almasını engellemektedir. Bu gelişmeler Marmara'yı ölü denize çevirme yolundadır. 1960'larda yumurta dökmek için Marmara'ya giren uskumrular geceleri ışıkla, gündüzleri gırgırlarla toplanmış, geride yumurta bırakacak çok az balık kalmıştır. Bu yıllardan sonra da uskumru Ege'de kalıp Marmara'ya çıkamamıştır. Kalkan, dil ve pisi gibi dip balıkları da önemli ölçüde azalmıştır.

Balıkçılık, 1971'de çıkarılan 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu'na değin, Osmanlılardan kalma 1882 tarihli Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi'yle yürütülüyordu. Son yıllarda hamsi avına konan uzunluk sınırı önemli ölçüde geriye çekilmiş olmakla birlikte, balıkların yumurtlama döneminde konan av yasaları, trolle avcılığa karşı önlemler ve olumsuz gidişi yavaşlatan bazı girişimler gözlenmektedir. Balıkçılığın ve pazar olanaklarının geliştirilmesi için Et ve Balık Kurumu, Orman ile Tarım ve Köy İşleri bakanlıkları, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Teknoloji Enstitüsü gibi bilimsel kurumlar etkinlik göstermekte, Devlet Su İşleri'nin işbirliğiyle baraj gölleri ve öbür iç sularla balıklandırma çalışmaları yürütülmektedir.

Balıkesir, Güneydoğu ve güneybatı kesimi Ege Bölgesi, daha büyük bölümü Marmara Bölgesi sınırları içinde kalan il ve il merkezi kent. Yüzölçümü 14.292 km² olan Balıkesir ili kuzeyde Marmara Denizi, doğuda Bursa, güneydoğuda Kütahya, güneyde Manisa illeri, güneybatıda İzmir ili ve Ege Denizi, batıda da Çanakkale iliyle çevrilidir.

çılığı ve balıkçılık açısından önem taşır. Ayvalık iskelesi yatılara da hizmet verir. Bandırma ile İzmir arasındaki demiryolu 1912'de açıldı. Bu demiryolundan yararlanarak İzmir'e ulaşmak için İstanbul ile Bandırma arasında vapur seferleri düzenlenir. İstanbul'u İzmir'e bağlayan işlek karayolu il topraklarından geçer. İzmir'i Çanakkale'ye bağlayan E-24 Karayolu da Edremit Körfezi kıyılarını izler. Eskiden uçak sefer-

Balıkesir'den bir görünüm
Gökten Çizgen

leri yapılan Bandırma ve Balıkesir'deki havalanlarından günümüzde askeri amaçla yararlanılır.

Tarih. Marmara Denizi'nin güneyindeki topraklar İÖ 13. yüzyıldan önce Bebyria olarak adlandırılan bu topraklara daha sonra Bitinler ve Misler yerleşti. Daha sonra Misya olarak anılan bölgede yer alan yöre İÖ 680'de Lidya Krallığı'nın, İÖ 546'da da Perslerin egemenliği altına girdi. Yöre daha sonra Bitinya Krallığı'na bağlandı. İÖ 334'te Granikos adıyla anılan Kocabaş Çayı(*) kenarında yapılan ve Granikos Çarpışması olarak bilinen savaşta Persleri yenen Büyük İskender yöreden başlayarak tüm Anadolu'yu istila etti. İÖ 190'da Pergamon (Bergama) Krallığı'nın egemenliği altına giren yöre, İÖ 133'te Roma'nın Asya Eyaleti sınırları içinde kaldı. Bizans yönetimi altındayken İS 7. yüzyılın ikinci yarısı ile 8. yüzyıl başlarında Arap saldırılarına uğrayan yöre, 11. yüzyıl sonlarında Anadolu Selçuklularının eline geçti. 12. yüzyıl başında gene Bizanslıların eline geçen bu toprakları ele geçiren Karesi Bey 1297'de Balıkesir'i merkez edinerek kendi adıyla anılan beyliği kurdu. 1350'de Osmanlı topraklarına katılan yöre daha sonraları Karesi sancağı olarak yönetildi. Kıtık ile salgın hastalıklardan zarar gören, Celali Ayaklanmaları'ndan etkilenen yöre, 1867'de Hüdavendigâr Vilayeti'ne bağlı Karesi sancağının sınırları içindeydi. 1909'da bağımsız bir sancak olarak yönetilmeye başlayan Karesi yöresindeki Ayvalık 29 Mayıs 1919'da, Balıkesir de 30 Haziran 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edildi. 6 Eylül 1922'de işgalden kurtulan Balıkesir, 1924'te vilayet (il) yapılan Karesi'nin merkeziydi. İlin Karesi olan adı 1926'da Balıkesir olarak değiştirildi.

Kentin yapısı ve tarihsel yapılar. Eski bir yerleşim merkezi olduğu sanılan kentin bir yerleşme yeri kalıntısı üstünde Karesioğulları tarafından kurulduğu bilinir. Avlanmak için yöreye sık sık gelen Roma İmparatoru Hadrianus'un 2. yüzyılda burada bir şato

yaptırdığı ileri sürülür. Adının, daha sonraları "Eskikale" anlamında Paleokastro olarak anılan bu şatodan geldiği sanılır. Başka bazı kaynaklara göre ise bugünkü kent Hadrianotherai adlı eski bir yerleşme yerinin üstünde kurulmuştur. Buradaki küçük kale, yöreye 11. yüzyılda gelen Türkmenler tarafından Balakhisar olarak adlandırılıyordu. Osmanlı döneminde küçük bir ticaret merkezi olan Balıkesir, Cumhuriyet döneminde kara ve demir yollarının gelişmesiyle önem kazanmaya başladı. Bazı askeri birliklerin yerleşmesiyle daha da canlanan kentin

nüfusu 1960'ta 50 bin, 1980'de de 100 bini aştı.

Balıkesir Ovasının batı kenarında kurulmuş olan kent, ilin orta kesiminde yer alır. Eski mahalleleri kuzeybatıda, ovayı sınırlayan tepelik alanın eteklerindedir. Önemli kara ve demir yollarının kavşağında yer alan kent, İstanbul'a 393 km ve Ankara'ya 530 km uzaklıktadır. Kentteki başlıca sağlık kurumları Balıkesir Devlet, Balıkesir Göğüs Hastahaneleri, Balıkesir SSK hastaneleriyle Balıkesir Doğumevi'dir. Başlıca yükseköğretim kurumları ise Uludağ Üniversitesi'ne bağlı Necatibey Eğitim ve Balıkesir Mühendislik fakülteleriyle Balıkesir Meslek, Balıkesir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik yüksekokullarıdır.

Balıkesir, tarihsel yapılar açısından oldukça zengin bir kettir. Ama depremlerde hasara uğradıktan sonra ya onarılan ya da yeniden yapılan bu yapıların büyük bölümü özgün mimari yapısını yitirmiş durumdadır. Başlıca tarihsel yapılar Yıldırım Camisi (14. yy), Zağanos Paşa Camisi (1461), İbrahim Bey (Hacı Arif Ağa) Camisi (1465), Omur Bey Camisi (1412), Oruç Bey Mescidi (1471), Namazgâh (1433), Karesi Bey Türbesi, Ali Şuuri Medresesi (1862) ve Balıkesir Saat Kulesi'dir (1827).

Balıkesir Belediyesi 1868'de kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 973.314; kent, 170.589.

Balıkesir Kongresi, Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında, Yunan işgal güçlerine karşı direnişi örgütlemek üzere Balıkesir'de toplanan kongre. Beş kez toplanarak ulusal mücadelenin başarıya ulaşması doğrultusunda önemli kararlar almıştır.

İtilaf Devletleri'ne Anadolu'yu işgal etme olanağı veren Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) bir süre sonra Yunanlılar İzmir'i işgal etti (15 Mayıs 1919). Hemen ertesi gün Balıkesir'de yapılan bir toplantıda bu işgali tanımama kararı alındı. Öte yandan, Kuva-yı Milliye ile küçük birliklerden oluşan Ayvalık (29 Mayıs 1919), Soma (9 Haziran 1919) ve Akhisar (23 Haziran 1919) cepheleleri kuruldu. Bunu, Anadolu'

daki yerel direniş örgütlerinden biri olan Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti'nin gönüllü asker toplama kararı alması izledi (24/25 Haziran 1919). Üç gün sonra da Harekât-ı Milliye Kongresi adıyla I. Balıkesir Kongresi (28 Haziran-13 Temmuz 1919) toplandı.

Eski Balıkesir mutasarrıfı Hacim Muhittin Bey'in (Çanklı) başkanlığında toplanan ve Ayvalık, Soma, Akhisar bölgelerinden Kuva-yı Milliye temsilcilerinin de katıldığı bu kongre, güçlü bir direniş merkezi oluşturdu. Mütareke gereğince terhis edilen askeri birliklerin birçoğunun komutanı bu merkezi yapı içinde çalışma olanağı buldu. Hacim Muhittin Bey de Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi başkanlığına seçildi.

Erzurum Kongresi'nden iki gün sonra toplanan II. Balıkesir Kongresi (26-30 Temmuz 1919) bir il kongresinden çok, bölgesel nitelikte bir toplantıydı ve 48 delege arasında ilk kez üniformalı subaylar vardı. Kongre, silahlı direnişin örgütlenmesinin yanı sıra, Yunan işgali altındaki bölgelere ürün satmamak gibi ekonomik yaptırım kararları da aldı. Kongrenin ardından İstanbul Hükümeti, Balıkesir mutasarrıfı Hilmi Bey'den delegelerin tutuklanmasını istedi. Bu buyruğa uymayan Hilmi Bey görevinden alındı. II. Balıkesir Kongresi sonrasında gene Hacim Muhittin Bey başkanlığında toplanan Alaşehir Kongresi'nde(*) (16-25 Ağustos 1919) Karesi ve Saruhan Livaları Heyet-i Merkeziyesi kurularak direniş örgütlerinin bu organ eliyle yönetilmesi kararı alındı.

16 Eylül 1919'da toplanan III. Balıkesir Kongresi'nde bir yandan Alaşehir Kongresi'nde alınan direnişin örgütlenmesine ilişkin kararların Balıkesir'de nasıl uygulanabileceği üzerinde durulurken, bir yandan da Sivas Kongresi çevresinde oluşan Anadolu direnişiyle kurulacak ilişki biçimi tartışıldı ve Mustafa Kemal'in toplamak istediği Umumi Anadolu Kongresi'ne gönderilecek temsilcinin nasıl seçileceği kararlaştırıldı. Bu sırada Damat Ferid Paşa Hükümeti düşmüş, İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın yeniden toplanması kararlaştırılmıştı. 20 Ekim'de Balıkesir Kongresi'nin dördüncü kez toplanmasına çalışılırken, Mustafa Kemal çektiği bir telgrafla bütün kuruluşların Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'ne bağlanması gerektiğini bildirerek, aynı bir kongre toplanmamasını istedi.

Anzavur Ayaklanması'nın bastırılmasından kısa bir süre sonra IV. Balıkesir Kongresi (19-21 Kasım 1919) toplandı. Hacim Muhittin Bey o sırada mebus seçilmiş olduğundan, başkanlığa Vehbi Bey (Bolak) getirildi. Kongre, Sivas Heyet-i Temsiliyesi ile ilişkilerin güçlendirilmesi ve Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti adının Balıkesir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak değiştirilmesini kabul etti. Yunan işgalini kurtarmayı amaçlayan Milne Hattı'nı da reddederek, 28 Kasım 1919'da büyük bir protesto mitingi düzenledi.

V. Balıkesir Kongresi Karesi, Saruhan, Bursa, Bilecik sancağı temsilcilerinin katılımıyla toplandı (10 Mart 1920). Kongrenin gündemindeki, dördüncü kongreden farklı tek konu, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti paralelinde bir yeni örgütlenme tüzüğü'nün kabul edilmesiydi. Toplantı sürerken 16 Mart 1920'de İstanbul işgal edildi, 18 Mart'ta Balıkesir'de belediye alanında bir protesto mitingi düzenlendi ve bir bildiri yayımlandı. Miting sonrasında meclisin Ankara'da toplanacağını ve bu amaçla seçim yapılması gerektiğini bildiren Mustafa Kemal'in telgrafının alınması üzerine kongre dağıldı. Artık Anadolu direni-

şinde kongreler döneminden Büyük Millet Meclisi dönemine geçilmektedir.

Balıkesir Ovası, Marmara Bölgesi'nin güney bölümünde ova. Adını batısındaki Balıkesir kentinden alan ovanın, genişliği 20 km, uzunluğu 22 km, toplam alanı yaklaşık 450 km²'dir; denizden yüksekliği 100 m'yi bulur. Batı ve kuzeyde Değirmen, Kalfa, Yeren, Ortaçal ve Karaçal tepeleri, doğuda Simav Çayı vadisi ile bunun gerisinde

Balıkesir Ovası
Anadolu Yayınları Arşivi

yükselen Ardıçlıbayır, Sapancı sırtları ve Kartaltepe, güneyde ise Çataldağ, Yapalak-tepe, Yılanlıtepe ve Devealanı Tepesi gibi yükseklikleri 400-600 m arasında değişen tepelerle sınırlanır.

Ova, oluşum bakımından tektonik kökenlidir; daha sonra akarsuların taşıdığı maddelele dolarak alüvyonlu bir düzlük haline gelmiştir. Hemen hemen her tarafında Neojen Bölüme (y. 26-2,5 milyon yıl önce) ait tortul kütleler vardır. Bu özellik ovanın Mezozoyik (İkinci) Zamanda (y. 225-65 milyon yıl önce) bir göl ile kaplı olduğunu gösterir. Ayrıca ovanın düzlüğü de, eski bir göl tabanı olduğunu gösterir.

Ovanın kuzeyinde daha çok andezit kayalarınca oluşan volkanik kütleler yer alır. Bu kütlelerin yamaçları dik ve engebeldir. Bu kesim aynı zamanda çevredeki en yüksek alandır. Ovanın güneyinde bulunan 250-300 m yüksekliğindeki aşınım yüzeyi, plato niteliği gösterir. Bu plato üstünde yükseklikleri 400-500 m arasında değişen tepeler bulunur. Bunlar, oldukça yeni volkan bacalarıdır. Ama aşınma ile yumuşak yerleri süpürülmüş, dayk adı verilen sert bölümleri kalmıştır. Ovanın güneydoğusunda ise Mezozoyik Zamana ait yeşil kayalarla oluşan, silis oranı düşük, demir-magnezyum silikatlarla zengin lavlar yaygındır. Batı ve kuzeybatıda Paleozoyik (Birinci) Zamandan (y. 570-225 milyon yıl önce) kulma kristal yapıları şistlerden oluşmuş eski kütle yer alır.

Balıkesir Ovası birbirinden belirgin yükselti farkları ile ayrılan eski ve yeni alüvyol dolgularla kaplıdır. Eski alüvyonlar, kuzeydeki Köylüköy'nün doğusunda, güneydeki Küçükboğaz ile Paşaköy çevresinde, bugünkü ova tabanından biraz daha yüksek, kum ve çakıllardan oluşmuş dolgu parçaları biçimindedir. Ova tabanı ise Simav Çayı ve kollarının taşıyarak yığıldığı çakıl, kum, mil ve killerden oluşan daha yeni alüvyonlarla dolmuştur. Alüvyon katmanının kalınlığı ovanın ortasında 140 m'yi bulurken, kenarlarda ancak 2-3 m kadardır.

Ovanın en önemli akarsuyu, Simav Çayı'dır. Bu çaya kuzeyden Kazıklı Deresi, batıdan Üzümcü Çayı, güneyden Killi Çayı karışır. Simav Çayı ovanın doğu kıyısını izler, kuzeydoğuda dar ve derin bir boğaz ile Kepsut Ovasına açılır. Ovada step bitkileri yaygındır. İklimin fazla nemli olmaması yaz kuraklığının uzun sürmesi nedeniyle de, ilkbaharda yeşeren otsu bitkiler egemendir. Ama kenarlardaki tepelik alanda makiler,

kuzeybatı kesiminde ise kızıl çam ormanları küçük parçalar halinde yayılır. Doğal bitki örtüsünün tahrip edilmiş olduğu birçok yerde hızlı bir toprak aşınması vardır.

Balıkesir Ovasında en çok tahıl ekilir; baklagiller, tütün, pamuk, şeker pancarı ve sebzeler öteki önemli tarım ürünleridir. Doğu ve kuzeydoğu kesimlerinde ise son yıllarda hızla gelişen meyvecilik, özellikle elma yetiştiriciliği göze çarpar.

Balıkesir kenti ovanın batı kesiminde, İzmir-Bursa karayolu üstündedir. Bu yol ile Bandırma-İzmir demiryolu ovanın batı kenarını izler. Kütahya'yı Balıkesir'e bağlayan demiryolu da doğu-batı doğrultusunda ovanın orta kesiminden geçer.

Balıklı Kaplıcası, BALIKLI ÇERMİK olarak da bilinir, İç Anadolu Bölgesi'nin doğu kesiminde, Sivas'ın Kangal ilçesinde kaplıca. Kangal kentinin 13 km kadar kuzeydoğusundaki bir vadiye yer alır. Bir çöküntü alanı olan bu vadinin jipoli arazisinde beş ayrı yerde madensuyu kaynağı vardır. Debisi oldukça büyük bu kaynaktan çıkan sular havuzlardan geçtikten sonra 20-25 m aşağıdaki Hamam Deresine karışır.

Madensuyu olarak herhangi bir özelliği olmayan bu madensularının sıcaklığı 35°C'dir. Bu kaplıcanın en önemli özelliği kaynaklardan çıkan madensularının akitildiği havuzlarda uzunluğu 2 cm ile 8 cm arasında değişen çok sayıda balık bulunmasıdır. Balıklar havuza girenlerin vücudlarındaki açık yaraları temizleyerek iyileşmesini sağlar. Cilt hastalıkları konusundaki yararının ise suyun kimyasal katkısından çok, biyolojik bir etki yaratan balıklardan kaynaklandığı sanılmaktadır. Ama bu balıkların ne gibi etki yaptıkları bugün hâlâ tam olarak çözülmemiştir.

Kaplıcada, şifa aramak umuduyla buraya gelenlerin gereksinimlerini karşılayacak konaklama ve hizmet tesisleri vardır. Balıklı Kaplıcası'na Kangal kentinden ya da bu kentin 11 km kuzeydoğusundaki Kavak bucağı merkezinden ulaşılabilir.

balıkyağı, balıklardan ya da öbür deniz hayvanlarından elde edilen katı yağ. Besin olarak tüketilir; ayrıca sabun yapımında ve kolay kuruduğu için boya ve vernik sanayisinde kullanılır.

Bazı kalkan ve köpekbalığı türlerinin karaciğerinden elde edilen yağlar, A vitamini yönünden çok zengindir. Orkinos, kılıçbalığı, uskumrugiller ve hanigillerin karaciğerindeki yağda, morinanınkinden 100 kat fazla A ve D vitamini bulunur.

Sardalye, tırsı, hamısı ve ringa yağları, besin değerlerinin yanı sıra, deni işlemeciliğinde, boya ve vernik yapımında da kullanılır. Musur ve yunusların çenesinden ve vücudundan çıkarılan yağ, hassas makinelerde kullanılan çok ince bir yağlama yağıdır. Ayrıca bak. balina yağı, morina yağı.

balık yumurtası, genellikle dişi balıktan alınan ve değerli bir besin sayılan topak halinde birleşmiş yumurta kütlesi. Sert balık yumurtası denen bu dişi balık yumurtalarının yanı sıra, erkek balığın ersuyu içinde toplanmış spermaları da (yumuşak balık yumurtası) besin olarak değerlendirilir. Sert balık yumurtalarının en değerlisi havyar(*) yapımında kullanılan mersinbalığı yumurtasıdır. Balıkların yumurtaları genellikle tuzlandıktan ya da tutsülendikten sonra yenir. Tutsülenmiş morina yumurtası İngiltere'de çok sevilen bir besindir; tuzlanmış sazan yumurtalarıyla hazırlanan ve pek çok ülkede sevilen bir meze olan tarama Yunanistan kökenlidir. Yumuşak balık yumurtaları, su da haşlanarak ya da kavru olarak, yemekler-

den önce iştah açıcı olarak sunulur. Ringa, uskumru, kefal, som balığı, tırsı ve dilbalığı yumurtaları da çok değerli sayılır. Deniz-kestanesinin yumurtaları, bazı kıyı bölgelerinde çiğ ya da hafif pişirilerek yenir ve en sevilen yerel yiyeceklerden bindir.

Balım Sultan (ö. 1516, Kırşehir?), Bektaşiliği yeniden düzenleyen, bu nedenle tarikatın ikinci kurucusu (pir-i sâni) sayılan derviş.

Yaşamı ile ilgili kesin bilgi yoktur. Kimi yazılı kaynaklarda Hacı Bektaş Veli'nin torunu ve Mürsel Baba'nın oğlu, kiminde de Hacı Bektaş Veli'nin evlat edildiği

Balım Sultan Türbesi
Seyir Fırak

Kadıncık Ana'nın torunlarından olduğu belirtilir. Bektaşiler arasındaki yaygın söylenişe göre Mürsel Baba, ileri yaşlarında Hacı Bektaş Veli'nin inançlarını yaymak için Bulgaristan'a gitmiş, orada evlendiği bir Bulgar kızından da Balım Sultan doğmuştur.

Balım Sultan büyüyünce Dimetoka'daki Seyid Sultan Tekkesi'nde posta oturdu. Ününü duyan II. Bayezid, onu Kırşehir Hacı Bektaş Tekkesi'ne gönderdi. Balım Sultan orada ayin ve erkân bakımından bazı yenilikler yapıp Bektaşî tarikatının ve tekelerin düzenli çalışmasını sağladı. Bektaşîlikteki mücerred dervişlik de Balım Sultan tarafından kuruldu.

Mücerred dervişler evlilik ve bunun gibi dünya isteklerinden uzak durup bütün varlıkları ile Hacı Bektaş Veli'ye bağlanır ve yaşamlarını tekkelerde sürdürürler. Simgeleri de, "menguş" adı verilen, kulaklarına taktıkları halka biçiminde bir küpedir. Tankat işlerinden başka bir işle uğraşmayan bu dervişler belli günlerde düzenlenen ayin-i cem(*) törenlerinde Balım Sultan'ı anar ve ona bağlılıklarını gösteren övgüler söylerler.

Balım Sultan daha çok Rumeli'de açılan tekkelerce benimsenmiştir. Mecmualarda Balım Sultan'a ait olduğu söylenen şiirlere de rustlanır.

Balışeyh, İç Anadolu Bölgesi'nde, Kırkkale iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Merkez ilçeye bağlı bir bucak olan Balışeyh, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Balışeyh Belediyesi 1972'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 14.097; kasaba, 2.078.

Bali, Endonezya'daki Küçük Sunda Adalarına bağlı ada ve il (*propinsi*). Cava Adası'nın 1,6 km doğusuna düşer. Balililer, İS 7. yüzyıla doğru Çinli tüccarlar ve Hintli okumuşlar aracılığıyla Hindu dinini benimsediler. Cava'yı 1019'dan yaklaşık 1049'a değin yöneten Airlangga'nın annesi Mahendradatta'nın Bali kralı Udayana ile evlenmesi sonucu, çok sayıda Cava'lı Hindu,

Bali'ye göç etti. Cava'nın doğusundaki Singasari'nin son kralı olan Kertanagara, 1284'te Bali'yi ele geçirdi. Onun 1292'de ölmesi üzerine, yeniden bağımsızlığına kavuşan ada, 1343'te bu kez Cava'daki Macapahit İmparatorluğu'nun yönetimi altına girdi. Bu durum imparatorluğun 1478'de Müslümanlarca yıkılmasına değin sürdü. Birbirleriyle savaştan bir dizi Müslüman devlet arasında bölünmüş adaya ilk kez 1597'de giren Hollandalılar, 1882'de Bali'nin kuzeyindeki Buleleng ve Cembrana devletlerini topraklarına katular. Hollandalıların 1894'te komşu Lombok Adasını işgali sırasında, Bali prensi Anak Agung Kutubandusa öldürüldü. 1906'da Denpasar'a saldıran Hollandalılar, yaklaşık 3.600 Baliliyi öldürerek adanın tümünü ele geçirdiler. II. Dünya Savaşı sırasında Japonların işgal ettiği Bali, 1946'da adanın batısındaki Margadaha Hollanda birlikleri ile Endonezya devrimci kuvvetleri arasında yapılan savaşın ardından 1950'de Endonezya Cumhuriyeti'nin bir parçası oldu.

Yüzölçümü 5.561 km² olan Bali'nin büyük bölümü, Cava'nın ortasındaki dağ zincirinin bir uzantısını oluşturan dağlarla kaplıdır. Adanın en yüksek noktası Agung Dağı (3.142 m), yerli halk tarafından "dünyanın merkezi" olarak bilinir. Etkin bir yanardağ olan Agung Dağı, Mart 1963'te patlayarak 1.500'den fazla insanın ölümüne ve binlercesinin de evsiz kalmasına yol açmıştır. Adadaki başlıca düzlük alan, orta kesimdeki dağların güneyindedir. Güneydoğu mussonunun egemen olduğu mevsim (mayıs-kasım) kurak geçer. Bali, büyük ölçüde günlük tropik yağmur ormanlarından oluşan bitki örtüsü ve hayvan varlığı bakımından Cava'ya benzer. Adada tıkağacının yanı sıra Balililerce kutsal sayılan dev banyan ağaçları (*waringin*) yetişir. Batıda kaplanlar yaşar; çok sayıda geyik ve yaban domuzu da vardır.

Adanın en büyük kentleri il merkezi Denpasar ve Singaraja'dır. Öteki kentleri, ağaç oyma, altın ve gümüş işleme merkezi Klungkung; canlı bir pazar olan Gianyar; gittikçe önem kazanan bir turizm merkezi olan Kuta; güzel sanatlar müzesiyle Avrupalı ve Amerikalı sanatçıların uğrak yeri haline gelen, dağ eteğinde kurulu Ubud'dur. Ovalarda nüfus yoğunluğu km² başına 580 kişidir.

16. yüzyılda Cava'da Müslümanlığın Hinduluğa ağır basması üzerine, Bali soyluların, din adamlarının ve aydınların sığınağı oldu. Günümüzde de takımadalarda Hinduluğun ayakta kalmış tek kalesidir. Bali yaşamının odağını oluşturan bu din aslında, Hinduluğun (özellikle Şivacılık mezhebinin), Budacılığın, Malay ata kültürünün, animizm ve büyücülük inanç ve geleneklerinin bir karışımıdır. Adanın her yanına yayılmış çok sayıda tapınma yeri vardır. Bali'nin kuzey ve batı kesimlerinde bazı Müslüman ve Çinli topluluklar yaşar; az sayıda Hristiyan da vardır. Bali dili, Doğu Cava'da konuşulandan farklı olmakla birlikte, yukarı sınıftan konuştugu lehçe Sanskrit ve Cava dillerinden alınma çok sayıda sözcük içerir.

Balililer müziğe, şiiere, dansa ve şenliklere düşkündür. Sanat ve el sanatlarına olağanüstü yetenekleri vardır. Bahis oyunlarını, özellikle horoz dövüşünü çok severler. Tipik bir Bali *gamelan*'i (*), çeşitli vurmali çalgılardan, iki telli bir kemandan ve bir flütten oluşur; her köyün kendi *gamelan*'ı vardır. Büyüsel-dinsel bir işlev gören ya da pantomim yoluyla bir öykü anlatan sahne oyunları ve özellikle dans, Balililerin yaşa-

minin ayrılmaz bir parçasıdır. Sanata olan yetenekleri ayrıca heykeltiricilikte, resimde, gümüş işlerinde, ağaç ve kemik oymacılığında ve ölünün yakılma yerine götürülürken içinde taşındığı hayvan biçimindeki tahta tabutlarda da görülür.

Çoğunlukla piring yetiştiren Balili çiftçiler, sulama kooperatifleri biçiminde örgütlenmişlerdir. Ortalama bir çiftlik bir hektar

Endonezyalılardan ayrılır. Dilleri Malezya-Polinezya dil ailesine girer.

Bali köylerinde, aileler topraktan ya da taşan duvarlarla çevrelenmiş evlerde yaşarlar. Gölge avlu genellikle piring ambarları ile sığır sundurmaları, yatak odaları ile mutfak ve ibadet yeri biçiminde üç bölüme ayrılır. Odaların duvarları kilden, tavanları saz ya da palmye yapraklarından. Bütün

Ketjak ya da maymun dansı, Bali
Tor Eigeland/Black Star

büyükölçüsündedir. Tanrıma elverişli toprakların yaklaşık dörtte biri sulanır; geri kalan bölümde manyok, mısır, hindistancevizi, meyve, ayrıca yer yer yağ palmyesi ile kahve yetiştirilir. Büyük sığır sürülerinin yanı sıra bazı küçük hayvanlar da beslenir. Et ürünleri işleyen çeşitli fabrikalar vardır; balıkçılık pek önemli değildir. Artan nüfus nedeniyle bazı yiyeceklerin ithal edilmesi gerekmektedir. Buna karşılık sığır ve domuz eti, kahve, kurutulmuş hindistancevizi ve palmye yağı ihraç edilir. Turizm ve el işi ürünleri ekonomiyi önemli bir katkıda bulunur. Adanın güney kıyılarının orta kesiminde, Denpasar yakınlarında bir havaalanı vardır. Nüfus (1990 geç.) 2.778.000.

Bali sığırı bak. banteng

Balikpapan, Endonezya'da, Doğu Borneo (Kalimantan Timur) ilinde (*propinsi*) körfez ve liman. Kalimantan'ın (Endonezya Borneosu) doğu kıyısında, Makassar Boğazının karşısındadır.

Balikpapan'da ithal ve yerli ham petrol işleyen büyük bir rafineri vardır. Yöredeki verimli petrol yatakları, 1899'dan beri bu bölgenin yanı sıra, kuzeydoğuya doğru 100 km kadar uzanan kıyı kesiminde de etkinlik gösteren İngiltere-ABD-Hollanda şirketlerince işletilmektedir. Günümüzde petrol yataklarının mülkiyeti bu şirketlerin elinden alınmıştır. Japon işgali tehlikesi karşısında, 1942'de yıkılan rafineri, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden kurulmuştur. Nüfus (1980) 280.675.

Balililer, Endonezya'nın Bali Adasında yaşayan halk. Kültürel yönden Cava'dan büyük ölçüde etkilenmelerine karşın, Hinduizme bağlı olmaları bakımından öteki

köylerde bir tapınak, ayrıca şenlik ve pazar yeri olarak kullanılan bir alanda kurulmuş bir toplantı salonu bulunur.

Bali yaşamının odak noktasını Budacılık, ata kültürü, ruhlara ve büyüye inançla kaynaşmış Şivacılık oluşturur. Balililer yenden doğuşa inandıklarından, ölümlerinin ruhlarını sonraki yolculuklarında serbest bırakmak amacıyla cesetleri yakarlar.

Nüfusun onda dokuzu en aşağı kast olan Sudra kastına girdiğinden, Balililer arasında Hindistan'daki kadar katı ve karmaşık olmayan bir kast sistemi görülür. Soylu kesim din adamları (Brahmanlar), askeri ve yönetici sınıf (*Kshatriya*) ve tüccarlar (*Vaişya*) biçiminde üç sınıfa ayrılır. Cava'da olduğu gibi, toplumsal tabaka farklılıklarını gösteren değişik konuşma biçimleri vardır.

Her köy ortak atalara tapan, kendi kendine yeterli bir topluluktan oluşur. Bu topluluklar genellikle, tapınak bakımı, şenlikler ve aile törenleri için birbirleriyle yardımlaşan birimlere ayrılır.

Balililerde soy çizgisi babayandır. Evlilikler de çoğu zaman, *duda* denen akraba grubu içinde yapılır.

Piring, Balililerin temel ürünüdür; ayrıca tatlıpatates, manyok ve mısır yetiştirirler.

balina, *Cetacea* (balinalar) takımını oluşturan, suda yaşamaya uyarlanmış memeli türlerinin ortak adı. Genellikle *Odontoceti* (dişli balinalar) alttakımının *Ziphiidae* (gagalı balinagiller, 14 tür), *Physeteridae* (kaşalotgiller, 2 tür) ve *Monodontidae* (2 tür) familyaları ile *Mysticeti* (çubuklu balinalar) alttakımının *Eschrichtidae* (boz balinagiller, 1 tür), *Balaenopteridae* (çatalkuyruk balinagiller, 6 tür) ve *Balaenidae* (5 tür) familyalarını ve *Delphinidae* familyasının *Orcinae* altfamilyasını (8 tür) oluşturan türler balina

olarak adlandırılır. Takımın öbür türleri ise yunus(*) ve musur(*) adıyla bilinir. Takımın üyeleri dünyadaki bütün okyanuslarda, ayrıca bazı tropikal göl ve ırmaklarda bulunur.

Cetacea takımı, üç alttakıma ayrılır: Bugün soyu tükenmiş dişli balinaların bir grubu olan *Archaeoceti*; kaşalot, katil balina, denizgergedanı, ak balina, yunus ve musurları içeren ve 80 türden oluşan *Odontoceti* (dişli balinalar) ile çubuklu balinaların 12 türünü içeren *Mysticeti* (çubuklu balinalar). Yaşayan balinaların iki büyük grubu olan *Odontoceti* ile *Mysticeti* alttakımının üyeleri, temel olarak kafalarının biçimi ve dişlerinin yapısıyla birbirlerinden ayrılır. *Odontoceti* üyelerinin genellikle, biçimleri birbirine benzeyen ve sayıları 2'den 300'e kadar varan basit dişleri vardır. *Mysticeti* üyelerinde ise diş yerine, üstçeneye dizilmiş uzun, kalın ve sert boynuzsuz çubuklar (balena ya da balinaçubuğu) bulunur; hayvan, bu çu-

yapıda körelmiş ayak kalıntılarının izine rastlanır. Yatay biçimde sonlanan kuyruğun aşağı yukarı hareketi hayvanın ileriye doğru yol almasını sağlarken, paleta benzeyen yassı uzantılar da (yüzme ayakları) dengeye ve yönlenmeye yardımcı olur.

Dişli balinalar, balık ve küçük mürekkep-balıkları gibi avlarını dişleriyle yakalayıp çiğnemenin yutarlar. Çiğnemenin yutulmuş besinin sindirimi uzun süreceğinden, mideleri buna uyarlanmış, çok bölmeli bir yapıdır. Sudaki planktonlar, küçük kabuklular ve balıklarla beslenen çubuklu balinalar, bu yiyecekleri sudan iki ayrı yolla süzerler: Ya ağızlarını hafif aralık tutarak yüzer ve besin dolu suyun sürekli balinaçubuklarının arasından akmasını sağlarlar; ya da ağızlarını suyla doldurup, içindeki besinleri süzdükten sonra geri kalanını balinaçubuklarının arasından püskürtürler.

Çubuklu balinaların koku alma duyusu çok zayıf, dişli balinalarınki hemen hemen hiç

Çubuklu balinaların üreme mevsimi dışın-da genellikle yalnız yaşamalarına karşın, dişli balinalar yaşamlarının büyük bir bölümünü düzenli bir topluluk içinde sürdürürler. Bazen 1.000 hayvandan oluşan dişli balina toplulukları, kendi içinde aile, yaş ve cinsiyete göre alt gruplara ayrılmış karmaşık bir yapıdır. Topluluk herhangi bir tehli-ke karşısında ürküp kaçmak ya da hızla başka bir yere göç etmek zorunda kalma-dıkça, bu alt gruplar ayrı ayrı yüzer, suya dalar ve besinini arar. Dişli balinaların oyun oynamayı çok sevmesine karşılık, çubuklu balinaların böyle bir alışkanlığı yoktur. Dişli balinalarda oyun oynamanın yolları genellikle eşey organlarını birbirine sürerek karşı cinsi isteklendirmek, kuyruklarını ya da yüzme ayaklarının üstüne oturttukları yüzen nesneleri düşürmeden taşımak, dibe dalmak ya da dalgaların üstüne atlamaktır. Balinalar genellikle başı derinde olan türdeşlerine ya da başka türden balinalara yardım etmeyi severler; yaralı ya da hasta hayvanlara yardımcı olmak hem dişli, hem de çubuklu balinalar arasında yaygın bir davranıştır. Doğumda da dişiler birbirine yardım ederler ve analar yavrularına uzun süre göz kulak olur.

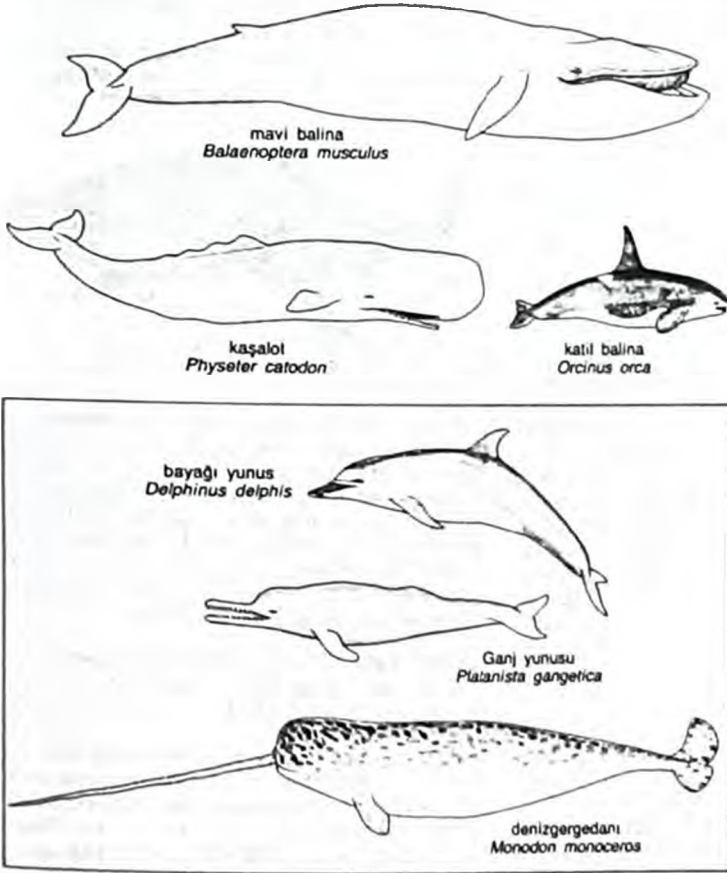
Bütün balinalar için bir üreme mevsimi vardır; döllenme de genellikle bahardan güne kadar olan zaman diliminde gerçekleşir. Gebelik süresi genel olarak 11-12 ay, yalnız kaşalotta 16 aydır. Dişi su altında doğurur ve doğumdan hemen sonra ilk soluğunu alması için yavrusunu su yüzeyine iter. Çubuklu balinaların yavruları 7-10 ay kadar, dişli balinalarınki daha uzun süre ananın bakımı altında tutulur. Dişi balina süt bezlerini kasıp gevşeterek sütünü yavrusunun ağzına fışkırtır. Dişli balinalarda, yavru bağımsız yaşamaya alışsa bile, ana yavru ilişkisi birkaç yıl sürer; hatta olgunluk çağına gelmiş bir balina bile başı sıkıştığında anasının yanına dönebilir.

Çubuklu balinaların çoğu, beslenme ve üreme için, belirli mevsimlerde 3.000 millik uzun göçlere girerler. Kaşalotlar da uzak yerlere göç eder, ama öbür dişli balinaların göçleri oldukça kısadır. *Cetacea* takımının bütün üyeleri hızlı yüzücüdür; balinaların yüzme hızı saatte 56 km'yi, musurlarınki de 38 km'yi bulur.

Eti ve yağı için avlanan balinaların yağın-dan sanayide sabun, yağ asitleri ve yağlayıcı maddeler yapılır. Balina avını kısıtlayarak bazı türlerin soyunun tükenmesini engelle-yebilmek için uluslararası çaba gösterilmek-te, ancak alınan önlemler ve getirilen kısıt-lamalar her zaman başarılı olmamaktadır. Ayrıca bak. ak balina; boz balina; çatal-kuyruk balina; çubuklu balinalar; deniz-gergedanı; dişli balinalar; kambur balina; kara balina; kaşalot; katil balina; Kuzey balinası; mavi balina; şişe burunlu balina.

balina avcılığı, yiyecek ya da yağ elde etme amacıyla balinaların avlanması. Balina avcılığının başlangıcı bazı yörelerde tarihön-cesi dönemlere kadar uzanır.

Taş Çağı insanların küçük balinaları ve yunusları avladıkları sanılmaktadır. İlk Eski-moların ve Kuzey Amerika Yerlilerinin İS 100'lerde bu işle uğraştıklarını ve avlan-dan yiyecek, yakacak olarak ve alet yapı-mında yararlandıklarını gösteren kanıtlar vardır. Avrupa'da sistemli balina avcılığı ortaçağ sonlarında Biscay Körfezi civarında başladı. Basklı balina avcılar sürülerin peşinde uzun deniz yolculuklarını göze ala-rak daha 16. yüzyılda Newfoundland ve İzlanda kıyılarına vardılar. Bazı bilim

Cetacea balinalar takımının değişik vücut yapısındaki bazı üyeleri

bukların arasından süzdüğü deniz suundaki küçük canlılarla beslenir.

Balinalar, Kretase (Tebeşir) Döneminin sonlarıyla Tersiyer (Üçüncü) Dönemin başlarında (y. 70 milyon yıl önce), denizde yaşamaya uyum sağlayan bir grup etçil kara memelisinden türemiştir. Balinaların atası olan bu grup tam olarak bilinmiyorsa da, paleontologlar balinaların atalarının, hem karada, hem denizde yaşamaya uyum sağla-muş bir evreden (amfibiyum evresi) geçerek evrimleştiğini kabul ederler. Bugünkü dişli balinalar ile çubuklu balinaların, birbiriyle akraba olan atalardan mı, yoksa karada yaşayan değişik memelilerden mi türediği de kesinlik kazanmış değildir.

Balinaların uzunluğu 1,3 m (musur) ile 30 m (mavi balina) arasında değişir; ağırlık-ları da 45 kg'den başlayıp 150 tona kadar çıkar. Baş bölümünde kalın olan gövde, kuyruğa doğru gittikçe inceler. Arkada ayak benzeri uzantılar bulunmamakla birlikte, iş

yoktur. Buna karşılık işitme duyusu bütün balinalarda çok iyi gelişmiştir. Musurlar, bir insanın işitebileceğinden 10 kat daha yük-sek frekanslı sesleri algılayabilir. Bütün balinalar aralarında haberleşmek için çeşitli sesler çıkarırlar; ayrıca dişli balinalar üre-ttikleri yüksek frekanslı seslerin yankılanma-sıyla hem yönlerini, hem de çevrelerindeki nesnelerin yerlerini belirleyebilirler.

Balinalar memeli hayvan olduklarından solungaçlarla değil, havayla solunum yapar-lar; bunun için de suyun yüzeyine yüksel-rek başlarının tepesindeki hava delikleriyle soluk alıp vermek zorundadırlar. Dişli bali-nalarda tek, çubuklu balinalarda iki havu deliği vardır. Havayı içlerine çektikten son-ra, soluklarını tutarak yeniden suyun altına dalarlar. Küçük balinalar soluklarını ancak birkaç dakika tutabilir, ama daha büyük türlerin su altında kulma süresi çoğu kez bir saati geçer. Örneğin kaşalotların 1.100 m kadar derine inebildikleri biliniyor.

adamları bu okyanusun yolculuklarını 1372'de başladığını öne sürmektedir.

17. yüzyılda İngilizler ve Felemenkiler büyük av filoları kurarak deneyimli Basklı balınacıları işe almayı başladılar. Bu dönemde Felemenk'ten bir yıl içinde 300 kadar gemi ve 18 bin denizcinin balina avına çıktığı da oldu. Avrupa'ya yakın sulardaki balinaların sayıları giderek azaldığından, 18. yüzyılın başlarından sonra bu filolar zorunlu olarak Grönland ve Davis Boğazı civarındaki sulara yöneldi. Bu yüzyılda Amerikan kolonilerine ait gemiler de Atlas Okyanusunda balina avcılığına başladı. Amerikalı avcılar balina gemilerinin olanaqlarını büyük ölçüde artıran bir yeniliği de beraberce getirdiler. Bu gemilere yerleştirilmiş bulunan tuğla finnlara sayesinde, değerli balina yağı, kıyıdaki tesislere kadar taşımaya gerek kalmadan, denizde kaynatılıp işlenerek fiçılara konabiliyordu. Böylece gemiler yüklerini bırakmak için karaya dönmeden denizde dört yıl kalabiliyorlardı.

19. yüzyılda balina avcılığı Büyük Okyanus ve Kuzey Kutup Bölgesi'ne doğru yayıldı. Yüzyılın ortalarında çoğu New England'dan kalkan 700'ü aşkın gemiden oluşmuş bir filosu bulunan ABD, bu alanda tam bir egemenlik kurdu. Petrol sanayisinin gelişerek aydınlatma ve yağlama pazarını ele geçirmesiyle, yüzyılın sonlarında balina avcılığı düşüş içine girdi. 20. yüzyılda balinalardan elde edilen ürünler için yeni kullanım alanları bulundu ve balina soyunun tükenmesi tehlikesine karşın balınacılık yeniden canlandı.

Modern yöntemlerin bulunmasından önce, balinalar hemen her yerde kayıklardan zıpkın atılarak avlanırdı. Bunun tek istisnası balinaları ağlarla kıyıya doğru süren eski Japon balina avcılarıydı. 17. yüzyılda Avrupalılar Eskimo balina avcılığıyla ilk kez karşılaşmışlardı. Eskimolar denli kayıklar, fırlatıldığında ucu balinanın gövdesine saplanıp kalan kulaklı zıpkınlar ve suya dalan hayvanı izlemeye ve yormaya yarayan, şişirilmiş fok postu düzli deriden halatlar kullanıyorlardı. Avrupa ve Kuzey Amerika'da uygulanan yöntem de buna benziyordu. Balina avına çıkan büyük bir gemiden, her birinde kulaklı zıpkınlar, uzun halatlar ve 6 kişilik mürettebat bulunan 8,5 m'lik kayıklar balinanın peşinden gitmek üzere suya indirilirdi. Vurulan balina halatı sürükleyerek kaçmaya başlar, yorulup su yüzüne çıkınca da mızrak (*lance*) adı verilen daha uzun bir zıpkınla öldürülürdü. Daha sonra geminin yan tarafına bağlanan balinanın yağlı bölümleri kargıların ucuna takılmış uzun bıçaklarla sıyrılır ve bu işlem tamamlandıktan sonra işe yaramayan artıkları denize bırakılırdı.

Modern balina avcılığı 19. yüzyılın ortalarında Svend Foyn adında bir Norveçlinin zıpkınları atmak için patlayıcıyla ateşlenen bir top icat etmesiyle başladı. O zamana değin balina avcılığı elle atılan zıpkının menzili dışına kaçamayan kambur balina, kaşalot ve boz balina gibi hantal balinaları avlayabiliyorlardı. Foyn'un topu zıpkını daha uzağa atabiliyordu. Böylece hantal balinaların sayıca azalmaya başladığı bir dönemde, balina avcıları soylarını büyük ölçüde korumuş olan çataalkuyruk balina, Kuzey balinası ve mavi balina gibi daha hızlı yüzen balinaların peşine düşme olanağını buldular. Motorlu gemilerin kullanılması bu gelişmeyi daha da hızlandırdı. Sonraki yıllarda bu yöntemler temelinde değişikliğe uğramaksızın günümüzde değin sürdü.

Günümüzde balina avcılığında helikopter, sualtı sonarı ve güçlü zıpkın topları kullanılmakta, çok büyük miktarda balina avlanabilmektedir. Yaklaşık 60 m uzunluktaki avcı gemileri 18 deniz mili hız yapabilmekte ve 54 kg'lık zıpkınları yaklaşık 22,5 m uzaklığa fırlatabilmektedir. Ölü balinalar batmayacak biçimde şişirildikten sonra üstlerine işaret bayrakları ya da radyo vericileri konarak bırakılır. Böylece avcı gemisi yeni avın peşine düşer. Bir avcı gemisi ilk avladığı balınaya geri dönüp balina işleme gemisine götürmeden önce, bu avın 160 km ötesindeki bölgelere kadar ilerleyebilir.

Balina işleme gemileri, işleme donanımları, laboratuvarları ve hastaneleriyle hiçbir yardıma gerek olmadan pek çok işlevi yerine getirirler. Böyle bir gemide yaklaşık 45 dakika içinde, tarihöncesi dinozorların en irisinden bile büyük olan bir mavi balinanın yağı sıyrılır, parçaları ayrılır ve bunlar yağ ve çeşitli unlar elde edilecek biçimde basınç altında pişirilir.

Balinalardan çıkarılan yağlar, elde edildikleri hayvanın cinsine göre balina yağı ve ispermeçet yağı olarak ikiye ayrılır. Çubuklu balinalardan çıkarılan balina yağı büyük ölçüde margarin ve yemeklik yağ yapımında kullanılan yenilebilir bir yağıdır. Bu tür yağın asıl kaynağı büyük çataalkuyruk balinalardır. Kaşalottan elde edilen ispermeçet yağıysa yenmez ve sanayide kullanılır. İyi antılmış ispermeçet yağı, kaliteli mumların yapımında kullanılan beyaz, mumsu, katı bir maddedir. Balinalardan elde edilen ürünler sabun, kozmetik ve parfüm yapımında kullanılır. Balina eti de insanların kullanabileceği biçimde işlenir; et unundan hayvan yemi, kemik unundan da gübre üretilir.

Tek seferde çok sayıda balina avlayabilmeleri olanaklı hale gelmesi, balina türlerini korumak amacıyla modern balina avcılığının uluslararası kurallarla sınırlandırılmasına yol açmıştır. Başta Antarktika olmak üzere pek çok bölge koruma alanı ilan edilmiştir. Yakalanabilecek balina sayısı ve av mevsiminin uzunluğu sınırlanmış, balinaların belli bir boya ve olgunluk derecesine erişmeden avlanmaları ve anaların yavrularıyla birlikte öldürülmeleri yasaklanmıştır.

balina bitleri bak. Cyamidae

balina gemisi, balina avlamakta kullanılan, hızlı ve büyük, buharlı ya da motorlu gemi. Balina gemileri, daha eski çağlarda, balina avcılarının kullandığı kürekli ve yelkenli balina teknelerinden türemiştir. Hafif ve hızlı olan bu tekneler büyük gemilerle av yerine taşınır ve ava yaklaşıldığında zıpkınlarla birlikte denize indirilirdi. Geniş kemeri ve çift pruvallı tasarımıyla eski Viking gemilerini andıran bu teknelerin yerini zamanla bindirme kaplamalı balina tekneleri aldı. Asor ve Seyşel Adalarında bugün hâlâ balina avında kullanılmakta olan bu hafif tekneler daha çok filika ya da kik olarak kullanılır.

Bugünkü balina gemilerinin uzunluğu genellikle 18 m'yi aşar, hatta Antarktika'da 60 m uzunluğunda gemiler kullanılır. Ava çıkan bir balina gemisi, yeri uçaklarla saptanan balınayı zıpkın atarak öldürdükten sonra, dibe batmaması için hayvanın vücudu havayla doldurulur, tanınması için işaretlenir ve akıntıya bırakılır. Balina gemisi, avın yerini telsizle balina işleme gemisine bildirdikten sonra, başka balinaları avlamak üzere yoluna devam eder. Balina gemisinin avlayıp denize bıraktığı balinaları toplamak ve işlemek, fabrika gemi ya da ana gemi olarak da adlandırılan balina işleme gemisinin görevidir. Avlanan balina-

ları pazara sunulabilecek biçimde işlemek üzere donatılmış olan bu gemi, balina avı filolarının en önemli birimidir. Ölü balina bir römorkörle gemiye alındıktan sonra, kahn yağ katmanları eritilerek balina yağı ve ispermeçet yağı çıkarılır, kemiklerinden un yapılır, derisi tabaklanarak işlenir, karaciğerinden yağ ve vitamin çıkarılır; eti de pişirilerek, dondurularak ya da konserve yapılarak kullanıma hazır duruma getirilir. Gerçek bir fabrika gibi çalışan bu gemilerin bütün dünyada yaygın olarak kullanılması, pek çok balina türünü yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır.

Bugün, avlama ve işleme gemilerinden oluşan en büyük balina avı filoları Rusya ve Japonya'nın elindedir. Norveç de, Antarktika'da avlanan büyük bir filo ya sahiptir. Rus yapımı *Sovetskaya* türü balina gemilerinin ağırlığı 33 bin tonu aşar.

balina köpekbalığı (*Rhincodon typus*), *Rhincodontidae* familyasından, çok büyük, ama zararsız köpekbalığı. Okyanusların hemen her yerinde, özellikle de tropik bölgelerde görülür. Yaklaşık 9 m'yi, bazı kayıtlara göre bunun iki katını bulan uzunluğuyla,

Balina köpekbalığı (*Rhincodon typus*)
Richard Ellis

yaşayan balıkların en irisidir. Balina köpekbalığının vücudu sarı ya da beyaz dikine çizgiler ve noktalarla bezeli, alt bölümü soluk gri ya da kahverengidir. Gövdesinin iriliğine karşın dişleri küçük, temel besini planktonlar ve küçük balıklardır. Ağır hareketli bir hayvan olan balina köpekbalığı genellikle üstte yüzer ve zaman zaman rotasına girdiği gemilere çarpar.

balina yağı, balinalardan elde edilen sıvı yağ. 16. yüzyıldan 19. yüzyıla değin sabun yapımında ve özellikle kandil yakıtı olarak çok kullanılan balina yağı, 20. yüzyılda daha çok margarin ve yemeklik yağ olarak işlenir; ayrıca boya, vernik ve matbaa mürekkebi sanayilerinin hammaddesidir. Kükürtle işlendiğinde, yüksek basınç altında çalışan takımı tezgâhları için yağlayıcı olarak, katılaştırıldığında kumaşların aprelenmesinde ve mum yapımında kullanılır. Balina yağının sabunlaştırılmasıyla da, sabunlar için yağ asitleri, kozmetikler ve deterjanlar için yağ alkolleri elde edilir.

Balina yağı üretimi genellikle büyük balina işleme gemilerinde gerçekleştirilir. Bu gemilerde, balinanın parçalanmış kalın yağ dokuları ve balınaçubukları buhar basıncı altında kaynatılır. Karaciğerinin yağı genellikle alkaliyle işlendikten sonra bir çözeltiyle özütlenecek elde edilir. Balinanın kalın yağ dokularından ağırlığının yüzde 50-80'i, balınaçubugundan yüzde 10-70'i, etinden de yüzde 2-8'i kadar yağ çıkarılır. Ayrıca bak. ispermeçet mumu; ispermeçet yağı.

Balınalar Körfezi, Antarktika'da Ross Buzlasındaki eski körfez. İlk kez 1842'de İngiliz kâşif Sir James Clark Ross'un gördüğü Balınalar Körfezini daha sonra 1908'de Ernest Henry Shackleton gezdi. Körfez, Antarktika'daki keşif çalışmalarının en önemli merkezlerinden biri oldu. Buzlanın

dengelessiz ilerleyişi sonucu oluşan doğal körfez, yaz aylarında kıtanın en güneyindeki açık liman olduğundan, birçok önemli üs buraya kuruldu. Bunlar arasında, Norveçli kâşif Roald Amundsen'in (1911) ve ABD'li kâşif Richard E. Byrd'in kurdukları üsler de (Küçük Amerika I, 1928; II, 1933-34; III, 1940; IV, 1947; V, 1956) vardı. Genişliği 1911'de 16 km'yi aşan Balinalar Körfezi, 1950'lerin başlarına değin yavaş yavaş daraldı. Bu tarihte ilerleyen buz katmanları çarpışarak buzladan koptular. Körfezi büyük ölçüde aşındıran bu olay sırasında Küçük Amerika IV istasyonunun bir bölümü de sürüklendi.

Baline, Israel bak. Berlin, Irving

balistik, mermilerin itme kuvveti, uçuşu ve çarpma etkisini inceleyen bilim dalı. 19. yüzyıl boyunca silah alanında ortaya çıkan teknik ilerlemeler sonucunda gelişen modern balistik bilimi birçok dala ayrılır. İç balistik, mermilerin itme kuvveti, dış balistik ise uçuşuyla ilgilidir. Bu iki sistem arasındaki geçiş, ara balistiği olarak adlandırılır. Etki balistiği mermilerin çarpma etkisini inceler; ayrıca, yaralama, öldürme gibi olayları kapsayan aynı bir balistik dalı da vardır.

Silah ve roket hareketlendiricileri, itici maddenin kimyasal enerjisinin bir bölümünü merminin kinetik enerjisine dönüştüren ısı makinesi türleridir. İtici maddeleri alışlagelmiş yakıtlardan ayıran, yanmaları için atmosferdeki oksijene gerek duymamalarıdır. İtici maddenin kapalı bir hacim içinde yanmasıyla oluşan gazlar, basıncın artmasına yol açar. Basıncı mermiyi iter ve yama hızını artırır. Sıcak gazlar ise silah namlusunu ya da roket boğazını aşındırır.

Silah yatağındaki itici madde ateşlenince, mermi yakıt gazlarını sıkıştırır ve böylece basınç artar. Bu basınç merminin harekete karşı direncini aşınca mermi yol almaya başlar. Basıncı, bir süre daha artmaya devam eder, sonra azalır, bu arada mermi yüksek bir hıza ulaşır. Çok çabuk yanan itici madde kısa süre sonra biter, ama bu süre içinde mermi, saniyede 15 km'ye varabilen bir hızla silahın ağzından çıkar. Geri tepmesiz silahlarda, geri tepmeyi önlemek amacıyla gaz, mermi yatağının arkasından dışarıya salınır.

Fırlatmadan önceki ön patlamayı, merminin arkasındaki sıkışmış gazların serbest kalışı sonucunda oluşan ana patlama izler. Gazın çıkış hızı kısa bir süre için merminin hızından fazladır; bu yüzden mermi şiddetle yalpalayabilir. Patlamanın çok dalgası ortamda sesten daha hızlı yayılır; silah patlaması olarak duyulan da bu çok dalgalıdır. Silahın ağız çevresinde oluşan ısı panlıya neden olur; büyük silahlarda bu ülevlerle birlikte gözlenir. Silahın ağızına dışardan, çok dalgalarını dağıtarak patlamayı ve parlamayı bastıran aygıtlar takılabilir. Susturucu olarak adlandırılan bu aygıtlar dışarıya gaz akışını saptırır; geri tepmeyi de engeller.

Yerçekimi kuvvetinin, havanın aerodinamik direncinin ve sapma kuvvetinin etkisi altında merminin izlediği yola yörünge denir. Yalnızca yerçekiminin etkisi altında yörünge paraboliktir. Hava direnci, yörünge boyunca hareketi geciktirir. Ses hızının altındaki hızlarda hava direnci, kabaca, hızın karesiyle orantılıdır. Mermi kuyruğunun aerodinamik biçimlendirilmesi yalnızca bu hızlarda etkilidir. Daha yüksek hızlarda, merminin burnundan yayılan konik bir çok dalgası ortaya çıkar. Büyük oranda burnun biçimine bağlı olan aerodinamik direnç, ucu iyi sivriltilmiş mermilerde azalır. Bu direnç,

gazların kuyruktaki bir gaz memesinden dışarıya verilmesiyle daha da azaltılabilir.

Merminin dengelenmesinde kuyruk kanatçıklarından yararlanır. Yivlendirmeyle elde edilen fırl (merminin eksen etrafında dönmesi), kanşık aerodinamik kuvvetlerin etkisiyle, jiroskopik yalpalamaya neden olur. Yetersiz fırl, takla atma eğilimine olanak sağlarken, fazlası da mermi burnunun yörüngede aşağı doğru sapmasına engel olur. Merminin yörüngeden sapması ise, yalpalamaya, meteorolojik koşullara ve Yer'in dönüşüne bağlı olarak, havanın kaldırma kuvveti ile ilgilidir.

Roketler dışı gaz akışının momentumuna tepkiyle itilir ve ilerler. Roket, gaz basıncını yama sırasında sabit kalacak biçimde tasarlanır. Kanatçık dengelemeli roketler, yandan esen rüzgârlara karşı çok duyarlıdır, çünkü bu rüzgârlarla oluşan yalpalamalar itiş gücü yamayı bozar. Uçuş çizgisine göre eğimli olarak yerleştirilmiş iki ya da daha fazla püskürtücü çıkışının varlığı, roketin eksen etrafında dönüşünü dengeler.

Hedefler genellikle katı cisimlerdir ve mermi çarpışından etkilenme derecesine göre ince ya da kalın olarak adlandırılırlar. Merminin çarpmasıyla oluşan gerilim, hedefin akma gerilimini aşıyorsa mermi hedefe girer. Bu olay ince hedeflerde gevrek ya da sünek kırılmalar, kalın hedeflerde ise hidrodinamik madde akışına yol açar. Merimde de çarpma sırasında benzer bozulmalar gözlenebilir. Merminin hedefe girerek baştan başa geçmesine delme denir. Gelişmiş zırh deliciler, ya sıkıştırılmış bir patlayıcı hedef üstünde patlatılır, ya da patlama yoluyla hedef yüzüne odaklanmış biçimde metal püskürtürler.

Yaralama balistiği, temelde mermilerin ve patlamayla hız kazanmış parçaların organizmada yaptığı hasarın mekanizması ve tıbbi sonuçlarıyla ilgilenir. Merminin girmesiyle çevredeki dokulara verilen momentum, büyük ve geçici bir oyuk oluşturur. Yerel hasarın derecesi oyukun boyutlarına bağlıdır. Hasara nicel değer biçmek güçtür. Fiziksel hasarın, merminin kütlesiyle, kesit alanıyla ve hızının küpüyle orantılı olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden, çarpmadan sonra içinde dolaşan, ya da parçalanıp yayılan mermiler kullanarak yaralama gücü artırılabilir. Çarpma sonucunda ortaya çıkan kırık kemik parçacıklarının hızlı hareketleri yüzünden de hasar artabilir. Zırh kullanımının amacı, merminin gövdeye girmesini önlemek ve hasarı en aza indirmektir.

balistik sarkaç, fırlatılan bir cismin, örneğin bir merminin hızını ölçmekte kullanılan aygıt. İki iple asılmış olan büyük bir tahta blok, bir sarkaç oluşturur. Bu tahta blok üzerine ateşlenen bir merminin momentumu tahtaya geçer. Bu momentum, sarkacın salınım genliği ölçülerek hesaplanabilir, hızı ise momentumdan bulunabilir. Balistik sarkaç, fırlatılan cisimlerin hızını ölçmek amacıyla başka aygıtların geliştirilmiş olması yüzünden, kullanımı değerini bugün büyük ölçüde yitirmişse de, momentum ve enerjiyle ilgili kavramları açıklamak amacıyla okullarda hâlâ kullanılmaktadır.

balistokardiyografi, kalbin vücuda pompaladığı kan miktarını hesaplayabilmek için, kalbin atımı hacminin grafik halinde kaydedilmesine dayanan yöntem. Balistokardiyografi alınacak kişi, havada asılı duran özel bir masaya ya da yatağa yatırılır. Kalp atışları vücutta hafif bir sarsıntıya, bu sarsıntı da asılı durumdaki masanın hafifçe sallanmasına ya da titremesine neden olur. Bu hareketlerin fotoğraflarının çekilmesiyle

de, bir dizi dalga görünümündeki balistokardiyograf ya da balistokardiyogram (BKG) elde edilir. BKG, kalbin atım gücünü ölçmekte kullanılan en duyarlı yöntemlerden biridir. Görünüşte sağlıklı olan 40 ya da daha genç yaştaki kişilerin BKG'sindeki anormallik, belirti vermeyen bir koroner atardamar hastalığını düşündürülebilir.

balistospor, mantarlarda, hızla fırlatılarak çevreye yayılan spor. Şapkalı mantarların lamellerinde ve spor duvarlarında oluştuktan sonra üreme organının dik yan duvarlarından fırlatılan ve aşağıya doğru sürüklenen bazidiyosporlar birer balistosporudur. Öbür mantar türlerinde ve bazı civikmantarlarda da bulunan balistosporlar, çeşitli mekanizmalarla değişik yönlerde fırlatılır.

Balkan, 7 Temmuz 1906 - 1 Aralık 1912 arasında Ethem Ruhi'nin (Balkan) Filibe'de çıkardığı Türkçe siyasal gazete. Önce, gene Ethem Ruhi'nin çıkardığı *Rumeli* gazetesinin ekiyken, daha sonra bağımsız olarak pazartesi dışında her gün yayımlanmaya başladı. Yayın döneminde Türklerin Bulgaristan'daki en önemli yayın organıydı. Bir yandan modernleşme tezlerini üstü kapalı biçimde işlerken, bir yandan da Jön Türk hareketini destekledi. Daha sonra Bulgaristan Türklerinin sorunlarına ağırlık verdi. Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine Bulgar hükümetince kapatıldı. Ethem Ruhi gazeteyi 1 Şubat 1914-18 arasında Sofya'da, 15 Mart 1919'dan 14 Aralık 1920'ye değin de gene Filibe'de yeniden yayımladı.

Balkan, Ethem Ruhi (d. 1873, İstanbul - ö. 14 Temmuz 1949, İstanbul). Türk gazeteci ve siyaset adamı.

Fatih Askeri Rüştiyesi'ni ve Kuleli Askeri Tıbbiye İdadisi'ni bitirdi. Askeri Tıbbiye öğrencisiyken Jön Türklerle ilişki kurduğu ve siyasal hareketlere katıldığı için tutuklandı. Taşkışla Divanı Harb-i Örfisi'nde yargılandıktan sonra 1897'de Trablusgarb'a sürgüne gönderildi. 1900'de İttihatçı subayların yardımıyla Paris'e kaçtı. Aynı yıl Cenevre'ye geçti.

Orada İshak Sükûti(*) ile Abdullah Cevdet'in(*) çıkardığı *Osmanlı* gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü üstlendi. İshak Sükûti'nin Roma, Abdullah Cevdet'in Viyana elçiliklerine hekim olarak atanmaları üzerine gazetenin yönetimi Ethem Ruhi'ye geçti. 1900'de İngiltere'ye giden Ethem Ruhi, Damat Mahmud Celaleddin Paşa, Hüseyin Siret ve Prens Sabaheddin ile birlikte Londra ve Folkestone'da *Osmanlı* gazetesini yayımladı.

1902 kongresinde İttihat ve Terakki içinde İsmail Kemal Bey'in çoğunluğu sağlaması üzerine Mısır'a giden Ethem Ruhi, 15 Ağustos 1903'te *Osmanlı* gazetesini Kahire'de çıkardı. Kısa bir süre sonra yeniden Cenevre'ye döndü. Burada Abdullah Cevdet ile birlikte, Said Halim Paşa'nın da desteğiyle Osmanlı İttihat ve İnkılap Cemiyeti'ni kurdu ve bu örgütün yayın organı olarak *Osmanlı* gazetesini yeniden çıkardı. Gazetenin yayına son vermesinden sonra Paris elçisi Salih Münir Paşa'ya verdiği bilgiler karşılığında Bulgaristan komiserliğinde kâtipliğe atandı (1904). Ertesi yıl Yıldız suikastı ile ilgili olarak İstanbul'a çağırılması üzerine görevinden istifa etti.

13 Ocak 1905'te Filibe'de *Rumeli Telgrafı*, 1 Temmuz 1906'da *Rumeli* ve 7 Temmuz 1906'da *Balkan*(*) gazetelerini çıkardı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bir süre İstanbul'da bulundu. 31 Mart

Olayın ardından yeniden Filibe'ye döndü. 1911'de tutuklanarak hüküm giydi, ama kısa bir süre sonra tahliye edildi. 1 Ağustos-30 Eylül 1912 arasında *Eyyam* gazetesini çıkardı. Radoslavov'un Liberal Partisi ile yakın ilişkide bulundu. Balkan Savaşı sırasında tutuklanarak dokuz ay hapis cezasına çarptırıldı. Savaşın sona ermesinden sonra *Narodno Sibranie*'ye (Bulgar Millet Meclisi) Batı Trakya milletvekili olarak girdi. 1914'te *Balkan* gazetesini Sofya'da yayımlamaya başladı. 14 Mart 1917'de Sofya'da *Resimli Balkan* dergisini, 14 Ocak 1919'da gene Sofya'da *Çiftçi Bilgisi*'ni ve 15 Mart 1919'da Filibe'de *Balkan* gazetesini yeniden çıkardı. *Ahali* gazetesine yazılar yazdı.

1920'de Bulgaristan'da vatana ihanet suçundan hakkında tutuklama kararı çıkarılması üzerine Türkiye'ye sığınan Balkan, Cenevre'de başladığı hukuk öğrenimini İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamladı. Avukatlık yaptı. 1946'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi'nin kuruluşuna önderlik etti. Düşünce adamı olmaktan çok bir eylem adamı olan Balkan'ın *Mısır'da Sancak Gazetesi Müdürü Ahmed Saib Bey'e* (1900), *Şehid Evladlarına* (1913), *Hatıralar* (1947) adlı yapıtları vardır.

Balkan Antantı, BALKAN PAKTI olarak da bilinir, 9 Şubat 1934'te Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında Atina'da imzalanan, bir başka devletin saldırısı karşısında pakt üyesi ülkelerin toprak bütünlüklerinin ve siyasal bağımsızlıklarının korunmasını güvence altına alan ortak savunma antlaşması.

Sovyetler Birliği'ne karşı yöneltilebilecek herhangi bir saldırıya katılma yükümlülüğü-nü kabul etmeyeceğine ilişkin bir çekince koydu. Yunanistan'ın da Balkan devletleri dışında herhangi bir devletten gelebilecek saldırıya karşı savaşa girmeyeceğine ilişkin çekince koyması, paktın etkinliğini ve ilerdeki gelişmesini sınırladı.

Balkan Antantı, bütün birlik iddialarına karşın, Almanların Balkanlar'da gittikçe artan ekonomik ve siyasal etkisi (1934-39), II. Dünya Savaşı sırasında Mihver Devletleri'nin fiili saldırıları ve İtalyanların Arnavutluk'u işgali karşısında sessiz kaldı. Sovyetler Birliği'nin ve Macaristan'ın toprak talepleri karşısında da Romanya'ya hiçbir güvenlik sağlayamadı. Almanya ve İtalya'nın 1941'de Balkanlar'ı işgal etmesi üzerine, Balkan Antantı kendiliğinden dağıldı.

Balkan Dağları, Bulgarca STARA PLANINA (Yaşlı Dağlar), Latince HAEMUS, Balkan Yanımadası ile Bulgaristan'ın başlıca sıradağları, Alp-Karpat kıvrımlarının bir uzantısı. Yugoslavya sınırı yakınındaki Timok Vadisinden doğuya doğru yaklaşık 530 km boyunca çıkıntılar oluşturarak uzanır. Botev Doruğunda 2.376 m yüksekliğe ulaşır; Emine Burnunda hızla yükseklik yitirerek Karadeniz'e iner. Kuzeyde Tuna ve güneyde Meriç ırmakları arasında yer alan Balkan Dağlarını, en önemlisi Şipka olmak üzere 20 ayrı geçit, İskar (İskar) Irmağı ve üç demiryolu hattı keser. Başlıca yeraltı kaynakları, kömür, antrasit, grafit ve çeşitli cevherlerdir. Ayrıca sıcak su ve madensuyu kaynakları da vardır. Yükseklerdeki Alp çayırlarının yerini alçak kesimlerde iğneyapraklılar ile yaprakdöken ağaçlardan oluşan

savaşan Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'ın oluşturduğu ittifak. Başlangıçta Avusturya'nın Balkanlar'da giderek artan gücünü sınırlama amacını güden ittifak, Sırbistan ve Bulgaristan'ın girişimiyle ve Rus diplomasisinin yardımıyla kuruldu. 1912'de Avusturya'dan çok Osmanlı karşıtı bir nitelik kazanan ittifakın üyeleri, Osmanlıları Balkanlar'dan çıkarmak umuduyla Ekim 1912'de bu ülkeye savaş açtılar. Savaşı kazanmalarına karşın, ele geçirdikleri toprakların paylaşılması konusunda birbirlerine düştüklerinden, ittifak dağıldı. Bu anlaşmazlık 1913'te Bulgaristan'a karşı II. Balkan Savaşı'nın açılmasına neden oldu (bak. Balkan Savaşları).

Balkan İttifakı terimi, 1866-68 yıllarında Sırp prensi III. Mihailo (Obrenoviç) tarafından kurulan birlik için de kullanılır. Sırbistan, Karadağ, Romanya ve Yunanistan ile Bulgaristan'daki ihtilalci bir örgütü içine alan bu ittifak, Osmanlıları Balkanlar'dan çıkarmayı ve Güney Slavları tek bir devlet altında birleştirmeyi amaçlıyordu. İttifak, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ortak bir ayaklanma planladıysa da, 10 Haziran 1868'de Prens Mihailo'nun bir suikast sonucu öldürülmesiyle bu planı uygulayamadı ve dağıldı.

Balkan konfederasyonu, Komünist Balkan cumhuriyetlerini kapsamaması öngörülen federasyon. 20. yüzyıl başlarında Balkan sosyal demokrat partilerince ortaya atılan bu tasarı, II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, Yugoslavya önderi Tito ve Bulgaristan önderi Georgi Dimitrov tarafından gündeme getirildi. Yugoslavya, tasarıyı gerçekleştirmek amacıyla Arnavutluk'ta komünist bir yönetim kurulmasını destekledi ve Yunanistan'da iktidar mücadelesi veren komünistlere yardım etti. Ama ABD'nin Yunanistan'da antikomünist güçlere destek sağlaması ve Sovyetler Birliği'nin Tito'nun girişimlerinden hoşnutsuzluk duyması, planın terkedilmesine neden oldu.

Balkan Kupası, Balkan ülkelerinin kulüp ve çeşitli derecelerdeki milli takımları arasında düzenlenen futbol karşılaşmaları. Balkan Milli Takımlar Kupası, Balkan Kulüpleri Kupası, Balkan Ümit Takımları Kupası ve Balkan Gençler Kupası gibi çeşitli kupalardan oluşur.

Balkan Milli Takımlar Kupası ilk kez 1929'da, Yugoslavya'nın isteğiyle düzenlendi. Bundan sonra düzensiz olarak çeşitli tarihlerde tekrarlandı. 1936'ya değin Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan ve Yunanistan arasında oynanan karşılaşmalara 1946'da Arnavutluk, 1973'ten sonra da Türkiye katıldı. Kupayı üç kez Romanya, iki kez Bulgaristan, birer kez de Yugoslavya ve Arnavutluk kazandı. Bu kupa karşılaşmaları 1978'den bu yana yapılmaktadır.

Balkan Kulüp Takımları Kupası, Avrupa kupalarına katılmayan, Balkan ülkeleri takımları arasında yapılır. İlk kez Fenerbahçe kulüp başkanı Faruk Ilgaz tarafından önerilerek 1967'de Balkan İkincileri Kupası adı altında yapıldı. O yıl kupayı Fenerbahçe kazandı; 1992'de de Sanyer aldı. Balkan Ümit Takımları Kupası, Balkan ülkeleri B milli takımları arasında ilk kez 1968'de düzenlendi. Türkiye bu kupada 1968, 1970 ve 1972'de ikinci oldu. Balkan ülkeleri genç milli takımları arasında düzenlenen Balkan Gençler Kupası'nda (Şampiyonası) 1978'de Türkiye ikinci oldu.

Balkan Oyunları, Balkan ülkeleri arasında düzenlenen spor karşılaşmaları. Her yıl başka bir ülkede yapılır.

Balkan ülkeleri arasında Olimpiyat Oyunları biçiminde spor karşılaşmaları düzenlen-

Balkan Antantı'nın imza töreni
İlham Yayınları Arşivi

Antlaşma, üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşan bir Daimi Konsey'in kurulmasını ve bu konsey aracılığıyla yasama eşgüdümünün ve ekonomik yardımlaşmanın sağlanmasını öngörüyordu. Antlaşmanın dışında kalan öbür iki Balkan ülkesi Arnavutluk ve Bulgaristan'ın pakta katılması açık tutulmuştu.

Üye ülkelerin sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak güvence altına alan Balkan Antantı, bir ortak savunma ittifakı ve bölgesel bir yardımlaşma antlaşmasıydı. Balkanlar'da ülke sınırlarının kesin olduğunu belirten antlaşmanın, bu sırada statüko'ya karşı çıkan Bulgaristan'ın olası saldırılarına da karşı yapıldığı açıktı. Antlaşmanın imzalanmasından bir süre sonra Türkiye,

ormanlar alır. Veliko Tırnovo (Tırnova) gibi dağ kasabaları, ilk Bulgar milliyetçi hareketlerinin merkezli olmuştur.

Kar örtüsünün kalın olduğu kış ayları dışında, Balkan Dağları artık ulaşılma engel olmaktan çıkmıştır. Ama Tuna bölgesinin kara iklimi ile güneydeki karasal geçiş iklimi arasında bir iklim sınırı oluşturur. Uzun süren ve sert geçen kışlar boyunca toplam yağış 1.000 mm'yi aşar. Vadi ve havzalar, tarım için elverişlidir; ayrıca bir miktar turist çeker.

Balkan gribi bak. Q humması

Balkan İttifakı (1912-13), I. Balkan Savaşı'nda (1912-13) Osmanlılara karşı birlikte

mesini 1928 Amsterdam Olimpiyat Oyunları sırasında Yunan kafilesi başkanı M. Rinopoulos önerdi. Bu önerinin Balkan ülkeleri temsilcileri tarafından benimsenmesi sonucu ilk oyunlar 22-29 Eylül 1929'da Atina'da yapıldı. Önceleri atletizm, futbol, eskrim, güreş ve tenis dallarını kapsayan oyunlar, 1936'dan sonra yalnızca atletizm dalında yapılmaya başladı. Öteki dallardaki yarışmalar da bu tarihten sonra Balkan Şampiyonası adı altında düzenlendi.

Türkiye ilk kez 5-12 Ekim 1930 arasında Atina'da yapılan II. Balkan Oyunları'na katıldı ve ilk madalyayı 100 m yarışında ikinci olan Semih Türkoğlu kazandı. 1931 Balkan Oyunları'nda Mehmet Ali Aybar, Enver Aziz Göknil, Semih Türkoğlu ve Hakkı Süslüay'dan kurulu 4 x 100 m Türk bayrak takımı Türkiye'ye atletizmdeki ilk altın madalyayı getirdi.

II. Dünya Savaşı nedeniyle 1941-53 arasında yapılmayan Balkan Oyunları 1954'ten beri düzenli bir biçimde devam etmektedir. Türkiye 1957 ve 1974 dışında yarışmaların hepsine katılmıştır.

Balkan Paktı, 28 Şubat 1953'te Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Ankara'da imzalanan, siyasal, toplumsal ve ekonomik yardımlaşmayı amaçlayan antlaşma. Uygulamada işlerlik kazanamamıştır.

Yugoslavya ile SSCB'nin arasının açılmasından sonra imzalanan antlaşmaya göre, üye ülkeler ortak çıkarları ile ilgili konularda birbirlerine danışacaklar ve dışişleri bakanları aracılığıyla yılda en az bir kez toplanacaklardı. Ayrıca üç ülkenin genelkurmay başkanları da hükümetlerine önerilerde bulunmak üzere ortak güvenlik sorunlarını inceleyeceklerdi. Öte yandan pakt, öbür Balkan ülkelerinin katılmasına açık tutulmuştu. Antlaşma, dört yıllık bir süreden sonra, tarafların bir yıl önceden haber vererek çekilebileceklerini öngörüyordu.

Balkan Paktı, üye ülkelerin 9 Ağustos 1954'te imzaladıkları Bled Antlaşması'yla yeni bir aşamaya ulaşarak ortak savunma ve işbirliği antlaşmasına dönüştü. Üye ülkeler, dışarıdan gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı karşılıklı yardımda bulunmayı yükümlendiler. Antlaşmanın süresi 20 yıldır.

Uluslararası politikada zamanla ortaya çıkan değişimler, Yugoslavya ile SSCB arasındaki gerginliğin azalması ve üye ülkeler arasında ideolojik farklılıkların belirginleşmesi sonucunda Balkan Pakti Haziran 1960'ta resmen sona erdi.

Balkan Savaşları, Osmanlıların Balkanlar'daki son topraklarını da yitirmesiyle sonuçlanan iki evreli savaş (8 Ekim 1912-29 Eylül 1913).

Osmanlı Devleti'ni önemli ölçüde Balkanlar'ın dışında bırakan Berlin Antlaşması (1878) bu topraklar üzerindeki paylaşım mücadelesini durdurmaya yetmemiş, tersine daha da hızlandırmıştı. Balkan devletleri birbirleri aleyhine topraklarını genişletme çabasına girdiler. Sırbistan, Bulgaristan'a bırakılan Makedonya üzerinde hak ileri sürüyor, Yunanistan aynı amaçlarla kuzeye doğru genişlemeye çalışıyordu. Ama bu arada Rusya'nın Balkanlar'da nüfuz kazanmasını önlemeye çalışan Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi, Balkan devletleri arasında birleşme eğilimlerini artırdı. Rusya da Balkan devletlerinin birleşmesinin hem Avusturya-Macaristan'ın yayılmasına bir engel oluşturacağını düşünerek, hem de Osmanlıların elindeki toprakların paylaşılmasında çıkar olduğu için bu birleşmeyi teşvik ediyordu. 13 Mart 1912'de Sırbistan-Bulgaristan, 29 Mayıs 1912'de Bulgaristan-Yunanistan, Ağustos

1912'de Karadağ-Bulgaristan (sözlü antlaşma) ve 6 Ekim 1912'de de Karadağ-Sırbistan arasında ittifak antlaşmaları yapıldı. Bu antlaşmalarla Balkan devletleri Osmanlı Devleti'ne karşı bir birlik oluşturdular.

Eylül 1912'de seferberlik ilan eden müttefik Balkan devletleri, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp Savaşı ile uğraşmasından ve ülkedeki siyasal çekişmelerden yararlanarak savaşa hazırlandılar. Balkan Savaşları, Karadağ'ın 8 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilanı ile başladı. Bunu öteki devletlerin de savaş ilan etmesi izledi.

Hazırlıksız yakalanan Osmanlı orduları, ikmal düzeninin işlememesi, komutanlar arasındaki anlaşmazlıklar ve kötü yönetim nedeniyle, büyük bir yenilgiye uğradı. Doğu ve Batı orduları Bulgar, Sırp ve Yunan güçleri karşısında ağır kayıplar verdi ve Osmanlılar Yanya (Ioannina), Edirne ile İskodra dışında Batı Trakya'dan çekilmek zorunda kaldı. Çekilmenin ardından oluşan siyasal boşluk, Balkan devletlerini kısa sürede birbirine düşürdü. 28 Kasım 1912'de Arnavutluk bağımsızlığını ilan etti. Balkan devletleri birbirlerine girmek üzereyken, Avrupa devletleri duruma müdahale ederek 17 Aralık 1912'de Londra'da bir konferans düzenlenmesini sağladılar. Bu arada, Bulgaristan da müttefiklerinden ayrı olarak, Osmanlı hükümetinin daha önce önerdiği ateşkese kabul etmişti.

30 Mayıs 1913'te imzalanan barış antlaşmasıyla Midye-Enez hattı sınır kabul edilerek Edirne Bulgaristan'a, Selanik, Güney Makedonya ve Girit Yunanistan'a, Silistre Romanya'ya bırakılıyor, Arnavutluk'un bağımsızlığı da tanınıyordu. Ama antlaşmayla istediği toprakları alamadığını düşünen Bulgaristan, 29/30 Haziran gecesi Yunanistan ve Sırbistan'a aniden saldırınca, II. Balkan Savaşı başladı. Savaş Bulgaristan'ın umduğu gibi gitmedi. Bulgaristan, Yunanistan ile Romanya'ya karşı başarısızlığa uğradı. Bu arada Osmanlı Devleti de durumdan yararlanarak Londra Antlaşması ile yitirdiği Edirne'yi geri aldı. II. Balkan Savaşı, Balkan devletlerinin 10 Ağustos 1913'te kendi aralarında imzaladıkları Bükreş Antlaşması ve Osmanlı Devleti ile imzaladıkları 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması ile sona erdi. Son antlaşmayla, Dimetoka Osmanlı sınırları içinde kalmak üzere, Meriç Irmağı Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında sınır kabul edildi. Oniki Adalar sorununun çözümünde çıkan zorluklar nedeniyle Yunanistan'la barış daha sonra, 14 Kasım 1913'teki Atina Antlaşması ile gerçekleşti. Adalar konusunda son çözüme ise, Londra'daki Büyükelçiler Konferansı'nda (Şubat 1914) vardı. Buna göre, Meis dışında İtalya'nın işgal ettiği adalar İtalyanlara, Imroz ve Bozcaada dışında Yunanistan'ın işgal ettiği adalar da Yunanlılara bırakıldı.

Bulgarlarla yapılan antlaşmanın bir maddesi, Bulgaristan sınırları içinde yaşayan Türklerin dört yıl içinde Osmanlı topraklarına göç etmesine olanak tanıyordu. Bulgaristan'da kalmayı seçen Türkler ise, her türlü din ve mezhep özgürlüğünden yararlanacaklardı.

Balkan Şampiyonası, Balkan ülkeleri arasında düzenlenen bölgesel ve ulusal düzeydeki spor karşılaşmaları.

1929'da başlayan Balkan Oyunları'nda önceleri, başta atletizm olmak üzere futbol, eskrim, güreş, tenis gibi dallar yer alıyordu. 1936'dan sonra atletizm ve futbol dışındaki spor karşılaşmaları genel olarak Balkan Şampiyonası adıyla birleştirildi. 1940-53

arasında II. Dünya Savaşı ve başka siyasal nedenlerle yapılamadı. Arnavutluk başlangıçtan beri hiç şampiyona düzenlemedi, karşılaşmalara da en az katılan ülke oldu.

Balkan şampiyonaları tenis, basketbol, boks, güreş, sutopu, judo, karate, masatenisi, kayak, voleybol, futbol, kürek, eskrim, halter, hentbol, sualtı gibi spor dallarında yapılır. 1953'ten sonra güreş, boks, yüzme, basketbol gibi dallarda Balkan Gençler Şampiyonası da düzenlendi. Türkiye, Balkan şampiyonalarında bireysel ve takım olarak en çok güreşte başarı gösterdi; basketbol, binicilik, bisiklet, eskrim, futbol, halter, judo, kayak, kürek, voleybol, yelken, atıcılık ve yüzmede de madalya kazandı.

Basketbolda ilk Balkan Şampiyonası 1959'da Romanya'da düzenlendi. Bu turnuva katılmayan Türkiye ilk önemli başarısını 1962'de 2. olarak elde etti; 1983'te de Balkan şampiyonu oldu. Boksta 1967'de 3 altın, 2 gümüş madalya kazandı. 1968'de Engin Mirel binicilikte birinci oldu.

Her Balkan Şampiyonası'nda, bir sonraki şampiyonanın hangi ülkede düzenleneceği saptılır. Gelecek şampiyonanın yapılacağı ülkenin ilgili federasyon başkanı, Balkan Şampiyonası Organizasyon Komitesi başkanı olur. Sıranın dikkate alınmasına karşın, şampiyonayı düzenlemek ya da katılıp katılmamakta ülkeler serbesttir.

Balkanlar, Avrupa'nın güneyindeki üç büyük yarımada'nın en doğuda yer alanı ve bu yarımadada bulunan ülkeler. 19. yüzyıl başlarından beri kullanılan "Balkan" adı "sık ormanlarla kaplı sıradağ" anlamına gelir. Avrupa anakarasından belirgin yüzey şekilleriyle ayrılmadığından, kuzey sınırını kesin olarak tanımlamak güçtür. Bir zamanlar Osmanlı Devleti ile Hristiyanlık dünyasını birbirinden ayıran Tuna ve onun kolu Sava, fiziksel bir sınır olarak kabul edilebilir. Ama Yugoslavya'nın toprakları 1918'den sonra Tuna'nın ötesine doğru genişlediğinden bu çizgi siyasal ve demografik sınırlarla bağdaşmamaktadır. Bu nedenle yarımadanın sınırları ikili bir tanımla belirlenir. Fiziksel coğrafya açısından Balkanlar'ın sınırları, kuzeyde Tuna'nın aşağı kesimleri ve Sava Irmağı, doğuda Karadeniz, güneydoğuda Ege Denizi, güneyde Akdeniz, güneybatıda İon Denizi ve batıda Adriyatik ile çizilir. Bu sınırlar içindeki yüzölçümü yaklaşık 505.000 km²'dir. Siyasal coğrafya açısından bakıldığında Balkanlar, Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye'nin Avrupa'daki toprakları, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Makedonya ve Yugoslavya ile Romanya'nın tümünü içine alır. Bu durumda yarımadanın yüzölçümü 788.685 km², 1991'de tahmini nüfusu 76 milyondur.

Balkan Yarımadası gerek iklim, gerek bitki örtüsü ve tarım ürünleri bakımından birbirinden çok farklı iki bölüme oluşur. Bunlar, güneye doğru yaklaşık 200 km genişlikte ikinci bir yarımada oluşturan Yunanistan ile onun kuzeyindeki bölgedir. Her iki bölüm de dağlık olmasına karşın Yunanistan, oldukça girintili çıkıntılı kıyı şeridiyle deniz etkilerine çok daha açıktır. Geniş kuzey kesiminin büyük bölümü ise çevredeki denizlere uzak düşer ve karasal özellikler gösterir.

DOĞAL YAPI

YÜZEY ŞEKİLLERİ Balkan Yarımadası kıvrımlı genç dağlarıyla temelde İber ve İtalya

yanımadalarına benzer. Bu dağlar doğuda enlemesine, batıda boylamasına uzanan iki sıra oluşur. Başlıca sıradağlar Romanya'daki Karpatlar, Bulgaristan'daki Balkan ve Rodop dağları, Yugoslavya'daki Dinar Alpleri ve Yunanistan'daki Pindos Dağlarıdır.

Slovenya'daki Doğu Alpler'den başlayıp, Adriyatik kıyıları boyunca Yugoslavya-Arnavutluk sınırına kadar uzanan Dinar Alpleri'nin deniz düzeyinden yüksekliği 2.400 m'yi bulur. Dinar Alpleri, özellikle Istria Yarımadasının gerisindeki bölgede büyük alanlar kaplayan kireçtaşı küteleriyle ayırtılır. Kireçtaşıdan oluşan ve karst adı verilen bu alanlarda, yağmur sularının kayalar üzerindeki etkisine bağlı olarak yöreye özgü yüzey şekilleri oluşmuştur. Çıplak kayalarla kaplı bu bölgede, su çırırları sık sık kesintiye uğrar. Yaygın mağara ve dolinlerin yanı sıra yörede *polje* denen ekime elverişli uzun çöküntüler görülür. Sıradağlar yer yer denize dik iner. Çökme sonucu oluşan adalar ise kıyıya paralel olarak uzanır. Arnavutluk'ta sıradağlar ile deniz arasına üçgen biçiminde bir düzlük girer. Dinar Alpleri, yarımadanın iç kesimindeki Morava-Vardar Havzasına uzanarak, Pindos Dağları adıyla Yunanistan Yarımadasının içlerine ulaşır. Yüksekliği 1.800 m'yi bulan Pindoslar, Akdeniz'den gelip doğudaki verimli Tesalya Havzasına yönelen yağmur yüklü rüzgârlara engel oluşturur. Korinthos Körfezinin iç kesimindeki Peloponnesos'ta aralarında üçgen biçimli dar ovalar bulunan pek çok dağ sırası vardır. Pindos Dağları, Yunanistan Yarımadasının doğu kesiminde gene birçok kola ayrılır. Bu kolların arasında da eski uygarlıkların beşiği olan sulak ovalar yer alır.

Romanya'daki Karpat Dağları, güneye uzandıktan sonra batıya dönerek geniş bir yay çizen Transilvanya Alpleri ile birlikte alüvyonlu Eflâk (Valahya) ve Boğdan (Moldavya) ovalarını, batıdaki verimsiz Erdel (Transilvanya) Yaylasından ayırır. Daha sonra Tuna'yı geçip Bulgaristan'da doğuya yönelir ve Balkan Dağları adını alır. Balkan Dağlarının bir kolu Yugoslavya'nın güneydoğusu, Makedonya'nın doğusu ile Bulgaristan'ın güneybatısından gelen uzantılarla birleşip Yunanistan'ın kuzeyine varır. Doğuda ise birkaç sıradağa ayrılarak Karadeniz kıyılarına dik yamaçlarla son bulur. 2.440 m'ye kadar yükselen bu sıradağlar üzerinde, en ünlüsü Şipka olan sayısız geçit vardır. Yarımada'daki en önemli düzlüklerden biri olan ve Marmara Denizine kadar devam eden Rumeli Ovasının Balkan Dağlarından ayırdığı Rodop Dağları, doğu-batı doğrultusunda Bulgaristan-Yunanistan sınırı boyunca uzanır. Rodop Dağları ile Ege Denizi arasında yer yer tepelerle kesilen bir ova kuşağı uzanır.

Balkan Yarımadasının merkezinde yaşlı bir yerkabuğu bloğu yer alır. Üçgen biçimli bu bloğun sivri ucu Belgrad'a, tabanı ise Ege kıyılarına uzanır. Ege Denizi'nin bu bloğun sularla kaplanmasıyla ortaya çıktığı sanılmaktadır. Ege Adaları bu batık karanın yüzeyde kalmış kesimleridir. İstanbul ve Çanakkale boğazları ise bu kara üzerindeki eski ırmakların taşmasıyla oluşmuştur. Bloğun Dinar Alpleri ile Balkan kıvrımı arasında sıkışmış kuzey kesimi, uzunlamasına çöküntülerle kesilmiş tepeliklerle kaplıdır. Daha güneyde sırsız uçurumlar ve kapalı havzalar uzanır.

AKARSULAR VE GÖLLER. Balkanlar'ı enlemesine geçen Tuna Irmağı, yolu üzerinde

birçok kolla beslenerek doğudaki ülkeleri Karadeniz'e bağlar. Slovenya'dan doğup Hırvatistan'dan geçen ve Hırvatistan ile Bosna-Hersek sınırının bir bölümünü oluşturdudan sonra Yugoslavya'nın kuzeyini kesen Sava ile Yugoslavya'nın güneyini gelen Morava ırmakları Tuna'nın en önemli kollarıdır. Bosna-Hersek'in güneyindeki Neretva Irmağı ise Adriya Denizine dökülür. Balkanlar'daki öteki önemli akarsular, Bulgaristan'dan doğarak Türkiye-Yunanistan sınırını oluşturan Meriç, Arnavutluk'taki Drin ve Yunanistan'daki Vardar (Ak-siós) ırmaklarıdır. İç kesimlerdeki havzaların suları, dağ kütelerini çok sarp boğazlarla aşan kısa akarsular aracılığıyla ana ırmaklara akar. Yunanistan'ın kuzeyinde oldukça dağınık çok sayıda küçük göl vardır. Bunların en büyükleri olan Ohri ve Prespa, Arnavutluk, Yunanistan ve Makedonya sınırlarının kesiştiği bölgededir.

İKLİM. Balkanlar başlıca beş iklim bölgesine ayrılabilir. Bunlardan ikisi Akdeniz özellikleri gösterirken, daha geniş olan kuzey kesiminde genellikle Orta Avrupa iklimi görülür.

Birinci iklim bölgesi Ege Adaları, Peloponnesos, Yunan Yarımadasının kuzey sınırları ve Arnavutluk kıyısındaki dar bir şeridi içine alır. Atina ve Korfu bu iklimin tipik özelliklerini yansıtır. Her iki bölgede de sıcaklık kışın 9°C-10°C'nin altına düşmez; yazın ise 25°C-27°C arasında değişir. Toplam yağışın dörtte birinin nisan-eylül arasında görüldüğü bu bölgede, iklim astropik meyvelerin yetişmesi için elverişlidir.

Büyük bölümü ılıman kış mevsimiyle ayırt edilen Dalmasya kıyısı ikinci bölgeyi oluşturur. Yazlar birinci bölgedeki kadar sıcak olmasa da, yağışsız geçen ay yok gibidir. Akdeniz bitkileri olan portakal ve zeytin, sulama yapılmadan yetiştirilebilir. Kuzeye doğru iklim hızla değişir. Kıyı şeridinin koruduğu Split dışındaki yerler soğuk kuzey rüzgârlarına açıktır. Ocak ayı sıcaklık ortalaması 13°C'den az olan Adriya Denizi'nin doğu kıyısındaki Trieste, Akdeniz ikliminden Orta Avrupa iklimine geçişi yansıtır.

Makedonya'nın güney ve doğu bölgeleri ile Batı Trakya üçüncü iklim bölgesini oluşturur. Akdeniz ikliminin önemli değişikliklere uğradığı bu bölgeye en iyi örnek Selanik'tir. Vardar'dan gelen soğuk kuzey rüzgârlarının etkisiyle kışlar sert geçer; ocak ayı sıcaklık ortalaması 5°C'dir. Yazlar ise sıcak ve yıl boyu yağış görülür. Akdeniz'e özgü meyve ağaçları soğuk kışlar yüzünden sınırlıdır. Buna karşılık dağlarda ki karların ve yaz yağışlarının sağladığı sulama olanaklarıyla pamuk, pıncık, tütün, mısır ve haşhaş yetiştirilir.

Selanik'ten kuzeye, yarımadanın içlerine doğru gidildikçe Akdeniz iklimi yerini gerçekte Orta Avrupa iklimine bırakır. Bu iklimin özelliği soğuk kışlar, ılık yazlar ve bütün yıla düzenli biçimde dağılmış yağış miktarıdır. En çok yağış mayıs, haziran ve ekim aylarında görülür. Kış mevsiminin kasım ayında başladığı bu bölgede sıcaklık ortalaması ocak ayında -1°C, mayısta 17°C'dir. Yaz mevsimindeki sıcaklık ve nem mısır yetiştirilmesine olanak verir. Deniz düzeyinden yüksekliğe ve rüzgâr alma durumuna bağlı olarak bazı farklılıklar görülebilir. Yağış miktarı kuzeybatıda Bosna ve Sırbistan'da artarken, doğuya gittikçe azalır.

Doğu Trakya ve Bulgaristan ovaları beşinci iklim bölgesini oluşturur. Başta Trakya olmak üzere büyük bölümü çok az yağış

aldığından, bölgenin genel görünümü boz kırları andırır. Rus ovalarından gelen rüzgârların etkisiyle kışlar çok soğuk geçer. Balkan Dağları ile korunan Bulgaristan'ın güney kesiminde Meriç Vadisi aracılığıyla etkili olan Akdeniz iklimi, kışları bir ölçüde yumuşatır. Kışlar genellikle yazlardan daha yağışlı geçer. Kuru ve güneşli yazlar buğday yetiştirilmesine ve bağcılığa olanak verir. Sulamayla pamuk ve pıncık de yetiştirilir.

Bu bölgesel ayrımlar genelde geçerli olmakla birlikte, yüksekliğe bağlı olarak küçük değişiklikler görülebilir. Orta kesimdeki kış yağışları genellikle kar biçiminde düşer. Yarımada'daki hiçbir dağ, sürekli kar sınırını aşmaz; yalnızca Rodop ve Balkan dağlarının bazı yüksek dorukları yılın büyük bölümü karlarla kaplıdır.

BİTKİ ÖRTÜSÜ. Balkan Yarımadası Avrupa'daki en zengin floralardan birine sahiptir. Yalnızca bu bölgeye özgü bitkilere de sık rastlanan yarımada'da en zengin bitki örtüsü Yunanistan'da görülür. Balkanlar'da en fazla türü bulunan bitki cinsleri peygamberçiçeği (*Centaurea*), gıvısganotu (*Silene*), karanfil (*Dianthus*), tıfıl (*Trifolium*), çançiçeği (*Campanula*), ayakotu (*Carex*), sığır kuyruğu (*Verbascum*) ve kekik (*Thymus*). Balkanlar'ın jeolojik olarak daha yaşlı olan orta kesiminin, Buzul Çağında Avrupa'da soyu tükenmekte olan bitkiler için bir sığınak oluşturduğu sanılmaktadır. Ayrıca büyük olasılıkla melezleştirme yoluyla elde edilmiş çok daha yeni türler de vardır. Buzul Çağında kuzeyden gelen bitkiler dışında, Anadolu'dan gelen türler de, özellikle Yunanistan Yarımadasındaki florayı zenginleştirmiştir.

Balkanlar'ın kuzey ve orta bölgelerinde 1.500 m yüksekliğe kadar yaprakdöken ağaçlar, 1.500-1.800 m arasında iğneyapraklı ormanlar, daha yükseklerde ise çalı, maki ve ot örtüleri görülür. Güney ve batı kıyılarına yaprakdökme Akdeniz ağaçları ve makiler egemendir. Bu kıyılardaki yükseltilerde ise meşe ve iğneyapraklı ağaçlar boldur. Yarımadanın her yerinde orman örtüsü insan eliyle büyük yıkıma uğramıştır.

HAYVAN VARLIĞI. Balkan Yarımadasının faunası üç temel bölgeye göre incelenebilir. Yunanistan'ın güney ve batı sınırları ile Arnavutluk ve Dalmasya bölgesinde Akdeniz'e özgü türler, doğudaki düzlüklerde bozkır ortamında yaşayan hayvanlar, iç kesimlerde ise Orta Avrupa'ya özgü hayvanlar yaşar.

Güney ve batı kıyılarında yaşayan Akdeniz memelileri arasında çakal, dağ keçisi, oklukırpi ve pek çok yarası türü bulunur. Doğuda gelengi, bazı keseğen türleri, körsiçan gibi memeliler görülür. İç bölgelerde ise köstebek, vaşak, yaban kedisi, kurt, tilki, ayı, yaban domuzu, tavşan, geyik ve karaca gibi hayvanlar yaşar. Güneyde ve Dalmasya'da yaşayan Akdeniz kuşları arasında guguk ile çeşitli ötlegeler başta gelir. Orta Avrupa kuşları arasında ispinoz, çeşitli tırnaşıkkuşları ve ardıçkuşu bulunur. Doğuda ise, toy, örümcekkuşu, ala doğan, akbaba türleri ve şah kartal gibi büyük yırtıcı kuşlar yaşar. Göllerle ırmaklarda bıyıklıbalıklar, sazan, alabalık ve yayın türleri bulunur. Genellikle deniz kenarındaki bölgelerde görülen sürüngenlerin en önemlileri sakangur, kaplumbağa ve üç zehirli engerek türünü içeren yılanlardır. Bölgede ayrıca, çeşitli kurbaga ve çörel (semender) türlerini de içine alan Palearktık bölge amfibiyumları yaşar. Bitkilere zarar veren böcekler arasında da çam kelekleri ve çeşitli göçebe çekirge türleri sayılabilir. Amerika'dan Avrupa'ya geçen patatesböceği, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Balkanlar'a ulaşarak hızla yayılmıştır.

Su kenarlarındaki alçak bölgelerde mandalar oldukça yaygındır. Etinden yararlanılan başlıca hayvan domuzdur. Ayrıca eti ve sütü için sığır ve koyun da yetiştirilir. Kümes hayvanlarından tavuk ve hindi de yaygındır.

YERLEŞME DOKUSU. Balkan Yarımadasının doğal yapısı, yerleşim bölgelerinin ve dış etkilere açık alanların dağılımını büyük ölçüde etkilemiştir. Geçit vermez gibi görünen yüzey şekilleri, yarımadanın tarih boyunca göç ve istilalara uğramasını pek önleyememiştir.

Eski Yugoslavya. Yunanistan Yarımadasının içlerine kadar kesintisiz uzanan batıdaki dağlık bölge, susuz ve kıraç yapısı, yerel kaynaklarının yetersizliği ve Tuna'nın sula-
dığı ovalardan Adriya Denizine doğal bir geçit bulunmaması nedeniyle az ve seyrek bir nüfus barındırır. Bu karst bölgesinden iç kesime doğru engebeli bir alan uzanır. Drava ve Sava ırmaklarının birleştiği bu bölge, fiziksel coğrafya açısından Orta Avrupa ile Balkan Yarımadası arasındaki geçişi oluşturur. Burası ancak Yugoslavya'nın kuruluşundan sonra Adriyatik kıyılarına tam olarak bağlanmıştır.

Güneyde Dalmasya açıklarındaki adalar verimli topraklarla kaplı ve su kaynakları bakımından zengin olduğundan, tarıma ve yerleşime çok elverişlidir. Bununla birlikte kıyı bölgelerinin çok dar olması ve iç bölgelere ulaşımın yetersizliği buralarda yerli uygarlıkların ortaya çıkmasını engellemiştir. Kıyılarda görülen dağınık kasabalar Venedik gibi yabancı kültürlerin etkisi altında gelişmiştir.

Velebit Dağlarının güneyinde sırtını dağlara vermiş dar kıyı şeridi Dalmasya bölgesini oluşturur. Geçmişte kıyı boyunca aralıklarla uzanan Zadar (eskiden Zara), Šibenik (eskiden Sebenico), Trogir (eskiden Trau), Split (eskiden Spalato) ve Dubrovnik (eskiden Ragusa) gibi kentlerin yer aldığı bölge, uzun yıllar iç kesimden kopuk kalmıştır.

Hirvatanistan-Slavonya'dan Yunanistan sınırlarına uzanan asıl dağ kuşağı, Bosna-Hersek ve Yugoslavya'nın Karadağ Cumhuriyeti'nden geçerek Arnavutluk'a ulaşır. Elverişli bir toprak yapısı ve akaçlama sistemi olan Bosna'nın ulaşımı da kolaydır. Hersek ise yalnızca Neretva Irmağının suladığı bir karst bölgesidir. Dağlık bir bölgeyi kaplayan Karadağ bu özelliğiyle geçmişte işgal-
lar karşı korunabilmiştir.

Yugoslavya'da Morava Irmağının batısında kalan bölge yerleşimi için elverişlidir. Burası 19. yüzyılda, başkenti Belgrad olan Sırbistan'ın asıl merkezini oluşturmuştur. Güneyde ise karmaşık nüfus yapısı ve kar-
gaşayla dolu tarihiyle Makedonya uzanır.

Arnavutluk. Kıyıları geçmişte sıtma salgınlarının görüldüğü düzlüklerle kaplı olan ve dağlık bir hinterlandı içine alan Arnavutluk, eskiden beri önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Drin, Shkumbin ve Vijosa vadileri iç bölgelere ulaşımı sağlar.

Yunanistan. Yunanistan'ın yarımadası kesimi üç bölgeye ayrılır. Yarımadanın batı ve orta bölümlerini kaplayan Pindos Dağları güneyde Korinthos Körfezini geçerek Peloponnesos'a ulaşır. Batı kıyısı kuşağı Dalmasya'dan daha girintili çıkıntılıdır; kıyı açıklarındaki adalar da daha büyüktür. Doğudaki sıradağlar ve ovalar Pindos Dağlarının güneydeki uzantılarını içine alır. Güney Makedonya ile Trakya'nın yayla ve ovalarını kapsayan asıl Balkan kesiminde Rodop Dağları ile deniz arasında doğu-batı doğrultulu bir geçiş vardır. Strumia (Strimón), Néstos ve Meriç ırmaklarının aşağı çığırılarını çevreleyen ve eskiden baş-
taklık olan ovalar, iki dünya savaşı arası-

daki akaçlama çalışmalarıyla tarıma ve yerleşime elverişli hale getirilmiştir.

Bulgaristan. Bulgaristan'ın kuzey sınırı, bir süre Tuna'yı izledikten sonra, büyük bölümü Romanya topraklarında kalan bozkırlarla kaplı Dobruca'da güneye inerek Karadeniz'e doğru devam eder. Güneyde Rodoplar'a uzanan Bulgaristan, Balkan Dağlarıyla ikiye bölünür. Başkent Sofya, Balkan Dağları ile Rodoplar'ın kuzeybatı uzantısı arasında kalan bir havzada kurulmuştur. Burası, Balkan Dağlarını geçerek Tuna'ya kavuşan Iskır (Iskar) Irmağıyla akaçlanır. Balkan Dağları ile güneyindeki Sredna Dağları arasında kalan ve gül üretimiyle tanınan çöküntü Tuna Irmağı sular. Tunca, Burgaz limanı yakınlarında Karadeniz'e yöneldikten sonra güneye dönerek Edirne'de Meriç Irmağıyla birleşir.

Rumeli düzlüklerinde akan Meriç Irmağının yukarı kesiminde Plovdiv (Filibe) kenti vardır. Buradaki verimli düzlükleri içine alan Doğu Rumeli bölgesi 1885'te Bulgaristan'a bağlanmıştır. Güney Makedonya ile bu bölge geçmişte Osmanlı Devleti'nin en önemli tahıl kaynağını oluşturmuştur.

NÜFUS

Balkan Yarımadasında başlıca beş etnik grup bulunur. Arnavutlar, Yunanlılar, Bulgarlar, Güney Slavları (Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Karadağlılar) ve Türkler. Güney Slavları dışında, bu toplulukların hepsi geçmişte bugünkünden daha geniş alanlarda yaşamıştır. Bu durum özellikle, yüzyıllarca yarımadanın büyük bölümüne egemen olan Türkler için geçerlidir. Bulgarlar da bir zamanlar Makedonya'nın büyük bölümüne ve Trakya'ya yayılmışlardır. I. ve II. Dünya savaşlarının, bu savaşlardan sonra çizilen yeni sınırların ve karşılıklı göçlerin sonucu etnik dağılım büyük ölçüde değişmiştir. Bugün Slovenya ve Hirvatanistan'da yaşayan Rumen, Macar, Avusturyalı ve İtalyan azınlıklar dışında, başka ülke topraklarında kalmış en büyük azınlığı Yugoslavya'nın Kosova Ozerk Bölgesi'ndeki Arnavutlar oluşturur. Etnik açıdan en kaşık bölge ise kuşkusuz Makedonya'dır. Ama bu bölgede etnik farklılıklar, din farklılıklarıyla karıştırılmış ve uzun süre Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlı olanlar Yunanlı, Müslümanlar da Türk sayılmıştır.

ETNİK YAPI. Balkanlar, iç içe geçmiş kültürel gelenekleri, inançları ve gelenekleriyle kaşık bir etnoloji müzesi görünümünü taşır. Arealarındaki dinsel ve siyasal çekimlere karşın, Balkan halkları bir kültür alışverişi içinde yoğunlaşmışlardır.

Balkan Yarımadasına çeşitli yönlerden kolayca girilebilmesi, etnik yapının kaşık olmasında önemli bir etken olmuştur. Kuzeybatıdaki ovalar Orta Avrupa'dan, kuzeydoğudaki Bogdan koridoru Ukrayna bozkırlarından ve İstanbul Boğazı da Anadolu'dan Balkanlar'a girişi sağlar. Ayrıca Akdeniz ve Adriya Denizine bakan Yunanistan ve Dalmasya kıyıları da Balkanlar'a girmeyi kolaylaştırır. Yüzyıllar boyunca bu yollardan Balkanlar'a giren insanlar, Güney ve Orta Avrupa'nın yanı sıra Asya ve Yakındoğu'nun etnik ve kültürel etkilerini de bölgeye taşımışlardır.

Etnik gruplaşmalarda ırktan çok din ve dil farklılıkları belirleyici olmuştur. 15. yüzyıldan başlayarak Balkanlar'a göç eden ve bugün Slav dilleri konuşan halkların kuzey kökenli olduğu sanılmaktadır. Ama bugün yörede yaşayan Güney Slavlarının çoğu Dınar kökenlidir.

Türkler. Balkanlar'da yaşayan Türkler, yarımadaya yüzyıllarca egemen olan Os-

manlıların torunlarıdır. Türkçe konuşan Müslümanların sayısı 20. yüzyılda Türkiye'ye göçler sonucu önemli ölçüde azalmıştır. Bugün Türk nüfus Bulgaristan, Bosna-Hersek, Makedonya ve Yunanistan'ın çeşitli yörelerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca başka bir kökenden gelip, Müslümanlığı ve Türkçeyi benimsemiş gruplar da vardır. Yugoslavya'daki Ograzden Dağının güney yamaçlarında, yani göçebe bir çoban yaşamı sürdüren Yörükler bulunur. Bunlar dil, ekonomik yapı ve geleneklerini korumuştur.

Bektaşî Türk toplulukları daha çok yerel halklardan gelmez. Kutsal Üçleme'ye inanmaları ve Noel'i kutlamaları, Rum Ortodoks Kilisesi'yle vardıkları uzlaşmayı yansıtır. Özellikle Yugoslavya'da yaşayan Bektaşiler tarikat geleneğini sürdürmektedir. Bektaşîlik Arnavutluk'ta 1967'de resmen kaldırılmıştır. Bu topluluklar Bektaşî adını burada Müslümanlığı yayan Bektaşî dervişlerden almışlardır. Kendilerini Sünni saymakla birlikte, Hz. Ali'ye olan bağlılıkları, onun çocukları Hasan ile Hüseyin'in şehit edildiği Muharrem ayında 12 gün oruç tutmaları, kadınlara karşı hoşgörülerini, dinsel âdetleri, cami yerine tekke ve türbede dua etmeleri ve Hristiyan komşularının geleneklerine açık olmalarıyla Sünnilerden ayrılırlar.

Güney Slavları. Arealarında dil birliği ve siyasal bağlılık bulunan Güney Slavları, dinsel bakımdan farklılık gösterirler. Hırvatlar ve Slovenler Katolik, Sırlar ve Karadağlılar ise çoğunlukla Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlıdır. Ayrıca Sırlarla birlikte sınıflandırılan Dalmasyalılar, Bosnalılar ve Hersekliiler arasında uzun yıllar birbirine kız vermeyen Katolik ve Müslüman azınlıklar vardır. Kranjska'da yaşayan Slovenler ile Hırvatlar ve güneydeki Sırlar farklı fiziksel özellikler gösterir. Bosnalılar ve Hersekliiler de Sırlarla aynı özellikleri taşır. Dalmasya kıyılarında yaşayanlar tipik Akdenizli özellikleri gösterir; Karadağlılar ise Avrupa'nın en uzun boylu insanlarındandır.

Arnavutlar. Bu topluluğun hemen hemen yarısı Arnavutluk dışında, çoğu da Yugoslavya'nın Kosova Ozerk Bölgesi'nde yaşamaktadır. Arnavutlar, öncelikle dilleriyle Slavlardan ayrılırlar; Arnavutça İlyna, Trakya, Latin, Slav ve Türk dillerinin karışımıdır. Ayrıca, 15. yüzyılda İslamı benimsemeleriyle, dinsel ve kültürel yönlerden de komşularından ayrılan Arnavutlar, Klasik Çağda Balkanlar'da yaşayan ve sonra Slavların istilasına uğrayan halkların son temsilcileridir.

Arnavutlar, özgün bir lehçeye ve geleneklere sahip iki topluluğa ayrılır. Kuzeyde ve Kosova Ovasında yaşayan Geger *barak* (siyasal ve idari alt grup) ve *fis* (klan) denen siyasal topluluklara bölünmüş 10 kabileye ayrılır. Bu kabileler arasında bölgesel farklılıklar görülür. Arnavutlar içindeki öteki topluluğu Tosklar oluşturur.

Yunanlılar. Yunanistan'da nüfusun yapısı türdeş değildir. Ülkede Arnavutça konuşulan yöreler, Rumen çobanların yaşadığı geniş yaylalar vardır. Yunanca konuşan halklar da çok değişik kökenlerden gelmez. Klasik Çağda bile gözlenebilen bu çeşitliliğin başlıca nedeni, Yunan topraklarının çok farklı coğrafi bölgelere yayılmış olmasıdır.

Bulgarlar. Slavların ardından Rusya'nın doğusundan Balkanlar'a gelen bir Uğur kabilesinden olan Bulgarlar, çok geçmeden Rum Ortodoks dinini benimsemiş ve kendi

dillerini bırakarak Slavca konuşmaya başlamışlardır. Ülkenin Osmanlı yönetimine girmesiyle çok sayıda Tatar ve Çerkes de buraya yerleşmiştir.

Rumenler. İS 2. ve 3. yüzyıllarda Daçya'da Roma egemenliği altında yaşayan Rumenler, imparatorluğun dilini ve kültürünü büyük ölçüde benimsemiş, daha sonra Got, Slav, Bulgar ve Osmanlı istilaları karşısında dağlık bölgelere çekilerek yarı göçebe bir yaşam geliştirmişlerdir.

Osmanlılar bu halka, Slavca "yabancı" anlamına gelen bir sözcükten türeyen Ulah adını vermiştir. Balkanlar'da en geniş alana yayılmış halk olan Rumenler, Latince kökenli ortak bir dile ve ortak bir göçebe geçmişe sahip olmakla birlikte, bölgeden bölgeye bazı farklılıklar gösterir.

Balkan Yahudileri. Balkanlar'daki Yahudi toplulukları çoğunlukla Sefardi, yani 1492'de İspanya'dan sürülen Yahudilerin soyundandır ve bazıları hâlâ İspanyolcanın bir biçimi olan Ladino dilini konuşur. II. Dünya Savaşı'na değin İspanya'daki giyim ve göreneklerini korumuşlardır. Savaşın sonrasayları çok azalan Balkan Yahudileri, Romanya'da kent nüfusu içinde erimiş durumdadır.

Balkan Çingeneleri. Avrupa'daki en kalabalık Çingene topluluğu Balkanlar'dadır. Bunların büyük bölümü Romanya ile Macaristan'da, ötekilerse Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya'da yaşar. Çoğu başka halklarla kaynaşmış yerleşik bir yaşamı benimsemişse de, göçebe alışkanlıklarını sürdürdüler de vardır. Çingeneler, temelde Sanskrit kökenli bir Hint dili konuşurlar. Ama Yakındoğu üzerinden Avrupa'ya göç ederken Farsça, Ermenice ve Yunanca gibi dillerden pek çok sözcük almışlardır. Balkan Çingeneleri son bin yıllık dönemde Hindistan'ın kuzeyinden ayrılarak, İS 1300'lerde Avrupa'ya ulaşan paryaların torunlarıdır. Bazıları serf olarak toprağa yerleşmiş, ötekiler ise gezgin kalaycılık, ahşap oymacılığı, altın arayıcılığı, saz şairliği ve hokkabazlık gibi işler yaparak yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

DEMOGRAFI. Kırsal toplulukların kopukluğunun giderek ortadan kalkması ve özellikle kentlerde yaşam düzeyinin yükselmesi sonucu, Balkanlar'da daha önce yüksek olan doğum ve ölüm oranları belirgin bir düşme sürecine girmiştir. Yarımadanın nüfus yoğunluğu Orta ve Batı Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında oldukça düşüktür. Bununla birlikte yükseklik, yüzey şekilleri ve tarımsal verimliliğe bağlı olarak bölgeden bölgeye önemli farklılıklar görülür. Başta Yunanistan'daki Pindos Dağları, Arnavutluk'un kuzeyi ve Karadağ olmak üzere dağlık bölgelerde nüfus çok seyrek. Yugoslavya'nın kuzeyinde, eskiden Sırbistan'ı oluşturan bölgedeki yüksek ovalarda ve Bulgaristan'ın orta kesimindeki ova ve havzalarda ise yoğun bir nüfus vardır.

EKONOMİ

1980'lerin sonuna değin Balkan ülkelerinin ekonomileri iki gruba ayrılmıyordu. Türkiye ve Yunanistan'da pazar ekonomisi egemenken, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'da merkezi planlamaya dayalı ekonomiler vardı. Ama son yıllarda ikinci gruptaki ülkelerde komünist yönetimler birbirini ardı sıra çökmüş ve bu ülkelerde de pazar ekonomisine geçiş süreci başlamıştır. Arnavutluk dışındaki Balkan ülkelerinin tümü ele alındığında, ekonomide tarımın payı yüzde 45, sanayinin payı yüzde 30,

hizmetler sektörünün payı ise yüzde 25 dolayındadır. İşgücünün sektörlere göre dağılımı da yaklaşık bu oranlardadır.

Balkanlar'da dağlık bölgeler ve yamaçlar verimsiz topraklarla kaplı olduğundan, pek çok yörede hayvancılık bittiksel üretimden önemlidir. Başlıca et hayvanları domuz, sığır ve koyundur. Kümes hayvancılığı da yapılır. Ovalarda genellikle sulama yoluyla çeşitli ürünler yetiştirilir. Mısır, buğday, arpa, çavdar, pamuk, tütün, kendir ve keten yaygın olan ürünlerdir. Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya meyve ve şarap üretiminde çok ileridir. Frenküzümü, üzüm, zeytin ve narenciye daha çok Yunanistan'da yetişir.

Balkan ülkelerindeki başlıca sanayi kolları dokumacılık, gıda ve şarap üretimi, tarımsal ve öteki makineler, kimyasal maddeler ve gemi yapımıdır. Kişi başına elektrik üretiminde birinci sırada bulunan Bulgaristan'ı sırasıyla Romanya, Yunanistan, Yugoslavya, Arnavutluk ve Türkiye izler. Arnavutluk, Türkiye ve Yugoslavya'da elektrik enerjisinin yarısı, Yunanistan ve Romanya'da ise yüzde 10-15 kadar hidroelektrik santrallerden elde edilmektedir. Turizm başta Yunanistan, Hırvatistan, Yugoslavya ve Türkiye olmak üzere bütün Balkan ülkelerinde çok önemli ve gelişen bir sektördür.

1960-80 arasında Balkanlar'da işgücünün tarımdan sanayi ve hizmetlere doğru giderek artan bir hızla kaydığı gözlenmiştir. Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'da hükümetin sıkı denetimi sonucu bir ölçüde yavaşlayan bu süreç, Yunanistan, Türkiye ve Yugoslavya'da çok daha hızlı olmuştur. 1960'larda ve 1970'lerde ikinci grup ülkelerden özellikle AFC'ye yönelen göçler yerel işgücündeki fazlalıkların eritilmesine katkıda bulunmakla birlikte, emek-yoğun sanayilerde bir işgücü darlığı da doğurmuştur.

Bulgaristan, Arnavutluk, Romanya ve Yugoslavya'da bankacılık sistemi devlet yönetimindedir. Yunanistan ve Türkiye'de merkez bankalarının yanı sıra özel sektöre ait çeşitli bankalar da etkinlik gösterir. Yunanistan AET üyesidir; ortak üye olan Türkiye ise tam üyelik için başvuruda bulunmaktadır.

Balkan ülkeleri yeraltı kaynakları bakımından oldukça zengindir. Yugoslavya, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya'da linyit boldur. Doğal gaz daha çok Romanya'da işletilmekle birlikte, Yugoslavya, Arnavutluk ve Türkiye'de de bazı yataklar bulunmuştur. En zengin boksit yatakları Yunanistan'dadır. Yugoslavya'da az miktarda altın çıkarılır. Bakır bakımından zengin olan ülkeler Yugoslavya, Bulgaristan ve Türkiye'dir. Nikel en çok Yunanistan ve Arnavutluk'ta çıkar.

Balkan ülkelerinin başlıca ihracat ürünleri, sebze, meyve, şarap, tütün, pamuk, dokumalar, makine ve hayvandır. İthalat ise petrol ürünleri, demir, makine, traktör, biçerdöver ve ulaşım araçlarından oluşur.

Balkan Yanımadası, Batı ve Orta Avrupa ile Ortadoğu arasında bir köprü durumundadır. Belgrad, Selanik ve İstanbul, yanımadanın kuzey, güney ve doğu sınırlarında bulunan üç önemli ulaşım merkezidir. Demiryoluyla birbirine bağlanan bu merkezler aynı zamanda önemli kara ve su yollarının buluştuğu yerlerdir. Belgrad dört büyük karayolunun kesiştiği bir kavşak üzerinde yer alır. Ayrıca Doğu ve Batı Avrupa'ya, Selanik'e ve İstanbul'a bağlanan yedi demiryolu hatı da buradan geçer. Tuna Irmağı işlek bir akarsu yoludur. Ege'nin kuzeyindeki en elverişli liman olan Selanik'te üç önemli karayolu birleşir. Doğal konu-

mu nedeniyle büyük önem taşıyan İstanbul, Karadeniz ile Ege'yi denizyoluyla birleştirir. Ayrıca Anadolu'yu Balkanlar'a bağlayan en önemli karayolu da buradan geçer.

Bölgedeki savaşlar ve kanışıklıklar nedeniyle, Balkanlar'da gelişmiş bir demiryolları ağı yapımına ancak I. Dünya Savaşı'ndan sonra başlanmıştır. Bulgaristan'da Sofya'ya Tuna'ya ve Karadeniz kıyılarına bağlayan hatlar vardır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ruse'de Tuna üzerinde kurulan köprüyle Moskova'ya ulaşan bir hat açılmıştır. Yugoslavya ise geçmişten kalma yerel hatları geliştirerek ulusal bir demiryolu ağı kurmuştur.

Karadeniz'de Constanta, Varna ve İstanbul, Adriyatik kıyılarında Trieste, Rijeka ve Dubrovnik, Ege'de de Kavala, Pátrai, Pire ve Selanik gibi limanlar, Balkanlar'ı denizyoluyla dünyanın çeşitli yerlerine bağlayan önemli merkezlerdir. Havayolu ulaşımı bütün ülkelerde vardır. Arnavutluk'ta havayolu seferleri yalnızca dış hatlarda yapılmaktadır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL YAPI

1980'lerin sonuna değin Yunanistan ve Türkiye dışındaki Balkan ülkeleri sosyalist sistemle yönetiliyordu. Ama son yıllarda sosyalist ülkelerde komünist partiler yönetimden uzaklaştırılmış ve çok partili demokratik düzene geçiş dönemi başlamıştır. Bu ülkelerdeki anayasalar II. Dünya Savaşı'ndan sonra hazırlanmıştır. Yargı sistemleri ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, Balkan ülkelerinin çoğunda ceza kanunları ve medeni kanunlar vardır. Türkiye ve Yunanistan Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na (NATO) üyedir. Bulgaristan ve Romanya ise 1991'de dağılına değin Varşova Paketi'na üyeydi.

Balkanlar'da yaşam düzeyi 1960'lardan başlayarak önemli ölçüde yükselmiştir. Ortalama yaşam süresi 70 yıldır. Bebek ölümleri ise Bulgaristan ve Yunanistan'da binde 10-14; Romanya, Arnavutluk ve Yugoslavya'da binde 24-28, Türkiye'de ise binde 76'dır. Sağlık hizmetleri genelde iyi bir düzeydedir. Sağlık kuruluşları ve personelinin nüfusa oranları yetersiz olduğu ülkeler Arnavutluk ve Türkiye'dir. Kırsal bölgelerdeki başlıca hastalıklar mide ve bağırsak hastalıkları ile bulamış hastalıklardır. Kentlerde ise trafik kazaları, kalp ve damar hastalıkları ve zihinsel bozukluklar önde gelen sorunlardır. Çoğu Balkan ülkesinde konutlar devlet tarafından yapılır. Yunanistan, Türkiye ve bir ölçüde de Yugoslavya'da bu gereksinim hem özel sektör, hem de devlet tarafından karşılanmaktadır.

Balkanlar'da eğitime genelde büyük önem verilir. Ortalama okuryazar oranı yüzde 80'i geçmektedir. Türkiye ve Yunanistan'da ABD, İngiltere, AFC ve Fransa gibi ülkelere beyin göçü sorunu vardır. Balkanlar'daki ülkelerin çoğunda gelişmiş sosyal sigorta sistemleri aracılığıyla konut, ucuz ya da ücretsiz sağlık hizmeti, çocuk bakımı ve emekli aylığı sağlanır. Bazı ülkelerde basın devlet denetimindedir. Çoğu Avrupa ülkesinde olduğu gibi, Balkanlar'da da radyo-televizyon yayınları devlet tarafından yürütülür.

Büyük çeşitlilik gösteren kültürel yaşamda, her yörenin kendine özgü gelenekleri vardır. Ortak gelenekler arasında ise müzik, dans ve *slivovitz* denen erik rakısı sayılabilir. İnce ahşap işleri, seramik yapımı, el sanatları, nakış ve çeşitli ulusal giysiler de köklü gelenekleri yansıtır. Ayakta kalan pek çok katedral, kilise, cami ve yapıda Slav, Akdeniz, Asya, Batı Avrupa,

Hristiyanlık ve İslam gibi uygarlıkların bölge mimarisi üzerindeki etkisi görülebilir. Eski göreneklerin büyük bölümü yazılı metinlerden çok, sözlü geleneklerle bugüne ulaşmıştır.

TARİHİ

İRİS'E DEĞİN BALKANLAR. Balkan Yarımadasında Alt Paleolitik Çağ'dan (İÖ y. 200 - 100 bin) beri insan yaşamaktadır. Son buzullaşmanın (y. İÖ 70 - 40 bin) ilk dönemlerinden kalma, Neandertal insana ait aletler günümüze ulaşmıştır. Yerleşik yaşamın gelişmeye başladığı Neolitik Çağla birlikte, Balkanlar'da daha büyük toplulukların ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Eski Avrupa uygarlıkları. Orta Avrupa'nın doğusu ile Balkanlar, Eski Avrupa uygarlığının (İÖ 7000 - 3500) beşiği olarak kabul edilir. İÖ 6000'de bakır kullanmaya başlayan Eski Avrupalılar küçük yerleşik topluluklar oluşturarak, zamanla zanaatlarda uzmanlaştılar. Ayrıca dinsel ve yönetsel kurumlar ve bir tür yazı geliştirdiler.

Ege ve Orta Balkanlar'daki Neolitik yerleşimlerde yaşayanlar ilkel bir buğday türü ekmesini biliyor ve bir koyun ya da keçi cinsini besliyorlardı. Bu bölgelerdeki siltlerden elde edilen bulgular, sonradan çanak çömlek yapımına da geçtiklerini göstermektedir. Adriyatik bölgesindeki Impresso (baskı bezeme) kültürü, üstü kabuklarla ya da sivri bir aletle işlenmiş kumtaşı tavli aletlerle ayırt edilmektedir. Bu kültüre ait basit süslü çanaklar kıyılarda ticaretin geliştiğini kanıtlamaktadır. Orta Tuna'daki Lengyel kültürü gelişmiş yer mimarlık ve sanata sahipti. Sava Havzasındaki yerleşimlerde ekiciliğin yanı sıra evcilleştirilmiş sığır ve domuz yetiştiriliyordu.

Doğu Balkanlar'daki ilk Neolitik yerleşimler İÖ 6000 dolayında Meriç Vadisinde ortaya çıktı. Burada bulunan Karanovo siltlerinin tek odalı evlerinde zengin bir avadamlığı yansıtan kalıntılar elde edilmiştir. Çevredeki topluluklarla ilişkiler sonucu gelişen Boian kültür Boğdan'a kadar yayılarak, ilk metal işleme örnekleri veren Cucuteni uygarlığını doğurdu. Doğu Balkan kültürünün en ileri aşamasını temsil eden Gumelnita uygarlığı özenle yapılmış iki katlı yapılarla ayırt edilmektedir. İnce seramik tabaklar bu uygarlığın gelişkin bir teknoloji uyguladığını göstermektedir. Bu dönemde, metal eşya yapımının ve ticaretin sürekli ilerlediği ve zanaatlarda iş bölümünün geliştiği anlaşılmaktadır. Bulgaristan'ın kuzeyi ile Ukrayna'nın batısı arasındaki kıyı şeridinde yer alan Hamangia kültüründe karma çiftçiliğin dışında denizaltı avcılığı da yapılmıyordu. Hamangia mezarlıklarında ilginç figür sanatı örnekleri bulunmuştur.

Tuna Çağında Slav akınları. Eski Avrupa'nın kentsel kültüre geçişi İÖ 3500 dolayında Rusya bozkırlarından gelen yarı göçebe kavimlerce kesintiye uğratıldı. İÖ 2000'e doğru Hint-Avrupa, İlyria, Frigya, Mysia ve Daçya dilleriyle Venet lehçeleri, Trakça ve Yunanca konuşan halkların ataları olan ilk topluluklar oluşmaya başladı. Bu kültürlerin ayırt edici özellikleri askeri aristokrasi, kale tipi yerleşimler ile at ve araba kullanımıydı. İÖ 1400 dolayında Orta Tuna Havzası ile Adriyatik kıyılarına inen Urnfield kavimleri, sürekli göç ve istila dalgalarıyla Balkanlar, Anadolu ve Doğu Akdeniz'de karışıklıklara ve Miken uygarlığı ile Hitit İmparatorluğu'nun yıkımına neden oldular. İlyrialılar Yugoslavya'nın batısına, Arnavutluk ve Epir'e (Epeiros) yerleştiler. İÖ 750-450 arasında özellikle Bosna'nın kuzeybatısındaki demir cevheri yataklarının işletilmesiyle ticaret gelişti. Bu

arada kabilelere dayalı çeşitli devletler kuruldu. Bu devletler Yunan etkisine karşı, İÖ 168'de Roma İmparatorluğu'na bağlanana değin geleneksel yapılarını korudular.

Tuna Çağının Trakya kültürü İÖ 12. yüzyıldan başlayarak Ukrayna'dan gelen yarı göçebe halkların kültürüyle karıştı. Kuzeydoğudan gelen savaşçı topluluklar Kafkasya'ya özgü silah sanatını buradaki halklara öğrettiler. Karadeniz'in kuzeyindeki Kimmerler alt eden İskitler, İÖ 4. yüzyıl ortalarında Trakya'ya girerek özgün bir sanat üslubu geliştirdiler.

Yunanlılar İÖ 7. yüzyılın sonlarında ve İÖ 6. yüzyılda Karadeniz'in batı kıyılarında birçok koloni kurdular. İÖ 5. yüzyıl ortalarında Meriç Vadisinde ortaya çıkan ilk Trak devleti Atina ile ittifak kurdu. İÖ 4. yüzyılda son parlak dönemini yaşayan Trak uygarlığı, Makedonyalılar tarafından yıkıldı.

İÖ 3. yüzyıl başlarında Tisa'nın doğusundan gelen Kelt savaşçıları Oltenya ve Erdel üzerine yürüdüler. Gelişmiş demir teknolojileriyle askeri bir üstünlük kurdularsa da, Trakya, Makedonya, Tesalya ve Yunanistan'a yönelik akınları İÖ 279-278 kışında Delphoi'de durduruldu.

Makedonya'nın çöküşünden sonra bir süre bağımsız yaşayan Trakyalılar, İlyrialılar ve Daçyalılar İÖ 3. yüzyılda Roma akınlarıyla karşı karşıya geldiler. Romalıların zaferiyle sonuçlanan savaşların ardından hızlı bir Romalılaştırma dönemi başladı. Romanya'da Daçya dili ile Trakyanın yerini Latince aldı. Roma İmparatorluğu'na bağlı eyaletlerde ticaret ve el sanatları en ücra köşelere kadar yayıldı. Ticaret yolları, gelişen kentleri birbirine bağladı. İS 2. yüzyılda Roma'nın kurduğu merkezîyetçi yapı kınlmaya yüz tuttu. İmparatorluğun ikiye ayrılmasından sonra Trakya doğuda kalırken, İlyrium batıya bırakıldı.

3. yüzyılda Balkanlar'a giren Gotlar Romalılarla savaşarak 214'te Daçya'yı ele geçirdiler. Ardından Trakya'ya yöneildiler. Gotların kurduğu devlet 200 yıl kadar ayakta kaldıktan sonra, bölgeyi istila eden Hunlar tarafından yıkıldı. Hunların ardından, 5. yüzyıl sonunda Bulgarların, 6. yüzyılda Avarların akınları sonucunda Roma İmparatorluğu'nun güçsüzleşmesi, Karpatlar'ın kuzeyinden gelen Slavların Balkanlar'a yayılması için uygun bir zemin hazırladı.

Ortaçağ. Tarihöncesi'ndeki büyük göç dalgası sırasında Asya'dan gelip Yukarı Vistül Vadisine yerleşen Hint-Avrupa kökenli Slavlar, gevşek siyasal sistemleri nedeniyle Doğu Avrupa'ya giren barbar kavimlere boyun eğdiler. Daha sonra bu kavimlerin baskısıyla Güney Rusya ve Pannonia'ya yayıldılar. 6. yüzyıl başlarında bazı Slav toplulukları Aşağı Tuna'yı geçerek Trakya, Makedonya, Tesalya ve Epir'e kadar indiler. Boş kuzey sınırlarını korumak isteyen Bizans imparatoru I. İustinianos tarafından ücretli sınır muhafızları olarak Aşağı Tuna çevresine yerleştirildiler. Ama bir süre sonra Avarların egemenliği altına girerek Balkan işlerine yönelik saldırılara giriştiler. Bu arada kıyılan yerlerde kalıcı yerleşimler kurmaya başladılar. 626'da Sasanilerle birlikte Konstantinopolis'e (İstanbul) girilen saldırının başarısızlığı uğramasından sonra, Avarlar yenilme sürecine girdi. Bu arada Bizans imparatoru Herakleios Karpat Dağlarının ötesinde yaşayan Sırp ve Hırvatları Balkanlar'ın kuzeybatısına yerleştirme yoluna gitti. Bizans yardımıyla Dalmasya'ya egemen olan bu kavimler, zamanla bölgedeki ilk Slavlarla karıştılar.

Balkanlar 11. yüzyılda Volga bölgesinden gelen Peçenekler ve Kumanların istilasına

uğradı. 13. yüzyıl başında Balkanlar'ın güneyi, Epir dışında, IV. Haçlı Seferi sırasında bölgeye yerleşen Latinlerin egemenliğine geçti.

Osmanlı yönetimi. 1354'te Gelibolu Yarımadasına geçen Osmanlılar 1361'de Edirne'yi alarak bir süre sonra başkent yaptılar. Buradan Meriç ve Vardar vadilerine yönelerek Balkanlar'daki Hristiyan devletlere karşı akınlar düzenlediler. 15. yüzyıl başlarında Anadolu'daki savaşlar nedeniyle duraklayan bu ilerleme, II. Murad'la birlikte yeniden hız kazandı. II. Mehmed'in (Fatih) 1453'te İstanbul'u almasıyla, Balkan Yarımadasının Osmanlı egemenliğine girme süreci tamamlanmış oldu. Osmanlılar I. Süleyman (Kanuni) döneminde Orta Avrupa'ya yöneildiler. 1521'de Belgrad'ı aldılar ve 1526'da Mohaç'ta Macar ordusunu bozguna uğrattılar. 1529'da başarısız Viyana kuşatmasıyla Osmanlı Devleti'nin batıya doğru genişlemesi durdu. Balkanlar'ın güneyi doğrudan imparatorluğa bağlanırken, Erdel, Eflâk ve Bogdan özerk eyaletler biçiminde yönetildi. Avrupa'da 1683'e değin hemen hiç toprak kaybetmeyen Osmanlılar, Balkanlar'ın büyük bölümünü de 1878'e değin ellerinde tuttular. Beş yüzyıl kadar süren bu yönetim Balkanlar'ın bugünkü yapısının biçimlenmesinde köklü bir rol oynadı.

Çokuluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nde Müslüman olmayan halklar "millet" adı verilen beş ayrı dinsel topluluğa ayrılıyordu: Ortodoks, Gregoryen Ermeni, Katolik, Yahudi ve Protestan. Çoğunluğu Ortodoks olan Balkan halklarının dinsel önderi İstanbul patriği idi. Ama zamanla Balkan Ortodoks Kilisesi ulusal temellere dayalı bir örgütlenme içine girdi. İstanbul patrikliği Yunan Ortodokslarının merkezi olarak kalırken, Sırp Peca'da ayrı bir patriklik, Bulgarlar da Ohri'de bir metropolitlik kurdular. Rumenler de benzer ulusal kurumlar oluşturdular. Böylece Balkanlar'daki ulusal ayrımlar kilise örgütlenmesi aracılığıyla varlığını sürdürdü. Osmanlı yönetim sisteminde kiliseler cemaatlenmeye ilgilili pek çok kamu görevini, özellikle vergi ve vergi toplama işlerini yürütmekle sorumluydu. Böylece kiliseler bir bakıma Osmanlı devlet sisteminin bir parçası olmaktadır.

Balkan toprakları Rumeli beylerbeyliğinin bir parçasıydı. Doğrudan merkezi yönetime bağlı olan yerler çeşitli alt birimlere ayrılmıştı. Buna karşılık Erdel, Eflâk ve Bogdan prenslikleri vergi ödeyen özerk bölgelerdi. Dubrovnik (Ragusa) gibi ticaretle uğraşan belirli kentler geniş ayrıcalıklardan yararlanıyordu. Osmanlı yönetimi temelde vergi toplanmasına ve düzenin korunmasına önem veriyor, bunların dışında yerel halkın yaşamına pek karışmıyordu.

Balkan halklarının büyük çoğunluğu geçimlerini çiftçilik ya da çobanlıkla sağladı. Eğitim kilisenin denetimindeydi ve bundan çok sınırlı bir kesim yararlanabiliyordu. Bu nedenle okuma yazma bilen yok gibiydi. Öte yandan yerel kültür varlığını sürdürüyordu. Her bölge ve ulusal topluluğun kendine özgü konut biçimleri, süsleme tarzları, geleneksel şarkı ve öyküleri vardı. Osmanlı mimari beğenisinin damgasını taşıyan büyük kasabalar ve kentler, ticaret ve yönetim merkezleriydi. Buralardaki zanaatçılar ve tüccarlar loncalar biçiminde örgütlenmişti. Osmanlı mimarisinin tipik örnekleri büyük taş köprüler, kaleler, camiler, hamamlar, kapalıçarşılar ve kervansaraylardı.

Öte yandan savaş gibi nedenlerle sık sık iç göçler yaşanıyordu. Bazı milliyetlerin belirli işlerde uzmanlaşması da bir nüfus dağılımı-

sına yol açıyordu. Örneğin Arnavutlar muhafızlık, Rumenler (Ulahlar) çobanlık yaparken, ticaret genellikle Yunanlıların elinde bulunuyordu. Anadolu'dan Balkanlar'a göç eden topluluklar da nüfusun karmaşıklığını artırıyordu.

Osmanlı devlet sisteminin işleyişi en tepede güçlü bir yönetimin bulunmasını gerektiriyordu. Osmanlı yönetiminin zayıflaması Balkanlar'da da yasal düzenin bozulmasına yol açtı. Merkezi otoritenin zayıflamasına paralel olarak, yerel güçler ortaya çıkmaya başladı. Bunlar arasında Tepedelenli Ali Paşa ile Vidinli Pazvandoğlu Osman, Osmanlı yönetimini epey uğraştırdılar. Hristiyan haydut çeteleri yaygın hale geldi. 1803 Sırp Ayaklanması ile 1821 Mora Ayaklanması'nın temelinde de bu genel hoşnutsuzluk yatıyordu. Bu arada Yunanlılar yönetim ve ticaretteki ayrıcalıklı konumlarını iyice güçlendirirken, Rumen toprak sahipleri de başına buyruk davranmaya başladılar. Bū-

Dubrovnik, Hırvatistan
Ray Marley-Shostal Assoc./EB Inc.

yük ölçüde köylü özellikleri taşıyan Sırlar ve Bulgarlar ağır baskılara uğradılar. Çoğunlukla Müslümanlığı benimseyen Arnavutlar ise komşularına oranla daha iyi bir yaşam sürdürdüler.

Osmanlı Devleti için bir dönüm noktası olan İkinci Viyana Kuşatması'ndan (1683) sonra, Avrupa devletleri Osmanlı topraklarını ele geçirme çabalarını yoğunlaştırmıştı. Aralarında ittifak kuran Rusya, Avusturya, Polonya ve Venedik, Osmanlı ordusunu yenerek Osmanlılara 1699 Karlofça Antlaşması'nı kabul ettirdiler. Bu antlaşmayla Avusturya Erdel, Hırvatistan, Slavonya ve Macaristan'ın büyük bölümü üzerinde egemenlik kurarken, Venedik Dalmasya ile Mora'yı, Polonya ise Podolya'yı aldı. 17. yüzyıl sonunda Osmanlılara karşı saldırıya geçen Ruslar, II. Yekaterina döneminde Karadeniz'in kuzeyinde Dinyester Irmağına kadar olan toprakları ele geçirdi. Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) sonunda bazı ticari ayrıcalıklara ek olarak Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoksların haklarını savunma fırsatını kazandılar. 19. yüzyıla girildiğinde Rusya, Osmanlı Devleti için en önemli tehdit, Balkan halkları için de bir umut kaynağı durumuna geldi.

Fransız Devrimi uluslararası sonuçları ve ideolojisiyle Balkan halklarını derinden etkiledi. Napoléon'un fetihleri sırasında İon Adaları, Dalmasya, Slovenya, Istria, Trieste ve Hırvatistan'ın bazı bölümlerinde Fransız Devrim'inin ilkeleri doğrultusunda oluşturulan kurumlar, bölgedeki ulusal uyanışı hızlandırdı. Önceleri Rusya'ya karşı Fransız'ya yaklaşan Osmanlılar, iki ülkenin anlaşmasına üzerine Fransız saldırısı olasılığıyla karşılaştınca, Besarabya'yı Rusya'ya bıraktılar. Bu arada Rusya Eflâk, Boğdan ve Sırbistan'ın iç işlerinde de söz sahibi olarak bir tür koruyuculuk görevi üstlendi.

Napoléon'un 1815'te yenilmesinden sonra Balkanlar'da bazı küçük değişikliklerle eski siyasal konuma döndü. İon Adaları İngiliz koruması altına girdi. Avusturya eski topraklarına ek olarak Dalmasya'yı aldı. Rusya Besarabya'yı elinde tuttu.

Bu dönemdeki savaşlar Osmanlı ordusunun zayıflığını gösterdikten başka, Balkan halklarının savaş deneyimi kazanmasını da sağladı. Balkanların ayaklanmaya hazır olmasına karşılık, artık uluslararası durum buna elverişli değildi. Siyasal ve toplumsal istikrar arayışı içinde olan büyük Avrupa devletleri, liberal ulusal programları ve devrimci yöntemleri tepkiyle karşılıyordu. Bu arada Osmanlı Devleti'nin çöküşü belirginleştikten, Rusya ile Avusturya ve İngiltere arasında Osmanlı topraklarını paylaşma kavgası öne çıkmaya başladı.

1815'TEN 1914'E BALKANLAR. Balkanlar 19. yüzyılda ekonomik ve kültürel alanda Avrupa'nın yörüngesine girdi. Oldukça hareketli ve karmaşık bir gelişme gösteren bu süreç kabaca dört dönemde ele alınabilir. 1800-30 arasındaki ilk Balkan ayaklanmalarıyla ulusal

kurtuluş süreci başlamış oldu. Osmanlı egemenliği altındaki bölgelerde ulusal devrimlere yol açan başlıca etkenler şunlardı: Osmanlı Devleti'nin çökmeye başlaması; Avrupa'yla ekonomik ilişkiler ve yerel özerkliğin gelişmesi sonucu yeni bir Balkan toplumunun biçimlenmesi; "dış" Balkan dünyasının, yani Akdeniz ve Karadeniz'deki Yunan, Bulgar ve Arnavut ticaret kolonileri ile Macaristan'daki Sırların "iç" Balkan dünyasına etkisi. Bu dönemdeki ayaklanmalar ulusal pazara sahip çıkma, ulusal kültürü geliştirme ve ulusal devlet kurma hedeflerinin dışında, köylülerin feodal bağlardan kurtulup toprak sahibi olma özlemini de yansıtıyordu. 1821'deki Yunan Ayaklanması 1830'da bağımsız bir Yunan devleti, 1803 Sırp Ayaklanması da bir dizi gelişmeler sonunda 1829'da Rus himayesi altında Osmanlılara bağlı özerk bir Sırbistan kurulmasına yol açtı. İkinci dönem (1830-78), Balkanlar için siyasal ve toplumsal alanlarda bir gelişme dönemi oldu. Üçüncü dönemde (1878-1903) Balkanlar Avrupa devletlerinin yayılma mücadelelerine sahne oldu. 1878'de Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'yla büyük bir Bulgaristan devleti kuruldu. Aynı yıl Berlin Kongresi'nde önceki Avrupa devletlerinin zorlamasıyla bu devletin sınırları küçültüldü. Sırbistan bazı önemli kentleri alırken, Dobruca Romanya'ya bırakıldı. Avusturya-Macaristan geçici olarak Bosna-Hersek'i işgal etti. Karadağ bağımsız bir devlet olarak tanındı. 1881'de Yunanistan Tesalya'yı aldı. Bulgaristan'ın 1885'te Doğu Rumeli'yi işgal etmesi, Sırbistan ile savaşa yol açtı. 1897 Türk-Yunan Savaşı Osmanlı Devleti lehine sınır düzenlemeleriyle sonuçlandı. (Bu dönemlere ilişkin ayrıntılı bilgiler için ilgili ülkelerin tarihine bakınız.) 1903'te başlayan dördüncü dönem, Balkanlar'ın tarihinin en kanlı evrelerinden biri oldu.

1. Dünya Savaşı öncesi (1903-14). Balkanlar 20. yüzyıl başlarında giderek bir uluslararası çatışma alanı haline geldi. Almanya Balkanlar'ı da içine alan Bağdat demiryolu projesiyle Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki mali egemenliğini tehdit etmeye başladı. Rusya'nın zayıflaması Balkanlar'daki Avusturya-Rusya dengesini bozdu. İtalya'nın Adriyatik'te güçlenmesi karşısında, Avusturya-Macaristan, Selanik ile Ege'ye ulaşma çabalarını yoğunlaştırdı.

Bu arada Balkan ülkelerinde ulusal güçlerin gelişmesi siyasal ve ekonomik kurtuluş yönünde genel bir akım doğurdu. 1903'te Hırvatlar Macar baskısına karşı örgütlenmeye başladı. Bosna'da benzer huzursuzluklar görüldü. Sırbistan etkin bir milliyetçi dış politika izlemeye başladı. Makedonya'da 1903'teki İlinde Ayaklanması Avrupa'ya Osmanlı Devleti'nin çökmekte olduğunu gösterdi. Hırvatistan ve Dalmasya'daki siyasal partiler Sırbistan ve Karadağ tarafından desteklenen Yugoslav birliği hareketini başlattı.

1908'de Avrupa devletleri arasında Balkan demiryolu projelerine ilişkin diplomatik bir mücadele başladı. Bu projeler ilgili devletlerin siyasal emellerini de yansıtmaktaydı. Avusturya Novi Pazar (Yenipazar) demiryolu projesiyle Ege'ye, Rusya Tuna-Adriyatik demiryolu projesiyle Adriyatik'e, İtalya Avlonya-Manastır (Vlorë-Bitola) demiryolu projesiyle Arnavutluk'un güneyine ulaşmak isterken, Yunanistan ile Bulgaristan da Orta Makedonya'yı ele geçirmeye çalışıyordu.

Temmuz 1908'de İttihat ve Terakki öncülüğünde Balkanlar'daki Osmanlı ordusunda başlayan ayaklanma, II. Abdülhamid'i meşruiyeti ilan etmeye zorladı. Bu durumdan yararlanan Bulgarlar 5 Ekim'de tam bağımsızlıklarını ilan ettiler. 6 Ekim'de Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i resmen ilhak etti. 8 Ekim'de Girit Yunanistan'la birleştiğini açıkladı. Böylece Berlin Kongresi'nin (1878) kurduğu düzen çökmüş oldu.

Bosna-Hersek'in durumu uluslararası bir bunalıma yol açtı. Sırlar ilhaka şiddetle karşı çıktılar. İngiltere Avusturya'ya cephe alırken, Rusya Sırbistan ile Bulgaristan'ı destekledi. Avusturya ile Osmanlı Devleti arasındaki anlaşmazlık Avusturya'nın tazminat ödemesiyle sonuca bağlandı. Avusturya-Sırbistan anlaşmazlığı ise Avrupa'yı savaşın eşiğine getirdi. 1909'da Almanya'nın baskısı üzerine Rusya çekildi; Sırbistan da Bosna'nın ilhak edilmesini kabullenmek zorunda kaldı.

Önceleri İon Türkler'le işbirliği yapan Arnavutlar 1909'da ayaklandı. Girit'in Yunanistan'la birleşme girişimi Avrupa devletlerinin karşı çıkması yüzünden başarısız kalınca, Yunanistan'da ortaya çıkan hoşnutsuzluk askeri darbeye yol açtı. Başa geçen Venizelos hükümeti bir dizi reform yaparak orduyu yeniden düzenledi. Makedonya üzerindeki çekişme alevlendi. 1909'da Makedonya'daki siyasal partilerin ve ulusal örgütlerin yasaklanması çete savaşlarına yol açtı. Eylül 1911'de Kuzey Afrika'da Osmanlılarla İtalyanlar arasında başlayan savaş, Balkan uluslarının aralarında etkin bir işbirliği oluşturmaları açısından elverişli bir ortam yarattı.

Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ bir dizi anlaşma sonunda aralarında ittifak kurarak Osmanlılara savaş açtı. Ekim 1912'de başlayan Balkan Savaşı, Balkan uluslarının kısa sürede Osmanlılara karşı zafer kazanmalarıyla sonuçlandı. Osmanlılar İstanbul çevresindeki dar bir şerit dışında Avrupa'daki topraklarının hemen hemen tümünü yitirdi. Balkan ülkelerinin zaferiyle çıkarılan zedelenen Avusturya-Macaristan, 28 Kasım 1912'de bağımsızlığı-

nu ilan eden Arnavutluk'taki Sırbistan birliklerinin çekilmesini istedi. Avusturya-Sırbistan sirtüşmesi hemen Avusturya-Rusya çatışmasına dönüştü. Bunalım Aralık 1912'de Londra'da yapılan bir konferansla giderildi. Arnavutluk'un bağımsızlığı tanındı; Sırbistan'da askerlerini çekti. Balkan ülkeleri, Ocak 1913'te İtihat ve Terakki'nin gerçekleştirdiği hükümet darbesinin (Bâbâlı Baskını) ardından Osmanlı Devleti'ne yeniden savaş açtılar. Yanya Yunanistan'ın, Edirne Bulgaristan'ın eline geçti. Londra'da 30 Mayıs 1913'te imzalanan bir antlaşmayla Enez-Midye hattının batısı Balkan ülkelerine bırakıldı. Girit Yunanistan'la birleşti.

Bu toprak düzenlemeleri Balkan ülkeleri arasında çeşitli hoşnutsuzluklar yarattı. Sırbistan Adriyatik'ten çekilmek zorunda bırakılmasını gerekçe göstererek Bulgaristan'a verilmesi kararlaştırılan Makedonya toprakları üzerinde hak iddia etti. Bunu Yunanistan ile Bulgaristan arasında Selanik ve Trakya'ya ilişkin kıyasıya bir mücadele izledi. Romanya tarafsız kalmak için Bulgaristan'dan Dobruca'nın bir bölümünü istedi. 1 Haziran 1913'te Sırbistan ile Yunanistan Bulgaristan'a karşı birleşti. Bulgaristan 30 Haziran'da bu iki ülkeye saldırdı. Ama savaştan galip çıkan Sırlar ve Yunanlılar oldu. Bu arada Rumenler Dobruca'ya girenken, Osmanlılar da Edirne'yi geri aldı. 10 Ağustos 1913'te Bükreş'te barış antlaşması imzalandı.

Balkan Savaşları'ndan en zararlı çıkanlar Osmanlılarla Avusturya-Macaristan oldu. Novi Pazar sancağının Sırbistan ile Karadağ arasında paylaşılması Avusturya'nın Balkanlar'a müdahale yolunu kapadı. Sırbistan ve Karadağ'da birleşme eğilimi güçlendi. Öte yandan Balkanlar'daki ittifaklarda da değişiklikler oldu. Bulgaristan Avusturya-Macaristan'a yönelirken, Romanya Rusya ile yakınlaştı. Balkan Savaşları'nın en tehlikeli sonucu Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki gerginliğin artması oldu. Arşidük Franz Ferdinand'ın Sarajevo'da (Saraybosna) suikasta uğramasıyla doruğuna çıkan bu gerginlik, Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan etmesine ve ardından Avrupa'da genel bir savaşa yol açtı.

1914'TEN SONRA BALKANLAR. I. Dünya Savaşı ve barış antlaşmaları. I. Dünya Savaşı'nı başlatan Balkanlar'daki ihtilalci milliyetçilik akımı oldu. Güney Slavlarda geleneksel köylü yaşam biçiminin parçalanması sonucu çok sayıda gencin kentlere göç etmesi, ihtilal hareketine hız kazandıran en önemli etkeni. Sırp milliyetçilerine göre Güney Slav dilini konuşan ve Ortodoks olan Sırlar tek devlette birleşmeliydi. Avusturyalılardan bundan kaygılanmasının nedeni, böyle bir gelişmenin imparatorluk içindeki öteki halkları da harekete geçireceği korkusuydu. Avusturya'nın suikast olayını bahane ederek Sırbistan'a saldırmasıyla, Avrupa'da paylaşım mücadelesinden kaynaklanan ittifaklar sistemi hemen iki kamp biçiminde somutlaştı. Rusya, Fransa ve İngiltere'nin oluşturduğu İtilaf Devletleri, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın oluşturduğu İttifak Devletleri'ne karşı Sırbistan'ın yanında yer aldı. Bu gelişme öteki Balkan ülkelerine yönelik diplomatik-askeri girişimleri hızlandırdı. Osmanlı Devleti'nce satın alındığı söylenen iki Alman kruvazörünün Boğazlar'dan geçip Rusya kıyılarına topa tutması üzerine İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti (4-5 Kasım 1914). Bunu Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan'ın savaşa çekmeye yönelik çabalar izledi. Sırların ve Yunanlıların ihlak ettiği Makedonya'nın bazı bölümlerini isteyen Bulgaristan, Ekim 1915'te İttifak Devletleri'nin safına geçti.

Bu arada İngilizlerin Boğazlar'ı ele geçirme girişiminin boşa çıkmasından sonra, İtilaf Devletleri'nin Dalmasya konusunda gizli bir anlaşma yaptıkları İtalya'da savaşa girerek Avusturya'ya karşı Alpler'de yeni bir cephe açtı. Bu yüzden Avusturya Sırbistan'a karşı tasarladığı geniş çaplı saldırının hazırlıklarını ancak sonbaharda tamamlayabildi. İtilaf Devletleri'nin Sırbistan'a yardım etmek için Selanik'e çıkarma yapması Yunanistan'da bunalıma yol açtı.

Avusturya ve Almanya 6 Ekim 1915'te çok üstün kuvvetlerle Sırbistan'a saldırdı. Selanik'teki İtilaf kuvvetleri, doğudan ilerleyen Bulgar kuvvetlerini durdurmada yetersiz kaldı. Sırbistan ordusu çözümlük geri çekilmeye başladı. Sırp hükümeti 125 bin kişilik bir kuvvetle geçici olarak Yunanistan'a ait Korfu Adasına sığındı. Gelibolu'daki birliklerini Selanik'e aktaran İngilizler, Arnavutluk'taki İtalyan kuvvetleriyle birleşerek geniş bir savunma hattı oluşturdu.

27 Ağustos 1916'da Romanya İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girdi. Tam bu sırada Rus ve Selanik cephelelerinden de bir

lanma çağrısı ulusal bağımsızlık eğiliminin ağır bastığı Balkanlar'da pek yankı bulmadı. Bu arada Sırbistan başbakanı Pašić, Sırların, Hırvatların ve Slovenlerin yerel özerklik temelinde tek bir devlette birleştirilmesine yönelik bir belge imzaladı. Sırgündeki Hırvat ve Sloven yöneticiler de bu görüşü destekleyen açıklamalar yaptılar. Balkanlar'da kilitlenen savaş durumu Bulgaristan'ın 30 Eylül 1918'de ateşkes istemesiyle sona erdi. İtilaf kuvvetleri Fransız komutası altında Tuna'ya kadar ilerledi. Osmanlı hükümeti 30 Ekim'de ateşkes imzaladı; Habsburglar 3 Kasım'da yenilgiyi kabul etti. Besarabya'yı elinde tutan Romanya Erdel, Banat ve Bukovina'dan toprak koparmaya girişti. Sırp birlikleri güneye doğru ilerlerken, İtalyanlar da Adriyatik kıyılarına doğru harekete geçti. Bu durumda manevra alanları daralan Slovenler ile Hırvatlar Zagreb'de bir ulusal konsey toplayarak Güney Slavların oturduğu Habsburg

I. Dünya Savaşı sonrasında Balkanlar

L. Stevanos, *The Balkans Since 1453*, Holt, Rinehart and Winston Inc.

saldırı başlatıldı. Ama Rumen ordusu yenilgiye uğradı ve Ocak 1917'de Romanya'nın büyük bölümü İttifak Devletleri'nin eline geçti. Haziran 1917'de İtilaf Devletleri'nin Kral Konstantin'i tahttan çekilmeye zorlamasıyla Yunanistan'da yönetimi eline alan Venizelos, hemen İttifak Devletleri'ne savaş ilan etti.

1917'de Balkanlar'da büyük çapta bir askeri hareket görülmedi, ama Rusya'daki Ekim Devrimi'yle güçler dengesi köklü bir değişikliğe uğradı. Savaştan çekilen Bolşevikler Çarlık Rusyası'nın İstanbul üzerindeki taleplerinden vazgeçtiklerini açıkladılar. Bolşeviklerin bütün halklara yönelik ayak-

topraklarını kapsayan "Yugoslavya"nın bağımsızlığını ilan ettiler. Ardından Sırlarla birleşme sorunu gündeme geldi. Zagreb Konseyi'nin anlaşma sağlayamadan bölünmesinden sonra inisiyatif ele geçiren Sırp kralı I. Aralık 1918'de Belgrad'da Sırp, Hırvat ve Sloven halklarını içine alan yeni bir krallığın kurulduğunu ilan etti. Karadağ prensinin devrilmesiyle, bu ülke de yeni Güney Slav Devleti ile birleşti.

Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı'nda yeni devletlerin her biriyle ayrı antlaşmalar yapıldı. Avusturya St. Germain Antlaşması'yla (10 Eylül 1919) Slovenya ile Dalmasya'yı yeni Sırp, Hırvat ve

Sloven Krallığı'na; Bulgaristan Neuilly Antlaşması'yla (27 Kasım 1919) Ege kıyısındaki toprak şeridini Yunanistan'a ve küçük bir sınır bölgesini de Sırp'lara; Macaristan Trianon Antlaşması'yla (4 Ocak 1920) Erdel ile Banat'ın bir bölümünü Romanya'ya, Hırvatistan ve Slavonya ile Banat'ın öteki bölümünü ise yeni Güney Slav Devleti'ne; Osmanlı Devleti de Sevr Antlaşması'yla (10 Ağustos 1920) Trakya'nın büyük bölümünü, İzmir ve çevresini Yunanistan'a bıraktı.

Bu antlaşmalar Balkanlar'da süregelen toprak anlaşmazlıklarının çoğunu kalıcı bir biçimde çözdü. Ama çok kanışık ulusların yaşadığı topraklarda "ulusların kendi kaderini belirlemesi" formülünün uygulanmasında güçlüklerle karşılaşıldı. Karşılıklı görüşmeler sonucu 1924'te çizilen Yugoslavya İtalya sınırı, iki tarafı da memnun etmedi. 1926'da Arnavutluk sınırları belirlenirken, büyük bir Arnavutluk azınlığı yeni Güney Slav Devleti içinde kaldı. Daha önce ayrıncılıklara sahip olan Alman, Macar, Türk ve İtalyan gibi azınlıklar çeşitli baskılar altına girdi. Romanya ve Güney Slav Devleti bir zamanlar Habsburg ve Osmanlı imparatorluklarının başına dert olan azınlık sorunlarını devralmış oldu. Romanya'da 4,5 milyonu bulan azınlıklar, çoğunluğun tam desteğine sahip olan yönetime pek sorun çıkarmadı. Ama Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'ndaki büyük azınlıklar arasında özerklik eğiliminin güçlü olması ve İtalya'nın kıskırtmaları birleşik bir devlet oluşturma çabalarını baltaladı. Sevr Antlaşması'nı kabul etmeyen Mustafa Kemal önderliğindeki Türk ulusal hareketi, Anadolu'yu istilaya girişen Yunanlıları yenilgiye uğrattı. Lozan'da 1923'te yapılan antlaşmayla Yunanlılar Anadolu üzerindeki hak iddialarından vazgeçtiler ve Doğu Trakya'yı da yeni Türk Devleti'ne bıraktılar. Sonraki yıllarda Yunanistan ve Bulgaristan ile Türkiye arasında çeşitli nüfus değişimleri yapıldı. Güney ve Doğu Balkanlar'da azınlıklar sorunu genelde bir yumuşama sürecine girerken, Kuzey Balkanlar'da ulusal sürtüşmeler önemli bir siyasal mücadele odağı olmaya devam etti.

1923-39 dönemi. I. Dünya Savaşı sırasında ki kanışıklıklar Balkanlar'daki temel toplumsal sorunları büyük ölçüde çözümsüz bıraktı. Bu nedenle devrimci muhalefet savaş sonrasında yeni biçimlere bürünerek sürdü. Doğrudan düzeni hedef alan bu muhalefetin başını genellikle köylü ve komünist hareketleri çekti.

A. Stamboliyski önderliğindeki Bulgaristan Köylü Partisi yükselen devrimci dalga sonucu 1919'da iktidara geldi. Bürokrasinin baskısına son vermeyi ve asalak sınıfları devirmeyi amaçlayan bu partinin yönetim kademelerine getirdiği köylüler ve partililer başarılı olamadı. 1923'te gerçekleştirilen askeri darbeyle, perde arkasından kralcı ve askeri çevrelerce yönlendirilen sallantılı bir parlamenter düzen kuruldu. Maniu'nun başında bulunduğu Romanya Köylü Partisi genellikle barışçı mücadele yöntemlerini benimsedi. Maniu 1928-30 arasındaki kısa başbakanlık döneminde kırsal kesimde pek az reform yapabildi. S. Radić'in önderliğinde Hırvat Köylü Partisi, çok geçmeden Hırvat milliyetçiliğiyle özdeşleşti. Parlamento boykotu gibi yöntemlerle gücünü ortaya koymakla birlikte, olumlu bir sonuç elde edemedi. Köylü partilerinin başarısızlığının temel nedeni, programlarındaki açmazda yatmaktaydı. Çünkü "toplumsal asalak" olarak nitelendikleri kesimleri ortadan kaldırmak niyetinde oldukları kendileri bürokratlaşmak zorunda kalıyorlardı.

Balkanlar'daki komünist hareket gerek ideoloji, gerek örgütlenme açısından daha gelişkindi. 1921'e gelindiğinde Balkan ülkelerinin hepsinde komünist partileri kurulmuştu. Yugoslavya ve Bulgaristan'da başlangıçta hızlı gelişme gösteren, ama iç bölünmelerle zayıflayan komünist hareket bir süre sonra yasaklandı. Romanya, Yunanistan ve Arnavutluk'ta komünistler kitlelere ulaşamamakla birlikte, kendi kadrolarını yetiştirdiler. Balkan federasyonu düşüncesini benimseyen III. Enternasyonal (Komintern) bu ülkelerdeki komünist partilere "halk cephe"leri" oluşturma talimatını verdi. Komünistlerle işbirliği yapan Uluslararası Makedonya Devrimci Örgütü (IMRO) önderleri parti içi çekişmeler sonucu öldürüldü. Moskova'ya yakınlık duyan Hırvat Köylü Partisi önderi Radić de 1928'de Karadağlı bir Sırp tarafından parlamentoda öldürüldü. Bu olay Hırvatların Sırp'larla arasını iyice açtı. Kral I. Aleksandar durumu fırsat bilerek anayasayı yürürlükten kaldırdı ve bütün siyasal partileri feshetti; diktatörlüğünü ilan etti ve devletin resmi adını Yugoslavya olarak değiştirdi.

Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk'ta da benzer baskıcı gelişmeler görülmekle birlikte, genelde parlamenter işleyiş korunmuştu. Yunanistan'da ise seçim sistemi sık sık ortaya çıkan darbeler yüzünden kesintilere uğradı.

Balkan hükümetleri toplumsal sorunları çözmeye ve devrimci tepkileri yatıştırmak için toprak reformu ve hızlı sanayileşmenin yanı sıra polis baskısını artırma yoluna gittiler. Büyük toprak sahiplerinin güçlü olduğu Romanya dışındaki Balkan ülkelerinde yaygın toprak dağıtımı sonucu küçük mülk sahibi köylülerin sayısı arttı. Ama bu köylüler gerekli olanaklara sahip olmadıkları için, topraklarını yeterince işleyemediler. Gümrük koruması, devlet girişimi ve sübvansiyon yoluyla sanayileşme çabaları, sermaye ve teknoloji eksikliği nedeniyle pek sonuç vermedi. Romanya bütünüyle iç kaynaklara dayanarak petrol sanayisini geliştirmeye çalışırken, öteki ülkeler yabancı sermayeye açıldı. Bu dönemde Balkan ülkelerinin çoğunda muhalefete getirilen yasal kısıtlamaların dışında, toplumsal huzursuzlukları ordu ve polisle sindirme yöntemi de yaygın olarak kullanıldı. Bu yıllarda özellikle İtalya tarafından kıskırtılan faşist örgütlenmeler boy göstermeye başladı.

Balkan devletleri, dış tehditlere karşı çeşitli birlikler oluşturma yoluna gittiler. 1921'de Çekoslovakya, Romanya ile Yugoslavya arasında kurulan ve ağırlıklı olarak Macaristan'a karşı olan Küçük Antant'tan sonra 1934'te Balkan Antantı oluşturuldu. Bulgaristan'ın toprak emellerine karşı olan bu paktta, Yunanistan, Yugoslavya, Türkiye ve Romanya katıldı. Fransa, Romanya ve Yugoslavya'yı, İngiltere ise Yunanistan'ı koruyucu bir tutum benimsedi.

1930'larda dünyayı sarsan ekonomik bunalım Balkan ülkelerini zor duruma soktu. Tanım ürünleri fiyatlarındaki büyük düşüşler, Balkan köylülerinin dünya pazarlarında rekabet olanaklarını ortadan kaldırdı. Çekilen darlık ve sıkıntılar ile devlet yöneticilerinin beceriksizlikleri özellikle gençler arasında devrimci eğilimlerin yükselmesine, buna karşılık baskıların da artmasına yol açtı. Nazi Almanyası'nın Balkanlar'da etkisini duyurmaya başladığı 1933'ten sonra parlamenter düzenler sarsılmaya yüz tuttu.

Bu arada Nazi Almanyası'nın izlediği ticaret politikası Balkan pazarlarını felce uğratan ekonomik bunalıma etkili bir çözüm getirdi. Naziler Balkan ülkelerinden karşılıklı anlaşmalarla belirlenen fiyatlardan ta-

nım ürünleri alıp, gene devletler arası pazarlığa dayanan fiyatlardan sanayi ürünleri satmayı önerdiler.

1930'ların sonlarına doğru görülen ekonomik gelişme Balkan ülkelerinde geçici ve yüzeysel bir siyasal istikrar sağladı. Bulgaristan'da Kral III. Boris 1936'daki bir hükümet darbesine göz yumarak kanışıklıklar çıkaran IMRO'dan kurtuldu. Romanya'da Kral II. Carol 1938'de polisiye yöntemlerle Demir Muhafızlar'ı bastırdı. 1933 ve 1935'te iki başarısız darbeden geçen Yunanistan'da 1936'da yapılan plebisitle Kral II. Georgios sürgünden döndü. Aynı yıl yapılan seçimlerde cumhuriyetçiler ile komünistlerin parlamentoda çoğunluğu oluşturmaları üzerine, Georgios hükümet kurma işini ülkeyi diktatöre yöneten General Metaksas'a verdi. Arnavutluk'ta Kral I. Zogo'nun kurduğu düzenin çökmesi üzerine İtalyanlar ülkeyi işgal ederek yönetimi üstlendiler. Yugoslavya, İtalyan tehlikesi karşısında Hırvatistan'a geniş bir özerklik vererek milliyetler çekişmesine bir ölçüde son vermekle birlikte, giderek otoriter bir yönetime yöneldi.

II. Dünya Savaşı. SSCB ile Almanya'nın 1939'da saldırmazlık paktı imzalamasıyla güç duruma giren Romanya, 1940'ta Besarabya ve Bukovina'yı SSCB'ye, Erdel'in bir bölümünü Macaristan'a ve Dobruca'nın güneyini Bulgaristan'a vermek zorunda kaldı. Bu toprak kayıpları nedeniyle konumu sarsılan II. Carol ülkeden kaçınca, diktatörlüğünü ilan eden General Ion Antonescu Ekim 1940'ta Alman birliklerini Romanya'ya davet etti. Romanya 1944'e değin Sovyetler Birliği'ne karşı Nazi Almanyası'nın sadık bir müttefiki olarak kaldı.

Almanya'ya özenen İtalya, Ekim 1940'ta Arnavutluk sınırlarını geçerek Yunanistan'a saldırdı. Siyasal birlikten yoksun olan Yunanlılar işgal tehlikesi karşısında birleşerek saldırıyı püskürttüler. Bununla birlikte Yunan hükümeti Almanya'nın müdahalesinden çekindiği için İngilizlerin hava ve deniz desteği sağlama önerisini soğuk karşıladı. Sovyetler'in Bulgaristan'daki etkisinin önüne geçmeyi ve Yugoslavya ile Yunanistan'ı korkutarak yanına çekmeyi amaçlayan Almanya, Mart 1941'de birliklerini gizlice Bulgaristan'a kaydirdi. Ardından da Balkan devletlerinin Almanya, İtalya ve Japonya arasında imzalanan Üçlü Pakt'a katılmalarını istedi. Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'ın buna boyun eğmelerinden sonra, Yugoslavya da isteksize pakta katıldı. Hırvatlara 1939'da verilen özerkliğe öteden beri karşı çıkan Sırp radikalleri, bu olay üzerine yönetimi ele geçirdiler. Sovyetler Birliği'ne saldırmadan önce güney kanadını güvenceye almak isteyen Hitler, Yugoslavya'yı ve Yunanistan'ı bir yıldırım harekâtıyla ezmeye karar verdi. 6 Nisan 1941'de Alman kuvvetleri Yugoslavya'ya saldırdı ve kısa sürede ülkeyi işgal etti. Kuzey Afrika'daki İngiliz birlikleri Yunanistan'a varana değin Yunan ordusu bozguna uğradı. Alman paraşütçüleri Mayıs 1941'de Girit'i istila ettiler. Yugoslavya ve Yunanistan 1944-45'e değin Alman, İtalyan ve Bulgar işgali altında kaldı. Makedonya'nın büyük bölümü Bulgaristan topraklarına katıldı. Hırvatistan'da İtalyan'ın koruması altında bağımsız bir devlet kuruldu. Romanya Besarabya ve Ukrayna sınır toprakları üzerindeki hak iddia etmeye başladı.

Balkanlar'da işgale karşı ilk direnişi başlatan Çetnikler (terhis edilmiş Sırp askerleri), ülkeye yeni Alman birliklerinin gelmesinden sonra etkin eylemlerden vazgeçtiler. Buna karşılık bütün Güney Slav halklarını içine alacak etkili bir direnişi savunan komünistler, eylemlerini sürdürdüler. Nazi-

lerin 22 Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'ne saldırması öteki Balkan ülkelerindeki komünist partileri de harekete geçirdi. Yugoslavya'nın dışında Yunanistan ve Arnavutluk'ta da komünistlerin öncülüğü ettiği anti-faşist halk cepheleri oluşturuldu. Bulgaristan ve Romanya'daki komünistlerin direniş eylemleri sınırlı bir düzeyde kaldı. İtalya'nın 1943'te teslim olması Balkanlar'daki direniş ve Müttefiklerin desteğini artırdı.

1944'e doğru Alman ordularının geri çekilmeye başlaması Balkanlar'daki güç dengesini değiştiren önemli bir etken oldu. İlerleyen Sovyet ordusu Romanya sınırlarına yaklaşınca Kral Mihai yönetimi ele geçirip Rumen ordusunun Müttefiklerin safında savaşmasını sağladı. Sovyet ordusu hızla Tuna'ya doğru yöneldiğinden, Bulgarlar da saf değiştirme yoluna gittiler. Bu arada Balkanlar'daki Alman birlikleri Hırvatistan'daki birkaç garnizon dışında tamamen kuzeye çekildi. Yunanistan'da sürgündeki kralcı hükümetin İngiliz birliklerinin koruması altında Atina'ya dönmelerinden sonra, iç iktidar mücadelesi başladı. İngiliz kuvvetleri ile direniş ordusu ELAS arasında altı hafta kadar süren kanlı çarpışmalar oldu.

II. Dünya Savaşı sonrası. Savaşın sonlarına doğru Müttefiklerin geleceğe dönük hesapları da açığa çıkmaya başlamıştı. ABD Mayıs 1944'te Balkanlar'ın Sovyetler Birliği ile İngiltere arasında etki alanlarına bölünmesini isteksizce onayladı. SSCB bu anlaşma nedeniyle İngilizlerin Yunanistan'da komünistleri ezmesine seyirci kaldı. Bu davranışın altında komünistlerin güçsüz olduğu Romanya'da serbest kalma amacı da yatıyordu. Yugoslavya'da Tito öncülüğündeki Partizanlar, Sovyetler'in baskısına karşın etki alanı planı doğrultusunda kralcılarla uzlaşmaya yanaşmadılar.

İngiliz, ABD ve Sovyet dışişleri bakanları, 1945-47 arasında Balkan devletleriyle baş antlaşması görüşmelerine oturdular. Sovyetler bu dönemde devrimci serüvenlerden kaçınan bir tutum izleyerek genellikle anti-faşist cepheleri destekleme yoluna gitti. ABD ve İngiltere'nin Şubat 1947'de Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'la baş antlaşmaları imzalayarak bu ülkelerin işlemlerinden çekilmeleri ve ABD'nin Truman Doktrini çerçevesinde Yunanistan ve Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardım vermeyi kararlaştırmıştı. Sovyetler'i Balkanlar'da daha etkin bir siyaset izlemeye yöneltti.

Bu arada Balkanlar'daki bir dizi gelişme de SSCB ile ABD arasındaki çatışmayı derinleştirdi. SSCB 1945-46'da Türkiye'ye diplomatik notalar vererek Boğazlar'da askeri üs istedi. Balkan komünistlerinin Balkan federasyonu düşüncesi doğrultusundaki çabaları yoğunlaştı. Ocak 1946'da federal bir Yugoslavya devletinin kurulmasından sonra, Yugoslav birliklerinin yardımıyla Arnavutluk'ta da komünistler iktidara geldi. Birleşik bir Makedonya oluşturma girişimleri Yunanistan'ın direnişine karşılığınca, bu ülkede komünist gerilla etkinliği yeniden başladı. Aralık 1947'de Sovyet diplomatların kilit rol oynadıkları bir darbeyle Romanya kralı Mihai devrildi ve komünist partisi iktidara geldi. Bulgaristan'da da aynı yılın sonunda komünist partisi dış yardıma gerek kalmadan iktidara geldi. Bu arada Tito'nun Balkan federasyonunu oluşturma ve Yunanistan'daki krallık hükümetini devirme çabaları Stalin'le arasında açtı. Stalin'in 1948'de parti içi bir darbeyle Tito'yu devirme girişimi boşa çıktı. Yugoslavya ile SSCB arasındaki çatışma Balkanlar'daki stratejik durumu büyük ölçüde değiştirdi. Arnavutluk komünistleri Tito'ya karşı çıktılar ve Stalin'in yanında

tutum aldılar. Bulgaristan ve Romanya da Yugoslavya ile bağlarını kopardı. Yunanistan'daki komünist gerillalar ise 1949'da yenilgiye uğradı.

Bu tarihten sonra Balkanlar'daki karışıklıklar büyük ölçüde duruldu. Savaş öncesindeki sınırlar temelde değişikliğe uğramamakla birlikte, azınlık sorunları önemini yitirdi ve kalkınmaya ağırlık veren istikrarlı devlet yapıları ortaya çıktı. Siyasal baskılara ve ticari ablukaya karşın ayakta kalan Yugoslavya, Stalin'in ölümünden sonra SSCB ile ilişkilerini düzelterek ve iki süper devlet arasında dengeli bir siyaset izleyerek bağımsız gelişmesini sürdürdü.

1961'de belirginleşen Çin-Sovyet anlaşmazlığı sırasında Arnavutluk SSCB'ye cephhe aldı ve Çin ile yakın ilişkiler kurdu. 1976'da ortaya çıkan görüş ayrılıkları nedeniyle Çin'in yardımlarını kesmesinden sonra, bağımsız çizgi izleyen kapalı bir ülke olarak varlığını sürdürme yoluna gitti.

Comecon içinde ihracata dönük finansal üretimi temel alma rolünü henimsemeyerek ağır sanayiye yönelen Romanya da, 1964'ten sonra SSCB'den uzaklaşmaya başladı. SSCB ve öteki sosyalist Doğu Avrupa ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini sürdürmekle birlikte, bir ölçüde Batı'ya da açıldı; özellikle siyasal ve askeri konularda bağımsız davranmaya özen gösterdi. 1980'lerde Romanya-SSCB ilişkileri yumuşamaya başladı.

1952'de NATO üyesi olan Yunanistan ABD'den büyük ekonomik ve askeri yardım gördü. 1956'dan sonra ABD'nin sıkı denetimini gevşetmesiyle sınırlı bir liberalleşmeye geçildi. Sol muhalefetin giderek güçlenmesi üzerine, Nisan 1967'de ABD'nin parmağı olduğu öne sürülen bir darbeye albaylar cuntası yönetime geldi. Ülkede koyu bir diktatörlük uygulayan askeri yönetim, 1974'te Kıbrıs'ı ilhak girişiminin Türkiye'nin askeri harekâtıyla boşa çıkması karşısında, yerini sivil yönetime bırakmak zorunda kaldı. Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde baş gösteren gerginlik yeni Yunan hükümetini NATO'nun askeri kanadından çekilmeye yöneltti. Uzun görüşmeler, sonunda, NATO ile askeri bağların yeniden kurulmasını sağladiysa da, Türkiye ile ilişkileri normalleştirme çabaları sonuç vermedi. Karamanlis'in merkezi iktidarı sırasında giderek Avrupa'ya yaklaşan Yunanistan, 1 Ocak 1981'de AET'ye tam üye oldu. Aynı yıl yapılan seçimlerde sosyalist eğilimli PASOK iktidara geldi.

SSCB'den uzaklaştıktan sonra serbest piyasa ve işçi özyönetimine dayalı yeni bir ekonomik model uygulayan Yugoslavya, 1963'te federal cumhuriyetlere yeni yetkiler vererek merkezi planlamayı yumuşattı. Benzer bir gelişme yönetimde ve bürokrasi-de de görüldü. 1974 Anayasası'yla bütün bu deneyler kurumsal bir yapı aldı. Tito'nun 1980'de ölmesinden sonra ülkedeki denge-leri gözetken kolektif önderliğe geçildiyse de, ekonomi ve milliyetler konusunda bazı sorunlar önemini korumaya devam etti.

SSCB'ye oldukça bağlı bir siyaset izleyen Bulgaristan, ekonomide merkezi planlamaya dayalı bir sanayileşme yolunu seçti ve tarımsal sanayiye temel aldı. Makedonya'daki azınlıklar konusunda Yugoslavya ile sürekli bir sürtüşme içinde oldu. 1980'lerde Türk azınlığa karşı izlenen siyaset Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde gerginleşmeye yol açtı.

Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa üzerindeki etkisi 1989-90'da ortadan kalkıncaya değin Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Arnavutluk'ta komünist partilerinin de-

netiminde sosyalist yönetimler işbaşındaydı. Ama önce Bulgaristan'da Todor Jivkov yönetimden uzaklaştırdı, ardından Romanya'da Ceausescu Aralık 1989'da bir halk ayaklanması sonucu devrildi. Yugoslavya'da gittikçe büyüyen ekonomik sorunlar, yükselen demokratikleşme talepleri ve iç şiddetlenen etnik çatışmalar sonunda bir iç savaşa ve federal cumhuriyetin parçalanmasına yol açtı. Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek ve Makedonya cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan ettiler. Mayıs 1992'de Bosna-Hersek'te tam anlamıyla bir iç savaş sürmekteydi.

Doğu Avrupa'daki değişikliklerden etkilenmeyecek gibi görünen Arnavutluk'ta da siyasal gelişmeler 1991'de hızlandı ve 1992 başında yapılan seçimlerde Arnavutluk Emek Partisi iktidardan uzaklaştırdı. Bulgaristan'da Ekim 1991'de yapılan seçimler sonucunda Demokratik Güçler Birliği, çoğunluğunu Türkiyenin oluşturduğu Halklar ve Özgürlükler Hareketi'nin desteği ile iktidara geldi. Bu gelişmeler sonucunda Balkanlar'daki eski sosyalist ülkelerde bir yandan pazar ekonomisine, öte yandan da çok partili demokratik sisteme geçiş yönündeki girişimler hız kazandı.

Balkanlar. Balkar dilinde MALKARLAR. Rusya Federasyonu'nun güney kesimindeki Kabartay-Balkar Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Türk halkı.

Kendilerini Taullar (Dağlılar) olarak da adlandıran Balkarların kökeni üstüne kesin bilgi yoktur. V. F. Müller ve J. Marvardi'a göre Kuban Bulgarlarından gelirler. Bazı araştırmacılara göre de uzun süre göçebe olarak yaşadıkları sonra Kafkas Bulgarlarını oluşturmuşlardır. Uzun yıllar Karaçaylılarla birlikte yaşayan Balkarlar ise, adlarının Kırım'dan göç ettikleri sırada kendilerine önderlik eden Malkar adında bir beyden geldiğine inanırlar. Kökenlerinin Hazar Türklerine dayandığını ileri sürenler de vardır. Bunlara göre Balkarlar 10 ve 11. yüzyıllara değin bağımsız yaşamış, daha sonra Ruslar ya da Osetler tarafından Kafkasya'ya sürülmüşlerdir.

Altın Orda ve Kırım hanlıklarının egemenliği altında kaldıktan sonra, 15. yüzyıl sonlarında Kırım Hanlığı'yla birlikte Osmanlılara bağlanan Balkarlar, 1827'de Rusların egemenliğine girdiler. 1917 Devrimi sonrasında, Karaçaylılarla birlikte Kuzey Kafkasya Bağımsız Cumhuriyeti içinde yer aldılar; 1921'de de Kabartay özerk yönetim birimine (oblası) katıldılar. II. Dünya Savaşı'nda Almanlarla işbirliği yaptıkları için Orta Asya'ya sürüldüler ve yaşadıkları bölge olan Balkariye de Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne katıldı. 1956'da Balkarların geri dönmeye izin verildi; ertesi yıl da Kabartay-Balkar Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti oluşturuldu. Nüfusları 66 bin dolayındadır.

Kendilerinin Malkar dil (Malkar dili) ve Tau dil (Dağlı dili) olarak adlandırdıkları Balkarcanın kökeni, Kıpçakçaya bağlanır. Balkarcanın dilbilgisi bakımından Karaçayca(*) ile ortak özellikleri vardır. 1926'ya değin Arap harflerini kullanan Balkarlar, sonra Latin alfabesini, 1940'ta da Kiril alfabesini benimsediler. Gelişmiş bir yazılı edebiyatları olmamasına karşın, zengin bir sözlü edebiyatları vardır.

Balkaş, Kazakistan'ın Cezkazgan yönetim biriminde (oblası) kent. Balkaş Gölünün kuzey kısmında bir uğrak kentidir. 1937'de, kuzeydeki Kounrad madenleri için büyük ölçekli bakır eritme tesislerinin kurulması

sonucunda, ağırlıklı olarak bakır ve molibdene dayalı demirdışı metalurjinin başlıca merkezlerinden biri oldu. Balık konserveciliği, kentteki ikinci büyük işkoludur. Kentte, Kazakistan Bilimler Akademisi'ne bağlı bir botanik bahçesi vardır. Nüfus (1987 tah.) 84.000.

Balkaş Gölü, Rusça OZERO BALHAŞ, Kazakistan'ın doğusunda göl. Geniş Balkaş-Alakol Havzasında, Aral Gölünün 966 km doğusunda yer alır. Deniz düzeyinden yüksekliği 340 m, batı-doğu doğrultusunda uzunluğu 595 km'dir. Su dengesine bağlı olarak önemli değişiklik gösteren yüzölçümü, 20. yüzyıl başlarında ve 1958-69 arasında görüldüğü gibi, suyun bol olduğu yıllarda 18.000-19.000 km²'ye kadar çıkabilir; 19. yüzyıl sonları ile, 1930'lar ve 1940'larda olduğu gibi kurak dönemlerde ise 15.600-16.400 km²'ye düşer. Yüzölçümünün değişmesiyle, su düzeyi de 3 m kadar değişiklik gösterir. Bu değişkenliğin nedeni havzanın yapısı ve gölün konumudur. Gölün içine doğru bir çıkıntı yapan Sarımsak Yanımadası, Balkaş'ı iki ayrı hidrolojik bölüme ayırır. Batı bölümü geniş ve sığ iken, doğu bölümü dar ve görece derindir. Buna bağlı olarak gölün genişliği batıda 74-27 km, doğuda ise 19-9,5 km arasında değişir. Batı bölümünde derinlik 10 m'yi geçmezken, doğuda 23 m'ye ulaşır. Gölün iki bölümünü birleştiren dar Uzunaral Boğazında ise derinlik 5,6 m'dir.

Güneyden gelerek gölün batı bölümüne dökülen büyük İli Irmağı, Balkaş'a akan toplam suyun yüzde 75-80'ini taşır. Doğu bölümü ise yalnızca Karatal, Aksu, Ayaguz ve Lepsa gibi küçük ırmaklarla beslenir. Gölün iki bölümünün de hemen aynı büyüklükte olması, baudan doğuya sürekli bir akış sağlar. Suyu neredeyse tümüyle tatlı olan batı bölümü (toplam mineral oranı litrede 0,74 gr) sanayide ve konutlarda kullanmaya elverişlidir. Doğu bölümünün suyu ise tuzludur (litrede yaklaşık 5 gr).

Gölün doğu kıyısındaki izler, Balkaş Havzası ile doğuda Çungarya Geçidinde yer alan Alakol Gölü havzasının, oldukça yakın geçmişte (belki yalnızca iki ya da üç yüzyıl önce) birleştiğini gösterir. Balkaş Gölünün ve Orta Asya'daki Tanım Havzasının hayvan varlığı arasındaki benzerliğe karşılık, Aral Gölü ile Balkaş Gölünün hayvan varlığı arasında önemli farklılık görülür. Bu nedenle Balkaş'ın eskiden, Alakol ve Ai-pi gölleri aracılığıyla, Tian Shan'daki (Tanrı Dağları) Tufan Vadisini dolduran göller sisteminin bir parçası olduğu ve batıdaki Aral Gölü ile bağlantısının bulunmadığı öne sürülebilir.

Eski çağlardan kalma sekilerin belirgin izlerini taşıyan kuzey kıyıları yüksek ve kayalıktır. Daha kuzeyde engebeli Kazakistan Ovasıyla birleşen kurak bir bozkır bulunur. Sazlıklar ve sayısız göllerle kaplı geniş alanların bulunduğu güney kıyıları alçak ve kumludur. Zaman zaman gölün taşkın suları altında kalan alçak kıyılar, atmosfer etkileriyle sürekli olarak Sarılıkotrau Çölünün kumlarına, daha uzakta da Çungarya Aladağlarının eteklerine döner.

Bölgeye egemen olan aşırı sert kara iklimi, gölün rejimini önemli ölçüde etkiler. Batı bölümünde yıllık ortalama sıcaklık (1930-67) 7°C, yıllık sıcaklık değişimi haziranda 27°C ile ocakta -18°C arasındadır; doğu bölümünde ise yıllık ortalama sıcaklık 4°C, yıllık sıcaklık değişimi ise haziranda 22°C ile ocakta -25°C arasındadır. Ortalama su sıcaklığı batı bölümünde 10°C, doğu bölümünde 9°C'dir. Ortalama yağış yaklaşık

430 mm'dir. Batı bölümüne egemen olan rüzgârlar kuzeybatıdan, doğu bölümüne egemen olanlar ise kuzeydoğudan eser. Oldukça güçlü olan bu rüzgârlar, su üzerinde sürekli çırpıntıya yol açar. Göl, kışım sonundan nisan başına değin buzla kaplıdır.

Göl tabanındaki çökellerde karbonatlar ağır basar. Özellikle sazlık bölgelerde zengin bir hayvan varlığı bulunur. Göl çevresinde değişik martı ve ördek türleri ile çok sayıda karabatak yaşar. Yer yer kuğu ve ak kutana da rastlanır. Kıyıdaki fundalıklar da sülün ve keklik bulunur. Sazlıklarda yiyecek arayan yaban domuzlarından başka, sık çalılıklarda kurt, tilki ve tavşan gibi hayvanlar yaşar. Eskiden bölgede sıkça görülen kaplanların sonuncusu 1940'larda avlanmıştır.

Balkaş'ta, altısı bu sulara özgü 20 balık türü yaşar. Sazan, mersinbalığı, çapak-balığı, turnabalığı ve Aral bıyıklıbalığı, göle sonradan getirilmiştir. Besin kaynağı olan başlıca türler, sazan, turnabalığı ve Balkaş tatlı su levreğidir. Göl dibinde çok canlı bulunmaz. Balıklar için en önemli besin kaynağı, *Chironomidae* familyasından deniz dibi canlıları, zooplanktonlar ve *Tendipedidae* cinsinden larvalardır. Çevre kirlenmesi, yalnızca doğal biyolojik süreçlerden kaynaklanan ya da göle dökülen ırmaklar yoluyla oluşan kirlilikle sınırlıdır.

Balkaş Gölünün ekonomik önemi 20. yüzyılda büyük ölçüde artmıştır. Bu alanda atılan en önemli adım, 1930'larda başlayan ve bugün hızla gelişen balıkçılık ve balık üretimi konusundadır. Düzenli gemicilik hizmetleriyle göl üzerinde büyük miktarda yük taşınır. Balkaş bakır eritme tesislerinin kurulması, bölgenin kalkınmasını büyük ölçüde etkilemiş ve gölün kuzey kıyısında yer alan Balkaş kenti, tesisin çevresinde gelişmiştir. Balkaş'ı Kazakistan'ın bütün büyük merkezlerine ve Orta Asya'ya bağlayan bir demiryolu hattı vardır. İli Irmağının aşağı kesimlerinde yapılan sığır besiciliği ve pirinç tarımı bölge ekonomisi için büyük önem taşır. İli Irmağı üzerinde 1970'te elektrik üretmeye başlayan Kapçagay Barajı doldukça, Balkaş Gölünün rejimi de büyük değişime uğramıştır.

balkılavuzu, *Piciformes* takımının *Indicatoridae* familyasını oluşturan 14 kuş türünün ortak adı. Familyanın bütün üyeleri için kullanılan balkılavuzu adı, aslında yalnızca

Prodotiscus insignis türü balkılavuzu
H. Douglas Pratt

iki Afrika türüne (*Indicator indicator* ve *I. variegatus*) özgü, benzersiz bir davranış kalıbından kaynaklanır. Bu kuşlar, bir porsuğun ya da bir insanın önü sıra uçup ilgisini çekecek sesler çıkararak, arıların yuvasını göstermek üzere kılavuzluk ederler; arkalarından gelen bal avcısı balı alınca da, petekte kalan balmumunu ve arıların larvalarını yerler. Omurgalıların arasında balmumu yediği bilinen tek hayvan bu balkılavuzlarıdır.

Bu iki türden başka Afrika'da yaşayan ve kılavuzluk yapmayan 10 tür ile Himalayalar'da ve Malezya'da yaşayan birer tür de bu familyanın üyeleridir. Bunların hepsi, daha çok balınları ve yabancarılarıyla beslenen, küçük yapılı, sert derili kuşlardır. Bazı türler kuluçka asalığıdır; yumurtalarını başka kuşların, özellikle kovuklara yuva yapan sakallıkuş ve ağaçkakanların yuvalarına bırakırlar. Yumurtadan çıkan bu yavruların gagalarında, sonradan kaybolacak olan bir çift çengel vardır; bu çengelle konağın yavrularını yaralayarak ya da öldürerek besinine ortak olurlar.

Balkır, Süleyman Edip (d. 1902, Mustafa-kemalpaşa - ö. 25 Ocak 1978, İstanbul), Arifiye Köy Enstitüsü'nü kurmuş ve müdürlüğünü yapmış eğitimci.

1920'de Bursa Öğretmen Okulu'nu bitirdi. 1921-28 arasında öğretmenlik etti. 1928'den 1940'a değin İstanbul ilköğretim müfettişliğinde bulundu. Daha sonra Eskişehir Mahmudiye Eğitim Kursu'nda eğitim şefi, Kastamonu Gököy Eğitim Kursu'nda kurucu müdür olarak çalıştı. 1940'ta Arifiye Köy Enstitüsü'nü kurmakla görevlendirildi ve 1946'ya değin burada müdürlük yaptı. Köy Enstitüleri'ne karşı başlayan hareket sırasında görevden alınarak İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim ve özlük işleri müdür-

Balkır
Kaynak Kırımlar

lüğüne atandı. 1967'de buradan emekliye ayrıldı.

İlköğretim seferberliğini ve eğitim çalışmalarını dile getiren *Yeni Hızla Köye Doğru* (1939), *Eski Bir Öğretmenin Anıları* (1968), *Eğitimde İki Anıt: Yücel-Tonguç* (1969), *Dipten Gelen Ses: Arifiye Köy Enstitüsü* (1974) adlı yapıtları vardır.

balkon, bir yapının zemin katının üstündeki katlarında, cepheden dışı doğru çıkıntı yapan, yaklaşık bir metre yüksekliğindeki bir korkuluk duvarı ya da parmaklıkla çevrelenmiş bölüm. Ortaçağda ve Rönesans'ta balkonlar, her sırası bir alttakinden daha ileri taşan taş bloklarla oluşturulmuş bindirmelikler, büyük ahşap payandalar ya da taş konsollar taşırdı. 19. yüzyıldan bu yana, dökme demir, betonarme ve daha başka malzemelerden taşıyıcılar da yapılmaktadır.

Balkon, bahçesiz konutlarda yaşam mekânını genişletmeye ve etkinlik olanaklarını artırmaya yarar. Apartmanlarda bazen güneşten ve yağmurdan korunma olanağı sağlamak amacıyla balkonun yapı cephesinden içeri çekildiği de olur. Klasik mimarlıkta bütünüyle içeri çekilmiş ya da üzeri ayn bir çatıyla örtülmüş balkonlara *loggia*(*) adı verilir. Sıcak ülkelerde, balkona açılan kapılar genellikle panjurlu yapılarak iç mekânlarda hava dolaşımı sağlanır.

Eski Roma'dan Victoria dönemine değin kamu yapılarındaki balkonlar, söylevlerin

verildiği ve kitlelerin yönlendirildiği yerler olagelmıştır. Sayısız yapıda balkon ve loggia'ların bulunduğu İtalya'da, Roma'daki San Pietro Bazilikası'nın yanındaki Vatikan Sarayı'nda papanın halkı kutsadığı *loggia*, bunların en ünlüsüdür.

Gotik kiliselerde, koronun durması için, galeri adı verilen iç balkonlar yapıldı. Ortaçağın daha geniş salonlarında ise, *minstrel*ler(*) için galeriler ayrılmıştı. Rönesans'ta tiyatronun gelişmeye başlamasından sonra izleyicilerin sayısı gittikçe arttı. Bunun bir sonucu da, sahnenin rahatça görülebilmesini sağlamak amacıyla tiyatro salonlarının duvarlarına öne doğru eğimli balkonların yapılmaya başlanması oldu.

İslam ülkelerinde cami minarelerinin şerefeleri de birer balkondur. Gene camilerde, son cemaat yerinin duvarında yer alan ve namaz sırasında bir müezzinin içerideki imamın tekbirlerini dışarıda namaz kılan cemaate iletmesi için kullanılan balkonlara mükebbire adı verilir. Ahşap yapıların ağırlıklı olduğu Japon mimarlığında, her katı tümüyle ya da bölüm bölüm çevreleyen bir balkon bulunur.

balkuşu, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Meliphagidae* familyasını oluşturan 170 kuş türünün ortak adı. Bu familyanın bazı üyeleri, Avustralya, Yeni Gine ve Batı Pasifik Adalarında en bol bulunan kuş türlerindendir.

Kafalarında belli belirsiz desenler olan, soluk ve gösterişsiz renkli balkuşlarının uzunluğu 10-35 cm arasında değişir. Gagaları ince, uzun ve hafifçe aşağı doğru kıvrık, dilleri hortum biçiminde ve fırça uçlu olan bu kuşlar çiftler ya da küçük sürüler halinde dolaşarak balöz, böcek ve meyveyle beslenir. *Meliphaga* cinsi, çoğunda kulak püskülleri olan 40 türü içerir; bu türlerin en iyi bilinen üyesi Avustralya'nın güneyinde yaşayan, 18 cm uzunluğundaki ak kulaklı balkuşudur (*M. leucotis*). *Myzomela* cinsi, daha çok Okyanusya adalarında yaşayan parlak renkli 25 türü içerir; bu cinsin erkekleri kızıl ve kara tüyleriyle kolayca ayırt edilir. Avustralya'nın doğusunda yaşayan 11,5 cm uzunluğundaki kızıl balkuşunun ya da kankuşunun (*M. sanguinolenta*) çınlayan ötüşü öğle sırasında duyulur.

Familyanın öbür üyeleri çankuşu, keşişkuşu ve madenci adıyla bilinir. Avustralya'nın doğusundaki ve güneyindeki ormanlarda yaşayan *Anthochaera* cinsinin yaklaşık 35 cm uzunluğundaki üç türü familyanın en iri üyeleridir.

Güney Afrika'da yaşayan Kap şekerkuşu da (*Promerops cafer*) genellikle bu familya içinde sınıflandırılır.

Ball, Sir Alexander John (d. 1757, Gloucestershire, İngiltere - ö. 25 Ekim 1809, Malta), Malta kuşatmasını (1798-1800) yöneten ve 1802-09 arasında adanın valisi olarak görev yapan İngiliz tuğamiral. Amiral Nelson'un yakın dostu olarak tanınır.

Batı Hint Adalarında Amiral Sir George Rodney komutası altında görev yapan Ball, amiralin Dominika açıklarında Fransızları büyük bir yenilgiye uğrattığı çarpışmada (12 Nisan 1782) yer aldı. 1783'te albaylığa yükseldiyse de, komutan olarak ilk görevini 1790'da aldı. 20 Mayıs 1798'de Lord Nelson'un fırtınada direği kırılan gemisini karaya oturmaktan kurtararak onunla yakın dost oldu.

9 Şubat 1799'da, Malta kuşatmasını yönettiği sırada, adanın yasama meclisince başkanlığa ve başkomutanlığa seçildi. Fransızların Eylül 1800'de Malta'yı terk etmelerinden sonra, Donanma Bakanlığı, Nelson'un girişimlerine karşın, Ball'a deniz seferlerini

de görev vermekten kaçındı. 1801'de "baronet" unvanını alan Ball, Malta valiliğine atandı ve yaşamının geri kalan bölümünü burada geçirdi. 1804'te Malta'da sekreterliğini yapan İngiliz şair Samuel Taylor Coleridge kendisinden övgüyle söz etmiştir.

Ball, Hugo (d. 22 Şubat 1886, Pirmasens, Almanya - ö. 14 Eylül 1927, St. Abbondio, İsviçre), yazar, müzikçi, oyuncu ve tiyatrocu. Sert toplum eleştirileriyle tanınır. En önemli yapıtı, Alman romancı Hermann Hesse'in ilk eleştirel yaşamöykülerinden olan *Hermann Hesse, sein Leben und sein Werk*'tir (1927; Hermann Hesse, Yaşamı ve Yapıtları).

1906-07 yıllarında Münih ve Heidelberg üniversitelerinde sosyoloji ve felsefe öğrenimi gördükten sonra oyuncu olmak üzere 1910'da Berlin'e gitti. Kararlı bir barış yanlısı olan Ball, I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'yı terk ederek 1916'da tarafsız İsviçre'ye yerleşti. Aynı yıl Zürich'te açtığı Cabaret Voltaire, dönemin ünlü sanatçıların toplandığı bir kafe oldu. Dadacılık(*) akımı bu kafe toplantıları ortamında oluştu. Ball 1917'de Bern'e gitti. Bir süre burada gazetecilik yaptıktan sonra Ticino'ya yerleşti. Öteki önemli yapıtları, *Kritik der deutschen Intelligenz* (1919; Alman Aydınlarının Eleştirisi) ve *Die Flucht aus der Zeit*'tir (1927; Zamandan Kaçış).

Ball, John (ö. 15 Temmuz 1381, St. Albans, Hertfordshire, İngiltere), İngiltere'deki Köylü Ayaklanması'nın önderlerinden. York ve Colchester'da papazlık yapan Ball, yaklaşık 1366'da sınıfsız toplumu savunan ateşli vaazları nedeniyle aforoz edildi. Bununla birlikte fırsat bulduğu her yerde, özellikle de pazar yerlerinde vaaz vermeye devam etti. 1376'dan sonra sık sık hapsedildi. Haziran 1381'de ayaklanma başlayınca Kentli ayaklanmacılar tarafından Maidstone'daki hapishaneden kurtarıldı ve onlarla birlikte Londra'ya gitti. Londra yakınlarındaki Blackheath'de toplanan kalabalığı, "Adem toprağı kazarken, Havva yün eğirirken, kim efendi idi?" diye başlayan ünlü konuşmasıyla harekete geçirdi. *Anonim Chronicle*'de yer alan bir kayıta, Londra olaylarını yaşamış bir kişinin sözlerine dayanarak, Ball'ın lordların ve piskoposların öldürülmesi için halkı kızdırttığı ileri sürülür. Ball ayaklanmanın bastırılmasından sonra yargılandı ve St. Albans'da idam edildi. Yaptığı işlere ilişkin bütün bilgiler önyargılı vakayinamecilerin yapıtlarına dayanmaktadır. Froissart, Ball'ı "Kent'in deli papazı" olarak adlandırır. Ball, William Morris'in *The Dream of John Ball* (1886-87; John Ball'in Düşü) adlı romansına konu olmuştur.

Ball, Lucille (Desirée) (d. 6 Ağustos 1911, Jamestown, New York - ö. 26 Nisan 1989, Los Angeles, California, ABD), radyo, sinema ve televizyon sanatçısı. Columbia Broadcasting System (CBS) televizyonunca ilk kez 1951'de yayımlanan komedi dizisi "I Love Lucy" (Lucy'yi Seviyorum), değişik biçimlerde 1956'ya değin sürmüş, 1961-65, 1968-74 dönemlerinde yeniden gösterime girmiştir.

Ball tiyatroculuğa genç yaşta karar verdi. Bir yandan New York kentinde Broadway'deki sahne denemelerine katılıyor, öbür yandan da New York eyaletinin batı kesimindeki Jamestown'da liseye devam ediyordu. Daha sonra modellığa başladı, 1933'ten sonra sinema filmlerinde küçük roller bulmayı başardı. On yıl sonra daha önemli roller elde etti. 1947'de, CBS'nin bir radyo dizisinde akılsız bir ev kadını canlandırdı. Bu rol dikkatleri üzerine çekmesini sağladı.

1940'ta ünlü orkestra şefi Desi Arnaz ile evlendi. Arnaz ile birlikte, başlarına sürekli garip rastlantılar ve aksilikler gelen bir karı kocayı oynadıkları "I Love Lucy" dizisinin yapımına da katkıda bulundu. İlk gösteriminde ve sonraki tekrarlarında çok beğenilen bu dizi durum komedisi (*situation comedy*) denen türü de çok etkiledi.

Ball, Thomas (d. 3 Haziran 1819, Charlestown, Massachusetts - ö. 11 Aralık 1911, Montclair, New Jersey, ABD), yapıtlarıyla ABD'de, özellikle de New England'da, anı anlayışını derinden etkilemiş heykeltarihi.

Sanat yaşamına minyatür ve ağaçbaskı sanatçısı olarak başladı. Ayrıca başarılı bir müzikçiydi. İlk yapıtları arasında birçok müzikçinin büstü vardır. En tanınmış yapıtları Boston'da Public Garden'daki atlı George Washington Anıtı ve Washington, D. C.'deki Lincoln Anıtı'nda yer alan "Özgürlük" adlı heykel grubudur, 1891'de *My Threescore Years and Ten* (Ömrümün Yetmiş Yılı) adlı bir otobiyografi yayımlamıştır.

Balla, Giacomo (d. 24 Temmuz 1871, Torino - ö. Mart 1958, Roma, İtalya), resimde gelecekçilik akımının kurucularından olan ressam.

Resim eğitimini Paris'te gördü. Orada büyük ölçüde noktacılıktan etkilendi. 1901'de Roma'ya yerleştikten sonra gıtgide

"Tasmalı Köpeğin Dinamizmi", Giacomo Balla'nın yağlıboya çalışması, 1912; Buffalo Güzel Sanatlar Akademisi George F. Goodyear ve Buffalo Fine Arts Academy

Milanolu şair Filippo Marinetti'nin etkisi altına girdi. 1909'da Marinetti, gelecekçilik adını verdiği edebiyat akımını başlattı. Bu, modern bilim ve teknolojinin gücünü kullanarak İtalyan kültürünü yeniden canlandırmaya yönelik bir girişimdi. Balla ve öteki İtalyan sanatçılar Marinetti'nin ilkelerini benimsediler ve 1910'da ressamların, geleceksel toplum ve kültür düzenini yıkmakta sanatı silah olarak kullanmasını isteyen "Gelecekçilik Bildirgesi"ni yayımladılar.

Gelecekçi sanatçılarda görülen genel eğilimin tersine, Balla modern makinelerle ya da şiddetle ilgilenmeyen lirik bir ressamdı. Örneğin "Sokak Işığı - Işık Çalışması" (1909, Modern Sanat Müzesi, New York kenti), yalnızca ışığın dinamik bir betimlemesiydi. "Tasmalı Köpeğin Dinamizmi" (1912, Buffalo Güzel Sanatlar Akademisi) gibi daha sonraki yapıtlarında sanatsal kaygılarının temelini ritim, ışık ve rengin soyut yorumlanmasının yanı sıra, eşzamanlılık ilkesi (hareket halindeki bir nesnenin çeşitli yönlerinin aynı anda gösterilerek bu hareketin betimlenmesi) oluşturuyordu.

I. Dünya Savaşı sırasında Balla, resimlerinde yalın, geniş renk alanları kullanmaya

başladı. Savaşın sonra öteki geleceklerinin tersine, bir süre daha akıma bağlı kaldıysa da, gitgide daha gelenekçi bir üsluba yöneldi.

Ballance, John (d. 27 Mart 1839, Glenavy, Antrim, Kuzey İrlanda - ö. 27 Nisan 1893, Wellington, Yeni Zelanda), Yeni Zelanda başbakanı (1891-93). Liberal Parti'yi birleştirmiş ve sosyal refah yasalarının kabul edilmesinde önemli rol oynamıştır.

Ballance, kendi kendini yetiştirmiş bir kişiydi. Birmingham'da bir süre demircilik yaptıktan sonra, 1865'te Yeni Zelanda'nın Wanganui kentine göç etti. Burada *Wanganui Herald* gazetesinin yayın yönetmenliğini yaptı ve Yerli Maonlere karşı savaştı. 1875'te parlamentoya giren Ballance yerel yönetimlerin kaldırılmasını savundu. 1878'de imparatorluğa bağlı hazine sorumlusu olarak görev yaparken, vergide eşitliği sağlamak amacıyla arazi vergisi koydu. 1884-87 arasında arazi, savunma ve yerel işler bakanı olarak, tekellerde toplanmış toprakların küçük çiftçilere dağıtılması için girişimlerde bulundu. Ayrıca, Maori topraklarının satışındaki yolsuzlukları engellemeye ve krallık topraklarını korumaya çalıştı.

Ballance, başbakanlık döneminde, artan oranlı arazi ve gelir vergisi uygulaması getirdi; kalkınmak için hükümete gerektiğinde özel toprakları kamulaştırma yetkisi verilmesini sağladı. Süregelen ekonomik bunalıma karşı hükümet harcamalarını kısma yoluna gitti. Üst meclis üyeliğini yaşam boyu yerine yedi yılla sınırlandırarak muhaliflerinin gücünü azalttı. Ballance'ın hükümetinde işçilerin çalışma koşullarını düzeltmek için yasaların çıkartılmasına öncülük eden Pember Reeves, toprak tekellerine karşı savaştan John McKenzie ve Ballance'dan sonra başbakan olan Richard John Seddon gibi birçok ünlü bakan vardı.

Ballanche, Pierre-Simon (d. 4 Ağustos 1776, Lyon - ö. 12 Haziran 1847, Paris, Fransa), romantik yazarlar üzerinde önemli etkide bulunan din ve toplum felsefecisi. 19. yüzyıl başlarında Fransız düşüncesinin

Ballanche, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışması
Bibliothèque Nationale Paris

gelişmesinde önemli rol oynamıştır. 18. yüzyıl usulüğünü reddetmesi, dinsel ve toplumsal kuramlarında şiirsel ve gizemli bir üslup kullanması, romantikler üzerindeki etkisinin başlıca kaynağıdır.

Katolik tutumu ağır basan Ballanche, hem kendi döneminin, hem de geçmişin mistik yazarlarının yapıtlarını derinlemesine inceledi. *Du sentiment considéré dans ses rapports avec la littérature et les arts* (1801; Edebiyat ve Sanatla İlişkisi Açısından Duy-

gu) adlı yapıtında, dinsel duygunun sanatteki işlevi üzerinde durdu. Bu yapıttaki görüşleri, Chateaubriand'ın, romantizmin dönüm noktasını oluşturan *Le Génie du christianisme*'nin (Hıristiyanlığın Dehası) habercisi sayılır. Ballanche, 1789 Fransız Devrimi sonrası dönemde, insan toplumunun temelleri ve işlevleri sorununu kendi dinsel görüşlerinin ışığında yeniden ele aldı.

Ballantyne, Robert Michael (d. 24 Nisan 1825, Edinburgh, İskoçya - ö. 8 Şubat 1894, Roma, İtalya), özellikle *The Coral Island* (1858; *Mercan Adası*, 1943, 1985) adlı romanıyla tanınan İngiliz yazar. Tüm öykülerin-

Robert Ballantyne, John Ballantyne'in portre çalışmasından ayrıntı, 19. yy; Ulusal Portre Galeri, Londra
National Portrait Gallery, Londra

de güçlü ve dürüst kahramanların serüvenlerini anlattı. Hudson Körfezi Kumpanyası'ndaki deneyimlerinden yola çıkarak *Snowflakes and Sunbeams, or, The Young Fur Traders*'i (1855; *Kar Taneleri ve Güneş Işınları*, ya da *Genç Kürk Tüccarları*) yazdı. *Mercan Adası*'nda, öykünün geçtiği yöre üzerinde birinci elden bilgisi olmadığı için düşüğü bir hataya çok üzülerek sonraki öykülerinin ortamını araştırmak amacıyla çok sayıda geziye çıktı.

Ballarat, BALLAARAT olarak da yazılır, Avustralya'da Victoria eyaletinin orta kesiminde kent. Yarrowee Irmağı üzerinde yer alır. 1838'de koyun çobanları tarafından kurulan ilk yerleşmenin adı, "dinlenme yeri" anlamındaki iki Yerli sözcüğünden gelir. 1851'de, ırmak çamurlarının altın bakımından zengin olduğunun anlaşılmasıyla bölge hızla gelişti. 1854'te izin belgelerinin kaldırılması ve siyasal reform istemiyle başkaldıran 25 kadar madenci, askerlerce kurşunlandı; olayın anısına daha sonra bir anıt dikildi. Ballarat 1855'te belediye, 1863'te ilçe, 1870'te kent oldu.

Bir demiryolu ve karayolu kavşağı olan Ballarat, Avustralya'nın en geniş iç bölge kentidir ve Sebastopol ili ile Ballarat, Bungaree, Buninyong ve Grenville illerinin bazı bölümlerini içerir. Bir tarım ve hayvancılık bölgesine hizmet sunar. Irmak çamurlarındaki altın kısa sürede tükendiye de, Ballarat'ta toprakaltı madenciligi 1918'e değin sürdü. Yünlü kumaş, tarım ve sanayi makineleri, tuğla, kimyasal madde ve mobilya, kentin başlıca sanayi ürünleridir. Kamu binalarının çoğu 1860-70'lerden kalmadır. Kentte Anglikan ve Katolik katedralleri, bir madencilik ve sanayi okulu, her yıl begonya şenliği düzenlenen bir botanik bahçesi ve bir tarih müzesi vardır. Kent alanının (Wendouree Gölü de içinde olmak üzere) yaklaşık yüzde 20'si, eğlence ve dinlenme amacıyla kullanılır. Kültürel kurumları arasında, 1967'de kurulmuş olan Ballarat Yüksekokulu sayılabilir. Nüfus (1981) 62.641.

Ballard AİLESİ (ü. 16. yy ortaları - 18. yy ortaları, Fransa), 1560-1750 arasında Fran-

sa'da müzik yayınlarını tekelinde tutan matbaacı aile.

Ailenin kurucusu, tanınmış besteci ve lavta sanatçısı Adrian Le Roy'un kayınbiraderi Robert Ballard'dı (ö. 1588). Le Roy ve Ballard, önce kurşun el hurufatıyla çalışmaya başladılar. 1540'ta, Robert'in kayınpederi Guillaume Le Bé (ya da du Gué) de onlara katıldı. 1552'de II. Henri, Ballardlara, müzikle ilgili yayın yapan tek basımcı olarak ilk patentini verdi. Robert ölünce, eşi ve oğlu Pierre (ö. 1639) işi sürdürdüler. 1640-79 arasında işin başına geçen Robert'in torunu Robert döneminde IV. Henri ve XIII. Louis firmaya yeni patentler verdiler. Robert'in ardından Christophe (ö. 1715), Jean-Baptiste-Christophe (ö. 1750), Christophe-Jean-François (ö. 1765) ve 1788'e değin Pierre-Robert-Christophe (ö. 1812) firmayı yönettiler. Ballard'ların tarihi boyunca, kadınlar da erkekler kadar etkin oldu.

Ballard'ların gerek kurşun el hurufatı gerek daha sonra bakır levhalar üstüne oyulan hurufatla gerçekleştirdiği basımlar, inceliği ve özeniyle ünlüydü. Başlık sayfaları, bezemesel oymabaskıların genellikle en üstün örneklerini sergiliyordu. Aralarında

Robert Ballard, Leleuvre'nin portre çalışmasından Claudio du Flos'un yaptığı oymabaskı, 1713
J. P. Zola

Le Roy, Titelouze, Janequin, Goudimel, Lasso, Campra, Couperin, Lalande, Montéclair, Philidor, Rameau ve Lully gibi bestecilerin yapıtları ile Mersenne'nin *Harmonie universelle*'inin de (Evrensel Armoni) bulunduğu yayınlar arasında öteki Fransız bestecilerin de hemen tümünün yapıtları vardı.

Ballet comique de la reine (Kraliçenin Komik Balesi), ilk bale gösterisi olarak kabul edilen saray eğlencesi. 1581'de Fransız kraliçesi Catherine de Médicis'nin kız kardeşinin nişanını kutlamak amacıyla kraliçe, nedimeleri ve soylular sarayda müzik, dans, konu (Odysseus'un Kirke'den Kaçışı) ve sahne düzenlemesinin dramatik bir bütünlük içinde kaynaştırıldığı bir gösteri yaptılar. Bu aynı zamanda, yazılı bir metni (libretto) olan ilk baleydi. Ertesi yıl Catherine'in saray eğlenceleri yönetmeni Balthazar de Beaujoyeux(*) tarafından *Ballet comique de la royne* (Kraliçenin Komik Balesi) adıyla basıldı. Gösteri parlak bir başarı kazanmıştı. Beaujoyeux'nün kitabı da Avrupa saraylarında elden ele dolaştı. Fransa'da saray balesinin, İngiltere'de de mask adı verilen oyunların gelişmesini etkiledi.

ballet d'action (konulu bale), konunun öne çıktığı, koreografi, dekor ve kostüm gibi bütün sahneleme öğelerinin bunun gerisinde kaldığı bale türü. 18. yüzyılın başlarında yaşamış İngiliz bale ustası John

Weaver'in yarattığı, dans biçiminde bir oyun türü olan pantomim balesi yüzyılın sonlarına doğru klasik *ballet d'action*'a dönüştü. Angiolini, Franz Hilverding, van Weven ve özellikle Noverre gibi koreograf- lar bu türü çok tuttular. Noverre'in *Lettres sur la danse, et sur les ballets* (1760); Dans ve Baleler Üzerine Mektuplar) adlı yapıtı, *ballet d'action* konusunda yetkin bir çalışma kabul edilir.

Ballet Rambert bak. Rambert Balesi

Ballet Russe de Monte Carlo bak. Monte Carlo Rus Balesi

Ballets Russes bak. Rus Balesi

balletto, 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başlarında İtalya'da ortaya çıkan, hafif bir vokal müzik tarzı. Dans müziğini andıran ve dönemin başlıca vokal müzik formu olan madrigal ile de pek çok ortak özellikler taşıyan *balletto*'da sözler tipik olarak kıtalar halinde düzenlenmiştir ve her iki kıtadan biri "*fa-la-la*" nakaratıyla biter. *Balletto*'nun dönemin *canzonetta*, *villota*, *villanesca* ve *vilanella* gibi öbür hafif türleriyle ortak bir özelliği de, kuvvetli ve zayıf vuruşların belirgin biçimde birbirini izlemesidir. *Balletto* terimini ilk kez İtalyan besteci Giovanni Gastoldi 1591'de kendi yapıtlarından birini adlandırmak üzere kullandı: *Balletti a cinque voci... per cantare, sonare, et ballare* (Beş Sesli Ballettolar... Söylemek, Çalmak ve Dans Etmek İçin).

İngiliz besteci Thomas Morley İtalyan tarzından büyük ölçüde etkilenmiş olmakla birlikte, *First Booke of Ballets* (1595; Birinci Baleler Kitabı) adlı yapıtında *balletto*'nun kontrpuan ve armoni boyutlarını genişletti. Morley'nin üslubu yalnızca İngiliz bestecileri değil, Alman besteci Hans Leo Hassler ve onun genç çağdaşlarının da etkilendi. Bu bestecilerin çalışmalarında *balletto*, 17. yüzyılın başlarında daha çok çalgı müziğine yaklaştı ve daha homofonik bir nitelik kazandı. Alman besteci Johann Hermann Schein'in süitlerinde ve 17. yüzyıl sonlarının İtalyan çalgı müziği yapıtlarında da sık sık *balletto* örneklerini rastlanır. Gerek İtalyan Girolamo Frescobaldi'nin, gerekse 18. yüzyılda J. S. Bach'ın çalgı müziği yapıtlarında *balletto* başlıklı bölümler bulunur. Ayrıca, 15. yüzyılda İtalya'da çok yaygın olan bir dramatik koreografi formuna da *balletto* adı verilmiştir.

Balli, Veli (d. 1950, Varto), maratondaki başarılarıyla ün kazanan Türk atlet.

Atletizme okul yıllarında başladı. Seçmelerde başarı göstererek okullararası yarışmalara katıldı. Ankara Demirspor Kulübü'ne girdi, 1.500, 3.000 ve 5.000 metrelerde yarıştı. Aynı yıllarda Himmet Kırzık'un yardımıyla tekniğini geliştirdi. 1970'te yıldırlar kategorisi 1.500 m Türkiye rekorunu kırdı.

1972'den sonra maraton koşmaya başladı. 1976 Lahor Maratonu'nda 2 saat 11 dakika 30 saniye ile birinciliği kazandı ve bu derecesiyle dünya klasmanında altıncı sırayı aldı. 1977'de Balkan maraton şampiyonluğunu elde etti. Aynı yıl, Olimpiyat dışında dünyanın en ünlü maratonu olan Boston Maratonu'nda ikinci, 1979 Atina Maratonu'nda birinci oldu.

balıbbaba, balıbbabagiller (*Lamiaceae*) familyasının *Lamium* cinsini oluşturan 40-50 kadar otsu bitki türünün ortak adı. Eskidunya'ya özgü olan bu türlerin büyük bölümü Türkiye'de de yetişir. En iyi bilinen türlerden beyaz balıbbaba (*L. album*) 50 cm boyunda, dört köşe gövdeli, çokyıllık bir

bitkidir. Tüylü yaprakları karşılıklı, çiçekleri beyazdır. Lekeli balıbbaba (*L. maculatum*) ile eflatun çiçekli balıbbaba (*L. purpureum*) türleri de yaygın ve çok tanınan türlerdir.

balıbbabagiller bak. Lamiaceae

balıbasra (*Ceroplastes rusci*), KANLIBASRA ya da İNCİR KOŞNILI olarak da bilinir, *Homoptera* (eşkanatlılar) takımının *Coccidae* familyasından koşnil (kabuklubit). Dişinin salgıladığı mumsu madde, sırtında kalın, kabank ve çizgili bir kabuk oluşturarak, böceğe küçük bir kaplumbağa görünümü verir. Bitkilerin, özellikle incir ağaçlarının dal, yaprak ve meyvelerine yapışarak yaşamını sürdüren bu böcekler önemli bir tarım zararlısıdır.

Ballia, Hindistan'ın kuzeyinde Uttar Pradesh eyaletine bağlı Ballia ilinin merkezi kent. Ganj Irmağı kıyısında, Varanasi'nin (Benares) kuzeydoğusunda yer alır. Eski bir yerleşim merkezi olan Ballia, Ganj'ın yatağındaki değişmeler sonucu kuzeye doğru kaymıştır. Bir yönetim, ticaret ve iş merkezi olarak, bazı hafif sanayi kuruluşlarını barındırır. Kentte iki yüksek okul ve her yıl kurulan bir sığır panayırı vardır. Varanasi ve kuzeydeki öteki kentlere demiryoluyla bağlanır.

3.183 km²'lik bir alanı kaplayan Ballia ili, Uttar Pradesh eyaletinin doğu ucunda yer alır ve Bihar eyaletine doğru bir çıkıntı oluşturur. Ganj ve Ghaghara ırmaklarının birleşme kavşağına uzanan üçgen bir alüvyon ovasını kaplar. Sık sık ırmak taşkınlarına uğrayan verimli topraklarında çeşitli tahıllar, şeker kamışı ve başka bazı ürünler yetiştirilir. Nüfus (1981) kent, 61.704; il, 1.945.376.

Balliol AİLESİ, Balliol BALIOL olarak da yazılır, ortaçağ İskoçya tarihinde önemli yeri olan İngiltere'ye Normandiya'daki Bailleul'dan (Somme) gelen ailenin kurucusu Guy de Balliol, daha İngiltere kralı II. William döneminde (1087-1100) Northumberland'de ve başka yerlerde topraklar elde etmişti. Guy'ın yeğeni ve ardılı Bernard (ö. y. 1167) Bernard Şatosu'nu inşa ettirdi ve İskoçya'da toprak elde eden ilk Balliol oldu. 1138'de Northallerton'da İskoçya kralı I. David'e karşı savaştı ve 1141'de Kral Stephen ile birlikte Lincoln'da Matilda'ya tutsak düştü. Oğlu Bernard (ö. y. 1190), İskoçya kralı I. William'ın 1174'te Alnwick'de tutsak edildiği çarpışmaya katıldı. Aynı aileden Hugh (ö. 1128), 1215-16'da İngiltere'deki baronlar grubuna karşı Kral John'u destekledi.

Hugh'un oğlu ve ardılı John (ö. 1268), 1233'te Kelt soyundan gelen son Galloway lordu Alan'ın kızı ve İskoçya kralı I. William'ın vârisi Dervorguilla ile evlendi. Böylece, onun soyundan gelenlerin krallık hakkı doğdu. John, 1251-55 arasında genç İskoçya kralı III. Alexander'in vâsiliğini yaptı. Baronlar Savaşı (1264-67) sırasında Leicester kontu Simon de Montfort önderliğindeki soylulara karşı İngiltere kralı III. Henry'ye bağlılığını sürdürmesi, topraklarını geçici olarak yitirmesine ve Lewes Çarpışması'nda (14 Mayıs 1264) tutsak düşmesinden sonra bir süre hapsedilmesine yol açtı. John, bir olasılıkla 1263'te, Durham piskopusuyla tutuştuğu kavgaдан duyduğu pişmanlığın göstergesi olarak Oxford'da okuyan bazı öğrencilerin bakımını üstlendi. Ölümünden sonra da karısı öğrencilere yapılan bağışları sürdürdü ve 1282'de evleri resmen Balliol College adını aldı.

John'un yerine sırasıyla Hugh (ö. 1271), Alexander (ö. 1278) ve John de Balliol adlı

üç oğlu geçti. Üç kardeşin en küçüğü olan John, İskoç tahtına Balliol ailesinin geçmesini sağladı. Ama Balliol'lerin hükümdarlığı yalnızca bir kuşak sürdü ve John'un oğlu Edward'ın tahttan çekilmesiyle son buldu.

Ballivián Gölü, Bolivya-Peru sınırındaki Titicaca Gölünün yerinde, Pleistosen Bölümde (y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce) bulunan göl. Yüzeyinin bugünkü Titicaca'nın yüzeyinden en az 100 m yüksekte olduğu sanılır. Gölün suları çekilirken yerinde daha küçük iki göl oluşmuştur. Bunlardan biri havzanın kuzey bölümündeki Titicaca Gölü, öteki ise daha güneyde, bugünkü Poopó Gölünün bulunduğu yerdeki Minchin Gölüdür.

Ballon, Jean bak. Balon, Jean

Ballonius bak. Baillou, Guillaume de

Ballou, Hosea (d. 30 Nisan 1771, Richmond, New Hampshire - ö. 7 Haziran 1852, Boston, ABD), insanlığın tümüyle ebedi kurtuluşa ulaşacağı görüşünü savunan Universalist Kilise'ye 50 yılı aşkın süre önderlik eden ilahiyatçı.

Evrensel kurtuluş inancını 1789'da benimseyen Ballou, bu öğretiyi önce Kalvenci bir temele oturttu. Ama Calvin'in, kurtuluşu yalnızca "seçilmiş" kullarla sınırlayan kuramı yerine, bütün insanlığı kapsayan bir kurtuluş kavramı geliştirdi. Ethan Allen'in, yaradancı görüşü yansıtan *Reason the Only Oracle of Man* (1784; Akıl, İnsanın Tek Kâhini) adlı yapıtının etkisiyle, Kalvenci öğretileri yeniden ele aldı. *A Treatise on Atonement*'da (1805; Kefaret Üzerine Bir İnceleme) kendi Universalist görüşlerini dile getirdi. 1809'da, New Hampshire'in Portsmouth kentinde rahip oldu; 1815'te Massachusetts'te Salem'e geçti. Aralık 1817'den ölümüne değin de Boston'daki ikinci Universalist Kilise'nin rahipliğini yaptı.

Dinsel düşüncede usun önemini vurgulayan Ballou, Universalizmi, Üçleme inancından uzaklaştırarak, Tanrı'nın birbirinden ayrı kişileşmiş nitelikler ya da işlevler taşıdığını yadsıyan Uniteryen bir yaklaşım benimsedi. İsa'nın, yalnızca insanı Tanrı ile barıştırmak için değil, Tanrı'nın insana yönelik değişmez sevgisini kanıtlamak için de can verdiği inancıyla, ilk günah kavramını ve İsa'nın ölümünün, bu günahın bedeli olarak insanlık adına ödenen bir kefaret olduğu öğretisini yadsıdı. Günahların cezasının yalnızca yeryüzündeki hayatta çekildiğini, ölümlerle birlikte ruhun, tanrısal sevgiyle arınarak ölümsüzlüğe ulaştığını savundu. Bunu izleyen tartışmalar, ölümden sonra herkesin sınırlı bir süre ceza çekeceğine inanan Restorasyoncuların kiliseden ayrılmasıyla sonuçlandı. Ballou, bu tartışmadaki görüşlerini *An Examination of the Doctrine of Future Retribution*'da (1834; Öbür Dünyada Ceza Çekme Öğretisi Üzerine Bir İnceleme) savundu.

Ballou'nun öteki yazıları arasında 10 bin kadar vaaz, birçok ilahi ve sayısız deneme vardır. *The Universalist Magazine* (1819) ile *The Universalist Expositor* (1830) adlı dergileri kurarak yönetti. Universalist Kilise'nin çalışmalarını sürdüren, Tufts College'in (sonradan Tufts Üniversitesi) ilk rektörü olan ve gene Hosea Ballou adını taşıyan yeğeni (1796-1861), daha sonra *The Universalist Quarterly and General Review* adını alan *Expositor*'da ona yardımcı oldu.

Ballycastle, İrlanda dilinde BAILE AN CHAIS- TIL. Kuzey İrlanda'nın 1973'te kurulan Moy-

le ilçesinde (*distric*) kent. Ballycastle Körfezinde, Rathlin Adasının tam karşısında yer alır. Eskiden Antrim ili (*county*) sınırları içindeydi. Glenshesk Irmağının ağzında, 517 m yükseklikteki Knocklayd'ın yakınındadır. İskoçya kralı Robert Bruce'un Rathlin Adasında bir mağarada saklanmış olduğu söylenir. Kent bugün bir pazar merkezi, balıkçı limanı ve dinlence yeridir. Bunamargy Fransiskan Manastırı ile Dunanean Şatosu'nun kalıntıları kent yakınlarındadır. Guglielmo Marconi, bir deniz feneri ile anakara arasındaki ilk telsiz sistemini, 1898'de Rathlin ile Ballycastle arasında kurmuştu. Nüfus (1981) 3.284.

Ballymena, İrlanda dilinde AN BAILE MEANACH, Kuzey İrlanda'da, Belfast kentinin yaklaşık 40 km kuzeybatısında, Main Irmağı vadisinde ilçe ve ilçe merkezi. Daha önce Antrim iline bağlıydı. Ballymena kenti, çevresindeki kırsal yerleşmelerin alışveriş merkezidir. Öteden beri keten ve yünü üretimiyle tanınan kentte son yıllarda sentetik iplik de üretilmektedir.

1973'te kurulan Ballymena ilçesinin yüzölçümü 142 km²'dir. Batıda Magherafelt, kuzeyde Ballymoney ve Moyle, doğuda Larne ve güneyde Antrim ilçeleri ile komşudur. Deniz düzeyinden yüksekliği 435 m'yi aşan Antrim Dağları, batı yönünde Ballymena'nın orta kesimindeki Main Irmağı vadisine doğru alçalarak, ilçenin doğusunu kuzeyden güneye keser. Vadide sığır, domuz ve kümes hayvanları beslenir; ayrıca arpa yetişir. Ballymena bölgesinin güneybatısındaki Beg Gölü kıyılarından diatomit çıkarılır. Antrim Dağları, dağ tavuğu avcılığına, Main Vadisinin ırmağı ve akarsuları ise olta balıkçılığına elverişlidir. Belfast'tan uzanan bir karayolu, vadi boyunca ulaşımı kolaylaştırır. Nüfus (1981) kent, 28.166; (1988 tah.) ilçe, 56.900.

Balmaceda, José Manuel (d. 19 Temmuz 1840, Santiago - ö. 19 Eylül 1891, Santiago, Şili), liberal reformcu devlet başkanı (1886-91). Ulusal Kongre ile anlaşmazlığı, bir iç savaşa yol açmıştır.

Balmaceda 1870'te Ulusal Kongre'ye seçildi. Devlet başkanı Domingo Santa María'nın hükümetinde bakan olarak görev yaparken (1881-86), bayındırlık işlerine önem

Balmaceda
Organization of American States

verdi ve kilise karşıtı bir tutum takındı. Başkan seçildikten sonra halkın eğitimine ve demiryolu yapımına ağırlık verdi. Kongre çoğunluğunun liberal politikalar izleyen hükümete karşı 1860'lardan beri sürdürdüğü muhalefeti devralan Balmaceda, Kongre'nin devlet başkanının yetkilerine getirdiği kısıtlamaları kaldırmaya çalıştı. Bunun üzerine 1891'de iç savaş patlak verdi. Kongre, Balmaceda'ya bağlı kuvvetleri deniz

kuvvetlerinin desteğiyle sekiz aylık bir savaştan sonra etkisiz hale getirdi. Balmaceda'nın yenilgisi ve bunu izleyen intiharı, Şili'de başkanlık sistemini sona erdirdi. Kurulan parlamenter yönetim sistemi 1920'lerin ortalarına değin varlığını sürdürdü.

Balmain, Pierre (-Alexandre-Claudius) (d. 18 Mayıs 1914, Saint-Jean-de-Maurienne - ö. 29 Haziran 1982, Paris, Fransa), kurduğu moda eviyle II. Dünya Savaşı sonrasında şıklığın simgesi haline gelen terzi. Windsor düşesi, Belçika kraliçesi, 1950'lerin önde gelen film yıldızlarının çoğu müşterileri arasındaydı. İlk ve en önemli müşterilerinden biri, onu moda evi açmaya yöneltti ve 1945'te Balmain Moda Evi açıldığında da tanıtımını üstlenen ABD'li yazar Gertrude Stein'di.

Para sıkıntısı yüzünden mimarlık öğrenimini yarıda bırakan Balmain, 1934'te Edward Molyneux'nun yanında desinatörlüğe başladı. 1939'da Lucien Lelong'a geçti ve burada, savaş sonrasında parlak döneminde en önemli rakibi olacak Christian Dior ile çalıştı. Özellikle etkileyici bir şıklık ile dişilği birleştiren gece giysileriyle ve üstün nitelikteki ürünleriyle ayırt edilen Balmain Moda Evi, açılır açılmaz başanıza ulaştı. New York kenti ile Caracas'ta şubeler açan, ayrıca esans ve aksesuar üretimine de başlayan Balmain, kısa sürede işini büyüttü. Aralarında Marlene Dietrich, Katharine Hepburn, Sophia Loren, Ingrid Bergman ve Brigitte Bardot'nun da bulunduğu film yıldızları ve filmler için giysiler tasarladı. Tek tek tasarlanıp dikilen giysilerin yerini giderek hazır giyim alıncı butikler açtı ve el çantası, eşarp, bavul, hatta mobilya üretimine yöneldi. 1978'de Legion d'honneur nişanıyla onurlandırıldı.

Balmer, Johann Jakob (d. 1 Mayıs 1825, Lozan - ö. 12 Mart 1898, Basel, İsviçre), atom kuramının ve atom spektroskopisinin gelişmesinde temel önemi olan bir formül kuran İsviçreli matematikçi.

1859'dan ölümüne değin Basel'de lise öğretmenliği yaptı. Ayrıca 1865-90 arasında Basel Üniversitesi'nde geometri dersleri verdi. 1885'te, hidrojenin tayf çizgilerinin (Balmer dizisi) dalga boylarını veren yalın bir formül geliştirdi (*bak.* tayf çizgisi dizileri). Ama bu formülün nasıl olup da doğru sonuç verdiği 1913'e değin kuramsal olarak açıklanamadı. 1913'te Niels Bohr, bu formülün, hidrojen atomundaki farklı enerji düzeylerine ilişkin kendi geliştirdiği kuramla uyum içinde bulunduğunu ve onu desteklediğini ortaya koydu.

Balmes, Jaime Luciano (d. 28 Ağustos 1810, Vich - ö. 9 Temmuz 1848, Vich, İspanya), liberal görüşlerine dönemin tutucu Katoliklerince şiddetle karşı çıkan din adamı, siyaset yazarı ve felsefeci.

Cervera Üniversitesi'nden medeni hukuk ve kilise hukuku doktorası aldıktan sonra Vich'de fizik ve matematik dersleri verdi. Madrid'de *El pensamiento de la nación* adlı haftalık bir gazete kurarak yönetti. En ünlü yapıtı, *El protestanismo comparado con el catolicismo en sus relaciones con la civilización europea*'dır (1842-44, Avrupa Uygarlığı Üzerindeki Etkileri Bakımından Protestanlık ile Katolikliğin Karşılaştırılması). Bu yapıtı, Katolikliğin, ilerleme anlayışına karşı çıktığı suçlamasına yönelik bir savunmadır. Felsefi yapıtları, Balmes'in mantığı olarak nitelenen *El criterio* (1845; Ölçüt) ile *Filosofía fundamental* (1846; Temel Felsefe) ve *Curso de filosofía elemental*'dir (1847; Felsefeye Giriş Dersleri). Tüm yapıtlarının

eleştirel basımını, Madrid'de 33 cilt olarak yayımlanmıştır (1948-50).

Balmumcu, Şevki (d. 1905, İstanbul - ö. 20 Nisan 1982, İstanbul), Türkiye'de 1930'larda ağırlık kazanan akılcı-işlevci mimarlık eğiliminin başarılı temsilcilerinden biri olan mimar.

1928'de İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitiren Balmumcu, 1930-32 arasında kontrol mimarı yardımcılığı yaptı. 1933'te Ankara Sergievi için açılan proje yarışmasında birinciliği kazandı. Kontrol mimarlığını da yaptığı binayı 1935'te tamamladı. Aynı yıl Yalova Kaplıcası'nın onarımında danışmanlık yaptı, sonraları Tekel Genel Müdürlüğü'nde mimar olarak çalıştı. 1930'lar boyunca katıldığı çeşitli mimarlık proje yarışmalarında ödüller kazandı. İki kez serbest çalışmak üzere büro açmasına karşın başarılı olamadı. 1958'de bürosunu kapattıktan sonra giderek yoksulluğa düştü ve unutuldu.

Türkiye'de modern mimarlık anlayışının oluşturulması çabaları, Balmumcu'nun meslek yaşamındaki en etkin dönemine rastlar. Bauhaus akımından etkilenen ve bu doğrultuda akılcı-işlevci bir tutum benimseyen Balmumcu'nun Ankara Sergievi çalışması bu yaklaşımdan tipik ve başarılı bir örneği sayılır. Telif hakları ya da sanatçıya saygı gibi kavramların göz ardı edilerek, yapının 1948'de Büyük Tiyatro Binası'na(*) dönüştürülmesi Balmumcu'yu çok etkilemiş, ruhsal bunalım geçirmesine yol açmıştır.

Balobedular, LOBEDULAR ya da LOVEDULAR olarak da bilinir, Güney Afrika'daki Transvaal yönetim bölgesinin kuzeyinde, bir Bantu dili konuşan halk. Bavendalar ile Tsongalar en yakın komşulardır. Kumdari, kabak, mısır ve yerfıstığının önemli yer tuttuğu çapa tarımı, bölgedeki başlıca ekonomik etkinliktir. Besin üretiminde hayvancılık ikinci sırada gelir. Ayrıca sığır, pek çok toplumsal ve ekonomik ilişkide para yerine geçer; bitki köklerinden yapılan çeşitli mayalı içkiler de gündelik işlerde aynı amaçla kullanılmaktadır. Ortaklaşa yürütülen tarımsal etkinlikler ya da konut yapımında ise karşılıklı iyi niyet ve uzun vadeli güven egemendir. Üretimin pazara değil, tüketime yönelik olduğu Balobedularla ticaret amacıyla mal biriktirmek hoş karşılanmaz.

Tipik bir Balobedu köyü, barınmak, çalışmak ve toplumsal etkinlikler için kullanılan 20-80 küçük yapıdan oluşur. Bu yerleşim, farklı kuşaklardan akraba erkekleri barındırmak için oluşturulmuşsa da, aralarında başka akrabalık bağları olan çeşitli bireyleri de içerir.

Balobedularla akrabalık, siyaset, ekonomi ve din, Yağmur Kraliçesi'nin kişiliğinde birleşmiştir. Kraliçenin soyu, bugünkü Zimbabve'yi oluşturan toprakların güneyinde kurulmuş olan Monomatopa İmparatorluğu'ndan göç eden Sonalar'a uzanır. Yağmur Kraliçesi'nin, ayinler ve kutsal atalarına sunulan yakarışlar yoluyla, tarım için gereken yağmurları getirdiğine inanılır. O aynı zamanda, Balobedularla akrabalık yoluyla birleştiren bir ögedir. Balobeduların kendi aralarındaki siyasal dayanışmanın yanı sıra, onlarla birlik kuran başka halklarla olan dayanışmaları da, kraliçeye armağan olarak sunulan kadınlar aracılığıyla güç kazanır. Bağlılığı ve karşılıklı bağları simgeleyen bu uygulamaya karşılık kraliçe de, halkından öteki insanlara eş olarak kadınlar sunar. Bir kraliçe öldüğünde, bunun kuraklık, kıtlık ve hastalık gibi doğal afetlere yol açacağına inanılır.

Hiristiyanlık, Balobedular arasında fazla benimsenmemişse de kültürlerini derinden

etkilemiş ve çok karılılık, ruhun ele geçirilmesi için büyü yapma, davullu ve danslı törenler gibi geleneksel uygulamalar topluluk içinde uygun karşılanmaz olmuştur. Balobedu işçileri, vergilerini ödeyebilmek için para kazanmak amacıyla yaşadıkları yerlerden göç etmektedirler. *Apartheid*(*) politikası çerçevesinde yerleştirildikleri, bağımsız olmayan Lebowa yurtluğunda erkekler Güney Afrika madenlerine ve sanayi kuruluşlarına çalışmaya gider, kadınlar evde oturur.

Balodis, Janis (d. 20 Şubat 1881, Trikata, Letonya, Çarlık Rusyası - ö. 8 Ağustos 1965, Saulkrasti, Letonya SSC, SSCB), Letonya'nın bağımsızlık savaşı sırasında ordunun ve donanmanın başkomutanı, daha sonra hükümet üyesi ve başkan yardımcısı.

Vilnius'taki askeri akademiden 1902'de mezun olduktan sonra Rus ordusunda subay olarak görevlendirildi. Rus-Japon Savaşı (1904-05) sırasındaki hizmetlerinden dolayı madalya aldı. I. Dünya Savaşı'nın başında Doğu Prusya'da cephede yaralandı ve Almanlarca tutsak alındı. Kasım 1918'de kaçarak Letonya'ya döndü. Letonya'da, hem Bolşevik yönetimin Mart 1918'de ülkeyi terk ettiği Almanlara, hem de bu toprakları yeniden ele geçirmeye çalışan Bolşeviklere karşı ulusal bağımsızlık hareketi güçleniyordu. Balodis, Albay Oskars Kalpaks'in Mart 1919'da ölümü üzerine Letonya ulusal ordusunun komutanlığını üstlendi ve Ekim 1919'da başkomutanlığı resmen atandı. Yeni kurulan ulusal devleti, Bolşeviklerin, Alman-Baltların, Almanların ve Beyaz Rusların saldırılarına karşı savundu.

1925'te Letonya Parlamentosu'na (*Saeima*) seçildi ve Aralık 1931'de savaş bakanı oldu. 15 Mayıs 1934'te Karlis Ulmanis hükümetinde başbakan yardımcılığına atandı. Ulmanis'in başkanlık görevini üstlenmesi üzerine, Balodis de 11 Nisan 1936'da başkan yardımcısı oldu. Sovyet orsununun Letonya'yı işgalinden kısa süre sonra Ulmanis hükümeti azledildi; Temmuz 1940'ta Ulmanis ve Balodis tutuklanarak SSCB'ye götürüldü. Birkaç yıl sonra Balodis'in Letonya'ya geri dönmesine izin verildi ve kendisine küçük bir emekli aylığı bağlandı.

balon, atmosferde yükselmeyi ve düşmeden kalabilmeyi sağlamak için sıcak hava ya da helyum, hidrojen gibi havadan daha hafif bir gazla doldurulmuş hava geçirmez büyük torba. Balonların çoğunda yük ya da

yolcu taşımak için asılmış bir sepet ya da taşıyıcı bulunur.

İnsanoğlunun ilk başarılı uçuş denemelerinde balonlar kullanılmıştır. Balon benzeri hava taşıyıcı denemeler, büyük olasılıkla, Brezilyalı bir rahip ve mucit olan, Bartolomeu Lourenço de Gusmão'nun daha 1709'daki çalışmalarıyla başladı. 1783'te, Fransa'nın Annonay kentinde Joseph ve Etienne Montgolfier Kardeşler, sıcak havayla doldurulmuş kumaş bir torbanın havaya yükseldiğini, deneyerek doğruladılar. Montgolfierler'in aynı yılın 5 Haziran'ında havaya saldıkları balon yaklaşık 2,5 km yol aldı. Montgolfier Kardeşler 19 Eylül 1783'te Versailles'da bir koyun, bir horoz ve bir ördek taşıyan daha büyük bir balonu havaya salarak aynı deneyi yinelediler.

21 Kasım 1783'te Jean-François Pilâtre de Rozier ile d'Arlandes markisi François Laurent, Montgolfier yapısı bir balonla Paris üzerinde havalanırken ilk insanlı balon uçuşu gerçekleşmiş oldu. Yaklaşık 23 dakika süren ve hemen hemen 9 km'ye ulaşan bu uçuş sırasında balondaki havanın sıcak kalması yün ve saman yakılarak sağlanmıştı. Aynı yılın aralık ayında fizikçi J.-A.-C. Charles ile Nicholas-Louis Robert, hidrojenle doldurulmuş bir balonla iki saat süreyle uçtular. Bu uçuştan kısa bir süre sonra Charles tek başına 35 dakikalık bir uçuş yaptı.

Balonların askeri amaçlı kullanımları kısa sürede geliştirildi. Yere çapa atarak havada asılı kalabilen gözlem balonları kimi savaşlarda Napoléon tarafından, daha sonra da Amerikan İç Savaşı'yla I. Dünya Savaşı'nda kullanıldı. Motor gücüyle donatılmış hava gemileri balonlardan esinlenerek geliştirildi; hava gemilerinin yerini sonunda uçaklar aldı, ama balonlar yararlı uygulama alanları bulmayı sürdürdüler. II. Dünya Savaşı sırasında alçaktan uçuş ve dalış bombardımanlarına karşı savunma amacıyla İngiltere'nin birçok bölgesinde yere çapa atarak asılı duran balonlardan yararlanıldı.

Balonlar bilimsel çalışmalarda da çok büyük yararlar sağlamıştır. Avusturyalı fizikçi V. F. Hess kozmik ışınların varlığını kanıtlamak amacıyla 1911-12'de bir dizi balonlu uçuş gerçekleştirdi. Çok cesaret isteyen bu uçuşlarda Hess 5.000 m'lik yüksekliklere ulaştı. Meteoroloji bilminde 1900'den bu yana görülen ilerlemeler, büyük ölçüde 30 km'lik yüksekliklere çıkan ve ölçüm aygıtlarıyla donatılmış insansız balonlarla havanın üst katmanlarının yoğun bir biçimde araştır-

ılması sonucunda gerçekleşmiştir. İsviçreli fizikçi ve eğitimci Auguste Piccard, en önemli özelliği, uçuş tarihinde kullanılan ilk basınçlı kabını içermesi olan kendi tasarımıyla bir balonla, Mayıs 1931'de dünya yükseklik rekoru kırdı. Auguste'nün ikiz kardeşi olan Jean-Felix Piccard plastik balonlarla deneyler yaptı ve ABD Hava Kuvvetleri'nin üst atmosfer hakkında bilgi toplamak amacıyla 30.000 m'den daha yükseğe yolladığı polietilen Skyhook türü insanlı balonların tasarlanmasında rol aldı. Balonla uçuş giderek bir spor olarak da yaygınlık kazanmıştır.

Balon, Jean, Balon, HALLON olarak da yazılır (d. 1676 - ö. 1739, Paris), olağanüstü hafif ve esnek sıçrayışlarıyla ün kazanmış balet. Bir dansçının görünürde zorlanmadan sıçrama yaptıktan sonra yumuşak ve düzgün bir biçimde yere inme yeteneğini tanımlamak için balede kullanılan *ballon* teriminin onun adından kaynaklandığı sanılır. Ama terimin Fransızca *ballon* (balon) sözcüğünden geldiği düşünülmektedir. XIV. Louis döneminin gözde bir virtüözü olan Balon, 1691'de Paris Akademisi'ne (bugün Paris Operası) girerek Marie Subligny ve Françoise Prévost'nun partneri oldu. 1708'de *Les Horaces*'da Prévost ile birlikte sahneye çıktı. Corneille'in *Horace* oyununa dayalı bu eski danslı pantomim, Jean-Georges Noverre'in uyguladığı *ballet d'action*'un(*) öncüsü sayılır.

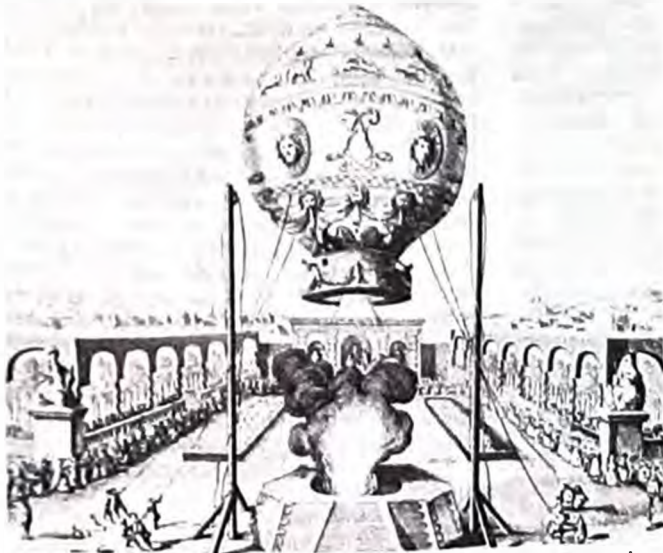
balon çerçeve, ahşap karkas yapılar (yaklaşık 60 cm aralıklı) düşey taşıyıcılara yatay ahşap öğelerin çivilenmesiyle uygulanan iskelet sistemi. Dikmelerin her katta ayrı olduğu geleneksel ahşap karkas sistemin tersine, balon çerçeve dikmeler temelini üst düzeyinden çatıya kadar, bütün yapı yüksekliğince (genellikle iki kat) kesintisiz uzanır. Bunlara köşegen konmaz, çapraz destek yapılmaz. Sistemin rijitliği (eğilmez ve sağlam olması) dikmelere dikey doğrultuda çivilenen kısa ahşap bağlantılarla sağlanır.

Balon çerçeve özellikle İskandinav ülkeleri ve ABD'de uygulanmıştır. Kraliçe Anne ve Padavra üsluplarındaki yapılar bu türün tipik örneklerini oluşturur. Ayrıca bak. Kraliçe Anne üslubu; Padavra üslubu.

balonbalığı, *Tetraodontidae* familyasından 90 kadar balık türünün ortak adı. Ürkütüldüklerinde havayı ya da suyu içlerine çekerek balon gibi şişebildikleri için bu adla anılan balonbalıkları, dünyanın bütün sıcak ya da ılıman bölgelerinde, genellikle denizlerde yaşar; hafif tuzlu ya da tatlı sularda yaşayan türleri de bilinmektedir. Dişleri kalın ve genellikle dikenlidir; dişleri birbiriyle kaynaşarak, her iki çenenin tam ortasında bir yarığı olan gagamsı bir yapı oluşturur. Balonbalıklarının en büyük örnekleri 90 cm'yi bulursa da çoğu daha küçük yapıdır.

Balonbalıklarının çoğu türleri zehirlidir; özellikle iç organlarında yoğunlaşmış olan tetraodontoksin adlı bu zehirin insanı öldürebilecek kadar kuvvetli olmasına karşın, birçok ülkede balonbalıklarının eti yenir. Japonya'da, *fugu* adıyla bilinen bu balıkları iyice temizleyip zehirini aldıktan sonra pişirmek amacıyla özel olarak eğitilmiş aşçılar vardır.

Balonbalıklarıyla akraba olan ve aynı biçimde gövdelerini yusuvarlık şişirebilen 12 türe sivri burunlu balonbalıkları denir. *Canthigasteridae* familyasını ve *Canthigaster*

21 Kasım 1783; Pilâtre ve d'Arlandes, Montgolfier yapısı bir balonla insanlı ilk serbest balon uçuşunu gerçekleştiriyorlar

Brown Brothers

cinsini oluşturan bu balıklar, dünyanın hemen her yanına yayılmıştır. Oldukça uzun ve sivri uçlu burunları olan bu küçük balıkların burun delikleri, gözle kolay kolay görülmeyecek kadar küçüktür. Uzunlukları 20 cm'yi geçmeyen, çok canlı ve parlak renklerdeki bu balıklar da balonbalıkları gibi bazen deniz akvaryumlarında süs balığı olarak yetiştirilir.

balonböceği, Diptera (çiftkanatlılar) takımının *Acroceridae* familyasından böceklerin ortak adı. Karınları şiş olduğu için bu adla anılan balonböceklerinin kafaları son derece küçük, sırtları kamburdur.

İnce bir hortumu olan erişkin balonböcekleri bitki özsularıyla beslenir; hortumu olmayan türlerin ise, erişkin evreye geldikten sonra hiç beslenmeden yaşamlarını sürdürdüğünü sanılmaktadır. Bu böceklerin larvaları örümceklerin iç asalağıdır.

balonculuk, motorsuz balonlarla yarış ya da eğlence amacıyla yapılan uçuş. 1960'larda yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Kullanılan balonların plastik, naylon ya da polietilenden yapılmıştır. Hidrojen, helyum, metan ya da sıcak hava ile doldurulur. 1783'te Montgolfier Kardeşler'in balonla yaptığı uçuşlardan sonra Fransa'da bilimsel ve askeri amaçlarla balon kullanılmaya başlandı. Ama balonculuğun bir spor olarak yapılması, ABD'li yayıncı James Gordon Bennett'in 1906'da uluslararası yıllık uzun mesafe balon yarışları düzenleme önerisiyle başladı. 1922-24 arasında düzenlenen yarışlarda Belçikalı baloncuların sürekli başarı elde etmeleri üzerine, kupayı düzenleme

Sıcak hava balonları, ABD Ulusal Balon Şampiyonası, 1965, Reno, Nevada
Jim Larsen

görevi (1939'daki zorunlu kesintiye değin) Belçika'ya verildi. Balonculuk da, yatçılık gibi, zenginlerin uğraştığı bir spor oldu.

Balonculuk II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda sıcak hava sağlayan yeni maddelerin ve propan bekinin kullanılmaya başlanmasıyla yeniden canlandı. Balon uçuşu, yükselme ve yol almadan oluşur. Tavşan-tazı adı verilen yarışlarda, önceden yükselecek belirli bir uzaklığa kadar giden "tavşan" balonu izlemek için "tazı" balonlar havalandırılır. Yarışı, tavşana en yakın ve ilk olarak bitiren balon kazanır. Uluslararası Havacılık Federasyonu, gazla ve sıcak havayla çalışan ve hacimleri 250 m³'ten 16.000 m³'e kadar değişen balonların arasında, 10 ayrı sınıfta uluslararası rekorları saptamaktadır.

Bugün balonculuk kulüpleri daha çok yereldir. Düzenlenen dünya şampiyonaları pek başarılı olmamıştır. Bununla birlikte Maxie Anderson, Ben Abruzzo ve Larry Newman Atlas Okyanusunu (1978), Anderson ile oğlu Kristian Avrupa kıtasını (1980)

ve Abruzzo, Newman, Rocky Aoki ve Ron Clark Büyük Okyanusu (1981) balonla geçerek çeşitli rekorlar kırmışlardır.

balonlu fok (*Cystophora cristata*), *Phocidae* familyasından, Atlas Okyanusunun kuzeyinde ve Kuzey Buz Denizi açıklarında yaşayan bir fok türü. Burnunun üstünde, balon ya da başlığa benzer büyükçe bir

Balonlu fok (*Cystophora cristata*)
Tierbilder Okapa-Frankfurt am Main

şişkinlik vardır, yüzü de gövdesinden daha koyu renktedir. Boz üstüne açık ya da koyu iri lekeleri (dişilerde daha az belirgindir) olan balonlu fok, sürüler halinde yaşar ve daha çok balıkla beslenir. Erişkin erkeklerin uzunluğu 3,5 m'yi, ağırlığı da 400 kg'yi bulur; dişiler daha küçük ve daha hafiftir. Aşırı avlanma nedeniyle sayıları iyice azalmış olan balonlu foklar genellikle Grönland foklarıyla birlikte yaşar.

balözü, NEKTAR olarak da bilinir, bitkilerin çiçek, sap ve yapraklarındaki balözü bezlerinden salgılanan tatlı, yapışkan sıvı. Bu tatlı sıvı böcekleri çeker; balözü yemek üzere çiçeğe konan böcekler de vücutlarına yapışan çiçektozlarını bitkiden bitkiye taşıyarak tozlaşmaya yardımcı olur. Balonluların ürettiği balın hammaddesi de balözüdür. Temel olarak fruktoz, glikoz ve sükröz gibi şekerlerin sulu çözeltisi olan balözünde, ayrıca çok az miktarda proteinler, tuzlar, asitler ve uçucu yağlar bulunur. Şeker içeriği, alındığı çiçeğin türüne, toprak ve hava koşullarına bağlı olarak yüzde 3-80 arasında değişir. Balonluları, genellikle şeker içeriği yüzde 15'ten az olan balözünü toplamazlar.

balsa (*Ochroma pyramidale* ya da *Ochroma lagopus*), *Bombacaceae* familyasından çok hafif odunlu bir ağaç. Anayurdu Güney Amerika'nın tropik bölgeleridir. Odunu Veymut çamının odununa benzer. İyi kurutulmuş balsanın bir metre küpü 90-120 kg ağırlığındadır; çok yavaş büyüyen balsa ağaçlarının odunu daha ağır olabilir. Batmadan su üstünde yüzme özelliği nedeniyle, canhalatı ve canyeleği yapımına mantardan daha uygundur. Esnekliği nedeniyle mobil-yaların ambalajlanmasında ve makinelerin altında darbelere karşı, yalıtım özelliği nedeniyle de kuluçka makinelerinde, soğutucularda, soğuk hava depolarında ve benzeri yerlerde iç kaplama malzemesi olarak kullanılır. Hem hafif, hem yalıtkan olması, katılaştırılmış karbon dioksitin taşınmasında kullanılan sandıkların yapımında balsanın aranan bir gereç olmasını sağlar. Ayrıca uçakların yolcu bölümlerinin yapımında model uçak ve gemi yapımında da kullanılır. Tohum liflerinden ise genellikle şilte ve minderleri doldurmakta yararlanılır.

balsam, bitkilerin sağlam dokularından ya da yaralarından sızan reçinemi aromatik madde. Benzoik ya da sinnamik asit esterlerini içeren balsam, daha çok ilaç yapımında kullanılır. Kokusu daha

kuvvetli olan bazı çeşitleri tütsülere katılır. Uçucu yağlarda çözölmüş halde bulunan yağ reçineleri (oleorezin) genellikle daha akıcı olmakla birlikte, çoğu kez balsamlarla yağ reçinelerini birbirinden ayırt etmek güçtür. Parfüm yapımında kullanılan hoş kokulu, koyu kahverengi ya da siyah renkte, koyu kıvamlı bir sıvı olan Peru balsamı gerçek bir balsamdır. Bu madde, El Salvador'un bazı bölgelerinde yetişen, ayrıca Sri Lanka'ya götürölmüş olan, baklagiller (*Leguminosae*) familyasından *Myroxylon pereirae* ağacından elde edilir. Kodekslerde adı geçse de tıbbi bir değeri yoktur. Peru balsamından daha koyu kıvamlı, kahverengi bir balsam olan Tolu balsamı parfüm yapımında kullanılır; öksürük şuruplarının ve pastillerinin bileşimine katılır. Havada uzun süre kaldığında katılaştıran Tolu balsamı Kolombiya'da ve Amerika'nın ekvator bölgelerinde elde edilir.

Kanada balsamı ile Mekke balsamı (Gilead balsamı) ise gerçek birer balsam değildir.

Balsamon, Theodoros (d. y. 1105 - ö. y. 1195, Konstantinopolis), Bizans'ın ortaçağdaki en önde gelen hukuk bilgini ve Antakya (Antiocheia) patriği (y. 1185-95). Uzun süre Konstantinopolis (İstanbul) patriğinin hukuk danışmanlığını yaptı. Ortodoks Kilisesi'nin ve Bizans İmparatorluğu'nun kanun ve kararlarını 7. yüzyıldan başlayarak açıklamalı biçimde derleyen *nomokanon*(*) üzerine yazdığı yorum (y. 1170), erken Bizans döneminin siyasal ve dinsel tarihiyle ilgili pek çok kaynak belgeyi günümüze ulaştırmıştır.

Balsas Irmağı, İspanyolca RIO BALSAS. Meksika'nın ortagüney kesiminde, ülkenin en büyük akarsularından biri. Puebla eyaletinde, San Martín ve Zahuapan ırmaklarının karıştığı yerde Atoyac (Poblano) Irmağı adıyla doğar. Önce güneybatıya, sonra da Mezcala adıyla bildiği Guerrero eyaletinde batıya yönelir. Guerrero ve Michoacán eyaletlerinin sınırını oluşturarak Mongrove Burnundan Büyük Okyanusa dökülür. İvinti yerleri nedeniyle akarsu taşımacılığına uygun olmamasına karşın, hidroelektrik enerji üretiminde ve sulamada ırmaktan büyük ölçüde yararlanır. Kumdan, kahve, pamuk, şeker kamışı, tropik meyve ve sebzeler, Balsas Havzasının başlıca ürünleridir.

balta, parçalamak, yarmak, yontmak, delmek için kullanılan el aleti ve eski bir silah. Paleolitik Çağ baltaları İÖ 30000 dolaylarında tahta saplı basit taş araçlar olarak ortaya çıktı. Bakır uçlu baltalar İÖ 4000 dolaylarında Mısır'da kullanıldı. Bunları tunç uçlu, daha sonra da demir baltalar izledi. Uçlar saplara çeşitli biçimlerde bağlanıyordu. Örneğin, tuhta bir sapa tutturuluyor, bir odun çatlağını içine oturtuluyor, bir kemik oyğunun arasına sıkıştırılıyordu. Ortaçağda demir uçlu keskin baltaların gelişmesi Kuzeydoğu Avrupa'da geniş orman alanlarının açılmasına ve ortaçağ tarımının gelişmesine olanak sağladı. Balta Doğu Avrupa, İskandinavya, Kuzey ve Güney Amerika'da ve daha başka yerlerde de tarım alanı açılmasında benzer bir rol oynadı.

Günümüzde çelik uçlu, bazen iki tarafı da keskinleştirilmiş, dülgere, oduncu, et, Frenk, gemici, yarıc, yangın, yontucu, Kürt baltası gibi türleri bulunan baltalar, hâlâ çok çeşitli amaçlarla yaygın olarak kullanılmaktaysa da, bıçkı makinesi ve başka makineler çıktıktan sonra önemini yitirmiştir.

Balta ayrıca ateşli silahların bulunmasından önce kullanılan silahlardan biriydi. Savaş baltası denen bu türün, sapıyla birlikte

boyu bir metre olanları piyadeler, daha kısa olanları süvari ve deniz erleri, el baltası olarak adlandırılan çok kısa saplıları da gene süvari ve deniz erlerince kullanılmıştır.

baltacı, **TEBERDAR** ve **TEBERLİ** olarak da bilinir, Osmanlı saraylarında görev yapan bir tür hizmetli, özel muhafız. Baltacılar taşdıkları uzun saplı baltalarıyla tanınmışlardır.

Baltacılar Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde sarayın odun gereksinmesiyle doğrudan ilgilidiler. Rivayete göre II. Murad döneminde (1421-51) seferde yol açmak, çadırları kurup kaldırmak da bunların göreviydi. 15. yüzyılın ikinci yarısında baltacıların bir bölümü "zülüflü baltacılar" adıyla örgütlenerek Yeni Saray'ın (Topkapı Sarayı) hizmetine verdiler. Sarayın önemli yerlerini korumakla görevlendirilen zülüflü baltacılar, törenlerde de padişahın gücünü ve görkemini simgeleyen muhafız kıtalarında yer aldılar. Beyazıt'taki Eski Saray baltacıları ise şehzade ve sultanların hizmet ve korumasından sorumlu olup kızlar ağısına bağlıydılar.

Baltacı sınıfı için Acemi Ocağı ile Galata ve İbrahim Paşa saraylarındaki bölüklerden seçilen adaylar özel eğitim görürlerdi. En büyük amirleri baltacılar kethüdasıydı. Sonra bölükbaşı ve odabaşı gelirdi. Yetenekli baltacılar çeşnigirlik, müteferrikalık, kilerci başı baltacılığı, divanhanecilik, bıçak mü-lazımlığı gibi saray görevlerine atanırlardı. Sarayın temizliği, sarayda çıkan yangınları söndürmek, saray ileri gelenlerinin cenazesini taşımak da baltacıların görevlerindendi. Zülüflü baltacılar, haremle olan yakın ilişkileri nedeniyle yalnızca önlerini görebilecek biçimde yüksek atlas yaka taktıkları için "yakalı baltacılar" da denirdi.

19. yüzyıldaki düzenlemelerde baltacılar, Teberdaran-ı Hassa adı altında Hassa ordusuna bağlı saray muhafız birliği olarak örgütlendi.

Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı (d. 1886, İstanbul - ö. 1 Nisan 1978, Ankara), Türk eğitim sisteminde yeni uygulamaları ile tanınan eğitimci ve yazar.

Ortaöğrenimini Vefa İdadisi'nde tamamladı (1903). Bir süre Divan-ı Hümayun kâtipliği yaptı. 1908'de Darülfünun Tabiiye Bölümü'nü bitirdi. Bir süre Darülmuallimin'de öğretmenlik ettikten sonra, pedagoji ve elişleri öğrenimini incelemek üzere Fransa'ya gönderildi (1910). Türkiye'ye dönünce öğretmenliğini sürdürdü. Bir ara Şemsülme-kâtip İkkokulu'nu yönetti ve burada "açık-hava okulu", "kendi kendine öğrenim" gibi yöntemleri Türkiye'de ilk kez uyguladı. Darülmuallimin'i Batı öğretim sistemine göre yeniden düzenlemekle görevlendirilenler arasında yer aldı.

1913'te Darülfünun'da fenn-i terbiye (pedagoji) hocasına getirildi. Ayrıca çeşitli okullarda ders vermeye sürdürdü. Maarif Nezareti'nde de ek görevler olarak tedrisat-ı taliye (ortaöğretim) ve tedrisat-ı üliye (yükseköğretim) müdürlüklerinde bulundu, beyet-i teftişiyeye başkanlığı yaptı. 1917'de Edebiyat Fakültesi kâtip-i umumi (dekan), 1923-25 arasında Darülfünun emini (rektör) oldu. 1933 Üniversite Reformu'nda kadro dışı bırakılınca, 1934-40 döneminin başlıca yayın organlarından biri olan *Yeni Adam*(*) dergisini yayımladı. 1939'da Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne öğretim üyesi atandı. 1943'te Afyonkarahisar, 1946'da Kırşehir milletvekili seçildi; 1942-57 arasında Türk Dil Kurumu Terim Kolu başkanlığı yaptı.

Pedagoji, sosyoloji ve felsefe alanlarındaki çalışmalarının yanı sıra roman, öykü ve

oyun da yazdı. "İş okulu" kavramına yakın bir anlayışla eğitimde "kışılık", "çevre", "çalışma", "verim" ve "başlatma" olarak adlandırdığı beş ilkenin izlenmesi gerektiğini savundu ve bu ilkelere dayanarak eğitim sistemini üretime yönelik eğitim olarak nitelendi. Kuramsal olmaktan çok, uygulamaya yönelik eğitim konusundaki görüşlerini *İş Pedagojisi* (1930), *İçtimai Mektep* (1932), *Toplu Tedris* (1938), *Rüyamdaki Okullar* (1944) gibi yapıtlarında topladı.

Baltacıoğlu
Ara Güler

Sosyoloji alanında Durkheim ve Bergson'un görüşlerinden bir bireşime ulaşmaya çalıştı; din, dil ve sanatı toplumun temel ve değişmeyen üç kurumu sayarak geleneklere bağlı bir Batılılaşmayı savundu. Edebiyat ürünleri sanat bakımından önemli olmakla birlikte, karakterleri ve toplum sorunlarını işlemesi bakımından dikkat çekicidir.

Baltalimanı Antlaşması, 1838 TİCARET ANT-LAŞMASI olarak da bilinir, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan ticaret antlaşması (16 Ağustos 1838). Bu antlaşma, Osmanlı pazarını İngiliz mallarına açmış, hammadde ihracat yasaklarını kaldırarak yerli sanayinin çökmesine neden olmuştur.

Osmanlı Devleti, 16. yüzyılda tanınan ve sonraki yıllarda yenilen kapitülasyonlarla Osmanlı pazarına serbestçe giren Batılı ülkelerin mallarına 1802'de kısıtlamalar koymuş, yabancı tüccarların Osmanlı ülkesinden ithal ettikleri mallar için ödedikleri vergiyi artırmış, 1826'da da tahıl, yün, haşhaş, zeytinyağı, ipek, meyankökü gibi ürünlere yed-i vahit(*) usulünü uygulamaya başlamıştı. 1830'larda kara Avrupa'sı gümrük duvarlarını yükseltip çeşitli mallara yasaklamalar getirince, İngilizler yeni pazarlar bulmak için Ortadoğu ve Uzakdoğu'ya yöneldiler. Osmanlı ülkesinde de serbest ticaret rejimini uygulayabilmeleri için yed-i vahit usulünün kaldırılmasını istediler. Başlangıçta buna karşı çıkan Osmanlı Devleti, Mısır'da bağımsız bir güç haline gelen Mehmed Ali Paşa'ya karşı İngiltere'nin desteğini sağlayabilmek için görüşme masasına oturmak zorunda kaldı. Baltalimanı Antlaşması, uzun süren gizli görüşmeler sonunda, Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa ile İngiliz elçisi Ponsonby tarafından Mustafa Reşid Paşa'nın Baltalimanı'daki (İstanbul) konağında imzalandı.

Mevcut kapitülasyonların garanti altına alan 1838 Ticaret Antlaşması'yla Osmanlı Devleti, yed-i vahit usulünü kaldırmayı kabul etti. 1838'den önce ithalat ve ihracattan yalnızca yüzde 3 gümrük resmi alınıyordu. Ayrıca yerli ve yabancı tüccarlar ülke içindeki ticarete yüzde 8 kara gümrüğü ödüyorlardı. Baltalimanı Antlaşması'yla ihracattan yüzde 12, ithalattan ise yüzde 5 vergi alınması kararlaştırıldı. Yerli tüccarlar yüzde 8 kara gümrüğü ödemeyi sürdürürken, İngiliz tüccarları bundan bağışık tutuldu. Böylece İngiliz tüccarlar Osmanlı topraklarında çok ayrıcalıklı bir konuma geldiler.

Bu antlaşmadan başka 3 Ağustos 1838'de Belçika, 25 Kasım 1838'de Fransa ve en son 30 Ağustos 1846'da Rusya ile imzalanan benzer içerikli antlaşmalar Osmanlı Devleti'nin mali ve ekonomik alandaki çöküşünün en önemli nedenlerinden birini oluşturmuştur.

Balthus, tam adı BALTHAZAR KLOSSOWSKI, BALTHAZAR KLOSSOWSKI olarak da yazılır (d. 29 Şubat 1908, Paris), manzara, ölüdoğa, konulu resim ve portre gibi Avrupa resminin geleneksel türlerini 20. yüzyılda yeniden canlandıran Fransız ressam. Kendine özgü sanrılı görüntüleri, bazen gerçeküstücü olarak nitelendirilmiştir.

Annesiyle babası Polonyalıydı ve evliliklerinin ilk yıllarını Paris'te, Pierre Bonnard, André Gide ve André Derain gibi sanatçıların arasında, aydın bir çevrede geçirmişlerdi. Balthus'un ressam, sanat tarihçisi ve sahne tasarımcısı olan babasının ailesi 1830'da Varşova'dan ayrılarak Doğu Prusya'ya, Yahudi kökenli bir ressam olan annesinin ailesi ise 1873'te Minsk'den gelerek gene Doğu Prusya'da Breslau'ya yerleşmişti. Balthus 1914'te, I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında ailesiyle Berlin'e gitti. 1917'de annesiyle babası ayrılınca, birkaç yıl, savaştan yıkılmış Almanya ile İsviçre arasında gidip geldi. Annesinin arkadaşı olan yazar Rainer Maria Rilke bu erken gelişmiş genci yüreklendirerek Mitsou adlı kayıp bir kediyi konu alan ilk desen kitabını yayımlamasını sağladı, kitaba bir de önsöz yazdı. Balthus, Gide'in yardımıyla 1924'te Paris'e dönerek, Rilke'nin maddi yardımıyla öğrenime başladı, bir yandan da resim çalışıyordu. Kısa sürede sahne düzenlemesi ve portre siparişleri olarak kendini geçindiren hale geldi. 1934'te Paris'teki ilk kişisel sergisinden sonra zamanının çoğunu, gitgide daha büyük boyutlara ulaşan gizemli şiirsel iç mekânlarla sessiz manzaralar yapmaya verdi. Bu resimlerine çoğu kez yalnız, aldatıcı biçimde olgun görünen, ama daha çocuk yaştaki genç kız figürleri yerleştiriyordu.

1956'da New York kentindeki Modern Sanat Müzesi'nde başanlı bir sergi açtı. 1961'den 1977'ye değin Roma'daki Fransız Akademisi'nde müdürlük etti. André Malraux onu Fransa'nın "İtalya'daki ikinci elçisi" olarak övdü. 1983'te Paris'teki Georges Pompidou Merkezi'nde, 1984'te de New York kentindeki Metropolitan Sanat Müzesi'nde çok geniş kapsamlı retrospektif sergileri açılan Balthus'un en ünlü yapıtları arasında "Sokak" (1933), "Dağ" (1937), "İskambil Fırtınası" (1943), "Şömine Önündeki Çıplak" (1955) ve "İskambil Oynayanlar" (1973) bulunmaktadır.

Baltık Antantı, Litvanya, Letonya ve Estonya arasında 12 Eylül 1934'te imzalanan karşılıklı savunma antlaşması. Bu antlaşma ile, imzacı ülkeler arasında özellikle dışişlerinde yakın bir işbirliğinin temelleri atılmıştır.

I. Dünya Savaşı'ndan kısa süre sonra, her biri yakın geçmişte Çarlık Rusyası'ndan koparak bağımsız devlet olan ve Sovyetler'in saldırgan politikasından ürken Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya ve Polonya bir savunma ittifakı kurma çabası içindeydiler. Ama 1920'lerin ortalarına değin bu amaçla sürdürülen görüşmeler sonucunda bir anlaşmaya varılamayınca, geniş bir Baltık birliği düşüncesinden vazgeçilerek Estonya, Letonya ve Litvanya arasında bir antlaşma imzalanması gündeme getirildi. Letonya ve Estonya, Kasım 1923'te iki

tarafı bir savunma antlaşması imzaladılar ve Şubat 1934'te bu antlaşmayı yenileyerek Litvanya'yı da ittifaka çağırıldılar. Üç ülke 12 Eylül 1934'te Cenevre'de, sonradan Baltık Antantı biçiminde anılacak olan Anlaşış ve İşbirliği Antlaşması'nı imzaladılar. Sovyetler'in yerine artık Nazi Almanyası'na karşı savunmayı birinci amaç sayan antlaşma, 10 yıl süreyle geçerli olacaktı. Hem bir saldırı durumunda karşılıklı savunma yardımını, hem de imzacı ülkelerin dış politikalarının ve diplomatik etkinliklerinin eşgüdümü amacıyla, dışişleri bakanlarının yılda iki kez toplanmasını öngörüyordu. Ayrıca üç ülkeyi de ilgilendiren ortak dış politika konularında (Litvanya'nın Almanya ile Klaipeda [Memel], Polonya ile de Wilno [Vilnius] konusundaki toprak anlaşmazlıkları dışında) karşılıklı danışma, diplomatik ve siyasal yardımlaşma hükmünü getiriyordu. Antlaşmanın bir sonucu olarak, üç Baltık ülkesi, Milletler Cemiyeti toplanmaları dahil, tüm uluslararası konferanslara ortak temsilci göndermeye başladılar. 1936'da Letonya, üç ülkenin temsilcisi olarak, Milletler Cemiyeti KONSEYİ'ne geçici üye statüsüyle seçildi. Ama Baltık Antantı hem kültürel ve ekonomik alanlarda, hem de dışişlerinde sıkı işbirliğini özendirerek birlikte bir savunma aracı olarak işlevini yerine getiremedi. Baltık ülkeleri, 1938'de tarafsızlıklarını ilan etmelerine karşın, bağımsız konumlarını koruyamadılar. Ağustos 1939'da imzalanan

Alman-Sovyet Paktı'na göre Baltık ülkeleri Sovyet nüfuz alanı içinde sayılıyordu. Üç ülke, 1940'ta SSCB tarafından ilhak edildi.

Baltık Denizi, Almanca OSTSEE, İsveççe ÖSTERSJÖN, Rusça БАЛТИЙСКОЕ МОРЕ. Fince ITÄMERI, Lehçe MORZE BALTYSKIE. Kuzey Atlas Okyanusunun bir kolunu oluşturan su kütlesi. Danimarka'nın güneyinden geçen enlemden kuzey kutup dairesine doğru uzanarak, İskandinav Yarımadasını kara Avrupa'sından ayırır.

Baltık Denizi Norveç, İsveç, Finlandiya, Rusya Federasyonu, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Almanya ve Danimarka topraklarıyla çevrilmiştir. 420.000 km²'lik alanıyla dünyanın en büyük acı su kütlesini oluşturur. Sularını besleyen başlıca ırmaklar arasında Vistül ve Oder de yer alır; bu ırmakların akçama havzasının alanı denizin dört katını bulur. Baltık Denizinin Danimarka'nın doğusu ile Finlandiya'nın güneyi arasındaki ana eksen yaklaşık 1.600 km, ortalama genişliği ise 190 km'dir. Batıda Norveç'i Jutland Yarımadasından ayıran derin bir koy biçimindeki Skagerrak Boğazıyla Kuzey Denize'ne bağlanır. Skagerrak'ın hemen doğusunda bir dik aç yaparak uzanan ve daha sığ olan Kattegat Boğazı ise Danimarka'yı İsveç'ten ayırır. Bornholm (Danimarka) ile Öland ve Gotland (İsveç) adaları Baltık Denizinin batı kesiminde yer alır. Daha kuzeyde ise, Botni Körfezinin (İsveççe Bottenhavet) girişinde, İsveç'le Finlandiya arasındaki dar boğazda Åland

Adaları bulunur. Åland Adalarının hemen güneyinde dar Finlandiya Körfezi doğuya uzanarak Finlandiya ile Rusya ve Estonya'nın arasına sokulur. Petersburg bu körfezin yukarı kesiminde yer alır.

Baltık Denizi, Buzul Çağı sonlarında eniyen İskandinav Buzul Tabakasının Kuzey Kutup Bölgesi'ne doğru çekilmesiyle oluşan suyla kaplı bölgenin hüzülmüş bir kalıntısıdır. En sığ bölümü, Danimarka Takımadalarının yükseldiği kıta sahanlığı bölgesidir. Burada bulunan Fyn (Funen) Adası, Küçük Boğaz (Lille Bælt) ile Jutland'dan; Büyük Boğaz (Store Bælt) ile de Sjælland Adasından ayrılır. Øresund okyanus gemilerinin geçişine elvermeyecek kadar sığ ve dar bir boğaz olduğundan, İsveç transatlantik gemi limanı olarak Kattegat kıyısındaki Göteborg'u kullanır. Baltık Denizinin 460 m'yi geçen derin bölgeleri, İsveç'in Nyköping ile Gotland Adası arasında kalan güneydoğu kıyısı açıklarında, İsveç ile Åland Adaları arasındaki Åland Denize'ne bağlı Botni Körfezinde yer alır. Finlandiya Körfezi boyunca derin bir sualtı çöküntüsü uzanır. Asıl Baltık Denizinde sığ sahanlıklarla birbirinden ayrılmış bir dizi deniz havzası vardır.

Baltık dilleri, Hint-Avrupa ailesine bağlı dil öbeği. Baltık Denizinin doğu kıyılarında konuşulan çağdaş Letonca ve Litvanca ile artık konuşulmayan Eski Prusya dilini, ayrıca Yotving, Kur, Selon ve Zemgal dillerini içerir. Baltık dilleri, Hint-Avrupa ailesi içinde daha çok Slav, Germen ve Hint-İran dillerine yakındır.

Baltık Denizi

Hint-Avrupa dil ailesinin bir kolunu oluşturan Baltık dilleri eskiden, Vistul Irmağından doğuda Yukarı Dinyeper Havzasına kadar uzanan çok daha geniş bir bölgede konuşulurdu. Ölü Baltık dillerinden günümüze yalnızca Eski Prusya diline ait yazıtlar kalmıştır. Doğu Baltık dillerinden Litvanca ile Letonca arasındaki yakınlık, her iki dilin bir Batı Baltık dili olan Eski Prusya diliyle yakınlığından çok daha fazladır.

Baltık dilleri, Slav ve German dilleriyle birkaç ortak lehçe sınırına sahip oldukları için Kuzey Hint-Avrupa lehçe alanı içinde ele alınabilir. Bu diller, Hint-Avrupa ailesi içinde en çok Slav dillerine yakındır. Baltık ve Slav dillerinde, yalnızca bu dillerde görülen, biçim ve anlam yönünden ortak 100'den çok sözcük vardır. Ortak sözcükler, bu iki dilin eskiden tek bir öbek oluşturduğu varsayımını güçlendirir. Her iki dil arasındaki biçim, titrem ve vurgu benzerlikleri de, Baltık-Slav dilleri(*) adı verilen böyle bir öbeğin varlığını gösterir.

Doğu Baltık dilleri içinde ses yapısı açısından değişikliğe en fazla kapalı kalan dil Litvancadır; örneğin, kimi Litvanca sözcükler, Letonca sözcüklerin ilk biçimi olarak görülebilir. Ayrıca bu sözcükler çoğu kez, Slav dillerinin türediği İlk-Slavcada (Proto-Slavca) olduğu varsayılan biçimlerle de hemen hemen aynıdır. Bu yüzden Litvanca, karşılaştırmalı Hint-Avrupa dilbilimi için özel bir önem taşır. Öte yandan, Letoncanın ses yapısı büyük ölçüde değişmiştir.

Doğu Baltıklar arasında edebiyat geleneği, 16. yüzyılda gelişmeye başlar. Litvanca yazılmış ilk kitap, Martin Luther'in soru-cevap biçiminde yazdığı elkitabının (Königsberg, 1547) Martin Mažvydas tarafından yapılan çevirisidir. Danielius Kleinas'ın yazdığı ilk Litvanca dilbilgisi kitabı (1653 ve 1654) ile Kristijonas Donelaičius'in şiirleri (18. yy), Doğu Prusya'da Litvancanın yazı dili olarak oluşmasında ve standart bir dil haline gelmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Litvancanın iki ana lehçesi vardır: Litvanca'nın üçte birlik batı kesiminde konuşulan Aşağı Litvanca ve Yüksek Litvanca. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında oluşturulan standart dil, Yüksek Batı Litvancanın değişime oldukça kapalı olan güney lehçesini temel alır. Litvan alfabesi Latin alfabesine dayanır. Latin alfabesine, harflerin ses özelliklerini belirten bazı işaretler eklenmiştir.

Letonca edebiyatı, 1585'te bir Katolik elkitabının çevirisiyle başlar. Georgius Mancelius tarafından hazırlanan ilk Letonca sözlük 1638, Johann Rehehausen tarafından yazılan ilk dilbilgisi kitabıysa 1644 tarihli'dir. İlk Letonca metinlerin dili, bugünkü dilden çok farklı değildir.

Letonca üç ana lehçeye ayrılır: Merkezi Letonca, Livonca ya da Tahmiya dili ve Yüksek Letonca. Standart dil, sesbilgisi açısından en az değişime uğrayan merkez lehçesine dayanır. Leton alfabesi de Latin alfabesine dayanır ve bu alfabeyle ses belirtilen bazı işaretlerin eklenmesiyle oluşturulmuştur.

Eski Prusya dilinde yazılmış en eski metin, Elbing Sözlüğü adıyla bilinen ve günümüze 1400 tarihli bir kopyası kalan, 802 sözcüklü bir Almanca-Eski Prusya dili sözlüğüdür. Yüz sözcük içeren bir başka Almanca-Eski Prusya dili sözlüğü ise, 1517-26 arasında Simon Grunau tarafından hazırlanmıştır. Eski Prusya dilindeki en önemli metinler, Almancadan çevrilmiş 16. yüzyıla ait üç dinsel kitapçıkır.

Baltık dini, ilköğde Doğu Avrupa'nın Baltık yöresinde yaşayan Baltların dinsel inanç ve uygulamaları.

Hint-Avrupa dil ailesinin en eski öbeklerinden olan Baltık dilleri incelenirken, Baltık dinine ilgili araştırmalar da yaygınlaştı. Eski Prusya dili, Litvanca ve Letoncayla eski Hint dili Sanskrit arasında nasıl yakın bir ilişki bulunuyorsa, Baltık dini de eski Hint dini Veda'ya ve İran'a özgü kavramları anımsatan özellikler içeriyordu. Böylece Baltık dininin kavramları Hint-Avrupa dininin en eski dönemlerindeki oluşumunun ve yapısının anlaşılabilmesine yardımcı oldu.

Arkeoloji araştırmalarının Baltık bölgesinde ölü gömme ve tapınma yöntemleriyle ilgili pek çok veriyi ortaya çıkarmasına karşın, Almanların bölgede uzun süre egemen olmaları tarihsel belgelerin, hatta dilbilimsel kaynakların değerlendirilmesinde sorunlar çıkarıyordu. Almanlar ekonomik çıkarlara dinden daha çok önem verdiklerinden, halk kültürü ilköğlerden kalma biçimler ve düşünceler bakımından çok zengindir.

Baltık dininde üç temel özellik belirgindir. Bunlardan birincisi gök tanrıları, yani Dievs (kişileştirilmiş gökyüzü), Perkons (gök gürültüsü), Saule (güneş [dişi]) ve Meness'in (ay [erkek]) üstünlüğüdür. İkinci özellik Tanrıca Laima'da kişileştirilen kader ya da talihe verilen önemli yerdir. Tanrıca Laima'nın her insanın yaşamını ayrıntılarıyla düzenlediğine, yalnızca bireylerin seçme yeteneklerini ve iradelerini kullanabilme sınırlarını saptadığına inanılır. Doğanın çeşitli parçalarına ve yeraltı dünyasına birtakım nitelikler yakıştırarak tanrıca saymak ve ona olarak adlandırmak üçüncü özelliği oluşturur. Bu tanrıçalar arasında en önemlisi doğrudan toprağı temsil eden Toprak Ana'dır. Tanrıçaların doğal çevrenin belirli görünüşleriyle birlikte anılması (Tarlalar Anası, Kar Ana gibi) daha sonra farklılaşan rollerini simgeler.

Halk kültüründe yaşadığı kadıyla Baltık mitolojisinin en önemli konuları dünyanın yapısı ve Saule ile Meness arasındaki düşmanlıktır. Veda şiirlerine benzeyen ve *dainas* denen dört dizi halk şarkıları dünyayı dualist (ikinci) temellerle betimliyordu. Gök dağ, güneş ağaç ya da dünya ağaç temel mitsel kavramlardır. Yapılan kazılarda ahşap tapınaklar, içinde doğum ve cenaze törenlerinin de düzenlendiği önemli dinsel mekânlar sayılan hamamlar ortaya çıkarıldı. Evlerde bazı köşeler ruhların meskeni sayılır, her çalışma yerinin bir koruyucu ruhu bulunduğu inanılırdı. Bu ruhlarla kurbânlar sunulurdu. Bu tür ayinleri yapanlar hakkındaki bilgiler sınırlıdır.

Yaz gündönümü ve hasat bayramları, evlenme ve Amerika Yerlilerinininkine çok benzeyen cenaze törenleri birkaç gün sürerdi. Cenaze töreninin birçok bakımdan evlenme törenine benzemesi, Baltların yaşamla ölüm arasındaki sınırın yalnızca bir yanlışlığı olduğuna inanmalarından kaynaklanır. Baltık dininde kendinden geçerek düşünmeye dalmaman, mistisizmin yeri yoktu. Tanrısal gücü duyumsamak için ayinlerde evrenin düzeninin izlenmesi kuraldı.

Baltık-Slav dilleri, Hint-Avrupa dil ailesinin Baltık ve Slav alt öbeklerini kapsayan varsayımsal dil öbeği. Baltık ve Slav dillerinin tek bir öbek altında toplanabileceğini kabul eden dilbilimcilere göre, Baltık ve Slav dillerinin sözcük, dilbilgisi ve ses sistemi açısından büyük benzerlik göstermesinin nedeni, bu dillerin İlk-Hint-Avrupa (Proto-Hint-Avrupa) dilinin çeşitli kollarına ayrılmasından sonra ortak bir dilden türemiş olmalarıdır. Bu varsayma karşı çıkarılan ise, Baltık ve Slav dilleri arasındaki benzerlikleri, bu dillerin uzun bir dönem boyunca koşut bir gelişim göstermelerine ve karşılıklı etkileşim içinde olmalarına bağlanmaktadır.

Baltık ülkeleri, Kuzey Avrupa'da, Baltık Denizi'nin doğu kıyılarında, Estonya, Letonya ve Litvanya'nın oluşturduğu ülke topluluğu.

Birçok açıdan ortak bir geçmişe sahip olmakla birlikte etnik ve dil kökenleri bakımından farklılık gösteren Baltık ülkeleri, erken dönemlerde Kurland, Livonya(*), Selonya ve Doğu Prusya topraklarını da içermekteydi. 18. yüzyılda Rus İmparatorluğu'nun egemenliği altına giren Estonya, Letonya ve Litvanya, I. Dünya Savaşı sonundan 1940'a değin bağımsız birer devlet olarak varlıklarını sürdürmüş. II. Dünya Savaşı sırasında ise kurucu cumhuriyetler olarak katılmışlardır. 1991'de ise her üç ülke de yeniden bağımsızlığını kazanmıştır.

II. Dünya Savaşı sonlarına değin büyük ölçüde tarıma dayanan Baltık ülkeleri, bu dönemden sonra hızla sanayileşmişlerdir. Önemli sanayi dalları arasında balık ve orman ürünleri, madencilik ve imalat sanayileri sayılabilir.

DOĞAL YAPI VE NÜFUS

Baltık ülkeleri, Baltık Denizinden Ural Dağlarına kadar uzanan Kuzey Avrupa düzlüğü içinde yer alır. Kıyı bölgelerine alçak düzlükler, içlere doğruysa 300 metreyi pek aşmayan tepelikler egemendir. Neman ve Batı Dvina ırmaklarının yanı sıra Baltık Denizi'ne dökülen çok sayıda akarsu-yun suladığı bölgede 6 bini aşkın ırlı ufaklı göl vardır. Arazinin yaklaşık dörtte üçü ormanlarla kaplıdır. İnsan yerleşiminin yöredeki uzun geçmişi hayvan varlığını genellikle küçük hayvanlarla sınırlı bırakmış olmakla birlikte, sığın, ayı, karaca, kurt ve yabandomuzunun yanı sıra yabantavşanı ve porsuğa da rastlanır.

Bölge halkları Hint-Avrupa kökenli Baltlar ve Fin-Ugor kökenli Estler olarak ikiye ayrılır. Baltlar, Baltık Denizi'nin güneydoğu kıyılarında yerleşmişlerdir. 19. yüzyılda Baltık Denizi'nin adından esinlenerek oluşturulan "Balt" sözcüğü aslında özgün bir halk adı değildir ve Litvan ve Letlerin yanı sıra bugün yok olmuş bir grup halk için kullanılmaktadır. Bu halklar arasında 18. yüzyılın başlarında Germanleştirilen Pruslar, 16. yüzyılda Letleştirilen Kurlar ve 14. yüzyılda ortadan kalkmış olan Seller ve Zemgaller sayılabilir. Doğuda bugünkü Beyaz Rusya'da ve Ukrayna topraklarının bir bölümünde dağınık yaşayan Balt kavimleri ise 7. ve 13. yüzyıllarda kuzeye doğru yayılan Slavlar içinde erimişlerdir.

Fin-Ugor halklarına bağlı olan Estler, Baltık Finlerinin güney kolunu oluşturlar. Bu kol üyesi obür halklar Livler ve Votlardır. Kültür açısından Estler Germanlerden önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Özgün kültürleri ancak folklor öğeleri olarak yaşamaktadır. Estlerin ve Letlerin büyük çoğunluğu Lutherci Kilise'ye bağlıdır. Tarihsel olarak Polonya'yla yakın ilişkide olan Litvanlar ise Katolikler.

TARİH

TARİHÖNCESİNDEN 18. YÜZYILA Balt kavimleri 10. binde Baltık Denizi'nin doğusundaki geniş topraklara tarım ve hayvancılığı öğrenmiş olarak geldiler. Tunç Çağında Batı Baltık yöresi Yakındoğu uygarlıklarınca "efsanevi kehribar ülkesi" olarak bilinmekteydi. İS 1-6. yüzyıllar arasında Baltık halkları Roma İmparatorluğu ve German ülkeleriyle yaptıkları yoğun ticaret sayesinde altın çağlarını yaşadılar. Roma İmparatorluğu'nun çöküş dönemi ve Büyük German Göçleri ticareti olumsuz yönde etkiledi. 9. yüzyılda Vikingler Kurland ve Eston-

ya kıyılarını yağmalayarak Rusya içleriyle ticareti denetimleri altına aldılar. Kurlar yaklaşık 853'te Danlarn deniz filolarını yenilgiye uğratmayı başardılar ve 11. yüzyıl ortalarından 13. yüzyıl ortalarına değin Estler ve Kurlar Danimarka ve İsveç topraklarına sık sık akınlar düzenlediler. Çevre Slav kabileleri bu dönemde yerel Baltık hükümdarlarıyla iyi ilişkiler kurmuşlar ve Ortodoksluğun Doğu Letonya'da yayılması sağlanmışlardı.

Estonya ve Letonya'nın fethi. 1219-22 arasında Danimarka kralı II. Baldemar bütün Kuzey Estonya'yı topraklarına kattı. Germenler ise 1198-1290 arasında Estonya'nın geri kalan topraklarıyla Letonya'yı ele geçirdiler. 1236'da Pagan Baltık ülkelerinde Katolikliği zorla yaymayı amaçlayan Fratres Militiae Christi'den(*) (Kılıç Kardeşliği Tarikatı) şövalyeler, Litvanlarla Zemgallenin birlikte karşı koymalarıyla Saule'de yenilgiye uğratıldılar. 1260'ta, Toton Şövalyeleri'ne bağlı Livonya Şövalyeleri olarak yeniden örgütlenen tarikat bu kez Kurlar ve Litvanlar tarafından gene büyük bir yenilgiye uğratıldılar da 1283'te Toton Şövalyeleri Baltık Pruslarnın tümünü egemenlikleri altına almışlardı. 1343'te Kuzey Estonya Danimarka egemenliğinden kurtuldu, ama üç yıl içinde Livonya Şövalyeleri'nin eline geçti. Baltık kıyıların eski düzeni bu dönemde yerini Germen şövalyeleri ve kentlerin egemen olduğu feodal kilise devletçiklerine bıraktı. 1418'den sonra gevşek bir Livonya Konfederasyonu altında örgütlenmekle birlikte, bu devletçikler sık sık birbirleriyle mücadele ettiler ve yerli halk sürekli baskı altında tutuldu.

Bağımsız Litvanya. Komşu halkların tersine bağımsızlıklarını koruyabilen Litvanlar, 1236'da Mindaugas'ın yönetimi altında birlik sağladılar. Mindaugas 1253'te Hristiyanlığı kabul ederek Litvanya kralı ilan edildiyse de 10 yıl sonra öldürüldü ve Litvanya halkı Hristiyanlığı reddetti. Ancak 1290'da yeniden birleşebilen Litvanya Grandükluğu, 14. yüzyıl boyunca topraklarını genişleterek bölgede önemli bir güç haline geldi. Kiev'in Tatarların eline geçmesiyle Kiev Rus Devleti'nin öteki Rus prenslikleri üzerindeki etkisinin önemli ölçüde azalması Litvanya'nın doğu ve güneydoğuya doğru genişlemesine olanak sağladı. Litvanlar 1387'de Hristiyanlığı kabul ettiler. 1392-1430 arasında hüküm süren Vytautas (Büyük) dönemi Litvanya'nın tarihsel olarak en geniş sınırlarına ulaştığı dönemdir. Katolik mezhebinin kabulüyle Litvanya kültürel açıdan Batı'ya yaklaşmaya başladı. Polonya'yla hanedan birliğinden kaynaklanan yakın ilişkiler, Litvanların Polonyalılar arasında erimeye başlamasına yol açtı. İki ülke soylularının 1413'te eş düzeyde kabul edilmesiyle Litvan soyluları tümüyle Polonyalılaştı. 1569'da hanedan birliği ülkelerin birleşmesine dönüştü ve Litvanya Polonya Krallığı'na bağlı bir bölge haline geldi. 18. yüzyıl sonlarında Polonya'nın Prusya, Avusturya ve Rusya arasında paylaşılması sırasında Rusya Litvanya'yı ilhak etti.

Livonya, Estonya ve Kurland. Livonya Konfederasyonu'nun zaten gevşek olan iç birliği gittikçe zayıflarken toprak sahibi soyluların ve serbest kentlerin gücü ve önemi arttı. Hansa Birliği'nin(*) artan ticari etkinliğinden yararlanan Baltık kentleri özellikle Rusya'yla ticaret sayesinde geliştiler ve zenginleştiler. 1520'lerde Luteranlık Germen yönetici sınıflar arasında yayılmaya başlamıştı. Evanjelik rahipler kitlelere ulaşabilmek için Estonca ve Letonca yazılı

edebiyatı geliştirme yolunda yoğun çabalar harcadılar. Letonya ve Estonya topraklarında Luteranlığın yerleşmesiyle Katolik kilise devletçikleri varlık nedenlerini kaybetmeye başladılar. 1558'de Rus çarı IV. İvan (Korkunc) Baltık Denizine çıkabilmek amacıyla Livonya topraklarında hak iddia etmeye başladı. Rus ordularının ilerlemesi karşısında Livonya Konfederasyonu dağıldı. Livonya Savaşları sırasında konfederasyon toprakları Livonya, Estonya ve Kurland dükleri olarak üçe bölündü. Estonya İsveç egemenliği altına girdi. Livonya Litvanya'nın bir parçası oldu. Kurland ise Polonya denetimi altında varlığını sürdürdü. Soylular ve serbest kentler aynıcılıklarını korudular.

1592'de Baltık toprakları Luteran-Katolik çatışması yüzünden İsveç'le Polonya arasındaki ilk savaşa konu oldular. 1629'da Polonya Livonya'yı İsveç'e bırakmak zorunda kaldı. İsveç kralları, özellikle de II. Gustaf Adolf (hd 1611-32) ve XI. Karl (hd 1660-97) dönemlerinde Estonya ve Letonya köylülerini serflikten kurtarmaya çalıştılar. İlköğretim zorunlu hale getirildi. 1632'de Dorpat'ta (Tartu) bir üniversite açıldı.

Kurland'da Livonya Şövalyeleri'nin son başkanı Gotthard Kettler (hd 1559-61), düküğün bağımsızlığını bir ölçüde korudu. Torunu Jakob döneminde (1642-82) yerel sanayi ve dış ticaret gelişti. Büyük bir deniz filosu kuruldu. Jakob Batı Hint Adalarında Tobago ve Batı Afrika kıyılarında Gambia kolonilerini ele geçirdi. Gemilerini Brezilya, Sierra Leone, Liberya ve Endonezya'ya kadar gönderdi. O dönemde yeni keşfedilen Avustralya'yı kolonileştirme planları da yaptı. Kettler hanedanından sonra başa geçen Biron hanedanından Peter'in düküğü döneminde Rusya Kurland'ı ele geçirdi (1795).

RUS EGEMENLİĞİ DÖNEMİ. Büyük Kuzey Savaşları (1700-21) sonunda Çar I. Petro (Büyük) Livonya ve Estonya'yı İsveç'ten almakla Rusya'nın "denizlere açılma" emellerini kuzeyde gerçekleştirmiş oldu. 1772-95 arasında, Prusya'ya katılan bir bölüm Litvanya toprakları dışında bütün Baltık ülkeleri Rus egemenliğine girdi. Rus egemenliği bölgedeki Germen soylularının aynıcılıklarını ve köylüler karşısındaki güçlerini artırdı. Toplumsal ve ulusal özgürleşme süreci ancak 19. yüzyılda başlayabildi. Çar I. Aleksandr döneminde Estonya ve Letonya köylüleri kişisel özgürlüklerine kavuştular (1816-19). Yüzyılın ortalarında da kullandıkları toprak üzerindeki mülkiyet hakkı kazandılar. Böylece eyaletlerinde Rusya'dan farklı bir tarım yapısı gelişmeye başladı. Bununla birlikte, büyük toprak sahipleri varlıklarını sürdürdüklerinden pek çok köylü kendine yeterli büyüklükte toprak edinme olanığı bulamadı. Bunun sonucunda binlerce Letonya ve Estonya köylüsü Rusya içlerinde yerleşime açılan topraklara göç etti. Litvanya'da ise köylüler Rusya'da serflikin kaldırıldığı 1861'e değin özgürlüklerine kavuşamadılar. Bu sürede on binlerce Litvanya köylüsü ABD, Kanada ve Brezilya'ya göç etti.

Estonya ve Letonya'da okuryazar olmayan yok gibiydi. Eğitim alanında büyük ilerlemeler kaydedildi. Dorpat'ta Almanca eğitim yapan üniversite 1802'de yeniden açıldı. Yüzyılın ortalarında bu kurum Estonya ve Letonya halkları için milli uyanış akımının merkezi olmuştu. 1803'te Vilnius'ta açılan ve Lehçe eğitim veren üniversite de aynı işlevi Litvanlar için üstlendi. Litvanlar ve Latgaller Polonyalıların 1830-31 ve 1863-65 ayaklanmalarına katılmışlar ve bu olayların etkisinde sürekli baskı altına alınmışlardı. 1864'ten 1905'e değin uygulanan Ruslaştırma politikası süresince Lehçe kitap, dergi

ve gazete yayımlanması yasaklanmış, Litvanca ve Latgal dilinde ise Rus alfabesi kullanılması koşuluyla bu yayınlara izin verilmişti. Okullarda eğitim dili de Rusça olmuştu. Baltık ülkelerinde Ruslaştırma politikası özellikle 1881'den sonra eğitim sistemi dışında yargı ve yerel yönetim alanlarında da yoğun biçimde uygulandı.

Bu dönemde Baltık limanlarını Rusya içlerine bağlayan demiryolları yapıldı. Büyük bir deniz filosu oluşturuldu. Riga dünya çapında bir liman haline geldi ve Tallinn ve Narva ile birlikte önemli bir sanayi merkezi oldu.

Marksizm Baltık eyaletlerinde 1880'lerde "Yeni Akım" adıyla yayılmaya başlamıştı. 1904'te Letonya, 1906'da da Estonya Sosyal Demokrat partileri kuruldu; Alman ve Rus Sosyal Demokrat partileriyle yakın ilişkiler içine girdi. Litvanya Sosyal Demokrat Partisi 1895'te kurulmuştu. Rusya'daki 1905 Devrimi Letonya ve Estonya'da büyük yankılar uyandırdı. Burjuva siyasetçiler, radikal devrimcilerle birlikte ulusal özerklik talebinde bulundular. Devrimci güçlerin, eylemlerini kırsal alanlara yönelterek malikaneleri yağmalamaya başlamaları üzerine ordu ayaklanmayı bastırmakla görevlendirildi. Çatışmalarda bin kadar Estonyalı ve Letonyalı öldürüldü; binlerce devrimci de Sibirya'ya sürüldü ya da yurt dışına kaçtı. Bununla birlikte devrim hareketi, çarın liberal reformlara yönelik bazı ödünler vermesini sağladı ve üç Baltık eyaletinin imparatorluğun yeni yasama organı Duma'ya seçilmiş temsilciler göndermesine izin verildi.

BALTİK KURTULUŞ SAVAŞI VE BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ. Rusya'da çarlık rejimini yıkan Şubat 1917 Devrimi Baltık ülkeleri için kısa bir özerklik dönemi getirdi. 12 Nisan'da Rusya geçici hükümeti Estonya illerinin birleşmesine izin verdi ve hazıranda Estonya Ulusal Konseyi (*Maapäev*) için seçimlere gidildi. Ekim Devrimi'nin ardından *Maapäev* Rusya'dan ayrılmaya karar aldıysa da Bolşevikler Estonya'da bir Sovyet hükümeti kurdular. Henüz bir barış antlaşması imzalanmadan Sovyetler'in I. Dünya Savaşı'ndan çekildiğini açıklaması üzerine Alman orduları Estonya'ya girdi.

Komünistler başkent Tallinn'i terk ettiler ve 24 Şubat 1918'de *Maapäev* Estonya'nın bağımsızlığını ilan etti. Ama ertesi gün Tallinn Almanların eline geçti. 3 Mart'ta imzalanan Brest-Litovsk Barış'ıyla, Sovyetler Baltık ülkeleri üzerindeki egemenliğini Almanya'ya devretti. 11 Kasım 1918'de Almanya'nın silahlarını bırakmasıyla Estonya geçici hükümeti yeniden yönetimi ele aldı. Letonya'da Geçici Ulusal Konsey Kasım 1917'de Letonya'nın özerkliğini, bir yıl sonra da Letonya Halk Konseyi bağımsızlığını ilan etmişti. Bunun ardından Çiftçi Partisi önderi Kārlis Ulmanis başkanlığında bir hükümet kuruldu. Buna karşılık Sovyet Rusya, Letonya Sovyet hükümetini kurdurdu.

I. Dünya Savaşı sırasında Almanya Litvanya topraklarının büyük bir bölümünü işgal etmişti. 11 Aralık 1917'de Litvanya Ulusal Konseyi'nin (*Taryba*) bağımsız Litvanya devletini yeniden kurmasına Almanya ses çıkarmadı. Bununla birlikte Litvanya'nın tam anlamıyla bağımsız hareket etmesine de olanak sağlamadı. Bunun üzerine Litvanya Şubat 1918'de Almanya'yla ilişkilerini kopararak yeniden bağımsızlığını ilan etti. Kasım 1918'de de Augustinas Voldemaras başkanlığında bir cumhuriyet hükümeti kuruldu. Aralık 1918'de ise Sovyetler bunun yanı sıra Litvanya Sovyet hükümetini kurdurdu. Almanların savaşı bırakmasının ardından Almanya'da sosyalist bir dev-

nin gerçekleştirmek amacıyla Baltık ülkelerini üzerinden ilerlemeyi uman Sovyetler, Kasım 1918'de ordularını harekete geçirdi ve aynı yılın sonuna değin Estonya topraklarının dörtte üçünü işgal etti. Ocak 1919'da Kızıl Ordu Letonya ve Litvanya başkentlerini ele geçirdi. Letonya'da Venta Irmağına kadar ilerledi; Litvanya'nın kuzey ve batısını işgal etti. Müttefiklerden silah, İngilizlerden donanma desteği ve Finlandiya'dan gönüllü asker sağlayan Estonyalılar, Bolşevik ilerlemesini durdurmayı başardılar ve 3 Ocak 1919'da bir karşı saldırıyla Kızıl Ordu'yu Estonya topraklarından çıkardılar.

Amma Letonya ve Litvanya, yalnızca Bolşevikler sürmekle yetinmeyen, aynı zamanda bölgede kendi egemenliğini kurmak isteyen Almanlara bağımlı kaldı. Almanya, Letonya ve Litvanya hükümetlerinin kendi düzenli ordularını kurmasını engelledi. Buna karşılık, Litvanyalı gönüllülerin Şubat 1919'da Sovyet ilerlemesini durdurmasına yardım etti; ardından da Litvanyalıların Sovyet ordusunu yavaş yavaş da olsa geriletmesine askeri destek sağladı. Ayrıca Sovyetlerle savaşta olan Polonya, Mart 1919'da Litvanya'ya girdi ve nisanda Vilnius'u Bolşeviklerden aldı.

Letonya'daki Alman birliklerinin komutanı General Rüdiger von der Goltz Letonya'yı antikomünist Alman ve Rus kuvvetlerinin üssü haline getirmeye ve Baltık ülkelerinde eski Alman İmparatorluğu'na ve çarlığa sadık yönetimler kurmaya çalıştı. Von der Goltz'un birlikleri 22 Mayıs 1919'da Riga'yı Kızıl Ordu'dan aldı, ama, Estonya ordusu ve 2 bin kişilik bir Litvanya birliği tarafından durdurularak burayı bırakmaya zorlandı. Özerk Letonya hükümeti, yönetimi yeniden ele geçirdi. Kurland'a çekilen von der Goltz, bir kez daha Baltık bölgesini ele geçirmek umuduyla temmuzda kuvvetlerini Albay Pavel Bermond-Avalov komutasındaki antikomünist Batı Rusya ordusuyla birleştirdi ve Avalov'un Riga ile Litvanya'nın kuzeybatısına düzenlediği saldırılara katıldı. Bermond'un seferleri başarısızlıkla sonuçlandı; Alman kuvvetleri 15 Aralık'ta Letonya ve Litvanya'dan çekilmişti.

Baltık kuvvetleri Almanları yenirken, Bolşevik tehdidi de sürüyordu. Ağustos 1919'da Litvanyalılar, Sovyet ordusunu Litvanya'nın kuzeybatısından çıkardılar. Kasım ve aralık aylarında da Estonyalılar, Estonya topraklarına yeniden girerek Bolşevik karşıtı bir Rus kuvvetini Estonya içlerine kadar kovalayan Kızıl Ordu'yu geri püskürttüler. Polonyalıların yardımıyla Letonyalılar da Bolşevikleri Letonya'nın güneydoğusundan sürdüler. Sovyetler, Baltık devletlerinin bağımsızlığını tanıyan Tartu (2 Şubat 1920), Moskova (12 Temmuz 1920) ve Riga (11 Ağustos 1920) antlaşmalarını imzaladı. Baltık hükümetleriyle imzalanan bu antlaşmalar öncesinde daha önce bu ülkelerde kurulmuş olan Sovyet hükümetleri de dağıldı.

1915-17 arasında Alman ordularını durdurmayı başaran sekiz Letonya tüfek alayı, Alman işgalinden sonra Rusya topraklarına çekilmiş ve Lenin'in muhafız alayları durumuna gelmişlerdi. Letonya ve Estonya alayları İç Savaş sırasında çar yanlısı güçlere karşı çarpışmalarda önemli görevler yüklen-diler. Daha sonra bu alaylardan 12 bin asker Letonya'ya geri döndü. Sovyetler'de kalan binlerce Baltıklı komünist, yönetim-de, orduda ve ekonomide yaşamda önemli görevlere yükseldilerse de bunların hemen hemen tümü Stalin döneminde tasfiye edildi.

Reform hareketleri. Savaş sonrası dönemde her üç Baltık cumhuriyeti de yarı feodal toplum yapısının değişimi, anayasal düzenlemeler ve ekonominin yeni koşullara uyarlanması gibi ciddi sorunlarla karşı karşıyaydı. Estonya ve Letonya'da hükümetler, büyük toprak sahiplerinin tümünün arazilerini on binlerce topraksız köylüye dağıtarak hem Baltık ülkelerindeki Germen soylularının ekonomik ve siyasi gücünü kırdılar, hem de komünist hareketi baltalamış oldular. Litvanya'da toprak reformu daha az radikal oldu. Polonya kökenli ve Litvan aristokratların ellerindeki büyük arazilere dokunulmadı. Buna karşılık tarım ürünlerinin hükümetçe desteklenen kooperatifler aracılığıyla pazarlanmasına gidildi.

Anayasal düzenlemeler ise her üç ülkede parlamenter rejimi kesin biçimde kurumlaştırmaya yönelikti. Yasamanın yürütme karşısında tartışmasız üstünlüğü sağlandı. Seçimlere pek çok sayıda partinin katılması doğal hale geldi. Estonya ve Letonya'da Sosyal Demokratlar, çiftçi örgütleri ve bazı Milliyetçi ve Liberal gruplar siyaset sahnesinde öne çıktılar. Litvanya'da ise güçlü bir muhafazakâr Hristiyan Demokrat Parti ortaya çıktı. Yasadışı ilan edilmiş olan komünist partiler ise varlık gösterme olanağı bulamadılar.

Rusya'dan kopmakla ekonomik hinterlandını kaybetmiş olan Baltık ülkeleri, savaş sırasında sanayi tesislerinin yıkıma uğraması, tarımsal üretimin düşmesi ve savaş borçları yüzünden büyük güçlüklerle karşı karşıya kaldılar. Bu güçlüklerin aşılmasında yardımcı olan temel etkenler arasında Estonya'da zengin petrollü seyl yataklarının üretime açılması, buna bağlı olarak yeni sanayilerin kurulması, kereste ve orman sanayilerinin gittikçe artan önemi, ayrıca gıda sanayi ve ihracatının da gelişmesi sayılabilir.

1920 ve 1930'larda siyasal eğilimler. Baltık cumhuriyetleri Eylül 1921'de Milletler Cemiyeti'ne üye oldular. Bölgesel savunma paktları kurma projeleri, Baltık ülkelerince desteklenmekle birlikte, Almanya, Polonya ve SSCB'nin böyle bir pakta katılma konusundaki isteksizlikleri ve İngiltere'yle Fransa'nın çekimserliği yüzünden gerçekleşemedi.

Aralık 1926'da Litvanya'da otoriter bir başkanlık rejimine geçildi. Estonya ve Letonya'da siyasal partilerin sayıca çokluğu istikrarlı hükümetlerin kurulmasını engellemekte ve sık sık hükümet bunalımlarına yol açmaktaydı. 1929 Büyük Bunalımı ile artan mali güçlükler ve işsizlik sorunları siyasal istikrar gereğini vurguluyordu. Bazı küçük gruplar Faşist İtalya ve Nazi etkisi altına girdiler. Estonya'da bu hareketin başını Özgürlük Savaşçıları Birliği (Vabadussõjaste Liit-Vaps) çekiyordu. Antikomünist ve antiparlamenter bir kitle hareketi durumuna gelen Vaps'in anayasal reform önerisi Ekim 1933'te yapılan referandumda yüzde 72,7 oranında destek aldı. Cumhurbaşkanı vekili Konstantin Päts'in yeni cumhurbaşkanlığı seçimine gitmesi beklenirken, 12 Mart 1934'te olağanüstü durum ilan edildi. Vaps örgütü dağıldı, önderleri tutuklandı, bir süre sonra da parlamento lağvedildi. Päts 1938'e değin ülkeyi kanun kuvvetinde kararnamelerle yönetti.

Letonya'da buna benzer bir gelişme 15 Mayıs 1934'te ortaya çıktı. Anayasal reform çabalarının sonuç vermemesi ve siyasal yaşamın gittikçe aşırı sağ ve aşırı sol arasındaki çekişmelere sahne olması üzerine Başbakan Ulmanis olağanüstü durum

ilan etti; büyük partilerin katıldığı bir millî birlik hükümeti kurdu ve ülkeyi parlamenter yönetmeye başladı. Parlamenter hükümetlerin yerlerini otoriter rejimlere bırakması ne Estonya'da ne de Letonya'da önemli tepki doğurdu. Yeni rejimler, varlıklı köylüler, ordu ve milislerce desteklen-di. İki ülkede de yöneticiler hükümet dar-belerini dış müdahaleleri önleme amacını ileri sürerek meşrulaştırmaya çalıştılar ve toplumu Faşist İtalya modeli doğrultusunda meslek gruplarının temsiline dayalı korporatist bir örgütlenme düzenine soktular. Litvanya'da ortaya çıkan milliyetçi tek parti rejimi, Cumhurbaşkanı Antanas Smetona'nın, 1929'da, diktatörce eğilimleri tepki doğu-ran Başbakan Voldemaras'ı görevden alması ve kendini "halkın önderi" ilan etmesiyle iyice otoriter bir biçim aldı. Ordu, milisler ve devletin denetimindeki gençlik örgütü Genç Litvanya tarafından desteklenen bu rejim de İtalyan Faşizmini örnek almıştı.

Bağımsızlığın sonu. Baltık ülkeleri bağımsızlıklarını Rusya ve Almanya'nın savaşta yenilgiye uğradıkları bir dönemde kazanmışlardı. Bu iki gücün zayıf kaldığı süreç de bağımsız kaldılar. Durumlarını korumak amacıyla Finlandiya ve Polonya'yla yakınlaşma çabaları bu ülkelerin isteksizliği yüzünden sonuçsuz kaldı. Estonya ve Letonya arasında 1923'te kurulan savunma ittifakı, 1934'te Litvanya'nın da katılmasıyla Baltık Antantı(*) adını aldı. Her üç Baltık devleti de Sovyetler ve Almanya'yla saldırmazlık paktları imzalamış ve Avrupa güç mücadelesi içinde tarafsız kalmaya çalışmışlardı. Buna karşın Ağustos 1939'da imzalanan Sovyet-Alman paktna eklenen gizli bir protokolle Estonya ve Letonya'nın Sovyet etki alanında kalması kabul edilmiş, Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı yenilgiye uğratmasından sonra Litvanya da aynı konauma sokulmuştu. Sovyetler Birliği bu gelişmelerin ardından Baltık devletlerinden karşılıklı yardım anlaşmaları imzalamalarını ve topraklarında Sovyet askeri üsleri kurulmasına izin vermelerini istedi. Uluslararası alanda kendilerine destek bulamayan Baltık hükümetleri bu talepleri kabul etmek zorunda kaldılar. 14 Haziran 1940'ta Alman ordularının Paris'i işgal etmesinin hemen ardından Stalin, Baltık devletlerinden, topraklarında daha yüksek sayıda Sovyet askeri birliğinin üslenmesini ve Sovyetler yanlısı rejimler kurulmasını istedi. 14-15 Temmuzda yalnızca SSCB'nin desteklediği adayların katılabildiği seçimlerden sonra kurulan parlamentolar Sovyetler Birliği'ne katılma karar aldılar. SSCB Yüksek Sovyet'i Ağustos 1940'ta bu istekleri onayladı ve Estonya, Letonya ve Litvanya Sovyetler Birliği'nin cumhuriyetleri arasına girdiler.

Litvanya'daki başkaldırı hareketi ve Almanya'nın Baltık ülkelerini işgali ile Temmuz 1941'de, Baltık toprakları ve Beyaz Rusya, daha sonra Üçüncü Reich'la birleşmek üzere, Ostland bölgesine katıldı; Baltık ülkeleri de Nazi baskısı altına girdi. Sovyetler üst sınıfları yok etmek istemiş, Naziler ise bölgedeki "istenmeyen kesimler"i hedef almıştı. Geçici hükümetler kurarak yeraltı etkinliklerine yönelen Baltık halkları Naziler tarafından acımasızca ezildiler. Baltık ülkeleri bir kez daha yıkıma uğramıştı: I. Dünya Savaşı'nda 650 bin kayıp veren Letonya, II. Dünya Savaşı'nda 450 bin kişi daha kaybetmişti. Estonya'nın kaybı 200 bine, Litvanya'nınki ise 473 bine ulaştı.

1944 sonbaharında Almanlar çekilip Sovyet orduları Baltık ülkelerine girdiğinde yaklaşık 200 bin kişi sürüldü ya da ülkeyi terk etti. Sosyalist rejimler yeniden kurulunca üç ülke de 1951'e değin süren gerilla savaşlarına sahne oldu. Hükümetlerin özel mülkiyete dayalı ekonominin son kalıntıları da yok etme girişimleri kırsal kesimlerde büyük tepkilere yol açtı ve bunu yeni sürgünler izledi. 1941-49 döneminde Baltık ülkelerinden sürülenlerin sayısı 570 bin dolayında tahmin edilmektedir. Bunların yaklaşık yüzde 25-30'u Stalin'in ölümünden ve 1955'teki genel aftan sonra ülkelerine geri dönmüştür.

SOVYETLER BİRLİĞİ İÇİNDE BALTİK ÜLKELERİ. Baltık ülkelerinde kolektifleşmeye dönüş kırıldıktan sonra toprak sahibi köylülük ortadan kalktı; kırsal yerleşimlerde sığır yetiştiriciliği ve mandracılığa yönelindi. 1950 ve 1960'larda Estonya ve Letonya süt verimliliğinde Sovyet cumhuriyetleri arasında ilk sıraları paylaşıyorlardı. Baltık cumhuriyetlerinin Sovyet planlı ekonomisine katılmasıyla bölgede yatırımlar ve sanayi üretimi büyük ölçüde arttı. Estonya'da petrol ve doğal gaz sanayisi gelişti. Beş dev elektrik santrali kuruldu. Sanayi tesisleri, dokuma, sentetik elyaf, otomotiv, elektrikli tren, elektronik ve dayanıklı ev eşyaları üretiminde Sovyetler Birliği ve dış ülkelerin gereksinimlerini karşılar hale geldi. Büyük bir deniz ürünleri ve konserve sanayisi kuruldu. Yaşam standardı çok yüksek olmamakla birlikte genelde SSCB ortalamasının üzerindeydi. Savaş sonrası tarım ve ekonomi politikaları Baltık ülkelerinin toplumsal yapılarında da önemli değişikliklere yol açtı. Kentleşme oranları yükseldi. Bu arada Sovyetler Birliği'nin öbür cumhuriyetlerinden gelenlerle demografik yapı da değişti; toplam nüfus içinde Baltık halklarından olmayanların oranı arttı.

Eğitim ve kültür alanlarında "biçimde ulusal, öзде sosyalist" politikalar benimsendi. Yerel dil ve edebiyat, sanatlar, gelenek, görenek ve ulusal tarih çokuluslu Sovyet kültürü kapsamında geliştirildi. 1980'lerin başında Baltık devletlerinin SSCB'ye katılması ABD ve bazı başka ülkelerce hâlâ tanınmamıştı. Savaş öncesi Baltık hükümetlerinin temsilcileri de Washington ve başka birkaç Batı başkentinde etkinliklerini sürdürüyordu.

BAGIMSIZLIĞIN YENİDEN KAZANILMASI. 1980'lerin ikinci yarısında SSCB önderi Mihail Gorbaçov bir liberal reform politikasını uygulamaya koydu. Geniş ekonomik ve siyasal özgürlükler tanıyan bu politikanın bütün Sovyet cumhuriyetleri üzerinde tarihsel etkileri oldu.

Reformlar, ekonomik bunalımın şiddetlenmediği bir dönemde uygulamaya kondu. Koşullar kötüye giderken birlik içinde merkezi otorite zayıflamaya başladı. Cumhuriyetlerde daha fazla özerklik kazanmaya yönelik hareketler çok çabuk yayıldı. Öteden beri SSCB tarafından hukuka aykırı olarak işgal edildiklerini savunan Baltık ülkelerinde bu hareket daha da hızlı gelişti. Mart 1990'da Litvanya ve Estonya bağımsızlıklarını ilan ettiler; Letonya mayısta onları izledi. SSCB, ve uluslararası kurumlar bu girişimleri tanımadı. Gorbaçov cumhuriyetleri bağımsızlık kararlarını ertelemeye zorlayacak siyasal ve askeri baskı uyguladı. Sovyetler'in bütün çabalarına karşın bağımsızlık hareketi giderek güçlendi. SSCB Litvanya'nın petrol ve doğal gaz ithalatını engellemek için abluka uyguladı. İletişim merkezlerine saldırılması, önemli resmi binaların Sovyet birlikleri ve

Siyah Bereliler denen yarı-askeri polislerce işgal edilmesi gibi güç gösterileri, direnişi daha da güçlendirmekten başka işe yaramadı.

Gorbaçov'u devirmek ve reform girişimlerini durdurmak için düzenlenen darbe başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra, Ağustos 1991'de üç Baltık ülkesi bağımsızlık isteklerini yineledi. SSCB kanışıklık içindeyken, aralarında ABD'nin de bulunduğu dünya ülkelerinin bağımsızlıklarını tanımıştı. Üç ülke SSCB'den ayrılışlarını güvenceye almak amacıyla hemen Birleşmiş Milletler'e üyelik için başvurdu. Yeni Sovyet parlamentosu 6 Eylül'de ilk karar olarak, Baltık ülkelerinin bağımsızlığını kabul etti. Ardından da Estonya, Letonya ve Litvanya BM üyeliğine kabul edildiler. Ayrıca bak. Estonya; Letonya; Litvanya.

baltırmaşığı, *Emberizidae* familyasının *Coerebinae* altfamilyasını oluşturan tropik Amerika kuşlarının ortak adı. Tropik orman ve bahçelerde yaşayan birçok tür, balözülle beslenir. Hepsisi de küçük yapılı, genellikle parlak ve canlı renklerle bezenmiş olan bu kuşlardan çoğunun gagası ince ve aşağı doğru kıvrık, dilleri fırça gibi tüylü, bazen de bir çift hortum biçimindedir. Küba ve Meksida'dan Ekvador ve Güney Brezilya'ya kadar olan yerlerde yaşayan mavi baltırmaşığının (*Cyanerpes cyaneus*) uzunluğu 13 cm kadardır. Üreme dönemlerinde parlak mavi renkte olan erkeğinin alt bölümleri ve yüzü siyahtır. Çatallanmış ince dalların arasına kurulan kâse biçimindeki yuvaya dışı baltırmaşığı genellikle iki yumurta bırakır.

Bazı uzmanlar *Coerebinae* altfamilyasını bir familya olarak kabul eder, bazıları ise bu grubu ya da grubun bazı üyelerini *Thraupinae* altfamilyası ya da *Parulidae* familyası içinde sınıflandırır. Buna karşılık bazı uzmanlar, genellikle baltırmaşığlarıyla aynı familyadan sayılan *Coereba flaveola* türlerinin *Parulidae* familyası içinde gruplandırıp, *Coerebinae* familyasının geri kalan üyelerini *Dacninae* adı altında ayrı bir altfamilyaya ayırırlar.

Baltimore, ABD'de Maryland eyaletinin ortakuzey kesiminde, Baltimore ili içinde ama yönetsel açıdan özerk kent. Chesapeake Körfezinin 24 km yukarısında, Patapsco

kent 1729'da kuruldu. Yerel tütünün ihraç edileceği bir merkez olarak kurulmasına karşın, yavaş bir gelişme gösterdiğinden tütün tüccarları başka pazarlara yöneldi. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda hareketli bir liman ve gemi yapımı merkezi haline geldi. Baltimore yelkenlilerinin deniz seferleriyle bölgenin ticareti Antiller'e kadar genişledi. Baltimore'da denize indirilen ABD Deniz Kuvvetleri'nin ilk gemisi "Constellation", günümüzde kent limanında demirli olarak tutulmaktadır. İngilizler'in Philadelphia'yı işgalinden sonra I. Kıta Kongresi Baltimore'da toplandı (Aralık 1776 - Mart 1777). Bugün ulusal bir anıt haline getirilen McHenry Kalesi'nin 1812 Savaşı sırasında savunması (13-14 Eylül 1814), Francis Scott Key'e Amerikan ulusal marşı "Star-Spangled Banner" için esin kaynağı oldu. Marşın özgün el yazması Maryland Tarih Derneği'nde bulunmaktadır. ABD'nin ilk demiryolu olan Baltimore-Ohio hattının yapımına, 1827'de kentin Mount Clare istasyonundan başlandı. Eski biçimiyle korunan bu istasyon günümüzde bir demiryolu müzesidir. Maryland Amerikan İç Savaşı sırasında Birlik içinde kaldıysa da, halkının çoğu Güneylilere yakınlık duyuyordu. Eyalette ilk kanlı olaylar Sumter Kalesi çatışmasından altı gün sonra, Baltimore'da Federal birliklerin trenle taşınması sırasında ortaya çıktı. Baltimore'da savaşın sonuna değin sıkıyönetim uygulandı.

7 Şubat 1904'te çıkan bir yangında yerle bir olan kentin iş merkezi kısa sürede onarıldı. I. Dünya Savaşı'nın başlarında kurulan çelik fabrikaları, petrol rafinerileri ve savaş sanayisiyle bağlantılı fabrikalarla Baltimore bir sanayi kenti olarak gelişmeye başladı. Günümüzde Baltimore büyük çaplı gemi yapımı ve onarım tesislerinin ve değişik sanayi dallarının yer aldığı birçok sanayi bölgesiyle çevrili önemli bir liman durumundadır. Ulusal Sosyal Sigortalar Merkezi buradadır. Yükleme kazalarının çok seyrek görüldüğü limandan Chesapeake Körfezi, Chesapeake ve Delaware kanallarıyla denize çıkarılır.

Baltimore, 1920'lerde ve 1930'ların başlarında, yayın yönetmeni ve köşe yazarı H. L. Mencken ile *The Sun*'da çalışan gazetecilerin de yer aldığı çevresinin yürüttüğü çalışmalar sayesinde entelektüel bir merkez haline geldi. Bölgedeki eğitim kurumları

Washington Anıtı (ortada), Baltimore, Maryland
Paul Conklin

İrmağının ağzındadır. Eyaletin en büyük kenti ve ekonomik merkezidir. Su yüzeyleriyle birlikte 236,5 km²'lik bir alanı kaplar. Adını Maryland kolonisinin sahipleri olan İrlanda asıllı Calvert ailesinin malikânesinin bulunduğu Baltimore baronluğundan alan

arasında, Johns Hopkins Üniversitesi (1876), Coppin Eyalet Yüksekokulu (1900), Towson Eyalet Üniversitesi (1866), Loyola College (1852), Maryland Notre Dame College (1873), Morgan Eyalet Üniversitesi (1867), Maryland Üniversitesi (1807).

Maryland Enstitüsü Sanat Yüksekokulu (1826), Peabody Enstitüsü (1868) ve Baltimore Üniversitesi (1925) sayılabilir. Başlıca kültür kurumları Enoch Pratt Kütüphanesi (1884), Peale Müzesi (1813), Baltimore Sanat Müzesi (1914) ve Walters Sanat Galerisi'dir (1931). Kentte ayrıca bir senfonî orkestrası, belediye operası ve tiyatro vardır.

Katolik Kilisesi'nin ABD'deki ilk piskoposluk bölgesi olan Baltimore'da, ABD'nin ilk Katolik katedrali olan Kutsal Bakire Meryem'in Göğe Çıkışı Bazilikası (1806-21) vardır. St. Mary's İlahiyat Okulu 1791'de kurulmuştur. Edgar Allan Poe, Presbiteryen kilise mezarlığında gömülmüştür. Yaklaşık 70 m yüksekliğindeki Shot Tower 1829'da top güllesi yapımı için inşa edilmiştir. Kentin kuzeyinde bir tepenin üzerinde yaklaşık 50 m'lik, Dor sütununa benzeyen Washington Anıtı (1829) bulunur. Kentin çevresinde Howard Kalesi, Hampton Ulusal Tarihi Alanı, Aberdeen Deneme Alanı ve Pimlico Yarış Pisti yer alır. Beyzbolcu Babe Ruth'un doğduğu ev, günümüzde müze haline getirilmiştir. Johns Hopkins Üniversitesi kampüsünde bulunan Lacrosse Ünlüler Salonu, bu eski Amerikan Yerli oyununun Baltimore'da çok tutulduğunu gösterir. Baltimore Friendship Uluslararası Havaalanı, Washington D.C.'ye de hizmet eder. Patapsco Irmağı, Harbor Tüneli ekspres yolu (1957) ve Francis Scott Köprüsü (1977) ile geçilir. 1980'lerde bazı kentsel yenileme projelerine girilmiştir. Nüfus (1990) kent, 736.014; metropoliten alan, 2.382.172.

Baltimore (2. Baronu), Cecilius Calvert (d. 1605 - ö. 30 Kasım 1675), Maryland kolonisinin kurucusu; Katoliklere Amerika'da sığınacak bir yurt verilmesi düşüncesini ortaya atan Baltimore 1. baronunun en büyük oğlu.

Cecilius Calvert, Oxford'da Trinity College'da öğrenim gördü ve Katolik bir İngiliz soylusu olan Wardour 2. baronu Arundell'in kızı Anne Arundell ile evlendi. Babasının ölümünden iki ay sonra 20 Haziran 1632'de çıkan Maryland beratını Baltimore 2. baronu unvanıyla kendisi aldı. Yenidünya'ya hiç gitmeyerek koloninin valiliğini kardeşi Leonard Calvert'e (1606-47) bıraktı. Calvertler bu dönemde Üçleme öğretisini kabul eden bütün Hristiyanlar için inanç özgürlüğünü kolonide yerleştirmeye çalıştılar.

Baltimore (3. Baronu), Charles Calvert (d. 27 Ağustos 1637 - ö. 21 Şubat 1715, Londra, İngiltere), 1661'de İngiliz kolonisi Maryland'ın valiliğine atanan, 1675'te de koloninin tam yetkili yöneticisi olan İngiliz devlet adamı.

Dedesi 1. Baron George Calvert gibi Charles Calvert de Katolikti. Maryland'ın Protestan çoğunluğu arasında Katolikliğe karşı güçlü bir tepki vardı. Bir yandan Suskehanna Yerlilerinin düşmanlığı, bir yandan da kuzey topraklarındaki yetkilerini William Penn'in taleplerine karşı koruma gereği, Calvert'in durumunu daha da güçleştirdi. Maryland Meclisi'ndeki çekişmeler yüzünden, 1670'te oy kullanma hakkını mülk sahipliği koşulu ile sınırladı ve meclisin çıkardığı yasaları zaman zaman uygulamadı. 1688 İngiliz Devrimi'nin ardından yetkileri elinden alınınca İngiltere'ye döndü. Katoliklerin düzenlediği iki komploda yer almakla suçlandı, ama tutuklanmadı. Oğlu Benedict Leonard Calvert, 1713'te resmi kiliseye bağlanarak Maryland kolonisinin yönetimini geri aldı.

Baltimore, David (d. Mart 1938, New York), ABD'li viroloji bilgini. 1975 Nobel

Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Renato Dulbecco ve Howard M. Temin ile bölüştürmüştür.

Her ikisi de Dulbecco'nun eski öğrencileri olan Baltimore ve Temin, birbirlerinden habersiz olarak sürdürdükleri araştırmalar sonucunda, hayvanlarda kansere yol açan ve temel olarak ribonükleik asitten (RNA) oluşan bazı virüslerin, taşıdıkları genetik bilgiyi dezoksiribonükleik aside (DNA) aktarabildiğini buldular. Bu DNA da virüsü barındıran hücrenin kalıtsal modelini değiştirerek, onu bir kanser hücresine dönüştürüyordu.

Baltimore ve eşi Alice Huang, ağız mukozasının kabarcıklı iltihabına yol açan virüsün, RNA molekülünün kopyasını çıkaran bir enzimin etkisiyle kendiliğinden ürediğini ve bu sürece DNA'nın katılmadığını gösterdiler. 1970'te Baltimore, aynı süreçle üreyip üremediklerini anlamak için iki kanser virüsünü inceledi. Sonuçta her ikisinin de, virüsün RNA'sını DNA'ya taşıyan bir enzim içerdiğini bularak, moleküler biyolojinin, genetik bilginin her zaman DNA'dan RNA'ya geçtiği yolundaki geleneksel varsayımını çürüttü.

Pennsylvania'daki Swarthmore College'dan mezun olduktan sonra, 1965'te doktora-sını tamamladığı New York'taki Rockefeller Üniversitesi'nde ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) viroloji öğrenimi gördü. 1965-68 California'nın La Jolla kentindeki Salk Enstitüsü'nde Dulbecco ile birlikte çalıştıktan sonra, öğretim görevlisi olarak MIT'ye döndü.

Baltimore (1. Baronu), George Calvert, (d. 1580?, Kipling, Yorkshire - ö. 15 Nisan 1632, Londra, İngiltere), Katoliklere inançlarının gereklerini özgürce yerine getirebilecekleri bir sığınak bulmak amacıyla, Kuzey Amerika'da Maryland eyaletinin kurulması yönünde ilk adımı atan İngiliz devlet adamı.

1609-20 arasında Virginia Kumpanyası'nda görev aldı. 1621'de, Yüzbaşı Edward Wynne'i, Ferryland adında küçük bir yerleşme kurmak üzere Newfoundland'e gönderdi. İki yıl sonra, bu koloni için Avalon adıyla berat aldı. 1625'te, Katolik olduğunu açıklayarak Avam Kamarası'ndan istifa etti. Calvert'e Baltimore baronu unvanı ile İrlanda'da geniş topraklar verildi. Bundan sonra tümüyle koloni genişlemesiyle ilgilenmeye

rek Virginia'ya gitti. Bunun üzerine Baltimore, kraldan, daha ılıman bir bölge olan Chesapeake Körfezinde bir yer bağışlamasını istedi ve kralın yanıtını beklemezsizin, eşiyle buluşmak üzere Jamestown'a gitti. Ama Katolik olduğu için, Virginia'ya yerleşmesi yasaklandı. Bunun üzerine, Maryland'deki berat talebini savunmak üzere İngiltere'ye döndü, ama yeni beratın verildiğini göremeden öldü.

Baltimore Akvaryumu, ABD'de, kamuya ait en büyük akvaryumlardan biri. Baltimore'un iç liman bölgesinde 1981'de açılmıştır. Kentin parasal kaynaklarıyla açıldığı halde akvaryum, ABD Kongresi tarafından resmi olarak Ulusal Akvaryum'un bir şubesi sayılmıştır. Akvaryumda bulunan 5 binden fazla örneğin çoğunluğunu, deniz memelileri ile kuşları oluşturur. Halka gösterilmekte olan deniz canlıları, birbirine bağlı üç büyük havuzun içinde bulunmaktadır. Bu havuzlarda 1.900.000 litre deniz suyu sürekli olarak devreder. Çok sayıda tatlı su canlısı da ayrıca gösterilmektedir. Akvaryumdaki dekor ve efektler çok etkileyicidir. Örneğin bir çatalkuyruk balınının 19 m uzunluğundaki iskeleti, akvaryumun tavanında asılıdır. Ayrıca akvaryumun değişik bölümlerinde, denizin ve deniz canlılarının sesleri de duyulur.

Akvaryumun ana teması, havada, karada, ırmaklarda, göllerde ve denizlerde yaşayan tüm canlıların suya gereksinim duyduklarıdır. Akvaryumun en ilginç bölümlerinden biri, 18 m yüksekliğindeki bir cam piramidin içinde bulunan, çağlayanları ve yapraklarından su damlayan bitkileriyle, eksiksiz bir tropik yağmur ormanıdır.

Baltimore and Ohio Railroad (B&O), ABD'de, buharlı yolcu ve yük treni işletme yetkisi alan (1827) ilk demiryolu şirketi. B&O, 1825'te Erie Kanalı'nın açılışından sonra New Yorklu tüccarlarla rekabete giren Baltimore'lu tüccarlar tarafından kuruldu. 1827-34 arasında şirketin mali işlerini yürüten ve Ross Winans'a ilk gerçek demiryolu vagonunu yaptırtan Baltimore'lu bankacı George Brown'un çabaları, ilk yıllarda girişimin itici gücü oldu. Hattın ilk

"Tom Thumb", ilk Amerikan yapımı lokomotif
Baltimore and Ohio Railroad Co.

başladı. Yenidünya'daki yatırımlarını güvence altına almak amacıyla 1627'de Avalon'u ziyaret etti. Ertesi yıl ailesinin birçok üyesini de buraya getirdi. Ama Avalon'un çok sert iklimi yüzünden göçmenler arasında hastalık ve ölüm olayları yaygınlaşmıştı. Lady Baltimore, 1628'de koloniyi terk ede-

taştı, 4 Temmuz 1828'de, bağımsızlık savaşı önderlerinden ve Bağımsızlık Bildirgesi'ni imzalayanlardan hayatta kalan tek kişi, Charles Carroll yerleşti. Hattın, Baltimore'dan Maryland'deki Ellicott's Mills'e (bugün Ellicott City) uzanan ilk 21 km'lik bölümü 1830'da açıldı. Bu hatta

çalışan Peter Cooper'ın ünlü buharlı lokomotif "Tom Thumb", kuşku duyanlara, buharlı çekicilerin dik ve dolambaçlı yokuşlar için elverişli olduğunu gösterdi. Demiryolu 1853'te, 610 km uzaklıktaki Wheeling (bugün Batı Virginia) kentine kadar uzatıldı. 1860'lar ve 1870'lerde Chicago ve St. Louis'e ulaştı. Şirket 1896'da iflas etti. 1899'da yeniden kurulmasının ardından daha da büyüyerek 1901'de Cleveland ve Erie Gölüne ulaştı. B&O, 1963'te Chesapeake and Ohio Railway Company'nin eline geçti, 1980'de yeni kurulan CSX Corporation'a katıldı.

B&O'nun uzun mesafe yolcu trenleri, National Railroad Passenger Corporation'ın (Amtrak) şehirlerarası yolcu taşımacılığını üstlenmesi üzerine 1971'de seferden kaldırıldı. Ama şirket, Washington, D.C. ve Pittsburgh'da sınırlı da olsa banliyö seferlerini sürdürdü. B&O'nun yük taşımacılığı gelirlerinin yaklaşık dörtte biri, Allegheny Dağlarındaki madenlerden öteden beri yaptığı taşkömürü taşımacılığından gelir. B&O trenlerinin taşıdığı öteki önemli yük türleri arasında, motorlu araçlar ve motor parçaları ile kimyasal maddeler sayılabilir.

Baltimore cam işi, yaklaşık 1799'da J. F. Amelung'un oğlu Frederick Amelung tarafından kurulan ve 20. yüzyılda da etkinlik gösteren Baltimore cam atölyelerinin ürünleri. İlk dönemlere ait ürünler konusunda kesin bilgi yoktur. Ama H. W. Stiegel'in(*) atölyesinden gelen cam üfleyicilerinin burada çalışmış olabileceği düşünülerek Stiegel geleneği içinde yer alan bazı kalıp desenli ya da kesme örnekleri ve Amelung cam işi(*) üstubunda bazı ürünleri kapsadığı söylenebilir. Daha çok pencere camları ve her tür şişe üretimiyle dikkati çeken Baltimore atölyelerinde, 19. yüzyılın ortalarında, üstünde bazı tarihsel kişilerin portreleri (örn. Binbaşı Ringgold, Washington, Henry Clay) ya da sloganlar (örn. "Herkes tahlil") bulunan şişelerle "Resurgam" yazılı anka kuşu biçimli yassı şişeler yapılmıştır.

Baltimore yelkenlisi, 18. yüzyılda, ABD' de Chesapeake Körfezindeki gemi yapımcıları tarafından geliştirilen küçük ve hızlı

nın atası olarak kabul edilir. Baltimore yelkenlilerinin çoğunda düşey duruma yakın biçimde yerleştirilmiş, çeşitli dört yakalı yelkenlerle ve yan yelkenlerle donatılmış iki direk bulunurdu.

Baltistan, Hindistan'ın kuzeybatı kesiminde, Cemu ve Keşmir'in Pakistan'a bağlı bölümünde yönetim birimi ve coğrafi bölge. Indus ve Shyok ırmaklarının akaçladığı Baltistan, yüksek Ladakh Dağlarında yer alır. Karakorum Dağlarının en yüksek dorukları olan K2 (Godwin Austen [8.611 m ile dünyanın ikinci en yüksek dağı]), Gasherbrum I (yaklaşık 7.950 m) ve Broad (yaklaşık 7.900 m) bu bölgede yer alır. Sert bir iklimi olan, birçok buzulun bulunduğu Baltistan'da ortalama yağış ancak 150 mm'ye ulaşır. Vadilerin yüksekliği 2.400-3.000 m'dir. Tarıma dayalı ekonomi, kar ve buzların erimesi ile sulamaya bağımlıdır. Başlıca ürünler arpa ve çeşitli meyvedir. Baltistan nüfusunun önemli bölümünü oluşturan Tibet kökenli Müslüman Baltı aşiretleri, geçimlik tarım ve meyvecilikle uğraşırlar. Yönetim biriminin merkezi, Indus Irmağı vadisindeki Skardu'dur.

Baltlar, Baltık Denizinin doğu kıyılarında, bugünkü Letonya ve Litvanya cumhuriyetlerinin toprakları ve çevresinde yerleşmiş bir grup halka 19. yüzyıldan başlayarak verilen ad. Hint-Avrupa kökenli halklardan olan bu grup, Letler, Litvanlar ve artuk ortadan kalkmış olan Kurlar, Pruslar, Sellar, Yotvingler ve Zemgalleri kapsar. *Aynca bak.* Baltık ülkeleri.

Baltra Adası, GÜNEY SEYMOUR ADASI olarak da bilinir, Büyük Okyanusun doğusunda, Ekvador'un 965 km kadar batısında ada. 21 km²'lik alanıyla Galápagos Adalarının en küçüklerinden biridir. Volkanik parçalanmadan önce Santa Cruz Adasının parçasıydı. II. Dünya Savaşı sırasında Ekvador, "Panama Kanalı'nın Akhilleus Topuğu" olarak da anılan adada ABD'nin bir hava üssü kurmasına izin verdi, 1946'da kapatılan üssün havaalanını, turizmin gelişmesiyle birlikte Ekvador hükümeti ticari kullanıma açtı.

Balubalar, LUBALAR olarak da bilinir, Zaire'nin güneydoğusunda yaşayan ve Bantu

gösteren ve 16. yüzyıl başlarında kurulup 17. yüzyılda çöken Luba imparatorlukları aracılığıyla ortak bir siyasal tarihe bağlanan pek çok kabile için Baluba adı kullanılır (*bak.* Luba-Lunda devletleri). Balubaları üç alt gruba ayırmak olanaklıdır: Shaba'da (Katanga) yaşayan Baluba-Şankaciler, Kasai'de yaşayan Baluba-Bambolar ve Shaba'nın kuzeyindeki Baluba-Hembalar. Bunların hepsi de tarih, dil ve kültür açısından öteki Kongo halklarıyla ilişki içindedir. Şankaci kolunun aynı zamanda, Lunda hanedanının ilk kurucuları da bağlantısı vardır.

Balubalar savan ya da ormanlarda yaşar; avcılık, toplayıcılık, tarım (başta manyok ile mısır) ve küçük çapta hayvancılık yaparak geçinirler. Kongo Irmağı ile başlıca kollarında yoğun olarak balıkçılık da yaparlar. Köyleri, tek bir sokağın iki yanına dizilmiş çatısı sazlarla örtülü, dikdörtgen biçimli kulübelerden oluşur. 16 ve 17. yüzyıllarda, eskiden beri var olan ve bağımsız başkancelarca yönetilen küçük topluluklar da bulunmasına karşın, çoğu Baluba halkı *mulopve* adı verilen büyük önderlerin yönetimine girmiştir. İmparatorluğun çöküşünden sonra ise, gene bir başkan tarafından yönetilen küçük topluluklar ya da küçük, özerk yerel soy grupları ortaya çıkmıştır. Balubalar, sünnet ve kadınlar için ergenliğe geçiş törenleri uygular; avlanma, büyü ve hastalıklardan iyileştirilmesi ya da kötülüklerin uzaklaştırılması için aralarında birlikler oluştururlar. Güçlü bir inançla bağlı oldukları yüce varlığın dışında, atalarına ve doğadaki ruhlara taparlar. Destan dizilerini de içeren gelişmiş bir edebiyatları vardır. Şankaciler ve Hembalar da, özellikle insan biçimli figürler, tören baltaları ve iskemle gibi eşyaların baş dayanan bölümlerini yapmada yetkinleşmiş, ünlü ahşap oyma ustalarıdır.

Baluchitherium, tektoynaklı otçul memelilerin soyu tükenmiş cinsi. Asya'da, Oligosen Bölümün (yaklaşık 38-26 milyon yıl önce) sonları ile Miyosen Bölümün (yaklaşık 16-7 milyon yıl önce) başlarından kalma çökellerdeki fosilleriyle tanınan *Baluchitherium*'un gelmiş geçmiş en büyük kara memelisi olduğu sanılır. Bugünkü gergedanların boynuzsuz akrabası olan bu dev hayvanın omuz yüksekliği 5,5 m'yi, gövdesine oranla küçük olan kafatasının uzunluğu da 1,2 m'yi geçer. Hayvanın bacaklarının çok

Baltimore yelkenlisi "Ann McKim", E. Armitage McCan'ın çizim ve taşbaskı çalışması
Peabody Museum, Salem, Massachusetts

yelkenli gemi. Hızının fazla olması Baltimore yelkenlisine, çabuk bozulan malların taşınması, esir ticareti ve savaşta düşman gemilerine saldırma gibi kullanım alanlarında önem kazandırdı. Teknesinin biçimi nedeniyle Baltimore yelkenlisi, 19. yüzyılda yapılan daha büyük tonajlı hızlı yelkenliler-

öbeğinden diller konuşan halklara verilen ortak ad. Kivu bölgesinin güney ucundan başlayıp Shaba'yı da içine alarak Doğu Kasai bölgesinin güneydoğusuna uzanan büyük bir alanda yaşarlar. Farklı kökenden gelmelerine karşın, birbiriyle yakından ilişkili diller konuşan, ortak kültür özellikleri

Baluchitherium, Charles R. Knight'in hayali çiziminden ayrıntı
American Museum of Natural History, New York

iri ve güçlü olduğu, daha uzun olan ön ayakları ve uzun boynu sayesinde ağaçların yaprak ve dallarını yiyerek beslendiği anlaşılmaktadır.

Yalnızca Oligosen Bölümde Asya'da yaşamış olan *Indricotherium* da *Baluchitherium*'ün akrabasıdır.

Balurghat, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Batı Bengal eyaletine bağlı Batı Dinacpur ilinin merkezi. Atrai Irmağının hemen doğusunda yer alır. Angrezabad ve Dinacpur ile Bangladeş'in Raçşahi kentlerine karayolu bağlantısı vardır. İlin, özellikle pirinç, jüt, şeker kamışı ve yağlı tohumu gereksinimini karşılayan başlıca dağıtım merkezidir. 1951'de belediye oldu. Nüfus (1981) 104.646.

balustrad bak. korkuluk

Baluze, Étienne (d. 24 Kasım 1630, Tulle - ö. 28 Temmuz 1718, Paris, Fransa), yayımladığı elyazmaları ve başka belgelerle ün kazanan tarihçi ve derlemeci.

Toulouse'daki Collège St. Martial'de ağırlıklı olarak kilise tarihi ve hukuku okudu. 1654'te, tanınmış bir tarihçi olan Toulouse başpiskoposunun yazmanı oldu. Beş yıl kadar Auch piskoposunun yazmanlığını yaptıktan sonra, 1667'de, ileride XIV. Louis'nin maliye bakanlığına getirilecek olan Jean-Baptiste Colbert'in hizmetine girdi. Otuz yılı aşkın süre onun kütüphanecisi olarak çalıştı. Bu sırada, 1670'te Collège Royal'de de kilise hukuku profesörü unvanıyla görev aldı.

Concilia Galliae Narbonensis (Gallia Narbonensis Konsilleri) adlı yapıtını 1668'de yayımladı. Bunu, *Capitularia regum Francorum* (1677; Frank Kralının Tutsaklığı), *Miscellanea* (1678-83; Çeşitli Yazılar), yalnızca bir cildi yayımlanan *Nova collectio Conciliorum* (1683; Konsillere İlişkin Yeni Derlemeler) ve *Vitae Paparum Avenionensis* (1693; Avignon Papalarının Yaşamları) gibi başka önemli yapıtları izledi. Baluze, ayrıca, dinsel konularda yapıtlar veren birçok yazarın çalışmalarını da yayıma hazırladı. 1700'de kütüphanecilikten ayrıldığında, Colbert'in kitap arşivini olağanüstü zenginleştirmişti. 1707'de Collège Royal'ın yöneticiliğine getirildi. Bouillon kardinalinin isteği üzerine, 1708'de *Histoire généalogique de la maison d'Auvergne*'i (Auvergne Hanedanının Soy Tarihi) kaleme aldı. Düzmece olduğu günümüzde anlaşılmış bulunan belgelere dayanarak, kardinalin atalarının 9. yüzyıldaki Auvergne konlarına kadar uzandığını kanıtlamaya çalıştı. Bouillon Fransa dışına kaçtıktan sonra, Baluze de bütün görevlerinden alınarak Paris'ten sürüldü. *Historia Tutelensis* (1717) adlı tarih çalışmasını sürgünde tamamladı.

Balya, Marmara Bölgesi'nde, Balıkesir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 952 km² olan Balya ilçesi doğuda Merkez ilçe, güneyde İvrindi, güneybatıda

Balya'dan bir görünüm
ABC Aşane

Havran ilçeleri, batıda Çanakkale ili, kuzeyde Gönen, kuzeydoğuda da Manyas ilçeleriyle çevrilidir.

Orta yükseklikteki dalgalı düzlüklerden oluşan ilçe toprakları orman bakımından zengin engebeli bir yapı gösterir. Güneybatısı Kaz Dağının uzantılarıyla kaplıdır. Yüzey şekillerini Madra Dağından doğan ve aşağı çığırında Madra Çayı ve Kocaafşar Çayı ve kollarının açtığı vadilerin iki yanında yükselen dik yamaçlar çeşitlendirir. Az yer tutan düzlükler bu vadiler boyunca uzanır. Bunlardan en önemlisi kuzeydoğugüneybatı doğrultulu Balya Ovasıdır.

İlçe ekonomisinde tarımın payı daha fazladır. Ama yüzey şekillerinin ekime yeterince elverişli olmaması ve toprakların verimsizliği bitkisel üretimi sınırlar. En çok buğday, arpa, mısır, nohut yetiştirilir; meyvecilik ve bağcılık yapılır. Hayvancılık ve ormancılık da halkın geçim kaynaklarındandır. İlçe merkezine 7 km uzaklıktaki Müstecap Çamlığı orman içi dinlenme yeri yöre halkının yararlandığı başlıca mesire yerlerinden biridir.

İlkçağda Misya olarak adlandırılan bölgede yer alan yöre tarihinin Balıkesir'in(*) geçmişiye koşut olduğu sanılır. İÖ 133'te Roma'ya bağlandı. 1297'de kurulan Karesioğulları Beyliği'ne bağlanan yöre, 1341'de Osmanlı topraklarına katıldı. Karaaydın simli kurşun madenlerinin işletilmesi nedeniyle önem kazanan yöre 19. yüzyıl sonunda Hüdavendigâr (Bursa) Vilayetinin Karesi (Balıkesir) sancığına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. 7 Temmuz 1920'de Yunan işgaline uğrayan Balya, 15 Eylül 1922'de işgalden kurtuldu.

Balya kasabası, Balıkesir-Çanakkale karayolu üzerinde, Balıkesir'e 50 km uzaklıkta kurulmuştur. Simli kurşun madenlerindeki etkinlik 1940'a değin Balya'daki başlıca ekonomik uğraşı. Öncelen imtiyaz sahibi bir yabancı şirketin çıkardığı simli kurşun, hayvanlarla çekilen bir dekovil hattıyla Palamutluk'a getirilir ve oradan da trenle Akçay'a sevk edilirdi. Balya Karaydın simli kurşun işletmesi Osmanlı döneminin ilk grevlerinden birine sahne olması bakımından özel bir önem taşır. Ocaklardaki grevler ve işçi hareketleri Cumhuriyet döneminde de sürdü. 1929 Büyük Bunalımı sırasında ocaklardaki üretim büyük ölçüde düştü. Daha sonra yeni bir şirket kurularak, hükümetin de desteğiyle simli kurşun çıkarımı sürdürüldü. 1940'ta rezervlerin azalması nedeniyle üretim durdurularak ocaklar kapatıldı. Böylece ekonomik işlevini önemli ölçüde yitiren kasaba giderek sönükleşti.

Balya Belediyesi 1898'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 21.781; kasaba, 2.248.

Balyan AİLESİ, beş kuşak boyunca Osmanlı Devleti'nde mimarlık yapmış, Ermeni kökenli aile. Geleneksel Osmanlı mimarlığının Batı seçmeciliği doğrultusunda değişimini hızlandırmışlardır.

Meremmetçi Bali Kalfa'nın oğlu olan Krikor Balyan (d. 1764 - ö. 15 Kasım 1831, İstanbul), III. Selim döneminde hassa mimarlığı yaptı. Sonraları II. Mahmud'un da güvenini kazanarak önemli yapılar gerçekleştirdi. Bunlar arasında 1807'de yanan Selimiye Kışlası(*) (1800), Nusretiye Camisi(*) (1823-26) ve Davutpaşa Kışlası (1826-27) sayılabilir. Krikor Balyan, Gregoryen ve Katolik Ermeniler arasındaki çatışmalara karşınca 1820'de Kayseri'ye sürüldü, ama daha sonra bağışlanarak İstanbul'a döndü.

Onunla birlikte çalışan kardeşi Senekerim Balyan (ö. 2 Eylül 1833, Kudüs) daha geri planda kaldı. 1826'da Krikor Balyan'ın alışıp olarak yaptığı ve bir yangında tahrip

olan Beyazıt Kulesi'ni(*) Senekerim bugünkü biçimiyle yeniden yaptı. Senekerim'in bilinen başka yapıtı yoktur.

Krikor Balyan'ın ölümünden sonra yerini alan oğlu Garabet Amira Balyan (d. 1800, İstanbul - ö. 15 Kasım 1866, İstanbul), İstanbul'un birçok önemli yapısının mimarıdır. Ermeni Hastanesi Pavyonları (1832-

Dolmabahçe Sarayı, İstanbul, Garabet Amira Balyan ve Nigoğos Balyan'ın yapıtı, 1848-56
Anadolü Yayıncılık Arşivi

34), Surp Yerrortutyun (Üç Horan) Kilisesi (1838), Surp Asdvazazin (Meryem Ana) Kilisesi (1838), sevil ve haziresiyle birlikte ampir üslubundaki II. Mahmud Türbesi (1840), Beykoz Deri ve Kösele Fabrikası (1842), Hereke Fabrikası (1843), Ortaköy Camisi(*) (Nigoğos Balyan ile birlikte, 1854), Dolmabahçe Sarayı(*) (Nigoğos Balyan ile birlikte, 1848-56), bugün Mimar Sinan Üniversitesi olan Cemile ve Münire Sultan Sarayları(*) (1856-59) başlıca yapıtları arasında yer alır. Garabet, Ermeni cemaatinin eğitim ve yönetim işlerinde de etkin oldu ve Ermeni mimarlığı üzerinde çeşitli araştırmalar yaptı.

Garabet Balyan'ın oğulları Nigoğos (d. 19 Kasım 1826, İstanbul - ö. 27 Şubat 1858, İstanbul), Sarkis (d. 17 Şubat 1831, İstanbul - ö. 7 Kasım 1899, İstanbul) ve Agop Balyan da (d. 1838, İstanbul - ö. 12 Kasım 1875, Paris) mimardı. Nigoğos ve Sarkis 1843'te babaları tarafından Paris'e, Sainte-Barbe Okulu Mimarlık Bölümü'nde okumaya gönderildiler, ama Nigoğos'un hastalığı nedeniyle 1845'te İstanbul'a döndüler. Babasının çalışmalarına katılarak deneyimini artıran Nigoğos, Abdülmecid'in sanat danışmanı oldu ve yerli mimarlara Avrupa mimarlığını tanıtmak amacıyla bir okul kurdu. Nigoğos'un önemli yapıları arasında Dolmabahçe Camisi(*) olarak bilinen Bezmîâlem Valide Sultan Camisi (1852-54), İhlamur Kasrı(*) ve Küçüksu Kasrı(*) yer alır. Nigoğos, "Nizamname-i Millet-i Ermeniyân"ın hazırlık çalışmalarına da katıldı.

Sarkis 1847'de yeniden Paris'e gitti ve Sainte-Barbe Okulu'na girdi. Daha sonra Güzel Sanatlar Yüksekokulu'na devam etti; 1855'te buradan mezun oldu ve İstanbul'a dönerek babası ve ağabeyi ile birlikte çalışmaya başladı. Onların ölümünden sonra çalışmalarını kardeşi Agop'la sürdürdü. Çoğunlukla Agop'un tasarladığı binaların uygulamasını üstlendiğinden, kardeşinden daha fazla tanındı, hatta birçok yapının tasarımcısı olarak bilindi. Önemli yapıları arasında Beylerbeyi Sarayı(*) (1865), Makruhyan Okulu (1866), Çırağan Sarayı(*) (1863-71), Zeytinburnu Barut Fabrikası (1874), sıraevler biçiminde 138 konuttan

oluşan ve Türkiye'deki ilk toplu konut uygulaması sayılabilecek olan Akaretler (yapımına 1874'te başlandı), Harbiye Nezareti (bugün İstanbul Üniversitesi Merkez Binası), Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane (bugün Galatasaray Lisesi), Maçka Silahhanesi (bugün İTÜ Maden Fakültesi) sayılabilir. Hızlı çalışmasıyla ün yapan Sarkis'in meslek yaşamı, 1875'te kardeşinin ölümü ve II. Abdülhamid'in tahta çıkmasıyla aksadı. Siyasal suçlamalar sonucu Avrupa'ya gitmek zorunda kaldı ve ancak 15 yıl sonra geri dönebildi.

1855'te Sainte-Barbe'a giren Agop, üç yıl sonra eğitimini tamamlayarak Venedik'e gitti. Orada çeşitli araştırmalar yaptıktan sonra Nigoğos'un ölümü üzerine İstanbul'a döndü ve Sarkis'le birlikte çalışmaya başladı. En önemli yapısı Valide Sultan Köşkü'dür. Güzel sanatların öteki dallarıyla da ilgilenen Agop, Ermeni yazarları, müzikiçileri ve özellikle de tiyatrocuları destekledi. Ayrıca, Patrikhane Genel Meclisi üyeliği yaptı.

Balyanlar son dönem Osmanlı mimarlığının önde gelen ustalarıdır. Osmanlı mimarlığının gelenekten uzaklaşarak Batı'ya açıldığı 19. yüzyılda, özellikle İstanbul'un görünümünü değiştiren birçok büyük yapıya imzalarını atmışlardır. Avrupa mimarlığında o dönemde geçerli olan seçmeci tutumu benimseyen Balyanlar'ın gerçekleştirdiği en önemli ve büyük yapılardan biri Dolmabahçe Sarayı'dır. Saray, Avrupa mimarlığının belirgin etkilerini taşımakla birlikte, özellikle plan çözümündeki Osmanlı-Türk öğeler nedeniyle herhangi bir Batı üslubuna da tam anlamıyla uymaz. Balyanlar yapılarında Batı mimarlığının özelliklerini kullanmış, ama geleneksel Osmanlı-Türk öğelerini de göz ardı etmemişlerdir.

balyemez, 16-18. yüzyıllar arasında Osmanlılar tarafından kullanılmış büyük çaplı, uzun menzilli top. Osmanlılara ilk kez Macaristan ve Avusturya savaşları sırasında geçmiştir.

İstanbul'dan başka Budin tophanesinde, oldukça büyük sınırlarda dökülürdü. Top kalıplarına yaklaşık yarım saatte dolan ergimiş maden, bir hafta kalıp içinde bekletilerek soğutulurdu. Balyemez karada da, denizde de kullanılırdı. Karada daha çok kaleleri dövmek için yararlanılırdı.

Balyemez sözcüğünün kökeni üstüne değişik görüşler ileri sürülür. Avusturyalıların "Balimoz" dedikleri bu sözcüğün aslının İtalyanca *ballamezza* olduğu ve "yarım gülle" anlamına geldiği söylenir. Balyemez adının bu topu yapan kişinin adından kaynaklandığını ileri sürenler de vardır.

balyos, BAYLOS olarak da bilinir, Osmanlı Devleti nezdindeki Venedik elçisine verilen ad. Latince *bailus* (yük taşıyan) sözcüğünden türemiştir. Sözcük ortaçağ boyunca değişik dillerde farklı biçimler almıştır (örn. İtalyanca *bailo*, Yunanca *bailos* gibi).

Bizans İmparatorluğu sınırları içindeki kolonileri Venedik Cumhuriyeti adına yönetenler de bu unvanı kullanmışlardır. Osmanlı-Venedik ilişkilerinin geliştiği 15. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı ülkesindeki Venedikli tüccarlarının sorunları ile ilgilenen Venedik temsilcilerine de balyos denirdi.

Osmanlı Devleti ile Venedik arasında yapılan 1454 Ticaret Antlaşması'ndan sonra İstanbul'da oturmaya başlayan balyos, ikamet elçisi yetkisindeydi. Görev süresi üç yıla sınırlıydı. Balyoslar Osmanlı-Venedik ticari ve diplomatik ilişkilerinde olduğu

kadar, başka uluslararası sorunlarda da önemli rol oynarlardı. Ayrıca Osmanlı ülkesindeki Venedik uyrukluların çıkarlarını gözetirlerdi. Venedikli tüccarlar ülke içinde yer değiştirmek için balyostan izin almak zorundaydı. Bunların Müslümanlarla uyumsuzluklarını ise Divan-ı Hümayun çözerdi.

Bir balyos, 18. yy
Özel koleksiyon/Alfa Yapım

Balyos, görevi sırasındaki gelişmeleri bir seferat raporu biçiminde Venedik Senatosu'na sunardı. Bu raporlar, Osmanlı Devleti'nin siyasal ve ekonomik durumunu periyodik biçimde veren önemli kaynaklardır. 1797'de Venedik Cumhuriyeti'nin tarihe karışmasıyla balyosluk da sona ermiştir. Osmanlı tarihinde kimi zaman İngiltere elçilerine ve başka devlet temsilcilerine de balyos dendiği olmuştur.

Balzac, Honoré de, asıl adı HONORÉ BALSSA (d. 20 Mayıs 1799, Tours - ö. 18 Ağustos 1850, Paris, Fransa), *Comédie humaine* (İnsanlık Komedi) başlığı altında topladığı roman ve öyküleriyle tanınan Fransız yazar. Mantık ilişkisi içinde birbirine bağlanan olaylar, tutarlı kahramanlar ve güçlü diyaloglarla, belirli kurallara uyan klasik roman türünün yerleşmesinde önemli rolü olmuştur.

Yaşamının ve yazarlığının ilk yılları. Balzac güneyli, köylü kökenli bir ailedendi. Devlet memuru olan babası, 1789-1814 arasında Tours'da bulunduğu yıllar dışında, çoğunlukla Paris'te görev yaptı. Aristokratların adlarının bir parçası olan "de" takısını almaya hakları olmadığı halde önce kendisi, sonra da oğlu bu takıyı kullandılar. Honoré'nin annesi kumaş üreten bir burjuva ailesinden geliyordu ve onun, düşüncelerini derinden etkileyen çeşitli sözde bilimlere ve okültizme (hipnoz, magnetizma, uyuşmazlık, fizyonomi, frenoloji ve illüminizm) bağlanmasında herhalde önemli bir rolü olmuştur. Kız kardeşi Laure (de Surville) Honoré'nin tek çocukluk arkadaşıydı ve ilk yaşamöyküsünü yazan da o oldu.

Balzac yaklaşık altı yıl Vendôme'daki Collège des Oratoriens'da okudu. Napoléon'un devrilmesinden sonra ailesi Paris'e taşındı. Balzac burada iki yıl daha okula gitti, sonra üç yıl bir avukatın bürosunda çalıştı. Ama edebiyatı meslek edinmeye karar vermişti. Trajedi türünü denediği *Cromwell* (1819) ile başarı elde edemeyince romana yöneldi. Ürünleri duygusal ve mistik bir hava taşıyordu. Para kazanmak amacıyla tarihsel, mizahi ve gotik romanlar yazdı. Bunlarda değişik adları bir araya getirerek oluşturduğu çeşitli takma adlar kullandı. Sonra toplumsal yergiyile ilgilenmeye başladı; o dönemde bilim ve hukuk derlemeleri üzerine parodiler ("fizyolojiler"

ve "kurallar") yazdı. Bundan sonra yayıncı, matbaacı ve hurufatçı olarak iş yaşamını denedi. 1828'de iflasın eşiğine gelince işten çekildi, ama bir daha borçtan kurtulamadı. Yeniden yazarlığa döndü. Artık çıraklık dönemi kapanmıştı.

1829'da yazdıkları Balzac'ı üne çok yaklaştırdı. Kendi adıyla yayımlanan ilk romanı *Les Chouans* (Köylü İsyanı, 1974, 1985/Şuanlar, 1977), bu adla anılan Breton köylülerini ve bunların, krallığın yeniden kurulması için 1799'da Batı Fransa'da yapılan gerilla savaşlarında oynadıkları rolü anlatan tarihsel bir romandı. Aynı yıl yayımlanan öteki yapıtı *La Physiologie du mariage*'da (Evliliğin Fizyolojisi) kendi adını kullanmadı. Yergi ve mizahın ön planda olduğu bu roman, aldatılan koca konusunu işliyor, hem aldatılmanın nedenlerini, hem de bunun nasıl önlenileceğini gösteriyordu. Roman Balzac'ın kadınlara duyduğu sempatiyi ve anlayışlı yaklaşımını ele veriyordu. Daha sonraki romanlarında bu özelliğinin açıkça ortaya çıkmasıyla da ünü yerleşmeye başladı.

Ailesi Versailles'a çekilmişti, Balzac ise zamanının çoğunu Paris'te geçiriyordu. Tours'dan gelen taşralı çoktan bir Parisli olmuş, bir apartman dairesine yerleşmişti. Gürültücü, biraz kaba, ün, servet ve aşk hırsıyla dolu, ama hepsinden önemlisi dehasının bilincinde biri olarak yalnızca edebiyat dünyasıyla yetinmeyip günün gözde sanat çevrelerini de fethetmeye kararlıydı. Kadınlarla ilişkileri oluyordu. Bununla birlikte ilk aşkı arasında Madame de Laure Berny'nin (*la Dilecta* "sevgili") özel bir yeri vardı. Balzac'ın çoğu romanının esin kayna-

Honoré de Balzac, daguerreotype, 1848
J.E. Buliez

ğını oluşturan olgun kadın tipini anlamasına yardımcı olan da kuşkusuz oydu.

Balzac, özellikle 1828-34 arasında, yapacağı işlerin parasını peşin alıp harcayan bir züppe ve çıpkın olarak düzensiz bir yaşamı sürdürdü. Süslü giysileri, seyisi ve iki tekerlekli arabası, sık bastonu ve başka süs eşyaları için döktüğü paralar eğlence konusu oldu. Büyüleyici öyküler anlatan biri olarak sosyete de kabul gördü. Ama bu gösterişli toplumsal yaşam daha sonra olduğu gibi o sıralarda da ona her şeyden çok, garip çalışma nöbetlerinden bir kaçış sağlıyordu. Balzac çalıştığı zaman, keşiflerin giysilerini andıran beyaz geceliği, kaz tüyü kalemle ve hiç durmadan kahve içerek 14-16 saat masasında oturuyordu. Çok para kazanma merakından hiçbir zaman vazgeçmemiş, ama bir yandan da çağının pura tutkusuna içermeye başlamıştı. Yayıncı ve matbaacı-lardan her zaman çok şey bekledi. Bununla

birlikte gerçekte her şeyi belirleyen ondaki olağanüstü yaratıcılık dürtüsü ve yaşadığı çağı düzeltme isteği idi.

XVIII. Louis ve X. Charles dönemlerinde polemikçi ve yergici bir gazetecilik anlayışı yaygınlaşmıştı. Gerici bakanlara saldıran, genellikle küfür dolu, ucuz, küçük gazeteler ortaya çıkmaya başlamıştı. 1829-31 arasında Balzac bu tür gazetelere yazılar verdi, hatta işlerinden birinin, *La Caricature*'ün kurulmasına da yardım etti. Bunlar çoğunlukla liberal gazetelerdi, ama Balzac artık liberal düşünceli bir insan değildi. Mutlakiyetçiliğe yakınlık duyuyordu; 1832'de yazılan kralcı *Le Rénovateur*'de çıkmaya başladı. Bundan sonra gazete yazarlığını *La Revue de Paris* gibi saygın dergilerle sınırlandırdı. Ne var ki bunlarla bile sürekli bir kavgaya içindeydi; daha sonra sert ve unutulmaz eleştiriler yönelteceği basına kin beslemeye başlamıştı.

Balzac bir yandan son hızla çalışırken, bir yandan da alacaklıları kapısını aşındırıyordu. 1835'te Paris'ten bir banliyö semti olan Chaillot'a taşındı. Orada da mahkeme ilamı getiren memurları atlatmak için dâhice planlar kurmak zorunda kalıyordu. Romanı tiyatroya bir çeşidi olarak gören Balzac, 1829-30 arasında *Scènes de la vie privée*'nin (Özel Yaşamdan Sahneler) ilk altı kitabını yazdı. Bu dönemin özel önem taşıyan iki romanı, *Le Curé de Tours* (Tours Papazı, 1949) ile *Eugénie Grandet* (*Eugénie Grandet*, 1938, 1991) onun ikinci bir tür sahneye (*scène*), yani taşra yaşamına yönelik gösterir.

La Comédie humaine. 1834 yılı Balzac'ın yaşamında bir dönüm noktasıdır. Yapıtlarını büyük bir bütün oluşturacak biçimde tasarlaması bu yılla rastlar. Yapıtlarını üç genel grupta toplamayı düşünüyordu. İnsan yaşamını ve toplumu yöneten ilkeleri ele alan *Études analytiques* (Çözümleyici İncelemeler); insan eylemini belirleyen nedenleri ortaya koyan *Études philosophiques* (Felsefi İncelemeler) ve bu nedenlerin sonuçlarını gösteren altı sahneye (özel, taşralı, Parisli, siyasal, askeri ve kırsal) bölünecek olan *Études de mœurs* (Töre İncelemeleri).

Bütün bu tasarım sonuçta 12 cilt (1834-37) halinde gerçekleşti. *Études philosophiques*'in (Aralık 1834) ilk cildinin başında Félix Davin adlı bir arkadaşının yazdığı çok önemli bir açıklayıcı önsöz yer alıyordu. Balzac, 1840'ta bu yapıtlarının tümüne Dante'yi anıştıran bir başlık koydu: *La Comédie humaine* (İnsanlık Komediisi). Yapıtın çıkmasını sağlamak için bir grup yayıncıyla ilişki kurdu. 1842-48 arasında (1842'de yazılmış ünlü bir önsözü de içeren) 17 ciltlik bir baskı gerçekleştirildi. Balzac'ın 1845'te hazırlamaya başladığı ve yeni eklenüler de içeren başka bir baskı da 1869-76 arasında 24 cilt olarak yayımlandı.

Balzac'ın, yapıtlarında aynı kahramanlara tekrar tekrar yer verme düşüncesi de 1834'te olgunlaştı. Her zaman kullanılabileceği bir dizi karakter yaratıcılığı, böylece roman dünyasına bir bütünlük ve tutarlılık duygusu katacaktı. Belirli bir kahramanını değişik yapıtlarda bazen ön planda, bazen arka planda tekrar tekrar ortaya çıkararak onun okurun zihninde yavaş yavaş canlanmasını sağlayacaktı. Bu tekniği ilk olarak, Gerçekçilik akımının başyapıtı sayılan *Le Père Goriot*'da (1834; *Goriot Baba*, 1943, 1991) uyguladı. Oldukça yavaş gibi görülse de bu teknikle Balzac, okuru insan deneyimiyle ilişki içinde olduğuna inandırabiliyordu. Bunun da ötesinde, bu teknikten yararlanması Balzac'ı çağdaş anlamdaki roman dizisinin yaratıcıları arasına sokar.

Orta ve son dönemi. Balzac 1841'de, "Yaşamımın öyküsü yapıtlarımın öyküsüdür,"

diye yazmıştı. Bu nedenle Balzac'ı hem bir yazar, hem bir toplumsal ilgi merkezi, hem de özellikle aşk serüvenlerini hâlâ sürdüren biri olarak göz önüne almak gerekir. 1832'de Ukraynalı yaşlı bir toprak sahibinin kızı Polonyalı Kontes Éveline Hanska ile dost olmuştu. Mektuplarında pek çok kadın gibi o da Balzac'ın yazılarına duyduğu hayranlığı belirtmişti. 1833'te İsviçre'de iki kez karşılaştılar. Cenevre'deki ikinci karşılaşmalarında aralarında bir aşk ilişkisi başladı; sonra 1835'te Viyana'da yeniden buluştular. Hanska'nın kocası öldüğünde evlenmeye karar vererek mektuplaşmayı sürdürdüler. Balzac'ın ölümünden sonra yayımlanan *Letters à l'étrangère* (1889-1950, 4 cilt; Bir Yabancıya Mektuplar), onun hem yaşamı, hem de yapıtları konusunda önemli bir bilgi kaynağıdır. Yapıtlarının çarpıcı bir özelliği de kahramanlarını tasarlarırken, tanıdığı belirli insanlardan hem çok açıkça, hem de çok incelikli bir biçimde yararlanmasıdır. Madame Hanska'ya olan bağlılığının güçlenmesine karşın 1834'te, uzun yıllar metresi, dostu ve koruyucusu olacak bir başka kadınla tanıştı: Kont Guidoboni Visconti adlı garip yönlere olan bir İtalyanın, İngiliz kızı Sarah Frances Lowell (Kontes). Ayrıca 1835'te Jane Digby ile de (Lady Ellenborough) geçici bir ilişki kurdu. Aslında Balzac'ın Madame Hanska'yı kıskançlık nöbetlerine sokan sevgilileri sayılamayacak kadar çoktu.

Balzac'ın *La Chronique de Paris* (1836) ve *La Revue Parisienne*'deki (1840) yayımcılık girişimi başarısız oldu. 1836 ve 1837'de İtalya gezilerine çıktı. 1838'de Versailles yakınlarında borçlarını iyice kabartan Les Jardies adlı çok güzel bir ev yaptırdı; 1840'ta buradan ayrılarak Passy'de bir eve (bugün Balzac Müzesi) yerleşti. 1839'dan sonra tiyatroya başını sarmak için yinelenen, ama sonuç vermeyen girişimlerde bulundu. Edebiyatçıları Derneği başkanı olarak yazarların yayın hakları konusunda çalışmalar yaptı. Cinayet işleyen eski bir gazeteci arkadaşını giyotinden kurtarmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. *La Comédie humaine*'in yayın sözleşmesinin imzalandığı bu yıllarda Balzac, Académie Française üyeliğine seçilemedi.

Balzac, Ocak 1842'de Wenceslas Hanski'nin öldüğünü öğrendi. Artık Éveline ile evlenme umudunun gerçekleşmesini beklerken, altından kalkamadığı borçlar ve Éveline'in ertelemeleri gibi pek çok engelle karşılaştı. 1842-48 arasında Balzac onu elde etmek umuduyla, sağlığının gitüğe bozulmasına karşın edebiyat çalışmalarını daha da yoğunlaştırdı. 1843 yazında Petersburg'da Éveline'le yeniden birlikte oldular. Bundan sonraki yaşamı gerilim, acı ve kuruntularla geçti. Ama edebiyat alanında verimliliğini yitirmede. *La Cousine Bette* (*Cousine Bette*, 1946-47-48, 3 cilt / *Bette Abı*, 1977) ve *Le Cousin Pons*'u (*Cousin Pons*, 1949) içeren *Les Parents pauvres* (Yoksul Akrabalar) en büyük yapıtları arasındadır.

Balzac 1847 sonbaharında Madame Hanska'nın Wierchowna'daki (Polonya) şatosuna giderek birkaç ay geçirdi. Ertesi yıl bir kez daha gittiği bu şatoda hastalanarak 1850 baharına değin kaldı. Martta Éveline ile evlendiler ve Paris'e gittiler. Balzac, ölümünden önceki son birkaç ayı orada, herhangi bir iş yapmadan, sıkıntılar içinde geçirdi.

Ünlü 20. yüzyılın başlarında bile Balzac, özellikle romanda gerçekçilikle doğalcılığın yaratıcısı olarak görülmüştür. Yaşamın gerçek ve kötü yönlerini saplantı haline kavrayabilecek, ama aristokrasiyi anlamaya

yacak, işçi sınıfını hiç hesaba katmayacak kadar kaba ve dar görüşlü; sanatçı ve bohem çevrelerin canlı görüntüsünü, köylülüğün ise çirkinliğini yansıtan; paranın gücünü de saplantı haline getiren; yaşamını ön ve başarı elde etmek için umutsuzca didinecek geçiren (*Goriot Baba*'da olduğu gibi) çağının gençlerini eleştirmekle birlikte, onlara içten yakınlık duyan biri olarak kabul edilmiştir. Bütün olarak bakıldığında okur onun sert eleştirci kişiliğinden çok, insanı kavrayışındaki derinliği beğenir.

Mantıksal bir sıra izleyen olayların her şeyi gören bir gözlemcinin ağzından anlatıldığı, kahramanların tutarlı bir biçimde sunulduğu, kuralları belirli klasik roman tekniğini Balzac'ın yerleştirdiği açıkça kabul edilir. Günümüzde Balzac üzerine yapılan incelemelerde ise yeni bir vurgu göze çarpar. Artık Balzac bilimselliğe yakın bir determinist olmaktan çok, geleceği tasarlayan bir düşünür olarak görülmektedir; onun "uzak görüşlü" olma savı, filozof ve aydın yanı sıra önem kazanmıştır.

Balzac'ın olağanüstü bir gözlem yeteneği ve fotoğraf makinesine benzer bir bellek gücü olduğu kuşku götürmez. Ama o, kendini başka insanların yerine koymakta, onların duygularını paylaşmakta da eşsizdi. Nedenselliği ve arka plan ile karakter arasındaki ilişkiyi açıklamakta çok ustadır. Bu ilişkiye duyduğu derin ilgi, onun roman tekniğinin ana özelliğini açıklığa kavuşturur. Bir hazırlık aşaması olarak karakterlerinin içinden geldiği geçmişi ve çevreyi (mekân, yapılar, evler, eşyalar, giysiler, insanların yüz çizgileri) uzun uzun betimler. En büyük tutkusunu, çağının insanlarını sınıf ayrımları ve uğraşları içinde vererek "resmi kayıtlarla yansıtmak"tır. Bunda başarıya ulaşmış, daha da ileri giderek insanlık ruhunun kişi ve olaylar üzerinde etkili olduğunu göstermiş ve çoğu kişinin üzerinde birleştiği gibi "romanın Shakespeare'i" olmuştur. Balzac'la ilgili temel soru, insan doğasını kavrayışının derinliği üzerinedir. Okurlarının çoğu onun en derinlere ulaşğını söyleyecektir.

ÖBÜR YAPITLARI. *La femme de 30 ans* (1828-44; *Onuz Yaşındaki Kadın*, 1963, 1990), *La Vendetta* (1830; *Vendetta*, 1943), *La peau de chagrin* (1830; *Tılsımlı Deri*, 1940, 1968), *Gobseck l'usurier* (1830; *Tefeci Gobseck*, 1947, 1961), *L'Auberge Rouge* (1831; *Kırmızı Han*, 1946), *Un Episode sous Terreur* (1831; *Terör Devrinde*, 1979), *Le médecin de campagne* (1832; *Köy Hekimi*, 1942, 1979), *Le Chef d'Oeuvre inconnu* (1832; *Mahvolan Şaheser*, 1944 / *Bilinmeyen Şaheser*, 1945), *Louis Lambert* (1832; *Louis Lambert*, 1946), *Le Colonel Chabert* (1832; *Kolonel Şabert*, 1938 / *Albay Chabert*, 1944, 1974), *Une Fille d'Eve* (1833; *Bir Havva Kızı*, 1970), *Ferriagus* (1833; *Onüçlenn Romani*, 1945), *La Recherche de L'Absolu* (1834; *Mutlak Peşinde*, 1945, 1965), *La Fille aux yeux d'or* (1834; *Altın Gözlü Kız*, 1943), *Les Splendeurs et Misères des Courtisanes* (1838-47; *Kibar Fahişelerin İhtiyarı ve Seftileri*, 1946 / *Kibar Fahişeler*, 1972, 1990 / *Könlü Kadınların Parlayışı, Düşüsü*, 1981), *Le Lys dans la vallée* (1835; *Vadi'deki Zambak*, 1941, 1990), *Les Illusions Perdues* (1835-43; *Sönmüş Hayaller*, 1949), *La Maison Nucingen* (1837; *Nucingen Bankası*, 1950), *Le Curé de Village* (1837-45; *Köy Papazı*, 1952), *César Bironneau* (1837; *Cesar Bironneau*, 1945, 1990), *Ursula Minoret* (1841; *Ursula Minoret*, 1949), *Une Ténébreuse Affaire* (1841; *Karanlık Bir İş*, 1947/Esrarlı Bir Vaka, 1949, 1964), *Mémoires de deux jeunes Marées* (1841; *İki Gelinin Hatıraları*, 1940, 1983), *Modeste Mignon* (1844; *Modeste Mignon*, 1947), *Les Paysans* (1845; *Köylüler*, 1976, 1985).

Balzac, Jean-Louis Guez de (d. 1597, Angoulême yakınlarında Balzac, - ö. 18 Şubat 1654, Balzac, Fransa), Académie Française'in ilk üyelerinden edebiyatçı ve

eleştirmen. Klasik Fransız düzyazısının gelişmesi üzerinde büyük etkisi olmuştur.

Hollanda'nın Leiden kentinde öğrenim gördü (1615). Bazı gençlik serüvenlerinden ve Roma'da kısa bir dönem (1620-22) geçirdikten sonra, siyasal bir görev elde edebileceğini umarak Kardinal Richelieu'nün yönetimini savunan yazılar yazdı. Ama Richelieu'den destek bulamayınca, taşradaki malikânesine çekildi. Özellikle mektuplaşarak, Paris'teki edebiyat çevreleriyle ilişkisini sürdürdü. 1634'te Académie Française'e seçildi, ama toplantılarına çok ender katıldı. Yaşadığı dönemde ünlü olduğu halde ölümünden sonra çabucak unutuldu. Yayımlanan yapıtları arasında, siyasal bir inceleme olan *Le Prince* (1631; Hükümdar) ile Stoa ve Hristiyan ahlaklarının bir sentezi niteliğindeki *Le Socrate chrétien* (1652; Hristiyan Sokrates) sayılabilir. Ama siyaset, ahlak ve edebiyat üzerine kısa değerlendirmeler içeren *Lettres* (Mektuplar) bunlardan çok daha etkili oldu. Bu yapıtın, 1624'ten bu yana birçok basımı yapıldı ve sürekli olarak genişletildi.

bama (İbranicede "yüksek yer"), İsrail ya da Kenan geleneğinde genellikle yüksek bir yere kurulan açık hava tapınağı. İsrailoğullarının Kenan ülkesini (Filistin) İÖ 12-11. yüzyıllarda istilasından önce *bama*, Kenan ülkesinin bereket tanrıları olan Baal(*) ve Aşerot'ların (Sami tanrıçaları) tapınağı olarak kullanılıyordu. Kimi zaman bir ağacın altında ya da bir korulukta kurulan *bama*'da, sunaktan başka *matzetzovot* (ilahi varlığı simgeleyen taş sütunlar) ve *aşerim* (tanrıçaları simgeleyen ahşap sütunlar) yer alırdı. *Bama*'da ayrıca *hammanim* de (küçük tütsü sunakları) bulunurdu. İsrail'de Megiddo'daki İÖ 2500'den kalma *bama*, bilinen en eski örneklerden biridir.

İsrailoğulları kutsallık ile yüksek yerler (örn. Sina Dağı) arasında bağlantı kurdukları için, Kenan ülkesinin *bama*'larını, kendi tanrıları Yehova'ya tapmak için kullandılar. Daha önce göçebe olan İsrailoğulları, Baal yerine Yehova'yı koyarak, Kenan ülkesinin tarımla ilgili bereket ayinlerini benimstediler. İsrailoğullarının yargıç ve peygamberleri bu gibi ayinlerin benimsenmesine İÖ 12. yüzyıldan İÖ 7. yüzyıla değin karşı çıktılar; bu durum tapınma yeri olan birçok yerel *bama*'nın İÖ 621'deki Tesniye Reformu ile yok edilmesiyle sonuçlandı. Böylece, Kudüs'te Sion Dağındaki Tapınak, İsrail dininin tek yasal tapınma yeri oldu ve *bama* sözcüğüne bir ayıplama ve küçümseme anlamı yüklendi.

Bamako, Mali'nin başkenti ve Nijer Irmağı kıyısında ş. Köylere dağılmış birkaç yüz kişinin yaşadığı küçük bir yerleşme iken, 1880'de Albay Joseph-Simon Gallieni tarafından Fransa adına işgal edildi. Dakar-Nijer Demiryolunun (bugün Mali Demiryolları İdaresi) Kayes-Bamako bölümünün açılmasından dört yıl sonra, 1908'de, Fransız Sudanı'nın başkenti oldu.

Bamako, bugün Nijer Irmağının her iki yakasını da kaplar. Irmağın, 360 km uzaklıktaki Kouroussa'ya (Gine) kadar uzanan güney çıkırı, hazıran ortasından aralık ortasına değin ulaşım elverişlidir. Kuzeydeki Sotuba Çağlayanı dolaylarında açılan bir kanalla, 1.390 km uzaklıktaki Gao'ya kadar uzanan kuzeydoğu bölümünde de gemi ulaşımı başlamıştır. Bamako'dan ırmağın aşağı çıkırına doğru gemilerle çimento ve petrol ürünleri taşınır; ırmağın yukarı çıkırından demiryoluyla gelen pirinç ve yerfisti-

ği da burada gemilere aktarılır. Nijer üzerinde 1960'ta bir köprü kurulmuştur. Kentte ayrıca bir havaalanı da vardır.

Bamako, büyük pazarı, botanik ve zooloji bahçeleri, el sanatları ve çeşitli araştırma enstitüleriyle hareketli bir kettir. Dört yüksekokulun yanı sıra Mali'nin sanayi işletmelerinin çoğu da burada yer alır. Büyük ölçüde kurak kırsal kesimden aldığı göçler sonucunda, 1960-70 arasında üç katı aşan bir büyüme göstermiştir. Ama gelecekteki özelliği hâlâ sürdüğü için, kerpiç binalar kentin her yanında görülebilir. Nüfus (1987) 646.163.

Bambara devletleri, Batı Afrika'da, biri Senegal ve Nijer imrakları arasında Segu'da, öbürü Orta Nijer Irmağı (bugün Mali sınırları içinde) boyunca Kaarta'da kurulmuş olan iki ayrı devlet.

Halk arasında yaygın olan inanışa göre Segu, Barama Ngolo ve Nia Ngolo adlı iki kardeş tarafından kuruldu. Başlangıçta yağmacı haydut şeflerinden farkı olmayan iki kardeş, Nijer'in güney kıyısında bir pazar kenti olan Segu dolaylarına 1650'den önce yerleştiler. Bambara Devleti, Kaladian Kulibali döneminde (1652-82) Timbuktu'yu içine alacak ölçüde genişledi, ama onun ölümünden sonra parçalandı.

"Komutan" olarak anılan Mamari Kulibali (hd y. 1712-55) Segu'nun gerçek kurucusu sayılır. Mamari Kulibali, profesyonel bir ordu ve donanma kurduktan sonra Bambaraların rakiplerini sindirerek, yaklaşık 1730'da da Kong kralını püskürterek, devleti güneybatıda bugünkü Bamako'ya, kuzeydoğuda da Cenne ve Timbuktu'ya kadar genişletti.

Mamari Kulibali'nin ölümünden sonra, birçok hükümdarın kısa aralıklarla tahta çıktığı istikrarsız bir dönem başladı. 1766'da iktidarı ele geçiren Ngolo Diara düzeni yeniden sağladı ve yaklaşık 30 yıl hüküm sürdü. Oğlu Mansong ve torunu Da Kaba dönemlerinde, Bambaralar güneye, Kara Volta bölgesine yöndeldiler. Bambara Devleti, 1818'de Massina şeyhi Ahmadu Lobbo'nun saldırıları karşısında çöktü.

Mamari Kulibali'ye yenik düşen rakiplerinden bazıları, Orta Nijer bölgesine kaçarak eski Gana'nın son başkentinin bulunduğu Kumbi yakınlarında Kaarta kentini kurdular (1753). Bu grubun oluşturduğu Bambara devletleri, 19. yüzyıla değin Orta Nijer topraklarına egemen oldu.

Bambaralar, Mali'nin Yukarı Nijer bölgesinde, Nijer-Kongo dil ailesinin Mande koluna bağlı Bamana dilini konuşan etnik topluluk. Başka kabilelerle büyük ölçüde karışmıştır. Merkezi örgütlenmesi yoktur; birkaç köyden oluşan her küçük bölge, başında *fama* adlı bir şefin bulunduğu egemen bir aile tarafından yönetilir. *Fama*'nın, bölgenin ilk sakinlerini temsil etmesinden kaynaklanan önemli yetkileri vardır. Ayrıca gizemli güçleriyle de tarımsal etkinliklerde rol oynadığına inanılır.

Bambaralar, kendilerine özgü bir yazı yöntemi kullanırlar. Birbirine bağlantılı animist kültürleri, duaları ve mitleriyle çarpıcı bir metafizik ve kozmoloji sistemleri vardır. Dinsel içerikli ahşap ve madeni heykelleri oldukça gelişmiştir.

Bambaraların yaşamında 20. yüzyıl ortalarında görülen değişikliklerin başında, geçimlik tarımsal ürünlere yerfistiği, pirinç ve pamuk gibi ticari ürünlerin eklenmesi ve nüfusun önemli bir bölümünün kentlere göç etmesi sayılabilir.

Bamberg, Almanya'nın ortagüney kesiminde, Bavyera eyaletinde kent. Suları ku-

nallara açılan Regnitz Irmağının kıyısında, bu ırmağın Main ile birleştiği noktanın 3 km yukarısındadır. Nürnberg'in kuzeyine düşer. Adına ilk kez 902 tarihli belgelerde, Babenberg ailesinin eski şatosunun bulunduğu yer olarak rastlanır. 1007'de İmparator II. Heinrich tarafından kurulan piskoposluk bölgesinin merkezi oldu. 13. yüzyıl ortalarında piskoposlar, imparatorluğa bağlı prensler haline geldi. Almanca ilk kitap 1459'da Bamberg'de basıldı. Piskoposluğun buradan ayrılmasından sonra, 1802'de Bavyera topraklarına katıldı. 1817'de başpiskoposluk merkezi oldu.

İmparatorluk katedralinde (1004-1237) birçok önemli heykel, II. Heinrich ile karısı Cunegund'un mezarları ve Viet Stoss tarafından oyulmuş ahşap bir altar bulunur. İki piskopos sarayı vardır. Adı eski saray

Bamberg Belediye Sarayı (Rathaus), Almanya
Karl Jung-ZEFA

anlamına gelen Alte Residenz (1571-76), günümüzde yerel bir tarih müzesidir. Görkemli Neue Residenz'te (1695-1704) birçok değerli sanat koleksiyonu bulunur. Öteki tarihî yapılar arasında, eski bir Benediktin manastır kilisesi ve 1015'te ibadete açılan Michaelskirche, 12. yüzyıldan kalma Jacopskirche ile Martinskirche (1685-93) adlı kiliseler, 1744-56 arasında yeniden inşa edilen eski belediye sarayı (1453), Altenburg'daki eski kalenin şapeli ve soylulara ait çok sayıda barok ev sayılabilir. Önceleri bir Cizvit üniversitesi (1648-1803), daha sonra ilahiyat akademisi olan bir okul, 1972'de öğretmen okuluyla birleştirilerek *Gesamthochschule* (yüksekokul) haline getirilmiştir. Kent tiyatrosunun karısında, şair ve besteci E.T.A. Hoffmann'ın 1808-13 arasında yaşadığı ev yer alır. Bamberg senfoni orkestrası uluslararası düzeyde ünlüdür.

Başlıca sanayi kolları, elektroteknik donanım, kumaş, ayakkabı, mukine, piyano ve porselen yapımıdır. Biracılık ve bahçecilik de yaygındır. Nüfus (1989 tah.) 69.809.

Bamberger, Ludwig (d. 22 Temmuz 1823, Mainz, Hessen - ö. 14 Mart 1899, Berlin), iktisatçı ve siyaset yazarı. Önceleri radikal eğilimli olmakla birlikte, sonraları Bismarck'ın liberalizm karşıtı görüşlerine yaklaşmıştır. Yahudi bir aileden gelen Bamberger, Fransız hukuku öğrencisiyken 1848 Devrimi'nin etkisiyle radikal eğilimleri kazandı. Bir gazetede yayın yönetmeni oldu. 1849'da Pfalz'da baş gösteren cumhuriyetçi ayaklanmaya katıldı ve gıyabında ölüm cezasına çarptırıldı. 1866 affı ile ülkesine dönene değin bir Londra bankasının Paris şubesinin yöneticiliğini yaptı.

Bu yıllarda Bismarck'a olan hayranlığı giderek arttı; bütün demokratik gruplarla

ilişisini kesti. 1870'te Bismarck'ın isteği üzerine Fransız-Alman barış görüşmelerine katıldı ve 1871'de Ulusal Liberal Parti'den Reichstag'a (Parlamento) girdi. Alman madeni paralarının standartlaştırılmasını, altın standardı sisteminin benimsenmesini ve

Bamberger, A. Neumann'ın oymabaskı çalışması, y. 1890

Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

Reichsbank'ın kurulmasını sağladı. Bismarck'ın Sosyalist Parti'yi yasadışı ilan etmesini ve demiryollarının kamulaştırılmasını desteklediye de, 1878'den sonra Bismarck'ın koruyucu gümrük duvarları, devlet sosyalizmi ve sömürgeci yayılma politikalarına karşı çıktı. 1880'de Ulusal Liberal Parti'den ayrılarak Sezession (Aynlık) Partisi'ni kurdu. Ardından da birkaç yıl süreyle, daha sonra Alman imparatoru olan III. Friedrich'in karısı velihaht prenses Victoria'nın güvenilir danışmanı oldu.

bambocciati, 17. yüzyıl ortalarında Roma'da yapılan, daha çok bir olayı betimleyen, küçük boyutlu gündelik yaşam resimleri. Sözcük, fiziksel özürlü Felemenkî ressam Pieter van Laer'e (1592/95-1642) atılan "Il Bamboccio" (Koca Bebek) lakabından türemiştir. Genel olarak bu üslubun yaratıcısı ve en önemli temsilcisi kabul edilen van Laer, 1625'te Haarlem'den Roma'ya geldi ve çok geçmeden Felemenkîlere özgü pitoresk eğilimi ile Caravaggio'nun dramatik ışık-gölge kullanımını birleştiren resimleriyle tanındı. Van Laer ve izleyicileri, doğayı bir pencereden görünüşüne ya da o dönemde geçerli olduğu gibi idealist bir yaklaşımla değil de, gerçekçi biçimde betimleme cüretini gösterdikleri için yapıtları, hem saray eleştirmenleri, hem de klasikçi-idealist yaklaşımın başta gelen ressamılarınca lanetlendi, yakışsız ve gülünç bulundu. Ressam Salvator Rosa, bu üslubun daha sonraki uygulayıcıları üzerine yaptığı yorumlarda özellikle kesin bir dil kullanarak bu sanatçıları "sarkık pantolonlar, paçavralar içindeki hirpani dilencileri, sefil ve pis şeyleri" resimlemekle suçladı.

Bamboccianti (*bambocciati* resimleri) oldukça güçlü bir etki alanı yaratmıştır. Yapıtları yalnızca İtalya'da Caravaggio'nun üslupçu yeniliklerinin etkisini yeniden canlandırmak ve sürdürmekle kalmamış, aynı zamanda bunların Felemenk ve Fransa'da da yaygınlaşmasını sağlamıştır. 19. yüzyıl sonunda gerçekçilik akımının doğuşu ile *bamboccianti* gecikmiş bir ilgi görerek yeniden değerlendirilmiştir.

bambu, *Poaceae* familyasının *Bambusoideae* altfamilyasından uzun, ağacimsi otların ortak adı. Botanik kaynakçalarında kayıtlı 75'ten fazla cinsine, 1.000'den fazla türüne rastlanırsa da, bazı bitkilere birden fazla ad verilmiş olduğundan bu sayılar çok güvenilir değildir.

Tropik ve astropik bölgelerden ılıman iklim kuşağına kadar yayılmış olan bambu-

ların sayıca ve tür zenginliği açısından en bol bulunduğu yerler Asya'nın güneydoğusu ile Hint Okyanusu ve Büyük Okyanusta ki adalardır. Bitkinin, içinde hava boşluğu bulunan odunsu gövdeleri (sapları), kalın bir toprakaltı gövdesinden (köksap) çıkar ve dallanmış demetler halinde büyür. Bu sapsar genellikle toprağın üstünde yayılıp gelişerek, başka bitkilerin yaşamasına izin vermeyecek kadar yoğun bir örtü oluşturur. Sapların uzunluğu 10-15 cm'den başlayıp 40 m'nin üstüne kadar çıkabilir. Şeritsi yaprakları sapsıdır ve dallardan çıkar; genç sapsardaki yapraklar ise doğrudan doğruya gövdeden çıkar. Bambu türlerinin çoğu ancak yıllarca büyüyüp üredikten sonra çiçek açabilir.

Mobilya ve ev eşyalarının, balık oltaalarının yapımında, ayrıca yapı gereci ve bitki desteği olarak çok kullanılan bambular, yalnızca süs bitkisi olarak ya da toprak kaymalarını önlemek için de yetiştirilir. Bazı türlerin genç sürgünleri pişirilerek sebze gibi yenir. Çeşitli türlerin, özellikle *Dendrocalamus strictus* ile *Bambusa arundinacea*'nin özü ve lifleri kâğıt ve kâğıt

Bambu
EB inc.

ürünlerinin yapımında kullanılır. *D. strictus* ve benzer türlerin sert ve dayanıklı sapsarından bazı ülkelerde baston ve mızrak sapı yapılır.

Bambu Korusunun Yedi Bilgesi, Çince ZHULIN QI XIAN, İS 3. yüzyıl ortalarında devlet yaşamının ikiyüzlülüğünden ve güvensizliğinden uzaklaşmak için kirlara sığınan bir grup Çinli bilgin ve şair. Yedi Bilge'nin bu tutumu, Taocu eğilimli *qingtan* (arı söyleşi) akımına özgü bir davranıştı. Bu akım, kısa ömürlü Wei hanedanının (İS 220-265/266) yozlaşmış saray politikalarından kaçışı ve bireysel anlatım özgürlüğünü savunuyordu.

Yedi Bilge'nin en önde geleni, alışılmadık kişiliğiyle özgür düşünceli ve çok yetenekli bir şair olan Yuan Ji idi (İS 210-263). Lin Ling (İS 225?-280?), gruptaki bir başka şairdi. Gene Yedi Bilge arasındaki Xiang Xiu (İS 230?-280?), yeni Taocu çağdaşı Guo Xiang ile birlikte, eski Taocu filozoflardan Zhuangzi'nin (ö. y. İÖ 300) yapıtları üzerine ünlü bir yorumu kaleme aldı. Topluluğun öteki üç üyesi, müzikçi Yuan Xian ile Taocu Shan Tao ve Wang Rong'du.

Yetenekli bir yazar olan, aynı zamanda demircilikle de uğraşan Xi Kang (İS 223-

262), bugünkü Shandong yönetim bölgesinin güneyinde bulunan Shanyang'daki kır evinde topluluğa ev sahipliği etti. Xi Kang'ın, bağımsız düşünceye açık oluşu ve sarayın, güremlerini küçümsemesi idam edilmesini gerektiren protesto edilen bu idam, bilgelerin saray yaşamından uzaklaştırma güvensizliğinin gerçek olduğunu gösteriyordu.

Toplum yaşamından bu zorunlu uzaklaşmanın yarattığı genlimler, Yedi Bilge'nin ve zamanın başka münzevi şairlerinin yapıtlarında dile gelir. Saray yaşamının bilgilere uygun olmadığı temasında odaklaşan bu şiir ve denemelerdeki eleştiriler bazen zorunlu ve denemelerle gizlenir. Bu yapıtlarda ayrıca kır yaşamının zevkleri ve zorlukları üzerinde durulur. Yedi Bilge'nin toplumdaki uzaklaşması, zor dönemlerde yaşayan sonraki Çinli yazarlara örnek olmuştur.

Bambu Yıllıklar, Çince ZHUSHU JINIAN, Son (Doğu) Zhou hanedanı döneminde (İÖ 771-221) Çin'in bölündüğü birçok küçük devletten biri olan Jin Devleti'nden kalma, bambu levhalar üstüne yazılmış arşiv koleksiyonu. Jin Devleti'nin İÖ 5. yüzyıl ortalarında yıkılmasından bir süre sonra, devlet arşivi de bir mezara gizlendi. Bambu levhaların artık kullanılmadığı İÖ 3. yüzyılda bulunan bu arşiv günümüze değin bu adla anıldı.

Bambu Yıllıklar Çin tarihinin en eski dönemine ait az sayıdaki yazılı belgelerdendir. Asılları kaybolmuştur; günümüze kalan sonraki kopyaların da birçok düzmece bilgi içerdiği anlaşılmıştır.

bambul, BANBUL olarak da yazılır, *Coleoptera* (kinkanatlılar) takımının *Scarabaeidae* familyasının *Anisoplia* cinsinden, tarım zararlısı böcek türlerinin ortak adı. Yaklaşık 1 cm uzunluğundaki kahverengi-sarı renkli bu kinkanatlı böceklerin üç türü (*A. austriaca*, *A. syriaca* ve *A. segetum*), larva evresindeyken kökleri, erişkin evredeyken başakları kemirerek özellikle ekinlere büyük zarar verir. Yaşam çevrimini iki yılda tamamlayan ve bahardan ağustos sonlarına değin etkinlik gösteren bambullarla savaşta, ilaçlamanın yanı sıra, tarlanın derin sürülmesi, nadasa bırakılması ve dönüşümlü olarak patates ya da ulaf ekilmesi de etkili olabilir.

Bambundular, Angola'da ikinci büyük etnik ve dil topluluğu. Bantu dillerine bağlı Kimbundu dilini konuşan çeşitli halkları kapsar. Başkent Luanda'nın batısında, Dande ve Kuanza ırmakları arasındaki bölgede yaşarlar. Güneydeki Benguela Platosunda yaşayan daha kalabalık komşuları Ovimbundulardan farklıdır.

16. yüzyılda zayıf siyasal bağlara dayanan kabileler biçiminde örgütlenmiş olan Bambundular kuzeydeki Kongo Krallığı'nın baskısı karşısında Ndongo kabilisinin *ngola*'sı (yönetici) çevresinde birleştiler. Bu birlik Portekizlilerin 16. yüzyıl sonlarından 17. yüzyıl sonlarına değin kıskırttığı iç savaşlar ve köle avları sonucu yıkıldı.

Bambundulara ilişkin sınırlı etnolojik araştırmalar, bu halkların dil açısından Ovimbundulara, kültür açısından da kuzeydeki komşu Kongo kavimlerine yakın olduklarını göstermektedir. Kabile içi evliliği yasaklayan geleneklerden başka Portekizliler ve başka Avrupalılarla uzun yıllar süren ilişkiler de kültürel çeşitliliği artırmıştır. Bambundular arasında geleneksel kültürlerinden kopmuş kişilerin yanı sıra iç bölgelerde

yaşayan Ndembolar gibi aşırı tutucu topluluklar da vardır. Başlıca Bambundu kabileleri, Mbakalar, Ndongolar ve Mbondolardır.

Bamburgh, İngiltere'nin Northumberland iline bağlı Berwick-upon-Tweed ilçesinde mahalle. Bamburgh Kalesi, 45 m yükseklikte dik bir kayalığın üzerinde yer alır. Anglosakson Bernicia Krallığı'nın ilk hükümdarı İda tarafından 6. yüzyılda kurulan yapı, sonraki krallar ile onların feodal arduları Northumberland kontlarının en önemli kalesiydi. Norman istilasından (1066) sonra yeniden inşa edilen kalenin surları bugün de yöreye egemendir. 651'de burada ölen Aziz Aidan'ın yaptırıldığı ve ona adanmış olan bölge kilisesi, 1121'de Augustinusçu bir manastır oldu. Bamburgh,

Bamburgh Kalesi, Northumberland
A. F. Karsting

1838'de kazaya uğrayan "Forfarshire" adlı gemiden beş kişiyi kurtararak tüm İngilizlerin kahramanı olan Grace Darling'in doğum yeri olarak da anımsanır. Kraliyet Ulusal Cankurtaran Kurumu Müzesi'nde bu olaydan kalma eşyalar sergilenir. Nüfus (1981) 423.

bambusıçanı, *Rodentia* (kemiriciler) takımının *Rhizomyidae* familyasının *Rhizomys* cinsinden üç, *Cannomys* cinsinden bir kemirici türünün ortak adı. Asya'ya özgü olan bambusıçanlarının gövdeleri tıknaz, kuyrukları ve bacakları kısa, tüylerinin rengi boz, boz kahverengi ya da kızıl kahverengidir. *Rhizomys* cinsinden üç türün kuyruk dışındaki gövde uzunluğu 25-40 cm arasında değişir. Küçük bambusıçanı (*C. badius*), kuyruğu dışındaki 17-25 cm'lik uzunluğuyla en küçük türlerden biridir. Dişleri ve tırnaklarıyla yeraltında tüneller kazın bu kemiriciler en çok bambuyla, ayrıca meyve, tohum ve başka bitkilerle beslenir. *Rhizomys* cinsinin üyeleri özellikle Asya'nın güneydoğusunda ve Malaya Yarımadasındaki bambuyla kaplı alanlarda, küçük bambusıçanı ise Asya'nın güney ve güneydoğusundaki orman, bahçe ve otlaklarda yaşar.

Bambutiler, MBUTİLER olarak da bilinir, Zaire'deki Ituri Ormanında yaşayan ve büyük olasılıkla bölgeye ilk yerleşen topluluk. Bambutiler, Afrika'daki en kısa boylu insanlar (Pigme) ve belki de bunların en çok tanınanlarıdır. Boyları ortalama 137 cm'nin altındadır. Komşuları Bantular ve Sudanlılardan daha açık renkte, kan grubu ve başka fiziksel özellikler açısından da onlardan farklıdır.

Bambutiler avcılık ve toplayıcılıkla geçinen göçebelidir. Yıl boyunca değişen sayıda ve bileşimde küçük topluluklar halinde

yaşamakta birlikte, genellikle 10-25 aileden oluşan babayanlı kümeler oluştururlar. Yiyecek, su, yakacak ve giysi gibi bütün temel gereksinimlerini tropik yağmur ormanlarından sağlarlar. Sırtkılarla iskeletini oluşturdukları anı kovanını andıran basit kulübelelerinin üstünü yapraklarla örterler. Bir ay kadar konakladıkları kamptan bu süre sonunda ayrılırlar.

Teknolojileri avcı ve toplayıcı topluluğun gereksinimleriyle sınırlıdır. Doğudaki Bambutilerden olan Efeler ok ve yayla avlanırlar. Öteki yörelerde ağ ve mızrak kullanılır.

Bambutilerde reis ya da resmi bir yaşlılar kurulu yoktur. Sorunlar ve anlaşmazlıklar genel tartışma yoluyla çözülür. Bambutiler iyilikçi bir orman tanrısına inanırlar. Erkek ve kız çocukların erginleşmesi, evlilik ve ölüm gibi önemli durumlarda "ormanı şenlendirmek" üzere özel şarkılar söylerler. Müzikleri ritim ve armoni bakımından karmaşıktır, ama görsel sanatlarla hemen hiç rastlanmaz. Müzik, dans ve mim, topluluk değerlerinin pekiştirilmesini sağlar ve dinsel davranışın temelini oluşturur.

Evlilik, kız kardeş alıp verme yoluyla gerçekleşir. Çokkanlılığa seyrekleştirilir; aile bağları güçlü ve kalıcıdır. Bambutiler ölümden sonrasına çok az ilgi duyarlar. Ölümler kulübelerinin içinde ya da yakınında gömülür ve ardından kamp terkedilir. Zayıf bir değiş tokuş ilişkisi içinde oldukları komşu Bantu halklarının bazı geleneklerini benimsedikleri görülmektedir. Ama bu tür bir kültür etkilenmesi, ortak bir dil kullanmalarına karşın yüzeyseldir.

Arkeolojik bulgularla desteklenmemekle birlikte, Eski Mısır belgeleri Bambutilerin bu bölgede 4500 yıl önce de yaşadıklarını göstermektedir.

Bamenda, Afrika'nın ortabatı kesiminde, Kamerun'un Kuzeybatı eyaleti ile Mezam ilinin merkezi. Bambu ormanlarıyla kaplı, volkanik Bamenda dağlık bölgesinde yer alır. Şağanaklar ve engebeli arazi nedeniyle

Bamenda dağlık bölgesi, Kamerun
Syndication International Ltd. Londra

kente ulaşım güçtür. Buna karşın Bamenda, deri, kahve ve bütün gibi yerel tarım ve hayvancılık ürünlerinin pazarlanma ve dışsatım merkezidir. Bamenda Müzesi'nde yöredeki el sanatlarından örnekler sergilenir. Özenle işlenmiş ahşap ve fildişi oymalar, kil biblolar, özellikle insan figürlerinde pipolar, rafya elişleri, piring takı ve figürler bunlar arasındadır. Alman kalesi (y. 1912) sömürge döneminin kalıntısıdır. Hemşire okulu ile hastanenin yanı sıra kent yakınındaki Bambili'de Kamerun Sanat, Bilim ve Teknoloji Yüksekokulu vardır. Nüfus (1987 tah.) 71.973.

Bamford, Samuel (d. 28 Şubat 1788, Middleton, Lancashire - ö. 13 Nisan 1872, Harpurhey, Lancashire, İngiltere), İngiliz radikal reformcu. Çoğunlukla Lancashire lehçesinde kaleme aldığı, işçi sınıfının sorunlarıyla ilgili popüler şiirleri ile tanınır.

Dokuma işçisi iken, reformcu görüşleriyle kuzeydeki radikal çevrelerde büyük saygınlık kazandı. Siyasal tutumu ılımlı olduğu halde rakipleriyle geçinemeydi. 1817'de Middleton'da Hampden Kulübü'nü kurarak William Cobbett, Henry Hunt, William Benbow ve Sir Francis Burdett'le tanıştı. Aynı yıl, şiddete karşı olduğu halde tutuklanıp hapsedildi. 1819'da, bu kez Peterloo olarak bilinen Manchester mitingine (*hak. Peterloo Katliamı*) katılıp konuşma yaptığı için tutuklandı, 12 ay hapisle cezalandırıldı. Mesleğini bırakıp Londra'da gazeteci olduktan sonra eski ününü yitirdi (y. 1826). Chartist hareketin yol açtığı olaylar sırasında özel polis olarak görev yapması büyük tepki uyandırdı. Ama işçi sınıfının yaşam koşullarının düzeltilmesi için ısrarlı çabalarını sürdürdü. *Passages in the Life of a Radical* (1840-44; Bir Radikalın Yaşamından Görüntüler) ve *Early Days* (1849; İlk Günler) adlı yapıtları bazen kişisel önyargılarıyla gölgelense de bu çabaları konusunda aydınlatıcıdır. Bamford'un cenaze törenine binlerce kişi katılmıştır.

Bamileke halkları, Kamerun'un Bamileke bölgesindeki 90 kadar Batı Afrikalı topluluk. Nijer-Kongo ailesinin Benue-Kongo koluna ait bir dil konuşurlar. Kendilerinden söz ederken Bamileke yerine bağlı bulundukları krallıkların adını kullanırlar.

Bamileke krallıklarının bazılarında (tanrı kral, başkenti süsleyen görkemli saraylar, sayısız görevli ve hizmetçiler, büyük saygınlığı ve nüfuzu olan ana kraliçe gibi Afrika krallıklarının ayırt edici özellikleri görülür. Soy ve miras çizgisi babayanlıdır. Çokkanlılık yaygın bir uygulamadır; evlilikte genellikle başlık parası ödenir.

Bamileke halkları yerleşik tarımla uğraşırlar. Yöresel ürünleri mısır, göleve ve yerfıstığıdır. Erkekler tarla açma, ev yapma ve el sanatları gibi işleri yaparken, kadınlar tarlayı sürüp ekerler. Besicilik sınırlı olarak yapılır.

Yerleşme dokusu genellikle dağınık çiftlik evlerinden oluşmuş topluluklar biçimindedir. Kare evlerin koni biçiminde saz damları vardır; rafya sınıklardan yapılmış kafes duvarlar çamurla sıvanmıştır. Şeflerin evleri oymalı kapı çerçeveleri ve ev kazıkları ile süslenmiştir. Bamileke halkları arasında ahşap oymacılığı, fildişi ve boynuz işlemeciliği geçmişte yaygın bir uğraştır.

Atalara tapınma egemen dini oluşturur; soyun büyüğü ataların kufataslarını korur ve onlara adaklar sunar. Büyü yapan ve ilaç hazırlayan büyücü hekimler aynı zamanda bir örümceğin işaretli otların kenarları üzerindeki hareketlerini yorumlayarak kehanette bulunurlar. Daha çok kuzey bölgesinde olmak üzere bazı Bamileke halkları İslamı benimsemiştir; Hristiyanlığı seçen kabileler de vardır.

Bamingui-Bangoran, Orta Afrika Cumhuriyeti'nin kuzeyinde il (*préfecture*). Sulak bir bölgede, kuzeybatı yönünde Çad Gölüne doğru akan Chari Irmağı havzasında yer alır. Çad'la arasındaki sınırı, Chari'nin en büyük kolu Aouk çizer. Güneybatıdan Bamingui ve Koukourou ırmakları, kuzeydoğudan da Kameur ve Vakaga ırmaklarıyla çevrilidir. Yüzölçümü 58.200 km² olan Bamingui-Bangoran'da sıcak bir iklim hüküm sürer. Ortalama sıcaklık 27°C, yıllık yağış 1.350 mm'dir.

İl merkezi, 135 m yükseklikte yer alan Ndélé'dir. Ndélé ve Bamingui, bir karayoluyla (daha güneyde Bamingui Irmağı üzerinden) doğuda Ouadda, güneyde de Mbré'ye bağlanır. Bandaların yaşadığı bu seyrekle nüfuslu bölgede, başka önemli yol

bulunmaz. Halkın temel besini olan süpürge, demircilik, bıçak, silah ve alet yapımı gelişmiştir. Güneyinde ise elmas çıkartılır. Doğudaki Saint-Floris, batıdaki Bamingui-Bangoran ulusal parklarında fil sürülleri ile başka büyük hayvanlar yaşar.

Önceleri Ndélé'ye bağlı özerk bir ilçe olan yöre, 1960'ların ortasında il olmuştur. Nüfus (1983 tah.) 31.082.

Bamumlar, MUMLAR olarak da bilinir, Batı Afrika'da yaşayan bir halk. Nijer-Kongo dil ailesinin Benue-Kongo koluna giren ve genellikle *lingua franca*(*) olarak kullanılan bir dil konuşurlar. Mfon adı verilen bir başkan tarafından yönetilen devletçiklerinin merkezi, Kamerun'un yüksek çayırlandaki Foumban'da(*) yer alır.

İlk mfon Nğare, 18. yüzyıl başlarında, Bamumların ortak kökenden geldiklerine inandıkları komşu Tikarların yurdundan buraya gelerek yerleşti. Devleti genişletme yönünde ilk adımları, 11. mfon Mbuembue attı. On yedinci mfon Ncoya, Bamumların en ünlü kralıydı. Fulaniler ve Hausalar ile kurduğu ilişki dolayısıyla Arap yazısını öğrenen Ncoya, 1895 dolaylarında 510 simgeden oluşan bir resim yazısı geliştirdi. Bu sistem, daha sonra 73 harf ve 10 rakamdan oluşan bir hecelgeye indirgendiydi. Ncoya, yazıcılarının da yardımıyla, Bamum tarihi ve örnekleri üzerine bir kitap hazırladı. 1918'de, Ncoya ile birlikte Bamumların yarıdan çoğunun Müslüman olduğu sanılmaktadır.

Bamumlar zanaatçılıklarıyla ünlüdür. Yerleşik tarıma dayanan ekonomilerinde balıkçılık ve avcılık da destekleyici işlev görür.

bamya (*Hibiscus esculentus* ya da *Abelmoschus esculentus*), ebegümecigiller (*Malvaceae*) familyasından bir yıllık tarım bitkisi. Sebze olarak yenilen meyveleri için yetiştirilir. Anayurdu Doğu Yanküre'nin tropik bölgeleridir, ama Batı Yanküre'nin tropik ve astropik bölgelerine de alıştırılarak buraların doğal bitkisi haline gelmiştir. Yaprakları kalp biçiminde ve üç-beş loplu, sarı renkli çiçeklerinin ortaları koyu kırmızıdır. Meyveleri tüylü, 10-25 cm uzunluğunda (bodur çeşitleri dışında), sivri uçlu ve 10 köşeli bir kapsüldür; içinde çok sayıda koyu renkli, oval tohum bulunur. Taze meyvelerinden başta güveç olmak üzere çeşitli yemekler, ayrıca turşu yapılır; kurutulmuş meyveleri de çorba ve etli yemek olarak pişirilir. Bol miktarda jelatinimsi madde (müsilaj) içerdiğinden, etsuyu ve çorbalara kıvam vermek için de kullanılır. Bazı ülkelerde yaprakları da yenir ve tohumlarından kahveye benzer bir içecek yapılır. Yapraklarından ve olgunlaşmamış meyvelerinden hazırlanan lapalar, özellikle Doğu ülkelerinde ağrı dindirici olarak kullanılır.

Bamya Türkiye'nin hemen her yerinde, ama en çok Ege ve Akdeniz yörelerinde yetiştirilir. Sultani bamya, Amasya ve Balıkesir bamyaları gibi en beğenilen çeşitleri daha çok iç pazarda tüketilir. 1988'de toplam 21 bin ton bamya üretilmiş, bu üretimin yaklaşık 3 bin tonu İzmir'den, 2.500 ton kadını da Aydın'dan karşılanmıştır.

Bamyan, Afganistan'ın orta kesiminde il (*vilayet*). Yüzölçümü 17.411 km²'dir. Merkezi Bamyan kentidir. Kuzeyde Cuzcan ve Semengan, doğuda Baglan, Pervan ve Verdek, güneydoğuda Gazne, güneybatıda Oruzgan ve batıda Gar illeriyle çevrilidir. Hindukuş ve Baba dağları arasında yer alan dar vadilerden oluşur. Bamyan Vadisi'nin batısında, karayoluyla ulaşılan Bend-i

Emir gölleri, manzaralarının güzelliğiyle ünlüdür. Başlıca ekonomik uğraş tarım, temel ürünler ise buğday ve arpadır. Halkın çoğu Hazaralardan oluşur. Nüfus (1982 tah.) 280.859.

Bamyan, Afganistan'ın iç kesimlerinde, başkent Kabil'in kuzeybatısındaki Bamyan ilinin (*vilayet*) merkezi kent. Bamyan Vadisinde, 2.590 m yükseklikte yer alır. Karayoluyla Kabil'e bağlanır.

İlk kez 5. yüzyıl Çin kaynaklarında adı geçen Bamyan'ı Faxian (İS y. 400) ve Xuanzang adlı Çinli gezginler (İS 630) ziyaret etti. Kent daha o zaman ticaretin ve Budacılığın merkeziydi. Kayaya oyulmuş iki

Bamyan Vadisinde eski çağlardan kalma mağaralar, Afganistan
Richard Ables

Buda figürü bu dönemden kalmaz. Büyüğü 53 m, küçüğü 36 m yükseklikte olan bu iki figür, kuzeydeki kayalıklarda insan eliyle oyulmuş eski mağaralarla birlikte Bamyan'ı Afganistan'ın en önemli arkeolojik bölgesi yapar. Kenti 7. yüzyılda, büyük bir olasılıkla Akhun soyundan gelen hükümdarlar yönetti. Bamyan hükümdarları 8. yüzyılda Müslümanlığı benimsediler. Saffari hükümdarı Yakub bin Leys 871'de Bamyan'ı ele geçirdi. Birkaç kez el değiştirdikten sonra 1221'de Cengiz Han'ın istilası sırasında yıkılan kent, bir daha eski görkemi kavuşmadı. 1840'ta I. İngiliz-Afgan Savaşı'na sahne oldu.

Turizmdeki hareketlenme sonucunda kentte bir turizm merkezi ile devletçe işletilen bir otel açılmıştır. Nüfus (1988 tah.) 8.700.

ban, önceleri askeri bir bölgenin (*banar*) yöneticisi, sonraları da Macar kralının Bosna ve Hırvatistan gibi çevre topraklardaki yerel temsilcisine verilen eski Macar unvanı. Farsça kökenli bir sözcük olan ban, Avrupa'ya Avarlarca getirildi. Banlık biçiminde illere (*banovine*) bölünmüş olan Yugoslavya Krallığı, ban unvanına ve makamına Ekim 1929'da yeniden geçerlilik kazandı. Ban unvanı, Nisan 1941'deki Alman-İtalyan işgaline değin kullanıldı.

Ban Biao, PAN PLAO olarak da yazılır (d. İS 3, Fufeng - ö. 54, Çin), Han hanedanı (İÖ 206 - İS 220) döneminde, Çin'in önde gelen devlet görevlilerinden biri. Sonraki tüm hanedan tarihlerinin yazımında örnek alınan ve Konfüçyüs'ü tarih yazımının modeli olarak kabul edilen ünlü *Han shu*'yu (Han Belgeleri) onun yazmaya başladığı söylenir.

Ban Biao, ünlü tarihçi Sima Qian'ın (İÖ y. 145-85) *Shiji*'sini (Tarih Kayıtları) tamamlamak amacıyla yapıtına başladı. Yalnızca, Sima'nın kayıtlarının sona erdiği yıl olan İÖ 104'ten başlayan dönemi ele almak niyetindeydi. Ama yapıt tamamlanmadan Ban öldü ve oğlu Ban Gu onun kaldığı yerden devam etti. Ban Gu'nun da ölmesi üzerine yapıt, Ban Biao'nun kızı ve Çin'in en ünlü

kadın bilgini Ban Zhao tarafından tamamlandı.

Ban Chao (d. İS 32? - ö. 102, Çin). Han hanedanı döneminde (İÖ 206-İS 220) Çinli komutan ve koloni yöneticisi. Orta Asya'da Çin egemenliğini yeniden kurmuştur. Tarihçi Ban Gu'nun (32?-92) kardeşi olan Ban Chao, gençliğinde uğraştığı edebiyattan kısa sürede bıkararak askerliğe yöneldi. 73'te Çin'in kuzeybatı sınırlarına akınlar düzenleyen Xiong-nu kabilelerini bastırmak göreviyle küçük bir birliğin komutanlığına atandı. Kabileler arasındaki anlaşmazlıklardan yararlanarak kısa zamanda başarıya ulaştıysa da, üç yıl sonra geri çağrıldığından bölgeyi kolonileştirme girişimleri yanda kaldı. Aradan birkaç yıl geçtikten sonra yeniden aynı göreve getirildi ve çok geçmeden bütün Tanım Havzasını (bugün Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi) denetimi altına aldı. 91'de batı bölgeleri genel naipliğine (*Du hu*) atanan Ban Chao, Pamir Dağlarını aşarak fetihlerini Hazar Denizi kıyılarına kadar genişletti. Roma İmparatorluğu ile arasında yalnızca Part İmparatorluğu kaldı. Romalılarla ilişki kurmak için gönderildiği elçiler Basra Körfezine ulaştıktan sonra geri döndü.

Tanınmış bir bilgin olan kız kardeşi Ban Zhao'nun 102'de imparatora başvurusu üzerine döndükten bir ay sonra öldü. Oğullarından ikisi Orta Asya'daki Çin denetimini kısa bir dönem sürdürdüler.

Ban Gu (d. İS 32?, Changan - ö. İS 92). Han hanedanı döneminde (İÖ 206-İS 220) Çinli bilgin-memur ve Çin'in en önemli tarihçilerinden biri. *Han shu* (Han Belgele-ri) adlı yapıtı daha sonraki Çinli tarihçilerin en çok örnek aldığı yapıt olmuştur.

Ban Gu, Han hanedanının yeniden kurulduğu ilk yıllarda imparator tarafından sarayda görevlendirilmiş bir aydın ve eski kitaplar uzmanı olan Ban Biao'nun oğluydu. Saray yaşamından hoşlanmayan Ban Biao hastalığını öne sürerek görevinden ayrıldı ve bağımsız tarih araştırmalarına yöneldi. Sima Qian'ın en eski hanedanlarla başlayıp Batı (Eski) Han hanedanıyla ilgili bölümde yanda bıraktığı büyük Çin tarihi *Shiji*'yi tamamlamak amacıyla malzeme topladı.

Babasının ölümünden sonra bu girişimi Ban Gu sürdürdü. Ama bu çalışmalar sırasında hanedanlık belgelerini değiştirip bozduğu gerekçesiyle hapse atıldı. Çin'in batı sınırlarını Pamirler'e kadar genişleten ve seçkin bir komutan olan ikiz kardeşi Ban Chao'nun araya girmesiyle aklandı. Ayrıca imparatorun resmi tarihçiliğine atandı.

Önündeki bütün engeller kalkan Ban Gu, bundan sonraki 16 yılını kapsamlı yapıtı *Han shu*'yu derlemek ve yayına hazırlamakla geçirdi. *Han shu*, *Shiji*'yi örnek almasına karşın, bu uzun dönemli yapıtın yalnızca bir devamı değil, Han İmparatorluğu'nun başlangıcından İS 9'da kısa ömürlü bir hanedan kuran reformcu Wang Mang'ın yönetimine değin uzanan yeni ve kapsamlı bir tarihti.

Ban Gu, Han hanedanının başlangıcına değin geriye giderek, Sima Qian'ın ele aldığı Han dönemi için kullandığı belgelerin çoğunu aynen aldı; ama metinde anlatım yönünden bozuk ya da anlaşılmasız bulduğu yerleri kısaltma ya da sadeleştirme yoluna gitti. Eğitimin yaygınlaştığı, bürokrasinin toplumun her kesimine yayıldığı, yazı malzeme ve tekniğinin geliştiği, yazımın standartlaştığı bir dönemde yaşayan Ban Gu.

yakın tarihe ilişkin çok daha geniş bir belge birikiminden istediği gibi yararlanma olanağına sahipti. 200 yıllık bir dönemi ele alan *Han shu*'nun, 3 bin yıllık bir dönemi kapsayan *Shiji*'den çok daha uzun olması buradan kaynaklanmaktadır.

Sima Qian da, Ban Gu da saray memuruydu. Bu nedenle ana kronolojik öykülerinin çatısını oluştururken kaçınılmaz olarak imparatorların ve yakın akrabalarının yaşamlarına ve sivil ya da askeri yöneticilerin genellikle daha da önemli olan etkinliklerine ilişkin resmi belgelere dayanmak zorunda kaldılar. Bu kronoloji, temel tarihsel olaylar biçiminde Ban Gu'nun yapıtının 1. bölümünü oluşturur. Ban Gu, öbür bölümler için Sima Qian'ın yöntemini benimsemiştir: 2. bölümde, olaylara, soylara, kişilere vb ilişkin çizelge ve şemalar; 3. bölümde, saray törenleri, müzik, maliye ve vergi, denizcilik gibi çok geniş bir alana yayılan konular üzerine incelemeler; 4. bölümde, imparatorların dışındaki önemli kişilerin tek tek ya da toplu yaşamöyküleri yer alır. Ban Gu bunlara doğal olaylar, coğrafya ve imparatorluk kütüphanesinde bulunan kitapların ayrıntılı biçimde tanıtıldığı bibliyografya gibi yeni konular da ekledi. Bibliyografyadaki bilgiler, pek çok yapıt kaybolduğu için metinlerin güvenilirliğini ve ailelerin soy kütüklerinin doğruluğunu araştırmaya çalışan sonraki bilgiler için çok büyük değer taşımıştır. Ban Gu, kendi döneminde Çin kavgalı bir devletler topluluğu olmaktan çıktığı için Sima Qian'ın "soydan geçme hanedanlar"la ilişkin 5. kategorisine kitabında yer vermemiştir.

Bir tarihçi olarak görevini temelde tamamladığı kanısına varan Ban Gu, siyasal yaşama daha etkin olarak katılmaya karar verdi. Daha önceleri aydınların Konfüçyüs Klasikleri'nin yorumuna ilişkin tartışmalarını uzaktan izlemiş olduğundan, bu konuda pek güçlü çkmedi. Ban Gu, *Han shu*'da yer alan az sayıdaki kişisel gözlemlerinden birinde, aydınların bu çabasının yalnızca eski yapıtlara karşı ilgiden doğmadığını, aynı zamanda siyasal amaçlı birçok dokundurma içerdiğini belirtir. Bu konuyu işleyen *Baihu tong* (Beyaz Kaplan Salonundaki Sempozyum) yapıtının Ban Gu'ya ait olduğu öne sürülmüştür.

Ban Gu 45 yaşına doğru daha maceralı işlere girmeyi seçti. *Han shu*'nun son gözden geçirme işini, kendisi de seçkin bir bilgin olan kız kardeşi Ban Zhao'ya bırakarak, Dou Xian'in kurmayları arasına katıldı ve kuzeydeki Xiongnu (Hun) göçerlerine karşı girişilen başarılı seferlerde yer aldı. Bu zaferin anısına dikilen taş yazıtın metnini hazırladı.

Dou Xian'in yeğeni olan 14 yaşındaki imparator, kibirli davranışlarından ve aşırı tutkularından kaçmaya düştüğü amcasını sürgüne yolladı. Böylece Ban Gu Çin tarihinde çok sık rastlanan bir duruma karşılaştı; üstünün gözden düşmesi onu da etkiledi ve sorgulanmak üzere hapse atıldı. Hapiste bulunduğu sırada hastalanarak öldü. Ban Gu'nun kız kardeşi Ban Zhao, *Han shu*'nun geniş el yazmalarını gerekli özeni göstererek toplarladı. Ayrıca başka bilgilerin yapıtın içeriği konusunda eğitmekle görevlendirildi.

Çinliler yüzyıllar boyunca, Ban Gu'nun yapıtı gibi başlıbaşına bir hanedanı ele alan tarih yapıtları ile birbirini izleyen egemenliklerin ve yönetim sistemlerinin yükselişi ve düşüşünü de kapsadığı için tarihin verdiği dersleri daha iyi gözler önüne serdiği

düşünülen daha az sayıdaki genel tarih yapıtları arasında karşılaştırmalar yaparak, bunların görelî erdemlerini tartışmıştır. Oysa genel tarih yazarları, daha kısa dönemleri ele alan tarihçilerin yapıtlarına dayanmak durumundadır. Bu iki ayrı uğraş alanı niteliksel olarak karşılaştırmaz. Tarihçi Ban Gu, öncülü olan Sima Qian ve aynı tarih anlayışının 1000 yıl kadar sonra yaşayan bir başka ustası Sima Guang ile bağlantılı olarak değerlendirilmelidir. Bu iki tarihçi açıklamalar ve kişisel görüşler sunmaya eğilimli olduklarından, yorumları daha renkli, hatta kimi zaman daha ilginç görünür. Ban Gu, tarafsızlığı ve kusursuzluğa varan nesnelliliğiyle hayranlık uyandırır.

Ban Gu'nun bir tarihçiden çok, tarih yazıcısı olduğu söylenebilir. Ban Gu Han hanedanı ve imparatorluğu dönemini var olan belgelerin sistemli bir özetinden yararlanarak ve olabildiğince olaylara bağlı kalarak yansıtmaya çalışmıştır. Yapıtına *Han shu* (Han Belgeleri) adını vermesi de bunu göstermektedir.

Ban Gu'nun, yapıtına aldığı belgelerle belirli ölçüde uyarladığı düzyazı üslubu basit, kolay anlaşılır ve abartmasıdır. Anlatıma canlılık kazandırmak için özel bir çaba göstermez. Üslubu özentiyeye kaçmayan bir kusallık ve özlülük taşır. Sima Qian'a göre daha düzgün bir dil kullanmakla birlikte, döneminin ve sınıfının konuşulan Çincesinden büsbütün uzaklaşmaz. Ban Gu'nun dili, yüzyıllar sonra aşırı özentili düzyazıya tepki olarak ortaya çıkan Han üslubuna örnek olmuştur.

Öte yandan Ban Gu, zamanının en yaygın edebi biçimi olan *fu*'yu (uyaklı düzyazı) kullanırken, abartma, tuhafılık ve gösteriş, bu tarzdaki yeteneklerini göstermiş olan öbür yazarlardan aşağı kalmaz. Birbirini izleyen iki Han yönetiminin başkentlerinin özelliklerini sayarak öven uyaklı iki düzyazısı, özellikle kullandığı alışılmamış sözcüklerden ötürü pek çok yazarca taklit edilmiştir. Ban Gu daha basit bir yaklaşımla zamanın yaygın halk şarkılarını örnek alan önemsiz şiirler de yazmıştır. Ban Gu'nun adı, Han imparatoru Wu Di'nin hükümdarlığına ilişkin pek çok fıkra ve söylentiyle bağlantılı olarak da geçmektedir; ama bunlar yalnızca yakıştırma ve uydurmadır.

Ban Zhao (d. İS y. 45, Çin - ö. y. 115, Çin), tanınmış Çinli bilgin.

Seçkin bir ailenin kızıydı. On dört yaşında evlendi, ama çok genç yaşta kocası öldü. Bir daha hiç evlenmeyen Ban Zhao yaşamını edebiyata ve oğlunun eğitimine adanmıştı. Babası Ban Biao (İS 3-54), Batı (Eski) Han hanedanının tarihini yazmaya başlamıştı. Ban Biao'nun ölümünden sonra Ban Zhao'nun erkek kardeşi Ban Gu (İS 327-92) imparator tarafından resmi tarihçi olarak görevlendirildi ve bu çalışmayı tamamlaması buyruldu. Sonuçta ortaya çıkan *Han shu* (Han Belgeleri) bilinen en iyi yazılmış tarih kitaplarından biriydi ve Çin'de daha sonra kaleme alınan hanedan tarihlerine örnek oldu. Ban Gu'nun ölümü üzerine, daha önce de çalışmalarında ona yardımcı olan kardeşi Ban Zhao'ya kitabı bitirme görevi verildi. Ban Zhao, bu yapıtı birkaç tablo ile astronomi üzerine bir inceleme ekledi.

Bir bilgin ve örnek bir dul olarak ün kazanan Ban Zhao, daha sonra imparatoriçenin nedimeliğine getirildi. 101'de henüz saraydayken imparatora yazdığı bir dilekçeyle, Orta Asya'da 30 yıldır askerlik yapan ve koloni yönetiminde olağanüstü görevlerde bulunan öbür erkek kardeşi general Ban Chao'nun başkente dönmesini sağladı. Ban Zhao ayrıca birçok güzel şiir ve deneme de

yazdı; denemelerinin en ünlüsü *Nü shi* (106, Kadınlar Dersleri) adını taşır.

Bana, BANABHATTA olarak da bilinir (ü. 7. yüzyılın ilk yarısı). Sanskrit dilinin en büyük düzyazı ustalarından. Özellikle Budacı imparator Harşa'nın (hd y. 606-647) sarayını ve hükümdarlığını anlatan vakayinamesi *Harşacarita*'yla (Harsha'nın İşleri) ünlüdür.

Bana, *Harşacarita*'nın ilk bölümlerinde kendi yaşamına ilişkin bilgiler verir. Ünlü bir Brahman ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi. Küçük yaşta annesini, 14 yaşında da kendisini sevgiyle büyüten babasını kaybedince bir süre serüven peşinde koştu; pek çok soylunun sarayına, birçok okula girip çıktı. Aşağı kasttan bir kadından doğma iki üvey erkek kardeşi, düşmüş bir hekim, bir kuyumcu, bir kumarbaz ve bir müzikçiden oluşan renkli arkadaş grubu da gezilerinde ona eşlik etti. Sonunda yuvasına dönerek evlendi. Bir gün Harşa'nın sarayına çağıldı. Belki başboş gençliği üstüne dolaşan dedikodular yüzünden, imparator ona önceleri soğuk davrandı, ama zamanla büyük saygı gösterdi.

Harşacarita, Harşa'nın kimi niteliklerini açıkça abartmakla birlikte, dönemle ilgili değerli bilgiler sağlar. Oldukça uzun tümceler, ayrıntılı betimlemeler ve şiirsel anlatımlarla dolu, gösterişli *kavya* üslubunda(*) yazılmış olan yapıt, büyük bir canlılık ve keskin gözleme dayalı bir ayrıntı zenginliği taşır. Bana'nın ikinci büyük yapıtı, düzyazı romansı *Kadambari*, öykü içinde öykü biçimindedir. Bir papağanın krala anlattığı bu öykülerde aşk heyecanları canlılıkla dile getirilir. Bana'nın her iki yapıtı da yarım kalmış, ikincisini oğlu Bhuşanabhata tamamlamıştır.

Banaba, OKYANUS ADASI olarak da bilinir, Büyük Okyanusun ortabatı kesiminde mercan ve fosfat oluşumu ada. İngiliz Uluslar Topluluğu üyesi bağımsız Kiribati cumhuriyetinin bir parçasını oluşturan Gilbert Adalarının 400 km batısında yer alır. Çevresi 8,5 km, yüzölçümü 5 km²'dir. İlk kez 1804'te "Okyanus" adlı bir İngiliz gemisine saptandı. 1900'de İngiliz topraklarına katıldı. Aynı yıl adadan fosfat çıkarılıp sevkedilmeye başlandı. 1970'lerin başında yıllık fosfat çıkarımı 550 bin ton gibi çok yüksek bir düzeye ulaştı; ama fosfat yatakları 1979'da tükendi. 1919'da, kraliyet kolonisi Gilbert ve Ellice Adalarına katılan Banaba, 1942-45 arasında Japon kuvvetlerine işgal edildi. Japonlar, buradaki Mikronezyalıların Banabalıların ve Gilbertlilerin çoğunu Gilbert Adalarına sürdüler; 1945'te biri dışında bütün Gilbertlileri kuttettiler.

Gilbert Adalarına sürülen Banabalıların çoğu, savaşın harabeye çevirdiği Banaba'da yaşamak olanaksız hale geldiği için, adanın 2.180 km güneydoğusunda, küçük bir Fiji adası olan Rabi'ye yerleşmeyi yeğlediler. 1965'ten sonra, adalarının kullanımı karşılığında fosfat şirketinden yüklü bir tazminat aldılar. 1970'lerde, Kiribati'nin parçası olarak bağımsızlığa adım atan Gilbert Adalarından ayrılmayı denediler. Gilbert Adalarının 1979'da bağımsızlığını kazanmasından sonra, Banabalılara, hem adanın mülkiyeti, hem de Kiribati ve Fiji çift yurttaşlığı konusunda güvence verildi. Yönetim merkezi Tabiang'dır. Nüfus (1985) Banaba, 46; (1977) Rabi Adası, Fiji (hemden hemden tümü Banabalılar) 2.426.

Banach, Stefan (d. 30 Mart 1892, Kraków, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 31 Ağustos 1945, Lvov, Ukrayna SSC), çağdaş fonksiyonel analizi kuran ve topolojik vektör uzayları kuramının gelişmesine

katkıda bulunan Polonya asıllı Sovyet matematikçi. 1919'da Lvov'da Teknoloji Enstitüsü'nde matematik okutmanı olan Banach, 1922'de Lvov Üniversitesi'ne atandı ve 1927'de profesör oldu.

Dik seriler kuramına katkıda bulunan, ölçme ve integral alma kuramına yenilikler getiren Banach'ın en önemli katkısı fonksiyonel analiz konusunda olmuştur. Yayımlanmış yapıtları arasında en önemlisi *Théorie des opérations linéaires* (1932; Doğrusal İşlemler Kuramı) adlı kitabıdır.

Banana, Zaire'nin güneybatısında Bas-Zaire bölgesine bağlı Bas-Fleuve ilinde liman. Atlas Okyanusuna dökülen Zaire (Kongo) Irmağının ağzında, ülkenin eski kentlerinden biridir. 19. yüzyılda, özellikle kölelik döneminde önemli bir ticaret merkeziydi. 1970 ve 80'lerde yeni tesislerin kurulmasıyla genişletilen liman, bir demiryolu hattıyla Boma ve başkent Kinşasa'ya bağlandı. Banana, deltadaki mangrov ormanları içinde kalmış olmakla birlikte, kuzey kıyıları boyunca bazı kumsallar uzanır. Bu kumsalların açığında Moanda adlı petrol merkezi vardır. Nüfus (son tah.) 2.000.

Bananal Adası, Portekizce ILHA DO BANANAL. Brezilya'nın ortasında Goiás eyaletinde ada. Araguaia Irmağının, orta çıkırında iki kola ayrılarak yeniden birleşmesi sonucu oluşmuştur. Batıdaki büyük kol Mato Grosso ve Goiás eyaletleri arasındaki sınırın bir bölümünü oluşturur. Doğudaki küçük kol ufak teknelerle ulaşılabilir. En geniş yeri 56 km, uzunluğu 320 km olan ada, babassu palmyeleri, tropik kuşlar ve tatlı su balıkları açısından son derece zengindir. Suya Yerlilerin yaşadığı ve 1959'da Araguaia Ulusal Parkı haline getirilen adada küçük bir havaalanı vardır.

Banarlı, Nihad Sami (d. 1907, İstanbul - ö. 14 Ağustos 1974, İstanbul), Türk edebiyat tarihçisi, yazar. 1930'da İstanbul Darülfünunu (sonradan İstanbul Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Liselerde edebiyat öğretmenliği yaptıktan sonra, yükseköğretim kurumlarında edebiyat ve İslami Türk edebiyatı tarihi dersleri verdi. İstanbul Fetih Cemiyeti'nin kurduğu İstanbul Enstitüsü'nün ve Yahya Kemal Enstitüsü'nün müdürlüğünü yaptı, yayınlarını yönetti. *Yahya Kemal Yaşarken* (1959, 1983), *Yahya Kemal'in Hatıraları* (1960), bu dönemin ürünleridir. 1969'da emekli oldu. Milli Eğitim Bakanlığı 1000 Temel Eser Komisyonu'nda üye ve başkan olarak çalıştı.

Çeşitli dergi ve gazetelerde yayımladığı şiir ve makalelerle yazı dünyasına giren Banarlı, bu uğraşını daha çok dil ve edebiyat tarihi alanlarında yoğunlaştırdı. Türkiye'de özellikle 1940'tan sonra ortaya çıkan sanat akımlarına ve dilde özleşme çalışmalarına karşı çıktı. Ahmedî'nin *Düstân-ı Tevârih-i Mülâk-i Âl-i Osman* adlı yapıtını yayıma hazırladı (1939). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (1948, 1971) kapsadığı bilgi ve malzeme açısından kendi alanında başvuru kitapları arasında sayılır. *Resimlerle Edebi Bilgiler* (1950), *Metinlerle Türk ve Ban Edebiyatı* (1955) gibi kitapları liselerde uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmuştur.

Banas Kantha, Hindistan'ın ortabatı kesiminde Gücerat eyaletinin kuzeyinde il. Racasthan eyaletinin güneyinde yer alır. 1949-50'de küçük Müslüman ve Racput hükümdarlıkları ile *cagir* denen feodal toprakların birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Yüzölçümü 12.702 km²'dir. Kuş (Kaç) Bataklığı ile doğudaki Aravalli Dağları arasında yer alır. Büyük bölümü Büyük Hint

(Thar) Çölünün güneyindeki kumlu düzlüklerden oluşur. Bazı yerleri ormanlıktır; buralarda iyi otlaklar vardır. En çok dan ve buğday ekilir. Ayrıca ihracat amacıyla mısır ve patates yetiştiriciliği, kereste, yün ve el dokuması kumaş üretimi yapılır. İlde bazı taşocakları da vardır. Ulaşım genellikle yetersizdir; il merkezi Palanpur(*) ile birkaç kasaba Batı Demiryolu hattı üstündedir. Nüfus (1981) 1.667.914.

Banas kültürü, Hindistan'daki Ahar ve Gilund ören yerlerindeki İÖ y. 2200-1500 arasına tarihlenen kültür. Adını Racasthan'daki Banas Irmağından alır. Bu kültürde siyah ve kırmızı çanak çömlek yaygındır. Bunların beyaz boyayla bezendiği de sık sık görülür. Bakır ve tunç çok kullanılmıştır, taş kullanımı yok denecek kadar azdır. Bunun nedeni yerel maden yataklarının zenginliği. Yöredeki ekmek fırınlarının varlığı tarım yapıldığını kanıtlar. Standart yapı malzemesi taş ve çamurdur.

Banat, Doğu Avrupa'da, etnik bileşimi kanışık tarihsel bölge. Doğuda Erdel (Transilvanya) ve Eflâk (Valahya), batıda Tisa, kuzeyde Mureş, güneyde Tuna ırmaklarıyla çevrilidir. 1920'den sonra Romanya, Yugoslavya ve Macaristan arasında paylaşılmış-

16. yy ortalarında Banat

tır. Banat adının kökü, Farsça "efendi" ya da "sahip" anlamına gelen bir sözcüğe (*bak. ban*) dayanır. Avrupa'ya Avarların getirdiği *banat* sözcüğü giderek askeri bir valinin yönetimindeki bölge ya da sınır eyaleti anlamını kazanmıştır.

Banat'ta ilk yerleşme tarihöncesinde kuruldu. Daha sonra bölge Romalıların, Gotların, Gepidlerin, Hunların ve Avarların denetimine girdi. Slavlar buraya 15. yüzyılda yerleşti. 9. yüzyılda Slavların yerini Macarların almasıyla birlikte Banat, Macaristan'ın parçası oldu ve 1233'te Kral II. András tarafından Severin Banatı olarak düzenlendi. 14. ve 15. yüzyıllarda bölgeye çok sayıda Sırp yerleşti; 16. yüzyıl ortalarında Banat'ı fetheden Osmanlılar, 1718'de Pasarofça Antlaşması'yla Avusturya'nın eline geçmesine değin bölgeyi denetimlerinde tuttular.

Banat, Avusturya askeri yönetimi döneminde Temesvar Banatı olarak düzenlendi; daha sonra bölgenin kuzey kesimi sivil yönetime geçti. Avusturya yöneticileri, Ren Bölgesi, Lorraine ve Lüksemburg'dan gelen göçmenlerin buraya yerleşmesini özendirtiler. 1779-1920 döneminin büyük bölümünde Banat, Macaristan'a bağlı kaldı. I. Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkan İtilaf Devletleri, Trianon Antlaşması'yla (4 Haziran 1920) Banat'ı üçe ayırdılar. Szeged bölgesi Macaristan'a verildi; geniş olan doğu bölgesini Romanya aldı; öteki kesimler Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'na (Yugoslavya) verildi.

Banaz, Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu Bölümü'nde, Uşak iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.063 km² olan

Banaz ilçesi kuzeyde Kütahya, doğu ve güneydoğuda Afyonkarahisar illeri, güneyde Sivasslı ilçesi, batıda da Merkez ilçeye çevrilidir.

Banaz, İç Anadolu ile Ege bölgeleri arasında bir geçiş alanı niteliği taşıyan Uşak ilinin oldukça yüksek ve engebeli kuzeydoğu kesiminde yer alır. Bu geniş geçiş alanı İçbatı Anadolu Eşliği adıyla anılır (*bak. Ege Bölgesi*). Toprakları, dağlar ve bir akarsu vadisi ile parçalanmış plato niteliğindedir. Aynı zamanda ilin de en yüksek noktası olan Murat Dağı (2.309 m), ilçenin kuzey kesimini engebelendirir. Yoğun bir çam ormanı, yer yer kara çam ve kayın ormanlarına rastlanan Murat Dağının yüksek kesimlerinde yöre halkının serinlemek için yazın çıktığı yaylalar vardır. Murat Dağından doğan Banaz Çayı, ilçenin en önemli akarsuyudur. Büyük Menderes Irmağının kollarından biri olan çay, zaman zaman taşmakta ve çevresindeki tarım alanlarına zarar vermektedir. Banaz Çayı vadi tabanının genişlediği kesimde yer alan düzlüklerin deniz düzeyinden yüksekliği 900 m kadardır. Banaz Ovası adıyla anılan ve verimli bir tarım alanı olan bu düzlüklerin yüzölçümü 80 km²'ye yakındır.

Topraklarının engebeli olmasına karşın Banaz, bitkisel üretim açısından ilin başta gelen ilçesidir. Bitkisel üretim Banaz Ovasında yoğunlaşmıştır. Başta buğday olmak üzere çeşitli tahıl türleri, baklagiller, şeker pancarı, haşhaş ve elma en çok yetiştirilen ürünlerdir. İlçenin zengin otlaklarını yanı sıra, şeker pancarı üretimi de sığırçılığı olumlu yönde etkiler. Yöre halkının yararlandığı başlıca eğlence ve dinlenme alanı, Banaz kentine 4 km uzaklıktaki Evrendede orman içi dinlenme yeridir. Başkomutan Tanhi Milli Parkı'nın küçük bir bölümü kuzeydoğu kesimde ilçe sınırları içine taşar. İlçenin başlıca yeraltı kaynakları asbest, civa, kaolin ve manganezdır.

Banaz yöresi İÖ 3. yüzyılda Pergamon (Bergama) Krallığı'na bağlıydı. İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısında Roma'nın egemenliğine girdi. 395'te Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Bizans'a geçti. Yörede Türk egemenliği 1072'de başladı. Beylikler döneminde Germiyanogulları Beyliği ile Osmanlılar arasında el değiştiren Banaz, Timur'un Osmanlı gücünü zayıflattığı dönemde Germiyanogullarının egemenliğinde kaldı. Germiyan beyi II. Yakub'un vasiyetiyle savaş olmadan Osmanlılara geçen Banaz (1429), 19. yüzyıl sonlarında Hüdaven-digar (Bursa) Vilayetindeki Kütahya sancağının Uşak kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetiliyordu. Kurtuluş Savaşı sırasında Yunan işgaline uğrayan yörenin yönetsel konumu Cumhuriyet döneminin ilk 30 yılında korundu. 1953'te ilçe yapılan Banaz, aynı tarihte kurulan Uşak iline bağlandı.

Banaz kenti, İzmir-Afyonkarahisar kara ve demir yolu üzerindedir. Kentteki en önemli geçim kaynağı dokumacılıktır; halı ve kilim dokumacılığından başka, halı tezgâhları yapımı da önemlidir. Ayrıca mısır unu ve nişastası, glikoz ve yem üreten çok ortaklı bir fabrika ile iki de tuğla-kiremit fabrikası vardır.

Banaz Belediyesi 1953'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 44.619; kent, 14.287.

Banaz Çayı, Ege Bölgesi'nde, Büyük Menderes Irmağının önemli kollarından biri. Uşak'ın 35 km kuzeydoğusunda 2.309 m yüksekliğindeki Murat Dağından doğar, uzunluğu 170 km'dir. Dağın güneydoğu yamaçlarındaki bol sulu kaynaklardan beslenir. Önceleri kuzey-güney doğrultusunda

aktıktan sonra güneybatıya dönerek Banaz Ovasına girer. Banaz kentinin 1 km doğusunda kuzeyden gelen Gürlek Çayı ve Ali-

Banaz Çayı
Anadolu Yayınları Arşivi

ören Deresini alarak oldukça güçlü bir akarsu haline gelir. Banaz'ın hemen güneyinden geçtikten sonra güneye yönelir. Su-suz kasabası yakınlarında doğudan Böğür-ten Deresini, batıdan Derin Deresini alıp oldukça dar ve derin bir boğaz oluşturarak ova-dan çıkar. Çok derin kanyon biçimli bir vadi içinde 25 km boyunca akar. Çoğuplu köyü yakınlarında geniş bir yay çizerek baya-yıya yönelir ve doğudan gelen Bulkaz Çayını alır. Bu noktadan sonraki hemen hemen yan uzunluğunu oluşturan çığrı bo-yunca dik yamaçlı derin bir vadi içinde çağlayanlar yaparak ve menderesler çizerek akar. Kuzeyden gelen ve Demirciler Deresi olarak da bilinen Kazancı (Yavru) Deresi kolunu aldıktan sonra Büyük Menderes'e karışır. Günümüzde Banaz Çayı Ulubey kasabasının güneyinde Adıgüzel Baraj Gö-lüne dökülür.

Akdeniz iklimi özelliği taşıyan bir yörede bulunması nedeniyle Banaz Çayının akış rejimi düzensizdir. Genellikle kış sonu ve ilkbaharda bol su taşıyan çay, yaz sonunda küçük bir dere görünümü alır. Bununla birlikte, büyüklü küçüklü birçok akarsu tarafından sürekli beslendiğinden bütün yıl yatağında su taşır.

banbul bak. bambul

Banca Commerciale Italiana, merkezi Milano'da bulunan İtalyan bankası. 10 Ekim 1894'te kuruldu. Türkiye'deki ilk şubesini 1919'da İstanbul'da Galata semtinde açtı. Daha sonra Galata şubesi merkez olmak üzere İzmir'de bir şubesi ile İstanbul'da üç bürosu daha hizmete girdi. Borsa, kambiyo ve turizmle ilgili hizmetler veren banka, 1978'de Ankara'da bir temsilcilik bırakarak İstanbul ve İzmir'deki etkinliklerine son verdi.

Banchieri, Adriano (d. 3 Eylül 1568, Bologna - ö. 1634, Bologna, Papalık Devletleri), koro parçalarından oluşan madrigal komedyanın(ı) belli başlı bestecilerinden biri.

Hemen hemen bütün yaşamını, 1620'de başkeşişi olduğu Bosco'daki San Michele Manastır'ında geçirdi. Operanın doğuşundan az önce çok moda olan madrigal komedya tarzının, Orazio Vecchi'den hemen sonra gelen bestecisiydi. *Il festino nella sera del giovedì grasso avanti cena* (1608; modern İngilizce baskısı, 1937; Hayvanlar

Kontrpuan Doğaçlıyor) adlı yapıtı bazı eğlenceli karakter tiplerini içerir.

Banco di Roma, tam adı BANCO DI ROMA SOCIETÀ PER AZIONI, Türkiye'de de etkinlik gösteren İtalyan bankası. Merkezi Roma'da olan banka 1880'de, ticaret konusunda çalışmak üzere kuruldu. İtalya'nın geleneksel olarak Doğu Akdeniz ticaretinde önemli bir yer tutması bankayı bu bölgeye yöneltti ve 1911'de İstanbul'da bir şube açtı. Bunu 1919'da İzmir şubesi izledi.

Bankanın Türkiye'deki şubeleri Türkiye ile İtalya arasında karşılıklı dış ticaretin finansmanı için kredi sağlamaktadır. 1990 sonunda 93 kişi çalıştırmakta olan bu şubelerin özkaynakları toplamı 6,2 milyar TL, kredi hacmi 16,4 milyar TL, toplam mevduatı ise 67,4 milyar TL idi.

Banco di Roma Nisan 1991'de, Cassa di Risparmio Roma holdinginin denetimindeki Banco di Santo Spirito ile birleşerek İtalya'nın en önemli bankacılık grubunu oluşturmuştur. Banka Ağustos 1992'den başlayarak Banca di Roma adıyla etkinlik gösterecektir.

Bancroft, George (d. 3 Ekim 1800, Worcester, Massachusetts - ö. 17 Ocak 1891, Washington, D.C., ABD), "Amerikan tarihinin babası" olarak anılan tarihçi. ABD'nin tarihsel kökenlerini ve gelişmesini inceleyen 10 ciltlik kapsamlı çalışmasıyla ünlüdür.

Bancroft'un yaşamı, bilim ve siyasetin ilginç bir karışımıydı. Harvard'da ve bazı

George Bancroft, Mathew Brady'nin fotoğrafı
Library of Congress, Washington, D.C.

Alman üniversitelerinde öğrenim görmesi-ne karşın, akademik görev almak yerine Massachusetts'in Northampton kentinde erkek çocuklar için Round Hill adıyla özerk bir ilkökul kurarak sekiz yıl burada çalıştı (1823-31). Daha sonra Masonluk aleyhtarı harekete ve Demokratik Parti'ye ilgi duydu. O sırada Whig Partisi'nin egemen olduğu Massachusetts'te, Demokratik Parti'ye üye olmak hiç de hoş karşılanmıyordu. Partisinin seçimleri kazanması üzerine atandığı ilk makam, Boston limanı tahsildarlığı oldu. 1845-46 arasında deniz bakanlığı, 1846-49 arasında da ABD'nin İngiltere elçiliği görevlerinde bulundu. Köleliğin kaldırılması Akımı içinde yer almasına karşın, 1850'lerde kölelik tartışması yüzünden Demokratik Parti'den koparak Cumhuriyetçi Parti'yi desteklemeye başladı. Bunun sonucunda Prusya (1867-71) ve Alman İmparatorluğu (1871-74) elçiliklerine atandı. Almanya'da bulunduğu yıllarda buradaki aydınlarla yakın ilişki kurdu.

Yaşamı boyunca, araştırma ve yazıların siyasi çalışmalarından artakalan zamana

sıdırmaya çalıştı. Bu nedenle *History of the United States* (Birleşik Devletler Tarihi) adlı yapıtı, ancak 40 yılı aşkın sürede (1834-74) derleyebildi. Birkaç istisna dışında genellikle derlemeci ya da kayıtsız bir yaklaşım taşıyan daha önceki ABD'li tarihçiler, ceyalet tarihleriyle ya da Bağımsızlık Savaşı tarihiyle ilgilenmişti. Bancroft, ABD tarihini, kolonilerin kuruluşundan bağımsızlık mücadelesinin sonuna değin getiren ilk kapsamlı çalışmayı tasarladı. Milliyetçi Alman tarih okulunun etkisiyle, ele aldığı konuya felsefi bir yaklaşımla yöneldi. Yazdığı tarihi, ABD'deki siyasal ve toplumsal sistemin, insanlığın kusursuz devlet arayışında ulaşabildiği en üst aşamayı temsil ettiği yolundaki ön savına uyacak bir biçimde yoğunlaştı. Özgün kaynaklar kullanmaya büyük önem vererek zengin bir belge koleksiyonu oluşturdu ve Avrupa arşivlerindeki malzemeyi İngilizceye çevirtti.

Birçok eleştirmen, 1834-40 arasında yazdığı ilk üç ciltte Başkan Andrew Jackson'ın siyasal tutumundan çokça etkilendiği görüşündeydi. Gene de 1850'ye gelindiğinde, ülkenin en önde gelen tarihçisi olarak sağlam bir ün kazanmıştı. Yapıtının öteki yedi cildi 1852-74 arasında yayımlandı. Bağımsızlığın ilanının 100. yıldönümü dolayısıyla 1876'da gerçekleştirilen yeni basımda, Amerikan tarihine temel yaklaşımında bir değişiklik yapılmaksızın cilt sayısı altıya indirildi. 1885'te yapılan basıma, yazarın 1882'de tamamladığı *The History of the Formation of the Federal Constitution* (Federal Anayasanın Oluşum Tarihi) adlı iki ciltlik çalışma da eklendi.

Bancroft, tarihsel gelişmede ekonomik ve toplumsal etkenleri bir yana iterek siyasal, askeri ve dinsel yaklaşıma ağırlık vermekle birlikte, koloni döneminin, dış ilişkilerin ve sınır bölgelerinin ABD tarihindeki önemini kavrayan ilk tarihçi olmuştur.

Bancroft, Hubert Howe (d. 5 Mayıs 1832, Granville, Ohio - ö. 2 Mart 1918, Walnut Creek, California, ABD), Kuzey Amerika'nın Batı toprakları üzerine çalışmalarıyla tanınan tarihçi. *History of the Pacific States of North America* (Kuzey Amerika Pasifik Devletlerinin Tarihi) adlı 39 ciltlik yapıtı Batı'yla ilgili en geniş kaynaklardan biridir.

Dindar ve çalışkan bir ailenin oğluydu. Bir süre yerel bir akademiye gittikten sonra 16 yaşında okuldan ayrıldı. Altın aramak için 1850'de California'ya giden babasına iki yıl sonra o da katıldı. Amerika ve Avrupa'da pek çok yer dolaşan Bancroft'un 1856'da San Francisco'da açtığı kitapçı dükkânı, Batı'nın en büyük kitap satış işletmesi haline geldi. 1859'da California ile ilgili belgeler toplamaya başladı, kısa süre sonra da Panama'dan Alaska'ya kadar tüm Batı ile ilgilenmeye başladı. Topladığı belgeler 60 bin cildi buluyordu.

1870'lerde Batı Amerika'nın ansiklopedik bir tarihini yazmaya karar verdi. Binlerce belgenin derlenmesinde ve özel projelerin hazırlanmasında, bu konuda özel bir eğitim görmemiş olan yardımcıların katkısından yararlandı. Bu çabaların sonucunda Batı Amerika ile ilgili en büyük bilgi derlemesi ortaya çıktı.

Bancroft, 1875-76'da beş ciltlik *The Native Races of the Pacific States of North America*'yi (Kuzey Amerika Pasifik Eyaletlerindeki Yerli Irklar) yayımladı. Antropologlar, yerli etnik grupların betimlendiği bu çalışmadan günümüzde de yararlanmaktadır. Yapıtı, ayrıca Orta Amerika'dan Alaska'ya kadar tüm Batı tarihini içerir ve Utah'daki Mormon hareketinden, Rusların Alaska'ya yerleşmesine kadar birçok değişik konuyu kapsar.

İlk beş cildin ardından, Batı eyaletlerinin yerleşime açılmasını ve sonraki tarihini ele alan önceki 28 cildi yayımlayan Bancroft, bundan sonra California'nın 1769-1848 arasındaki tarihini inceleyen beş cilt daha kaleme aldı. Bu yapıtlarda, San Francisco'nun yerleşime açılmasının öyküsü ile Batı'daki "teyakkuz" (vigilante) birliklerinin (ABD'de düzeni sağlamak amacıyla kurulan yasadışı örgüt) savunusu da yer alıyordu. Bu çalışma, en başarılı monografisi olarak kabul edilir. *Literary Industries* başlığını taşıyan ve 1890'da yazdığı 39. cilt ise bir otobiyografiydi. *New Pacific* (1898; Yeni Pasifik) adlı yapıtında ABD'nin kıtanın batısındaki emperyalist tutumunu savundu.

Bancroft, büyük bir tanıtma kampanyasıyla kitaplarından 1 milyon doların üzerinde gelir elde etti. 25 Kasım 1905'te bütün kütüphanesini Berkeley'deki California Üniversitesi'ne 250 bin dolara sattı. Araştırmacılık ve yayına hazırlık açısından bazı kusurları olan yapıtları, gene de ulusların doğuşu ve gelişmesinde kültürel ve toplumsal alışverişin önemini vurgulamasıyla araştırmacılar için zengin bir tarih malzemesi oluşturur. Adlarını açıklamamış olmasına karşın yardımcıların katkılarını, büyük boyutlu tarih araştırmalarında işbirliğinin de bir örneğidir. Bancroft'un tarih çalışmaları günümüzde de Uzakbatı konusunda doğru ve değerli bir kaynak olarak görülür.

Bancroft, Sir Squire (d. 14 Mayıs 1841, Londra - ö. 19 Nisan 1926, Londra), oyun yazımı ve sahneleme alanlarındaki titiz çalışmalarıyla modern sahne sanatlarının temellerinin atılmasına büyük katkıda bulunmuş İngiliz oyuncu ve yönetmen.

Küçük yaşta babasız kalan Bancroft, İngiltere ve Fransa'da özel eğitim gördü. İlk kez 1861'de Birmingham'da sahneye çıktı. 1865'te Londra'da sahneye çıkmadan önce çeşitli kentlerde oynadı. 1867'de tiyatro yapımcısı Marie Effie Wilton'la evlendi.

Sir Squire Bancroft
BBC Hulton Picture Library

Birlikte, Galler Prensi Tiyatrosu'nda Thomas William Robertson'ın *Society* (1865) ve *Caste* (1867) gibi tanınmış komedilerinin tümünü sahnelediler. Bu oyunlarla, eski kaba yazım ve sahneleme yöntemlerini geride bırakarak yeni yollar açtılar. Daha sonra hem yeni oyunlar hazırladılar, hem de eski oyunları yeniden sahneye çıkardılar. Bunlar arasında Bulwer-Lytton'ın *Money* (Para), Dion Boucicault'nun *London Assurance* adlı oyunları ile Sardou'nun *Théodora*'sından uyarlanan *Diplomacy* (Diplomasi) sayılabilir. Bancroft'la karısı 1880'de Haymarket Tiyatrosu'na geçtiler ve 1885'te yapımcılığı bırakana değin parlak meslek yaşamalarını sürdürdüler. Bancroft 1889'da Henry Irving'le birlikte sahneye çıktı. 1897'de kendisine "sir" unvanı verildi.

Bancroft'lar birlikte *Mr. and Mrs. Bancroft on and off the Stage* (1888; Bay ve

Bayan Bancroft Sahnede ve Sahne Dışında) ve *The Bancrofts' Recollections of Sixty Years* (1909; Bancroft'lar: Altmış Yılın Anıları) adlı kitapları yazdılar. *Sir Squire's Empty Chairs* ise (1925; Sir Squire'in Boş Koltukları) Squire Bancroft'ın anılarını içerir.

banço, Afrika kökenli telli çalgı. 19. yüzyılda ABD'de köleler tarafından yaygınlaştı; daha sonra Avrupa'ya girdi. Başka birçok telli Afrika çalgısı da benzer adlar

Beş telli banço; Metropolitan Sanat Müzesi, New York
Metropolitan Museum of Art, New York, Crosby Brown Collection of Musical Instruments, 1889

taşıır (örn. *banla*, *banju*). Bançonun gövdesi tefe benzer; deri göğsü vidalı bir kasnakla ana iskelete bağlanır. Bu vidalar sıkıştırılıp gevşetilerek göğsün gerginliği ayarlanabilir. Teller, kemandaki gibi, bir eşğin üzerinden geçerek sapın ucundaki burgulara bağlanır. 1890'larda çalgının uzun sapına perdeler eklenmiş ve akort burgularının yerini vidalı bir düzenek almıştır.

İlk bançolarda bağırıktan yapılmış dört tel vardı. Daha sonra sayıları beşle dokuz arasında değişen metal teller kullanılmaya başladı. Standart bançonun beş metal teli vardır. Dördü kafa bölümünden, genellikle orta *do*'nun yukarsına doğru *do-sol-si-re*'ye akort edilir. *Do* telinin üstünde daha kısa boyda "tiz tel" (*chanterelle*) ya da başparmak teli bulunur. Sapın ortasındaki bir vidaya bağlı olan bu tel orta *do*'nun üzerindeki ikinci *so*'e akort edilir. Bançodan çıkan ses yazılanın bir oktav altındadır.

Parmak yerine pena ile çalınan bançoda tiz tel bulunmaz. Zither bançosunda deri, sesi öne yönelten bir rezonatörün üstüne gerilmiştir. Kafa bölümünden akort edilen tiz tel, sapın altından geçerek beşinci perdede üst çıkar. ABD halk müziğinde çok yaygın olan banço, caz orkestralarında da kullanılır.

band, TAKIM olarak da bilinir, kültürel antropolojide, belirli bir yoldan gecim sağlamak ya da birlikte güvenlik bulmak amaçlarıyla bir araya gelmiş az sayıda çekirdek aileden oluşan, genellikle 30-50 kişiyi aşmayan toplumsal örgütlenme biçimi. *Band*'lar, genellikle kabile(*) olarak adlandırılan daha geniş bir topluluk içinde de yer alabilir. Bu takdirde, kabilenin taşıyıcısı olduğu kanadalık bağlarında belirli bir çözümü ve

bazı ailelerin ya da bireylerin daha isteğe bağlı bir kümelenişini ifade eder. *Band*'lar, seyrek nüfuslu alanlarda oluşur; kullandıkları teknolojiler ilkelidir. Ama yaşadıkları ortamlar, büyük çeşitlilik gösterebilir. Örneğin Avustralya Yerlileri çölde, Bambutiler Zaire'nin yağmur ormanlarında, Kaska Yerlileri Yukon Irmağı kıyılarında yaşar. *Band*'lar, zaman zaman büyük kabile törenleri, av ya da savaş gibi amaçlarla birleşebilirler.

Banda, Hindistan'ın kuzeyinde, Uttar Pradesh eyaletine bağlı Banda ilinin yönetim merkezi kent. Yamuna Irmağının kolu Ken'in yakınında, önemli bir demiryolu kavşak noktasında yer alır. Tarımsal ürünlerin pazarlandığı bir merkezdir. Ama kentte ticaretin giderek zayıflaması yüzünden güneşe giden yol eski önemini yitirmiş. Yöre, Ken Irmağının yatağından çıkarılarak ihraç edilen akik taşlarıyla ünlüdür. Kentte birçok cami ve Hindu tapınağı bulunur. 18. yüzyıl yapısı Kalincer Kalesi'nin kalıntıları kent dışındadır. Müslümanlar, Marathalar, Fransızlar ve İngilizler arasındaki savaşlar sırasında kent ve kale birçok kez el değiştirmiştir.

Yüzölçümü 7.645 km² olan Banda ili, kuzeydeki Yamuna Irmağı ile güneydeki Vindhya Sıradagları arasında yer alır ve Ken Irmağı tarafından akaçlanır. Ekonomisi temelde tarıma dayanan Banda'da buğday, pirinç, nohut ve kumdarının yanında başka ürünler de üretilir. Hayvancılıkta sığır yetiştiriciliği ağırlık taşır. Karvi yakınındaki Çitrakut Dham, önemli bir hac merkezidir. Bölgede Paleolitik Çağa ait bazı arkeolojik alanlar vardır. Nüfus (1981) kent, 72.379; il, 1.533.990.

Banda, H(astings) Kamuzu (d. y. 1902, Kasungu yakınları, İngiliz Orta Afrika Protektorası), Malavi'nin (eskiden Nyasaland) ilk devlet başkanı, Malavi milliyetçi hareketinin başlıca önderi.

Bir köylü ailesinin çocuğu olan Banda ilk eğitimini bir misyoner okulunda aldı. ABD'de yükseköğrenim görerek 1927'de tıp doktoru oldu. Eğitimini daha sonra Londra'da sürdürerek 1941'de yeni bir tıp diploması aldı. 1953'e değin Londra'da çalıştı.

Banda'nın siyasal yaşamı, Orta Afrika'da yaşayan beyazların, 1949'da Kuzey ve Güney Rodezya ile Nyasaland'ın bir federasyon halinde birleşmesini istemeleri üzerine başladı. Banda ve Nyasaland'deki başka önderler bu yolla beyaz egemenliğinin yayılmasına şiddetle karşı çıktılar; ama 1953'te Rodezya ve Nyasaland Federasyonu kuruldu. 1953-58 arasında Gana'da hekimlik yapan Banda, 1956'dan beri onu göreve çağıran milliyetçilerin gitgide artan baskıları sonucunda 1958'de ülkesine geri döndü.

Nyasaland Afrika Kongresi'nin başkanı olarak ülkeyi dolaşıp federasyon karşıtı konuşmalar yaptı. Afrikalılar arasında giderek artan hoşnutsuzluk ve karışıklıktan sorumlu tutularak, 1959'da olağanüstü durum ilan edilmesinden sonra sömürge yönetimine hapsedildi. 1960'ta serbest bırakıldıktan birkaç ay sonra, Nyasaland Yasama Konseyi'nde Afrikalıların çoğunluğu alması yönünde İngilizlerce sunulan anayasa önerisini kabul etti. 1961-63 arasında doğal kaynaklar ve yerel yönetim bakanı, federasyonun tamamen dağıldığı 1963'te de başbakan oldu. 1964'te ülke Malavi adını alarak bağımsızlığına kavuştuğunda da bu görevi sürdürdü.

Bağımsızlıktan kısa süre sonra, Banda'nın giderek belirginleşen otoriter tutumuna tepki gösteren, Portekiz sömürgeci ve Güney Afrika'yla uyuşma gibi kimi kararlarını onaylamayan bazı genç bakanların görevden alınması ya da istifa etmesi üzerine bir hükümet bunalımı doğdu. 1965'te, bu bakanlardan ikisinin başını çektiği, ama halkın desteğini sağlayamayan bir ayaklanma oldu. Malavi, Başkan Banda'nın katli, otoriter tek parti rejimi altında 1966'da cumhuriyete dönüştü. 1971'de yaşam boyu başkan ilan edilen Banda ülkenin altyapısını oluşturmaya ve tarımsal üretimi artırmaya yöneldi. Denizaşın ticarete açılabilme amacıyla Güney Afrika ve öbür komşu ülkelerle ticaret ilişkileri kurdu. Batı yanlısı bir dış politika izledi.

Banda Aceh, Endonezya'da, Sumatra'nın kuzeybatı ucunda, Aceh ayrıcalıklı özerk ilinin (*daerah istimewa*) merkezi olan kent (*kotamadya*). Mekke'ye giden hacılar için tarih boyunca bir konaklama yeri olması nedeniyle "Mekke'ye açılan kapı" olarak adlandırılır. 1292'de Marco Polo'nun, 1345 ve 1346'da da İbn Batuta'nın uğradığı Banda Aceh, 17. yüzyılda Açe Sultanlığı'nın başkenti oldu. Hükümdarı Iskender Muda (hd 1607-36), Malakka Boğazında Portekizlilerle birkaç kez deniz savaşına tutuştu. 1873'te Hollandalılar kenti işgal etti; ardından Hollandalılarla Açeler arasında çıkan savaş 1903'e değin sürdü. Kent II. Dünya Savaşı'nın başında Japonlarca işgal edilinceye değin Hollanda egemenliği altında kaldı.

Banda Aceh'te nüfusun çoğunluğunu Açeler oluşturur; bölgede ayrıca Hintliler, Araplar, Türkler, Çinliler, Etiyopyalılar ve İranlılar da yaşar. Kentte pamuklu ve ipekli kumaş dokunur; altın eşya, lamba, işli bakır kase, brokar ve kılıç üretilir. Doğu kıyısındaki Lhokseumane, Langsa ve Medan kentlerine demiryolu ve karayoluyla bağlanır; ayrıca bir havaalanı vardır. Görülmeye değer yerler arasında, bir stadıum, Baturahman Camisi, çok büyük bir Çin çanı ile Açe kültürüne ait parçaların sergilendiği Aceh Müzesi, Gunongan (Yürüyen Saray), ırmak kıyısındaki havuzlar, gezinti bahçeleri ve güzel plajı sayılabilir. 1959'da ekonomi fakültesi olarak kurulan Syiah Kuala Üniversitesi 1961'de eyalet üniversitesi olmuştur. Nüfus (1980) 72.090.

Banda Adaları, Endonezya'da, Maluku ilinde (*propinsi*) adalar grubu. Banda Denizi'nde, Ambon Adasının güneydoğusunda, Seram Adasının güneyinde yer alır. 44 km² yüzölçümüyle Büyük Banda (Banda Besar), dokuz adanın en büyüğüdür. Grubun üç adasının oluşturduğu iç denizde önemli bir liman bulunur; sualtı bahçeleri gerçekten eşsizdir. Büyük Banda'da yer alan 120 m yüksekliğindeki mercan kayasının üstü 527 m'ye kadar lav ve bazaltla kaplıdır. Grubun bir başka adası olan Api Dağı (Gunung Api), 660 m yükseklikte etkin bir yanardağdır ve 1820 ile 1852'de çok büyük yıkıma yol açmıştır.

Adaların volkanik toprağı, yerel bir bitki olan küçükhindistancevizinin yetişmesine çok uygundur. Oteki ürünler, karanfil, hindistancevizi, tapyoka, tropik meyve ve sebzelerdir. Ayrıca balıkçılık yapılır. Adalardaki nüfusun yarısı, Bandanaira Adası'nın merkezi ve liman kenti Bandanaira'da yaşar. Halkın çoğunluğu, Cavalılarnı, Makasarlıların ve küçükhindistancevizni yetiştirilen alanlarda çalıştırılmak üzere Hollandalılarca çevre adalardan getirilen halkların soyundan gelir.

Banda Adaları, 1512'de Portekizlilerin eline geçti. Ama 17. yüzyıl başlarında Hollandalılar, Portekizlileri bu adalardan kovdu. Daha sonra İngiltere ve Hollanda bu adalar için çatıştı. 1814 Paris Antlaşması'yla Hollandalılara geri verilinceye değin adalar birkaç kez el değiştirdi.

Banda Denizi, Endonezya dilinde LAUT BANDA, Büyük Okyanusun güneybatısında, Endonezya'nın Maluku Adalarının (Baharat Adaları) güney grubuyla çevrili deniz. Güneyinde Alor, Timor, Wetar, Babar, Tanimbar ve Kai, kuzeyinde Seram, Buru ve Sula adaları yer alır. 470.000 km²'lik bir yüzey kaplar. Batıda Flores, güneybatıda Sawu, güneyde Timor, güneydoğuda Arafura, kuzeyde ise Seram ve Maluku denizlerine açılır. 5.800 m derinliğe kadar inen Kuzey Banda Havzası, Güney Banda Havzasından bir denizaltı dağı sırtıyla ayrılır. Bu sırtın tepesinde mercan adaları yükselir. 5.310 m'ye kadar derinleşen Güney Banda Havzasında etkin bir yanardağ olan Api Dağı (Gunung Api) yer alır. Api Dağı, 4.400 m derinlikten başlayarak deniz yüzeyinden 660 m yüksekliğe erişir. Etkin volkanik adalar yayı, Güney Banda Havzasını, Banda Denizinin en derin yeri olan Weber Havzasından (7.323 m) ayıran ikinci bir sırt üzerindedir. Yüzey akıntıları aralıktan şubata değin doğuya doğrudur; yılın geri kalan süresinde akıntılar tersine döner. Birçok adanın çevresinde, özellikle Seram'ın hemen güneyindeki berrak sularla şaşırtıcı güzellikte mercanlar bulunur.

Banda Singh Bahadur, LAÇHMAN DAS, LAÇHMAN DEV ya da MADHO DAS olarak da bilinir (d. 1670, Racauri - ö. Haziran 1716, Delhi, Hindistan), Babürlülere saldırarak bir süre için Sih topraklarını genişleten komutan.

Genç yaşta *samana* (çileci) olmaya karar verdi. 1708'de Guru Gobind Singh'in müridi olana değin Madho Das adıyla tanınırdı. Sihlerin kardeşlik örgütüne girdikten sonra Banda Singh Bahadur adını aldı; soğuk ve mesafeli kişiliği yüzünden az sevilse de saygı duyulan bir komutan oldu.

1709'da Babürlülere saldırarak bölgede geniş topraklar ele geçirdi. Dakka'da gerçekleştirdiği yağma ve katliam, sonunda Babürlülerin ona karşı tüm güçleriyle harekete geçmesine yol açtı. Bir kaleyle korunan Gurdas Nangal kenti, sekiz aylık bir kuşatmadan sonra 1715'te Babürlülerin eline geçti. Tutsak alınarak Delhi'ye götürülen Banda Singh ve adamları, altı ay boyunca her gün teker teker idam edildi. Banda Singh, kendi sırası geldiğinde, Müslüman yargıca, bu sonun hakça olduğunu, çünkü Guru Gobind Singh'e layık olmadığını söyledi. Kızgın demirlerle işkence edilecek öldürüldü.

Bandalar, TOGBOLAR olarak da bilinir, Orta Afrika Cumhuriyeti ile Zaire ve Kamerun'da yaşayan halk. Sudan'da da bir grup Bandanın yaşadığı sanılır. Bandalar, Nijer-Kongo dil ailesinin Adamawa-Doğu alt öbeğine bağlı bir dil konuşurlar. Bu dilin, komşu Bayalar ile Gbandilerin kullandığı dille de bağlantısı vardır.

Bazı Banda grupları 18. yüzyıl başlarında bugünkü Çad'ın güneyine yerleşirken, öteki gruplar Vaday İslam Krallığı'nın etkisiyle Müslüman olarak Runga adını aldılar. 1830'da, Marba adlı bir başka Banda topluluğu, sürgündeki bir Bağirmi emirinin önderliğindeki Vaday savaşçılarına katılarak, giderek Vaday'ın uydusu haline gelen Darü'l-Kuti'yi kurdu. Darü'l-Kuti'ye yerleşenler ve öteki gruplar, kendilerini katılmayan Bandalara saldırmaya başladılar. Saldı-

nya uğrayan Bandalar, önce batıya ve güneye doğru kaçtılar. Ama çoğu, bugünkü Orta Afrika Cumhuriyeti'nin ortagüney kesimindeki Ouaka Irmağı bölgesine yerleşti. Bu grup, 1880'lerde Mehdi'nin Sudanlı savaşçılarıyla çarpıştı; 1892'de Belçikalıların, 20. yüzyıl başlarında da Fransızların Yukarı Oubangui'yi (Ubangi) işgal etmesine değin direniş eylemleri sürdü.

Babayanlı soy çizgisini izleyen Bandalar, yerel bir başkanın yönetiminde dağınık çiftlik evlerinden oluşan köylerde yaşarlar. Özellikle Güney Bandalar, birbirlerinden ayrı ve içine kapalı yerleşim birimlerine dağılmıştır. Her birim değişik bir lehçe konuşur. Kadınları ve erkekleri, iş bulmak için genellikle kentsel alanlara göç eder. Kırsal kesimde yaşayanlar, mısır, manyok, yerfıstığı, tatlıpatates ve tütün yetiştirir. Kadınlar kırlarda yiyecek toplayıp tarım işlerine yardımcı olurken, erkekler ava çıkıp balık tutar. Banda sanatçıları, gerek dinsel törenlerde, gerekse günlük yaşamda kullanılan ahşap oymaları ile tanınır; hayvan biçimi verilerek uzunlamasına oyulmuş büyük davulları ünlüdür.

Bandaların sözlü geleneklerinde, Ngakola olarak anılan bir büyük şef ile "dağ kralı"nın adı geçer. Ama Avrupalılarla karşılaştıklarında devletsiz bir toplum olan Bandaların savaş şefleri, yalnız bunalımlı dönemler için seçilirdi. Savaş sırasında birliği güçlendirmek için akraba grupları oluşturulur, *semali* adı verilen yetişkinliğe geçiş törenleri yapılır; bu törenlerden geçenler, tarımsal, toplumsal ve dinsel konularda eğitilirdi. Bandaların baştanrı Ele'dir. Badagi de önemli bir su perisidir. Evlilikte gelin tarafının, çoğunlukla demir araçlarla bir bedel ödemesi gelenekseldir. Çokeşlilik hâlâ görülmekteyse de, para ekonomisinin yaygınlaşmasıyla azalmaktadır.

Bandama Irmağı, Fildişi Kıyısı'ndaki en uzun ve ticari açıdan en önemli ırmak. Büyük kolları Kırmızı Bandama (Marahoué) ve Nzi ile birlikte, ülke topraklarının yarısını akışır. Kuzeydeki dağlık bölgeden doğan ırmakın bu bölgedeki adı Beyaz Bandama'dır. Güneye doğru 800 km aktıktan sonra Gine Körfezine ve Grand-Lahou yakınındaki Tagba lagününe karşır. İrmakın savanda bulunan yukarı kesimlerinde elmas çıkarılır. Kırmızı Bandama ile birleştiği noktanın hemen kuzeyindeki Kossou'da kurulu hidroelektrik santral Fildişi Kıyısı'nın elektrik gereksinimini karşılar. Ülkenin en büyük barajının bulunduğu Kossou, pilot köylerin kurulduğu en önemli balık üretim alanıdır. Ülkenin güney kesimlerine elektrik enerjisi sağlayan Kossou'nun, ortak kullanım amacıyla Gana'nın Akopombo projesi ile birleştirilmesi öngörülmektedir. Tagba lagününden ve ırmakın aşağı kesiminden, Asagny Kanalı yoluyla Abidjan'a, ihrac amacıyla manganez ve kereste gönderilir. Bandama Irmağı, Grand-Lahou'dan yukarıya doğru 55 km boyunca gemi ulaşımına elverişlidir.

bandan işi, Hint usulü bağlamalı boyama(*) yöntemi. Bu yöntemde, boyanacak ipek ya da pamuklu kumaş boyu teknesine batılmadan önce bazı yerleri balmumu ipliklerle sıkıca bağlanır, daha sonra iplikler çözülüründe bağlanmış yerler boya yemediğinden renksiz kalır. Hindistan'ın birçok bölgesinde uygulanan bu boyama yönteminin en başarılı örneklerini oluşturan Guccarat ve Racatan ürünleri bu niteliklerini bugün de korumaktadır. Günümüze kalan örnekler 18. yüzyıldan eskiye gitmediğinden yöntemin daha önceki gelişimini izlemek zordur.

Oldukça zahmetli olan bu yöntemle üretimde genellikle genç işçi kızlar çalıştırılır.

Kızlar kumaşı gerektiği gibi tutabilmek için tırmaklarını uzatırlar. Kumaşın çeşitli aşamalarda katlanması, bağlanması ve boyanması sonucunda kırmızı ya da mavi zemin üstünde beyaz ve sarı beneklerden oluşan

Bandan işi sarı, Gucerat, 19. yy.
Batı Hindistan Galler Prnsi Müzesi, Bombay
P. Chandra

bir desen elde edilir. En gözde desenler geometrik örgeli olanlarsa da, özenle işlenmiş örneklerde hayvan ve insan figürleri ve çiçek örgeleri de uygulanmıştır.

Bandar Seri Begawan, eskiden (1970'e değin) BRUNEI KENTİ, Brunei Sultanlığı'nın başkenti. Brunei Irmağı üzerinde, bu ırmağın Güney Çin Denizi kıyısındaki Brunei Koyuna açılan ağzının yakınlarında yer alır. Tarımsal bir ticaret merkezi ve ırmak limanıdır. II. Dünya Savaşı sırasında büyük hasar gören kentin büyük bölümü yeniden inşa edilmiştir. Yeni yapılar arasında sultanın sarayı, stadyum ve Uzakdoğu'nun en büyük camisi Sultan Ömer Ali Seyfeddin Camisi sayılabilir. Kentin Kampong Ayer olarak bilinen kesiminde halk, ırmakta, ağaç kazıklar üzerinde kurulmuş evlerde yaşar. Hükümetin, 1970 başlarında burada yaşayanları kıyıya yerleştirme girişimi başarılı olmamıştır. Bandar Seri Begawan, Borneo kıyısını izleyerek Seria ve Kuala Belait'e ulaşan anayolun üzerindedir. Kentte modern bir uluslararası havaalanı vardır. Başlıca kültür merkezi olan Brunei Müzesi kentin 6,5 km uzaklıktadır. Nüfus (1988 tah.) 52.300.

Bandaranaike, S(olomon) W(est) R(idge-way) D(ias) (d. 8 Ocak 1899 - ö. 26 Eylül 1959, Colombo, Seylan), başbakanlık dönemi (1956-59) Seylan'ın (1972'den sonra Sri

S.W.R.D. Bandaranaike
Camera Proca

Lanka) siyasal tarihinde önemli bir değişimin yolunu açan devlet adamı.

Oxford'da eğitim gören Bandaranaike 1925'te baroya kabul edildi. Seylan'a döndükten sonra siyasete atıldı. 1931'de, yeni kurulan yasama meclisi Devlet Konseyi'ne seçildi. 1947'de, iktidardaki Birleşik Ulusal Parti'nin önde gelen bir üyesi olarak, yeni oluşturulan Temsilciler Meclisi'ne seçildi; ardından sağlık ve yerel yönetim bakanlığına atandı. 1951'de hükümetten ve Batı yanlısı bir politika izleyen partisinden istifa etti; milliyetçi Sri Lanka (Kutsal Seylan) Özgürlük Partisi'ni (SLFP) kurdu. 1952'de yeniden parlamentoya seçildi ve muhalefet lideri oldu. Dört yıl sonra, milliyetçi-sosyalist dört partinin birliğinden oluşan Birleşik Halk Cephesi'ni (Mahajana Eksath Peramuna-MEP) kurarak seçimlerde ezici bir çoğunluk elde etti. 13 Nisan 1956'da başbakanlığa atandı.

Ülke içinde koyu milliyetçi bir tutum izleyen cephe, dış politikada tarafsızlıktan yanaydı. Halkın çoğunluğunun kullandığı Seylan dili, ülkenin resmi dili olarak İngilizcenin yerini aldı; gene çoğunluk dini olan Budacılığa, devlet işlerinde önemli bir ağırlık kazandırıldı. Bir dostluk anlaşmasının imzalanması üzerine İngiltere adadaki üslerini boşalttı. Seylan, komünist ülkelerle de diplomatik ilişki kurdu.

Bandaranaike, Taldue Somarama adlı muhalif bir Budacı rahibin 25 Eylül 1959'da düzenlediği suikast sonucunda 26 Eylül'de öldü. 1960 seçimleriyle, Bandaranaike'nin dul eşi Sirimavo Ratwatte Dias Bandaranaike başbakan oldu.

Bandaranaike, Sirimavo Ratwatte Dias (d. 17 Nisan 1916, Ratnapura, Seylan), partisinin 1960 Seylan (1972'den sonra Sri

Sirimavo Bandaranaike, 1960
Keystone

Lanka) genel seçimlerindeki başarısı üzerine dünyanın ilk kadın başbakanı olan önder.

1940'ta S.W.R.D. Bandaranaike ile evlendi ve toplumsal yardım sorunlarıyla ilgilenmeye başladı. 1956'da başbakan olan kocası 1959'da bir suikast sonucunda öldürüldü, kocasının kurduğu Sri Lanka (Kutsal Seylan) Özgürlük Partisi'nin (SLFP) isteği üzerine partinin başına geçti. Parti Temmuz 1960'ta yapılan genel seçimleri ezici bir çoğunlukla kazanınca başbakan oldu.

Kocasının sosyalizmi, uluslararası ilişkilerde tarafsızlık, Budacılığı ve Seylan dili ile kültürünü etkin biçimde özendirme gibi siyasal yaklaşımlarını sürdürdü. 1964'te Marksist eğilimli Seylan Eşit Toplum Partisi (Lanka Sama Samaja Party-LSSP) ile kurduğu koalisyon, hükümet üyeleri arasında muhalefetle yol açtı ve bunun sonucunda 1965 genel seçimlerinde yenilgiye uğradı. Ama Birleşik Halk Cephesi adıyla bilinen sosyalist koalisyon 1970'te yeniden iktidara geldi. Başbakan olarak bu kez daha kökten-

ci bir politika güttü. Programında, önemli sanayi dallarının kamulaştırılması da vardı. Ama etnik çekişmeleri ve ekonomik sıkıntıları gideremediğinden ve baskıcı önlemlere başvurduğundan programını gerçekleştiremedi. Temmuz 1977 seçimlerinde partisi meclisteki 168 sandalyeden ancak 8'ini koruyabildi ve Bandaranaike başbakanlıktan ayrıldı.

Sri Lanka parlamentosu, gücünü kötüye kullandığı gerekçesiyle, 1980'de Bandaranaike'nin bütün siyasal haklarını elinden aldı ve bir daha kamu görevine gelmesini yasakladı. 1986'da Başkan J. R. Jayawardene kendisini bağışlayarak bütün haklarını geri verdi.

Bandebeleler, NDEBELELER ya da TRANSVAAL BANDEBELELERİ olarak da bilinir, Afrika'da, özellikle de Güney Afrika'daki KwaNdebele ve Lebowa Siyah yurtluklarında yaşayan ve bir Bantu dili konuşan halklar. Angunilerin soyundan gelen Bandebeleler, 17. yüzyılda Transvaal'a göç etmeye başlamışlardır.

Transvaal Bandebelelerinin ataları saydığı Musi (Msi), kendisini izleyen bir grupla birlikte Angunilerden ayrıldıktan sonra, Afrika'nın güneydoğu kıyılarını dolaşarak sonunda Transvaal'da, bugünkü Pretoria'nın bulunduğu bölgeye yerleşti. 18 ve 19. yüzyıllarda Natal'da Dingiswayo ile Shaka'nın çıkardığı savaşlardan kaçan başka Anguniler de bu ana topluluğa katıldı. Transvaal Bandebeleleri çalılıklara sığınarak Zulu akınlarından korunmayı başardılar. Ama zamanla farklı coğrafi gruplara ayrıldılar. Bir grup, Transvaal'ın bugün Potgietersrus'u oluşturan kuzey ve kuzeybatı bölgelelerine yerleşti ve Kuzey Transvaal Bandebeleleri (Bandebeleler) adını aldı. Sonradan Güney Transvaal Bandebeleleri olarak adlandırılan ikinci grup Pretoria bölgesinin kuzeyinde kalırken, üçüncü bir grup da Olifants Irmağının doğusuna geçti. Bu son grup daha sonraki bir şeflerinin adından dolayı Mapoçlar olarak anılmaya başladı. Transvaal'ın ortagüney ve güneydoğu bölgelerinde yaşayan Bandebeleler, Sotolarla kuşatılmış olmalarına karşın, özgün kültürlerini ve dillerini korudular. Çoğu Anguni halkı gibi Transvaal Bandebeleleri de, küçük köylerde yaşar; mısır, kumdan, fasulye, tatlıpatates ile öteki ürünleri ekerek ve hayvancılık yaparak geçinirlerdi. Çokkanlılık serbestti. Soy ve miras, babaya göre belirlenirdi. Transvaal Bandebelelerini Moapaçlardan ayıran başlıca özellik ise, çatısı göz alıcı biçimde bezenmiş sazlarla kaplı taştan ya da çamurdan yapılmış evleri, incelikle işlenmiş rengârenk giysileri ve boncuklu takılarıydı. Günümüz Bandebeleleri kendilerine özgü âdetlerin pek çoğunu korumuşsa da, kentleşme geleneksel kültürlerini belirli ölçülerde etkilemiştir. Bugün pek çok Bandebele, kentlerde ya da madenlerde çalışır; birçoğu da iş aramak için uzun süre ailelerinden ayrı kalır.

Transvaal Bandebelelerine 1979'da venilen KwaNdebele yurtluğu, 1981'de kendi kendini yönetme hakkına kavuştu. Başlangıçta burada çoğunlukla Güney Transvaal Bandebeleleri ve Mapoçlar oturuyordu. Sotoların ve Batsuanaların etkisine girmiş olan Kuzey Transvaal Bandebeleleri ise, Lebowa yurtluğuna yerleştirildi.

Bandebeleler, ZIMBABVELİ BANDEBELELER ya da ASIL BANDEBELELER olarak da bilinir, eskiden MATABELELER, Zimbabve'nin güneybatısında, özellikle de Bulawayo kentinin

çevresinde yaşayan ve Bantu dilini konuşan halk. Soyaları, 19. yüzyılda ayrıldıkları Natal'daki Angunilere dayanır.

Zulu kralı Shaka'nın hizmetinde bir Anguni komutanı olan Mizikazi, kralla arasında çıkan anlaşmazlık yüzünden 1823'te ülkesinden kaçmak zorunda kaldı. Kendisine katılanlarla birlikte, önce bugünkü Lesotho'yu oluşturan Basutoland'a, sonra da kuzeydeki Marico Vadisine yerleşti. Transvaal Cumhuriyeti'ndeki beyaz göçmenlerle baş gösteren çatışmalar üzerine, 1837'de daha kuzeye göç ederek, sonunda, bugün Zimbabwe sınırlarını kaplayan Matabeleland bölgesine yerleşti (y. 1840). Onun ardılı Lobengula, Sothoları, Şonoları ve bölgeye dışardan gelen öteki kabileleri kendi halkı içinde eriterek, kabilenin gücünü artırdı. Bu yeni topluluk Matabeleler olarak anılmaya başladı. 1890'da İngiliz Güney Afrika Kumpanyası'nın kurulması üzerine kolonicilerle yeniden çatışmak zorunda kalan Matabeleler, 1893'te uğradıkları yenilgiden sonra, birkaç bölgeye ayrılarak kumpanyanın yönetimi altına girdiler.

Kısa ömürlü Matabele Devleti'nde halk çeşitli sınıflara ayrılmıştı. Üst sınıfı oluşturan Zansiler, Anguni soyundan gelenleri kapsıyordu; ardından Soto kökenli olanların oluşturduğu Enhlalar ve en alt sınıf olan Lozuiler ya da Holiler geliyordu. Bu sonuncu sınıf bölgenin yerlilerini içine alıyordu. Bütün bu sınıflardan gelen erkekler, savaşçı birimleri oluşturan çeşitli yaş gruplarına ayrılmıştı. Savaşçılar, evlendikten sonra da, tahkim edilmiş köylerinde yaşamayı sürdürürlerdi.

Bandebeleler dağınık aile çiftliklerinden oluşmuş küçük köylerde otururlar. *Kraal* adı verilen bu yerleşmelerde kocanın ve karıları ile çocuklarının bannıldığı kulübeler ortadaki ağırlık çevresinde bir çember oluşturur. Koca toprağı ve hayvanları karıları arasında paylaşırlar; ilk kandan doğan en büyük erkek çocuk asıl mirasçı olarak bu *kraal*'in mülkiyetine sahip olur. Bandebelelerde, kayınbiraderle evlenme uygulaması da geçerlidir; koca öldüğünde karıları ile çocukları erkek kardeşine kalır.

Bandebelelerin başlıca tanım ürünü mısırdır. Sığır, sütünden yararlanmanın dışında, topluluk içinde saygınlığın bir simgesi ve başlık parası olarak ya da alışverişlerde kullanılmak üzere beslenir. Hayvanı gütmek, sütünü sağlamak ve avlanmak gibi işleri erkekler yapar; kadınlar ise toprağı ekip biçmekle uğraşır.

bandeira, 17. yüzyılda Brezilya'nın iç bölgelerinde Portekizlilerin düzenlediği köle avı seferlerine verilen ad. *Bandeirante*'lerin (bu seferlere katılanlar) çoğu, para ve serüven peşinde koşan Yerli-Portekizli melezli São Paulolu *mameluco*'lardı. *Bandeira* seferleri, Brezilya'nın, Tordesillas Antlaşması'yla (1494) belirlenen Portekiz ve İspanyol topraklarının ötesinde, Güney Amerika'nın iç bölgeleri üzerinde hak iddia etmesine yardımcı oldu.

Zengin girişimciler tarafından örgütlenip sıkı biçimde denetlenen *bandeira*'lara katılanların sayısı elliden birkaç bine kadar değişiyordu. Seferler sırasında, genellikle yol üzerinde yerleşimler kuruluyor, yollar yapılıyor, iç bölgelerde kurulacak tarım ve hayvan çiftliklerinin temeli atılıyordu. Çoğu zaman bir Yerli kabilesine karşı öbürüyle ittifak kurulur, ama savaş sonunda zayıf düşen iki kabile de köleleştirilirdi. Cizvitlerin Yerliler için kurduğu misyoner köyleri, *bandeira* akınlarnın başlıca hedefi oldu. 1628'de Antonio Raposo Tavares tarafın-

dan düzenlenen ilk *bandeira* sırasında Paraná Vadisinin yukarı kesiminde 21 köye baskın düzenlenerek yaklaşık 2.500 Yerli ele geçirildi. Bu nedenle *bandeirante*'lerin baş düşmanı olan Cizvit misyonerleri, köylerini daha güneye ve batıya taşıyıp Yerlileri silahlandırarak bu saldırılardan korunmaya çalıştılar. Bununla birlikte, en ünlüsü Fernão Dias Pais Leme önderliğinde gerçekleştirilen *bandeira*'lar aracılığıyla büyük kârlar sağlandı, bundan en çok zarar gören de Yerliler oldu.

Bandeira (Filho), Manuel (Carneiro de Sousa) (d. 19 Nisan 1886, Recife - ö. 13 Ekim 1968, Rio de Janeiro, Brezilya), elli yılı aşkın bir süre ülkesinin yazarlarını etkileyen şair, edebiyat tarihçisi, çevirmen ve eğitimci. Ölümünden sonra daha çok şair olarak ünlenmiştir.

Rio de Janeiro ve São Paulo'da eğitim gördü. 1903'te tüberküloza yakalanınca mimar olma hayalinden vazgeçmek zorunda kaldı. Bundan sonraki birkaç yılı okuyarak ve şiir yazarak geçirdi. 1913'te İsviçre'de bir sanatoryuma yattı. Burada Fransız simgeci şair Paul Éluard ile dostluk kurdu. 1914'te I. Dünya Savaşı çıkınca Rio de Janeiro'ya döndü; yaşamını bir edebiyatçı olarak sürdürmeye karar verdi.

A Cinza das Horas (1917; Saatlerin Yıkımı) ve *Carnaval* (1919; Karnaval) adlı ilk şiir kitaplarıyla özgün ve bağımsız bir şair olduğunu gösterdi. Güney Amerika şiirini akademik kurallardan ve Avrupa etkisinden kurtarmaya çalışan modernismo(*) akımının temsilcisi olarak tanındı. Bu akımın serbest ölçü, konuşma dili, devrik cümle ve Brezilya halk kültürüne dayalı temalar kullanma gibi yöntemlerini kendi yapıtlarında uyguladı. *Liberinagem* (1930; Ahlaksızlık) ve *Estrêla da Manhã*'da (1936; Sabah Yıldızı) bunları edebi bir buluştan çok, kişisel bir anlatım aracı olarak kullandı. Shakespeare, Lorca, Rilke ve Jean Cocteau'nun yapıtlarını çevirdi. 1938'den 1943'e değin Rio de Janeiro'da edebiyat öğretmenliği yapan Bandeira ayrıca gazete ve dergilere makaleler yazdı, yeni Brezilya edebiyatını halka tanıtmak amacıyla başka şairlerin yapıt ve antolojilerini yayımladı. Öğrencileri için *Noções de História das Literaturas* (1940; Edebiyat Tarihi Kavramları) adlı bir dünya edebiyatı tarihi yazdı. Bu yapıtta kendinden alçakgönüllü bir biçimde yalnızca bir kez, "belli bir kişisel bağımsızlık sürdürmesine karşın, modernizmin bir yandaşı" olarak söz etmişti.

Bandeira, şair ve ulusal bir kişilik olarak Brezilya'da yaygın bir ünü olmasına karşın Rio ve yakınındaki Petropolis'te sakin bir yaşam sürdü ve 82 yıllık yaşamının sonuna değin kitap yayımlamayı sürdürdü. Brezilyalı yazarlar, önemli bir etki kaynağı ve büyük bir şair olarak gördükleri Bandeira'ya hak ettiği saygıyı göstererek 50. yaş gününde *Homenagem a Manuel Bandeira* (1936; Manuel Bandeira'ya Saygı) adlı bir kitap yayımladılar.

Bandeira Dağı, Portekizce PICO DA BANDEIRA. Brezilya'nın doğusunda, Espírito Santo ve Minas Gerais eyaletlerinin sınırında dağ. Atlas Okyanusu kıyısındaki Vitória'dan 160 km içeride, Caparaó Dağlarında yer alır. 2.890 m yükseklikteki Bandeira, 1962'de Neblina Doruğu keşfedilinceye değin Brezilya'nın en yüksek noktası sayılıyordu.

Bandelier, Adolph (d. 6 Ağustos 1840, Bern, İsviçre - ö. 18 Mart 1914, Sevilla, İspanya), İsviçre asıllı ABD'li antropolog, tarihçi ve arkeolog. Meksika, Peru ve Bolivya ile ABD'nin güneybatısında yaşayan Yerli kültürlerini ilk kez inceleyen araştırmacılar arasında yer alan Bandelier'

nin yapıtları bugün de önemini korumaktadır.

ABD'li etnolog Lewis Henry Morgan'ın çalışkan bir öğrencisiydi. 1873-79 arasında, Morgan'ın evrim kuramlarını desteklemek amacıyla, Azteklerin, akrabalık bağına dayalı, demokratik ve Kuzey Amerika'nın İrokua Yerlilerine çok benzer bir toplumsal ve siyasal yapısı olduğunu kanıtlamaya çalıştı. Bulgularını, günümüzde daha çok tarihsel değeri olan üç monografi halinde topladı.

1880 sonrasında, ABD'nin güneybatısında ve Meksika'da arkeolojik, etnolojik ve belgesel çalışmalar yaptı. Bu çalışmaların

Bandelier
Southwest Museum, Los Angeles

sonucunda, *Final Report of Investigations Among the Indians of the Southwestern United States...* (1890-92; ABD'nin Güneybatısındaki Yerliler Arasında Yapılan Araştırmaların Son Raporu) ile kurgusal bir Pueblo etnografyası olan *The Delight Makers* (1890; Sevinç Ustaları) adlı yapıtları ortaya çıktı. Peru ve Bolivya'daki çalışmalarına (1892-1903) dayanan en önemli yapıtı *The Island of Titicaca and Koati* (1910; Titicaca ve Koati Adaları) idi. ABD'ye döndükten sonra New York kenti ile Washington, D. C.'de müzelerde çalıştı, ayrıca dersler verdi. 1913'te İspanya'ya giderek Pueblo Yerlilerine ilişkin araştırmalarını sürdürdü. Geç Pueblo döneminden kalma tarihöncesi evlerin yer aldığı Bandelier Ulusal Anıtı 1916'da Santa Fe yakınlarında, ABD'nin New Mexico eyaletinde kuruldu.

Bandello, Matteo (d. 1485, Castelnuovo Scrivia, Milano Düklüğü - ö. 1561, Agen, Fransa), öykülerinden oluşan *Novelle* adlı yapıtıyla 16. yüzyıl anlatı edebiyatında yeni bir yol açmış, İngiliz, Fransız ve İspanyol edebiyatlarını büyük ölçüde etkilemiş İtalyan yazar.

Yazarlığının yanı sıra keşiş, diplomat ve asker olan Bandello, Milano'da ve Pavia Üniversitesi'nde eğitim gördü. Ferrara ve Mantova saraylarını sık sık ziyaret eder, Niccolò Machiavelli'yle de tanıştı. Uzun bir şiirini de adadığı Lucrezia Gonzaga'nın eğitimiyle görevlendirildi. 1522'de İspanyolların Milano'ya saldırısı sırasında *Novelle*'nin notlarının yok edilmesinden sonra Fransa'ya gitti. 1550'de Agen piskoposu oldu. Yaşamının bundan sonrasında Fransa'da, ününü borçlu olduğu öyküleri yazarak geçirdi.

Bandello'nun 214 öyküden oluşan 4 ciltlik *Novelle*'si (1554-73) İtalyan Rönesansının toplumsal entrikalarının iç yüzünü açıklar. Üslubu, özellikle de Almanca ve Fransızca deyimler kullanması eleştirilmiştir. Ama Bandello 14. yüzyıl Floransa'sının incelikli üslubunu keşleyen Pietro Bembo gibi klasişkilere karşı çıkmış, yerel dilin edebi dil olarak yerleşmesi eğilimini güçlendirmiştir.

Öyküleri, *Histoires tragiques extraites des oeuvres italiennes de Bardel...* (1559; Bardel'in İtalyanca Yapıtlarından Alınmış Trajik Öyküler) adıyla Fransızcaya, *Certaine*

Tragicall Discourses Written Oute of Frenche and Latin (1567, 1579; Fransızca ve Latince Dışında Yazılmış Bazı Trajik Öyküler) başlığıyla da İngilizceye çevrilmiş, çevirmenler öykülere katı bir ahlaksal nitelik katmışlardır. Shakespeare'in *Romeo ve Juliet*'i Bandello'nun *The Tragicall History of Romeus and Juliet* (1562; Romeus ve Juliet'in Trajik Öyküsü) adlı öyküsüne dayanır. Shakespeare *Much Ado About Nothing* (*Kuru Gürültü*) ve *Twelfth Night* (*On İkinci Gece*) gibi oyunlarının konularını da Bandello'dan almıştır. Bandello'nun etkisi Fransız ve İspanyol edebiyatlarında da görülür.

Bandırma, Marmara Bölgesi'nde Balıkesir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 599 km² olan Bandırma ilçesi doğuda Bursa ili, güneyde Manyas, batıda Gönen ilçeleri, kuzeyde de Erdek ilçesinin yanı sıra Erdek ve Bandırma körfezleriyle çevrilidir. Düzlüklerin geniş alanlar kapladığı ilçenin hiçbir kesiminde yükselti 1.000 m'yi bul-

çevre kirliliğine neden oldukları gerekçesiyle yoğun eleştirilere uğramaktadır. İlçede un, yağ ve salça gibi besin maddeleri üreten fabrikalar da vardır. Bandırma'da turizm de önemli bir gelir kaynağıdır. Marmara Denizi kıyılarındaki plajlar çok sayıda turist çeker, Manyas Gölü ve çevresindeki Kuş Cenneti Milli Parkı(*) da turistlerin ilgisini uyandıran bir yöredir.

İlkçağda Misya bölgesinde yer alan yöredeki en önemli merkez, bir liman kenti olan Panormos'tu. Kazılarda bulunan bir lahitten İÖ 10-8. yüzyıllar arasında kurulduğu sanılan Panormos'un Kyzikos(*) kenti ile ilişkisi olduğu sanılmaktadır. İlkçağlarda Misya bölgesi sınırları içerisinde kalan ve Panormos adıyla anılan yöre, İÖ 334'te İskender tarafından Perslerden alındı. Roma yönetiminden sonra Bizanslıların eline geçti. 1076'da Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından alınan yöre, 1106'da yeniden Bizanslıların egemenliğine girdi. 13. yüzyılda Karasıoğullarının eline geçtikten sonra, Orhan Gazi tarafından Osmanlı topraklarına katıl-

İlçe halkının dörtte üçünden de fazla bir bölümünün yaşadığı kente İstanbul'dan düzenli vapur seferleri yapılır. Bandırma ile İzmir arasındaki bağlantıyı sağlayan demiryolu ise 1912'den beri hizmet vermektedir. İstanbul ile İzmir arasındaki ulaşım da önemli hâlâ koruyan Bandırma limanında gemi-tren aktarması yapılır. Kent nitelikli karayollarıyla Balıkesir ve Bursa'ya bağlantılıdır. İl merkezi Balıkesir'e 96 km uzaklıktadır. Kent yakınında eskiden sivil amaçlarla da yararlanılan bir askeri havaalanı vardır. Kentteki en önemli tarihsel yapı, 19. yüzyıl başından kalma Haydar Çavuş Camisi'dir. İlçedeki en eski yapılar ise Edincik kasabasıdır. Bunlar Edincik Ulucamisi (1382), Kız Dede Türbesi (1413) ve Semiz İlyas Minaresi'dir (1672).

Bandırma Belediyesi 1881'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 102.300; kent, 77.444.

Bandırma halısı, Bandırma'da genellikle Gördes seccadelerini taklit ederek elde dokunan çeşitli türde yaygıların genel adı. 20. yüzyıl başlarında üretilmeye başlayan bu halılar büyük bir olasılıkla Gördes'ten getirilen dokumacılar tarafından yapılmıştır.

Bandırma taklitlerindeki desenler, özgün örneklerine göre daha özenticidir. Mihrap desenlerinin bordürlerinde görüldüğü gibi bazı bölümleri daha ayrıntılı işlenmiştir. Ayrıca hem pastel tonlar, hem parlak

Bandırma'dan bir görünüm
ASC Ajansı

maz. Yer yer alçak tepelere rastlanan ilçenin kuzeydoğu kesimini Karadağ'ın batı uzantıları engellemiştir. İlçenin başlıca akarsuyu Sığırcı Deresidir. Bu küçük akarsuyun döküldüğü Manyas Gölü'nün(*) büyük bölümü ilçe sınırları içindedir. Marmara Denizine komşu olan ilçenin hem Erdek Körfezi, hem de Bandırma Körfezi güneyinde kıyısı vardır. Bu körfezlerin birbirine en çok yaklaştığı alanda yer alan bir kıstak Kapıdağ Yarımadası'nı(*) Anadolu'ya bağlar. Erdek ilçe sınırı, Belkis Tombolusu adıyla anılan bu kıstaktan geçer.

İlçenin geniş ve verimli ovalarında önemli miktarda bitkisel üretim yapılır. Yetiştirilen başlıca bitkiler tahıl, şeker pancarı, ayçiçeği, baklagiller, zeytin ve üzumdür. Sebzeçilik de yapılan ilçe maydanozuyla ünlüdür. Sığır ve koyun yetiştirilir. İlçede kurulu olan Koyunculuk Araştırma Enstitüsü'nde yüksek nitelikli damızlık koç ve koyun üretilirken, bitkisel üretim, koyunculuk, tavukçuluk, sığırçılık ve atçılık konularında yetiştirme, bakım, ıslah ve verim çalışmaları yapılmaktadır. Bandırma'da hayvancılığın gelişkin kollarından bir başkası da tavukçuluktur. Balıkçılık ise ilçenin Marmara Denizine olan kıyılarında ve Manyas Gölü'nde yapılır. Son yıllarda özel ve kamu kuruluşlarıncı yapılan yatırımlar, özellikle kimya sanayisinde yoğunlaşmıştır. İlçede Etibank'a ait boraks ve asitborik fabrikası ile bir sülfürik asit fabrikası vardır. Özel sektöre ait iki fabrikanın birinde yapay gübre, öbüründe sülfürik asit ve fosforik asit üretilmektedir. Kimya sanayisi kuruluşları önemli ölçüde

dı. 16. yüzyıl sonlarında İstanbul kadılığına, 1830'da da Erdek kazasının Kapıdağ nahiyesine bağlandı. Bandırma, 1880'de kaza yapıldı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Kırım ve Romanya'dan göçmenlerin gelmesiyle nüfusu arttı. 2 Temmuz 1920'den 15 Eylül 1922'ye değin yöreyi işgalleri altında tutan Yunanlılar geri çekilirken çevreyi yakıp yıktılar.

Kentin ilk adı olan Panormos, zamanla Panormus, Panormes, Panorme biçiminde söylendikten sonra Panderma'ya dönüştü. Daha sonra Türkler tarafından Bandırma biçiminde söylenmeye başladı. 1874'te büyük bir yangın geçiren, 1922'de işgalden kurtulduğunda yıkıntı halinde olan Bandırma kenti, Bandırma Körfezi kıyısında az gelişmiş bir alanda kuruludur. Kentte başlıca ekonomik etkinlik ticarettir. Bandırma Cumhuriyet öncesinde, kapitülasyonlardan yararlanan yabancı tüccarlar tarafından dış ticaret limanı olarak kullanılıyordu. Bu dönemde ticaretin önemli bir bölümü Rumların elindeydi. Kent ticari önemini Cumhuriyet'in ilk yıllarında sürdürmedi. 1960'lara değin görece durağan bir yaşama ve ağır bir nüfus artışına sahne oldu. Liman inşaatının tamamlanması ve yeni sanayi yatırımlarının gerçekleşmesiyle birlikte, Bandırma göç alan bir kent durumuna geldi. Kent bugün ülke çapında önemli ticaret ve ulaşım merkezlerinden biridir. Bandırma limanı aynı zamanda bir ihracat merkezi durumundadır. Limandan yüklenen maddeler arasında borasit, tınkul, konserve, salamura zeytin ve domates salçası ağırlıktadır.

Gördes seccadesi taklidi Bandırma halısı,
20. yy; Özel koleksiyon, New York
New York, Private Collection, Otto E. Nelson-EB Inc.

etkiler içeren değişik bir renk yelpazeleri vardır. Başka yerlerde yapılan daha başarılı öbür taklitler gibi Bandırma halıları da gerçek Gördes seccadelerinden daha kaba görünümlüdür.

Bandırma Körfezi, Marmara Denizinin güneyinde körfez. Kapıdağ Yarımadasının kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu kıyısıyla Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara Bölümü'nün doğu-batı doğrultulu kıyısı arasında yer alır. Aşağıyapıcı köyünün güneyinden Fener Adasına kadar 15 km, genişliği kuzeydoğudaki Kapsalı (Kapsala) Burnundan güneydoğuda Yenice köyü kıyılarına kadar 11 km'dir. En derin yeri (55 m) Dutliman köyünün 3 km kuzeybatısındadır. Körfez doğu ve kuzeydoğu rüzgârlarına açık, kuzeybatı, batı ve güneybatı rüzgârlarına kapalıdır.

Bandırma Körfezinin kuzey ve kuzeybatısında Kapıdağ Yarımadası bulunur. Yarım-
adanın batısında Erdek Körfezi vardır. Her
iki körfez birbirinden 1,5-2 km eninde bir
kistakla ayrılmıştır. Belkis Tombolosu ola-
rak adlandırılan bu kesimde deniz oldukça
sığ (1-1,5 m), kıyı ise bataklıktır. Körfezin
güney ve güneydoğusu, yer yer dik falezler-
le kesilen, geniş, ama fazla girintili çıkıntılı
olmayan kumsallarla kaplıdır. Bandırma
Körfezinde kıta sahanlığı dardır. Birkaç yüz
metre içinde derinlik 15-20 m'ye varır, 1 km
kadar açıkta yaklaşık 30 m'yi geçer, 2 km
içinde ise 40 m'yi aşar. Körfezin batısında,
doğusunda ve kuzeyinde yaklaşık 45-55 m
derinliği olan üç çukur vardır.

Bandırma Körfezinin genellikle kuzey ve
kuzeybatı kıyıları oldukça girintili ve çıkıntılı
bir özellik gösterir. Bu kesimde birbirin-
den burunlarla ayrılmış küçük koylar dikka-
ti çeker. Yer yer dik falezler halinde denize
doğru uzanan bu kesimler genellikle taşlık
ve kayalıktır. Ancak denizin derin biçimde
karanın içine doğru sokulduğu kesimlerde
plaj ve kumsallar vardır. Körfezin güney
kıyıları fazla dik olmayan alçak bir yapıda-
dır. Bu kesimde bulunan oldukça geniş
kumsallar kuzey ve kuzeydoğu rüzgârlarına
açıktır.

Körfezin kuzeydoğu kesiminde, Kapsalı
Burnu ya da Çakıl Burnundan 500 m kadar
açıkta, aşınımından artakalan kayabuklardan
oluşan ve Mola Adaları adı verilen adalar
topluluğu bulunur. Bu dört ada, büyüklük-
lerine göre Fener Adası, Haliada, Tavşan
Adası ve Fener Kayalığı olarak sıralanır.
Yerleşme yeri bulunmayan bu adalardan
yalnızca Fener Adasında gemilere yol gös-
termek amacı ile bir deniz feneri vardır.
Körfezde kuzeydoğu yönünde zayıf bir
akıntı dikkati çeker. Bu akıntı batı kıyıları-
na yaklaşırken kuzeybatı ve kuzey doğrultu-
sunda yön değiştirerek açık denize doğru
yön alır.

Bandırma Körfezinin güneybatı köşesinde
kurulmuş olan Bandırma kenti ve limanı
Türkiye'nin deniz ulaşımında önemli bir yer
tutar. İstanbul ile yolcu ve yük, başka
limanlarla ise yük gemisi bağlantısı vardır.
Körfezin bu kesiminde yapılan mendirek
fırtınalı günlerde gemilerin barınmasına ola-
nak verir. Kentteki sanayi kuruluşlarının
atıkları son yıllarda körfezin önemli ölçüde
kirlenmesine neden olmaktadır.

Bandiera, Attilio ve Emilio (sırasıyla d.
24 Mayıs 1810, Venedik - ö. 23 Temmuz
1844, Cosenza; d. 20 Haziran 1819, Vene-
dik - ö. 23 Temmuz 1844, Cosenza, İki

Attilio Bandiera, Molmenti Pompeo'nun yağlıboya
çalışması, y. 1840; Risorgimento Müzesi, Venedik
Civici Müzesi, Venedik

Sicilya Krallığı), İtalya'daki Avusturya ege-
menliğine karşı başarısız bir ayaklanmaya
önderlik eden ve idamları İtalyan devrimci

hareketi üzerinde derin etkiler uyandıran
kardeşler.

Babaları, Avusturya donanmasında amiral
olan Baron Francesco Bandiera'ydi. Attilio
ve Emilio da deniz subayı oldular. Ama
Mazzini'nin önderliğindeki İtalyan bağımsız-
lık davasına bağlanarak Mazzini'yle ve

Emilio Bandiera, Molmenti Pompeo'nun
yağlıboya çalışması, y. 1840;
Risorgimento Müzesi, Venedik
Civici Müzesi, Venedik

onun kurduğu Genç İtalya (Giovine Italia)
örgütünün üyeleriyle yazışmayı sürdürdü-
ler. Babalarının komutası altında Suriye'yle
sürdürülen savaşta görev yaparken, 1841'de
İtalya'nın bağımsızlığını amaçlayan Espen-
adlı gizli bir dernek kurdular. 1843'te,
merkezi Malta'da bulunan bir devrimci
gruba üye kazanmak için subay ve denizci
arkadaşları arasında propagandaya başladılar.
İtalyan Lejyonu olarak bilinen bu grup
bir savaş gemisi kaçırmak Messina'yı bom-
balamayı tasarlıyordu. Ama plan Espen-
nün bir üyesi tarafından ihbar edildi; Bandi-
era kardeşler de 1844'te Yunanistan açıklar-
ındaki Korfu Adasına kaçmak zorunda
kaldılar.

Napoli Krallığı halkının topluca ayaklan-
mak için bir önder beklediğini öğrenen
Bandiera'lar, 20 gençten oluşan bir grup
toplayarak 12 Haziran 1844'te Calabria'ya
(İtalya çizmesinin burnu) doğru yola çıktılar.
Dört gün sonra Cotrone'de karaya çıkıp
Cosenza yakınlarına ilerlemeye çalıştılar.
Amaçları, siyasi tutukluları özgürlüğüne
kavuşturmak ve bir bağımsızlık bildirisi
yayımlamaktı. Beklenen destek gerçekleş-
medi ve grubun üyelerinden Korsikalı Piet-
ro Boccheciamppe'nin ihanetine uğradılar.
Bandiera'lar ve dokuz arkadaşı 23 Temmuz
1844'te idam edildi. Son sözleri "Yaşasın
İtalya" oldu.

İdamlarının yankılan İngiltere'ye kadar
uzandı. Mazzini, Bandiera'lar ile yazışma-
larının İngiltere içişleri bakanı Sir James
Graham'ın buyruğuyla düzenli olarak açılıp
okundugunu kanıtladı, İngiliz dışişleri ba-
kanlığını, planlarını Avusturyalılara aktar-
makla suçladı. Suçlarının doğru olmadığını
ortaya çıkıyorsa da bu olay, Mazzini'ye, ünlü
"Sir James Graham'a Mektup" davasının
parlak bir savunusunu yapma olanakını
verdi.

bandikut, Marsupialia (keseliler) üsttakı-
mının (ya da takımının) *Peramelidae* famil-
yasını oluşturan, Avustralya'ya özgü 22
keseli memeli türünün ortak adı. Bandikut-
ların uzunluğu, 10-30 cm'lik, seyrek tüylü
kuyruklarıyla birlikte 30-80 cm arasında
değişir. Gövdeleri tıknaz ve gür tüylü,
burunları sivri, dişleri ince ve keskin, arka
bacakları ön bacaklarından daha uzundur.
Arka ayaklarındaki parmaklardan ikisi bir-
leşmiştir. Ağzı arkaya doğru açılan keseleri-
nin içinde 6-10 arası meme bulunur. Birçok
türü, 12-15 gün süren bir gebelik dönemin-

den sonra genellikle bir batında en az iki, en
çok altı yavru doğurur.

Avustralya, Tasmanya, Yeni Gine ve çev-
resindeki adalarda görülen bandikutlar,
yalnız yaşayan, otçul gece hayvanlarıdır.
Böcekleri, bitki köklerini ya da tohumları-
nı aramak için toprakta huni biçiminde çu-
kurlar kazdıklarından çiftçilerce zararlı ka-
bul edilir. Bütün türleri sayıca çok azalmış,
bazılarının soyu tükenmeye yüz tutmuştur.

Kahverengi tüylü, bazen arkası siyah çizgi-
li, az çok kemeye benzer bir hayvan olan
uzun burunlu bandikut (*Perameles*, ya da
Thylacis, nasuta) Avustralya'nın doğusunda
en bol bulunan türdür. *Isodon* cinsinden
kısa burunlu bandikutların üç türü Yeni
Gine, Avustralya ve Tasmanya'da yaşar.
Tavşan kulaklı bandikutlar *Thylacomys*
(bazen *Macrotis*) cinsindendir; bugün soyları
hemen hemen tükenmiş olan bu hayvan-
lar, yalnızca Avustralya'nın iç kesimlerin-
deki kıraç bölgelerde, küçük topluluklar
halinde bulunur. Adlarından da anlaşıldığı
gibi kulakları uzun ve ince, arka bacakları
uzun, kuyrukları bol tüylüdür. Avustralya'nın
iç bölgelerinde yaşayan domuz ayaklı

Uzun burunlu bandikut (*Perameles nasuta*)
Warren Garsi-Tom Stack and Associates

bandikutun (*Chaeropus ecaudatus*) ayakları
neredeyse toynağa benzer; hayvanın ön
ayaklarında ikiye, arka ayaklarında birer
parmağı işlevseldir. Küçük bir geyiği andı-
ran, 35 cm uzunluğundaki bu otçul yaratığın
soyu tükenmek üzeredir; hatta tek tük
birkaç örneği en son 1920'lerde görüldüğü
için soyu tükenmiş bile olabilir.

bandikut faresi, Rodentia (kemiriciler)
takımının *Muridae* familyasından, Hindis-
tan ve Sri Lanka'da yaşayan iri, koyu
renkli, kazıcı iki fare türünün ortak adı. Bu

Bayağı bandikut faresi (*Bandicota indica*)
Don Meighan

türlerin en iyi bilineni olan bayağı bandikut
faresinin (*Bandicota indica*) kısa bir başı,
geniş bir burnu ve hemen hemen tüysüz bir
kuyruğu vardır. Ağırlığı 0,5 - 1,4 kg,
uzunluğu 20-38 cm, kuyruğu da 15-30 cm
arasında değişir. Ormanlarda, ekili arazi,
köy ve kasabalarda yaşayarak ekinlere,
tohumlara ve kümes hayvanlarına zarar
verir. 12 memesi olduğundan, bir batında
çok sayıda yavru doğurduğu sanılmaktadır.
Yakın bir tür olan kısa kuyruklu bandikut
faresi (*Nesokia indica*) Asya'nın güneybatı-

sında yaşar. İri yapılı, kazıcı bir kemirici olan bu hayvan da ürünlere zarar verir.

Bandikut faresinin çıkardığı sesler domuz homurtusuna benzetildiği için hayvana, Telugu dilinde "domuz-fare" anlamına gelen *pandi-koku* adı verilmiş, bu da *Bandicoot* biçimine dönüşerek İngilizceye ve öbür dillere geçmiştir. Bugün bu sözcük, Avustralya'da yaşayan, *Peramelidae* familyasından bütün keseli memelilerin ortak adı olarak kullanılır.

Bandinelli, Baccio (d. 12 Kasım 1493 ? - ö. 7 Şubat 1560, Floransa), maniyerist heykeltci. 16. yüzyılın ikinci çeyreğinde yaptığı Michelangelo etkisindeki heykelleri Medici ailesince çok tutulmuştur.

Medicilerin koruduğu babası Michele di Viviano de' Brandini, Bandinelli'yi kuyumcu olarak yetiştirdi. Heykel sanatına büyük ilgi gösteren Bandinelli, heykeltci Giovanni Francesco Rustici'nin yanında çalıştı ve

"Kendi Portresi", Baccio Bandinelli'nin yağlıboya çalışması, 1529-30; Isabella Stewart Gardner Müzesi, Boston
Isabella Stewart Gardner Museum, Boston

Toscana grandükü I. Cosimo de' Medici'nin sarayında önde gelen sanatçılardan biri oldu. Birisi Vatikan'da (1531), öteki Floransa'da (y. 1550) sanatçılar için iki okul açtı. Vasari'nin *Le Vite de' più eccellenti architetti, pittori, et scultori italiani* (1550; Ünlü İtalyan Mimar, Ressam ve Heykeltcilerinin Yaşamları) ve Benvenuto Cellini'nin *Vita* (ös. 1728; Yaşam) adlı kitaplarında Bandinelli kışkanç, kötü ve yeteneksiz bir kişilik olarak çizilir. Bandinelli soyadını 1530'da almıştır.

Bandinelli'nin günümüze kalan yapıtları, çağdaşlarının değerlendirmelerinin tersine, onun seçkin bir heykeltci olduğunu ortaya koymaktadır. Floransa'daki Uffizi Galerisi'nde bulunan "Laokoon" kopyası, Piazza della Signoria'da yer alan 1534 tarihli "Herakles ve Cacus" anıtı ve Floransa Katedrali'nin koroyeri bölmesindeki kabartmaların onun Medici ailesince neden çok tutulan bir sanatçı olduğunu açıklar. Ama daha sonra Medici sarayındaki yerini, Cellini ve Bartolommeo Ammannati'ye kaptırmıştır. Ölümünden kısa bir süre önce oğlu Clemente ile birlikte kendi mezarını hazırlamıştır (1554, SS. Annunziata, Floransa). Bu yapıttaki 'İsa'ya Yakarış' adlı heykel grubu ünlüdür.

bando (Orta Fransızca *bande*: "askerler"). yaylı çalgıları içeren orkestranın tersine, çoğunlukla ağaç, bakır nefesli ve vurmali çalgılar çalan müzikçilerden oluşan topluluk. Bando çalgıları genellikle aynı ailedendir. Türkiye ve ABD'de bando terimi yal-

nızca nefesli ve vurmali çalgılar içeren topluluk için kullanılır. Ama sözcüğün, bu özel adlandırmadan ayrı olarak, konuşma dilinde çok geniş bir kullanımı vardır. Birçok dilde, "band" sözcüğü müzik topluluğu ile eşanlamli olarak kullanılır.

Terim ilk kez İngiltere'de II. Charles'ın (hd 1660-85) sarayında, XIV. Louis'in ünlü keman topluluğu örnek alınarak oluşturulan 24 kemanlık "kral bandosu"nun (topluluğu) adında kullanıldı.

Bando adı verilen nefesli, bakır nefesli ve vurmali çalgılar topluluğu, 15. yüzyılda Almanya'da ortaya çıktı. Alman müzikçilerinin yabancı topluluklara katılmasıyla üfleme çalgı bandoları giderek Fransa yoluyla İngiltere'ye, oradan da Yenidünya'ya yayıldı.

Osmanlıların Doğu Avrupa'nın büyük kesimini istila etmesinden sonra, 18. yüzyıl sonlarında Avrupalıların yeniçeri müziği dedikleri mehter müziği ile özdeşleşen bir bando tarzı kara Avrupa'sında yaygınlık kazandı. Kendine özgü tiz sesli flütlerin, büyük davulların (kös), üçgenlerin, zillerin ve çevganların çıkardığı keskin ses ve kuvvetli çifte vurgular gittikçe artan egzotik bir müzik beğenisi yarattı. Bu da Avrupa bandolarına, daha sonraki bandoların şefleri gibi sopalarnı sallayıp savurarak yürüyen Siyah davulcuların alınmasına yol açtı. Mehter müziği en büyük bestecilerden bazısına esin verdi. *Sol Majör 100. (Askeri) Senfoni*'sinin ikinci bölümüyle Haydn; K. 331 *La Majör Piyano Sonatı*'nin "Rondo alla Turca"ısıyla Mozart ve *Atina Harabeleri*'yle Beethoven bunların başlıcalarıdır.

18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, nefesli çalgıların sayısı çok arttı. İki bine varan müzikçiden oluşan gösterişli bandoların çaldığı Fransız Devrimi'nin büyük ve görkemli açık hava gösterilerinin bunda etkisi çoktu. Haydn'in Derbyshire *yeoman*'ları(*) için yazdığı marşlar, trompet, iki korno, iki klarnet, iki fagot ve tubanın ağaçtan yapılmış atası olan sörpan için düzenlenmişti. 1838'de Berlin'de Rus çarının onuruna yapılan bir törende bin ağaç nefesli çalgıyla iki yüz davul bir araya gelmişti.

İçinde yer alan pek çok çalgının yapıldığı maden alaşımı nedeniyle "gümüş bando" da denen İngiliz bakır nefesli çalgılar bandosu, daha önceki kent *waif*'lerinin (çalgıcı toplulukları) ve 18. yüzyılın sonunda da köy kilise bandolarının yerini almaya başladı. Bu tür bandoların kurulması sanayi bölgele- rindeki patronlarca da özendirildi. Fransız çalgı ustası Adolphe Sax'ın icat ettiği ve (parmak düzeni aynı) bir bakır nefesli çalgılar ailesinden gelen ve kornetin atası olan kornoanın gelişmesi, amatör müzikçilerin bakır nefesli çalgıları benimsemesini kolaylaştırdı. İlk İngiliz bakır nefesli çalgı bandoları arasında Stalybridge Old Band (1814) ve ünlü Besses o'the Barn (1853'te tümüyle bakır nefesli çalgılardan oluşuyordu) vardı. Kentleri, fabrikaları, sosyal kulüpleri ve Salvation Army gibi dinsel yardım örgütlerini temsil eden topluluklar oluşturuldu. Özellikle Londra'da Bell Vue, Manchester ve Alexandra Palace'ta yapılan bando yarışmaları, 1900'de Ulusal Üfleme Çalgı Bandoları Şenliği'ne dönüştü. Sir Edward Elgar, Sir Arthur Sullivan, Gustav Holst ve Benjamin Britten besteleriyle bando müziğine katkıda bulundular. Bu tür yapıtlar genellikle kornet, flügelhorn, korno, si bemol banton, euphonium ve bas klarnet için düzenlenmişti.

ABD'de ünlü Patrick Sarsfield Gilmore (1829-92) gibi profesyonel bandolar, virtüöz solocuları kendilerine çektiler. Müzik yeteneklerini, şovmenliğe yatkınlığıyla da birleştiren Gilmore, teknik ustalığın gelişme-

sinde ve kaliteli bir repertuar oluşturmada etkili oldu. Onun gerçek ardılı, ABD Deniz Kuvvetleri Bandosu'nun şefi ve "Semper Fidelis", "The Washington Post" ve "The Stars and Stripes Forever" gibi marşların bestecisi olan John Philip Sousa'ydı (1854-1932). Gilmore ile Sousa'nın başarıları, bando müziğinin yüksek bir düzeye çıkmasını, bir anlamda da gerçek bir Amerikan müzik türü haline gelmesini sağladı.

bandola bak. bandurya

Bandon Irmağı, İrlanda'nın Cork ilinde ırmak. Karbonifer Dönem (y. 345-280 milyon yıl önce) kayaların içine oyulmuş olan Bandon Vadisi, buzul birikintileri ve alüvyonlarla kaplıdır. Cork'un batısındaki Maughanaclea Tepelerinden doğar ve Caha Köprüsü'nün batısındaki bir noktaya kadar doğu yönünde akar. Burada güneye döndükten sonra, Dunmanway'in güneydoğusunda yeniden doğuya yönelir. Daha sonra ormanlarla kaplı geniş ve verimli bir ovada Bandon'a doğru yol alır. Inishannon'dan sonra bir dirsek yaparak önce güneydoğuya, sonra doğuya doğru akar. Kinsale limanında 64 km uzunluğunda bir haliç oluşturarak denize dökülür. Kinsale kenti yakınındaki Bandon Halici, önemli bir dinlence yeri ve balıkçılık alanıdır.

Bandula, Maha, MAHABANDULA olarak da yazılır (d. 1780 ? - ö. 1 Nisan 1825, Danubyu, Birmanya), 1. İngiltere-Birmanya Savaşı'nda (1824-26) İngilizlere karşı savaşan Birmanyalı komutan.

1819'da, Manipur'u işgal eden Birmanya (bugün Myanmar) ordusunda görev aldı. İki yıl sonra Assam'ın fethi sırasında ikinci bir Birmanya kuvvetine komutanlık etti. Ardından Kral Bagyidaw tarafından Assam valiliğine ve Ava sarayı elçiliğine atandı. Ocak 1824'te, Bengal-Arakan sınırında artan gerginlik üzerine 6 bin askerle Arakan'a gönderildi. Mart ayında İngilizler savaş açınca, hemen Bengal'e girerek Ratnapalang'ı işgal etti ve Ramu'da bir İngiliz kuvvetini yenilgiye uğrattı. Amacı, yıldırım hızıyla ilerleyip Çittagong ve Dakka'yı ele geçirmek ve Assam'dan gelmekte olan ikinci Birmanya ordusunun da yardımıyla İngilizleri Bengal'den atmaktır. Ama mayısta İngilizler Rangoon'a bir kuvvet çıkarınca, bu tasarısı suya düştü. İkinci bir cephe açıldığı için, seferden vazgeçmek ve binbir güçlük içinde Arakan Sıradagları üzerinden Ava'ya doğru çekilmek zorunda kaldı.

Yukarı Birmanya'da büyük bir ordu topladıktan sonra Irrawaddy Irmağı kıyısındaki Danubyu'ya ilerledi ve Ekim 1824'te burada karargâh kurdu. Aralıkta, Rangoon civarında mevzilenmiş olan İngilizleri kuşatmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Karargâhı İngilizlerin eline düşünce, Danubyu'yu savunmaya hazırlanmak üzere geri çekildi.

Mart 1825'te, İngilizler Danubyu'ya saldırdı. Bandula burayı cesaretle savundu. Çarpışmalar sırasında ölünce direniş çözüldü ve Danubyu düştü. İngilizlerin Prome'ye doğru ilerlemesi Birmanyalılar için yenilginin başlangıcı oldu.

Bandundu, Orta Afrika'da, Zaire'nin güneybatısında bölge. Kuzeyden Kongo, güneyden Angola ile çevrilidir. Daha önce Kinşasa ilinin parçasıydı. Bugün Bandundu'nun kırsal alt bölgeleri olan Kwilu, Kwango ve Maindombe, 1963-66 arasında ayrı ve özerk illerdi. 295.658 km² yüzölçümü olan Bandundu 1966'da kuruldu. Yönetim merkezi Bandundu kentidir. Bandundu kentinin

yanı sıra Kikwit de kentsel bir alt bölgedir; öteki önemli kentler Inongo ve Kenge'dir. Bölgedeki başlıca ekonomik etkinlik tarımdır. Bir tür yağ palmiyesi, kakao, susam, manyok, yerfıstığı, sebze üretilir; çiftlik ve kümes hayvanları yetiştirilir. Ormanlardan kopal ve kereste elde edilir; ırmaklarda, bataklıklarda ve Mai-Ndombe Gölünde (II. Leopold Gölü) balık tutulur. Salonga Ulusal Parkı, Bandundu'nun kuzeydoğu kesimine kadar uzanır. Nüfus (1991 tah.) 4.249.757.

Bandundu, 1966'ya değin BANNINGVILLE, Orta Afrika'da, Zaire'nin güneybatı kesiminde kent. 1972'den bu yana Bandundu bölgesinin yönetim merkezidir. Kwango ve Kwilu ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. Zaire (Kongo) Irmak sistemi üzerinde, 300 km güneybatıdaki başkent Kinşasa'dan sefer yapan gemilere hizmet veren bir ırmak limanıdır. Kikwit ve Kananga gibi doğudaki merkezlerle ve Kinşasa ile havayolu bağlantısı vardır. Ağırlıklı olarak bir tarım bölgesi olan Bandundu'da bir tür yağ palmiyesi, yerfıstığı, manyok ve ip yapımı için lifli bitkiler üretilir. Nüfus (1984 geç.) 63.189.

Bandung, Endonezya'da, Batı Cava (Java Barat) ilinin (*propinsi*) merkezi olan kent (*koimadya*) ve ilçe (*kabupaten*). Cava Adası'nın iç kesimlerinde, deniz düzeyinden yaklaşık 730 m yükseklikteki bir platonun kuzey

Bandung Teknoloji Enstitüsü yönetim binaları, Cava, Endonezya; Minangkabau çalınan yerel mimarinin tipik örnekleridir
C. May-Shostak/EB Inc.

ucunda yer alır. 1810'da Hollandalılar tarafından kuruldu. İliman bir iklimi olan kent çevresinde piriğin tarlaları, çağlayanlar, 2.179 m'ye ulaşan tepeler bulunur. Bandung, ağaçlandırılmış geniş caddeleri ve Batı üslubunda inşa edilmiş binalarıyla modern bir kenttir. 1955'te Afrika ve Asya ülkelerince Batı sömürgecilğine karşı düzenlenen Bandung Konferansı'nın yapıldığı Dwiwarna ile Merdeka, kamu yapılarının en önemlileridir. Kentteki üç büyük parkın en güzeli Taman Sari'dir (Jübile Parkı).

Bandung, Sunda kültürel yaşamının merkezidir. Batı Cava nüfusunun büyük bölümünü oluşturan Sundaların gelenekleri ve dilleri, Doğu Cava komşularından büyük farklılık gösterir. Korunmasına özen gösterilen Sunda edebiyatı, dansları, şarkıları ve gösteri sanatları Bandung'da önemli bir araştırma konusudur.

Hollandalılar döneminde mimarlık ve mühendislik okulu olarak kurulmuş olan kent in en ünlü eğitim kurumu Bandung Teknoloji Enstitüsü'nde günümüzde Endonezya Ulusal Üniversitesi'ne bağlı matematik ve fen fakülteleri öğretim vermektedir.

Kentte ayrıca Negeri Padyayanar Üniversitesi (1957) ve özel Katolik Parahyangan Üniversitesi (1955) bulunur. Plastik sanatlar, beden eğitimi, jeoloji ve askeri dallarda

eğitim veren akademiler de vardır. Bosscha Gözlemevi, kuzeydeki Lembang dağlık bölgesindedir. Kent topraklarının büyük bölümü deneysel amaçlı sebze ve çiçek ekimi için ayrılmıştır. Nükleer Araştırma Merkezi'nde (1964) bir atom reaktörü bulunur.

Kentin başlıca sanayi dalı dokumacılıktır; bunun yanı sıra kinin, kauçuk eşya ve makine üretilir. Sanayi enstitüleri, iplik, kumaş boyası, kimyasal maddeler ve seramik hammaddeleri üzerinde araştırmalar yapar. Kentte demiryolu şebekesi, havaalanı ve güçlü bir radyo istasyonu bulunur. Nüfus (1987 tah.) kent, 1.401.108; (1980) ilçe, 2.669.240.

Bandung Konferansı, 18-24 Nisan 1955'te Endonezya'nın Bandung kentinde toplanan Endonezya, Birmanya (bugün Myanmar), Seylan (bugün Sri Lanka), Hindistan ve Pakistan'ın düzenlediği, Asya ve Afrika ülkelerinin katıldığı toplantı. Toplantıya dünya nüfusunun yandan fazlasını oluşturan 29 ülke temsilci göndermiştir.

Konferansı düzenleyen beş ülke, Batılı devletlerin Asya'ya ilişkin kararlarda kendilerine danışmamalarından rahatsız olduklarını, Çin Halk Cumhuriyeti ile ABD arasındaki gerilimden endişe duyduklarını, Çin'in kendileri ve Batı ile barış içinde daha sıkı ilişkiler kurması yolundaki isteklerini ve sömürgecilğe, özellikle de Fransa'nın Kuzey Afrika'daki etkisine karşı tutumlarını dile getirdiler. Bu arada Endonezya da Hollanda'yla arasında çıkan ve Batı Yeni Gine (Irian Jaya) üzerinde odaklaşan anlaşmazlıkta durumunu sağlamlaştırmak istiyordu.

Tartışma temel olarak, Doğu Avrupa ve Orta Asya'daki Sovyet politikalarının Batı sömürgecilği ile aynı kefeye konarak eleştirilip eleştirilmemesi konusunda yoğunlaştı. Sonunda, SSCB ve Batı'yı dolaylı olarak eleştirecek biçimde "tüm görünüşleri ile sömürgecilğin" mahkûm edilmesi gibi bir uzlaşmaya varıldı. Çin başbakanı Zhou Enlai'nin ilimlı ve uzlaşmacı tutumu, bazı antikomünist delegelerin Çin'in niyetleri konusundaki korkularını önledi. Birleşmiş Milletler bildirgesindeki ilkelerle Javaharlal Nehru'nun beş ilkesini de içine alan 10 maddelik bir "dünya barış ve işbirliğini geliştirme bildirisi" oybirliğiyle kabul edildi.

Konferansa Batı'nın isteği üzerine katılan Türkiye toplantı boyunca, bloksuzluk politikasından yana olan ülkelere karşı Batı bloku içinde ya da yanında yer alınması gerektiğini savunan bir tutum izledi. Bu tutumun doğal sonucu da Türkiye'nin bağlantısızlık politikasını savunan başka Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkilerinin kopması oldu.

Konferansı izleyen 10 yıl içinde sömürgecilik gerilerken, konferansa katılan üye ülkeler arasında sürtüşmeler arttı. Asya-Afrika dayanışması giderek anlamını yitirmeye başladı. Çin ve Endonezya ikinci bir Asya-Afrika konferansının düzenlenmesi için 1961 ve 1964-65'te girişimde bulununca ilk konferansı destekleyenler arasında farklı görüşler ortaya çıktı. İki seferinde de Hindistan, Yugoslavya ve Mısır, Çin ve Endonezya'nın sert Batı karşıtı tutumlarını onaylamayan bağlantısız ülkelerin katıldığı bir rakip konferans örgütlemeyi başardılar. 1965'te Cezayir'in başkentinde toplanacak ikinci Asya-Afrika konferansı da belirsiz bir tarihe ertelendi.

bandurya, BANDOLA olarak da bilinir, lavta ailesinden kısa saplı, armut biçiminde, sırtı düz bir telli çalgı. Anayurdu olan İspanya'da genellikle sokak çalgısı olarak çalınır. 14. yüzyılda *mandurria* adıyla tanınırdı.

Baleer Adalarında hâlâ aynı adla kullanılır. Banduryaların önceleri üç ya da beş telli ve perdeli ya da perdesiz türleri vardı.

Çağdaş banduryaların altı çift kırı (hayvan bağırsagından yapılan tel) ve metal sargılı ipek telleri *sol* - *do* - *fa* - *si* - *mi* - *la* (orta *do*'nun altındaki *sol* - *do* - *fa* - *si* - *mi* - *la*) seslerine akort edilip, gitardakine benzer bir köprüye tutturulur. Kısa ve sert bir

Hijos de González tarafından yapılan bandurya, Madrid, 1892; Smithsonian Institution, Washington, D.C.
Smithsonian Institution, Washington, D.C.

penayla (mızrap) çalınan banduryanın sapında 12 sabit perde bulunur. Tellerin dörtlü aralıklara dayanan akordu, kromatik geçişlerin çalınmasında kolaylık sağlar.

Banér, Johan (d. 3 Temmuz 1596, Dyurs-holm Şatosu, İsveç - ö. 20 Mayıs 1641, Halberstadt, Magdeburg), İsveçli asker. Otuz Yıl Savaşları'nın önde gelen komutanlarından biridir.

Johan Banér, kralın danışma konseyi üyesi olan ve Polonya kralı Zygmunt Wasa'nın 1600'de yenilgiye uğramasından sonra idam edilen Gustaf Banér'in oğluydu. 1615'te İsveç ordusuna katılan Banér, genç kral II. Gustaf Adolf'un askeri görüşlerinden etkilendi. Rusya, Livonya, Polonya ve Almanya'da görev yaptığı sırada adını duyurdu ve genç yaşta general oldu. 1634'te mareşal rütbesiyle, Silezya ve Bohemya'daki birliklerin komutanlığına getirildi. İsveç ordusu Nordlingen'de yenilgiye uğrayınca, Almanya'daki tüm İsveç birliklerinin komutası Banér'e verildi.

1636'da Wittstock'da kazandığı zafer, İsveç'in Orta Almanya'da üstünlüğü bir süre için yeniden ele geçirmesini sağladı. 1637'de, düşman ordularınca neredeyse tümüyle kuşatılmış durumdayken, Kuzey Almanya'ya doğru stratejik bir geri çekilişi başararak, "düşman onu torbaya attı, ama bağlamayı unuttu" biçiminde yorumlara yol açtı. Banér, 1638 sonlarında takviye birliklerle Orta ve Güney Almanya'ya karşı yeni bir saldırıya geçti ve İmparatorluk ordusunu Nisan 1639'da Chemnitz'de (bugün Karl-Marx-Stadt) yenilgiye uğrattı. 1640 yazında ve sonbaharında, Fransız birliklerinin desteğiyle Güney Almanya'ya doğru ilerlediyse de düşmanı savaşa çekemedi. Kış aylarında Bohemya üzerinden yaptığı zorlu bir yürüyüşten sonra, Halberstadt'ta, bu sefer sırasında kaptığı akciğer hastalığından öldü.

Banercea, Sir Surendranath (d. 10 Kasım 1848, Kalküta - ö. 6 Ağustos 1925, Kalküta yakınlarında Barrackpore, Hindistan), modern Hindistan'ın kurucularından. İngiliz Ulusal Topluluğu içinde özerkliği savunmuştur.

Banercea, o dönemde kast sisteminin en yüksek kademesi olan Kulin Brahmanlar arasında tanınmış bir ailenin oğluydu. İngiltere'de yükseköğrenim gördükten sonra Hindistan'da devlet memuru olmak için başvurdu; o dönemde kamu görevlisi olarak çalışan bir tek Hindu vardı. Yaşını doğru bildirmediği gerekçesiyle göreve kabul edilmeyen Banercea, ırk ayrımı yapıldığını öne sürerek mahkemeye başvurdu. Hindu geleneklerinde yaşın doğum tarihine göre değil, tohumun ana rahmine düştüğü güne göre hesaplandığını ve bu nedenle bildiriminin doğru olduğunu savunarak davayı kazandı. Bunun üzerine, bugün Bangladeş'te bulunan Sylhet'e atandı; ama davada usulsüzlük olduğu iddiaları üzerine, tartışma ve protestolar arasında 1874'te görevine son verildi.

Sonraki 37 yıl boyunca öğretmenlik yapan Banercea, Kalküta'da, gelecekte kendi adını taşıyacak olan Ripon College'ı kurdu ve milliyetçi düşüncelerini geliştirdi. Hindular ile Müslümanlar arasında siyasal eylem birliği sağlamak amacıyla, 1876'da Hindistan Derneği'nin kurulmasına yardımcı oldu. Üç yıl sonra satın aldığı *The Bengalee* gazetesini, 40 yıl boyunca milliyetçi görüşleri doğrultusunda yönetti. 1883'te gazetesinde bir yargıcı eleştirdiği için iki ay hapis yattı.

İlk kez 1885'te toplanan Hindistan Ulusal Kongresi'nin yıllık oturumlarında etkili konuşmalar yapan Banercea, 1917'deki ilimliler-aşırıları bölünmesi ortaya çıkmadan önce, iki kez kongre başkanlığına seçildi.

1909'da Londra'da Bengal'in bölünmesi kararının gözden geçirilmesi, *habeas corpus* ilkesinin yeniden yürürlüğe konması ve Hindistan için Kanada modeli bir anayasa hazırlanması için İngiliz hükümetine başvurdu. Banercea temsili hükümet sistemine ve anayasal düzenin gene anayasal yollarla geliştirilmesine yürekten inanıyor ve Hintlilere, "şikâyet etme sanatını öğrenmelisiniz" öğütünde bulunuyordu. Ama siyasal önderlerden B. G. Tilak'ın savunduğu aşırı yöntemlere de, Mahatma Gandhi'nin uyguladığı bazı pasif direniş taktiklerine de karşıydı.

1913'te hem Bengal yasama meclisine, hem de İngiliz yönetimini temsil eden meclise seçilen Banercea, 1918 Montagu-Chelmsford raporunun getirdiği ilkeleri olumlu karşıladı. Raporda, kendi kendini yönetme, Hindistan'daki İngiliz politika-sının hedefi kabul ediliyordu. 1921'de Banercea'ya "sir" unvanı verildi ve yerel Bengal hükümetinde bakan olarak görev aldı. Aşırı milliyetçiler tarafından dönklelikle suçlanan Banercea, 1924 seçimlerinde bağımsızlık yanlısı bir aday karşısında yenilgiye uğrayınca siyasetten çekildi. Otobiyografisini *A Nation in Making* (1925; Bir Ulus Doğuyor) adıyla kaleme aldı.

Banff, İskoçya'nın Grampian ilinde Banff-Buchan ilçesinin merkezi, eski kraliyet ilçesi. Deveron Irmağının batı kıyısında, 1799'da kurulan bir köprüyle bağlandığı kardeş kasaba Muceduff'un karşısında yer alır.

12. yüzyıla değin Kuzey Hansa Birliği'ne bağlı önemli bir limandı. Vikinglerin saldırılarına karşı savunma amacıyla kurulan ve bugün de kalıntıları olan kale, o dönemde krallık konutuydu; kent de bir kraliyet ilçesi konumundaydı. Kulenin ve kentin beratları 1163, 1324 ve 1372 tarihlerini taşır. Mimari açıdan önem taşıyan Duff Malikânesi'nin tasarımı William Adam (y. 1735) tarafından yapılmış ve yapı 1906'da ilçeye bağışlanmıştır. Yörede

balıkçılık, biracılık, içki imalatı ve demir dökümcülüğü yapılır. Nüfus (1981) 3.938.

Banff-Buchan, İskoçya'nın kuzeydoğusundaki Grampian ilinde ilçe. 1975'teki yeniden düzenlemeyle oluşturuldu. Eski Banffshire ve Aberdeenshire'nin bir bölümünü içine alır. Yüzölçümü 1.523 km²'dir. Kuzeyden ve doğudan Kuzey Deniziyle çevrilidir. Yüksek kesimlerdeki kayalıklar ve kum tepelikleri dışında, rüzgâra açık bir kıyı ovaları niteliğindedir. Kesimlik büyükbaş hayvan besiciliği, balıkçılık, Peterhead ve Fraserburgh'da da tekne yapımıcılığı başlıca iş alanlarıdır; bazı sanayi kuruluşları da vardır. Kuzey Denizinden çıkarılan petrol, Peterhead yakınlarındaki noktalardan karaya ulaşır. İlçe merkezi Banff kentidir. Nüfus (1986 tah.) 83.174.

Banff Ulusal Parkı, Kanada'da Alberta'nın güneybatısında park. Kayalık Dağların doğu yamaçlarında yer alır ve birkaç büyük buzul alanı ile buzul göllerini kaplar.

Banff Ulusal Parkı'nda Moraine Gölü, Alberta
Josef Muench

Kanada'da kurulan ilk ulusal parktır (1885). Önceleri, sayısız sıcak su kaynağı bulunan 26 km²'lik bir alan koruma altına alınmış, daha sonra yüzölçümü 6.666 km²'ye çıkarılmıştır. Bitki örtüsü, çiçeklerle donanmış Alp çayırlarından oluşur. Parkta ayı, Amerika kıızı geyiği, sığın, yabani koyun ve keçi gibi Kayalık Dağlarda görülen hayvanlar yaşar. Ziyaretçiler için çevrede kamplar ve karavan park yerleri vardır; yakın kasabalarda da konaklama tesisleri bulunur. Ziyaretçi akını nedeniyle, Banff Ulusal Parkı'nı bir koruma alanı olarak sürdürmek güçleşmiş, sonunda yöre ağırlıklı olarak bir dinlenme yerine dönüşmüştür.

Banffshire, BANFF olarak da bilinir, İskoçya'nın kuzeydoğusunda eski il (*county*). 1975'teki yeni düzenlemeden sonra, topraklarının büyük bölümü Grampian ilinin Banff-Buchan(*) ve Moray(*) ilçeleri (*districts*) arasında bölünmüştür.

Bang, Bernhard Lauritz Frederik (d. 7 Haziran 1848, Sorø - ö. 22 Haziran 1932, Kopenhag, Danimarka), Danimarkalı veteriner hekim. Gebe sığırlarda düşüklere yol açan bulaşıcı hastalığın, insanda da Malta humması ya da bruselloz adıyla bilinen ateşli hastalığın etkeni olan *Brucella abortus*'u (Bang basili) bularak tanımlamıştır (1897).

1880'de tıp diplomasını aldıktan sonra, Kopenhag'daki Kraliyet Veterinerlik ve Tarım Yüksekokulu'nda önce öğretim görevine, sonra yöneticiliğe getirildi. Ayrıca Danimarka hükümetinin danışman veterineri olarak görev yaptı.

Bang'ın, sığır veremine ilişkin araştırmalarının, bu hastalığı denetim altına almaya yönelik önerileri, çiçek aşısı ve basillerden ileri gelen hayvan hastalıkları konusundaki incelemeleri büyük önem taşır.

Bang, Herman (d. 21 Nisan 1857, Als Adası, Danimarka - ö. 29 Ocak 1912, Ogden, Utah, ABD), edebiyatta izlenimciliğin en önemli temsilcilerinden Danimarkalı romancı. Yapıtları, döneminin derin karamsarlığını yansıtır.

Bir din adamının oğlu olan Bang, 1877'de oyunculığa kabul edilmeyince gazeteci ve eleştirmen olarak çalışmaya başladı. Toplama ters düşen eşcinsel bir yazının yaşamını konu alan ilk romanı *Hæbloste slægter* (1880; Umutsuz Kuşaklar), ahlak dışı bulunarak toplandı. Oyun, şiir, öykü ve eleştiri türlerinde de ürün veren Bang, daha çok *Ludvigsbakke* (1896) ve *De uden faedreland* (1906) gibi romanlarıyla tanınmıştır.

1886-90 arasındaki çalışmaları, Bang'ın en iyi yapıtları sayılır. Bunlar arasında, öykülerini topladığı *Sulle existenser* (1886; Sakin Varoluşlar) ile *Stuk* (1887; Sıva) ve *Tine* (1889) adlı romanları sayılabilir.

Bang, bir dizi konferans vermek üzere gittiği ABD'de ölmüştür.

Bangalore, Hindistan'ın güneyinde, Karnataka (eskiden Mysore) eyaletindeki Bangalore ilinin merkezi. 1830'dan beri eyaletin de yönetim merkezi olan Bangalore, ülkenin beşinci büyük kentidir. Eyaletin güneydoğusundaki Karnataka Platosunda, doğu-batı doğrultusunda uzanan bir sırtın tepesinde, deniz düzeyinden 949 m yüksekte yer alır. Yöre halkı Kannada, Telugu ve Tamil dillerini konuşur. Yumuşak geçen kışları ve çok sıcak olmayan yazları nedeniyle gözde bir yerleşmedir. Ama sanayinin ve konutların giderek artan su gereksiniminin karşılanması önemli bir sorundur.

Kentin adı, Kannada dilinde "haşlanmış fasulye köyü" anlamına gelen *bengaluru* sözcüğünün İngilizceye uydurulmuş biçimidir. Bangalore, sık dokulu bir eski kent ile kuzeyde ve güneyde, pek çok park ve geniş caddenin bulunduğu izgara plana göre yapılmış modern banliyölerden ve doğuda

Bangalore'da Vidhana Soudha (meclis binası), Karnataka, Hindistan
Carinda

dağınık askeri konak yerlerinden oluşur. Kentin çekirdeğini, 1537'de Kempe Gowda adlı bir deniz subayının toprakları yaptırdığı, 1761'de ise taştan inşa edilen kalenin çevresindeki yerleşme oluşturur. 1831'den ricalığın yeniden kurulduğu 1881'e değin Bangalore, İngiliz yönetiminin merkeziydi. İngiltere 1947'ye değin buradaki yönetsel ve askeri varlığını sürdürdü.

Bangalore'de uçak, vagon ve takım tezgahı üretilen tesisler federal hükümetçe işletilir; elektrik ve telefon işletmeleri ile porsele ve sabun fabrikaları ise eyalette bağlıdır. Özel işletmeler ilaç, dokuma, radyo parçaları, cam mamulleri, deri ve ayakkabı, tarım araçları ile kâğıt ve saat üretiminde etkinlik gösterir.

Güney Hindistan karayolu ağının odak noktasında bulunan Bangalore, Varanasi-Kanniyakumari Ulusal Karayolu'nun üstünde yer alır. Anayollarla Bombay ve Madras'a, Mysore kentinden geçerek Nilgiri Tepeleri ve Palghat Geçidi yoluyla da Kerala'ya bağlanır. Kuzeye ve batıya uzanan demiryolları ile Madras'tan gelen Güney Demiryolları'nın kavşak noktasıdır. 8 km doğusundaki Hindistan Havaalanı ile Bombay, Madras, Mangalor ve Sri Lanka'nın Colombo kentleri arasında tarifeli seferler vardır.

Mysore Üniversitesi'nin 1916'da Bangalore'de kurulan birimi, 1964'te Bangalore Üniversitesi adını aldı; Tarım Bilimleri Üniversitesi de aynı tarihte açıldı. Kentte birkaç gece okulu ile bir halk kütüphanesi bulunur. Ayrıca Hindistan Bilim Enstitüsü (1909), Raman Araştırma Enstitüsü (1943) ve Ulusal Havacılık Araştırma Laboratuvarı (1960) ile Ulusal Enerji Araştırma Enstitüsü'nün (1960) bir şubesi vardır. Bangalore aynı zamanda gazete ve dergilerin yayın merkezidir. Bölgesel radyo yayın istasyonu da buradadır.

Önemli yapılar arasında 1956'da yapılan Vidhana Soudha, Mysore mühüratesinin sarayı ve Mysore Hükümet Müzesi (1866) sayılabilir. Doğal güzellikleriyle önemli olan yerler, Lal Bagh (18. yy'da düzenlenen bir botanik bahçesi), Hesaraghatta Gölü, Chamaraca Sagar Barajı ve 60 km kuzeyde, Tanrı Şiva'ya adanmış iki tapınağın bulunduğu bir yazlık dinlenme yeri olan Nandi (Nandidrug) Dağ İstasyonu'dur.

Güney sınırını oluşturan Kaveri Irmağının kolları Arkavati ve Kanva ırmaklarıyla akaçlanan ilin yüzölçümü 8.003 km²'dir. Bellibaşlı tarım ürünleri dana ve yağlı tohumlardır. İlde sığır ve koyun yetiştirilir. Bangalore dışındaki önemli kentler Channarayana, Closepet, Magadi ve Hoskote'dur. Nüfus (1981) metropoliten alan, 2.921.751; (1991) kent, 2.650.659; bölge, 4.086.548.

Bangbu, Çin'in Anhui yönetim bölgesinin (sheng) kuzeyinde kent ve yöre (diqu) düzeyinde belediye (shi). Kentin adı ilk kez, İÖ 1. binyılın başlarında İmparator Yu'ya ilişkin efsanelerde geçmiştir. Bununla birlikte Bangbu, uzun yıllar boyunca, yalnızca küçük bir ticaret kasabası ve Huai Irmağının orta kesiminde yer alan bir liman olarak tanındı. Kent, iki kesimden oluşur: Huai Irmağının güney yakasındaki Büyük Bangbu ve ırmağın kuzey yakasındaki Küçük Bangbu.

Modern Bangbu kentinin gelişimi, 1912'de, Huai Irmağını aşarak Tianjin ile Yangtze Irmağı kıyısındaki Nanjing'in tam karşısındaki Pukou'yu birleştiren demiryolunun açılmasıyla başladı. Huai Irmağı üzerinde yapılan ulaşım Bangbu'yu, daha çok

Anhui'nin kuzeyine gelen tahıl, pamuk, yerfıstığı gibi tarım ürünlerinin toplandığı bir merkez durumuna getirdi. Bangbu'nun bir ulaşım merkezi olarak önemi, Hefei'ye ve Huainan kömür bölgesine uzanan demiryolu hattının 1944'te tamamlanmasıyla daha da arttı. Karayolu ağının merkezinde bulunan kent, kuzeyde Henan yönetim bölgesindeki Kaifeng ve güneydeki Hefei ile de karayolu bağlantısı vardır.

1949'dan sonra, özellikle Huai İrmak sisteminin geliştirilmesi ve Büyük Kanalin yeniden hizmete açılmasıyla, Bangbu'nun konumu, Orta Huai Vadisinin başlıca ticaret merkezi olarak daha da güçlendi. Buna karşılık sanayi aynı hızla gelişmedi. Kuzeybatıdaki Huaiyuan'da kömür madenleri vardır; ayrıca kent yakınlarındaki bakır madenleri de işletilmeye başlamıştır. Nüfus (1989 tah.) 430.600.

Banggai Adaları, Bahasa Endonezya dilinde KEPULAUAN BANGGAI, Endonezya'da iki büyük ada ile 100 kadar adacıktan oluşan takimada. Sula Adaları ile Selebes arasında, Tolo Körfezi girişinde yer alır. Banggai Adaları, Orta Selebes (Sulawesi Tengah) ili (propinsi) ile Luwuk Banggai ilçesini (kabupaten) oluşturur. En büyük adası olan Peleng, ormanlarla kaplı ve dağlıktır; gemilere demirleme olanağı veren körfezlerde mercan kayalıkları bulunur. Takimadanın başlıca kenti ve limanı, Banggai Adasının batı kıyısındaki Banggai'dir. Adalarda denizcilik, kaplumbağa, reçine, piriç ve sagu nişastası elde edilir. Halk genellikle kıyı kesimlerine yerleşmiştir. Nüfus (1980) 268.203.

Bangka, Endonezya dilinde PULAU BANGKA, Endonezya'da Güney Sumatra (Sumatera Selatan) iline (propinsi) bağlı ilçe (kabupaten) ve ada. Sumatra'nın doğu kıyılarından Bangka Boğazı, Billiton Adasından ise Gaspar Boğazı ile ayrılır. Yüzölçümü 11.330 km²'dir. Arazinin az çok kuru ve taşlık olmasına karşın, yörenin büyük bölümü tropik bitkilerle kaplıdır. Deniz araçlarının demirlemesine elverişli pek az yeri bulunan kıyılar genellikle bataklıktır; iç bölgelerde ise 705 m'ye kadar yükselen tepeler bulunur. Çoğunda gelgit olayının görüldüğü ırmaklar, yaklaşık 32 km boyunca gemi ulaşımına elverişlidir.

Jeolojik bakımdan Malakka Yarımadasına benzeyen Bangka, kumtaşı ve arduvazdan oluşur; yerüstüne çıkmış granit çıkıntıların oluşturduğu alçaklı yüksekli tepeler ve sırtlar tüm adayı kaplar. Bangka, dünyanın önde gelen kalay üretim merkezlerinden biridir. Birçok akarsuyun alüvyon birikintilerinde ve granit oluşumlu alçak tepelerin yamaçlarındaki alüvyon katmanlarında kalay cevheri bulunur. Kalay madenlerinde, sözleşmeleri hükümetçe yapılan Çin kökenli işçiler çalışır. Bangka'da ayrıca kurşun, bakır, tungsten, demir ve manganez yatakları vardır.

Yerli halk, Malay kökenli olduğu sanılan birkaç ilkel dağ kabilesinden oluşur; adanın geri kalan nüfusunun büyük bölümünü Malezya'dan göç etmiş Müslümanlar oluşturur. Bangka'da piriç, biber, gambir, kahve ve hindistancevizi yetiştirilir. Adanın en önemli kenti olan doğu kıyısındaki Pangkalpinang ile kuzeydoğudaki limanı Muntok'ta birer havaalanı vardır. Nüfus (1980) ada, 399.855; ilçe, 399.986.

Bangkok, Tayland'ın başkenti ve başlıca limanı. Küçük kasaba ve köylerden oluşan bir ülke olan Tayland'ın tek büyük kenti, kültür ve ticaret merkezidir. Taylarca Krung Thep olarak adlandırılan kente

yabancıların verdiği ad olan Bangkok, Tay dilindeki *bang* (köy) ve *makok* (yabancı) sözcüklerinden türetilmiş olabilir.

Tayland Körfezinden 40 km içeride, Chao Phraya Irmağının deltası üstünde kurulu olan kent, ırmağın doğu kıyısındaki asıl yerleşim Krung Thep ile batı kıyısındaki Thon Buri belediyelerinin 1971'de birleşmesinden sonra çevre yerleşimlerin de katılmasıyla 1972'de il oldu. Yüzölçümü 1.565 km², nüfusu (1990 geç.) 5.876.000'dir.

Bangkok'un iklimi yıl boyunca sıcak ve nemlidir. Ortalama ısı, en sıcak ay olan nisanda 30°C, en soğuk ay olan aralıkta 25°C'dir. Yılda ortalama 1.500 mm yağış alan kentte yağmur mevsimi mayıs ortasından eylül sonuna değin sürer. Bu mevsimde kente hemen her akşamüstü sağanak yağmur yağar. Aralık-şubat arası yağışsız geçer. Aylık ortalama nem oranı yağmur mevsiminde yüzde 80, öbür aylarda yüzde 60'tır.

Bangkok, çevredeki tarım alanlarına doğru yayılarak genişlemektedir. Sanayi ve yerleşim bölgeleri liman banliyölerine kayarken, kent, iç kesimi yönetsel kurumların yer aldığı ve ticaret etkinliklerinin sürdürüldüğü merkez durumuna gelmiştir. Kentte, aralarında Birleşmiş Milletler Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu'nun (ESCAP) yönetim merkezinin de olduğu çeşitli uluslararası kuruluşların temsilcilikleri vardır. Çin mahallesi Sam Peng, önemli bir ticaret bölgesidir. Sam Peng'in nüfus yoğunluğu km²'ye 150 bin kişidir. Bangkok'un nüfus yoğunluğu kent merkezinden uzaklaştıkça azalır.

Plansız ve hızla büyüyen Bangkok, kentsel nüfusun sürekli artmasından dolayı büyük bir konut sorunu ile karşı karşıyadır. Hükümetin, bazısını dış kaynaklı kredilerle gerçekleştirdiği sosyal konutlar, gereksinimi karşılayamamaktadır. Konut sorununa bir çözüm olarak hükümet, kullanılmayan kamu arazisinde gecekonduların kurulmasına izin vermektedir. Sayıları fazla olmayan bu gecekondular daha çok liman çevresinde toplanmıştır.

Nüfus. Bangkok nüfusunun yüzde 97'sini Taylar oluşturur. Kentteki en kalabalık azınlık, Taylarla en fazla karşın ve Bangkok'un ekonomik ve kültürel yaşamında en etkin azınlık olan Çinlilerdir. Kentte yaşayan öteki yabancılar çoğunlukla Hintliler, başka Asyalılar, Kuzey Amerikalılar ve Avrupalılardır.

Sayırsız kanallıyla eskiden "Doğu'nun Venedik'i" olarak ünlenen Bangkok'ta otomobile duyulan büyük ilgi, kanalların çoğunun karayoluna dönüştürülmek üzere doldurulması sonucunu getirmiştir. Ama bu, yalnızca kentin özgün görünümünü bozmakla kalmamış, çok ciddi bir sorunu da birlikte getirmiştir. Kanalların doldurulmasıyla, yağmur suları kent dışına boşaltılamamakta, ayrıca delta alanı üstünde kurulu olan kentte sonradan doldurulmuş yerler sık sık çökmektedir. Öte yandan, suyuyla ulaşımdan, karayoluyla ulaşımaya geçilmesiyle trafik sıkışıklığı da doruğa ulaşmıştır. Bangkok kuzey, doğu ve batı yönünde uzanan kara ve demiryollarıyla Tayland'ı Laos, Kamboçya ve Malezya'ya bağlar. Kentteki Don Muang Havaalanı, Güneydoğu Asya'nın en işlek havaalanlarından biridir. Bütün Tayland için büyük önemi olan ve kum banklarının içinden kazılmış bir kanalla denize bağlanan Bangkok limanı, Chao Phraya üzerinde Long Toey'dedir.

Ekonomi. Kent ekonomisi, ülkenin hemen bütün ithalat ve ihracatının yapıldığı Bangkok limanına, bir de küçük ölçekli sanayi ve ticarete dayanır. Gıda işleme, tekstil, elektronik montaj ve inşaat malzemesi imalatları

başlıca sanayi dallarıdır. Bangkok ayrıca Tayland'ın finans, bankacılık ve sigortacılık merkezidir. Hükümet 1976'dan sonra kentte yeni fabrikaların kurulmasını yasaklamış, sanayiye kent dışında kurulan alanlara yerleştirmeye başlamıştır.

Kültürel yaşam. Kentteki Budacı Wat Arun (Arun Manastırı), klasik Tayland mimarlığının özgün bir örneği ve önemli bir kültür ögesidir. Eski sanat yapıtlarının kalıntıları ve kraliyet eşyaları Ulusal Müze'de sergilenmektedir. Beş geleneksel Tay evinin birleşmesinden oluşan Jim Thompson Tay Evi'nde, Amerikalı büyük ipek sanayicisi Thompson'un dinsel Tay tabloları koleksiyonu da bulunmaktadır.

Ulusal Kitaplık ve Tay Ulusal Dokümantasyon Merkezi de Bangkok'tadır. Kentte, aralarında Chulalongkorn (1917) ve Kasetsart'in da (1943) bulunduğu birkaç üniversite vardır. Ama genç nüfusun fazla olması yüzünden kentin eğitim kurumları yetersiz kalmaktadır. Ülkenin sağlık kuruluşlarının çoğu da buradadır. Tayland'daki bütün yayımcılık etkinliklerinin toplandığı Bangkok, aynı zamanda sinema endüstrisinin ve tiyatro yaşamının merkezidir.

Tarih. 1782'de General Chao Phraya Chakkri, I. Rama adıyla tahta çıktıktan sonra kent merkezini Chao Phraya'nın doğu kıyısına taşıdı ve Bangkok'u Siyam'ın (bugün Tayland) başkenti yaptı. Bangkok'u, 400 yıl krallığın başkenti olmuş eski Ayutthaya'nın görkemine ulaşacak bir kent olarak kurmaya girişti. 19. yüzyılın başında kent kurulmuş. Büyük Saray, Wat Po (Po Manastırı) ve surlar tamamlanmıştı. Surlar ırmak boyunca doğuya doğru uzanıyordu. 7 km boyunca uzanarak 3,5 km²'lik bir alanı çevreleyen 3 m genişliğinde ve 4 m yüksekliğindeki surlarda 63 kapı ile 15 kule yer alıyordu.

II. Rama (hd 1809-24) ve III. Rama (hd 1824-51) dönemlerinde yeni Budacı manastırlar inşa edildi. Bunlar dinsel merkezler olmaktan başka okul, kütüphane, hastane ve dinlenme alanı işlevlerini de görmekteydi. Bu dönemde yapılan Wat Arun, Wat Yan Nawa, Wat Bowon Niwet gibi manastırlardan başka Wat Po da genişletildi, Wat Sutat'ın yapımına başlandı. Ama manastırlar dışında pek az büyük yapı ve caddeler yapıldı. Kent içi ulaşım, ırmak ve buna bağlı kanallar ağıyla sağlanmaktaydı. IV. Rama (hd 1851-68) kenti geliştirirken, daha az sayıda olmakla birlikte geleneksel manastır yapımını da sürdürdü. Büyük Saray yenileştirildi, ekler yapıldı. Yeni caddeler açılırken, ırmak kıyısında demirleyen yüzen evlerin sayısı azaltıldı. Güneye doğru uzanan Charoen Krung (Yeni Yol) yapıldı; kentin ilk kanalına paralel bir hendek kazıldı. Buradan bugünkü limana kadar gelen uzun bir kanal yapılarak, küçük tekneleri, kentin hemen güneyinde ırmakın yaptığı büyük kıvrımı izlemekten kurtaran kestirme bir yol açıldı. V. Rama (Kral Chulalongkorn) döneminde (1868-1910) kenti önemli ölçüde değiştiren bir bayındırlık programı uygulandı. Büyük Saray'daki Chakkri Binası 1880'de tamamlandı. Otomobil meraklısı kral, yoğun bir yol ve köprü yapımına girişti. Artık işlevini yitirmiş olan kent surlarının büyük bir bölümü yıkılarak yollar açıldı.

Kentin 100. kuruluş yılının kutlandığı 1882'de pek çok toplumsal reformi hareketi başlatılırken, bunların yürürlüğe konmasını sağlayacak kamu kuruluşları için birçok bina yapıldı. Bu arada Kutsal Buda Zümre'si'nin saklandığı Wat Phra Kaeo'nun yapımı tamamlandı. 1880'lerde posta ve telgraf hizmetleri başlatıldı. 1892'de Charoen Krung'da elektrikli tramvay çalış-

maya başladı. 1900'de Bangkok'u Phra Nakhon Si Ayutthaya'ya bağlayan ilk demiryolu açıldı. Aynı yıllarda mermer bir tapınak olan Wat Benchamabopit, Fransız üslubunda çeşitli zarif köprüler ve İtalya'dan esinlenmiş Ulusal Meclis Binası da yapıldı. VI. Rama (hd 1910-25) 1916'da Chulalongkorn Üniversitesi'ni açtı. Kanallardaki su düzeyini denetim altında tutacak bir kapak sistemi inşa ettirdi, kentin ilk ve en büyük dinlenme alanı olan Lumpini Parkı'nı yaptırdı. VII. Rama döneminde (1925-35) genel bir yönetsel düzenleme çerçevesinde belediye sınırları çizildi. 1937'de Bangkok yönetsel olarak ikiye bölünerek Krung Thep ve Thon Buri belediyeleri oluşturuldu. Bunların her ikisinin yüzölçümleri birbirine yakın olmakla birlikte, nüfusun beşte dördü Krung Thep'te yaşıyordu.

II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Bangkok, özellikle de Krung Thep büyük bir hızla büyümeye devam etmektedir. Hızlı büyümenin getirdiği ulaşım, haberleşme, konut, su, kanalizasyon ve çevre kirliliği sorunları özellikle son yıllarda ciddi boyutlara ulaşmıştır. Ayrıca bak. Krung Thep Mahanakhon.

Bangladeş, tam adı BANGLADEŞ HALK CUMHURİYETİ. Bengali dilinde GANA PRACATANTRI BANGLADESH. Asya'nın ortagüney kesiminde küçük bir kıyı ülkesi. Güneyde girintili kıvrıntılı bir kıyı şeridiyle Bengal Körfezine bakan Bangladeş'in güneydoğusunda Myanmar; batı, kuzey ve doğusunda ise Hindistan'ın Batı Bengal ve Assam eyaletleri yer alır. En geniş yeri kuzeyden güneye 625 km, doğudan batıya ise 305 km'dir. Yüzölçümü 143 998 km²'dir. Pakistan'a bağlı Doğu Pakistan eyaletinin 1971'de bağımsız-

lığa kavuşmasıyla kurulmuştur. Başkenti Dakka'dır. Nüfus (1991 gec.) 108.760.000. **DOĞAL YAPI** Yüzey şekilleri. Ganj, Brahmaputra ve Meghna akarsu sistemlerinin birleştiği yerde kurulu olan Bangladeş, topografik özelliklerle ayrıtılan çok sayıda bölgeye ayrılır.

En kuzeyde Ganj ve Brahmaputra arasında kırmızımsı killi topraklarla kaplı Barina uzanır. Bu yüksekçe bölgenin güneydoğusunda Bhar Havzası denen çokküntü alanı bulunur. Çokküntünün ortasında geniş bir bataklık olan Çalan Gölü yer alır. Kuzeyden güneye doğru inen Brahmaputra taşkın ovaları, batıda Hindistan sınırına kadar ulaşan geniş bir şerit oluşturur.

Doğuda Madhupur Platosundaki tepelikler arasında ekime elverişli düz vadiler bulunur. Bu bölgenin güneyinde yer alan Kuzeydoğu Ovasında çok sayıda göl vardır. Daha doğuya düşen Silhet Tepeleri ise yükseklikleri 30 m'den 330 m'ye kadar değişen küçük büyük tepelerdir.

Brahmaputra Irmağının eski yatağında oluşan Meghna taşkın havzası, Meghna ve Lakkhya ırmakları arasındaki verimli bölgeyi kapsar. Orta Delta havzası, Fendpur'daki Bengal Deltasının orta kesimindeki geniş gölleri içine alır. Havzanın toplam alanı 2.300 km²'dir.

Güneyde Bengal Körfezini çevreleyen Yarn (Olgunlaşmamış) Delta 7.800 km²'lik bir alanı kaplar. Sundarbans olarak bilinen kıyıdağı geniş mangrov ormanlığının kuzeyindeki topraklar temizlenerek ekime elverişli hale getirilmiştir. Etkin Delta, Dhaleswari ile Padma ırmakları arasındaki bölgeyi

ve ırmakların denizle birleştiği bölümlerde oluşan çeşitli büyüklükteki adacıklar kapsar.

Feni Irmağının güneyinde uzanan Çittagong bölgesi, tepeler, tepecikler, vadiler ve ormanlarla kaplıdır. Ülkenin en yüksek noktası olan Keokradong (1.210 m) buradadır. Bu bölge Bangladeş'in öteki bölgelerinden görünüm olarak oldukça farklıdır. Yer yer kumlu olan kıyı ovasının bir bölümü tuzlu ve killi topraktan oluşmuştur. Kıyı açıklarında adacıklar ve bir mercanadası vardır.

Akarsular ve toprak örtüsü. Bangladeş'in fiziksel coğrafyasında ve halkın yaşam biçiminde önemli bir rol oynayan ırmaklar beş ayrı sistem altında toplanabilir: 1) Ganj Deltasına dökülen ırmaklar; 2) Meghna ve Surma ırmakları sistemi; 3) Brahmaputra ve kolları; 4) Kuzey Bengal ırmakları ve 5) Çittagong Tepeleri ırmakları.

Ganj, Bengal Körfezi ırmak sisteminin eksenini oluşturur ve kollarıyla birlikte geniş bir alanı içine alır.

Bir başka büyük ırmak olan Meghna, Silhet-Surma ve Kusiya ırmaklarının birleşmesiyle oluşmuştur. Bu iki ırmak Hindistan'da doğan Barak Irmağının kollarıdır. Meghna Irmağı güneye doğru akarken menderesler oluşturur ve bu arada Burhi Ganga ile Sitallakha ırmaklarının sularını da alarak genişler.

Brahmaputra ve kolları Kuzey Bengal'in doğusundan güneydoğudaki Meghna Irmağına kadar uzanan geniş bir alana yayılır. Sık sık yatak değiştiren bu akarsular, bu bölgede sürekli yerleşimi önlediği gibi, ülkenin kuzey ve doğu kesimleri arasındaki ulaşımı da güçleştirir.

Kuzey Bengal'deki en önemli su yolu Tista Irmağıdır. Himalayalar'dan doğan Tista güneye doğru akar. 18. yüzyıl sonlarındaki taşkınlarından sonra yatağını değiştirerek güneydoğuya yöneldiğinden, Kuzey Bengal ırmaklarının yayla sularıyla bağlantısı kesilmiştir. Bu durum bölgedeki doğal akaçlama sistemini bozmuştur. Güneybatıdaki akarsuların benzer biçimde birikintilerle tıkanması, bölgenin ekonomik yaşamında olumsuz bir etki yaratmıştır.

Çittagong Tepeleri çevresindeki ovalarda akan Feni, Karnafuli, Sangu ve Matamuhari ırmakları genellikle batı ve güneybatı yönünde ilerleyerek Bengal Körfezine dökülürler.

Bangladeş'te başlıca üç toprak türü görülür. Daha çok taşkın bölgelerinde rastlanan verimli yeni alüvyonlu topraklar soluk kahverengi renkte, kumlu ve mikamsıdır. Tebeşirli killi bir balçıktan oluşan bu topraklar fosforik asit, azot ve humus bakımından zayıf, ama potas ve kireç bakımından zengindir. Barind ve Madhupur cangallarındaki eski alüvyonlu topraklar koyu kahverengidir. Üçüncü türü oluşturan tepelik bölge topraklarında sık ormanlar yetişir.

İklim. Bangladeş'te yağmur taşıyan rüzgârları, aşırı olmayan sıcaklığı ve son derece nemli havasıyla tipik muson iklimi özelliklerini görülür. Genelde nisandan eylüle değin süren yaz mevsiminde en yüksek sıcaklıklar 33°C ile 36°C arasında değişir. Bangladeş'in pek çok yerinde nisan en sıcak, ocak ise en soğuk aydır. Kış mevsimi kasımdan martı değin sürer.

Fırtına mevsimi olan haziran ve temmuz aylarında atmosfer basıncı bütün Bangladeş'te en düşük düzeye iner. Kış aylarında kuzey ve kuzeydoğudan esen rüzgârlar yumuşaktır. Mart ile mayıs arasında esen karayellerin hızı saatte 50-60 km'yi bulur.

Bangladeş bol yağış alır; batıdaki bazı yöreler dışında yıllık yağış genellikle 1.500 mm'nin üzerine çıkar. Silhet yöresinin kuzey ve kuzeybatısında bu miktar 5.000 mm'ye kadar ulaşır. En çok yağış haziran-dan eylüle ya da ekim başlarına değin süren muson döneminde düşer. Yaz başları ile muson mevsiminin sonlarında çok şiddetli fırtınalar görülür ve Bengal Körfezinde 6 m'yi aşan dalgalar oluşur. Bu fırtınalar 18. yüzyıldan bu yana (815 bini 1737, 1876 ve 1970'lerdeki üç büyük fırtınada olmak üzere) 1 milyondan çok insanın yaşamını yitirmesine yol açmıştır.

Bitki örtüsü ve hayvan varlığı. Bangladeş'in altıda biri ormanlarla kaplıdır. Bu ormanların çoğu Çittagong, Çittagong Tepeleri, Silhet ve Khulna bölgelerindedir. Ayrıca Dakka ve Mimensingh bölgelerinde de ormanlar görülür. Bitki örtüsü genelde zengindir.

Bangladeş'te dört değişik bitki örtüsü bölgesi vardır. Kuzeydoğu bölgesinde bambu ve rattan (turmanıcı bir palmiye türü) ormanları yer alır. Orta bölgede çok sayıda bataklık bitkileri bulunur. Kırmızı killi toprakları olan Madhupur Ormanında kereste açısından tığaçacından sonra gelen salağacı (*Shorea robusta*) yetişir. Brahmaputra Irmağının kuzeybatısı ile Padma Irmağının güneybatısındaki geniş ve düz ovada bitki örtüsünü ekilen bitkiler ve meyve bahçeleri oluşturur. Bu bölgenin en göz alıcı ağacı *babula* adıyla anılan akasyadır (*Acacia arabica*). Güneyde mangrov bitki örtüsüyle ayırt edilen Sundarbans bölgesi uzanır. Burada ticari bakımdan değerli birçok ağaç türü yetişir.

Son derece bol olan çiçek türleri arasında ülkenin ulusal simgesi olan *shapla* (nilüfer), kadifeçiçeği, lotus, yasemin, sümbülteber ve çingülü (*jaba*) sayılabilir.

Bangladeş'te 200 kadar memeli hayvan türü, 750 kuş türü, 150 sürüngen ve amfibyum türü, 200 deniz ve tatlı su balığı türü vardır. Çittagong Tepelerinde ve Silhet'in kuzeydoğusunda sürüler halinde yaşayan filler bulunur. Çeşitli gevikler arasında barasinga ve sambar iri kükleriyle dikkati çeker. Bangladeş'teki etçil hayvanların en ünlüsü Bengal kaplanıdır. Sundarbans'ta yaşayan bu kaplanın boyu 3 m'ye ulaşır. Ayrıca bulutlu pars, tembel ayı, kara ayı, çakal, kuyruksüren gibi yırtıcı hayvanlara da rastlanır. Bengal şebeci ya da al yanaklı şebek Bangladeş'teki en yaygın maymun türünü oluşturur. Tiz sesi uğursuzluk belirtisi sayılan karga, ülkenin her yanında bulunur. Bülbül, ötlege, sinekkapan, mino, guguk, şahin, baykuş, yalıçapkını, ağaçkakan, boynuzgaga, akbaba, kartal, ibibik, balıkcıl, leylek, ördek ve yabanıl kazlar öteki yaygın kuşlardır.

NÜFUS. Bangladeş nüfusunun büyük çoğunluğunu etnik ve dilbilimsel bir topluluk olan Bengalliler oluşturur. Hint-Ari dil öbeğine bağlı Bengali dilini konuşan Bengalliler genellikle Müslümandır. Çittagong Tepelerinde Çakmalar, Marmular, Tripuralar (Tıpralar) ve Mrolar gibi kabile toplulukları yaşar. Öteki bölgelerde de bazı küçük kabile toplulukları bulunur. Bunların büyük bölümü Budacılığa inanır. Halkın yüzde 99'unun konuştuğu Bengali dilinin dışında, kabilelerin özgün lehçeleri de vardır. Nüfusun yüzde 12'sini oluşturan Hindu-lar çeşitli kastlara ayrılmıştır.

Asya'nın en yoğun nüfuslu ülkelerinden biri olan Bangladeş'te km² başına 755 kişi düşer. Yıllık nüfus artış hızı yüzde 2,4'tür (1986-91). Doğum oranı binde 33, ölüm oranı ise binde 11,4'tür. Bebek ölüm oranı binde 98 gibi yüksek bir düzeydedir. Ortalama yaşam süresi 56 yıldır. On beş yaşın

altındakiler nüfusun yüzde 42'sini oluşturur.

Yalnızca altı büyük kenti olan Bangladeş, Güney Asya'nın en az kentleşmiş bölgelerinden biridir. Kentlerde yaşayanların toplam nüfus içindeki oranı ancak yüzde 25'i

Baytül-Mükerrrem Camisi ve çarşısı, Dakka, Bangladeş
Nancy Palmer Agency/EB Inc

bulmaktadır. En büyük kent olan Dakka'nın 16 km uzağındaki Narayanganj jüt sanayisinin merkezidir. Öteki önemli kentler Çittagong, Khulna, Mimensingh ve Raçsahi'dir. Kasabalarda ve kentlerde evler genellikle bir ya da iki katlıdır. Kentlerdeki yapılar eski kent merkezlerinin çevresinde gelişmiştir. Sanayinin gelişmesi köylerden kentlere göçü hızlandırmıştır.

Bangladeş'te 85 bin kadar köy vardır. Yağmur mevsiminde düzlük alanlar sular altında kaldığından evler genellikle yüksek yerlere yapılır. Karayolları çevresinde, taşkın ovalarda, Silhet ve Çittagong bölgelerinde küçük yerleşimler kesintisiz bir zincir gibi birbirini izler. Öteki yerlerde yerleşimler genellikle birbirinden uzaktır. Damla sızlarla örülmüş geleneksel bambu kulübelere arasında yer yer prefabrik evlere de rastlanır.

EKONOMİ. Büyük ölçüde tarıma dayanan Bangladeş ekonomisi merkezi planlamaya göre yürütülmektedir. 1989'da gayri safi milli hasıla (GSMH) 20 milyar ABD Doları'ydı; kişi başına GSMH ise ancak 180 ABD Doları'nı buluyordu. Yıllık büyüme hızı yüzde 3,5'tir.

Tarım. GSMH'nin yüzde 40'ını sağlayan tarım sektörü toplam işgücünün yarısından çoğunu barındırır. Toplam ekilebilir alanın çok büyük bölümü, başta pirinç olmak üzere tahıl ürünlerine ayrılmıştır. Pirinçten sonra gelen başlıca tarım ürünleri, dış ticarete de önemli bir yer tutan jüt ve çaydır. Bangladeş dünya hum jüt üretiminin beşte birini karşılamaktadır. Öteki önemli tarımsal ürünler baklagiller, patates, çeşitli yağlı tohumlar, kök bitkileri, şeker kamışı, tütün ve meyvedir.

Geçmişte bütünüyle muson yağmurlarına bağlı olan tarım, günümüzde daha kararlı bir yapıya kavuşmuştur. Son yıllarda taşkınları önlemek ve kurak mevsimlerde su sağlamak için çeşitli sulama sistemleri geliştirilmiştir. Ayrıca ekonomik planlamayla yılda iki ya da üç hasat alınması ve gübre kullanımı desteklenmektedir.

Kırsal kesimde, sığır besiciliğinin yanı sıra koyun, keçi, munda ve eşek yetiştirilir. Ülkedeki sayısız ırmaklar, kıyılar, özellikle de Bengal Körfezi haliçleri balıkçılık için çok uygundur.

Madenler. Bangladesh'in en zengin maden kaynağı doğal gazdır; bazı yerlerde ham petrol yatakları da bulunmuştur. Öteki önemli madenler deniz suyundan elde edilen tuz, kireçtaşı ve kaolindir. Ayrıca ilmenit, manazit ve zirkon içeren ağır mineralli kumlar, turbalar ve kömür yatakları da vardır. Petrokimya sanayisi, madencilik ve bunlara bağlı sanayiler için gerekli olan madenler genellikle ithal edilir.

Sanayi. GSMH içindeki payı ancak yüzde 10'u bulan sanayi sektörü büyük ölçüde tarım ürünlerini ve ithal hammaddeleri işlemeye dayanır. Günümüzde elde edilen ham jütün yüzde 45'i ülke içinde işlenmektedir. Öteki önemli imalat ürünleri rafine petrol, çimento, gübre, haddelenmiş çelik ürünleri, ham çelik kütüğü, azot, rafine şeker, çay, pamuk ipliği ve kumaş ile çeşitli kâğıt ürünleridir.

Bangladeş 1971'de bağımsızlığa kavuştuktan sonra, Pakistan yönetimi sırasında özel sektörün kurduğu sanayi kuruluşlarının çoğunu devletleştirdi. Ama kalkınma planlarının başarısızlığı uğraması üzerine, çay, jüt, dokuma ve kamu hizmetleri dışında kalan bütün sanayi sektörleri yeniden özel girişime açıldı. Sanayi kuruluşlarının çoğu aynı zamanda önemli bir liman olan Çittagong çevresindeki Kalurhat, Sholashahar ve Faucdar Hat gibi sanayi bölgelerinde toplanmıştır. Yakın zamanda bir tersanenin kurulduğu güneybatıdaki Khulna, bir sanayi ve ticaret merkezi olarak gelişme yolundadır. Mimsingh'de pamuklu dokuma ve şeker fabrikaları vardır. Raçsahi'de ipek, kibrit, kereste ve işlenmiş tarım ürünleri üretilir.

Dünyanın en uzun kumsalının (120 km) yer aldığı Bangladeş'in kışın senmeyecek bir turizm potansiyeli vardır. Özellikle Çittagong ve Dakka çok sayıda yabancı turist çeken merkezlerdir.

Maliye ve ticaret. Bangladeş'in para birimi 100 *paisa*'ya bölünen *taka*'dır. Kalkınma için gerekli kaynaklar büyük ölçüde Dünya Bankası ve ABD'den alınan yardımlardan sağlanır. Ülkedeki yaşam pahalılığı 1975-80 arasında iki katına çıkmıştır. Bütçe gelirlerinin üçte biri gümrük, tüketim, satış ve gelir (yüzde 9) vergilerine dayanmaktadır. Savunma giderleri toplam harcamaların beşte birine ulaşmaktadır.

Değer olarak ithalatın ancak üçte birini karşılayabilen ihracat ürünleri, hazır giyim eşyası, ham jüt ve jüt ürünleri ile post, deri eşya, çay, karides ve balıkten oluşur. İhracat yapılan başlıca ülkeler ABD, İtalya, İngiltere ve Japonya'dır. İthal ürünleri makine ve ulaşım araçları, kimyasal maddeler, yağlar, pirinç, ilaç, buğday, madenî yakıt ve yağları kapsar. Bangladeş'in ithalat yaptığı ülkelerin başında Japonya, ABD, Singapur ve Hong Kong gelir.

Ulaşım. Ülkenin ulaşım sisteminin odağını kara ve demiryolu ağı oluşturur. Toplam uzunluğu 2.814 km'yi bulan demiryolları devlet tarafından işletilir. Ayrıca kamuya ait bir karayolu taşıma şirketi de vardır. Karayolu ağına yüzde 10'u asfalttır. Gelişkin su yolları (8.320 km) ucuz taşımacılığın yanı sıra karayolu yapısının henüz ekonomik olmadığı yerlere ulaşımı sağlar. Başlıca limanlar Çittagong ve Çhaina'dır. Dakka, Kurmitola ve Çittagong da uluslararası havaalanları vardır.

YONETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR. Bangladeş görünüşte bir cumhuriyet olmakla birlikte, bağımsızlık sonrasında ordunun siyasetteki egemenliği nedeniyle, demokrasi yolunda pek az gelişme göstermiştir. 1977'deki askeri darbeden sonra başkanlık sistemi ve parlamenter sistemin karışımı bir yönetim biçimi benimsendiyse de, 1982'deki darbeye anayasa askıya alınarak iki

meclisli parlamento dağıtıldı ve sıkıyönetim ilan edildi. Kurulan askeri düzende yetkilerin büyük bölümü cumhurbaşkanının elinde toplandı. 1986'da parlamento seçimleri yapıldı, ama yeni parlamento da 1987'de dağıtıldı. 1988'de yeni bir parlamento seçildi. Cumhurbaşkanı Tuğgeneral Muhammed Erşad'ın 1990 sonunda istifaya zorlanmasından sonra Mart 1991'de yeni parlamento seçimleri yapıldı ve demokratik rejimin yerleştirilmesine yönelik adımlar atılmaya başlandı.

Bangladeş'teki yargı sistemi büyük ölçüde Pakistan yönetimi sırasında yürürlükte olan ve kökeni İngiliz dönemine inen işleyişe dayanır. Yargı sisteminin başında, üyeleri devlet başkanınca atanan Yüksek Mahkeme yer alır. Ama 1975-90 arasındaki otoriter yönetim sırasında Yüksek Mahkeme'nin yetkileri sınırlanmıştır.

Eğitim sisteminin temeli de İngiliz yönetimi sırasında atılmıştır. Parasız olan ilköğretim zorunlu değildir. İlköğretim çağındaki çocukların yansından azı okumaktadır. Okuryazarlık oranı erkekler arasında yüzde 43, kadınlar arasında yüzde 22'dir. Dakka, Raçsahi ve Çittagong üniversitelerine bağlı 600 kadar yüksek okul vardır. Ayrıca Dakka yakınlarındaki Cihangirnagar Üniversitesi, Mimsingh'de Bangladeş Tarım Üniversitesi ve Dakka'da Bangladeş Mühendislik ve Teknoloji Üniversitesi vardır.

Ülkede basın 1971'de sıkı bir denetim altına alınmıştır. Sendikalar 1976'da kapatılmıştır. Kuveyt, Umman ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde çalışan çok sayıda Bangladeşli vardır.

Bangladeş'te halk sağlığını ve beslenme düzeyini geliştirmeye yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Kentlerdeki büyük devlet hastanelerinin dışında kırsal bölgelerde de sağlık merkezleri vardır. Halk sağlığını tehdit eden başlıca hastalıklar sıtma, kolera ve tüberkülozdur.

KÜLTÜREL YAŞAM. Bangladeş'in zengin bir müzik geleneği vardır. İran, Arap ve Hint etkisi taşıyan klasik ve dinsel müzik türlerinin dışında, daha özgün bir nitelik taşıyan Bangladeş halk müziği de yaygındır. Yalın halk şarkıları büyük bir coşku ve canlılık taşır. Son yıllarda klasik müzik ve halk müziğini bağdaştırmaya yönelik denemeler yapılmıştır. Kır yaşamının belirli yönlerini yansıtan halk dansları son derece özgündür.

Bangladeş'te resim sanatı oldukça yakın bir geçmişe dayanır. Bu alanda en tanınmış kişi, Bengal'deki 1943 kitlığıyla ilgili resimleriyle adını duyuran Zeynel Abidin'dir. Onun çabalarıyla 1947'den sonra bir ressamlar okulu doğmuştur.

Bangladeş edebiyatı kültürel mirası günümüze taşıyan bir araç görevi yapmıştır. Kırsal kesimi anlatan şiir ve öyküleriyle tanınan Rabindranath Tagore, 1913 Nobel Edebiyat Ödülü'nü almıştır. Tagore'un "Altın Bengalimiz" şarkısı ulusal marş olmuştur. Toplumsal sorunları ve Bengal milliyetçiliğini işleyen şiir Kazi Nazrul İslam da ünlü bir çağdaş edebiyatçıdır. Bangladeşli oyun yazarları önemli yapıtlar vermiştir.

TARİH. Bağımsızlık öncesi. İÖ 1000'lerde Sanskrit diliyle yazılmış yapıtlarda, bugünkü Bangladeş topraklarında var olan Vanga ya da Banga adlı çok eski bir delta krallığından söz edilmektedir. (Bengal adının buradan geldiği sanılmaktadır.) Sonraki yıllarda sürekli büyük devletlerin egemenliği altında kalan Bengal, İÖ 4. yüzyılda Maurya İmparatorluğu'na bağlandı ve Budacılığın etkisi altına girdi. Magadha Devleti'ni yöneten Gupta hanedanının İS 4. yüzyılda ele geçirdiği yörede, 750-1200 arasında yerel Palas hanedanları hüküm sürdü. Bu arada 10. yüzyıla doğru Hinduluk egemen hale geldi.

Hindistan'ın kuzeyine yönelik Müslüman akınları da 10. yüzyıl sonunda başladı. Bir Memlük hanedanının 1206'da kurduğu Delhi Sultanlığı'na bağlanan Bengal, 1338'de bu devletten ayrıldı ve 1576'da Babürülülerin egemenliğine girinceye değin bağımsız yaşadı. Bu sırada Avrupalı tüccarlar da yöreye girmeye başladı. 1651'de Bengal'de bir ticaret merkezi kuran İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası, Hint-Türk İmparatorluğu'nun zayıflamasından yararlanarak bölgedeki askeri harekâtlarını genişletti. Kumpanyanın bölgeye atadığı İngiliz komutan Robert Clive, Plassey Çarpışması'nda (1757) Bengal *nevab*'ını (mülki amir) yenilgiye uğratarak, İngiliz çıkarlarını gözetken bir kişiyi başa geçirdi. Kumpanya 1765'te de Bengal'de vergi toplama yetkisini aldı. Böylece İngiliz egemenliği dönemi başladı.

İngilizlerin izlediği sömürgeci politikalar, halkı büyük bir yoksulluğa düşürdü. Yerel el sanatları, muslin ve makine sanayisi İngiliz mallarının ülkeye girmesiyle yıkılarken, doğal kaynaklar da büyük ölçüde kurutuldu. İngilizlerin Müslümanlar ile Hindular arasında körüklediği düşmanlıklar sonucu, Müslümanların ayrıma yönündeki baskıları yoğunlaştı. İngilizler 1905'te bölgeyi ikiye ayırarak Müslümanların çoğunlukta olduğu Doğu Bengal yönetim birimini oluşturdular. Ertesi yıl Dakka'da Müslüman haklarını savunmayı amaçlayan Müslüman Birliği örgütü kuruldu. Hinduların gösterdiği aşırı tepki üzerine, İngilizler 1912'de bölgeyi yeniden birleştirdiler. Ama düşmanlıklar kesilmedi.

1947'de İngilizlerin yarınmadan çekilmesiyle bağımsız Hindistan ve Pakistan devletleri kuruldu. Farklı bir dil ve kültürü olan Doğu Bengal, Doğu Pakistan eyaleti olarak binlerce kilometre uzaktaki Pakistan'a bağlandı. Jüt ve çay ihracatıyla ekonomiye önemli katkıda bulunan Doğu Pakistan, yönetimin izlediği ayrımcı politika nedeniyle ekonomik bakımdan Batı Pakistan'ın çok gerisinde kaldı. 1960'larda Avami Birliği başkanı Şeyh Mucibü'r-Rahman'ın önderlik ettiği özerklik hareketi giderek yükselmeye başladı.

1970'te artan gerginlikler General Yahya Han'ın sıkıyönetim ilan ederek devlet başkanlığını üstlenmesine yol açtı. Aralıkta yapılan genel seçimlerde Avami Birliği mecliste çoğunluğu sağladı. Batı Pakistan'a ayrılan sandalyelerin büyük bölümünü de Zulfikâr Ali Bhutto'nun başkanlık ettiği Halk Partisi kazandı. Mucibü'r-Rahman'ın Doğu Pakistan'a dış politika dışında tam bağımsızlık verilmesi yönündeki ısrarlı tutumu karşısında Bhutto meclisin toplanması yoluna gitti. Bunun üzerine anayasanın hazırlanması için 100 günlük süre vermiş olan Yahya Han, 1 Mart 1971'de meclisi süresiz olarak kapattı. Mucibü'r-Rahman, bu gelişmeye Doğu Pakistan'da genel boykot ve grevle karşılık verdi. Eylem halkın tam desteğini kazandı. Mart ortalarındaki uzlaşma çabaları sonuçsuz kalan Yahya Han, Batı Pakistan askerleriyle Doğu Pakistan'ı işgale girişti. Mucibü'r-Rahman ve pek çok arkadaşını tutuklandı. Hindistan'a sığınan bazı Avami Birliği önderleri orada Bangladeş adı altında bağımsız bir devlet kurduklarını açıkladılar. Doğu Pakistan'da iç savaş sürerken milyonlarca insan Hindistan'a sığındı. Sonunda Hindistan birlikleri Doğu Pakistan'a girerek Batı Pakistan ordusunu çekilmeye zorladı ve yeni Bangladeş devleti 16 Aralık 1971'de Mucibü'r-Rahman'ın başkanlığında resmen kuruldu.

Bağımsızlık sonrası. İç savaş Bangladeş'te olağanüstü bir yıkıma neden olduğu gibi,

siyasal istikrarı da büyük ölçüde bozdu. Yeni yönetim ekonomik kalkınma için Birleşmiş Milletler'den, SSCB'den ve başka bazı ülkelerden ekonomik yardım alma yoluna gitti. Ama devlet yönetimindeki deneyimsizlikler nedeniyle sorunların üstesinden gelememi. 1974'te pek çok yetkiyi kendisinde toplayan Mucibü'r-Rahman, giderek baskıcı bir tutuma yöneldi. Ülkede huzursuzluk artarken, Mucibü'r-Rahman ve ailesiyle ilgili yolsuzluk iddiaları da yaygınlaştı. 15 Ağustos 1975'te hükümetteki bakanlardan Kondakar Mustak Ahmed'in önderlik ettiği bir darbe sonunda Mucibü'r-Rahman ailesiyle birlikte öldürüldü. Bunu subaylar arasında süren bir iktidar mücadelesi izledi.

Kasım 1975'te ikinci bir darbe gerçekleşen General Ziaü'r-Rahman Bangladeş'in "güçlü adamı" haline geldi. Mucibü'r-Rahman'ın birçok politikasını değiştiren Ziya, Hindistan'dan uzaklaşarak bağımsızlık öncesindeki görevlileri yeniden yönetime getirdi. Mayıs 1977'de yapılan göstermelik bir referandumda halkın yüzde 99'unun oyunu aldı. Ordu içindeki radikal subayların 2 Ekim 1977'de giriştiği darbeyi kısa sürede bastırdı.

Ziya, 3 Haziran 1978'de cumhurbaşkanlığına seçildikten sonra, eski Müslüman Birliği üyesi sağcıları da içine alan geniş tabanlı Bangladeş Milliyetçi Partisi'ni (BJD) kurdu. Bu parti 18 Şubat 1979'daki seçimlerde Birleşik Cephe (GOJ) karşısında ezici bir çoğunluk elde etti. Ziya, 1975'ten beri süren sıkıyönetimi kaldırdı ve dış yardıma dayanan bir tanımsal kalkınma programı başlattı. Çin, ABD ve Müslüman ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye özen gösterdi.

30 Mayıs 1981'de Çittagong'da General Manzur Ahmed'in başında bulunduğu bir grup subay tarafından öldürülen Ziya'nın yerine yardımcısı Abdüssettar geçti. 15 Kasım'da cumhurbaşkanlığına seçilen Abdüssettar, ülkede denetimini sağlamlaştırmak amacıyla bir Ulusal Güvenlik Konseyi oluşturdu ve başına General Hüseyin Muhammed Erşad'ı getirdi. General Erşad 24 Mart 1982'de Abdüssettar'ı devirerek sıkıyönetim ilan etti ve yasama, yürütme ve yargıyı atama yetkilerini elinde topladı. Bağımsızlıktan sonra devletleştirilmiş sanayileri özel sektöre devreden Erşad, yabancı yatırımları özendirerek ithalatı denetim altına aldı. SSCB'ye karşı sert bir tutum takındı; buna karşılık Çin'le ticari ilişkileri geliştirdi. İzlediği baskıcı politikalar ve ekonomik bunalım ülkede genel bir hoşnutsuzluk yarattı. Muhalefetin baskısı üzerine parlamenter sisteme geçiş sözü veriyse de, bunu sürekli erteleme yoluna gitti. 21 Mart 1985'te yapılan referandumda cumhurbaşkanlığına kalması onaylandı.

Erşad, yönetimini meşrulaştırmak için, parlamento seçimlerini Mayıs 1986'da yaptı. Kurduğu Ulusal Parti seçimlerde 330 sandalyenin 210'unu kazandı. Ekimde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini muhalefet partileri boykot etti. Erşad oyların yüzde 84'ünü alarak görevde kaldı. Ülkenin karşı karşıya olduğu ekonomik güçlüklerle muhalefet partilerinin düzenlediği gösteriler ve grevler de eklenince, Erşad Aralık 1990'da istüfa etmek zorunda kaldı, ardından da tutuklandı. Yargılanarak 10 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Şubat 1991'de yapılan seçimleri Ziaü'r-Rahman'ın karısı Halide Ziya'nın önderliğindeki Bangladeş Milliyetçi Partisi kazandı. Halide Ziya Eylülde başbakan olarak göreve başladı. 15 Eylül'de yapılan referandumda ise cumhurbaşka-

nının yetkilerinin kısıtlanması Bangladeşlilerin büyük çoğunluğu tarafından kabul edildi. Böylece ülke uzunca bir aradan sonra yeniden parlamenter sisteme geri döndü.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Bangniler bak. Dağlalar

Bangui, Orta Afrika Cumhuriyeti'nin başkenti. Ubangi Irmağının batı yakasında yer alır. Yönetmelik bakımından ülkenin 14 ilinin de (prefecture) dışında kalan bir bucaktır (commune). Yüzölçümü 67 km²'dir. 1.800 km uzunluğundaki bir ırmak ve demiryoluyla Afrika'nın batı kıyısında bulunan ve her ikisi de Kongo sınırları içinde kalan Pointe-Noire ve Brazzaville'e bağlanır. Kent halkı ağırlıklı olarak ticaretle uğraşır; kentte ayrıca sabun ve bira üretilir. Irmak limanında 400 m uzunluğunda bir rhtım ile bir petrol limanı yapılmıştır. Bangui'den öteki bölgelere pamuk, kereste, kahve ve sisal gönderilir. Kongo ve Zaire'ye feribot seferleri yapılır; Bangui'yi Kamerun, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nin kuzeyine bağlayan bir karayolları ağı vardır.

Kentte, Bangui Üniversitesi'nin (1969) yanı sıra Ulusal Sanat Okulu (1966), birkaç bilimsel ve teknolojik araştırma kurumu, Boganda Müzesi ve St. Paul Müzesi vardır. Nüfus (1988 tah.) 596.776.

Banguoğlu, (Hasan) Tahsin (d. 1904, Drama - ö. 3 Mart 1989, İstanbul), Türkiye Türkçesinin dilbilgisi konusundaki çalışmalarıyla tanınan dilci ve siyaset adamı.

İlk ve orta öğrenimini Drama, Balıkesir ve İstanbul'da yaptı. İstanbul Darülfünun'unun (sonradan İstanbul Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi (1930). Bir süre Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü'nde

Banguoğlu
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

edebiyat öğretmenliği yaptıktan (1930-32) sonra Almanya'ya gönderildi, Berlin ve Breslau üniversitelerinde öğrenim gördü (1932-36). *Altosmanische Sprachstudien zu Suheyl ü Nevbahar* (1938) adlı teziyle doktor oldu. Dönüşünde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde doçentliğe atandı. Daha sonra profesör oldu. 1943'te Bingöl milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Milli eğitim bakanlığı (1948-50) sırasında, ilkokullara din dersleri konması, imam-hatip okullarının ve Ankara'da bir ilahiyat fakültesinin açılması gibi konularda çaba harcadı. 1950-55 arasında Ayrıcalık'ta çiftçilikle uğraştı. 1955'ten 1959'a değin Londra Üniversitesi'nin çağrısı üzerine Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu'nda karşılaştırmalı Türk dilleri dersleri okuttu. 1959-61 arasında da İlahiyat Fakültesi ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. 1960'tan sonra yeniden siyasete atılarak CHP'den Edirne senatörü seçildi. (1961). Türk Dil Kurumu başkanlığı (1960-63),

Halkevleri genel başkanlığı (1963-66) gibi görevlerde bulundu. Siyasal görüş ayrılığını nedeniyle 1966'da CHP'den ayrıldı. Bu süre Yeni Türkiye Partisi'nin genel başkanlığını yaptı. 1971'den sonra siyasal yaşamdan çekildi. Türkiye Türkçesinin dilbilgisi yapısını incelediği başlıca kitapları *Ana Halkıyla Türk Grameri* (1940), *Türk Grameri-I, Sesbilgisi* (1959), *Türkçe'nin Grameri* (1974).

Bangweulu Gölü (Bantu dilinde "Büyük Su"), Doğu Afrika'da, Zambia'nın kuzey-doğusunda, geniş bataklıklarla kaplı sığ göl. 1.140 m yükseklikte yer alır. Zaire (Kongo) Irmak sisteminin bir parçasıdır. Su düzeyi yağış mevsimine göre değişiklik gösterir. Üçgen biçiminde 9.800 km²'lik bir alan kaplar. Üzerinde yer alan Chisi, Mbabala ve Chilubi adalarında yerleşmeler vardır. Bataklık kesiminde birçok alçak ada ve Lunga (Kumluk) adı verilen geniş bir sıfık bulunur. Bangweulu Gölüne dökülen Chambeshi Irmağı boyunca yer alan sık bitki örtüsü, taşkınlarla karşı bir engel görevi gören bataklık bir alan oluşturur. Gölde su sızıntılarının birleşmesinden Luapula Irmağı oluşmuştur. Su düzeyinin üzerinde yüksek kamışlar, su düzeyinde ise papirus yetişir; daha derin sularda aygırotları yüzer. Gölde yakalanan balıklar, kurutularak bakır madenciliği yapılan batı bölgesine gönderilir. 1868'de göle ulaşan Avrupalı kâşif ve misyoner Dr. David Livingstone, 1873'te gölün güney kıyısında ölmüştür.

banhu, Wade Giles yazımında PAN-HU, özellikle Çin'in kuzey bölgelerinde yaygın olan yaylı çalgı. Yay, bir ses tahtası üzerine yerleştirilmiş olan küçük bir bambu köprünün üzerinden gerilen iki tel üzerinde gezinir. Çalgı dikey konumda tutulurken yay, ses tahtasının üst bölümünde hareket ettirilir. Soprano banhu, genellikle beş aralıkla, alto banhu ise dörtlü aralıkla akort edilir. Hızlı kesik yay çekişleri ve glissandolar, banhunun belirgin çalınış özelliğidir.

Bani Irmağı, Batı Afrika'da, Nijer Irmağının Mali içindeki başlıca kolu. Baoulé ve Bagoé akarsularının, Bamako'nun 160 km doğusunda birleşmesinden oluşur. Kuzeydoğu yönünde 570 km aktıktan sonra, bataklıkli Massina çöküntü alanında bulunan Mopti'de Nijer Irmağıyla birleşir. Yalnızca bazı bölümleri ulaşırına elverişlidir. Savan kuşağı içinde yer alan Bani bölgesinin gelir kaynağı, ırmak kıyısı boyunca yapılan kumdari, pirinç, kocadarı ve mısır ekimi ile sığır çobanlığıdır.

Banihal Geçidi (Keşmir dilinde *banihal* "tipi"), Hindistan Yarımadasının kuzeyinde, Cemma ve Keşmir eyaletinin Hindistan yönetimindeki kesiminde, Pir Pencal Sıradağları üzerinde geçit. Banihal, Doda ilinde deniz düzeyinden 2.832 m yüksekte yer alır. Hindistan düzlüklerini Keşmir Vadisi'ne bağlayan başlıca geçittir. Cemma-Srinagar Karayolu, kış aylarında bazen karla kapanan Cavahtar Tüneli'yle bu geçide bağlanır. Eskiden buradan geçirilen mallar, hamal sırtında taşınır ve yolculuk tam bir gün sürerdi.

Banim, John ve Michael (sırasıyla d. 3 Nisan 1798, Kilkenny - ö. 13 Ağustos 1842, Kilkenny, İrlanda; d. 5 Ağustos 1796, Kilkenny - ö. 30 Ağustos 1874, Booters-town, Dublin yakınları, İrlanda), İrlandalı köylülerin yaşamını konu alan roman ve öyküleriyle tanınmış yazar kardeşler.

Dublin'de desen çalışmaları yapan John, daha sonra Kilkenny'de bu konuda derslet verdi. Kısa bir süre sonra da Dublin'e

giderek yaşamını gazetecilikle kazanmaya başladı. Açık ölçüyle yazdığı *Damon and Pythias* adlı trajedisi 1821'de Covent Garden'da sahnelendi. John evlendikten sonra Londra'ya taşındı ve gazeteciliği sürdürdü. Avukatlık öğrenimi gören, ama daha sonra babasının işinin başına geçmek zorunda kalan Michael ile birlikte yazdıkları *Tales, by the O'Hara Family* (O'Hara Ailesinden Öyküler) 1825'te yayımlandı. *The Fetches* ve *John Doe* adlı ikisini John'un, *Crohoore of the Bill Hook* adlı üçüncüsünü de Michael'in yazdığı melodramatik öyküler kısa sürede çok sevildi. John, "İrlanda'nın Scott'i" olarak ünlendi. Bunları, John'un Jacobuscuların İrlanda'daki savaşlarını konu aldığı *The Boyne Water* (1826; Boyne Suyu) adlı romanı izledi. Gene 1826'da yayımlanan *Tales*'in ikinci dizisinde yer alan *The Nowlans* (Nowlanlar), yoğun dinsel duygularla örülü bir tutku ve günah öyküsüyü ve belki de John'in en iyi romanıydı. 1828 tarihli *The Croppy*, o sıralar Katolik Kilisesi'nin öngördüğü yaşam biçiminin etkin bir savunucusu olan Michael'in kaleminden çıkmıştı.

Ağnılı bir omurilik hastalığına tutulmasına karşın John, roman yazmaya devam etti. Ama gitgide bozulan sağlığı onu yoksulluğa sürükledi. 1833'te İngiltere ve İrlanda'da onun için yardım kampanyaları açıldı. John 1835'te Kilkenny'ye döndü. Baniim'lerin en neşeli kitabı olan *Father Connell* (Peder Connell) o yıl yayımlandı. Kitap hemen hemen tümüyle Michael tarafından yazılmıştı. Daha sonra da yazmayı sürdüren Michael, yaşamının son dönemini 1873'te çekildiği Dublin yakınlarındaki Booters-town'da geçirdi.

Baniya (Sanskrit dilinde *vanicya*: "ticaret"), tüm Kuzey ve Batı Hindistan'da, çoğunlukla tefeci ya da tüccarlardan oluşan bir kast. Her tüccar topluluk Baniya olmadığı gibi, kimi Baniyalar da tüccar değildirdir. Hint toplumunun dört katmanlı bölümünde, sayısız Baniya alt kastı (örn. Agarvala), Vaisya (avam) sınıfından sayılır. Çoğu Vaisnava (Hindu tanrısı Vişnu'ya tapan) ya da Caynaci olan Baniyalar, kesinlikle et yemez ve içki içmezler; ayinlerde temizlik konusunda aşırı tutucudurlar. Hintli önder Mahatma Gandhi, Guccerat eyaletindeki bir Baniya kastındandı.

Banja Luka, BANALUKA ve BANYALUKA olarak da bilinir, İBANJALUKA olarak da yazılır, Bosna-Hersek'in kuzeydoğusunda, Vrbas ve Vrbanya ırmaklarının birleştiği yerde kent. Banja Luka (Aziz Luka Hamamları) Osmanlı yönetiminde bulunduğu dönemde önemli bir askeri merkezdi; 1583-1639 arasında Bosna eyaletinin merkezi de buradaydı. Kentteki ticari yaşam, 17. ve 18. yüzyıllardaki yangınlar ve veba salgınları yüzünden geriledi. 19. yüzyılda Boşnakların Osmanlılara karşı başkaldırısı ve Sırp ayaklanmaları sırasında önemli rol oynadı. II. Dünya Savaşı sırasında da, Mihver Devletleri'nce oluşturulan Hırvatistan'ın bir parçası olmasına karşın direniş hareketinin başlıca merkezlerinden biri oldu.

Kentte, 1945'ten bu yana yeni sanayi dalları gelişmektedir. Meyve ve sebze konserve fabrikaları ile tütün işleme tesisleri vardır; ayrıca bira, takım tezgâhı, elektrikli alet, giyim eşyası, kâğıt hamuru, kâğıt ve sentetik elyaf üretilir. Başkent Sarajevo (Saraybosna) ile Jajce ve Hırvatistan'ın başkenti Zagreb ile karayolu bağlantısı vardır. Kentteki Osmanlı camilerinin en ünlüsü 1583'te yapılmış olan Ferhadiye (Ferhad Paşa) Camisi'dir. Nüfus (1981 geç.) belediye, 183.618.

Banjarmasin, BANDJARMASIN ya da BANJERMASIN olarak da yazılır, Endonezya'da, Güney Borneo (Kalimantan Selatan) ilinin (*propinsi*) merkezi olan kent (*kotamadya*). Borneo'nun güney kıyısında, Banto ve Martapura ırmakları arasındaki Tapas Adasında yer alır. Bu ırmaklar, Kalimantan'daki en büyük ovanın suyunu akaçlar. Doğudaki Meratus Sıradagları, yol olmaması yüzünden büyük ölçüde erişilmez durumdadır. Evler kazıklar üzerine inşa edilmiş, bahçeler duvarlarla çevrili suyu akaçlandırmıştır. Kentte bir havaalanı olmakla birlikte, ulaşım da ırmak ve çaylar kullanılır. Kauçuk, biber, kereste, halat lifi, petrol, altın, elmas, kömür ve demir ihraç edilen elverişli bir limanı vardır. Kömür yakındaki Pengaron kentinden, kereste Alalak ve Cerucuk'tan, tuğla ve seramik eşya da Sungri Tabok'tan gelir. Eski den Banjarmasin yörede kurulmuş bir sultanlığın merkeziydi. 18. yüzyılda Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyası'yla yapılan antlaşmalara karşın, bu sultanlık 19. yüzyılın büyük bölümü boyunca Hollanda hükümetine karşı bir direniş merkezi oldu. Nüfus (1980) 380.884.

Banjul, eskiden (1973'e değin) BATHURST. Gambia'nın başkenti. Ülkenin en büyük kenti ve Atlas Okyanusu kıyısındaki limanıdır. St. Mary's Adasında, Gambia Irmağı ağzı yakınlarında yer alır. 1816'da, Fransa'ya geri verilmiş olan Senegal'den çıkarılan tüccarlara yeni bir ticaret yolu sağlamak ve köle ticaretini engellemek amacıyla, İngiliz Sömürgeçer Bakanlığı'nın kaptan Alexander Grant'i ırmak kıyısında bir askeri nokta oluşturmakla görevlendirmesi üzerine kuruldu. Grant, Kombo şefi tarafından terk edilen Banjul Adasını seçti ve adaya St. Mary's adını koydu. Yeni yerleşim merkezi ne de o sırada sömürge bakanı olan Henry Bathurst (Bathurst 3. kontu) onuruna Bathurst adını verdi. İngiltere'nin Gambia koloni ve protektorasının başkenti olan kent, 1947'den sonra bir belediye meclisince yönetilmeye başladı. 1965'te Gambia'nın bağımsızlığını kazanması üzerine, kent statüsü elde etti ve ulusal başkent oldu. Adı 1973'te Banjul olarak değiştirildi.

Banjul, günümüzde Gambia'nın ticaret ve ulaşım merkezidir. Kentte çok sayıda yerfıstığı soyma işletmesi ve yağ fabrikası vardır. Yerfıstığı, yerfıstığı yağı ve unu, palmye çekirdeği ihraç edilir. Turizm, kentteki işsizlik sorununu bir ölçüde hafifleten ve ahşap oyma, telkârı mücevher, dokuma gibi el sanatlarını özendirilen bir dal olarak giderek önem kazanmaktadır. Banjul, Gambia Irmağı üzerinden kuzeyde Barra'ya ulaşan 5 km'lik bir feribot hattı ve Mansa Konko'nun hemen güneyinde Trans-Gambia otoyolu ile birleşen bir karayolu aracılığıyla ülkenin iç kesimleriyle ve Senegal'e bağlanır. Irmağın 387 km yukarısında bulunan Basse Santa Su'ya da düzenli vapur seferleri yapılır. Gambia'nın uluslararası havaalanı 23 km güneybatıdaki Yundum'da bulunur.

Aynı zamanda ülkenin öğrenim merkezi olan Banjul'da, Gambia Lisesi (1958), iki Katolik ortaokulu, bir Müslüman lisesi, bir meslek okulu ve bir halk kütüphanesi vardır. Gambia Hemşire Okulu (1964), akıl hastanesi, sanatoryum ve düşünürler yurdu Kraliyet Victoria Hastanesi'ne (1957) bağlıdır.

Kent nüfusunun yaklaşık yansını Voloflar oluşturur. Ama azat edilmiş kölelerin soyundan gelen Akular, Mandingolar (Malinkeler), Moritanyalı ve Lübnanlı topluluklar da önemli azınlık gruplarını oluşturur. Kentte bir cami ile Anglikan, Katolik ve

Metodist kiliseleri vardır. Nüfus (1983 geç.) 44.500.

bank, sabit ya da dayalı olarak bir duvar dibine yerleştirilebildiği gibi, bağımsız olarak da durabilen, uzun oturma mobilyası. Romalılar aynalık tahtalarıyla bezenmiş banklar kullanırlardı. İskelemenin zor bulunur lüks bir eşya olduğu ortaçağ salonlarında en yaygın oturma mobilyası banktı. Banklar oturma dışında, genellikle yatma ya da yemek yeme işlevlerini de karşılayacak boyutlarda olurdu. Örneğin, Frank din adamı ve tarihçi Tours'lu Aziz Grégoire, Kral I. Chilpéric'le Piskopos Bertrand'in, üstünde yemekler bulunan bir bankın önüne oturduklarını yazmıştır.

Pencere nişlerinin içinde oturmak için kullanılan banklar, 16. yüzyılda iskelemenin yaygınlaşmasıyla, bağımsız mobilya türü olarak işlevlerini yitirdi. Bankların kumaş kaplı olanları da vardı. En ilginç banklar 17. yüzyılda Güney Amerika'daki İspanyol kolonilerinde rastlanırlardı. Peru'daki Cuzco'da çok iri oymalı tepelikleri ya da parmaklıklı sırt bölümleri boya ve yaldızla süslenmiş banklar yapılmıştı.

Bank of Boston Corporation, ABD'de bankacılık holdingi. En önemli bağlı şirketi, First National Bank of Boston'dır. Bank of Boston Corporation, yurt içi ve yurt dışındaki şirketleri aracılığıyla finansman ve bankacılık hizmetleri sunar, yönetir. Hem holdingin, hem de First National Bank of Boston'ın merkezi Boston'dadır.

ABD'nin en eski bankalarından biri olan Bank of Boston Corporation, ilk kez Massachusetts Bank adıyla tescil edildi. 1903'te First National Bank of Boston (Safety Fund Bank adıyla 1859'da kuruldu) ile birleşti ve onun adını aldı. Şirketin bugünkü biçimini almasından önce bir dizi başka birleşme daha gerçekleşti.

Bank of Boston Corporation, 1970'te First National Boston Corporation adıyla biçimlendi. Ardından First National Bank of Boston ile Old Colony Trust Company, Massachusetts Bank NA'ya katılınca yeni bir düzenleme yapıldı. Massachusetts Bank NA daha sonra yeniden First National Bank of Boston adını aldı.

Bankaya bağlı kuruluşların verdiği hizmetler arasında, kredi sağlama, nakit yönetimi, bilgi işlem hizmetleri ve ekipman kiralama da yer alır. Kuruluşlar, ayrıca para piyasası işlemlerini yönetir, tröst ve temsilcilik işlemlerini yerine getirir; komisyonculuk, ipotek bankacılığı, yatırım servisesi finansmanı ve ticari finansmanda etkinlik alanları arasındadır. First National Bank of Boston 1990'dan beri Türkiye'de de etkinlik göstermektedir.

Bank of Canada bak. Kanada Bankası

Bank of Credit and Commerce International (BCCI), merkezi Cayman Adalarında (Grand Cayman) bulunan uluslararası banka. 1972'de Lüksemburg'da kuruldu. Abu Dabi'nin Zeyd ailesine ait olan banka Agha Hasan Abadi adında bir Pakistanlı tarafından kurulup yönetilmiştir. BCCI Türkiye'deki ilk şubesini 1981'de İstanbul'da Taksim semtinde açtı. Bunu, İstanbul şubesi merkez olmak üzere 1983'te İzmir, 1985'te Mersin şubeleri izledi. Türkiye'de daha çok ithalat ve kredi alanında etkinlik gösteren BCCI'nin 1991'de 70 ülkede 417 şubesi vardı. Özellikle Batı Avrupa, Asya ülkeleri ve ABD ile karşılıklı olarak her türlü akreditif, kabul kredili ve

mal mukabil ithalat ve ihracata aracılık etmekteydi.

İşlemlerinde geniş çaplı yolsuzluklar yapma ile ilgili kanıtların ortaya çıkarılması üzerine, BCCI Temmuz 1991'de, İngiltere Merkez Bankası'nın eşgüdümünde yürütülen bir operasyonla kapatıldı. Bankanın uyuşturucu paralarının aklanması yanında, CIA, devrik Panama diktatörü General Manuel Antonio Noriega ve İran-*contra* bağlantısına karışmış Adnan Kaşıkçı gibi müşteriler için örtülü hesaplar işlettiği öne sürülmekteydi. BCCI tarafından dolandırılan mevduat sahiplerine ait paraların 12 milyar doları bulunduğu tahmin edilmekteydi. BCCI'nın Türkiye'deki etkinlikleri de Temmuz 1991'de askıya alındı. Günümüzde bankanın tasfiyesiyle ilgili işlemler sürmektedir.

Bank of England bak. İngiltere Merkez Bankası

Bank of the United States, ABD Kongresi'nin 1791 tarihli kararıyla kurulan merkez bankası. Kongre, Thomas Jefferson'ın muhalefetine karşın Alexander Hamilton'ın girişimiyle kuruluş izni vermiştir. Jefferson yanlısı Cumhuriyetçilerin bankanın imtiyazını uzatmaması üzerine 1811'de kapandı. 1816'da 20 yıl süreli bir imtiyazla yeniden açıldı. 1936'da Bank of the United States of Pennsylvania adıyla bir eyalet bankasına dönüştü. Daha sonra yanlış yatırım kararları ve ulusal ekonomik darboğaz nedeniyle iflas etti. *Ayrıca bak.* Federal Rezerv Sistemi.

banka, para ve para yerine geçen öteki menkul değerlerle iş yapan ve finans hizmetleri sunan kurum. Mevduat alan ve borç veren bankalar kârlarını, yatırılan ve kredi olarak verilen paralara uygulanan faizler arasındaki farktan sağlarlar.

Bankalar temelde, ticari bankalar ve merkez bankaları olarak ikiye ayrılırlar. Tasarruf toplayan ve cari hesapları tutan ticari bankalar borç verme, yatırım yapma, kişiler ve kurumlar arasındaki mali işlemleri kolaylaştıracak hizmetler sunma gibi işlevleri yerine getirir. Verdikleri borç ve krediler için belli bir faiz alan bankalar, öteki hizmetleri için de harç alırlar. Devletler arasındaki mali işlemleri yürüten merkez bankaları, içeride de para ve kredi politikalarının düzenlenmesine ve uygulanmasına aracılık ederler. Ayrıca bir mali bunalım sırasında ticari bankaların borç almak için en son başvurabilecekleri merci görevini görürler. Merkez bankaları, bu temel etkinliklerinin yanı sıra, resmi banka sigortası aracılığıyla mali sistemin güvenesi olarak önemli bir psikolojik rol oynarlar. Merkez bankalarının aracılık ve sigorta işlemlerinden aldığı harçlar devletlere büyük bir kazanç sağlar.

BANKACILIĞIN GELİŞİMİ. İlk bankalar yalnızca madeni paraların değerini denetleyen ya da değişik ülkelerin paralarını birbiriyle değiştiren kurumlardı. Rönesansın başlarında yeni ticaret yollarının açılmasıyla birlikte, bankerler, oluşturdıkları temsilcilerin ödeme yapmasını sağlayarak, parayı gerçek anlamda taşımaksızın bir yerden başka bir yere aktarmanın çeşitli yöntemlerini geliştirdiler. Başlangıçta bankalar para ve öteki değerli malları yalnızca saklamak üzere kabul ederlerdi.

17. yüzyılda doğru Londra bankerleri modern bankacılığın temellerini attılar. Bu bankerler döviz alışverişi yapmaya ve para çekmek amacıyla faiz ödemeye başladılar.

En önemlisi belirli bir zaman içinde mevduat sahiplerinin yalnızca küçük bir bölümünün paralarını çekmelerinden yararlanarak, ellerindeki mevduatın geri kalan bölümüyle başkalarına faizle borç verme yöntemini buldular. Bu arada kişiler ve şirketler arasında birbirlerine kaynak aktarmak için bankalar aracılığıyla yazılı poliçeler kullanma alışkanlığı gelişti. Bankalar bu tür hesap sahiplerine kredi limitlerinin üzerinde poliçeler vererek ve banknot basarak aşktan borç verme uygulamasını başlattılar. Bu yöntemler piyasadaki para arzını artırmak gibi pratik bir sonuç doğurdu. Zamanla birçok ülkede para basma işlevini ticari bankaların yerini alan merkez bankaları üstlendiler.

BANKACILIK SİSTEMLERİ Ulusal bankacılık sistemleri açısından iki uç örnek ABD ve İngiltere'dir. ABD'de birim sistemi, İngiltere'de şube sistemi egemendir. ABD'nin kuruluş yıllarındaki dağınık yerleşme biçimi, mali gücün tek merkezde toplanmasına karşı duyulan hoşnutsuzluğun da etkisiyle, yerel bankaların hızla çoğalmasına yol açtı. Ama zamanla kırsal bankalar büyük ve karmaşık işlemler için kentlerdeki muhabir bankalara bağlanma yoluna gitti. Katı birim bankacılığı giderek yumuşamakla birlikte, ABD'de eyaletler arası şube bankacılığı hâlâ çok sınırlıdır. Kimi eyaletler kendi içlerinde bile şube bankacılığına izin vermemektedir.

İngiliz bankacılığına ise birçok şubeleri olan dört büyük banka egemendir. İngiltere'nin küçük bir ülke oluşu, etkili ulaşım ve iletişim ağlarının erken bir tarihte gelişmiş olması ve bankaların iflas durumunda sorumlulukların ve riskin çok sayıda ortak arasında paylaştırılmasına olanak sağlayan anonim şirket biçiminde kurulmasını destekleyen yasal düzenlemeler, İngiltere'de şube bankacılığının yerleşmesinde etkili olmuştur. Hindistan dışında İngiliz Uluslar Topluluğu üyesi ülkelerin çoğu, şube bankacılığı sistemini benimsemiştir. Buna karşılık birçok Avrupa ülkesi, Japonya ve Hindistan, Amerikan ve İngiliz modelleri arasındaki çeşitli yollar izlemeyi seçmişlerdir.

Eskiden SSCB'de ve Doğu Avrupa ülkelerinde bankalar para yaratamaz, yalnızca kişiler ve kamu kuruluşları arasındaki mali işlemleri yürütür; tasarruflarla vergi ve harç gibi ödemeleri kabul ederlerdi. Bu ülkelerde bankalar müşterilerden yalnızca sundukları hizmetlerin giderlerini karşılamak için çok az bir faiz alırlardı. Sovyet bankacılığı, merkezi planlamanın gerektirdiği disiplin doğrultusunda, son derece merkezi bir yapı gösteriyordu. Buna karşılık Doğu Avrupa ülkeleri yarı-özerk bölgesel bankacılık sistemlerini de denemişlerdi. Sosyalist ülkelerde 1980'lerin sonlarında ortaya çıkan değişiklikler, pazar ekonomisine geçiş çabalarına paralel olarak, bankacılık sistemlerinde de köklü değişimlere yol açtı.

BANKACILIK İŞLEMLERİ Bankacılığın temel özelliği, kredi yoluyla ya da hükümet kararıyla para arzı yaratabilmeleridir. Yatırım bankaları, emlak kredisi bankaları ve tasarruf bankaları türünden finans kuruluşları para yaratamazlar; yalnızca başkalarından ödünç aldıkları paraları borç olarak başkalarına verebilirler. Ticari bankalar ise mevduatlarının yalnızca bir bölümünü nakit ya da gerektiğinde kolayca nakde çevrilebilen kısa dönemli ve güvenilir devlet tahvili, senet gibi değerli kâğıtlardan oluşan likit nakit olarak ellerinde tutarlar. Böylece bu bankalar mevduat sahiplerine hesaplarındaki miktarın üzerinde kredi sağlayarak borç verirler. Bu, uygulamada açık çek gibi kabul edilir. Bu durumda söz konusu işlemi yansıtan çekler, başka bankalar tarafından,

gerçekte yatırılmış miktarın üzerinde olmalarına karşın kabul edilebilir. Borç kullanarak yapılan ödemelerin büyük bölümü bankalara mevduat olarak döndüğünden, bu kredi sistemi kendi kendini besleyerek işler. Bankalar, hesap sahiplerinin sisteme duydukları güvenle nyakta dururlar. Hiçbir banka bütün müşterilerine hesaplarındaki bütün paraları aynı anda verebilecek güste değildir. Böyle bir talebin gerçekleşmesi halinde ortaya çıkacak olan mali bunalım ekonomik bunalıma dönüşebilir.

Birçok ülkede ticari bankalar daha az riskli olan kısa vadeli borç vermeyi tercih ederler. Ama bazı ülkelerde, örneğin Batı Almanya ve Japonya'da ticari bankalar uzun vade finansman kaynakları da yaratırlar. *Ayrıca bak.* kalkınma bankası; mevduat bankası; ticari banka; yatırım bankası.

MERKEZ BANKALARI. 19. yüzyılda piyasa ekonomilerine özgü bunalım ve çöküntü döngülerinin yol açtığı sürekli bunalımlar, önem olarak merkez bankalarının kurulmasına yol açtı. İngiltere Merkez Bankası (Bank of England) ilk "bankaların bankası" oldu. Öteki ülkeler de bu örneği izlerken, ABD'de 1913'te Federal Rezerv Sistemi (FRS) kuruldu.

Merkez bankaları, devletler arasında iş yapan bankalar olmanın dışında, ticari bankaların çalışmalarını da düzenlerler. Bu işlevlerini ticari bankaların yüksek riskli borçlar vermelerini engelleyerek, bu bankaların yönetim ve hesaplarını denetleyerek ve nakit sıkıntısı çeken ticari bankalara borç vererek yerine getirirler. Son yıllarda tüm dünyada merkez bankalarının ekonomik politikayı biçimlendiren, döviz kurlarını düzenleyen, para ve kredi arzını denetleyen kuruluşlar olarak önemleri artmıştır. Merkez bankaları genellikle doğrudan hükümet denetimi altında tutulmazlar. Ama yararılandıkları özerkliğin kapsamı ülkeden ülkeye farklılıklar gösterir. Örneğin ABD'de başkanlar FRS yönetim kurulu üyelerini uzun dönemler için ve belli bir sayıya atarlar. Bunun amacı kurumun kısa vade siyasi baskılardan uzak kalmasını sağlamaktır. *Ayrıca bak.* merkez bankası.

TÜRKİYE'DE BANKACILIK. Tarihsel gelişim. Türkiye'de bankacılığın geçmişi oldukça kısadır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında görülen ekonomik durgunluk ve toplumsal egemen olan dinsel ve kültürel değer taşıyan bankacılığın gelişmesini geciktirmiştir. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ilk bankacılık etkinlikleri sarraflarla başladı. Eski bir geçmişi olan sarraflar, Osmanlı toplum düzeninde paranın önemli bir yer edinmesi ve ekonomide paraya duyulan gereksinimin artması sonucu, temel kredi kaynakları haline geldi. Daha çok azınlıklardan oluşan ve İstanbul'da Galata yöresinde toplanmış olan Galata sarrafları olarak adlandırılan bu kişiler, para değiştirme, teminat mektubu verme, borç senedi iskonto etme ve borç verme gibi işlevleri yerine getirmeye başladılar.

19. yüzyılda ekonomik ve toplumsal yapıda görülen gelişmeler para ve kredi talebini daha da artırdı. Eldeki gelirlerle harcamalarını karşılamakta güçlük çeken ve mali yapısı bozulan Osmanlı Devleti, sık sık sarraflardan borçlanmaya yöneldi ve para ticareti kârlı bir iş haline geldi. Öte yandan gelişen Avrupa kapitalizminin de etkisiyle dış ticaretin artması, iş ticaretin yabancılara açılması ve pazar için üretim sürecinin başlaması, para ve kredi işlemlerini arayan önemli etkenler oldu. Böylece dış borç kullanımı ve geri ödemelerinde kumbyo isukranı sağlama ve kurumlaşmış para-kredi mekanizmalarının oluşturma gereği, Galata sarraflarının bankerleşmesine ve ilk bankaların kurulmasına yol açtı.

İki Galata bankerine banka kurma izninin verilmesiyle, 1847'de İstanbul Bankası (Banque de Constantinople/Bank-ı Dersaadet) kuruldu. 1852'de iflas eden bu bankayı, 1856'da kurulan ve modern anlamda ilk ticaret ve mevduat bankası olan Bank-ı Osmani (Ottoman Bank) izledi. İngiliz sermayesi ile kurulan bu banka, 1863'te Fransız sermayesinin de katılmasıyla Bank-ı Osmani-ı Şahane (Imperial Ottoman Bank/Osmanlı Bankası) adını ve banknot çıkarma ayrıcalığını aldı. Osmanlı Bankası'nın kuruluşu Türkiye'de bankacılığın başlangıcı olarak kabul edilir.

Ulusal bankacılığın doğuşu da bu yıllara rastlar. Kırsal kesimin piyasa ekonomisine açılması ve kredi talebinin artması sonucu, Niş valisi Midhat Paşa 1863'te çiftçilere kredi vermek üzere Memleket Sandığı'nı kurdu. Zamanla yaygınlaşan ve bir ara Menafı Sandığı adını alan Memleket Sandıkları, kredi taleplerini karşılamada yetersiz kaldı. Bunun üzerine 1888'de Memleket Sandıkları kaldırılarak yerine Ziraat Bankası kuruldu.

İlk bankanın kuruluşundan 1923'e değin 27 banka daha açıldı. Ama bu bankaların büyük bölümü kısa ömürlü oldu. Cumhuriyet dönemine ulaşabilen başlıca bankalar Osmanlı Bankası, Ziraat Bankası, İstanbul Bankası, Türk Ticaret Bankası, Milli Aydın Bankası ve Türkiye Bağcılar Bankası oldu. II. Meşrutiyet öncesinde yabancı bankaların ağırlıkta olduğu "borçlanma bankacılığı", 1909'dan sonra ulusal bankacılık yönünde gelişmeye başladı. 1909'a değin kurulan 11 bankadan yalnızca Ziraat Bankası ulusal sermayeli iken, 1909-23 arasında kurulan 16 bankanın yalnız üç tanesi yabancı sermayeliydi.

1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde sanayileşme ve kalkınma için ulusal bankacılığın geliştirilmesi kararı alındı. T.C. Ziraat Bankası yeniden düzenlendi. 1924'te ticaret bankası olarak Türkiye İş Bankası, sanayi bankası olarak da Sanayi ve Maadin Bankası kuruldu. 1927'de kurulan Emlak ve Eytam Bankası, 1946'da konut kredisi vermek üzere Türkiye Emlak Kredi Bankası'na dönüştürüldü.

Cumhuriyet döneminin en önemli bankacılık atılımı 1930'da T. C. Merkez Bankası'nın kurulması oldu. Böylece banknot çıkarma ve para-kredi piyasalarını düzenleme yetkileri yabancı bankalardan alındı.

1929 Büyük Bunalımı'ndan sonra ekonomide devletçilik ilkesinin benimsenmesi üzerine, kamu yatırımlarını geliştirmeye ve finanse etmeye yönelik bazı yeni bankalar kuruldu. 1933'te Sümerbank ve Belediyeler Bankası (1945'te İller Bankası'na dönüştü), 1935'te Etibank, 1937'de Denizbank, 1938'de de Türkiye Halk Bankası faaliyete geçti.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle ekonominin yeniden canlanması, özel sektör bankacılığı için elverişli bir ortam yarattı. Böylece Yapı ve Kredi Bankası (1944), Türkiye Garanti Bankası (1946) ve Akbank (1948) gibi özel bankalar kuruldu. 1948'de kurulan Türkiye Kredi Bankası ve Tutum Bankası ise daha sonra tasfiye edildi.

1950-60 döneminde uygulanan liberal politikalar ve özel girişimi güçlendirme çabaları, bankacılıktaki ulusal sermayenin yoğunlaşarak merkezileşmesini ve güçlenmesini sağladı. Bu dönemde bankacılık sistemi ticaret ve sanayi sermayesi ile bütünleşme sürecine girdi ve çoğu özel olmak üzere 24 yeni banka açıldı. Banka şubelerinin sayısı da büyük ölçüde arttı. 1950 başında 594 olan şube sayısı, 1960 başında 1.759'a yükseldi. Bu arada özel kanunlarla Denizcilik Bankası (1952), Türkiye Vakıflar Bankası (1954)

ve Türkiye Öğretmenler Bankası (1959) gibi kamu ticari bankaları kuruldu. 1950'de uluslararası sermaye kuruluşlarının yerli sanayiye finanse etmelerine aracılık etmek ve özel girişimin gelişmesini sağlamak amacıyla ilk kalkınma ve yatırım bankası olan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kuruldu. 1950-60 döneminde kurulup günümüzde de etkinliklerini sürdüren başlıca ticari bankaları, Demirbank (1953), Şekerbank (1954), Pamukbank (1955) ve Çaybank'tır (1958). 1958'de uygulamaya konan istikrar politikasının ekonomideki daraltıcı etkisi, bir dizi bankanın tasfiye edilmesine yol açtı.

1960-80 arasında, bu tasfiyelerin de etkisiyle, pek az yeni özel banka açıldı. Buna karşılık kalkınma planları doğrultusunda kamu ve yatırım bankalarına öncelik verildi. Batık bankaları devralan T. C. Turizm Bankası (1962) ve Anadolu Bankası (1962) dışında Sınai Yatırım ve Kredi Bankası (1963), KİT'leri finanse etmek üzere Devlet Yatırım Bankası (1964), Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası (1964; 1970'te Türk Dış Ticaret Bankası adını aldı), Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (1976) ve Arap Türk Bankası (1977) kuruldu. Ayrıca 1926'da kurulmuş olan Afyon Terakki Servet Bankası, Hisarbank (1979), 1929'da kurulmuş olan Elazığ İktisat Bankası da Orta Doğu İktisat Bankası (1980) adıyla yeniden açıldı.

1980'den sonra 24 Ocak ekonomik istikrar önlemlerine paralel olarak bankacılıkta da önemli yapısal değişiklikler görüldü. İhracata dayalı sanayileşme stratejisi ve dış borçlanmanın yeniden ağırlık kazanması, dış ticarete aracı kurumlara olan talebi ve bankaların mali sistem içindeki önemini artırdı. 1990 sonunda yabancı banka sayısı 23'e yükseldi. Ayrıca büyük ölçüde Ortadoğu sermayesine dayanan ve "faizsiz bankacılık" ilkesi temelleri üstüne kurulan Faisal Finans Kurumu ile Al Baraka Türk Özel Finansman Kurumu'na çalışma izni verildi.

1 Temmuz 1980'den sonra vadeli tasarruf faizinin serbest bırakılmasıyla birlikte başlayan "faiz yarış", 1982'de banker adı altında etkinlik gösteren aracı kurumların büyük bir ödeme gücüne içine girmelerine ve "bankerlik bunalımı"na yol açtı. (Bak. bankerler olayı). Serbest ve yüksek faiz uygulamasına ayak uyduramayan Hisarbank, İstanbul Bankası ve Orta Doğu İktisat Bankası da 1983'te kamu bankalarına devredildi. Bu arada banka sisteminde kredi faizlerinin yüksekliği gibi nedenlerle kredilerin tahsilinde güçlükler ortaya çıktı ve donuk kredilerde büyük bir artış oldu. Bu durumun bir sonucu olarak 1987 başlarında mali yapısı çok bozulan Türkiye Öğretmenler Bankası'nın yönetimine el kondu.

Yasal ve kurumsal yapı. Cumhuriyet döneminde bankacılıkla ilgili ilk yasal düzenleme olarak 1930 tarih ve 1715 sayılı T. C. Merkez Bankası Kanunu gösterilebilir. Daha sonra 1933'te Mevduatı Koruma Kanunu ve Ödünç Para Verme İşleri Kanunu çıkarıldı. 2999 sayılı ilk Bankalar Kanunu da 1936'da yürürlüğe girdi. Bu kanunun yerini daha sonra 1958'de çıkarılan 7129 sayılı Bankalar Kanunu aldı. 7129 sayılı kanun 1979 ve 28 sayılı, 1983 ve 70 sayılı kanun hükmünde kararnamele değiştirildi. 1985'te ise 3182 sayılı Bankalar Kanunu yürürlüğe girdi.

Türkiye'deki bankalar ulusal ve yabancı bankalar olmak üzere ikiye ayrılabilir. Ulusal bankalar da başta T. C. Merkez Bankası olmak üzere, KİT ve özel kanunla kurulmuş ticari bankalar, kalkınma ve yatırım bankaları ve ticaret bankaları biçiminde üçe ayrılabilir. 1990 sonu itibarıyla, T. C. Mer-

kez Bankası'ndan başka, 8 tane KİT ve özel kanunla kurulmuş ticari banka, 10 tane kalkınma ve yatırım bankası, 25 tane ticari banka, 23 tane de yabancı sermayeli banka olmak üzere toplam 67 banka etkinlik göstermektedir.

Türk bankacılık sisteminin temel özelliklerinden birisi şube bankacılığının yaygın olmasıdır. 1923'te 316 tanesi T.C. Ziraat Bankası'na ait olmak üzere 36 bankanın 420 kadar şubesi bulunurken, bu sayı 1990 sonu itibarıyla 67 banka için 6.584'e yükselmiştir. Çok şubelilik durumu özellikle ulusal bankalar için geçerlidir. Yetmiş iki şubesi olan Osmanlı Bankası bir yana bırakılırsa 22 yabancı bankanın yalnızca 41 şubesi bulunmaktadır.

1990 sonunda 95,4 trilyon liraya ulaşan toplam mevduatın yüzde 97,62'si ulusal bankalarda, yüzde 2,38'i de yabancı bankalardır. Yabancı bankalar mevduat toplamaktan çok, dış işlemlere aracılık etmektedirler. 1990 yılında ortaya çıkan bir gelişme, bazı yabancı bankaların Türkiye'de açtıkları şubelerini Türkiye'de kurulmuş bankaya dönüştürme eğilimidir.

Mevduatın türlerine ve vadelere göre dağılımı da, uygulanan ekonomik politikalara paralel olarak önemli yapısal değişiklikler göstermektedir. 1980'den başlayarak tasarruflara enflasyon oranının üstünde faiz verilmesi politikasının bir sonucu olarak, 1979 sonunda yüzde 48 olan tasarruf mevduatının toplam mevduat içindeki payı 1986 sonunda yüzde 65'e yükselmiştir. Ama 1986 sonrasında enflasyonun hızlanması sonucunda bu oran 1990'da yüzde 34'e düşmüştür. Tasarruf mevduatı içinde vadeli mevduatın payı da 1979 sonunda yüzde 39 dolayında iken, 1986 sonunda yüzde 87, 1990'da ise yüzde 64,6 oldu.

Bankaların kullandıkları krediler 1990 sonunda 80 trilyon lirayı aşmıştır. Bu kredilerin yaklaşık yüzde 88'ini mevduat bankaları, yüzde 12'sini kalkınma ve yatırım bankaları vermiştir. Kredilerin ulusal ve yabancı bankalar arasındaki dağılımı sırasıyla yüzde 96,5 ve yüzde 3,5'tir.

1990 sonunda toplam kredilerin bölgelere göre dağılımında yüzde 35,5 ile başta gelen Marmara Bölgesi'ni, Orta-Kuzey Anadolu (yüzde 24,3), Ege (yüzde 11,7) ve Akdeniz (yüzde 10,9) bölgeleri izlemektedir.

1990 yılında ihtisas kredileri 22 trilyon liraya (toplam kredilerin yüzde 27,4'ü) ulaşmıştır. Yüzde 37,5'le işletme kredileri en fazla payı almıştır. Yüzde 16 payla tarım, yüzde 12,9 payla dış ticaret ve yüzde 6,4 payla konut kredilerden en fazla pay alan başlıca sektörlerdir.

1990 Sonunda Bankalar

KİT ve Özel Kanunla Kurulmuş Ticari Bankalar

1. T. C. Merkez Bankası
2. Denizcilik Bankası
3. Etibank
4. Sümerbank
5. T. C. Ziraat Bankası
6. Türkiye Emlak Bankası (Konutbank)
7. Türkiye Halk Bankası
8. Türkiye Öğretmenler Bankası
9. Türkiye Vakıflar Bankası

Kalkınma ve Yatırım Bankaları

1. Avrupa Türk Yatırım Bankası (Euro-türk Bank)
2. Birleşik Yatırım Bankası
3. İller Bankası

4. Sınai Yatırım ve Kredi Bankası
5. Tekfen Yatırım ve Finansman Bankası
6. Türk Merchant Bank
7. Türkiye İhracat Kredi Bankası (Türk Eximbank) (eskiden Devlet Yatırım Bankası)
8. Türkiye Kalkınma Bankası (eskiden Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası)
9. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası
10. Yatırım Bank

Ticari Bankalar

1. Adabank
2. Akbank
3. Çaybank
4. Demirbank
5. Egebank
6. Eskişehir Bankası
7. Finansbank
8. Interbank
9. İktisat Bankası
10. Koç-Amerikan Bankası
11. Millî Aydın Bankası
12. Netbank
13. Pamukbank
14. Şekerbank
15. Tekstil Bankası
16. Türk Dış Ticaret Bankası
17. Türk Ekonomi Bankası
18. Türk Ticaret Bankası
19. Türkiye Garanti Bankası
20. Türkiye İmar Bankası
21. Türkiye İş Bankası
22. Türkiye İthalat ve İhracat Bankası
23. Türkiye Turizm Yatırım ve Dış Ticaret Bankası
24. Türkiye Tütüncüler Bankası
25. Yapı ve Kredi Bankası

Yabancı Sermayeli Bankalar

1. Arap-Türk Bankası
2. Banco di Roma
3. Bank of Bahrain and Kuwait B. S. C.
4. Bank Mellat
5. Bank of Credit and Commerce International
6. Banque Indosuez
7. Birleşik Türk Körfez Bankası
8. BNP-Ak Dresdner Bank
9. Chemical Mitsui Bank
10. Citibank N. A.
11. Credit Lyonnais
12. Habib Bank Limited
13. Holantse Bank-Uni N. V.
14. Kıbrıs Kredi Bankası
15. Manufacturers Hanover Trust Company
16. Midland Bank
17. Osmanlı Bankası
18. Suudi American Bank
19. Societe Generale
20. The Chase Manhattan Bank N. A.
21. The First National Bank of Boston
22. Türk Bankası Limited.
23. Westdeutsche Landesbank (Europa) A. G.

bankacılık hukuku, bankaların kuruluşlarını, etkinliklerini, devlet tarafından denetlenmelerini ve bankacılık işlemlerini düzenleyen kuralları oluşturduğu hukuk dalı. Türkiye'de kurulmuş bankalar ile Türkiye'de şubesi bulunan yabancı bankalar 25 Nisan 1985 tarihli ve 3182 sayılı Bankalar Kanunu hükümlerine bağlı tutulmuştur. Özel yasalarla kurulan bankalar da yasalarında yer alan hükümler dışında Bankalar Kanunu hükümlerine bağlıdır.

Türkiye'de bir bankanın kurulması ya da yabancı bir bankanın Türkiye'de şube açması için gerekli izni Bakanlar Kurulu verir (m. 4) Türkiye'deki bankaların anonim or-

taklık biçiminde kurulmaları ve ortaklarının sayısının 100'den, özkaynaklarının da 1 milyar TL'den az olmaması zorunludur (m. 5). Böylece kurulmuş olan bankaların bankacılık işlemlerine ya da mevduat kabulüne başlayabilmeleri için gerekli izni, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın görüşünü de aldıktan sonra Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı verir. Her bankada, bütün anonim ortaklıklarda bulunan genel kurul ve yönetim kurulu dışında, yönetim kurulunun kendi üyeleri arasından seçtiği iki üye ile banka genel müdürü ya da vekilinden oluşan bir kredi komitesinin de olması gerekir.

Bankalar yedek akçelerden başka, yıllık safi kârlarının yüzde 5'ini, ödenmiş sermayeleri tutana ulaşmaya kadar "muhtemel zararlar karşılığı" olarak ayırmak zorundadırlar.

Mevduata verilecek faizin alt ve üst sınırlarını saptamaya ya da faiz oranının belirlenmesini serbest bırakmaya Bakanlar Kurulu yetkilidir. Bakanlar Kurulu, TC Merkez Bankası'nı da bu konuda yetkili kılabilir.

Bir bankanın açacağı krediler ve satın alacağı tahvil ve benzeri menkul kıymetlerin tutarı ile teminat mektupları, kefaletler, aval, ciro ve kabuller gibi parasal olmayan kredilerin toplamı, özkaynaklarının 20 katını aşamaz (m. 38).

Türkiye'de etkinlik gösteren bütün bankalar, Türkiye Bankalar Birliği adını alan bir meslek kuruluşuna üye olmak zorundadır. Birlik, bankacılık mesleğini geliştirmek, mesleğin onur ve disiplinini sağlamak, bankalar arasındaki haksız rekabeti önlemek ve bankaların ekonominin gereksinimlerine uygun olarak yönlendirmek gibi görevleri yüklenmiştir. Birlik Genel Kurulunda, bankaların oy hakkı son bilançoların temel alınarak, ödenmiş sermaye, ihtiyaç ve mevduat toplamlarıyla orantılı olarak belirlenir.

Bankaların iç denetimi, bankaların kendi örgütleri içerisinde görevlendirecekleri denetçiler ve müfettişler eliyle yapılır. Bankalar Kanunu, yalnızca banka yönetimine karşı sorumluluk taşıyan bu iç denetimi yeterli bulmadığı için, bankaların ayrıca devletçe denetlenmesini de öngörmüştür. Buna göre bankaların sürekli olarak denetlenmesi, bankalar yeminli murakıpları eliyle yapılır. Ayrıca başbakanlık, mevduat toplayan bankaların hepsine bir yönetim kurulu üyesi ve bir denetçi atayarak bunların yönetim bakımından denetlenmesini yönlendirebilir.

Bankalar Birliği, tam adı TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ, Türkiye'de etkinlik gösteren büyük bankaların yasa gereğince üye olmaları gereken meslek kuruluşu. Ayrıca bankacılık hukuku.

BankAmerica Corporation, ABD'de, Bank of America National Trust and Savings Association (NT & SA; kuruluşu 3 Kasım 1930) ile mali hizmetler, sigortacılık, taşınmaz mal, yatırım yönetimi, bilgisayar kiralama ve bankacılık alanlarında birçok yan kuruluşu elinde tutan holding (kuruluşu 7 Ekim 1968). Bank of America NT & SA'nın California'da 1.100 kadar şubesi vardır; ABD'nin başka birçok eyaleti ile Avrupa, Latin Amerika ve Uzakdoğu'da da faaliyet bankalar ve mali kuruluşlar işletir. Aktifleri bakımından dünyanın en büyük bankalarından biridir. BankAmerica Corporation'ın ve Bank of America NT & SA'nın merkezleri San Francisco'dadır.

Bank of America NT & SA, ikisi de Amadeo Peter Giannini tarafından kurulan iki bankacılık ağıının birleştirilmesi sonucunda doğdu. Giannini'nin 17 Ekim 1904'te San Francisco'da küçük bir semt bankası olarak kurduğu Bank of Italy 1906'daki

büyük depremi izleyen yeniden imar döneminde zenginleşti. İlk şubelerini de 1907'de açtı. Bank of Italy daha çok mevcut bankaları satın alarak, 1918'in sonunda California'nın 18 kentinde 24 şubeye, 1929'un sonunda da 292 şubeye sahip olmuştu.

Giannini, yeni sınırlamalar getiren bankacılık yasaları karşısında bir çıkış yolu bulabilmek için 1927'de bir başka şube sistemi geliştirmeye koyuldu; böylece, geçirdiği kimi değişikliklerden sonra Bank of America of California doğmuş oldu. 1930 yazında bankanın 163 şubesi vardı. 3 Kasım 1930'da, iki sistem arasında karmaşık bir birleşme ve uyumlaştırma yönetimi uygulanarak, ayrıca bazı bağımsız California bankalarının eklenmesiyle ABD federal yasalarına göre etkinlik gösteren Bank of America NT & SA ile California eyalet yasalarına göre etkinlik gösteren Bank of America kuruldu. 1934'te, ikinci banka birincisine katıldı.

O yıllarda, öncelikle Giannini'nin geliştiği öbür bankalara ve mali kuruluşlara ait hisselerin çoğu, 1928'de kurduğu Transamerica Corporation adındaki holdingin elindeydi. 1930'da sağlığının bozulması nedeniyle Giannini, şirketin denetimini bazı New Yorklu bankacılara devretti. Bu yöneticiler 1929 Büyük Bunalımı karşısında, Giannini'nin bankacılık sistemini tasfiye etmeye başladılar. Sağlığına yeniden kavuşan Giannini, denetimi yeniden eline geçirerek tasfiyeyi durdurdu. Transamerica, 1937-52 arasında Bank of America NT & SA'daki hisselerini elden çıkardı.

Giannini 1949'da, oğlu Lawrence Mario Giannini de 1952'de ölene değin, Bank of America'yı yönettiler. 1950'lerden sonra şirket hem ABD'de, hem ülke dışında büyük gelişme gösterdi. 1957'de, İtalya'da 65 şubesi bulunan Banca d'America e d'Italia'nın çoğunluk hisselerini ele geçirdi. 1962'de, Afrika'da birçok bankada payı olan Financial Corporation for Overseas Countries adlı İsviçre şirketinin gene çoğunluk hisselerini satın aldı. ABD'nin ve deniz aşırı ülkelerin büyük kentlerinde uluslararası bankacılık büroları açtı. BankAmerica Corporation, Bank of America NT & SA ile öbür mali yan kuruluşları ele geçirmek için 1968'de Delaware'de bir holding şirketi olarak örgütlendi. 1975'te BankAmerica'nın gelirlerinin yüzde 40'ı aşkın bölümü, menkul sermaye işlemlerini de geride bırakan uluslararası gelirlerden oluşuyordu. 1983'te BankAmerica, Charles Schwab and Company adlı büyük borsa şirketini satın alma iznini elde etti. Aynı yıl, Seafirst Corp. adlı Washington eyalet bankasını satın alarak, eyaletler arasında o güne kadarki en büyük banka birleşmesini gerçekleştirdi.

banker, hisse senedi, tahvil ve benzer değerli kâğıtların alım satımı ve ihtiyaç sahiplerine kredi verilmesi gibi bankacılık işlemleriyle uğraşan kişi ya da kuruluş. Başka ülkelerde eskiden beri var olan ve özel yasalarla düzenlenen bankerlik, Türkiye'de özellikle 1970'lerde gelişme gösterdi. Hukuken özel bir düzenlemeye bağlı tutulmamış olan bankerlik, ticari işlerle uğraşan bütün kişi ve kuruluşların bağlı olduğu Ticaret Kanunu ve Borçlar Kanunu hükümleri çerçevesinde yürütülmeye başlandı. Bu durumun, bankerlerle ilişki kuran kişilerin zararına sonuçlar yaratması ve bankerlik mesleğinin devlet denetiminden uzak bir biçimde uygulanması sonucunda ülke ekonomisi bakımından da azımsanmayacak sıkıntıların ortaya çıkması (bak. bankerler olayı), yasa koyucuyu, bu alanı hukuken

düzenlemeye yöneltti. 1981'de çıkarılan 1499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile 1983 tarihli ödünç para verme işlemleri hakkındaki kanun hükmündeki kararname bankerlik mesleğini ayrıntılı hükümlere bağladı. Böylece her şeyden önce bankerler ve bankerlik kuruluşlarının uygulayacakları kredi faizlerinin oranına bir sınır konması olanağı yaratıldı. Ayrıca kendi olanaklarının dışında kredi vererek mali bakımdan sakıncalı durumlar yaratmalarının önlenmesi için, verilecekleri kredi miktarı ile sermayeleri arasında bir oran ilişkisi kuruldu. Bankerlerin halktan para toplaması yasaklandı.

bankerler olayı, 1981-82 arasında Türkiye'de çok sayıda bankerin iflası ve on binlerce küçük tasarruf sahibinin para kaybıyla sonuçlanan kriz. 24 Ocak 1980'de alınan ekonomik kararların sonuçlarından biridir.

Türkiye'de bankerlik, 1960 sonrasında tasarruf bonoları piyasası ile hızlı şirketleşmenin getirdiği hisse senedi ve tahvil alışverişiyle cıvız da olsa bir gelişme göstermişti. Ama menkul değerlerin faizlerinin yasal yolla düşük tutulması, bunların alıcı bulmasını engelliyor ve piyasada değerlerinin altında satılmasına neden oluyordu. Öbür yandan değerinin altında satış, gerçek faizi artırarak bankerliği yaygınlaştırdı. 1970'lerin sonuna gelindiğinde bankerler, 24 Ocak 1980 Kararları'yla banka kredi faizlerinin yüzde 100'e yaklaşan bir oranda yükseltilmesinden yararlandılar. Öyle ki, bu yıllardaki yüksek enflasyon nedeniyle temelde büyük bir işletme kredisi gereksinimi içinde olan kuruluşlar, banka yerine, yüksek faiz vererek tasarrufları kendilerine çeken bankerlere başvurmaya başladılar. Bankerler, bankaların tersine, mevduat ve kredide yasal koşullarla kısıtlanmamanın getirdiği kısa süreli avantajı sonuna kadar kullandılar.

Paraları karşılığında çok daha yüksek bir faiz alan tasarruf sahipleri bankerleri yeğleyince, birçok büyük holding de kendi bankerlik kuruluşlarını kurdu. Transtürk ve Profilo'nun kurduğu Meban, Sabancı'nın Ak Borsa, Kozanoğlu-Çuvuşoğlu'nun Eko Yatırım, Çukurova'nın Genborsası'nı başkaları izledi. Bu arada eski piyasa bankerlerinin kurduğu Kastelli, Mentaş ve Bimtaş gibi kuruluşlar da büyük mevduat toplamaya başladılar. Bankalar yasal kısıtlamalar nedeniyle yapamadıkları işlemleri gerçekleştirmek üzere bir araya geldiler. On üç büyük bankanın kurduğu Yatırım-Finansman A.Ş. de Ağustos 1980'de menkul değer işlemlerine başladı. Bu kuruluşlar anonim şirketlerin hisse ve tahvilleri ile bankaların çıkardığı mevduat sertifikalarını satarak yüzde 140'a varan oranlarda faizle para toplamaya başladılar. Toplanan büyük paralar piyasa dışından gelen birçok kişiyi de bankerlik yapmaya özendirdi.

İlk dönemde bu gelişmeleri izlemekle yetinen hükümet, durumun bir krize doğru gitmeye başlaması üzerine sistemi düzenlemeye yöneldi. 15 Eylül 1981'de bankerlik kurumunu düzenleyen bir kararname çıkarıldı, 20 Eylül'de de bankerlerin ilan ve reklam yapmaları yasaklandı. Ekim ve kasım aylarında bankerlik yapılabilmek için asgari koşullar getirildi. Ama aralık ayında faizleri ödeyemeyen bankerler peşpeşe iflas etmeye başladılar. Nisan 1982'ye değin 258 banker battı. Sayıları 200 bini bulan ve toplam 75 milyar lira alacakları olan küçük ve orta tasarruf sahipleri ortada kaldı. Paraları batan alacaklılar için 7 Temmuz 1982'de bir kararname çıkarılarak borçların tahsili amacıyla bankerlerin tasfiye işlemlerine

başlandı. 11 Ağustos 1983'te çıkarılan bir yasayla alacaklıların, paralarının 200 bin liraya kadar olan bölümünü bir devlet bankasında bir yıl vadeli bekleme koşuluyla alabilecekleri hükmü bağlandı.

bankiz bak. denizbuzu

banknot bak. para

Banks, Sir Joseph (d. 13 Şubat 1743, Londra - ö. 19 Haziran 1820, Isleworth, Londra), kendi araştırmalarından çok, bilimsel çalışmaların koruyucu ve destekleyici rolüyle tanınan İngiliz kâşif ve doğabilimci.

Harrow, Eton ve Oxford'da öğrenim gördükten sonra, 1766'da Newfoundland ve Labrador'u, 1768-71 arasında Kaptan James Cook'la birlikte dünyanın çevresini, 1772'de İzlanda'yı dolaşarak çeşitli bitkiler ve doğa tarihine ilişkin örnekler topladı. Ekonomik değeri olan bitkilerin incelenmesine ve tanıtılmasına önem verdi. 1805'te buğday pası hastalığı ile kadıntuzluğu mantarı arasındaki ilişkiyi ilk kez ortaya koydu ve keseli memelilerin eteneli memelilerden daha ilkel olduğunu gösterdi. Kew'daki Kraliyet Botanik Bahçeleri'nin onursal yöneticisi olarak, birçok bitki koleksiyoncusunu çeşitli ülkelere araştırma gezilerine gönderdi. Evi, yeni düşünce ve görüşlerin tartışıldığı bir bilim merkezi niteliğindedir. 1778'de Royal Society'nin başkanı olduktan sonra ülkesinde bilimin gelişmesine önemli katkılarda bulundu ve başka ülkelerle bilim adamı değiş tokuşunu özendirip geliştirdi. 1795'te kendisine "Knight Commander of the Bath" unvanı verilen Banks, iki yıl sonra da Özel Danışma Kurulu (Privy Council) üyesi oldu.

Banks'ın, var olanların en zenginlerinden biri olan kurutulmuş bitki koleksiyonu ile en önemli doğabilim yapıtlarından oluşan kitaplığı bugün British Museum'dadır.

Banks Adaları, Büyük Okyanusun güneybatısında, Vanuatu Adalarından volkanik bir grup. Banks Adaları grubunda Vanua Lava, Santa Maria (Gauna), Mota, Mota Lava adalarıyla, sayısız başka adacık yer alır. 1793'te İngiliz donanmasından Yüzbaşı William Bligh, keşfettiği adalara doğabilimci Sir Joseph Banks'ın adını verdi.

Banks Adalarının en kuzeyindeki Uréparapara, koni biçiminde volkanik bir adacıktır. Uréparapara'nın doğu kıyısındaki Dives Körfezi, denizin dalgalarıyla açtığı bir gedikten oluşmuştur. Adalardan birkaçında hâlâ etkin volkanlar vardır. Adaların Polinezyalı halkı ihracat amacıyla kopra ve kahve yetiştirir. Nüfus (1979) 4.614.

Banks Adası, Kanada'nın Kuzeybatı Toprakları'ndaki Franklin iline bağlı Kutup Takımadalarının en batısındaki ada. Victoria Adasının batısına düşer; anakaradan güneydeki Amundsen Körfeziyle ayrılır. 400 km uzunluğunda, 175-300 km genişliğindedir. Yüzölçümü 70.028 km²'dir. Kuzey kıyısındaki 335 m'lik yarlıardan, güney uçtaki Durham Tepelerine (760 m) kadar uzanan engebeli bir yüzeyi vardır. Kutup tilkisi, kurt, Ren geyiği, kutup ayısı ve birçok kuş türü barındırır. Sir William Parry'nin 1820'deki seferi sırasında keşfedilen adaya Sir Joseph Banks'ın adı verildi. Vilhjalmur Stefansson, 1914-17 arasında adanın iç kesimlerini dolaştı. Anakaradaki Inuvik'e uçak bağlantısı bulunan güneybatı kıyısındaki Sachs limanı, özellikle beyaz tilki avlayan kürk avcıları ve petrol arama ekiplerince üs olarak kullanılır.

Banks Yurımadası, Yeni Zelanda'nın Güney Adasının doğusunda, Büyük Okyanusa

doğru 48 km uzanan yarımada. Kuzeyde Pegasus Körfezi, güneyde Canterbury Körfezi ile çevrilidir. Toplam yüzölçümü 1.300 km²'dir. Genellikle engebeli olan arazısı Herbert Doruğunda 918 m'ye kadar yüksektir. Başlangıçta birbirine bitişik iki yanardağdan oluşan bir ada iken, Waimakariri Irmağının taşıdığı tortulların binkmesi sonucunda anakarayla birleşmiştir. Kaptan James Cook'un 1770'te ayak bastığı ve Sir Joseph Banks'ın anısına Banks adını verdiği yarımada haritası 1850'de John Stokes tarafından çıkarıldı. 19. yüzyıl başlarında, yöredeki balina ve fok avcıları, yanardağ ağızlarının yanılmasıyla oluşmuş Lyttelton ve Akaroa limanlarını kullanırdı. Yüzyılın sonlarında, üzerindeki ormanların kesilmesiyle ada çıplaklaştı. Halkın başlıca uğraşları, koyun yetiştiriciliği, çim tohumu üretimi ve bahçeciliktir. Güney Adasının en büyük kenti olan Christchurch, yarımada'nın tam kuzeybatısında yer alır.

Bankura, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Batı Bengal eyaletine bağlı il ve il merkezi. Dhaleşvari (Dhalkisor) Irmağının bemen kuzeyinde yer alan Bankura kenti, bir anayol ile demiryolunun kavşağında yer

Bankura bölgesinde bir çiftlik, Batı Bengal, Hindistan
Kaynak: Sribal, Assoc. EB Inc

alır. Tarım ürünleri için dağıtım merkezidir. Pirinç ve yağlı tohum öğütme, pamuk dokuma, madeni eşya yapımı ve demiryolu atölyeleri başlıca iş alanlarıdır. 1869'da belediye oldu. Bir üniversite olmak üzere, Burdwan Üniversitesi'ne bağlı beş yükseköğretim vardır.

1835'te kurulan Bankura ilinin yüzölçümü 6.881 km²'dir. Doğuda yoğun nüfuslu bir alüvyon ovası ile banda Chota Nagpur Platosunun doğu kesiminin bir bölümünden oluşur. Susunia Tepesi üzerinde İÖ 3. yüzyıldan kalma bir Aşoka yazıtı vardır. Damodar Vadisi üzerinde gerçekleştirilen projeler, 32.400 hektarlık alanın sulanmasını sağlar. Başlıca tarım ürünleri pirinç, buğday, mısır ve şeker kamışıdır; mika, kaolin, demir cevheri, kurşun, çinko ve volfram yatakları işletilir. Bankura yöresi, merkezi Bishnupur'da bulunan Mallabhum Krallığı çevresinde gelişen Hindu kültürünün uzun yıllar merkezi olmuştur. Nüfus (1981) kent, 94.954; il, 2.374.815.

banliyö, kentlerin çevresinde yer alan ve genellikle konut alanlarından oluşan yerleşme birimleri. Sözcüğün Fransızca aslı olan *banlieue*'nin kökeni ortaçağa dayanır ve kralın kendisine bağlı vasalları toplanmaya çağırmasını ifade eden *ban* ile yaklaşık 5 km uzunluğundaki eski bir Galya mesafe ölçüsü olan Latince *leuga* sözcüklerinin birleşiminden oluşur. Bugünkü kullanımında banliyö, ortaçağ surlarının hemen dibinde oluşmuş

yoksul mahallelerden çok, kentten bazen 40-50 km'ye varan uzaklıklarda gelişen ve orta ile üst gelir gruplarının yaşadığı yerleşmeleri anlatır.

Ortaçağ sonlarında, birçok kentin surları dışında, gerek tarımla uğraşanların, gerek kentsel topluluktan olmayanların oturduğu mahalleler oluşmuştu. Tarımda kapitalistleşmenin başlamasıyla birlikte, topraksız kalan köylüler kentlere göç ederek dış mahallelere yerleşmeye başladı. Lonca denetiminin dışında kalan bu sur dışı banliyöler, tüccarlardan iş alan bağımsız zanaatçıların ve gündelik işlerde çalışan emekçilerin kümелendiği ilk alanlar oldu.

Özellikle 18. yüzyıldan sonra sanayinin geliştiği kentlerin kötüleşen yaşam koşulları, varlıklı zümrelerin kent dışına kaçmasına yol açtı ve böylece çağdaş anlamdaki ilk banliyöler oluştu. Varlıklılar, kente atarabasıyla kolay ulaşılabilir uzaklıkta, kentin kirliliğinden uzak, yeşillikler içindeki yerleşmelere taşındıkça, kent merkezi ortaçağdaki ağırlığını yitiriyordu. 19. yüzyılda demiryollarının gelişmesiyle birlikte, özellikle İngiltere'de bu süreç hızlandı ve banliyöler, daha uzak mesafelerde, orta gelir düzeyindekileri de kapsamaya başlayan daha büyük yerleşmeler biçimini aldı. Bu olguya paralel olarak, kent içi de giderek daha çok, emekçilerin ve işsizlerin yaşadığı sefalet mahallelerine dönüştü.

20. yüzyıl başlarından bu yana ise, ABD başta olmak üzere gelişmiş Batı ülkelerinin hepsinde, özel otomobilin yaygınlaşmasıyla birlikte kent merkezlerinin nüfus yitirme süreci daha da belirginleşti ve banliyö yaşamı geniş kitleleri kapsayan bir yaşam biçimi niteliği kazandı. Kentin kamu hizmetlerinden ve toplu olanaklarından uzakta, kendi kendine yetecek düzeyde donatılmış, içine kapanık bir evde yaşamak zorunluluğu, banliyö yaşamını yoğun bir tüketim biçimine dönüştürüyor, banliyöleşme (suburbanization) otomobil ve dayanıklı tüketim malları sanayilerine büyük pazarlar açıyordu. Bu arada daha ucuz emek ve daha geniş arsa arayışı içinde kent dışına çıkan sanayi kuruluşları çevresinde ya da bu işyerleri ile aynı halka içinde işçi banliyöleri de gelişti.

Türkiye'de özellikle 1970'lerde yaygınlaşan toplu konut uygulamalarının yanı sıra örneğin İstanbul'da Boğaz köprüleri ve çevre yolları gibi olanaklar banliyölerin gelişme sürecini hızlandırmaktadır. Ayrıca bak. kent.

Bann Irmağı, İrlanda dilinde AN BHANNA, Kuzey İrlanda'nın en büyük akarsuyu. İki ayrı bölümden oluşur. Yukarı Bann, Mourne Dağlarından doğar ve kuzeybatıya yönelerek Neagh Gölüne akar. Beg Gölü'nden geçip kuzeye doğru akan Aşağı Bann ise, Neagh Gölünün sularını Coleraine'in aşağısında denize boşaltır. İki bölümün toplam uzunluğu 129 km'dir. Aşağı Bann, Ballymena, Ballymoney, Coleraine ve Magherafelt ilçelerindeki bazalt platolar içinde turbalık bir çöküntü üzerinde yer alır. Eğimli kesimlerinde ırmaktan elde edilen enerji, Ulster keten dokumacılığının sanayileşmesinde önemli rol oynamıştır. İrmakta, bol miktarda alabalık ve yılanbalığı üretilen alanlar vardır. İrmak vadisinde Mezolitik ve Neolitik çağlara ait tarihöncesi kalıntılar bulunur. Yukarı Bann üzerindeki en önemli kent Neagh Gölü yakınlarındaki Portadown'dur.

Bannatyne, George (d. 1545, Newtyle, Angus, İskoçya - ö. 1608 ?), İskoç edebiyatının altın çağı sayılan 15 ve 16. yüzyıllardan kalan önemli bir şiir koleksiyonunun derleyicisi.

Edinburghlu varlıklı bir tüccardı. *Bannatyne Manuscript* (Bannatyne Yazması) olarak bilinen şiir antolojisini 1568'deki veba salgınından kaçıp tek başına yaşarken hazırladı. Yapıtı, İskoçyalı Chaucer'cılar adıyla tanınan saray şairlerinin en ünlü şiirlerini kapsıyordu. Alexander Scott gibi şairler, yapıtın bu derlemeye alınmasaydı, bugün bilinmeyecekti. Derlemede yazarı bilinmeyen birçok ilginç şiire de yer verilmişti. İskoçyalı şair Allan Ramsay'ın bu derlemedeki şiirlerin çoğunu *Ever Green* (1724; Her Dem Taze) adlı antolojisinde yayımlaması, İskoç edebiyatının 18. yüzyıldaki canlanışını etkiledi. 1823'te Edinburgh'ta İskoç tarihi ve edebiyatı konusundaki araştırmaları iletirmek amacıyla Bannatyne Kulübü kuruldu.

Bannatyne, John bak. Bellenden, John

Banneker, Benjamin (d. 9 Kasım 1731, Ellicott's Mills, Maryland - ö. 25 Kasım 1806, Baltimore, ABD), matematikçi, astronom, almanak derleyicisi, mucit ve yazar.

ABD'nin ilk önemli Siyah aydınlarından. Baltimore yakınlarında çiftlik sahibi özgür bir Siyah olan Banneker, kendi kendini eğitti; astronomiyi yıldızları gözleyerek, matematiği ise ödünç aldığı ders kitaplarını okuyarak öğrendi. 1761'de zamani doğru olarak gösteren tahta bir saat yaparak dikkati çekti. Çalışmaları, Marylandli sanayici Joseph Ellicott tarafından desteklendi. 1773'te astronomi hesapları yapmaya başladı. 1789'da bir Güneş tutulmasının zamanını önceden doğru olarak belirledi. 1791'den 1802'ye değin her yıl *Pennsylvania, Delaware, Maryland and Virginia Almanac and Ephemeris*'i (Pennsylvania, Delaware, Maryland ve Virginia Almanagi ve Gökgünüğü) yayımlandı. 1790'da Başkan George Washington tarafından District of Columbia Komisyonu'na atandı ve Andrew Ellicott ve arkadaşlarıyla birlikte Washington, D.C.'deki topografya çalışmalarında görev aldı.

Banneker, yazdığı denemeler ve kitapçıklarla köleliğe ve savaşa karşı çıktı. İlk almanacının bir nüshasını o sırada dışişleri bakanı olan Thomas Jefferson'a yolladı. Almanakla birlikte gönderdiği mektupta ABD'deki Siyahların daha iyi koşullara kavuşturulmaları için Jefferson'ın yardımını istedi. Banneker'in Avrupalı bilim adamlarına Jefferson tarafından tanıtılan almanakları ilgiyle karşılandı.

Bannerman, Henry bak. Campbell-Bannerman, Sir Henry

Banningville (Zaire) bak. Bandundu

Bannister, Sir Roger (Gilbert) (d. 23 Mart 1929, Harrow, Middlesex, İngiltere), 6 Mayıs 1954'te Oxford'da yapılan ikili koşuda bir mili 3,59,4'te koşarak 4 dakikanın altına inen ilk atlet. İsveçli Gunder Hägg'in dokuz yıl elinde tuttuğu dünya rekorunu (4 dakika 1,3 saniye) kırmayı, büyük ölçüde, bir milin 4 dakikanın altında koşulamayacağı yolundaki genel inancın yarattığı psikolojik engeli başarıyla meydan okumasının sonucuydu. Bannister'in bu başarı, bilimsel çalışma yöntemleriyle ve koşu mekanığı üzerinde araştırma yaparak ulaşıldığı söylenir.

Bannister, Oxford'da ve Londra'daki St. Mary Hastanesi Tıp Okulu'nda okurken bir mil koşusunda İngiltere (1951, 1953-54) ve İmparatorluk (1954) şampiyonluklarını ka-

zandı. 1.500 metrede Avrupa birincisi oldu (1954). Ayrıca nörolog olarak *The First Four Minutes* (1955; İlk Dört Dakika) adlı bir kitapla idman psikolojisi ve nöroloji konularında yazılar yayımladı. 1975'te ken-

Sir Roger Bannister, 1951
EB Inc.

disine "sir" unvanı verildi. *Brain's Clinical Neurology* (5. bas., 1978; Klinik Beyin Nörolojisi) adlı yapıtı yayıma hazırladı.

Bannu, Pakistan'ın Kuzeybatı Sınır Eyaleti'ndeki, Dera İsmail Han ilinde ilçe ve ilçe merkezi. Kurram Irmağının hemen güneyinde yer alır. Yöredeki Akra höyüklerinde İÖ 3. yüzyıla ait kalıntılar bulunmuştur. Hindistan içlerine uzanan Kurram-Bannu yolu, ilçe ve ortaçağda kuzeybatıdan gelen işgalciler ve sömürgeciler tarafından kullanılırdı. 1848'de Teğmen (sonradan "Sir") Herbert Edwardes tarafından askeri bir üs olarak kurulan kente önce Dalipnagar (1848), sonra Edwardesabad (1869) adı verildi. 1903'te, 1861'de kurulmuş olan Bannu ilçesinin adını aldı.

Yüzölçümü 4.390 km² olan Bannu ilçesi, etrafı alçak tepelerle çevrili, Kurram ve onun kolu Toşi (Gambila) ırmaklarıyla akan bir alüvyon ovasıdır. 1962'de tamamlanan Kurram-Garhi Projesi sulama, enerji ve taşkın denetimini sağlar. Bugday, akdeniz ve arpa başlıca ürünlerdir. İlçe Indus Irmağından Peşaver'e ve Veziristan'a ulaşan yolların kesiştiği yerde kurulmuş askeri bir karakol ve ticaret merkezidir. Indus'a da demiryolu bağlantısı vardır. Yörede büyük bir yünlül dokuma fabrikası bulunur. Kentte ayrıca Peşaver Üniversitesi'ne bağlı bir yükseköğretim yeri alır. Yöre nüfusunun büyük bölümünü Peştü aşiretleri oluşturur. Nüfus (1981) 35.170; il, 699.000.

Banoklar, Kuzey Amerika'nın Büyük Havza bölgesinde yaşamış Yerli kabilesi.

Banoklar, bir olasılıkla 1700'den önce Idaho'nun güneyine, özellikle de Snake Irmağı ile kollarının kıyısına yerleştiler. Hem Payut hem de Banok elisanelerine göre Banoklar, Şoşonların arasında yaşamak ve bizon avlamak için buraya gelmişlerdi. Ova Yerlileri gibi Banokların da, at ve bizonun önem taşıdığı, yarı göçebeliliğe dayalı bir kültürleri vardı. 320 km uzakta, Oregon'un doğusunda yaşayan Kuzey Payutların diline çok benzer bir dil konuşurlardı. Yazın sombalığı tutmak, küçük av hayvanları yakalamak ve çilek toplamak için batıya, Şoşon Çağlayanına; sonbaharda ise Wyoming'ın Yellowstone bölgesinde ve Montana'da bizon avlamak için kuzeydoğuya göçerlerdi.

Banokların sayısı belki de hiçbir zaman 2 bini aşmadı. Buna karşın barışçı komşuları-

nı beyazlara karşı ayaklanmaya kıskırtmakta çok etkiliydiler. Açlık, bizon soyunun tükenmesinin yarattığı güçlük ve ABD hükümetinin Yerlileri belirli bölgelere yerleştirme politikası, 1878'de Banok Savaşı'na yol açtı. Bu savaş, aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu 140 Banokun, bugün Wyoming'de bulunan Charles's Ford'da katledilmesiyle sonuçlandı.

Yerleştirme kamplarına kapatılan Banoklar bağımsızlıklarını ve özgün kültürlerini koruyamadılar. 1900'e gelindiğinde Banoklardan yalnızca 800 kişi kalmıştı; bunlarınsa çoğu Şoşonlarla evlenmiş, kabile kimliklerini ve savaşçı özelliklerini yitirmişti.

banotu (*Hyoscyamus niger*), patlıcangiller (*Solanaceae*) familyasından, boş alanlarda, yıkıntılarda ve çöplüklerde kendiliğinden yetişen bir yıllık ya da iki yıllık zehirli bitki. Avrupa'nın orta ve güney bölgeleriyle Asya'nın batısında, Hindistan ve Sibirya'ya kadar uzanan yerlerde yetişir. Türkiye'de de tarla kenarlarında ve boş alanlarda çok sık rastlanan banotunun, kuvvetli ve baş döndürücü bir kokusu vardır. Bir yıllık banotu, yaz boyunca 30-60 cm yüksekliğe kadar büyüdüktan sonra çiçek açarak tohum verir. İki yıllık olanı ise ilk mevsim boyunca yalnızca tabanda demet biçiminde yapraklar oluşturur; kışın bu yapraklar kaybolur ve baharda bitkinin kalın ve etli kökünden dallanmış, çiçekli bir gövde çıkar. Bu gövde, bir yıllık bitkininkinden çok daha uzun ve güçlüdür.

Macaristan, eski SSCB, Mısır ve ABD'de ticari amaçlı üretilen *Hyoscyamus niger* ile Mısır banotunun (*H. muticus*) kurutulmuş yapraklarından, atropin(*), hiyosiyamin ve skopolamin(*) gibi zehirli alkaloidler çıkarılır. İlaç sanayisinin önemli hammaddeleri olan bu alkaloidler Fransa'da beyaz banotundan (*H. albus*) elde edilir.

Banotunun yaprakları, bazı ülkelerde yasadışı olarak tütüne katılır; Hindistan'da ise içki yapımında kullanılır. Yapraklardan daha fazla alkaloid içeren banotu tohumları da gene Hindistan'da dış ağlarına karşı kullanılır. Yapraklarında bu tür uyuşturucu alkaloidler bulunduğu için, banotunun ancak doktor denetimi ve gözetimi altında kullanılması gerekir. Özellikle iki yıllık banotundan çıkarılan ve atılan bu kimyasal maddeler kas spazmlarının, sinir bozukluklarının ve histerinin tedavisinde çok etkilidir.

Banpocun, Çin'in Üst Neolitik Çağına ait Yangshao ya da boyalı çömlek kültürünün en önemli kalıntılarının bulunduğu yerleşim yerlerinden biri. Çin'in kuzeybatısındaki Shaaxi eyaletindeki Banpocun'da Çin Bilimler Akademisi üyeleri tarafından 1953 ve 1955'te kazılar yapılmıştır.

Bu büyük Neolitik yerleşim yeri, alçak bir ırmağın sekişi üstünde ve genellikle toprak düzeyinin altında olan değişik biçimli kil kulübelardan oluşmuştur. Sazlarla örtülü çatıyı taşımak için her kulübenin ortasında topraktan yapılmış ve kille güçlendirilmiş bir sütun bulunur. Evlerin hepsinde birden çok ocak ve kiler saptanmıştır. Birçok fırından başka kırmızı ya da gri renkli küse ve çömlek örnekleri çıkarılmıştır. Geometrik siyah desenlerle süslenmiş kaba kumlu topraktan bazı kap kakac da bulunmuştur.

Banpocun'da ele geçen aletlerin çoğu kemikten yapılmıştır. Ama cilalı ve yontma taştan birkaç alet de bulunmuştur. Tanımla uğraşan bu insanların başlıca tahılları akdan olmuştur. Yerleşim yerinde bulunan domuz, köpek ve koyun kemikleri hayvanların da evcilleştirildiğini göstermektedir. Çocuklar topraktan küçük küplere, yetişkinler ise dikdörtgen çukurlara gömülmüştür.

Banque de France bak. Fransa Merkez Bankası

Banshan çanak çömleği, Çin'in Neolitik Çağına ait boyalı çanak çömlekler. İlk kez 1923'te Kuzey Çin'de Gansu bölgesindeki Banshan yerleşim yerinde bir mezarda bulundukları için bu adla anılır. Başka Neolitik bulgular gibi, Banshan'a ilişkin tarihler de kesin değildir. Ama Banshan çanak çömleğinin genellikle İÖ 2500-2000 arasında yapıldığı kabul edilmektedir. Bazı uzmanlar bu dönemi İÖ 3000'lere değin uzatmakta, bazılarıysa İÖ 1500'lerde hüküm sürmüş olan Shang hanedanı dönemi ile sınırlamaktadır. Örneklerin çoğunu geniş ölü küpleri oluşturur. Birkaç tane de derin kase bulunmuştur. Küselerin dış yüzeyi kırmızımsı kahverengidir. Üzerlerine çoğunlukla siyah boyayla ve belki de fırçayla geometrik desenler ya da stilize insan, balık, kuş figürleri yapılmıştır. Sır kullanılmamıştır. Çömlekler genellikle kangal (sarmal) tekniğiyle, bazısı da ağır dönen çömlekçi çarkıyla yapılmıştır. Kulplar, küplerin alt bölümüne yerleştirilmiş ve burası bezemesiz bırakılmıştır. Yunan Geometrik dönemi öncesine ait birçok ölü küpünde de aynı özellik gözlenmektedir. İlk başlarda az sayıda ele geçmesinden ötürü değerinden fazla önem verilen Neolitik Çin çanak çömleği ülkede 1950'den sonra arkeolojik etkinliklerin artmasıyla gerçek yerini bulmuştur.

banshee, İrlanda dilinde BEAN SIDHE, İskoçya Kelt dilinde BAN SITH (perielerin sahibesi), Kelt folklorunda doğuştan yaratık. Geceleyin bir banshee'nin hüzünlü yas ağlayışını ya da yüksek sesle dövünüşünü işitmenin, aileden bir kişinin öleceğinin habercisi olduğuna inanılırdı. İrlanda'da banshee'lerin,

Banshee, Thomas Croker'in *Fairy Legends and Traditions of the South of Ireland* (1825-28) adlı yapıtından. Folklore Society Library, University College, Londra. R.9. Fleming

yalnızca saf İrlanda kanı taşıyan aileleri uyandırdı düşünülürdü. Galler'de de *gwrach* ya *Rhifyn* (Rhifyn cadısı) adlı benzer bir yaratığın, yalnızca eski Gal kökenli aileleri ziyaret ettiğine inanılırdı. Sir Walter Scott, *Letters on Demonology and Witchcraft* (1830; Demonoloji ve Büyücülük Üzerine Yazılar) adlı yapıtında, Kuzey İskoçyalı bazı ailelerde bir tür banshee ya da ev hayaletine inanıldığından söz eder.

Banská Bystrica, Almanca NEUSOHL, Macarca BESZTERCEBÁNYA, Slovakya'da, Orta Slovakya (Stredoslovenský) ilinin (*kraj*) merkezi. Hron Irmağı vadisinde dağlarla kuşatılmış bir kenttir. Tüzel kimlik kazandığı 13. yüzyıldan bu yana önemli bir madencilik merkezidir. Gotik ve Rönesans üslubundaki yapıları, varlıklı ailelerin evleri ve kentin merkezindeki şato grubu, kentteki gümüş ve bakır madenlerinin Avrupa pazarının büyük bölümünün gereksinimini karşıladığı 15. ve 16. yüzyıllardan kalmadır. Banská Bystrica, 29 Ağustos 1944'te Almanlara karşı Slovak ulusal ayaklanması sahne olmuştur. Eski belediye binasının (1479) bu olayın anısına kurulmuş bir müze bulunur. II. Dünya Savaşı'ndan bu

yana kent, dokuma, kâğıt, madeni eşya ve çimento işkollarıyla önemli bir sanayi merkezi olarak gelişmiştir. Ayrıca yazlık ve

Banská Bystrica'nın kent merkezi. Slovakya FPO-EB Inc

kuşluk bir dinlenme yeridir. Nüfus (1988 tah.) 83.001.

Banstead bak. Reigate-Banstead

Bansvara, Hindistan'ın kuzeybatısındaki Racasthan eyaletinde, aynı adlı ilin yönetim merkezi olan kent. Tanım ürünlerinin pazarlandığı bir merkezdir. Çırcır fabrikalarının yanı sıra un değirmenciliği, el dokumacılığı ve dülgerlik gelişmiştir. Surlarla çevrili olan kent 16. yüzyıl başlarında kurulmuştur. Kentte, Racasthan Üniversitesi'ne bağlı bir yüksekokul vardır.

Yüzölçümü 5.037 km² olan Bansvara ili iki ayrı bölgeden oluşur. Batı kesiminde toprak daha düz ve verimlidir; engelbeli tepeler ve ağaçlıklarla kaplı olan doğu kesimi ise Malva Platosunun batıdaki en uç bölümünü oluşturur. Yörenin başlıca akarsuyu Mahi'dir. Belli-belli ürünleri mısır, buğday ve Hindistan nohutudur. Ayrıca demir cevheri, kurşun, çinko, gümüş ve manganez yatakları işletilir.

Eskiden il toprakları yaklaşık 1530'da kurulan ve merkezi Bansvara kenti olan Bansvara Devleti içinde yer alıyordu. Ondan önce de Dungarpur Devleti'nin bir bölümünü oluşturuyordu. 1948'de Racasthan birliğine katıldı. Nüfus (1981) kent, 46.749; metropoliten alan, 48.070; il, 886.000.

bant geçiren filtre, yalnızca belirli bir frekans bandındaki elektrik dalgalarını geçirip, bu alanın dışındaki bütün dalgaları bastıran elektronik düzenek. Bu düzenek, bobin ve sığaç (kondansatör) gibi geleneksel elemanlardan oluşabileceği gibi serbestçe titreşen piezoelektrik kristallerle de yapılabilir. Kendi rezonans frekanslarıyla aynı frekanstaki bir voltajla uyarıldıklarında mekanik olarak titreşen bu kristallerden yapılmış düzeneklere, kristalli bant geçiren filtre ya da tek kristalli filtre adı verilir.

Her ses kanalını birbirinden ayıran kristalli filtreler, tek bir uzun mesafe hattından, bir mikrodalgaya radyo sisteminden ya da bir denizaltı kablosundan aynı anda çok sayıda telefon konuşmasının iletilmesini sağlar. Ayrıca bak. multipleks yayın, tek kristalli filtre.

bant genişliği, modüle edilmiş bir radyo frekans sinyalinin kapladığı frekans aralığı. Genellikle hertz (saniyede periyot sayısı) olarak ya da radyo frekansının yüzdesi cinsinden ifade edilir. Örneğin çalışma frekansı 1.000.000 hertz olan genlik modülasyonu (AM) bir radyo vericisinin bant genişliği 10.000 hertzdir ya da yüzde 1'dir (10.000/1.000.000). Bant genişliği terimi, yükselteç ya da filtre türünden elektronik

aygıtların geçirdikleri frekans aralığı anlamında da kullanılır.

bant kuramı bak. elektron bandı kuramı

bant sistemi bak. üretim zinciri

Banten, BANTAM olarak da bilinir, Endonezya'nın Cava Adasında eski kent ve sultanlık. Adanın kuzeybatı ucundaki Banten Körfezinde, Serang'ın tam kuzeyinde, bugünkü Banten kentinin yakınındaydı. Bugün ancak kalıntıları bulunan kent, 16. yüzyıldan, limanının mülle dolarak kapandığı 18. yüzyıla değin Avrupa ile sürdürülen baharat ticaretinde Cava'nın en önemli limanı oldu. Denizin mülle dolması yüzünden kent alanı bugün kıyından yaklaşık 1,5 km içeride kalmıştır. Yörede Pakuwonan Saray'ının (1680), Speelwijk Kalesi'nin ve en eskisi 1562'den kalma birkaç caminin kalıntıları vardır. Cava'nın Felemenk işgali altında bulunduğu dönemde Banten, en batıdaki sömürge yönetim birimiydi ve Pandeglang, Serang ve Lebak ilçelerini kapsıyordu. Yöre halkı, hâfî İslam dinine coşkulu bağlılığıyla tanınır. Eskiden, Banten kuşunun (Bankiva türünden cüce tavuk) burada ortaya çıktığına ilişkin yanlış bir inanış vardı.

banteng (*Bos banteng*), BALI SİĞİRİ olarak da bilinir, *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Bovidae* familyasından, Asya'nın güneydoğusunda yaşayan yabani sığır türü. Evcil ineğe benzeyen ve yüksek tepelerdeki

Banteng (*Bos banteng*)
Tom McHugh-Photo Researchers

ormanlarda yaşayan çekingen bir hayvandır. Omuz yüksekliği yaklaşık 1,5 - 1,75 m'yi bulur. Sirtında hafif bir tümsek, kuçında ve bacaklarının bilek bölümlerinde beyaz lekeler vardır. Boynuzları ince, uzun ve kıvrımlıdır. Boğaların rengi koyu kahverengi ya da kara, ineklerin, dana ve buzağların rengi kızıl kahverengidir. Bazı yörelerde bantengler evcileştirilip çitlik hayvanı olarak yetiştirilir.

Banting, Sir Frederick Grant (d. 14 Kasım 1891, Alliston, Ontario - 6. 21 Şubat 1941, Newfoundland), 1921'de Charles H. Best ile birlikte ilk kez pankreastan insülin hormonunu özümlemeyi başaran Kanadalı hekim. Banting ve Best, İskoçyalı fizyolog J. J. R. Macleod'un Toronto Üniversitesi'ndeki laboratuvarında yaptıkları çalışmada, pankreastaki insülini şeker hastalığının tedavisinde etkili olarak kullanılabilecek biçimde ayırmayı başardılar. Banting 1923'te, aynı üniversitedeki Banting ve Best Tıbbi Araştırmalar Bölümü'nün başkanlığına getirildi ve aynı yıl insülinin bulunmasındaki katkılan nedeniyle Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Macleod ile paylaştı. Ödülün kendi payına düşen bölümünü gönüllü olarak Best ile bölüşen Banting,

1934'te K. B. E. (Knight of the British Empire) unvanını aldı. II. Dünya Savaşı'nda askeri görevle bulunduğu Newfoundland'da bir uçak kazasında öldü.

Bantry, İrlanda'da Cork ilinin güneybatı kesiminde, Atlas Okyanusunun oluşturduğu uzun çirinti. En uzun yeri 48 km, en geniş yeri 16 km'dir. Kuzeydeki Caha Yanımadası ile güneydeki Sheep's Head Yanımadası birbirinden ayırır; dağlarla çevrilidir. İrlanda'yı istila etmeye çalışan Fransız filoları, 1689 ve 1796'da bu koydan karaya çıkmaya çalışmıştır. Whiddy Adasında 19. yüzyıla ait bir İngiliz deniz üssünün kalıntıları ve büyük bir petrol tesisi bulunur. Bantry kasabası, koyun baş tarafına yakın bir yerdedir.

Bantu dilleri, Nijer-Kongo dil ailesinin Benue-Kongo koluna bağlı dil öbeği. Afrika'nın Atlas Okyanusuna doğru oluşturduğu çıkıntının altına düşen 5. kuzey paralelinden, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin en güney uçtaki Cape yönetim bölgesine kadar uzanan toprakların büyük bölümünde Bantu dilleri konuşulur. Başlıca dört Nijer-Kongo dili olan Ruanda, Makua, Zosa (Xhosa) ve Zulu dilleri, Bantu öbeğindedir. Gene bu öbekteki Svahili dili, hem ticaret, hem de edebiyat bakımından önem taşıyan bir *lingua franca*'dır.

Bantu dillerinde adlar, genellikle sayıya göre değişen bir önek ile bunu izleyen bir gövdeden oluşur. Adlar, bu öneklere dayalı kategorilere (cinslere) bölünür. Bir tümcedeki sözcüklerin tümü ya da tümüne yakın bölümü genellikle, tümcede özne olarak geçen adın kategorisini gösteren bir önekle birlikte kullanılır. Özellikle eylem gövde ve biçimlerinde ise soneklere başvurulur.

Yazımı aynı olan başlıklar,
kişiler, yerler, kavram
kurum ve nesneler,
biçiminde sıralanmıştır.

Bantu halkları, Afrika kıtasının güney uzantısının hemen bütününe yayılmış, Nijer-Kongo dil ailesinin Bantu alt-öbeğine bağlı 200'ü aşkın ayrı dil konuşan ve nüfusu yaklaşık 60 milyon bulan topluluklar. Bantu dillerini(*) konuşan halkların kültürel yapılan büyük farklılıklar gösterdiği için, bu halklar ayrı ayrı dil bakımından sınıflandırılır. Ama aralarındaki dil yakınlığı, Bantu halklarının kaynaklandığı ortak bir yöre olabileceğine ilişkin güçlü bir kanının doğmasına yol açmıştır. Dilsel göstergeler, bu ortak yurdun, bugünkü Kamerun-Nijerya sınır bölgesi olabileceğini göstermektedir. Günümüzde Bantu dillerini konuşan halkların yaşadığı ve kıtanın üçte birini oluşturan toprakların, yaklaşık 2 bin yıl öncesine değin başta Bambutiler ve Batualar ile Sanlar olmak üzere başka toplulukların yurdu olduğu, genel olarak paylaşılan bir görüştür. Bantuların buralara göç etmesinin nedenleri ve göç yolları, birçok antropologun ilgisini çekmiştir. ABD'li antropolog George Murdock, bu yayılmanın, aşağı yukarı göçün başladığı sanılan dönemde kıta boyunca batıya doğru yayılan muz ve gövelez gibi Malezya kökenli belirli ürünleri Bantuların da öğrenmesiyle bağlantılı olduğunu öne sürmüştür. Murdock'a göre Bantular, bu ürünler sayesinde, Ekvator bölgesindeki tropik yağmur ormanlarının içlerine girmiş, buradan da kıtanın güneyine doğru yayılmaya başlamışlardır. Buna karşılık daha yaygın bir görüşe göre, Bantu göçü önce Sudan bölgesinin güneyin-

den geçerek doğuya doğru bir yol izlemiş, daha sonra kuzeydoğudaki büyük göller üzerinden güneye yönelmiştir.

Bantu dillerini konuşan çeşitli toplulukların ekonomik, toplumsal ve siyasal düzenleri büyük farklılık gösterir. Bu durum, bir

Bir Bantu, Kenya
Camera Press

ölçüde, yaşadıkları yörelerin geniş bir alana yayılmasında kaynaklanır. Örneğin ekonomik yapı, kimi yerlerde çobanlığa ya da yerleşik tarıma dayanırken, kimi yerlerde (özellikle Ekvator ormanlarında) tarıma avcılık ve toplayıcılığın bir bileşimine, Ekvator bölgesinin ortalarında yaşayan topluluklarda olduğu gibi kimi yerlerde de balıkçılığa ve akarsu ticaretine dayanır. Soy ve akrabalık sistemleri ile dinsel âdetler ve siyasal örgütlenme de aynı ölçüde farklılık gösterir.

Bantustan, Güney Afrika'da etnik ve dilbilimsel gruplaşmalar temelinde Siyahlara ayrılmış yurtluklara verilen ad. Bak. Güney Afrika Cumhuriyeti.

Banville, (Étienne-Claude-Jean-Baptiste-) Théodore (-Faullain) de (d. 14 Mart 1823, Moulins - ö. 13 Mart 1891, Paris, Fransa), Fransız şair. Son romantiklerden biridir. Ayrıca Parnasçıların öncüleri arasında yer almış ve simgeciiler üzerinde etkili olmuştur. İlk şiir kitabı *Les Cariatides* (1842; Karyatidler), Victor Hugo'nun üslubunun izlerini taşır. Bununla birlikte Banville, çoğu romantik Fransız şiirinde görülen kusurlardan sıyrılmaya çalışmıştır. *Petit Traité de poésie française* (1872; Fransız Şiiri Üzerine Küçük Bir İnceleme) adlı kitabı, şiir yazma tekniğine duyduğu büyük ilgiyi yansıtır. Şiir tekniklerinde usta olan Banville, uyağı Fransız şiirinin en önemli ögesi olarak görmüştür. Sonelere yeniden ilgi duyulmasını sağlayan eleştirmen Charles Saint-Beuve'ü izleyerek, balad ve *rondeau* gibi 16. yüzyıl ortalarından beri unutulmaya yüz tutmuş biçimlere dönüşümüne (*formes fixes*) şiir türlerini denemiştir. Şiirlerinin başlıca özelliği teknik ustalık olmakla birlikte, ince alaycılığı ve düş gücü de çağdaşlarının beğenilmiştir. En tanınmış şiir derlemesi *Les Odes funambulesques* (1857; Garip Odlar) adlı yapıtıdır.

Banyak Adaları, Endonezya dilinde KERU LAUAN BANYAK ya da BANYAK. Endonezya'nın Aceh ayrıcalıklı özel ilinde (*daerah istimewa*), 60'ı aşkın küçük adadan oluşan ada topluluğu. En büyükleri, Büyük Banyak (Tuangku) ve Bangkaru'dur. Toplam yüzölçümü 319 km²'dir. Hint Okyanusunda, Nias Adasının kuzeyinde ve Sumatra Adasının 29 km batısında yer alır. Çoğunluğu Müslüman olan nüfus Sumatra Adasının kuzey ve orta kesimleri ile Nias Adasından gelen göçmenlerden oluşur. Başta pirinç ve yumrulu bitki üretimi olmak üzere tarım

genellikle geçimlik düzeyde yapılır. Adalarda üretilen kopra ihraç edilir. Nüfus (son tah.) 1.015.

Banyamueziler, NYAMUEZİLER olarak da bilinir, Tanzanya'nın batı bölgesinde geniş bir alanda yaşayan ve Bantu dili konuşan topluluk. Dilleri ve kültürleri Sukumalara(*) çok yakındır.

Banyamuezilerin başlıca geçimi kaynağı süpürgedarısı, darı ve mısır gibi ürünlere dayanan tahıl üretimidir. Pirinç de önemli bir ticari üründür. Oteden beri çalışmak için başka ülkelere giden topluluk üyeleri Doğu Afrika'da hamal olarak ün kazanmışlardır.

Daha önceleri toplu köylerde oturan Banyamueziler, 19. yüzyıldan sonra dağılmaya başladılar; günümüzde oldukça dağınık çiftliklerde yaşarlar. Evlilik için gelinin ailesine hem başlık parası ödemek, hem de hizmette bulunmak gerekir. Serbest olan çokkanlılık, uygulamada pek yaygın değildir. Soy anneye göre belirlenir.

Banyamuezi kabile düzeni geçmişte oldukça gelişmişti. Her kabilede en üstte *ntemi*'nin (şef) yer aldığı bir yerel görevliler hiyerarşisi bulunurdu. Ayrıca geniş bir aristokrasi ve daha da geniş bir köle topluluğu vardı.

Dinsel etkinliğin en önemli biçimi atalara tapınmadır. Yüksek tanrılara ve ruhlara da saygı gösterilir. *Mfumi* denen kâhinler, birey ya da gruplarla ilgili durumları yorumlayarak yaşamlarına kasteden güçleri bildirirler. Hristiyanlık ve Müslümanlık sınırlı ölçüde yayılabilmiştir.

banyan (*Ficus benghalensis* ya da *F. indica*), dutgiller (*Moraceae*) familyasının *Ficus* cinsinden ağaç. Anayurdu Asya'nın tropik

Banyan (*Ficus benghalensis*)
Gerald Curtis

bölgeleridir. Değişik ve alışılmamış biçimiyle ilgi çeken banyan ağacının dallarından çıkan kökler aşağı doğru sarkar ve toprakta köklenerek yeni gövdeler oluşturur. 30 m yüksekliğe kadar uzayabilen ağaç, iyice dallanarak yanlara doğru yayılır. Kökler ve gövdeler iç içe geçerek karıştığından, tek bir ağaç kısa bir süre sonra çok sık bir ağaçlık görüntüsü yaratabilir.

banyo, vücudu su, buhar ya da çamur içinde tutmaya ya da güneş ışınları altında bırakmaya dayanan işlem. Temizlik ya da tedavi amacıyla yönelik olabileceği gibi, dinsel, mistik ya da benzeri bir anlamı da taşıyabilir (*bak. arınma*).

Banyonun bir kuruluş olarak geçmişi çok eskilere dayanır. Kitabı Mukaddes metinlerinde ve başka kaynaklarda banyodan söz edilmektedir. Eski Mısır dönemine ait

mimari kalıntılar, özel banyo dairelerinin varlığını kanıtlamaktadır. Gerek vazo resimleri, gerek yapı kalıntıları. Eski Yunanlıların banyoya verdikleri önemi göstermektedir. Romalıların ter atma, yıkanma ve masaj işlevlerinin bir arada karşılandığı banyolarını, fethettikleri her yere götürmüşlerdir (*bak. hamam*). Roma kentinde de yaklaşık 11 hektarlık bir alanı kaplayan Caracalla ve benzeri görkemli hamamları besleyen kemerli suyolları vardır.

Ortaçağla birlikte Roma'nın lüks hamamlarının yerini bütünüyle tedavi ve temizlik amaçlarına yönelik, çok daha ilkel yapılar aldı. İlk halk hamamlarının kuruluşu 12. yüzyıla değin uzanır. 14 ve 15. yüzyıllarda halk hamamlarıyla bahçelerdeki havuzlar, erkeklerle kadınlara birlikte hizmet vermekteydi. 1600'lerde birçok kişi banyo yapmak üzere kaplıcalara gidiyordu. Bu ziyaretçilerin bazısının tedavi için hiç çıkmadan günlerce suda kaldığı olurdu.

Modern banyoların çeşitli biçimleri vardır. Bazılarında Türk hamamı ve *furo* denen Doğu'ya özgü banyo küveti gibi sayısız eski banyo türlerinin özelliklerini birleştiren düzenlemelere gidilmiştir. 1900'lerde evlerdeki banyoların yerine yaygın olarak halk hamamları kullanılmaya başlamıştır. Sonraki yıllarda evlerdeki banyo küvetlerinden ayrı özel bir küvet ya da havuz kullanımına dayanan tıbbi banyo gelişmiştir. Tıbbi banyo yapılrken yüksek ya da düşük ısılarda karbonatlı ya da kimyasal işleminden geçirilmiş sular kullanılabilir.

Banyorolar, NYOROLAR ya da KİTARALAR olarak da bilinir, Uganda'nın ortabatı kesiminde Victoria Nili ile Mobutu Sese Seko Gölü (Albert Gölü) arasında yaşayan Bantu halkı.

Sömürgecilik öncesi dönemde bazı feodal özellikler taşıyan krallıklardan birini kuran Banyorolar, bölgenin öbür halkları gibi iki etnik topluluktan oluşur. Bunlar tarımla uğraşan daha kalabalık Irular ile çobanlık yapan yarı göçebe Himalarlıdır. Yaşam biçimleri ve toplumsal statüleri farklılıklar göstermekle birlikte, iki topluluk da aynı dili ve kültürü paylaşırlar. Geleneklere göre yüzyıllar önce efsanevi Süezi kralları bölgede Kitara denen ilk krallığı kurmuş, daha sonra yerlerini kuzeyden geldikleri sanılan ve gene mitolojik özellikler yüklenen Bitolar (Luo dili konuşan bir Nil halkı) almıştır. Süezi ruhlarına saygı, günümüzde cin çarpması inancı çerçevesinde varlığını sürdürmektedir.

19. yüzyıl ortalarında Banyoro kralları çevredeki krallıkları tamamen ya da kısmen egemenlik altına aldılar. Kral Kabarega Bagandalann, Mısırlıların ve İngilizlerin artan baskılarına uzun süre direndiyse de, İngilizler 1890'larda Banyoro Krallığı'nı Uganda Protektorası'na bağladılar. Bito kralları 1966'da Uganda hükümetince ortadan kaldırılıncaya değin Banyoro Krallığı'nın başında kaldılar. Banyorolar sulak ve verimli bir platoda dağınık biçimde yaşarlar. Nüfus yoğunlukları komşu halklara oranla oldukça düşüktür. Bunun bir nedeni, bölgenin kuzeyinde kurulan Kabarega (eskiden Murchison) Çavlanları Ulusal Parkı'nda çok sayıda çeçe sineğinin bulunmasıdır. (Bu bölgede uyku hastalığı olayları çok yaygındır.) Banyorolarda soy çizgisi baba-yanlıdır; klan ve soylar toplumsal kimliği belirler. Birçok klanın bir araya gelmesiyle oluşan yerleşimlerde insanlar baba ve ana tarafından akraba ve hısımlarına yakın oturur.

Banyoroların çoğu küçük çapta tarımsal üretime dayalı çiftçilik yapar. Başlıca ürünleri, kumudani, kocadani, muz, tatlıpatates,

kabak, manyok ve yerfıstığıdır. Ovalarda ticari amaçla pamuk ve tütün de yetiştirilir. Toprak üzerindeki mülkiyet hakları sömürgecilik döneminin sonlarından başlayarak önemli bir yerel sorun olmuştur. Mobutu Sese Seko Gölünde balık avlanır. İngilizlerin avlanmayı kısıtladıkları sömürgecilik dönemi öncesinde, Banyorolar fil ve öteki av hayvanlarını avlamada çok ustaydılar. Avlanmak üzere çukur, ağ ve kapanlardan oluşan karmaşık bir sistem kullanırlardı.

1970'lerdeki siyasi karışıklıklar sırasında av hayvanı sürüleri büyük ölçüde yok edilmiştir. Eski Banyoro demircileri yörede çıkarılan demir cevherini çukur fınarlarda eriterek çeşitli alet ve silahlar yaparlardı. Banyorolar deniz salyangozu kabuğu ve para yerine geçen başka maddelere dayanan gelişmiş bir değişim sistemi kullanırlardı. Bütün bu beceriler ve örgütsel biçimler günümüzde büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

Banyuwangi, BANJUWANGI ya da BANJOEWANGI olarak da yazılır, Endonezya'nın Cava Adasında, Doğu Cava (Java Timur) iline (*propinsi*) bağlı ilçe (*kabupaten*) ve kent. Doğudaki Bali Adasının tam karşısında, Bali Boğazına (*selat*) bakan önemli bir limandır. Batıda demiryolu ve karayoluyla Jember'e, kuzeybatıda ise karayoluyla Situbondo'ya bağlanır. İhraç ürünleri kopra, kereste ve iç kesimlerde elde edilen kauçuktur. Sınai etkinlikleri arasında bıçkıcılık, ahşap oymacılığı, kâğıtçılık, sepicilik ve baskıcılık yer alır. Nüfusun büyük bölümünü Cavalılar oluşturur. Başat din, Budacı ve Hindu geleneklerinin izlerini taşıyan İslam'dır. Banyuwangi'nin 80 km kadar güneyinde Sukamedia kumsalı uzanır. Burada ünlü Cava kaplanının da yaşadığı bir yabanıl yaşamı koruma alanı vardır. Hemen yakınında Bawean Kuş Parkı bulunur. Banyuwangi, Avustralya ve Singapur'dan gelen telgraf hatlarının ulaştığı son duraktır. Nüfus (1980) kent, 90.359; ilçe, 1.420.837.

Bânzer Suárez, Hugo, lakabı EL PETISO (İspanyolcada "Kısa Boylu") (d. 10 Temmuz 1926, Santa Cruz, Bolivya), 1971-78 arasında Bolivya devlet başkanı olan asker ve siyaset adamı.

Bolivya Askeri Akademisi'nden sonra ABD'de iki ayrı askeri okulda eğitim gördü. 1964-67 arasında Başkan René Barrientos'un hükümetinde eğitim bakanlığı yaptı. 1967-69 arasında Washington'da askeri ateşlik görevinde bulunduktan sonra Bolivya'ya dönerek Askeri Akademisi'nin yöneticisi oldu. Tutucu görüşleriyle tanınan Bânzer, hükümetin sağcı ve solcu subaylar arasında sürekli el değiştirdiği bir dönemde, General Rogelio Miranda'nın Eylül 1969'da Başkan Alfredo Ovando'yu devirmesine yardımcı oldu. 22 Ağustos 1971'de de solcu General Juan José Torres'i devirerek devlet başkanlığına üstlendi. Yabancı yatırımların özendirilmesini öngören bir politikayı uygulamaya koydu; sendikal etkinliklere ve anayasal özgürlüklere getirdiği kısıtlamalar, işçi önderlerinin, din adamlarının, köylülerin ve öğrencilerin muhalefetine yol açtı. Muhalefeti sert önlemlerle baskı altına alan Bânzer, 1974'te bir darbe girişimini bastırdı. 1978 başkanlık seçimlerinde adaylığını koymadı. Kullanılan oy sayısı yasal seçmen sayısından 50 bin fazla olduğu için hile karıştığı söylenen 1978 seçimlerini General Juan Pereda Asbún kazandı. Pereda bu söylentiler üzerine seçimlerin yenilenmesi kararını veriyse de, seçimlerden önce

gerçekleştirdiği bir darbeyle (21 Temmuz 1978) Bánzer'i istifaya zorladı. Pereda tarafından Arjantin'e sürülen Bánzer, 1 Temmuz 1979'da yapılacak olan başkanlık seçimlerine katılmak üzere mart ayında ülkesine döndü. Ama seçimlerde başarılı olamadı. 1985'te girdiği seçimlerin ilk turunu kazandı. Ama parlamentoda yapılan ikinci turda kaybetti.

Bao Dai, asıl adı NGUYEN VINH THUY (d. 22 Ekim 1913, Vietnam), 1926-45 arasında son Vietnam imparatoru. Gençliğinde ülkesinin bağımsızlığı için bir umut simgesi iken sonraları "Playboy İmparator" olarak tanınmıştır.

Fransız sömürge rejimine bağımlı olan İmparator Khai Dinh'in oğluydu. Annesi, köylü soyundan gelme bir cariye idi. Fransa'da eğitim gördü, gençliğinin çok kısa bir bölümünü anayurdunda geçirdi. 1926'da tahta çıktı ve Bao Dai (Büyüküğün Korumucusu) unvanını aldı. Önceleri bazı reformlar yapmak ve Vietnam'ı modernleştirmek istedi; ama bunun için Fransızların desteğini sağlayamadı.

Mart 1945'te Japonlar, Fransız yönetimini Cinhindi'nden uzaklaştırmaya değin, II. Dünya Savaşı boyunca Fransız sömürge rejimi Bao Dai üzerinde sıkı bir denetim kurdu. Japonlar, sözde bağımsız yeni bir Vietnam Devleti'nin başına Japonya'daki yaşlı Prens Cuong De'yi getirmeyi düşündüler; ama sonunda zaten zayıf bir önder olan Bao Dai'nin başta kalmasına izin verdiler. Ağustos 1945'te Viet Minh iktidarı ele geçirdiğinde, Ho Şi Minh ve arkadaşları, Bao Dai'yi kendilerine bağlamanın simgesel bir anlamı olabileceğini düşündüler. Viet Minh, Bao Dai'den görevden çekilmesini istedi ve "Yurttaş Prens Nguyen Vinh Thuy" sıfatıyla ona göstermelik bir danışmanlık görevi önerdi. Viet Minh'in kendisine hiçbir işlev tanımayacağını anlayan ve Fransızlara da güvenmeyen Bao Dai, 1945'te Hong Kong'a kaçtı. Orada uçan bir yaşam sürdü; zaman zaman da, Fransız yönetiminin yeniden kurulmasına karşı uluslararası yardım çağrılarında bulundu.

1949'da Fransızlar Vietnam'ın bağımsızlığı ilkesini kabul ettiler, ama ülkenin savunmasını ve maliyesini denetim altında tutmayı sürdürdüler. Bao Dai, bu koşullar altında Mayıs 1949'da Vietnam'a geri dönmeye razı oldu; temmuzda, sözde bağımsız Vietnam'ın geçici başkanı oldu. Böylece yeniden en yüksek makama getirilmiş olan Bao Dai, devlet işlerini Fransız yanlısı Vietnamlı görevlilere bırakarak, Ekim 1955'te ulusal bir referandumla ülkede cumhuriyet ilan edilince Fransa'ya döndü.

Kısaltmalar için cildin başındaki tabloya bakınız.

baobab (*Adansonia digitata*), *Bombacaceae* familyasından, alışılmadık biçimiyle dik-katlı çeken bir Afrika ağacı. Fıçıya benzeyen gövdesinin çapı 9 m'ye, yüksekliği 18 m'ye ulaşabilir. Kabaca benzeyen büyük, odunsu meyvelerinin içi tatlı, jelatinimsi ve yapışkandır. Gövde kabuğunun sert lifleri bazı yörelerde dokuma ve ip yapımında kullanılır. Ağacın gövdesi de genellikle oyularak su deposu olarak kullanılır.

Baobab ağacının değişik ve ilginç biçimi, şeytanın baobabı topraktan sökerek, dalları

toprağa, kökleri gökyüzüne yönelecek biçimde tersine çevirdiğini anlatan bir Arap masalına konu olmuştur. İlginç bulunduğu için Afrika'nın dışındaki sıcak iklimli bölge-

Baobab (*Adansonia digitata*)
B. A. Barlow

lerde de yetiştirilen baobaba benzer bir tür de (*A. gregoria*) Avustralya'da bulunur.

Baoding, Çin'de Hebei yönetim bölgesinde (*sheng*) kent. İl düzeyinde bir belediye (*shi*) ve Baoding yöresinin (*diqu*) yönetim merkezidir. Taihang Dağlarının bir bölümünü oluşturan Wuhui Dağlarının eteğinde ve Kuzey Çin Ovasının kenarındadır. Daqing Irmağının kolu Dang Irmağının kıyısında kurulmuştur. Pekin'den gelip Hebei'nin batısından geçen anayolun üstündedir. Pekin'in güneybatısında ve Pekin ile Shijiazhuang'ın ortasında yer alır. Batısında Longquan Geçidi yoluyla Shanxi yönetim bölgesine ulaşan bir karayolu vardır.

Baoding, eski bir yerleşim bölgesidir. Qin hanedanından (İÖ 221-206) önce Zhao Devleti'ne bağlıydı. İS 581'e değin yörede çeşitli üst yönetimlere bağlı olan değişik adlı iller kuruldu. 581'de Sui hanedanı (581-618) ilin adını Qingyuan olarak değiştirdi. Eski den stratejik önem taşıyan bölge Tang hanedanı (618-907) döneminde Ural-Alтай halklarından Hitanlara karşı kuzeydoğu sınırını koruyan ordulardan birinin merkeziydi. Daha sonra Hebei'deki özerk yönetim bölgelerinden gelen saldırılara karşı Shanxi yolunu savunan hükümet kuvvetlerinin en önemli garnizonu haline geldi. Beş Hanedan döneminde (907-960) ve Song hanedanının (960-1127) ilk yıllarında Song hanedanıyla kuzeydeki Liao hanedanı arasındaki tartışmalı sınırda askeri bir valilik oldu. Yuan (Moğol) hanedanı (1206-1368) döneminde bu valiliğin yönetimindeki Baoding yöresine (*lu*) dönüştürüldü. Yuan ve Ming (1206-1644) dönemlerinde başkentini Pekin'e taşınması nedeniyle stratejik konumu değişti. Bu kez Pekin'i güneyden gelecek saldırılara ya da Taihang Dağlarındaki geçitlerden girilebilecek akınlara karşı koruyan başlıca savunma hattı haline gelen yerleşim, Ming döneminde Baoding valiliğinin (*fu*) yönetim merkezi oldu. Qing hanedanı döneminde (1644-1911) önemi daha da arttı. Zheli (bugün Hebei) eyalet yönetiminin ve Tianjin ile birlikte Zheli askeri valisinin merkezi oldu. Uzunluğu 8 km'yi bulan ve resmi daireleri, askeri valilik karargahını, büyük kışlaları ve bir askeri akademiyi içine alan kalın surlarla çevrildi.

Baoding, temelde bir yönetim kenti olmakla birlikte, aynı zamanda önemli bir bilim merkeziydi. Ming ve Qing dönemlerinde burada pek çok tanınmış okul vardı. İmparator Yongzheng'in (1723-35) hükümdarlığı sırasında kurulan ünlü kütüphane

Lianqian Shuyuan, sonradan Hebei Kütüphanesi adını aldı.

Oldukça işlek bir karayolu ağının merkezinde bulunan Baoding'in ticari önemi de büyüktü. 1905'te Pekin-Wuhan demiryoluyla Pekin ile Tianjin'e, daha sonra da Hankou'ya bağlandı. Yörenin hububat, yün, kumaş, pamuk, pamuk yağı ve çeşitli tarımsal ürünleri burada toplanırdı.

Japon işgali sırasında ve 1949'dan sonraki sosyalist dönemde de yönetim merkezi olarak önemini koruyan kent, 1958'e değin Hebei yönetim bölgesinin ve Hebei Halk Meclisi'nin merkezi olarak kaldı. Bu tarihte yönetimin Shijiazhuang'a taşınmasıyla birlikte resmi adı da Qingyuan'dan Baoding'e çevrildi. Gene de büyümesine devam eden kentte, çoğu küçük çaplı olmak üzere bir dizi hafif sanayi fabrikasının yanı sıra orta büyüklükte bir termoelektrik santrali de bulunmaktadır. 1960'ların ortasındaki gübre üretimi kampanyası sırasında bir amonyum karbonat fabrikası kurulmuştur. Nüfus (1989 tah.) 476.200.

Baoji, Çin'de Shaanxi yönetim bölgesinin (*sheng*) batısında kent. Yöre düzeyinde bir belediye (*shi*) olarak birkaç ili (*xian*) içine alır. Wei Irmağının kuzey kıyısında bulunan kent, Wei Vadisinden Sichuan yönetim bölgesine ve Han Irmağının yukarı vadisine tek elverişli yol olan Qin Ling Dağları üzerindeki geçidin kuzey girişine egemendir; bu nedenle eski çağlardan beri stratejik bir ulaşım merkezidir. Ayrıca yoğun tarım yapılan Wei Vadisinin batı ucunda ve Gansu yönetim bölgesi ile Ningxia Hui özerk bölgesine giden yol ağının merkezinde yer alır.

Güneyi, kuzeyi ve batısı dağlarla çevrilmiş olan yöre, eski dönemlerde, Xi'an (Changan) çevresindeki metropoliten bölgenin batıdaki ana savunma karakoluydu. İÖ 3. ve İS 3. yüzyıllar arasında Chenzang olan adı, Wanchuan olarak değiştirildi. 5. yüzyılda yeniden eski adı kullanılmaya başlandı. Yöreye Baoji adı ilk kez 7. yüzyılda, Tang hanedanı döneminde (618-907) verildi. Gene aynı dönemde, daha önce 13 km kuzeydoğuda olan il merkezi bugünkü yerine taşındı.

Baoji'nin günümüzdeki önemi, gelişmiş ulaşım ağından kaynaklanmaktadır. Longhai demiryolu hattı, 1937 savaşının hemen öncesinde, Xi'an'dan Baoji'ye, 1947'de de daha batıya Tianshui'ye (Gansu) uzatıldı. 1949'da Lanzhou'yu (Gansu) ulaşan hat, burada Orta Asya hattı ve ayrıca Baotou (İç Moğolistan) ve Pekin'e giden kuzey hattı ile birleşir. Baoji'den güneybatıdaki Chengdu'ya (Sichuan) giden ve burada çeşitli yeni güneybatı hatlarıyla birleşen demiryolu ise 1958'de tamamlandı ve daha sonra elektrikli hatta çevrildi. Çin'in ilk elektrikli demiryolu hattı 1960'ların sonlarında bitirilen Baotou-Chengdu hattıydı.

Baoji geniş bir alanın ürünlerinin toplandığı önemli bir ticaret merkezidir; pamuklu dokuma, metal işleme, makine, elektronik ve kimya gibi bazı sanayi dalları da gelişmiştir. Nüfus (1989 tah.) 319.700.

baojia, Çin'de, toplumun her katmanında düzen ve denetimin görece az sayıda devlet görevlisiyle sağlandığı, komşuluk birimlerinin kolektif sorumluluğuna dayanan geleneksel sistem. *Baojia* sisteminde, belirli bir sayıda hane halkı bir *jia*'yı oluşturur, birkaç *jia* da bir *bao* halinde birleştirilirdi. Bireylerin davranışından topluluğun tümü sorumlu tutulurdu.

Komsuluk birimlerinin kolektif sorumluluğuna dayanan ilk sistem Savaşan Devletler Dönemi'nde (İÖ 475-221) oluşturuldu. Bu

sistem, kuzeydeki Wei hanedanı döneminde (İS 386-534/535) değişik bir biçimde yeniden canlandırıldı. Ama büyük reformcu Wang Anshu'nin sistemi askeri bir önlem olarak kurumlaştırdığı Song hanedanı dönemine (960-1279) değin, *baojia* adı kullanılmadı. Wang'ın uygulamasına göre, her *baojia*, devlete belirli sayıda eğitilmiş silahlı adam sağlamakla yükümlüydü.

Ming hanedanı döneminde (1368-1644) *baojia* sistemi, çoğu zaman, toprak ve çalışma vergilerinin toplanması amacıyla kurulmuş olan *lijia* sistemi ile örtüşüyordu. Ama bu dönemde topluluk üyelerinin ahlaki davranışlarını denetlemek için de kullanılmaya başladı. Sistemin iyice geliştirildiği Qing hanedanı döneminde (1644-1911), ideal bir *baojia* birimi şöyle oluşuyordu: Her 100 aile bir *jia*, her 10 *jia* da bir *bao* oluşturuyor ve bunların tümü seçilmiş bir başkanın yönetimi altında yer alıyordu. Her birimin başkanı kamu düzeninin korunmasından sorumluydu; başkan, aynı zamanda yerel nüfus sayımı kayıtlarını tutuyor ve devletin istihbarat görevlisi olarak davranıyordu. 19. yüzyıl ortalarında, yerel hükümetler üzerindeki merkezi denetim zayıflamaya başlayınca, *baojia* örgütlenmesi de bozulmaya başladı.

1895'ten sonra Tayvan'ı işgal eden Japonlar, adadaki direnişi bastırmak amacıyla *baojia* kurumunu canlandırıp kullanmayı denediler. Çan Kay-şek de 1934'te Çin komünistlerine karşı açtığı kampanyada *baojia*'dan yararlanmaya çalıştı.

Baol, Batı Afrika'daki Volof İmparatorluğu'na bağlı bir devlet. 14. yüzyılda kurulan ve bugünkü Senegal'de Dakar'ın güneyinde kalan kıyı şeridi ile iç kesimleri içine alan Baol, 1556'dan sonraki bir tarihte komşu Kayor Devleti'nce yıkıldı; 1686'ya değin de bu devletin yönetiminde kaldı. 17. yüzyıl sonlarında Voloflar Kayor'u istila edince, buradan kaçanlar Baol'a sığındı. Böylece Baol ve Kayor devletlerinin karşılıklı konumu değişti. Baol hükümdarları 19. yüzyıl ortasındaki Fransız işgaline değin Avrupalıların saldırılarına karşı koymayı başardılar.

Baotou, Wade-Giles yazımında PAO-T'OU, Çin'in İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nde (*zhou*) kent. Yöre (*diqu*) düzeyinde bir belediye olan Baotou, Huang Irmağının (Sarı Irmak) kuzeydeki büyük dönemesinin kuzey yakasında yer alır. Batı yönünde yukarı kollarıyla birlikte Qinghai yönetim bölgesindeki Xining'e ve Gansu yönetim bölgesindeki Lanzhou'ya kadar ulaşımına elverişli olan ırmak, güneye doğru ivintilerle kesilir.

Baotou oldukça yeni bir kenttir. Tang hanedanı (618-907) zamanında yerleşime açılan ve bir garnizon kurulan bölge, sonradan Moğol kabilelerince işgal edildi; 1730'lara değin de küçük bir köy olarak Qing hanedanının (1644-1911) Moğol sınırındaki dayanak noktalarını güçlendirmeye başlamasıyla, bir pazar yeri (*zhen*) haline geldi. 1871'de surlarla çevrildi; 1925'te yönetsel bir birim olarak il (*xian*) statüsü kazandı.

Kentin günümüzdeki gelişimi 1922'de tamamlanan Pekin demiryolu hatının yapılmıyla başladı. Sonraki yıllarda hızla gelişerek, Moğolistan ve kuzeybatı Çin ile ticareti sağlayan önemli bir merkez haline gelen Baotou, bugünkü Ningxia Hui özerk bölgesinin büyük bölümünü, Gansu ve Qinghai yönetim bölgelerini ve Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin bazı bölgelerini içine alan geniş bir pazar denetim altına aldı. Bu dönemde başlıca ihraç ürünleri hayvan postu, yün ve keçe; ithal ürünleri ise kumaş, tahıl, ilaç ve çaydı. Yerel ticaret şirketlerince ve

Pekin ile Tianjin'den gelen tüccarlarca toplanan yün ve post, ihraç edilmek üzere Tianjin'e yollanırdı. Huang Irmağının kuzeydeki büyük dönemesi boyunca uzanan bölgeye 1880'lerden sonra Çinliler yerleşmeye başladı. Böylece Baotou, bu Çinli topluluk için de önemli bir ticaret merkezi konumuna geldi. Hızlı gelişmesini sürdürerek Japon işgali (1937-45) sırasında özerk Meng-jiang hükümetinin merkezi oldu. Hafif sanayinin gelişimini başlatan Japonlar çevredeki zengin kömür ve maden yataklarını da keşfettiler.

1949'dan sonra Baotou büyük bir dönüşüm geçirdi. 1949'daki sosyalist devrim sırasında hasara uğrayan Pekin-Baotou demiryolu bağlantısı, 1953'te onarıldı ve 1950'lerin sonunda çift hatlı hale getirildi. 1955'te Lanzhou'ya kadar uzanan, Huang Irmağına paralel bir hatın yapımına başlandı. Bugün bu hat, Sichuan yönetim bölgesine, ülkenin orta kesimine ve Sinkiang Uygur özerk bölgesindeki Urumçi'ye (Wulumuqi) ulaşan başka demiryolu hatlarına bağlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Plan (1953-57) uyarınca, Baotou, daha önce demiryoluyla bağlandığı kuzeydeki Baiyunobo'da bulunan zengin demir cevheri yataklarına, Daqing Dağlarındaki Shiguangou'dan çıkarılan kok kömürüne ve yöredeki kireçtaşına dayanan önemli bir entegre demir-çelik kompleksinin merkezi olarak seçildi. Bu kompleks, ağır sanayi merkezlerini kıyı bölgelerinden uzaklaştırmaya girişiminin bir parçasını oluşturmaktaydı. 1961'de kompleksin tamamlandığı duyurulduysa da, tam kapasiteyle çalışmaya başlaması 1960'ların sonunu buldu. Bu gecikme Sovyet danışmanların çekilmesine ve Sovyetler Birliği'nden gerekli makine ve ağıtların gönderilmemesine bağlanmaktadır.

Bölgede büyük termoelektrik santrallara dayanan alüminyum sanayisi ile çeker arıtma sanayisi de gelişmiştir. Çin'in önde gelen sanayi merkezlerinden biri haline gelen Baotou, yalnızca İç Moğolistan ve Kuzeybatı bölgelerine değil, bütün Çin'e hizmet vermektedir. Kent olarak da olağanüstü bir büyüme göstermiştir. Ama bunu bir ölçüde belediye sınırlarının doğudaki kömür madenlerini ve batıdaki demir-çelik kompleksini içine alacak biçimde genişletilmesine borçludur. Nüfus (1989 tah.) 955.600.

Baotou halısı, Çin'in İç Moğolistan Özerk Bölgesi'ndeki Baotou (Pao-tou) kentinde üretilen el dokuması halı. Baotou halıları ışıklık ve malzemelerindeki yüksek nitelikleriyle ün yapmıştır. Bu halılarda kullanılan desenlemelere genellikle dinsel semboller ve manzaralar egemendir. Bu desenlemelerin yanı sıra at, erkek geyik, aslan ve canavar örgeleri de kullanılır.

Baotou halıları mavimsi, kahverengimsi, kırmızı ve bej renklerle boyanmış iyi kalitede yünden dokunur. Halının çözgü iplikleri genellikle pamuktur.

Bapediler, PEDİLER ya da TRANSVAAL BOSOTIOLARI olarak da bilinir, Güney Afrika'da, Transvaal'ın kuzeydoğusunda yaşayan ve Bantu dili konuşan bir halk. Yaşadıkları bölge Bopedi olarak bilinir ve Olifants ile Steelpoort ırmakları arasında yer alır. Bapedilerin oturmak zorunda bırakıldığı resmi "yurtluk", Bopedi topraklarının bir bölümünü kapsayan Lebowa adlı bağımlı Siyah devletidir.

Bapedilerin atalarının 500 yıl önce Orta Afrika'dan göç ederek bu bölgeye yerleştikleri sanılmaktadır. Bu tarihten sonra bir krallık altında yaşayan Bapediler, çeşitli refah ve güçlük dönemlerinden geçtiler. Başarılı bir yerleşme döneminin ardından komşu halklarla bir dizi askeri çatışmaya girerek ve diplomatik yolların bazı top-

raklar kazanarak Bapedi İmparatorluğu'nu kurdular. 19. yüzyılın başlarında Kral Thulare'nin yönetimi sırasında en parlak dönemlerini yaşadıkları sonra, bir düşüş içine girdiler. Eski bir Zulu savaşçısı olan ve zamanında Bandedele (Matabele) halkını çevresinde toplayan Mzilikazi, bir ordunun başına geçerek Bapedileri yenilgiye uğrattı. 1830'lara değin süren karışıklıklar kırsal bölgelerin yıkımına yol açtı. Bapediler yüzyılın ortalarında göçmen Boerlerin ilk saldırılarıyla karşılaştı. Bapedi tahtına geçmek isteyen Nampurulardan ve Swazi savaşçılarından yardım gören İngilizler, 1878'de Kral Sekukune yönetimindeki Bapedileri yendiler. 20. yüzyıla girerken patlak veren Boer Savaşı, rakip Bapedi önderleri arasındaki anlaşmazlıkları daha da artırdı.

Bopedi, 1913 tarihli Yerli Toprakları Yasası ve 1936 tarihli Yerli Vesayeti ve Toprakları Yasası uyarınca, yalnızca Bapedilerin yerleşimine ve kullanımına ayrılmıştır. Bölgenin egemen yüzey şekli çalılık ve ağaçlarla kaplı tepe ve dağlardır. Güney Afrika Cumhuriyeti'nde üretilen asbest ile kromun önemli bir bölümü burada çıkarılır. Çok sayıda Bapedi çalışmak üzere Güney Afrika Cumhuriyeti'nin başka yörelerine götürülmüştür.

Bopedi'ye az yağmur düşmekle birlikte, mısır, buğday, kocağan, kumdan ve fasulye ekilir. Sığır, keçi, koyun, kümes hayvanları ve domuz gibi değişik hayvanlar yetiştirilir. Bapedilerin bitki ve hayvan yaşamı konusunda geniş bilgileri vardır. Doğadaki mevsim değişiklikleriyle ilişkili bilgileri, astronomik kavram ve gözlemlere dayanan oldukça geniş bir kavrayışı da içerir.

Bapedi toplumunun ve yaşantısının temel birimi *kgoro*'dur. *Kgoro*, bir grup akraba erkeğin çevresinde oluşan, ama başka insanları da kapsayabilen geniş bir ailenin barındığı yarım daire biçiminde sıralanmış evlerden oluşan bir topluluktur. Yönetim ve yargı yetkileri *kgosi* denen şefte toplanmıştır. Şefin oğullarından biri sıvıldığında, ayrılarak yeni bir *kgoro* kurar.

Baptiste, asıl adı NICOLAS ANSELME (d. 18 Haziran 1761, Bordeaux - ö. 30 Kasım / 1 Aralık 1835, Paris). Fransa'nın önde gelen acıklı komedi(*) oyuncularından.

Taşrada iki tiyatrodan çalıştıktan sonra 1791'de Paris'e gitti. 1793'te Théâtre de la République'e girdi. 1799'da kaldığı Comédie-Française'de 1828'de emekli olana değin çalıştı. Tragedide başarılı değildi. Napoléon döneminin Parislileri onu Beaumarchais'in Eugénie'si (1767) ve Diderot'un *Le père de famille*'i (1758; Aile Babası) gibi oyunlardaki soylu baba tipleriyle özdeşleştirmişti. En büyük başarısını, Philippe-Néricault Destouches'un başyapıtı *Le glorieux*'deki başrolüyle kazandı. Büyük Baptiste adıyla tanınırdı. Küçük Baptiste adı verilen kardeşi Paul-Eustache Anselme de (1765-1839) tanınmış bir komedyendi.

Baptistler, Öteki Protestanların çoğuyla aynı temel inançları paylaştan, ama yalnızca inananların vaftiz edilmesi ve vaftizin de suya daldırma yoluyla yapılması gerektiğine inanan Protestanlar. Baptistler tek bir kilise ya da mezhep oluşturmaz; kilise yönetiminde yerel cemaati tek yetkili sayan kongregasyonel örgütlenme biçimine bağlıdır. 17. yüzyıldaki Pünten reform hareketi sırasında İngiltere'de iki Baptist grubu ortaya çıktı. İki grup, yalnızca inananların vaftiz edilmesi gerektiği üzerinde aynı görüşü paylaşmakla birlikte, İsa'nın yaşamıyla ödediği kefaretin kapsamı konusunda farklı

görüştüydü. İsa'nın kefareti genel sayanlar, yani bütün insanları kapsayacak biçimde değerlendirenler Genel Baptistler olarak adlandırıldı. Sınırlı sayıda insanı, yalnızca seçilmiş kulları kefaretin kapsamında görenler ise Sınırlı Baptistler adını aldı.

Genel Baptistler, kökenlerini 1611'de Londra'da Thomas Helwys'in kurduğu Baptist Kilise'ye dayandırır. Anglikan İngiltere Kilisesi'nden uzaklaşanların uğradığı dinsel baskılar yüzünden yaklaşık 1608'de Amsterdam'a gitmiş olan bu grup, ilk önderi John Smyth'in (Smith) inançlarını benimsemişti. Smyth, Yeni Ahit üzerindeki incelemeleri sonucunda, yalnızca inananların vaftiz edilmesinin gerektiği görüşüne varmıştı. Genel kefarete inananlar, öğreti bakımından Arminiusçu idi. Londra'daki ilk cemaatin çalışmalarıyla başka Genel Baptist cemaatlerinin de oluşmasıyla akım giderek yaygınlaştı. Ama 17. yüzyıl sonları ile 18. yüzyılda Genel Baptistlerin sayısı ve etkinliği azaldı. Kiliseleri kapandı; pek çok yandaşları Üçleme öğretisini yadsıyan Uniteryenlere katıldı. Ama John Wesley'in önderliğindeki Metodist canlanmanın etkisiyle 1770'te örgütlenen yeni bir grup, Genel Baptistlerin çizgisini sürdürdü.

Sınırlı Baptistler, İngiltere Kilisesi'nin dışında kalan Londra'daki bağımsız bir kiliseden 1633 ve 1638'de ayrılan iki grubun 1638'de kurduğu Baptist Kilise'yle birlikte ortaya çıktı. Bu kilisenin üyeleri de, bebeklerin değil yalnızca inananların vaftiz edilmesi gerektiğine inanıyor. Buna karşılık, öğreti düzeyinde Kalvencydiler ve sınırlı kefareti inancını benimsemişlerdi.

Sınırlı Baptistler, Genel Baptistlerden daha hızlı genişledi; ama yalnızca seçilmiş kulların kurtuluşa ulaşabileceğini savundukları ve yeni üye kazanmaya çalışmadıkları için bu genişleme giderek yavaşladı. 1750'den sonra bu grubun da Metodist akımdan etkilenmesi, ayrıca İncil'e ve misyoner çalışmalarına yönelik ilginin artması, yeni bir yayılmaya yol açtı. 1792'de William Carey'in önderliğinde İngiliz Baptist Misyonerler Birliği kuruldu. Carey, topluluğun ilk misyoneri olarak Hindistan'a gitti.

Baptistler, 19. yüzyıl boyunca İngiltere'ye bağlı toprakların dinsel ve siyasal yaşamında etkili oldular; ama I. Dünya Savaşı'ndan sonra üye sayıları da, etkinlikleri de azaldı.

Büyük Britanya ve İrlanda Baptist Birliği, Sınırlı Baptistler tarafından 1813'te kuruldu. Genel Baptistlerin 1770'te oluşturduğu yeni grup da 1891'de Baptist Birliğe katıldı. Sınırlı Baptistlerin katı Kalvenci tutumu zamanla yumuşadı; tutucular ile liberalerler arasındaki görüş ayrılıklarına karşın, Baptist Birlik içinde düşünce özgürlüğü genellikle benimsendi.

ABD'de Baptistliğin doğuşu, Püritenlerce Massachusetts Körfezi Kolonisi'nden kovulduktan sonra 1639'da Baptist Kilise'yi kuran Roger Williams'a değin uzanıyordu. Williams kısa süre sonra cemaatten ayrılınca önderlik John Clarke'a geçti. Rhode Island'ın bir Baptist kalesi olmasına karşın, koloni döneminde Amerika'da Baptistlerin merkezi Philadelphia oldu. Yerel cemaatlerin üstündeki ilk organ Philadelphia Baptistler Birliği 1707'de burada kuruldu; bu birlik tüm kolonilerde yeni Baptist kiliselerinin kurulmasına destek oldu.

18. yüzyıl ortalarındaki Büyük Uyanış, Baptistliğin yayılmasını hızlandırdı. Özellikle Güney kolonilerinde Baptist sayısı büyük artış gösterdi. Shubael Stearns, 1755'te Sandy Creek'te (bugün Kuzey Carolina'da) bir Baptist kilise kurdu. Dinsel canlanmaya

önayak olan vaizlerin bu merkezden güç alarak ülkenin güney sınırına kadar yaydığı Baptist inancın ağırlığı günümüze değin ulaştı. Dinsel canlanma yanı sıra Baptistlerin sayısı, din adamı olmayan vaizlerin katkısıyla ve sınır bölgesindeki yerleşme koşullarına uyan kongregasyonel örgütlenme biçiminin de yardımıyla 19. yüzyılda hızla artmaya devam etti.

Yabancı ülkelerde misyonerliğe dönük ilginin yoğunlaşması 1814'te daha merkezi bir örgütlenme gerektirene değin, ABD'li Baptistler, ulusal bir organ altında birleşmiş değildi. Bu tarihte oluşturulan Genel Kurultay da kölelikle ilgili görüş ayrılıkları yüzünden kısa sürede parçalandı. 1845'te Augusta'da Güney Baptistler Kurultayı'nın kurulmasıyla ayrılık resmi nitelik kazandı; 1907'de Kuzey Baptistler Kurultayı'nın oluşturulması, ayrılığı kesinleştirdi. Güney Baptistler ve Kuzey Baptistler (1950'den sonra Amerikan Baptistler Kurultayı, 1973'ten sonra Amerikan Baptist Kiliseleri) Amerikan İç Savaşı'nı izleyen yıllarda ayrı bölgesel özellikler geliştirdiler. Bu iki kesim ilahiyat, öteki Hristiyan kiliseleriyle ilişkisi, misyonerlik ve ibadet konularında günümüzde farklı eğilimler sergilemektedir.

Başlıca iki büyük gruba (Ulusal Baptistler Kurultayı ve İlerici Ulusal Baptistler Kurultayı) ayrılmış olan Siyah Baptist kiliseleri, ABD'li Baptistlerin bir başka önemli kesimini oluşturur. İç Savaş'tan sonra özgürlüğe kavuşan kölelerin kurduğu bu kiliseler, Siyahların toplumsal ve manevi merkezleri olarak ABD'de özgün Siyah yaşamının oluşmasına büyük katkıda bulundu. Siyah Baptist kiliseler ve başta Martin Luther King, Jr., olmak üzere önderleri, 1960'ların Medeni Haklar Hareketi'nde önemli rol oynadı. 1984'te Jesse Jackson'ın başkan adayı olması, Baptist kiliselerin Siyah toplumunun örgütlenmesindeki ağırlığının bir başka göstergesiydi.

20. yüzyılda Baptistler, öğretisi düzeyindeki anlaşmazlıklardan kaynaklanan yeni bölünmelere uğradılar. Günümüzde, öteki kiliselerden ve organlardan tümeyle kopmuş ya da küçük mezhepler halinde, başka cemaatlerle çok gevşek bir birlik içinde bulunan yüzlerce bağımsız Baptist kilise vardır.

Misyoner etkinliklerini sürdüren Baptistler dünyanın hemen her yanında kiliseler kurdular. Baptistlerin en büyük Protestan grubu oluşturduğu SSCB'de, Evanjelik Hristiyanlar ve Baptistler Konseyi 1944'te kuruldu. Baptistlerin uluslararası danışma organı Baptist Dünya Birliği (BWA) 1905'te Londra'da oluşturuldu. Amerikan Baptist Kiliseleri, Dünya Kiliseler Konseyi'nin üyesidir.

Baptistler, inanç ve ibadet konularında tek yetkilinin, İsa'nın yol göstericiliği altında vaftiz edilmiş inananların oluşturduğu yerel cemaat olduğu inancındadır. Kilise yaşamında tüm Hristiyanların eşitliğini vurgularlar. Kilise görevlilerinin (vaiz ve diyakoz) taşıdığı özel sorumluluklar, cemaatin rızasına dayanır ve ancak cemaat tarafından sona erdirilebilir; bu görevlilerin, yalnızca kendileriyle sınırlı bir ruhbanlık konumu da yoktur. Yerel cemaatler, misyonerlik, eğitim ve toplumsal yardım gibi ortak çaba gerektiren amaçlar için bölgesel ya da ulusal kuruluşlarla gönüllü birlik kurabilir. Ama bu kuruluşların, yerel kiliseler üzerinde bir denetim olanağı yoktur. Kilise-devlet ayrımı, tarih boyunca Baptistlerin temel ilkelelerinden biri olmuştur.

Baptistlerin ibadetinde, kutsal metinlerin açıklanması ağırlıklı yer tutar. Doğuştan dua etmek ve ilahi söylemek, Baptist ibade-

tin en önemli özelliklerindendir. Komünyon ayini genellikle ayda bir kez düzenlenir. Son sözü Kitabı Mukaddes'te olduğuna inanan Baptistlerin, belirli bir amentüsü yoktur. Kendilerini tanımlamak için herhangi bir itikadnameden çok, doğrudan kutsal metinlere başvururlar. Kesin ilahiyat formülleri yerine, dinsel deneyime ve dışavuruma ağırlık verirler.

İlk Baptistler, değişik vurgularla Kalvenci ilahiyatı benimsemişti. Ama 18 ve 19. yüzyıldaki Protestan canlanma akımlarıyla birlikte bu konum önemli ölçüde yumuşadı. 20. yüzyılda Baptistler, çeşitli ilahiyat akımlarına önderlik ettiler. Örneğin Toplumsal İncil Hareketi'nde Walter Rauschenbusch, Amerikan modernizm akımında Harry Emerson Fosdick ile Shailer Mathews, Çağdaş Protestanlık Hareketi'nde Billy Graham önde gelen isimler oldu. Ayrıca bak. Güney Baptistler Kurultayı; Kanada Baptist Federasyonu.

Bar, Yugoslavya'nın Karadağ bölgesinde, Adriya Denizi'nin kıyısında liman kenti, 1.593 m yükseklikteki Rumija Dağının eteğinde yer alır. Stari (Eski) Bar ve Novi (Yeni) Bar adı verilen iki bölümden oluşur. Stari Bar'dan ilk kez, Bizans İmparatorluğu'nun denetimine girdiği 9. yüzyıl belgelerinde söz edilir. 11-15. yüzyıllar arasında birçok kez özerklik kazanan kentin başpiskoposu 14. yüzyılda Sırbistan Başpiskoposu unvanını elde etti. Bar, 1443-1571 arasında Venedik, 1571-1878 arasında da Osmanlı yönetimi altında kaldı. Karadağlıların kenti Osmanlılardan almak için giriştiği çarpışmalarda kısmen yıkıma uğradı. 1881 ve 1912'deki barut deposu patlamalarından sonra tümeyle terk edildi. Bir liman ve dinlenme merkezi olan yeni kent, demiryolu ile Belgrad'a bağlanır, tümeyle karayla kuşatılmış olan Sırbistan için de denize çıkışı sağlar. 1970 sonlarında artan petrol ithalat ve ihracatını kolaylaştırmak için liman genişletilmiştir. İtalya'nın Bari kentine feribot seferleri düzenlenir. Güneydoğusunda bir turizm ve sağlık merkezi olan Ulcinj limanı, iç kesiminde Balkanlar'ın en büyük gölü olan Shkodër (İşkodra Gölü) yer alır. Nüfus (1981 geç.) belediye, 32.535.

bar bak. çubuk

bar, Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu'da genellikle toplu olarak ve sıra halinde, kendine özgü ezgilerle oynanan bir halk oyunu.

Barlar, araştırmacılar tarafından "bar bölgesi" olarak adlandırılan Erzurum, başta olmak üzere Erzincan, Gümüşhane, Karş, Tunceli, Bingöl, Muş, Ağrı ve Van illerini içine alan bir yörede ve bu yöreye yakın olan Artvin ilinde oynanır. Genellikle açık havada ve davul zurna eşliğinde en az beş kişiyle oynanan barlar, yığışıklı, kahrmanlığı simgeleyen figürlerle doludur. Barlara, oynandığı yere göre klarnet, tulum, tar, mey, tel gibi çalgılar da eşlik eder.

Bar bir erkek oyunu olarak yaygınlık kazanmıştır. Ama kadınların türkü eşliğinde oynadığı barlar da vardır. Erkek barlarına ise yalnız çalgı eşlik eder.

Oyuna katılacak kişiler ayakta sağdan başlayarak dizilirler. Sağ taraf baş sayılır, oyunu en iyi oynayan, yaşlı büyük olan, yığışıklı ile tanınan ya da hatırı sayılan kişiler sıra ile başa geçer. "Barbaşı" denen bu oyuncunun yanında yer alan ve "koltuk" diye adlandırılan oyuncunun da aynı özellikleri taşıması gerekir. Oyun dizisinin en sonundaki kişiye "poşık" adı verilir. Koltuk ile poşık arasında kalan oyuncularda da "kelle" denir. Barbaşı ve poşık oyun sırasında belli bir düzene göre ellerindeki mendilleri sallayarak bara ayrı bir hava katarlar.

Oyun başlarken el ele daire, yarım daire ya da düz bir sıra halinde duran oyuncular, oyunun gidişine göre ellerini tarak biçiminde kenetler ya da birbirlerinin omuz başlarından tutarlar. Oyuncular bazen birbirlerinden kopmadan uzaklaşırlar bazen de birbirlerine iyice yaklaşırlar oyunu sürdürürler.

Bar genellikle iki bölümden oluşur; az da olsa üç bölümden oluşanları da vardır. Oyuncuların ağır bir tempo ile oynadıkları ağırlama(*) bölümü ile başlayan bar, iki bölümden oluşuyorsa hareketlerin biraz daha hızlandığı yelleme ya da üstleme bölümüyle, üç bölümden oluşuyorsa çok çevik hareketlerle oynanan sekme ya da hoplatma bölümüyle sona erer.

Barların aşağı yukarı önceden belirlenmiş bir oynanış sırası vardır. Davul zurna da bu sırayı izler. Genellikle önce başbar (birinci bar, sarhoş barı), ardından da aşırma barı (dikine bar), hoşbilezik barı, sekme bar, daldalan barı, çingenele barı, tamzara barı, koçeri barı oynanır.

Oynandığı yörelerde yüzden fazla çeşidi saptanmış olan barlar oyuncuların cinsiyetine, sayılarına, oynanış amaçlarına göre türlere ayrılır. Bunlardan bir taş attım, ağca fenikler, indim dereye taş bulamadım kadınlar tarafından oynanan türkülü barlardır; başbar, tamzara barı, koçeri barı, koroğlu barı, uzundere barı, hançer barı yalnız erkeklere özgüdür. Koroğlu barı, turna barı, o olmasın bu olsun barı, hançer barı, iki kişiyle oynanır. İkinci aşırma, narey, hoşbilezik barı eğlenme ve hoşça vakit geçirme amacına yöneliktir; tavuk barı, dikine bar, güvercin barı, turna barı ise kimi hayvanların kutsal sayıldığı dönemlerin izlerini taşıyan ve bar ayını diye adlandırılan oyunlardır.

Yöre den yöreye değişiklikler gösterse bile barlarda genellikle erkekler ağı körüklü ve bacakları dar pantolon, gömlek, yelek, kuşak ve ayakkabı; kadınlar da bindallı, şalvar, oyallı bluz, fes ve yemeni giyerler.

Bar-do, Tibet Budacılığında, ölüm ile yeniden doğuş arasındaki 49 günlük ara dönem. Bu süre içinde ölünün "bilinçli ilkesi" (*rnam-shes*), kendi geçmiş *karma*'sının (geçmiş olayların etkileri) kişileşmiş biçimleri olarak kabul edilen iyi ve kötü niyetli tanrıların görüntüleri ile karşılaşır.

Bar-do kavramı, Tibet'teki daha eski Budacı tarikatlar ve Buda öncesi Bon inancının uygulayıcıları arasında yaygındır. Ama her iki inanç sisteminin de **Bar-do** âleminde (gerçek bir yerden çok, bir varoluş biçimi olarak anlaşıldığı halde, böyle adlandırılır) edinilen deneyimleri anlatan özgün metinleri vardır. Bu metinler ölmekte olan kişiye ya da ölüye yüksek sesle okunarak onun **Bar-do** âleminde geçmesine ve iyi bir yeniden doğuşa kavuşmasına yardımcı olunur. Bunların en çok bilinenlerinden biri de, 8. yüzyıl Tantra efendisi Padmasambhava tarafından saklanıp sonradan ortaya çıkarılan metinlerden olduğu öne sürülen *Bka'brgyud-pa* (Kagyupa) tarikatının **Bar-do Thödol** (Ölülerin Tibetçi Kitabı) metnidir.

Bu metne göre, ölü, anında '*Chi-kha'i Bar-do*'ya (Ölüm Anı Geçici Durumu) girer ve öldüğünün farkına varana değin üç buçuk ya da dört gün süreyle burada kalır. İlk evrede "berrak ışık" olarak görünen en yüksek gerçekliğin sezgisine ulaşır; yaşarken yoga disiplini ile kendilerini hazırlamış olan ender ruhlar, bu kavrayış evresinde kalıp yeniden doğuştan bütünüyle kurtulabilirler. Ama çoğunluk, korku ve bilgisizlik nedeniyle bu evreden kaçıp ikinci evre olan *Chos-hyid Bar-do*'ya (Gerçekliği Yaşama Geçici Durumu) girer. Burada ölü, önce

çok güzel ve güçlü figürler, daha sonra da korkunç canavarlar biçiminde kendi geçmişini ile karşılaşır. Bunlardan kaçarak en son evre olan *Srid-p'u Bar-do*'ya (Yeniden Doğuşu Arama Geçici Durumu) girer ve telaş içinde kendine bir yeniden doğuş seçer.

Bar-do âleminin kumaş resimleri (*tan-ka*) ve dinsel danslarda (*'cham*) tasvir edilmesi Tibet'te yaygın bir gelenektir; bunlar, yaşayanları kaçınamayacakları ölüme hazırlamanın yollarından biri olarak görülür.

Bar formu, ortaçağda Almanya'da dindışı konularda monofonik (tek melodi dizesinden oluşan) şarkılar besteleyen *Minnesinger*(*) ve *Meistersinger*'lerin(*) kullandığı *aab* biçimindeki yapısal kalıp. Bugünkü **Bar** formu terimi, ortaçağın her biri *aab* formundaki üç kıtalık bir nazım türü olan *Bar*'dan gelmektedir. Dolayısıyla müzik terimi olarak tek bir kıtanın melodisi anlamına gelen müziksel karşılığında da, *a* bölümlerinin (*Stollen*) melodileri birbirinin aynı, *b* bölümünün (*Abgesang*) melodisi farklıdır.

Bar formunun ilk önemli örneklerine bazı Gregorius dinsel ezgilerinde, Provans dili konuşan trubadurların(*) *canso*'larında ve truverlerin(*) baladlarında rastlanır. Saray şairleri *Minnesinger*'lerin kentli benzerleri olan *Meistersinger*'lerin de benimsediği bu form, 15. yüzyıl ile 16. yüzyılın başlarında, üç ya da daha çok ses için yazılan Alman şarkıları üzerinde bile etkili olmuştur. 19. yüzyılda Richard Wagner **Bar** formunu müzikli dramlarında (örn. *Tannhäuser* ve *Die Meistersinger*) kullanarak yeniden canlandırmıştır. Bu yüzden, 20. yüzyılın başlarında Alfred Lorentz, Wagner'in anıtsal yapıtlarının gizinin bu formda yattığını öne sürmüştür.

Bar Hebraeus bak. Ebu'l-Ferec

Bar Kohba, asıl adı SIMEON BAR KOSHA ya da KOSEBA, BAR KOZIVA olarak da bilinir (ö. 135), Filistin'de Roma egemenliğine karşı başarısız bir ayaklanmaya önderlik eden Yahudi önder.

Roma imparatoru Hadrianus, 131'de Doğu Roma İmparatorluğu'na yaptığı gezi sırasında, Yahudileri imparatorlukla bütünleştirmek amacıyla Helenleştirme politikası izlemeye karar verdi. Sünnet yasaklandı, Kudüs'te, bir Roma kolonisi kuruldu ve buradaki tapınağın yıkıntıları üzerinde Jüpitör adına bir tapınak kuruldu.

Bu uygulamalara karşı büyük tepki duyan Yahudiler ertesi yıl ayaklandı; ayaklanmanın başında yetenekli ve güçlü önder Simeon bar Kosba yer alıyordu. Sonraki kayıtlara göre, çete savaşçı biçimini alan ayaklanma başlangıçta başarılı oldu. Dönemin büyük saygı gören bilginlerinden Haham Akiba ben Yasef ayaklanmacıları coşkuyla destekledi ve ayaklanmanın önderine, Mesih'i anıştıracak biçimde Bar Kohba (Yıldızın Oğlu) adını verdi, onu Mesih olarak selamladı. Nası (önder) unvanını alan Bar Kohba, kendi adına sikke bile bastırdı.

Savaşın uzaması ve tehlikeli bir nitelik kazanması üzerine öfkeye kapılan Hadrianus, önce ağır takviye kuvvetleri gönderdi. 134'te de Britanya valisi Gaius Julius Severus'u göreve çağırdı. Bu komutan, ayaklanmacıları yormak için küçük birliklerle savaşarak hareket alanlarını daralttı. Bar Kohba, Ağustos 135'te, Kudüs'ün güneybatısında kendi kalesi Bethar'da öldürüldü. Ordusundan geriye kalanlar Lüt Gölü yakınlarından direndi, ama Romalıların insan avı bu direnişi de basurdu. Acımasız bir politika ile Yahudiler Filistin'den sürüldü. Ayaklanmanın başarısızlığa uğraması yü-

zünden kimileri, İbranicede "yalancı" sözcüğünün benzerliğinden yararlanarak, Bar Kohba'yı, Bar Koziva biçiminde anmaya başladılar.

1960'ta Lüt Gölü yakınlarında bir mağarada Bar Kohba'nın mektupları bulundu. Bunlar, asil adının öğrenilmesini sağladığı gibi, onun sert, güçlü bir komutan olduğunu da gösterdi.

Bar Konfederasyonu, Lehçe *BARSKA KONFEDERACJA* (1768-72), Polonyalı soylu ve aydınların, Katolik Kilisesi'nin ayrıcalıklarını korumak ve Rus saldırısına karşı Polonya'nın bağımsızlığını savunmak amacıyla kurduğu birlik. Çiriştiği askeri mücadele, ülkede iç savaş, dış müdahaleyi ve Polonya'nın ilk kez paylaşılmasını hızlandırmıştır.

Polonya yasama meclisi *Sejm*, Rusların zorlamasıyla iç reform tasarılarından vazgeçmiş, örneğin Protestanlar ve Ortodokslar gibi dinsel ayrılıklara eksiksiz siyasal haklar tanımış ve Polonya'yı Rus himayesi altına sokmuştu (Şubat 1768). Bunun üzerine Kamieniec piskoposu Adam Krasinski ile Józef Putaski ve Michał Krasinski, Podolya'daki küçük Bar Kalesi'nde, Rusya'ya ve Polonya kralı II. Stanislaw'a (August Poniatowski) karşı koymak amacıyla bir konfederasyon oluşturulmasına önyak oldular (29 Şubat 1768).

Kralın ordusu tarafından Bar'ı terk etmeye zorlanan konfederasyon kuvvetlerinin büyük bölümü, *Sejm*'in toplantısı sırasında Varşova'yı işgal eden Rus birliklerinde ülkenin güneydoğu eyaletlerinde etkisiz hale getirildi (1768 yazı). Buna karşılık, konfederasyonu desteklemek üzere ülkenin bütün büyük kentlerinde ayaklanmalar baş gösterdi. Ignacy Malczewski, Prens Karol Radziwiłł ve Kazimierz Putaski komutasındaki konfederasyon kuvvetleri, ayaklanmayı bütün ülkeye yaydılar. Bu arada Osmanlılardan ve Fransızlardan da destek gördüler. Osmanlı Devleti, 8 Ekim 1768'de Rusya'ya savaş açtı. Fransa ise konfederasyonu desteklemek amacıyla danışman ve birkaç askeri birlik gönderdi. 22 Ekim 1770'te Stanislaw'ın tahttan indirildiğini duyuran konfederasyon, Ruslara teslim olmayı reddetti. Ama Rusların art arda gelen askeri başarıları, General Aleksandr Vasil'yevič Suvorov'un Mayıs 1771'de Lanckoro-na yakınında konfederasyon ordusuna karşı kazandığı zaferle doruğuna ulaştı.

Bar Konfederasyonu, son askeri birliği de Czechohowa'da yenilene değin (18 Ağustos 1772) yılmadan mücadeleyi sürdürdü. Ama ne Stanislaw'ı tahttan indirmeyi, ne de Polonya'daki Rus egemenliğine son veremeyi başarabildi. Bu arada askeri hareketler ülkenin yıkımına ve yönetimin zayıflamasına yol açtı. Prusya'nın ve ardından Avusturya'nın, 17 Şubat ve 5 Ağustos 1772'de Polonya'yı paylaşmak amacıyla Rusya ile yaptıkları anlaşmalara karşı koyamadı. Böylece Polonya, topraklarının yaklaşık üçte birini bu üç devlete bırakmak zorunda kaldı.

Bar-le-Duc, Fransa'nın kuzeydoğusundaki Lorraine planlama bölgesinde (*région de programme*), Meuse ilinin (*département*) merkezi. Nancy kentinin batısında, Orain Irmağının oluşturduğu dar vadi üzerinde yer alır. Kuzeydoğusunda Ren-Marne Kanalı, güneybatısında Usines Kanalı uzanır. Vadi, ormanlar ve bağlarla kaplı tepelerle çevrilidir. 10. yüzyıldan sonra önce kontluk, sonra da düklik merkezi oldu. Kentin yukarı kesiminde, Bar kontları ile

düklerinin oturduğu şatonun kalıntıları, ayrıca 15-16. yüzyıllara ait Saint-Étienne Kilisesi ile ortaçağ evleri bulunur. Aşağı kesimde ise 15. yüzyıl yapısı Notre-Dame Kilisesi ile yerel yönetim birimlerinin bulunduğu yapılar yer alır. 1960'ta kentin doğusunda bir sanayi bölgesi kurulmuştur. Büyük bir nüfus artışını besleyecek düzeyde olmasa bile, belirli bir ağır sanayi ile dokumacılık gelişmiştir. Nüfus (1982) 18.406.

Bar Mitzva kutlamaları (İbranicede: "emrin oğlu"), Yahudilikte, 13 yaşına basan erkek çocukların dinsel ergenliğini belirleyen dinsel kutlamalar. Böylece emirlerin hepsini yerine getirme sorumluluğunu yüklenen çocuk, hafta içi sabah dualarında alnına ve sol koluna muska türü dinsel sembeler takıp, en az 10 yetişkin erkeğin oluşturduğu bir kurul olan *minyan*'da (*) yer alabilir.

Dinsel ayın sırasında, ayine katılanlara Tora'dan (Tevrat'ın ilk beş kitabı) parçalar okunur (*bak. aliya*). Bu, Tora'nın okunduğu ve 13. yaş gününü izleyen herhangi bir ayinde yer alabilir, ama genellikle Sebt gününde yapılır. Bu ayın sırasında çocuk, *Haftara*'dan (Tevrat'ın peygamberler ile ilgili kitaplarından seçmeler) haftalık metinleri okur. (Sefardilerde *Haftara* yerine Tora metinleri okunur.) Bunu, genellikle bir öğüt konuşması izler. Bu tür konuşmalar, katı dindar gruplar içinde, dinsel ayinden sonraki aile yemeğinin bir bölümü haline gelmiştir. 2. yüzyıl kayıtlarında 13 yaş dinsel ergenlik törenlerinden söz edilmekle birlikte, Bar Mitzva kutlamalarının birçok özelliği ancak ortaçağda ortaya çıkmıştır.

Reformcu Yahudi grupları arasında 1810'dan sonra Bar Mitzva'nın yerini, kız ve erkek çocuklar için birlikte yapılan dinsel ergenlik törenleri almış ve bu törenler genellikle Şavuot yortusunda yapılmıştır. 20. yüzyılda birçok dinsel cemaat içinde Bar Mitzva kutlamaları yeniden uygulanmaya başlamış, ama dinsel ergenlik yaşı 15 ya da 16 olarak kabul edilmiştir. Bazı tutucu cemaatlerde kızların dinsel ergenlik törenleri Bat Mitzva adı altında ayrı kutlanmaya başlamıştır.

bar Sauma, Rabban (d. y. 1220, Chung-tu [bugün Pekin], Çin - ö. Ocak 1294, Bağdat), Moğol elçisi olarak Batı Avrupa'ya yaptığı gezilerle tanınan Nasturi din adamı. Çağdaşı Venedikli Marco Polo'nun Asya'daki serüvenini andıran bu önemli gezilere ilişkin gözlemleri pek yankı uyandırmamıştır.

Chung-tu'da oturan varlıklı bir Hristiyan ailenin çocuğuydu. Ailesi Türkistanlı göçebe bir Uygur kabilesinden geliyordu. bar Sauma 23 yaşında keşiş oldu. Chung-tu'daki bir Nasturi manastırında yedi yıl kaldıktan sonra, meditasyon ve dua için kent dışındaki dağlara çekildi; bilge bir çileci ve öğretmen olarak ünlendi. Daha sonra Marcus adındaki çömeziyle hac yolculuğuna çıktı. Batı Çin'de Gansu ve Hotan'dan, İran'da Horasan ve Azerbaycan'dan geçerek Nasturi Katolikosu'nun bulunduğu Bağdat'a ulaştı. Yerel savaşlar yüzünden Kudüs'e gidemeyince, bir süre Doğu Anadolu'daki Nasturi manastırlarında kaldı. Katolikos'un çağrısı üzerine Bağdat'a dönerek İlhanlı hükümdarı Abaka'ya gönderilen bir heyete başkanlık etti. Daha sonra başdiyakozluğa eş bir makam olan Doğu'daki Nasturi kilise topluluklarının başdenetçiliğine atandı.

Rabban bar Sauma, 1287'de, Hristiyan eğilimli bir dinsel seçmeci olan ve Müslü-

manları Kutsal Topraklar'dan atmak için Hristiyanlardan destek almayı uman Abaka'nın oğlu Argun tarafından Hristiyan krallarla görüşmek üzere Batı Avrupa'ya gönderildi. Konstantinopolis'te (İstanbul) İmparator II. Andronikos Palaeologos'tan yakınlık görerek iyi ağırlandı. Roma'ya vardığında Papa IV. Honorius'un kısa bir süre önce öldüğünü öğrendi. Bunun üzerine Kardinaller Kutsal Kurulu'nun karşısına çıkarıldı. Elçi olarak getirdiği mesajdan çok, savunduğu ilkeleriyle ilgilenen kurul üyeleri, ondan Nasturi inancıyla ilgili açıklamalar yapmasını istediler. Nasturiliğin Batı'da heretiklik sayıldığını bildiği için bundan kaçınan bar Sauma, Roma'dan ayrıldı. Daha sonra Paris'e gitti ve Kral IV. Philippe'in sarayında bir ay kaldı. Oradan Bordeaux'ya geçerek İngiltere kralı I. Edward ile görüşti. Her iki kral da Argun ile ittifaka yanaşmadılar.

Fransa'dan ayrılan bar Sauma, Roma'ya uğradı ve yeni seçilen Papa IV. Nicolaus ile görüşti. İran'a döndüğünde İlhanlı sarayına din görevlisi olarak atandı. Ardından bir kilise kurmak üzere Azerbaycan'daki Merağa'ya çekildi. Keskin bir gözlemci olan bar Sauma, ortaçağ Avrupa'sını bir yabancı gözüyle anlatan Farsça bir günlük tuttu. Günlüğün İngilizce çevirisi Sir Wallis Budge'in *Monks of Kublai Khan* (Kubilay Hanın Keşişleri) adlı yapıtında yer almaktadır.

Bara, Ali Hadi (d. 9 Eylül 1906, Tahran - ö. 31 Ağustos 1971, İstanbul), geometrik soyut anlayışta çalışan heykeltci.

Üç yaşındayken ailesiyle İstanbul'a yerleşti. İlköğreniminden sonra bir süre Saint Joseph Lisesi'nde okudu. 1923'te Sanayi-i Nefise Mektebi'ne (sonradan Güzel Sanatlar Akademisi) girdi. İki ay sonra okulu bırakıp demiryollarında memur olarak çalışmaya başladı. 1925'te yeniden akademiye dönerek iki yıl kadar İhsan Özsoy'un atölyesinde çalıştıktan sonra 1927'de mezun oldu. Aynı yıl açılan Avrupa sınavını kazanarak burslu olarak Paris'e gitti. Önce Julian Akademisi'nde Henri Bouchard'la çalıştı, daha sonra Charles Despiau'dan özel ders aldı. 1930'da Türkiye'ye döndüğünde Akademi'ye asistan ve kütüphane memuru olarak atandı. 1932'de heykel öğretmenliğine, 1933'te de modlaj atölyesinin başına getirildi. 1949'da kısa bir süre için yeniden Paris'e gitti. O güne değin Akademi'de Rudolf Belling'in yönetiminde bulunan heykel atölyeleri 1950'de ikiye ayrıldı; birinin başına Hadi Bara ile Zühtü Müridoğlu getirildi. Hadi Bara 1964'te emekli olana değin bu görevini sürdürdü.

Gençlik yıllarında, özellikle Paris'te bulunduğu sıralarda "Havva" (1929) adlı heyke-

linde olduğu gibi Aristide Maillol ve öğretmeni Despiau'nun etkisiyle doğaya bağlı figüratif anlayışta çalıştı. 1936'dan sonra Despiau'nun etkisinden kurtularak Anadolu'ya özgü arkaik Apollon heykelleri animasyon bir figür anlayışına yöneldi. 1949'daki ikinci Paris gezisinden sonra figürden tümüyle uzaklaşarak soyut denemelere girişti. Bu yıldan başlayarak yaptığı geometrik soyut anlayıştaki heykelleriyle Türk soyut heykel sanatının ilk örneklerini verdi. Genellikle demir malzeme kullanarak düz yüzeylerle paralel çubukların karşıtlığında doğan hareketli heykeller gerçekleştirdi. Bu düzenlemelerinde boş-dolu dengesine önem vererek yatay ve düşey öğeleri dengeli bir biçimde kullandı. 1960'ların ortalarından sonra, "Feza Çağı" adlı yapıtında olduğu gibi, genellikle alçı kullanarak çağın teknik gelişiminden esinlenen heykeller üretti. En önemli yapıtları arasında İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi'ndeki "Bedi'ü'n-Naşi" (1928), "Mareşal Fevzi Çakmak Büstü", "Tevfik Fikret Büstü" (1932), "Atatürk Büstü" (1932); "Adana Anıtı" (1935), İstanbul Orduvi önündeki mareşal üniformalı "Atatürk Heykeli" (1937), Beşiktaş "Barbaros Anıtı" (1942, Zühtü Müridoğlu ile birlikte) sayılabilir.

Bara, Theda, asıl adı THEODOSIA GOODMAN (d. 20 Temmuz 1890, Cincinnati, Ohio - ö. 7 Nisan 1955, Los Angeles, ABD), erkekleri baştan çıkararak yıkıma sürükleyen ilk

Theda Bara *Cleopatra* filminde
Twentieth Century Fox Film Corp

vamp kadın rollerine çıkan sessiz film yıldızı. Açık saçık cinsel filmlere öncülük ederek, sinemada cüretli yeni özgürlük anlayışının uluslararası simgesi olmuştur.

Theodosia de Coppet adıyla kısa süre tiyatrodan çalıştıktan sonra, Hollywood'da figüranlık yapmaya başladı. Yoğun bir reklam kampanyasının ardından gösterime sokulan ilk önemli filmi *A Fool There Was* (1915; Bir Budala) ile bir gecede başyanya ulaştı. Adının "Arab Death" (Arap Ölümü) sözcüklerinin bir evirmecesi olduğu öne sürülerek, bir Doğu prensinin kızı olarak lanse edildi.

Theda Bara üç yıl içinde 40'tan fazla film yaptı. Bunların çoğunda çekici giysiler içinde dayanılmaz, acımasız ve tensel zevklerle düşkün kadın rolleri oynadı. Bu filmler arasında *Romeo and Juliet* (1916), *Under Two Flags* (1916; İki Bayrak Altında), *Camille* (1917), *DuBarry* (1917), *Cleopatra* (1917), *Salome* (1918) ve *Kathleen Mavourneen* (1919) sayılabilir. I. Dünya Savaşı'nın sonlarında ününü yitirmeye başlayan Theda Bara, Broadway'deki başarısız bir sahne denemesinden ve Hollywood'a geri dönme girişiminden sonra, 1920'lerin sonlarında beyazperdeyi bıraktı.

Ali Hadi Bara
Arç Güzel

Bara Banki, Hindistan'ın kuzeyindeki Uttar Pradesh eyaletinde il ve il merkezi kent. Bara Banki kenti, Lucknow'un kuzeydoğusuna düşer; bir tarım pazarı ve pamuklu dokuma merkezi olan Nevabganj'i da içine alır. Bu iki kent, Lucknow ve Feyzâbad arasındaki ana karayolu ile iki demiryolu hattının üzerinde bulunur.

Yüzölçümü 4.422 km² olan Bara Banki ili, kuzeyde Ghaghara Irmağıyla sınırlanan alüvyonlu bir ovada yer alır. Ovada yer yer, *chils* adı verilen bataklık gölleri görülür; il topraklarını Gomati Irmağı akaçlar. Şiddetli yağmurlardan sonra bazı bölgeler su altında kalır. En önemli ürünleri pirinç, nohut ve buğdaydır. Hacı Hafız Seyyid Şah Vâris Ali'nin türbesinin bulunduğu Deva, Müslümanlar için kutsal bir ziyaret yeridir. Deva ve Bansda'da her yıl panayır kurulur. Nüfus (1981) kent, 10.322; metropoliten alan, 62.216; il, 1.992.074.

Baracaldo, İspanya'nın kuzeydoğusundaki özerk Bask Ülkesi'nde, Vizcaya ilinin kuzeyinde belediye. Nervión Irmağının güney yakasında yer alan bir sanayi yerleşmesidir. Bilbao'nun banliyöleri olan El Regato, San Vicente de Baracaldo, Iráuregui ve Alonsótegui'yi içine alır. Maden ürünlerinin taşındığı bir demiryolunun son durağıdır. Yörenin temel ekonomik etkinlikleri, demir arıtma ve çelik boru imalatı ile makine ve gemi inşa gereçleri üretimidir. Kuzeydoğudaki Sestao ile birlikte Baracaldo, İspanya'nın en önde gelen demir-çelik merkezidir. Nüfus (1981) 117.422.

Barada, Yunanca KIRYSORRHOS, Suriye'nin batısında ırmak. Cebelü's-Şarki'den doğduktan sonra 84 km kadar güney yönünde akarak Şam'ın içinden geçer ve Üteybe Gölünün bataklıklarına ulaşır. Başlangıçta sakin akışlı olmasına karşın, Ayn Fica kaynağının katılmasıyla su hacmi iki katına çıkar; 32 km sonra coşkulu, köpüren bir ırmak halini alır. Son yıllarda uygulanan bir projeyle Şam'ın içme suyu gereksiniminin bir bölümü bu kaynaktan sağlanmaktadır. Tarih boyunca, ırmakın akış yönünü değiştirmek için, çeşitli düzeylerde, ana yatağa koştur kanallar yapılmıştır. Yapay önlemler alınmaması, Barada suyunun büyük bir bölümünü harcayarak Şam çöküntüsünde derin bir yatak oluştururdu. Nebatilerin, Aramilerin ve özellikle Romalıların yaptığı kanallar, Şam'ın girişinde yelpaze gibi açılarak 375 km²'yi aşkın bir alanı sular. Zaman içinde sürekli yenilenen bu sistem, kıraç bir alanda çok verimli yapay bir vaha olan Guta'yı oluşturmuştur.

Baradostien kültürü, İran'da Zagros Dağlarındaki Şanidar kaya sığınagında Mousterien kültür evresini izleyen ve Üst Paleolitik Çağa tarihlenen yonga alet kültürü. Ayrıca bak. Şanidar.

Baragwanathia, Avustralya'nın Alt Devoniyen Dönem (Devoniyen Dönem y. 395-345 milyon yıl önce) katmanlarında bulunmuş fosilleriyle tanınan bitki cinsi. Kurt-pengçelerini içeren *Lycopsidea* sınıfının (ya da altbölümünün) en eski üyesi olduğu sanılan bitki, bazı fosil örneklerinde 28 cm'ye ulaşan boyuyla, *Lycopsidea* sınıfının bugün yaşayan üyelerinden daha uzundur.

Barahona, Dominik Cumhuriyeti'nin güneybatısında, Antil Denizi kıyısında il. 1888'de bir kıyı yönetim bölgesi olarak kurulduktan sonra, 1943'te küçültülerek Bahoruco iline dönüştürüldü. Bugünkü yüzölçümü 2.528 km²'dir. Yüksek Bahoruco Dağları, kuzeydeki büyük bir kıyı ovasından

Antil Denizine doğru çıkıntı oluşturarak geniş bir yarımadaı ikiye ayırır. Başlıca ürünler, Yaque del Sur Irmağıyla sulanan alüvyonlu ovada elde edilen şeker kamışı ile dağlarda yetişen kahvedir. İlde ayrıca kayatuzu, alçıtaşı, granit, mermer ve maun ile öteki değerli sertodunlu ağaçlar bulunur. Bahoruco Dağının güney yamaçlarından boksit çıkarılır. Çok sayıda ikincil karayolu, il merkezi olan liman kenti Barahona'da buluşur. Nüfus (1990 tah.) 152.405.

Barahona, tam adı SANTA CRUZ DE BARAHONA, Dominik Cumhuriyeti'nin güneybatısında Barahona ilinin merkezi, kent. Antil Denizinde, Neiba Körfezinin kıyısında ve Bahoruco Dağlarının kuzeydoğu eteklerinde yer alır. Göller bölgesinin giriş kapısı olan Barahona, aynı zamanda önemli bir liman ve balıkçılık merkezidir. Sanayi ve ticaret etkinlikleri şekere dayalıdır. Şeker kamışı, melas, kahve, sertodunlu kereste ve meyve başlıca ihrac ürünleridir. Bölgede tuz yatakları da bulunmaktadır. Ulaşımı hava ve karayoluyla sağlanır. Nüfus (1983 tah.) 51.000.

baraj, günlük kullanım suyunun sağlanması, sulama, su baskınlarını önleme ve elektrik

enerjisi üretimi gibi amaçlarla suyun akışını engellemek ve denetlemek için akarsuların ya da haliçlerin önüne yapılan yer.

Barajlar, kesitlerine ve kullanılan yapı malzemesinin türüne göre sınıflandırılır. Başlıca baraj tipleri, toprak dolgu, kaya dolgu, çakıl dolgu, taş örme ağırlık, taş örme kemer, karma (kemer ve ağırlık), çelik ya da ahşap barajlardır. İlk dört tipi eski çağlardan beri kullanılmaktadır; ötekiler ise 19. ve 20. yüzyıllarda geliştirilmiştir. Mühendisler baraj yapımında kullanılacak en uygun malzemeyi ve uygulanacak tasarımı seçerken, zemin koşullarını, yük gerekliliklerini, sıcaklık ve basınç değişikliklerini, yeraltı suyunun kimyasal özelliklerini ve deprem olasılıklarını dikkate alırlar.

Yüzyıllar boyunca baraj tasarımları, daha önceki deneyimlerden yararlanılarak yapıldı. Bugün Hindistan ve Sri Lanka'da (Seylan), çok eski çağlarda yapılmış toprak dolgu tipi baraj kalıntıları bulunmaktadır. Bilinen en eski baraj, İÖ 2900'de Mısır'da, Nil Irmağı üzerinde yapılan 15 m yüksekliğindeki taş örme yapısıdır. Bugün hâlâ kulla-

Dünyanın En Büyük Barajları

adı	tipi*	bitiş yılı	ırmak	ülke	yükseklik (m)
yüksekliğe göre					
Rogun	TK	1990	Vahg	Tacikistan	335
Nurek	T	1980	Vahg	Tacikistan	300
Grand Dixence	A	1981	Dixence	İsviçre	285
Inguri	Ke	1980	Inguri	Gürcistan	272
Boruca	TK	...	Terraba	Kosta Rika	267
Valont	Ke	1981	Valont	İtalya	262
Chicoasen	TK	1980	Grijalva	Meksika	261
Tahri	TK	1985†	Bhagirathi	Hindistan	261
Kishau	TK	1985†	Tona	Hindistan	253
Sayano-Şugenskaya	AKe	1980	Yenisey	Rusya	245
Guavio	TK	1989	Guavio	Kolombiya	245
Mica	TK	1973	Columbia	Kanada	242
dolgu hacmine göre					
Synchrude Tailings	T	1992†	...	Kanada	540.000
Chapeton	TA	1998†	Paraná	Arjantin	296.200
Pati	TA	...	Paraná	Arjantin	238.180
New Cornelia Tailings	T	1973	Tan Mile Wash	ABD	209.500
Tarbela	TK	1978	Indus	Pakistan	148.500
Fort Peck	T	1937	Missouri	ABD	98.050
Lower Usuma	T	1990	Usuma	Nijerya	93.000
Cipasang	TK	...	Cimanuk	Endonezya	90.000
Atatürk	TK	1995†	Fırat	Türkiye	84.500
Yacireta	TA	1994†	Paraná	Paraguay-Arjantin	81.000
Guri	TKA	1986	Caroni	Venezuela	77.971
Rogun	TK	1990	Vahg	Tacikistan	75.500
depolama hacmine göre					
Owen Falls	A	1954	Victoria Nili	Uganda	2.700.000.000
Kakhovsk	TA	1955	Dniyepir	Ukrayna	182.000.000
Kariba	Ke	1958	Zambezi	Zimbabve-Zambia	180.800.000
Bratsk	TA	1954	Angara	Rusya	169.270.000
Assuan Yüksek	TK	1970	Nil	Mısır	168.900.000
Akosombo	TK	1985	Volta	Gana	148.000.000
Daniel Johnson	ÇKe	1968	Manicouagan	Kanada	141.852.000
Guri	TKA	1986	Caroni	Venezuela	138.000.000
Krasnoyarsk	A	1967	Yenisey	Rusya	73.300.000
Bennett, W. A. C.	T	1987	Peace	Kanada	70.309.000
Zaya	P	1978	Zaya	Rusya	68.400.000
Cabora Bassa	Ke	1974	Zambezi	Mozambik	63.000.000
güce göre					
Turukhansk	TA	1984†	Aşağı Tunguska	Rusya	20.000
Itaipu	TKA	1982	Paraná	Brezilya-Paraguay	12.800
Grand Coulee	A	1941	Columbia	ABD	10.830
Guri	TKA	1986	Caroni	Venezuela	10.300
Tucuruí	TKA	1984	Tocantins	Brezilya	7.260
Sayano-Şugenskaya	AKe	1980	Yenisey	Rusya	6.400†
Corpus Posadas	TA	...	Paraná	Arjantin-Paraguay	6.000
Krasnoyarsk	A	1987	Yenisey	Rusya	6.000†
La Grande 2	K	1978	La Grande	Kanada	5.328
Churchill Falls	T	1971	Churchill	Kanada	5.225
Xingo	TK	1987	São Francisco	Brezilya	5.020
Bratsk	TA	1984	Angara	Rusya	4.500

* A = ağırlık; ÇKe = çelik kemerli; K = kaya dolgu; Ke = kemer; P = pöyümlü; T = toprak dolgu. ... Veri yok, † Planlanan bitiş yılı. ‡ Valont Barajı, 1983'te büyük bir heyelan sonucunda tahrip olmuştur ve bugün kullanılmamaktadır. § Alberta'daki Fort McMurray yakınlarında. ¶ Büyük bölümü doğal göldür. † Planlanmış ve gerçek gücü.

nılmakta olan en eski baraj ise, İÖ 1300'de Suriye'de yapılmış olan kaya dolgu tipi barajdır.

Eski Roma'nın barajları, bu uygarlığın öteki yapılarında görülen mühendislik yetkinliğine ulaşamamıştı; ama Roma'nın taş örme kemer baraj yapımı yöntemlerinden yararlanan Bizanslı mühendisler, İS 550'de karma baraj türlerinin ilk örneklerini verdiler. Avrupa'da ise, yüzyıllar boyunca birkaç örnekten öteye geçmeyen baraj yapımı, ancak Sanayi Devrimi'nden sonra, su gücüne duyulan gereksinimin artmasıyla birlikte 18 ve 19. yüzyıllarda yaygınlaşmaya başladı.

İnşaat mühendisliği 1850'lerde, özellikle işkoçyalı mühendis William J. M. Rankine'in etkisiyle bir meslek olarak önem kazanmaya başladı. Bunu izleyen 100 yıl boyunca Newton, Leibniz, Hooke ve öteki bilim adamlarının buluşlarıyla zenginleşen kuramsal bilgi, baraj tasarımlarına uygulandı.

Modern barajlar, genel olarak dolgu ve taş örme (beton) olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Dolgu barajlar daha çok geniş ırmakların önüne kurulur. Bu seçim nedenleri, bir yandan baraj yapımında çok fazla malzeme kullanılmasını gerektiren geniş ırmaklardan toprak ve kayanın daha ucuz ve daha kolay sağlanabilmesi, öte yandan baraj tabanındaki hareketlerden

doğabilecek çatlama, ya da yıkılma tehlikesine karşı toprak ve kaya dolgunun daha dayanıklı olmasıdır. Mısır'da, Nil Irmağı üzerindeki Assuan Yüksek Barajı'nda olduğu gibi, bir dolgu barajın kesiti geniş tabanlı bir üçgene benzer. Bu tür barajların belirlenmiş özelliği, genellikle uzunluğunun yüksekliğinden daha fazla olmasıdır; ama Tacikistan'daki Nurek Barajı gibi yüksekliği 300 m'yi aşan örneklere de rastlanır. Dolgu barajlarda kullanılan yapı malzemesinin büyük bölümü, olanca kütlesi ve ağırlığıyla tabana oturduğu için yerinden kolay kolay oynamayan sıkıştırılmış topraktır. Böyle bir yapıda söz konusu olan en büyük tehlike, suyun zamanla dolguya işlemesi ve aşağıya çıkıran eğimli akış yüzeyinde dolguyu aşındırarak sürüklemesidir. Mühendisler, bu tehlikeyi önlemek ya da sızan suların zarar vermeden akıp gitmesini sağlamak amacıyla, dolguyu değişik geçirgenlikteki katmanlar halinde yaparlar. Bu tür tasarımlarda genellikle geçirimsiz killi topraktan bir çekirdek bölümü ile buna oranla daha geçirgen malzemelerden oluşan geçiş kuşakları bulunur.

Taş örme baraj tasarımları ise çok değişik biçimlerde olabilir. Ağırlık barajlarında, yapı malzemelerinin ağırlığının düşey kuvveti suyun yatay kuvvetine karşı koyar. Su basıncının en yüksek olduğu temel bölümü betonla yapılır; barajların genişliği ise yüksekliklerinin yaklaşık dörtte üçünü bulur. Temellerinin dış çevresi payandalarla desteklenen beton payandalı barajların duvarlarında daha

az malzeme kullanılır. Yapının sağlamlığına daha da artırmak için, çok kemerli barajlarda olduğu gibi, payandalar birbirine bağlanır; ancak bu tür yapılarda, payandaların oturacağı tabanda herhangi bir hareket olmayacağından kesinlikle emin olmak gerekir. Örneğin Quebec'deki Daniel Johnson Barajı, 1.300 m'yi bulan uzunluğu boyunca 14 payandayla desteklenmiştir.

Kemer barajlar, biriktirme gölüne bakan dışbükey bir kemer biçimindedir. Bu barajların en büyük üstünlüğü, yapının eklemlerinin su basıncının etkisiyle sıkışarak zamanla daha da sağlamlaşmasıdır. 1963'te, İtalya'daki Vaiont Barajı'nın biriktirme gölüne büyük miktarlarda toprak ve kaya kaymış, böylece yükselen sular barajın üstünden aştığı halde yapıda önemli bir hasar olmamıştır.

Baraj göllerinde biriken ve savak ya da kapı olarak adlandırılan kapaklardan denetimli bir biçimde akıtılan sular günlük kullanımda, sulamada ya da enerji üretiminde kullanılır. Baraj kapaklarının başka bir işlevi de, ırmak yataklarındaki su düzeyini ekolojik dengeyi bozmayacak biçimde sabit tutmaktır. Birçok barajda, sombalığı gibi çeşitli göçmen balıkların aşağı ya da yukarı çıkışa doğru geçişlerini sağlamak için basamaklı havuzlar, seviye havuzları ve balık merdivenleri gibi özel kapaklar yapılmıştır. Barajların altında biriken kum ve çamur birikintilerini (milleri) temizlemek için de savaklardan yararlanılır. Bu birikintiler temizlenmediğinde, yapıya ek bir basınç yük-

Türkiye'de İşletmeye Açılan Önemli Barajlar ve Hidroelektrik Santraller

Adı	Biliş Yılı	İrmak	İli	Tipi*	Dolgu Hacmi (10 ³ m ³)	Yükseklik (m)	Depolama Hacmi (10 ⁶ m ³)	Kurulu Gücü (MW)
Çubuk I	1936	Çubuk	Ankara	A	120	58	12,50	—
Göbeşi	1938	Aksu	Bursa	T	320	14	12,75	—
Elmalı II	1955	Göksu	İstanbul	A	103	49	10,00	—
Sarıyar	1956	Sakarya	Ankara	A	588	108	1.900,00	160
Seyhan	1956	Seyhan	Adana	T	7.500	77	1.200,00	54
Ayrıncı	1958	Kocadere	Konya	T	2.308	36	28,50	—
Kemer	1958	Akçay	Aydın	A	740	114	544,00	48
Hırtanlı	1959	Kızılırmak	Kırşehir	K	2.000	83	5.980,00	128
Demirköprü	1960	Gediz	Manisa	T	4.300	77	1.320,00	69
May	1960	May	Konya	T	273	20	40,10	—
Mamasın	1962	Ulurmak	Niğde	K	405	48	185,80	—
Apa	1962	Çarşamba	Konya	T	1.327	31	189,00	—
Seyitler	1962	Seyitler	Afyon	T	510	27	40,00	—
Çubuk II	1964	Çubuk	Ankara	T	1.100	69	24,60	—
Selevir	1965	Kali	Afyon	T	650	32	70,00	—
Almus	1966	Yeşilirmak	Tokat	T	3.405	95	950,00	27
Keşiköprü	1966	Kızılırmak	Ankara	TK	900	53	95,00	78
Buldan	1967	Derbent	Denizli	TK	600	64	48,00	—
Altınapa	1967	Dolav	Konya	K	975	32	15,00	—
Kurtboğazi	1967	Kurtboğazi	Ankara	T	834	54	101,50	—
Altınaz	1967	Basamaklar	Edirne	T	725	24	30,80	—
Sarımsaklı	1968	Sarımsaklı	Kayseri	T	1.582	42	31,90	—
Sürgü	1968	Sürgü	Malatya	T	1.220	57	70,93	—
Göközü	1970	Büyükü	Bolu	T	1.534	23	24,00	—
Çayören	1971	Simav	Balıkesir	T	3.412	54	130,00	—
Kesikuyu	1971	Kesikuyu	Adana	T	4.367	57	53,00	—
Alakur	1971	Alakur	Antalya	T	2.085	48	91,75	—
Kadıköy	1972	Davut	Edirne	T	1.249	40	85,88	—
Kozan	1972	Kilgen	Adana	TK	1.680	83	163,00	—
Kartalaya	1972	Aksu	K. Maraş	T	1.452	57	195,00	—
Porsuk	1972	Porsuk	Eskişehir	A	224	65	431,00	—
Ömerli	1972	Riva	İstanbul	T	2.188	54	388,50	—
Devregeçidi	1972	Furtakça	Diyarbakır	K	3.239	35	202,32	—
Hasanlar	1972	Kuşuk Melen	Bolu	K	1.651	73	65,00	—
Gökçelaya	1972	Sakarya	Eskişehir	Ke	850	158	910,00	278
Altılısar	1973	Sarıçay	Çankırı	T	1.990	43	40,00	—
Karamanlı	1973	Dağ Dere	Burdur	T	1.027	54	24,00	—
Karaçomak	1974	Karaçomak	Kastamonu	T	1.688	69	23,10	—
K. Kalecik	1974	Kalecik	Elazığ	T	880	39	12,50	—
Tahtaköprü	1975	Karasu	Halay	T	2.142	50	200,00	—
Medik	1975	Tohma	Malatya	TK	811	43	22,00	—
Çoğun	1975	Kızılırmak	Kırşehir	TK	559	46	21,77	—
Kaban	1975	Fırat	Elazığ	AK	15.585	207	30.600,00	1.330
Korkuteli	1975	Korkuteli	Antalya	TK	1.940	50	47,50	—
Dodurga	1977	Sarısu	Eskişehir	T	687	33	21,72	—
Yapılılı	1977	Çaylak	Sivas	T	968	36	14,80	—
Maksutlu	1977	Maksutlu	Sivas	T	225	28	2,95	—
Kaymaz	1977	Çayırık	Eskişehir	T	218	29	1,43	—
Alsar	1977	Alaşehir	Manisa	T	3.166	46	89,00	—
Sülüoğlu	1980	Sülüoğlu	Edirne	T	907	54	33,00	—
Asaröpe	1980	İhan	Ankara	T	408	50	20,00	—
Karademiir	1980	Karademiir	Tekirdağ	T	2.841	38	120,30	—
Hasan Uğurlu	1981	Yeşilirmak	Samsun	K	9.223	175	1.073,75	500
Seviler	1981	Yağcı	Manisa	T	4.130	85	127,00	—
Güzelihsar	1981	Güzelihsar	İzmir	TK	3.205	89	158,00	—
Sual Uğurlu	1981	Yeşilirmak	Samsun	K	2.151	61	182,00	48
Kunduzlar	1983	Yonek	Eskişehir	T	375	43	18,87	—

(*) A=ağırlık; K=kaya dolgu; Ke=kemer; P=payandalı; T=toprak dolgu.

Adı	Biliş Yılı	İrmak	İli	Tipi*	Dolgu Hacmi (10 ³ m ³)	Yükseklik (m)	Depolama Hacmi (10 ⁶ m ³)	Kurulu Gücü (MW)
Alibey	1983	Alibey	İstanbul	T	1.927	30	66,80	—
Doğancı	1983	Niğde	Bursa	K	2.510	82	37,80	—
Kütape	1983	Koşk. Özü	Kırşehir	T	1.150	43	30,04	—
Demirtaş	1983	Balıksu	Bursa	TK	1.780	58	14,48	—
Göçada	1983	Büyükdere	Çankırı	T	560	51	16,80	—
Arpaçay	1983	Arpaçay	Kars	A	156	59	525,00	—
Boztepe	1983	Boztepe	Tokel	T	1.150	36	14,29	—
Berdan	1984	Berdan	İçel	T	1.928	68	87,50	—
Aslanlar	1984	Ceyhan	Adana	T	8.493	95	1.150,00	—
Oymağınar	1984	Manavgat	Antalya	Ke	678	185	300,00	—
Balıncı	1984	Devre Boğazi	Tokel	K	900	61	29,88	—
Alaca	1984	Suludere	Çorum	K	685	57	12,50	—
Topçam	1984	Madran	Aydın	T	2.500	63	80,50	—
Uluboru	1984	Pupa	İsparta	T	1.800	75	21,30	—
İvriz	1985	İvriz	Konya	T	5.817	45	80,00	—
Çamlıdere	1985	Bayındır	Ankara	K	2.487	106	1.228,00	—
Kalecik	1985	Kalecik	Adana	K	1.000	80	32,75	—
Yedikir	1985	Tarsakan	Amasya	T	6.300	28	60,30	—
Sarıbeyler	1985	Yağcı	Balıkesir	T	548	38	15,60	—
Kayaköy	1986	Taka	Kütahya	TK	1.829	73	149,88	—
Kozlu	1986	Ulutan	Zonguldak	K	1.675	61	25,00	—
Ağcazar	1986	Yanyalı	Kayseri	T	239	30	66,08	—
Kayabozğazi	1987	Koca	Kütahya	TK	628	45	38,00	—
Çalören	1987	Harami	Eskişehir	T	499	45	47,00	—
B. Çekmece	1987	B. Çekmece G.	İstanbul	T	1.718	11	181,81	—
Karakaya	1987	Fırat	Diyarbakır	Ke	2.000	173	9.580,00	—
Manavgat	1987	Manavgat	Antalya	T	1.587	31	88,88	—
Gökçe	1988	Sellimandira	İstanbul	K	1.336	61	25,50	—
Çakmak	1988	Abdal	Samsun	T	2.650	58	108,50	—
Gödet	1988	Gödet	Konya	K	4.000	93	158,00	—
Güldürcek	1988	Yazı	Çankırı	T	1.100	68	83,00	—
Gölova	1988	Kelkit	Sivas	T	1.800	25	65,00	—
Kestel	1988	Kestel	İzmir	K	838	65	37,40	—
Kovalı	1988	Dündar	Kayseri	T	3.589	49	25,10	—
Hancağız	1988	Nizip	Gaziantep	T	3.021	55	100,00	—
Zermek	1988	Hogab	Van	TK	1.403	79	104,00	—
Altınaya	1988	Kızılırmak	Samsun	K	16.000	195	5.763,00	—
Geyik	1988	Sarıçay	Muğla	K	210	41	40,80	—
Darlık	1988	Darlık	İstanbul	T	1.600	48	107,00	—
Tercan	1988	Tuzla	Erzincan	T	3.200	69	178,00	—
Kapuluksu	1989	Kızılırmak	Ankara	T	1.556	61	282,00	—
Saraylı	1989	Balıklı	Amasya	T	1.140	55	13,00	—
Karacabören	1989	Aksu	Burdur	T	4.000	93	1.234,00	—
Yaralı	1989	Bayazçay	Halay	T	2.563	42	55,00	—
Hacıhıdır	1989	Hacıhıdır	Şanlıurfa	K	1.528	42	67,80	—
Uzunlu	1989	Kozanozü	Yozgat	T	4.145	61	49,00	—
Mumcular	1989	Kocadere	Muğla	T	1.141	34	18,07	—
Polat	1989	Polat	Malatya	T	2.100	56	11,50	—
Kılıçkaya	1989	Kelkit	Sivas	K	8.900	134	1.400,38	—
Menzelet	1989	Ceyhan	K. Maraş	K	8.700	157	1.950,00	—
Adıgüzel	1989	B. Menderes	Denizli	K	7.125	145	1.188,00	—
İztoncepeler	1991	Kocadere	Balıkesir	T	1.200	52	164,56	—
Yahyasaray	1991	Konakdere	Yozgat	T	1.100	54	25,00	—
Gazende	1991	Ermenek	İçel	Ke	83	75	91,80	—
Çavdarhisar	1991	Bedir	Kütahya	T	1.674	61	34,00	—
Derbent	1991	Kızılırmak	Samsun	K	2.500	33	213,00	—
Yapraklı	1991	Horzum	Burdur	T	1.831	70	112,86	—

leyebileceği gibi, zamanla baraj gölünü de doldurabilir.

Barajların en önemli ek yapılarından biri de taşma savaklarıdır. Bu savaklar, şiddetli yağmur ya da toprak kayması gibi nedenlerle barajın su biriktirme kapasitesini aşan fazla suyu otomatik olarak boşaltır ve böylece yapıda doğabilecek tehlikeleri önler. Taşma suları, ya baraj duvarlarının yan bölümlerinden akıtılır, ya da baraj tabanında aşınmaya yol açmaması için barajın üstünden dışarı püskürtülür.

baraj gölü, baraj setinin ardında suların birikmesiyle oluşan yapay göl. Akarsu vadisinin sular altında kalmasına yol açan bu yapay göllerin kapladığı alan barajın yapılış amacına göre değişir. 800 km²'yi aşkın yüzölçümüyle Türkiye'nin en büyük yapay gölü olan Atatürk Baraj Gölü, Van ve Tuz göllerinden sonra ülkedeki en büyük üçüncü göldür. Kullanım alanı kısıtlı olan küçük yapay göller genellikle gölet adıyla anılır. *Ayrıca bak. gölet.*

Barak Baba (ö. 1307/8, Geylan), Bektaşilik üzerinde etkisi olmuş Türkmen kökenli Kalenderi şeyhi.

Asıl adı bilinmemektedir. Yaşamı konusunda da kesin bilgi yoktur. Bazı kaynaklara göre Tokat yakınlarındaki bir köyde doğdu. Genç yaşta dervişliğe özenerek Babailere katıldı ve Sarı Saltık'ın yanına kaplandı.

Bazı kaynaklarda da Barak Baba, bir Selçuklu şehzadesi olarak anılır. Bunlara göre Anadolu Selçuklu sultanı II. İzzeddin Keykavus (hd 1246-59) tahttan çekilmek zorunda kalınca Bizans'a sığındı. Bir süre İstanbul'da bulunduktan sonra 1270'te Kırım'a götürüldü. Keykavus'un iki küçük oğlu da yanındaydı ve Hristiyan olmuşlardı. Bu çocukların küçüğünü (Barak Baba) patrik yanına almıştı. Patrik üzerinde etkisi olan Sarı Saltık şehzadeyi istemiş ve müritleri arasına katmıştı. Uzun yıllar Dobruca'da Sarı Saltık'ın yanında kalan şehzade, daha sonra halifelik olarak İran'da Sultaniye'ye gitmişti.

Bu kaynaklarda şahzadenin Barak adını alışı iki ayrı biçimde anlatılmaktadır. Birinci biçime göre şehzade, Sarı Saltık'ın yanına yeni geldiği sırada çok uzun saçlıydı. Şeyh onu "Barağum" (Köpeğim) diye severek yanına çağırırdı. İkinci biçime göreyse, Sarı Saltık bir gün kusmuş, yanında bulunan şehzade de hemen şeyhinin kusmuğunu yalamıştı. Bunun üzerine Sarı Saltık çocuğu "Barağum" diye sevmişti. Barak Baba, çok sayıda mürit edindi, bunlarla Anadolu'nun birçok yerini dolaşarak halk üzerinde büyük etki yarattı.

İlhanlı hükümdarları üzerinde de büyük bir nüfuz sahibi olan Barak Baba'yı Gazan Han (hd 1295-1304) İlhanlıların başkenti Sultaniye'ye çağırdı. Olcaytu (hd 1304-17) döneminde de saygınlığını koruyan Barak Baba elçi olarak birçok yere gönderildi. Gene görevli olarak gittiği Geylan'da iyi karşılanmadı; Geylan emiri Topaç onu müritleriyle birlikte öldürttü. Barak Baba'nın ölümü Olcaytu'yu üzdü, bir ordu göndererek Geylanlıları cezalandırdı. Daha sonra Sultaniye'de Barak Baba adına bir türbe ve tekke yaptırttı.

Barak Baba ve müritleri garip bir kılıkla dolaşırlardı. Başlarına iki yanı boynuzlarla süslenmiş keçe külah giyer, boyunlarına küçük saçlar ve boyalı aşık kemikler takarlardı. Saçlarını ve sakallarını kazır, bıyıklarını uzatırlardı. Kendisinin ve dervişlerini çaldığı davul eşliğinde dans eden Barak Baba, bu haliyle bir Müslüman dervişten çok, Aşyalı bir şamanı anımsatırdı. O

dönemde başta Kalenderilik olmak üzere bazı tarikatlarda şaman etkisinin yaygın olduğu bilinmektedir.

Barak Baba yandaşlarının 14. yüzyıl sonlarına değin Anadolu ve İran'da varlıklarını korudukları bilinmektedir. Yesevîlik, Kalenderilik gibi tarikatların kimi ilkelerinin Bektaşilik içinde erimesi, ayrıca Bektaşilerin birçok eski ve saygın kişiyi kendilerinden sayma eğilimleri Barak Baba konusunda da görülmür. *Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi*'nde Barak Baba'nın Hacı Bektaş müritleri arasında anılması bunun ilginç bir örneğidir. Ayrıca *Yunus Emre Divanı*'nda yer alan "Yunus'a Tapduk'dan oldu, hem Barak'dan Saltık'a" dizesine dayanılarak Saltık'ın Barak Baba'nın müridi değil, Barak Baba'nın Saltık'ın müridi olabileceği ileri sürülmüştür.

Barakiyun (Baraklılar) diye anılan Barak Baba müritleri bir tarikat olarak Bektaşilik içinde erimiş, onun kurumlaşmasında etkili olmuşlardır.

Barak Baba adına kaleme alınmış bir denisale vardır. *Barak Baba Risalesi* ya da *Kelimat-ı Barak Baba* gibi adlarla anılan bu risalenin eldeki tek nüshası 1449'da Amasya'da yazılmıştır. Barak Baba'nın vecd halindeyken söylediği sözlerin derlendiği şatıhye türündeki bu küçük kitabı Kutbu'l-Alevî, Farsça şerh etmiş, bu şerhi de Hızroğlu İlyas Türkçeye çevirmiştir. *Barak Baba Risalesi*, Farsça şerhi ve bu şerhin Türkçesiyle birlikte yayımlanmıştır (A. Gölpinarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf* içinde 1961).

Barak Irmağı bak. Surma Irmağı

Baraka, İmamı Amiri, asıl adı (1968'e değin) (EVERETT) LEROI JONES (d. 7 Ekim 1934, Newark, New Jersey, ABD), şair, romancı, oyun ve deneme yazarı. Siyahların yaşantısını ve öfkesini, savunucu bir yaklaşımla yansıtan yapıtlarıyla tanınır.

Howard Üniversitesi'nden 1953'te mezun olan Baraka, ilk toplu şiirlerini *Preface to a Twenty Volume Suicide Note* (1961; Yirmi Ciltlik Bir İntihar Notuna Giriş) adlı kitabında yayımladı. Bunu *The Dead Lecturer* (1964; Ölü Okutman) ve *Bluck Magic* (1969; Kara Büyü) izledi. *Blues People: Negro Music in White America*'da (1963; Blues İnsanları: Beyaz Amerika'da Siyah Müziği) Siyah müziğini Amerikan toplumunun tarihsel gelişimi içinde ele aldı.

1964'te ırk çatışmaları üzerine yazdığı *Dutchman* (Hollandalı) adlı oyun Broadway dışında sahnelendi ve olumlu eleştiriler aldı. Ertesi yıl *The Slave* (Köle) ve *The Toilet* (Tuvalet) adlı yapıtları gene Broadway dışında oynandı. Otobiyografik romanı *The System of Dante's Hell* (Dante Cehennemi'nin Sistemi) 1965'te, *Tales* (Öyküler) 1967'de ve denemelerinden oluşan *Home: Social Essays* (Yuva: Toplumsal Denemeler) 1966'da yayımlandı. Bunların dışında pek çok oyun yazdı.

Baraka, 1965'te Harlem'de Siyah Sanatlar Repertuar Tiyatrosu'nu kurdu ve 1966'da bu tiyatroyu Newark'ta aynı zamanda bir buluşma yeri olarak kullanılan Spirit House'a taşıdı. 1968'de, Siyah kültürünü savunmayı ve siyahlara siyasal güç sağlamaya amaçlayan Müslüman topluluğu, Siyah Toplumu Geliştirme ve Savunma Örgütü'nü kurdu. 1970'lerde Marksizm-Leninizme yönelen Baraka, siyasal nedenlerle birçok kez tutuklandı ve hapse ahldı.

Barakpur (Hindistan) bak. Barrackpore

Baraklar, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Gaziantep, Kilis ve Nizip'in güneyi ile Suriye'nin bu yöreye yakın bazı sınır köyle-

rinde yaşayan eski bir Türkmen aşireti. Anadolu'da Barak adıyla birçok köy bulunduğu gibi, Nizip'in bucaklarından biri de bu adı taşır.

Barakların, Oğuz boylarından hangisine bağlı olduğu konusunda eski kaynaklarda ve sözlü gelenekte farklı bilgiler vardır. Bazı 15. yüzyıl kaynaklarında Bayat boyuna bağlı olan Dulkadirîlerin Cerit oymağı içerisinde, Barakların da bir oba olarak yer aldığı belirtilir. I. Süleyman (Kanuni) dönemi (1520-66) tahrir defterlerinde Halep Türkmenleri arasında anılan Baraklar kendilerini Horasan'dan gelmiş kabul ederler. Ayrıca, Barak köylerinde yapılan araştırmalarda, bu aşiretin Beydili Türkmenleri içerisinde yer aldığına ilişkin veriler elde edilmiştir.

Barakların, Horasan'dan Anadolu'ya gelişlerini ve orada başlarından geçeneri öykülerini, yer yer destan ve türkülerle süslenmiş ilginç bir sözlü tarihleri vardır. Buna göre Firuz Bey'in önderliğinde Anadolu'ya gelen Baraklar, önce Yozgat yöresinde yurt tutarlar. Daha sonra devletle aralan açılır ve Urfa yakınlarında Culab diye anılan bölgeye göç ederler. Firuz Bey, aşiretin yarısını alarak Horasan'a döner, gende kalanlar da Anadolu'ya dağılırlar ve öteki Türk oymakları içinde eriyip giderler. Topluca bir arada bulundukları için benliklerini koruyanlar Antep yöresine yerleşenlerdir. Bugün Suriye sınırları içinde kalanlar ise büyük ölçüde Araplaşmışlardır.

Baraklarda dinsel inançlar katı kurallarla sınırlı değildir. Yüzlerce yıldır "Barak Dedesi" ve "Bozgeyikli" soyundan gelen dedelerin yılda bir kez uğrayıp kurban ve başka armağanlar toplamaları, Barakların Alevi olduğu izlenimini verirse de, kendilen bunu kabul etmez. Sünni olduklarını belirtirler. Dedelerin yok olmaya yüz tutan etkileri bir dinsel inançla değil, Barakların tarihle ilgili söylencelerle açıklanmaktadır.

Aşiretler arasındaki mücadeleleri, Türkmenlerin Osmanlı Devleti'yle ilişkilerini değiştiren Barak aşıkları, aynı zamanda aşiretlerinin tarihini de yansıtmışlardır.

Gecimlerini önceleri hayvancılıkla sağlarken, son yıllarda daha çok bağcılık, zeytinçilik ve fıstıkçılık gibi işlerle uğraşmaya başlayan Baraklar, kapalı bir topluluk olma özelliklerini günümüzde bile belli ölçülerde korumaktadırlar.

barakuda, BARRAKUDA olarak da yazılır, *Perciformes* takımının *Sphyraenidae* familyasından 20 kadar yirtici balık türünün ortak adı. Dünyanın bütün sıcak ve tropik denizlerinde bulunan, bazı türleri ılıman bölgelere kadar sokulan bu familyanın Akdeniz'de rastlanan iki türü iskarmozbalığı(*) adıyla tanınır. Çok hızlı bir yüzücü olan barakuda ve iskarmozbalığının ince uzun gövdesi küçük pullarla örtülüdür; birbirinden oldukça uzakta yer alan iki sırt yüzgeci, ileriye doğru çıkık bir alt çenesi, çok sayıda sırt ve keskin dişlerle kaplı büyük bir ağız vardır. Bazı türleri çok daha küçük (45-50 cm) olmakla birlikte, en çok Atlas Okyanusunda, ayrıca Antil Denizinde ve Büyük Okyanusun batısında yaşayan Atlantik barakudasının ya da büyük barakudanın (*Sphyraena barracuda*) uzunluğu 2 m'yi bulur, hatta geçer. Sırtı koyu gri, lacivert ya da yeşil, iki yanı gümüş rengi üstüne siyah hareli olan bu balık, öbür barakudalar gibi sürüler halinde değil, tek başına dolaşır. Daha çok balıkla beslenen, özellikle de sardalye, hamsi gibi küçük balık sürülerine

saldıran, çok atak ve gözü doymaz bir avcıdır.

Büyük Okyanusun doğusunda ve California Körfezinde yaşayan Pasifik barakudası (*S. argentae*), en çok 1,5 m'ye kadar uzayabilir. Atlantik barakudasından farklı olarak sürüler halinde dolaşır, sıyah hareketi yoktur ve dişisi erkeğinden daha iri olur.

Amatör balıkçıların sevdiği avlardan biri olan barakudaların Pasifik türü aynı zamanda çok değerli bir sofralı balıktır. Bununla birlikte, bazı denizlerde yaşayan barakudaların, özellikle Atlantik barakudasının etinde, büyük olasılıkla zehirli otlarla beslenmiş küçük balıkları yemesinden kaynaklanan ve Ciguatera adıyla bilinen bir tür balık zehirlenmesine (*) yol açan çok kuvvetli bir zehir bulunur. Barakudalar, genellikle ısıtılı ve hareketli nesnelere yönelen meraklı ve korkusuz hayvanlardır. Özellikle içlerinde en saldırganı ve ürkütücüsü olan Atlantik barakudası bazen insanlar için de tehlikeli olabilir, bu tehlikenin boyutları çoğu kez abartılırsa da, bu balığın yüzücülere saldırdığı doğrudur.

Barakzaylar, 19 ve 20 yüzyıllarda Afganistan'da hüküm süren hanedan. Barakzay kardeşler, ülkenin denetimini ele geçirdikten sonra, 1826'da bölgeyi aralarında paylaştılar. Üstünlüğü sağlayan Dost Muhammed Han yaklaşık 1837'de hanedanı kurdu. Doğrudan Dost Muhammed Han'ın soyundan gelenler (Şir Ali Han, Yakub Han, Abdurrahman Han, Habibullah Han, Emanullah Han) 1929'a değin ülkeyi yönettiler. Bu tarihte tahttan çekilen Emanullah Han'ın yerine kuzeni Muhammed Nadir Şah kral seçildi. 1933'te öldürülen Nadir Şah'ın yerine oğlu Muhammed Zahir Şah geçti. Zahir Şah'ın tahttan indirilmesiyle cumhuriyetin ilan edildiği 17 Temmuz 1973'e değin Barakzayların saltanatı sürdü. Ayrıca bak. Dürraniler.

Baralar, IBARALAR olarak da bilinir, Madagaskar'ın ortagüney kesiminde yaşayan halk. Ülkenin güney ucundaki kıyı halkı ile kuzeydeki Betsileolar arasında yer alırlar. Adadaki bütün halklarca kullanılan, Batı Endonezya koluna bağlı Madagaskar dilinin bir lehçesini konuşurlar.

Savaşçı bir geleneği olan Baralar, soy birliğine dayalı çok sayıda bağımsız topluluklar halinde yaşarlar. Bu toplulukların meydana getirdiği beş ana grup, kendi içlerinde bile bir bütünlük taşımaz. Baralar, ada merkezinde kurulan Merina Krallığı'nın boyundurduğuna hiç girmemişler ve özümlemeye karşı direnmişlerdir. 1895'te Madagaskar'ı işgal eden Fransızlar da Baraların belirli yönetsel birimler altında birleştirmekte güçlük çekmişlerdir.

Hint asıllı olan Bara klan şefleri, bu yoldan Sakalava ve Betsileo soylularıyla akrabadır. Madagaskar halklarının çoğu gibi Baralar da geçmişte dört toplumsal katmana ayrılırdı. Fransızların yitirdiği bu "feodal" örgütlenmenin izine günümüzde pek rastlanmaz.

Baraların yetiştirdiği başlıca ürün pirinçtir. Manyok, yam ve muz öteki önemli ürünlerdir. Sığır besiciliği de yapılır. Baralar, geçmişte sürülerini komşu halklardan yağma yoluyla elde ederlerdi. Bara köyleri yoğun olarak belirli bir yörede toplanır ve öteki yerleşim alanlarından ormanla ayrılır.

Baramulla, Hindistan'ın kuzey kesiminde, Cemmu ve Keşmir eyaletinin Hindistan'ın elinde tuttuğu bölümünde ilk ve ilk merkezi.

7.458 km²'lik bir alan kaplayan Baramulla ilinin batısında Himalayalar'ın Pir Pencal

Siradağları, doğusunda Keşmir Vadisi yer alır. Toprakları Cihelum Irmağı tarafından akaçlanır. Ekonomisi ağırlıklı olarak pirinç, buğday ve arpa gibi ürünlere dayalıdır. Baramulla'nın yanı sıra Sopur ve Patnan da ilin önemli kentleridir. Nüfus (1981) kent, 33.945; il, 670.142.

Baran, Ayhan (d. 1929, Ankara), Türkiye'de yetişen en önemli opera bası ve şan sanatçısı. 1945'te girdiği Ankara Devlet Konservatuarı Opera Bölümü'nde Frieda

Ayhan Baran
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Böhm ve Apollo Granforte ile çalışarak, 1951'de mezun oldu. Sanat yaşamına, Menotti'nin *Konsolos* operasındaki rolüyle Ankara Devlet Operası'nda başladı; bugüne değin 50'ye yakın operada oynadı. 1959'da Münih'te Bayyera Radyo Senfoni Orkestrası'nda, 1967-69'da Dusseldorf ve Duisburg operalarında çalıştı.

1961 Uluslararası Enescu Müzik Yarışması'nda ve 1963 Uluslararası Verviers Şan Yarışması'nda ödüller kazandı. 1963'te Londra'da Gerald Moore eşliğinde verdiği iki resitaldeki başarıları üzerine Harriet Cohen Uluslararası Müzik Armağanları'ndan 1963 Altın Şan Madalyası ile ödüllendirildi. Hikmet Şimşek yönetiminde Budapeşte Filarmoni Orkestrası'nın kaldığı ve bir bölümünü Ayhan Baran'ın seslendirdiği, Türk bestecilerinin yapıtlarından oluşan plak Académie Française Ödülü'nü aldı.

Ankara Devlet Operası'nda rejisörlük ve başreisörlük de yapan Ayhan Baran, yurt içinde ve yurt dışında birçok konserler ve resitaller vermiştir.

Baran, Paul (d. 1910 Vilna, Polonya - ö. 1964, ABD), Polonya asıllı ABD'li iktisatçı.

Ortaöğrenimini Almanya'da tamamladıktan sonra 1926'da Moskova Üniversitesi'ne girdi; Plehanov Ekonomi Enstitüsü'nü bitirerek asistan oldu. Doktorasını Berlin Üniversitesi'nde yaptı, Frankfurt Sosyal Bilimler Enstitüsü, Harvard Üniversitesi ve New York Brookings Enstitüsü'nde çalışmalarını sürdürdü. 1939'da ABD yurttaşlığına geçti. II. Dünya Savaşı yıllarında ABD Stratejik Hizmetler Dairesi'nde ve Federal Rezerv Sistemi bünyesinde araştırma uzmanı olarak çalıştı. 1949'da Stanford Üniversitesi'nde profesör oldu. 1963'te görüşleri dolayısıyla üniversitedeki görevine son verildi.

Marksist iktisat kuramını benimseyen Baran, azgelişmişlik süreci ve tekelleri kapitalizm üzerinde özgün yapıtlar verdi. Geri kalmışlığın nedenini, ekonomik yapının dışında, bireysel davranışların ileri kapitalist ülkelerdekinden farklı oluşunda arayan neoklasik iktisatçılara karşı çıkan Baran'a göre, gelişmişlikle azgelişmişlik diyalektik bir bütünü oluşturuyor, azgelişmiş ülkeler gelişmiş ülkeler tarafından sömürülüyordu. Bu sömürü, azgelişmişlerden gelişmişlere

ticaret yoluyla değer aktarımı biçimindeydi. Azgelişmişlikten kurtulmanın yolu, yaratılan "artık"ın ülke içinde tümüyle sanayide kullanılmasından ve üretim araçları mülkiyetinin toplumsallaştırılmasından geçiyordu.

Baran, kapitalizmin geçirdiği yapısal değişime koşut olarak, Marx'ın modelindeki tek girişimci yerine büyük boyutlu anonim şirketin davranış özelliklerini inceledi. Anonim şirket, "tekelci kapitalizm" modelinin temel taşıydı. Orta ve varlıklı kesimlerden gelen yönetici kadrolar, aynı zamanda şirketin en büyük hissedarları arasındaydı. Dolayısıyla yöneticilerle büyük hissedarların çıkarları ortaktı. Şirket politikasının ve yöneticilerin amacı, şirketin gücünü ve büyüme oranını yükseltmekti. Kapitalizmin tekelci aşamasında "artık" büyümekte ve kârlar, az sayıda tekelcinin elinde toplanmaktaydı. Kapsamı genişleyen tekelcilik yatırımlarla "artık" arasındaki farkın açılmasına neden oluyordu. Böylece tekelci kapitalizmde işsizlik, durgunluk, düşük kapasite kullanımı ve aşırı üretim gibi sorunlar ortaya çıkıyordu. Bu sorunların üstesinden gelebilmek için, başta silahlanma olmak üzere devlet harcamaları, azgelişmiş ülkelere yatırımlar ve kaynak savurganlığı gibi yollarla başvurulmaktaydı.

Baran'a göre, Marx'ın rekabetçi kapitalizm çözümlemesi tekelci kapitalizmde geçerliliğini yitirmiştir. Bu aşamada "azalan kâr oranı yasası" yerine "büyüyen arık yasası" ortaya çıkmaktadır. "Artık" kavramı ise, Marx'ın "artık değer"inden farklı bir tanım gerektirir. Baran'ın modelinde "artık", bir toplumun ürettiği ile bu toplumun maliyeti arasındaki farktır. "Artık"ın büyüklüğü, verimlilik ve servetin, bir toplumun amaçlarına erişmek için sahip olduğu özgürlüğün göstergesidir. "Artık"ın bileşimi ise bu özgürlüğü nasıl kullandığını belirtir.

Baran'ın yapıtları arasında, *The Political Economy of Growth* (1957; *Büyümenin Ekonomi Politikası*, 1974), *Monopoly Capital* (1966; *Sweezy ile birlikte, Tekelci Kapitalizm*, 1970) ve *The Longer View* (ös. 1969, İleriye Bakış) sayılabilir.

Baranagar, BARAHANAGAR olarak da yazılır, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Batı Bengal eyaletindeki Yirmi Dört Pargana ilinde kent. Kalküta kentsel yoğunlaşmasının bir bölümünü oluşturan Baranagar, Hugli Irmağının hemen doğusunda yer alır. Bir Portekiz yerleşmesi olarak kuruldu Sonraları, Hollandalıların fabrikalarının bulunduğu ve gemilerinin yandırdığı önemli bir ticari durak oldu. 1975'te İngilizlerin eline geçti. 1869'da North Suburban adıyla belediye statüsü kazanan kent, 1889'da Baranagar adını aldı. 1899'da bölünerek kuzey kesimi Kamarhati(*) adıyla ayrı belediye oldu. Demiryolu ve karayoluyla Kalküta'ya bağlanan Baranagar'da jüt ve pamuk işlemeciliği, çirçir fabrikaları ve balyacılık önemli işkollarıdır. Ayrıca kimyasal madde, hintyağı, kibrit, tarım ve sanayi makineleri üretilir. Nüfus (1981) 170.343.

Baranaukas, Antanas (d. 17 Ocak 1835, Anykščiai, Rus Litvanyası - ö. 26 Kasım 1902, Seinai), Litvan edebiyatının en önemli yapıtlarından biri olan *Anykščiai šilėlis*'in (1858-59; *Anykščiai Ormanı*) yazarı. Katolik papaz ve şair. Yüksek Doğu Litvance lehçesiyle kaleme alınmış olan 342 dizelek bir şiir. Anykščiai köyünün yakınındaki bir çam korusunun eski güzelliğini ve Ruslar tarafından nasıl harap edildiğini anlatır. Litvanya'nın, çarlık düzeni altında düştüğü durumu simgesel bir üslupla betimler.

Baranaukas'ın lehçebilimi ve matematikle de ilgilenmiş olmasından karşın, bu dallarda

verdiği yapıtlar eğitiminin yetersizliği yüzünden ciddi eksiklikler taşıyor. Genç de Litvanca lehçelerinin o güne kadarki en ayrıntılı sınıflandırmasını yapmayı başarmıştır.

Baraner, Reşat Fuat (d. 1900, Selanik - ö. 12 Ağustos 1968, İstanbul), Türk siyaset adamı. Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) genel sekreterliğini yapmıştır.

Atatürk'ün teyzesinin torunu, romancı Suat Derviş'in eşi. Ortaöğrenimini Konuya Lisesi'nde tamamladı. Darülfünun Fen Fakültesi'ndeki öğrenimi sırasında Talebe Cemiyeti başkanlığı yaptı. Daha sonra öğrenim için Almanya'ya gitti. Berlin Üniversitesi'nde kimya mühendisliği okurken Berlin Türkiye Türk Talebesi Cemiyeti (Berlin Türk Talebe Birliği) saymanı (1925) ve başkanı (1927) oldu. Oradan Sovyetler Birliği'ne geçti ve öğrenimini Moskova'daki Lenin Akademisi'nde tamamladı.

Türkiye'ye döndükten sonra komünist etkinliklerde bulunduğu gerekçesiyle 1930'da dört yıla hüküm giydi. Hapisteyken TKP IV. Kongresi'nde parti merkez komitesine seçildi (1932). 1933'te, Cumhuriyet'in 10. yılı nedeniyle çıkarılan afia serbest bırakıldı. 1936'da yeniden altı aya mahkûm oldu. 1944'te gizlendiği evde yakalanarak tutuklandı ve TKP davasında yedi yıl dokuz aya mahkûm oldu. 1950 affında tahliye edildikten sonra, 3 Kasım 1951'de yeniden tutuklandı. TKP Merkez Komitesi üyesi olarak yargılanıp yedi yıla mahkûm oldu. Serbest bırakıldıktan sonra Doğu Batı Tercüme Bürosu'nu kurdu, çeviriler yaptı.

Dava dosyalarına göre Kızıl İstanbul dergisini yöneten Baraner, *Yeni Edebiyat* dergisinde Ali Rıza Çelik imzalı yazılar yazdı; dergi kapatıldı ise de dava zamanına uğradı. Ali Rıza Çelik imzasıyla *Çinin Kurtuluş Kavgası* (1939), *Ispanya'da İstiklal Savaşı* (1929), *Büyük Fransız İnkılabı* (1939) kitaplarını yayımladı. F. Engels'den *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft*, *Anti-Dühring*'i (1878) *Anti-Dühring* adı ile iki cilt olarak 1966-67'de; H. Lefebvre'den *de Karl Marx, sa vie et ses oeuvres* yapıtı *Karl Marx'in Hayatı ve Eserleri* adıyla iki cilt olarak 1968'de Türkçeye çevirdi.

barangay, Filipinlilerin eski yerleşim birimi. *Barangay* sözcüğü, Malayalı göçmenleri Borneo'dan Filipinler'e getiren yelkenli gemilerin adı olan *balangay*'dan türemiştir. Her biri büyük bir aile topluluğunu taşıyan bu gemilerin reisleri, sonradan bu aileler tarafından kurulan köylerin de önderleri (*datu*) olarak yönetimi ellerinde tutmuşlardır.

Barangay köyleri, bazen 30-100 aileyi kapsayacak ölçüde genişlemekle birlikte, her zaman birbirinden kopuk birimler olarak kaldı. Müslümanların Filipinler'de ilk kez ayak basacak güvenli yerleşim birimleri kurduğu Mindanao dışındaki yerlerde *barangay*'dan daha büyük siyasal gruplaşma ortaya çıkmadı. Bu durum dağınık ve eşgüdüksüz bir direnişe yol açtığından, 16.yüzyılda İspanyolların Filipinler'i fethetmesini önemli ölçüde kolaylaştırdı. İspanyollar *barangay*'ı adalardaki yerel yönetimin temel birimi olarak korudular.

Baranoviç, Beyaz Rusya'daki Brest yönetim biriminde (*oblast*) kent. Novogrudok Tepelerinin güney ucunda yer alır. Küçük bir köyken, 19. yüzyıl sonlarında Moskova, Varşova ve Doğu Avrupa'daki öteki merkezlerle bağlantılı büyük bir demiryolu kavşağı durumuna geldi. Başlıca sanayi kolları, pamuk işleme, gıda işleme

ve makine imalatıdır. Nüfus (1986 tah.) 152.000.

Barante (Baronu), Amable-Guillaume-Prosper Brugière (d. 10 Haziran 1782, Riom - ö. 21 Kasım 1866, Le Dorat, Fransa), Bourbon hanedanının yeniden tahta çıktığı dönemde liberal görüşleriyle tanınan devlet adamı, tarihçi, siyaset yazarı. Öykülemeci romantik tarih okulunun önde gelen üyelerindendir. Tarihsel olayları edebi bir üslupla betimlemiş, yazılarına günlük olaylarla ilgili bir röportajı andıran canlı ve sıcak bir hava katmıştır.

Paris'te Politeknik Okulu'nda öğrenim gördükten sonra ilk devlet hizmetine 1802'de başladı. 1806'da danıştay denetçiliğine atandı. Çeşitli siyasal görevlerle Almanya, Polonya ve İspanya'ya gitti. Daha sonra Bressuire vali yardımcısı (1807) ve Vendée valisi (1809) oldu. Yüz Gün(*) sırasında Loire-Inférieure valiliğini üstlendi. Bourbonların ikinci kez tahta çıkmasından (1815) sonra danıştay üyesi ve işleri bakanlığı müsteşarı oldu. 1819'da soyluluk unvanı aldı, bu konumunu kullanarak liberal reformlara önyak olmaya çalıştı. Ama bunun üzerine Kardinal Richelieu tarafından görevden alındı.

Louis-Philippe'i iktidara getiren 1830 Devrimi'nden sonra Torino (1830) ve Petersburg (1835) büyükelçiliklerine atandı. Tüm Louis-Philippe döneminde yönetimin destekçileri arasında yer aldı. 1848'de monarşinin devrilmesinden sonra siyasal yaşamdan çekildi.

En önemli tarih yapıtı olan *Histoire des ducs de Bourgogne*'un (1824-28; Burgonya Düklerinin Tarihi) yayımlanmasından hemen sonra Académie Française'e kabul edildi. Bu yapıtı, kıvrak öyküleme yeteneği, üslubunun anlığı ve yerel özellikleri başıyla aktarması dolayısıyla büyük övgü toplamakla birlikte, eleştirel kavrayıştan ve bilimsel bakış açısından yoksundu. Barante'in öteki tarih çalışmaları arasında *Histoire de la Convention Nationale* (1851-53, 6 cilt; Ulusal Konvansiyon Tarihi) ve *Histoire du Directoire de la République française* (1855; Fransız Cumhuriyeti Direktörlüğü Tarihi) sayılabilir. Barante, 18. yüzyıl Fransız edebiyatına ilişkin bir incelemenin yanı sıra, Jeanne d'Arc ve öteki bazı tarihsel kişilikler üzerine de yaşamöyküleri yazdı. Shakespeare ve Schiller'den yaptığı çevirilerle de tanındı. Siyasal yazılarında dönemin aristokrasisine ve toplumsal düzene ilişkin çağdaş görüşleri ele aldı.

Bárány, Robert (d. 22 Nisan 1876, Viyana - ö. 8 Nisan 1936, Uppsala, İsveç), iç kulaktaki denge organının işleyişine ve hastalıklarına ilişkin çalışmalarıyla 1914 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü alan Avusturyalı hekim. Özellikle iç kulaktaki kemik

Bárány, y. 1930
Archiv für Kunst und Geschichte Berlin

kanallarının dalız denen orta bölümündeki hastalıkların tanısına, beyincığın etkinliklerine ve beyincik ile denge bozuklukları arasındaki ilişkilere yönelik araştırmalarıyla tanınır.

Bárány tıp öğrenimini 1900'de tamamladı. Almanya'daki kliniklerde çalıştıktan sonra Viyana Üniversitesi kulak kliniğinde asistan, 1909'da da öğretim görevlisi oldu. 1917'den ölümüne değin, Uppsala Üniversitesi'nde ders verdi ve kulak-burun-boğaz kliniğinin başkanlığını yaptı.

Baranya, Macaristan'ın güneyinde il (*megye*). Güneyden Drava Irmağı, kuzeybatıdan Mecsek Dağları ile çevrilidir. 4.487 km²'lik alan kaplayan il toprakları dağlık ve ormanlıktır. Komşusu Somogy iliyle birlikte, Macaristan'ın en seyrek nüfuslu kesimidir. İklimi, Akdeniz özellikleri taşıyor. İlde şeftali, erik, vişne, tahıl ve sebze yetiştirilir; domuz ve kümes hayvanları beslenir. Villánykövesd bölgesinin şarapları çok ünlüdür. Mecsek Dağları'nda yapıtaşı, kireçtaşı ve sanayide kullanılmak üzere marn çıkarılan taş ocakları vardır. Pécs kenti, merkezi olmakla birlikte, il düzeyinde bir kent sayıldığı için yönetsel bakımdan Baranya'dan bağımsızdır. Pécs'in 13 km kuzeyindeki Komló, bütün sosyal hizmet kurumlarının bulunduğu planlı bir madencilik kentidir; kömür ocakları, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana çok gelişmiştir. Szigetvár'da (Zigetvar) 16. yüzyılda yapılmış bir kalenin kalıntıları bulunur. Macarlar, 1566'da Osmanlılara teslim olmaksızın, kaleyi kendileriyle birlikte havaya uçurmayı yeğlemişlerdir. Siklós'ta, y. 13. yüzyıldan kalma, iç mekânı Gotik ve Rönesans tarzda süslenmiş bir şato bulunur. Nüfus (1990 geç.) 418.825.

Barari Ghat Çarpışması, Afganların, çökmekte olan Hint-Türk İmparatorluğu'nu denetim altına almak amacıyla giriştikleri savaşta Marathalar karşısında kazandığı zafer (9 Ocak 1760). Bu çarpışma, İngilizlere, Bengal'deki nüfuzlarını pekiştirmek için gerekli zamanı sağlamıştır.

Ahmed Şah Durrani'nin komutasındaki Afgan ordusundan kaçarak Pencap'tan çekilmekte olan Marathaların şefi Dattaci Sindhia, Delhi'nin 16 km kuzeyinde Cumna (bugün Yamuna) Irmağı üzerinde bulunan Barari Ghat'ta (Kayık İskeleyi), yüksek kamışların arkasına gizlenerek ırmağı geçen Afgan askerlerinin beklenmedik saldırısına uğradı. Çarpışma sırasında Dattaci Sindhia öldürüldü, ordusu dağıtıldı. Zafer, Afgan ordusuna Delhi yolunu açtı.

barasinga bak. bataklık geyiği

Barat, Azize Madeleine-Sophie (d. 12 Aralık 1779, Joigny, Burgonya - ö. 25 Mayıs 1865, Paris; Fransa azizler listesine kabulü 1925; yortu günü 25 Mayıs), Sacré-Cœur (Kutsal Yürek) tarikatını kuran rahibe.

Bir köylü ailesinin kızıydı. Diyakoz ve öğretmen olan erkek kardeşi Louis tarafından eğitildi. Papazlığa yükselen Louis ile birlikte 1789 Devrimi'nden sonra Paris'e gitti. Louis'nin üstlerinden Joseph Varin, Madeleine'i, İsa'nın Kutsal Yüreği'ne adanmış bir eğitim tarikatının başına getirdi. Madeleine 1800'de rahibelik andını içti. 1801'de ilk Sacré-Cœur Manastırı Fransa'da Amiens'de kuruldu; Madeleine 1802'de bu manastırın başrahibi oldu. 1804'te Grenoble'a giderek ikinci manastırını kurdu ve tarikatın ilk misyoneri Philippine Duchesne'i tarikata kabul etti. 1806'da ömür

boyu başrahibeliğe seçildi. 1815'te tarikatın, Varin'in yardımıyla düzenlenen tüzük ve kuralları benimsendi. Sacré-Cœur tarikatı 1826'da kilise tarafından tanındı. Madeleine'in yaşamı süresince tarikat, Avrupa'nın 11 başka ülkesine, Cezayir ile Kuzey ve Güney Amerika'ya yayıldı. Onun yönetimi döneminde tarikat içinde önemli ölçüde tekömeklik sağlandı.

Barataria Körfezi (İspanyolca *barataria*: "aldatmak"), Meksika Körfezinin bir girintisi. ABD'nin Louisiana eyaletinin güneydoğusunda yer alır. Uzunluğu 24 km, genişliği 19 km'dir. Girişi Grand ve Grand Terre adalarıyla kapanmıştır. Körfezde ulaşım, su yollarını körfez su yolu sistemine bağlayan dar bir boğazla sağlanır. Girintili çıkıntılı körfezin kıyısı bataklıktır; içinde birçok ada bulunur. New Orleans'in güneyinde Mississippi Deltasının batısında yer alan ve körfezi çevreleyen Barataria Toprakları misk sıcağını avcılığı, doğal gaz ve petrol kuyularıyla ünlüdür. Kıyıda ki bataklıklarda kazıklar üzerine kurulu köylerde karides avcılığı yapılır. Ünlü Jean Lafitte'in, kardeşi Pierre ile birlikte 1810-14 arasında Barataria kıyılarındaki kaçakçıların ve korsanların yaşadığı bir koloni kurmuş olması nedeniyle burası Lafitte Toprakları olarak da anılır.

Baratinski, Yevgeni Abramoviç (d. 2 Mart 1800, Mara, Rusya - ö. 11 Temmuz 1844, Napoli, İtalya), Puşkin'in çağdaşlarından, felsefi şiirleriyle ünlü Rus şair. Soyut idealist kavramları işlediği şiirlerinde kusursuz ve zarif bir üslupla ruhsal melankolyi kaynaştırmıştır.

Soylu bir aileden geliyordu. Subay olduktan kısa süre sonra, 1826'da askerlikten ayrıldı. Evlenerek Moskova yakınlarındaki Muranovo'ya yerleşti. İlk romantik şiirleri çok kişisel, hıyali ve sadeydi. Öykülü şiirleri *Eda* (1826), *Bal* (1828; Balo) ve *Nalajniisa* (1831; Cariye; yeniden yazımı *Tsiganka*, 1842; Çingene Kızı) insan duygularını çözümleyici bir yaklaşımla ele alıyordu. *Tsiganka*, bayağı ve kaba olduğu gerekçesiyle zamanın eleştirmenlerinin saldırısına uğradı. *Na smert Gyote* (1832; Goethe'nin Ölümü Üzerine) adlı şiiri Baratinski'nin başyapıtlarındandır. Çoğunlukla felsefi ve estetik temalar üzerine yazdığı son dönem

Baratinski, E. Kkomnukob'ün oymabasku çalışmasından ayrıntı
Novosti Press Agency

şiirlerine trajik bir karamsarlık egemendir. Günümüz eleştirmenleri, Baratinski'nin düşüncelerine, yaşadığı dönemdekinden daha büyük değer vermektedirler.

Baratieri, Oreste (d. 13 Kasım 1841, Condino, Lombardiya, Avusturya İmparatorluğu - ö. 7 Ağustos 1901, Sterzing, Tirol, Avusturya-Macaristan), İtalyan general ve sömürge valisi. İtalya'nın Eritre sömürgecinin gelişmesini sağlamış, ama Etiyop-

ya'daki İtalyan nüfuzunun yitirilmesine yol açmıştır.

İtalyan birliğini sağlayan halk kahramanı Giuseppe Garibaldi'nin gönüllülerinden olan Baratieri, 1860'ta Sicilya ve Güney İtalya seferlerinde yer aldı. 1887'de Eritre'de bir alayın başına getirildi. 1891'de Afrika'daki İtalyan kuvvetlerinin başkomutanlığına atandı. Özel yatırımları desteklediği için Eritre'deki sivil yetkililerle anlaşmazlığa düştü. 1893'te valiliğe atanmasıyla, görevleri benimsenmiş oldu.

Eritre'yi özel sermayeye ve yaygın yerleşime açtıktan sonra, koloninin sınırlarını Etiyopya'ya doğru genişletmeye girişti. Ama 1896'da Adowa Savaşı'nda, Etiyopya imparatoru II. Menelik'in kuvvetleri karşısında ağır yenilgiye uğradı. Bu yenilgi, İtalya'nın, Etiyopya'nın tam bağımsızlığını ve egemenliğini tanımına yol açtı. Adowa'daki bozgunundan dolayı savaş divanında yargılanarak aklandı. 1876-95 arasında İtalya yasama meclisinde milletvekilliğinde bulundu. *Memorie d'Africa* (Afrika Anıları) adlı kitabı 1897'de yayımlandı.

Barbados, Batı Hint Adalarında, İngiliz Uluslar Topluluğu içinde yer alan bağımsız ada. Atlas Okyanusunun batısında, Rüzgârüstü Adalarının 160 km doğusunda, Venezuela'nın 435 km kuzeybatısında yer alır. Yüzölçümü 430 km²'dir. Başkenti, adanın tek limanı olan Bridgetown'dır. Üçgen biçimindeki adanın, en geniş yerleri kuzeybatıdan güneydoğuya 34 km, doğudan batıya 24 km'dir. Nüfus (1991 tah.) 258.000.

Doğal yapı. Barbados, jeolojik olarak, tortul kayalarla kaplı ve kalınlığı 90 m'ye ulaşan mercan birikintilerden oluşmuştur. En yüksek noktası olan Hillaby Tepesinin (340 m) bulunduğu kuzey kesimi dışında, genellikle alçak ve düzdür. Batıda

Barbados

bir dizi sekiyle alçalan ada, doğu ve güneyde dik bir biçimde denize iner. Kıyılarının büyük bölümü mercan resifleriyle çevrilidir. Yüzey suları oldukça azdır; uz sayıdaki doğal su kaynakları, kireçtaşı yataklarında toplanan yeraltı suları ile beslenir.

Tropik iklimin egemen olduğu adada kuru (aralık-mayıs) ve yağışlı (haziran-kasım) geçen iki mevsim görülür. Ortalama sıcaklık 24°C (şubat) ile 28°C (eylül) arasında değişir. Yaklaşık 1.525 mm olan ortalama yağış miktarı, kıyı bölgelerde 1.016 mm iken, iç kesimlerdeki tepelik bölgelerde 2.286 mm'ye ulaşır. Antiller kasırgı (*hurricane*) alanının güney sınırında yer alan

Barbados'ta 1780, 1831, 1898 ve 1955'teki kasırgalar büyük yıkımlara yol açmıştır.

Maun, palmiye, demir ağacı, hintyasemini gibi tropik ağaçların bulunduğu adanın büyük bölümü çiçekli fundalıklar (yabangülü, karanfil, zambak ve çeşitli kaktüs türleri) ile kaplıdır. Toplam ekili arazinin sekizde yedisi şeker kamışı üretimine ayrılmıştır. Bahçelerde mango, avokado, turuncgiller ve guava yetiştirilir. Adada bulunan yabancıl hayvanlar tavşan, kuyruksüren, maymun ve kolibri ile serçe ve kumru gibi bazı kuş türleridir. Güneydoğuda pek zengin olmayan doğal gaz ve petrol yatakları vardır; ayrıca kıl, kireçtaşı ve kum çıkarılır.

Çiftliklerin çoğu büyük toprak sahiplerinin ya da işletmelerin elinde olduğundan, adanın yerleşme dokusunda köyler ve malikaneler çevresinde, kiracıların oturduğu ahşap evler önemli bir yer tutar.

Nüfus. Adada yaşayan halkın yaklaşık yüzde 90'ı Siyahlıdır. Aile planlaması hizmetlerinin başladığı 1960'lardan sonra, oldukça kararlı bir düzey izleyen yıllık nüfus artış hızı binde 8,2'dir (1990); doğum oranı (1990) binde 16,8, ölüm oranı (1990) ise binde 8,6'dır. Aynı dönemde çocuk ölüm oranı düşmüş ve ortalama yaşam süresi 70 yılın üstüne çıkmıştır. Erkeklerin bir bölümünün çalışmak için ülke dışına gitmesi de nüfus artış oranını etkilemiştir. Bugün Barbados'ta kadın nüfusun erkeklere oranı oldukça yüksektir. Nüfusun dörtte birinden çoğu 15 yaşın altındadır. Resmi dil İngilizce'dir. Çoğunluğu Hristiyan olan ada halkının yüzde 40'ı Anglikan Kilisesi'ne bağlıdır. Yasal evlilik yaygın değildir; evlilik dışı doğumların oranı yüzde 70'i bulur. Dünyanın en yoğun nüfuslu ülkelerinden biri olan Barbados'ta km²'ye 600 kişi düşer.

Ekonomi. Barbados'ta büyük ölçüde turizm ve şeker üretimiyle ihracatına dayalı bir piyasa ekonomisi egemendir. Ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) 1.622 milyon ABD Doları'dır (1989); 6.370 ABD Doları olan kişi başına GSMH, genelde nüfus artışından daha hızlı bir gelişme göstermiştir. GSYİH'nin yüzde 4,5'ini sağlayan tarım sektörü, toplam işgücünün yüzde 5,4'ünü barındırır. Uluslararası pazarlardaki talep daralması, kötü hava koşulları ve ekilebilir arazinin yetersizliği nedeniyle azalan şeker üretiminin yerini, 1969'da adanın en önemli sektörü durumuna gelen turizm almıştır. Hükümet, pamuk gibi ürünlerin yetiştirilmesini özendirerek tarımsal ürünlere çeşitlilik kazandırma yoluna gitmiştir.

Sınırlı miktarda petrol ve doğal gaz üretilen adada, sanayi sektörü GSYİH'nin yüzde 6,8'ini üretmektedir; sanayinin toplam işgücünde payı ise yüzde 11'e yakındır. İmalat hafif sanayi ağırlıklıdır. Hükümet ilaç, seramik, cam ve elektronik eşya alanında yapılan yatırımları desteklemektedir. Ayrıca ihracat amacıyla büyük miktarda melas ve rom üretilir. İthal ve yerli yakıtlardan elde edilen elektrik miktarı yılda 512 milyon kW-saattir (1990).

GSMH'nin yarısını, turizmden elde edilen gelirler oluşturur. Hükümet turizmi gelirlerini artırmak için gelir vergisinin yerine dolaylı vergilere ağırlık vermiştir. Barbados 1973'te Antiller Topluluğu ve Ortak Pazarı'na (Caricom) katılmıştır ve genel merkezi Bridgetown'da bulunan Antiller Kalkınma Bankası'nın üyesidir. 1980'de çıkarılan ve gizli hesap, düşük vergi gibi olanaklar sağlayan Kıyı Bankacılığı Yasası ülkeye yabancı sermaye akışına neden olmuştur. Barbados'un ithalat yaptığı ülkelerin başında ABD gelmektedir.

Adada gelişmiş bir karayolu ağı vardır. Güneydeki Grantley Adams uluslararası havaalanından düzenli dış seferler yapılır.

Adada bir uydu yayın istasyonu kurulmuştur.

Yönetişel ve toplumsal koşullar. Barbados, İngiliz Uluslar Topluluğu'nun bağımsız bir üyesidir. 1966 Anayasası'na göre, devlet başkanı, bir genel vali tarafından temsil edilen İngiltere hükümdarıdır. Yürütme erki parlamentoya karşı sorumlu olan başbakan ve bakanların elindedir. Yasama organı 27 üyeli Temsilciler Meclisi ile 21 üyeli Senato'dan oluşur. Temsilciler Meclisi üyeleri seçimle işbaşına gelirken, Senato üyelerinin tümü genel vali tarafından atanır. Genel vali Senato üyelerinin 12'sini başbakanın, 2'sini muhalefet liderinin önerisi doğrultusunda atar; 7'si için ise kendi karar yetkisini kullanır. Her iki meclisin de görev süresi beş yıldır. Yargı organlarının en üstünde Yüksek Mahkeme yer alır. Başlıca partiler Barbados İşçi Partisi (BLP) ile Demokratik İşçi Partisi'dir (DLP).

1967'de hastalar, hamileler, anneler, yaşlılar, sakatlar, emekliler ve yetimler için bir sosyal sigorta sistemi kurulmuştur. Modern sağlık hizmetlerinden hemen herkesin yararlandığı Barbados'ta yetersiz beslenme ve buluşları hastalıklarının önü alınmıştır.

Devlet okullarında eğitim parasız ve 5-14 yaş arasında zorunludur. Adanın yükseköğrenim kurumları, Batı Hint Adaları Üniversitesi bünyesinde 1963'te kurulan Barbados kampüsü ile Codrington College'dir (1743). İngilizce konuşulan Antil Adalarının en eski yükseköğrenim kurumu olan Codrington College, günümüzde ilahiyat öğrenimi vermektedir.

Kültürel yaşam. Barbados'un kültürel yaşamı halk sanatları ile geleneklere dayalıdır. Adada çeşitli tiyatro toplulukları, dans okulları ve sergiler vardır. Yerel radyo ve televizyon istasyonları dışında birkaç gazete yayımlanır. Ülke, kriket oyununda uluslararası düzeyde üst sıralarda yer alır.

Tarih. Barbados tarihinin ilk dönemleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, adaya ilk olarak Güney Amerika kökenli Aravak Yerlilerinin yerleştikleri sanılmaktadır. 1518'de adaya çıkan İspanyolların yürüttüğü köle avları sonucu 1536'da Barbados'ta hiç Yerli kalmadığı anlaşılmaktadır. İspanyolların çekilmesinden sonra İngilizlerin Antiller'deki ikinci kolonisi olan Barbados'a 1624'te ya da 1625 başlarında John Powell bir sefer düzenledi. Kardeşi Kaptan Henry Powell 1627'de bir grup İngiliz göçmenini adaya getirdi. Göçmenler önceleri tütün ve pamuk ekimiyle uğraştılar. Daha sonra şeker plantasyonlarında çalıştırılmak üzere Afrika'dan köleler getirildi.

1628'da mülk kolonisi olarak Lord Carlisle'a verilen ada, 1652'de Cromwellci bir filonun eline geçti. Monarşinin yeniden kurulmasından sonra, ada doğrudan tahta bağlanarak koloni sahibinin mirasçısına ıtracat gelirleri üzerinden bir pay verildi. Bu arada Siyah nüfus hızla arttı. 1834'te köleliğin kaldırılması Barbados'ta öteki adalardaki kadar büyük bir yıkıma yol açmadı. Siyahların bir bölümü başka ülkelere göç ederken, plantasyonları işleten beyaz tüccarlar egemenliklerini korudular.

Hızlı nüfus artışı, ülke dışına göçün yasaklanması, kısıtlı oy hakkı ve ekonomik bunalım, 1937-38'de öteki İngiliz Batı Hint Adalarının yanı sıra Barbados'ta da ayaklanmalara ve karışıklıklara yol açtı. Bu olayların ardından İngiliz Sömürgeleri Refah ve Kalkınma Örgütü kuruldu ve Barbados ile öteki kolonilere büyük miktarda para yardımı yapıldı. Ayrıca İngiltere'nin koloni politikasında da çeşitli değişiklikler oldu ve Siyah reformcular Barbados'un siyasal yaşamına etkin bir biçimde katılmaya başladılar. 1944'te kadınlara oy hakkı

verildikten sonra, 1951'de genel oy hakkı ve 1954'te özyönetim kabul edildi.

Barbados, 1958'de Batı Hint Adaları Federasyonu'na katıldı. Adanın bakanlar kurulu başkanı federasyonun ilk başkanı oldu. 1961-65 arasında federasyonun dağılmaya yüz tutması üzerine, Barbados, İngiliz Uluslar Topluluğu'na başvurarak 30 Kasım 1966'da bağımsızlığına kavuştu. Bağımsızlığı izleyen ilk seçimlerde, Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğu Demokratik İşçi Partisi (DLP) kazandı; parti başkanı E. W. Barrow ülkenin ilk başkanı oldu. 1976'da J. M. G. Adams'ın başkanlığındaki Barbados İşçi Partisi (BLP) iktidara geldi. 1986'da yapılan seçimleri Barrow önderliğindeki DLP kazandı. Barrow'un 1987'de aniden ölmesi üzerine yerini Erskine Sandiford aldı. İlmli sosyalist düşünceleri savunan DLP ve BLP'nin izledikleri toplumsal ve siyasal programlar arasında önemli bir farklılık görülmedi. 1989'da Ulusal Demokratik Parti adıyla yeni bir parti kuruldu. 1991'de yapılan seçimleri yine DLP kazandı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYİLLİK.

Barbados Sırtı, Antil Denizinde, Porto Riko çukuru ekşininin güney ucundan başlayarak yükselen denizaltı sırtı. Her iki yanında, koşut olarak uzanan birer sığ çukurluk bulunur. Porto Riko Çukurunda görülen negatif yerçekimi ayrıklıkları (gözlenen yerçekimi değerlerinin derinlerdeki kutle yetersizliği nedeniyle kuramsal olarak hesaplanandan düşük çıkması) Barbados Sırtı üstünde de sürer. Bu durum iki yer şeklinin yapısal olarak birbirini izlediğini gösterir.

barbar (Yunanca *barbaros*), Eski Yunanlıların Helen olmayanlara, Romalıları da içine alan bütün yabancıları verdikleri ad. Yunanlıların düşmanlarına atfettileri kötülükler ve vahşi özelliklerle iç içe geçerek zamanla olumsuz bir anlam kazandı. Sonraları Romalıları da Yunan-Roma etkisi ve egemenliği altındaki halkların dışında kalanlar için bu sözcüğü kullanma yoluna gittiler.

Barbara (AZİZE) (ö. y. 200; yortu günü 4 Aralık), Hristiyanlığın ilk döneminin bakire din şehidi ve topçuların koruyucu azizesi. 7. yüzyıldan kalma bir efsaneye göre, Dioskoros adlı bir putperest'in kızı olan Barbara, güzelliğine zarar gelmemesini isteyen babası tarafından koruma altında tutulur. Hristiyanlığı kabul ettiğini itiraf edince, öfkeye kapılan babası onu Romalı *praefectus*'a götürür. *Praefectus*, işkence edilerek başının kesilmesini buyurur. Dioskoros bu buyruğu kendi elleriyle yerine getirdikten sonra, eve dönerken yıldırım çarpması sonucu kül olur.

Bazı kaynaklarda Barbara olayının geçtiği yer olarak Eski Mısır'ın Heliopolis kentinden, bazılarında ise Nikomedia (İznit) ya da Toscana'da bir kasabadan söz edilir. Öldürüşünün anlatıldığı özgün Yunanca kaynaklar kaybolmuş, ama bunların Süryanice, Latince ve başka dillerdeki çevirileri günümüze ulaşmıştır. Jacobus de Voragine'in *Legenda aurea*'sında (1255-66; Altın Efsane) ayrıntısıyla anlatılan öykü, ortaçağın gözde metinleri arasındaydı.

On Dört Yardımcı Aziz'den (Kutsal Yardımcılar) biri sayılan Barbara, gök gürültülü fırtınalarda yardıma çağılır. Gerçekten yaşayıp yaşamadığı konusunda kuşku bulduğundan ve efsanesi uydurma olabileceğinden 1969'da kilise takviminden çıkarılmıştır.

Barbarelli, Giorgio bak. Giorgione

Barbari, Jacopo de', Jacopo IACOPO olarak da yazılır. Kuzey'de JACOB WALCH (Yabancı Jacob) olarak da bilinir (d. 1440 - ö. 1516), büyük bir olasılıkla, bilinen imzalı ve tarihli (1504) ilk gerçek ölüdoğa resmini (ölü bir keklik, eldivenler, duvara tutturulmuş bir ok) yapan Venedikli ressam ve oymabaskı sanatçısı. Yaklaşık 1500'e değin Venedik'te yaşadı. Onun olduğu söylenen Venedik resimleri arasında kentin büyük bir oymabaskı panoraması bulunmaktadır. Albrecht Dürer'in dostu olan Barbari, Kuzey'e giderek Wittenberg, Nürnberg ve Frankfurt an der Oder gibi Alman kentlerinde saray ressamlığı yaptı ve sonunda Felemenk sarayına yerleşti. Teknik konularda kendisine danışan Dürer gibi Barbari de bakır oymabaskılar ve ağaçbaskılar gerçekleştirdi.

Barbaros Hayreddin Paşa bak. Hayreddin Paşa (BARBAROS)

Barbarossa Harekâtı, II. Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'ne yönelik Alman işgal planına verilen gizli ad. 22 Haziran 1941'den başlayarak SSCB'nin batı bölgelerini işgal eden Alman ordusu, Leningrad kuşatması sırasında durduruldu ve Stalin-grad Savaşı'nda yenilgiye uğratıldı.

Barbault, Anna Laetitia (d. 20 Haziran 1743, Kibworth Harcourt, Leicestershire - ö. 9 Mart 1825, Stoke Newington, Londra yakınları, İngiltere), çok yönlü yazar ve şair. En başarılı yazıları, siyasal ve toplumsal konulardadır. Barbault'un şiiri, temelde 18. yüzyılın içedönük, derin düşünmeye dayalı şiir geleneğinin parçasıdır.

Anna, John Aikin'in tek kızıydı. On beş yaşından 30 yaşına değin, babasının İngiltere Kilisesi'nden uzaklaşmış bir Protestan akademisi'nden ders verdiği Warrington'da yaşadı. Babasının arkadaşları ve meslektaşları, Anna'yı öğrenimini sürdürerek edebi yeteneğini geliştirmeye özendirtiler. 1774'te Rochemont Barbault adlı bir Fransız Protestan din adamıyla evlendi. En çok, "Life! I Know not What Thou Art" (Yaşam! Sen Nesin Bilmiyorum) adlı ilahisiyle tanınır. Ama "Corsica" (1768) ve "The Invitation" da (1773; Çağrı) en önemli şiirleri arasındadır. William Collins'in *Poetical Works* (1794; Şiirler) adlı yapıtını ve 50 ciltlik *The Brush Novelists* (1810; İngiliz Romanları) adlı derlemeyi de Barbault yayına hazırlamıştır.

Barbe-Marbois (Markisi), François (d. 31 Ocak 1745, Metz - ö. 14 Ocak 1837, Paris, Fransa), 1803'teki Louisiana Alımı(*) görüşmelerini yürüten Fransız devlet adamı.

Almanya'da ve Amerikan kolonilerinde diplomat olarak hizmet ettikten sonra, Santo Domingo müfettişliği yaptı (1785-89). Fransa'yı dönünce, Yaşlılar Meclisi'nde (Conseil des Anciens) yer aldı (1795-97), ama daha sonra monarşi yanlısı olduğu gerekçesiyle Fransız Guyanası'na sürgün edildi. 1800'de Fransa'yı geri çağılarak maliye bakanlığına getirildi. Bu görevdeyken Louisiana'nın ABD'ye satılması görüşmelerini yürüttü. Satışın umulandan daha iyi bir fiyatla yapılmasını sağladı. 1805'te müteahhitle ödediği aşın avanslar ağır bir mali bunalıma yol açtığı için, Napoléon tarafından 1806'da görevden uzaklaştırıldı. 1808'de Sayıştay (*Cour des Comptes*) birinci başkanlığına getirildi. 1813'te senatör ve kont yapılan Barbe-Marbois, Napoléon'un düşmesi olasılığı belirlince, ustaca bir ma-

nevrayla Bourbonların yanında yer aldı. Böylece 1814'te soyluluk unvanı aldı ve sırasıyla marki (1817), adalet bakanı (1815-16) ve yeniden Sayıştay başkanı oldu (1816-34). 1834'te bir kez daha saf değiştirerek 1830 Temmuz Monarşisi'nin hizmetine girdi.

Barbeitos, Arlindo (do Carmo Pires) (d. 24 Aralık 1940, Angola), Angolalı şair. Portekizce yazdığı yapıtlarının çoğunda, doğayla insan arasındaki köklü uyumu olduğu kadar halkın bağışsızlık mücadelesini de ustalıkla betimler.

Barbeitos 1965'ten 1969'a değin Federal Almanya'da öğrenim gördü. Angola'nın bağışsızlık mücadelesi sırasında ülkesine dönerek Angola Halk Kurtuluş Hareketi'nin (MPLA) çeşitli üslerinde öğretmenlik yaptı. Daha sonra tüberküloz tedavisi görmek için Avrupa'ya giden Barbeitos, Berlin Hür Üniversitesinde etnoloji dalında lisansüstü öğrenimini sürdürdü.

Angola, Angole, Angolema (1975) ve *Nzaji* (1979; Rüya) Barbeitos'un önemli şiirleri arasındadır. Düşünsel yoğunluk ve derinlik, yumuşak bir ton ve son derece yalın bir üslup, şiirlerinde dikkati çeken özelliklerdir.

barbekü, et, balık ve kümes hayvanlarının mangal kömürü ya da odun ateşinde sebzelerle birlikte kızartıldığı, genellikle bir toplu eğlence biçiminde yapılan açık hava yemeği. Terim, böyle bir yemeği pişirmek için kullanılan ızgarayı ya da taşlarla çevrili ocağı ya da yiyeceğin kendisini, özellikle de et parçalarını anlatmak için de kullanılır. Sözcük Batı dillerine, bu terimi Antiller'deki Aravak Yerlilerinden almış olan İspanyollar aracılığıyla girmiştir. Aravak Yerlilerinin dilinde *barbacoa*, hafif ateşte pişirmek ya da kurutmak için et parçalarının üstüne konduğu, yeşil dallardan yapılmış ızgara anlamına gelmekteydi.

Bu tür açık hava toplanılan ABD'nin her yanında, özellikle de domuz etinin yeğ tutulduğu Güney eyaletleri ile daha çok sığır etinin kullanıldığı Güneybatı eyaletlerinde yaygındır. Barbekülerde yiyecek olarak kuzu ya da oğlak, piliç, sosis ve (daha çok Meksika Körfeziyle Atlas Okyanusu kıyılarında) deniz ürünleri pişirilir. Etleri yumuşatmak ve yağlamak için yapılan soslar yöresel beğenilere göre değişir. Carolina'da sirkeli soslar, Ortabatı eyaletlerinde domatesli soslar tutulurken, en baharatlı sos türlerine Güneybatı eyaletlerinde rastlanır.

Barbellion, W.N.P. bak. Cummings, Bruce Frederick

Barber, Samuel (d. 9 Mart 1910, West Chester, Pennsylvania - ö. 23 Ocak 1981, New York kenti, ABD), besteci. ABD besteciliğindeki lirik ve romantik eğilimlerin en etkileyici temsilcilerinden biri olarak kabul edilir.

Barber küçük yaşta piyano çalmayı öğrendi; çok geçmeden de beste yapmaya başladı. 1924'te Philadelphia'daki Curtus Müzik Enstitüsü'ne girdi. Burada piyano ve kompozisyonun yanında, şan ve orkestra yönetmenliği öğrenimi gördü.

1934'te mezun olduktan sonra kendini tümüyle besteciliğe verdi. Modern müziğin bazı teknik yöntemlerini özümleyerek kendine özgü bir üslup geliştirdi; ama hiçbir zaman deney uğruna deneyciliğe girişmedi. Ününü, Sheridan'ın aynı adı taşıyan komedisi üzerine bestelediği Opus 5 uvertürü

School for Scandal (1933; Skandal Okulu) ve Shelley'nin *Prometheus Unbound* (Zincirlerinden Kurtulmuş Prometheus) adlı yapıtından esinlenerek yazdığı Opus 7 *Music for a Scene from Shelley* (1935; Shelley'den Bir Sahne İçin Müzik) ile yaptı.

Barber'ın birçok yapıtı edebiyat ürünlerini anımsırsa da, müziği dar anlamda betimleyici değildir. Bu bakımdan önemli olan iki yapıtı Opus 12 ve Opus 17 *Essays for Orchestra*'dır (1938, 1942; Orkestra İçin Denemeler). Bunlar edebi türlerin müzikteki karşılıkları olarak düşünülmüştür. Barber'in çalgı bestelerinde yapısal kaygılar

Barber
G. Schirmer Inc.

egemendir. Armonide büyük bir sertlik vardır, ama temel tonalite sağlamdır. Ritmik dizeler tutarlılığı yitirmeksizin gücünü korur.

Barber 1936'da Opus 11 *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*'nü besteledi. 1938'de bunun yaylı çalgılar orkestrasına uyarlanmış ağır bölümü, Arturo Toscanini yönetimindeki NBC Senfoni Orkestrası tarafından *Yaylı Çalgılar İçin Adagio* adı altında seslendirildi ve gerek Amerika'da, gerek Avrupa'da olağanüstü bir ilgiyle karşılandı.

Opus 9 *Birinci Senfoni*'si (1936; gözden geçirilmiş biçimi, 1942) romantik geleneği sürdüren Barber 1943'te saflarına katıldığı ABD Hava Kuvvetleri'nce sipariş edilen Opus 19 *İkinci Senfoni*'sinde (1944, gözden geçirilmiş biçimi; 1947) havacılıkta yararlanılan radyo sinyallerine benzer ses veren elektronik bir çalgı kullandı. Yapıtın gözden geçirilmiş biçiminde bu çalgının yerini mi bemol klatmet aldı.

Barber'ın ayrıca Opus 14 *Keman Konçertosu* (1941) ve Opus 22 *Viyolonsel Konçertosu* (1946) da vardır. Opus 26 *Piyano Sonatı* (1949) bir Amerikalı besteci tarafından bu formda bestelenmiş en iddialı yapıtıdır. Öbür besteleri sesler ve yaylılar dörtlüsü için Opus 3 *Dover Beach* (1931; Dover Kumsalı); orkestra eşliğinde üç vokal yapıtı olan Opus 24 *Knoxville: Summer of 1915* (1948; Knoxville: 1915 Yazı), Opus 30 *Prayers of Kierkegaard* (1954; Kierkegaard'ın Duaları) ve Opus 39 *Andromache's Farewell* (1962; Andromache'nin Vedası); Opus 23 *Medea* (1947); 1958'de New York Metropolitan Operası'na sahnelenen ve Pulitzer Ödülü'nü kazanan *Vanessa* operasıdır.

Opus 38 *Piyano Konçertosu* (1962) Barber'ın dünyadaki ününü artırdı ve ona bir Pulitzer Ödülü daha getirdi (1963). 1966'da Metropolitan Operası'nın Lincoln Sahne Sanatları Merkezi'ndeki yeni salonunun açılışı Barber'in *Antony and Cleopatra* adlı operası ile yapıldı. Bir durgunluk döneminin ardından Barber orkestra için beste yapmayı sürdürdü. *Lovers* (Sevdalılar) ve *Fadograph of a Yestern Scene* (Dünden Bir Sahne İçin Fadograf) ilk kez 1971'de seslendirildi. *Third Essay for Orchestra*'nın (Orkestra İçin Üçüncü Deneme) ilk çalınışı ise 1980'de yapıldı.

Barbera, Joseph (Roland) bak. Hanna, William (Denby) ve Barbera, Joseph (Roland)

Barberi, Domenico (d. 22 Haziran 1792, Viterbo, Papalık Devletleri - ö. 27 Ağustos 1849, Reading, Berkshire, İngiltere), İngiltere'de misyoner olarak çalışmış bir mistik ve Pasyon tarikatı üyesi. 1963'te Vatikan tarafından kutluluk mertebesine yükseltildi.

Köylü bir ailenin çocuğu olan ve resmi bir eğitim görmeden yetişen Barberi, gönüllü hizmetkar olarak Pasyon tarikatına katıldı ve 1818'de papazlığa atandı. 1821'de gerekli öğrenimi tamamladıktan sonra, Vetralla yakınlarında tarıkata bağlı bir okulda ilahiyat dersleri vermeye başladı. 1824'te Roma'ya geçerek öğretmenliğini orada sürdürdü. Daha önce gördüğü bir düş nedeniyle İngiltere'yi Katolik mezhebine döndürmek için çalışması gerektiğine inanan Barberi, görevli olarak İtalya'nın Lucca kentine (1831) ve güney bölgesine atandığından uzun yıllar bu amacına ulaşamadı. 1840'ta Belçika'da ilk Pasyon tarikat evini kurmak üzere Ere'ye gönderildiğinde, buradaki İngiliz dostlarının yardımıyla 1841'de Staffordshire'a bağlı Aston'da bir ev kurmayı başardı.

İngiltere'de Oxford Hareketi(*) içinde Katolik mezhebine dönüşü savunan hareketin giderek güçlenmesinden de yararlanan Barberi, 1845'te John Henry Newman'ı (sonradan Kardinal Newman) Katolik mezhebine kazandırdı. Staffordshire'da uğradığı hakaretlere ve saldırılara yılmak bilmeyen bir sabırla katlandı. İngilizce konuşmakta güçlük çektiği halde, her kesimden birçok insanın mezhep değiştirmesini sağladı. İngiltere'de dört tarikat evi kurdu; İrlanda'da bir ev açma tasarıları ise ölümünden sonra gerçekleştirildi. Denis Gwynn'ın *Father Dominic Barberi* (1948; Peder Dominici Barberi) adlı yapıtında yaşamı anlatılır.

Barberini AİLESİ, köken olarak Elze Vadi-sindeki Barberino'dan gelen, önce Floransa'ya, ardından Roma'ya yerleşerek varlık ve güç sahibi olan Romalı aristokrat aile.

1530'da Floransa savunmasında görev alan ailenin ilk büyüğü Antonio Barberini, daha sonra Roma'ya gitti ve 1555'te yegeni Francesco'yu (1528-1600) yanına çağırdı. Barberini sülalesinin gerçek kurucusu sayılan Francesco, kardeşi Raffaello ile birlikte ailenin gücüne temel oluşturan zenginliği ve ticari üstünlüğü sağladı. Aile üyelerinden Francesco (1597-1679), Ekim 1623'te amcası Papa VIII. Urbanus (Maffeo Barberini) tarafından kardinalliğe atandı. Daha çok Roma'da dinsel yapıların kurulmasını desteklemesiyle tanınan onun kardeşi Büyük Antonio (1569-1648), Urbanus'un kardinalliğe atadığı ikinci aile üyesi oldu.

1628'de Barberini ailesinden gelme üçüncü kardinal olan Urbanus'un yegeni Küçük Antonio (1607-71), yetenekli bir görüşmeci olarak sıvırdı, Urbano (1631) ve Avignon (1633) gibi yerlerde papalık elçisi olarak görev yaptı. Bir sanat koruyucusu da olan Küçük Antonio, barok heykeltarihi ve mimar Gian Lorenzo Bernini'ye ve daha birçok sanatçıya destek oldu. Ayrıca ölümünden sonra kardeşi Francesco'nunkine eklenen büyük bir kütüphane oluşturdu.

Barberini Sarayı, Roma'da 1629-33 arasında eski Sforza Sarayı'nın yeniden düzenlenmesiyle oluşturulan barok üslupta saray. Kardinal Francesco Barberini yapıyı 1625'te satın aldı ve projesini Carlo Maderno'ya verdi. Tasarımı Maderno geliştirdi, uygulamasını ise birlikte çalıştıkları öğrencisi Francesco Borromini'ye(*) bıraktı. Ama

yapımın başlamasından kısa bir süre sonra Maderno ölünce, Barberini projesi Gian Lorenzo Bernini'ye devretti. Bernini, Maderno'nun tasarımı benimsedi ve Borromini ile işbirliğini sürdürdü. Ama bir süre sonra Barberini, projenin mimar Pietro da Cortona'nın yeni önerileri çerçevesinde değiştirilmesini isteyince Borromini 1631'de işi bıraktı. Dört önemli barok mimarın ürünü olan sarayda plan Maderno'nun, ön cephe Bernini'nin, doğu cephesi ve bazı freskler Cortona'nın, bezeme ayrıntılarının çoğu da Borromini'nindir.

Maderno'nun geliştirdiği plan bir ölçüde Kuzey İtalya'da 16. yüzyılda yapılagelen saray ve villaların bir devamıdır; ama o dönemde Roma için daha yeni sayılır. Yapı kütlelerinin ise, özellikle dönemin Roma ve Floransa saraylarının katı görünümünün tersine, çevredeki villa mimarisinden kaynaklanan bir hareketliliği vardır. Bu hareketi ön cephede iki yandan ileri doğru çıkan kısa kanatlar ve içerlek orta bölüme bulunan *loggia*(*) sağlar. İç mekânda giriş holü 16. yüzyıldaki başka saray yapılarına oranla daha geniş ve açıktır. Oval planlı merdiven holü ise tipik bir Palladio üslubu(*) uygulamasıdır.

Saray bugün Antik Sanat Ulusal Galerisi koleksiyonlarının bir bölümünün sergilendiği bir müzedir.

Barbey d'Aureville, Jules-Amédée (d. 2 Kasım 1808, Saint-Sauveur-le-Vicomte - ö. 23 Nisan 1889, Paris, Fransa), Fransız romancı ve eleştirmen. Yaşadığı dönemde toplumsal üslup ve edebi beğeni konuların-

Barbey d'Aureville, Émile Lévy'nin yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1881; Versailles ve Trianons Ulusal Müzesi, Fransa
J. E. Boudier

da söz sahibiydi. Demokrasiye ve maddeciliğe karşı çıkan bir kraliyet yanlısı, ateşli ama kurallara sıkı sıkıya bağlı olmayan bir Katolik idi.

Paris'te Collège Stanislas (1827-29) ve Caen'de hukuk (1829-33) okuduktan sonra 1837'de Paris'e yerleşti, orada çeşitli dergilere yazı yazarak geçimini güçlüklerle sağladı. Yoksulluğuna karşın kendini havâli bir kibar olarak tanıtmaya büyük çaba harcadı. Şatafatlı giyim ve gösterişli davranışlarıyla efsaneleşti. "Beau" ("Güzel") Brummell'i kendine örnek aldı ve 1844'te *Du dandysme et de Georges Brummell* (1845; Kibarlık ve Georges Brummell Üzerine) başlıklı inceleme-yayımladı. Bir İngiliz olan Brummell ile, onun Caen'de konsolosluk yaptığı sırada tanışmıştı.

Barbey d'Aureville 1868'de Saint-Beuve'le dönüşümlü olarak çalışmak üzere *Le Constitutionnel*'in edebiyat eleştirmenliğine atandı. 1869'da Sainte-Beuve'nün ölümü üzerine derginin tek eleştirmeni oldu. Bu tarihten sonra ünü giderek arttı ve Edebiyat Yüksek Konisi olarak tanınmaya başladı. Eleştirmelerinde genellikle keyfi, öfkeli ve özellikle Zola ile

doğalcılar söz konusu olduğunda aşırı kişisel olmasına karşın, verdiği yargıların çoğu zamanla doğrulandı. Balzac, Stendhal ve Baudelaire'in önemini çok önceden fark edenlerden biri oldu.

Kendi romanları Sir Walter Scott ve Lord Byron'ın etkisini yansıtır. Normandiya'da geçen romanları, Normandyalıların gündelik yaşamının ve tarihinin betimlenmesi ile kötülüğün gücüne ilişkin yaratıcı bir görüşü birleştirir. Bunların çoğu, marazi tutkularla işlenen garip suçları konu alan dehşet öyküleridir. En iyi romanlarından ikisi, Fransız Devrimi sırasında geçer: *Le Chevalier des Tournes* (1864; Keskin Kılıçlı Şövalye) Chouan'ların (Normandyalı haydut çeteleri) Fransız Cumhuriyeti'ne karşı ayaklanmasını ele alır; *Un Prêtre marié* (1865; Evli Rahip) ise bir rahibin yeni rejim altında çektiği sıkıntıları anlatır. "Şeytana ve onun dünya üzerindeki gücüne inanan" biri tarafından yazılmış altı kısa öyküden oluşan *Les Diaboliques* (1874; Tekinsiz Kadınlar) genellikle basıyapıtı kabul edilir. *Le rideau cramoisi* (1874) adlı yapıtı *Kırmızı Perdeler* (1986) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Barbie, Klaus, lakabı LYON KASABI, Fransızca BUCHER DE LYON (d. 25 Ekim 1913, Bad Godesberg, Bonn yakınları - ö. 25 Eylül 1991, Lyon, Fransa), 1942-44 arasında Lyon'da Gestapo şefliği yapan ve 4 bin kişinin ölümünden ve 7.500 kişinin sürgün edilmesinden sorumlu tutulan Nazi önderi.

Hitler Gençliği'nin üyesi olan Barbie, 1935'te SS'in seçkin bir kolu olan SD'ye (*Sicherheitsdienst*: "Güvenlik Servisi") katıldı. Almanya'nın II. Dünya Savaşı'nda Batı Avrupa'yı istila etmesinden sonra, bir süre Hollanda'da çalıştı. 1942'de Lyon'daki Gestapo IV. Şubesi'nin başına getirildi. (Birbiriyle yakın ilişki içinde olan SD ve Gestapo, sık sık personel aktarması yapardı.) Barbie bu görevde özellikle partizanlara karşı etkin bir savaş açarak binlerce tutuklunun işkenceden geçirilmesine ve kurşuna dizilmesine önayak oldu. Sorguladığı tutuklulara doğrudan kendisi işkence yaptı. Sonradan Auschwitz Kampı'na gönderilen 3-13 yaşları arasındaki 41 Yahudi öksüzün tutuklanması ve Direniş Hareketi önderi Jean Moulin'in öldürülmesi emirlerini vermek gibi suçlamaların da hedefi oldu.

Savaşın sona ABD yetkililerince yakalanan Barbie, kısa bir süre Sovyetler'e karşı istihbarat çalışmalarında görevlendirildi ve ardından ailesi ile birlikte gizlice Almanya dışına çıkartılarak Güney Amerika'ya gönderildi. (ABD yönetimi daha sonra bu konuda Fransa'dan resmen özür diledi.) Barbie'nin 1971'de Klaus Altmann takma adıyla Peru'da yaşadığı anlaşıldı. Yasadışı mali işlemlerde bulunmakla suçlanınca Bolivya'ya yerleşti. Uzun görüşmelerden sonra, Bolivya hükümetince Şubat 1983'te yargılanmak üzere Fransa'ya iade edildi. İfade verdikten sonra mahkeme önüne çıkmayı reddeden Barbie, kendisine yöneltilen bütün suçlardan hüküm giydi ve ömür boyu hapse mahkûm edildi. Cezasını çektiği sırada öldü.

Barbier, Antoine-Alexandre (d. 11 Ocak 1765, Coulommiers - ö. 5 Aralık 1825, Paris, Fransa), kütüphaneci ve kaynakça uzmanı. Yazarı Belirsiz yapıtlar için standart bir başvuru rehberi derlemiş, Fransız Devrimi sırasında ve sonrasında bilimsel kitap ve yazmaların korunmasına katkıda bulunmuştur.

1794'te geçici sanat komisyonu üyeliğine getirilen Barbier devrim sırasında toplatılan kitapları Paris'teki çeşitli kütüphanelere

dağıtmakla görevlendirildi. Direktuar yönetimi sırasında, sanat ve bilim yapıtlarını koruma kurulu üyesi oldu. Avranches piskoposu Pierre-Daniel Huet'nin mektuplarını, daha da önemlisi 17. yüzyılın ünlü yazar ve ilahiyatçısı François Fenelon'un yapıtlarının yazmalarını ortaya çıkararak, bu metinlerin günümüze ulaşmasını sağladı. Rahiplikle görevlendirilmiş olmasına karşın Barbier'nin asıl tutkusu kitaplarıdır. 1801'de dinsel görevlerinden affedildi. Sırasıyla Direktuar'ın, Devlet Şurası'nın (*Conseil d'État*) ve 1807'de onu siyasal ve dinsel sorunlara bilimsel çözümler bulmakla görevlendiren Napoleon'un kütüphaneciliğini yaptı. *Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes* (1806-09; Yazarı Belirsiz ve Takma Adla Yazılmış Yapıtlar Sözlüğü) adlı yapıtı, bugün de geçerliliğini koruyan bir başvuru kitabıdır. Barbier'nin ayrıca Louvre Müzesi'yle, Fontainebleau, Compiègne ve Saint-Cloud saraylarının kütüphanelerinin kurulmasına katkılarını olmuştur. XVIII. Louis'nin yönetimi sırasında 1822'de ansızın görevden uzaklaştırılıncaya değin kralın özel kütüphanelerinin yöneticiliğini yapmıştır.

Barbieri, Giovanni Francesco bak. Guercino, II

Barbirolli, Sir John (Giovanni Battista) (d. 2 Aralık 1899, Londra - ö. 28 Temmuz 1970, Londra), İtalyan asıllı İngiliz orkestra şefi ve viyoloncelci.

Kraliyet Akademisi ile Trinity Müzik Yüksekokulu'nda burslu olarak okudu. Daha 20 yaşına gelmeden gerek orkestrada, gerek solo çalıştıla kendini iyi bir yorumcu olarak kabul ettirdi. Askerliğini yaparken gönüllü olarak orkestra yönetti. Yirmi yaşlarındayken bir süre tümüyle oda müziğiyle uğraştı. Ardından kadrolu orkestra şefi olarak operaya geçti. Opera mevsimlerinde Covent Garden ve Sadler's Wells'de orkestra şefliği yaptı; arada İngiliz Ulusal Operası'nın orkestrasını da yönetti. Konser salonundaki ilk başanılarını, Londra Senfoni Orkestrası ve İskoç Senfoni Orkestrası ile kazandı. 1936-37 konser mevsiminde New York Filarmoni Orkestrası'na çağrılan Barbirolli, Toscanini'nin ardından bu orkestranın sürekliliğine getirildi. Bu görevini kuruluşun 1941-42'deki unutulmaz 100. yıl konser mevsimi boyunca sürdürdü.

Daha sonraki görevleri arasında Hallé Orkestrası, Manchester (1943-58) ve Houston Senfoni Orkestrası (1961-67) şeflikleri vardır. On yıl süren rahatsızlığı, Barbirolli'nin konuk şeflik yapmasına, plak doldurmasına ve büyük orkestralarla dünya turnesine çıkmasına engel olamadı. 1949'da kendisine "sir" unvanı verildi.

barbitürat, tıpta yatıştırıcı, uyku verici ya da anesteziye yardımcı olarak kullanılan, barbitünik asitten türetilmiş organik bileşiklerin ortak adı. Merkez sinir sistemini baskı altına alarak etki yapan barbitüratların büyük bir bölümü, küçük dozlarda alındığında yatıştırıcı, yüksek dozlarda alındığında ise uyutucu etki gösterir.

Barbitüratlar etki sürelerine göre sınıflandırılır. Barbitol ve fenobarbitol gibi uzun etkili olanlar, sara gibi istem ve bilinç dışı çırpınma nöbetlerine yol açan hastalıkların tedavisinde uzun süreli yatıştırıcı etki sağlamak için başka ilaçlarla birlikte kullanılır. Amobarbitol ve sodyum bütobarbitol gibi orta etkili barbitüratlar uykusuzluğu gidermek, pentobarbitol ve sekobarbitol gibi kısa etkili olanlar da uykuya dalma gücünü yenmek için kullanılır. Sodyum

tiyopental ve tiyamılal gibi çok kısa etkili barbitüratlar ise, hızlı ve tam bilinç yitimi sağlayan damar içi anesteziiklerdir.

Karaciğeri iyi çalışmayan hastalarda barbitüratların vücutta birikmesini önlemek için, bu ilaçları çok dikkatli kullanmak gerekir. Barbitüratların dokularda birikmesinden ya da ister kazayla, ister bilinçli olarak yüksek dozlarla alınmasından ileri gelen barbitürat zehirlenmesi, oksijen yetersizliğine bağlı beyin hasarı sonucunda ya da merkez sinir sisteminin uzun süre baskı altında tutulmasından ve hareketsizlikten kaynaklanan çeşitli yan etkiler (örn. zatürree) sonucunda ölüme yol açabilir.

Özellikle sekobarbital ve pentobarbital gibi bazı barbitüratların uzun süreli kullanımı, hastada ilaca karşı direnç yaratarak, başlangıçtaki tedavi dozunun artırılmasını gerektirebilir.

Barbitürat grubundan herhangi bir ilacı kullanmayı alışkanlık haline getirmiş kişilerin ilacı birdenbire bırakması, fizyolojik bağımlılığın göstergesi olan ve ölümcül sonuçlara varabilen ağır belirtilere (ilaçtan kesilme sendromu) yol açar. Bu nedenle, barbitürat bağımlılığının tedavisinde, hastayı doktor gözetimi altında tutarak ilacı aşamalı olarak kesmek ve hemen ardından bir rehabilitasyon programı uygulamak gerekir.

barbitürük asit, dört karbon atomu ile iki azot atomundan oluşmuş altılı halka yapısı gösteren bileşiklerin sınıflandırıldığı pirimidin ailesinden organik bileşik. Barbitürat(*) grubu ilaçların temel bileşiği olan barbitürük asit, beslenmede büyük önem taşıyan riboflavinin üretiminde de kullanılır. Ayrıca bak. vitamin B₂.

Barbizon okulu, 19. yüzyılın ortalarında Avrupa'da gelişmeye başlayan doğalcılığa geçiş sürecinin bir parçası olan ve bu eğilimin Fransız manzara resmine yerleşmesinde önemli bir rol oynayan resim okulu. Barbizon ressamları, romantizmin bir sonucu olarak ortaya çıkan doğaya sığınma isteginden esinlenmekle birlikte, romantiklerin melodramatik resimselliğine de, manzarayı yalnızca alegorik ve tarihsel öykülere fon olarak kullanan klasik akademik geleceğe de sırt çevirmişlerdir. Manzarayı gerçekçi bir yaklaşımla, yalnızca manzara resmi yapmak amacıyla ele almışlardır. Sanatlarını, konuya duyarlı bir gözlemcilik ve derin doğa sevgisiyle yaklaşan 17. yüzyılın Fransız

ve Felemenkili ressamlarıyla kendi çağdaşları İngiliz manzara ressamlarının yapıtları üzerine temellendirmişlerdir.

Okul adını, öncülüleri Théodore Rousseau ve Jean-François Millet'in yoksulluk ve başarısızlık nedeniyle Paris'ten ayrılarak 1846 ve 1849'da yerleştikleri Fontainebleau Ormanının (Paris yakınında) kenarındaki Barbizon kasabasında aldıkları. Bu sanatçılar birçok manzara ve hayvan ressamının ilgisini kasabaya çekerek, bazılarının buraya yerleşmesine, bazılarının da arada sırada gelmesine yol açtılar. Okulun en önemli sanatçıları Charles-François Daubigny, Narcisse-Virgile Diaz de la Peña, Jules Dupré, Charles Jacque ve Constant Troyon'du.

Barbizon ressamlarının her birinin kendine özgü üslubu ve belirli ilgi alanları vardı. Uçsuz bucaksız manzara ve uzakta hayal gibi görünen ağaçlar çizen Rousseau'nun yaklaşımı melankolikti. Dupré'nin yakından görüntülediği ayrıntılı sahneleri bir felaket habercisi gibiydi. Daubigny bereketli, yeşil çayırları yeğlerken, Diaz ağaçlarının arasından güneş ışınlarının süzülmediği ormanları resimledi. Troyon ve Jacque çiftlik hayvanlarının yer aldığı dingin resimler yaptılar. Aralarında bütün ağırlığı manzara vermeyen tek ressam, yaptığı anıtsal boyutlu köylü resimlerinde, doğayla iç içe yaşayan bu alçakgönüllü insanları yücelten Millet'iydi. Bu sanatçıların hepsi de Romantizmden esinlenmekle birlikte, doğanın dehşet verici ve görkemli görünüşlerinden çok, basit ve sıradan olanı vurguladılar. İngiliz çağdaşlarından farklı olarak ışık ve rengin yüzey etkilerine ya da atmosferik değişikliklere fazla ilgi göstermediler. Bunun yerine, sınırlı sayıda renklerle somut ve ayrıntılı biçimleri resimleyerek manzaranın kalıcı özelliklerini üzerinde durdular. Aynı zamanda değişen ruh halleriyle de ilgilendiklerinden, manzaranın nesnel nitelikleri olarak algıladıklarını yansıtabilmek için fiziksel görünümünü de değiştirdiler; daha önceki romantiklerin yaptığı gibi kendi özel duygularını benimsenmek yerine, her yerin kendine özgü "ses"ine kulak verdiler.

Bir süre tümüyle unutulmuş Barbizon ressamları sonradan yeniden beğenilmeye başladı. Başarıları arttı, resimlerine yüksek fiyatlar biçildi ve Fransız Akademisi birçoğunu resmen tanıdı. Barbizon ressamlarının bazıları gerçek birer kompozisyon ve betimleme ustasıydı, bazıları ise daha az yetenekliydi. Ama gene de Fransa'da saf ve nesnel manzara resminin geçerli bir tür olarak yerleşmesindeki katkılarından ötürü her biri ayrı ayrı önemlidir.

"Fontainebleau Ormanı", Barbizon ressamlarından Théodore Rousseau'nun yağlıboya çalışması, y. 1848; Louvre Müzesi, Paris
Oudeon-Art Resource/EB Inc

Barbon, Nicholas (d. y. 1640, Londra - ö. 1698), yangın sigortasının kurucusu kabul edilen İngiliz iktisatçı.

Praise-God Barbon'un(*) oğlu olduğu sanılan N. Barbon, Leiden Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördü. 1661'de Utrecht'te tıp doktoru unvanını aldı ve 1664'te Hekimlik Yüksekokulu'nun onursal öğretim üyesi oldu. 1666'daki Londra Yangını'ndan(*) sonra kentin yeniden inşasında çalışırken yangın sigortası konusuna ilgi duymaya başladı. 1680'de Londra'da bu işle ilgili bir büro açtı.

Barbon'un iktisat yazıları, Adam Smith'in işbölümü konusunda vardığı sonuçların ve David Ricardo'nun açıkladığı para kuramının habercisi sayılabilir. Önemli yapıtları arasında *Apology for the Builder; or, A Discourse Showing the Cause and Effects of the Increase of Building* (1685; İnşaatçının Savunması ya da İnşaat Artışının Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Düşünceler), *A Discourse of Trade* (1690; Ticaret Üzerine Düşünceler) ve *A Discourse Concerning Coining the New Money Lighter* (1696; Yeni Madeni Para Üzerine Düşünceler) vardır.

Barbon, Praise-God, Barbon PRAISEGOD ya da BAREBONES, Praise-God PRAISEGOD olarak da yazılır (d. y. 1596 - ö. 1679, Londra), Cromwell yanlısı Barebones Parlamentosu'na(*) adını veren İngiliz vaiz.

Praise-God Barbon, oymabaskı
British Museum, J. R. Freeman & Co. Ltd

1634'e doğru zengin bir deri tüccarı olma yolunda hızla ilerleyen Barbon, Fleet Street'te "Kilit ve Anahtar" adı verilen evinde toplanan bir cemaatin papazı olarak dikkat çekmeye başladı. Bebek vaftizini savunduğu vaazları geniş bir dinleyici kitlesi topluyor ve kimi zaman karışıklıklara neden oluyordu. Bu sırada Uzun Parlamento'yu feshetmiş olan Oliver Cromwell, Barbon'u İngiltere Kilisesi'ne karşı olan bağımsız kilise cemaatlerince atanan "dinibütönlü" meclisinde Londra üyesi olarak yer almaya çağırdı. Barbon'a atılan alaycı bir biçimde "Barebones Parlamentosu" adı takılan bu Atanmış Parlamento (*Nominated Parliament*; Temmuz-Aralık 1653) büyük ölçüde katı Püritenlerden oluşuyordu. Radikal yasal reformları desteklemekle birlikte, bu parlamentoda önemli bir rol oynamayan Barbon, daha çok 1650'lerde Londra Halk Meclisi'nde etkili oldu.

II. Charles'ın yeniden tahta geçmesine karşı olan Barbon, Şubat 1660'ta Parlamento'ya Stuartlarla her türlü uzlaşmayı reddeden bir dilekçe sundu. II. Charles'ın ahlak anlayışını yerden fıkraların yer aldığı Marchamont Needham'a ait broşürü elden ele dolaştırdı. Restorasyondan sonra (Mayıs 1660) yönetime açıkça karşı çıktı ve bu atılganlığı yüzünden 26 Kasım 1661'den 27 Temmuz 1662'ye değin Londra Kulesi'ne hapsedildi.

Hasımlarınca Brownist ve Anabaptist olarak nitelendirilen Barbon'un yazılarında, oldukça sert dinsel çekişmelerin sürdüğü bu dönemde pek görülmeyen bir hoşgörü havası vardır.

Barbosa, Jorge (Vera-Cruz) (d. 25 Mayıs 1902, Praia, Santiago, Cabo Verde Adaları - ö. 6 Ocak 1971, Cova da Piedade, Lizbon, Portekiz), Cabo Verde'li şair. Portekizce yazdığı şiirlerinde, sürekli kuraklıkla kavru- lan Cabo Verde Adalarındaki yaşamın kül- türel eşsizliğini ve trajik doğasını dile getirmiş- tir. Çağdaş Cabo Verde edebiyatının başlangıcını oluşturan, 1930'ların edebiyat dergisi *Claridade*'in üç kurucusundan bi- ridir.

Lizbon'da Gil Vicente Lisesi'nde öğ- renim gördüğü süre dışında, yaşamının ilk yıllarını São Vicente Adasında geçirdi. Uzun yıllar, gümrük memuru olarak çalıştı- ğı Sal Adasında yaşadı. Şiirleri *Arquipélago* (1935; Takimadalar), *Ambiente* (1941; Çember) ve *Caderno de um Ilheu* (1956; Bir Adanın Not Defteri) adlı kitaplarda ya- yımlandı. Memurluktan ayrıldıktan kısa bir süre sonra öldü.

Barbour, John, BARBERE ya da BARBIER olarak da yazılır (d. 1325? - ö. 13 Mart 1395, Aberdeen, İskoçya), İskoç edebiyatının ilk büyük yapıtı olan ve *The Bruce* adıyla bilinen manzum İskoç ulusal destanının yazarı.

Kayıtlara göre, Barbour genç yaşında Aberdeen başrahibi oldu ve 1357'de İngiltere kralı III. Edward ona Oxford'da öğrenim görmesi için bir imtiyaz belgesi verdi. Aynı yıl, Neville's Cross Çarpışması'nda (1346) esir düştükten sonra İngiltere'de hapis ka- lan Kral II. David'in fidye karşılığı serbest bırakılması için yapılan görüşmelere katıldı. 1364 ve 1368'de Fransa'da öğrenim gördü. Yaşamı boyunca kralın himayesinden yarar- landı ve 1388'de ömür boyu aylık gelire bağlandı.

The Actes and Life of the most Victorious Conqueror, Robert Bruce King of Scotland (En Muzaffer Fatih İskoçya Kralı Robert Bruce'un Yaşamı ve Yaptıkları) adlı 20 ciltlik manzum tarihsel destanın yazımını 1376'da tamamladı. *The Bruce*'un arka planında III. Alexander'in ölümünden (1286), Douglas'ın ölümü ve Bruce'un yü- reğinin gömülüşüne (1332) değin İskoç bağımsızlık mücadelesinin siyasal tarihi yer alır. Destan, İskoç kahramanlarının yiğitli- ğini ve idealizmini anlatır; ardıllarına "soylu ataları"nı örnek almalarını öğütler. Ama, Bannockburn Çarpışması (1314) Barbour' un çağdaşlarının bekleğinde hâlâ tazeliğini koruduğu için, *The Bruce* bir yiğitlik destanından çok, yakın geçmişin olaylarını *chan- son de geste*(*) tarzında anlatan gerçekçi bir öykü olarak kalır. Destanın üslubu diri, doğrudan ve hayranlık uyandıracak ölçüde konusuna uygundur. Barbour'un, destanın ana konusunu oluşturan Bannock- burn Çarpışması'na ilişkin birinci elden bilgi derlemek için çok çaba harcadığı anlaşılmaktadır. Anlatım tarzı, İskoçya sınır yöre- lerinin baladlarına benzer.

barbunyabalığı, BARBUNYA olarak da bilinir, (*Mullus barbatus*), *Perciformes* takımının *Mul- lidae* familyasından, sıcak ve ılık denizlerin kuyruya yakın kumlu ve çamurlu diplerinde küçük sürüler halinde yaşayan eti lezzetli balık. En belirgin özelliği, altçeneden aşağı sarkan ve duyu organı işlevini gören bir çift uzun bıyıktır; dibe gömülmüş deniz kurtlarını, balık yumurtalarını, karidesleri ve küçük omurgasızları aramak için bıyıklarıyla dur- madan kumlu karıştıır; kullanmadığı za- man bıyıklarını içeriye çekebilir. Gövdesi kabaca elips biçiminde, ortalama 17-20 cm uzunluğunda (en irileri 40 cm kadar) olan barbunyanın kafası iri, gövdesi yanlardan basık, karnı tombulcadır. Kırmızının ege- men olduğu canlı ve parlak renkleriyle

dikkati çeker; sırtı koyu sarı ile kızılımsı kahverengi, yanları pembemsi kırmızı, kar- nı beyazdır ve çevreye uyum sağlamak için renk değiştirebilir. İki sırt yüzgeci, çok belirgin yan çizgisi başının tepesinde yer alan iri gözleri, küçük dişlerin sıralandığı küçük bir ağız ve densine iyice yapışma- dığı için kolayca kalkabilen iri pulları var- dır. Mayıs - ağustos ayları arasında ürer ve narin yapısına karşın 10-12 yıl yaşayabilir. Belgelere göre, Eski Romalılardan bu yana eti en beğenilen sofralık balıklardan biridir. Aynı familyanın üyesi olan tekirbalığı(*) (*Mullus surmuletus*), barbunyaya en yakın tür sayılır.

Türkiye sularının yerli balıklarından olan barbunya, yaz aylarında Akdeniz, Ege, Marmara ve Karadeniz kıyılarından dip ke- simlerinde yaşar; kışın da daha ılık olan derin sulara çekilir.

Barbusse, Henri (d. 17 Mayıs 1873, Asniè- res, Fransa - ö. 30 Ağustos 1935, Moskova, SSCB), Fransız romancı. I. Dünya Savaşı'n- da Fransız askerlerinin yaşamını birinci el- den aktaran *Le feu* (1916; Ateş, 1970) adlı yapıtı yazarıdır. 1910-39 döneminde yazan,

Barbusse, 1935
H. Roger-Viollet

savaş anılarını ahlaksal ve siyasal düşünce- lerle işleyen önemli bir Fransız savaş yazar- ları kuşağındandır.

Pleureuses'la (1895; Yıllı Kızlar) yeni sim- geciler bir şair olarak başladığı edebiyat ya- şamını *L'Enfer* ile (1908; Cehennem) yeni doğacı bir romancı olarak sürdürdü. 1914'te gönüllü piyade yazıldı; gösterdiği kahramanlıklarla iki kez takdir aldı, 1917'de yaralanınca terhis oldu. Goncourt Ödülü alan *Le feu*; *journal d'une escouade*'i, eski- meyen birkaç savaş romanından biridir. Romanın altbaşlığı "Bir Takımın Öyküsü" yazının çifte amacını ortaya koyar: Fransız askerlerinin siperlerdeki ortak deneyimleri- ni aktarmak ve savaşı lanetlemek.

Kan dökme ve yok etmenin dehşeti, Barbusse'ü toplumu tümünden suçlamaya yöneltti. Önce pasifist, ardından militan komünist ve sonra da uluslararası barış örgütlerinin üyesi oldu. *Clarité*'den (1919; Aydınlık, 1968) sonra edebi çalışmaları belirgin bir siyasal yönelim kazandı. Son yapıtı *Staline*' in (1935) bir bölümünü, öldüğü sırada bu- lungduğu SSCB'de yazdı.

Barbusse'un Türkçede *Bir Savaşının Ko- nuşmaları: 1917-1920* (1987) adlı bir yapıtı daha yayımlanmıştır.

barbut, kumar olarak oynanan Ortadoğu kökenli bir zar oyunu. İki oyuncu arasında sırayla zar atılarak oynanır. İlk oyuncu ortaya bir miktar para koyarak bunu ikiye ayırır. Dü şes (6-6), dü beş (5-5), dü se (3-3) atarsa karşısındakinden ortaya koyduğu kadar para alır; dört çihar (4-4), dü bara (2-2), hep yek (1-1) atarsa koyduğu paranın hepsini kaybeder. Şes beş (6-5) atarsa

karşısındakinden, ortaya koyduğu paranın öne ayırdığı kadarını alır; iki bir atarsa yalnızca öne ayırdığı parayı kaybeder. Öte- ki zarların bir değeri yoktur. Oyunu izleyen kişiler de kimin kazanacağı üstüne bahse girebilirler. Çeşitli yollardan Ortadoğu dışı- na da yayılan barbut, ABD'de genellikle Rum asıllılar arasında oynanmaktadır.

Barcelona (İspanya) bak. Barselona

Barcelona, Venezuela'nın kuzeydoğu kesii- mindeki Anzoátegui eyaletinin merkezi kent. Antil Denizinden 5 km içeride. Neve- ri Irmağının batı yakasında, Caracas'ın yaklaşık 320 km doğusunda yer alır. *Lla- nos*'un denize açıldığı Barcelona Ge- çidi üzerinde kurulmuştur. Yüksek iç va- dilerde yetiştirilen kahve ve Venezuela' nın kuzey kıyılarındaki zengin yataklardan çıkarılan petrol için bir ihraç limanıdır. Ayrıca önemli bir sığır yükleme merkezidir. Kentte ticaret ve sanayinin gelişmesi düze- niz olmakla birlikte, Barcelona-Guanta-Pu- erto La Cruz sanayi kompleksinin bir par- çası olarak refah düzeyi yükselmiştir. Ülke- nin bellibaşlı kömür yatakları kentin yakı- nındadır. Nüfus (1990 tah.) 246.675.

Barclay, John (d. 28 Ocak 1582, Pont-à- Mousson, Nancy yakınları, Fransa - ö. 15 Ağustos 1621, Roma, İtalya), şiirlerini La- tince yazan İskoçyalı şair ve yergici. *Argenis* (1621) adlı uzun romantik serüven şiirinin, 17. yüzyılda romans türünün gelişmesi üze- rinde büyük etkisi olmuştur.

Barclay, Paris'le Londra arasında gidip gelen kozmopolit bir edebiyatçıydı. Yakla- şık 1606'dan 1616'ya değin sarayda küçük bir memur olarak çalıştığı Londra'da bulun- du. Daha sonra Roma'ya yerleşti. Cizvitler, tıp mesleği ve çağının bilim, eğitim ve edebiyatı üzerine yazdığı keskin yergisi *Euphormionis Lusini Satyricon* (1603-07) Petronius Arbiter'in edebi üslubunu örnek alır. İnce ve yumuşak bir düzyazı-şiir karışımıdır. Serseriler ve dolandırıcılarla dolu olan yapıtı, daha sonra gelişen pikaresk

John Barclay, Claude Mellan'ın oymabaskı çalışması
British Museum, J. R. Freeman & Co Ltd

roman türünü etkilemiştir. Barclay'in en ünlü yapıtı, modern Latin şiirinin en dikkat çekici örneklerinden biri olan *Argenis*'tir. Bu yapıttaki siyasal göndermelerin belirgin- liği, birçok baskısına bir adlar ve karakterler anahtarı eklenmesine yol açmıştır. 17. yü- z yıl boyunca 50'den fazla baskısı yapılan *Argenis*'in Avrupa'daki ünü sürekli olmuş, William Cowper, Coleridge, Richard Cras- haw ve Jean-Jacques Rousseau gibi yazarlar yapıtı yakından tanıma olanağı bulmuştur.

Barclay, Robert (d. 23 Aralık 1648, Gordonstoun, Moray - ö. 3 Ekim 1690,

Aberdeen, İskoçya), Quaker tarikatı önderi. *Apology for the True Christian Divinity* (1678; Hristiyanlığın Gerçek Tanrısını Savunma) adlı kitabı Quaker öğretilerinin klasik açıklaması olarak kabul edilir. York dükü II. James ile kurduğu arkadaşlık, Quaker'ların Yenidünya'da Doğu Jersey bölgesine yerleşme izni almasını sağlamıştır.

Barclay, Paris'te öğrenimini bitirip İskoçya'ya döndükten sonra, 1666'da Quaker tarikatına girdi. 1675'te Aberdeen'deki bir açık tartışma için, Quaker inancının 15 önermesini içeren *Theses Theologicae* (İlahiyat Tezleri) adlı yapıtını yayımladı. Üç yıl sonra bu tezleri daha ayrıntılı olarak açıklayan *Apology*'yi çıkardı. Quaker inançlarının bu ilk ve kalıcı açıklamasında, tarikatın temelini İçsel Işık anlayışına dayandırdı. Katolikliğin yanı sıra Anglikanlık ve öteki geleneksel Protestan akımları da eleştirerek, kilisenin ve kutsal kitapların kusursuz olma ya da kesin otorite olma iddialarında bulunamayacağını ve bu ikisinin inananların içindeki Kutsal Ruh (İçsel Işık) yanında ikincil bir önem taşıdığını savundu.

Barclay ve aralarında William Penn'in de (1644-1718) bulunduğu öteki Quaker önderleri, tarikatı yaymak amacıyla 1677'de Felemenk ve Kuzey Almanya'yı dolaştılar. Kendi ülkelerinde birçok kez hapse atılan ve baskı altında tutulan Barclay ve Penn, York dükünün dostluğunu kazanmayı başardılar. Bunun sağladığı nüfuzdan yararlanarak, 10 tarikat üyesi ile birlikte o sırada Doğu Jersey denen bugünkü New Jersey topraklarına yerleşme izni aldılar. (Penn'in Philadelphia'yı kurduğu bugünkü Pennsylvania toprakları bu bölgenin içinde değildi.) Küçük Quaker topluluğu Amerika'ya 1682'de göç etti. 1682-88 arasında kâğıt üzerinde Doğu Jersey'in valisi olarak görev yapan Barclay, daha sonra İskoçya'ya döndü ve Ury'deki malikânesinde öldü.

Barclay de Tolly, Mihail Bogdanoviç, Prens (d. 27 Aralık 1761, Luhda-Grosshof, Livonya, Rusya - ö. 26 Mayıs 1818, Instenburg, Doğu Prusya), Napoléon Savaları'nda ün kazanan Rus mareşali.

17. yüzyılda Rusya'ya yerleşmiş bir İskoç ailesinden geliyordu. 1786'da Rus ordusuna girdi. 1788-89'da Osmanlılara, 1790'da İsveç'e, 1792-94'te de Polonya'ya karşı savaştı. 1806-07'de Napoléon'a karşı Pultusk Çarpışması'nda kendini gösterdi, Eylau Çarpışması'nda yaralandı, ardından tuğgeneralliğe yükseltildi. 1808-09'da Finlandiya'da İsveçliler karşısında Rus kuvvetlerini yönetti, 1810-12 arasında çarlık hükûmetinde savaş bakanı olarak görev aldı.

1812'de Napoléon kuvvetlerine karşı savaşan iki Rus ordusundan birinin başına geçti. Sonuç alıcı bir harekâttan kaçınarak Rusya içlerine çekilmesi, gözden düşmesine yol açtı. Bunun üzerine görevini, sonradan gene aynı stratejiyi uygulayan General M. İ. Kutuzov'a bırakmak zorunda kaldı.

Borodino Çarpışması'na katıldıktan kısa süre sonra ordudan ayrılan Barclay de Tolly, 1813'te Almanya Cephesi'nde görev almak üzere geri çağırıldı. Bautzen Savaşı'nın ardından Rus kuvvetlerinin başkomutanlığına getirildi; Leipzig Çarpışması'ndan sonra da Çar I. Aleksandr kendisine kont unvanını verdi. 1814'te Fransa'nın işgaline katılan Barclay de Tolly Paris'teyken mareşallığa yükseltildi. 1815'te, Napoléon'un Elbe Adasından dönüşünden sonra Fransa'yı işgal eden Rus ordusunun başkomutanıydı. Bu seferin sonunda "prens" unvanını aldı.

Barclays Bank PLC, İngiliz bankacılık ve tröst şirketi. Barclay & Co. Ltd. adıyla 20 Temmuz 1896'da tescil edilen şirket, 1917'de Barclays Bank Ltd. adını aldı, 1981'de de kamu limited şirketine dönüştürüldü. İngiltere'deki en büyük ticari bankacılık kuruluşu olan Barclays Bank'ın, İngiltere, Galler ve deniz aşırı ülkelerde yaklaşık 5 bin şubesi, gene Birleşik Krallık toprakları içinde ve dışında olmak üzere birçok yan kuruluşu vardır. Grubun deniz aşırı ülkelerdeki işlemlerini yürüten Barclay Bank International Ltd.'nin de, 70'i aşkın ülkede 2 bin kadar şubesi bulunur. Şirketin merkezi Londra'dadır.

Şirket, Barclay, Bevan, Tritton, Ransom, Bouverle & Co. ve Gurney & Co. ile çeşitli özel bankacılık şirketlerinin finansman yatırımlarının birleştirilmesiyle 1896'da kuruldu. Sonraki yıllarda, çoğu İngiltere'de olmak üzere İngiliz Uluslar Topluluğu, kara Avrupa'sı ve başka ülkelerde bulunan kimi bankalar da topluluğa katıldı. 1979'da American Credit Corporation'ı satın alan Barclays, bu kuruluşun adını Barclays American Corporation olarak değiştirdi. Bu kuruluş aracılığıyla 1980'lerin başlarında ABD'de önemli bir genişleme programına girerek çok sayıda şirketi satın aldı.

Barclay Bank International Ltd., Colonial Bank, Anglo-Egyptian Bank ve National Bank of South Africa bankalarının birleşmesiyle 1925'te kuruldu. Kuruluş 1954'e değin Barclays Bank (Dominion, Colonial and Overseas), 1971'e değin de Barclays Bank D. C. O. adını taşıdı. 1971'de, tüm hisselerine Barclays Bank Ltd.'nin sahip olduğu, bağlı bir kuruluşla dönüştü.

1836'da, Batı Hint Adaları ile İngiliz Guyanası'nda çalışmak üzere kurulan Colonial Bank'e, 1916-17'de çıkarılan özel yasalarla başka yerlerde de iş yapma yetkisi tanınmıştı. Anglo-Egyptian Bank, önce yalnız İskenderiye'de, sonraları ise Akdeniz yöresindeki başka yerlerde (örn. Malta'da) çalışmak üzere 1864'te kurulmuştu. 1890'da Afrika'nın güneyindeki Boer Cumhuriyeti'nde kurulan De Nationale Bank der Zuid-Afrikaansche Republiek (Beperkt) ise, İngilizlerin bu toprakları işgalinden sonra 1902'de National Bank of South Africa adını almıştı.

bard, özgün anlamıyla, Keltlerde övgü ve yergi bestecisi; genel anlamıyla, kahramanlık şarkıları besteleyip okuma hüneri olan kabile ozanı. Daha İS 1. yüzyılda Latin yazar Lucanus, *bard*'lardan Galya ve Britanya'nın kurumsallaşmış ulusal şairleri ya da minstrelleri olarak söz ediyordu. Galya'da giderek ortadan kalkan bu kurum İrlanda ve Galler'de korundu. İrlanda'da şarkılarla şiirsel övgü geleneğini sürdüren *bard*, Galler'de her zaman şair anlamında kullanıldı. 10. yüzyılda Galler'de kendi içinde sınıflara ayrılan *bard* örgütü, ortaçağın sonuna doğru önemini yitirdiye de Gal geleneği ayakta kaldı. Galli şair ve müzikçilerin bir araya geldiği *eisteddfod*(*) şenlikleri günümüzde de yapılmaktadır.

Bardaisan bak. Bardesanes

Bardeen, John (d. 23 Mayıs 1908, Madison, Wisconsin - ö. 30 Ocak 1991, Boston, Massachusetts, ABD), 1956 ve 1972'de iki kez Nobel Fizik Ödülü'nü alan ABD'li fizikçi. 1956'daki ödülü, transistörü birlikte icat ettiği William B. Shockley ve Walter H. Brattain'le paylaştı. 1972'de ise, üstüniletkenlik kuramına katkıları nedeniyle, Leon N. Cooper ve John R. Schrieffer'le birlikte ödüle değer görüldü.

Bardeen, 1936'da Princeton Üniversitesi'nde matematik ve fizik alanındaki doktora

çalışmasını tamamladı. 1938'den 1941'e değin Minneapolis'teki Minnesota Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. II. Dünya Savaşı'nda, Washington, D. C.'deki ABD Deniz Kuvvetleri Ordudonatım Laboratuvarı'nda baş fizikçi olarak çalıştı. Savaşın sona girdiği Bell Telefon Laboratuvarı'nda yarıiletkenlerin elektron iletme özellikleri üzerine araştırmalar yaptı. Onun bu çalışmaları, birçok alanda elektron lambalarının yerini alan ve mikrominyatür boyutlarda elektronik elemanlar çağını başlatan transistörün icadına yol açtı.

1951'de Illinois Üniversitesi'nde (Urbana) elektrik mühendisliği ve fizik profesörlüğüne atanan Bardeen, 1978'de bu üniversiteden emeritus profesör unvanını aldı. Gün-

Bardeen
University of Illinois at Urbana-Champaign

müzde BCS (Bardeen, Cooper ve Schrieffer'in baş harfleri) kuramı olarak bilinen üstüniletkenlik kuramı, ilk olarak 1957'de ortaya atıldı ve bu alanda daha sonraları gerçekleştirilen tüm kuramsal çalışmalara temel oluşturdu. Bardeen, ayrıca, yarıiletkenlerin kimi özelliklerini açıklayan bir kuram da geliştirmiştir.

Bardesanes, BARDAISAN olarak da bilinir (d. 11 Temmuz 154, Edessa - ö. y. 222, Edessa), Süryani gnostisizminin önde gelen temsilcilerinden. 179'da Hristiyanlığı kabul ettikten sonra yürüttüğü misyonerlik çalışmalarıyla Suriye'de Hristiyan dininin öncüsü olmuştur.

İzleyicilerinden Philippos'a yazdırdığı başlıca yapıtı *Kaderin Diyaloğu: Ülke Yasalarının Kitabı*, Süryani edebiyatının bilinen ilk özgün ürünü olarak kabul edilir. Bardesanes, bu yapıtında, Aristoteles'ten sonraki Yunan filozoflarının kadercililiği, özellikle yıldızların insanların kaderi üzerindeki etkisiyle ilgili düşüncelerini eleştirir. Gnostik öğretiyi Hristiyanlıktan alınan öğeler katarak dünyanın, Şeytan'ın ve kötülüklerin Yüce Tanrı tarafından yaratıldığı görüşünü reddeder ve bunların tümünü bir tannlar hiyerarşisine bağlar.

Bazı yazarlara göre, Edessa'da (Urfa) gnostiklerin ağır baskısı altında kalan Hristiyan Bardesanes, insan yaşamını çevreleyen dış koşullara ilişkin yarı gnostik bir kaderci anlayış ile Hristiyanlığın ahlaki seçimde kişisel özgürlük kavramını ve bilgini kaynağı olan Tanrı'nın kurtarıcı gücüne inancını birleştirme yoluna gitmiştir. Bardesanes'in, öğretisini yaymak için oğlu Harmenus'un yardımıyla yazdığı ilk Süryani ilahileri, tasdikları edebi değerle, ona Süryani şiir ve müzik tarihinde de önemli bir yer kazandırmıştır.

Bardi AİLESİ, Floransalı aristokrat aile. Kurdukları finansman ve bankacılık şirketi başarılı bir gelişme göstererek 1250-1345 arasında, Avrupa'nın en etkili ticari kurumlarından biri olmuştur.

Siyasal etkinliklerini mali çıkarlarıyla çok iyi bütünleştiren Bardiler, zamanla Floransa'nın önde gelen tüccar ailelerinden biri oldular. Floransa'daki birçok başka aristokrat ailesi gibi 1293-95 arasında çıkarılan yasalardan etkilendiklerinden, güçleri önemli ölçüde azaldı. 1341'de bazı mülklerini yitirmelerine karşın, siyasal konumlarını korudular. Ama İngiltere kralı III. Edward'ı (hd 1327-77) Yüz Yıl Savaşları'nda (1337-1453) Fransa'ya karşı desteklemek ve Floransa'ya rakip Lucca kenti ile giriştiği savaşta yardım etmek gibi akılcı olmayan bazı girişimler, şirketi 1345'te iflasa sürükledi. Floransa ve Avrupa mali çevrelerinde yankılar uyandıran bu iflas, Bardi ailesinin siyasal gücünü de yok etti.

Bardi, Giovanni, KONT DI VERNIO (d. 5 Şubat 1534, Floransa - ö. 1612, Floransa), operanın evrimini etkilemiş müzikçi, yazar ve bilim adamı. 1580'lerde Floransa Camerata'sını kurdu. Antik Yunan müziğini ve tiyatrosunu canlandırmayı amaçlayan bu grubun üyeleri ilk operaları bestelediler. Aralarında şair Ottavio Rinuccini, kuramcı Vincenzo Galilei (Galileo'nun babası) ve Giulio Caccini, Jacopo Peri, Emilio del Cavaliere gibi besteciler vardı. 1579-1608 arasındaki saray gösterilerinde Bardi bunların birçoğuyla birlikte çalıştı.

Bardi, *Discorso mandato a Caccini sopra la Musica Antica*'da (1580; İlkçağ Müziği Üzerine Caccini'ye Söylev) Caccini ve Galilei'ninkilere benzer düşünceler geliştirdi. Ona göre müzik kompozisyonlarında kontrpuan, sözleri anlaşılmasız hale getiriyordu ve bir kenara bırakılmıyordu. Müzik, konuşmadaki ritim ve vurguyu tam olarak yansıtan hafif eşlikli tek bir vokal çizgiden oluşmalıydı. İlk Floransa operaları bu kuramlara dayanıyordu. Ama Bardi'den bugüne kalan kompozisyonların, yalnızca son derece kontrapuntal iki madrigal olması ruhaf bir rastlantıdır. Bardi aynı zamanda, bir edebiyat derneği olan Crusca Akademisi'nin üyesiydi ve 1592'de Papa VIII. Clemens'e mabeyincilik yapmıştı.

Bardiya bak. Smerdis

Bardo Antlaşması bak. Kasrû's-Said Antlaşması

Bardot, Brigitte (d. 28 Eylül 1934, Paris), II. Dünya Savaşı sonrası sinemasının cinsellik simgelerinden Fransız oyuncu.

Bir sanayicinin kızıydı. Küçük yaşta bale dersleri aldı. On beş yaşındayken *Elle* dergisinde çıkan kupak fotoğrafıyla dikkati çekti. 1952'de yönetmen Roger Vadim'le evlendi ve aynı yıl sinema oyunculuğuna başladı. Ama asıl ününü, sonradan ayrılacağı Vadim'in *Et Dieu créa la femme* (1956; *Ve Allah Kadını Yaratmıştı*) adlı filmiyle yaptı. Bu filmdeki, cinselliğinden sakınmayan uçarı kadın tipiyle sinemada yepyeni bir simge oluşturdu.

Sonraki filmlerinde, çocuksulukla cinsel çekiciliği birleştiren kadın rollerini sürdüren Bardot, 1960'larda oyunculuk yeteneğini gösterebildiği nitelikli yapımlarda oynadı. Bunlar arasında Henri-Georges Clouzot'un *La vérité* (1960; *Gerçek*), Louis Malle'in *Vie privée* (1962; *Özel Yaşam*), Vadim'in *Le repos du guerrier* (1962; *Sensiz Yaşamam*), Jean-Luc Godard'ın Alberto Moravia uyarlaması *Le mépris* (1963; *Nefret*) ve Malle'in *Viva Maria!* (1965; *Viva Maria!*) filmleri sayılabilir. Sonraları gene hafif filmlere yönelen Bardot, özel yaşamı nedeniyle sürekli gündemde kaldı. Son filmlerinden *Si Don Juan était une femme* (1973; *Don Juan Kadın Olsaydı*), bir bakıma gerçek yaşamındaki Bardot'nun perdeye yansımasıydı. Bu

tarihten sonra sinemadan uzaklaşarak kendini çevre koruma çalışmalarına verdi.

Bardsey Adası, Gal dilinde YNYS ENLLI, Galler'in Gwynedd ilinde Dwyfor ilçesine bağlı küçük ada. Lleyn Yarımadasının en uç burnunun açıklarındadır. Yüzölçümü 1,8 km²'dir. Anakaradan 3,2 km genişliğindeki bir kanalla ayrılır. Kanalda güçlü bir gelgit akıntısı görülür. Doğal olarak korunaklı olan adada 6. yüzyıl başlarında Kelt kökenli Aziz Cadfan'ın kurduğu Galler'in ilk dinsel yapısı, sonradan yerini Augustinus tarikatına ait bir manastıra bıraktı. Ortaçağda bir hac yeri ve ardından bir korsan sığınacağı olan ada, bugün İngiltere'nin kuş sığınaklarından biridir.

Barebones Parlamentosu, KÜÇÜK ya da ATANMIŞ PARLAMENTO olarak da bilinir (4 Temmuz - 12 Aralık 1653), İngiliz İç Savaşları'nda, Püitenlerin zaferinden sonra Oliver Cromwell tarafından tek tek seçilen ve "dini bütün" kişilerden oluşan yasama topluluğu. Adını, tanınmamış üyelerinden olan Praise-God Barbon'dan almıştır. Cromwell, 20 Nisan 1653'te Artık Parlamento'yu (*Rump Parliament*) dağıttıktan sonra ordu konseyinin, cemaatlerin yönetimiindeki kiliselere yeni bir mecliste yer almaya uygun kişiler önermelerini isteyen mektuplar göndermesini istedi. Konsey, önerilen adlar arasında, İngiltere için 129. İskoçya için 5 ve İrlanda için 6 kişi olmak üzere toplam 140 üyeyi seçti. Delegeler 4 Temmuz'da toplanarak, 6 Temmuz'da aldıkları bir kararla, Parlamento'nun adını belirlediler. Bu Atanmış Parlamento'nun (*Nominated Parliament*) reform tutkusu savaştan bezmiş ulusa istikrar getirmekten çok kanışıklık yarattı. 12 Aralık'ta Parlamento'daki muhafazakâr üyeler radikal muhaliflennin, ruhban sınıfını, hukuku ve tebaanın mülkiyetini yok etmekle suçladılar ve beklenmedik bir öneriyle Parlamento'nun dağılmasına karar verdiler. Bunun üzerine çoğunluk, bağlı kaldığı Cromwell'e istifasını verirken, karara katılmayan inatçı bir azınlık ordu tarafından Parlamento'dan çıkarıldı. Ertesi gün General John Lambert, iki günlük bir tartışmadan sonra, Mayıs 1657'ye değin sürecek Protektora yönetimini kuran anayasayı açıkladı.

Bareilly, Hindistan'ın kuzeyindeki Uttar Pradesh eyaletinde, Bareilly ilinin yönetim merkezi olan kent. Ramganga Irmağı kıyısındadır. 1537'de kurulan kentin büyük bir bölümü Hint-Türk valisi Makrand Ray tarafından yapıldı. Daha sonra bölgenin denetimini ele geçiren göçebe Rohillaların başkenti oldu. 1774'te Ayodhya hükümdarı, İngilizlerin yardımıyla bölgeyi fethetti. 1801'de İngilizlere bırakılan Bareilly, İngiliz yönetimine karşı girilen 1857 Hint Ayaklanması'nın merkezi oldu. Önemli kara ve demiryollarının kavşağında yer aldığından, tarım ürünlerinin toplandığı bir ticaret merkezi durumundadır. Ayrıca şeker işleme, çirçir ve presleme ile ilgili bir dizi sanayi kuruluşu vardır. Bareilly Yüksekokulu (1837) kent içinde, Hindistan Veterinerlik Araştırmaları Enstitüsü ise kentin banliyölerinden İzatnagar'dadır. Bareilly'de güzel camiler, çeşitli eski yapılar ve 1657'de yapılmış bir kale bulunmaktadır.

4.125 km²'lik bir alanı kaplayan Bareilly ili, Ramganga Irmağı ve Sarda Kanalı sistemiyle sulanan, genellikle düz bir alana yayılmıştır. Kuzeyde bazı cangillar vardır. İlde pirinç, buğday, şeker kamışı gibi ürünler yetiştirilir. Bareilly'nin 34 km kuzeybatısında surlarla çevrili eski bir kent olan Ahicchattra'nın Buda tarafından ziyaret

edildiğine inanılır. Nüfus (1991) kent, 583.473; il, 2.273.030.

barem, memurların maaş tutarlarının sınıf ve derecelere göre belirlenmesi temeline dayalı sistem. Maaş derece ve tutarlarını içeren bir çizelge ilkin Bertrand François Barrême (1640-1703) adında bir Fransız matematikçisi tarafından yapıldığı için, benzerlerine de bu ad verilmiştir. Memurların maaş baremi her hukuk sisteminde farklı biçimde düzenlenmiştir.

Fransa'da memurlar, A, B, C, D harfleriyile belirlenen sınıflara ayrılmış ve her sınıf için alt ve üst gösterge sınırları belirlenmiştir. Maaş dereceleri, memurun hizmet süresinin sonuna değin bu dereceler içerisinde yükselme olanağına sahip olacağı gibi ayarlanmıştır. En yüksek dereceye yükselme yaşı 50-55 dolayındadır. Maaş artırım, her yıl birkaç kez olmak üzere, geçim endeksleri ve özel sektördeki ücret artışları göz önünde tutularak yapılır. Yükselme sürelerinin belirlenmesinde de esnek davranılarak her derece için farklı olmak üzere, en az ve en çok süreler konmuştur. Genellikle alt derecelerde daha hızlı bir yükselme öngörülmüştür. Dereceler içerisinde yükselme, kıdem alma ya da görev ve rütbe değişikliği nedeniyle olur. Aslı maaş dışında ayrıca, görev yeri ödeneği (Fransa bu bakımdan dört bölgeye ayrılmış ve her bölge için farklı oranlarda ödenek öngörülmüştür), aile ve konut ödeneği, verimlilik primi ve fazla çalışma ücreti gibi ek ödemeler de öngörülmüştür.

Almanya'da memurlar uygulanacak bareme göre A, B ve H harfleriyle gösterilen üç ayrı sınıfa ayrılmıştır. Bu sınıflar içerisinde de gruplar ve maaş basamakları saptanmıştır. A sınıfı 16 gruba ayrılmış ve her grup için 12-13 maaş basamağı belirlenmiştir. B sınıfında 11 grup ve her grup için tek basamaktan oluşan üst kadrolar yer almaktadır. H sınıfı üniversite öğretim üyelerine ayrılmış olup dört gruptan oluşur; her grup için de farklı basamaklar öngörülmüştür. Böylelikle memurların aslı maaş tutarını belirleyen iki etken vardır: Maaş grubu ve kıdem. Maaş grupları, memurların eğitim düzeyine, işin güçlük derecesine ve getirdiği sorumluluğa göre belirlenmiştir. Ayrıca, bölgelere göre beş gruba ayrılan hizmet yeri ödenekleri, aile ödeneği, yolluk, taşınma, meslek harcaması ödeneği ile mesleklere göre değişen özel ödenekler gibi ek ödemeler de vardır.

İngiltere'de, memurların tümünü kapsayan bir aslı maaş tablosu (*scale schedule*) bulunmaktadır. Çeşitli dereceleri içeren bu tabloda zaman zaman değişiklik yapılır. Her derecenin karşılığı olan maaş tutarları arasında en az yüzde 5'lik bir fark öngörülür. Maaşların, eşit işe eşit ücret ilkesine göre ve özel sektördeki ücretler de göz önünde tutularak saptanması Ücret Araştırma Grubu'na yapılır. 1956'da kurulmuş olan bu grubun başkanını başbakan atar. Yıllık maaş artış tabloları, bakanlıkla devlet hizmetleri sendikası arasında, bu grubun hazırladığı rapor üzerinde yapılan görüşmelerle saptanır. İki taraf arasında anlaşma olmazsa, sorun kamu hizmetleri için kurulan bir hakem mahkemesi önüne getirilir. Bu mahkeme, bakanlık ve sendika temsilcileriyle tarafsız bir başkandan oluşur ve kararları kesindir. Memurların belli dereceleri arasında yükselmesi kıdem alma ve görev ya da rütbe değişikliği nedeniyle olur. Memurların kıdem temeline göre yükselme süresi her derece için bir yıldır. Ayrıca

görev yerine göre ek ödeme, yalnızca Londra'da görev yapan memurlar için öngörülmüştür. Fazla çalışma ücreti ise, daha çok alt derecelerde görev yapan memurlar için kabul edilmiş olup, oranları derecelere göre değişir.

ABD'de barem çizelgeleri sınıflandırma temeline bağlanmıştır. Buna göre, genel hizmetler sınıfı ile posta memurları sınıfı, bir de kamu hizmetlerinde çalışan işçi ve hizmetliler sınıfı saptanmış, bunların her biri için ayrı maaş derecelendirmesi yapılmıştır. Genel hizmetler sınıfı için 18 derece öngörülmüştür. 1962 tarihli Federal Ücret Reformu Yasası'na göre memur maaşlarının özel sektörde ödenen ücretlerle dengelenmesi için, maaş tabloları her yıl hükümetçe gözden geçirilir (*salary review*). Her maaş derecesi arasında asli maaşın ortalama yüzde 25'i kadar bir tutar farkı vardır. Yükselme, kıdem ve görev değişikliği temeline göre olur.

Türkiye'de 1939'da çıkarılan 3656 sayılı Memurların Ayuklarının Tevhit ve Teadülü Hakkındaki Kanun (kısa adıyla Barem Kanunu) 1965'te kaldırılmış ve yerine 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun kabul ettiği maaş sistemi konmuştur. Memur maaşlarını 14 dereceye ayıran Barem Kanunu yürürlükte kaldığı 25 yıl içerisinde yüzden fazla değişikliğe uğramış, maaşlarda denklik prensibi, çeşitli sınıflar için farklı ilk ödemeler ve çizelgeler öngörülmesiyle büyük ölçüde bozulmuştur. Devlet Memurları Kanunu ise başlangıçta memurlar için tek ücret ve ücretlerde denklik prensibine göre düzenlemeler getirmişse de, zamanla bunların birçok istisnası kabul edilerek eski sisteme yaklaşmıştır. Bununla birlikte ayakta tutulan temel ilke, memur sınıflarının tümüne tek esas gösterge tablosunun uygulanmasıdır. Gösterge tablosunda her derecenin içerdiği kademelerin başlangıç ve bitimini gösteren sayılar yer almaktadır (m. 43). Kademe ilerlemesi her yıl, derece yükselmesi ise üç yılda bir olmaktadır. Memurların en az ve en çok maaş dereceleri, kural olarak öğrenim türüne ve düzeyine (süresi-ne) göre saptanmaktadır. Barem Kanunu'nda esneklik bulunmaması nedeniyle çok sık değişiklik yapılması zorunluluğunun ortaya çıktığını gören yasa koyucu, geçmişte edinilen kötü deneyimlerden yararlanarak, değişen katsayı prensibini kabul etmiştir. Buna göre, gösterge tablosundaki rakamlar her yıl fiyat artışlarına göre belli oranda artırılan katsayıyla çarpılarak, maaş tutarı yeniden hesaplanmaktadır. Katsayı artışı her yıl hükümetçe yeniden saptanarak bütçe yasasına konmakta ve TBMM'ce kabul edilmektedir.

Barenboim, Daniel (d. 15 Kasım 1942, Buenos Aires, Arjantin), İsrailli piyanist ve orkestra şefi.

Barenboim'un annesiyle babası da piyanistti. Babası Enrique Barenboim aynı zamanda ünlü bir müzik profesörüydü. Daniel dokuz yaşındayken ailesiyle birlikte Arjantin'den ayrılarak önce Avusturya'da Salzburg kentine, oradan İsraile gitti. Yedi yaşında piyanist olarak sahneye çıkmış ve Avrupa'da dâhi çocuk olarak tanınmıştı. Londra'da ilk kez 1956'da (Kraliyet Filarmoni Orkestrası'yla), ABD'de ise 1957'de (Carnegie Hall'da) konser verdi. Özellikle W. A. Mozart, Ludwig van Beethoven ve başka klasik ve romantik dönem bestecilerinin yapıtlarına getirdiği renkli yorumlarıyla tanındı.

Barenboim 1962'de orkestra yönetmeye de başladı. Önce İsrail'de, daha sonra Avustralya'da, Melbourne ve Sidney senfoni orkestralarını yönetti. Avrupa'nın çeşitli kentlerinde, İsraile ve ABD'de konuk şeflik yaptı. İngiliz Oda Orkestrası'yla sık sık turneye çıktı. 1987'de, Paris'te yeni yapılan Bastille Operası'nın müzik ve sanat yönetmenliğini üstlenmek üzere bir anlaşma imzaladı. Ama daha sonra sosyalist hükümet temsilcileriyle anlaşmazlığa düştü ve 1990'da başlaması düşünülen birinci sezonundan önce, Ocak 1989'da görevine son verildi. Barenboim aynı tarihte, Sir Georg Solti'den sonra 1991-92 sezonunda başlamak üzere Chicago Senfoni Orkestrası'nın müzik yöneticiliğine getirildi.

Barents, Willem (d. y. 1550 - ö. 20 Haziran 1597, Kuzey Kutbu), Avrupa'dan Asya'ya kuzeybatıdan bir geçit arayan ve Barents Denizine adını veren Felemenkli denizci. Yaptığı kapsamlı yolculuklardan, çıkardığı doğru haritalardan ve topladığı değerli meteorolojik bilgilerden dolayı Kuzey Kutbu kâşiflerinin en önemlilerinden biri olarak kabul edilir.

Barents 1594 ve 1595'te yaptığı yolculuklarda, Avrupa'nın kuzeyinden dolaşarak Avrupa Rusyası'nın kuzeyinde bulunan Novaya Zemlya Takımadaları yakınlarına ulaştı. Üçüncü yolculuğunda (1596) Spitsbergen'e (bugün Svalbard) kadar yaklaştı. Novaya Zemlya'nın kuzeyinden dolaşırken gemisi buzlara saplanınca, kışı orada geçirmek zorunda kaldı. Ekibiyle birlikte sandallarla yeniden denize açılmayı başardıktan sonra yalnızca bir hafta yaşayabildi. Kuzeyde kış boyunca barındıkları ev 1871'de bulundu. Bu evdeki eşyaların çoğu Lahey'de saklanmaktadır. Barents'in seyrir defterinin bir bölümü de 1875'te ele geçmiştir.

Barents Denizi, Norveç dilinde BARENTSHAVET, Rusça BARENTSEVO MORE, Kuzey Buz Denizinin bir dış uzantısını oluşturan su kütlesi. Uzunluğu 1.300 km, genişliği 1.040 km'dir; 1.405.000 km²'lik bir alanı kaplar. Ortalama 229 m olan derinliği büyük Ayı Adası (Björnøya) çukurunda 600 m'ye ulaşır. Kuzeyde Svalbard (Spitsbergen) ve Franz Josef Toprakları, güneyde Norveç ve Rusya Federasyonu, doğuda Novaya Zemlya Takımadaları ile çevrilidir. Batıda ise Svalbard'dan başlayıp Ayı Adasından geçerek Norveç'in en kuzey noktası olan Kuzey Burnuna kadar uzanan bir sınırlı Grönland Denizinden ayrılır.

Vikinglerin ve ortaçağda da Rusların Murmean Denizi dediği Barents Denizi, adını 16. yüzyılda Asya'ya kuzeydoğudan bir geçiş arayan Hollandalı Willem Barents'ten almıştır. Bugünkü adı ilk kez, 1853'te yayımlanan bir haritada kullanılmıştır.

Barents Denizi Avrasya kara kütlesini çevreleyen oldukça sığ bir kıta sahanlığını kaplar. Kum, mil ve kum-mil karışımı katmanlarla örtülü olan deniz tabanı, doğudan batıya büyük Ayı Adası çukuru ve daha küçük olan Güney Burnu, Kuzey ve Kuzeybatı çukurlarıyla kesintiyne uğrar. Merkez ve Perseus yükseltileri kuzeyde daha alçak sırtlar oluşturur; güneydoğuda balıkçılığa elverişli sığlıklar ve kıyılar bulunur. Kolgu-yev Adası da güneydoğudadır. Kıtanın batı kıyılarında birden yükselen deniz tabanı fiyortlarla parçalanır. Deniz, Kanin Yarımadasının doğusundaki alçak kıyalara bir dizi sığ körfez ve koy biçiminde sokulur. Kuzeydeki takımadaların kıyıları dik ve yüksektir. Burada denize gömülmüş buzulların yanı sıra derin yerlerde buzulların taşıdığı

kaya parçalarından oluşmuş birikintiler de vardır.

Barents Denizine kutupaltı bir iklim egemendir. Kış ortalama sıcaklığı kuzeyde -25°C, güneybatıda -5°C, yaz ortalama sıcaklığı ise aynı yerlerde 0°C ve 10°C'dir. Yıllık yağış güneyde 500 mm, kuzeyde ise bunun yarısı kadardır.

Norveç Akıntısının Kuzey Burnu ve Spitsbergen kollarıyla Barents Denizine taşıdığı akıntılar soğuk sulara karşarak yok olur. Barents Denizi binde 34 olan yüksek tuz oranına karşın kışın buz tutar. Ama buz katmanları ince, buzdağları da kısa ömürlüdür. Yazın buz sınır çizgisi iyice kuzeye çekilir. Gelgit alanları ve akıntı yönleri çok değişkendir. Rusya'nın Murmansk ve Terib-yorka, Norveç'in Vardø limanlarında sular buz tutmaz.

Balıkçılık gelişmektedir. Derin sularda mikroskopik fitoplanktonlarla beslenen omurgasızlar, karidede benzeyen küçük kabuklular, çiftçenettiller ve süngerler, morina, ringa, som, dil, pisi ve yayın gibi balıklara yem olur. Bölgedeki öteki hayvanlar deniz memelileri (fok ve balina), kara memelileri (kutup ayıları ve kutup tilkileri) ve martılardır; ılık kesimlerde kaz ve ördekler de yaşar.

Güneydeki sığ bölgelerde sualtı bitki örtüsü çok zengindir; kahverengi, kırmızı ve yeşil algler yaygın olarak görülür. Genellikle kaya ve taşlarla kaplı olan kıyılarda yüzde 20 ile yüzde 40 arasında değişen oranlarda funda, karayosunu ve likenler bulunur. Ot türleri seyrektir.

Barère (de Vieuzac), Bertrand (d. 10 Eylül 1755, Tarbes - ö. 13 Ocak 1841, Tarbes, Fransa), Jakoben diktatörlüğü döneminde (1793-94) Fransa'yı yöneten Kamu Güvenliği Komitesi'nin önde gelen üyelerinden. Kralcı eğilimler taşıdığından kuşku

Barère, François Bonnaville'in çiziminden Louis-François'nın oymabaskısı. 19. yy başları. Bibliothèque Nationale, Paris

duyulanlara karşı yürüttüğü katı politikayla en çok korkulan devrimcilerden biri olmuştur.

Hukukçu ve din adamları yetiştirmiş orta sınıf bir aileden geliyordu. Toulouse Üniversitesi'nde hukuk okudu ve 1777'de Tarbes'da sulh yargıcı oldu. 1788'de Paris'e yaptığı gezide liberal ve cumhuriyetçi düşüncelerden etkilenerek yerel *Parlement*'lerin(*) kapatılmasını ve ulusal bir halk meclisi kurulmasını savunmaya başladı.

1789'da Tarbes'da Bigorre *cahier*'sinin (feodal hakların feshedilmesine yönelik dilekeler listesi) yazılmasına yardımcı oldu. *Etais Généraux*'da Tarbes temsilcisi olarak yer aldı. 1789 sonbaharına doğru Jakobenlere katıldı ve krallık topraklarını dağıtmak amacıyla oluşturulan Mülkler Komitesi'nde

görev aldı. 1790'da Paris'in ünlü kişileri arasına giren Barère, Robespierre'i destekledi ve 1791'deki devrimci hükümetin oluşturulmasında önemli bir rol üstlendi. Halkın Tuileries Sarayı'na yaptığı baskından sonra Kral XVI. Louis'nin hapsedilmesini destekledi. 1793'te de kralın öldürülmesini açıkça savundu. Ocak 1793'te devrimci ilkeler doğrultusunda Avrupalı krallık yanlısı devletlere karşı savaş açılmasını ve milliyetçiliği savunan "Fransız Halkına Rapor"u hazırladı. Nisan 1793'te ilk Kamu Güvenliği Komitesi'nin kurulmasında görev aldı ve komitenin sekreterliğine seçildi. "aristokratik komplo"ya ilişkin propagandayı yönlendirerek gücünün doruğuna ulaştı. Ağustosta kaçakların mülklerine el konmasını, bütün Bourbon prenslerinin kovulmasını, genel ve zorunlu askerlik hizmetine ve ulusal bir ordu kurulmasına ilişkin kararnameyi, Kamu Güvenliği Komitesi'nin ekonomide ve dış ilişkilerde mutlak denetim kurma politikasını savundu. 1794 ilkbaharında kültürel propaganda başkanlığına atandı.

Robespierre'in Temmuz 1794'te idamından sonra hızla gözden düşen Barère, Bordeaux'ya kaçtı. 1795'te tutuklanması ve sınır dışı edilmesi için emir verildi. 1799'da Napoléon tarafından bağışlandı ve 1803'te de "kamuoyu raportörü" olarak görevlendirildi. Bourbon monarşisinin 1814'te yeniden kurulması üzerine, saf değiştirerek tahta bağlılığını sundu. Napoléon'un Yüz Gün Yönetimi sırasında milletvekili seçildiği için, 1815'te Bourbonlar yeniden başa geçince kara listeye alındı ve Belçika'ya kaçmak zorunda kaldı. 1830'da Paris'e döndü ve 1833'te Hautes-Pyrénées Genel Konseyi'ne seçildi.

barfiks, YÖKSEK BAR olarak da bilinir, yalnızca erkekler arası yarışmalarda kullanılan jimnastik aleti. 19. yüzyılın başlarında, jimnastiğin babası sayılan Friedrich Jahn tarafından geliştirilmiştir. 28 mm çapında, 2,35-2,5 m uzunluğunda, yerden 2,5 m yükseklikte yatay, perdahlı çelikten bir çubuktur. Yarışmacılar çoğunlukla ellik taktarlar ve hareketlerini 15-30 saniye içinde tamamlarlar. Başlıca hareketler şunlardır: Jimnastikçinin, bara asılı durumdan, bann üzerinde başaşağı duruma geçmesi; iki elle değişik biçimlerde tutarak ya da yön değiştirerek bann çevresinde tam dönme; bann üzerinden bacakları geçirme, elleri bırakma ve çubuğu yeniden yakalama; bedenin duruşunu değiştirmeyi, dönmeyi ve bann bırakıp yeniden yakalamayı gerektiren hareketler; bann üstünde bacakları açık halde durarak ya da bardan ileriye ve geriye doğru saltolar atarak yapılan bitiş hareketi. Ayrıca bak. spor ve oyunlar: sonuçlar (jimnastik); Olimpiyat Oyunları.

Barfuruş (Iran) bak. Babul

Bargavata, 8-12. yüzyıllar arasında Fas'ta dinsel bir devlet kuran Berberi kabileler birliği. Orta Atlaslar ile Atlas Okyanusu arasındaki ovada yaşayan Masmuda ailesinden olan Bargavatalar, 740-742 arasında Emevi halifesine karşı girişilen Harici ayaklanmasında Miknasa ve Gumarı Berberilerine katılarak Taneja'yı ele geçirdiler ve 740'taki Soylular Savaşı'nda İspanya'dan gelen Emevi ordularını yendiler. Kısa bir süre sonra ayaklanma bastırıldı, ama 748-749'da Bargavatalar arasında, Salih İbn Tarif adlı yeni bir önder ortaya çıktı. Peygamber olduğunu söyleyerek, İslamla pagan ve astrolojik inançların bir karışımını benimsetmeye çalıştı. Ardılları bu öğretiyi bütün birlik içinde yaydılar. Ebu Gufeyl'in 885-913'teki yönetimi sırasında birlik, Bargavata toprakları üzerine tam olarak

yerleşti ve ticaretle başarılı, büyük ölçüde savunmaya yönelik bir devletin oluşturulmasına yardımcı oldu.

10. yüzyılın ortalarında Bargavatalar, Berberilerin aykırı inançlarına ve sarayın ise Müslümanlığa katı bir biçimde bağlı olmasına karşın Kurtuba (Córdoba) Emevileriyle diplomatik ilişkiler kuracak kadar güçlendiler. Ama, iki güç arasındaki ilişkiler yüzyılın sonunda gerginleşti ve Bargavatalar 977-978 ve 998-999'da İspanya'dan gelen iki istilaya, 982-983'te de doğudan, Fatimilerin bir kolunun saldırısına uğradı. Bu akınlara başıyla karşı koymalarına karşın, 11. yüzyılda, Emevilerin müttefiki olan Berberi komşuları Beni İfranlara yenik düştüler. Bunu 1059'daki Murabit isgali izledi ve Bargavatalar savaşta Murabitların ruhani önderi Abdullah İbn Yasin'i öldürmeyi başardıkları halde ağır bir yenilgiye uğradılar. Bargavataların geri kalanları da Muvahhidlerin saldırısı karşısında tutunamadı ve 1148-49'daki yenilginin ardından ortadan silindi.

bargello işi bak. Floransa kanaviçesi

Bargello Müzesi, İtalyanca MUSEO NAZIONALE DEL BARGELLO, Floransa'da 13 ve 14. yüzyıllarda yapılmış olan Bargello (ya da Podestà) Sarayı'ndaki sanat müzesi. 1865'te kurulan müze özellikle Donatello, Michelangelo, Pollaiuolo, Sansovino ve Verrocchio'nun yapıtlarını da içeren Rönesans heykelleri koleksiyonuyla ünlüdür.

Burada ayrıca fildişi, tunç, majolika örnekleriyle, madalyalar, dokumalar, silahlar ve zırhlardan oluşan bir dekoratif sanatlar koleksiyonu da sergilenmektedir. Koleksiyonda Luca Della Robbia ve Cellini'nin yapıtları da vardır.

Barghest, BARGUEST ya da BARGEST olarak da yazılır, Kuzey İngiltere folklorunda (özellikle Yorkshire'da) rastlanan, yalnızca

Barghest, Don Bolognese'nin çizimi; Robin Palmer'in *Unicorns and Other Magical Beasts* adlı kitabından, 1966 Don Bolognese Henry Z. Walck Inc.

geceleri ortaya çıkan, çok iri dişli ve pengeli canavar ya da gulyabani köpek. Barghest'i açıkça görenlerin hemen öleceğine, gözleri ilişenlerin de birkaç aylık ömrü kaldığına inanılır.

Barguzinski Doğal Koruma Alanı, Rusya Federasyonu'nun güneyinde, doğa bilimleri araştırmaları için ayrılmış bölge. Baykal Gölünün kuzeydoğu kıyılardan Barguzinski Dağlarının batı yamaçlarına kadar uzanır. 1916'da Barguzinski samurlarının yaşadığı bölgeyi koruma altına almak için oluşturulan Barguzinski Doğal Koruma Alanı, 263.200 ha'lık bir alanı kaplar. Baykal Gölü kıyı şeridi ile kıyıdaki göl sularını ve Barguzinski Dağlarının yamaçlarının bir bölümünü içine alır. Dağlık kesimlerinde göller ve buzyalakları vardır. Göl kıyılarına yakın yerleri melez ve ormangülleriyle kaplıdır; yükseklerde sedir, melez ve göknar ağaçlarından oluşan taygalar, en yüksek

kesimlerinde ise tundralar, likenlerle kaplı kayalıklar ve yarılar görülür. Bölgede yaşayan yabanıl hayvanlar pika, Sibirya orman gelengisi, tilki, bayağı geyik, ren geyiği, boz ayı, kakım, gelincik, susamuru, sığın, volerin, misk geyiği ve göl kıyılarında çokça rastlanan Baykal fokudur. Başlıca kuş türleri arasında ise bayağı deniz kartalı, kartavugu, ormantavugu, guguk, örtegen ve baştan-kara sayılabilir.

Barın, Emin (d. 2 Haziran 1913, Bolu - ö. 29 Aralık 1987, İstanbul), eski hat sanatına yeni bir anlayış ve yorum getiren Türk hattat ve cilt sanatçısı.

Hattat ve cilt sanatçısı Hafız Mehmed Tefvîk Efendi'nin oğludur. Yedi yaşındayken babasından hat öğrenmeye başladı. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul'a gitti. 1932'de İstanbul Muallim Mektebi'ni, 1936'da Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü Resim-İş Bölümü'nü bitirdi. Kâmil Akdik ve Necmeddin Okyay'dan hat dersleri aldı. 1937'de hat ve cilt alanında uzmanlık yapmak için Almanya'ya gönderildi. Oradayken hazırladığı Olimpiyat kitabı ile Hamburg Kitap Sereisi'nde birincilik ödülünü kazandı. 1939'da Leipzig'deki Kitapçılık ve Sanat Akademisi'ne girerek Prof. Thieman ve Prof. Spemann'dan yazı, Prof. Wiemeler'den kitap ciltçiliği dersleri aldı.

1943'te Türkiye'ye dönen Barın, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde bir hat ve cilt sergisi açtıktan sonra, Dekoratif Sanatlar Bölümü'nde öğretim üyesi oldu. 1958'de *Fatih Divanı* kitap cildiyle Uluslararası Brüksel Sergisi'nde birincilik ödülü kazandı. 1969'da Gülbenkian Vakfı'nın çağnısı olarak gittiği Lizbon'da su baskınından zarar gören bazı Türk-İslam yapıtlarının restorasyonunda çalıştı. 1977'de Dublin Sanat Akademisi'nde, 1983'te Paris'te UNESCO Genel Merkezi'nde, 1985'te Münster'de hat sergisi, 1986'da İslam Kültür Merkezi'nde ikinci kez cilt sergisi açtı. 1983'te emekliye ayrılan Barın 1984'te "Ya Rahim" adlı yapıtıyla Türkiye İş Bankası Süsleme Büyük Ödülü'nü kazandı.

Latın alfabesiyle sayısız diploma, berat ve aralarında Anıtkabir'in yazılarının da bulunduğu birçok yazıt yazan Barın, daha önce Kâmil Akdik ve Necmeddin Okyay'dan aldığı derslerden de yararlanarak 1965'te hattatlığa döndü. Özellikle küfi yazıda yeni yorumlarla güzel yapıtlar verdi. Küfiden başka celi divanı yazı üzerinde çalıştı. Serbest anlayışa dayanarak yaptığı çalışmalarla da dikkati çekti. Çalışmalarını kendi cilt ve hat atölyesinde sürdürmüş olan Barın'ın 200'ü aşkın yapıtı vardır. Yapıtları ölümünden sonra atölyesinin bir katında bir araya toplanmıştır.

barınma limanı, olası bir tehlike karşısında gemiye ve yüke bir zarar gelmesini önlemek amacıyla uğranılan ve geminin normal rotası üzerinde bulunmayan liman. Geminin bir tehlike durumunda barınma limanına girmesi sonucunda ortaya çıkan zarar ve masraflar barınma müşterek avaryası sayılır. Bu buluş, York-Anvers Kuralları'nda(*) yer almaktadır. Barınma müşterek avaryasına giren masraflar Türk Ticaret Kanunu'nun 1190. maddesinde sayılmıştır. Barınma limanı ya da yenne giriş masrafları; barınma ya da dönmenin sonucu sayılabilmek koşuluyla bu liman ya da yerden ilk yükün tümü ya da bir bölümüyle çıkış masrafları; gemi onarımı için zorunlu olan yük, yakıt ve kumanyayı yükleme ve boşaltma masrafları; bakım ya da müşterek avar-

yaya girmeyen onarımlar için kaptanlara ve öbür personele ödenen fazla çalışma ücretleri.

barış antlaşması bak. savaş hukuku

barış çubuğu, KUTSAL ÇUBUK olarak da bilinir, Amerikan Yerli kültüründe, törenlerde kullanılan başlıca eşyadan biri. Dinlenmek amacıyla içilmekle birlikte, dinsel bir eşya sayılır ve bütün törenlerde kullanılırdı. Hem tütünün uyuşturucu etkisi, hem de içe çekildikten sonra havaya doğru üflenene dumanına yüklenen simgesellikten ötürü, barış çubuğuna saygı gösterilir ve ruhlar dünyası ile insanlar arasındaki temel iletişim aracı olarak kullanılırdı.

Barış çubuğu, başlıbaşına bir küçükevren olarak görüldü. Çubuğu oluşturan parçaların ve üstünden sarkan, kuşu ya da at kılından süsleri bezemekte kullanılan renklerle motiflerin, evreni oluşturan temel öğeleri temsil ettiğine inanılırdı. Topluca yapılan ayinlerde olduğu kadar, tek başına dua ederken de tütürülen barış çubuğunun dumanı, içenin düşüncelerini başkalarına iletmesini sağlardı. En çok, altı yöne eğilerek yapılan toplu dualarda kullanılırdı. Pavni, Omaha ve Absaroka gibi bazı kabilelerin geliştirdiği karmaşık danslarda ise, topluluk adına Büyük Ruh'a barış çubuğunun dumanı sunulurdu.

Barış Derneği, tam adı TÜRKİYE BARIŞ DERNEĞİ, dünya barışının sağlanması için etkinlik göstermek amacıyla 20 Nisan 1977'de İstanbul'da kurulan dernek. Bilim adamları, yazarlar, hukukçular ve sanatçılardan oluşan 39 kurucu üyenin girişimiyle gerçekleşen ve siyasal görüş ayrımı yapılmaksızın herkese açık olduğu belirtilen derneğin başkanlığına eski büyükelçilerden Mahmut Dikerdem seçildi.

Nükleer silahların yasaklanması, ırkçılığı, sömürgecilik ve yeni sömürgecilik karşı çıkılması ve son verilmesi, insan haklarının korunması, Birleşmiş Milletler kararlarına saygı gösterilmesi ve uyulması, Helsinki Nihai Senedi'nin uygulanması gibi ilkeleri amaç edinen Barış Derneği'nin çalışmaları 12 Eylül Harekati'nden sonra durduruldu; 27 Ekim 1980'de de hakkında soruşturma açıldı. 23 Şubat 1982'de İstanbul 2 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nce 44 yöneticisi için tutuklama kararı verildi. Sovyetler Birliği yanlısı bulunduğu, Türkiye'de mevcut düzene ve NATO ittifakına karşı olduğu ve mevcut düzeni yıkarak yerine Marksist bir düzen kurmayı amaçladığı gerekçesiyle 17 Mayıs 1982'de açılan Barış Derneği davasında, sanıkların Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddelerine göre cezalandırılması istendi. Mahkemenin 14 Kasım 1983'te verdiği ilk ve 29 Ağustos 1984'te verdiği ikinci karar, Askeri Yargıtay'ca bozuldu. Öte yandan dernek hakkında ikinci bir dava daha açıldı. 1986'da birinci dava sanıklarının tutukluluk hallerinin kaldırılmasına karar verildi. Yurt dışında da yankı uyandıran Barış Derneği davası 1991'de çıkan Terörle Mücadele Kanunu'nun Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142'nci maddelerini kaldırması nedeniyle düştü.

Barış Dünyası, Ahmet Hamdi Başar'ın İstanbul'da yayımladığı ekonomi ve siyaset dergisi. 4 Şubat-23 Haziran 1944 arasında haftalık olarak 21 sayı, Nisan 1962'den Temmuz 1971'e değin aylık olarak 110 sayı çıktı. Ahmet Hamdi Başar dergide daha çok ekonomi ağırlıklı konulara yer verdi. Batı örneği bireysel mülkiyeti ve özel giriş-

mi savunurken, aynı zamanda devlet eliyle kalkınmadan yana olduğunu belirtti. Zaman zaman görüşlerini değiştiren Başar, son yıllarda dergide "devletçilik vasıtasıyla kalkınmak ve özel teşebbüs ve sermayeye dayanan, sosyal adalete uygun demokratik bir düzen içinde hür ve refahlı vatandaşlar yaratmak" gerektiği görüşünü savundu.

Barış Gönüllüleri, az gelişmiş ülkelere kalifiye insangücü göndermeye yönelik çalışmalar yürüten ABD resmi kuruluşu. Başkan J. F. Kennedy'nin başlattığı pilot yardım programı doğrultusunda, 22 Eylül 1961'de çıkarılan Barış Gönüllüleri Yasası ile kurulmuştur. 1971-82 arasında ACTION adlı bağımsız yardım kuruluşuna bağlı bir alt birim olarak çalışmıştır.

Yasaya göre kuruluşun amacı az gelişmiş ülkelerin eğitim, sağlık, tarım, ticaret, teknoloji, kamu hizmeti ve İngilizce öğretimi gibi alanlardaki yetişmiş insangücü eksikliğini gidermeye yardımcı olmak, bu ülkelerde ABD'ye karşı dostluk duygularını geliştirmek ve dünya barışının gelişimine katkıda bulunmaktır. Barış Gönüllüleri'nin gerçek amacının, az gelişmiş ülkelerde Amerikan dünya görüşünün, kültürünün, siyasal ve askeri nüfuzunun yayılmasına çalışmak ve ABD yararına çalışacak etkili bir aydınlar grubunun yetişmesini sağlamak olduğu yolunda savlar da bulunmaktadır.

Becerri, eğitim ve deneyim durumlarına göre belirli alanlarda görevlendirilen Barış Gönüllüleri, gittikleri ülkede en az iki yıl kalırlar. Görevlerini yerine getirirken o ülkenin diliyle konuşmaları ve bulundukları çevrenin yaşam düzeyine ayak uydurmaları beklenir.

1961'de 16 ülkeye 900 gönüllü gönderilirken, bu sayı hızla artarak 1966'da 10 bini aştı. Bu arada gönüllü gönderilen ülke sayısı da 52'ye çıktı. 1980'lere doğru çeşitli ülkelerin bu yardım programına gösterdikleri tepkiler sonucu, 63 ülkeye yayılmış olan gönüllülerin sayısı 6 bine kadar düştü. Bu dönem içinde Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkelerinde toplam 40 bini aşkın kadın ve erkek Barış Gönüllüsü çalıştı. 1970'lerde gönüllülerin aileleriyle birlikte gönderilmesi politikasının benimsenmesi, daha nitelikli uzmanların seçilmesini ve bunlara ağırlık verilmesini sağladı. Bu arada çalışma programlarının belirlenmesinde ev sahibi ülkelerle daha sıkı bir işbirliği kurulmasına yönelik çabalar gösterildi. 1989'da bütçe kısıntısı nedeniyle gönüllülerin sayısı 5.100'e düşüyse de, yardım alan ülkelerin sayısı, Doğu Avrupa ülkeleriyle birlikte 90'ı bulunca gönüllü sayısında artış oldu.

Türkiye ile ABD arasındaki Barış Gönüllüleri İkili Antlaşması 27 Ağustos 1962'de karşılıklı mektup değişimi ile gerçekleştirildi. Antlaşmaya göre ortaklaşa saptanacak programlar çerçevesinde Türk hükümetinin talep ettiği ve ABD hükümetinin kabul ettiği sayıda Barış Gönüllüsü Türkiye'de görev alacaktı. Bu gönüllüler her iki hükümetçe belirlenecek özel ve resmi kuruluşların denetiminde çalışacaklardı. Türkiye'ye ilk Barış Gönüllüleri Eylül 1962'de geldi. 1960'ların sonuna değin Türkiye'de görev yapan gönüllü sayısı 1.200'ü geçti. Sonraki yıllarda giderek daraltılan gönüllü gönderme programına 1972'de son verildi.

Barış Gönüllüleri Türkiye'de İngilizce öğretim, toplum kalkınması, çocuk bakımı, sağlık (hasta bakımı ve eğitimi), tüberküloz denetimi, ev ekonomisi öğretimi, turizm ve üniversitelerde okutmanlık gibi programlarda görev aldılar.

Fransa, Almanya ve İngiltere gibi bazı Avrupa ülkelerinde de ABD'dekine benzer

denizası gönüllü yardım programları vardır. Mali açıdan bazen özel kuruluşlarca da desteklenen bu programlar, genellikle genç gönüllülerin az gelişmiş ülkelerde bir-iki yılına çeşitli kalkınma projelerinde görev almasına dayanır.

barış içinde bir arada yaşama, II. Dünya Savaşı'nı izleyen Soğuk Savaş(*) yıllarından sonra SSCB tarafından ortaya atılan, kapitalist ve sosyalist sistemler arasındaki ilişkilerin savaşa yol açmadan sürdürülebileceğini belirten doktrin.

1920'lerin başında V. İ. Lenin tarafından ilk kez sözü edilerek çerçevesi çizilen tenim, farklı toplumsal sistemleri olan ülkeler arasında barışçı ilişkiler kurulmasını öngörüyordu. SSCB'ye göre barış içinde bir arada yaşama, sosyalist ve kapitalist ülkeler arasında temelde çatışmaya dayanan ilişkilerde belli bir evreyi belirliyordu. Sosyalizmin bütün dünyada aynı anda zafere ulaşması olanaksızdı; bir ya da birkaç ülkede sosyalizmin kuruluşundan, bütün dünyada sosyalist devrimlerin tamamlanmasına değin yer yüzünde aynı anda iki sistemin bulunması kaçınılmazdı. Bu evrede, doğrudan bir savaş önlenemez, ama devrimci mücadele başka araçlarla sürecek.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) birinci sekreteri Nikita Kruşçev, 21 Haziran 1960'ta yaptığı bir konuşmada, kapitalizm koşullarında savaşı kaçınılmaz olduğu yolundaki kuramın artık geçerli olmadığını görüşünü yineledi. Moskova'da toplanan 81 komünist partisinin temsilcilerince 5 Aralık'ta yayımlanan bildiride de "barış içinde bir arada yaşama" terimi kullanılıyordu. Bu belgeye göre, komünizmin başlanı ve yaygın etkisi sayesinde, "dünyada sosyalizmin kesin zafere gerçekleşmeden önce de, kapitalizm dünyanın bir bölümünde varlığını sürdürürken toplum yaşamından savaş dışlamak gibi gerçek bir olanak ortaya çıkabilecekti". Kruşçev, daha sonra da sosyalizmin başarısının anahtarının "barış içinde bir arada yaşama" olduğunu vurguladı. Bu kural, ulusal kurtuluş savaşlarını geçersiz kılmıyordu; SSCB, sömürgeci devletlerin boyunduruğundan kurtulmaya çalışan güçleri aktif bir biçimde destekleyecekti. Gene Kruşçev'e göre "barış için mücadele sloganı, komünizm için mücadele sloganıyla çatışmıyordu".

Bu doktrinin ana çizgileri, Ekim 1964'te Kruşçev'in yerine geçen Leonid Brejnev tarafından da sürdürüldü. Brejnev'in 1960'lar ve 1970'lerde sık sık yinelediği görüşe göre, uluslararası ilişkilerde yumuşama, kapitalizmin, sosyalizm güçlerinin gelişmesini önleyemez duruma düşmesiyle sağlanabilirdi. Bu yorum çerçevesinde yumuşama, yalnızca SSCB ile onun Batı'daki belibablı ideolojik rakipleri arasındaki devlet ilişkileriyle sınırlıydı. Öteki bütün alanlarda, yumuşama sırasında ideolojik mücadele ve ideolojik uyanıklık daha da yoğunlaştırılacaktı.

Barış Misyonu, ABD'de Peder Divine'in (1880?-1965) kurup yönettiği, çoğunluğunu Siyahların oluşturduğu mezhep. Müridleri, Peder Divine'a Tanrı, Evrenin Başrahibi ve Nükleer Enerjinin Kullanıcısı adlarıyla taparlardı.

Birçok kaynağa göre asıl adı George Baker olan Peder Divine, yoksulluk ve düşkünlük ortamının Siyah mesihlerin ortaya çıkmasına yol açtığı Yeniden İnşa Dönemi sonrasında Georgia eyaletindeki Savannah'da yetişti. Ayrıca etkisi altına girdiği ilkel mistisizm, Kutluluk ve Pentekost Protestanlık akımları da onun üzerinde derin izler bıraktı.

George Baker adını bırakıp önce Binbaşı J. Devine, ardından Peder Divine (İngilizcede "tanrısal") kimliğine bürünmesi, 1919'da Long Island'daki Sayville'de ilk "Cennet"ini kurmasıyla noktalandı. Yasal engellemeler nedeniyle Manhattan'a (Harlem) ve Philadelphia'ya taşınmak zorunda kaldı. Bu durum, kurduğu mezhebin Kuzey ve Güney'deki kentlere de sıçrayarak olağanüstü bir gelişme göstermesini sağladı.

Cennet'in, zengin bir ayın şöleninde cinsiyetlerin ayrılması ve bütün ırkları birleşmesiyle simgendiğini öne süren Peder Divine, ırklararası tam bir kaynaşmanın gerekliliği, Kitabı Mukaddes'in *New Day* gazetesi olduğu, Peder uğruna her şeyden ve herkesten vazgeçilmesi gerektiği ve Cennet'in bu dünyada bulunduğu inancını yaymaya çalıştı. Sayıları 500 bin ile 2 milyon arasında tahmin edilen müritlerinin kendisine sunduğu en az 1,5 milyon ABD Doları değerinde bir serveti istediği gibi kullanma yetkisine sahipti.

Peder Divine bazı Siyah işadamları destekleyerek onların başarıya ulaşmasını sağladı ve mezhebin temel gereksinimlerini de bu yoldan karşıladı. Divine Ana olarak bilinen karısı Penninah öldükten sonra, 1946'da 21 yaşındaki beyaz mürdi Edna Rose Richings ile evlendi. Peder Divine'in "başan"ının anahtarı, yetenekli çömezlerinin kendisine karşı beslediği derin bağlılıkta yatmaktaydı. Bu birlik ve bağlılık zamanla azaldı ve hareket gücünü yitirdi.

barışa karşı suçlar bak. uluslararası hukuk

Barışseverler Cemiyeti, tam adı TÜRK BARİŞSEVERLER CEMİYETİ, dünya barışının korunmasına katkıda bulunmak amacıyla 14 Temmuz 1950'de İstanbul'da kurulan dernek. Kurucuları Behice Boran, Adnan Cemgil, Nevzat Özmeriç, Osman Toprak-oglu, Vahdettin Barut, Reşat Sevinçsoy ve Muvakkar Güran'dı. Genel başkanlığa Behice Boran, genel sekreterliğe Adnan Cemgil seçildiler.

Barışseverler Cemiyeti dünya barışını ve Türkiye'de barışçı dış politikayı savunmaktan başka, nükleer silahların yasaklanmasını da istiyordu. Dernek yönetim kurulu, Temmuz 1950 sonlarında Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker gönderme kararını protesto etmek amacıyla, TBMM Başkanlığı'na Behice Boran ve Adnan Cemgil'in imzasını taşıyan bir telgraf çekti; ayrıca görüşlerini de bir bildiri ile kamuoyuna açıkladı. Bu telgraf ve bildiride, Kore'ye gönderilen askerlerin geri çağırılması ve TBMM'nin bir daha asker gönderilmemesi için karar alması istendi.

Bunun üzerine 29 Temmuz 1950'de dernek kurucuları tutuklandı, Barışseverler Cemiyeti'nin etkinliklerine de son verildi. 30 Aralık 1950'de Ankara Garnizon Komutanlığı'na bağlı askeri mahkemenin verdiği kararda, dernek tüzüğünde siyasetle ilgilenmeyeceği belirtilmesine karşın, siyasal amaçla Türkiye'nin ABD ile dostluğunun bozulmaya ve halkın hükümete olan güveninin sarsılmaya çalışıldığı belirtilerek kurucular on beşer ay hapse mahkûm edildi.

Bari, Doğu Afrika'da, Somali'nin kuzeydoğusunda yönetim bölgesi (*gobolka*). 70.000 km²lik yüzölçümüyle ülkenin en büyük bölgesidir. 1960'a değin eski İngiliz Somaliland Protektorası içinde yer alan Bari, 1973'te eski Migiurtin bölgesinin kuzey topraklarının ayrılmasıyla oluşturuldu. Kuzeyde Aden Körfezi, doğuda Hint Okyanusuna bakan toprakları batıda Sanaag, güneybatı ve güneyde Nugaal yönetim bölgeleriyle çevrilidir. Aşın

ölçüde sıcak (yıllık ortalama sıcaklık Boosaaso'da [Bender Kasım] 30° C) ve kurak (yıllık ortalama yağış 25 mm'den az) olan kuzey ve doğu kıyıları, iç kesimlerde yükselerek yarı çöl bir platoya dönüşür. Plato bölgesinde aralık ayında ısı sıfırın altına düşerken, kıyı bölgelerinde temmuz ayında 49° C'yi geçen sıcaklıklar görülür. 1974-75'teki büyük kuraklıktan en çok Bari etkilenmiştir. Somali'nin kuzeydoğu ucunda Aden Körfezinin Hint Okyanusuna açıldığı yerde bulunan Caseyr (Guardafui) Burnunda 1922'de İtalyanlar tarafından yapılmış bir deniz feneri vardır. Doğu kıyısındaki Hafun Burnunda dünyanın en büyük tuz yataklarından bazıları bulunur. Kıyı açıklarında da bol miktarda sardalye çıkar. Hafun yöresinde oldukça elverişli doğal limanlar vardır; Somali yönetimi 1980'lerin başında bu yörenin kalkınmasına büyük ağırlık vermiştir. Kuzeybatı kıyısındaki bölge merkezi Boosaaso, kaplıcalarıyla ünlüdür. Nüfus (1980 tah.) 222.300.

Bari, Latince **BARIIUM**, İtalya'nın güneydoğusunda Puglia (Apulia) yönetim bölgesi ile Bari ilinin merkezi kent. Brindisi'nin kuzeybatısında, Adriya Denizi kıyısındadır. İÖ 1500'lerden beri yerleşim bölgesi olarak kullanıldığı sanılmaktadır. Güçlü Yunan etkisinin ardından Roma yönetimine girerek Barium adını aldı ve önemli bir liman haline geldi. İÖ 180'lerden kalma belgelerde bu limandan söz edilmektedir. Roma döneminde balıkçılık açısından da önem kazanan ve İS 9. yüzyılda bir Sarazen kalesi olan kent, 885'te Apulia'daki Bizans valisinin yönetim merkezi oldu. 1071'de Normanlar tarafından fethedildi. Pierre l'Hermitte, Haçlı Seferi vaazını 1096'da burada verdi; Haçlı birliklerinin büyük bölümü de kentin limanından denize açıldı. 1156'da Sicilyalı Guglielmo il Malo'nun yerle bir ettiği Bari, İmparator II. Friedrich döneminde

S. Niccolò Bazilikası, Bari, İtalya
SCALA Art Resource/EB Inc

minde (hd 1220-50) yeniden güçlendi. 14. yüzyıldan başlayarak çeşitli yönetimler altında bağımsız bir düklik oldu. 1558'de Sforza ailesinden Napoli Kralığı'na geçti ve 1860'ta da İtalya Kralığı'na bağlandı. Günümüzde Bari yeni ve eski limanları birbirinden ayıran yarımadada üstündeki eski

kenitten, kıyıda her iki yaka boyunca uzanan yeni kenitten ve iç kesimlerdeki sanayi bölgesinden oluşur. Eski kentin başlıca tarihsel yapıları arasında, 12. yüzyılda romanesk üslupta yapılmış katedral, II. Friedrich tarafından yeniden yaptırılıp, sonradan genişletilen Norman kalesi, Bari'nin en büyük azizi Niccolò'nun kutsal emanetlerini saklamak için 1087'de yapılan S. Niccolò Bazilikası bulunur. Başpiskoposluk merkezi olan kentte, 1924'te kurulmuş bir üniversite, bir resim galerisi ve arkeoloji müzesi de vardır. Batı-Doğu Ticaret Fuarı (Fiera del Levante) 1930'dan beri her yıl burada düzenlenmektedir.

Milano ve Bologna'dan gelip Brindisi'ye uzanan demiryolu Bari'nin doğu kıyısından geçer. Kent yakınlarındaki Palese havaalanından uluslararası ulaşım sağlanır. Ayrıca Adriya Denizindeki limanlara, Karadeniz'e ve Akdeniz'e vapur seferleri vardır. Bari, karayoluyla da Adriyatik kıyısındaki diğer kentlere ve İtalya'nın batı kıyısındaki Napoli'ye bağlanır. Bir tarım merkezi olan kentte gıda işleme, petrol arıtma, dokumacılık ve matbaacılık ile tütün, sülfür, yapı malzemeleri, makine, alüminyum ve demir eşya üretimi yapılır. Balkanlar ve Ortadoğu ile yoğun deniz ticareti yapan Porto Nuovo'dan (Yeni Liman) şarap, zeytinyağı ve hadem ihraç edilir. Nüfus (1990 tah.) belediye, 355.352.

Bari, Nazmi (d. 1929, İstanbul), Türk tenisiçi. Beyrut ve Viyana turnuvalarında birincilik kazanmıştır.

Tenise 1948'de İstanbul Tenis Eski ve Dağlık Kulübü'nde başladı. İlk Türkiye şampiyonluğunu 1951'de kazandı. Toplam 15 kez Türkiye birincisi oldu. Beyrut, İsrail, Viyana, Atina ve Novisad uluslararası turnuvalarında birincilik kazandı. Çeşitli turnuvalarda toplam 307 kupa aldı. 1965'te antrenörlüğe başladı. Uluslararası düzeyde başarı kazanan Ferdi Taygan gibi tenisçiler yetiştirdi.

Bari Kuşatması, Robert Guiscard komutasındaki Normanların, Güney İtalya'daki son önemli Bizans kalesini almasıyla (Nisan 1071) sonuçlanan ve İtalya Yarımadası'ndaki Bizans egemenliğinin sonunu getiren uç yıllık kuşatma (1068-71).

Adriyatik kıyısında Venedik'ten sonra en önemli ticaret merkez olan Bari, Batı Avrupa ile Doğu Bizans arasındaki yolların kesişme noktasında, stratejik bir konumda bulunuyordu. Çok iyi tahkim edilen liman, Guiscard komutasındaki Norman filosunun ablukasına değin denizden gelen saldırılara karşı kenti her zaman korumuştur.

Bariler, Sudan'ın güneyinde Cuba yakınlarında yaşayan halk. Nil-Sahra dil ailesinin Çarı Nil koluna bağlı bir Doğu Sudan dili konuşur, Nil Vadisinin sıcak ve kuru düzlüklerine dağılmış küçük köylerde yaşarlar. Başlıca ürünleri dandır. Ayrıca siğir yetiştirirler. Bölgede oturan Kakua, Mondari, Kuku, Faculu, Nyangbara ve Nyepu gibi pek çok küçük kabile de aynı dili ve kültürü paylaşıyor.

Bariler özgür insanlar ve toprağa bağlı köleler biçiminde iki sınıfa ayrılır. Demirciler, avcılar ve benzer gruplar alt kasta oluşturur. Sayıları 150'yi bulan babayanlı klanların çoğu özgür insanlardan oluşur. Hem kadınlar, hem de erkekler için zorunlu olan yetişkinliğe geçiş töreninde alt kesicilerle çekilmesi ve bedende çeşitli yaralar açılması gibi uygulamalara yer verilir. Er-

kekler bu törenin ardından farklı adlan ve süs işaretleri olan yaş gruplarına girerler. Barilerde tek bir şef yerine, çok sayıda "büyük adam" vardır. Bunlar, sayıca az olmakla birlikte son derece güçlü olan ve dinsel törenleri yürüten "yağmur yağdırıcılar" ile ekim, av ve savaşın iyi gitmesi için büyü yapmakla görevli olan "toprağın babaları"dır. Bu makamların ikisi de babadan oğula geçer. Bariler gökyüzünde oturup yağmur yağdıran iyi tanrı ile toprağın altında yaşayıp ekinleri etkileyen kötü tanrı biçiminde iki kişiliği olan tek bir tanrıya inanırlar. Ölülerinin ruhuna kurbanlar adarlar.

Barinas, Venezuela'nın batısında eyalet. Kuzeyde Portuguesa ve Cojedes eyaletleri, doğuda Guarico Irmağı, Güneyde Apure Irmağı, batıda Táchira ve Mérida ile çevrilidir. Yüzölçümü 35.200 km²'dir. Llanos(*) çayırlarında yer alır. Kuraklık ve su taşkınlarının birbirini izlediği Barinas'ın ekonomisi geçmişte büyük ölçüde sığır besiciliğine dayanıyordu. Sıtmanın denetim altına alınması, bütün hava koşullarında kullanılabilen karayollarının yapımı, petrol sanayisi ve imalatın hızla gelişmesi ve Llanos'ta özellikle kuzeybatıdaki sulama tesislerine yapılan kamu yatırımları sonucu hızla gelişerek yeni işkollarına kavuşmuştur. Venezuela'nın en çok sığır yetiştiren eyaletleri arasında yerini korumakla birlikte, tarımdaki önemi de giderek artmaktadır. 1948'de yörede petrolün bulunması büyük değişikliklere neden olmuştur. Petrol 320 km kuzeyde Puerto Cabello terminaline boru hatlarıyla taşınır. Önemli yolların kesişme noktasında yer alan eyalet merkezi Barinas, bir sığır ticareti merkezidir. Nüfus (1990) 456.246.

Barinas, Venezuela'nın batısında Barinas eyaletinin merkezi kent, Santo Domingo Irmağı kıyısındadır. Eyaletin kuzeybatısında Mérida Cordillerası'nın eteklerindeki Llanos'la(*) çevrili olan Barinas, geniş bir sığır besiciliği bölgesinin merkezi durumundadır. Çeşitli hayvansal ürünlerin işlendiği kentte mandıracılık da gelişmiştir. Gerideki bölgelerinde kakao ve tütün yetiştirilir. Barinas, And Dağlarının güney yamaçlarının kıyısından geçen bir karayolunun üzerindedir. Táchira eyaletinin merkezi San Cristóbal'ın 270 km kuzeybatısında, Portuguesa eyaletinin merkezi Guanare'nin 96 km güneybatısında yer alır. Havaalanı da vardır. Nüfus (1990 tah.) 179.918.

Barind, Bangladeş'te Raçsahi yönetim birimine bağlı Dinacpur, Rangpur, Borga ve Raçsahi illerinin, Hindistan'da Batı Bengal eyaletine bağlı Batı Dinacpur ve Malda illerinin bazı kesimlerini kapsayan bölge. Aşağı Ganj Ovasının Padma ve Brahmaputra ırmakları arasında kalan kuzeybatı bölümünün de içine alan bölge, Brahmaputra Irmağının Tista, Karatoya ve Atria kollarıyla akaçları. Kızılımsı ve sarımsı kil topraklarla (*khiyar*) kaplı, oldukça yüksek ve engebeli bir yüzeyi vardır. Bu yüzey eski dere yataklarını andıran ve kimi yerlerde suyla kaplı olan derin çöküntüler (*kharis*) ve sığ düzlükler biçimindeki çukurlu parçalanmıştır. Güneyde çok sayıda bataklık (*bhil*) görülür. Barind'in büyük bölümünün tarıma elverişli hale getirilmesi olmasına karşın, bölgede hâlâ sık çalılıklar ve yozlaşmış orman kalıntıları vardır. Bölgede buğday, arpa ve tütün yetiştirilir. Ayrıca Bangladeş'in şekerkamışı, baklagiller ve yağlı tohum ürünlerinin çoğu da buradan elde edilir.

Baring AİLESİ. 18. yüzyılın ikinci yarısından sonraki ticareti ve mali girişimleri ile ün kazanmış Alman kökenli İngiliz ailesi. Sonradan "sir" unvanı alan Francis Baring tarafından John & Francis Baring & Company adıyla 1763'te Londra'da kurulan aile şirketinin ortakları, başlangıçta başka tüccarlar için ihracat ve ithalat acentalığı yapıyordu. Çok geçmeden kendi adlarına satış yapmak amacıyla mal almaya başlayan ortaklar, ticari polise biçiminde kredi verme ve kişisel dostları ile müşterilerinden mevduat toplama işine giriştiler. Baring ailesi 1792'den sonra İngiltere'nin devrimci Fransa'ya karşı yürüttüğü savaşın giderlerini karşılamaya yardımcı etti. Şirket 1806'da adını Baring Brothers and Company olarak değiştirdi. Deniz sigortası işine de el atan Francis Baring'e, Doğu Hindistan Kumpanyası'na işlerlik kazandırılmasındaki rolünden dolayı "baronet" unvanı verildi. Baring İskoçyalı iktisatçı Adam Smith'in yandaşı, Yarırcılık akımının önde gelen adlarından reformcu Jeremy Bentham'ın arkadaşı ve başta genç William Pitt olmak üzere birçok İngiliz siyaset adamının danışmanıydı.

Sir Francis Baring'in ölümü üzerine şirketin yönetimi, daha sonra Ashburton 1. baronu unvanını alan ikinci oğlu Alexander Baring'e (1774-1848) geçti. Alexander Baring Pennsylvania'nın en zengin ailelerinden birinden gelen Anne Bingham'la evlendi. Bu evlilik şirkete, ABD bonolannın satışında ve ABD dış ticaretinin finansmanında, Amerikan İç Savaşı'na (1861-65) değin sürecek bir önderlik sağladı. Lord Ashburton, 1842'de İngiltere'nin ABD büyükelçisi sıfatıyla ABD dışişleri bakanı Daniel Webster ile Maine-New Brunswick arasındaki sınır belirleyen Webster-Ashburton Antlaşması'nı imzaladı.

Lord Ashburton'un 1848'de ölmesinden sonra işin başına geçen Thomas Baring (1799-1873), 1844'ten ölümüne değin Parlamento'da Huntingdon milletvekili olarak yer aldı. Onun büyük kardeşi Sir Francis Thornhill Baring (1796-1866) Portsmouth milletvekilliği (1826-65), maliye bakanlığı (1839-41) ve deniz bakanlığı (1849-52) görevlerinde bulundu. 1866'da da Northbrook baronu oldu. Bu unvanı devralan en büyük oğlu Thomas George Baring (1826-1904) 1876'da kontluğa yükseltildi. Northbrook 1. kontu büyük ölçüde devlet işleriyle uğraştı ve değişik zamanlarda birçok önemli resmi görevde bulundu. Asıl ününü Hindistan genel valiliği (1872-76) sırasında kazanan Northbrook'un son resmi görevi deniz bakanlığı (1880-85) oldu.

1873'te Thomas Baring'in ölümüyle şirketin yönetimini Henry Baring'in oğlu ve Sir Francis Baring'in torunu Edward Charles Baring (1828-97) üstlendi. Baring ailesi bu dönemde zenginliğinin doruğuna ulaştı. Sonraki yıllarda Baringlerin aracılığıyla Arjantin'e büyük miktarda İngiliz sermayesi aktarıldı. Borçları üstlenen ve faiz ödemelerini garanti eden Baringler, Arjantin hükümetinin sürekli ödeme güçlüğü içine girmesi nedeniyle büyük zararlara uğradılar. Ağır yükümlülükleri nedeniyle giderek genel bir mali bunalıma sürüklendiler. 1890'ın sonuna doğru borçları 21 milyon pounda varan şirket, ödemeleri durdurmanın eşiğine geldi. İngiltere Merkez Bankası'nın ülkenin önde gelen anonim bankalarıyla birlikte tam zamanında müdahale ederek borçları üzerine almasıyla, daha büyük bir felaket önledi. Ardından Baring Brothers 1 milyon pound sermayeli bir limited şirket olarak yeniden örgütlendi. Bu operasyonla rahatlayan şirket ve Baring ailesinin biryeleri sonunda borcun tümünü ödediler. II. Dünya Savaşı sırasında şirketin yönetim

kurulu başkanı İngiltere'nin ABD'deki sabit varlıklarının tasfiye edilmesi işiyle görevlendirildi.

Ailenin öteki tanınmış üyeleri, 1883-1907 arasında İngiltere başkonsolosu ve temsilcisi olarak Mısır'ı fiilen yöneten Cromer 1. kontu Evelyn Baring (1841-1917) ve edebiyatçı Maurice Baring'dir (1874-1945).

Baringo Gölü, Kenya'nın ortabatısında göl. Rift Vadisinin kuzey bölümünde Laikipia Kayalıkları ile Kamasia Dağları arasında deniz düzeyinden 975 m yükseklikte yer alır. Yüzölçümü 129 km², genişliği 8 km, uzunluğu 18 km ve ortalama derinliği 5 m'dir. Belirgin bir çıkışı bulunmayan bir tatlısu gölüdür. Kuzey ucunda suları lavlara karşı. Buradaki kayalık kıyılar, güney sınırındaki alüvyonlu düzlüklerle karşıtlık oluşturur. Baringo Havzasında yaşayan Kamasia ve Ncamus gibi Kalencin halkın gölde *Tilapia* (sudağa benzer bir balık) avlar; ayrıca büyükbaş hayvan besler ve Perkera Sulama Projesi ile sulanan bölgede tahıl yetiştirirler.

Baris bak. Isparta

Barisal, Bangladeş'te Khulna bölgesindeki Bakerganj (Barisal) ilinin merkezi kent. Ganj Deltasında, Arial Han Irmağının kolu olan Barisal'ın batı kıyısındadır. 1876'da belediye olan Barisal, deniz yoluyla 117 km kuzeyindeki Dakka'ya bağlandığından jüt ve piring taşımacılığında aktarma merkezi olarak kullanılır. Aynı zamanda Çittagong'a giden ırmak-deniz yolu üzerinde önemli bir limandır. Kentte Dakka Üniversitesi'ne bağlı 15 yüksekokul, bir halk kütüphanesi ve park bulunur.

Barisal ilginç bir doğa olayına adını vermiştir. Ganj Deltasında duyulan ve denizden gelen gökgürültüsünü andırır sesler "Barisal topları" olarak bilinir. Yeterince açıklanmamış olan bu seslerin sismik kaynaklı olduğu sanılmaktadır. Nüfus (1981) 172.905.

barit, baryum sülfat (BaSO₄) yapısında, en yaygın baryum minerali. Özellikle kurşun ve gümüş içerenli hidrotermal cevher damarlarında; kireçtaşı gibi tortul kayalarda;

ABD'de Missouri'den çıkarılan barit örneği
Joseph ve Helen Guetterman collection. John H. Gerard - EB Inc

kireçtaşının ufalanmasıyla oluşan kil çökeltilerinde; deniz çökeltilerinde ve korkayaclar içindeki oyuklarda rastlanır. Çoğunlukla boruyu andıran kristaller, bu kristallerin rozet biçimli agregaları ya da tepeli barit olarak bilinen dağınık levhalar halinde oluşur. En yaygın olarak elde edildiği bölgeler İspanya'da Kastilya ve Andalucia, Almanya'da Kuzey Ren-Vestfalya ve ABD'de Apalaşlar'ın güney bölümleri ile ülkenin orta kesimindeki eyaletler ve California'dır. Sanayide petrol ve gaz kuyularında kullanılan sondaj çamurunda ve baryum bileşiklerinin hazırlanmasında yararlanan öğütülmüş barit ayrıca, kâğıt, kumaş ve plak yapımında dolgu maddesi, beyaz boya mad-

dest (bak. litoon) ve renkli boyalarda eylemsiz madde olarak kullanılır. Selestine birlikte oluşturduğu katı çözelti dizisinde baryumun yerini stronsiyum alır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. sülfat mineralleri (tablo).

bariton, 18. yüzyılda moda olan bir yaylı çalgı. Viyola da gamba ailesinden olan

Almani baritonu; Güzel Sanatlar Müzesi, Boston
Leslie Lindsay Mason Collection of Musical Instruments
(Eski adı Garpan Collection), Museum of Fine Arts Boston

bariton, viyolonsel büyüklüğünde ve altı telliydi. Sapı perdeli olan baritonun, bazı sol elin başparmağı ile çalınan ve birbirleri ile bağlantılı olarak titreşen 40 kadar uyum telli vardı.

Haydın, yetenekli bir bariton çalgıcısı olan koruyucusu Prens Miklos Esterhazy için 175 beste yapmıştı. Terim ayrıca, normal obua-dan bir oktav aşağıya perdelenmiş obua (*hautbois baryton*: "bariton obua") için de kullanılır.

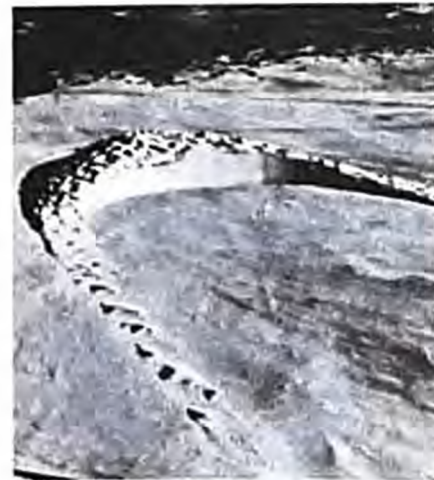
bariton, 19. yüzyılda kornet ve trompetten türemiş, *si* bemol ya da *do* sesli, bandolarda çok kullanılan pistonlu bakır nefesli çalgı. *Euphonium*'a benzerse de, boru çapı daha dardır ve dört ya da beş yerine üç pistonu vardır. Ses genişliği *fa* anahtarlı portenin alt *mi*'sinden başlayarak yukarıdaki üç oktava kadar çıkan baritonda notalar *sol* anahtarlı portede gerçek sesin üst dokuz-lusu temel alınarak yazılır. Almanya ve çoğunlukla Amerika'da bariton adının hem tenor korno, hem de *euphonium* için kullanılması anlam karışıklığına yol açmaktadır. Benzer ses perdesi olan sakshorn için her üç ad da kullanılabilir. Ayrıca bak. *euphonium*.

bariton (Yunanca *barytonos*: "kalın sesli"), vokal müzikte en çok rastlanan erkek sesi. Bas ile tenor arasında yer alır ve her iki ses kategorisinin bazı özelliklerini taşır. Normal olarak bariton partiyonları *la* perdesi ile *fa* (*fa'*) perdesi arasında kalan bölüm için yazılır; ama bu sesin sınırı her iki yönde genişletilebilir. Bu uygulamaya özellikle solo kompozisyonlarda ve bazı geleneklerde (örn. İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya ya da Rusya'da) rastlanır. Uygulamada seslerin sınıflandırılması yalnız sesin genişliğine göre değil, aynı zamanda niteliklerine, renklerine ve eğitim amaçlarına göre de yapılır. Örneğin bir oratoryo şarkıcısı tenor

olarak rahat şarkı söyleyebilir, ama operadaki rollerin zorunu kıldığı daha keskin ve sert tonlar, bariton sesinin genişliğinin geliştirilmesini gerektirebilir. *Baritonans* terimi Batı müziğinde ilk kez 15. yüzyılın sonuna doğru, daha çok Fransız sarayındaki bestecilerin alçak perdeli seslerin eklenmesiyle yaratılan çoksesliliği keşfetmesiyle kullanılmaya başladı. Daha sonraları soprano, alto, tenor ve basları oluşturan ve yaygın biçimde kullanılan dört ses partili koro müziğinde bariton sese genellikle yer verilmiyordu. Baritonu bir solo ses olarak ilk kez kullananlar Alman besteciler olmuştur. Mozart'ın operalarında bariton karakterlerin önemli ölçüde yer alması, Avrupalı çağdaşları arasında belirgin bir yenilik olarak değerlendirilmiştir. Bariton sesin başroller için kabul edilmesi, erkek tiplerinin çeşitliliğini, kahraman ve âşık rollerinde kalın seslerin önemini artırdı. Bu tür roller, daha önce yalnız ince seslere özgü olarak kabul ediliyordu.

barkan, tek yönden esen bir egemen rüzgârın etkisiyle oluşan yanmay biçimli kumul. En yaygın kumul türlerinden biridir; dünyanın bütün kum çöllerinde oluşur. Barkanların rüzgârüstü (rüzgâra bakan) yamacı dışbükeydir. Yanmayın sivri uçları rüzgârın yönünü ve kumun yarıllardan ilerleyişinin bitiş noktasını gösterir. Kumulun rüzgâra bakan yamacı yumuşak eğimli, rüzgâraltı yamacı ise daha dikdir. Barkanların yüksekliği 9-30 m'yi, rüzgâra dik taban eni ise 370 m'yi bulur. Rüzgârüstü yamaçtaki aşınmalar ve rüzgâraltı yamaçtaki çökeltmeler sonucu, barkanlar zamanla yer değiştirir. Bu oynama yılda yaklaşık 1 m ile 100 m arasında değişir. Genellikle tekil kumul grupları biçiminde olan barkanlar, egemen rüzgâr yönündeki bir düzlük boyunca uzayan zincirler de oluşturabilir.

Barkan, adını aldığı Türkistan gibi iç kesimlerdeki açık çöl bölgelerinin tipik özelliğini oluşturur. Bu sözcüğü 1881'de

Virü Vadisinde barkan kumulu, Peru
Servicio Aerofotografico Nacional, Lima, Peru

Rus doğabilimci Alexander von Middendor'un bilimsel literatüre kazandırdığı kabul edilir.

Barkan, Ömer Lütfi (d. 1902?, Edirne - ö. 23 Ağustos 1979, İstanbul), Cumhuriyet döneminin önde gelen Osmanlı tarihçisi. Aynı zamanda Türkiye'de iktisat tarihinin aynı bir bilim dalı olarak örgütlenmesine öncülük etmiştir.

Edirne Muallim Mektebi'ni bitirerek üç yıl ilkökul öğretmenliği yaptı. 1924'te girdiği İstanbul Darülfünunu (sonradan İstanbul Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi Felsefe

Bölümü'nü 1927'de bitirdikten sonra, lise öğretmen olarak yetiştirilmek üzere Strasbourg Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne gönderildi. 1931'de Türkiye'ye döndü ve Eskişehir Lisesi felsefe öğretmenliğine atandı.

1933 Üniversite Reformu sırasında doçentliğe yükselterek İstanbul Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde görevlendirildi. 1937'de İktisat Fakültesi İktisat Tarihi ve İktisadi Coğrafya Kursüsü'ne geçti. 1940'ta profesör, 1957'de ordinaryüs profesör oldu. Bu arada İktisat Tarihi Kursüsü başkanlığını

Barkan
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

yaptı; 1941'den sonra bir süre Hukuk Fakültesi'nde Türk hukuk tarihi dersleri okuttu. 1950'de Türk İktisat Tarihi Enstitüsü'nü kurdu ve 1973'te emekliye ayrılncaya değin müdürlüğünü yaptı.

1957'de Strasbourg Üniversitesi tarafından kendisine "onur doktoru" unvanı verildi. 1968'de Belgrad Akademisi muhabir üyeliğine seçildi. 1972'de Milletlerarası Oryantalistler Birliği'ne bağlı Osmanlı ve Osmanlı Öncesi Tarih Komitesi başkanı oldu.

Barkan henüz İnkılap Tarihi Enstitüsü'nü deyen giriştiği, Doğu Avrupa'daki tarım ve toprak reformu hareketleri alanındaki ilk araştırmalarında, Türkiye'deki toprak mülkiyetinin tarihsel ve hukuksal kökenleriyle köylülüğün sınıfsal yapısının Avrupa'dan farkı üzerinde durdu. Cumhuriyet'in bir toprak reformuna ihtiyacı duymamasını, bu farklılık varsayımlarına dayandırmaya çalıştı. 1937'de İktisat Tarihi Kursüsü'ne geçişini izleyen 12 yıl boyunca, Barkan'ın daha çok bu genel sorun üzerinde yoğunlaştığı ve konuya öncelikle bir hukuk tarihçisi olarak yaklaştığı görülür.

Örneğin 1937-38 yıllarında *Ülkü* dergisinde yayımlanan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çiftçi Sınıfların Hukuki Statüsü Üzerine" adlı dizi yazısında, Osmanlı reayasının, aradaki sosyo-ekonomik benzerlikler ne olursa olsun, hukuki statüsü bakımından Avrupa ortaçağ feodalizmindeki serflerle özdeş tutulamayacağını vurguladı. Osmanlı düzeninin "benzersizliği"ni öne çıkaran bu düşünce çizgisi, 1939-40 yıllarında yayımlanan ve özellikle "ortakçı kul"ları konu alan çok uzun makalelerinde; Osmanlı toplumunda bu ortakçı kullar dışında serflik olmadığını savunan, 1956 tarihli ve "Türkiye'de Servaj Var mı idi?" başlıklı bir başka makalesinde ve *İslâm Ansiklopedisi*'ne yazdığı "Timar" maddesinde (1974) ve "Feodal Düzen ve Osmanlı Timarı" (1975) makalesinde izlenebilir.

Gene bu dönemde Barkan, Osmanlıların fethettiği toprakların iskânıyla ilgili vakıf, temlik, sürgün gibi kurumların işlevini araştırarak Osmanlı tarihsel demografisine kaynaklık edecek belgelerin zenginliğine dikkati çekmiştir. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler" (1942) ve "Osmanlı İmparatorluğu'nda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler" (1950-52) adlı makaleleri, genişleme ve fetih yıllarında nüfus fazlası sorununun nasıl çözüldüğüne ilişkin belge ve çözümleri içerir.

Osmanlı iktisadi ve nüfusuyla ilgili araştırmaları Barkan'ı, Avrupa'da benzer konuları araştıran bir dizi tarihçiyle ve özellikle Fernand Braudel(*) ile aynı noktada buluşturmuştur. 1949'da Braudel'in 16. yüzyıl Akdeniz dünyasıyla ilgili ünlü yapıtı *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à L'Epoque de Philippe II* (II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası) yayımlandığı zaman, Barkan 1950'de *İktisat Fakültesi Mecmuası*'nda bu kitabın Osmanlı tarihi açısından önemini ayrıntılı bir incelemeyle vurgulamıştır. Bundan sonraki yıllarda Barkan toprak mülkiyeti ve vergi sorunları ile ilişkisini Ekrem Hakkı Ayverdi'yle birlikte yayımladıkları *1546 Tarihli İstanbul Vakıflar Tahrir Defteri* (1970) ve son kitabı olan *Hüdavendigar Lıvası Tahrir Defteri* ile yaşamının sonuna değin sürdürmüştü de ilgisinin odak noktasına daha çok 15-16. yüzyılların nüfus hareketleri ile 16. yüzyıl fiyat devrimi ve sonuçları yerleşmiştir. Osmanlı devlet bütçeleri, bazı imaret, cami ve vakıfların muhasebe bilançoları, tereke defterleri ile ilgili çalışmaları, Barkan'ın hukuk tarihçiliğinden gerçek anlamıyla sosyo-ekonomik tarihçiliğe ilerleyişinin aşamalarıdır. *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaaına ait Muhasebe Defterleri* (1972-79, 2 cilt) adlı yapıtında, inşaatla ilgili teknik ve mali bilgilerin yanı sıra, 16. yüzyılda inşaat işçilerinin toplumsal koşullarını, Müslüman ve Hristiyan işçilerle ilgili çok değerli bilgileri de ortaya çıkarmıştır.

Barkan, 1960'larda özellikle ticaret ve ticaret yolları konusunda yazdığı makalelerde, Osmanlı Devleti'nin yükseliş ve çöküşünde uluslararası ticaret ve iktisat ilişkilerindeki kaymaların oynadığı rolün önemine dikkati çekmiştir. Bu bağlamda, Batı'da kapitalizmin gelişmesi ile Doğu-Batı arasındaki ticaretin uğradığı niteliksel değişimin Osmanlı Devleti'nin ticari yaşamındaki, dolayısıyla zanaatların ve küçük üretimin çökmesindeki etkisine ilişkin önemli yorumlar getirmiştir.

Barkan'ın 1935'ten başlayarak çeşitli dergilerde yayımladığı çalışmalarının bir özelliği, kullandığı kaynak ve belgelerin, kendisince ya da Türk İktisat Tarih Enstitüsü'ndeki arkadaşlarıyla birlikte bulunup düzenlenmiş ve ortaya çıkarılmış olmasıdır. Burada, Barkan'ın Osmanlı arşivlerinin araştırmaya açılmasında oynadığı öncül rol öne çıkar; hatta, arşivci karakterinin tarihçiliğini çok derinden etkilediği görülür. Nitekim Barkan'ın 15. ve 16. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları I: Kanunları (1943), *İstanbul Vakıflar Tahrir Defteri*, *Süleymaniye Defterleri* ve *Hüdavendigar Lıvası* gibi kitaplarının belge derleme niteliği ağır basar.

Barkan'ın Osmanlı iktisadına ilişkin çok sayıda belgeyi gün ışığına çıkarması, Türkiye'de iktisat tarihi biliminin kurulmasında, yurt içinde ve dışında Osmanlı iktisat tarihine ilişkin artmasında önemli rol oynamıştır. Barkan'ın makalelerinin bir bölümü ölümünden sonra, *Toplu Eserler I: Türkiye'de*

Toprak Meselesi (1980) adlı kitapta toplanmıştır.

barkarol (İtalyanca *barcarola*: "kayıkçı" ya da "gondolcu"), başlangıçta, tipik 8/8 ya da 12/8'lik hafif salınımlı ritimlerle temsil edilen Venedikli gondolcu şarkısı. Barkarol, 18 ve 19. yüzyıllarda, opera arsyasından piyano için yazılmış kısa özel parçalara kadar birçok vokal ve çalgısal besteye esin kaynağı olmuştur. Barkarol deyişi, Fransız besteci André Campra'nın bir oyununda (*Les Fêtes vénitiennes*, 1710; Venedik Şenlikleri) bir "Barkaroller Günü" ("Fête des barquerolles") bölümüne yer vermesiyle kullanılmaya başladı. Daha sonraki dönemlerde Giovanni Paisiello, Carl Maria von Weber, Daniel-François-Esprit Auber, Gioacchino Rossini, Giuseppe Verdi ve Johann Strauss operalarında barkarol tarzının örneklerini verdiler.

Bu türün opera alanındaki en ünlü örneği ise Jacques Offenbach'ın *Hoffmann'ın Masalları*'ndaki "Barkarol"dür. Mendelssohn'dan Liszt ile Gabriel Fauré'ye kadar 19. yüzyılın öbür bestecileri de çok sayıda benzer parçalar yazmışlardır; ama Chopin'in Opus 60 *Barkarolü* 19. yüzyıl besteleri arasında belki de en tanınmışdır. Franz Schubert (insan sesi ve piyano), Johannes Brahms (kadınlar korosu), Sir William Sterndale Bennett (piyano ve orkestra) değişik müzik aletleri için barkaroller yazmışlardır.

Barkerville, Kanada'da, İngiliz Kolumbiyası'nın ortadoğu kesiminde, onarılmış kent. Cariboo Dağlarının batı eteklerinde yer alır. Bowron Gölü Eyalet Parkı'nın tam batısında, Quesnel'in 88 km doğusundadır. Cariboo'da bulunan altın hücum sırasında birden zenginleşen kentte, bir zamanlar yaklaşık 10 bin kişi yaşardı. Billy Barker adlı bir madencinin 1862'de Williams Creek'te çok zengin bir maden filizi bulmasının ardından kente onun adı verildi. Bugün, tarihsel değer taşıyan bir eyalet parkı (1959'da kuruldu) ve turizm merkezidir. Fraser Irmağında ulaşımın başlangıç noktası olan Yale'i Barkerville'e bağlayan 640 km uzunluğundaki Cariboo yolu, 1860'larda altın madeni bölgesine giden posta arabalarının izlediği başlıca yoldu. Bugün bu yol onarılmış ve modern bir karayolu durumuna getirilmiştir.

Barkhausen, Heinrich Georg (d. 2 Aralık 1881, Bremen, Almanya - ö. 20 Şubat 1956, Dresden, ADC), metallerin magnetik özelliklerinin değişimine ilişkin, kendi adıyla anılan ilkeyi bulan fizikçi.

Barkhausen, Münih ve Berlin üniversitelerinde öğrenim gördü; 1907'de Göttingen'den doktor unvanı aldı. Berlin'de Siemens ve Halske laboratuvarlarında bir süre çalıştıktan sonra 1911'de Dresden'de dünyanın ilk iletişim mühendisliği profesörü oldu. Burada kendiliğinden salınım kuramları ve doğrusal olmayan anahtarlıma elemanları üzerinde çalıştı; elektron lambalarına ilişkin ve bugün de kullanılmakta olan katsayıları formüle etti. Akustik alanında da deneyler yaparak ses şiddetinin (gürlük) öznel ölçümüne ilişkin yöntemler geliştirdi.

Akustik ve magnetizma üzerindeki çalışmaları sonucunda 1919'da bulunduğu Barkhausen etkisi, ferromagnetik bir maddedeki miknatıslanmanın, tek tek atomları değil, eşyönlü atomik miknatısl kümelerinin tümünü etkilediğinin kanıtı oldu.

Barkhausen 1920'de Karl Kurz ile birlikte ultra yüksek frekanslarda çalışan Barkhausen-Kurz osilatörünü geliştirdi. Mikrodalg tüplerinin öncüsü olan bu osilatör türü, hız modülasyonu ilkesinin de anlaşılmasını sağ-

ladı. Barkhausen dalga radyo iletişimi konusunda gerçekleştirdiği deneylerle de tanınır.

Barkhausen etkisi, bir miknatıslanma ya da miknatıssızlanma sürecinde, maddedeki ferromagnetik bölgelerin (eşyönlü atomik miknatısl kümeciklerinin) birdenbire ve ardu ardına boyut ve yön değiştirmesi. Barkhausen olayı, daha önceleri kuramsal olarak önerilmiş olan ferromagnetik bölgelerin varlığı konusunda doğrudan kanıt sağlamıştır. Alman fizikçi Heinrich Barkhausen, 1919'da ferromagnetik bir maddenin (örn demirin), üzerine uygulanan magnetik alanın yavaş ve düzgün olarak artmasına karşılık, sürekli biçimde değil, küçük sıçramalar halinde miknatıslandığını buldu. Miknatıslanmadaki bu ani, kesikli sıçramalar, söz konusu maddenin üzerine sarılmış bir bobin aracılığıyla saptanabilir; bu sıçramaların bobinde oluşturduğu elektrik vurulan da, bir yükselteçten geçirilerek hoparlörden tıktırılabilir halde işitilebilir. Bu sıçramalar, ferromagnetik bölgelerin kesikli olarak boyut ya da yön değiştirmesi biçiminde yorumlanır. Diştan uygulanan magnetik alanın yönüne uygun olarak hepsi aynı doğrultuya yönelmiş atomik miknatısları oluşturduğu bazı mikroskopik kümeler, komşu atomik miknatısların da birdenbire yığılmasıyla büyüyüp genişler. Dış magnetik alanın şiddeti arttıkça bütün öbür ferromagnetik bölgeler de, magnetik alanın yönüne doğru hızla döner.

Barkla, Charles Glover (d. 7 Haziran 1877, Widnes, Lancashire - ö. 23 Ekim 1944, Edinburgh, İngiltere), X ışınlarının saçılımına ilişkin çalışmalarıyla 1917 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanan fizikçi. Bir maddenin içinden geçen X ışınlarının, bu madde atomlarının elektronları tarafından sapınarak saçılma uğratılması, özellikle atom yapılarının araştırılmasında büyük yararlar sağladı.

Öğrenimini Cambridge'deki Trinity College ve King's College'da tamamlayan Barkla, 1902'de Liverpool Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. 1909'da Londra Üniversitesi'ne geçti, 1913'te de Edinburgh Üniversitesi'nde doğa felsefesi profesörlüğüne getirildi. 1906'da C.A. Sadler ile birlikte, karbon atomundaki elektronların sayısını saptamak amacıyla X ışınlarının saçılımı yönteminden yararlandı. Gene bu yıllarda X ışınlarını kutuplaştırmayı (aynı düzlemde titreşen X ışını dalgalarını seçmeyi) başarak, X ışınlarının bütün elektromagnetik ışınımlar (örn. ışık) gibi enine yayılan dalgalar olduğunu kanıtladı.

Barkley, Alben W(illiam) (d. 24 Kasım 1877, Graves, Kentucky - ö. 30 Nisan 1956, Lexington, Virginia, ABD), ABD'nin Başkan Harry S. Truman döneminde görev yapan 35. başkan yardımcısı (1949-53). 1930'larda Demokrat Parti'nin New Deal (Yeni Düzen) iktisat politikasının baş kurucularından biri olmuş, 40 yıla yakın bir süre Kongre üyeliği yaparak partisinin sürekliliğinin bir simgesi haline gelmiştir.

1898'de Kentucky eyaletinde Paducah'da avukat olarak çalışmaya başladı. Genç yaşta Demokrat Parti'ye katılarak siyasete atıldı. 1912'den sonra yedi kez ABD Temsilciler Meclisi'ne seçildi. 1926'da Senato'ya girdi ve 1949'a değin bu görevde kaldı. Kıdemli bir senator olarak dışişleri ve maliye komiteleri üzerinde son derece etkili oldu. Başkan Franklin D. Roosevelt'in iç ve dış politikalarının savunuculuğunu yaptı. Usta bir meclis taktikçisi olarak, 1937'den 1947'ye değin Senato çoğunluk partisine önderlik etti.

1932'den sonraki bütün Demokrat Parti ulusal kongrelerinde önemli rol oynayan Barkley, 1948 kongresinde başkan yardımcılığına aday gösterildi. Bu göreve seçildikten sonra çarpıcı işler yapmamakla birlikte, istikrarlı bir hizmet verdi. 1952'de başkan adayı olmaya niyetlendiyse de, birçoklarının kendisini bu iş için fazla yaşlı bulduğunu öğrenince adaylıktan çekildi. 1954'te yeniden Senato'ya seçildi. Aynı yıl *That Reminds Me* (Aklıma Gelenler) adlı otobiyografisi yayımlandı.

Barkly Platosu, Avustralya'da bölge. Carpentaria Körfezinin güneyinde, Kuzey Toprakları'ndaki Newcastle Çayından güneydoğuya yönelerek Queensland'deki Camooweal'e kadar 560 km uzanır. Ortalama yüksekliği 300 m, yüzölçümü 130 000 km² kadardır. Çayırılık ve engebelli bir platodur; yağmur mevsiminde oluşan dereler ve toprakaltı suları beslenir. Geniş ve açık otlaklarda sığır yetiştirilir. 1845'te Ludwig Leichhardt'in ulaştığı platoya, William Landsborough tarafından 1856-63 arasında Victoria valisi olan Sir Henry Barkly'nin anısına Barkly adı verildi. Barkly karayolu platoyu doğu-batı doğrultusunda geçer.

barko, üç ya da daha çok direkli yelkenli gemi. Sübye armalı mizena (arka) direğinde dört yakalı yelken yerine yan yelkeni bulur.

direğinde dört yakalı yelken, sübye armalı grandi (ana) ve mizena (arka) direklerinde ise yan (üç yakalı) yelkenleri bulunur. Mürettebat sayısını azaltmak amacıyla dört yakalı yelkenlerin daha az kullanılmaya başladığı 1830'larda özellikle Büyük Okyanusta yaygınlaşmıştır.

Barlach, Ernst (d. 2 Ocak 1870, Wedel - ö. 24 Ekim 1938, Güstrow, Almanya), dışavurumculuk akımının önde gelen heykeltisi. Üslubu çoğunlukla modern gotik olarak adlandırılmıştır. Seçkin bir oyun yazarı da olan Barlach'ın en önemli yapıtları *Der tote Tag* (1912; Ölü Gün) ve *Der Findling* (1922, Bulunmuş Çocuk) simgeci ve gerçekçi bir yaklaşımla var oluşun trajik anlamsızlığını anlatır. Benzer biçimde, dışavurumcu grafik çalışmalarında da insanlığın acılarını ele almıştır.

Önce Hamburg'da, sonra Dresden ve Paris'te sanat eğitimi gören Barlach, sanat yaşamının ilk yıllarında, *art nouveau* üslubunun Almanya'daki karşılığı olan *Jugendstil* den etkilendi. Heykel ve dekoratif sanatlar arasında kararsız kaldı. 1906'da Rusya'ya gitti. Rus köylülerinin güçlü bedenleri ve anlamlı yüzleri, olgun üslubunun biçimlenmesinde ona esin kaynağı oldu. Bu dönem resimlerinde, sert kıvrımlı giysiler içindeki ağır ve kütleli figürlerine bir tek güçlü hareket vererek canlılık kazandırdığı görülür (*"Intikamei"*, 1922).

Barlach'ın Almanya'daki geç gotik heykelticiliğe duyduğu ilgi ahşap heykeli yeğlemesine neden oldu. *"Ölüm"* adlı bronz yapıtında (1925, Ernst Barlach Evi, Hamburg) olduğu gibi, başka malzemelerle çalıştığı zaman bile, daha yabansı bir etki uyandırmak için ahşap heykellerin kabaca yontulmuş görünümünü taklit etti.

Barlach, 1920'lerde ve 1930'ların başlarında birçok yapıtının yanı sıra Magdeburg ve Hamburg'daki ünlü savaş anıtlarıyla ve Lübeck'teki Katherinenkirche'nin dinsel figürleriyle de büyük ün kazandı. Nazi döneminde yapıtları müzelerden kaldırıldıysa da, II. Dünya Savaşı'ndan sonra üstün yeteneği bir kez daha onaylandı. Hamburg'da bir Barlach Derneği, Lüneburg yakınında ise küçük bir Barlach Müzesi kuruldu.

Barlas, Cemil Sait (d. 1905, İstanbul - ö. 10 Ekim 1964, Hendek, Adapazarı), Türk gazeteci ve siyaset adamı.

Cemil Sait Barlas
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1929). Almanya'da Heidelberg Üniversitesi'nde hukuk doktorası yaptı (1932). Yargıçlık, adliye müfettişliği, hukuk

müşavirliği gibi görevlerde bulunduktan sonra, 1943'te Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) Gaziantep milletvekili seçildi. İkinci Hasan Saka hükümetinde ticaret (1948-49), Şemsettin Günaltay hükümetinde ekonomi ve ticaret (1949) ve devlet (1949-50) bakanlıkları yaptı. 1961'de CHP temsilcisi olarak Kurucu Meclis üyeliğine getirildi.

1951'de Ankara'da haftalık *Pazar Postası* gazetesini, 1953'te *Son Havadur* gazetesini kurdu. Yazılarında CHP'deki "sol kanat"ın görüşlerini yansıttı. 1962'de *Sosyalistlik Yolları ve Türkiye Gerçekleri* adlı bir kitap yayımladı.

Barlas, Taner (d. 1947, Burdur), oyun yazarı, yönetmen, oyuncu. Türkiye'de ilk profesyonel pantomim topluluğunu kurmuştur.

1964'te girdiği İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni 1971'de bitirdi. 1965'te LCC özel tiyatro okuluna girerek üç yıl

Taner Barlas
Halkın Yayıncılık Arşivi

eğitim gördü; burada sahnelenen *Marat-Sade*'da (1968) oynadı. 1970-71'de Bakırköy Halkevi'nde Beklan Algan'ın yönettiği *Hamlet 70* adlı oyunda Hamlet rolünü üstlendi. 1971-72'de yurtdışında pantomim çalışmaları yaptı. Daha sonra İstanbul'da düzenlediği pantomim kurslarında yetiştirdiği oyuncularla Taner Barlas Pantomim Tiyatrosu'nu kurdu.

1974'te İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'na girdi ve Gültepe Tiyatrosu yönetmeni oldu. Ertesi yıl Yugoslavya'da Aziz Nesin'in *Gol Kralı*'nı sahneledi. 1976-77'de *Sırtımızdakiler* adlı pantomim oyununu Şehir Tiyatroları'nda sergiledi. Çocuklar için yazdığı *Birlikten Kuvvet Doğar* (1977) adlı pantomim oyununda gene yönetmen ve oyuncu olarak görev aldı. 1979'da Fakir Baykurt'tan uyarladığı *Tırpan* adlı oyunla üç ödül kazandı. Aynı yıl Oben Güney'in tek kişilik mim-tiyatro oyunu *Yük*'ü yönetti ve oynadı. 1980'de İstanbul Belediye Şehir Tiyatroları Fatih Sahnesi ekip sanat yönetmeni oldu. 1982'de bu tiyatrodan ayrıldı. Ertesi yıl Gülnüz Sururi-Engin Cezzar Tiyatrosu'nda *Kabare* adlı oyunun koreografisini yaptı ve oyunda rol aldı. 1984-85 sezonunda Hacı Meydan Kültür Merkezi Pantomim Kursu'nda yetiştirdiği 35 kişilik kadroyla Richard Bach'dan oyunlaştırdığı *Bir Marı*'yı yönetti ve oynadı. 1985'te Taner Barlas Mimi-Tiyatro adlı topluluğu kurdu. Ertesi yıl Metin Deniz'in John Arden'dan uyarlayıp yönettiği *Sanat Uzun, Hayat Kısa* adlı

"Eagle", ABD Sahil Koruma Akademisi öğrenci eğitim barkosu
U.S. Coast Guard

nur. Büyük gemilerde mürettebat sayısını azaltmak amacıyla yan (üç yakalı) yelkenlerin kullanılmaya başlamasına değin barko sözcüğü çoğunlukla küçük yelkenli tekneler için kullanılırdı.

barkopes, üç ya da daha çok direkli yelkenli gemi. Kabasorta armalı pruva (ön)

"W.H. Diamond", ABD batı kıyılarına özgü üç direkli barkopes
Mariners Museum, Newport News, Virginia

oyunu yeni kurduğu toplulukla sergiledi. 1985 ve 1986'da İstanbul festivallerine katılarak pantomim gösterileri yaptı. 1986-87'de Ahmet Levendoğlu'nun yönettiği Kafka'nın *Değişim* adlı öyküsünden uyarlanmış oyunda koreograf ve oyuncu olarak çalıştı.

Barlavento Adaları bak. Rüzgarüstü Adaları

Barletta, İtalya'nın güneydoğusunda Puglia (Apulia) yönetim bölgesine bağlı Bari ilinde kent. Adriyatik kıyısında Bari'nin kuzeybatısında yer alan bir liman ve sayfiyedir. Barduli adıyla kurulduktan sonra, Roma Döneminde Canusium'un (bugün 22 km güneybatıda bulunan Canosa di Puglia) liman ve deniz banyosu sayfiyesi oldu. 5. yüzyılda Ostrogotların, 6. yüzyılda Bizanslıların ve ardından Lombardların eline geçen kent, 11. yüzyılda Napoli Krallığı'nın parçası oldu. 1503'teki Fransız kuşatması sırasında İtalyanlardan ve Fransızlardan seçilen 13'er şövalyenin yaptığı çarpışma İtalyanların zaferiyle sonuçlandı. Bir piskoposluk kenti olan Barletta, 1291'den 1818'e değin Nazareth başpiskoposluğunun merkezi oldu.

Eski kentin önemli yapıları, 14 ve 15. yüzyıllarda genişletilen gotik katedral (1150), 1532-37'de İmparator V. Karl (Şarlken) tarafından genişletilen Norman kalesi ve 13. yüzyıldan kalma San Sepolcro Kilisesi'dir. Kentte ayrıca birçok saray ve müze vardır.

Bir tanım merkezi olan Barletta, şarap, zeytin, badem ve meyveleri ile ünlüdür. Başlıca sanayi kolları elektrik, kimya, otomobil yapımı, kerestecilik ve deri işlemeciliğidir. Liman, balıkçılık ve ticaret açısından önemlidir. Nüfus (1981 geç.) belediye, 83.719.

Barlow, Joel (d. 24 Mart 1754, Redding, Connecticut Kolonisi - ö. 24 Aralık 1812, Zarnowiec, Polonya), şair ve siyaset adamı. Alaylı destanı *The Hasty Pudding* ile (Mısır Lapses) tanınmıştır.

Yale mezunu olan Joel, Bağımsızlık Ordusu'nda üç yıl rahiplik etti. Temmuz 1784'te Connecticut'a bağlı Hartford'da *American Mercury* adında haftalık bir gazete kurdu. 1786'da baroya kabul edildi. John Trumbull ve Timothy Dwight ile birlikte, Hartford yergicileri(*) olarak bilinen ve yurtsever görüşlerden yola çıkarak ulusal bir edebiyat yaratmaya çalışan genç yazarlar topluluğu içinde yer aldı. Amerika'ya adanmış dokuz kitaplık bir zafer şarkısı olan *Vision of Columbus* (1787; Kolomb'un Düşü) ile kısa sürede büyük ün kazandı.

Scioto Land Company'nin temsilcisi olarak 1788'de Fransa'ya giden Barlow, sonradan Ohio'da Gallipolis kentini kuran bir Fransız topluluğunu Amerika'ya göç etmeye ikna etti. Paris'te bulunduğu sırada dinde liberal, siyasette ileri cumhuriyetçi görüşler benimsedi. Daha sonra İngiltere'ye geçerek çeşitli radikal denemeler yayımladı. Bu denemelerinden biri olan *Advice to the Privileged Orders* (1792; Aynalık Zümrelere Öğütler) İngiliz hükümetince yasaklandı. Barlow 1792'de Fransız vatandaşlığına kabul edildi. İngiltere'de arkadaş olduğu Thomas Paine(*) Paris'te tutukluken, onun *Age of Reason* (Akıl Çağı) yapıtının yayımlanmasını sağladı.

1795-97 arasında ABD'li rehinelere bırakılmasını sağlamak ve Trablusgarp, Cezayir ve Tunus'la anlaşma görüşmeleri yapmak

üzere Cezayir'e gönderildi. 1805'te ABD'ye dönerek Washington, D. C. yakınlarında bir yere yerleşti. 1811'de tam yetkili elçi olarak Fransa'ya atandı. Napoléon'un Rusya seferine katıldı. Geri çekiliş sırasında sığuğa dayanamayarak Polonya'da öldü.

Barlow, dinsel şiirlerinin ve siyasal yazılarının yanı sıra, *Vision of Columbus*'u da genişleterek *The Columbiad* (1807) adıyla

Joel Barlow, R. Fulton'un tablosundan A. Smith'in oymabaskı çalışması, 1807
Connecticut Historical Society

yeniden yayımlamıştır. Bazı eleştirmenlere göre yeni baskı daha olgun olmakla birlikte, daha gösterişli bir üslup taşır. Barlow'a edebiyatta asıl ününü sağlayan, birçok antolojide yer alan *The Hasty Pudding*'dir. Barlow, New England'a ve mısır lapasına duyduğu özleminden esinlendiği bu eğlenceli destanla, kırsal kesimin canlı bir betimlemesini yapmıştır.

Barlow, Peter (d. 13 Ekim 1776, Norwich, Norfolk - ö. 1 Mart 1862, Kent, İngiltere), optik uzmanı ve matematikçi. Kendi adıyla bilinen iki tür renkmez (akromatik) teleskop merceği geliştirmiştir.

Kendi kendini eğiten Barlow, 1801'de Woolwich'teki Kraliyet Askeri Akademisi'nde yardımcı matematik uzmanı oldu. Birçok matematik kitabı yazdı, 1814'te de *New Mathematical Tables*'i (Yeni Matematik Cetvelleri) yayımladı. Sonraları *Barlow's Tables* (Barlow Cetvelleri) olarak anılan ve 1'den 10.000'e kadar bütün sayıların çarpanlarını ve kimi fonksiyonlarını içeren bir yapıt, öylesine kullanışlı ve doğru bulundu ki, o günden bu yana pek çok kez yeniden basıldı.

1819'da, gemi gövdelerinde demir kullanılmasından ileri gelen pusula sapmalarını araştırmaya koyuldu. Pusulayı, uygun biçim verilmiş bir demir parçasının yanına koyarak bu tür sapmaları ortadan kaldırmayı başardı ve geliştirdiği bu yöntemle Royal Society'nin Copley Madalyası'yla ödüllendirildi. Elektrikli telgrafın geliştirilmesine yönelik ilk çalışmaları da o başlattı.

1827-32 arasında çalışmalarını optik alanında yoğunlaştıran Barlow, iki cam parçasının arasına sıvı karbon disülfür damlatarak ilk renkmez teleskop merceklerini geliştirdi. 1833'te de kurma indisleri farklı crown camı ile flint camını birlikte kullanarak ikinci tür renkmez merceği yaptı. Barlow mercekleri, optik araçlardaki gözmerceğinin gücünü artırmak amacıyla bugün bile yaygın olarak kullanılmaktadır.

Barlow hastalığı bak. iskorbüt

Barmen Sinodu, Nazizme karşı Protestan direnişini örgütlemek amacıyla Alman Protestan önderlerince Mayıs 1934'te Ruhr Bölgesi'ndeki Barmen'de düzenlenen toplantı. Bekennende Kirche(*) hareketinin gelişmesinde çok önemli işlevi olan bu toplantıya, devletçe tanınmış Lutherci, Pro-

testan ve birleşik kiliselerden temsilciler katıldı. Bu arada bazı kiliselerin yönetimi, Hitler'e sadık unsurlara ele geçirilmiş, bazılar da kendilerini eylemsiz direnişle sınırlamıştı. Martin Niemöller başkanlığındaki Papazlar Olağanüstü Birliği, eylemli direnişin önderliğini yürütüyordu. Kilise görevlisi olmayan cemaat önderleri ve başka bazı gruplar da bu mücadeleye katıldı.

Barmen'de toplanan temsilciler, Nasyonal Sosyalist ideoloji ve uygulamaya karşı Hristiyan muhalefeti tanımlayan ve Barmen İlahiyat Bildirgesi olarak adlandırılan altı karar benimsedi. Bildirgenin ilahiyat görüşlerinin biçimlenmesinde en çok Karl Barth(*) etkili oldu. Büyük itikatnamelerin klasik formunda yazılan bildirge, Kitabı Mukaddes'teki bellibaşlı öğretileri yineleyerek Hristiyanlığı Nazizme uyarlamaya çalışanların görüşlerini mahkûm ediyordu. Barmen Bildirgesi kimi mezheplerce bir itikatname olarak kabul edildi.

Barmer, Hindistan'ın kuzeybatısındaki Racasthan eyaletinde il ve il merkezi kent. Kent, üzerinde bir kale bulunan kayalık bir tepede yer alır. 13. yüzyılda, yerel bir racanın anısına Bahadamer (Bahada'nın Dağ Kalesi) adıyla kurulduğu söylenir; bu ad zamanla Barmer'e dönüşmüştür. Codhpur'a demiryoluyla bağlanan kent, deve, koyun, yün ve tuz pazarlanan bir merkezdir. Elişi ürünleri arasında değirmen taşı, deve süsü ve deri çanta sayılabilir. Kentte bir gözlemevi, bir hastane ve Racasthan Üniversitesi'ne bağlı bir devlet yüksekokulu vardır.

28.387 km² yüzölçümündeki Barmer ili, eskiden Codhpur Prensliği'nin Mallani bölgesi olarak bilinen toprakları, yani Büyük Hint (Thar) Çölünün bir bölümünü oluşturan ve yalnızca güneydeki Luni Irmağıyla sulanabilen kumlu ovayı içine alır. Sulama, temel olarak derin kuyulardan sağlanır. Başlıca tarım ürünü kumandır. Sığır, koyun, at, deve ve keçi yetiştiriciliği önem taşır. İlde kil, bentonit(*) ve alçıtaşı kaynakları işletilmektedir. Nüfus (1981) kent, 55.554; il, 1.118.892.

barn, atom çekirdeği ile öteki parçacıklar arasındaki etkileşimlerin incelenmesinde, çekirdeğin soğurma kesitini ölçmek için kullanılan alan ölçüsü birimi. Bir barn, 10⁻²⁸ cm²'ye eşittir. Amerikalı bilim adamlarının bu birime verdiği *barn* (İngilizcede "ambar") adı, "kolay hedef" anlamında kullanılan *side of a barn* (ambar duvarı) deyiminden alınmıştır. Ayrıca bak. tepkime kesiti.

Barnabas (AZİZ), BARNABAI olarak da bilinir, asıl adı LEVİLİ YUSUF (d. Kıbrıs; ö. 1. yy; yortu günü 11 Haziran), Hristiyanlığın yayılmasında önemli rol oynamış Apostolik Babalar'dan biri.

Yunanlılaşmış bir Yahudi olan Barnabas, İsa'nın çarmıha gerilmesinden hemen sonra Kudüs'teki inananlar topluluğuna katıldı. Malını mülkünü satıp elde ettiği gelin cemaate bağışladı (Resullerin İşleri 4:36-37). Antiokheia (Antakya) Kilisesi'ni kuran Kıbrıslılardan biri de oydu (Resullerin İşleri 11:19-20). Paulus'u Tarsus'tan kendisine yardım etmesi için çağırıktan sonra (Resullerin İşleri 11:25) onunla birlikte Hristiyanlığı yaymaya başladı (Resullerin İşleri 13-14). Barnabas ve Paulus, 48'de Kudüs'e gittiler. Kısa süre sonra aralarında ciddi bir anlaşmazlık çıktı; Barnabas ayrılarak Kıbrıs'a doğru yelken açtı (Resullerin İşleri 15:39). Paulus'un birkaç yıl sonra Barnabas'tan kısaca söz etmesinin dışında (Korinthoslara I. Mektup 9:6), sonraki etkinliklerine tanıklık eden çağdaş bir kayıt yoktur.

Barnabas'ın ölüm tarihi ya da nasıl öldüğü bilinmemektedir. Barnabas'ın Yolculukları ve Din Uğruna Can Vermesi adlı 5. yüzyıl tarihli düzmece apokrif metinde Hristiyanlığı yaymaya çalışırken öldüğü ve Kıbrıs'a gömüldüğü öne sürülür. Daha sonraki kilise gelenğinde, İskenderiye'de yaşayıp Barnabas'ın Mektubu'nun(*) yazdığını ya da Roma'da yaşayarak Yahudilere Mektupları kaleme aldığına inanılır. Barnabas'ın olduğu sanılan mezar 488'de Kıbrıs'ın Salamis kentindeki St. Barnabas Manastırı yakınlarında bulunmuştur. Paulus ve Barnabas kentteki Hristiyan cemaatinin kurucularıdır.

Günümüzde yalnızca 14-16. yüzyıllar arasında yazılmış ya da kopya edilmiş tek bir İtalyanca yazması bulunan Barnabas İncili adlı bir metin daha vardır. 18. yüzyılda ortaya çıkan ve Avusturya Ulusal Kütüphanesi'nde korunan bu metinde İsa kendi ağzından Tanrı'nın oğlu ve Mesih olduğunu reddetmekte, kendisinden sonra son peygamber olarak Muhammed adlı bir Tanrı elçisinin geleceğini bildirmektedir. Ayrıca metnin yazarı İsa'nın yerine ona çok benzeyen Yahuda İskaryot'un çarmıha gerildiğini öne sürmektedir. Bütünüyle İslam öğretisini doğrulayan bu özelliklerinden dolayı Barnabas İncili Müslüman araştırmacılarca, bazı bozulmalara uğramış olsa bile özgünlüğünü koruyan tek sahil İncil metni olarak kabul edilmektedir (1980'lerde Türkçeye de çevrilmiştir). Hristiyan araştırmacılar ise Barnabas İncili'nin Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçmiş Bologna'lı bir İtalyan'ın kaleme aldığı düzmece bir metin olduğunu öne sürmektedir.

Barnabas'ın Mektubu, 1. yüzyıl sonları ile 2. yüzyıl başlarında, Apostolik Babalar olarak adlandırılan Yunanlı Hristiyan yazarlardan birince Yunanca kaleme alınmış metin. İsa'nın Havarilerine sonradan katılan Aziz Barnabas'ın yazdığını inanılan mektubun büyük olasılıkla tarihi, İS 130'dan önce değildir. Yazarı da kendisinden öğretmen olarak söz eden, gerçekte adı bilinmeyen bir kişidir.

Barnabas'ın Mektubu, Eski Ahit'in Hristiyanlarca kullanılmasını konu alır. Koyu Yahudi aleyhtarı olan yazara göre, Eski Ahit Yahudilerce anlaşılmaz ve önemi ancak onda İsa'nın habercisi olan örnek kişileri arayanlarca kavranabilir. Mektubun sonunda yazar, ışığın ve karanlığın, yani iyinin ve kötünün biçimlerini tartışır.

Mısır'daki Hristiyanlarca kutsal metinler arasında sayılan Barnabas'ın Mektubu, Kitabı Mukaddes'in 4. yüzyıla ait Yunanca el yazması *Kodeks Sinaitikos*'ta da yer almıştır. Ayrıca etkili bir papaz olan İskenderiye'li Clemens de (ö. y. 215) mektuptan söz eder. Metin, başka yörelerde çok ilgi görmemiştir.

Barnack, Oskar (d. 1 Kasım 1879, Lynow, Brandenburg - ö. 16 Ocak 1936, Bad Nauheim, Almanya), ilk ticari minyatür fotoğraf makinesi olan Leica I'in tasarımcısı. Leica I, Hesse eyaletindeki Wetzlar'da optik aygıtlar yapımcısı Ernst Leitz firması tarafından 1924'te gerçekleştirildi. Barnack bu makinenin ilk örneğini 1913'te geliştirmiş, ama I. Dünya Savaşı ile savaş sonrası Almanya'sının kargaşa ortamı makinenin üretimini geciktirmişti. Leica I'in kazandığı başarı 35 mm'lik ve öteki küçük fotoğraf makinelerinin yaygınlaşmasına yol açtı. 35 mm'lik film için standart fotoğraf boyutlarını 24x36 mm olarak belirleyen Barnack, Leitz Elmar merceğinin tasarımına da katkıda bulundu.

Barnard, Chester Irving (d. 7 Kasım 1886, Malden, Massachusetts - ö. 7 Haziran

1961, New York kenti, ABD), iş idarecisi, kamu yöneticisi, anonim ortaklıklar konusunda uzmanlaşmış toplumbilim kuramcısı. Eğitimci olmamasına karşın, *Functions of the Executive* (1938; İdarecinin Görevleri) adlı ilk kitabı, toplumbilim ve iş kuramlarının öğretiminde çok etkili olmuştur.

1909'da American Telephone and Telegraph Company'de (AT&T) çalışmaya başladı. 1927'de AT&T'nin bir yan kuruluşu olan New Jersey Bell Telephone Company'nin başkanı oldu. 1930'lardaki Büyük Bunalım sırasında New Jersey'de devlet yardımı sistemini yönetti. Daha sonra United Service Organization'a (USO) girerek 1942-45 arasında bu kuruluşun başkanlığını yaptı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın atom enerjisinin uluslararası düzeyde denetim altına alınmasına ilişkin raporunun yazılmasına yardımcı oldu (1946). İş yaşamından ayrıldıktan sonra Rockefeller Vakfı (1948-52) ve Ulusal Bilim Vakfı (1952-54) başkanlıklarında bulundu.

Kuramsal yazılarında şirket örgütlenmesinde işbirliğinin önemini vurguladı. 1948'de *Organization and Management*'ta yayımlanan yazılarında, iş idarecisinin işle ilgili sorunları çözebilme yeteneğinin, aynı sorunlar kuramsal düzeyde ortaya konduğunda genellikle azaldığı gözlemini işledi.

Barnard, Christiaan (Neethling) (d. 8 Kasım 1922, Beaufort West, Güney Afrika), insandan insana ilk kalp naklini gerçekleştiren Güney Afrikalı cerrah.

1953-56 arasında Cape Town'daki Groote Schuur Hastanesi'nde cerrahi asistanlığı yaparken, incebağırsağın doğuştan tıkanık-

Christiaan Barnard, 1968
AP / Wide World Photos

lığının, gebelik sırasında dölüte yeterince kan gitmemesinden ileri geldiğini kanıtladı. Bu buluşu, eskiden çoğu kez ölümlü sonuçlanan bu kusurun cerrahi yöntemlerle giderilebilmesine olanak sağladı. 1956-58 arası Minnesota Üniversitesi'nde doktora çalışmalarını tamamlayan Barnard, kalp ve göğüs cerrahisi olarak Groote Schuur Hastanesi'ne döndü. Güney Afrika'da açık kalp ameliyatlarının başlamasına öncülük etti; yapay kalp kapakçıkları için yeni bir tasarım geliştirdi ve kalp nakli için köpekler üzerinde yoğun deneylere girişti.

Aralık 1967'de, 20 cerrahattan oluşan ekibiyle birlikte, tedavi olanagı kalmamış Güney Afrikalı bir bakkal olan Louis Washkansky'nin kalbini, bir trafik kazasında ağır yaralanarak ölmek üzereyken hastaneye getirilen bir başkasının kalbiyle değiştirdi. Nakil ameliyatının başarılı olmasına karşın, yeni kalbi yabancı bir protein olarak reddetmemesi için ilaçlarla vücudunun bağışıklık sistemi yıkılan Washkansky, 18 gün sonra çift taraflı zatürreden öldü.

Barnard'ın daha sonraki nakil ameliyatları giderek daha başarılı oldu; 1970'lerin sonlarında bazı hastaları birkaç yıl yaşayabildi. 1983'e değin Groote Schuur Hastanesi'nde kalp hastalıkları kliniğinin başkanı olarak görev yapan Barnard, o tarihte emekliye ayrılarak cerrahlığı bıraktı.

Barnard, Edward Emerson (d. 16 Aralık 1857, Nashville, Tennessee - ö. 6 Şubat 1923, Williams Bay, Wisconsin, ABD), gök fotoğrafçılığının öncüsü olan ve döneminin en sağlıklı gözlemlerini yapan ABD'li astronom.

1889'da büyük açıklıklı merceklerle Samanyolu'nun fotoğraflarını çekmeye başlayarak, bu oluşumun bilinmeyen ayrıntılarını

Edward Barnard
Niles Bohr Library, American Institute of Physics,
New York

tanıttı. 16 kuyrukluyıldız ve Jüpiter'in beşinci uydusunu keşfetti (1892). 1916'da, özdevinimi o güne değin bilinen bütün yıldızlardan daha hızlı olan yıldız (Barnard yıldızı) keşfetti. 1919'da karanlık bulutsuların katalogunu yayımladı.

1883-87 arası Nashville'deki Vanderbilt Üniversitesi'nde öğrenim gören ve üniversitenin gözlemevinde çalışan Barnard, 1887'de California'daki Hamilton Dağında kurulu Lick Gözlemevi'ne astronom olarak atandı. 1895'ten ölümüne değin Chicago Üniversitesi'nde uygulamalı astronomi profesörlüğü yaptı ve Wisconsin'deki Williams Bay'de kurulu Yerkes Gözlemevi'nin astronomluğunu üstlendi. Üstün gözlem yeteneğiyle tanınan Barnard, 1890'larda Mars'ı, Güneş ile karşı konumda bulunmadığı, dolayısıyla ayrıntılarının belirginleştiği bir zamanda gözlemleyerek gezegenin kraterlerini belirledi. Zamanında bu gözlemlerden hiçbirini yayımlanmadı.

Barnard, George Grey (d. 24 Mayıs 1863, Bellefonte, Pennsylvania - ö. 24 Nisan 1938, New York kenti, ABD), yapıtlarındaki

"İnsanın İki Doğasının Çatışması", George Grey Barnard'ın gerçek insan boyutlarından büyük mermer heykeli, 1894; Metropolitan Sanat Müzesi, New York
Metropolitan Museum of Art, New York
Alfred Corning Clark'ın Armağanı, 1896

canlılık ve özgünlükle erken bir üne kavuşan heykeltci.

Chicago ve Paris'te okudu. Paris'te 1894 Salon Sergisi'nde yer alan yapıtları, özellikle de "İnsanın İki Doğasının Çatışması" adlı (1894, Metropolitan Sanat Müzesi, New York) heykeli olay yarattı. En bilinen yapıtı, 1917'de törenle açıldığı zaman eleştiriyi yağmuruna tutulan güçlü ve etkili Lincoln heykeli (Lytle Park, Cincinnati, Ohio). Barnard'ın erken gotik heykellerden ve ortaçağa ait mimari parçalardan oluşan koleksiyonu 1925'te New York Metropolitan Sanat Müzesi'nce satın alınmıştır.

Barnard, Kate (d. 23 Mayıs 1875, Geneva, Nebraska - ö. 23 Şubat 1930, Oklahoma kenti, Oklahoma, ABD), sosyal hizmetler öncüsü, ABD'de, eyalet düzeyinde bir göreve seçilmiş gelen ilk kadın.

Oklahoma'da, bir hayır derneğinde memur olarak çalışmaya başladı. Kısa süre sonra, zorunlu eğitim ve çocuk çalıştırmanın yasaklanması gibi konularla ilgili toplumsal yasaların hazırlanmasıyla ilgilenmeye başladı. 1906'da Oklahoma kurucu meclisinde, bu tür ilerci önerilere meclis üyelerinin desteğini sağlamaya çalıştı. 1907'de, hayır işleri ile ıslah çalışmalarından sorumlu eyalet müdürlüğüne seçildi. Bu seçimde Demokratik Parti'nin aday listesinde ilk sırada yer alan Barnard, ayrıca dünyada böyle bir göreve gelen ilk kadın oldu.

1907-14 arasında aynı görevi sürdüren Barnard, çocuk çalıştırma, cezaevi reformu, Yerli hakları ve akıl hastalarının bakımının iyileştirilmesi gibi konularda reform yasalarının hazırlanmasına önayak olarak ülke çapında ün kazandı.

Barnard yıldızı, Güneş'e en yakın ikinci yıldız. Güneş'e uzaklığı 6 ışık yılıdır. 1916'da ABD'li astronom Edward Emerson Barnard tarafından bulundu. Yıldız 10,25 yay saniyesine ulaşan özdevinimi (bir yıl içindeki açısal yer değiştirme) bilinen yıldızlar arasında en büyük olanıdır. Görünür kadiri 9,5 olan bir kırmızı cücedir ve birim zamanda saldıgı ışınım enerjisi, Güneş'inin 1/2.300'ü kadardır.

Barnard yıldızı saniyede, 108 km'lik bir hızla Güneş sistemine yaklaşmaktadır. 11800 yılında Güneş sistemine en yakın konumu olan 3,85 ışık yılı uzaklığa ulaşacaktır. 1938-81 arasında fotoğrafik yöntemlerle gözlenen özdeviniminde 1 mikronluk (0,02 yay saniyesi) periyodik sapmalar belirlenmiştir. Özdevinimindeki bu "dalgalanma" yüzünden Barnard yıldızı astronomların özel ilgisini çekmiş, yıldızın, iki gezegenin çekim kuvvetleri etkisiyle böyle devindiği yorumu yapılmıştır. Bu gezegenlerin Jüpiter'in kütlesinin 2/3'ü kadar bir kütleye sahip oldukları, yörüngedeki dolanım sürelerinin de 13,5 ve 19 yıl olduğu hesaplanmıştır. Ama Güneş sistemi dışında gezegenlerin var olduğu henüz kanıtlanmamıştır.

Barnardo, Thomas John (d. 4 Temmuz 1845, Dublin - ö. 19 Eylül 1905, Surbiton, Surrey, İngiltere), sosyal hizmetler öncüsü. Kimsesiz çocuklar için 90'ı aşkın bakımevi açmıştır. O dönemde olağandışı sayılan bir uygulamayla çocuk sayısı sınırlanmadığı halde Barnardo'nun yönetiminde bu evlere alınan çocuklara üstün bakım ve eğitim verilmiştir.

Sürgüne gönderilmiş Protestan bir İspanyol ailesinden gelen babası, Hamburg'dan İrlanda'ya göç etmişti. Barnardo, Çin'de

görev yapacak bir Protestan sağlık misyoneri olarak eğitilmek üzere 1866'da Londra'ya gitti. Tıp öğrenimi gördüğü sırada Londra'nın doğu yakasında, yoksul çocuklar için açılmış parasız bir okulun yöneticisi oldu.

Barnardo
BBC Hulton Picture Library

1867'de burada bir çocuk misyonu kurdu. Kimsesiz erkek çocukların alındığı ilk Dr. Barnardo evi 1870'te, kız çocukların kabul edildiği ilkökul ise 1876'da açıldı.

Barnaul, Rusya Federasyonu'nun güneyindeki Altay bölgesinde (kray) kent ve yönetmelik merkez. Obi Irmağının sol yakasında, Barnaulka ile birleştiği noktada yer alır. 1738'de gümüş anıma tesislerinin kurulmasıyla Barnaul Altay madencilik bölgesinin merkezi durumuna geldi. 19. yüzyılın ikinci yarısında büyük bir ticaret merkezi oldu. Kolivan-Rubtsovsk madencilik bölgesi ile Novosibirsk'e uzanan karayolları, Güney Sibirya, Türkmenistan-Sibirya ve Omsk-Barnaul demiryolları, ayrıca Obi Irmağı, kusursuz bir ulaşım sistemi oluşturur. Bu sayede kent hızla sanayileşmiştir. Günümüzde kentte buhar kazanı, pres, dizel motoru ve radyo gibi ürünlerin yanı sıra pamuklu dokuma, suni elyaf, selofan, oto lastiği, kereste ve başka orman ürünleri üretilir. Ayrıca tüketim malı üreten çeşitli kuruluşlar vardır. Barnaul'da bir tarım ve hayvancılık araştırma enstitüsü ile tarım, mühendislik, eğitim ve tıp enstitüleri bulunur. Nüfus (1989 geç.) 602.000.

Barnave, Antoine (-Pierre-Joseph-Marie) (d. 22 Ekim 1761, Grenoble - ö. 29 Kasım 1793, Paris, Fransa), Fransız Devrimi'nin ilk yıllarının önde gelen siyaset adamı. Hitabet yeteneği ve keskin siyasal tutumuyla Ulusal Meclis'in en saygın üyeleri arasına girmiştir.

Protestan bir büyük burjuva ailesinden gelen Barnave, özel hukuk öğrenimi gördü. 1789'da Dauphiné temsilcisi olarak son *États Généraux*'ya seçildi; yeni kurulan Ulusal Meclis'teki tartışmalarda Mirabeau'nun baş rakibi olarak kısa zamanda ün kazandı. 1790 boyunca Meclis'in çıkardığı kararname, bildiri ve kararların hazırlanmasında etkin rol oynadı; sonunda Ulusal Meclis başkanı oldu. Aynı zamanda arkadaşları Adrien Duport ve Alexandre de Lameth ile birlikte Jakobenler Kulübü'nü yeniden örgütlemeye çalıştı.

Mart 1790'da Koloniler Komitesi'ne seçildi. Batı Hint Adalarını elde tutmanın Fransız ulusu için yaşamsal önem taşıdığını ileri sürerek, oradaki Fransız ticaret tekelinin çıkarlarını destekleyen öneriler verdi. Jacques-Pierre Brissot'nun önderlik ettiği muhalifleri, Barnave'in önerilerine şiddetle karşı çıktılar. Gittikçe radikalleşen Jakobenler arasında kölelik karşıtı kampanya yandaş kazandı. Barnave'in etkisi de çok azaldı. Mirabeau'nun ölümü ve 1791 baharında Paris halkının ayaklanması, Barnave'i varlıklı mülk sahibi sınıfı güçlü bir

meşruti krallık lehinde seferber etmenin ivediliğine inandırdı. Haziran 1791'de XVI. Louis'in Fransa'dan kaçma girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Barnave, kralın, anayasayı olduğu gibi kabul etmeye razı edilebileceğini ve böylece devrimin, daha da uzayıp siyasal anarşiye yol açmadan sona erdirilebileceğini düşünmeye başladı. Bu nedenle Kraliçe Marie-Antoinette ile yazışmaya koyuldu. Bu mektuplaşma, daha sonra ona yönelen saldırıların temelini oluşturacaktı.

15 Temmuz 1791'deki ünlü konuşmasında, tutucu bir monarşi çerçevesinde kralın görevine dönmeyi savundu; ayrıca Fransa'nın çıkarlarına aykırı olduğu gerekçesiyle cumhuriyetçiliğe karşı çıktı ve devrimin getirdiği karışıklıkların son bulması için çağrıda bulundu. Eylül 1791'de Ulusal Meclis kapanınca Dauphiné'deki evine çekildi; ulusal muhafız alayına subay olarak yazıldı; yazmayı ve bazı kişilerle düzenli mektuplaşmayı tasarlüyordu. Ocak 1792'den sonra kralcı tutumuna yönelik saldırılar giderek arttı. 29 Ağustos 1792'de tutuklanarak Grenoble'da hapsedildi. 3 Ekim'de Paris'e götürüldü; 28 Ekim 1793'te yargılanarak idam edildi.

Barnave, J.-B. Audebert'in portre çalışmasından ayrıntı; Ulusal Kütüphane, Paris
Bibliothèque Nationale, Paris

Barnave'in Grenoble'da hapisteyken yazdığı *Introduction à la révolution française* (Fransız Devrimi'ne Giriş), devrimin belli başlı belgelerinden biri sayılır. Toplumun orta sınıfın egemenliğine doğru evriminin "doğal tarihi"nin ana hatlarını çizdiği bu yapıt, Fransız Devrimi'ni siyasal, hukuksal ve toplumsal tarihin geniş çerçevesi içine oturtmaya çalışan ilk yapıtlar arasındadır.

Barnes, Albert (d. 1 Aralık 1798, Rome, New York - ö. 24 Aralık 1870, Philadelphia, ABD), Presbiteryen din adamı ve yazar.

Metodist bir aileden gelen Barnes, önceleri hukuk öğrenimi görmek istemesine karşın, Hamilton College'da okurken Presbiteryen mezhebine girmeye karar verdi. Princeton İlahiyat Okulu'nu bitirerek Morristown'da (New Jersey) papaz oldu. 1830'da Philadelphia'daki İlk Presbiteryen Kilisesi'ne geçti. Bu sırada geleneksel öğretilere bağlı olan Eski Okul Presbiteryenleri ile kurulları gevşetme yanlısı Yeni Okul Presbiteryenleri arasındaki tartışmaya katıldı. Westminster İttikadnamesi'ne aykırı davrandığı gerekçesiyle bir yıl süreyle görevden uzaklaştırıldı. 1836'da görevine iade edildi.

Yaşamının geri kalan bölümünde papazlık görevlerini sürdürdü; kutsal metinler, dinbilim ve etik üzerine çok sayıda kitap yazdı. Kitabı Mukaddes'in köleliği yasakladığını öne sürerek köle ticaretine şiddetle karşı çıktı. İçki yasası hareketini, Pazar okulu(*) uygulamasını ve Yeni Okul Presbiteryenlerini destekledi. New York'ta Birlik İlahiyat Okulu'nun yöneticiliğini yaptı. 1870'te yeniden birleşen Presbiteryenlerin ilk toplantısı Barnes'in kilisesinde yapıldı.

Barnes, Ernest William (d. 1 Nisan 1874, Birmingham, Warwickshire, İngiltere - ö. 29 Kasım 1953), İngiltere Kilisesi içindeki modernist akımın önderlerinden Birmingham piskoposu.

Cambridge'de Trinity College'da eğitim gördü; daha sonra aynı okulda matematik okutmanı ve öğretim üyesi oldu. 1902'de papazlığa atandı. 1915'te Temple'in (ortaçağdaki Templier tarikatının Londra'daki koluna ait yapı kompleksi) başına getirildikten sonra, doğru sözlülüğü ve heyecan verici vaazlarıyla sağladığı ününü Westminster'da görev yaptığı dönemde de korudu (1918-24). Başbakan Ramsay MacDonald'ın tavsiyesi üzerine 1924'te Birmingham piskoposluğuna atandıktan sonra, uygulanmakta olan ayin biçimine karşı çıktı. 1929'da, Anglikanlık bir papaza görev vermeyi reddetmesi protestolara yol açtı. Gifford'da verdiği *Scientific Theory and Religion* (1933; Bilim Kuramı ve Din) konulu derslerde Hristiyan dogmalarına bilimsel bir yaklaşım benimsemesi yüzünden önceki piskoposlarla çatıştı; tartışmalara yol açan *The Rise of Christianity* (1947; Hristiyanlığın Doğuşu), Canterbury ve York başpiskoposları tarafından yasaklandı. Odünsüz bir barışsever olan Barnes, II. Dünya Savaşı sırasında ulusal dua günlerine katılmayı reddetti. Daha sonra da Almanya'nın yeniden silahlandırılmasına ve atom bombasına şiddetle karşı çıktı.

Barnes, George Nicoll (d. 2 Ocak 1859, Dundee, İskoçya - ö. 21 Nisan 1940, Londra), sosyalist sendika lideri. 1900'de İngiliz İşçi Partisi'nin kurucuları arasında

George Barnes, Sir James Guthrie'nin yağlıboya taslağından aynnlı; İskoçya Ulusal Portre Galerisi, Edinburgh
Scottish National Portrait Gallery, Edinburgh

yer almış, 1910'da parti başkanlığını üstlenmiş, I. Dünya Savaşı sırasında David Lloyd George'un koalisyon kabinesinde görev yapmıştır.

On bir yaşındayken bir jüt işleme kuruluşunda yazıcı olarak çalışmaya başladı. Mühendis olarak eğitimini tamamladıktan sonra Birleşik Mühendisler Derneği'nde 1892-96 arasında genel sekreter yardımcılığı, 1896-1908 arasında ise genel sekreterlik yaptı. Haziran 1897 - Ocak 1898 arasında, o sırada İngiltere'nin en güçlü sendikasında toplanmış olan mühendislerin ülke çapında gittiği greve önderlik etti. Sonunda sendika, sekiz saatlik işgünü isteminden vazgeçmek zorunda bırakıldıysa da, iş koşulları konusunda toplu pazarlık ilkesini kabul ettirdi.

Barnes 1906'dan, siyasetten çekildiği 1922'ye değin İşçi Partisi temsilcisi olarak Avam Kamarası'nda bulundu. Lloyd George'un başbakanlığı döneminde 1916-17'de sosyal yardım bakanı, 1917-20 arasında devlet bakanı oldu; 1917-19 arasında savaş kabinesinde görev yaptı. 1918 sonlarında İşçi Partisi koalisyonundan desteğini çekince, hükümetteki görevinde kalmak ve

barış antlaşması görüşmelerine katılmak için partiden ayrıldı. 1919'da, Milletler Cemiyeti'ne bağlı Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) kurulmasını sağladı.

Barnes, Robert (d. 1495, Lynn, Norfolk - ö. 30 Temmuz 1540, Londra, İngiltere), VIII. Henry'nin, papalık karşıtı kampanyasına destek kazanmak için yararlandıktan sonra öldürtüğü Lutherci İngiliz din adamı.

Cambridge'deki Augustinusçu Pederler tarikatının başrahiplerinden olan Barnes, erken bir tarihte reformcu görüşlerin etkisinde kaldı. 1525 Noel'inde din adamlarının dünya nimetlerine düşkünlüğünü yeren bir vaaz vererek, parlak meslek yaşamını kendi eliyle çıkmaza soktu. Üniversite yetkililerinden gelen baskılar sonucu, heretik düşüncelerinden vazgeçtiğini resmen açıklamak zorunda kaldı. 1528'de Almanya'daki Wittenberg kentine kaçarak, burada Martin Luther ile güçlü bir dostluk kurdu. VIII. Henry'nin başbakanı Thomas Cromwell 1531'de Barnes'a serbest geçiş belgesi vererek Almanya ile İngiltere arasında sık sık diplomatik yolculuklar yapmasını sağladı. Aslında Barnes'ı pek tutmadıkları anlaşılan VIII. Henry ve Cromwell'in amacı, İngiltere'de kilisenin başına papa yerine kralı geçirmek girişimlerine destek bulmak için, onun Luthercilerle yakınlığından yararlanmaktı.

Haziran 1540'ta Cromwell'in iktidardan düşmesiyle, Barnes tek koruyucusunu da yitirdi ve yargı karşısına çıkarılmadan aynı yılın temmuz ayında heretiklikle suçlanarak yakıldı. Tanhâçiler genellikle onu ciddi, ama sabırsız ve biraz da dengesiz bir kişi olarak değerlendirirler. En önemli yapıtları arasında *A Supplication to Henry VIII* (1531; VIII. Henry'ye Yakarış), *Vitae Romanorum Pontificum* (1535; Romalı Papaların Yaşamları) ve *Confession of Faith* (1540; İman İkrarı) sayılabilir.

Barnes, Thomas (d. 16 Eylül 1785, Londra - ö. 7 Mayıs 1841, Londra, İngiltere), *The Times*'in ün kazanmasını sağlayan ve bağımsız gazetecilik geleneğini kuran gazeteci.

Bir müşavir avukatın oğluydu. Eğitimi Christ's Hospital ile Cambridge'teki Pembroke College'da tamamladı. Joseph Chitty'nin özel kaleminde çalıştıktan sonra, baroya girmekten vazgeçerek arkadaşı Leigh Hunt'in *Reflector* ve *Examiner*, John Scott'in da *Champion* adlı yayın organlarında edebiyat, tiyatro ve siyaset üzerine yazmaya başladı. *Champion*'a ayrıca, "Strada" takma adıyla kaleme aldığı edebi portrelerle katkıda bulundu. *Examiner*'daki siyasal yazıları *Parliamentary Portraits* (Parlamentodan Portreler) adıyla derlenip 1815'te imzasız olarak yayımlandı. Barnes, ayrıca *The Times*'a da yazı veriyordu. 1817'de *The Times*'in yayın yönetmenliğine atandı ve bu görevi ölümüne değin sürdürdü. Sağlığının bozuk olmasına karşın, o güne değin pek tanınmış bir gazete olmayan *The Times*'i İngiltere'nin bir numaralı gazetesi konumuna getirdi.

Barnes, hatırı sayılır nüfuzunu, 1932'de oy kullanma hakkını genişleten reform tasarısından yana kullandı. Kendisi ve gazetesi, "Thunderer" (Gök Gürleten) lakabıyla anılır oldu. 1834'te Lordlar Kamarası başkanı Lyndhurst tarafından "ülkenin en güçlü adamı" olarak nitelendi. Önceleri işbirliği yaptığı Lord Brougham ile daha sonra arası açıldı. Benjamin Disraeli (*), "Runnymede" imzalı "Letters to Statesmen"ini (1836-39; Devlet Adamlarına Mektuplar) Barnes'in desteğiyle yayımladı.

Barnes, William (d. 22 Şubat 1801, Bagber, Sturminster Newton yakınları, Dorset-

shire - ö. 7 Ekim 1886, Winterbourne Came, İngiltere), İngiliz şair. Dorset lehçesiyle yazdığı şiirlerde yalın ve içten bir

William Barnes, G. Stuckey'nin portre çalışması, y. 1870; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

anlatımla İngiltere'nin güneybatısındaki kırsal yaşamı ve çalışan insanları betimlemiştir. Aynı zamanda yetenekli bir filolog olan Barnes şiirlerinin yanı sıra dilbilim kuramıyla da Thomas Hardy ve Gerard Manley Hopkins gibi iki önemli yazarı etkilemiştir.

On beş yaşında okuldan ayrıldıktan sonra bir avukatın yanında çalışmaya başladı. Bir din adamından klasik edebiyat dersleri aldı. 1823'te bir okul açtı. 1848'de papaz oldu. Dorset lehçesiyle yazdığı ilk şiirleri 1833-34'te, Dorset'te çıkan *County Chronicle*'de yayımlandı. Yapıtları arasında Anglosakson okuma kitabı *An Outline of English Speech-Craft* (1878; İngilizce Konuşma Sanatının Ana Çizgileri) ve *Poems of Rural Life in Common English* (1868; Günlük İngilizceyle Yazılmış Kırsal Yaşamı Şiirleri), iki dizilik *Poems of Rural Life* (1844, 1862; Kırsal Yaşamı Şiirleri) ve *Homely Rhymes* (1859) sayılabilir.

Barnet, Londra metropoliten alanının kuzeybatısında dış ilçe. 1965'te eski Hendon ve Finchley ilçeleri ile Barnet, Doğu Barnet ve Friern Barnet kentsel ilçelerinin birleştirilmesiyle kuruldu. Yüzölçümü 89 km²'dir. Bu yöreler, eskiden birbirinden ayrı mülk topraklar ve kilise bölgesi biçimindeydi.

Chipping Barnet Kilisesi, Barnet, Londra
A. F. Kenning

Günümüzde ilçenin neredeyse tümü yerleşme alanıdır; ama gene de batı sınırındaki Edgware Yolu boyunca bir dizi sanayi kuruluşu sıralanmıştır. 19. yüzyıl ortalarında demiryolu döşenmeden önce burası bütününüyle tarımsal bir alandı. Nüfus sonradan büyük hızla artmaya başlayınca malikâne ve

çiftliklerin yerini Victoria üslubundaki villalar aldı. 1920'ler ve 1930'larda Londra metropol ulaşım ağının genişlemesiyle bu gelişme daha da hızlandı.

Eski önemli yapıların bugün ancak birkaçı ayakta. Bunlardan Chipping Barnet Kilisesi'nin yapımı 1250'ye değin uzanır; Monken Hadley adlı kilisenin, 1494'ten kalma bir kulesi vardır. Doğu Barnet Kilisesi 1100'de inşa edilmiştir. Hendon'daki St. Mary Kilisesi'nde de Norman izlerine rastlanır. Metropolen güvenlik örgütünün staj ve sürücü okulu, 1957'de kapatılan ve günümüzde Kraliyet Hava Kuvvetleri Müzesi olarak kullanılan Hendon'daki eski askeri havaalanının yakınındadır. Hendon'da bir teknik yüksekokul ile gene Hendon ve Barnet'ta ayrıca birer yüksekokul vardır. Barnet Grammar School (orta dereceli üniversite hazırlık okulu) 1573'te kurulmuştur. Barnet'ta Wood Lane, Hendon'da Grayhound Hill yerel tarih müzeleri vardır. Nüfus (1986 geç.) 304.600.

Barnet Çarpışması, İngiliz tarihinde, York soyundan gelen Kral IV. Edward'ın, Lancaster soyundan gelen VI. Henry yanlılarına karşı Güller Savaşı'nda kazandığı önemli zafer (14 Nisan 1471).

1461'de tahta çıkan Edward, başlıca destekçisi Warwick kontu Richard Neville'in tarafı değiştirerek VI. Henry'yi tahta çıkarması üzerine 1470'te sürgüne gönderildi. Ama Mart 1471'de İngiltere'ye dönerek Londra'ya el koydu, VI. Henry'yi de tutukladı; sonra Coventry'den ilerleyen Warwick kontunu karşılamak üzere kuzeye hareket etti. Warwick kontu 13 Nisan'da Londra'nın tam kuzeyinde, bugünkü Doğu Barnet içindeki Hadley Green'de çarpışmaya hazırlandı. Edward da kardeşi Gloucester düküyü (sonradan Kral III. Richard) birlikte aynı yere geldi; düşmana çok yakın bir yerde geceledikten sonra Paskalya Günü şafakla saldırıya geçti. Edward'ın sol kanadı bozguna uğradıysa da sağ ve orta kanatlar düşmana üstün geldi. Askerlerini terk edeceği kuşkusunu uyandırmamak için yaya çarpışan Warwick, kaçarken öldürüldü. Bir ay sonra da Henry'nin karısı Margaret ile oğlunun komutasındaki ordunun Tewkesbury Çarpışması'nda yenik düşmesi ve Henry'nin tutukluken ölmesi, Edward'ı ölünceye değin (1483) güvence altına aldı.

Barnsley, İngiltere'de, metropoliten Güney Yorkshire ilinin merkezi olan ilçe. Yüzölçümü 329 km²'dir. Don'un kolu olan Dearne Irmağı kıyısında, eski bir papaz kentidir. Tel çekme ve keten bezi kuruluşlarının tarihi çok eskilere gider. Ama kentin asıl gelişmesi, 19. yüzyılda Yorkshire kömür havzasının ortasında kömür çıkarımının başlamasıyla oldu. İlçede kömür üretimi 20. yüzyıl başlarında en yüksek düzeye ulaştı. Daha sonra madencilik gerilerken, makine sanayisi, dokumacılık ve öteki hafif sanayi kolları ilerleme gösterdi. İlçede yeni kurulmuş bir madencilik ve teknoloji okulu vardır. Kent bugün de bir tarım pazan ve bölgesel hizmet merkezi olarak işlev görmektedir. Nüfus (1986 tah.) 222.200.

Barnstable, ABD'de, Massachusetts'in güneydoğusundaki Barnstable ilinde (county) ilçe düzeyinde yönetim birimi. 1685'ten bu yana il merkezidir. Cod Burnu Körfezi ile Nantucket Boğazı arasında, Cod Burnunun "yukarı kolu" üzerinde yer alır. İlk yerleşme, yöredeki bataklıklarda bulunan tuzlu samana ilgi gösteren çiftçiler tarafından

1638'de kuruldu. 1639'da tüzel kimlik kazandı. 18. yüzyılda, New England'da üretilen melas ve romun sevkedildiği canlı bir liman oldu. 1900'den bu yana ilçe ekonomisi, yaz turizmine ve yan sektörler olarak da balıkçılık, istindye yetiştiriciliği ve bir tür kızılçık ekimine dayanır. İlçe toprakları ABD'nin eski başkanı John F. Kennedy'nin evinin ve Kennedy malikânesinin bulunduğu Hyannis Port ile iş merkezi Hyannis gibi birkaç köyden oluşur. ABD'nin en eski kütüphane binalarında Sturgis Kütüphanesi (1645), bugün müze olan Crocker Tavernası (1745) ve Donald G. Trayser Müzesi (Eski Gümrük Binası, 1856) Barnstable'dadır. West Parish Kongregasyon Kilisesi (1717) ve Cape Cod Community College (1961), Batı Barnstable'da yer alır. Nüfus (1990) 40.949.

Barnum, P(hincas) T(aylor) (d. 5 Temmuz 1810, Bethel, Connecticut - ö. 7 Nisan 1891, Bridgeport, Connecticut, ABD), ünlü şovmen. Halk müzeleri, konserler, üç sahneli sirk gibi eğlence türlerini yaygınlaştırmak amacıyla şaşırtıcı tanıtım yöntemlerine başvurmuştur.

Babası öldüğünde 15 yaşındaydı. Çeşitli işlere giren çıktıktan sonra, Connecticut'ın

Barnum
Library of Congress, Washington D.C.

Danbury kentinde, haftalık *Herald of Freedom* adlı gazetenin yayımını üstlendi. İftira suçundan üç kez tutuklandı. 1829'da, kendisinden iki yaş büyük olan Charity Hallett ile evlendi. 1834'te New York kentine gitti. Bir yıl sonra Joice Heth adlı çok yaşlı Siyah bir kadını George Washington'ın 161 yaşındaki dadısı olarak tanıttığı ilk gösterisiyle şovmenliğe başladı.

Kendine yasal bir iş konusu arayan Barnum, bazı zengin kişileri oyuna getirerek 1842'de New York kentinde John Scudder'in elindeki Amerika Müzesi'ni ele geçirdi. Burası doldurulmuş hayvanların, balmumu heykellerin ve benzeri sergilerin sunulduğu beş katlı mermer bir binaydı. Yeni sahibi, müzeyi kısa sürede hilkat garibelerinin, dramatik oyunların, güzellik yarışmalarının ve başka çarpıcı gösterilerin sergilendiği bir eğlence yenne dönüştürdü.

Yinelemeli reklamlar ve abartmalı tanıtımlarla Barnum büyük ilgi uyandırdı. Amerika Müzesi'nde üst üste çıkan iki yangın yüzünden binanın neredeyse tamamı yanmıştı. 1868'de burayı terk etti. O tarihe değin Barnum'un gösterilerini 82 milyon kişi izlemişti. Barnum'un müzedeki ilk başarılı gösterisi Denizkızı Feejee idi. Görünüşte gövdesi balık, başı insan olan bu yaratığın göz boyama olduğu kuşkusuz çok geçmeden anlaşıldı. En çok ilgi çeken gösterilerinden bir başkası, göğüs kemikle-

rinin altından birbirine yapışmış olan Chang ve Eng adlı Siyamlı ikizlerdi. Ama ona en çok para kazandıran gösteri, 82 cm boyundaki Charles S. Stratton adlı cüce oldu. Bu cüce sayesinde 20 milyon bilet sattı. Başkan Abraham Lincoln tarafından kabul edildikten sonra Barnum ve cücesi başarılı bir yurtdışı turnesine çıktılar. Cüce, Kraliçe Victoria'nın huzurunda özel bir gösteri sundu. İnsanları garip şeylerle eğlendiren bir kişi olmaktan çıkıp sanatsal etkinliklere yönelmek isteyen Barnum, İsveçli soprano Jenny Lind'i getirtti. Onu "İsveç Bülülü" adıyla tanıtarak yoğun bir reklam kampanyasına girişti. Lind'in New York'taki ilk gecesini 5 bin kişi izledi; ABD çapında dokuz ay süren konserler sonunda Barnum çok para kazandı.

Mesleğinin doruğuna çıktığında, düzenlediği gösteriler kadar Barnum'un fizik yapısı da ünlenmişti. Yarı yarıya saçsız başı, 1,90 m'ye ulaşan boyu, mavi gözleri, gaga burma ve göbeğiyle etkileyici bir görünümü vardı. Kendisine "Şarlatanlar Kralı" diyordu. Doğu üslubunda, İranistan adı verilen üç katlı bir evde oturuyordu. Connecticut'taki Bridgeport'ta, 70 bin m²'lik bir alanda kurulu olan malikânesinde Mark Twain, Horace Greeley ve Matthew Arnold gibi ünlüler konuk etti.

Barnum, siyasete ve yazarlığa da ilgi duyardı. Connecticut eyalet meclisinde iki dönem görev aldıktan sonra, Bridgeport belediye başkanlığına seçildi. Bu görevdeyken, fahişeliğe ve Siyahlara yönelik sendikal ayrımcılığa mücadele etti. 1855'te, *The Life of P.T. Barnum, Written by Himself* (P.T. Barnum'un Kendi Kaleminden Yaşamı) adıyla otobiyografisini yayımladı. Kendi ifadesine göre kitap 1 milyon adet sattı.

Çoğu kişinin onun adını sirkle özdeş saymasına karşın, Barnum 60'ını geçinceye değin sirk şovmeni olmadı. Modern sirk kuran Barnum değildi; ama emekli olan yetenekli James A. Bailey ile bir araya gelerek, Amerikan gösteri geleneğine dev boyutlar, unutulmaz gösteriler kazandırdı. İlk gösteri mevsiminde elde ettiği büyük ilgiyle çok çabuk parasını çıkaran 6,5 ton ağırlığındaki Jumbo adlı fille mesleğini noktaladı. 81 yaşında ağır bir hastalığa yakalandı. İsteği üzerine, bir New York gazetesi ölüm ilanını önceden yayımladı. İki hafta sonra, sirkten gişe gelirlerini incelerken, Connecticut'taki malikânesinde öldü.

baro, hukuk mesleğinin sorunlarıyla ilgilenmek üzere yerel, ulusal ya da uluslararası düzeyde örgütlenmiş avukatlar topluluğu. Barolar, genellikle, avukatların mesleki çıkarlarını koruma ve geliştirme, hukuk sisteminin ilişkin reform önerileri hazırlama, araştırma projelerini destekleme ve mesleki kuralları düzenleme gibi amaçlar taşır.

Baroların, avukatlığa başlamak için zorunlu olan sınavları uygulamaya ve gerekli stajyerlik programlarını denetleme görevini üstlendiği de olur. Baroya üyelik koşulları ülkeden ülkeye değişir. Örneğin ABD'de, hukuk fukültesi mezunları ancak eyalet mahkemelerinin görevlendirdiği kişilerce düzenlenmiş sınavlarda başarı gösterdikten sonra eyalet barolarına kabul edilirler. Avusturya'da ise bir avukatın baro üyesi olabilmesi için yedi yıllık hukuk deneyimi bulunması gerekir. Birçok ülkede avukatların baroya üye olması zorunludur. Türkiye, Almanya, Japonya, Nijerya, İsrail, Fransa ile ABD eyaletlerinin yarısından çoğunda avukatlık mesleğini sürdürmek için baro üyesi olmak gerekir. İngiltere, Norveç ve İsveç'te ise baro üyeliği isteğe bağlıdır.

Çoğu baroların, üyelerini cezalandırma yetkisi vardır. Buna karşılık barodan çıkar-

maya, yani bir avukatın mesleğini sürdürebilmesi için gerekli olan ruhsatın elinden alınmasına ilişkin işlemleri genellikle mahkemeler yürütür. Örneğin Fransa'da avukatlara disiplin cezası verme yetkisi büyük ölçüde Yargıtay'a aittir. Türkiye ve Almanya'da ise bu işlemleri baro disiplin kurulu yapar.

Türkiye'de 19 Mart 1969 tarihli ve 1136 sayılı Avukatlık Kanunu kapsamında düzenlenmiş olan barolar, mesleki hizmetleri görmek, mesleki ahlak ve dayanışmayı korumak, avukatlığın genel yarara uygun olarak gelişmesini sağlamak amacıyla kurulan, tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarıdır. Bölgesi içinde en az 15 avukat bulunan her il merkezinde bir baro kurulur. Baro kurulmayan yerlerin en yakın baroya bağlanmasına ya da bunların birleşerek bir baro kurmasına, bütün baroların katılmasıyla oluşan bir üst örgüt niteliğindeki Türkiye Barolar Birliği (TBB) karar verir. Barolar, kuruluşlarını TBB'ye, bu örgüt de Adalet Bakanlığı'na bildirir. Türkiye'de ilk baro Osmanlı Döneminde, 1876 tarihli Dersaadet Davavcekilleri Cemiyeti Nizamnamesi'ne dayanarak kurulmuştur.

1136 sayılı yasaya göre baroya kayıtlı bütün avukatların oluşturduğu genel kurul, kendi üyeleri arasından iki yıllık bir dönem için bir başkan ile yönetim kurulu, disiplin kurulu ve denetleme kurulu gibi organları seçer. 1982 Anayasası'nın 135. maddesiyle kamu kurulu niteliğindeki meslek kuruluşlarına getirilen siyasetle uğraşma yasağı, baroları da kapsamaktadır. Ayrıca siyasal partiler de baro ve TBB seçimlerinde aday gösteremezler ve belirli adayların leh ve aleyhlerinde propaganda yapamazlar.

Merkezi Ankara'da olan TBB'nin genel kurulu, baroların avukatlıkta en az 15 yıl kıdemi olan üyeleri arasından iki yıl için seçecekleri en az ikişer delegeyle oluşur. Genel kurul, kendi üyeleri arasından iki yıllık bir dönem için bir başkan ve öteki kurul üyelerini seçer. TBB, adalet bakanının yönetsel vesayet denetimine bağlıdır. Avukatlık Kanunu'nda 8 Mayıs 1984 tarihli ve 3003 sayılı yasa ile yapılan değişiklik Adalet Bakanlığı'nın bu vesayet denetimini, baro organlarını ve bu organların üyelerini bakanlıkça bazı durumlarda görevden uzaklaştırma yetkisini kapsayacak derecede yoğunlaştırmıştır (m. 77).

Dünyada çok sayıda uluslararası avukat örgütü vardır. Bunların en önemlisi ulusal barolarla bazı avukatların gönüllü olarak bir araya geldiği Uluslararası Barolar Birliği'dir. Bu örgüt başka konuların yanı sıra hukukun belli alanlarında tutarlı bir bütünlük yaratmaya çalışır.

Barocci, Federico, Barocci, BARROCIO olarak da yazılır, FIORI DA URBINO olarak da bilinir (d. y. 1526, Urbino, - ö. 1612, Urbino, Urbino Düküğü, Papalık Devletleri), barok ressam. 16. yüzyılın son döneminde Orta İtalya okulunun önde gelen temsilcilerindendir.

İki kez yaptığı Roma yolculuğu dışında tüm yaşamı Urbino ve çevresindeki küçük kentlerde geçti. Yerel kiliselerde, Cenova ve Perugia katedrallerinde, ayrıca Urbino dükü gibi sanat koruyucuları için altar panoları ve dinsel resimler gerçekleştirdi. Roma'ya ilk kez 1550 dolayında Raffaello'nun yapıtlarını incelemek üzere gitti. 1560'ta ikinci gidişinde ise, Federico Zuccari'yle birlikte, Papa IV. Pius'un Vatikan Bahçeleri'ndeki köşkünde bulunan freskler üzerinde çalıştı.

Barocci belki hiçbir zaman Correggio'nun özgün bir yapıtını görmemiştir. Ama kom-

pozisyonlarında onun üslubuna özgü örgelemler vardır. Duygu sıcaklığı, anlatımındaki yumuşaklık ve ressamca bir yaklaşım, her iki sanatçının da ortak özellikleridir. Bu durum, Barocci'nin özellikle Meryem Ana konulu birçok resminde belirgindir. Bunların en ünlü ikisi, 1579 tarihli "Popolo Meryemi" ile 1597'de gerçekleştirdiği, do-

"İsa'nın Doğumu", Federico Barocci'nin yağlıboya çalışması, 1597; Prado Müzesi, Madrid
Museo del Prado, Madrid

kunaklı bir güzelliği olan "İsa'nın Doğumu" dur. Barocci, doğadan çalıştığı çok sayıdaki aşırı duyarlı deseni ile maniyerist dönem içinde farklı bir konuma sahiptir. Çoğunlukla vermiyon pembeler, inci beyazları ve grilerle elde ettiği solgun ve donuk renklerden oluşan özgün renk kullanımı Orta İtalya kökenlidir.

Baroja (y Nessl), Pío (d. 28 Aralık 1872, San Sebastián - ö. 30 Ekim 1956, Madrid, İspanya), Bask asıllı İspanyol yazar. Döneminin en önde gelen İspanyol romancısı olarak kabul edilir.

Tıp öğrenimini tamamladıktan sonra, kısa bir süre İspanya'nın kuzeyindeki bir köyde doktorluk yaptı. Ardından ailesinin işlettiği fırında çalışmak üzere Madrid'e döndü. 98 Kuşağı'nın(*) bir üyesi olarak, İspanyol yaşam biçimindeki yozlaşmalara karşı mücadeleye etti. İlk iki yapıtı olan *Vidas sombrías* (1900; Gölgeler Yaşar) adlı öykü kitabıyla *La casa de Aizgorri* (1900; Aizgorri'nin Evi) adlı romanı sonraki yapıtlarında görü-

Baroja
Archivo Maa Barceona

len yönelimin açık ipuçlarını taşır. Baroja halkı harekete geçirmek düşüncesiyle çağdaş toplumsal sorunlarla ilgili 11 üsleme yazmıştır. Bunların en ünlüsü *La lucha por la vida*'da (1904; Yaşam Savaşı) Madrid'in yoksul semtlerindeki sefaleti işler. İsyanlı ve uyumsuz bir kişiliğe sahip olan Baroja, yapıtlarında serserileri ve kendine yakın bulduğu insanları uzun uzadıya anlatır. *El árbol de la ciencia* (1911; Bilgi Ağacı, 1983) adlı yapıtının temelde bir otobiyografi olduğu kabul edilir. Yazdığı 100 kadar roman içinde en iddialı çalışması *Memorias de un hombre de acción*'dur (1913-28; Bir Eylem Adamının Anıları). On dört roman ve sekiz ciltlik kısa anlatılardan oluşan bu yapıt, bir 19. yüzyıl devrimcisini ve yaşadığı çağı anlatır. Gerçeğin kendisinde kopukluklar bulunduğunu savunan Baroja, en iyi romanlarından biri olan *Zalacain el aventurero*'da (1909; Serüvenci Zalacain), bilinçli olarak bu görüşünü yansıtmak kesintili bir üslup kullanmıştır.

Baroja'nın yapıtları, Hristiyanlık karşıtı görüşleri, yerleşik değerlere ısrarla karşı çıkması ve kötümser tavrından dolayı hiçbir zaman geniş bir okur kitlesine ulaşamadı. Olayları hafife alan özlü ve yalın üslubunun Ernest Hemingway'yi etkilediğine inanılır.

barok inci, düzgün olmayan ya da garip biçimli inci. İnci her zaman, düzgün bir

Beyaz mine ve altınla barok inci küpe; İspanya, 17. yy ortası, Poldi Pezzoli Müzesi, Milano
Arnoldo Mondadori Editore - C.E.A.M.

biçimde yayılıp büyümesini kısıtlamayan yumuşak dokulu bölgelerde oluşmaz. Örneğin bazen kas dokusuna gömülen inci kistleri, sert kas liflerinin direncine karşı koyamamış düzensiz ya da alışılmamış biçimler alır.

Rönesans kuyumcuları barok incileri, deniz yumuşakçalarının biçimsiz ürünleri olarak değil de, benzeri olmayan, zarif doğal biçimler olarak nitelendirdiler. Bunlar genellikle mücevheri oluşturan figürlerin gövdeleri yerine kullanılırdı. Bunların en güzel örneklerinden biri "Canning Mücevheri"dir (Victoria ve Albert Müzesi, Londra). 16. yüzyıla ait olan bu takıda büyük bir barok inci insan gövdeli, balık kuyruklu bir deniz

yaratığının gövdesi olarak kullanılmış ve figürün tümü inci, yakut ve elmaslarla bezeli, mineli bir altın montür üstüne oturtulmuştur. Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki (Hazine Dairesi, İstanbul) küçük bir zenci figürünün pantolonu ve bağdaş kurmuş nargile içen bir şeyhin gövdesi yerine kullanılmış barok inciler de başka iki ilginç örnektir. Ayrıca bak. inci.

barok sanat, Avrupa ülkelerinde yaklaşık 17. yüzyıla rastlayan sanat anlayışı. İlk belirtileri 16. yüzyılın son yıllarında İtalya'da ortaya çıkmış, Almanya ve Güney Amerika sömürgeleri gibi bazı bölgelerde ise en üstün örnekleri 18. yüzyılda gerçekleştirilmiştir.

Barok sanat yapıtları üslup açısından karmaşık, hatta çelişkilidir. Bununla birlikte yapıtların hepsinde, duygusal durumları çoğu kez dramatik bir yaklaşımla, duylara seslenecek biçimde anlatma isteği görülür. Baroğu anlatmak için çoğu kez görkemlilik, canlılık, hareket, gerilim, aşırı ve farklı duygusal durumlar, sonsuzluğun algılanması, çeşitli sanatlar arasındaki kesin ayrımları yok etme eğilimi gibi tanımlar kullanılır. Rönesans'ın Antik Çağı yüceltme eğilimi barokta da sürmüştür ve bu birçok sanat ürününü değişik oranlarda etkilemiştir. Barok sanatın soylu niteliği büyük ölçüde bu eğilimle klasik uyum kavramının düzenleyici gücünden kaynaklanır.

Barok sözcüğünün kökeninin açıklanması-na ilişkin çeşitli kuramlar arasında en yaygın onun Portekizce *barroco* (İspanyolca *barrueco*) sözcüğünden türemiş olduğudur. "Düzensiz" anlamına gelen bu sözcük özellikle düzgün olmayan inciler için kullanılır. Sanat eleştirisinde barok sözcüğü ilk kez 17. yüzyılın sonlarına doğru geçmiştir. Sözcük önceleri düzensiz, tuhaf, dolayısıyla yerleşmiş kurallara aykırı herhangi bir şeyi belirtmek için, yani özgün anlamıyla kullanılmıştır. 18. yüzyılda ise genellikle küçültücü anlamda, doğanın ve Antik Çağın ölçütlerinden ayrıldığı düşünülen tutumların bu sözcükle tanımlandığı görülür. Baroğun 19. yüzyılın ortalarına değin bir üslup nitelmesi olmaktan çok kötüleyici bir sıfat olarak kullanılması sürmüştür. Barok sanat üslubunun özelliklerinin sistematik bir açıklamasını ilk kez Heinrich Wölfflin (1864-1945) *Renaissance und Barock* (1888; Rönesans ve Barok) adlı kitabında yapmıştır.

Barok sanatta gözlenen büyük çeşitliliğin ortak özelliklerini, o çağdaki yaygın kültür yönelimlerinde aramak gerekir. Bu yönelimlerin özellikle üçü, sanat üzerindeki etkileri açısından çok önemlidir. Birincisi Karşı-Reform hareketinin ortaya çıkması ve etki alanını hem coğrafi, hem de düşünsel olarak genişletmesidir. Baroğun, özellikle İtalyan sanatında görülen birçok başyapıtının oluşması, Kilise'nin yeni propagandacı tutumuyla ya da bu durumun özendirildiği duyarlılıkla doğrudan doğruya bağlantılıdır. Gerek Bernini'nin(*) (1598-1680) Roma'da San Pietro Bazilikası'nın önünde elips biçimli bir piazza (meydan) oluşturmak için yaptığı ve kalabalığı kucaklıyormuşçasına iki yandan saran kolonadlar, gerek Caravaggio'nun(*) (1573-1610) dinsel öyküleri konu alan gerçekçi resimleri, farklı yönlerde de olsa, Karşı-Reform anlayışının örnekleridir.

İkinci yönelim mutlakiyetçi krallıkların güçlenmesidir. Buna, artık sanat koruyuculuğunda rol oynamaya başlayan önemli ve etkili bir orta sınıfın belirginleşmesi olgusu da eşlik eder. Bu siyasal ve toplumsal

gelişmelerin sanat üzerindeki etkileri, Fransa Krallığı için Versailles Sarayı'nın ve bahçelerinin yapımı ve orta sınıf için bir resim piyasasının oluşması gibi çeşitli gelişmelerde görülebilir. Orta sınıfın gerçekçiliğe olan eğilimi, Fransa'da Le Nain kardeşlerle (Antoine, 1588-1648; Louis, 1593-1648 ve Mathieu 1607-77) Georges de La Tour'un (1593-1652) yapıtlarını ve 17. yüzyıl Felemenk resminin çeşitli okullarını etkilemiş olabilir.

Üçüncü yönelim, bilimdeki gelişmelerle dünyadaki keşiflerin doğaya karşı uyandırdığı yeni ilgidir. Böylelikle, insan bir yandan kendini önemsiz görme (Kopernik'in [1473-1543] dünyayı evrenin merkezi olmaktan çıkaran kuramı bunda özellikle etkili olmuştur), bir yandan da bilimdeki büyük başarılar kazanıldıkça, kendi yüceliğine inanma gibi iki düşünce arasında kalmıştır. İçinde insanın yalnızca sınırlı, bazen çok küçük bir rol oynadığı manzara resmi türünün gelişmesi de, Velázquez'in(*) (1599-1660) askeri nitelikteki fiziksel gücü betimlediği "Breda'nın Teslimi" ya da kendisini de kral ailesi arasında çizdiği "Las Meninas" gibi resimleri de sıradan insanın durumuna ilişkin bu iki karşı görüşün yansımaları olarak alınabilir. Bu eğilimler ve bunların sanattaki yansımaları, sanat tarihçisi Wolfgang Stechow'un "dinsel ve dindışı güçlerin tümüyle yeni ve iyimsir bir dengesi" olarak tanımladığı durumla sonuçlanmıştır.

Görsel sanatlarda barok üslup, geliştirdiği daha esnek bir doğalcılıkla, maniyerizmin akademik ve soyut niteliklerine karşı bir tepki olarak doğdu. Annibale Carracci (1560-1609) ile Caravaggio Roma'daki erken barok ressamı arasında en ünlü olanlardı. Carracci doğayı, yüksek Rönesans sanatını ve eski ustaları inceleyerek sanatı maniyerizmin aşırılıklarından arındırmak isteyen bir reformcuymuştu. Caravaggio ise, gelenekçi İsa ve aziz betimlemelerine getirdiği yapaylıkları atarak, kompozisyonlarında sıradan insanlara yer vermişti. Caravaggio'nun dolaysız sanatı, oldukça dramatik ışık kullanımının da eklenmesiyle, onun bir devrimci olarak tanınmasına yol açtı. İtalyan heykeltarihi mimarların en ünlüsü Gian Lorenzo Bernini'di. Onun Roma'daki San Pietro Bazilikası'nda altın üzerine yerleştirdiği baldaken, yapının yüksek Röne-

sans anlayışındaki sınırlanmış ve durağan görünümünü iç mekânına bir acıcılık getirmişti.

Bernini 1665'te, XIV. Louis'nin büstünü yapmak ve Louvre Sarayı için yeni bir cephe tasarlamak için Paris'e çağrıldı. Gerçekleştirdiği portre büst, heykel sanatının en başarılı yapıtlarından biri kabul edilir. Ama Louvre tasarımı geri çevrildi; çünkü İtalyan barok üslubu Fransız kralının saltanatını Roma imparatorluğunkini çağrıştıracak biçimde simgeleştirecek bir saray için uygun değildi. XIV. Louis üslubu, "resmi krallık üslubu"ydü ve aslında İtalyan baroğunun klasikleştirilmiş bir türüydü. Yüzyılın en büyük Fransız ressamı olan Nicolas Poussin(*) (1594-1665) soylu, ciddi, akıcı resimler yaparak Fransız baroğu ile Antik Çağ arasında yakın bağlar kurdu. XIV. Louis'nin döneminde sanat devlet tarafından denetleniyordu ve Kilise'den çok, kralı yüceltmeye yönelikti.

Flandre'da barok en iyi biçimde Peter Paul Rubens'in(*) (1577-1640) resimlerinde izlenebilir. Rubens büyük altar panoları ve mitolojik resimler yapmış, sarayla ilgili ve alegorik konulu diziler gerçekleştirmişti. Bunlardan biri Fransa'nın ana kraliçesi Marie de Médicis'nin yaşamındaki olayları betimlediği 21 resimli bir diziydi (1622-25). Felemenk'te barok üslup bazı eski ustaların önderliğinde gelişti. Bu sanatçıların bazıları Rubens gibi İtalya'da yetişmiş, İtalyan baroğunu yerinde görmüşlerdi. Bunlara ek olarak, tür ressamı, manzara, ölüdoğa, deniz manzarası, portre, iç mekân ve kilise ressamı ile Vermeer (1632-75) ve Rembrandt (1616-69) gibi birkaç usta sanatçı da yetişmişti. İspanya ise Velázquez gibi üstün bir sanatçı ortaya çıkardı. İngiltere'de barok üslup en iyi Sir Anthony Van Dyck'in (1599-1641) I. Charles ve maiyeti için yaptığı portrelerde yansıyor.

İtalya'da barok mimarlığın ilk örneklerinden biri, Vignola'nın başlayıp Giacomo della Porta'nın (1537-1602) bitirdiği Roma'daki Cizvit kilisesi Il Gesù oldu. Palladio (1508-80) Vizenza'daki Olimpico Tiyatrosu'yla bütün barok dönem boyunca sürecek olan tiyatro yapıtlarının gelişmesini başlattı. Carlo Maderno (1556-1629) yapımı sürmekte olan San Pietro Bazilikası'nın ön cephesini gerçekleştirdi. Bernini heykeltarihinin yanı sıra Roma kentindeki birçok

"Laukippos Kızlarının Kaçırılması", Peter Paul Rubens'in yağlıboya çalışması, 1617, Eski Pinakotek, Münih
Aşağıda: Pinakotek, Münih, Joachim Blauel

meydanda yaptığı çeşmeler ve çeşitli saraylarla, S. Andrea al Quirinale Kilisesi, Vatikan Sarayı'nı San Pietro ile birleştiren ünlü merdiven Scala Regia gibi yapıtlarıyla barok mimarlığın da en önemli adlarından biri oldu. Meslek yaşamını Bernini'yle reket içinde sürdüren Francesco Borromini'nin (*) (1599-1667) San Carlo alle Quattro Fontane, S. Ivo della Sapienza ve (bir bölümünü Carlo Rainaldi'nin [1611-91] yaptığı) Sta. Agnese kiliseleri Roma baroğunun en yetkin örnekleriydi. Baroğun başka bir önemli temsilcisi olan Pietro da Cortona (*) (1596-1669) Sta. Maria della Pace Kilisesi'nin ön cephesinde, o dönemde çok sevilen bir ögeyi, birbirini izleyen iç ve dışbükey yüzeyleri kullandı. Guarino Guarini (1624-83) Torino, Prag ve Lizbon'da yaptığı saray ve kiliselerle özgün örnekler verdi.

Pietro da Cortona'nın tasarımı yaptığı Sta. Maria della Pace Kilisesi, Roma.

Anderson Alinari. Art Resource/EB Inc

Kilise içlerinde ve dış cephelerindeki ağır ve karmaşık süslemelerle öne çıkan İspanyol baroğunun önemli mimarları Churriguera kardeşler (Jose Benito, 1665-1725; Joaquín, 1674-1720; Alberto, 1676-1750), Pedro de la Torre ve Alonso Cano (1601-67) idi. İngiltere'de barok mimarlık fazla yaygınlaşmadı; ancak Sir Christopher Wren ile (1632-1723) Sir John Vanbrugh'un (1664-1726) yapıtlarına bir ölçüde yansdı. Fransa'da ise klasikçiliğin bazı öğelerine de yer verilen, kendine özgü bir barok üslup geliştirdi. François Mansart (1598-1666), Jules Hardouin Mansart (1646-1708), Jacques Lemercier (1585-1654) ve Louis le Vau (1612-70) bu doğrultuda yapıtlar gerçekleştirdiler. Barok mimarlık Almanya'da Andreas Schlüter (1660-1714), Dientzenhofer ailesi, Cosmas Damian (1686-1739) ve Egid Quirin (1692-1750), Asam (*) kardeşler, Balthasar Neumann (1687-1753), Dominikus Zimmermann'ın (1685-1766); Avusturya'da da Fischer von Erlach (*) (1656-1723), Lucas von Hildebrandt (1668-1745), Jakop Prandtauer'in (1660-1726) zengin bezemeli büyük kiliseler ve saraylar yaptıkları 18. yüzyılda doruğa ulaştı.

Müzik tarihindeki en ilginç dönüm noktalarından birine 17. yüzyılın başlarında, İtalya'nın önderliğinde ulaşıldı. 16. yüzyılın evrensel çoksese anlayışı *stile antico* (antik üslup) devam etmekle birlikte, bundan sonra artık dinsel müzikte uygulanacak, solo sese, ezgi polaritesine, bas çizgisine ve anlatımcı uyuma önem veren *stile moderno* (modern üslup) ya da *nuove musiche* (yeni

müzik) ise dindışı müzikte kullanılacaktı. Gelişen sözcük hazinesi dinsel ve dindışı müzikten başka, ses ve çalgı müziği arasında da daha açık seçik bir ayrım yapılmasına olanak sağlamış, ulusal ayrımlıklar da daha belirginleşmişti. Dolayısıyla barok, aynı öteki sanatlardaki gibi müzikte de bir üslup çeşitliliği dönemi oldu. Opera, oratoryo ve kantat en önemli yeni ses müziği biçimleriydi; çalgı müziği için ise sonat, konçerto ve uvertür gibi türler ortaya çıkmıştı. Bu "yeni müzik" in ilk büyük bestecisi Claudio Monteverdi'ydii (*) (1567-1643). Onu İtalya'da Alessandro Scarlatti (1660-1725) ile Giovanni Pergolesi (1710-36) izliyordu. Ama İtalya'da çalgı müziği geleneğinin en büyük barok bestecileri Arcangelo Corelli (1653-1713), Antonio Vivaldi (*) (1678-1741) ve Giuseppe Tartini (1692-1770) oldular. Fransa'daki barok müzik ustalası ise önemli bir opera bestecisi olan Jean-Baptiste Lully (1632-87) ile Jean Philippe Rameau idi (1683-1764). İngiltere'de Stuart döneminin mask adı verilen sahne oyunlarıyla ulaşılan tiyatronun bütünlüğü anlayışını, Almanya'da doğmuş, İtalya'da eğitim görmüş olan George Frideric Handel'in (*) (1685-1759) ses müziğindeki başarıları izliyordu. Handel'in vatandaşı Johann Sebastian Bach (*) ise (1685-1750) Almanya'da barok dinsel müziği geliştiniyordu. Başka tanınmış Alman barok müzik bestecileri arasında Heinrich Schütz (1585-1672) ve Georg Philipp Telemann (*) (1681-1767) sayılabilir. Danimarka'da ise Dietrich Buxtehude (1637-1707) barok müziğinin en özgün temsilcisi olmuştur.

Edebiyatıta baroğa örnek olarak İtalya'da Giambattista Marino'nun (1569-1625), İspanya'da Luis de Góngora y Argote'nin (*) (1561-1627) ve Almanya'da Martin Opitz'in (1597-1639) yapıtları verilebilir. İngiliz metafizik şüri de (özellikle John Donne'un ki), barok edebiyatla bağlantılıdır. Barok sanat 18. yüzyılda, daha hafif, daha az dramatik ve daha çok süslemeye yönelik rokoko üslubuna dönüşerek son bulmuştur.

18. yüzyılda Osmanlı Devleti'yle Avrupa ülkeleri arasında siyasal ve ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması, imparatorluğun kültür ve sanat ortamını belli ölçüde etkiledi. Bu dönemdeki yeni ticaret ilişkileri sonucunda Avrupa'dan getirilen mallar, Avrupa'ya gönderilen görevlilerin döndüklerinde anlattıkları, Avrupa'dan gelen gezgin ve sanatçılar, toplumda yeni bir beğeni ve sanat ortamının oluşmasına yol açtı. Önceleri saray çevrelerinde izlenen değişim, zamanla halk arasında da yaygınlaştı. Osmanlı sanatında 1740'larda bilinen barok üslup, 18. yüzyılın sonuna, yeni-klasik üslup etkisiyle ampir üslubun ortaya çıkmasına değin sürdü. Ama barok süsleme örgeleri daha uzun bir süre, 19. yüzyılda da başlıca üsluplarla birlikte kullanılageldi.

Osmanlı mimarlığında barok üsluptaki ilk yapı I. Mahmud döneminde başlanıp III. Osman döneminde bitirilen ve mimarlığını Simeon Kalfa'nın yaptığı Nuruosmaniye Camisi'ydii (*) (1748-55). Bu yapıda izlenen barok üslup özellikleri, 18. yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaştı. Bu dönemde yapılan Ayazma Camisi (1757-60), Laleli Camisi (1759-63), Nurullah Sultan Türbesi (1755), Nakşidil Sultan Türbesi (1818), Atıf Efendi Kütüphanesi (*) (1741-42), III. Osman Köşkü ve III. Osman Çeşmesi (1756) Osmanlı baroğunun karakteristik yapıları sayılır.

Barok sanatın izleri, Batı Anadolu eşrafinın yaptırdığı bazı yapılarda da görülür. Cihanogullarından Abdülaziz Efendi'nin yaptırdığı Aydın'daki Cihanoglu Camisi ve Külliyesi'yle (*) (1756) Çapanogullarından Mustafa Bey'in yaptırdığı Yozgat Ulucami-

si (*) (1777-79) eyalet üslubunu en iyi tanımlayan örneklerdir.

Osmanlı sanatında barok etki, yapı cephelelerinden daha çok iç mekân bezemesinde görülür. 18. yüzyılın ikinci yarısında ve 19. yüzyıl içinde birçok dinsel ve sivil yapı ın akantus yaprakları, kıvrımlı palmeler, Korint başlıklı sütunlar, istindye kabukları, perde örgeleri, çeşitli doğal çiçekler ve manzara resimleriyle bezenmiştir. Mimarlıktaki gelişmeler küçük el sanatlarını da

Nuruosmaniye Camisi (1748-55), iç mekân, barok etkili sürekli korimş

Anadolu Yayınları Arşivi

etkilemiş ve yeni denemelere yol açmıştır. Stilize örgelerin yerini doğal örgeler almıştır. Minyatürde ise en önemli değişim, mekân denemelerinde olmuştur.

Barok sanat, Osmanlı sanatını etkilemekle birlikte, onu genel karakterini değiştirecek kadar zorlamamıştır. Osmanlı sanatçıları Avrupa baroğundan daha çok bezeme alanında yararlanmışlardır.

barometre, BASINÇÖLÇER olarak da bilinir, atmosfer basıncını ölçmekte kullanılan ağıt. Atmosfer basıncı deniz düzeyinin altında ve üstünde bulunan bulunduran yüksekliğe göre değiştiği için, barometre yükseklik ölçümünde de kullanılabilir. Başlıca iki tür barometre vardır: Cıvalı ve aneroid barometre.

Cıvalı barometrede atmosfer basıncı, yüksekliği duyarlı olarak ölçülebilen bir cıva sütununu dengeler. Cıvalı barometreler, duyarlılıklarının artırılması amacıyla çevrenin sıcaklığına ve bölgedeki yerçekimi değerine göre ayarlanırlar. Yaygın basınç birimleri arasında, pound/inç kare; din/cm²; newton/m² (SI birimi olan bu birime pascal adı verilir); inç, cm ya da mm olarak cıva yüksekliği ve milibar (1 milibar, 1.000 din/cm² ye ya da 0,75 mm cıva ya eşittir) sayılabilir. Normal atmosfer basıncı yaklaşık 14,7 pound/inç kare, 760 mm (30 inç) cıva, 1.013,2 milibar ya da 101.320 pascal'dır.

Cıvalı barometrelerin birçok türü vardır; bu çeşitlilik büyük oranda cıva sütununun yüksekliğini ölçmede farklı tekniklerin kullanılmasından kaynaklanır. Barometrelerde

başka sıvılar da kullanılabilir, ama en yaygın kullanılan sıvı cıvadır. Cıvanın yüksek yoğunluğu, barometredeki düzey sütunun uygun boyutlarda olmasını sağlar. Örneğin eğer su kullanılsaydı, sütun yüksekliğinin 10,3 m olması gerekecekti.

Aneroit (kadranlı) barometre adı verilen sıvısız barometre, boyutlarının daha küçük olması ve kullanımı kolaylığı yüzünden taşınabilir aygıtlarda ve uçakların altimetrelerinde yaygın olarak kullanılır. Bu tür barometrede esnek çeperli, havası boşaltılmış bir kapsül vardır; küpsülün çeperi atmosfer basıncındaki değişimlere göre devinir. Bu devinim mekanik olarak bir göstergeye iletilir. Aneroit barometreleri ayarlamak ve denetlemek için cıvalı barometreler kullanılır. Ayarlama, aygıt, örneğin atmosfer basıncını ya da deniz düzeyinden yükseltiyi gösterecek biçimde yapılabilir.

Barometrik basınçta zaman içinde oluşan değişimleri mekanik olarak kaydeden barometreye barograf adı verilir. Cıvalı barograflar da yapılmış olmasına karşın, aneroit barograflar çok daha yaygın olarak kullanılır. Aneroit barografında, kapsülün devinimi kaldıraç kollarıyla büyütülerek kaydedici bir kaleme aktarılır. Bu kalem, bir grafik kâğıdı üzerine gerekli çizgiyi çizer; kâğıt ise genellikle saat mekanizmasıyla döndürülen bir silindirin çevresine sarılır.

barometre ışığı, bir barometre tüpü sallandığında, içindeki cıvanın üzerinde bulunan boşlukta beliren ışıltı. İlk olarak 1675'te Fransız astronom Jean Picard'ın dikkatini çekmiştir. Elektrik boşalımı, tüpün içinde kalmış olan çok düşük basınçlı gazda gerçekleşir (bu gazlar çeşitli olabilir, örneğin neon, atmosfer basıncında bile kendine özgü kırmızı ışığını yayar). Tüpün sallanması kesinlikle gereklidir; elektrikleme büyük olasılıkla, cıvanın hem çalkalanması hem de cam boru yüzeyinde devinmesi yüzünden oluşur. Cıvanın saf olmaması durumu, hiçbir zaman tam anlamıyla incelenmemiş olan barometre ışığı olayını önemli ölçüde etkilemektedir. Francis Hauksbee 1709'da barometre ışığının, cam olmayan kaplarda da görüldüğünü, aşırı düşük bir basınç gerektirmediğini ve kendi elektrik makinesiyle elde edilen boşallımlara benzediğini göstermiştir.

barometrik basınç bak. atmosfer basıncı

baron, kadınlar için BARONES. vikontun ya da vikontluk bulunmayan ülkelerde kontun altındaki soyluya verilen unvan. Ayrıca bak. soyluluk unvanları.

Barone, Enrico (d. 22 Aralık 1859, Napoli - ö. 14 Mayıs 1924, Roma), İtalyan matematiksel iktisatçı. Léon Walras'ın genel denge kuramını genişletmesiyle tanınır.

Yaşamının büyük bir bölümünü subay olarak orduda geçiren Barone, 1907'de Roma Üniversitesi'nde profesör olduktan sonra ordudan ayrıldı. Ama bilimsel katkıları genellikle bu tarihten önce olmuştur. Walras, ürünler ile fiyatların otomatik olarak dengelendiği matematiksel bir model önermişti. Barone, Walras'ın genel denge yapısını, üretimdeki değişken girdi bileşimlerini de içerecek biçimde genişletti. Ayrıca, İngiliz iktisatçı Philip Wicksteed'ten bağımsız olarak, bölüşüme ilişkin marjinal üretkenlik kuramı üzerinde de çalıştı. Ama İtalyan iktisatçı ve toplumbilimci Vilfredo Pareto tarafından, bölüşüm konusundaki yaklaşımının geçerli olmadığına inandırıldı.

Kişisel olarak sosyalizme yakınlık duymasa da Barone, genel dengeyi ele alış bakımından Walrasçı tam rekabetçi ekonomi kuramına koşut bir sosyalist ekonomi kuramı geliştirdi. Doğru fiyatlara ulaşmak için sınıma-yanılma kavramının hesaba katılmasıyla, hiç değilse ilke olarak, denge sağlama sorunlarını çözmüş olduğu kanısındaydı. Barone, ayrıca uluslararası ticaret kuramına da katkıda bulunmuştur.

baronet, İngiltere'de babadan oğula geçen onur unvanı. İlk olarak 1611'de Kral I. James tarafından verilmeye başlanmıştır. Bir soyluluk ya da şövalyelik unvanı değildir.

Mali güçlükler içerisinde bulunan I. James baronlarla şövalyeler arasında bir unvan yaratmak istemiş ve 30 askerin 3 yıllık bakım ve donatım bedeli olan 1.095 sterlin karşılığında, adaylara "baronet" unvanı vermiştir. Baronetin kansı da "Lady B." diye anılır.

Baronius, Caesar (d. 31 Ekim 1538, Sora, Napoli Krallığı - ö. 30 Haziran 1607, Roma), kilise tarihçisi ve Katolik mezhep savunucusu.

1557'de Roma'daki Oratuar'a girerek, 1593'te Filippo Neri'nin ardından buradaki cemaatin başkanı oldu. Günah çıkarma papazı olduğu VIII. Clemens tarafından 1596'da kardinalliğe atandı; ertesi yıl Vatikan kütüphanecisi oldu.

En önemli yapıtı, Filippo'nun yönlendirmesiyle Lutherci I. M. Flacius'un *Centuriae Magdeburgenses* yapıtına yanıt olarak kaleme aldığı *Annales Ecclesiastici*'dir (1588-1607; Kilise Yıllıkları). 1198'e kadarki kilise tarihini anlatan bu yapıt, 12 folyodan oluşur. Katolik yazarlarca "kilise tarihinin babası" olarak anılan Baronius, Protestan eleştirmenler tarafından, İbraniye'yi bilmediği, Yunancayı da çok az bildiği gerekçesiyle horlanmıştır. Baronius'un olaylarla ilgili çok sayıda yanlışlar yaptığı da öne sürülmüştür. *Annales*'in asıl değeri, bir bölümü daha önce yayımlanmamış büyük bir kaynak birikimini içermesidir.

Baronlar Savaşı, İngiliz tarihinde, III. Henry'nin gösterişe yönelik savurgan ve yersiz politikalarına baronların karşı çıkmasıyla patlak veren iç savaş (1264-67). Yönetimde etkili olmak isteyen baronlar 1258'de mali güçlük içinde bulunan Henry'ye Oxford Reform Planı'nı(*) kabul ettirmeyi başardılar. Ama Henry'nin bir süre sonra bu plana uymayı reddetmesiyle anlaşmazlıklar baş gösterdi. Araya giren Fransa kralı IX. Louis, Amiens Kararı ile Oxford Reform Planı'nı geçersiz ilan edince (1264), bazı baronlar Simon de Montfort önderliğinde silaha sarıldılar ve Mayıs 1264'te Downs'un güneydoğu kesiminde Lewes Çarpışması'nda kralı tutsak ettiler. Evesham Çarpışması'nda (Ağustos 1265) ölünceye değin İngiltere'yi denetim altında tutan Simon de Montfort önemli yönetsel ve parlamenter deneylere girişti. Daha sonra Oxford Reform Planı'nı iptal eden Kenilworth Bildirisi (1266) ve baronların bazı yakınmalarına son veren Marlborough Tüzüğü (1267) ile barış sağlandı.

Barossa Vadisi, Güney Avustralya'da önemli şarapçılık bölgesi. Adelaide'in 48 km kuzeydoğusunda, Lofty Sıradağları üzerinde yer alır. Kuzey Para Irmağınca akaçlanan vadi, yaklaşık 30 km uzunluğunda, 8 km genişliğindedir. 1837'de vadinin arazi ölçümünü yapan bir görevli tarafından, yöreye İspanya'daki Andalusia'nın bir bölgesinin adı verildi. 1838'de Prusyalılar ve Silisyalılar buraya yerleşti. Düzenli kış yağmurları ve kuru, güneşli yazlarıyla çok

elverişli bir iklimi vardır. Toprakaltı tabakası bağcılığa uygundur. Avustralya'nın hafif soforalık şaraplarının önemli bir bölümü, Barossa'nın üzümlerinden üretilir. Tek sayılı yıllarda vadide bir şarap şenliği düzenlenir. Ayrıca bal, zeytinyağı, çeşitli meyve ve turuncgil suları üretilir. Başlıca kentleri Tanunda, Nuriootpa ve Angaston'dur. İkinci ve daha küçük şarapçılık bölgesi ise, Barossa Dağları yakınındadır.

barotravma bak. basınç travması

Barotseland (Zambia) bak. Batı III

Barotseler hak. Loziler

Barozio, Giacomo bak. Vignola, Giacomo da

Barquisimeto, Venezuela'nın kuzeybatı kesimindeki Lara eyaletinin merkezi. Denizden 566 m yükseklikte, Turbio Irmağının geniş tıraçasında yer alır. Havası, kavurucu alize rüzgârlarının etkisine açıktır. Ama gene de ılık bir iklimi vardır, yıllık ortalama sıcaklık 24°C'dir. Barquisimeto, Venezuela'nın en eski kentlerinden biridir. Kenti 1552'de kural İspanyol geçici valisi Juan de Villegas, buraya İspanya'da doğup büyüdüğü kentin anısına Nueva Segovia adını verdi. Kuruluşundan kısa süre sonra San Felipe ve Los Teques yakınlarında altın bulundu. Bu madenler başlangıçta Siyah köleler tarafından işletiliyordu. 1569'dan bir süre önce ayaklanarak Barquisimeto'yu da tehdit eden köleler, Diego de Losada y Quiroga tarafından yenilgiye uğratıldı. Yöre halkını oluşturan Ciracara Yerlilerinin aynı tarihlerde başlattığı ayaklanma 1628'e değin sürdü. Kent 1561'de korsan Lope de Aguirre'nin saldırısına uğradı; ama Aguirre'nin adamları, Aguirre ile kızını yalnız bırakarak kraliyet affını kabul edince saldırı başarısızlığa uğradı. Bu olayın ardından Aguirre ve kızı öldüler. Aguirre'nin adı, yöre halkının dilinde, geceleri kent çevresindeki savanlarda yanıp sönen ışık (*Ignis fatuus*) anlamında *Tirano Aguirre* biçiminde bugün de varlığını korumaktadır. Kent, 1812'deki depremde neredeyse tümüyle yıkıldı; daha sonra bağımsızlık savaşı, ardından da 19. yüzyıl iç savaşları sırasında büyük hasar gördü.

Barquisimeto, ülkenin orta ve batı kesimleri arasında ulaşımı ve ticaret ağının odağı olarak yüklendiği stratejik konumuyla Venezuela'nın önceki kentlerinden daha hızlı gelişti. Ayrıca sisal, kakao, şeker, şeker kamışı ve kahve elde edilen geniş bir tarım alanının merkezi oldu. 1960'larda yerel hammaddelerden ip ve halat, ayrıca gıda ürünleri, çimento ve başka maddeler üretilen bir sanayi kenti olarak büyük gelişme gösterdi. Geniş caddelerle yüksek yapıların tam ortasında, kentin kuruluşunun 400. yıldönümü dolayısıyla inşa edilen 70 m'lik bir kule yükselir. Orta-Batı Üniversitesi "Lisandro Alvarado" 1968'de üniversite statüsü kazandı. Nüfus (1990 tah.) 723.587.

Barr, Alfred Hamilton, Jr. (d. 28 Ocak 1902, Detroit, Michigan - ö. 15 Ağustos 1981, Salisbury, Connecticut, ABD), ABD'li müze yöneticisi. New York kentindeki Modern Sanat Müzesi'nin (MOMA) yöneticisi olduğu 1929-43 arasında yenilikçi kişiliğiyle bu geleneksel müzenin kapsamını genişleterek heykel ve resmin yanı sıra mimarlık, eğitim, endüstri tasarımı ve fotoğraf bölümlerinin kurulmasını sağlamıştır. Düzenlediği gösterilerde sınır tanımayan Barr, "Picasso: Sanatının 50 Yılı" (1946) ve "Matisse: Sanatı ve Hayranları" (1951) gibi sergilerle özgürce denemelere girişti. Sergilerinde sunduğu yenilikler arasında, kürkle

kaplanmış bir çay fincanı, bir benzin pompası, oval biçimli bir tekerlek ve özenle süslenmiş bir ayakkabı boyama tezgâhı vardı. Büyük gürültü kopartan bu buluşlardan sonuncusu, neredeyse işinden atılmasına yol açıyordu. Barr yönetici olduğu sürece halkın sanat konusundaki bilincini geliştirmeye çalıştı. Aynı zamanda, öteki müzeleri de özendirerek bir model geliştirdi. Ayrıca MOMA'ya modern sanat üzerine bilgilendirme ve sanat eğitimi alanında dünya çapında etkili bir kurum durumuna getirdi.

Modern sanat beğenisine yön veren, saygın bir uzman olarak tanınan Barr, diktatörce tutumu nedeniyle müzedeki çalışma arkadaşları tarafından "papa" olarak adlandırılmıştı. 1943'te görevinden alındıysa da, 1947'de müzedeki koleksiyonların yöneticiliğine getirildi. 1967'de bu görevden emekliye ayrıldı.

Barra Adası, Atlas Okyanusunda, İskoçya'ya bağlı Dış Hebrid Adalarından biri. Komşu ada Güney Uist'in yaklaşık 8 km güneybatısındadır. Çevresindeki adacıklarla birlikte 90 km'lik bir alan kaplar. 16 km uzunluğundaki ada gneytan oluşmuştur. Yüksekliği Heaval'de 384 m'yi bulur. Başlıca yerleşim merkezi, güneydoğu kıyısında bir iskelesi bulunan, Mallaig ve Oban ile de vapur bağlantısı olan Castlebay'dir. Deniz alçaldığında uçaklar North Bay kumsalına iniş yapabilir. 23 km'lik bir karayolu ada çevresini dolaşır. En güneyindeki Berneray Adacığının tepesinde, 192 m yükseklikteki Barra Head kayası üzerinde bir deniz feneri yükselir. Adada tarihöncesinden kalma çember biçiminde dizilmiş dikilitaşlar, Vikinglere ait hisarlar ve bir İskoç kabilesi olan Macneil kabilelerinden kalma Kismul Kalesi bulunur. Çoğunluğu Katolik olan nüfus bugün de Keltçe konuşur. Geçimlik tarımın yanı sıra ekonominin temelini oluşturan ringa balığı avcılığının çokünüye uğraması üzerine halkın önemli bölümü adadan göç etmiştir. Nüfus (1981) 1.339.

Barra Mansa, Brezilya'nın doğu kesiminde, Rio de Janeiro eyaletinin batısında kent. Paraíba do Sul Irmağı üzerinde, Volta Redonda'nın güneybatısında yer alır. Denizden 376 m yüksekliktedir. En büyük sanayi kuruluşu, Nestle'nin gıda ve çikolata kompleksidir. Rio de Janeiro - São Paulo ekseni üzerinde yer alan Barra Mansa'ya hem karayolu hem de demiryoluyla kolayca ulaşılabilir. Nüfus (1985 tah.) 187.148.

Barracco Antik Heykel Müzesi, İtalyanca MUSEO BARRACCO DI SCULTURA ANTICA. Roma'da Giovanni Barracco'nun (1829-1914) oluşturduğu koleksiyonu ve çok sayıda antik heykeli barındıran müze. Barracco'nun koleksiyonu müzeye 1902'de verilmiştir. Mısır, Asur ve Fenike sanatlarının güzel örnekleri arasında, önceleri Julius Caesar'ın portresi olduğu sanılan, taş giymiş bir din adamının büstü önemli yer tutar. Bu büst Mısır'ın Roma egemenliği altındaki dönemünden kalmadır. Müzede Yunan klasik dönem heykel sanatından da çok sayıda örnek vardır. En güzel örneklerden biri, Myron'un ünlü heykellerinden birinin başının kopyası olan Marsyas büstüdür. Apollon Klitharoidos başı da Praksiteles tarafından yapılmış bir yapının günümüze değin ulaşabilmiş en iyi kopyasıdır. Ayrıca müzede Helenistik dönem heykel sanatından ve Roma portre büstlerinden değerli örnekler de vardır.

Barrackpore, BARAKPUR ya da ÇİTANAK olarak da bilinir, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Batı Bengal eyaletinin Yirmidört Pargana ilinde kent. Kalküta kentsel yayılmasının bir bölümü olarak Hugli Irmağının

hemen doğusunda yer alır. Kalküta ve Bhatpara ile kara ve demiryolu bağlantısı vardır. Kuzey ve Güney Barrackpore ile ortadaki askeri garnizon bölgesini kapsar. Adını, 1772'den beri burada bulunan askeri kışlalardan (İngilizce: *barracks*) kabul etmektedir. Barrackpore Park'ında Hindistan genel valisinin eski yazlık konağı vardır. 1869'da belediye olan Barrackpore'un yüzölçümü, 1895'te Titagarh(*), 1900'de de Panihati(*) belediyelerinin aynılmalanıyla küçülmüştür. Başlıca sanayi etkinlikleri arasında jüt ve pirinç işlemeçiliği, bıçkıcilık ve çorap üretimi sayılabilir. Kentte bir hipodrom, kargo taşımacılığına kullanılan bir havaalanı, bir tıbbi enstitüsü ve Kalküta Üniversitesi'ne bağlı üç fakülte vardır. Nüfus (1981) 115.516.

Barrackpore Ayaklanması, I. İngiliz-Birmanya Savaşı (1824-26) sırasında Hintli askerlerin giriştiği başkaldırı (2 Kasım 1824). İngiliz yönetimine karşı duyulan hoşnutsuzluk, duyarlı bir konu olan kast sisteminin doğru yönlendirilememesi gibi nedenlere dayandığı için 1857 Hint Ayaklanması'nın bir provası olarak kabul edilir. Savaş sırasında Çittagong'a gitmesi gereken 47. Alay'daki Hintli askerler yüksek kast üyesiydiler. Kast kurallarına göre denizde yolculuk yapması yasak olan bu askerlere karadan yürüme emri verildi. Ama eldeki bütün öküzler askeri gereçler için ayrıldığından, askerler kast kurallarına aykırı olarak kişisel eşyalarını taşımaya zorlandı. Askerlerin şikâyet ve başvuru dikkate alınmadı. Birlikleri izleyen hizmetçilere askerlerden daha yüksek ücret önerilmesi yakınmaları artırdı. Bunun üzerine yürüme reddeden alay, tören alanında kuşatılıp top ateşine tutuldu; askerler ateş altında kaçmaya zorlandı.

Alayın adı ordudan silindi. Elebaşılar asılırken, birçok asker de hapse atıldı. Olaya büyük tepki gösteren İngiliz hükümeti Hindistan genel valisi Lord Amherst'i geri çağırarak son anda vazgeçti. Askeri yetkililer katı ve kinci tutumları nedeniyle ağır eleştirilere uğradılar.

barrakuda bak. barakuda

Barrakunda Çavlanları, BARRA KUNDA olarak da yazılır, Gambia ile Senegal'in kuzeydoğu sınırında çavlan dizisi. Gambia Irmağının ağzından 480 km yukarıda yer alır. Irmağın iki yakası arasında 60 m boyunca uzanan kayalık bir kırı tarafından oluşturulur. İrmak, ivinti yerine kadar gelgit etkisi altındadır. Bu kesimde, kasımdan hazirana değin süren taşkın mevsiminde küçük kayıklarla ulaşım olanaklıdır.

Barrancabermeja, Kolombiya'nın orta kuzeyindeki Santander ilinde, Magdalena Irmağı üzerinde kent. İspanyol fatih (*conquistador*) Gonzalo Jiménez de Quezada, tahta surlarla çevrilmiş Yerli yerleşmesi olan La Tora'yı 1536'da keşfetti. İspanyollar, daha sonra yakındaki ırmağın sarp

Magdalena Irmağı Üzerindeki Barrancabermeja petrol rafinerisi, Kolombiya
Loren McIntyre/AP

yamaçlarından esinlenerek buraya Barrancas-Bermejas (Kızıl Kayalar) adını verdi. Barrancabermeja giderek bir hayvancılık kenti haline geldi; siğir eti ticareti önem kazandı. Mares Petrol Aynçalığı (1921) ve petrol sanayisinin gelişmesi, kentten büyümesini hızlandırdı. Santa Marta ile Bogotá'yı birleştiren Atlantik Demiryolu ile öteki demiryolu ve karayolu ağlarının yanı sıra, petrol boru hatları yapıldı. Ayrıca büyük bir petrol antimevi ve bir uluslararası havaalanı kuruldu. Kentte göze çarpan başlıca yapı Sagrado Corazón de Jesús (İsa'nın Kutsal Yureği) Katedrali'dir. Nüfus (1985) 137.406.

Barrande, Joachim (d. 11 Ağustos 1799, Saugues, Fransa - ö. 5 Ekim 1883, Frohsdorf, Avusturya), jeolog ve paleontolog. Bohemya'daki fosil katmanları üzerine yaptığı çalışmalarla Erken Paleozoyik (Büyük Zamana (570 milyon - 395 milyon yıl önce) özgü çok zengin yaşam biçimlerini ortaya çıkarmıştır.

Fransa kralı X. Charles'in torununun özel hocası olarak 1830'da sürgündeki kraliyet ailesine katıldı. Kraliyet ailesi 1832'de geçici olarak Prag'a yerleşti. Barrande ise sürekli burada kaldı. Mühendis olarak çalışırken bölgenin fosilleriyle ilgilenmeye başladı. Britanya Adaları'nda görülen ve ünlü İngiliz jeolog Sir Roderick I. Murchison tarafından betimlenen yer katmanları ile Bohemya'daki yer katmanları arasındaki çarpıcı benzerliği görerek yoğun bir jeoloji çalışmasına başladı. Başlıca yapıtı olan ve kusursuz çizimler içeren *Système silurien du centre de la Bohême* (1852-94; Orta Bohemya'nın Silüriyen Sistemi) bugün de bir başvuru kitabı olarak kullanılmaktadır. Yayıtta 4 bini aşkın yeni fosil türünü tanımlayıp incelemiştir.

Barranquilla, Kolombiya'nın kuzeybatısında, Atlántico ilinin merkezi. Magdalena

El Prado, Barranquilla'nın banliyösü, Kolombiya
Carl Frank

Irmağı ağzından 24 km kadar yukarıda, Antil düzlüklerinde yer alır. 1629'da kurulan Barranquilla, Sabanilla Körfezindeki limanlarla bağlantı sağlayan demiryolunun yapılmasına ve 1930'larda ırmağın temizlenmesine değin önemsiz bir yerleşim yeri olarak kaldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra akarsu ulaşımındaki görece azalış ve karayolu taşımacılığındaki artış, Büyük Okyanustaki liman kenti Buenaventura'nın gelişmesini sağladı. Bununla birlikte Barranquilla'da, iç bölgelerden gelen kahve ile petrol ve çevredeki bölgelerden gelen pamuk ticareti sürmektedir. Ayrıca kent, Kolombiya'nın kuzeyindeki yataklardan gelen dört doğal gaz boru hattının son durağıdır. Başlıca sanayi ürünleri dokuma, meşrubat, çimento, ayakkabı, giyecek, karton ve

kimyasal maddelerdir. Atlántico Üniversitesi (1941) ve Kuzey Üniversitesi (1966) buradadır. Çeşitli karayolu bağlantılarıyla Antil kıyılarındaki turistik merkezlere ulaşmada önemli bir geçiş yeri olan kentte uluslararası bir havaalanı vardır. Nüfus (1990) 1.029.478.

Barras (Vikontu), Paul-François-Jean-Nicolas (d. 30 Haziran 1755, Fox-Amphoux - ö. 20 Ocak 1829, Chaillot, Fransa), Fransız Devrimi sırasında Direktuvar'ın en güçlü üyelerinden biri.

Provanslı soylu bir aileden geliyordu. On altı yaşında Languedoc Alayı'nda gönüllü askerî öğrenci oldu, 1776-83 arasında Hindistan'da görev yaptı. Daha sonra Paris'te işsiz kaldığı dönem Barras'ı krallık rejiminden soğuttu; 1789'da devrimin patlak vermesini sevinçle karşıladı. Jakobenler Kulübü'ne, neredeyse kurulum kurulmaz üye oldu; Yasama Meclisi seçimlerine katılabilmek için 1791'de Var iline döndü. Ateşli seçim kampanyası meclis üyeliğine seçilmesine yetmedi, ama Var'dan elektör tayin edildi. Eylül 1792'de Paris'e dönerek Konvansiyon'a seçildi. İtalya'daki Fransız ordusunda komiser olarak üstlendiği ilk görev, Var ve Nice'i kralıcılardan kurtarıp yeni kurulan Alpes-Maritimes ilini örgütlemek oldu. Kralın idamı doğrultusunda oy kullandıktan sonra Toulon'daki Jakoben karşıtı güçleri temizlemesi için Alpler'e gönderildi. Burada kazandığı başarı, Konvansiyon'daki ağırlığını artırdı. Napoléon Bonaparte ile de ilk kez burada karşılaştı.

1794 Terör Dönemi sırasında Barras hiçbir gruba katılmadı. Ama 9 Thermidor (27 Temmuz 1794) darbesinde ustaca yeniden öne çıktı ve Jakobenlerin önderi Maximilien Robespierre'in devrilmesinde kilit rol oynayan üç kişiden biri oldu. Darbe sonucunda jandarma ve polis komutanlıklarını eline geçirdi. Ünü ve gücü hızla artarken, 1794 yazı ile 1795 güzü arasında Konvansiyon'da ve Kamu Güvenliği Komitesi'nde önemli görevlerde bulundu. Bu arada Paris halkının giriştiği bir ayaklanmanın bastırılmasına yardımcı oldu; Konvansiyon'da krallığı hedef alan saldırıları yoğunlaştırdı. İleride Napoléon'la evlenecek olan Joséphine de Beauharnais ile de bu dönemde ilişki kurdu.

13 Vendémiaire'de (5 Ekim 1795) Jandarma Ordusu komutanlığına getirilen Barras, krallık yanlısı bir ayaklanma girişimine karşı Napoléon'la birlikte rejimi savundu ve Direktuvar'ın kurulmasına önayak oldu. Seçimlere hile karıştırarak beş direktör arasına girdi, bunların da en popülerleri oldu. 1796'da, Direktuvar'ın daha otoriter bir yapı kazanmasında yine onun krallık karşıtı liberal grup "Le Cercle Constitutionnel" in çalışmalarına etkin olarak katıldı. Bu grupta Talleyrand, Joseph Fouché, Benjamin Constant ve Madame de Staël gibi isimler de bulunuyordu.

Meclisteki kralcıları temizleyen 18 Fructidor (4 Eylül 1797) darbesi Barras'ı gücünün doruğuna ulaştırdı; ama Napoléon'un 18 Brumaire (9 Ekim 1799) darbesiyle nüfuzunu yitirdi. Joseph Fouché'nin casus şebekesi tarafından sürekli göz hapsine alındı. 1801'de Barras'nın kendisine karşı komplo düzenlediğinden kuşkulanan Napoléon onu Brüksel'e sürgüne gönderdi. 1805'te Güney Fransa'ya dönmeye izin verilene değin orada yaşadı. Napoléon, bu kez de eski İspanya kralı IV. Carlos'la gizli görüşmeler yaptığını öğrenince Barras'ı 1813'te Roma'ya gönderdi. Barras, bir ola-

sılıkla daha 18 Brumaire'den önce XVIII. Louis ile ilişki kurmuştu; 1815'te Bourbon hanedanının ikinci kez tahta dönmesiyle kral olan XVIII. Louis, Barras'nın Chaillot'daki malikânesinde güven içinde yaşamasına izin verdi.

Barrault, Jean-Louis (d. 8 Eylül 1910, Vesinet, Fransa), tümel tiyatro (*théâtre total*) anlayışının başlıca temsilcisi olan Fransız oyuncu, yönetmen ve yapımcı. Hem modern, hem de klasik oyunlar sahneleyerek bütün dünyada ünlenmiştir.

Charles Dullin'in öğrencisi olan Barrault sahneye ilk kez 1931'de, Dullin yapımı *Volpone*'deki usak rolüyle çıktı. Eienne Decroux ile de mim çalıştı. İlk bağımsız yapımı William Faulkner'in *As I Lay Dying* (1935; *Döşegimde Ölürken*, 1965) adlı romanından uyarlanan bir mim oyunuydu. Daha sonraki yapımları arasında Cervantes'in *La Numancia*'sı (1937) ve Knut Hamsun'un *Sult* (Açlık) adlı romanından uyarladığı *Faim* (1939) vardır. 1940'ta Jacques Copeau'nun özendirmesiyle, Comédie-Française topluluğuna katılan Barrault burada, daha sonra karısı ve çalışma arkadaşı olacak oyuncu Madeleine Renaud ile tanıştı. Comédie-Française ile çalıştığı yıllarda, aralarında *Phèdre*, *Antionus* ve *Kleopatra*, *Le Soulier de satin* de (Saten İskarpın) olmak üzere birçok yapıtı yönetti ve rol aldı.

1946'da eşiyile birlikte Théâtre Margny'de, kendi adlarıyla M. Renaud - J.L. Barrault Topluluğu'nu kurdular. Tiyatroyu (sonradan Edinburgh Şenliği'nde de sahneledikleri) André Gide'in çevirdiği *Hamlet*'le açtılar. Bunu Pierre Marivaux'un *Les Fausses Confidences* (Yanlış İtirafılar) adlı oyunu, Baptiste, Armand Salacrou'nun *Les nuits de la colère*'i (Öfke Geceleri) izledi. Hem Fransız ve yabancı klasiklere, hem de modern oyunlara aynı önemi vermesi, topluluğun büyük başarısının nedeni oldu. Yapımları arasında Georges Feydeau'nun farsları bulunduğu gibi, Eugène Ionesco'nun *Rhinocéros*'u (1960; *Gergedan*), Christopher Fry'nin *A Sleep of Prisoners*'i (1955; *Mahkûmların Uykusu*) ile *The Dark is Light Enough*'i (1962; *Karanlık Yeterince Aydınlıktır*), Jean Anouilh, Jean-Paul Sartre ve Henry de Montherlant'ın oyunları gibi modern yapıtlar da yer alıyordu. Bu dönem boyunca Barrault yapımcılığı, yönetmenliği ve basoyuncululuğu sürdürdü. 1956'da topluluk Londra, New York ve başka kentlerde oyunlar sundu.

Barrault 1959'dan 1968'e değin, sonradan Théâtre de France adını alan Odéon'un yönetmeni olarak çalıştı. Samuel Beckett'in ve François Billeldoux'nun yeni oyunlarının yanı sıra, doğumunun 400. yılı anısına üç Shakespeare oyunu yönetti. 1965-67 ve 1972-74 arasında Théâtre des Nations'un yönetmenliğini yaptı. 1974'te Théâtre D'Orsay'ı kurdu ve yönetmeni oldu.

Barrault'nun film çalışmaları 1936'da *Les Beaux jours* (Güzel Günler) ile başladı. *La Symphonie fantastique* (1942; *Fantastik Senfoni*), *Les Enfants du paradis* (1945), *La Ronde* (1950; *Aşk Zinciri*) ve *The Longest Day* (1962) gibi pek çok filmde oynadı.

Barrault'nun oyuncululuğunda pandomim ve *commedia dell'arte* etkileri görülür; oyunlarsa tümel tiyatro örnekleridir. En önemli temsilcisi olduğu, 1940'lardan başlayarak gelişen tümel tiyatro, oyun metnini tiyatro sürecinin yalnızca küçük bir parçası olarak değerlendiren ve yönetmenin yaratıcılığına ağırlık veren bir anlayıştır. Barrault'nun yapıtları arasında, bu anlayışı da ortaya koyduğu *Reflexions sur le théâtre* (1949;

Tiyatro Üzerine Düşünceler) ve *Nouvelles réflexions sur le théâtre* (1959; *Tiyatro Üzerine Yeni Düşünceler*) ile *Souvenirs pour demain* (1972; *Yarına Anılar*) adlı kitaplar da vardır. Barrault Légion d'Honneur nişanıyla da onurlandırılmıştır.

Barre, ABD'de, Vermont eyaletinin orta kesiminde, Washington ilinde kent. Eyalet merkezi Montpelier'nin tam güneyine düşer. İlk yerleşimlerin y. 1788'de başladığı

Granit ocağı, Barre, Vermont
Vermont Development Agency

bölge, 1793'te Wildersburgh adıyla ilçe düzeyinde yönetim birimi (*township*) olarak kuruldu. Bir süre sonra Massachusetts'teki Barre'dan esinlenerek adı değiştirildi. Kent olarak gelişmeye başlaması ve tüzel kimlik kazanması 1894'e rastlar. 1812 Savaşı'ndan sonra işlenmeye başlayan granit ocakları, İtalya, İskoçya ve İskandinav'dan pek çok işçiyi bölgeye çekmiştir. Barre, 1975'te işletmeye açılan Adams ocağıyla ülkenin başlıca granit merkezi haline gelmiştir. Elektrik donanımı imalatı da önem taşıyan ilçe çevreleyen ve gene Barre adını taşıyan ilçe düzeyinde yönetim birimi, Doğu Barre, Güney Barre, Rock of Ages granit ocağının bulunduğu Graniteville ve Websterville köylerini içine alır. 1863'te kurulan Goddard College kentin 8 km kuzeyindedir. Doğu Barre Barajı ise 1935'te Winooski Taşkın Kontrol Projesi kapsamında yapılmıştır. Kentin yakınında Groton eyalet ormanı bulunur. Nüfus (1990) 9.482.

Barre, Raymond (d. 12 Nisan 1924, Saint-Denis, Réunion, Fransa), Fransız iktisatçı ve devlet adamı. Paris'te hukuk eğitimi gördü. Çeşitli üniversite ve enstitülerde profesörlük yaptı. *Economie politique* adlı kitabı 1956'da yayımlandı.

Sanayi Bakanlığında (1959-62), Fransa'daki yatırımların finansmanını inceleyen Uzmanlar Komitesi'nde (1963-64), Avrupa

Topluluğu'nun Ekonomik ve Mali İşlerden Sorumlu Komisyonu'nun başkan yardımcılığında (1967-69) bulundu. Dış ticaret bakanı (Ocak-Ağustos 1976) ve başbakan (Ağustos 1976-81) oldu. 1976'dan sonra başbakanlığın yanı sıra ekonomi ve maliye bakanlığını da yürüttü.

Politikacıdan çok bir teknisyen olarak tanınan Barre, başbakanlığı sırasında muhafazakâr bir kemer sıkma programı uyguladı. Ama bu program, ekonomik durgunluk, enflasyon ve işsizlik gibi sorunların üstesinden gelemedi. Mayıs 1981'de Mitlerand'in cumhurbaşkanı seçilmesiyle başbakanlıktan ayrıldı. 1986'daki seçimlerde merkez-sağ koalisyonu destekledi.

Barrell, Joseph (d. 15 Aralık 1869, New Providence, New Jersey - ö. 4 Mayıs 1919, New Haven, Connecticut, ABD), tortul kayaların oluşumunda denizlerdeki tortullaşmanın yanı sıra ırmak, rüzgâr ve buzul hareketlerinin de etkili olduğunu öne süren jeolog.

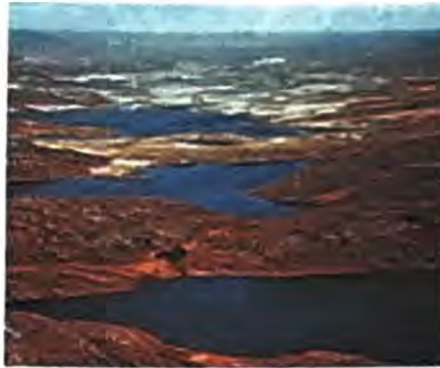
Barrell 1901'de, ABD Jeolojik Araştırma Kurumu'nun Montana'daki çalışmalarına katılarak, Helena yakınlarındaki Marysville madencilik bölgesinde araştırmalara girişti. Bölgedeki granit batolitlere (büyük korkayaç kütleleri) ilişkin yeni bir kuram geliştirme gereğini duyarak, görüşlerini *Geology of the Marysville Mining District, Montana* (1907; Montana, Marysville Madencilik Bölgesinin Jeolojisi) adlı yapıtında açıkladı. Bu klasik jeoloji çalışmasında, yerkürenin iç katmanlarındaki erimesi magmanın yerkabuğuyla etkileşime girerek çatlaklar ve yeni yüzey biçimleri oluşturduğunu ilk öne süren kişi oldu.

Barrell'in tortullaşma konusundaki çalışmaları yayımlanmadan önce, jeologların çoğu hemen hemen tüm tortul katmanların deniz kökenli olduğunu kabul ediyorlardı. ABD'nin batısındaki çölleri ve New Jersey'deki Triyas Dönemi (y. 225-190 milyon yıl önce) çökellerini inceleyen Barrell, karalının en az beşte birinin deniz kökenli olmayan tortullarla kaplı olduğu sonucuna vardı. Ayrıca, tortul katmanların kalınlığının doğrudan doğruya bu katmanların çökmesi için gereken süreye bağlı olduğu düşüncesine karşı çıktı. Yerkabuğundaki dağlar ile çukur havzalar arasındaki dengeyi sağlayan dengeleme kuvvetleri (izostazi) konusundaki özgün görüşleriyle de tanındı.

Barremiyen Kat, Alt Kretase (Tebeşir) Döneminde oluşmuş kayac katmanlarının dünya ölçeğinde rastlanan bölümü ve bu kayaların çökeldiği zaman dilimi (Kretase Dönemi y. 136-65 milyon yıl önce). Barremiyen Kat kayaları, Hoteriviyen Kat kayalarının üstünde ve Apsiyen Kat kayalarının altında yer alır. Barremiyen Katın örnekleri İngiltere'de Wealden Dizisi kayalarının üst bölümleri ile Kuzey Avrupa'da kalın Hils Kili'nin bazı bölümleridir. Kuzey Afrika, Ortadoğu, Avustralya, Yeni Zelanda ve Japonya'daki Barremiyen kayalarda kumtaşı ve kilaşı egemendir. Barremiyen, daha küçük zaman ve kayac dilimlerini temsil eden ve taşıdıkları fosilleşmiş ammonit kafadanbacaklı (yumuşakçalar) türleriyle tanımlanan üç kuşağa ayrılır.

Barren Grounds, BARREN LANDS olarak da bilinir, Kanada'nın kuzeyindeki Kuzeybatı Toprakları'nda kutupaltı çayır (tundra) bölgesi. Batıda Hudson Körfezinden Büyük Slave ve Büyük Ayı göllerine, kuzeyde Kuzey Buz Denizine, güneyde ise Hudson Körfezinin kıyı düzlükleri boyunca 59° kuzey enlemine kadar uzanır. Ot, karayosunu ve likenlerle kaplı ağaçsız ve alçak

(ortalama yüksekliği 300 m'den az) bir buzul ova görünümündedir. Yer yer granit oluşumlu çıkıntılara rastlanan bölgede çok sayıda göl ve akarsu bulunur. Başlıca ırmaklar Coppermine, Back, Dubawnt, Kazan ve Thelon'dur. Birkaç santimetreyi bulan don-

Barren Grounds, Kuzeybatı Toprakları, Kanada
George Hunter-National Film Board of Canada Phototheque

muş yüzeyin yaz aylarında erimesiyle birçok yerde sivrisinek ve karasineklerle dolu geniş bataklık alanlar oluşur. Bölgede yaşayan ren geyiği, misköküzü, tilki ve ayıların bir bölümü Yellowknife ve Thelon koruma alanlarına alınmıştır. Bölgede kıyı yörelerinde oturan az sayıda Eskimo (Inuitler) yaşar.

Barren Grounds'ı, 1769-72'deki seferinde bölgeyi boydan boyya geçen İngiliz Samuel Hearne keşfetmiştir.

Barrera, Carlos Arniches y bak. Arniches (y. Barrera), Carlos

Barrès, (Auguste-) Maurice (d. 19 Ağustos 1862, Charmes-sur-Moselle - ö. 5 Aralık 1923, Paris, Fransa), bireyci ve ateşli milliyetçi tutumuyla kuşağını etkilemiş yazar ve siyaset adamı.

Ortaöğrenimini Nancy'de tamamladıktan sonra hukuk okumak üzere Paris'e gitti. Ama kısa süre sonra yazarlığa başladı, dönemin etkili düşünürleri tarihçi Hippolyte Taine ve Ernest Renan'ı eleştirdiği birkaç makale yayımladı. Daha sonra *Sois l'oeil des Barbares* (1888; Barbarların Gözü Altında), *Un Homme Libre* (1889; Özgür Bir Adam) ve *Le Jardin de Bérénice*'den (1891; Bérénice'in Bahçesi) oluşan üçlemesi *Le Culte du moi'da* (Ben Kültü) ortaya koyduğu yöntemle kendi benliğini çözümlemeye girişti.

Heyecan ve kargaşa dolu siyasal yaşamına başladığında 27 yaşındaydı. Alsace-Lor-

Barrès, 1906
H. Roger-Viollet

raine'in Fransa'ya geri verilmesini ve Fransa'nın toprak bütünlüğüyle oynanmasının artık sona erdirilmesini savunarak, Nancy'den milletvekilliği için adaylığını koydu. Bu yurtsever tavır, giderek uzlaşmaz bir milliyetçiliğe dönüştü. Yaşamının

bu dönemini en ince ayrıntılarına kadar *Les Déracinés* (1897; Köksüzler), *L'Appel du soldat* (1900; Askerin Çağrısı) ve *Leurs Figures*'den (1902; Onların Yüzleri) oluşan yeni üçlemesi *Le Roman de l'énergie nationale'de* (Ulusal Gücün Romanı) anlattı. Bu yapıtlarında insanın anayurduna duyduğu derin bağlılığı da kapsayan bir bireyciliği işliyordu. "La Cocarde" ve "Le Drapeau" adlı makalelerinde doktrinci yazar Charles Maurras'yla birlikte, Fransız Milliyetçi Partisi'nin öğretilerinin ana çizgilerini ortaya koydu. I. Dünya Savaşı öncesinin güncel konularına yaklaşıırken takındığı ateşli tavırla tanınan Barrès'in "Les Bastions de l'Est" (Doğunun Kaleleri) başlıklı yazı dizisi savaş propagandası için malzeme oluşturdu. Bu diziden yazılan *Au Service de l'Allemagne* (1905; Almanya'nın Hizmetinde) ve *Colette Baudouche* (1909) adlarıyla yayımlandı. *La Colline inspirée'de* ise (1913; Esin Tepesi) Katoliklikle milliyetçiliğin nasıl bağdaşacağını gösterdi.

Barrès kimi zaman siyaset adamlığını gölgede bırakan yapıtlar vermiş bir yazardır. İspanya, İtalya, Yunanistan ve Asya'ya yaptığı gezilerin ürünleri olan *Du sang, de la volupté et de la mort* (1894; 1904 ve 1909'da gözden geçirildi; Kan, Zevk ve Ölüm) ve *Un Jardin sur L'Oronte* (1922; Oronte'daki Bahçe) gibi güzel yapıtları ideolojik içerikten uzaktır. Barrès 1906'da Académie Française'e seçilmiştir.

Barreto, Afonso Henriques de Lima bak. Lima Barreto, Afonso Henriques de

Barretos, Brezilya'da, São Paulo eyaletinin ortakuzey kesiminde kent. Deniz düzeyinden 522 m yükseklikte, Pardo Irmağı yakınında yer alır. Değişik dönemlerde Amiral dos Barretos, Espirito Santo de Barreto ve Espirito Santo dos Barretos adlarını alan

Barretos'da katedral ve kent meydanı, Brezilya
Pessier International

yerleşme, 1885'te tüzel kimlik kazandı ve belediye merkezi oldu. Eyaletin en büyük hayvan pazarı olan Barretos, ayrıca piring, öteki tahıl ürünleri, *feijão* (fasulye), pamuk ve kahve üretilen bir tarım alanıdır. Madensuyu şişeleme, tarım ürünü işleme, ayakkabı ve mobilya üretimi başlıca sanayi dallarıdır. Bir demiryolu hattı ile 130 km güneydөгudaki Ribeirão Preto'ya bağlanır. Minas Gerais eyaletindeki São Paulo-Uberlândia'ya uzanan karayolu üzerindedir. Nüfus (1980 geç.) 65.294.

Barrett, Kate Harwood Waller, eö KATHERINE HARWOOD WALLER (d. 24 Ocak 1857, Falmouth, Virginia - ö. 23 Şubat 1925, Alexandria, Virginia, ABD), ABD'de evlilik dışı çocuk sahibi olan anneler için yardım evleri kurulması hareketine önderlik eden hekim.

1876'da evlendiği Robert S. Barrett bir papazdı. Barrett, kocasına yardım ederken, fuhuş sorunuyla ilgilenmeye başladı. Gayrimişru çocuk sahibi olan kadınların sorunlarını yakından öğrenebilmek için gittiği Georgia Kız Tıp Yüksekokulu'nu 1892'de bitirdi. Ertesi yıl Atlanta'da bir yardım evi açtı. Burası daha sonra Charles Crittenton'un evli olmayan anneler için kurduğu Florence Crittenton evleri zincirine katıldı.

Barrett, 1897'de, ülke çapında bu tür 50'yi aşkın ev işleten Florence Crittenton Misyonu'nun başkan yardımcısı oldu; 1909'dan ölümüne değin de örgütün başkanlığını yürüttü. Barrett'tan önce daha çok fahişelerin ıslahı üzerinde yoğunlaşan yardım evleri, Barrett'in önderliğinde, evli olmayan annelerin toplumsal koşullarının iyileştirilmesine eğildi. Böylece hayırsever girişimlerin evli olmayan anneler sorunuyla ilgilenmesi doğal karşılanmaya başladı. Barrett, ayrıca mesleki rehberlik ve çocuk bakımı eğitimini de özendirdi, evlilik dışı çocukları annelerinden ayırma uygulamasına karşı kampanya yürüttü.

Barrett, Lawrence (d. 4 Nisan 1838, Paterson, New Jersey - ö. 20 Mart 1891, New York kenti, ABD), 19. yüzyılda özellikle Shakespeare yorumlarıyla ilgi toplayan, önde gelen oyuncularından.

Sahneye ilk kez 15 yaşındayken Detroit'te, J. Talbot Haines'in *French Spy* (Fransız Casusu) adlı oyununda çıktı. New York kentindeki ilk gösterisi ise 20 Ocak 1857'de

Barrett
BBC Multion Picture Library

Burton's Chambers Street Theatre'da sahnelenen James Sheridan Knowles'un *Hunchback* (Kambur) adlı oyunundaki Sir Thomas Clifford rolüdür. 1861'de İç Savaş başlayınca New York'ta ve Boston'da çeşitli başrollerde oynadı; savaş sırasında 28. Massachusetts Alayı'nda yüzbaşı olarak görev yaptı. Savaşın sonu birçok kentte sahneye çıktı ve ülke çapında ün kazandı. John McCullough ile birlikte San Francisco'daki California Tiyatrosu'nu yönetti (1867-70). Üstlendiği birçok rol arasında Hamlet, Lear, Macbeth, Shylock, III. Richard, Kardinal Wolsey, George Henry Boker'ın *Francesca da Rimini* oyunundaki Lanciotto (bu rol belki de en büyük başarıydı) ve William Wills'in *Man o'Airle* oyunundaki Harebell sayılabilir. Edwin Booth'un oynadığı Iago'nun karşısında Otello'yu ve gene Booth'un oynadığı Brutus'un karşısında Cassius'u canlandırdı. 1867-84 arasında Londra'da birçok kez sahneye çıktı. Aynı zamanda "American

Actors" (1881; Amerikan Oyuncuları) dizisi için Edwin Forrest'in yaşamını kaleme aldı ve *Edwin Booth and His Contemporaries* (1886; Edwin Booth ve Çağdaşları) adlı kitabında Booth'un bir portresini çizdi.

Barrie, Sir James (Matthew), BARONET (d. 9 Mayıs 1860, Kirmuir, Angus, İskoçya - ö. 19 Haziran 1937, Londra, İngiltere), oyun yazarı ve romancı, hüymek istemeyen çocuk Peter Pan karakterinin yaratıcısı.

Barrie, Walter T. Monnington'ın kurşunkalem çizimi; 1932; Ulusal Portre Galeri, Londra
National Portrait Gallery, Londra

Tiyatroda toplumsal eleştirinin egemen olduğu bir dönemde sahneye doğaüstünü getirmiş, sıradan köy evi yaşantısını betimleyen Kailyard okulu(*) yazarlarının örnek aldığı İskoç duygusal roman geleneğine atılım kazandırmıştır.

Bir dokümacının oğlu olan Barrie, Edinburgh Üniversitesi'nde öğrenim gördü. İki yıl Nottingham'da yayımlanan *Journal*'da çalıştıktan sonra 1885'te Londra'ya yerleşip serbest yazarlığa başladı. İlk başarılı kitabı, Kirmuir'deki yaşamdan kesitlerin yer aldığı *Auld Licht Idylls*'di (1888). Aynı tarzda bir roman olan *The Little Minister* (1891; Küçük Papaz) satış rekorları kırdı ve 1897'de tiyatroya uyarlandı. Barrie, sonraki yapıtlarının çoğunu tiyatro için yazdı. 1913'te baronet oldu. 1922'de Liyakat Nişanı'yla ödüllendirildi. 1928'de Yazarlar Derneği'nin başkanı, 1930'da da Edinburgh Üniversitesi rektörü oldu.

Barrie, 6 yaşındayken erkek kardeşlerinden birinin ölümüyle uğradığı şoktan hiçbir zaman kurtulamadı. Bu ölümün, Barrie'nin çocukluğuna ve sonraki yaşamına egemen olan annesi üzerinde ağır bir etkisi olmuştu. *Margaret Ogilvy* (1896) adlı romanın kadın kahramanı annesiydi. Onu bu romanda, hem 10 kişilik bir ailenin annesi, hem de o daha genç kızken annelerini yitirmiş kız ve erkek kardeşlerinin "küçük annesi" olarak betimliyordu. Otobiyografisine dayalı romanı *Sentimental Tommy*'de (1896; Duygulu Tommy) kadın kahraman gene bir "küçük anne"ydi.

Barrie'nin, 1894'te oyuncu Mary Ansell ile yaptığı evliliğinden çocuğu olmadı. Barrie, 1897'de Sylvia Llewellyn Davies'in kişiliğinde bir başka "küçük anne" buldu. İlk *Peter Pan* öykülerini Davies'in oğullarına anlattı; bunlardan bazıları *The Little White Bird*'de (1902; Küçük Beyaz Kuş) yayımlandı. *Peter Pan* oyun olarak 1904'te, öykü olarak da 1911'de *Peter and Wendy* adıyla basıldı. Yayıtı *Peter Pan* (1950, 1991), *Peter Pan'in Maceraları* (1955), *Peter Pan: Büyüme İstemeyen Çocuk* (1966), *Peter Pan ve Wendy* (1983) gibi çeşitli adlarla Türkçeye çevrildi.

Yetişkinliğe karşı duyduğu tepki, Barrie'nin yapıtlarının çoğunu yansıtmıştır. Öteki ünlü oyunları *The Admirable Crichton*

(1902; *Bulunmaz Uşak*), *The Twelve Pound Look* (1910), *The Will* (1913; Vasiyet), *Dear Brutus* (1917; *Kabahat Kendimizde*, 1944, 1965) ve *Mary Rose*'dur (1944). Barrie ayrıca çok sayıda tek perdelik oyun da yazmıştır.

Barrio Obrero Industrial, Peru'da, Lima-Callao metropoliten alanı içindeki San Martín de Porres ilçesinde yerleşme. Rımac Irmağının kuzey kıyısında, 150 m yükseklikte yer alır. Lima'nın en eski ve en gelişmiş *pueblos jóvenes*'lerinden (genç kent) biridir. Çoğunlukla işçilerin oturduğu bölgede, çeşitli alışveriş ve hizmet merkezleri, hafif sanayi kuruluşları, okullar, eğlence yerleri ve kiliseler bulunur. Özel San Martín de Porres Üniversitesi (1965) de bu ilçededir. Nüfus (1972) bölge, 90.645; (1981 geç.) ilçe, 403.445.

Barrios, Eduardo (d. 25 Ekim 1884, Valparaíso - ö. 13 Eylül 1963, Santiago, Şili), daha çok psikolojik romanlarıyla tanınan yazar.

Lima'da ve Santiago'da Şili Askeri Akademisi'nde eğitim gördü. Tüccarlık ve kauçuk komisyonculuğu yaptı, çeşitli Latin Amerika ülkelerinde maden aradı. 1913'te Santiago'ya yerleşti, burada eğitim bakanlığı ve Ulusal Kütüphane müdürlüğü görevlerinde bulundu.

Edebiyat yaşamına Zola'nın etkisi altında, doğalcı öykülerden oluşan *Del natural* (1907; Doğalcı Üslupla) adlı derleme ile başladı. Ününü pekiştiren sonraki romanları arasında, annesinin arkadaşlarından birine tutulan bir erkek çocuğun kurmaca günlüğü *El niño que enloqueció de amor* (1915; Aşk Kaçığı Oğlan), derin aşagılık duygusuna kapılmış bir delikanlının öyküsü *Un perdido* (1922; Bir Zavallı) ve kendisini aziz gibi görenlerin gözünden düşebilmek için bir genç kıza saldıran akıl hastası bir keşişi anlattığı *El hermano asno* (1922; Asno Kardeş) sayılabilir. En başarılı yapıtı, Şili'nin tipik çiftlik yaşamını betimleyen ve satış rekorları kıran *Gran señor y rajadiablos*'dur (1948; Büyük Bey ve Büyük Soy-tarı).

Yazarın kişisel deneyimlerinin, bütün bu romanlarında olduğu gibi öbür yapıtlarında da önemli payı vardır. Bunlar arasında, kendi yaşamına dayanan kısa anlatılardan oluşan *Páginas de un pobre diablo* (1923; Zavallı Bir Şeytandan Sayfalar), Şili'nin kuzeyindeki maden bölgesinin yaşamını ele alan romanı *Tamarugal* (1944) ve insan psikolojisi üzerine roman tarzında bir çalışma olan *Los hombres del hombre* (1950; İnsanın İçindeki İnsanlar) sayılabilir.

Barrios, Justo Rufino (d. 1835, San Lorenzo, Guatemala - ö. 2 Nisan 1885,

Justo Barrios, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışması
Library of Congress, Washington, D.C

Chalchuapa, El Salvador), 1873-85 arasında Guatemala devlet başkanı. Liberal bir iç politikayı diktatörce yöntemlerle yürütmüş, Orta Amerika'nın birliğini ısrarla savunmuş, diplomasi yetersiz kaldığında bu birliği zor kullanarak sağlamaya çalışmıştır.

Hukuk öğrenimi gören Barrios, 1871'de Muhafazakâr Parti hükümetinin Guatemala ordusu komutanı oldu. Böylece Başkan Miguel García Granados'un arkasındaki başlıca güç odağı haline geldi. 1873'te Granados'un yerini aldıktan sonra "Reformcu" olarak anılmaya başlandı. Yerel aristokrasiyi sindirdi; Cizvitleri ülkeden kovarak kilisenin mülklerine el koydu. Eğitim sistemini genişletti ve kiliseden ayırdı; oto-yollar, demiryolları ve telgraf hatları kurdu; kahve üretimini ülke tarımının temel haline getirdi. 1876'da yeni bir anayasa ilan etti.

1838'de dağılan beş ülkeli federasyonu yeniden kurma çabasıyla, öbür Orta Amerika devletlerinin işlerine sürekli olarak karıştı. Komşusu El Salvador'u siyasal yollardan ikna edemeyince işgal etti. Savaş sırasında öldürüldü.

1892'de devlet başkanı olan yeğeni José María Reina Barrios, 1898'de suikast sonucunda öldürülene değin bu görevde kaldı.

Barrois, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu toprakları içindeki Lorraine'in batı sınırında eski kontluk, daha sonra düklik. Fransızlar tüm bölgeyi parça parça ele geçirene değin imparatorluğa bağlı bir *sief* (*) bölgesiydi. Merkezi ve başkenti, Fransa'nın bugünkü Meuse ilinde (*département*) yer alan Bar-le-Duc'tü(*).

Fransa ile Almanya arasında bulunması nedeniyle, düklüğü hangi merkeze bağlı olduğu uzun yıllar kesinlik kazanmadı. Alman imparatoru I. Otto o sıralarda Lorraine Düklüğü'ne bağlı bir *sief* olan Barrois Kontluğu'nu (Bar bölgesi) 951'de Ardenne'li Frédéric'e verdi. Frédéric'in torununun torunu Renaud, kontluğu miras alınca Bar hanedanını kurdu. Bar kontları, varlıklarını artırarak Lorraine düklerinin en güçlü vasalları oldular; ama onlarla durmadan çatıştılar. Aralarında savaş çıktığında Bar vasalları genellikle Fransızların yanında çarpışırken, dükler Almanları tutuyordu. Kont III. Henri, Fransa'ya karşı İngiltere kralı I. Edward ve Almanya kralı Nassaulu Adolf-la birleşti. Ama Fransızlara yenilince, Barrois'nın Meuse Irmağının batısında kalan ve Fransa'ya feodal bağımlılık (*mouvance*) içinde olduğu ileri sürülen bölümü için, Fransa kralı IV. Philippe'e vergi ödemek zorunda kaldı. Bundan sonra da bölge "Barrois mouvant" adıyla anıldı.

1354'te Bar hanedanından Robert, Bar dükü unvanını aldı. Daha sonra bu unvanı miras alan I. René, 1420'de Lorraine dükünün mirasçısı Isabella ile evlendi. Isabella'nın 1431'de ölümü üzerine Barrois ve Lorraine birleşti. Bundan sonra Lorraine ile aynı yazgıyı paylaşan Barrois, 1738'de Polonya kralı Stanisław Leszczyński'ye verildi, onun ölümüyle de 1766'da Fransa'ya bağlandı.

Barron, Clarence W(alker) (d. 2 Temmuz 1855, Boston - ö. 2 Ekim 1928, Battle Creek, Michigan, ABD), *Barron's Financial Weekly* gazetesini kuran yayımcı.

1875'te, Boston'da yayımlanan *Transcript*'te muhabirlik yapan sıra maliye sayfa-larının editörlüğünü üstlendi. Günlük bir mali haber bülteninin eksikliğini anlayınca 1877'de Boston Haber Bürosu'nu kurdu ve birüncün ilk başkanı oldu. 1897'de de Philadelphia Haber Bürosu'nu kurdu. 1901'de Charles Dow'dan, ABD'nin en büyük mali

haber ajansı Dow, Jones and Company şirketini devraldı; şirketin yayını olan ve Amerika'nın en önde gelen mali haber gazetesi sayılan *Wall Street Journal*'ı ele geçirdi. 1921'de çıkarmaya başladığı *Barron's Business and Financial Weekly* ile *Journal*'ın yayımını Dow, Jones and Company sürdürdü. Kitapları arasında *The Fe-*

Barron, David Macintosh'un bir portresi
Dow Jones & Co. Inc.

deral Reserve Act (1914; Federal Rezerv Yasası), *War Finance* (1919; Savaş Maliyesi) ve *A World Remaking* (1920; Yeniden Bir Dünya) sayılabilir.

Barron Irmağı, Avustralya'da, Queensland'in kuzeydoğusunda akarsu. Avustralya Cordillerası'nda Hugh Nelson Dağlarındaki Herberton yakınlarından doğar. Kuzeye yönelerek Atherton Platosu ve Mareeba'dan geçtikten sonra, Barron Vadisi içinden akarak doğuya ve güneye doğru kıvrılır. 160 km'lik bir yolu aştıktan sonra sularını Cairns'in hemen kuzeyinde, Trinity Körfezinde Büyük Okyanusa boşaltır. 2.160 km'lik bir havzayı akaçlayan ırmağa 1870'te eyalet polis müdürü T. H. Barron'un adı verilmiştir.

Clohesy Irmağı ve Mazzlin, Rocky ve Flaggy dereleriyle beslenen Barron'un suyu Tinaroo Barajı'nda (1958) toplanır. Tütün

Kuzeydoğu Queensland'in kıyı ovalarından geçen Barron Irmağı
Fredrick Ayer Photo Research

ve çeşitli ürünler yetiştirilen bölgenin sulanmasında kullanılan bu baraj, Barron Çavlanı Ulusal Parkı'nı da ikiye ayırır. İrmak ağzının 16 km yukarısında olan Barron Çavlanına, Kuranda kentinden ulaşılabilir.

Burada, 300 m yükseklikten düşerek kıyı ovasına inen bir dizi çağlayandan hidroelektrik enerji sağlanır.

Barros, João de (d. y. 1496, Viseu ? - ö. 20 Ekim 1570, São Lourenço, Portekiz), ilk büyük sömürge tarihçisi sayılabilecek Doğubilimci, önde gelen Portekizli hümanist. Önemli devlet görevleri de üstlenen Barros, döneminde "Portekiz'in Livius'u" olarak tanınmıştır.

Genç yaşta yazdığı *Crônica do Imperador Clarimundo* (1520; İmparator Clarimundo'nun Vakayinamesi) adlı şövalye romanı, Portekiz kralı I. Manuel'in övgüsünü

João de Barros, LeGrange'in portre çalışmasından Luiz'in yaptığı tasbaskı
Casa de Portugal, Londra

kazandı. Kral, Barros'un Asya'daki Portekizlilerin destansı bir tarihini yazma düşüncesini destekledi. *Décadas da Ásia* (1552; Asya Yılları) adlı bu dev yapıt daha yayımlanmadan Barros, ahlak, pedagoji ve dilbilgisi üzerine pek çok yapıt kaleme almıştı. Bu çalışmalar ona büyük ün kazandı ve eğitim alanında bir yenilikçi olarak tanınmasını sağladı. Tek kitap halinde hazırladığı temel alfabe ve katesizm, daha sonra bu tür çalışmalara örnek oldu. Manuel'den sonra tahta çıkan Kral II. João, Barros'u 1552'de Gine'ye gönderdi. Dönüşünden kısa süre sonra hazinedarlığa atandı (1525-28), ardından da Portekiz sömürgelerinde kraliyet temsilcilğine denk düşen *Casa da Índia e Mina* görevine getirildi (1533-67). Portekizlilerin Doğu'da 1538 öncesinde keşif ve fetihleriyle ilgili vakayinamesi için bu dönemde bilgi topladı. 1539'da ilk taslağını tamamladığı yapıt 1552'de yayımlanmaya başladı; son bölümü olan 4. cildi yazarın ölümünden sonra ancak 1615'te yayımlanabildi. Çalışmanın 1539-1616 arasını kapsayan uzantısı, Diogo do Couto tarafından gerçekleştirildi.

Barros'un derlediği İran, Arap, Hint ve Çin el yazmaları, bu uluslardan bilgiler tarafından çevrildi. El yazmaları arasında Doğu Afrika'daki Kilva kültürü üzerine bir Arap vakayinamesi de bulunuyordu. Bu metin 10. yüzyıl öncesi Kilva kültürüne ilişkin başlıca kaynaktır. Barros'un coğrafya, ticaret, denizcilik üzerine çalışmaları ise ölümünden sonra yok oldu.

Barros Arana, Diego (d. 16 Ağustos 1830, Santiago - ö. 4 Kasım 1907, Santiago, Şili), tarihçi, eğitimci ve diplomat. Ünlü *Historia General de Chile* (1884-1902, 16 cilt; Şili'nin Genel Tarihi) adlı yapıtıyla tanınır. Şili'nin seçkin bir ailesinden geliyordu. Önceleri hukuk öğrenimi gördüyse de, tarih

ve edebiyata duyduğu ilgi hukuku bırakmasına yol açtı. Ülkedeki siyasal kurumlarda reform yapılmasını isteyen ateşli yazıları yüzünden 1859'da Şili hükümetince sürgüne gönderildi. Sürgün sırasında Buenos Aires, Montevideo ve Rio de Janeiro'ya giderek tarihsel veri topladı. Ardından İngiltere, Fransa ve İspanya'da arşiv ve kütüphanelerde incelemelerde bulundu. İspanya'dayken, İspanyollar ile Arokan Yerlileri arasındaki savaşlar üzerine 16. yüzyılda yazılmış bir şiirin elyazmalarını buldu.

Şubat 1863'te iktidarda bulunan daha liberal bir hükümet Barros Arana'nın Şili'ye dönmesine izin verdi. Santiago Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekanlığına atandı. Başta Latin edebiyatı ve deneysel bilimler olmak üzere ders programlarında bir dizi reforma girişti. Üniversite içinde akademik ve dinsel özgürlüğün sağlanması için mücadele etti. 1876'da Arjantin ve Uruguay'a, hemen ardından da Brezilya'ya Şili büyükelçisi olarak atandı. 1890'da Arjantin ile Şili arasındaki sınır anlaşmazlıklarının çözümünde önemli rol oynadı.

Tarih yapıtlarında bir ölçüde Şili milliyetçiliğinin unsurlarına rastlanırsa da yoruma dayalı, genel bir tarih yerine olayların nesnel dokümanını vermeyi yeğlemiştir. Başlıca yapıtları şunlardır: *Las Campanas de Chiloé 1820-1826* (1856; Chiloé Adası Seferleri), *Historia general de la independencia de Chile* (1854; Şili'nin Bağımsızlığının Genel Tarihi), *Elementos de Literatura; Historia Literaria* (1869; Edebiyatın Öğeleri; Edebiyat Tarihi), *Historia Moderna y Contemporánea* (Modern ve Çağdaş Tarih), *Historia de La Guerra del Pacífico 1879-1880* (1880-1881, 2 cilt; Pasifik Savaşı Tarihi 1879-1880).

Barrot, (Camille-Hyacinthe-) Odilon (d. 19 Temmuz 1791, Villefort - ö. 6 Ağustos 1873, Bougival, Fransa), Temmuz Monarşisi döneminin (1830-48) önde gelen liberal kralcılarından, 1847'deki seçim reformu hareketinin önderlerinden.

1814'te Yargıtay'da davavekili oldu. Liberaleri savunmasıyla ünlenince, Bourbon hanedanının tahta dönmesi üzerine kurulan gerici hükümet karşı yasal yollarla direnişi savunan "Aide-toi, le ciel t'aidera" (Kendisine yardım edene Tanrı da yardım eder) derneğinin başkanlığına seçildi. 1830 Temmuz Devrimi sırasında Louis-Philippe'in Fransa kralı ilan edilmesini destekledi; yeni hükümetin, Cherbourg'a sürgüne giden eski kral X. Charles'a refakat eden üç komiserinden biriydi. 1830-48 arasında Eure temsilcisi olarak, mecliste "hanedan solu" olarak adlandırılan muhalefet grubunu yönetti. 1846-47'de, oy hakkını genişletmesi için hükümete baskı yapmak amacıyla düzenlenen "şölenler" kampanyasının yöneticileri arasına girdi.

İstenen reformlar yapılmadı ama cumhuriyetçi bir devrim gerçekleşti. 1848'de Louis-Philippe kaçınca, Barrot ılımlı cumhuriyetçilere katıldı. Aralık 1848'de Louis-Napoléon Bonaparte tarafından toplanan ilk hükümete başkanlık etti, aynı zamanda adalet bakanlığını yürüttü. Ekim 1849'da hükümetten uzaklaştırıldı, 2 Aralık 1851 darbesinden sonra kısa süre hapsedildi, ardından da siyaseti bıraktı. 1871'de yeni kurulan Danıştay'ın başkan yardımcılığına getirildi.

Barrow, Clyde bak. Bonnie ve Clyde

Barrow, Henry (d. y. 1550, Shipdam, Norfolk - ö. 6 Nisan 1593, Londra, İngiltere).

re), aynı ve bağımsız kiliselerin kurulmasını savunarak resmi Anglikan Kilisesi'ne karşı çıkan ilk Kongregasyonalistlerden.

Cambridge'de öğrenciliği sırasında sefiş bir yaşam sürdü. Rastlantı sonucunda dinlediği bir vaazdan etkilenerek koyu bir Püriten oldu. İngiltere Kilisesi'nden ayrılmaya yarılsı John Greenwood ile arkadaşlık kurdu. Onun telkiniyle, devlet yönetiminden bağımsız kiliselerin kurulmasını savunan Robert Browne'un (1550-1633) önderlik ettiği akıma katıldı. Greenwood ve Barrow, inançlarından dönmedikleri için hapsedildiler. 1592'deki kısa bir özgürlük dönemi sırasında kendi kiliselerini kurmak üzere gene ayrılmaya yarılsı Francis Johnson ve John Penry'ye katıldılar.

Barrow, kendi kilise kavramını, İsa adına bir araya gelerek, inançsızlardan ve putpe-restlerden kendilerini ayırmış inananların birliği olarak tanımlıyordu. Yönetim, ibadet ve disiplin kurallarını Yeni Ahit'ten alan ideal kilise, ruhban zümresi ile halk arasında hiçbir ayrım gözetmemeli ve her cemaatin egemen özerklik hakkını savunmalıydı. Yeniden mahkûm olan Barrow, 1593'te Greenwood ile birlikte, kuşkırtıcı kitapların yazarlarına karşı çıkarılan 1581 Yasası'na göre yargılandı. Çünkü önceki hapislik döneminde, resmi kiliseden ayrılmaya görüşünü ve cemaatlerin bağımsızlığını savunan kitaplar yazmıştı. *A True Description out of the Word of God, of the Visible Church* (1589; Tanrı Sözü'nün ve Yeryüzündeki Kilisenin Doğru Tanımı) ve *A Brief Discovery of the False Church* (1590; Sahte Kilisenin Kısa Teşhiri) bunlardan ikisiydi. Barrow ve Greenwood, 23 Mart 1593'te birlikte idama mahkûm edildiler.

Barrow, Isaac (d. 1630, Londra - ö. 4 Mayıs 1677, Londra), klasik diller bilgini, ilahiyatçı ve matematikçi. Isaac Newton'ın öğretmenliğini de yapmıştır. Teğetlerin belirlenmesinde sonsuzküçüklük hesabının

Isaac Barrow, David Loggan'ın kurşunkalem çizimi, 1676; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

yöntemlerine çok yaklaşan bir yöntem geliştirmiş, sonsuz küçükler hesabına integral alma ve türev işlemlerinin birbirinin tersi olduğunu saptayan ilk matematikçi olmuştur.

1648'de Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'ı bitiren Barrow, Cromwell dönemindeki politik karışıklıklardan ötürü üniversitede bir süre görev alamadı. 1660'ta Anglikan papuzluğuna atandı ve Cambridge Üniversitesi'nde Yunanca profesörü oldu, iki yıl sonra da görevlerine ek olarak Londra'daki Gresham College'da geometri profesörlüğünü üstlendi. Barrow'un ilk yapıtları ağırlıklı olarak eski Yunan matematiği üzerinedir. Bunlar arasında en tanınmış, Eukleides'in *Stoikheia*'sının çevirisi olan *Elements: The Whole Fifteen Books*'tur

(1660; Elemanlar: On Beş Kitabın Tümü). Bu kitap 18. yüzyılın başlarında altı kez basılmıştır.

1663'te Cambridge Üniversitesi'nde Lucas matematik profesörlüğüne getirilen Barrow, zamanının büyük bölümünü optik (1669), geometri (1670) ve matematik (1683) konularında üç ders dizisi hazırlamaya adanmıştı. Bilime ve matematiğe katkılarının büyük bölümü bu derslerin çerçevesinde gerçekleşmiştir. *Lectiones Geometricae* (1670; Geometri Dersleri) adlı yapıtı, sonraları Alman bilim adamı Gottfried Leibniz'in geliştireceği diferansiyel ve integral hesaba benzer öğeler içeriyordu. Bu yapıtın hem Leibniz'in hem de Newton'un bilgisi vardı.

Newton'la Barrow arasındaki bilimsel ilişki konusu tartışmalıdır. Newton, Barrow'un öğrencisiydi ve onun son derslerinden bazılarında katılmış, bir dereceye kadar ondan etkilenmiş ve 1669'da kısa bir süre hocasıyla birlikte çalışmıştı. Aynı yıl Barrow yenini Newton'la biraralık kürsüden ayrıldı ve kendini tümüyle ilahiyat çalışmalarına adanmıştı. 1670'te II. Charles'ın sarayında papaz oldu, 1673'te Cambridge'teki Trinity College'ın yöneticiliğine atandı, 1675'te de Cambridge Üniversitesi'nin rektör yardımcılığına seçildi.

Barrow Adası, Hint Okyanusunda, Avustralya'ya bağlı ada. Batı Avustralya'nın kuzeybatı kıyılarının 50 km açığında, Monte Bello Adalarının 16 km güneybatısında yer alır. Uzunluğu 19 km, genişliği 8 km, yüzölçümü 202 km²'dir. Jeolojik olarak anakaradaki Carnarvon Havzasının bir uzantısıdır. En belirgin özellikleri, kuraklığı ve dimdik yükselerek bazen 80 m'ye ulaşan ot ve çalı kaplı kum tepeleridir. Bir zamanlar deniz kaplumbağası avlanan Barrow'da 1967'de Batı Avustralya'nın ilk ticari petrol alanı kuruldu. Bugün Avustralya'nın en zengin petrol alanlarından biridir. Petrol, kayaların parçalanmasıyla çıkarılır; delme kuleleri yerine yüzeyi benek benek kaplayan ve "Noel ağacı" olarak adlandırılan borular kullanılır. Denizin sığ olması nedeniyle bir denizaltı boru hattından geçirilen petrol, kıyıda 10 km açığıdaki bir tanker yükleme dalgakıranına taşınır. 6,5 km güneydeki Pasco Adasında da petrol yatakları vardır.

Barrow Irmağı, İrlanda dilinde AN BHEA RU, İrlanda'da Slieve Bloom Sıradagları'ndan doğan ırmak. Güneydoğudaki Waterford limanına kadar 190 km yol alır; burada Nore ve Suir ırmaklarıyla birleşir. Leix ve Offaly illerinin yukarı dağlık bölümlerinden geçtikten sonra doğuya doğru bataklıklara ve ovalara içinden geçerek akar. Ardından güneye döner ve Castlecomer Platosunun hemen doğusundaki ovaya girer. Nore Irmağı ile birleştiği noktadan 25 km önce, dik ve ormanlık bir boğuzun içinden akar. Bu boğaz, New Ross yakınında daha geniş bir ovaya açılır. Barrow Irmağı, 1759'da St. Mullins'e kanallarla bağlandı ve Dublin'den Shannon Irmağına giden Büyük Kanalla birleştirildi. Ama mavna trafiği 1954'te kesildi. İrmak üzerindeki pazar kentleri Athy, Carlow ve Graigueenamanagh'dır.

Barrow-in-Furness, İngiltere'de Cumbria iline bağlı ilçe. Furness Yarımadasının deniz tarafında, Duddon Irmağıyla Morecambe Körfezi arasında yer alır. Yüzölçümü 77 km²'dir. Anakara ile alçak ve uzun Walney Adası arasında, İrlanda Denizinin dar bir kanalı bulunur. Geniş tersaneler için uygun bir yer olan bu kanalın üzerinde bugün bir

köprü vardır. Barrow, 1840'larda hızla gelişmeye başladı. Bu tarihlerde, yörede çıkarılan nitelikli demir cevheri ile Pennines üzerinden demiryoluyla getirilen kok kömürü kullanılarak demir tesisleri işletilmeye başlandı. Hem Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ne, hem de ticari gemilere hizmet veren gemi inşa ve onarım tesisleri bundan sonra gelişti ve ekonomik önem bakımından çelik sanayisini geride bıraktı. Yöredeki maden cevheri bugün neredeyse tükenmiş durumdadır. İlçedeki tersanelerde denizaltı yapımı önem taşır. Nüfus (1981) kent, 50,625; (1986 tah.) ilçe, 74.200.

Barrow Kanyonu, Alaska açıklarında, Kuzey Kutbu kıta sahanlığını yaran denizaltı kanyonu. Çukçi Denizindeki Barrow Burnunun 150 km batısındaki başlangıç noktasından kıyı boyunca kuzeydoğuya doğru uzanır ve Barrow Burnunun kuzeyinde Beaufort Denizine geçer. Kanyonun Çukçi sahanlığındaki kesiti "U" biçimindedir. Buradaki genişliği 5,6 ile 9,6 km arasında değişir; derinliği ise 50-100 m'ye iner. Kanyonun Beaufort sahanlığındaki bölümünün haritaları yetersizdir, ama gene de sahanlığın kenarına kadar uzandığı bilinmektedir. ABD Deniz Kuvvetlerine bağlı "Nautilus" denizaltısı, 1957'de Kuzey Kutbu'nu geçişi sırasında Kutup Havzasına girerken Barrow Kanyonunu kullanmıştır.

Barry, Sir Charles (d. 23 Mayıs 1795 - ö. 12 Mayıs 1860, Londra, İngiltere), İngiltere'de gotik canlandırmacı mimarlardan. İngiliz Parlamento Binası'nın (1840-60) başmimarıdır.

Bir kırtasiyecinin oğluydu. 1817'ye değin bir mimarlık bürosunda çıraklık yaptıktan sonra, mimari araştırmalarda bulunmak üzere Yunanistan, İtalya, Mısır ve Filistin'de üç yıllık bir geziye çıktı. 1820'de Londra'ya yerleşti. İlk yapıtlarından biri Brighton'da 1826'da gerçekleştirdiği St. Peter Kilisesi'yd. 1831'de tamamladığı Pall Mall Seyahat Kulübü, Londra'da İtalyan üslubundaki ilk yapıydı. Aynı üslubu daha büyük ölçekte kullanarak 1837'de Reform Kulübü binasını yaptı. Bir yandan da birçok özel malikânenin yapımını gerçekleştirdi; bunların en güzeli Bridgewater Evi (1847) idi. En iyi yapıtlarından olan Birmingham'daki King Edward Okulu'nu 1833-36 arasında Tudor üslubunda inşa etti. Manchester'daki Kraliyet Güzel Sanatlar Kurumu (1824), Athenaeum (1836) ve Halifax'taki Belediyeye Sarayı onun yapıtlarıydı. Birkaç yıl süreyle Whitehall'da Hazine binalarının yeniden yapımıyla ilgilendi. Ama başyapıtı, tüm olumsuz eleştirilere karşın, Londra'da Westminster'daki Parlamento Binası'ydı (1840-60). Bu yapının tasarımına Augustus W. Pugin de yardımcı oldu. 1840'ta Kraliyet Akademisi'ne yedek üye seçilen Barry, ertesi yıl asil üye oldu. Yabancı ülkelerden birçok onur ödülü aldı. 1852'de "şövalyelik"le onurlandırıldı, ölümünden sonra da Westminster Abbey'de gömüldü.

Gene önemli bir mimar olan oğlu Edward Middleton Barry (1830-80) Parlamento Binası'nı tamamladı.

Barry, James (d. 11 Ekim 1741, Cork, County Cork, İrlanda - ö. 22 Şubat 1806, Londra, İngiltere), tarihsel ve alegorik konuları işlediği altı tablolu anıtsal resim dizisiyle ünlü ressam. Kendi kendini yetiştiren Barry "İnsan Bilgisinin İlerlemesi" adını taşıyan bir yapıtını Londra'daki Kraliyet Sanat Derneği'nin Büyük Salonu için gerçekleştirdi. Sir Joshua Reynolds'un "gökemli üslup"unu benimsemişti. Bu nedenle de konularını klasik dönemden ya da edebi yapıtlardan alırdı. Ama çizgiye ağırlık veriş

ve dalgalı biçimleriyle, heykeltan John Flaxman ve şair-ressam William Blake gibi İngiliz yeni-klasik üslubunun önderlerine de yakındı.

Barry (Kontesi), (Marie-) Jeanne Bécu (d. 19 Ağustos 1743, Vaucouleurs - ö. 8 Aralık 1793, Paris, Fransa), 1715-74 arasında hüküm süren Fransa kralı XV. Louis'in son gözdesi. Fransız sarayında büyük siyasal nüfuzu olmamasına karşın, 1770'lerde tahtın saygınlığının azalmasında etkili olmuştur.

Alt sınıftan bir ana babanın evlilik dışı kızıydı. Manastır eğitimi gördükten sonra Paris'teki bir modaevinde Jeanne Vaubernier adını kullanarak tezgâhtarlık yapmaya başladı. Burada çalışırken savaş zenginini Gaskonyalı bir soylu olan Jean du Barry'nin metresi oldu. Jean du Barry, Jeanne'ı Paris yüksek sosyetesine tanıttı. Jeanne, 1768'de XV. Louis'nün dikkatini çekene değin, pek çok soyluyu güzelliğiyle büyüledi. Ama bir soyluyla evli olmadığı için, 1764'te Madame de Pompadour'un ölümü ile boşalan sarayın resmi evsahibi (maitresse en titre) konumuna geçemiyordu. Bu nedenle du Barry, Jeanne ile kardeşi Guillaume du Barry arasında sözde bir evlilik düzenledi ve Jeanne, Nisan 1769'da XV. Louis'nün sarayına girdi.

Kontesi, hiç vakit yitirmeden Aralık 1770'te XV. Louis'nün güçlü dışişleri bakanı Duc de Choiseul'ü düşürecek olan hizbe katıldı. 1771'de, dostu Adalet Bakanı René-Nicolas de Maupeou'nun gerçekleştirdiği köklü yasal reformları destekledi. Zamanının büyük bölümünü, Louis'nün kendisine bağışladığı, Louveciennes yakınındaki topraklarında geçirdi ve sanatçıları korumasıyla ünlendi. XV. Louis'nün Mayıs 1774'te ölmesi üzerine XVI. Louis tahta çıkınca Madame du Barry bir manastıra sürgüne gönderildi. 1776'dan 1789 Devrimi'ne değin, kendi topraklarında Brissac dükü ile birlikte yaşadı. 1792'de, büyük olasılıkla Devrim'den kaçan Fransız göçmenlerine para yardımı sağlamak için birkaç kez Londra'ya gitti. Aralık 1793'te Paris Devrim Mahkemesi'nce karşıdevrimci olarak mahkûm edildi ve giyotinle idam edildi.

Barry, Philip (d. 18 Haziran 1896, Rochester, New York - ö. 3 Aralık 1949, New York kenti, ABD), oyun yazarı. Toplumsal bakımdan ayrıcalıklı kesimlerin yaşam biçimi

Philip Barry
Library of Congress, Washington, D.C.

mini ve görgü kurallarını konu alan komedilerle ünlüdür.

Yale'de öğrenimi gördükten sonra 1919'da Harvard'da George Pierce Baker'in yönettiği Atölye 47'ye girdi. A *Punch for Judy* adlı oyun 1920'de atölye tarafından sahneye kondu. Barry'nin gene öğrenciyken yazdığı *You and I* (Sen ve Ben) 1923'te Broadway'de 170 kez oynandı. Sonraki 20 yıl boyunca, *Paris Bound* (1927; Paris Yolunda), *Holiday* (1928; Tatil), *The Animal Kingdom* (1932; Hayvanlar Alemi) ve

The Philadelphia Story (1939; Philadelphia Oyküsü) gibi birçok oyun yazdı.

Nükteli ve zarif diyaloglar ile kışkırtıcı ve durumların gülünç kışkırtıcılığı, bu oyunların belirleyici özelliğidir. Bir aykırıcı, oyunun etkisini iyice artıran kuşaklar arası çatışma, ince yergiler ve insan doğasıyla ilgili çeşitli genellemeler, oyunlarının çoğunda görülür. Bazı eleştirmenlerin Barry'nin en iyi oyunu saydığı *White Wings* (1926; Beyaz Kanatlar), Vaftizci Yahya'yı konu alan *John* (1927), derin bir ruhbilim çalışması olan *Hotel Universe* (1930; Kâinat Otel), iyilik ve kötülük üzerine bir alegori olan *Here Comes the Clowns* (1938; Soyuntarlar Geliyor), Barry'nin yaşamı karşındaki özenli yaklaşımını sergiler. Ölümünden sonra Robert E. Sherwood'un gözden geçirdiği son oyunu *Second Threshold*'da (1951; İkinci Eşik) toplumsal komedi anlayışı ile daha ciddi oyunlara dönük eğilimini birleştirmiştir.

Barrymore, Ethel, asıl adı ETHEL BLYTHE (d. 15 Ağustos 1879, Philadelphia - ö. 18 Haziran 1959, Hollywood, ABD), sahne ve sinema oyuncusu. Kişisel üslubu, özgün sesi

Ethel Barrymore, 1901
Library of Congress, Washington, D.C.

ve zekâsıyla Amerikan tiyatrosunun *first lady'si* olarak ün kazanmıştır.

Sahne oyuncularını Maurice ve Georgiana Barrymore'un(*) kızıydı. İlk kez 1894'te New York'ta, gene ünlü oyuncular yetiştirmiş başka bir aileden gelen büyükannesi Louisa Lane Drew'in yönettiği tiyatrodaki sahneye çıktı. İlk başarılarını Londra'da *The Bells* (Çanlar) ve 1897-98'de *Peter the Great* (Büyük Petro) oyunlarında kazandı. Broadway'de ilk kez *Captain Jinks of the Horse Marines* (Atlı Denizcilerin Yüzbaşısı Jinks) oyunuyla baş kadın oyuncu oldu.

Barrymore'un önemli oyunları arasında, *Alice-Sit-by-the-Fire* (1905; Ateşin Yanında Oturmuş Alice), *Mid-Channel* (1910; Kanalın Ortası), *Déclassée* (1919; Düşkün), *The Second Mrs. Tranquerry* (1924; İkinci Bayan Tranqueray), *The Consul's Wife* (1928; Sadık Zevce), *Scarlet Sister Mary* (1931; Lekeli Rahibe Mary), *Whiteoaks* (1938; Akmeşeler) ve *The Corn is Green* (1942; Mısır Yeşildir) sayılabilir. 1928'de New York kentinde kendi adına açtığı Ethel Barrymore Tiyatrosu'ndaki ilk oyunu *The Kingdom of God* (Tanrının Krallığı) idi. Ayrıca vodvillerde, radyo oyunlarında, televizyonda ve birçok sinema filmünde rol aldı. Başarılı filmleri arasında *The Night*

gale de (1914; Bülbul) vardı. En önemli filmlerinden olan *Rasputin and the Empress* (1933; Rasputin ve Çariçe), erkek kardeşleri John ve Lionel ile birlikte yaptığı tek çalışmaydı. *The Spiral Staircase* (1946; Döner Merdiven) ile Barrymore'a bir Oscar Ödülü kazandıran *None But the Lonely Heart* da (1944; Sadece Yalnız Bir Kalp) önemli filmleri arasındaydı. Sonraki filmlerinde genellikle buyurgan, ama sevecen anne rollerini canlandırdı. Otobiyografisini *Memories, an Autobiography* (1955; Anılar, Bir Özyaşamöyküsü) adıyla yayımladı.

Barrymore, Georgiana, cö GEORGIANA EMMa DREW (d. 1856, Philadelphia - ö. 2 Temmuz 1893, Santa Barbara, California, ABD), oyuncu; kocası Maurice Barrymore ile birlikte 20. yüzyılın ilk yarısında Amerikan tiyatrosunda ve beyazperdede seçkin bir yer kazanan ünlü Barrymore ailesinin kurucusu.

Tiyatro dünyasında ün salmış Drew ailesinden John ve Louisa Lane Drew'in(*) kızıydı. Babasını küçük yaşta yitirdi. Philadelphia'da büyüdü, annesinden tiyatro eğitimi aldı. Gene annesinin yönettiği Arch Street Tiyatrosu'nda ilk kez 1872'de sahneye çıktı. Canlılığı, kıvrak zekası ve güldürme yeteneğiyle tanındı. Daha sonra, erkek kardeşi John Drew, Jr.'i izleyerek Augustin Daly'nin kumpanyasına katıldı. Orada Maurice Barrymore ile tanışıp evlendi. Çocukları Ethel, John ve Lionel Barrymore'un her biri sahnede ve sinemada üne kavuştu.

Barrymore, John, asıl adı JOHN BLYTHE (d. 15 Şubat 1882, Philadelphia - ö. 29 Mayıs 1942, Hollywood, ABD), güler yüzlü başrol tiplerini canlandırması ve Shakespeare'in

John Barrymore
EB Inc

III. Richard ve Hamlet karakterlerini yorumlamasıyla ünlü aktör. "Büyük Profil" adıyla anılırdı.

Sahne oyuncuların Maurice ve Georgiana Barrymore'un(*) oğluydu. Paris'te resim eğitimi gördü, 1903'te sahneye çıkmak için ABD'ye döndü. Hafif komedilerin gözde oyuncusu oldu. Ama asıl ününü ciddi rollerdeki başarısıyla kazandı. Bunlar arasında en önemlileri *Justice* (1916; Adalet), *Peter Ibbetson* (1917), *The Jesi* (1919), III. Richard (1920) ve *Hamlet*'ü (1922, New York; 1925, Londra).

1913'ten sonra filmlerde rol aldı. *Dr. Jekyll and Mr. Hyde* (1920), *The Beloved Rogue* (1927; Sevgili Serseri), *Moby Dick* (1930), *Grand Hotel* (1932), *Dinner at Eight* (1933; Saat Sekizde Akşam Yemeği), *Counsellor-at-Law* (1933; Davavekili), *Romeo and Juliet* (1936; Romeo ve Juliet) ve *The Great Profile* (1940; Büyük Profil) filmlerinde önemli başarı gösterdi. Çok yetenekli olmasına ve zamanının en büyük, en yakışıklı erkek oyuncularından biri sayılmasına karşın, oyunundan çok, tantanalı ve zaman

zaman da ölçsüz davranışlarıyla tanındı. *Confessions of an Actor* (Bir Oyuncunun İtirafları) başlıklı otobiyografisi 1926'da, John Kobler'in yazdığı, *Damned in Paradise* (Cennetteki Cehennemlik) adlı yaşamöyküsü 1977'de yayımlandı.

Barrymore ailesinin ikinci kuşağından (Ethel ve Lionel'in erkek kardeşleriydi) yalnızca John'un çocukları oldu. Kızı Diana'nın (1921-60) parlak sahne yaşamı, alkolik oluştuktan yüzünden sık sık kesintiye uğradı ve intiharla sonuçlandı; otobiyografisi *Too Much, Too Soon* (1957; Çok Fazla, Çok Çabuk) 1958'de filme alındı. John'un oğlu, John Drew Barrymore olarak bilinen John Blythe Barrymore, Jr. ise (d. 1932) sinema oyuncusu oldu; onun oğlu Drew Barrymore da (d. 1975) *E.T.* (1982) filminin çocuk yıldızlarından biriydi.

Barrymore, Lionel, asıl adı LIONEL BLYTHE (d. 28 Nisan 1878, Philadelphia - ö. 15 Kasım 1954, Van Nuys, California, ABD), 20. yüzyıl başlarının en önemli karakter oyuncularından.

Her ikisi de tiyatro oyuncusu olan, ünlü oyuncu ailesinin kurucuları Maurice ve Georgiana Barrymore'un oğluydu. Paris'e giderek üç yıl resim eğitimi gördü. New York'a dönüşünde *Peter Ibbetson* (1917), *The Copperhead* (1918) ve *The Jesi* (1919) gibi oyunlarda rol alarak oyunculuğuyla ün kazandı.

1926'da Hollywood'a yerleşmek üzere Broadway'den ayrıldı ve *The Mysterious Island* (1929; Esrarengiz Ada), Oscar Ödülü kazandığı *A Free Soul* (1931; Özgür Ruh), *Grand Hotel* (1932), *Captains Courageous* (1937; Cesur Kaptanlar) ve *Duel in the Sun* (1947; Kanlı Aşk) gibi filmlerde unutulmaz karakterler yarattığı uzun sinema yaşamına başladı. İlki 1938'de gösterime giren Dr. Kildare dizisinin 15 filminde Dr. Gillespie rolünü oynadı. Yaşlılık döneminde perdede huysuz, ama sevimli tipleri canlandırdı. Bu rollerde uzun boyu, çıkık kamburu, gür kaşları, kısık ve çallak sesi gibi tipik özelliklerini sonuna kadar kullandı. 1938'de geçirdiği bir rahatsızlık yüzünden tekerlekli iskemlede yaşamak zorunda kaldı. Ama perdede de tekerlekli iskemlesiyle görünerek oyunculuğunu ölümüne değin sürdürdü. Aynı zamanda radyo sanatçısı olan Barrymore, Dickens'in *A Christmas Carol* (Bir Noel Şarkısı, 1947, 1985) adlı yapıtından uyarlanan radyo oyunundaki Scrooge rolüyle de anımsanır.

Lionel Barrymore'un Cameron Shipp'le konuşmaları biçiminde yazdığı *We Barrymores* (1951; Biz Barrymore'lar) adlı otobiyografisi, ünlü kardeşleri John ve Ethel üzerine de pek çok bilgi içerir.

Barrymore, Maurice, asıl adı HERBERT BLYTHE (d. 1846, Fort Agra, Hindistan - ö. 26 Mart 1905, Amityville, New York, ABD), karısı Georgiana Barrymore ile birlikte oyuncular yetiştirmiş ünlü Barrymore ailesinin kurucusu olan tiyatro oyuncusu ve oyun yazarı.

Babası İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nda çalışıyordu. Blythe, Harrow Okulu ve Oxford Üniversitesi'nde eğitim görmek üzere İngiltere'ye gönderildi. Hukukçu olmasını isteyen ailesini düşkünlüğüne uğratarak 1872'de amatör boks şampiyonu oldu, daha sonra da sahneye çıktı. Tiyatroda kullanmak üzere "Barrymore" takma adını aldı; 1875'te Amerika'ya gitti. Hiçbir zaman yıldız olmamakla birlikte, kusursuz bir yardımcı oyuncuydu ve tiyatronun birçok ünlü adıyla birlikte oynadı. Augustin Daly'nin topluluğunda, 1876'da evleneceği Georgiana Drew ile tanıştı. Daha sonra Lester Wallack'ın topluluğuna katıldı; zaman

zaman sahnede karısı ve oğlu John'la birlikte görüldü. Londra'da sahneye çıktı. Oyun yazarlığını denediye de pek başarılı olamadı. Gene de başkalarının yardımıyla Helena Modjeska için oyunlar yazdı ve hazırlarında kendisi de rol aldı.

James Kotsilibas-Davis'in *Great Times, Good Times: The Odyssey of Maurice Barrymore* (Müthiş Yıllar, Güzel Yıllar: Maurice Barrymore'un Serüveni) adlı kitabı 1977'de yayımlanmıştır.

Barselona, İspanya'nın kuzeydoğusunda, Katalonya Özerk Bölgesi'nde il. 1833'te Pireneler'le Akdeniz kıyısı arasında uzanan birkaç ilçenin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Yüzölçümü 7.733 km²'dir. Llobregat Irmağı havzasının eksenini izleyen iki

Santa Maria de Montserrat Manastırı,
Barselona ili, İspanya
J. Allan Cash - Rapho/Photo Researchers

simetrik parçadan oluşur. Yüzey şekilleri bakımından İspanya'nın en karmaşık ili olan Barselona, Pireneler, Orta Katalonya uçurum ve havzaları, Serralada içleri, orta çöküntü alanı, Serralada del Mar ve kıyı ovaları gibi birçok jeolojik kuşağın enlemesine sıralandığı bir kesit görünümündedir.

İlin ekonomisi de yüzey şekilleri kadar çeşitlidir. Kuzeyde Berga yakınındaki yüksek platoda linyit çıkarılır ve çimento üretimi yapılır. Barselona, İspanya'nın en önemli çimento üreticisidir. Güneybatıda, Cardona Vadisinde, Roma döneminden beri tuz işletmeciliği yapılmaktadır. Suria yakınında, 1912'de ortaya çıkarılan önemli potas yatakları bulunmaktadır. Verimli Vich ve Barselona ovalarında ve güneydeki Villafraanca dolaylarında bağcılık yapılır. Orta çöküntü alanında tahıl ekilir. Llobregat Irmağı deltasını çevreleyen kıyı ovasında meyve ve sebze yetiştirilir; bölgenin 20.200 hektardan fazla bir bölümünde yoğun tarım yapılır. Ilıman iklim koşulları ve Akdeniz kumsalları sayesinde turizm, ilin ekonomisinde gitgide önem kazanmaktadır.

Uzun yıllardan beri Katalonya'nın en önemli ili olan Barselona, İspanya'nın da en büyük sanayi merkezidir. Doküman ürünlerinin dörtte üçü, mühendislik ve kimya sanayileri ürünlerinin büyük bir bölümü burada üretilir. İlin yönetim merkezi ve en büyük kenti olan Barselona, aynı zamanda ülkenin başlıca limanıdır. İhracat, sofralar, köpüklü şarap ve işlenmiş mallardan oluşur. Barselona, Pireneler'in hidroelektrik enerji kaynaklarından ve stratejik konumundan da büyük yararlar sağlamaktadır. Nüfus (1982 tah.) 4.949.892.

Barselona, İspanyolca BARCELONA. İspanya'da Barselona ilinin ve Katalonya Özerk Bölgesi'nin merkezi, liman kenti. Ülkenin kuzeydoğusunda, İspanya-Fransa sınırının 150 km güneyinde yer alır. İspanya'nın Akdeniz kıyısındaki en önemli limanı ve

ticaret merkezidir. Kendine özgü kültürü ve güzelliğiyle ün yapmıştır. Dünyadaki nüfus yoğunluğu en yüksek olan kentlerden biridir. Yüzölçümü 91 km², nüfusu (1990 tah.) 1.707.286'dır. Metropolitik alan yüzölçümü ise 477 km², nüfusu da (1981 geç.) 3.096.748'dir.

Kentin yapısı ve görünümü Barcelona güneydoğu yönünde Akdeniz'e doğru inen hafif eğimli bir arazi üstünde kurulmuştur. Kuzeydoğuda Besós, güneybatıda Llobregat ırmaklarının arasında kalan verimli ovada yer alır. Kuzeybatıdan, en yüksek tepesi Tibidabo (532 m) olan dağlarla çevrilidir. İklimi yumuşaktır.

Barcelona kent planı düzenli ve uyumludur. Ticaret ve yerleşme alanları eski kentin merkeziyle çevresinde yoğunlaşmıştır. Sanayi bölgeleri bunların dışından çevreye doğru yayılır. Eski kentin ana eksenini, kuzeyde büyük ticaret merkezi Plaza de Cataluña, güneyde ise Paseo Marítimo ve kıyı şeridi arasında uzanan bir dizi bulvardan oluşan Ramblas'tır. Geniş kaldırımları, ağaçlar altındaki bankları ve kitap, gazete, el sanatı ürünleri, özellikle de başta kuşlar olmak üzere ev hayvanları ve çiçek satılan küçük dükkanlarıyla Ramblas sevilen bir gezinti alanıdır. Yeni kent Ensanche (Uzanı), birbirini dikine kesen geniş caddeleriyle kuzeye doğru uzanır. Eski kenti ve Ramblas'ın batısını yarım daire biçiminde çevreleyen Rondas'ın kuzey ucunda Üniversite Meydanı yer alır. Bu meydana geçen geniş Jose Antonio caddesinin her iki başında birer boğa güreşi arenası vardır. Kentteki öbür ana cadde kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan Avenida del Generalísimo Franco'dur.

Kentin en eski yerleşim alanı, küçük bir tepe olan Monte Taber'dedir. Roma dönem surlarının kalıntıları buradaki bazı sokaklarda hâlâ görülür. Eski kentin ortasındaki Barcelona Katedrali'nin yapımına 1289'da kuzey cephesi ile başlanmış büyük bölümü 14. yüzyılda yapılmasına karşın ancak 15. yüzyıl sonlarında tamamlanmıştır. Batı cephesi ise 19. yüzyılda eklenmiştir. Geç gotik kiliselerde görülen mekânsal bütünlük endişesi bu yapıda da kendini gösterir. Neflerin genişliği, yüksekliği, geniş aralıklı taşıyıcı ayakların inceliği ve transeptin ana nefi göre çok az dışarı taşması ile iç mekân bütün uzunluğu ve genişliğiyle tek bir hacim olarak kavranmaktadır. İç payandalar arasında şapeller yer alır. Bezemelerde zarif, gösterişli ve egzotik bir üslup egemendir; ışık kullanımı ise kısıtlıdır. Katedralin yakınındaki Plaza del Rey'de, büyük bölümü 14. yüzyılda inşa edilen Barcelona kontlarının sarayı Palacio Real Mayor ve Aragon krallık arşivinin korunduğu 16. yüzyıl sarayı yer alır. Plaza de San Jaime'de 15. ve 16. yüzyıllarda inşa edilen Kongre Sarayı ve gotik Belediye Meclisi Binası vardır. Puerta de la Paz'daki 65 m'lik Kristof Kolomb Anıtı ve hemen yakınında bugün deniz müzesi olarak kullanılan 14. yüzyıl tersanesi Reales Atarazanas, kentin ilgi çekici yapılarındandır.

Barcelona'nın belki de en önemli mimari yapısı dev Templo Expiatorio de la Sagrada Familia kilisesidir (bak. Sagrada Familia Kilisesi). Ünlü Katalan mimar Antonio Gaudí'nin bilinen en güzel yapıtı olan kilisenin inşasına 1882'de başlanmış, ama hâlâ bitirilememiştir.

Kentte ulaşım otobüs, trolleybüs, metro ve banliyö trenleri ile sağlanır. Tramvaylar 1971'de kaldırılmıştır. 1970'lerde hızlı ulaşım olanak veren çevre yolları ve Tibidabo Tepesinin altından geçen tünellerle kentin çevredeki tepelerin ötesine doğru genişle-

mesi sağlanmıştır. Uluslararası Prat Havaalanı, kentin 10 km dışında, Llobregat Ovasında kurulmuştur. 1474'te inşa edilen dalgakıran 17. yüzyılda bir liman haline gelmiştir. Sonraları genişletilen Barcelona limanı giderek bugünkü dev boyutlarına ulaşmıştır.

Kültürel yaşam Barcelona, bütün İspanya için bir kültür merkezi olmasının yanı sıra, Katalan dili ve kültürünün zenginleştirdiği özgün bir tarihsel geleneğe de sahiptir. Katalonya'nın siyasal ve toplumsal tarihinde belirleyici olan Katalan kültürü kapalı ve yerel bir kimliğe bürünmemiş, tersine dünyadaki öbür akımlara, özellikle Avrupa'ya açılarak gelişmiştir.

1450'de kurulmuş olan Barcelona Üniversitesi ve 1968'de kurulan Özerk Barcelona Üniversitesi kentin önde gelen bilim ve araştırma kurumlarındandır. Kentte büyük önem taşıyan müzeler arasında romanesk ve gotik ressamların yapıtlarını barındıran Katalonya Güzel Sanatlar Müzesi, 12-18. yüzyıl heykellerinin sergilendiği Federico

kurulan Barcelona futbol kulübünün 100 bin kişilik bir stadyumu vardır.

Ekonomi Katalonya'daki sanayi kuruluşlarının dörtte üçü Barcelona ve çevresindedir. Buradaki üretim, toplam ülke üretiminin yaklaşık beşte birini oluşturur. 18. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak en önemli sanayi kolu olan dokumacılık, sonraları yerini metalurji ve makine sanayilerine bırakmıştır. Ama Avrupa Topluluğu'na üye olması dokumacılığın modernleştirilmesine ivme kazandırmıştır. Başlıca imalat ürünleri otomobil, ağır makineler, kimyasal maddeler, ilaç, kozmetik ve deri ürünleridir. Barcelona, borsası ve kentteki yerli ve yabancı bankacılık kuruluşlarıyla önemli bir finans merkezidir.

Deniz taşımacılığı da kent ekonomisinde önemli yer tutar. Yüzden fazla denizcilik şirketinin gemileri kenti dünya limanlarına bağlar. Bunların yanı sıra turizm de Barcelo-

Templo Expiatorio de la Sagrada Familia'nın kuleleri, Antonio Gaudí'nin tasarımı yaptığı bitmemiş kilise, başlama tarihi: 1882

John Elk III - Bruce Coleman, Inc.

Marés Müzesi ve gençliğinde dokuz yıl burada yaşamış olan Picasso'nun pek çok yapıtının bulunduğu Picasso Müzesi, Deniz Müzesi ve Joan Miró Vakfı önemli yer tutar.

1847'de kurulan Teatro del Liceo kent opera ve balesini barındırır. Kentte saygın bir senfoni orkestrası da vardır. Geleneksel Katalan halk oyunları yöresinin önemli sanat gösterilerindendir. Kentte 130 sinema ve 14 tiyatrodan başka lunaparklar ve büyük kentlerde rastlanan çeşitli eğlence merkezleri bulunur. Popüler spor olayları arasında uluslararası otomobil yarışları, yüzme, tenis ve futbol karşılaşmaları sayılabilir. 1899'da

na'nın önde gelen gelir kaynakları arasındadır.

Tarih Barcelona söylentiye göre Kartacalılar tarafından kurulmuştur. Kentin adı da bir olasılıkla Kartaca'nın ünlü yönetici ailesi Barkaslılardan kaynaklanır. Kent Roma döneminde Colonia Faventia Julia Augusta Pia Barcino adını almış, Magniplierce de Barcaluna olarak adlandırılmıştır. 415'te Vizigotların işgal ettiği kent, 717 dolaylarında Arapların eline geçti. 801'de Karolenj hanedanından I. Louis (Dindar) kenti Araplardan alarak kendi topraklarına kattı. Barcelona kontları bu dönemde özerkleştikleri ve 10-11. yüzyıllarda Katalonya'nın gen-

kalan bölgelerini de denetimleri altına aldılar. 1137'de Katalonya ve Aragon'un birleşmesiyle kentte ticaretle uğraşan varlıklı sınıfların siyasal gücü arttı. Kısa sürede Barselona, Akdeniz ticaretinde Cenova ve Venedik'le boy ölçüşür hale geldi.

14. yüzyılda veba salgınları nüfusu önemli ölçüde azalınca kent bir duraklama dönemine girdi. Napoli'nin 1442'de Barselona'nın yerine Katalonya-Aragon monarşisinin merkezi olması kentin önemini daha da azalttı. 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de artan gücü ve Amerika'nın keşfi de Barselona'nın Akdeniz ticaretindeki konumunu gölgeledi. 1615'ten sonraki dönemde Madrid'deki yöneticilerle ilişkiler bozuldu ve Katalonya'nın Amerikan kolonileriyle ticaret yapması tümüyle engellendi. 1705'te İspanya Veraset Savaşı sırasında Avusturyalı arşidük III. Karl Barselona'da krallığını ilan etti. Ama V. Felipe savaşı kazanınca kent 1714'te ele geçirildi ve özerkliğine son verildi.

1808-13 arasında Napoléon'un egemenliği altında kalan kent, bundan sonraki dönemde hızla sanayileşmeye başladı. Buhar gücüyle çalışan ilk dokuma fabrikası 1832'de açıldı. Kısa sürede Barselona, İspanya Kralığı'nın en önemli kenti haline geldi. İşçi sayısının hızla artmasıyla siyasal ve toplumsal çışmalar da baş gösterdi. Bunların en önemlileri 1835'te 11 manastırın tahrip olmasına ve 1909'da 60'tan fazla kiliseyle dinsel yapının bütünüyle yıkılmasına yol açan olaylardı.

Barselona, Katalan ayrılıkçı hareketinin de merkeziydi. 1936'da İspanya İç Savaşı'nın başlamasıyla kent Özerk Katalonya hükümetinin ve Cumhuriyetçi güçlerin merkezi durumuna geldi. Ocak 1939'da kentin işgali Cumhuriyetçi hükümetin yenilgiyi kabul etmesine yol açtı.

1978'de yeni anayasa uyarınca Katalonya Özerk Bölgesi (Generalitat de Catalunya) oluşturuldu. Bölge Barselona'yla birlikte Girona ve Lérida y Tarragona illeri yer alır.

Barselona Arkeoloji Müzesi, Prehistoriya ve Arkeoloji Enstitüsü, Barselona'da, Tarhönces'i'ne ait buluntular ile Eski Yunan ve Roma sanatı koleksiyonlarının yanı sıra, Iber Yarımadası'ndaki arkeolojik örnekleri de barındıran kurum. Burada sergilenen yapıtlar arasında Ampurias'taki kazı alanının bir bölümünün maketi, Eski Yunan vazoları, cam eşya ve heykel örnekleri bulunmaktadır. Asklepios'un İÖ 4. yüzyıldan kalma güzel bir heykeli ile Ampurias Venüsü de buradadır. Müzede bulunan bir Artemis başının Skopas okuluna ait olduğu kabul edilir. Birkaç oda, Yunan ve Etrüsk vazoları, Roma tunç eşyası, camları ve çanak çömleği gibi küçük yapıtlara ayrılmıştır. Erken Hristiyan ve Vizigot mezarlarında ele geçen eşyalar ilgi çekicidir.

Barselona koltuğu, 20. yüzyılda yapılmış en yalın ve en zarif koltuklardan biri. 1929 Uluslararası Barselona Sergisi'ndeki Alman Pavyonu için Mies van der Rohe tarafından tasarlanmıştır. Bu pavyonun tasarımı da Mies'e aittir.

Koltuğun iskeleti birbirine bağlı iki çift yassı çelik çubuktan yapılmıştır. Bir çift çelik çubuk bir eğri çizerek hem arkalı, hem de ön ayakları oluşturur. Arka ayaklar ise bunları çaprazlama keser, yayvan bir "S" biçiminde kıvrılarak oturma yerini destekler. Yassı çelik çubuklar kromla kaplıdır. Koltuğun arkalı, oturma yeri deri şeritlerle örülmüş, bunların üstüne deri

kaplı ve dügmeli sünger minderler konmuştur.

Barstoviyen Kat, Kuzey Amerika'da Mi-yosen Bölümde (y. 26-7 milyon yıl önce) oluşmuş kayac dizilerinin en üst katı ve bu kayaların çökeldiği zaman dilimi. Hemingfordiye Kattan sonra ve Pliyosen Bölümde (y. 7-2.5 milyon yıl önce) oluşmuş Klarendoniyen Kattan önce gelir. Adını, California'nın Barstow bölgesi yakınlarında saptanan yüzey oluşumlarından alan Barstoviyen Katın tanıtıcı özelliği, özgün nitelikli bir memeli fosil faunasıdır.

Barstow, Stan, asıl adı STANLEY BARSTOW (d. 28 Haziran 1928, Hoxbury, Yorkshire, İngiltere), İngiliz romancı. 1960'ta film, 1962'de oyun haline getirilen ilk romanı *A Kind of Loving* (1960; Bir Çeşit Sevgi) ile üne kavuşmuştur.

İşçilerin yaşadığı bir çevrede büyüyen Barstow, 1962'ye değin bir makine fabrikasında çalıştı. 1950 ve 60'larda işçilerin yaşamını duygusalığa kaçmadan betimleyen yapıtlarıyla kısa sürede başarı kazanan genç İngiliz yazarlar kuşağı içinde yer aldı. Daha sonraki romanları arasında *The Watchers on the Shore* (1966; Kuydaki İzleyiciler), *A Raging Calm* (1968; Öfkeli Bir Sessizlik), *A Season with Eros* (1971; Eros'la Bir Mevsim), *The Right True End* (1976; Gerçek Son) ve *A Brother's Tale* (1980; Bir Kardeşin Öyküsü) sayılabilir. Kısa öyküler de yazan Barstow, ayrıca radyo ve televizyon için bazı öykü ve roman uyarlamaları yaptı.

Bart, Jean, Bart, BARTH olarak da yazılır (d. 21 Ekim 1650, Dunkerque - ö. 27 Nisan 1702, Dunkerque, Fransa), Fransa kralı XIV. Louis'nin savaşlarında gösterdiği ustalık ve gözüpeklikle tanınan deniz subayı.

Silahlı ticaret gemileri işleterek devlet izniyle düşman gemilerine saldırıan bir balıkçı ailesinden geliyordu. Deniz kuvvetlerindeki ilk görevine, Felemenk amirali Michiel de Ruyter'in komutasında başladı. Fransızlar ile Felemenkiler arasında savaş çıkınca (1672-78) Dunkerque'e döndü. Dunkerque kıyılarını en küçük ayrıntısına kadar bildiği için, silahlı, küçük ticaret gemilerinden oluşan bir filoya başarıyla komuta etti. Altı çarpışmada 81 ödül alarak XIV. Louis tarafından yüzbaşılığa atandı. Büyük İttifak Savaşı'nda (1689-97) İngilizlere tutsak düşüşe de, Plymouth'dan kaçıp 52 saat kürek çekerek Fransa kıyılarına ulaşmayı başardı. Albaylığa yükseldikten sonra Beachy Head Savaşı'nda (1690) "Alcyon" gemisine, ardından da Dunkerque'te bir filoya komuta etti.

1694-95 arasında Dunkerque'i İngiliz saldırılarına karşı savundu. Haziran 1696'da Fransa'da açlık baş gösterdiğinde Felemenk kıyıları açıklarında küçük bir Felemenk filosuyla anlaşarak, Rusya'dan ve Polonya'dan buğday taşıyan 96 gemiyi ele geçirdi. Bu başarısından ötürü kral, Bart'a soyluluk unvanı verdi.

1697'de, yönetimindeki küçük bir filo ile Polonya tahnunı adayı Conti prensi François-Louis de Bourbon'a Danzig'e kadar eşlik etti. Yolda altı firkateyni sıkı bir düşman ablukasından geçirmeyi başardı. Bart'ın filosu savaş sonuna değin 30 savaş gemisini tahrip etmiş, 200'ü aşkın ticaret gemisini ele geçirmişti.

Bartas (Kontu), Guillaume de Salluste (d. 1544, Montfort, Auch yakınları - ö. Temmuz 1590, Coudons, Fransa), dünyanın yaratılışını konu alan *La Semaine* (1587; Hafta) adlı şiiriyle tanınan Fransız şair.

Din Savaşları'na katılmamaya özen göstermekle birlikte ateşli bir Huguenot(*)

olan Bartas, IV. Henri'nin (Navarre'lı Henri) güvendiği bir danışmandı. La Pléiade(*) adlı edebiyat grubunun Fransa'ya getirdiği yeni şiir tekniklerinden yararlanarak Protestan görüşleri tanıtmaya yoluna gitti. Konusunu Kitabı Mukaddes'ten alan *Judith* (1547) adlı ilk epik şiiri kendisinin de kabul ettiği gibi başarısız bir deneme oldu. Ama *La Semaine*'in yayımlanmasıyla birlikte önemli bir şair kabul edilmeye başladı. Katolik yanlısı çağdaşı Pierre de Ronsard'ın ulusal bir destan olarak tasarladığı *La Franciade*'i tanımlayamaması, Bartas'ın saygınlığını daha da artırdı. *La Semaine*'in Fransa'daki etkisi pek uzun sürmedi. Bunun başlıca nedeni, üslubunun sayısız yeni sözcük denemesi ve zorlama bileşik sıfatlarla bozulması ve şiirdeki didaktik öğenin çok göze batıcı olmasıdır. Protestanlığın yaygın olduğu İngiltere'de ise şiir daha kalıcı bir iz bırakmıştır. Bartas'ın etkilediği İngiliz şairleri arasında Sir Philip Sidney, Edmund Spenser ve John Milton sayılabilir.

Bartenstein (Baronu), Johann Christoph (d. 23 Ekim 1689, Strasbourg, Alsace - ö. 6 Ağustos 1767, Viyana), Avusturyalı devlet adamı ve İmparator VI. Karl'ın güvenilir danışmanı. VI. Karl'ın kızı Maria Theresia'nın Habsburg mirasının başına banşısı yoldan geçmesi için çıkarılan Veraset Yasası'na (Pragmatische Sanktion) dayalı siyasal sistemin yaratıcısıdır. Karl'ın 1740'ta ölmesiyle Bartenstein, Habsburg yönetiminin en güçlü bakanı olmuştur.

İmparatorluk sarayına 1726'da girdi. VI. Karl'ın güvenini kazanarak 1733'te dışişleri bakanlığına atandı. 1735'ten sonra, imparator üzerindeki etkisi büyük boyutlara vardı. Maria Theresia'nın Lorraine'li Franz Stephan (sonradan İmparator I. Franz) ile evliliğinin sağlanmasında önemli rol oynadı. Franz'ın sonunda imparatorluğa yükselmesini sağlayan diplomasi de onun ürünüydü.

Bartenstein, Maria Theresia'nın başdanışmanı sıfatıyla, Prusya'ya tanınan ayrıcalıklara her zaman karşı çıktı ve genellikle İngiliz karşıtı, Fransız yanlısı bir dış politika izledi. Sonunda, 1753'te Wenzel Anton von Kaunitz tarafından görevinden alındı. Bartenstein'in güvenilir ve ihtiyatlı kişiliği, yabancı diplomatlara karşı kendinden emin, üstlerine karşı ise boyun eğici tutumuyla bütünleşiyordu. Yetenekleri ve hukuk bilgisi ile Habsburg diplomasisinin vazgeçilmez kişisi oldu.

Barth, Heinrich (d. 16 Şubat 1821, Hamburg - ö. 25 Kasım 1865, Berlin, Almanya), Alman coğrafyacı, en büyük Afrika kâşiflerinden.

Berlin Üniversitesi'nde Yunan ve Latin edebiyatı öğrenimi gördü. Fransızca, İspanyolca, İtalyanca, İngilizce ve Arapçayı çok iyi konuşan, yetkin bir dilbilimciydi. 1845-47 arasında, bugünkü Libya ve Tunus

Heinrich Barth
Royal Geographical Society, Londra

kıyıların bir bölümünü dolaştı. Gözlemlerini 1849'da yayımladı.

Kâşif James Richardson ve jeolog-astronom Adolf Overweg ile birlikte, 1850 başlarında Sudan (o dönemde Batı Afrika'nın iç kesimlerinin büyük bölümüne bu ad verildi) bölgesinin batısında bir keşif gezisine çıktı. Masraflarını İngilizlerin karşıladığı gezi Trablus'tan başlayacak ve Sahra boydan boya aşılacaktı. Ertesi yıl, bugünkü Nijerya'nın kuzey kesimine geldiklerinde Richardson öldü; bunun üzerine komutayı Barth üstlendi. Çad Gölünün güney ve güneydoğusundaki bölgeleri keşfederek, Benue Irmağının yukarı kesimlerinin haritasını çıkardı. Eylül 1852'de Overweg de ölünce yolculuğu sürdürerek bugün Mali Cumhuriyeti'nde bulunan Timbuktu kentine ulaştı. Burada altı ay kaldıktan sonra, 1855'te Trablus yoluyla Londra'ya döndü.

Yol arkadaşlarını yitirmesine ve sağlığının bozulmasına karşın, 16.000 km'yi bulan yolculuğun sonunda, kaba pusula hesabıyla çizdiği kusursuz yol haritaları ve Nijerya'nın orta kesimine ilişkin ilk bilgilerle Avrupa'ya dönmeyi başarmıştı. Dört büyük ciltten oluşan *Reisen und Entdeckungen in Nord- und Central-Afrika in den Jahren 1849 bis 1855* (1857-58; 1849-55 Arasında Kuzey ve Orta Afrika'da Geziler ve Keşifler) adlı yapıtı, günümüzde de bölge üzerine hazırlanmış en kapsamlı çalışmalar arasındadır. Bölgeyle ilgili oldukça geniş antropolojik, tarihsel ve dilbilimsel verilerin yanı sıra, Barth'ın özenle tuttuğu ayrıntılı günlük gezi notlarını da kapsayan yapıta İngiliz hükümetince para ödülü de verildi. Sonraki yolculuklarında Osmanlı toprakları, Anadolu, İspanya, İtalya ve Alpler'i dolaşan Barth 1863'te Berlin Üniversitesi'nde coğrafya dersleri vermeye başladı.

Barth, John (Simmons, Jr.) (d. 27 Mayıs 1930, Cambridge, Maryland, ABD), felsefi derinlik ve karmaşıklıkla keskin bir yergiye ve taşkın, yer yer müstecen bir mizahi birleşüren romanlarıyla ünlü yazar. Yapıtında, değerleri belirsizleşen bir dünyada doğru tutumu seçmenin olanaksızlığını işlemiştir.

Yapıtlarının çoğunda mekân olarak kullandığı Maryland'in güney kıyısında büyüdü. 1952'de Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nden lisansüstü derecesi aldı. Ertesi yıl Pennsylvania Eyalet Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1965'te Buffalo'daki New York Eyalet Üniversitesi'ne geçerek İngilizce profesörü oldu. 1973'te Johns Hopkins Üniversitesi'nde İngilizce ve zararlık dersleri vermeye başladı.

İlk iki romanı *The Floating Opera* (1956; *Yüzün Opera*) ve *End of the Road*'da (1958; *Yolun Sonu*), her türlü eylemin boşluğuna inanmış insanların, çevrelerindeki daha güçlü ve etkin kişiler üzerindeki etkileri anlatılır. Seriseriler arasında geçen ve Maryland'in ilk dönemini yeran, 18. yüzyıl İngiliz romanının parodisi niteliğindeki *The Sot-Weed Factor*'da (1960) Barth, gerçekçilikten ve modern mekânlardan uzaklaşır. Üç romanın da gözden geçirilmiş basımları 1967'de yayımlanmıştır.

Efsanevi bir yalvacın yadırgatıcı öyküsünü anlatan *Giles Goat-Boy* adlı taşlama romanı, bilgisayarla işleyen dev üniversitelerin oluşturduğu düşsel bir küçük evrende geçer. *Last in the Funhouse* (1968; *Aynalar Evinde Kayıpken*) adlı yapıtı, bazıları sahnelenmek için yazılmış, bazıları kendi çocukluğunu konu alan kısa öykü denemelerinden oluşur. Bu kitabı üç kısa romandan oluşan *Chimera* (1972; *Hayalet*) ile gene

deneme romanı *Letters* (1979; *Mektuplar*) izlemiştir.

Barth, Karl (d. 10 Mayıs 1886, Basel - ö. 9/10 Aralık 1968, Basel, İsviçre), 20. yüzyılın en etkili ilahiyatçılarından. 19. yüzyılın insanmerkezli liberal ilahiyatına karşı "Tanrı'nın bütünsel başkalığı"nı vurgulayarak Protestan düşüncesinde köklü bir değişim başlatmıştır.

Bern'de kilise tanhi ve Yeni Ahit dersleri veren babası Fritz Barth, Reform Kilisesi'ne bağlıydı. Annesi Anna Sartorius'tu.

Karl Barth, 1965
Horst Tappe-EB Inc.

Karl, Bern'deki Freies Gymnasium'da öğrenciyken tarihe ve askerliğe büyük ilgi gösterdi. Din eğitimine 18 yaşında başladı; önce Bern'de, sonra Berlin, Tübingen ve Marburg'da öğrenim gördü. Bu dönemde liberal ilahiyatın önderlerinden, özellikle Adolf von Harnack ile Wilhelm Herrmann'dan etkilendi.

1909-11 arasında Cenevre'de yardımcı papaz, 1911-21 arasında Aargau kantonuna bağlı Safenwil'deki işçi ve çiftçiler cemaatinin papası olarak görev yaptı. 1913'te, yetenekli bir kemancı olan Nelly Hoffman ile evlendi. Safenwil'de, ilahiyatçı Eduard Thurneysen'le yaşam boyu sürecek bir çalışma arkadaşlığı ve dostluk kurdu. O yıllarda, 19. yüzyıl liberal Protestanlığının ağırlığı altında ezilen kilisenin ve ilahiyatın durumuyla ilgili düşüncelerini geliştirmeye başladı.

Öğretmenlerinden aldığı ilahiyat birikiminin toplumsal sorunlar ve I. Dünya Savaşı karşısındaki başımsızlığıyla sarsılan Barth, Dindar Sosyalistler akımına katılarak cemaatindeki işçileri örgütmeye çalıştı. İlahiyatın ve kilisenin gerçek görevi üzerindeki düşüncelerini, 1919'da yayımlanan *Der Römerbriefte* (Romalıların Mektup) dile getirdi. Art arda altı basımı yapılan bu yapıt umursamazlık içindeki ilahiyatçıların üzerine de sarsıcı bir etki yarattı. Bu dönem boyunca Barth, liberal Protestanlıkta ağır basan usçuluk, tarihselcilik ve psikolojizm eğilimlerine karşı "Tanrı'nın bütünsel başkalığı"nı vurguladı.

Kitabın uyandırdığı etki, genç Barth'ın öğretim kurumlarındaki ilahiyatçıların ilgisini çekmesini sağladı; doktorası olmadığı halde sırasıyla Göttingen (1921), Münster (1925) ve Bonn'daki (1930) ilahiyat kürsülerine atandı. *Der Römerbrief*'in bir başka sonucu, Thurneysen, Rudolf Bultmann, Friedrich Gogarten, Emil Brunner ve Georg Merz gibi etkili Protestan ilahiyatçıların içine alan "Diyalektik okul"un oluşması ve *Zwischen den Zeiten* dergisinin kurulması oldu. Ama Protestan ilahiyatının temelleri konusunda okulun üyeleri arasında baş gösteren görüş ayrılıkları, Ocak 1933'te Hitler'in iktidara gelmesiyle bunalım ölçüsüne ulaştı.

Barth, başından beri Nazizmin ve Alman Protestan Kilisesi içindeki Alman Hristiyanları(*) grubunun koyu bir muhalifiydi. *Theologische Existenz heute* (Günümüzde Teolojik Varolma) başlığıyla yazdığı bir dizi kitapçıkta temel ilahiyat konularını irdeledi ve din adamlarının direniş saflarına çağırıldı. Nazi karşıtı bir kilise önderi olan Martin Niemöller ve başkalarıyla birlikte Mayıs 1934'te Barmen Sinodu'nu(*) topladı. Bu sinodda benimsenen Barmen Bildirisi, Nazizme tepki göstermeyen resmi kiliseye karşı Almanya'nın gerçek Protestan kilisesi olduğunu öne süren Bekennende Kirche(*) hareketinin temelini oluşturdu. Bildirinin neredeyse tümünü Barth yazdı.

Hitler'e kayıtsız şartsız bağlılık sözü vermeyi reddedince Bonn'daki görevinden uzaklaştırılan Barth, bunun üzerine Basel Üniversitesi'nin İlahiyat Kürsüsü'ndeki bir görevi kabul etti. Nazizme karşı mücadeleyi burada da sürdürdü. Savaş öncesinde ve savaş boyunca pek çok ülkedeki kilise önderlerine yüklendirici mektuplar yazdı. Gönüllü olarak İsviçre ordusuna katıldı.

Bonn'da yazmaya başladığı temel yapıtı *Kirchliche Dogmatik* (Kilise Dogmaları) üzerindeki çalışmalarını Basel'de de sürdürdü. Barth'ın hiçbir zaman tamamlanmış saymamasına karşın 9 bin sayfadan oluşan bu dört ciltlik çalışma, gerçek bir ekümenik yapıttır. Yeni görüş açıları, kapsamlı yorumlar, tarihsel, felsefi ve dogmatik içtenlik zengin bir malzeme içerir. Pek çok Protestan ve Katolik din adamınca yüzyılın klasik ilahiyat yapıtı sayılır.

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, daha Nazizm çökmeden önce, savaştan yenik çıkacak olan Almanya ile dostluğu ilk kez savunular arasında Barth da yer aldı. Bu dostluğu simgelemek için 1946 ve 1947'de Bonn Üniversitesi'nin yıkıntuları arasında konferanslar verdi. Ama Alman tarihinin, 18. yüzyıl Prusya kralı II. Friedrich'ten 19. yüzyıl Alman İmparatorluğu'nun kurucusu ve ilk şansölyesi Otto von Bismarck'a, ondan da Üçüncü Reich'in kurucusu Adolf Hitler'e uzanan gelişme çizgisini eleştirmekten de geri kalmadı. Barth'a göre Alman halkı, "en büyük Alman Hristiyanından devraldığı mirasın acısını çekiyordu. Martin Luther'in yasa ile incil, dünyevi iktidar ile manevi iktidar arasındaki ilişki konusunda düştüğü yanlışlıklar yüzünden, Alman halkının doğal putperestliği sınırlanıp gemleneceğine, ideolojik biçim değiştirerek olumlanmış ve pekiştirilmişti".

Barth hemen ardından, kilisenin içinde ve dışında bir "antikomünist haçlı seferi" öne-renlere de karşı çıktı. SSCB'nin ve Nazi Almanyası'nın aynı anlamda totaliter sayılmasına ve nükleer silah kullanılmasına karşı, barıştan ve Doğu ile Batı arasındaki "demirperde"nin kaldırılmasından yana tutum aldı. Bu tutumun nedeni komünizme herhangi bir yakınlık duyması değil, ama antikomünizmin Ferisilere (Yeni Ahit döneminde tutucu Yahudi mezhebi) özgü yaklaşımını, yani yasalara göre körüne bağlı ve ahlakça üstünlük taslayan tutumunu derinlemesine kavramış olmasıydı.

Barth'ın uluslararası düzeyde kazandığı ün ve etkinin, ayrıca yapıtlarının bütün Hristiyanlık için taşıdığı önemin göstergesi, Fransa, İtalya, Hollanda, İngiltere, İskoçya, Macaristan, Romanya, Çekoslovakya ve ABD'ye yaptığı geziler oldu. 1948'de, Dünya Kiliseler Konseyi'nin Amsterdam'daki ilk toplantısının açılışında önemli bir konuşma yaptı. II. Vatikan Konsili'nden (1962-

65) sonra Katolik Kilisesi'nin yenilenmesi konusunda daha geniş bilgi almak için Roma'ya özel bir gezi yaptı. Pek çok üniversiteden onursal dereceler aldı; Bonn Üniversitesi Senatosu'nun onur üyesi, Macaristan ve Romanya'daki üniversitelerin onur profesörü, İngiliz ve Yabancı Kitabı Mukaddes Derneği'nin ve Fransız Enstitüsü'ne bağlı Manevi ve Siyasal Bilimler Akademisi'nin onur üyesi oldu ve İngiliz Kraliyet Özgürlük Hizmeti Madalyası'nı aldı.

ÖBÜR YAPITLARI. *Das Worth Gottes und die Theologie* (1924; Tanrı Sözü ve İlahiyat), *Die Theologie und die Kirche* (1928; İlahiyat ve Kilise), *Fidens quaerens intellectum: Anselmus Beweis der Existenz Gottes* (1931; Anlamayı Arayan İman: Anselmus'un Tanrının Varlığını Kanıtlaması), *Credo: Die Hauptprobleme der Dogmatik dargestellt im Anschluss an das Apostolische Glaubensbekenntnis* (1935; Amentü: Havariler Amentüsünden Yola Çıkarak Başlıca Dogma Sorunlarının İrdelenmesi), *Evangelium und Gesetz* (1935; İncil ve Yasa), *Gotteserkenntnis und Gottesdienst nach reformatorischer Lehre* (1938; Reform Öğretisine Göre Tanrı Bilgisi ve Tanrı Görevi), *Dogmatik in Grundriss* (1947; Özel Dogma Bilgisi), *Erklärung des Philippienbriefes* (1927; Filipililere Mektuplar'ın Açıklanması).

Barth, Paul (d. 1 Ağustos 1858, Baruth, Silezya, Prusya - ö. 30 Eylül 1922, Leipzig), filozof ve toplumbilimci. Bir örgüt olarak ele aldığı toplumda, ilerlemenin belirleyici etkeninin düşüncelerin gücü olduğunu savunmuştur.

Barth 1897'den başlayarak Leipzig'te felsefe ve eğitim profesörlüğü yaptı. Doktora tezi olan *Die Geschichtsphilosophie Hegels und der Hegelianer* (1890, 1896; Hegel ve Hegelcilerin Tarih Felsefesi), ve geniş kapsamlı bir çalışma olan *Die Philosophie der Geschichte als Soziologie* (1897; Toplumbilim Olarak Tarih Felsefesi) kendi alanlarında son derece önemli yapıtlardır. Almanca'da ilk kez çeşitli toplumbilim akımlarının tarihini ortaya koymanın dışında, Hegel eleştirisi ile de tarihteki değişik felsefe sistemlerini (antropolojik, siyasal, bireyci, kolektivist ve ideolojik) incelemiştir.

Barth 1899'dan 1916'ya değin *Quarterly of Scientific Philosophy*'yi çıkardı. Birçok dile çevrilen *Die Elemente der Erziehungs- und Unterrichtshehre* (1906; Eğitim ve Öğretimin Öğeleri) adlı kitabı, temel olarak ahlak eğitimi üzerinde durur ve Johann Herbart'ın felsefesine dayalı eski ders kitaplarının yerini almayı amaçlar. Barth aynı zamanda, *History of Education in the Light of Sociology and History of Ideas* (1911; Toplumbilim ve Düşünceler Tarihi Işığında Eğitim Tarihi) ve *Die Notwendigkeit eines Systematischen Moralunterrichts* (1922; Sistemli Bir Ahlak Eğitiminin Gerekliliği) kitaplarının da yazardır.

Barthélemy-Saint-Hilaire, Jules (d. 19 Ağustos 1805, Paris - ö. 24 Kasım 1895, Paris, Fransa), felsefeci, devlet adamı, gazeteci ve deneme yazarı. Aristoteles'in yapıtlarının 35 ciltlik çevirisiyle (1833-95) tanınır.

Gazeteciliğe başlamadan önce, 1825-28 arasında Maliye Bakanlığı'nda çalıştı. Kral X. Charles'ın 28 Temmuz 1830'da basın özgürlüğüne son vermesinden üç gün sonra bir protesto metnini imzaladığı için, Charles'ın tahttan indirildiği 2 Ağustos'a değin hapis yattı.

Charles'ın daha aydın görüşlü ardılı Louis-Philippe döneminde yazmayı sürdürerek, *Le Bons Sens* gazetesinin kurulmasına katkıda bulundu. 1838'de Collège de France'ta ilk çağ felsefesi profesörü oldu. 1848'de Louis-Philippe'in tahttan indirilmesiyle so-

nuşlanan devrimin ertesinde, Seine-et-Oise bölgesinden parlamentoya seçildi, ama 1851 darbesinden sonra istifa etti. Kısa süre sonra *Journal des savants*'da yazmaya başladı. 1855'te, Süveyş Kanalı projesinin başında bulunan diplomat Ferdinand Lesseps ile birlikte Mısır'a gitti ve yeni kurulan inşaat şirketinin sekreterliğine atandı. Seine-et-Oise'dan 1869'da yeniden seçilen Barthélemy-Saint-Hilaire, III. Napoléon'un izlediği diktatörce siyasete karşı ilimlilerin yanında yer aldı. Cumhuriyetçi Adolphe Thiers'in, yürütme gücünün başına geçmesini sağlayan bir önergeyi destekledi. Thiers'in ücretsiz sekreterliğine atandı, 1875'te ömür boyu senatör oldu. Jules Ferry'nin başbakanlığı (1880-81) sırasında dışişleri bakanı olarak görev yaptı. Sık sık tarih, sosyoloji, siyasal iktisat ve dil konularında yazılar yazdı. Marcus Aurelius'un yapıtlarının bir çevirisi 1876'da yayımlandı. Doğu dinleri üzerine çeşitli incelemeler kaleme aldı.

Barthes, Roland (Gérard) (d. 12 Kasım 1915, Cherbourg - ö. 26 Mart 1980, Paris, Fransa), göstergebilimci(*) büyük katkılar yapan Fransız aydın ve eleştirmen. Yapısalcılık(*), göstergebilim ve psikanalizin etkilerini birleştiren kendine özgü bir edebiyat eleştirisi geliştirmiştir.

Paris Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Sonradan birkaç kez tekrarlayacak olan karaciğer tüberkülozu yüzünden öğrenimine ara verdi. Hastalıktan birkaç yıl kurtulamamakla birlikte, iyileştiği dönemlerde öğrenimini sürdürdü ve birçok okulda ders verdi. 1939'da klasik edebiyat, 1943'te dilbilgisi ve filoloji diploması aldı. 1952-59 arasında Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi'nde (CNRS) çalıştıktan sonra, Uygulamalı Yüksek Araştırmalar Okulu'na girdi. 1976'da Collège de France'ta edebiyat göstergebilimi alanındaki ilk kürsü başkanı oldu. Çeşitli dönemlerde Macaristan, Romanya, Mısır gibi ülkelerde ders verdi. 1959'da kısa bir süre için konferanslar vermek üzere İstanbul'a da gitti.

İlk kitabı *Le Degré zéro de l'écriture* (1953; *Yazının Sıfır Derecesi*, 1989), yazma eylemi, dil ve biçim üzerine bir incelemedir. Bu yapıtında Barthes, Bau edebiyatındaki bütünlüğün 19. yüzyılda Flaubert ile birlikte parçalandığını ve dilin edebiyatın nesnesi haline geldiğini öne sürer. Dilin masum ve yansız bir iletişim aracı olmadığını, sözcüklerin ideolojik bir belleği bulunduğunu vurgular ve edebiyatın kurumsal niteliğini tartışır. Daha sonraki yapıtlarında bu anlayışını geliştirir ve edebiyatın yanı sıra ideoloji, moda, reklamlar gibi birçok alanı da bir dil sistemi olarak ele alır. *Mythologies* (1957; Mitolojiler), *Essais critiques* (1964; Eleştirel Denemeler) ve *La Tour Eiffel* (1964; Eysel Kulesi) adlı yapıtlarında reklamlar, filmler, günlük yaşamda benimsenen davranışlar gibi burjuva kültürünün ürünü olan çağdaş mitleri inceler. Çağdaş sanayi toplumunun değerlerinin nasıl doğal ve evrensel normlara dönüştüğünü ele alır. Birçoğu *Tel Quel* ve *Les Lettres nouvelles* gibi dönemin önde gelen edebiyat dergilerinde yayımlanan denemeleri, üsluptaki kimmi zorluklara karşın genel olarak uyarcı ve kıskırtıcı yazılardır. İlk döneminde yazdığı tiyatro yazılarında Brecht'in epik tiyatro(*) anlayışını savunan Barthes, Alain Robbe-Grillet ve Nathalie Sarraute gibi yazarların öncülüğünü yaptığı Yeni Roman(*) anlayışının kuramsal temellerinin atılmasında da önemli bir rol oynadı.

Barthes, çeşitli dönemlerinde Marx, Freud, Nietzsche gibi düşünürler ile Saussure ve Lévi-Strauss gibi Yapısalcılığın önemli adlarından etkilendi. Sosyoloji, psikoloji, dilbilim ve göstergebilim gibi

çeşitli alanlardan yola çıkarak yazarnın niyetini ya da yapıtın verdiği mesajı değil, anlamın dile getiriliş biçimini ve yapıtın oluşturduğu sistemi öne çıkaran yeni bir anlatı çözümlemesini savundu. 1960'larda Yapısalcılığın Fransız aydın çevrelerinin tartışma gündemine girmesiyle birlikte de, geleneksel bir anlayışı savunan üniversite çevrelerinin sert eleştirilerine hedef oldu. En çok tanınan yapıtları arasında *Sur Racine* (1963; Racine Uzerine), *Éléments de sémiologie* (1965; *Göstergebilim İlkeleri*, 1979, 1986), *Critique et vérité* (1966; *Eleştiri ve Gerçek*), *Système de la mode* (1967; *Moda Sistemi*), *S/Z* (1970), *L'Empire des Signes* (1970; *Göstergeler İmparatorluğu*), *Le Plaisir du texte* (1973; *Metnin Verdiği Haz*) ve *La Chambre claire* (1980; *Aydınlık Oda*) vardır. Barthes'in daha yaygın olarak tanınması ise, bir "karşı-otobiyografi" olarak nitelendirilebilecek *Roland Barthes par Roland Barthes* (1975; *Barthes Barthes'i Anlatıyor*) ile *Fragments d'un discours amoureux* (1977; *Bir Aşk Söyleminden Parçalar*) adlı kitabının yayımlanmasıyla oldu. Barthes, bir otomobil kazasında yaralanarak öldü. Çeşitli yazıları Türkçede *Yazı Nedir?* (1987) ve *Yazı ve Yorum* (1990) adlı derlemelerde toplanmıştır. Barthes'in Türkçeye çevrilmiş bir başka yapıtı da *Anlamların Yapısal Çözümlemesine Giriş'tir* (1988).

Barthold, Wilhelm bak. Bartold, Vasili V(ladimiroviç)

Bartholdi, Frédéric-Auguste (d. 2 Nisan 1834, Colmar, Alsace - ö. 4 Ekim 1904, Paris, Fransa), New York limanındaki "Özgürlük Heykeli"ni yapan heykeltıraş. 1886'da dikilen heykelin tam adı "Dünyayı Aydınlatan Özgürlük"tür. "Belfort Aslanı" (Belford, Fransa) Bartholdi'nin başyapıtı sayılır. Bu heykel 1870-71 Fransız-Alman Savaşı'nda Fransa'nın uğradığı yenilgiden esinlenerek gerçekleştirilen kahramanlık heykelleri arasında en önemlisi olarak nitelendirilir.

Bartholin, Caspar Berthelsen, Latince BARTHOLINUS (d. 12 Şubat 1585, Malmö - ö. 13 Temmuz 1629, Sorø, Sjælland, Danimarka), hekim ve ilahiyatçı. Yazdığı anatomi

Caspar Bartholin, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışmasından. Baerentzen'in yaptığı taşbaskı. Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

mi elkitabı, Rönesans döneminde bu alanın temel başyuru kitaplarından biri olmuştur. 1608-10 arasında Padova Üniversitesi'nde ünlü İtalyan anatomi bilgini Hieronymus Fabricius ab Aquapendente'nin yanında anatomi incelemeleri yaptı. Bu çalışmalarını *Anatomicae Institutiones Corporis Humani* (1611; *İnsan Anatomisi Elkitabı*) adlı yapıtında topladı. 1613-29 arasında Kopenhag Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapan Bartholin, koku sinirini birinci kafatası

siniri olarak tanımış, ayrıca dışı memelilerde dölyoluna açılan küçük salgı bezlerini (bak. Bartholin bezleri) bulmuştur.

Bartholin, Erasmus, Latince BARTHOLOMÆUS (d. 13 Ağustos 1625, Roskilde - ö. 4 Kasım 1698, Kopenhag, Danimarka), optikte çift kırılma olayını bulan hekim, matematikçi ve fizikçi.

1657-98 arasında Kopenhag Üniversitesi'nde tıp profesörü olarak görev yaptı. Araştırmaları sırasında bir kalsit türü olan İzlanda spatından geçen görüntülerin çiftleştiğini, kristal döndürüldüğünde ise görüntülerden birinin sabit kalırken ötekini kristalle birlikte döndüğünü gözledi. Işığın, kalsitten geçerken iki ayrı ışına ayrıldığını saptayan Bartholin, sabit görüntüyü "olağan ışın", hareket eden görüntüyü ise "olağandışı ışın" olarak adlandırdı. Bartholin çift kırılmanın nasıl oluştuğunu açıklayamadı, ama bu olayın, Isaac Newton'ın optik kuramıyla ilgili ciddi bir biçimde geliştiği herkes tarafından kabul edilmişti.

Bartholin, Thomas, Latince BARTHOLOMÆUS (d. 20 Ekim 1616, Kopenhag - ö. 4 Aralık 1680, Kopenhag), Danimarkalı anatomi uzmanı ve matematikçi. İnsandaki lenf

Thomas Bartholin, oymabaskı, 1651
BBC Hulton Picture Library

sistemini tam olarak tanımlayan (1652) ilk bilim adamıdır. Ağabeyi hekim ve fizikçi Erasmus Bartholin, babası ise ünlü anatomi uzmanı ve ilahiyatçı Caspar Bartholin'di.

Hollanda anatomistler okulunun öğrencisi olan Thomas Bartholin, İngiliz hekim William Harvey'nin kan dolaşımı kuramını destekledi. 1646-61 arasında Kopenhag Üniversitesi'nde ders verdi, 1670'ten ölümüne değin de Kral V. Christian'ın hekimliğini yaptı.

Bartholin bezleri, dışı memelilerde dölyolu ağzının her iki yanında bulunan ve kaygan salgısını dölyolu girişine boşaltarak cinsel ilişkiyi kolaylaştıran küçük salgı bezleri. Bu bezlerin kanalları, ya ürogenital sinüs denen bölgeye ya da maymunlarda olduğu gibi dölyolu ağzındaki yüzeysel bir oyuga açılır. Bartholin bezlerinde, gonokok (bel-soğukluğu etkeni) türü bakteri enfeksiyonundan ileri gelen, genellikle tek yanlı akut iltihaplanma, kronik kistler ya da salgı kanalının tıkanmasına bağlı apseler görülebilir.

Bartholomæus ANGLICUS (Latince), İngilizce BARTHOLOMÆUS THE ENGLISHMAN ("İngiliz Bartholomew") (d. 1220-40, İngiltere, Paris ve Almanya), *De proprietatibus rerum* (Şeylerin Özellikleri Üzerine) adlı ansiklopedisiyle tanınan Fransisken yazar.

Paris Üniversitesi'nde ilahiyat dersleri verdikten sonra yaklaşık 1225'te Fransisken oldu. Öncelikle Kitabı Mukaddes ve ilahiyatla ilgilenmesine karşın, 19 ciltlik ansiklopedisinde zamanının tüm geleneksel bilgile-

nine yer verdi. Yunan, Yahudi ve Arap bilgilerinin tıp ve bilimsel konular üzerindeki görüşlerini derleyen ilk yazar oldu. Yapıtın çeşitli Avrupa kütüphanelerinde çok sayıda el yazması kopyasının bulunması ve Paris Üniversitesi'nde bilim adamlarına düzenli olarak dağıtılmış olması, döneminde kazandığı ünü kanıtlar. Yapıt, Trevisalı John tarafından İngilizceye çevrilerek 1495'te yayımlanmış ve Tudor hanedanı döneminde İngiltere'de çok etkili olmuştur.

Bartholomé, (Paul-) Albert (d. 29 Ağustos 1848, Thiverval - ö. 31 Ekim 1928, Paris, Fransa), özellikle gerçekleştirdiği mezar

"Ölümlere Anıt", Bartholomé'nin taş heykeli, 1895; Père - Lachaise Mezarlığı, Paris
Gaudon - Art Resource / EB Inc

anıtlarıyla modern Fransız heykelticiliğinin en tanınmış adlarından biri olan heykeltçi.

Bartholomé, Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda okudu; sanat yaşamına ressam olarak başladı. Olen karısına bir anıt yapma isteği ile 1886'da heykel sanatına yöneldi. Bu konuda örgün eğitim görmemişti, ama doğayı ve geçmişin yapıtlarını büyük bir dikkatle inceledi. Paris'te Père-Lachaise Mezarlığı'ndaki büyük ölçekli bir heykel olan "Ölümlere Anıt" ile üne kavuştu. Çeşitli biçimlerde yas tutan, hüznü figürlerden oluşan bu heykel, bir Hristiyan mezarlığında bulunmasına karşın Hristiyanlık dışı bir hava taşıyor. Bartholomé'nin bu başarısı, birçok mezar anıtı siparişi almasına yol açtı. Daha sonraki çalışmalarında Rodin'in etkisi görülür.

Bartholomew, John George (d. 22 Mart 1860, Edinburgh, İngiltere - ö. 13 Nisan 1920, Cintra, Portekiz), haritacı, harita ve atlas yarımcısı. İngiliz haritacılığının standartlarını geliştirdi ve ülkesinde, yükseltmeleri göstermek üzere eşyüksele eğrileri ve sistematik renkler kullanımını başlattı.

Edinburgh'lu harita yayımcısı John Bartholomew'in (1831-93) en büyük oğluydu. Harita yapımındaki teknik gelişmelerle ilgilendi, yeni coğrafya yapıtları yayımladı. İskoçya'nın (1895), İngiltere ve Galler'in (1903) büyük atlaslarını yayımladı. Büyük bir fiziki atlasla başladı, ama bu yapıtın yalnızca iki cildini tamamlayabildi: *Atlas of Meteorology* (1899; Meteoroloji Atlası) ve *Atlas of Zoogeography* (1911; Zoocoğrafya Atlası). Derlemeye başladığı *The Times Survey Atlas of the World* adlı yapıt oğlu John Bartholomew tarafından 1921'de yayımlandı. John Bartholomew, *Times Atlas of the*

World (1955; *Times Dünya Atlası*) adlı yapıtı da yayıma hazırlamıştır.

Barthou, (Jean-) Louis (d. 25 Ağustos 1862, Oloron-Sainte-Marie - ö. 9 Ekim 1934, Marsilya, Fransa), 1913'te bir süre Fransa başbakanı olan tutucu devlet adamı. Uzun yıllar Raymond Poincaré'nin çalışma arkadaşı olmuştur. 1934'te, Yugoslavya kralı Aleksandar'ın Fransa gezisi sırasında, onunla birlikte suikasta kurban gitmiştir.

Hukuk öğrenimi gördü. 1889'da ilk kez milletvekili seçildi. Değişik bakanlıklarda çeşitli görevler aldıktan sonra, Mart-Aralık 1913 arasında başbakanlık görevini yürüttü. Bu dönemde üç yıllık zorunlu askerlik hizmetinin yasalaşmasını sağladı (19 Temmuz 1913). Paul Painlevé, Aristide Briand ve Raymond Poincaré hükümetlerinde görev aldıktan sonra, 1922 Ceneva Konferansı'nda Fransa'yı temsil etti. Daha sonra senatoya girerek tazminat komisyonuna başkanlık etti. Temmuz 1926'da Poincaré hükümetinde adalet bakanı oldu. Ölümünden kısa süre önce Gaston Doumergue'in koalisyon hükümetinde dışişleri bakanlığına atanmıştı.

Bartın, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde il ve il merkezi kent. Yüzölçümü yaklaşık 2.140 km² olan Bartın ili doğuda Kastamonu, güney ve batıda Zonguldak illeri, kuzeyde de Karadeniz ile çevrilidir. Bartın Türkiye'nin 74. ilidir.

Eskiden Zonguldak ilinin bir ilçesi olan Bartın, 28 Ağustos 1991 tarihli ve 3760 sayılı yasa uyarınca Amasra, Kurucasıle ve Ulus ilçeleriyle birleştirilerek il yapılmış ve böylece oluşturulan Bartın ilinin Merkez ilçesi olmuştur.

Doğal yapı. Küre (İsfendiyar) Dağlarının batı uzantılarının engebelendirdiği il toprakları genellikle dalgalı düzlüklerden oluşur. Ulus ilçesinde 1.726 m'ye erişen Sançilek Tepesi ilin en yüksek noktasıdır. Akarsu vadileriyle parçalanmış orta yükseltili dağlık alanlar arasında ovalar fazla yer tutmaz. Bartın Çayının taşıdığı alüvyonların yığılmasıyla oluşan ve ortalama yüksekliği 50 m kadar olan Bartın Ovası en önemli düzlük ve başlıca tarım alanıdır. Akarsu ağzları

dışında düzlüğe rastlanmayan Karadeniz kıyısında dağlık alanlar genellikle dik bir eğimle denize doğru alçalır. Çakraz ve Hisar burunları gibi çıkıntılar dışında, güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda oldukça düz biçimde uzanan kıyı şeridi boyunca birçok doğal kumsal vardır. Yazın denize girmek için yöreye gelenlerin ilgisini çeken bu kumsalların en tanınmışları Çakraz, Inkumu, Güzelcehisar ve Büyükkızılkum plajlarıdır. Amasra kasabasının karşısındaki Büyükkada, kıyı açığındaki başlıca kara parçasını oluşturur.

İl topraklarından kaynaklanan suların tümü Karadeniz'e dökülür. İl sınırları dışındaki Göktepe'den (1.416 m) doğan ve 107 km'lik çığırıyla ilin en önemli akarsuyu olan Bartın Çayını başta Ulus Çayı ile Kocanaz ve Kozlu dereleri olmak üzere çeşitli kollar besler. Bazı kaynaklarda Kocarmak olarak geçen ve oldukça düzenli bir rejimi olan Bartın Çayı su yolu ulaşımına elverişlidir; orta boy tekneler yaklaşık 10 km içerideki Bartın kentine kadar gidebilir. Akarsuyun Bartın kentini geçtikten sonra genişleyen vadi tabanında yer alan Bartın Ovası, verimli tarım alanlarıyla il ekonomisine önemli katkıda bulunur. İl sınırları içinde önemli bir doğal ya da yapay göl yoktur.

Bartın ili Karadeniz kıyısında görülen ılıman ve nemli iklimin etkisi altında kalır. Bartın doğal bitki örtüsü açısından zengin bir ildir. Dağlık alanların hemen tümü ormanlarla kaplıdır.

Ekonomi. Halkın yüzde 85'inin kasaba ve köylerde yaşadığı ilde ekonomi tarım, ormancılık, madencilik ve sanayiye dayanır. Başlıca bitkisel ürünler mısır, buğday ve patatestir. Yoğun tarımın uygulandığı ve sulama sorununun olmadığı Bartın Ovasında azımsanmayacak miktarda sebze ve meyve de yetiştirilir. İldeki en önemli hayvancılık etkinliği sığır besiciliği ve tavukçuluğudur. Yörede tavukçuluğunun geçmiş 19. yüzyıla değin iner. 19. yüzyılın ikinci yarısıyla 20. yüzyıl başlarında İstanbul'un yumurta gereksiniminin bir bölümü Bartın yöresindeki köylerden karşılanıyordu. Bartın kıyılarının açığındaki Karadeniz suları ülke çapında önem taşıyan bir balıkçılık alanıdır. Merkez ilçe ile Amasra ve Kurcaşile ilçelerinde kıyı halkının bir bölümü balıkçılıkla uğraşır. Bu sulara daha çok hamsi avlanır.

Sık ormanlarla kaplı Bartın ve Ulus yörelerinde gelişen ilk sanayi dalı keresteciliktir. 20. yüzyılın ilk yıllarında kurulan kereste fabrikalarında üretilen keresteler Bartın iskelesinde gemilere yüklenerken başka ülkelere satılırdı. Geçmişte madencilüğün gelişmesine bağlı olarak maden direği kesimi de yapılan ormanlardan günümüzde daha çok yakacak odun, tomruk, sanayi odunu, maden ve tel direği elde edilir. Dağlık kesimle-

rinde yaşayan köylülerden bir bölümü ormanlarda yol yapımı, taşımacılık, kesim ve ağaçlandırmaya gibi işlerde çalışır.

İlin Amasra ilçesindeki taşkömürü yataklarında uzun bir zamandan beri üretim yapılmaktadır. Ereğli-Zonguldak Kömür Havzası'nın orta kesiminde yer alan bu yataklar, Türkiye Taşkömürü Kurumu'na (TTK) bağlı Amasra Taşkömürü İşletmesi Müessesesi'nce işletilmektedir.

Başlangıçta kereste fabrikaları ve un değirmenleriyle sınırlı olan il sanayisinin asıl gelişmesi konserve, çimento, un ve bisküvi, tuğla ve kiremit fabrikalarının kurulduğu 1950 sonrasına rastlar. Son yıllarda özel kesim yatırımlarının yöneldiği ilde kâğıt torba ve kireç üreten, orman ürünlerini işleyen fabrikalar ile tekne yapım yerleri de açılmıştır. Amasra'da yaygınlığını koruyan şimşirден hediyeelik eşya yapıcılığı yörenin ilginç el sanatlarındandır.

Eskiden yöre ürünlerini başka bölgelere taşıyan teknelerin dönüşte getirdiği malların pazarlandığı Bartın, önemli bir ticaret merkeziydi. 18. yüzyılda Amasra ve Bartın'daki tersanelerde tekne yapıldığı bilinmektedir.

Bartın'dan bir görünüm
ABC Ajansı

Günümüzde Bartın Çayı ağzındaki küçük çaplı Bartın limanı ile Amasra iskelesinden taşkömürü ve yük taşımacılığının yanı sıra balıkçı barge olarak da yararlanılmaktadır. Ama yolcu ve yük taşımacılığında asıl ağırlık karayollarına kaymıştır. Cide'den gelerek Karadeniz kıyısını izleyen bir yol Kurcaşile ve Amasra'dan geçerek Bartın'a ulaşır. İl merkezini Karabük ve Çaycuma'ya bağlayan başka yollar da vardır.

İl ekonomisine katkıda bulunan etkinliklerden biri de turizmdir. Zengin doğal ve tarihsel değerleriyle ilin en önemli turizm merkezi olan Amasra'da bazı kamu kuruluşları ile özel kesime ait birçok dinlenme tesisi, otel, motel ve pansiyon vardır. İki limanlı küçük bir yarımada kurulu olan bu kasabanın nüfusu yazın tatil yapmak için gelenler tarafından artar. Karadeniz kıyısındaki Inkumu gibi konaklama tesisli doğal kumsallar da turistik yöreler arasında yer alır. Ulus yöresindeki ormanlarda yaşayan geyikler ile karacalar için kurulmuş bir av koruma ve üretme alanı vardır.

Tarih. İlkçağda Parthenios adıyla anılan Bartın Çayının çevresindeki topraklar, Paphlagonia'nın kıyı kesiminde yer alıyordu. Yörenin varlığı bilinen ilk yerleşmeleri İÖ 7. yüzyılın ikinci yarısında ya da İÖ 6. yüzyıl başlarında kuruldu. Aynı dönemde Karadeniz'in kuzey kıyısındaki ürünleri Ege Denizi kıyısındaki liman kentlerine taşıyan denizcilere hizmet veren *emperion* adlı bir dizil küçük ticari iskele de ortaya çıktı. Yöredeki başlıca *emperion*'lar olan ve Megaralı denizciler tarafından kurulan Sesamos (bugün Amasra) ile Kromna (bugün Kurcaşile), İÖ 6. yüzyıl ortalarında Anadolu'yu egemenlik altına alan Perslerden başlangıça pek etkilenebilir.

İÖ 4. yüzyıl sonlarında Pers kökenli bir prenses olan Amastris, Karadeniz'in batı

kıyısındaki Kytoros (Kidlos Kalesi), Teion (Filyos, bugün Hisarönü), Sesamos ve Kromna'yı ele geçirerek yönetimi altında birleştirdi. Yönetim merkezi olarak seçtiği Sesamos daha sonra kendi adıyla Amastris olarak anılmaya başladı. Güney kesimi bir süre Pontus Krallığı'nın yönetiminde kalan yöre, İÖ 70'te bütünüyle Roma egemenliği altına girdi.

Bizans yönetimi sırasında Karadeniz'in doğu kıyısında ulaşımında önemli bir yer tutan yörenin kıyı yerleşmeleri, aynı zamanda birer dinsel merkez niteliğindedir. Zamanla eski önemini yitiren ve İS 9. yüzyılda Karadeniz'in kuzey kıyısından gelen korsanlarca yağmalanan Amastris, 13. yüzyıl başlarında Trapezous'taki (bugün Trabzon) Komnenos hanedanı ile Nikaia'daki (bugün İznik) Laskaris hanedanı arasında birkaç kez el değiştirdikten sonra 1270'te Bizanslılar tarafından Cenevizlere kiralandı. Amastris ve yöresi 1460'ta Osmanlı topraklarına katıldı. Amastrisli Hristiyanların büyük bölümü İstanbul'un Galata kesimine taşınırken, Eflani yöresindeki Türkmenlerin bir bölümü Amastris'e yerleştirildi. Amastris adı da zamanla Amasra'ya dönüştü. 17. yüzyılda yöre halkının çoğunluğu ağaç işçiliğiyle, bir bölümü de tekne yapıcılığıyla uğraşıyordu. 18. yüzyıldan sonra Amasra genierken eski bir pazaryeri olan Bartın gelişmeye başladı. O dönemde Amasra halkı Yirmibeşbölükogulları, Bartın halkı da Çalıkogulları denen âyanların baskısı altında idi.

19. yüzyıl sonlarında yörenin kuzey kesimi Kastamonu vilayetinin Bolu sancağına bağlı Bartın kazasına, güney kesimi ise aynı vilayetteki Merkez sancağın Safranbolu kazasına bağlı Ulus nahiyesinin sınırları içindeydi. 20. yüzyıl başlarında Bolu bağımsız bir sancak haline getirildi. Yörenin yönetsel konumu Cumhuriyet'ten sonra da uzun süre değişmedi. Safranbolu'ya bağlı bir bucak olan Ulus 1944'te, Bartın'ın bucaklarından Kurcaşile 1957'de, Amasra ise 1987'de ilçe yapıldı. 1991'de Bartın kentinde yapılan belediye seçiminin ardından gerçekleştirilen düzenlemeyle Bartın ili kuruldu.

Kentin yapısı. Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmeyen il merkezinin, kıyısında kurulu olduğu akarsudan dolayı önceleri Parthenios olarak anıldığı ve bu adın zamanla Bartın'a dönüştüğü sanılır. Kerestecilik ve ağaç işçiliğinin yaygın olduğu bir yörenin merkezi konumunda olan Bartın, aynı zamanda bir pazaryeriydi. Yörenin başlıca ürünleri olan tıhl, yumurta ve kendirden yapılmaya halatlar pazaryerine yanan teknelerle başka yörelere gönderilir ve bu teknelerin getirdiği mallar aynı pazarda satılırdı. Bartın Çayının ağır kesiminde bulunan ve Güzelce adıyla anılan liman 19. yüzyılda oldukça işlekti. Bartın'daki tersanede 400 tona kadar yük taşıyabilen ve fırtınaya dayanıklı gemiler yapıldı. 20. yüzyılda buharlı gemi kullanımının yaygınlaşmasıyla Bartın'da tekne yapıcılığı geriledi. Zamanla küçük bir kasabaya dönüşen Bartın, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da bu görünümünü korudu. 1950'de 10 bini bile bulmayan nüfusu 1960'ta 11 bine ve 1980'de 20 bine ulaştıktan sonra 1990'da 30 bini aştı.

Yeşillikler içindeki verimli Bartın Ovasının güney kesiminde yer alan Bartın kenti, Bartın Çayının Karadeniz'e döküldüğü noktanın 10 km kadar güneydoğusuna düşer. İlin en önemli sanayi, ticaret ve hizmet odağı olan kentin merkezi akarsuyun sol kıyısındadır. Amasra, Karabük, Çaycuma ve Zonguldak'tan gelen yollar kentte kesişir. Bartın karayoluyla Ankara'ya yaklaşık 300 km uzaklıktadır. Önemli bir tarihsel yapıya rastlanmayan kentteki başlıca sağlık

Bartın ili

kurumları Bartsın Devlet ve Bartsın Gögüs Hastahıkları hastaneleridir.

Bartsın Belediyesi 1876'da kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 205.834; kent, 30.142.

Bartlett, Sir Frederic C(harles) (d. 20 Ekim 1886, Stow-on-the-Wold, Gloucestershire - ö. 30 Eylül 1969, Cambridge, İngiltere), bellek üzerine çalışmalarıyla tanınan İngiliz psikolog.

Bartlett, uzun süre bulunduğu Cambridge Üniversitesi'ndeki çalışmalarında, istatistik teknikler yerine, betimleyici ya da vaka incelemelerine dayalı bir yaklaşımı vurgulayarak İngiliz psikoloji yöntemlerini derinden etkiledi. 1922'de Cambridge Psikoloji Laboratuvarı'nın yöneticisi oldu ve 1931'de bu üniversitenin ilk deneysel psikoloji profesörlüğüne atandı. 1952'de bu görevden emekliye ayrılan Bartlett, 1932'de Royal Society'ye seçildi ve 1948'de "sir" unvanını aldı.

Başlıca yapıtı, *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology*'de (1932; Anımsama: Bir Deneysel ve Sosyal Psikoloji Çalışması), geçmişteki olay ve deneyimlere ait anıların, o sırada yapılan gözlemlerin doğrudan anımsanması değil, bu gözlemlerin kültürel tutum ve kişisel alışkanlıkların etkisi altında zihinde yeniden biçimlenmesi olduğu görüşünü geliştirdi. Bartlett, 1914'te başladığı deneylerle, bir olay gerçekleşirken, aslında çok küçük bir bölümünün algılanabildiğini, ama olay bellekte yeniden canlandırıldığında gözlem ya da algıdaki boşlukların, önceki deneyimler yardımıyla doldurulduğunu gösterdi. Daha sonra yazdığı *Thinking: An Experimental and Social Study* (1958; Düşünme: Deneysel ve Sosyal bir Çalışma) adlı yapıtında kuramsal bir ilerleme getirmemekle birlikte, insandaki düşünme sürecinin toplumsal niteliği üzerine yeni gözlemlerde bulundu.

Bartlett, John (d. 14 Haziran 1820, Plymouth, Massachusetts - ö. 3 Aralık 1905, Cambridge, Massachusetts, ABD), *Familiar Quotations*'ı (Çok Bilinen Sözler) ile tanınan kitapçı ve yayımcı.

On altı yaşında Harvard Üniversitesi'nin kitabevinde çalışmaya başladı. Sonunda üniversite kitabevinin sahibi oldu. Çoğunlukla müşterilerinin yararlanabilmesi için tuttuğu deftere dayanan *Familiar Quotations*'ı ilk kez 1855'te yayımladı. Çalışmanın sonraki basımları büyük ölçüde genişletildi; dördüncü basımıyla birlikte, 1863'te Bartlett'in de ortakları arasında katıldığı Boston'daki Little, Brown and Company tarafından yayımlanmaya başladı. Kitap o yaşarken dokuz kez yeniden basıldı ve 1955'te, 100. yıldönümünde kitabın 13. basımı piyasaya çıktı. Bartlett, ayrıca satranç ve olta balıkçılığı üzerine de kitaplar yazdı. Örnek bir başvuru yapıtı sayılan *Complete Concordance to Shakespeare's Dramatic Works and Poems*'i (1894; Shakespeare'in Tiyatro Yapıtları ile Şiirlerinin Eksiksiz Dizini), uzun yılların ürünüydü ve gerek alıntılarının sayısı gerek yeterliliği açısından kendinden önceki bütün çalışmalar geride bırakıyordu.

Bartlett, John Russell (d. 23 Ekim 1805, Providence, Rhode Island - ö. 28 Mayıs 1886, Providence, ABD), kaynağa uzmanı. Öncü yapıtı *Dictionary of Americanisms: A Glossary of Words and Phrases, Usually Regarded as Peculiar to the United States* (1848; Amerikanca Sözlüğü: Genellikle Birleşik Devletler'e Özgü Sayılan Sözcükler ve Deyimler Sözlüğü) ile dilbilime önemli katkıda bulunmuştur. Almanca ve Felemenkçeye çevrilen yapıt dört kez yeniden basılmıştır.

1850-53 arasında, ABD ile Meksika arasındaki sınırın düzenlemesiyle görevlendirildi. Bunun sonucunda *Personal Narrative of Explorations and Incidents in Texas, New Mexico, California, Sonora and Chihuahua* (1854, 2 cilt; yb 1965; Texas, New Mexico, California, Sonora ve Chihuahua'daki Keşif ve Serüvenlerin Kişisel Öyküsü) adlı yapıtı ortaya çıktı. Robert V. Hine'in *Bartlett's West: Drawing the Mexican Boundary*'si (1965; Bartlett'in Batısı: Meksika Sınırını Çizerken), Bartlett'in çizimlerini ve Batı'nın tanıtıcısı olarak taşıdığı önemi değerlendirir. Bartlett, Rhode Island eyalet başkan yardımcısı olarak ayrıca eyalet arşivlerini sınıflandırıp yeniden düzenlenmiş, eyalet tarihine ilişkin kaynakçalar hazırlamıştır. John Carter Brown'ın, hazırlanmasına ve kataloglanmasına Bartlett'in yardımcı olduğu ünlü kitap koleksiyonu, bugün Brown Üniversitesi kampusunda, John Carter Brown Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Bartlett, William Henry (d. 26 Mart 1809, Kentish Town - ö. 13 Eylül 1854, Malta-Marsilya arasında), İngiliz ressam ve mimar.

Önceleri, çeşitli resimli kitaplar yazan mimar John Britton'ın yanında çalıştı; Britton'ın *Picturesque Antiquities of English Cities* (İngiliz Kentlerinin Pitoresk Kalıntıları) başlıklı kitabı için bir dizi çizim hazırladı.

"Tophane Pazarı ve Çeşmesi", Bartlett'in deseninden gravür; Miss Pardoe, *The Beauties of the Bosphorus*, 1839

Aliş Yağcı

Daha sonra çeşitli yolculuklar yaptı, Avrupa, Amerika ve Yakındoğu'yu gezdi. Resimleri 1831-33 arasında Londra'da Kraliyet Akademisi'nde sergilendi. Yakındoğu'ya aldığı yolculuk yapan Bartlett, 1835'te İstanbul'a gitti. Orada yaptığı resimlerin oymabaskıları, Julia Pardoe'nin 1839'da Londra'da basılan *The Beauties of the Bosphorus* (Boğaziçi'nin Güzellikleri) adlı seyahatnamesinde yer aldı. Bartlett'in Anadolu'yu konu alan resimlerinin bazı oymabaskıları da 1838'de, J. Carne'in *Syria, the Holy Land, Asia Minor...* (Suriye, Kutsal Topraklar, Küçük Asya...) adlı yapıtında kullanıldı.

Eski mimarlık kalıntılarının ressamı olarak büyük ün kazanan Bartlett, kendi yazdığı kitapları da resimledi. Bunların başlıcaları şunlardır: *Walks about the City and Environs of Jerusalem* (1844; Kudüs ve Çevresinde Gezintiler), *Forty Days in the Desert* (1848; Çölde Kırk Gün), *The Nile Boat* (1849; Nil Gemisi), *Pictures from Sicily* (1852; Sicilya'dan Resimler). Bartlett'in özgün çizimlerinden ikisi British Museum'

dadır, öbürleri ise özel koleksiyonlara dağılmıştır.

Bartmannkrug, (Almanca'da "Sakallı Adam Testisi"), şiş karınlı ve boyun bölümündeki kabartma sakallı adam maskesi ile özellik kazanan 16. yüzyıl Alman testi tipi. Tuzla sırlanan bu sert tip seramik testi, özellikle büyük sayılarda üretildiği Köln ve Frechen kentlerine mal edilir. Üstündeki maske Protestanlığa karşı çıkan Katolik din adamı Kardinal (sonradan Aziz) Robert Bellarmine'e bir yergi olarak görüldüğünden bu testi bazen "Bellarmine" diye de anılmıştır.

Bu testiler "gri sakallı"lar olarak tanındıkları İngiltere'ye büyük sayılarda ihraç edildi. Genellikle yaldızlı kahverengi, mavi ya da gri renklerle sıralanırdı. Testinin ağzından aşağıya doğru işlenmiş olan maskenin dikdörtgen biçimli sakalları omuzun üstünden çömleğin karnına sarkardı. Bu testilerde rozetler, madalyonlar, yaprak ve bezeme frizleri ya da armaları gibi başka kabartma desenler de bulunurdu.

Bartók, Béla (d. 25 Mart 1881, Nagyszentmiklós, Avusturya-Macaristan - ö. 26 Eylül 1945, New York kenti), Macar besteci,

etnomüzikolog, öğretmen ve piyanist. Ya-pıtlarında ülkesinin halk müziğinden yararlanmış, ses ve piyanoya uyarladığı halk şarkılarıyla Macar ruhunu yansıtmıştır.

Macaristan'daki meslek yaşamı. Çocukluğu ve gençliği çeşitli taşra kasabalarında önce annesiyle, daha sonra da değişik öğretmenlerle piyano çalışarak geçti. Dokuz yaşında küçük danslar bestelemeye başladı, iki yıl sonra, programında kendi bestesinin de bulunduğu bir konserle ilk kez dinleyici karşısına çıktı. Ardından Presburg'da Laszlo Erkel'den piyano ve bestecilik dersleri aldı.

Başka bir seçkin besteci olan Ernő Dohnányi'nin izinden giden Bartók, Viyana'dan çok Budapeşte'deki Macar Kraliyet Müzik Akademisi'nde çalıştı. Piyanist olarak hızlı bir gelişme gösterdiyse de, bestecilik alanında gelişimi o kadar hızlı olmadı. İki yıl hiç beste yapmadı. 1902'de Richard Strauss'un müziğinden etkilenecek yeniden beste çalışmalarına girişti. O dönemde Ferenc Kossuth ve Bağımsızlık Partisi'nin yarattığı iyimser milliyetçilik ruhu bütün Macaristan'ı etkisi altına almıştı. Yaşatılan sokaklar-

da gösteriler yaparken, 22 yaşındaki Bartók da, 1848-49 Devrimi'nin önderi ve Ferenc'in babası Lajos Kossuth'un yaşamını anlatan *Kossuth* adlı senfonik şiirini yazdı. Bu yapıtı Strauss'u hatırlatıyordu, ama özünde Macar olan bir üslupla bestelenmişti. İlk çalınışında Avusturya ulusal marşının karikatürize edilerek seslendirilmesi bir skandala yol açıyorsa da, çok beğenildi.

Bartók 1903'te eğitimini tamamladıktan sonra, bir başka Macar besteci olan Zoltán Kodály ile çalışmaya başladı. Birlikte yaptıkları incelemeler sonunda Macar halk müziği sanarak bestelerinde kullandıkları müziğin, gerçekte kentlere yerleşmiş Çingelerin eğlence müziği olduğunu saptadılar. Araştırmalarıyla özgün Macar köylü müziğinin engin birikimini ortaya çıkardılar. Macaristan'ın en uzak köşelerine kadar giderek ilk müzik derlemelerini yaptılar. Amaçları Macar müziğini canlandırmaktı. Pek çok halk şarkısını piyano ve başka çalgılara uyarlamakla kalmayıp köylü

Bartók, Fritz Reiner'in fotoğrafı
Mrs. Fritz Reiner

müziğinin melodik, ritmik ve yapısal öğelerini kendi özgün müzikleriyle birleştirdiler. Bunun sonucu, yapıtları Macar halk ruhuyla renklendi.

1907'de Müzik Akademisi'ne atanan Bartók, 1934'te istifa edip Bilimler Akademisi'ne üye olana değin bu görevi sürdürdü. Tatillerini halk müziği derlemeleri yapmakla ve bunları çözümleyip sınıflamakla geçiriyordu; çok geçmeden makaleler ve monografiler yayımlamaya başladı.

Aynı zamanda birçok yeni piyano parçası ve çok sayıda orkestra yapıtı ile bestelerinin sayısını artırıyordu; ona büyük başarı kazandıracak olan ve altı yaylı çalgılar dördlüsünden oluşan bir de diziye başlamıştı. Bu dördlüler Bartók'un üslubundaki gelişime paralellik gösteriyordu. Opus 7 *Birinci Dördlü'sünde* (1908-09) bir oranda duyumlanan halk müziği etkisi, sonrakilerde tümüyle özümlemiş, yapıtların bütünü içinde erimişti. Opus 17 *İkinci Dördlü* (1915-17), Bartók'un Kuzey Afrika'ya yaptığı derleme gezisini yansıtan Arap motifleriyle süslüydü. Üçüncü ve dördüncü dördlülerde (1927 ve 1928) daha yoğun ses uyumsuzluğundan (*dissonance*) yararlanılmıştı. Beşinci (1934) ve altıncıda ise (1939) yeniden geleneksel armoniye dönüldüğü izleniyordu.

Bartók 1911'de tek operasını, karlarını öldüren efsanevi katil Mavi Sakal'ı alegorik olarak işlediği *Dük Mavi Sakal'ın Şatosu*'nu besteledi. Librettosunu Béla Balázs'ın yazdığı operanın partityonu, özellikle konuşmayı andıran ritimleriyle, eski Macar halk şarkısının özelliklerini taşıyordu. Tekniği, izlenimci Fransız besteci Claude De-

bussy'nin *Pelléas et Mélisande* (1902) operasında kullandığı teknikle karşılaştırılabilir olan bu yapıtta, daha başka izlenimci etkiler de vardı. Bartók, librettosu Béla Balázs'a ait olan Opus 13 *Tahta Prensi* (1914-16) balesinden ve librettosunu gene Béla Balázs'ın yazdığı *Harika Mandarin*'den (1918-19) başka sahne yapıtı besteledi.

Yolculuğa çıkma olanağının bulunmadığı I. Dünya Savaşı boyunca Bartók yoğun bir beste yapma ve halktan derlediği müzik malzemesini inceleme işine girişti. 1919'daki kısa ömürlü Macar Sovyet Cumhuriyeti'nin proleterya diktatörlüğü sırasında Kodály ve Dohnányi ile birlikte Müzik Konseyi üyeliğinde bulundu. Cumhuriyetin devrilmesinden sonra Kodály, Müzik Akademisi'ndeki görevinden uzaklaştırıldı; Bartók meslektaşını savunmasına karşın görevinde bırakıldı.

Bartók, en verimli dönemi olan I. Dünya Savaşı'ndan sonraki 20 yıl içinde müzik dilini iyice belirginleştirdi. Strauss ve Debussy'ninkilerden başka, 19. yüzyıl Macar bestecisi Franz Liszt ile Igor Stravinski ve Arnold Schoenberg gibi modernist bestecilerin birbirlerinden farklı etkilerini özümledi. Meslek yaşamının başlarında Fransızların etkisi altında kaldığı için, erken dönem yapıtlarında politonalitenin bazı belirtileri görülür. Ama daha sonraları bu malzemeden yararlanmadı. Onun yerine Doğu Avrupa, en çok da Macar ve Rumen halk üsluplarını araştırdı. Müziği her ne kadar armoni açısından yoğun ve karmaşık da, kökünü, halk müziğinin modal dizilerinden dikkatle seçilmiş armonilerden kurulu bir tonaliteden alıyordu. Beethoven'ın yöntemlerini, işlevsel tonaliteyi olduğu gibi bir yana atmadan canlandırma yolundaki belki de en başarılı çaba, onun yaylı çalgı dördlülere ve bazı başka besteleriydi. Bartók, Rumen ve Macar halk müziğinin ritmik-melodik özelliklerinden yararlanarak büyük ölçüde motiflerin kontrapuntal etkileşimiyle belirleyen, işlev açısından genişlemiş, benzersiz bir armoni türü geliştirmiş, diatonik ve kromatik öğelerin birbirleriyle uyum içinde yan yana geldiği, ritimleri canlı, yaşam dolu değişik bir tür ortaya koymuştu.

Bu 20 yıl boyunca, ikisi piyano ve orkestra, biri de keman için, toplam üç konçertodan başka tek büyük koro yapıtı olan *Cantata Profana*'yı (1930), *Yaylı Çalgılar, Vurmali Çalgılar ve Çelesta İçin Müzik*'i (1936), *İki Piyano ve Vurmali Çalgılar İçin Sonatı* da (1937) kapsayan birçok önemli oda müziği yapıtı besteledi. Aynı yıllarda çeşitli Avrupa ülkelerinde ve ABD'de çıktığı turnelerle konser piyanisti olarak etkinliğini sürdürdü.

Bartók 2 Kasım 1936'da Türkiye'ye geldi. İstanbul Belediye Konservatuarı arşivinde çalışmalar yaptıktan sonra A. Adnan Saygun ile birlikte 4 Kasım 1936'da Ankara'da üç konferans verdi. Gene Saygun'la birlikte Adana'nın Osmaniye ilçesinde Toprakkale ve Çardaklı köylerine giderek göçerlerin müziklerini dinleyip taş plaklara kaydetti.

Yapıtlarının kazandığı başarıya karşın, ülkesindeki durumu giderek zorlaşıyordu. Müziği ve tutunmuş, Nazi Almanyası'yla ittifak halinde olan Macar yöneticilerinin ve Kilisenin tepkisini uyandırmış, Bartók vatanı ihanetle suçlanmıştı. Çoğu Yahudi olan birtakım önemli bestecilerin yapıtlarının Nazilerce yasaklanması üzerine, Goebels'e bir mektup yazarak kendisinin de aynı listeye alınmasını istedi, yapıtlarının Almanya'yla ona bağımlı ülkelerde çalınmasına izin vermediğini bildirdi. 1939'da Ahmet Adnan Saygun'a yazdığı bir mektupta, ülkesinden ayrılmaya karar verdiğini ve Tür-

kiye'de çalışabileceğini söylediyse de, başvurusu yanıtlanmayarak Türkiye'ye gelmesine olanak verilmedi.

ABD'deki meslek yaşamı. Bartók 1940'ta ABD'deki bir konser turnesinden sonra bu ülkeye kaldı. Columbia Üniversitesi'nde müzik araştırmaları yaptı. Bu iş ona halk müziğiyle uğraşma, uyarlamalar yapma ve derlediği (Yugoslav halk müziğinden önemli yeri olan) Sırp-Hırvat kadın şarkılarını basıma hazırlama olanağını verdi. Kansı piyanist Ditta Pásztory ile birlikte ancak birkaç konsere çıkabiliyordu. Yehudi Menuhin, Antal Dorati, Serge Koussevitzky gibi müzikçilerden çok yakın ilgi görmesine karşın, son beş yılını hasta ve zorluklar içinde geçirdi. Tutulduğu lösemi hastalığı ders, konferans ve konser vermesini sık sık engelliyordu. Gene de New York'un West Side Hastanesi'nde öldüğünde, Menuhin için *Orkestra İçin Konçerto*'yu (1943), *Solo Keman İçin Sonatı* (1944), eşi için de son ölçülerini bitiremediği *Üçüncü Piyano Konçertosu*'nu (1945) besteleyebilmişti. Son bestesi *Keman ve Orkestra İçin Konçerto* da tamamlanmamış taslaklar halinde kaldı.

Bartók, Macar ve Rumen halk müzikleri konusunda kitap boyutlarına ulaşan önemli incelemeler de yayımlamıştır. Bunlarda Avrupa müziğinin genellikle, birine *parlando-rubato*, öbürüne de *tempo giusto* adını verdiği iki tarzdan biriyle söylendiğini saptamıştır. Büyük bir olasılıkla daha eski olan ve konuşur gibi, keyfe göre söylemek anlamındaki *parlando-rubato*, sözcükleri vurgular ve oldukça süslüdür. *Tempo giusto* ise ölçü kalıplarına daha titizlikle uyar ve tekdüze bir tempoyu izler. Bartók'un bu tanımları bugün müzikolojide yaygın olarak kullanılmaktadır. Rumen müziği konusundaki üç ciltlik araştırması ancak 1967'de basılmıştır. Slovak müziğine ilişkin üç ciltlik çalışmasının ise ilk cildi 1959'da yayımlanmıştır. Bartók'un bu katkılarının, müzik etnolojisi içinde önemli bir yeri vardır; hatta bunların, besteci olarak yapıtlarının gözden kaçması na yol açtığı bile söylenebilir. Sağlığında besteleri Macaristan dışında pek sık çalınmamış da, daha sonra yaylı çalgılar dördlülere ve *Orkestra Konçertosu* gibi çok sayıda yapıtı konser repertuvarlarına girmiştir. Atonal bölümlerin yanı sıra, 18. ve 19. yüzyılların tonalitesi olan majör ve minör dizileri yerine, halk müziğinin dizileri üzerine kurulmuş bölümlerden yararlandığı besteleri, Bartók'un ölümünden çeyrek yüzyıl sonra Batı müziği klasikleri arasında yer almıştır.

Yapıtlarında Stravinski gibi aksak usulü kullanan Bartók, müzikte o zamana değin Bulgar ritmi olarak adlandırılan bu ritim için Rumen etnomüzikolog Constantin Brailoiu ile birlikte, Türkçedeki "aksak" terimini önermiş ve bunu müzikolojide yerleştirmiştir.

Bartók'un, A. Adnan Saygun ile mektuplaşmaları ve Türkiye'deki araştırmaları, 1976'da Macar Bilimler Akademisi tarafından *Béla Bartók's Folk Music Research in Turkey* (Béla Bartók'un Türkiye'de Halk Müziği Araştırmaları) ve ABD'de Princeton Üniversitesi tarafından *Turkish Folk Music from Asia Minor (Küçük Asya'dan Türk Halk Müzikisi)*, 1991) adıyla yayımlanmıştır.

ÖBÜR YAPITLARI. Orkestra müziği: Opus 3 *Süit No.1* (1905); Opus 4 *Süit No.2* (1905-07); *Dans Süiti* (1923); yaylı çalgılar orkestrası için *Divertimento* (1939). Konçertolar: *Keman Konçertosu No.1* (1907-08), *No.2* (1937-38); *Piyano Konçertosu No.1* (1926), *No.2* (1930-31); *Viyola Konçertosu* (bitmemiş). Tıbbi Serli tarafından tamamlanmıştır, 1945). Oda müziği: *Piyano Begül* (1904); *Keman ve Piyano İçin Sonat No.1* (1921), *No.2* (1922); *Keman ve Piyano İçin Rapdosi No.1* ve 2 (1928); *İki keman için 44 ilü*

(1931). Piyano soloları: Opus 1 *Rapsodi* (1904; hem piyano ve orkestra için, hem iki piyano için düzenlenmiştir); Opus 6 *On Dört Bagatel* (1908); *For Children* (1908-09; Çocuklar İçin); *Allegro barbara* (1911); *Sonata* (1915); Opus 14 *Sür* (1916); *Sonat* (1926); *Out of Doors* süiti (1926); *Mikrokosmos*, 153 piyano çalışma parçası (1926-39). Ses müziği: *Cantata Profana: The Nine Enchanted Stags* (1930); *Five Village Scenes* (1924; Beş Köy Sahnesi).

Bartold, Vasili V (Iadimiroviç), WILHELM BARTHOLD olarak da yazılır (d. 15 Kasım 1869, Petersburg - ö. 19 Ağustos 1930, Leningrad, SSCB), Rus antropolog ve Doğu bilimci. İslamın sosyal ve kültürel tanhisi ile İranlı Tacikler ve Orta Asya'nın Türk kavimleri üzerine önemli çalışmalar yapmıştır.

1891'de Petersburg Üniversitesi Doğu Dilleri Fakültesi'ni bitirdi. Aynı yıl Almanya'ya giderek T. Nöldeke ve A. Miller'le çalıştı. 1892'de Rusya'ya döndü ve bitirdiği üniversitede 1896'da doçent oldu. *Türkistan vı epohu Mongolskovo naşestviya* (1900; *Mogol İstilasına Kadar Türkistan*, 1981) adlı yapıtıyla bilim çevrelerinde tanındı. 1901'de profesör olan Bartold, Petersburg Bilim ve Sanat Akademisi'ne 1910'da muhabir üye, 1913'te de asil üye seçildi. *İstiriko-geografiski obzor İrana* (1903; İran'ın Tarihî Coğrafyası) ve *Halif i Sultan* (1912; Halife ve Sultan) gibi yapıtlarıyla ortaçağ İslam tarihinin bilinmeyen yönlerini ortaya çıkardı. *Ulugbek i yivo vremya'da* (1918; *Ulug Beğ ve Zamanı*, 1930), Orta Asya tarihini Timur'dan sonraki dönemini ele aldı.

1917 Devrimi'nden sonra Bilim ve Sanat Akademisi'nde Doğubilim kollegiyumunun başkanı olarak kaldı ve akademinin İran adlı sürekli yayınıni çıkardı. *Kultura Muslimstva* (1918) adlı yapıtı, Türkçe'de Fuad Köprülü'nün uzun şerhleri, ekleri ve eleştirileriyle *İslam Medeniyeti Tarihi* (1940, 1984) adıyla yayımlandı. Bartold 1926'da İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü'nün çağnıslı olarak Türkiye'ye geldi ve verdiği konferanslar *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* (1927; yb 1975) başlığıyla kitap haline getirildi.

Kültür tarihi gibi çok geniş tutulmuş konulardan, daha sınırlı, özelleşmiş tarih araştırmalarına kadar değişik çalışmalar yapan Bartold, bireyin toplumla etkileşimine özel bir ilgi gösterdi. Ayrıca çalışma arkadaşı Vasili Radlov'un (Wilhelm Radloff), Türk devletlerinin, halk otoritesine güçlü bir birey tarafından el konması yoluyla oluştuğu kuramını geliştirmeye çalıştı. Kalmuklar, Kazaklar ve Kırgızlar gibi Kafkasya ve Asya halkları üzerine yazılanıyla *İslam Ansiklopedisi*'ne de katkıda bulundu.

Bartoli, Daniello (d. 12 Şubat 1608, Ferrara, Papalık Devletleri - ö. 12 Ocak 1685, Roma), Cizvit tarihçi, klasik İtalyan yazarları arasında sayılan hümanist.

1623'te Cizvit tarikatına girdi. Birçok dile çevrilen ünlü *L'uomo di lettere difeso ed emendato*'yu (Bilgili İnsanın Savunması ve İslahı) 1645'te yazdı. 1653-73 arasında gene İtalyanca *Istoria della Compagnia di Gesù*'yu (Cizvit Tarikatının Tarihi) kaleme aldı. Ayrıca Ignatius Loyola, Francis Xavier ve Francis Borgia gibi Cizvit azizlerinin de yaşamöykülerini yazdı.

Bartoli, Matteo Giulio (d. 22 Kasım 1873, Albana d'Istria, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 23 Ocak 1946, Torino, İtalya), dilsel değişimlerin coğrafi yayılımıyla bunların tarih ve kültür açısından taşıdığı anlamı vurgulayan dilbilimci.

Viyana Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayan Bartoli, 1907'de Torino Üniversitesi'ne öğretim üyesi oldu ve emekliliğine

değin bu görevde kaldı. İlk önemli çalışmalarından biri olan *Das Dalmatische*'de (1906; Dalmasya Dili), Adriya Denizindeki Veglia Adasının (bugün Krk, Yugoslavya) artık yok olmuş Roman lehçesini araştırdı ve çözümlendi. Daha sonra yazdığı *Introduzione alla neolinguisica* (1925; Yeni Dilbilime Giriş) ve *Saggi di linguistica spaziale*'de (1945; Alan Dilbilimi Üzerine Denemeler) dile ilişkin kuramlarını geliştirdi. Bartoli'ye göre, dillerin yayılımıyla dağılımı arasında ve dilsel değişimle bu değişimin oluşma düzeni arasında doğrudan ve nedensel bir bağlantı vardır. Temel ilgi alanı Roman dilleri protosına karşın Bartoli İlk Hint-Avrupa (Proto-Hint-Avrupa) dilleriyle de uğraşmıştır.

Bartolo, Andrea di bak. Andrea DEL CASTAGNO

Bartolomeo, Fra, BACCIO DELLA PORTA olarak da bilinir (d. 28 Mart 1472, Floransa - ö. 31 Ekim 1517, Floransa), 16. yüzyıl başlarında Floransa'da Yüksek Rönesans klasik

"İsa'nın Babası Tanrı ile Sienalı Aziz Catherine ve Meddeli Meryem", Fra Bartolomeo'nun tablosu, 1509; Belediye Resim Galerisi, Lucca, İtalya
SCALA - ART Resource / EB Inc.

idealizminin en tanınmış temsilcisi olan ressam. Volterra Katedrali'ndeki 1497 tarihli "Meryem'e Müjde" gibi ilk yapıtlarında Umbrialı ressam Perugino'nun dengeli kompozisyonlarının ve Leonardo da Vinci'nin *sfumato* (biçimlerin dış çizgileriyle fon arasındaki yumuşak geçişler) üslubunun etkileri görülür. Floransalı din reformcusu Dominiken Girolamo Savonarola'nın ölümünden duyduğu üzüntü ile 1500'de Dominiken tarikatına kanılarak resim yapmayı bıraktı. Yeniden resim yapmaya 1504'te başladı. 1507'de tamamlanan ve Floransa Akademi Galerisi'nde bulunan "Aziz Bernardo'nun Hayali" adlı yapıtı, Yüksek Rönesans sanatının ideal ilkelerini özümlediğini ortaya koyar.

1508'de Venedik'e giden Bartolomeo, orada gördüğü Giovanni Bellini'nin geç dönem yapıtlarından çok etkilendi. Bu etki, "İsa'nın Babası Tanrı ile Sienalı Aziz Catherine ve Meddeli Meryem" (1509) adlı yapıtındaki yoğun atmosfer ışığında ve görkemli figürlerde, kompozisyonda Bellini'nin tahta

oturtulmuş Madonna'larından esinlenmiş olduğu "Aziz Catherine'nin Mistik Evliliği" (1512, Uffizi Galerisi, Floransa) adlı resmindeki loş renklerde görülür.

Bartolomeo 1514'te Roma'ya giderek Raffaello'nun olgun dönem yapıtlarını ve Michelangelo'nun Sistene Şapeli'nin tavanındaki fresklerini gördü. Bu gezinin sonuçları, her ikisi de Floransa'daki Uffizi Galerisi'nde bulunan "Yunus" ve "İşaya" ile Floransa'da Pitti Sarayı'ndaki "Aziz Marko" tablolarının dev boyutlu figürlerinde kendisini gösterir. Resim içinde durdukları nişlerin dışına taşan bu dev figürler, doğal olmayan gergin pozlarla bükülmüştür. Ama Michelangelo üslubundaki zorlamalar, Bartolomeo'nun dingin kişiliğine uymamıştır. Gerçekten de Floransa'da Pitti Sarayı'ndaki y. 1515 tarihli "Pietà" adlı yapıtında onun eski üslubuna döndüğü görülür. Neredeyse yalnızca dinsel konuları resimleyen Bartolomeo'nun sanatı genelde tutucu bir nitelik taşır.

Bartolomeus (AZİZ) (ü. İÖ 1. yüzyıl; yortu günü: Katolik Kilisesinde 24 Ağustos'ta, Ortodoks kiliselerinde değişik tarihlerde kutlanır), Hz. İsa'nın On İki Havarisi'nden biri. Havarî listelerinde dördünde (Markos 3:18, Matta 10:3, Luka 6:14, Resullerin İşleri 1:13) adının geçmesi dışında, Yeni Ahit'te Bartolomeus'la ilgili başka bilgi yoktur. Soyadı olarak Bartolomeus, Tolmai ya da Talmai'nin oğlu (İbranice bar: "oğul") anlamına gelir. Dolayısıyla, bir ilk adının da olması gerekir. Bu nedenle ve Yeni Ahit'teki listelerde hep Havarî Filipus'la birlikte adı geçtiği için, 9. yüzyıldan bu yana, Yuhanna İncili'nde sözü edilen Natanael ile özdeşleştirilir. Yuhanna'ya göre İsa, Filipus ile Natanael'i birlikte yanına çağırır ve Natanael'i görünce, "İşte, kendisinde hile olmayan gerçek bir İsraili" der (Yuhanna 1:47). Bu özdeşleştirme, hem başka metinlerde adına rastlanmayan Bartolomeus'un Havarî listelerinde yer alışı, hem de İsa'dan aldığı çağrı Yuhanna İncili'nde açıkça belirtilen Natanael'in bu listelerde bulunmamasını açıklamayı amaçlar. Bu varsayım doğrusu, tam adı Natanael bar Tolmai olmalıdır.

Kaisareia piskoposu Eusebios, kilise tarihi üzerine 4. yüzyılda kaleme aldığı kitapta, İskenderiyeli Aziz Pantanos'un, 2. yüzyılda Hindistan'a gittiğinde Bartolomeus'tan kalma İbranice bir Matta İncili bulunduğunu aktarır. İnanışa göre Bartolomeus, ayrıca Etiyopya'da, Mezopotamya'da, Parthia'da (bugün İran'da) ve Lykaonia'da (Konya) İncil'i yaymaya çalışmıştır. Babil kralı Astyages'in buyruğuyla Albanopolis'te (bugün Başkale yöresi, Van) kırbaçlanıp boynu vurularak öldürüldüğü anlatılır. Bartolomeus'un kemiklerinin, Roma'da Tiber kıyısındaki Aziz Bartolomeus Kilisesi'ne taşındığına inanılır.

Bartolozzi, Francesco (d. 21 Eylül 1727, Floransa - ö. 7 Mart 1815, Lizbon), İngiltere kralı III. George'un hizmetinde çalışmış Floransalı oymabaskı sanatçısı.

Bir kuyumcunun oğluydu. Floransa'da resim eğitimi gördükten sonra Venedik'te oymabaskı öğrendi ve mesleğe Roma'da başladı. 1764'te, 40 yıl süreyle kalacağı Londra'ya davet edildi. Koruyucusu III. George için çok sayıda oymabaskı gerçekleştirdi. Bunlar arasında Holbein'in Windsor'daki desenlerinden yaptıkları da vardı. Ayrıca, İtalyan ustalarının ve çağın gözde ressamlarından olan dostları Giovanni Cip-

niani ve Angelica Kauffmann'ın yapıtlarından da birçok oymabaskı yaptı. Kırmızı tebeşir oymabaskı yöntemini yaygınlaştıran o oldu. 1802'de Ulusal Akademi'nin müdürü olması için Lizbon'a davet edildi. Oğlu Gaetano Stephano da (1757-1821) oymabaskı sanatçısıydı.

Bartolus, SASSOFERRATOLU (d. 1313/14, Sassoferrato, Papalık Devletleri - ö. 1357, Perugia), I. Iustinianos'un yasa derlemesi üzerine yorumlarıyla tanınan hukukçu. 14. yüzyıl ortalarından sonra Kuzey İtalya'da Roma hukuku üzerine açıklama ve yorumlar kaleme alan bir grup hukukçunun en ünlüsüdür.

Bu grup, y. 1125'ten sonra çoğunlukla Bologna'da ürün vermiş hukuk yazarlarının yerini aldı. Bartolus ve meslektaşları, öncekiler gibi kısa paragrafları ya da tek tek sözcükleri açıklamak yerine, Bizans kralı I. Iustinianos'un (6. yy) sistemleştirdiği *Corpus Iuris Civilis*'te ve kilise hukukunda yer alan genel hukuk kavramlarıyla ilgilenirdi. Bartolus, Perugia'da hukuk dersleri de veriyordu. 1343'ten sonra, Bartolus'un bu görevde kaldığı süre boyunca, Perugia'daki hukuk okulu Bologna okuluna rakip oldu. Bartolus'un, deliller ve dava bakma usulü konusunda da incelemeleri vardır.

Barton, Clara, tam adı CLARISSA HARLOWE BARTON (d. 25 Aralık 1821, Oxford, Massachusetts - ö. 12 Nisan 1912, Glen, Echo, Maryland, ABD), Amerikan Kızılhaç Örgütü'nün kurucusu, "savaş alanlarının meleği" olarak tanınan yardımsever.

Massachusetts ve New Jersey'de 18 yıl öğretmenlik yaptıktan sonra Washington D. C.'ye taşınarak, ABD Patent Dairesi'nde memur oldu. İç Savaş'ın patlak vermesi üzerine yaralı askerlere yardım amacıyla erzak toplayıp dağıtan bir büro kurdu. 1865'te Başkan Abraham Lincoln'ın isteğiyle, kayıp insanların bulunmasına yardımcı olacak bir kayıt bürosu kurdu. 1869-70'te, dinlenmek için gittiği Avrupa'da Fransız-Alman Savaşı patlak verince gene savaş yaralılarına erzak dağıtmaya başladı.

Avrupa'dayken Uluslararası Kızılhaç Örgütü'yle birlikte çalıştı, 1881'de Amerikan Kızılhaç Örgütü'nü kurdu. 1882'de, yaralı ve hasta askerlerin tedavisi ve savaş tutsaklarıyla ilgili işlemler konusundaki Cenevre Antlaşması'nı ABD'nin de imzalamasını sağladı. Ayrıca Kızılhaç tüzüğünde değişiklik yapılarak, yardım etkinliğinin yalnızca savaş dönemiyle sınırlı olmaktan çıkartılıp kıtlık, sel, deprem, kasırga gibi afetler ve salgın hastalıklara da yaygınlaştırılmasına önayak oldu.

1880'ler ve 1890'larda, doğal afetlerden zarar görenlere yardım dağıtımını yönetti. 1898'de İspanyol-Amerikan Savaşı sırasında Küba'da çalıştı. Görevini keyfi biçimde yürüttüğü yönünde giderek artan eleştiriler üzerine, örgüt içinde daha büyük bir çekişme doğmasını önlemek amacıyla 1904'te Amerikan Kızılhaç Örgütü'nün başkanlığından istifa etti. Yapıtları arasında, *History of the Red Cross* (1882; Kızılhaç'ın Tarihi) ve *The Red Cross in Peace and War* (1899; Savaş ve Barışta Kızılhaç) sayılabilir.

Barton, Derek H(arold) R(ichard) (d. 8 Eylül 1918, Gravesend, Kent, İngiltere), uzamsal yerleşim çözümlemesinde (karmaşık moleküllerin üçboyutlu geometrik yapılarının incelenmesi) organik kimyanın önemli bir dalı durumuna getiren araştırmalarıyla 1969 Nobel Kimya Ödülü'nü Norveçli Odd Hassel ile paylaşan İngiliz kimyacı.

1945'te İmparatorluk Fen Bilimleri ve Teknoloji Yüksekokulu öğretim kadrosuna katıldı ve önce yardımcı öğretim üyesi, sonra araştırmacı olarak görev yaptı. 1949-50'de Harvard Üniversitesi'nde konuk profesörken, uzamsal yerleşim çözümlemesinde yeni ufuklar açacak olan çalışmalarına başladı. 1950'de yayımladığı bu çalışmaları kısa sürede bilim çevrelerinin dikkatini çekti ve organik kimyada bir devrim yarattı.

1950'de Londra Üniversitesi'ne bağlı Birkbeck College'da öğretim üyesi olan Barton, 1955-57 arasında Glasgow Üniversitesi'nde, daha sonra İmparatorluk Fen Bilimleri ve Teknoloji Yüksekokulu'nda organik kimya profesörlüğü yaptı. 1960'ta, aldosteron hormonunun biresim yoluyla elde edilmesini sağlayan Barton tepkimesini buldu.

Barton, Sir Edmund (d. 18 Ocak 1849, Sidney - ö. 7 Ocak 1920, Medlow, Yeni Güney Galler, Avustralya), Avustralya'da federasyon hareketini başanlı bir sonuca götürerek 1901'de ülkenin ilk başbakanı olan devlet adamı.

1879'da, Yeni Güney Galler'in Yasama Meclisi'ne girdi. 1883-87 arasında meclis başkanı olarak görev yaptı; 1889 ve 1891-93'te başsavcılık görevinde bulundu. 1891'de federasyon hareketinin önderliğini üstlendi ve o yıl toplanan federal konferansta, daha sonra Avustralya Uluslar Topluluğu Anayasası'nın temelini oluşturacak taslağı biçimlenmesine katkıda bulundu. Anayasa tasarı, 1893'te meclisten geçti. Sonraki dört yıl boyunca Barton, anayasanın halk tarafından onaylanması için yoğun bir kampanyaya girişti. Anayasaya son biçimini veren 1897-98 federal konferansı yönetti.

1900'de yeni anayasanın Parlamento'dan geçmesini sağlamak amacıyla İngiltere'ye gitti, aynı yılın sonlarında döndüğünde başbakan oldu. 1902'de "sir" unvanı aldı. Yeni kurulan Avustralya Parlamentosu'nun partizan havasında hiçbir zaman tümüyle rahat edemeyen Barton, 1903'te başbakanlıktan çekildi ve 1920'ye değin Avustralya Yüksek Mahkemesi'nde yüksek hâkimlik görevinde bulundu.

Barton, Elizabeth, lakabı KENTİN RAHİDESİ (d. 1506, Kent - ö. 21 Nisan 1534, Londra, İngiltere), kehanetleriyle Kral VIII. Henry'nin eş değiştirmesine karşı halkın tepkisine yol açan ve bu yüzden idam edilen meczup.

Canterbury başpiskoposu William Warham'ın malikânesinde hizmetçi olarak çalışırken hastalandı; yaklaşık 1525'te esime nöbetleri geçirmeye ve kehanetler sayıklamaya başladı. Ünü hemen yayıldı, çevresinde kiliseden ve halktan bir müritler topluluğu oluştu. Ama kehanetleri gizemli olmaktan çıkıp gitgide daha açık seçik olmaya başladı. Aragonlu Catherine'le evliliğine son vermekten vazgeçmez ve Anne Boleyn'i terk etmezse korkunç olaylarla karşılaşacağı söyleyerek VIII. Henry'yi tehdit etti. Bir kez de kralı yüz yüze uyardı.

Henry'nin Anne'le evlenmesinden sonra Barton'ın kehanetleri artık ihanet düzeyine yaklaşıncı, Canterbury'nin yeni başpiskoposu Thomas Cranmer bir soruşturma başlattı. Barton, tutuklanıp sorguya çekildiğinde esrimelerinin düzmece, aldığı vahiylerin de yalan olduğunu itiraf etti. Bunun üzerine parlamento tarafından ölüm cezasına çarptırıldı ve cezası, Londra dışındaki Tyburn'da infaz edildi. Gerçi ifadesi işkencesiz alınmıştı, ama yalnızca korku ve şaşkınlık sonucunda da itirafı bulunmuş olabirdi. Çünkü hiç eğitim görmemişti ve çok da akıllı sayılmazdı. Büyük olasılıkla davranışlarında çok içtendi ve başkalarını aldatmaktan çok, kendisi aldatılmıştı.

bartonella enfeksiyonu, BARTONELLA'ya da CAIRION HASTALIĞI olarak da bilinir, *Rickettsiales* takımının *Bartonellaceae* familyasından bir riketsiya türünün (*Bartonella bacilliformis*) neden olduğu, yalnızca Güney Amerika'da görülen bulaşıcı hastalık. Hastalık, birbirinden farklı iki klinik evre gösterir: Oroya humması ve Peru verrugası (*verruca peruana*). Akut evre olan Oroya humması, birdenbire başlayan ateşli bir kansızlıkla, kemik ve eklem ağrılarıyla tanımlanır ve tedavi edilmedikçe çoğu kez ölümle sonuçlanır. Kızamık küçük kabarcıklar ve sigiller biçimindeki iyi huylu deri lezyonlarıyla tanımlanan Peru verrugası ise genellikle Oroya hummasını izleyen bir evredir; ama daha önce hiçbir belirti vermemiş kişilerde görülebilir. Bu deri lezyonlarının, Oroya hummasını atlatan kişilerde gelişen bağışıklığın bir belirtisi olduğu sanılmaktadır; bu hastalığı geçirmiş kişilerin ikinci bir kez yakalanması oldukça ender görülür.

Bartonella enfeksiyonu, And Dağlarının Peru, Ekvador ve Kolombiya sınırları içindeki bölgelerinde çok yaygın olan ve geceleri kan emen, *Phlebotomus* cinsinden bir tür tatarcık sineğinin sokmasıyla insanlara bulaşır. Bazı antibiyotiklere çok iyi yanıt veren hastalığın denetim altına alınabilmesi, doğrudan doğruya taşıyıcı sineklerin yok edilmesine dayanır.

Bartoniye Kat, Eosen Bölümde (y. 54-38 milyon yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının başlıca bölümü ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi. Eosen Bölümün orta ve üst zaman dilimleri arasında oluştuğu kabul edilir. Adını Büyük Britanya'nın Hampshire Havzasındaki Barton yakınlarında saptanan yüzey oluşumlarından almakla birlikte aynı katmana Fransa'nın Paris Havzasında da rastlanır. Barton yataklarının tanıtıcı özelliği, birbirini izleyen kil ve kum katmanlarından oluşmasıdır. Bu katmanların başlıca içeriği, yalnızca deniz ortamında, çok yavaş tortullaşma koşullarında oluşan ve demir içeren yeşilimsi glaukonit mineralidir. Barton yataklarının çoğunda bol miktarlarda görülen yumuşakçalar grubundan deniz fosilleri üst bölümlere doğru giderek azalır ve yerlerini tatlısu fosillerine bırakır. Barton katmanları, Eosen Bölümdeki deniz ilerlemesinin sonlarına denk düşer. Bu olayın ardından denizin yerini giderek tatlı su almış ve ormanlar, savanalar ve ılıman iklimin egemen olduğu kara koşullarına dönüş başlamıştır.

Bartu, Can (d. 31 Ocak 1936, İstanbul), Türk futbolcu, basketbolcu ve spor yazarı. Altı yıl İtalyan takımlarında futbol oynamıştır.

Basketbola 12 yaşında Modaspor minikler takımında başladı. 1955'te Fenerbahçe'ye geçti ve A takımında yer aldı. İlki Macaristan'u karşı olmak üzere altı kez basketbol millî takımında oynadı. Aynı zamanda yekûlar takımında da futbol oynuyordu. 1956'da Fenerbahçe A takımında ilk resmî maçına çıktı. Bir süre basketbolla futbolu bir arada yürüttükten sonra futbolda karar kıldı. 1961'de İtalya'nın Fiorentina takımına transfer oldu. Buradan 1963'te Venezia, 1965'te Lazio takımlarına geçti. 1967'de yurda döndüğünde yeniden Fenerbahçe'ye girdi. Futbolda 28 kez millî formayı giydi ve beş kez millî takım kaptanlığı yaptı. Genellikle forvette, sağık ve solık olarak oynadı. 1958'de Türkiye-Macaristan millî maçında Turgay'ın sakatlanması üzerine son yedi dakikaya kaleyi korudu. Özellikle sol ayağını kullanması ve tekniği ile tanınıyordu. 1970'te futbolu bıraktıktan sonra spor yazarlığına

başladı, *Milliyet*, *Tercüman* ve *Sabah* gazetelerinde futbol eleştirileri yazdı.

Baruch, Bernard (Mannes) (d. 19 Ağustos 1870, Camden, Güney Carolina - 6. 20 Haziran 1965, New York kenti, ABD), ABD başkanlarına danışmanlık görevinde bulunan maliyeci. II. Dünya Savaşı'ndan sonra BM'de atom enerjisinin uluslararası denetimiyle ilgili politikanın oluşmasına katkıda bulunmuştur.

1889'da New York City College'dan mezun oldu. Önce bir keten işletmesinde, sonra da Wall Street'de borsa simsarlarının yanında yardımcı eleman olarak çalıştı. Yıllar geçtikçe borsa spekülâtörlüğünden bir servet kazandı. 1916'da Başkan Wilson tarafından Ulusal Savunma Konseyi Danışma Kurulu üyeliğine atandı. I. Dünya Savaşı sırasında Savaş Sanayileri Kurulu başkanlığına getirildi. Versailles Barış Konferansı'nda, Yüksek Ekonomik Konsey üyesi, ayrıca barış koşulları konusunda Başkan Wilson'ın kişisel danışmanıydı. II. Dünya Savaşı sırasındaki ekonomik seferberliğe uzman olarak katkıda bulunan Baruch, yönetsel bir konumu olmamasına karşın Başkan Roosevelt'e de danışmanlık etti.

Barundiler bak. Rundiler

Barungular bak. Rungular

Baruni, BARAUNI ya da BERUNI olarak da bilinir, Hindistan'ın kuzeydoğusundaki Bihar eyaletine bağlı Begusarai ilinde kent. Ganj Irmağının kuzeyinde yer alır. Begusarai kentsel yoğunlaşma alanının parçasıdır. Eskiden Chuldabhaç olarak biliniyordu, 1961'de Phulvaria ile birleşti. Bir tarımsal ticaret merkezi olan Baruni, ana karayolu ve demiryolu bağlantılarından yararlanır, ayrıca kente feribot seferleri yapılır. Ama kent, petrol arıtım tesisi ve termal enerji santraliyle daha çok bir sanayi kompleksidir. Baruni'de Bhagalpur Üniversitesi'ne bağlı bir yüksekokul bulunur. Nüfus (1981) 56.366.

barut, ateşli silahlarda kullanılan çeşitli patlayıcı karışımların ortak adı. Geliştirilen ilk patlayıcı türü, güherçile (potasyum nitrat), kükürt ve odunkömürü karışımından oluşan kara baruttur. Belirli oranlarda karıştırılarak hazırlanan kara barut, ateşlendiğinde hızla yanar ve çevresindeki geniş bir alana beyazımsı bir gaz yayar. Dar bir hacime sıkıştırıldığında bu gaz, patlatma amacıyla ya da mermi gibi cisimlerin itilip fırlatılmasında kullanılabilir. Kolaylıkla ateşlenebilen kara baruttan askerlik alanında ateşleme fişeklerinde, tapalarda, fûyelerde ve manevra fişeklerinde büyük ölçüde yararlanır. Ayrıca karışımına giren maddelerin oranları ayarlanarak, ihtiraklı (gecikmeli) tapalarda, işaret ve aydınlatma fişeklerinde, ateşleyicilerde ve eğitim bombalarında kullanılır. Kara barutun yanma hızı, değişik boyutlarda taneler kullanılarak ayarlanabilir.

Kara barutun ilk olarak Çinliler tarafından geliştirildiği ve 10. yüzyıla değin aydınlatmada ve işaret fişeklerinde kullanıldığı sanılmaktadır. Ama bu ilk barut türünü önce Arapların bulduklarına ilişkin bazı kanıtlara da rastlanmaktadır. 1304'te Araplar tarafından geliştirilen ilk ateşli silah, kimi aksam-ları demirden yapılmış bir bambu kamışından oluşuyordu ve kara barut kullanarak ok atıyordu. Kara barutun Avrupa'da ateşli silahlarda kullanımı 14. yüzyılda başladı; madencilik ve yol yapımı gibi barışçı amaçlarla kullanımına ise 17. yüzyılın ikinci yarısında geçildi.

1860'lardan başlayarak ateşli silahlarda kara barutun yerini ilk dumsız barut türü olan pamuk barutu ile öteki nitroselüloz türleri aldı. Kara barutun, bileşimindeki maddelerin kimyasal tepkimelere girmesi sonucu patlamasına karşılık nitroselüloz, hızla ayrılarak ve bu arada sıcak gazlar ve buharlar oluşturarak patlayan bir kararsız bileşiktir. Nitroselüloz, pamuk ya da kâğıt hamuru gibi çeşitli selüloz türlerinin nitrik asit ve sülfürik asitle nitrolanması yöntemiyle hazırlanır. İlk yapım teknikleri, asit artıklarını tümüyle temizlemekte çoğu kez başarısız olamıyor, bu da patlayıcının beklenmedik biçimde aniden ayrışmasına yol açabiliyordu. Bugün ise nitroselüloz yapımında, asit artıklarını ve ayrışmaya yol açabilecek öteki maddeleri nötrleştirilen özel bileşikler kullanılır. Nitroselülozun patlama özellikleri, nitrolama düzeyine ve tanelerinin büyüklüğüne ve biçimine bağlı olarak değişir. Bugün üretilen barut türleri, çoğunlukla nitroselülozdan ya da nitroselüloz ile nitroglicerine(*) karışımından oluşur.

Barut, Asım Orhan (d. 24 Haziran 1926, Malatya), matematiksel fizik, yüksek enerji fiziği ve parçacık fiziği alanındaki çalışmalarıyla tanınan Türk fizikçi.

1949'da Zürich Teknik Üniversitesi'ni (ETH) bitirdi. Aynı kentte Uygulamalı Fizik Enstitüsü'nde araştırmacı olarak çalıştı. 1952'de doktora tezini verdi. 1953'te ABD'ye giderek Chicago Üniversitesi'nde kuramsal fizik ve matematik okudu. 1954-55'te İngiltere'deki Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Reed College'da, 1956'da Kanada'daki Montreal Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. 1956'dan 1959'a değin ABD'de Syracuse Üniversitesi'nde, 1961-62'de de Berkeley Üniversitesi'nde Lawrence İsimli Laboratuvarı'nda çalıştı. 1962'de Colorado Üniversitesi'nde profesör oldu; 1969'da Ankara Üniversitesi'nde, 1978'de de Boğaziçi Üniversitesi'nde konuk profesör olarak dersler verdi. 1982'de Yüksek Enerji Fiziği Araştırma Okulu'nun yöneticiliğine getirildi. Aynı yıl TÜBİTAK Bilim Ödülü'ne ve Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin onur doktoru unvanına değer görüldü.

Barut'un kuramsal fizik alanındaki en önemli çalışmaları, kuantum mekanizminin grup gösterimlerini, dinamik problemlerine, saçılma matrisi kuramını da parçacıkların elektromagnetik ve zayıf etkileşimlerine uygulamasıdır.

Matematiksel fiziğe ve parçacık fiziğine en büyük katkısı ise, elektrodinamik daha karmaşık sistemlerin, örneğin protonun göreceli anlatımı için sonsuz bileşenli spinor grup denklemlerini geliştirmiş olması ve maddenin yapısını, tam kararlı iki parçacık olan elektron ile nötrinolar arasındaki elektromagnetik etkileşimlere bağlayan basit bir madde modeli önermiş olmasıdır. *Electronenoptische und Statistisches Verhalten der Gittervervielfacher* (1951; Işığöğaltıcıların Elektrodinamik ve İstatistiksel Davranışı), *Electrodynamics and Classical Theory of Fields and Particles* (1964; Alanların ve Parçacıkların Elektrodinamik ve Klasik Kuramı), *The Theory of the Scattering Matrix* (1967; Saçılma Matrisleri Kuramı), *Dynamical Groups* (1972; Dinamik Gruplar), *Representations of Noncompact Groups and Application* (1977; Tiksiz Olmayan Grup Gösterimleri ve Gönderim) başlıca yapıtlarıdır.

Barut Komplosu, İngiliz Katoliklerinin, 5 Kasım 1605'te Parlamento'yu havaya uçurarak Kral I. James'i, kraliçeyi ve kralın büyük oğlunu öldürmek amacıyla düzenledikleri komplo.

Komplonun elebaşı Robert Catesby(*) ve dört suç ortağı Thomas Winter, Thomas Percy, John Wright ve Guy Fawkes(*), kralın, bakanların ve Parlamento üyelerinin öldürülmesiyle çıkacak kargaşada Katoliklerin ülkeye egemen olabileceğini umuyorlardı. 1605 ilkbaharında, Westminster'daki sarayın altına kadar uzanması olan bir mahzen kiraladılar. İspanyol Felemenki'ndeki savaştan dönen Guy Fawkes mahzene en az 20 fiş barut yerleştirdi ve komplocular, Parlamento'nun toplanma tarihine değin bir araya gelmemek üzere ayrıldılar.

Bu arada Catesby daha geniş destek bulabilmek amacıyla gruba başkalarını da katmaya çalıştı. Bunlardan biri olan Francis Tresham, Katolik akrabası Lord Monteagle'i 5 Kasım'da Parlamento'ya gitmemesi için uyardı. Monteagle da komployu hükümete duyurdu. 4 Kasım'ı 5 Kasım'a bağlayan gece Fawkes, mahzende yakalandı ve gördüğü işkence sırasında öteki komplocuların da adlarını açıkladı. Teslim olmayan Catesby, Percy ve öbür iki komplocu, çatışma sırasında öldürüldü; ötekiler ise, yargılanarak idam edildi (31 Ocak 1606).

Olaydan sonra Protestanlar, Katoliklerden eskisinden de çok kuşkulananmaya başladılar ve Anglican ayinlerine katılmayanlara para cezası öngören yasa sıkı bir biçimde uygulanmaya başladı. Ocak 1606'da Parlamento, 5 Kasım'ı şükran günü ilan etti. Guy Fawkes Günü olarak da bilinen 5 Kasım, bugün de sokaklarda komplocuların temsil eden kuklalar dolaştırılarak ve havai fişekler atılarak kutlanır.

Baruta, Venezuela'nın kuzeyindeki Miranda eyaletinin kuzeybatısında kent. Merkezi dağlık bölgede yer alır. Önceleri kahve, kakao ve şeker kamışı üretilen verimli bir tarımsal bölgenin ticari merkeziyken, giderek Caracas metropoliten alanının önemli bir banliyösü oldu. Baruta ile Caracas arasında, 16 km'lik bir ekspres karayolu uzanır. Nüfus (1990 tah.) 279.614.

barutağacı (*Rhamnus frangula* ya da *Frangula ulmus*), cehrigiller (*Rhamnaceae*) familyasından odunsu çalı ya da küçük ağaç. Asya'nın bausı, Afrika'nın kuzeyi ve Avrupa'da yaygın olan barutağacı Türkiye'de Kuzey ve Orta Anadolu dağlarında yetişir. Kömürü kara barut yapımında kullanıldığı için "barutağacı" adını almıştır. 5-6 m uzunluğa kadar büyüyeabilen bitkinin koyu renkli, sık ve parlak yaprakları sonbaharda sarıya döner. Genellikle oval olan, 3,5-6 cm uzunluğundaki yapraklar alması olarak di-

Barutağacı (*Rhamnus frangula*)
Sven Sorelius

zılmıştır. Küçük beyaz çiçeklerin 2-10 kadan bir araya gelerek kümeler oluşturur. Bunların döllenmesiyle gelişen küçük, kırmızı meyveleri olgunlaştığında kararır. Dallannın kabukları müşhil olarak kullanılan barutağacının bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilen çeşitleri de geliştirilmiştir.

Barutağacının Türkiye'ye özgü bir alttürü olan *R. f. pontica* yalnız Trabzon, Rize ve Artvin ormanlarında yetişir.

Barutçu, Faik Ahmet (d. 1894, Trabzon - ö. 14 Mart 1959, Ankara), Türk siyaset adamı. Özellikle çok partili dönemde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) önde gelen sözcülerinden biri olarak tanınmıştır.

Faik Ahmet Barutçu
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Trabzon eşrafından Hacı Ahmet Bey'in oğuydu. Darülfünun Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1919). Trabzon'da Milli Mücadele'yi destekleyen *İstikbal* (1918-22) gazetesini çıkardı. Babasıyla birlikte Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin kurucuları ve yönetim kurulu üyeleri arasında yer aldı (Şubat 1919). Milli Mücadele eresinde, Trabzon'da merkezi bürokratik denetimin artmasına karşı bir tepki oluştu. Faik Ahmet Bey de tepki gösterenler arasındaydı. 1923-38 arasında siyasetten oldukça uzak durdu. 1939'da CHP'den Trabzon milletvekili oldu ve 1954-57 dönemi dışında, sürekli olarak TBMM'de bulundu. 1943'te CHP 6. Kurultayı'nda genel yönetim kuruluna seçildi. Çok partili yaşama geçiş sürecinde parti içinde etkin bir rol oynadı. Birinci ve İkinci Hasan Saka hükümetlerinde devlet bakanlığı ve başbakan yardımcılığı yaptı (Eylül 1947 - Ocak 1949). 1950'de CHP iktidarı yitirdikten sonra, CHP meclis grup başkan vekili oldu. CHP adına konuşmalarıyla, Demokrat Parti'nin çeşitli uygulamaları karşısında demokrasiyi ve basın özgürlüğünü savunan yazılarıyla ön planı çıktı. CHP içinde, siyasal katılımın arttığı, halkla ilişki kurmanın önem kazandığı yeni siyasal ortama uyabilen, popülist bir söylem kullanmayı başarabilen bir siyaset adamı olarak kendini gösterdi. Anıları daha sonra derlenerek *Siyasi Anılar, 1939-1954* (ös 1977) adıyla yayımlandı.

Barutçu, Şinasi (d. 1906, İstanbul - ö. 15 Mart 1985, İstanbul), Türkiye'de fotoğrafçılığın yaygınlaşması ve kurumlaşmasına katkılarıyla tanınan fotoğraf sanatçısı, ressam. İstanbul Muallim Mektebi'ni bitirdi (1926). Almanya'da mesleki öğrenim gördü. 1932'de Türkiye'ye dönerek Gazi Terbiye Enstitüsü'ne yazdı, grafik sanatlar ve fotoğraf öğretmeni olarak atandı. 1943'te Basın-Yayın Umum Müdürlüğü fotoğraf servisi şefliğine getirildi. 1945'te Türkiye'nin ilk fotoğraf dergisi olan *Foto'yu* çıkardı. Türkiye'nin ilk fotoğraf kulübü olan Türkiye Amatör Foto Kulübü'nü (TAFK) kurdu. 1953'te Marshall Fotoğraf Yarışması'nda montajlarıyla ilk üç dereceyi kazanması

üzerine, fotoğraf ve film konusunda inceleme yapmak üzere ABD'ye davet edildi. 1961'de İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü'

Şinasi Barutçu
Ergün Barutçu Arşivi

ne öğretmen olarak atanan Barutçu, bu görevini 1970'te emekli olana değin sürdürdü.

Görsel eğitimin Türkiye çapında yaygınlaşması için çaba harcayan Barutçu, Ankara ve İstanbul'da Halkevleri, Polis Enstitüsü gibi kurumlarda fotoğraf kursları düzenledi. Köln kentinin en güzel fotoğraflarını çektiği için kendisine Köln Fahri Hemşehrilik Beratı verildi. Fotoğrafçılıkla birlikte sürdürdüğü suluboya resim çalışmalarını İstanbul'da iki kez sergiledi (1978 ve 1982). *Diya* (1945), *Film* (1954), *Kısa Nömler* (1945) ile *İlköğretim Gazetesi*'nde çıkan yazılarını derlediği *Foto Konuşmaları* (1947) ve oğlu Ergün Barutçu ile birlikte hazırladığı *Fotoğrafide Kompozisyon* (1975) başlıca yapıtlarıdır. FOTOGEN Fotoğraf Sanatı Derneği tarafından 1988'den beri Şinasi Barutçu Kupası adlı bir yarışma düzenlenmektedir.

baruthane, BARUTHANE-İ AMİRE olarak da bilinir, Osmanlı ordusu ve donanması için barut üretilen yerlere verilen ad.

İlk baruthane, II. Bayezid döneminde (1481-1512) İstanbul'da Atmeydanı'nda kuruldu. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre, 17. yüzyılda İstanbul'un Ayasofya, Kâğıthane, Şehremini ve Unkapanı gibi birçok semtinde de baruthaneler ve barut mahzenleri vardı. Haliç Tersanesi'nde ise, donanmanın barut ikmali için kullanılan bir Baruthane Kulesi bulunuyordu. İstanbul'un dışında Selanik, Gelibolu, İzmir, Konya, Trabluşşam, Van, Belgrad ve Bağdat'ta da küçük baruthaneler açılmıştı. Ayrıca Güneydoğu Anadolu'da, Sivas ve Malatya yörelerinde güherçille kalhanelerinde ilkel yöntemlerle barut yapılmaktaydı.

Yeniçerilerin ateşli silahlar kullanmaya başlamasından önce barut, yalnızca Cebeci Ocağı'nın gereksinimi olduğundan, bu ocağın serbarutü (barutçubaşı) baruthane nazırlığı yapardı. Yeniçerilere tüfek verilmesinden sonra, Yeniçeri Ocağı'nda da otçubaşının (barutçubaşı) komutasında bir barutçu birliği oluşturuldu. 18. yüzyıla değin tüfekotu ya da fitilotu denen ve ilkel yöntemlerle üretilen barutun iyileştirilmesi ve baruthanelerin modernleştirilmesi için Hollanda ve İngiltere'den uzmanlar getirildi. Yapılan incelemeler ve hazırlıklar sonunda İstanbul'daki bütün eski tesisler kapatılarak 18. yüzyılın ortasında Bakırköy'de, bir devlet kurumu niteliğinde Baruthane-i Amire kuruldu.

Gelibolu ve Selanik baruthaneleri de buraya bağlandı. Barut yapımı ve perdahı için Cebeci Ocağı'nda özel bir uzmanlık alanı geliştirildi. Buradan yetişen barutçu ya da otçuların sayısı 300 dolayındaydı. Kurum yönetimi Baruthane-i Amire emini denilen yüksek düzeyde bir kamu görevlisine bira-

kıldı; hesap işleri de Muhasebe-i Evvel'e (Baş Muhasabe) bağlı Baruthane-i Amire Hazinesi'nce yürütülmeye başladı. Ama bu düzenleme kısa dönemde yatırım ve verimlilik açısından olumsuz sonuçlar getirdi. Çünkü rüşvet ve yolsuzluğu önlemek düşüncesiyle emninlerin sık sık değiştirilmesi, üretimi artırıcı atılımları engellemekteydi.

Askeri alanda köklü yenilikler yapmayı tasarlayan III. Selim (hd 1789-1807), baruthanelerin ıslahını ikinci kez ele alan padişah oldu. Onun döneminde baruthaneler tek yönetim altında birleştirilerek Baruthaneler Nezareti oluşturuldu ve Avrupa'dan getirilen uzmanlar aracılığıyla Bakırköy'deki Baruthane-i Amire bir kez daha modernleştirildi. Küçükçekmece'nin Azadlı köyünde Azadlı Baruthanesi adıyla, eski güç kaynakları yerine su gücüyle işleyen yeni bir tesis kuruldu. Gelibolu ve Selanik baruthaneleri kapatıldı. Baruthaneler, 19. yüzyılın başında döner sermayeli ve yarı özerk bir kurum niteliği kazanarak 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Tophane Nezareti'ne bağlandı.

Bary, Heinrich Anton de (d. 26 Ocak 1831, Frankfurt-am-Main - ö. 19 Ocak 1888, Strasbourg), mantarların ve öbür asalakların bitkilerde hastalık yapıcı etkilerine ilişkin öncü çalışmalarıyla çağdaş mikolojinin (mantarbilim) ve bitki patolojisinin kurucusu olan Alman botanikçi.

Freiburg-im-Breisgau (1855-66), Halle (1867-72) ve Strasbourg (1872-88) üniversitelerinde botanik profesörlüğü yapan de Bary mantarların yaşam çevrimlerini inceleyerek, çağdaş uzmanlarca büyük ölçüde benimsenen bir sınıflandırma hazırladı. Konak bitki ile asalak arasındaki ilişkiyi ilk inceleyen botanikçilerden biri oldu ve mantarların konak bitkinin dokularına nasıl yerleştiğini ilk kez açıkladı.

Untersuchungen über die Brandpölze (1853; Sürme Mantarları Üzerine Araştırmalar) adlı yapıtında, bitkilerdeki pas ve sürme hastalıklarında görülen mantarların bu hastalıkların sonucu değil nedeni olduğunu açıkladı. 1865'te, buğday pası mantarının kadıntuzluğu bitkisini arakonak olarak kullandığını, buğday ve kadıntuzluğu gibi iki ayrı konak bitki olmaksızın gelişmesini tamamlamadığını kanıtlayarak çok konaklı asalak yaşamın (heteroesizm) ilk örneğini verdi. 1866'da, likenlerin bir mantar ile bir algın ortakyaşamları sonucunda oluştuğunu bulan de Bary, 1879'da iki ayrı canlının karşılıklı yarar ilişkisine dayanan ortakyaşamlarını tanımlamak için ortakyaşarlık (simbiyoz) terimini ortaya attı.

Ayrıca, algilerin eşeyli üreme biçimlenne ve civıkantarlarla ilişkin önemli araştırmalar yapan de Bary, *Vergleichen Anatomie der Vegetationsorgane der Phanerogamen und Farne* (1877; Tohumlu Bitkilerin ve Eğreltiotlarının Büyüme Organlarının Karşılaştırmalı Anatomisi) adlı kitabın yazarıdır.

Barye, Antoine Louis (d. 24 Eylül 1796 - ö. 29 Haziran 1875, Paris), özellikle hayvan heykelleriyle tanınan ve bu eğilimin bu akım niteliğine bürünmesini sağlayan heykeltci.

Bir kuyumcunun oğlu olan Barye 13 yaşında, orduya ait nesnelerin üstüne oyma baskılar yapan bir ustanın yanında çırak olarak çalıştı. Askerliğini yaptıktan sonra bir süre mücevher ticaretiyle uğraştı. 1817 dolaylarında heykel yapmaya başladı ve Géricault'nun romantik resimlerinden etkilendi. 1823'ten 1831'e değin Fauconnier adlı bir kuyumcu ile çalıştı.

Paris Botanik Bahçesi'nde kalıp yapımcısı olarak çalıştığı dönemde Barye'nin anatolo-

mik ayrıntıları tam olarak verebilme ve dinamik gerilimi betimleyebilme becerisi iyice gelişti. Bu, tuncdan döktüğü, birbirleriyle kavga eden ya da avlarını parçalayan yırtıcı hayvan heykellerinde özellikle belirgindir. Barye bunlardan başka birçok figür ve evcil hayvan grupları da yaptı.

Fırtınalı meslek yaşamı boyunca dönemin etkili sanat çevrelerine girip çıktı. 1827 Salon Sergisi'nde tunc portrelerini sergiledi. 1832'de Légion d'Honneur nişanıyla onurlandırıldı. 1834'te, sanat etkinliklerinin denetim altında tutulmasına karşı çıktı ve 1851'e değin bir daha sergi açmadı.

Napoléon'un, biri Ajaccio'da üstünde, öbürü Louvre'daki Saat Pavyonu'nun alınışında, iki önemli heykelini yaptı.

Barylamba, oldukça değişik görünümüyle ilgi çeken, soyu tükenmiş memeli cinsi. Kuzey Amerika'da, Geç Paleosen Bölümde (Paleosen Bölüm y. 65-54 milyon yıl önce)

Barylamba faberi, Colorado
American Museum of Natural History, New York

çökelmiş katmanlarda bulunan fosilleriyle tanınır. *Barylamba* 2,5 m'yi bulan uzunluğu, olağanüstü irilikteki gövdesi ve bacaklarıyla büyük bir hayvandır. Çok kalın ve güçlü kuyruğuna dayanarak arka ayaklarının üstünde kalkabildiği sanılmaktadır. Kafatası gövdesine oranla küçük ve kısa, beş parmaklı ayakları da küt ve geniştir. Toy-naklı memelilerin ilkel örneklerinde görülen köprücük kemikleri *Barylamba*'da yok olmamıştır. Paleosen Bölümün en iri hayvanlarından biri olan *Barylamba*'nın kolay çignenen yumuşak otlarla beslendiği sanılır.

baryon, hadronların (kuvarklardan oluşan ve kuvvetli etkileşimden etki altında davranan parçacıklar) başlıca iki sınıfından birini oluşturan parçacıkların ortak adı. Baryonlar, üç kuvarktan oluşan ağır temel (atomaltı) parçacıklardır. Protonlar ile nötronların yanı sıra başka parçacıklar da baryonlardır. (Hadronların öbür sınıfını, bir kuvark ile bir karşı kuvarktan oluşan mezonlar oluşturur.)

Baryonlar +1, karşı baryonlar ise -1 baryon sayısıyla tanımlanır. Örneğin, her biri 1 baryon sayılı bir proton ile bir nötron içeren bir atomun baryon numarası 2'dir. Baryonlar ile mezonlar arasındaki bileşim farklılığının yanı sıra spin farklılığı vardır: Bir baryonu oluşturan üç kuvark yalnızca buçuklu değerler üretir; buna karşılık mezonların spinlerinin toplamı her zaman tam sayı değerler verir.

Baryshnikov, Mikhail (Nikolayevich) (d. 27 Ocak 1948, Riga, Letonya SSC), bale dansçısı. 1980'den sonra New York'taki Amerikan Bale Tiyatrosu'nun (ABT) sanat yönetmeni olmuştur.

Leningrad'da (bugün Petersburg) Aleksandr Puşkin ile çalışan Baryshnikov, 18 yaşında Kirov Balesi'ne girdi. 1966'da Varna'da, 1969'da Moskova'da altın madalya aldı. Kısa zamanda *Premier danseur noble* oldu. Sergeyev'in *Hamlet*'inde (1970) ve Kasatkina ile Vassilov'un *Dünyanın Yararı* ly'nda (1971) başrolü oynadı. Nijinski Ödülü'nü ve SSCB Devlet Liyakat Ödülü'nü kazandı. 1974'te bir turne sırasında

ülkesine dönmeye karar vererek Kanada'da kaldı. Daha sonra Amerikan Bale Tiyatrosu'na katıldı. Burada Gelsey Kirkland ve daha birçok partnerle birlikte çalıştı. 1977'de *Findikkiran*, 1978'de *Don Kışot* balesini yönetmen-koreograf olarak sahnelledi. Aralarında Butler'in *Medea*'sı (1975), Neumeier'in *Hamlet Connotations*'ı (1975), Alley'nin *Pas de Duke*'ü (1976), Petit'in *Dame de Pique*'i de (1978) bulunan birçok balede başrolü canlandırdı. 1978'de George Balanchine yönetimindeki New York Kent Balesi'nde çalışmak üzere ABT'den ayrıldıysa da, 1980'de geri döndü ve 1989'a değin bu topluluğun sanat yönetmenliğini üstlendi. 1978'de *Dance Magazine*'in koyduğu ödülü kazanan Baryshnikov, sahne gösterilerinin yanı sıra *The Turning Point* (1977; Dönüm Noktası), *White Nights* (1986; Beyaz Geceler) ve *Dancers* (1987; Dansçılar) filmlerinde dansçı ve oyuncu olarak başrolde oynadı, çok sayıda televizyon programına çıktı. Ayrıca, Franz Kafka'nın *Die Verwandlung* (1912; Değişim, 1959, 1967) adlı öyküsünden uyarlanan tiyatro oyununda başrolü oynadı.

baryum (Ba), periyodik tablonun IIa grubunda yer alan toprak alkali metaller grubundan kimyasal element. Element olarak metalurjide, bileşikler ise fişekçilikte, petrol madenciliğinde ve radyolojide kullanılır.

Özellikleri, bulunduğu yerler ve kullanım alanları. Kurşundan biraz daha sert olan baryumun yeni kesilmiş yüzeyleri gümüş gibi parlak beyaz renktedir. Doğada her zaman başka elementlerle bileşikler halinde bulurur. 1774'te İsveçli kimyacı Carl Wilhelm Scheele, pirolüsit (manganez dioksit) mineralinin yapısında az miktarda yeni bir bazın (baryum oksit) bulunduğunu belirleyerek, bu bazdan ürettiği baryum sülfat kristallerini, manganez elementinin bulucusu olan Johan Gottlieb Gahn'a yollamıştı. Bir ay sonra Gahn, bari mineralinin de baryum sülfattan oluştuğunu açıkladı. Elektrik pilinin kullanıma girmesinden sonra, 1808'de Sir Humphry Davy, baryumu elektroliz yoluyla element halinde ayırmayı başardı.

Baryum minerallerinin yoğunluklarının yüksek olmasına karşılık, baryumun kendisi oldukça hafiftir. Baryum, temel olarak barit ve viterit mineralleri halinde yer kabuğunun yaklaşık yüzde 0,05'ini oluşturur. Sanayide üretilen baryum, erimiş baryum klorürün elektroliziyle ya da baryum monoksit ve peroksit karışımının elektrikli vakum fırınında alüminyumla indirgenmesiyle elde edilir.

Baryum, havası boşaltılmış elektron lambalarında kalan eser haldeki gazlarla birleşerek tam bir boşluk (vakum) yaratmak için getter (ampul temizleyici) olarak, bakırın arıtılmasında indirgeyici olarak ve bazı alaşımların bileşeni olarak kullanılır. Nikelle oluşturduğu alaşım ısıtıldığında kolayca elektron saldırdığı için, elektron lambalarında ve buji elektrotlarında bu alaşımdan yararlanılır. 1939'da gerçekleştirilen deneylerde, atom numarası 92 olan uranyumun nötronlarla bombardıman edilmesinden sonra baryumun (atom numarası 56) ortaya çıkması, çekirdek bölünmesi olayının belirlenmesinde önemli bir adım olmuştur.

Doğada bulunan baryum, yedi kararlı izotopunun karışımıdır: Baryum-138 (yüzde 71,66), baryum-137 (yüzde 11,32), baryum-136 (yüzde 7,81), baryum-135 (yüzde 6,59), baryum-134 (yüzde 2,42), baryum-130 (yüzde 0,101) ve baryum-132 (yüzde 0,097). Ayrıca, kütle sayıları 126 ile 143 arasında sıralanan daha birçok radyoaktif izotopu elde edilmiştir. Baryum, bileşiklerinde +2 değerlidir. Çözültüde karbonat (CO_3^{2-}),

sülfat (SO_4^{2-}), kromat (CrO_4^{2-}) ya da fosfat (PO_4^{3-}) anyonları katılarak Ba^{2+} iyonu çökeltilir. Baryumun bütün çözünür bileşiklerini zehirlidir.

Baryum bileşiklerinin çoğu, sülfatın sülfüre indirgenmesi yöntemiyle üretilir. Doğada barit minerali olarak bulunan ve beyaz, ağır bir toz olan baryum sülfat (BaSO_4), bilinen bütün tuzlar içinde en az çözünenlerden biridir. Bu bileşik, kâğıt, kauçuk gibi maddelerin hazırlanmasında dolgu maddesi olarak ve mide-bağırsak kanalının X ışınlarıyla incelenmesinde bu ışınları geçirmeyen kontrast madde olarak çok kullanılır. Baryum sülfat ile çinko sülfür karışımı olan litopon ise parlak beyaz bir pigmenttir.

Baryum sülfat genellikle öbür baryum bileşiklerinden yararlanarak hazırlanır. En önemli baryum bileşiklerinden biri olan baryum karbonat (BaCO_3), elektroliz yoluyla klor ve alkali ortamında sülfatı ayırmak için kullanılır. Ayrıca, başka baryum bileşiklerinin elde edilmesinde seramik, optik cam ve değerli cam eşya üretiminde, hoparlörlerde kullanılan seramik miknatısların yapımında da baryum karbonattan yararlanır. Baryum karbonat, suda çözünmemesine karşılık maddenin salgıladığı hidroklorik asitte çözüldüğü için fare zehiri olarak da kullanılır.

Suda çözünen renksiz kristallerden oluşan baryum klorür ($\text{BaCl}_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$) laboratuvarlarda, çözünür sülfatların çöktürülmesinde etkin madde olarak, sanayide ise deri, kauçuk, kumaş ve fotoğraf kâğıdı üretiminde sodyum sülfatla birlikte beyaz pigment ve dolgu maddesi olarak, ayrıca ısıtma banyolarında kullanılır. Baryum peroksit (BaO_2) ise hidrojen peroksit ve oksijen üretiminde kullanılır. Sarı ve yeşil dalgalı boyunda ışık yayan uçucu baryum bileşikler, alevi sarımsı yeşil renge boyar. Baryumun azot-oksijen grubu (NO_3) ile oluşturduğu baryum nitrat ve klor-oksijen grubu (ClO_3) ile oluşturduğu baryum klorat, alevi renk verme özelliklerinden ötürü, yeşil sinyal ışıklarında ve aydınlatma fişeklerinde kullanılır.

atom numarası	56
atom ağırlığı	37,34
erime noktası	725°C
kaynama noktası	1.640°C
özgül ağırlığı	3,5(20°C'de)
birleşme değeri	2
elektronların yerleşimi	2-8-18-18-8-2 ya da (Xe)6s ²

Barzani, Mustafa (MOLLA) (d. 1904, Barzan, Irak - ö. 1 Mart 1979, Washington, D. C.), Irak Kürt milliyetçi hareketinin önderi. Kürtlerin özerkliği için 50 yıl süren bir mücadele vermiştir.

1931'de büyük kardeşi Şeyh Ahmed'in başlattığı ayaklanmaya katıldı. Ertesi yıl Barzan aşiretinin başkanı oldu. II. Dünya Savaşı sırasında karışıklıklardan yararlanarak 1943'te yönetime başkaldırdı. Ağustos 1945'te geniş çaplı bir ayaklanmaya dönüşen bu hareketin bastırılması üzerine aşiretiyle birlikte İran'a geçti. 13 Ocak 1946'da SSCB'nin desteğiyle Mehabad'da ilan edilen Kürt Cumhuriyeti'nin kuruluşunda önemli rol oynadı ve tüm general rütbesiyle başkomutanlığa getirildi. SSCB'nin İran'dan çekilmesiyle (1947) Kürt Cumhuriyeti'ne son verince, 500 silahlı adamıyla Türkiye-Iran sınırından SSCB'ye kaçtı. Burada kaldığı yıllarda Moskova Dil Enstitüsü'nde öğrenim gördü.

Abdülkerim Kasım'ın 1958'de krallığa son veren darbesinden sonra Irak'a döndü. Yasal bir kimlik kazanan Kurdistan De-

mokrat Partisi'nin önderi olarak önceleri yeni yönetimi destekledi. Ama ekonomik ve kültürel haklar konusunda verilen sözler yerine getirilmeyince, Eylül 1961'de ayaklandı ve *peşmerge* (ölüm öncüsü) denen gerilla kuvvetiyle Kuzey Irak'ın büyük bir bölümüne egemen oldu. Irak yönetimindeki çeşitli değişiklikler doğrultusunda zaman zaman ateşkes anlaşmaları yapmakla birlikte, Kuzey Irak'ta özerk bir yönetim kurmaya yönelik silahlı mücadeleyi başarıyla sürdürdü. Mart 1970'te Kürtlerin isteklerini kabul eden bir anlaşmanın imzalanması üzerine, silahlı mücadeleye son verdi.

Anlaşmanın uygulanması için öngörülen dört yıllık sürenin bitimine doğru Irak yönetiminin 1957 nüfus sayımını temel alan sınırlı bir kültürel özerklik planı sunması, ilişkileri gerginleştirdi. Bu sırada Irak ile anlaşmazlık halinde olan İran'dan destek alarak yeniden silahlı mücadeleyi başlatan Barzani, 1975'te bazı ödünler karşılığında Irak ile anlaşmaya varan İran şahı Muhammed Rıza Pehlevi'nin yardımı kesmesi üzerine, çatışmayı durdurarak İran'a geçti. 1976'da ABD'ye gitti ve orada öldü. Oğulları Mesud ve İdris (ö. 1987), İran-Irak Savaşı'nın başlamasından (1979) sonra Irak'taki Kürt hareketini yeniden toparlamaya giriştiler.

Barzas-Breiz, tam adı BARZAS-BREIZ. CHANTS POPULAIRES DE LA BRETAGNE (Breton Ozanlarının Şiirleri; Bretonya Halk Şarkıları), eski Breton folklorundan geldiği öne sürülen şarkı ve baladlardan oluşan derleme. Theodore Hersart de La Villemarqué'nin 1839'da yayımladığı derlemeye yer alan örneklerin, önceleri gerçekten Breton köylülerinin sözlü edebiyatına dayandığı sanılıyordu. Ama daha sonra, derlemenin çeşitli eski şiirlerden, özellikle La Villemarqué ile başkalarının uyarladığı aşk şarkıları ve baladlardan oluştuğu ortaya çıktı. Çağdaş şiirlere ortaçağ süsü verilmiş, Merlin ve Nominoë gibi romans kahramanları için bazı düzmece şiirler de derlemeye eklenmişti.

Ama *Barzas-Breiz* gene de büyük etki uyandırdı. Breton halkının baskıya karşı geleneksel mücadelesini yücelten şiirler, Bretonların, dillerinden ve tarihsel miraslarından duydukları gururu canlandırdı. Ayrıca Breton edebiyatında da bir uyanışa yol açtı ve Breton folkloruyla ilgili araştırmaları özendirdi.

Barzizza, Gasparino da, asıl adı GASPARINO DI PIETROBUONO (d. 1360?, Bergamo yakınlarında Barzizza - ö. 1431, Milano, İtalya), klasik uygarlıkla kendi döneminin İtalya'sı arasında bağlantı kurma yeteneğiyle ün kazanmış öğretmen. Bergamasco'ta yaşadığı sırada Barzizius ya da Barzizza soyadını almıştır.

Pavia'da dilbilgisi ve retorik eğitimi gördü ve ders vermek üzere burada kaldı. Önce Venedik'e, ardından, yetenekli bir öğretmen ve bir hümanist olarak ün kazandığı Padova'ya gitti. Ardından Ferrara'da, 1421'den sonra da Milano'da ders verdi. Barzizza, hem öğretmen, hem de bilim adamı olarak tanınırdı. Mektup, hitabet ve retorik konularında yazıları, edebiyat ve tarih yorumu üzerine incelemeleri vardı; ayrıca bir de Latince yazım kılavuzu hazırlamıştı. *Book of Letters* (1470; Edebiyat Kitabı) adlı yapıtı Fransa'da baskı makinesi ile çoğaltılan ilk kitap. Barzizza'nın oğlu Guimforte de (y. 1406-63) ünlü bir öğretmen ve yazar oldu.

Barzun, Jacques (d. 30 Kasım 1907, Créteil, Fransa), Fransız asıllı ABD'li eğitimci, tarihçi ve yazar. Üniversite öğrencilerinin ilk yıllarda uzmanlaşmaya yöneltilmemeleri, bunun yerine geniş bir beşerî bilimler eğitimi görmeleri gerektiğini ısrarla savunarak ABD'nin yükseköğretim sistemi üzerinde etkili olmuştur.

1920'de ABD'ye gitti. 1927'de Columbia Üniversitesi'nde tarih dersleri vermeye başladı. 1932'de burada doktorasını tamamladı. Aynı üniversitede kalarak 1958'de dekan oldu. 1967'de emekli profesör olarak ders vermeyi sürdürdü. Çeşitli edebiyat yapıtlarının okunması ve tartışılmasını içeren iki yıllık bir dersin oluşturulmasına yardım etti.

Eğitim üzerine çalışmaları arasında *Teacher in America* (1945; Amerika'da Öğretmen), Amerikan eğitim sistemini sahte aydınlar yetiştirmekle suçlayan *The House of Intellect* (1959; Aklın Evi) ve *The American University: How It Runs, Where It Is Going* (1969; Amerikan Üniversitesi: Nasıl İşliyor, Nereye Gidiyor) vardır. Bu konuyla ilgili bir başka çalışması da 1964'te yayımladığı ve bilimsel düşüncenin abartılmasını eleştirdiği *Science: The Glorious Entertainment*'tir (1964; Bilim: Görkemli Eğlence). Barzun'un sanat üzerine yazdığı yapıtların en önemlileri ise *Berlioz and the Romantic Century* (1950, 2 cilt; Berlioz ve Romantik Dönem), *Pleasures of Music* (1951; Müzik Zevki), *The Energies of Art: Studies of Authors, Classic and Modern* (1956; Sanatın Gücü: Klasik ve Modern Yazarlar Üzerine İncelemeler), *Classic, Romantic, and Modern* (1961; Klasik, Romantik ve Modern), *On Writing, Editing, and Publishing* (1971; Yazmak, Derlemek ve Yayımlamak Üzerine), *The Use and Abuse of Art* (1974; Sanatın İyi ve Kötü Kullanımı) ve güzel yazma sanatını anlatan *Simple and Direct*'tir (1975; Yalın ve Dolaysız).

bas, çoksesli bir müzik parçasının en alt partisi. Rönesans'ta gelişmeye başlayan çoksesli müzikte bas, oldukça bağımsız çeşitli melodilerden birini oluştururdu.

Şifreli bas döneminde (17. yy ve 18. yy başları), sürekli bas (*basso continuo*) bazı kurallara ve bas notasının üzerine konan rakamlarla verilen kısa komutlara bağlı kalmakla birlikte, oldukça özgür çalınabilen eşliklerde temel alınır. 18. yüzyılın sonlarıyla 19. yüzyılda basın büyük bir yapısal önemi vardı; bu dönemde büyük ölçüde akorlarla dayalı homofonik üsluplarda bas, en alt parti olarak armoninin temelini oluşturuyordu.

Vokal müzikte bas, ortadaki *do*'nun altındaki ikinci *mi*'den, bu *do*'nun hemen üstündeki *fa* diyezeye kadar yayılan en alt erkek sesidir; *basso profundo* kalın ve dolgun, *basso cantante* (şarkı söyleyen bas) ise daha parlak ve daha liriktir. Belli bir çalgı ailesinin en kalın sesli üyesine de bas denir (örn. bas flüt).

bas davul, BÜYÜK DAVUL da denir, en büyük ve en kalın sesli bando ve orkestra davulu. Bandoda kullanılan bas davulun, metal çubuklarla ya da iple gerilmiş iki yüzü vardır ve her ikisine de vurularak çalınır. Orkestra bas davullarının çoğunda çubuklarla gerilmiş tek yüz vardır; iki yüzü olanlarında yalnızca bir yüze vurulur. Bas davul, genellikle keçe bağlı bir çift tokmakla çalınır; ama modern popüler müzik orkestralarında çoğunlukla, pedal yardımı ile çalışan tek bir tokmak bulunur. Bas davulun çapı 100 cm, kalınlığı da 50 cm kadar olabilir. Tek yüzü bas davulun bir türü de, çoğunlukla İngiliz orkestralarında kullanılan gong davuludur.

18. yüzyılda, Türk müziğine duyulan ilginin artması ve mehter müziğine öykünülmesi sonucu Avrupa'ya giren bas davul, özellikle zil ve üçgenle birlikte kullanıldı. Bas davul önceleri Türk davulu olarak tanınıyordu; bu uzun davul, Türkiye'de ve Balkanlar'da bugün de kullanılan davulu anımsatan derin kasnaklı bir çalgıydı. Önceleri, sağ elle tutulan bir sopa ve sol elle tutulan bir değnekçe çalınırdı; bugünkü askeri bandolarda da sağ elle tutulan ve asıl

İp germeli askeri bas davul
Messrs H. Potter, Aldershot, Hampshire, İngiltere

ritmi çalan sopa, eşlik vuruşları için sol elle kullanılan bagetten daha büyüktür. 18. yüzyılda senfoni orkestralarına giren bas davul Haydn'ın *Askeri Senfonisi*'nde (1794) olduğu gibi, önceleri özel efekt elde etmek amacıyla kullanıldı.

Bas-Rhin, Fransa'nın kuzeydoğu sınırı üzerinde, Alsace planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Alsace'in kuzey yarısını kaplar; yüzölçümü 4.755 km²'dir. 17. yüzyıldan beri Fransızların yaşadığı yöre, 1871-1919 ve 1940-44 dönemlerinde Almanya'nın eline geçmiştir. Alsace Ovasının kuzey kesimiyle batıya doğru uzanan dağları içine alır. İlin güneybatı ucunda, Hochfeld Masifi üzerindeki Vosges Dağları 1.100 m kadar yüksekliğe ulaşır.

Ovanın iklimi yumuşaktır. Lösslerle kaplı kesimlerdeki verimli taraçalar, mısır, şeker pancarı ve şerbetçiotu ekimine çok elverişlidir. Ovanın öteki kesimleri, ekime elverişli olmayan ağaçlık alanlardan oluşur. Bunların en geniş Huguenau Ormanıdır.

Alçak yerlerdeki nemli alüvyon kuşakları, zengin çayır alanları oluşturur. Dağlık bölgenin eteklerinde, meyve ağaçları ve üzüm bağlarıyla çevrili, küçük kasaba ve köyler bulunur. Ovanın kuzeyinde, artık tükenmiş olan Pêchebronnet petrol alanı yer alır.

Başlangıçta Ren'in kolu Ill Irmağı üzerinde kurulmuş olan Strasbourg kenti, Ren-Rhône ve Ren-Marne kanallarının ve Marsilya yakınlarındaki Barre'ı Almanya'nın güneyine bağlayan petrol boru hattının son durağıdır. Üniversiteler ve katedraller kenti olan Strasbourg, hem il, hem de ilçe (*arrondissement*) merkezidir. Erstein, Haguenau, Molsheim, Saverne, Sélestat ve Wissembourg da birer ilçe merkezidir. Bölge *temyiz* mahkemesi Colmar'dadır. Nüfus (1990) 953.219.

Bas-Zaire, Orta Afrika'da, Zaire'nin batı kesiminde bölge. Kuzeyden Kongo, kuzeybatıdan Angola'ya bağlı Kabinda toprakları, güneyden de Angola ile çevrilidir. Daha önce, doğudaki Bandundu ile birlikte Kin-

şası ilini oluştururken 1962'de Bandundu'dan ayrıldı. Bugünkü yüzölçümü 53.920 km²'dir. Yönetmelik bakımından Bas-Fleuve ve Cataractes adlı iki kırsal bölgeye, ayrıca Matadi ve Boma kentlerine ayrılmıştır. Bölgenin merkezi olan Matadi(*), deniz ve Kongo (Zaire) Irmağı yoluyla yük taşımacılığı da yapılan bir balıkçı limanıdır. Öteki limanlar, ırmağın Matadi'den 72 km aşağısında bulunan Boma ile dar körfez çıkışında yer alan Banana'dır. Mbanza-Ngungu ve Tshela da önemli kentler arasındadır. Bölgenin başlıca ürünleri, kereste, çimento, palmiye ürünleri, muz, şeker kamışı ve balyıkbaş hayvandır; Atlas Okyanusu kıyısındaki Muanda'da petrol çıkarılır. Ayrıca Kinşasa'ya sebze gönderilir. Bas-Zaire, Kongo Irmağı ile çeşitli kollarındaki çaylıklar nedeniyle önemli bir hidroelektrik enerji potansiyeline sahiptir. Inga çağlayanları üzerinde bir hidroelektrik kompleksi kurulmuştur. Matadi-Kinşasa demiryolu, Matadi'den Banana'ya doğru uzanarak Boma'da Boma-Tshela hattıyla birleşir. Ayrıca başlıca kasabaları birleştiren bir karayolu sistemi ile Muanda'da bir ulusal havanalanı vardır. 1960'larda, Angola'dan Bas-Zaire'ye büyük bir göç olmuştur. Nüfus (1991 tah.) 2.246.784.

basamaklı kesim, YASTIK KESİM olarak da bilinir, renkli değerli taşları yontma yöntemi. Bu yöntemle yontulan taşın üstü düz kalır; dört yanı fasetli sıraları halinde aşağı doğru genişler. Yan yüzeyler, köşelere gelenler dışında, ince uzun olur. Taşın parlaklığını belirleyen, daha çok yan yüzeylerin kesilme açılarıdır. Zümrüt, zeberec, topaz ve ametist genellikle bu yöntemle kesilir.

Basanavičius, Jonas, BASSANOWICZ olarak da yazılır (d. 23 Kasım 1851, Ozkabaliai, Litvanya - ö. 16 Şubat 1927, Wilno [Vilnius], Polonya), hekim, halkbilimci ve Litvanya ulusal hareketinin önderi.

1873'te tarih ve arkeoloji öğrenimi görmek üzere Moskova'ya gitti, ama bir yıl sonra tip

Basanavičius, A. Varnas'ın portre çalışması, Etnografik Tarih Müzesi, Vilnius, Litvanya
Etnografik Tarih Müzesi, Vilnius, Litvanya

öğrenimine başladı. 1879'da mezun oldu ve bundan sonraki 25 yılın çoğunu Bulgarsistan'da doktorluk yaparak geçirdi. Litvanya'nın 1883-86 arasında yayımlanan önemli kültür ve siyaset dergisi *Ausra*'nın (Şafak) ilk sayısını yayına hazırladı. Çarlık rejiminin Litvancanın Latin alfabesiyle yazılmasını yasaklaması nedeniyle, dergi Doğu Prusya'da basılıp gizlice Litvanya'ya sokuldu. *Ausra*, Litvanya ulusal hareketinin gelişmesini önemli ölçüde etkilemiştir.

Basanavičius, 1905'ten sonra Vilnius'a yerleşti. Ulusun manevi önderi olarak, 1905'te Litvanya için özerklik talebinde bulunan Vilnius'taki Büyük Meclis'e başkanlık etti. 1917'de kendisini Litvanya Konseyi (*Lietuvos Taryba*) üyeliğine seçen kongrenin de başkanıydı. Konsey 16 Şubat 1918'de Litvanya'nın bağımsızlığını ilan etti. Basanavičius'un 1907'de Litvanya Bilim Derneği'ni

kurması, Litvanya kültürüne önemli bir katkı oldu. Yirmi yıl boyunca derneğin başkanlığını, derneğin çıkardığı derginin yayın yönetmenliğini yaptı, arkeoloji ve halkbilim alanlarında araştırmalar düzenledi. Çok sayıdaki yayınlarının büyük bir bölümünü Litvanya halkbilimi derlemeleri oluşturur. Litvanyalıların Trak-Frig halklarının soyundan olduklarını savunan bazı incelemeleri de vardır.

Basava (ü. 12. yy ortaları, Güney Hindistan), Hindu din reformcusu, ilahiyatçı ve Çalukya kralı I. Biccala'nın (hd 1156-67) hazinedarı.

Basava, Hindu dininin Lingayat mezhebinin kutsal metinlerinden *Basava-Purana*'nın konusudur. Güney Hindistan'daki sözlü geleneğe göre, Lingayat mezhebinin gerçek kurucusu odur. Ama, Çalukya yazıtları üzerinde yapılan incelemeler, Basava'nın yeni bir mezhep kurmaktan çok, var olan bir mezhebi canlandırıp geliştirdiğini gösterir. Bhima Kavi'nin (14. yy) Kannada dilinde yazdığı ve Palkuriki Somanatha'nın Telugu diline çevirdiği metne dayalı olan *Basava-Purana*'da yaşamı ve öğretileri yer alır.

Basava, bir yandan dersler vererek, bir yandan da Lingayat loncalarına para dağıtarak mezhebin yayılmasına katkıda bulundu. Başbakan olan amcası, bu bilgili akrabasına bir mevki sağlamak için nüfuzunu kullandı. Hazinedarlığa atanan Basava ile adamlarına halk büyük yakınlık gösterdi. Budacılar ve Ceynalar ise elindeki büyük güç nedeniyle Basava'ya tepki duyuyordu. Düşmanları, Basava'nın, gezici Lingayat keşişlerine aşırı himaye göstererek hazineyi boşalttığını ileri sürünce Basava ülkeyi terketti.

Basavan (ü. 16. yy, Hindistan), renkleri kullanmadaki ustalığı ve insan doğası konusundaki duyarlı gözlemciliği ile tanınan, Babür'ün minyatür okulunun(*) önemli sanatçılarından. Adı bugünkü Uttar Pradesh bölgesindeki sığırtmaçlar kastından oluştuğunu düşündürmektedir. Özellikle 1580-1600 arasında etkin olmuştur. Yüzden çok resmin altında, renkleri uygulayan ikinci bir sanatçının adıyla birlikte tasarımı yapan olarak onun adı da görülür. Oğullarından biri olan Manohar da hayvan resimleri ve portreleriyle tanınmıştır.

Babür'ün hükümdarı Ekber'in tarihçisi Ebu'l-Fazl Allami, Basavan için "çizimde, portrelerde, renklendirmede ve hayale dayalı resimlerde... dünyada rakipsizdir," diye yazmıştır. Basavan mekân araştırmaları, parlak renklerinin derinlik ve zenginliği, hepsinden çok da keskin gözlem yeteneği ve çoğu hareket halindeki duyarlı insan betimlemeleriyle tanınır. Kesinlikle tek başına onun elinden çıktığına inanılan minyatürlerin sayısı azdır. İranlı şair Cami'nin yapıtı *Baharistan* için yapılmış kibirli bir derviş azarlayan bir mollayı gösteren resimle (Bodleian Kütüphanesi, Oxford) British Museum'da bulunan *Darabname*'deki bir resim bunlardan ikisidir. Kompozisyonların çoğu Caipur *Rezminame*'si (Hint destanı *Mahabharata*'nın Farsça adı), Patna *Timur-name*'si (Timur'un Kitabı) ile Ekber'in resmi tarih *Ekbername*'nin Victoria ve Albert Müzesi'ndeki kopyasında bulunmaktadır. Basavan'ın Ekber'in sarayına Cizvit misyonerlerce getirilen Avrupa resimleri üzerinde çalıştığı sanılırsa da, yapıtlarında Batı etkisi hiçbir zaman baskın olmamıştır.

Bascio, Matteo da bak. Matteo (SERAFINI) DA BASCIO

Bascom, William R(ussel) (d. 23 Mayıs 1912, Princeton, Illinois - ö. 11 Eylül 1981,

San Francisco, ABD). Afrika folkloru üzerindeki araştırmalarıyla tanınan antropolog. Illinois'un Evanston kentindeki Northwestern Üniversitesi'nde antropoloji bölümü başkanlığına (1956-57) bulunmuş. 1953'te ve 1957'de üniversitenin Afrika çalışmaları ni yönetmiştir.

1943-46 arasında İngiliz Batı Afrika'sında çeşitli resmi görevlerde bulunduktan sonra 1950-51'de Fulbright araştırma görevlisi oldu. 1957'de profesörlüğe yükseldi, Berkeley'deki California Üniversitesi'nde bulunan Robert H. Lowie Müzesi'nin müdürlüğüne getirildi. *Ifa Divination: Communication Between Gods and Men in West Africa* (1964; Ifalarda Kehanet: Batı Afrika'da Tanrılarla İnsanlar Arasında İletişim) başlıklı araştırmasında, Ifa rahiplerinin sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktardığı geleneksel Yoruba kehanet sistemini açıklığa kavuşturdu. Öteki yapıtları arasında *African Arts* (1967; Afrika Sanatları) ve *The Yoruba of Southwestern Nigeria* (1969; Güneybatı Nijerya'da Yorubalar) sayılabilir.

base, yüzyıllar önce Fransa'da geliştirilen ve uzun bir süre özellikle Fransa ve Belçika'da soyluların en değer verdiği av köpeklerinden biri olan kısa bacaklı köpek soyu.

Base
Sally Anne Thompson-EB inc

Tavşan, geyik, kuş, tilki ve örüm hayvanlarının avlanmasında kullanılan base, çok keskin koku alma duyusu ve kalın, tok sesiyle bütün tazılar arasında ağır kanlı ve temkinli bir avcı olarak dikkati çeker. Çok kısa bacaklı, iri kemikli, uzun sarkık kulaklı ve kısa tüylü olan baselerin rengi kızıl kahverengi, siyah ve beyazın ikili ya da üçlü karışımıdır. Yerden yüksekliği 30-40 cm, ağırlığı 11-20 kg arasında değişir. Bu soyun en tanınmış melezlerinden biri mahzun bakışlı Le Couteulx basesidir.

Basedow, Johann Bernhard (d. 11 Eylül 1723, Hamburg - ö. 25 Temmuz 1790, Magdeburg, Brandenburg), döneminde büyük etki uyandıran eğitim reformcusu. Okullarda gerçekçi eğitim yöntemlerinin uygulanmasını, doğa bilgisi, beden eğitimi, yazı gibi derslerin okutulmasını savunmuş, bedensel cezaların ve dil öğrenimindeki ezber yönteminin kaldırılmasını önermiştir.

Babası peruk yapımcısı olan Basedow'un annesi bir akıl hastasıydı. Daha çocukluğunda, okuldaki katı disipline başkaldırdı. Evinden kaçtı ve bir hekimin yanına yardımcı olarak girdi. Hekimin ısrarı üzerine, öğrenimini bıraktığı yerden sürdürerek 1744'te Leipzig Üniversitesi'ne girdi. Parlak, ama disiplinsiz bir öğrenciydi, derslerine çalışmak yerine para karşılığında başkalarının yazılı ödevlerini hazırlar, zengin öğrencilere özel ders verir, kazandığı paraları har vurup harman savururdu.

1749'da, soylu bir ailenin eğitilmesi güç çocuğuna dersler verdiği sırada, öğretme

yardımcı hirtakım oyunlar geliştirdi. Bu alandaki başansı, 1753'te Soroe Akademisi'ne felsefe öğretmeni olarak atanmasını sağladı. Burada verdiği derslerle bir yandan öğrencilerinin hayranlığını kazanırken, düzensiz yaşamı ve kiliseye karşı çıkması yüzünden de meslektaşlarının tepkisini çekti. Akademiden uzaklaştırılınca Altona'daki Gymnasium'da benzer bir görev buldu; ama çoğunluğu soylu ve tutucu ailelerden gelen öğrencileri etkilemeyi başaramadı.

1768'de yayımladığı ve geniş ilgi gören monografisinde, bir eğitim reformu yapılmasını, özellikle de öğretmenlerin kendi önerdiği yöntemlerle yetiştirileceği bir deneme okulunun açılmasını önerdi. İki yıl sonra, Anhalt prensinin parasal desteğiyle Dessau'da ünlü Philanthropinum adlı okulu kurdu. İlk öğrencilerinin gösterdiği başarı düzeyi Avrupa'nın her yerindeki ilgilileri, bu arada Kant ve Goethe'yi de derinden etkiledi. Ama işkiye düşünlülüğü ve duygusal çıkışları, nitelikli öğretmenlerin ondan uzaklaşmasına yol açtı. 1784'te okuluyla ilişkisini kesti.

Basedow özgün bir düşünür değildi. Görüşleri, Comenius, Locke ve Rousseau gibi kişilerin yapıtlarına dayanıyordu. Gene de onun duyusal gerçekçiliği, kendisinden hemen önce gelen düşünürlere göre çok daha geniş uygulama alanı buldu. Duyusal gerçekçilik, 19. yüzyıl başlarında Almanya'nın ulusal eğitim sisteminde temel eğilim haline geldi.

Basedow hastalığı bak. Graves-Basedow hastalığı

Basel, BASLE olarak da yazılır, Fransızca BAÛLE, İsviçre'nin kuzeyindeki Basel-Stadt yarı-kantonunun (*Halbkanton*) başkenti. Basel-Stadt'la hemen hemen aynı alanı

Basel Belediye Binası (Rathaus) ve önündeki pazar yeri
Photo Research International

kaplar. Ren Irmağı üzerinde, Birs ve Wiese ırmaklarının ağzında yer alır. İsviçre, Fransa ve Almanya sınırlarının kesiştiği yerde, İsviçre Ren Bölgesi girişindedir.

Keltlerin Rauraci kabilesinin yerleşme alanı olarak kuruldu. Basilia adının ilk kez, İS 374 tarihli kayıtlarda sözü geçen bir Roma kalesi için kullanıldığı sanılır. 5. yüzyıl başlarında, Augusta Raurica piskoposu bu yerleşmeyi piskoposluk merkezi yaptı. İsviçre'nin ilk üniversitesi, 1431-49'daki ünlü Ekümenik Konsil dolayısıyla buraya gelen Papa II. Pius tarafından 1460'ta Basel'de kuruldu. Kent 1501'de İsviçre Konfederasyonu'na kabul edildi. Hollandalı hümanist Erasmus'un 1521-29 arasında Basel Üniversitesi'nde ders vermesi, kenti hümanizmin ve İsviçre'de Reform hareketinin merkezi yaptı. Karşı-Reform, Avrupa'nın başka yerlerinden vasıflı işçilerin buraya sığınmasına yol açtı. 18. yüzyıla gelindiğinde siyasal

iktidar artık meslek loncalarının elindeydi. 1831'de kantonun kırsal kesimi ayaklandı, bir yıl sonra da bağımsızlığını ilan etti. 1833'te kırsal kesim, Basel-Landschaft yarı-kantonunu, kent ise Basel-Stadt'ı oluşturdu.

Ren Irmağı, kuzey yönünde kıvrılarak kenti altı köprüyle birbirine bağlanan iki kesime ayırır. Kuzeydeki Kleinbasel (Küçük Basel) her yıl açılan İsviçre Sanayi Fuarı'nın binalarıyla bir sanayi merkezi ve Ren limanıdır. Güneyde ise, ticaret ve kültür merkezi Grossbasel (Büyük Basel) yer alır. Grossbasel'e egemen konumda bulunan romanesk ve gotik üsluptaki Münster, 1019'da ibadete açılmış, 1528'e değin kentin tek katedrali olmuştur. Burada gömülü bulunan Erasmus için daha sonra anıtsal bir mezar taşı yapılmıştır. Öteki önemli yapılar arasında, geç gotik üsluptaki belediye binası (1504-21), kentteki en eski dinsel kuruluş olan St. Martin Kilisesi ve bugün tarih müzesinin bulunduğu, 14. yüzyıl yapısı eski Fransiskan kilisesi sayılabilir. Ortaçağ dönemindeki kent kapılarından üçü ayakta ve bunlardan, 15. yüzyıl yapısı Spalentor (Aziz Paulus Kapısı), Avrupa'daki en güzel kent kapılarından biridir. Yeni üniversite binaları 1939'ta bitmiştir. Üniversite kütüphanesinde Martin Luther, Erasmus, Huldrych Zwingli, Philipp Melancthon gibi din reformcularının el yazmaları ile Ekümenik Konsil'in kararları yer alır. 1662'de kurulan sanat galerisi Basel Sanat Müzesi'nde hepsi de Basel'de yaşamış ve ürün vermiş olan Hans Holbein (Genç), Konrad Witz ve Arnold Böcklin'in yapıtlarından oluşan çok değerli bir koleksiyon vardır. Galeride Pablo Picasso'nun da yapıtları sergilenir.

Basel, İsviçre'nin toplam gümrük gelirinin üçte birini sağlayan önemli bir dış ticaret merkezidir. Uluslararası Ödemeler Bankası da (1930) buradadır. Kent, hem Avrupa demiryollarının kavşak noktalarından biri, hem de önemli bir ırmak limanıdır. On üç km kuzeybatısında, Fransız topraklarında bulunan Saint-Louis uluslararası havalimanından, düzenli uçak seferleri yapılır. Aynı zamanda büyük bir sanayi ve bankacılık kenti olan Basel, İsviçre kimya ve ilaç sanayisinin merkezidir. Elektrikli makine ve ipeklilik dokuma üretimi de önem taşır. Halkın büyük bölümü Almanca konuşur ve Protestandır. Nüfus (1990 tah.) 169.587.

Basel Hayvanat Bahçesi, ZOLLU olarak da bilinir, İsviçre'nin Basel kentinde özel kişilere ait hayvanat bahçesi. Hindistan gergedanı ve cüce suaygırı üretimi konusundaki önemli çalışmalarıyla tanınmıştır. 1874'te yerel yabanıl hayvanları sergilemek amacıyla kurulmuş, büyük çoğunluğu Avrupa'da yaşayan 100 kadar memeli ve 400 kadar kuşla açılmıştır. Ama bir süre sonra mali güçlükler nedeniyle daha fazla ilgi çekeceği umulan sıcak ülkeler hayvanları da getirilmiştir.

Bugün hayvanat bahçesi 13 hektarlık bir alana yayılmış olarak 600 türden 4 bini aşkın örneği barındırmaktadır. Buradaki memelilerin en az dörtte üçü üretme çalışmalarında kullanılmaktadır. Hindistan gergedanı ve cüce suaygırı konusundaki örnek çalışmaların yanı sıra, Basel Hayvanat Bahçesi'nde goril, bango, uzun burunlu maymun ve Malaya tapirinin üretilmesinde de önemli başarılar elde edilmiştir. Hayvanat bahçesi yerel üniversitelerle yakın bir işbirliği içinde çalışmakta ve elindeki hayvanların yetiştirilmesinde bilimsel yöntemler kullanılmaktadır. Ayrıca, hem okul çağındaki, hem de daha ileri düzeydeki öğrenciler için geniş ölçüde eğitim programları geliştirip uygulamaktadır.

Basel İtikatnamesi, Kalvenci öğreti doğrultusunda oluşturulan 12 maddelik ilımlı Protestan bildirisi. İlk kez Baselli Reform yanlısı Johannes Oecolampadius tarafından kaleme alınan bildiriyse, onun ardılı Oswald Myconius 1532'de Basel'de son biçimini verdi. 1534'te Basel, iki ya da üç yıl sonra da Alsace'taki Muhlhausen kenti yetkilileri bu itikatnameyi benimsedi. 19. yüzyılda Basel kilisesince kullanıldı. Basel İtikatnamesi, bazen II. Basel İtikatnamesi olarak adlandırılan I. Helvetia İtikatnamesi ile karıştırılmamalıdır.

Basel Konsili, İsviçre'nin Basel kentinde toplanan genel konsil. Papa V. Martinus'un, ölümünden birkaç hafta önce yaptığı toplanma çağrısı, Papa IV. Eugenius tarafından onaylandı. Papalığın saygınlığının 1378-1417 arasındaki Büyük Bölünme (*schisma*) yüzünden zayıflamış olduğu bir dönemde toplanan konsilin önünde, iki ana sorun vardı: Papanın üstünlüğü ve Bohemyalı reformcu Jan Hus'un yandaşlarının oluşturduğu heretik akım.

Konsil, 23 Haziran 1431'de resmen açıldı; ama papanın elçisi Kardinal Giuliano Cesarini eylülde Basel'e geldiğinde ancak birkaç kişinin toplantı halinde olduğunu gördü. Çok az üyenin katılması ve İtalya'da Rumlarla bir başka konsil tasarlanıyor olması nedeniyle, ayrıca savaşın da sürmesi yüzünden papa aralık ayında Basel Konsili'ni dağıttı. Ama dağılmayı kabul etmeyen konsil, 1414-18 Konstanz Konsili'nin *Sacro-sancita* kararını yeniledi. Buna göre, genel konsil yetkisini doğrudan Tanrı'dan alırdı ve papa da konsil kararlarına uymak zorundaydı. Basel'e yeni delegeler de geldi; toplantı halindeki piskopos ve başkeşiş sayısı hep az olmakla birlikte konsil Husçuluk sorununu incelemeyi sürdürdü. Husçuların büyük çoğunluğu, Kasım 1436'da "Prag Compactata"sı ile yeniden kiliseye kabul edilecekti.

Papa, 15 Aralık 1433'te konsili feshetme kararını geri aldı. Bunu izleyen tartışma ve görüşmelerde papayla anlaşma sağlanamayınca konsil zamanla saygınlığını yitirdi; bu arada papaya karşı birçok önlem önerisi de ortaya attı. 1437'de Eugenius, Rumlarla yeniden birleşme konusunu incelemek üzere konsili Ferrara'ya nakletti. Konsildeki piskoposların çoğu Ferrara'ya gitmeyi kabul ettiyse de bazıları Basel'de kalarak bir azınlık konsili oluşturdu. Bu konsil, Eugenius'un papalığını askıya aldığı ilan edince, Eugenius da onları aforoz etti. Bunun üzerine konsildeki yedi piskopos Eugenius'u azlettini ilan etti; 1439'da da onun yerine kilise dışından birini, Savoie dükü VIII. Amadeo'yu seçti. VIII. Amadeo, Papa V. Felix adını aldı. Sonraki 10 yıl boyunca prensler, bu azınlık konsilini, kendi topraklarındaki kiliseler üzerindeki egemenliklerini artırmak için kullandılar. Eugenius'un 1447'de ölümü üzerine, ardılı V. Nicolaus, V. Felix'in çekilmesini sağlayarak Nisan 1449'da azınlık konsilini dağıttı.

Basel-Landschaft (Almanca), Fransızca BAÛLE CAMPAGNE, İsviçre'nin kuzeyinde, Jura Dağlarının çaprazlama uzandığı ve Ergolz ile Birs ırmaklarının açıldığı bölgede yer alan yarı-kanton (*Halbkanton*). Basel kantonunun 1833'te iki yarı-kantona ayrılmasıyla kurulan Basel-Landschaft'ın ilk yıllarının tarihi, Basel(*) kentinin tarihiyle yakından bağlantılıdır. Yürürlükteki anayasası 1892'de kabul edilmiştir. 428 km²'lik alanının yaklaşık üçte biri ormanlıktır. Başkenti Liestal'dır. Meyvecilik, mandıracılık ve büyükbaş hayvan besiciliği önemli etkinliklerdir. Dokuma, madeni eşya ve kimyasal

madde sanayileri vardır. Jura'da saat üretilir. Nüfusunun büyük çoğunluğu Almanca konuşur ve Protestandır. Nüfus (1990 tah.) 229.030.

Basel Sanat Müzesi, 1662'de İsviçre'de Basel kentiyle üniversite arasındaki işbirliğiyle kurulan sanat müzesi. Müzenin ilk koleksiyonu, Avrupa'da kamu mülkü olan ilk sanat koleksiyonudur ve Amerbach ailesinden satın alınarak oluşturulmuştur. Müzeye daha sonra katılan yapıtlar genellikle Basellilerce bağışlanmıştır. Avrupa resmi (özellikle Rönesans ve modern dönem) ve modern heykel koleksiyonlarından ötürü önem taşıyan müzenin bezeme sanatları koleksiyonu da zengindir.

Basel-Stadt (Almanca), Fransızca BALEVILLE, İsviçre'nin kuzeyinde yer alan yarı-kanton (*Halbkanton*). Basel(*) kenti ve Ren Irmağının kuzeyindeki iki küçük köyden oluşur. Yüzölçümü 37 km² olan Basel-Stadt, Basel kantonunun 1833'te iki yarı-kantona ayrılmasıyla kuruldu. Yürürlükteki anayasası 1889'da kabul edildi. Nüfusunun büyük çoğunluğu Almanca konuşur ve Protestandır. Nüfus (1990 tah.) 190.347.

Basellaceae, *Caryophyllales* takımından, 4 cinsi ve 15-25 kadar otsu, çokyıllık tırmanıcı bitki türünü içeren familya. Daha çok Yenedünya'nın tropik bölgelerinde yaygın olan familya üyelerinin etli, düz kenarlı yaprakları, yumursu kökleri, dallanmış ya da dallanmamış kırmızı ve beyaz çiçek salkımları vardır. *Anredera cordifolia* ya da *Boussingaultia baselloides* ile birçok *Basella* türü süs bitkisi olarak yetiştirilir. Çiçipanağı (*Basella alba*) ise sıcak iklimli bölgelerde, ispanak gibi sebze olarak tüketilir.

basenji, KONGO KÖPEĞİ olarak da bilinir, anayurdu Orta Afrika olan ve kökeni çok eskkiye dayanan tazi soyu. Avı bulmak, getirmek ya da kovalayarak bir ağa doğru

Basenji
Sally Anne Thompson EB Inc

sürmek için kullanılır. Havlamayan köpek olarak bilinirse de, havlama dışında çok çeşitli sesler çıkarabilir. Zarif bir hayvan olan basenjinin alnındaki ince kıvrıklıkları, dik kulakları ve iyice kıvrık kuyruğuyla çok tetikte bir görünümü vardır. Kısa, ipek gibi tüylerden oluşan kürkü kızılımsı kahverengi, siyah ya da siyah-taba karışımı, ayakları, göğsü ve kuyruğunun ucu beyazdır. Omuz yüksekliği 41-43 cm, ağırlığı 10-11 kg kadar olan basenji çok yumuşak huylu ve temiz bir köpek olarak tanınır.

BASF Aktiengesellschaft, kimyasal ve plastik maddeler üreten Alman şirketi. 1865'te kurulan ve bugün 30 ülkede etkinlik

gösteren BASF Grubu, benzin ve doğal gaz, kimyasal maddeler, gübre, plastik, sentetik elyaf, kumaş boyası ve boyta maddeleri, potasyum hidrat ve tuz, mürekkep ve matbaa malzemeleri, elektronik kayıt araçları, kozmetik maddeler, ilaç ve bunlarla ilişkili ürünleri imal eder. Şirket merkezi Almanya'da Ren Irmağı üzerindeki Ludwigshafen'dedir.

Şirket, temel maddelerden nihai ürünlere kadar çok çeşitli kimyasal maddeler imal eden ilk boyta üreticilerinden biri olarak Mannheim'da Baden Anilin ve Soda Fabrikası adıyla 1865'te kuruldu. Önde gelen kurucusu, daha önce bir kuyumcu ve kömür katranı boyası üreticisi olan Friedrich Engelhorn'dur (1821-1902). 1919'da şirket merkezi Mannheim'dan Ludwigshafen'a taşındı. 1925'ten 1945'e değin dünyanın en büyük kimyasal maddeler karteli IG Farben'in bir parçasıydı. 1945'te kartel Müttefikler tarafından feshedildi ve Baden Anilin ve Soda Fabrikası 1952'te yeniden kurularak kartelin yerini alan üç şirketten biri oldu. Şirket 1973'te kısaca BASF Aktiengesellschaft adını aldı.

BASIC, özel öğrenim görmemiş kişilerin de kolayca öğrenebilecekleri bir bilgisayar programlama dili. FORTRAN benzeri bir etkileşimli dil türü olan BASIC, *Beginner's, Allpurpose Symbolic Instruction Code* (Başlayanlar İçin Çok Amaçlı Sembolik Komutlar Kodu) sözcüklerinin baş harfleriyle adlandırılmıştır. Yükleme ve koşullarının son derece basit olması nedeniyle birkaç günlük bir çalışmayla rahatça kavranabilen BASIC, çoğunlukla iş, eğitim ve ticaret alanlarında kullanılır.

BASIC dilinde yazılan bir programın her satırı, satırı tanıtan ve komutların hangi sırayla yerine getirileceğini belirleyen bir sayıyla (satır numarası) başlar. Bilgisayar, programı çalıştırmadan önce sıralamaya koyduğundan, komutların herhangi bir sıraya göre girilmesi zorunlu değildir.

ALGOL ya da FORTRAN kadar güçlü ve çok yönlü olmamakla birlikte, BASIC, küçük çaplı iş sistemlerinin birçok ticari ve benzer problemlerine ilişkin programların yazılmasında oldukça kullanışlıdır. Ayrıca, konuşmalı komutların yazılmasını, serbest türden girişlerin yapılmasını, karmaşık komutların kesimlenmesini, programın kolayca yeniden düzenlenmesini olanaklı kılar. BASIC'in bir başka üstünlüğü de, iki ya da daha çok programın kombinasyonlarının tek bir program haline gelmesi ve eşzamanlı denklemlerin çözülmesi, eğrilerin yerleştirilmesi ve istatistiksel analiz gibi birçok işleme ilişkin olarak depolanmış bir fonksiyonlar ya da programlar kütüphanesinden gerekli seçimlerin yapılabilmesini sağlayan biçimleme (edit etme) işlevlerini yerine getirebilmesidir.

basık kemer, yüksekliği, açıklığının yansından az olan kemer. Ayrıca bak. kemer.

basık kubbe, yüksekliği, açıklığının yansından az olan kubbe. Ayrıca bak. kubbe.

basık tonoz, yüksekliği, açıklığının yansından az olan tonoz. Ayrıca bak. tonoz.

basıkburun yarasa (*Barbastella*), *Vespertilionidae* familyasından, Avrupa'da (*B. barbastellus*) ve Ortadoğu ile Asya'da (*B. leucomelas*) bulunan iki yarsa türünün ortak adı. Basıkburun yarasaların, alında birleşen kısa ve enli kulakları, uçları beyaz ya da gri gibi açık renkte olan uzun ve koyu renkli tüylerden oluşmuş postları vardır. 4-5,5 cm'lik kuyrukları dışında uzunlukları

yaklaşık 4-6 cm'yi, ağırlıkları da 6-10 gr'yi ancak bulur. Öbür yarsa türlerinden daha yavaş uçan basıkburun yarasalar tek başına ya da küçük gruplar halinde yaşar, ağaçların ya da yapıların üstüne tüneler ve guzden bahara kadar mağaralarda kış uykusuna yatarlar.

B. barbastellus türüne Türkiye'nin Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde özellikle ağaçlık yörelerde rastlanır.

basım, MATBAACILIK olarak da bilinir, geleneksel olarak kâğıda basınç altında mürekkep uygulama yoluyla, günümüzde ise birçok başka yöntemle metin ve resim çoğaltma işlemi.

Büyük keşifler çağının şafağında basım tekniğinin ortaya çıkışı, toplumların içinde bulundukları ekonomik, sosyal ve ideolojik dönüşümlere hem bir tepki hem de bu sürecin bir hızlandırıcısı olmuştur. Dönemin ekonomik yaşamı, İtalyan cumhuriyetlerinin ulaşılan yüksek üretim ve değişim düzeyinin yanı sıra Hansa Birliği ve Flaman kentlerinde gelişen ticaretle belirlenmekteydi. Toprak aristokrasisinin çöküşü ve kentli tüccar burjuvazinin yükselmesi, toplumsal ilişkilere damgasını vurmakta, düşünceler dünyası ise, bu burjuvazinin kendi ekonomik amaçlarını gerçekleştirmesine izin verecek bir siyasal konuma yükselme özelemlerini yansıtmaktaydı. Düşünceler, sonradan Protestan reformuna yol açan dinsel bunalımdan etkileniyordu.

Basılı kitapların ilk önemli etkisi, okumayazmanın ve ardından da toplumun ekonomik güçleri arasında genel bilginin yaygınlaşması oldu. Başlangıçta prensler tarafından küçük görülen basılı kitaplarda, edebi ve bilimsel çalışmaların yanı sıra yaygın biçimde önce Katolik, hemen ardından da Protestan dinsel metinler yer aldı.

Basımın dayandığı temel ilkenin Uzakdoğu'da bilinmesine karşın, bu gelişimin 15. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkmasının maddi nedenleri vardır. Avrupa'da kullanılan yazı, sınırlı sayıda soyut sembolden oluşuyordu. Bu, seri halde üretilen ayrı harflerin kullanılabilmesi için gerekli tekniklerin geliştirilmesini kolaylaştırdı. Seksen bin kadar karakteri gerektiren çok sayıda ideogramlarıyla Çin el yazısı ilk basım tekniklerine hiç elverişli değildi. Yazıların karmaşıklığıyla da tartışılmaz gelişkinliğini yansıtan Doğu uygarlığının gelişimi, kısmen de bu nedenle görece daha geri olan Batı uygarlığı karşısında yavaşlamaya başladı.

Basım, bilginin artmasına ve birikimine katkıda bulunarak bu süreci hızlandırdı. Kendilerine iletilen bilgileri özümleyen ve kendi katkılarıyla artırabilen kişilerin sayısı her geçen gün artıyordu. Denis Diderot'un *Encyclopédie*'sinden (1751-65) günümüzde tüm dünyadaki yayın bolluğu kadar geçen süre boyunca sürekli ivmelenen bir değişim gerçekleşti. 19. yüzyılın başında Sanayi Devrimi, 20. yüzyılın başında da bilimsel ve teknolojik devrim bu değişimi sürecine damgasını vurdu.

Basım, toplumsal ilişkilerdeki farklılaşmaları biçimlendirmeye yardımcı olan düşüncelerin yayılmasını da kolaylaştırdı. 18. yüzyıl filozoflarının yapıtları, ABD Anayasası, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ve 19. yüzyılın sosyal doktrinleri bunun örnekleridir. Her türden bilgi kitapları, broşürler ve gazeteler aracılığıyla birçok ülkede toplumun bütün kesimlerine ulaştı.

Basımın geleneksel işlevlerinden bazılarının, gelişmekte olan öteki iletişim araçlarının rekabeti karşısında yok olmaya mahkûm olduğunu öne sürenler vardır. Ama, basılı bilginin öteki görsel ya da işitsel araçlardan farklı belirgin üstünlüklere sahip olduğunu savunanlara göre bu bakış açısı gerçekçi değildir.

Radyo ve televizyon yayınları, olayları anında ama kalıcı olmayan bir biçimde sunarken, basılı metin ve belgeler, daha uzun zamanda üretilmelerine karşın sürekli kullanıma elverişli sunarlar. Filmler, mikro filmler, bilgisayar kartları, band kayıtları, hologramlar ve başka araçlar küçük bir hacimde büyük miktarda bilgiyi saklamakla birlikte bunların taşıdığı bilgi, insanların algılamasına ancak büyütücü, okuyucu gibi aygıtlar aracılığıyla sunulabilir. Basım ise doğrudan ulaşılabilir bir malzeme oluşturur. İşte bu nedenle, elektronik bilgisayarların en zorunlu yardımcısı, bu araçların yaptığı işlemleri günlük dilde kullanıma sunacak basılı çıktılardır. Yok olmak gibi bir kaderden uzak görünen basım, öyle görünüyorki, daha çok, bilginin insanlığa sunulduğu çeşitli başka araçlarla daha yakın bir ilişki kuracak ve bu ilişkinin belirlediği bir evrim sürecine girecektir.

Tarihçe. İlk basım işlemini İS 2. yüzyılın sonlarında Çinliler geliştirdi. Birkaç yüzyıldan beri kâğıt yapımını, 25 yüzyıldan beri mürekkebin temel formülünü ve çok eski çağlardan beri oymacılık sanatını bilen Çinliler, basımcılığı deneysel çalışmalar sonucunda bulmuşlardı. Klasik Budacı metinler önce mermer levhalara oyuluyor, sonra bunların üzerine ıslak kâğıt basılıyor, kâğıt üzerine aktarılan kabartma yazı da mürekkepleniyordu. Hatta bu yöntemle kimi dinsel resimler bile basılıyordu. 6. yüzyılda doğru mermer levhaların yerini ağaçbaskı blokları aldı. Önce metin mürekkeple iyi cins bir kâğıda yazılıyor, sonra kâğıdın yazılı yüzeyi bir ağaç bloğun düzgün yüzeyine uygulanıyordu. Bloğun yüzeyi piring hamuruyla sıvalı olduğundan metnin mürekkebini emiyor, daha sonra da bir oyma ustası ağaç bloğun mürekkeplenmemiş bölümlerini oyarak, harflerin kabartmaları halinde kalmasını sağlıyordu. Basım için de, ağaç blok fırçayla mürekkepleniyor ve üzerine kâğıt basılıyordu. Bu yöntemle basımı yapılan en eski yapıtlar, 764-770 arasında Japon imparatoru Şotoku'nun bastırduğu Budacı büyüler, 868'de Çin'de basılan ve ilk bilinen basılmış kitap olan *Diamond Sutra* (Elmas Sutra) ve 932'den başlayarak 130 cilt halinde basılan bir Çin klasik yapıtlar koleksiyonudur.

1041-48 arasında Çinli simyacı bi Sheng, metni oluşturan harfleri, kil ve tutkallı karıştırıp pişirerek tek tek hazırlama yöntemini buldu. Metni oluşturan harfler bir demir levhanın üzerine yan yana diziliyor ve üzerleri reçine, mum ve kâğıt külüyle sıvanıyordu. Daha sonra levha hafif ateşte ısıtarak harflerin katılaşması sağlanıyordu. Levha mürekkeplenerek üzerine kâğıt basılıyor, basım işlemi bittikten sonra da kalıp yeniden ısıtarak harfler tek tek sökülüyordu. Tipo baskı tekniğinin bu ilk örneği, Çin yazı dilinin karmaşık yapısı nedeniyle bu ülkede yaygınlaşmadı. Ama 13. yüzyılın ilk yarısında Kore kralı Htai Tcong bu yöntemi ülkesinde uygulamaya soktu ve 1403'te verdiği bir emirle tuncdan 100 bin karakter döküldü.

Basımın önkoşulu olan kâğıdın Avrupa'da yapılması 12. yüzyılda başladı. Kâğıt yapım teknikleri önceleri yalnızca Çinliler

tarafından biliniyor ve bir sır olarak saklanıyordu. Ama 8. yüzyılda Semerkand'a giden Arap tüccarlar bu sırı öğrendiler ve kendi ülkelerinde de kâğıt yapımını başlattılar. Avrupa ise bu tekniği Endülüslü Araplardan öğrendi. Ama Çinlilerin geliştirdiği tipo baskı yöntemi aynı yolu izlemedi. Bu tekniği Çinlilerden öğrenen Uygurlar, komşu Türklere ve Moğollara da öğrettiler. Bu kavimler ise Kuzey Afrika ve Doğu Avrupa'ya yönelik akınları ve göçleri sırasında basım tekniğini de taşıdılar.

Marco Polo'nun Çin'de gördüğü, büyük bir ciddiyetle incelediği ağaçbaskı bloklarıyla basım yöntemi (ksilografi) Avrupa'da 14. yüzyılda, parşömden kâğıda geçişle birlikte ortaya çıktı. Teknik önceleri çoğunlukla dinsel resimlerin basımında kullanılıyordu, ama oymacıların giderek ustalasıyla 15. yüzyılın başlarında birkaç sayfalık ilk kitaplar basılmaya başladı. Çeşitli dinsel metinlerin yanı sıra Aelius Donatus'un Latince gramere ilişkin kitabı da bu ilk ürünler arasındaydı. 1423-37 arasında Felemenk'te harflerin tek tek ağaçtan oyularak hazırlanmasına geçildi. Latin alfabesinin kolaylığı bu yöntemi olanaklı kılıyor, ne var ki harflerin Çin karakterine göre çok daha küçük olması, oyma işlemini çok güçleştiriyordu. Bu nedenle, yaklaşık 1430'larda harfler

kalıbı hazırlanıyor, kalıpların çevresine kurşun dökülerek bir matris elde ediliyor ve bunun üzerine kurşun, kalay ve antimon karışımı bir alaşım dökülerek karakterler elde ediliyordu. 1475'te Peter Schöffer, yumuşak metal kalıplar yerine çelik kalıpların kullanılması başlatarak, satırların düzgün bir biçimde dizilebildiği bakır klışelerin hazırlanmasını olanaklı duruma getirdi. Dizgiciler ise tek tek karakterleri önce satırlar, sonra da sayfa kalıbı halinde hazırlıyordu. Basım işleminden sonra klışe dağıtılarak, harfler ve öteki karakterler yeniden kullanıma hazır bekletiliyordu.

Gutenberg'in getirdiği öteki yenilik ise, istenildiğinde kâğıdın her iki yüzüne de birçok kez baskı yapabilen cendere oldu. Bu aygıt, altta sabit bir yatak ile üstte vidalı bir kol yardımıyla düşey olarak hareket eden bir kapaktan oluşuyordu. Baskısı yapılacak klışe, yataktaki metal bir çerçeveye tespit ediliyor, mürekkepleniyor ve üstüne kâğıt konuluyordu. Daha sonra kapak kâğıdın üzerinden merdane belirli bir basınçla bastırılarak kâğıt üzerine baskı gerçekleştiriliyordu. 1470'lerde, baskı makinesinin yatak bölümü de hareketli duruma getirilerek, kâğıt değiştirme, klışe mürekkepleme ve üst kapağa basınç uygulama işlemleri kolaylaştırıldı.

Ağaç cenderenin kullanıldığı eski bir basımevi, Abraham van Weert'in oymabaskı çalışması, 17. yy
Archiv für Buchgewerbe

metalden hazırlanmaya başladı. Aslında Avrupalı dökümcüler, demirciler ve kuyumcular uzun süredir küçük metal kalıp yapımını biliyorlardı. Böylece geliştirilen metalbaskı bloklarıyla basım yönteminde (metallografi), önce piring ya da tuncdan bir dizi karakter kalıbı hazırlanıyor, sonra bu kalıplar metni oluşturacak biçimde, kil ya da kurşun gibi yumuşak bir metal matris üzerine tek tek vuruluyor, ardından matrisin yüzeyine kurşun dökülerek klışe levha hazırlanıyordu. Yöntemin birçok üstünlüğü vardı, ama her kalıbın aynı kuvvetle vurulmaması, satırların aynı hizada dizilememesi her vuruşta yanındaki harflerin biçimlerinin bozulma tehlikesinin var olması gibi sorunlar, metalografinin yaygınlaşmasını engelledi.

Kalıp, matris ve kurşun üçlüsüyle klışe yapımının bulunması, Avrupa'da modern basımcılığın temelini sağlamış, geriye baskı malzemesinin geliştirilmesi kalmıştı. Bütün bu öğeleri birleştirerek tipo baskı tekniğini geliştiren Johannes Gutenberg oldu. Almanya'da kuyumculuk yapan Gutenberg, 1450'de yetkinleştirdiği yönteminde harfleri ve karakterleri tek tek dökerek hazırlıyordu. Önce karakterin piring ya da tuncdan

Bunu izleyen 500 yıl boyunca baskı tekniğinde birçok gelişme olduysa da, temel yöntem değişmedi. 1790'da İngiliz mucit William Nicholson, mürekkepleme işleminde deriyle kaplı merdane kullanımını başlattı. 1795'te ise ABD'li Samuel Rust, tümüyle çelikten yapılmış ve üstten vidayla sıkıştırılan baskı makinesini geliştirdi. Gutenberg sonrası en önemli yeniliği ise 1803'te Alman mucit Friedrich Koenig getirdi. Koenig buhar gücünden ve dişli çark sisteminden yararlanarak, baskı kapasının inip kalkmasını, yatağın ileri-geri hareketini ve klışenin merdanelerle mürekkeplenmesini, tek bir mekanik çevrim halinde birleştirdi. 1811'de ise yardımcısı Andreas Bauer ile birlikte, baskı kapasının yerine, üzerine kâğıt sarılı bobinlerin kullanımını başlatarak, rotatif baskının temelini attı. Bu türden bir makineyle ilk basılan gazete 1814'te Londra'da yayımlanan *The Times* oldu. 1865'te ABD'li William Bullock, tabaka yerine bobin kâğıtlar kullanarak kâğıt besleme işlemini sürekli kıldı. Beş yıl sonra da otomatik katlama makinelerini geliştirerek basım işlemini hızlandırdı.

Basım yöntemleri. Günümüzde ticari amaçlı basımcılıkta temel olarak tipo baskı(*), üf-druk(*) (rotogravür) ve ofset baskı(*) teknik-

leri kullanılır. Gutenberg'in geliştirdiği yöntem dayanan tipo tekniğinde, klışelerdeki mürekkeplenmiş görüntünün basılacak yüzeye aktarılmasında mekanik basınçtan yararlanılır. İlk tip baskı makineleri, harflerin yerleştirildiği bir yatak ile, mürekkeplenmiş harflerin üzerine yerleştirilen kâğıda basınç uygulayan bir aygıtın oluşur. Tipo baskı makinelerinin başlıca üç modeli vardır: Küçük basım işlerinde kullanılan merdaneli cendere; yatağa yerleştirilen klışenin kâğıt takılı baskı merdanesi üzerinden gidip geldiği kâğıt beslemeli düz yataklı baskı makinesi ve kesintisiz beslemeli bobin kâğıt üzerine baskı yapan ve genellikle ürünü, örneğin gazeteyi, katlanmış olarak çıkartacak biçimde donatılmış olan rotatif makine. Rotatif makinelerde kullanılan baskı yüzeyi, madeni harflerden kalıp çıkartma yoluyla elde edilen bükülmüş matrislerdir. Düz yataklı ve rotatif makineler, tek ya da çok renkli ya da kâğıdın her iki yüzüne baskı yapacak türde tasarlanabilir. Bu makinelerin gelişmesi, 19. yüzyılda Avrupa ve Kuzey Amerika'da, büyük okur kitleleri olan gazetelerin hızla çoğalmasına yol açmıştır.

Tifdruk yöntemi, kabartmalı klışelerin kullanıldığı baskı tekniklerinin tersine, mürekkebin çeşitli derinliklerde oyulmuş gözlerden aktarılmasına dayalı bir çukurbaskı (*intaglio*) işlemidir. Tifdruk baskı makinesinde, bakır levhadan yapılmış merdane, pigmentli bir jelatin katmanla kaplanmıştır. Fotoğraf yöntemiyle bu katman üzerinde aside dayanıklı alanlar oluşturulur ve demir klorür etkisiyle silindirin öteki bölümleri dağlanarak çukur gözler elde edilir. Elektromekanik oyma makinesi kullanarak gözler açılacağı gibi, günümüzde yaygınlaşmaya başlayan bir teknikte, plastik kaplanmış merdane lazer ışınıyla da oyulabilir. Tifdruk baskı makineleri, çoğunlukla bobin kâğıtla ya da başka malzemeyle beslenir ve ürünü istenilen sayfa sırasında katlanmış olarak çıkarır. Merdane yüzeyi, alkolü bir çözücü içeren az kıvamlı mürekkeple sivanur ve ardından sıyırma tarağı olarak adlandırılan titreşimli bir çelik bıçakla temizlenerek mürekkebin yalnızca gözlerin içinde kalması sağlanır. Gözlerdeki mürekkep daha sonra baskı uygulanarak kâğıda geçer. Baskısı yapılmış kâğıt bir kurutucunun üstünden ya da içinden geçirilerek uçucu çözücünden arındırılır ve katlama aygıtına gönderilir. Çok üniteli tifdruk makineleri, bir derginin bütününü ya da bölümlerini çok hızlı bir biçimde ve çok renkli basabilir. Öteki baskı işlemlerine oranla birim alan üzerine çok daha yoğun renk aktarabilme üstünlüğü olan tifdruk, daha çok yüksek tirajlı dergilerin basımında ve ambalaj sanayisinde kullanılır.

Ofset makinelerinde kullanılan kalıplarda, baskı alanları ile öteki alanlar girinti ve çıkıntılarla değil, mürekkeplenilemez özellikleriyle birbirinden ayrılır. Kalıp önce ışığa duyarlı ince bir katmanla kaplanır. Bunun üstüne, basılacak metnin negatif filmi yerleştirildikten sonra ışık verilir ve böylece, ışık alan bölümler suda çözünmez ve mürekkeplenilebilir ise özellik kazanır. Işık almamış bölümler ise yıkanarak ışığa duyarlı maddeden arındırılır ve mürekkep tutmaması için ıslak bırakılır. Bir ofset baskı makinesinin ana parçaları, kalıp merdanesi çevresine tutturulan baskı kalıbı, nemlendirme ve mürekkepleme sistemleri, ofset ya da kauçuk kazanı ve baskı kazanı. Mürekkeplenmiş görüntü, kalıp kazanından kauçuk kazanına, oradan da baskı kazanı ile kauçuk kazanın arasından geçen kâğıda aktarılır. Bobin kâğıt kullanılabilecek biçimde geliştirilmiş ofset baskı makineleri "veb ofset" olarak adlandırılır. Çoğunlukla kâğıdın her iki yüzüne de baskı yapan veb ofset makinelerinde kâğıt, iki kauçuk silindirin arasından geçtiği için ayrıca bir baskı merdanesine gerek kalmaz. Gerek tabaka, gerek bobin kâğıt kullanan baskı makineleri çok renkli baskı yapabilir. Genellikle kalıp maliyetlerinin düşük ve baskı hızının yüksek olması nedeniyle ofset tekniği, dünyada kısa sürede tipo baskının yerini alarak hızla yaygınlaşmıştır.

Uzun yıllar, basımı yapılacak metinlerin matrisleri metalden dökülerek hazırlanırdı. Bu amaçla harfleri tek tek dökerek dizgen monotip(*) ve satır halinde dökerek dizgen linotip(*) makineleri kullanıldı. Günümüzde dizgide sıcak metal kullanma yöntemi artık terk edilerek, çok hızlı optik yöntemlerin kullanıldığı bilgisayarlı dizgi(*) aşamasına geçilmiştir. Kalıplar, baskıya girmeden önce, konuyla ilgili resimlerle birleştirilerek tam bir sayfa düzeninde hazırlanır. Basılacak malzemenin filminin çekilmesini gerektiren ofset ve tifdruk sistemlerinde sayfalar, elektronik sayfa düzenlemesi olarak adlandırılan bir işlemlerle bilgisayarca hazırlanır.

Tipo ve ofsette resim ve şekiller değişik tonlarda basılabilir. Hazırlanan sayfanın tramızı çekilen filmi, görüntünün değişik boyutlardaki noktalardan oluşmasını sağlar. Değişik boyutlardaki noktalar da kâğıda değişik oranlarda mürekkep aktararak tonlamayı olanaklı kılar. Tifdruk baskıda ise tonlama, merdane yüzeyine oyulan gözlerin sıklığının değiştirilmesi yoluyla elde edilir. Tüm renklerin kullanıldığı resim ve şekillerin basımında, renkler önce sarı, kırmızı, mavi ve siyah bileşenlerine ayrılarak, her renk için ayrı bir kalıp hazırlanır. Baskı işlemi sırasında bu kalıpların uygun bir biçimde üst üste yerleştirilmesiyle, renkli

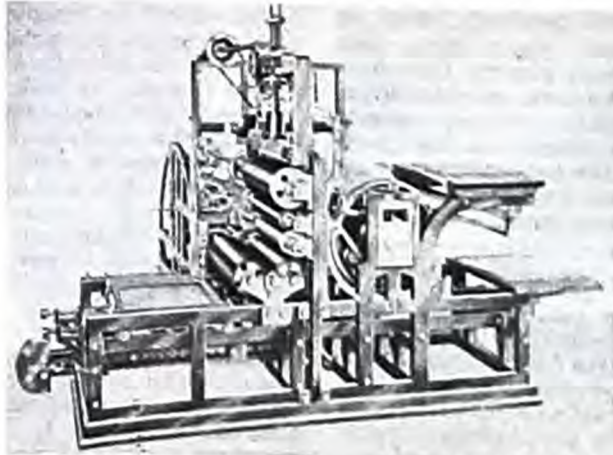
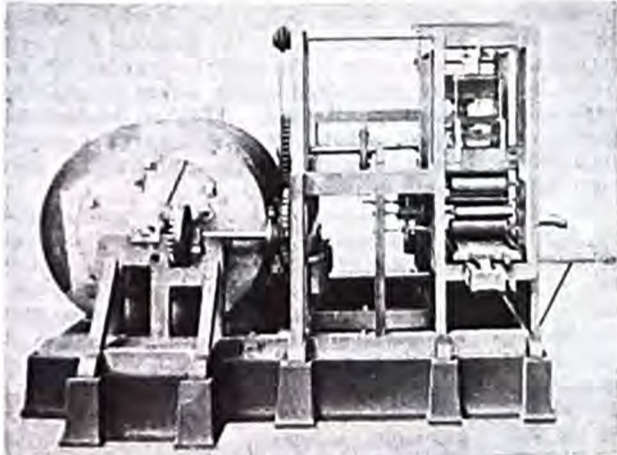
özgün görüntünün aynısı elde edilir. Ayrıca bak. özgün baskı.

Türkiye'de basım. Osmanlılarda ilk basımevi, 1493'te İstanbul'da, İspanya'dan göç eden Musevilere kuruldu. Bunu 1567'de Ermeni basımevi, 1627'de Rum basımevi izledi. Gayrimüslimlerin İstanbul dışındaki kentlerde kurdukları basımevlerinin de sayısı giderek arttı.

İlk Türk basımevi, İbrahim Müteferrika(*) tarafından kuruldu (1727). Yirmisekizcelebiziade Said Mehmed Efendi'nin de desteğiyle açılan ve "basmahane" olarak adlandırılan bu basımevinde ilk kez *Vankulu Lügan* basıldı. 1794'te kapanan Müteferrika basımevi bu tarihe değin süren 18 yıl çalıştı ve 23 (ikinci baskı, ikinci ve üçüncü ciltlerle birlikte 31) kitap bastı. 1795'te Hasköy'deki Mühendis-hane'de ikinci basımevi kuruldu. Burada birkaç sözlüğün yanı sıra, Osmanlı ülkesini tanıtmaya yönelik ilk kitabın basımı gerçekleştirildi (1798). III. Selim tarafından 1802'de kurdurulan üçüncü basımevi Darü'l-Tibaatü'l-Cedide, *Takvün-i Vakayı* gazetesinin basımı için 1831'de kurulan Takvimhane-i Amire ile birleşerek daha sonra Matbaa-i Amire adını aldı. Osmanlı döneminin en önemli basımevlerinden biri olan Bulak Matbaası(*) Mehmed Ali Paşa tarafından Mısır'da kurduruldu. Bu basımevinde 1822-42 arasında, *Vakayı-i Mısıriye* ile birlikte, 125'i Türkçe olan 243 kitap basıldı. Taşbaskı (litografi) tekniğini Türkiye'ye getiren Cailloud Kardeşler'in(*) basımevi 1831'de İstanbul'da kuruldu. 1831'de ayrıca Matbaa-i Bâb-ı Hazeret-i Seraseriye, 1835'te Maçka Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1840'ta *Ceride-i Havadis*'i basmak amacıyla Ceridehane, 1846'da da Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye Matbaası çalışmaya başladı.

1860'tan sonra basımcılıkta hızlı bir gelişme görüldü. Encümen-i Dâniş (Bilim Akademisi), Cemiyet-i İslamiye-i Osmaniye, Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye gibi yayın çalışması da olan kurumların, yeni okulların açılmasıyla ders kitabı gereksiniminin artmasının ve *Tercüman-ı Ahval*, *Tasvir-i Efkar*, *Mecmua-i Fünun* gibi kendi özel basımevlerini kuran gazete ve dergilerin bu gelişmede belirgin etkisi oldu. 1729-1875 arasında kitap basımıyla uğraşan 134 basımevinden 102'si 1860'tan sonra kuruldu. Dönemlere göre yeni kurulan toplam basımevi sayısı ise, 1729-1875 arasında 151, 1876-92 arasında 172, 1893-1907 arasında 199, 1908-17 arasında 368'di.

Basımcılığın hızla gelişmeye başlaması, devlet denetimini de birlikte getirdi. Önceleri izne bağlı olmaksızın açılan özel basımevle-

(Solda) Friedrich Koenig'in mekanik kapaklı baskı makinesi, 1811.
(Sağda) Koenig ve Bauer tarafından geliştirilen merdaneli baskı makinesi, 1811
Koenig and Bauer AG

ninin, 1856'da çıkarılan bir iradeyle, bastıkları kitapları Takvimhane Nezareti'ne bildirmeleri ve gelirleri üzerinden vergi ödemeleri hükmüne bağlandı. 26 Ocak 1857 tarihli ilk Matbaa Nizamnamesi'yle basımevi açma Zaptiye Nezareti'nin iznine bağlandı. Kitap basımı da Meclis-i Maarifin önceden incelemesi ve onayıyla yapılacaktı. 23 Ocak 1888'de çıkarılan Matbaa Nizamnamesi ise, basımcılık üzerindeki sansürü koruyor, ayrıca basımevlerinin denetime her an hazır olması, kapıların kilitli olması, bitişik binalara herhangi bir biçimde açılmaması gibi hükümler getiriyordu. 20 Aralık 1894 tarihli nizamname ile daha sıkı denetime bağlanan basımcılık, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 29 Temmuz 1911'de çıkarılan Matbaalar Kanunu ile basınla birlikte özgür kılınyordu.

Osmanlı döneminde en çok tutulan talik harfleri, Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin hatıyla ilk kez 1842'de kullanılmaya başlandı. Bunu Raci Efendi'nin hazırladığı 24 puntoluk talik harfleri ile gene 24 puntoluk nesih harfleri izledi.

Darü'l-Tibatü'l-Cedide ile Takvimhane-i Amire'nin birleşmesiyle kurulan Matbaa-i Amire, 1848'de ilk kez talik harfleriyle basıma geçmişti. II. Abdülhamid döneminde birçok değerli yapıtın basıldığı Matbaa-i Amire, zararlı kitapların basıldığına ilişkin bir jurnal üzerine 1901'de kapatıldı. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra *Takvim-i Vakayi* ile birlikte yeniden etkinliğe geçti. Cumhuriyet'in ilanına değin bu adla çalışan Matbaa-i Amire, bundan sonra Milli Matbaa ve Devlet Matbaası adını aldı. 1939'da da çeşitli bilimsel kitaplar ile okul kitaplarını basmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı.

1 Kasım 1928'de, Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun ile Arap harflerinin yasaklanıp yerine Latin harflerinin kabul edilmesiyle, basım önce bir bunalım dönemine girdi. Bunun üzerine 10 Kasım 1928 tarihli 1354 ve 1355 sayılı yasalarla, basımevlerinin yeni Türk harflerinin gerektirdiği giderlerini karşılamak amacıyla bir ödenek ayrıldı. Gene de bazı basımevleri kapanmak zorunda kaldı. Ama kısa sürede basım yeniden canlandı. İstanbul dışında Ankara, İzmir, Bursa ve Adana gibi kentler de, basımevleri için yeni yatırımların haline geldi. Harf Devrimi öncesindeki 10 yıllık dönemde toplam basımevi sayısı 284 iken, bu sayı 1928-38 arasında 556'ya ulaştı. 1937-73 arasında tüm ülkede 1.653 basımevi kuruldu. Bunların 623'ü İstanbul'da, 154'ü Ankara'da, 90'ı İzmir'deydi.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilkel bir teknolojinin egemen olduğu basım, daha sonra hızlı bir gelişme gösterdi. Önce lino-tip, rotatif gibi yeni baskı teknikleri uygulanmaya başladı. Bunu 1950'lerin sonunda üfdrük, 1960'ların sonunda da ofset baskı teknikleri izledi. Öte yandan basımevi sayısında da önemli artış oldu. 1980'lerin sonunda Türkiye'deki basımevi sayısı 3 bin dolayındaydı.

basın, genellikle günlük ya da haftalık olarak düzenli ve güncel olaylara ilişkin haber, görüş ve makalelerle kamuoyunun ilgisini çekecek başka bilgileri içeren yayınlar. Haber yayma yöntemleri uygarlık kadar eskiyse de, günümüzün etkili basın araçları gazete ve dergilerin geniş kitlelere ulaşmasını sağlayan gelişmeler, son bir yüzyıl içine sığdırmıştır. Basının etkili bir güç haline

gelmesi, basım ve iletişimdeki teknik ilerlemelerin yanı sıra, dünyaya bakış açısındaki köklü değişikliklerin de sonucudur. Geçmişte haber almaya en çok gereksinimi duyan ve bunu özel yollardan sağlayan devletler ve ticari çevreler, bu haberleri halk arasında istedikleri ölçüde ve biçimde yayarlardı. Matbaanın bulunmasıyla birlikte, halkın, olayları bağımsız kaynaklardan doğru bir biçimde izlemesini sağlayacak araçlar oluşturma düşüncesi doğdu. Bu doğrultudaki adımlar çeşitli baskı ve kısıtlamalarla karşılaştığından, basının gelişmesi demokrasinin gelişmesiyle iç içe oldu. Basın günümüzde de demokrasinin önemli bir ölçütü ve kitlelerin kamu yaşamına etkin katılımının bir aracı olma niteliğini taşımaktadır.

TARİHSEL KÖKENİ. Tarihte gazetenin bilinen ilk örneği İÖ 59'da Roma'da günlük olarak yayımlanan *Acta diurna*'dır (günlük haberler). Çeşitli yerlere asılan bu el yazması metinlerde önemli toplumsal ve siyasal gelişmelerden, bir meteorun düşüşü gibi ilginç olaylara ve gladyatör yarışmalarının sonuçlarına kadar değişik haberler yer alır. Çin'de Tang hanedanı (İS 618-907) döneminde devlet memurları arasında dağıtılmaya başlayan saray genelgesi *bao* da (rapor) bir tür gazete sayılabilir. 1911'e değin çeşitli adlarla yayımlanan bu belgeler, bir iletişim aracı olmanın dışında mandarinlerin başardığı işleri de içermektedir.

Ortaçağ sonlarında Avrupa'daki büyük ticari şirketler, siyaset ve ticaretle ilgili haberlerin yer aldığı elyazması bültenler çıkarmaya başladılar. Augsburglu ünlü Fugger ailesinin bültenleri başka ülkelere bile ulaşmaktaydı. Venedik'te 1563'te Osmanlılarla yapılan savaş sırasında *fogli d'avvisi* denen düzenli resmi haber bültenleri büyük ilgi çekti. Belirli bir yerde yüksek sesle okunan bu bültenleri dinlemek için ücret olarak bir gazete verildi. Bu sözcük sonradan basılıp dağıtılan bütün haber bültenlerini tanımlamak için kullanılır oldu.

Gazetelere öncülük eden bir başka kaynak da 16. yüzyılda yayımlanan haber kitapçıklarıydı. Genellikle savaş, doğal bir felaket, kutlama gibi ilgi çekici tek bir konuyu işleyen bu kitapçıkların bilinen ilk örneği, İngilizlerin İskoçyalılara karşı kazandığı Flodden Savaşı'nı (1513) bir tanık gözüyle anlatan *The trew encountre*'dir (Çarpışmanın Gerçek Oyküsü). Yüzyılın sonlarına doğru bu kitapçıklar aylık, altı aylık ya da yıllık haber özetleri biçimini aldı. 1594-1635 arasında yayımlanan *Mercurius Gallobelgicus*'u, *Mercurius* (tanrıların habercisi) adını değişik biçimlerde kullanan başka yayınlar izledi.

AVRUPA, AMERİKA VE ASYA'DA İLK GERÇEK GAZETELER. Değişik konulardaki haberleri düzenli bir biçimde yayımlamaya dayalı ilk gerçek gazetecilik, 1605'te Anvers'te bir ticari bültenin doğduğu sanılan *Nieuwe Tijdinghen* ile başladı. Ticari ilişkilerinin dolayı dünyanın çeşitli yerlerindeki muhabirlerden yararlanarak Felemenkilerin çıkardığı *courante*'lar, çeviri yoluyla girdikleri ülkelerde ilkel gazeteler için örnek oluşturdular.

İngiltere. 1621'de daha çok kara Avrupa'daki gelişmeleri izlemek için çıkarılan İngilizce *courante*'lar, çeşitli sansür ve baskılara uğradı. 1641'de Star Chamber adlı mahkemenin kaldırılmasıyla, yayınlarda iç haberlere de yer verilmeye başlandı. Bu arada haber kitapçıları da, biçimleri değiştirilerek gazeteye dönüştürüldü. 1640-60 arasında, çoğu İngiliz İç Savaşı'yla ilgili haberler veren 300'e yakın gazete çıktı. Bu gazetelerden *Mercurius Civicus*, haberleri

resimleme uygulamasını başlattı. Cromwell döneminde ve krallığın yeniden kurulmasından sonra yalnızca resmi yayınlara izin verildi.

1688'de sansürün gevşetilmesi gazetelerin yeniden yaygınlaşmasını sağladı. Posta sistemindeki gelişmelerle günlük gazeteye geçildi. İlk günlük gazete olan tek yapraklı *The Daily Courant* 1702-35 arasında yayımını sürdürdü. Daniel Defoe, *Review* (1704-13) adlı gazetesinde güncel siyasal konularda kamuoyunun görüşünü yansıtmaya yönelik başyazılar yazmaya başladı. Haberciliğin yanı sıra toplum, sanat ve eğlence ile ilgili konulara da yer veren *Tatler* ve *Spectator*, dergilerin doğmasında önemli rol oynadı.

Basının giderek artan etkisinden rahatsız olan hükümet, gazetelere ve giderek önemli bir gelir kaynağı haline gelen reklamlara vergi koyma yoluna gitti. Siyasetçiler sübvansiyon ve rüşvet gibi yöntemlerle gazeteleri kendi yanlarına çekme çabasına giriştiler. Bu arada gazete kapatma ve gazetecileri tutuklama uygulamaları başladı. Bütün bunlarla birlikte basın özgürlüğü için mücadele de giderek yoğunlaştı. John Wilkes'in yürüttüğü kampanya sonunda parlamento tutanaklarının gazetelerde basılmasına resmen izin verildi (1771). Tipografi ve sayfa düzeninde büyük değişiklikler yapan John Bell'in çıkardığı *Morning Post* (1730-1937) en kararlı gazetelerden biri oldu. John Walter'in 1785'te kurduğu *The Times* (*) ile pazar gazetesi *The Observer* (*) (1791) nitelikleri ve teknik üstünlükleriyle seçkin bir yer edindiler. İki binlik ürajin iyi bir düzey sayıldığı bu dönemde *The Times*'in tirajı 4.800'e ulaştı.

Öteki Avrupa ülkeleri. Kara Avrupa'sında basın üzerindeki kısıtlamalar İngiltere'ye oranla daha uzun sürdü. Fransa'da Devrim öncesinde, resmi yayın organı *Gazette de France* (1631-1917) dışında önemli sayılabilecek tek gazete, daha çok bir dergiyi andıran haftalık *Mercur de France*'ti (1672-1853). İlk günlük gazete *Journal de Paris* 1777'de çıkarıldı. Bu arada yeraltı gazeteleri acımasızca bastırıldı. Devrim'le birlikte Paris'teki gazetelerin sayısı 350'ye yükseldi. Ama konsüllük döneminde giderek düşen bu sayı imparatorluk döneminde dörde indi. Ulusal Meclis oturumlarını yansıtmayı amaçlayan *Journal des Débats* (1789-1944) yayımını ılımlı bir liberal çizgiye sürdürmeyi başardı.

17. yüzyıl başlarında birçok kentte ilkel gazetelerin çıktığı Almanya'da, Otuz Yıl Savaşı'nı (1618-48) basına yönelik yoğun bir baskı dönemini başlattı. Sonraki yıllarda çıkan gazeteler içinde *Augsburger Zeitung* (1689), *Hamburgische Correspondent* (1714), *Vossische Zeitung* (1705) gibi az sayıda gazete belirli bir niteliğe ulaştı. Dünyanın en eski sürekli gazetesi *Post och inrikes tidningar*'ın (1645) yayımlandığı İsveç, basın özgürlüğüne ilişkin ilk yasanın çıkarıldığı ülke oldu. 1703'ten başlayarak değişik adlarla çıkan Avusturya gazetesi *Wiener Zeitung* hâlâ yayımlanan en eski gazete sayılmaktadır.

Kuzey Amerika. Koloni yönetimlerinin genelde özgürlüklere karşı katı olduğu Kuzey Amerika'da, 1690'da Boston'da yayımlanan aylık *Publick Occurrences, Both Foreign and Domestic* ilk sayısı çıkar çıkmaz yasaklandı. Bu yüzden basımcılığın 1638'de girdiği Kuzey Amerika'da, ilk düzenli gazete ancak 1704'te çıkarılabildi. Boston'da posta müdürlerinin kurduğu iki resmi gazetenin ardından, James Franklin'in 1721'de yayımladığı *The New England Courant* ile bağımsız gazetecilik başladı.

Philadelphia'da 1719'da *American Weekly Mercury*, New York'ta da 1725'te *New-York Gazette* adlı gazeteler çıktı. Bu gelişmeyi zamanla öteki koloniler izledi. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın başladığı yıllarda gazete sayısı 37'ye ulaşmıştı.

New-York Weekley Journal'ın yayıncısı John Peter Zenger'in 1735'te bir iftira davasında gazetesindeki siyasal yazıların gerçeklere dayandığını kanıtlayarak aklanmasıyla basın, yönetimi eleştirme hakkını elde etti. Bağımsızlık sonrasında çoğu gazete günlüğe döndü. Ateşli siyasal mücadele ortamı, gazetelerin Hamilton ve Jefferson yandaşlığı biçiminde keskin bir saflaşmaya girmesine yol açtı. 1791'de Anayasa'nın 1. Ek Maddesi ile basın özgürlüğü güvence altına alındı.

Japonya. Tokugawa döneminde (1603-1867) yayımlanan *gomiuri kavara-ban* adlı el ilanları Japon gazeteciliğinin öncüsü olarak kabul edilir. Siyasal ve toplumsal sorunların tartışılması yasak olduğundan, bu metinlerde kişisel skandallar, doğal felaketler ve bazen de savaşlar işlenirdi. ABD amirali Perry'nin Japonya'ya varışını da (1853) haber yapan *kavara-ban*'lar, Meici döneminin ilk yıllarına değin çıktılar.

19. YÜZYILDAKİ GELİŞMELER. Bu dönemde daha çekici bir biçim alan ve fiyatlarını düşüren gazeteler, geniş kitlelere ulaşmaya ve ileri ülkelerde tam anlamıyla bağımsız hale gelmeye başladı. Gazetecilik, reklam gelirlerindeki artışın da etkisiyle bir sanayi haline geldi.

Artan tiraj doğrultusunda baskı hızını artırma çabaları da yoğunlaştı. Böylece elle işleyen düz yataklı baskı makinelerinin yerini buhar (1814) ve daha sonra elektrikle (1884) çalışan rotatifler aldı. Bu gelişmeyi klişe, kâğıt, mürekkep ve dizgide yenilikler izledi. Telgraf ve telefonun bulunması haber toplama tekniklerinde baş döndürücü bir değişim yarattı. (Atlı habercilerin kullanıldığı 1815'te, Waterloo Savaşı haberleri ancak dört gün sonra Londra'ya ulaşabilmişti.) Başta demiryolu olmak üzere ulaşımında görülen hızlanma, gazete dağıtımını büyük ölçeklere vardi.

Basının bağımsızlaşması. Avrupa'da gazetelerin halka açılması yönündeki ilk adımlar Fransa'da atıldı. Halkın ilgisini çekmek üzere seri yazılara ve makalelere yer verildi. Gazete yazılarına imza atılması zorunluluğu gazetecilerin ün kazanmasını sağladı. Almanya'da 1798'de kurulan *Allgemeine Zeitung* (*), yetkililerin baskıları yüzünden birkaç kez yer değiştirmek zorunda kalmakla birlikte, büyük bir saygınlık kazandı. İskandinavya ülkeleri ve İsviçre'de basına sağlanan özgürlüklere karşın, Avrupa'nın genelinde devrimden duyulan korku, yöneticileri basını sıkı denetim altına almaya yöneltti. İngiltere'de vergi yükü ve hapis cezaları artırılmakla birlikte, bu baskılardan pek etkilenmeyen *The Times* gibi saygın gazeteler mali güçleri sayesinde bağımsız ve güvenilir habercilikte belirli bir düzeye ulaştılar. Napoleon Savaşları sırasında hükümetten daha çabuk haber almayı başaran *The Times*, 1815'te 5 bin olan tirajını 1850'de 50 bine çıkardı.

Partilerin gazetecilere ücret ödeyecek kadar basınla içli dışlı oldukları ABD'de, 1835'te J. G. Bennet'in kurduğu *New York Herald* bağımsız haberciliği ilke edinerek bir yıl içinde 30-40 bin arasında bir tiraja oturdu. 1841'de kurulan *New York Tribune* kölelik karşıtlığı gibi kampanyalarla büyük bir etki yarattı. Bu gazeteleri *The New York Times* (*) (1851) gibi yayınların da izlemesiyle ABD'de sağlam bir bağımsız gazetecilik geleneği oluştu.

Haber toplama. Gazeteciliğin ilk yıllarında bülten yazarları ve haberciler kullanılmakla birlikte, asıl yükü, olayları yorumlayan gazete bürosu görevlileri üstleniyordu. 19. yüzyıldaki savaşlar, haber almak üzere kadrolu muhabirlerin görevlendirilmesini sağladı. İlk büyük muhabirlerden W. H. Russel, kamuoyunun Kırım Savaşı'ndaki (1853-55) kötü gidişi öğrenmesinde önemli rol oynadı. Amerikan İç Savaşı (1861-65) sırasında 150'yi aşkın muhabir savaş alanlarında olayları izledi. Gazetelerin birbirlerini "atlatma" yolundaki rekabeti ve demokrasi uğrunda gerçeklerin üzerine gitme çabaları muhabirlerin saygınlığını artırdı.

Özellikle küçük gazeteler için haber toplama maliyetinin ağır olması, basın ajanslarının doğmasına yol açtı. 1835'te Paris'te kurulan Havas Ajansı, Avrupa başkentlerini saran bir muhabir ağı ve geniş bir abone sistemi oluşturdu. Daha sonra Wolff ve Reuters gibi büyük ajansların da ortaya çıkmasıyla kızgın rekabet, 1870'te dünyayı belirli alanlara ayıran bir tekel anlaşmasını doğurdu. Bu arada ABD'de New York gazetelerinin 1846'da kurduğu ortak haber ajansı bir dizi değişiklikten sonra Associated Press (AP) adını aldı ve Reuters ile Amerika ve Avrupa haberlerinin karşılıklı aktarılmasına dayanan bir anlaşma yaptı.

ABD'de gazetecilikte yenilikler. 19. yüzyılın ikinci yarısında, göçmenleri Amerikan yaşam biçimiyle kaynaştırmada en önemli araç haline gelen gazetelerin sayısı 1850-1900 arasında beş kat artarak 2 bine kadar ulaştı. Bu gazetelerin üçte ikisi yakın bölümü akşam gazeteleriydi. Okuyucu kitlesini arttırmaya yönelik sansasyonizm ve yurttaşlık bilincini geliştirmeye yönelik idealizm ilkelerine dayanan gazetecilik anlayışı, bir Macar göçmeni olan J. Pulitzer ile doruğuna çıktı. Çarpıcı haberler ve ateşli kampanyalarla bu anlayışa yeni bir canlılık getiren Pulitzer, az satan gazeteleri kısa sürede 250 bin gibi zamanında rekor sayılan tirajlara yükseltti. 1895'te *Morning Journal*'ı kuran W. R. Hearst ürkütücü başlıklar, gösterişli haberler, bol resim, çizgi öykülü pazar ekleri, sözde bilimsel makalelerle bu çizgiyi "boyalı basın" (*yellow journalism*) denen aşırı bir uca götürdü. Tiraj rekabeti bu gazetecilik üslubuna kalıcı ve yaygın nitelik getirirken, *Times* (1896) gibi ağırbaşlı gazeteler de önem kazanmaya başladı.

İngiltere'de gazetelerin yaygınlaşması. 1855'ten sonra basın üzerindeki ağır vergilerin kaldırılması, İngiltere'de günlük gazete sayısında bir tırmancıya yol açtı. Bu durum *The Times*'in hegemonyasını da sarstı. Büyüyen orta sınıfa seslenen *The Daily Telegraph* (*) (1855) daha yüksek bir tiraja ulaştı. Yeni gazeteler bağımsızlık ilkesini savunmakla birlikte, partileri destekleme tutumundan tam anlamıyla sıyrılamadılar. Amerikan gazetecilik anlayışı 1880'lerde İngiltere'de önce akşam gazeteleri aracılığıyla etkisini duyurdu. Açıklık ve yalınlık ilkesini benimseyen *Daily Mail* (*) (1896) popüler gazeteciliğe yumuşak bir geçiş sağladı ve Güney Afrika (Boer) Savaşı (1899-1902) sırasında 1 milyon tirajı buldu. Maliyetin altında bir satış fiyatı belirlediği için, bu açığı reklam gelirleriyle kapatmayı temel aldı. Reklamları çekime amacıyla net satışları yayımlama uygulamasını başlattı.

Avrupa'daki gelişmeler. Kara Avrupa'sında basın genelde görüş gazetelerine dayandığından, habercilik bakımından sınırlı bir gelişme gösterdi. Bununla birlikte Fransa'da *Le Fuguro* (*) (1854, haftalık; 1866 günlük) ve *Le Temps* (1861), Almanya'da *Frankfurter Zeitung* (1856), İtalya'da da *Corriere della Sera* (*) (1876) gibi önemli

gazeteler modern gazetecilik anlayışında ileri adımlar attılar. Olaylara canlı ve saldırgan bir üslupla yaklaşan Fransız gazetesi *Le Petit Journal*, Belçika gazetesi *Le Peuple* popüler gazeteciliğe öncülük etti. İspanya ve Portekiz'de yoğun sansür baskısı bağımsız gazeteciliğin gelişmesini önledi. 1855-65 arasındaki sınırlı özgürlük ortamında ortaya çıkan radikal Rus gazeteleri, sıkı bir denetimle karşılığınca edebi bir üsluba yöneldi. A. Herzen'in 1857'de Londra'da kurduğu *Kolokol* (Çan) gibi yurt dışı gazeteler, devrimci Rus gazeteciliğinin öncüleri oldular.

Öteki ülkeler. İlk gerçek gazetenin 1861'de İngilizce olarak yayımlandığı Japonya'da, 1867-68'de Meici yönetimine karşı çıkan yoğunluk yandaşları bir dizi gazete çıkarmaya başladı. Ama gazetelerin "ülke çıkarları"nı gözetmesi kuralı getirilerek, basına karşı sert bir tutum benimsendi. Çağdaş Japon gazeteciliğinin iki devi olan *Asahi jimbun* (*) ve *Mainichi jimbun* (*), siyasal konulardan çok genel haberciliğe ağırlık veren Osaka ticari çevrelerinin gazetesi olarak doğdu. 1874'te Tokyoda kurulan *Yomiuri jimbun* (*) ise "edebî" bir gazete olarak ün kazandı ve 1924'ten sonra Amerikanvari renkli bir kimliğe burundu.

Avustralya'da 1830'lara doğru sansür ve vergi baskısından kurtulan basın, ülkenin gelişimine paralel olarak yaygınlaştı. Yeni Zelanda'nın ilk gazetesi *New Zealand Gazette*'in birinci sayısı göçmenlerin adaya gitmesinden önce Londra'da yayımlandı. İkinci sayısı ancak bir yıl sonra Wellington'da çıkabilen bu yayını başka gazeteler izledi. Kanada'da 18. yüzyılda küçük bölgesel gazetelerle başlayan basın, 1872'de *Winnipeg Free Press* ile modern standartlara ulaştı. Daha 16. yüzyılda haber bültenlerinin görüldüğü Hindistan'da, İngiliz yönetiminden sonra *Bombay Times* (1838, sonradan *The Times of India* (*) gibi İngilizce gazetelerin dışında, yerel dillerde de gazeteler çıktı. *The Hindu* (1878) adlı İngilizce gazete ulusal uyanışta önemli rol oynadı. Arjantin'de dünyanın en büyük gazetelerinden biri olan *La Prensa* (*) 1869'da kuruldu. Güney Afrika'da ticaret ve madencilik çevrelerine dayanan ilk gazeteler, zamanla belirli bir bağımsızlığa kavuştu.

Basının rolü. 19. yüzyıl gazeteleri halkın nabzını yansıtan araçlar olarak, siyasal ve toplumsal düşüncelerin somutlaşmasını ve etkili olmasını sağladı. Reklam ve bilgi akışı ticaret çarkının işleyişini hızlandırdı. Eğitim ve eğlenceye dönük çok sayıda hizmetler de sunan gazeteler, kamuoyunu yönlendirmede başarılı oldu. Örneğin Emile Zola'nın *L'Aurore*'da (Ocak 1898) yayımlanan ünlü mektubu "J'accuse" (İtham Ediyorum) Dreyfus Davası'nın ülke çapında tartışılmasına yol açtı. Haksızlıkların üzerine giden yayınlar önemli siyasal sonuçlar doğurdu. Bu arada Hearst'ün *New York Journal*'da abartmalı ve kıskırtıcı haberlerle İspanyol-Amerikan Savaşı'nı körüklemesi, basının kötüye de kullanılabileceğini yansıtan açık bir örnek oldu. Yüzyıl sonunda basın "Dördüncü Güç" olarak toplumda yerini aldı.

20. YÜZYILDA BASIN. 1900'lerden sonra dünyadaki gazetelerin sayısı hızla arttı. Bütün ülkeler basındaki çeşitli gelişme aşamalarını yaşamaya ve buna uygun sorunlarla karşılaşmaya başladı. Özellikle ileri ülkelerde büyük bir sanayi dalı haline gelen basın, reklam gelirleri ve tiraj mücadelesi etrafında dönen yoğun bir rekabet içine girdi. Yeni basım teknikleri ve ulaşım olanakları gazetelerin günde birkaç baskı

yapmasını ve haber akışı ile gazetenin okuyucunun eline geçmesi arasındaki sürenin son derece kısalmasını sağladı. Kesintisiz bir işleyiş her an durdurabilecek bir konuma ulaşan basın sendikaları büyük bir güç kazandı. Gazete sahiplerinin bu tehlikeye karşı teknik servis kadrolarını geniş tutmaları, 20. yüzyıl ortalarında maliyetleri artırarak bazı büyük gazetelerin kapanması sonucunu doğurdu. Bu arada gazete sahipliği ve yayın yönetmenliğini birlikte yürüten tek tek patronların yerini, şirket toplulukları ve gazete zincirleri almaya başladı. Bu gelişmenin ilk örneğini daha 1878'de ABD'de zor durumdaki küçük gazeteleri satın alarak kazançlı hale getiren E. W. Scripps verdi. 1920'lerde ABD'de 300 gazeteyi içine alan 50 kadar gazete zinciri ortaya çıktı. Hearst'ün yönettiği gazetelerin sayısı bir ara 42'ye kadar çıktı.

Yüzyılın başlarında basında görülen önemli buluşlardan biri de tabloid denen küçük çaplı ve resimli gazeteler oldu. İngiltere'de *Daily Mirror*(*) (1903) ve *Daily Sketch* (1909) ile 1 milyon tirajını aşan bu tür gazeteler, ABD'de de yaygınlaşarak yoğun bir rekabete yol açtı.

1. Dünya Savaşı ve sonrası. Savaş döneminde gazete kâğıdı kıtlığı ve yoğun sansür basını güç duruma düşürdü. Devlet sırlarını koruma gerekçesiyle haberlere getirilen kısıtlamalar gazeteciliği gerilettili.

Savaş sonrasında tiraj rekabeti daha geniş habercilik sağlama alanına kaydı. New York'taki gazetelerin sayfa sayısı 40'a ve ardından 60'a kadar çıktı. Yayın yönetmenlerinin kişisel etkisi silinirken, köşe yazıları öne çıkmaya başladı. ABD'de makale, fotoğraf, çizgi roman, bulmaca, tip köşesi ve kitap tanıtma gibi gazete malmelerinin satma işi yaygınlaştı. Bu durum gazetelerin yüklerini hafiflettiğinden, *The New York Times* ve dış haberleriyle ünlü *The Christian Science Monitor*(*) gibi ağırbaşlı gazeteler habercilik düzeyini yükseltme olanaklarını buldular. Gazete satın alma yoluyla daha az sayıda ve daha yüksek tirajlı gazetelerin oluşturulması yolu açıldı.

Savaş sonrasında İngiltere'de *Daily Express*(*) satın alarak düzlüğe çıkaran ve iki gazete daha yayımlayan Max Aitken, habercilik coşkusuna dayalı bir atılımla geleneksel gazetecilik anlayışını kırdı. Ama serbest ticaret kampanyası gibi kamuoyuna ters düşen girişimlerinde başarısız oldu. 1920'lerde okuyuculara armağanlar verme yöntemiyle sağlanan tiraj patlamaları, beraberinde sarsıntılar da getirdi. Büyük bir tiraj kaybına uğrayan *Daily Mirror*, 1934'teki yönetim değişikliğinden sonra işçileri temsil eden radikal bir çizgi benimseyerek 4 milyon gibi bir tiraj rekoru kırdı. İngiltere'nin ilk "halkçı" gazetesi *The Daily Telegraph* tutucu bir orta sınıf gazetesi kimliğini kazandıktan sonra, *Morning Post*'u piyasadan sildi.

Gazetelerin büyümesi ve karmaşık bir yapıya ulaşması, büyük binalara taşınmalarına ve geniş bir örgütlenmeye gitmelerine yol açtı. Reklam ve pazarlama ile dizgi, kışe ve basım gibi teknik servislerin dışında, yazı işlerinin işlevi de genişledi. Genel yayın politikasını belirleyen yönetmenle yardımcılarına bağlı olarak haber merkezi, fotoğraf, köşe yazıları, magazin, ekonomi, spor vb gibi ayrı bölümler ortaya çıktı. Ajans ve bürolar, devlet kuruluşları, elçilikler, örgütler, tek tek bireyler gibi değişik kaynaklardan gelen haberlerin değerlendirilmesi, ayıklanması, denetlenmesi, olgunlaştırılması ve gerekirse arşivlerdeki bilgi-

lerle desteklenmesi bir dizi yeni işlem ve kadrolaşmayı ortaya çıkardı. Gazete baskıya girmeden önce başlık, fotoğraf, makale, reklam gibi öğeleri belirli bir üslup içinde bütünleştirmeyi amaçlayan sayfa düzenleme de başlı başına bir iş haline geldi.

Savaş sonrasında ajanslar arasındaki tekell anlaşılmışın bozulmasıyla, gazeteler birçok kaynaktan yararlanma olanaklarına kavuştu. Bu arada giderek gelişen ulusal ajanslar büyük ölçüde devlet denetiminde kaldı. II. Dünya Savaşı'na doğru Almanya, İtalya, İspanya ve Portekiz'deki faşist rejimlerde basın, devlet propagandasının kuklası haline getirildi. Basının mali baskılara açık olduğu Fransa'da gazeteler kolayca istenen yöne çevrilirken, İngiltere'de de köklü bağımsızlık geleneği sarsıldı. *The Times* hükümetin izlediği siyaseti desteklemeye başladı. Birkaç cılız ses dışında yalnızca *Daily Mirror* dokunulmayan gerçekleri dile getirme yürekliliğini gösterdi. Basının genelde görevlerini yerine getiremediği bu dönemde, eski bütlen yöntemine dönüş biçiminde ilginç bir gelişme oldu.

İkinci Dünya Savaşı ve sonrası. Bu savaş sırasında İngiltere ve ABD yönetimleri basına karşı önceki savaştan daha duyarlı bir tutum izlediler. Bir dizi yasa ve kurumla oluşturulan işbirliği havası, basının işleyen bir otosansür uygulamasını sağladı. Savaşla ilişkin sıcak haberleri ulaştırma çabaları, birçok gazetecinin yaşamını yitirmesine yol açtı. Gazete kâğıdının karneye bağlanması yer darlığı sorunu yarattığından, gazeteler reklam gelirleri ile okuyucuya saygı ikilemi içinde kaldılar.

Savaş sonrasında yükselen üretim giderleri basında tekelleşme eğilimini daha da güçlendirdi. Associated Press ve United Press International (UPI) ajansları dünyanın her yanına dal budak saldılar. Rekabetin zayıflaması reklam ve sansasyonizm yarışını üzerinde yavaşlatıcı bir etki yaparken, konuların derinlemesine araştırma ve değişik görüşleri yansıtırma çabalarını da önemli ölçüde gerilettili. Basında otomasyona geçiş uzun basın grevlerine yol açtı. Radyo ve televizyonun yaygınlaşmasıyla birlikte gazete okuma alışkanlığı gerilemeye başladı. Tiraj artışları nüfus artışının gerisinde kaldı. Bu arada bütün ülkelerde gazeteler arasında birleşmeler hızlandı. Yeni teknolojiye geçiş ve ücret anlaşmazlıkları nedeniyle yayıma ara vermek durumunda kalan *The Times* ve yan organları, 1980'de Rupert Murdoch'un sahip olduğu, Avustralya kökenli bir basın topluluğuna satıldı. Fransa'da sayıca sürekli bir düşüş gösteren basın birkaç büyük topluluğun denetimine girdi. İtalyan gazeteleri de mali açıdan büyük sanayi kuruluşlarına ve siyasi partilere bağımlı hale geldi.

Japonya'da daha 1942'de baskılı yönetimin "yol göstericiliği"yle gerçekleştirilen birleşmeler sonunda az sayıda büyük gazete ayakta kaldı. Müttefik işgaliyle birlikte radikal sendikalar basına egemen oldu. Kore anlaşmazlığı gazetelerde sosyalistlere yönelik bir temizleme kampanyasına yol açtı. 1952'den sonraki yasal düzenlemelerle canlı ve bağımsız bir yapıya kavuşan gazeteler, sayfa sayılarını artırarak içeriklerini zenginleştirdiler. Japon gazeteleri dünyanın sayılı tiraj rakamlarına ulaştılar. Bu arada reklam gelirleri önem kazanmaya başladı. Önde gelen gazeteler, dergi ve kitap basımı ile televizyon yayıncılığına el attılar.

Basın özgürlüğüne yönelik kısıtlama ve baskılar 20. yüzyılda da sürdü. Fransa'da gazete kapatma yöntemi ancak 1965'te ortadan kalkabildi. 1980'de *Le Monde*(*) Fransızmahkemelerini "küçük düşürme" gerekçesiyle dava açıldı. AFC'de 1962'de

bir bakana hakaret gerekçesiyle, *Der Spiegel*(*) yazı kadrosundan bazı kişiler tutuklandı. Basının devlet denetiminde olduğu sosyalist ülkelerde, gazeteler kitleleri yönlendirme ve seferber etmenin önemli bir aracı haline gelmişti. Bu ülkelerde gazeteler partilerin görevlendirdiği kişilerce çıkarılmakla birlikte, genellikle işçi ve köylü muhabirler aracılığıyla halk belirli ölçülerde sesini duyurmaktaydı. SSCB'nin *Pravda*(*) ve *Izvestiya*(*) gibi gazeteleri Batılı ölçülere uygun üretim standartlarına ulaşmıştı. Çin'de halkın başlıca haber kaynağı resmi yayın organı *Renmin ribao*'dır(*) (Halkın Günlüğü). Ayrıca elyazması ya da çoğaltılmış yazıların asıldığı "duvar gazeteleri" de Çin'de halkın nabzını yansıtan ve kampanyalarda kullanılan önemli bir araç olmuştur.

Avrupa'da Nazi işgalleri sırasında yaygınlaşan yeraltı gazeteciliği, daha sonra SSCB ve Doğu Avrupa'da ilginç biçimler almıştır. SSCB'de gizlice elden ele dolaştırılan *samizdat*'lar (öz yayın) resmi basında yer almayan haberleri yayma işlevini görmekteydi. ABD ve Avrupa ülkelerinde de özellikle gençlerin toplumsal hoşnutsuzluklarını yansıtan "alternatif basın" akımıyla yeni yeraltı gazeteleri ortaya çıkmıştır.

Geri kalmış ülkelerde yönetim ile halk arasında iki yönlü bir haber akışı sağlaması açısından önem taşıyan basın, aynı zamanda okuma alışkanlığını sağlayan bir araç olmuştur. Bu ülkelerde siyasal baskılar, ekonomik ve teknolojik yetersizlikler gazetelerin yapısını önemli ölçüde etkilemektedir. Kitlelerin satın alma gücü ve iş dünyasının reklam kapasitesi de gazetelerin yaygınlaşmasının önünde bir engel oluşturmaktadır. Asya ve Afrika'nın birçok yerinde dillerin çokluğu ve yerel alfabe ile dizginin yol açtığı teknik güçlükler gibi sorunlar da vardır.

Son yıllarda renkli televizyon ve göz alıcı dergilerle yoğun bir rekabete giren basın, çeşitli atılımlar gerçekleştirmiştir. Renkli ofset baskı, film-baskı, bilgisayarlı dizgi ve elektronik aygıtlar, sendikaların direnişine karşın basının nitelikli işgücü sorununu önemli ölçüde hafifletmiştir. Faksimile ve teledizgi gibi teknikler gazetelerin birbirinden uzak yerlerde aynı anda basılması olanaklarını sağlamıştır. Ajansların kullanmaya başladığı haberleşme uyduları, giderek telefon ve teleksin yerini alarak haber akışına hız ve canlılık kazandırmıştır. Yeni teknolojilerin kullanımına en iyi örnek, ABD'de 1980'lerde yayımlanmaya başlayan *USA Today* olmuştur.

TÜRKİYE'DE BASIN. İlk gazeteler. Türkiye'de yayımlanan ilk gazete, Albert Duhaie'nin 1796'da 15 günde bir çıkardığı *Gazette Française de Constantinople*'du. Bazı

Le Spectateur Oriental, 1825 tarihli bir nüsha

araştırmacılar ise, Fransa'nın İstanbul elçisi Verniac'ın 1795'te Fransızca olarak yayımladığı *Bulletin des Nouvelles*'i ilk gazete kabul ederler. Bu gazeteleri daha sonra İzmir'de çıkan aylık *Le Smyrnen* (1824), haftalık *Le Spectateur Oriental* (1824), haftalık *Le Courrier de Smyrne* (Ocak 1828) adlı gazeteler izledi.

Bugünkü Türkiye sınırları içinde yayımlanan ilk Türkçe gazete, 11 Kasım 1831'de çıkan *Takvim-i Vekâyi*'dir (*). Kavalalı

Takvim-i Vekâyi, 1851 tarihli bir nüsha
Nuri Akdayar Arşivi

Mehmed Ali Paşa'nın 20 Kasım 1828'de Kahire'de çıkarttığı *Vekâyi-i Misriye* (*) ise, Osmanlı ülkesinde çıkan ilk Türkçe-Arapça gazeteydi. Aynı tarihte Girit'te de *Vekâyi-i Giritide* adıyla bir gazete yayımlandığına ilişkin bilgiler varsa da, bunun herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır. II. Mahmud'un girişimiyle gerçekleşen *Takvim-i Vekâyi* devletin resmi sözcüsüydü ve çıkışından kısa bir süre sonra Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca, Ermenice ve Bulgarca nüshalar da yayımlandı. *Takvim-i Vekâyi*'den sonra ikinci Türkçe gazete olarak 1 Ağustos 1840'ta, William Churchill tarafından yayın resmi *Ceride-i Havadis* (*) yayımlandı. Daha çok siyasal ve ekonomik haberler veren *Ceride-i Havadis*, sütunlarında özel ilanların yer aldığı ilk gazeteydi. İlk Türkçe dergi olan *Vekâyi-i Tıbbiye* (*) ise 1849'da yayımlanmaya başladı.

1840'larda İzmir ve İstanbul'da birçok Rumca, Ermenice ve Bulgarca gazete çıktı. 1850'lerde iki Türkçe gazeteye karşılık bu iki kentte başka dillerde 16 gazete yayımlanıyordu. Kırım Savaşı (1853-55) ile ilgili haberlerle birlikte basının giderek etkili olduğu görüldü; 1854 ve 1856'da basimevlerine ilişkin ilk iradeler yayımlandı. 1856 tarihli irade, basını izne bağlıyordu. 1857 Matbaa Nizamnamesi'yle de ön denetim ve izin koşuluna yasal düzenleme getirildi.

Gazeteciliğin gelişmesi. 21 Ekim 1860'ta *Tercüman-ı Ahval*'in (*) yayımlanmasıyla Osmanlı-Türk basınında yeni bir dönem başladı. Bu tarih Türk gazeteciliğinin başlangıcı olarak da kabul edilir. Ağâh Efendi ile Şinasi'nin çıkardığı *Tercüman-ı Ahval*, özel girişimle yayımlanan ilk Türkçe gazeteydi ve önceleri haftada iki gün çıkıyordu. Gazete 11 Mart 1866'da yayımına son verdi. Ekonomi, sanayi ve ticaret, eğitim gibi konularda araştırmalara yer veren *Tercüman-ı Ahval*'i daha ileri bir adımla *Tasvir-i Efkâr* (*) izledi. Yeni Osmanlılar hareketinin önde gelenlerinden Şinasi'nin 27 Haziran 1862'de çıkardığı gazetenin yayımını

daha sonra Namık Kemal ve Recaizade Ekrem sürdürdü. Gazete 1868'de kapandı. Bundan yaklaşık bir yıl önce, 1 Ocak 1867'de Filip Efendi'nin sahibi olduğu ve Ali Suavi'nin yönettiği *Muhbir* (*) çıkmıştı. Dönemin yönetim biçimini sert bir dille eleştiren bu gazete, seçenek olarak meclis sistemini öneriyordu. Yurtdışına kaçan Ali Suavi'nin kısa bir süre sonra 31 Ağustos 1867'de Londra'da yayımladığı *Muhbir* yurtdışında çıkan ilk Türkçe gazete oldu. Yeni Osmanlılar arasındaki görüş ayrılıkları ve Mustafa Fazıl Paşa'nın parasal desteğini çekmesi üzerine de 3 Kasım 1868'de kapandı.

1864 Matbuat Nizamnamesi ile basında ön sansür kaldırılmış, basın rejimi Batı ülkelerine yaklaştırılmaya (özgür kılınmaya) çalışırken, bu tarhe değin daha serbestçe yayın yapan yabancı gazetelere de yerli basına göre benzer sınırlama getirilmişti. Bu nizamnameyle basın suçları Meclis-i Ahkâm-ı Adliye adını taşıyan temyiz mahkemesinde yargılanacaktı. Yasa sansürü kaldırmakla birlikte ağır hapis ve para cezası getirmişti. 1865'ten sonra basında yönetime karşı eleştiriler daha da radikalleşince, 1867'de Ali Karanname ile basın denetim altına alındı. Ali Paşa'nın çıkardığı karaname, Matbuat Nizamnamesi'ne karşı hükümete gazeteleri kovuşturma hakkını veriyordu. Bu uygulama Tanzimat'ın son temsilcisi olan Ali Paşa ile Yeni Osmanlılar arasındaki ayrılıkları daha da derinleştirdi. Yeni Osmanlıların birçoğu yurt dışına kaçtı ve Paris, Londra, Cenevre, Kahire gibi kentlerde *Hürriyet* (*), *Ulûm* (*), *İnkılâp*, *Hayal*, *Isıkbal* vb gazeteleri çıkardılar. Bunların arasında en etkili olanı Namık Kemal ile Ziya Bey'in (Paşa) 29 Haziran 1868'de Londra'da çıkardıkları *Hürriyet*'ti. İlk sayısında Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nce haftada bir kez çıkarıldığı yazılı olan gazete, 3 Nisan 1870'teki 89. sayıdan başlayarak Cenevre'de çıktı ve 22 Haziran 1870'teki 100. sayısıyla kapandı.

Ali Efendi'nin *Basiret*'i (*), Ali Karanname'den yaklaşık üç yıl sonra, 23 Ocak 1870'te çıkmaya başladı. Gazete, Ali Suavi'nin Çırağan Olayı'ndan bir gün önce yayımlanan yazısı gerekçe gösterilerek 20 Mayıs 1878'de kapatıldı. Ali Efendi gazetesinde 1870-71 Fransız-Alman Savaşı sırasında Almanya'yı destekleyen yazılara yer verdiği için Almanlardan para yardımı almış ve böylece *Basiret* de yabancı bir devletten yardım alan ilk Türk gazetesi olmuştu. Yeni Osmanlıların ılımlı grubunun yazılarına yer veren *Basiret*'in tirajı, habere önem vermesi ve gazetecilikteki başarısı sonucu 10 bini bulmuştu (1871). *Basiret*'ten kısa bir süre sonra, 29 Mayıs 1870'te *İbret* (*) yayımlandı. *İbret*, Ahmed Midhat Efendi'nin yönetimine geçtiği 1872'den sonra birkaç kez kapatıldı. En çok 25 bin satan ve tirajı 12 binin altına düşmeyen gazete, 4 Nisan 1873'te tümüyle kapatıldı. Ahmed Midhat, Ebüzziya Tevfik ve Namık Kemal sürgüne gönderildiler. Basın üzerindeki baskıların artmaya başladığı 1873'ten sonra mizah basını ile yerel basında bir yaygınlaşma görüldü. 1867-78 arasında yalnızca İstanbul'da yayımlanan gazete ve dergi sayısı 113'tü.

II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından sonra ilan edilen Kanun-ı Esasi'nin 12. maddesi "basın kanun dairesinde serbesttir" hükmünü getirmişti. Ama basına tanınan bu özgürlük kısa sürdü. Midhat Paşa'nın sadrazamlıktan alınmasından hemen sonra 19 Mart 1877'de yayımlanan bir irade ile basın, hükümetin çalışmalarına yönelttiği eleştiriler konusunda uyarıldı. Meclisin dağıtıldığı 1878'den sonra da çeşitli sansür kurulları kuruldu, basına sansür uygulanmaya başla-

dı. 1880'de uygulama daha da genişletilerek siyasal olmayan gazete ve dergiler de sansür kapsamına alındı. 1888 ve 1894 Matbaa nizamnameleriyle önce basimevleri sonra da kitapçılar denetim altına alındı. 1887'ye değin yeni süreli yayın sayısı yılda 9-10 iken, bu tarihten sonra büyük bir düşüş oldu ve yeni yayın sayısı yılda bire kadar indi.

II. Abdülhamid döneminde yayımlanan en önemli gazete, Ahmed Midhat'ın 26 Haziran 1878'de çıkarmaya başladığı *Tercüman-ı Hakikat*'ti (*). Gazete, yönetime karşı siyasal muhalefet yapmak yerine halkı eğitici ve okuma alışkanlığı kazandırıcı bir yayın politikası izledi. *İkdam* (*), *Sabah* (*), *Saadet*, *Tarik* gazeteleri ile *Serret-i Fünun* (*) ve *Mulûmat* (*) dergileri de benzer bir çizgide çıktı. Aynı dönemde Jon Türkler yurt dışında yönetime muhalif gazeteler yayımladılar. Bu gazetelerin en önemlileri *Mizan* (*), *Meşveret* (*), *Osmanlı* (*) ve *Şura-yı Umîmet*'ti (*).

II. Meşrutiyet sonrası. II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine gazeteler 25 Temmuz 1908'de sansürsüz ve ön denetimsiz çıktı. Gazetelerin bu ortak hareketi basın rejimini değiştirmiş ve basın tarihinde yeni bir dönem başlatmıştı. Basında patlamanın olduğu 1908-09 yıllarında yalnızca İstanbul'da 353 gazete ve dergi yayımlandı. Her türlü düşüncenin savunulabildiği bu ortama ilk tepki 31 Mart Olayı ile geldi. Derviş

İkdam, 1897 tarihli bir nüsha
Nuri Akdayar Arşivi

Vahdeti'nin çıkardığı *Volkan* (*) gazetesi bu olayın çıkmasında rol oynamış ve kapatılmıştı. 31 Mart Olayı'na karşın, Kanun-ı Esasi'nin 12. maddesinde yer alan, basının yasalar çerçevesinde özgür olduğu ve hiçbir biçimde ön denetimden geçirilemeyeceği ilkesi, bir dizi değişikliklerle birlikte 1931'e değin yürürlükte kaldı. II. Abdülhamid döneminde çıkmaya başlayan *İkdam*, *Sabah*, *Tercüman-ı Hakikat* ve *Saadet*, II. Meşrutiyet'in de en önemli gazeteleriydi. Bu yeni dönemde *İkdam*'ın tirajı yaklaşık 40 bini. Bunların yanı sıra *Yeni Gazete* (*), *Tanin* (*), *Peyam* gibi yeni gazeteler de yayın yaşamına girdi. Hüseyin Cahit'in (Yalçın) 1 Ağustos 1908'de çıkardığı *Tanin*, İttihat ve Terakki'nin savunuculuğunu yaptı; bu tutumunu Cumhuriyet döneminde de sürdürdüğü için 16 Nisan 1925'te kapatıldı. *Peyam* ise Ali Kemal tarafından 29 Kasım 1913'te İttihat ve Terakki yönetimine muhalif bir gazete olarak çıkarıldı, 1920'de de

Sabah gazetesiyle birleşerek *Peyam-ı Sahab*(*) adını aldı. İlk sosyalist yayınlar da bu dönemde çıktı. Bunların arasında *İstirak*(*), *Sosyalist*, *İnsaniyet*, *Medeniyet* ve *İdrak* sayılabilir.

Mütareke döneminde, yeni çıkan ya da yayımını sürdüren gazetelerde başlıca iki eğilim vardı. *Peyam-ı Sabah*, *Alemdar*(*), *İstanbul* gibi gazeteler İstanbul Hükümeti'ni desteklerken, *Vakit*(*), *Akşam*(*), *Yeni Gün*(*) ve *İleri*(*) gazeteleri Anadolu'daki direnişi savundular. Öte yandan Anadolu'da Mustafa Kemal *İrade-i Milliye*(*) gazetesinin kurulmasına öncülük etti; daha sonra *Hakimiyet-i Milliye*'yi(*) yayımlattı.

14 Eylül 1919'da Sivas'ta çıkarılmaya başlanan *İrade-i Milliye*, Sivas Kongresi kararlarının yayılmasında etkili oldu. İlk sayısı 10 Ocak 1920'de Ankara'da yayımlanan *Hakimiyet-i Milliye*, önceleri haftada iki gün çıkarken, Şubat 1921'de günlük gazeteye dönüştü. Cumhuriyet döneminde Halk Fırkası'nın sözcüsü durumuna geldi; 1934'te de *Ulus*(*) adını aldı. Yunus Nadi tarafından İstanbul'da çıkarılan *Yeni Gün*, 1920'de Ankara'ya taşınarak Anadolu'da yayımlanan ve Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen gazeteler arasında katıldı. Bunların dışında *Yeni Adana*(*), Konya'da *Babalık*(*), Balıkesir'de *Doğrusöz*, Erzurum'da *Albayrak*, Kastamonu'da *Açıksöz*(*) de Anadolu'daki mücadeleleri destekleyen gazetelerdi. Ayrıca 6 Nisan 1920'de, Türk ve dünya kamuoyunu Kurtuluş Savaşı konusunda bilgilendirmek amacıyla Anadolu Ajansı(*) kuruldu.

Cumhuriyet dönemi. Cumhuriyetin ilanından (29 Ekim 1923) sonra başkentini Ankara olmasına karşın İstanbul gene basının merkezi olarak kaldı. Milli Mücadele'ye karşı çıkan İstanbul gazeteleri, Ankara Hükümeti'ni eleştirmeyi sürdürdüler. *Tanin*, *Tevhid-i Efkâr*(*) ve *İkdam*'ın, İstanbul Barosu başkanı Lütfi Fikri'nin halifeliği savunan bir yazısını yayımlamaları (10 Kasım 1923) üzerine, bu gazetelerin sahipleri ve başyazarları olan Hüseyin Cahit, Velid Ebüzziya ve Ahmed Cevdet (Oran), İstiklal Mahkemesi'ne verildiler ama beraat ettiler. Bu arada İstanbul'daki muhalif gazetelere, Ahmet Emin (Yalman), Ahmet Şükrü (Esmer) ve Enis Tahsin'in (Til) 26 Mart 1923'te çıkardıkları *Vatan*(*) da katılmıştı. 5 Ocak 1924'te Mustafa Kemal, muhalif gazetelerin yeni rejime uyum sağlamaları isteğiyle Va-

tan, *Tercüman-ı Hakikat*, *Akşam*, *İleri* ve *İkdam* gazetelerinin sahip ve başyazarları ile bir toplantı yaptı, ama bundan olumlu bir sonuç alınmadı. Yunus Nadi'nin 8 Mayıs 1924'te yayımlamaya başladığı *Cumhuriyet*(*), İstanbul'da Ankara Hükümeti'ni destekleyen ilk önemli gazete oldu. Doğu Anadolu'da baş gösteren Şeyh Said Ayaklanması'ndan hemen sonra çıkarılan *Takrir-i Sükûn Kanunu* (4 Mart 1925) ile *Tevhid-i Efkâr*, *Sebilür-Reşad*, *Aydınlık*, *Resimli Ay*, *Vatan* ve bazı yerel gazeteler kapatıldı. 1928'de Arap harfleri yerine Latin alfabesinin kabul edilmesi üzerine gazeteler önemli tiraj kayıplarına uğradı. Bir bölümü de kapanmak zorunda kaldı. Bazı gazeteler hükümetin maddi desteğiyle ayakta durmaya çalışırken, 1930'da çıkan ve Serbest Cumhuriyet Fırkası yanlısı olan *Yarın* gazetesi, 50 bin tiraja ulaştı, ama partinin feshedilmesinden sonra kapatıldı.

1931'de çıkarılan ve Cumhuriyet döneminin ilk basın yasası olan Matbuat Kanunu hükümete, ülkenin genel politikasına aykırı yayınlardan dolayı gazete ve dergi kapatma yetkisi tanıdı. 1933'te Matbuat Umum Müdürlüğü'nün yeniden örgütlenmesi, 1934'te de yetkilerinin genişletilmesiyle basın üzerindeki denetim daha da arttı. Matbuat Kanunu'ndaki 1938 değişikliği, basına sansür konmasının yanı sıra, basında çalışanlara da sınırlamalar getirdi.

1932'de yeni rejimin siyasal uygulamalarına ideolojik bir bütünlük kazandırmak düşüncesiyle *Kadro*(*) dergisi yayımlanmaya başladı. Ertesi yıl Ahmet Ağaoğlu *Akan* gazetesinde devletçilere karşı yoğun bir polemige girişti, ama gazete kısa bir süre sonra kapatıldı. Öte yandan 1930'larda *Ülkü*(*), *Fikir Hareketleri*(*), *Varlık*(*), *Yeni adam*(*), *Yedi Gün*(*), *Yücel*(*) ve *Aydabir* gibi yeni dergiler yayın yaşamına girdi. İlk Türkiye Basın Kongresi'nin yapıldığı 1935'te, 38'i günlük olmak üzere 116 gazete ve 127 dergi yayımlanıyordu.

II. Dünya Savaşı sırasında Türk basınında savaşta kine benzer bir cepheleşme ortaya çıktı. *Tan*(*), *Vatan*, *Akşam* ve *Tanin* "demokrasi cephesi"nde yer alırken, *Tasvir-i Efkâr*, *Cumhuriyet* gibi bazı gazeteler de Nazi Almanyası'nı desteklediler. Bu sırada *Tan* gazetesi saldırıya uğradı (4 Aralık 1945) ve bazı solcu gazeteler kapatıldı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili döneme geçilirken basına da bir ölçüde özgürlük tanındı. Bu dönemde *Gün*, *Gerçek*, *Yığın*, *Zincirli Hürriyet*, *Markopaşa*(*) ve *Milliyet*(*) gibi yeni gazete ve dergiler yayımlandı. Bir mizah gazetesi olan *Markopaşa*, sürekli kapatıldığı için değişik adlarla birçok kez yeniden çıktı. Demokrat Parti'yi (DP) desteklemeye başlayan *Vatan* ve *Cumhuriyet*'in bu dönemdeki tirajları yaklaşık 50'er bindi. DP'nin yayın organı *Zafer* gazetesiydi (1949-60). 1950 seçimlerinde DP'nin iktidara gelmesinin hemen ardından çıkarılan 15 Temmuz 1950 tarihli Basın Kanunu, daha liberal bir rejim getirdi; ama kısa bir süre sonra basın özgürlüğünü kısıtlayıcı uygulamalara girdi. 1954'te çıkarılan Neşir Yoluyla ve Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun ile suç sayılabilecek yazı hakkında savcılık doğrudan kovuşturma açabilecekti. 27 Nisan 1960'ta kurulan Tahkikat Komisyonu gazete ve dergileri kapatma, basın ve dağıtımını engelleme, gazetecileri sorguya çekme gibi yetkilerle donatıldı. 1953'te Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) organı *Ulus* kapanırken, *Halkçı*, *Dünya*(*) ve *Akış*(*) gibi iktidara muhalif yeni gazete ve dergiler yayımlandı. Bunlardan *Akış*, bir sayısını 150 bin adet satarak Türk dergicilik tarihinde rekor kırdı.

DP iktidarına son veren 27 Mayıs askeri harekâtından (1960) sonra, Milli Birlik Komitesi Neşir Yoluyla ve Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun'u kaldırdı ve Basın Kanunu'nda değişiklikler yaparak basına önemli ölçüde özgürlük getirdi; ayrıca gazetecilere "ispat hakkı" tanıdı. Resmi ilan ve reklamların siyasal amaçlı kullanımını önlemek için de Basın İlan Kurumu(*) kuruldu. 1961 Anayasası'nda basının özgür olduğu ve sansür edilemeyeceği, ön izin ve mali teminat aranmayacağı gibi hükümler yer aldı. Bu tarihten sonra, yayımını sürdüren gazete ve dergilerin yanı sıra yeni yayınlar çıkarıldı. 20 Aralık 1961'de yayımlanan *Yön*, uzun süre sol görüşlerin tartışıldığı bir dergi oldu. Ardından Türkiye İşçi Partisi'nin yayın organı *Sosyal Adalet*(*), *Anı*(*), *Emek*, *Türk Solu*(*) ve *Aydınlık*(*) gibi sol görüşleri temsil eden dergiler, *Türk Düşüncesi*(*), *Hareket*(*) ve *Toprak* gibi sağ görüşlü dergiler yayımlandı. 1961-71 arasında *Cumhuriyet*'in tirajı 160 bin, *Akşam*'ın 150 bin, *Milliyet*'in(*) 200 bin, *Hürriyet*'in(*) 600 bin, *Günaydın*'ın(*) 350 bindi. Öte yandan 1960'larda basında, "lotaryacılık" adıyla anılan uygulama başladı. Bu uygulamanın başlatıcısı *Hürriyet* gazetesi idi. Gazetelerin tirajlarını yükseltmek amacıyla kupon karşılığı ya da çekilişle çeşitli armağanlar dağıtması biçimindeki lotaryacılık günümüzde de (1992) yaygın biçimde uygulanmaktadır.

Basın özgürlüğünün iyice kısıtlandığı 12 Mart döneminde çok sayıda gazete ve dergi kapatıldı. 1961 Anayasası'nda da önemli değişiklikler yapan 12 Mart 1971 rejimi sırasında birçok gazeteci tutuklanarak yargılandı. 1971 sonrasında önemli bir özelliği de basında teknik açıdan önemli gelişmelerin olması ve renkli ofset basıma geçilmesi idi. 1973 seçimlerinden sonra basında yeniden canlanma görüldü. Bülent Ecevit *Özgür İnsan*(*) adlı aylık dergiyi çıkarırken, Milli Selamet Partisi *Milli Gazete*'yi(*), Milliyetçi Hareket Partisi de *Hergün*'ü(*) yayımlamaya başladı. Bunların yanı sıra sol kesim tarafından *Politika*, *Vatan*, *Ürün*, *Birikim*(*), *Aydınlık*(*), *Ülke*, *Demokrat* vb gazete ve dergiler yayımlandı. Bu arada İzmir'de çıkan *Yeni Asır*(*) da 50 bini aşan tirajıyla tek etkin bölge gazetesi durumuna geldi. 1970'lerin sonlarına doğru öğrenci ve işçi eylemleri yoğunlaşırken basına ve gazetecilere yönelik saldırılar arttı. *Milliyet* gazetesi genel yayın yönetmeni ve başyazarı Abdi İpekçi ile birçok gazeteci öldürüldü.

1980 sonrası. Bu dönemde teknolojik alt yapı hızla modernleşti ve renkli sayfalar hemen bütün gazetelerde kullanılmaya başlandı. Ama bu tür atılımlara karşın gazete okurluğunda nüfus artışına paralel bir artış görülmüdü.

Türk basını 12 Eylül 1980'den başlayarak bir dizi yoğun siyasal, ekonomik ve sosyal engeli göğüslemek zorunda kaldı. 1980'li yılların başında Türk basınının aşmak zorunda kaldığı en önemli zorluk siyasal nitelikteydi. Askeri yönetimin uyguladığı sansür ile kapatılma endişesi taşıyan gazetelerin kendi kendilerine koydukları kısıtlamalar birleşince ve haber kaynağı niteliğindeki yetkililerin çekingenliği bunlara eklenince, sağlıklı haberciliği olanaksız kılan bir ortam doğdu. Öte yandan, okurlarda 12 Eylül öncesinin kutuplaşma havasından uzak durma eğilimi ağır basmaktaydı. Bu eğilimin ve habercilik etkinliklerinin baskı altına alınmasının etkisiyle gazeteler 1980 öncesine oranla çok daha belirgin biçimde magazin konularına yöneldiler. Magazine doğru yönelimi pekiştiren bir başka olgu ise TV'nin

Cumhuriyet, 1927 tarihli bir nüsha
Nuri Akdayar Arşivi

rekabetiydi. Bu renkli ve hareketli rakibe ayak uydurabilmek için yazılı basının bir kesimi baskı niteliğini artıracak teknik yatırımlara girişti, renkli sayfa kullanma uygulaması yaygınlaştı.

1980'li yıllarda, sıradan okurca fark edilmeyen, ama yazılı basını zorlayan etkenlerin en ciddiisi hızla artan üretim maliyetleriydi. Başlangıçtan beri devlet gazetelerinin kullandığı kâğıda sübvansiyon uygulamış, gazetelere ucuz kâğıt sağlamıştı. 24 Ocak Kararları ile bu desteğe son verildi ve gazete kâğıdı fiyatlarının önlenemeyen yükselişi başladı.

Basının içinde bulunduğu duruma bir "sürekli bunalım" özelliği kazandıran bir başka olgu gazete okurluğu oranının yerinde saymasıydı. 1980'de nüfus yaklaşık 45 milyonken her bin kişinin 47'si gazete okuyordu. 1991'de nüfus 57 milyona ulaşmış, buna karşılık, okur oranı binde 53 gibi düşük düzeyde kalmıştı. Toplam tirajlar da benzer biçimde gelişti. 1980'de gazetelerin toplam günlük tirajı 1,9 milyon dolayındayken, 1991'de toplam günlük tiraj 2,5 milyon ile 3,2 milyon arasında dalgalanmaktaydı.

Askeri yönetim sırasında yerleşen alışkanlıklar, TV'nin çekim gücünün giderek artması, okurdaki kararlı isteksizlik ve maliyetlerin sürekli yükselişi bir araya gelince, lotaryacılık adıyla anılan promosyon uygulaması yoğunluk kazandı. Bu uygulama çerçevesinde okura kupon karşılığı ansiklopediden, "tıka basa dolu bir bakkal dükkanı ile birlikte bir daire"ye, "ünlülerle baş başa bir gece"den, son model bir arabaya uzanan "armağanlar" verildi. Bu armağanların duyurulması için büyük ölçüde TV kanallarından yararlanıldı. 1980'lerin ikinci yarısında temel amacı okuru bu promosyon kampanyalarından haberdar etmek olan TV reklamlarına yapılan harcamalar çok yüksek tutarlara ulaştı. *Hürriyet*, *Sabah* ve *Milliyet*'in 1992 sonlarında başlattığı, "ansiklopedi savası" olarak adlandırılan promosyon kampanyaları bu gazetelerin tirajlarında önemli artışlara yol açtı. Ama kampanyaların bitimine doğru tirajların yeniden eski düzeylerine doğru gerilemeye başladığı gözlemlendi. Bu da beraberinde yeni promosyon kampanyalarını getirdi.

Basının önde gelen kuruluşlarının yöneticileri bu tür promosyon uygulamasının hem gazetecilik uğraşını olumsuz yönde etkilediğini, hem de çok ağır bir mali yük oluşturduğunu belirtmeye başladılar. Promosyon yarışına son verme girişimleri ise başarılı olmadı.

Bütün bu zor koşullara karşın, 1980 sonrasında birçok yeni gazete yayınlanmaya başladı. Bu yeni gazetelerden *Sabah* gibi bazıları kendilerine basın dünyasında sağlam bir yer edindi. Gene bu dönemde *Tan*, *Bugün* ve *Meydan* gibi, alışılmışın çok ötesinde bir oranda magazin türü haberlere ağırlık veren, bol renkli gazeteler basın dünyasına girdi. Bu gazeteler, bir ölçüde "armağan" desteğiyle belli bir okur sayısını sabitleştirebildiler. Türk basınında 1980 sonrasında gözlenen çeşitlenmenin bir başka örneğini ise "Müslüman kesim"e hitap etmeyi hedefleyen *Türkiye* ve *Zaman*'ın yayıma başlanması oluşturdu. Özellikle *Türkiye*, 350 bin dolayında dolaşan okur sayısıyla dikkatleri üstünde toplamayı başardı.

1980'li yıllarda yayımlanmaya başlayan gazetelerin hepsi *Sabah* kadar başarılı olmadı. Bunlardan *Söz*, *Son Baskı* ve *İlk Haber* gazeteleri kısa süre sonra yayıma son verdiler. Öte yandan, *Cumhuriyet*'in 1992 başında içine düştüğü bunalımı sürüyordu.

basın hukuku, basılmış yapıtların yayımlanmasına ilişkin yasal koşulları, basın suç-

larını ve bunlara verilecek cezaları düzenleyen hukuk dalı.

15 Temmuz 1950 tarihli ve 5680 sayılı Basın Kanunu'na göre, her basılmış yapıtta yayın yeri, yılı, yazarın ve varsa yayıncının adları gösterilir. Yasanın "mevkute" adını verdiği gazeteler, haber ajansları yayınları ve belli aralıklarla çıkan başka yayınlar türünden basılmış yapılarda, ayrıca bunların basıldığı tarih ile sahibinin ve yazı işlerini fiilen yöneten sorumlu müdürün ya da müdürlerin adları gösterilir (*impressum* kuralı). TC yurttışlarının mevkute çıkarması izne bağlı değildir. Ama mevkute çıkarılmadan önce, mevkutenin adını, yayın konusunu, çıkış süresini, yönetim yennı, sahibi ile sorumlu müdürünün ad ve soyadları ile uyruk ve ikametgâhlarını gösterir bir beyannamenin mülki amire verilmesi gerekir. Yabancı gerçek ve tüzel kişilerin mevkute çıkarması ise İçişleri Bakanlığının iznine bağlanmıştır.

Basın Kanunu, basın suçlarını da düzenlemektedir. Buna göre ceza hukuku kapsamına giren eylemler iki gruba ayrılır: Basılmış yapıtın içeriğine ilişkin suçlar ve basın düzenine karşı suçlar.

Basılmış yapıtın içeriğine ilişkin suçların bir bölümü, yalnız basının bir araç olarak kullanılması durumunda suç oluşturan eylemlerdir. Örneğin, ceza kovuşturmalarına ilişkin belgelerin açık duruşmada okunmasından, hazırlık ve ilk soruşturmalarda da takipsizlik ve yargılamanın düşmesi kararı verilmesinden önce bu belgelerin yayımlanması, hükmün kesinleşmesine değin karar ve işlemler hakkında görüş yayımlanması yasaktır (m. 30). Basılmış yapıtın içeriğine ilişkin suçların bir bölümü ise, her türlü araçla işlenebilen suçların (örn. hakaret), basın yolu ile işlenmesi durumunda ortaya çıkar.

Basın düzenine karşı işlenmiş suçlar, yayın öncesinde, yayın sırasında ve yayından sonra belirlenmiş kurallara aykırı davranışları kapsar. Örneğin mevkutenin sorumlu müdürü için öngörülen koşullara (m. 5) uyulmaması ve aranan koşulları taşımayan muhabirlerin çalıştırılması gibi davranışlar cezalandırılır (m. 25). Mewkutenin sermayesi ile gelir kaynaklarının bir deftere kaydedilmesi gerekir; buna uymayan yayın sahibi, basın düzenine karşı suç işlemiş sayılır. Basın suçlarından verilen mahkûmiyet kararlarının ve cevap ile düzeltme hakkının doğduğu hallerde cevabın yayımlanmaması da suçtur, yayımlanmayan yazı işleri müdürü cezalandırılır (m. 28, 29).

Basın düzenine karşı işlenen suçlarda ceza sorumluluğu, ceza hukukunun genel kurallarına göre belirlenir ve bunun dışında bir özellik taşımaz. Basılmış yapıtın içeriğine ilişkin suçlarda ise basın hukukuna özgü bir "ceza sorumluluğu" sistemi vardır. Bu sistem ülkeden ülkeye ve tarihsel gelişim içinde çeşitli değişiklikler gösterir.

İngiltere'de, basın suçlarında ceza hukukunun genel sistemi uygulanır. Esas fail, yapıtın içeriğini oluşturan kişidir; bu kişi dışındakilerin cezalandırılması için, kusurlarının bulunması ve yayın işine katılmaları gereklidir. Özellikle "anonim" nitelikteki yapıtlarla işlenen basın suçlarının cezasız kalması nedeniyle, bu sistemi eleştirilmiştir.

Kara Avrupa'sında uygulanan sistemi özel sorumluluk sistemidir. Buna göre sorumlu olarak gösterilen kişi, yayını önleyecek durumda olmasa bile cezalandırılır. 18 Nisan 1795 tarihli Fransız Basın Yasası, anonim nitelikte olmayan yapıtlarda da yazarla birlikte yayıncıyı sorumlu tutmuştur. 18 Temmuz 1828 tarihli yasayla, devletin bir "sorumlu" bulması ile *gerant* kavramı yara-

tilmiş ve mevkutenin mülkiyeti ile ceza sorumluluğu arasında bağlantı kurularak bir tür "objektif sorumluluk" ilkesi kabul edilmiştir. Bu sistem, Fransa'da günümüzde de uygulanmaktadır.

12 Mayıs 1851 tarihli Prusya Basın Yasası ise, taksire dayalı bir sistem geliştirmiştir. Sorumlu tutulan kişiye "basılmış yapıt suç oğelerinden temizleme yükümü" yüklenir. Buna aykırı davranışlar, taksire dayalı olarak cezalandırılır. Bugün Almanya ile Avusturya'da uygulanan sistem budur.

Türkiye'de 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi, yapıt sahibi ile birlikte, "o nüshayı imza eden gazeteci"yi sorumlu tutmaktaydı. Basamaklı bir sorumluluk sistemi öngören 1909 tarihli Matbuat Kanunu'nda ise, mevkutelerde "evvela müdür-i mesul, saniyen makale zinde imzası bulunan sahib-i makale, salisen matbaacı, rabian bayı ve müvezziler" sorumlu tutulmaktaydı, ama üst basamaktaki kişinin cezalandırılması durumunda alt basamaktakiler sorumluluktan kurtulmaktaydı. 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun 27. maddesi de benzer bir sistemi benimsenmiştir.

Bugün yürürlükte olan 15 Temmuz 1950 tarih ve 5680 sayılı Basın Kanunu'nun 16. maddesi, özel sorumluluk sistemine dayanmaktadır. Bu madde zaman içinde çeşitli değişikliklerden geçmiştir. Maddenin ilk biçimindeki düzenleme, 1956'da değiştirilerek haberi veren de sorumlu müdür ile birlikte sorumlu tutuldu, anonimlik hakkı ve yazı işleri müdürünün sorumluluktan kurtulma olanığı kaldırıldı. Bu hükümler 1960'ta kaldırılarak 16. madde eski biçimine getirildi. Ama madde 1979'da 2231 sayılı ve 10 Kasım 1983'te 2950 sayılı yasalarla yeniden değiştirildi. Bugün yürürlükte bulunan 16. madde, basın suçlarındaki sorumluluğu mevkuteler ile mevkute tanımına girmeyen basılmış yapıtlar için ayrı ayrı düzenlemiştir.

Buna göre, "mevkutelerle işlenen suçlarda sorumluluk, suçu vücuda getiren yazıyı veya haberi yazan veya resmi veya karikatür yapan kimse ile beraber, bu mevkutenin ilgili sorumlu müdürüne aittir" (m. 16/1). Yasa böylece hem yapıt sahibini, hem de sorumlu müdürü basın suçunun aslı faili kabul etmiştir. Sorumlu müdür, mevkutelerde takma adla ya da imzasız olarak yayımlanan yapıtların sahiplerinin adlarını bildirmek zorunda değildir. "Anonimlik hakkı" olarak nitelendirilen bu durum, sorumlu müdürün yapıt sahibi gibi cezalandırılmasını önlemez (m. 16/2). Mewkute sahibi, sorumlu müdürün onayına aykırı olarak bir yazı, resim ya da karikatürü mevkutede yayımlatırsa, sorumlu müdür, ceza hukuku bakımından sorumlu değildir. Sorumluluk yayımlatana ait olur (m. 16/3).

Sorumlu müdürlere verilen özgürlük bağlayıcı cezalar, yasayla yasaklanmış dillerle yayın yapılması hali dışında, para cezasına çevrilerek hükümlenir. Sorumlu müdür için emniyet gözetimi altında bulundurulma cezası verilemez (m. 16/1).

Belirli aralıklarla yayımlanmayan basılmış yapıtlarda, suçu oluşturan yapıtın sahibi (yazarı, çevirmeni ya da çizeri) ile birlikte yayımlatana da sorumludur. Yapıt sahibi belli değilse, sorumluluk yayımlatana aittir (m. 16/4). Yapıt, sahibinin onayı olmadan yayımlanmışsa, sorumluluk yalnızca yayımlatana; onay alınmadan aktarma yapılmışsa aktarma yapana aittir. Yayımlatana için verilen özgürlük bağlayıcı cezalar, yasayla yasaklanmış dillerle yayın yapılması hali dışında, para cezasına çevrilerek hükümlenir ve

emniyet gözetimi altında bulundurma cezası verilemez (m. 16/4).

Mevkute tanınması girmeyen bir basılmış yapıtın sahibi ya da yayımlatıcı belli değil ise ya da bu kimseler aleyhinde Türk mahkemelerinde dava açılma olanağı yoksa, ceza sorumluluğu önce basana, basanın da belli olmaması durumunda satan ve dağıtana ait olur (m. 16/3). Basın Kanunu'nun 16. maddesini değiştiren 2231 sayılı yasayla, daha önce metinde yer alan "suç teşkil ettiğini bilerek" deyişi kaldırılarak, satan ve dağıtan bakımından objektif sorumluluk ilkesi kabul edilmiştir.

Basın Kanunu'nun 36. maddesi basın suçlarına bakmak üzere toplu basın mahkemeleri kurulmasını öngörmesine karşın, 2950 sayılı yasayla bu mahkemeler kaldırılmış ve ağır cezaı gerektiren basın suçlarının ağır ceza mahkemelerinde görülmesi, öteki davaların asliye ceza mahkemelerine verilmesi, birden fazla dairenin bulunması durumunda görevli mahkemenin Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'na belirlenmesi kabul edilmiştir. Suç, Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin, sıkıyönetim mahkemeleri ya da askeri mahkemelerin yetkisine giriyorsa, yargılama basınla ilgili ağır ceza ve asliye mahkemelerinde yapılamaz.

Basın suçları genel yargılama usulüne göre daha hızlı bir yargılamayı gerektirdiğinden, basın davalarının açılması kısa sürelerle bağlanmış. Ayrıca haber kaynaklarının gizliliğinin korunması amacıyla gazetecilere "tanıklıktan çekinme hakkı" tanınmıştır.

Basın davalarının açılması, mevkutelerde 6 ay, öbür basılmış yapıtlarda bir yıllık süreye bağlıdır (m. 35). Yasa, savcının hazırlık soruşturmasını en çok bir hafta içinde bitirmesini (m. 37) ve basın davalarının "acele işler"den sayılarak yargılamanın adli tatilde de sürdürülmesini öngörmektedir (m. 39). Gazetecinin, meslek sırnı nedeni ile tanıklıktan çekinebilmesi yasalarda açıkça düzenlenmiş bulunmamakla birlikte, anonimlik hakkından çıkartılmaktadır. Bazı hukuk sistemlerinde bu hak resmen kabul edilmiş ve yasada düzenlenmiştir.

Basın İlan Kurumu, Türkiye'de resmi ilan ve reklamların süreli yayınlara adaletli biçimde dağıtılması amacıyla kurulmuş kurum.

Resmî ilan ve reklamların basın üzerinde bir baskı aracı olarak kullanıldığı Demokrat Parti dönemindeki eşitsiz dağıtım uygulamasına son vermek amacıyla 9 Ocak 1961'de kuruldu. Başlıca görevleri resmî ilan ve reklamların süreli yayınlara dağıtımını sağlamak, kurumun ortağı olan basın kuruluşlarına kredi açmak, basının çeşitli gereksinimlerini karşılamak, basında çalışanlara sosyal yardımda bulunmak ve sosyal tesisler açmaktır. Merkezi İstanbul'da bulunan kurumun Ankara, İzmir, Adana, Bursa ve Konya'da şubeleri vardır. Kurumun şubesinin bulunduğu illerin resmî ilanları ise valilikler kanalıyla merkeze gelerek dağıtım oradan sağlanır.

basın özgürlüğü, kişinin, düşüncelerini yazılı ya da basılı olarak ve devlet makamlarının iznine ya da sansürüne bağlı olmaksızın yayması hakkı. Basının üç temel işlevi vardır: 1) Bilgi ve düşünce aktarma ve yayma, 2) tekil düşünceleri bir düşünce akımı içerisinde toplayarak bu yoldan toplumsal bütünleşmeyi sağlama, 3) denetleme. Basının bu işlevleri yerine getirebilmesi için özgür olması gerekir. Basın özgürlüğünün üç ögesi vardır: Alenilik, sansür yasağı

ve haber alma özgürlüğü. Alenilik, basının herkesin erişebileceği ve bilgi alabileceği bir kaynak niteliği taşıması demektir. Bu ise basın ürünlerinin engellenmeden, serbestçe dağıtılabilmesini gerektirir. Basın özgürlüğünün ikinci ögesi olan sansür yasağı, basının devlet makamlarınca bir sansüre bağlı tutulmamasıdır. Sansür yasağı, basılmış yapıtın yayımlanmasından sonra, bir suç kovuşturmasıyla bağlantılı olarak denetlenmesini kapsamaz. Basın özgürlüğünün önemli bir ögesi olan haber alma özgürlüğünün temel koşulu, haber kaynaklarının devletin ya da özel kişilerin tekelinde bulunmaması ve basının haber alma çalışmalarının engellenmemesidir. Ayrıca haber alma özgürlüğünün var olabilmesi için, basını haber kaynaklarını açıklamaya zorlayıcı düzenlemelerin öngörülmemiş olması gerekir.

Basın özgürlüğünün sağlanması için söz edilen dış koşulların gerçekleştirilmesi yeterli değildir. Aynı zamanda basın özgürlüğünün iç koşullarının gerçekleştirilmesine yönelik önlemlerin de alınması gerekir. Bunların en önemlisi basında tekelleşmenin önlenmesidir. Bu, çeşitli ülkelerde sınırlandırmalar ve devlet yardımı yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

ABD'de tekelleşme antitröst yasalarıyla engellenmeye çalışılmıştır. Bu konuda 1890 tarihli Sherman Antitröst Yasası'yla onu tamamlayan 1914 tarihli Clayton Antitröst Yasası kısmi bir uygulama alanı bulmuştur. Bununla birlikte bu yasal önlemlerin ABD'de basın alanında amacına ulaştığı pek söylenemez. İngiltere'de 1961'de kurulan 2. Kraliyet Basın Komisyonu'nun suluk vermesiyle çıkarılmış bulunan 1965 tarihli İngiliz Tekeller ve Birleşmeler Yasası, kabul ettiği ilkelere aykırı biçimde gazetesini başkasına devreden kimseler için ceza yaptırımını öngörmüştür. Yasanın 8. maddesine göre, sahip olduğu gazetelerin günlük tirajı 500 binden fazla olan birine başka bir gazetenin daha devredilmesi, Ticaret Bakanlığı'nın iznine bağlı tutulmuştur. Fransa'da 26 Ağustos 1944 tarihli bir yasa, aynı kişinin birden fazla gazetenin müdürü olmasını yasaklamaktadır. Fransız mevzuatına göre gazete müdürü, ya sermayenin çoğunluğuna sahip olmak, ya yönetim kurulu başkanı ya da şirketin sorumlu müdürü olmak zorunda olduğundan, bir işletmenin birçok gazete yayımlama olanağı pratik olarak yoktur.

Türkiye'de basın alanında tekelleşmeyi önlemek için sınırlandırıcı yasal önlemlere başvurulmasına gerek görülmemiştir. Basında tekelleşmenin devlet yardımıyla önlenmesi, gazete kâğıdı üretimi ve tıhisi, vergi indirimleri, ilan ve reklam yardımı, posta, telgraf, telefon ve teleks hizmetlerinden yararlanma bedelini yüksek tutmamak gibi yollarla olmaktadır.

1982 Anayasası Türkiye'de basın özgürlüğünü 28., 29. ve 30. maddelerinde düzenlemiştir. Bu maddelerin içerdiği hükümlere göre, basın özgürdür ve sansür edilemez. Basimevi kurmak, süreli ve süresiz yayımlar çıkarmak, önceden izin alma ve mali teminat yatırma koşuluna bağlanamaz. Devlet, basın ve haber alma özgürlüklerini sağlayıcı önlemleri alır. Yayım yasağı, ancak yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için, yasayla belirlenecek sınırlar içinde konabilir. Süreli ve süresiz yayımlar, suç soruşturma ve kovuşturması dışında bir nedenle zabt ve müsade edilemez (m. 128). Süreli yayımlar, devletin ve öbür kamu tüzel kişilerinin araç ve olanaklarından eşitlik ilkesine göre yararlanır (m. 29). Yasalara uygun olarak kurulan basimevi ve eklentileri, devletin

ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyet'in temel ilkelerine ve milli güvenliğe karşı işlenmiş bir suçtan mahkûm olma hali dışında, suç aleti olduğu gerekçeyle zabt ve müsade edilemez ve işletilmekten alıkonamaz (m. 30). Öte yandan 1982 Anayasası'nın sözü edilen düzenlemeleri, basın yoluyla düşünce açıklamalarına bazı hallerde bir sansür getirmekte, dağıtımın önlenmesi konusunda kolluk güçlerine de yetki vermektedir. Bundan başka Anayasası'nın 27. maddesinin son fıkrasının yasama organına verdiği yetkiye dayanarak düzenlenmiş olan Basın Kanunu'nun 31. maddesine göre, yabancı ülkelerde basılmış yapıtların yurda sokulmasını Bakanlar Kurulu'na yasaklanabilmesi, dolaylı biçimde basın özgürlüğünün de sınırlandırması sonucunu yaratabilir. Ayrıca, 12 Nisan 1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 6. maddesi basın organlarının haber yayma özgürlüğünü kısıtlayıcı hükümler içermektedir.

Basın özgürlüğü, uluslararası alanda yapılan düzenlemelerle de korunmaya alınmıştır. Bu düzenlemelerden ilki 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'dir. Bildiride, "haber alma ve yayma özgürlüğü" garantisi edilmiştir. Bu konudaki ikinci düzenleme 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinde yer alır. Bu maddeyle "haber alma özgürlüğü" korunmuştur. Maddeye göre "herkes düşüncelerini serbestçe açıklama hakkına sahiptir. Bu hak, düşünce özgürlüğünü, resmi makamların müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haberlerin ya da fikirlerin toplanması ve yayılması özgürlüğünü içerir."

basınc, fizik bilimlerinde, birim alana düşen dikey kuvvet ya da kapalı kup içindeki bir akışkanın bir noktasındaki gerilim. Taban alanı 100 cm² olan 50 kg ağırlığındaki bir kutunun bulunduğu yüzeye uyguladığı basınc, kuvvetin, uygulandığı alana bölünmesiyle elde edilen değere eşittir; başka bir deyişle cm² başına yarım kg'dır (0,5 kg/cm²). Yer atmosferinin yeryüzü üzerindeki her birim alana etki eden ağırlığına atmosfer basıncı(*) denir; bu basıncın değeri deniz düzeyinde cm² başına yaklaşık 1 kg'dır.

Kapalı bir kaptaki gazın yarattığı basınc, sayısız gaz moleküllerinin hızlı ve sürekli bombardımanı nedeniyle kabin yüzeylerinde oluşan kuvvetlerin ortalama etkisinden kaynaklanır. Bir gaz ya da sıvının mutlak basıncı, atmosfer basıncının etkisini de içermek üzere, yarattığı toplam basınca eşittir. Sıfır değerdeki bir mutlak basınc, boş uzaya ya da tam bir boşluğa (vakum) karşılık gelir.

Yer yüzeyinde sıradan aygıtlarla yapılan basınc ölçümleri (örn. bir otomobil lastiğindeki basıncın ölçümü), yalnızca atmosfer basıncının üzerindeki değerleri gösterir. Örneğin, lastikteki basıncı ölçen aygıt cm² başına 2 kg'lık bir değeri gösterdiğinde, havanın lastik içinde uyguladığı mutlak basınc, atmosfer basıncıyla birlikte cm² başına 3 kg'dır. Atmosfer basıncının altındaki basınçlar ise bu tür aygıtlarla ölçüldüğünde eksi değer verir ve kısmi bir hava boşluğunu gösterir.

Hydrostatik basınc, kapalı kaptaki bir akışkanın (sıvı ya da gaz) içindeki her noktada ve bütün doğrultularda eşit olarak uygulanan gerilimi ya da basıncıdır. Bu, denge halindeki bir akışkan içinde mümkün olan tek gerilimdir.

Bir kaya kütleline çevresindeki kayaların uyguladığı gerilimi belirten litostatik basınc ise, bir hakıma akışkanlardaki hidrostatik basıncı benzer biçimde, yerkabuğunda olu-

şan basıncıdır ve Yer yüzeyinden derine doğru inildikçe artar.

basıncı odası, özellikle basınç değişikliklerine bağlı hastalıkların tedavisi için tasarlanmış ve içinde bir yüksek basınç ortamı yaratılmış, sızdırmaz, kapalı oda. Deneyisel yüksek basınç odalarının kullanımına ilk kez 1860'larda başlandı. En yalın biçimiyle, bir ya da daha fazla kişinin sığabileceği büyüklükte metal bir silindirden oluşur. Dış ortama açılan kapısı, yüksek basıncın dışarıyla ilişkisini tamamen kesecek biçimde lastik contalarla çevrelenmiştir. Odanın içine kompresörlerle pompalanan hava ya da gaz karışımlarının miktarı arttıkça içerideki basınç yükselir. Basınç odalarında genellikle normal atmosfer basıncının üç-altı katı değerinde bir hava basıncı sağlanır.

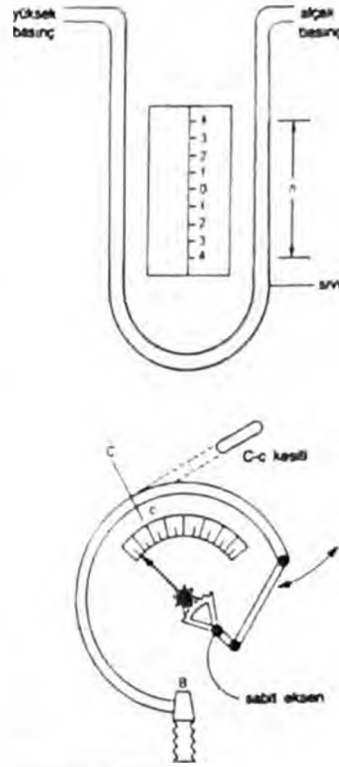
Hava sıkıştırıldıkça yoğunluğu ve derişikliği de gittikçe artar. Altı atmosferlik (atmosfer basıncının altı katı basınçtaki) havayı soluyan kişi, her solukta, oda dışındaki ortamda normal olarak alabileceği oksijen miktarının altı katını içine çekmiş olur. Bazı hastalıkların basınç odasıyla tedavi edilebilmesini sağlayan da oksijen düzeyindeki bu artıştır. Tetanos ve gazlı kangren gibi hastalıkların etkeni olan bazı bakteriler (havasız-yaşar bakteriler) oksijen bulunan ortamda çoğalamaz. Bu nedenle, vücut dokularına bol miktarda oksijen girmesini sağlayan basınç odalarında bu tür hastalıklar başarıyla tedavi edilebilmektedir. Ayrıca, basınç odasında oksijenle doyurulmuş bazı kanser hücrelerinin de X-ışınlarına daha duyarlı hale geldiği ve ışın tedavisine daha iyi yanıt verdiği anlaşılmıştır. Mavi kalp hastalığı gibi bazı kalp kusurlarıyla doğan bebeklerin de basınç odasında bol oksijen almasını sağlandığında, uygulanacak olan kalp ameliyatında yaşama şansları büyük ölçüde artmaktadır.

Basıncı odasının en çok kullanıldığı alanlardan biri de, özellikle dalgıçlarda görülen vurgun ve hava embolisi (damarların hava kabarcıklarıyla tıkanması) gibi basınçla ilgili hastalıkların tedavisidir. Bir dalgıç ya da bir pilot yüksek basınçlı ortamdan alçak basınçlı ortama geçtiğinde, vücutundaki hava ve gazlar genleşmeye başlar. Geçiş aşamalı ve yavaş olarak yapıldığında, genleşen gaz dokulara zarar vermeden akciğerlerden dışarı atılabilir; ama ani basınç değişikliklerinde sıkışan gaz, doku içinde genleşerek hava kabarcıkları oluşturur. Bu kabarcıklar da eklemlere, kısırlara, sinir sistemine, akciğerlere ya da kalbe yerleşebilir. Sonuçta, ağrı duyumu, baş dönmesi, eklem katılığı, bulantı ve aşırı bitkinlikten, görme ve işitme bozuklukları, konuşma güçlükleri, çarpınma, bilinç yitimi ve felce kadar varabilen çeşitli belirtiler ortaya çıkar. Vurgun yiyen kişi basınç odasına alınarak bir süre yüksek basınçta tutulur ve kabarcıkların yeniden gaz haline geçerek dokular tarafından yavaşça emilmesi sağlanır. Daha sonra basınç yavaş yavaş normal düzeye düşürüldüğünde, vücuttaki gazlar solunum yoluyla dışarı atılır.

basıncı ölçme ağıtları, denge halindeki bir akışkanın (sıvı ya da gaz), birim alana uyguladığı kuvveti ölçmeye yarayan ağıtlardan ortak adı. Birim alana etki yapan kuvvet inç kare başına pound (psi) ya da santimetre kare başına newton (N/cm^2) gibi birimlerle belirtilir.

Ağıtta okunan değer, iki basınç değeri arasındaki farktır ve gösterge basıncı olarak tanımlanır. Bu iki basınçtan düşük olanı atmosfer basıncı ise, toplam ya da mutlak basınç, gösterge basıncı ile atmosfer basıncının toplamıdır.

62 N/cm^2 'ye (90 psi) kadar olan statik basınçların ölçülmesinde kullanılan en basit ağıt U borulu manometredir. Bu ağıtta, iki basınç arasındaki fark, iki sıvı sütunu arasındaki düzey farkıyla belirlenir ve düzey farkı (h) ile sıvının yoğunluğunun (d) çarpımına eşittir. Manometrelerde en çok kullanılan sıvılar cıva, yağ, alkol ve sudur. 1850'lerde geliştirilen Bourdon borusu, bugün de yaygın olarak kullanılan basınç

Basıncı ölçme ağıtları
(Üstte) Manometre, (altta) Bourdon borusu

ölçme ağıtlarından biridir. Bu ağıtla her türden sıvı ve gazın, su, hava ve su buharının 70.000 N/cm^2 'ye kadar olan basıncı ölçülebilir. Yassı, dairesel bir borudan (C-c kesiti) oluşan Bourdon borusu, bir daire yayı oluşturacak biçimde bükülmüştür. Borunun gövdedeki B noktasına lehimlenen ucundan, basıncı ölçülecek olan akışkan içeri alınır, öteki uç ise kapalıdır ve ibre miline bağlanmıştır. Borunun içindeki basınç dışardaki basınçtan fazla olduğunda boru yavaş yavaş düzleşerek ibreyi döndürür. Basıncı, dairesel ve derecelenmiş bir kadrandan okunur.

Metal körükler ve diyaframlar da basınç ölçme ağıtları olarak kullanılabilir. Körüklü ölçekler, küçük basınç değişimlerinde bile büyük sapmalar gösterdiğinden, özellikle atmosfer basıncının altındaki basınçların ölçümünde kullanılır. Oluklu iki diyaframlı kenarlarından lehimlenmesiyle oluşturulan ve havası alınan kapsüller ise yoğunlukla atmosfer basıncını ölçen aneroid barometrelerde kullanılır (bak. altimetre).

Bağlantı düzeneği mekanik türden olan bu ağıtlar temel olarak statik basınçların ya da yavaş değişen basınçların ölçümünde kullanılır. Hızlı değişen basınçların ölçümünde ise, basıncı elektrik sinyallerine çeviren dönüştürücülerden (transdüktör) yararlanılır. Gerinim masterları(*), hareketli değişim dirençler, piezoelektrik etkiye ya da elektriksel indüktans, relüktans ve sığa değişimine bağlı olarak çalışan ağıtlar, bu amaçla kullanılan çeşitli dönüştürücü türleridir. Hızlı çalışma ve güç gerektiren hidrolik denetleyicilerde ise akışkanın basıncındaki değişimleri elektrik sinyallerine

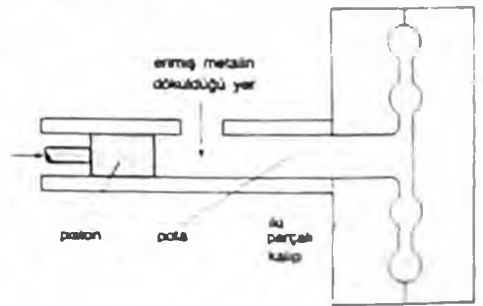
çeviren elektromekanik dönüştürücüler kullanılır.

basıncı travması, BAROTRAVMA olarak da bilinir, vücut üzerine uygulanan basıncın değişmesinden kaynaklanan çeşitli bozuklukların ortak adı. İnsan, 760 mm'lik bir atmosfer basıncında (deniz düzeyindeki basınç) yaşamaya uyum sağlamıştır. Sualuna indiğinde ya da uzayın yüksek atmosferlerinden çıktığında, alışkın olduğu ortamlardan değişik bir çevre basıncıyla karşılaşır. Vücut dokularının büyük bölümü katı ya da sıvı olduğu için basınç değişikliklerinden pek etkilenmez; ama, kulaklar, sinüsler, akciğerler ve bağırsaklar gibi bazı vücut boşluklarındaki hava basınç değişikliklerine bağlı olarak genleşir ya da sıkışır. Basıncı değişikliklerinden ileri gelen başlıca rahatsızlıklar kulak tıkanıklığı(*), aerodontalji(*) adıyla bilinen dış sıkışması, göğüs sıkışması(*), sinüs tıkanıklığı(*) ve bağırsak genleşmesidir(*). Ayrıca bak. derinlik sarhoşluğu, vurgun.

basıncı döküm, PRES DÖKÜM olarak da bilinir, metal parçaların üretiminde, erimiş metali basınç uygulayarak kalıba basma yöntemi. İlk kez 1844'te, Mergenthaler'in geliştirdiği linotip dizgi makinesinde harflerin satıra dökülmesinde uygulanan bu teknik, otomobil sanayisinde montaj hatlarıyla seri üretime geçilmesinden sonra çok geniş bir uygulama alanı buldu. Çok hassas parçaların üretimine de olanak veren bu yöntemle, dikiş makinelerinin en küçük parçalarından otomobil karbüratörlerine ve alüminyum motor bloklarına kadar değişen boyutlarda çeşitli parçalar dökülebilir.

Basıncı dökümde, erimiş metali kalıba dökme yöntemiyle birbirinden ayrılan iki ana teknik uygulanır. Soğuk pota yönteminde, sıvı metal önce bir potaya alınır, sonra bir dalma piston yardımıyla soğuk kalıba basılır ve kalıbın içinde hızla donar.

Piston yönteminde ise, dalma piston ile silindirik erimiş metal içine daldırılır. Piston geri çekildiğinde silindirin üzerindeki bir delikten içeriye dolan metal, pistonu ileri

Soğuk potaya basınçlı döküm makinesi
McGraw-Hill Encyclopedia of Science and Technology
c. 2 s. 568, McGraw-Hill Book Co

iterak kalıba dökülür. Kalıp boşluğuna akarak kalıp göbeğinin çevresine dolanan metal soğuyunca, önce bu gobek dışarı çekilir, sonra da kalıp açılarak dökülen parça alınır.

Basıncı döküm işlemleri günümüzde elektronik ağıtlarla gerçekleştirilmektedir.

basıncölçer bak. barometre

Basidiomycetes bak. bazilimantarlar

Basle, Count, asıl adı WILLIAM BASLE (d. 21 Ağustos 1904, Red Bank, New Jersey - ö. 16 Nisan 1984, Hollywood, Florida, ABD).

büyük orkestra cazının önde gelen adlarından piyanist, besteci ve orkestra şefi.

İlk müzik derslerini annesinden aldı. James P. Johnson ve Fats Waller gibi ünlü Harlemli piyanistlerden etkilendi. Profesyo-

Count Basie, 1969
Ron Jay-Globe Photos

nel müzikçiliğe New York kentinde ve çevresinde vodvil gösterilerinde çalarak başladı. 1930'larda Missouri'de, Kansas kentinde, daha önce Bennie Moten ve Walter Page orkestralarında çalışmış müzikçilerle çalışarak üslubunu geliştirdi. Count Basie orkestrası, kökünü 1930'ların swing dönemi topluluklarının riff (sürekli tekrarlanan bir ya da iki ölçülük kısa melodik cümle) üslubundan almasına karşılık, kendi dönemlerinin üsluplarını yansıtan müzikçilere de yer vermişti. Bu niteliğiyle orkestra, tenor saksofoncu Lester Young, trompetçi Buck Clayton, trompetçi ve besteci Thad Jones ve daha birçokları için bir sığınak oldu. Basie'nin topluluğu birçok müzikçiye göre toplu ritim anlayışının ve tonal dengenin modeli olarak caz tarihinin en önde gelen büyük orkestrasıydı (bak. Kansas City üslubu).

1930'ların sonlarında, orkestranın piyanoda Basie, ritim gitarda Freddie Green, basta Page ve davulda Jo Jones'tan oluşan birimi, ince, kesin ve rahat çalışmaları benzersiz bir eşlik ekibi olarak ortaya çıktı ve modern cazdaki eşlik üsluplarının habercisi oldu. Basie'nin yaygın olarak *comping* adı verilen senkoplü, seyrek, ama zamanlaması çok iyi ayarlanmış akorları, cazın sonraki 30 yılında, doğaçlamalı eşlik yapan orkestra piyanistlerine model oluşturdu. Modern piyano üslupları üzerindeki etkilerine karşın Basie'nin solo tekniği, kökenini Fats Waller'ın swing öncesi üslubundan alıyordu. Basie, cazda *stride style* ("gezinme üslubu") olarak bilinen bu üslubu 1980'lerin başlarında da sürdürdü.

Basie'nin, ilk orkestrası için yaptığı düzenlemeler belli bir kural gözetmeden oluşturulmuş ezbere çalınan parçalardı. En sevilen parçaları "One O'Clock Jump" ve "Jumpin' at the Woodside" bunlardan ikisidir. Daha sonraki düzenlemelerinde Basie, 1950'lerde Neal Hefti ve Ernie Wilkins ile kurduğu orkestralarda geliştirdiği üslubu sürdürdü. Raymond Horrock'ın *Count Basie and Orchestra* adlı kitabı (1957) Basie ve müziği konusunda bilgi vermektedir.

basil, silindir ya da çomak biçimindeki bütün bakteri türlerinin ortak adı. Ayrıca bak. Bacillus.

Basil, Colonel W. de, asıl adı VASILY GRIGORIEVICH VOSKRESENSKY (d. 1888, Kaunas, Litvanya, Çarlık Rusyası - ö. 27 Temmuz 1951, Paris), 1932'de René Blum ile birlikte Monte Carlo Rus Balesi'ni yöneten Rus organizatör. Başdansçı ünlü Léonide Massine ile başka birçok dansçısını Blum'a kaptırdı. Blum, Monte Carlo Rus Balesi'ni ABD program düzenleme ajansı World Art ile birlikte ve Massine'in başkanlığında yeniden topladı. Bunun üzerine Basil kendisiyle kalan dansçılarla Orjinal Rus Balesi adını verdiği topluluğu kurdu. 1948'de topluluk dağılıncaya değin de yöneticiliğini yaptı.

Basilan, Filipinler'in güneyinde, Selebes Denizinde ada, il ve kent. Basilan Adası Mindanao'daki Zamboanga Yarımadasının güney ucundan 8 km açıktadır. Basilan Boğazında yer alır; Sulu Takımadalarının en büyük (1.282 km²) ve en kuzeydeki adasıdır. Büyük bölümü yer yer 600 m'yi aşan volkanik tepelerin yükseldiği engebeli ormanlık yaylalardan oluşur. Adanın ortasından kıyılara doğru giderek birbirinden ayrılan bir dizi kısa ırmak akar. Tropik yağmur ormanlarında 1900'lerden beri keste fabrikaları işletilmektedir. Yumuşak eğimli yamaçlar ile vadiler, verimli topraklarla kaplıdır. Buralarda geniş ölçüde plantasyon tarımı yapılır. Başlıca ürün olan kauçuk, plantasyonlarda işlenerek Manila'daki fabrikalara satılır.

Basilan Adasında 14. yüzyılda İslami benimseneyen eski Papua göçmenlerinin soyundan gelen Yakalar oturur. Kültürleri İslam dışında pek çok inanç ve geleneği de içerir. Kıyılarda oturan ve balıkçılıkla uğraşan Jololu ve Zamboangalı Müslümanların tersine yüksek bölgelerde yaşar ve hindistan cevizi, piriç, mısır, abaka ve kahve yetiştirirler. 20. yüzyılda yoğun ağaç kesimi sonucu daha çok toprak açılınca, genellikle Visayan Adalarından gelen birçok Hristiyan Filipino adaya göç etmiştir. Adanın kuzey kıyısında 4 bin hektarlık bir alan Filipinler Üniversitesi'ne (Diliman, Quezon) bağlanmıştır.

1973'te Zamboanga del Sur ilinin ayrılmasıyla kurulan Basilan ilinin yüzölçümü 1.311 km²'dir; Basilan Adasının yanı sıra çevredeki bazı küçük adacıkları da kapsar. İl merkezi, Basilan kenti olarak da bilinen Isabela'dır. Öbür önemli kentleri, adanın kuzeyindeki Lamitan ve batısındaki Maluso'dur. Basilan Mindanao'nun güneyinde 1972'de patlak veren Müslüman ayaklanmasının merkezlerinden biriydi.

Basilan kentinde çevredeki tarımsal bölgeye yönelik ekin biçme ve ürün işleme tesisleri bulunan Menzi Tarım Şirketi vardır. Başlıca ürünler kauçuk lateksi, pulmiye yağı ve kahvedir. Nüfus (1980) il, 201.407; Isabela belediye bölgesi, 49.891

Basildon, İngiltere'de Essex iline bağlı ilçe. Londra kent merkezinin yaklaşık 40 km doğusunda yer alır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra çok sayıda Londralı, Essex'in Billericay bölgesine yerleşerek, "kırsal gecekondu" köyleri olarak adlandırılan yerleşmeler oluşturdu. 111 km² yüzölçümü olan Basildon ilçesi, 1949'da aynı adla kurulan yeni kentin yanı sıra Billericay ve Wickford'u da içine alır. Başlıca sanayi kolları, kimya, dokuma, basım ve hafif makine yapımıdır. Nüfus (1982 tah.) 154.800.

Basildon, İngiltere'nin Essex iline bağlı Basildon ilçesinde yeni kent. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Londra'da görülen büyük konut darlığını gidermek amacıyla kentin merkezinden 32-48 km uzaklıkta kurulan sekiz yeni kentten biri olarak 1949'da

kuruldu. Kentte 230'u aşkın fabrika, gene 200'den fazla kent merkezinde olmak üzere yaklaşık 400 satış yeri vardır. Kent nüfusunun 130 bini aşmaması öngörülmüştür. Basildon ilçesinin yüzölçümü 110 km²'dir. Nüfus (1981 geç.) yeni kent, 93.913.

Basile, Giambattista (d. y. 1575, Napoli - ö. 23 Şubat 1632, Giugliano, Campania, İtalya), Napolili asker, kamu görevlisi, şair ve öykü yazarı. Napoli lehçesiyle yazılmış 50 öyküden oluşan *Lo cunto de li cunti* (1634, Öykülerin Öyküsü) adlı yapıtı, halk masallarına dayalı ilk derlemelerden biridir. Yapıtı sonraki masal yazarları arasında 17. yüzyılda Fransa'da Charles Perrault, 19. yüzyılda Almanya'da Grimm Kardeşler ve 18. yüzyılda da İtalya'da *commedia dell'arte* oyun yazarlarından Carlo Gozzi için önemli bir kaynak olmuştur.

Gençlik yıllarında asker olan Basile 1608'de Napoli'ye yerleştikten sonra yönetimde görev aldı. Ardından Ferdinando Gonzaga'nın Mantua sarayına girdi; daha sonra da sırasıyla bazı küçük İtalyan devletlerinin valisi oldu. Napoli'deki görevi sırasında yöre halkının folkloru, gelenekleri, edebiyatı, müziği ve lehçesine hayran oldu. Napoli'yle ilgili her konuda ciddi olarak çalışmaya başladı. Derlediği masallara yerel bir çeşni katarak, bunları çağının etkili yazarlarından Giambattista Marino'nun süslü ve şatafatlı tarzında, canlı bir Napoli üslubuyla işledi.

Lo cunto de li cunti Basile'in ölümünden sonra, adındaki harflerin yeri değiştirilerek uydurulan Gian Alezio Abbattutis takma adıyla yayımlandı. Ana çerçevesi Boccaccio'nun *Il Decamerone*'sini andırdığı için yapıt ilk yayımcısı tarafından *Il Pentamerone* olarak anıldı.

Lo cunto de li cunti'de bir prens ve onun prenses rolü yapan ama aslında köle olan kansı, beş gün boyunca kendilerine 50 öykü anlatan 10 kadın tarafından eğlendirilir. Kadınların anlattıkları arasında "Çizmeli Kedi", "Rapunzel", "Kül Kedisi", "Kar Beyaz ve Gül Kırmızı", "Üç Portakal", "Güzel ve Hayvan" gibi tanınmış öyküler de vardır. Öykü anlatmanın son gününde gerçek prenses ortaya çıkar, kendi öyküsünü anlatır ve sahtekâr köleyi kovar.

Basile İtalyanca ve İspanyolca şiirler de yazmıştır. *Le muse napolitane* (1635), Napoli töreleri üzerine manzum yergili diyaloglardan oluşur.

Basileos I, lakabı MAKEDONYALI BASILEIOS (d. 826-835?, Trakya - ö. 29 Ağustos 886), 867-886 arasında hüküm sürmüş Bizans imparatoru. Makedonya hancedini kurmuş, sonradan Basilika olarak adlandırılan yasa derlemesini hazırlamıştır.

Makedonya'ya yerleşmiş Ermeni kökenli bir köylü ailesinden geldiği sanılır. Yakışıklı ve güçlü kuvvetli olan Basileios, önce Konstantinopolis'teki (İstanbul) etkili çevrelerin hizmetinde görev aldı. Şansının da yardımıyla İmparator III. Mihail'in gözüne girdi. Hızla yükselerek önce baş ahr bakıcılığına, ardından mabeyinciliğe getirildi. Sonunda 866'da Mihail'in tahtına ortak oldu. Kendisine karşı gelişen muhalefeti hemen sezerek güçlü hasmı, imparatorun dayısı Caesar Bardas'tan önce davrandı ve onu ortadan kaldırdı (866). Bir yıl sonra da kendisinden desteğini çekme belirtileri gösteren koruyucusu Mihail'i öldürdü.

Doğu Anadolu'da Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında süregelen mücadelede 9. yüzyıl ortalarında Bizanslılar saldırı üstünlüğünü ele geçirmişti. Basileios, III. Mihail döneminde Araplara ve onların müttefiki olan Pauluşçılara karşı başlatılan akınları sürdürerek bazı başarılar elde etti. Doğu

sınırını aşarak Fırat bölgesinin içlerine yeni saldırılar düzenlemekle birlikte, kilit önem taşıyan Melitene (Malatya) kentini ele geçiremedi. Buna karşılık 872'de Paulusçulara karşı ezici bir zafer kazandı. Bu heretik topluluğun saf dışı edilmesinde damadı Khristophoros'un katkısı da büyüktü. Kilikya'da ise yetenekli bir komutan olan Nikephoros Phokas'ın (Yaşlı) yönetiminde Tarsus emirine karşı girişilen saldırı başarıya ulaştı. Akdeniz'deki eski deniz üstünlüğünü yitirmiş olmasına karşın, Bizans'ın hâlâ etkili bir donanması vardı. Bu dönemde, Bizans birkaç yıl için de olsa Kıbrıs'ı yeniden ele geçirdi.

Basileios, İtalya'ya yönelik tasarılarını gerçekleştirmek için, Charlemagne'in torununun oğlu olan Frank imparatoru II. Louis ile görüşüp anlaşma yoluna gitti. Lombardların egemenliğindeki Benevento Dükluğu'nun yardımıyla, Bizans'ın İtalya'nın güneyindeki konumunu güçlendirdi. Bu arada

karşın Doğu ile Batı arasında bir barış havası estirmeyi başardı.

Basileios yaşamının son yıllarına doğru delilik belirtileri göstermeye başladı ve oğlu Leon'a karşı acımasız bir tutum aldı. Bir süre avı sırasında öldü. 11. yüzyıl tarihçisi Psellos, onun kurduğu hanedandan, "temeli kıyıcılık ve kan dökücülükle atılmasına karşın, bildiğim bütün hanedanlar içinde Tanrı kaunda en kutsanmış olanı" diye söz eder. Makedonyalı tarihçiler de, anlaşılır nedenlerle, önceki hükümdarların aleyhinde bir tutum takınarak, Basileios'un kurduğu hanedanın yanında yer alırlar. Ama son tarih araştırmaları, Basileios'un önceli III. Mikhail'in ve naiplerinin de çok önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bizans tarihindeki "yeni çağ"ın 867'de Makedonya hanedanıyla değil, 842'de III. Mikhail ile açıldığı görüşü günümüzde artık genel olarak henümsenmiştir. Basileios'un içerde ve dışarda izlediği politika, kendi iradesi dışındaki etkenlerle belirlenmiştir.

Basileios II, lakabı BASILEIOS BULOAROKTONOS (Yunancada "Bulgar Celladı Basileios") (d. 957/958 - ö. 15 Aralık 1025), 976-1025 arasında hüküm sürmüş Bizans imparatoru. İmparatorluğun sınırlarını Balkanlar'da, özellikle Bulgaristan'da, ayrıca Mezopotamya, Gürcistan ve Doğu Anadolu içlerinde genişletmiş, elinde büyük topraklar bulunduran kiliseye ve askeri aristokrasie karşı çıkarak içte de güçlü bir iktidar kurmuştur.

Bizans imparatorlarının en önemlilerinden biri sayılan II. Basileios'un hükümdarlığı, Bizans devlet yönetiminin hem zayıf, hem de güçlü yanlarını sergiler. II. Basileios, büyük ölçüde imparatorun kişiliğine bağlı olan mutlakiyet düzeninin doğasındaki zayıflığı, boyun eğmez güçlü kişiliği ve akıllı devlet adamı niteliğiyle dengelemeyi başarmıştır.

II. Romanos ile Theophano'nun oğuydu. Kardeşi Konstantinos ile tahtı paylaşmak üzere 960'ta taç giydi, ama yaşları küçük olduğundan iki kardeş de geri planda kaldı. 963'te babaları öldükten sonra imparatorluk, önce üvey babaları II. Nikephoros Phokas, daha sonra da I. İoannes Tzimiskes tarafından yönetildi. İoannes'in ölümünden (976) sonra, II. Basileios'un güçlü büyük amcası, bir hadım olan Basileios (Mabeyinci) denetimi ele geçirdi. Ama tahta göz diken Nikephoros Phokas ile İoannes Tzimiskes Basileios'un (Mabeyinci) ve dolayısıyla II. Basileios'un iktidarına meydan okudu. Kardeş imparatorların akrabası olan iki komutan da toprak sahibi güçlü ailelerden geliyor, hem Gürcistan'dan, hem de Bağdat'taki halifeden destek görüyordu. Uzun süren bir mücadeleden sonra iki komutan Kiev prensi Vladimir'in komutasındaki Rusların da yardımıyla 989'da yenik düşürüldü. Yardımlarına karşılık II. Basileios, Kiev Devleti'nin Hristiyan olması koşuluyla kız kardeşi Anna'yı Vladimir'e verdi. Rus askerlerinden bazıları II. Basileios'un hizmetinde kalarak ünlü Varag muhafız birliğini kurdu. II. Basileios, yönetimi elinde bulunduran Mabeyinci Basileios'u da 985'te acımasızca saf dışı ederek sürgüne yolladı ve mutlak egemenliğini ilan etti.

II. Basileios, imparatorluk otoritesini içte ve dışta genişletip güçlendirmeyi kendisine tek amaç seçti. Başlıca dış çatışma alanları, doğu cephesinde Suriye, Güneydoğu Anadolu ve Gürcistan, batıda Balkanlar ve Güney İtalya idi. Mısır'daki Fatimi hanedanının Suriye'de körüklediği kargaşalıkları basurarak Bizans'ın üstünlüğünü korudu, Antiokheia'yı (Antakya) kurtarmak için Konstantinopolis'ten (İstanbul) hareket

ederek Anadolu'dan güneye inen seferler düzenledi. Gerek diplomasi, gerek savaş yoluyla Gürcistan'dan toprak kazandı. Ama en çok, Samuel yönetiminde yeniden güçlenen Bulgar Krallığı'na karşı düzenlediği ısrarlı ve sonuç alıcı seferlerle ün kazandı. Çıkışlarını Makedonya üzerinde yoğunlaştıran Samuel, Balkanlar'ın batısında egemenlik kurmuştu. Bizans ile Bulgaristan arasında 986'dan 1014'e değin süren savaşlar, yalnızca Basileios'un doğu cephesindeki kanışıklıkları bastırmak için düzenlediği seferlerle ara sıra kesintiye uğradı. Basileios, Dalmasya kıyılarını ve Adriyatik sularını Bulgar saldırılarından korumak için Venedik'ten yardım aldı. Kışın ve yazın seferler düzenleyerek, her yıl adım adım Samuel'in topraklarına girmeyi başardı. Sonunda Kuzey ve Orta Bulgaristan'ı ele geçirerek, Samuel'in başkenti Ohrida'ya doğru ilerledi ve burada kendisine "Bulgar Celladı" lakabını kazandıran ezici bir zafer elde etti. Zaferden sonra, ordusunun Samuel'e geri dönebilmesi için, her yüz kişiden birinin tek gözü dışında, bütün Bulgar askerlerinin gözlerini oydu. Samuel, bu dehşet verici manzarayı gördükten kısa süre sonra çok geçirerek öldü. Bulgar Krallığı da böylece Bizans İmparatorluğu'na katılmış oldu. Bundan sonra Basileios daha da batıya yönelerek, Güney İtalya'da Bizans denetimini güçlendirmeyi ve Sicilya'yı Araplardan geri almayı tasarladı. Tasarıları arasında, Roma'da bir Rum papa seçirmek ve zaten ana tarafından yani Bizanslı olan Alman imparatoru III. Otto ile kendi yeğeni Zoe'yi evlilik yoluyla birleştirmek de vardı. İkinci tasarısı da gerçekleşmedi; ama düzeni yeniden sağladığı Güney İtalya'da başarılı oldu. Öldüğü sırada da Sicilya'yı yeniden ele geçirmek için hazırlık yapıyordu.

II. Basileios'un askeri ve diplomatik alanında gösterdiği acımasızlık ve inat iç işlerinde de geçerliydi. İç politikasının kilit ögesi, çok güçlenmiş kesimleri, özellikle Anadolu'da birer prenslik gibi davranan askeri aileleri sindirerek imparatorluğun mutlak otoritesini güçlendirmektir. Bu politika uyanınca, hazineye vergi ödeyen ve devlete askerlik yükümlülüğü olan küçük çiftçiler imparatorluk koruması altına alındı. Büyük toprak sahipleri çok sıkı bir denetim ve baskı altında tutuldu, geniş toprak mülklerine el kondu. Böylece II. Basileios, masraflı savaşlarına karşın, bir bölümü yeraltındaki özel bölmelerde saklanan dolu bir hazine bıraktı.

II. Basileios, hem el yazması kitap resimlerinde, hem de çağdaş sayılabilecek tarihsel belgelerde kısa boylu, sağlam yapılı, yuvarlak yüzlü, açık mavi gözlü, ökelendiği ya da konuştugu sırada uzun ve kalın bıyıklı, burun birisi olarak beümlenir. Sade giyinir ve imparatorluk giysisinde bile koyu bir renk seçerdi. Sabırsız ve sert bir konuşmacı olarak hitabet sanatını küçümserdi, ama zarf ve zekice nükteler yapmasını da bilirdi. Hasis, sofu, aksi, hasin bir insandı; zamanının çoğunu görev başındaki bir asker gibi geçirirdi. Herhangi bir gevşemenin getirebileceği tehlikeleri çok iyi biliyordu. Eğitime belirgin bir ilgi göstermemesine karşın gene de dinsel sanat ürünleri sipariş etmişti. Geleneksel bir dindarlıkla da olsa Atina ve Boiotia'da yıkılmış kilise ve manastırların onarılmasını ya da yeniden yapılmasını sağladı. Hiç evlenmediği ve çocuk sahibi olmadığı sanılır. Öldüğünde iktidar devralabilecek soylu bir asker ya da bir başka önder bulunmadığı için, II. Basileios'un elde ettikleri kısa zamanda yitirilmiştir.

Üstünde Basileios II'nin portresi bulunan sikke, 9. yy. British Museum

Nikephoros Phokas'ın giriştiği seferler, durumu daha da pekiştirdi. İtalya'nın güneyi, Calabria ve Langobardia eyaletleri biçiminde yeniden düzenlendi. Ama Akdeniz'de Arap gücünün artması sonucunda, 878'de Syrakusa örneğinde olduğu gibi, Sicilya'nın önemli kentleri gene de birer birer Müslümanların eline geçti.

Bu dönemde Bizans politikasının bir başka boyutu, Balkanlar'daki Slavlar üzerinde bazı denetim önlemleri alma girişimiydi. Konstantinopolis ile Roma arasında kilise düzeyindeki ilişkiler de duyarlı bir sorun oluştuyordu. I. Basileios'un yönetimi sırasında genç Bulgar devleti kilise düzeyinde Konstantinopolis'in yönetimine girdi (870). Bu durumu hem Balkan prenslikleri, hem de Ortodoks Kilisesi için önemli sonuçlar doğurdu; ayrıca Bizans'ın Güney Slav toplulukları üzerindeki nüfuzunu da büyük ölçüde artırdı. Basileios başa geçtiğinde, Photios ile Ignatios'tan hangisinin Konstantinopolis patriği olacağı konusunda süregelen kavgayı devralmıştı. Sorun papaya da götürüldüğünden, uluslararası nitelik kazanmıştı. Basileios hiç vakit yitirmeden Photios'u uzaklaştırıp daha önce görevden alınmış olan Ignatios'u patrikliğe getirerek içerde halkın desteğini sağlama ve Roma'nın gönüllü alına yoluna gitti. 877'de Ignatios'un ölümü üzerine Photios'u yeniden patrik yaptı, iki yıl sonra da bu konuda Roma'nın olurlarını aldı. Bu kez beklenen tersine "ikinci bir bölünme" olmadı. Basileios, katı ve liberal kilise yöneticileri arasındaki gerginliği giderdi ve Roma'nın, yeni Balkan prenslikleri üzerinde belirgin biçimde artan Bizans etkisinden duyduğu hoşnutsuzluğa

Basileios (ANKYRALI AZIZ) (ö. y. 364, İlyria), Rum ilahiyatçı ve Ankyra (Ankara) piskoposu. Doğu Kilisesi'ndeki anlaşmazlığı yatıştırma girişimi, heretik grup tarafından geri çevrilmiş ve sürgüne gönderilmesiyle sonuçlanmıştır.

Mesleği hekimlik olan Basileios, 336'da Yan-Ariusçu hizip tarafından piskoposluğa aday gösterildi. 358'de Ankyra'da toplanan yerel konsil kararlarını özetleyen ve bütün piskoposluklara gönderilen Sinod Mektubu'nda Basileios'un Yan-Ariusçu görüşlerinin açıkça belirtilmesi, onu topluluğun düşünsel önderi durumuna getirdi.

Basileios ile arkadaşlarının çabalarına karşın Ariusçular (bak. Ariusçuluk), II. Constantius'un (hd 337-361) desteğini kazandılar ve 359'da toplanan iki konsilde de Basileios'un görüşlerine karşı çıktılar. II. Constantius, Basileios'un yandaşlarını, Aralık 359'da Ariminum Konsili'nin Ariusçu kararını imzalamaya zorladı. Kaisareia piskoposu Akakios önderliğindeki Ariusçular, 360'ta Konstantinopolis'te (İstanbul) bir sinod toplayarak Basileios'u azalttılar ve İlyria'ya sürgüne gönderdiler.

Bununla birlikte Basileios, Ariusçu karara imparatorun zorla attığı imzasını, ölümünden önce geri aldı. İskenderiyeli Athanasios ile Poitiersli Aziz Hilarius'un temsil ettiği tutucu hizip, Basileios'un karar tasarruflarının kendilerinininkine yakın olduğunu göreyerek, öteki piskoposların da Basileios'la anlaşma yolunu bulmasını istedi.

Basileios'un yazıları arasında, iffetle ilgili bir inceleme de yer alır. Bunda, çileci bir yaşamın beslediği bedensel uyumla erdeme ulaşılacağı ileri sürülmüştür.

Basileios (AZIZ BÜYÜK) (d. y. İS 329, Kaisareia, Kappadokia - ö. 1 Ocak 379, Kaisareia; Katolik Kilisesi yortu günü 2 Ocak, Ortodoks Kilisesi yortu günü 1 Ocak), Ariusçu heretiklere karşı yerleşik din öğretilerini savunan ilk Kilise Babaları'ndan. Kaisareia (Kayseri) piskoposu olarak keşişlik, ilahiyat ve kilise hukukuna ilişkin

lanından biri piskopostu; sonraki yıllarda iki kardeşi de (Gregorios ve Sebastealı [Sivaslı] Petros) piskopos oldular. Ama Basileios babası gibi avukat ve hatip olmak üzere edebiyat eğitimi gördü. Kaisareia ve Konstantinopolis'ten sonra Atina'da (y. 351-356) okudu. Burada Nazianzolu Gregorios'la arkadaşlık kurdu. Dönüşünde dindışı bir mesleğe girdi. Sonradan manastır başrahibesi olan dindar kız kardeşi Makrina'nın etkisiyle öteden beri dinsel çilecilğe duyduğu eğilim belirginleşti. Bir arkadaş topluluğuyla Annesi'deki (Pontus) aile malikanesinde bir manastır kurdu. 357'de Mısır'daki manastırları gezmek üzere uzun bir yolculuk yaptı. 360'ta Konstantinopolis'te toplanan bir sinoda Kappadokiya piskoposların yardımcısı olarak katıldı. Bir önceki yıl toplanan Ariminum (Rimini) Konsili'nde Ariusçu inancın genel kabul görmesi, özellikle de kendi piskoposu Kaisareialı Dianios'un Ariusçuluğu desteklemesi Basileios'u üzmüştü. Ama Dianios'un ölümünden (362) kısa bir süre önce onunla başta ve yerine geçen yeni Hristiyan olmuş Eusebios'a yardımcı olmak üzere *presbyteros* luğa (Hristiyanlığın ilk döneminde diyakoz ile piskopos arasında bir papazlık unvanı) atandı. Yeteneklerini ve saygınlığını çekemeyen ve çileciliğinden hoşlanmayan Eusebios ile ilişkilerinin gerginleşmesi üzerine, Annesi'ye çekildi. Ariusçu imparator Valens'in kiliseye baskı yapmaya başladığı 365'te Kaisareia'ya geri çağırıldı. Ariusçulara karşı eski Yan-Ariusçularla Nikaia (İznik) yandaşlarını "bir tözde (*ousia*) üç kişi (*hypostases*)" formülü temelinde birleştirmeye ve böylece hem birliği, hem de tanrısallık kavramındaki gerekli ayrımları korumaya çalıştı. Eusebios'un 370'te ölmesinden sonra, Kappadokia'daki bazı piskoposların muhalefetine karşın, onun yerine geçti.

Basileios, Kaisareia piskoposu olarak Kappadokia metropolitliğini de üstlendi. Piskoposluk bölgesine giren Kappadokia'nın doğusundaki geniş topraklarda, kendisine yardımcı olmak üzere bir dizi "köy piskoposu" (*chorepiscopi*) atadı. Yoksullara, sakatlarla ve yolculara yardım amacıyla hayırevleri kurdu. 371'de Kaisareia'dan geçen Valens'in boyun eğmesi için kendisine yaptığı baskılara karşı koydu. Valens'in 372'de Kappadokia'yı ikiye ayırmasını ve böylece Tyunali Anthimos'un batıdaki kentlerin metropoliti olmasını kişisel bir saldırı olarak kabul etti. Buna sınır kasabalarından bazılarına yandaşlarını (Susima'ya Nazianzolu Gregorios'u, Nyssa'ya da kardeşi Gregorios'u) yerleştirerek karşılık verdi. Bu girişimi sınırlı bir başarı sağladı; ama Valens'in yerleşik dinsel öğretilere bağlı başka piskoposlara yöneltti saldırılara uğramaktan da kurtuldu. Bu arada katı Nikaia azınlığının önderi Paulinos'a karşı çıkarak eski Yan-Ariusçulardan Meletios'un(*) Antiokheia (Hristiyanlığın ilk döneminde beş büyük patriklikten biri) piskoposluğuna getirilmesi için destek sağlamaya çalıştı. Onu bu davranışa yöneltten aşırı Nikaialıların Tann'nın tekliğini abartan Sabellius heretikliğine doğru kaymasından duyduğu korkuydu. Ama İskenderiye piskoposlarının ve (bir dizi anlaşmaya karşın) 375'ten sonra da Romalı Papa Damasus'un Paulinus'u tanıması yüzünden, Basileios'un yaşadığı sırada Meletios'un atanması gerçekleşmedi.

Basileios, keşiş, papaz ve kilise önderi olarak ilgilendiği konulardan yola çıkarak etkili birçok kitap yazdı. Uzun Kurallar ve Kısa Kurallar ve çileciliğe ilgili öbür kitapları, Annesi'de ve daha sonra piskopos olarak Kappadokia'daki manastırları yönetirken edindiği deneyimlerden çıkardığı özel

sonuçlara dayanır. Ortodoks manastır yaşamı üzerinde çok etkili olan bu yazıların ilginç bir yönü de Basileios'un münzevilik yerine, kardeşçe sevgiye dayalı bir manastır yaşamını yeğlemesidir. Basileios'un günümüze ulaşan vaazları, genelde ahlaki ve toplumsal sorunlara ilişkindir. En ünlülerinden biri olan Gençlere Hitap, Hristiyanların pagan kaynaklarını incelemeleri gerektiğini savunur. Basileios'un kendisi de eleştirel bir yaklaşımla Yunan felsefesinden önemli ölçüde yararlanmıştı. Yaratılış günlerine ilişkin dokuz Büyük Perhiz vaazının yer aldığı *Heksaameron* (Altı Gün) adlı yapıtında Basileios, dünyadaki çeşitli güzelliklerin Tann'nın görkemini yansıttığından söz eder. Eunomios'a Karşı adlı vaazında, aşırı Ariusçu bir düşünürce karşı Oğul'un tanrısallığını savunur. Kutsal Ruha Dair adlı vaazında, daha önce kilise öğretisinde üstü kapalı olarak yer almakla birlikte resmen tanımlanmayan ruhun tanrısallığı görüşünü açıklar. Basileios'un düşüncelerini en açık biçimde ortaya koyan yazıları, 300'den fazlası günümüze ulaşmış olan mektuplarıdır. Mektupların birçoğu, günlük çalışmalara ilişkindir; bir bölümü ise ilahiyat ve etik üzerine kısa incelemeler niteliğindedir. Kilise Yasaları Üzerine Mektuplar'ın bazıları disiplin konularındaki kararları içermektedir; bunlar Rum Ortodoks Kilise hukukunun parçası haline gelmiştir. Aziz Basileios Duaları adıyla bilinen görkemli komünyon dualarına Basileios'un ne ölçüde katkıda bulunduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte ana takdis duası (şarap ve ekmeğin ayrılması) onun anlayışına uygundur; ayrıca yaşadığı dönemde Kaisareia'da bu duanın okunduğu sanılmaktadır.

Çileci yaşamın güçlükleri yüzünden sağlıklı pek iyi olmayan Basileios, Valens'in Adrianopolis (Edirne) Savaşı'nda ölmesiyle önündeki engellerin kalkmasından kısa bir süre sonra öldü. Enerjik, kararlı ve kendinden emin bir kişi olan Basileios, yaşadığı dönemde yakınları arasında bile sevgiden çok hayranlık kazanmıştır. Bununla birlikte ölümü geniş çevreleri yasa boğdu.

Basileios (MABEYİNCİ) (ö. 985), Bizans İmparatorluğu'nda Makedonya hanedanına hizmet etmiş hadim bakan.

İmparator I. İoannes'in ölümünden sonra Mabeeyinci Basileios, ortaklaşa imparatorluk yapacak olan akrabaları Konstantinos ile II. Basileios adına tahtı kendi denetiminde tuttu. II. Basileios ise onun tahttan indirilmesini sağladı ve kendi başına bağımsız bir saltanat kurmayı başardı.

Basileiosçular, Aziz Basileios'un manastır kurallarını izleyen, Bizans ayin usulüne bağlı keşiş toplulukları. Latin ayin usulüne bağlı olarak 1822'de Fransa'da kurulan, daha sonra ağırlıklı Kanada'da etkinlikte bulunan ve gençlik eğitimiyle ilgilenen bir keşiş topluluğu da bu adı taşır.

Kaisareia (Kayseri) başpiskoposu ve ilahiyatçı Aziz Basileios, manastır kurallarını 358-364 arasında belirledi. Bir olasılıkla, Aziz Pakhomios'un Mısır'ın Teb kenti yakınlarında kurduğu manastırlardan etkelenmişti. Basileios'un kuralları yalın ama sertti; Pakhomios'un ve Mısırlı Aziz Antonios'un tersine, keşişlerinin ortaklaşa bir yaşam sürmesini öngörüyordu. Basileios, çöl keşişlerinin aşırı çileciliğinden de özenle kaçındı. 55 maddelik *Regulae fusiis tractatae* ve 313 maddelik *Regulae brevius tractatae* olmak üzere iki ayin metinde kaleme almış olan yönergesi soru-yanıt biçimindeydi. Buna göre, Tann'ya kusursuz hizmet etmenin yolu, çileciliğinden geçiyordu; manastır toplu-

Aziz Basileios, bir 12. yy mozağından ayrıntı; Palatine Şapeli, Palermo
Alinari-Art Resource

kin birçok yapıt vermiştir. Ölümünden kısa bir süre sonra, azizler listesine alınmıştır.

Basileios, Kaisareia'nın seçkin ailelerinden birinin oğluydu. Kaisareia, 4. yüzyılda, Konstantinopolis (İstanbul) ile Antiokheia (Antakya) arasındaki askeri yol üzerinde bulunması nedeniyle özel bir önem taşıyan Kappadokia'nın başkentiydi. Basileios'un ailesi, Hristiyanlara baskı döneminde Hristiyanlığı kabul etmişti. Basileios'un amca-

luğu, belli saatlerde dua ederken bedeni ve zihinsel çalışmayı da ihmal etmemeliydi. Basileios'un kurallarında da, sonradan Batı manastırlarında görülene benzer erdenlik ve yoksulluk yeminleri yer alıyordu. Basileios, ayrıca çocukların manastıra bağlı okullarda eğitilmesini ve gelecekte kendini dine adayabilecek öğrencilerin denenip seçilmesini öngörüyordu. Keşişlerden, yoksullara bakmaları da isteniyordu. Stoudionlu Aziz Theodoros, 9. yüzyılda Basileios'un kurallarını gözden geçirerek yeniledi.

Aziz Basileios'un geliştirdiği manastır kuralları, yüzyıllar boyunca Bizans dünyasında çok etkili oldu; Aziz Benedictus'un, Batı'daki manastır geleneği üzerindeki etkisinin boyutlarına ulaştı. Önde gelen Basileiosçular arasında, Slav halkları içinde Hristiyanlığı yayan Kyrillos ve Methodios ile Şamlı Aziz Yuhanna ve Aziz Maksimos sayılabilir.

Bizans ayin usulüne bağlı Aziz Basileios Tanrının beş ana kolu vardır: 1) İtalyan-Armavut ayin usulünü izleyen Grottaferrata, 1880'de Rum Ortodoks geleneği içinde yenilendi ve Güney İtalya ile Sicilya'daki manastırlarda ağırlık kazandı. Geçmişte bu kol, dinsel tasvir, tezhip ve el yazmalarını çoğaltma gibi konularda ünlüydü. 2) Ukrayna ve Romanya ayin usulünü izleyen ve bugün Aziz Josaphat adıyla bilinen kol, Kiev'de 1072'de Aziz Theodosios tarafından kuruldu ve Ukrayna, Beyaz Rusya ve Rusya'daki manastırların başlıca örneği oldu. 17 ve 18. yüzyıllarda bu kol, Ukrayna ve Romanya kiliselerinin birleşmesini sağladı. Papa XIII. Leo'nun yeniden düzenlediği Aziz Josaphat kolu, Galiciya, Yugoslavya ve Romanya'da yayıldıktan sonra, göçmenler yoluyla ABD, Kanada ve Latin Amerika'ya geçti. Bugünkü adını 1932'de aldı. 3) Basileiosçuların Melkai ayin usulünü izleyen kolu, Sur ve Sidon başpiskoposu tarafından 1684'te kurulduktan sonra 1743'te Basileios kurallarına bağlandı. Üyeleri 1832'ye değin Lübnan, Filistin, Mısır ve Şam'da kilise görevlerinde bulundu. Tüzüğü Vatikan'ca 1955'te onaylanan bu kolun günümüzde ABD'de de vakıfları vardır. 4) Tanrının Vaftizci Yahya kolu (Suveyr Tanrıkolu) 1712'de kuruldu. Keşişliğin bilinen yeminlerine alçakgönüllülük yeminini de ekleyen bu kolun merkezi Lübnan'dadır. Tüzüğü Vatikan'ca 1955'te düzenlenmiştir. 5) Halepli Basileiosçular, Vaftizci Yahya kolundan 1829'da ayrılarak 1832'de Vatikan'ın onayını almıştır. Merkezi Lübnan'dadır.

Basilicata, İtalya'nın güneyinde, Potenza ve Matera illerinden oluşan yönetimi bölge. Taranto Körfezi (Golfo di Taranto) boyunca uzanır. Toplam yüzölçümü 9.992 km²'dir. Kuzeyden ve doğudan Puglia, güneyden Calabria, batıdan Campania yönetim bölgeleriyle çevrilidir. Dağlık batı kesiminin en yüksek tepesi Appennino Lucano'dur. Doğu kesimi, alçak tepeler ile geniş vadilerden oluşur. İon Denizi boyunca, dar kıyı ovalarına yüksekte bakan killi ve kumlu tepeler uzanır. Kuzeyde, Appenninler'den ayrı duran ve sönmüş bir yanardağ olan Vulture Dağı (1.326 m) yükselir.

Eski çağlarda Lucania(*) olarak bilinen bölge, ortaçağın başlarında Lombardların egemenliği altındaydı. Önce Benevento duklerinin, sonra da Salerno prenslerinin denetimine geçti. Kısa bir Bizans egemenliğinden sonra bölgeyi ele geçiren Normanlar, Melfi'yi(*) dominyonlarından birine başkent yaptılar. Suev soyundan gelen Hohenstaufen hanedanının çökünüşü değin (1254) kentin Güney İtalya açısından önemli büyüktü. Daha sonra İspanyolların ve An-

jou hanedanının eline geçen bölge, 1860'ta İtalya ile birleşene değin, yükseliş ve düşüşleriyle Napoli Krallığı'nın kaderini paylaştı. 1927'de Matera ılı kurulana değin bölge toprakları, yalnızca Potenza ilinden oluşuyordu.

Bölge ekonomisi tarıma dayanmakla birlikte, toprağın verimsiz ve arazının engebeli oluşu nedeniyle elde edilen ürün genellikle azdır. Başlıca ürünler buğday, çavdar, üzüm ve zeytindir. Koyun, keçi ve domuz yetiştirilir; ayrıca sığır besiciliğinde de artış görülmektedir. Doğuda ve kıyı bölgelerinde, yeni yeni ekilmekte olan tütün, şeker pancarı, sebze gibi ürünlerin yanı sıra çiçekçilik de gelişmektedir. Pisticci'deki kumya tesisi ve Matera yakınlarında keşfedilen doğal gaz kaynağına karşın, zeytin presleri ve un değirmenleri dışında sanayi kuruluşu yok gibidir. Bölge merkezi Potenza(*) ile Matera(*) dışında büyük kent yoktur. 1980 depreminde bölge önemli hasar görmüştür. Basilicata'nın ana demiryolu hattı, Potenza'yi kuzeybatıda Napoli ve Battipaglia'ya, doğuda ise Taranto'ya bağlar ve İon Denizi kıyısını izleyen Taranto-Reggio di Calabria demiryolu hattı ile birleşir. Nüfus (1990 tah.) 623.175.

Basilides (ü. İS 2 yy, İskenderiye). Basilidesçiler olarak bilinen gnostik okulun kurucusu. Antiokheia'da (Antakya) Menandros'un öğrencisi olduğu sanılır. Roma imparatorları Hadrianus ve Antonius Pius dönemlerinde İskenderiye'de ders vermiştir.

3. yüzyıl Hristiyan ilahiyatçısı İskenderiyeli Clemens, Basilides'in batını bilgisinin, Havari Petrus'un yorumcusu Glaukias'tan esinlendiğini yazar. Basilides, ilahilerin ve dinsel şarkıların yanı sıra İnciller üzerine yorumlar kaleme aldı, ayrıca kendi mezhebi için de bir itikat kitabı derledi. Bu yazılardan ancak bazı bölümler bugüne kalabilmiştir. Clemens ile Romalı Hippolytus ve Aziz Irenaeus, Basilides'in ilahiyatıyla ilgili birbirini tutmayan bilgiler aktarırlar. Basilides'in yorumcuları, Yeni-Platonculuktan, Yeni Ahit'ten ve öteki gnostik sistemlerden kaynaklanan etkilere değinmekle birlikte, Basilides'in inanç sistemi bugün de bütünüyle tanımlanamamıştır.

Basilides'in yerini oğlu Isidoros aldı. 4. yüzyılda Mısır'da Basilidesçi okul hâlâ varlığını sürdürüyordu. 6/10 Ocak tarihini İsa'nın vaftiz günü olarak ilk kez kabul eden ve bir bütün gece ibadet ederek kutlayanlar Basilidesçilerdir.

Basilika (Yunanca *basilikos*: "imparatorla ilgili"). İmparator I. Basileios tarafından başlatılan ve oğlu VI. Leon tarafından tamamlanan 9. yüzyıl Bizans yasa derlemesi.

6. yüzyılda hazırlanan ve daha sonra imparatorluk buyruklarıyla genişletilen Iustinianos Yasa Derlemesi, Roma dünyasının temel hukuk kaynağıydı. Ama bu derlemede birçok yinelenme ve tutarsızlık vardı. Iustinianos'un derlemesinde yer alan yasal hükümlerin nasıl seçileceği ve uygulanacağı üzerindeki çelişkili yorumlar, imparatorluk yargıcının arasında tereddüte yol açıyordu. Bu nedenle Basileios ve Leon, yasa derlemesini kısaltmak, kullanılmayan, gereksiz ve tutarsız maddeleri çıkarmak ve arta kalanları düzenli tekil başlıklar altında toplamak amacıyla bir hukukçular komisyonu oluşturdular. Basileios'un hukukçuları 40 kitap ortaya çıkardı; bu sayı Leon döneminde 60'a yükseldi.

Basilika Yunanca yazılmış ve medeni hukuk ile kamu hukukunu olduğu kadar, kilise hukukunu da içine alıyordu. Iustinia-

nos Yasa Derlemesi'nden çok daha sistemli biçimde düzenlenmişti. Her konunun dört ayrı kitabın değişik yerlerinde ele alınabildiği Iustinianos derlemesinin tersine, bütünsel tek bir yapıtın oluşuyordu. Basilika, Bizans hukuk biliminin temeli oldu.

12. yüzyılda Basilika için bir dizin oluşturuldu. Basilika'nın yalnızca üçte ikisi günümüze ulaştığı için bu dizin, derlemenin içeriğiyle ilgili önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca bak. Iustinianos Yasa Derlemesi.

basilikos, BASILISK olarak da yazılır. Eski Yunan ve Roma efsanelerinde rastlanan ve Mısır kobrasıyla aynı özellikleri taşıyan küçük yılan. Bir bakış ya da soluğu ile bütün hayvanları ve bitkileri yok etme gücü olduğuna inanılırdı. Onun güçlerine karşı koyabilen tek varlık, öldürücü bir zehir salgılayan gelincikti.

17. yüzyılın başlarında, bu efsaneye yeni mucizeler eklenmişti. *Basilikos*'un, bir yılanın kuluçkaya yattığı bir horoz yumurtasından çıktığına inanılmaya başlandı. Gelincğin dışında yılanın bir başka düşmanı da horozdu. Horoz ötüşü duyduğunda *basilikos*'un kısa bir süre içinde öleceğine inanılırdı. Bu yüzden de *basilikos* efsanesinin yaygın olduğu bölgelerde, yolcular yılanı karşı ko-runmak için yanlarına horoz alırlardı.

Basilios, BASILOS olarak da yazılır (d. 1891 ?-ö. 12 Ekim 1970, Addis Ababa, Etiyopya), Etiyopya Ortodoks Kilisesi başpiskoposluğuna atanan ilk Etiyopyalı piskopos. 4. yüzyıldan beri Etiyopya Kilisesi'nin başında, Kopt Kilisesi'nin İskenderiye'deki patriğince atanan Mısırlı başpiskoposlar (*abuna*) bulunuyordu. Ama İmparator Haile Selassie döneminde karara bağlanan reformlar sonucunda 1940'ların sonlarına doğru Etiyopya Ortodoks Kilisesi bağımsızlığını kazanmaya başladı. 14 Ocak 1951'de Basilios'un başpiskoposluğa atanmasının ardından, 1954'te kilise tümüyle yerli yönetime geçti. 1959'da, yönetim bakımından bağımsız bir yapı kazandı; Basilios da ilk patrik oldu.

Basiliskos (ö. 477), 475-76 arasında Doğu Roma tahtını zorla ele geçirerek hüküm süren imparator.

İmparator I. Leon'un (hd 457-474) karısı Verina'nın kardeşiydi. 468'de Vandalları Afrika'dan çıkarmakla görevlendirilen büyük bir Doğu Roma ordusuna komutan olarak atandı. Komutadaki yetersizliği, Mercurius (bugün Tunus'taki Bon Burnu) açıklarında Vandal kralı Gaisenc karşısında ordunun tam bir yenilgiye uğramasına yol açtı. Ama kardeşi Verina araya girerek imparatorun Basiliskos'u bağışlamasını sağladı. Ocak 475'te, Basiliskos yeni imparator Zenon'un Konstantinopolis'ten (İstanbul) kaçmasıyla sonuçlanan bir darbe gerçekleştirdi ve sonraki 20 ay boyunca tahtı elinde tuttu. Geleneksel Hristiyanlık inancına aykırı olarak, İsa'nın insan ve tanrı kişiliklerinin birbirinden ayrılmaz olduğunu savunan heretik Monofizit öğretiyi benimsemesi imparatorluğu sırasında hoşnutsuzluklara yol açtı. Bu dönemde Konstantinopolis'te çıkan büyük bir yangın, kentin büyük bölümünün yanı sıra birçok Rum sanat yapıtının da yok olmasına neden oldu. Zenon'un Ağustos 476'da kente dönmesi üzerine Basiliskos, Kappadokia'ya sürüldü ve orada başı kesilerek idam edildi.

Basilosaurus, ZEUGLON olarak da bilinir, *Archaeoceti* alttakımının *Basilosauridae* familyasından, soyu tükenmiş ilkel balina

cinsi. Kuzey Amerika ile Afrika'nın kuzeyindeki Üst Eosen Bölüm (y. 54-38 milyon yıl önce) kayaçlarında fosilleri bulunan *Basilosaurus*'un ilkel bir diş ve kafatası yapısı vardı; ince-uzun iskeletin geri kalan bölümü ise suda yaşamaya çok iyi uyum sağlamıştı. Toplam uzunluğu 21 m'yi, yalnızca kafatasının uzunluğu 1,5 m'yi bulan *Basilosaurus*'un, Üst Eosen Bölümde bütün denizlere yayılmış olduğu sanılmaktadır.

Basin, Thomas (d. 1412, Caudebec, Fransa - ö. 3 Aralık 1491, Utrecht, Felemenk), Fransa kralı XI. Louis'e muhalefetiyle tanınan piskopos ve tarihçi.

Paris'te tarih ve felsefe, Pavia ve Louvain'de de hukuk öğrenimi gördükten sonra bir süre Macaristan'ı gezdi. Basel Konsili'ne katıldı; ardından Caen'de kilise hukuku dersleri verdi. 1447'de Lisieux piskoposu oldu. Fransızların 1450'de Normandiya'yı İngilizlerden geri almasından sonra VII. Charles'a bağlılıkla hizmet eden Basin, kralın danışmanlığına atandı. Veliaht Louis'nin ayaklanmasını desteklemeye yanaşmaması, 1461'de kral olan Louis'nin Basin'e düşmanlık duymasına yol açtı. Düşmanlığın bir başka nedeni de, Basin'in 1465'te Louis'e karşı kurulan Kamu Yaran Birliği'ne katılmasıydı. Bunun üzerine sürgüne gönderildi ve piskoposluktan alındı. Ama 1474'te Papa IV. Sixtus, onu Kaisarcia'nın fahri bapiskoposluğuna getirdi.

VII. Charles ve XI. Louis dönemlerinin tarihini içeren başlıca yapıtını, klasik tarihcilere öykünen bir tarzda Latince olarak 1471-87'de yazdı. Dönemine tanıklık eden değerli bir çalışma olmasına karşın bu kitap, yazarının XI. Louis'e duyduğu nefret yüzünden güvenilirliğini bir ölçüde yitirmiştir.

Basingstoke-Deane, İngiltere'nin Hampshire ilinde (*county*), Londra'nın güneybatısında ilçe (*borough*). 637 km² yüzölçümü ile kırsal ağırlıklı bir bölgedir. Yalnızca Basingstoke kasabası bir alışveriş merkezidir. İlçenin 17. yüzyıldan kalma dokuma sanayisi günümüzde yeniden kurulmuştur; ayrıca birçok hafif sanayi kuruluşu vardır. İlçenin, Londra metropoliten alanından gelebilecek nüfus fazlasını soğurabilecek biçimde planlı genişlemesi öngörülmüştür. Kırsal kesim, başta tahıl olmak üzere tarımsal üretim bakımından önem taşır. Nüfus (1985 tah.) 137.600.

Basiret, İstanbul'da Basiretçi Ali Efendi(*) tarafından haftada beş gün (cuma ve pazar günleri dışında) yayımlanan gazete (1870-1908). İlk sayısı küçük boyda dört sayfa

olarak 23 Ocak 1870'te (H. 20 Şevval 1286) çıktı. 1870-71 Fransa-Prusya Savaşı sırasında Almanya'yı destekleyen yazılara yer verdi ve bu dönemde tirajı 10 bine kadar yükseldi. Savaş Almanya'nın kazanması üzerine Berlin'e davet edilen Ali Efendi'ye yeni sistem bir baskı makinesi ile 10 bin frank armağan edildi. Bu makine *Basiret*'in büyük boyda çıkmasını ve teknik açıdan daha ileri bir gazete olmasını sağladı. Gazete 1878'de, Ali Suavi'nin Çırağan Olayı'ndan bir gün önceki mektubunu yayımladığı için kapatıldı. Bu ilk dönemde 2448 sayı çıkan gazete II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra yeniden yayımlandı. Ama fazla ilgili görmedi ve 19. sayısında yayına son verdi. İlk yayın döneminde, Mustafa Celaleddin Paşa, Ayetullah Bey, Ahmed Midhat ve Ali Suavi gazetenin başlıca yazarlarıydı.

basit çoğunluk bak. çoğunluk sistemleri

basit harmonik hareket, fizikte, tam ortadaki denge konumunun her iki yanındaki en büyük salınım genliği birbirine eşit, tam salınımlardan her birinin süresi aynı, hareketi doğuran kuvvet ise her zaman denge konumuna yönelik ve denge konumuna uzaklığıyla doğru orantılı olacak biçimde, denge konumundan ileriye ve geriye doğru sürekli olarak yinelenen hareket. Enerji kaybının olmadığı varsayılırsa, birçok fiziksel sistemde basit harmonik hareket görülebilir. Bir yaya bağlı olarak titreşen bir kütle, salınan bir sarkaç, içinden alternatif akım geçen bir teldeki elektronlar, bir ses dalgasını taşıyan ortamın titreşen parçacıkları ve kararlı bir denge konumundan küçük sapmalar gösteren çeşitli düzenecekler bu tür sistemlere birer örnektir.

Basit harmonik hareketle salınan bir sistemde, hareket enerjisi (kinetik enerji) ile depolanmış olan gizil enerji (potansiyel enerji) sürekli olarak birbirine dönüşür. Tavana tutturulmuş düşey bir yayın ucunda asılı olan bir kütlenin titreşimlerinde basit harmonik hareketin temel özellikleri kolayca gözlemlenebilir. Bu örnekte, kütle en aşağıdaki konumundayken yay en gergin durumundadır ve kütleyi belli bir kuvvetle yukarı doğru çeker; denge konumuna ulaştığında bu kuvvet sıfıra iner. Kütle en yukarıdaki konumundayken yay en sıkışmış durumundadır ve kütleyi aşağı doğru iter. Bu uç konumlarda en büyük değerine ulaşan kuvvetin yönü denge konumuna doğrudur. Genliğin (yer değiştirmenin) en büyük olduğu bu noktalarda hız en düşük değerinde olmakla birlikte, çok kısa sürede değişerek, önce hızla azalır, sonra yön değiştirir ve artmaya başlar. Hızın büyümesine çabuk değişmesi ivmenin büyük olduğunu gösterir. Oysa denge konumu yakınlarında hız en büyük değere ulaşır, ama büyüklüğü hemen hiç değişmez, yönü de aynı kalır, böylece denge konumunda ivme sıfıra düşer. Basit harmonik hareketi öbür hareketlerden ayıran en önemli özellik, ivmenin sürekli değişerek her zaman denge konumuna yönelmesi ve değerinin denge konumuna uzaklığıyla orantılı olmasıdır. Ayrıca, tam bir salınımın gerçekleşmesi için geçen süre hep aynıdır ve en büyük salınımın genliğinden bağımsızdır. Bu nedenle, basit harmonik hareket zamanın ölçülmesinde çok büyük önem taşır.

Bu harekete harmonik denmesinin nedeni, müzik aletlerinin bu tür titreşimler yayması, bu titreşimlerin de havada ses dalgalarını oluşturmalarıdır. Gerçekten de müzik sesleri, bir müzik aletindeki titreşen parçaların üst üste binmiş basit harmonik hareket kümeleri halindeki salınımlarından doğan birçok

basit harmonik dalganın birleşimidir. Bu harmonik dalgaların frekansları (saniyedeki titreşim sayıları), en düşük temel frekansın tam katlarıdır. Nitekim, düzgün olarak yinelenen her hareket ve her dalga, ne kadar karmaşık olursa olsun, bir dizi basit harmonik hareketin toplamı olarak ele alınabilir. Bu özelliği ilk kez, 1822'de Fransız matematikçi Jean-Baptiste-Joseph Fourier açıklamıştır.

basit makam bak. makam

basit tasfiye bak. tasfiye

basit yargılama usulü, çekişmesiz yargıda, işin niteliğine ya da delillerin durumuna göre adı yargılama usulünün(*) uygulanmasının gerekli olmadığı hallerde Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun (HMUK) ve özel kanunların öngördüğü hallerde uygulanan yargılama usulü. Adı yargılama usulünden daha basit ve çabuk işleyen bir yargılama usulüdür.

HMUK'nin 507. maddesinde değişiklik yapan 1973 tarihli ve 1711 sayılı yasa, basit yargılama usulünün uygulama alanını çok genişletmiştir. Buna göre velayet ve vesayet işlerine ilişkin davalarla her çeşit nafaka davalarında, nüfus davalarında, hizmet sözleşmelerinden doğan davalarda, iflas ve konkordatoya ilişkin dava ve işlerde, değerli kâğıtların yitirilmesinden doğan davalarda, tahkime ilişkin yasal hükümlere göre mahkemenin görevine giren uyuşmazlıklarda ve işlerde, tarafları dinlemek ya da dosya üzerinde karar vermek konusunda yasanın mahkemeye takdir hakkı tanıdığı işlerde tarafların dinlenmesine karar verilmiş olması halinde ve sulh hukuk mahkemesinin görevine giren işlerde basit yargılama usulü uygulanır.

Basit yargılama usulünün özellikleri şunlardır: 1) Davalının kendisine tebliğ edilecek dava dilekçesine öteki yargılama usullerinde olduğu gibi 10 gün içinde cevap verme zorunluğu yoktur. Davalı esasa cevabını ve ilk itirazlarını ilk duruşmada yazılı ya da sözlü olarak mahkemeye bildirebilir (HMUK m. 508). 2) Deliller dilekçeye ekli olarak mahkemeye sunulmalıdır. 3) Tebliğ yapılmış olmasına karşın duruşmaya gelmeyen tarafın gıyabında duruşma yapılabilir. Yalnız bunun için, taraflara duruşmaya gelemedikleri takdirde gıyapta duruşma yapılacağını bildirilmiş olması gerekir (HMUK m. 509, 510). İki taraf da duruşmaya gelmezse, dosya işlemiden kaldırılır (HMUK m. 409). 4) İlk celsede mahkemeye gösterilecek olan delillerin hemen incelenmesine girişilmesi gerekir (HMUK m. 511). 5) Davaya adli tatilde de bakılması zorunluğu vardır (HMUK m. 176/11).

Bask dili, Bask dilinde EUSKARA. İspanya'nın özerk Bask Ülkesi'nde ve Fransa'daki Pyrénées-Atlantiques ilinin (*département*) batı kesiminde yaşayan ve çoğunluğu ikidilli olan Baskların konuştuğu dil. Bu dili konuşanların çoğunluğu, toplam yüzölçümü yaklaşık 10 bin km² olan dar alanlarda yoğunlaşmıştır.

Bask dili öteden beri, daha yaygın olan İspanyolca ve Fransızcaya kurşu varlığını korumaya çalıştı. Hristiyanlık öncesi dönemde Bask bölgesi, Pireneler'in ötesinde, İspanya'nın kuzeydoğusundaki Valle de Aran'a kadar doğu yönünde uzanıyordu. Doğudaki Bask yerleşmeleri Roma yönetimi sırasında, daha kalabalık olan batıdaki Bask yerleşmelerinden koparıldı; Bask dili terk edildi ve bu yörelerdeki Basklar, Roma kültürü içinde özümleldi. Yazıya geçmemiş olan Bask dili, edebiyat dili olan Latince ile onun uzantısı Navurra ve Provans dilleriyle

Basiret
Nuri Akdayar Arşivi

rekabet edemediği için ortaçağda giderek yaygınlığını yitirdi. Ama 1545'te Bask dilindeki ilk kitabın yayımlanması, günümüze değin süregelen bir edebiyat geleneğini başlattı.

Bask dilinin kökeni hâlâ belirlenememiştir. Alman dilbilimci Hugo Schuchardt (1842-1927) bu dilin köken bakımından, günümüzde artık yaşamayan İberce ile bir bağı olduğu, her iki dilin de Hami-Sami ailesinden geldiği varsayımını öne sürdü. Ama Bask dili ile Hami-Sami dilleri arasında gerçekte ortak özellikler bulunmadığı için, böyle bir bağın olduğu çok kuşkuluydu. Bask diliyle İbercenin benzer olmasına karşın, İspanya'nın doğusunda ve Fransa'nın Akdeniz kıyılarında bulunan eski İber yazıtlarının çözümünde Bask dilinin pek katkısı olmadı. Bu örtüşmezlik, iki dil arasındaki benzerliklerin kökenden çok, coğrafi yakınlıktan kaynaklandığı görüşüne yol açtı. Bask dili, eskiden Kafkası'da konuşulan dille de bağlantılıydı. Bu iki dil arasında da bazı paralellikler saptanmakla birlikte, köken bakımından bir bağ olduğunu gösteren kesin kanıt bulunamadı. Bu yüzden Bask dili, akrabasız bir dil sayılır.

Bask konuşma dili, ses özellikleri bakımından İspanyolcaya çok benzer; *n* damaksız ile *l+y* ya da *ll* damaksız, bu benzerlikler arasındadır. İspanyolca ile bir başka benzerlik, Bask dilindeki *s* ve *ts*'nin söylenişidir, bu harfler Kastilya İspanyolcasındaki *s* gibi söylenir.

Kapalı ıslıklı *x* ve *tx* sesleri *ll* ve *n* ile birlikte, sözcükleri küçültmeye ve semvileştirmeye yarar. Örneğin, *hezur* "kemik", *hexur* ise "küçük kemik" anlamına gelir.

Bazı Bask lehçelerinin ses yapısı, standart Bask dilininkinden daha karmaşıktır. En doğudaki Souletin bölgesine özgü lehçe, standart Bask dilindeki beş gerçeğe ünlüye ek olarak, altıncı bir ağızsız (yuvarlanan *e* ya da *i*) edinmiştir. Hem standart Bask dilinde, hem de Bask lehçelerinde ünsüzler, iki ayrı kapantılı öbeğinde toplanır: *b*, *d* ve *g* titreşimli, *p*, *t* ve *k* ise titreşimsizdir.

Hâlâ bazı öneklere rastlanırsa da, çağdaş Bask dili "sonekli" bir dil olarak nitelenebilir; yani eylemi yapanı bildiren durum, bir sonek ile gösterilir. Örneğin, "-k" soneki, geçişli bir eylemin öznesi için kullanılır; geçişsiz eylemin özneleri ise değişikliğe uğramaz.

Bask dilinde çekimli eylemin, özne, dolaysız nesne ve dolaylı nesneyi belirten çekimleri vardır. Çoğu eylem, eylem ile yardımcı eylemin birleştirilmesiyle çekilir. Bask dili hep kendine özgü bir dil olarak kalmışsa da, başta Latince olmak üzere öbür dillerden bazı deyim ve sözcükler gündelik dile sızmıştır. Latince *par* ve *paci*'ten ("barış") *bake*; *piz* ve *pici*'ten ("yükseklik") *bike*; *rex* ve *regis*'ten ("kral") *errege*, bunlara örnek gösterilebilir. Öte yandan Provans dili, İspanyolca, Fransızca ve İngilizce, Bask dilinden az da olsa bazı sözcük ve deyimler almıştır.

Bask Ülkesi, Fransızca PAYS BASQUE, Fransa'nın güneybatı ucunda kültürel bölge. Pyrénées-Atlantiques ilinin (*département*) sınırları içinde yer alır. Pireneler'in batı eteklerinde İspanya'daki Bask Ülkesi'nin hemen bitişiğindedir. Bölge Anle Dorugundan (2.504 m) Biskay Körfezindeki Biarritz'le Saint-Jean-de-Luz'un çevresinde yer alan görkemli kayalık kıyıya kadar uzanır. İklim çok yağışlıdır; yağmur miktardan da yılda 3.000 mm'yi aşar. Arazi çok sayıda ırmak tarafından tarım ve ormancılığa elverişli birçok verimli vadiye bölünmüştür. Avrupa'daki en eski dillerden birini konuşan Bask halkı etnik bakımdan çevredeki

halklardan farklıdır ve özgün kimliğini korumuştur. Kıyı kesiminde balıkçılık ve turizm başlıca ekonomik etkinliklerdir. Bölge, İspanya'nın Bask illerindeki Bask ayrılıkçı hareketinin dışında kalmış, ama İspanya'dan kaçanlar için bir sığınma yeri olmuştur.

Bask Ülkesi, İspanyolca PAIS VASCO Bask dilinde EUSKARNI, İspanya'da özerk bölge (*comunidad autónoma*), 25 Ekim 1979'da bölgesel bir referandumla onaylanan yönetimi birimi. Biskay Körfezi kıyısındaki Alava, Guipúzcoa ve Vizcaya illerini içine alır. Beş yıl süreyle görev yapan bir başkan ile her ilden eşit sayıda temsilcinin bulunduğu bir meclis tarafından yönetilir. Öteden beri çalkantılı olan bölgede 1930'larda baş gösteren Bask ayrılıkçı hareketi, 5 Ekim 1936 tarihli Özerklik Yasası ile doruğa ulaştı. Ama General Francisco Franco ertesi yıl Bask ayrılıkçılığını sindirdi. Sonraki yıllarda ise hareket içindeki aşırı uçlar İspanyol merkezi yönetimine karşı bir terör kampanyası yürüttüler.

İspanyol Bask bölgesi, Baskların yoğun olarak yaşadığı kuzeydoğudaki Fransız bölgesinden Pirene Dağları ile, batıdaki Santander ilinden de Cantabria Dağları ile ayrılır. Güneyde Pireneler, Ebro Havzası ile Kastilya'nın Burgos ve Logroño illerine geçit verir. Doğuda ise Navarra ili yer alır. Bölgedeki Vizcaya ve Guipúzcoa dağları yalçın doruklarla kaplıdır; kıyı dağları iç kesimlere en çok 40-60 km kadar sokulur. Kısa ve akıntılı ırmaklar dağların arasında keskin boğazlar açar. 1.200 mm'yi bulan yıllık ortalama yağış, San Sebastián'da 1.500 mm'yi aşarken, Ebro Havzasında yarıya iner. Çok daha yoğun ve düzenli yağış alan kuzeydoğu kesimlerinde Atlas Okyanusuna özgü bir iklim görülür. Güney dağları arasında yer alan Alava Havzasında ise, bölgeyi Navarra ve Aragon'un iklim ve kültür yapısına bağlayan bir yarı Akdeniz iklimi egemendir.

Ebro Havzasının nüfusu, açık tarlalar ve bağlarla çevrilmiş küçük yerleşme çekirdeklerinde yoğunlaşmıştır. Buna karşılık Pireneler'de nüfus çok daha dağınıktır ve dağlardaki küçük toprak parçalarında yoğun ekime olanak veren bağımsız çiftlik evlerinde (*caserio*) toplanmıştır. Belirli bir yöredeki *caserio*'lar *etxalde* ya da *baserri* adı verilen gayri resmi bir birim oluşturur. Bölgenin 19. yüzyıldan sonra hızla sanayileşmesi, Pireneler'in geleneksel yerleşmelerini çöktürmüştür. Böylece iç kesimlerdeki yerleşmelerin tenhalaşması sonucunda San Sebastián ve Bilbao gibi kıyı kentleri büyümeye başlamıştır. Nüfusun en yoğun olduğu yerler kıyı kesimleridir. Bask nüfusunun yaklaşık beşte dördü Bilbao'da toplanmıştır. Alava, Bask illeri içinde en az gelişmiş olanıdır; tek büyük kenti Vitoria'dır.

Alava'nın, kuzeydeki dağları örten meşe ve kayın ormanları dışında tahıl ve üzüm yetiştirmeye elverişli açık bir doğal yapısı vardır. Alavese Rioja'da ünlü şaraplar üretilir. İlin orta kesimlerine yakın modern büyük çiftliklerde ise şeker pancarı ve çeşitli yemler elde edilir. Sulama yaygındır.

Pirene Baskları öteden beri sürü çobanlığıyla uğraşır. Ama Amerika kıtasından getirilen mısır ve patates gibi ürünlerin ekimine geçilmesiyle tarımda bir büyüme ve çeşitlilik sağlandı. 1630'da yaygın olarak ekilmeye başlayan mısır, dönüşümlü ekimde geleneksel ürün olan darının yerini aldı. Mısır, buğday ve şalgama dayanan dönüşümlü ekim, 17. ve 18. yüzyıllarda her iki yılda iki üç ürün kaldırılmasını sağlayarak kırsal yaşamı yeni bir canlılık kazandırdı. 19. yüzyıldan sonra tarımın önemi hızla

azaldı. Böylece, Alava dışında ırgıcunun yüzde 10'dan bile küçük bir bölümünü barındıran tarımsal kesim, bölgenin yerel üretiminin de ancak yüzde 5'ini sağlar hale geldi. Alava, tarımsal yapının en az değiştiği Bask ili olmakla birlikte, Vitoria kenti 1950'lerden sonra önemli bir sanayileşme sürecine girdi.

Ortaçağ sonlarından beri geniş demir ve kereste kaynaklarının işletildiği Vizcaya ile Guipúzcoa'nın yoğun bir sanayi yapısı vardır. Habsburgların girdiği savaşlar ve donanmanın gereksinimleri, bölgede elde edilen demir ve keresteye yönelik talebi artırdı. Ama İngiliz ve Felemenk deniz gücünün yükselişiyle birlikte bu sanayiler genledi. Bask metal işleme sanayileri, 19. yüzyıl ortalarına doğru yeniden canlandı. Santa Ana de Bolueta dökümhanesi 1841'de açıldı. Fransız, Belçika ve İngiliz sermayesi 1870'lerde Bilbao dökümhanelerinin gelişmesini hızlandırdı. Bask metalurji sanayileri daha çok Bilbao ve Nervión kıyılarında yoğunlaşmıştır. Bilbao dışında metalurji, gıda işleme ve kimya kuruluşları genellikle dağınıktır. Buna karşılık kâğıt sanayisi Tolosa'da ve Ona kıyılarında toplanmıştır. Sanayi, bölgenin yerel üretiminin yarısını sağlar ve işgücünün de buna yakın bir bölümünü istihdam eder.

Bask Ülkesi'nde hizmet sektörü çok gelişmiştir. 1857'de Banco de Vizcaya'nın, 1902'de de Banco de Bilbao'nun kurulması, Bilbao'yu İspanya'nın önde gelen finans merkezlerinden biri haline getirmiştir. Ama 1950'den sonra bölgedeki yatırımların büyük bölümü yabancı sermayeden kaynaklanmış, birçok metalurji kuruluşu çokuluslu şirketlerin yönetimine girmiştir.

Genelksel Bask kültürü *caserio* üzerine kurulmuştur. Tek çatı altındaki bir ahır ve aile konutundan oluşan *caserio*'nun dışı kapallığı, güçlü bir aile duygusu yaratmıştır. Aile reisinin (*etxeko jaun*) aile üzerinde tam bir denetimi vardır ve başlıca görevi, atalardan kalma geleneklerin bozulmadan sürmesini sağlamaktır. Basklar odun kesme, ağırlık kaldırma ve boks gibi yarışmalı sporlara düşkündür. Hristiyanlığı 10. yüzyılda benimsemişlerdir. Koyu birer Katolik olmalarına karşın, halk kültüründe animizm varlığını sürdürmektedir. Mezar taşları oval biçimli ve genellikle gamalı haç figürleriyle bezelidir. Geleneksel Bask kültürü, bölgedeki kentleşme ve sanayileşme sonucunda gerilemeye yüz tutmuştur. Fransa ve Amerika kıtasına yönelik göçler, *caserio*'larda oturan nüfusta hızlı bir düşüşe yol açmıştır. Radikal eğimli ayrılıkçı Bask partisi Bask Yurdu ve Özgürlüğü (ETA), Bask bölgeciğini İspanyol siyasi yaşamında başta gelen istikrarlılık öğelerinden biri durumuna getirmiştir. Bask Ülkesi'nin yönetsel açıdan özerk bölge haline getirilmesi ETA terörünün sona ermesini sağlayamamıştır. Sınırlı bir kapsama olan modern Bask edebiyatı, ağırlıklı olarak radikal Bask milliyetçiliğinin bir anlatım aracıdır. Telesforo Monzón'un şiirleri, İspanya ve Fransa Basklarını içine alan bir Bask ulusu düşünü işler ve ETA üyelerini, 1936'da Franco'ya başkaldıran Bask askerlerinin mirasçısı olarak tanımlar. Nüfus (1991 geç.) 2.093.415.

Baskerville, John (d. 28 Ocak 1706, Wolverly, Worcestershire - ö. 8 Ocak 1775, Birmingham, Warwickshire, İngiltere), basımcı ve kendi adını taşıyan çok beğenilen bir yazı karakterinin yaratıcısı. Yayıtları, basım sanatının en güzel örnekleri arasında sayılır.

Birmingham'da yazı ustası iken, 1740'ta kurduğu siyah vernik işinden elde ettiği kârla hurufat dökme üzerinde deneyler yapma olanakını buldu. Bir basımevi kurdu; 1757'de ilk yapıtı olan bir Vergilius basımından sonra, 1758'de bir John Milton basımını gerçekleştirdi. Cambridge Üniversitesi'ne basımcı olarak atandığında bir Kitabi Mukaddes basımı (1763) hazırlamaya girişti ve ortaya çıkan ürün Baskerville'in başyapıtı oldu. 1762'de olağanüstü güzellikte bir Ho-

Baskerville, James Millar'ın yaptığı portreden bir ayrıntı, 1774; Ulusal Portre Galerisi, Londra National Portrait Gallery, Londra

ratius basımı yayımladı. Bu yapıtın ikinci baskısının da başarı kazanması, Baskerville'e Latin yazarlarının kitaplarını bir dizi halinde yayımlama cesaretini verdi.

Baskerville basımlarının göz alıcı niteliği, çok parlak kâğıt kullanmasından ve kendi buluşu olan tam siyah mürekkepten kaynaklanırdı. Baskı üslubu İngiltere'de çok eleştiri topladı; ölümünden sonra, Baskerville'in kullandığı karakterleri Fransız oyun yazarı Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais satın aldı. Bu karakterlerin daha sonra ne olduğu bilinmemektedir; ama geriye kalan kalıp ve matrisler 1917'de bulunmuş ve 1953'te Cambridge Üniversitesi'ne verilmiştir. Açık seçik ve dengeli niteliği nedeniyle sürekli okuma için çok uygun olan Baskerville karakterleri, daha sonra yeniden kullanılmaya başlamıştır.

basketbol, dikkörtgen biçimindeki (genellikle kapalı) bir alanda beşer oyuncudan oluşan iki takım arasında, şişirilmiş bir topa oynanan oyun. Takımlar sayı kazanmak için topu, elle oynayarak, yerden yüksekte yatay olarak yerleştirilmiş bir çemberle çevresindeki fileden oluşan karşı taraf *basket*'inden (sepet) geçirmeye çalışırlar.

Basketbolu 1891'de, ABD'nin Massachusetts eyaletinde Springfield Genç Erkekler Hristiyan Birliği (YMCA) Eğitim Okulu'nda beden eğitimi öğretmeni olan James Naismith yarattı. Naismith'in kale olarak şeftali sepetleri kullanasından dolayı oyuna *basketball* (sepet topu) dendi. İlk yıllarda oyuncu sayısı, sınıfların ve jimnastikhanelerin büyüklüğüne göre değişiyordu. Oyun kısa zamanda tutuldu; beşer kişilik takımlar arasında okullar arası ilk basketbol karşılaşması da 1896'da Iowa kentinde oynandı. Takımların beş kişiden oluşturulması 1897'de kural haline geldi. Oyun birkaç yıl içinde Kanada, Fransa, İngiltere, Avustralya, Çin ve Hindistan'a yayıldı. YMCA'nın, jimnastikhanelerin yalnızca 10-18 kişi tarafından kullanılabilmesi yüzünden oyunu bir süre yasaklaması, basketbol me-

raklılarının özel oyun alanları kiralamalarına, böylece de profesyonel basketbolun ilk adımlarının atılmasına yol açtı. Önceleri futbol topuyla oynanan oyun, sonraları daha büyük çapta, gene parçalı ve dikişli bir topa oynanmaya başladı. 1948-49'da tek parçalı, çevresi ve ağırlığı belirlenmiş ilk resmi basketbol topu ortaya çıktı. Sepet ve daha sonraları altı kapalı fileler yerine altı açık ağ kullanılması 1912-13'te, çemberin gerisine topun arkaya düşmesini önleyecek bir engel (pota) yerleştirilmesi 1895'te, cam potaların kullanılması ise 1908-10 da gerçekleşti.

Basketbol bütün dünyada tutulup yayılırken, kurallarının gelişmesinde, az çok farklılıklar gösteren dört temel çizgi rol oynadı: Amerikan okul ve üniversite ligleri, kadın takımları, uluslararası basketbol karşılaşmaları ve profesyonel basketbol. 1930'larda, oyunu hızlandırmak amacıyla bazı kurallar değiştirildi. Takımlara 10 saniye içinde topu orta alandan çıkarma zorunluluğu getirildi. Uzun boyun bir avantaj olmasını bir ölçüde engellemek için, hücum eden oyuncuların karşı takımın faul alanı (potanın hemen altındaki alan, üç saniye koridoru) içinde üç saniyeden fazla kalamaması kuralı kondu. Her basketten sonra oyuna sıçrama atışıyla başlanmasa kaldırılarak, sayı kaybeden takımın topu oyuna pota altından sokması kuralı getirildi. Tek elle şut atmanın kabul edilmesi de daha çok sayı yapılmasına olanak verdi. 1944-45'te potaya atışta topu çember hizasından yukarıda engellemek kural dışı sayıldı.

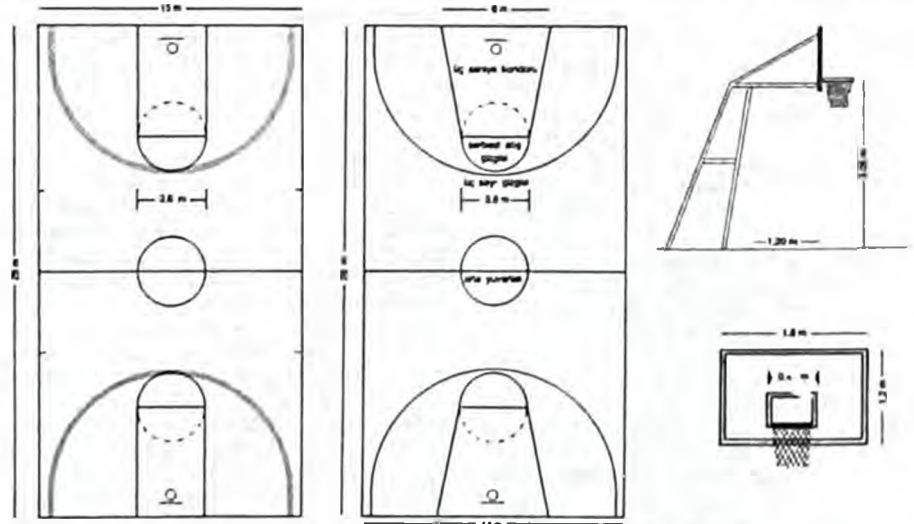
Basketbol oyununu iki orta hakemi, bir sayı hakemi, bir üç saniye hakemi, bir de saat hakemi (ABD'de iki sayı, iki saat hakemi) yönetir. Oyun 20'şer dakikalık iki devre olarak oynanır. Dikkörtgen biçimindeki oyun alanı bir orta çizgiyle ikiye ayrılmıştır. Her iki uçtaki potalara takılı

lık dört devrenin yalnızca ilki hava atışıyla başlatılır.

Berberlik durumunda oyun, beşer dakikalık iki devre uzatılır. Her takımı, beşi oyunda olmak üzere 10 oyuncuyla (uluslararası karşılaşmalarda 12) sahaya çıkarlar. Takımların 5'er oyuncusundan herhangi biri (ya da birkaçı) hakemin oyunu durdurduğu herhangi bir anda değiştirilebilir. Her takımın teknik yöneticisi olan koç (*coach*) her devrede iki kez mola (*time out*) olarak oyuncularına oyunun gidişine göre taktikler verebilir.

Hakemin yaptığı hava atışıyla başlayan oyunda, topu ele geçiren oyuncu, her adımda topu tek eliyle yere vurarak sürmek (*dribbling*) zorundadır. Topu iki eliyle tuttuğu zaman ya pas vermesi ya da atış yapması gerekir. Atışlar genellikle, çeşitli uzaklıktan atılan şutlar ve topu sürerek potaya yaklaştıktan sonra son iki adımda sıçrayıp sepetin içine bırakmak (*turnike*) biçiminde iki türlü olur. Üç sayı çizgisi adı verilen yarım dairenin dışından yapılan atışla çembere sokulan top üç sayı, içinden yapılan atışlar iki sayı, serbest atışların her biri ise bir sayı kazandırır. Savunma yapan oyuncu, atış yapana gövde teması olmaksızın engellemeye çalışır. Gövde teması ya da kasten çarpma olduğu zaman bunu yapan oyuncuya faul cezası verilir. Beş faul yapan (ABD profesyonel liginde altı) oyuncu oyun dışı kalır. Eğer faul potaya atış sırasında yapılırsa, iki sayı için üç serbest atış hakkı verilir. Serbest atışlar, üç saniye koridorunun ucundaki faul çizgisinde durularak yapılır.

Oyunda topa ayakla dokunma, yanlış yürüme (topu yere vurmaktan birden fazla adım atma), topu kazandıktan sonra 10 saniye içinde kendi sahasından çıkmama, 30 saniye içinde karşı takımın potasına atama (ABD üniversite liglerinde 30 saniye kuralı uygulanmaz), karşı takım yarasına

Basketbol oyun alanları: (Solda) ABD okul ve Üniversite liglerinde kullanılan alan, (sağda) uluslararası ölçülerde basketbol alanı

çemberlerin yerden yüksekliği 3,05 m'dir. Potalar kenardan alanın içine 1,20 m girerler. Topun çevresi 75-78 cm, ağırlığı 600-650 gr kadardır.

Basketbolun vatani sayılan Amerika'da 15 x 28 m olan alan ölçüleri, uluslararası ölçülerden (14 m x 26 m) biraz daha geniştir. Üç saniye alanı da biçim olarak farklıdır. Her devrenin başında (lise takımlarında 8 dakikalık iki devre, üniversite takımlarında 20 dakikalık iki devre vardır) ya da topu iki rakip oyuncu birden tutarlarsa, bu ikisi arasında hava atışı yapılır. Profesyonel karşılaşmalarda, 12'şer dakika-

geçtikten sonra topu sürerek kendi yaralarına dönmeye ya da kendi yaralarındaki bir oyuncuya pas verme (geri pas) gibi "kural dışı hareket"lerde ceza olarak top bir takımdan alınarak öbür takıma verilir. Topu alan karşı takım, hatanın yapıldığı yere en yakın yerden, kenar çizgisinden topu oyuna sokar. Bir takım topu dışarı attığında ya da sayı yaptıgında top karşı takıma geçer; top dışarı çıkmışsa çıktığı yerden, sayı olmuşsa potanın altından oyuna sokulur.

Büyük kentlerdeki geniş spor salonlarında yapılan yüksekokullar arası karşılaşmalar, basketbolun seyirlik bir spor olarak yaygın-

laşmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Uluslararası karşılaşmaları yönetmek amacıyla 1932'de Uluslararası Amatör Basketbol Federasyonu (FIBA) kurulmuştur. 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları'na da alınan basketbol, dünya çapında tanınmış ve özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında bütün dünyaya yayılmıştır. Bu arada oyun teknikleri ve taktikler hızla gelişmiştir. 1951'de başlayan Dünya Basketbol Şampiyonası (Olimpiyat oyunlarıyla iki yıl aralıkla olmak üzere) dört yılda bir yapılır. 1935'te başlayan Avrupa Basketbol Şampiyonası ise iki yılda bir düzenlenir.

Türkiye'de basketbol ilk kez 1904'te Robert Kolej'de oynandı. Mekteb-i Sultani'nin (Galatasaray Lisesi) ilk beden eğitimi öğretmenlerinden Ahmet Robenson 1911'de onar kişilik takımlarla bir denemede bulundu, ama kuralların tam uygulanamaması nedeniyle bu girişim sonuçsuz kaldı. Bu konuda ciddi anlamda etkinlikler 1920'de başladı. Bu tarihte İstanbul'da kurulan YMCA'nın müdürü Dr. Deaver ve ilk Türk spor adamı Selim Sırrı Tarcan'ın birlikte çalışmalarıyla Türkiye'de basketbol sporu gelişmeye başladı.

Türkiye'de ilk basketbol maçı 4 Nisan 1921'de Ahmet Robenson, Hilmi Bey, Mişel Efendi, Ziya Bey ve Arnenek Efendi'den kurulu Türk takımıyla YMCA takımı arasında Darülmualimin-i Aliye'nin bahçesinde yapıldı. Bu karşılaşmadan sonra Nişantaşı, Galatasaray ve Fenerbahçe kulüplerinin öncülüğünde basketbol sporu gelişip yayıldı. İlk basketbol ligi (İstanbul) 1927'de kuruldu. Kurtuluş, Beyoğlu, Barkhba, Maccabi, Protkeba, İtalyan Kantal, Fenerbahçe, Nişantaşı ve Galatasaray takımlarının katıldığı bu ligde Galatasaray şampiyon oldu.

Uluslararası alanda ilk maç, sporcuların kendi olanaklarıyla gerçekleşti. Milli takım oyuncuları, masrafları üstlenerek getirttikleri Yunanistan milli takımıyla 24 Haziran 1936'da Beyoğlu Halkevi spor salonunda karşılaştılar ve 49-12 galip geldiler. Naili Moran, Feridun Koray, Jak Habib, Hazdayı Penso, Sadri Uşuoğlu, Nihat Ertuğ, Hayri Arsebük ve Dianos Sakalak'tan kurulu milli takım, aynı yıl düzenlenen Berlin Olimpiyatları'na katıldı. 1940'larda bir duraklama içerisine giren basketbol, bölgesel düzeyde sürdürülen basketbol liginin 1946'da Türkiye genelinde yapılmaya başlamasıyla hareketlendi. 1950'de İstanbul'da düzenlenen ilk uluslararası turnuva, basketbolu Türkiye'de sevilen ikinci spor durumuna getirdi. Ayrıca 1959'da İstanbul'da yapılan Avrupa Basketbol Şampiyonası basketbolun gelişmesinde büyük etken oldu. Aynı yıl Türkiye Basketbol Federasyonu kuruldu.

1960'larda gelişme gösteren Türk milli basketbol takımı Tahran'da yapılan RCD Kupası maçlarında şampiyon (1967), Tunus'ta yapılan Akdeniz Oyunları'nda (1967) ve İzmir'deki Balkan Şampiyonası'nda (1968) ikinci, İstanbul'daki Balkan Şampiyonası'nda (1983) birinci oldu.

Bu yıllarda gençlerde ve bayanlarda yapılan eğitim, Türk basketbolunun temelini oluşturdu. İlk deplasmanlı basketbol ligi bu dönemde kuruldu (1966). 1970'lerde bazı özel kuruluşların basketbola ilgi göstermesi, Türk basketboluna ayrı bir hareketlilik getirdi.

Günümüzde deplasmanlı basketbol ligi karşılaşmaları sonucunda ilk 8 sırayı alan takımlar final grubunu (play-off) oluşturur. Final grubu sonunda ilk dört sırayı alan ekipler ise Avrupa şampiyonalarında (birinci takım Şampiyon Kulüpler Kupası, iki, üç

ve dördüncü takımlar Koraç Kupası) Türkiye'yi temsil ederler.

Ayrıca bak. spor ve oyunları: sonuçlar (basketbol); Olimpiyat Oyunları.

baskı devre, BASKILI DEVRE olarak da bilinir, bir elektrik şemasının, ince bir yalıtkan malzeme üzerine çıkarılmış örneği. Yalıtkan levha üzerindeki devre bağlantıları, elektriği ileten malzemeyle gerçekleştirilir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra baskı devreler, radyo, televizyon, bilgisayar ve kontrol donanımları gibi çeşitli elektronik aygıtların yanı sıra, hava araçları ile güdümlü füzelerin elektronik sistemlerinde de yaygın olarak kullanılmaya başlanmış ve eski tip devre bağlantılarının yerini almıştır. Baskı devrelerin kullanılması, elle lehimlenmiş eski devrelere oranla aygıtların boyut ve ağırlıklarını önemli ölçüde azaltmış, güvenli ve düzenli çalışma özelliklerini artırmıştır.

Baskı devrelerin yapımında kullanılan yöntemlerin çoğunda fotogravür ya da şablon baskı tekniklerinden yararlanılır. Yalıtkan levha bakırla sıvanır ve bunun üzerine, basılacak devrenin kalıbı, fotoğraf ya da sergafi yöntemiyle ince bir koruyucu katman halinde aktarılır. Daha sonra açığa kalan bakır bölümler, kalıbın fotoğrafla aktarıldığı durumlarda bir asit banyosu içinde, sergafi yöntemiyle aktarıldığı durumlarda da şablon baskı teknikleriyle temizlenir. Genye kalan iletken bakır bölümler devrenin bağlantılarını oluşturur.

1970'lerin başlarında geliştirilen daha küçük ve yoğun tümlüş devreler (*) giderek baskı devrelerin yerini almaktadır.

baskı grubu, istemlerini gerçekleştirmek için siyasal iktidarı ve yönetimi çeşitli yollarla etkilemeye yönelik bilinçli ve örgütlü çıkar grubu (*). Amerikan kökenli bu kavram günümüzde bütün dünyada geçerlilik kazanmıştır. Baskı gruplarının ilk kez ABD'de ortaya çıkışı bir rastlantı değildir. Kütle partilerinin bulunmadığı ABD'de, seçimler arası dönemde kişiler siyasal iktidarı ve yönetimi ancak örgütlü gruplarla etkileyebilir; bu nedenle siyasal partilerin işlevini bir ölçüde baskı grupları üstlenmiştir.

Baskı gruplarını, sıradan çıkar gruplarından ayıran en önemli özellik bunların örgütlenmiş, dinamik gruplar olarak hükümet, parlamento ve yönetim üzerinde yoğun bir etki yapmaya yönelmiş olmasıdır. Baskı grupları, siyasal partilerden de farklıdır. Siyasal partilerin amacı, seçimi kazanarak iktidara geçmektir. Oysa baskı grupları, iktidarı ele geçirmeyi değil, çıkarları doğrultusunda ileri sürdükleri istemlerin gerçekleştirilmesini sağlamayı amaçlar. Bunu yapabilmek için, çeşitli siyasal partilere başvurabilir, hatta kendi ideolojilerini izlemeyen, birbirine karşı partilerle de ilişki kurabilirler. Baskı gruplarına örnek olarak işçi örgütleri, işveren örgütleri (ticaret ve sanayi odaları, işveren sendikaları), çiftçi örgütleri (ziraat odaları, kooperatifler), serbest meslek örgütleri (barolar, tabip odaları, mimar ve mühendis odaları), gençlik ve öğrenci örgütleri, tüketici örgütleri, uluslararası planda etkili örgütler (Uluslararası Çalışma Örgütü-İLO, Uluslararası Af Örgütü vb.), gösterilebilir.

Bazı baskı gruplarını sınıflandırmak ve nitilemek kolay olmayabilir. Bunlar ne hükümete bağlıdır, ne de özel kuruluş niteliğindedir. Otokrat rejimlerde işçi sendikaları doğrudan hükümete ya da iktidardaki siyasal partice denetlendiğinden, bunlar gerçek baskı grubu işlevini görmez. Buna karşılık ABD'de Tennessee Vadisi

İdaresi (TVA), British Broadcasting Corporation (BBC) ve liberal Batı ülkelerindeki üniversiteler birer kamu kuruluşu olarak belli ölçüde hükümet denetimine bağlı olmakla birlikte, birçok alanda özerklik statüsünün sağladığı serbest hareket olanğından yararlanarak baskı grubu rolü oynayabilmektedir.

Baskı grupları, bazen siyasal partiye de dönüşebilir. Bunun tipik örneği, İngiltere'de işçi sendikalarından (trade-unions) İşçi Partisi'nin doğması ve AFC'de çevre korumacıların oluşturdukları örgütlerin "Yeşiller" adı altında bir siyasal partiye dönüşerek kısa sürede parlamento'ya girecek kadar güç kazanmasıdır.

Baskı grupları, amaçlarına ulaşabilmek için çeşitli yöntemlere başvururlar. Temsilcilerini parlamento'ya üye olarak seçtirmek, lobicilikten (*) yararlanmak, iletişim araçlarıyla yoğun ve sistemli propaganda yapmak, kamuoyunu kendi yanlarına çekerek siyasal iktidarı dolaylı yollardan etkileme amacıyla gösteri ve halka açık toplantılar yapmak bunun örnekleridir.

Türkiye'de baskı grupları özellikle 1961'de çoğulcu demokratik siyasal ortama geçildikten sonra etkili olma fırsatını bulabildi. 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlükler sendika, kamusal nitelikli meslek kuruluşu (barolar, mimar ve mühendis odaları, tabipler odası vb) ve dernek gibi baskı gruplarına siyasal iradenin oluşumunu etkileme yolunda çeşitli etkinlikler gösterme olanğına verdi. Bu dönemde TRT ve üniversiteler de özerk konumlarından yararlanarak dolaylı bir baskı grubu gibi davranabildiler. Ama 1980 öncesindeki siyasal çalkantılarda baskı gruplarının araç olarak kullanıldığı gerekçeyle, bunların etkin politikadan uzak tutulması yolunda önlemler alındı. 1982 Anayasası'yla sendika, dernek ve meslek kuruluşlarının "siyasal amaç güdemeyecekleri", "siyasal partilerden destek göremeyecekleri ve onlara destek olmayacakları" ve kendi aralarında "ortak hareket edemeyecekleri" biçiminde yasaklayıcı düzenlemeler getirildi (m. 33, 52, 135). Bu düzenlemeler, baskı gruplarının temsil ettikleri grup çıkarlarının siyasal partilerde ve devletin siyasal organlarında görüşülmesi ve gerçekleştirilmeye çalışılması yollarını tümüyle kapatmış değildir. Ama bu kuruluşlarla siyasal partiler arasında hiçbir organik bağ kurulamaması ve siyasal partilerin bunlara destek olmalarının da yasaklanması nedeniyle, bu kanallar oldukça daralmış, yararlanılamaz duruma gelmiştir. Buna karşılık yerli iktisadi kuruluşlar (bankalar, holdingler vb) ile çokuluslu ortaklıkların ve işveren kuruluşlarının Türk siyasal yaşamında birer baskı grubu olarak oldukça etkin bir rol oynadıkları gözlenmektedir.

Baskı grupları bazen kamu yararıyla çatışan özel çıkarlarını gerçekleştirmeye yönelik siyasal oyunlara, rüşvet ve tehdit yollarına da başvururlar. Bu tür sakıncalı yanlarına karşın, özellikle liberal olmayan, müdahaleci rejimlerde siyasal direnmelere yardımcı olmaları ve kimi durumlarda siyasal iktidara yol göstermeleriyle yararlı da olurlar. Ayrıca temsili demokrasi açısından ve kamuoyunu oluşturuca ve yansıtıcı olarak vazgeçilmez kuruluşlardır. Baskı grupları özellikle siyasal iktidarı dengeleyerek ve siyasal partileri belirli konularda yönlendirerek önemli bir toplumsal ve siyasal görevi yerine getirirler.

baskılama bak. engelleme

baskınlık hiyerarşisi, ÜSTÜNLÜK HİYERARŞİSİ olarak da bilinir, her hayvanın, kendinden daha alt konumdakilere baskın olup, daha üst konumdakilere boyun eğdiği (çizgisel hiyerarşi düzeni) hayvan topluluklarına özgü toplum yapısı. Baskınlık hiyerarşisi en çok babuınlar ve kurtlar gibi toplu yaşayan memelilerde ve başta tavuklar olmak üzere kuşlarda görülür.

Baskınlık hiyerarşisi, genellikle kısa zaman aralıkları içinde altüst olmayan, oldukça kararlı bir toplumu yapısıdır. Topluluktaki hayvanlar kendilerinden daha üst aşamada ki bireylerle karşılaştıklarında genellikle öncelik hakkını ona verdiklerinden, bireyler arasında doğrudan çatışmaya pek az rastlanır. Yalnız, hiyerarşi sıralamasında bazen geçici sapmalar olabilir; örneğin üst aşamada ki bir erkeğin kendine eş olarak seçtiği dişi bir babuın, bu ilişki sürdükçe üst aşamaya yükselmiş sayılır. Öte yandan, hastalanan, sakatlanan ya da yaşlanarak güçten düşen bir birey de çoğu kez daha alt aşamaları iner. Ayrıca bak. boyun eğme davranışı.

Baskil, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Elazığ iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.312 km² olan Baskil ilçesi kuzeyde Keban ilçesi, doğuda Merkez ilçe, güneydoğuda Sivrice ilçesi, güney ve batıda da Malatya ilıyla çevrilidir.

İlçe topraklarını bazı kaynaklarda Baskil kütlesi olarak geçen Hasan Dağı engibelenir. Doruğu ilçe merkezinin kuzeydoğusunda 2.118 m'ye erişen bu dağ, Malatya ve Elazığ çöküntü ovaları arasında yüksek kalmış bir kütledir. Fırat Irmağı yaramadığı bu kütlenin çevresinden dolaşır. Doğal sınır oluşturan ırmak vadisinin alçak kesimleri günümüzde Karakaya Baraj Gölünün suları altında kalmış durumdadır.

İlçe ekonomisi tarıma dayanır. Bitkisel üretim alanlarından bir bölümü sular altında kalan ilçede hayvancılık da yapılır. İlçede ekimi yapılan başlıca ürünler buğday, arpa, fasulye, pamuk, şeker pancarı ve üzumdür. Baskil, ekonomik olanaklarının yetersizliği nedeniyle nüfus yitiren bir ilçedir.

Eski bir yerleşim alanı olduğuna ilişkin izlere rastlanan Baskil yöresinin tarihine alt fazla bilgi yoktur. 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı topraklarına katılan yöre, Cumhuriyet'ten hemen önce kaza yapıldı.

İlçenin doğu kesiminde yer alan kasaba küçük ve nüfus yitirmekte olan bir yerleşme merkezidir. Kasaba, ekonomik olanakları sınırlı, dağlık bir bölgede yer almasının yanı sıra, Elazığ gibi bir merkeze yakınlığı nedeniyle de fazla gelişmemiştir. 1930'larda demiryolunun gelmesi yerleşimde küçük bir canlılık yaratmışsa da 1950'lerde ülke genelinde yük ve yolcu taşımacılığında karayolunun ağırlık kazanması, bu canlılığı durdurmuştur.

Baskil Belediyesi 1929'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 23.026; kasaba, 4.374.

Baskin, Leonard (d. 15 Ağustos 1922, New Brunswick, New Jersey, ABD) ünlü Amerikalı heykeltıraş ve oymabaskı sanatçısı. ABD ve Avrupa'da öğrenim gördükten sonra ilk kişisel sergisini 1939'da New York kentinde açtı. 1947'de heykeltıraş dalında Tiffany, 1953'te oymabaskı dalında Guggenheim burslarını kazandı. Aynı yıl Massachusetts'in Northampton kentindeki Smith College'da öğretim üyesi oldu.

Baskin tunç, kireçtaşı ve ahşaptan anıtsal boyutlarda figürlü heykeller tasarladı. İşle-

diği konular arasında şairler ("Blake", 1955; "Ölü Burlach", 1959), evrensel simgeler ("Asılmış Adam", 1956; "Baykuşlu Adam", 1960) ve İncil'den alıntılar ("Savurgan Oğul", 1976; "Ruth ve Naomi", 1978) bulunmaktadır. "Barış İnsanı" ve "Sıradan Biri" en ünlü ağaçbaskıları arasındadır.

"Ölü Kuş ve Adam", Leonard Baskin'in cevizeğacından heykeli, 1951-56; Modern Sanat Müzesi, New York Museum of Modern Art, New York. A. Conger Goodyear Fund

Sahibi bulunduğu Gehenna Basimevi'nce yayımlanan kitapları kendi ağaçbaskılarından bazılarıyla resimlemiştir.

Basklar, Bask dilinde EUSKALDUNAK ya da EUSKOTARAK, İspanyolca VASCO ya da VASCONGADO, İspanya ve Fransa'da, Biskay Körfezini çevreleyen ve Pireneler'in batı yamaçlarını kapsayan bölgede yaşayan halk. 1970'lerin sonlarında 850 bin kadarcının İspanya'da, 130 bin kadarcının da Fransa'da yaşadığı tahmin ediliyordu. 170 bin dolayında Baskın ise Avrupa dışında, çoğunlukla Güney Amerika ve ABD'de göçmen olarak yaşadığı sanılmaktadır. Basklar İspanya'da Álava, Guipúzcoa ve Vizcaya illeri ile Navarra'yı kapsayan özerk Vascongadas bölgesinde yaşarlar. Fransa'da Pyrénées-Atlantiques il (département) nüfusunun ana unsuru Basklardır; çoğunlukla Baskların yaşadığı bu bölgeye halk arasında Bask Ülkesi(*) (Pays Basque) denir. Fizik görünüşleri açısından Basklar öteki Batı Avrupa halklarından pek farklı değildir. Ancak dilleri Hint-Avrupa dil ailesine girmez (bak. Bask dili).

Geleneksel olarak Basklar küçük arazilerde çiftçilikle, ayrıca gemi yapıcılığı ve denizcilikle geçinirlerdi; Fransa-İspanya sınırında kaçakçılık yaptıkları da söylenir. Aile bağları güçlüdür ve koyu Katoliklerdir. Ama sanayileşmiş büyük kentlerin çoğunda yalnızca Bask gelenekleri değil Bask dili de kaybolmak üzeredir. Günümüzde Bask dili, ıllıman kıyı bölgelerinde ve dağlık iç bölgelerde konuşulmaktadır. Baskların hemen hemen tümü, Bask dilini bilseler de bilmeseler de, Fransızca ya da İspanyolca konuşmaktadır. 20. yüzyılda İspanya'daki iç karışıklıklara bağlı olarak, Barselona'da Bask ulusal kimlik duygusu güçlenmiştir.

Bask tarihinin ilk dönemleri ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Romalı yazarlar, aşağı yukarı bugünkü Navarra iline rastlayan topraklarda bir zamanlar Vascon kabilesinin yaşadığını kaydeder. Bunların Vizigotlara, Franklara, Nor-

manlara ve bir ara da Ebro Vadisini işgal etmiş olan Faslılara karşı direnmiş oldukları anlaşılmaktadır. Ortaçağdaki siyasal kargaşanın sonlarına doğru, gerek İspanya'da gerekse Fransa'da bir ölçüde yöresel özelliğe sahip olmalarına karşın Bask illeri Kastilya ve Aragon'la birleşti. Fransız Basklarının, yönetimlerinde esas aldıkları geleneksel hukuk kuralları olan *fuero*'lar ya da *for*'lar, 18. yüzyıl sonunda Fransız Devrimi ile yürürlükten kalktı. İspanyol Basklarının *for*'ları ise daha sonra, Bask milliyetçiliğinin güçlenmesine ve Baskların Don Carlos'u desteklemelerine tepki olarak 19. yüzyılda kaldırıldı.

1931'de İspanya Cumhuriyeti'nin ilanı Baskları siyasal istekleri açısından ikiye böldü. Guipúzcoa, Vizcaya ve bir ölçüde Álava, cumhuriyet içinde görece özerk bir konuma razı idiler. Bu nedenle Katolik karşıtı siyasetine karşın cumhuriyete bağlı kaldılar. Navarra ili ise cumhuriyetin yıkılması yanlıydı; 1936'daki ayaklanmanın en güçlü dayanaklarından biri olduğu gibi, ayaklanmaya katılan birliklerin de en iyilerini sağladı. Liberalizmin her zaman güçlü bir kalesi olan Bilbao kenti, cumhuriyet hükümetinin ve Bask milliyetçiliğinin de merkezi oldu. 1937 sonbaharına değin süren savaş, İspanya dışında, daha çok, Vizcaya il meclisinin geleneksel toplantı yeri ve milliyetçiler

Bir Bask çoban, Navarra, İspanya Osman Agency

için Bask ulusunun bir simgesi olan Guernica'nın (sanıldığına göre Alman savaş uçaklarınınca bombalanmasıyla anımsanır. Savaştan sonra pek çok Bask ülkeden kaçmıştır.

Francisco Franco'nun ölümünden, özellikle de 1975'te İspanyol liberal monarşisinin kurulmasından sonra Basklar özerklik elde etmek üzere büyük gösteriler giriştiler. İspanyol hükümeti 1978-79'da Basklara bir ölçüde özerklik tanıdı. Ama genişleyen özgürlükler ve özerklik, İspanya'dan ayrılmayı ve Baskların kendi kaderlerini belirlemelerini savunan Bask Yurdu ve Özgürlüğü (ETA) adlı eylemci kurtuluş örgütünün, kutu bir politika izlenmesini savunan "askeri" künadı gibi daha militan ayrılıkçı kesimleri için tatmin edici olmadı. Baskların İspanyol çoğunlukla ilişkilerinde henüz bir çözüme ulaşılmış değildir.

baslavta, 16. yüzyılda kullanılan bas sesli iri bir lavta. Ezgi tellerinin yanında ayrıca bas ya da diyapozon telleri de olan ve kalın sesler de üretebilen baslavta, orkestralarda sürekli bas partilerini çalmak için kullanılıyordu. Diyapozon tellerini her müzikçi kendi isteğine göre akort ederdi. Genellikle en pes telden başlayarak incici diyattonik dizi biçiminde akort edilirdi.

Başlıca üç baslavta türü vardır: *kitaron*(*), *torbo*(*) ve *torbolavta* ya da Fransız lavtası. 17. ve 18. yüzyılda kullanılan *angelica* ya da melek lavtası da baslavtaya benzemekle birlikte, telleri diyattonik olarak akort edilirdi ve sapında perdeleri yoktu.

basma, Fransızca EMPRIME. Üstündeki bezeme örgeleri basma tekniği ile yapılmış, renkli keten, pamuklu ya da ipekli giysilik kumaş. En değerli türleri, bezeme örgeleri çarpıcı olanlarla boyası has olanlardır. Adı basmanın tersi ve yüzü perdahlıdır. Ters havlı (tüyölce), yüzü perdahlı olanlara "pa-zen", tersi perdahlı yüzü havlı olanlara da "divitin" denir. Basmadan erkeklerle mintan, zıbin, gecelik hırkası ve entarisi, pijama; kadınlara şalvar, mintan, gecelik, giysi ve hırka yapılır. Türk dokumacılığında yorgan yüzü, bohça, baş yemenisi için gerekli olan küçük boyutlu kumaşlarda kalıpla basarak bezeme yapma yöntemi yazmacılık sanatı olarak gelişmiştir. Türkiye'de basma tekniğinin giysilik kumaşlara uygulanması 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'dan gelen örneklerin etkisiyle başlamıştır. Keten ve pamuklu basmalar dar gelirli kentliler ve köylüler arasında yayılmıştır. Emprime adı altında tanınan ipekli basmalar ise orta ve üst sınıf kentliler arasında tutulmuştur. Basmanın her sınıftan halk arasında yayılması Cumhuriyet dönemine rastlar. Türkiye'nin ilk basma fabrikalarından bir 1937'de Sümerbank tarafından Nazilli'de kurulmuştur.

Basma işlemi elde ve makinede kalıpla ya da metal silindire yapılır. Basmadan önce ve sonra dokumalara türlü işlemler uygulanır (örn. basmadan önce kастarlama [yıkayarak ağartma], basıldıktan sonra kurutma, rengi sabitleştirme ve kurutma). Basmada kullanılacak boyaya nişasta ve tutkal gibi maddeler katılır.

Basma işleminde kullanılan üç yöntemden doğrudan doğruya basma yönteminde, kастarlanmış dokumanın üstüne desen uygulanır. Tutkallı basma(*) yönteminde, basma ya da boyama sırasında dokumaya, rengin tespitine ya da oluşmasına engel olacak bir madde uygulanır. Bu işlem mekanik ya da kimyasal yollarla yapılır. Birincisinde reçine, ikincisinde alkali ya da redüktör gibi maddeler kullanılır. Mekanik işlemde boyanın emilmesine, kimyasal işlemde de rengin oluşmasına engel olunur. Ağartmalı basma(*) yönteminde ise boyalı dokumanın üstüne ağartıcı maddelerle baskı yapılır. Kurutulup buharlandıktan sonra yıkanan dokumada, ağartıcı madde basılan yerler ya beyaz ya da boyanması istenen renkte olur. Birinci ve üçüncü yöntemler en çok kullanılan basma yöntemleridir.

Basmacı Ayaklanması, Rusça BASMAČESTVO, Sovyet yönetimine karşı Orta Asya'da 1917'de başlayan ve aralıklı olarak 1931'e değin süren ayaklanma hareketi.

Çarlık döneminde Türkmenistan, Başkır-distan ve Kırım'da Ruslara karşı saldırılar, soygunlar düzenleyen çeteler yaygındı. Bu çetelere Başkırlar "Ayyar", Türkmenler "Basmacı" adını veriyordu. 1917 Sovyet Devrimi'nden sonra Türkmenistan'da, Fergana Vadisinde Ruslara başkaldıran siyasi amaçlı örgütlere de "Basmacı" adı yakıştırıldı. Özbek ve Kazak basmında bu anlamda, "Cezayir Basmacıları", "Hind Basmacıları" gibi, sömürge yönetimine başkaldıran, özgürlük yanlısı direnişçiler için de kullanıldı.

1917 Sovyet Devrimi sırasında Fergana'da Mehmet Emin Bey, Hokand'da Kıkine İrgeş önderliğinde bağımsızlık yanlısı Basmacı çeteleri örgütlendi. Bolşevikler Şubat 1918'de Hokand'ı ele geçirip Hokand Milli Hükümeti'ne son verince Mehmet Emin Bey Margilan'a çekilip direnişini sürdürdü.

Basmacılar 1921'de Buhara'da da örgütlendiler. Lakay aşireti reislerinden İbrahim Bey gibi Buhara emirine bağlı tutucu Basmacılar yenilik yanlısı Cedidçileri de düşmanları sayıyorlardı. Enver Paşa, Hacı Sami ve arkadaşları Türkmenistan'ı Sovyetler'e

karşı ayaklandırmak için Ekim 1921'de Buhara'ya gittiklerinde İbrahim Bey, Jön Türk hareketinin önderi olarak Osmanlı padişahlarının otoritesini sarstığı ve II. Abdülhamid'in devrilmesini sağladığı gerekçeyle Enver Paşa'yı tutsak etti. Basmacıları ikna etmeyi başaran Enver Paşa, aşiret reislerinden Devletmend'in desteğiyle örgütlediği Basmacılarla küçük başarılar kazandı; ama Ağustos 1922'de Belcivan'a çekilmek zorunda kaldı ve orada Kızılordu'yla girdiği çatışmada öldürüldü. Orta Asya Türklerini bir Turan bayrağı altında birleştirme ölküsünü gerçekleştirilemedi.

Enver Paşa'nın ölümünden sonra arkadaşları Hacı Sami'nin önderliğinde Basmacıları yeniden örgütlediler. Lakay reisi İbrahim Bey'i de yardıma zorlayan Hacı Sami, sayı ve donanım bakımından üstün Kızılordu birliklerine karşı Haziran 1923'e kadar savaştıktan sonra Türkiye'den gelen arkadaşlarının tümünü yitirdi; Afganistan'a geçti. Kızılordu Türkmenistan'ı ele geçirince yakaladığı Basmacı önderlerini idam etti. Bu kez Hive Hanı Cüneyd Bey, yönetimindeki Basmacılarla 1924'te Hive'yi yeniden ele geçirdi, 1927'ye değin mücadeleyi sürdürdü. 1873'ten beri Ruslara karşı direnen ve Rus uyrukluğuna geçmeyi kabul etmeyen Cüneyd Bey, 1927'de Ruslarla barış yaptı ama onların Basmacıları tutukladığını, kendisini de ele geçirmek istediklerini görünce çete savaşını 1929'a değin sürdürdü; bütün Karakum Türkmenlerini ayaklandırdı. Sonra İran'a, oradan da Afganistan'a geçti. Ruslar Buhara'da Şerefeddinof adlı Kazanlı bir komünist yönetiminde özel yetkili bir mahkeme kurarak her Basmacı için bütün kabilesinin sorumlu tutulacağını bildirdiler ve bu kararları uygulamaya koydular. 1931'de Lakaylı İbrahim Bey'in yakalanmasıyla Basmacı direnişi sona erdi.

Basmacı Ayaklanması Türkistan ulusal dernekleri, partileri; Başkır-distan, Buhara ve Hive hükümetleri üyeleri, Kırgız ve Kazak aydınları, Türkiye'den gelen subaylar, Afganlı ve Kaşgarlıların desteğiyle sürdürülmüştü. 16. yüzyıldan sonra Türkistan ve Orta Asya'da böylesine farklı grupları kapsayan ve bu denli uzun süren haşka bir halk hareketi gerçekleştirilemişti.

Basmıllar, Çince BAXIMI (Wade - Giles yazımında PA-İ-SI-MI), eski bir Türk boyu. Başbuğlarının Türk olmasına karşın, aslen Türk olmayıp, sonradan Türklere karışmış bir boy oldukları da öne sürülmüştür. Doğu Türkçesiyle konuştukları sanılmaktadır.

Basmıllar, genel olarak Orta Asya'da Beşbalıg yöresinde yaşarlardı. "İdikut" denen bir başbuğ tarafından yönetilir ve avcılıkla geçinirlerdi. Tarihte Göktürkler, Uygurlar ve Karahanlılar dönemleri boyunca görüldüler.

Çinliler, Göktürkleri yıpratmak ve yıkmak için 649'da Basmıllarla siyasal ilişkiler kurdular. Sonraki yıllarda Çin çıkarları doğrultusunda davranan Basmıllar, 704'te Göktürk hükümdarı Bilge Kağan'a boyun eğdilerse de, 718'de Çinlilerle yeniden anlaştılar. Ama Göktürkler karşısında ağır bir yenilgiye uğradılar ve Beşbalıg bölgesini yitirdiler. Bilge Kağan'ın 734'te ölmesinden sonra yeniden harekete geçtiler. Göktürklerin içine düştüğü karışıklıklardan da yararlanarak Karluklar ve Uygurlarla birlikte duruma egemen oldular. 742'de Aşina ailesinden gelen Basmıl başbuğunu kağan ilan ettiler. Göktürk hakani Özmiş'i ve kardeşi Po-mei'yi öldürdüler. Bir süre sonra Uygurlarla Basmılların arası açıldı ve Basmıl başbuğu öldürülerek yerine Uygur "ilteber"i Kutlug Bilge Kül kağan ilan edildi.

Uygurlar döneminde devlete bağlı kalan ve sınırları korumayı üstlenen Basmıllar bir

süre sonra ayaklandılar. Uygur kağanı Mo-yun Çur (Moyen-Çor) Basmıl-Karluk ittifa-kına karşı zorlu bir mücadele vermek zorunda kaldı. Uzun mücadelelerden sonra Basmıllar dağıldı. Bir bölümü Çin'e kaçarak Beşbalıg'a sığındı, kalanlar batıya çekildi.

Basmıllar, Karahanlılar döneminde (11-12. yüzyıl) Baykal Gölünün güneyinde, Uygurların doğusunda oturuyorlardı. Bu dönemde Yabakularla savaşlarında Karahanlılardan yardım isteyen Basmıllar, hemen bunun ardından Çomullarla birleşerek Karahanlılara karşı savaştlar. Karahanlılardan sonra tümüyle dağılarak bir daha varlık gösteremediler. Batıda pek çok bölgede yalnızca yer adlarında iz bırakan Basmılların dillerinden kalan sözcükler de birkaç özel adla sınırlıdır.

Basogalar, Orta Afrika'da, bir Bantu dili konuşan halk. Nil Irmağının doğusunda, Victoria ve Kyoga gölleri arasında kalan topraklarda yaşar ve Uganda'nın dördüncü büyük etnik grubunu oluştururlar. Kültürel açıdan, batı komşuları Bagandalarla büyük bir benzerlik taşıyan Basogalar ulusal ölçüt-lere göre varlıklı bir halktır. Temel olarak tarımla uğraşırlar, muz ve darı yanında kahve ve pamuk gibi ticari ürünler üretirler. Sığır yetiştiriciliği başta gelmek üzere hayvancılık önem taşır.

Basogalar geleneksel olarak birçok küçük şeflik halinde örgütlenmiştir. Şefliklerin kurucu klanları hâlâ önemlidir. Babasoylu bu klanların sayısı yüzleri bulur. Basogalar, Uganda Protektorası'nda ayrı bir yönetsel birim oluşturulardı. Geleneksel olarak atalara ve doğa ruhlarına inanarak Basogaların çoğu günümüzde Hristiyanlar.

Basohli minyatür okulu, 17. yüzyıl sonu ile 18. yüzyılda Hindistan'ın dağlık eyaletlerinde gelişen Pahari minyatür okulu. Renk ve çizgilerindeki çarpıcı canlılıkla tanınır. Okulun adı bağımsız küçük bir eyalet olan ve bu üslubun en önemli merkezi niteliğini taşıyan Basohli'den gelir. Ama bu üsluptaki minyatür örnekleri bölgenin tümünde görülür.

Kökenleri belirsiz olan bu okulun, bugüne değin bulunmuş en eski örneklerinden biri

18. yy başlarından kalma bir Basohli minyatürü. Özel koleksiyon
P. Chandra

Rasamancari (y. 1690) için yapılmış bir dizi kitap resmidir. Bu minyatürler olgun bir üslubu ortaya koyar. Minyatürlerin mekânı çoğu zaman çeşitli mimari ayrıntıların çizilmesiyle belirlenmiştir. Bu ayrıntılar zaman zaman dikine yerleştirilen minyatürün (okulun özelliğini oluşturan) kırmızı bordürlerinin dışına taşar.

Yandan çizilmiş ve stilize edilmiş yüzlerde keskin bakışlı büyük gözler çok belirgindir. Krom sarısı ve kahverenginin ağırlıkta olduğu parlak renklerin yanı sıra, zeminde yeşil baskındır. Bu üslupta kullanılan belirgin bir teknik de mücevherlerin kalın ve kabarık beyaz boya damlacıklarıyla canlandırılmasıdır. Zümrütleri göstermek için ise yeşil ağustoshöceklerinin kunar parçacıkları kullanılmıştır.

Basov, Nikolay Gennadiyevich (d. 14 Aralık 1922, Leningrad [bugün Petersburg]), Rus fizikçi. Maser ve laserin geliştirilmesini olanaklı kılan kuantum elektronigi araştırmalarıyla, Rus Mihaylovich Prohorov ve ABD'li Charles H. Townes ile birlikte 1964 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır. Maser tek renkli, paralel ve eşzamanlı mikrodalgı demetleri, laser ise aynı nitelikte ışık demetleri üretir.

1952'de Prohorov ile birlikte maser ilkesini ortaya atan ve bu çalışmalarıyla 1959'da Lenin Ödülü'nü alan Basov, 1962'de SSCB Bilimler Akademisi Fizik Enstitüsü'nün başına getirildi.

Basra, Irak'ın güneyinde kent ve il (*muha-faza*). Basra ülkenin en büyük ikinci kenti ve en önemli limanıdır. Hamar Gölünün güneydoğu ucunda, Şattü'l-Arap'ın (Dicle ve Fırat ırmaklarının birleştiği yer) batı yakasında yer alır. Basra Körfezinden 117 km içeridedir. Eski çağlarda edebiyat, bilim ve ticaret merkezi olan Basra, 638'de ikinci halife Hz. Ömer tarafından askeri bir karargâh olarak, bugünkü ez-Zubeyr kentinin 13 km ötesinde kuruldu. Sert iklimine ve karargâh için içme suyu sağlamanın güçlüğüne karşın, Basra Körfezine yakınlığı, ayrıca Fırat ve Dicle ırmaklarına kolayca ulaşılan bir yerde bulunması nedeniyle, gerçek bir kent olarak gelişti. Mimari bakımdan önem taşıyan ilk cami 665'te burada inşa edildi.

642'de Nihavend'de Sasanilerle çarpışan Basra birlikleri, 650'de İran'ın batı eyaletlerini ele geçirdi. Kent, 656'da Hz. Muhammed'in dul eşi Hz. Ayşe ile damadı ve dördüncü halife olan Hz. Ali arasındaki Cemel (Deve) Vakası olarak bilinen çarpışmaya sahne oldu. Basra'nın çoğunluğunun Sünnî olmasına karşın, kentte yalnızca Hz. Ali'nin soyundan gelenlerin halife olabileceğini savunan Şii'ler ile her ehil Müslümanın halife olabileceğini ileri süren Hariciler de etkili. Dönemin toplumsal koşulları, siya-

sal çekişmelerin daha da artmasına yol açtı. Arap ordusu Basra'da bir soylu sınıfı oluşturmuştu. Kente yerleşmiş olan göçmenler (Hintliler, İranlılar, Afrikalılar, Malayalar) ise yalnızca *mevali* (köle ya da Arap kabilelerinin yandaşları) konumundaydı. Basra, 7. yüzyıl sonlarından başlayarak kanışıklık ve ayaklanmalara sahne oldu. Kısa bir süre, halifeliğini ilan etmiş olan Abdullah bin Zübeyr'e (ö. 692) bağlı güçlerin yönetimi altına giren kent, 701'de İbnü'l-Eş'as, 719-720'de de el-Muhalleb ayaklanmalarının merkezi oldu. Ayaklanmalar, 750'de Abbassilerin halifeliği ele geçirmesinden sonra da sürdü. 820-835 arasında Çingeneleri andıran Hint kökenli Zottlar, 869-883 arasında da tarım işçisi olarak Afrika'dan Mezopotamya'ya getirilmiş olan Siyah köleler ayaklandılar. Basra, 923'te, Karmatiler tarafından işgal edilip yıkıldıktan sonra önemini yitirdi ve yerini Abbassilerin başkenti Bağdat aldı. 14. yüzyıla gelindiğinde, bakımsızlık ve Moğol saldırıları nedeniyle Basra'nın büyük bölümü yıkılmış durumdaydı. 16. yüzyılda, ırmagın birkaç kilometre ötesinde, eski bir yerleşim yeri olan el-Ubullah'ın bulunduğu yerde yeniden kuruldu.

8. ve 9. yüzyılda önemli bir merkez olan Basra, Arap dilbilgisi kurallarını belirleyen ilk kişi olan Halil bin Ahmed ile Sibeveyhi'nin, Beşşarbin Bürd ve Ebu Nuvas gibi ünlü şairlerin, Arapça düzyazının ilk ustaları İbnü'l-Mukaffa, Sehl ibn Harun ve Cahiz'in, Ebu Amr İbnü'l-Âla, Ebu Ubeyde ve Esmâ gibi bilim adamlarının ve edebiyatçıların yetiştiği kentti. İlk mutasavvıflardan Hasan Basri, Basra'da yaşadı. Mutezile okulu da bu kentte gelişti.

Basra 1668'de Osmanlıların eline geçti. 17. ve 18. yüzyıllarda İngiliz, Felemenk ve Portekizli tüccarlar burada yerleştiler. Kent 19. yüzyılda Bağdat'a yönelik ırmak trafiğinde, yükleme noktası olarak önemli bir gelişme gösterdi. Daha önce hiç rıhtımın bulunmadığı Basra'da 1914'te modern bir limanın yapımı başladı. İngilizler I. Dünya Savaşı sırasında Basra'yı işgal ederek Mezopotamya ile Hindistan arasındaki iletişimin sağlanmasında bir liman olarak kullandılar. Daha sonra kurulan İngiliz manda yönetiminde dönemde kentte birçok iyileştirmeler gerçekleştirildi ve limanın önemi arttı. 1930'da liman tesisleri, İngilizlerden Irak mülkiyetine devredildi. II. Dünya Savaşı sırasında Müttefikler, işbirliği yaptıkları Sovyetlere Basra üzerinden malzeme gönderdiler.

Savaş sonrası yıllarda Irak'ın petrol sanayisindeki büyüme Basra'yı önemli bir petrol arıtma ve ihraç merkezine dönüştürdü. İran-Irak Savaşı'ndan (1980-88) önce Basra'dan Basra Körfezindeki el-Fao kentine pompalanan petrol, burada ihraç için tankerlere yüklenirdi. Ama İran-Irak Savaşı'nın ilk aylarında kentteki rafineri tesisleri büyük zarar gördü, ayrıca İranlıların kente yaklaşık 10 km kadar yaklaştığı 1987'de birçok bina top ateşi sonucu yok oldu. Bu arada nüfusun önemli bir bölümü bölgeyi terk etti.

Modern Basra kenti, el-Aşar ve el-Makil adlı iki küçük kasaba ile Nehrü'l-Aşar'ın çevresinde kümelenmiş köylerden oluşur. Bu yerleşimlerin çevresinde yaygın hurma bahçeleri bulunur; bunları, akaçlama kanalları ile Şattü'l-Arap'tan genişliği yaklaşık 5 km'yi bulan küçük girintiler keser.

19.070 km²'lik bir alan kaplayan Basra ili, Irak'ın güneydoğu ucunda, Basra Körfezinin kuzeyinde yer alır. Büyük bölümünün bataklık olmasına karşın, çok verimli topraklarla kaplı olan yörede İran-Irak Savaşı'na değin tarım üretimi önemli yer tutuyordu. Yörede hurma, mısır, pirinç ve kumdan yetiştirilir. Basra ili Hammar Gölünün bü-

yük bölümünü içine alır. Nüfus (1985 tah.) kent, 616.700; (1987) il, 872.176.

Basra Körfezi, Arapça BAHRI FARIS, Farsça HALLI FARIS, Hint Okyanusunun, Arabistan Yarımadasının doğusu ile İran'ın güneybatısı arasında kalan uzantısı. Yüzölçümü 240.000 km²'dir. Kuzeybatıda Şattü'l-Arap'tan, güneydoğuda Hürmüz Boğazı ile Umman Körfezine kadar 615 mil boyunca uzanır. Genişliği 35-210 m arasında değişir. Kuzeyde ve doğuda İran, güneyde Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman, batıda Suudi Arabistan ve Katar, kuzeybatıda Kuveyt ve Irak ile çevrilidir; bir ada devleti olan Bahreyn de körfezde yer alır.

Çok sığ olan Basra Körfezinde derinlik genellikle 90 m'yi geçmez; bununla birlikte ağır bölümünde ve güneydoğusunda 110 m'den daha derin noktalar bulunur. En derin suları İran kıyıları boyunca uzanırken, Arabistan kıyılarındaki geniş sığ alanda ortalama derinlik 36 m'yi aşmaz. Körfezin başlıca tatlı su kaynakları Dicle, Fırat ve Karun'dur; İran kıyılarındaki Buşehr'in güneyinde kalan ve suları zaman zaman kuruyan küçük akarsuların dışında güneybatıdan körfeze dökülen su yoktur. Bu durum ve körfez suyunun yüksek ısı, tatlısu akışını aşan bir buharlaşmaya ve dolayısıyla tuzlu-luk oranının yükselmesine yol açar.

Körfez ülkelerinde ekonominin temelini petrol üretimi oluşturur. Dünyanın toplam petrol üretiminin dörtte birinden fazlasını bu ülkeler gerçekleştirir; dünyanın toplam petrol rezervlerinin de yarısından fazlası bu bölgededir. Katar, Kuveyt ve Bahreyn'de petrol üretiminin yanı sıra balıkçılık ve bağlı sanayiler de gelişmeye başlamıştı. Ama 1991'deki Körfez Savaşı sırasında Irak'ın neden olduğu deniz kirliliği bu etkinliklere büyük darbe vurdu.

Bass, George (d. 30 Ocak 1771, Aswarby, Lincolnshire, İngiltere - ö. 1803, Avustralya'dan Güney Amerika'ya giderken denizde), Avustralya kıyılarının keşfine katkıda bulunan denizci ve cerrah.

Bir süre cerrah yardımcısı olarak çalışan Bass, 1789'da Cerrahlar Birliği'ne kabul edildi. Donanmaya katıldı; denizcilik ve gemicilik konularındaki yeteneği ve Büyük Okyanusun keşfine duyduğu ilgi sonucu "Reliance" gemisinde görevlendirildi. 1795'te gemi Port Jackson'a ulaşınca Bass, ikinci kaptan Matthew Flinders, bir de Bass'ın uşağı William Martin, George's İrmagını ve Botany Körfezini keşfe çıktılar ve Banks Town'da bir yerleşim bölgesi kurulmasını salık verdiler. 1796'da Botany Körfezinin güneyinde bir ırmak bulmak amacıyla giriştikleri aramaların başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Port Hacking'i keşfettiler. Bass, bölgenin hayvan ve bitkilerini inceledi; 1797'de de Sidney'in güneyindeki kıyıları araştırarak bu bölgede kömür bulunduğuna ilişkin bilgileri doğruladı. Aynı yıl içinde ve ertesi yıl Yeni Güney Galler ve Van Diemen's Land arasında (sonradan kendi adıyla anılacak olan) bir boğazın varlığını saptadı. 1799'da derlediği örnekler ve vombatlar, kugular ve albatros-lar üzerine yazdığı makalelerle Londra'daki Linné Derneği üyeliğine seçildi.

Bass daha sonra, gittiği yerlerin haritalarını da çıkartmakla birlikte, esas olarak ticaretle uğraşmaya başladı. 1803'te bir yük gemisiyle Sidney'den Güney Amerika'ya doğru yola çıktı ve bir daha kendisinden haber alınmadı. Bass'ın, K. M. Bowden'in yazdığı bir yaşamöyküsü 1952'de yayımlandı.

Bass, George Fletcher (d. 1932, Columbia, Güney Carolina, ABD), ilk bilimsel

Basra'da Şattü'l-Arap üslünde liman ve palmiye korusu
Özlem Raşcan Foto. Raşcan/Cherni

sualtı kazılarını gerçekleştirmiş ve özellikle Anadolu kıyılarında yaptığı sualtı kazıları- la tanınmış arkeolog.

Pennsylvania Üniversitesi Klasik Arkeolo- ji Bölümü'nü bitirdikten sonra, Johns Hop- kins Üniversitesi'nde lisansüstü eğitimini ve gene Pennsylvania Üniversitesi'nde Doğu Akdeniz Tunç Çağı konulu doktorasını tamamladı. Miken sanatı konusunda araştırmalar yaptı.

İlk bilimsel sualtı kazısını, Güney Anado- lu'da Finike kıyılarında Gelidonya Burnu yakınlarındaki bir batıkta 1960'ta gerçekleştirdi. Pennsylvania Üniversitesi adına yapı- lan Gelidonya batığı kazısıyla geminin bir Suriye-Filistin ticaret gemisi olduğu saptan- dı ve İÖ 1200'lere tarihlendi.

Bass 1961-64 arasında, Bodrum'da Karatop- rak (Turgut Reis) açıklarındaki Yassı Ada (Lodo) yakınlarında bulunan Bizans batığı- nı kazdı. Buluntuları İS 625-626'ya tarihle- nen ve sualtı çizim, fotoğraf ve plan çıkar- mı yöntemlerinin geliştirilmesi açısından büyük önem taşıyan bu kazıdan sonra Bass, 1967-69 arasında gene Yassı Ada yakınları- nda, 4. yüzyıla tarihlenen bir başka geç Roma batığı kazısını tamamladı.

1975'te 16. yüzyıla tarihlenen Gökova'daki Şeytanderesi batığında ve 1977-79 arasında 11. yüzyıla ait Marmaris'teki Serçe Limanı batığında kazılar gerçekleştirdi. Cam batığı olarak ünlene Serçe Limanı batığında 11. yüzyıl İslam cam eşya sanatının özgün örnekleri bulundu. Bass, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi arkeologlarıncı Kaş'taki Uluburun'da 1982'de saptanan Son Tunç Çağına ait batıkta 1984'te kazılara başladı. Bugüne değin bulunanların en eskisi olan İÖ 14. yüzyıla ait bu batıkta 1985 ve 1986'da sürdürülen kazılarda bakır, kalay, cam kül- çeler, amforalar ve Kıbrıs çanak çömleğinin yanı sıra, altın ve değerli taşlardan takılarla tunç silahlar da ele geçti.

Bass'ın öncüsü olduğu bu çalışmalar, Tür- kiye kıyılarındaki büyük sualtı zenginlikle- rini ortaya çıkardı ve Bodrum Kalesi'nde ilk Sualtı Arkeoloji Müzesi'nin kurul- masına olanak verdi. Ayrıca, Oğuz Alp- özen gibi Türk sualtı arkeologlarının yeti- şmesine ortam hazırladı. Bugün Bodrum Müzesi, dünyanın en ünlü sualtı arkeolojisi müzeleri arasındadır. Halen Texas A & M Üniversitesi Deniz Arkeolojisi Enstitüsü başkanı olan Bass'ın yapıtları arasında *Archaeology Under Water* (1966; Sualtı Ar- keolojisi), *Archaeology Beneath the Sea* (1975; Deniz Altında Arkeoloji), *A History of Seafaring* (1972; Gemiciliğin Tarihçesi) ve *Yassı Ada-A Seventh Century Byzantine Shipwreck* (1982; Yassı Ada-Bir 7. Yüzyıl Bizans Batığı) en önemlileridir.

Bass Boğuzu, Avustralya'nın Victoria eya- letini, güneydeki Tasmanya Adasından ayı- ran su yolu. En geniş yeri 240 km, derinliği ise 50-70 m'dir. Batı ucunda King Adası ve Hint Okyanusu, doğu ucunda ise Furneaux Adalar Grubu yer alır. Banks Boğuzu, Tas- man Denizinin güneydoğu ağzını oluşturur. Bir başka küçük adalar grubu olan Hunter Adaları Tasmanya'nın güneybatı ucu açıkla- rındadır. 1798'de İngiliz denizci Matthew Flinders cerrah-kâşif George Bass'ın anısına boğaza Bass adını vermiştir.

Boğazın açıklarındaki petrol kaynaklarının değerlendirilmesine 1965'te Barracouta'da doğal gaz ve 1967'de de Halibut ve Kingfish yataklarında petrol bulunmasıyla başladı; 1970'te de üretime geçildi.

Bassani, Giorgio (d. 4 Mart 1916, Bolog- na), İtalyan yazar ve yayımcı. Bireysel yaşamları çağdaş tarihin olayları içinde irdeleyen roman ve öyküleriyle tanınır. Yahudi kökeni ve ömrünün büyük bölümü-

nü geçirdiği Ferrara'daki Yahudi topluluğu- nun yaşamı, sık ele aldığı konulardandır.

Faşizmin ve antisemitizmin yükselişini ko- nu alan beş *novella*'dan oluşan *Cinque storie ferraresi* (1956; Beş Ferrara Öyküsü; yb *Dentro le mura*, 1973; Duvarın Ardında) adlı yapıtı Bassani'ye Strega Ödülü'nü ve ilk ticari başarısını getirdi. 1971'de filme alınan tanınmış romanı *Il gl'ardino del Finzi-Contini* de (1962; *Kararan Bahçeler*, 1973) Ferrara'da geçer. Romanın anlatıcısı, kendi orta sınıftan Yahudi ailesini, güven içindeki yaşamları Nazilerce imha edilmeleriyle son bulan, başka bir Yahudi ailesiyle, yoz ve aristokrat Finzi-Contini'lerle karşılaşır.

Bassani'nin sonraki romanları arasında, Ferraralı kimsesiz bir toprak sahibinin bir av sırasındaki portresini çizen *L'airone* (1968) vardır. Bu roman, Campiello Ödülü'nü almıştır. *L'odora del fieno* (1972; Şamanın Korkusu) adlı roman ile *In gran segreto* (1978; Büyük Gizlilik İçinde) adlı şiir kitabı öbür yapıtlardır. Bassani'nin hüznünlü üslu- bu, kendine örnek aldığı Henry James ve Marcel Proust'un üsluplarıyla sık sık karşı- laştırılmıştır.

Bassano, Jacopo, JACOPO ya da GIACOMO DA PONTE olarak da bilinir (d. 1517 - ö. 13 Şubat 1592, Bassano, Venedik Cumhuriyeti), dinsel resimleri, yemeyiş manzaraları ve gündelik yaşam sahneleriyle tanınan, Vene- dik okulunun geç dönem Rönesans ressamı.

"Pastoral", Jacopo Bassano'nun yağlıboya çalışması, y. 1560; Thyssen-Bornemisza Koleksiyonu, Lugano, İsviçre
Sammlung Thyssen-Bornemisza, Lugano, İsviçre

Bassano adını benimseyen taşralı sanatçı, bir aile atölyesinin en yetenekli üyesidir.

Her ikisi de İtalya'nın Bassano Belediye Müzesi'nde bulunan "Susannah ve Ablala- nı" (1534-36) ve "Mısır'a Kaçış" (y. 1536) gibi ilk yapıtlarında, sıradan bir Venedik ressamı olan ustası Bonifacio Vernese'nin (Bonifacio di Pitag) yanı sıra, Lorenzo Lotto'nun modası geçmiş belgeleyici sanatı- nın ve Tiziano'nun atmosferik ışık kullanı- minin da etkileri görülür. Bassano'nun sa- natı olgunlaştıkça, fırça vuruşları yumuşa- maya, kompozisyonlarındaki biçim ve küt- leler büyüyerek daha canlı bir görünüm kazanmaya başlamıştır. Bu gelişmenin so- nuçları, örneğin "İsa'nın Çarmıha Gerilişi" (y. 1538-40; Fitzwilliam Müzesi, Cam- bridge) gibi fresk benzeri tablolarında görü- lür. Bassano 1540 dolayında büyük ölçüde Floransa ve Roma maniyeristlerinin zarif üslubundan etkilenmiştir. "Çobanların Ta- pınması" (Hampton Court, Londra) tablo- sunda görüldüğü gibi, özellikle Parmigiani- no'nun resimlerindeki figürlerin soylu ince-

liğine hayranlık duymuştur. Ama "Mısır Yolunda Dinlenme" (y. 1545, Ambrosiana Resim Galerisi, Milano) tablosundaki sağ- lam biçimler, canlı renkler ve kalın boya hamuru, bu tür yapıtlarına, kendine örnek aldığı maniyeristlerin başaramadığı bir can- lılık kazandırır.

Bassano 1560'tan sonra "Aziz Roch ve Aziz Sebastian ile Madonna" (Eski Pinako- tek, Münih) ile "Münecim Kralları Tapın- ması" (Sanat Tarihi Müzesi, Viyana) gibi, doğal olmayan soluk ışığı, zengin renkleri ve yapmacık pozlardaki huzursuz, incelmış figürleriyle dikkati çeken birçok resim yap- mıştır.

İlk kırsal yaşam resimlerini yapmaya baş- ladığı 1565-70 dolaylarında, manzara ve tür resimleri özellikle önem kazanmıştır. Bu resimlerin en güzellerinden biri "Pastoral" dir (Thyssen-Bornemisza Koleksiyonu, Lu- gano, İsviçre). Bu çalışmaları, dinsel yapıt- larında rastlantısal olarak var olan tür ve manzara resmi öğelerinin yoğunlaşmasına yol açmıştır.

Jacopo'nun dört oğlu da ressamdı. Bunlar- dan Genç Francesco (1549-92) ile Leandro (1557-1622) aile atölyesinin sürekliliğini sağladıkları için önemlidir. Bassano ürünle- rinin çoğu, bir aile işbirliğiyle ortaya çıkmış- tır. Babasının başlattığı kırsal kesim resimle- rine eğilimli olan Genç Francesco, atölye- nin bu yönünü geliştirmiş ve 1592'de yaşa- mına son verinceye değin Venedik şubesi- nin sorumluluğunu üstlenmiştir. 1582'de Venedik'e yerleşen Leandro da burada başarılı olmuş ve Dükalık Sarayı için birçok tablo sipariş almıştır. Bugün en çok, Tinto- retto'nun üslubunda yaptığı portrelerle ta- nınmaktadır.

Bassano del Grappa, İtalya'nın kuzeyin- deki Veneto bölgesinde, Vicenza iline bağlı kent. Padova'nın kuzeyindeki Grappa Dağı eteğinde akan Brenta Irmağı üzerindedir. Kent, 1036-1259 arasında Ezzelini ailesinin yönetimi altında önem kazandı. Birçok kez onarılan katedrali çevreleyen kaleyi, bu aile yaptırdı. Daha sonra Vicenza, Padova ve Verona arasında anlaşmazlık konusu olan kent, 1405'ten 1850'ye değin Venedik'e bağımlı olarak gelişti. 16 yüzyılda lakabı Bassano olan ressamlar ailesi Da Ponte'nin yurdu olarak, 1650'den 1850'ye değin de basım ve yayım etkinlikleriyle ün kazandı. 1796'da Napoléon Avusturyalıları bu kent- te bozguna uğrattı. Kent 1917-18 yıllarında- ki Grappa Dağı çarpışmaları sırasında ve II. Dünya Savaşı'nda büyük hasar gördü.

Kentte 13. yüzyıl Romanesk-Gotik kilisesi San Francesco dikkat çeker. Rahibelere ait eski bir manastır olan kent müzesinde seramikler, ağaç bloklar (*legni*), Remondi- ni basımından örnekler, Jacopo Bassa- no'nun ve ailesinin öbür üyeleri Antonio Canova ile Vittore Carpaccio'nun sanat yapıtları yer alır. Bir cins konyak olan ünlü *grappa*, 18. yüzyıl başlarından beri bu kentte yapılmaktadır. Metal ve tekstil sına- yilerinin bulunduğu kent, aynı zamanda bir ticaret merkezidir. Nüfus (1981 geç) bele- diye, 38.262.

Bassar, eskiden BASSARI. Batı Afrika'da, Togo'nun ortakuzeyinde la Kara ekonomik bölgesindeki Bassar ilinde kent. Togo'nun ikinci büyük kenti olan Sokode'nin 50 km kuzeybatısındaki büyük bir pamuk tarım alanı üzerine kuruludur. Bassar, ülkenin ekonomik bölgesi arasındaki ticari ilişkiler bakımından önemli bir merkezdir. Kuzeyde Burkina Faso (eskiden Yukarı Volta), gü- neyde ulusal başkent Lomé ile karayolu

bağlantısı vardır. Kent ve çevresinde Bassar halkı oturur. Nüfus (1977 tah.) 17.500.

basse danse (Fransızca "alçak dans"), 14. yüzyılda İtalya'da ortaya çıkan ve iki yüzyıl boyunca çeşitli türleri moda olan, çiftlerle yapılan gösterişli bir dans. Bir köylü ya da "aşağı tabaka" dansı olarak doğduğu ya da dans sırasında yere yakın, kayarcasına adımlar atıldığı için bu adı aldığı sanılmaktadır. El ele tutuşmuş bir sıra çift, küçük reveranslar ve arkadaki ayagın öndeki ayagın yanına getirilmesiyle tamamlanan adımlarla dans ederler. Müzik, çağdaş tanıma göre ¹² tempodadır. *Basse danse*, *saliarello* denen başka bir dansla son bulur.

Basse-Kotto, Orta Afrika Cumhuriyeti'nin ortagüneyinde, Zaire'nin karşısındaki Ubangi Irmağı üzerinde il. 17.604 km² yüzölçümündeki il, yönetsel açıdan üç alt bölgeye ayrılır: Güneybatıda Mobaye, güneydoğuda Kembé ve kuzeyde Alindao. Bunların her biri adını aynı zamanda yönetsel merkez de olan en büyük kentlerinden alır. Bir köprüyle Zaire'nin Mobayi-Mbongo kentine bağlanan Basse-Kotto'nun başkenti Mobaye, Ubangi Irmağı üzerindedir. Daha aşağıdaki Kotto Irmağı, çavlanlar yaparak ilin doğu sınır boyunca güneydeki Limassa'ya doğru akar. Burada, Mobaye'nin 95 km kadar yukarısında Ubangi ile birleşir. Banguikété Irmağı, bu bölgeden geçerek Mobaye'nin aşağısında Ubangi'ye ulaşır.

Basse-Kotto, Orta Afrika Cumhuriyeti'nin nüfusu en yoğun olan bölgelerinden biridir. Göçebe sığır çobanları olan Bororo-Fulanileri, yerleşik tarım yapan Bandalan ve Ubangi Irmağı kıyısında oturan karışık etnik grupları (Sango, Yakoma, Banziri) barındırır. Temel besin ürünü manyoktur. Bütün ilde yetiştirilen pamuk, güneydeki Ubangi Ovasında yetiştirilen kahve ve Mobaye yakınlarında yetiştirilen yağ palmyesi, başlıca ticari ürünlerdir. Nüfus (1988 tah.) 199.830.

basse-taille bak. yüzeysel oyma mine

Bassein, VASAI olarak da bilinir, Batı Hindistan'da, Umman Denizi kıyısında, Bombay'ın kuzeyindeki Maharashtra eyaletinin Thana ilinde kent. 1317'ye değin başkenti Devagiri (bugün Devletabad) olan Hindu Yadava hanedanının yönetimindeki toprakların bir parçası olan kent, daha sonra Müslüman Gucerat krallarının yararlandığı bir liman haline geldi. 1526'da Portekizliler burada bir kale (bugün yıkıntı halinde) ve bir ticaret merkezi inşa ettiler ve kent, gemi yapımı sanayisi ile ün saldı. Babürlülerin 17. yüzyılda düzenledikleri sık ama başarısız saldırılardan sonra 1739'da Marathaların, daha sonra da İngilizlerin eline geçti. Büyük çaplı bir balıkçılık merkezi olan kentten toptan tarım ürünleri ihracatı da yapılır. Öteki sanayi kolları ipeklilik ve pamuklu el dokumacılığı ile tuz üretimidir. Nüfus (1981) kent, 34.940; metropoliten alan 52.398.

Bassein, Aşağı Myanmar'da (Birmanya) Irrawaddy bölgesinin yönetim merkezi olan kent. Irrawaddy Irmağının en batıdaki kolu, 10 bin tona kadar gemiler için ulaşılma elverişli Bassein Irmağı üzerinde bir derin su limanıdır. Yörede yetişen pirincin ihrac edildiği kentte birçok pirinç işleme tesisi vardır. Ayrıca bıkıhaneleri ve torna tezgahları bulunur. Çömlekleri, renkli çemsiyeleri ve

güneşlikleriyle ünlüdür. 160 km doğusundaki Rangoon'a hava ve ırmak yoluyla ulaşılır. Kent, Irrawaddy'nin feribotla geçildiği kuzeydoğudaki Henzada'ya ve oradan Letpadan ve Rangoon'a uzanan demiryolu hattı üzerindedir. 1970'lerde Rangoon'a giden ve Irrawaddy'nin batı kıyısını izleyerek Mon-ya'ya ulaşan karayolu projeleri yapılmıştır. Rangoon Fen ve Edebiyat Üniversitesi'ne bağlı Bassein College'in yanı sıra ilkökul öğretmenleri için bir eğitim enstitüsü ve büyük bir hastanesi vardır. Mon kralı Samuddaghosa'nın yaptırdığı pagodaların biri olan kent merkezindeki Shwemoktaw pagodası (984) Aşağı Birmanya'nın en kutsal yapılarından biri sayılır.

Bassein yakınındaki Bengal Körfezi kıyılarının gerisinde ormanlık Arakon Yoma yükselir. Bölge topraklarının doğu kesimi, Irrawaddy Deltası üzerinde yer alan ve pirinç üretimi yapılan büyük bir alüvyonlu düzlükten oluşur. Yöre balıkçılık alanlarıyla da tanınır. Bunların en büyüğü 2,5 km uzunluğunda ve 1,6 km genişliğindeki Inye Gölüdür (Inyegyi Chaung). Kıyının açıklığında sığ bir kayalık olan Elmas Adası, gözde bir deniz banyosu merkezidir. Ayrıca yumurtaları toplanarak satılan büyük deniz kaplumbağalarının uğrak yeridir. Nüfus (1983) 144.096.

Bassein Antlaşması, Hindistan'ın Pune bölgesindeki Maratha *peşva*'sı (bak. Ashta Pradhan) II. Baci Rao ile İngilizler arasında yapılan antlaşma (31 Aralık 1802). Maratha Konfederasyonu'nun parçalanmasında kesin bir rol oynayan antlaşma, *peşva*'nın Hindistan'ın batısındaki topraklarının Doğu Hindistan Kumpanyası'na ilhak edilmesine (1818) yol açtı. Maratha Konfederasyonu, *peşva*'nın temsilcisi Nana Fadnavis'in 1800'de ölümünden sonra çıkan anlaşmazlıklarla sarsılmıştı. Askeri önderler Daulat Rao Sindhia ve Casvant Rao Holkar (Holkar) disiplinli ordularıyla *peşva*'yı denetim altına almak için yarıştılar. Ekim 1802'de Holkar, Sindhia ve *peşva*'yı yenip, Pune tahtına üvey kardeşini oturttu. Rao ise Bassein'e kaçarak İngilizlerden yardım istedi.

Bassein Antlaşması ile *peşva*, altı taburdan oluşan bir İngiliz kuvvetini topraklarında barındırmayı, bunların ikmalî için arazi tahsis etmeyi, hizmetindeki tüm Avrupalıların uzaklaştırmayı, Baroda ve Surat üzerinde hak iddia etmekten vazgeçmeyi ve dış ilişkilerini İngilizlere danışarak yürütmeyi kabul ediyordu. Buna karşılık Arthur Wellesley (sonradan I. Wellington dükü) Mayıs 1803'te Pune'nin *peşva*'ya geri verilmesini sağladı. Böylece önde gelen Maratha eyaleti İngilizlere bağımlı hale geldi. Antlaşma, daha sonra, İngilizler ile Marathalar arasındaki II. Maratha Savaşı'na (1803-05) ve öteki üç büyük Maratha devletinin yenilgisine yol açtı.

Bassermann, Albert (d. 7 Eylül 1867, Mannheim, Baden - ö. 15 Mayıs 1952, Zürich), tiyatro ve sinema oyuncusu. Ibsen'i Almancada en iyi yorumlayan sanatçılardan biri olarak tanınmıştır.

Mesleğe 1887'de Mannheim'da başladı ve çeşitli kentlerde Shakespeare, Schiller ve Goethe'nin oyunlarındaki karakter rolleriyle kendisini kabul ettirdi. 1890'dan 1895'e değin Meiningen saray tiyatrosunda oynadı. 1889'da Berlin'de Otto Brahm'a katıldı ve bir Ibsen yorumcusu olarak ün yaptı.

1909'dan 1915'e değin Max Reinhardt'ın topluluğunda sahneye çıktı. I. Dünya Savaşı sonrasında klasikleri dışavurumcu bir yorumla sahneyeleyen Leopold Jessner'in yapımlarında oynadı. 1933'te Nazi rejimini

protesto etmek amacıyla Almanya'yı terk etti. 1938'de ABD'ye giderek Hollywood'da çeşitli filmlerde rol aldı. 1946'da Avrupa'ya döndü ve repertuarında Ibsen'in *Hortlaklar* ve Schiller'in *Wilhelm Tell* oyunlarının da bulunduğu kendi topluluğuyla turnelere çıktı. Canlandırdığı karakterleri

Albert Bassermann, 1948
National Film Archive, Londra

sonsuz bir özenle en ince ayrıntılara kadar değerlendirmesiyle ün kazanmış, çoğunlukla geleneklerin dışına taşarak oynadığı rollerle kendi damgasını vurmuştur.

Bassermann, Ernst (d. 26 Temmuz 1854, Wolfach, Baden - ö. 24 Temmuz 1917, Baden-Baden), Alman siyaset adamı. İmparatorluk Almanyası'nın son yıllarında Ulusal Liberal Parti'nin önderi.

Hukuk danışmanlığı ve başka bazı işlerden sağladığı gelirlerle mali güç kazanan Bassermann, Alman Ulusal Liberal Partisi'ne katıldı ve 1893'te *Reichstag*'a (Parlamento) seçildi. 1903'teki kısa süreli ayrılığı dışında yaşamının sonuna değin *Reichstag*'da kaldı. Eski Ulusal Liberal kahramanların, özellikle Eduard Lasker ve Rudolf von Bennigsen'in bir izleyicisi olan Bassermann, 1898'de parlamento grubu başkanlığına, 1905'te de partinin yürütme kurulu başkanlığına seçildi. 1906'dan 1909'a değin Başbakan Bernhard von Bülow'un parlamenter koalisyonunda uçlardaki hizipler arasında arabuluculuk yaptı, ama sosyalist önder August Bebel ve Sosyal Demokratlarla bir siyasal cephe kurma yolundaki önerileri reddetti. Sağ ve sol mücadelelerle yıpranan ve üye sayısı giderek azalan Liberal Parti'de zaman zaman Bassermann'ın önderliğine meydan okuyanlar çıktıysa da, başırlı olmadılar; Bassermann ölümüne değin partiyi denetim altında tuttu.

Bassetlaw, İngiltere'nin Nottinghamshire iline bağlı ilçe. İlin kuzey bölümünü kaplar; yüzölçümü 637 km²'dir. Bassetlaw adı, önceleri, kabaca aynı alanı kaplayan seçim bölgesi için kullanılırdı. Daha önce ise, *wapentake* adı verilen ve o bölgede savunma ile yasaların uygulanmasından sorumlu bulunan yönetim birimlerinden birinin adıydı. Bu yönetim biriminin divanı Bassetlaw adındaki bir tepede toplanırdı. Nüfus (1986 tah.) 104.900.

Bassett, John Spencer (d. 10 Eylül 1867, Tarboro, Kuzey Carolina - ö. 27 Ocak 1928, Washington, D. C., ABD), ABD'li tarihçi. Kurucusu olduğu *South Atlantic Quarterly* adlı dergi Güney'de tarih yazıcılığının gelişiminde etkili olmuştur.

1888'de Kuzey Carolina eyaletinin Durham kentindeki Trinity College'ı (bugün Duke Üniversitesi) bitiren Bassett, 1894'te Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 1893-1906 arasında Trinity College'da ve 1906'dan ölümüne değin de Massachusetts eyaletinin

Northampton kentindeki Smith College'da tarih dersleri verdi. Trinity'deki görevi boyunca Güney üzerine yazılmış tarihsel çalışmalarını derledi ve 1902'de edebiyat araştırmacılarına yönelik bir dergi olan *South Atlantic Quarterly*'yi çıkarmaya başladı. Dergi onun yönetiminde Güney'deki en liberal süreli yayınlardan biri oldu. Yazdığı makalelerde ırklar ve bölgeler arasında ayırım yapılmasını kınadı.

1906'da "Smith College Tanh Çalışmaları" programını düzenledi ve 1919'da Amerikan Tarih Kurumu sekreterliğine seçildi. Üreten bir yazar olan Bassett'in çeşitli çalışmaları arasında *The Federalist System* (1906; Federalist Sistemi), *The Life of Andrew Jackson* (1911, 2 cilt; Andrew Jackson'ın Yaşamı), *Short History of the United States* (1913; Kısa ABD Tarihi), *The Middle Group of American Historians* (1917; Orta Gruptan Amerikan Tarihçileri) ve *Makers of a New Nation* (1928; Yeni Bir Ulusu Yaratıcılar) sayılabilir.

bassetthorn, normal klarnetten daha pes perdeli bir klarnet. Ayrıca bak. klarnet.

Bassi, Agostino (d. 25 Eylül 1773, Lodi yakınları - ö. 8 Şubat 1856, Lodi, İtalya), birçok hastalığın mikroorganizmalardan ileri geldiğini bularak Louis Pasteur'un çalışmalarına öncülük eden İtalyan bakteriyoloji bilgini.

1807'de, *mal de segno* (muskardin ya da kireç hastalığı) denen ve İtalya ile Fransa'da büyük ekonomik kayıplara yol açan ipekböceği hastalığını araştırmaya başladı. Yirmi beş yıl süren gözlem ve deneyleri sonucunda, hastalığın bulaşıcı olduğunu ve asalak bir mantardan kaynaklandığını kanıtladı. Sonradan *Botrytis paradoxa* (bugün *Beauveria bassiana* adı verilen bu mantarın, dokunma yoluyla da yiyeceklerle ipekböceklerine bulaştığı sonucuna vardı.

Bulgularını *del mal del segno, calcinaccio o moscardino* (1835; Kireç Hastalığı ya da Muskardin Üzerine) adlı yapıtında açıklayan Bassi, bitki, hayvan ve insan hastalıklarından çoğunun hayvansal ya da bitkisel asalaklardan kaynaklandığı yolunda önemli bir genellemeye vardı. Böylece, Pasteur ve Robert Koch'un geliştirecekleri hastalık yapıcı mikroorganizmalar kuramının temelini attı.

Bassi, Ugo (d. 12 Ağustos 1801, Cento, Papalık Devletleri - ö. 8 Ağustos 1849, Bologna), İtalyan papaz ve yurtsever. İtalya'nın bağımsızlığı için savaşan Garibaldi'nin yandaşlarından.

Bologna'da eğitim gören Bassi, 18 yaşında Barnabas tarikatında papaz adayı ve Roma'daki eğitiminden sonra da, 1833'te papaz oldu. Büyük toplulukları cezbeden, etkileyici ve coşkulu vaazlarıyla ün kazandı. Çoğunlukla Bologna'da yaşıyorsa da, yoksulları kollamak ve yardım amacıyla tüm İtalya'yı dolaştı.

1848'de devrim hareketleri başladığında, General Giovanni Durando komutasında sınırları koruyan papalık kuvvetlerine vaiz olarak katıldı. Bu dönemde Papa IX. Pius henüz bir liberal ve milliyetçi olarak görünüyordu. Bassi, ikna yeteneğiyle cumhuriyetçi harekete pek çok yandaş kazandı. Askerler ve genel olarak halk üzerindeki etkisi büyüktü. Pius milliyetçi hareketle tüm bağlarını kopardığında Bolognalıların öfkesini bastırabilen tek kişi Bassi oldu. Mayıs 1848'de Treviso'da yaralandı, ama iyileşince gönüllülerin başına geçerek, silahlı olarak Mestre'ye kadar yürüdü.

Kasım ayında papanın Roma'dan kaçışı ve 1849 başlarında Roma Cumhuriyeti'nin ila-

nı üzerine krallığı yeniden kurmak için gönderilen Fransız askerleriyle çarpışan Garibaldi'nin kuvvetlerine katıldı. Garibaldi Roma'dan ayrılmaya zorlanınca, onun peşinden San Marino'ya kadar gitti. Birlik dağıldığında Garibaldi kaçmayı başardıysa da, Bassi başka bir yurtsever, Kont Livraghi ile birlikte Comacchio yakınlarında yakalandı. Avusturya yetkililerine teslim edilip Bologna'ya götürüldüler ve silahlı olarak ele geçirildikleri suçlamasıyla (Bassi hiçbir zaman silah taşımamıştı) idam edildiler.

basso continuo bak. sürekli bas

basso ostinato, müzikte bir bestenin en alt partisinde tekrarlanarak asal birleştirici öğe işlevini gören melodik kalıp. İlk örneklerine 13. yüzyıl Fransız motetlerinde, ayrıca bir *cantus firmus*'un ya da sabit temanın melodi iskeleti işlevini gördüğü 15. yüzyıl *cantus firmus* danslarında rastlanır. 16. yüzyılda tekrarlanan bir bas kalıbı üzerine kontrpuanlar (iç içe örülmüş melodiler) bestelemek İspanya ve İtalya'da çok yaygındı. *Passamezzo antico*, *romanesca*, *folia*, *ruggiero* ve *passamezzo moderno* gibi tanınmış *ostinato*'lar, bu adlarını bütün Avrupa'da yaygın danslardan almışlardır. Bu *ostinato*'ların tümü de değişmeyen bir armonik kalıptan oluştuğunda, doğaçlamalar için ideal birer çerçevedir.

17. yüzyılda önem kazanan "melodik" *ostinato* ile "armonik" *ostinato* birbirine benzer. Melodik *ostinato*'da her tekrarda armoni genellikle değişir ve üst partiler bas ile örtüşebilir; bu bas, parçanın gidişi içinde değişik perdelere aktarılabilir.

Önceleri barok müziğin bir özelliği olmasına karşın *basso ostinato* 16. yüzyıldan 20. yüzyıla değin kullanılmıştır. *Basso ostinato*'yu büyük bir başarıyla kullanan besteciler arasında Claudio Monteverdi (1567-1643), Henry Purcell (y. 1659-95), J. S. Bach, Beethoven, Brahms, Alban Berg (1885-1935) ve Benjamin Britten (1913-76) yer alır. Doğaçlamada sağladığı olanaklar dolayısıyla *basso ostinato* Amerikan caz müziğinde de yaygın olarak kullanılmıştır.

Bassompierre, François de (d. 12 Nisan 1579, Harrouel Şatosu, Lorraine - ö. 12 Ekim 1646, Tillières Şatosu, Normandiya), Fransız asker ve diplomat. Geride *Le journal de ma vie* (1665; Günlüğüm) adını taşıyan etkili bir otobiyografi bırakmıştır.

Kuşaklar boyunca Burgonya ve Lorraine duklerinin hizmetinde çalışmış köklü bir aileden gelen Bassompierre, kardeşleriyle birlikte Bavyera ve İtalya'da öğrenim gördükten sonra, 1598'de IV. Henri'nin maiyetine girdi. Kralın gözdelelerinden biri haline geldi ve sarayda yaşanan sefahatten tam anlamıyla payını aldı. 1600'de kısa süren Savoy seferine katıldı, 1603'te de Macaristan'da Osmanlılara karşı savaştı.

1614'te soylulara karşı mücadelesinde Marie de Médicis'ye yardımcı oldu. Marie de Médicis'nin 1617'de başıboşluğa uğraması üzerine Kral XIII. Louis'ye bağlı kaldı. 1621-22 Huguenot ayaklanmalarının bastırılmasındaki hizmetlerinden ötürü Fransa mareşali payesini aldı. 1628'de La Rochelle'in kuşatılması sırasında kralın ordusunda görevlendirildi. Ertesi yıl Languedoc isyanılarına karşı düzenlenen seferde üstün başarı gösterdi. Kısa İtalya seferinin ardından askerlik yaşamı sona erdi. İspanya, İsviçre ve İngiltere'deki diplomatik görevi sonuk geçti. 1614-30 arasında bir tarihte Conti prensi François'dan dul kalan Lorraineli Louise-Marguerite ile gizlice evlendi. Onun yüzünden 1630'da, Kardinal Richelieu'yü devirmeye yönelik "Ah-

maklar Günü" olarak bilinen komploya karıştı. Bu olaydaki rolü son derece önemsizdi, ama karısının Marie de Médicis'nin yakın bir dostu olması ve kardinale düşmanlığıyla tanınması kuşkuları üzerine çekti. Richelieu'nün buyruğuyla 25 Şubat 1631'de Senlis'te tutuklanarak Bastille Hapishanesi'ne kondu. Richelieu'nün 1643'teki ölümüne değin burada kaldı. Serbest bırakıldıktan sonra itibarı ve unvanları geri verildi. Ölümüne değin zamanının büyük bölümünü Normandiya'daki Tillières Şatosu'nda geçirdi.

Yaşadığı dönemin tarihi için önemli bir kaynak olan *Mémoires* (Anılar) adlı kitabı, ilk kez 1665'te Köln'de basıldı. Ayrıca İspanya, İsviçre ve İngiltere'deki elçilik görevlerine ilişkin anılarının yer aldığı tamamlanmamış bir çalışma (1668'de Köln'de basılmıştır) ile değişik konular üzerine yazılmış bir dizi makale bıraktı.

Bast, BASTET ya da UBASTI olarak da bilinir, Eski Mısır'da tapınılan kedi biçimindeki tanrıça. Ev tanrıçası olarak kabul edilmişken, Yeni Krallık (İÖ 1567-1085) döneminde resmi dinde yapılan birçok değişiklikten

Bast, Bubastis'in kedi başlı tanrıçası, 22. sülale, British Museum

sonra Bast, savaş tanrıçası dişi aslan ile özdeşleştirildi. Bununla birlikte, evde tapınma sırasında ya da muska olarak kullanma niyetiyle yapılmış küçük Bast figürlerinin çoğlugundan, Bast'ın kedi kimliğini ve kendisine duyulan yaygın sevgiyi hiç yitirmediği anlaşılmaktadır.

Bast, kedi başlı bir kadın biçiminde betimlenir. Sağ elinde *sistrum* adı verilen antik bir vurmali çalgı, sol elinde ağır denem, üzerinde dişi aslan başı bulunan bir göğüs zırhı, sol kolunda ise küçük bir çanta taşır. Sonradan Romalıların İtalya'ya getirdiği Bast kültünün izlerine Roma, Ostia, Nemi ve Pompei'de rastlanmıştır.

Bastar, Hindistan'ın orta kesimindeki Madhya Pradesh eyaletinde il. 1948'de bur-

leşen Bastar ve Kanker prensliklerinin topraklarını içine alır. Yüzölçümü 39.060 km²'dir. Eyaletin en büyük ili olan Bastar, büyük ölçüde, Doğu Gatlar'ın batıdaki uzantılarından oluşur. Bailadila (Boğa Sırtı) Sıradagları bölgeyi güneyde ikiye böler. Batıya gidildikçe topraklar Godavari Vadisine doğru alçalırken, bölgenin doğusunun büyük bölümünü 450-600 m yüksekliğinde bir plato oluşturur. Bölgenin onda birinden daha küçük bir kesiminde tarım yapılır. Köyler, geniş ormanlık alanlarla birbirinden ayrılır. İlde büyük miktarlarda işlenmemiş kereste (sal ve tıkağacı) ve yeraltı kaynağı bulunur. Bölgenin suyunu Indravati ve

Narainpur'da çeltik tarlaları, Bastar ili, Madhya Pradesh, Hindistan
Syndication International London Ltd

Mahanadi ırmakları toplar. En çok yetiştirilen ürünler pirinç ve kumdandır. Hematit, mika ve korindon yatakları da işletilir. Nüfusun büyük çoğunluğunu göçebe Gondlar ve Halbiler oluşturur. İl merkezi Cagdalpur'dadır. Nüfus (1981) 1.842.854.

Bastarnae, Helenistik ve Roma dönemlerinde, Avrupa'da Karpat Dağlarının doğusunda, Dinyester'in yukarı vadisi ile Tuna Deltası arasındaki bölgede oturan büyük bir kabile. Makedonya kralları V. Philippos ve Persus tarafından Trakyalı düşmanlarına karşı, Pontuslu Mithradates tarafından da Romalılara karşı kullanıldılar. Bazen kabilenin tümü için kullanılan Peucini adı, gerçekle yalnızca bir bölümünü kapsar. Plinius ve Tacitus bunların Germen kökenli olduklarını belirtir. Son zamanlardaki arkeolojik bulgular da bunu doğrulamaktadır. İÖ 29'da Roma generali Marcus Licinius Crassus'a yenildikten sonra, İS 3. yüzyılda öteki kabilelerle birleşerek Roma topraklarına karşı akınlara başlayınca değin sorun yaratmadılar. Bu akınlara üzerine, Roma imparatoru Probus tarafından Tuna'nın güney kıyılarına yerleştirildiler (İS 279-280).

Basterler, eskiden BASTAARDLAR. Namibia'da ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nin kuzeybatısında oturan ve genellikle Afrikaner erkekleriyle Afrika'nın güneybatısındaki yerli Nama kadınlarının soyundan gelen melezlere verilen ad. Genel olarak Afrikaner dili konuşur ve Batı tarzı bir yaşam sürerler. 1990'larda sayılarının 32 bin dolayında olduğu tahmin edilmekteydi.

Önceleri yarı göçebe topluluklar halinde hayvancılık ve avcılıkla uğraşan Basterler, zamanla Cape Town'ın kuzeyindeki kuzeybatı sınır bölgelerine yerleştiler. Büyük ölçüde 19. yüzyıldaki misyonerlik çalışmalarının etkisiyle başına buyruk ve özerk topluluklar oluşturdular ve Kup Kolonisi'ne katıldıktan sonra bile kimliklerini korudu-

lar. Bir bölümü de Boer göçmenlerin baskısıyla 1860'ların sonlarında daha kuzeye ilerleyip bugünkü Namibia topraklarına girdi ve sonradan Rehoboth adı verilen yerleşim bölgesini kurdular.

Rehoboth günümüze kalmış en kalabalık Baster topluluğunu barındırır. Geçimlik tarım ve sığır yetiştiriciliği yapan bu topluluğun önemli bir geçim kaynağı da Walvis Körfezi limanında ve Güney Afrika sınırındaki Orange Irmağı yakınlarında bulunan elmas ocaklarında çalışan göçmen işçilerin gönderdikleri paralardır.

Basti, Hindistan'ın kuzeyinde, Uttar Pradesh eyaletindeki Basti ilinin merkezi. Feyzabad'ın doğusunda, Kuvana Irmağının kıyısında yer alır. Ulusal bir karayolunun ve önemli bir demiryolu hattının üzerinde bulunan Basti, tarımsal ürünlerin pazarlandığı bir merkezdir; yöredeki köylerde bazı sanayi dalları gelişmiştir.

Kent üç bölümden oluşur: Bir demiryolu hattı ile tali bir karayolu arasında, doğudan batıya doğru uzanan Eski Basti; hemen güneybatıda, kamu birimlerinin ve özel kuruluşların bulunduğu bir banliyö olan Pukka Bazar ve Kuvana Irmağı üzerinde, Pukka Bazar'ın batısında yer alan "yönetmelik merkez". Kentte Gorakhpur Üniversitesi'ne bağlı bir yüksek okul bulunur. 1865'te il merkezi oluncaya değin küçük bir yerleşme olan Basti'nin nüfusu o tarihten bu yana büyük artış göstermiştir.

7.309 km² yüzölçümü olan Basti ili, Ghaghara Irmağı ile Nepal sınırı arasında yer alan alüvyonlu düzlüğün uzantısıdır. Kuvana, Rapti ve Ami ırmaklarının geçtiği bölgenin akaçlaması yetersizdir ve yörede birçok bataklık göl bulunur. Chandrapur ve Badhanç gölleri bunların en büyükleridir. Sulama yapılan alanlarda tahıl, şeker kamışı ve başka ürünler yetiştirilir. İlin Nepal'le ticari ilişkisi vardır. Nüfus (1981) kent, 69.465; il, 3.578.069.

Bastia, Fransa'nın Korsika planlama bölgesindeki (*région de programme*) Haute-Corse ilinin (*département*) merkezi kent. Korsika Adasının kuzeydoğu kıyısında, adanın en kuzey noktası olan Korsika Burnunun 35 km güneyinde yer alır. İtalya'ya oldukça yakındır (Livorno'ya 117 km uzaklıkta) ve Tiren Denizi üzerinden Elbe ile yanındaki Monte Cristo ve Capraia adalarını görür. Önceleri

Bastia
Marc Garanger

Marina di Cardo olarak bilinen yoksul bir balıkçı köyü olan kentin adı, 1383'te buradaki Ceneviz kalesinin (*bastiglia*) yapımından sonra değişti. 1791'e değin adanın merkezi olan Bastia, günümüzde de askeri karargâh niteliğini korumaktadır. Eski kent (Terra Vecchia) liman ve çevresini içine alır. Kentin yukarı kesimi (Terra Nuova) güneyde, modern kesimi ise kuzey ve batıda yer alır. Fransa ile birleşmeyi ilk destekleyenler arasında yer alan Bastia kenti, Fransız Devrimi'nin kilise karşıtı politikasını muhalefet etti. Eski kent, karanlık, kemerli

geçitlerle birbirine bağlanan sokaklardan oluşur. S. Giovanni Battista Kilisesi, adliye binası, tiyatro ve belediye sarayının dış yüzleri klasik tarzda, çok süslü biçimde yapılmıştır.

Korsika'nın en büyük kenti olan Bastia, modern bir liman ve 1976'dan bu yana, yeni oluşturulan Haute-Corse ilinin merkezidir. Sigara, puro ve şekerleme üretilen kentin ihraç ürünleri arasında ünlü Cap Corse şarapları da yer alır. Nüfus (1982) 43.502.

Bastian, Adolf (d. 26 Haziran 1826, Bremen, Almanya - ö. 2 Şubat 1905, Port of Spain, Trinidad), insanlar arasında, tüm halklarda ortak bazı temel düşüncelerin kaynağını oluşturan ruhsal bir birlik olduğu kuramını geliştiren etnolog. Çeşitli etnik grupların her birinin kültürel özelliklerinin, folklor, efsane ve inançlarının, kültürel evrim yasalarına göre ortaya çıktığını ve (coğrafi koşullardan kaynaklanan biçim

Bastian
Bavaria Verlag

farklılıkları taşıyalar da) özünde aynı olduklarını öne sürmüştür. Görüşlerinin Bronislaw Malinowski gibi pek çok önde gelen antropologu etkilediği sanılmaktadır. Psikanalist Carl Jung'un geliştirdiği kolektif bilinçdışı kavramının da Bastian'ın temel düşünceler kuramından türetildiğine inanılır.

Bastian 1851'de gemi cerrahisi olarak denize açıldı. Yaşamı boyunca çıkacağı daha pek çok yolculuğun ilki olan bu seferde Güney Amerika, Batı Hint Adaları, Avustralya, Çin, Hindistan ve Afrika gibi yerleri dolaştı. *Der Mensch in der Geschichte* (1860, 3 cilt; Tarihte İnsan) en önemli yapıtı sayılır. Doğu'da beş yıl geçirdikten sonra *Die Völker des östlichen Asien'si* (1866-71, 6 cilt; Doğu Asya Halkları) yayımladı. Ardından Berlin'deki Friedrich Wilhelm Üniversitesi'nde etnoloji dersleri vermeye başladı. Berlin'deki Kraliyet Etnoloji Müzesi'nin kurucusu ve müdürü oldu. Yıllarca alanındaki en önemli kurumlardan biri olmayı sürdüren bu müzeyi kendi geniş koleksiyonuyla zenginleştirdi.

Bastiat, (Claude-) Frédéric (d. 29 Haziran 1801, Mugron, Bayonne yakınları, Fransa - ö. 24 Aralık 1850, Roma), Fransız iktisatçı. Serbest ticareti ve Adam Smith'in iktisat kuramlarını savunan gazete yazarlarıyla tanınmıştır. 1846'da Serbest Ticaret Dernekleri'ni kurarak, korumacılık karşıtı görüşlerini yaymak için, kuruluşun yayın organı *Le Libre-Echange*'dan yararlandı. *Sophismes économiques* (1845; Ekonomik Safsata) adlı yapıtında yergi türünde bir mesel yer alır. Bu ünlü meselde, mum üreticileri güneşe karşı korunma istemiyle dilekçe verirler. Anlatılmak istenen, güneşin rekabeti ortadan kaldırılabilece, mum üretiminde ve buna bağlı sanayilerde çalışanların kazançlarının büyük ölçüde artacağıdır.

Bastiat 1848-49'daki devrim sırasında korumacılıkla bir tuttuğu sosyalizmin yükseli-

şine karşı yazılar yazdı. 1849'da Kurucu Meclis, ardından da aynı yıl Yasama Meclisi'ne girmesini sağlayan en önemli etken, sosyalizme ve komünizme karşı açtığı kam-

Bastiat, bir oymabaskıdan ayrıntı
M. Roger-Viollet

panyaydı. Bastiat ayrıca, Ricardo'nun iktisat kuramına karşı, sistemli değilse de canlı bir polemik yürüttü.

bastide (Eski Provans dilinde *bastida*: "tahkimat, kale") özellikle 13 ve 14. yüzyıllarda İngiltere ve Gaskonya'da belirgin bir geometrik düzene göre planlanarak yapılan kent ya da köy tipi. Ticaretin ve meta ekonomisinin canlandığı bir dönemde, söz konusu gelişmelerin feodal egemen sınıfın denetiminde tutma çabasını yansıtarak çoğalan bu tür yerleşmelerin, İngiliz kolonizasyonunun Yeni Dünya'da kurduğu Connecticut eyaletindeki New Haven gibi yerleşmeleri de etkilediği düşünülür.

Gaskonya dükü de olan İngiltere kralı I. Edward, yeni kentler kuran hükümdarların başta gelenlerinden biriydi. Savunmaya, ekonomik kazanca ve kolonileştirmeye hizmet edecek kentler kurmuştu. Malikânesinin arazisi içinde uygun bir *bastide* bulunan bir derebeyinin kiralat, panayır ve pazar resimleri, yargı harçları, ticaret vergileri gibi gelirlerinde artış olurdu. İngiltere'deki *bastide*'lerin çoğunun, bu arada özellikle Galler'de kurulanların ekonomisi denizle yakından bağlantılıyken, Gaskonya'daki *bastide*'ler şarap üretimi ve ihracatıyla geçinirlerdi.

Bastide'ler, kuruldukları arazinin elverdiği ölçüde antik kent planına uyan, yolların birbirini dikine kestiği bir düzende oluşurdu. Genellikle bir tepenin üstüne kurulan *bastide*'lerde sokakların arasında kalan dikdörtgen yapı adaları (*insulae*) ev ve bahçe parsellerine (*placae*) bölünürdü.

Yapı adaları, kiralatın toplanmasını kolaylaştırmak için askerlikte uygulanan düzen örnek alınarak sağdan sola ve yukardan aşağı doğru numaralanırdı. Her *bastide*'de arka dükkanların (*cornières*), bazen bir de kapalı halin yer aldığı bir pazar yeri bulunurdu.

Bugüne yıkıntıları kalmış tipik bir *bastide* örneği, İngiltere'de deniz kıyısındaki New Winchelsea kentidir. Ekonomik bakımdan bağımlı olduğu deniz, ardında bataklık bir alan bırakarak çekilince, kentin yaşamı da son bulmuştur. Gaskonya *bastide*'leri ise yoğun ormanlarla kaplı bir bölgede kolonileştirme ve güvenliği sağlama amacıyla kurulmuştur. Gaskonya'daki *bastide*'ler arasında Lalinde, Beaumont-du-Périgord ve La Bastide Monestier'nin adları sayılabilir.

Bastien-Lepage, Jules (d. 18 Kasım 1848, Damillers - ö. 10 Aralık 1884, Paris, Fransa), tür resimleri(*) ünlü ressam. Yaptıkları gerek kendi ülkesinde, gerekse İngiltere'de çok taklit edilmiştir.

Alexandre Cabanel'in yanında çalıştı. Yaptıkları ilk kez 1870 Salon Sergisi'nde yer

aldı. 1874'teki Salon Sergisi'nde, bir ölçüde Edouard Manet'nin üslubunu andıran "İlk-bahar Şarkısı" adlı yapıtıyla madalya kazandı. Yaptıklarının özelliği olan duygusal öğenin ortaya çıktığı "Çayır" (1878, Louvre Müzesi, Paris) adlı tablosu Jean-François Millet geleneğini izler. New York kentindeki Metropolitan Sanat Müzesi'nde bulunan ve Jeanne d'Arc'ı Lorraineli bir köylü olarak betimlediği "Jeanne d'Arc Sesleri Dinliyor" adlı tablosu, konulu resimlerinin

"Çayır", Bastien-Lepage'in tablosu, 1878; Louvre Müzesi, Paris
Eddy van der Veen

tipik bir örneğidir. Bastien-Lepage aynı zamanda önemli bir portre ressamı sayılır.

Bastille, Paris'in doğu yakasında ortaçağ kalesi. 17 ve 18. yüzyıllarda devlet hapisanesi ve çeşitli suçlar yüklenen önemli kişilerin bulunduğu bir tutukevi olarak kullanılmıştır. Bourbonların despotluğunun bir simgesi sayılmış ve Fransız Devrimi'nin ilk günlerinde silahlı Paris halkı tarafından basılmıştır. Devrim ideolojisinde önemli bir yeri vardır.

24 m genişliğinde bir hendekle çevrili olan Bastille, aynı yükseklikteki surlar ve bunların üzerindeki 30 m'lik sekiz tane kulesiyle, bütün Paris'e egemen bir konumdaydı. Yapımına Fransa kralı V. Charles'in emriyle 22 Nisan 1370'te başlanmıştı. Kralın amacı Paris'i çevreleyen surları İngiliz saldırılarına karşı koruyacak bir *bastide* (Eski Provans dilinde *bastida*: "tahkimat, kale") kurmaktır (Bastille adı bu sözcüğün bozulmasıyla oluşmuştur). İlk yapıldığında doğu kesimindeki savunma yapısının tahkim edilmiş bir parçası olan Bastille'i VI. Charles, açık yerlerini ördürerek bağımsız bir müstahkem mevki haline getirdi. 1557'de batı yamacına yapılan burçla savunma sistemi tanımlandı. 17. yüzyılda, enlemesine inşa edilen bir blokla da avlu farklı büyüklükte iki bölüme ayrıldı.

Bastille ilk kez 17. yüzyılda, Kardinal Richelieu tarafından devlet hapisanesi olarak kullanıldı. Kralın, temyiz olanağı bulunmayan kesin emri (*lettre de cachet*) üzerine buraya kapatılan tutukluların sayısı yılda ortalama 40'ı buluyordu.

Tutuklular arasında siyasal açıdan tehlikeli görülenlerden başka gençleri yola getirmek isteyen ya da kendi adlarına leke sürülmesinden korkan ailelerin isteğiyle buraya kapatılmış kişiler de vardı. XIV. Louis döneminde Bastille, *lieutenant de police*'in de (polis şefi) tutukluları kapatma yetkisine sahip olduğu, yargı makamlarına bağlı bir tutukevi haline geldi. Orléans dükü II. Philippe'in naipliği sırasında Yüksek Mahkeme'de (*Parlement*) yargılanmakta olan kişiler buraya kapatıldı. Kralın *lettre de cachet*'ye dayanarak tutuklatma yetkisi de yürürlükte kaldı. Bu arada yasaklanmış kitaplar da Bastille'e konuyordu. 1784'te

yüksek hakim giderleri nedeniyle hapisanenin yıkıtılması gündeme geldi.

İçinde yalnız yedi mahkûmun bulunduğu 14 Temmuz 1789 sabahı, hapisane müdürü Launay markisi Bernard Jordan'dan depodaki silahları ve cephaneyi teslim etmesini istemek niyetiyle Bastille'e yürüyen kalabalık bir kitle Jordan'ın kaçamak bir tavır takınması üzerine öfkelenildi ve saldırarak kaleyi ele geçirdi. Bu coşkulu eylem eski rejimin (*ancien régime*) sonunu simgeleyen bir olay haline geldi. Bastille daha sonra Devrim hükümetinin emniyle yıkıldı.

1880'de Fransız ulusal bayramı olarak kabul edilen 14 Temmuz Bastille Günü her yıl geçit törenleri, konuşmalar ve havai fişeklerle, *Vive le 14 juillet!* (Yaşasın 14 Temmuz) ve *À bas la Bastille!* (Kahrolsun Bastille) gibi sloganlar arasında kutlanır

bastnaezit, **BASTNEZİT** olarak da yazılır, değme başkalaşımı kuşaklarında ve pegmatitlerde bulunan seryum flüorokarbonat, $\text{CeCO}_3(\text{OH}, \text{F})$, seryumun yerni genellikle lantan, itriyum ve toryum gibi hafif azrak topraklar alır. Rengi uçuk sarı ile kıvrımsı kahverengi arasında değişen bastnaezit genellikle allanit, sent ve tisonit gibi azrak toprak içeren öbür minerallerle bir arada bulunur ve çoğu kez tisonitin bozulmasıyla oluşur. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için, *bak.* karbonat mineralleri (tablo).

Bastwick, John (d. 1593, Writtle, Essex, İngiltere - ö. Eylül/Ekim, 1654), İngiliz din adamı. İngiliz İç Savaşı öncesinde Katolik dinsel törenleri karşı çıkmasıyla tanınmıştır.

Cambridge'de kısa bir süre okuduktan sonra Avrupa'yı dolaştı ve Padova'da (İtalya) tıp öğrenimi gördü. Dönüşünde Colchester'a yerleşti. 1633'te Felemenk'te, *Elenchus Religionis Papisticae* ve *Flagellum Pontificis et Episcoporum Latinalium* adlı Latince iki risale bastırdı. William Laud ve öteki yüksek din görevlilerinin bu risalelerin kendilerini hedef aldığını öne sürmeleri üzerine, Bastwick para cezasına çarptırılarak aforoz edildi, hekimlik yapması yasaklandı ve hapse atıldı. Ayrıca kitapları yakıldı. Bastwick baskılara *Apologeticus ad Praesules Anglicanos* ve *The Litany* (Yakarı) adlı kitaplarını yazarak karşılık verdi. Bu kitaplarında piskoposları Tanrı düşmanları ve "Şeytan'ın kuyruğu" olmakla suçladı. William Prynne ve Henry Burton ile birlikte Star Chamber(*) mahkemesine çıkarıldı. Mahkeme asi ve bozguncu olarak suçladığı sanıkların 5'er bin sterlin para cezasının yanı sıra boyunduruğa vurulmasına, kulaklarının kesilmesine ve krallığın uzak köşelerinde hapsedilmesine karar verdi. Bastwick, Scilly'ye gönderildi. 1640'ta Parlamento bu yargılamayı geçersiz ilan etti ve Bastwick'i mahkûm eden mahkeme üyeleriyle lordların mülklerinden 5 bin sterlinlik bir tazminat ödenmesini emretti. Parlamento ordusuna katılan Bastwick, sonraki yıllarda İngiltere Kilisesi'nden ayrılmayı savunan Bağımsızlara karşı sert bir muhalefet yürüttü.

Basukular, **SUKULAR** olarak da bilinir, Angola'nın kuzeybatısında ve Zaire'nin güneybatısında yaşayan ve Nijer-Kongo dil ailesinden bir Bantu dili konuşan halk. Basuku kadınları temel besin ürünü olarak manyok yetiştirirler; erkekler ise avcılık yapar. Topluluğun temel toplumsal birimi ana-yanlı soy ilişkilerine dayanır. Ama, oğullar babalarınınkine yakın barınaklarda otururlar. Dikdörtgen planlı evlerin damları sazlarla

kaplıdır. Geleneksel Basuku siyasal sisteminde kral bölgesel şeflere yetki verir, bölgesel şeflerin altında da yerel şefler yer alırdı.

basur, HEMOROID olarak da bilinir, anüs kanalını döşeyen mukoza zarının ya da anüsün dış bölümünü örten derinin altındaki toplardamar ağının genişlemesiyle oluşan kütle. Bir tür toplardamar varisi olan basur anüs enfeksiyonundan ya da gebelik, kabız, ağır cisimleri kaldırmak gibi kann içi basıncı artıran etkenlerden ileri gelebileceği gibi, kronik karaciğer hastalığının ya da tümörlerin yan etkisi olarak da ortaya çıkabilir. Hatta, toplardamar duvarının zaıflığı ve basura yatkınlığı kalıtsal bile olabilir. Batı toplumlarında nüfusun yarıya yakınında görülen, ama çok az kişide belirti veren bu damar genişlemesi, iç ve dış basur olarak iki biçimde ortaya çıkar.

Anüsün dışında ya da içinde hafif bir çıkıntı halinde ele gelebilen basurlarda, kaşıntı ve ağrı gibi rahatsızlıkların yanı sıra, özellikle kabızlık durumunda dışkıdan sonra kanamalar görülür. Hafif basurların tedavisinde fitiller, dışkı çıkışını kolaylaştırarak tahrişi azaltan müshiller, damar büzücü pomatlar ve oturma banyoları etkili olurken, pıhtılaşma ya da başka yan etkiler görüldüğünde genellikle cerrahi müdahale gerekir.

Basutoland bak. Lesotho

baş ağrısı, nedeni ne olursa olsun, başın içinde duyulan ağrı. Hemen herkesi yaşamı boyunca zaman zaman etkileyen ve yaklaşık her 10 kişiden birinde sürekli yinelenen baş ağrısı, insanda en sık rastlanan rahatsızlığının başında gelir. Ağrının şiddeti, süresi ve ağrıya yol açan koşulların önem derecesi hemen her olayda değişecek kadar çeşitlilik gösterdiği gibi, ağrının şiddeti ile nedeninin önemi arasında mutlaka doğrudan bir bağlantı bulunması da gerekmez. Ağrı, dokuların örselenmesiyle başlayan ve sinir sisteminde oldukça özel yollardan iletilen, ama algılanması büyük ölçüde kişinin ruhsal yapısına ve geçmiş deneyimlerine bağlı olan, kişiye özgü, biyolojik bir uyarı işaretidir. Bu nedenle baş ağrısını anlayabilmek için, hem ağrıdan sorumlu olan mekanizmaları bilmek, hem de değişik genetik ve duygusal yapıdaki kişilerin aynı şiddetteki doku örselenmesine birbirlerinden oldukça farklı yarıtlar vereceğini göz önünde tutmak gerekir.

Baş ağrısına yol açan mekanizmalar. Baş ağrıları genellikle, başın içindeki ya da çevresindeki ağrıya duyarlı yapıların aşırı uyarılmasından ya da örselenmesinden ileri gelir. Bu ağrıya duyarlı yapıların bir bölümü kafatası boşluğunun içinde, bir bölümü ise kafatası boşluğunu çevreleyen ya da örten dış dokularda bulunur. Sık sık yinelenen baş ağrıları büyük ölçüde kafatası dışındaki yapılardan kaynaklanır.

Kafatası içindeki baş ağrılarının nedeni, genellikle beyin tabanındaki atardamarların yüksek ateş, akşamdan kalma sarhoşluk, ani ve şiddetli tansiyon yükselmesi gibi nedenlerle aşırı gerilmesi ya da menenjit ve beyin kanaması sonucunda bu damarların çevrelerindeki beyin zarı dokusuyla birlikte iltihaplanması ve kanamasıdır. Ayrıca tümörlerin ya da kafatası içindeki herhangi bir kütlenin büyük toplardamarlara ve başka dokulara (beyin dokusu ağrıya duyarlı değildir) basıncı yapması da kafatası içinde ağrıya neden olabilir. Genellikle birdenbire başlayan ve çok ender olarak bütün gün boyu süren bu ağrılar, hastanın duruş

biçimini değiştirmesiyle azalıp çoğalabilir. Beyin tümöründen kaynaklanan ağrıların çoğu, özellikle başlangıç dönemlerinde, başın yalnızca belirli bir bölgesinde hissedilir. Kafatası içindeki ağrı nedenleri, hemen her olguda, hekim muayenesiyle ya da laboratuvar incelemeleriyle saptanabilen başka bozukluklara da yol açar.

Kafatası dışındaki baş ağrıları başlıca altı nedenden kaynaklanır: 1) Başın dış yüzündeki dokuları besleyen kafatası dışı atardamarların genişlemesi ve gerilmesi. Migren ve ruhsal gerginlikten kaynaklanan baş ağrıının çoğu bu gruptandır. 2) Yüz, saçlı deri ve boyun çevresindeki iskelet kaslarının sürekli kasılması. Aşırı yorgunluğa, boyundaki ortopedik bozukluklara ve basit göz yorgunluklarına bağlı olan baş ağrıları ile ruhsal gerginlikten kaynaklanan bazı baş ağrıları bu gruba girer. 3) Burun, burun çevresi sinüsleri, göz, kulak, diş gibi organlardaki ağrıya duyarlı dokuların gerilmesi, iltihaplanması ya da yıkıma uğraması. Bu nedenlerden doğan baş ağrılarına, söz konusu hastalığın başka belirtileri de eklenir. 4) Çok kendine özgü ve belirli ağrı kalıpları olan bazı nevralleriler ve sinir iltihapları. 5) Kafatası boşluğu dışındaki dokuların doğrudan etkileyen yaralanma, enfeksiyon ya da tümör oluşumu. Kafaya vurulan ağır bir darbe sonucunda gelişen baş ağrısı, beyindeki kan pıhtılaşması gibi ciddi sorunların habercisi olabileceğinden, üzerinde titizlikle durulması gereken önemli bir belirtidir. 6) Kafatası atardamarlarının ender olarak görülen iltihaplı hastalıkları.

Baş ağrıının yüzde 90'ından fazlası, kafatası boşluğu dışındaki atardamarların gerilmesinden ya da yüz ve boyun kaslarının sürekli kasılı tutulmasından kaynaklanır; çoğu kez bu ağrılar, sinirlilik, kırılganlık, bulantı, bitkinlik ya da ruhsal çöküntü gibi duygusal rahatsızlıklara eşlik eder. Bu yüzden, gerek duygusal bozuklukların atardamar ve kaslarda birtakım değişikliklere yol açarak ağrıya neden olması, gerek ağrı duyusunun huzursuz ve sinirli kişilerde ek bir huzursuzluk ve tedirginlik olması nedeniyle kişinin yaşam biçimi ve duygusal durumu ağrının oluşmasında özel bir önem taşır. Genellikle, baş ağrısının gelişmesinde rol oynayan psikolojik etkenler, dokularda da ağrı verici bazı değişikliklere yol açar. Baş ağrısının, dokularda herhangi bir bozukluk olmaksızın ortaya çıkması oldukça enderdir.

Migren, damarlardan kaynaklanan baş ağrısına organizmadaki başka bozuklukların, örneğin vücuttaki su dengesinde ve otonom (yaşatkan) sinir sisteminde ortaya çıkan dönemsel değişikliklerin eşlik ettiği, nöbetler biçiminde gelişen bir rahatsızlıktır. Birdenbire başlayan bu şiddetli nöbetler her gün yinelenilebileceği gibi, yılda bir kez gelecek kadar seyrek de olabilir. Migrenli hastalarda, baş ağrısından bir saat kadar önce beliren ve kafatası içindeki bazı atardamarların büzülmesinden kaynaklandığı sanılan, flaş çakması gibi ani ışık parlamaları biçimindeki görsel yanılsamalar, görme yitimi, geçici konuşma ve hareket bozuklukları gibi tipik ön belirtiler gözlenir. İlkesel olarak 10-30 dakika içinde kaybolan bu belirtilerin ardından, şakatta ya da artkafa bölgesinde şiddetli, zonklamalı bir ağrı başlar. Ağrı, genellikle tek yanlı ancak bazı olgularda çift yanlı ya da bütün başı saracak biçimde yaygındır. Migren nöbetlerinde hastalar parlak ışıktan çok rahatsız olurlar; genellikle nöbet sırasında ya da hemen sonra bulantı ve kusma görülür. Bu ilk ağrının nedeni, kafatası boşluğu dışındaki atardamarlardan birinin ya da birkaçının genişlemesidir. Ağrı birkaç saatten fazla

sürerse, saçlı deri altı ve boyun kaslarında ağrılı yeni kasılmalar başlar. Nöbetler, başlangıç aşamasında damar büzücü ve ağrı kesici ilaçlarla hafifletilmezse, 12-24 saat kadar sürer.

Migrenin asıl nedeni bugün için tam anlamıyla açıklanabilmiş değildir. Ancak, hastalığın aile bireyleri arasında yaygın olarak görülmesi, başta otozomlarla aktarılan kalıtsal bir özellik olduğunu düşündürmektedir. Başka bir deyişle hastalık, cinsiyet kromozomları dışındaki herhangi bir kromozom aracılığıyla aktarılmakta ve bu özellik ile ilgili iki genden yalnızca birinin aktarılması yeterli olmaktadır. Zaman zaman bazı araştırmacılar migren ile alerji, sara ve başka hastalıklar arasında ilişki kurmaya çalışmışlardır da, getirdikleri kanıtlar yeterli olamamıştır. Sinir uyarılarının beyindeki iletiminde rol oynayan serotonin adındaki kimyasal aracının yeterli ya da yetersiz salgılanmasıyla migren arasında bağlantı kuran pek çok çalışma yapılmıştır. Ne var ki, migrenli hastalarda gözlenen kimyasal değişikliklerin niteliği her zaman aynı değildir. Bu nedenle araştırma sonuçları, nöbetler sırasında hastaya damar büzücü ve ağrı kesici ilaçların verilmesine, nöbetler arasındaki dönemlerde de psikolojik rehberlikle yardımcı olunmasına dayanan klasik tedavi yöntemlerine henüz bir değişiklik getirememiştir. Genel bir tanımla, migrenli hastalar kusursuz arayan, kendini aşırı zorlayan, çok çalışkan ve katı kişilerdir. Hemen hepsi kendileri için neredeyse olanaksız denebilecek kadar yüksek standartlar belirler, çoğu kez başkalarından da aynı düzeyi beklerler. Bu hastalara yol göstererek, bu duygularının farkına varmaları ve kendi üzerlerinde yaratıkları bitkinlik ve kırılganlığı görmeleri sağlandığında, genellikle bu kişiler yaşama daha gerçekçi bir biçimde yaklaşabilirler ve migren nöbetlerinin arası giderek uzamaya başlar.

Migrenle yakından ilişkili bir başka rahatsızlık da, Horton sendromu olarak bilinen ani baş ağrılarıdır. Erkeklerde daha sık görülen bu hastalık genellikle 30-60 yaş arasında ortaya çıkar. Alında ve gözlerin arasında şiddetli ve zonklamalı bir ağrı biçiminde birdenbire başlayan nöbetler sırasında genellikle göz yaşarması ve burun akıntısı da görülür. Ağrı nöbetlerinin her biri genellikle iki saatten uzun sürmez, ama günlük, haftalık ya da aylık dönemler halinde sık sık yinelenir. Görünür hiçbir neden olmasına karşın, ağrının başlangıcı da sonu erşi de aynı derecede anidir. Hasta, yeni bir ağrı nöbetine kadar aylarca, hatta yıllarca herhangi bir rahatsızlık duymadan yaşayabilir. Alkol alınması nöbetlerin başlamasına yol açmazsa da, nöbet sırasında alındığında baş ağrısını artırabilir.

Baş ağrısının tıbbi önemi. Baş ağrısına yol açan nedenler, önemsiz bir duygusal rahatsızlıktan, beyin tümörü gibi ciddi hastalıklara kadar uzanabildiğinden, baş ağrısının tıbbi açıdan önemi de her olguya göre değişir. Yeni başlayan, gelişme biçimi ve şiddeti öncekilerden farklı olan baş ağrıının, mutlaka yakın ve dikkatli bir gözetimle tıbbi açıdan değerlendirilmesi gerekir.

baş dönmesi, kişinin, kendisi duran iken çevresindeki cisimlerin döndüğü ya da çevresi duran iken kendisinin döndüğü duyguna kupılması. Baş dönmesine genellikle denge yitimi, göz kararması, sersemleme ve bilinç bulanıklığı, çok şiddetli olduğunda ayrıca bulantı ve kusma eşlik eder.

Pilotlarda ve dalgıçlarda baş dönmesi çok sık görülür; bunun nedeni, görev yaptıkları ortamlarda hareketlerinin yönünü saptamaya yarayacak belirleme noktalarının bulun-

mamasıdır. Yönelme bozukluğundan kaynaklanan yanılsamalar, baş dönmesinin belki de en tehlikeli sonuçlarından biridir; örneğin bir pilot alçalırken yükselmekte olduğunu ya da düz bir doğrultuda ilerlerken sağa saptığını sanabilir.

Bazen yaralanmalar da baş dönmesine yol açabilir; örneğin kulak zarı delindiğinde, kulakın içine dolan havanın ya da suyun sıcaklığı genellikle vücut sıcaklığından farklı olduğu için, havanın ya da suyun sıcaklığı içkulakın sıcaklığına eşit oluncaya değin genellikle hafif bir sersemleme ve baş dönmesi görülür.

baş vergisi (Osmanlı Devleti) bak. cizye

baş vergisi. HEAD TAX ya da POLL TAX olarak da bilinir, her bireyden (ya da "baş"tan) aynı miktarda alınan zorunlu vergi. Çok farklı gelire ve servete sahip kesimleri eşitsiz biçimde etkilediği için, geniş halk yığınlarıncaya tepkiyle karşılandı çok olmuştur. İngiliz tarihindeki baş vergileri arasında en ünlüsü 1380'de konanıydı. Bu vergi 1381'de Wat Tyler önderliğindeki köylü ayaklanmasının ana nedeni oldu.

ABD'de baş vergisi tartışmaları büyük ölçüde bu verginin Güney eyaletlerinde oy kullanmanın önkoşulu olarak konması noktasında yoğunlaştı. Bu verginin konmasının temelinde 1880 ve 1890'larda kırsal kesimde yaşanan huzursuzluklar yatmaktaydı. Batı'da ve Güney'de düşük gelirli çiftçilerin partisi olarak ortaya çıkan Halk Partisi, İç Savaş'ı (1861-65) izleyen Yeniden İnşa dönemi sonrasında Demokratların bu bölgelerde karşılaştıkları tek ciddi rakip haline geldi. Partiler arasındaki rekabetin yoğunluğu her iki partiyi de, Siyahların politikaya çekmeye ve oylarını kazanmak için mücadele etmeye yöneltti. Halk Partisi'nin yenilgiye uğramasından sonra, Demokratlar eyalet anayasalarında değişiklik yapma ya da oy hakkını kısıtlayıcı önlemleri içeren yeni anayasa tasarıları hazırlama yoluna gittiler. Baş vergisi de bu önlemlerden biriydi. Bu verginin amacı Siyahların oy hakkını kısıtlamak ve bir ölçüde de Halk Partisi'nin belkemiğini oluşturan yoksul beyazların siyasal gücünü kırmaktı.

Baş vergisi Güney eyaletlerinde değişik koşullarla 20. yüzyıla değin varlığını sürdürdü. Bazı eyaletler bu vergiyi I. Dünya Savaşı sonrasında kaldırırken, ötekiler korudular. 1964'te yürürlüğe giren Anayasa'nın 24. Ek Maddesi ile bu verginin federal seçimlerde oy hakkını kısıtlama amacıyla kullanılmasının anayasaya aykırı olduğu açıklandı. 1966'da Yüksek Mahkeme daha da ileriye giderek, 14. Ek Madde'de yer alan "eşit koruma" hükmü dolayısıyla, eyalet seçimlerinde ve yerel seçimlerde oy kullanmanın ön koşulu olarak eyaletlerin baş vergisi koymayacağı hükmüne vardı.

İngiltere'de 1980'li yılların bitimine doğru Margaret Thatcher'in(*) başkanlığını yaptığı son Muhafazakâr hükümetin yerel yönetimlerin gelir toplama tarzını değiştirerek *community charge* adı altında bir çeşit baş vergisi koyması yaygın tepkilere yol açtı ve Thatcher'in yerini John Major'a bırakarak politikadan çekilmesini hızlandıran etkenlerden biri oldu.

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerden alınan cizye(*), başlıca baş vergisini oluşturuyordu.

Başak, Latince *virgo*, burçlar kuşağında, Aslan ile Terazi arasında yer alan takımyıldız. Açılımı (Yer'deki boylama karşılık düşen gökküre koordinatı) yaklaşık 13 saat, yükselimi (gök ekvatorundan açılacak uzaklığı) 2° güneydir. En parlak (α) yıldızı olan

Başakçı (*Alpha Virginis*) birinci kadir-dendir.

Astrolojide altıncı burç olan Başak'ın yaklaşık 23 Ağustos ile yaklaşık 23 Eylül arasındaki dönemi etkisi altında tuttuğuna inanılır. Bu burcun simgesi olan ve elinde bir demet buğday başağı taşıyan genç kız

Başak, bir Dua Saati Kitabı'ndan, y. 1475; Pierpont Morgan Kütüphanesi, New York
Pierpont Morgan Library, New York, the Glazer Collection

da, ya Babililerin ve Asurluların tanrıçası İştar gibi bir bereket tanrıçasıyla ya da Yunan mitolojisindeki Persephone gibi bir hasat bakiresiyle özdeşleştirilir.

Başak A Gökadası (katalog numaraları M87 ve NGC4486), *VIRGO* A GÖKADASI olarak da bilinir, Başak takımyıldızında yer alan, elips biçimindeki dev gökada. Başak kümesini oluşturan binlerce gökada sistemi içinde bilinen en güçlü radyo enerji kaynağıdır. Bu gökadanın aynı zamanda güçlü bir X ışını kaynağı olması, her yanının çok sıcak gazlarla kuşatılmış olduğu düşüncesini aklı getirir. Gökadanın çekirdeğinden ışıklı bir gaz püskürtüsü yayılır. Gerek bu püskürtünün, gerek çekirdeğin senkrotron ışınım (magnetik alanlarda ivme kazanarak ışık hızına yakın hızlarda hareket eden yüklü parçacıklardan yayılan ve ısılmıyormuş) yaydığı sanılmaktadır. Başak A Gökadası Yer'den yaklaşık 20 milyon parsek uzaklıktadır.

Başakçı, Latince *SPICA*, eskiden *SUNBULE*, burçlar kuşağındaki Başak takımyıldızının en parlak (α) yıldızı (*Alpha Virginis*). 0,96'lık görünür kadriyle gökyüzünün en parlak 15 yıldızından biridir. Yer'den yaklaşık 270 ışık yılı uzakta, mavimsi bir yıldız olan Başakçı'nın, biri birinci, öbürü üçüncü kadirde iki bileşenden oluşmuş bir çiftyıldız olduğu spektroskopik ölçümleriyle saptanmıştır.

Başan, Eski Ahit'te sık sık adı geçen ve Roma İmparatorluğu döneminde önem kazanan ülke. Büyük bölümü Suriye'nin bugünkü Dera valiliğinin (*muhafaza*) topraklarıyla örtüşüyordu. İlkçağda üç bölgeden oluşan Doğu Filistin'in en kuzeyindeki ülkeydi. Uçsuz bucaksız çayırları ve gür ormanları dolayısıyla Eski Ahit'te Başan adı bir mesel gibi kullanılırdı. Yeni Ahit döneminde ise Başan, Roma İmparatorluğu'nun büyük tahıl depolarından biri olmuştu. Eski Ahit'e göre önemli kentleri Astarot, Edrei, Golan ve Salha'ydı. Bostra (Yunanca Bosorra, bugün Busrû's-Şam) ise önemli bir Nebati ve Roma kentiydi.

İsrailoğulları, Başan kralı Og'u sınır kenti Edrei'de yenilgiye uğrattılar (Sayılar 21:33 vd) ve kralın topraklarının yansını Manasse-oğullarına verdiler. İÖ 84-81 arasında Ba-

şan, Yahuda eyaletinin Romalı valisi Alexander Jannaeus'un yönetimi altındaydı; ama doğudaki topraklar Nebatilere geçti. İÖ 64'te Romalıların Nebatileri güneye doğru sürmesiyle Bostra ve Salha Nebatilerin kuzeydeki uç kentleri haline geldi. Roma imparatoru Augustus, Başan'ın yönetimini Büyük Herodes'e verdi. İS 106'da Traianus, tüm Nebati Krallığı'nı imparatorluğa katınca, merkezi Bostra olan Arabistan Eyaleti(*) oluştu. Bostra, sonunda Havran bölgesinin kilise merkezi oldu; ticari önem bakımından Şam'ın hemen ardından geliyordu. Şam İS 635'te Müslümanların eline geçince Başan da eski önemini yitirdi.

Başar, Ahmet Hamdi (d. 1897, İstanbul - ö. 22 Haziran 1971, İstanbul), Türkiye'de devletin koruyuculuğunda milli burjuvazi yaratılmasını savunan iktisatçı, siyaset adamı ve gazeteci.

İstanbul'da Darülfünun Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nü bitirdi (1919). Öğrencilik yıllarında siyasete anılarak Ahali İktisat Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı (Kasım 1918) ve genel sekreterliğini üstlendi. Aynı zamanda öğretmenlik yaptı; bir süre Türk Ocakları, Muallimler Cemiyeti gibi kuruluşlarda çalıştı. 1921'de önce aylık, sonra haftalık olarak *Türkiye İktisat Mecmuası*'nı çıkarmaya başladı. Ertesi yıl İstanbul'da Milli Türk Ticaret Birliği'nin kurulmasına öncülük etti. 1923'te birlik adına İzmir İktisat Kongresi'ne katıldı. 1925'te İstanbul Liman Şirketi'ni kurdu ve 1934'e değin bu şirketin genel müdürlüğünü yaptı.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanmasından sonra Mustafa Kemal'in yaptığı üç aylık yurt gezisinde ona danışmanlık etti. Bu döneme ilişkin anılarını daha sonra *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye* (1945) adıyla yayımladı. Bu sırada Mustafa Kemal'e sunmak üzere dünya ekonomik bunalımına karşı alınmasını gerekli gördüğü önlemleri içeren bir rapor hazırladı. Daha sonra bunu genişleterek *İktisadi Devletçilik* (1931-33, 2 cilt) adıyla yayımladı. 1930'ların devletçilik ve liberalizm tartışmalarına katı-

Ahmet Hamdi Başar
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

lan Başar, Kadrocuların devletçilik anlayışını, emredici biçimde yön vermek isteyen "idari devletçilik" olarak nitelirdi. Buna karşı, üretim araçlarının devletin mülkiyetinden çok, bireysel mülkiyetin elinde olacağı, devletin yalnızca koruyucu bir rol üstleneceği "İktisadi devletçilik" görüşünü savundu. Tüketim kooperatifiçiliği düşüncesini yeniden ortaya attı ve kalkınmada önemli bir işlevi olduğuna inandığı bu konuyla ilgili görüşlerini, çıkardığı *Koopera-*

ıf adlı dergide yayımlandı. 1944'te *Barış Dünyası*(*) adlı aylık dergiyi çıkarmaya başladı ve derginin yayımını aralıklı olarak yaşının sonuna değin sürdürdü.

1945'te üyesi olduğu Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa ederek çok partili döneme geçiş sırasında bir süre Demokrat Parti'nin (DP) kuruluş çalışmalarına katıldı; ama partinin programına ilişkin görüş ayrılığı nedeniyle bu çalışmalardan çekildi. 1947'de İstanbul Tüccar Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı ve genel sekreterliğini üstlendi. İzmir İktisat Kongresi'nden sonra ilk kez Türkiye çapında bir iktisat kongresinin toplanmasını sağladı (1948). 1950'de DP'den İstanbul milletvekili seçildi. Ama DP'nin izlediği siyaset, görüşlerine ters düşünce 16 Aralık 1953'te partiden istifa etti. DP'ye karşı yeni bir muhalefet partisi kurmaya çalıştı. Bunda başarılı olamayınca 1957'den sonra belirli ilkeler çevresinde toplanmış bir muhalefet cephesi oluşturma yolunda girişimlerde bulundu. 27 Mayıs'tan sonra kısa bir süre Milli Birlik Komitesi'ne danışmanlık etti.

İstanbul Limanı (1929), *Para ve İnkılap* (1936), *Değişen Dünya* (1941), *Bir Medeniyetin Sonu* (1942), *Davalarımız* (1943), *Hürriyet Buhranı* (1946), *Demokrasi Buhranları* (1956), *Demokrasi Yolunda Nereye Gidiyoruz* (1959), *Yaşadığımız Devrin İçyüzü* (1960) başlıca yapıtlarıdır.

Başar, Şükûfe Nihal (d. 1896, İstanbul - ö. 24 Eylül 1973, İstanbul), Cumhuriyet dönemi Türk şairlerinden. Eczacı Miralay Ahmed Bey'in kızıdır. Babasının görevi

Şükûfe Nihal Başar
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

nedeniyle çocukluğu Anadolu'da geçti. 1919'da İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nü bitirdi, 1953'te emekli oluncaya değin İstanbul ilselerinde tarih, coğrafya ve edebiyat öğretmenliği yaptı.

Mütareke yıllarında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde görev aldı. İlk şiirlerini aruzla yazdı. Daha sonra Milli Edebiyat akımına katıldı ve hececi oldu. Bu değişime dil ve biçim öğelerinin yanı sıra, içerik olarak da şiirine yansdı. Böylece Şükûfe Nihal kadınca duyguların ağır bastığı (*Yıldızlar ve Gölge*, 1919) bir şiirden uzaklaşarak yurttaşça bir tavra (*Su*, 1933) yöneldi. Yedi şiir kitabından başka öykü (*Tevekkülün Cezası*, 1928) ve romanlar da (*Renksiz İstirap*, 1928; *Yakut Kayalar*, 1931; *Çölde Sabah Oluşur*, 1951) yayımlandı. Ölümünden sonra *Şükûfe Nihal / Şiirler* (1975) adıyla şiirlerinden seçmeleri içeren bir kitabı yayımlandı.

Başaran, Mehmet (d. 1926, Ceylanköyü, Lüleburgaz), şair, roman ve öykü yazarı. Keçiçepe Köy Enstitüsü'nü ve Hasanoglan Yüksek Köy Enstitüsü'nü bitirdi (1946). Askerliğini yaparken bir grup köy enstitülü arkadaşıyla birlikte Yedeksubay Oku-

Başaran
Ara Güler

lu'ndan çavuşa çıkarıldı. 1979'da emekli oluncaya değin öğretmenlik yaptı. Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın kuruluş çalışmalarına katıldı, Marmara Bölgesi temsilciliğini üstlendi. Çeşitli ansiklopedilerde çalıştı. 1950'ler ve 1960'larda güçlenen köy edebiyatı hareketinin şiirdeki önde gelen temsilcilerinden biri oldu. Toplum düşüncesini didaktizmle düşmeden yapıtlarına sındırdı. *Ahlar Ağacı* (1953), *Nisan Haritası* (1960) adlı şiir kitaplarında direnme ve umut temalarını iç içe geliştirdi. Aynı temalar, gözlem ve deneyimleriyle bütünleşmiş olarak *Aç Harmanı* (1962), *Zeytin Ülkesi* (1964), *Sürgünler* (1970) gibi öykü kitaplarında; 1979 Orhan Kemal Roman Armağanı'nı alan *Mehmetçik Memet*'te de (1978) görülür. Başaran, *Elif Diye Bir Türkü* (1976) ile 1970 TRT Sanat Ödülleri Yarışması başarı ödülünü kazanmış, denemeler (*Çanğımı Yitirdiğim Tarla*, 1955; *Tonguç Yolu*, 1974; *Giz Kokan Suskunluk*, 1991), anı (*Sabahattin Eyuboğlu ve Köy Enstitüleri*, 1990) ve çocuk kitapları da yayımlamıştır. *Gök Ekin* (1975), *Meşe Seli* (1982), *Sis Dağının Başında Borana Bak Borana* (1990) anılması gereken öteki şiir kitaplarıdır.

başatlık, genetikte, aynı kalıtsal özellikten sorumlu olan bir gen çiftindeki (alel genler) genlerden birinin öbüründen daha baskın ve etkili olması. Başatlık, ilk kez 19. yüzyılın ikinci yansında, Avusturyalı biyoloji bilgini Gregor Mendel'in kısa ve uzun, düzgün yuvarlak ve buruşuk taneli gibi tam karşı özellikler gösteren bezelyeler üzerinde yaptığı deneyler sonucunda ortaya attığı bir kavramdır. Mendel, her bitkide aynı özellik için iki ayrı "birim" bulunduğunu, sonradan gen adı verilen ve üreme mekanizmasıyla kuşaktan kuşağa geçen bu birimlerden birinin öbürüne baskın çıkarak, taşıdığı özelliği yeni bitkiye aktardığını açıklamıştı. Buna göre, bitkinin uzun olmasını sağlayan bir *T* geni ile kısa olmasını sağlayan bir *t* geninden oluşmuş *Tt* alel çiftini taşıyan bir bezelye bitkisi, *TT* alellerini taşıyan başka bir bezelyeyle aynı yüksekliğe erişebiliyorsa, bitkinin uzunluğundan sorumlu olan *T* aleli tam başattır. Eğer *Tt* alelini taşıyan bir bitki *TT* bitkisinden kısa, ama *tt* bitkisinden uzunsa, *T*'nin tam olmayan ya da kısmi başatlığı söz konusudur; bu durumda *T*'nin etkili *t*'nininkinden daha baskındır, ama çekinik olan *t*'nin varlığını tam olarak engellemez. Ayrıca bak. çekiniklik.

başbakan, parlamenter sistemle yönetilen ülkelerde yürütme gücünün başı. Başba-

kanlar genelde törensel ya da sembolik yetkiler taşıyan devlet başkanının altında görev yaparlar; bazı durumlarda devlet başkanının doğrudan başbakanlık görevini üstlendiği de olur. Başbakanlık unvanı Fransa'da Kardinal Richelieu'nün 1624'te *principal (premier) ministre* olarak tanınmasıyla doğmuştur. Ama bu makamın parlamentoya dayalı hükümet başkanlığı biçimindeki asıl gelişmesi İngiltere'de olmuştur.

İngiltere. 18. yüzyıl öncesinde, güçlü ve önemli hükümet üyeleri zaman zaman kabine içinde üstün bir konum kazanmakla birlikte, genelde yürütme başkanlığı yetkisi hükümdar ile kabinenin çeşitli üyeleri arasında paylaşıldı. 1. George'un 1717'de kabine toplantılarına katılmamaya başlamasıyla doğan boşluğu tek kişinin doldurması zorunlu hale geldi ve kabineye başkanlık eden kişi zamanla başbakan (*prime minister*) olarak benimsendi. Genellikle ilk başbakan olarak kabul edilen Sir Robert Walpole, uzun görev dönemi içinde (1721-42) başbakanlığın birçok özelliklerini geliştirdi. Kabineye tam anlamıyla egemen olan Walpole, bakanları parti ilkelerine uymaya zorlayarak muhaliflerini görevden aldırdı ve kralın yönetsel atamalara karşınmasını sağladı; tam anlamıyla olmasa bile Avam Kamarası'nda çoğunluğa dayanmayı başardı. Walpole'un 1742'de başbakanlıktan alınmasından sonra, bu makamın daha fazla gelişmesine fırsat verilmedi. Walpole'un başladığı işi William Pitt (Genç) tamamladı. Pitt uzun süre iktidarda kalarak (1783-1801, 1804-06) halkın bu makama alışmasını ve başbakanın krala en yakın kişi olarak çeşitli bakanlıkların çalışmalarını denetleme ve eşgüdüm içinde yürütme görevini üstlenmesini sağladı. Başbakanlık, Pitt'in 19. yüzyıldaki ardıllarının yönetimi altında, bugün İngiltere'de ve öteki birçok parlamenter demokraside taşıdığı işlevleri ve niteliği kazandı.

İngiltere'de başbakan günümüzde de hükümdarca atanır. Ama bu atama, başbakanın belirlenmesi sürecinde biçimsel bir işlemden öteye gitmez. Yasaları parlamentodan en kolay geçirebilecek kişinin başbakanlığı üstlenmesi istendiğinden, bu görev genellikle çoğunluk partisinin seçimle gelmiş başkanı getirilir. Başbakanın Avam Kamarası üyelerinden seçilmesi kuralı 1923'te kesin olarak benimsenmiştir.

Başbakan yönetim kadrolarını belirleme konusunda önemli yetkilerle donatılmıştır. Yüzlerce bakanlık ve diplomasi görevlisini tek başına atamanın dışında, Anglikan Kilisesi'nin bazı görevlerini ve çok sayıda paye ile nişanı kendi belirleyeceği kişilere verme yetkisi vardır. Hükümetin izleyeceği politikaları belirlemeye son sözü söyleyen kişidir. Kabine toplantılarındaki bütün kararlar onun onayından geçmelidir. En üst yargı organı olan Yüksek Adalet Divanı dışındaki yüksek mahkeme yargıçlarını da doğrudan başbakan atar. Gerekli yasal düzenlemeleri Avam Kamarası'ndan geçirmediği zaman, genel seçimlere gidilebilmesi için hükümdardan meclisi feshetmesini isteyebilir. Hükümdarın böyle bir öneriyi kabul etmemesi gibi bir olaya 19. yüzyıldan beri rastlanmamıştır. Bu nedenle meclisin feshi, başbakanın parlamentoya ve hatta kendi partisine karşı kullanabildiği en güçlü silahlardan bindir. Downing Caddesi'ndeki 10 No'lu ev, resmi konut olarak başbakana ayrılmıştır; ayrıca dilediğinde Buckinghamshire'daki Chequers adlı malikânedede oturabilir.

İngiliz Uluslar Topluluğu'na bağlı ülkeler. İngiliz başbakanlık sistemi, İngiliz Uluslar Topluluğu'na üye devletlerdeki başbakanlık makamına da örnek olmuştur. Bu

ülkelerdeki evrim, Büyük Britanya'dakine benzer bir gelişme çizgisi göstermiştir. Kanada'da başbakanlık sorumlu hükümetin gelişimiyle birlikte ortaya çıktı. Sir Allan Napier McNab (1854-56) genellikle ilk Kanada başbakanı olarak kabul edilir, ama bu makamın açıkça yerleşmesi federasyon sonrasına rastlar. Bu yoldan göreve gelen ilk başbakan John Alexander Macdonald (1867-73) oldu. Avustralya'da başbakanlık makamının gelişimi federasyonun kurulduğu 1900'e doğru tamamlandı. 1901'de Edmund Barton yeni Avustralya Uluslar Topluluğu'nun ilk başbakanı oldu. Hindistan'da 1935 tarihli Hindistan Yönetimi Yasası uyarınca 1937'de yapılan seçimler sonunda, 11 eyalette başbakanların yönetiminde kabine kuruldu. 1947'de tam bağımsızlık sağlandığında Jawaharlal Nehru Hindistan'ın, Liyakat Ali Han ise Pakistan'ın ilk başbakanı oldu. Benzer gelişmeler, İngiliz Uluslar Topluluğu'nun bağımsızlığa kavuşan öteki yerlerinde de görüldü.

Kara Avrupası. Yürütme başkanlığı konusunda farklı geleneklere sahip öteki ülkelere İngiltere'den aktarılan başbakanlık makamı, yetki ve sorumluluklar açısından çeşitli değişikliklere uğradı. İskandinav ve Benelüks ülkeleri gibi meşrutî hükümdarlıkların korunduğu yerlerde İngiliz örneğine en yakın biçim benimsendi.

Başbakanın (*président du conseil des ministres*) yetkilerinin çeşitli anayasalarda değişiklik geçirdiği Fransa'da, başbakanlık ilk kez Üçüncü Cumhuriyet'te (1870-1940) birincil önem kazandı. Bu sistemde bir devlet başkanı meşrutî hükümdarın geçmişte oynadığı rolü üstlenirken, başbakana da İngiliz örneğindeki benzer işlevler yüklendi. Aslında Georges Clemenceau gibi bazı seçkin istisnalar dışında, bu dönemin başbakanları yürütmeyi yönlendirme konusunda zayıf kaldılar. Görev süreleri de hep belirsiz ve kısa oldu. Yetmiş yıl içinde 50'den fazla başbakan görev yaptı. Dördüncü Cumhuriyet (1946-58), başbakanın yönetimdeki yerini az da olsa güçlendirmekle birlikte, hükümetlere daha istikrarlı bir yapı kazandırmada konusunda hiçbir şey yapmadı. 1958'de ilan edilen Beşinci Cumhuriyet, parlamentoyu zayıflatarak ve başbakanı ikincil bir konuma iterek, cumhurbaşkanlığını büyük ölçüde güçlendirdi. Günümüzde başbakan hükümetin günlük yönetim işlerinden sorumludur; yürütme ve siyaset oluşturmaya ilişkin yetkilerinin çoğu cumhurbaşkanına geçmiş durumdadır.

İtalya'da ilk başbakan (*primo* ya da *ministro*) Kont Camillo di Cavour oldu. Ondan önce Piemonte'de 1848 Anayasası altında ilk başbakanlığı yapan Marchese D'Azeglio da ilk örnek sayılabilir. Ülkenin siyasal bölünmüşlüğü ve parlamentodaki parti gruplarının oynadığı, İtalyan başbakanlarının ağırlıklı olarak krallığın desteğine bağımlı olmasına yol açtı. Görev süreleri de hep kısa oldu. 1860'tan faşizmin iktidara geldiği 1922'ye değin 38 başbakan değişti. 1947'de yapılan yeni İtalyan Anayasası daha istikrarlı hükümetleri ve daha güçlü başbakanları olanaklı kılan bir sistem getirmiştir.

Almanya'da başbakana şansölye (*Kanzler*) denir. İmparatorluk döneminde (1871-1918), başbakanlar öteki bakanlara göre çok daha üstün yetkiler taşımakla birlikte her zaman imparatora bağımlıydılar. Weimar Cumhuriyeti'ndeki (1919-33) konumları daha da zayıftı; kabine kararları çoğunluk oyuyla alınırdı ve bakanlıklar koalisyonu oluşturan partilerin yönergeleri doğrultusunda dağıtılırdı. 1949 tarihli Almanya Federal Cumhuriyeti Temel Yasası (*Grundgesetz*) başbakanı güçlendirecek açık önlemler

getirdi. Bu durum ilk başbakan Konrad Adenauer'un (1949-63) güçlü kişiliğiyle birleşince, başbakanlık daha başlangıçta etkili bir yapı kazandı. Adenauer'dan sonraki başbakanlar da dış ve iç işlerin yürütülmesinden sorumlu güçlü yürütme başkanları olarak görev yaptılar.

Japonya. Japonya'da da Almanya Federal Cumhuriyeti'ndekine benzer bir durum görülür. Başbakan (*son daijin*), anayasa uyarınca, bütün yürütme erkini denetim ve gözetim altında tutar; bütün yasaların ve kabine kararlarının onun imzasını taşıması gerekir. Bu bakımdan kabine üyeleri temelde başbakanlık otoritesinin birer uzantısı durumundadır. İmparator, başbakanı parlamentonun (*Kokkai*) alt meclisinin üyeleri arasından ve bu organın önerisi üzerine seçer. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana başbakanlığa hep çoğunluk partisi önder getirilmiştir.

Türkiye. Osmanlı döneminde devlet işlerinin yürütülmesinde padişaha yardımcı olan vezir(*) ve sadrazam(*) gibi görevliler temsili sistemdekine benzer sorumluluk ve yetkiler taşıyorlardı. Kanun-ı Esasî (1876) ile oluşturulan sadrazam (başvekil) başkanlığındaki heyet-i vükela, ancak 1909'daki değişikliklerle Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu olan ve yürütme gücünü elinde tutan bir organ haline geldi. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile kurulan "meclis hükümeti"nde başvekil meclisin belirlediği programı yürüten bir memur konumundaydı. Türkiye'de parlamenter sisteme ve modern anlamda başbakanlık makamına cumhuriyetin ilanıyla geçildi. TBMM hükümetinin kurulduğu 23 Nisan 1920'den başlayarak hükümet başkanına icra vekilleri heyeti reisi denirken, 1924 Anayasası'yla başvekil unvanı verildi. 1945'te de anayasanın Türkçeleştirilmesi üzerine başvekil sözcüğü başbakana dönüştürüldü. 1952'de eski anayasa diline dönülünce 1952-60 arasında başvekil yeniden kullanılır oldu. 1961 ve 1982 anayasalarında ise başbakan sözcüğü benimsendi.

II. Mahmud, Batı devletlerindeki geniş yetkili başvekillik kurumlarından esinlenerek, 30 Mart 1838'de Sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşa'ya başvekil unvanını verdi; sadarete bağlı birimlerde de bazı yenilikleri öngördü. Amacı, sadrazamlığın siyasette belirleyici ve uygulayıcı bir devlet organı olmasını sağlamaktı. II. Mahmud'un ölümünden sonra, Abdülmecid'in 3 Temmuz 1839'da bu göreve atadığı Koca Hüseyin Paşa, yeniden sadrazam unvanını aldı. Ama Tanzimat dönemi boyunca sadaretin kurumlaşmasına yönelik çabalar sürdürüldü. II. Abdülhamid, 1878'de art arda altı sadrazam değiştirerek iç ve dış bunalımları aşmayı denerken, Ahmed Vefik Paşa ile (4 Şubat - 18 Nisan 1878) Mehmed Sadık Paşa'nın (18 Nisan - 28 Mayıs 1878) atama hattı-ı hümayunlarında başvekil deyimine özellikle yer verdi. Böylece, elinde tuttuğu bütün yetkilerin sorumluluğundan uzak kalmayı düşünmüştü. 28 Mayıs 1878'de beşinci kez sadarete getirilen Mütercim Rüsdî Paşa, yeniden sadrazam unvanını aldı. 1879-82 arasında da Ahmed Anfi, Küçük Said, Kadri, Abdurrahman Nureddin ve Ahmed Vefik paşalar, kısa aralıklarla başvekil unvanı ile sadarete getirildiler. Bu dönemlerde başvekil, sözcük anlamı dışında sadrazamdan farklı değildi.

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre cumhurbaşkanının meclis üyeleri arasından atadığı başvekil, eşitler arasında birinci (*primus inter pares*) görünümlünde olmakla birlikte, vekillerin atamasında birinci derecede söz sahibi olma ve vekiller heyetine başkanlık etme yetkisiyle görece bir üstünlük taşıyordu. Hükümetin genel siyasetini belirleme, vekiller arasında çıkabilecek

uyuşmazlıkları çözme, eşgüdümü sağlama ve gerektiğinde vekilleri görevden alma gibi yetkileri ise uygulamada kazandı. Benimsenen sistem henüz meclis hükümeti ağırlıklı olduğundan, başvekilin siyasal sorumluluk üstlenerek meclisten güvenoyu isteme ve bu yolla meclise iradesini kabul ettirme yetkisi yoktu.

1961 Anayasası ile konumu daha da güçlenen başbakana meclis üyeleri dışından bakan seçebilme olanağı verildi. Bakanlar Kurulu'nun başkanı olarak bakanlıklar arasında işbirliğini sağlama ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetme yetkisi yasal olarak düzenlendi. Anayasada yer almayan, bakanları görevden alma yetkisini ise parti disiplini yoluyla fiilen kullanma olanağına kavuştu. Meclisten güvenoyu isteme mekanizması getirilmekle birlikte, fesih yoluyla seçime gidilmesi çok zor bir süreçle bağlandı.

1982 Anayasası'nın 1961 sistemine getirdiği en önemli yeniliklerden birisi, başbakanın önerisi üzerine cumhurbaşkanınca bakanların görevlerine son verilebilmesidir. Buna bağlı olarak başbakan, bakanların görevlerini anayasa ve yasalara uygun olarak yerine getirmelennin gözetmek ve düzenleyici önlem almak yükümlülüğünü taşır. Başbakanın görevi ölüm, mahkûmiyet, kısıtlama, üyelikle bağdaşmayan görev kabul etme ve istifa halleri dışında, meclisten güvensizlik oyu alması ya da ceza sorumluluk mekanizmasının işlenmesi sonucu Yüce Divan'a gönderilmesi durumunda sona erer. 1982 Anayasası'nda seçimlerin yenilenmesini isteme yetkisi salt cumhurbaşkanına verilmiştir.

Başbakanlık Köşkü, mimar Seyfi Arkan'ın 1930'larda Ankara'da gerçekleştirdiği yapı. Ayrıca bak. Arkan, Seyfi.

Başbakanlık Kupası, futbolda 1944'ten 1980'e değin değişik tüzüklerle, tek karşıla- ma ilkesine dayalı olarak düzenlenen kupa maçı.

1944'te Başbakan Şükrü Saracoğlu tarafından başlatıldı. Düzensiz aralıklarla 1950'ye değin Türkiye şampiyonu ile milli kûme şampiyonu arasında oynanan kupa, 1950-66 arasında düzenlenmedi. 1966'da değişiklik yapılarak Türkiye 2. ligi şampiyonu ile Türkiye amatör kûme şampiyonu arasında oynandı. Daha sonra yapılan yeni bir statü değişikliğiyle 1970-71 sezonundan 1980'e değin Türkiye 1. ligi ikincisiyle Türkiye Kupası finalisti arasında oynandı. 1980'den sonra düzenlenmedi.

Başbakanlık Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu'nun sekretarya hizmetlerini yürütmek amacıyla 17 Mart 1984'te, Başbakanlık'a bağlı olarak oluşturulan kuruluş.

İstikrarlı ve güvenilir gelir sağlama yoluyla tasarrufları özendirerek, yaratılacak ek finansman kaynakları ile kamu yatırımlarını hızla gerçekleştirmek amacıyla, 29 Şubat 1984 tarihli Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun'a dayanılarak TC Merkez Bankası'nda bir Kamu Ortaklığı Fonu oluşturuldu. Fonun kullanım alanlarının saptanması ve kullanılması ile ilgili bütün işlemler de gene aynı yasa uyarınca kurulan Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu'na bırakıldı.

Kurulan sekretarya hizmetlerini görmek üzere kurulan Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı'nın görevleri ise, alınan kararların hızla uygulanmasını sağla-

mak, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı fonlarını yönetmek, gerektiğinde her çeşit araştırma, proje ve taahhüt işlemlerinin sözleşmeyle yapılmasını düzenlemek, yasalar ve mevzuatla verilen görevleri yapmak biçiminde belirlendi.

Başbakanlık Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi 1991'de Toplu Konut İdaresi ve Kamu Ortaklığı İdaresi olarak ikiye ayrıldı. Her iki idarenin başkanı da müşterek kararname ile atanır ve yönetimlerindeki personel 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na bağlıdır. Başkanlıkların üst düzey yönetici kadrolarında ise sözleşmeli personel çalıştırılabilir. Başkanlıkların bütçeleri fonlardan sağlanır ve fonların yüzde 1'ini aşamayacak biçimde oluşur.

Alfabetik sıralama sözcük esasına göre yapılmıştır.

Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'ni (KIT), sosyal güvenlik kuruluşlarını ve özel yasalarla denetimi altına verilmiş öteki kamu kuruluşlarını hükümet adına denetleyen, tüzel kişiliğe sahip organ.

İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin Sayıştay denetimi dışında tutulması nedeniyle ortaya çıkan boşluğu doldurmak için 6 Eylül 1938 tarihli yasayla ve Umumi Murakabe Heyeti adıyla Başvekâlet'e bağlı bir organ olarak kuruldu. Bu denetim mekanizmasının öteki organı da TBMM İktisadi Devlet Teşekkülleri Karma Komisyonu'ydu. 20 Ekim 1938 tarihli ve 72 sayılı kanun hükmünde kararnameyle yeniden düzenlenen Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu bir başkan ve Üyeler Kurulu, Eğitim Kurulu gibi alt kurul niteliğindeki organlardan oluşur. En yüksek karar organı olan Üyeler Kurulu bir başkan ve 18 üyeden oluşur. Eğitim Kurulu ise, Üyeler Kurulu'na seçilecek bir üye başkanlığında üç başkan ve üç denetçi denetçiden oluşur; bu kurul yıllık eğitim programlarıyla eğitim bütçesi taslaklarını hazırlar.

Yüksek Denetleme Kurulu'nun başkanı, kurulun hem en üst düzey yöneticisi, hem de yürütme organıdır. Kurulun ayrıca denetim ve inceleme gruplarıyla hukuk danışmanlığı gibi yardımcı birimleri vardır. Yüksek Denetleme Kurulu, 72 sayılı kanun hükmünde kararname kapsamına giren kuruluş ve kurumları ekonomik, mali, hukuksal ve teknik yönden denetleyerek her yıl Başbakanlığa bu konuda bir rapor sunar.

başbuğ, eski Türk devletlerinde askeri bir unvan.

Hun ve Göktürk devletlerinde ordu komutanlarına verilen geçici görev sanydı. Göktürklerde düzenli küçük birlik komutanlarına "buğ", birkaç buğa komuta edenlere de "başbuğ" denirdi. Sözcük 11. yüzyıla değin bu anlamı ile kullanıldı. Selçuklu soyunun ataları olan Dukak ve Selçuk beyler de Oğuz Yabgularına uzun süre başbuğluk yapmışlardı.

Osmanlı Devleti'nde 17. ve 18. yüzyıllarda, serasker (cephe komutanı) ve serdar-ı ekrem (başkomutan) tarafından cenah ya da tümen komutanlıklarına atananlara birer beratla başbuğluk sanı verildi. Küçük çaptaki savaşlara gönderilen komutanlar da resmen başbuğ sanı taşırlardı. Kara birliklerinin, donanmayla ortaklaşa gerçekleştirdiği seferlerde ise gemilerle bindirilen askerlere bir başbuğ atanması yasa gereği idi. Savaş öncesi ilgililere gönderilen fermanlarda,

"başlar ve buğlar atanarak birliklerin cepheye gönderilmesi" buyruğuna yer verildi.

Anadolu'daki sekban ve sarıca ayaklanmalarında kalabalık çeteleri yöneten sipahi kökenli elebaşılara da "başbuğ" ya da aynı anlamda "sergerde" dendiği gibi, Hicaz yerlilerinden oluşturulan ve hacı kafilelerinin güvenliğini üstlenen curde askerlerinin komutanına da "curde başbuğ" denirdi.

Başçavuşoğlu Camisi, Yozgat'ta, geç dönem Osmanlı camisi (1800-01). Kareye yakın dikdörtgen planlıdır. İç mekânda, girişin üstünde bir mahfel katı bulunmaktadır. "S" kesitli bir kornişle taşınan üst kat ortada balkon biçiminde bir çıkıntı yaparken, yanlarda yok denecek kadar daralır. Caminin en önemli özelliği, Batı etkili geç dönem ahşap işçiliğinin güzel örneklerini barındırmasıdır. Mahfeli çepeçevre dolanan duvar resimlerindeki eski minyatür geleneğine bağlı manzalar Batı resim anlayışının etkisinde, yalın ve az sayıda öğeyle bir derinlik duygusu yaratacak biçimde yansıtılmıştır. Bir çerçeve içine alınmamış olan ve bir bant halinde yapının iç mekânını dolanan bu resimler, yer yer süslü bir kartuşla kesintiye uğrar. Bütün bu resimlerde ağaçlıklı doğa görünüşleri, camiler, konaklar, köprüler, barok çeşmeler, ordugâh, doğa

Başçavuşoğlu Camisi'nde barok etkili iç mekân resimlerinden ayrıntı
Günsel Renda

içinde evler gibi konular yer almaktadır. Caminin barok örgelli tavanındaki ahşap kabara da özellikle dikkati çeken bir başka öğedir.

Başçıftlık, Karadeniz Bölgesi'nde, Tokat iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Niksar'ın Merkez bucagına bağlı dokuz köy 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasayla bir araya getirilerek merkezi Başçıftlık kasabası olmak üzere ilçe yapılmıştır. Başçıftlık Belediyesi 1968'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 6.477; kasaba, 3.722.

başdiyakoz, kilise hiyerarşisinde, başlangıçta piskoposlu bir kilisedeki diyakozların başı, ortaçağda ise bir piskoposluk bölgesinin başlıca görevlisi olan din adamı. Bugünkü Katolik Kilisesi'nde başdiyakozluk yalnızca bir onur unvanı anlamı taşır. Hristiyanlığın daha ilk dönemlerinde benzer bir makam bulunmasına karşın, başdiyakoz unvanı ilk kez 4. yüzyılda kullanıldı. Piskoposların atadığı başdiyakozlar, önceleri diyakozların çalışmalarını ve yoksullara yardım dağıtımını denetlemek ve vaaz vermekle yükümlüydü. Zamanla piskoposluk bölgesindeki yönetim ve disiplin işlerinde piskoposların başyardımcısı haline gelen başdiyakozlar, kilise konsillerinde de piskoposları temsil etmeye başladılar. Bir piskopos öldüğünde, yenisi seçilinceye değin piskoposluk bölgesini başdiyakoz yönetirdi.

Genellikle papazlık rütbesini kazanmış olanlar arasından atanan başdiyakozlar, 10-13. yüzyıllar arasında daha da güçlendiler. Başdiyakozlara belirli bir bölgede yönetim yetkisi verilerek piskoposluk bölgeleri birkaç başdiyakozluk bölgesine ayrıldı. Bu dönemde, artık piskopos tarafından değil, katedral meclisi tarafından atanan ve bir daha görevden alınmayan başdiyakozlar, böylece piskoposlara rakip hale geldiler; bölgelerinde dinsel rütbe verme dışındaki tüm piskoposluk yetkilerini kullanmaya başladılar. 13. yüzyılda piskoposlar bu duruma karşı çıktı; 14 ve 15. yüzyıllarda başdiyakozların güç ve otoriteleri hızla azaldı; Trento Konsili (1545-63) yetkilerinin çoğunu ellerinden aldı.

Başdiyakozluk makamı Rum Ortodoks Kilisesi'nde de benzer bir gelişme göstererek günümüzde daha çok bir onur unvanı haline gelmiştir. Anglikan Kilisesi'nde başdiyakozlar, bir piskoposluk bölgesinin tümünü ya da bir bölümünü piskopos adına yönetirler. Görevleri bölgelere göre değişir.

Başgil, Ali Fuat (d. 1893, Çarşamba - ö. 17 Nisan 1967, İstanbul), hukukçu ve siyaset adamı. Anayasa hukuku çalışmalarıyla tanınmıştır.

İlk ve ortaokulu Çarşamba'da okudu. 1914'te I. Dünya Savaşı'na katılarak dört yıl Kafkas cephesinde çarpıştı. Savaşın sonu Fransa'ya giderek 1921'de Paris Buffone Lisesi'ni, 1925'te de Grenoble Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1928'de Paris Hukuk Fakültesi'nde Bogazlar sorununa ilişkin teziyle hukuk doktoru oldu.

1930'da Türkiye'ye dönerek Maarif Vekâleti Yüksek Tedrisat Umum Müdürlüğü'nde şube müdürlüğüne atandı. 1931'de Ankara Hukuk Mektebi'nde doçent, 1932'de profesör oldu. 1933'te İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi anayasa profesörlüğüne, 1936'da İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi müdürlüğüne getirildi. Şubat 1937'de Hatay'ın bağımsızlığı konusunda Cenevre'de toplanan Milletler Cemiyeti komisyonunda Türk kuruluna hukuk danışmanlığı yaptı. Kasım 1937'de Hukuk Fakültesi dekanı oldu. 1939'da ordinaryüs profesörlüğe yükseldi. Mayıs 1942'de Ankara Siyasal Bilgiler Okulu'na müdür atandı. Ertesi yıl görevinden ayrılarak İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne döndü. 1947'de Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'ni kurarak çok partili dönemde Demokrat Parti'yi (DP) destekledi. Ekim 1960'ta üniversiteden uzaklaştırıldı ve DP lehinde propaganda yaptığı gerekçesiyle yargılandı, ama beraat etti. Ekim 1961'de Adalet

Partisi'nden (AP) Samsun senatörü seçildi. Cumhurbaşkanlığı için Cemal Gürsel'e karşı adaylığını koyduysa da baskılar sonucu adaylıktan ve senatörlükten çekilmek zorunda kaldı. Ocak 1962'de İsviçre'ye giderek Cenevre Üniversitesi Türk Tarih ve Dil Kürsüsü'nde dersler verdi. Aralık 1964'te Türkiye'ye döndü. Ekim 1965'te AP'den İstanbul milletvekili seçildi.

Tek partili dönemde CHP'ye, 1960 sonrasında 27 Mayıs hareketine karşı oluşu ve özellikle Türkiye'deki laiklik anlayışına yönelttiği eleştirilerle dikkati çeken Başgil'in başlıca yapıtları şunlardır: *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri* (1934), *Hukuk'un Ana*

Basgil
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Meseleleri ve Müesseseleri (1946), *Demokrasi ve Hürriyet* (1949), *Din Nedir? Din Hürriyeti ve Laiklik Ne Demektir?* (1954), *Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri* (1957), *Esas Teşkilat Hukuku* (1960), *Demokrasi Yolunda* (1961), *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri* (1966).

Başgöz, İlhan (d. 1923, Gemerek, Sivas), Türk folkloru ve halk edebiyatı konusundaki derleme ve incelemeleriyle tanınan bilim adamı.

Sivas Lisesi'ni (1940), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1945). Aynı bölümde Pertev Naili Boratav'ın(*) başkanı bulunduğu Halk Edebiyatı Kürsüsü'ne asistan oldu. *Biyografik Halk Hikâyeleri* başlıklı teziyle doktor unvanı aldı (1949). Halk Edebiyatı Kürsüsü siyasal

Başgöz
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

nedenlerle kapatıldıktan sonra Tokat Lisesi'nde edebiyat öğretmeni olarak çalıştı (1950-52). Sonra yurt dışına giderek bir süre İngiltere'de kaldı. 1960'ta Ford Vakfı'nın bir bursu ile ABD'ye gitti. İki yıl Los Angeles, iki yıl da California'da Berkeley Üniversitesi'nde araştırmacı olarak çalıştı. 1965'te Indiana Üniversitesi'nin Ural-Alтай

Dilleri Bölümü'nde öğretim üyesi oldu. Bu üniversitede Türk Araştırmaları Programı'nın yöneticiliğini de üstlenen Başgöz, 1967'de yardımcı profesör, 1975'te de profesör oldu. 1983'te Amerikan Folklor Derneği'nin onur üyeliğine seçildi.

Türk folkloru ve Türk halk edebiyatı konusunda ilk bilimsel çalışmaları başlatanlardan Pertev Naili Boratav'ın yanında yetişen Başgöz, folklor alanında önemli araştırmalar yapmıştır. Boratav gibi Başgöz de Türkiye üniversitelerinde çalışma olanağı bulamadığından araştırmalarını ve öğretim etkinliğini yurt dışında sürdürmek zorunda kalmıştır. Halk öyküleri, aşıklar, aşık edebiyatı, bilmeceler ve maniler gibi konularda pek çok incelemesi vardır. Ayrıca 1967'de çıkan, Türkiye'nin eğitim sorunlarıyla ilgili yaptığı *Educational Problems of Turkey, 1920-1940* (H. E. Wilson ile), 1968'de Türkiye Cumhuriyeti'nde Millî Eğitim ve Atatürk adıyla Türkçe olarak yayımlanmıştır. Kitap haline gelmiş yapıtları *İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi* (1956), *Koroğlu* (1957), *Manilerimizden* (1957), *Türk Folklore Reader* (1971, Türk Folkloru Elkitabı), *Bilmeceler: A Corpus of Turkish Riddles* (A. Tietze ile, 1973; *Bilmeceler: Türk Bilmeceleri Külliyyatı*), *Karac'oglan* (1977), *Studies in Turkish Folklore* (M. Glazer ile, 1978; *Türk Folkloru Araştırmaları*), *Çit Etti Çiçek Açtı: Çocuklar İçin Bilmeceler* (1978), *Aşık Ali İzzet Özkun* (1979) ve *Folklor Yazıları'dır* (1986).

başışbozuk, Osmanlı ordusuna bağlı düzensiz birliklerde çarpanıp ücretli asker. Tımar(*) sisteminin zayıfladığı ve ordunun "klasik dönem"e (15-16. yüzyıllar) özgü yapısının bozulduğu 17-18. yüzyıllar boyunca, nitelik ve eğitim eksikliği kuru kalabalıkla kapatma çabası sonucu sayıları çoğalmıştı. Disiplinsizlikleri ve yağmacılıklarıyla tanınırlardı. Önceleri, Osmanlı Devleti'nin taşra eyaletlerinden İstanbul'a gelen evsiz barksız dilencilere verilen başışbozuk adı, sonradan orduda görevli olmayan bütün Müslüman uyrukları kapsayacak biçimde genişletildi. Sonunda bu deyiş piyade ya da süvari olarak bağımsız subayların komutasında orduya katılan, silah ve atlarını da kendileri sağlayan düzensiz gönüllü birimler için kullanılmaya başladı. Yasa tanımazlıklarıyla kötü bir ün yapan başışbozuklar, 18. yüzyıl sonunda yeniden ortaya çıkarak Mısır'da Napoléon'a karşı savaştılar. Kırım Savaşı (1853-55) sırasında müttefik komutanların bunları disipline sokma çabaları sonuçsuz kaldı. Sonunda 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki taşkınlıkları yüzünden Osmanlı yönetimi başışbozukları dağıtmak zorunda kaldı.

başka zihinlerin varlığı sorunu, felsefe- de, kişinin kendisi dışında başkalarının da düşünebilen ve duyumsayabilen zihinleri olduğu inancının doğrulanıp doğrulanamayacağı sorunu. Bu sorun, yalnız İngiliz felsefe geleneği içinde değil, aynı zamanda bu geleneğin karşı olduğu varoluşçular arasında da tartışılmış, 20. yüzyılda mantık ile bilgi ve zihin felsefesi alanlarında da tartışma konusu olmuştur.

Başka zihinlerin var olduğunu ilişkin inancın geleneksel felsefi doğrulanması analogiye dayanır. 19. yüzyılın deneyci düşünürlerinden John Stuart Mill bunu, birinci tekil kişi ağzından inandığını bir biçimde ifade etmiştir: Bedenim ve dışsal davranışlarım açık bir biçimde başkalarının bedenlerine ve davranışlarına benzediği için, analogi yoluyla, başkalarının da benim gibi duyguları bulduğunu, beden ve davranışlarıyla birer otomat olmadıklarını kanıtlayabilirim.

Çeşitli biçimleri hâlâ bazı düşünürlerce savunulmakta birlikte, bu görüş 1940'lardan sonra eleştirel hedef olmuştur. Ludwig Wittgenstein'in ABD'li izleyicisi Norman Malcolm, analogiye dayanan kanıtlanmanın gereksiz ya da sonucunun bunu kullanacak kişi için anlaşılmaz olduğunu ideri sürer. Çünkü "insanın düşünceleri ve duyguları vardır" sonucunun anlamını bilmek için, "ben" in herhangi bir kimsenin düşünceleri ve duyguları olduğunu doğru ya da yanlış olarak belirtmenin hangi ölçütlere dayandığını bilmesi gerekir, bu ölçütler bilinince de analogiye dayalı kanıt gereksiz olur. Analogiye dayanan kanıtlamayı savunulara göre ise, bunu doğrulayan, bedenlerin benzerliğinin ya da dışsal davranışların gözlemlenmesinden çok, ortak bir dile başvurulmasıdır. Çünkü "ben" ve başkaları, duyguları aynı biçimde tanımlar ve birbirlerini az çok anlarlar.

Bir başka eleştiri de, bu kanıtlamanın, duyguların iç gözlemle bilindiği varsayımına dayanmasından kaynaklanır. Wittgenstein'in izleyicileri bu varsayımı, kişinin kendi duyularını tanımlamasına yarayan bir "özel dil"e yol açacağı gerekçesiyle karşı çıkarlar. Wittgenstein böyle bir olasılığı çeşitli nedenlerle reddeder. Bu filozoflara göre, başkaları ile ortak bir deneyimden geçip bu tür duyguları uygun bir dille tanımlamayı öğreninceye değin, "ben" kendi duygularını bilmeyecektir. Başka bazı filozoflar ise bundan, "A'nın dışı agnyor" dediğinde insan nasıl yanılabilirse, "benim dışım agnyor" dediğinde de yanılabilirse sonucunun çıkabileceğini ideri sürerler. Bu sav, duyularla ilgili geniş zamanlı birinci tekil kişi ifadelerin yalnız ve yalnız doğru olabileceğini, yani "düzeltilemeyeceğini" düşünen pek çok filozof için kabul edilebilir değildir.

Bu tür ifadelerin olguları dile getiren ifadeler ve acı çığlıklar gibi sözlü olmayan birinci tekil kişi ifadeleriyle ilişkisi, mantık bakımından güçlükler doğurur. Başka zihinler sorununa davranışçı yaklaşımla eğilen filozoflar, "içsel" durumların varlığını, yani çeşitli duygularla ilişkisi kurulan dışsal davranışların ötesindeki her şeyi reddederler. Bu filozoflar, genel olarak davranışçılığa özgü sorunlarda olduğu gibi, kişinin kendi duyguları ile ilgili ifadeleri çözümlemeye de zorlukla karşılaşır.

Başka zihinler sorununa varoluşçu yaklaşımın bir örneği, Jean Paul Sartre'in *L'Être et le néant* (1943; Varlık ve Hiçlik) adlı yapıtında yer alan uzun bölümdür.

başkalaşım, METAMORFİZMA olarak da bilinir, katı kayaçların, oluşumları sırasında koşullardan farklı fiziksel ve kimyasal koşullar altında doku ve mineral yapı değişimine uğramaları. Pekiyiye gibi yüzev koşullarının yol açtığı dönüşümler ile bölümsel erime gibi çok yüksek sıcaklıklarda yer alan süreçler çoğunlukla bu tanımın dışında kalır. Başkalaşıma yol açan temel etkenler sıcaklık, basınç ve gerilimdir. Kimyasal ortamdaki değişikliklerden kaynaklanan iki başkalaşım süreci de aynı ölçüde önemlidir. Bunlar: 1) Mekanik olarak yerinden oynama; burada özellikle diferansiyel gerilim sonucu kayaç biçim bozulmasına uğrar ve 2) kimyasal olarak yeniden kristalleşme; bu süreçte ise, sıcaklık ve basınç değişiklikleri nedeniyle bir mineral topluluğu kararlı olmaktan çıkarak, yeni bir mineral topluluğuna dönüşür.

Mekanik ve kimyasal değişimlerin göreceli etkisine bağlı olarak üç çeşit başkalaşım görülebilir. Dinamik başkalaşım ya da ezilme (kataklaz), uzun sürelerde çok az sıcak-

lık değişimlerinin görüldüğü mekanik biçim bozulmalarının sonucudur. Bu tür bir dönüşümün sonucu ortaya çıkan dokular, köşeli, kırık kayacık parçalarından oluşan breşten (köşeli çakıl), belirgin bir yaprak örgüsü ve çizgiler gösteren, çok ince taneli, tanecik ya da toz halindeki kayacıklara kadar çeşitlilik gösterir. Bu arada büyük mineral taneleri de gerilim sonucu biçim değiştirebilir. Bir kırık (fay) düzlemi boyunca ortaya çıkan mineral yapısı değişimleri, dinamik başkalaşımın neden olduğu en yaygın dönüşümlerdendir. Kimi durumlarda süreç, yalnızca var olan tanelerin öğütülmesi ya da kristal boyutları eşit olmayan minerallerin yeniden dizilmesiyle sonuçlanabilir. Süreç yoğunsa sürtünme erimeye de yol açabilir. Değme başkalaşımı ise, temel olarak, diferansiyel gerilimin düşük olduğu durumlarda sıcaklığın yükselmesi sonucu ortaya çıkar. Sık rastlanan bir olgu da magma sokulmalarının çevresinde değişik mineral içerikli bir dizi başkalaşım kuşağının oluşmasıdır. Bu kuşaklar, yüksek sıcaklıktaki volkanik kayalardan düşük sıcaklıktaki ana kayaca doğru uzanan bir sıcaklık gradyanını yansıtır ve sokulma olayıyla eşmerkezlidirler. Dokuların hacmi olaydan çok az etkilendiğinden basınç da aşağı yukarı aynı kalır. Ortaya çıkan kayaların taneleri, gerilim olmadığından eşit boyutlu ve başkalaşım sürecinin çok kısa sürmesi nedeniyle de çoğunlukla incedir. Bölgesel başkalaşım, sıcaklık ve basıncın geniş bir alanda çoğunlukla birbirine bağıntılı olarak artması sonucu oluşur. Başkalaşım sonucu ortaya çıkan mineral yapısına bakarak olayın derecesi (grad) ya da yoğunluğu anlaşılabilir. Mineral içerikleri, oluşumun göreceli sıcaklık değerlerini yansıttığı gibi, laboratuvar deneylerinden elde edilen ölçekler dikkate alındığında mutlak sıcaklık değerlerini de verir. Ayrıca, mineral topluluklarının oluşum sırası uyarınca, bölgesel başkalaşım olayının yer aldığı değişik sıcaklık-basınç koşulları belirlenebilir.

Öteki başkalaşım türlerinden gerileyen başkalaşım, mineral topluluklarının, sıcaklık ve basınç düşüşüne karşı tepkisi sonucu ortaya çıkar. Kayalar sıcaklık ve basıncın daha düşük olduğu Yer yüzeyine yükseldiklerinde, sıcaklık ve basınç artışıyla birlikte oluşan başkalaşım tepkimelerinin neden geriye dönmediği iki nedenle açıklanabilir. Birincisi, eğer ilerleyen (ilk) tepkimeler sırasında su ve karbon dioksit gibi uçucu bileşenlerin kaybı söz konusuysa ve bu maddelerin yerine yükün boşalması (üstteki kayacık katmanlarının aşınmayla sıyınması) sırasında yenileri gelmiyorsa, değişimin tersine dönmeye olanaklı değildir. İkincisi, tepkime hızları genellikle sıcaklıkla birlikte artar; bu nedenle de ilerleyen tepkimeler, gerileyen tepkimelerden daha hızlıdır. Bununla birlikte hemen her başkalaşım kayacığında, gerileyen süreçlere işaret eden izlere rastlanır. Yüksek sıcaklıklar ve basınçlarda su içeriğinin yeni oluşan mineral yapısı ile tepkime hızını etkileyecek biçimde değişmesiyle ortaya çıkan hidrotermal başkalaşım ise, sıcak su etkinliğinin yoğun olduğu yüzeye yakın kayalarda görülür. Bugün, dolaşım halindeki suların volkanik maddeler çevresinde ısındığı ve böylece başkalaşımına yol açtığı kabul edilir. Dolanan su hacminin çok büyük olması nedeniyle, kimyasal elementlerin yer değiştirmesi, damar oluşumu ve çeşitli mineral yoğunlaşmaları da çok büyük ölçeklerde gerçekleşebilir.

Başlangıçtaki mineral topluluğunu oluşturan bileşenlerin artması ya da eksilmesi biçiminde gelişen metasomatoz (değiş tokuş

başkalaşımı) ile birden çok başkalaşım sürecinin etkisiyle oluşan çoklu başkalaşım da, öteki başkalaşım türlerindendir. Ayrıca bak. başkalaşım kayacı.

başkalaşım kayacı, METAMORFİK KAYAC olarak da bilinir, katı kayaların, çevre koşullarında ortaya çıkan sıcaklık, basınç ve mekanik gerilim değişiklikleri ile kimyasal bileşenlerin eksilmesi ya da yenilerinin eklenmesi biçimindeki değişikliklere bağlı olarak değişime uğramasıyla oluşan yeni kayacık türlerinin ortak adı. Başkalaşıma uğrayan kayalar, korkayaç, tortul kayacık ya da öteki başkalaşım kayacı türleri olabilir.

Fiziksel koşulların birbirine göreli etkileri, değişik başkalaşım türlerinin oluşmasına yol açar. Temel başkalaşım süreçleri, düşük basınçlarda ve yüksek gerilim ortamında ortaya çıkan dinamik başkalaşım, yüksek sıcaklık ve düşük basınçlarda oluşan değme (kontak) başkalaşımı, yüksek basınç ve yüksekte düşüğe doğru değişen sıcaklıklarda görülen bölgesel başkalaşım ve geniş bir sıcaklık ve basınç aralığında yer alan ve sıvıların eşlik ettiği metasomatoz (değiş tokuş başkalaşımı).

Başkalaşım kayaların yapısı ve mineral bileşimi, kayacı oluşuran özgün başkalaşım türünü yansıtır. Bu kayaların dokuları ise, sıvı kristalleşmenin tersine, katı halde büyümenin bir sonucu olarak taneler arasındaki karşılıklı ilişkilerde ortaya çıkan değişiklikler tarafından belirlenir. Yeni kristal yüzeylerinin düzgün olup olmaması mineralin türüne ve gerilimin bulunup bulunmamasına bağlıdır. Tanelerinin belirlenmiş bir biçimi ya da göreli yönelimi bulunmayan kayalarda mozaik dokular görülür. Mineralleri levhamsı biçimde ya da uzunlamasına büyüyen kimi kayalarda belirlenmiş yönlere rastlanır. Bu özel doku yapısı, şistlerin içindeki mikalarda görülür. Çoğu mikadaki paralel dizilim, katlar ya da yapraklar halinde gelişen bir dokuya neden olur. Kalıntı dokular, başkalaşıma uğrayan kayacığın devralınan özellikleri yansıtır. Çoğu kalıntı dokuda, yeni bir kararlı mineralin aşın büyümesi ya da tortul katmanlaşma sonucu ortaya çıkan mineral katmanlaşması sayesinde tepkimeden korunmuş eski mineraller de bulunur. Gerilimin yönü ise, kıvrımlar ya da şekil değiştirmiş öteki yapılar incelenerek saptanabilir.

Değme başkalaşımı sürecinde oluşan kayaların yayılma alanı sınırlıdır ve oluşumları magma sokulmalarıyla yakından bağlantılıdır. Bu süreçte basınç gradyanları bulunmaz ve akışkanların etkileri sokulmanın türüne bağlıdır. Ortaya çıkan kayacık çoğunlukla eşit boyutlu, ince taneli boynuztaşı dokusu gösterir. Tortul kayaların çoğunda, sıcaklık değişikliklerine bağlı olarak bir mineraller dizisi oluşur. Bu biçimde ortaya çıkan mineraller arasında andaluzit, kordierit, anortit, diyopsit, grosüler ve vollastonit sayılabilir.

En sık rastlanan başkalaşım kayaları geniş alanları etkileyen bölgesel başkalaşımının sonucu oluşanlardır. Eşit boyutlu kaba tanelerden oluşan ve zengin feldispat içeren şist ve gnays bu tür kayacıklara örnektir. Bu kayaların tane boyutlarının iriliği ve yayıldıkları alanın genişliği jeosenklinik çöküntülere özgü uzun süreli bir başkalaşım sürecine işaret eder. Tortul dizileri geniş alanlara uzanır ve dizilerin herhangi bir bölümündeki bileşimin incelenmesiyle başkalaşım sonucu mineral yapısında ortaya çıkan değişiklikler belirlenebilir. Belli bir tortul kayacık ya da korkayaç türüne özgü her bileşim için, mineral yapısındaki değişimler bir sıcaklık basınç grafiği üzerinde belli bir mineral topluluğunun sabit olduğu alanlar biçiminde gösterilebilir.

Başkalaşım kayacı dizileri incelendiğinde, mineral yapısı değişimlerinin yanı sıra, kayaların yapı ve dokularında da genel bir biçimlenmenin olduğu görülür. Tortul şeylin yoğunluğu düşük bir başkalaşıma uğraması sonucunda mikali ve ince taneli arduvaz (damtaşı) oluşur. Buna karşılık, arduvaz fillitte (yapraksı kayacık) ya da daha kaba taneli, yapraksı yapıdaki arduvaza, sonra da şiste dönüşür. Başkalaşım sürdükçe uçucu maddeler yok olur ve ortaya çıkan metasomatoz sonucu önce gnays, ardından granülit ve son olarak da bölümsel erimenin görüldüğü migmatit oluşur. Öteki kayacık bileşimleri de benzer bir dönüşüm sırası izler; kuvarslı kumtaşları kuvarsitlere; kireçtaşları, silikat minerallerinin basınç ve sıcaklık değişimlerine bağlı olarak dizildiği mermerlere; bazik korkayaçlar ise yeşil şistlere, amfibolitlere ve en sonunda da eklojitlere dönüşür. Başkalaşım sürecinin çeşitli evrelerinde ortaya çıkan mineral yapılarını dikkate alarak oluşumun yoğunluğunu grafik üzerinde göstermek olanaklıdır. Başkalaşım sırasında ilk olarak biyotit, grenat, strolit, kyanit ya da silimanitin ortaya çıkışı bir izogradla gösterilir ve bu durum sabit başkalaşım koşullarının bulunduğu işaret eder. Ayrıca bak. başkalaşım.

başkalaşıma, METAMORFOZ olarak da bilinir, biyolojide, bir canlının doğumdan ya da yumurtadan çıktıktan sonra erişkin evresine gelinceye değin geçirdiği köklü yapısal ya da biçimsel değişiklik. Bu değişiklikler büyük olasılıkla, türe özgü olmayan birtakım hormonlarca (deri ya da tüy değiştirme hormonları ve gençlik hormonları) denetlenir. Gerek büyüme ve farklılaşma, gerek başkalaşıma sırasında ortaya çıkan bu fiziksel değişikliklere, canlının fizyolojisinde, biyokimyasında ve davranışlarındaki bazı değişiklikler de eşlik eder.

Bazı canlıların larvaları, erişkinlerinkinden oldukça farklı çevre koşullarına ve yaşam biçimlerine uyarlanmıştır. Böyle bir farklılık, aynı türün larvaları ile erişkinlerinin yiyecek ve barınak için doğrudan rekabete girmelerini önlemek açısından anlamlı sayılabilir. Bazı amfibyumların, örneğin kurbağaların, tetarı ya da ıribaş denen ve suda yaşayan larvalarının erişkin kara kurbağına dönüşmesi, tipik bir başkalaşıma örneğidir. Denizyıldızlarının ve öbür derisidikenlilerin iki yanlı bakışım gösteren larvaları da başkalaşıma geçirerek, ışınsal bakışım gösteren erişkinlere dönüşür. Kabuklular (yengeç, istakoz vb) ile yumuşakçaların (salyangoz, istiridye vb) başkalaşıma kalıpları bütün ayrıntılarıyla incelenmiştir. Tulumluların larvaları da tetarıye benzer ve suda serbestçe yüzebilir; oysa erişkinleri serbest yaşayışlı değildir ve oldukça büyük bir yapı farklılığı gösterir.

Başkalaşmanın en çarpıcı ve en iyi incelenmiş örneklerinden biri böceklerin başkalaşmasıdır. Bütün böceklerin gelişmesi aynı olmadığından, bu canlılar, geçirdikleri yapısal değişiklik kalıplarına göre üç grupta toplanır: Başkalaşmasız (ametabol), yarıbaşkalaşan ya da yarıbaşkalaşmalı (hemimetabol) ve tümbaşkalaşan ya da tümbaşkalaşmalı (holometabol) böcekler. Başkalaşmasız gelişmede, erişkin böcekte yalnızca boyutları daha küçük olan yavru yavaş yavaş ilerleyerek erişkinin boyutlarına ulaşır; aralarında başka bir yapısal ya da biçimsel fark söz konusu değildir. Bu tür gelişmeye gümüşçün ve yaykuyruk gibi kanatsız böcekler ile başka ilkel böceklerde rastlanır. Çekirge, termit, tahtakurus gibi daha gelişmiş böceklerde ise, yarıbaşkalaşma denen aşamalı bir başkalaşıma süreci görülür. Yarıbaşkalaşan böceklerin yumuşum çevriminde

yumurta, neimf ve erişkinlik evreleri birbirini izler. Neimf evresindeki genç hõceğin vücut biçimi ve beslenme alışkanlıkları erişkinliklere benzerse de, boyutları, vücut oranları ve renkleri değişiktir. Vücudun dışında, gözle görülebilen gelişmemiş kanatlar bulunur. Gelişme, dış iskeletin aulduğu bir dizi kabuk ya da deri değıştirme süreciyle aşamalı olarak gerçekleşir ve son kabuk atıldıktan sonra erişkin böcek ortaya çıkar.

Tümbaşkalaşma kınkanatlılara, kelebeklere, sineklere ve yabanaralarına özgüdür. Bu böceklerin yaşam süreçleri dört evreden geçer: Yumurta, larva, pupa ve erişkin. Larva erişkine hemen hiç benzer; kanatları yoktur, vücut biçimi ve alışkanlıkları da üremeye değil büyümeye ve gelişmeye yöneliktir. Erişkinliğe geçiş, beslenmesiz ve hareketsiz bir dönem olan pupa evresinde gerçekleşir. Bu evrede larva, vücudun dışında kanatların belirmesi, larva evresine özgü doku ve organların yok olması ve erişkine özgü yapıların gelişmesiyle sonuçlanan bir dizi dönüşüm geçirir.

Başkale, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Van iline bağlı ilçe ve ilçe merkezli kent. Yüzölçümü 2.599 km² olan Başkale ilçesi kuzeydoğu ve doğuda İran, güneyde Hakkâri ili,

Başkale'den bir görünüm
ABC Ajansı

batıda Gürpınar, kuzeyde de Saray ilçelerini çevreler.

Van ilinin güneydoğu köşesinde yer alan ilçe toprakları çok dağlık ve engebeldir. Kuzey-güney doğrultulu yüksek dağ dizileri arasındaki bir vadiden oluşur. Doğu kesimi Yığıt Dağı olarak da bilinen Haravil Dağı (3.468 m) batı kesimini Başkale Dağı adıyla da anılan İspiriz Dağı (3.668 m), güneybatı kesimini de Gökdag (3.604 m) engebeleridir. Dicle Irmağının en önemli kollarından Büyük Zap Suyu, Haravil Dağı ile doğu ilçe sınırları dışında kalan Mengene Dağı yamaçlarından doğan suların birleşmesiyle oluşur. Bu akarsuyun derin vadisi tabanında bazı dar düzlükler vardır.

Başkale ilçesi halkının ana geçim kaynağı hayvan yetiştiriciliğidir. Özellikle koyun beslenir. Gerek iç, gerek dış pazarlara canlı hayvan satılır. Bitkisel üretim gelişmemiştir. Bundaki en önemli etken, bitkisel üretime elverişli toprakların çok az olması ve iklimin sertliğidir. Buğday, arpa ve patates en önemli ürünlerdir.

Partların kurduğu bir sınır yerleşmesi olan Başkale, İS 3. yüzyılda Sasanilerin, 6. yüzyılda Bizanslıların eline geçti. 645'teki Arap işgalinden sonra, 1100'lerde kurulan Sökmenlilere (Ahlatşahlar) bağlandı. 1243'te Moğol saldırısına uğrayan yöre kısa bir süre de yerel beylerin yönetiminde kaldıktan sonra, 1386'da Timur'un, ardından Karakoyunluların, 16. yüzyıl başlarında da Safevilerin egemenliğine girdi. Başkale yerleşimin kesin olarak Osmanlı Devleti'ne bağlanması I. Süleyman (Kanuni) döneminde 16. yüzyıl ortalarına rastlar. Eskiden Kotur Albak adıyla anılan yöre, 19. yüzyıl sonlarında Van vilayeti'nin Hakkâri sancığına bağlı Albak (Elbak) kazasının sınırları içindeydi.

Kazanın adı Cumhuriyet döneminde Başkale olarak değıştirildi.

İspiriz Dağının eteğinde, Büyük Zap Suyu vadisinde kurulmuş olan Başkale kenti gelişmekte olan bir yerleşme merkezidir. Van-Hakkâri yolu üzerinde yer alan kent il merkezi Van'a 112 km uzaklıktadır.

Başkale Belediyesi 1926'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 55.597; kent, 16.418.

Başkan, Özcan (d. 4 Ocak 1929, İzmir), dilbilimci. İlk ve ortaöğrenimini çeşitli kentlerde yaptı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Filolojisi Bölümü'nü bitirdi

Başkan
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

(1952). Lise İngilizce öğretmenliği, çevirmenlik gibi işler yaptı. 1953'te bitirdiği bölüme asistan olarak girdi, 1959'da doçent ve 1968'de profesör oldu. Kendi isteğiyle emekliye ayrılarak (1983) bir süre Suudi Arabistan'da öğretim üyesi olarak çalıştı. Halen Marmara Üniversitesi'nde öğretim üyesidir.

Dilbilim, sesbilim ve yabancı dil öğretimi alanlarında araştırma ve incelemeler yapan Başkan'ın başlıca yapıtları *Fonemik Tahlil-de Kustaslar Meselesi* (1955), *Yabancı Dil Öğretimi* (1969) ve *Lengüistik Metodu*'dur (1967).

başkanlık sistemi, yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri arasında sert ayrılığa dayanan temsili yönetim biçimi. Parlamenter sistemi gibi tarihsel gelişmenin ürünü olmayıp, Konfederasyon Maddeleri'ni gözden geçirmek amacıyla, Mayıs 1787'de Philadelphia'da toplanan kurultayca hazırlanan ABD Anayasası'yla oluşturulmuştur.

Başkanlık sisteminde yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri hem organ, hem de işlev yönünden birbirinden bağımsız olmakla birlikte, aralarında denetim ve dengeye dayalı bir ilişki de vardır. Ama denetim ve denge mekanizmasının zayıflığı, uygulamada üstünlüğün yürütme kuvvetinde, yani başkanlıkta olmasına yol açmıştır.

ABD'de yürütme organı başkan, yasama organı iki meclisli Kongre'dir. Yürütme organını tek başına temsil eden Başkan, parlamenter sistemlerdeki cumhurbaşkanı ve başbakanın yetkilerini elinde bulundurulur. ABD Anayasası'nın yürütme organına verdiği bütün yetkileri kullanır. Seçimi yoluyla işbaşına geldiğinden, geniş yetkilerinin kaynağını ve geçerliliğini doğrudan halktan alır. Başkan bu yetkilerini kullanırken parlamenter sistemdeki devlet başkanı gibi sorumsuzdur. Kongre'ye karşı siyasal sorumluluğu yoktur. Seçilmiş olduğu süre içinde, aldığı kararlardan dolayı düşürülemez ve görevden alınmaz. Yargı yoluyla görevden alınma (*impeachment*) yöntemi yalnızca "vatana ihanet, irtikap, rüşvet, kamu malına zarar verme" gibi suçlar

işlediğinde uygulanır. Bu durumda Temsilciler Meclisi'nin suçlandırması üzerine, Yüksek Mahkeme başkanının başkanlığında toplanan Senato'nun üçte iki çoğunlukla alacağı mahkûmiyet kararıyla Başkanın görevine son verilebilir. ABD tarihinde yalnız bir kez, 1868'de Andrew Jackson'a karşı yargı yoluyla görevden alma yöntemine başvurulmuş, ama bir oy fazlasıyla başkan aklanmıştır.

Başkan, yürütme yetkilerini Senato'nun onayı ile atadığı sekreterleri aracılığıyla kullanır. Ama Senato'nun onayı, parlamenter sistemdeki güvenoyu niteliğini taşımadığı gibi, sekreterler de parlamenter sistemlerdeki bakanlarla aynı düzeyde değildir. Senato'nun Başkan'ın sekreterlerini onaylaması biçimseldir ve artık anayasa teamülü olmuştur. Öte yandan, sekreterlerin kendi başlarına davranma ve karar verme yetkileri yoktur. Her biri Başkan'a bağlı, onun politikasını ve iradesini uygulayan, onun emirlerini yenne getiren birer görevli durumundadır. Başkan Lincoln'un bir konuda kendisine muhalefet eden yedi sekreterine "Yedi hayır, bir evet; evetler galiptir" sözü, sekreterlerin Başkan karşısındaki durumunu açıkça gösterir. Sekreterler yalnızca Başkan'a karşı sorumludur; Kongre'ye karşı siyasal sorumlulukları yoktur. Sekreterlerin bu konumu başkanlık sistemini parlamenter sistemden ayıran en önemli özelliklerden birisidir.

Başkanlık sisteminde yasama işlevlerini, Senato ve Temsilciler Meclisi'nde oluşan Kongre yerine getirir. Yürütme işlerini yerine getiren Başkan'ın tam bağımsız olması gibi, yasama işlevini yenne getiren Kongre de Başkan'a karşı bağımsızdır. Başkan Kongre'yi feshedemez. Yasa önerme hakkı Kongre üyelerinindir; Başkan ve sekreterler yasa öneremez. Kongre istediği zaman toplanır, toplantılarını istediği kadar uzatıp kısaltabilir. Başkan yalnız olağanüstü durumlarda Kongre'yi toplantıya çağırabilir. Başkan ve sekreterleri Kongre'nin toplantılarına katılamazlar.

Başkan'ın Kongre'ye karşı kullanabileceği en önemli yetki, yasaları veto yetkisidir. Kongre'nin kabul ettiği metinlerin yasallaşması Başkan'ın onaylaması koşuluna bağlıdır. Başkan'ın, Kongre'nin kabul ettiği metni on gün içinde geri göndermesi durumunda (veto), aynı metin ancak her iki mecliste üçte iki çoğunlukla kabul edilirse, Başkan'ın imzasına gerek kalmadan yasalaşabilir. Başkan zaman zaman ülkenin durumu üzerinde Kongre'ye rapor verir. Ayrıca gerekli gördükçe herhangi bir konuda Kongre'nin dikkatini çekmek için mesajlar gönderir. Rapor ve mesajlar ülkenin yönetiminde Başkan ile Kongre arasında görüş ve davranış birliğini sağlar.

Kongre'nin de Başkan'a karşı kullanabileceği bazı yetkiler vardır. Bunların en önemlisi Başkan'ın yürütme etkinliklerine yön veren bütçeye Kongre'nin egemen olmasıdır. Hazine sekreteri her yıl Kongre'ye mali gereksinmelerle ilgili rapor verir. Ama bu, bütçe önerisi niteliğinde değildir. Devletin gelir ve gider bütçesini yapmak, vergi koymak bütünüyle Kongre'ye aittir. Başkan'ın Yüksek Mahkeme'ye, mülki ve askeri makamlara yaptığı atamalar ancak Senato'ca onandıktan sonra geçerlilik kazanır. Ama uygulamada, Başkan'ın atamalarına Senato'nun müdahale etmemesi ve Başkan'ın istediği kişileri ataması bir anayasa teamülü olmuştur. Öte yandan dış politikayı

saptamak ve yürütmek Başkan'ın yetkisi altında olmakla birlikte, imzaladığı uluslararası antlaşmaların yürürlüğe girebilmesi için Senato'nun üçte iki çoğunlukla bunları kabul etmesi gerekir. Bu gerçekleşmesi güç koşul Kongre'ye, Başkan'ı denetleme olanağı verirse de, Başkan, Senato'nun onayına sunmadan uygulama antlaşmaları (*executive agreement*) yapma yetkisiyle, denetimden kurtulabilir.

Başkanlık sisteminin öngördüğü sert kuvvetler ayrılığının, kuvvetler arasında çıkması olası anlaşmazlıkları önleyecek ve giderecek mekanizmaları içermemesi birçok düşünürce kaygıyla karşılanmıştır. Başkan'ın, geniş yetkilerini kötüye kullanması durumunda kolayca bir diktatöre dönüşebileceği ileri sürülerek, başkanlık sisteminin asıl amacının tam tersine özgürlükleri tehlikeye sokabileceği savunulmuştur. Bütün bunlara karşın ABD'de başkanlık sistemi yaklaşık 200 yıldan beri başarıyla uygulanmıştır. Bu başanda ABD'nin siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısının büyük payı vardır. Gerçekten federal yapı, gevşek parti sisteminin Kongre'ye sağladığı bağımsız davranma yeteneği, Yüksek Mahkeme'nin anayasaya uygunluk denetimi, baskı grupları, kamuoyu baskısı ve ABD'nin kuruluşundan bu yana var olan yaygın özgürlük ve demokrasi bilinci, Başkan'ın yetkilerini kötüye kullanmasını ve diktatörcü bir yönetim uygulamasını önlemektedir. Buna karşılık, başkanlık sisteminin uygulamaya çalışan Güney Amerika ülkeleri, Başkan'ın üstün yetkilerini diktatörlüğe dönüştürmesine engel olamamışlardır. Başkanlık sistemi ABD dışında genelde başarılı olamamıştır.

başkasının arazisine tecavüz bak. taşınmaz müdahale

başkemer, TAÇKEMER olarak da bilinir, bir kemer açıklığının hemen üstünde, kemer boyunca dolanan silme. Ortaçağ ve Rönesans yapılarında genellikle heykellerle beze-

Southwell Katedrali'nde nef kemerleri üstünde yer alan romanesk üslupla başkemerler, 12. yy ortası, Nottinghamshire, İngiltere
Courtauld Institute of Art, Londra

nerek yaygın biçimde kullanılmıştır (örn Chartres Katedrali'nin [1140-50] bütünceli cephesi)

başkeşiş, Hristiyanlıkta, Benedikten Tüzüğü'nü uygulayan manastır cemaatlerinin

ve bazı başka tarikatların yüksek yöneticilerinin unvanı. Benediktenlerin, Cistercium, Camaldoli ve Trappe keşiş topluluklarının Prémonstré ve Laterano tarikatlarının tüzükleri başkeşişliğe yer verir. Batı dillerinde başkeşiş anlamında kullanılan sözcüklerin türediği *abbas* sözcüğü Aramca *ab* (baba) ya da *aba*-dan (babam) türemiştir ve Eski Ahit'in Yunanca çevirisi Septuagint ile Yeni Ahit Yunancasında yer alır; Latinceye de *abbas* olarak geçmiştir.

Yaşlılıkları ve kutsallıklarıyla ünlü ilk Hristiyan Mısırlı keşişlere öğrencileri *abbas* adını vermişlerdi; ama manastır düzeni daha örgütlü bir duruma gelince, bu yüksek görevlilere Doğu'da *proestos* (yöneten), Batı'da da bunun Latince karşılığı olan *praepositus* adı verildi. Nursialı Aziz Benedictus (y. 480 - y. 547), tüzüğünde *abbas* sözcüğünü yeniden kullandı ve erken dönemlere özgü bu manevi babalık kavramına, Roma hukukunda babanın otoritesi anlamına gelen *patria potestas* kavramı da eklendi. Böylece başkeşiş hem dinsel, hem de dindışı konularda manastır yönetiminde tam yetkiye sahip oldu.

Başkeşiş, manastıra bağlı papazlar meclisince gizli oyla seçilir. En az 30 yaşında, nesebi sahih, en az 10 yıldır cemaat üyesi ve papazlık görevine atanmış olması gerekir. Başkeşiş bu göreve yaşam boyu, yalnızca İngiliz cemaatinde ise 8-12 yıllık bir süre için seçilir. Seçim Vatikan ya da belirlenmiş başka bir makam tarafından onaylanmalıdır. Manastırın kurulu bulunduğu bölgenin piskoposu, seçilen başkeşişi kutlar; iki başkeşiş de piskoposa yardımcı olur.

Bir başkeşişin başta gelen ayrıcalıkları kendisine bağlı olanların tepe traşi ayinlerini yönetme ve onları diyakozluk altındaki ruhani rütbelere atama yetkisi, papalık ayin usulüne göre Komünyon ayinini yönetme hakkı, normal olarak bir piskoposa düşen birçok kutsama törenini yerine getirmek ve papalık işaretlerini kullanabilmektir.

Doğu manastır düzeninde özyönetime dayalı manastır, önderleri başkeşiş olarak adlandırılan birkaç yaşlı keşiş yönetir. Ayrıca bak. başrahibe.

Başkırt edebiyatı, Başkırtçanın bağımsız bir yazı dili durumuna gelmesiyle 20. yüzyılda oluşan edebiyat.

20. yüzyıl başlarında Arif Kilikoğlu ve M. Osman gibi Başkırt aydınları, Başkırtçayı edebi bir dil durumuna getirmek için girişimlerde bulundular. Bu yıllarda çıkan bazı gazeteler (*Başkırt*, 1917; *Başkırdistan*, 1918; *Başkırtı Tausı*, 1918; *Başkırdistan Haberleri*, 1919) başlıklarında Başkırt sözcüğünün bulunmasına karşın, Kazan Türkçesiyle yayımlanıyordu. 1924'te Ufa'da çıkan *Başkırdistan* (aynca *Bilim*, 1924; *Sesen*, 1927) Başkırtçanın edebi yazı dili olarak gelişmesinde dönüm noktası oldu. Başkırtçanın ilk örnekleri okul kitapları, çeviriler ve tiyatro yapıtlarıydı. Konularını tarihten ve Başkırt bağımsızlık mücadelesinden alan bu tür kitapları arasında, Muhammed Burangulov'un *Aşkazarı* (1923), Said Miras'ın (Merosov) *Salavat Baurı* (1924), Habibullah Abidin'in (Gabitov) *Enekey Menen Yuldakayı* (1926) anılabilir.

Başkırt edebiyatının kurucusu sayılan Mecit Gafuri (1880-1934) ile Garif Gumerov ve Seyfi Kudaş ünlü Başkırt yazarlarındandır. Başarıları bir yergici olan Gumerov, özellikle çocuk öyküleriyle tanınmış (*Kızıl Uçmalar*, 1925; *Feyzullah Babay Trubkası*, 1927; *Ütlegen Yul*, 1940; *Haylanma Eserder*, 1951), ayrıca Puşkin, Krilov ve Sevçenko'dan çeviriler yapmıştır. Mecit Gafuri'nin arkadaşı olan Seyfi Kudaş'ın şiir ve öykü türündeki yapıtları *Eserder*'de (1946-51, 3 cilt; *Eserler*) bir araya toplanmıştır. Başkırt-

distan'daki kolhozları anlattığı manzum romanı *Küşken* de ilgi çekicidir. Öbür Başkırt yazarları arasında G. Hayri (1904-38), S. Ağış, A. Kamay (1906-44), S. Miftahov, B. Bikboy, R. Nigmatlı, H. Karim, A. Bikçentayev, S. Kulibay sayılabilir.

Başkırt Özerk Cumhuriyeti, BAŞKIRDİSTAN olarak da bilinir, Rusya Federasyonu'na bağlı özerk cumhuriyet. Doğuda Güney Ural Dağlarının batı eteklerinden, batıda Bugulma-Belebey Yaylasının engebeli tepelerine kadar uzanır ve 143.600 km²'lik bir alanı kaplar.

Güney Urallar'ın en yüksek doruğu olan Yaman Dağından (Yamantau) batıya ve güneye doğru gidildikçe, yükseklik azalır. Ormanlarla kaplı dağlar yerlerini, genellikle yaprakdöken ağaçlardan oluşan tek tük yeşilliklerle bezeli bir bozkıra ve Belaya Irmağının (Beyaz Irmak) geçtiği ovalara bırakır. Ülkenin başlıca akarsuyu ve Kama Irmağının en büyük kolu olan Belaya, Güney Urallar'dan doğarak önce güneybatıya, sonra kuzeybatıya doğru akar ve doğudaki dağlık bölge ile batıdaki düzlüğü birbirinden ayırır. Sibirya'dan kopup gelen soğuk hava kütleleri ülkenin nemli kara iklimini çok etkiler. İsy kışın -45°C'ye düşüp, yazın 36°C'ye yükselebilir. Güney kesimler ilkbahar sonları ve yaz aylarında kavurucu ve kuraklık yaratan *suhovey* rüzgârlarından büyük zarar görür. Yağışlar bozkır bölgesinde 400-500 mm, dağlarda 400-600 mm arasında değişir.

İlk kez Altın Orda Devleti döneminde eski bozkır göçebeleri olan Türk kökenli Başkırtların yerleştiği bu bölge, 1552'de Çar IV. Ivan'ın (Korkunç) Kazan Hanlığı'nı yıkmasıyla Rusya'nın yönetimi altına girdi. Ruslar 1574'te, bugün ülkenin başkenti ve aynı zamanda en büyük kenti olan Ufa'yı (*) kurdular. 18. yüzyıl ortalarında bölgede bakır ve demir çıkarılmaya başlandı. 1919'da ülke özerk bir cumhuriyet haline geldi.

Rusya Federasyonu'nun Volga ekonomik bölgesi içinde yer alan Başkırdistan hem tarım, hem sanayi alanında gelişme göstermiştir. Zengin maden yatakları gittikçe büyüyen sanayi dalları için gerekli birçok hammaddeyi sağlar. Ufa ve kuzeybatıdaki Neftekamsk yakınlarında, batıdaki Belebey'de ve Belaya Irmağının orta kesimlerindeki İşibay'da bulunan yataklardan petrol ve doğal gaz elde edilir. Ural Dağlarında demir cevheri ve manganez, güneydoğuda bakır ve Sterlitamak (*) yakınlarında tuz çıkarılır. Taşocakları, cam ve çimento sanayileri için gerekli maddeleri sağlar. En önemli sanayi kuruluşları petrol üretme, antma ve işleme tesisleridir. Ufa, İşimbay ve Salavat'ta bulunan ana rafineriler bir boru hattı ağıyla bölgenin ve Tatar Özerk Cumhuriyeti'nin petrol yataklarına bağlıdır. Beloretsk ve Tiriyski'de bulunan demir ve çelik işletmelerinde makine takımları, petrol ve madencilik donanımı, motor aygıtları, elektrik kabloları, telefon ve daktilo yapımında kullanılan çelik kablo, tel ve levha üretilir. Kimya sanayisi petrol ve gazdan elde edilen yan ürünlerden yararlanır. Orman sanayisi de işlenmek üzere kaplama tahta, mobilya malzemesi, kibrit çöpü ve kâğıt üretir. Ufa, Sterlitamak, İşimbay, Kumertau, Salavat ve Karmanovo'da büyük enerji santralleri vardır.

Belaya Vadisinde tarım büyük önem taşır. Başlıca tarım ürünleri çavdar, yulaf, darı, keten, şeker pancarı, patates ve ayçiçeğidir. Ufa ve Sterlitamak'ta sebzeçilik gelişirken, Urallar'da hayvancılık, sığır, koyun ve keçi yetiştiriciliği ağırlıktadır. At yetiştiriciliğiyle ünlü olan yörede ayrıca geleneksel bir uğraş olan arıcılık da yaygındır. Başka yörelere

kara ve demiryollarıyla bağlanan başkent Ufa'nın bir de havaalanı vardır. Ural Dağlarını aşan önemli demiryolu hatlarından biri başkentten geçer. Bu hattan ayrılan öteki hatlar başka sanayi merkezlerine, Magnitogorsk'a ve dağlık kesimlere ulaşır.

Başkırt Özerk Cumhuriyeti'nin nüfusu Rus, Tatar, Başkırt, Çuvaş, Mari, Ukraynalı ve Mordovalı topluluklardan oluşur. Kentsel nüfusun oranı yüzde 60'tır (1984). Ufa'dan başka büyük kentler Sterlitamak ve Salavat'tır. Ülkede birkaç yükseköğretim kuruluşu, 1.700'ü aşkın kitaplık ve bazılarında oyunların Başkırt diline oynandığı bir dizi tiyatro vardır. Nüfus (1984 tah.) 3.850.000.

Başkırtça, BAŞKURTÇA, BAŞKIRT ya da BAŞKURT TÜRKÇESİ olarak da bilinir. Türk lehçelerinden biri. Çağdaş Türk lehçelerinin sınıflandırılmasında Kuzeybatı ya da Kıpçak adı verilen kolda yer alır. Bugün büyük çoğunluğu Başkırt Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan 1,5-2 milyon dolayındaki Başkırt taraflarından konuşulmaktadır. Üç ana öbeğe ayrılır: 1) Doğu ya da dağ Başkırtçası (Kuvakan), 2) güney ya da bozkır Başkırtçası (Yurmat), 3) batı Başkırtçası (Burjan). Başkırtçanın edebi ve resmi dili büyük ölçüde bozkır Başkırtçasına, kısmen de dağ Başkırtçasına dayanmaktadır.

Başkırtlar, 1928'e değin Arap alfabesini, 1928'deki Bakü Türkoloji Kongresi'nden sonra 1939'a değin Latin kökenli alfabe, 1939'dan sonra da Kiril (Slav) alfabesini kullanmışlardır.

Başkırtça büyük ölçüde Kazakçanın etkisinde kalmış (örn. Kazakça *şöl*, Başkırtça *şöl* "şöl" gibi), daha sonra Kazan Türkçesinin bazı özelliklerini benimsemeye başlamıştır. Sözcük başındaki y'ler Kazan Türkçesinde olduğu gibi c'ye dönüşmüştür (örn. Kazan Türkçesinde *cil*, Başkırtça *cil* "yel", Kazan Türkçesinde *cort*, Başkırtça *cort* "yurt" gibi).

Başkırtçada, bütün Volga Tatarcası ağızlarında olduğu gibi birçok sesi, ara değerlere sahiptir (a ile o arası a, o ile u arası o, ö ile ü arası ö, u ile ü arası u, i ile e arası i gibi). Ayrıca kapalı e, a, açık e, i, ü, u sesbirimleri de görülür.

Başkırtçanın sesbilgisi düzeninde ikili ünlüler büyük yer tutar; örneğin *kevde* "gövede", *hau* "sağ", *kiliu* "geniş" gibi.

Ünsüzler yönünden Başkırtça, Volga Tatarcası ağızlarından oldukça ayrılır. Örneğin dişler arasından sızan bir s, z sesi görülür (Kazan Türkçesinde *ışen*, Başkırtça *ışen* "esen, sağlıklı"; Kazan Türkçesinde *ışmak*, Başkırtça *ışmak* "asmak"; Kazan Türkçesinde *kızıl*, Başkırtça *kızıl*, *tuğız* "dokuz" gibi). Eylem çekiminde genel Türkçeden farklı bir yön yok gibidir. Yalnızca Başkırtçada şimdiki zaman çekimi (-yor) yoktur, bunun yerine geniş zaman çekiminde olan bir biçim kullanılır.

Başkırtlar, BAŞKURLAR olarak da bilinir, Rusya Federasyonu'nun Avrupa kesiminin doğusunda, Volga Irmağı ile Ural Dağları arasında ve Urallar'ın ötesinde oturan Türk kökenli bir halk. Anayurtları, Ruslara oranla bir azınlık olarak kaldıkları Başkırt Özerk Cumhuriyeti'dir. Nüfusları 1980'lerde 1 milyon 400 binden fazlaydı.

Başkırtlar bugünkü topraklarına, Altın Orda Devleti egemenliği altında bulundukları 13-15. yüzyıllar arasında yerleştiler. Bu dönemde Müslüman bir kadi tarafından yönetilen Başkırtlar, Altın Orda Devleti'nin dağılmasından sonra "yığın" adı verdikleri kurultayın seçtiği bir başbug ile 12 beyin (kendilerini 12 boydan oluşan bir ulus saydıkları için) yönetimi altına girdiler. 1469'da Kazan hanı İbrahim'in Ruslara

karşı seferlerine katıldılar. 1552'de bölgeyi ele geçiren ve 1574'te Ufa kentini kuran Rusların bölgeyi kolonileştirme girişimleri sonucu yurtlarından oldular. Bunun üzerine ayaklanarak 1661'de Seyyid Batır önderliğinde Macaristan içlerine kadar akınlar yaptılar. 1672'de Ufa'ya saldırarak çok sayıda Rusu öldürdüler. Bu gelişmeler karşısında Rus yönetimi, Başkırt topraklarında demirciliği yasakladı ve bu yasağa uymayanları ölüme cezalandırdı. Başkırtlar 18. yüzyılın başlarında, önderleri Gais Sultan'ın öldürülmesi üzerine ayaklanarak katliamlara gıştılar. I. Petro'nun (Büyük) 1728'de bastırdığı hareket, başarıyla sonuçlandı. Ama Başkırtlar kendilerini Kazak Karakalpak hanlarına bağlı sayarak bağımsızlık hareketini sürdürdüler. 1735 ayaklanmasının ardından 1737'de "yığın" toplanları yasaklandı ve ayaklanma kanlı biçimde bastırıldı. 1755'ten başlayarak Başkırdistan'a Rusların yerleştirilmeye başlamasıyla direnişleri giderek kırılan Başkırtlar, 1872'den sonra tümüyle Rus egemenliği altındaki topluluklar kapsamına alındılar. Ama toprak düzeni ve yönetim açısından özel bir yasaya bağlı tutuldular. 1919'da Sovyetler Birliği'ndeki ilk özerk cumhuriyetlerden biri olarak, Başkırt Özerk Cumhuriyeti kuruldu.

Başlangıçta öteki Türk kavimleri gibi çobanlıktan geçiren bir göçebe topluluk olan Başkırtlar, at, koyun ve bir ölçüde de sığır ve keçi yetiştiriciliğiyle uğraşırlardı. Kısrak sütünden bir tür mayalanmış içki olan kımız yapar, yünü, derisi ve eti için koyun yetiştirir ve sığır sütünden yararlanırlardı. Bir zamanlar deve de beslerlerdi. Başkırtlar, 19. yüzyılda Rus koloncilik siyasatinin ve kolonizasyon baskısıyla göçebelik yaşamını bırakarak yerleşmeye ve geçimleri için ağırlıklı olarak tarımla uğraşmaya başladılar. Çobanlıklar, günümüzde ekonomilerinde ikincil bir önem taşır.

Başkırtlar, toprağa yerleşme sürecinde kerpis ya da kütükten yapılmış evlerden oluşan köylerde oturmaya başladılar. Babayantı boy ve oymaklar ad olarak sürmekle birlikte eski toplumsal önemini yitirdi. Geçmişte toplumsal örgütlenme, akrabalık ilişkileri, günlük işlerin yürütülmesi ve anlaşmazlıklardan giderilmesi gibi konular bu boy ve oymaklara göre belirlenirdi. Bu yapının ortadan kalktığı günümüzde Başkırtlar, çiftlik gibi toplumsal birimlerde örgütlenmişlerdir. Topluluktaki başlıca dinler İslamlik ve Ortodoks Hristiyanlıktır.

Başkırtseff, Marie, Rusça tam adı MARIYA KONSTANTINOVNA BAŞKIRTSEVA (d. 23 Kasım 1860, Gavrontsi, Poltava, Çarlık Rusyası - ö. 31 Ekim 1884, Paris, Fransa), duygulu ve içten bir genç kız üslubuyla Fransızca yazdığı otobiyografileriyle tanınan Rus göçmeni. Soylu bir ailenin kızıydı. Paris'e yerleşmeden önce, çocukluğunu annesi ile birlikte Almanya'da ve Riviera'da geçirdi. Sanata yönelik eğilimi, önce şarkı söyleyerek belirdi, daha sonra resme yöneldi. Paris'te Robert Fleury atölyesinde resim çalıştı, 1880 Salon Sergisi'ne katıldı. Yirmi dört yaşında öldü.

Başkırtseff, 12 yaşında tutmaya başladığı güncesinde, sanatsal ve duygusal gelişimini çok içten bir dille anlatır. Büyüme sürecindeki genç ve yetenekli bir kişiyi olağandışı bir biçimde betimlerken, kendi portresini de şaşılacak ölçüde çağdaş bir psikolojik yaklaşımla çizer.

başkışi, Eski Yunan tiyatrosunda birinci, ya da başroldeki oyuncu. Thespis, o döneme değin koro dansları ve şarkılardan oluşan Yunan tiyatrosuna birinci oyuncuyu katarak trajediyi yaratan şair olarak anılır. Başkışi, koronun karşısında yer alır, oyun,

koroyla başkışi arasındaki sorular ve cevaplar biçiminde gelişir. Aristoteles'in *Poetika*'sına göre Aiskhylos oyuna ikinci oyuncuyu sokarak iki karakter arasında ilk kez diyalogu kurmuştu. Daha sonra Aiskhylos'un genç rakibi Sophokles oyuna üçüncü oyuncuyu ekledi ve böylece daha doğal, daha karmaşık diyaloglar yazabildi. Yalnızca üç oyuncu bulunması karakter sayısını sınırlamıyordu, çünkü her oyuncu birden fazla karakter canlandırıyordu.

Yunan tiyatrosunun ilk döneminde şairlerin çoğu oyuncularını kendileri seçer, genellikle de kendileri yetiştirirlerdi. Ama (C) 449'da başoyuncuların Atina kentinin *arkhon*(*) adı verilen yöneticilerince seçilmesi uygulaması başladı. Bu başkışiler daha sonra kendi yardımcı oyuncularını, yani ikinci ve üçüncü oyuncuları seçiyorlardı. Başkışiler aynı zamanda, oyun yarışmalarından bağımsız olan oyunculuk ödülleri için de yarışıyorlardı. Başkışi terimi günümüzde roman, öykü ya da oyundaki ana karakter için de kullanılır.

Başkomutan Tarihi Milli Parkı, Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu Bölümünde, tarihi ve kültürel değerlerin korunması amacıyla oluşturulmuş park. Kurtuluş Savaşı'nın önemli çarpışmalarına sahne olan ve günümüzde Afyonkarahisar, Kütahya ve Uşak illeri sınırları içinde kalan toplam 42.183 hektarlık alan, 8 Kasım 1981'de ulusal park olarak ayrılmıştır.

Birbirine bağlantısı olmayan iki bölümden oluşur. Afyonkarahisar kentünün güneybatısındaki bölüm ünlü Kocatepe Anıtı'nı da içine alır. Obür bölüm Afyonkarahisar'ın Sincanlı, Kütahya'nın Alıntaş ve Dumlupınar, Uşak'ın Banaz ilçelerine ait bazı toprakları kapsar. Mustafa Kemal'in "Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!" buyruğunu verdiği Çalköy (bugün Zafertepeçalköy) bu bölümdedir. Ulusal park alanı içinde çeşitli şehitlikler, anıtlar ve bir de müze vardır.

Başkomutanlık Meydan Savaşı, Dumlupınar Meydan Savaşı olarak da bilinir (30 Ağustos 1922), Yunan işgal kuvvetlerine kesin darbenin indirildiği ve Kurtuluş Savaşı'nı zafere ulaştıran çarpışma. Başkomutan Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından yönetildiği için bu adla anılır. Türk kuvvetleri bu savaşı izleyen 10 günlük sürede, Anadolu'daki Yunan askeri kuvvetlerinin hemen tümünün varlığını son vermiştir.

26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz'un(*) dördüncü gününde 1. Ordu birlikleri Olucak, Hamurköy, Çalköy ve Aşhanlar üzerinden Dumlupınar'a gitmek isteyen beş Yunan tümenine güneyden saldırı ve yollarını kesmişti. Düşman, Murat Dağının doğusundaki Kızıltaş Deresi üzerinden ancak Kütahya yönünde ilerleyebilecek durumdaydı. Ama Türk süvari kolordusu bu bölgeyi önceden tutmuş ve düşmanı kuşatmış bulunuyordu. Durumu değerlendirmek ve Büyük Taarruz'u kesin sonuca ulaştırmak için Başkomutan Gazi Mustafa Kemal de önce Akşehir sonra da Dumlupınar yakınında karargah kurarak savaşı buradan yönetti.

Türk kuvvetleri, Büyük Taarruz'un beşinci günü olan 30 Ağustos sabahı Küçük ve Büyük Adatepe mevzilerindeki Yunan birliklerine karşı yoğun bir top ateşi başlattı. Öğleden sonra ateş çemberi içine alınmış olan düşmana Aşhanlar ve Adatepe ler üzerinde piyade saldırısına geçildi. Uzun süren çarpışmalardan sonra, geri çekilmeye başlayan Yunan orduları başkomutanı General Trikupis'in 8 bin kişilik gücü dışındaki

bütün Yunan birlikleri ağır bir yenilgiye uğradı. Başkomutanlık Meydan Savaşı yenilgisiyle başlayan Yunan ordusunun geri çekilmesi, 9 Eylül 1922'de İzmir'de noktalandı.

Başkut, Cevat Fehmi (d. 1905, Edirne - ö. 15 Mart 1971, İstanbul), çok sayıdaki yapıtında toplumsal düzeni, değişen değer yargılarını ahlakçı bir bakışla irdeleyen oyun yazarı ve gazeteci.

Eyüp Rüştiyesi'nde, İstanbul Sultanisi'nde (İstanbul Erkek Lisesi) okudu. Kurtuluş

Başkut
Ara Güler

Savaşı sırasında Ankara'ya gitti, TBMM Basımevi'nde düzeltmen, sonra mecliste zabıt kâatibi olarak çalıştı. 1928-63 arasında *Vakit*, *Son Saat*, *Son Posta*, *Cumhuriyet* gazetelerinde muhabirlik, yazarlık, yazı işleri müdürlüğü yaptı. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti başkanlığında bulundu; İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü'nde öğretim görevlisi oldu. Öldüğünde Oyun Yazarları Derneği başkanıydı.

Geceleri Bizi Kimler Bekliyor (1933) adlı bir röportaj kitabı ve birkaç roman denemesi de olan Başkut'un ilk oyunu *Büyük Şehir* 1942-43 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda sahnelendi. Başkut bu oyunun gördüğü ilgi üzerine çalışmalarını tiyatro alanında yoğunlaştırdı. Hemen her yıl yeni oyunları yazdı. *Küçük Şehir* (1946) adlı oyunuyla 1948 İnönü Tiyatro Armağanı'nı kazandı.

Türkiye'de Cumhuriyet'ten sonra ortaya çıkan değişimleri belirli bir mizah duygusuyla işleyen Başkut, oyunları yaygın bir ün kazandı. *Koca Bebek*'te (1947) yeni değerlerle tutucu çevrelerin çatışmasını; *Paydos*'ta (1948) toplumdaki çarpıklıklarla savaşımaya girişip sonunda yenik düşen iyi niyetli insanları; *Emekli*'de (1967) kişisel tutku ve uyuşmazlıkları; *Hacıyatmaz*'da (1960) ve *Sana Rey Veriyorum*'da (1951) çok partili rejimde baş gösteren iğreti, ikiyezül siyasal değerleri; *Kadıköy İskeleyi*'nde (1953) kentlerdeki toplumsal kargaşayı ele aldı. Biçim denemelerine de giriştiği oyunlarında bütün toplum katlarından ve her çevreden insanları tipleştirmeye çalıştı. Dış ülkelerde oyunu sahnelenen ilk Türk oyun yazarı oldu.

Hemen her oyunu sahnelenen Başkut'un öteki önemli yapıtları arasında *Harputta Bir Amerikalı* (1955), *Göç* (1962) ve *Buzlar Çözülmeden* (1964) sayılabilir.

başlatıcı, bir monomerle(*) tepkimeye girerek bir ara bileşik oluşturan ve başka monomerlere bağlanabilen bu ara bileşik sayesinde bir polimerleşme tepkimesini başlatan kimyasal madde.

En çok kullanılan başlatıcılar, bir monomerle birleştiğinde serbest köklerin (tek

sayıda elektronu olduğu için kolayca tepkimeye girme eğilimindeki atomlar ya da atom grupları) oluşmasını sağlayan maddelerdir; vinil klorür, metil metakrilat ve daha başka monomerleri polimerleştirmekte kullanılan alifatik azo bileşikleri ve peroksitler bu tür başlatıcılar.

Eser miktarda su katılmış bor triflüorür gibi asit oluşturmucu sistemler ise, bir monomerle tepkimeye girdiğinde artı yüklü bir ara bileşik verir. İzobütilenin bütül kauçuğa dönüştürülmesinde bu tür bir başlatma tepkimesinden yararlanılır. Metal halindeki sodyum ile difenilin tepkimesinden eksi yüklü bir başlatıcı doğar; bu başlatıcı da, her iki ucunda tepkin grupları bulunan polimer zincirlerinin oluşmasına yol açar. Bu tür polimer zincirleri başka bir monomerle yeniden tepkimeye sokularak blok kopolimerler elde edilebilir.

Polipropilenin ve yüksek yoğunluklu polietilenin üretiminde kullanılan Ziegler katalizörleri ise, örneğin trietilalüminyum gibi bir organometal bileşiği ile tıtan tetraklorür gibi bir metal halojenürden oluşmuş karmaşık başlatıcılar.

başlık, başı örtmek için kullanılan, çok çeşitli biçimleri olan giyim eşyası. Erkekler eski zamanlarda takke ya da külah biçiminde başlıklar giyerlerken kadınlar ortaçağın sonlarına değin peçe ve keten ya da ipekten örtü kullanırlardı. Çoğunlukla törenlerde kullanılan başlık, giyenin işini ya da rütbesini belirtmeye yarardı.

Bitki liflerinden evde yapılmış başlıklar, eski Avrupa ve Anadolu köy gelenekleriyle bağlantılıdır. Mercurius'un ilk heykellerinden birinde samandan örölmüş bir şapka giydiği görülür. Eski Yunan ve Roma zanaatçıları çoğunlukla keçeden yapılmış, tepesi yumurta biçimli külahlar giyerlerdi. Külahın dışı doğru taşan alt bölümleri sonradan şapkanın kenarlarını oluşturdu. Roma'da bu şapka pleplerin bir işaretiydi; özgürlüğü bağışlanan bir köle başındaki bu tür külahtan tanınırdı. Yüksek sınıftan insanlar kötü hava, avlanma ve yolculuk dışında başlık kullanmazlardı. İmparator Augustus yaşlılığında dışarıya sürekli başlıkla çıkarak yeni bir moda yaratmıştı.

Mısır'da, alnı ve başı örterek omuzlara kadar uzanan başörtüsü ve takke yaygındı. Ayrıca güneşten korunmak için insan saçından ya da koyun yününden peruklar da kullanılırdı. Miğferler rütbelere gösteren simgelerle bezenirdi. Engerek yılanı kralı- lık gücünü, kuştüyü de egemenliği gösterirdi.

Ortaçağın başlarında kentlerde yaşayanlar, kadın olsun, erkek olsun, genellikle kumaştan yapılmış kabarık başlıklar giyerlerdi. Ortaçağ boyunca her sınıftan kadın, saçları saklayan ve yüzü saran bol dökümlü başörtüsü kullanırdı.

14. yüzyılda Flandre'da moda olan kunduz kürk başlıklar daha sonra Fransa, İngiltere ve başka yerlere de yayıldı. Kadın başlıkları git gide daha süslü olmaya başladı. 1460-80 arasında Fransa ve Flandre'da yüksek başlıklar modaydı. Kadınlar uzun iğnelerle saçlarının tepesine tutturdıkları "kelebek" adı verilen ince tül ve türban da takarlardı. 16. yüzyılda kadın giyiminde kukuleta moda oldu. 17. yüzyılda Avrupalılar açık havada olduğu kadar ev içinde de başlık giyerlerdi. 18. yüzyılda bazı Avrupalı ve Amerikalı kadınlar "kaleş" denen büyük boneler kullanırlardı. Kaleş, Fransa'da kullanılan üstü açık, dört tekerlekli gezinti arabası *calèche*'in tepesinin genişletilmiş biçimini andıran ve Pompadour tarzı kaba-

nk saçların üstüne oturtulan bir tür başlıktı. 1760'larda Floransa'da ortaya çıkan ipek başlık, 1810'da İngiltere'de de görüldü. Londra'da bir şapkacının bulduğu ve onun adıyla anılan melon şapka (İngilizce *bowler*, ABD'de *derby*) 1850'de kullanılmaya başlandı. Yüzyılın son çeyreğinde ABD'de yumuşak fötr şapkalar giyilirdi. Batı Avrupalı erkekler 1960'lara değin, 19. yüzyılda ortaya çıkan şapka çeşitlerini kullanmışlardır. Daha sonra kürk, yün, kumaş süet vb malzemeden yapılmış çeşitli biçimlerde başlıklar çıkmıştır.

Doğu ülkelerinde renkli türbanlar geleneksel başlıktır. Tropik ülkelerde güneşten korunmak için mantarlı şapkalar kullanılır. Doğu ve Güney Akdeniz ülkelerinde erkekler fes giyerler. Asya halkları, Çinlilerin tek parçalı yayvan koni biçimindeki kuli başlıklarından, Japonların ince süslü *kam-muri*'sine kadar, çeşitli biçimlerde başlıklar giyerler. *Kammuri*, takke biçiminde, üstünde imparatorluk arması olan krizantemin işlendiği dikine bir şerit bulunan, parlak siyah ipekten yapılan bir başlıktır. Hindistan'da genel olarak Gandhi başlığı, fes ve çeşitli biçimlerdeki türbanlar kullanılır.

Latin Amerika ve ABD'nin güneybatısında "sombbrero" adı verilen, keçe ya da samandan yapılmış, yüksek tepeli ve uçları yukarıya doğru kıvrık geniş kenarlı şapkalar giyilir. Kovboy şapkasından esinlenerek yapılan kunduz kürklü fötr şapka, su geçirmemesi nedeniyle "10 galonluk şapka" olarak da bilinir.

başlık parası, evliliğin onaylanması için, güvey ya da akrabaları tarafından kadının akrabalarına yapılan ödeme. Dünyanın her yanında görülen bu uygulama, evliliği yasal- laştırma yolu olarak en çok Afrika'da geçerlidir. Çoğu Afrika toplumunda başlığın belirli bir bölümü ödenmeden, erkeğin karısı üzerinde cinsel ve ekonomik bakım- lardan kocalık hakkı doğmaz. Buna bağlı olarak, evliliğin sona ermesi, yani boşanma- nın gerçekleşmesi için de başlığın geri verilmesi gerekir.

Başlık verme, çoğu durumda ekonomik olduğu kadar toplumsal ve simgesel bir ilişki biçimidir. Eğer zaten akraba değillerse, birbirlerinden kız alıp veren iki ailenin karşılıklı ilişkilerinin bir parçası olarak aralarındaki dostluğu pekiştirir. Hem geline iyi davranılacağı konusunda bir güvence, hem de bir anlamda, onun yokluğuna karşı ailesine ödenen bir tazminattır.

Ödeme mal ya da ender olarak hizmet biçiminde olabileceği gibi, bir seferde ya da uzun bir zaman boyunca düzenli aralıklarla da yapılabilir. Verilen mallar belirli miktarda hayvandan silaha, kumaş, içki, yiyecek, para ve hatta kadına kadar çeşitlilik gösterir.

Türkiye'de başlık verilmesi zamana ve toplumların özelliklerine göre bazı değişikliklerle uygulanmaktadır. Bazı yörelerde ağırlık(*) diye de adlandırılır ve yalnız para ve ziynet eşyası olarak ödenir. Bunun dışında hayvan ve toprak verildiği de olur. Başlık Türkiye'de çoğunlukla köy ve kasaba topluluklarında uygulanan yaygın bir gele- nektir.

Başlık genellikle söz kesilirken verilir. Nişanda, nişanla nikâh arasında verildiği de olur. Ama ne olursa olsun, nikâhtan önce yerine getirilmesi gerekir. Başlık, Anadolu'da uygulanan biçimiyle, eski Türk geleneklerinin İslam inanç ve töreleriyle birleş- mesi sonucu yeni bir yapı kazanmıştır (*bak- mehr*). Eski Türklerde başlık dört parçadan

oluşurdu: 1) Kara-mal, kız babasına verilir, haba bunu kızı için harcardı; 2) yelü, nişanlı erkeğin nişanlısını görmeye gittiğinde yüzgörümlüğü olarak verdiği bir armağandı; 3) tûy-mal, düğün giderlerinin karşılanması için verilen bedeldi; 4) sût hakkı, nişanlı erkeğin kız anasına verdiği armağandı.

Başlık günümüzde genellikle para ve ziynet olarak ödenmekte, seyrek de olsa hayvan ya da tarla yenilerek gerçekleştirildiği de görülmektedir.

Başlık parası, kız tarafının "evet" cevabından sonra yapılan bir toplantıda görüşülüp belirlenir. Başlık miktarı taraflara toplumda bir tür saygınlık sağlar. Başlık alınmadığında, kızın çirkin ve kusurlu olduğu ya da bakire olmadığı düşünülür. Ödenen başlık parası genellikle çeyiz olarak geri dönmekteyse de, bazı yörelerde de babanın kazanç kaynağı durumundadır. Başlık parasının, herhangi bir karşı öneriye olanak tanımadan yüksek tutulması, evlenecek erkeğin bunu kazanmak için gurbete çıkmasına ya da kızı kaçırmaya yol açmakta, bu da birtakım önemli toplumsal sorunlar doğurmaktadır.

Bu gelenek Türkiye'de, toplumsal gelişmeyle birlikte yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. Hatta bazı köylerde, köy kökenli aydınların ve köy ileri gelenlerinin öncülüğü ile başlık parasının kaldırılması yolunda kararlar alındığı ve bu kararların belli yaptırımlara bağlanarak uygulandığı da gözlenmektedir.

başlıklı şebek (*Macaca radiata*), Hindistan'da yaşayan ve adını, tepesindeki başlığa benzer uzun tûy kümesinden alan şebek türü. Başlıklı şebekğin tüyleri boz-kahverengi, yüzü pembe ve tüsüzdür. 50-70 cm'lik kuyruğu dışında uzunluğu 35-60 cm, ağırlığı yaklaşık 3-9 kg arasındadır. Çevik bir

Başlıklı şebek (*Macaca radiata*)
Warren Garsi-Tom Slack & Associates

hayvandır; zaman zaman bahçeleri ve yiyecek depolarını yağmalar.

Başmakçı, Akdeniz Bölgesi'nde, Afyonkarahisar iline bağlı ilçe ve ilçe merkezli kasaba. Eskiden Dazkırı'ya bağlı bir bucak olan Başmakçı, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Başmakçı Belediyesi 1952'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 13.021; kasaba, 6.574.

Başı, tam adı MATSUO BAŞO, asıl adı MATSUO MUNEFUSA (d. 1644, Ueno, Iga - ö. 28 Kasım 1694, Osaka, Japonya). Japon *haiku*(*) şairlerinin en büyüğü. On yedi heceden oluşan *haiku*'yu biçim ve anlam yönün-

Başo'nun Monkava Kyoroku tarafından çini mürekkeple yapılmış portresinden ayrıntı; özel koleksiyon

International Society for Educational Information, Tokyo

den zenginleştirmiş, Zen Budacı ruhuyla yoğurarak sanatsal bir tür haline getirmiştir.

Haiku'ya küçük yaşta ilgi duyan Başo, önceleni edebiyat sevgisini bir yana bırakıp, bir toprak sahibinin hizmetine girdi. Efendisinin 1666'da ölmesinden sonra, *samurai* likten (savaşçı) ayrılmış kendini şiire verdi. Başkent Edo'ya (bugün Tokyo) yerleşti; çok geçmeden şair ve eleştirmen olarak ünlendi. 1679'da, adının duyulmasını sağlayan "yeni biçim"i uyguladığı ilk şiirini yazdı: "Kuru bir dala / Bir karga kondu: / Güz gecesi inmekte"

Bu deyişteki yalın, betimleyici hava, birbirinden bağımsız iki olgu arasında kurulan benzerlik ve karşıtlık, Başo'nun üslubunun ayırt edici özelliği oldu. Başo, o sıralarda yaygın bir edebi eğlence olmanın dışında fazla bir değer taşımayan *haiku*'da görülen, dedikodu türü gününbirlik dokundurmalar ve biçime körü körüne bağlıktan kaçınmaya çalıştı. *Haiku*'nun bayağılıktan uzak, aynı zamanda kalıcı olması gerektiğini savundu. Zen felsefesini öğrenip benimseyerek dünyanın anlamını şiirinin yalın düzeni içine sığdırmaya, küçük şeylerde saklı umutları açığa vurmaya ve bütün nesnelerin birbiriyle ilişki içinde olduğunu göstermeye çalıştı.

1684'te, çalışmalarını önemli ölçüde biçimlendirecek bir dizi yolculuğun ilkinde çıktı. Yol boyunca karşılaştığı çeşitli görünüşleri sergilediği *haiku*'lardan başka, bu şiirlerin arka planını oluşturan ve en az onlar kadar güzel olan düzyazı parçalar da bu gezilerden edindiği izlenimlerin ürünüdür. Japonya'nın kuzey bölgelerine yaptığı ziyaretini anlatan *Oku no hosomiçi* (1694; Oku'ya Giden Dar Yol) Japon edebiyatının en güzel yapıtlarındandır.

Başo yolculukları sırasında yerel şairlerle de karşılaştı; onlara *renga* (zincirleme dize) kurma yarışmaları yaptı. *Renga* sanatında öylesine ustaydı ki, bu türdeki ürünlerini bazı eleştirmenler onun en yetkin yapıtları sayarlar. Başo *renga* yazmaya başladığında, birbirini izleyen dizeler arasındaki bağ, genellikle bir cinas ya da sözcük oyunuyla kurulurdu. O ise şiirlerin yalnızca sözel ustalıklıya yetinemeyip, dizelerini "hoş koku", "yankı", "uhenk" gibi ölçütleri de hesaba katarak bağlamalarını savundu.

Başo'nun şiirini anlatmak için sık sık kullanılan *sabi* terimi, yaşlı, solgun ve göze batmayan şeylere duyulan sevgi anlamına gelir. Bu nitelik, örneğin şu dizelerde vardır: "Krizantem kokusu... / Ve Nara'da / Bütün kadim Budalar."

Bu şiirde, krizantemlerin haygırı kokusuyla, eski başkentteki tozlu, pul pul dokülen heykellerin görsel imgesi iç içedir. Şiirin incelikli havasına uygun bir yaşam süren Başo, çağının genel görkemine ters düşecek biçimde azla yetinen, dünya nimetlerinden uzak duran, yalın bir insan olarak kaldı. Olanak buldukça, toplumun dışına çıkıyor. Fukagova'daki muz ağacı yapraklarından yapılmış kulübesine (*baso-an*) çekiliyordu. Takma adını da bu basit kulubeden almıştır. Ondan sonra gelen şairler Başo'ya büyük saygı göstermişlerdir.

Başoğlu, Muzaffer Şerif bak. Şerif, Muzaffer

Başoğlu, Tamer (d. 5 Ağustos 1938, Nazilli), soyut anlayışta gerçekleştirdiği anıt heykelleriyle tanınan heykeltarihi.

İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi (DGSA) Heykel Bölümü'nde Zuhtu Müridoğlu ve Hadi Bara'nın öğrencisi oldu. 1960'ta eğitimini tamamlayarak ertesi yıl

Tamer Başoğlu
Ana Yayıncılık, Ankara

İtalya'ya gitti, Roma Güzel Sanatlar Akademisi'nde bir yıl süreyle Prof. Podimani'nin derslerini izledi. 1962'de çeşitli Avrupa ülkelerini dolaşarak araştırma ve incelemelerde bulundu. 1964'te DGSA Heykel Bölümü'ne asistan olarak atandı, 1971'de doçent, 1976'da da profesör oldu. 1968'de 30. Devlet Resim ve Heykel Sergisi ikincilik ödülünü, 1971 TRT Sanat Ödülleri Yarışması'nda heykel ödülünü, 1985'te Türkiye İş Bankası'nın Heykel Büyük Ödülü'nü aldı. "Atatürk Anıtı" ("Bilim Ağacı", 1966, ODTÜ kampüsü, Ankara), "Atçalı Kel Mehmet" (1968), "Kâzım Karabekir" (1970), "Atatürk ve Kadın Hakları" (1973, Karşıyaka, İzmir), "Aydın 50. Yılı" (1973) anıtlarının yanı sıra çok sayıda Atatürk heykeli de yaptı.

1960'larda geometrik soyut anlayışa yönelerek ahşap ve maden malzemeyle hareketli yapıtlar gerçekleştirdi. 1966'dan sonra daha çok anıt heykel alanında yoğunlaştı. Bu yıllarda Türkiye'de ilk kez poliestere döküm tekniğini kullandı ve yitlik mum yönteminin(*) (*cire perdue*) canlanmasında önemli bir rol oynadı.

basparmak, insanda el ve ayağın, maymunlarda ön ve arka ayakların, öbür parmaklardan farklı olarak yalnızca iki kemikten oluşan kısa ve kalın birinci parmağı. İnsanda el basparmaklarının, maymunlarda bütün basparmakların başka bir özelliği de, çok büyük bir hareket özgürlüğüne sahip olması ve bütün öbür parmakların ucuna dokunabildiği için tutma ve yakalama hareketine olanak sağlamasıdır. Rakun ve yarası gibi başka omurgalıların en içteki parma-

ğı da, öbür parmaklardan daha büyük bir hareket yeteneği gösterdiği için genellikle başparmak olarak adlandırılır.

başpiskopos, Hristiyanlıkta, kendi bölge-
sindeki olağan piskoposluk görevlerinin yanı sıra genellikle belirli bir alan içindeki öteki piskoposlar üzerinde yönetim yetkisi bulunan (ama rütbe üstünlüğü olmayan) piskopos. Başpiskoposun yerine getirdiği görevler, belirli sınırlar içinde birkaç piskoposluk bölgesine başkanlık eden metropoliten görevlerinin gelişmesiyle ortaya çıktı. Başpiskopos unvanının kendisi, başlangıçta metropolit yetkisini içeren bir anlam taşımamaktaydı. Bu sözcüğün ilk kez 4. yüzyılda Doğu Kilisesi'nde bazı piskoposlara verilen onursal bir unvan olarak kullanıldığı sanılmaktadır. Batı Kilisesi'nde 7. yüzyıldan önce pek kullanılmayan bu unvan, Karolenj imparatorlarının metropolitlere yeriden bölgesel sinodlar toplama yetkisi vermesinden sonra yaygınlaştı. Böylece metropolitler öteki piskoposlara üstünlüklerini göstermek amacıyla genelde başpiskopos unvanını taşımaya başladılar. Ortaçağda oldukça geniş kapsamlı olan başpiskoposluk yetkileri Trento Konsili'nce (1545-63) daraltıldı. Günümüzde Katolik Kilisesi'nde başpiskoposluk unvanı, bazen metropolit olmayan belirli piskoposlara da onursal bir unvan olarak verilebilmektedir.

Ortodoks Kilisesi ile öteki Doğu kiliselerinde başpiskoposluk unvanı Batı'dan çok daha yaygındır. Metropolitlik görevleriyle de daha az bağlantılıdır. Ortodoks Kilisesi'nde, piskoposla metropolit arasında yer alan bağımsız başpiskoposlar da vardır.

Kara Avrupa'daki Protestan kiliselerinde başpiskopos unvanı seyrek olarak kullanılır. İsveç metropoliti olan Uppsala Lutherci piskoposu ve Finlandiya'daki Turku Lutherci piskoposu başpiskopos unvanını taşırlar.

İngiltere Kilisesi'nde kilise hiyerarşisi "Bütün İngiltere'nin başpiskoposu" ve Canterbury bölgesi metropoliti denen Canterbury başpiskoposu ile, "İngiltere başpiskoposu" ve York metropoliti denen York başpiskoposuna bağlıdır. Ayrıca bak. metropolit.

başrahibe, Benedikten manastır kurallarını izleyen ve başka bazı rahibe toplulukları ile Aziz Francesco'nun İkinci Tarikatı'na bağlı rahibe manastırlarının yöneticilerine verilen unvan.

Başrahibe adına ilk kez yaklaşık 514 tarihli bir Roma yazıtında rastlanır. Bugün başrahibe olabilmek için en az 40 yaşında bulunmak ve en az 10 yıldır rahibelik yeminini sürdürüyor olmak gerekir. Başrahibe, keşişlerin atanmasına benzer bir ayinle, ilgili piskoposluk bölgesinin piskoposunca takdis edilerek göreve başlar. Takdis ayininden sonra, ruhani önderlik simgesi olan bir yüzüğün yanı sıra bazen de bir asâ taşımaya hak kazanır.

Ortaçağda başrahibeler kimi zaman, birinde keşişlerin, öbüründe de rahibelerin yaşadığı iki manastırın birden yönetir, çeşitli ayrıcalıklar ve payeler taşırlardı. Ayrıca bak. başkeşiş.

başsavcı, bazı devletlerde, aynı zamanda yürütme organının başına hukuk danışmanlığı yapan baş hukuk görevlisi. İngiliz hukuk sisteminden esinlenmiş hemen bütün ülkelerde başsavcılık makamı vardır.

Kökü ortaçağa değin inen başsavcılık makamı, bugünkü biçimini ancak 16. yüzyılda alabildi. Önceleri krallık savcılarını yalnızca

belirli işler ya da davalar ve mahkemeler için atanırken, 15. yüzyılda bu iş düzenli bir görev haline geldi. Zamanla yardımcıları atama yetkisini elde eden başsavcı, ortaçağ düzeni yıkılıp yeni siyasal kurumlar ve mahkemeler geliştikçe çok etkili bir konum kazandı.

Günümüz İngiltere'sinde başsavcı, yardımcısı (*solicitor general*) ile birlikte, hükümdarın mahkemelerdeki temsilcisi ve hükümdar ile bakanların hukuk danışmanıdır. Kabin üyesi olmamakla birlikte hükümet içinde yer alır. Hükümetin bütün yasa tasarılarının hazırlanmasında görüşü alınır; hukuksal sorunlarda devlet dairelerine tavsiyelerde bulunur ve ayrıca mahkemelere ilişkin çok çeşitli görevleri üstlenir.

Başsavcı, tek müvekkili hükümdar olan bir avukattır. Tahtın hukuk görevlisi olmaktan gelen konumundan dolayı baro tarafından hukuk mesleğinin başı kabul edilir. Cezai kovuşturma yapma buyruğunu veren ve genellikle bu işi doğrudan yürüten kamu savcılarını denetler. Belirli suçlar yalnızca başsavcının ya da kamu savcılığı dairesi başkanının izniyle kovuşturulabilir. Başsavcının üst mahkemelerde, ceza davalarını durdurma yetkisi de vardır.

ABD'de başsavcılık dairesi 1789 Adliye Yönetimi Yasası ile oluşturuldu. Bu yasa ile ülke adli bölgelere ayrıldı ve her bölgede hukuk ve ceza davalarından sorumlu savcılarının bulunduğu mahkemeler kuruldu. Kabin üyesi olan federal başsavcı adalet bakanlığının başında bulunur. Bu nedenle zamanının çoğunu idari işlere ayırmak zorundadır.

ABD'de başsavcı yardımcısı hükümetin Yüksek Mahkeme'de açtığı davaları izlemekle görevlidir. Başsavcıya danıştıktan sonra hükümetin alt mahkemelerde kaybettiği davaları üst mahkemelere yeniden götürüp götürmemeye karar verir. Çeşitli bölgelerde açılacak önemli davalar ve temyiz edilecek davalar belirlenirken devlet başkanının onayına başvurulması gerekir. ABD'de başsavcılık makamı İngiltere'de olduğu gibi siyasal etkilerden bağımsız değildir.

ABD eyaletlerinin her birinde seçimle göreve gelen bir başsavcı bulunur. Görevleri federal başsavcınıninkilere benzer. (Türkiye'de başsavcılık makamı için bak. savcı.)

başşair, İngilizce POET LAUREATE (Latince *laureate*: "defne yapraklarından yapılan çelenk"), İngiltere'de en yetkin şaire verilen unvan. Eski Yunan ve Roma'da önemli işler başarıları için başlarına defne çelengi takılarak onurlandırılması geleneğinden kaynaklanır. Bu unvanı alan kişi, İngiliz kraliyet ailesinin ücretli bir üyesi sayılır. Ama zamanla başşairin belirli görevleri yerine getirme zorunluluğu kaldırılmıştır.

Başşairlik kurumunun şairi bir sürekliliği olmuştur. Gelenek 1616'da I. James'in Ben Jonson'a aylık bağlamasıyla başladı, bu aylık 1630'da I. Charles tarafından onaylandı ve artırıldı (aylığın yanına yılda bir fiçi Kanarya Adası şarabı eklendi, 1790'da başşair olan Henry James Pye şarabın yerine karşılığı kadar parayı yeğleyince ricası kabul edilerek bu uygulamaya son verildi). Jonson'a bağlanan aylık, onun bir şair olarak krala sunduğu hizmetin karşılığı niteliğindedir ve bir süreklilik taşıyordu. Ama Jonson'un 1637'de ölmesinden sonra Sir William Davenant'a bu tür bir hizmet için benzer bir aylık bağlanana değin 16 ay geçti. 1668'de Davenant'ın ölümünü izleyen hafta içinde Dryden'in bu göreve atanmasıyla başşairlik, boşaldığında otomatik olarak doldurulacak bir resmi memuriyet biçiminde kurulmuştur.

1688 Devrimi'nde Dryden bağlılık yemini etmeyi reddedince görevden alındı. Böylece başşairlerin atanmasına siyasal bir etken de karıştı. Bu durum 200 yıl kadar sürdü.

Dryden'in ardılı Thomas Shadwell yeni yıl ve doğum günleri için odlar yazma uygulamasını başlattı. 1690 - y. 1820 arasında bu uygulama iyice yerleşerek gelenekleştiği gibi, başşairliğin başlıca simgesi haline de geldi. Bu odlar besteleniyor ve kralın huzurunda seslendiriliyordu. 1813'te göreve atanan Robert Southey bu geleneğe son vermeye çalıştıysa da başaramadı. Ama zamanla geleneğin gevşemesine göz yumuldu, sonunda Kraliçe Victoria bunu tümüyle kaldırdı. Kraliçe Victoria'nın 1843'te göreve Wordsworth'u atamasıyla, başşairlik şiir alanında üstün başarı kazananlara verilen bir ödül haline aldı. Bu tarihten sonra şairin bütün özel yükümlülükleri de kaldırıldı. Tennyson'dan bu yana başşairler, kralın ya da ulusun özel günlerinde ancak içlerinden geldikçe şiir yazdılar.

Başşairlerin listesi (göreve atanma tarihleriyle birlikte) aşağıda verilmiştir: Dryden (1668), Shadwell (1688), Nahum Tate (1692), Nicholas Rowe (1715), Laurence Eusden (1718), Colley Cibber (1730), William Whiththead (1757), Thomas Warton (1785), Henry James Pye (1790), Southey (1813), Wordsworth (1843), Tennyson (1850), Alfred Austin (1896), Robert Bridges (1913), John Masefield (1930), C. Day-Lewis (1968), Sir John Betjeman (1972) ve Ted Hughes (1984). Bu onuru geri çevirenler arasında Thomas Gray (1757), Sir Walter Scott (1813) ve William Morris (1894) sayılabilir.

baştaban, ARŞITRAV olarak da bilinir, Eski Yunan ve Roma mimarlığında sütun başlıklarına oturarak sütunlar arasındaki açıklığı geçen lento, saçaklık(*) adı verilen yatay ögenin en alt bölümü.

baştankara, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Passeres* (özütücüler) alttakımının *Paridae* familyasından 64 kuş türünün ortak adı.

Uzunlukları 7,5-20 cm arasında değişen baştankaraların gagaları kısa, kalın ve sivri uçlu, burun delikleri sık tüylerle kaplı, ayakları güçlü, kanatları yuvarlaktır. Temel besinleri böceklerdir, ama ara sıra meyve de yerler. Ormanlarda, ağaçlık yerlerde ve bahçelerde yaşayan bu son derece hareketli

(Üstte) Kuzey ve Orta Amerika'da yaşayan *Parus bicolor*; (altta) gökçe baştankara (*Parus caeruleus*)

(Üst) Dan Sudio-The National Audubon Society Collection/EB Inc
(alt) Brian Bowen-Audubon Photographics

kuşların, ağaçlarda durup dinlenmeden böcek ararken dalları baş aşağı asılması tipik bir davranıştır. Uyum sağlama ve öğrenme yetenekleri de çok gelişmiştir.

En çok Holarktik, ikinci olarak Etiyopyen bölgede yayılmış olan baştankaraların Neotropikal bölgedeki dağılımları çok sınırlıdır; Avustralyen bölgede ise hiç bulunmazlar. Üreme mevsimi dışında, bazen sıvacıkuşlarını ve tırnaşkuşlarını da içeren küçük sürüler halinde orman ve korularda dolaşarak besin arar, ağaç kovuklarına yuva yaparlar; ayrıca insan eliyle yapılmış yuva kutularına en kolay uyum sağlayan kuşlardan biri baştankaralardır.

Altmış dört baştankara türünün 44'ü *Parus* cinsindendir. En iyi bilinen tür, Palearktık ve Oryantal bölgelerde geniş bir dağılım gösteren, 14 cm uzunluğundaki bayağı baştankaradır (*Parus major*). Ormanlarda, korularda ve bahçelerde yaşayan, böcek, larva, meyve ve tohumlarla beslenen bu baştankaraların tepesi ve çenesi kara, yanakları ak, sırtı koyu yeşil ile koyu mavi, alt bölümleri parlak sandır; karnı boyunca uzanan enli, kara bir çizgi çenesindeki karallıkla birleşir. Dişisi, bir ağaç kovuğuna yaptığı yuvaya 8-13 yumurta bırakır. Baştankara yapraklı ormanlarda bir kez, iğneyapraklı ormanlarda iki kez kuluçkaya yatar. Türkiye'deki en yaygın baştankara türüdür ve yaşama ortamının bulunduğu bütün yörelerde görülür.

Gökçe baştankara (*Parus caeruleus*) 11,5 cm uzunluğundadır; tepesinin ve teleklerinin parlak mavi olmasıyla bayağı baştankaradan ayrılır. Palearktık bölgede geniş bir dağılım gösteren bu tür Türkiye'de daha çok kıyı bölgelerinin yapraklı ormanlarında ve meyve bahçelerinde görülür. Batı Avrupa'daki gökçe baştankaralardan, kapı önlerine bırakılan süt şişelerinin kapağını yırtarak süt içmeleri, bu kuşların öğrenme yeteneğine iyi bir örnektir.

11,5 cm uzunluğundaki çam baştankarasının (*Parus ater*) başı kara, yalnız yanakları ve ensesi ak, vücudu boz ve kirli sandır. Daha çok iğneyapraklı ormanları yeğlerler. Başta kıyı bölgeleri olmak üzere, Türkiye'nin her yerindeki iğneyapraklı ve karışık ormanlarda bulunur.

Bataklık baştankarası da (*Parus palustris*) 11,5 cm uzunluğundadır. Sırtı sütlü kahve, alt bölümleri krem rengi, tepesi ve çenesi karadır. Yapraklı ve karışık ormanlarda, genellikle göl, bataklık ve akarsu yakınında yaşar. Türkiye'de Trakya, Marmara ve Kuradenez bölgeleri ormanlarında az sayıda bulunur.

Dağ baştankarası (*Parus lugubris*), bataklık baştankarasına çok benzer, ama daha iridir (14 cm). Başta Ege ve Akdeniz bölgeleri olmak üzere Türkiye'nin her bölgesindeki açık ormanlarda, özellikle dağlık yörelerde görülür.

Bu türlerin hepsi Türkiye'nin yerli kuşlarıdır; yalnız hava koşullarına bağlı olarak bazen düzensiz göç hareketleri yapabilirler.

Eskiden *Paridae* familyası içinde sınıflandırılan uzunkuyluklar (7 tür) bugün *Aegithalidae* familyasında, çulhakuşları (9 tür) ise *Remizidae* familyasında sınıflandırılmaktadırlar.

baştarde, Osmanlı donanmasında, 26-32 çifte kürekli, kadirga türünden savaş gemisi.

Baştarde'nin 36 oturaklısına paşa (ya da kaptanpaşa) baştarde'si denirdi. Paşa baştarde'sinin boyu 72 arşın (y. 55 m), 26 oturaklı yarım baştarde'ninki ise 57 arşındı (y. 43 m). Osmanlı donanmasında amiral gemisi sayılan paşa baştarde'sinde 500 kürekçi, 250 deniz piyadesi ile yeter sayıda topçu ve top

bulunurdu. 18 yüzyılda yapılan bir değişiklikle kaptanıderyanın savaş sırasında başkaptancane denen özel kalyonda, barış zamanlarında da paşa baştarde'sinde bulunması yasalaştırıldı. Baştarde-i hümayun denen ve padişahın deniz gezilerine ayrılan geminin bordası, yelkenleri ve sancakları yeşil olurdu. Sereñ direğinin ucunda da özel bir fener yanardı. Hünkâr baştarde'si diye de anılan bu gemiyi padişah bindiği zaman kaptanlığı kaptanıderyanın, dümcülüğü de Tersane-i Âmire emirinin yapması gelenektendi. Deniz seferi ile görevlendirilen serdar vezirlere de baştarde-i hümayun verilirirdi.

Baştımar, Zeki, YAKUP DEMİR olarak da bilinir (d. 1905, Sürmene - ö. 1973, Berlin, Almanya), Türk siyaset adamı, yazar, çevirmen.

Trabzon Muallim Mektebi'nin son sınıfındayken Sovyetler Birliği'ne geçerek Moskova'da Şark Üniversitesi'ni bitirdi. 1932'de gizli Türkiye Komünist Partisi (TKP) muhafetinin Pavlı Adası Kongresi'ne, ardından TKP 4. Kongresi'ne katıldı ve Merkez Komitesi yedek üyeliğine seçildi. Aynı yıl Komintern (Komünist Enternasyonal) delegesi Margareta Vilde ile birlikte tutuklandıysa da beraat etti. Bir süre yurt dışında kaldıktan sonra 1936'da Ankara'da Başbakanlık Murakabe Heyeti Kütüphanesi memurluğuna atandı. 1944 TKP davasında beraat etti. 20 Haziran 1946'da kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi Ankara il başkanlığını yaptı, Ankara Sendikalar Birliği'ni kurdu. 1953'teki gizli TKP davasında örgüt sekreteri olarak yargılanan Baştımar 10 yıla mahkûm edildi. Cezası bitince Cemal Reşit Eyuboğlu ile Yenigün Yayınları'ni kurdu. 1961'de yurt dışına çıktı ve "Yakup Demir" adıyla yurt dışındaki TKP'nin genel sekreterliğine getirildi. 1973'te bu görevden uzaklaştırıldıktan az sonra öldü.

1940-46 arasında *Ses*, *Yeni Edebiyat*, *Adınlar*, *Söz* dergilerinde incelemeleri yayımlandı. Bursa Cezaevi'nde bulunan Nazım Hikmet'le birlikte Lev Tolstoy'un *Voyuna i mir* (1865-69; *Harp ve Sulh*, 1943) romanını Türkçeye çevirdi. *L. Tolstoy*, *Hayatı*, *Eserleri*, *Fikirleri* (1961) ve *Çelov-Hayatı ve Sanat Hükümesi* (1961) adlı incelemeleri ile Rusçadan çeşitli çevirileri vardır.

Baştürk, Abdullah (d. 29 Mayıs 1929, Yalova, İstanbul - ö. 21 Aralık 1991, İstanbul), Türk sendikacı. Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DISK) genel başkanlığını yapmıştır.

İstanbul'da sürdürdüğü ortaöğrenimini yanında bırakarak işçiliğe başladı. Bir süre

Baştürk
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

değişik işkollarında çalıştıktan sonra İstanbul Belediyesi Fen İşleri'ne sıhhi tesisatçı olarak girdi. 1962'de İstanbul Belediyesi Fen İşçileri Sendikası'nın genel sekreterliğine seçildi. Aynı yıl, İstanbul Belediyesi İşçileri Sendikası adını alan, sonra da milli tip sendikaya dönüşen bu kuruluş, Türkiye Genel Hizmetler İşçileri Sendikaları Konfederasyonu'na (Türk-İş) üye oldu. Bu sendikaların genel başkanlığına getirilen Baştürk, 1964'te Türk-İş yönetim kurulu üyeliğine seçildi. Ağustos 1966'da Çorum Belediyesi temizlik işçilerinin işçi statüsünden çıkarılmalarna sessiz kalan Türk-İş yönetimini eleştirmeye başladı. 1967'de Genel-İş genel kurulunda Türk-İş'in ilke haline getirdiği "partilerüstü politika"ya karşı çıktı.

1963'te kısa bir süre Türkiye İşçi Partisi üyeliğinde bulunan ve 1967'de Cumhuriyet Halk Partisi'ne giren Baştürk, bu partiden 1969'da Yozgat, 1973'te de İstanbul milletvekili seçildi. 14 Ocak 1971'de Türk-İş'in Kızılcahamam'da yapılan yönetim kurulu toplantısında Petrol-İş, Yol-İş ve Deniz Ulaş-İş sendikalarının başkanlarıyla birlikte hazırladığı "Dörtler Raporu"nu Türk-İş yönetimine vererek sendikaların siyaset dışı kalamayacağını savundu ve konfederasyon içindeki sosyal demokrat muhalefeti başlattı.

Genel-İş'in, 5 Haziran 1976'da yaptığı genel kurul sonunda Türk-İş'ten ayrılarak DISK'e katılmasından sonra, 27 Aralık 1977'de yapılan 6. genel kurulda DISK genel başkanlığına seçilen Baştürk, 7 Temmuz 1980'de ikinci kez bu göreve getirildi. Bu süre içinde, 1979 ve 1980 1 Mayıs kutlamaları nedeniyle iki kez tutuklandı. 12 Eylül 1980'deki askeri harekattan sonra yeniden tutuklanarak hakkında TCK'nin 146/1 maddesini ihlalden idam talebiyle dava açıldı. Dört yılı aşkın bir süre tutuklu kaldı. DISK davasındaki savunması 1986'da Türkiye'de Sendikacılık Yargılanıyor: Abdullah Baştürk'ün Savunması adıyla yayımlandı ve kitap 1987'de İngilizceye çevrildi. 1987'de Askeri Yargıtay kararıyla akllandı. Aynı yıl Sosyal Demokrat Halkçı Parti'den (SHP) İstanbul milletvekili seçildi; daha sonra Halkın Emek Partisi'nin (HEP) kurucuları arasında yer aldı. DISK'in aklanması üzerine HEP'ten ve milletvekilliğinden ayrılarak DISK'i canlandırmaya çalıştı.

başucu, ZENİT olarak da bilinir, düşey doğrultunun gökküreyi deldiği iki noktadan ufkun üstünde olanı. Yer'deki bir gözlemcinin tam başının üstüne rastlayan bu noktanın 180° karşıtı, gözlemcinin tam ayaklarının altına rastlayan ayakucu(*) noktasıdır. Astronomideki başucu noktası, bir çekül gözlemlenebilen kütleçekimi kuvvetiyle tanımlanır. Çekülün ipi, yeryüzündeki dağlar gibi kütlesel engebelerin etkisiyle sapmadıkça, coğrafi başucu noktasını gösterir. Ancak, Yer kendi çevresinde döndüğü ve tam bir küre olmadığı için, yermerkezli başucu ile coğrafi başucu noktaları Ekvator ve kutuplar dışında tam olarak çakışmaz. Yermerkezli başucu, Yer'in geometrik merkezi ile gözlemcinin bulunduğu noktayı birleştiren doğrunun gökküre ile arakesitidir.

başvuru, resmi bir makamdan istem ya da dilekte bulunma. Bireylerin resmi makamlara yaptıkları başvurular siyasal, yönetsel ve yargısal olmak üzere üçe ayrılır.

Anayasaların, parlamentoya yapılmasını kabul ettikleri başvuru, organik bakımdan

siyasal başvuru niteliğindedir. Siyasal başvuru, parlamentonun hükümet ve yönetim üzerindeki siyasal denetimini harekete geçiren bir başvuru türüdür. 1982 Anayasası'nın dilekçe hakkını düzenleyen 74. maddesine göre, "vatandaşlar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yazıyla başvurma hakkına sahiptir". TBMM'ye yapılan başvurular Dilekçe Komisyonu'nda görüşülerek karara bağlanır. 1 Kasım 1984 tarihli Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun'a göre adli, idari ya da askeri yargı mercilerinin görev alanına giren sorunlara ilişkin başvurular Dilekçe Komisyonu'nda görüşülemez.

Yönetmelik başvurular, bireylerin çıkarları bulunan konularda merkezdin ya da yerinden yönetim organ ve makamlarına sunacakları kamu hukukuna ilişkin bütün istem, iddia ve dilekleri kapsar. Yönetmelik başvurular Almanya ve Avusturya gibi yönetmelik usullerini yasayla düzenlenmiş olduğu ülkelerde belli biçim koşullarına bağlı tutulmuştur. Türk hukuk sisteminde ise yönetmelik başvurular için herhangi bir biçim koşulu öngörülmemiş olduğundan, bu başvurular bir süreyle sınırlı olmaksızın yazılı ve sözlü olarak yapılabilir. Yönetmelik başvurular doğrudan başvuru, hiyerarşi yoluyla başvuru ve idari vesayet başvurusu olmak üzere üç türdür. Doğrudan başvuru bir yönetmelik işlemi ya da eylemi yapan idare makamına yapılan başvuru. Bunun amacı, idarenin işlem ve eylemini düzeltmesi, değiştirilmesi, kaldırması, durdurması ya da bunların sonuçlarını gidirmesini sağlamaktır. Doğrudan başvuru, işlem ya da eylemi yapan makamın üstünde başvurulacak herhangi bir makamın bulunmaması hali dışında, idari dava süresini durdurmaz. Hiyerarşi yoluyla başvuru, karar veren ya da eylemi yapan idare makamının aleyhine, üstündeki makama yapılan başvuru. Bu başvuru, idari dava süresi içinde yapılmış olmak koşuluyla dava süresini durdurur. İdari vesayet başvurusu, yerinden yönetim idarelerinin idari işlem ve eylemlerine karşı, bunlar üzerinde denetim ve gözetim yetkisi olan merkezdin yönetim makamlarına yapılan başvuru. Bu başvuru idari dava süresini durdurmaz.

Yargısal başvurular, yasalara ve idari karar ve eylemlere karşı yargı organlarına yapılan başvurulardır. Yasalara karşı, anayasaya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne ya da iptal istemiyle yasaları incelemeye yetkili yüksek mahkemeye başvurulabilir. İdari kararların hukuka ve yasalara aykırılık nedeniyle iptali için yapılacak başvuruların inceleme mercii idare mahkemesidir. İdari eylemlerin yarattığı zararların tazmini istemiyle yapılan başvuruların da idare mahkemeleri inceler. Bu tür başvurular Almanya ve İtalya gibi eksik idari rejime sahip ülkelerde adliye mahkemelerince incelenir.

Adli yargıda olsun, idari yargıda olsun, bir alt mahkemenin kararına karşı üst mahkemelere yapılan itiraz, istinaf ve temyiz başvuruları da yargısal başvuru kavramı kapsamındadır.

Başyayla, Akdeniz Bölgesi'nde, Karaman iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Ermenek'e bağlı Tepebaşı bucağı'nın sekiz köyü 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasayla bir araya getirilerek merkezi Başyayla kasabası olmak üzere ilçe yapılmıştır.

Başyayla Belediyesi 1967'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 12.446; kasaba, 5.542.

bat, EPRAH olarak da bilinir, BAIT ya da BATH olarak da yazılır, eski bir İbrani hacim ölçüsü. 37 litre (6,5 galon) olarak tahmin edilen ve yaklaşık olarak Yunan *metretres*'ine eşit olan *bat*, 10 *omer*'den oluşur. Bir *omer* Kitabı Mukaddes'te yazılı olan 40 yıllık çöl inzivası sırasında İsrailoğullarının her birine düşen günlük kudret helvası miktarıdır.

Bat-şeba, Eski Ahit'te (II. Samuel 11, 12; I. Krallar 1, 2) Hitti Uriya'nın ve daha sonra da Hz. Davud'un karısı; Hz. Süleyman'ın annesi. Aliam'ın kızlarından biri olan Bat-şeba'nın doğuştan soylu olduğu sanılmaktadır. Çok güzel bir kadındı; Davud onu baştan çıkardı ve hamile bıraktı. Sonra da kocası Uriya'yı öldürtüp Bat-şeba ile evlendi. Bat-şeba ölen ilk çocuklarından sonra Süleyman'ı dünyaya getirdi. Davud ölürken Bat-şeba, Peygamber Natan ile birleşip Hz. Davud'un öbür oğlu Adoniya'nın tahta geçmesini engelledi ve kendi oğlu Süleyman'ın kral olmasını sağladı. Güçlü iradesi ve korkusuzluğu ana kraliçe olarak onu sarayda önemli bir konuma yükseltmişti.

Bat Yam, İsrail'in ortabatı kesiminde kent. Şaron Ovasında, Tel Aviv-Yafa'nın hemen güneyinde, Akdeniz kıyısında yer alır. 1926'da Bayit ve-Gan (İbranicede "Ev ve Bahçe") adlı bir banliyö gelişme alanı olarak kuruldu. 1929'daki Arap ayaklanmaları sırasında terk edildi. Daha sonra yeniden yerleşime açıldı ve Tel Aviv'in göзде bir sayfiye mahallesi haline geldi. 1936'da adı Bat Yam (Denizin Kızı) olarak değiştirildi ve belediye oldu. 1950'den sonra yeni gelen Yahudi göçmenler için konut alanlarının kurulmasıyla nüfusu hızla arttı. Türkiye'den göç eden bir çok Yahudi de burada yaşamaktadır. İsrail'in önde gelen basım ve yayım sanayisi merkezlerinden biridir. Ayrıca gelişmiş bir içecek sanayisi vardır. 1958'de kent oldu. Nüfus (1990 tah.) 133.200.

Bataan, Filipinler'de, Luzon Adasının orta kesimlerinde il. Güneye doğru uzanarak Manila Körfezini Güney Çin Denizinden ayıran bir yarımada üstündedir. Yüzölçümü 1.370 km²'dir. Körfezin girişinde ve güney ucu açıklarında Corregidor Adası(*) bulunur. Yaklaşık 48 km uzunluğunda ve ortalama 24 km genişliğinde olan yarımada, büyük ölçüde cangıllarla kaplıdır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan sarp dağların en yüksek dorukları kuzeyde Natib Dağı (1.287 m) ile güneyde Bataan Dağıdır (1.433 m).

Japonların Aralık 1941'de Filipinler'i işgali ve 2 Ocak 1942'de Manila'nın düşmesinden sonra savunmaya geçen Amerikalılarla Filipinliler Bataan'a çekildiler ve Japonların ABD generali Douglas MacArthur'un kuvvetlerini yarma çabalarına karşı koydular. MacArthur'un birlikleri Nisan 1942'ye değin şiddetli bir oyalama savaşı verdiler. Geride kalan ve Tuğgeneral Jonathan M. Wainwright komutasında Corregidor Adasına kaçan kuvvetler bir ay sonra teslim oldular. 9 Ocak 1945'te MacArthur'a bağlı ABD kuvvetleri Japonların elindeki Bataan Yarımadasını abluka altına aldılar. Ardından güneydeki Mariveles limanına ve Corregidor Adasına çıkarma yaparak ABD donanmasının Manila Körfezine girmesini sağladılar.

Bataan ilinin yönetim merkezi Balanga'dır. Kuzeybatıdaki Subic Körfezinde ABD ve Filipin deniz üsleri bulunur. Mariveles'te tersaneler vardır; burada 1970'lerde bir serbest ticaret bölgesi açılmıştır. İlin toplam beş limanı bulunmasına karşın, Manila'nın

yakın olmasından dolayı, deniz aşırı taşımacılıkta bunlardan yararlanılmamaktadır. Pirinç, mısır ve şeker kamışı yetiştirilen tarım bölgesi olan doğudaki kıyı ovaları boyunca Orani, Samal, Abucay, Orion ve Limay kasabaları yer alır. Batı kıyısında ise Morong ve Bagac kasabaları vardır. İçinde kaplıcaların ve av hayvanlarını koruma alanlarının yer aldığı 1.335 hektarlık Roosevelt Ulusal Parkı (1933) kuzeydeki Hermosa'dadır. 31.402 hektarlık bir alanı kaplayan Manila Körfezi kıyısındaki Bataan Ulusal Parkı (1945), büyük ölçüde II. Dünya Savaşı anısına kurulmuştur. Nüfus (1990) 467.078.

Bataan ölüm yürüyüşü, II. Dünya Savaşı'nın başlarında Filipinler'e giren Japonlara tutsak düşen 70 bin Amerikalı ve Filipinlinin yaptığı zorunlu yürüyüş. 9 Nisan 1942'de Bataan Yarımadasının güney ucundaki Mariveles'ten yola çıkarılan tutsaklar, 68 km uzaklıktaki San Fernando'ya kadar yürüdüler. Buradan demiryoluyla Capas'a taşındıktan sonra, 13 km daha yürüyerek O'Donnell Kampı'na vardılar. Yol boyunca aç bırakıldıkları gibi, tekmelenip dövüldüler. Direnci kırılıp düşenlerin çoğu süngülendi. Kampa yalnız 54 bin kişi ulaşabildi. On bin dolayında insan yolda öldü, kalanlar da cangıla kaçtı.

Filipinler'deki işgal kuvvetlerinin komutanı Tuğgeneral Homma Masaharu savaştan sonra ölüm yürüyüşünden sorumlu tutuldu. Ocak-Şubat 1946'da bir ABD askeri komisyonu tarafından Manila'da yargılandı ve suçlu bulunarak 3 Nisan'da idam edildi.

Batabanó Körfezi, İspanyolca GOLFO DE BATABANÓ, Antil Denizi ve Küba'nın güneybatı kıyısında körfez. Pinar del Río ilinin doğu kıyısından, Matanzas ilinin güneybatı kıyılarına ve Zapata Yarımadasına kadar, yaklaşık 130 km boyunca uzanır. Kuzey ucunda La Habana ili, 50 mil güneyindeyse Juventud Adası yer alır. Sünger avcılığı dolayısıyla ekonomik önem taşıyan sığ körfez, küçük adalar ve mercan adalarıyla doludur.

batağan, *Podicipediformes* takımının tek familyası olan *Podicipedidae*'yi oluşturan 19 dalıcı su kuşu türünün ortak adı.

Daha çok tropik ve ılıman bölgelerde, bazı türleri subarktik bölgelerde de yaşayan batağanların sivri bir gagası, kısa ve dar kanatları, körelmiş bir kuyruğu vardır. Bacakları gövdenin arkasına doğru yer aldığından güçlükle yürürler. Kanat telekleri, kanatlar kapalıyken sırtlarına yapışacak bi-

Kulaklı batağan (*Podiceps auritus*)
Ingmar Holmsten

çimde kıvraktır. Uzun ve kısmen perdeli olan ayak parmaklarının uçları yuvarlak loplarla sonlanır. Yazın hemen hepsi, dimdik duran, parlak renkli kulak püskülleri ve tepelerindeki sorguçlarıyla gösterişli bir görünüme bürünür, ama kış geldiğinde renkleri donuklaşır; her mevsimde erkek ve dişinin diğ görünümü aynıdır.

Batağanların temel besini balıklar ve küçük omurgasızlardır. Birbirine kur yapan

çiftler ya da dövüşmeye hazırlanan kuşlar suda iki kişilik bir dans gösterisi yaparlar. Dişi, bitkilerden yapılan ve suyun üstünde yüzecek biçimde sazlara tutturulan yuvaya, tebeşir renginde 2-8 kadar yumurta bırakır; erkek ve dişi kuluçkaya yatma görevini ortaklaşa üstlenir ve 20-30 günlük kuluçka dönemi sırasında yumurtaların rengi iyice solar. Türlerin çoğunda, genç batağanların tüyleri arasında yer yer parlak renkli çizgiler bulunur.

Türler arasında en bilineni, bahri olarak da adlandırılan, 48 cm uzunluğundaki bayağı batağandır (*Podiceps cristatus*). Uzun boynunun ön bölümü ile gövdesinin alt bölümleri ak, boynunun arkası ve sırtı boz kahverengidir. Üreme döneminde başını, kenarları kara, ortası kızıl kestane renginde süs tüylerinden oluşan bir taç çevreler. Palearktik bölgede yaşayan bu tür, en çok dalarak yakaladığı balıklarla, zaman zaman da omurgasızlarla beslenir. Tatlısulara ürer ve su bitkilerinden yaptığı yuvasını ya sazlar arasında yerleştirir ya da yüzen bir adacık gibi suyun üstüne bırakır. Mayıs-temmuz arasındaki üreme mevsiminde dişi 3-6 kadar yumurta bırakır; yumurtadan çıkan yavrular hemen yüzebilir. Türkiye'nin bütün bölgelerindeki birçok göl ve akarsu ağzında kuluçkaya yatan batağan, kışın deniz kıyılarındaki da görülür.

Kızılboyn batağan (*Podiceps grisegena*) 43 cm uzunluğundadır; üreme döneminde boynu pas kıvrı bir renk alır. Holarktik bölgede yaşayan ve daha çok omurgasızlarla beslenen bu tür, Orta Anadolu'daki birçok gölde, Manyas, Van, Çıldır göllerinde ve Kızılırmak Deltasında kuluçkaya yatar.

Karaboyun batağan (*Podiceps nigricollis*) 30 cm uzunluğunda, daha küçük bir türdür. Üreme döneminde boynu ve başı kara, kulak püskülleri turuncu renktedir. Omurgasızlar ve küçük balıklarla beslenen karaboyun batağan Orta Anadolu, Van ve Manyas göllerinde ürer; kışın birçok gölde ve deniz kıyılarındaki da sık görülür.

33 cm uzunluğundaki kulaklı batağan (*Podiceps auritus*) kışın boz renklidir; ama üreme döneminde kara başı, pas kıvrı boynu ve parlak turuncu renkteki kulak püskülleriyle göz alır. Omurgasızlar ve küçük balıklarla beslenen bu tür kışın Türkiye'nin kuzeyindeki göl ve deniz kıyılarındaki seyrek olarak rastlanır.

Küçük batağan (*Tachybaptus ruficollis*) yalnız Eski dünya'da yaşar. 27 cm uzunluğundaki bu tür, kışın genellikle boz renktedir. Yazın başı ve boynu kara, gerdanı kızıl, sırtı koyu kahverengi olur. En çok böcekler ve böcek larvalarıyla, ara sıra kabuklular, yumuşakçalar ve küçük balıklarla beslenir. Yazın Türkiye'nin bütün bölgelerindeki iç sularda kuluçkaya yatar; kışın deniz kıyılarındaki da görülür.

Kuzey ve Orta Amerika'da yaşayan 70 cm uzunluğundaki batı batağanı (*Aechmophorus occidentalis*), yiyeceği balıkları gagasıyla şişleyerek avlayan tek türdür. Batağanların çoğu uçabilir; hatta bazı türler göçücüdür. Taczanowsky batağanı (*P. taczanowskii*), kısa kanatlı batağan (*Rollandia micropteryx*) ve *Podilymbus gigas* gibi uçamayan az sayıdaki Neotropikal türün coğrafi dağılımı ise oldukça dardır.

Bataille, Georges (d. 10 Eylül 1897, Bilem - ö. 9 Temmuz 1962, Paris, Fransa), erotik, mistik ve usdışı konulara duyduğu ilgiyi yansıtan deneme, roman ve şiirleriyle tanınmış Fransız yazar ve kütüphaneci. Aşırılığı, bir kişisel "bağımsızlık" kazanma yolu olarak görmüştür.

Paris'te, École des Chartes olarak bilinen paleografi okulunda arşivcilik öğrenimi gördü. 1942'ye değin Paris'teki Ulusal Kütüphanecilikte kütüphaneci ve ortaçağ uzmanı olarak çalıştı. 1951'de Orleans Kütüphanesi'ne müdür oldu. Ayrıca, araştırmalara yer veren bazı dergilerin yayın yönetmenliğini yaptı. 1946'da yayımlamaya başladığı, dönemin etkili edebiyat dergilerinden *Critique*'in yayın yönetmenliğini ölümüne değin sürdürdü.

Cinsel aşırılıklar konu alan ilk romanı *Histoire de l'oeuf* (1928; Gözün Öyküsü) Lord Auch, *Madame Edwarda*'yı ise (1937) Pierre Angelique takma adıyla yayımladı. *Le Coupable* (1944; Suçlu), kendi adıyla yayımladığı ilk önemli yapıtıydı. Bunları *La Littérature et le mal* (1957; Edebiyat ve Kötülük) ve *L'Érotisme* (1957; Erotizm) izledi. Öteki yapıtları arasında *Lascaux, ou, la naissance de l'art* (1955; Lascaux ya da Sanatın Doğuşu) ve *Manet* (1955) yer alır. *Ma Mere* (Annem) romanı 1966'da yayımlanmıştır.

Bataille'in *Oeuvres complètes*'i (Tüm Yapıtları) 1970-88 arasında 12 cilt olarak basılmıştır.

Bataille, (Félix-) Henry (d. 4 Nisan 1872, Nîmes - ö. 2 Mart 1922, Rueil-Mal-maison, Fransa), oyun yazarı. Tutkulu aşkları ve boğucu toplumsal gelenekleri konu alan gösterişli oyunları 20. yüzyılın başlarında büyük ilgi görmüştür.

Bataille, anne ve babasını küçük yaşta yitirdi. Okulda hem resme, hem de şiire olan yeteneğini ortaya koydu. On dört yaşında yazırlığa başladı. Birkaç başarısız girişimden sonra, *L'Enchantement* (1900; Büyü) ile ilk başarılı yapıtını verdi. Bunu, *Maman Colibri* (1904), birçoklarıncı en iyi oyunu sayılan *La Femme nue* (1908; Çıplak Kadın) ve *La Vierge folle* (1910; Aptal Bakire) gibi yapıtları izledi. Kullandığı ağdalı ve abartılı dil, verdiği açık toplumsal mesajlar nedeniyle oyunları kısa sürede eskidi. Eleştirmenler de onu "ahlaksızlık"la suçlamaya başladılar. Bataille'in sanatı düşünce tiyatrosuna, daha sonra da, *La Chair humaine*'de (1922; İnsan Eti) olduğu gibi toplumsal tiyatroya doğru bir gelişim göstermişse de, geç dönem yapıtları daha az başarılıdır. Bataille (oyun kişilerinin bilinç-altı isteklerinin ortaya dökülmesine ya da gizli tutulmasına olanak veren) "dolaylı dil" adını verdiği kuramını kendi yapıtlarında pek uygulamamıştır. Ama bu kuram onu Jean-Jacques Bernard'ın ve "sus-kunluk okulu"nun öncülerinden biri yapmıştır.

Türkiye'de, Bataille'in *Maman Colibri*'si 1921'de *Cici Anne* ve *Hazan Yuvası* adlarıyla, *La Marche nuptiale*'i 1928-29'da *Zıff Gecesi*, *Les Flambeaux* adlı oyunu da 1941'de *Meşaleler* adıyla uyarlanarak sahnelenmiştir.

batak, Türk müziğinde, karabatak(*) tarzda icra edilen bir çalgı yapıtında, çalgılardan birine ya da bir çalgı grubuna ayrılmış bölüm. Bir yapıtı batakla ayırma işini bestecinin kendisi yapabileceği gibi bu, sonradan icracılar tarafından da yapılabilir. Klasik repertuvarda, bestecisi tarafından batakla ayrılmış yapıtlar çok azdır. Bunlarda soru-yanıt oluşturan bölümler, genellikle yaylı ve nefesli çalgılarla mızraplı çalgılar arasında paylaşılmıştır. 20. yüzyıl bestecileriye (özellikle Refik Fersan) karabatak tarzındaki yapıtlarında birçok çalgı için solo bölümlerini belirtmişlerdir. Günümüzdeki karma korolarda, yalnız kadınların ya da yalnız erkeklerin seslendirdiği bölümleri de birer batak saymak gerekir.

batakırlangıcı, BATAKLIRLANGICI olarak da bilinir, *Charadriiformes* takımının *Glareolidae* familyasının *Glareolinae* altfamilyasını oluşturan sekiz kuş türünün ortak adı. 20-25 cm uzunluğundaki batakırlangıcıların rengi boz-kahverengi, kuyruksu-

Batakırlangıcı (*Glareola pratincola*)

Robert Gilmour-Bruce Coleman Inc.

kumları ak, kuyrukları çatallı, kanatları uzun ve sivridir. Gövdelerinin biçimi ve uçuşları kirlangıcı andırdığı için bu adla anılan batakırlangıcılar Avrupa, Afrika, Asya ve Avustralya'da yaşar, göllere ve akarsuların üstünde uçarak, alacakaranlıkta avladıkları böceklerle beslenirler. Koloniler halinde yaşayan bu kuşlar yuvalarını yere, çoğu kez de toynaklı otçul memelilerin toynak izleri içine yapar.

Bayağı batakırlangıcı (*Glareola pratincola*) 25 cm uzunluğundadır; gövdesinin üst bölümleri koyu boz renkte, karnı ak, kuyruğu derin çatallıdır. Kırılı sarı renkteki gerdanı ince, kara bir çizgiyle çerçevesiyle, kanat altları pas kıvrıdır. Akdeniz çevresi, Orta Asya ve Afrika'daki sulak alanların yakınındaki kuru düzlüklerde ürer. Etiyopyen bölgede kuşlar. Sulak alanlardan uzaklaşmamak koşuluyla, üreme bölgesinin belli bir sıcaklığın üstünde kuru olmasına, yörede yüksek bitkiler ve kayalar gibi engebeler bulunmamasına özen gösterir. Başta kinkinatılar, çekirge ve cırcırböcekleri olmak üzere böceklerle beslenir. Daha çok sabah erken saatlerde ve akşamüstleri, sürüler halinde avlanır. Böcekleri genellikle uçarken yakalar ve kuluçkaya yatacağı bölgede bol böcek bulunmasına dikkat eder. Bütün bu özellikleri nedeniyle, batakırlangıcının yaşama alanları sınırlıdır. Türkiye'de en çok Orta Anadolu'da, Tuz, Kulu, Ereğli, Horamiş, Akşehir, Eber gölleri, Sultan Sazlığı gibi sulak alanların çevresindeki kurak arazide, ayrıca Seyhan, Ceyhan, Göksu, Büyük Menderes, Meriç deltalarında ve Ulubat Gölünde ürer. Nisanda başlayan üreme döneminde, toprağı eşeyerek yaptıkları 7-9 cm çapındaki yuvaya dışı batakırlangıcı üç yumurta bırakır. Ağustos sonundan başlayarak Afrika'ya göçerler.

Kara kanatlı batakırlangıcı (*G. nordmanni*) 25 cm uzunluğundadır; bayağı batakırlangıcına benzer, ama kuyruğu daha az çatallı, kanat altları da karardır. Başlıca üreme alanı Karadeniz ve Hazar Denizi'nin kuzeyindeki geniş bozkırlardır. Türkiye'de az da olsa Orta Anadolu'da, sulak alanların çevresindeki kurak arazilerde ürer; kış Etiyopyen bölgesinde geçer. Bahar ve güz göçü sırasında, en çok Doğu Anadolu'da olmak üzere, daha yaygın olarak görülür. Üreme dönemi mayısta başlar. Yere yapılan 10 cm çapındaki yuvaya dört yumurta bırakır. Beslenmesi bayağı batakırlangıcı gibidir.

Daha küçük türler arasında en bilinenleri, Afrika'da yaşayan ak yakalı batakkırlangıcı (*G. nuchalis*) ile Güney Asya'da yaşayan küçük batakkırlangıcı (*G. lactea*). Avustralya batakkırlangıcı (*Sillia isabella*) daha uzun bacaklı bir kuştur ve öbür türlerden farklı olarak ülkenin iç kesimlerinde kurak ve çorak ovalarda yaşar.

Bataklar, **BATALAR** olarak da bilinir, Endonezya'da Sumatra'nın orta kesimlerinde yaşayan birbirleriyle yakın ilişkili bazı etnik topluluklara verilen ortak ad. Avustralya dil ailesine bağlı birkaç farklı lehçeden oluşan kendilerine özgü bir yazı dilleri vardır. 1825'e değin Sumatra'daki Toba Gölünü çevreleyen dağlık bölgede kısmen yalıtılmış olarak yaşayan Proto-Malay kökenli güçlü bir halkın soyundan gelirler.

Bataklar IS 2. ya da 3. yüzyılda Hintlilerin etkisi altına girmeye başladılar ve yönetim, yazı, din, sanat ve el sanatları alanlarında onlardaki uygulamaları devraldılar. Ama birleşik bir devlet kuramadılar. Günümüzde de altı ayrı kültür grubuna ayrılırlar. İçlerinde *marga* olarak bilinen, dıştan evliliğe dayalı babasoylu klanlar vardır. Başlık verilerek alınan gelin, kocasının klanının bir üyesi haline gelir. Toba Batakları arasında bir köy birkaç klan evinden oluşur. Karo Batakları ise toplu olarak bir ya da daha fazla sayıda uzun evde yaşarlar.

Batakların, ataların, bitkilerin, hayvanların ve nesnelerin bir can ya da ruh taşıdığına ve

Batak köyü, Sumatra
Marc Riboud-Magnum

bu onların ancak erkek rahiplerce dizginlenebileceğine ya da kandırılabilirliğine inanırlar. Bu rahipler, kendinden geçerek ölümlerle iletişim kuran kadın medyumlar yardım eder. Bataklar arasında geçmişte yamyamlık yaygındı, ama yalnızca tutsaklarla, en-sest suçu işleyenler kurban seçilirdi.

Günümüzde Toba Bataklarının büyük bölümü çevredeki başka topluluklar gibi okur-yazardır. Ticaretle ve Endonezya yönetiminde önemli yerlere gelmiş olanların çoğu Hristiyan'dır. Müslümanlık Toba'nın güney ve kuzeyindeki bölgelerde yayılmıştır. 3.1 milyon olarak tahmin edilen Toba nüfusunun yaklaşık üçte birini Hristiyanlar, üçte birini Müslümanlar, geri kalan bölümünü de hâlâ geleneksel inançlara bağlı olanlar oluşturur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Toba göçmenleri kitleler halinde eskiden yabancı yatırımcıların elinde olan doğu kıyısındaki zengin plantasyon alanlarına göç ettiler. Alçak ve nemli cangıl ortamına uyum sağlama süreçleri boyunca birçok karmaşık sorunlarla karşılaştılar.

bataklık, akaçlaması yetersiz, ağaç ya da saz, kamış gibi otlarla kaplı, zengin mineral içerikli yaş topraklar ekosistemi. Bataklıklar genel olarak üç grup altında toplanır: Ağaçlı bataklıklar, otlu bataklıklar ve turbalıklar(*). Ağaçlı ve otlu bataklıkların suları tatlı su ya da tuzlu olabildiği gibi, ender olarak bu iki su türünün birlikte bulunduğu bataklıklara da rastlanır.

Ağaçlı bataklıklar çoğunlukla engebeli olmayan arazilerde oluşur. Irmaklarla bağlantılı olarak bulunur. Akaçlaması son derece yetersiz olan bu bölgeler, akarsular tarafından sürekli ıslak yapılarını korurlar. Bataklıkların zengin mineral içerikleri ise, organik maddelerin çürümelerini hızlandırır ve organik maddelerin birikimini engeller.

Tatlı su bataklıklarının dağılımını saptamakta, topografya ve su kaynağı özelliklerinden yararlanılır. Bölgenin akaçlanmasını belirleyen etkenler ise toprağın ve ana kayanın yapısıdır. Bununla birlikte, kumdan geçirimsiz kayaya kadar her türlü zeminde bölgesel yaşı topraklar oluşabilir. Akarsu düzeyine çok yakın yükseklikteki taşkın düzlükleri, terk edilmiş eski akarsu yatakları ve kopmuş mendereslerde yılın büyük bölümünde görülen ağır akışlı ya da durgun sular, bu bataklıkların temel su kaynağını oluştururlar.

Eğimin düşük olması ve bitki örtüsünün engelleyici etkisi nedenleriyle yaş topraklar içinden suyun akışı, çok yavaştır. Ölü bitkiler suyla sürüklenmeyip dibe çöker. Suyun çok ağır biçimde yenilenmesi ve burçaklanmanın bulunmaması nedeniyle bölgeye taşınan oksijen miktarı da düşüktür. Kıt oksijen kaynakları, ölü bitkilerin çürümesi sırasında hızla tüketildiğinden, çamurun içinde ve dipteki sulara oksijen ya hiç yoktur ya da çok az oranlarda bulunur. Bu koşullarda organik maddelerin çürümesi tamamlanamaz ve daha dirençli humuslu ve tenenli maddeler dipte katmanlaşır. Sonuçta sarıdan, iyi demlenmiş çayı andıran koyu bir kahverengiye kadar değişen bataklık rengi ortaya çıkar.

Bataklıklarda, bol su alan ama hiçbir zaman suya boğulmayan topraklara oranla daha az bitki türü yetişir. Yeryüzünde en sık rastlanan bataklık bitkileri sukamışları (*Typha*) ile kamışlar (*Phragmites*). Tropik bölgelerde ise papirus yaygındır. Bataklık servisi ise bu ortama en iyi uyum sağlayan ağaçlardır. Ayrıca okaliptüs, söğüt, kızılbaş ve akçağaçlara da sık rastlanır. Özellikle okaliptüsler bataklıkların kurutulmasında etkilidir. Tropik bataklıklarda birçok ağacın yanı sıra palmyelere de rastlanır. Bataklıkta yetişen ağaçların kökleri genellikle derinlere inmez ve topraktaki oksijen yetersizliği nedeniyle yüzeye yakın kalır. Geniş bir alan boyunca yanlara doğru yayılan kökler, ağacı rüzgâr ve su akışının neden olduğu yanal basınçlara karşı destekler. Bataklık ağaçlarının çoğunda bu işleve katılan hava kökleri de görülür. Bununla birlikte, geçici olarak oluşan bataklıklarda su altında kalan birçok ağaç türü, oksijen yetersizliğine karşı aşırı bir direnç gösterir. Nemli ortam ağaçlarından kızılbaş ve söğüt, su altında kalmış alanlarda bir ay kadar yaşayabilir, hatta kimi zaman gelişimini sürdürür. Buna karşılık sığlaağacı böyle bir ortamda ancak iki hafta kadar yaşayabilir; durgun suda kalan kavaklar ise iki gün içinde ölmeye başlar ve bu süreç bir haftada tamamlanır.

Otlu bataklıklar (marşlar) çoğunlukla geniş deltaların yer aldığı ırmak ağzlarında oluşur. Su toplama havzasındaki yüzey topraklarını aşındırarak çeşitli maddeleri taşıyan ırmakların eğimi, denize doğru sifıra yaklaştığı için bu bölgelerde akıntı çok

yavaştır. Burada yetişen saçak köklü otlar da taşıntıyı tutar ve su akıntısını engeller; böylece hem deltanın, hem de bataklığın genişlemesini sağlar. İrmağın getirdiği taşıntılar buralarda birikerek deltayı doldurur ve urazi yetersiz akaçlama nedeniyle su altında kalır. Taşıntı maddelerinin yüzey topraklarından oluşması, otlu bataklık topraklarının verimliliğini yükseltir. Suyu doygun ve zengin olan bu toprakların düşük oranda olmakla birlikte sürekli olarak suyla beslenmesi, bataklık otları için son derece elverişli bir ortam yaratır.

Otlu bataklıklarda bulunan başlıca bitki türleri otlar, otsu ayakotları, kamışlar ve sazlar ile ticari öneme sahip yabanipirinçtir. Bunların yanı sıra dünya tahıl üretiminin önemli bir bölümünü oluşturan pirinç en önemli bataklık bitkisidir. Avrupa'nın iyi bilinen otlu bataklıklarından, Romanya'daki Tuna, İspanya'daki Guadalquivir, Rhône deltasındaki Camargue bataklıkları ünlü kuş sığınaklarıdır.

Gerek ağaçlı, gerek otlu bataklıkların tuzlu sulu türlerine de rastlanır. ABD'nin doğu kıyılarında, Kuzey Avrupa'da, Kuzey Kutup bölgelerinde, Avustralya ve Yeni Zelanda'da çok bulunan tuzlu bataklıklar, deniz suyunun, gelgit etkisindeki düz alanlara dolması ve boşalmasıyla oluşurlar.

Tuzlu bataklık otları sürekli suyla dolu olan düzlüklerde yetişmez. Ayrıca, güçlü gelgit akıntılarının bulunduğu arazilerde yetişmeleri engellendiğinden, kararsız bir yapı gösterirler. Tropik ve astropik bölgelerde düzenli olarak su baskınına uğrayan korunaklı alanlarda, deniz kıyısındaki kumlarda yetişen bir orman türü olan mangrovarla kaplı bataklıklar görülür. Yüzeysel akışı geçen yağmur suyu ya da ırmakların getirdiği taşıntılar geniş mangrov bataklıkları oluşturur.

Mangrov ağaçlarının üzerinde, denizle doğrudan ilişkisi olmayan pek çok hayvan türü barınır. Bitki türleri suyun yarattığı güçlükler yüzünden sınırlı sayıda kalırken, hayvan türleri su kaynağının niteliğinden çok bitkilere bağlı olarak gelişir. Su içinde yaşayan hayvanlar ise, oksijen oranı düşük tuzlu bataklıklara değişik yollarla uyum sağlamışlardır. Örneğin, sığ bataklıklarda rastlanan bazı sinek türleri, su yüzüne uzanan teleskop benzeri bir kuyruk solunum borusu sayesinde hava alırlar. Bazı meyve sineklerinin (*Ephydriidae*) larvalarıyla, bazı ipliksolucanları (*Nematoda*) bitkilerdeki daha boşluklarından yararlanarak oksijen sağlarlar. Birçok küçük bataklık hayvanı oksijen yokluğuna çok dayanıklıdır; örneğin ipliksolucanları oksijensiz ortamda süresiz olarak yaşayabilirler. Bu tür hayvanların böylesine bir yetenekleri olmasaydı, yaşama alanları çamur üzerindeki 2,5 cm'lik ince bir katmanla sınırlı kalırdı. Toprağın üzerinde ya da içinde yaşayan küçük tuzlu bataklık hayvanlarının ataları çoğunlukla deniz hayvanlarıdır. Bu nedenle başlıca sorunları tuzdan çok, yağmurlarla gelen tatlı suya direnmektir. Örneğin solucanlar, tatlı sular bataklık yüzeyinden akıp gidene kadar çamura sıklanır; kemaniyengeçler ise, tatlı suda kaldıklarında, birkaç gün süreyle geçişme yoğunluklarını denetleyebilme yeteneğini geliştirmişlerdir. Tuzlu bataklıklardaki başlıca kara hayvanları böceklerdir. Kısa süreler için tuzlu suya direnebilen böcekler, uçarak ya da bitkilere tırmanarak tuzlu sudan korunurlar.

En verimli doğal sistemlerden biri olan, suyu tuzlu otlu bataklıklarda verimlilik kimi zaman yılda metrekaresi 3.000 gr'nin üstüne çıkar. Gelgit akıntıları boyunca *Spartina alterniflora*'nın yetiştiği bölgeler en verimli alanlardır. Buralarda yıllık verimlilik yaklaşık her 4.000 m²'de 30 tona çıkar.

Brezilya'da Amazon, Vietnam'da Mekong, ABD'de Mississippi ırmaklarının oluşturduğu bataklıklar en büyük delta bataklıklarıdır. Şattü'l-Arap (Dicle-Fırat) deltasında tarihsel önem taşıyan bataklıklar vardır. Bu bölgelere yerleşen topluluklar, eşsiz kültürler geliştirmişlerdir. Güney Amerika'daki Paraña ve Paraguay ırmaklarının çığırını boyunca bataklıklara rastlanır.

Bataklıklarda ilk önemli kömür birikimleri Üst Karbonifer Dönemde (y. 280 milyon yıl önce) oluşmuştur. Dünyanın en değerli kömürleri bu birikintilerden elde edilir. Karbonifer Dönemde oluşan bu kömür yataklarına bugün Britanya Adaları, Fransa, Almanya, eski SSCB, Çin ve Kuzey Amerika'da rastlanmaktadır. Afrika, Güney Amerika ve Okyanusya'da ise bu döneme ait bilinen çok az kömür yatağı vardır. Ayrıca bak. kömür.

bataklık geyiği (*Cervus duvauceli*), BARASINGA olarak da bilinir, *Artiodactyla* (çift-toynaklılar) takımının *Cervidae* (geyikgiller) familyasından, Hindistan ve Nepal'deki açık ormanlık alanlarda ve çayırlıklarda yaşayan zarif bir geyik türü. Bataklık geyiğinin omuz yüksekliği yaklaşık 1,1 m, postu yazın kızılımsı ya da sarımsı kahverengi üstüne ak benekli, kışın benekli ya da beneksiz kahverengidir; bu aylarda, özellikle boyun bölgesindeki postu iyice kalınlaşır. Erkeklerin birkaç çatalı uzun boynuzları vardır. Eskiden yeryüzünde geniş bir dağılım gösteren bataklık geyikleri bugün yalnızca birkaç bölgede, ulusal parklarda ve

Bataklık geyiği (*Cervus duvauceli*)
E. Harunmanta Rao-Photo Researchers

özel koruma alanlarında yaşamakta ve *Red Data Book*'ta soyu tükenmek üzere olan türler arasında sayılmaktadır.

bataklık humması bak. çamur humması

bataklık kaplumbağası, *Emydidae* familyasından su kaplumbağalarının ortak adı.

Bayağı bataklık kaplumbağası (*Emys orbicularis*) Avrupa'da, Kuzey Afrika'da ve Asya'nın batısında yaygındır. Daha çok suda yaşayan ve büyük ölçüde etçil olan hayvanın başının üst bölümü 12-13 cm uzunluğunda, kahverengi ya da kara üstüne sarı beneklidir. Türkiye'nin hemen her yerindeki tatlı sularda yaşar.

Pasifik bataklık kaplumbağası (*Clemmys marmorata*), Kuzey Amerika'nın batı kıyılarının yerlisi olan birkaç kaplumbağa türünden biridir. Kanada'nın güneyinden California'nın güneyine kadar uzanan bölgedeki bataklıklarda ve durgun sularda görülür. Yaklaşık 15-25 cm uzunluğundaki düzgün yüzeyli başının sırt bölümü kahverengi ya da kara üstüne sarı noktalar ve çizgilerle bezeli, alt bölümü düz sarı ve karardır. Genellikle suda yaşayan, hem et, hem ot yiyerek beslenen ve özellikle California'da eti çok beğenilen bu tür, güneşlen-

meyi sevdiği için balıkçılar tarafından kolayca avlanır.

Kuzey Amerika'nın doğu kıyılarına özgü olan *Malaclemys terrapin*, New England'dan Meksika Körfezine kadar uzanan bölgelerdeki tuzlu bataklıklarda ve kıyı sularında yaşar; küçük hayvanlar ve bitkilerle beslenir. Özellikle 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında en değerli yiyeceklerden biri olarak kabul edilirdi. Başında ve bacaklarında benekler, üst başının tam ortasında bazen testere dişine benzeyen kabank bir çizgi bulunur. Bağı uzunluğu genellikle 23 cm'yi bulan dişi bataklık kaplumbağası, yaklaşık 14 cm uzunluğundaki erkekten daha iridir.

Pseudemys cinsinden bataklık kaplumbağaları, ABD'nin kuzeybatısından Arjantin'e kadar olan bölgede yayılmıştır. Hem etçil, hem otçul beslenen bu tatlı su türleri genellikle akarsularda ve küçük göllerde

Bayağı bataklık kaplumbağası (*Emys orbicularis*)
Joe B. Blossom-Photo Researchers

yaşar. Erkeklerden daha iri olan dişilerde üst başının uzunluğu, türe göre 15-40 cm arasında değişir. Başlarında ve boyunlarında genellikle sarı çizgiler, üst kabuğun arka bölümünde çoğu kez uzunlamasına, testere dişi gibi kıvrımlar bulunur. Erkeklerin ön ayaklarında pençe gibi uzun tırnaklar vardır.

bataklık manganezi, VAD olarak da bilinir, başlıca hidratlı mangan oksitlerinden oluşan siyah, topraklı madde. Önemli bir mangan cevheridir. Kimyasal bileşimi büyük çeşitlilik gösterir. Çoğu zaman büyük miktarlarda, değişik katışımlar içeren bataklık manganezi oldukça yumuşaktır ve dokunulduğunda parmaklarda iz bırakır. Başlıca pirolüsit ve psilomelandan oluşan bir karışım olarak kabul edilir. Öteki mangan minerallerinin ayrışmasıyla oluşan bataklık manganezi, çoğunlukla otlu bataklıklarda (morş) ya da su kaynaklarının kenarlarında çökmüş durumda bulunur. Mangan oksitleriyle arasındaki ilişki, limonit ve gumitin, demir ve uranyum oksitleriyle ilişkisine benzer.

bataklıklırlangıcı bak. bataklıklırlangıcı

bataklıknergisi (*Caltha palustris*), düğün-çiçeğigiller (*Ranunculaceae*) familyasından çokyillik, otsu bitki. Avrupa ve Kuzey Amerika'nın bataklıklarında doğal olarak yetişir; ayrıca doğal parklardaki bataklıklarda süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Bataklık nergisinin gövdesinin içi boş, yaprakları bazen yuvarlak, bazen böbrek ya da yürek biçimindedir. Parlak renkli 2,5-5 cm çapındaki çiçeklerinin çanak yaprakları pembe, beyaz ya da sandır; taç yaprakları yoktur. Bitkinin çiğken zehirli olmasına karşın, gövdesi, yaprak ve kökleri bazı yörelerde pişirilerek sebze olarak yenir.

Bataklıknergisi (*Caltha palustris*)
G. J. Chalera EB Inc

Pişirilmiş ya da salamura yapılmış çiçek tomurcukları da kaparı gibi kullanılır.

Türkiye'de, Kuzey ve Doğu Anadolu'daki su kenarlarında ve nemli çayırlarda gene bir bataklıknergisi türü olan *C. polypetala* yetişir.

bataklıksevrisi, *Taxodiaceae* familyasının *Taxodium* cinsinden, Kuzey Amerika'nın güneyine özgü iğneyapraklı bataklık ağaçlarının ortak adı. Bazı türleri süs bitkisi, bazı

Bataklıksevrisi (*Taxodium distichum*)
Rudolf Schmid

türleri kerestelik ağaç olarak yetiştirilen bataklikservilerinin en iyi bilinen türü, ticari değeri olan ve Amerika bataklikservisi olarak da adlandırılan *T. distichum*'dur.

Bataklikservisi gençken bakımsız ve piramit biçiminde bir ağaçtır. Olgunlaştıkça dallanıp yayılır, bakımsız ve biçimi bozulur. Tepeye doğru sivrilmiş gövdesi genellikle 30 m yüksekliğinde, 1 m çapındadır. Yaşlandıkça, kızılkahverengi kabuğu kül rengine döner; gövdesinin içi boşalır ve asalak bir mantarın açtığı küçük delikler nedeniyle odun değerini büyük ölçüde yitirir. Islak topraklarda büyüyen bataklikservilerinin yatay kökleri su yüzeyinin üstüne çıkarak, "diz" denen konik uzantılar oluşturur; bu dizlerin, bitkinin su altındaki köklerini desteklediği ve hava almasına yardımcı olduğu sanılmaktadır.

ABD'nin güneydoğusunda yetişen ve bataklikservisinin bir çeşidi olan, daha küçük boydaki gölservisi (*T. ascendens*) bazen ayrı bir tür olarak kabul edilir; bu bitkinin dalları dikey, yaprakları daha kısa ve pilsudur.

Meksika bataklikservisinin (*T. mucronatum*) anayurdu ABD'nin güneybatısı, Meksika ve Guatemala'dır. Daha kısa, kalıcı yaprakları ve daha iri kozalaklarıyla tanınır.

Batala, Hindistan'ın kuzeybatısında, Pencap eyaletinin Gurdaspur ilinde kent. Amritsar'ın kuzeydoğusunda bulunan Batala, bir tarım ürünleri pazarı ve sanayi merkezidir. Başlıca sanayi dalları pamuk işleme, dokuma, şeker üretimi ve imalatıdır. Batala'da iki yüksek okul vardır. Kent, kara ve demiryolu ile Amritsar'a ve Pencap'taki diğer kentlere bağlanır. Nüfus (1981) kent, 87.135; metropoliten alan, 101.966.

Batalha, Portekiz'in ortabatı kesiminde Leiria iline bağlı kasaba ve belediye (*concelho*). Leiria kentinin hemen güneyine düşer. Kısa Batalha (Savaş) olarak anılan Santa Maria da Vitória adlı büyük Dominiken

Santa Maria da Vitória Dominiken manastırı, Batalha, Portekiz
İng. Morath-Magnum

manastırı kente egemen konumdadır. 1385'te, kasabanın 15 km güneybatısındaki bir oada yapılan Aljubarrota Savaşı'nda Portekiz kralı I. João, Kastilya kralı I. João'yu yenerek krallığını bağımsızlığa kavuşturdu. Manastırın 1388'de, bu zaferin anısını yaşatmak üzere kurulduğu sanılmaktadır. Kuruculara adanmış şapelde zaferi kazanan I. João, İngiliz asıllı Kraliçe Lancesterli Philippa ve oğulları Henrique o Nevegador'un mezarları bulunmaktadır. Öteki Portekiz hükümdarları krallık anıt-mezarında gömülmüştür. Batalhalı mimar Afonso Domingues'in burası için çizdiği ilk planla yalnızca arkadlı avlu, kilise ve kurucular şapeli yer alıyordu. Yarım Kalmış

Şapeller (Capelas Imperfeitas) diye anılan yapılar, Manuel üslubunun(*) en iyi örnekleri arasındadır. Adını Kral Manuel'den (1495-1521) alan ve 16. yüzyılda en parlak dönemini yaşayan bu üslupta deniz kabukları, melekler ve askerliğe ilişkin bazı öğelerin kullanıldığı taş bezemeler yaygındır. 1755'teki büyük depremde zarar gören manastır, 1810'da da Fransızlar tarafından yağmalanmıştır. 1834'te kilise yönetiminden alındıktan sonra, 1840'ta ulusal anıt ilan edilmiş ve onarılmaya başlanmıştır. Nüfus (1981) kasaba, 519; belediye, 12.588.

Batan Adaları, Filipinler'in en kuzey ili. Luzon Boğazında kuzey-güney doğrultusunda bir zincir gibi uzanan 14 ada. 209 km²'lik yüzölçümüyle ülkenin en küçük ilidir. Kuzeydeki Bashi ve güneydeki Balintang kanalları ile Tayvan ve Babuyan adalarından ayrılır. Volkanik kökenli adalar engebeli, kayalık ve rüzgâra açıktır. Yalnızca dört büyük adada (Itbayat, Batan, Sabtang ve Ibohos) yerleşim vardır. Sık sık oluşan yıkıcı tayfunlar belirli tarım ve yapı biçimlerini zorunlu kılmıştır. Temel yiyecek ürünü yumrulu bitkiler, özellikle de tatlıpatatestir. Tüketimden artan miktar küçük çapta yapılan hayvan yetiştiriciliğinde kullanılır. Balıkçılık ek bir uğraştır. Evler alçak ve ağaçlık yerlerde taş ve kiremitten yapılır.

Adalılar Katoliktir; yerel bir lehçe olan İvatan dilini konuşurlar. Daha ilüman olan Luzon'a sürekli göçler nedeniyle, ilde 1900'den bu yana pek az nüfus artışı görülmüştür. Batan Adasının kuzeybatısındaki Basco, il merkezi ve tek ulusal limandır. Burada bir havaalanı vardır. Nüfus (1990 tah.) 14.435.

Batán Grande, Güney Amerika'da, dünyanın en büyük arkeolojik alanlarından biri. Peru'nun kuzey kıyılarında uzanan Lambayeque Vadisinde, görkemli platformlar halinde biçimlenmiş 30'dan fazla höyükten oluşur.

Kazılar sırasında bu höyüklerden yaklaşık 750 bin iskelet çıkarılmıştır. Ama mezarların çoğunun define hırsızlarıca daha önceden soyulduğu görülmüştür. Mezar buluntuları çok zengin altın, gümüş, bakır ve tung nesnelerden oluşur. Batán Grande'de yerleşim Amerikan arkeolojisinde Formatif Çağ diye nitelenen klasik öncesi dönemden (İÖ 2500-1800) İnka dönemine (İÖ 1200) değin sürer. Ama en gelişkin yerleşim dönemi İS 850-1300 arasındadır. Batán Grande bu dönemde güçlü bir devletin başkenti olmuş ve kuzeydeki birçok vadiyi denetimi altına almıştır. Buradaki Cerro de los Cementerios adı verilen alan bakır işleme merkezi olarak tanınır ve tarihöncesi bir yolla Cerro Blanco adlı maden ocaklarına bağlanır.

Kazılardan ele geçen metal buluntuların yanı sıra, maden eritme fırınları, pres olarak kullanılan ezgi levhaları, metal çürüfler ve pişmiş topraktan yapılmış hamlaçlar, Peru metal işçiliğinin bu dönemdeki teknolojik gelişimi ve düzenine ilişkin bilgi veren en önemli kaynaklardır.

Batanay, Kemal (d. 7 Şubat 1893, İstanbul - ö. 22 Haziran 1981, İstanbul), besteci ve talik yazarda ünlü hattat.

İmam Hafız Mehmed Ziyaeddin Efendi'nin oğuydu. Küçük yaşta hafız oldu. Vefa İdadisi'ni bitirdikten sonra Darülfünun'un Ulum-ı Şeriye Fakültesi'ne girdi. I. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle öğrenimini yarıda bırakarak savaşa katıldı. 1918'de İstanbul'a döndükten sonra bir süre Şirket-i Hayriye'de çalıştı. 1926'da Ticaret Odası'na girdi ve 1958'de buradan emekli oldu. 1971'de Kubbealtı Cemiyeti'nde müzik

dersleri verdi. 1975'te İstanbul'da kurulan Türk Musikisi Devlet Konservatuarı'nın ilk öğretim kadrosunda yer aldı.

Hat sanatının son ustalarından olan Batanay, Sofu Mehmed Efendi'den sülüs, nesih ve nika, Hacı Ömer ve Hacı Kemal efendilerden celi, Hulusi (Yazgan) Efendi'den de,

Batanay
Ara Güler

özellikle tanınmasını sağlayan talik yazıyı öğrendi ve 1918'de icazetname aldı. Hat sanatında binden fazla yapıtı çeşitli müzelerde ve özel koleksiyonlarda bulunmaktadı.

Batanay, Rauf Yekta, Ahmet Irsoy ve Suphi Ezgi gibi ünlü bestecilerden kuramsal müzik, Kadi Fuad Efendi, Refik Fersan ve Ömer Bey'den tambur dersleri aldı. Mevlevihanelere ve tekkelere devam ederek dinsel müzik öğrendi. İlk bestesini 1926'da yaptı. Batı notasının yanı sıra Hamparsum notasını da öğrendi ve uyguladı. "Nikriz Mevlevi Ayını" başta olmak üzere 50'yi aşkın bestesi vardır.

Batangus, Filipinler'de Luzon Adasının güneyinde yarımada, il ve ayrıcalıklı kent. Manila'nın güneyine doğru uzanan ve 18.500 km²'lik bir alanı kaplayan Batangas, Cavite, Laguna, Batangas illerini ve Quezon'un güney kesimini içine alır.

Yüzölçümü 3.166 km² olan Batangas ili, yöredeki Monica ve Verde adalarını da kapsar. Ortasında Taal Gölü yer alır. Batısında Güney Çin Denizi uzanır. Verdi Adası geçidi ile Mindoro'dan ayrıldığı güney kesiminde Balayan ve Batangas körfezleri bulunur. Verimli volkanik toprağı üretimi elverişlidir. Başlıca tarım ürünleri pirinç, şekerkamışı ve hindistancevizi. Yöre kaliteli sığır etiyle ünlüdür. Balıkçılık da önemlidir. Petrol arıtımı ve gıda maddesi üretimi başlıca sanayi kollarıdır. Yönetim merkezi Batangas kentidir. Ayrıcalıklı bir kent olan Lipa, Bauan, Taal, Lemery ve (ananas yaprağı lifleriyle dokunan kumaş nakışlarıyla ünlü) Balayan öteki önemli kentleridir. Nüfusun hemen hemen tümü Katoliktir.

Manila'ya kara ve denizyoluyla bağlanan Batangas kenti, Oriental Mindoro ilindeki Calapan'a yapılan feribot seferlerinin kalkış durağıdır. Kentte bir petrol rafinerisi vardır. Pablo Borbon Teknik Enstitüsü 1903'te kurulmuştur. Nüfus (1980) il, 1.174.201; (1990 tah.) kent, 178.750.

batardo, sulu arazide yapı yapılırken, temel in oturmağı zemini açığa çıkartmak amacıyla kurulan su geçirmez kapalı bölme. Batardolar, kulaşların ya da günümüzde çoğunlukla çelik profillerin su geçirmez palplanşlar oluşturacak biçimde yan yana şühmerdanlarla çakılmasıyla kurulur. Düşey kazıklar daha sonra çelikten, keres-

teden ya da her ikisinden yapılan yatay çerçeve elemanlarıyla mesnetlenir. İçerde kalan su ise pompalanarak dışarı atılır.

Palplanş perdeler, zemini kazacak tarama kovalarının sert darbelerinin yanı sıra, içerdeki suyun boşaltılmasından sonra dışardaki suyun doğuracağı yatay kuvvetlere karşı

New York Dünya Ticaret Merkezi'nde batardo inşaatı
Port Authority of New York

koyabilecek sağlamlıkta olmalıdır. İlk batardoların, Romalı mühendisler tarafından taş kemer köprülerin ve sukemlerinin ayaklarının yapımı sırasında kurulduğu bilinmektedir. Karş. keson.

batarya, iki ya da daha çok pil ya da akümülatörün iletkenler aracılığıyla birbirlerine bağlanmasıyla oluşan üreteçler grubu.

Üreteçler, seri, paralel ve karşık olmak üzere başlıca üç biçimde birbirlerine bağlanır. Her üretecin eksi kutbunun, bir sonrakinin artı kutbuna, pozitif kutbunun ise ötekinin negatif kutbuna bağlanması biçimindeki seri bağlamda, bataryanın elektromotor kuvveti, her üretecin elektromotor kuvvetlerinin toplamına eşittir.

Üreteçlerin benzer kutuplarından birbirlerine bağlanması biçimindeki paralel bağlama türü ise, elektromotor kuvvetleri aynı olan üreteçlerden oluşan bataryalarda uygulanır. Paralel bağlanan elemanlardan birinin elektromotor kuvveti ötekilerinkine eşdeğer değilse, bazı elemanlar alıcı duruma geçer. Bu özellikten, akümülatörlerin elektrik üreteçleriyle (dinamo) doldurulmasında yararlanır. Paralel bağlanmış bataryaların elektromotor kuvveti, her üretecin elektromotor kuvvetine eşittir. Buna karşılık sistemin gücü, üreteçlerin güçlerinin toplamından oluşur.

Karşık bağlama ise, seri ve paralel bağlama türlerinin birlikte uygulanması biçimindedir. Karşık bağlamalı bataryalardan, özel amaçlı işlemlerde yararlanır.

Bataryalar, pil ve akümülatör gibi üreteçlerin yanı sıra, sığacların bağlanmasıyla oluşturulabilir. Bu sistemde, sığaç armatürlerinin seri ya da paralel bağlanmasından ve topraklamadan yararlanır. Ayrıca bak. akümülatör; pil.

Batav Cumhuriyeti, Fransızca RÉPUBLIQUE BATAVE, Felemenkçe BATAAFSE REPUB-

LIEK, 1794-95 seferi sırasında Fransızların işgalinden sonra Felemenk'te kurulan (Nisan 1798) cumhuriyet. Fransa'daki Direktuar(*) örnek alınarak oluşturulan bir yönetim altında ittifak yoluyla Fransa'ya bağlandı. Mart 1805'te Napoléon buradaki yönetim sistemini yeniden değiştirdi, Batav Cumhuriyeti'nin adı Batav Uluslar Topluluğu'na dönüştürülerek yürütme gücü konsey görevlisi denen bir tür diktatörün eline verildi. Ama Haziran 1806'da Batav Uluslar Topluluğu'nun yerine Napoléon'un kardeşi Louis'nin yönetiminde Felemenk Krallığı oluşturuldu. Bu mutlak krallık Felemenk'in Fransız İmparatorluğu içine alındığı Temmuz 1810'a değin sürdü.

Batavia (Endonezya) bak. Cakarta

Bataviler, eski bir Germen kabilesi. Felemenk için şiiirlerde kullanılan Batavia adı Batavilerden türemiştir. Bataviler bugün Hollanda'nın Betuwe bölgesi olan, Ren Irmağı ağzındaki Lugdunum Batavorum'a (bugün Leiden) yerleşmişlerdi. Bölge İS 12'de Roma boyunduruğuna girince, bir "müttefik halk" (*gens foederata*) oldular ve Gaius Iulius Civilis'in (İS 69-70) hükümdarlığı sırasında ayaklanana kadar Roma ordusuna asker verdiler. 4. yüzyılda Sal Frankları Batavileri yerlerinden sürdüler.

Bâtdâmbâng, BATTAMBANG olarak da yazılır, Kamboçya'nın batısındaki Kuzeybatı Bölgesinde (*phumipheak*) il (*kher*), ülkenin ikinci büyük kenti. Ulusal başkent Phnom Penh'in kuzeybatısında, Sângkê Irmağı üzerinde yer alır. Kızıl Khmerler'in iktidara geldiği 1975'e değin kentte çok sayıda Çinli tüccar yaşıyordu. 1794-1904 ve 1941-46 dönemlerinde Tayların egemenliği altında kaldı. Başlıca ekonomik etkinliği dokumacılık ve çeltikçilik olduğu kentte bir piring ıslah istasyonu bulunur. Bâtdâmbâng'dan Phnom Penh'e demiryolu ve havayolu bağlantısı vardır. En önemli tarihsel yapılar Wat Poveal adlı Buda tapınağı ile aralanın da gene çok sayıda tapınak bulunan 10. yüzyıl Khmer İmparatorluğu kalıntılarıdır.

Batıda Tayland'la ortak sınırı olan Bâtdâmbâng ili, Güneydoğu Asya'nın en büyük tatlı su gölü Tönlé Sab'ın (Büyük Göl) batısında uzanan, dağ aralanındaki alçak havzanın bir bölümünü içine alır. Yüzölçümü 19.184 km²'dir. Krâvanh Dağları ili güneybatıdan eden yaz musonlarından bir ölçüde korur. Bu korunaklı alanda ortalama yıllık yağış, 1.250-1.875 mm arasında değişir. Gene bu alanın büyük bölümü, haziran ve ekim arasında Tönlé Sab Havzasından Mekong Irmağının taşıdığı sel suları ile sulanır. Bâtdâmbâng, sularının bolluğu ve topraklarının verimliliği nedeniyle Kamboçya'nın en çok piring üretilen bölgelerinden biridir. Toprak verimliliği, 1970'lerin ortalarından sonra bir dizi sulama projesinin uygulamaya konmasıyla daha da artmıştır. Phnum Kâmping Puöy'daki 17 Ocak Göleti, Sângkê Irmağı üzerindeki Prayuth Barajı, Phnum Srök'daki Trâpeang Thmâ Göleti, Phnum Bassac'daki 77 Göleti ile Moüng Irmağını komşu il Pouthisât'taki Pouthisât Irmağına bağlayan bir çift kanal, bunlar arasındadır. Kentte pamuk, manyok, tatlı patates, misir, muz, şeker kamışı, dut, kenevir, fasulye, jüt ve kahve yetiştirilir; başta sazan olmak üzere Tönlé Sab'dan elde edilen balıklardan salamura üretilir. Yüksek bölgeler, maun, hintmurası ve katappa gibi kerestelik ağaçlar bakımından zengindir. Nüfus (1987 tah.) il, 837.000; kent, 45.000.

Bate, W(alter) Jackson (d. 23 Mayıs 1918, Mankato, Minnesota, ABD), edebiyatçı ve yaşamöyküsü yazarı. John Keats ve

Samuel Johnson üzerine incelemeleriyle tanınmıştır.

Harvard Üniversitesi'nde eğitim gördü. 1946'dan sonra aynı yerde tarih ve edebiyat dersleri verdi. 1956'dan 1962'ye değin İngilizce Bölümü başkanlığı yaptı.

1945'te Çağdaş Dil Derneği Bate'in *Stylistic Development of Keats* (Keats'de Üslup Gelişimi) adlı yapıtını yayımladı. *John Keats* (1963) adlı çalışmasıyla 1964'te yaşamöyküsü dalında Pulitzer, ayrıca Christian Gauss ve Harvard Fakülte ödüllerini kazanan Bate'in *The Achievement of Samuel Johnson* (Samuel Johnson'un Başarısı) adlı kitabına da 1955'te edebiyat tarihi ve eleştirisi dalında Gauss Ödülü verildi. Johnson'un kişiliğinin çok renkli bir dökümünü ve yaşadığı dönemin canlı bir betimlemesini yapan *Samuel Johnson* (1977) adlı yapıtı, edebiyat tarihçilerinin ve eleştirmenlerin övgüsünü kazandı ve 1978'de Pulitzer Ödülü ile Ulusal Kitap Ödülü'nü aldı.

Başka yapıtları arasında, *From Classic to Romantic* (1946; Klasikten Romantığa) ve *Coleridge* (1968) gibi çalışmalar da bulunan Bate, ayrıca *Criticism: The Major Texts* (1952; Eleştiri: Ana Metinler) adlı kitabı yayıma hazırlamıştır.

Bateman, H(ezekiah) L(intihicum) (d. 6 Aralık 1812, Baltimore - ö. 22 Mart 1875, Londra), iki kızıyla birlikte ABD ve İngiltere'de yaptığı başarılı turnelerde büyük ün kazanan tiyatro oyuncusu ve yönetmeni.

Bateman ilk kez 1832'de sahneye çıktı ve 1849'a değin çeşitli tiyatro kumpanyalarında çalıştı. Bundan sonra karısı Sidney Frances ve iki büyük kızıyla birlikte turnelere başladı. Altı yaşındaki Kate ve dört yaşındaki Ellen bu turnelerin yıldız oyuncusu oldular. Daha sonra Ellen, III. Richard, Shylock ve Machbeth; Kate ise Richmond, Portia ve Lady Machbeth rollerinde oynadı. 1855'te Bateman St. Louis'de bir tiyatronun yöneticisi oldu. Daha sonra Kate'in menajeri olarak New York kentine yerleşti. Kate orada Salomon Mosenthal'in *Deborah* adlı yapıtının Augustin Daly tarafından yapılan bir uyarlaması olan *Leah the Forsaken* (1863; Terk Edilmiş Leah) adlı oyunda büyük başarı kazandı. Bateman'ın New York'a getirdiği Fransız topluluğu (1867-69) ABD'de hafif operaya karşı büyük bir ilginin doğmasına yol açtı. 1871'de Londra'daki Lyceum Tiyatrosu'nu kiralayan Bateman, Leopold Lewis'in *Bells* (Çanlar) oyunuyla ünlenmiş olan aktör Henry Irving'le anlaştı.

Bateman'ın karsı (1823-81) oyunculuktan başka oyun yazarlığı da yapıyordu. *Self* (1857; Benlik) adlı oyunuyla büyük başarı kazanmıştı. Kocasının ölümünden sonra, Lyceum'u ve daha sonra da Sadler's Wells Tiyatrosu'nu o yönetti. Ellen Bateman (1844-1936) genç yaşta evlenip sahneden çekildi, ama Kate (1842-1917) mesleğini uzun yıllar sürdürdü. 1866'da George Crowe ile evlenince kısa bir süre sahnelerden ayrıldıysa da 1868'de yeniden döndü ve Irving'le birlikte Lady Machbeth ve başka rollerde oynadı.

Bateman, Hester, eö NEEDHAM (d. 1709 - ö. 1794, Londra), yapıncı zarif ve yalın gümüş sofra takımlarıyla tanınan gümüşçü. Altın ve gümüş üzerine çalışan ve özellikle saat zincirleri yapan kocası John Bateman'ın 1760'ta ölmesi üzerine aile işini devraldı ve ertesi yıl Londra'daki Kuyumcular Loncası'nda kendi markasını tescil ettirdi. Oğulları John, Peter ve bir çırakla birlikte çalışıyordu. 1774'ten önceki yapıtlarının pek azının bilinmesinin nedeni, atölyenin

bu tarihe değin yoğun olarak başka gümüş-çümlerin siparişlerini yapmasıydı. Bundan sonra kaşık, tuzluk, şekerlik ve çaydanlık gibi sofa takımları konusunda uzmanlaşan atölye büyük başarı kazandı ve ünlen-

Hester Bateman'dan gümüş kanve ibriği, 1773-74; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra

di. İş dünyasında başarılı bir kadın olan Bateman'ın ayrıca olağanüstü bir yeteneği ve beğenisi vardı. Zarif nesneler üretiyor ve çoğunlukla boğumlu kenar süslerinden başka bir bezeme kullanmıyordu. Gümüş sofa takımlarının yanı sıra bazı büyük boyutlu süs eşyası da yaptı. 1790'da emekli olmasından sonra, işi ailenin öbür üyeleri yürüterek bir süre daha oldukça başarılı gümüşler ürettiler.

Batemans Bay, Avustralya'nın Yeni Güney Galler eyaletinin güneydoğusunda, Tasman Denizi kıyısında kasaba. Clyde Irmağı'nın bir halici olan Batemans Koyu, 6 km genişliğinde, 8 km uzunluğundadır. 1770'te koyu ilk kez saptayan Kaptan James Cook, buraya "Northumberland" gemisinin kaptanının adını verdi.

19. yüzyıl başlarında kurulan kasaba, koyun güneybatı kıyısında yer alır. Kereste, sebze, peynir, istindye ve kerevit gibi ürünler elde edilen bir bölgeye hizmet verir. Prens otoluyula, 205 km doğudaki Sidney'e bağlanır. 100 km kuzeybatısındaki Canberra için elverişli bir dinlenme yeridir. Nüfus (1981) 4.924.

Bates, Edward (d. 4 Eylül 1793, Goochland, Virginia - ö. 25 Mart 1869, St. Louis, Missouri, ABD), avukat ve Whig yanlısı siyaset adamı. İç Savaş öncesinde Cumhuriyetçi Parti'ye katılmış ve Abraham Lincoln'un başkanlığı sırasında başsavcılık yapmıştır.

Büyük ölçüde özel öğrenim gören Bates, 1814'te Virginia'dan ayrılmış Missouri'ye yerleşti ve hukuk öğrenimine başladı. 1816'da St. Louis'de hukukçu olarak çalışmaya başladı. Sonraki 10 yıl boyunca bölge ve eyalet dairelerinde çeşitli görevler aldı. 1826'da Temsilciler Meclisi'ne seçildi. Senato için adaylığını koydu, ama Demokrat Parti adayı Thomas Hart Benton'ın karşısında yenilgiye uğradı. Andrew Jackson'a son derece bağlı olan eyaletinde bir Whig

yanlısı olarak 1828'de Missouri Temsilciler Meclisi'nde yeniden seçilmek için verdiği uğraş başarısızlıkla sonuçlandı.

Bundan sonraki 30 yıl boyunca ülke siyaseti içinde yer almakla birlikte sesini pek duyuramadı. Missouri Eyalet Meclisi'nde görev aldı. 1847'de, Akarsuları ve Limanların Geliştirme Konferansı'nın başkanı olarak ülke çapında ilgi topladı. 1850'de bir Whig olan Millard Fillmore'un başkanlığı sırasında savaş bakanlığı önerisini geri çevirdi. 1856'da toplanan Whig Kongresi'ne başkanlık ettikten sonra bu partiden ayrılarak yeni kurulan Cumhuriyetçi Parti'ye katıldı.

Öteden beri köleliğin yasaklanmasını savunan Bates, kendi kölelerini azat etti ve Kansas-Nebraska Yasası'na karşı çıktı. Kansas'ın, Lecompton Senedi uyarınca eyalet yapılmasına karşı açık bir tavır aldı. Güney'de doğmuş bir sınır eyaletleri siyasetçisi olduğu için 1860'ta bazı Cumhuriyetçi çevreler onu başkan adayı göstermek istediler. Yandaşları, onun Güney eyaletlerini gücendirmeyecek ve ayrılma eğilimini körüklemeyecek bir biçimde köleliğin yayılmasına karşı çıkarak parti ilkelerini savunabileceğine inanıyorlardı.

Başkan adaylığı için yapılan önseçimi kaybetmesine karşın, seçimi kazanan rakibi Lincoln ona yönetimde dilediği görevi almasını önerdi. Başsavcılığı seçen Bates, bir süre yönetimde etkili oldu. Ama Batı Virginia'nın eyalet yapılmasına, anayasal hakların askeri denetim altına alınmasına ve Radikal Cumhuriyetçilerin giderek güçlenmesine karşı çıktı. 24 Kasım 1864'te, yetkilerinin çok sınırlı kalması nedeniyle başsavcılıktan istifa etti.

Missouri'ye döndü ve gazetelere makaleler yazarak ve etkili kişilere mektuplar göndererek, kendi eyaletindeki Radikal Cumhuriyetçilerle mücadeleli sürdürdü.

Bates, H(erbert) E(rnest) (d. 16 Mayıs 1905, Rushden, Northamptonshire - ö. 29 Ocak 1974, Canterbury, Kent, İngiltere), yapıtları çok tutulan roman ve öykü yazarı.

İngiltere'nin kırsal kesimindeki yaşam konusunda bildiklerini taşrada bir hukukçunun yanında çalışırken öğrendi. Aynı zamanda, çalıştığı yerel gazetede bir olayı ve atmosferini anlatmada ustalık kazandı. 1920'lerdeki ilk öyküleri, denemeleri ve romanları çok beğenildi. Ama kırsal kesimi ve tarım işçilerinin yaşamını işleyen bir yazar olarak tanınması *The Poacher* (1935), *A House of Women* (1936; Kadınlar Evi), Rabelais türü kaba mizahıyla çok beğenilen *My Uncle Silas* (1940; Silas Amcam) ve *The Beauty of the Dead and Other Stories* (1941; Ölü Olanın Güzelliği ve Başka Öyküler) adlı yapıtlarıyla oldu.

II. Dünya Savaşı Bates'i ünlü bir yazar yaptı. 1941'de Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde yazar olarak görevlendirildi. "Uçan Subay X" adıyla savaş sırasındaki havacıları anlattığı *The Greatest People in the World* (1942; Dünyanın En Büyük İnsanları) ve *How Sleep the Brave* (1943; Korkusuzların Uykusu) adlı öykü kitaplarıyla büyük ün kazandı. Kendi adıyla yayımladığı ve işgal altındaki Fransa'ya zorunlu işi yapan bir İngiliz bombardıman uçağının mürettebatını anlatan *Fair Stood the Wind for France* (1944; Rüzgâr Fransa'dan Yanaydı), Japonların işgali sırasında Birmanya'da geçen *The Purple Plain* (1946; Mor Renkli Ova) ve *The Jacaranda Tree* (1948; Jacaranda Ağacı) adlı üç roman, güçlü bir romancı olarak Bates'in ününü artırdı.

Savaş sonrası roman ve öyküleri Bates'in en güçlü yapıtları oldu. *The Nature of Love* (1954; Sevginin Doğası) adlı kitabından A

Moment in Time (1964; Zaman İçinde Bir An) ve *The Triple Echo* (1970; Üçlü Yankı) adlı yapıtları kadar Bates usta bir romancı olarak sanatını derinleştirdi ve güçlendirdi. *The Darling Buds of May*'de (1958; Güzlim Mayıs Tomurcukları) gerçekçi ve sevimli çiftçi ailesi Larkinler'i yarattı. *Colonel Julian* (1955; Albay Julian), onun öyküde ulaştığı noktayı gösterir. Otobiyografik yapıtları *The Vanished World* (1969; Kaybolmuş Dünya) ve *The Blossoming World* (1971; Çiçeklenen Dünya), her anın ruhunu yakalamadaki ustalığını hiç yitirmedini ortaya koyar.

Bates, H(enry) W(alter) (d. 8 Şubat 1825, Leicester - ö. 16 Şubat 1892, Londra, İngiltere), İngiliz doğabilimci ve kâşif. 1861'de hayvanlardaki benzeşme (mimetizm) olgusunu (bir türün başka canlıları ya da cansız nesneleri taklit etmesi) tanımlamış ve doğal seçme mekanizmasının işleyişini gösteren bu çalışmasıyla Charles Darwin'in evrim kuramına güç kazandırmıştır.

1847'de, Bates'in yönlendirmesiyle böcekbilime ilgi duyuya başlayan Alfred Russel Wallace, böcek örnekleri toplamak ve türlerin kökeni sorununa ışık tutacak bilgiler

H.W. Bates, W. Purkiss'in taşbaskı çalışması, y. 1880
BBC Hulton Picture Library

derlemek amacıyla tropik ormanlara bir yolculuk yapmayı önerdi. Bates ve Wallace, 28 Mayıs 1848'de Brezilya'da Amazon Irmağı ağzı yakınlarındaki Pará'ya vardılar. Wallace, 1852'de İngiltere'ye döndü; Bates ise 11 yıl orada kalarak bütün Amazon Vadisini inceledi ve çoğu böcek olan 14.712 türden örnekler topladı. Bunların 8 bini o güne değin bilinmeyen türlerdi. 1859'da İngiltere'ye döndükten sonra, büyük koleksiyonu üzerinde çalışmaya koyuldu. "Amazon Vadisi'nin Böcek Faunasına Katkılar" adlı ünlü bildirisini 1861'de sundu. 1864'te, Londra'daki Kraliyet Coğrafya Derneği'ne sekreter yardımcısı olarak atandı ve ölümüne değin bu görevde kaldı. *The Naturalist on the River Amazons* (1863, 2 cilt; Amazon'da Bir Doğabilimci) adlı kitabın yanı sıra böcekbilim üzerine birçok makale yazdı.

Bates benzeşmesi, BATES MIMETİZMİ olarak da bilinir, biyolojide, "taklitçi" denen zararsız ve savunmasız bir canlının, saldırganların hemen dikkatini çeken göz alıcı renklerle donanmış zararlı ya da tehlikeli bir canlıyı kendine "örnek" alarak taklit etmesine dayanan benzeşme biçimi. Böylece, saldırgan hayvan çoğu kez savunmasız taklitçiyi, örnek canlı sanarak saldırmaktan kaçındığı için, taklitçi, saldırganlara yem olmaktan kurtulur. Bir savunma davranışı olan bu benzeşmeyi, İngiliz doğabilimci H. Walter Bates 1862'de tanımlamış ve savunmasız bir canlının soyunu sürdürürebilmek için böyle bir yöntem geliştirmiş olması, Darwin'in doğal seçme kuramına destek sağlamıştır. Karş. Müller benzeşmesi.

Bateson, William (d. 8 Ağustos 1861, Whitby, Yorkshire - ö. 8 Şubat 1926, Londra), genetik teriminin yaratıcısı ve genetik bilimin kurucusu olan İngiliz biyoloji bilgini. Yaptığı deneylerle, kalıtım konusundaki çağdaş bilgilerin temellerini atmıştır. Darwinci evrim kuramının en inançlı

Bateson, Sir William Rothenstein'in çizimi, 1917; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

savunucularından olan Bateson, embriyonlar üzerindeki çalışmalarına dayanarak, 1885'te, kordalıların evrimleşme yoluyla ilkel derisidikenlilerden türemiş olduğunu öne sürdü; bu sav bugün de yaygın olarak benimsenmektedir. Evrim konusundaki çalışmalarını sürdürdüğünde, bitkiler ve hayvanlar âleminde birbirleriyle ilişkisi olmayan değişik türlerin birdenbire ortaya çıkıp, gene birdenbire yok olabildiğini göz önünde bulundurarak, evrimin, türlerin sürekli değişimiyle değil, kesikli bir süreçle gerçekleştiği sonucuna vardı. Bu bulgularını 1894'te, *Materials for the Study of Variation* (Değişimin İncelenmesi İçin Veriler) adlı yapıtında açıkladı. Bu kesikli değişimlerin anlaşılabilmesi için, her şeyden önce türlere özgü özelliklerin kalıtım mekanizmasını bilmek gerektiğine inandığı için de, bitkiler ve hayvanlar üzerinde deneysel ıslah çalışmalarına başladı.

Bateson, 1900'de, Avusturyalı biyoloji bilgini Gregor Mendel'in o tarihten 34 yıl önce yazmış olduğu bir makaleyi buldu: "Versuche über Pflanzenhybriden" (Bitki Melezleri Üzerine Deneyler). Aynı yıl Hugo de Vries, Carl Correns ve Erich Tschermak von Seysenegg'in de keşfettiği bu yazıda Mendel, bezelyelerdeki bazı özelliklerin birkaç kuşak sonra ortaya çıktığından söz ediyordu. Bateson, kendi yetiştirdiği bitkiler üzerinde yaptığı sonuçları Mendel'in, bu yazısında, eksiksiz olarak açıkladığını ve söz konusu bitkilerdeki kalıtsal özelliklerden sorumlu olan öğelerin kuşaktan kuşağa aktarılışını özlü bir biçimde anlattığını gördü.

Bateson, Mendel'in makalesini İngilizceye çevirdi ve sonraki 10 yıl boyunca, onun ilkelerini deneylerle kanıtlayarak, Mendel'in İngiltere'deki en büyük savunucusu oldu. 1905-08 arasında yaptığı deneylerin sonuçlarını, Reginald Punnett ile birlikte yayımladı; bu deneylerle, Mendel'in ilkelerini ilk kez hayvanlara (kümes hayvanlarına) uygulamakla kalmıyor, bazı özelliklerin kalıtım sürecinde mutlaka bir arada aktarıldığını da ilk öne süren kişi oluyordu. Mendel'in bulgularıyla açıkça çelişen ve sonradan bağlanma terimiyle adlandırılacak olan bu olgunun, bugün, aynı kromozomda birbirine çok yakın bulunan genlerin varlığından kaynaklandığı biliniyor. Bateson'un deneyleri ayrıca, bazı özelliklerin aktarımından iki ya da daha fazla genin sorumlu olduğunu göstermişti. Ne var ki, genetik bilgini Thomas Hunt Morgan'ın bağlanma olgusuna

ilişkin açıklamalarını hiçbir zaman kabul etmeyen Bateson, kendi deneylerindeki bu sonuçları da yanlış yorumladı. Gerçekten de Bateson, Morgan'ın kromozom kuramına tümüyle karşı çıkmış, bunun yerine kuvvet ve hareket yasaları üzerine kurduğu, titreşim ilkesine dayalı bir kalıtım kuramı geliştirmiştir; ama bu kuram bilim adamlarınca pek onaylanmamıştır.

Bateson 1908'de Cambridge Üniversitesinde ilk İngiliz genetik profesörü unvanını aldı. İki yıl sonra bu akademik görevden ayrılarak, Londra'daki John Innes Bahçecilik Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlendi ve bu kuruluşu genetik araştırmalarının merkezi durumuna getirdi. En önemli yapıtları *Mendel's Principles of Heredity* (1902; Mendel'in Kalıtım Yasaları) ve *Problems of Genetics*'tir (1913; Genetiğin Sorunları).

Bath, İngiltere'nin Avon ilinde kent. Avon Irmağı üzerinde, sarp tepelerin arasında yer alır. Yüzölçümü 28 km²'dir. Kireçtaşından yapılmış evleriyle, İngiltere'nin mimari açıdan en güzel kentlerinden biridir. Geç düşey gotik üslubundaki St. Peter-St. Paul Manastırı'nın 16. yüzyıl yapısı kilisesi, pencereleriyle ünlüdür. Ama kentin ayırt edici özelliği, dik vadi yamaç-

Royal Crescent, Bath, Avon
J. Allan Cash-EB Inc.

larında sıralanan George üslubundaki klasik yapılarıdır.

Kent, yöredeki sıcak su (49°C) kaynaklarını değerlendiren Romalılarca Aquae Sulis adıyla kurularak Tanrıça Sul'a (Minerva) adandı. Manastır, tüm İngiltere'nin ilk kralı olan Edgar'ın İS 973'te taç giydiği yerde, Saksonlarca yapıldı. 1088-1122 arasında kiliseyi yeniden inşa eden Normanlar daha önce Wells'te kurdukları piskoposluk merkezini Bath'a taşıdılar. Piskoposluk merkezi 1206'da Wells'e geri taşındı; Wells rahipleri ile Bath keşişleri arasındaki rekabet hemen hiç sona ermedi. Bugün de piskoposluk bölgesi, Bath-Wells olarak anılmaktadır.

1189'da bir beratla tüzel kimlik kazanan Bath, ortaçağda önce İngiltere'nin batısındaki yün ticaretinden, ardından da kumaş ticaretinden yararlandı. Buna karşılık, imtiyaz hakkı dağıtarak işletilen kaplıcalar gereğince korunamadı. Ama yöredeki Mendip Tepelerinden elde edilen kurşunla kaplanmış Roma Hamamı 1755'te keşfedilmeden önce de Bath bir ilica olarak tanınmıştı. I. Elizabeth döneminde (1558-1603) kurulan kent, İngiliz seçkinlerinin dinlençe yeri olarak ün kazandığı dönemde, mimar baba-oğul John Wood'lar ve koruyucuları Ralph Allen tarafından Palladio üslubunda yeniden inşa edilip genişletildi. Ralph Allen, Bath'ı kendi taş ocagından getirttiği taşlarla döşedi, kent dışında da Prior Park Malikânesi'ni yaptırdı (1735-43). Robert Adam, Avon Irmağı üzerindeki Pulteney Köprüsü'nü, Bath'ı yeni kurulan Bathwick banliyösüne bağlamak için 1769-74 arasında inşa ettirdi.

Avon Vadisinde, manastır yakınlarında bulunan 18. yüzyıl yapısı Pompalama Bölü-

mü, sıcak su kaynakları ve Roma hamamları ile bağlantılıdır. Kenti süsleyen 140 kadar tarihsel yapı arasında, John Wood'un (Yaşlı) yaptığı Queen Square (1728-35); yapımı 1754'te Wood'un başladığı ve oğlunun tamamladığı Circus; Royal Crescent (1767-75); Guildhall (1755); John Palmer tarafından inşa edilen Lansdown Crescent (1796-97) ile Bathwick'teki Sydney Gardens'da bulunan pavyon sayılabilir. Sydney Gardens'daki pavyon bugün Holburne of Meisters Sanat Müzesi'dir. 1942'de bütün kentte büyük hasara yol açan şiddetli hava saldırıları sırasında yıkılan 1771 yapısı Toplantı Salonları geniş kapsamlı bir inşa çalışması sonucunda 1963'te yeniden açılmıştır. Günümüzde burada, 18-19. yüzyıllara ait çok zengin bir giysi koleksiyonu sergilenmektedir. Kentin 3 km ötesinde bulunan 19. yüzyıl yapısı Claverton Malikânesi'nde Amerikan Müzesi bulunur.

18 ve 19. yüzyıllarda Londra dışındaki İngiliz yüksek sosyetesinin başlıca merkezi olan kentte, çok sayıda edebiyat birliği vardır. Bath'ın o dönemi, Tobias Smollett'in romanlarında ve Richard Brinsley Sheridan'ın oyunlarında canlı bir biçimde anlatılır. Jane Austen'in 1817'de yayınlanan *Northanger Abbey* (Northanger Manastırı) ve *Persuasion* (İnanç, 1976) adlı romanlarında, 1800'lerde Bath'da revaçta olan yaşam tarzı ince bir taslama ve keskin bir gözlem gücüyle betimlenir.

Bath önemli bir imalat üretim merkezi değildir; gene de basımcılık, çıtçılık, hafif sanayi ve giyim eşyası yapımı gelişmiştir. Nüfus (1982 tah.) 84.200.

Bath, The Most Honourable Order of the, 1725'te Kral I. George tarafından oluşturulan şövalyelik tarikatı ve nişanı. Askeri başarı ya da sivil yaşamda örnek olacak bir yararlılık gösterenlere bu nişan verilir. Şövalyelik tarikatlarının birçoğu gibi, Bath tarikatının kökleri de, resmi kuruluş tarihinden çok öncelere dayanır. Bir anıma töreni olarak yıkınma (*bathing*), 11. yüzyılda şövalyelikle birlikte, dinsel bir bağlamda ortaya çıkmış olmalıdır. Tarikatın ilk kurucusu kabul edilen IV. Henry'nin 1399'da taç giymesinden başlayarak, görkemli krallık törenlerinde belirli sayıda kişiye şövalyelik unvanı verilmesi gelenek oldu ve bu durum 1661'de II. Charles'in tahta çıkmasına değin sürdü. Ortaçağdaki Bath Şövalyeleri, küçük rütbeli genç şövalyeler arasından seçilir ve arkadaşlarından daha üst rütbeye yükselmiş sayılırlardı; ama bunlar bir şövalyelik tarikatı biçiminde örgütlenmemişti. Gene de Kral I. George, başbakanı Robert Walpole'un öğüdüyle bu tarikatı kurarken, eski bir örgütü canlandır-
dığı inancındaydı.

Başlangıçta yalnızca kral, büyük usta ve 36 şövalye tarikat üyesiydi. Üyelik kuralları yüzyıllar boyunca birçok değişikliğe uğradı. 1815'te Napoléon Savaşları'nın sona ermesinin anısına üç şövalyelik sınıfı oluşturuldu; 1847'de bunlara karşılık gelen sivil sınıflar eklendi. Tarikat günümüzde kral, krallık ailesi üyeleri, ("onur üyesi" diye anılan) yabancı üyeler ve çeşitli sınıflardan şövalyelerden oluşur. En üstteki G. C. B. (Grand Cross of the Bath) sınıfının 115 erkek ve kadın üyesi vardır. K. C. B. (Knight Commander of the Bath) ve D. C. B. (Dame Commander of the Bath) nişanını taşıyan 328 erkek ve kadın bir alt sınıfta yer alır. Üçüncü sınıf olan C. B.'de ise (Companion of the Bath) 1.815 kişi vardır. Kadınlar tarikatın her sınıfına kabul edilirler.

Bath Nişanı'nın üstünde üç taç, tarikatın özdeyişi *Tria juncta in uno* (Tekte birleşmiş üçlü), bir Galler özdeyişi olan *Ich dien* (Hizmet ediyorum) ve İngiltere, İskoçya ve İrlanda'nın simgeleri (sırasıyla gül, devediken ve yonca) bulunur.

Bath (1. Markisi), Thomas Thynne, 1751-89 arasında WEYMOUTH 3. VİKONTU (d. 13 Eylül 1734 - ö. 19 Kasım 1796, Londra), İngiliz siyaset adamı. III. George'un yönetimi sırasındaki iki kritik dönemde hükümette önemli görevler üstlenmiştir. Çok iyi bir hatip olmasına karşın, kumar ve içki gibi kötü alışkanlıkları, tembelliği ve resmi politikasında izlediği gizlilik bir devlet adamı olarak sahip olduğu yeteneklerden tam olarak yararlanmasına olanak vermemiştir. Haziran 1765'te atandığı İrlanda genel valiliğinden iki ay sonra istifa etti. Güneyden sorumlu devlet bakanlığı yaptığı ilk dönemde (1768-70), basın özgürlüğü savunucusu ve siyasetçi John Wilkes'in hapsedilmesinin protesto edildiği gösterileri bastırdı. Asker kullanılmasına izin vererek 10 Mayıs 1768'de St. George's Fields katliamına neden olduğu için halkın nefretini topladı. Wilkes ve "Junius" takma adını kullanan bir gazeteci tarafından şiddetle eleştirildi. 1775-79 arasında ikinci kez güneyden sorumlu devlet bakanlığı yaptıktan sonra, Başbakan Lord North'un İrlanda siyasetine ve İngiltere'nin Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda izlediği tutuma karşı çıktığından görevinden ayrıldı. 1789'da "marki" unvanını aldı.

Bath'ın Wiltshire'da bulunan Longleat Malikanesi, bahçe mimarı Lancelot (Yetenekli) Brown'un en önemli yapıtlarından biridir.

Bath (1. Kontu), William Pulteney (d. 22 Mart 1684 - ö. 7 Temmuz 1764, Londra), Whig yanlısı İngiliz siyaset adamı. 1717'ye değin 12 yıl bağlı kaldığı Sir Robert Walpole'a (1721-42 arasında hazine ve maliye bakanı) karşı muhalefetiyle tanınır. Bilgin ve çok yönlü kişiliğine ve parlak hitabet yeteneğine karşın, gerçek bir devlet adamı için gerekli olan sorumluluk üstlenme kararlılığından yoksun olduğundan, önüne üç kez çıkan hükümet kurma olanağını değerlendirememiştir.

1705'ten, "kont" unvanını aldığı 1742'ye değin Avam Kamarası'nın bir üyesi olan Pulteney, I. George döneminin ilk hükümetinde savaş bakanlığı yaptı (1714-17). 1721'de Walpole iktidara geçtiğinde yüksek bir makama getirilmemesi ve 1724'te devlet bakanlığı elde etme girişiminin başarısızlığı uğraması, gücenmesine ve Walpole'u rüşvetçilikle suçlamasına yol açtı. Walpole'a karşı olan Whiglerin önderi olarak birleşik bir muhalefet partisi kurma çalışmalarında ve *The Craftsman* (1726-36) adlı siyasal gazetesinin yayımlanmasında Bolingbroke I. vikontu ile işbirliği yaptı. Gazeteciliği ve parlamentodaki parlak konuşmalarıyla Walpole'a karşı olan Whig ve Tory hiziplemini ittifak yapmaya yöneltti. Walpole'un 1733'te, şarap ve tütün ile ilgili bir tüketim vergisi tasarısını parlamentodan geçirememesinde büyük rol oynadı.

1735'te Bolingbroke'un siyasetten çekilmesi ve Walpole'a karşı Whig-Tory koalisyonunun çözülmesi sonucu, Pulteney'in yıldızı sönmeye başladı. Walpole'un 1742'de iktidardan düşmesinden sonra Kral II. George'tan gelen hükümeti kurma önerisini iki kez geri çevirdi. Bunun yerine Wilmington I. kontunun hükümetinde (1742-43) hazine

bakanlığını ve Bath kontluğunu kabul ederek, yandaşlarından birçoğunun kendisinden uzaklaşmasına yol açtı. Wilmington'un ölmesi (2 Temmuz 1743) ve eski düşmanı Henry Pelham'ın başbakan olması üzerine görevden ayrıldı. 1746'da Granville kontu John Carteret ile birlikte hükümeti kurmak girişiminde bulundu. Ama uğradığı başarısızlık siyasal yaşamının sonu oldu.

Bathiat, Arlette-Leonie bak. Arletty

Báthory, István bak. Stefan BATORY

Báthory, Zsigmond (d. 1572 - ö. 1613, Prag), Erdel (Transilvanya) prensi. Osmanlı karşıtı siyaseti hoşnutsuzluk doğurmuş ve iç savaşa yol açmıştır.

Erdel prensi Kristóf Báthory'nin (1575-81) oğlu ve Polonya kralı Stefan (István) Báthory'nin (1575-86) yeğeni idi. 1581'de babasının yerine geçti ve 1588'de yönetimi fiilen eline aldı. Dışişleri danışmanı Alfonso Carrilino'nun öğütlerine uyarak, Osmanlı padişahlarını Kutsal Roma-Germen imparatoruna karşı kullanarak Erdel'in fiili bağımsızlığını koruma biçimindeki geleneksel siyaseti terk etti ve Osmanlılara karşı bir tutum benimsedi. Bu siyaset değişikliği, ancak 1595'te bastırılabilen bir ayaklanmaya yol açtı. Zsigmond gene de 1594'te Boğdan voyvodası Aaron ve Eflâk voyvodası Mihai (Cesur) ile Osmanlılara karşı ittifaka girdi. Osmanlı ordusunu, bugünkü Romanya topraklarında bulunan Giurgiu'da (Yergöğü) yenilgiye uğratarak (25-27 Ekim 1595) Mihai adına Eflâk'ı fethetti.

Katolik Kilisesi'ne bağlı olan Zsigmond'un, Karşı-Reform hareketinde giderek etkin bir rol alması, önde gelen ve çoğu Protestan olan Erdel milliyetçileri arasında hoşnutsuzluk yarattı. 1599'da din adamı olmaya karar vererek kızı Avusturya arşidüşesi Christina'dan ayrıldı. Prenslikten de ayrılarak, aynı zamanda Macaristan kralı olan Habsburg imparatoru II. Rudolf'a, Silezya'daki Opole (Oppeln) Düklüğü karşılığında tahtını vermeyi önerdi. Ama Rudolf, Báthory'nin oğlu András'ı yenilgiye uğratarak kendini Erdel prensi ilan eden Mihai'nin yanında yer aldı. Báthory 1600 ve 1601'de tahtını yeniden ele geçirmeye çalıştıysa da, her iki girişimde de Mihai'ye yenilip ülke dışına sürüldü ve bilinmeyen bir biçimde öldü.

bathos (Yunanca *bathys*: "derin"), sanatta acıma, duygudaşlık ya da üzüntü uyandırma (*bak. pathos*) isteğiyle girilen bir betimlemenin başyana ulaşamaması, bu nedenle de komik bir etki yaratması. Sıradan olan bir şeyin, kendisine uygun olmayan soylu bir tarzda ele alınması; önemsiz bir konunun süslü bir dil ve mecazlarla anlatılması; gerçek bir acıdan doğan duygunun fazla duygusal ya da gülünç olacak kadar abartılması *bathos*'a yol açabilen durumlardır.

Kimi zaman büyük şairler de istemeyerek *bathos* yaparlar. Wordsworth "Simon Lee" şiirinde yaşlı avcının acıklı durumunu göstermek için yazdığı aşağıdaki dizelerde bu yanlış düşmüştür:

Birkaç aylık ömrü kalmış
Size anlatıcağı gibi
Gene de daha çok çalıştıkça, daha çok
Şişiyordu zayıf ayak bilekleri

Bathurst, Avustralya'da Yeni Güney Güller'in ortadoğu kesiminde kent. Macquarie Irmağının güney yakasında ve Blue Dağların batısındadır. 1815'te kurulan kente, o sırada sömürgeler bakanı olan Bathurst 3. kontunun adı verilmiştir. Avustralya Cordillerası'nın batısındaki en eski yerleşim merkezidir. İngiliz doğabilimcisi Charles

Darwin 1836'da buraya da uğramıştır. Önceleri yavaş büyümesine karşın, 1851'de yörede altın bulununca nüfusu hızla arttı. 1833'te kasaba, 1862'de ilçe ve 1885'te kent oldu. Günümüzde koyun, tahıl, kereste, meyve, sebze üreten bir yörenin iş merkezidir. Demiryolu ve ölçüm aletleri imalathaneleri, un değirmenleri, konserve, giyim eşyası, kundura, plastik eşya, mobilya ve seramik fabrikaları başlıca sanayi kuruluşlarıdır. Mitchell, Mid ve Great Western otoyollarının kavşağında ve 160 km güneydoğusundaki Sidney'e giden ana demiryolu üzerinde yer alır. Kentte Katolik ve Anglikan katedralleri, mart ayında yapılan bir şenliğin merkezi olan çan kulesi ve Mitchell İleri Öğrenim Yüksekokulu vardır. Her yılın ekim ayında burada şairlerle müzikçilerin buluştuğu *estedd-fod*(*) denen bir Gal sanat şenliği düzenlenir. Nüfus (1981) 19.640.

Bathurst, Kanada'da, New Brunswick'in kuzeydoğusundaki Gloucester ilinin (*county*) merkezi (1826). Moncton'un 204 km kuzeybatısında, Bathurst limanının güney kolu Chaleur Körfezinin kıyısında, Nepisiguit Irmağının ağzında yer alır. 1619'da bir misyoner tarafından Fransız yerleşmesi olarak kuruldu. Önce Nepisiguit olarak adlandırıldı; Richard Denys'in kente 1671'de verdiği St. Pierre adı daha sonra St. Peters biçimini aldı. 1755'ten sonra İngilizler burayı Fransızların elinden aldı; 1820'lerde kente, o sırada savaş ve koloniler bakanı olan Kont Bathurst'un adı verildi.

Kent ekonomisi, ağırlıklı olarak kerestecilik ve balıkçılığa dayanır. 20. yüzyıl başlarında kentte bir kâğıt hamuru fabrikası açıldıktan sonra kâğıt hamuru ve mukavva yapımı ana sanayi durumuna gelmiştir. Yerel maden yatakları, 1953'ten bu yana giderek daha çok işletilmektedir. Sacré-Cœur Üniversitesi (1899) Batı Bathurst'tedir. Piskoposluk merkezi 1942'de Chatham'dan Bathurst'e taşınınca kentteki Sacré-Cœur Kilisesi katedral haline getirildi. Bathurst limanının girişinde, Nepisiguit Körfezinin kıyısındaki yazlık dinlence yeri Youghal Kumsalı, kentin yaklaşık 11 km kuzeyindedir. 1912'de kasaba, 1966'da kent oldu. Nüfus (1981) 15.705.

Bathurst (3. Kontu), Henry Bathurst (d. 22 Mayıs 1762 - ö. 27 Temmuz 1834), İngiliz devlet adamı. Bathurst 2. kontunun büyük oğlu ve 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarının önde gelen Tory siyasetçilerinden biridir.

1783'ten kontluğu üstlendiği 1794'e değin Cirencester milletvekili olarak parlamentoda yer aldı. Büyük ölçüde William Pitt ile olan dostluğu sayesinde deniz kuvvetleri bakanlığı (1783-89), hazine bakanlığı (1789-91) ve Hindistan İdare Kurulu başkanlığı (1793-1802) yaptı. Mayıs 1804'te Pitt'in iktidara gelmesiyle yeniden görev alarak darphane müdürü oldu. Portland dükü ve Spencer Perceval hükümetlerinde Ticaret Kurulu başkanlığı ve darphane müdürlüğü yaptı. Haziran 1812'de bu görevlerden ayrılarak Liverpool kontu yönetiminde savaş ve sömürgeler bakanlığını üstlendi. Bu arada, 1809'da iki ay süreyle dışişleri bakanlığında bulundu. Liverpool kontunun istifa ettiği 1827'ye değin savaş ve sömürgeler bakanlığında kaldı ve Yarımada Savaşı'nın daha iyi yürütülmesinde önemli bir payı oldu. Sömürgeler bakanı olarak köle ticaretinin kaldırılmasıyla yakından ilgilendi. 1828-30 arasında Wellington dükü hükümetinde devlet danışma kuruluna başkanlığı etti. Bu sırada Katolik Kilisesi'ne özgürlük verilmesini desteklerken, 1832 tarihli Reform Yasası'na karşı çıktı. 1817'de Knight of the Garter nişanını aldı.

Bathurst Adası, Timor Denizinde, Avustralya'nın Kuzey Toprakları eyaletine bağlı ada. Doğudaki Melville Adasından Apsley Boğazıyla ayrılır. Sık ormanlarla kaplı üçgen biçimindeki adanın yüzölçümü 2.600 km²'dir. 1818'de Philip Parker King'in keşfettiği ve yerleşime açılmasını önerdiği adaya, 1812-27 arasında savaş ve koloniler bakanı olan Bathurst 3. kontu Henry Bathurst'un adı verildi. Bathurst'te eskiden, Avustralya Yerlilerinin yaşadığı bir yerleş-tirme kampı ile bir Katolik misyonu vardı. 1942'de Japonların ilk Avustralya bombardımanının hedefi oldu. 1978'de adanın mülkiyeti, kabile temsilcilerinden oluşmuş Tiwi Yurdu Konseyi'ne geçti. Bugün adada sığır besiciliğinin yanında çeşitli tarım ürünleri yetiştirilir. Nüfus (1981) 1.032.

Bathurst Adası, Kanada'nın Kuzeybatı Toprakları'nda, Franklin iline bağlı Parry Adalarında ada. Kuzey Buz Denizinde, Cornwallis ve Melville adaları arasında yer alır. 260 km uzunluğunda, 80-160 km genişliğindedir; yüzölçümü 16.042 km²'dir. En yüksek noktası yaklaşık 457 m'dir. Kuzey kıyılarındaki Erskine ve May koyları derin bir girinti oluşturur. Tüm kıyılar küçük adacıklarla çevrilidir. Batı ucunda da kuzeye doğru uzanan birkaç ada yer alır. 1819'da Sir William Parry'nin keşfettiği adaya, dönemin savaş ve koloniler bakanı Bathurst 3. kontu Henry Bathurst'un adı verilmiştir. 1980'de, kuzey magnetik kutbunun adanın kuzey açıklarında bulunduğu saptanmıştır.

Bathuriscus, Kuzey Amerika'daki Orta Kambriyen kayaçların (Kambriyen Dönem y. 570-500 milyon yıl önce) en önemli

Kambriyen Dönemden *Bathuriscus* fosili
British Museum (Natural History), İngiltere

tanıtıcı fosillerinden biri olan tribolit (soyu tükenmiş eklembacaklılar) cinsi. Gelişmiş bir kafa bölütü ve kenar dikenleri olan *Bathuriscus*'un kuyruk bölgesi de geniştir ve iyice gelişmiş pek çok bölüttan oluşur. Bu cinsin birçok fosil türü tanımlanmıştır.

Bati, ABD'nin batı kesiminde yer alan ve büyük bölümü Büyük Ovaların batısında kalan bölge. Federal hükümetin belirlemesine göre Alaska, Arizona, California, Hawaii, Idaho, Montana, Nevada, New Mexico, Oregon, Utah, Washington ve Wyoming'ine girer. Amerikan tarihinin belirli bir döneminde, yerleşim bölgelerinin bulunduğu Doğu kıyıların kenarında kalan her yer Batı olarak adlandırılırdı. Günümüzde geçerli olan tanıma göre ise Batı, Mississippi Irmağının batısında kalan geniş düzlükler, dağlar ve çöllerle kaplı bölgedir. Burası

Amerikan folklorunda önemli bir yer tutan kovboyları, Yerlileri, kervan arabaları, kanun kaçakları, maden arayıcılarıyla tanınır ve yasaların geçerli olmadığı bir bölge olarak bilinir.

ABD'nin öteki bölgelerinde olduğu gibi, Batı'da da sınırlar tam olarak belirlenmemiştir. Kovboy ve sığır sürülerinden oluşan Batı imgesi, Kansas ve Nebraska gibi Batı'da olmayan pek çok eyalet için de geçerliydi. Yerliler arasındaki en şiddetli çarpışmalar da, bugün Ortabatı bölgesi olarak kabul edilen Kuzey ve Güney Dakota eyaletlerinde geçmiştir. Coğrafi bakımdan bütün eyaletlerin en batısında yer alan Alaska ve Hawaii'nin ise yaygın Batı kavramıyla gerçekte hiçbir ilgisi yoktur. ABD'nin en son yerleşilen ve en geç gelişen bölgesi olmasının karşın Batı'nın yakın tarihi, Doğu'da kolonilerin kurulduğu dönemlerden daha eskilere dayanır. İspanyollar 1540'ta Büyük Kanyona, 1541'de bugünkü Kansas'a, 1542'de San Francisco'ya ulaşmışlardı. Santa Fe, Jamestown'un kuruluşundan yalnızca üç yıl sonra, 1610'da kuruldu. Büyük yerleşim merkezleri ise bundan yüzlerce yıl sonra oluştu.

Batı'nın büyük bir bölümü 1803'te Louisiana'nın satın alınmasıyla ABD'ye katıldı. Güneybatı ise 1847'de değin Meksika'nın malıydı. 1804-06 arasındaki Lewis ve Clark seferi sırasında daha sonra Oregon göç yolu adını alan bölgenin büyük bölümü belirlendi ve böylece kısa zaman sonra kürkleri, kerestesi ve sombalığı ile ünlenecek Büyük Okyanusun kuzeybatısına yerleşmek kolaylaştı. Ortabatı'daki eyaletlerde rahatsız edildikleri için kaçan Mormonlar 1847'de Utah'a ulaştılar ve Kayalık Dağların batısındaki kolonileri ve Salt Lake City'yi kurdular. California'da 1848'de altının bulunması çok sayıda kişinin Batı kıyılarına göç etmesine ve Meksika'dan alınan California'nın iki yıl sonra (1850) Birlik'e katılmasına yol açtı.

Batı'nın geri kalan kesimlerinde nüfus düşük kaldı. Yıllar boyunca pek çok Amerikalı, Büyük Ovalar adını taşıyan bölgeyi, beyazlara düşman Yerlilerin yaşadığı, verimsiz topraklarla kaplı, kurak ve ulaşılmaz zor bir yer olarak biliyordu. İç Savaş'tan sonraki yıllarda bu anlayış değişti. 1862'de Çiftlik Yasası kabul edildi, 1869'da kıtayı boydan boya aşan ilk demiryolu hattı tamamlandı. 1873'te de hattın çevresi dikenli tellerle çevrilmeye başladı. Kuru tarım ve sulama alanındaki gelişmelerle ve Yerlilerin yerleş-tirme kamplarında yaşamak zorunda bırakılmasıyla birlikte, Büyük Ovaların nüfusu düzenli olarak artmaya başladı. 1890'a gelindiğinde çöl sınırı ortadan kalkmıştı. Batı'nın hızlı büyümesi 20. yüzyılda da sürdü. Ama Batı artık yalnızca geniş ve boş toprakları, sığır sürüleri, madenleri ve dağlarıyla değil, Güney California'daki sinema, Nevada'daki kumar, Washington'daki uzay sanayileri, Oregon'daki çevre korumacılığı ve Arizona'daki müzneyi toplulukları gibi farklı özellikleriyle de tanınıyordu.

Yirminci yüzyılın sonlarına gelirken nüfus yapısındaki ve sanayideki gelişmeler açısından Batı da Güney gibi, ülkenin öbür kesimlerine göre daha dikkat çekici bir konumdaydı. 1850'den 1960'a değin 10 yılda bir yapılan hesaplamalarda Batı'nın büyüme oranı (yalnızca bir kez dışında) ulusal büyüme oranı ortalamasının hep iki katı olarak belirlenmişti. Bu yükselme 1960'tan sonra durmuştu. Batı'nın sanayi üstünlüğü Büyük Okyanus kıyısındaki birkaç eyalete dayanır. 1970'lerin sonunda, iç kesimlerdeki eyaletlerde toplam imalat sanayisi tesislerinin yüzde 4'ü bulunuyordu; toplam imalat sanayisi içindeki üretimin

yüzde 2'sini bu eyaletler gerçekleştiriyordu. Buna karşılık, Büyük Okyanus kıyısındaki eyaletlerde kurulan imalat sanayisi tesislerinde, 1940'tan 1970 sonlarına değin çarpık bir artış görüldü ve Batı'nın, ülke imalat sanayisi içindeki payı neredeyse iki katına çıktı.

Batı Afrika, Afrika kıtasının batısında, Benin (eskiden Dahomey), Burkina Faso (eskiden Yukarı Volta), Cabo Verde, Çad, Ekvator Ginesi, Fildişi Kıyısı, Gambia, Gana, Gine, Gine-Bissau, Kamerun, Liberya, Mali, Moritanya, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone ve Togo'yu kapsayan bölge. Çoğunlukla Batı Afrika'da sayılan ama kültürel açıdan Kuzey Afrika'ya yakın olan Batı Sahra Afrika anakarasıyla çok az ekonomik ve kültürel bağı olan İngiliz ada kolonisi Saint Helena burada Batı Afrika'ya dahil edilmemiştir.

Bu 19 Batı Afrika ülkesinin toplam yüzölçümleri 7.825.000 km²'dir. Kuzeyindeki kayalık ve kumlu kıyısı Sahra Çölü, yalnızca iç kısımlardaki Ifora ve Ayr dağlarında yükselir. Sahra Çölünün büyük bölümü ve güneyindeki çölle sulak bölgeleri ayıran geçiş alanları olan Sahel ve Sudan'daki yağış alan yerler ya güneye ya da doğuda Çad Gölü havzasına doğru Nijer Irmağı ve kollarıyla acaqlanır. Daha fazla yağış alan kıyı bölgelerinde başlıca doğal oluşumlar, batıdan doğuya sırasıyla Senegal Irmağıyla acaqlanan Moritanya-Senegal Havzası; Fouta Djallon ve Gine Platosu; Volta ve Nijer Irmağı kıyı düzlükleri ve en doğuda Nijerya'nın Jos Platosu ile Kamerun Platosudur.

Bölgede yaşayanlar kültür açısından üç ana dil ailesinden birine bağlıdır. Sahra'nın kuzeyindeki en tenha bölgede Hami-Sami dil ailesine bağlı Araplar ve Berberiler çoğunluktadır. Senegal Irmağının yatağını, Nijer Irmağını ve Nijerya'nın güneyindeki üçte ikilik bölümünü birleştiren bir çizginin güneyinde Nijer-Kongo dilleri konuşulur. Nijer Irmağının orta yatağı boyunca ve Çad Gölü çevresinde doğudaki halkların dilleriyle akraba Nil-Sahra dilleri egemendir. Bütün bu halkların etnik kökenleri ve kabile bölünmeleri çok karmaşık olmakla birlikte konuştukları dillere göre sınıflandırılacak olurlarsa, başlıca altı dilin egemen olduğu görülür. Her birini konuşan en az 10 milyon kişi bulunan bu diller Arapça, Fulani, Malinke (Mandingo), Mosi, Yoruba ve Ibo dilleridir.

Bölgedeki en eski insan yerleşiminin izleri en iyi Sahra'da görülür. Sahra'da 50-100 bin yıl önce yaşayan Paleolitik avcı toplayıcıları görüntüleyen kaya resimleri ve taş aletler bulunmuştur. Bunları, son 10 bin yılı kapsayan pastoral Neolitik Çağ kalıntıları izler.

O zamanlar Sahra'nın iklimi yerleşime çok daha uygundu. Bölgede yaşayanlar IS 1000'den önceye ait çok az yazılı kaynak bırakmışlardır. IS 1000'den sonra ise Arap tarihçileri ve bilgini merkezi devletleri, tanımlı ve uzun ticaret yolları olan bir Batı Afrika'dan söz etmeye başladılar. Savanna, Sudan ve Güney Sahra'daki, en büyükleri Mali, Songay ve Hausa Bakau devletleri olan bu merkezi krallıklar 11. ve 16. yüzyıllar arasında büyüdüler, birleştiler, bölündüler ve çöktüler. Batı Afrika'nın 16. yüzyıl sonuna doğru Gine kıyıları çevresinde ve başka yerlerde başlayan Avrupa ile ticareti, giderek Kuzey Afrika'nın artık zayıflamakta olan Arap devletleriyle olan ve Sahra'yı aşan kervan yollarıyla yapılan ticaretin yerini aldı.

15. ve 16. yüzyıllarda Avrupalıların Afrika'ya çeken altındı. 17. yüzyılda başlayan köle ticareti, 18. yüzyılda Avrupa'nın Afrika'yla olan ilişkilerine egemen oldu. 19. yüzyılın ikinci yarısında iyice gelişen Avrupa sömür-

Nijer Irmağı, Niamey yakınları, Nijer
Valuery-Archives Alması

geciliğiyle, I. Dünya Savaşı'na değin yerli devletlerin çoğu Fransız, İngiliz, Alman, Portekiz ve öteki Avrupalı devletlerin egemenliğine girmiş ya da onların istediği koşullarla uzlaşmak zorunda kalmışlardır. Liberya bu dönemdeki tek bağımsız devletti. İki savaş arası dönemde Batı Afrika'da önemli ekonomik gelişmeler oldu. Ancak bu gelişmeler sömürüye dayalıydı ve yerel ulusal ekonomilerde yapısal dengesizliklere yol açtı. II. Dünya Savaşı'nın ardından, dünya kamuoyunun tutumu, savaş sırasında gelişen özgün yerel milliyetçi hareketler ve yerel bürokrasilerin ortaya çıkışı, Avrupalı güçleri Batı Afrika'daki kolonilerinden çekilmeye zorladı. Batı Afrika'da bağımsızlığını kazanan ilk ülke Gana oldu. 1960'ta birçok Fransız sömürgesi bağımsızlıklarını kazandılar. Ama kendi muhafazakâr siyasal rejimi ve ekonomik sorunları yüzünden Portekiz, 1970'lerin ortasında değin Afrika'dan çekilmedi. Portekizlilerin çekilmesi de ancak gerilla savaşları ile sağlandı.

Bağımsızlıklarını izleyen ilk 25 yıl boyunca Batı Afrika ülkeleri ekonomik kalkınma yolunda çok az başarı sağlayabildiler.

Siyasal istikrarsızlık, kabile yaşamı, doğal afetler, bürokrasilerdeki yaygın bozulma ve çoğu ülkelerin ekonomilerinin, fiyatı dünya pazarlarında belirlenen tek bir tarım ya da maden ürününün ihracatına bağımlı olmaları yüzünden yerel ekonomik gelişme çabalarının çoğu başarısız oldu. Bu açıdan Fildişi Kıyısı ve Kamerun başlıca istisnalardır. Nüfus (1990 tah.) 233.934.000.

Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS). Mayıs 1975'te Lagos Anlaşması'yla kurulan, üyeleri arasında ekonomik ve ticari ilişkileri, işbirliğini ve kendi gücüne dayanmayı geliştirmeyi amaçlayan Afrika örgütü. ECOWAS, tarım politikalarını uyumlu kılmaya ve üye ülkeler arasında insanların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını kolaylaştırmaya çalışmaktadır. Topluluğun 15 kurucu üyesi Benin (eskiden Dahomey), Fildişi Kıyısı,

Gambia, Gana, Gine, Gine-Bissau, Liberya, Mali, Moritanya, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone, Togo ve Burkina Faso'dur (eskiden Yukarı Volta). Cabo Verde 1977'de topluluğu katıldı.

ECOWAS'ın, 1) ticaret, gümrük, göçmenlik ve mali ödemeler; 2) sanayi, tarım ve doğal kaynaklar; 3) taşımacılık, iletişim ve

enerji; 4) toplumsal ve kültürel işlerle uğraşan dört uzmanlık komisyonu vardır.

Batı Almanya, 1949-90 arasında Almanya'nın batı kesiminde varlığını sürdüren Almanya Federal Cumhuriyeti için kullanılan ad. Ayrıca bak. Almanya.

Batı Atlantik dilleri, Nijer-Kongo dil ailesinin bir kolu. Daha çok Senegal, Gambia, Gine, Gine-Bissau, Sierra Leone ve Liberya'da konuşulur. Çoğu dilbilimci Batı Atlantik dil öbeğini Kuzey ve Güney olmak üzere iki alt öbeğe ayırır. Bu sınıflandırmaya göre Kuzey alt öbeği Balante, Banyun, Bafada, Bijagós, Bissau, Bolama, Kobianna-Kasanga, Duyola, Fulani, Konyagi, Mandyako, Nalu, Pepel, Serer-Sin, Serer-Non ve Volof dillerini; Güney alt öbeği ise Baga, Bullom, Gola, Kisi, Landuma, Limba ve Temne dillerini kapsar. Batı Atlantik öbeğinin en önemli dili, Çad Gölünün doğusunda ve doğuda Kamerun'a kadar olan bölgelerde yaşayan göçebe ve çoban toplulukların konuştuğu Fulani dilidir(*). Ayrıca bak. Nijer-Kongo dilleri.

Batı Avrupa Birliği (BAB). Almanya, Belçika, Birleşik Krallık, Fransa, Hollanda, İspanya, İtalya, Lüksemburg ve Portekiz arasında oluşturulan, savunmada eşgüdüm sağlamaya, Avrupa bütünleşmesini özendirilmeye, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda işbirliğini kolaylaştırmaya yönelik birlik. BAB askeri, ekonomik ve toplumsal alanlarda karşılıklı yardımlaşmayı öngören bir anlaşma olan, Belçika, Birleşik Krallık, Fransa, Hollanda ve Lüksemburg arasındaki 1948 tarihli Brüksel Antlaşması'ndan kaynaklandı. Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) ve Avrupa Konseyi de bu çerçevede kuruldu. 1954'te Brüksel Antlaşması güçlendirildi ve İtalya ile AFC'yi de kapsayacak biçimde değiştirildi. BAB 6 Mayıs 1955'te kuruldu. Toplumsal ve kültürel konularla ilgilenen kurulların etkinlikleri 1960'ta Avrupa Konseyi'ne devredildi. 1984'te BAB'a yeniden işlerlik kazandırıldı. 1988'de ise Portekiz ve İspanya örgü-

te katıldı. 1992'de Yunanistan BAB'a üye oldu; Türkiye, Norveç ve İzlanda ortak üye olurken, Danimarka ve İrlanda'ya gözlemci statüsü tanındı.

BAB'ın örgütsel yapısı içinde politikaların belirlenmesinden sorumlu olan ve ortak sorunları tartışmak için toplantılar düzenleyen bir Konsey, bir Sekreterlik, üye devletlerin ellerinde bulundurdukları silah stoklarının düzeyini denetlemekle görevli Silahlanmayı Denetleme Kurulu, silahlanma alanında işbirliğini geliştirmeyi hedefleyen Silahlanma Daimi Komitesi ve üye ülkelerin Avrupa Konseyi Danışma Meclisi delegelerinden oluşan bir Meclis yer alır. Birliğin merkezi Londra'dır.

Batı Avustralya, Avustralya'nın batısını kaplayan eyalet. Kıtanın doğusundaki başlıca kültür merkezlerinden en kopuk bölgedir. Kuzeyde Timor Denizi, kuzeybatı, batı ve güneyde Hint Okyanusu ile çevrilidir. Doğusunda Kuzey Toprakları ve Güney Avustralya yer alır. Yüzölçümü 2.525.500 km², nüfusu (1991 tah.) 1.649.900'dür.

Kıtanın yaklaşık üçte birini bulan topraklarının bütününe yakın bir bölümünü Büyük Batı Çölü denen alçak ve kıraç bir yayla kaplar. Tek korunaklı limanı Albany'dir. Yıl boyu akan ırmakları sayılıdır. Büyük gölleri yoktur. Yağışlar eyaletin güneybatı köşesi ve en kuzey kesimi dışında, genellikle yetersizdir. Nüfus yoğunluğunun daha sık olduğu kıtanın doğusundaki kıyı kuşağından çöllük bir bölgeyle ayrılır. Şubat ve mart aylarında kimi zaman Broome ve Onslow arasındaki kıyı şeridine vuran ve willy-willies (aldatıcı rüzgârlar) olarak bilinen yıkıcı kasırgalar, güneydoğu yönünde ilerleyerek şiddetli yağışlara yol açar.

Batı Avustralya bitki örtüsü bakımından üç coğrafi alana ayrılır. Kuzeydeki alanın bitki örtüsü Malaya (Paleotropik) türleri bakımından zengindir. Buna karşılık çöl ve güneybatı alanlarında yerel özellikleri yansıtan bitki örnekleri ağır basar. Güneybatı alanının bitki örtüsü aynı zamanda Antarktika bitki örtüsü ile bazı yakınlıklar gösterir. Uzun yıllar biyolojik etkilere uğramaksızın insanlardan uzak kalma sonucu, bölgeye özgü değişik bitki türleri gelişmiştir. Eyalette yaklaşık 6.800 bitki türü vardır. Bunların en ilginç örnekleri böcek yiyen etçil ibrikotu, kangurupençesi ve noelagacıdır.

Başlıca ormanlık bölgeler eyaletin güneybatısındadır. Okaliptüs türlerinden jarrah kumlu kıyı düzlüklerinde, karri ise en güneybatı kesimde yetişir. Öteki okaliptüslerden tuart yalnızca kıyı düzlüğünde görülürken, vandoo'ya jarrah orman bölgesinin her yerinde rastlanır.

Batı Avustralya'da ticarete dönük olan tarım belirli ürünlere dayanır. Kırsal kesimdeki en yaygın uğraş yün üretimidir. Genellikle merinos cinsinden olan koyun sayısı 35 milyonu bulur. Ülkenin başlıca tahıl ambarlarından biri olan Batı Avustralya'da yaklaşık 2,8 milyon hektarlık bir alanda buğday yetiştirilir.

Yüncülüğün, buğday yetiştiriciliğinin ve mandıracılığın bir yan uğraşı durumundaki et üretimi, ekonomiye katkı açısından yünden sonra ikinci sırayı alır.

Yoğun kereste ormanlarının bulunduğu en güneybatı kesimin kırsal ekonomisinde önemli bir yer tutan mandıracılık, ayrıca sulama ve akaçlama projelerinin toprağın verimini önemli ölçüde artırdığı Perth'in güneyindeki kıyı şeridinde yaygın bir uğraştır.

Ana orman kuşağının yaklaşık üçte ikilik bölümü, kereste üretimine süreklilik kazandırmak amacıyla eyalet ormanlığı olarak ayrılmıştır. Kesilen ağaçların yerini doldur-

ma ilkesine göre işletilen bu ormanlar, eyaletin toplam kereste üretimini yaklaşık yüzde 80'ini karşılar. Geriye kalan üretimi özel kuruluşlar sağlar. Ayrıca sağlamlıkları ve dayanıklılıklarıyla ünlü *jarrah* ve *karri* kerestesine dayalı gelişkin bir bıçkıcılık sanayisi vardır.

19. yüzyıl sonlarında özellikle Coolgardie ve Kalgoorlie'nin doğusunda bulunan altın yatakları, o dönemde bölge ekonomisinde köklü bir dönüşüm yaratmıştır. Eyaletin kuzeybatısındaki demir cevheri yatakları 1950'lerden beri işletilmektedir. Öteki maddeler arasında manganez, ilmenit, monazit, rutil, leukoksen ve zirkon sayılabilir.

Batı Avustralya'nın Kimberley bölgesinde önemli bir sulama kaynağı olan Orid Irmağı
Australian Information Service, Photographic Library of Australia

Perth yakınlarındaki tepelerde yapılan kazılarda zengin bir boksit yatağı bulunmuştur. İmalat sanayisi Perth metropoliten alanında toplanmıştır. Temel üretim dallarına ilişkin sanayilerin dışında, yakın zamanlarda kurulan petrol rafinerisi ve çelik haddeleme fabrikası birbirleriyle bağlantılı sanayilerden oluşan bir kompleksin çekirdeği haline gelmiştir.

Batı Avustralya 1980'lerin başlarında ülke nüfusunun yüzde 8'ine yakın bir bölümünü barındırmaktaydı. Yaklaşık 18 bin Yerlinin yaşadığı eyalette oturanların üçte ikisi Avustralya doğumludur.

Nüfus son derece dağınık ve seyrek olduğundan, eğitim hizmetlerinde mektupla öğretim ve gezici okullardan yararlanılır. Uzak kuzeybatı bölgesinde gezici öğretmenler görev yapar. Batı Avustralya Üniversitesi'ne (1911) bağlı Edebiyat, Hukuk, Eğitim, İktisat ve Ticaret, Fen, Mühendislik, Tarım, Mimarlık, Dişçilik ve Tıp fakülteleri vardır. Ayrıca teknik meslek okulları ve yüksek öğretmen okulları da eğitim vermektedir.

Perth'te her yıl tiyatro, müzik, bale, film, ve görsel sanat gösterilerinin yapıldığı bir yaz şenliği düzenlenir. Eyalette çeşitli tiyatro, konser ve sinema salonları vardır. Batı Avustralya Senfoni Orkestrası eyalet yönetimi ve Avustralya Yayın Komisyonu'nun desteğinde müzik çalışmaları yapar.

Batı Avustralya Üniversitesi'ne bağlı Wigmore Müzik Kütüphanesi'nde Yerli müziğine ilişkin geniş bir koleksiyon bulunmaktadır. Bu kütüphane Yerli müziği konusunda titiz çalışmalar yapmaktadır. Perth Sanat Galerisi'nde çağdaş yerel sanat ve Avustralya ağaç kabuğu resim sanatı örneklerinin yanı sıra, yabancı yapıtlar da yer almaktadır. Eyalette Batı Avustralya Bale Okulu ve resmî bir bale topluluğu vardır.

Batı Avustralya Akıntısı, Hint Okyanusunun güneydoğusunda oldukça soğuk yüzye akıntısı. Okyanusun güney kesiminde saat yönünün tersine hareket eden genel akımın bir parçasıdır. Batı Rüzgâr Akıntısından beslenen Güney Hint Akıntısı,

Avustralya'nın batı kıyılarına ulaştıktan sonra kuzeye dönerek Batı Avustralya Akıntısı adını alır. Rüzgârlardan önemli ölçüde etkilenen akıntı kışın zayıf akarken, yazın saniyede 20-36 cm hıza ulaşır. Batı Avustralya Akıntısının taşıdığı suların bir bölümü kuzeybatıya sürüklenerek Hint Güney Ekvator Akıntısına karışır, öbür bölümü de kuzeydoğudaki Timor Denizine doğru akar.

Batı Azerbaycan, İran'ın kuzeybatısında il (ostan). Doğudan Doğu Azerbaycan ili ve Urmiye Gölü, güneyden Kürdistan ili, batı ve kuzeybatıdan Irak ve Türkiye, kuzeyden

ise Azerbaycan'a bağlı Nahçıvan ile çevrilidir. Yüzölçümü 37.599 km²'dir. Zerdüşt'ün ilin günümüzdeki merkezi Urmiye'de (eski-den Rızaiye) doğduğu söylenir. Bölge 7. yüzyılda Arapların, 13. yüzyılda Moğolların denetiminde kaldı. Osmanlılar ile İranlılar arasında 15. yüzyıldan 18. yüzyıla değin süren savaşlar sonunda Osmanlıların eline geçti, ardından da Çarlık Rusyası tarafından işgal edildi. 1740'ta Nadir Şah bölgenin denetimini ele geçirdi. Nüfus (1986) 1.971.677.

Batı Bengal, Hindistan Cumhuriyeti'ni oluşturan eyaletlerden biri. Ülkenin kuzeydoğu kesiminde yer alır. Kuzeyden Sikkim eyaleti ve Bhutan, doğudan Assam eyaleti ve Bangladeş, güneyden Bengal Körfezi, güneydoğudan Orissa eyaleti, batıdan da Bihar eyaleti ve Nepal ile çevrilidir. Yüzölçümü 88.752 km²'dir. Bangladeş ile 2.170 km uzunluğunda bir sınır paylaşması, Çin Halk Cumhuriyeti'nden de yalnızca Bhutan ve Nepal tampon devletleriyle ayrılmış olması, Batı Bengal'de sürekli bir gerginlik kaynağıdır. Eyalet merkezi Kalküta, Hindistan'ın en büyük kentidir.

Batı Bengal, Batı dünyasıyla ve Hindistan'ın öteki kesimleriyle daha çok erken dönemlerde düşünsel bakımdan verimli bir ilişkiye girmiş ve bu, bölgenin tarihsel gelişmesini belirleyen en önemli öğelerden biri olmuştur. Bengal bölgesinin gelişmesindeki bir başka etken, 1947'de, Müslüman Doğu Pakistan (sonradan Bangladeş) ve Hinduların çoğunlukta olduğu Batı Bengal eyaleti olarak ikiye bölünmüş olmasıdır. Ama bu bölünme ile eyaletin sınırları gerektiği gibi belirlenememiş, Doğu Pakistan'dan sürekli bir gayrimüslim mülteci akını başlamıştır. 1950'de Kuç Bihar Prenslığı, 1954'te de eski Fransız toprağı Chandernagore, Batı Bengal'e katılmıştır. Eyaletlerin 1956'da dil temelinde yeniden düzenlenmesinden sonra Batı Bengal, Bihar'dan 8.200 km² toprak kazanmış, böylece eyaletin birbirinden ayrılmış olan kuzey ve güney kesimleri arasında bir bağlantı sağlanmıştır.

Batı Bengal'in kendine özgü bir yüzey dağılımı vardır. Genişliği bir noktada 320 km'ye ulaşırken, bir başka noktada 16 km'yi ancak bulur. Jeomorfolojik bakımdan kabaca iki doğal bölgeye ayrılır: Güneydeki Ganj Ovası ile kuzeydeki Himalaya ve Alt-Himalaya yöresi. Ganj Ovasının üst sınırı, Batı Dinacpur ilinin kuzey sınırındır. Ovanın bu bölümünde birçok bataklık ve sığ göl bulunur. Yükselti babya doğru hafifçe artar. Duars (Kapılar) ya da Terai olarak bilinen Alt-Himalaya şeridi, alçak topraklardan oluşur. Duars bölgesinden başlayan ve dimdik yükselen Himalayalar, eyaletin kuzey sınırını boyunca uzanır. Kangchendzonga Dağı, komşu Sikkim'daki yüksek doruklarla birlikte araziye egemen bir konumdadır. Everest, açık havalarda uzaktan seçilebilir.

Düzlüklerde tropik iklim egemendir, nem oranı yüksek, sıcaklık orta düzeydedir. Yıllık yağış, Alt-Himalaya kesiminde 3.810-5.330 mm, ovalarda ise 115-190 mm arasında değişir. Marttan haziran başına değin sıcak ve kuru, haziran ortalarından eylüle değin sıcak ve nemli, ekimden şubatı değin de serin mevsim hüküm sürer. Sıcak ve nemli mevsimde, yağmur yüklü muson rüzgârları güneybatıdan eser.

Batı Bengal'de 40 kadar avrı kabile tanımlanmıştır. Bunlardan en çok bilinen Santalılar, Oraonlar, Mundalar, Lepçalar ve Bhutialar, toplam nüfusun yaklaşık yüzde 10'unu oluşturur. Halkın yaklaşık yüzde 85'i Bengal dilini konuşur. Hintçe, Urduca, Nepali ve İngilizce azınlık dilleridir. Ama İngilizce hem yönetim dilidir, hem de ticaretle *lingua franca*(*) olarak kullanılır.

Nüfusun yaklaşık yüzde 80'i Hindu, ötekilerin büyük bölümü Müslümandır. Küçük birer Hristiyan, Budacı, Caynacı ve Sih azınlık vardır. Halkın dörtte üçü köylerde, geri kalanı kentsel alanlarda yaşar. Toplam eyalet nüfusunun altıda biri, Kalküta metropoliten alanında oturur. 1981'de eyalette, Kalküta'yla birlikte nüfusu 100 bini aşan 12 kent vardı. Sanayi sitelerine bağlı olarak dört bitişik kentler kuşağı gelişmiştir.

Çalışan nüfusun yarısından çoğu çiftlik sahibi ya da işçi olarak tarımla uğraşır. Ovalık kesimlerin en önemli ürünü pirinçtir. Ayrıca jüt, baklagiller, yağlı tohumlar, mısır, buğday, arpa, şeker kamışı, sebze ve bazı tropik meyveler yetiştirilir. Eyaletteki çay bahçeleri, Hindistan'ın çay üretiminin dörtte birini karşılar.

Hindistan, toplam yeraltı ürünlerinin onda birinden çoğunu Batı Bengal'den sağlar. Geniş kömür (Bihar sınır yakınlarında), dolomit, kireçtaşı ve kaolin yatakları vardır. Kalküta kenti, limanının yanı sıra kömür ve demir madenlerine yakınlığı dolayısıyla da önde gelen ağır sanayi merkezlerinden biridir. Eyalette çelik fabrikaları, bir otomobil fabrikası, ayrıca kimyasal madde ve makine üreten çok sayıda tesis vardır. Karayolu, demiryolu ve su yolu ulaşımı ağı çok gelişkindir. Kuzeydeki Bağhdogra ile güneydeki Kalküta arasında işlek bir hava ulaşımı vardır. Kalküta'daki uluslararası havaalanında dünyanın her yerine yönelik yoğun bir jet trafiği vardır. Kalküta limanı ise ülke ticaretinin bir bölümünü üstlenmiştir.

Bölgede edebiyat, sanat, müzik ve tiyatro yaşamı her zaman canlı olmuş, Nobel ödüllü şair Rabindranath Tagore (1861-1941) bu topraklarda yetiştirilmiştir. Tiyatroya büyük ilgi duyulur; gerek amatör gerek profesyonel gösteriler, gelişkin ve incelmış bir kültürü yansıtır. Kırsal kesimde *yatra* adı verilen açık hava gösterilerinin yanı sıra,

kavi olarak bilinen ve köy ozanlarının katıldığı çalgılı atışmalar da çok yaygındır. Geleneksel müzik, dinsel ve kültürel içerikli şarkılar biçiminde gelişmiştir. Kırsal kesimlerde bir başka geleneksel kültür unsuru, *kathakata* adı verilen, folklor temelli dinsel şarkılardır. Sinema da sevilen bir eğlence türüdür. Bengal yapımı filmler ulusal ve uluslararası ödüller kazanmıştır.

Batı Bengal'de sanat, bilim, mühendislik ve çeşitli teknik dallarda öğretim veren sekiz üniversite, 50 dolayında teknik okul vardır. Kalküta'daki Hindistan Bilim Yayıma Derneği, Bose Araştırma Enstitüsü ve Kalküta Üniversitesi laboratuvarları, bilimsel bilgiye önemli katkıları bulunmuştur. 19. yüzyılda Doğu tarihi üzerine araştırmalar yapan en ünlü kuruluş olan Bengal Asya Derneği de buradadır. Şantiniketan'da Tagore'un kurduğu Vişva-Bharati Üniversitesi, İndoloji ve uluslararası kültürel ilişkiler konusunda dünyaca ünlü bir araştırma merkezidir. Nüfus (1991 geç.) 67.982.732.

Batı Bengal Duars Bölgesi, Hindistan'ın kuzeydoğu kesiminde, Batı Bengal eyaletinin kuzeyinde doğal bölge. Kuzeyinde Sikkim eyaleti ve Bhutan, doğusunda Assam eyaleti, güneyinde Batı Bengal eyaletinin Kuch Bihar ili, batısında da Nepal yer alır. 1863'te Bhutan tarafından İngilizlere bırakılan bölge, günümüzde Batı Bengal eyaletinin Darçiling ve Calpaiguri illerini kapsar. Himalayalar'ın etekleri ile Aşağı Ganj Ovasının Kuzey Bengal kesimi arasındaki alçak bölgede bir orman kuşağı oluşur. Buradan Küçük Himalayalar'a açılan pek çok geçit bulunması dolayısıyla Duars (Kapılar) adını almıştır. Bölgenin kuzey kesimi boyunca büyük kayalar vardır; kuzeydeki düşük eğimli yamaçlardan güneydeki ovalara doğru inen birçok dere, bu kayaların arasından akar. Bu dereler ve bölgenin batı yanındaki Tista Irmağı zaman zaman taşarak büyük yıkımlara yol açar. Bölge, sık ormanlarla kaplıdır. Bu ormanlarda ak göknar, meşe, manolya, ormangülü, kayın, huşagacı ve salağacı (*Shorea*) bulunur. Kuzeydoğuda Darçiling eteklerindeki ormanlar, çay bahçesi açabilmek için kesilmiştir. Oteki başlıca ticari ürünler, piriñ, jüt, mısır, patates, sebze ve meyvedir. Bölgede gıda, içki, süt ürünleri, deri ayakkabı ve taşıt aracı donanımı üreten fabrikalar bulunur. Gıda kesiminde piriñ, yağlı tohum ve buğday işleyen değirmenler önem taşır. Başlıca kentler Siliguri, Darçiling ve Calpaiguri'dir; bu kentler birbirine karayolu ve demiryoluyla bağlıdır. Siliguri'de, Baghdog- ra yakınlarında bir havalimanı bulunur.

Batı Berlin, Almanya'daki Berlin kentinin batı bölümü. AFC ve ADC 1990'da birleşmeye değin, Batı Berlin AFC'nin bir kenti ve eyaleti (*Land*) olarak kabul edilmişti. Ayrıca bak. Berlin.

Batı Bohemya, Çekçe ZAPADOČESKÝ ya da ZAPADNÍ ČECHY. Çek Cumhuriyeti'nin batısında il (*kráľ*). Doğuda Kuzey Bohemya (Severočeský), Orta Bohemya (Středočeský) ve Güney Bohemya (Jihočeský) illeri, kuzey ve batıda ise Almanya ile komşu olan Batı Bohemya'nın yüzölçümü 10.875 km²'dir. Kuzeyde jeolojik oluşumu hâlâ sürmekte olan Krušné hory (Cevher Dağları, Almanca Erzgebirge), batıda ve kuzeybatıda Bohemya Ormanı ile güneybatıdan güneydoğuya doğru bir dizi tepe halinde uzanan daha alçak Sumava Dağları doğal dış sınırlarını oluşturur. Bölgedeki tek tek düzlük alanlar il merkezi Plzeň'de bir ovada birle-

şen Berounka Irmağı ile kollarının oluşturduğu vadilerdir.

Alçak bölgelerde yemlik mısır, saman, buğday, arpa, yulaf, patates ve çavdar gibi tarım ürünlerinin dışında elma, erik, armut ve kiraz yetişir. Başlıca besli hayvanları domuz, sığır ve kümes hayvanlarıdır. Mısır üretimi ve tavuk yetiştiriciliği kuzeydeki Sokolov ilçesinde (*okres*), mandracılık Karlovy Vary ve Klatovy çevresinde yoğunlaşmıştır. Ladin ve yer yer kayın ve akça- ağaç ormanlarının bulunduğu dağlarda ve Plzeň çevresinde çam ormanlarıyla kaplı Berounka Vadisinde ormancılık önemlidir. Büyük kereste ve kâğıt fabrikaları Krušné Hory'deki Luby ve Ostrov-Merklin ile Šumava eteklerindeki Plzeň ve Sušice'de; daha küçük fabrikalar da Klatovy, Domažlice, Stráž, Tachov ve Mariánské Lázně çevresinde toplanmıştır.

Batı Bohemya'nın başlıca madeni kömürdür. Plzeň'in batı ve güneybatısında, Zbůch'ta iki büyük bitümlü kömür yatağı işletilmektedir. Ohře Irmağı vadisinde Karlovy Vary ile Cheb arasında linyit çıkarılır. Kömür, Batı Bohemya'nın enerji gereksiniminin büyük bölümünü karşılar. Çek Cumhuriyeti'nin en büyük termik elektrik santrali, Březová-Tisová'da kuruludur. Linyitten ayrıca gaz üretiminde de yararlanılır. Vřesová'da ülkenin en büyük havagazı fabrikalarından biri vardır. Horní Slavkov'da çinko, tungsten ve yapı taşı çıkarılır. Tisová'da bakır bulunmuştur. Krušné hory'deki Jáchymov'da ve Mariánské Lázně'nin güneybatısında uranyum, Sušice yakınlarında Otava Irmağı boyunca da kireçtaşı çıkarılır. Avrupa'nın bilinen en büyük kaolen yatakları Plzeň'in 20 km kuzeyindeki Horní Bříza ve Cheb-Karlovy Vary bölgesinde bulunmaktadır. Her üç kent de, porselen ve seramikleriyle ünlüdür. Ayrıca Karlovy Vary'de her yıl bir film şenliği yapılmaktadır.

Başlıca sanayi merkezi, Pilsner (Pilsen) bira fabrikası ve Škoda ağır makine fabrikasıyla ünlü Plzeň'dir. Çevredeki bitümlü kömür madenleri Plzeň ve hemen doğusundaki Rokycany-Hrádek'teki çelik işletmelerinin gereksinimlerini karşılar. Plzeň'de değerli madenlerin işlendiği bir haddehane ile ulaşım araçları, kimyasal maddeler ve elektronik donanım fabrikaları dışında besin işleme sanayisi de vardır. İkinci önemli sanayi bölgesi, Cheb ile Karlovy Vary arasındaki Ohře Irmağı vadisidir. Buradaki birçok kasabada büyük dokuma, giyim, cam, porselen ve seramik fabrikaları bulunur. Cheb ile Ostrov'da bisiklet ve çeşitli taşıt araçları üretilir. Sokolov'da kimya sanayisi vardır. Karlsbad tuzu, Moser camı ve özel fırın mamulleriyle ünlü Karlovy Vary'de makine ve elektronik eşya, Batı Bohemya'nın güneyinde, Klatovy'de de deri eşya, giyim, dokuma, makine ve işlenmiş besin maddeleri üretilir.

Batı Bohemya, ıhıcaları ve mineralli kaplıcalarıyla ünlüdür. Bunların en tanınmış, Çekoslovak-Sovyet Dostluk Kolonadı boyunca uzanan 12 kaynarcanın ve 12 m yükeğe fışkıran bir gayzerin bulunduğu Karlovy Vary'dir. İmparator IV. Karl'ın 1357-58'de kurdurduğu bu kenti günümüze değin pek çok ünlü ziyaret etmiştir. Pierre ve Marie Curie'nin radyum ile polonyumu keşfettikleri yer olan Jáchymov'da radyoaktif suları olan bir kaplıca bulunmaktadır. Cheb yakınlarındaki Františkovy Lázně, Glauber tuzu (sodyum sülfat) üreten bir kaplıcadır. Mariánské Lázně'de 40'tan fazla mineralli kaynarca vardır. Ayrıca Kyselka'daki Kynžvart'ta ve Plzeň'in doğusundaki Konstantinovy Lázně'de de kaplıcalar vardır. Batı Bohemya'nın öbür turistik yerleri Chodsko(*) kültür bölgesi; yürüyüş, kamp-

çılık ve balıkçılık sporlarının belli başlı etkinlikleri oluşturduğu Cesky Les ve Šumava Dağları ile kış sporları merkezi Pernink'in bulunduğu Krušné hory'dir. Františkovy Lázně yakınlarında, altında mineralli kaynarcalar ve karbonik asit yatakları bulunan olağanüstü görünümülü Vonšovské turbalığından sıcak sular fışkırır. Çek Cumhuriyeti'nin bilinen tek yanardağı olan sönmüş Komorní Hurka da (510 m) bu vörededir.

Plzeň ilin en önemli kültür merkezidir. Plzeň'de Makine ve Elektrik Mühendisliği Yüksekokulu, Devlet Bilim Kütüphanesi, Batı Bohemya Müze ve Galerisi, Folklor Müzesi, Hurvínek ve Spejbl ile ünlü Skupa Kukla Tiyatrosu ve bir öğretmen okulu vardır. Cheb'de, Schiller'in "Wallenstein"i yazdığı evin yakınında bir folklor müzesi bulunur. Öğretisiyle Bohemya'nın Cizvitlerce yeniden Katolikleştirilmesinde (Karşı-Reform) önemli bir rol oynayan Aziz Jan Nepomuk'un doğum yeri olan Nepomuk, Plzeň'in 30 km güneyindedir. Ark lambasının mucidi František Křizík'in doğum yeri olan Plánice, 11 km güneybatıdadır.

Sokolov ve Karlovy Vary ilçelerinde (*okresy*) nüfusun yüzde iki ile üçünü oluşturan bir Alman azınlık yaşar. Batı Bohemya'nın bütününde de nüfusun yüzde altısını bulan Slovak bir azınlık vardır. Nüfus (1991 geç.) 1.712.181.

Batı Borneo, Endonezya dilinde KALIMANTAN BARAT, Endonezya'da, Borneo Adası'nın batısında il (*propinsi*). Kuzeyde Doğu Malezya'nın Sarawak eyaleti, kuzeydoğuda Doğu Borneo (Kalimantan Timur) ili, güneydoğuda Orta Borneo (Kalimantan Tengah) ili, güneyde Cava Denizi, batıda Karimata Boğazı ile çevrilidir. Yüzölçümü 146.807 km² olan Batı Borneo, Pelapis, Maya, Laut, Temaju, Bawal, Pengiki ve Padangtıkur adaları ile Lemukatan Adalarını ve Karimata Boğazındaki Karimata Adalarını da içine alır.

Hintliler bölgede İÖ 1. yüzyıldan başlayarak çeşitli yerleşimler kurdular. Bunların Doğu Borneo'daki Brahmacı Kutei Krallığı'na bağlı olduğu sanılmaktadır. Bölge İS 7. yüzyılda Sumatra'daki Şrivicaya İmparatorluğu'na, 14. yüzyılda da Cava'nın doğusundaki Macapahit İmparatorluğu'na bağlandı. 16. yüzyılda Müslümanlığın yayılması ve Endonezya'da Müslüman krallıkların kurulmasıyla, Batı Borneo da Pontianak Sultanlığı'nın yönetimine girdi. Pontianak ile birlikte bir süre Brunei Sultanlığı'nın egemenliği altında kaldı. Pontianak Sultanlığı 16. yüzyıl sonlarına doğru bağımsızlığını yeniden kazandı. 17. yüzyılın başlarında Borneo'ya gelen Felemenkiler yöredeki devletlerle antlaşmalar yaparak denetimlerini yüzyılın sonlarında batı kıyılarına kadar genişlettiler. Bu arada, İngilizlerin Brunei Sultanlığı'nın iç işlerine karışarak bazı topraklar elde etmeleri Felemenkileri tedirgin etti. Bunun üzerine yerel direnişi bastırdılar ve Borneo'nun batısını 1850'lerde sömürge heline getirdiler. II. Dünya Savaşı sırasında Japonya işgalinden sonra, Batı Borneo özerk eyaleti adıyla yeniden düzenlenen bölge, 1950'de Endonezya Cumhuriyeti'nin parçası oldu.

Batı kıyı şeridi ve ilin büyük bölümü Kapuas, Pawan ve Kendaua ırmakları ile kollarının geçtiği bataklık düzlüklerden oluşur. Kuzeydoğudan güneybatıya doğru birbirini izleyen Muller ve Swaner dağları, ilin güneydoğu sınırının hemen hemen üçte ikisini oluşturur. Kuzey sınırının büyük bölümünü de, kuzeydoğuda Muller Dağlarıyla birleşen Kapuas Hulu Dağları belirler. Muller ve Swaner dağlarının uzantıları iç

bölgelere kadar sokularak Melawi ile kuzeydoğudaki Kapuas ırmaklarının akaçladığı geniş vadileri oluşturur. 1.700 m'ye ulaşan dorukların bulunduğu bu dağlar demirağacı, tikağacı, meşe ve iğneyapraklı ağaçlardan oluşan sık ormanlar ve yoğun epifitlerle kaplıdır.

Batı Borneo ekonomisinin temelini döşümli tarım oluşturur; başlıca ürünler piriç, mısır ve manyoktur. Yörede ayrıca kauçuk ve kopra plantasyonları vardır. Sanayi, aile işletmelerinde yapılan üretime dayanır; başlıca sanayi ürünleri işlenmiş piriç, palmye yağı, ahşap oyma eşyalar, el tezgâhında dokunmuş kumaşlar, harır ve sepettir. Batı Borneo'da az sayıda karayolu vardır; il merkezi Pontianak bu yollarla iç kesimlerdeki ve kıyıdaki kentlere bağlanır. İç kesimlerde taşımacılık için temel olarak ırmaklardan yararlanır. Nüfusun çoğunluğunu Dayaklar oluşturur. Nüfus (1990 geç.) 3.239.000.

Batı bölgesi (Sri Lanka), Sri Lanka'nın (eskiden Seylan) güneybatısında, Hint Okyanusu kıyısında bölge. Yüzölçümü 3.709 km²'dir. Yönetim merkezi, Sri Lanka'nın 1982'ye değin başkenti ve aynı zamanda bir ticaret merkezi olan Colombo'dur. Sri Lanka'nın bu en kalabalık ili Kelani Ganga ve Kalu Ganga ırmaklarıyla akaçlanan bir kıyı ovası görünümündedir. Bütünyle Sri Lanka'nın yağmurlu bölgesi içindedir. Yıl boyunca yağış alır. Ekonomi büyük ölçüde tarıma dayanır. Piriç, hindistancevizi ve kauçuk başlıca tarım ürünleridir. Ayrıca balıkçılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Bölgede bir miktar grafit ve grena çıkarılır. Nüfus (1981 geç.) 2.525.511.

Batı Caroline Çukuru *bak.* Yap Çukuru

Batı Cava, Endonezya dilinde JAWA BARAT. Endonezya'da, Cava'nın batısında il (*propinsi*). Doğuda Orta Cava (Jawa Tengah) ili, güneyde Hint Okyanusu, kuzeyde Cava Denizi ve batıda Sunda Boğazı ile çevrilidir. Kıydan uzakta, birkaç küçük adayı da içine alan Batı Cava'nın yüzölçümü 46.300 km²'dir.

Cava'ya gelen Hindu ve Budacı göçmenlerle ilgili ilk kayıtlar İS 1. ve 2. yüzyıllara uzanmaktadır. Bogar'da bulunan ve 5. yüzyılda Sanskrit dilinde yazılmış bir yazıtta, Taruma hükümdarı Purnavarmān'dan söz edilir. 13. yüzyıl sonunda Hindu Macapahit İmparatorluğu'nun doğuşuna değin Cava'nın batısında Cirebon ve Pacacaran gibi devletler egemen oldu. 16. yüzyıl başlarında İslamın yayılmasıyla Macapahit İmparatorluğu çökünce, yeni Müslüman devletler kuruldu. 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Felemenkiler, Bantam (bugün Banten), Batavia (bugün Cakarta) ve öteki kıyı kentlerinde ticaret karakolları ve askeri üsler kurdular. İlin batı bölümü Bantam hükümdarının, doğusu ise Cirebon hükümdarının denetimindeydi.

16. yüzyılın ikinci yarısında, Cava'nın iç bölgelerinde kurulan Müslüman Mataram hükümdarlığı Bantam'a çeşitli seferler düzenledi. 1597'deki sefer, Felemenkilerin de desteğiyle püskürtüldü. 1629'da Batavia'ya saldıran Mataram sultanı Agung da başarılı olamadı, ama 1631-36 arasında Sumedang ve Ukur yöresindeki ayaklanmaları bastırdı. Bu arada, Mataram'a bağlılığını ilan eden Cirebon 1650'de Bantam'a başarısız bir saldırı düzenledi. Bütün bu iç çatışmalar Felemenkilerin Cava'daki güçlerini artırmasını sağladı ve Felemenkilerle Bantam arasındaki düşmanlık, dönemin sultanı Agang'ın Felemenkilere teslim olduğu 1683'e değin sürdü. Cirebon da kısa süre

sonra Felemenk sömürge yönetimine girdi. 1750'de Bantam'da çıkan bir ayaklanma Batavia'yı tehdit ettiyse de, kısa sürede bastırıldı. Bölgenin doğu kesiminde, 1843'te büyük bir açlık, 1846-49 arasında ise salgın hastalık görüldü. II. Dünya Savaşı'nda Japonlar Cava'nın batısını işgal etti. Endonezyalılar işgale çeşitli ayaklanmalarla karşılık verdiler. II. 1950'de Cava'nın öteki bölgeleriyle birlikte Endonezya Cumhuriyeti'ne katıldı. İl merkezi Bandung'ta yapılan konferans büyük yankılar uyandırdı. *Bak.* Bandung Konferansı

Batı Cava'nın yüzey şekillerine, hem etkin, hem de sönmüş pek çok yanardağ

Cascade Sıradaglarından bir görünüm, Batı Cordilleralar
Pat Allen-CLICK/Chicago

egemendir. Bunlar arasında, batıdan doğuya Sonngabuwana (1.919 m), Gede (2.958 m), Pangrango (3.019 m), Kendang (2.608 m) ve Tjereme (3.078 m) dağları sayılabilir. Bir dizi yanardağın bir araya gelmesiyle yaklaşık 300 m yükseklikte ve neredeyse tümüyle yatay, hafif kıvrımlı kireçtaşlarından oluşan büyük ve karmaşık bir yayla sistemi ortaya çıkmıştır. Pranger Platosu da bu sistemde yer alır. Güney kıyısı boyunca 161 km kadar uzanan plato, kuzey kıyısı boyunca deniz kenarındaki düzlüklerden oluşmuş görece dar bir kıyı şerhine bakar. Lav ve küllerin, ufalanma sonucu verimli topraklara dönüştüğü, geniş bir alüvyonlu kıyı ovası vardır. İl nüfusunun çoğu burada yoğunlaşmıştır. Kuzey kıyısındaki düzlükler, Cava Denizine akan Manuk, Bekasi ve Berang ırmaklarıyla, güney kıyısındaki düzlükler ise, Hint Okyanusuna akan Wulan, Laki, Sadea ve Letuh ırmaklarıyla akaçlanır. Düzlüklerdeki ormanlar tümüyle yok olmuş ve geriye yalnızca dağınık otlaklar, köy koruları ve tek tük ağaçlar kalmıştır. Dağlarda ve yaylalarda tikağacı, salağacı (*Shorea*), okaliptüs, ormangülü, ardıc, banyan, meşe, dişbudak, akşaağaç ve demirağacından oluşan, sık tropik yağmur ormanları vardır.

Egemen ekonomik etkinlik tarımdır; ekili alanların büyük bölümünde sulu tarım yapılır ve çift ürün alınır. Piriç, şeker kamışı, mısır, manyok, yerfıstığı ve kinakına kabuğundan elde edilen kinin başlıca ürünlerdir. Yaklaşık 90-450 m arasındaki yüksekliklerde ise kauçuk yetiştirilir. Sanayi ürünleri arasında dokuma, işlenmiş gıda, mobilya, kâğıt, tabaklanmış deri ve kimyasal maddeler ile deri eşya, madeni eşya ve taşıt yedek parçaları yapan makineler sayılabilir. Aynı

ca ağaç oymacılığı ve basım sanayisi de vardır. Bir kara ve demir yolu ağı, il merkezi Bandung'u Sukabumi, Bogar, Serang, Cakarta ve Cirebon'a bağlar. En büyük etnik grubu oluşturan Cava'lıların ardından Sundanlılar ve Baudiler gelir. Nüfusun hemen hemen tümü Müslümandır. Nüfus (1990 geç.) 35.381.000.

Batı Cordilleralar, Kuzey Amerika'nın batısında, Alaska'dan Meksika'ya kadar uzanan sıradağlar sistemi. Sistemin en büyük

yük parçası, doğu kesimini oluşturan Kaya-lık Dağlarıdır (*). Öbür dağ sıraları arasında, Sierra Nevada (*), Cascade Sıradagları (*) ve Kıyı Sıradagları sayılabilir. Kıtanın en genç dağları olan Batı Cordilleralar, genellikle çok yüksek ve yalçın görünümündedir.

Batı Çamparan, PASHCHIM CHAMPARAN olarak da bilinir, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Bihar eyaletinde il. Yüzölçümü 5.200 km²'dir. Eyaletin kuzeybatı köşesinde ve Orta Ganj Ovasının kuzeyinde yer alan Batı Çamparan, kuzeyde Nepal, doğuda Purba Çamparan ili, batıda Uttar Pradesh eyaleti ve güneyde Gopalganj iliyle çevrilidir. Adı, Çampak-Aranya'dan (Çampa Ağaçları Ormanı) gelmektedir. İÖ y. 1000'lerde münzevi çilecilerin oturduğu bir merkez olmuştur.

Gupta hanedanından sonraki dönemde yerel topluluklara yönetilen bölge, İS 11. yüzyılda Türk-Afgan istilalarına uğradı. 18. yüzyılda İngilizlerin denetimine girdi. İlin kuzeyinde bir uçtan öbür uca Sivalik Tepeleri uzanır. Burada Ramnagar Dun denen kesintili bir tepelik bölge de bulunur. Ganded Irmağı ilin güney kesimini eski ve yeni alüvyonlu ovalara ayırır. Çamparan Ormanı, tikağacı, mahua (*Madhuca latrofolia* ya da *Madhuca indica*), akasya, tespihağacı ve mango ağaçlarının yanı sıra yoğun salağaçlarını (*Shorea*) kapsar. Ekonominin temeli tarımdır. Ormanlardan açılan arazilerde ve vadi tabanlarındaki küçük çiftliklerde yetiştirilen ürünler arasında piriç, mısır, kumdan, arpa, şeker kamışı, zerdeçal, buğday, keten tohumu ve susam sayılabilir. Evlerde ve küçük çaplı sanayi işletmelerinde üretilen başlıca mallar gomolak, deri eşya, sepet, çömlek, sabun, oyuncak, ağaç oyma, boya, mantar ürünleri, *bidi* (sigara),

piring eşya ve gümüş mücevherattır. Şeker ile piring işlenir; ayrıca güherçile de çıkarılır. İlin bataklık ve sulak arazisi ulaşımı güçleştirir. Başlıca kentler il merkezi Bettiah, Bagaha, Narkataganj, Ramnagar ve Chanpatia'dır. Nüfus (1981) 1.972.610.

Batı Dinacpur, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Batı Bengal eyaletine bağlı il. 1947'de oluşturulmuştur. 5.206 km²'lik yüzölçümüyle, eski Dinacpur ilinin yarısı kadardır. Genel olarak düz ve alüvyonlu topraklardan oluşur. En güneyinde engebeli Barind sırtları yer alır. Başta Atrai ve Mahananda'nın kolları olmak üzere, sayısız ırmakla parçalanmıştır. Kış aylarında iyice kabanar bu sular, bir dizi uzun ve dar bataklıklar ve göller (*chifler*) oluşturur. Başlıca tarım ürünleri piring, arpa, yağlı tohumlar, şeker kamışı ve kırmızı biberdir. İlde çok sayıda çelik fabrikası vardır. Yönetim merkezi Balurghat'tır(*). 8 ve 12. yüzyıllar arasında Pala Krallığı'nın bir bölümünü oluşturan Batı Dinacpur'da, bu döneme ait Budalık Budacı yapıların kalıntıları vardır. Nüfus (1981) 2.404.947.

Batı Dvina Irmağı, Rusça ЗАПАДНАЯ ДВИНА. Letonca DAUGAVA, eski SSCB'nin Avrupa kesimindeki başlıca ırmak. Valdai sırtlarından doğduktan sonra güney ve güneybatı yönünde 1.020 km uzunluğunda geniş bir yay gizer. Rusya Federasyonu ile Beyaz Rusya'yı aşkıktan sonra, Letonya'da kuzeybatıya döner ve Baltık Denizindeki Riga Körfezine dökülür. Meja, Kasplya, Ulla ve Disna ırmakları soldan, Aiviekste ile kolu Pededze, Toropa, Drissa ve Ogre ırmakları ise sağdan Batı Dvina'yla birleşir.

Batı Dvina'nın akaçlama alanı yaklaşık 88.000 km²'dir. Çok sayıda bataklık ve ormanın bulunduğu dalgalı bir düzlük olan ırmak havzası, deniz düzeyinden genellikle 100-200 m yüksekliktedir. Havzada, çoğu oldukça küçük, 5 bini aşkın göl bulunur. Büyük göller arasında, Letonya'daki Rezna ve Lubana, ırmağın yukarı kesimindeki Jijitsa, havzanın ortasında Beyaz Rusya ile Letonya sınırında yer alan Osveya ve Drisvati ile en güneydeki Lukoml sayılabilir. Havzanın, yazları sıcak, kışları ılık geçen nemli bir iklimi vardır.

Ağırlıklı olarak kar suları ile beslenen Batı Dvina, Doğu Avrupa ovalarında akan öteki ırmaklar gibi, ilkbaharda büyük taşkınlarla yol alır. Bir başka taşkın nedeni de sağanak yağışlardır. İlkbaharda su seviyesi 6-10 m, bazı kesimlerde ise daha fazla yükselir. Irmağın yıllık debisi 22 km³'tür. Irmağın buz tutması, yukarı kesimlerinde kasım sonunda ya da aralık başında, orta kesimlerde ise daha sonra başlar. Buzların çözülmesi ırmağın ağzına yakın bölümlerde aşağı yukarı mart sonunda, yukarı kesimlerde nisan ortalarında görülür.

Batı Dvina ilk çağlardan bu yana önemli bir su yolu olmuştur. Batı Dvina Irmağı, yukarı kesimlerinin Dinyeper, Volga ve Volhov taşımacılık havzalarına su yollarıyla bağlantısı nedeniyle, Baltık bölgesinden Bizantion'a (İstanbul) ve Arap dünyasına giden büyük ticaret yolunun bir parçası durumundaydı. 19. yüzyıl başlarında, kolu Ulla'ya açılan kanallarla Berezhina'ya ve Dinyeper'e bağlandı; ama bu yol sal ile kereste taşınması dışında pek kullanılmadı. Batı Dvina Irmağı, bir başka kolu olan Drizza ile Sebeja Gölüne, küçük bir kanalla da Gavya Irmağına bağlanır.

Irmağın kaynağından Polotsk kentine kadar olan bölümü, ilk kez 1701'de I. Petro'

nun (Büyük) emri üzerine yapılan bir araştırma gezisi sırasında incelendi. 1790-91'de ırmağın Vitebsk'ten Riga'ya kadar olan bölümünün ayrıntılı bir haritası yayımlandı.

İvinti yerlerinin çokluğu ve 20. yüzyılda kurulan barajlar nedeniyle ulaşım birbirinden ayrı kesimlerle sınırlı olarak yapılabil-mektedir; yukarı kesimde Veli'den Ulla Irmağının ağzına, orta ve aşağı kesimlerde Kraslava'dan Livana'ya ve Plavinas Hidroelektrik Santrali'nin aşağı kesiminde ise Maruska'dan Riga'ya kadar olan bölümler ulaşım elverişlidir. İrmakta taşınan başlıca mallar, kereste, inşaat malzemesi ve tahildir. Gemiler ırmağın ağzından 15 km içerideki Riga'ya kadar girebilmektedir. Batı Dvina Irmağı üzerinde, Kegums, Plavinas ve Riga'da hidroelektrik santraller kurulmuştur.

Batı eyaleti (Kamerun), Fransızca OUEST. Afrika'nın ortabatısında Kamerun'da eyalet. Yüzölçümü 13.880 km²'dir. Mifi, Menoua, Bamoun, Bamouto, Haut-Nkam ve Nde olmak üzere altı ile (*département*) ayrılır. Merkezi Bafoussam'dır.

Noun Irmağı eyaleti batıda Bamileke, doğuda Bamum olarak iki ayrı kültür bölgesine ayrılır. 16. ve 17. yüzyıllarda Bamileke Platosunda birbirlerine zayıf bağlarla bağlı birçok krallık kurmuş olan Bamilekeler bugün de geleneksel dinlerini korur, yerleşik tarım yapar ve bütün Kamerun'u dolaşarak mal satarlar.

Bamumlar (Bamounlar) ise 18. yüzyılda Fombran'dan (bugün Bamoun) yönetilen bir merkezi krallık kurdular. Bu krallığın en ünlü hükümdarı olan Ncoya (hd 1889-1933) Kamerun'un Alman yöneticileriyle işbirliği yaparak ülkesini modernleştirdi, halkının kullanması için bir yazı sistemi geliştirdi, İslamı egemen din haline getirdi.

Yüksek otlak bir bölgeyi kaplayan eyaletin nüfus yoğunluğu çok yüksektir. Bafousam'ın kuzeybatısındaki kırsal alanlarda km²'ye 100 kişi düşer. Başlıca tarım ürünleri kahve, tütün, mısır, yerfıstığı, muz, fasulye, piring ve çeşitli sebzelerdir. İlde ayrıca sığır, koyun ve keçi, yapay havuzlarda da balık yetiştirilmektedir. Nüfus (1987) 1.339.800.

Batı Falkland, Atlas Okyanusunun güneyindeki Falkland Adalarının iki büyük adasından biri. 130 km uzunluğunda, 70 km genişliğindedir. En yüksek yeri Adam Dağıdır (700 m). Çevresindeki küçük adaların dışında yüzölçümü 4.532 km²'dir. Kıyıları çok girintili çıkıntılıdır. Nüfus (1986) 265.

Batı Flandre, Flamanca WEST-VLAANDEREN, Fransızca FLANDRE OCCIDENTALE. Belçika'nın batısında il. Kuzey Denizi kıyılarından iç kesimlere doğru uzanır. Güneyden ve batıdan Fransa, doğudan Hainaut, Doğu Flandre ve Hollanda ile çevrilidir. 3.134 km²'lik bir alan kaplayan il sekiz ilçeye (*arrondissement*) bölünmüştür: Veurne (Furnes), Ostende, Brugge (Bruges), Tielt, Roeselare (Roulers), Kortrijk (Courtrai), Ypres (Ieper) ve Diksmuide. Eskiden Flandre(*) Kontluğu'nun parçası olan Batı Flandre, Fransız Devrimi ve I. Napoléon'un hükümdarlığı dönemlerinde, Fransa'nın Lys ve Scheldt illeri (*département*) içinde yer alıyordu.

Ijzer (Yser) ve Leie (Lys) ırmaklarının akaçladığı Batı Flandre, kıyı kesimi ve iç düzlükler olmak üzere iki coğrafi bölgeye ayrılır. Kıyı kesimi denizden kazanılarak tarıma açılan alanları da (*polder*) kapsar. 68 km uzunluğundaki kıyı boyunca uzanan kumsalların arkasında, yüksekliği 30 m olan, genişliği de 1,5 km'ye ulaşan kum

tepeleri yükselir. Bu kumsallar, yalnızca, Zeebrugge yakınlarındaki Ostende'de Ijzer Irmağının ağzında ve eski Zwijn Halicinin oluşturduğu çamurlu kaplı girintide kesintiye uğrar.

Batı Flandre, Belçika'nın önde gelen tarım bölgelerinden biridir. Kıyı bölgelerinde bostancılık yapılır. İç düzlüklerde bulunan kumlu ve killi alüvyon çökellerinde buğday, yulaf, arpa, şeker pancarı, patates, tütün, keten (Leie Vadisinde) ve süt hayvanları için yem bitkileri yetişir. Denizden setlerle ayrılarak tarıma açılan ve 9-16 km kadar içerilere uzanan verimli topraklar, akaçlama kanallarıyla bölünmüştür. Burada da hayvancılığa (at, sığır ve domuz) yönelik olarak ot, yulaf ve yem bitkileri yetiştirilir.

Kıyı bölgelerinin başlıca gelir kaynağı turizmdir. Kıyı yerleşmelerinin en ünlüleri Ostende, Blankenberge, Knokke ve De Panne'dir. Ostende, Nieuwpoort ve Zeebrugge'de turizmin yanı sıra balıkçılık da önem kazanmıştır. Nüfus yoğunluğunun çok az olduğu *polder*'lerde, yalnızca Veurne gibi küçük ticaret kentleri bulunur. En büyük kent il merkezi Brugge'dir. Leie Vadisi Belçika'nın önde gelen dokumacılık merkezlerinden biridir; Kortrijk, Roeselare, Menin (Menen) ve Ronse'de pamuklu ve keten kumaş üretilir. I. Dünya Savaşı sırasında Batı Flandre'in güneybatısı neredeyse tümüyle yıkılmış, Ypres gibi bazı kentler savaştan sonra yeniden inşa edilmiştir. II. demiryolu, Gent-Brugge Kanalı ve sayısız küçük kanalla ülkenin öteki bölgelerine bağlanır. De Panne yakınlarındaki Westhoek Doğal Yaşamı Koruma Alanı'nda (1957) kum tepeleri, haliciler ve deniz bitkileri koruma altına alınmış, kum ve çamurlu dolu olan Zwijn Halici bir kuş cenneti durumuna getirilmiştir. Nüfus (1990 tah.) 1.102.501.

Batı Florida Anlaşmazlığı, ABD tarihinde, Meksika Körfezi üzerinde, Perdido ile Iberville ırmakları arasında uzanan toprakların statüsü üzerindeki uyuşmazlık. İspanya'nın bu bölge üzerinde 1492'deki Yenedünya keşiflerinin bir parçası olarak hak iddia etmesine karşın, Fransa 1695 sonrasında bu burayı Louisiana'nın bir bölümü olarak işgal etti. 1763 Paris Antlaşması uyarınca Batı Florida, İngiltere'nin eline geçti. İngiltere de 1783 Paris Antlaşması ile bölgeyi İspanya'ya geri verdi. Bölgedeki ırmak ağzlarını denetimi altına almak isteyen ABD, 1803'te yapılan Louisiana Alımı'nın bu bölgeyi de kapsadığını iddia etti. 1810'da Baton Rouge kesimindeki ABD'li sınır sakinleri, İspanyol yönetimine karşı isyan ettiler; bölgenin geri kalanı da kısa süre sonra Mississippi Toprakları'na katıldı. 1819 tarihli Transcontinental (Adams-Onís) Antlaşması ile İspanya, bölge üzerindeki bütün iddialarından vazgeçti ve Batı Florida iki yıl sonra resmen ABD egemenliğine girdi.

Batı Friz Adaları, Kuzey Denizindeki Friz Adalarının bir bölümü. Hollanda'ya aittir. Ayrıca bak. Friz Adaları.

Batı Godavari, Hindistan'ın güneyinde, Andhra Pradesh eyaletinde il. Kuzeydeki Doğu Godavari ile Bengal Körfezi arasında uzanır. Daha önce Madras (bugün Tamil Nadu) eyaleti içinde yer alan Batı Godavari, 1925'te Krishna ilinin bölünmesi sonucu, Doğu Godavari ile birlikte ayrı bir il olmuştur. Yüzölçümü 7.744 km²'dir. Verimli topraklardan daha çok piring yetiştirilir. İl merkezi Eluru'dur(*). Nüfus (1981) 2.873.958.

Batı Grönland Akıntısı, Grönland'ın batı kıyısı boyunca kuzeye doğru akan soğuk su akıntısı. Ayrıca bak. Grönland Akıntısı.

Batı Highlands ili, Yeni Gine Adasının orta bölümünün doğusunda, Papua Yeni Gine'ye bağlı il. Yüzölçümü 8.500 km²'dir. 1.200-2.100 m arasında değişen yüksek platolarla kaplıdır. En yüksek noktası Kubor Sıradağlarındaki Kubor Dağıdır (4.359 m). Yerli halk, bölgeyi akaçlayan Sepik, Ramu ve Purari ırmaklarının aktığı geniş vadilerde toplanmıştır. Avrupalılar, Batı Highlands'ı 1933'te Wahgi bölgesine gelen Avustralyalı bir keşif kolu yoluyla tanıdılar. Bunun ardından Hagen Dağı yakınlarındaki Kuta'da bir altın arama kampı kuruldu, 1936'da da bugün il merkezi olan Mount Hagen yerleşimi ortaya çıktı. İkinci bir keşif kolu 1938'de doğuda, bölgenin geri kalan yerlerine de ulaştı. Aynı yıl Mount Hagen'de bir havalimanı yapıldı, ama 1960'lara değin bölgenin yaklaşık yansı merkezini denetimi dışında kaldı. Batı Highlands 1980'de il oldu.

Banz ve Minj çevresinde yetiştirilen kahve ve çaydan başka ilde pircotu, kereste üretimi ve hayvancılık yapılır. Bu ürünler, turizm merkezi Mount Hagen üzerinden bölgeyi geçen karayoluyla kıyıya ulaştırılır. Nüfus (1990 tah.) 329.900.

Batı Hindistan Kumpanyası bak. Hollanda Batı Hindistan Kumpanyası

Batı Hint Adaları, Felemenkçe WESTINDIE, Fransızca INDES OCCIDENTALES, İngilizce WEST INDIES, İspanyolca INDIAS OCCIDENTALES, Meksika Körfezi ile Antil Denizini doğu ve kuzeyde Atlas Okyanusundan ayıran takımadalar. Kuzey Amerika'daki Florida Yarımadasından başlar ve kuzeyden güneye doğru bir yaymay çizerek, Güney Amerika'daki Venezuela'ya kadar uzanır. Bahamalar ve Bermuda dışındaki adalar Yengeç Dönencesi (23° 50' kuzey enlemi) ile 10° kuzey enlemi arasında yer alır. Toplam alanı yaklaşık 236.000 km², uzunluğu 3.200 km'den biraz fazla, nüfusu (1990 tah.) 33.640.000'dir. En büyük ada 110.922 km²'lik yüzölçümü ile Küba'dır.

Batı Hint Adaları fiziki coğrafya açısından üç ana gruba ayrılır: Büyük Antiller, Küçük Antiller ve Bahama Adaları. Büyük Antiller, Küba, Jamaika, Hispaniola (Haiti ve Dominik Cumhuriyeti) ve Porto Riko adalarından oluşur. Küçük Antiller'i oluşturan adalar arasında Virgin Adaları, Anguilla, Saint Christopher (Kitts) ve Nevis, Antigua, Montserrat, Guadeloupe, Dominika, Martinik, St. Lucia, St. Vincent, Barbados, Trinidad ve Tobago ile Hollanda Antilleri bulunur. Kuzey Amerika kıta sahanlığında aynı bir grup oluşturan, aralarında Turks ve Caicos adalarının bulunduğu Bahamalar da Batı Hint Adalarının üçüncü ana grubudur. Bermuda, fiziki coğrafya açısından Batı Hint Adalarından sayılmasa da, ortak tarihsel ve kültürel bağlarından ötürü çoğu kez aynı kapsam içinde değerlendirilir.

DOĞAL YAPI

JEOLOJİ VE YÜZEY ŞEKİLLERİ Batı Hint Adaları iki yoğun yanardağ etkinliği dönemi sonucu oluştu. 70 milyon yıl kadar önce başlayan ilk dönem yanardağ etkinliklerinin ardından, birkaç milyon yıl süren bir durgunluk dönemi geldi. Bu sırada arazinin çoğu su altındaydı ve mercanların oluşması sonucu buralarda kalın bir kireçtaşı katmanı birikti. Bunu izleyen ikinci yanardağ etkinliği döneminde yeryüzüne püsküren lavlar, çok daha yüksek olan Küçük Antiller sırasını oluşturdu. Bölgede hâlâ bazı yanar-

dağ etkinlikleri olmaktadır; depremlere de sık rastlanır.

Adaların iki ucunu oluşturan Küba ve Trinidad'da bulunan en yaşlı kayalar Jura Döneminden (y. 190-136 milyon yıl önce) kalmaz. Çoğunlukla tortul kayalardan oluşmuş Büyük Antiller'de bulunan fosiller burada eskiden volkanik bir takımadanın yer aldığını göstermektedir. Buradaki katmanlar, Tebeşir (Kretase) Döneminde (y. 136-65 milyon yıl önce) kıvrılma geçirmiş, yükselmiş ve aralarına derinlik kayaları girmiştir. Sonraki dönemlerde yanardağ etkinlikleri durulmuş, Oligosen Bölümde ise (y. 38-26 milyon yıl önce) yer yer yükselmelerle birlikte kıvrılma hareketleri gerçekleşmiştir. Küba, Jamaika ve Hispaniola'nın Pleistosen Bölümde (y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce) 305 m'ye kadar yükselmiş kıyıları, yükselme hareketinin büyük bir olasılıkla bugün de sürdüğünü göstermektedir.

Arazisi genellikle engebeli olan adalardaki en yüksek doruk, 3.175 m ile Hispaniola'daki Duarte Doruğudur. Dağ sıraları çoğu adada orta kesimde toplanmıştır ve derin vadilerle yanılarak kıyıya doğru uzanır. Dolayısıyla ırmaklar kısa, akışları hızlı; düzlükler ise kıyı bölgeleriyle sınırlıdır. Yalnızca Küba'da geniş ovalar bulunur. Büyük ölçüde mercandan oluşmuş olan Barbados ve Antigua'da da yüzey şekilleri alçaktır. Bahamalar ve Anguilla'nın deniz düzeyinden yüksekliği de oldukça azdır. Mercan resifleriyle girintili çıkıntılı bir görünüm kazanan kıyılarda lagünlere ve mangrov bataklıklarına sık sık rastlanır. Bazı kıyılarda ise, Küba ve Grenada'da olduğu gibi doğal limanlar oluşmuştur.

Batı Hint Adalarında yeterli su kaynağı bulunmakla birlikte, bir mevsimin tümüyle kuru geçmesi, korunaklı yamaçların yağış almaması ve toprağın çoğunlukla geçirgen olması yüzünden bazı bölgelerde kuraklık önemli bir sorundur. Jamaika, Küba ve Hispaniola'da tarımsal sulama yapılır; Virgin Adaları ve Antigua gibi kurak yerlerde ise kuyulardan çıkarılan suyu saklamak için sarnıç ve su toplama havzalarından yararlanılır.

Toprak yapısı büyük çeşitlilik gösterir. Üstü balçık ya da alüvyon ve kil katmanlarıyla kaplı kireçtaşı, Büyük Antiller'de büyük alanlar oluşturur. Küçük Antiller'de ise zengin ve yoğun volkanik topraklar daha çoktur. Batı Hint Adalarının en zengin toprakları Küba'daki kırmızımsı kahverengi topraklardır.

İKLİM Antiller'e genel olarak tropik iklim egemendir. Yerel sıcaklıklar yükseklik, deniz akıntıları ve mevsim rüzgârlarının etkisiyle değişir. Sıcaklık çoğu yerde şubatta 26°C ile eylülde 28°C arasındadır. Ağustos ve ekim ayları arasında sık sık görülen kasırgalar (*hurricane*) Batı Hint Adaları ikliminin en olumsuz özelliğidir. Kuzeydoğu ve güneydoğu alizeleri Antiller'in tarihinde her zaman önemli bir etken olmuş, ancak yerelken gemilerin tarihi kazınmasıyla bu etki azalmıştır. Alizeler, nem yüklü olmalarına karşın, yüksek dağ sıraları ya da geniş kara parçalarıyla karşılaşmadıkça, bu nemlerini boşaltmazlar. Yağışları da genellikle sıcaklık farklarından doğan yağmurlar biçiminde olur. Yıllık ortalama yağış miktarı 1.650 mm'dir, ama coğrafi konuma ve yükseltiye bağlı olarak farklılıklar görülür. Bu yerel farklılıklar, bitki örtüsü ve tarımda gözlenebilen önemli sonuçlar doğurmuştur. Kuzeydoğu ve güneydoğu alizeleri, dönen-celer arası yakınsama bölgesinde karşılaşılır; burada yukarıya doğru zorlanan hava, ters alizeleri oluşturur. Sonuçta fırtınalı sağanaklar ortaya çıkar, bunu da yoğun bir

durgunluk dönemi izler. Doğu Antiller'de yağış, çoğunlukla alçak basınç sistemlerinin yarattığı doğu rüzgârlarına bağlıdır. **HİTKİ ÖRTÜSÜ** Eskiden Batı Hint Adalarının büyük bölümü ormanlarla kaplıydı, ama bu ormanların çoğu, şeker tesislerindeki kazanları ısıtmak için odun ateşi kullanan şeker kamışı plantasyonu sahipleriince kesilerek yok edildi. Sonuçta aşınma (erozyon) arttı ve toprak verimsizleşti. İlk ormanların yok olmasının bir nedeni de, ormanı yakarak ve keserek tarla açma, ardından da verimsizleşen tarlaları bırakıp yeni alanlara kayma biçimindeki tarım yöntemidir. Bununla birlikte kimi ülkeler ormanların önemini kavramış ve koruyucu yasalar çıkarmıştır. Disandan da birtakım yabancı ağaç türleri getirilmiştir. Tuzlu su yakınlarını seven mangrov bataklıkları, Rüzgârlı Adaları ile uzun kuraklıkların egemen olduğu alanlarda bulunan ve bir bölümü yaprak dökken ağaçlardan oluşan tropik ormanlar, yağışlı yüksek kesimlerdeki dağ ormanları ve doruklardaki bodur ağaçlıklar korunabilmiş orman türleridir. Ekonomik değer taşıyan ağaçlar arasında maun, sedir ve *Mora* cinsinden kerestesi oldukça değerli ağaçlar sayılabilir. Ayrıca bogenvil, hintyasemini, cennetçiçeği ve çingülü gibi güzel görünümü bitkilerin yanı sıra, bölge palmiye ve meyve ağaçları bakımından da zengindir. Antil Neotropik grubunda yer alan zengin bitki türlerinin birçoğu yerli bitkilerdir. Büyük Antiller'in yüksek kesimlerinde halorktik ve kutupaltı bölgelere özgü bitki örtüsünün yanı sıra, Neotropik örneklere de rastlanır.

HAYVAN VARLIĞI Kara hayvanları Güney Amerika kıtasındakine benzer. Ağutleri de içeren birçok kemirici, geyik, maymun ve yarası türüne rastlanmakla birlikte, çoğu adada olduğu gibi Batı Hint Adalarında da memeli hayvan türleri pek zengin değildir. Kuş türleri arasında trogon, papağan, kolibri, aynak ve flamingo sayılabilir. Bir zamanlar yılan ve sıçanları yok etmek için adalara getirilen kuyruksüren de, bugün bolca bulunmaktadırlar. Ayrıca pek çok keler, iguana, kaplumbağa, akrep, kurbağa ve çıyan türüne ek olarak, mızrak yılanı, mercan yılanı gibi zehirli yılan türlerine rastlanır. Adaları sivrisinekten kurtarmak için yapılan çalışmalar böcek türlerini oldukça azaltmıştır. Bugün bazı yerlerde hâlâ sıtma görülürse de, sanhumma yok edilmiştir. Uçanbalık gibi ilginç balıklar ve çeşitli kabuklular olmak üzere pek çok deniz canlısı vardır, ama bunlardan genellikle besin maddesi olarak yararlanılmaz. Başlıca evcil hayvanlar keçi, koyun, sığır ve köpektir. Eşek ise, özellikle daha yoksul adalarda kullanılan en önemli ulaşım aracıdır.

NÜFUS Batı Hint Adaları nüfusunun yaklaşık yüzde 70'i Küba ve Dominik Cumhuriyeti'nde yaşar. Nüfusun geri kalan bölümü 3,3 milyon nüfuslu Porto Riko'dan 7 bin nüfuslu Anguilla'ya kadar uzanan 20 siyasal birime dağılmıştır. Bölgedeki genel nüfus yoğunluğu ortalaması km²'de 186 kişidir, ama ülkelerden en az 12'sinde yoğunluk bu ortalamayı aşar. Nüfusun üçte biri 15 yaşından küçüktür.

Bölgedeki ortalama doğum oranı 1950'lerden bu yana düşmektedir. Doğurganlık hızları da azalmıştır. Aile planlamasına ilişkin resmi tutum ülkeden ülkeye değişmektedir. Adaların tümünde kürtaj yasadışı olmakla birlikte, Trinidad ve Tobago ile Jamaika ve Barbados'ta doğum oranının düşürülmesi ulusal politika olarak benimsenmiştir. Ölüm oranı tüm bölgede genel

olarak çok düşüktür. 1970'lerin başlarında binde 7,6 olan ölüm oranı ortalaması, 1970'lerin sonlarında binde 6'ya inmiştir. Bu sırada doğal artış oranı ortalaması da binde 16 olmuştur. Bununla birlikte göçler, bölgedeki net nüfus artışını önemli biçimde etkilemiştir. Bütün 20. yüzyıl boyunca oldukça önemli boyutlarda süren göçler, 1960'lar ve 1970'lerde son derece büyük miktarlara ulaşarak doğal nüfus artışının yarısından fazlasını yutmuştur. Bölge nüfusunun beşte üçünden fazlası kentlerde yaşamakta ve kentsel nüfus oranı büyük sayılabilecek bir hızla artmaktadır. Önemli yerleşim bölgeleri arasında Jamaika'da Kingston, Trinidad'da Port-of-Spain, Barbados'ta Bridgetown, Küba'da Havana ve Porto Riko'da San Juan sayılabilir.

Yöreye eskiden yerleştirilmiş bir topluluğun soyundan gelen halk, farklı ırklardan oluşur. Nüfusun büyük çoğunluğu Kreoldur (Portekizce *crioulo*: "yörede doğup büyümüş"). Kreol dilleri, birbirinin dilini anlamayan toplulukların kullandığı kırma dillerden türemiş ve yerel nüfusun başlıca dili olmuştur. Fransız, İspanyol ve İngiliz Kreolleri, bu dillerin Afrika ve Batı Hint dilleriyle karışımından oluşmuştur. Adalarda konuşulan diller kabaca şöyle sınıflandırılabilir: İspanyolca, Papiamentto, İngilizce, Fransızca, Felemenkçe, Hindi ve Urdu dilleri ile Çince. Bölgenin Yerli dilleri yok olmuşsa da, Belize'deki Karip dili hâlâ konuşulmaktadır. Özellikle Trinidad'da büyük gruplar halinde Hintliler vardır. Çinliler ve beyazlar azınlıktadır. Soy, dil ve siyasal örgütlenme farklılıklarına karşın, bu ülkelerin ortak bir kültürü vardır. Bu kültür, söz konusu toplulukların eski birer plantasyon sömürgesi olarak, az çok birbirine benzer deneyimler yaşamalarından kaynaklanır. Danslar, partiler ve şenliklerle süslenen ve yıllık karnavallarla doruğuna ulaşan canlı kültürel yaşam, adalılar için bir gurur kaynağıdır.

St. Michael Anglikan Katedrali,
Bridgetown, Barbados
Foto: Kerr Associates

Antiller'in halkı çoğunlukla Hristiyandır. İspanyolca ve Fransızca konuşulan yerlerde Katoliklik, İngilizce konuşulan yerlerde ise Protestanlık ağırlıktadır. Ayrıca yöreye özgü Baptist tarikatlar; İslam, Etiyopya Kopt Kilisesi ve Yahudilikteki ayinleri tekrarlayan dinsel uygulamalar; Batı Afrika'ya özgü kültür ve Hristiyanlıkta Afrika inanışlarının bir karışımı olan Vudu da yaşatılmaktadır. Batı Hint Adalarından, örneğin, High Church üyesi bir Anglikanlığın, Afrika kökenli inanışları uygulayan bir topluluğun büyü ayinine gidip, geleceği konusunda ya da hastalıklardan ve düşmanlarından korunmak için akıl danışması olağan bir durumdur.

Toplumsal katmanları belirlemekle dinin yanı sıra, sınıf farklılıkları da önemli bir etkidir. Farklılıklar olsa da, çoğu ülkede yönetim ve iş dünyası, büyük ölçüde yaban-

cı ülkelerde ya da okullarda eğitim görmüş toprak sahibi seçkinlerin denetimindedir. Yerel tüccarlar, toprak sahipleri ve küçük işadamlardan oluşan orta sınıf, nüfus içinde küçük bir yer tutar. Nüfusun büyük bölümünü ise topraksız tarım ve kent işçileri, düzenli bir işi olmayanlar ve işsizler oluşturmaktadır.

EKONOMİ Yalnızca Küba'nın ekonomisi merkezden planlanmaktadır. Öteki ada ülkelerinin çoğunda serbest piyasa ekonomisi egemendir. Bölge ekonomileri, çoğu tarımsal nitelikli az sayıda malın ihracatına bağımlıdır; bu yüzden de dış ekonomik dalgalanmalara fazlasıyla duyarlıdır. 1980'lerde Küba dışında, GSMH nüfustan daha hızlı artıyordu. Ama GSMH'nin ülkeler arasındaki dağılımı dengesizdir; kişi başına düşen GSMH Haiti'de 400 dolar iken, ABD'ye bağlı Virgin Adalarında 10 bin dolara üstündür.

Batı Hint Adalarında ekonominin geleneksel temeli tarım olmakla birlikte, tarımsal üretim ve istihdam azalmaktadır. Çoğu ülke besin üretiminde kendine yeterli durumda değildir. Bu nedenle, başta buğday olmak üzere tahıl, besin maddeleri ithalatında önde gelir. Şeker, muz, limon, kakao ve baharat, birçok ülke için ana ihracat ürünü ve döviz kaynağıdır. Dış pazarlara bağımlılığı azaltmak amacındaki pek çok ülke, tarımsal üretimini çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Ayrıca her bölgede toprağın bir bölümü otlak olarak ayrılır ve her ada kendi etini kendi üretir. Sığır besiciliği özellikle Küba ekonomisinde önemli yer tutmaktadır.

Çoğunlukla tarım ürünlerine dayanan imalat sanayisi, adalardaki toplam ekonomik etkinliğin içinde önemsiz bir yer tutar. Şeker kamışının işlenmesiyle elde edilen başlıca ürünler, adaların ünlü içkisi rom, melas ve bir tür hayvan yemi olan *molas-cuit*'tir. Jamaika, Barbados, Trinidad ve Tobago, Porto Riko ve Hollanda Antilleri gibi bazı ülkelerde, gelişmiş bir madencilik sektörü vardır. Jamaika, batı yarıkürenin en büyük alümina üreticisidir. Ayrıca Trinidad'da ham petrol ve asfalt, Barbados ile Küba'da az miktarlarda doğal gaz ve petrol bulunur. Antiller'den ihraç edilen başlıca mineraller boksit ve petroldür. Jamaika, Porto Riko, Trinidad ve Büyük Bahama'da çıkarılan boksit Jamaika'dan, petrol ise Trinidad ve Hollanda Antilleri'nden ihraç edilir.

Bağımlı ülkelerde, yurtdışında çalışanların yolladığı dövizler ve dış sübvansiyonlar önemli bir gelir kaynağıdır. Örneğin İngiltere'ye bağlı Rüzgârlı Adalarından Montserrat, ulusal gelirinin yüzde 25'ini hükümet sübvansiyonlarından, yüzde 25'ini de işçi dövizlerinden sağlar.

Turizm, bazı adalarda temel sanayi ve döviz kaynağı durumuna gelmiştir. Bununla birlikte, genelde pek fazla istihdam sağlamasına karşın yerel yaşam pahalılığını yükseltir; ayrıca dünya çapındaki genel bir durgunluk durumunda, hemen gerilemeye hazırdır.

Antil Adalarının en büyüğü Küba, Batı Hint Adalarının genel ekonomik yapısından, yani bir ya da iki ticari tarım ürününe bağımlı olmaktan kurtulma çabası içindedir. Şeker üretimini artırıp bunun karşılığında, özellikle Doğu Avrupa ülkelerinden sermaye malları ithal etme yoluyla, geleneksel olarak şeker üretimine dayanan sanayisini çeşitlendirmeye çalışmaktadır.

Antiller, küçük boyutlarının ve az sayıda ihracat malına bağımlılığın sakıncalarını gidermek amacıyla bazı ekonomik birlikler kurmuştur. Bunlardan Orta Amerika Ortak Pazarı bölgesel bir serbest ticaret alanı oluşturur. Karayipler Topluluğu ve Ortak Pazarı (Caricom), İngilizce konuşulan ülke-

ler arasındaki işbirliğini geliştirmeyi amaçlar. Afrika, Antiller ve Pasifik Devletleri Grubu ise 1975 Lomé Sözleşmesi'ne imza koyan taraflar olarak, Avrupa Ekonomik Topluluğu tercihi gümrük tarifelerinden yararlanır.

Zayıf ve istikrarsız dış pazarlar, Batı Hint Adaları ülkelerinin genellikle açık veren dış ticaret dengeleri üzerinde daha da olumsuz etki yapmaktadır. Bölge ülkelerinin ana ticaret bağlantıları, ABD ve Batı Avrupa ülkeleriyle; bu ülkelerden besin maddeleri, yakıt ve mamul mal alınır.

Ulaştırma demiryolları yalnızca büyük adalarda önemlidir ve bir tek Küba'da demiryolu ağı bulunur. Çoğu adada karayolları vardır; en küçükleri dışında hepsinde havaalanı bulunur. Turizmin de etkisiyle adalar arasında ulaşım çoğunlukla havayoluyla sağlanır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL YAPI Batı Hint Adalarındaki bağımsız devletlerin hükümet biçimleri çeşitlidir. Örneğin sosyalist Küba, Dominika ve Dominik birer cumhuriyet, Jamaika ve St. Lucia birer meşruti krallıktır. Bu ülkelerin çoğu bamsızlığını 1960'ların başlarından sonra kazanmıştır. ABD ile özgür birlik içinde olanlar, Hollanda Krallığı içinde yer alan, ama içişlerinde bağımsız ülkeler, Birleşik Krallık'ın bağımlı dış toprakları ve Fransa'nın deniz aşırı illeri ise (*département*), bağımlı devletlerdir.

Bölgedeki siyasal partiler, çoğunlukla muhalif görüşlerini açıklamakta özgürdür. Haiti ve tek partili bir sistemi olan Küba, bu durumun başta gelen istisnalarıdır. Parlamento sistemiyle yönetilen ülkelerde genellikle iki partili sistem egemendir.

Batı Hint Adalarının bağımsız devletleri genellikle ya bağılantısızdır ya da Batı ülkeleriyle ittifak halindedir. Birleşik Krallık, Fransa ve ABD, kendilerine bağlı ülkelerin savunmasından sorumludur. Birleşik Krallık ve Fransa eski sömürgeleriyle yakın ilişkiyi sürdürmekte ve bu devletlere askeri eğitim, silah ve bazen de savunma hizmeti vermektedir; ABD'nin ise eski sömürgesi yoktur. Stratejik önem taşıyan bazı adalarda büyük devletlerin askeri üsleri vardır. Küba'da eski Sovyetler Birliği'nin askeri güçleri bulunmaktaydı. Ayrıca, adanın doğu bölümündeki ayrılmış bir bölgede de bir ABD donanma üssü yer almaktadır.

Öteki gelişmekte olan ülkelere oranla Batı Hint Adalarında yaşam standardı genellikle yüksektir; bağlı oldukları devletlerden büyük sübvansiyonlar alan bağımlı devletlerde durum daha da iyidir. Ortalama yaşam süresi daha gelişmiş olan ülkelere yaklaşık 70 yıl, daha az gelişmiş olanlarda ise 60 yıl kadardır. Çocuk ölüm oranı ülkeden ülkeye oldukça önemli bir farklılık gösterir. Bu oran bazı ülkelere her bin canlı doğumda 10-15 gibi düşük bir düzeydeyken, Haiti'de her bin canlı doğumda 100 gibi çok yüksek bir orana çıkar. Bağımlı ülkeler başta gelmek üzere, sosyal güvenlik programları geniş kapsamlıdır ve sağlık koşullarının düzelmesine katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte sağlık hizmetleri gene de yetersizdir. Tıp personeli eksikliği, kısmen dış göç oranının yüksekliği nedeniyle önemli bir sorundur. Başlıca sağlık sorunları, içme suyu sağlanması ve niteliğinin iyileştirilmesi ile kanalizasyon şebekesinin yetersizliğinden doğmaktadır. Başta gelen ölüm nedenleri, dolaşım sistemi hastalıkları ve kanserdir. Mide ve bağırsak enfeksiyonları, grip, zatürree, sıtma, verem ve çocuk hastalıkları da önemli sağlık sorunları arasındadır. Daha az gelişmiş ülkelere kadınlar ve çocuklar arasında yetersiz beslenmeden doğan hastalıklar çok yaygındır. Konutlar nitelik bakımından genellikle standartla-

nın altındadır ve bütün bölgede süregelen bir konut darlığı vardır.

Eğitim sistemi bölge genelinde oldukça gelişmiştir. Ülkelerin büyük çoğunluğunda okuma yazma oranı yüzde 80'i aşar. Yükseköğretim veren Batı Hint Adaları Üniversitesi'nin ülkelerin yarısından çoğunda kampusu vardır. Ayrıca başka birçok üniversite ve yüksekokul da bulunmaktadır.

Küba, Dominik Cumhuriyeti, Haiti ve Jamaika ile Trinidad ve Tobago dışındaki ülkelerde, basın ve yayın organlarının gelişme düzeyi düşüktür. Bu organlar üzerindeki devlet denetimi ülkeden ülkeye büyük değişiklik gösterir.

KÜLTÜREL YAŞAM

Karip kültürü Afrika'ya, Yerlilere ve Avrupa'ya özgü öğelerin bir karışımıdır. Günümüzde dünya çapında ün kazanmış olan *reggae* müziği, köklerini, Jamaika'daki Maroon toplumundan doğan Rastafancılık adlı dinsel akımdan almıştır. Trinidad'daki karnavallarda çalınan kalipso, Küba'ya özgü rumba, Haiti'de *melengue*, Porto Riko'da *plena*, Bahama'daki *junkanoo*, bölgedeki zengin müzik geleneğinin özgün örnekleridir. Çağımız edebiyatı, Batı Hint Adaları yazar ve düşünürlerine çok şey borçludur. Ayrıca bu yörede güzel sanatlar, siyaset bilimi ve felsefe dallarında da dünya çapında ün kazanmış adlar yetişmiştir.

TARİH

Kristof Kolomb 1492'de ilk kez Antiller'e ayak bastığında, burada yaşayan üç ayrı Yerli topluluğu vardı: Aravaklar, Karipler ve Kiboniler. Bu toplulukların en kalabalığı, Büyük Antiller, Bahamalar ve Rüzgârlı adalarında yaşayan Aravaklardı. Taynolar olarak da adlandırılan Aravaklar, tarım ve denizcilikle geçinirlerdi. Aravakların kara Amerika'sı ve Afrika ile ticaret yaptıklarına ilişkin veriler vardır. Karipler de tarım ve denizcilikle uğraşırdı, ama bunlar Aravaklardan farklı olarak savaşçı bir topluluktur. Balıkçılıkla uğraşan Kiboniler ise kıyidan çekilmeye zorlandıklarında avcılık ve toplayıcılık yapmaya başladılar. Batı Hint Adalarındaki ilk kalıcı Avrupa yerleşmesi, Kristof Kolomb tarafından 1493'te Hispaniola Adasında kuruldu ve bu İspanyol yerleşmesi 16. yüzyıl başlarında Büyük Antiller'deki öteki adalara doğru yayıldı. İspanyollar, aslında adalardaki altın ve başka değerli madenlerin peşindeydi. Bu nedenle Aravakları zorla bu işte çalıştırmaya başladılar, ama sürekli ağır çalışma koşullarına dayanamayan Yerli halk tümüyle yok oldu.

Adalardaki altının tükenmesinden sonra, Antiller uğrak ve ticaret limanı olarak değer kazandı. Adaları tümüyle egemenlik altına almak isteyen İspanyollar, Hispaniola, Küba ve Porto Riko'da kaleler kurarak ve başka devletlerin adalarla ticaret yapmasını engellemeye çalışarak, bu yolda birtakım girişimlerde bulundular.

İngiliz ve Fransızların, İspanyol Antil İmparatorluğu'na el atmaları, 1536-1609 arasında İspanyol topraklarına yapılan silahlı korsan baskınlarıyla başladı. Bunu İspanyol yerleşmesi bulunmayan Küçük Antiller'de sömürgelerin kurulması izledi, 1630-40 arasında Felemenkiler Curaçao, Aruba, Bonaire, St. Eustatius, St. Maarten ve Saba'ya, İngilizler Barbados, Nevis, Antigua ve Montserrat'a, Fransızlar da Martinik ve Guadeloupe'a sahip çıktılar. Her ülke kendi sömürgelerinin öteki ülkelerle ticaret yapmasını önlemeye çalıştı ve 1697-1814 döneminde Birleşik Krallık ile Fransa arasında, Antiller'deki sömürgeler konusunda pek çok sirtuşme yaşandı.

Şeker üretimi, güderek ada ekonomilerinin çoğuna egemen oldu. Üretim tekniklerini ve genellikle Batı Afrika'dan getirilen köle işgücünü, Felemenkli tüccarlar sağlıyordu. Son derece güç koşullar altında çalışan Afrikalı kölelerin tek umudu, adaların iç bölümlerine kaçmak ve burada birleşip Maroon cemaatleri kurmaktır. Şeker plantasyonlarının aksine ekonomik bakımdan kendi kendilerine yeterli olan Maroon toplulukları, Antiller'de Afrika kültürünün korunmasında önemli rol oynadı. Bunların dışında ekonomik işleyiş, şeker dışatımına dayanıyordu. Temelleri bu dönemde atılan, dış etkilere duyarlı, zayıf ekonomik yapı günümüzde de sürmektedir.

Köleler, birçok ayaklanma girişiminden sonra, ilk başanlı devrimi Toussaint Louverture'nün önderliğinde gerçekleştirdiler. Louverture, Fransız Devrimi sırasında St. Domingue sömürgesini ele geçiren bir kölelik karşıtıydı. Ardılları Jean-Jacques Dessalines ve Henri Christophe, Napoléon'un St. Domingue'de kölelik düzenini yeniden kurma denemesinden sonra, Fransa'dan bağımsızlıklarını kazandılar ve bu kopuşu simgelemek amacıyla, kurulan cumhuriyete, bir Yerli adı olan Haiti adını verdiler.

Köleci düzenin çöküşü, Batı Hint Adalarının başka yerlerinde de iç ve dış etkenler sonucu hızlandı. Köleliğe karşı olan İngilizler, kölelerin Fransız sömürgelerine yeniden ihraç edildiğini ve bu nedenle de İngiltere'nin köle ticareti yoluyla rakibi Fransa'yı zenginleştirdiğini öne sürüyorlardı. Kölelik ve köle ticareti konusunda insanlı görüşler etkili olmaya başlarken, şeker üretimi maliyetlerinin artışı, plantasyon sahiplerine yönelik eleştirileri güçlendirdi. Sonunda 1803'te Danimarka köle ticaretini kaldırdı. Bunu 1807'de Büyük Britanya, 1817'de Fransa, 1818'de Hollanda, 1820'de İspanya, 1824'te de İsveç izledi. Köleliğin kendisinin kaldırılması ise İngiliz sömürgelerinde 1833'te, Fransız sömürgelerinde 1848'de, Hollanda sömürgelerinde 1863'te, İspanyol sömürgeleri olan Porto Riko ve Küba'da sırasıyla 1873 ve 1880'de gerçekleşti.

Plantasyon sistemi köleliğin kaldırılmasından sonra önemli bir değişim geçirdi. Plantasyon sahiplerine tazminat ödenmesine karşın, bu para ekonominin modernleştirilmesinde kullanılmak yerine, çoğunlukla ülke dışına çıkarıldı. Plantasyonların büyük bölümü ayakta durabilecek güçte değildi; şeker sanayisi, ancak birkaç plantasyonun birleştilip bir merkez fabrikaya şeker sağlamasıyla sürdürülebilirdi. Sonuçta, 19. yüzyılın ikinci yarısında, Batı Hint Adala-

rında şeker kamışı *latifundia*'sı (büyük malikaneler) oluşturuldu. Kimi adalardaki küçük işletmecilerin kakao, hindistancevizi, muz gibi ticaret ve besin ürünleri yetiştirme-ye yönelmesiyle, tarımda belli bir çeşitlenme ortaya çıktı. Turizm, petrol ve boksit sanayilerinin gelişmesiyle çeşitlenme eğiliminin 20. yüzyılda da sürmesine karşın, zaten kötü olan ve 1929 Büyük Bunalımı ile daha da kötüleşen ekonomik koşullar, birçok sömürgeci ana ülkelere daha çok yaklaşmasına ya da doğrudan onlar tarafından yönetilmesine yol açtı.

ABD'nin Batı Hint Adalarına müdahalesi, 1898 İspanyol-Amerikan Savaşı'nda Küba ve Porto Riko'nun işgaliyle başladı ve 20. yüzyıl başlarında daha geniş bir alana yayıldı. Virgin Adalarını 1917'de Danimarka'dan satın alan ABD, 1915-35 döneminde Haiti'yi, 1916-22 döneminde de Dominik Cumhuriyeti'ni işgal altında tuttu. Antiller'deki Amerikan askeri üsleri, II. Dünya Savaşı'nda temel olarak bölgedeki Batı çıkarlarına hizmet etti. Bu bazı yatırım olanakları sağladıysa da çoğu kez ekonomik bağımlılık ve şiddetli hoşnutsuzluklar doğurdu.

Ülkelerin her birindeki ekonomik zorunluluklar, Batı Hint Adaları milliyetçiliğinin II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmesini destekledi ve tam bağımsızlığa geçiş süreci oldukça yavaş gerçekleşti. Haiti bağımsızlığını 1804'te, Küba ise 1898 İspanyol-Amerikan Savaşı'ndan sonra elde etti; Jamaika ile Trinidad ve Tobago 1962'de, Barbados 1966'da, Bahama Adaları 1973'te, Grenada 1974'te, Dominik 1978'de, St. Lucia ile St. Vincent ve Grenadinler 1979'da, Antigua 1980'de, St. Christopher ve Nevis de 1983'te bağımsızlıklarına kavuştular.

Batı Hint Adaları Konseyi, İspanyolca CONSEJO DE INDIAS. 1524-1835 arasında Amerika'daki İspanyol kolonilerinde en yüksek yönetim organı. Kralın atadığı 6-10 üyeden oluşurdu. Kolonilerin yönetimiyle ilgili bütün yasanın kral adına hazırlayıp yayımlar; kolonilerde görevli memurların yaptığı bütün önemli işleri ve harcamaları onaylar; kolonilerdeki mahkemelerden gelen hukuk davalarının son yargı organı görevini yürütürdü. 18. yüzyılda önemini büyük ölçüde yitirdi.

Batı Hint minyatür okulu, CAYNA RESMI olarak da bilinir, daha çok 12-16. yüzyıl Cayna dinsel metinlerinin resimlendirilme-

Kalakacharyakatha'nın resimli bir elyazmasından, Prens Kalaka'yı ders alırken gösteren bir sayfa, Batı Hint minyatür okulu, 15. yy ortaları
P. Chandra

sinde kullanılmış, geleneklere çok bağlı bir Hint minyatür üslubu. Bu üslupta yapılmış minyatürler en çok Gucerat eyaletinde görülürse de, Uttar Pradesh ve Hindistan'ın orta bölgelerinde de örnekleri bulunmuştur. Doğu kıyısındaki Orissa'da bu üslup hemen hemen günümüze değin varlığını korumuştur.

En belirgin özellikleri yalın, parlak renkler, geleneksel figürler, ince ve köşeli desenlerdir. Bu üslup erken dönem Hint duvar resmindeki doğacılıktan tümüyle yoksundur.

İlk elyazmalan palmiye yaprakları üstüne uygulanmıştı. Bu dikkötögen yaprakların boyutlarına (yaklaşık 30 cm x 10 cm), 14. yüzyıl sonlarına doğru kâğıt kullanılmaya başlandığında bile bağlı kalındı. 13. yüzyıl sonlarında oldukça yerleşen üslup, bundan sonraki 250 yıl boyunca pek az değişiklik gösterdi. Figürlerin bedenleri genellikle önden, başları ise profilden resmedilirdi. Sivri burunlu yüzler 8. yüzyıl ortalarında Ellora'da yapılmış duvar resimlerindeki yüzlerle benzerlik gösterir, ayrıca ortaçağ heykel sanatından çağrışımlar taşır. Çarpıcı bir uygulamaya da gözlerin profil çizgisinden dışarı taşacak biçimde çıkık olmasıdır.

Günümüze ulaşan çok sayıdaki Cayna elyazması, *bhandara*'larda ya da Cayna topluluklarının koruduğu kitaplıklarda saklanmış oldukları için varlıklarını koruyabilmiştir. Cayna toplulukları bir dönemde dinsel yapılar inşa ettirerek bu alanda üstünlük kazanmışlardır. Ama 13. yüzyıl sonlarında Müslümanların Gucerat'ı ele geçirmesinden sonra yeni tapınaklar yaptıramaz olunca, zengin sanat koruyucuları altının pek bol kullanıldığı resimli elyazmalara ağırlık verdiler.

Batı Hint minyatür okulu Hint resminin, özellikle de batı ve orta bölgelerdeki Racasthan resim okulunun gelişmesinde epeyce etkili oldu.

Batı Hint tunç heykelticiliği, Hindistan'da, özellikle bugün Gucerat ve Racasthan eyaletlerinin bulunduğu bölgelerde 6-12. yüzyıllar arasında gelişen metal heykel sanatı üsluplarının genel adı. Kurtarıcı figür (Tirt-

hankara) tasvirleri ile buhurdan ve kandil gibi dinsel törenlerde kullanılan eşyadan oluşan bu tunç yapıtlar genellikle Caynacı imgelerden kaynaklanıyordu.

Vadodara (eskiden Baroda, Gucerat) yakınlarındaki Akota'da ve Racasthan'da Pindvara yakınlarındaki Vasantgarh'da bu yapıtlardan oluşan önemli hazineler ele geçirilmiştir. Kişisel tapınma amacıyla yapılan ve yitlik mum yöntemiyle(*) kalıba dökülen çoğu küçük boyutlu tunç heykelticilerin gözleri ve bezemeleri genellikle altın ve gümüş kakma olurdu. Akota'da ele geçirilen ve günümüzde Baroda Müzesi'nde bulunan "Rshabhanatha" ile Mahavira'nın prens olarak betimlendiği "Civantasvami" gibi erken tarihli örneklerde Gupta özellikleri egemendir.

Cayna öğretisi Tirthankara'nın yaşanan dünyadan soyutlanması gerektiğine inandığı için, betimlemeye çeşitlenmenin sınırlı kalmasına yol açtı (*buk*, Tirthankara). Ana figürler ya *kayotsarga* (bedeni terk etme) pozisyonunda, dimdik ayakta ve kollar yanlara yapışık olarak ya da meditasyon (*dhyanamudra*) pozisyonunda, oturur durumda canlandırılmıştır.

Akoto'da ele geçen ve günümüzde Baroda Müzesi'nde olan zarif *çauri* (tüy yelpaze) taşıyıcısı gibi ikincil figürlerde ise daha büyük bir çeşitlilik görülür. 8. yüzyıldan sonra, erkek (*yaksha*) ve dişi (*yakshi*) doğa tanrıları gibi ikincil figürler ile Tirthankara figürlerinin sayıları çoğaldı ve düzenlemeler daha incelikli bir biçim aldı. Bu eğilim, 24 Tirthankara'nın tümünü bir arada betimleyen metal heykelticilerde doruk noktasına ulaştı. Tasarım daha ayrıntılı bir nitelik kazanmakla birlikte, biçimlendirme giderek kurulaştı ve son dönemlerdeki tunç heykelticiler oldukça durağan ve donuk bir görünüm aldı.

Batı Irian, Endonezya dilinde IRIAN JAYA, eskiden IRIAN BARAT, Endonezya'da il (*propinsi*). Yüzölçümü 421.981 km² olan il, Yeni Gine Adasının batı yarısı ile Yapen, Adi, Numfoor, Waigeo, Batanta, Kofiau, Salawati, Misool ve Yos Sudarsa adaları da dahil olmak üzere açıklarındaki adaları ve Schouten ile Raja Ampat ada gruplarını kapsar. Irian, Yeni Gine'nin Endonezya dilindeki adıdır; *barat* "batı", *jaya* da "gökemli" ya da "muzaffer" anlamına gelir. Batı Irian, batıdan Seram ve Banda denizleri, güneybatıdan Arafura Denizi, kuzeyden Büyük Okyanusla çevrilidir; doğusunda ise Papua Yeni Gine vardır.

Adayı ilk gören Avrupalılar, 1511'de gelen Portekizliler oldu; ardından, günümüzde Batı Irian olan yer, İspanyol, Felemenkli, Alman ve İngiliz kâşiflerince ziyaret edildi. İngilizler 1793'te Manokwan yakınlarında bir koloni kurma girişiminde bulundular. 1828'de Yeni Gine'nin batı yarısı üzerinde hak iddia eden Felemenkiler ise, Fakfak ve Manokwan'deki ilk sürekli yönetim merkezlerini, ancak 1898'de kurabildiler. İslam komünisti Hacı Misbah, 1924'te Hollandalılar tarafından Irian'a sürüldü. 1927'de, Cava'daki bir ayaklanmanın ardından Irian'da 300 kadar komünist hapsedildi. II. Dünya Savaşı sırasında Japonlar Irian Barat'ın kuzey kesimini işgal etti; işgal 1944'te Müttefik güçlerinin Hollanda'yı (bugün Djajapura) yeniden ele geçirmelerine değin sürdü. Savaşın sonra bölgede yeniden egemenliğini ilan eden Hollanda, 1949'da Endonezya'nın bağımsızlığını tanıdı. Irian Barat, 1962'de Birleşmiş Milletler yönetimine bırakıldı; 1963'te ise, geleceğinin belirlenmesi için 1969'da bir plebisit yapılması koşuluyla, Endonezya'ya devredildi. 1969 plebisiti sonunda, yöre Endonez-

ya'nın Batı Irian ili, Djajapura da ilin merkezi oldu.

Maoke Dağları, Papua Yeni Gine'nin orta kesimindeki yükseltileri oluşturan dağların bir uzantısıdır; içbatı Irian'da doğu-batı doğrultusunda 640 km boyunca uzanan bu dağlar, Jaya Doruğunda 5.030 m'ye kadar yükselir. Doruklar, en yüksekleri dışında, karlar ve buzullarla kaplıdır. Kuzeyde, kuzeybatıya doğru akan Mamberamo Irmağının kolları olan Tariku ve Taritatu ırmaklarının doğu-batı doğrultulu vadileri yer alır. Bu vadiler kuzeydeki alçak kıyı bölgelerinden, 2.236 m'ye kadar yükselen Van Rees ve Gaultier dağlarıyla ayrılır. Daha alçak olan Bomberai Yarımadası batıya doğru, daha dağlık olan Doberai (Vogelkop: Hollanda dilinde "kuş başı") Yarımadası ise kuzeybatıya doğru uzanır. Maoke Dağlarının güneyi, Digul, Pulau, Braza, Balim, Loren, Armandville, Blumen, Semara ve Mapi ırmaklarının oldukça bozuk bir biçimde akaçladığı geniş bir bataklık alanıdır. Yüksek dağlarla kaplı bölgeler, kaba otlarla kaplı vadilerle parçalanmıştır, tropik yağmur ormanları da yaygındır. İç kesimdeki dağ sıralarının kuzeyindeki alçak bölgelerde yoğun tropik yağmur ormanlarına rastlanır. Çok çeşitli ağaç türleri arasında hindistancevizi, nipa palmiyesi, santal, abanoz, kauçuk, demiragacı, sedir, ekmekeğacı ve mangrov başta gelir; yağmur ormanlarını orkideler ve eğreltiotları süsler. Keseller, tekdelikliler, yılanlar, timsahlar, tepeli devekuşları, cennetkuşları, kelebekler, çardakkuşları, karıncayiyenler, tilki, yaras, yabani köpek, yaban domuzu, kuskus, kaplumbağa, ağaç kangurusu, balıkçıl, yeşil güvercin ve lori gibi zengin bir yabani hayvan varlığı vardır.

Nüfusun çoğunluğu tarımla uğraşır. Başlıca ürünler kakao, balık, küçükhindistancevizi, pirinç, kabuklular, kereste, sebzeler, kopra ve kopaldır. Sanayi kereste ve çeltik fabrikaları ile gemi yapımcılığından oluşur. Ahşap oymacılığı, tabaklama, sepet ve hasır örücülüğü ile el dokumacılığı başlıca el sanatlarıdır.

Dünyadaki en büyük bakır yatakları Tembagapura'dadır. Süregelen gerilla savaşına karşın, Amaferi'den yollanan filiz, güney kıyılarının ortasında yer alan Kokenau yakınlarında işlenmektedir. Ayrıca petrol, altın ve uranyum da çıkarılır. Batı Irian, 1980'lerin başlarında yoğun nikel, petrol ve ek bakır yatağı arama çalışmalarına sahne olmuştur. Ham petrol, kopra, kopal, timsah dersi, kabuklular, hurda metal, küçük hindistancevizi, reçine ve kereste dışsatımı yapılır. İl içi ulaşım, birkaç ikincil kıyı yolu, ırmak gemileri ve Sorong, Manokwari, Inanwatan, Fakfak, Biak, Nabire, Kokenau, Enarotali, Merauke, Wamena ve Jayapura arasındaki havayolu bağlantıları ile sağlanır. Nüfus, Batı Yeni Gine'nin ilk yerleşenleri olan Melanezyalılar ile Siyahlar, Papualar ve Avrupalılardan oluşur. Selebes, Cava ve Maluku adalarından (Buharat Adaları) gelen göçmenler, tüccar ve balıkçı olarak, kıyılara, ırmak ağzlarına ve bağlı adalara yerleşmiştir. Sayısız yerel dil vardır; kimisi yalnızca birkaç kişi tarafından kullanılır. Yerli animizm inancı hâlâ sürmekte birlikte, Müslüman ve Hristiyanlar da vardır. Nüfus (1990 geç.) 1.641.000.

Batı Irmağı *bak.* Xi Irmağı

Batı İli (Gana), Batı Afrika'da Gana'da il. Merkezi Sekondi-Takoradi'dedir. Gine Körfezi kıyısında kuruludur; yüzölçümü 23.921 km²'dir. Genellikle düz ve alçak olan toprakları, kuzeyde tepelerle engebelenir. Yörenin sularını Pra ve Tano ırmakları

Handeş'in batısında, Chardi'de bulunan "Rshabhanatha", 9 yy, özel koleksiyon P. Chandra

akaçlar. Ağaç bitkilerinin yetiştirilmesine uygun olan bölgede pirinç tarımı da yapılır. Altın, elmas, manganez, kireçtaşı, boksit ve demir cevheri çıkarılır. Sekondi ve ona bitişik Takoradi, ilin başlıca kentsel alanlarıdır. Nüfus (1988 tah.) 1.278.300.

Batı ili (Kenya). Doğu Afrika'da Kenya'nın Uganda sınırı boyunca uzanan il. Kenya'nın en küçük, ama Nyanza'dan sonra nüfus yoğunluğu en yüksek ilidir. Yüzölçümü 8.360 km², nüfus yoğunluğu km²'de 192 kişidir. Güneydoğu ve kuzeybatı bölümlerinde kahve üretilen Batı ili, ülkenin önemli tarım bölgelerindendir. Mısır ekimi özellikle, sığır yetiştiriciliğiyle birlikte yaygınlaşmıştır. Halkın büyük çoğunluğunu Luhyalılar oluşturur. İl merkezi Kakamega, bölge yol ağının kesişme noktasında ve Kenya-Uganda demiryolunun güney ve kuzey uzantıları arasındadır. Bazı ilçelerde kauçuk imalat sanayileri bulunmakla birlikte, ilde büyük kentsel yerleşim merkezleri gelişmemiştir. Nüfus (1990 tah.) 2.836.700.

Batı ili (Papua Yeni Gine). Büyük Okyanusun güneybatı kesiminde Papua Yeni Gine'nin güneybatı kesiminde il, 99.300 km² yüzölçümü ile ülkenin en büyük ilidir. 1981'de il olmuştur. Endonezya'nın Batı Irian iliyle komşudur. Kuzeyde Büyük Papua Platosunda yüksekliği 520-600 m olan il topraklarında Star, Karus ve Victor Emanuel sıradağları vardır. Bu dağların sularını toplayan Fly-Strickland, Aramia, Wawoi ve Bamu ırmakları bataklık düzlüklerden ve savanlardan geçerek güneye akar ve Papua Körfezine dökülür. Bu az gelişmiş ve hiç karayolu bulunmayan bölgede hemen hemen bütün ulaşım ırmaklarla yapılır. 1970'lerde bölgenin ısız köşelerinde hâlâ insan eti yiyenlerin yaşadığı bildirilmiştir. 1842'de "Fly" gemisinin kaptanı Francis B. Blackwood Fly Irmagının halıcı için berat aldı. 1873'te de İtalyan botanikçi Luigi M. D'Albertis ırmakta incelemeler yaptı. 1880'lerde İngilizler yöredeki ilk hükümet merkezini Mabadian'da kurdular. 1899'da ise Mabadian yakınındaki Daru'ya taşındılar. Körfezdeki bir adada bulunan ve bugün de il merkezi olan Daru, çevredeki ısız bölgelere hizmet verir. 1930'dan 1940'a değin Kiunga yöresinde maden araştırmaları yapılmış, aynı zamanda yöreye ilgili antropoloji ve botanik verileri toplanmıştır. İlde kereste, kauçuk, kurutulmuş hindistan cevizi içi ve taze su balığı üretilir. Eskiden kazançlı bir iş olan timsah derisi ihracatı günümüzde önemini yitirmektedir. Kuzeybatıda Kiunga yakınlarındaki Ok Tedi (Alice) Irmagında bakır cevheri bulunmuştur. Batı ili Papua Yeni Gine'nin en seyrek nüfuslu ilidir. Nüfus (1990 tah.) 100.000.

Batı ili (Uganda). Doğu Afrika'da, Uganda'nın ortabatisında il. Yönetmel olarak Bundibugyo, Hoima, Kabarole, Kasese ve Masindi ilçelerine ayrılır. Yüzölçümü 30.980 km²'dir. Batıda Zaire ve Albert (Mobutu Sese Seko) Gölüyle, güneyde Güney iliyle, doğuda Kuzey Buganda'yla, kuzey ve kuzeydoğuda Kuzey iliyle komşudur. Eski Toro ve Bunyoro ilçeleri ile eski Batı ilinin batı bölümü olan Mubende'nin topraklarını kapsar.

Albert Gölünün doğu kıyılarında Üst Pleistosen Bölümden kalma Kaiso fosil yatakları bulunmaktadır (Pleistosen Bölüm y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce). Yöre, 1300-1600 arasında gelişen ve özgün çanak çömlek üslubuyla bilinen Bigo kültürünün yurduydur. Bu kültürün çökmesiyle, Nil-Hamî kökenli İstilaçılar Bunyoro'da Babito hanedanını kurdular. 1860'larda Maltalı köle tüccarı Andrea de Bono'ya bağlı Arap

serüvenciler Bunyoro'ya kadar ilerleyerek hükümdar Mukama Kamrasi'yi tehdit ettiler.

1890'da İngilizlerle Almanlar arasında yapılan antlaşmayla Uganda'nın İngiltere'nin nüfuzu altına girmesi kararlaştırıldı. İngiliz Doğu Afrika Kumpanyası'nın temsilcisi Frederick John Dealtry, Toro'ya yürüdü. Yerel kabile reislerinin ayaklanmasına olanak vermemek için Bunyoro'yu askeri işgal altına aldı. 1894'te bir İngiliz Protektorası durumuna getirilen Uganda 1962'de bağımsızlığını kazandı. İngiliz hükümeti krallıklarının yeni Uganda devletine katılması için Toro ve Bunyoro hükümdarlarıyla anlaştı.

Albert Gölünün doğu kıyısındaki dik yamaçlar, güneybatıda Toro Yaylaları ve Albert, George ve Edward (Idi Amin Dada) göllerinin yer aldığı Rift Vadisini kaplayan ildeki başlıca yükselti, Margherita Dorugunda 5.109 m'ye ulaşan Ruwenzori Sıradağlarıdır. 4.500 m sınırının üstündeki tepeler kar ve geniş buzullarla kaplıdır. Arazi bölgenin güneyinde kırmızı milli topraklar, kuzeyinde ise bu topraklardan başka sularla taşınmış kara kumlu milli topraklarla kaplıdır. Bitki örtüsü iyi akaçlanmış savanlardan, orman ve çalılıklardan ve Rift Vadisinde de belirli mevsimlerde su altında kalan savanlardan oluşur.

Çevrede yaşayan şempanze, fil, manda, duiker, antilop, zebra, su antilopu, aslan, boğa antilopu sürüleri Toro Av Hayvanları Koruma Bölgesi, Kazinga Hayvan Koruma Bölgesi, Kraliçe Elizabeth Ulusal Parkı, Kabarega Ulusal Parkı, Semlike Düzlükleri, Katonga ve Karuma Çağlayanı gibi bölgelerde koruma altına alınmıştır.

Halkın çoğunluğu tarımla uğraşır. Pamuk, kahve, kumdan, çay, kocaçanı, mısır, muz, manyok, tatlıpatates, yerfıstığı, susam ve tütün yetiştirilir. Hayvancılık ve göl balıkçılığı da yapılır. Tarımsal ürünlere ilişkin sanayiler arasında çirçir, yağcılık, değirmencilik, kahve, çay ve tütün işleme sayılabilir. İmal edilen tüketim malları sigara, dokuma, ayakkabı, kibrit, yemeklik yağ, sabun ve çimentodur. Bölgede bakır ve kireçtaşı çıkarılır. İl merkezi Fort Portal, kuzeydoğudaki Hoima ve Masindi'ye Kyejojo üzerinden karayoluyla, güneydeki Kasese'ye demiryoluyla bağlıdır.

Nüfusu oluşturan başlıca gruplar Banyoro, Batoro ve Paluo gibi Bantu dilleri konuşan halklardır. Kasese'de tarihöncesi kalıntılar ve Hoima yakınlarında Afrika kral mezarları kalıntıları ile 1890-1900 arasında İngilizler tarafından yapılmış birkaç kale vardır. Nüfus (1980) 1.427.446.473.

Batı ili (Zambia). eski adı BAROTSELAND. Doğu Afrika'da, Zambia'nın güneybatısında il. Batısında Angola, güneyinde Namibia, doğusunda Güney ve Orta illeri ve kuzeyinde Kuzeybatı ili yer alır. Orta Afrika Platosunda 126.386 km²'lik bir alan kaplar. Kalahari kumu, kumtaşları ve çakıl taşlarıyla kaplı toprakları, Zambezi Irmagı ve kolları boyunca yer yer bataklık alanlarla parçalanmıştır. Kıraç düzlükler doğuya doğru Güney ilindeki Kafue Irmagina kadar uzanır. İlin büyük bir bölümünü kaplayan Zambezi Irmagının ana akaçlama havzasında bataklık Luena Düzlükleri yer alır. Zambezi Irmagı, Barotse ve Siloana ovalarını geçtikten sonra doğuya dönerek, Zambia'nın güney sınırını oluşturur. Egemen bitki örtüsü çayırdır. Yapraklı tohumlu kurak ormanlar yalnızca Kalahari yöresinde bulunur. Zambezi'nin mopan ağaçlarıyla kaplı sıcak ve kurak güney vadilerinde yer yer baobab ağaçları da görülür. Zengin yabanıl hayvan varlığı aslan, çita, fil, zürafa, ceylan, manda ve antilop gibi hayvanları kapsar. En yaygın

kuş cinsleri taçlı turna ve boynuzgagadır. İlde Sioma Ngwezi ve Litwa Ovası ulusal parkları vardır.

Zambezi Vadisinde Orta Paleolitik Çağa ait bir dizi yerleşim bulunmuştur. İlin güneydoğu sınırı boyunca da birçok Üst Paleolitik ve İlk Demir çağılarından kalma sitaler vardır. İlk siyasal örgütlenme biçimlerinin 15 ve 16. yüzyıllarda ortaya çıktığı bölge, sonradan Lozi (Barotse) krallarıca yönetilmeye başladı ve 1924'te İngiliz Sömürge Bakanlığı'nın yönetimi altına girdi. 1950'lerde Kuzey ve Güney Rodezya'yı bir federasyon altında birleştirme planına karşı güçlü bir yerel muhalefet doğdu. 1960'ta Kenneth Kaunda'nın öncülüğünde bir direniş hareketine dönüşen muhalefet, 1964'te Zambia'nın bağımsızlığını kazanmasıyla noktalandı.

Lozi kralının Barotseland'ın ülkenin geneli kalan kesimiyle birleşmesini kabul etmesi sonucu, Barotseland Zambia'nın Batı ili oldu.

Batı ilinde Lozilerin dışında Luena, Baçokue, Nkoya, Mbunda, Kuanda, Simaa, Makoma, Şanco, Maşi ve Nyengo gibi etnik topluluklar yaşar. İlde bir güney Bantu dili konuşulur. Ekonomi tarıma dayalıdır; başlıca tarım ürünleri mısır, manyok, kocaçanı, kumdan, yerfıstığı, fasulye, pamuk, tütün ve şeker kamışıdır. Tarımın yanında balıkçılık da yapılır. Sanayi ürünleri arasında dokuma, deri eşya, sabun, işlenmiş gıda maddeleri ve mobilya sayılabilir. İl merkezi Mongu, hava ve kara yollarıyla Lukulu, Kalabo, Senanga, Kaoma ve Sesheke'ye bağlıdır. Nüfus (1989 tah.) 585.700.

Batı İskoçya Havzası, Atlas Okyanusunun güneydeki uzantısı olan İskoç Denizinde, Tierra del Fuego'nun yaklaşık 800 km güneydoğusunda denizaltı çukuru. Ortalama derinliği yaklaşık 3.000 m, uzunluğu yaklaşık 1.130 km, genişliği 480 km'dir. Kuzeyinde, sualtında kalmış İskoçya Dağları, güneyinde ise Güney Shetland Adaları yer alır. Batı İskoçya Havzası, Doğu İskoçya Havzasına paralel uzanır; bu iki havza, Güney Georgia Adası ile Güney Orkney Adaları arasındaki alçak bir sualtı sırtıyla birbirinden ayrılmıştır. Batı İskoçya Havzasının tabanının bir bölümü, ufalanmış buzul kayalarından oluşan mille, geri kalanı ise daha çok deliklilerin ve diatomelerin iskelet kalıntılarından oluşan derenin bataklıklarla kaplıdır. Güney Kutbu Çevre Akıntısı, havzanın batısından doğusuna doğru akar.

Batı İstivaiye (Sudan) bak. İstivaiyetü'l-Garbiye

Batı Jin, Çin'i IS 265'ten 317'ye değin yöneten Jin hanedanının bir dönemi. Ayrıca bak. Jin HANEDANI.

Batı Kameng, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Arunachal Pradesh birlik toprağının batısında il. Doğuda Doğu Kameng ili, güneyde Assam eyaleti, batıda Bhutan, kuzeyde de Tibet ile çevrilidir. Büyük bölümünü Büyük Himalayalar'ın doğu uzantısı olan Bomidila Sıradağları kaplar; ayrıca başlıcaları Kangto (7.090) m) ve Gorichen (6.473 m) olan sayısız tepeleri, Bum (4.281 m), Tulung ve Se gibi geçitleri vardır. Ortalama yüksekliği 4.950 m, yüzölçümü 9.600 km²'dir. Adını Doğu Kameng ile sınırını oluşturan Kameng (Bhareli) Irmagından almıştır. Bihom, Nyameang Chuve ve Tavang, yöredeki öteki önemli akarsulardır. Kuzeydeki Nyu-

n'de iki kaynarca vardır. Dağ yamaçları, ardıc, çam ve ak göknar gibi ağaçların yer aldığı iğneyapraklı ve yaprakdökten ormanlarla kaplıdır. Nüfusun büyük bölümünü Monpalar ve Şerdukpenler oluşturur. Tibet-Burma dil ailesinin lehçelerini konuşan bu Budacı etnik topluluklar, besiciliğin yanı sıra arpa, mısır, soya fasulyesi, pirinç ve buğday yetiştirirler. Başlıca el sanatları yünlül kumaş ve halı dokumacılığı, ahşap oymacılığı, demircilik, gümüş işlemeciliği, deri eşya ve eliş kâğıt yapımıdır. Ayrıca kömür, bakır, dolomit ve demir cevheri çıkarılır. İlin yönetim merkezi Bomidila'dır. Bomidila'yı kuzeybatıdaki Cang ile güneydeki Doimara'ya bağlayan karayolu dışında, ulaşım patikalarından sağlanır. Tovang'daki Budacı manastırda bir dinsel edebiyat kütüphanesi ile zengin bir giysi ve mask koleksiyonu vardır. Nüfus (1981) 63.302.

Batı Kanada, YUKARI KANADA olarak da bilinir, Kanada tarihinde bugün Ontario'yu kaplayan bölgeye verilen ad. Burası 1791-1841 arasında Yukarı Kanada, 1841-67 arasında ise Batı Kanada olarak anıldı. Daha sonra, aynı bölgeyi belirtmek için her iki ad da kullanılmıştır.

Kanada, İngiltere'nin yönetimi altına girdikten sonra, Batı ve Doğu olmak üzere iki eyalete ayrılmıştı. Pazarlardan uzak, büyük bir tarım merkezi olan Batı Kanada, doğudaki pazarlara ulaşabilmek ve batıya doğru bir ulaşım ağı kurabilmek için Doğu Kanada'yla(*) bir konfederasyon oluşturma yollarını arıyordu.

Batı Kanada'da, John A. Macdonald, George E. Cartier ve George Brown tarafından "Büyük Koalisyon" hükümeti kuruluncaya değin, istikrarsız bir yönetim vardı. Koalisyon hükümeti kısa sürede bir konfederasyon oluşturulmasında etkili oldu ve 1867'de çıkarılan İngiliz Kuzey Amerika Yasası(*) ile Doğu ve Batı Kanada'nın birleşmesinden oluşan Kanada Dominyonu resmen kuruldu.

Batı Kasai, Zaire'nin ortagüney kesiminde bölge. Angola sınırında yer alır. Lulua ve Kasai kırsal illeri ile yönetim merkezi Kananga'dan(*) oluşan bölgenin yüzölçümü 156.967 km²'dir. Adını Kasai Irmağından alan eski Kasai ilinin 1962'de iki büyük etnik grup olan Balubalar ve Balulualar arasındaki iç çatışmalar yüzünden ikiye bölünmesiyle kurulmuştur. Günümüzde Balubalar genellikle Doğu Kasai'de, Balulualar ise Batı Kasai'de yaşar.

Maden bakımından çok zengin olan bölgede elmas ve altın çıkarılır. Ayrıca pamuk, palmiye yağı ve çekirdeği, pirinç, kahve, reçine yetiştirilir; çiftlik hayvanları ve kümes hayvanları beslenir. İlin önemli kentleri Kananga, Tshikapa, Mwaka, doğuda Shaba bölgesine doğru uzanan demiryolu hattı üstünde ve Kasai Irmağı kıyısında yer alan Ilebo'dur (eskiden Port Francqui). Salonga Ulusal Parkı bölgenin kuzeyine doğru yayılır. Nüfus (1991 tah.) 2.384.575.

Batı Kıyı Bölgesi, Yeni Zelanda'ya bağlı Güney Adasının ortabatı kesiminde yönetim bölgesi. Yüzölçümü 22.893 km²'dir. Batıda Tasman Denizi, kuzeyde Nelson, doğuda Canterbury ve güneyde Otago yönetim bölgeleriyle çevrilidir. Yüksek dorukların ve engebeli yüzey şekillerinin yer aldığı Güney Alpleri, bölgeye ıssız ve değişken bir görünüm verir. Burada bulunan Cook Dağı (3.764 m) Yeni Zelanda'nın en yüksek noktasıdır. Güney Alpleri'nden inen Franz Josef ve Fox buzzuları ile

Taramakau, Hokitika, Wanganui ve Haast ırmakları, Brunner ve Kaniere göllerinden geçtikten sonra dar kıyı ovasını yararak denize dökülürler.

1864'te Greenstone Irmağında altın bulunmasıyla, bu bölgedeki eski Maori yerleşimlerinin yerini Avrupa kolonileri aldı. 1865'te Batı Canterbury Altın Yatakları'nın bir uzantısı olarak, yönetim merkezi Hokitika olmak üzere Batı Kıyı Bölgesi birimi oluşturuldu. 1865-67 arasında giderek verimsizleşen Otago ve Victoria altın yataklarından buraya sürekli bir nüfus akını oldu. 1870 ve 1880'lerde Greymouth ve Brunner'de özellikle kömüre dayalı madencilik gelişmeye başladı. Yeraltından çıkarılan kömür çeşitleri arasında taşkömürü, yağsız kömür ve linyit başta gelir. Bölgede bıçkıcılık ve mandıracılık da önem taşır. Kerestenin büyük bölümü rimu ve kayın ağaçlarından elde edilir. Westland ve Cook Dağı ulusal parkları ile Aspiring Dağı Ulusal Parkı'nın bir bölümü bölge toprakları içinde kalır.

Bölgenin önemli kentleri Greymouth, Kumara, Hokitika ve Ross'tur. Kıyıyı izleyen bir yol Greymouth'u Hokitika üzerinden Haas Irmağı vadisine bağlar. Greymouth'a Nelson ve Blenheim üzerinden de ulaşılabilir. Nüfus (1987 tah.) 35.577.

Batı Malezya, Malezya'nın 13 eyaletinden 11'ini kapsayan coğrafi ve idari bölge. Doğu Malezya'dan Güney Çin Denizi ile ayrılır. Yüzölçümü 131.590 km²'dir. 1948-63 arasında Malaya Federasyonu olarak bilinen Batı Malezya, Johor, Kedah, Kelantan, Melaka, Negeri Sembilan, Pahang, Pinang, Perak, Perlis, Selangor ve Terengganu eyaletleriyle 1974'e değin Selangor'un içinde yer alan Kuala Lumpur Federal Başkent Toprakları'ndan oluşur. Nüfus (1990 geç.) 14.616.500.

Batı New Britain, Papua Yeni Gine'de, Bismarck Takımadalarındaki New Britain Adasının ortakuzey ve batı kesimlerini içine alan il. Yüzölçümü 21.000 km²'dir. Doğu New Britain'la sınırı, kuzey kıyılarında Nakanai Dağlarının sırtları boyunca uzanan Open Körfezinden güneye doğru uzanır; Ania Irmağının yukarı çıkışında güneybatıya döndükten sonra yeniden güneye yönelerek Solomon Denizindeki Montague limanına iner. Hindistancevizi ve kakao yetiştirilen Bismarck Denizindeki Witu ve Lolobau adaları da Batı New Britain iline girer. Open Körfezi ile Willaumez Yarımadası arasında yer alan hafif eğimli kuzey kıyı ovaları verimli volkanik topraklarla kaplıdır. Kuzeybatıda Gloucester bölgesindeki volkanik topraklar dışında bataklıklar egemendir. 2.027 m'ye kadar ulaşan Whiteman Dağları doğu-batı doğrultusunda ilin orta kesiminden geçer. Bu dağların güneyinde daha az verimli kireçtaşı yamaçlar uzanır.

Etkin bir yanardağ olan Langila adanın batı ucunda yer alır. Hoskins yakınlarında sıcak su kaynakları vardır. Willaumez Yarımadasında ve güney kıyılarının bazı bölgelerinde hindistancevizi ağaçları bulunur. Başta yönetim merkezi ve en önemli liman Kimbe ve Hoskins olmak üzere ortakuzey kıyı kesimlerinde de yağ palmiyesi ve kakao yetiştirilir.

Çevredeki geniş yağmur ormanlarından elde edilen kereste işlenerek ihraç edilir. Başlıca havalimanları Talasea ve Hoskins'tedir. Nüfus (1990 tah.) 117.800.

Batı Nimar, eskiden KHARGON, Hindistan'ın merkez kesiminde, Madhya Pradesh eyaletinde bir yöre. Yüzölçümü 13.440 km² olan Batı Nimar, güneyde Satpura Sıradaglarından kuzeyde Narmada Vadisine kadar uzanır. Narmada Irmağı ve kolları tarafın-

dan sulanan vadinin alüvyonlu toprakları çok verimlidir. Bölgenin bunun dışında kalan toprakları Satpura Sıradaglarının uzantılarıyla kesilmiştir. Kocadarı, pamuk, buğday ve yetiştirdiği en önemli ürünlerdir. Yörede orman ürünleri üzerine kurulmuş kayda değer bir sanayi vardır. Maheshvar ve Barvani, hem ticari hem de tarihi bakımdan önemli kentleridir.

Bu yöre daha önce Hint-Türk İmparatorluğu'nun Malva ili içindeydi. 1740'ta Maratların, 1778'de de Holkar hanedanının eline geçti ve Holkarlar bazı kesintilerle yöreyi 1947'ye değin denetimleri altında tuttular. Yörenin idari merkezi Khargon'dur. Nüfus (1981) 1.630.943.

Batı Norfolk huk. King's Lynn-West Norfolk

Batı Nusa Tenggara, Endonezya dilinde NUSA TENGGARA UARAT (Batı Güneydoğu Adaları), Endonezya'da Küçük Sunda Adaları'nın batı kesimindeki Lombok, Sumbawa, Moyo ve Sangeang adalarını kapsayan il (*propinsi*). Güneyde Hint Okyanusu, kuzeybatıda Bali Denizi, kuzeydoğuda Flores Denizi, batıda Lombok Boğazı ve doğuda Sape Boğazı ile çevrilidir. Yüzölçümü 20.177 km²'dir. 7. yüzyılda Cava'daki Budacı kraların yönettiği adalar, 14. yüzyılda Doğu Cava'daki Hindu Macapahit İmparatorluğu'nun denetimi altına girdi. 16. yüzyılda bölgede İslamın yayılması ve komşu Cava'daki Macapahit İmparatorluğu'nun parçalanması üzerine batıdaki Küçük Sunda Adalarında yerel Hindu devletleri gelişti. Lombok Boğazının karşısında bulunan Bali'deki Hindu krallığının yönetimine giren bölge, Bali kralının, Hollandalıların sömürge yönetimini kabul ettiği 1843'e değin bu krallığa bağlı kaldı. 1891'de yerel Sasak Müslümanların ayaklanması Hollandalıların etkin müdahalesine yol açtı. 1894'te Lombok'u işgal eden Hollandalılar, çetin savaştan sonra başkent Mataram'ı ve Cakranegara kentini ele geçirdiler. Geri kalan kesimler de yerel halkın giriştiği küçük ayaklanmaların bastırılmasıyla 20. yüzyılın ilk 10 yılı içinde teslim oldu. II. Dünya Savaşı sırasında Japon işgaline uğrayan bölge, 1950'de Endonezya Cumhuriyeti'ne katıldı.

Lombok'ta birbirine paralel iki dağ dizisi vardır. Kuzeydeki volkanik dizide 3.726 m'ye ulaşan Rinjani Dağı Endonezya'nın en yüksek dağıdır. Sumbawa Adası da çok dağlıktır. Burada etkin yanardağlar vardır. 2.805 m'ye ulaşan Tambora Dağı Sumbawa'nın en yüksek noktasıdır. Adaların hepsinde dar kıyı ovalarından sonra kayalık ve dik bir biçimde denize inen yamaçlar görülür. Dağ yamaçları çalılık bir bitki örtüsüyle kaplıdır; muson mevsiminde zaman zaman bazı ırmaklar oluşarak yamaçlardan aşağıya akar. Lombok'un en güneyinde geniş bir kurak ve kırılgan karst alanı vardır. Saleh Körfezi iç kesimlere kadar sokularak Sumbawa Adasını hemen ortadan böler.

İldeki temel ekonomik uğraş tarımdır. Yetiştirilen başlıca ürünler pirinç, kahve, mısır, şeker kamışı, pamuk, çivit ağacı ve tütündür. Ayrıca sığır ve at beslenir; derin sulardaki balık avcılığı da önemlidir. Sanayi ürünleri işlenmiş pirinç, içecek, kumaş, işlenmiş tütün ve kahve, ilaç, ulaşım donanımı ve rafine şekerdir. Adalarda doğudan batıya uzanan, çoğu kıyıya paralel yollar vardır. Lombok'taki il merkezi Mataram'ın dışında, Sumbawa Besar ile Raba kentlerinde de havaalanı vardır. Nüfusun çoğunluğunu Sasaklar oluşturur. Lombok'ta Balili bir azınlık, Sumbawa'da da Sumbavalılar yaşar. Nüfus (1990 geç.) 3.370.000.

Batı Rüzgârı Akıntısı, okyanus yüzey sularının egemen batı rüzgârları tarafından doğuya doğru itilmesi sonucu 45° kuzey ve güney enlemlerinde ya da çevresinde görülen akıntı. Büyük Okyanusta Kuzey ve Güney Pasifik akıntıları olarak bilinir. Kuzeyden gelip Japonya'da doğuya dönen Kuroşiyo Akıntısı ile beslenen Kuzey Pasifik Akıntısı, Hawaii Adalarının batısında hızını yitirir ve Kuzey Amerika kıyısı açıklarında tümüyle dağılarak Alaska ve California akıntılarına dönüşür. Güney Pasifik Akıntısı ise güneye doğru kavis yaparak dönen Ekvator akıntıları ve Doğu Avustralya Akıntısı ile beslenerek Güney Amerika kıyılarına ulaşır; bir bölümü kuzeye dönerek Peru Akıntısı adını alırken, geri kalan bölümü Güney Amerika'nın güney ucundan geçerek Horn Burnu Akıntısına dönüşür. Aynı akıntılar Atlas Okyanusunda da görülür. Gulf Stream Akıntısının oluşturduğu kuzey akıntısı, Asor, Kanarya Adaları ve Norveç akıntılarına ayrılır. Güneydeki Brezilya ve Horn Burnu akıntıları ise batı yönünde aktıktan sonra, Afrika yakınlarında dağılarak kuzeye yönelen Benguela Akıntısını oluşturur. Hint Okyanusunda Batı Rüzgârı Akıntısının bir parçası olarak yalnızca güney akıntısı görülür. Agulhas Akıntısı aracılığıyla Ekvator akıntılarından beslenen bu akıntı, doğu yönünde Avustralya'ya ulaşınca kuzeye dönerek Avustralya Akıntısı adını alır. Batı Rüzgârı Akıntısı adı, aynı zamanda Güney Kutbu Çevre Akıntısını tanımlamak için de kullanılır.

Batı Sahra, Arapça SAHARATÜ'L-GARBIYE, eskiden (1976'ya değin) İSPANYOL SAHİRASI, Afrika'nın kuzeybatısında Atlas Okyanusu kıyısında 267.000 km²'lik geniş bir çölü kaplayan, İspanya'nın eski deniz aşırı eyaleti. Kuzeyde Saguia el-Hamra ve güneyde

Dehle'deki (eskiden Villa Cisneros) İspanya Yabancı Lejyonu'nun eski karargâhı, Batı Sahra
Art Resource-EB Inc

Beyaz Burun ile Bojador Burnu arasında kalan Río de Oro coğrafi bölgelerinden oluşur. Kuzeyde Fas, kuzeydoğuda Cezayir, doğu ve güneyde Moritanya ile çevrilidir. 1988 tahmini nüfusu 188.000'dir.

Batı Sahra'nın tarihöncesine ilişkin çok az bilgi vardır; Saguia el-Hamra ile güneydeki ücra bölgelerde bulunan kabartma resimli kayalar birbirini izleyen avcı ve çoban topluluklarının, bazı elverişli yörelerde de tarım topluluklarının yaşadığını göstermektedir. İO 4. yüzyıla doğru Batı Sahra ile Avrupa arasında Akdeniz üzerinden bazı ticari ilişkiler kuruldu. Bu dönemde daha kısa ticaret yolları bulmaya çalışan Fenikelilerin Afrika'nın batı kıyıları dolaylarında buraya da uğradıkları sanılmaktadır. Roma-lıların Sahra halklarıyla çok az ilişkileri oldu. Ortaçağa girilirken Sahra'nın bu bölümünü işgal eden Senheca Berberi kabileleri, daha sonra Arapça konuşan Müslüman Bedevilerin egemenliği altına girdiler.

Portekizliler, 1346'da bölgede dar bir koy keşfettiler, burayı daha güneydeki Senegal Irmağı ile karıştırdıklarından Río de Oro (Altın İrmak) olarak adlandırdılar. İskoçya-lı ve İspanyol tüccarların 19. yüzyıl ortalarında bölgeye gelmesinden önce, kıyı bölgelerindeki keşifler sınırlı bir düzeyde kaldı. 1884'te, İspanyol Afrikacı ve Kolonistler Kumpanyası'nın görevlendirdiği Emilio Bonelli, Río de Oro Koyuna girerek kıyıda-ki kabilelerle anlaşmalar imzaladı. Bunun ardından İspanyol hükümeti kıyı bölgesini protektorası olarak ilan etti. Moritanya üzerinde hak iddia eden Fransızlar ve 1904'te iç kesimdeki bir vahada Smara kentini kuran Şeyh Maü'l-Ayne'nin yandaşları İspanyolların daha fazla ilerlemesini önlediler. Albay Francisco Bens İspanyollar adına 1916'da Juby Burnunu, 1920'de Güera'yı işgal etti. Smara da 1934'te işgal edildi. Bir sömürge olarak kurulan İspanyol Sahrası 1958'de deniz aşırı bir eyalet oldu.

1972'de İspanyol Sahrası'nda dünyanın bilinen en büyük fosfat yataklarının bulunmasıyla, bu topraklar üzerinde İspanya, Cezayir, Moritanya ve Fas arasında bir çekişme başladı. Fas, bölge üzerinde tarih-sel hakkı olduğunu iddia ederek konuyu Uluslararası Adalet Divanı'na götürdüysede, olumlu bir sonuç alamadı. Kasım 1975'ten sonra bölge İspanya, Fas ve Moritanya tarafından ortaklaşa yönetilmeye başlandı. İspanya'nın Şubat 1976'da çekilmesi üzerine, Fas ve Moritanya bölgeyi aralarında paylaştılar. Fosfat yatakları Fas bölgesinde kaldı. Bu sırada Cezayir'in desteğiyle bölgede bir bağımsızlık hareketi gelişti. Cezayir Sahrası'ndaki Tinduf Vahasında üslenmiş olan Polisario Cephesi (Saguia el-Hamra ve Río de Oro'nun Kurtuluşu İçin Halk Cephesi) genillenen ile Fas kuvvetleri arasında baş gösteren çatışmalar zaman zaman şiddetlenerek sürdü. Polisario Cephesi'nin kurduğu Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti 70 dolayında ülke tarafından tanındı.

Moritanya 1979'da Polisario Cephesi ile barış anlaşması imzaladı. Bunun üzerine Fas, Batı Sahra'nın Moritanya'ya ayrılmış bölümünü de ilhak etti. BM'nin 1988'de geliştirdiği barış önerisi Fas ve Polisario Cephesi tarafından kabul edildi. Buna göre Batı Sahralılar bir referandumla Polisario önderliğinde bağımsız bir devlet mi kuracaklarına, yoksa Fas'a mı bağlanacaklarına karar vereceklerdi. Mart 1990'da ateşkes konusunda anlaşmaya varıldıysa da çatışmalar ancak Eylül 1991'de sona erdi. Referandumun 1992'nin ilk yarısında yapılması bekleniyordu.

Bölgenin başlıca İslam dönemi yapıları Kasba ile Smara camisidir. En önemli kent, eyaletin eski başkenti el-Ayun'dur (*).

Batı Sahra'da tarım sınırlıdır. Deve, keçi ve koyun besiciliğinin yanı sıra Kanarya Adalarına kurutulmuş balık ihraç edilir. Agracha ve başka yerlerde potasyum hidrat ve demir cevheri yatakları vardır. Geniş fosfat yatakları el-Ayun'un güneydoğusundaki Bu Craa'dadır. Su kaynaklarının yetersizliği ve fosfat cevherini ocaklardan el-Ayun'un 29 km güneybatısındaki yüklem iskelelerine ulaştırılan taşıma hattına yönelik gerilla saldırıları nedeniyle fosfat çıkarımında bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Motorlu taşıtların çokluğuyla karayın, düzgün yollar yoktur. El-Ayun ile Dehle (eskiden Villa Cisneros), Kanarya Adalarındaki Las Palmas, Moritanya'daki Nouakchott ve Kazablanka arasında düzenli uçak seferleri yapılır.

Batı Samir, Filipinler'de Samar Adasının batısında il. Yüzölçümü 5.591 km²'dir; Samar Denizi kıyısı açıklarındaki çok sayıda

adayı da kapsar. İlde kerestecilik ve ağaç ürünleri imalatı yapılır. Yönetim merkezi Catbalogan, önemli bir ticaret ve balıkçılık limanıdır. Daha kuzeydeki kıyı kenti Calbayog dışındaki önemli kasabalar Basey, Gandara ve Daram'dır (Daram Adası) Nüfus (1980) 501.439.

Batı Samoa resmi adı BATISAMOA BAĞIMSIZ DEVLETİ. Samoa dilinde MALOTU'U ATASI O SAMOA ISISIFO. Büyük Okyanusun ortagüney kesiminde ada grubu ve anayasal krallık. Yeni Zelanda'nın 2.900 km kuzeydoğusunda yer alır. Toplam yüzölçümü 2.831 km² olan Batı Samoa'nın doğusunda Amerikan Samoası bulunur. Başkenti Upolu Adası'ndaki Apia'dır. Nüfus (1990 tah.) 165.000.

Doğal yapı. Samoa Takimadalarının bir bölümünü oluşturan Batı Samoa'nın iki büyük adası Upolu (1.118 km²) ve Savai'i (1.707 km²) yüksek volkanik adalardır ve kıyıları mercan kayalıklarıyla kaplıdır. Savai'i'deki Silisili Doruğu (1.859 m) Batı Samoa'nın en yüksek tepesidir. Adalardaki yanardağ etkinliği batıya doğru kaymıştır. Jeolojik açıdan en genç ada olan Savai'i'de yakın dönemde Matavanu (1905-10), Mu (1902) ve Ali (y. 1690) yanardağları püskürmüştür. Öteki yedi küçük adadan yalnızca Apolima ile Manono'da yerleşim görülür. Savai'i'nin ortasındaki yanardağların çevresinde lav platoları bulunur. Bu platolar daha aşağıda yerlerini tepelere ve kıyı ovalarına bırakır. Upolu'nun ortasında yer alan volkanik sıradagların en yüksek noktası Fito Dağı 1.100 m'ye ulaşır. Bu sıradaglar iki yana doğru alçalarak tepelerle ve kıyı ovalarıyla birleşir. Savai'i ile Upolu'da çok sayıda hızlı akışlı ırmak vardır. Bu ırmaklarda ivmeler ve çağlayanlar görülür. Krater göllerini besleyen yağışlar Apia'da yılda ortalama 3.000 mm düzeyindedir. Buna karşılık adaların içlerine doğru ilerledikçe yıllık ortalama yağış 7.000 mm'ye çıkar. Güneydoğu alizelerinin estigi mayıs ile kasım ayları arasındaki dönemde ısı ortalama 22°C iken, aralık ile nisan arasındaki yağmur mevsiminde ortalama ısı 36°C'ye ulaşır. Ocak ayından mart ayına değin süren tayfunlar önemli bir tehlike oluşturur. 1889, 1966 ve 1968'de görülen tayfunlar büyük yıkıma yol açmıştır. Şubat 1990'daki Ofa siklonu da önemli zarara neden olmuştur. Aralık 1991'deki Val tayfununun daha da büyük zarara neden olduğu tahmin ediliyordu. Volkanik topraklar zengin olmakla birlikte gözenekli ve zayıftır. Adaların dağlık orta kesimleri yüksek ve yaprakdokmeyen ağaçlardan oluşan yağmur ormanlarıyla kaplıdır. Hindistancevi, *Barringtonia*, kama biçiminde yaprakları olan vidaağacı ve bataklık yörelerdeki mangrov ağaçları alçak kesimlerde sıkça rastlanan bitkilerdir. Ayrıca bol miktarda tırmancı bitki ve eğreltiotu vardır. Adaların hayvan varlığı sınırlıdır. Yalnızca, tilki yarasası ve küçük yarasalar, birkaç kertenkele cinsi ve Samoa adalarına özgü boayılanı familyasından iki yılan cinsi görülür. Kuşlar daha çoktur. Bölgede yaşayan 50'den fazla kuş cinsinden 16'sı çok ender rastlanan dişi güvercin (*Didunculus strigirostris*) gibi başka yerlerde görülmeyen kuşlardır. Adalarda tatlı su karidesi ve kara yengeci türleri bulunur. Böcekler arasında filaryoz taşıyıcı sivrisinek ve az zehirli çıyan ile akrep sayılabilir. Ayrıca, 1911'de Seylan'dan (bugün Sri Lanka) bir rastlantı sonucu getirilmiş olan, çevreye zarar veren gergedanböceği de görülür. Polinezya faresi, yaban sığın ve domuz da adalara sonradan getirilmiştir. Bilinen hiçbir madenin bulunmadığı adaların hidroelektrik potansiyeli yüksektir.

Nüfus. Batı Samoalıların çoğunluğu Tongalılara ve Yeni Zelanda'daki Maonilere oldukça yakın olan Polinezyalılardan oluşur. Batı Samoa'da Avrupalı-Polinezya melezleri, öteki Büyük Okyanus adalarının halkları, Çinliler ve Avrupalılar gibi küçük azınlıklar da vardır. Resmi diller bir Polinezya lehçesi olan Samoa dili ve İngilizce'dir. Son derece dindar olan Samoalıların büyük çoğunluğu Hristiyan'dır. Hristiyanların yüzde 22'si Katolik, geri kalanı da Protestandır. *Fa'a'e i le Atua Samoa* (Samoa Tanrı'ya Dayanır) sözü ulusal armada yer almaktadır.

Batı Samoa'da ortalama nüfus yoğunluğu km²'de 58,6 kişidir; ama nüfusun dağılımı büyük farklılıklar gösterir. Upolu Adasında nüfus yoğunluğu km²'de 101 kişi iken, Savai'i Adasında km²'de 25 kişidir. Doğum oranı binde 34, ölüm oranı binde 7, bebek ölüm oranı ise binde 48'dir. Ortalama yaşam süresi erkeklerde 63 yıl, kadınlarda 66 yıldır. Nüfusun yıllık ortalama artış hızı adadan göçlerin sürmesi nedeniyle yüzde 0,7 gibi düşük bir düzeydedir. Batı Samoa'da nüfusun beşte ikisinden çoğu 15 yaşın altındadır. Apia ülkenin en büyük kentidir.

Ekonomi. Batı Samoa'nın gelişmekte olan ekonomisi esas olarak tarım, balıkçılık, kerestecilik ve turizmle dayanır. Gayri safi milli hasılası (GSMH) 1980'li yıllarda hızlı bir artış göstermiştir; kişi başına GSMH ise Büyük Okyanustaki öbür ada devletlerine oranla düşüktür.

Batı Samoa'da toprağın yüzde 80'i geleneksel mülk olarak *matai*'nin (şefler) elinde bulunur. *Matai* bu toprakları kendi *aiga*'larına (geniş aile kümeleri) kıralar. Geriye kalan yüzde 20 ise ya özel ya da kamusal mülktür. Ekilebilen alanlar ülke topraklarının yüzde 43'ünü oluşturur. Başlıca geleneksel ticari ürünler kopra elde edilen hindistancevizi, kakao ve muzdur; son yıllarda bunlara gölevez, *taamu*, kahve, tropik

meyveler ve tütün de katılmıştır. Geçimlik ürünler ise yam ile ekmek ağacı ve kavun ağacının meyveleridir. Etinden yararlanmak üzere sığır, domuz ve tavuk yetiştirilir; bir miktar süt üretimi de yapılır.

Ada topraklarının yüzde 47'si ormanlarla kaplıdır. İç ve dış ticarete kerestecilik önemli yer tutar. Hızarcılık ve kaplama sanayisi Savai'i Adasında yoğunlaşmıştır. Aşırı ağaç kesimini önlemek için yeniden ağaçlandırma programları yürürlüğe konmuştur. Balıkçılık daha çok iç gereksinimi karşılar; BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Japonya ve ABD'den sağlanan yardımla balıkçılık eğitimine, balıkçı tekneleri kullanmasına ve balıkların dondurulması tekniklerinin uygulanmasına başlanmıştır.

İmalat sanayisinin çeşitlendirilmesi hükümetin başlıca hedeflerinden biri olmuştur. Gıda işleme ve el sanatları gibi geleneksel sanayilerin yanı sıra, makine, hafif metal, giyim eşyaları ve ayakkabı, hayvan yemi, hindistancevizi yan ürünleri, mayalı içki, meyve ve meyve suyu konserveçiliği sanayileri de geliştirilmiştir. Elektrik enerjisi üretimi 50.000.000 kW-saattir (1989). Bu miktarın yansı termoelektrik santrallerden, geri kalanı da hidroelektrik santrallerden elde edilir. 1980'lerin başında bazı küçük hidroelektrik santrallerin yapımı başlatılmıştır. Turizm alanında düzenli bir gelişme sağlanmış ve konaklama olanakları genişletilmiştir.

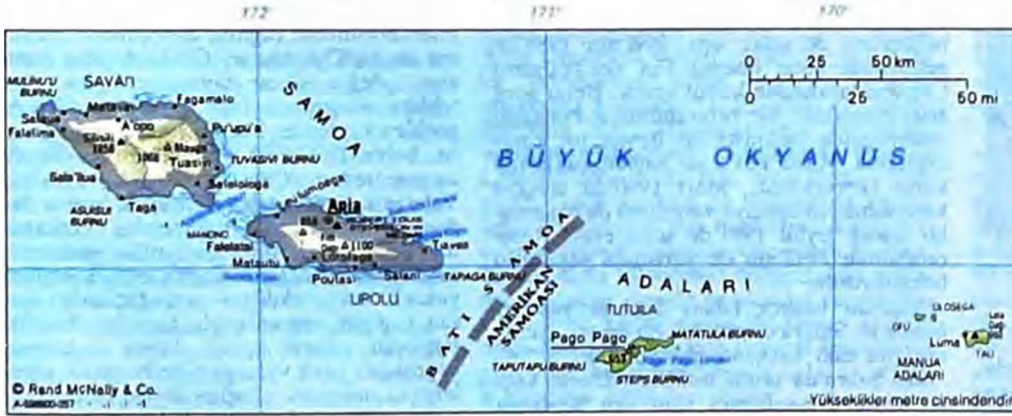
Ülkedeki işgücünün yüzde 65'e yakın bölümü tarım sektöründe çalışır. Sanayi alanındaki gelişmeler işsizliğin düşük bir düzeyde kalmasını sağlamıştır. Batı Samoa 1976'da Birleşmiş Milletler'e üye olmuştur. Ayrıca İngiliz Uluslar Topluluğu'na ve Güney Pasifik'teki çeşitli bölgesel örgütlere de üyedir.

Batı Samoa'daki karayollarının yedide biri asfaltlıdır. Apia ve Asau (Savai'i Adasında) limanları büyük gemilerin yanaşmasına elverişlidir. Apia yakınlarındaki Faleolo'da uluslararası bir havaalanı ile iç hatlarda kullanılan üç havaalanı daha vardır. Başlıca

ihracat malları hindistancevizi yağı, hindistancevizi kreması, kopra, kopra ezmesi, kakao ve gölevezdir. İşlenmiş mallar, yiyecek, makine ve yakıtı ayrılan ithalat giderleri ihracat gelirlerinin üstündedir. Dış ticarette en önemli yeri Yeni Zelanda, Avustralya, ABD ve Japonya tutar.

Yönetiş ve toplumsal koşullar. Batı Samoa'nın 1962 Anayasası Polinezya ile İngiliz geleneklerinin karışımına dayanır. Bağımsızlıktan sonra iki büyük şef (*o le ao o le malo*) birlikte devlet başkanlığını üstlenmiştir. Birinin ölümü halinde öbürünün ölünceye değin devlet başkanlığını sürdürmesi öngörülmüştür. Daha sonraki devlet başkanlarını beş yıllık bir dönem için yasa organı *Fono*'nun seçmesi kabul edilmiştir. *Fono*'nun 47 üyesinden 45'ini *aiga*'ların (geleneksel geniş aile) başında bulunan yaklaşık 12 bin *matai* (*aiga*'ların reisleri) seçer. Seçme ve seçilme hakkı yalnızca *matai* sınıfına verilmiştir; ama bunların seçilmesi kendi *aiga*'larının oybirliğiyle olmaktadır. Karışık ya da yabancı kökenli Batı Samoa yurttaşları da *Fono*'ya genel oy yoluyla iki üye seçer. Köylerdeki yerel yönetimler *matai*'nin elindedir. Uzun bir siyasal parti geleneği bulunmayan Batı Samoa'da resmi olarak örgütlenen ilk parti İnsan Haklarını Koruma Partisi'dir (HRPP). 1991 seçimlerinde HRPP 27, Ulusal Kalkınma Partisi (NDP) ise 19 *Fono* üyeliği kazanmıştır. Yargı sistemi, sulh ve ceza mahkemeleri, Temyiz Mahkemesi ve Yüksek Mahkeme'den oluşur. Toprak ve Unvan Mahkemesi, topraklar ya da geleneksel unvanlarla ilgili anlaşmazlıkları çözüme bağlar.

Sağlık hizmetleri gelişmiştir. Upolu ve Savai'i'de, Apia Devlet Hastanesi'nce desteklenen bölge hastaneleri vardır. Devlet hastanesine bağlı bir de hemşirelik okulu bulunmaktadır. 7-15 yaş arasında zorunlu ve parasız olan eğitim Yeni Zelanda modeline göre düzenlenmiştir. Kamu ve kilise ilkokullarında eğitim Samoa dilindedir. İkinci dil olarak İngilizce öğretilmektedir.

Ortaöğretim okulları, meslek okulları ve öğretmen okulları da vardır. Alafula'da Güney Pasifik Üniversitesi'ne bağlı bir tıp fakültesi (1977) kurulmuştur. Ülkede okuryazarlık oranının yüzde 90 olduğu sınımlanmaktadır.

Uydu bağlantılı telefon ve telex hizmetinin yanı sıra, Apia Radyosu da günün 24 saatinde gemilere telsiz, telefon ve telgraf hizmeti sunar. Devlet radyosu olan Batı Samoa'nın Sesi, Samoa dilinde ve İngilizce olarak iki AM (orta dalga) kanalından günlük yayın yapar. Ülkede Amerikan Samoa'sı'nın televizyon yayınları izlenir. Altı özel haftalık gazete ile 15 günde bir yayımlanan bir resmi gazete vardır. Ulusal Müze ve Kültür Merkezi 1983'te açılmıştır.

Hristiyanlıktan önemli ölçüde etkilenmiş olan geleneksel kültür hâlâ güçlüdür. Köylerde pazar günleri ve akşamları dua çalanının çalınması âdetine sıkı bir biçimde uyulur. *Kava (ava)* içme törenleri köylerin yanı sıra önemli konuklar için de düzenlenir. Etnik kökenleri farklı ya da karışmış yabancı halklar dışında *matai* ve *aiga* toplumsal sistemi egemen durumdadır. Karmaşık görgü kuralları karşılıklı konuşma ve toplumsal ilişkileri yönlendirir. *Fale* (ev) dokunulmazlığına büyük bir önem verilir.

Tarih. Süslü *lapita*'lar (çanak çömlek) yapan Polinezyalılar Samoa Adalarına ilk kez İÖ y. 1000'lerde yerleşmişlerdir. Samoa dilinden bunların Tonga'dan geldiği anlaşılmaktadır. Çömlek yapımının sona erdiği İS 200'lerde Samoa, Doğu Polinezya'daki yerleşimlerin merkezi haline geldi. Hawaiki'nin (Samoa dilinde: Savai'i) öbür ada halklarının folklorunda göç ettikleri yurt olarak önemli bir yeri vardır. İÖ 300'e doğru Batı Samoa'da oldukça büyük sayılabilecek, ama dağıntık yerleşim birimleri ortaya çıkmıştı. Buralarda ev ve ayın höyükleri ile tarım terasları, ayrıca başka yörelerde görülmeyen yıldız biçimli höyükler vardı. Bu kurganlardan en büyüğü Savai'i'de, Palauli yöresindeki Pulemelei'de hâlâ ayakta. Avrupalıların gelmesinden kısa bir süre önce, büyük şeflerin yönettiği tahkim edilmiş yerleşimlerde çeşitli tabakalara ayrılmış bir toplum yapısı ortaya çıktı. 1722'de Feleinenkli denizci Jacob Roggeveen'in bazı adaları gördüğü sanılmaktadır. Adalara ilk çıkan Avrupalı 1768'de Fransız kâşif Bougainville oldu. Samoalıların kano kullanımında usta olduklarını gören Bougainville, buraya Navigator (Denizci) Takımada'ları adını verdi. La Pérouse kontu Jean-François de Galaup 1787'de adaları dolaştı. Londra Misyoner Derneği'nin iki üyesi 1830'da Savai'i'ye yerleşti ve 1834'e doğru Samoa dilini yazılı hale getirdi. Samoa şeflerinin 1838'de HMS "Conway" gemisi kaptanı Bethune ve 1839'da ABD inceleme ekibinin komutanı Charles Wilkes ile yaptığı iki ticaret anlaşması Samoa ile Avrupa ve ABD arasındaki ilişkilere temel oluşturdu. 1847'de İngiltere, 1853'te ABD ve 1861'de Almanya Samoa'ya konsolos utadılar. Avrupalı göçmenler ve ticaret şirketlerinin temsilcileri Apia dolayında yoğunlaşmaya başladılar. Yabancıların silahlandığı ve kıskırttığı Samoa büyük şeflerinin üstünlük için tuttuğu savaşılar (1848-1873), ABD özel temsilcisi Albay A. B. Steinberger'in barışı sağlama-sına değin sürdü. Steinberger 1875'te Avnupa anayasalarını örnek alan bir anayasa taslağı hazırlanmasına katkıda bulundu ve başbakan olarak fiilen bir diktatörlük uyguladı. 1876'da İngilizler Steinberger'i tutukladılar ve Batı Samoa'dan sürdüler. Gruplar arasında yeniden çatışmalar ortaya çıkınca,

İngilizler 1879'da kendi yönetimlerinde Apia Belediyesi'ni oluşturdular. İngiltere, Almanya ve ABD'nin nüfuz mücadelesinin yol açtığı iç çekişmeler 16 Mart 1889'da Apia felaketiyle sona erdi. Bu tarihte Apia limanında tayfuna yakalanan üç Alman ve üç ABD savaş gemisinin bir bölümü karaya oturdu, bir bölümü de battı. Bu felaket 1889'da Berlin Antlaşması'nın imzalanması-na yol açtı. Bu antlaşmayla üç devlet Samoa'nın bağımsızlığı ve tarafsızlığı konusunda anlaşmaya vardılar. Ama Samoa kralı ile şefler arasında çatışmalar yeniden başlayınca, 1899'da yeniden bir araya gelen üç devlet antlaşmayı feshederek Samoa Adalarını aralarında paylaştılar. Almanya Batı Samoa'yı aldı.

Alman yönetiminin rahatsız olan Samoalılar 1908'de Savai'i'de üslenen Pule Maula'nı direniş hareketini örgütlediler. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine, Yeni Zelanda Batı Samoa'yı işgal etti. Askeri işgal sırasında bir grip salgını baş gösterdi ve Samoa halkının beşte birinden fazlası (8.500 kişi) öldü. Batı Samoa 1920'de bir Milletler Cemiyeti vesayeti altında Yeni Zelanda'ya bırakıldı. Pule Maula'nın direnişi 1929'daki katliamla bastırıldı. 1936'dan sonra Yeni Zelanda hükümeti uzlaşma çabalarını artırırsa da bu kez II. Dünya Savaşı başladı. Bu dönemde ABD ordusu Upolu'da bir havaalanı ve karayolu yaptı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Samoa BM vesayeti-ne Yeni Zelanda'nın yönettiği bir bölge oldu. 1947'de *Fono*'nun ve bir devlet konseyinin kurulmasıyla bağımsızlık hareketi hızlandı. 1961'de bir anayasa taslağı onaylandı ve ardından BM gözetiminde bir halk oylaması yapıldı. Halk oylaması sonucunda halkın büyük çoğunluğu anayasayı onaylayarak bağımsızlık kararını benimsedi. Batı Samoa, 1 Ocak 1962'de bağımsız oldu. Aynı yıl Yeni Zelanda ile bir dostluk antlaşması imzalandı. Bu antlaşma Yeni Zelanda'ya, başvuru durumunda Batı Samoa'nın dış ilişkilerinde temsilci olarak hareket etme yetkisi veriyordu.

1982'de, 1928-49 arasında doğan tüm Batı Samoalılara, Yeni Zelanda yurttaşı olma hakkı verildi. 1984'te iki ülke, aralarındaki dostluk antlaşmasında bazı değişiklikler yaptılar. Buna göre, Batı Samoa bu yurttaşlık hakkından vazgeçecek, Yeni Zelanda da buna karşılık Batı Samoalılara oturma izni verecekti. Bu öneri üzerine çıkan tartışmalar, yurttaşları için daha geniş göç olanakları isteyen Başbakan Tupuola Efi'nin görevinden çekilmesiyle sonuçlandı. Ocak 1985'te İnsan Haklarını Koruma Partisi iktidara geldi. Parti bu başarısını 1988 ve 1991 seçimlerinde de sürdürdü.

1980'lerde ülke ciddi bir ekonomik bunalım yaşadı. İhracatın büyük ölçüde azalması, yüzde 20 dolayındaki enflasyon ve ülkenin parası *tala*'nın yüzde 10 oranında değer yitirmesinin yanı sıra, kamu görevlilerinin grevi de ekonomiyi sarstı. Avustralya, Yeni Zelanda ve Japonya'dan sonra Uluslararası Para Fonu'ndan da (IMF) borç alan Batı Samoa, BM tarafından dünyanın "en geri kalmış ülkelerinden biri" olarak niteleniyordu. 1986 sonrasında ekonomi iyileşme gösterdiyse de, özellikle dış borç ödemeleri konusundaki güçlükler sürüyordu.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak. ANAYILLIK*.

Batı Sanatı Ulusal Müzesi, Tokyo'daki Ueno Parkı'nda yer alan ve Avrupa sanatı örneklerinden oluşan Japon ulusal koleksiyonunu barındıran müze. Tasanrı Le Corbusier'e ait olan müze binası 1959'da açıldı ve 1979'da Maekawa Kuno'nun tasarladığı bir ek yapıyla genişletildi.

Koleksiyonun temelini Matsukata Kocro'nun topladığı 400'ü aşkın Fransız resim, heykel ve desen çalışması oluşturmuyordu. II. Dünya Savaşı sırasında Fransız hükümeti-nin el koyduğu bu koleksiyon daha sonra Japonya'ya verildi; müzenin kapsamı başka ülke ve dönemlere ait sanat yapıtlarının da eklenmesiyle zenginleştirildi.

Batı Schelde *bak. Westerschelde*

Batı Sepik, Büyük Okyanusun güneybatısında, Papua Yeni Gine'nin kuzeybatı kesiminde il. Yüzölçümü 36.300 km²'dir. Batıda, Endonezya'nın Batı Irian ilıyla komşudur. Kuzeybatısındaki Torncelli Dağları, okyanus kıyısı yakınlarında uzanır. Güneydeki Sepik Irmağı ve Fly Irmağı ile en büyük kolu Strickland'ın kaynakları, Batı Irian ilindeki Star Dağlarının uzantısı Victor Emanuel Sıradağlarında bulunur. Sepik Irmağı, Batı Sepik ilinin iç kesimlerinde, komşu Doğu Sepik iline girmeden önce, kuzeye ve doğuya doğru bir yay çizer. İlin güneydoğu sınırında Güney Highlands ili yer alır. Güney sınırında ise, Batı ili bulunur.

Kuzey kıyılarında, Batı Irian-Papua Yeni Gine sınırının son bulduğu yerin yakınlarında Humboldt Körfezi yer alır. Bu körfez, Hollandalılar 1848'de Yeni Gine'nin batısını talep ettiklerinden, Malayların kıyı boyunca uzanan etkinlik alanının doğu sınırını belirliyordu. Almanlar 1884'te Aitape'de bir devriye karakolu kurmadan önce, Çinli tüccarlar Batı Sepik kıyılarına yerleşmişti. 1896'dan sonra kıyı boyunca Katolik misyonlar kuruldu. 1914'ten sonra Avustralya yönetimi Batı Irian sınırını boyunca yeni karakollar ve küçük uçakların inişi için toprak pistler yaptırdı. Resmi sınırın çizilmesi ancak 1968'de tamamlanabildi. Günümüzde Doğu Sepik adıyla ayrılmış bulunan il, 1924'ten önce Batı Sepik ile birlikte aynı yönetim altındaydı; il merkezi Aitape'deydi. Birçok değişiklikten sonra 1981'de Batı Sepik il durumuna geldi.

Büyük Okyanus kıyısındaki Vanimo liman kenti, ilin yönetim merkezidir. Kereste, piring, kıyı bölgesinde de kopra, ilin belli-başlı ürünleridir. Yörede bakır yataklarının bulunmasına ve az miktarda altın çıkarılmasına karşın il, günümüzde de çok az gelişmiştir. Nüfus (1990 tah.) 130.600.

Batı Sikkim, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Sikkim eyaletinde il. Güneyde Batı Bengal eyaleti, doğuda Güney Sikkim ili, kuzeyde Kuzey Sikkim ili, batıda da Nepal ile çevrilidir. Yüzölçümü 1.200 km²'dir. İç Himalayalar'daki Kangencunga Dağından başlayan Singalila Dağları ilin batı kesimi boyunca güneye doğru uzanır. Khangla Khang (5.560 m) ve Singalila (3.621 m) gibi sayısız dorukların yer aldığı dağlar, Chiabhancan Geçidi (3.415 m) ile aşılır. Singalila Dağlarındaki buzullardan beslenen Tista, Lhonk ve Rangit ırmakları, ilin doğusundaki derin vadilerden akarlar. Yüksek dağlık kesimlerde ıgneyapraklı ormanlar vardır; daha alçak tepeler ise geniş yapraklı ve ıllan ormanlarıyla kaplıdır. Ekonomi kapalı tarım, bahçecilik ve hayvancılığa dayanır; başlıca ürünler mısır, karabuğday, piring, kumdan, elma ve kakuledir. El sanatları arasında dokumacılık, bambu ve kamış örgü işleri, seramik yapımı, halıcılık, geleneksel dinsel eşyaların boyanması, nakış ve *papier-mâché* işlerini kapsar. Yörede az miktarda bakır, kireçtaşı ve grafit çıkarılır. İlin kuzey kesiminde ulaşım

sınırlıdır. Güneydoğuda, Naya Bazar'dan Chumigshen'e giden Namgyal karayolu vardır. İl merkezi Gezing, Namchi ve eyalet başkenti Gangtok'a karayoluyla bağlanır. Naya Bazar'da, Nangit Irmağı üzerinde küçük bir hidroelektrik santrali kurulmuştur. Gezing'de tohum üretme ve ayrıca tavuk çiftliği vardır. Nüfus (1981) 75.192.

Batı Siang, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Orta Arunaçhal Pradesh birlik topraklarında il. Batısında Yukarı Subansiri ili, doğusunda Dibang Vadisi ve Doğu Siang illeri ve güneyinde Assam eyaletiyle çevrili olan Batı Siang, kuzeyde Tibet ile olan sınırıyla stratejik bir konuma sahiptir. Büyük Himalaya Dağları ilin kuzey kesiminin çoğunu kaplamaktadır. İlde Abor Tepeleri olarak bilinen Himalayalar'ın etekleri de güney kesimlerini oluşturmaktadır. Yüzölçümü 12.000 km² olan il Orta Arunaçhal Pradesh'teki en büyük ırmak olan Siang Irmağından ötürü bu adı almıştır. Siyom ve Yang Sang Chu güneye doğru akan başlıca ırmaklardır. Yaprak dökmeyen ardıç, çam, ak göknar ve ormangülüden oluşan ormanlar dağları kaplamaktadır. Tarım başlıca geçim kaynağıdır ve kuzeydeki sınır bölgelerinde değişimli ekim yöntemi uygulanmaktadır. Yetiştirilen ürünler arasında biber, mısır, pirinç ve danı bulunmaktadır. Düşük kalonlu kömür, bakır, dolomit, grafit ve demir cevheri çıkarılmaktadır. Ev işletmelerinde dokumacılık, demircilik, hasır eşya ve gümüş işçiliği yapılır. İlde, Minyong, Padam ve Gallong halkları gibi Adi alt kümelerinin de yer aldığı Adiler çoğunluktadır. İlin adı Puranalarda(*) geçmektedir. İl 16. yüzyılda Assamlı Ahom krallarınca ilhak edilmiştir. İlin kuzeyinin büyük bölümünde toprak yollar vardır. Güney kesimde ise il merkezi Along'u Assam eyaletindeki Lakhimpur'a bağlayan birkaç karayolu bulunmaktadır. Along'da ayrıca bir havalimanı vardır. Along ile Basar'da küçük hidroelektrik projeleri geliştirilmiştir. Nüfus (1981) 74.164.

Batı Sibirya Ovası, Rusça ЗАПАДНО-СИБИРСКАЯ РАВНИНА, dünyanın en geniş kesintisiz düzlüklerinden biri. Rusya Federasyonu sınırları içinde, batıda Ural Dağları ile doğuda Yenisey Irmağı vadisi arasında yer alır. Yüzölçümü yaklaşık 3.000.000 km²'dir. Kuzeyden Kara Denizi, güneyden ise Kazakistan'da kıvrımlı Turgay Platosu, Çin ve Moğolistan'da Altay Dağları ile çevrilidir. Obi, İrtiş ve Yenisey ırmakları ile onların kolları tarafından akaklanır. Oluşumu y. 65 milyon yıl öncesine değin uzanan yatay çökellerden oluşmuş ve uzun süre bozulmadan kalmış bir yer kabuğu parçasıdır. Buzul çökelleri, güneyde Obi ve İrtiş ırmaklarının birleştiği yere kadar uzanarak yer yer alçak tepeler ve kabartılar oluşturur, bunlar dışında ova dümdüzdür. Ovanın büyük bölümü, iğneyapraklı orman kuşağı içinde yer alır. Bazı bölümlerinde geniş petrol yatakları ve büyük gaz rezervleri vardır.

Batı Slovakya, Çekçe ZAPADOSLOVENSKÝ ya da ZAPADNÍ SLOVENSKO olarak da bilinir, Slovakya'nın ortagüney kesiminde il (*kraj*). Kuzeybatıda Çek Cumhuriyeti, güneybatıda Avusturya, güneydoğuda Macaristan ve kuzeydoğuda Orta Slovakya (Stredoslovenský) ile çevrilidir. Yüzölçümü 14.491 km²'dir. İlin güney kesimini Morava, Tuna, Váh, Nitra ve Hron ırmaklarının oluşturduğu ovalar kap-

lar. Yetiştirilen başlıca ürünler buğday, çavdar, arpa, mısır, sebze, kenevir, üzüm ve tütündür. Domuz, kümes hayvanları ve sığır da beslenir. Bölgenin batı ve kuzey kesimlerini Küçük Karpatlar (Malé Karpaty) ve Beyaz Karpatlar (Biele Karpaty) kuşatır. Karpatlar'ın yamaçları üzüm bağlarıyla ünlüdür; Modrá ile Pezinok yerel şarap merkezleridir. Pezinok'ta bağcılık müzesi vardır. Modrá'da ise Bağcılık ve Şarap Ticareti Araştırma Enstitüsü bulunmaktadır. Bu iki kentte her yıl dönüşümlü olarak hasat şenliği ve kaliteli şarap yarışması düzenlenir.

İrmak vadilerinden camlık kum, seramik kili ve çakıl elde edilir. Dağlarda dolomit ve kireçtaşı çıkarılmaktadır. Pezinok'ta antimon ocakları vardır. 1970'lerde Morava Irmağı vadisinde doğal gaz ve petrol yatakları bulunmuştur. Jaslovské Bohunice'de bulunan Slovakya'nın ilk nükleer reaktörü 1970'lerde radyasyon sızmasına neden olan iki kaza geçirdikten sonra yeniden işletmeye açılmış ve 1980'de eklenen yeni bir jeneratörle genişletilmiştir. 1980'lerin başında Mochovce'de bir başka nükleer santral yapımına başlanmıştır. Váh Irmağı üzerindeki beş baraj Váh Vadisi kentlerinde toplanmış olan sanayiye gerekli hidroelektrik enerjiyi sağlar. Trnava, Hlohovec, Piešťany, Nové Mesto nad Váhom ve Trenčín kentlerinde çeşitli sanayi dalları vardır. Nitra Irmağı vadisinde, ayakkabıcılık ve deri eşyalar üzerinde uzmanlaşmış olan Partizánske ile makine ve alet, kimyasal maddeler, ulaşım donanımı, dokuma ve gıda işleme fabrikalarının yer aldığı Nitra başlıca sanayi merkezleridir. Slovakya'nın en büyük gübre fabrikası Aşağı Váh Irmağı kıyısındaki Sal'a'dadır. Hlohovec'de demir-çelik işletmeleri ve kimyasal maddeler üreten bir fabrika vardır.

Aynı zamanda ülkenin başkenti olan il merkezi Bratislava ayrı olarak yönetilir. Kent bir sanayi ve kültür merkezidir. İldeki öbür kültürel merkezler, Tarım Yüksek Okulu ve bir yükseköğretim okulunun bulunduğu Nitra ile kent tarihini sergileyen Bölge Müzesi'nin bulunduğu Trenčín'dir. Besteci Franz Lehár'ın doğduğu kent olan Komárno, Batı Slovakya ilinde yaşayan Macar azınlığın kültürel merkezidir. Tuna Müzesi ile Macar Ulusal Tiyatrosu da buradadır. 18. yüzyıl ressamı, Jan Kupecký'nin doğduğu kent olan Pezinok'ta Kupecký Müzesi ve belediye müzesi vardır. Bratislava'nın kuzeyindeki Stupava'da yapılan arkeolojik kazılarda İS 1. yüzyıla ait bir Roma lejyonu kampının kalıntıları bulunmuştur. İlde birkaç kaplıca vardır. Bunların en tanınmışı sularındaki jips ile kökürtü bulunan Piešťany kaplıcasıdır. Bu kaplıcaların çevresindeki arkeolojik kalıntılar buraların Romalılar döneminde de bulunduğunu göstermektedir. Komárno dolaylarında Tuna kıyıları boyunca bataklıklar arasında uzanan doğa koruma alanları ve parkların yanı sıra balık tutmak ve yaban kuşlarını avlamak için uygun yerler de bulunmaktadır.

Tuna ile Küçük Tuna ırmakları arasındaki Velký Zitný (Büyük Çavdar) Adası denen bölgede nüfusun yarısından fazlası Macarlardan oluşur. Burası Slovakya'da etnik azınlıkların en yoğun olduğu yerdir. Nüfus (1991 geç.) 1.712.181.

Batı Sumatra, Endonezya dilinde SUMATRA BARAT, Endonezya'da, Sumatra'nın orta batı kesiminde il (*propinsi*). Batıda Hint Okyanusu, kuzeyde Kuzey Sumatra (Sumatera Utara), kuzeydoğuda Riau, güneydoğuda Jambi ve güneyde Bengkulu illeriyle çevrilidir. Sumatra'nın ortasında Mentawai

Bogazının karşısında yer alan Mentawai Adaları Siberut, Pagai Utara ile Pagai ve Sipura'yı da kapsayan ilin yüzölçümü 49.778 km²'dir.

Uzun yıllar Minangkabau halklarının yurdu olan Sumatra'nın batı kesimine İS 2. yüzyıldan başlayarak Hintli göçmenler yerleşti. Bölge 7. yüzyıldan sonra adanın güneyinde güçlenen Budacı Şrivicaya İmparatorluğu'na bağlandı. İmparatorluğun 14. yüzyılda çöküşü ile birlikte, bölgede başkenti Pariang olmak üzere Hindu-Malay Minangkabau Krallığı kuruldu. 16. yüzyılda Minangkabau kralı İslam dinini kabul etti. 1596'da bölgeye gelen Felemenkiler Sumatra'nın batısında bazı sağlam dayanak noktaları oluşturdular. 19. yüzyılın başlarında adanın denetimi bir süre İngilizlerin eline geçti. Ama Padri Savaşı (1821-38) olarak bilinen iç savaş sırasında Minangkabau hanedanı adına savaşa müdahale eden Felemenkiler yeniden denetimi sağladılar. Böylece aşağı yukarı, bugünkü Batı Sumatra ilini kapsayan Minangkabau Hollanda egemenliği altına girdi.

II. Dünya Savaşı sırasında Japonlar Sumatra'yı işgal ettiler. Savaşın sona ermesiyle milliyetçiler Endonezya Cumhuriyeti'ni ilan ettiler. Sömürgecilğe karşı yoğun bir mücadelenin ardından, Sumatra'nın oteki bölgeleriyle birlikte Batı Sumatra da 1950'de Endonezya Cumhuriyeti'ne katıldı. Batı Sumatra 1958'in başlarında Sukarno yönetimine karşı ayaklanan devrimcilerin merkezi oldu ve Bukittingi'de Endonezya Cumhuriyeti Devrimci Hükümeti kuruldu. 1958 ortalarında Padang ve Bukittingi'ye düzenlenen hava saldırılarının ardından devrim bastırıldı.

Barisan Dağları, Batı Sumatra'yı kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda keser. Bu dağların batı kıyıları güneyinde alçak düzlükler, kuzeyinde de bataklıklar kuşatır. Dağların doğusundaki Padang (Minangkabau) Platosu ilin doğu sınırına kadar uzanır. Barisan dağ sistemi Talang (2.597 m), Merapi (2.890 m) ve Singgalang (2.880 m) gibi çok sayıda etkin ve sönmüş yanardağın yükseldiği birkaç paralel sırttan oluşur. Kıyı boyunca birçok yerde tatlı su bataklıkları ormanları vardır. Alçak ovalardaki çam, tığağı ve maun ormanları tepelik yüksek kesimlere kadar ulaşır.

Ekonominin temeli tarımdır; başlıca ürünler pirinç, mısır, manyok, çay, kahve, kauçuk, karabiber, tütün, hindistancevizi ve soya fasulyesidir. İlde ayrıca gıda işleme, çimento, içki, dokuma, kauçuk ürünleri, kimyasal madde ve ulaşım araçları sanayileri vardır. Boylamasına uzanan karayollarının dışında, ilin orta kesiminden demiryolları da geçer. İl merkezi Padang'dır. Minangkabau, Gayo-Ala ve Batak halklarının yaşadığı ilde Hintli ve Çinli küçük azınlık grupları da bulunur. Nüfus (1990 geç.) 3.999.000.

Batı Şeria, Arapça ED-DEFAHUL-GARBIYU, İbranice HA-GADA HA-MAARAVIT. Şeria Irmağının batısında, 1920-47 döneminde İngiliz manda yönetiminde kalan, 1949'dan bu yana Ürdün Haşimi Krallığı'nın üzerinde hak iddia ettiği ve 1967'den beri İsrail işgali altında bulunan Filistin toprakları. Doğu Kudüs dışında kalan bölümü, İsrail'de, Kitabı Mukaddes'teki adları olan Yahuda ve Samiriye olarak da bilinir.

Yüzölçümü 5.900 km² olan bölge, Filistin'de çatıyan Arap ve İsrail emellerinin odaklarıdır. Bugünkü sınırları, Yahudi devletinin kurulmasını önlemek amacıyla Arapların 1948'de ele geçirdikleri eski manda topraklarının bir bölümünü de kapsar. Bölgenin sınırları ve statüsü 3 Nisan 1949 tarihli

Ürdün-İsrail ateşkes antlaşmasıyla bir Arap işgal bölgesi olarak belirlenmişse de, bu antlaşma Batı Şeria üzerinde Ürdün egemenliğini kurmuş değildir. Ateşkes antlaşmasıyla tanımlanan Batı Şeria büyük ölçüde Birleşmiş Milletler'in (BM) 1947 tarihli Filistin bölüşüm planı çerçevesinde Arap işgaline ayrılan bölge idi; ama BM planında İsrail'in Akdeniz kıyısını Kudüs'e bağlayan dar bir çıkıntı bu ülkeye bırakılmış, Kudüs kentinin de uluslararası bölge olması öngörülmüştü. İngiliz işgal kuvvetlerinin Mayıs 1948'de bölgeden ayrılması ve İsrail devletinin ilan edilmesi üzerine, 1947 tarihli bölüşüm planını reddeden Arap devletleri İsrail'e saldırdılar. Çıkan savaşın sonunda İsrail, topraklarını planda öngörüleni aşacak biçimde genişletti. 1949 ateşkes antlaşmasıyla resmileştirilen mütareke hatları İsrail'in Batı Şeria'daki sınırlarını belirledi. Kudüs ise İsrail (Batı) ve Ürdün (Doğu) kesimlerine ayrıldı. Bölüşüm planında kurulması öngörülen Arap devleti ise hiçbir zaman kurulamadı; Ürdün 24 Eylül 1950'de Batı Şeria'yı resmen ilhak ettiyse de bu durum yalnızca İngiltere ve Pakistan tarafından tanındı.

1950'den 1967'deki Altı Gün Savaşı'nda İsrail tarafından işgal edilmeye değin Batı Şeria Ürdün'ün bir parçası olarak yönetildi. Ama Doğu ve Batı yakaları arasındaki ilişki istikrar kazanamadı; çünkü Filistinliler Haşimi hanedanına güvenmiyor, Batı Şeria'da bağımsız bir devlet kurmak istiyorlardı. Ürdün yönetimi ise, bunu kendi devlet yapısını tehlikeye atacağı gerekçesiyle desteklemiyordu. Bununla birlikte, Ürdün'ün iki yarısı arasındaki ilişkiler bu dönemde gelişti 1967'de Batı Şeria, Ürdün nüfusunun yüzde 47'sini barındırır ve gayrisafi yurt içi hasılanın da yüzde 30'unu karşılar hale gelmişti.

1967'deki savaş sırasında İsrail, Batı Şeria'yı işgal ederek bölgede askeri yönetim kurdu. Doğu Kudüs'ü ise kendi topraklarına katıp İsrail sivil yönetiminin ve yasalarının kapsamına alarak buradakileri İsrail yurttaşı olarak kabul etti. İşgalin ilk 10 yılı boyunca bölgede İsrail yetkililerine karşı direniş oldukça zayıftı ve bölgedeki Araplar arasında şiddet eylemleri çok az destek buluyordu. Bu durum, İsrail yönetiminin görece yumuşaklığı, bölgede elektriği yaygınlaştırması, konut ve sağlık hizmetlerini iyileştirmesi gibi etkenlerle; ayrıca, İsrail ordusuna karşı koymanın güçlüğü ve Batı Şeria'nın Arap nüfusu ile çevredeki, özellikle de Doğu Yakası'ndaki, Araplar arasında yakınlık olmayışı ile açıklanmıştır.

Bu ateşkes dönemi, 1970'lerin sonları ve 1980'lerin başlarında, İsrail'in hem savunma alanının bir parçası, hem de tarımsal ekonomisinin uzantıları olarak bölgede daha saldırgan bir yeni yerleşim birimleri kurma politikası izlemeye başlaması sonucunda giderek bozuldu. 1980'lerin başında, toplam alanın önemli bir bölümünü kapsamamakla birlikte İsrail yerleşim birimlerinin sayısı çok artmıştı. Çoğu 1948 ve 1967 savaşları sırasında kaçmış olan Arapların işlerine, topraklarına ve konutlarına el konmaya başlandı. Dahası, Filistinli Arapların günlük yaşamını sınırlayan İsrail yasalarının sayısı artmaya başladı. İsrail yerleşim bölgeleri, yoğunlukla, ekili olmayan ve üzerlerinde açık bir yasal hak iddiası bulunmayan (bu hak iddialarının geçerliliğinin belirlenmesi İsrail yetkililerine kalıyordu) topraklara yöneldi. Menahem Begin'in başkanlığı döneminde (1979-83) İsrail yerleşim birimlerinin sayısı üç kat ve buraya yerleştirilen İsraililerin sayısı da beş kattan fazla arttı. İsrail'in Batı Şeria'daki ekili ya da özel mülkiyet altında olmayan topraklar (benim-

senen tanıma göre Batı Şeria'nın yüzde 30'uyla yüzde 70'i arasında değişen bir alan) üzerindeki yönetim hakkı iddiaları, sonunda bütün bölgeyi parça parça ilhak etmeyi amaçladığı yolundaki kuşkuyla doğmasına yol açtı.

Batı Şeria'daki sorunları pek çok yönden etkileyen tarihsel, dinsel, yasal, etnik, dilsel ve siyasal (yerel ve uluslararası) öğelerin bileşimi, hangi yoldan olursa olsun bunların çözümünü güçleştirmektedir. Bununla birlikte, özellikle 1978 Camp David antlaşmalarıyla ilgili taraf haline gelen Mısır, Batı Şeria Arapları, Filistin Kurtuluş Örgütü-FKÖ) arasında ikili görüşmeler zorlukla yapılırken, hepsinin katıldığı bir görüşme hiç sağlanamamıştır. İsrail, FKÖ ile görüşmeye yanaşmamakta, FKÖ ise İsrail'i yok etme amacından vazgeçme sözü vermemektedir. İsrail ayrıca Mısır ve ABD önerilerinin kendi çıkarlarına ters düştüğü görüşündedir. Batı Şeria Araplarıysa ortak bir ses yükseltememektedir. Ama, Aralık 1987'de Batı Şeria'daki Arapların başlattığı ve *intifada* diye bilinen gösteriler, İsrail güçlerinin acımasız bastırma çabalarına karşın, günlük yaşamın bir parçası haline gelmiştir.

Batı Şeria

Batı Şeria coğrafi bakımdan kuzey-güney doğrultusunda uzanan kireçtaşı tepelerinden oluşur. (Geleneksel olarak Kudüs'ün kuzeyindeki Samirye, güneyindeki ise Yahuda tepeleri olarak bilinir.) Ortalama yükseklik 700 ile 900 m arasındadır. Tepeler, doğuda, Şeria Irmağı ve Lütl Gölünün Büyük Yank Vadisine doğru deniz düzeyine ya da bu düzeyin altına kadar iner. Batı Şeria, bütünüyle Şeria Irmağının akaçlama alanı içinde kalmaz. Batıya, Akdeniz'e doğru akan dereler batıdaki yüksek alanlardan kaynaklanır.

Kuzeybatıdaki yüksek alanların aldığı yıllık 685 mm'lik yağış, Lütl Gölü boyunca güneybatı ve güneydoğuda azalarak 100 mm'nin altına düşer. Toprak, su olanaklarına bağlı olarak değişen biçimlerde işlenmektedir. Tepelerdeki (özellikle Samirye Tepeleri) görece bol yağış alan, ama sulanamayan topraklarda koyun beslirir; tahıl, zeytin ve kavun gibi meyveler yetiştirilir. Tepelerde ve Şeria Irmağı vadisindeki sulanabilir alanlarda ise toprak büyük ölçüde meyve ve sebze üretimine ayrılmıştır.

Ürdün egemenliği döneminde Batı Şeria'da sanayi fazla gelişmedi; 1966'ya değin bölgede 30'dan çok işçi çalıştıran sanayi kuruluşlarının sayısı ancak 11'di. İsrail, bölgede sanayinin gelişmesine engel olmadıysa da, gerek Batı Şeria'da, gerek İsrail'de yatırım sermayesinin kit olması yüzünden, 1967'den beri yalnızca ulaşım altyapısında büyük ölçüde askeri nedenlerle önemli gelişme görüldü. Bu gelişme malların pazarlara ulaşması açısından tanıma da yararlı oldu.

Batı Şeria'daki haşlıca Filistin belediyeleri Kudüs'ün kuzeyindeki Cenin, Nablus ve Kudüs'ün güneyindeki Ramallah ile Beytlehem ve Hebron'dur (el-Halil). Şeria Irmağı vadisindeki en önemli belediye Cenko'dur (Enha). Batı Şeria'daki üç küçük üniversitede (kuruluşu ya da üniversite oluşu 1970'lerde) çoğunlukla Filistinli öğrenciler okumaktadır.

Pek çok Filistinli 1948 ve 1967 savaşlarından sonra yerlerinden edildi. Çoğu İsrail'in 1948'de işgal ettiği topraklarda oturan yaklaşık 300 bin Filistinli 1948 savaşını izleyen bir yıl içinde yoksullaşan Batı Şeria'dan Mavera-i Ürdün'e (sonradan Ürdün) göç etti. 1967 İsrail işgalinin ardından Batı Şeria'dan ayrılan Filistinlilerin sayısıysa 380 bin dolayındaydı. 1967-77 arasında, 6.300 kadar Filistinli Doğu Kudüs'ten çıkartılarak yerlerine Yahudi göçmenler yerleştirildi. Nüfus (1987 tah.) 836.000.

Batı Texas Havzası bak. Texas Havzası

Batı Trakya Türk Cumhuriyeti, Batı Trakya'da kurulan Türk devleti (1913, 1917, 1919-20). İlk Türk cumhuriyeti olan devlet, savaş koşullarında kurulmuş, bu koşulların değişmesiyle de ortadan kalkmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da toprak yitirmeye başlamasıyla Rumeli'deki Türklerin bir bölümü yer değiştirerek Rodop Dağları ile Menç Irmağı arasındaki Batı Trakya'ya yerleşmişlerdi. Bundan dolayı buranın Türk nüfusu artarak 5 milyonu aşmıştı. Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşmasıyla (1878) bir bölümü Bulgarların yönetimine bırakılan Batı Trakya Türkleri bir bildiri yayımlayarak Osmanlı Devleti dışındaki başka bir ülkenin egemenliğini tanımaya-cıklarını duyurdular. 1878 Berlin Antlaşmasıyla kurulan, Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk Doğu Rumeli Vilayeti yöneticilerinin

Batı Trakya'daki Türkleri desteklememesine karşın, buradaki direniş sürdü. Bulgaristan 1885'te Doğu Rumeli Vilayeti'ni ilhak edince, buradaki Türklerin durumu daha da kötüleşti. 25 yıl süren bu durum Osmanlı Devleti'nin I. Balkan Savaşı'nda Batı Trakya'nın tümünü, Doğu Trakya'nın da bir bölümünü yitirmesiyle sonuçlandı. İttihat ve Terakki yönetimi Osmanlı Devleti'nin katılmadığı II. Balkan Savaşı'ndan yararlanarak 23 Temmuz 1913'te Edirne'yi geri aldı; ama Osmanlı orduları Meriç Irmağını geçemedi. Böylece Batı Trakya fiilen Bulgaristan'a bırakılmış oldu. Bundan kısa bir süre sonra Enver Bey'in (Paşa) desteğiyle bölgeye geçen Eşref Bey (Kuşçubaşı), 15 Ağustos 1913'te Türklerin bağımsızlık savaşını başlattı. Türk milisleri 31 Ağustos 1913'te Gümülcine'ye girdi, ertesi gün de İskeçe'yi aldı. 25 Eylül 1913'te, Gümülcine merkez olmak üzere Batı Trakya Türk Cumhuriyeti kuruldu. Bu yeni devleti ilk olarak Bulgaristan ve Yunanistan tanıdı. Yunanistan da 2 Ekim 1913'te Dedeağaç'ı Batı Trakya hükümetine bıraktı. Batı Trakya Türk Cumhuriyeti çeşitli bakanlıklar oluşturdu; bu arada Batı Trakya Ajansı da resmen kuruldu. Bunların yanı sıra, cumhuriyet kendi bayrağını ve posta pullarını da kullanmaya başladı. Ama İttihat ve Terakki yönetimi Avrupa devletlerinin baskısı karşısında Batı Trakya'yı İstanbul Antlaşması ile (29 Eylül 1913) Bulgaristan'a bıraktı. Batı Trakya Türk Cumhuriyeti de bölgenin Bulgarlara geçmesiyle 25 Ekim 1913'te son buldu. Sonraki birkaç yıl içinde Batı Trakya yöresi Bulgar denetiminden Yunan denetimine doğru kaydı. Bu arada Türkler, 1917'de birkaç ay süren ikinci bir bağımsızlık denemesine giriştiler.

Batı Trakya'daki Türk hükümetlerinin en uzun ömürlüsü ise 17 Ekim 1919'da kuruldu. Fransızların da kendi çıkarlarına uygun görerek destekledikleri bu hükümet, varlığını 22 Mayıs 1920'ye değin sürdürdü. Cumhurbaşkanlığına Peştreli Tevfik Bey'in getirildiği devleti Bulgaristan hemen tanıdı. Yunanistan da önce tanıdığını açıkladı, ama bir süre sonra Batı Trakya'nın durumunun belirlenmesi için bir referandum yapılmasını istedi. Referandum sonunda bölgenin Yunanistan'a katıldığı ilan edildi. Bu sonucun hileyle alındığını açıklayan Türkler durumu kabul etmedilerse de, Yunanistan 22 Mayıs 1920'de bölgeyi işgal ederek Batı Trakya Türk Devleti'nin varlığına son verdi.

Batı Türkçesi, bazı dilbilimcilerin coğrafi dağılımları göz önünde bulundurarak yapılmış dil sınıflandırmasında çeşitli nedenlerle batıya göç edip yerleşen Türklerin dilini kapsayan öbeye verdikleri ad.

Batı Türkçesi, Türkçenin Orta Türkçe (10-13. yüzyıllar arası) evresinin bitiminden sonra ortaya çıktığı ileri sürülen bir ana öbektir. Bugün Türkiye, Irak, İran, Afganistan, Azerbaycan, Kuzey Kafkasya, Suriye, Batı Trakya ve Balkanlar'da 100 milyona yakın Türkün konuşup yazdığı lehçeleri kapsar.

Batı Türkçesinin temelini Oğuzca oluşturur. 13. yüzyıldan sonra yazı dili olarak gelişip varlığını bugüne değin sürdüren Batı Türkçesinin içine Türkiye (Anadolu) Türkçesi, Azerice, Türkmençe, Gagauzca ve Rumeli ağızları girer. Ayrıca bak. Doğu Türkçesi; Türk dilleri.

Batı Virginia, ABD'yi oluşturan eyaletlerden biri. Ülkenin orta kesiminin doğusunda yer alır. Kuzeyden Pennsylvania, doğudan

ve güneyden Virginia, güneybatıdan Kentucky, kuzeybatıdan da Ohio ile çevrilidir. 1885'ten bu yana eyalet merkezi Charleston'dır. Yüzölçümü 62.760 km²'dir.

Batı Virginia, başlangıçta Virginia'nın parçasıydı. Ama çoğunlukla köle sahibi olmayan halk 1861'de Güney eyaletlerinin Birlik'ten ayrılmasına karşı oy kullanarak Virginia'dan ayrıldı. 1863'te, yeni bir eyalet olarak Birlik'e katıldı.

Eyaletin en yüksek noktası doğudaki Spruce Tepesi (1.481 m), en alçak noktası ise Shenandoah ve Potomac ırmaklarının birleştiği yerin yakınındaki Harpers Ferry'dir (75 m). Yer yer tepelik ve dağlık olan çok engebeli eyalet topraklarında geniş düzlükler yoktur. Batı Virginia'nın bütünü, Apalaş Dağları sistemi içinde yer alır.

Eyalette mevsimlerin süresi yaklaşık birbirine eşittir. Yıllık ortalama sıcaklık, enleme ve yüksekliğe bağlı olarak kuzeyde 11°C ile en dağlık kesimlerde 9°C arasında değişir. Ocak ayı 1°C ortalama ile en soğuk, temmuz ayı ise 23°C'yle en sıcak aylardır.

Eyaletin dörtte üçü ormanlarla kaplıdır. Yüksek yaylalardaki ormanlarda kırmızı ve ak meşe, ceviz, kayın gibi sert ağaçların yanı sıra laleagacı, şeker akçağacı, kırmızı akçağaç, ihlamur, kiraz ve sarı huş ağaçları da bulunur. Veymut çamı, ladin ve göknar gibi iğneyapraklı ağaçlar, yüksek dağ yamaçlarını, derin vadileri ve başka dağınık alanları kaplar. Doğu kesimi ağırlıklı olarak meşe ve çam ağaçları ile örtülüdür. Çınar, keçiboy-nuzu, karaağaç ve kızılak gibi ağaçlar ise hemen her bölgede görülür. Ak kuyruklu geyik, tavşan, sincap, boz tilki, opossum, Amerika kokarcası, rakun ve marmot (*Marmota monax*), Batı Virginia'da çokça rastlanan hayvan türleridir. Kara ayı yüksek bölgelerde bulunur. Dağ akarsularında alabalık, levrek, turnabalığı gibi türler görülür. Büyük ırmak sulanının ıslahı da tatlı su levgi, yayınbalığı ve öbür balık türlerinin sayıca artmasını sağlamıştır.

Batı Virginia'da, 20 bini aşkın nüfuslu dokuz kent vardır. Bunlardan Huntington, Wheeling, Parkersburg ve Weirton, Ohio Irmağı üzerinde yer alır. Sinai ve kentsel büyüme, Kanawha ve Monongahela gibi öteki akarsu boylarında görülmektedir. Batı Virginia'nın nüfusu 1970-80 arasında yüzde 3 artmıştır. Kırsal konut alanları kurayolları boyunca ya da öteki ulaştırma sistemleri dolaylarında yerleşme şeritleri biçiminde sıralanır. Tarımsal üretimdeki düşüş ve madencilik makineleşmesi nedeniyle, kırsal alanlarda yaşayanların çoğu çalışmak için her gün kentsel alanlara gidip gelir. Sanayi yoğunlaşmaları, siyasal ağırlıkları, yüksekökol ve üniversitelerdeki kültür merkezleriyle büyük kentler, eyalet yaşamına egemendir. Kırsal bölgelerdeki il merkezleri, hizmet alanlarında önemli bir ağırlık taşır. Nüfus (1990) 1.793.477.

Batı Yeni Gine bak. Batı İran

Batubeki, Atıf Yılmaz bak. Yılmaz, Atıf

Batıcı bak. Zapadnik

Batıcılık, II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan ve Cumhuriyet döneminde de benimsenen Batılılaşma yanlısı düşünce hareketi. Seçkinlerin bir bölümünün devletin kurtarılması konusunda ürettiği tezlerden biriydi.

Osmanlı Devleti, Batı ülkeleri karşısında sürekli yenilgilere uğrayıp toprak kaybederek Batı'nın askeri rakibi olmaktan çıkmıştı. Bunun üzerine devlet yöneticileri Batı ülkeleri ile mücadele edebilmek için 18. yüzyıldan başlayarak Batı'nın teknolojilerini almaya yöneldiler. Başlangıçta yalnızca

askeri alanda başlatılan Batılılaşma(*) hareketi, zamanla bütün toplumsal alanlara yansıdı. Önceleri gerek Osmanlı yöneticileri, gerek aydınlarca küçümsenen Batı kültürü ve kurumları da bu dönemde incelenmeye başladı. III. Selim döneminde Avrupa'da ilk sürekli elçilikler kuruldu. Çeşitli görevlerle Avrupa'ya gönderilen Osmanlı aydınları, sonunda Batı'nın tartışılmaz biçimde üstün olduğu görüşüne vardılar. Batılılaşma, geniş kitlelerin açık ya da gizli tepkisine karşın, özellikle Tanzimat'la hızlanarak sürdü. Batı'nın teknolojik üstünlüğü de tartışma konusu olmaktan çıktı.

1860'lardan başlayarak Batılılaşma hareketine karşı tepkiler seçkinler arasında da görülmeye başladı; Yeni Osmanlılar(*) aşırı Batılılaşmaya karşı çıktılar. Ama kısa süren bu geçiş dönemi sonrasında Batılılaşmaya karşı olma, Osmanlı aydınlarının mahkûm edildi. Tunuslu Hayreddin Paşa(*) (1819-90) gibi yönetici-yazarların savundukları telifçilik, Şemseddin Sami gibi yazarlarca eleştirildi; geleneksel değerler bütünüyle çığdırdı ve işe yaramaz olarak nitelendi. Bu dönemden sonra telifçilik düşüncesinin yerini Batılılaşma yanlısı ya da karşıtı olmak üzere iki farklı tutum aldı.

Batılılaşma hareketi II. Abdülhamid döneminde (başta padişah, yöneticilerin belirli oranda karşı olmalarına karşın) Batı baskısına karşı koyabilmeyen bir yolu olarak görüldü. İttihat ve Terakki Cemiyeti, ilk yıllarında açıkça modernleşme yanlısı tavır almasına karşın, II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra siyasal yaşamı düzenlemeye başlamasıyla, kitlelerin istekleriyle çatışabilecek radikal bir Batıcılığın öncüsü oldu.

Öte yandan II. Meşrutiyet döneminde, Batılılaşmayı toplumun temel sorunu olarak gören ve bu alanda oldukça radikal tezler ileri süren bir grup ortaya çıktı. Batıcılar (Garbçılar) olarak adlandırılan bu grubun daha önce aynı konuda düşünce üretenlerden farklılığı, düşüncelerini sistematik bir biçimde, toplumun birincil sorunu olarak sunmalarıydı. 1908'den sonra İstanbul'da yayımlanmaya başlayan *Mehtab* (kapatılınca *Şebab* adıyla yayımlandı) dergisi, Batılılaşma yanlılarının bir forumu haline geldi. Derginin işlediği ana konu, Batılılaşmada geri kalınması halinde imparatorluğun çökeceği idi. *Mehtab*, gelenekçi kesimlerden gelen eleştirileri de oldukça sert biçimde ve onların tezlerinin imparatorluğun sonu anlamına geldiğine işaret ederek yanıtlıyordu.

Abdullah Cevdet(*) de Kahire'de çıkardığı *İctihad* dergisinde aynı temaları işledi. Kahire'den *Mehtab* dergisine ve *Yeni Tasvir-i Efkâr* gazetesine gönderdiği yazılarında Batılılaşmayı ele aldı, İslam'ın Batılılaşmayı engelleyici rolü üzerinde durdu. Mısır'da Hollandalı Reinhardt Dozy'nin *Essai sur l'histoire de l'Islamisme* adlı yapıtını *Tarih-i İslamiyet* (1908-09, 2 cilt) adıyla yayımladı. Yapıt, İslama bir saldırıydı ve özellikle İslamın toplumsal gelişmeye büyük bir engel oluşturduğunu vurguluyordu. Abdullah Cevdet 1910'da İstanbul'a dönerek, Hazi-ran 1911'de *İctihad*'ı burada çıkarmaya başladı. Kısa sürede başta Kılıçzade Hakkı ve Celal Nuri (İleri) olmak üzere bütün Batıcılar bu derginin çevresinde toplandılar. Kılıçzade Hakkı, ulemayı eleştiren hicivler kaleme alırken, Celal Nuri yasalarda Batılılaşmaya yönelik değişikliklerin gerekliliğini ileri süren yazılar yazdı. Dergide yer verilen yazılarda İslam dini Batılılaşmaya bir engel olarak gösteriliyordu. Bunun üzerine gelenekçi kesimler Batıcıları karşı savaş açtılar, baskılar yüzünden *İctihad* sık sık kapatıldı.

Toplumdaki yerleşik değerler sistemini reddederek yerine Batı değerler sistemini öneren Batıcıların programları olarak kabul edilebilecek bir yazı dizisi 1912'de *İctihad*'in 55 ve 57. sayılarında yayımlandı. Kılıçzade Hakkı'nın takma adla kaleme aldığı bu program, daha sonra birçok yazarca Atatürk devrimlerinin bir taslağı olarak kabul edilmiştir. Programda, geleneksel değerlerin yerine çağdaş değerlerin konması, fesin yerine yeni bir başlığın kabul edilmesi, kadınlara çeşitli hakların tanınması, zaviye ve tekkelerin kapatılarak yerine Batı tipi eğitim kurumlarının açılması, çeşitli kurumlarda reform yapılması ve mezhep ayrımlıklarının giderilmesi gibi konular üzerinde duruluyordu.

Balkan Savaşı'nın kamuoyunda yarattığı şokun etkisiyle bütün düşünce akımları radikalleşirken, Batıcılar içinde de iki grup ortaya çıktı. Celal Nuri'nin önderlik ettiği birinci grup, Batı'nın savaş öncesinde verdiği sözleri tutmadığını anlatarak, Osmanlı Devleti'nin Batı'ya karşı Batılılaşması gerektiği üzerinde dururken; ikinci grubun başını çeken Abdullah Cevdet, bu düşüncenin tümüyle yanlış olduğunu ve Batı'nın iyi bir öğrencisi olmak gerektiğini ileri sürdü. Abdullah Cevdet'e göre bir tek uygarlık vardı, o da Avrupa uygarlığıydı. Ahmed Ağaoğlu da *Üç Medeniyet*'te (1927) Batı uygarlığının izlenecek tek yol olduğunu ileri sürdü. Bir süre sonra Batıcılar, "Kısmi Batıcılar" ve "Tam Batıcılar" olarak ikiye ayrıldı. Tam Batıcılar *İctihad* dergisi çevresinde toplanırken, Kısmi Batıcılar *Serbest Fikir* (kapatılınca *Uhuuvet-i Fikriye* adıyla yayımlandı) dergisini çıkardılar. Ziya Gökalp Batı'dan yalnız bilim ve teknoloji alınmasından yanaydı. Celal Nuri ve arkadaşları, Batılılaşmanın Batı'nın bir uydusu haline gelmekle eşanlamlı olmaması ve bu alanda bir sınır belirlenmesi gerektiğini savundular. Tam Batıcılar ise Batı'nın teknolojisini alıp kültürünün bir bölümüne karşı çıkmanın olanaksızlığını belirttiler.

1914'te yönetimin baskısıyla *İctihad*'in yayımı durdurulunca Mütareke dönemine değin Abdullah Cevdet'in yazdığı makaleler *İkdam*'daki başyazarlığıyla sınırlı kaldı. Celal Nuri ise Batıcılık konusundaki tezlerini *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*'nda yazdığı makalelerle sürdürdü. *İctihad* 1918'den 1932'ye değin yeniden yayımlandı. Kılıçzade Hakkı da İzmit'te benzer tezleri işleyen *Hür Fikir* dergisini çıkardı.

Batıcılık, Osmanlı seçkinlerinin bir bölümünün devletin kurtarılması konusunda ürettiği tezlerden biriydi. Yaklaşık yüz yıldan fazla bir süre tartışılan dönüşüm sorununun son evresi Cumhuriyet'in yeni siyasal yapısı içinde gerçekleştirilirken, II. Meşrutiyet döneminin bir düşünce hareketi olan Batıcılık, bu yeni siyasal yapının ideolojisi üzerinde de etkili oldu.

Batıkent Toplu Konut Yerleşmesi buk. Kent-Koop

batıl, İslamda, tanrısal olanın, hakkın(*) karşıtı belirten kavram. Gerçek olntayan, yasadışı, geçersiz, bozulmuş, anlamsız, boşa giden, yokluğa mahkûm gibi anlamları olan sözcük Kuran'da 28 ayette geçer. Sonsuz ve sonrasız olan Tanrı karşısında yok olmaya mahkûm olan öbür bütün varlıklar batıldır. Tanrı'nın son vahyi olan Kuran hakkı temsil ederken, tahrif edilmiş, bozulmuş olan önceki kitaplar batıldır. Kuran'ın öngördüğü inanç sistemi, ahlak ve toplumsal düzenlemeler hak iken, aykırı bütün anlayış ve kuralları batıldır.

Kuran, hak ile batılı sel, erimiş maden ve bunların köpüğü simgesiyle anlatır. Köpük yok olup gideceği halde sel (su) ve maden

kalıcıdır. Aynı ayette (Ra'd 17) batılın karşıtı ve kalıcı olan hak, "İnsanlara yararlı olan" diye nitelenir.

İslam hukukunda batıl terimi, gerçekleri ve koşulları bakımından tümüyle ya da kısmen eksik olan ibadet ve uygulamaları, bunların geçersizliğini belirtir. Örneğin abdestsiz kılınan namaz, akıl hastasının yaptığı alışveriş batıl, yani geçersizdir.

Batılılaşma, Osmanlı Devleti ve Rusya'da, 18., Japonya'da 19. yüzyılda başlayan ve devletin düştüğü bunalımı Batı'nın kurumlarını, bilim ve teknolojisini örnek alarak gidermeyi amaçlayan siyasetin yarattığı, giderek etkisi derinleşen tarihsel sürece verilen ad.

Türkiye'de Batılılaşma. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki askeri üstünlüğü 1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça antlaşmaları ile kesin olarak sona ermişti. Osmanlı yöneticileri 18. yüzyılın ilk yarısından başlayarak Batı'yı daha dikkatle incelemeye ve bazı teknolojilerini almaya yöneldiler. Bunda Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında askeri rakip olmaktan çıkmasının yanı sıra, 16. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak devletin içine düştüğü bunalımın, geleneksel tımar sistemi ile yönetmel ve mali sistemin bozulmasının da rolü vardı. Başlangıçta yalnızca askeri alanda başlatılan reformlar, giderek eğitim, edebiyat, düşünce, yönetim, hukuk ve toplumsal yaşam gibi değişik alanlara da yansıdı.

Osmanlı tarihinde Batı'nın örnek alındığı ilk dönem, III. Ahmed'in (hd 1703-30) saltanatı sırasında yaşanan Lale Devri'yi (1718-30). Sadrazam Nevşehirli Damat Ibrahim Paşa'nın başlattığı bu dönemde, edebiyat ve sanatta önemli bir canlanma, yaşam biçiminde de bir modernleşme görüldü. Lale Devri, Patrona Ayaklanması ile son buldu. Ayaklanma, İstanbul'da daha önce çıkan yenice - esnaf ayaklanmalarından farklı olarak, Yenice Ocakları ile merkezi yönetimin arasının kesinlikle açılmasına neden oldu.

Bu kısa süreli yenilikçi dönemin bir yenice -ri ayaklanmasıyla sona ermesi, Batılılaşma yanlış padişah ve devlet adamlarına, yeni bir orduya dayanmaları gerektiğini gösterdi. Bu amaçla I. Abdülhamid (hd 1774-89) döneminde Fransa'dan Claude Alexandre Comte de Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa) ile Almanya'dan Baron de Tott gibi askerlik uzmanları getirtilti. Topçu sınıfından başlayarak Osmanlı ordusu yenilenmeye çalışıldı. Bu alanda asıl önemli girişimi III. Selim (hd 1789-1807) başlattı. İlk kez Köprülü ailesinin imparatorluğa getirdiği iç düzen için kullanılan "Nizam-ı Cedit" (Yeni Düzen) deyişimi, III. Selim döneminde Batı modeline göre yeni bir düzen getirilmesi anlamında kullanıldı. III. Selim, yenilemeye girişirken (1792) hareketin geleceği açısından devlet adamlarından bu konuda layihâ istedi ve kararları danışarak almak için bir Meşveret Meclisi kurdu. Ama gerçek anlamdaki bu ilk Batılılaşma hareketinin hazırlık döneminde devlet adamları arasında iki farklı görüşün ortaya çıkması üzerine, ilmi bir yol izlemek zorunda kaldı. Nizam-ı Cedit adıyla yeni bir ordu kurarken, mevcut ocakları da kaldırmak yerine iyileştirme yolunu seçti. Bir yandan medreseleri korurken, bir yandan da yeni öğretim kurumları oluşturmaya yöneldi. Daha önce açılan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'un yanı sıra, Nizam-ı Cedit ordusuna subay yetiştirmek amacıyla Mühendishane-i Berri-i Hümayun adlı okul kuruldu. Başta Fransa olmak üzere, çeşitli Avrupa ülkelerinden öğretmenler getirtilti, bu reformlara kaynak sağlamak için bazı vergiler

birleştirilerek İrad-ı Cedit Hazinesi kuruldu. Yönetmel ve diplomatik alanda yeni adımlar atıldı, taşra örgütü yeniden düzenlendi ve Avrupa'da ilk daimi elçilikler kuruldu. III. Selim'in Nizam-ı Cedit hareketi, bu reformlardan olumsuz yönde etkilenen yenice -rilerle ulemanın tepkisini çekti ve Kabakçı Mustafa Ayaklanması ile (1807) son buldu.

III. Selim'den bir süre sonra tahta çıkan II. Mahmud da (hd 1808-39) önceki padişahlar gibi reformlara ordudan başladı. Osmanlı Batılılaşma hareketi karşısındaki en büyük engelin Yenice Ocakları olduğunu görerek bu eski orduyu kaldırmanın yolunu aradı. Bu arada Batılı modern merkezî devlet kurumlarını örnek alarak âyanın etkisini kırdı ve merkezi yapıyı güçlendirdi. 1825'te kurduğu yeni bir askeri sınıf olan Eşkinci Ocakları'ndan rahatsız olan yenice -riler ayaklanınca, kanlı bir harekâttan sonra Yenice Ocakları'nı kaldırarak (1826) yenne Asakir-i Mansure-i Muhammediyeyi kurdu. Bu yeni ordunun eğitimini de Avrupalı subaylara bıraktı. Ayrıca Mekteb-i Ulum-ı Harbiye, bir tip okulu, sivil memurların eğitimi için Mekteb-i Maarif-i Adliye kuruldu; ilk kez Avrupa'ya askeri öğrenci gönderilmeye başlandı.

Bunların yanı sıra, bürokrasi ve ordu kademeleri Batı biçimine göre yeniden düzenlendi. Nüfus ve mülk sayımı yapılarak vergi toplanması düzenli hale getirildi. Pasaport ve karantina işlemleri uygulamaya kondu. Posta, ulaşım ve dış ticaret hizmetleri geliştirildi. Adalet mekanizması düzenlenerek yüksek danışma kurulu olan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye kuruldu. Devlet memurlarının ve askerlerin giysileri Batı örneklerine göre düzenlendi. Bu dönemde ilk ve ortaöğretim kurumlarında yeni bir gelişme olmamasına karşın, medresenin etkisinin kurulması için yükseköğretime büyük bir ilgi gösterildi. II. Mahmud'un yaptığı en önemli yeniliklerden biri de *Takvim-i Vekâyi* adlı resmi bir gazete yayımlatmaya başlamasıydı.

II. Mahmud giriştiği reformlarla Batılılaşma hareketini gerçek anlamda başlatmış oldu. Yenne geçen oğlu Abdülmecid döneminde (1839-61) devletin yönetimi büyük ölçüde, Batı'ya açık olan Bâbüli bürokrasisinin eline geçti. Avrupa'da elçiliklerde bulunmuş olan Mustafa Reşid Paşa, Batılı ülkelerin de desteğiyle sadrazamlığa getirildi ve ilk iş olarak Tanzimat Fermanı'nı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) ilan etti (3 Kasım 1839). Osmanlı toplumunda önemli değişimlere yol açan Batılılaşma, bu fermanla başlayan Tanzimat döneminde devletin resmi politikası oldu. Tanzimat Fermanı ile Osmanlı uyruğundaki her ırktan ve dinden insana eşit haklar tanındı, can ve mal güvenliğinin yanı sıra, eşit mali yükümlülükler getirildi. Böylece Osmanlı Devleti'nde şeri haklar sisteminin yanında laik haklar sistemi de yerleşmeye başladı. Tanzimat reformculuğunun getirdiği bir başka yenilik, geleneksel vergi toplama yöntemleri yerine Batılı biçimleri uygulamaya başlaması oldu. Ayrıca kağıt para basılması bu dönemde gerçekleştirildi ve bankacılığın ilk adımları atıldı. Tanzimat'ın belki de en önemli yeniliklerinden biri, ocak usulünün kaldırılarak yerine kura usulüne göre bütün Osmanlı uyruklarına yükümlülük getiren geniş tabanlı bir askere alma(*) sistemine geçilmesi idi. Osmanlı toplumu Batı edebiyatının roman, tiyatro ve öykü gibi türleriyle bu dönemde tanıştı. Resim, çoksesh müzik ve opera da aynı dönemde toplum yaşamına girdi.

Kırım Savaşı'nın ardından 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı ile Batılılaşma hareketi başka bir yön izlemeye başladı. Osmanlı Devleti 30 Mart 1856'da sona eren Paris Kongresi ile Avrupa dengesinin bir ögesi haline gelmişti. Batılılaşma hareketi, bundan böyle Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı politikasını yönlendirebilmek ve Osmanlı pazarlarını açabilmek için kullandıkları önemli bir araç oldu. Bir bakıma Tanzimat Fermanı'nın devamı olan Islahat Fermanı, Tanzimat ilkelerini yinelemenin yanı sıra, özellikle Hristiyan uyrukları korumaya yönelik yeni kişi hak ve özgürlükleri getirdi. Islahat Fermanı ile başlayan dönemde Bâbü'lî bürokratlardan dış baskıyı kaldırmak amacıyla yönetsel reformların sürdürdüler. Divan-ı Ahkâm-ı Adliye ve Şûra-yı Devlet gibi Batılı biçimde yargı kurumları oluşturuldu. Abdülaziz (hd 1861-76) döneminde eğitimi geliştirmek için yeni adımlar atıldı. İlk kez kız rüştiyesi kuruldu ve ilköğretim zorunlu hale getirildi. 1868'de Âsâr-ı Atika (Eski Yapılar) Nizamnamesi yürürlüğe girdi ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nin (sonradan Devlet Güzel Sanatlar Akademisi) kurulması için girişimlere başlandı. Batılılaşma hareketinin bu döneminde Batı'da eğitim görmüş aydınlardan oluşan bir siyasi muhalefet hareketi ortaya çıktı. Yeni Osmanlılar olarak bilinen bu aydın hareketini yürüten gruplar, Batı'nın teknolojik üstünlüğünü bir veri olarak almakla birlikte, aşırı Batılılaşmayı eleştirdiler. Bu gelişmeler temelinde, Batılılaşmanın Batılı büyük devletlerle mücadele edebilmek için tasarlanan başlangıçtaki biçimi, bu devletler arasında katılabilmenin yolunu arama biçimine dönüştü.

Tanzimat oluşumu içinde "Devlet-i Âliye"yi kurtarmanın bir yolu olarak Batı'ya benzemenin gerektüğüne inanan bir grup aydının siyasal mücadelesi sonucu, Osmanlı Devleti 1876'da anayasa düzenine geçti. II. Abdülhamid tarafından onaylanan ilk Osmanlı anayasası olan Kanun-ı Esasi yürürlüğe girdi. Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan oluşturuldu. Ama Abdülhamid 1878'de meclisi kapattı ve Avrupa anayasa hareketlerinin temeli olan millî egemenlik sistemine dayanmayan Kanun-ı Esasi'yi de askıya aldı. Yönetim gücünü Bâbü'lî bürokratlarından büyük ölçüde kopararak 33 yıl süren istibdat dönemini başlattı. Buna karşın Batılılaşma hareketi en yoğun biçimde bu dönemde yaşandı. Osmanlı tarihinde ilk kez yoğun bir siyasal muhalefet oluştu. Öte yandan gene bu dönemde ilk kez halk siyasal mücadeleye katıldı ve siyasal mitingler düzenlendi. Eğitim alanında ve (yoğun sansüre karşın) basında önemli gelişmeler oldu.

II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonraki ortamda Batılılaşma olgusunun niteliği ve etkileri ilk kez geniş çaplı tartışmalara konu oldu. Devletin kurtarılmasının yalnızca Batılılaşma ile olamayacağı savunulmaya başlandı. Milliyetçi akımların hızla güçlendiği bu ortamda ideolojik sorunlar daha ön plana geçti. Türkçülük(*) İslamcılık(*), Batıcılık(*), Osmanlıcılık(*) gibi düşünce akımları aydınlar arasında belirgin gruplaşmalar yaratarak, dönemin etkili iktidar gücü İttihat ve Terakki de bu akımlardan etkilendi. Batılılaşma devletin resmî politikası olmaktan çıkmakla birlikte, önceki dönemlerde başlamış yenilikler, oluşmuş kurumlar daha da geliştirilerek sürdürüldü. Batılılaşma, Cumhuriyet'le birlikte köktenci bir evreye girdi. Yüz yıldan beri "Tanzimat ikiliği" olarak da nitelenen yeni-nin yanında eskinin de belirli ölçülerde

varlığını koruduğu süreç, Cumhuriyet yönetiminin Batılılaşmayı bir bütün olarak ele almasıyla sona erdi. Bundan sonraki dönemde eskinin her yönüyle tasfiye edildiği, devlet ve toplum düzeninin Batı ölçülerine göre yeniden kurulması yolunda köklü adımların atıldığı, Batılılaşmanın toplumu çok daha derinden etkilediği bir süreç yaşandı.

Tek partili dönemde Batılılaşmaya karşı çıkmaya cesaret edemeyen İslamcı ve tutucu kesimler çok partili dönemde tepkilerini açığa vurdular. Bu kesimler özellikle Batılılaşmanın temel ilkesi olan laiklik uygulamalarına eleştiriler yöneltti. Türkiye 1950'lerde ekonomik ilişkiler ve askeri ittifaklarla Batı'ya daha çok yakınlaştı. 1980'lerde ülke ekonomisi uluslararası ekonomiye bütünleşmeye yöneldi. Avrupa Topluluğu'na (AT) girmek için başvuruda bulunuldu. AT'ye katılma durumunda Türkiye'de Batılılaşma süreci Batı ile bütünleşmeye dönüşecektir.

Rusya'da Batılılaşma. Rusya'da Batılılaşma hareketini Çar I. Petro başlattı. Eğitim yoluyla Rusya'yı Batı Avrupa ülkeleri düzeyine çıkarmayı hedef alan Petro, Batı'ya özgü kurum ve uygulamaları da örnek aldı. Petro'nun reformlarına karşı direnen Slavofiller bu yeniliklerin Rusya'nın ulusal bütünlüğünü bozacağını, aydınlarla köylünün arasının açılacağını, toplumsal ilişkilerin olumsuz etkileneceğini ileri sürdüler. Ama I. Nikolay ve II. Aleksandr'ın da reformcu politikalar izlemesi karşısında gerilediler. Çadayeve, Belinski, Herzen, Oparev, Turgenyev gibi yazarlar, S. M. Salavyov gibi tarihçiler Batılılaşmadan yana oldular.

Batılılaşma 19. yüzyılda Rusya Türkleri arasında da yayıldı. Müslüman tüccar ve sanayicilerin onderlik ettiği Ceditçilik hareketi bir eğitim reformuyla başladı. Rusya'daki 1905 Devrimi ile toplumsal ve siyasal bir ivme kazanan Ceditçilik İslamcı molla-ların, şeyhlerin tepkileriyle karşılaştı. Ceditçilerin bir bölümü 1917 Sovyet Devrimi'nde Bolşevikleri desteklediler.

Japonya'da Batılılaşma. Japonya'da Batılılaşma hareketi 1868-1912 arasında Meiji Restorasyonu ile başladı. Dışa kapalı bir toplum olan Japonya'ya Hollanda, Fransa ve İngiltere'nin ticaretin serbestleştirilmesi için baskı yapması, ABD'nin 1853'te aynı amaçla Japonya'ya savaş gemileri göndermesi Japon yöneticilerini ABD ve Batı ülkeleriyle elverişsiz koşullar içeren antlaşmalar imzalamak zorunda bıraktı. Bu durum yüzyıllardır kendi üstünlüğüne inanmış Japon toplumunda büyük bir tepki doğurdu. Şogunu deviren Meiji Ayaklanması'nın önderleri Avrupa ve ABD'ye inceleme heyetleri gönderdiler. Batı'nın yönetsel ve ekonomik yapısını öğrenmeye çalıştılar. Geleneksel feodal yapı ortadan kaldırıldı. Batı örneğinde modern bir yönetim sistemi ve bürokrasi kuruldu. Batı'nın kartel ve tröstlerine benzeyen büyük aile girişimleri, *Zaibatsu* denen şirket toplulukları kuruldu. Alman yönetim biçimini örnek alan bir anayasa hazırlandı (1889). Batı'nın bilim ve teknolojisi ülkeye aktarıldı. Batı kültürü, düşünce akımlarından giyim ve mimariye kadar, hemen bütün alanlarda izlendi. 1880'lerde Batılılaşmaya karşı yoğunlaşan tepkiler hareketin bir süre duraklamasına neden oldu. 1912'de İmparator Meiji'nin ölümüyle Restorasyon dönemi sona erdi.

Batınlılık, Kuran'ın batını (içsel) yorumuna dayanan düşünce ve inanç sistemlerinin genel adı. Batınlılık temelde bir yorumlama biçimi olduğundan, bu yöntemi benimseyenler birbiriyle hiçbir bağlantısı olmayan inanç sistemleri içinde yer alsalar bile batını sayılırlar.

Batınlılık dendiği zaman akla hemen Şiiliğin İsmailiye(*) mezhebi gelir. Hatta çoğu zaman Batınlılık İsmaililiğin en temel niteliği olarak anılır. Irak'ta ortaya çıkan İsmaililer, İran, Horasan, Hindistan ve Türkistan yörelerine dağıldıktan sonra buralarda karşılaştıkları eski İran, Hint ve Yunan düşünce ve inançlarından etkilenerek yeni bir kimliğe bürünmüşler, farklı kollar oluşturmuşlardır. Bu kollar kendilerine özgü niteliklerini yansıtan yeni adlarla anılmakla birlikte, ortak özellikleri nedeniyle mezhep tarihçileri tarafından Batınlılık başlığı altında toplanmıştır. Bu nedenle Deylemi, Batınilerin 15 ayrı adla anıldıklarını söylerken, Gazali 10 ayrı addan söz eder. İranlı kelimeleri laci ise Batınileri yedi başlık altında toplamıştır. Belli başlı Batını kolları olarak İsmailiye, İbahiye, Karmatilik, Babekilik (Hurremiye), Sabbahiye (Haşşâsiye), Talimiye ile Melahide ve Zanadika sayılabilir.

Batınilerin Tanrı görüşü Mutezile(*) düşüncülerinin ve Meşşâyün(*) filozoflarının görüşlerinin hemen aynısıdır. Tanrı'nı tenzih (soyutlama) anlayışlarının gereği olarak Tanrı'ya özgü sıfatları kabul etmezler. Onlara göre sıfatları kabul, Tanrı ile yaratılan arasında benzerliği gerektirir. Bu nedenle sıfatla ilgili ayet ve hadisleri tevîl ederler. Örneğin Tanrı'nın kadir oluşu, kendisinin kudretli olduğu değil, kudretlilere kudret verdiği anlamına gelir.

Evren ve yaratılış konusundaki görüşleri de ilkçağ filozoflarının görüşleriyle çakışır. Batınlılara göre Tanrı önce ilk akli (aklı-evvel), sonra onun aracılığı ile ikinci nefsi (nefs-i sani) yaratmıştır. Nefs aklın yetkinliğini (kemal) isteyince harekete gereksinim duymuş, hareketten gök katları, felekler (eflak-i semaviye) oluşmuştur. Gök katları'nın hareketlerinden soğukluk, sıcaklık, kuruluk ve yağlık, bunlardan da cansızlar, bitkiler ve canlılar (mevalid-i selase) ortaya çıkmıştır.

İnsan'ın kâmil (yetkin insan) ve nâuk (konuşan) adını verdikleri peygamber, ilk yaratık olan ilk aklın yeryüzündeki karşılığıdır. Vasi ve imam da nefsin karşılığıdır. Evren nasıl akıl ve nefsin etkisiyle hareket ederse, insanlar da peygamber ile imamin ortaya koyduğu öğretinin (şeriat) etkisiyle hareket ederler. Her peygamberin şeriatı yedi dönem sürer. Peygamberin kendisi ve sonra gelen altı imam bu yedi dönemli tamamlar. Sonra Tanrı yeni bir peygamber gönderir. Buna göre Hz. Muhammed ile başlayan dönem, altıncı imam Cafer Sadık ile sona ermiştir. Sonraki dönem Cafer Sadık'ın oğlu İsmail (bazılarına göre de Muhammed) ile başlamıştır. Bu yedil sistem bu biçimde sürüp gider.

Batınlılığa göre Kuran, Cebrail olarak adlandırılan "akıl"dan tuşan bilgilerin peygamber tarafından ifadelendirilmiş biçimidir. Peygamber, halkı yönetmek için bu bilgileri dışsal (zahiri) bir görünüm içinde vermiştir. Bu nedenle, Kuran'ın usul anlamının anlaşılabilmesi için "kuimu'z-zaman" olan imamin olması zorunludur. İş anlamı bilen bu imama mutlaka Hz. Hüseyin soyundan olacaktır. Her şeyde olduğu gibi Kuran'da da bir dış, bir de iç anlam vardır ve asıl olan iç anlamdır. Bu iç anlam yalnız imam tarafından bilinebilir, öğretilir. İş anlam Kuran'ın yorumlanması ile elde edilir. Yorumun bir yöntemi sözcükleri yendi anlamlandırmaktır. Bir başka yöntem ise, harflerin sayısal değerlerinin kullanılarak bir sonuca varılmasıdır. Batınilerin Kuran yorumlamaları için şu örnekler verilebilir: Onlara göre namaz, imama veli olarak tanımlanır. Oruç ise imama, hüccet ve onanın gizlenmesini emrettikleri şeyleri gizlemektir. Zekat, yoldaşlarına bilgileri aktar-

mak; zina, sırları ifşa etmektir. Domuz da münafıklığın simgesidir. Batınlara göre gerçek anlamı kavranan ibadetin biçimsel olarak yerine getirilmesine gerek yoktur.

Batıniler, önlere çıkan her kişiye inançlarını açıklamazlar. Bunun getireceği tehlikeden korunmak için ilişki kurdukları kimselere aşamalı olarak bilgi vererek davette bulunurlar. Daha çok karşıt görüşlü metinlerde yer alan bu davetin dereceleri şunlardır: 1) Teferrüs (dikkatli inceleme). Batını davetçi uygun bulduğu kişi ile yakın ilişki kurarak onu kendisine bağlar. Bu aşamada davetçi ilişki kurduğu kişinin inancı doğrultusunda hareket eder, onun hoşuna gidecek biçimde davranır ve böylece sevgi ve güvenini kazanır. 2) Te'nis (alıştırma). Güveni kazanılan kişinin eğilimlerine uygun konular üzerinde durularak batın bilgisinin yüceliğinden söz edilir. Kişi böylece yavaş yavaş Batınilige hazırlanır. 3) Teşvik (kuşkuya düşürme). Batıniligi kabule hazır duruma getirilen kişi, namaz rekâtlarının sayısı, Hac ibadeti ve bazı Kuran ayetleri üzerine yapılan konuşmalarla kuşkuya düşürülür. Kuran ve ibadetlerin dış anlamları küçümsenir, buna karşılık iç anlamların önemi anlatılır. 4) Ta'lik (ileriye bağlama). Kuşkuya düşürülen kişi batın anlamları öğrenme isteğinde bulunduğu, bunun zamanının gelmediği, bunları yalnız imamın bildiği ve ondan izinli olan bir kimseden öğrenilebileceği biçiminde oyalanır. 5) Rabt (bağlamak). Bu aşamada batını bilgileri öğrenmek isteyen kişi izinli bir davetçiye götürülür. Öğreneceği şeyleri başkalarına anlatmaması için yeminle bağlanır. Artık bu kişi Batınilige girmiştir. 6) Tedlis (gizlemek, karanlıkta bırakmak). Batınilige giren kişiye öğreneceği gizli bilgilerin önemi anlatılır, birtakım ünlü ve büyük kimselerin hep Batını olduğu söylenir, önüne bir gizlilikler perdesi çekilir. 7) Tesis (kurmak). Artık Batıniligi iyice benimsemiş olan kişiye batını yorumları yavaş yavaş aktarılmaya ve inancı pekiştirmeye çalışılır. 8) Hal (çıkarmak). Bu aşamada batını yorumları kavrayan kişiye, şeriatın dünya düzenini korumak için kurulduğu, o nedenle ancak dış anlamı kavrayan halk için olduğu, batın bilgisine ulaşan kimseyi bağlamayacağı aşılır. 9) Selh (soymak). Yukarıdaki aşamalardan geçen kişi, bu aşamada bütün yasaklardan ve dinsel yükümlülüklerden kurtulur.

Batıniler Ptolemaios'un (Batlamyus) evren kuramı ile ilkçağ filozoflarının yaratılış kuramlarını dünyasal bir sistem durumuna getirmişlerdir. Buna bağlı olarak yedi yıldız karşılık yedi imam, 12 burca karşılık da 12 hüccet kabul etmişlerdir. Kesin kanıt anlamına gelen hüccet, imamdıktan sonra en büyük yere sahiptir ve kendi bölgesinde Batınilerin yönetimini üstlenmiştir. Toplumsal örgütlenmenin en üst noktasında imam yer alır. O batın bilgisine sahiptir ve bütün Batınilerin önderidir. İkinci sırada imam vekili olan hüccet bulunur. Hüccet, emirleri doğrudan imamdıktan alır. Üçüncü sırada zü-massa (süt emen) yer alır. Zü-massa batın bilgisini hüccetten alır. Dördüncü sırayı dai-i ekber (en büyük davetçi) işgal eder. Bütün davetçiler buna bağlıdır. Dai-i mezun (izinli davetçi) beşinci sıradadır. İzinli davetçi, Batıniligi kabul edenlerin bağlılık yeminlerini kabul eder, en büyük davetçiye bağlıdır. Altıncı sırada mükelleb (avlanmaya alıştınlmış) yer alır. Mükelleb, Batınilige yakın kişilerle ilgi kurarak onları izinli davetçiye getirir. Batını örgütlenmenin en alt katında mümin ya da müstecib (inanmış, davete uymuş) bulunur. Bu, Batınilige yeni girmiş kimsedir.

Batınilik, 12. yüzyıldan sonra etkinliği daha çok bazı tasavvuf akımları içinde sürdürmüş, Kalenderilik, Hayderilik, Melametlik, Hurufilik, Erdebililik (Safevilik), Bektaşilik gibi tankatların oluşumunu etkilemiştir. Ayrıca Dürzilik, Nusayrılık gibi eski, Bâbilik, Bahailik, Kadiyanilik gibi 19. yüzyılda doğmuş yeni dinsel akımların biçimlenmesinde de önemli rol oynamıştır.

Batı'ya göç, BATI'YA HÜCUM olarak da bilinir, ABD tarihinde, ülkenin iç kesimlerine yönelik nüfus göçü. Atlas Okyanusu kıyısında ilk yerleşimlerin kurulmasından hemen sonra başlamıştır. Yenidünya'ya ilk ayak basan İngilizler, gereksinimlerini karşılamak için İngiltere'den gönderilen malların ulaştığı yer olması nedeniyle Atlas Okyanusu kıyılarına yerleşmişlerdi. Ama, Massachusetts Körfezi kolonisinde yaşayanlar, 1630'larda Connecticut Vadisine gitmek zorunda kaldılar. Fransızların ve Yerlilerin engellemeleri Batı'ya doğru göçü yavaşlattıysa da 1750'lere gelindiğinde New England'ın büyük bölümü Kuzey Amerika kolonilerinde yaşayanlarca işgal edilmişti.

Daha güneyde ise bölgeye geç gelip, okyanus kıyısında yerleşime uygun toprak bulamayanlar, batıya, Piedmont'a göçtüler. 1700'e gelindiğinde Virginia'nın sınırları, Atlas Okyanusuna dökülen ırmakların ulaşım olanak vermediği çavlan hattına kadar genişlemişti. Öncülerden (*pioneer*) bazıları çavlan hattını geçerek Blue Ridge (Mavi Sirt) Dağlarına tırmandılar. Bununla birlikte Virginia'nın iç kesimlerinde ve Atlas Okyanusu kıyısındaki öteki kolonilerde yaşayanlar, batıdan çok güneye doğru ilerlediler.

Pennsylvania'da yaşayan Almanlar ve İskoç-İrlandalılar, 1730-50 arasında, Virginia ile Carolina'nın batı kesiminde yerleşmek amacıyla, Shenandoah Vadisine indiler. Fransızlar ve Yerlilerle savaşların patlak verdiği dönemde Amerikan sınır boyu Apalaş Dağlarına ulaşmıştı.

1763 İngiliz Bildirgesi'yle Batı'ya göçün Apalaş Dağlarında durdurulması emredildiyse de, bu emre uyulmadı ve Ohio, Tennessee ve Kentucky'de yerleşimler kuruldu. Kalabalık topluluklar, Bağımsızlık Savaşı'nın ardından dağları aşarak, Apalaş Dağlarıyla Mississippi İmağının arasında kalan verimli topraklara yerleşti. 1830'a gelindiğinde savaş öncesinde az sayıda kişinin yaşadığı Old Northwest ve Old Southwest bölgelerinin nüfusu, Illinois, Indiana, Missouri, Alabama ve Mississippi'nin eyalet olarak Birlik'e kabul edilmelerini sağlama-ya yetecek düzeye ulaşmıştı.

Batı'ya göç 1830 ve 1840'larda da sürdü. Bu dönemde gelenlerin çoğu Michigan, Arkansas, Wisconsin ve Iowa'ya yerleştiler. Hatta sınır boyunda yaşayan bazı aileler, Oregon göç yolunu izleyerek, Büyük Okyanus kıyılarına ulaştılar. 1849'da bazı serüvenciler altın aramak için California'ya hücum ettiler. Bu arada, Mormonlar da zorlu yolculuklarına Utah'da son verdiler.

Altına hücum hareketiyle İç Savaş arasındaki dönemde çok sayıda kişi Mississippi Vadisine, Texas'a, güneybatı topraklarına ve yeni oluşturulan Kansas ve Nebraska eyaletlerine yerleşti. İç Savaş sırasındaki altın ve gümüş keşifleri, maden arayıcılarını ve Amerika'ya yeni gelenleri Oregon, Colorado, Nevada, Idaho ve Montana'ya çekti.

1870'e gelindiğinde, yalnız Büyük Ovaların bazı bölgeleri yerleşime açılmıştı. Bu topraklar daha sonraki 20 yıl boyunca, öykülere de konu olduğu gibi kovboyların Texas'tan getirdiği sığırlar için otlak işlevini gördü. Ama 1880'lerin sonunda, sığır yetiştiriciliğinin önemini yitmesiyle birlikte,

buraya gelenler Büyük Ovaları çitlerle bölüp aile çiftlikleri kurdular. Batı'ya göç, Büyük Ovaların yerleşime açılması ve beyazların Oklahoma Yerli topraklarına vahşice saldırmasıyla son buldu. 1890'ların başında İç kesimlerdeki 48 eyaletin tümü için sınır boyu ortadan kalktı. Ayrıca bak. Amerikan sınır boyu.

batik, bir kumaş boyama yöntemi. Kumaşın üstünde desen çizilmiş bazı yerler, boya emmemesi için balmumu ile kaplanır. Bu yöntem çoğunlukla pamuklu kumaş üstüne

Geleneksel Cava desenli batik. Kraliyet Tropik Enstitüsü Müzesi, Amsterdam
Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam

mavi, kahverengi ve kırmızıdan oluşan geleneksel renklerle uygulanır. İlk balmumu deseni eritildikten sonra, kumaşa yeniden boya verilmeden önce başka bir desen uygulanır ve böylece boyama işleminin

Sırmalı Cava batığı. Kraliyet Tropik Enstitüsü Müzesi, Amsterdam
Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam

birkaç kez yinelenmesiyle birbirine karışmış renklerden oluşan çok renkli bir sonuç elde edilir. Ne zaman ortaya çıktığı bilinmeyen batik tekniği, Güneydoğu Asya'da bazı yerel farklılıklarla yaygın olarak uygulanmış olsa gerektir. Örneğin Selebes Adasında balmumu, kumaşa bambu kamışlarıyla sürülürdü. 18. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Cava'da, çok daha ayrıntılı desenler elde

edilmesini sağlayan, kulplu ve dar ağızlı küçük bir bakır eritme kabı kullanılmaya başladı. Bir başka Cava yeniliği ise, 19. yüzyılda geliştirilen ahşap balmumu uygulama kalıbıdır. Hollandalılar hem kumaş, hem bu tekniği Avrupa'ya getirdiler. Günümüzde geleneksel Cava desenleri elde etmek için balmumu uygulamada kullanılan makineler, aynen elle yapılan uygulamalar-daki balmumu çatlaklardan süzen boya lekeleri gibi etki verebilmektedir. Ayrıca bak. tutkallı basma.

batimetri, DERİNLİKÖLÇÜM olarak da bilinir, deniz derinliğinin ölçülmesi. En eski derinlik ölçme yöntemi, belli uzunluktaki ağır bir halat ya da kablunun geminin yanından sarkıtılması ve dibe ulaştığında uzunluğunun ölçülmesi biçimindeydi. Oldukça zahmetli olan ve çoğu kez hatalı sonuçlar veren bu yöntemle sürekli ölçüm yapılamıyor, yalnızca bir noktadaki derinlik belirlenebiliyordu. Ayrıca, deniz dibi akıntıları ve geminin yalpalamaları nedeniyle halatın her zaman dik bir biçimde dibe inememesi bir dizi hatanın doğmasına yol açıyordu.

Kimi yetersizliklerine karşın bugün en yaygın kullanılan batimetri aygıtı olan yankılı iskandilde, gemiden gönderilen bir ses dalgası dibe çarptıktan sonra geri döner. Dalganın üretilmesi ile dönüşü arasında geçen zamana ve sesin su içinde yayılma hızına dayalı hesaplamalarla, deniz dibinin topografyası kesintisiz olarak çıkarılır. Yankılı iskandil aygıtlarının çoğu bu hesaplamaları kendi kendilerine mekanik bir biçimde yapar ve bir kroki halinde grafik kayda geçirir. Denizaltı kanyonları ya da dağların ses dalgasının yolunu saptırması ya da suyun ısı, derinliği ve tuzluluk oranına bağlı olarak dalganın yayılma hızında değişikliklerin ortaya çıkması, yankılı iskandil yönteminde bazı hataların doğmasına yol açabilir. Aynı bölgenin birkaç kez taranmasıyla bu tür hataların üstesinden gelebilir. Balık sonarları ile denizaltı kameralarından da batimetrik incelemelerde yararlanılmıştır.

Batine el-, Umman'ın kuzeydoğusunda il (liva). Umman Körfezinin karşısında yaklaşık 240 km boyunca uzanır. Şinas yakınlarında Umman'ın BAE sınırından başlayarak güneydoğuda es-Sib'e kadar yayılan dar ve kalabalık bir kıyı ovasıdır. İl sınırları, bugüne değin resmen belirlenmemiş olmasına karşın, kıyı ovalarıyla genellikle çakışır. el-Hacer (Taş) Dağlarından kuzeydoğuya doğru inen çok sayıda derenin parçaladığı ovanın genişliği 18-54 km arasında değişir. Derelerin yukarı çıkışlarında nüfus yoğunluğu fazladır. Ovanın kıyılardan derelerden uzak bölümlerinde, el-Hacer'in etkileri yakınında akasya ağaçlarının bittiği yerde, verimsiz taşlı bir düzlük uzanır. Kıyılardan 15 km içeriye kadar kuyular ve yeraltı sularıyla beslenen vaha şeridi, yoğun tarıma olanak verir. Bölge eski çağlardan beri hurma, kurutulmuş ıhlamur, esmeramber, bakır ve at ihracıyla ünlüdür. Çeşitli dönemlerde Persler tarafından işgal edilmiş olan yöre, 10. yüzyılda Karmatilerin, 11-12. yüzyıllarda Türklerin, 16. yüzyılda da Portekizlilerin saldırısına uğramıştır.

İlde büyük hurma bahçeleri bulunur. Ayrıca sebze ve tahıl üretiminde yapılan sulanabilir topraklarda kavun, misketlimonu ve mango ağaçları yetişir. Koyun ve keçi yetiştiriciliği ile balıkçılık ekonomide önemli yer tutar. el-Batine'nin, tümü kıyı kesiminde yer alan başlıca kentleri el-Musana,

es-Suveyk, el-Habure, es-Sehem, Suhar ve Şinas'tır. Umman nüfusunun üçte birini oluşturan il halkı Arap-Beluci karışımıdır ve İslam dinine bağlıdır. Nüfus (1990 tah.) 581.968.

batisfer, denizaltı incelemelerinde kullanılan çelik dalış küresi. Lombozlar aracılığıyla havalandırılan ve su üstündeki bir araca çelik bir kabloyla bağlı olan batisfer, ABD'li zoolog William Beebe ile mühendis Otis

William Beebe'nin batisferi
New York Zoological Society

Barton tarafından geliştirildi ve ilk olarak 1930'da sualtına indirildi. 11 Haziran 1930'da 400 m derinliğe dalan Beebe ve Barton, 1932'de 900 m'lik bir dalış gerçekleştirdiler. Bu dalışlar sırasında batisferin üstünlüklerinin yanı sıra yetersizlikleri de açığa çıktı. Kullanılması oldukça zor ve tehlikeli olan batisferin bağlantı kablolarında ortaya çıkabilecek bir kopma, içindekilerin ölümüne yol açabilirdi. Deniz yüzeyindeki dalgalar ve bunun sonucunda su üstündeki aracın sarsılması böylesine tehlikeli bir gerilmeye neden olabiliyordu. Bu olumsuzluklarından ötürü batisferin yerini daha güvenli ve manevraya daha elverişli araçlar olan mezoskaf(°) ve batiskaf(°) aldı.

batiskaf, denizlerde büyük derinliklere inebilen, yüzebilir dalış aracı. İsviçreli eğitimci ve bilim adamı Auguste Piccard ile daha sonraki yıllarda kendisine yardımcı olan oğlu Jacques tarafından geliştirilmiştir. 1946-48 arasında Belçika'da yapılan ilk batiskaf "FNRS 2", 1948'de Cabo Verde

Auguste Piccard'ın tasarımı yapıldığı, 1946-48 arasında inşa edilen ilk batiskaf: "FNRS 2"
Actualité

Adalarında sürdürülen denemeler sırasında hasar gördü. Onarılacak yeniden çalışır duruma getirilen ve birçok geliştirilmiş yeni donanımlar eklenen tekneye bu kez "FNRS 3" adı verildi ve 15 Şubat 1954'te Senegal'de Dakar açıklarında oldukça elverişli koşullarda bir dizi dalış gerçekleştirdi, bu arada

4.000 m'ye kadar indi. "Trieste" adını taşıyan, daha da geliştirilmiş ikinci bir batiskaf, 1 Ağustos 1953'te denize indirildi ve aynı yıl 3.150 m'ye kadar daldı. 1958'de ABD donanması tarafından satın alınarak California'ya götürülen "Trieste"ye derin okyanus çukurlarına inebilecek biçimde tasarlanan yeni bir kabin takıldı. Tekneye Büyük Okyanusa bir dizi dalış yapan Jacques Piccard, 23 Ocak 1960'ta Deniz Kuvvetleri'nden Teğmen Don Walsh'la birlikte Büyük Okyanustaki Mariana denizaltı hendesinde 10.916 m dalarak dalış rekoru kırdı.

Batiskaf, içine araştırmacıların girdiği, sudan ağır ve denizin basıncına dayanıklı çelik bir kabin ile, sudan hafif olduğu için gerekli kaldırma gücünü sağlayan, benzinle doldurulmuş bir şamandıradan oluşur. Kabin ile şamandıra birbirlerine bitişik biçimde yerleştirilmiştir. Su yüzündeyken hava dolu bir ya da daha çok safra silosu batiskafı su üstünde tutar. Safra silolarının vanaları açılınca içlerindeki hava boşalır ve yerine su dolar, böylece tekne dalış için yeterli ağırlığa ulaşır. Deniz suyuyla doğrudan temas halinde bulunan benzin, inilen derinliğe bağlı olarak sıkışır. Böylece batiskaf derine indikçe yüzebilirliğini giderek yitirir ve dalış hızı giderek artma eğilimi gösterir. Teknenin dalış hızını yavaşlatmak ya da yeniden yükselmeyi sağlamak için, silolara doldurulmuş olan ve elektromagnetsizlerle yerlerinde tutulan demir safralar boşaltılır.

Batista (y Zaldívar), Fulgencio (d. 16 Ocak 1901, Banes, Küba - ö. 6 Ağustos 1973, Marbella, İspanya), Kübalı asker ve diktatör. 1933-44 ve 1952-59 arasında iki kez iktidara geçmiştir.

Yoksul düşmüş bir çiftçi ailesinin oğlu olan Batista, 1921'de stenograf olarak orduya girmeden önce çok çeşitli işlerde çalıştı. Orduda çavuşluğa yükseldi ve geniş bir taraftar topluluğu edindi. Gerardo Machado y Morales diktatörlüğünün yerini alan Carlos Manuel de Céspedes'in geçici rejimini, Eylül 1933'te örgütlediği "çavuşlar ayaklanması"yla devirdi ve Küba'nın en güçlü adamı durumuna geldi.

İnsanları iyi tanıyan Batista, teröre başvurmaktansa, çevresindekileri hoş tutarak denetimini pekiştirme yolunu seçti. Böylelikle ordunun, devlet memurlarının ve örgütlü işçilerin desteğini kazandı. İlk birkaç yıl ülkeyi yakınları aracılığıyla yönettikten sonra 1940'ta başkan seçildi. Kendisine büyük servetler sağlamakla birlikte, etkili bir yönetim kurdu. Eğitim sistemini yaygınlaştırdı; dev bir kamu girişimleri programı uyguladı ve ekonomik büyümeyi hızlandırdı.

1944'te görevinden ayrılarak yurt dışında gezilere çıktı. Bir süre Florida'da yaşadı ve Küba'da elde ettiği büyük servetin bir bölümünü buraya yatırdı. Onun iktidarda olmadığı sekiz yıl süresince Küba'da yozlaşma alabildiğine yayıldı ve kamu hizmetleri çöküntüye uğradı, bu nedenle Batista'nın 1952'de yeni bir askeri ayaklanma yoluyla bir daha başa geçişi geniş bir kesimce onay gördü. Ama bu kez üniversiteyi, basını ve kongreyi denetimi altına alan zalım bir diktatör oldu, ekonominin çöküntü içinde olmasından yararlanarak büyük miktarda parayı zimmetine geçirdi. Sonunda, 1958 sonbaharında Fidel Castro öncülüğündeki devrimci güçlerin başlattığı saldırıya yenik düşerek devrildi. Rejiminin çöküşünün gö-rerek 1 Ocak 1959'da ailesiyle birlikte Dominik Cumhuriyeti'ne kaçtı. Portekiz'e bağlı Madeira Adasına sürgüne, oradan da Lizbon yakınlarındaki Estoril'e gönderildi.

batitermograf, sualtı kutmanlarının sıcaklıklarını ve basınçlarını kesintisiz olarak

kaydeden aygıt. Sıcaklık ve basınç değişimlerine karşı duyarlı elemanlarla donatılmış olan batitermograf, su üstünde hareketli ya da hareketsiz durumda bulunan bir araçtan sarkıtılır ve ölçümlerini sırlı bir cam cetvel üzerine kaydeder. Bazı türleri ise uçaklardan denize atılır. 300 m derinliklere kadar radyo dalgaları yollayabilen bu aygıtlar çoğunlukla geniş alanların incelenmesinde kullanılır.

Battle Berres, Luis (d. 26 Kasım 1897, Montevideo - ö. 15 Temmuz 1964, Montevideo, Uruguay), aktif politikaya atılarak 1947-51 arasında devlet başkanlığı, 1954-56 arasında da Yürütme Konseyi başkanlığı yapmış gazeteci.

Daha önceki başkan José Battle y Ordóñez'in yeğeni. Büyük bir demokrasi ve kişi özgürlükleri savunucusu olarak ve ABD'nin otoriter Latin Amerika rejimlerine verdiği desteğe sözünü sakımsızın karşı çıkmasıyla tanındı. 1923-33 ve 1942-47 arasında milletvekili olarak görev yaptı; 1943-45 arasında da Temsilciler Meclisi başkanlığında bulundu. 1946'da başkan yardımcılığına seçildi, Başkan Thomás Berreta görev başında ölünce de başkanlığı devraldı. Battle Berres'in istikrarlı ve huzurlu yönetimi ülkeye büyük ölçüde yabancı sermaye yatırımı getirdi. Uruguay'da yürütme görevinin dokuz kişiden oluşan bir konseye verildiği bir yönetim biçiminin kabulünden sonra, Battle 1954'te bu konseyin başkanlığına seçildi. İki yıllık görev süresi dolunca da konseydeki üyelğini sürdürdü. 1948'de *Acción* gazetesini kurarak, siyasal görüşleri doğrultusunda yayım yaptı. Ayrıca Anel adlı radyo istasyonunun da sahibiydi.

Battle y Ordóñez, José (d. 21 Mayıs 1856, Montevideo - ö. 20 Ekim 1929, Montevideo, Uruguay), iki kez başkanlık yapmış devlet adamı. Ülkesini istikrarsız bir diktatörlükten kalıcı bir demokrasiye dönüştürerek büyük övgü kazanmıştır.

Uruguay'ın eski devlet başkanlarından General Lorenz Battle'nin oğlu ve sömürge döneminde Montevideo'nun önemli kişilerinden olan José Battle y Carreo'nun torunuydu. Montevideo Üniversitesi'nde ve Sorbonne'da öğrenim gördü. 16 Haziran 1886'da *El Día* gazetesini kurarak siyasal yaşama atıldı. Bundan kısa bir süre sonra, Uruguay'ın başta gelen iki siyasal partisinden biri olan Colorado Partisi'ne girdi. 1890'da, partisini ülke çapında demokratik bir siyasal örgüt haline getirmek için çalışmaya başladı. 1893'te Uruguay Temsilciler Meclisi'ne 1896'da da Montevideo'dan senatoya seçildi. Kısa sürede senato başkanı ve partisinin Ulusal Yürütme Komisyonu üyesi oldu. 1900'de devlet başkanlığına aday oldu, ama kazanamadı.

1903'te devlet başkanı seçildiyse de, seçimleri çok az bir farkla kazanması, muhalefetteki Blanco Partisi'yle, 1904'te iç savaşa kadar varan bir gerginliğin doğmasına yol açtı. Battle y Ordóñez ve yandaşları 1905'te iç savaştan zaferle çıktılar ve Colorado Partisi, ülkede tartışılmaz bir egemenlik kurdu. Battle y Ordóñez 1905'te devlet başkanını ve yasama organını seçmek için düzenlediği hilesiz, dürüst seçimleri partiyle birlikte kazandı. 1907'de görev süresi dolunca kendi isteğiyle başkanlıktan ayrıldı, ama partisnin başkan adayının belirlenmesinde rol oynadı.

Battle y Ordóñez, başarılı bir Avrupa gezisinden sonra 1911'de yeniden devlet başkanı seçilerek daha önce başlatıldığı reformları sürdürdü. İki dönemlik başkanlık görevi sırasında, çalışma yasalarında reform yaptı, yubancılara ait işletmelerde kâr had-

dini sınırladı, göçü özendirdi, kamu hizmetlerini millileştirdi ve geliştirdi, ölüm cezasını kaldırdı, evlilik dışı çocukları koruma altına aldı.

Başkanlık döneminin sonunda, yürütme gücünün tek kişinin elinde toplanmasından duyduğu endişeyle, ortak bir yürütme organı kurulması için anayasa değişikliği yapmak istedi. Bu çabası bütün ülkede geniş bir muhalefete yol açtığı gibi, kendi partisini de böldü. Sonuçta, 1918'de kabul edilen ve yürütme gücünü bir başkanla ulusal bir yürütme konseyi arasında paylaştıran yeni anayasa, Battle y Ordóñez için bir yenilgiydi. Battle y Ordóñez gene de 1920 ve 1926'da, konsey başkanı olarak görev yapmayı kabul etti.

Batman, topraklarının küçük bir bölümü Doğu Anadolu Bölgesi, daha büyük bölümü de Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan il ve il merkezi kent. Yüzölçümü 4.694 km² olan Batman ili, kuzeyde Muş ve Bitlis, kuzeydoğuda gene Bitlis, doğuda Siirt, güneyde Mardin, batıda da Diyarbakır illeriyle çevrilidir. Batman Türkiye'nin 72. ilidir.

Eskiden Siirt'in bir ilçesi olan Batman, 16 Mayıs 1990 tarihli ve 3647 sayılı yasa uyarınca Batman, Beşiri, Gercüş, Hasankeyf (aynı yasayla ilçe olmuştur), Kozluk ve Sason ilçeleriyle birleştirilerek il yapılmış ve böylece oluşturulan Batman ilinin Merkez ilçesi olmuştur.

Doğal yapı. Genellikle kuzeyden güneye doğru alçalan il topraklarının büyük bölümü akarsu vadileriyle parçalanmış dalgali düzlüklerden oluşur. Bu düzlükleri kuzeyde Güneydoğu Toroslar, güneyde de Mardin-Midyat Eşiği sınırlar. İlin kuzey kesimini Zupser (Subaşı) Dağı (2.721 m) ve Sason Dağları engemelendirir. Güney kesimdeki başlıca yükselti Raman Dağıdır (1.260 m). İlin en yüksek noktası Sason Dağlarında 2.973 m'ye erişen Malato Tepesidir.

Batman ili topraklarından kaynaklanan sular Dicle Irmağı aracılığıyla Basra Körfezine ulaşır. İlin güney kesiminden batı-doğu doğrultusunda geçen Dicle Irmağına katılan başlıca akarsular Kulp, Sorkan ve Sason çaylarının birleşmesiyle oluşan Batman Çayı ile bazı yeni kaynaklarda Yanarsu Çayı adıyla anılan Garzan Çayıdır. Garzan Çayı doğuda, Sorkan ve Batman çayları da batıda doğal sınır oluşturur. Akarsu vadi tabanlarının genişlediği kesimlerde yer alan düzlükler bitkisel üretim; başta Sason Dağlarının

Batman'dan bir görünüm

Danış

yüksek kesimleri olmak üzere yöredeki yaylalar da hayvancılık açısından büyük önem taşır.

Ekonomi. 1990 sayım sonuçlarına göre halkının yaklaşık yüzde 51'i kasaba ve köylerde, yüzde 43'ü de Batman kentinde yaşayan ilde petrol sanayisi, tarım ve ticaret başlıca ekonomik etkinliklerdir.

İlin başlıca petrol üretim alanı olan Raman Dağında jeolojik inceleme çalışmaları Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nün (MTA) kurulduğu 1935'ten iki yıl sonra başladı. Bu çalışmalar sırasında açılan Raman-1 kuyusunda Nisan 1940'ta 1.048 m'ye inildiğinde petrole rastlandı. Sonraki sondajların da olumlu sonuç vermesi üzerine yöre Türkiye'nin ilk sürekli petrol üretim alanı olarak işletmeye açıldı. Çıkarılan petrolü antmak üzere Maymunie Boğazında kurulan küçük deneme rafinerisi verimsiz olunca söküldü ve Batman'da daha büyük bir deneme rafinerisi kuruldu. Bunun da gereksinmeyi karşılayamaması üzerine yapımına başlanan daha büyük kapasiteli Batman Rafinerisi 1955'te deneme üretimine geçti. Bölgedeki petrol üretim alanlarının genişlemesinden sonra üretilen ham petrol miktarı Batman Rafinerisi'nin işleme kapasitesini aştı. Fazla petrolün İskenderun Körfezine taşınarak başka rafinerilerde işlenmesini sağlamak amacıyla yapılan 494 km uzunluğundaki Batman-Dörtöl Ham Petrol Boru Hattı 1967'de işletmeye açıldı. Daha sonra rafineri ve boru hattının kapasiteleri artırıldı. Kozluk ilçesindeki Şelmo (bugün Ulaşlı) üretim alanı da 42 km'lik bir boru hatıyla Batman'a bağlandı. Özellikle Batman kentinin büyümesinde önemli rol oynayan petrol sanayisi dışındaki başlıca sanayi kuruluşları un, tuğla ve kiremit fabrikalarıdır.

Merkez ilçenin kırsal kesimi ile öteki ilçelerde yaşayan halkın büyük bölümü geçimini tarımdan sağlar. Başlıca bitkisel ürünler buğday, üzüm, arpa, mercimek, pamuk, tütün ve soğandır. Beşiri, Kozluk ve Sason'da Tekel tarafından kurulmuş yaprak tütün işletmeleri vardır. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında yer alan Batman, Batman-Silvan (Silvan, Sason, Kayser barajları) ve Garzan (Garzan Barajı, Kozluk Regülatörü, Garzan Göleti) projelerinin il tanımıda önemli bir üretim ve verim artışı sağlaması beklenmektedir.

Hayvancılık önemli bir gelir kaynağıdır. Ticari amaçla azımsanmayacak miktarda koyun ve kıl keçisi yetiştirilir. İlin hayvan varlığı yöreye özgü siyah ve kahverengi tiftikli Ankara keçilerini de kapsar. Hayvansal üretimde verim genellikle düşüktür. Sağılan sütler tereyağı ve peynir yapımında, elde edilen tiftik, kıl ve yünler ise dokumacılıkta değerlendirilir. İlde ticaret etkinliği-

Batman ili
Ana Yayıncılık Ağırlı

nin en çok gelişmiş olduğu merkez Batman kentidir.

Tarih. Batman yöresinin de içinde yer aldığı bölge İÖ 3. binyılda Hurilerin yurduydı. İÖ 13. yüzyılda Urartuların yaşadığı bu topraklar daha sonra Asurlara bağlandı. Asurlar ile Urartular arasındaki tampon konumundan dolayı çeşitli kanşıklıklara sahne olan yöre, İÖ 7. yüzyıla ait Asur kaynaklarında Şupria adıyla geçer. Kimmerlerden sonra Medlerin eline geçen yöre, İÖ 6. yüzyılda Persler tarafından yönetilmeye başladı. Selevkos egemenliğinin ardından Partların yönetimine girdi ve bir süre Romalılar ile Partlar arasında el değiştirdikten sonra İÖ 1. yüzyılda Roma'ya bağlandı. Bizans döneminde zaman zaman Sasanilerin yönetimine de geçen yöreye yönelik Arap akınları 7. yüzyılda başladı. Arap egemenliği döneminde bir süre Ermenilerin yönetimine kalan yöre, 10. yüzyılda yeniden Bizans denetimine girdi. Halkın önemli bölümünü Arap, Süryani, Kürt ve Ermenilerin oluşturduğu yöreye 12. yüzyıl başlarında Artuklular yerleşmeye başladı. Hısn Keyfa (bugün Hasankeyf) bir Artuklu kolunun merkeziydi. Artuklu yönetiminden kalma birçok tarihsel yapının yer aldığı Hasankeyf, günümüzde koruma altına alınmış bir yerleşmedir. 13. yüzyılda Moğolların saldırıları sonucunda yıkıma uğrayan yöre, daha sonra sırasıyla Eyyubi, Karakoyunlu ve Safevi egemenliğine girdi. 16. yüzyılın ilk yarısında da Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında yöre toprakları Diyarbakır Merkez, Mardin, Muş ve Siirt sancaklarının sınırları içindeydi. Sason'da yaşayan Ermenilerin 1894'te başlattığı ayaklanma 20. yüzyıl başlarına değin yöreyi etkiledi. Cumhuriyet döneminde bir süre Beşiri'ye bağlı bir bucak olarak yönetildikten sonra 1957'de ilçe yapılan Batman, 1990'daki düzenlemeyle yeni ilin sınırları içine alındı.

Kentin yapısı. Yeni sayılabacak bir kentsel yerleşme olan Batman, ilin batı kesiminde ve Diyarbakır il sınırının yakınında yer alır. Kent hızlı gelişimini yörede petrol bulunmasına ve çıkarılan ham petrolün antulması için gereken tesislerin burada kurulmasına borçludur. Eski İluh köyünün yerinde kurulan yerleşmenin 1950'de yalnızca 915 olan nüfusu petrol sanayisinin gelişmeye başladığı 1955'te 4.713'e ulaştı. Daha sonra 1960'ta 12.401'i, 1975'te 64.384'ü, 1985'te de 110.036'yı bularak 1990'da 150 bine yaklaştı.

Kuzeydoğu ve kuzeybatı yönünde gelişme gösteren Batman kenti, Gaziantep, Diyarbakır ve Şanlıurfa'dan sonra Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin dördüncü büyük merkezidir. Demiryolu hattı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki son istasyonu Kurtalan'a ulaşmadan önce Batman'dan geçer. Bitlis'i Mardin ve Diyarbakır'a bağlayan karayolları üzerinde bulunan Batman'ın Ankara'ya uzaklığı 1.054 km'dir. Kent yakınında askeri amaçlı bir havaalanı vardır. Diyarbakır Havaalanı bakım ve onarım için sivil havayolu trafiğine kapandığında bu havaalanı devreye sokulur. Kentteki tek yükseköğretim kurumu Dicle Üniversitesi'ne bağlı Batman Meslek Yüksekokulu'dur.

Batman Belediyesi 1955'te kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 344.669; kent, 147.347.

batman (müzikte) bak. vuru

batman, eski bir ağırlık ölçüsü. Kullanıldığı ülkelere, çeşitli yörelere ve tartılan cisimlere göre 2-8 okka arasında değişirdi. 16. ve 17. yüzyıllarda hekimlikte kullanılan batman 266 dirhemken, yakın dönemde

Anadolu'da ticarete kullanılan batman 6 okkaya eşitti. Türk, İslam ve bazı Doğu ülkelerinde batman daha çok tanım ürünlerinin ve sıvı maddelerin ölçülmesinde kullanılmıştır. Ama kullanıldığı yerlere göre farklı ölçekte olması nedeniyle ticarete ortaya çıkan aksaklıkları gidermek için zaman zaman merkezî ya da yerel yönetimlerce ölçüsü yeniden saptanmıştır.

Batman öte yandan, özellikle tarım alanlarının ölçülmesinde, ekilen tohum ya da alınan ürüne kıyaslanarak arazi ölçüsü olarak da kullanılmıştır. Uygun belgelerine göre, bu yölla arazinin sınırları saptandığı gibi, büyüklüğü de belirlenmiştir. Ama arazi ölçümünde kullanılan batmanın değer birimine ilişkin bilgi yoktur.

Batman, zaman içerisinde yalnızca ağırlık ölçüsü ve ölçęğiyle ilgili kavramları anlatmak için kullanılmıştır. Türkiye'de 1931'de metre ve kilo temeline dayalı yeni ölçü sisteminin kabul edilmesiyle, başka eski ağırlık ölçüleriyle birlikte batman da kullanımdan kaldırılmıştır.

Batman Çayı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde akarsu. Dicle Irmağının en önemli kollarından biri olan Batman Çayı, Güneydoğu Toroslar'ın güney yamaçlarından doğan birçok kolun birleşmesiyle oluşur. Uzunluğu 170 km'dir. Hacıreş Dağlarından kaynaklanan Sarım, Kulp ve Sorkan çayları ile Sason Dağlarından doğan Sason Çayı Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içine girdikten sonra birleşir; bundan sonra Batman Çayı adını alır, güneye döner ve Batman kentinin batısında bir yay çizerek Dicle Irmağına katılır.

Kolları güçlü kaynaklarla beslendiğinden, Batman Çayının suyu her mevsim boldur. En çok su taşıdığı dönemler kış sonu ve ilkbahar başıdır; bu dönemlerde debisi 3.000 m³/sn'yi bulur. Yazın su düzeyi düşer. Batman Çayından tarım alanlarının sulanmasında yararlanılmaktadır. Ama çayın ova yüzeyinden oldukça derinde akması ve kabağardığı zamanlarda taşkınlarla yol açması sulamayı güçleştirmektedir. Çayı aşmak için, ünlü Malabadi Köprüsü(*) başta olmak üzere birçok yerde köprüler yapılmıştır. Ayrıca GAP kapsamı içindeki Batman Barajı, enerji üretimi ve sulama amaçlıdır.

Batman Rafinerisi, Türkiye'nin en eski ham petrol antma tesislerinden biri.

1940'ta Raman'da petrol bulunmasından bir yıl sonra Raman Tecrübe Tasfiyehanesi kuruldu. Tesisin günlük ham petrol işleme kapasitesi 3 tondur. Bu küçük rafinerinin gereksinimi karşılayamaması üzerine, Batman'da Batman Tecrübe Tasfiyehanesi adıyla daha büyük bir rafineri kuruldu ve Raman'daki rafineri söküldü. Yeni tesisin günlük kapasitesi 200 tondur. Petrol üretiminin sürekli genişlemesi ve yeni kuyuların üretime geçmesi sonucu bu tesis de yetersiz kalmış, 1953'te aynı yerde daha geniş kapasiteli ve modern bir rafineri kurulması kararlaştırıldı.

1953'te yapımına başlanan Batman Rafinerisi, 1955'te deneme üretimine geçti, bir yıl sonra da tam kapasiteyle çalışmaya başladı. 1962, 1966 ve 1972'de yeni birimlerin eklenmesiyle kapasitesi genişletildi ve 1966'da 700 bin ton olan yıllık kapasitesi 1972'de 1,1 milyon tona çıkarıldı. İki ham petrol antma birimi, TCC (termal katalitik kraking), LPG, reformer ve kimyasal antma birimlerinden oluşan rafineride, benzin, asfalt, gaz, hafif nafta, kerosin, dizel yakıtı ve sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) elde edilmektedir. Batman Rafinerisi'nde arıtma birimlerine ek olarak buhar santrali, elektrik santrali gibi yardımcı birimler ile oksijen, varil ve teneke fabrikaları vardır.

batolit, dırsız kayaç olarak da bilinir, magmanın, derinliklere sokulması ve katılaşmasıyla oluşan büyük boyutlu korkayaç. Batolit, uzunlamasına eşboyutlu bir biçimde olmakla birlikte, setlerdekinin tersine, düzgün katmanlar halinde sıralanmış değildir. Kimi zaman yüzey uzantılarının alanı 100 km²'yi bulur, hatta daha da büyük olabilir. Çevre kayaçlarıyla sınırları, düşey ile çok dik konumlar arasında değişir. Batolitler üzerinde yapılan araştırmalar, bu yapıların üst yüzeylerinin çok düzensiz olduğunu göstermiştir. Batolit oluşumu sırasında, çevre kayaçlarda da kıvrım, kırılma ve değme (kontak) başkalaşımı olayları gelişir. Önceleri batolitlerin bilinmeyen derinliklere uzandıkları düşünülürdü, ama günümüzdeki çalışmalar bu yapıların çoğunun zeminli olduğunu ve büyük bir olasılıkla birkaç km'lik kalınlıklarda bulunduğunu göstermiştir. Asidik kayaçlar sık sık batolitler oluşturur, ama bu biçimde gelişen yapılarda çoğunlukla karmaşık kuşaklanma ya da sokulum sonucu ortaya çıkan olaylara rastlanır.

baton, BAGET olarak da bilinir, müzikte bir topluluğu yöneten şefin tempoyu vermek, ses yüksekliğini, cümleleyişi vb göstermek için kullandığı küçük değnek. Bazı şefler hem batonu, hem ellerini, bazı şefler yalnızca batonu, bazıları da yalnızca ellerini kullanır. Ayrıca bak. orkestra yönetmenliği.

Baton Rouge, ABD'de Louisiana eyaletinin başkenti, Doğu Baton Rouge kilise topluluğunun merkezi (1811), eyaletin güneydoğu kesiminin ortasında Mississippi Irmağındaki derin su ulaşımına başladığı liman. Yerli kabileleri arasındaki sınırı belirtmek için dikilmiş bataklık servisinden yapılmış bir sınıktan ötürü Fransızlar kente bu adı vermişlerdi (Fransızca *baton rouge*: "kırmızı sırık"). 1719'da buraya bir kale yaparak birliklerini yerleştirdiler. Fransız-Yerli Savaşı'ndan sonra 1763'te burası İngilizlere geçti. Amerikan Devrimi sırasında İspanyollar I. Baton Rouge Çarpışması'nda (21 Eylül 1779) İngilizleri yenerek bölgeyi sonraki 20 yıl boyunca denetimleri altında tuttular. 1800'de Louisiana'yı Fransa'ya bırakan İspanya, burasının ABD tarafından satın alınması sırasında (1803) Baton Rouge ve bütün Batı Florida toprakları üzerinde hak iddia etti. Kent halkı ve çevredeki kilise topluluklarının ABD'de doğmuş yurttaşları, İspanyol egemenliğine baş kaldırarak II. Baton Rouge Çarpışması'nı (23 Eylül 1810) başlattılar. Bunun sonunda (üç ay sonra ABD'ye katılacak olan) Batı Florida Cumhuriyeti kuruldu. Baton Rouge 1817'de eyalete katıldı ve 1849'da başkent oldu. Louisiana 21 Mart 1861'de Konfederasyon'a katıldı. 1862'de III. Baton Rouge Çarpışması'nda Birlik kuvvetleri kenti aldılar ve savaşın sonuna değin ellerinde tuttular. Savaş sırasında başka kentlere aktarılan hükümet merkezi, 1882'de yeniden Baton Rouge'a taşındı.

Eski Eyalet Meclisi Binası (1847-49) valı Huey P. Long'un yönetimi sırasında yıkılarak yeniden yapıldı (1931-32). Mermerle ve dünyanın çeşitli yerlerinden getirtilen taşlarla inşa edilen 34 katlı bu binanın gösterişli bir tören salonu ve bir gözlem kulesi vardır.

Kentin bir sanayi merkezi olarak büyümesi 1909'da Standard Oil Company'nin dev petrol rafinerisinin yapılmasıyla başladı. Sonradan Texas, Oklahoma ve Louisiana'daki petrol yataklarının yakınlığı, okyanus ve ırmak ulaşımının ucuzluğu ve doğal gazlarla başka doğal kaynakların bolluğu nedeniyle kentte pek çok yeni sanayi kuruldu; liman tesisleri genişletildi ve Allen-

Morgan limanını kente kestirmeden bağlayan kanal inşa edildi. II. Dünya Savaşı sırasında kurulan sanayilerin verdiği hızla 1940-50 arasında kent nüfusu üç kat arttı. Louisiana Eyalet Üniversitesi Tarım ve Makine Yüksekokulu (1860) ile Güney Üniversitesi Tarım ve Makine Yüksekokulu (1880) Baton Rouge'dadır. Nüfus (1985) kent, 245.830; (1980) metropoliten alan, 493.973.

batone harf bak. çubuk harf

Batoni, Pompeo Girolamo, Batoni BAT-
TONI olarak da yazılır (d. 25 Ocak 1708,
Lucca, Toscana - ö. 4 Şubat 1787, Roma),
kendi çağında, tarihsel konulu resimleriyle
Anton Raphael Mengs ile eşdeğerli tutulmuş
İtalyan ressam. Bugün İngilizler arasında
çok gözde olan "büyük gezgin" portresi
türünü başlatmasından ötürü günümüzde
daha çok portreleriyle tanınır. Bu yapıtlarında
portresini yaptığı kişiyi antik kalıntılar
arasında rahatça otururken canlandırmıştır.
Batoni, ilk ününü çok süslü ve ayrıntılı
alegorik öyküsel resimleriyle edindiysen de,
1750'lerden ölümüne değin Roma'nın en
önemli gelen portre ressamı olarak tanındı.
Önemli kişilerin ustaca yaptığı portrelerin-
de rokoko, Bologna klasikliği ve yeni
gelişmekte olan yeni-klasik üsluplara özgü
bazı nitelikleri birleştirdiği görülür.

Batoniyen Kat. Jura Döneminde (y. 190-
136 milyon yıl önce) oluşmuş kayaç dizileri
ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi.
Batoniyen Kat kayaçları, Bajosiye Kat
kayaçlarının üstünde ve Kallaviyen Kat
kayaçlarının altında yer alır. İstindye ve
ammonit gibi yumuşakçalar ile kolsuayaklı-
ların bolca bulunduğu bazı tebeşirli yataklardan,
kireçtaşından ve marından oluşur.
Batoniyen Katta daha küçük zaman bölümlerini
gösteren ve özgün yumuşakça cinsleriyle
ayırt edilen çeşitli ammonit fosil kuşakları
bulunur. Bu kuşaklar Jura kayaçlarının
tüm dünyada karşılaştırılmasını olanaklı
kılar.

Batorolar, TOROLAR olarak da bilinir,
Uganda'nın güneybatısında Mobutu Sese
Seko (Albert) ve Edward göllerі arasındaki
Ruwenzori Sıradaglarının doğusundaki yüksek
platoda yaşayan Bantu halkı. Batoro toprakları
yağmur ormanlarını, sık bambu ağaçlarını,
papirus bataklıklarını, zencidarı-
sı ile kaplı düzlükleri, Edward ve Mobutu
Sese Seko göllerinin kıyılarını kapsar.

Batorolar bölgedeki en eski merkezi siyasal
örgütlenmenin efsanevi Svezi krallarıncı
kurulduğuna ve Svezilerin yerini Bitoların
(kuzeyden gelen bir Nil halkı) aldığına
inanırlar. Bunyoro-Kitara adlı Bito Krallığı'ndan
1830'larda ayrılan Batorolara öncülük eden ve
resmi krallık tacını alan Kaboyo, krallığını
sağlamlaştırıp genişleterek Bitoların da
desteğini kazandı. 1880'lerin sonlarına doğru
Bunyoro-Kitara kralı Kabarega, Batoroları
yeniden egemenlik altına aldı. Kaçmayı başaran
bir Batoro krallık ailesi üyesi 1890'larda İngiliz
sömürgecilerin desteğiyle yeniden Batoro
tahuna oturdu. Buna karşılık İngilizlere bağlı
kalmayı, vergi ödemeyi, topraklarındaki orman ve
madenleri işleme haklarını İngiliz şirketlerine
bırakmayı kabul etti. Sömürgecilik dönemi
boyunca bağımlı bir yerel yönetim olarak
kalın Batoro Krallığı, 1966'da öteki
krallıklarla birlikte Uganda hükümetince
ortadan kaldırıldı.

Batorolar, kesin sınırlarla ayrılmış yerleşimlerde
yaşırlar; her yerleşimde ayrı bir klan bulunur.
Genellikle tekeşli olan aileler küçük evlerde
oturur. Soy babayandır. Klan içindeki soylar
arasında hiyerarşik bir

akrabalık örgütlenmesi yoktur. Soylar arası
anlaşmazlıkları "babacan ögütler"le çözen
soy başkanları, geçmişte krallık olan ilişkilerde
de aracılık ederdi. Anneyle olan sıkı bağdan
dolayı kişi anayenli akrabalarından cömert ve
sevecen bir yakınlık görür; büyükanne ve
büyükbaba klanıyla da "aynıcılık akrabalık"
bağları vardır.

Eski feodal krallığın büyük sığır sürüleri
besleyen bir sınıf ile küçük ölçekli çiftçilik
yapan çoğunluğa dayalı örgütlenme biçimi
günümüzde de sürmektedir. Kumdan, muz,
manyok ve yamdan başka ticari ürün olarak
bugday, pamuk ve kahve yetiştirilir. Balıkçılık
da ticarete dönük önemli bir uğraştır. Toprak
sahibi ve kalifiye işçi Batorolar, sömürge
döneminde başlatılan ve Uganda yönetimince
sürdürülen geniş çaplı kalkınma ve ticaret
programının yürütülmesine katkıda bulunurlar.
Batorolar, Kilembe bakır madenlerinin
kazancından da belirli bir pay alırlar. Batoro
topraklarının güneyinde Ruwenzori Ulusal
Parkı'nda fil, suaygırı ve Uganda antilopu gibi
birçok hayvan türü yaşar.

Batrachoididae, Batrachoidiformes takımından,
yaklaşık 45 tür dıp balığını içeren familya.
Daha çok Yeni Dünya'nın ılıman denizlerinde
ve bazen tatlı sularda yaşayan bu balıkların
gövdeleri iri ve tıknaz, kafaları geniş ve yassı,
güçlü dişlerle donatılmış ağızları da çok
büyüktür. En çok 30 cm

Batrachoididae familyasından *Opsanus tau*
Roman Vishniac

uzunluğa erişebilen gövdeleri bazı türlerde
pulsuz, bazılarındaki küçük pullarla örtülüdür.
Çoğu, hırıltı biçiminde ya da kurbaga sesini
andıran sesler çıkarır. Familya üyelerinin
hepsi etçidir ve bazen kendilerine değen
yüzücülerini ısırırlar.

Kuzey Amerika'nın doğu kıyılarındaki sığ
suların yerlisi olan *Opsanus tau* familyasının
en tanınan üyesidir. Orta ve Güney Amerika'da
yaşayan *Thalassophryne* ve *Daector* türleri ise
zehirlidir; sırt yüzgeçlerindeki ve solungaç
kapaklarındaki zehir akıtan dikenlerini batır-
dığı anda çok ağrı verici yaralar açar. Güney
Amerika kıyılarına özgü sığ su balıkları olan
Porichthys türlerinin en belirgin özelliği,
gövdenin üstünde boydan boya sıralanmış,
döğmeye benzeyen, çok sayıda (600-840
kadar) küçük ışık organının bulunmasıdır.

Batrachospermum, tatlı su kırmızı alglerini
içeren cins. Renkleri mor ile mavi-yeşil
arasında değişen bu alglerin, ipliğe benzeyen
ince, uzun ve dallanmış filamentleri, tespihi
andırıran sık ve helezon biçiminde dalcıkları
taşır. Sporlar, döllenmeden sonra dişi üreme
organının tabanının çevresinde kümeler
biçiminde oluşur. Derelerde, su birikintilerinde
bulunan ve gözle görülebilir bir algler çok az
sayıdaki tatlı su alglerinden biridir.

batrak, Latince AMPHIOXUS, *Chordata* (kordalılar)
filumunun *Cephalochordata* (kafatasızlar)
altfilumundan omurgasız deniz hayvanlarının
ortak adı. Batraklar daha

çok sıcak bölgelerdeki kıyı sularında, ender
olarak da ılıman sularda yaşayan küçük deniz
hayvanlarıdır.

Yaklaşık 8-9 cm uzunluğundaki batrakların
dış görünümü, ince, uzun yapılı küçük balıkları
andırır; yalnız, gövdeden ayrılan belirgin bir
baş bölümü ve gözleri yoktur. Bu ilginç yapılı
canlılar iki cins içinde sınıflandırılır; cinslerden
her biri bir familyayı, her familya da 20 kadar
türü içerir. İlk omurga taslağı olan sırtı (notokord),
solungaç yarıkları ve sırttaki sınırlı kordonu
gibi kordalılara özgü yapılar hem larvalarda,
hem de erişkinlerde görülür.

Batrakların vücudu yüzmeye elverişli olmakla
birlikte, bu canlılar zamanlarının büyük bir
bölümünü okyanus diplerindeki kum ya da çamur
yığınlarının arasına gömülerek geçirir, yalnız
geceleri dibe yakın olarak yüzerler. Beslenme
sırasında, vücutlarının ön bölümünü kumun
üstünden dışarı çıkarır ve solungaç yarıkları-
ndan giren suyun içindeki besin parçacıklarını
süzerek alırlar. Kendilerini kuma gömmek için
de, her iki uca doğru gittikçe incelen ve en uç
bölümleri kalın bir deriyle kaplı olan gövdeler-
lerini hızlı hızlı hareket ettirirler.

Yüzmek için, vücudun her iki yanında boydan
boya uzanan kas bloklarını art arda kasıp gevşet-
meleri gerekir. Bu kas blokları, her iki yanda
tam karşı karşıya gelecek biçimde yerleşmiştir.
Batraklar, yüzmek için anda suyun üstünde ya da
içinde duramaz, hemen batarlar. Sırttan başla-
yan bir yüzgeç boydan boya uzanır ve kuyruğu
çepeçeveye sardıktan sonra alta dönüp, karnın
yüzgeci olarak devam eder. Bazı türlerde
aynca bir kuyruk yüzgeci vardır.

Sırtı, hayvanın vücuduna destek olan temel
yapıdır ve bir uştan öbür uca kadar uzanır.
Sinir kordonunun ön ucunda hafif bir şişkinlik
görülürse de, beyin yoktur. Kan, sırtta önden
arkaya, karında arkadan öne doğru akar; ama
bu kapalı dolaşım sisteminde, kalp olarak tanımlanabi-
lecek belirgin bir yapı bulunmaz.

Batrakların ağız boşluğunda, kenarları sa-
cak gibi uzantılarla donatılmış bir taş bulunur.
Bu saçaklar, hayvanın yutamayacağı kadar
büyük parçacıkların içeri girmesini

Batrak (*Branchiostoma*)
Walter Dearn

önleyen bir tür süzgeç işlevi görür. Ağızdan
alınan su, solungaç yarıklarıyla üstündeki
kırpiklerin hareketiyle doğru yutağı gönderilir.
Sudaki besin parçacıkları, solungaç sepeti
denen kırıkdağı yapıdaki mukoza örtüsünce
tutulduktan sonra sindirim sistemine
gönderilir ve enzimler yardımıyla sindirilir.
Batraklarda, öbür kordalılardan farklı olarak,
besin parçacıklarının bazı özel

hücrelerce kuşatılıp sindirildiği, fagositoz denen özel bir sindirim süreci vardır.

Yutağın üstünde böbrek benzeri yapılar-
dan oluşan ve bir boşaltım kanalına açılan
boşaltım sistemi yer alır. Omurgalılarıdaki
tiroid bezinin eşdeğeri olan endostilin, hor-
mon gibi düzenleyici işlevini üstlenen iyotlu
urozin molekülleri salgıladığı sanılmak-
tadır.

Erkek ve dişi batrakların dış görünümü
tamamıyla aynıdır; iç yapılarında da, yalnız-
ca üreme bezlerinin yapısından kaynakla-
nan küçük farklılıklar vardır. Tropik bölgeler-
de yılda birkaç kez, ılıman bölgelerde
yalnızca bir kez ürerler. Dişinin yumurta,
erkeğin sperma keseleri çatlayarak açılır ve
vücudun alt bölümündeki bir açıklıktan
suya boşaltılan spermalar yumurtaları suda
döller (dış döllenme). Döllenmiş yumurtalardan,
yaklaşık iki gün sonra larvalar çıkar.
Larvalar, başkalaşım geçirerek erişkin canlı-
lara dönüşünceye ve gerçek boyutlarına
ulaşıncaya değin okyanus akıntılarıyla sü-
rüklenir. Erişkin duruma geldiğinde de, 50
kılacı aşmayan derinliklerde yaşamak üzere
dibe batır ve kumların arasına gömülür.

Batraklar suyun süzülmesine yardımcı ol-
duğundan, bu canlıların bol bulunduğu
yerlerdeki sular genellikle daha temiz olur.
Çin kıyılarındaki bazı kesimlerinde, batrakla-
rın sayısı balık sanayisinin temelini oluşturu-
cak kadar çoktur. Ayrıca bu canlıların
omurgalıları çok benzemesi, omurgalıların
kökeni konusunda bilim adamlarına ışık
tutar. Bununla birlikte, bugüne değin kesin-
likle batrak olarak tanımlanabilecek hiçbir
fosil bulunamamış ve batrakların sınıflandı-
rılması yalnızca yaşayan türler üzerindeki
çalışmalara dayanarak yapılmıştır.

Batsányi, János (d. 9 Mayıs 1763, Tapolca,
Macaristan - ö. 12 Mayıs 1845, Linz,
Avusturya), Macaristan'ın önde gelen siya-
sal şairi ve Aydınlanma çağı boyunca ülke-
nin edebi beğenisini yönlendiren belibaşlı
kişilerden biri.

Magyar Museum'un yayın yönetmeni ola-
rak ulusal direniş edebiyatını örgütledi. Az
sayıda saf lirik şiir yazdı. Asıl ürünlerini
ezilen insanların kurtuluşunu savunan siya-
sal şiir alanında verdi. Bu yapıtları, türünün
Macar edebiyatındaki en ileri örnekleri ol-
du. 1796'dan sonra Viyana'ya gitti ve orada
Avusturyalı şair Gabrielle Baumberg ile
evlendi. Napoléon'u destekleyerek Paris'e
yerleşen Batsányi, orada Napoléon'a karşı
savaşı müttefik askerlerine ele geçirdi.
Ünlü ağıtlarının bir bölümünü Linz'de hap-
isteyken yazdı. Önemli şiir kitapları ara-
sında *A franciaországi vándorokra* (1789;
Fransa'daki Değişiklikler Üzerine) ve *Látó*
(1793; Kâhin) sayılabilir.

Batsvanalar, BOTSVANALAR ya da BEÇUANA-
LAR olarak da bilinir, Güney Afrika Cumhu-
riyeti ile Botswana'da yaşayan ve bir Bantu
dili konuşan Sothoların(*) batı kolu olan
halk. En önemlileri Hurutşe, Kgatla, Kve-
na, Rolong, Tlaping ve Tlokua olan çeşitli
grupları içeren Batsvanaların nüfusu
1980'lerin başlarında 2 milyon kadardı.

Çayırılık alanlarda yaşayan Batsvanalar
mısır ile kocadanya dayalı geçimlik
tarım ve hayvancılıkla uğraşır. Güney Afri-
ka'nın maden ve sanayi merkezlerine çok
sayıda Batsvanalı erkek mevsimlik işçi ola-
rak göç eder.

Batsvanaların maddi kültürü, Avrupa kö-
kenli eşya ve standartların yaygın etkisini
yansıtır. Konut biçimleri, tek odalı, saz ve
ağaç dalları ile kaplı konik çatılı geleneksel

yuvarlak evlerden, çok odalı ve çatısı oluklu
sac la kaplı evlere kadar çeşitlilik gösterir.
Taşımacılık ve ulaşımında öküzlerden yarar-
lanıldığı gibi motorlu taşıtlar da kullanılır.
Avrupalı giyimi benimsenmiştir.

Batsvanalar, baba soyundan bir akraba
topluluğu içinde yer alırlar. Her akraba
topluluğunun, üyelerine saygılı hitap biçimi
olarak kabul edilen ve bazen soyadı olarak
kullanılan ayrıncı bir sembolü vardır. Özel-
likle Batsvana'da görülen kendi kendini
yöneten siyasi birimlerde, aynı soydan ge-
len birkaç aile, bakmakla yükümlü oldukla-
rı kişi ve hizmetkârlarıyla bir köy oluşturur-
lar. Bu köyler kendi kendine yeterli, temel
toplumsal ve idari birimlerdir. Genellikle
önde gelen ailenin reisi önderliği üstlenir.

Belirli bir köyle özdeşleşme güçlü bir
eğilim olmakla birlikte, bu bağlılıkları aşan
ve çeşitli köylerden aynı yaş grubundaki
kişilerden oluşan birlikler de vardır. Kabile-
ler düzeyinde belirli aralıklarla oluşturulan
yeni akraba grupları kamu işlerinde örgütlen-
miş işgücü kaynağı olarak önem taşır.

Aynı soydan gelmeyen kişilerin de kabile
üyeleri sayılmaları, Batsvanaların kabile için-
de genellikle azınlıkta kalmalarına yol aç-
makta, bu nedenle de Batsvana grupları
içinde kültür ve hatta dil birliği sağlanama-
maktadır. Kabileyi danışmanların ve resmi
görevlilerin yardımları ile kabile şefi yöne-
tur. Ama kamu politikaları ile ilgili sorunlar-
da genellikle yetişkin erkeklerden oluşan
genel kurulun onayı gereklidir.

Güney Afrika 1977'de kendi sınırları için-
deki Batsvanalar için Bophuthatswana "ba-
ğımsız" bir Bantu yurtluğu oluşturdu, ama
Bophuthatswana uluslararası alanda resmen
tanınmadı.

Battal Gazi, SEYYİD BATTAL GAZI olarak da
bilinir (ü. 7-8. yy), Arap komutan. 8.
yüzyılda Emevilerin Bizans'a karşı yürüt-
tükleri seferlerde ün kazanmış, Arap ve
Türk halk destanlarına konu olmuştur.

Adı Arap kaynaklarında Abdullah; Türk
kaynaklarında ise Cafer olarak geçer.

Kimi kaynaklara göre Arap asıllı olmayan
azatlı bir köleydi. Antakiyalı (Antiokheia)
ya da Şamlıydı. 685'te Emevi halifesi Ab-
dülmelik bin Mervan tarafından Misis (bu-
gün Ceyhan'a bağlı Yakapınar) valiliğine
atandı ve 705'e değin bu görevde kaldı.
Emevilerin 717-718'de gerçekleştirdikleri
İstanbul kuşatmasına ve 740'a değin yaptık-
ları bütün Bizans seferlerine katıldı. 740'ta
hacca gitti ve aynı yıl Akronion (Afyonkara-
hisar) yakınlarındaki bir savaşta öldü. Bu-
gün onun adıyla anılan Eskişehir'in Seyitga-
zi ilçesinde türbesi vardır.

Arap ve Türk destanlarının kahramanı
olan Battal Gazi, Bizanslılar arasında da ün
kazanmıştı. Onunla ilgili iki büyük destan
bulunmaktadır. İlki Arapça *Zâtü'l-Himme*,
ikincisi Türkçe *Battalname*'dir(*). İlk *Bat-
talname*'nin Danişmendîlilerin egemen oldu-
ğu Malatya yöresinde yazıldığı sanılır. Ko-
nusu Bizans'la yapılan savaşlar olmakla
birlikte, olayların geçtiği yüzyıl farklıdır.

Battalgazi, Doğu Anadolu Bölgesi'nde,
Malatya iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi
kent. Eskiden Merkez ilçeye bağlı bir bu-
cak olan Eski Malatya, 19 Haziran 1987 tu-
rnhli ve 3392 sayılı yasayla adı Battalgazi
biçiminde değiştirilerek ilçe yapılmıştır.

Battalgazi Belediyesi 1930'da kurulmuştur.
Nüfus (1990) ilçe, 26.665; kent, 14.994.

Battalname, 8. yüzyılda Emevi-Bizans sa-
vaşlarında ün kazanan Arap komutan Bat-
tal Gazi'nin(*) efsanevi yaşamı çevresinde
oluşan halk öyküsü.

Battal Gazi ile ilgili menkıbeler, henüz
yaşadığı sırada halk arasında yayılmayı

başlamıştır. Daha sonra bilinmeyen bir
yazar bunları toplamış, Haçlı Seferleri sıra-
sında oluşan başka menkıbelerin de katıl-
masıyla *Zâtü'l-Himme* (ya da *Zü'l-Himme*)
adıyla anılan bir Arap halk öyküsü oluş-
muştur. Bu kitapta Battal Gazi ancak ikinci
bölümde ortaya çıkar. Birinci bölümde ise
onunla ilgili menkıbeler Başkomutan Mes-
leme bin Abdülmelik'in arkadaşı Sahsa'nın
başından geçmiş gibi anlatılır. Ayrıca Hiris-
tiyanlarla Müslümanlar arasındaki savaşları
konu edinen Bizans halk öyküsü *Digenis
Akritas*'ın da *Battalname* ve *Zâtü'l-Himme*
ile benzer yönleri vardır.

Türkçe *Battalname*'nin 11. yüzyıl sonları
ile 12. yüzyıl başlarında yazıldığı sanılmak-
tadır. *Zâtü'l-Himme* ile *Battalname* arasında
konu benzerliği vardır. Ama *Battalname*'nin
bu yapıtın doğrudan çevirisi ya da uyarla-
ması olmadığı iki metnin karşılaştırılmasın-
dan anlaşılmıştır.

Battalname'nin Türk halk öykülerinin ge-
leneksel yapısı ve anlatım özelliklerine uy-
maması, onun *Zâtü'l-Himme*'den ayrı (bu-
gün kayıp) başka bir metnin çevirisi ya da
uyarlaması olabileceği düşüncesini de güç-
lendirmektedir.

Battalname'deki olaylar da *Zâtü'l-Himme*'
de olduğu gibi Malatya ve çevresinde geçer.
8. yüzyıldaki Arap-Bizans savaşlarını, 9.
yüzyılda Malatya'da kurulan Arap emirli-
ğinin Bizans ordularıyla yaptığı savaşları,
10. ve 11. yüzyıldaki bazı tarihsel olayları da
içine alan ve bunları Battal Gazi'ye mal
eden *Battalname*, İslam dininin Anadolu'da
yayılışı ile ilgili ilginç izler taşımaktadır.

Öyküde anlatıldığı biçimiyle Battal Gazi
üstün nitelikleri olan, güçlü, zeki, bilgili ve
usta bir savaşçıdır. Hz. Muhammed tükür-
günü, ona ulaştırılmak üzere bayraktan
Abdülvehhab Gazi'ye emanet etmiş, o da
bunu uzun yıllar saklayarak Battal'a ulaştır-
mıştır. Bu yolla her dili konuşan, üstün
yetenekler kazanan Battal Gazi, keşiş kılığı-
na girerek Hristiyanlar arasında rahat rahat
dolaşır.

İslam dinini yaymak için savaşan Battal
Gazi'ye ayrıca Dahhak, Rüstem ve Hamza
gibi eski ve ünlü savaşçıların silahları da
ulaştırılmıştır.

Battalname'de ve bugün Anadolu halkı
arasında dolaşan menkıbelerde Battal Gazi,
12. yüzyılda Malatya yöresinde de egemen
olan Danişmendîlilerin sınır boylarındaki
savaşlarda yiğitlikler gösteren bir kahraman
olarak betimlenmiştir.

Battalname'nin düzyazı ve münzum olmak
üzere birçok yazması bulunmaktadır. Bun-
lardan en eskisi 1436-37 tarihli düzyazı
metnidir. Bilinen tek münzum *Battalname*
ise 18. yüzyıl divan şairlerinden Darendeli
Kâtipzade Bakayî (ö. 1785) tarafından kale-
me alınmıştır. 1769-70'te yazılmış bu yapıt
7 bin beyitten oluşmaktadır. *Battalname*,
*Menakib-ı Gazavat-ı Sultan Seyyid Battal
Gazi* (1870, 6 cilt; yb *Seyyid Battal Gazi*,
1966-70, 6 kitap, yay. haz. M. Faruk Gür-
tunca) adıyla basılmıştır. Hasan Köksal'ın
konuyla ilgili *Battalnamelerde Tıp ve Motif
Yapısı* (1984) adlı bir incelemesi vardır.

battement (Fransızcada "çarpma"), balede
bacanın öne, yana ya da geriye kaldırılması.
Bu, ya art arda ya da tek bir hareket olarak
yapılır. *Battement*'in çeşitli biçimleri vardır.
Bir bacağın, ayak ucu neredeyse yere
değecek kadar uzatıldığı *battement tendu*
(germeli *battement*); bacağın kalça hizasına
ya da daha yükseğe kaldırılarak düz tutul-
duğu *grand battement* (büyük *battement*);
bacanın bükülü durumdan, üstünde durulan
bacanın baldırının alt yanına sertçe uzatıldı-
ğı *battement frappé* (basmalı *battement*) ve
ayağın, üstünde durulan bacağın ayak bile-

ğinin önüne ve arkasına dokundurulduğu *petit battement sur le cou-de-pied*'dir (ayak bileğine küçük *battement*).

Battenberg AİLESİ, İngilizce MOUNTBATTEN, 19 ve 20. yüzyıllarda uluslararası ün kazanan aile.

İlk Battenbergler, Hessen'deki Battenberg yakınlarında Kellerburg Şatosu'nda oturan Alman kontlarının oluşturduğu bir aileydi. Yaklaşık 1314'te bu ailenin soyu tükendi. Hessen grandükü II. Ludwig'in küçük oğullarından Alexander (1823-88), 1851'de daha alt düzeyde bir soylu olan Polonyalı kontes Julie Theresa von Hauke (1825-95) ile evlenince, von Hauke çocuklarının vâris sayılabilmesi için Battenberg kontesi yapıldı. Kontes ve çocukları, 1858'de Battenberg prens ve prensesliğine yükseltildi.

Bu evlilikten doğan en büyük oğul, İngiliz donanmasında amiral olan Louis (Ludwig) Alexander (1854-1921), 1917'de Milford Haven markisi unvanını aldı. Aynı yıl, ailenin İngiltere'de yaşamakta olan üyeleri, Kral V. George'un isteği üzerine Almanca Battenberg (Batten Dağı) prensi unvanını reddederek, bunun İngilizcesi olan Mountbatten'ı soyadı olarak benimsediler.

Milford Haven'in kızı Prenses Alice (1885-1969), Yunanistan prensi Andreas'la (1882-1944) evlendi. Bu evlilikten doğan tek oğul Prens Philip (d. 1921) 1947'de İngiliz uyruğuna geçince Mountbatten soyadını alarak Edinburg düklüğüne getirildi ve II. Elizabeth adıyla kraliçe olan (1952) Prenses Elizabeth ile evlendi. Milford Haven'in küçük kızı Louise (1889-1965) ise, VI. Gustaf Adolf adıyla İsveç tahtına çıkan (1950) Veliâht Prens Gustaf Adolf'un ikinci eşi.

Milford Haven'in kendisinden küçük üç erkek kardeşi daha vardı. Bunlardan Aleksandır (1857-93), 1879-86 arasında Bulgaristan'ın hükümdar prensi oldu. Henry Maurice (1858-96), 1885'te Kraliçe Victoria'nın en küçük kızı Prenses Beatrice ile evlenince İngiliz uyruğuna geçti; onun kızı Victoria Eugenie (ya da Enas; 1887-1969) 1906'da İspanya kralı XIII. Alfonso ile evlendi. Üçüncü kardeş Francis Joseph (1861-1924), 1897'de Karadağ prensi I. Nikola'nın kızı Anna ile evlendi.

Battersea mine işi, 18. yüzyıl ortalarında İngiltere'de üretilen benzerlerinin en üstünü olarak kabul edilen mine işi. Özellikle, desenlerinin yapılmasında uygulanan aktarma tekniğinin (*) üstün niteliğiyle dikkati çeker. Battersea ürünleri 1753-56 arasında Stephen Theodore Janssen tarafından, Londra'nın Battersea bölgesindeki York

House'da yapılırdı. Bu yapıtlar bakır bir zemini tümüyle kaplayan beyaz renkli yumuşak mine üstüne çeşitli desenlerin uygulanmasıyla hazırlanırdı. Desen ya elle boyayarak ya da aktarma tekniği ile uygulanırdı. Aktarma tekniği ilk olarak Battersea'de yaygın biçimde kullanılmıştır. Saat kabı ve enfiye kutusu gibi küçük süs eşyasının çoğu rokoko üslubunda portreler, manzara resimleri, çiçekler ya da özdeyişlerle bezenirdi. Bu ürünlerin biçimleri ve bezeme örgelemleri çoğunlukla Meissen porselenlerinden kopya edilmiştir.

Batthyány, Lajos, Kont (d. 14 Şubat 1806, Bratislava, Macaristan, Avusturya İmparatorluğu - ö. 6 Ekim 1849, Peşte, Macaristan), 1848 Devrimi sırasında ilk Macar parlamenter hükümetinde başbakanlık yapan ve Macaristan'ın bağımsızlığı uğruna can veren devlet adamı.

1398'de soyluluk unvanı verilmiş toprak sahibi, varlıklı ve liberal bir ailenin oğluydu. Subay olarak orduya girdi. 1827'de orduyan ayrılarak malikânesinin başına geçti ve Zagreb Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Batı Avrupa'ya yaptığı gezilerde liberal düşünceler ve kapitalist uygulamaları yakından tanıdı ve görüşlerini kendi işlerinde de başarıyla kullandı.

1830'da Macaristan'da soylulardan oluşan meclise girdi ve 1845'te Habsburg monarşisine karşı bağımsızlık mücadelesi yürüten güçlere öncülük etti. Aynı zamanda iş dünyasındaki etkinliklerini de sürdürerek 1843'te şeker sanayisi tröstünün oluşumuna önayak oldu. Macarların parlamenter reform doğrultusundaki isteklerini imparatorluğa sunan komitenin bir üyesi olarak Mart 1848'de Viyana'ya gitti. Ertesi ay İmparator I. Ferdinand (Macaristan kralı V. Ferdinand) tarafından yeni parlamenter hükümetin başbakanlığına atandı ve 7 Nisan'da resmen göreve başladı. Dirayetli bir yönetim göstermesine ve meclisten önemli toplumsal yasalar geçirmesine karşın, kurduğu hükümet monarşiden yana güçlerle aşırı Macar ayrılcıkları arasında kaldı.

Bu kutuplaşmayı izleyen iç savaş sırasında bir süre arabuluculuk yapmaya çalıştı, ama sonunda devrimci güçlerin yanında yer aldı. 11 Ekim'de bir çarpışma sırasında yaralandı. Avusturya kuvvetleriyle müzakere girişimlerinde bulunurken, 3 Ocak 1849'da tutsak düştü ve asılarak ölüme mahkum edildi. İdamdan önceki gece bıçakla intihara kalkıştıysa da başarılı olamadı. Ağır yaralı olduğu halde ertesi sabah kargaşalık yaratma suçundan kurşuna dizildi. Ölümü ülkeyi derin bir yasa boğdu ve Avrupa kamuoyunun Avusturya'ya karşı birleşmesine neden oldu.

Batticaloa, Sri Lanka'da, Doğu Bölgesi'nin merkezi. Doğu kıyılanna suüstü geçidi ve köprüyle bağlanmış bir adada yer alır. Anakaraya feribot, karayolu ve demiryolu ile ulaşım olanaklıdır. Kent, yöredeki ekim alanlarında üretilen pirinç ve hindistanceviziyle başku tarımsal ürünler için bir ticaret merkezidir. 1622'de Portekizlilerin, 1638'de Felemenkilerin işgaline uğrayan Batticaloa, 1796'da İngiltere'ye bırakıldı. Portekizlilere ve Felemenklilere ait kalelerin bir bölümü ayakta. Nüfus (1982 tah.) 44.000.

Battishill, Jonathan (d. Mayıs 1738, Londra - ö. 10 Aralık 1801, Islington, Londra), kilise müziği ve popüler şarkı bestecisi.

1747'de St. Paul Katedrali'nin korosunda söyledikten sonra klavsenici olarak Covent Garden'a girdi. Birçok sahne yapıtı için koro parçaları ve şarkılar besteledi. Bunların en önemlisi olan, Michael Arne ile

birlikte bestelediği *Almena* operası 1764'te Drury Lane Tiyatrosu'nda sahnelendi. Aynı yıl St. Clement Danes ve St. Martin-in-the-Fields'de org çalmaya başladı. Mezmur müziği, ilahî, rondo, madrigal türlerinde ürünler verdi ve erkek sesi için çoklu vokal parçaları besteledi. Karısının evi terk etmesi üzerine 1777'de beste yapmayı bırakarak kendini kitaplarına verdi.

Battle Creek, ABD'de, Michigan'ın ortagüney kesimindeki Calhoun ilinde (county) kent. Kalamazoo Irmağı ile Battle Çayının birleştiği yerde, Kalamazoo'nun 37 km doğusunda, Lansing'in de 18 km güneybatısında yer alır. 1831'de yerleşmeye açıldı. 1833'te, iki Yerli ile bir keşiş ekibinin iki üyesi arasında dere (creek) kıyısında meydana gelen çarpışmadan (battle) dolayı Battle Creek adını aldı. Daha sonra, su gücüyle çalışan un ve dokuma fabrikalarının merkezi oldu. Battle Creek'e yerleşen Yedinci Gün Adventistleri, 1866'da burada Sağlık Reformu Batı Enstitüsü'nü kurdular. Enstitünün adı 1876'da Battle Creek Sanatoryumu, 1959'da da Battle Creek Sağlık Merkezi olarak değiştirildi. Bu kurum John Harvey Kellogg'un yönetiminde (1876-1943), sağlıklı yiyecekler konusunda deneysel araştırmalar yürüttü. Bu araştırmalar sonunda, tahıldan elde edilen kahvaltılık hazır yiyeceklerin üretimine geçildi. Bu etkinlik, giderek kentin temel sanayisi konumuna geldi. Bugün de her yıl haziran ayında kentte "dünyanın en uzun kahvaltılık sofrası"nın kurulduğu bir şenlik düzenlenir. Kellogg, Post ve Ralston Purina kahvaltılık gıda fabrikalarının yanı sıra oto parçası, traktör, tarım aracı ve kâğıt ürünü elde edilen tesisler vardır. Battle Creek'in "sağlık kenti" olarak kazandığı ün 1930'da çocuk sağlığına yönelik W. K. Kellogg Vakfı'nın kurulmasıyla daha da arttı. Kentte Kellogg Community College (1956), Post Cereal Sanat Galerisi, Leila Botanik Bahçesi ve Kingman Doğa Tarihi Müzesi bulunur. Michigan Eyalet Üniversitesi'nin düzenlediği Kellogg Kuş Sığnağı, kentin 20 km kuzeybatısındadır. Sıyahların yurttaşlık haklarının öncülerinden Sojourner Truth (y. 1797-1833), o dönemde kaçak köleler için önemli bir sığınak olan Battle Creek'te yaşamış ve orada toprağa verilmiştir. 1850'de köy, 1859'da kent oldu. Nüfus (1990) 53.540; metropoliten alan, 135.982.

Batu (d. 1205 ? - ö. 1255/56, Rusya), Cengiz Han'ın torunu ve Altın Orda Devleti'nin kurucusu.

Cuci'nin Orda'dan sonra ikinci oğluydu. Babası, Cengiz Han'ın sağlığında ölünce (1227), İrtiş Irmağının batısındaki topraklar kendisine kaldı. 1229'da Ogedey'in kağan seçildiği kurultaya katıldı. 1235'te Moğol İmparatorluğu'nun batı kesiminin başkomutanlığına getirildi ve Avrupa'yı fethetmekle görevlendirildi. Birkaç yıl içinde Kıpçak ülkesini, Bulgar topraklarını, Kırım ve Derbent'e kadar Kafkasya ile bazı Rus prensliklerini ele geçirdi. 1240'a gelindiğinde bütün Rusya'yı fethetmişti. Orta Avrupa seferinde, Moğol ordularından biri Silezya dükü II. Heinrich'i yenilgiye uğrattı. Batu Han kendi komuta ettiği başka bir orduyla da, iki gün sonra Macarları yendi. Polonya, Bohemya, Macaristan ve Tuna Vadisini denetimi altına aldıktan sonra, tam Batı Avrupa'ya yönelmek üzereyken Moğol kağanı Ogedey'in ölümü (Aralık 1241) haberi geldi. Ogedey'in ardılının seçimine katılmak amacıyla Batu Han'ın ordusunu geri çekmesi, Avrupa'yı belki de bir yıkımdan kurtardı.

Battersea mine işi levha, 1750-56
Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria & Albert Museum, Londra, A.C. Cooper Ltd

Batu, Güney Rusya'da ardıllarının kendisinden sonra yaklaşık 250 yıl boyunca yöneteceği Altın Orda Devleti'ni(*) kurdu. Kendi ordasını (karargâh) kıtalararası ticaret yollarının geçtiği İtil-Volga kıyılarında kuran Batu, Avrupa ile Asya arasında olduğu kadar, güneydeki İslam dünyası ile kuzeydeki ülkeler arasındaki kavşak noktasında da bulunan Saray (sonradan Saray Batu) kentini kurdurdu. Savaş ve işgallerle yıkılan ekonomik düzeni canlandırmak için kentleşmeyi, hayvancılığı ve ticareti destekledi. Ticaret onun döneminde büyük gelişme gösterdi, halkın refahı arttı.

Görünüşte Karakurum'daki kağana bağlı olan Batu, aslında bağımsızdı. 1246'da katılmadığı kurultayda kağan seçilen Ögedey'in oğlu Güyük'le öteden beri arası açıldı. 1248'de Güyük'ün ölümü üzerine Batu, Tuluy'un oğlu Möngke'yi (Mengü) kağanlığa getirdi. Bu karar 1251'de Moğolistan'daki kurultayda onaylanarak kesinleşti. Ölümünden sonra yerine geçen oğullarının çok kısa aralıklarla ölmesi üzerine kardeşi Berke 1256/57'de Altın Orda hanı oldu.

Halkın "iyi yürekli han" anlamında "Sayın Han" diye adlandırdığı Batu, Altın Orda Devleti'nin ekonomik ve toplumsal düzeninin temellerini atmıştır. İslam ülkeleriyle geliştirdiği ilişkiler kendisinden sonra gelen hanlar döneminde İslam dininin resmen kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Yerli halkın çoğunluğunu Türklerin oluşturması, bir süre sonra Türkçenin devlet dili olması sonucunu getirmiştir.

Batu Adaları, Endonezya dilinde KEPULAUAN BATU, Felemenkçe BATOE EILANDEN. Endonezya'da, Sumatra'nın batısındaki Kuzey Sumatra (Sumatera Utara) ilinin (*propinsi*) Nias ilçesine (*kabupaten*) bağlı 33 büyük ada ve 48 adacık. Uç büyük ada Pini, Tanahmasa ve Tanahbala'nın toplam yüzölçümü 16.500 km²'dir. Yönetim merkezi, Sibuaı Adası'ndaki Pulautalo'dur. Genellikle alçak olan adalar, özellikle hindistan-cevizi ormanlarıyla kaplıdır. En çok kopra ve orman ürünleri üretimiyle uğraşılır. Yerliler, Nias Adası sakinleriyle akrabadır ve Malay ya da Proto-Malay soyundandır. Nüfus (1971) 10.488.

Batualar, TUALAR olarak da bilinir. Afrika'da Ekvator kuşağı boyunca dağılmış, ortalama 150 cm boyundaki (Pigme) halklar içinde en iyi bilinenlerden biri. Tropik yağmur ormanlarının ilk sakinlerinin soyundan gelen karışık kökenli bir halktır. Zaire, Ruanda ve Burundi'de, Kivu Gölü çevresindeki düzlüklerde ve yüksek dağlarda çoban Batusiler, tarımcı Bahutular ve öbür halklarla çıkar ilişkilerine dayanan ortaklaşa bir yaşam sürdürürler. Batuaların pek çoğu çömlekçilikte uzmanlaşmıştır ve bunları satarak geçinirler. Bir bölümü de avcılık yapar.

Batum, Gürcüce BATUMI, Gürcistan'da Acara Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti. Karadeniz kıyısında, Türkiye sınırının 15 km kuzeyindeki körfezde yer alır. Tarihi ortaçağlara değin uzanan Batum, 1878'de Osmanlılarca Rusya'ya bırakıldı. Önemli bir liman kentidir. Bakü'dan boru hattıyla gelen petrolü işleyen bir rafinerisi vardır. Kentte bir tersane ile makine imalat, kurşun kaplama ve mobilya fabrikalarından başka, çeşitli hafif sanayi kuruluşları da yer alır. Gelişmiş sunayisine karşın Batum, güzel ve çok tutulan bir tatil kentidir. Çok sayıda

bahçeleri ve caddeleri egzotik bitkilerle süsüdür. Kentin kuzeyindeki Batum Botanik Bahçesi astropik ve tropik bitkiler bakımından zengindir. Çay bahçeleri kentin

Batum çevresinde çay plantasyonu. Acara (Adjara) Özerk Cumhuriyeti, Gürcistan
Se - Medin - Bild

dışında yer alır. Kentte öğretmen okulları ve politenik enstitüleri bulunmaktadır. Nüfus (1989 geç.) 136.000.

Batusiler, TUTSILER, TUSILER, ATUSILER ya da ATUTSILER olarak da bilinir, Ruanda ile Burundi arasındaki bölgede yaşayan ve Nil kökenli halklardan olduğu sanılan etnik grup. Bu iki ülkedeki geleneksel ayrıcalıklı azınlığı oluşturan Batusilerin toplam nüfus içindeki payı, Ruanda'da yüzde 9, Burundi'de de yüzde 15 kadardır. Uzun boylu, küçük kemikli ve oldukça açık renklidirler. Batusiler bölgeye 14 ya da 15. yüzyılda yeni otlaklar aramak üzere kuzeydoğudan geldiler. Usta savaşçılar olmalarına karşın, bölgede yaşamakta olan Bahutular üzerindeki egemenliklerini yavaş ve büyük ölçüde barışçıl bir sızmayla gerçekleştirdiler. Sığır sürüleri ve savaş konusunda gelişmiş bilgileri olan Batusiler, Bahutularla feodal bir ilişki kurdular. Piramidi andıran karmaşık siyasal yapının en üstünde kutsal bir soydan geldiği kabul edilen *muami* (reis) bulunuyordu.

Batusilerin yayılması 19. yüzyıl sonlarına, Avrupa sömürgeciliği dönemine değin sürdü. Ruanda'daki sömürge yönetimi Batusiler üzerindeki egemenliğini 1961'de krallık devrilene değin korudu. Burundi'de de belirli aralıklarla ortaya çıkan Bahutu ayaklanmalarına karşın denetimlerini sürdürdüler. 1972'de Burundi'de patlak veren barışsız bir ayaklanmada çoğunluğu Bahutular olan olmak üzere yaklaşık 100 bin kişi öldü.

Batusiler toprakla uğraşmayı küçültücü olarak görüyor ve geçimlerini hayvancılıkla sağlıyorlardı. Bir Batusi yoksul düşüp toprakta çalışmak zorunda kaldığında, klanı genellikle sığır ödünç almasına ve saygınlığını yitirmemesine yardımcı olurdu.

Bahutu ile Batusi kültürleri büyük ölçüde bütünleşmiştir. Batusiler, önceleri Bahutularla konuşulan ve ayrı diller olmakla birlikte konuşanların birbirleriyle anlaşmalarına elverişli Bantu dilleri olan Ruanda dili ve Rundi dilini benimsemişlerdir. Buna karşılık akrabalık ve klan sistemleri büyük olasılıkla, sığra verilen önem ise kesinlikle Batusi kültüründen kaynaklanır. Dinsel inançları temelinde birbirine benzeyen Batusiler ve Bahutular arasında animizmin ve Hristiyanlığın çeşitli biçimlerine rastlanır.

Baty, (Jean-Baptiste-Marie) Gaston (d. 26 Mayıs 1885, Pélussin, Loire - ö. 13 Ekim 1952, Pélussin, Fransa), 1920'ler ve

1930'larda dünya tiyatrosunu önemli ölçüde etkileyen Fransız oyun yazarı ve yönetmen.

Alman ve Rus tiyatrolarından, özellikle de Münihli tasarımcı Fritz Erler'in çalışmalardan etkilenen ve oyuncularla izleyici arasındaki engelleri kaldırmak için doğaçlama bir sahneleme anlayışını benimsemişti. 1922'de Compagnons de la Chimère adlı tiyatroun, bir yıl sonra da onun atölyesi La Baraque de la Chimère'in kurulmasında önemli bir rol oynadı. Bu tiyatroun kapanmasından sonra, aralarında Paris'teki Odéon ve Studio de Champs-Élysées'nin de bulunduğu birçok tiyatrodan çalıştı. 1930'da Paris'teki Théâtre Montparnasse'a yerleşti ve aralarında *Suç ve Ceza*'nın da bulunduğu en başarılı yapımlarını burada sahneledi. Oyuncuların sahne üzerindeki yerleşimi ve hareketi konusunda usta olan Baty, Jean-Jacque Bernard'ın incelikli oyunlarını, özellikle *Marine*'i büyük bir başarıyla yönetti. Jean Sarmant'ın *Facilité*'si, August Strindberg'in *Dödsdansen*'i (*Cehennem Dansı*) ve Simon Gantillon'un *Cyclone*'u gibi alışılmamış tarzda ki oyunları sahneye koydu. Ayrıca Shakespeare, Goethe, George Bernard Shaw ve Eugene O'Neill gibi yazarların yapıtlarını da sahneledi. Kendi yazdığı oyunlar arasında Gustave Flaubert'in *Madame Bovary*'sinden yaptığı bir uyarlaması (1936) ile Cervantes'in *Don Quijote*'sinden (*Don Kişot*) esinlendiği *Dulcinée* (1938) özellikle önemlidir. 1936'da Comédie-Française yönetmenliğine atanan Baty, zaman zaman sahne efektlerini vurgulayıp oyunun metnine yeterince önem vermemekle eleştirilmiş, ama bu alandaki ustalığı her zaman kabul edilmiştir.

batyal ortam bak. sığ bayır

Batyuşkov, Konstantin Nikolayeviç (d. 29 Mayıs 1787, Vologda - ö. 19 Temmuz 1855, Vologda, Rusya), ağıt türünde yazdığı duygulu ve ezgili şiirleriyle büyük Rus şair Aleksandr Puşkin'i etkilediği söylenen Rus şair.

Batyuşkov'un çocukluğu babasının taşradaki malikânesinde geçti. On yaşında gittiği Moskova'da klasik edebiyat, Fransızca ve İtalyanca öğrenimi gördü. Bu dillerin, üslubu üzerinde önemli bir etkisi oldu. 1802'de Petersburg'a giderek bir süre yazar ve şair olan amcası Mihail Muravyov'un yanında kaldı. 1813-14 seferleri sırasında Napoleon'a karşı orduda görev aldı. Sonra, Arzamas topluluğu(*) adlı edebiyat grubunun önde gelen üyelerinden biri oldu.

Batyuşkov'un birkaç ağıt ve lirik şiir ile Yunanca aşk epigramlarının serbest çevirilerinden oluşan edebi yapıtlarının sayısı çok değildi. Ama İtalyan şiirini andıran müzikal bir yumuşaklık ve tatlılık taşıyan şiirlerinin özgün bir yeri vardır. Batyuşkov 1809-12 arasında yazdığı şiirleriyle ün kazandı. Toplu yapıtları 1817'de yayımlandı ve bundan kısa bir süre sonra yazmayı bıraktı. Akıl hastalığının tedavisi için yurtdışına gönderildi, ama sonuç alınamadı.

Batz (Baronu), Jean (d. 26 Aralık 1760, Goutz - ö. 10 Ocak 1822, Chadieu, Fransa), Fransız Devrimi sırasında kral yanlısı komployu.

Gaskonyalı soylu bir ailenin oğluydu. On dört yaşında orduya girdi, 1787'de albaylığa yükseldi. 1789-93 arasında birbirini izleyen devrimci ulusal meclislerin tümünün üyesiydi. Ayrıca Maliye Komitesi'nde görev aldı. Bu arada Fransa ve İngiltere'de borsa oyunlarına girdi. Ardından Kral XVI. Louis ile birlikte devrime karşı bir komplo hazırladı. 1793 sonlarında bu planı ortaya çıkınca, kendisiyle işbirliği yapanların

55'i Haziran 1794'te idam edildi. 1795'te kısa süre hapis yattıktan sonra, 1801'e değin Chadieu'deki malikânesinde gözden uzak yaşadı. 1815'te Bourbonların yeniden tahta çıkmasının ardından "kahramanlığı"ndan ötürü onurlandırıldı.

Bau (Sümer dili), NININSINA olarak da bilinir. Akad dilinde GULA ya da NINKARRAK Mezopotamya dininde, Lagas bölgesindeki Urukug'un kent tanrısı; Nininsina adıyla da, Nippur'un güneyindeki İsin'in sahibesi ve kent tanrısı. Başlangıçta köpek tanrısı olduğu sanılır. Nininsina olarak uzun süre bir köpek kafasıyla betimlenmiştir. Simgesi de köpektir. Köpek yalamasının hastalıkları iyileştirdiğine inanıldığından bir şifa tanrısına dönüşmüş olmalıdır. Tanrıların başı An'ın (Akad dilinde Anu) kızı, Ninurta ya da Ningirsu olarak da adlandırılan Yağmur Tanrısı Pabilsag'ın karısıdır.

Bauchi, Nijerya'nın kuzeydoğusunda eyalet. 1976'dan önce eski Kuzeydoğu Eyaleti'ne bağlı bir il, 1967'den önce de eski Kuzey Bölgesi'nin parçasıydı. Yüzölçümü 64 605 km²'dir. Kuzeybatıdan Kano, batıdan Kaduna, güneyden Plateau ve Gongola, doğudan da Borno ile çevrilidir. Güneybatısında yer alan ve Jos Platosunun uzantısı olan dağlık bölge, doğudaki Gongola Irmağı havzasına doğru alçalır. Jos Platosundan doğan Gongola Irmağı, önce kuzeydoğu yönünde akar, ardından güneye döner ve eyaletin doğu sınırının güney yarısına hemen hemen paralel aktıktan sonra Gongola eyaletindeki Benue Irmağı ile birleşir. Yörede, başta Tangaleler, Uacalar, Fulaniler ve Hausalar olmak üzere çok sayıda etnik grup yaşar. Geleneksel Müslüman emirliklerden bazıları da varlığını korumaktadır. İnanışa göre Bauchi adı, yörede 1800-10 arasında kurulan emirliğin ilk hükümdarı Yakubu'dan önce buraya yerleşmiş Baushe adlı bir avcıdan gelir.

Ekonomi tanıma dayalıdır; mısır, koca-dan, yam, piring, manyok, buğday, tütün, domates ve öteki sebzeler yetiştirilir. Bauchi, ülkenin pamuk üretilen başlıca eyaletlerinden biridir; pazara yönelik öteki ürünler kahve ve yerfıstığıdır. Ayrıca çiftlik hayvanları beslenir. Alüvyonlu topraklarda bulunan kalay ve kolumbit başlıca ihraç maddeleridir. Altın, kasiterit, kömür, kireçtaşı, demir cevheri, antimon ve mermer öteki yeraltı kaynaklarını oluşturur. Pamuklu dokuma ve boyama ile dericilik ve demircilik, geleneksel ekonomik etkinlikler arasında yer alır. Ayrıca et ürünleri konserve edilir, yerfıstığı işlenir, bitkisel yağ elde edilir. Öteki sanayi birimleri, ticari araç ve kamyon montaj tesisleri ile çirçir, asbest ve çimento fabrikalarıdır. Eyaletin yönetim merkezi ve en büyük kenti olan Bauchi, Maiduguri ile Kafanchan arasındaki demiryolu hattı üzerinde yer alır. Toro, Darazo ve Gombe'yle de karayolu bağlantısı olan kent önemli bir dağıtım merkezidir. 1972'de açılan Yankari Av Hayvanları Koruma Bölgesi, Wiki'deki kaynarca, duvarlarında Neolitik Çağdan kalma evcil hayvan resimleri bulunan mağara, ülkenin en çok turist çeken köşeleri arasındadır. Nüfus (1991 tah.) 5.335.700.

Bauchi, Nijerya'nın orta kesiminin kuzeydoğusunda, Bauchi eyaletinin merkezi ve geleneksel emirlik.

Bauchi kenti, Maiduguri-Kafanchan demiryolu üzerinde, bu hattın Port Harcourt'a giden hatla birleştiği yerde bulunur. Jos, Kafin Madaki, Kari, Gombe ve Lere ile karayolu bağlantısı vardır. Bauchi Emirliği, 1800-10 arasında Yakubu tarafından kuruldu. Yakubu, Şeyh Usman dan Fodio adına

cihada giren 14 masu-tula (sancaktar) arasında, Fulani soyundan olmayan tek kişiydi ve bir olasılıkla Gerawa asıllıydı. Şeyhin eski müntlerinden olan Yakubu, daha çok Müslüman olmayan nüfusun yaşadığı seyrek ağaçlı bir savan bölgesini, Bauchi Yaylaları ile bitişik Gongola Havzası ovalarını ele geçirdi. 1802-09 arasındaki başarılı seferlerden sonra karargâhını Inkil'den Bauchi kentini kurduğu (1809) Warunje Tepesine doğru birkaç kilometre batıya taşıdı. Kenti 10,5 km uzunluğunda bir surla çevirdi. Kent, ölümüne değin (1845) Yakoba adıyla anıldı.

Yakubu'dan sonra yerine geçen oğlu Emir İbrahim bin Yakubu'nun yönetimi sırasında, emirliğe bağlı halkların birkaçı başarıyla sonuçlanan isyan hareketlerine girişti. Emir Usman 1877'de başkenti 56 km kuzeydoğuya, günümüzde saray kalıntılarının bulunduğu Rauta'ya taşıdı. 1902'de İngilizlerin kenti işgal etmesi ve Emir Umaru'nun tahttan indirilmesi üzerine Bauchi yeniden emirliğin başkenti oldu. 1904-11 ve 1917-24 dönemlerinde yörenin merkezi konumunu sürdürdü. 1926'da Bauchi ilinin, 1976'da da yeniden kurulan Bauchi eyaletinin merkezi oldu.

1961'de demiryolunun Bauchi'ye ulaşmasıyla, yerfıstığı ve pamuk toplama merkezi, ayrıca koca-dan, kumdan, bönölce, mısır, manyok, fasulye, piring, soğan, potas, tütün, sığır, keçi ve koyun ticaretinin kavşağı olarak kentin önemi arttı. Pamuklu dokumacılık, boyacılık, sepicilik ve demircilik geleneksel işkollarıdır. Kentte bir asbest fabrikası ile et ürünlerinin işlenip konserve edildiği bir devlet fabrikası bulunur. Ayrıca Nijerya'nın, ticari araç ve kamyon montajı yapılan ilk fabrikalarından biri Bauchi'dedir.

Kentte, Bauchi Üniversitesi ve Devlet Sanat ve Bilim Yüksekokulu'nun yanı sıra federal bir meslek okulu ile gene federal hükümete bağlı ortadereceli bir kız enstitüsü, ayrıca çok sayıda ortaokul ve birçok ilköğretmen okulu bulunur. Ayrıca bir tıbbi ve hayvancılık okulu vardır. Çok sayıda sağlık tesisinin yanı sıra uzmanlaşmış bir hastane de vardır. Nüfus (1983 tah.) kent, 62.290.

Baudelaire, Charles (-Pierre) (d. 9 Nisan 1821, Paris - ö. 31 Ağustos 1867, Paris), doğrudan 20. yüzyıla seslenen yapıtlarıyla çağdaşlarını aşarak modern uygarlığın şairi olarak ünlenen Fransız şair. Müstehcenlikten ve Tanrı'ya hakaretten hakkında dava açılan Baudelaire, ölümünden çok sonra bile kötülüğe yatkınlığı ve ahlak dışılığı ile anılmıştır. Romantiklerin yapmacık tavırlarını reddeden ve genellikle iç gözlemlere yer veren şiirlerinde, dinsel inançları olmadan Tanrı'yı arayan, bir çiçeğin rengi ya da bir fahişenin kışkırtıcı çatması gibi yaşamın tüm belirtilerinde gerçek anlamı araştıran bir şair görülür. Hem şair, hem de eleştirmen olarak insanın modern dünyadaki durumunu sorgulayan Baudelaire, tema kısıtlamalarını reddetmesi ve imgelerin görsel gücünü vurgulaması açısından da modern bir şairdir. Ayrıca Edgar Allan Poe'dan yaptığı öykü çevirileriyle de tanınır.

İlk yılları. Devlet memurluğundan dolgun bir maaşla emekli olan babası François Baudelaire, geniş kültürlü bir insan ve yetenekli sayılabilecek amatör bir ressamdı. Dört beş yaşlarındaki oğluna biçimin ve çizimin güzelliğini öğretti ve onu ileride 19. yüzyılın en ilginç resim eleştirmenlerinden biri yapacak olan sanat beğenisinin temellerini attı.

François Baudelaire'in ölümünün üstünden çok geçmeden dul karısı, daha sonraları general, büyükelçi ve senatör olacak olan

Jacques Aupick adındaki yüksek rütbeli bir subayla evlendi (1828). Üvey oğlunun disiplinli yetişmesini isteyen Aupick, Charles'ı 1832'de yatılı öğrenci olarak Lyon'daki Collège Royal'e gönderdi. 1836'da üvey babası Paris'e tayin edilince Charles bu kez Louis-le-Grand Lisesi'ne gönderildi. Bu okulda disiplinsiz ve sorunlu bir çocuk haline geldi. Büyükleri onu erken olgunlaşmış bir ahlaksızlık örneği olarak görüyordu. Charles "yaşına uymayan yapmacık tavırlar" takınıyor ve yeteneklerini "uygunsuz ve aykırı yönlerde" geliştirmeye çalışıyordu. Aynı yıllarda şiddetli melankoli belirtileri göstermeye başladı ve yalnızlığa düşkün bir tabiatı olduğunu fark etti.

1839'da bitirme sınavlarını verdikten sonra, üvey babasının önerdiği dışişlerinde memurluk görevini reddetti ve yaşamını yazarlık yaparak kazanacağını açıklayarak annesini dehşete düşürdü. En büyük isteği özgür olmak, hoşuna giden şeyleri okuyabilmek ve Quartier Latin'deki öğrencilik yaşamının tadını çıkarmaktı. Pek çok yazar adayı gibi o da hukuk öğrenimine başladı, ama 1840'ta yarım bıraktı. Afyon ve esrara büyük bir olasılıkla bu sıralarda alıştı. Ölümüne yol açacak olan zührevi hastalığa da gene bu yıllarda yakalandığı sanılır.

Üvey babası, arkadaşlarıyla birlikte sürdürdüğü serseri yaşamdan uzaklaştırmak amacıyla onu 1841'de en az iki yıllığına

Baudelaire, Etienne Carjat'ın fotoğrafı, 1863
Bibliothèque Nationale, Paris

Hindistan'a yolladı. Baudelaire gemiyle yola çıktı, ama Mauritius'ta durduklarında yolculuğa devam etmeyeceğini bildirdi. Onu, yolculuğunu Réunion'a kadar sürdürmeye ikna ettiler. Orada bir sonraki gemiye binip Fransa'ya geri döndü. Bu yolculuk ve Mauritius'ta geçirdiği üç hafta her şeyi karşın Baudelaire'in düş gücünü zenginleştirip derinleştirmiş, ona daha sonra şiirlerinde kullanacağı bir imge birikimi kazandırmıştı. Baudelaire, Doğu'da edindiği bu ilk ve son deneyimi hiçbir zaman unutmadı; şiirlerine özgün niteliğini kazandıran nostaljik, mistik bir özelemlerle bu gezeyi hep hatırladı. Yolculuğa kendisine ve geleceğine güven duymayan bir çocuk olarak çıkmıştı; düş gücü yapış tutuşan, şair olmaya daha önce hiç olmadığı kadar kararlı bir adam olarak döndü.

1842'de babasından kalan mirasın denetimini eline aldı ve evi terk ederek lüks yaşamaya olan özlemini gidermeye karar verdi. Parasını güzel giysilere, ile Saint-Louis'deki Hôtel Lauzun'da tuttuğu daire için aldığı pahalı mobilyalara harcamayarak dönemin züppeleri gibi bir yaşam sürmeye başladı. İş yaşamından ve mali konulardan hiç anlamadığı için elindeki mirası tükenmez bir hazine olarak görüyordu. Bu yüzden çok geçmeden do-

landincıların ve tefecilerin eline düştü, yaşamının bundan sonrasında onu çökertecek olan borç yükünün altına girdi. Hôtel Lauzun'de oturduğu yıllarda tuhaf ve yapmacık davranışlı, ahlaksız bir olarak kötü ün yapmıştı, ama insanları şaşırtma isteği bakımından dönemin birçok Parisli şair ve sanatçısından pek de farklı değildi.

Baudelaire 1844'te, daha sonra kendisine büyük mutsuzluk getirecek olan Jeanne Duval adında melez bir kadınla ilişki kurdu. Bir süre ona büyük bir tutkuyla bağlandı. Hatta en sonunda, onun zalimliği, vefasızlığı ve aptallığı yüzünden intihara sürüklendiğinde bile kendini hâlâ ona bağlı sayıyordu. "Kara Venüs" adını taşıyan ilk dönem aşk şiirlerinin esin kaynağı Duval'dır. Bunlar, Fransız dilinde yazılmış en güzel erotik şiirler arasındadır.

Baudelaire, *Les Fleurs du mal* (Elem Çiçekleri, 1957/Kötülük Çiçekleri, 1966, 1984/Kırk Kötülük Çiçeği, 1981) adlı tek toplu yapıtının bir bölümünü oluşturan şiirlerinin çoğunu, sıkıntıdan uzak, serbestlik içinde geçirdiği bu dönemde yazdı. Bunlar arasında Lesbos şiirleri, başkaldırı ve çürüme şiirleri ve ünlü erotik şiirleri de vardır. Gene bu yıllarda, aralarında Delacroix ve Courbet'nin bulunduğu birçok ressamla tanıştı ve bu sayede, üstün ve özgün resim eleştirmenleri yazmasını sağlayacak bir resim bilgisi edindi.

Baudelaire iki yıl içinde elindeki mirasın yarısını tüketince, ailesi geri kalan paranın kullanımını 1844 başlarında mahkeme kararıyla denetim altına aldırdı. Bundan sonra Baudelaire gelirini aylık taksitler halinde almaya başladı.

Özgürlüğüne son veren bu kararı annesinin onaylaması onu kıldı; ailesi, geleceğini güvence altına almaya çalışırken istemeden özgürlüğünü yeniden kazanmasını engellemişti. Baudelaire hâlâ borç içindeydi ve kendisine bağlanan yılda 75 sterlin tutarındaki gelir, eski borçlarını yeniden borçlandırmadan temizlemesine olanak vermiyordu.

Durumdaki bu ani değişiklikle, kaygısızca ve aylakça sürdürdüğü rahat yaşamı sona eren Baudelaire, ilerde yalnızca geçim sıkıntısı ve en sonunda da gerçek yoksullukla karşılaşacaktı. Yeteneklerinden kuşulanmaya başladı; ailesine karşı duyduğu burukluk, onların, yazar olmasını istememelerinde belki de haklı olabilecekleri düşüncesiyle daha da arttı. Çocukluğunda kapıldığı melankoli yeniden ortaya çıktı ve kendisinin "iç sıkıntısı" (*spleen*) diye adlandırdığı ruh hali yoğunlaştı. Baudelaire ünlü "sıkıntı" şiirlerini yazmaya bu zamanlarda başladı. Ama arkadaşları arasında çok daha kötü durumda olanlar vardı; o da acı çeken insanlara karşı yakınlık duymaya başlamıştı. Birçok arkadaşının benimsediği devrimci idealizme kapılıp, cumhuriyetin kurulmasıyla sonuçlanan 1848. Şubat Devrimi'ne katıldı.

Bu arada yaşamını kalemiyle kazanabileceğini kanıtlamak için profesyonel yazarlığa başlamıştı. Yayımlanan ilk yapıtı, Paris'teki 1845 Salon Sergisi üzerine bir resim eleştirisiydi; derin ve uzak görüşlü bir kavrayışla Baudelaire, daha o zamandan modern resmin ne olması gerektiği konusunda bir görüş oluşturmuştu. Ertesi yılın Salon Sergisi ise estetik eleştiride bir dönüm noktası oldu. Artık sergiyi anlatmakla yetinmeyen Baudelaire, bağımsız ve özgün bir kuram ortaya koyuyor ve müzik gibi, resmin de ışık ve gölgeye dayanan bir uyum içerdiğini ve renklerin doğanın melodisi olduğunu ileri sürüyordu. Böylece, ilerde doğa ile

sanat arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere geliştireceği "karşılıklık" (*correspondance*) kavramının da ilk ipuçlarını veriyordu. Ayrıca, 1845 ve 1846'da dönemin yenilikçi dergilerinde bazı şiirlerini, makale ve eleştirilerini yayımladı.

Kendi yaşamından yola çıkarak yazdığı tek romanı *La Fanfarlo*'yu 1847'de yayımladı. Baudelaire'in bu tarihten önce yazmaya başladığı roman, Hôtel Lauzun'de lüks içinde yaşadığı dönemdeki kişiliğinin çözümlenmesi açısından ilginçtir.

Baudelaire, çok önemli bir rol oynamasa da, 1848 Haziran Devrimi'ne de katıldı. Bu tarihle Aralık 1849 arasında ne yaptığı, o sıralar neden Dijon'da bulunduğu ve orada ne kadar kaldığı bilinmiyor. 1850'de, her zamankinden daha yoksul ve mutsuz olarak Paris'e geri döndü. Annesi, yaşamını düzene soktuğunu gösterinceye değin ona yazmayı reddetmişti. Niyeti onu düzenli olarak çalışmaya özendirme idi. Ama Baudelaire'in kısa süren atılımı, dikkate değer bir başarıya ulaşmadan bitti ve annesinin sertliği onun cesaretini daha da kırdı. Tasarladığı birçok makaleyi hiçbir zaman yazamadı. Başladıklarını da bitiremedi. Ama acı çektiği ve deneyim kazandığı bu yıllarda iç dünyasını zenginleştirmiş ve çok yaratıcı olacağı bir döneme hazırlanmıştı. Siyasetle etkin ilişkisini kesmesine yol açan Louis-Napoléon Bonaparte'ın 1851 Aralık Darbesi'nden sonra artık olgunluk dönemi başlıyordu.

Poe çevirileri ve Kötülük Çiçekleri. 1852 başlarında Edgar Allan Poe'nun yapıtlarını keşfeden Baudelaire, onları çevirmek için hemen işe koyuldu. Poe ile ilgili ilk makalesi, mart ve nisan aylarında *Revue de Paris*'de yayımlandı. Bu, Poe üzerine yabancı dilde çıkan ilk yazıydı. Tek şiir çevirisi olan Poe'nun "The Raven"ını (Kuzgun) ve daha birçok düzyazı çevirisini yayımladı. 1852-65 arasında Poe'dan çeviriler yapmak ve onun üzerine makaleler yazmakla uğraştı. 1856'da *Histoires extraordinaires* (Olağandışı Öyküler), 1857'de *Nouvelles Histoires extraordinaires* (Yeni Olağandışı Öyküler), 1858'de *Aventures d'Arthur Gordon Pym* (Arthur Gordon Pym'in Serüvenleri), 1864'te *Eureka* ve 1865'te *Histoires grotesques et sérieuses* (Grotesk ve Ciddi Öyküler) basıldı. İlk iki çevirinin başında Poe üzerine uzun birer önsöz vardı.

Baudelaire'in Poe çevirileri, Fransız düzyazısının klasikleri arasında sayılır. Baudelaire'in annesi İngiltere'de doğmuştu ve Baudelaire İngilizceyi çocukluğunda ondan öğrenmişti. Poe'da, ilk kez onunla aynı duyguları paylaşan ve o zamana değin kendisinin el yordamıyla varmaya çalıştığı sonuçlara ondan ayrı ulaşmış birini bulmuştu. Böylece Poe, Baudelaire'in geliştirdiği estetik kuramları ve şiirde ulaşmak istediği amaçlara daha çok güven duymasını sağladı.

Baudelaire 1852'de Jeanne Duval'i terk etti, ama bu ayrılık uzun sürmeyecekti. Sevgi arayışıyla önce oyuncu Marie Daubrun'e, reddedilince de yıllardır tanıdığı birçok ressam ve yazarın arkadaşı olan Apollonie-Aglæ Sabatier adında, güzelliyle ünlü eski bir modele yöneldi. "Beyaz Venüs" adı altında topladığı şiirlerinin esin kaynağı bu kadındı. 1854'te Marie Daubrun ile yeniden ilişki kurdu; "Yeşil Gözlü Venüs" adlı dizi şiirlerinin esin kaynağı da Daubrun oldu. Baudelaire, bu iki dizideki şiirlerinin birçoğuyla sanatının doruğuna ulaştı.

Poe çevirmeni ve resim eleştirmeni olarak adını gittikçe daha çok duyuran Baudelaire, sonunda bazı şiirlerini yayımlatabildi. 1855'te, tutucu romantizmin kalesi olarak bilinen *Revue des Deux Mondes* dergisi, Baudelaire'in gönderdiği şiirlerden

18'ini tema ve anlatım açısından özgün ve şaşırtıcı bularak yayımladı. Baudelaire'in kötü bir ün kazanmasına yol açan bu şiirler birçoklarıca müstehcen bulundu. Bununla birlikte, 1857'de *La Revue Française*'de dokuz, *L'Artiste*'te üç şiiri daha çıktı. Aynı yıl içinde *Kötülük Çiçekleri* yayımlandı. Ama Baudelaire ve kitabın yayımcısı olan arkadaşı Poulet-Malassis hakkında dava açıldı. Bu davanın sonunda müstehcenlik ve Tanrı'ya hakaretten suçlu bulunan Baudelaire ve Malassis para cezasına çarptırıldı. Yayımlanan şiirlerden altısı yasaklandı (bu yasaklama 1949'a değin sürdü). Baudelaire'in yetkin sanatını ve şiirde gerçekleştirme istediğini çok az okuyucu anladığı halde, *Kötülük Çiçekleri* kuşaklar boyunca ahlaksız ve müstehcen bulundu, hasta bir düşünce biçiminin örnekleri sayıldı. 1861'de kitabın ikinci basımı yapıldı. Büyük ölçüde genişletilmiş ve geliştirilmiş olan bu basım, yasaklanan şiirleri içermiyordu. Yasaklanan şiirler 1866'da Belçika'da *Les Épaves* (Enkaz) adlı derlemede yeniden basıldı. 1866'da *Kötülük Çiçekleri*'nin daha da genişletilmiş üçüncü basımını hazırladığı sırada Baudelaire'e felç geldi. Kitap, ölümünden sonra, onun tasarladığı gibi olmasa da, arkadaşı Charles Asselineau tarafından yayımlandı. Bu son basım, kitabın taslağında yer almayan bazı şiirlerinden başka, ilk kez 1866'da *Le Parnasse contemporain* adlı antolojide "Nouvelles Fleurs du mal" (Yeni Kötülük Çiçekleri) adıyla yayımlanmış altı şiiri de kapsıyordu.

Son yılları. Çok umut bağladığı *Kötülük Çiçekleri*'nin başarısızlığı Baudelaire için kötü bir darbe oldu. Yaşamının geri kalan yılları gittikçe artan başarısızlık, düş kırıklığı ve umutsuzluk duygusuyla karardı. Sabatier ile olan platonik ilişkisi acıklı bir biçimde sona ermişti. Öte yandan, 1861'de en sonunda ayrıldığı Jeanne Duval, onun için sürekli bir yük ve huzursuzluk kaynağı olarak kaldı. Baudelaire şiirlerinden bazısını bu yıllarda yazdığı halde, pek azı kitap halinde basıldı. Bazıları ise dergilerde yayımlandı; "Salon de 1859" (1859 Salon Sergisi) *La Revue Française*'de, "Richard Wagner et Tannhäuser à Paris" (1861; Richard Wagner ve Tannhäuser Paris'te) *La Revue Européenne*'de, teknik ressam Constantin Guys üzerine yazdığı "Le Peintre de la vie moderne" (1863; Modern Yaşamın Ressamı) *Le Figaro*'da, önce *Petits Poèmes en prose* (Küçük Düzyazı Şiirleri) adıyla yayımlanan *Le Spleen de Paris*'nin (1869; *Paris Sıkıntısı*, 1961, 1984) bir bölümünü oluşturmaya tasarlanan düzyazı şiirleri de çeşitli gazetelerde çıktı. Uzun yıllar üzerinde çalıştığı *Paris Sıkıntısı*, Baudelaire için özellikle önemliydi; hastalanmadan önce de bu yapıt üzerinde çalışıyordu. Düzyazı şiir düşüncesini Louis (-Jacques-Napoléon) Bertrand'in *Gaspard de la nuit* (1842; *Gecelerin Gaspard'ı*) adlı yapıtından almıştı, ama işlediği konular aynı dönemde yazdığı manzum şiirleriyle aynıdır. Yaşlanan ve büyük üzüntü içinde bulunan Baudelaire'in kökleşen kötümserliğini yansıtan bu düzyazı şiirler, onun Paris konusundaki duygularını, bu kalabalık modern kentin caddelerindeki başarısız ve toplum dışı insanlara duyduğu sefkati, *Kötülük Çiçekleri*'den bile daha güçlü bir duyarlılıkla dile getirir. Baudelaire'in bu dönemde yazdığı denemelerin bazıları, daha sonra *Curiosités esthétiques* (1868; *Estetik Arayışlar*) ve *L'Art romantique* (1868; *Romantik Sanat*) adlı kitaplarda toplanmıştır.

Yayımcısı Poulet-Malassis 1860'ta, Baudelaire'in esrar ve afyonun etkileri üzerine iki

incelemesini içeren *Les Paradis artificiels*'i (Yapay Cennetler), 1861'de de *Könüllük Çiçekleri*'nin ikinci basımını yayımladı. 1862'de yayımcısının iflas etmesi üzerine Baudelaire'in mali durumu da iyice kötüledi. Alacaklılarından kaçmak ve basılmaya hazır durumda olan yapıtlarının yayın hakkını satabilmek için 1864'te konferanslar vermek üzere Belçika'ya gitti. Gezi başarı-sızlıkla sonuçlandı; kitaplarının basılması için bir anlaşma yapmayı da beceremedi. Bu Baudelaire için büyük bir düş kırıklığı oldu, çünkü estetik kuramını geliştirdiği eleştiri yazılarının yayımlanmasını özellikle istiyordu. Yapıtlarının tümünün ayrılmaz bir bütün oluşturduğuna inanıyor, bu yüzden eleştirilerini de en az şiirleri kadar önemli buluyordu. Baudelaire'in şiirini tam anlamıyla değerlendirebilmek için onun doğa ve sanatla ilgili düşüncelerini de anlamak gerekir. Çünkü şiirleri, Baudelaire'in sanat anlayışının en yoğun ifade bulduğu yapıtlardır, eleştiri yazıları da sanat yapıtının doğası ve onu oluşturan ilkeler üzerine derin bir düşünceyi içerir. Eleştirinin şiiri açıkladığını, şiirin de estetik kuramın bir uzantısı olduğuna inanan Baudelaire, her büyük yaratıcı sanatçının aynı zamanda sanat eleştiririni de olması gerektiği görüşündeydi.

Şubat 1866'da hâlâ Belçika'da, Namur'da bulunduğu sırada, Baudelaire ciddi bir biçimde hastalandı. Paris'e geri götürüldü ve 1867'de öldü. Konuşma yapmak için cenaze törenine davet edilenlerden, yalnızca en eski arkadaşlarından Asselineau ve şair Théodore de Banville gelmeyi kabul ettiler. Baudelaire öldüğünde pek tanınmıyordu. Yazdıklarının birçoğu henüz yayımlanmamış, yayımlanan yapıtlarının da baskısı tükenmişti. Ama kısa sürede şairlerin onunla ilgili düşünceleri değişmeye başladı. Cenaze törenine katılan, simgecilik akımının gelecekteki önderleri, daha o zamandan kendilerini onun izleyicileri olarak görüyorlardı. 20. yüzyıla gelindiğinde Baudelaire artık geniş çevrelerce 19. yüzyılın en büyük Fransız şairlerinden biri kabul edilmişti. Hayranları, onun bütün Batı Avrupa'da duyurulmuş, düşünme ve yazma biçimleri açısından bir devrim yaptığını ve simgecilğe kaynak oluşturan estetik kuramının, şiir ve sanat tarihinde bir dönüm noktası olduğunu ileri sürdüler.

Baudelaire'in toplu yapıtlarının ilk basımı *Oeuvres complètes* (1868-70, 7 cilt; Tüm Yapıtları), C. Asselineau tarafından yayıma hazırlandı. Théophile Gautier'nin önsözüyle çıkan bu basım, *Journaux intimes*'i (Özel Günceler), Baudelaire'in ölümünden sonra yayımlanan yapıtlarını ve yazmalarını içermez. Bazı bölümleri 1884'te *Le Livre dergisinde* çıkan *Journaux intimes*'in tümü 1909'da yayımlandı. *Lettres 1841-1866* (1841-1866 Mektupları) 1905'te, *Lettres inédites à sa mère* (Annesine Yazdığı Yayımlanmamış Mektuplar) 1918'de, *Dernières lettres inédites à sa mère* (Annesine Yazdığı Yayımlanmamış Son Mektuplar) 1926'da basıldı. Baudelaire'in gençlik yapıtlarının bir bölümü, 1932'de Jules Mouquet tarafından yayımlandı. Gençlik yapıtlarını, ölümünden sonra yayımlanan yapıtlarını ve mektuplarını da içeren toplu yapıtlarının eksiksiz bir basımı, Jacques Crépét tarafından yayıma hazırlanarak 1922-53 arasında basıldı. Baudelaire'in tüm yapıtlarının yeni basımı Georges Blin ve Claude Pichois tarafından hazırlanarak 1968'de yayımlanmaya başladı. Baudelaire'in mektupları *Mektuplar* (1970) ve *Charles Baudelaire'in Mektupları* (1983) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Baudh Khondmals, Hindistan'ın doğusundaki Orissa eyaletinde il. Yüzölçümü 11.070

km²'dir. Kuzeyindeki ovanın ortasından Mahanadi Irmağı geçer. Güneydeki Khondmal ve Balliguda yaylalarının bir bölümü Hontlar tarafından işlenir. Başlıca ürünler, pirinç, yağlı tohumlar ve kerestedir. Bölgede sulama tesisleri de kurulmuştur ve pamuk, jüt gibi ticari ürünler elde edilir. Phulbani, ilin yönetim merkezidir. Biraz büyüğe öteki tek kent olan Baudh, Mahanadi Irmağı kıyısında yer alır. Bu kent, II. yüzyıl yapısı büyük Buda heykeliyle ünlüdür. Baudh'un hemen kuzeybatısındaki Gandharadi'de 9. yüzyıl yapısı ikiz tapınak yer alır. Nüfus (1981) 717.280.

Baudissin (Kontu), Wolf Heinrich (Friedrich Karl) (d. 30 Ocak 1789, Kopenhag - ö. 4 Nisan 1878, Dresden, Almanya), Dorothea Tieck ile birlikte yaptığı çok sayıdaki Shakespeare çevirileriyle Alman romantizminin gelişmesine katkıda bulunan edebiyatçı.

Diplomatik görevle İtalya, Fransa ve Yunanistan'da bulundu. 1827'de Dresden'e yerleşti ve yaşamının geri kalan bölümünü burada geçirdi. Almancaya çevirdiği yapıtlar arasında Shakespeare'in oyunları ve Elizabeth döneminde başka örneklerin yer aldığı *Ben Jonson und seine Schule* (1836, 2 cilt; Ben Jonson ve Okulu), Molière'in yapıtları ve İtalyan oyunları ile Orta Yüksek Almancadan *Iwein* ve *Wigalois* adlı epik şiirler yer alır.

Baudot, Jean-Maurice-Émile (d. 1845, Magneux - ö. 28 Mart 1903, Sceaux, Fransa), Fransız mühendis. 1874'te patentini aldığı telgraf kodu, 20. yüzyıl ortalarında en yaygın telgraf alfabesi durumuna gelerek Mors kodunun yerini almıştır. Baudot'nun kodunda her harf, eşit süreli açık-akım ya da kapalı-akım sinyallerinden oluşan beş birimli bir kombinezonla ifade edilmekte, böylece kısa nokta ve uzun çizgilerden oluşan Mors koduna oranla önemli bir ekonomi sağlanmaktaydı. Beşli kombinezonlarla elde edilen 32 permütasyon, Latin alfabesindeki harfleri ve noktalama işaretlerini karşılamaya yeterli olduğu gibi, makine kontrol sinyallerini de tanımlayabiliyordu. Baudot, 1894'te de aynı telgraf devresinden ya da kanaldan iki ya da daha çok mesajın eşzamanlı olarak iletilmesini sağlayan bir dağıtıcı sistem geliştirdi.

Baudot kodunun çağdaş uyarlamalarında genellikle "açık" ve "kapalı" işaretlerinden oluşan yedili ve sekizli gruplar kullanılır. Yedili gruplar 128 karakterin geçilmesine olanak verir. Sekizli gruplarda ise, gruplardan birisi yanlışların düzeltilmesinde ve başka işlevlerde kullanılır. Ayrıca bak. teleprinter.

Baudouin I, Felemenkçe BOUDEWYN I (d. 7 Eylül 1930, Brüksel yakınlarında Stuyvenberg Şatosu - ö. 31 Temmuz 1993, Moiril, İspanya), 1951-93 arasında Belçika kralı. Kral III. Léopold'ün fırtınalı saltanatının ardından, halkın krallığa yeniden güven duymasını sağlamıştır.

III. Léopold ile Kraliçe Astrid'in oğluydu. Babasıyla birlikte, II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından enterne edildi; 1945-50 arasında da gene babasının yanında İsviçre'de sürgün yaşadı. 12 Mart 1950'de yapılan plebisit sonucunda ülkeye dönmesi kararlaştırılan Léopold bir süre sonra tahttan çekildi. Bunun üzerine Baudouin, 11 Ağustos 1950 - 16 Temmuz 1951 arasında devlet başkanını konumunu üstlendi; 17 Temmuz'da da Belçika'nın beşinci kralı oldu.

1959'un ilk günlerinde Belçika Kongo'sunda (bugün Zaire) çıkan kaşıkıklardan sonra Baudouin, 13 Ocak'ta Belçika halkına, Kongo'nun bağımsızlığına kuşkusunun kaçınılmaz olduğunu bildirdi. Aralık 1959'da

Kongo'da bir inceleme gezisine çıktı ve 30 Haziran 1960'ta Leopoldville'de (bugün Kinşasa) ülkenin bağımsızlığını ilan etti.

Baudouin, 15 Aralık 1960'ta bir İspanyol soylusu olan Doña Fabiola de Mora y

Baudouin I, 1960
AGL - Brüksel

Aragón ile evlendi. Çocukları olmadı. Baudouin, öldüğünde yerine kardeşi Prens Albert tahta geçti.

Baudouin I, lakabı DEMİR KOLLU BAUDOUIN, Fransızca BAUDOUIN BRAS-DE-FER, Felemenkçe BOUDEWYN DE UZERE ARM (ö. 879), Flandre'in ilk hükümdarı. Fransa kralı II. Charles'in (Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Karl) ordusunda gözüpek bir savaşçı olan Baudouin, kralın genç yaşta iki İngiliz kralından dul kalan kızı Judith'e aşık oldu ve 862'de onunla evlenerek, Lorraine'e kaçtı. Önceleri bu işe kızan Charles, sonunda yatıştı ve damadını 864'te Flandre markrafı (*Marchio Flandriae*) yaptı ve bu topraklara babadan oğula geçen *fief**) statüsü verdi. O sırada Vikinglerin sürekli akınlar düzenlediği sınır boyundaki kıyı toprakları da, bu akınlara karşı koymak üzere Baudouin'e verildi. Baudouin'in kurduğu güçlü hanedan, 10. yüzyıl başında markgraflık yerine kontluk unvanını aldı.

Baudouin II, lakabı KEL BAUDOUIN, Fransızca BAUDOUIN LE CHAUVÉ, Felemenkçe BOUDEWYN DE KALE (ö. 918), Flandre'in ikinci hükümdarı. Babası I. Baudouin'in yapığı gibi, Brugge'ü üs olarak kullanıp Viking akınlarına karşı topraklarını şiddetle savundu. Ana tarafından Charlemagne'in soyundan gelen II. Baudouin, İngiltere'deki West-Sax kralı Alfred'in (Büyük) kızı Aelfthryth ile evlenerek, hanedanının konumunu pekiştirdi.

Baudouin IV, lakabı SAKALLI BAUDOUIN, Fransızca BOUDOUIN LE BARBU, Felemenkçe BOUDEWYN DE SCHONE BAARD (d. y. 980 - ö. 30 Mayıs 1035), 988-1035 arasında Flandre kontu. Capet hanedanından gelen Fransa kralı II. Robert'e ve Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Heinrich'e karşı başarıyla savaştı. Flaman egemenlik alanını büyük ölçüde genişletti. Heinrich, Valenciennes ve Gand (Ghent) kontluğu ile Waes ve Zeeland topraklarını IV. Baudouin'e *fief**) olarak vermek zorunda kaldı. Böylece Flandre kontluğu, hem Fransa kralına, hem de imparatorluğa bağlı bir feodal beylik durumuna geldi. Flaman tarihinde Fransız *fief*leri *Kroon-Vlaanderen* (Kraliyet Flandre'i), Alman *fief*leri *Rijks-Vlaanderen* (İmparatorluk Flandre'i) olarak adlandırılır. Baudouin'in oğlu (sonradan V. Baudouin), Fransa kralı II. Robert'in kızı olan kansı Adèle'in kışkırtmasıyla 1028'de babasına karşı ayaklandı. Ama iki yıl sonra Oudenaarde'de barış yapıldı ve yaşı kont. ölümüne değin hükümlü sürdü.

Baudouin V, LILLE'LI BAUDOUIN olarak da bilinir, Fransızca BAUDOUIN DE LILLE, Felemenkçe BOUDEWIJN VAN RUSEL (ö. 1 Eylül 1067), 11. yüzyılda Avrupa'nın en nüfuzlu kişileri arasına giren Flandre kontu. Girişken bir tutumla, hem savaşarak, hem de ittifaklar kurarak gücünü genişletti. Kutsal Roma-Germen imparatoru IV. Heinrich'den, imparatorluk *siefi* olarak Scheldt ve Dender arasındaki toprakları, ayrıca Anvers sınır markgraflığını aldı. Elde ettiği güçle, Fransa kralı I. Henri'nin ölümü üzerine, I. Philippe'in çocukluğu süresince (1060-66) naip olarak görev yaptı. Baudouin daha hayattayken, en büyük kızı Mathilde (ö. 1083) I. William'la İngiltere tahtını paylaştı; en büyük oğlu Monslu Baudouin, V. Regnier'nin (ö. 1036) vârisi olan karısı Richilde adına Hainaut'da hüküm sürdü; ikinci oğlu Frizyalı Robert de Hollanda kontluğunun naibi (*voogd*) oldu.

Baudouin I (d. 1172 - ö. 1205), IV. Haçlı Seferi'nin önderlerinden, Konstantinopolis'in (İstanbul) ilk Latin imparatoru.

Hainaut kontu V. Baudouin ile Flandre kontesi Alsace'lı Marguerite'in oğluydu. IX. Baudouin adıyla Flandre kontu, VI. Baudouin adıyla da Hainaut kontu unvanlarını aldı. İngiliz kraliyet hanedanı Plantagenetlerin yanında yer alarak, I. Richard ile birlikte Fransa kralı II. Philippe'e karşı savaştı. Papa III. Innocentius'un çağrısıyla, bu kez Müslümanlara karşı değil, Bizanslı Hristiyanlara karşı 1199'da açılan IV. Haçlı Seferi sırasında, Konstantinopolis'in ele geçirilmesine ve Latin yanlısı IV. Aleksios'un (Angelos) 1203'te imparator ilan edilmesine katkıda bulundu. Aleksios ile babası II. Isaakios, Şubat 1204'te Haçlılar ve Venedikli müttefiklerinin desteğiyle, yeni Latin İmparatorluğu'nun hükümdarı seçildi. 16 Mayıs 1204'te Ayasofya Kilisesi'nde imparator olarak taç giydi. Haçlıların Konstantinopolis'i yağmalamasından, önceleri şaşkına dönen ve imparatorluğun kendisine danışılmadan paylaşılmasından hoşnutsuz olan papa, çok geçmeden yeni Latin imparatorunu tanıdı.

Baudouin, Bizans'ın geleneksel hiyerarşik düzeninin yerine, Batı Avrupa'nın feodal modeline dayalı yeni bir yönetim biçimi kurdu. Ekim 1204'te, daha önce Bizans soylularına ait olan toprakları 600 şövalyeye *siefi* (*) olarak dağıttı.

Trakya'da Bizanslıların ayaklanması, Bulgar çarı Kaloyani'ye bölgeyi istila etmek için bahane sağladı. Mart 1205'te küçük bir kuvvetle Adrianopolis'te (Edirne) çarla karşı karşıya gelen Baudouin bozguna uğradı. Tutsak alındıktan sonra Bulgarlar tarafından idam edildi. Yerine kardeşi Henri geçti.

Baudouin II, PORPHYROGENNETOS (Soylu Aileden Doğma), lakabı COURTENAY'LI BAUDOUIN, Fransızca BAUDOUIN PORPHYROGENETE ve BAUDOUIN DE COURTENAY (d. 1217, Konstantinopolis - ö. Ekim 1273, Foggia, Sicilya Krallığı), Konstantinopolis'in (İstanbul) son Latin imparatoru. 1261'de VIII. Mikhail'in (Palaiologos) başkentte Rum egemenliğini yeniden kurmasıyla tahtını yitirmiştir.

Bizans'ın ilk Latin imparatoru I. Baudouin'in kız kardeşi Iolande ile üçüncü Latin imparatoru Pierre de Courtenay'in oğluydu. 1228'de dördüncü imparator olan kardeşi Robert'in ölümünden sonra tahta geçti. Reşit olmadığı için taht Kudüs kralı

unvanını taşıyan Jean de Brienne'in naibliğine teslim edildi. Bu sürede Nikaia'daki (İznik) İmparator III. Ioannes (Dukas Vatatzes) önderliğindeki Rumların ve Çar II. Ivan önderliğindeki Bulgarların akınları sonucunda Latin İmparatorluğu'nun toprakları iyice daraldı; Latinlere yalnızca Konstantinopolis çevresindeki bölge kaldı. Baudouin, para ve askeri yardım sağlamak amacıyla 1236 ve 1245'te Avrupa'ya gitti. Hazine bomboştu; imparatorluk sarayının bazı bölümleri bile yakacak odun olarak kullanıldı. Baudouin, Konstantinopolis'te saklanan kutsal emanetlerin büyük bölümünü, bu arada İsa'nın efsanevi dikenden tacı ile Gerçek Haç'ın büyük bir parçasını Fransa kralı IX. Louis'e sattı. IX. Louis de bunları Paris'te Sainte-Chapelle'e yerleştirdi. 25 Temmuz 1261'de VIII. Mikhail (Palaiologos) Konstantinopolis'i ele geçirdi. Baudouin Yunanistan üzerinden İtalya'ya ve Fransa'ya kaçtı. Mayıs 1267'de Sicilya ve Napoli kralı I. Carlo'yu (Charles d'Anjou) kendisine aylık bağlamaya ve imparatorluğun yeniden ele geçirilmesi için bir antlaşma imzalamaya ikna etti. Ekim 1273'te oğlu Philippe'i, Carlo'nun kızı Beatrice ile evlendirdi. Ama Baudouin birkaç gün sonra öldüğü için bu ittifak sonuçsuz kaldı.

Baudouin I, lakabı BOULOGNE'LU BAUDOUIN, Fransızca BAUDOUIN DE BOULOGNE (d. 1058? - ö. 2 Nisan 1118, el-Ariş, Mısır), 1100-18 arasında Kudüs'ün Haçlı kralı. Krallığın sınırlarını genişletmiş, 200 yıl boyunca Suriye ve Filistin'deki Frank egemenliğinin temelini oluşturacak bir yönetim aygıtı kurmuştur.

Boulogne kontu II. Eustace ile Ida d'Ardenne'nin oğluydu. Küçük kardeşi Bouillonlu Godefroi ile birlikte I. Haçlı Seferi'ne (1096-99) katıldı. Edessa'nın (Urfa) Hristiyan prensi Toros, Anadolu Selçuklularına karşı savaştan Baudouin'i, askeri yardım karşılığında vârisi yapacağına söz vermişti. Baudouin, Toros'u tahtından çekilmeye zorlayarak 1098'de Edessa'yı ele geçirdi. Burayı güçlü bir prenslik haline getirdi. Bir Ermeni soylusunun kızı olan Arda ile evlenerek yöredeki Ermenilerle yakın bağ kurdu.

Temmuz 1100'de kardeşi Godefroi Kudüs'te öldü. Bunun üzerine Baudouin, *Advocatus Sancti Sepulchri* (Kutsal Kabrin Koruyucusu) olarak kardeşinin yerine geçmek üzere soylular tarafından göreve çağrıldı. Güneyde, Mısır'daki Fatimileri askere almak için düzenlenen sefere önderlik etti. Ardından haçlı soylularının muhalefetini kırdıktan sonra, aralık ayında Kudüs kralı olarak taç giydi.

İçerde iktidarını sağlamlaştıran Baudouin, 1101'de kıyı kentleri Arsuf (bugün Tel Arsaf, İsrail) ve Kaisaricia'yı (Horbat Kesari, İsrail) aldı. 1112'ye gelindiğinde, Aşkelon ve Sur kenti dışında bütün kıyı kentlerini ele geçirmişti. 1115'te, güneyde krallığını korumak için Krak de Montréal Kalesi'ni inşa ettirdi. 1113'te karısını manastıra kapamaya zorladı ve dul Sicilya kontesi Saonalı Adelaide ile evlendi. Ardıl bırakmadan öldü ve yerine, 1100'de Edessa kontu yaptığı kuzeni Bourglu Baudouin (II. Baudouin) geçti.

Baudouin II, lakabı BOURGLU BAUDOUIN, Fransızca BAUDOUIN DU BOURG (ö. Ağustos 1131, Kudüs), Edessa (Urfa) kontu (1100-18), Kudüs kralı (1118-31) ve Haçlı önderi. Hükümdarlığı döneminde kurulan dinsel-askeri tarikatlarla sağladığı destekle hem krallığını genişletmiş, hem de Selçuklulara karşı direnebilmiştir.

Fransa'nın Ardennes bölgesindeki Réthel kontu Hugues'ün oğluydu. Bourg Şatosu'nu

feodal bir malikâne olarak değerlendirdi; bu nedenle önceleri Bourglu Baudouin olarak anıldı. Kuzenleri Bouillonlu Godefroi ve Boulogne'lu Baudouin'le (sonradan Kudüs kralı I. Baudouin) birlikte I. Haçlı Seferi'ne (1096) katılarak Filistin'e gitti. 1100'de, I. Baudouin tarafından Edessa kontluğuna atandı. 1104'te Edessa üzerine yürüyen Selçuklular, 7 Mayıs'ta Baudouin'i tutsak aldı. 1108'de fidyeye karşılığında serbest bırakıldı; Edessa'ya kadar savaşarak döndü ve prensliğini, naibi Tancred'e'den geri aldı. Ardından da yitirdiği toprakların büyük bölümünü yeniden ele geçirdi.

14 Nisan 1118'de Kudüs kralı olarak taç giydi. 1123-24 arasında Selçuklularca tutsak edilerek rehin tutulmasına karşın, sonraki yıllarda topraklarını genişletti; Hospitalier ve Templier Haçlı tarikatlarının da yardımıyla, Müslümanların elindeki Şam'a saldırılarda bulundu. Eşi Morfia'dan yalnızca kız çocukları olduğu için, 1129'da kızı Melisende'yi, Anjou ve Maine kontu V. Foulques ile evlendirdi ve onları tahtın vârisi ilan etti.

Baudouin III (d. 1131 - ö. 10 Şubat 1162, Beyrut), 1143-62 arasında Kudüs'ün Haçlı kralı. Askeri önderliği ve becerileri dolayısıyla çağdaşları arasında "ideal kral" adıyla anılmıştır.

Kudüs kralı Foulques (1131-43) ile, önceki kral II. Baudouin'in kızı Melisende'in oğluydu. Baudouin ile annesi, 1143-51 arasında birlikte hüküm sürdüler. Ortak yönetim sırasında Batı'dan gelen II. Haçlı Seferi (1147), Filistin'deki Latin yerleşmelerini güçlendirdi.

Baudouin, hükümdarlığı tek başına ele geçirmesinden sonra, 1151'de kendisini destekleyenler ile annesinin yandaşları arasında patlak veren bir iç savaş bastırmak zorunda kaldı. Tripolis (Trablusşam) ve Antiokheia'daki (Antakya) Hristiyan devletlerine sık sık müdahalede bulundu, Ağustos 1153'te Aşkelon'u Mısırlı Fatimilerden aldı. Ama ertesi yıl, Müslüman önder Nureddin Zengi'nin Şam'ı almasını önleyemedi.

1158'de, Bizans imparatoru I. Manuel'in (Komnenos) yeğeni Theodora Komnene ile evlendi. Manuel'le birlikte Nureddin Zengi'ye karşı ortak bir saldırı planladıysa da bunu gerçekleştiremedi.

III. Baudouin'in, çağdaşları arasında çok saygın bir yeri vardı. İyi eğitim görmüştü. Baronlarına karşı kuvvete başvurmadan iktidarını kabul ettirdi, ağır vergiler koymaktan kaçındı. Bu nitelikleriyle, tebasının sevgisini, düşmanı Nureddin'in de saygısını kazandı.

Baudouin IV, lakabı CÜZAMLİ BAUDOUIN, Fransızca BAUDOUIN LE LÉPREUX (d. 1161 - ö. Mart 1185, Kudüs), 1174-85 arasında Kudüs kralı. Hükümdarlığı sırasında Latin soylularının arasındaki hizip kavgalarının artması, Salaheddin Eyyubi'nin gücünün Mısır'dan Suriye'ye kadar yayıldığı bir dönemde krallığı zayıf düşmüştür.

Sur kenti başdiyakozu tarafından eğitilen Baudouin, babasının ölümünden dört gün sonra taç giydi. Krallığı yönetemeyecek kadar küçük yaşta olduğundan, akrabalarından Tripolis (Trablusşam) kontu III. Raimond 1177'ye değin naibliğini yürüttü. Cüzama yakalanan Baudouin'in sağlığı gün geçtikçe bozuldu. Bu yüzden zaman zaman başka naip de ataması, soylular arasındaki iktidar mücadelesini kızıştırdı.

Salaheddin Eyyubi Kasım 1177'de Mısır'dan hareket ederek Aşkelon üzerine yürüyünce Baudouin de kentin yardımına koştu. Surlar arasında sıkışıp kaldığı sırada bir huruç hareketiyle Gisard Tepesi yakınlarında Salaheddin'i yendi. 1180'de iki yıllık bir

ateşkes imzalandı; ama ateşkesin sona ermesinden kısa süre sonra, Haziran 1183'te Salâheddin Halep'i aldı. Böylece Kudüs tümüyle kuşatılmış oluyordu.

Tahtın kendi soyunda kalmasını isteyen, ama çocuksuz olan Baudouin, Kasım 1183'te yeğenini V. Baudouin adıyla tahta çıkarttı ve Tripolis kontu III. Raimond ile Courtenay kontu III. Jocelin'i küçük kralın vasilğine atadı.

Baudouin V (d. 1177, Kudüs - ö. Ağustos 1186, Akkâ), Mart 1185'ten ölümüne değin bir buçuk yıl hüküm süren Kudüs kralı.

Montferrat'lı Guillaume ile, Kral IV. Baudouin'in kız kardeşi Sybil'in oğluydu. Amcasının 24 yaşında cüzamdan ölmesi üzerine tahta çıktı. Güçlü bir şövalye olan Tripolis (Trablusşam) kontu III. Raimond, küçük kralın naipliğini üstlendi; 1185'te Salâheddin Eyyubi ile dört yıl sürecek bir ateşkes anlaşmasına vardı. Böylece Kudüs krallığına, Müslüman akınları karşısında çok gereksinim duyduğu bir soluk alma fırsatı sağladı. Akkâ ve Sur kentleri ile iç kesimler arasındaki tahıl ticareti bu dönemde yeniden canlandı ve kıtlık büyük ölçüde önendi.

Sağlığı bozuk olan Baudouin, ölünce Kudüs'teki Kutsal Kabir Kilisesi'ne gömüldü. Bu onura ulaşan son Latin kralıydı. Yerine, Sybil'in ikinci kocası Lusignan'lı Guy geçti.

Baudouin de Courtenay, Jan Nicislaw (d. 13 Mart 1845, Radzymin - ö. 3 Kasım 1929, Varşova, Polonya), Polonyalı dilbilimci. Dildeki sesleri yalın fiziksel olgulardan çok, yapısal birimler olarak ele alarak çağdaş dilbilimin dil yapısına eğilmesine öncülük etmiştir.

1871'den başlayarak uzun yıllar Doğu Avrupa üniversitelerinde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1900-14 arasında Petersburg Üniversitesi'nde, daha sonra da Varşova Üniversitesi'nde ders verdi. Karşılaştırmalı dilbilim alanında uzmanlaşmasına karşın, farklı dillerin birbiriyle karışımı, çocukların konuşması ve dil yapısının dünya görüşü üzerindeki etkisi gibi konuları içeren genel sorunlara yöneldi. Sözcüklerin anlamını ayırt eden sesleri belirten sesbirim(*) terimini (örn. "bil" sözcüğünü "dil", "sil" ve "fil" sözcüklerinden ayırt eden b sesbirimi) dilbilime soktu. En önemli yapıtı *Versuch einer Theorie phonetischer Alternationen*'de (1895; Bir Ses Değişimleri Kuramı Denemesi) dile getirdiği görüşler, çağdaş dilbilimin bir parçası haline gelmiştir.

Bauer, Georg bak. Agricola, Georgius

Bauer, Gustav (Adolf) (d. 6 Ocak 1870, Darkehmen, Doğu Prusya - ö. 16 Eylül 1944, Berlin), 1919-20 arasında Weimar Cumhuriyeti'nin şansöyeliğini yapan devlet adamı.

Königsberg'de (bugün Kaliningrad, Rusya Federasyonu) büro işçisi olarak çalışırken, 1895'te Büro Çalışanları Birliği'ni kurdu. 1908'e değin bu birliğin başkanlığını yürüttü. 1903'te, Berlin'deki Bağımsız Sendikalar Merkezi İşçi Sekreterliği'nin başına getirildi. 1908-18 arasında Sendikalar Genel Komitesi ikinci başkanı olarak görev yaptı. Reichstag'daki (Parlamento) Sosyal Demokrat grubun bir üyesi olarak Ekim 1918'de, Baden prensi Max'ın başkanlığındaki son imparatorluk kabinesinde yeni oluşturulan çalışma bakanlığının sekreterliğine atandı. Şubat-Haziran 1919 arasında, Weimar anayasası döneminde, Philipp Scheidemann hükümetinde çalışma bakanlığı yaptı. Scheidemann'ın çekilmesinden sonra, Haziran 1919'da şansöyeliğe getirildi. Almanların "adaletsiz barış" olarak ad-

landırdıkları Versailles Antlaşması'nı onaylamak gibi sevimsiz bir görevi üstlendi. Şansölye yardımcısı dışında bütün kabine üyelerinin Berlin'i terk ettiği başarısız bir darbenin (Kapp Darbesi) hemen ardından, Mart 1920'de şansöyelikten istifa etti. Daha sonra Hermann Müller ve Joseph Wirth hükümetlerinde hazine bakanı ve şansölye yardımcısı olarak görev aldı.

Bauer, Harold (d. 28 Nisan 1873, Kingston-on-Thames, Londra yakınları - ö. 12 Mart 1951, Miami), Debussy, Ravel ve Franck'in çağdaş yapıtlarını Amerika'da tanıtan piyanist. 19. yüzyıl romantizmi ile 20. yüzyıl ölçülülüğünün özelliklerini birleştiren çalışı üslubu, duyarlılığı, basılı müzik metnine özgür yaklaşımıyla tanınıyordu.

On dokuz yaşında ciddi olarak piyano çalışmaya başlamadan önce, konser kemancısıydı; her iki çalgıyı çalmayı da daha çok kendi kendine öğrenmişti. 1893'ten sonra büyük konser turlerine çıktı. 1921'de ABD uyuşuna geçti.

Üçlülerde Pablo Casals ve Fritz Kreisler'le ve birçok resitalde kemancı Jacques Thibaud gibi müzikerlerle birlikte çaldı. Zengin repertuarı, hem 17. ve 18. yüzyıl klavyen ve klavikord parçalarından, hem de standart piyano yapıtlarından oluşuyordu. *Harold Bauer: His Book* (1948; Harold Bauer: Kendi Kitabı) adlı bir otobiyografi yazdı ve çeşitli yapıtları piyanoya uyarladı.

Bauer, Otto (d. 5 Eylül 1881, Viyana - ö. 4 Temmuz 1938, Paris), Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'nin (ASDP) kuramcısı ve devlet adamı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndaki milliyetler sorununun ulus devletlerin kurulmasıyla çözülmesini önermiş, I. Dünya Savaşı sonrasında Avusturya'nın Almanya'yla birleşmesinin (*Anschluss*) başlıca savunucularından olmuştur.

Sosyalist eğitim hareketi "Die Zukunft"un (Gelecek) kurucularından biriydi. Çeşitli süreli yayınlarda yazıları yayımlandı. 1904'te partisinin parlamento grubunun sekreteri oldu. Kuramcılık yeteneği, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* (1907; Milliyetler Sorunu ve Sosyal Demokrasi) adlı yapıtının yayımlanmasıyla kendini gösterdi. Bu yapıtında milliyetler arasındaki çatışmayı bir sınıf mücadelesi olarak ele aldı ve Tuna bölgesinde I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan birçok gelişmeyi önceden gördü.

I. Dünya Savaşı sırasında, Rusya'da savaşan ve tutsak düşen Bauer, 1917'de yurda dönüşünde partisinin sol kanadının önderli-

Otto Bauer
Bild - Archiv, Österreichische Nationalbibliothek, Viyana

ğini üstlendi. Savaş sonunda Avusturya dışişleri bakanı oldu. 2 Mart 1919'da Almanya ile, daha sonra Itilaf Devletleri'nce reddedilen gizli *Anschluss* anlaşmasını imzaladı. Bu dönemi, *Die Österreichische Revolution* (1923; Avusturya Devrimi) adlı

yapıtında inceledi. Temmuz 1919'da istifa etti, ama sonraki 20 yıl boyunca partisinin yol göstericisi oldu. 1929-34 arasında Avusturya Ulusal Konseyi'nin üyeleri arasında yer aldı. 1934'te Viyana'daki başarısız sosyalist ayaklanmadan sonra, önce Çekoslovakya'ya, ardından Fransa'ya sığına göçmenildi.

Bauer, Sebastian Wilhelm Valentin (d. 23 Aralık 1822, Dillingen, Bavyera - ö. 20 Haziran 1875, Münih, Almanya), ilk denizaltı mucit ve yapımcılarından.

1850'de yaptığı ilk denizaltı "Le Plongeur-Marin" (Deniz Dalgıcı), ertesi yıl Kiel limanındaki deneme dalgısı sırasında Bauer ve iki tayfasıyla birlikte 15 m derine battı. Tayfaların paniğe kapılmasına karşın Bauer, içeri sızan suyun etkisiyle tekninin içindeki havanın sıkışarak basıncının artacağını ve bu basınç dışardaki suyun basıncıyla eşit düzeye geldiğinde geminin kapısının açılacağını düşündü. Sonunda basınç eşitlendiğinde kapak açıldı ve mürettebat yüzerek su üstüne çıktı. Bu arada liman yetkilileri, hatalı 7,5 saat olan denizaltının içinde bulunanlar için cenaze töreni hazırlıkları yapıyorlardı.

Bauer 1855'te Rus grandüku Konstantin'in desteğiyle gövdesi bütünüyle demirden "Le Diable-Marin" (Deniz Şeytani) adında yeni bir denizaltı yaptı. 16 m boyunda olan ve toplam 11 kişi alabilen bu geminin pedal düzenekli pervanesi dört kişi tarafından döndürülüyordu. Denizaltının pencerelerinden ilk sualtı fotoğraflarını çeken Bauer, ayrıca sualtı haberleşmesine ve batık gemilerdeki havanın saflaştırılmasına ilişkin deneyler yaptı.

Bauer, tutucu deniz subaylarının muhalefeti nedeniyle 1858'de Rusya'dan ayrıldı, ama çalışmalarına mali destek sağlayacak başka kimse bulamadı. 1869'da sağlığı bozuldu ve çalışmalarını bırakarak Münih'e yerleşti.

Bauer testi bak. galaktoz tolerans testi

Bauernfeld, Eduard von (d. 13 Ocak 1802, Viyana - ö. 9 Ağustos 1890, Viyana), siyasal içerikli salon komedileriyle Viyana'daki Burgtheater'da 50 yıl süreyle etkisini duyuran oyun yazarı.

Viyana Üniversitesi'nde felsefe ve hukuk okuduktan sonra tiyatroya geçti. Yerel liberal harekete katılarak besteci Franz Schubert ve ilerde üslubunu önemli ölçüde etkileyecek olan oyun yazarı Franz Grillparzer ile dostluk kurdu. Bauernfeld'in komedileri, Viyana toplumunun nükteli betimlemeleridir. Olay örgüsü ustaca kurulmuş ve ince bir dille yazılmış olan bu komediler, dönemin önemli toplumsal ve siyasal sorunlarına eğilir. En başarılı yapıtları arasında *Das Liebes-Protokoll* (1834; Aşk Tutanığı), *Die Bekenntnisse* (1834; Itiraf), *Bürgerlich und romantisch* (1835; Burjuva ve Romantik), *Grossjährig* (1846; Ergin), *Krisen* (1852; Bunahımlar) ve *Aus der Gesellschaft* (1867) sayılabilir.

Bauhaus, tam adı STAATLICHES BAUHAUS (Almancada "Devlet Yapı Evi"), Almanya'da 1919'dan 1933'e değin varlığını sürdüren tasarım okulu. Mimar Walter Gropius'un Weimar'daki Saksonya Grandüklük Güzel Sanatlar Okulu ile Saksonya Grandüklük Uygulamalı Sanatlar Okulu'nu birleştirerek kurduğu Bauhaus, 1925'e değin Weimar'da, 1932'ye değin Dessau'da, son aylarında da Berlin'de etkinlik göstermişti. Bauhaus'da, Gropius'un mimarlığın ayrılmaz

maz öğeleri olarak gördüğü ve sanatın temelini oluşturduğunu varsaydığı el sanatları öğretimi de yapıyordu. Okulda, öğrencilerin hem sanat, hem de el sanatlarında uzman olarak yetiştirilmesiyle bu iki alan arasındaki kopukluğun giderilmesi amaçlanıyordu.

Daha önce, 19. yüzyıl ortalarından sonra, başta William Morris olmak üzere birçok yenilikçi kişi de yüksek nitelikli el sanatları ile amaca uygun tasarımı birlikte ele alarak aynı kopukluğu gidermeye çalışmışlardı. Bu çalışmalar, yüzyılın son 10 yılında Arts and Crafts(*) hareketinin doğmasına yol açmıştı. Bauhaus, Arts and Crafts'ın iyi tasarımı gündelik yaşamın her alanına yayma çabasını daha da geniş boyutlara çıkarmakla birlikte, bu hareketin tek tek üretilen lüks nesnelerle uğraşma anlayışını reddediyordu. Bu çabanın 20. yüzyılda herhangi bir etki yapabilmesi için, makine kullanımının tasarım olgusunun ön koşulu olması gerektiğini kavrayan Gropius, okulun eğitim anlayışını seri üretime doğru yönlendirdi. Gropius'a göre çağdaş tasarımcılar, varlıklı

nin yapımı dolayısıyla) hep mimarlık çalışmaları içinde bulunmalara karşın, Gropius'un, bu benzersiz okulun programının kalbi olarak düşündüğü mimarlık bölümü 1927'ye değin kurulmamıştı. O tarihte İsviçreli mimar Hannes Meyer bu bölümün başına getirildi. Ertesi yıl Gropius'un istifası üzerine Meyer 1930'a değin Bauhaus'un yöneticisi oldu. Daha sonra, aşırı sol politik görüşleri yüzünden Dessau kenti yöneticileriyle arası açılınca onun da istifası istendi. Bundan sonra okulun yeni yöneticisi Ludwig Mies van der Rohe oldu. Nazi rejiminin, okulu kapanmaya zorladığı 1933'e değin Mies van der Rohe bu görevini sürdürdü.

Bauhaus'un etkileri çok geniş oldu. Bauhaus atölyelerinde tasarlanmış ürünler endüstriyel yöntemlerle çoğaltıldı. Süssüz, işlevine uygun biçimde tasarlanmış gündelik eşyanın yaygın bir kabul görmesinde Bauhaus'un büyük rolü oldu. Öğretim üyeleri ve öğrencileri Bauhaus'un öğretim yöntemi ve anlayışını dünyanın her yanına yaydılar. Bugün hemen bütün sanat eğitimi programlarında temel kurslar öngörülmekte, bunlarda Bauhaus modeli göz önünde tutularak öğrencilere tasarımın temel öğeleri öğretil-

nik, 1614'te tıp profesörlüğüne atandı. Kahl ve incebağırsak arasında yer alan kapakçığı (Bauhin kapakçığı) ilk tanımlayanlardan (1588) biridir. 1605'te, o güne değin

Bauhin, bir oymabaskıdan ayrıntı
Ashmolean Museum, Oxford

yazılmış en geniş anatomi çalışması olarak kabul edilen *Theatrum anatomicum*'u yazdı. Bu yapıtında, kasları, damarları ve sinirleri düzensiz bir biçimde numaralama yöntemi yerine, her parçayı en belirgin özelliklerine göre adlandırma sistemini geliştirdi.

16. yüzyıl İtalyan botanikçisi Andrea Cesalpino'nun hazırladığı sistematik bitki sınıflandırmasının ilkelerini daha da geliştiren Bauhin, sınıflandırmada doğal akrabalık ve ilişki kavramını temel alarak bitki türlerini ve cinslerini ilk kez doğru olarak tanımlayan kişidir. Bilinen bütün bitkilerin adlandırılması ve derlenmesiyle ilgili ilk çalışmaların en ünlülerinden biri olan *Pinax theatri botanica* (1623; Bitkilerin Resimli Açıklaması) adlı yapıtında, daha sonra botanikçi John Ray ve Linnaeus'un evrensel bir uygulamaya dönüştürecekleri ikili adlandırma (bitkileri, cins ve türlerini belirten iki sözcükle adlandırma) sistemini kullandı ve 6 bin bitki türünü tanımladı.

Bauhin'in gene bir botanikçi ve hekim olan kardeşi Jean da (1541-1613), 5 binden fazla bitkiyi ayrıntılı olarak tanımladığı *Historia plantarum universalis* (1650-51; Bitkilerin Genel Tarihi) adlı yapıtıyla tanınır.

Baul, Bengal'de bir dinsel şarkıcılar tarikatının üyelerine verilen ad. Bauller alışılmışın dışındaki davranışlarıyla ve doğaçlayarak okudukları mistik şiirleriyle tanınırlar. Mezhebin Hindulardan da (özellikle de Vişnucular), Müslümanlardan da (genellikle mutasavvıflar) üyeleri vardır. Şarkıları çoğunlukla, kişiyle o kişinin içindeki Tanrı arasındaki sevgili işler. Şarkıları ancak 20. yüzyılda derlenip kayda geçirilmeye başlandığından, mezhebin geçmiş ve gelişmesi konusunda bilinenler çok azdır. Rabindranath Tagore, Baul şirlerinden esinlendiğini kabul eden birçok Bengalli yazardan biridir.

Baule-Escoubac, La, LA BAULE olarak da bilinir, Fransa'nın Bretonya planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Loire-Atlantique ilinde (*département*) gözde dinlenme yeri. Atlas Okyanusu kıyısında, Loire Irmağı ağzı yakınlarında, Saint-Nazaire'nin batısında yer alır. Güneye bakan kent, kum tepeliklerinin bozulmadan kalmasını sağlayan ve 4 km'lik bir alanı kaplayan kıyı çamlarıyla kuzey rüzgârlarından korunur. 8 km uzunluğundaki bir kumsalın ortasında, hilal biçiminde bir koyda kurulmuştur. Koyun iki ucundaki burunlar, kenti doğu ve batı rüzgârlarına karşı korur. 1879'da kurulan La Baule-Escoubac, Biarritz ile birlikte Atlas Okyanusu kıyısının en tanınmış tatil yöresidir. Deniz kıyısındaki otellerin arkasında ve çamların arasında yer yer lüks

Walter Gropius'un tasarımı yaptığı Bauhaus Okulu, 1925-26, Dessau, Almanya
Bauhaus - Archiv Darmstadt, Almanya

seçkinler için tekil nesneler değil, toplumun çoğunluğuna yönelik işlevsel ve estetik nesneler üretmeliydiler.

Bauhaus öğrencileri atölyelere kabul edilmeden önce altı aylık bir hazırlık kursu görüyorlardı. Bu kursları, sırasıyla Johannes Itten, Josef Albers ve László Moholy-Nagy veriyordu. Marangozluk, maden işleri, seramik, vitray, duvar resmi, dokuma, grafik, tipografi ve sahne tasarımı gibi dallara ayrılmış olan atölyelerde, biri kuramsal sorunları ele alan bir sanatçı (buna "biçim ustası" deniyordu), biri de zanaatçı olmak üzere genellikle iki kişi ders veriyordu. Üç yıllık atölye eğitiminden sonra öğrenci, bir ustalık diploması alıyordu.

Bauhaus'un öğretim kadrosu içinde 20. yüzyılın önemli sanatçıları da vardı. Yukarıda adı geçenlerden başka öğretmenler arasında Paul Klee (vitray ve resim), Wassily Kandinsky (duvar resmi), Lyonel Feininger (grafik sanatları), Oskar Schlemmer (sahne tasarımı), Marcel Breuer (iç mimarlık), Herbert Bayer (tipografi ve reklam tasarımı), Gerhard Marcks (seramik) ve George Muche (dokumacılık) bulunuyordu. Ürünlerinin çok daha çeşitli olmasına karşın, küp, dikdörtgen ve dairelerin yoğun biçimde kullanılması, Bauhaus'un tipik üslubu olarak kabul edilmiştir.

Bauhaus üyelerinin 1919'dan beri (özellikle Gropius'un tasarımı olan Dessau'daki okulun yönetim, eğitim ve konut birimleri-

mektedir. Bauhaus'dan etkilenen eğitim modelleri arasında en çok tanınmış, Moholy-Nagy'nin 1937'de Chicago'da kurduğu Yeni Bauhaus'da (sonradan Tasarım Enstitüsü) uyguladığı oldu. Aynı yıl Gropius da Harvard Üniversitesi Mimarlık Okulu başkanlığına getirildi. Bir yıl sonra Mies van der Rohe Chicago'ya giderek, o zaman Armour Enstitüsü olarak bilinen Illinois Teknoloji Enstitüsü'nde bir mimarlık bölümü kurdu. Bölümün yeni kampusunun tasarımını da o hazırladı.

Yazımı aynı olan başlıklar
kişiler, yerler, kavram,
kurum ve nesneler
biçiminde sıralanmıştır.

Bauhin, Gaspard, CASPER BAUHIN olarak da bilinir (d. 17 Ocak 1560, Basel - ö. 5 Aralık 1624, Basel, İsviçre), anatomi ve botanik sınıflandırmasında ikili adlandırma sistemini bulan hekim, anatomi ve botanik bilgini.

İtalya'daki Padova Üniversitesi'nde İtalyan anatomi bilgini Fabricius ab Aquapendente'nin öğrencisi olan (1577-78) Bauhin, meslek yaşamının büyük bir bölümünü, 1581'de hekim unvanını aldığı Basel Üniversitesi'nde geçirdi. Bu üniversitenin 1582'de Yunanca, 1588'de anatomi ve bota-

La Baule-Escoublac'da koy ve kumsal, Fransa
Editions "Lui Cigogne"-Hachette

villalar bulunur. Kentte bir park, açık hava okulu, kumarhane, golf ve tenis kulüpleri ile yat limanı vardır. Yörede tuzlu bataklıklar da bulunur. Nüfus (1982) 13.151.

Baum, L(yman) Frank (d. 15 Mayıs 1856, Chittenango, New York kenti - ö. 6 Mayıs 1919, Hollywood, ABD), "Oz" adlı masal ülkesinde geçen bir dizi çocuk kitabının yazarı.

Yazarlığa gazetecilik yaparak başladı; önce Güney Dakota'daki Aberdeen'de, sonra Chicago'da çalıştı. İlk kitabı *Father Goose* (1899; Baba Kaz) büyük bir ticari başarı kazandı. Ertesi yıl yayımlanan *Wonderful Wizard of Oz* (Sihirbaz Oz, 1984, 1989) ilk kitabından daha çok beğenildi. Bu çağdaş masal, Kansas'ta bir çiftlikte yaşayan Dorothy adlı bir kızın, kasırga patlayınca Oz ülkesine sürüklenişini ve orada Teneke Oduncu, Korkuluk, Korkak Aslan gibi unutulmaz tiplerle arkadaş oluşunu anlatıyordu. Yayıp 1901'de Chicago'da müzikal olarak sahneye uyarlandı, 1939'da filme alındı ve sinema klasikleri arasına girdi; televizyonda sık sık gösterilerek sonraki kuşaklara da tanıtıldı.

Baum 13'ten fazla Oz masalı yazdı. Onun ölümünden sonra da diziyi bir başkası sürdürdü. Baum'un kendi adıyla ya da çeşitli takma adlarla yazdığı, çoğu gençler için 60 kadar kitap yayımlandıktan dönemde çok tutuldu. Türkçede *Zümrüt Kent* (1989) adlı bir yapıtı daha vardır.

Baum, Vicki, asıl adı HEDWIG BAUM (d. 24 Ocak 1888, Viyana, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 29 Ağustos 1960, Hollywood, California, ABD), Avusturya asıllı ABD'li romancı. *Menschen im Hotel* (1929; *Büyük Otel*) adlı yapıtı en çok satan kitaplar arasına girmiş, başarıyla tiyatroya uyarlanmış (1930), film uyarlaması Oscar Ödülü'nü almıştır (1932). Yapıtı ayrıca *Weekend at the Waldorf* (1945; Waldorf'ta Hafta Sonu) adıyla müzikal olarak filme alınmış, Broadway'de de müzikal olarak sahnelenmiştir (1989).

Baum Viyana Konservatuarı'nda müzik öğrenimi gördüyse de 20 yaşına gelmeden yazarlığa başladı. Evlenip ayrıldıktan ve para sıkıntısı çekmeye başladıktan sonra önce Darmstadt'a, ardından Berlin'e yerleşti. Berlin'de *Berliner Illustrierte Zeitung* dergisinde çalışmaya başladı. Bu sırada *Büyük Otel*'i tamamlamıştı. Önce tefrika olarak bu dergide yayımlanan roman Almanya'da kısa sürede başarı kazandı ve çeşitli çevrelerden bir grup insanın birbirleriyle iç

içe geçmiş yazgısını inceleyen "grup" romanının en popüler örneklerinden biri oldu. Daha sonra Baum tarafından oyunlaştırılan roman Max Reinhardt tarafından sahnelendi ve *Grand Hotel* adıyla İngilizceye çevrilerek Broadway'de de oynandı. Oyunun New York'taki başarısından sonra Baum ABD'ye gitti ve 1932'de Hollywood'da senaryo yazarlığına başladı. 1938'de ABD yurttaşı oldu.

Baum'un öteki romanları *Men Never Know* (1935; Erkekler Bilmez), *Shanghai '37* (1939; Şanghay '37), *Grand Opera* (1942; Büyük Opera), *Hotel Berlin '43* (1944), *Mortgage on Life* (1946; İpotekli Yaşam), *Danger from Deer* (1951; Geyik Tehlikesi), *The Mustard Seed* (1953; Hardal Tohumu), *Written on Water* (1956; Boşuna Çaba) ve *Theme for Ballet*'dir (1958; Bale İçin Tema).

Baumgarten, Alexander Gottlieb (d. 17 Temmuz 1714, Berlin - ö. 26 Mayıs 1762, Frankfurt an der Oder, Prusya), estetik terimini ilk kez kullanan ve bu disiplinin ayrı bir felsefe dalı olarak yerleşmesini sağlayan filozof ve eğitimci.

Halle Üniversitesi'nde öğrenci olduğu yıllarda, sistematik felsefeci Christian Wolff'tan ve Leibniz'in yapıtlarından etkilendi. 1737'de Halle'de profesör oldu; 1740'ta Frankfurt an der Oder'de ordinar-yus profesörlüğe yükseldi.

Baumgarten'in en önemli yapıtı olan iki ciltlik *Aesthetica* (1750-58; Estetik), Latince yazıldıktan sonra bir başka dile çevrilmedi, yeni basımı da yapılmadı. Estetik konusu Baumgarten'den önce de ele alınmıştı; ama o hem sanatı ve güzellik gibi konularla ilgili tartışmaları daha ileriye götürdü, hem de estetiği felsefenin öteki disiplinlerinden ayırdı. Öğrencisi G. F. Meier (1718-77), çalışmalarında ona çok yardımcı oldu; bu yüzden de bazı katkıları hangisinin gerçekleştirdiğini belirlemek güçtür. Baumgarten'in *Metaphysica* (1739; Metafizik) adlı yapıtı ders metni olarak değerlendirilen Immanuel Kant, onun kullandığı estetik terimini, bütün duyuşsal bilgi alanına uyguladı. Estetik mantık ile birleştiğinde, Baumgarten'in "gnoseoloji" (bilgi kuramı) olarak adlandırdığı, başka felsefecilerin ise "epistemoloji" (bilgi felsefesi) olarak nitelediği daha geniş bir disiplini oluştuyordu. Estetik teriminin, güzellik ve güzel sanatların doğası sorunlarıyla sınırlandırılması daha sonra gerçekleşecekti.

Baumgarten'in, duygunun önemini vurgulayan sanatı yaratıcı sanata ağırlık veriyor-

du. Ona göre, sanatçıların algılanmış gerçekliğe duygu öğeleri ekleyerek doğayı değiştirmeleri gerektiği saptanarak, "sanat doğaya öykünür" biçimindeki geleneksel sav da değiştirilmeliydi. Böylece, dünyadaki yaratıcı süreç, sanatçıların kendi etkinliklerinde yansımaları bulacaktı.

Estetik kuramı üzerine daha önce yazdığı *Meditationes Philosophicae de Nonnivillu ad Poema Pertinentibus*'un (1735; Kalıcı Birkaç Şiir Üzerine Felsefi Düşünceler) yanı sıra, *Ethica Philosophica* (1740; Felsefi Etik), *Acroasis Logica* (1761, Mantık Dersleri), *Jus Naturae* (1763; Doğal Hukuk), *Philosophia Generalis* (1770; Genel Felsefe) ve *Praelectiones Theologicae* (1773; İlahiyat Üzerine Okuma Parçaları) adlı yapıtları kaleme aldı. Kardeşi Siegmund Jakob Baumgarten, Wolff'un görüşlerini benimsemiş bir ilahiyatçıydı.

Baumol, William Jack (d. 1922, New York, ABD), ekonomik kalkınma, verimlilik, toplumun refah düzeyinin yükseltilmesi ve değerin fiyata dönüşümü gibi konularda incelemeleriyle tanınan iktisatçı.

New York City College'da ve Londra Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1947 - 49 arasında London School of Economics'te ders verdikten sonra Princeton Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde öğretim üyesi oldu. 1971'de New York Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde ders vermeye başladı.

Baumol, ekonomik gelişmede toplumsal dinamiklerin rolünü yadsımayan klasik iktisatçılardan övgüyle söz ederken, bu rolü göz ardı eden neoklasik iktisatçıları eleştirdi. Özellikle Walras'ın genel denge kuramının eksikliği ve tutarsızlığını vurguladı. Baumol'a göre, Walras'ın, paranın miktarı kuramıyla da bağdaşmayan genel dengesi, değişme yasalarını incelemiyor, yalnızca zevkler ve kaynak miktarı değiştiğinde ne olacağına açıklık getiyordu.

Bireylerin birbirinden bağımsız davranışlarının, toplam refahlarını maksimize edeceği savı, tam rekabet koşullarında bile mantıksal bir gerekçeden yoksundu.

Baumol'a göre firmaların tek hedefi kâr maksimizasyonu değildi; kârların belli bir düzeyin altına düşmemesi koşuluyla toplam satış gelirinin maksimize edilmesi önemliydi. Kâr maksimizasyonu hedefinin, marjinal gelirin maliyete eşitlenmesi ilkesine dayanmasına karşılık, toplam satış gelirinin maksimizasyonu, talep esnekliğinin (-1) olduğu, yani marjinal gelirin sıfıra düştüğü noktada üretimi durdurmayı gerektiriyordu.

Baumol, sosyalist ekonomiler üzerinde de çalıştı. Ona göre sosyalist ekonomilerde kârlılık, belli başlı malların üretimindeki öncelikleri belirleyen bir gösterge olmamakla birlikte, benzer gereksinimlerin karşılanmasıyla yönelik değişik girişimlerin ekonomik etkinliğini gösteriyordu. Böylece kârlılık, girişimin emek verimliliğini artırması, yeni teknikleri uygulaması ve ürün niteliğini iyileştirmesi için bir dürtü özelliği taşıyordu.

Baumol'un başlıca yapıtları arasında *Economic Dynamics* (1951; İktisadi Dinamikler), *Business Behavior, Value and Growth* (1959; İşletme Davranışları, Değer ve Büyüme), *Economic Theory and Operations Analysis* (1961; İktisat Kuramı ve Yönetim Çözümleme) ve *Economics: Principles and Policy* (1979; İktisat: İlkeler ve Politika) sayılabilir.

Baunsgaard, Hilmar (Tormod Ingolf) (d. 26 Şubat 1920, Slagelse, Danimarka - ö. 30 Haziran 1989), Danimarka'nın sosyalist

olmayan en önemli siyaset adamlarından biri. 1968-71 arasında bir koalisyon hükümetine başkanlık etmiştir.

1936'da Radikal Parti'nin gençlik örgütüne girdi. Hızla yükselerek 1948'de parti başkanı oldu. 1957'ye değin bu görevde kaldı. Bir süre başarılı bir market işlettikten sonra parlamentoya girdi. Radikal Parti'nin sözcüsü sayılmaya başladı; 1961'de Viggo Kampmann'ın kurduğu hükümette ticaret bakanı oldu. 1964'e değin bu görevde kaldı. Sonraki dört yıl bir reklam firmasının genel müdürlüğünü yürüttü. 1968'de, sosyalistleri dışarıda bırakan bir koalisyon hükümetinde başbakan oldu. Ekonomik bunalımın üstesinden gelmek için vergileri artırmak zorunda kalan hükümet, Eylül 1971'de yapılan genel seçimlerde parlamento çoğunluğunu yitirince istifa etti. Yönetimi sırasında, müstehtenlik yasalarının kaldırılmasından ve Danimarka'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) girmesinden yana çıktı ve bu konularda başarılı oldu.

Baur, Ferdinand Christian (d. 21 Haziran 1792, Stuttgart yakınlarında Schmiden, Württemberg - ö. 2 Aralık 1860, Tübingen, Almanya), Kitabı Mukaddes eleştirisinde Tübingen okulunun temelini atan ve kilise tarihi üzerindeki modern incelemelerin öncüsü sayılan Protestan ilahiyatçı ve araştırmacı.

Blaubeuren'deki ilahiyat okulunda ve Tübingen Üniversitesi'nde eğitim gördü. 1817'de ilahiyat okulunda, 1826'da üniversitede ilahiyat profesörü oldu; ölene değin üniversitede kaldı. Hegel'in etkisiyle, Hristiyanlık tarihine yeni bir bakış açısı geliştirmeye çalıştı.

Hegel, tarihi, birbirine karşıt güçlerin (tez ve antitez) karşılıklı etkileşimi sonucunda üçüncü bir gücün (sentez) ortaya çıkması olarak görüyordu. Baur, Paulus'un Yeni Ahit'teki mektuplarını inceledikten sonra erken dönem Hristiyanlığın, Yahudi inançlarıyla kaynaşmış Hristiyanlık ile Yahudi etkisinden bağımsız Hristiyanlık arasındaki çatışmanın sonucu olduğu görüşüne vardı. Baur'a göre, Katolik Hristiyanlık, Yahudilerin benimsediği biçimiyle Hristiyanlık (tez) ile öteki halkların Hristiyanlığı (anti-tez) arasındaki çatışmanın sonucu olan bir sentezdi.

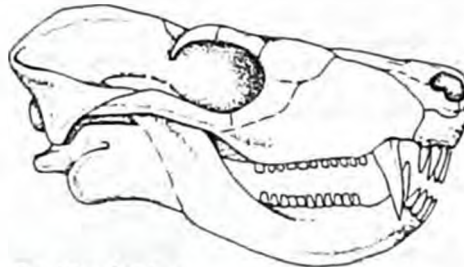
Baur, *Paulus, der Apostel Jesu Christi* (1873, 1875, 2 cilt; İsa'nın Havarisi Paulus) adlı yapıtında aynı ilkeleri Aziz Paulus'un yaşamına ve düşüncelerine de uyguladı. Paulus'un, kendisine atfedilen mektupların tümünü yazmış olamayacağı sonucuna vardı. Baur'a göre yalnızca Galatyalılara, Korinthoslulara ve Romalılara seslenen mektuplar Paulus'a ait olabilirdi. Resullerin İşleri de Havariler sonrası dönemde yazılmış olmalıydı. Baur'a göre Resullerin İşleri, Yahudilerin ve Yahudi olmayanların benimsediği Hristiyan inanışları arasındaki çatışmanın bir sentezi ve uyumlaştırılmasıydı; dolayısıyla iki tür Hristiyanlık arasındaki çatışmanın en belirgin olduğu 1. yüzyılda yazılmış olamazdı.

Baur'un İncil yazarları konusunda da benzer görüşleri vardı. İncil'lerin Yahudi-Yahudi olmayan çatışmasına son vermeyi amaçlayan yazarların arabuluculuk eğilimini ortaya koyduğunu savunduğu için, bu görüşleri "eğilim kuramı" olarak adlandırıldı. Baur'a göre, sonraki yazarların değiştirdiği bir özgün İncil metni olmalıydı.

Baur, yaşamının son döneminde, kilise tarihi üzerinde çalışmalarda bulundu. Beş ciltlik *Geschichte der christlichen Kirche*

(1853-63; Hristiyan Kilisesinin Tarihi) adlı yapıtı ile kefare, Uçleme ve Tanrı'nın insan bedenine bürünmesi öğretileri üzerindeki çalışmaları bugün de önemini korumaktadır. Baur'un kullandığı yöntemler, Hristiyanlığın, eleştirel tarih araştırmalarının konusu olmasını sağlamıştır. Düşünceleri başlangıçta reddedilmişse de, kullandığı yöntemler ve verdiği sonuçlar, 20. yüzyılda Kitabı Mukaddes araştırmalarına ve kilise tarihi çalışmalarına önemli birer katkı olarak görülmeye başlamıştır. Baur'un çalışmaları, Karl Barth tarafından *Die protestantische Theologie im 19. Jahrhundert*'te (1947; 19. Yüzyılda Protestan İlahiyatı), Peter C. Hodgson tarafından da *Ferdinand Christian Baur on the Writing of Church History*'de (1968; Kilise Tarihinin Yazımında Ferdinand Christian Baur) tartışılmaktadır.

Bauria, Güney Afrika'daki Alt Triyas kayaçlarında (Triyas Dönemi y. 225-190 milyon yıl önce) fosilleri bulunan, ileri derecede evrimleşmiş ve soyu tükenmiş sürüngen cinsi. *Bauria*'nın kafatası bazı özellikleriyle memelilerinkini andırır. Soluk ve yemek borularını birbirinden ayıran ikinci bir damak vardır. Dişleri, kesicidişlerle, köpekdişlerine ve azıdişlerine benzer

Bauria'nın kafatası

A.S. Romer, *Vertebrate Paleontology*, University of Chicago

biçimde özel işlevlere uyarlanmıştır. Altçeneyi oluşturan kemiklerden biri, öbür çene kemiklerinin büyümesini engelleyecek biçimde gelişmiştir; bu da tek bir altçene kemiği olan memelilere doğru uzanan bir gelişmedir. Alt Triyas Dönemden sonra *Bauria* ve akrabalarının izine rastlanmaz.

Bauru, Brezilya'nın São Paulo eyaletinin orta kesiminde kent. Deniz düzeyinden

birçok malın üretildiği bir merkezdir. Eyalet merkezi São Paulo'nun 300 km kuzeybatısında önemli bir demiryolu kavşağı olan Bauru'ya karayolu ve havayoluyla da ulaşılabilir. Nüfus (1980 geç.) 178.861.

Bautzen, Almanya'nın doğusundaki Saksonya eyaletinde (*Land*), Dresden iline (*Bezirk*) bağlı kent. Spree Irmağının yukarısında, granit bir yükselti üzerinde yer alır. Başlangıçta Budyšin adlı bir Slav yerleşmesiydi. Alman kralı II. Heinrich ile Polonya kralı I. Bolesław arasında 1018'de Bautzen'de imzalandı. 1033'te Almanlarca alındı, 1319'da Bohemya'ya, 1635'te de Saksonya'ya geçti. 1346'da, Lausitz kentlerinin kurduğu federasyonun merkezi oldu. Kent, Vendler ya da Domovina olarak da bilinen Batı Slav halkı Lausitz Sorbları'nın önemli bir siyaset ve kültür merkeziydi. Kentteki Bautzen Araştırmaları Enstitüsü, Sorb gelenek ve göreneklerini yaşatmaktadır. I. Napoléon'un komutasındaki Fransız birlikleri, 20-21 Mayıs 1813'te Bautzen'deki şiddetli çarpışmadan sonra bir Rus-Prusya ordusunu püskürttü. Kentin önemli yapıları arasında, Ortenburg Şatosu (1483-86) ile 1523'ten sonra Katoliklerin ve Protestanların birlikte kullandığı St. Peter Kilisesi (1220-1497) sayılabilir. Kilise, 1921'den bu yana da bir Katolik katedrali ve Meissen piskoposluk merkezi olarak kullanılmaktadır.

Bir demiryolu kavşağı olan Bautzen'deki sanayi kolları, taşıt yapımı, demir döküm, elektroteknik donanım, makine, kâğıt üretimi ve dokumacılıktır. Konveyör Mühendisliği Okulu da Bautzen'dedir. Nüfus (1989 tah.) 52.394.

Bautzen Çarpışması, I. Napoléon'un, Almanya'da büyük kayıplar pahasına zafer kazandığı çarpışma (20-21 Mayıs 1813). Prusya ve Rusya kuvvetleri Fransız saldırısı karşısında geri çekilmekle birlikte, her iki taraf da 20 bin kayıp verdi. Bu durum, asker sayısı zaten yetersiz olan Napoléon için çok daha sakıncalı sonuçlar doğurdu.

Baux-de-Provence, Les, LES BAUX olarak da bilinir, Fransa'nın güneydoğusundaki Provence-Alpes-Côte-d'Azur planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Bouches-du-Rhône ilinde (*département*) köy. Arles'in kuzeydoğusunda, vadi tabanından

Les Baux harabeleri, Fransa
Marc Garanger

500 m yükseklikte, Batalha Irmağının yakınında yer alır. Önceleri Divino Espírito da Fortaleza olarak biliniyordu. 1887'de kasaba, 1896'da belediye oldu. Kent bugün, bir tarım bölgesinin ticaret merkezidir. Bölgenin başlıca ürünleri, kahve, pamuk, yerfıstığı, pirinç, *feijão* (fasulye) ve mısırdır. Ayrıca dokuma, seramik, mobilya, ayakkabı ve daha

dimdik yükselen Alpilles Sıradaglarının çıplak kayalardan oluşan bir uzantısı üstünde yer alır. 900 m uzunluğunda, 190 m genişliğindeki bu kayalığın üstünde, harabe halinde bir şato ile terk edilmiş evlerin sıralandığı sokakların yanı sıra bir kilise, bir müze ve küçük modern turistik tesisler bulunur. Baux-de-Provence, 11. yüzyılda Dauphiné ve

Provence'taki 72 kasaba ve malikâneyi, bu sırada Orange Prenslüğü'nü de elinde bulunduran güçlü Baux senyörlerinin merkeziydi. 13. yüzyılda, senyörlerin oluşturduğu kihar ve kültürlü saray çevresi (*cours d'amour*) soylu kadınları ve trubadurları buraya çekti. Baux ailesinin yüzyıllar boyunca papaya, Provence hükümdarlarına ve Fransa kralına karşı verdiği mücadele, ailenin gücün düşmesine neden oldu. XIII. Louis, 1632'de şatoyu ve kent duvarlarını yıktırdı. Kent, daha sonra Grimaldi ailesinin yönetiminde bir markilik haline geldiyse de eski önemini yitirdi. Bugün de köyün çobanları, Saint-Vincent Kilisesi'ne hayvanlarıyla gelerek gece yarısı ayinine katılırlar. Alphonse Daudet'in *Lettres de mon moulin*'ine (1869; *Değirmenden Mektuplar*, 1943, 1985) esin kaynağı olan yeldegirmeni, Fontvieille yakınında bugün bir müze olarak korunmaktadır. İlk kez 1821'de köyün yakınlarında bulunan boksit minerali, adını Les Baux'dan alır. Yöredeki boksit yatakları bugün de işletilmektedir. Nüfus (1982) 62.

Bavendalar, VENDALAR olarak da bilinir, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yaşayan bir halk. Uluslararası alanda tanınmayan Venda Cumhuriyeti adlı "bağımsız" Siyah yurtlukta otururlar. Toprakları Zimbabve'nin güney sınırında Güney Afrika'nın en kuzey kesimiyle çevrilidir. Farklı kültürleri bannırdığı için "karışık bir halk" olarak bilinen Bavendalar, bir Bantu dili olan Venda dilini konuşurlar. Daha kuzeybatıdaki eski yurtlarından göç ederek Zimbabve üzerinden bugünkü topraklarına yerleştikten sonra kültürel bir birlik sağlamışlardır.

Bavenda topraklarının büyük bölümü, özellikle de kuzey kesimi dağlar, vadiler ve kaya oluşumlarıyla kaplıdır; burada iklim sıcak ve rüzgârlıdır. Daha yeşillik ve yağışlı olan güney kesimde mufus yoğunluğu artar. Sarp ve engebeli yüzey şekilleri Bavendaların 19. yüzyılda düşman istilalarından korumuştur. Bendebelelerin (Matabeleler) ilk önderi Mzilikazi'nin önderliğindeki Zulu savaşçıları kayalık tepelerdeki Bavenda köylerine zorlukla ulaşabilmişlerdir. Bavendalar, Avrupalıların denetimine en son giren Afrika halkıdır.

Akınlar dönemi geçtikten sonra ovalardaki köylerin sayısı artmış ve kapalı Bavenda köyleri dışarıya açılmıştır. Tarımla uğraşan Bavendalar mısır, yerfıstığı, fasulye, bezelye, manyok, buğday, meyve ve sebze yetiştirirler. Ekim mevsimi ekim ayında başlar. Çok eskiden çobanlık yaptıkları sanılan Bavendaların ve özellikle de kabile şeflerinin sığır sürüleri 20. yüzyılda büyük sayılara ulaşmıştır. Bunun dışında keçi, koyun, domuz ve kumes hayvanı da beslenir.

Bavendalarda kabile şefleri geleneksel olarak topraklarını koruyuculuğunu üstlenmiştir. Yerel yöneticiler aile topluluklarına oturmak ve işlemek üzere belirli toprak parçaları verir. Babayanlılığı dayalı akrabalık soyları miras ve veraset ilişkilerini de düzenler. *Lobola* denen âdet uyarınca damat gelinin ailesine başlık olarak sığır verir. Kadınlar kocalarının ayırdığı toprak parçalarında birer küçük şef gibi davranırlar; işlerine yardımcı olmak üzere başka kadınlar alabilirler. Bavendalarda, özellikle ata kültür uygulamasında, anayanlı soya da önem verilir. Ata ve şef ruhlarının kırsal kesimde yaşadığına inanan Bavendaların geleneksel tanrısı Ralu Vimba'dır.

Bavendiler, İran'ın kuzeyindeki Taberistan'da (bugün Gilan ve Mazenderan) 665-1349 arasında hüküm süren hanedan.

Bavendiler, Hazar Denizi ile Elburz Dağları arasında sıkışmış bir bölgede, bazen

bağımsız olarak, bazen de değişik İslam hanedanlarının buyruğu altında hüküm sürmüşlerdir. Topraklarının öteki bölgelerden coğrafi olarak kopukluğu, İslam tarihinde pek az rastlanan bir sürekliliğe ulaşmalarını sağlamıştır.

Hanedanın kökeni ve ilk yılları ile ilgili bilgiler efsane ve söylentilere dayanır. Hanedan üç ayrı kola ayrılabilir: Kausiye (665 - y. 1006), İspahbediye (1074-1210) ve Kinvharye (y. 1238-1349).

Dağlık bir yörede kurulu bağımsız bir devleti yöneten Kausiye kolu 854'te İslam dinini benimsemiştir. 10. yüzyılda gücünü yitirmeye başlayınca Kuzey İran'daki Ziyariler ile çeşitli evlilikler yoluyla yakınlaşarak konumunu bir süre daha korudu. Ama 1006'da bu hanedanın yönetimi altına girdi.

Merkezi Sarı kentinde bulunan İspahbediye kolunun kökeni Selçuklulara dayanır. I. Rüstem (hd 1140-63), Bavendi hanedanının bağımsızlığını yeniden ilan etti. Ama kısa bir süre sonra Şemsü'l-Mülk II. Rüstem'in (hd 1206-10) öldürülmesiyle bu kol Hamzşahlıların boyunduruğu altına girdi.

Üçüncü kol olan Kinvharye'nin temelini Hüsamü'd-Devle (hd 1238-49) attı ve Amül kentini merkez yaptı. İran'daki İlhanlı hükümdarlarına bağlı olan bu kol, Fahrü'd-Devle'nin (hd 1334-49) öldürülmesiyle son buldu.

Bavyera, Almanca BAYERN, Almanya'nın en büyük eyaleti (*Land*). Yüzölçümü 70.553 km²'dir. Ülkenin güneydoğusunu kaplar. Batıda Baden Württemberg ve Hessen eyaletleri, kuzeyde Thüringen ve Saksonya eyaletleri, doğuda Çek Cumhuriyeti, güney ve güneybatıda Avusturya ile çevrilidir. Başkenti Münih'tir.

Tarih. Bugünkü Bavyera'nın bulunduğu bölgenin bilinen ilk halkı Keltlerdir. İÖ 10'dan sonra Keltler kuzeydeki Töton kavimleriyle güneydeki Romalıların arasında sıkışmaya başladı. Romalıların bölgenin güneyini Raetia ve Noricum olarak ikiye böldüler ve Tötonların akınlarını önlemek için kuzey sınır boyunca kaleler kurdular. Güneyde Augusta Vindelicorum (Augsburg), Cambodunum (Kempten), Castra Batava (Pasaau), Castra Regina (Regensburg) gibi gide-rek gelişen Roma kolonileri kuruldu.

5. yüzyıldaki sürekli Germen saldırıları sonucunda bölgedeki Roma etkisi silindi. Zamanla Elbe yöresinden, Bohemya, Moravya ve Macaristan'dan gelip bölgeye yerleşen kabileler Keltler ve Romalılarla kaynaştılar. Bölgeye adını veren kavim Baiuvariler (Baveralılar) İS 500-800 arasında güneye yerleştiler. Bölgenin güneybatı kesimi Alamanların, kuzeyi de Frankların ve Thüringenlilerin eline geçti.

Bavyera 7 ve 8. yüzyıllarda İrlandalı ve İskoçyalı keşişlerin (Aziz Boniface, Aziz Korbinian, Aziz Emmeram ve Aziz Rupert) çabalarıyla Hristiyanlaştı. 555-758 arasında bölgeyi yöneten Agilolfing ailesinden gelen Frank düklerinin son temsilcisi III. Tassilo, Charlemagne'a yenilince Bavyera, Karolenj İmparatorluğu'na katıldı.

817'de imparatorluğun bölünmesi üzerine, merkezi Regensburg olan Bavyera dükluğu, Doğu Frank toprakları içinde yer aldı. 1180'de Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Friedrich (Barbarossa) Bavyera'yı Kont Otto von Wittelsbach'a verdi. Bavyera 1918'e değin bu ailenin yönetiminde kaldı. Wittelsbachlar başlangıçta bugünkü Bavyera'nın yalnızca güneydoğu kesiminde egemendi. Geri kalan topraklar sayısız imparatorluk kentleri (*Reichsstädte*), manastır mülkleri ve aile malikâneleri biçiminde bölünmüştü. 1214'te Pfalz toprakları Bavyera'ya katıldı. 14 ve 15. yüzyıllarda siyasal

bölünmeler yüzünden dükler güçlerini yitirdiler, sonunda IV. Albrecht (hd 1467-1508) Bavyera'yı yeniden birleştirerek Münih'i başkent yaptı.

IV. Wilhelm (hd 1508-50) Reform hareketine karşı koydu, onun ardılı V. Albrecht (hd 1550-79) döneminde Bavyera koyu bir Katolik bölgesi oldu. I. Maximilian (hd 1597-1651) Otuz Yıl Savaşları'nda (1618-48) Habsburgların yanında yer aldı ve yeni topraklar ilhak ederek Bavyera'nın konumunu güçlendirdi. Kendisi de elektör unvanını aldı. 18. yüzyılda ülke, İspanya, Avusturya ve Bavyera veraset savaşları nedeniyle harabeye döndü.

1800'de Fransız orduları Münih'i işgal etti. Bavyera ertesi yıl Fransa'nın müttefiki oldu ve Avusturya'nın zararına topraklarını genişletti. Böylece 1806'ya doğru aşağı yukarı bugünkü sınırlarına ulaştı ve krallığa dönüştü. 1813'te Leipzig Çarpışması'ndan kısa bir süre önce Napoleon ile ilişkilerini kesen Bavyera, 1815'te Alman Konfederasyonu'na katıldı. I. Maximilian ve I. Ludwig dönemlerinde sağlam temellere kavuşan Bavyera'da ilk anayasa ilan edilerek parlamento ve yerel yönetim oluşturuldu, vergi reformu gerçekleştirildi. 1848'de bütün Almanya'yı saran ayaklanmalar sırasında Ludwig tahttan çekilerek yerine oğlu II. Maximilian'a bıraktı.

II Maximilian (hd 1848-64) iç reformları sürdürerek güzel sanatları ve bilimsel çalışmaları destekledi. Yerine geçen II. Ludwig (hd 1864-86), Bismarck'ın yaptığı, Prusya önderliğindeki bir Alman birliğine kaulma önerisini reddetti ve 1866'daki Avusturya-Prusya Savaşı'nda Avusturya'nın yanında yer aldı. Prusya'nın kazandığı kolay zafer ve izlediği ılımlı politika, Bavyera'yı 1870-71 Fransız-Alman Savaşı'nda Prusya'yı desteklemeye ve daha sonra Prusya kralı I. Wilhelm'in yönetimi altında Alman İmparatorluğu'nun kurulması çalışmalarına katılmaya yöneltti.

Bavyera, 1871 Alman Anayasası uyarınca diplomasi, ordu, demiryolu ve posta hizmetleri alanında özerk kalmakla birlikte, genelde Alman İmparatorluğu'nun yönetimi altına girdi. I. Dünya Savaşı sonunda Kral III. Ludwig çekilmek zorunda bırakıldı ve cumhuriyet ilan edildi. Bundan sonraki beş yıl sürekli karışıklıklarla geçti. 1919'da sosyalist önder Kurt Eisner öldürüldü ve kısa ömürlü bir sovyet cumhuriyeti kuruldu. 1920 ve 1921'de sağ darbeler oldu. 1923'te Adolf Hitler ve General Erich Ludendorff Münih'te başarısız bir darbe girişiminde bulundular.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Bavyera, Almanya'nın ABD işgali altındaki bölgesinde kaldı. Pfalz bölgesi yeni oluşturulan Rheinland-Pfalz eyaletine bağlandı. 1948 Temel Yasası'yla (*Grundgesetz*) Bavyera AFC'nin bir eyaleti oldu.

Doğal Yapı. Bavyera yüksek platolardan ve orta yükseklikte dağlardan oluşmuş bir bölgedir. Kuzeybatısında Spessart'ın ağaçlıklı kumtaşı tepeleri, kuzeyinde yüksek platolar ve bazalt tepecikler yer alır. Kuzeybatı kesimi, Ren Irmağıyla birleşen Main Irmağının akışla alanıdır. Güneydoğuda değişik topografik özellikler görülür. Schwaben-Franken bölgesinde katmanlaşmış topraklar, kabuklu kireçtaşı ve kırmızı mam toprakları, Franken-Rednitz Havzasında da tepelikler görülür. Bavyera'yı kuzey ve güneye ayıran Tuna boyunca Franken Jurası'nın kireçtaşı dağları uzanır. Bavyera'nın doğusunda Çek Cumhuriyeti sınırında Bohemya Ormanı (Bohmerwald), kuzeyin-

de ise Franken Ormanı (Frankenwald) bulunur. Tuna'nın güneyi, Münih'i de içine alan bir platodur. Daha güneyde Bavyera Alpleri uzanır. Alpler'in Bavyera bölümü 1.000 m'yi geçen ormanlık tepelerden oluşur. Bu tepelerin arkasına dik sırtlar ve platolar (batıda Allgäu Alpleri, doğuda Berchtesgaden Alpleri) yükselir. Bavyera Alpleri'nin en yüksek noktası Wetterstein Dağlarındaki Zugspitze'dir (2.962 m). Bavyera'da Aşağı Main Vadisi gibi bazı yerler dışında Orta Avrupa için sert sayılabilecek bir kara iklimi görülür.

Nüfus. Günümüzde eyaletin güneydoğusunda eski Bavyeralılar, güneybatısında Bavyera-Schwaben kökenliler ve kuzeyde de Frank kökenliler yaşar. Geleneksel farklılıklar köylerde varlığını sürdürmektedir. Eski Frank köyleri oldukça büyük ev kümelerinden oluşmuştur. Tarlalar ise dar ve uzun şeritler biçiminde sıralanmıştır. Evlerin bazıları kumtaşından, bazıları da taş ve ahşaptan yapılmıştır. Bazı yörelerde taş döşemeli sıra evlere de rastlanır. Eski Bavyera ve Schwaben'de hem kümelenmiş, hem de tek bir sokaktan oluşan köyler vardır. Buralardaki evlerin döşemeleri genellikle ahşaptandır. Kentler daha da belirgin farklılıklar gösterir. Schwaben'de ve özellikle Frankların bulunduğu yörelerde toprak sahiplerince kurulmuş çok sayıda kasaba vardır; bunların çoğu hiç büyümeden kaldıkları için cüce kasabalar olarak bilinir. Surların koruduğu toplu evlerden oluşan bu ortaçağ kasabaları, özellikle Rottenburg, Nördlingen, Dinkelsbühl ile Nürnberg ve Regensburg'un bazı kesimlerinde, ince işlemeli kiliseleri, kamu binaları ve evleriyle turistlerin her zaman ilgisini çeken yerlerdir.

Bavyera halkının hemen yarısı, nüfusu az olan kentlerde yaşamaktadır; 100 bin ve daha fazla nüfuslu kentlerde oturanların oranı ancak beşte biri bulur. Münih, Bavyera'nın en büyük ve Almanya'nın üçüncü büyük kentidir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Bavyera'ya, Sudetenland'dan ve Almanların uzun yıllardan beri yaşadığı Doğu Avrupa'dan büyük bir göçmen akını olmuştur. Bavyera'nın bugünkü nüfusunun beşte birini bu göçmenler oluşturmaktadır. 1960'lardan sonra da Güney Avrupa'dan sanayi bölgelerine yoğun bir göçmen işçi akını görülmüştür.

Savaş sonrasında eyalete çok sayıda Protestan yerleşmesiyle dinsel bileşimde büyük değişiklikler olmuştur. Çoğunluğu oluşturan Katoliklerin Münih-Freising, Augsburg, Regensburg, Passau, Bamberg, Eichstätt ve Würzburg'da piskoposlukları vardır. Nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan Lutherci Protestanların önemli merkezleri Münih, Augsburg, Regensburg, Nürnberg, Bayreuth ve Ansbach'tır. Nüfusun tanımla uğraşan kesimi, 1882'den bu yana sürekli azalarak toplam işgücünün beşte birine kadar düşmüştür. Günümüzde işgücünün büyük bölümü sanayi ve hizmet sektörlerinde toplanmıştır.

Ekonomi. Eyaletin gayri safı milli hasılasının (GSMH) yarısından fazlası sanayi ve el sanatları ürünlerinden elde edilmektedir. Ticaret, ulaşım ve öteki hizmetlerin payı yarıdan, tarım ve ormancılığın payı ise onda birden azdır.

Gittikçe büyüyen çiftliklerde daha az insan gücüne gereksinme duyulmaktadır. Tahıl üretiminde, ürün ve pazar temelinde bir uzmanlaşma eğilimi gelişmektedir. Genellikle ailelerin elinde bulunan küçük çiftlik-

ler yaygındır; yabancı işçi çalıştıran az sayıda büyük çiftlik de vardır. Ekili toprakların yarısından fazlası çavdar, buğday ve arpaya ayrılmıştır. Dörtte birine yakın bir bölümde ise patates, şeker pancarı ve öteki sebzeler yetiştirilir; geri kalan topraklar saman, şerbetçiotu ve üzüm bağları için kullanılır.

Maden kaynaklarının yokluğu ve ulaşımın yetersizliği nedeniyle başlangıçta sınırlı kalan sanayi, hidroelektrik santrallerin kurulması ve Akdeniz'deki Marsilya, Cenova ve Trieste limanlarından boru hattıyla gelen petrol sayesinde hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Ulaşım sorununun çözülmesi, imalat sanayisinin de gelişmesine olanak sağlamıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra eyalet yönetiminin geniş ölçekli sanayi dallarını desteklemesiyle Bavyera, sanayide ülkenin en yüksek büyüme oranına ulaşmıştır. Günümüzde önde gelen sanayiler elektronik, makine, kimya, dokuma, otomobil, giyim ve gıda işlemedir. Birçok alanda yatırım yapıldığından, belirli bir sanayi dalı öne geçmemiştir.

Bavyera'daki ticari yaşamın öteki eyaletlerden ayrılan tek yönü, özellikle Bavyera Alpleri'nde büyük önem taşıyan turizmdir. Yatak sayısı birkaç yüz bini bulan otellerin dörtte üçü Alpler bölgesindedir.

1835'te yapımına başlanan Bavyera demiryolu hatları 19. yüzyılın ikinci yarısında büyük bir gelişme göstermiştir. Bütün ana hatlarda elektrikli ya da dizel lokomotifler kullanılmaktadır. En önemli su yolu, üstünde Bamberg'e kadar ulaşım yapılabilen Main Irmağıdır. Tuna'da deniz taşıtları Kelheim'a kadar gider. Bavyera'da biri Münih-Riem, öteki Nürnberg'de olmak üzere iki büyük havaalanı vardır.

Kültür. 1946'daki eyalet anayasasına göre Bavyera, demokratik parlamenter kurumları olan özerk bir eyalettir (*Frei Staat*). Üyeleri dört yılda bir doğrudan seçimle belirlenen eyalet konseyi (*Landtag*), kendi içinde bir başbakan ve bir kabine seçer. Ayrıca ekonomik, toplumsal, kültürel ve dinsel örgütlerin temsilcilerinden oluşan bir senato vardır.

1957'den beri Bavyera'nın önde gelen siyasal partisi Hristiyan Sosyal Birlik'tir (CSU). Öteki büyük siyasal partiler Sosyal Demokrat Parti (SPD) ve Hür Demokratik Parti'dir (FDP). Münih'te iki, Erlangen-Nürnberg, Würzburg, Regensburg, Bayreuth, Passau ve Augsburg'da birer üniversite vardır. Münih'teki üç eyalet tiyatrosunun dışında büyük kentlerin hepsinde birer tiyatro, sayısız orkestra, müze ve sanat galerileri bulunur. Başta Münih'teki Bavyera Eyalet Kütüphanesi olmak üzere birçok zengin kütüphane vardır. Münih'ten radyo ve televizyon yayını yapan Bavyera Radyosu, eyalet yönetiminin denetiminde bir kamu kuruluşudur. Nüfus (1990 tah.) 11.220.700.

Bavyera Alpleri, Almanca BAYERISCHE ALPEN. Orta Alpler'in kuzeydoğu bölümü. Almanya-Avusturya sınır boyunca kuzeydoğu yönünde 110 km kadar uzanır. Lechtal Alpleri ile Kufstein (Avusturya) yakınında Inn Irmağının yaptığı dirsek arasında yer alır. Aynı zamanda Almanya'nın en yüksek noktası olan Zugspitze (2.962 m) buradadır. Başlıca alt sıradağları Wetterstein, Karwendel ve Nordkette'dir. Bavyera Alpleri'nin Avusturya sınırından içine kalan bölümü Kuzey Tirol Kireçtaşı Alpleri (Nordtiroler Kalkalpen) olarak da bilinir. Hafif eğimli kuzey yamaçları sığır otlatmaya elverişlidir. Buna karşılık Inn Irmağı vadisine bakan güney yamaçları diklidir. Linyit madenleri ve petrol yatakları barındırır. Scharnitz Geçidi (957 m) kara ve demir yolu, Achen Geçidi

Bavyera Alpleri'ndeki 19. yy sonlarına ait Neuschwanstein Şatosu
Trans World Airlines

ise (940 m) yalnızca karayolu ile aşılır. Turizm ve kış sporları bölgedeki başlıca etkinliklerdir. Alpler'e özgü doğal görünümü, bitki türlerini ve hayvan varlığını kentleşmenin giderek artan olumsuz etkilerinden korumak için geniş bir ulusal park kurulmuştur.

Bavyera Devlet Resim Koleksiyonu, Münih'te, en önemlileri Yeni ve Eski Pinakotek ile Schack Galerisi olmak üzere, çeşitli koleksiyonlardan oluşan müze. Ayrıca Devlet Modern Sanat Galerisi, Kurpark'taki Olaf Gulbransson Müzesi, Münih yakınında Schleissheim Sarayı'ndaki Devlet Galerisi, Restorasyon ve Doğabilim Araştırmaları Bölümü ve Almanya'nın daha birçok kentindeki çeşitli galeriler de bu koleksiyona dahildir.

Yeni Pinakotek, Bavyera krallarının özel resim koleksiyonlarından oluşur. 18. yüzyıldan başlayıp 20. yüzyıl da içine alan dönemde Avrupa resmi ve 19-20. yüzyıl heykel koleksiyonları ile ünlüdür. Yeni Devlet Galerisi ile birlikte, 1933-37 arasında inşa edilmiş olan Sanat Evi içinde yer almaktadır.

Eski Pinakotek, Avrupa resminin özellikle ortaçağdan 18. yüzyılın sonlarına kadarki örneklerini kapsayan bir müzedir. Günümüzdeki koleksiyon Bavyera eyaletinin bazı eski elektör prenslerinin topladıkları yapıtlardan derlenmiştir. 19. yüzyılda Leo von Klenze'nin inşa ettiği müze binası II. Dünya Savaşı'nda yıkılmış, onarıldıktan sonra 1957'de yeniden açılmıştır.

Schack Galerisi, Kont Adolf Friedrich von Schack'ın 19. yüzyıla altı geç romantik dönem Alman resimlerinden oluşan özel koleksiyonudur ve 1940'ta devlet tarafından satın alınmıştır. Müze, 1907-09 arasında Heilmann ve Littman tarafından Prusya Büyükelçiliği olarak inşa edilmiş olan bina da bulunmaktadır.

Bavyera kreması, yumurta ve sütün krema ile çırpılıp jelatınle katılaştırılmasıyla yapılan tatlı. Bavyera kremasına çikolata, kühve, çeşitli meyveler vb ile çeşni katılabilir; genellikle kalıplara dökülüp ilginç biçimler verilir; meyve ve tatlı soslarla süslenir. Bavyera ya da Fransa'da çıkmış olabilir.

Bavyera Ormanı, Almanca BAYERISCHER WALD. Almanya'nın güneydoğusunda, Bavyera eyaletinin ortadoğu kesiminde dağlık bölge. Tuna Vadisi ile Bohemya Ormanı (Böhmerwald) arasındaki yükseltileri içine alır. Büyük bölümü Aşağı Bavyera ili sınırından içine kalır; Cham ve Aşağı Regen

irmaklarından, Passau'nun doğusundaki Avusturya sınırına kadar (145 km) Tuna Irmağına köşüt olarak güneydoğu yönünde uzanır.

Genellikle granit ve gnays tepelerden oluşan Bavyera Ormanı, Pfahl adıyla bilinen dik bir kuvars sırtla ikiye ayrılır. Yüksekliği 20-30 m arasında değişen sırt, kabaca Regen Vadisi boyunca uzanır. Bu sırt ile Tuna Irmağı arasında yer alan ve Tuna Tepeleri olarak da bilinen güneybatıdaki Vorderer Wald engebeli bir platodur; yüksekliği seyrek olarak 1.000 m'yi geçer. Bugün yalnızca yüksek ve dik yamaçların ormanlarla kaplı olduğu bu bölgede, birbirinden uzak çiftlik evleri, küçük köyler ve çayırılar bulunur. Sırtın kuzeydoğusunda kesintisiz ormanlarla kaplı daha yüksek bir dağlık bölge olan Hinterer Wald yer alır; burada yalnızca boylamasına uzanan birkaç vadiye yerleşim vardır. Bölgenin en yüksek tepeleri Büyük (Grosser) Arber (1.457 m) ile Rachel, Lusen, Dreisselsberg ve Büyük (Grosser) Falkenstein'dir.

Bavyera Ormanının sert ve nemli iklimi yalnızca küçük vadi çiftliklerinde yulaf, çavdar, patates yetiştirilmesine olanak verir. Bölgedeki ormanlar genellikle kozalaklı ağaçlardan oluşur; yüksek yerler ladin türü ağaçlarla, daha alçak bölgeler ise ladin, ak göknar ve kayın ağaçlarıyla kaplıdır. Kerestecilik, ağaç ve cam işlemciliği bölgenin başlıca sanayi dallarıdır. Bavyera Ormanının güzel ve sakin bir dinlenme yeri olarak ünlenmesi, turizmin gelişmesini sağlamıştır. Bavyera Ormanı Ulusal Parkı'nı her yıl çok sayıda ziyaretçi gezer. Parkın 130 km²'lik alanının yüzde 98'den fazlası ağaçlarla kaplıdır; parkta birçok bitki türünün yanı sıra, çeşitli kuş ve küçük hayvanlar yaşar. Bölgenin başlıca kentleri Regen, Zwiesel, Waldkirchen ve Grafenau'dur.

Bavyera Veraset Savaşı, Prusya kralı II. Friedrich'in, Avusturya imparatoru II. Joseph'in Bavyera'yı kendisine bağlama girişimini onlediği çatışma (1778-79).

Avusturya imparatoru II. Joseph ve şansölyesi Prens Kaunitz, Silezya'yı Prusyalılara kaptırdıktan sonra, Avusturya'nın Almanya içindeki konumunu yeniden güçlendirmek için Bavyera'yı almak istiyorlardı. Bavyera elektörlüğünü elinde tutan Wittelsbach soyu, Maximilian Joseph'in 30 Aralık 1777'de ölümü ile sona erince, onun ardılı Pfalz elektörü Karl Theodor, Aşağı Bavyera ile Mindelheim'i Avusturya'ya bırakarak bir anlaşma imzaladı. Prusya kralı II. Friedrich, Zweibrücken dükü Karl'in Bavyera üzerindeki hak iddialarını desteklemek amacıyla 3 Temmuz 1778'de Avusturya'ya savaş ilan etti. Avusturya'nın müttefiki olan Fransa yardım etmeyi reddetti. Friedrich, Saksonya'dan destek olarak Bohemya'ya girdi ve II. Joseph'in komutasındaki imparatorluk ordusuyla karşı karşıya geldi. Her iki taraf da öncelikle ikmal yollarını keserek karşı tarafı donatım ve erzaktan yoksun bırakmaya çalıştığı için çok az çarpışma oldu. Bu nedenle zamanında bu savaş "patates savaşı" (*Kartoffelkrieg*) olarak anıldı.

Bavyera işgalini zaten gönülsüz onaylamış olan Maria Theresia, II. Joseph'in savaşı sürdürme isteğine karşın, II. Friedrich'e barış önerisinde bulundu. Fransa ve Rusya'nın arabuluculuk yapmasıyla, iki tarafın temsilcileri 10 Mart 1779'da Teschen'de bir araya geldi. İmzalanan anlaşmayla Avusturya'ya, işgal ettiği toprakların küçük bir bölümü olan Inn bölgesi verildi.

bawu, nefesli Çin çalgısı, özellikle Güneybatı Çin'de yaygın olarak kullanılan bir uerofon. Tek bir serbest kamışı vardır.

Üflenen hava ağız deliğindeki sıvı uçlu bir kamıştan geçer. Bunun dışında çalınışı flüte benzer. Çıkan ses, hava sütununun kamışla titreşmesinin sonucudur. Adı *Fa bawu'su* çalgının en pes sesli olanıdır ve iki oktavdan geniş bir ses sınırı vardır.

Bawu, renkli ton kontrastları, glisandolar, çeşitli dil vuruşları, parmak teknikleri ve dalgali soluk alışlarla çalınır.

Bax, Sir Arnold (Edward Trevor) (d. 8 Kasım 1883, Londra - ö. 3 Ekim 1953, Cork, Cork ili, İrlanda), iki dünya savaşı

Bax, P. Evans'ın mürekkep çizimi, Ulusal Portre Galeri, Londra
National Portrait Gallery, Londra

arasında ortaya çıkan yeni-romantizmin temsilcisi kabul edilen besteci.

1900'de İngiltere Kraliyet Müzik Akademisi'ne girdi ve piyano eğitimi gördü. Kelt kültürünün yeniden canlanışından ve İrlanda'da yaşanan etkilere 1909'da *In the Faery Hills* (Faery Tepelerinde) adlı senfonik şiirini besteledi. 1910'da Rusya'ya giderken bir yıl kaldı. Daha sonra zamanının çoğunu İrlanda'da geçirdi ve Dermot O'Byrne takma adıyla kısa öyküler ve şiirler yayımladı. 1916 ve 1917'de ününü pekiştiren üç senfonik şiir *Garden of Fand* (Fand Bahçesi), *Tintagel* ve *November Woods'u* (Kasım Ormanları) besteledi. Oyun yazarı J. M. Barrie'nin senaryosu üzerine bestelediği *The Truth About the Russian Dancers* (Rus Dansörleri Gerçeği) adlı bale yapıtını 1920'de Sergey Diaghilev sahneye koydu. Bax 1921-39 arasında, hayranlık duyduğu John Ireland ile Jean Sibelius gibi müzikçilere adanmış yedi senfoni besteledi. Ayrıca arp ve viyola için bir sonat (1928), arp, nefesli ve yaylı çalgılar için bir nonet (dokuz ses ya da çalgı için yazılan müzik parçası) (1931), çok sayıda piyano ve koro yapıtı besteledi. Uzun sürelerle İrlanda ve İskoçya kıyılarında yaşayarak romantik çağışmalar uyandıran zengin orkestrasyonlu müzikler yazdı. 1937'de kendisine "şövalye" unvanı verildi, 1941'deyse kralın özel bandosuna başyönetici olarak atandı.

Baxter, George (d. 31 Temmuz 1804, Lewes, Sussex - ö. 11 Ocak 1867, Sydenham, Kent, İngiltere), resim reproduksi-

George Baxter, kumliği bilinmeyen bir sanatçının kurşunkalem çizimi
British Museum, J.R. Freeman & Co. Ltd

yonlarının seri biçimde üretilmesine olanak veren bir renkli basım yöntemi geliştiren oymabaskı sanatçısı ve basımcı.

Resimli "Baxter Kitabı Mukaddesi"ni yayımlayan Lewesli basımcı ve yayıncı John Baxter'in (1781-1858) oğluydu. 1827'de Londra'ya gitti, orada yayıncı George Mudie için renkli kitap resimleri yaptı. Londra Misyoner Derneği için baskılar hazırladı. 1835'te buluşunun patentini aldı. Yüksek tabakadan birçok müşterisi bulunmasına, hatta Kraliçe Victoria'nın huzuruna kabul edilmesine karşın, ticarete pek yatkın olmaması, kısmen de ucuz renkli tırbaskıların rekabeti sonucu pek kazanç sağlayamadı. Özenli bir biçimde aside yedirlmiş metal levhalar, el baskısı ve biçimlerin üst üste oturmasını sağlayan bir noktalı ayar sistemi kullanan Baxter, yağlıboya ve başka boya maddeleriyle, kâğıt cinslerinin en iyileriyle çalışmıştır. Boya karışımlarını hep kendisi hazırlamış, ama bunların bileşimini belirten hiçbir kayıt bırakmamıştır.

Baxter, Richard (d. 12 Kasım 1615, Rowton, Shropshire - ö. 8 Aralık 1691, Londra, İngiltere), 17. yüzyıl İngiliz Protestanlığı üzerinde derin etkiler bırakan Pünten papaz. Birbirine çatışan Protestan mezhepler arasında birliği sağlamaya çalışan bir arabulucu olarak, döneminin bütün önemli anlaşmazlıklarının merkezinde yer almıştır.

Baxter, ilahiyat okuduktan sonra 1638'de İngiltere Kilisesi'ne papaz olarak atandı. İki yıl sonra kilisesinin kurdugu piskoposluğa karşı Püntenlerle birleşti. Kiddleminster'daki papazlığı sırasında (1641-60), dokuma tezgâhlarında çalışan işçilerin yaşadığı Worcestershire kasabasının örnek bir dini topluluk haline getirdi. Büyük ilgi çeken vaazlarında insanları Tanrı'ya güven duygusunu pekiştirmeye ve bunu günlük yaşamlarında ilke edinmelerini sağlamaya çalıştı, çevresindeki insanlara papaz olarak danışmanlık yapma uygulamaları sonradan birçok papaza örnek oldu.

Sınırlanmış monarşiye inanan Baxter, Iç Savaş sırasında ilımlı bir rol oynamaya çalıştı. Kısa bir süre Cromwell'in ordusunda vaiz olarak görev yaptı. Daha sonra kralın yeniden tahta çıkmasına yardım etti (1660). Krallığın yeniden kurulmasından sonra İngiltere Kilisesi içinde ilımlı bir muhalefete hoşgörü gösterilmesi için uğraştı. Görüşleri yüzünden 20 yılı aşkın bir süre baskı altında tutuldu ve 18 ay hapis yattı (1685). William ve Mary'nin başa geçmesini sağlayan 1688 Devrimi ile birlikte çıkanlar Hoşgörü Yasası, baskılardan kurtulmasını sağladı.

Baxter'in 200'ü geçen yapıtları arasında çeşitli ibadet ve vaaz elkitablarının dışında, büyük tartışmalar uyandıran öğreti kitapları da vardır. En tanınmış yapıtları *The Sains' Everlasting Rest* (1650; Azizlerin Sonsuz Huzuru) ve *The Reformed Pastor* (1656; Protestan Papazı). Otobiyografik yapıtı *Reliquiae Baxterianae* (1656) iç dünyasındaki çatışmaları yansıtan ilginç bir kitaptır.

Bay, Doğu Afrika ülkelerinden Somali'nin ortagüney kesiminde yer alan yönetim bölgesi (*gobolka*). 1960'a değin İtalya yönetimi içindeki Birleşmiş Milletler Somali Vesayet Bölgesi'nde yer alan Bay, 1973'te eski Yukarı Cubba (Alto Giuba) bölgesinin güneydoğu kesiminde kuruldu. Yüzölçümü 39.000 km²'dir. Kuzeyde Bakool, batıda Gedo, güneybatıda Orta Cubba, güneydoğuda Aşağı Şebeli ve kuzeydoğuda Hirraan yönetim bölgeleri ile çevrelenmiştir. Cubba ve Şebeli ırmakları arasındaki Dol Ovasının

ortasında yer alır; ülkenin başlıca kuru tarım yapılan bölgesidir. Ekonomisi daha çok halkın geçimini sağlayan kocaada, mısır, susam, yerfıstığı ve fasulye üretimine dayanır. Ayrıca hayvan besiciliği de yapılmaktadır. 1968'de bir Birleşmiş Milletler araştırma grubu tarafından Buur Hakaba'da uranyum, demir cevheri ve boksit yataklarının bulunduğu rapor edilmişse de 1980'lere değin buradaki işletmeye açılmamıştır. Bölgenin yönetim merkezi olan Baydhabo'da Bonka Çiftçileri Eğitim Merkezi ve bir de havaalanı bulunmaktadır. Baydhabo'nun güneybatıdaki Afgooye ile karayolu bağlantısı vardır. Nüfus (1980 tah.) 451.000.

bay, saygın, yetkin ve mutlu anlamında, erkekler için kullanılan unvan.

Orhun Yazıtları'nda, çığay ve yoksul sözcüklerinin karşıtı olarak soylu, varlıklı ve yetkili anlamında kullanılmıştır. Sözcüğe *Kutadgu Bilig*'te, *Divanü Lügati't-Türk*'te, *Dede Korkut Kitabı*'nda ve divan edebiyatı ürünlerinde sık sık rastlanır. Bazı Türk lehçelerinde "pay" biçimini almıştır. Türklerde ve bazı Doğu uluslarında, kutsanan ve simgeleşen bir hayvan adının önüne takılarak soyluluk ve seçkinlik belirlen özel ad olarak kullanılmıştır: Baysungur, Baybars, Baydoğan vb. Serdar ve kahraman anlamında ise özel addan sonra gelir: Tomanbay, Barsbay, Kayıtbay, Hayırbay, Yahşibay vb.

26 Kasım 1934 tarih ve 5290 sayılı yasa, Türkiye'de efendi, paşa, bey, beyefendi gibi lakap ve unvanları kaldırırken, özel yazışma ve haberleşmelerde bay ve bayan unvanlarına izin vermiştir.

Bay Köprüsü, tam adı SAN FRANCISCO OAKLAND KÖRFEZİ KÖPRÜSÜ, San Francisco Körfezinin iki yakasında yer alan San

Bay Köprüsü
Erwing Galloway

Francisco kentini Yerba Buena Adası üzerinden Oakland'a bağlayan köprü kompleksi. 20. yüzyılın mühendislik harikalarından biri olarak kabul edilen kompleks, 1930'larda C. H. Purcell'in yönetiminde gerçekleştirildi. Kompleksin 13 km uzunluğundaki iki katlı ana geçidi, her birinin ana tabliyesi 704 m, yan tabliyeleri 354 m uzunluğunda olan uç uca eklenmiş iki asma köprüden, adanın içinden geçen yaklaşık 800 m uzunluğundaki çok geniş bir tünelden, toplam uzunluğu 427 m olan bir konsol kirişli köprüden ve Oakland kıyısındaki uzun bir viyadükten oluşur. Yapım sırasında ortaya çıkan en önemli sorun, asma köprülerin ayaklarını 81 m derinlikteki ana kayaca oturtabilmektir. Bu sorun, Daniel Moran'ın geliştirdiği çok katlı kesonların yardımıyla aşıldı. 17 Ekim 1989'daki depremde köprü'nün üst yolunun bir bölümü çöktü.

Bay Lagünü, Filipinler'de Luzon Adası'nda Manila'nın hemen güneydoğusunda göl. Filipinler toprakları üzerindeki en büyük su

kütlesi olan Bay Lagünü'nün Manila Körfezinin bir kolu ya da uzantısıyken, volkanik hareketler sonucu körfezden ayrıldığı sanılmaktadır. Yüzölçümü 891 km² ve uzunluğu 51 km'dir. Sığ ve hila biçimli havzasını çok sayıda tortullu, küçük ve zayıf akıntı akçaklar; bol yağışlı mevsimlerde göl çevresindeki alçak ovalar su altında kalır. Bay Lagünü Pasig Irmağı yoluyla 16 km kuzeyindeki Manila Körfezine açılır. Önemli bir balıkçılık alanı olan gölün kıyılarında verimli çeltik tarlaları vardır. Çok sayıda adanın yer aldığı Bay Lagünü'nün kuzeyinde iki yarımada uzanır. Göldeki en büyük ada olan Talim Adası 15 km uzunluğunda ve 1,5 km genişliğindedir. 53 m'ye kadar yükselen adada nüfus yoğunluğu çok yüksektir. Gölün güney kıyısındaki Santa Cruz, Biñan ve Calamba işlek pazar ve balıkçılık merkezleridir.

Bayalar, GBAYALAR olarak da bilinir, Orta Afrika Cumhuriyeti'nin güneybatısında ve Kamerun'un orta kesiminin doğusunda yaşayan bir halk. Bayaların çoğu Orta Afrika Cumhuriyeti'nin Haute-Sangha ve Lobaye illerinde yaşarlar. Nijer-Kongo dil ailesinin Adamawa-Doğu alt öbeğine girer ve komşu Bandalarla Gbandilerin diliyle akrabadır.

Bayalar 19. yüzyılın başlarında Usman dan Fodio'nun açtığı cihaddan kaçarak Kuzey Nijerya'nın bugün Hausa olarak adlandırılan bölgesinden güneydoğuya doğru göç ettiler. Başlarında Gazargamu adında bir savaşçı önder vardı. Karşılaştıkları halkları yok ederek, özümseyerek ya da ölenine katıp kovalayarak ilerlediler. Bokoto, Kara, Buli, Kaka ve Buaka kabilelerini kapsayan günümüzün alt grupları, yenilgiye uğramış halkların bu kaynaşmasını yansıtır. Sürekli olarak öbür halklara saldıran Bayaların kendileri de her yıl, bugünkü Kamerun'un kuzeyinde kalan bölgeden gelen Fulani köle avcılarının saldırısına uğradılar.

Bayalar koloni dönemi boyunca Fransız kuvvetlerine karşı koydular. 1920'lerin başlarında Baya kadın ve erkeklerinin acımasızca hamal ve işçi olarak çalıştırılmasına karşı başkaldırdılar. 1929'da Kongo-Okyanus demiryolunun yapımı için zorla çalıştırılmak istenince, üç yıl süren bir ayaklanma başlatıldılar; Fransızların başlatığı "kabus kampanyası" denilen katliam, Bayaları, çok büyük ölçüde yok etti.

Bayalar babasoyunu izleyen, geleneksel olarak devletsiz bir toplumdur. Geçmişte savaş reisleri, yalnızca gerektiği zaman seçilir, daha sonra yetkileri geri alınır. Köy reisleri arabuluculuk yapan simgesel önderlerken, sonradan Fransız sömürgeciler tarafından yönetim memuru konumuna getirildiler. Evliliği, dinsel törenleri ve yabancılarla (örneğin Arap kervancılarla) ticareti düzenleyen birincil özdeşleşme grubu klandı. Ayrıca çeşitli klanların aynı yaştaki üyelerinden oluşan ikinci bir örgütlenme de vardı. *Labi* denen bu yaş grupları, klanlar arası ilişkiyi ve savaşta dayanışmayı sağlar; yeni üyeler kendilerini tanımsal, toplumsal ve dinsel bilgi ve yetenekle donatan bir eğitimden geçirilirdi.

Köylü Bayalar mısır, manyok, tatlı patates, yerfıstığı ve tütün yetiştirir, ayrıca avcılık ve balıkçılıkla uğraşırlar. Fransızların getirdiği kahve ve piriş, ticari amaçla yetiştirilen ürünlerdir. 1930 sonralarındaki elmasa hücum, Haute-Sangha'daki Bayaların geleneksel yaşamını büyük ölçüde etkilemiştir. Elmasa madeni aramak bugün de önemini korumaktadır.

Bayamo, Küba'nın doğusunda Granma ilinin yönetim merkezi kent. Bayama Irmağı üzerinde yer alan kent 1513'te San

Salvador de Bayamo adıyla kuruldu. Sömürge döneminde Küba'nın en önemli kentlerinden biriydi. 1895'teki bağımsızlık hareketinden başka daha birçok ayaklanmaya sahne oldu. Kent bugün, yaygın olarak sığır yetiştirilen, gelişmiş mandıra ve tabaklama sanayileri bulunan bir kırsal çevrenin önemli imalat, ticaret ve ulaşım merkezidir. Bölgede bakır ve manganez madenleri işlenir. Kentte ayrıca şeker, piriş, kahve ve tütün işlenir; kiremit üretilir. Bir demiryolu kavşağı olan Bayamo, aynı zamanda ana karayolu üzerinde yer alır. Kentte bir havaalanı da vardır. Nüfus (1986 tah.) 105.302.

Bayamón, Porto Riko'nun kuzeydoğusunda kent ve belediye. 16 km kuzeydoğuda yer alan San Juan metropoliten alanının parçasıdır. Porto Riko'nun ilk yerleşim yeri olan Caparra, 1508'de İspanyol kâşif Juan Ponce de León tarafından bu bölgede kuruldu. Bayamón, 1772'de kent statüsü kazandı. Kentte, giyim eşyası, mobilya, otomobil parçaları, madeni eşyalar, ateşli silahlar, ev eşyaları ve yiyecek maddeleri üretilir. Bayamón Merkez Üniversitesi 1961'de kurulmuştur; kentte ayrıca, Porto Riko Üniversitesi'ne bağlı bir yüksekokul vardır. Bayamón, bir otoyol ile San Juan'a bağlanır ve Arecibo'ya giden anayol üzerinde yer alır. Devlet adamı José Celso Barbosa (1857-1921) burada doğmuştur.

114 km²'lik bir alanı kaplayan belediye, altısı kırsal yedi mahalleden (*barrio*) oluşur. Porto Riko'nun en verimli meyvecilik bölgelerinden biridir. Nüfus (1980) kent, 185.087; (1990) belediye, 220.262.

Bayan (ö. 602), Avrupa'da Avar İmparatorluğu'nun kurucusu. Yaşamının ilk yıllarına ilişkin bilgi yoktur. Hakan seçildikten sonra, Langobard kralı Alboin'le anlaşarak Gepidleri yendi (567) ve Sirmium (bugün Sremska Mitrovica) dışındaki topraklarını ele geçirdi. 568'de İtalya'ya göç eden Langobardların toprakları da ona kalınca, Bayan, merkez Macaristan olmak üzere Elbe Irmağı, Alpler ve Sava Vadisi'ni içine alan Avar İmparatorluğu'nu kurdu. Karargâhı Tisza Irmağı kıyısındaydı. Bayan 579'da, daha önce anlaşıtı Bizans'la Sirmium yüzünden üç yıl süren bir savaşta girdi ve sonunda Bizans'a isteklerini kabul ettirdi. 582'de imparator olan Maurikios (hd 582-602) anlaşmayı yenilemeyince, saldırına geçen Bayan, Tuna ve Karadeniz kıyılarında yeni topraklar kazandı. 584'te yapılan yeni anlaşma, Maurikios'un saldırısıyla yeniden bozuldu ve Bizanslılar 600'de Avar merkezine yürüdüler. 601'de yapılan meydan savaşlarını yitiren Bayan, bundan kısa bir süre sonra öldü.

Bayan (ü. 14. yy), Yuan (Moğol) hanedanının (1206-1368) son yıllarındaki güçlü Moğol nazırı. Çinlilere karşı izlediği düşmanca siyaset başta aydınlar olmak üzere Çinliler arasındaki hoşnutsuzluğu doruğuna çıkarmış ve yaygın ayaklanmalara yol açmıştır.

İmparator Toğon (Togan) Temür'ün, hükümdarlığının (1333-68) ilk yıllarında devlet işlerine kayıtsız kalmasından yararlanarak, yönetimi hemen hemen tümüyle eline geçirdi. Moğolların Çin kültürü içinde erimesini durdurmak ve Çin içinde giderek azalan gücünü yeniden artırmak istiyordu. Devlet memurluğu için açılan sınavları askıya aldı ve yalnızca Moğolların memur olabileceğine ilişkin bir karar çıkardı. Çinlilerin Moğol ve Arap alfabesini öğrenmelerini, belirli renklerde giyinmelerini, yazılarında (uzun yaşam ve mutluluğa ilişkin olanlar da dahil) bazı ideogramları kullanmalarını yasakladı. Bunlarla da yetinmeyerek Zhang (Chang),

Wang, Liu, Li ve Zhao (Chao) soyadlarını taşıyan bütün Çinlilerin idam edilmesini önerdi. Bunlar Çin'de en yaygın soyadları olduğundan, buyruğun yerine getirilmesi durumunda nüfusun yüzde 90'ı ortadan kaldırılmış olacaktı. Bu son önerisi kabul edilmediyse de, art arda ayaklanmalar patlak verdi. Bayan 1339'da kendi yeğeni tarafından devrilerle sürgüne gönderildi. İzlediği politikarlardan vazgeçildi ama, hanedandaki yozlaşma artık önlenemez hale gelmişti. 1368'de Ming hanedanı başa geçti.

Bayan Tumen bak. Çoybalsan

Bayar, (Mahmut) Celal (d. 16 Mayıs 1883, Umurbey, Bursa - ö. 22 Ağustos 1986, İstanbul), siyaset ve devlet adamı. Çağdaş Türkiye'nin siyasal yaşamının çeşitli dönemlerinde önemli roller oynamıştır. Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç ederek öğretmenlik ve müftülük yapmış Abdullah

Bayar
Ara Güler

Fehmi Efendi'nin oğludur. Çocukluğu ve ilk gençlik dönemi ailesinin yerleştiği Bursa'da geçti. Burada İpek Meslek Okulu ve Collège Français de l'Assomption'da (Fransız Okulu) dersler alarak kendini yetiştirdi. Gemlik Reji İdaresi ve mahkemesinde, sonra Ziraat Bankası'yla Deutsche Orient Bank'ın Bursa şubelerinde memur olarak çalıştı. Bu yıllarda özellikle dayısının etkisiyle siyasetle ilgilenmeye başladı. 1907'de İttihat ve Terakki'nin Bursa'daki gizli kolu olan "Küme" adlı örgüte girdi. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra, İttihat ve Terakki'yi Anadolu'da örgütlenme politikası çerçevesinde Bursa'da bir şube açıldı. Bayar parti içinde yükselerek, 31 Mart Olayı'ndan sonra (1909) Bursa sorumluluğuna (kâtib-i mesul) atandı. Ardından aynı görevle İzmir'e gönderildi. Orada İttihat ve Terakki politikalarının başlıca uygulayıcılarından oldu. Partinin propaganda ve örgütlenme çalışmalarını yürüttü, parti görüşlerini yansıtan *Halka Doğru* adlı bir dergi çıkardı, bu dergide Turgut Alp takma adıyla yazılar yazdı. "Milli İktisat" politikasının uygulamaya geçirilmesi için çalıştı.

Mütareke döneminde İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'ne girdi (1918). İzmir'in işgali tehlikesi belirince, Galip Hoca takma adıyla, zeybek ve köy hocası kılığında köy köy dolayarak işgale karşı propaganda yaptı. İzmir'in işgalinden sonra, Aydın'ın geri alınması mücadelesine katıldı. Balıkesir Kongresi kararıyla Akhisar cephesi alay komutanlığına getirildi.

1920'de son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Saruhan (Manisa) milletvekili seçildi. Mec-

lis'te Kuva-yı Milliye'yi öven konuşmalar yaptı. İstanbul işgal edilince (16 Mart 1920) gizlice Ankara'ya geçti. I. TBMM'ye Bursa milletvekili olarak katıldı. Meclis'te eski İttihatçılarla işbirliği yapmayarak Mustafa Kemal'in yakın çevresine girdi. 1920'de bir ara iktisat vekilliğine vekâlet etti. Mustafa Kemal'in buyruğuyla Yeşil Ordu ve resmi Türkiye Komünist Fırkası'nın yöneticileri arasında yer aldı. 1921-22'de iktisat vekili olarak görev yaptı. 1922'de Lozan Konferansı'na gönderilen ilk kurula danışman olarak katıldı. Aynı yıl bir süre hariciye vekilliğine vekâlet etti.

Cumhuriyet'in ilanından sonra, Mart 1924'te mübadele, imar ve iskân vekilliğine atandı. Temmuz 1924'te bu görevden istifa etti. Aynı yıl Mustafa Kemal tarafından yeni bir ulusal banka kurmakla görevlendirildi. 26 Ağustos 1924'te ulusal ekonomi politikasının temel taşlarından olan ve Türkiye'nin ekonomik yaşamında belirleyici bir rol oynayan Türkiye İş Bankası'nı kurdu ve 1932'ye değin genel müdürlüğünü yaptı.

Hükümetin etkin desteğinden yararlanan İş Bankası hızlı bir gelişme gösterdi. Bayar bu dönemde Mustafa Kemal'in yakın çevresinde bulunmasının sonucu olarak rejimin ekonomi politikasının belirlenmesinde etkili oldu. Aşarın kaldırıldığı, toprak dağıtımına gidildiği, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarıldığı, demiryolu yapımının hızlandırıldığı ve T.C. Merkez Bankası'nın kurulduğu bu dönemde, ekonomi politikasının temel özelliği devlet desteğiyle bir tür kapitalizm yaratma kaygısıydı. 1929 Büyük Bunalımı'nın etkileri, "liberal" denen bu politikanın yerini devletçiliğe bırakmasına yol açtı.

1932'de iktisat vekilliğine getirilen ve 1937'ye değin bu görevde kalan Bayar, devletçiliğin de önde gelen uygulayıcılarından oldu. Ama "İş Bankası çevresi"nin baş temsilcisi olarak, daha katı bir devletçilikten yana olan İsmet Paşa çevresiyle tam olarak anlaşığı söylenemez. Bayar'ın devletçilik anlayışı, devletçiliği bir sistem olarak değil, ulusal kapitalist bir ekonominin yaratılmasında etkin bir yöntem olarak görmeye odaklanıyordu. Bayar'ın iktisat vekilliği döneminin ayırtıcı özelliği, devletin ekonomiyi düzenleyici müdahalelerinin artmasının yanı sıra, bizzat devlet eliyle sanayileşme girişiminin büyük boyutlara ulaşmasıydı. Bu amaçla 1. Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlandı. Sanayileşmenin yürütülmesi ve finansmanıyla görevli Sumerbank, Etibank gibi kuruluşlar oluşturuldu. Birçok alanda devlet tekeli getirildi. Sanayileşmeyi desteklemek amacıyla dış ilişkilerde korumacı bir siyaset izlendi, iç ticaret hadleri tarım aleyhine bozuldu. Birçok alanda millileştirme gidildi.

İsmet İnönü, bazı konularda Atatürk'le anlaşmazlığa düşerek başbakanlıktan istifa edince, Ekim 1937'de Bayar bu göreve getirildi. İnönü'nün istifası ve Bayar'ın başbakanlığa getirilmesi, aslında Atatürk'ün devletçilik anlayışı konusunda Bayar'dan yana ağırlık koyması olarak da yorumlanabilir. Ama yeni hükümet genel politikada köklü bir dönüşüm gerçekleştirmedi. Hükümetin bileşiminde de önemli bir değişiklik yapılmadı, ekonomi politikası değiştirilmedi. Bayar hükümeti döneminde devletçi yaklaşımı sürdüren Denizbank Kanunu çıkarıldı, birkaç devletleştirme yapıldıysa da bu alanda önemli bir girişim olmadı. Atatürk'ün ölümünden sonra cumhurbaşkanı seçilen İnönü'nün yeniden başbakanlığa atadığı Bayar'ın bu görevi kısa sürdü. Ocak 1939'da istifa ederek başbakanlıktan ayrıldı.

II. Dünya Savaşı yıllarında Bayar'ın siyasal etkinliği sınırlı kaldı, yeniden milletvekili

li seçildiyse de önemli bir göreve getirilmedi. 1943'ten sonra hükümete karşı ılımlı muhalif bir tutum rakındı. CHP yönetimine karşı muhalefet, 1945 yılı Bütçe Kanunu'nun oylanması sırasında su yüzüne çıktı. Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Emin Sazak'la birlikte hütçeye red oyu verdi. Ardından hükümete güvensizlik oyu verenler arasında yer aldı. Parti içi muhalefet 7 Haziran 1945'te Bayar, Menderes, Koraltan ve Köprülü'nün CHP Meclis Grubu başkanlığına "Dörtlü Takrîr" diye bilinen bir önerge vermesiyle ıyıcı belirlenmişti. Ülkede ve partide siyasal liberalleşme isteyen bu önerge parti yönetimince reddedildi. Menderes, Koraltan ve Köprülü partiden çıkarıldı. Bayar, Eylül 1945'te milletvekilliğinden, Aralık 1945'te de CHP'den istifa etti. 7 Ocak 1946'da bu üç arkadaşıyla birlikte Demokrat Parti'yi (DP) kurdu ve partinin genel başkanlığına seçildi.

Tek parti dönemindeki, özellikle II. Dünya Savaşı yıllarındaki sıkıntıların halkta yarattığı hoşnutsuzluk ve savaş ertesinde dünya çapındaki demokratik gelişme bağlamında kurulan, aynı zamanda tek parti üst kademesindeki (özellikle İnönü-Bayar çekişmesinde odaklaşan) iktidar mücadelesini ve (İnönü'nün saf devletçiliği ile Bayar'ın özel girişime yönelik devletçiliği gibi) farklı ekonomi politikası yaklaşımlarını yansıtan Demokrat Parti'nin programında siyasal demokratikleşme, bürokrasinin gücünün kırılması, devletçilik ilkesi korunmakla birlikte, özel girişimin özendirilmesi gibi temalar işleniyordu. Bayar partiyi tanıtmak için çıktığı gezilerde artık halkın iktidara gelmesi gerektiğinden, halk iradesinden söz ediyordu.

DP 1946 seçimlerinde CHP'ye karşı görece bir başarı elde ederek 62 milletvekili çıkardı. Bayar da İstanbul'dan milletvekili seçildi. CHP'ye karşı zaman zaman sertleşen bir muhalefet yürüten DP'nin Ocak 1947'deki ilk kongresinde Bayar, Seçim Kanunu'nun değiştirilmesini, aynı kişinin hem cumhurbaşkanı hem parti başkanı olamamasını, antidemokratik yasaların kaldırılmasını istedi. Ama CHP'ye karşı muhalefetin dozu konusunda, DP içindeki ılımlılar arasında yer aldı. "Aşınlar" daha sonra partiden ayrılarak, Millet Partisi'ni kurdular. DP tek parti döneminin etkin laiklik politikasından hoşnutsuzluk duyan dinci çevrelerce desteklenmekle birlikte, Bayar'ın "Atatürkçü" kişiliği bu partinin laikliğe bağlılığı konusunda güvence olarak görülüyordu.

1950 seçimlerinde DP büyük bir seçim başarısı elde ederek tek başına iktidara geldi. Cumhuriyet döneminde iktidar ilk kez el değiştirdi. Bayar 22 Mayıs 1950'de cumhurbaşkanı seçildi ve DP genel başkanlığından çekildi. 27 Mayıs 1960 müdahalesine değin bu görevinde kaldı. Türkiye'nin üçüncü cumhurbaşkanı olan Bayar, Cumhuriyet'in asker kökenli olmayan ilk cumhurbaşkanıdır. (Bayar görevden uzaklaştırıldıktan sonra da 29 yıl boyunca cumhurbaşkanlığına asker kökenliler seçildi.) DP genel başkanlığından ayrılmasına karşın, DP iktidarı döneminde DP politikalarının belirlenmesinde Menderes'le birlikte birinci derecede söz sahibi oldu. Partilerüstü bir görev anlayışı izlemedi, sürekli olarak DP'nin önden olduğu görünümünü verdi. Seçimlerde etkin biçimde propaganda gezilerine katıldı. Bu nedenle muhalefet tarafından sık sık eleştirildi.

On yıllık DP iktidarı döneminde Türk toplumu derin dönüşümler yaşadı. Özel

girişimi özendiren enflasyonist bir ekonomi politikası izlendi, ama devletin ekonomik ağırlığı azaltılmadı. Halkın siyasal katılımı arttı, siyasal üst kademenin yapısı değişti. Laiklik yönelimi terk edilmemekle birlikte, tek bir partinin etkin laiklik politikasından vazgeçildi. Ama 1950'lerin ikinci yarısında, ekonomik bunalımın da etkisiyle, DP gittikçe artan otoriter bir politika izledi, muhalefete karşı baskı uyguladı. Bu otoriter yönelimde Bayar'ın da belirleyici bir etkisi oldu. Batı blokuyla ilişkiler sıklaştırıldı, Türkiye Kore Savaşı'na ve NATO'ya katıldı. Bu temelde birçok dış gezi de yapan Bayar, 1957 seçimleri öncesi yaptığı propaganda konuşmalarında Türkiye'nin 30 yıl içinde bir "küçük Amerika" olacağını açıkladı.

DP'nin artan baskısına karşı duyulan hoşnutsuzluktan yararlanan 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi DP iktidarını devirdi. Bayar öbür DP yöneticileriyle birlikte tutuklandı, "vatana ihanet" ve "anayasayı ihlal" suçlamasıyla Yassıada'da, Yüksek Adalet Divanı'nda yargılandı. 15 Eylül 1961'de idama mahkûm edildi, cezası Milli Birlik Komitesi tarafından yaşam boyu hapse çevrildi. Sağlık nedeniyle serbest bırakıldığı Kasım 1964'e değin Kayseri Cezaevi'nde kaldı. Bundan sonra, eski DP'lilerin siyasal haklarının geri verilmesi için çalıştı. *Ben de Yazdım* (1965-72, 8 cilt) adıyla anılarını yayımladı. 1968'de eski DP'lilerin bir araya getirmeyi amaçlayan "Bizim Ev" adlı bir kulüp kurdu. Siyasal af sorunu yüzünden Adalet Partisi'yle arası açıldı. Kızı Nilüfer Gürsoy 1969'da Adalet Partisi'nden istifa etti. Bayar, 1970'in sonunda AP'den ayrılan bir grubun kurduğu ve kurucuları arasında kızının da yer aldığı Demokratik Parti'yi destekledi. 1974'te siyasal affın gerçekleşmesinden sonra genellikle AP'yi destekleyen bir tutum takındı, sağ siyasal güçler açısından birleştirici bir simge sayıldı. Öldüğünde, dünyanın en yaşlı politikacısıydı. Cenazesi Ankara'da yapılan devlet töreninden sonra doğum yeri olan Umurbey'de toprağa verildi.

Bayard (Senyörü), Pierre Terrail (d. y. 1473, Pontcharra, Fransa - ö. 30 Nisan 1524, İtalya), *le chevalier sans peur et sans reproche* (korkusuz ve kusursuz şövalye) olarak ünlenen Fransız askeri.

Soylu bir aileden gelen Bayard, 1494'teki İtalya seferinde Fransa kralı VIII. Charles'ın maiyetinde yer aldı ve 1495'teki Fornovo Çarpışması'ndan sonra şövalyeliğe yükseltildi. XII. Louis'nin yürüttüğü savaşlarda sayısız kahramanlıklar gösterdi. Bir keresinde Garigliano üzerindeki bir köprüyü 200 İspanyol askerine karşı tek başına savunduğu anlatılırdı. Bu yiğitlikten dolayı ünü öylesine arttı ki Papa II. Julius onu kendi hizmetine almak istedi; ama Bayard bunu kabul etmedi. 1508'de Cenova, ardından da Padova kuşatmalarında yararlılıklar gösteren Bayard, Brescia'da ağır yaralanmasına karşın henüz iyileşmeden Ravenna Çarpışması'na katıldı (1512).

1515'te, I. François'nin tahta geçmesiyle Bayard, Dauphiné eyaletinin kral temsilciliğine getirildi. I. François ile Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl (Şarlken) arasında yeniden baş gösteren savaşta Mézières Kalesi'ni 35 bin kişilik bir orduya karşı bir kişilik bir kuvvetle savundu. Altı haftalık çetin bir direnişten sonra Kutsal Roma-Germen generallerini kuşatmayı kaldırmak zorunda bıraktı. Bu kararlı direniş Orta Fransa'yı işgal edilmekten kurtardı ve I. François'ya ordusunu toparlayıp işgalcile-

ri kovması için zaman kazandırdı (1521). Bayard iki yıl sonra Guillaume de Bonnavet ile birlikte İtalya'ya gönderildi. Robecco'da yenilgiye uğrayan ve geri çekilirken yarala-

Şövalye Bayard, P. Mariette'in oymabaskı çalışması, 16. yy
Bibliothèque Nationale, Paris

nan Bonnavet, Bayard'dan komutayı almasını istedi. Bayard, artçı kuvvetleriyle tuttuğu Sesia Geçidinde bir arkebuz gülesıyla yaralanarak öldü.

Bayat, Oğuzların 24 boyundan biri. Bozokların Gün Han Oğulları koluna bağlıdır. Ongunu (kutlu hayvanı) şahindir. Bayat, devlet ve nimet sahibi anlamına gelir. Oğuzların sağ kolunda bulunan Bayat boyu, destanlara göre çoğu Oğuz hanlarının çıktığı dört Bozok boyundan biridir. Bayatlar öteki Oğuz boyları gibi Sirderya kıyılarında ve kuzeyindeki bozkırlarda yaşıyorlardı. 11. yüzyılda bir bölümü, Selçuklu hükümdarları yönetiminde Horasan ve İran üzerinden Anadolu ve Suriye'ye geldiler. Anadolu'ya gelenlerin bir bölümü uçlara yerleştiler. Göçebeliliği bırakarak yerleşik yaşama geçen Bayat boyunun bu oymakları Batı ve Orta Anadolu'da köyler kurdular. Bu bölgelerde görülen ve bazıları günümüze değin gelen Bayat boyuyla ilgili yer adlarının çoğu bu ilk fetih ve yerleşmenin izleridir.

Orta Asya'da kalan Hazarötesi Oğuzlar ve bunların içinde Bayat boyunun bir bölümü oymakları da Moğol istilası önünde göç etmek zorunda kaldılar. 13. yüzyılda Doğu Anadolu, Suriye ve Irak'a geldiler. 14. yüzyılda Kuzey Suriye'de, büyük Türkmen topluluğunun Bozok kolunu oluşturan Avşar ve Beydili boylarının yanı sıra Bayat boyu da bulunuyordu. Bu göçebe topluluklar yaylak olarak Anadolu içlerine çıkıyorlardı.

Bayatlar Suriye, Doğu Anadolu ve İran'da birçok siyasal olaya katıldılar. Elbistan-Maraş yöresinde egemen olan Dulkadir-oğulları büyük ölçüde Bayat ve Avşar boyu topluluklarından oluşuyordu. Bozcaoğullarının, Bayat bey ailesi (oymağı) olduğu biliniyor. Gündüzlüler ve İnaloğulları gibi bey ailelerinin de Bayat ya da Avşar boyundan olduğu belirtilir. Bu iki bey ailesinin çevresinde de Bayat toplulukları önemli yer tutuyordu.

Kuzey Suriye'de yaşayan ve aralarında Bayatların da bulunduğu Halep Türkmenleri, Memlük emiri Çikem'in (ya da Çekim) saldırıları karşısında yurtlarını bırakıp, 1406'da Akkoyunlu beyi Kara Yülük Osman'a sığındılar. Bay olaydan kısa bir süre

sonra Emir Çikem'in, Kara Yülük ile yaptığı savaşta yenilip öldürülmesi üzerine Türkmenler gene Halep çevresindeki yurtlarına döndüler.

Bayatlar da Avşarlarla birlikte, öteki Türkmen toplulukları gibi özellikle Uzun Hasan döneminde, Akkoyunlulara katıldılar.

Timur Anadolu'dan çekilirken, Yozgat ve çevresindeki Kara Tatarların çoğunu Türkistan'a götürünce Kuzey Suriye'deki Bayatların bir bölümü, öteki Halep Türkmenleri ve Dulkadirli oymaklarıyla birlikte buralarda yurt tuttu. Bayatların Yozgat yöresine yerleşen kolu Suriye'den göç ettiği için Şam Bayadı diye anılmıştır. Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasından sonra İran'da egemen olan Safevilerin hizmetinde, birçok Türkmen topluluğu gibi önemli sayıda Bayat da görülmektedir. Bunların bir bölümünün, Bozok bölgesi Türkmenlerinden İran'a göç edenlerden olduğu sanılmaktadır. Kuzey Suriye'deki Bayatlardan da Safevi hizmetine girenler olmuştur.

Suriye ve Doğu Anadolu'nun Osmanlı Devleti topraklarına katılmasından sonra Bayatlar da öteki Türkmen toplulukları gibi Osmanlı kayıtlarında izlenebilmektedir. Osmanlı kayıtlarında görülen Bayatlar, geleneksel göçebe yaşayışı sürdüren oymaklardı. Yerleşik yaşama geçenler köy yerleşimi içinde uzunca bir süre yaylaya çıkma gelenegini bırakmadılar, ama Osmanlı toplum yapısı içinde biçimlendiler ve boy adlarıyla anılmaz oldular.

17. yüzyıl tahrir defterlerinde görüldüğü gibi Bayatlar hemen tümüyle Anadolu'nun güneyi ile Kuzey Suriye'de yaşamaktaydı. Bu Bayat aşiretleri Halep Türkmenleri, Dulkadirli ve Bozulus gibi büyük topluluklar içinde bulunuyorlardı.

I. Süleyman (Kanuni) döneminden (1520-66) kalma Halep Türkmenlerine ilişkin tahrir defterlerinde bu topluluğun üçüncü boyu olarak belirtilen Bayatlar 20 oymaktan oluşuyordu. 16. yüzyılın ilk yarısında bu oymaklar Bozcalı boy beyi ailesi tarafından yönetiliyordu. Yüzyılın ikinci yarısında ise yönetim Pehlivanlı ailesine geçti. Pehlivanlı Bayat oymağı öteki Halep Türkmenleri gibi Sivas'ın güneyine (Yeni il) yaylaya çıkardı. Pehlivanlı aşireti daha sonra başka aşiretleri de kendine bağımlı kılarak siyasal bakımdan önemli bir topluluk oldu.

Halep Türkmenleri arasındaki Bayat oymaklarının en önemlilerinden biri de Reyhanlı aşiretidir. 18. yüzyılda başka oymakların katılmasıyla büyüyen Reyhanlı aşireti Sivas'ta yaylamakta, kışın da Halep çevresindeki Eriha Vadisinde kışlamaktaydı. Osmanlı Devleti'nin iskân politikası içinde bu aşiret de 19. yüzyıl sonlarında Amik Ovası'na yerleştirilerek bugünkü Reyhanlı kasabası kuruldu. Halep Türkmenleri arasındaki öteki Bayat aşiretleri de genellikle Güney Anadolu'da yerleşmiştir.

Akkoyunlu Devleti'nin kuruluşuna katılan Türkmenlerin kalıntısı olan Bozulus arasında da yüz evli bir Bayat oymağına rastlanır. Irak'ta da küçük bir Bayat oymağı vardı. Kerkük bölgesinde yerleşik yaşamı geçen Türkmenler arasında Bayatlar da bulunmaktaydı. İran'a göç eden Bayatların önemli bölümü Hemedan'ın güneydoğusunda yaşardı. Bir bölümü ise I. Abbas (Büyük) döneminde (1588-1629) Azerbaycan'a yerleşti.

Bayat, Ege Bölgesi'nde, Afyonkarahisar iline bağlı Ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Emirdağ'a bağlı bir bucak olan Bayat, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır. Bayat Belediyesi 1925'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 9.080; kasaba, 4.450.

